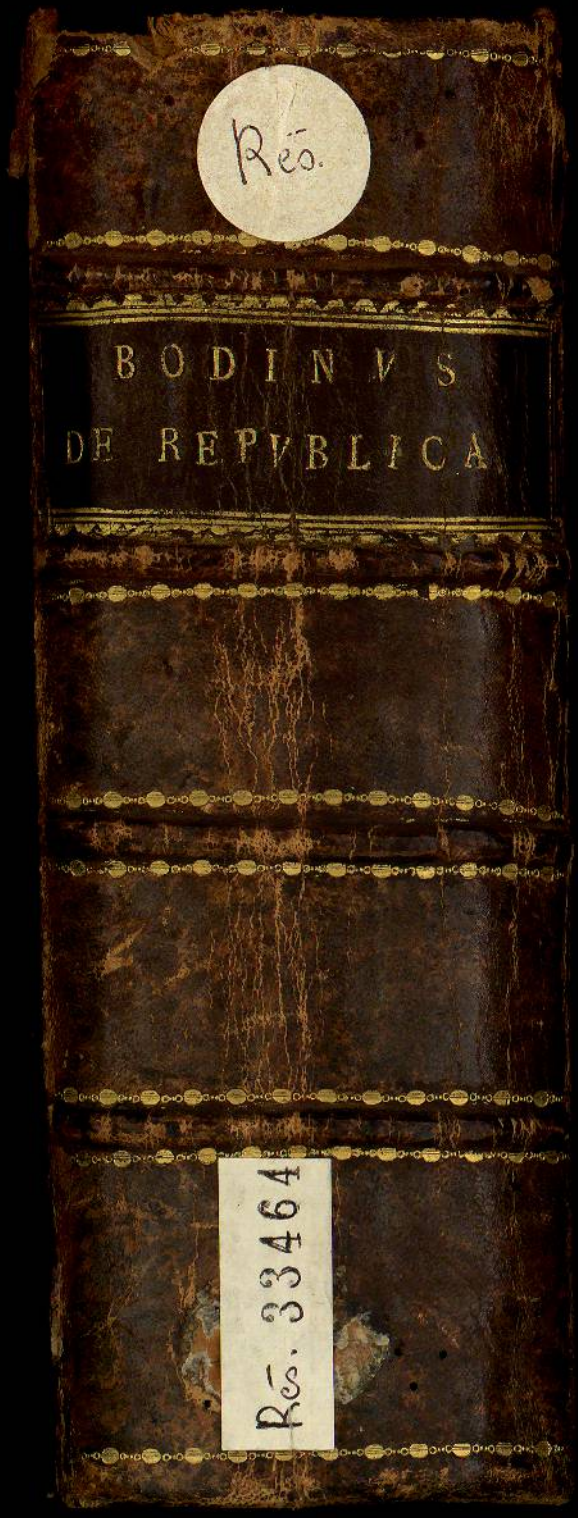
Rés.
BODINVS
DE REPVBLICA
Rés. 33464

Rés p 33161

EXCLU du PRÊT

23 BODINVS DE REPVBLICA

RES p 33, 464

Res F 33464

IOAN. BODINI
ANDEGAVENSIS
DE
REPVBLICA
LIBRI SEX, LATINE
AB AVCTORE REDDITI,
multo quam antea locupletiores.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Editio Tertia, prioribus multo emendatior.

BIBLIOTHEQUE UNIVERSITAIRE DE TOULOUSE

Cum priuilegio S. Cæſ. Maieſt. ad decennium.

FRANCOFVRTI,
Apud Ioan. Wecheli viduam, ſumtib.
Petri Fiſcheri.

M. D. XCIIII.

Bibliotheca S. M. S. Mariae

Donum Raphaelis Mecenate Romæ 1819.

IO. BODINVS IACOBO DVVALLO DAMPETRÆ COMITI, HENSÆ BARONI, MONDRAVILLÆ DOmino, equestris Francorum ordinis Collegæ, Manehildensibus ab Rege Præfecto, S. P. D.

CVM annis superioribus sæuissima bellorum ciuilium tempestate iactati fuissemus, qua multi naufragium, plures etiam iacturam fecerant; plerique voraginibus immersi, nonnulli in littus eiecti, quidam afflicti ad scopulos, alii alia abrepti, pauci incolumes enauserant: me, quem

——— tabula sacer
Votiua paries indicat vuida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo;

præterita pericula reputantem, & futura, quæ nunc impendere videmus, prospicientem imperii nostri pœnitere cœpit, ac pudere gubernatorum, qui, cum inter se conflictarentur vt alius caluum torqueret, alius vela faceret, alius contraheret; tam fœdum sui nostrique aduersariis otiose in portu ridentibus spectaculum præbuissent. Itaque cum mearum cogitationum summam feciſſem, animaduerti, ea quæ tam multa in Republica gerenda peccantur, ab huius artis ignoratione, velut ab errorum omnium fonte deriuari. Quæ me causa impulit, hoc, quicquid est, quod de Republica conceperam, meis popularibus, postea quam a bellis paululum conquieuissent, edere ac proponere ad intuendum: vt vel in posterum hoc regale ciuitatis genus, quantum quidem fieri posset, ab interitu seruarent; vel, si tam certum huic imperio, quod sua senectute propemodum extabuisse videtur, exiti-

um immineret, vt nulla iam ope, nullis hominum consiliis declinari posset; eos tamen qui superioribus cladibus superfuerant, velut e specula admonerem, ne improuiso ciuitatis occasu ac ruina penitus obruerentur. Interdum enim tanta vis calamitatũ diuinæ vltionis impetu erumpit, vt eos ipsos moderandarum ciuitatum principes, quos Deus præpotenti manu perdere decreuit, omni consilio ac prudentia vacuos ac desertos esse, & in omne dedecus præcipites ruere patiatur. cuius rei exploratum est argumentum, quod illi tum maxime sanos se esse arbitrantur, cum in Republica gubernanda incurabili furore desipiant. Sed quoniam diuina consilia mortalium sensibus abdita ac retrusa semper fuerunt; quæ humana procuratione ac prudentia prouideri ac intelligi poterant, ea omni studio inuestigasse, & ab vltimo principio repetita tradidisse nobis videmur. Quæ vt facilius perciperentur, ac percepta diutius animis ac memoriæ hærerent; tabulam initio proposuimus, quæ velut imago leuiter expressa in vniuscuiusque oculos incurreret, & quasi totius operis ἐγκεφαλίων primas lineamẽtis adumbratam designaret. Et quia ab omnibus ciuibus nostris intelligi cupiebam, maxime tamen a nobilitate, cuius summa semper fuit in hac Republica potestas; populari sermone vti necesse habui; cum linguæ Latinæ non solum flumina, quæ tota Gallia vberrime antea fluebant, verumetiam riuuli ac fontes ipsi diuturno bellorum ciuilium ardore quodammodo exaruissent. Nec vero Latina facere decreueram. neque enim ab re mea tantum otii mihi tunc erat, vt eamdem telam retexere liceret: nisi singularis amor erga te meus, cui vel non assentiri scelus, vel quidquam petenti denegare nefas esse ducerem, eo me inuitum ac renitentem adegisset; cum diceres argumenti dignitatem postulare vt Romani sermonis splendore illustraretur: tum quod Romani pene soli ex omnibus populis naturæ patrioque amori iura maiestatis ac Reipublicæ prætulerunt; tum etiam quod illud sociis & peregrinis æque ac ciuibus deberetur, propter eam quæ est homini cum homine literarum & humanitatis coniunctionem. Sed non prius tibi acquieueram, quam legatio in Angliam suscepta, inde traiectio

iectio in Belgiam vna cum Franciſco Andium ac Belgarum Duce, qui me ad conſilium accerſierat, propoſitum meum retardarunt: tametſi noua occaſione ad id maxime impulſus eſſem, cum Londini Olybium Gallum hominem, in priuatis illuſtrium virorum ædibus; alium item apud Cantabriges in ipſa Academia difficili ac moleſta ratione Anglis Rempublicam noſtram interpretari comperiſſem. At Franciſco Duce præmatura morte, acerbiſſimoque totius Galliæ caſu nobis erepto, cum & otio liberiore frui licuiſſet, & ad minuendum animi dolorē vix vlla medicina reſtaret, operi manus admoui. Igitur interpretandi religione ſoluti, nonnulla detraximus, plurima emendauimus, plura etiam adiecimus; & ea quæ de iure maieſtatis, deque Magiſtratuum officiis, imperio, poteſtate; quæ item de iure fetiali minus accurate, vel obſcure ſcripta videbantur, facilioribus illuſtrauimus & rationibus & exemplis; caput etiam integrum, quod res ita poſtularet, De ordinibus ciuium, diſputationi de corporibus & collegiis ſubiunximus. Quam quidem ad rem illud efficere ſtuduimus, vt reſponderent extrema primis, media vtriſque, omnia omnibus; vtque alia ex aliis nexa, & inter ſe apta colligataque, eadem ſerie cohærerent. ſic enim facilius intelligi poſſe putaui, non ſolum quæ quamque rem res ſequatur; verumetiam quid cuique conſentaneum ſit. Genus autem dicendi vſitatum & quietum, nec vllis pigmentis oblitum ſecuti ſumus; parū admodum ſolliciti num oratio numeroſa molliter in aures audientium influeret, animoſque ſuauiter permulceret; modo ſua facilitate ac perſpicuitate commendaret. nec vero ægrotantium, vt Celſus medicus appoſite ſcripſit; nec item ciuitatum morbi, verborum luminibus curantur: ac tantum abeſt vt ardua ac ſublimia, in quibus explicandis res ipſæ verba rapiunt, nimis illuſtri ac magnifica oratione quaſi ferculis aureis ſplendidiora fieri, vt etiam talibus illecebris rerum ipſarum pondus & grauitatem eleuari putem; contentus cœnare fictilibus, modo nitidis, in quibus ſint epulæ exquiſitæ. Duo tamen ſunt reprehenſorum inter ſe diſſidentium genera. alteri, omnem de Republica quæſtionem breuius terminari potuiſſe putant:

alteri, siue flagitio quicquam prætermitti debuisse negant. At cum singula, quæ sunt infinita, contemplaremur; plurima nobis omittenda fuerunt, vt vniuersa (id quod artium sradēdarum proprium est) complecteremur. Iam enim pridem adolescens contritum illud a philosophis acceperam, Nullam rerum singularum scientiam haberi. Qui autem moderatius de Republica scribi volunt, & alienæ industriæ modum statuunt, difficilem profecto temperantiam postulant in ea disciplina quæ nullis adhuc maiorum finibus est aut regione concluſa. At ne in illis quidem artibus, quarum certiora sunt præcepta, vllum fieri videmus scribendi finem. nec certe vllus est modus inuestigandi veri, nisi inueneris; & legendi defatigatio turpis est in re eo meliore quo magis fuerit explicata, & a pluribus expetita. Quod si iusta reprehensione carent tot ac tam multi scriptores aliarum artium, quæ nullo grauiore morbo quam librorum magnitudine laborant: quid est quamobrem de reper se ipsa infinita paulo copiosius scribenti non indulgeamus? cum præsertim huius scientiæ tot ac tantæ sint vtilitates, vt omnia omnium imperia, cœtusq; iure sociati, eius vnius ope starc, eaque ex omnibus disciplinis sola principibus, sola claris viris, sola regibus digna esse videatur. Quamquam tanta raritas est eorum qui hoc de genere scripserunt, vt mirum videri debeat, tam multis ætatibus vix vnum reperiri, qui serio hanc scientiam tractarit; siue ii quibus otium peperit rerum omnium affluentia, perinde a literis vt literati a publicis rebus seipsos vltro subducunt; siue ii qui vtroq; præstant, tanta negotiorum mole obrui se patiuntur, vt nullum tempus ad cogitationem, scientiarum omnium parentem, aut ad scriptionem supersit: siue obscuritas huius artis, Platoni, Aristoteli, Theophrasto, veteribus omnibus tanta visa est, vt qui eam adepti essent, soli sapientum, qualem etiam Pittacum tyrannum fuisse ferunt, appellatione fruerentur. sic enim Plutarchus scribit. Sed nec sapientibus illis nobiscum, nec inter se de optimo ciuitatis statu conuenitis; non tantum quod argumentis argumenta contraria sunt, verumetiam quod ratio secum ipsa (quamquam per naturam id fieri non potest) pugnare sapissime

sime videatur. Quamobrem cum in infinita opinionum varietate, quæ ab humanis erroribus manare consueuerunt, de duobus alterum fieri possit, vt earum nulla; alterum non possit, vt plus vna vera sit: exactissimis rationum ponderibus ac momentis quærendum putauimus, non quid quisq; dixerit aut senserit, quantæq; auctoritatis fuerit; sed quid rationi conuenienter posset & sententiæ suæ dicere. Si enim id quod verum, laudabile, honestum est, e purissimis naturæ fontibus hauriatur; cur non oratio nostra omnem sibi fidem rationibus naturæ congruentibus, id est integris & incorruptis testibus, confirmabit? Igitur ad hæc diiudicanda non Delio natatore nobis, sed acerrimi ac prudentissimi iudicis ope opus est; id est eius qui ciuitatum informandarum leges didicerit; qui a Philosophis, tametsi πολιτείων πραγμάτων ἀπειρόκαλοι fuerunt, politica decreta expresserit; qui optimorum principum dicta, gesta, actiones studiosissime perspexerit; qui abditas tyrannorum artes & arcana retrusa curiosissime peruestigarit; qui rerum gestarum veritatem non ab incerto rumore, sed ab ipsis principum archiuis acceperit; qui populorum ritus, instituta, mores, ac cœli cuiusq; vim & naturam intellexerit; qui rerum omnium publicarum, quæ vsquam terrarum exstitisse comperiuntur, memoriam ab antiquissima vetustate ad hæc vsque tempora repetitam tenuerit: qui denique prudentiam illam humanæ vitæ principem ac moderatricem, non tantum præceptis, verumetiam ipso rerum agendarum vsu partam adeptus sit, qualium hominum tametsi exiguus est numerus, in eorũ tamen album aggregandum esse te, aut video neminem. Itaq; non solum de re tota statuendi arbitrium ad te, sed etiam patrocinium detuli: quippe & ciuibus & peregrinis, quorum omnium linguas fere didicisti, præter laudem militarem non tantum πολύγλωττος & πολυμαθὴς, verumetiam disertissimus interpres esse potuisses. Bene vale. Laoduni Veromanduorum, A. D. III. *Cal. Decembr.* MDLXXXIIII.

SVMMA TOTIVS OPERIS CAPITA.

LIBRI I. CAP.

1. Quis optimus sit Reipublicæ finis.
2. De iure familiari; & quid familiam inter ac Rempublicam intersit.
3. De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis.
4. De patria potestate, & an æquum sit patré vitæ ius ac necis in liberos habere.
5. De impetio herili, & an seruitia ferenda sint in Republica, necne.
6. Quid ciuis, & quantum a ciuibus ciues, quantumque differant a peregrinis, quid ité veniat Vrbis, Ciuitatis, Reipublicæ appellatione
7. De iure clientelari, & quid socius a peregrino, ciuis a socio, cliens ab vtroque distet.
8. De iure maiestatis.
9. De principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum cõueniant iura maiestatis, deque principum inter ipsos prærogatiua
10. Quænam propria sint iura maiestatis.

LIBRI II. CAP.

1. De toto Rerumpublicarum genere.
2. De vnius dominatu omni lege soluto.
3. De regali ciuitatis genere.
4. De tyrannide.
5. An liceat manus afferre tyranno, eoque cæso omnia eius acta, decreta, leges rescindere.
6. De Aristocratia.
7. De statu populari.

LIBRI III. CAP.

1. De Senatu.
2. De officialibus & curationibus.
3. De magistratibus.
4. Quid quantumque a magistratibus maiestati debeatur.
5. De magistratuum erga priuatos imperiis, officio, potestate.
6. De mutuis magistratuũ inter ipsos officiis.
7. De corporibus & collegiis, quæque ex iis cõmoda aut incommoda sequantur.
8. De ordinibus ciuium.

LIB. IIII. CAP.

1. De ortu, incremento, statú, conuersione, inclinatione, occasu rerum omnium publicarum.
2. An cõuersiones ac euersiones ciuitatũ prospici possint.
3. Reipublicæ faciem, leges, institutá vno mutare & eodem momento pernitiosum esse.
4. Præstetne magistratus mutabiles an perpetuos habere.
5. An magistratuum concors animus ciuitati sit salutaris.
6. An maiestati principis iudicem agere, & vna cum subditis colloquia ferere conueniat.
7. An princeps in bello ciuili partium dux esse, aut bonus ciuis in secessione alterutri factioni sese adiungere debeat: deque ciuilium discordiarum congruenti medicina.

LIB. V. CAP.

1. De conformando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusque disciplinis populorum mores dissimilesque naturæ percipiantur.
2. Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorũ opes, vel ob summam multitudinis inopiam exoriuntur.
3. Præstatne propinquorum bona propinquis, quam Reipublicæ adiudicari?
4. De præmiis ac pœnis in Republica decernendis.
5. Præstatne bellicis artibus ciues exerceri, ac propugnaculis ciuitates habere munitas, quã iis vacare?
6. De iure fetiali, deque fœderibus & pacis actionibus inter populos ac principes stanciendis ac muniendis.

LIB. VI. CAP.

1. De censura.
2. De ærario.
3. De re numaria, quibusque legibus numorum deprauationi occurratur.
4. De Rerumpublicarum inter ipsas comparatione: & quæ quamq. vtilitates aut incommoda sequantur.
5. Regale ciuitatis genus optime constitutũ, nec a sorte, nec a suffragiis, multo minus a fœminis pendere, sed a stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere.
6. De trib. institiæ generib. proportione Geometrica, Arithmetica, & Harmonica, constitutis quæque sit earum ad vnius principis populive ac optimatu imperia similitudo

FINIS.

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA LIBER PRIMVS.

Quis optimus sit Reipublicæ finis? CAP. I.

REPVBLICA *est familiarum rerumque inter ipsas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo.* Definitionem, ab iis qui de Republica scripserunt, prætermissam, principio posuimus: quoniam artium tradendarum, ac rerum omnium agendarum extremum intueri prius oportet, quam quid aliud differatur: deinde, comperto & explorato fine, aditus inuestigare, quibus eo perueniri possit. Est autem definitio nihil aliud, quam rei propositæ finis; qui nisi firmo ac stabili fundamento nititur, quæcumque superexstruas, vno ruitura sunt & eodem momento.

Plerisque tamen vsuuenit, vt, certis finibus propositis, eum quem concupierunt rerum exitum non assequantur: vt neque is, qui scopo sibi ad feriendum proposito, male arcum intendit. Sed si quis artē adhibuerit, & argute conlineare volet, etiam si aliquantum aberrauerit a scopo, propius tamen aberit quam ille: nec boni artificis laude carebit, si, qui optimus sagittarius futurus esset, ea ipse fecerit. At qui rerum agendarum finem ignorat, eius adipiscendi spes æque est illi ademta, vt ei scopum feriendi, qui telum, incertus quo iaculetur, emittit. Finem igitur ac definitionis propositæ membra singula suis ponderibus exigamus. Primum Rempublicam diximus ratione moderatam esse oportere: quia Reipublicæ nomen sanctum est; vt ab ea latronum ac

piratarum cœtus arceantur, quibuscum nulla contractuum fides, nulla iuris societas esse debet, sed summa distractio. Et quidem in omnibus bene ac prudenter constitutis ciuitatibus, seu de fide ac publica securitate seruanda, seu de fœderibus ineundis, seu de bello inferendo, seu de finibus imperii regendis, seu de controuersiis principum inter ipsos dirimendis agatur, latrones ac piratæ ab omni iure fetiali procul summouentur. Iustos enim ac legitimos [a] hostes, qui respublicas suis quibusdam legibus ac iure gentium communi moderantur, seiunxerunt ab istis qui Rerum publicarum & ciuilis societatis euersionem moliuntur. Quamobrem si latronibus pactum pro capite pretium nõ asferatur, nulla fraus est: quando iura belli cum illis communicari nec debent, nec iisdem frui legibus quibus hostes captiui aut liberi fruuntur. Quinetiam a prædonibus captum nec libertatem amittere [b], & testamentum condere [c], omnesque actus legitimos obire, leges patiuntur: quæ tamen ab hostibus captis [d] olim non licuissent: propterea quod iure gentium, qui in hostium manus venerat, vna cum libertate eam quoque quam in suos haberet potestatem [e] amittebat. Ac si quando depositum, pignus, commodatum latronibus reddi, ac de possessione quantumuis iniusta vi deiectos restitui lex [f] iubet, non tam latronum ac prædonum gratia fit illud, quam vt pœnæ ab iis exigantur, qui depositum eiurauerunt: aut qui amissam rerum suarum possessionem, quam iure a magistratu debuissent, vi recuperare maluerunt: aut quia prædonum, qui vocati vel inuocati in ius veniunt, & magistratuum imperia sponte subeunt, rationem in iudiciis haberi æquum est, cum eo ipso iam desierint esse prædones. cuius rei cum exempla deesse possunt nemini, tum vero nullum est illustrius quam de Augusto Cæsare [g], qui decies sestertium edicto promiserat iis qui Coracotam latronum in Hispania ducem, ad se deduceret. Coracotas, re intellecta, seipsum Augusto sponte obtulit, ac præmium ex edicto

[a] Lhostes De verb. signif.

[b] l. postlimi-nium. de captiuis.

[c] l. 1. De legat. 2.

[d] l. eius qui a latronibus. de testamentis.

[e] l in libello. de captiuis.

[f] l. si pignore. §. si prædo. de actio. pig. l. 1. §. si prædo. l. bona fides depositi. l. ita vt si fur vel prædo. commod.

[g] Dio lib. 56.

edicto popoſcit. Auguſtus & veniam illi, & pactum præmium dari iuſſit, ne aut mercede promiſſa vitam eripuiſſe, aut publicam ſecuritatem violaſſe videretur C aduerſus eum qui ſponte ſeipſum iudicio ſtiterat; tametſi iure damnare ac ſupplicio latronem afficere potuiſſet. Alioqui, ſi erga latrones eodem iure quo aduerſus hoſtes, vtamur, verendum ſit ne perditorum hominum multitudinem & colluuiem vndique arceſſere velle videamur; qui cum prædonibus capitali fraude ſociati, ad bonorum exitium conſpirent. Interdum tamen ex prædone regem optimum exſtitiſſe, & qui pirata omnium maximus antea fuiſſet, in bonum principem euaſiſſe legimus. certe quidem multi graſſatores, regum appellatione digniores habiti ſunt, quam eorum plerique qui regalia ſceptra tenent, qui ſuæ diritatis ac immanitatis probabilem cauſam nullam habent. Id enim Alexandro Magno probrum obiecit Demetrius pirata, cum diceret ſe nihil præter piraticam didiciſſe, nec aliud quicquam de paterna hæreditate creuiſſe, præter duos myoparones: Alexandrum vero, qui piraticam in Demetrio improbaret, cum exercitu potentiſſimo terra marique impune latrocinari, tametſi a patre regnum Macedoniæ florentiſſimum accepiſſet. quæ certe oratio Alexandrum non ad vltionem acceptæ contumeliæ, ſed ad commiſerationem adeo permouit, vt Demetrium legioni præficeret. Ac ne longius exempla petantur, ætate noſtra Sulimanus Turcarum rex Ariadenum Aenobarbum, Dragutum, Ochialam, piratarum omnium potentiſſimos, maximis propoſitis præmiis ad ſe pellexit, & claſſibus ac maris imperio præfecit; vt & eorum opibus ſuum imperium confirmaret, & piratarum copias toto mari graſſantes frangeret ac debilitaret. His quidem illecebris prædonum duces ad ſanitatem perducere laudabile eſt; ne extrema deſperatione coacti, in Rerum-
3 publicarum ſtatus inuadant, ſed potius latronum copias ipſi euertant; qui tametſi amicitiam ac ſocietatem

colere videantur, ac spolia ex æquo diuidant, vt fertur de Bargulo & Viriato piratarum ducibus: ita tamen sceleratæ consensionis fides sanctum amicitiæ nomen respuit, ac ne spoliorum quidem diuisio legitima, sed latrocinium dici debet; [a] cum societatis & amicitiæ fundamenta, quæ in certa naturæq; consentanea ratione posita sunt, latronibus omnino desint. Quamobrem Respublicas appellant [b] hominum cœtus bene beateq; viuendi causa sociatos, quæ descriptio vt ciuitati conueniat, definitioni tamen inseruire omnino non potest: quoniam altera sui parte redundat, altera parte deficitur: cum tria, quæ in omni Republica potissima iudicantur: familia, inquam, summa imperandi potestas, & ea quæ ciuitatis communia sunt, huic descriptioni desint. Nam illud Beate viuere, si ad ciuitatis definitionem necessarium esse demus, nullus sit nisi cum summa rerum omnium affluentia virtuti locus: nec honesta ciuitas, nisi placido mari secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa feratur; & cum horribiles illam procellæ ac turbinum vis agitauerit, misera censeatur: quæ disciplina omnibus est omnium theologorum ac philosophorum præceptis aliena. Hi enim iustos, etiam si omnes fortunę acerbitates excipiãt, semper beatos; iniustos, etiam in maximis prosperitatibus secundisque rebus infelicissimos esse iudicant. Sic etiam Rempublicam bene institutam dicemus, quæ ad verum decus & honestatem dirigetur; etiam si prematur inopia, si ab hostibus obsessa, si ab amicis deserta, si denique omni genere calamitatum obruta videatur: quo in statu Massiliam, cum triumphata est a Caio Cæsare, M. Tullius fuisse confitetur: quam tamen rerum omnium publicarum laudatissimam appellat. Quis vero ciuitatem quæ solo fertili sit & vbere locuples, hominum multitudine abundans, amicis carissima, hostibus formidabilis, armorum vi potens, propugnaculis bene munita, præclare institutam putet, si omni scelerum ac flagitiorum immanitate cumulata fuerit? cum nulla virtutum capitalior pestis esse

C

possit

[a] l. communi. §. inter prædones. communi diuidundo.
[b] Cicero & Aristoteles in Politicis.

possit, quam beata illa & affluens ad cupiditates explendas rerum copia; quam cum honestate coniugare non minus difficile est, quam quæ maxime inter se contraria sunt. Quoniam igitur cæteris quidem rebus & carere sine probro, & abundare sine laude possumus; virtutibus autem sine contumelia vacare, aut vitiis inquinari sine infamia non possumus; consequens est, ea quę beatiorem vitam efficere putantur, opes inquam, copias, latifundia, bene constitutis ciuitatibus necessaria non esse: sed altius intuentem, quam proxime fieri poterit, ab optimo statu discedere oportet: siquidem ciuitatum æque ac rerum omnium dignitatem ac præstantiam bonorum finibus metimur: vt quanto finis cuiusque ciuitatis præstantior ac diuinior erit, tanto ipsa cæteris excellere iudicetur. Nec tamen Rempublicam idearum sola notione terminare decreuimus, qualem Plato, qualem etiam Thomas Maurus inani opinione sibi finxerunt: sed optimas quasq; ciuitatum florentissimarum leges, quantum quidem fieri poterit, proxime consequemur. Quod si eadem est vnius ciuis quæ totius ciuitatis felicitas, & vtriusque summum bonum in iis positum virtutibus, quæ mentis ipsius propriæ sunt, quæque in sola contemplatione versantur, vt summa consensione asseuerant[a], qui cæteris sapientia excellere dicuntur: consequens est illud quoque, ciues illos vera felicitate frui, qui in rerum naturalium, humanarum, ac diuinarum suauissima cognitione exercentur, quique contemplationis suæ fructus præpotenti Deo, totius naturæ principi, ferunt acceptos. Hoc igitur bonorum extremum in singulis statuentes, cur non etiam vniuersorum ac totius Reipublicæ summum vltimumque finem esse concedemus[b]? Sed occurritur, ciuitatum moderatores plurimum in eo genere à se ipsis dissentire, cum suis quisque cupiditatibus felicitatem metiatur: & quorum de summo bono disciplinæ inter se consentiunt, non tamen boni viri ac boni ciuis, nec singulorū eundem quem vniuersorum finem statuunt.

[a] Aristot. lib. 7. cap. 3. Ethic. Nicomach. & in Polit. lib. 10.

[b] Aristot. in Politicis eundem singulorum & ciuitatis finem statuit.

Hinc exsistit tanta legum ac morum, pro cuiusque principis arbitrio ac voluntate, diuersitas. Plerisque sordida hominum vita putatur, si studia necessitate tantum, non etiam voluptatibus & ornatu dirigantur: miserum, inquam, arbitrantur casis fragmine contectis, & angustis tuguriis aut gurgustiis, cœli iniurias arcere. Sed quoniam vir sapiens iusti & iniusti, veri & falsi quodammodo lex est, ac veluti norma quædam inflexibilis; qui autem iustitia cæteris ac sapientia excellere putantur, eandem singulorum ac vniuersorum felicitatem statuunt; nos boni viri ac boni ciuis differentia sublata, summum bonum singulorum æque ac vniuersitatis totius, ea quam diximus pulcerrima suauissimaque sublimium rerum contemplatione metiamur. Aristoteles enim, popularem opinionem interdum secutus, anceps in summo bono finiendo, nec suorum dogmatum constantiam ac conuenientiam tueri videtur: quippe qui virtutis actionibus opes ac robur copulare necesse putat: cum tamen subtilius eo de genere disputaret, summum hominis extremumque bonum in contemplatione collocauit[a]. At M. Varro, superiorem opinionem minuens, humanam felicitatem actione & contemplatione complexus est. cuius hæc ratio videri possit, quod rerum simplicium beatitas simplex est: mistarum vero, quæ duabus ex rebus conflatæ sunt, duplex esse videatur. nam corporis opes, in robore, alacritate, decentique membrorum omnium conformatione: animi bona, id est, eius facultatis quæ corpori cohæret, in cupiditatum erga rationem obsequio versatur: mentis vero ipsius bonum, in intelligendi virtutibus, prudentia inquam, scientia, religione consistit: vt prudentia ad res humanas, scientia ad naturæ inspectionem, religione ad res diuinas præclare vtatur: quarum virtutum prima quidem, boni & mali; secunda, veri & falsi; tertia, pietatis & impietatis discrimen intuetur: &, quid omnino expetendum sit aut declinandum, continent. Porro ex his tribus virtutibus

[a] lib. 10. Ethic. & 7. Polit.

exsistit

exsistit vera sapientia, qua nihil est hominum generi præstantius ab immortali Deo tributum: quia non modo furtis eripi, aut incendio absumi, aut naufragio absorberi non potest; verumetiam homines cæteris rebus destitutos ac desertos, beare per se ipsa potest; non tantum singulos, sed etiam vniuersos. Beatior tamen futura ciuitas est, quæ his aucta virtutibus, fundos habuerit vbertate fertiles, aut quantum satis est ad ciuium alimenta: eaq; sit aquarum ac spirabilis cœli temperatio, vt salubriter viui possit: tum etiam materies ad exstruendas arces ac domos idonea, nisi regio satis ad vim hostium, & ad iniurias cœli propulsandas per se ipsa tuta sit ac munita. Hæc primordia sunt nascentis Reipublicæ; vt scilicet ea parentur, sine quibus viui nullo modo possit: deinde quærantur ea quibus commodius viuitur; vt medicamenta ad morborum curationem; metalla quibus instrumenta opificibus, armaque militibus necessaria conflari possint, non tantum ad repellendos, verumetiam ad vlciscendos hostes ac latrones. Iam vero cum inexplebiles sint hominum cupiditates, posteaquam parta sunt ea quæ necessaria, quæque vtilia putantur, delitiis etiam affluere, ac voluptates inanes consectari libet, vt suauius viui iucundiusque possit. Et quemadmodum nullam instituendorum liberorum curam habemus, priusquam idonea educatione corporis incrementa consecuti, rationis & orationis capaces videantur: ita quoque de conformandis moribus, deque naturalium ac diuinarum rerum perueſtigatione ciuitates non antę curam habent, quam ea quæ ad ciues alendos ac tuendos necessaria sunt, conquirant: sed mediocri prudentia contentæ sunt ad hostes propulsandos, & ab iniuria ciues continendos. Is autem qui adeptus est omnia quæ ad vitam secure ac beate degendam commoda videntur, si bene est a natura, melius etiam a doctrina informatus, a fla-
C gitiosis & conscelcratis hominum cœtibus abhorret, ac bonorum consortium & amicitiam consectatur:

deinde cum ab iis perturbationibus, quæ mentem de sanitate deturbant, sese liberum & vacuum senserit, nec in præmiis caducis spem posuerit rerum suarum, certe casus humanos & inconstantiam varioſque mores, ætates, conditiones intuetur: alios quidem in summo potestatis & imperii gradu, alios in extrema calamitate & inopia constitutos; tum vicissitudines, ortus, obitusque rerum publicarum, studioſe contemplatur, & anteceſſiones conſequentibus coniungit. post a rebus humanis ad naturæ pulcritudinem conuersus, seipsum in contemplanda stirpium, animantium, metallorum varietate oblectat; & vniuscuiusque formam, vires, præstantiam, atque adeo elementorum vices alternas, ac singularem in rebus omnibus antipathiam & contagionem, causarumque mirabilem seriem & consensionem, qua primis extrema, media vtriſque, omnia omnibus cohærere videt; & vnde singula generata sint, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in iis mortale & caducum, quid immortale sit ac sempiternum: ac paulatim in cœlum veluti pernicibus alis abreptus, clariſſimorum siderum splendorem, cœleſtiumque corporum vires, situs, interualla, cursus inæquales, ac mundi totius partiumque omnium congruentiam & quasi concentum suauiſſimum miratur, incredibilemque voluptatem ex his capit, cum flagrantiſſima cupiditate ac deſiderio causarum omnium perueſtigandarum, quouſque ad vltimum principium, ac pulcerrimi huius opificii temperatorem Deum perducatur: quo cum peruenerit, cogitationum suarum cursum siſtit, cum intelligit æternam mentem esse infinitæ cuiusdam naturæ, magnitudinis, poteſtatis, sa- 6
pientiæ, quæ nec oratione cuiusquam explicari, nec mentis vllius cogitatione percipi poſſit: laudationibus tamen diuinæ maieſtatis splendorem, quantum quidem poteſt, euehit ac prædicat, summaque proſequitur veneratione. Talia mente agitantem suis oportet illecebris diuina virtus trahat ad verum decus, & ad

bonorum

bonorum omnium extremum. His enim artibus homines pulcerrimam rerum naturalium, humanarum, diuinarum ſcientiam ac felicitatis humanę ſummam propemodum conſecuti videntur. Si ergo ciuem ita inſtitutum ſapientem ac beatum iudicamus, non qui opum communium ac peruagatarū copiam, ſed qui præſtantium rerum & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam ſit aſſecutus, quanto Rempublicam beatiorem iudicare debemus talium ciuium multitudine abundantem, etiam ſi auguſtis contenta finibus, ſuperbas aſpernetur opes, ac delitias ampliſſimarum ciuitatum, quæ ſummam felicitatem ſumma voluptate, aut copiis & opibus, aut inani gloria metiuntur? Nec propterea ſummum illud hominis ac ciuitatis bonum cōfuſum aut miſtum efficiemus. etſi enim hominis natura duplex eſt, altera quidem mortalis & caduca, altera vero immortalis ac ſempiterna; illud tamen confitendum eſt, in ea parte quæ nobilitate cæteras vincit, id eſt, in mente, ſummum bonum ineſſe. nam ſi verum eſt, vti eſt, corpus hoc oſſibus & carne compactū & coagmentatum, menti ſeruire, & rationi cupiditatem; quis dubitet felicitatis humanæ ſummam a præſtantiſſima virtute, quam mentis agitationem appellant, totam pendere? tametſi enim Ariſtoteles ex opinione Stoicorum, hominis bonum in virtutis actione poſuiſſet; idem tamen actionem ad contemplationis finem referri iudicauit oportere: alioqui hominum vita beatior eſſet, inquit, quam deorum, qui nullis actionibus aut negotiis implicantur, ſed mentis agitatione ſuauiſſima ſolidaque tranquillitate fruuntur. At quum nollet magiſtri Platonis ſectam tueri, & a propoſita ſuſceptaque ſententia diſcedere, turpe putaret; quoniam in actione beatam vitam initio poſuerat, verborum ambiguitate vſus, ſummam felicititatem in mentis actione, quę ipſa nihil aliud eſt quam cōtemplatio, collocauit; ne ſummum bonum rebus omnino inter ſe diſſidentibus, motu inquam & quiete, definiret. Idem tamen cum perſpiceret ſingu-

lorum hominum æque ac vniuersorum vitam perpetuo quodam agitari motu, ac necessariis negotiis impediri, noluit aperte summum illud quod quærimus bonum, in sola contemplatione collocare: id quod tamen necesse est confiteri. Etsi enim actiones quibus hominum vita sustentatur, cibum inquam, potum, somnum capere, tam necessariæ sunt, vt iis diu carere homines nō possint: nemo tamen adeo rudis est, vt in iis rebus bonorum extremum consistere putet. virtutum enim earum quæ Morales dicuntur, dignitas longe maior est; propterea quod ab his ad purgandos a perturbatione & ægritudine animos adiumenta quæruntur, vt purgata mens clarissima intelligendi luce compleatur. Ex quo intelligitur morales virtutes ad eas quæ mentis propriæ sunt, quasi ad finem referri. Felicitas autem summa dici non potest, cuius est aliud extremum, quæque ad diui- 7
niora pertinet: vt corpus ad animum, appetitus ad rationem, hæc ad mentem, motus ad quietem, actio ad contemplationem. Igitur M. Varro, qui hominis bonum actione & contemplatione mistum esse putauit, commodius, opinor, ac melius dixisset, hominū vitam vtraq, egere; summum tamen extremumq; bonum in contemplatione versari; quam Academici iucundam, Hebræi pretiosam mortem appellant; propterea quod mentem labe terrestri & corporeis vinculis solutam ac purgatam, in cœlum perducit. Non poterit tamen Respublica diu stare, si deseratur ab iis actionibus quæ in ciuium salute tuenda, in iure dicundo, in alimentorum cæterarumq; rerum ad vitam necessariarum assidua inuectione versantur: perinde vt mens sublimium rerum contemplatione abrepta, corpus ipsum fame ac siti languere, aut vigiliarū studio enecari patiatur. Sed quemadmodum in hoc aspectabili mundo, quem perfectæ & consummatæ Reipublicæ imaginem appellare possumus, luna velut anima mundi ad solem propius accedens, deserere videtur regionem hanc spirabilem & elementarem; postea tamen solis congressu grauida,

vim

vim quandam cœlestem singulis corporibus imperit: sic quoque animus vi contemplationis abreptus, & quodammodo intelligenti soli, quæ mens est vniuersitatis, coniunctus, virtute diuina mirabilem in modum illustratur; deinde rursum ad corporis curam relapsus, vires corporeas instaurat. idem tamen si nimium in-
C tentus corpori ac sensuum voluptatibus immersus, mentem deserat, idem illi vsu venit quod lunæ, quæ solis conspectũ fugiens, vmbra terrestri obuoluta, splendorem ac lucem amittit; ex quo quidem luminis deliquio fœda monstra procreantur, totaque rerum natura perturbatur: si tamen a solis amplexu nunquam luna diuelleretur, vniuersa hæc mundi animabilis coagmentatio & cohærentia omnino dissiparetur. Idem nobis de Republica relinquitur iudicandum; cuius finis optimus in iis virtutibus consistit, quæ ad contemplationem feruntur, etiam si publicæ actiones, quæ minus honestæ sunt, antecedant; vt sordium euectio, curatio frumentaria, annona Reipublicæ, quæque ad ciuium alimenta & præsidia vitæ necessaria iudicantur; quæ virtutibus moralibus longe inferiora ducimus. Virtutum item moraliũ summa ad eas virtutes pertinet, quę contemplatrices dicuntur; quarum præstantissima est quæ circa rem omnium pulcerrimam versatur. Itaque Deus opt. max. cum omnia sapienter, tum illud potissimum quod rebus agendis ac negotiis contrahendis sex omnino dies definiit; diem vero septimum contemplationi & quieti sanctissimæ consecrauit, quem vnum
a ex omnibus beauit, & cui soli benedixit; vt diem hunc festum hilariter ac iucunde transigamus, & in pulcerrima Dei præpotentis opera, iudicia, iussa intuentes, in eius laudibus acquiescamus. Atque hæc de summo singulorum ac vniuersorum totiusque ciuitatis bono. Quæ cum ita sint, tanto beatior futura est ciuitas, quanto propius aberit ab eo fine quem proponimus & ad intuendum & ad imitandum. Et quemadmodum humanæ felicitatis ac calamitatis gradus in singulis

a Gen. cap. 2 Deut. Exod. cap. 20.

hominibus quamplurimos videmus, prout bonorum ac malorum varios fines sibi proposuerunt: ita quoque Respublicæ suos habent quodammodo felicitatis ac miseriarum gradus; quia nec cum perfectis hominibus pleneque sapientibus, nec cum furiosis ac dementibus semper viuitur; sed plerique mediocria vitæ officia tuentur. Lacedæmonii quidem excelso ac forti animo semperque vincendi cupiditate inflammato fuisse feruntur; [a] iniusti tamē ac toties perfidi, quoties de publicis commodis ageretur; quia ciuium disciplina, leges, mores, instituta non alium finem aut exitum habuere, quam vt ciues tum ad pericula subeunda, tum ad voluptates ac delitias, quæ animorum vim ac robur frangere solent, elatos & inuictos efficerent; sed eatenus tamen vt suarum actionum & cogitationum summam Reipublicæ vtilitatibus metirentur. Romanorum vero ciuitas beatior quam Lacedæmoniorum, quod præter animi magnitudinem, iuris quoque ac iustitiæ [b] vim veluti scopum ciues sibi proposuissent. Enitendum nobis est igitur vt quam proxime fieri poterit, ab ea quam summam duximus, singulorum ac vniuersorum ciuium felicitate discedamus. Explicata nobis est prima pars definitionis Reipublicæ; cætera suo quæque ordine ac loco persequamur.

[a] Plato. Plutarch. in Lysandro, Agesilao, Lycurgo.

[b] Cicero in offic. & Dionys. Halicar. lib. 1.

II. De iure familiari, & quid familiam inter ac Rempublicam interſit.

FAMILIA, *est plurium sub vnius ac eiusdem patrisfamilias imperium subditorum, earumque rerum quæ ipsius propriæ sunt, recta moderatio.* Secundum definiendæ ciuitatis caput, versatur in familia; quæ ipsa seminarium est ac veluti rudimentum rerum omnium publicarum. Et quidem nulla probabili ratione mihi videtur Aristoteles, Xenophontem secutus, a Politicis œconomica, & ciuitatem a familia distraxisse: quod aliter fieri non potest, quam si membra singula ab ipsius corporis vniuersi compage diuellamus; quod quid aliud est quam

C

sine

sine vllis ædificiis vibes construere velle? Certe quidem collegiorum & corporum, atque adeo vniuersitatis scientiam seorsum tradere oportuisset; cum non sint familiæ, sint tamen Reipublicæ partes. At legum latores & iurisconsultos, quos veluti duces in disputatione de Republica sequi debemus, iidem legibus ac disciplinis Reipublicæ corporum & collegiorum æque ac familiarum iura complecti videmus. Nos tamen aliter atque Aristoteles. is enim Oeconomiam bonorum accumulatione definiit: quæ collegiorum æque ac ciuitatum cõmunis est: at Familiæ appellatione, & rectam domus gubernandæ rationem, & iura patrisfamilias in suos complectimur: quæ ab Aristotele & Xenophonte prætermissa videmus. Quemadmodum igitur familia bene ac prudenter instituta, vera est ciuitatis ipsius imago; ac domesticum imperium, summæ in Republica potestati quodammodo simile: ita quoque familiæ regendæ ratio singularis quædam est Reipublicæ instituendæ ac moderandæ disciplina. Et vt, singula membra corporis quamdiu officium non deserunt suum, firma valetudi-
9 ne & explorata spe salutis fruimur: ita quoque si familiæ singulæ suis quæque officiis contineantur, ciuitas vniuersa rectam seruabit bene viuendi disciplinam. Sed si vir in vxorem iniurius ac contumeliosus sit; si vxor viri partes præripere conetur, neque se ei morigeram præbeat; si vterque liberos in seruorum, seruos in pecudum loco habeat, imperioque duriore premat; si liberi parentum, serui dominorum iussa detrectent: quis non videt nullam in illa domo concordiam, nullam animorum voluntatumque consociationem, sed plena omnia rixarum & contentionum fore? Cum igitur ciuitatis instituendæ ratio, familiarum recta moderatione veluti suis quibusdam fundamentis innitatur ac fulciatur, primam ac præcipuam familiarum recte instituendarum rationem inire oportet. Diximus Rempublicam esse legitimam plurium familiarum, & earum rerum quæ illis cõmunes sunt, cum summa potestate gubernationem.

Plurium appellatio nẽ potest in familia duorum numero contineri, vt fere semper [a]: cum ad collegium constituendum tres personæ necessariæ sint [b], tres quoq; personas præter patrem familiæ necessarias in familia definienda ducimus ex sententia iurisconsultorum [c]. Et quoniam familiæ, collegia, cœtus, ciuitatesque omnes ac totum genus hominum interiret, nisi connubiis quasi quibusdam seminariis cõseruaretur ac propagaretur: consequens est familiam suis omnibus numeris ac partibus sine matrefamilias perfectam & consummatam non videri. Ex quo fit vt quinq; personis integra familia constituatur. Quod si tribus personis nec paucioribus constat collegium, totidemque familia præter patrem ac matremfamiliæ: sequitur tres familias, nec pauciores, ad ciuitatem constituendam necessarias esse. Inde opinor Apuleio ac veteribus contritum illud ac peruagatum, *quindecim personis populum conflari*. Etsi enim paterfamiliæ DCC vxores habeat, quot Salomo rex Hebræorum, & [d] sexcentos liberos, quot Hierotimus rex Parthorum ab vxorum multitudine sustulit; aut quingentos seruos, quot M. Crassus in censum retulit; quia sub vnius & eiusdem patrisfamiliæ imperium subiungãtur, nec populi, nec ciuitatis appellatione veniant; etiam si filios omnes ac seruos connubiorum ac commerciorum iure coniungat, quamdiu fuerint sub eiusdem imperio ac potestate; quem etiam in cunis adhuc vagientem lex [e] ipsa patrem familiæ appellat. Inde verbum משפחה Hebræis pro familia vsitatum, non quia mille personis familia definiatur, vt nonnulli putant; sed a verbo שפח quod principem ac dominum significat. vt familia vniuersa ab ipso capite nomen accipiat: rectius opinor quam Græci ab οἶκος, aut Latini a famulis. Sed quid prohiber, dicat aliquis, tria collegia sine familia ciuitatem constituere, si summa imperii potestate regantur? Id quidem videri potest; non sit tamen Respublica; quia nullum collegium, nullum corpus sine familia stare diu potest, sed breui oportet interire. at [f] iurisconsulti tradunt

[a] l. vbi. De testibus.
[b] l. Neratius De verb. sig.
[c] l. familiæ, eod.
[d] Iustin. lib. 4.
[e] l. pronuntiatio. De verb. sig. §. familiæ.
[f] l. proponebatur de iudic. ff.

dunt populum immortalem esse, ac millesimo post anno eundem fore qui antea fuisset, etiam si vsusfructus Reipublicæ legatus post annum centesimum [a] exstinguatur: ne proprietas inanis sit ac inutilis domino futura; quoniam ciues omnes vnius seculi diuturnitate interitori videantur, licet immortales sint sempiterna quadam sui generis propagatione futuri; non aliter ac nauis illa Thesei, quæ tametsi nouarum tabularum substructione centies immutata fuisset, antiquum nomen retinebat. Vt autem nauis informe lignum sit, sublata carina, quæ pronam, puppim, & costas firma coagmentatione sustinet: ita Respublica sine summa potestate, quæ omnia ciuitatis membra familiasq; singulas in vnũ corpus cogit, consistere nullo modo potest. Et vt nauis, ne a proposita similitudine discedamus, in partes plurimas diuidi potest, aut omnino flammis absumi: sic etiam populus in diuersa loca dissipari, aut penitus, salua vrbe, exscindi: quia nec in personis nec in mœnibus ciuitas subsistit, sed in ciuium omnium cœtu sub eiusdem imperii summa potestate. Vt enim elephas non magis animal dici debet quam formica: sic Ragusia, ciuitatum fere omnium, quæ sunt in Europa, minima, non minus Respublica dici debeat, quam Turcarum aut Tartarorum, aut etiam Hispanorum, quorum imperia iisdem finibus quibus solis cursus, terminantur. & quemadmodum exigua familia angustissimis gurgustiis cõprehensa, eodem familiarum iure censetur, quo quæ superbissimis ac late patentibus ædificiis gloriantur: sic Vlysses, cuius imperium Ithacæ scopulo continebatur, rex eque dicitur ab Homero atq; Agamemnon. recte enim Cassiodorus magnum imperium *magnam Rempublicam* appellat, quam Princeps vnus summo imperio moderatur. Quare si ex tribus familiis vnus pater familiæ cæteris imperet, eique pareatur; aut vnus duorum imperium subire non recusset; aut tres simul ac semel summum ius in trium familiarum subditos exerceant: æque respublica dicetur, ac si multitudine ciues innumerabiles

[a] l. an vsusfructus. de vsufruct. ff.

complectatur. Ita fiet vt familia interdum maior sit quam Respublica. quod de familia Tuberonis iure dicebatur [a], cum sexdecim liberos vna cum vxoribus ac seruis cum imperio domestico regeret. Igitur fallit Aristoteles [b], qui putat Babylonis vrbem, cuius ambitus quadrata figura tantus erat, vt vix toto triduo [c] pedestri gressu conficeretur, gentem potius dici debere, quam rempublicam; quam ipse decem millibus ciuium definiendam putauit: quasi absurdum esset gentes multitudine innumerabiles ac locis infinitas, quæ modo eiusdem imperii summa potestate regantur, Rempublicam appellare. Ista ratione ciuitas Romanorum, qua nulla clarior exstitit vnquam, Reipublicę laudem non mereatur: cum suæ originis initio tria tantum, nec plura, ciuiũ millia complecteretur; Tiberii vero principatu, quinquies ac decies millies centena millia; ac præterea centum ac decem millia, qui pene toto terrarũ orbe dispersi erant, censa fuisse legamus, præter seruos, quorum numerus decuplo maior exstitit. nec tamen eo numero prouinciales Romano imperio subditi, nec item sociæ ciuitates, ac liberi populi continebantur, qui respublicas ab imperio Romano diuisas habuerunt. Est igitur summum imperium quasi Reipublicæ cardo, quo magistratus ac leges innituntur, & cuius vi ac potestate collegia, corpora, familiæ, singuli ciues in vnum veluti corpus coguntur; siue vno sint & eodem concluſi loco, vt Suitensium respublica, sociarum minima; siue plures habeat prouincias, qualis Persarum, quæ ab extremis Indiæ populis vsque ad Hellespontum centum ac viginti septem prouincias habuisse fertur [d]: qualis nunc etiam Æthiopum respublica, cuius quinquaginta sunt prouinciæ; quas Paulus Iouius nulla ratione Regna vocat, cum vnius & eiusdem principis, qui Negus ab illis appellatur, summo imperio ac potestate regantur. Sed præter illud imperium, quod posuimus quasi reipublicæ totius fundamentum, multa sunt præterea ciuibus inter se communia; scilicet forum, fana, porticus, viæ, leges,

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] In Politicis.

[c] Herodot. lib. 3. Ionas cap. 3.

[d] Ester cap. 1. Herodot. Plutarchus in Artaxerxe.

leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines, theatra, mœnia, publica ædificia, pascua communia, agri publici, ærarium; denique præmia, pœnæ, legis actiones, multæque cum multis res rationesque contractæ: hæc, inquam, omnia aut ciuium omnium nexu & mancipio, aut vsu & fructu communia sunt, aut certe publica, aut vtraque simul. Magna etiam illa communitas est, quæ tum ex collegiis & corporibus, tum etiam ex beneficiis vltro & citro datis & acceptis coalescit. alioqui nulla, ne cogitatione quidem, fingi Respublica potest, quæ nihil omnino habeat publicum aut commune. Quamquam fieri potest, vt agrorum pars maxima sit communis vniuersorum ciuium, pars vero minima singulorum: vt Agraria lege Romuli totus ager Romanus, qui millia iugerum octodecim capiebat, trifariam[a] diuisus est: prima pars sacris faciendis; secunda necessariis reipublicæ sumtibus; tertia singulis ciuibus cessit: cum autem tria ciuium millia cēsa fuissent, singulis ciuibus duo iugera tributa fuere. Sed vtcumque agri diuidantur, fieri nō potest vt omnia omnium ciuium communia sint; quod Platoni adeo præclarum & optandum videbatur, vt etiam liberos & vxores omnium communes esse cuperet: sic enim fore augurabatur, vt verba illa MEVM & TVVM nunquam inter ciues exaudirentur: quasi omnium quas in republica videmus discordiarum ac ciuilium bellorum occasionem præberent. nec intelligebat bonorum ac rerum omnium communione Rempublicam interire: quia nihil publicum esse potest, vbi nihil sit priuatum: nec regem quemquam futurum, si ciues omnes reges sint: vt neque vllus concentus exaudiatur, si vocum artificiose inter se confusarum diuersitas ac dissimilitudo, quæ harmoniæ suauitatem efficit, ad vnum & eundem sonum reuocetur. Quamquam huiusmodi ciuitas, si tamen hoc nomine appellari potest, omnino repugnat diuinis ac naturæ legibus; quibus nō solum adulteria & incestus, sed etiam rapinæ ac furta tam diserte prohibentur, vt ne aliena quidem per leges

[a] Dionysius Halicarnass. lib. 2.

diuinas expetere liceat: quibus legibus perſpicuum fit capitalem eſſe orationem, quæ ad æquationem bonorum pertinet: cum Reſpublicas diuina procuratione fundatas, & conſtitutas ob id fuiſſe videamus, vt ſuo iure publica ac priuata tenerentur. At illam rerũ omnium peſtem ac perturbationem verius quã communitatem, ſequitur familiarum[a] omnium interitus, quę in vxorum ac liberorum atq; adeo rerum omnium cõfuſione conſiſtere nullo modo poſſunt. Nec mirum debet videri, ſi ab hac opinione tam abſurda Plato ſponte diſceſſit, & eam quam ipſe Socrati adſcripſerat Rempublicam, facile paſſus eſt aboleri, vt ſuam moderate tueretur. Nam qui Maſſãgetas omnia habuiſſe communia iactant, poculum tamen & gladium quemque ſuum habuiſſe confitentur: veſtimenta etiam priuata cuiuſque fuiſſe neceſſe eſt; alioqui debiliores ab iis ſpoliati fuiſſent, qui robore plus cæteris valerent. Quemadmodum igitur Reſpublica eſt legitima plurium familiarum, & rerum inter ſe communium cum ſumma poteſtate gubernatio: ſic Familia eſt plurium ſub vnius ac eiuſdem patrisfamilię imperio ſubditorum, & earum rerum quę ipſius propriæ ſunt, recta gubernatio. nam in eo potiſſimum Reipublicæ ac familiæ diſcrimen verſatur: quod paterfamilias rerum domeſticarum ac familię totius poteſtatem habet; etiam ſi vnaquæq; domus aliquid in publicum ſeu vectigalium ſeu tributi nomine conferre cogatur. Ac fieri poteſt vt ciues omnes conuictu communi vtantur, collegiorum in modum, qualia fuere Spartiatarum, qui ſeorſum ab vxoribus & familia cibum ſumere ac dormire conſueuerant, quindecim aut viginti virorum cœtu coacto. Cretenſium vero moribus ciues omnes vtriuſq; ſexus, vxores inquam, liberi, ſenes, iuuenes, egentes, diuites, ſimul epulari conſueuerant[b]: ſua tamen cuiuſq; propria fuere; ſed ſinguli tantum erogabant, quantum vniuerſis ad communem conuictum ſatis eſſe videretur. commodius illi quidem quam Anabaptiſtæ, qui noſtra ætate in Weſtualia non modo communem

[a] familiaris res opponitur publicæ. l. 7. §. ſi paciſcar de pactis. l. 4. de publiciis iudic. ff.

[b] Ariſtot. in Polit.

munem illum conuictum, sed etiam nouam bonorum omnium, præter vxorum, quas plures habere licebat, ac vestium, communionem inuexerant [a]; vt mutuam inter se concordiam & amicitiam commodius tuerentur: a qua tamen longissime abfuerunt. Nam qui rerum omnium communionem admittunt, tantum absunt ab ea, quam se tueri posse confidunt, ciuium inter ipsos amicitia, vt amor ille mutuus viri & vxoris, parentum etiam erga liberos, ac vicissim liberorum erga parentes pietas, denique proximorum & affinium mutua caritas penitus exstinguatur, sublato propinquitatis iure, quo vinculo nullum ad ciuium concordiam & necessitudinem firmius cogitari potest. nam quod ames vehementer, tuum sit oportet & quidem totum tuum: communitas vero per se ipsa dissidiorum ac discordiarum parens ab iurisconsultis merito appellatur [b]. Nec minus fallunt, qui putant rerum communium maiorem quam priuatarum curam fore: cum publica videamus ab omnibus æque deseri [c]; nisi ex publico rapiant quod in priuatam vtilitatem conuertatur. Denique amoris & amicitiæ natura est huiusmodi, vt in plures dispersa perinde vim amittat [d]: vt flumina quæ in riuulos diuisa, nec hostes aditu prohibere, nec ferendis nauibus vtiles esse possunt. Igitur certa familiæ gubernatio, vxores, liberos, seruos, ac priuatas cuiusque res tum ab aliarum familiarum iure, tum etiam ab eo quod reipublicæ commune, seiungit. Quin etiam in omni republica bene constituta præcipuam pupillorum, furiosorum ac prodigorum curam magistratus gerere videmus; quia [e] reipublicæ interest ne priuatorum bona diripiantur. Sæpe quoque legibus acquirendarum ac distrahendarum rerum modus & conditio præscribitur; quia familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio, cum Reipu-
13 blicæ cura ac tutela coniuncta videtur. Ac tametsi leges omnium communes sunt, nihil tamen vetat sua quædam esse familiarum statuta, suum ius familiare

[a] Sleidan.

[b] l. cum pater §. dulcissimis. de legat. 2. l. 2. quando & quibus quarta pars. C. l. in re communi. vrbanorum prædiorum. l. sancimus. §. fin autem. de dona. C. l. Lucius §. Caius de legat. 2. ff. c. l. 2 quando & quibus quarta pars.

[c] Plato in Memnone. Plutarch.

[d] l. j. l. ius dandi. de tutelis. ff.

ac priuatum[a], ab antiquis familiarum principibus institutum. Exemplum habemus in clarissimo Saxonum gente, quæ plures habet familias priuato quodam iure vtentes, ac plane diuerso, tum ab imperii Germanici legibus, tum etiam a communibus Saxonum institutis. Duces item Bauariæ & Palatini comites iure familiari vtuntur, tum in legitima bonorum suæ gentis successione, tum etiam in electoris imperiali munere; quod vicissim ducibus Bauaricis ac Palatinis auorum instituto tribui oportet: quæ iura Bauariæ dux vt renouarentur, ad imperiales Augustæ conuentus rogationem superioribus annis tulit.

[a] Bartol. in l. omnes populi: de iustia. ff. Baldus in l. cum omnes. de episcopis. Imola & Cumanus in l. 3. de testamentis. Andre. ad Specul. in titul. de testamentis. §. compendiose. Bald in l. 2. de Constituta pecunia. C. Innocentius in cap. cum accessissent de constitut.

Iura quoq; domestica sunt inter Saxonum & Hassorum principes, quæ Cæsares ipsi Carolus IIII. & Sigismundus comprobarunt [b]; quibus inter Austriæ ac Bohemiæ gentiles familiari iure cautum erat, vt alterius familiæ deficientis hæreditas alteri accresceret, vti contigisse videmus. Ac ne longius a nostris discedamus, iura familiaria Lauallæ gentis regali diplomate ac Senatus Gallici auctoritate comprobata videmus, legibus municipalibus ac institutis plane contraria. nam eo iure primogenitos vniuersam hæreditatem cernere licet ea conditione, vt pecunia cohæredibus satisfiat, ac Vidi gentile nomen stemmataque pura præ se ferre teneatur. Seuerius etiam Rutenorum, Albretorum, ac Balmarum gentili iure receptum erat, vt fœminæ ab auorum hæreditate omnino arcerentur, quandiu mares quocumque gradu propinqui exstitissent; quasi legem Salicam principibus Allobrogum vsitatam in familias suas deriuarent. Hæc quidem seu familiaria, seu gentilia iura ab auis & proauis illarum gentium ad sui nominis ac familiæ decus perpetua quadam serie tuendum originem traxere; quæ quodammodo ferenda sunt [c] in claris ac illustribus familiis. & quidem illa quæ diximus priuata iura non modo familias, sed res quoque publicas incolumes ab interitu sæpe conseruarunt. quamobrem prudenter imperiali decreto comitiorum, quę Augustæ co-

[b] anno 1370. & 1431. Decius consil. 515.

[c] Bald. in c. j. §. mulier si de feudo controuersia. per cap j. de filiis natis ad morganaticam.

acta

acta sunt [a], post diuturnas bellorũ ciuilium clades, gentilia principium iura renouata fuere, sine quibus imperium illis temporibus præcipiti ruina casurum videbatur. Quod quidem ad obscuras familias pertinere non debet, vt iura publica quantum quidem fieri possit omnium communia sint & eadem. Non enim sine grauissima causa ferendum est, vt priuatis familiarum pactis iuri publico [b] derogari possit. Neque vero iure familiari ab auis & proauis constituto posteri obligantur, nisi quatenus ipsi præbuerint assensionem. Itaque principes Albretorum ac Lauallæ gentis, inter quas Mommorantia censetur, gentilia proauorum iura rebus iudicatis non ita pridem rescindi curauerunt. Multo minus sacra familiaria gentiliave [c] Romanorum institutis probata ferenda sunt; ne pro familiaribus publica deserantur, vt Camillus quærebatur apud Liuium [d]: *An*, inquit, *gentilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet?* Erat enim lex XII. tabularum his verbis concepta: SACRA PRIVATA PERPETVA PERMANENTO. quam M. Tullius in suas leges transtulit. Atque hæc de Reipublicæ & familiæ differentia in vniuersum dicta sint: nunc de singulis familiæ partibus disseramus.

[a] anno 1557.

[b] l. Ius publicum. de pactis. ff.

[c] Macrobius in Saturnalibus. Cicero.

[d] Liuius lib. 5.

14

III, De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis.

OMNES hominum cœtus iure sociati, siue familiæ, siue collegia, siue vniuersitates, siue Respublicæ, imperandi ac parendi mutuis officiis continentur; cum libertas illa, quam nullis astrictam legibus vnicuiq; natura dedit, sub alterius imperium ac potestatem subiungitur. omnis autem potestas est publica, vel priuata: publica, aut legibus soluta est, eorum scilicet qui summum imperii ius habent: aut legibus imminuta, qualis est magistratuum, qui etiam si priuatis imperent, ipsi tamen superiorum imperiis ac legibus tenentur. Priuata potestas est in patrefamilias, aut in corporibus

& collegiis, cum vniuersi aut maxima pars omnium cæteris imperat. Potestas autem domestica quadruplex est: mariti scilicet aduersus vxorem, patris in filios, domini erga seruos, principis familiæ in famulos mercede conductos. Cum igitur omnis humanæ societatis legitima gubernatio pendeat ab imperandi ac parendi prudentia, de singulis imperii partibus, eo, quo proposuimus, ordine, disseramus. *Est enim naturalis libertas huiusmodi, vt animus*[a] *bene a natura informatus imperium alterius, post Deum immortalem, reiiciat, præterquam sui ipsius*, id est, *rectæ rationis, quæ a diuina voluntate per se ipsa nunquam aberrat.* Rationis autem in cupiditates imperium naturale omnium maximũ & antiquissimum est. prius enim quam alteri recte quis imperet, sibi ipsi imperare condiscat, vt rationi tribuatur imperium, cupiditati obsequium: ita fiet vt habeat quisque suum. atque hæc iustitiæ totius summa est, hæc virtutum omnium prima ac pulcerrima, quæ cæteras omnes amplexa fouet ac tuetur: ex quo prouerbium Hebræis contritum; *Initia caritatis a seipso quemque ducere oportere*; id est sub rationis imperium domitas habere cupiditates. Hæc naturalis imperii prima lex est, vt quidem videmus in oratione, quam Deus habuit, tum ad primam omnium[b] matremfamilias, tum aduersus eum, qui primus se fraterno parricidio contaminauit[c]. Nam imperium illud quod Deus Adamo in vxorem dedit, dupliciter interpretor; primum quidem ac præcipuum est, rationis in libidinem; alterum, mariti aduersus vxorem. Est enim mens ac pars illa intelligentiæ particeps in homine veluti maritus: cupiditas autem quasi fœmina. prius enim quam Deus Euam creasset, de Adamo dictum erat, *masculum & fœminam creatum esse*[d]. Quamobrem in sacris literis Fœmina pro Cupiditate sæpissime vsurpatur, nunquam tamen sæpius, quam apud Salomonem, qui sic vixit vt amantissimus; sic scripsit, vt omnino capitalis fœminarum hostis esse videatur; cum tamen omnis illa oratio, tum de materia, tum de cupiditate intelligatur[e]. Sed ista

[a] l. libertas. de statu hominum ff.

[b] Gen. cap. 3.

[c] Gen. cap. 4.

[d] Gen. cap. 1. fine.

[e] Rabi Maymon. l. b. 1. nemore anebouin.

Theologis

15 Theologis ac Philosophis differantur: id vero, quod huius quæstionis proprium est, de imperio mariti aduersus vxorem quale sit, explicandum nobis est. Vxoris appellatione iustam ac legitimam intelligo, nõ concubinam, quæ non est in concubini potestate; tametsi Romanis [a] legibus in liberæ mulieris contubernio iustum matrimonium sit, non concubinatus. quæ lex populis omnibus quasi pernitiosa displicuit, ac tacito veluti omnium consensu abrogata videtur. Hæc autem potestas in vxorem non complectitur sponsam [b], in quã manus [c] iniicere sponso non licet, quod marito semper licuit, tum ciuili [d], tum Pontificio [e] iure: quod si sponsus in sponsam inuolauerit, ac ei stuprum intulerit, capite puniendus est. [f] Quid igitur si maris ac fœminæ consensione connubium contractum sit ante mutuam vtriusque coniunctionem? id enim iustas nuptias lex [g] appellat: sic tamen statuo non esse partum eiusmodi contractu maritale imperium, nisi maritum vxor secuta fuerit, cum Theologorum ac Pontificum decretis [h], quorum maxima est auctoritas, quoties de iure connubiorum disputatur, vix vlla nuptiarum ratio habeatur, nisi corporum mutua coniunctione contractæ sint: quod multarum gentium moribus diserte exceptum est, cum de communicandis vtilitatibus, quæ ex connubio quæsitæ fuerunt, disputatur. Sed post eam, quam diximus, maris ac fœminæ legitimam coniunctionem, vxor est in potestate mariti, nisi seruus fuerit, aut filiusfamilias, qui nullum habent in vxores [i] imperiũ, ac multo minus in liberos; qui etiam si pater emancipatus sit, in aui potestatem recasuri sint. Id autem rationi consentaneum est, ne plura sint imperia domestica, plures domini, quorum alius imperare velit, alius imperata facere prohibeat, ex quo familiarũ perturbatio sequeretur. Oportet igitur vxorem sui iuris, si filiofamilias nupserit,

[a] l. in liberæ de ritu nuptiar. ff.
[b] l. 4. de condit. & demonstrat. ff. l. ea quæ. ad municipal. ff.
[c] cap. de illis. & ibi Hostiensis & Panormitan. de sponsal.
[d] Bald. & Cune. in l. raptores de episcopis. Cynus in l. 1. q. 2. de rapt. C. Alexand. in l. miles. §. qui iudicati. De re iudicat. l. vlt. de libero homine exhibend. C.
[e] cap. duo. 33. q. 2. cap. sicut. 7. q. 1.
[f] l. 1. de cap. virg. C.
[g] l. nuptias de regul.
[h] cap. debitum. de bigam. Petr. Lombardus in 4. Sententiar distin. 30. & 27. q. 2. Bartholias consil. 2. colum. 7. lib. 4. gloss. in cap. ex publico extr. de præsumt.

de conuers. coniugal. Corne. consil. 248. lib. 2. Felin. in cap. tertio loco.
[i] toto titul. quibus mod. patr. potest. in Institut.

& in soceri domum commearit, vna cum marito soceri potestatem subire: cæteris rebus suæ libertatis iura tuetur. Ac profecto iniquum videtur, quod legibus Romanis[a] cautum est, nisi filiafamilias emancipata sit a patre, etiam si deserta domo paterna mariti domicilium sequatur, non sit in mariti, sed in patris potestate futura: quod cum legibus naturæ pugnare videtur, quibus non tantum marito potestas in vxorem prima ac præcipua est, sed etiam patrifamilias in suos; ac voce diuina[b] iubetur vxor, cæteris omnibus, atq; adeo parentibus posthabitis, sequi maritum; cui etiam vni ius ac potestas lege diuina[c] tribuitur, vt vxoris vota probare possit, aut prohibere. Merito itaq; lex illa Romanorum antiquata est, maxime tamen nostris moribus[d], quibus paterna potestate eximitur filia, quæ marito nupsit. Consimilis ea lex est legi Lacedæmoniorum, vt Plutarchus scribit[e]: alioqui vxor, paterna potestate contemta, mariti sui iussa aspernaretur. Romani iuris interpretes varias cautiones adhibuerunt, vt euitarent ea quæ absurda consequuntur, sublata mariti potestate, nisi filia emancipata fuisset. In eo tamen populorum omnium leges cum diuinis ac naturæ legibus conueniunt, marito ab vxore obsequium deberi, nec illius iussa, si modo cum honestate non pugnent, repudiari ab vxore debere. vnum 16
interpretem[f] satis nobilem excipio, qui vxorem mariti legibus solutã esse putauit; sed nec istius opinionis singularis ac tam absurdæ rationẽ attulit vllam, nec auctoritatem: cum lege Romilia[g] ius etiam vitæ ac necis marito tribuatur, si vel eam in adulterio deprehendisset, vel partum, vel claues suppositiuos, vel vinũ bibisset. Paulatim legis illius seueritas est indulgentia maritali antiquata: adulterii vero pœna proximorũ arbitrio permissa; qui mos etiamnũ Tiberii dominatu renouari cœpit[h], quod marito propter adulteriũ vxorem repudiante, vel etiam adulterii conscio scelus inultum relinqueretur,

a l.r. §.1. de liberis agnoscend ff. l. 1. §. vlt. l. cum qui. §. si nupta de iniuriis. l. 2. fine & sequenti de liberis exhibend l. 2. § quod si in patris. l. quoties soluto matrimonio. l. nec inter. l. si vt proponis de donat. inter virum & vxorem. C. l filium. l. licet de collat. C. l. si vxor & ibi Accurs. Cynus. Bartol. Bald. Salicet. Alberic. de conditionibus insertis. C.

b Gen. cap. 1.

c Numer. 30. Augustin. q. 56. cap. 4. num. can. voluit. 33 q. 5.

d Faber in. §. 1. in Instit. de Senatusconsulto Tertul & §. 2. quod cum eo qui in aliena Mãsuetius titulo de Iniuriis. §. item filia. & in titulo de dote. §. item de consuetud.

e In Laconicis.

f Andre. ad Specul. titul. qui filii sint legitimi.

g Dionysius Halicarnass. lib. 2.

h Tacitus lib. 2.

non

non ſine graui contumelia propinquorum, qui olim Romanis moribus adulteras capite vel exilio damnabant[a]. Actametſi de mariti poteſtate in vxorem plurimum detractum eſſet, nihilominus tamen ex oratione M. Catonis, quam habuit ad populum pro lege Oppia, perſpicuum eſt fœminas in perpetua patrum, maritorum, aut proximorum tutela fuiſſe, vt nullos actus legitimos ſine auctore facere poſſent. Floruit Cato maior poſt legem Romiliã annos circiter quingentos & quinquaginta: ducenteſimo poſt anno ſcripſit Vlpianus, tutores fœminis ac pupillis dari cõſueuiſſe: at cum nupſiſſent, in manu viri fuiſſe, id eſt, vt ego interpretor, *in poteſtate*. Quod ſi quis dicat Vlpianum[b] diuiſiſſe diſputationem de iis qui ſunt in poteſtate, ab iis qui ſunt in manu, non propterea ſequitur vxores in poteſtate maritorum non fuiſſe; ſed hoc factum opinor, vt ſignificaret C longe diuerſam eſſe patris in liberos, mariti in vxorem, domini in ſeruos poteſtatem. Quis enim dubitet manus appellatione imperium ac poteſtatem ſignificari? nam Hebræis,[c] Græcis[d], tum Latinis ac nobis ipſis vulgatum eſt, manum pro imperio ac poteſtate vſurpare. Feſtus vero Pompeius[e] vbi de marito vxorem domum ducente ſcribit, verbo *mancipandi*, quod ſeruorum proprium eſt, vtitur: eoque verbo etiamnum moribus ac legibus noſtris vti cõſueuimus, quoties agitur de vxorum emancipatione. Sed vt planum ſit hanc maritorum in vxores poteſtatem omniũ populorum ęque fuiſſe communem, exemplis quibuſdam id confirmare placet. Olorus Thraciæ rex Dacos ab hoſtibus victos ad ſempiternam ignominiam & contumeliam vxoribus ſeruire compulit[f]. Langobardi vero eandem vitæ ac necis poteſtatem in vxores habuere[g] quam veteres Romani, qua etiamnum Baldi temporibus vtebantur[h]. Ac ne longius egrediamur, quis vmquã populus tantam in vxores poteſtatem habuit, vt maiores noſtri? *Galli*, inquit Cæſar[i], *in vxores & liberos æque ac in ſeruos vitæ ius ac necis habent: ac ſi quidem vel minima ſuſpicione teneantur mari-*

a Florus cap. 46.

b In titulis.

c Gen. 24. Exod. 2. Num. 11.

d Xenophon εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἐλθεῖν.

e In verbo Emancipatũ.

f Iuſtin. lib. 32.

g Rotaris & Luitbrandi leges in Legib. Langobard. c. 1. & pen. & vlt. titulo qualiter mulier liber permiſſ.

h anno M. CCCXV. Accurſ. & Bald. in l. velles. de reuocandis donat C.

i Cæſar lib. 6. belli Gallici.

tos necasse, quæstionibus a proximis torquentur, ac sine vlla magistratuum cognitione damnantur. Nec Romanis [a] tantum, sed etiam Massilienſibus ac Milesiis vsitatum fuit vxores occidere, si vinum bibissent, vt Theophrastus scriptum reliquit. Vxoris vero necandæ ius ob adulterii causam Græcis omnibus æque ac Romanis commune fuisse tradunt Græci [b] scriptores. Nam lex Iulia, quæ patri filiam in adulterio deprehensam vna cum adultero trucidare permisit, Augusti rogatione [c] ad populum lata est annos amplius septingentos post legem Romiliam. eadem tamen lege quibusdam personis idem quod patri licuisse [d] in vxores adulteras, leuissima [e] pœna maritum obligante, qui adulteros deprehensos præter personas legibus exceptas occidissent. Sed adulterii pœna legitima non ademit maritis in vxores animadvertendi potestatem extra pœnam capitalem, qua maritis interdictum est: tametsi Theodora Iustiniani Augusti vxor, quæ fasces imperii marito sane stupido ac illiterato principi ademerat, cum omnia beneficia fœminis aduersus maritos tribueret, eas etiam adulterii pœna liberauit, infamiæ notam reliquit. Æquius erat Athenienſium exemplum imitari, qui adulteros, præter infamiam sacris arcebant. [g] quæ autem infamiæ pœna legibus irrogari potest iis, qui famam prostitutæ pudicitiæ violarunt? quo fit vt crimen illud, quod lege diuina [h] non modo capitale est, sed etiam lapidatione, pœnarum fere omnium acerbissima [i], coercebatur, pernicioſis [k] moribus prope inultum sit. At veteres Ægyptii fœminas narium, mares vero pudendorum amputatione ab adulterio reuocabant, vt scribit Diodorus [l]. In cæteris criminibus, quæ morte punienda non veniunt, vxoris castigandæ potestas maritis omniū [m] consensu tribuitur, dum id modice, aut etiam intra mo-

[a] Dionys. lib. 2. Plin. lib. 14. c. 13. Valer. de institut. antiquor. Cicero. De natura deorum lib. 3. & de Republ. lib. 3. Plutarc. in problema. Rom. cap 6. Arnobius lib. 2. aduersus gentes. Tertull. in apologetico, lib 6. Gellius, lib. 10. cap. 23. & Athenæus in Dipnosophistis.

[b] lib. 2 Lysias in orat. de Eratosthenis cæde.

[c] l. 1. ad l. Iul. de adult. ff. l. marito. l. patri. eod.

[d] d. l. marito.

[e] l. si adulterium. §. imperatores. cod. l. 1. ad l. Corne. de sic. l. Gracchus. eod. C. l. 3. §. si maritus. ad S. C. Sillanian.

[f] authentica hoc iure, de adult. C.

[g] Demosthenes contra Neæram.

[h] Leuit. 20. Daniel. 12. Deutero. 24.

[i] Rabi Maymo lib. 3. nemore aneboquin.

[k] Faber in l. 2. quæ sit longa consuetud. c. Benedi. in cap. Raynutius. in verbo, cuidam. num. 63. [l] libro. 1. [m] cap. duo 23. q. 4. Accurs. in l. & si §. vlt ad l. Aquil. & in authent. vt liceat matri & auiæ. §. quia vero. Bald. in l. filius. de patria potest. C. & in l. nec patronus de operis libert. C. & consil. 176. Panormitan. in cap. & transmissa. de restitut spoliat. Bart. in l. iubemus. de repudiis. C.

dum

dum fiat. At ne mariti legitima potestate aduersus vxores abuterentur, veteribus olim propositum erat, de moribus iudicium[a], quod quidem Iustiniani lege[b] sublatum est: pecuniaria pœna aduersus eos decreta, qui repudio causam dedissent; maxime ob adulterium & veneficium. qua lege quodammodo antiquata nostris moribus integrum est vxori ob iniurias graues illatas a marito repudium in iure petere. neque enim iniuriarum actio coniugibus inter se permitti debet, contra quam nonnulli putant[c]. at etiam expilatæ hæreditatis & furti actio coniugibus inter se, aut hæredibus alterutrius aduersus alterum lege[d] prohibetur, propter connubii dignitatem. Iam vero cum maritalis amor omnes omnium amores & amicitias superare debeat, vt certe Artemidorus scripsit: sic etiam odia quæ radices egerunt inter virum & vxorem, omnium maxime implacabilia iudicantur: vt non minus eleganti quam vrbano exemplo docuit Leo Byzantinorum ad Athenienses legatus; quem cum in concione irriderent ob corporis breuitatem; *Cur*, inquit, *homuncionem ridetis, cuius vxor tam pusilla est vt mariti genua vix attingat? nam etsi angustissimo cubili continemur, nihilominus tamen cum ira exarsimus, vix Byzantii mœnia, quamtumuis ampla sint, capere vtrunque possunt.* actioni quidem de pace, quã apud Athenienses habuit, inseruiebat cum odia deponere suaderet, quæ inter coniuges placari vix possunt, si alter alteri mortem intentarit. Cui tamen incommodo prouisum erat diuina lege quæ de repudiis lata est, qua populi omnes Asiæ vtriusque & Africæ etiamnum vtuntur; vt scilicet repudiandæ vxoris ius integrum daretur, si vel minimum ei displicuisset, iis conditionibus ne semel repudiatam ad se reuocaret, aliam tamen ducere liceret; qua lege nulla sanctior esse potest siue ad fœminarum superbiam, siue ad maritorum iracundiam coercendam. nam quæ fœmina virorum adeo cupida, nisi meretrix, nupserit marito, qui sine iusta ac probabili causa vxorem repudiarit?

a Quintil. lib. 7. cap. 4. l. 5. de pactis dotal. l. vito & vxori. soluto matrim.
b l. vlt. de repud. C.
c Andre. in addit. ad Spec. titulo de iniur. ex l. 2. rerum amotar. C. l. nõ debet de dolo. l. si quis vxor. de furtis. Alexãder. in l. diuortio §. si fundum. col. 4. solut. matr. Ancharan. consil. 408.
d l. 1 & 2. rerum amotarum. ff. l. aduersus de crimine expilatæ hæreditat. C.

Quod si cui videatur iniquum, vxorem non aliam ob causam, quam quia displiceat, repudiare licere, non magnopere pugnabo; nec ab eo iure, quo vtimur, propterea discedã: nihil tamen pernitiosius mihi videtur, quam coniugem, qui repudia quærat, non aliter id impetrare posse, quam causa iudicibus probata: nam in eo vertitur existimatio ac dignitas alterutrius, aut etiam vtriusque; quæ nunquam violaretur si diuortii causam neuter iudici probare cogeretur: quod quidem olim, & his quoque temporibus inter Hebræos fieri solet, vt videmus in Hebræorum [a] pandectis; vbi describitur legitimus actus repudii, ac libellus quem Rabi Ieïel Parisiensis vxori dedit A.D. 111. Kal. Nouemb. anno ab Orbis conditione decimo octauo supra quinquies millesimum [b]. aliud item exemplum extat in epitome pandectarum Hebraicarum ab iurisconsulto Maymone [c] descriptum apud Chaldæos, vbi Iudex procuratoriis tabulis, quibus maritus coram tribus testibus vxorem repudiarat, subiicit hæc verba; *Sine causa repudiatam esse, facta vtrique matrimonii cum aliis contrahendi potestate.* Hac enim legis actione mulier, illæsa existimatione alteri nubere potest. Ac tametsi apud Athenienses repudium mittere non liceret, nisi causa iudicibus probata; ea res tamẽ periculi plena bonis omnibus visa est: quod metuens Alcibiades [d] vxorem apud iudices conquerentem palam abripuit & humeris domum extulit. Æquius Romani veteres, qui nullam omnino repudii causam libello inscrebant; ac ne rogatus quidem Paulus Æmilius ab amicis cur coniugem castissimam ac fœcundissimam, & quidem patritii sanguinis sine causa repudiaret, calceum eleganter consutum ostendit; sed qua parte pedem offenderet, præter se scire neminem. quid si causa repudii iudicibus probari possit? an æquum est ad coniectum & societatem omnium, quæ cogitari possunt, arctissimam, adigere coniuges inteſtinis & capitalibus odiis inter se dissidentes? Non existimo: nam inde adulteria, veneficia, parricidia sequi & magnam partem occultari

[a] Moses Cotsi in cap. גרישת id est, *abscissionis*. sic enim repudium vocant.

[b] Id est anno Christi 1240.

[c] In cap. בשיים id est *fœmina*.

[d] Plutarch. in Alcibiade.

cultari necesse est: nam ante repudiorum iura, quæ anno post vrbem conditam quingentesimo a Spurio Caruilio originem acceperunt, vnius vxor in veneficio mariti deprehensa, ac parricidii damnata, socias criminis accusauit; ac mutuis deinde accusationibus septuaginta quæ viros enecarant, supplicio affectæ fuerunt: quanto magis id metuendum, vbi repudia omnino prohibentur? Nam Imperatores tum Græci, tum Romani, vt repudiorum frequentiam coercerent, eum, cuius culpa repudium contractum esset, dotis aut donationis propter nuptias amissione [a] coercebant. Anastasius etiam repudium vtriusque consensu impune fieri permisit [b]: quod ab Iustiniano [c] vel potius a Theodora coniuge abrogatum est. Vtrum magis expediat reipublicæ, satis opinor ex iis, quæ diximus, intelligi potest. Sed quæcunq; fuerit in tanta rerum publicarum varietate legum vicissitudo, summa tamen omnium consensione vxor maritum reuereri [d], eique obsequi debet; ac maritum ne quidem sine venia magistratus licuit in ius vocare [e]. Sed quemadmodum nihil est non modo ad familiarum, sed
19 etiam ad Rerum publicarum salutem ac dignitatem magis ac melius quam honesta vxorum erga maritos obsequia tueri, vt Euripides scribit: ita non decet maritos hac potestatis specie ad vxorum contumeliam & seruitutem abuti. quamquam M. Varro seruos verbis potius quam verberibus castigari putat oportere: ac multo magis vxorem, quam lex [f] humana ac diuina *domus sociam* appellat. Nam cum Iupiter apud Homerum [g] Iunonem vxorem increpuisset, nec monitis obsequeretur, minas adiicit, non tamen vlterius ad verbera progreditur. Quinetiam Cato, quem mulierum hostem fuisse plerique aiunt, vxorem percutere sine [h] sacrilegio non posse putabat: sed mariti ius ac dignitatem sic tueri solebat, vt facile obsequentem haberet; quod fieri non potest ab iis, quibus non satis est vxorum socios fuisse, nisi etiam obsequẽtes sese præbuerint, vt tandem serui pœne fiant: id quod in Lacedæmonios olim iactari con-

[a] l. consensu de repud. C. l. vlt. eod. Bald. in l. 1. §. quod scimus de Lat. lib. tol. C. Panor. consi. 328 lib. 4. Iac. & Alex. in l. si ab hostibus. soluto matrimo.
[b] l. si constante. de repud.
[c] authent. quod hodie. de repud.
[d] l. §. quod autem. de rei vxoriæ. C. l. alia §. vbi. soluto matr.
[e] l. generaliter. de in ius vocando. Decius in l. vlt. eod. fine C.
[f] l. aduersus. de crimine expilat. hæreditat. C.
[g] lib. 1. Iliados.
[h] Plutar. in Catone Censorio.

sueuerat;[a] quoniam vxores *dominas* appellabant: hoc tamen Romanis in ipsius imperii occasu contigisse videmus, non modo priuatis sed etiam Imperatoribus[b] ipsis, qui tandem vna cum domestico imperio publicum amiserunt. Quamquam quæ vxores viris imperare concupiuerunt, consimiles sunt iis, qui cæcos ducere, quam duces optimos sequi malunt. At lex diuina ipsaque lingua sacra, quæ nomina rebus indidit ex vniuscuiusque natura, maritum *Bahal*, id est *dominum*, appellat: vt intelligatur imperium penes maritum esse. Vt autem viri plane intelligant vxoribus dignitate ac sapientia præstare oportere, omnium fere populorum ac suorum consensione splendor vxoris a viro velut a Sole pendet. nam vxor ignobilis, mariti dignitate nobilitatur[c]: si vero fœmina nobilis ignobili nupserit, partam nobilitatem amittit[d]. fuere tamen ac sunt his adhuc temporibus nonnulli[e], qui a matribus suæ claritatis ac nobilitatis originem ducerent, vt apud Lycios, Delphos, Xanthios, Ilienses, Cappadoces; siue propter patris incerti originem, siue propter amissam bello nobilitatem; vt in Campania Gallorum ignobiles mariti ab vxorum nobilium connubio claritatem generis vna cum liberis adipiscuntur: vt apud Calecutios Indiæ populos, reges etiamnum ac patricii, quos *Natras* ipsi appellant, vix vnquam suos imperii aut bonorum hæredes habent, sed nobilium[f] fœminarum liberos etiam si spurii fuerint: tametsi Iurisconsultorum interpretes id nec moribus, nec institutis fieri posse putant[g], propter eam, quam dixi, populorum fere omniũ consensionem, vt iam olim Herodotus[h] ipse scriptum reliquit: ac propterea æquissimum esse, vt vxor conditionem,[i] patriam,[k] familiam,[l] domicilium,[m] originem denique mariti sequatur. ac tametsi maritus sit exul

[a] Plutarch. in Laconicis. Arist. lib. 2. Politic.
[b] Tranquil. in Claudio. l. vxorem de legat. 3. l. Titia §. qui marito. de annuis legat. l. vlt §. vxorem, de auro. & argento.
[c] l fœminæ de senator. ff. l. cum te. l. vlt. de nup. l. vlt. de incolis. C. Bartol. Fulg. Castrēs. in l. vlt. de verb. signifi. Guido Pap. cons. 217. & decis. Delph. 196. 349. 379.
[d] Bart. in l. 1. de dignitat. C. Castrensis in d. l. vlt. de verb. signifi. Corne. consil. 55. col. 4. lib. 1. & consil. 26. lib. 4.
[e] l. 3. ad municip. Plutarch. De claris mulier.
[f] In historia Indorum.
[g] Platea. Bartol. Angel. in l. exemplo de decurion. C. Bart. Consi. 57. Benedic. in cap. Reynutius, num. 15. Aretin. & Felin. in cap. super eo. de testib.
[h] lib 3. Bald. in l. vlt. de seruis fugit. C. de incolis Cod. Bald. consil. 139. lib. 5.
[i] l. fœminæ de senator.
[k] Accurs. Bartol. Angel. Platea. in l. ciues,
[l] l. quicunque. de re militari. Cod. Corne. consil. 41. col. vlt. lib. 1.
[m] l. cum quædam, de iurisdic. l. exigere. de iudic. l. ea quæ l. vlt. ad municipal. ff.

& extor-

& extorris, eum tamen vxor cõsequi tenetur, vt omnes Iuris vtriusq; interpretes tradunt[a]. Ita quoque omnium actionũ, quæ vxori conceduntur, maritus arbiter est, ac prædiis omnibus vxoris suo iure vti frui[b] potest; nec iudicio sisti debet vxor sine auctoritate mariti; aut certe sine venia iudicis, qui auctoritatem præstet, absente aut respuente marito. quæ certissima sunt argumenta, quibus intelligi facile potest marito aduersus vxorem ius, imperium, potestatem, auctoritatem iure diuino & humano concessam fuisse. satis etiam cognitum quatenus quoq; modo vxores debeant obsequia & officia sua præstare maritis. Non dubito in cõtrahendis nuptiis vxores aliquando stipulari consueuisse, ne maritorum potestati subiiciantur; quæ pacta cõuenta, quoniam cum legibus diuinis & humanis, & cum honestate omnino pugnãt, ferenda nõ sunt, nec si iureiurãdo sancita fuerint, seruanda; cum nec eo iureiurando quisquam possit obligari[c].

[a] Bald. consil. 331 col 2. lib. 1 & cons. 411. lib. 1. Odofr. in l. 1. de vxori milit. Cod. Cuneus & Alberic. in l. obseruare de offic. proconsul Bal. Rom. Ang. Alex. in l. si cum dotem. §. si maritus. soluto. Innoc Hostiensis, Panor. Anton. Cardin vterque in cap. de illis de sponsa & in cap. 1. de coniugiis lepros.

[b] l. in rebus. de iure dot. C. l. si ego. §. dotis. eod.

[c] l. Iurisgentium. §. si plagii. de pactis. l. generaliter. de verborum obligat. ff.

IV. De patria potestate; & an æquum sit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere.

RECTA disciplina patris ac liberorum pendet a patria potestate, quam vel natura, vel Deus ipse naturæ parens optimus maximus vnicuique in liberos dedit; vel ipsa lex in eos quos quisque sibi adoptant. Potestatis verbum commune est omnium, quibus imperandi ius est seu publice seu priuatim. *Princeps*, inquit, Seneca, *in subditos potestatem habet, magistratus in priuatos, pater in liberos, magister in discipulos, imperator in milites, dominus in seruos.* Ex iis tamen omnibus imperandi ius ac potestas est a natura nemini tributa præterquã patri, quæ vera est Dei præpotentis ac maximi rerum omnium parentis imago ac simulacrum. Et quidem Plato cum leges, quæ ad Dei cultum pertinent, quibusdam capitibus complecteretur, præfari se dixit de cultu liberorum erga parentes, quibus hoc spirabile cœlum vitamque debet acceptam ferre. Et quemadmodum pater filios educare, & honestis artibus erudire tenetur;

ita liberi, cum per ætatem vim ac robur adepti fuerint, parentes amare ac reuereri, eosque alere ac sustentare debent, & modis omnibus sese illis obsequentes præbere; ac si vllum dedecus, vlla infamia in parentibus inesse videatur, eam modis omnibus occultare ac tegere; denique pro tuenda parentum salute suam periculis omnibus opponere. Quæ obligatio est a natura mentibus & animis vniuscuiusque nostrum insita, & quæ partam exsecutionem habet: cuius rei nullum argumẽtum maius esse potest, quam prima lex secundæ tabulæ, quæ sola ex omnibus decalogi legibus præmium liberis proponit, qui parentes cultu prosequuntur [a]; tametsi officio nulla merces debetur [b]: eoque minus debetur, quod nullum est in omnibus tum diuinis [c], tum humanis sanctius edictum; nec vlla execratio maior in sacris libris, quam aduersus eum, qui ad male tecta patris [d] pudenda scelerate arrisisset. Neque mirum, si contentiones ac certamina filiorum inter se legimus in sacris literis, pro parentum fausta precatione adipiscenda ac [e] præripienda, vt qui execrationem paternam ipsa morte ducerent acerbiorem. Quid Torquati filius? non sibi [f] necem intulit quod pater illum a se abdicarat? Quid Plato, qui patrum execrationes ac vota iubet attendi: quasi nihil sit, quod a præpotẽte Deo efficacius exaudiatur? Quod si tanta est liberorum erga parentes officiorum obligatio, quibus suppliciis dignos existimare debemus, qui aduersus eos contumaces sunt, ac iniurioſi? Quæ pœnarum acerbitas sufficiat, qui iisdem manus intulerint? 21
nam aduersus parricidas, qui parentem necauissent, nullis vnquam legibus supplicia satis magna proponi, aut ab ipsis legum latoribus excogitari potuerunt: etiam si lege Pompeia [g] supplicium magis nouum ac inusitatum, quam tanto scelere dignum decernatur. Vidimus ætate nostra Turquetum, qui parentem necari iusserat, ardenti forcipe lacerari; deindæ rotæ obligatum trabe ferrea cõtundi; postea viuum adhuc ac spirantem flammis vltricibus absumi: nemo tamen exstitit qui parricidam non

[a] Exod. 22. Deuteron. 5.
[b] Deuter. 11. ac 22. l. 1. mandati. ff.
[c] Ezechiel. 22.
[d] Genes. 7.
[e] Genes. 27.
[f] Valer. Max. lib. 4. c. 8.
[g] l. 1. ad l. Pompeiam. ff.

dam non iudicaret execratione magis quam commiseratione dignum. Et certe laudabilis est illa vox Solonis [a], qui cum leges Athenienſibus ſcripſiſſet, rogatus cur nullam in eum, qui parentem necaret, pœnam decreuiſſet, *reſpondit neminem adeo deteſtabilem fore, quem id facturum putaret.* ſapienter ille quidem, cum de eo ſcelere nihil ſanciret, quod antea inauditum erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur. Sed cum execrabile ſcelus eſt, nec tamen incognitum, optimus legiſlator ita de eo ſancire debet, vt nec plane digito deſignari ac doceri, nec obliuione tacita prætermiſſum eſſe videatur; ſed quibuſdam velut cõſimilium criminum appendicibus ac pœnis propoſitis, conſceleratos oportet ab immanibus flagitiis deterrere. nam lege diuina nullum ſupplicium in eos decretum eſt, qui parentes violaſſent, ac ne in eos quidem qui occidiſſent; quemadmodũ capitale ſupplicium lege Seruia propoſitum eſt iis, qui parentem verberaſſent. His enim verbis concepta [b] lex eſt: SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT; PVER DIVIS SACER ESTO: ſed lege diuina tributa parentibus poteſtas eſt in filios erga ſe rebelles lapidibus obruendi; modo id fiat præſente magiſtratu, cui nulla eius rei cognitio aut iuriſdictio datur; quod ideo decretum eſt, ne pater iracundia percitus, latenter filium occidat: vt quidam in venatione a patre cæſus eſt, cuius vxori ſtuprum intulerat; quod cum intellexiſſet Adrianus [c] Auguſtus, *Non eſt hoc*, inquit, *parentis, ſed latronis in modum necare:* quia pœnarum fructus omnium maximus pertinet ad exemplum. Altero capite diuinæ legis cauetur, vt qui parentibus conuicium fecerit, capitali pœna teneatur; eaque non parentibus ſed magiſtratibus ipſis cognitio datur, ne ſcelus inultum ſit. Tanta eſt enim parentum erga liberos pietas, tantus amor, vt nunquam iudicibus de filiorum capite ſtatuere, ſi poſſint, permittant; etiam ſi ab illis lethalia vulnera accipiant: vt non ita pridem contigit [d] apud nos patrem a filio, quem leuiter caſtigare vellet, lethale

[a] Cicero pro Roſcio Amerino.

[b] Feſtus Pompeius interpretatur c... tale ſupp... irrogan... vt lacryma... vox & clam... meritum do... lorem teſtifi... centur.

[c] l. diuus ad l. Pompeiam de parricid.

[d] M D LXV Caſtilione.

vulnus accipere; pater metuens ne filius a magistratu comprehẽsus capite lueret, ad extremum vsq, spiritum cohortari non destitit, vt fuga saluti suæ consuleret. Iudices comprehensum & confitentem pedibus e sublimi trabe aliquandiu pendere graui saxo ad collum alligato, deinde viuum flammis comburi iusserunt. Ac paulo ante in agro Tolosatum mater quædam omnes filii contumelias, verba, iniurias prius perpeti maluit, quam accusare filium apud iudicem; qui ad extremum re turpissima commotus, quod scilicet filius in matris cibarium ventrem exonerasset, pecunia mulctatum relegauit; qui cum prouocasset ad curiam Tolosatem, iudices inique 22
iudicatum rescid erunt, hominem perditum viuum cremari iusserunt, matre miserrima querelis legum ac iudiciorum atrocitatẽ incusante, & commiserationem iudicum nequicquam implorante. At Seneca vbi agit de patris erga filium castigatione & eiectione; *Quam difficile est*, inquit, *patri membra sua sibi amputare! quæ suspiria ducit secando! quoties amputata luget! quoties eadem restituere conatur!* Hæc omnia eo pertinent, vt plane intelligatur ius vitæ ac necis in liberos patribus pernitioso exemplo ademtum, restitui oportere, idque tum diuina, tum naturæ lege omnium antiquissima iubẽte, qua Persarum & superioris Asiæ populos, Hebræos, Romanos, Celtas quõdam vsos esse videmus. Eadem lex Indorum omnium qui sunt ad occasum, communis fuisse dicitur, priusquam Hispani nouas leges dedissent. alioqui nullus iam virtutibus, nullus in posterum honestati publicę locus relinquetur. Fallit enim Iustinianus [a] Augustus, qui nullos omnino populos præter Romanos tãtam in filios potestatem habuisse putat. exstat lex [b] diuina, quæ populis omnib. sacrosancta debet esse; exstant Græcorum & Latinorum monumenta, quibus satis intelligitur Hebræos, Celtas & Persas [c] eadem potestate qua Romanos vti consueuisse [d]. *Galli*, inquit Cæsar, *potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent.* ac tametsi lege Romilia potestas vxoris necandæ quatuor

[a] in titul. de patria potest. in Institut.
[b] Deutero. cap. 21.
[c] Arist. in Polit.
[d] I. in suis. de libertis & post.

tuor ex causis tantum tribueretur; nihilo minus eadem
C lege patri data potestas est liberos necandi nulla conditione aut exceptione subiecta; nec filiofamilias quicquam sibi habere aut acquirere permissum, sed patri, quocunq; modo quæsita [a] bona fuissent. eadē potestas in adoptiuos filios adoptanti patri data [b] est. Et quoniam decemuiri legibus ferendis imperiū illud vitæ ac necis in liberos vniuersæ reipublicæ vehementer vtile esse iudicabant, legibus XII. tabul. sanctius ac seuerius confirmarunt,& patri filios vendere permiserūt: quod si seipsos in libertatem vindicarent, aut ab emtoribus manumitterentur, iterum ac tertio venumdari posse voluerunt [c]: quæ lex Indorum nationibus, quæ positæ sunt ad occasum, communis fuisse dicitur [d]. Apud Moscouitas & Tartaros, quos vēteres Scythas Asiaticos vocabant, quater filium vendere etiamnum parenti licet. Hoc iure patriæ potestatis Romanam Rempublicam diutissime stetisse, & ab interitu sæpius seruatam fuisse constat, cum patres de rostris liberos seditiosas legēs promulgantes, deiicerent; vt quidem Cassius filium legem Agrariam ad tuenda populi commoda ferētem de Comitio præcipitem, spectante populo Romano, disturbauit; deinde familiari iudicio damnatum neci dedit, attonitis nequicquā ciuibus; cum & magistratus & viatores patriæ potestati obsistere nefas esse ducerēt. Quod satis est argumenti, nō modo sacrā fuisse patriā potestatem, sed etiam patri iure vel iniuria filium occidere contra magistratuum ac populi voluntates licuisse. Nā cum Pomponius tribunus pl. Torquatum cora populo tum variis ex causis accusaret, tum etiam quereretur quod opere rustico filium nimis prægrauaret; filius tribunum
23 adhuc decumbentē ab accusatione patris desistere, sica faucibus suppositā, ac iureiurādo exacto, coegit. Tribunus cū in concionē rediisset, ne cū reo Torquato preuaricari crederetur, iusiurādū vi extortū excusauit. Itaq; populus, re intellecta, quæstionē aboleri mādauit. quo certe argumēto satis intelligitur ius patriæ potestatis sanctius

[a] l. placuit de acquirenda hæred.
[b] Gellius lib. 15. cap. 19.
[c] Vlpian. in tit. ad legem duodecim refert.
[d] Historia Indor.

fuisse legibus Sacratis, quibus caput illius Ioui sacrum erat, qui vel sacrosanctum [a] tribuni corpus tetigisset. Sic enim iudicabant imperium illud domesticum, pietatis, honestatis, ac virtutum omnium, quibus Respublica florere debet, firmissimum esse fundamentum. Nec mirum si rarissima illa pietatis erga parentes exempla in Romanorum antiquitatibus videamus, quæ nusquam alibi leguntur. Vnum quidem protulimus; alterum eiusmodi est, vt eo pictores ad hæc vsque tempora suas tabulas exornare soleant; scilicet pietas filiæ erga patrem capitis damnatum: quem cum inedia per leges mori oporteret, filia patri famelico vbera sugenda clam obtulisse deprehensa est, & eo loco Pietati templum ad sempiternam memoriam consecratum. Quamquam bestiæ ipsæ rationis expertes pietatem istam colunt, ac parentibus senio fractis, alimenta præbere deprehenduntur; maxime tamen omnium ciconia, quæ ob insitam naturæ pietatem *Chasida* vocatur Hebræis [b], qui pene soli nomina rebus naturæ cuiusque congruentibus indiderunt. Ac tametsi pater virtutibus ac potissimum Dei metu liberos erudire tenetur; non tamen si pater officium deseruit suum, liberi excusantur. Est enim contra officium, quod legislator Solon filium ab educatione parentum excusauit, si nullam ab iis artem didicisset. At recta puerorum institutio, qua nihil in Republica vtilius ac melius cogitari potest, ab ea, quam dixi, patria potestate deriuatur. Nullam enim cognitionem suscipiunt magistratus, quod liberi parentum iussa contemnunt, quod aspernantur, quod irrident; neque iudicia constituuntur aduersus filios aleatores, ebriosos, alienę pudicitię cōstupratores; & vt sint iudicia peccatis huiusmodi cōstituta, nihilominus tamen quia parentes existimationi ac dignitati suæ consuli volunt, filios apud magistratum nunquam deferunt, nunquá accusant. Ita fit, vt liberi sublato parentū metu sæpius eludant magistratuum iudicia, quæ fere in seruos tantum, & extremæ conditionis homines comparata videmus.

[a] Dionys. Halicarnasseus lib. 7. & Liuius lib. 3.

[b] Leuit. 11. Iob cap 38. Græci ab Hebræis accepta vi natu æ ἀντιπελαργεῖν appellant.

C

At

At fieri nullo modo potest, vt male iactis Reipublicæ fundamentis, id est, educatione liberorum ac familiarum, quicquam quod firmum ac stabile futurum sit, super exstruatur. Iam vero contentiones, dissidia, lites, quæ fratribus inter ipsos intercedere videmus, viuo ac spirante patre facile dirimebãtur; quia patriam potestatem connubia non minuebãt: ac tametsi filios aliquando pater emanciparet, quod pro magno beneficio virtuti liberorum tribui solebat; nihilominus paternæ reuerentiæ vestigia in liberorum animis ac mentibus perpetuo impressa exstabant. Quid est igitur quamobrem miremur tot litibus ac iudiciis magistratus impediri, quæ iudicia fere semper feruntur virum inter & vxorem; parentes ac liberos; fratres ac sorores: quoniam vxor, liberi, serui domestica veterum potestate soluti
24 sunt. Itaque mirum videri non debet, si patria potestate sublata, decus Romanorum ac nobilitata virtus vna cum magistratuum ac legum metu repullulantibus vndique vitiis, ante imperii occasum exstincta fuisse videatur. Prima labes & patribus eripiendæ potestatis origo a magistratuum ambitiosis decretis manauit: nam cum amplificandæ iurisdictionis causa rerum omnium cognitionem iudices ad se paulatim pertraherent, imperia domestica conquieuerunt: id quod potissimum contigit post Augusti Cæsaris occasum; quo tempore magistratus in parricidarum iudiciis constituendis fere semper occupatos fuisse legimus. Hac enim oratione ad Neronem vtitur Seneca[a]; *Plures*, inquit, *parricidas patris tui principatu condemnari vidimus, quam vllis ætatibus ab Vrbe condita delati fuissent*. At nemini dubium est in eam rem penitus intuenti, si vnus aut alter parricidii accusatus sit, decem euadere humana supplicia consueuisse; cum parentum salus ac vita mille periculis subiaceat, nisi metu numinis ac naturæ bonitate in officio liberi contineantur. Nec debet mirum cuiquam videri, si Nero matrem bis necari iusserit, nec cæsam luxerit. Causam Seneca non subiecit; quoniam scilicet illis tem-

[a] lib 1. De clementia.

poribus patrem apud iudices filios accusare oportuit contra morem maiorum. Nam Ciceronis ætate Q. Fulvius capitale de filio supplicium sumsit, quod Catilinæ coniuratos secutus esset. Tarius vero Senator de filio parricidii quæstionem habiturus, Augustũ ad se vocauit; qui cum eo veniſſet, non iudicem se tulit, aut iudicis locum, inquit Seneca, occupauit; sed priuati, vt qui ad consilium alterius veniſſet. Quinetiã lege Pompeia quę in parricidas lata est, proximi quiq; pœna legis obligantur, præter patrem. Vlpiani tamẽ ac Pauli Iurisconsulti ætate patria potestas vitæ ac necis, obliuione quodammodo sepulta iacebat; cum alter filium apud iudices a patre accusandum scribat; alter filios à patre exhæredatos non iure conqueri, cum olim, inquit, illos occidere liceret. Vterq; floruit eadẽ Alexandri Seueri ætate. nulla tamen lex est quæ patri ius vitæ ac necis ademerit, ante Constantini Cæsaris principatum: nec tamẽ lex illa Constantini leges antiquas diserte abrogauit; cum paulo ante Diocletianus rescripsisset, magistratus in iudicio filiorũ patris voluntatẽ sequi oportere. Id autẽ iure ipso cõstat inueterata cõsuetudine legẽ antiquari non posse, nisi cõtraria lege ac singulari derogatione sublata fuerit; sed vim suam retinere, & in vsum reuocari posse; vt plerasq; leges duodecim tabularũ diuturna vetustate antiquatas, noua lege abrogari necesse fuit, id quod factũ est Æbutia rogatione: cuius temporibus vitæ ac necis potestas filios adhuc in officio continebat. Sed cum filii paternum illud iugum paulatim excussissent, Constantini dominatu, illud etiam ab eo extorserunt, vt hæreditatis maternę pater vsumfructũ, ipsi proprietatẽ haberẽt, quã alienare patri nõ liceret. deinde a Theodosio iuniore efflagitarũt vt bonorũ omniũ vndecumq; obuenissent proprietas, ad filios pertineret, patri tantum vsufructu relicto: at ne moribus quidẽ nostris talium bonorũ vsusfructus, sed ne vsus quidem relictus est. quo fit vt liberi parentibus egestate afflictis obedire, eisq; inseruire cogantur, aut fame interire.

quin-

a l. inauditũ ad l. Cornel. de sicar.

b Salustius in bello Catilin.

c l. dat. l. Pompeiam parricid. ff.

d Vlpian. l. inauditu. ad l. Cornel. de sicar.

e Paulus l. in suis, de liberis & posthu.

f l. ii. de emendat. propinquor.

g l. si filius de patria pote. Cod.

h l. a quæ sit longa consuet. C.

i Gellius lib. 20.

k l. i. de bonis maternis. C.

l l. cum oportet. de bonis quæ liberis. Cod.

quinetiam Iustinianus noluit a patre filios sine ipsorum consensu emãcipari [a] posse, id est, sine donatione quam pater filio largiri deberet; cum tamen olim emãcipatio pietatis & officii erga parentes præmium esset. Inde turpis illa emãcipationis mercatura inter patres ac liberos, vt quæ pater in præmium emancipationis, puta militiæ cõmendæ causa filio donaret, id nec cum fratrib. conferre aut cõmunicare [b], nec eo minus de paterna hæreditate decerpere teneretur, nisi idipsum emãcipationis actu legitimo cõprehensum [c] fuisset: quo iure adhuc vtuntur apud nos ii, qui sanctiones Romanorum pro legibus habent. Quod si filius quæstuosam artẽ didicerit, aut vberẽ exerceat mercaturã, patri emancipanti donat aliquid legitimæ successionis iure, ne de filii præmoriẽtis [d] hæreditate quicquã delibare possit, etiam si in emãcipando filio caueatur, ne donatio patri superstiti fraudi sit, quominus filio præmoriente, hæreditatis legitimæ ius integrum consequatur; placuit tamen hoc quicquid est quod patri donatur, pro legitima donatum censeri [e]. Ita fit parentum deterior conditio quam liberorum; qui tamen diuinis & naturæ legibus parentes alere, aut certe mutuam [f] alimentorum vicem rependere tenentur. lege quidem Romilia parẽtes ad annum vsq; septimum liberos educare iubentur: ac tametsi vlterius iurisconsulti progrediuntur, nihilominus tamen vt planum sit liberis a parentibus alimenta non deberi, nullis vnquam legibus permissum est liberis actione parentes ad alimẽta consequenda prouocare, sed supplici rogatione [g] impetrata venia magistratus. At etiam patria potestate, vel potius patriæ potestatis vmbra soluti sunt [h] a Iustiniano patricii, consules, pontifices, monachi. at etiam quibus in prouinciis lege municipali vtimur, etiam patriæ potestatis vmbra illa quam diximus, eximuntur qui vxorem duxerunt; & qui decennium paterna domo

[a] l. Iubemus. de emancip. C. Nouel. quibus modis naturales. §. generaliter coll. 7. l. cum in adoptiuis. §. 1. de adopt. Cod.

[b] l. 1. §. nec castrense, de collatione bonor. l. 1. de castrensi pecul C. l. fori l. aduocati de aduocatis diuersor iudicior C.

[c] l. si quando §. generaliter. de inoffi. testa. C. l. peto. de legat. 2. l. etiam §. si debitor de bonis liber. & l. si non. de inoffic. testam. Cod.

[d] l. 1. §. si parens. si quis a parente manumissus.

[e] sic Bald. in l. illud. de collat. & Iaco. Arena in l. vt liberi eod. C. Oldrad. & Nicolaus de Matfil. eod. Iacobus Butrig. in l. scimus. de inoff. testa C. Alexand. consil. 241. lib. 2.

[f] cum relatorum sit eadẽ ratio l. vlt. de Indicta viduitate C. l. vlt. de except. §. 1. de Consulib.

[g] l. si quis a liberis. §. si vel parens. de libertis agnosc. ff. l. de alimentis. de transac. C. Alexand. lib. 6. consil. 88 post principium.

[h] Accurs. in l. si ex causa §. Papin. de minor. Bartol. Angel. Alexãd ad Bart. Ludouic. Bolognin. in authent. ingressi. Alberic. eod. Alexand. Iaf. Roman. in l. sub conditione de liberis & posth.

abfuerunt. Inde illud ab interpretib. Iurisconsultorum vsurpatum, Francos patriæ potestati subditos non[a] esse. quod quidem Accursii ætate fuisse, & his quoq; temporibus verum esse constat; nec aliud restare quam patris auctoritatem ad obeundos legitimos actus, & prædiorū gentilium, quæ pater ipse vendiderit, redemtionem; aut hæreditatis adeundæ, aut mercaturę exercendæ causa: tum enim iudices rogante patre filios emancipare consueuerunt. Sed frustra Philippus Valesius rex Francorum Ioannem filium emancipauit[b], vt ei Normaniæ prouinciam dono daret: ac inutiles sunt apud nos ob eam causam factæ emancipationes; cum neq; is, qui donat, neq; is, cui quid dono datur, iuri ciuili Romanorum teneantur. Ad eum modum spoliatis patria potestate parentibus, quæsitum est, & adhuc quæritur a nonnullis, an filius patri vim inferenti obsistere, aut illatam iniuriam propulsare iure possit. Nec defuerunt, qui filiū id iure facere posse arbitrarentur; quasi nihil interfit vtrum pater, an quiuis alius vim inferat. Quod si miles qui vitem imperatoris se iure vel iniuria verberantis confregisset, capitale meruit supplicium[c], qua pœna dignus est qui patri manus intentarit? Quinetiam literis proditum est a quibusdam[d] parentes Reipublicæ hostes occidere licere. Ego vero sic statuo, non modo id licere nemini, sed ne scribi quidem sine impietate potuisse: quia parricidis non solum veniam isti proponunt, sed etiam licentiam reliquis id audendi tribuunt, eosque vltro ad necem paternam specie publicæ vtilitatis inuitant. Nullum enim tantum scelus a patre admitti potest, quod sit parricidio vindicandum. Quæ disciplinæ si sibi consentiant, quam multi parentes Reipublicæ hostes reperiantur! Qui pater bello ciuili manus filiorum euadere possit? tunc enim victores victis leges dicere, & quoscunq; collibuit hostes Reipublicæ iudicare consueuerunt. In reliquis bellorum generibus perduelles etiam iudicantur non modo ii qui hostib. opem consiliumve dederūt; sed etiam ii qui arma, qui frumenta, qui res ad victum

26

necessa-

[a] Accurs. in tit. de patria potest. §. vlt. de institut. Bald. in cap. 1 §. si dono. de matr. de nouo benefic

[b] anno 1331. Feb. 17.

[c] l. milites. §. si vitem de re milit. nam vitibus cadebantur milites, inquit Plin.

[d] Bart in l. si adulterium. § liberto de adult. Angel. & Areti. n. & Imol. in l. tritic. de verborum oblig. Salicet. in l. 1. de iis qui parentes c. ex hominine de religios. & sumtibus Panormit. consil. 104. lib. 1.

necessarias vendiderunt: vt Anglorum legibus primo capite maiestatis ac perduellionis reus est, quisquis hosti quoquo modo opem tulit. quæ maiestatis capita non video ab his interpretibus Romani iuris distingui. At ex his disciplinis quæ intimos omnium sensus & animos peruaserunt, id accidit, quod ne posteritati quidem credibile videbitur, exulem Venetum patris eodem exilio damnati caput amputasse, ac Venetias allatum, etiã parricidii crudelissimi honores ac præmia Venetorum legibus [a] proposita; scilicet reditum in patriam, bona, liberos, iura ciuitatis ademta popposcisse, & obtinuisse. [a] in statutis Venetorum, & edicto Mediolani 1564.

C At forsitan præstaret vrbem Venetorum aquatum voragine prius absorberi, quam tanti sceleris immanitati præmia dedisse. Henricus II. rex Francorum æquo animo tulit Maximiliani regis Romanorum excusationes, quanquam minus legitimas, quod securitatem publicam suis legatis dare noluisset, atque in eo ipso gentium iura violari confitebatur; sed naturæ iura excusabat, seque quo minus id faceret, a patre Ferdinando prohiberi. Quod si iura gentium violari æquius est, quam patri prohibenti non parere, quæ paterni parricidii excusatio iusta quæri potest? Sic igitur statuo, iustam causam nullam esse, qua parentibus vim liceat intentare. Ac tametsi parricidium illud turpe, turpius etiam parricidii præmium sit; omnium tamen turpissimum est, quod his propositis præmiis paternæ cædis, nec fratres a cæde fraterna, nec proximi inter se a mutuis parricidiis tuti esse potuerunt. Et certe Sampetra Corsicus nostra ætate a consobrino, cui propinquitatis iure coniunctissimus erat, cæsus est, eique decem aureorum millia quæ tributim senatus populusque Genuensis imperari iusserat, dono data fuere. Quanto melius Cicero, qui quæstiones illas ab Antiocho & Antipatro disceptatas, reticentia quadam quasi lubricum ac præcipitem locum transilire, quã attingere tutius esse putauit? Quamquam lex ipsa Romanorum vllum præmium exulibus latronum necandorum causa dari vetuit [b]; tametsi Adrianus [b] l. non omnes de re milit.

Augustus exuli, qui latronem occidisset, ignoscendum putauit. Hæc igitur mea conclusio est, principes ac legislatores patriam potestatem diuina lege metiri oportere; seu legitimi liberi, seu naturales, dum tamen ex incestu concepti non sunt, a quibus diuinæ & humanæ leges semper [a] abhorruerunt. Quod si quis obiiciat periculum esse ne furiosus aut prodigus filiorum bonis ac vita patriæ potestatis specie abutantur, huic respondendum est, curatores furiosis ac prodigis dari, & in liberos potestatem, quam in se ipsos non habent, adimi consueisse. Si vero pater sapit, aut si furore non torquetur, nunquam sine causa filium necabit, cum ne merentem quidem castigare velit. Tantus est enim parentum erga liberos amor, tanta pietas, vt nihil in liberos turpiter, nihil indecore moliri, sed iuste ac vtiliter consilia pro liberis capere censeantur [b]. Itaq; fraus omnis in negotiis liberorum semper a parentum voluntate abesse iudicatur [c]. Quinetiam iura omnia diuina & humana violare non dubitant, vt liberos opibus & honoribus cumulare possint. Ac propterea pater lege [d] Pompeia de Parricidiis non comprehenditur; quia legislator satis prospexit iniuste quicquam aduersus filios cogitare patrem non posse: ac propterea patri tantum adulterum simul cum filia necandi potestatem omnibus ademit [e]: quæ certissima sunt minimeque dubia argumenta, quibus intellitur vitæ ac necis potestate parentes abuti non posse; nec si possint, velle tamen. Atqui, dicet aliquis, fuere nonnulli, qui ad filii necem iniustam abuterentur; nullum eius rei exemplum afferunt: demus tamen exstitisse non neminem; an propterea bonus legislator legis optimæ rogationem deserat, si quis quid contra legem aliquando peccaturus est? Contritum est illud in iure; *Quarum rerum rarior est euentus, earum nullam legumlatoribus curam esse oportere* [f]. An est vllum edictum, vlla rogatio, vllum rescriptum, quod suis incommodis vacare possit? at qui leges propter sua quædam incommoda tollere volet, omnes ad vnam abrogare necesse habebit, vt prudenter

27

C

[a] l humilem. & authent. ex complexu. de incestis. C. Bart. in l. suggestio. de verbor signific. C. Alexan. consil. 60. lib. 2. Guid. Pap. quæst. Delph. 80. Afflic. decis. 165. Bart. in l. si vt proponis de dignitat. C.

[b] l. cum furiosus. de curat furios. C. l. vlt. famil. ercisc. C.

[c] l. si tutor. de interdicto matri. C. l. si vero §. pen. de adopt. l. non solum. §. de vno. de ritu nupt.

[d] l. 1. ad l. Pompeiam.

[e] l. matrio. ad l. Iul. de adul.

[f] l. 3. l. 4. & 5. de legib.

denter Cato[a] maior differebat. Quamquam fieri nullo modo potest, vt tantus parentum erga filios amor, cum tanta crudelitate, id est, iniusta liberorum cæde coniugari possit. An tormentum parenti grauius vllum est, quam filium iure vel iniuria occidisse! Nostra quidem ætate, cum in Andium agro pater filium castigare cupiens, quem fugientem consequi non poterat, terræ gleba duriore in caput temere adacta nemine conscio necauisset, laqueo sibi gulam doloris impatientia fregit. Quæ cum satis intelligerent antiqui legumlatores apud Ægyptios, in eum, qui sine iusta causa filium necauisset, non aliam pœnam decreuerunt, quam vt cum filii cadauere triduũ concluderetur[b], sapienter illi quidem, cum propter filii cædem parentibus vitam, quibus filius suam deberet, eripi nefas esse iudicarent. Sed ne patria potestas reipublicæ obesset, eadem solutus[c] erat filius, in iis quæ ad Rempublicam pertinerent: quod Fabius Gurges satis in consulatu suo comprobauit, cum parentem priuatum ad se venientem ex equo descendere iussit; pater iussa consulis exsecutus, *Perge*, inquit, *fili, ista, virtute consularem dignitatem tueri.* At pater, inquies, contra Rempublicam patria potestate confisus aliquid molietur: sit ita: pleriq; tamen filios Reipublicæ causa occiderunt, vt Brutus primum graui certe exemplo; deinde L. Torquatus, qui filium de hostẽ cæso triumphare, deinde securi percuti mandauit, quod cõtra iussum imperatoris contraque ius militare[d] dimicasset. Quod ad
28 filiorum exhæredationes attinet, legibus prouisum[e] est ne pater alios iuste ditare, alios sine causa exhæredare posset, propositis exhæredationũ legitimarum caussis. Quamquam laudabilior est mos antiquus Romanorũ, qui nullam actionẽ aduersus patris testamentũ filio dari permiserunt, sed inofficiosi tantum querelam[f], vt nihil a filio contra patris dignitatem ac voluntatem tentaretur, sed id totum religioni, officio, æquitati magistratuũ relinqui placuit. Sed cum prætores, qui hæredem facere neminem poterant, bonorum[g] possessionem suis

[a] apud Liuiũ lib. 35. in orat. pro lege Oppia.

[b] Diodorus.

[c] l. ille a quo. §. vlt. ad Trebell. ff.

[d] l. 3. de re milit.

[e] Nouell. vt cum de appellat. §. causas.

[f] toto titul. de inoffic. ff.

[g] l. 1. de bonor. possess.

decretis darent, cuius possessionis eadem prope vis erat atque hæreditatis ipsius sententia decretæ; cum item legitima filiorum definita magistratus obligassent, parentes paulatim a liberis contemni, & in annos paternos inquirere cœperunt; vt Philippus rex Macedonum liberis obiecit, quod se viuo ac spirante hæreditatem suam creuissent. quæ certe res Ephorum quendam Lacedæmoniorum impulit, vt legem Testamentariam ferret [a], qua quidem sua bona legare vti vellet, cuique ius esset, cum antea testandi libertas antiquis moribus esset ademta: cum diceret, ex hæredationis metu filiorum erga parentes superbiam & contemtum coerceri oportere. Ac si quis præstabilius esse ducat hæreditates legibus quam testamentis deferri, non repugnabo; cum id lege diuina cautum [b] sit, ne liberi paternas hæreditates adulationibus ac blanditiis potius, quam officiis præripiendo fraterna mutuaq; caritate seipsos spoliarent. sed cur non eadem lege [c] diuina, quæ vitæ ius ac necis in filios parenti tribuit, vtimur? Diximus imperium illud vitæ ac necis parentes in eos, quos adoptarent, perinde habuisse, atque in eos, quos iusto connubio quęsiissent; ac tametsi adoptionum iura Iustiniani nouis legibus prope antiquata fuissent, nemo tamẽ ambigit, opinor, quin ius illud adoptionum populorum fere omnium tam commune fuerit, vt in vsum reuocati mereatur. Iacobum enim legimus Ephraimum ac Manassem nepotes viuo patre adoptauisse [d], & agri partem, quem armorum iure quæsierat, dono dedisse. Quod antea Ægyptiis quoq; in vsu fuisse planum est ex ipso Mose, quem Regis filia pro suo adoptauit [e]. Nec tantum licuit apud Æginetas adoptare filios, sed eos etiam hæredes habere [f], si patri naturales ac iusto connubio quæsiti liberi nulli exstarent. Quamquam Ægeus Athenienſium rex Theseum ex concubina quæsitum adoptauit [g], ac regni hæredem reliquit. Inde lex [h] Athenienſibus lata, vt naturales filios Attica matre genitos adoptarent, & in censum referrent, vt eodem iure parentibus succederent ac si iusto

[a] Plutarch. in Lycurgo.

[b] Numer. cap. 23.

[c] Deut. cap. 21.

[d] Gen. cap. vlt.

[e] Exod. c. 1.

[f] Isocrates in Æginetico.

[g] Plutarch in Theseo.

[h] Demosthenes contra Bœotum, Spudiam, Phænippum Leocharem.

si iusto matrimonio quæsiti fuissent: quia illegitimum filium definiebant[a], qui ex ciue ac peregrina conceptus esset, etiam si peregrinam vxorem quantumuis nobilem duxissent: quamquam prioribus seculis nullum fere discrimen erat inter eos qui ab vxoribus, & qui ab ancillis suscip erentur. Nam Iacobus Israelitas vtroque, & ab vxoribus & ab ancillis susceptos, eodem habuit loco: tametsi Sara ex ancilla susceptum, ne legitimam hæreditatem cerneret, paterna domo abegisset. Quinetiam Diodorus[b] auctor est ex ancilla conceptos iisdem legibus ac priuilegiis apud Ægyptios vti consueuisse, perinde ac iustis nuptiis susceptos: plures enim vxores habere licebat. Persarum & omnium Asiæ populorum[c] moribus & institutis; *ac pene soli Germani ex omnibus Barbaris*, inquit Tacitus[d], *singulas vxores ducebant*. At Romani filios naturales tantum non alio iure[e] habuerunt quam peregrinos; nec illos adoptare, vt Athenienses; nec quicquam testamento legare cogebantur; ac ne vllam quidem in eos potestatem habebant[f]. Theodosii tamen & Arcadii principatus[g] temperata fuit legum seueritas: ac deinde Zenonis lege[h] obtinuit, vt naturales liberi consequentibus cum matre nuptiis iusti ac legitimi haberentur. Anastasius quoq; sanxerat, vt naturales filii adoptione legitimi fierẽt; sed Iustinus primum, deinde etiam Iustinianus legem Anastasiam abrogarũt, vt iustæ vxores, iusti liberi, iustæ nuptiæ colerentur, neve gentiles hæreditates & iura successoria naturalium liberorum adoptionibus cõturbarentur: quarum adoptionum iura eatenus vim habere voluerunt, si liberi iusto connubio suscepti nulli exstarent. Et quoniam vitæ ac necis potestas eadem[i] erat in adoptiuos quæ fuisset in naturales ac legitimos; propterea non licuit fœminis ante legem Diocletianam[k] liberos adoptare, cum ipsæ in perpetua patris, aut mariti, aut propinquorum potestate[l] essent. fallit enim Agellius, qui fœminas ob id adoptare non potuisse tradit, quod illis in comitio consistere nõ liceret: nam adoptio fine comitiis fiebat.

29

[a] sic definit Plutarch. in Themistocle & Pericle.

[b] lib. 2. cap. 3.

[c] Herodot. lib. 3. Iustin. lib. 4. Tertull. lib. ad vxorem.

[d] in lib. De morib. Germ.

[e] scribit Iustin. in notis. 89.

[f] l. 1. De natur. lib. C.

[g] l. 2. & 3. eod.

[h] l. 4 de natur. lib. C.

[i] Gell. lib. 15. cap. 19.

[k] l. mulierem de adopt. C.

[l] Liuius in oratione Catonis pro lege Oppia.

Ita neque apud Græcos fœminis adoptare licebat, vt Isæus[a] orator scribit. Cum igitur Romanorum moribus ac institutis adoptionū iura nobilitata fuissent, longe late propagatis imperii finibus, cæteri quoq; populi certatim adoptiones coluerunt, Gothi, inquā, Germani, Franci, Salii, vt quidem videre est in legibus Ripuariorum, vbi verbum ADFATINIRE, pro *adoptare* vsurpatur: & adoptiui liberi eodem iure, quo naturales ac legitimi habentur; quod a Romanis dictum erat. nam antiquis moribus vtrique ex æquo ad hæreditatem paternam vocantur, quasi sui hæredes[b]. Sic enim Cassiodorus scribit regem Herulorū a Theodorico rege Gothorum, & Caroli principis Françorum filium a Luitbrando rege Langobardorum[c] capillis resectis adoptatum, tametsi legitimo connubio susceptos haberet: vt olim Micipsa rex Numidarum, etiamsi legitimam de se prolem videret, nihilominus Iugurtham nothum adoptauit, & cum legitimis fratribus ad regni spem vocauit; cum tamen adoptionum prima potissimaque causa esset, vt cui liberos, aut certe mares natura denegaret, legum auctoritate sarcirentur. Nam Scipio Africanus cum liberos præter Corneliam matrem Gracchorum nullos haberet, Pauli Æmilii filium, qui Africanus iunior dictus est, adoptauit; eumque non modo nominis, sed etiam bonorum hæredem reliquit. & ita quoque Cæsar dictator, cum præter Iuliam, quæ Pompeio nupserat, liberos nullos ab vxoribus quatuor suscepisset, sororis filium Octauium adoptauit, & ex dodrante hæredem testamēto reliquit. Hic rursus, cum liberos præter Iuliam, quam ipse Vomicam suæ gentis appellabat, nullos genuisset, Caium & Lucium sororis filios emtores per æs & libram a patre Agrippa, domi: deinde iis sine prole sublatis Tiberium adoptauit; Tiberius Caligulam, Claudius Neronem, Galba Pisonem: sed hic apud exercitum arrogatus[d] est; vt etiam Aurelianus[e] Augustus: quomodo Iustinianus Chosroen regem Persarum adoptare, si Chosroes pateretur: sed ille respuit, quod

[a] μητρὸς δὲ δίκης οὐκ εἰσπνέοντος.

[b] l. vlt. de adult. C. §. sed eam institut. de hæredit. quæ abitur. l. si te parens de suis & legit. C. l. pœnæ §. & si quidem de adopt. C. l. in arrogato. §. vlt. de adopt. l. certam de inuito rupto. l. 1. §. suos de suis & legit & §. intestatorū. de hæreditatibus quæ ab intest. in Institut.

[c] Paulus Diaconus lib. 6. De gestis Longobardor.

[d] Tranquill. in Galba.

[e] Vopiscus in Aureliano.

quod arbitraretur iter ad imperiū ista ratione sibi præclusum [a] iri: falso id quidem. Nam Traianus Augustus Neruæ, Adrianus Traiani, Antoninus Pius Adriani arrogatione, imperii Romani principatum adepti sunt. Sapienter Adrianus, qui non modo Antoninum Pium adoptauit, sed etiam effecit vt Pius Philosophum, principum decus, adoptaret, ne ab optimis principibus imperium desereretur: at cum hic Commodum ad imperii dedecus natum suscepisset, alium qui dignus esset imperio sibi adoptare decreuerat, nisi ab amicis reuocaretur: quia nemo fere filios, si legitimos iusto connubio sustulisset, adoptare solebat. Itaque Claudius male audiuit, quod Agrippinæ illecebris adductus Neronem adoptasset, cum tamen liberos vtriusq; sexus connubio legitimo quæsitos haberet. Sed peregrina omittamus, ac domesticis vtamur exemplis. Ludouicus Andium dux Caroli regis frater, adoptatus esta Ioanna, quæ ab impudicitia contumelioſe *Lupa* dicebatur, eiq; regnum Neapoleos adoptionis [b] nomine reliquit, repudiato tamen Alphonso Aragonum rege, quem prius auctoritate Pontificis maximi adoptarat. Post etiam Ludouici nepos a Ioanna iuniore Neapoleos regina, & Henricus dux Pomeraniæ a Margarita Wolmata Daniæ, Sueciæ ac Noruegiæ regina adoptatur [c]: nec ita multo post Henricus v. Rex Anglorum non quidem a Carolo vi. rege Francorum, qui tum furore torquebatur, sed ab eius vxore, quæ filium Carolum vii, rerum gestarum gloria clarum, publico iudicio damnari, & indignum imperio iudicari passa est. Iustinianus Augustus, vt huic morbo medicinam salutarē afferret, ad filios adoptiuos parentum naturalium ac legitimorum hæreditatem detulit; propterea quod sæpissime is, qui filium adoptaret, leuissima de causa eundem repudiaret; quo fiebat vt idem parentis vtriusque hæreditate careret. inique tamen iura patriæ potestatis ademit, cum nihil aliud adoptanti patri relinqueretur. Præstaret adoptiones iis prohibere, qui naturales ac legitimos filios susceperint; aut si

[a] Procopius.

[b] Anton. Floren. chron. tit. 22.

[c] anno 1408. Æneas Siluius in Europa, cap. 33.

C

orbi essent, vt adoptiui legitimorum ac naturalium iure fruerentur. nostris quidem moribus adoptare cuiq; licet, nullum tamen proximis, aut iis qui ad legitimas hæreditates veniunt, præiudicium creatur: nec plus adoptiuo filio donari aut legari potest, quam qui omnino alienus [a] sit. Adoptionibus autem fraudes legibus fieri, questus est olim Scipio Africanus maior in oratione [b], quam habuit ad populum de censura: vt etiã post leges Papias Poppæas, quibus quidem plurima beneficia tributa sunt iis, qui liberos legitimos procreassent: sed qui liberis orbi erant, fraudes legibus faciebant. quos enim adoptarãt [c], ad breue tempus emancipabant, vt Claudius trib. pleb. patriciæ gentis, ab homine plebeio sese adoptandum curauit [d], vt eiurata nobilitate plebis tribunus fieret: adepto tribunatu mox emãcipatus est a patre adoptiuo. Qua re intellecta senatus, decreuit [e] ne post hac adoptiui vlla immunitate publicorum munerum fruerentur, neve magistratus & honores quisquam liberorum, quos adoptaret, specie consequi [f] posset; nec substitutio [g] prohiberi; nec legatorum aut stipulationum conditionibus, quæ in spem liberorum [h] conceptæ fuissent, locum fore: nec propter liberos adoptiuos donationes irritas esse, quæ naturalium ac legitimorum filiorum procreatione [i] iure ipso reuocarentur; nec marium adoptione fœminas ab hæreditatibus summoueri [k], quę legibus per masculam prolem excludi solent; nec filii verbum [l] legibus aut testamentis, aliisque legitimis actis additum ad eos, quos adoptamus, extendi: quibus fraudibus occurrere necesse est, non tamen omnino adoptionis leges ac iura conuellere ac labefactare. Atque hæc de mutua parentum ac liberorum pietate, deq; patria potestate, quæ secunda familiæ pars est.

a Minsuer. tit. de probat. vers. item & si defunctus. Benedict. in cap. Reynutius in verbo, & vxorem num 758. & 760 Faber in § 1. de adopt. in institut.
b Agellius lib. 5. cap. 19.
c Tacit. lib. 1.
d Cicero Pro domo.
e Tacit. lib. 1. l. nec ei. de adopt.
f l. 2 §. adoptiui. de vacat. munerũ. & §. 1 in institut de excusat.
g l fideicommissum de condit. & dem.
h l si ita quis. § si quis. de legat. 2.
i Castrensis in l. 2. si in fraudem patroni. C. & consil. 433. lib 1.
k Bald. cons. 24 lib. 1. & 202. lib. 4.
l l vlt. de iis qui veniam. ætatis. C l. fideicommissum. de condit. & demon l adoptiones de adoption ff.

V. *De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in republica bene constituta.*

TERTIA regendæ familiæ pars est in imperio herili, & in mutuis addictorum, eorumq; quibus sese addixerunt,

dixerunt, officiis versatur. & quoniam magnus semper in familiis seruorũ ac famulorum numerus exstitit, vel quod nulla maior opum cogendarũ ratio fuerit, quam in seruis ac famulis, seruorum ac famulorum multitudinem, non immerito familiam veteres appellarunt[a]. C Nam vt Seneca planum faceret, qua animi moderatione dominus erga seruos esse debet, maiores scribit *familiæ caput* patremfamilias, non *dominum* appellasse. Et quoniam pene totus terrarum orbis multitudine seruorum abundat, exceptis quibusdam Europæ regionibus, differendum nobis est de potestate dominica, deque vtilitatibus & incommodis quæ ad Rempublicam, si seruitia reuocentur, manare possint: quæ sane quæstio magnum habet non modo ad omnes familias ac societates, sed etiam ad Respublicas, pondus ac momentum. Seruorum autem quinq; sunt genera: vnum eorum, qui natura serui dicuntur, ex ancilla concepti; alterum eorum, qui capti sunt ab hostibus, qui antiquo iure belli serui fiebant; tertium est eorum, qui ad opera publica damnati fuerunt, qui serui pœnæ appellantur; quartum eorum, qui seipsos in seruitutem sponte dediderunt, ac potissimum ii, qui suæ libertatis pretium acceperunt; extremum est eorum, qui a piratis aut a latronibus venditi, bona fide ab emtoribus possidentur. Diximus antea libertatem a latronibus minui non posse[b]: ita ne ab emtoribus quidem, qui liberum caput a latrone scientes ac prudentes emerunt; aut qui alea libertatem alienam sibi mancipauerunt, vt quondam apud Germanos[c] fieri solebat. Quod ad hostes attinet, iusta fuit olim seruitus, & quidem omnium fere populorum consensione, præterquam Hebræorum inter ipsos, nisi se sponte liber homo in perpetuam seruitutem alteri dedidisset: atque etiam Græcorum inter se, apud quos iure belli quasi pacto conuento Græcos captiuos auri libra redimere fas erat; barbaros vero in seruitutem abducere[d]. Eadem fere lata lex est apud Polonos Sarmariæ populos, vt captiui iure belli serui fierent

[a] l. pronuntiatio de verbor. sign. & toto titulo si familia furtum l. si quis id quod de iurisdict. l. verbis legis. de verbor. sign.

[b] l. 1. de legat. 3. l. eius qui a latronibus de testam. manumiss.

[c] Tacit. in lib. de moribus German.

[d] Aristot. lib. 5. Ethic. Nicom.

eorum, a quibus capti essent, nisi rex Poloniæ auri drachmam in singula capita pendere mallet. Sed qui pretium libertatis alterius soluit, tantisper captiuum, non tamen vt seruum, retinere suo iure potest, quoad pretium solutum receperit, licet suum tantisper quodammodo dicere possit, lege antiquissima Græcorum [a], quę ab his ad Romanos [b], inde ad omnes populos permanauit. Debitores autem etsi legibus duodecim liceret in membra creditoribus diuidere pro debiti cuiusq; modo, si soluendo non essent; non tamen vni creditori licebat, quod multis: quia nec libertatem debitori adimere, nec vitã poterat: erat enim libertas vita certior. Quis enim excelso animo ac forti mortem oppetere nõ malit, quã turpiter seruire? Itaq; lex illa duodecim, quæ liberum caput creditori addicebat, rogatione Pætilia tribunitia sublata est, ac vetitum ne deinceps hominem liberum ob æs alienum creditoribus adiudicare, neve in membra distrahere fas esset: quæ lex annos amplius septingentos inuiolabilis exstitit vsq; ad Diocletiani ætatem, qui legem Pætiliam subiecta capitali [c] pœna renouari iussit. Atq; hæc quidem seruorum genera nihil fere cõmune habent cum iis, qui vel mercede vel etiã sine mercede seruiles operas præstãt: qui nullum suæ libertati præiudicium facere possunt, siue pactis conuentis id fiat; siue legatum, seruili conditione subiecta, receperint. At ne seruo quidem cum manumittitur lex vlla dici potest [d], quæ libertati suæ præiudicet: nec aliud patrono seruus polliceri, quam operas quas [e] libertus quisque præstare consueuit. Itaq; conuentiones illas, quibus liberi homines adiecta pœna, pollicentur seruiles operas, Gallia iam pridem reiecit; Britannia probat; quæ adhuc veteris illius seruitutis vmbram præ se ferunt; seruitutem tamen nullam habent, etiam si eiusmodi serui apud magistratus, decurso temporis spatio, qui seruiles operas debent, emancipari, ac pileorum iura consequi dicantur. Erat enim pileus libertatis argumentum, quo serui emancipati abrasa capita contegebant, quousque capilli

a Dionys. Halic. lib. 3. νόμοι κελεύουσι τοῦ λυσαμένου ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα, ἐὰν μὴ ἀποδιδῶ λύτρα. Demosthenes contra Latinum. Varro in verbo clarigare.

b l. nam & Seruius de negot. gestis l. qui testamento de testam. l. pater. de captiuis. l. senatus. §. vlt. de legat. 1. l. in bello. §. si qui seruum. de captiuis.

c l. ob æs alienum de actio. C.

d l. Mæuius de condit. & demonstrat.

e l. 1. §. quæ onerandæ [illegible] rerum [illegible]

capilli concrescerent. nam Brutus occiso Cæsare [a] numisma percuti iussit sub pilei figura, quasi populum Roman. emancipasset: & mortuo Nerone plebs pileata per Vrbem cucurrit [a]; vt rexipse Eumenes mortuo Mithridate rege pileatus Romam venit, ac Senatui populoq; Rom. libertatem acceptam tulit. At liberi homines, qui sponte nobis inseruiunt, tametsi serui non sint, sed omnes actus legitimos per sese obire possint; differunt tamen ab iis, quos mercede ad operas extra familiã conduximus, in quos nullum omnino imperium habemus; a nobis tamen coerceri possunt, dum id modice fiat. Etenim domestici famuli patremfamilias reuereri debent, eiusq; mandatis ac iussis obsequi, & omnia honesta officia præstare; de quibus officiis, quod mutua sunt potentiorũ ac tenuium inter ipsos, quodq; ad moralem disciplinam pertinent, non est, opinor, nobis hoc loco disserendum. Sed quantum ad seruos attinet, duæ quæstiones, ad ciuilem scientiam latissime patentes, explicandæ nobis sunt. Vna quidem, An seruitus naturalis sit, & vtilis Reipublicæ futura; altera, quæ qualisq; esse debeat dominorum in seruos potestas. Aristoteli [c] quidem seruitus naturæ congruere visa est. *Videmus*, inquit, *alios quidem ad imperium, alios ad obsequium esse natos.* At Iurisconsulti, qui ciuilem scientiam non Philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur, seruitutem natura penitus alienam esse tradunt [d], ac modis omnibus pro libertate propugnandum putant; & ea, quæ siue in legibus, siue in testamentis, siue in pactis conuentis, siue in rebus iudicatis obscura vel ambigua videntur, pro libertate sic interpretantur, vt nec legibus, nec testamentis locum vllum [e] relinquant. quod si tanta, tanquam perspicua vis est legum, vt ab iis recedi non possit, sibi tamen acerbitatem [f] illam legum displicuisse testantur. Vtra sit igitur sententia verior ac melior decernatur. Multa quidem sunt argumenta, quibus seruitutem & Rebuspublicis vtilem, & naturæ consentaneam esse docemur. Nam quæ cum natura

[a] Plutarch. in vita Cæsaris.
[b] Tranquillus in Nerone.
[c] In Politic.
[d] l. libertas de statu hominum.
[e] in l. proxime de iis quæ in testament. delent.
[f] l. prospexit. qui & a quibus dum quidem inquit Vipian. sed ita scripta lex est.

discrepant, diuturna esse nō possunt; ac si vim adhibeas, nihilominus ad naturæ leges reuocantur. At seruitus ab ipsius orbis originibus, id est, post aquarum eluuiones ac voragines, ortum habuisse videtur; nec prius respublicæ, quam seruitia constitui cœperunt. ac tametsi trecentos circiter aut quadringentos annos intermissa seruitia fuere, nunc tamen omnium fere populorum summa consensione probantur. Quinetiam Indiæ populi, qui ad Occasum positi sunt, etiamsi nulla diuinarum aut humanarum legum præcepta didicissent; seruitia tamen cum cæteris populis cōprobarunt: nec vlla fuit vsquā terrarum respublica, quæ seruis vacaret; nec C vllus vnquam exstitit tam integer ac sceleris purus, qui, cum potuerit, seruis vti nollet. Vbiq; vero gentium vitæ ac necis potestas dominis in seruos est attributa, exceptis oppido paucis, qui dominorum nimiam acerbitatem lenitate quadam temperauerunt. At verisimile non sit omnes vbiq; populos ac nationes, tot reges ac principes, tam multos legumlatores virtute rerumque gerendarum vsu clarissimos seruitia tanta consensione susceptu ros fuisse, si cum ratione ac natura pugnarent. Quid autem rationi ac humanitati tam consentaneum, quam eos, quos iusto bello ceperis parta victoria, seruare; iis etiam victum ac vestitum suppeditare, summaque caritate fouere, ac pro tantis beneficiis obsequium & operas exigere? num æquius illud est, quam captiuos crudeliter mactare? inde prima seruorum origo. Iam vero legibus diuinis & humanis congruit, eos qui sua egestate legum ac iudiciorū vim eludere solent, corpore torqueri[a]: num præstabilius & humanius est ad opera publica seruari? hinc etiam serui pœnæ dicti. In eadem ac certe deteriore causa sunt ii, qui bellum aliis inferūt iniuste; qui alienis bonis, vitæ, libertati denique insidiantur; qui etiamsi principes ac reges ipsos ferant, verius est tamen vt in latronum numerum censeantur. Non est igitur natura ipsa alienum, vt plagiarii qui alios iniquein seruitutem abducere armis tentauerūt, ipsi pœnæ serui fiant.

[a] l. 1. § generaliter: de pœnis l. si quis id quod. de iurisdict. l. cum ab eo. ad l. iul. repetund.

fiant. nam ex eo serui dicti sunt, *quod seruarentur, cum occidi iure potuissent*: vt nulla de causa iurisconsulti a grammaticis imperitis coarguantur, quod seruos a *seruando* dici putent. Est enim ἱρύω, inquit Eustathius, τὸ φυλάττω: & apud Hesychium ἴσωσιν, ἔρισιν: & cum sibilo
34 fit ex *Eruo Seruo*, vt *Ero Sero*, & εἰρμὸς *sermo*, non a serie vt Varroni placuit. nam Festus *eritudinem* interpretatur *seruitudinem*; & ex Æolico digamma fit SERVOS, vt ΔΑϜΟΜ, ΟϜΟΜ, ΑϜΟΜ, veteres dixere; pro *dauum, ouum, auum*. Quod si contra naturã est aliis in alios imperium vitæ ac necis tribui, nulla sint imperia, nullum regnum, nulli principatus non contra naturam; quando regibus ipsis ac principibus eadem est in ciues ac liberos homines vitæ ac necis potestas, si capitalem fraudem admittant, quæ dominis in seruos. His argumentis, quæ certe non tantum probabilia, sed etiam quodammodo ad assentiendum necessaria videntur, occurri non facile potest. Seruitutem tamen ego naturæ consentaneam arbitror, si robustus homo ac diues, rerum gerendarum ignarus ac prudentiæ expers, inseruiat sapienti, qui egestate, inopia, corporisve imbecillitate, quo minus labores ferre possit, impediatur: sed quid natura magis alienum, quam stultis seruire sapientes, virum bonum scelerato, homines eruditos ignaris? nisi quis iustum putet seruire stulto principi, sapientem senatorem; insano ac luxu diffluenti domino, seruum sobrium ac temperantem. At qui bello iniusto, captiuos seruare humanitatis esse putant, consimiliter faciunt vt latrones ac piratæ, qui se vitam iis dedisse iactant, quibus non ademerunt. Nam sæpissime vsu venit vt bello iniusto, cuiusmodi fere sunt omnia, quæ a potentioribus inferuntur, optimi quique viri sceleratis miserrime ac turpiter seruire co-
C gantur. Quod si bellum a latronibus, qui se reges ferunt, iniuste illatum est, cur victi non cæduntur, cur capti ad merita supplicia non trahuntur? Quod vero nihil diuturnum videatur, quod natura sit alienum, id quidem admitto in iis, quæ naturæ sponte, aut nutu diuino, non

hominum arbitrio ac voluntate reguntur. at homini voluntatem Deus omni necessitate solutam indidit; sed homines iampridem a recto naturæ cursu deflexerunt: ac tanta vis est opinionis deprauatæ, vt legis habeat auctoritatem, ac natura potentius dominetur: nulla enim fere tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod virtutis non induat nomen. vnum hoc sit argumentum, quod nulla gens est, nulla natio, quæ humanis sacrificiis, quibus adhuc Peruani ac Brasiliani vtuntur, fictos hominum opinione deos olim placari non putarit. & quidem summa religione maiorum nostrorum ad eiusmodi sacrificia concursus fiebat. Eadem pietate & caritate parentes olim senio fractos in Thracum regione a liberis occidi, & iis opulari consueuisse legimus, ne scilicet languerent morbi diuturnitate, ac mortui vermium esca [a] fierent. Neque maioribus nostris solum humanas hostias sacrificare moris erat, quod ab illis factum est vsque ad Tiberii [b] dominatum: sed etiam Amorræis & Ammonitis filios mactare [c] vsitatum fuit: neq; tantum Barbaris, vt Scythis omnibus solemne fuisse Plutarchus tradit [d], sed etiam Græcis; in quibus non modo fuit, sed a quibus ad omnes populos humanitas peruasit: nam Achilles apud Homerum, Patroclo humana cæde parentauit; Themistocles ipse, bello Persico tribus, rex Persarum eodem tempore duodecim hominibus idem fecerunt [e]; nec Iupiter [f] Lycius aliter, quam humana cæde placari potuisse dicitur, ambiguitate veteris oraculi ac verbi φως, quo sine accentu lux & homo significatur. Nam M. Tullius [g] maiores nostros execratur, quod humano sanguine litarent; sed id oratorie, vt causæ inseruiret, cum M. Varro id omnibus Italiæ populis tribuat: atque etiam vere sacro vouendi morem fuisse, vt quicquid seu hominum, seu bestiarum eo anno natum esset; immolari consueuisse. Hebræis quoque ipsis quodammodo licuisse plerique arbitrantur, ex ipsius Iephthes [h] ducis Hebræorum voto solemni, qui iisdem fere temporibus filiam immortali Deo mactasse dicitur, quo Agamemnon

[a] Herodot. lib. 3. Plin.
[b] Cicero pro Fonteio. Cæsar lib. 6. Plin. lib. 7.
[c] Sapient. cap. 12. in libris Regum.
[d] In Artaxerxe.
[e] Plutarch. in Themistocle & Artaxerxe.
[f] Plato in Rep.
[g] [illegible]
[h] Iudicum cap. 11.

Agamemnon Græcorum imperator Iphigeniam [a]. Sed concepta vota religiosissimi ducis verius ac melius interpretantur eruditi de pudicitia virginis Deo consecrata, quam de humana [b] cæde, quam lex ipsa diuina execratur. cæteri populi humanis hostiis summa religione fecerunt. Quare non est, quod naturæ leges ex hominum opinione metiamur, ac propterea seruitutem naturæ consentaneam esse putemus; aut benignitati tribuamus, quod veteres seruarunt eos, quos occidere iure belli fas erat; cum potius bestiarum in modum auaritiæ ac libidini suæ cogerent inseruire. Quis enim hosti vitam seruaret, si plus vtilitatis ex illius cæde quam ex salute speraret? Exemplis abundamus, sed vnum de multis. Cum Vespasianus Hierosolymam obsideret, miles Romanus aurum in Iudæi cæsi visceribus effusis collegerat; eodem momento cæsa sunt captiuorum viginti [c] millia, vt aurum, quod sorbere putabantur a militibus, C inuestigaretur. O præclarum caritatis aduersus captiuos exemplum! At nutriuntur, inquies, vestiuntur, pro seruilibus officiis educantur: sed quæ tandem educatio? Cato maior sapientiæ ac virtutis Romanæ princeps, cum omnia commoda, omnes vtilitates ac fructus, qui a seruis præstari poterant, ad extremam vsque senectam [d] percepisset, vt nihil amplius extorquere posset, pluris licitantibus proscribebat, vt sanguinis extremum illud pretium, quantumcumque esset, corraderet: ne iam ætate defectos gratis alere, aut occidere, aut liberos dimittere cogeretur. Beatior Atticus ille Palladis mulus, qui senio confectus libere vagari sine capistro, sine labore consueuisset. Iam vero cum nihil connubio sanctius hominum generi ab immortali Deo tributum sit, seruis tamen nullum erat inter ipsos connubium, sed contubernium tantum; adeo vt si liber homo captiuus ab vxore [illegible]ium susceperisset, patre apud hostes mortuo, illegitimus [e] censeretur. Quid execrandos concubitus, & effusas vtriusq; sexus libidines commemorem, quas serui & nunc perferre & antea pertulisse

[a] Euripides.

[b] verbum Hebraicum לרבות ambiguum est.

[c] Iosephus in bello Iudaico.

[d] Plutarch. in Catone maiore.

[e] l. si quis prægnante. de captiuis.

queruntur? Nam crudelitatis ac immanitatis in seruos exempla colligere si quis velit, infinitus sit. quamquam exigua sunt quæ literis prodita legimus, nec tamen historias præterquam humaniorum populorum scriptis consignatas habemus. Nam catenis[a] vincti agros colebant, vt nunc quoque fit in Africa: & in antris per scalas mobiles demissi iacebant, vt scalis detractis domini cum hostibus domesticis tutius dormirent; ne vel incendio domos, vel cæde dominos perderent. Iam vero leuissima quæque peccata seruorum, nisi pretiosissimi essent, sic luebantur, vt crystallinum confregisse capitale fuerit. Augusto quidem apud Vedium Pollionem cœnante, vnus e seruis crystallinũ fregit: momento 36
trahitur ad piscinam murænarum, quæ humana carne saginabantur: ille vociferari, & ad Augusti pedes confugere, non quidẽ vt capitale[b] supplicium, quo se dignum iudicabat, sed vt supplicii genus deprecaretur, ne aquis immersus ad Elysios campos[c] nunquam peruaderet. sic enim ferebatur, & a plerisque anima voragine demersa penitus interire[d] credebatur: vt Synesius de sociis Alexandriam nauigantibus tradit, qui tempestate suborta, sicas manibus exeruerunt, vt animæ alioqui morituræ, gladio viam aperirent. Augustus cõmiseratione ductus, inquit Seneca, seruum supplicii metu liberauit, & piscinam crystallinis omnibus confractis impleri terra iussit. Dio tamen verissimus[e] scriptor, negat Augustum a Pollione veniam elandiri potuisse, nec piscarium murænarum, quibus nihil Romæ pretiosius erat, oppleri iussisse. id autem probabilius est, cum Seneca fateatur, Augustum sine iracũdia id fecisse, nec amico Pollioni propterea iratum fuisse. Neque id nouum videri debet, cum ipsius Catonis Censorii ætate Quintus Flaminius Senator Romanus seruum necari iusserit, non aliam ob causam, quam vt cynædo gratificaretur, eique morem gereret, qui hominem occidi spectaculi causa cupiebat. Quod si dominum necari contigisset, serui qui tunc sub iisdem tectis fuissent, omnes ad vnum occidebantur.

[a] Columell. lib. 1.

[b] Seneca lib. 3. De ira.

[c] Virgil. 6. Æneid. *Tu Stygias inuehis vndas*
Aeris et adueras amnemque horrendum cohercens
Ad te omnis terrae scelerum tremit vmbra potestas
Cymba tibi nigro quae mittitur vada colore
Et grauis attrita pendet rate nauita perna
Hanc vehit immanis portitor ore senex
Hic primum paucis vmentem membra quiete
Seminecem animam et cessantem lumine lucem
Suscipit et spatio rapidum fluctuat in vno
Bis Lethaea adigit iuga coniectumque remittit
Quam super haec alii formosa per agmina gentes
Stant sicut siluae frigenti decussa cacumen
Vallibus aut quam sub medium sol igneus orbem
Cum trahit aut gelidus refugit ad litora Phoebus
Quam multi glomerare manus prensare parati
Ripamque iniussi abire.

[d] Ita Synesius in epistolis Homeri testimonio qui verbo ἀπόλωλεν vsus est, vt animam demersi hominis interisse significaret.

[e] lib. 55.

nam

nam cum cæso Pedanio vrbis Romæ præfecto, seruorum magna multitudo ad supplicium posceretur; *mo-*
C *re*, inquit Tacitus,[a] *a maioribus accepto, plebs Romana, quæ maxima sui parte libertini generis hominibus constabat, vehementer commoueri visa est, cum ob vnius culpam quadringentorum hominum, & quidem innocentium, vita peteretur: re tamen in Senatu disceptata, decretum est morem maiorum seruari oportere.* Omitto certamina gladiatorum, quibus serui vt populo spectaculum ac mortis contemtum præberent, sese mutuis vulneribus confodere, aut bestiarum dentibus lacerari cogebantur in arena. Ac tametsi Petronia lex immerentes seruos bestiis obiici prohiberet, impune tamen ab omnibus perrumpebatur. Certe Neronem iudices[b] dedisse qui seruorum querelas audirent, & Adrianum quæstionem decreuisse legimus aduersus eos, qui sine causa seruos[c] occidissent: tametsi lege Cornelia[d] tenebantur; nulla tamen earum legum, aut quæstionum vis erat. Extremum fuit, vt serui dominorum metu & iracundia premente, ad statuas deorum aut principum confugerent. Sed nec statuæ Cæsaris, nec Dianæ templum[e] quod rex Seruius Romæ, seruis asylum proposuerat; nec Romuli statua, quam olim senatus ad id quoque decreuerat; nec Thesei sepulcrum[f] Athenis; nec apud Cyrenæos statua Ptolemæi; nec Dianæ[g] templum apud Ephesios, ab ira dominorum seruos tueri poterant. Lege quidem Ephesiorum seruus, qui ad Dianę fanum sine causa confugisset, domino restituebatur, accepto prius iureiurando ne fuga seruo fraudi esset: sin iustam perfugii causam haberet, domino ereptus Dianæ[h] seruiebat, præter fœminas, quæ illius templis aditu arcebantur. At Tiberius tyrannus omnium callidissimus, suam statuam[i] pro asylo proposuit, capitali pœna proposita iis, qui seruum a
37 statua detraxissent; vt asylum istud non tam ad salutem seruorum, quam ad perniciem dominorum comparatum esset, vt domino quisque inuidiam conflaret, aut apud principem maiestatis reum, etiam ex leuissima cau-

a lib. 14.

b lib. 3. De benefic.

c Spartian. in Adriano.

d l liber homo. ad l. Aquil.

e Dionys. Halicarn. lib. 4.

f Plutarch. in Theseo.

g Philostrat. in Apollonio.

h Achilles Statius in Amatoriis.

i Philostrat. in Apollonio l. in capitaliũ. de pœnis. l. 1. de iis qui ad statuas C.

a lib. 1. De benefic.

sa faceret. nam Senator quidam, vt est apud Senecam[a], ob id veniam a Tiberio petiit, quod matellam contingere putarat prius, quam annulum, qui expressam Tiberii imaginem præ se ferebat, digito detraxisset. Inde quoque seruorum, qui ad statuas confugerent, occultæ cædes, cum domum rediissent, quod periculum dominis creare voluisse putarentur. At lege diuina sapientissime cauebatur, vt domus cuiusque seruis asylum esset, neve seruum irato domino reddere liceret. Neq; enim omnibus idem quod Platoni contigit, vt quoties irasceretur, a seruorum castigatione abstineret; cum Germani nunquam nisi irati seruos æque ac liberos hostilem in modum punirent[b]. Ex quo intelligitur dominorum ac seruorũ vitam in maximis periculis semper fuisse. Quis enim seruorum insidias effugere potuisset, Sylla dictatore, qui triginta sestertia liberis hominibus, libertatẽ vero seruis dominos prodẽtibus mercedis nomine proposuerat in singula capita eorum, quos ipse proscripsisset? in eo metu ciues fuerunt quoad cæsis sexaginta ciuium millibus & quodammodo pacata Republica, seruus aliquis ad extremum domini caput ad Syllam detulit, qui pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeia præcipitem dari iussit. Cum autem aduersus Christianos quęstiones ac supplicia decernerẽtur, Christiani seruos metu supplici emancipare cogebantur. Sublato vero tyrannidis ac suppliciorum metu, domini ipsi in seruos tyrannidem exercebant. Itaq; Reipublicæ ac familiarum status in perpetuo discrimine versabatur propter coniurationes seruorum: inde tot bella seruilia ab historiarũ scriptoribus commemorantur; ac ne Romanorũ quidem potentia bella seruilia sine maxima ciuium clade coercerí potuerunt. eodem enim tempore in omnibus Italiæ ciuitatibus præter Messanam[c], serui aduersus Respublicas coniurauerunt. Post etiam Spartaco duce sexaginta circiter millia seruorum arma ceperunt, ac Romanorum tres exercitus[d] fregerunt. Nam vbiq; seruorum numerus decies maior fuit, quam liberorum.

b Tacit. in lib. de moribus Germañ.

c Orosius.
d Plutarch. in Crasso.

rorum. Et quidem Athenis vno tempore cēsa sunt peregrinorum decem millia, ciuium viginti, seruorum autem c c c c millia. Itaque Cassius in oratione, qua Senatui persuasit Syllanianum Senatusconsultum; *Habemus* inquit, *domi seruorum populos, moribus, institutis, lingua & religione inter se plurimū discrepantes.* Et certe M. Crassus quingentos seruos in censum retulit, præter eos, quibus ad ministeria domestica vtebatur. Milo vero trecentos vno die manumisit [a], ne pro cæde Clodii Tribuni plebis torquerentur. Et cum aliquando in senatu Romano ageretur de commutandis seruorum vestibus, vt a liberis hominibus nota quadam secerni possent, senator aliquis interfecit, ne si seipsos serui numerare cœpissent, exitium dominis intentarent: cui sane periculo subiaceret Africa & Hispaniæ pars, si tanta esset, quanta fuit olim multitudo seruorum, propterea quod seruitutis literæ in ore cuiusque leguntur; contra quam ve-
58 teres, qui non nisi perditos & robustioris improbitatis seruos in ore denotabant, qui propterea *stigmatiæ* dicebantur, qui ne manumissi quidem iusta libertate fruebantur [b]. At Lacedæmonii cum intelligerent seruorum, quos ipsi *Hilotas* vocabant, multitudine domos, vrbes, agros abundare (nam vti quisque seruus plures filios suscepisset, eo facilius a domino libertatem sperare poterat [c]:) exercitum seruorum, qui bello aptiores essent, cogere imperarunt: deinde conscripto trium millium exercitu, omnes vna nocte occidi iusserunt [d]: idq; tanta celeritate ac tanto silentio, vt quo perrexissent sciri non potuerit, præterquam ab iis, qui rei gerendæ præpositi fuerant. Itaq; propter metum qui ciuitatibus impendebat, seruis arma tractare non licebat, subiecta [e] capitali pœna; aut si hostium vis vrgeret vt seruos ad arma vocarent, eosdē simul ac semel a seruitute vindicabant. nam Scipio Africanus maior post Cannensem cladem trecentos seruos bello gerendo idoneos [f] manumisisse fertur. Florus tamen [g] octo millia conscripta fuisse tradit; quod etiam factum legimus [h] bello sociali. At Cleo-

a Asconius Pedian. in Milonianam.

b In Iure deditiii vocantur.

c l. Arethusa. de statu homin.

d Aristot. lib. 2. Polit. Plutarch. in Lycurgo.

e l. 4. in princip. de re milit.

f Plutarch. Epitome 32.

g Epitome 74.

h Ead. Epito.

menes, cum nec hostium multitudini, nec seruorum domesticorum cæsis ciuibus facile obsistere posset, seruis omnibus libertatem promisit, quibus argenti sestertium esset; vnde milites simul ad exercitum conscripsit, & pecuniarum vim in ærarium coegit. At ne molles quidem Asiatici seruis ad bellum gerendum vtebantur. cõtra Parthi, quibus per leges manumittere seruos non licebat, qui eadem pene, qua filios caritate complectebantur: quo factum est, vt in infinitam multitudinem excrescerent. nam exercitus Parthorum, qui M. Antonii copias fugauit, quinquaginta seruorum milib. constabat: nulli præter quingentos ingenui [a]. At cæteri populi ne ad remigia quidem agendis nauibus prius vtebantur seruis, quam eos manumisissent; id quod ab Augusto bello Actiaco factum legimus [b]. Ac ne quid in Rempublicam moliri possent, opificiis ac sellulariis artibus impediebantur, quas ciuibus tractare Lycurgi ac Numæ Pompilii institutis non licebat. Nec tamen ita caueri poterat, quin exsisteret aliquis, qui rebus desperatis seruos ad pileum vocaret, vt Viriatus pirata qui Lusitaniæ regnum, Cinna [c], Spartacus, Tacfarinas [d], Symeo [e] Gersonis filius principatum in suis quisq; ciuitate his artibus adepti dicuntur. Ingruente vero ciuili bello, serui vt in libertatem seipsos vindicarent, hinc inde ad partium duces transfugiebant. Nam post ciuile bellum, quod aduersus Sextum Pompeium gestum est, triginta millia seruorum capta sunt, quos per omnes prouincias stato die Augustus [f] dominis restitui, reliquos quibus dominus defuisset suspendi mandauit. Non alia vi Arabum potentia creuit. nam cum primum Homarus Muhameti legatus bellum in Arabia mouisset, seruis ad libertatem vocatis, tanta vis hominum locis omnibus erupit, vt paucis annis vniuersum Orientis imperium occuparet. quæ libertatis fama cum ab Asia in Europam peruasisset, serui primum in Hispania pro libertate arma ceperunt, anno DCCLXXXI. deinde in Gallia Caroli M. Ludouici Pii ætate; vnde exstant eorum leges

[a] Iustinus.

[b] Tranquil. in Augusto.

[c] Appian. in bellis ciuilib.

[d] Tacit.

[e] Ioseph. in bello Iudaico.

[f] Appian. in ciuilibus.

leges de coniurationibus seruorum. Post etiam Lotharius Ludouici filius bis a fratribus victus ac prostratus,
29 seruis omnibus, qui ad se venirent, libertate promissa, exercitum reparauit: vnde secutum est seruile bellum valde anceps ac periculosum: quippe seruorum exercitus rerumpublicarum ac principum Germanorum statum adeo conturbarunt, vt Ludouicus rex Germanorum copias vndecunque conscribere cogeretur[a]: ac ne labes illa seruilis latius serperet, principes Christiani paulatim seruitia manumiserunt, exceptis operis & iure successorio, si liberti sine liberis mortem obirent; quos quidem *manus mortuas* etiamnum appellamus. Adhuc enim seruitutis vestigia plurima restant in orbe Christiano: plura etiam in legibus Ripuariorum ac Langobardorum, quibus seruis iustam libertatem cõsequi, aut bona alienare non poterant, nisi post duplicem manumissionem: ac sæpissime in actis legitimis manumissionum subiici solebat, libertatẽ huic vel illi tributam pro salute patroni. Nihil enim antiquius habuerunt ii, qui prima Reipublicæ Christianæ fundamenta iecerunt, quam vt Christiani serui assidue manumitterentur: ac pleriq; libertatis spe proposita, Christiani fiebant. Quin etiam in Africæ historiis proditum est, Paulinum Nolæ Pontificem, cum omnia quę in bonis haberet sub hasta vendidisset, vt ex pecunia coacta captiuos Christianos redimeret, ad extremum Vandalis, quod mirere, seipsum vendidisse. Inde seruorum manumissiones apud episcopos in ecclesia factæ. Ex quo secuta est Constantini Magni principatu tanta tenuium ac egentium hominum
C multitudo, quibus nihil præter libertatẽ relictum erat, quiq; nullas artes didicerant, vt nulla re grauius ciuitates premerentur. Inde Xenodochia, Brephotrophia, Gerontocomia, Nosocomia, antea penit⁹ ignota, Christianorum pontificum rogatione a principibus [b] fundari & constitui cœperunt. Inde Basilii conciones conquerentis voces ac suspiria languentum in templis vna cum sacerdotum precibus ac votis confundi ac misceri.

[a] Ploardus.

[b] toto titulo de episcopis & clericis.

Iisdem fere temporib. Iulianus Augustus Paganus pontifices Christianorum [a] exemplo, ad Nosocomia & Xenodochia exstruenda, ac publicis priuatisq; opibus augenda cohortatur. Et quoniam tenues liberti, filios exponebant, vt Christianorum benignitate ac largitione educarentur, Gratianus [b] lege sanxit, vt seruiturem seruirent iis, a quibus educati fuissent. Nec ita multo post, Valens edicto permisit, vt qui otiose vagari ac medicare consueuerant, seruitute manciparentur: idemque vetuit, nequis deserta loca peteret, vt vitam in otio transigeret, subiecta capitali pœna, qua plurimos, qui contra leges in solitudinẽ se receperant, affici mandauit. Postea vero quam idolorum cultus ac sacrificia Christianorum auctis opibus deseri cœperunt, libertatis iacta sunt fundamenta firmiora: quibus magnũ accessit incremẽtum lege Muhamedis promulgata, qui suæ religionis homines in libertatẽ asseruit; cuius exemplo Christiani quoque suos certatim a seruitute sic vindicarunt, vt seruitus omnis apud Indos, qui ad Occasum spectant, illa ætate concluſa videretur, qua Christiani seruitutem a suis seruicibus omnino repulerunt, id est, anno MCCL. Adhuc enim seruos in Italia fuisse anno MCC. planum est; tum ex legibus Guilielmi Siciliæ regis ac Friderici II. Cæsaris, tum etiam ex decretis Pontificum Romanorum, Alexandri inquam III, Vrbani III, Innocentii III, vbi agitur de coniugiis [c] seruorum, quæ Iurisconsulti *contubernia* vocant. Alexander quidem creatus est pontifex anno MCLVIII; Vrbanus MCLXXXV; Innocentius MCLXXXVIII; ex quo planum fit seruitutem in Rebuspublicis Christianorum circiter ea, quæ dixi, tempora desiisse. Nam Bartolus [d] qui floruit anno MCCC. scribit ætate sua nullos omnino seruos exstitisse, nec venalitios homines vsquã haberi: id quidem de imperio Christianorum interpretor: quod cum a Bartolo didicisset Nicolaus Siculus, qui Abbas Panormi appellatur, singulari nota dignum existimauit [e]. Nam quod legimus Ludouicum regem, eum inquã, qui Hutinus vsurpa-

[a] Nicephorus Callistus.

[b] L. 1. & seq. de infantibus liberis. C.

[c] in Decretal. III, vbi agitur de coniugiis seruorum, quæ Iurisconsulti *contubernia* vocant.

[d] In l. Hostes de captiuis.

[e] In cap. 1. de coniugiis ser.

surpatur, anno MCCCXIII, seruos omnes accepto pretio manumisisse, id ego interpretor de libertini generis hominibus, quos *manusmortuas* appellamus; qui liberantur beneficio principali ab eo seruitutis vinculo, quo quidem extra patroni territorium vxorem ducere bonave prohibentur alienare. sic quoq; interpretari debemus edictum Caroli v. regis Francorum, quo quidem ciuitatib. in familias LXX; pagis in centum familias, & seruis in CC capita caraphractus miles imperatur. Qua ætate Impertus princeps Delphinatus seruos omnes vno edicto libertate donauit; idque publicis actis ac municipalib. legibus inscribi mandauit. Eadem benignitate vsus est in suos Theobaldus Blesensium comes, anno MCCXLV. Huc etiam pertinet id quod legimus de Sugerio sodalium Dionysiacorum abbate, qui seruos manu mortuos eatenus in libertatem asseruit, si solam verterent[a]: & Senatusconsultum curiæ Parisiorum, quæ Pontifici Catalaunensi seruos de collegii ecclesiastici consensu manumittere licere iudicauit. ac superiori ætate Carolus VII rex, anno MCCCCXXX. plurimos seruilis cõditionis homines (:sic enim legimus in actis curiæ Parisiorum[b]:) nec ita pridem Henricus II. rex singulari diplomate Burbonios seruos MDXLIX. natalibus restituerunt. Horum exemplo dux Allobrogum seruilem quoq; suorum maculam suis edictis detersit MDLXI. Quæ omnia in summã libertatis gratiam facta videmus. alioqui nec magistratus populi rogatione, nec princeps ipse seruũ alienũ manumittere[c], at ne ius quidẽ aureorum[d] annulorum alieno liberto sine patroni cõsensu tribuere poterat. nam Commodus Imperator aureos annulos iis omnib. edicto suo detraxit, qui ius illud a principe sine patroni venia extorserãt; nec prę iudiciũ vllũ patrono creari voluit[e] aurei annuli adeptione, etiã si princeps hominẽ natalib.[f] ac ingenuitati restituisset, quod principis[g] solius esset: nihilominus tamen Tertulliani[h] ætate ius illud quodammodo suum fecerãt patroni, qui manumissos pro ferreis compedibus ac flagellis togam indutos candidam secum accumbere,

[a] anno MCXLI.

[b] es ordonnances Barbines.

[c] l. ad bestias. de pœnis. l. si proprietatẽ. de iis qui a non domino l. nec competit. eod. C. l. si seruo qui & a quibus.

[d] l. 3. de iure aureorum.

[e] l. vlt. eod.

[f] l. sed si hac. § sed si. de ius voc. l. 2. de natalib. testi. C. l. 2. de iure aureorum

[g] l. ead. de natal. restitu. C.

[h] in lib. De resurrectio.

ac nomen suum vsurpare iubebant. Ad extremum Iu-
[a] authentica stinianus sua lege libertos omnes restituit [a] ingenuitati,
ne postea rescripto cuiquam opus esset; quo iure tamen
non vtimur. nam iure nostro necesse est a principe ius
illud ingenuitatis adipisci, vt seruitutis antiquæ labes o-
mnino eluatur; quod & peti & obtineri consueuit sine
venia patroni: cui tamen licet manus iniicere in liberti 41
bona, quæ ante restitutionem quæsita fuerunt, vbicum-
que posita sint, vt non ita pridem curia Parisiorum de-
creuit: postea vero quæsita & sibi habere, & sine liberis,
legare cuique suo iure potest. At cum Rupis-candidæ
in Aquitania dominus libertinos suæ ditionis seruilem
in modum haberet, iis legibus vt non solum agros cole-
re, fructus legere, ac terere, & omnia quę iuberet patro-
nus exportare & importare, ædes etiam caducas refice-
re, patronum captiuum suis pecuniis ab hostibus redi-
mere; denique quatuor ex causis capitationem consue-
tam pati cogerentur: verumetiam si domicilium origi-
nis sine patroni venia mutarent, capistro domum redu-
cere sibi licere contendebat: cætera quidem assentie-
bantur libertini; sed hoc postremum seruitutis iugum
[b] anno 1558. curia Tolosana [b] suo decreto excussit. Certe quidem
ii, quos Poloni *Kometonas* appellant, non ita graues o-
peras patronis præstare, sed acerbiora pati coguntur,
cum ab omnibus leni decem aureorum mulcta occidi
possint, a patronis vero impune. Apud Indos quidem
superiore seculo in seruos, qui multitudine innumera-
biles erant, modis omnibus sæuire, eosque occidere li-
cebat: sed Carolus v. Cæsar, lege lata liberos esse iussit.
In Gallia vero, etsi exstant veteris seruitutis simulacra,
seruos tamen nec facere, nec ab aliis emere fas est. si-
quidem serui peregrini, vt primum Galliæ fines pene-
trauerint, eodem momento liberi fiunt: id quod vetere
Senatusconsulto Parisiorum decretum est, aduersus le-
gatum quendam Hispanum, qui seruum in Galliam de- C
duxerat: nec ita pridem cum mercator peregrinus ser-
uum in Hispania coemtum Tolosam deduxisset, hospes
re in-

re intellecta, seruo persuasit vt ad libertatem proclamaret. rogatione ad octouiros capitales perlata, mercator acciri iubetur; aduocatus fisci ex archiuis depromsit antiqua (vt fertur:) Theodosii magni beneficia, Tolosatibus olim indulta, quibus seruos, simulac Tolosam ingressi fuissent, liberos fieri placuisset. Mercator se bona fide seruum in Hispania coemisse querebatur; deinde Tolosam venisse vt Genuam proficisceretur, & sic se nō teneri legibus Gallorum. summa fuit, vt si acerbius secum agerent ac seruum alienum manumittere vellent, pretium sibi restituerent: iudices cognitionem consilii esse pronuntiarunt. Interea dominus metuens ne & seruo obsequentissimo, & pretio carere cogeretur, libertatem dedit, pactus operas seruiles quādiu dominus vixisset. Quod attinet ad ea beneficia, quæ Tolosatibus a Theodosio concessa iactantur, refutatione non eget, cum Vienna, Valentia, Lugdunum, Arelate, Nemausus, Romana Delphinatum lectoria, coloniæ Romanorum, & coloniarum extra Italiam antiquissima [a] Narbonensis, ea beneficia non habeant: at ne ipsa quidem Roma imperii decus, & quæ communis omnium patria dicebatur, id sibi tribuendum putaret. Hic dicat aliquis, si verum est Muhamedis lege libertatē omnibus; qui suam sectam sequerentur, datam, & Christianorum principum edictis seruitutē sublatam fuisse, cur terrarum orbis seruitiorū ac venalitiorum plenus est? nam Hebræorum legibus, nec seruum Hebræum, nec legibus Christianorum [b] habere Christianum homini Iudæo licet.

42 Certe fraus diuinæ legi fit ab omnibus. nam Diuina lex vllum mancipium fieri vetat institutis Israelitarum inter ipsos, nisi sua se sponte quis alteri [c] manciparit, & aurem ad postes subla perforari sibi patiatur: debitores quidem [d] creditoribus addicit, ac propter inopiam Hebręos vendi permittit; sed eadem anno septimo liberos dimitti iubet. At tametsi quis nexum fecerit, ac subulā passus sit, vt sempiterna seruitute teneatur; nihilominus anno Iubilæo legis interpretes omnes liberta-

[a] a Narbone deducta. Liuius.

[b] l. r. ne Christianum mācipium. C.

[c] Exod. 21.

[d] Deuter. 15.

tem adepturum tradunt, nisi rursus seruire quam libet esse malit. Vernas autem qui nascebantur ex illo genere seruorum, qui sua se voluntate in seruitutem dediderant, anno quinquagesimo liberos abire, ac tubarum clangore libertatem seruis omnibus lex proponit: peregrinos tamen alterius quam suæ gentis ac religionis habere permittit, in seruitutem perpetuam, eorumque posteros ac nepotes, vt eodem iure aduersus peregrinos vterentur, quo peregrini aduersus Israelitas. quo genere seruorum nullum melius fuisse scribit Iulianus Augustus [b]; *Vides*, inquit, *Syros quam libenter aliis nationibus inseruiunt: contra vero quantus libertatis amor in Celtarum populis.* At Iudæi cum peregrina Christianorum aut paganorum mancipia sibi coemissent, domestica religione imbutos circumcidebant: quod Traianus lege [c] singulari vetuit: ac tametsi dominorum religioni acquiescerent, nihilominus seruire cogebant. at peregrinos, qui circumcisi legem diuinam acceperant, iisdem beneficiis cum ciuibus vti lege [d] diuina cauebatur. *Eadem*; inquit, *lex erit peregrino ac ciui.* Illud est quod Deus apud Hieremiam [e] querebatur, seruos ex lege nō manumitti, ac propterea dominis ipsis acerbissimam seruitutem ab hostibus impendere. Hinc etiam Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos, publicatis bonis, regni finibus exegit, quod contra leges Christianos circumciderent, ac pro seruientibus (: hoc enim verbo historia Dionysiaca vtitur:) sibi manciparent. Consimili fraude Mahumedistas vti videmus, qui Christianos homines, quos bello ceperunt, quosque a piratis coemerunt, aut certe eorum liberos circumcidere suaque religione imbuere solent; ac nihilominus ipsos cum liberis & posteris omnibus seruire cogunt: quorum exempla Lusitani secuti, venalitios ex Africa religionem Mahumedis ciurare, ac nihilominus Christiana imbutos cum liberis ac nepotibus perpetuam seruitutem seruire compellunt; ita vt seruorum greges veneant tota Lusitania, & quidem publice pecudum in morem. Ac tametsi

Hierem. 34. Num. 13.

b apud Cyrillum contra Christianos.

c l. circumcidere de pœnis. ff.

d Exod. 12. Numero. 49.

e cap. 34. Num. 13. & sequent.

etsi Carolus v. Imperator seruos omnes Americarum insularum liberos esse iussisset anno MDXL. nihilominus seditione coorta propter auaritiã ac libidinem potentiorum, Gonzala Pizarrus regionis præses a Carolo defecit; cuius opes cum Lagasca fregisset, ac securi publico exemplo vna cũ defectionis principib. cædi iussisset, seruos omnes ex edicto manumisit; ea cõditione tamẽ, vt patronis operas præstarent. Obtineri tamen non potuit quin Lagasca in Hispaniã redeunte liberti rursus in seruitutẽ relaberentur; ac potissimum vtilitatis specie quã de venalitiis domini sẽ adepturos putabãt, exemplo Lusitanorũ, qui seruitia multis seculis obliuione sepulta
43 in Europa primi reuocarũt, ac breui per vniuersam Europã, vt iam in Italia cœptũ est, propagaturi. Iampridem enim Africa & Asia, tum etiã Orientalis Europa seruorum greges nõ aliter ac pecudum in omnib. ciuitatib. alere, & ex iis copiosam mercaturã & quæstũ facere consueuerũt. nam ætate superiore Tartari Scytharũ genus, cum maximis copiis Moscouiã, Lituaniã, ac Poloniæ fines ferro flammaq; vastarent, captiuorum trecẽta millia in seruitutẽ abduxerunt: nec ita pridem Sinanus Bassa ex insula Gossa captiuorũ Christianorum sex millia supra trecẽtos, ac ciues omnes Tripoleos Africę, nauibus impositos in Græcia vendidit. Itaq; mirũ videri non debet, si præfectus prætorio regis Turcarum, & vterque cancellarius trecentos quisq; seruos a principe ineunte magistratu accipere consueuerũt. Nam quod attinet ad prætorianos Turcarum milites, & eos qui tributi nomine Christianis imperãtur, ego illos pro seruis nunquam habui, cum in familiam principis conscribantur, ac soli magistratibus, honoribus, sacerdotiis, imperiis, nobilitate fruantur; quæ nobilitas ad nepotes vsque pertinet: pronepotes vero ac posteri deinceps ignobiles habentur, nisi sua virtute ac rerum gestarũ gloria dignitatem auorũ tueãtur: nã soli Turcę ex omnib. pene populis veram nobilitatẽ virtute nõ generis antiquitate metiuntur, & quo plus a stirpe virtutis, eo lõgius absunt a nobilitate.

Cum igitur persuasum sit tot seculorum exemplis a seruitutibus bella seruilia, defectiones, coniurationes, Rerumpublicarum conuersiones & euersiones impendere; tot etiam crudelitates, cædes, libidines, incestus in corpora mancipiorum admitti, quis dubitet affirmare seruitutes ciuitatibus exitiosas & fuisse, & semper futuras? Ac si quis putet crudelitatem in seruos legum acerbitate coerceri posse, idem cogitet nihil sanctius, æquius, & melius lege diuina fieri potuisse, quæ etiam a corpore seruorum flagella, Romanorum legibus[a] permissa, amouit; ac ipso iure liberum fieri voluit, cui membrū a domino ruptum esset, quam postea legem[b] Constantinus probauit. Quis autem de serui cæde accusationem institueret? quis audiret? quis pœnā exigeret? an is qui sua nihil interesse putaret? cum tyrannorū decretis nihil ad subditorum animos frangendos efficacius sit crudelitate? At Hispani seruos humaniter curant, educant, instituunt, & quidem carius quam eos, quos mercede conduxerunt; ac vicissim a seruis amātur & colūtur. Illud quidem Hispanorum fere proprium est, eos quos ad seruitutem aut cædem designarunt, humaniter initio tractare: rerum autem omnium nouarum præclara sunt principia; nec dubito quemquā magis officiosum fore quam seruum, cui cum domino mutua caritas ac morum similitudo intercedat: ac propterea sapienter lege diuina prouisum est, vt nemo perpetuam seruitutem seruiat, nisi qui annos septem addictus fuerit, & qui creditori, cuius mores bene cognitos habuerit, seruire, quam[c] liber esse malit. Sed cum tanta sit morum dissimilitudo, tantæ in animis latebræ, tanti recessus, quis legislator in vniuersum hæc legibus definire possit? scitum est illud, & sapientibus plane persuasum, *Domi tot hostes esse quot seruos.* quod quidem prouerbium satis significat, mancipia nec amicitiam colere, nec fidam societatem. Quid exempla veterum innumerabilia commemorem? mihi satis est vnum superioris ætatis quod a Iouiano Pontano proditū exstat: Seruus cum acerbius tracta-

[a] l. in capitalium. § in seruorum. de pœnis.
[b] l. 1. de emendat. seruor. C.
[c] Exod. 21.

tractaretur, domino absente ostia concludit; vxorem domini contumelioſe affectam vinculis constringit, ac tres eius filios comprehendit: vbi dominum videt redeuntem, vnum e tribus ex altissimo solario præcipitem dat; deinde secundum: pater tanta rei atrocitate obstupefactus, precibus & lacrymis supplex seruum exorare, ac modis omnibus placare conatur, vt tertium morti eripiat. seruus paciscitur salutem filii ea lege, vt dominus sibi ipsi nares præcidat; naribus ex pacto amputatis, seruus cum tanta clade & contumelia dominum vltus esset; tertium quoque deiecit, ac postremo vltionem de seipso, quã dominus cogitabat, præcipiti casu cepit. Omitto veneficia, cædes, incendia, & calamitates a seruis vbique terrarum sæpissime illatas, ne sim infinitus. At hæc incommoda, inquies, vtilitatib. mutuis cõpensantur ac farciuntur: nam vaga illa hominum otiosorum multitudo, tum etiam latronum ac piratarum seminaria velut a stirpe conuellentur, nec furibus vllus, nec prodigis locus relinquetur, si creditoribus debitores validi ac robusti addicantur. mendici vero & egentes qui ciuium alimenta velut in aluearijs fuci depascuntur, quique inerti otio languent (: vnde populariũ morborum tabes:) si seruire atq; exerceri consuescant, nulli exstabunt. eos C enim alere, aut occidere necesse est; alere quidem difficile, occidere vero nefas. *necare*[a] tamen *videtur, qui alere cum possit, alimenta subducit.* Hæc habent veri speciem. Quod enim ad debitores attinet, si soluendo non sint, diuina lex addici creditoribus iubet in annos septẽ, non tamen in sempiternã seruitutẽ, vt cauetur lege XII. tab. quæ in Africa vniuersa & insulis Americarũ locum habet quoad creditori satisfiat. nam qui cessionis beneficium debitori, qui nullo scelere obligatur, ademerunt; nec creditoribus, sed carceribus mãcipari iubẽt, vt Turcę, nõ modo creditoribus, sed etiã debitoribus alendi seipsos, eripere potestatem ac vitam videntur. Latrones autem ac piratę nullis ætatibus plures fuerunt, quam aucta multitudine seruorum. Qui enim seruitutem pati

[a] Lactant. lib. de Ira Dei. Aug. Ambros. Hieron.

non poteſt, erumpere tandem, ac ne deprehendatur vias obſidere & latrocinari cogetur. Argumento ſit, quod Spartacus gladiator ſexaginta millia ſeruorum ex ipſis Italiæ viſceribus ad pileum euocauit; cum eodem tempore plus quam octoginta millia piratarum toto mari Mediterraneo cum nongentis nauibus prædarentur, & quingentas vrbes maritimas tanta vi cepiſſent, vt Romanum imperium terra marique graſſatoribus obuallatum teneretur. At prudens legislator nō cenſetur, cui latrocinia caſtigare potius quam arcere curæ eſt. Id autem ſine dira illa ac metuenda ciuitatibus ſeruitute fieri poteſt, ſi collegia publica puerorum inſtituantur, vbi artes & opificia condiſcant; vt quidem Lutetię ac Venetiis fieri videmus, vbi opificum ſeminaria maximo Reipublicæ commodo propagantur. Quibus vero in locis ſeruitia iam iam recepta ſunt, non debent ſimul ac ſemel manumitti, ſed id paulatim fiat oportet; & ab iis auſpicandum, qui matura ætate artem aliquam didicerunt, 45
vnde ſeipſos ſuſtentare poſſint; alioqui fame, otio, inertia perituri, vt iis contigit quos eodem momento in America manumitti iuſſerat Imperator Carolus v. Quod ſi quis neminem imperio dignum fore putet præter eos qui primum ſeruire didicerunt, id quidem pro libertate valeat; ſed a plerisq; ſine probabili cauſa vſurpatur. Nihil eſt enim quod magni & excelſi animi vim & aciem magis frangat ac demittat, quam ſeruitus. nec imperandi maieſtas, præſtantibus naturis inſita, vlla re tam debilitatur quam ſeruitute; nec quicquam intemperantius eſt eo, qui repente a ſeruitute ad dominatū peruenit; aut cum domina fit, quę ancilla prius exſtitit, vt Salomon ſapientiæ magiſter tradit. quod non modo ad ſecretiorem ſententiam pertinet, quando cupiditas intemperanter rationi dominatur; ſed etiam ad eos quibus ſeruilis metus veriſſimas imperandi artes ademit. Quod ſi verum eſt rationi ſemper ac legi diuinæ locum eſſe oportere, nec ipſam Palæſtinæ finibus concludi, cur non vbique terrarum lex illa de ſeruitiis ac libertate tam vtiliter, tam

ſapienter

sapienter a Deo lata vim habitura sit, potius quam quæ humanis ingeniis excogitata fuere? Quamquam Tartari, qui generis stirpem ab Hæbræis ducere feruntur, septimo quoque anno seruos manumittunt, ea lege, vt imperii finibus excedant; quæ conditio a Papiniano [a] repudiata primum est, deinde ab eodem probata: sed in manumissionibus perinde habetur, vt si scripta non esset. Hactenus de imperio Herili, & an seruitia ferenda sint in Repub. bene constituta. Et quoniam de singulis familiæ partibus satis abunde nobis disseruisse videmur, in quibus ciuitatum omnium rudimenta posita sunt, nunc de ciue ac ciuitate dicamus.

[a] I. 6. & sequent. de seruis expor.

VI. Quid ciuis & quantum ciues a ciuibus, quantum a peregrinis, differant: quid item veniat vrbis, ciuitatis & Reipublicæ appellatione.

QVÆ de tota familia, deq; singulis familiæ partibus nobis disputata sunt, Rerum omnium publicarum origines continent. Et quēadmodum fundamenta consistere per se ipsa possunt priusquā parietes altius exsurgant, ac sine tecto: sic familia quoq; si bi ipsi constat sine Republica, & paterfamiliæ summum in suos imperium exercere suo iure potest, nec ab alterius imperio pendere; vt familiæ huiusmodi quāplurimæ in Mauritaniæ & Americæ regionibus esse feruntur [b]. sed neque Respublica sine familiis, neque vrbs sine mœnibus & ædificiis stare magis possunt, quam solaria vel tecta sine parietibus ac fundamentis. Cum igitur paterfamilias ex ædibus, in quibus domesticum imperium habet, egreditur foras, seque cum aliis familiarum principibus ad res rationesq; contrahendas coniungit; tunc certe patrisfamilias ac domini nomen amittit, vt socium ac ciuem se ferat, & quodammodo e familia exit, vt in ciuitatem ingrediatur, ac pro domesticis negotiis publica tractet. *Est* 46 *autem* † *ciuis nihil aliud quam liber homo, qui summæ alterius potestati obligatur.* Prius enim quam vlla ciuitas aut Reipublicæ forma exstaret, pater quisque familiæ summum ius vitæ ac necis habuit in liberos & vxores.

[b] Leo Afer lib. 1.

† *Ciuis definitio.*

Postea vero quam vis & imperãdi cupiditas, tum etiam auaritia, & vltionis appetitus aliis in alios arma suppeditauit, quos bellorum exitus victores fecerat, victos potentiorum libidini seruire cogebat: & qui ducem se ferens fortiter rem gesserat, nõ modo familiæ suæ, sed etiã hostibus æque ac sociis imperabat: his quidẽ vt amicis, illis autem vt seruis. Tunc plena illa & a natura cuique tributa libertas viuendi vt vellet, victis omnino ademta fuit, vt ipsis quoq; victoribus ab eo quẽ sibi ducem elegerant, quodammodo deminuta; propterea quod summum alterius imperium agnoscere quenq; priuatim oporteret. Inde prima seruitutis ac subditorum, inde ciuium ac peregrinorum, principis ac tyranni origo. Eo nos ipsa ratio deducit, imperia scilicet ac Respublicas vi primum coaluisse; etiã si ab historia deseramur: quamquam pleni sunt [a] libri, plena antiquitas, plenæ leges [b]. primum illud hominum genus nihil prius habuisse, quã obuios quosq; spoliare, diripere, occidere, aut in seruitutem adigere, vt alibi dicemus [c], testis est historia sacra, qua docemur Nimerodum Chami nepotem primum omnium homines sub imperium & subiunxisse, ac dominatus fundamenta in Assyria iecisse: hinc robustus venator dictus est, quo nomine scriptura prædonem intelligi voluit: nam vox Hebræa לטרון *latronem*, vel vt veteres, *lateronem* significat, a voce לט id est *latus*: quod latrones sæpissime obsiderẽt latera viatorũ: nisi a latebris, vnde eruptiones faciunt, dici putemus. Id autem Philo Hebræus ac Ioseph[d] suo testimonio confirmant, scilicet Nimerodum humanis opib[9] ac potentia tyrannidẽ crudeliter inuasisse. Atq; in eo falli mihi videnť Aristoteles, inquam, Demosthenes, Cicero, qui Herodotum (:opinor:) secuti, principio reges ob summam integritatis ac iustitiæ opinionem principatum adeptos fuisse arbitrãtur: hinc heroica nobis ac aurea secula finxerunt, quæ alibi certissimis argumẽtis ac testimoniis refutasse nobis videmur [d]. Nam primæ quæq; ciuitates ac imperia ante Abrahami ætatem seruitiorum plena fuisse videmus, vt non

[a] Thucyd. in procœmio. Plutarchus in Theseo, Cæsar lib. 6.
[b] l. vlt. de colleg. vbi collegia prædonum & piratarum lege Solonis probata fuere.
[c] in cap. de collegiis.
[d] in Methodo Historiar. cap. 7.

vt non ita pridem insulæ ad Occasum positæ seruitiorum multitudine redundabant, cum Hispani regiones illas suis imperiis subiecerunt. Libertas autem sine vi maxima: nec nisi perruptis naturæ legibus eripi potuisse verisimile est. Argumento sit illud quod superiori ætate Gaogarum populi nec principatum, nec tyrannorum imperium audierant, quoad vnus eorum peregre profectus regis Tombuti maiestatem conspicatus esset. Inde illi oborta apud suos imperandi libido; & quoniam ab inopia premebatur, mercatores quosque ditissimos bonis spoliare, ac latrocinari; tandem conquisitis opibus, & consilio cum amicis communicato, regionis dominatum inuadere cœpit: ac deinceps eius filius regem se ferens, imperium latrocinio partum necesse habuit æquitate ac iustitia tueri. Inde Gaogarum regum [a] initia, quæ maxima incrementa breui ceperunt. Ex quo intelligitur veram esse ciuis, quã posuimus, definitionem;
47 id est, *liberum hominem, qui summæ potestatis imperio teneatur. Liberum* dixi: quia tametsi seruus multo magis quam liber homo summæ potestatis imperio subiiciatur, nihilominus tamen omnium populorum consensu obtinuit seruos ex albo ciuium eximi [b] oportere: quod de vxoribus ac filiisfamilias dici nõ potest; quia tametsi domesticis imperiis obligantur, ac libertas eorum potestate domestica deminuatur, ciues tamẽ sunt. ita quoque ciuibus omnibus aliquid de libertate naturali detrahitur, vt summæ alterius potestati subiiciantur. At peregrinus homo, si ab originis domicilio auulsus, aut sede relicta in alienam ciuitatem commearit, nec ciuis habetur, nec ciuitatis prærogatiua aut immunitate ciuibus tributa fruitur; nec item in sociorum, qui non plane sunt peregrini [c], nec in hostium aut amicorum numerum censetur: licet Græcis veteribus [d] æque ac Latinis *hostes* peregrini appellarentur, vt M. Tullius [e] interpretatur, ex legibus XII, lenitate verbi rei tristitiam mitigante: & quidem nos adhuc populari verbo peregrinos *hôtes* appellamus. qui veteribus Latinis *perduelles*,

[a] Leo Afer.

[b] l. quod attinet. de regul iur.

[c] l. non dubito de captiuis.

[d] Plutarch. in Themistocle.

[e] in Officiis.

nunc vero *in Rempublicam coniurati* dicuntur. Sed mutatis verbis Græci πολεμίους hostes vocant; quia bellum aduersus eos geratur: ξένους vero *peregrinos*, quos Accursius[a] pro iis vsurpauit qui voto concepto religionis ergo peregre proficiscuntur. Inter eos autem, quos publicis imperiis ac summæ potestati subditos esse diximus, alteri quidem naturales, alteri assumti dicuntur; naturales item liberi sunt aut serui; atque hi quidem manumissi momento[b] ciues fiunt; peregrini serui non item. Quanquam Græci veteres seruis quoque ciuium manumissis ciuitatem negabant[c]. Nam Demosthenis oratoris antiquata rogatio est, quam post cladem Chæroneam ad populum tulerat, vt omnes incolæ ac liberti in albo ciuium censerentur; ne liberti, quorũ ingens erat multitudo, ciuitatis dominatum inuaderent, ciuesq; ab honoribus & imperiis suffragiorum numero summouerent. Quod initio Romani non aduertentes, pene in libertinorum potestatem venerunt, nisi Fabius Maximus mature prouidisset, ac libertinorum gentes per omnes tribus diffusas in quatuor coegisset, vt triginta & vna tribus ingenuorum ac veterum ciuium, suffragia numero vincerent: neque enim per capita, vt olim Athenis, & nunc quoque Venetiis, sed per tribus, in comitiis tributis, aut per classes in centuriatis comitiis, suffragia legebantur. Et quoniam id vnius Fabii Censoris prudentia sine seditione gestum est[d], Maximi cognomentum accepit; qua quidem re Appii Censoris errores emendauit. is enim libertinos & assumtos ciues per omnes tribus disperserat: postea libertis datum est, vt ex eorum filiis vnus in patroni tribu censeretur. At cum tribus illæ quatuor libertinorum potentiores viderentur, placuit sorte duci tribum vnam, in qua libertini[e] omnes suffragium ferrent. atque hic status fuit libertinorum, quousq; populus rogatione tribunitia, quæ a P. Sulpitio tribuno plebis lata est, iussit, vt liberti deinceps[f] in omnes tribus diuiderentur: quæ prima præcipuaque exstitit euertendæ Reipublicæ caussa. Quemadmodum

a In l. 1. de hæredib. institu. C. vbi finxit antinomiam, quæ nulla est in §. vt Institut. de hæredib. institu.

b l. 5. de captiuis l. 7. ad municipal. & titul. de manumiss. Institut. l. ciues. de incolis. C.

c Plutarch in Demosthen.

d Liuius lib. 9. Florus epitom. 20.

e Liuius lib 45.

f Florus epitom. 77. & 84.

dum igitur serui quidem aut nati sunt, aut facti; sic quo-
que ciues aut fiunt, aut nascuntur. Naturalis ciuis est ho-
48 mo liber eius ciuitatis in qua natus est, siue altero tantũ,
siue vtroq; parente ciue nascatur. Olim quidem Athe-
nis ciuem vtroque parente ciue nasci oportuit [a]: nam
qui alterutro tantum parente natus erat, *nothus* appel-
labatur, qui nec optimo iure ciuis esse poterat, nec ma-
ximos in Republica magistratus, quos *archontes* voca-
bant, adipisci [b], tametsi pleriq; ad eos magistratus laten
ter irrepsissent: sed Periclis ætate quinq; millia libero-
rum hominum qui seipsos pro ciuibus ferebant, sub iu-
gum seruile missa sunt; ac propterea Pericles ipse orba-
tus liberis, qui vtroq; parente ciues erant, rogationem [c]
ad populum tulit, vt inter ciues censeretur is, quem A-
thenis ab vxore peregrina susceperat. eoque pertinet
illud quod Liuius [d] scribit, Romanos coloniam conscri-
psisse ex iis quatuor millibus hominum, quos Romani
ex Hispanis mulieribus susceperant: quia ciues nõ erãt.
sed postea obtinuit vt ciuis esset, qui [e] patre ciue nasce-
retur: & plerisque in locis satis est ad ciuem constituen-
dum matrem habere ciuem. Qui vero in Africa vtroq;
ciue Romano natus esset, non minus erat ciuis, quam si
Romæ originem accepisset [f]. *Ciuis* autem *ascriptus est,*
qui se alterius summa potestati subiecit, & in eius numerum ci-
uium conscriptus est. Nam ciuis honorarius tantum, qui
ius suffragiorum ac ciuitatis pro suis erga Rempubli-
cam meritis adeptus est, re vera ciuis dici non potest;
quia non sese sub alienæ potestatis imperium subiungi
passus est. Ex pluribus ergo ciuibus, siue nati, siue cre-
C ati sint vel adoptione peregrinorum, vel seruorum ma-
numissione, confluatur Respublica, quando ciues o-
mnes vna continet & eadem est imperii maiestas: tam-
etsi moribus, legibus, institutis, ac infinita gentium va-
rietate inter se differant. Si vero ciues omnes iisdem le-
gibus vtantur, non solum eadem Respublica, sed etiam
ciuitas eadem est; tametsi ciues huc illuc per vicos, vr-
bes, ac municipia dispersi a seipsis sedibus seiungantur.

[a] Plutarch. in Themistocle.

[b] Demosthenes contra Neæram.

[c] Plutarch. in Pericle.

[d] Liuius lib. 43.

[e] l. 1. ad municipalem.

[f] l. assumtio. ad municip. & l. 1. & 2. l. ciues. de incolis. l. pupillus. §. aduena. de verbor. significat.

Nec vero potius ciuitas vrbis mœnibus, quam familia tectis ædium continetur; contra quam pleriq; putant[a]. nam vt familia locorum ac regionum varietate diuisa familiæ nomẽ retinet, cum omnes serui ac liberi eiusdem patrisfamilias imperio contineantur: ita quoq; ciuitas plurium vicorũ ac vrbium ciues iisdem legibus ac moribus complexa moderatur. Rempublicam vero ex pluribus ciuitatibus ac prouinciis, quę variis legibus ac moribus vtuntur, constitui videmus, quæ tamen summa quadam imperii potestate coercentur. Quin etiam vrbium beneficia quædam sunt, quæ cum suburbiis non communicantur: & suburbia ipsa prærogatiuam quandam habent, quæ vicorum nõ sit communis; qui tamen & subditi Reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Nam proprie *ciuis vrbanus is est, qui vrbis mœnibus ac ædificiis continetur.* sed optimo iure est, non qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quiq; singulari quodam vrbanorum ciuium priuilegio vtitur fruitur. Argumẽto sit, quod Præfectus mercatorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est; nec apud Geneuates Syndicus aut secretioris consilii senator, nisi Geneuæ domicilium originis habuerit. quod etiam apud Heluetios & Germanos vsu receptum est. Atque hæc breuiter de subditis, ciuibus, ac peregrinis, deque Reipublicæ, vrbis, ac ciuitatis appellatione. Sed quia nemo hactenus, quantum intelligere possum, his definitionibus vsus est, rem ipsam per se obscuram exemplis illustrare placet. Nam sæpe graues controuersiæ, tum principibus, tum etiam ciuibus inter ipsos intercedunt, propter harum rerum ignorationem: quinetiã illi ipsi disciplinæ ciuilis interpretes[b], a quibus ciuilis scientia petenda nobis erat, sæpe ciuium ac peregrinorum iura, sæpius etiam vrbis ac ciuitatis appellationem confuderunt. Qui vero de Republica sine legum ac iuris scientia scribunt, consimiliter faciunt, vt qui nullis omnino iactis fundamentis ædes altissimas moliuntur. Nam Aristoteles[c] ciuitatem definiit, *ciuium multitudinem cui omnia suppetunt ad beate viuendum:* nec

[a] [illegible] ciues. ex l. prouincial. de verb sign. Ancharan. in cap canonũ statuta de constitut. verbo consuluit. Alexand. consil. 20 lib 2. Baldus tamen sibi contrarius est in l. specialiter. de testam.

[b] Accur. in l. vlt. de præscript. longi temp. C. Cyn. Salicet. eod. Alexand. in l. 1. §. si autem ad municip. Angel in l. vlt. de iurisd. Bald. in l. 3. de naturalib. lib Bart. in l. si nupta. de metatis. C. & in l. vrbis appellatio de verb. sign. Oldrad. consil. 176. Specul. in tit. de citat §. 1. Canonistæ in cap. coram. de elect.

[c] lib 3. cap. 6. Politic.

nec differre putat Rempublicam a ciuitate; nec ciuitatem dici, nisi ciues omnes vno & eodem loco contineantur: absurde illud quidem, & ab hac scientia penitus alienum, vt satis aperte docuit Cæsar, his verbis[a]: *Omnis ciuitas Heluetia quatuor pagos habet.* ex quo satis intelligitur ciuitatis verbo ius ipsum, non locum ac regionem contineri; non vrbem, quæ ab *vrbo*, id est, *aratro*, dicta est: quoniam, inquit Varro, *Vrbium ambitus aratro designabatur.* Quare qui extra vrbem quid, quod legibus vetitum erit, exportauerit, vt in aliam eiusdem prouinciæ vrbem transuehat, neque rem extra ciuitatem exportasse[b], neque in legem commisisse dicetur. At Paulus Castrensis[c] hanc definitionem latius patere scribit, nec C putat aduersus legem peccasse, qui res vetitas exportarit, nisi excesserit ex imperii finibus. Ac tametsi nonnunquam scriptores[d] vtraque confundant, & πόλιν αὐτὴ τῷ ἄστυ, vt Latini ciuitatem[e] pro oppido, vrbe, ac iure ciuium vsurpant; vrbem tamen, id est, ἄστυ, ciuitate[f] contineri volunt, non contra. & quia humaniores sunt, qui ciuilem societatem colunt; propterea *vrbani* dicuntur, quos posteri[g] minus Latine *ciuiles* appellarunt: ab *astu* vero Græco *astutos* vocant, eadem origine qua vrbanos, sed sensu deteriore. Ac ne quis putet ea temere confundi, aut verborum esse non rerum controuersiam, fieri potest, vt fortissimis propugnaculis ac mœnibus cõstructa sit vrbs, ac hominum multitudine rerumque ad vitam necessariarum copia locuples, nec tamen ciuitas sit, nisi legibus ac magistratuum imperiis ciues contineantur; sed verius ἀναρχία est quam ciuitas appellãda. Contra vero, si vrbs ipsa legibus & armis, rerumq; gestarum gloria floreat, profecto hanc ciuium multitudinem iure sociatam, recte ciuitatem appellabimus, quæ tamen Respublica non erit; vti sunt vrbes ac municipia Reipublicæ Venetorum. Non enim municipia Vrbis Romanorum, nec vectigales vrbes in prouinciis Respublicæ dicebantur, nec Reipublicæ iure ac priuilegio fruebantur: id namq; proprium erat Romanæ ciuitatis, vt Res-

[a] lib. 1. Commentar.

[b] l. Cæsar. de publicanis. l. sed si quis. eod

[c] In l. cætera. de legat. 1.

[d] Hebræi עיר vrbem siue munitũ appellant. עיל ciuitatem, vt Iesa. 10 & 16 & 11. 4 Gen 4. 18. & Oseæ 11. 9.

[e] Verrius Flaccus in verbo Senatum.

[f] Cicero ad Atticum, lib. 4. epist.

[g] Sueton. & Spartianus sæpe.

publica diceretur,& iis priuilegiis ac beneficiis quę Reipublicæ aduersus priuatos ac municipia competunt,sola vteretur; tametsi Respublicæ quoque dicuntur ipsa municipia,sed id minus proprie. Nam Traianus Augustus ad Plinium [a] Iuniorem Asiæ proconsulem rescribens,negat ciuitatem Bithyniorum ius habere Reipublicæ,vt priuatis creditoribus iure pignoris potior esset; & recte [b] quidem. id enim proprium erat Romanæ ciuitatis,& iis quibus singulari iure tributũ erat, vt Antiochensium [c] ciuitati,quę solam vniuerso imperio priuatis creditoribus iure pignoris potior erat. Ex quibus planum est,vrbem sine ciuitate,hanc vero sine republica dici posse. quinetiam potest ipsa ciuitas sibi constare mœnibus vrbium solo æquatis,vel oppidis ac magis ciuibus vacuis;vt Athenienses bello Persico vrbem penitus deseruerunt,& nauibus salutem sibi quæsierunt: sic enim oraculum Themistocles interpretatus est, ciuitatem [d] non aliter quam ligneis mœnibus seruari posse;id est ciuium cœtum,ac multitudinem legibus sociatam, aduersus hostium copias nõ aliter quam nauibus tutam fore. Idem contigit Megalopolitanis, qui Cleomenis exercitu territi,vrbem omnino desertam esse passi sunt: non minus tamen vrbs erat,quam antea; sed neque ciuitas,neque respublica dici poterat, cum ciuitas quodammodo ex vrbe exiisset. Sic enim Pompeius [e] cum ducentos senatores ac meliorem ciuium partem ab Vrbe quam Cæsari reliquerat seduxisset: *Non est*,inquit,*in parietibus respublica*. Sed quoniam duces partium ciues a se inuicem seiunxerant,ex vna Republica duas constituisse videbantur. Igitur ciuitatis,vrbis, collegii,curiæ, familiæ denique verbo ius significatur. Et quemadmodum sæpe iudicatum est ędes sacra extra vrbis mœnia posita, *περίβολους* autem ipsos in vrbe priuilegiis vrbanis vti debere: propterea quod *περίοικια* (:quam veteres Latini *curiam*,vulgus *parochiam* vocat:)mœnium ambitu contineatur; sic quoque de ciuitate iudicandum est. Neque vero cuiquam mirum videbitur, quod diutius aliquantum

[a] lib.10. epist. & toto tit. de adrum. & ad municipal.
[b] l.simile ad municipal. DD in l.2. in quib. causis. Bald. in l.vlt. col.4. de iactosanct. Alexan. consil. 104. lib.6.
[c] l.Antiochensium. de priuilegiis creditorum
[d] Plutarchus in Themistocle.
[e] Dio.lib.41.

tum in hac disputatione hæreo, si meminerit quanti fuit olim Carthaginensibus harum rerum ignoratio momenti. Nam cum in senatu Romanorum de Carthagine exscindenda decerneretur, peruulgata fama Carthaginenses legatos Romam miserunt, ne vrbem rerum ante gestarum gloria clarissimam, ac vrbis ipsius Romæ decus, monimentumque victoriarum illustrium delerent. Nihilominus re diu multumque in senatu agitata, decretum est ad imperii Romani salutem deleri Carthaginem oportere tum propter loci opportunitatem, tum etiam propter insitam Pœnis perfidiam, qui iam Romanorum socios bello lacessiuerant, & finitimos populos latenter ad defectionem inuitabant. Posteaquam ita decretum esset, legati Carthaginensium in senatum venire iubentur; quibus responsum est a Consule, vt in fide senatus populiq; Romani permanerent, obsidibus trecentis ac nauibus populo Romano datis; ciuitatem Carthaginensium saluam fore, iura, priuilegia, immunitates easdem habituros quib⁹ antea semper vsi fuissent. Legati accepto responso, læti domum redeunt. Interea Scipio Africanus Iunior accepta classe Carthaginem mature proficisci iubetur, & Vrbem ferro flammaque delere, saluis ciuibus, ac rebus omnibus quas ex vrbe exportare possent. Scipio Censorinum legatum mittit; qui posteaquam obsides vna cum nauibus Carthaginensium recepisset, iussit populum vniuersum Carthaginensem ex vrbe excedere: sic tamen vt quæcumque vellet exportare, vrbemque a portu remotiorem condere liceret. Carthaginenses imperio ducis perterrefacti, fidem senatus populiq; Rom. appellant: quibus responsum est populum Romanum semper fidem coluisse, & quæcumque legatis eorum promissa fuissent præstitisse; ciuitatem vero mœnibus vrbis minime contineri. Ita Carthaginenses verborum ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcerrimam ardere, & solo æquari viderunt[a]. Ita sæpissime legati iuris fetialis ac legum imperiti in pacis actionibus fœderibusq;

[a] Appian. in Libyco. ac Florus cap. 49. ait Carthaginenses, tunc rebe laſſe ac obſidione diuturna fractos deditionem feciſſe Marcio & M. Manlio conſulibus.

feriendis grauissime peccant. Quanquam Modestinus [a] scribit Carthaginem, cum deleta fuit, ciuitatis nomen amisisse, ac vsum fructum ciuitati relictum etiã ante centesimum annum extinctum fuisse; sed in eodem errore fuit quo legati Carthaginensium, quibus omnia ciuitatis iura ac beneficia relicta fuere. Eodem errore peccatum est in fœdere percusso [b] inter Bernates & Friburgenses, quo societas contrahitur tamdiu vim habitura, quamdiu muri vrbis vtriusque stabunt. Abutuntur etiam pleriq;, qui vrbem, ciuitatem, & vniuersitatem Lutetiam appellant; partibus vrbis in tres regiones diuisis: ac ciuitatem quidem insula definiũt, vrbem vero & vniuersitatem cis & vltra flumen; cum [c] vrbs ipsa mœnium & suburbiorum ambitu contineatur. Aberramus etiam cum vrbem a suburbiis & continentibus ædificiis seiungimus: propter vrbis Parisiorum ac suburbiorum diuersa beneficia a regibus indulta. At *Vniuersitas est omnium ciuium corpus coactum: Ciuitas* vero *vrbis ipsius ac municipiorum, tum etiam virorum iisdem legibus ac moribus vtentium coniunctio*; id est præfecturæ & comitatus Parisiorum. Grauius tamen peccatur ab iis, qui ciuem esse negant, qui non sit imperii, suffragiorum, consiliiq; publici particeps. Hæc est Aristotelis [d] disciplina, quam in statu populari tantum locum habere confitetur. At definitio inanis est, quæ non sit vniuersorum ex ipsius [e] Aristotelis decretis, quorum cõstantiam seruare oportuit. nec minus alienum est, quod alibi patricios ac vrbanos ciues magis ciues esse putat, quam rusticos aut plebeios; impuberes vero ciuitate primum initiari. At vera definitio nec disiunctiones, nec plus minusve capit quam res ipsa, quæ in definitionẽ cadit. Quanquam illa ciuis ab Aristotele allata descriptio, ne ad popularem quidem statum accõmodari potest; cum in Athenienſium statu omnium maxime populari, quarta classis quæ ciuium multitudine cæteris triplo maior erat, ab imperiis ac iudiciis arceretur [f]. Quare Athenienses ipsos in sua Republica, & quidem populari, peregrinos fuisse fateatur

[a] In l. si vsus fructus. quibus modis vsusfruct.

[b] anno M D.

[c] l. vrbis. de verb. signif.

[d] lib. 3. cap. 1. & 4. Polit.

[e] lib. 6. Topic.

[f] Plutarch. in Solone.

fateatur neceſſe eſt, vſque ad Periclis [a] ætatem, quiſquis Ariſtotelis definitionem probare volet. Quod vero tradit patritios magis ciues eſſe, quam plebeios, id abſurdū eſt, non modo in populari Athenienſium ſtatu, ſed etiam Heluetiorum, & Argentinenſium, vbi nobiles fere ab omnibus imperiis ſummouentur. Verius eſt a Plutarcho traditum, ciues dici qui legibus ac immunitatibus ciuitatis fruuntur; quod ex ætate, ſexu, ſtatu & conditione cuiuſque metiendum venit; vt patritii quidem iure patritiorum, plebeii iure plebeiorum. An corporis humani membra de ſua conditione quererentur? dicetne pes oculo, cur nō in ſublimi corporis loco poſitus ſum? an propterea pes inter membra non cenſebitur? At ſi
52 Ariſtotelis definitioni locus ſit; quam multæ ſeditiones, quot bella ciuilia, quantæ ciuium ſtrages in mediis ciuitatibus exorientur! Certe plebs Romana nō aliam ob cauſam a patribus ſeceſſit, quam quod nō iiſdem imperiis ac immunitatibus quibus nobilitas, frueretur: nec aliter ſedari potuit, quam propoſita corporis humani fabula, qua ſapientiſſimus ſenator [b] Agrippa plebem cum patribus conciliauit. Non Romulus [c] ille creator Vrbis plebem ab imperiis, ſacerdotiis, omniq; auſpiciorum iure ſummouit; Patritios ea capeſſere iuſſit, qui ſcilicet generis ſui ſtirpem ducerent ab iis, quos in ſenatū legerat, quoſque iis conſcripſerat. Ac populus quidem Romanus cum finitimos armis ſub imperium ſubiecisſet; Sabinos quidem in ſocietatem imperii, & in eandem ciuitatem vocauit; ad honores autem, ſuffragia & magiſtratus admiſit Volſcos, Hernicos, Tuſculanos, Arpinates; non tamen in eandem ciuitatem, cum hi ſuis legibus vterentur: qui quod eadem munera in eadem vrbe cum Romanis caperent, *municipes* ſunt appellati. Romanorum igitur ciuium conditio melior exſtitit. Cum enim Catilina Romanus, a Patribus, & quidem ab antiquiſſima Sergiorum gente originem duceret, M. Tullium Arpinatem ac nouum hominem cōtumelioſe appellauit. Ac propterea pleraque Italię municipia Ro-

[a] Plutarch. ibi.

[b] Dionyſ. Halicarn.

[c] Idem.

manis legibus quam ſuis vti maluerunt, vſque ad Tiberium Imperatorem; qui popularis ſtatus vmbram, quã
a Tacit.lib.1. Auguſtus populo Romano reliquerat, penitus ademit[a]: cum ſcilicet popularia comitia a plebe ad ſenatũ transtuliſſet; tunc Italiæ municipia Romanæ ciuitatis leges repudiarunt. id quod Adriano Imperatori mirũ viſum eſt, inquit Agellius: ſed mirari nõ debuit. cum enim populares honores ac magiſtratus ad vnius arbitrium delatos intelligerent, ſuis legibus quam alienis vti præſtabilius eſſe ducebant. Differt igitur ciuis vrbanus a ciue ruſtico; hic rurſus a municipali: vt mirum videri nõ debeat, ſi Cæſar legata pop. Romano ſeorſum a tribubus dederit? nam ruſticæ tribus partem populi Romani faciebant, & cum vrbanis æqua ſuffragia ferebant. Tertium genus erat Latinorum; quorum vrbes ſexaginta fuere, qui poſt diuturna bella fœdus cum Romanis ea lege percuſſerunt, vt ſuis quidem moribus ac inſtitutis viuerent; ciues tamen Romani fierent, quicumq; legi-
b Liuius lib.41. tima prole domi relicta in vrbem domicilium[b] tranſtuliſſent. Cum tamen fœderibus fraudem facerent, ſuosq; liberos Romanis ciuibus adoptionis aut ſeruitutis ſpecie manciparent, vt momento manumiſſi iura ciuitatis adipiſcerentur; lege Claudia ex ſenatus auctoritate ad populum lata, & conſularibus edictis, Latini qui fraude ciuitatem obtinuerant, in vrbes Latinas redire coacti ſunt; idque factum eſt Latinarum vrbium rogatione. Eo pertinet quod Boëthius ſcribit Romanos ciuitatem amittere cum in colonias Latinas mitterentur; & colo-
c Liuius lib.24. nias[c] Romanorum quæ Puteolos ac Salernum deductæ fuerant, ciuitatem amiſiſſe: quod quidem pertinet ad iura ſuffragiorum. Sic enim Rhemenſes, Lingones, Bituriges, Melodunenſes, Santones, & Heduos liberos Gallorum populos iura ciuium Romanorum ſine ſuffragiis habuiſſe Tacitus ſcribit. Hedui quidem ſocietatis fœdere cum Romanis coniunctiores quam illi, ac propterea fratres Romanorum appellati ſunt, & Romani ſenatores fieri poterant. quamquam Aruerni ſe quoq; 55

fratres

fratres Romanorum[a] appellabant, ex eadem Troianorum gente oriundi. At nemini dubium est, quin coloni Romanorum ciues essent Romani, eodem sanguine creti, iisdem moribus ac legibus vtentes[b]: sed quo longius aberant coloniæ Romanorum ab vrbe, eo minus lucem ac splendorem vrbis sentiebant; eo minus honorum ac suffragiorum participes erant. Itaq; coloniæ Romanorum, quæ Narbonã, Lugdunum ac Viennam deductæ fuerant, præclare secum agi arbitrabantur, si ius Italicum obtinerent. vrbes enim Italorum omnes societatis fœdere cum Romanis erant coniunctæ, sua tamen libertate ac suis legibus vtentes. & quoniam Romani armis & opibus sociorum adiuti, cæteras gentes domuerant; nec tamen patiebantur socios ad honorum & magistratuum petitionem in vrbe admitti; sociale bellum in vniuersa Italia contra Romanos exarsit; nec prius desiit, quam multis cladibus vtrimq; datis & acceptis, Romana ciuitas Italis[c] omnibus, paucis exceptis, lege Iulia tribueretur. Nam Italiæ vrbes partim coloniæ, partim municipia, partim Latii, partim Italici iuris, partim præfecturæ dicebantur. ac propterea Liuius[d]; *Iam inde morem*, inquit, *Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque aquum ius accepissent; alios in ea fortuna haberent, vt socii esse, quam ciues mallent*. Hinc illa Tiberii vox in oratione[e] quam habuit in senatu, quæ adhuc in æs incisa Lugduni habetur. Quid ergo? Num Italicus senator prouinciali potior est? quasi diceret æquo iure senatoriis honoribus vtrumq; frui. Idem tamẽ Imperator Gallos, qui ciuitatem consecuti fuerant, ab honorũ ac magistratuum petitione summouit. Ex quo intelligitur id quod Plinius[f] scribit; *Hispaniam habere quadringentas vrbes supra octo & sexaginta. In iis*, inquit, *coloniæ* XX, *municipia* VIII, *Latio antiquo donata* XLVI, *libertate* VI; *fœderatorũ* III, *stipendiariæ* CCCLXXXVIII. Ac tametsi Latini arctissimo societatis fœdere cum Romanis copularentur, ciues tamen non fuisse argumento est illud Ciceronis; *Nihil acerbius Latinos ferre solitos esse*,

a Lucanus *Arueni Romanorum se dicere fratres Sanguine ab Italico potuit.*

b Liuius lib. 23. 24 25. Agellius lib. 16. cap. 13.

c Appian. lib. 1. ciuiliũ. Plutarch. in Sylla.

d lib. 26.

e Tacit. lib. 11.

f lib. 2. cap. 1. & 3.

quam id quod perraro accidit, a consulibus iuberi ex Vrbe exire. Nam peregrinos sæpius Vrbe pulsos legimus [a]. Tanta denique fuit beneficiorum, tanta priuilegiorum inter eos, qui Romanis imperiis tenebantur, præter fœderatos ac liberos populos varietas, vt nihil fere ciuium omnium Romanorum tam proprium fuerit, quam ne de libertate aut capite eorum iniussu populi Romani iudicaretur, id quod Iunia rogatione tribunitia factum est; quæ *lex Sacrata* dicebatur, post exactos Vrbe reges ad populum lata [b]: deinde leges Valeriæ cõsulares a consulibus Publio, Marco, & Lucio e gente Valeria [c] variis temporibus latæ, legem Iuniam sanctius confirmarunt: postremo Sempronia [d] ac Portia rogatione, vtraque tribunitia, perduellionis pœna legibus addita fuit; quod sæpe a magistratibus leges violarentur. Et quidem M. Tullius priusquam Catilinæ coniuratis ciuibus Romanis, gulam in carcere frangi iussisset, Cæsar in senatu dissuadere cupiens: *Maiores nostri*, inquit, *Græcia morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues; de condemnatis summum supplicium sumebant: postquam Respublica adoleuit, lex Porcia aliæque leges paratæ sunt, quibus exilium damnatis permissum est.* Quam legem Cicero consul cum violasset, non modo exulare coactus est, sed etiam proscriptionem passus, domo penitus incensa, ac templo in area constructo, quod populus Libertati consecrari rogatione Claudia tribunitia iussit: qua lege territi magistratus, in ciues Romanos deinceps animaduertere minus ausi sunt, etiam mutato populari statu. Nam Plinius Iunior Asiæ proconsul, ad Traianum [e] scribens de Christianorum nocturnis cœtibus; *Qui ciues erant*, inquit, *annotauimus in Vrbem remittendos.* ac Paulus ipse Christianorum suæ ætatis facile princeps, iussu magistratuum comprehensus, quod seditiosis concionibus tranquillitatem publicam conturbare diceretur, cum intellexit Felicem prouinciæ Præsidem accusationem audire, ciuem Romanum se professus, Cæsarem appellauit: tametsi enim natione

[a] Dio.

[b] Liuius lib. 2.

[c] Liuius lib. 2. 7. & 10.

[d] Cicero pro Rabirio perduell. Idem in Verrem actione 1. 4. 7. Valer. Max. lib. 8.

[e] lib. 10. epistol.

Cilix

Cilix esset, genere Israelita Beniamiticæ tribus; nihilominus pater ipsius iura ciuitatis Romanæ adeptus erat. Præses re intellecta, cum Romam mitti iussisset, *Poterat*, inquit, *hic homo dimitti, nisi Cæsarem appellasset*. alioqui si Romanus ciuis non fuisset, præses de causa cogniturus erat, Palæstina scilicet in prouinciæ formam redacta: vt antea Publius Pontius eiusdem prouinciæ præses, Christum prouincialem hominem populi Romani stipendiarium capitis damnauit; quem tamen adC uersariorum manibus ac supplicio erepturus videbatur, si maiestatis crimen, quod illi intentabant, tam facile effugere potuisset. Itaque præses maiestatis crimen veritus, ne quid in eo peccasse videretur, capita & instrumenta litis ad Tiberium [a] misit. Nam si Iudæorum magistratus municipales merum imperium ac iurisdictionem habuissent, ipsi cognitionem suscepissent; sed nullam pene iurisdictionem habuerunt, præter quam [b] quod iubere, cauere, & in possessionem mittere, pupillis [c] etiam tenuibus dare tutores poterant. nulla tamen in peregrinos aut prouinciales, multo minus in ciues Romanos; ac ne in libertos quidem manumissos iurisdictio data illis est, sed in seruos [d] tantum, quos verberibus coercere poterant. Iurisdictio tamen defensoribus ciuitatum tandem, id est, trecentesimo & quinquagesimo post anno Valentiniani principatu, tributa est. ex quibus intelligitur omne imperium ac iuris dicendi potestatem præsidibus Romanis datam, cæteris ademtam fuisse. Fallunt enim, qui putant pontifices Iudæorum, iudicio Christi abstinuisse, quasi religione impedirentur, vt nostri pontifices tradunt, quo minus pœnam capitalem irrogarent: ex eoque iudicia capitalia tractare, aut sententiam cruentam se ferre prohiberi; quod ab antiquitatis ignoratione profectum est: cum satis, opinor, perspicuum sit senatum Iudæorum LXXI. etiam ex Sacerdotibus ac Leuitis coaluisse, & capitalia iudicia prius exercuisse, quam Palæstina in prouinciæ formam redacta fuisset, vt Chaldæus [e] interpres, ipsique He-

[a] Tertullian.

[b] l. 1. dies. § duas. de damno. l. iubere de iurisd. l. ea quæ. ad municipal.

[c] l. ius dandi. de tut. dat.

[d] l. magistratibus. de iurisdict.

[e] in Hieron. cap. 5.

[a] in titulo Sanedrin. Paul. Riccius. Moses Maymon lib. 3. nemore.

bræorum Iurisconsulti in Pandectis [a] tradunt. Hoc igitur erat summum ac præcipuum ius Romanis ciuibus tributum, ne a Magistratibus capite aut exilio extra prouocationem punirentur. Neque tamen consequens est prouinciales, quibus id beneficium denegatum esset, re vera ciues non fuisse. Aut enim ciues Romani fuerunt, aut fœderati, aut peregrini, aut serui, cum scil. imperii Romani finibus coercerentur. at fœderati non fuerunt; cum liberi tantum populi, qui suæ Reipublicæ maiestatem tuebantur, socii Romanorum ex fœderibus appellarentur: neque item hostes aut peregrini, cum iisdem magistratibus ac imperiis, quibus cæteri ciues vterentur, atque iis etiam a Romanis tributa imperarentur. Oportuit igitur ciues esse, aut rem omnium absurdissimã confiteri, liberos scilicet homines in originis suæ domicilio, qui iure maiestatis teneantur, peregrinos esse. Nec vero beneficiorum varietate ciues definiuntur, si alius alio plus minusve consequatur; quæ quidem beneficia varie a principibus tributa videmus. nam Augustus Gallum hominem Romana ciuitate donare noluit, etiam rogante Liuia vxore [b]; tributorum tamen immunitate subleuare non recusauit; nec probauit quod C. Cæsar pater legionem illam, quam ex Gallis conscripserat, omnesque Nouocomenses simul ac semel ciuitate donasset, quodque M. Antonius iura ciuitatis accepta pecunia Siculis vendidisset. Posteri tamen principes non tanta religione ciuium Romanorum iura coluerunt. Nam Antoninus Pius omnes imperio Romano subditos (:seruitia semper excipio:) ciuitate Romana donauit, non rescriptis, sed lege populis omnibus [c] lata: vt esset Roma gentium omnium patria [d] communis. In quo quidem Alexandri magni exemplum quodammodo visus est imitari. is enim orbem terrarum Ciuitatem communem, sua vero castra ciuitatis illius Arcem [e] appellabat. sed Antoninus orbe Romano cõtentus est; ac tametsi ciuitas vel potius ciuitatis ac immunitatum largitio cum omnibus communicata videretur; variæ tamen

[b] Tranquil. in Augustu.

[c] l. in orbe. de stat. ho.

[d] l. Roma. ad municipal.

[e] Plutarch. in Alexand.

ciuium

ciuium immunitates fuerunt, vt videre est non modo in Iurisconsultorum [a], qui post Antoninum Pium floruerunt, commentariis ac respõsis; sed etiam in Principum edictis. Nam Seuerus multo post Antoninum, Alexandrinis dedit, vt Romani senatores fieri possent. cæteri vero Ægyptii Romani ciues nõ ante fieri poterãt, quam Alexandriæ ciuitatis iura consequerentur [b]. Non sunt igitur ciues beneficiorum amplitudine definiendi, vt qui plures habeant immunitates, magis ciues quam cæteri sint appellandi. nam etsi nobilitati apud nos nulla imperantur tributa, vti fit apud Anglos, Hispanos, Germanos: arma tamen capere pro Republ. ac cæterorum ciuium salutem tueri tenentur. alioqui si beneficia ciuem efficiunt, peregrini certe ciues appellãdi sunt; cum iura peregrinorum sint interdum vberiora ac meliora quam ciuium ipsorum: quia ius honorarium ciuitatis sæpe tribuitur hominibus peregrinis; qui tamen nullis imperiis aut muneribus necessariis tenentur. Nam Ludouico XI. ac cæteris deinceps Regibus Francorũ Heluetii iura suę ciuitatis dederunt. ita rex Persarũ Artaxerxes Pelopidarũ genti iura ciuitatis dedit [c], sic Athenienses Euagoram Cypri regem, Dionysium Siciliæ tyrannum, Antigonum ac Demetrium Asiæ reges, imo Rhodios omnes sua ciuitate donarunt [d]: ac pari munificentia Rhodii aduersus Athenienses vsi sunt fœdere per-
56 cusso; quod fœdus *communicatio ciuitatis* † appellatur, cuiusmodi fœdus est illud quod inter Valesios, & quinq; pagos Heluetiorũ minores ictũ est anno MDXVIII. tum etiam inter Bernates & Friburgos MDV. ac rursus inter Geneuates ac Bernates anno MDLVIII. quorũ fœderũ ea vis est, vt mutua inter ipsos sit cõmunicatio ciuitatis & amicitiæ fides; & qui ex sociis sua ciuitate deserta sociorũ ciuitatẽ adire malit, momento ciuis ac subditus sit alterius ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari. Ius autem ciuitatis honorariũ imperio neminem astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius principis potestatem veniat.

[a] l. 2. & toto titulo. de censib.

[b] Plin. lib. 10. epist.

[c] Plutarch. in Pelopida.

[d] Liuius.

† Combourgeoisie.

Neque enim reges illi quos diximus, nec item Hercules aut Alexander Magnus, cũ honorarii ciues Corinthiorum fierent, imperiis eorum tenebantur. Cum igitur fieri non possit, vt idem ciuis ac peregrinus, aut socius ac subditus habeatur; necesse est verum ciuem effici, qui aut nascitur, aut in alterius imperium ac summæ potestatis ditionem concedit. Qualigitur ratione, dicet aliquis, Romanorum socii, vt apud nos Hedui ac Massilienses, Romani ciues essent, cum suæ maiestatis ac Reipublicæ iura tuerentur? aut quid est illud quod M. Tullius exclamat; *O iura præclara*[a]*, atq; diuinitus iam inde a principio Romani nominis a maioribus nostris comparata, ne quis nostrum plus quam vnius ciuitatis esse posset (:dissimilitudo enim ciuitatum, varietatem iuris habeat necesse est:) ne quis inuitus ciuitate mutetur, neve in ciuitate maneat inuitus. Hæc enim sunt fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemq; iuris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Idem antea dixerat; *Cæteris omnibus populis concessum esse, vt plurium ciuitatum quisq; ciuis esset. quo errore ductos vidi egomet,* inquit, *nonnullos imperitos homines, nostros ciues, Athenis in numero iudicum atq; Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent si illam ciuitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi post liminio recuperasset.* Hæc ille. Primum quod de Athenienſibus scribit, iampridem antiquata fuerat lex[b] Solonis, quæ peregrinos omnes, exceptis exulibus, a ciuitate Athenienſium arcebat: quam legem Plutarchus miratur supra modum; neq; prospicit a Solone id factum, vt nemo immunitatibus ac priuilegiis Athenienſium, & ea, quam habuerunt, populari prærogatiua vteretur, niſi Athenienſium imperiis ac legibus obligaretur. at qui alienę ciuitatis imperio tenetur inuitus, profecto iura suæ ciuitatis amisit: quod in reges illos, quos antea commemorauimus, aut in Rhodios, qui ciuitatem Athenienſium adepti sunt, cadere nullo modo potest. Hoc igitur voluit M. Tullius opinor; neq; enim satis sibi constat; eum qui re vera ciuis esset Romanus, id est, qui senatus

[a] Pro Cornelio Balbo.

[b] Plutarch. in Solone.

natus populiq; Romani legibus obligaretur, alienæ ciuitatis imperio minime teneri potuisse. Pomponius enim Atticus in vrbe Roma natus, ciuis Romanus erat & quidem equestris ordinis; qui, quod Athenienses coleret, Atticus est appellatus (: ad hunc enim tres imperatores [a] Augusti suæ originis stirpem retulerunt:) ciuis Athenienſis fieri noluit: *ne*, inquit Cornelius Nepos, *ius Romanæ ciuitatis amitteret:* quod verum est de vera ciuium significatione, non tamen de honorariis ciui-
57 bus; qui multarũ ciuitatum ciues ascribi possunt, vnius tamen imperiis obligantur. quod si plures ciuitates eiusdem principis imperio teneantur, omnium ciuis esse quisque potest, etiam Romano [b] iure. Tametsi enim seruus plurium esse potest, æque ac vasallus; non tamen plurium principum quisquam subditus esse potest, nisi mutuo principũ consensu: quoniam hi nullius imperio coercentur, vt illi quibus officia viciſſim a seruis præstantur; quique a magistratibus seruum vendere [c] cogi possunt, nisi seruiles operas, quæ simul non possint, viciſſim a seruo præbeantur. Itaque principes sæpe videmus in imperii finibus bella gerere pro subditis vindicandis, qui, quem sequantur, constituere non facile possunt, ac seipsos sæpe vindicant in libertatem, aut ab omnibus inuaduntur. Cum enim Daci Turcarum metu ab rege Polonię defeciſſent, postea iisdem prementibus Polonis, & Turcarum & Polonorum iussa facere coacti sunt, & vtrisque pendere tributa, anno MDLIIII. At in finibus Lotharingorum & Belgarum, plerique principes ac populi cum Gallorũ, aut certe Hispanorum imperio tenerentur, tandẽ omnes eiurarunt: similiter & in Burgundionum finibus, quæ regio Interdicta dicitur, sex reguli summũ in suos imperium exercent, quod diuturna præscriptione bella mutua inter Francos & Burgundiones gesta pepererunt. In Lotharingorum vero finibus comites Lunæ, & Asperi-montis, iura maiestatis præ se tulerunt. Idem in Anglorum & Scotorum fi-
C nibus contigisse constat, in agro vtriusque imperii fini-

[a] Seneca in epistol. ad Lucilium.

[b] l. eius. ad municipal.

[c] l. 2. de iis qui sunt sui.

timo, qui *contentioſus* dicitur, quem deſertum eſſe pa- 31
tiuntur vtriuſq; regni principes, vt antiquo fœdere cauetur: priuatis tamen pro paſcuis vti fas eſt, ea lege, vt pecus abigere ac vindicare cuique liceat, quod vel ante Solis ortum, vel poſt obitum paſcitur; id enim ab Henrico Francorum Rege 11. cum ſceptra Scotorum pro nuru regeret, imperatum eſt. Heluetii tamen, qui habent imperia diuiſa (:ſunt enim ciuitates tredecim, quarum vnaquæque in ſuos ſummum imperii ius habet:) ad oppida, quæ ſunt omniũ communia, viciſſim magiſtratus ac præſides mittere conſueuerunt. ſed cum varia religione vtãtur, grauis oborta ſeditio eſt, anno MDLIIII; propterea quod præſes eius prouinciæ cõmunes ſubditos a noua religione ad ritus veteres reuocare, pœna propoſita, conabatur: & quidem res ad arma prolapſura videbatur, niſi Glarenſes, & Abbaticellani, qui vtramq; religionem probant, legatos ad communes ſocios miſiſſent. quã quidem ad rem legatus Regis Francorũ incredibile ſtudiũ, curam ac ſolicitudinem adhibuit, vt inter ſeſe conciliarentur; idq; tandem confecit. Cum igitur perſuaſum ſit principũ duorum ſubditum ac ciuem fieri poſſe neminem, dubium nõ eſt, ea quæ diximus de iure ciuitatum peregrinis conceſſo, ad immunitates & honores tantum pertinere. Atque eo ſpectat Eduardi regis Anglorum edictum, quo Britannos omnes Armoricos ciuitate donauit. Nã quod ait Cicero, ciuitatẽ retinere, aut amittere Romanis, modo vellent [a], licuiſſe: nihil eis licuit, quod omnibus populis in eo genere nõ liceret: idque potiſſimum in populari ſtatu, vbi ciues ſinguli maieſtatis quodammodo participes ſunt: nec facile peregrinos ad iura ciuium admittunt. Nam Athenis ad ciuitatem cum peregrino communicãdam ſex [b] millia ciuium occultis ſuffragiis conſentire neceſſe fuit. quibus vero locis ac regionibus tyranni dominantur, aut quæ ſoli ſterilitate, aut cœli ſpirabilis intemperie ab incolis deſeruntur; nõ modo ciues, ſed etiam peregrini ſæpe a principibus exire prohibentur: vt in Moſchouia [c], Tartaria, 58

[a] l. 5. de capti. l. in bello princip. eod. l. nihil intereſt eod.

[b] Demoſthenes contra Eubulidem.

[c] Sigiſmundus in hiſtoria Moſcho.

Æthiopia

Æthiopia[a]; eoque magis si peregrinus homo ingenio excellere videatur; cum iura ciuitatis apud Venetos aut Rhagusios non sine mercede, aut magnis in Rempublicam meritis contingant. Ac tametsi Romano[b] iure amittere ciuitatem cuique integrum est; & in Hispania liberum cuiq; alio commigrare, & alienæ ciuitati ascribi, dum id testato apud principem fiat: omnibus tamen principib. ac ciuitatib. pro iure maiestatis ac imperii ciues domi continere semper licuit ac licebit. Itaq; in sanciendis fœderib. principes illud obtestantur, se fœderatorum subditos ac vasallos minime amissuros. Consimilis est apud Ciceronem[c] clausula fœderis Gaditani; *Ne quis fœderatorum a populo Romano ciuis reciperetur, nisi is populus fundus factus esset*, id est auctor. Nam in eo versatur illius causæ status, quia Cornelius Balbus ciuis erat fœderatæ ciuitatis, non poterat igitur contra fœdus a Pompeio sine consensione fœderatorum, Romana ciuitate donari. Idem Cicero scribit, fœderibus Gallorum cum Romanis exceptum esse, nequis eorum a Romanis
C ciuis reciperetur. Iisdem legibus hoc ipso tempore adhuc vtimur. Nam etsi nobiscum Heluetii arctissima necessitudine & amicitia coniungantur, nihilominus eadem clausula concepta est eo fœdere quod cum illis ictū est anno MDXX. Rursus cum societatem & amicitiam quinq; Heluetiorum pagi minores inter se coirent exceptum est, ne ciues fœderatorum reciperētur; aut si ius alienæ[d] ciuitatis peterent, non aliter impetrarent, quam prædiis ac bonis omnibus exceptis. At, ne insula quidē patriciis Anglorum, Scotorum, ac Danorum sine venia principis exire licet: eoque iure a maioribus accepto etiamnum vtuntur Neapolitani[e]: quod iampridē ab Augusto tractū videtur. is enim seueriſſime *f* sanxit, ne quis senator iniussu principis ex Italia excederet. Hispanis vero ciuibus in Indam traiicere sine principis venia non licet: quod etiam Carthaginensium lege cautum fuit, cum imperator Hanno prim⁹ ad Hesperidum seu Canarias insulas appulisset. At Mediolani senatus decreto nec

[a] Franciscus Aluaresius in historia Æthiopica.

[b] l. 5. de captiuis l. in bello eod.

[c] pro Cornelio Balbo.

[d] anno 1520.

[e] Matthæ Afflic. decis. 265.

f Tranquil. in Augusto.

ius alienę ciuitatis capere, nec societatem cum illis principibus aut ciuitatibus coire, necdomicilium in eiusdem imperii finibus commutare fas est, nisi prius impetrata venia & honorario principi soluto. Ita Bithynis[a] interdictum est olim, ne quemquam in ciuitatem asciscerent, propter eas, quæ Bithynis contigerant, immunitates, vel iudicis mutandi causa, vel vt tributis ac vectigalibus sese liberarent. nam in eos lata lex[b] est, vt tributa duobus locis pendere cogerentur: quod etiam nostris legibus receptum est[c]. Subtilius tamen Philippus Longus rex Francorum[d], ne domicilii mutandi libertas cuiquam eripiatur, neve fraus vlla fiat vectigalibus ac tributis, iubet magistratus alienæ ciuitati ascriptos mutatis sedibus in suam asciscant ciuitatem ea lege, vt eo- 59
dem ipso anno in ea ciuitate in quam commigrauerint, domum, cuius pretium tribus aureis drachmis æstimatur, sibi coemant; ac patrono, penes quem domicilii originis iurisdictio sit per viatorem notum faciant: deinde vt in ea ciuitate in quam asciti fuerint, a Calendis Nouemb. vsque ad sextum Cal. Iul. consistere, & eadem tributa quæ ante consueuerant pendere cogantur: modo nullum litibus eodem anno cum eo susceptis præiudicium fiat. Ac tametsi cuique integrum est domicilium commutare, nemini tamen patriam repudiare licet[e]; multo minus[f] censitis & ascriptis glebæ, quos *manus-mortuas* appellamus. Illud igitur in vniuersum definiatur, ciuitatem inuitum amittere, aut suo principi præiudicare[g] posse neminem domicilii commutatione: vti nec vasallus patroni obsequium; nec vicissim patronus vasalli clientelam ac tutelam eiurare sine iusta causa potest, nisi mutuo vtriusque consensu. Sed si expressa fuerit, aut tacita vtriusque consensio, cum quis scilicet exul a principe consentiente, alterius potestati sponte se subiiciat eique acceptus sit; prioris imperio[i] non tenetur, nec aliter quam postliminio postea in priorem ciuitatem, quasi peregrinus, redire potest. Nam sæpissime principes ingeniosos homines præmiorum magnitudine

a Plin. lib. 10. epist. 84. & 117.
b l. vlt. de municipal.
c Philippi Belli anno 1302. Caroli Belli 1351. Ioannis vt Gallus refert parte 4. Caroli v. & Caroli vii.
d anno 1318.
e l. 2. l. assumtio. ad municipal. & l. 1. eod. Bartol. in l. quæsitū. de legat. 3. ne mille quidem annis origo mutari potest l. Seiæ. §. Pamphyliæ. de fundo instructo Socin. consi. 35. lib. 1. Panor. consil. 62. lib. 2.
f authent. de mādatis principum. § suscipienter. l. incolas ad municipalē. Bald. in titul. de maioritate.
g l. 1. l. originē. de municipibus C. l. assumtio. ad municipal. Alex. consi. 110. lib. 3.
h decis. cap. Tolos. 485.
i Isernia in cap. 1. qualiter vasallus iurare.

dine ac immunitatum illecebris ad se pertrahunt; siue ad finitimos principes debilitandos; siue ad suos ciues erudiendos; siue ad opes & copias cogendas; siue ad immortalem gloriam quam sese adepturos sperant, si opC pida a se fundata ciuium multitudine ac rerum omnium abundantia reddant clariora. Sic Theseus [a] peregrinis omnibus proposita ciuitate Athenienſium vrbem totius Græciæ clarissimam effecit: sic Alexander Magnus vrbem ad ostia Nili conditam, quam *Alexandriam* appellauit, propositis præmiis [b] omnium Ægypti vrbium amplissimâ, & mercatura quæstuosissimam reliquit. sic Ludouicus XI. rex, iura ciuium Burdegalensium, quæ maxima sunt, peregrinis omnibus, præterquam Anglis proposuit [c], modo in ciuitate sedes constituissent: sic Franciscus Maior vrbis illius quæ est ad ostia Sequanæ creator, quam *portum Gratiæ* appellant, proposita tributorum immunitate iis omnibus, qui eam incolerent, breui populosissimam reddidit. Londinum vero nec tantis opibus, nec tanta multitudine ciuium abundaret, nisi Richardus rex Angliæ omnes immunitates ciuibus tributas peregrinis proposuisset, qui modo decem annos vrbem incoluissent: quod quidem spatium temporis ad ciuitatem adipiscendam peregrinis omnibus æque proposuerunt ex Heluetiis plerique ac Germani: id autem Romanorum legibus consentaneum est [d]. At Venetias annos quatuordecim incolere necesse est iis, qui iura ciuium plebeiorum adipisci velint, qui tamen ab imperiis omnibus & omni iure suffragiorum summouentur. Ferrarienses decennio contenti sunt, modo incolæ eadem quæ ciues onera tantisper subeant. Neq; tamen satis est ad iura ciuitatis consequenda tempus illud quod leges incolis definierunt, nisi sint exules, aut sponte aliena ciuitate donari velint, (: quam pleriq; oblatam vltro recusant:) & ascisscantur [e]. Sed Iurisconsulti [f] satis esse definiunt, ad legata vel hæreditates capiendas
60 tempus præscriptum in aliena ciuitate exegisse, ne scilicet testamenta rumpantur, aut legata peregrinis (: quos

[a] Plutarch. in Theseo.

[b] Iosephus lib. 2. bell. Iudaici.

[c] Boerius dec. 15. priuilegia describit, tributa Februario mense 1475.

[d] l. ciues. de incolis.

[e] l. domicilio. admunicipal.

[f] Bald. in l. 2. de legat. C. Bartol. in l. 1. de regula Cato. Castrensis in l. 1. de legat. 1. argu. l. 3. § quando. de iure fisci. Alexand. consi. 29. lib. 4. & consi. 32. lib. 5.

diuina lex non minore caritate fouere, quam viduas ac pupillos iubet:) fiant caduca. In cæteris omnibus vt quis optimo iure ciuitatis vtatur fruatur, decurso temporis illius spatio, & peti & obtineri debet. Quemadmodum enim largitio inutilis est, nisi & qui dono dat, & cui donatur, assentiri velit; alter quidem largiendo, alter accipiendo; ita nec ciuis efficitur qui noluit, nec si velit, possit, alterutro principe intercedente. Quare consules illi, quorum alter Numantinis, alter Samnitibus deditus est a patre patrato, quod pacem iniussu populi cum hostibus inierant, Romani ciues esse non desierunt; quia recepti ab hostibus non fuissent. quæ tamen quæstio nondum [a] plane definiri potuit, propter Bruti ac Scævolæ sententias inter se dissidentes. Cum enim Consul deditus Samnitibus, Romam rediens in senatum venisset, tribunos plebis exire e senatu compulit; senatus tamen ita decreuit, iura ciuitatis eum non amisisse, quem hostes facta deditione, recusassent: cum tamen summo iure & ciuis esse desiisset, & seruus hostium factus [b] esset; leniorem tamen sententiam secutus est senatus. Quod si peregrinus iura suæ ciuitatis retinet inuitus, cum se alterius principis imperio subiecit, a quo repulsam passus est; multo magis si ius ciuitatis alienæ non petiit. Ex quo intelligitur id quod senatus Neapolitanus [c] non definit, *An is qui totum vitæ suæ tempus in aliena ciuitate transegisset, suam retineret?* Sunt qui iura suæ ciuitatis amisisse putent [d]. Ego illum ciuitatem aliter amittere non potuisse opinor, quam eo quo dixi modo; nisi exul esset, aut sui principis consensu patriam repudiasset. Nam curia Parisiorum [e] iudicauit Gallum hominem ciuitatem non amisisse, qui annos quinquaginta Venetiis exegerat; sed legitimas hæreditates proximorum iure creuisse; nihil tamen hostile in patriam fecerat, nec crimé admiserat cuius causa ciuitate priuari deberet; nec a principe domum reuocatus iussa recusarat, nec Venetiarum ciuitatem sibi tribui petierat. Tacita vero consensio obesse debet nemini, si aliter consentientis [f] voluntatē interpretari

[a] l. vltima. de legationib.

[b] l. 1. 4. vbi inepta est lectio Florentini codicis, vt satis intelligitur ex Cicerone in Topicis.

[c] Matthæus Afflict. decis. Neap. 384.

[d] Bald. in l. 2. de infantib. liberis. & in l. 2. de statu hom.

[e] anno 1584. Iunii 14.

[f] DD. in cap. qui tacet de regul. lib 6. & in l. 2. §. qui tacuit de interroga. actio. & in l. cū oportēdimus de fideiussor.

C

terpretari possimus, nisi aperte quid velit verbis aut factis expressérit. Ex quibus intelligitur quid iudicandum sit de quæstione proposita, quam curia Burdegalensis iudicum omnium cœtu coacto definire non potuit; *An scilicet Hispanus homo in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius in Galliam reuersus, a principe rescriptum impetrare iure potuisset, vt iura ciuium consequeretur.* mihi persuasum est plane peregrinum fuisse: nihilominus quæstio ad principem delata est. Quod si peregrinus homo ciuile rescriptum ab alieno principe impetrauerit, nec tamen sub ditione principis illius domicilium constituat, rescriptū inutile fit: quia fictionē duplicatam legitima iura non patiuntur[a]. Itaq; Ludouicus XI. rex Francorum, eos omnes qui rescripta ciuilia impetrauerant, ac deserta Gallia domum redierāt, peregrinos esse declarauit. Nostris enim morib.[b] ad iura ciuium consequenda, principis rescriptum impetrare; & impetratum a rationū magistris pecuniam pendere necesse est. Ex quibus nō modo intelligitur quantū distet peregri-
61 nus a ciue, sed etiam quantū ciues a ciuibus; quos quidē si munerum vacatione ac immunitate metimur, infinita sit varietas ciuium, cum sæpe in eadem ciuitate peregrinum esse præstabilius sit quā ciuem; potissimū in ciuitatibus, quæ tyrannorum crudelitate ac libidine premuntur. Nam pleriq; Florentini ciues rogationem ad principem tulerunt, vt inter peregrinos censerentur, nec tamen impetrauerunt. Quinquaginta autē peregrinos ad ciuitatē petendam, propositis magistratib. & imperiis, Cosmus pellexerat; quo factum est, vt creatis quinquaginta ciuibus, ab iisdem aureorum quinquaginta millia expresserit, nouorumq; ciuium dominatum fraude partum confirmauerit, & coniuratorum opes fregerit. Ita quondā Veneti Genuensi bello attritis opibus, & ciuitate pecuniis ac ciuib. exhausta, trecentos ciues, quos ipsi *citadinos* appellant, accepta pecunia in patritiorum albo conscripserūt, vt eadē qua patritii prærogatiua fruerentur: ex quo magnā pecuniæ vim coegerunt, & nouorum

a Bart. in l. item illa. de constituta pec.

b edictum 1503. & 1531. & 1555.

ciuium à peregrino discrimen.

ciuium incremento plebeiorum potentiam infirmarunt. Verum igitur ac proprium ciuis a peregrino discrimen est, quod alter imperio ac potestate ciuili obligatur; alter iussa principis alieni respuere potest: illum princeps ab hostium æque ac ciuium iniuria tueri tenetur; hunc non item, nisi rogatus & humanitatis officiis impulsus. Cætera quæ ad immunitates ciuium pertinent, vt imperiis, vt magistratibus, vt curationibus, vt sacerdotiis fruantur, ciuium definitione non continentur; etiamsi peregrini vbique fere a muneribus publicis, & potissimum a sacerdotiis & magistratibus summouentur. Ac tametsi pontifices Romani omnia sacerdotia omnibus tribuere suo iure seculis omnibus tentauerunt, principes tamen ambitiosa illa rescripta pontificum sæpissime reiecerunt; Hispanos reges excipio, seruos pontificum Romanorum obsequentissimos; qui non sine magna mercede impetrauerunt Sixti pontificis Romani rescripto, ne peregrinis sacerdotia tribuerentur. Longe aliter Heluetii, qui lege in conuentibus promulgata MDXX. rescripta Pontificis Romani, quibus sacerdotia peregrinis tribuere non dubitarat, publice laceranda, & qui iis vterentur, carceribus ac vinculis coercendos sanxerunt. Polonorum[a] quoque legibus, iam inde a Casimiro magno vsque ad Sigismundi Augusti principatum, peregrini ab omnibus sacerdotiis procul arcentur; quod Germani pactis conuentis, a Pontificibus iampridem expressérunt: quibus concordiæ pactis Metenses comprehensi fuere; ac merito quesiti sunt apud Carolum IX. regem Francorum[b], pacta conuenta pontificũ Romanorum fraude violari. Hoc amplius ciuibus quam peregrinis tribuitur, quod vbiq; fere vacationem[c] quorundam munerum ac immunitatem quandam habent, qua peregrini vrgeri consueuerunt. Nam Athenis ciues ab omnibus tributis immunes fuere; a peregrinis vero tributũ singulare, quod μετοίκιον dicebant[d], exigebatur. Iam vero testamenta ciuibus, non item peregrinis condere licebat; aut si cui

a in statutis Poloniæ.

b anno 1563.

c Bald. in l. quod fauore. de legibus Alexand consil. 105. lib. 2.

d Demosth. contra Neæram.

quid

quid a peregrino legatum esset earum rerum quæ extra patriã quæsitæ fuissent, caducum fieri legatum, ac principis fisco cessisse, nostrisq; moribus cedere, contritum est. Hoc enim iure in vniuersa Gallia vtimur, quod Italis fere omnibus ac Siculis, imo etiam Asiaticis & Africæ populis commune est; idque † *Albinagium* nostro sermone vocatur. Quanquam Turcarum principes non modo peregrinorum hæreditates vniuersis cernere, sed etiam eorũ, quos ipsi *Timariotas* seu *beneficiarios* appellant, prædia, & reliquæ plebeiorum multitudinis hæreditates decimare consueuerunt. Id ab antiquis [a] Athenienſibus & Romanis originem traxisse videtur. nam hi totam hæreditatem peregrinorum; illi sextam partem seruosque omnes in vrbe natos fisco vindicabant. Itaq; fallit Diodorus, qui Ægyptios æque ac Romanos bona peregrinorum legitimis hæredibus reliquisse scribit [b]: quod satis illum coarguit in Romano iure fuisse peregrinum. Quid enim frequentius [c] occurrit quam peregrinorum bona fisco cedere? at ne peregrino quidem a ciue quicquam legari poterat; quod satis M. Tullius aperte docet, cum in exilium pulsus, contra leges ciuis esse non desisset. *Quis*, inquit, *ciuis Romanus qui mihi legare testamento dubitarit?* antea dixerat pro Archia poeta, *ipsum iure testamentum fecisse*: quod certe non licuisset, si Romanus ciuis non fuisset. Eodem vsus est argumento Demosthenes [d], vt Euxium ciuem Atheniensem esse conuinceret: *Nonne proximi*, inquit, *patris superstitis hæreditatem creuerunt?* Et quemadmodum in Gallia, perinde vt in Anglia, priuati quoque hæreditates capiunt peregrinorum, qui modo in suæ iurisdictionis finibus moriuntur; ita quoq; Romani peregrinorum, quos in clientelam suam receperant, hæreditaria bona Romæ relicta more maiorum capiebant: idq; *ius applicationis* [e] appellabant. Ex quo perspicuum est ius illud siue *applicationis*, siue *albinagii*, antiquissimum ac vetustissimum esse, & quidem omnium fere populorum commune, cui Fridericus II. Germanorum impe-

62

† *droit d'Aubaine.*

[a] Demosth. contra Androtionem.

[b] lib. 2. c. 1. de hæredib. instituit. C. l. 7. § 2. de legat. 3. l. quidam. de pœnis. l. neque. §. 3. de militari testa. l. 1. §. penult. de his quæ pro non scriptis.

[c] contra Eubulidem.

[d] Cicero ad Q. fratrem & in Oratore.

[e]

rator derogare cupiens, permisit [a] omnibus condere testamenta, ac voluntate arbitrioque suo hæredes scribere; aut si morerentur intestati, proximum quemque hæreditatem cernere. sed legis illius ne in Germania quidem vlla vis est; multo minus in Italia, vbi cum peregrinis multo acerbius agitur quam in Gallia. Nam moribus nostris ac legibus, peregrino licet prædia tum vrbana tum rustica, & pecuniarum vim infinitam quærere; & quæsita prædia se viuo ac spirante vendere [b], ac distrahere; vel etiam peregrinis æque ac ciuibus largiri; iusque ciuium exigua pecunia in ærarium publicum collata impetrare, vt testamento legare, aut hæredē scribere, quem velit, possit. At in plerisq; Germaniæ regionibus, & in vniuersa Bohemia ac pene tota in Italia, præcipue Ferrariæ, ne glebam quidem agri peregrinis iure dominii habere fas [c] est; nec possessionem prædiorum peregrino accipere licet moribus [d] Perusinorum; at ne vsumfructum quidē [e] Mediolani, aut cum peregrinis connubia contrahere, pœna publicationis bonorum [f] indicta. Hoc vero iniquius, quod cum peregrinis bona prædia debitorum addicta sunt, eadem ciuibus vendere necesse est. nec ita pridem Carolus v. Imperator peregrinos omnes lata lege a ciuium Mediolanensium hæreditatibus summouit. [g] Venetorum etiā moribus peregrino ciuem obligare licet: ea tamen obligatione non tenentur [h] hæredes, nisi quantum ad eos emolumenti peruenerit; in- 63 quo iuri ciuili Romanorum inique derogatur. At moribus Brixiorum vxor peregrini bona prædia, aut prædiorum æstimationem in peregrinos transferre nullo modo potest. Nihil est ergo cur Itali de Gallis quærantur, cum ne pignori quidē Anglorum prædia peregrini creditores subiicere possint: qua de re legati exterarum gētium sæpius conquesti sunt; proximos tamē peregrinorum supellectilem ac pecuniam capere permittunt: contra [i] quam fit in Lituania, Moschouia, Tartaria, & in vniuerso Turcarum imperio: quibus locis peregrinorū morientium pecunia fisco vindicatur, perinde vt in Gallia: in

[a] l. omnes. communia de succes. C.

[b] Iudicatum in curia Parisiorum diebus Nouemb. 1544.

[c] Alexander. consil. 157. lib. 2. nu. 12.

[d] Ancharan. in cap Canonum statuta. de constitut.

[e] Alexand. consil. 168. lib. 6.

[f] constitut. Mediolanēs. titulo de pœnis.

[g] Baptista Plotus quinquaginta limitationes scripsit ad legem Caroli.

[h] lib 1 c. 59. statut. Venetor.

[i] Sigismundus liber in historia Moscouit.

lia: in qua tamen peregrinis datum est, vt si extra Galliam moriantur[a], testamentũ cõdere, ac filios in Gallia susceptos ab vxore, quæ modo ciuis sit, hæredes scribere possint. Clausula vero in rescriptis ciuilibus adiecta, MODO HÆREDES SINT REGNICOLÆ, iudices sic interpretantur, vt incolæ regni, propinqui eorũ qui ciuitatẽ adepti sunt, ab hæreditate summoueant[b] cæteros qui extra Galliæ fines domiciliũ habent. Filii vero peregrinorũ in Gallia suscepti, patris hęreditatẽ, non quidem testamento, quod peregrinis condere nõ licet, sed ab intestato capiunt, si mater[c] ciuis fuerit cum hæreditas defertur. Hoc amplius ab regibus nostris iure singulari tributum est mercatoribus peregrinis, qui ad nundinas Campaniæ ac Lugduni proficiscuntur, nihil de bonis eorum, si interim moriãtur, decerpere fisco liceat. Eodem iure mercatores Angli in Aquitania fruuntur: Artesii vero, Hannones, Turnesii, Cameracenses, in eodem iure sunt quo ciues, quantũ attinet ad iura successionis; idq; principũ nostrorũ[e] edicta resque iudicatæ[f] sæpius comprobarũt, iis tamen conditionibus, vt idem nobis liceat quod illis. Mercatores item vrbium illarũ quæ ad mare Balticum societatem inierunt, eadem & certe vberiora beneficia iam inde a Ludouico iuniore cõsecuti sunt, & sanctius a Carolo VIII. rege confirmata; quæ annis superioribus a Danezio Gallo apud Daniæ regem legato ad Carolũ IX. regem missa sunt, vt ab eo renouarentur. Beneficiũ tamẽ mercatorib. illis tributũ, nõ pertinet ad mercatores peregrinos, qui iura ciuium adipiscuntur, vt senatus[g] decreuit. Ex his tot ac tantis regũ nostrorũ in peregrinos beneficiis nullum in Græcia, nullum in Asia, nullum in Africa nostri homines impetrare potuerunt. Nã ętate nostra Crozilus Turonensis, qui mercaturã quæstuosissimã antea fecerat, cum moriens ducenta fere aureorũ millia reliquisset, nihil ad proximos peruenit, sed omnia Turcarum princeps Abrahamo pręfecto prętorio dono dedit. Aliud præter ea quę diximus, discrimẽ est inter ciues ac peregrinos, quod illi ex antiqua lege Pætilia[h] ac Iulia

a Iudicatum in curia Paris. Febr. 23. anno 1518.

b Iudicatum in curia Paris. Martii 7. anno 1533.

c Iudicatum in curia Paris. 27 Augusti anno 1540. & 1549. 1534. & 1536. die 11. Martii Benedic. in cap. Raynutius. in verbo Adelaziam nũ. 1041.

d rescripto Philippi Valesii 1339. & Caroli VII. 1445.

e anno 1406. & 1462. & 1497. 1549

f In actis curiæ Paris.

g anno 1569.

h Tacit lib. 53. Tranquill. in Cæsare. l. 4. qui bonis cedere C.

bonis cedere possunt, hi non item: alioqui peregrinis ciuium bona diripere[a], ac foro cedere impune liceret; quamquam haud pauciores, & certe plures sunt qui foro, quam qui bonis cedunt. Hoc item differt ciuis a peregrino, quod hic vbiq; terrarum priusquam agere possit, siue in rem, siue in personam, cauere debet iudicatum solui. At nostri[b] ciues nisi bonis aut foro cesserint, cautionem istam præstare non coguntur. In personam vero quum actio intenditur, reus seu ciuis, seu peregri- 64
nus, cauere nō tenetur iudicatum[c] solui, vt olim in Romana æque ac in Parisiorum[d] curia iudicatum erat. Sed eadem curia[e] a maiorum sententia discessit; ac iudicauit æquum esse vt peregrinus siue reus, siue actor fuerit, satisdet iudicatum solui. Est etiam aduersus peregrinos ἀνεχεσασμὸς[f], quam nonnulli *oppignerationem*[g], M. Varro *clarigationem*, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iurisconsulti iuniores *represalia*; nostri homines *Marcarum ius* appellant; quo aduersus ciues vti non modo Iustinianus[h], sed etiam Fridericus 11. Imperator sæpe rescripsit, & curia Parisiorum sæpius iudicauit[i], etiam bello Sacro, quo nuper Gallia tota deflagrauit. Postremo peregrinum finibus arcere, atque etiam fines præteruectum eiicere licet, nō modo si bellum indictum sit, verumetiam ipso pacis tempore; ne vel ciuium mores peregrinorū consuetudine corrumpantur: vt ob eam tantum causam Lycurgus argenti & auri vsu Lacedæmoniis[k] interdixisse videatur. Indi vero Sinarum populi Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna. Quamobrem Cicero nō satis prospexit quæ mala a peregrinis impendeant, cum ita scriberet; *Male, qui peregrinos vrbibus prohibent, eosque exterminant; vt Pennus apud patres nostros, Papius nuper.* nā fere ab eiusmodi peregrinis qui magna ex parte exulāt, ciuium mores optimi deprauantur. At indicto bello qui antea vel socius, vel peregrinus erat, hostis appellabitur, & iure belli captiuus retineri poterit. quod alioqui non licet, nisi debiti aut sceleris alicuius obligatione contracta. Quod si per- C
egrinus

[a] contra peregrinū mercatorem iudicatum est in curia Paris. anno 1565.
[b] Faber §. sed hodie. Instit. de satisdat. & iudicatum in curia Paris. contra peregrinum 27. Martii anno 1567.
[c] Durandus in Specul. tit. de satisd. §. dicto. verū sed pone, &c.
[d] Gallus part. quæst. 49. anno 1385.
[e] anno 1567.
[f] in authent. constit. 52. & 134.
[g] in cap. 1. de iniuriis & damno dato. Innocent. in cap. olim de restitut. spoliat. Cynus in authent. habita ne filius pro patre. C.
[h] Nouel constit. 52. & l. prouidendū. de decurion. Cod.
[i] anno 1567.
[k] Plutarch. in Lycurgo.

egrinus inuito vel non assentiente principe, alterius imperio seipsum subiecerit, ab eoque ascitus sit in ciuem, nihilominus principi suo æterna in illum auctoritas est, ac ius prehensionis, vt in seruum fugitiuum, etiamsi ad se legatus venerit a nouo principe missus. Sic enim Theodosius Magnus Danum tyrannũ perduellem pronuntiauit, ipsiusque legatos sue potestati subiectos carceribus ac vinculis mancipauit: sic Carolus v. Imp. Mediolani Ducis legatum duci iussit, cum intellexit Ducem vna cum aliis principibus sibi bellum indixisse. Ac tametsi Granuella Caroli legatus in carcerem iussu Regis coniectus esset, paulo momento eductus est re plane intellecta, scilicet legatos Francorum, Anglorum, ac Venetorum, cum securitate publica ex Hispania dimissos. Neque vero Carolus iura gentium violasse, aut in legem [a] commisisse videtur; cum Romani ciuem transfugam acerbius quam hostem punirent [b]. Et qui Rinconii ac Fregosii legatorum ad principem Turcarum cædem excusabant, speciem transfugarum obiecerunt; quod alter Hispanus esset, alter Genuensis fœderatus, qui a Carolo ad regem Francorum defecerãt, vt res nouas cum Turcarum principe molirentur. Quamquam Carolus Imperator, nec factum probauit, & vlturum se promisit, si cædis auctores in suam potestatem venirent. Non potest igitur alienæ maiestatis imperio subditus seipsum eximere, non si regiam ipse potestatem adipiscatur; vti nec Barbarius [c] Philippus homo seruilis conditionis, cum vrbanam præturam sua virtute sibi peperisset, domino præiudicauit, a quo quidem cum vindicaretur pro libertate transegit [d]. Id enim Iurisconsul-
65 torum decretis constitutum est, etiam principes ipsos a suo principe domum reuocari [e] posse. vt nõ ita pridem Elizabeta Angliæ regina Lenoxium Comitem vna cum filio, qui paulo ante Scotiæ reginã vxorem duxerat, ad se redire iussit; & cum iussa recusarent, bona eorum proscripsit; quia cõtra morem maiorũ Anglię finib. iniussi excesserant, ac connubiũ regina vetante contraxerant.

[a] l. si quis legatus. de legatio.
[b] l. 19. de captiuis.
[c] l. 3. de offic. prætoris.
[d] Suidas in verbo Barbarius.
[e] l. vlt. de decretis ab ord. Lz. & ibi Bartol. de Eunuchis. Bal. in l. non solum. de commerciis. C. Bar. in l. cunctos populos. q. 8.

Ciuis autem vbi vbi fuerit, principis sui legibus in personam conceptis obligatur; adeo vt, si quid maritus vxori dono dederit, extra fines suæ ciuitatis, in qua largitio eiusmodi lege prohibeatur, donatio fiat caduca[a]; quia subditos obligandi potestas nullis est regionibus definita. Quo fit vt principes rogationibus mutuis erga se vtantur vt suos ciues domum reuocent; aut parere cogant iis in locis, in quibus ipsi imperandi ius non habent; aut clarigatione mutua peregrinis manum iniiciunt quousque pareatur. Nam cum Marchionissa Rotelina quæ Ducis Longauillani tutelam gerebat, in ius vocaretur, vt apud libellorum iudices curiæ Parisiorum Nouocastri controuersiam disceptari pateretur, Bernates litem euocarunt, quod de prædio, quod in eorum finibus positum erat, iudicium constituendum esset. Atque hæc de ciuium ac peregrinorum discrimine, quanta breuitate fieri potuit, ne singula subtilius exquirantur. Ciuium autem inter ipsos non minor, atq; haud scio an maior varietas reperiatur (:de qua nonnihil antea diximus:) non modo patritios inter ac nobiles, sed etiã nobiles inter ac plebeios. quantũ vero plebeii a seipsis differãt, & quę ad sexum, ad ætatem, ad statum cuiusq; pertinent, sigillatim persequi velle prope infinitũ sit. Nam fieri[b] potest, & iure quidem, vt ciuium partim ab omnibus muneribus, & oneribus vacationem habeant; partim omnia onera subeant; ita quoque societas ita coiri potest, vt sociorum alter commoda ferat, nec vlla detrimenta; aut incommoda[c] collapsæ societatis patiatur. Ex quibus intelligitur nusquam gentium vllam esse, aut antea fuisse Rempublicam quantumuis popularem, seu veram, seu hominum opinione fictam, in qua ciues omnes omnino iure ciuitatis exæquarentur.

a l. mercatores. & ibi Bal. de commerciis. Alexand. consil. 116. lib. 6 cap. tuæ. cap. vlt. de clericis non residentibus licet alii aliter sentiant in l. si fundus de euictionibus.

b l. si filii. §. senatores. l. penult. de Senatoribus. in l. 7. ad municipal. Oldrad. q. 34. & 74. Bald. in c. 1. de vasallo militie Castrensis cons. 292. Bertrand. consil. 92. lib. 2. Alexand. consi. 41. lib. 7. nu. 4. Carol. Molin. ad notas Alexan. eod. l. 2. de consib. & toto tit. de Senat. l. 1. de dignit. [illegible]

c l. Motius. pro socio.

VII. De patrocinio & clientela; quantumq; socius a peregrino, ciuis a socio, cliens ab vtroque distet.

DICTVM nobis est quid publico imperio subditus differat a ciue, quid item ciuis a peregrino; nunc de sociis

sociis ac fœderatis: ac primum de clientibus, deque toto iure clientelarum accurate nobis est differendum; eoq; accuratius, quod cum nulla sit ad Reipublicæ vim & naturam intelligendam fructuosior cognitio, & ignoratio perniciosior; eam tamen ab iis omnibus qui eo de genere scripserunt, videmus esse prætermissam. Verbum *Clientelæ* (: quam qui minus Latine, *aduocatiam*, aut *protectionem* appellant:) latissime patet ad omne genus subditorum, seu serui, seu liberti, seu vasalli, seu ciues fuerint, qui summæ cuiusdam potestatis imperio tenentur.

66 Nam vt principes suæ potestati subditos armis ac legib⁹ ab iniuria vindicare; ita subditi principes obsequio, amore, cura & officiis omnibus colere ac prosequi debent. Hæc prima præcipuaq; est omnium clientela, quę cæteras omnes complexa tuetur; puta heri ac serui; patroni & liberti; domini ac vasalli: liberti quidem patronis, vasalli domino, serui heris debent obsequiũ, sed post principem tamen, cui fidem sine exceptione præstant. Ac tametsi Protectionis seu Clientelæ verbum de iis omnibus dicitur & lege militari cauetur[a], *Militem qui ducem in bello non protexerit, capite puniendum*; nihilominus in fœderibus & pacis actionibus, quæ inter principes aut populos societate & amicitia coniunctissimos sancientur, eam vim habet, vt nec alter alteri pareat, nec imperet; sed vt alter alterius maiestatem obseruare, sine vlla maiestatis imminutione teneatur. Itaque ius illud clientelare seu protectionis, omnium maximum ac pulcerrimum inter principes censetur. Heri quidem a seruis, patroni a libertis, domini a vasallis magnas vtilitates adipiscuntur; at principes populive, qui alios in clientelam accipiunt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundissimos fructus sperare; sed clientes opibus & auxiliis aduersus hostium copias sine mercede tueri debent; cum ex omnibus humanitatis officiis nullum maius sit, quam vt quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari, nec officii mercedem vllam præter gratiam sperare. quod si quid amplius quisquam

[a] l. omne delictum. de re militari.

paciscatur, patroni seu protectoris nomen amittit, per- C
inde vt ex mutuo vel commodato lucri si quid fiat, &
mutui & commodati nomen [a] perit, vt mercenaria &
quæstuaria locatio dicatur. Nam quiquid alteri se factu-
rum gratuito quis promisit, idipsum sine mercede præ-
stare legib⁹ tenetur; quia ꝓmisit: sin ex officio id fiat, et-
iam si non ꝓmiserit, officio tamẽ merces non debetur [b].
At nullius obligatio tam est efficax quam eorum, qui te-
nuium contra potentiores, bonorum aduersus impro-
bos; innocentium contra sceleratos caput, famã, ac for-
tunas tueri promiserunt. Itaque Romulus vrbis Romæ
creator, cum ciuium ordines ac Reipub. leges describe-
ret, vt mutuã omnium inter se concordiam tueretur, pa-
tribus quos in senatum allegerat plebem adscripsit; & v-
numquemq; senatorem plebeiorum certum numerum
in suam clientelam suscipere iussit; tum etiam omnibus
exercitationibus deuouit eos qui [c] clientes deseruissent.
Eo pertinet illud quod Festus scribit, *patrocinia appella-
ri cœpta, cum plebs distributa est inter patres, vt eorum opi-
bus tuta esset.* Lex vero duodecim sacrosancta de iure
clientelari his [d] verbis concepta est: SI PATRONVS
CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO. Plu-
tarchus tamen scribit clientes pecuniam ad collocandas
filias patronis contulisse: quod nusquã alibi scriptũ me-
mini. fraudem enim clientibus hac ratione fecissent. sed
fieri potest, vt clientes pro libertis accipiat: tametsi enim
vtriq; sunt clientes, libertorum tamen aduersus eos qui
se manumiserant obligatio maior exstitit, quam clien-
tum ingenuorum; quorum nulli erãt patroni, sed aduo-
cati qui causas clientum suscipiebant. Apud nos quidẽ
libertis, quos *manusmortuas* vocant, pecuniam impe-
rant patroni, vt filias honestius collocare [e] possint, quod 67
a Romanis ad nos permanasse credibile est. Iam vero
cum exteri populi clientes Romanos ab iniuria poten-
tiorũ tutos esse animaduerterẽt, nõ modo singuli, sed et-
ia vniuersi, atq; adeo vrbes ac prouinciæ, in clientelã se-
natorum seipsas dederunt. Sic enim gens Marcellorum
vrbis

a Progasti. si tibi de rebus creditis, l. 1. §. si conuenerit depositi. l. Lucius. eod. b l. 1. mandati.

c Dionysius Halicarnas. lib. 2. & M. Tul. in Diuinar.

d Seruius in illud Æneidos, *aut fraus innexa clienti.*

e Gallorum moribus & rebus iudicatis [illegible] confirmatum.

vrbis Syracusarum clientelam, Antonii Bononiensium, ac deinceps alii aliorum præsidium suspiciebant; sic tamen, vt quæcumque moriens in vrbe peregrinus possideret, ea patronus caperet iure applicationis, seu clientelari, ab iisdem Romanis, qui Gallias coloniarum multitudine illustrauerunt, *ius* hoc *clientelare*, quod ab aduocatis, non a clientibus *aduocatiam* [a] † appellamus, originem traxisse verisimile est. At plurimum differunt a clientibus ingenuis ipsi liberti; tum hoc maxime, quod hi a libertate in seruitutem vindicari poterant, si aduersus patronos ingrato [b] animo fuisse coarguerentur; clientes ingenui non item. liberti suas operas patrono præstare coguntur; clientes vero aduocatos quidem obseruare, ac mutua [c] officia, non seruiles operas præstare tenentur; nec si quid in fraudem aduocatorum fecerint, libertatem amittunt. Patroni libertorum hæreditates delibare [d], ex lege consueuerant; aduocati de clientis hæreditate nihil decerpere possunt [e]. Ac tametsi tam multa sunt clientibus cum vasallis communia, vt eodem pene iure censeantur, plurimum tamen inter se differūt. nam vasallus dominum summa fide obseruare [f] & colere, eique periclitanti opem & omnia humanitatis officia præstare tenetur; ac si domino fraudem fecerit, eiusque dignitatem suggillarit, aut perfide illum eiurarit, aut etiam mendacium [g] obiecerit, eo ipso feudum iure commissi domino adiudicatur; clienti vero minus officioso, nihil eripi potest. Quod si vasallus sine vlla exceptione fidem dederit, si modo maiorem domino agnoscat neminem; non solum iuratus, sed etiam iniuratus domini eiusdemque principis imperio tenetur; quo solutus dici non potest, quantumcunq; feudo cesserit: at clientes aduocatorum imperio non obligantur. Vasallus siue rex, siue [h] pontifex, siue quis alius sit, fidem & obsequium domino debet, nisi [i] feudo cesserit; cliens ingenuus, siue princeps, siue priuatus, ab omni obsequio & imperio potentioris aduocati immunis est. Denique ius feudorum quodammodo nouum videtur, & ante

a † auoison ou auouerie.

b toto tit. de iure patronat.

c l. non dubitō. de capti. ut.

d l. 4. de bonis libertorū.

e Dionys. Halyc. lib. 2.

f tit. de fide a vasal. præstand.

g iudicauit. curia Parisiorum 23. Decemb. 1565.

h Bald. in l. sed si hac. §. si libertus. de in ius voc.

i cap vnico. de vasallo qui contra constitut. Lotharii.

Langobardorum in Italiam incursiones ignotum: at ius clientelare antiquissimum est, & ante Romuli tempora non modo Græcis, sed etiam Celtis, Illyriis, Asiaticis, Ægyptiis vsitatissimum [a], vt tenues a potentiorum vi & iniuriis tutiores essent: tametsi nullos agros, nulla prædia haberent; vt vasallus qui sese ab obsequio ac fidelitate liberare non potest, etiamsi rex eligatur, aut a principe adoptetur [b]. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi qui ex Cæsaris commentariis *soldurios* ac *deuotos* interpretantur *vasallos*, qui sine feudis nulli sunt: tum quod deuoti aut serui essent, aut parum admodum a seruis differrent; quippe vitam, caput, ac fortunas pro salute domini consecrarent. quo nihil magis seruile dici potest: nec certe tantum principi summo debetur. Quæ omnia eo pertinent, vt plane percipiatur, quid quantumq; intersit inter ius clientelare patronatus, ac feudale, quæ a 68 plerisque propter similitudinem confusa videmus. Vasallus domino dat fidem, nec accipit [c]; cliens dat fidem, accipitq; vicissim: vtriq; tamen vtrisque mutuis officiis obligantur; sed inferiores superioribus obsequia debent, neq; illis mutua debentur. Illud etiam vtrisq; commune est, quod actus legitimi ac solemnes mutuæ obligationis ab vtrisq; dantur & accipiuntur; idque potissimum si princeps alium principem percussis fœderibus in clientelam accipit; idque renouatur alterutro principe mortuo. nam ius clientelare non pertinet ad hæredes, nisi fœdere id comprehensum fuerit: & vtcumque caueatur, nihilominus alterutro principe mortuo successorem actis legitimis clientelam profiteri, ac fœdera renouare necesse est. Sed vt clientelare ius inter principes magis perspicuum sit, differamus illud, *Num princeps, qui se alterius clientelæ subiecit, alieno imperio subditus videatur?* certe quidem si alteri parere iure vel iniuria necesse habet, iura maiestatis ac summæ potestatis amisit. Quid autem principis maiestate indignius aut abiectius est; quam sese in alterius tutelam & clientelã dare aut superiorem confiteri? *Nam Clientela inter summos principes*

[a] Dionysius Halicarn. lib. 2. Varro lib. 1. De re rustica.

[b] Iudicatum in curia Paris. 1565.

[c] cap. vnico de forma fideli. cap. 2. de feudo defuncti. l. serui l. imperia em.

principes aliud nihil est, quam fœderata consociatio, qua quidem alter alterius maiestatem obseruare tenetur, vt ab iniuria potentiorum tutior esse possit. Fit etiã interdum sine fœdere ac societate, cum scil. princeps hostium metu alterius fines ingredi cogitur; quem si hostes persequantur, non fit hostium, sed illius captiuus, in cuius fines se recepit; vt iudicatum est ab iis, qui a regibus Gallorum & Hispanorum ad pacis actiones conuenerant anno MDL v. cum Hispani quidam metu nostri exercitus in fines imperii Anglici euasissent, capti nihilominus & abducti essent a nostris. Cancellarius Anglorum negabat a Francis iure capi potuisse. Nam quod dici solet, *Vnicuiq; feras aut hostes in agro suo lacessere, ac fugientes in sociorum agros persequi licere*; hãc habet exceptionem, nisi socii agrorum domini prohibeant. Fugam enim Hispanorum interceperat præses Calesiorum, & in suam tutelam ad se fugientes excepisse dicebatur; tametsi a Francis abducti essent. Sed alienæ maiestati subditus, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, vt postea dicemus. prius tamen propositam quæstionem definire placet, *Num scilicet princeps qui se clientem alterius profitetur, iura suæ maiestatis amittat, vt alteri concedat.* ita quidem plerisque videtur; ego vero aliter sentio, maiestatem retinere suam. idque Proculus responso singulari[a] definiens. *Non dubito*, inquit, *quin fœderati & liberi nobis externi non sint*[b]: *neque inter nos atque eos postliminium esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant? Liber autem populus est is, qui nullius alterius potestati subiectus est; siue is fœderatus est; siue æquo fœdere in amicitiam venit; siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi comiter maiestatem conseruaret*[c]. *Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt*
69 *intelligatur alterum non esse liberum. Et quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi nequo*

a l. non dubito. de captiuis.

b in Pandectis Florentinis legitur detracta negatione.

c Cicero pro Cornelio Balbo. hanc clausulam interpretatur.

auctoritate, neq; dignitate, neq; iure omni nobis pares sunt; sic & eos qui maiestatem nostram comiter cõseruare debent, liberos esse intelligendum est. His autem verbis quæ fœderibus inserebantur, scilicet COMITER MAIESTATEM CONSERVARE; non significatur sine fraude, vt quidam interpretantur[a]. *sed eam vim habent*, inquit Tullius, *vt sit alter populus in fœdere inferior:* quod deinceps capite postremo libri quarti copiose explicatur. Cæteri qui nec subditi sunt, nec socii, aut sociorum sunt socii, aut hostes, aut neutri; quos omnes peregrinorum appellatione complector. Nam socii sociorum, nostri socii non sunt[b]: qui tamen in fœderibus sanciendis excipiuntur; vt Rhætorum ciuitates cum Heluetiis antiquo fœdere sociatæ, in fœderibus quæ cum Heluetiis percussa fuere anno MDXXI. diserte eripiuntur: qui tandem æquo fœdere & iisdem legibus cum Heluetiis in Francorum societatem venerunt anno MDL. Etsi enim Rhæti consociati fuissent æquis legib. eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorum ciuitatibus percusserunt anno MCCCCXCVIII; Heluetiorũ tamen imperiis parere cogebantur, si decreta res esset in conuentu Heluetiarum ciuitatum. quod cum indigne ferrent Rhætorum populi, societatem dirimere cogitabãt, nisi legatus Francorum rem composuisset. Id vero clam tentabatur a Carolo v. Imperatore, aureorum vndecim milium largitione in principes ciuitatum effusa; qui maiestatis accusati, & quæstione admota confessi, decem aureorum millia mulctæ nomine fisco dependere damnati sunt; vt quidem ex commentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. Iisdem Francorum & Heluetiorum fœderibus excepti sunt Geneuates, qui cum Bernatibus societatem coierunt anno MDXXVI. in annos XXX. deinde fœdera renouarunt anno MDL. Vt autem societatum omnium nulla firmior ac stabilior est ea, quę & sempiterna est, & eosdem hostes, eosdem etiam amicos habet sine vllius exceptione; sic etiam nulla infirmior ac debilior, quam quæ versatur in solo iure commerciorum

[a] lib. 1. cap. 1. de antiquo iure Italiæ.

[b] l. socius socii. pro socio.

merciorum & hospitii; quæ tametsi iuris gentium esse videatur, prohiberi tamen a principibus sæpe videmus, ne aut ciues rerum inuectarum copia ad luxum abutantur, aut euectarum inopia premantur. Itaque videmus iura commerciorum singularibus pactis populorum ac principum conuentis contineri; cuiusmodi sunt ea quę a regibus Francorum tributa sunt Balticis ciuitatibus, quas ipsi *Osterlandos* appellãt; & ea quæ Mediolanensibus cum Heluetiis contracta sunt, quibus scilicet tritici modus & æstimatio, quam Mediolanenses Heluetiis permittunt, comprehensa est: quæ pacta legati Francorum abrumpere sæpissime conati sunt, propterea quod Heluetii Mediolanos Francorum hostes infestare, aut agros populari nollent, ne frumentatio prohiberetur: quod cum Mediolani Præses fecisset anno MDL. parum abfuit quin Heluetii cum Mediolanis societatem coirent, aut certe inter fœderatos qui neutri sunt, exciperentur. Huius autem fœderis ea vis est, vt qui eo fœdere excipiuntur, fœderatorum captiui fieri nõ possint, cum tamen peregrini etiamsi hostes non essent iure capien-
70 tium fierent: sic enim Pomponius[a] ad Quintum Mutium scribit: *Nam si cum gente aliqua*, inquit, *neque amicitiam, neque hospitium, neq; fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. quod autem ad eos ex nostro peruenit, illorum fit; & liber homo noster ab eis captus, fit seruus eorum. idemque est & si ab illis ad nos aliquid perueniat.* hæc ille. Sed eo iure nunc non vtimur, propter eam quæ homini cum homine intercedit humanitatis rationem. Hostium autem appellatione veniunt ii, quibus[b] nos, aut qui nobis publice denuntiarunt, aut sine denuntiatione bellum intulerunt: cæteri prædones aut piratæ iudicantur, quibus cum nulla iuris societas aut communicatio intercedere[c] debet. Erat etiam olim apud Græcos pactio, qua ius peti poterat in aliena ciuitate, vt in Græcorum[d] libris legimus: sed tandem omniũ populorum summa conspiratione obtinuit, vt peregrinis æque ac ciuibus ius diceretur. In omni autẽ fœdere,

a l. postlimĩnii. de captiuis. ff.

b l. hostes. de verb. sign.

c d. l. hostes. & l. 1. de legat. 2.

d apud Demosthen.

seu pactione, seu sponsione, iura maiestatis cuique principi populove salua sint oportet; aut alterum in alterius potestatem ac fidem venire; vt sæpe tenues potentiorum opibus & armis leges accipere coguntur: quod in societate quæ æquo fœdere contrahitur, fieri non solet, in qua tenuissimæ quæque ciuitates cum potentissimis regibus ac populis æquo iure fœderum exæquantur: nec potentiorum maiestatem obseruare, nec loco cedere tenentur; vt in eo fœdere, quod Reges Persarum cum ciuitate Thebanorum coierunt[a]. Persarum enim imperia iisdem pene finibus quibus Solis cursus, ab Hel- C lesponto scilicet ad intimos vsque Indiæ recessus, finiebantur: ciuitatem vero Thebanorum angusta mœnia vt ager Bœotiæ continebat; vtrique tamen æquo fœdere in societatem venerũt. At cum diximus in fœdere priores obseruari ab iis, quibuscum amicitiam inierunt; non eo pertinet, vt in fœdere tantum priores scribantur, sed etiam vt in fœderatorũ ciuitate & in omni consessu primas sedes obtineant, & fœderatos antecedant: qui si æquo fœdere sociarentur, in fœderatorum ciuitate loco[b] cederent. æquum est enim quemque domi suę principem locum obtinere. Heluetii quidem antea cũ principe Allobrogum sociati erant, isque inter fœderatos primus erat: contracta vero cum rege Ludouico XI. societate, regem tum propter regiam maiestatem, tum etiam propter pensiones annuas, fœderatorum principem pronuntiarunt: cum tamen omnes æquo fœdere secum ipsi cõiugarentur. Cur ergo (dicat aliquis:) peregrinorum loco habentur, qui nobiscũ fœdere omnium arctissimo consociati sunt, qui nobiscũ eosdem habent hostes, eosdem amicos, qui legibus ac moribus iisdem vtuntur, eosdem simul habent cõuentus? sic enim consociati sunt Heluetii. non facit tamen illa necessitudinis & amicitiæ summa consociatio, vt ciues sint omnes omnium: quod si non sunt ciues, peregrinos esse, aut fere peregrinorum iure censeri necesse est. Nam Latini veteres eodem, quo Heluetii, fœdere cum Romanis societatem

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] l. non dubito de captiuis.

cietatem coierant, ac propterea Latini vnam & eandem omnium ciuitatem esse contendebant, hac oratione [a] per legatos habita in senatu Romanorum: *Si societas* (: dicebant ipsi:) *aequatio iuris est, si socialis exercitus illis est quo duplicent vires suas, cur non omnia aequantur? ibi pars virium, ibi & imperii pars est.* Iidem paulo post: *Vnum populum, vnam Rempublicam fieri aequum est.* Tum Consul Romanus; *Audi Iupiter haec scelera, peregrinos consules, & peregrinum senatum in tuo templo,* &c. Latini querebantur se magistratibus & imperiis, quibus Romani ciues fruebantur, arceri. At consul peregrinos appellat, qui omnium arctissimo societatis fœdere cum Romanis ita copulati fuerant, vt vna & eadem omnium ciuitas esse videretur. At ne municipes quidem ciues fuisse docet Festus, cuius verba describere placet; *Municipium*, inquit, *id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo: sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuuini, Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo id genus hominum dicitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit, vt Aricini, Caerites, Anagnini. Tertio definiuntur ii qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent suae cuiusq; ciuitatis coloniae vt Tiburtes, Praenestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Sutrini, Lucenses.* Video autem quamplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatem; cum tamen tredecim Reipublicæ finibus & imperio diuisæ sint. Antea quidem omnium vna fuit imperii C Germanici prouincia, quæ ab Imperatoris vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno MCCCXV. fœdus sanctissimum percusserunt; ac primo capite cauerunt, *Ne quis imperium principis vllius admitteret.* Deinde anno MCCCXXXII, Lucerna in societatem venit: aliquanto post, id est,

[a] Liuius lib. 8.

71

anno MCCCLI, Tigurini societatis fœdere coniuncti sunt: anno sequenti Tugienses, Bernates, ac Biennenses. Post cladem Sembachiam nobilitate Heluetiorum a plebeis fusa ac prostrata, quod factum memorant anno MCCCCLXXXI, Solodorenses & Glarenses vna cum superioribus, qui fœdera renouabant, in amicitiam venerunt. Basilea tandem accessit anno MDI, vna cum Schafusianis; quos proxime secuti sunt Abbaticellani ac Friburgenses anno MDXIII. Ad hæc Heluetiorum oppida accessit cœnobiarcha Sangallus. tum Mylusiani & Rotuillenses sub annum circiter MDXV. postremo Valesii anno MDXXVII: quo anno Geneuates, qui sese in libertatem vindicarant, Bernatibus fœdere coniuncti sunt: quorum omnium societates ac fœdera ad me delata sunt concessu Cruciani Francorum apud Heluetios legati. Ex quibus intelligitur viginti Respublicas finibus & imperio diuisas, æquo fœdere in societatem & amicitiam conuenisse; legibus tamen & conditionibus diuersis. Bernates enim Vranorum, Suitensium, & Vnderualdensium opes & auxilia aduocare possunt; vt Tigurini ac Bernates seipsos vicissim euocant. & ab Lucernatibus euocantur quinque priores; ex quibus Suitenses, Vrani, & Vnderualdenses, omnium consequentium auxiliis & opibus, si bello lacessiti fuerint, adiuC uantur; variis tamen ex causis. Omnium autem Heluetiorum conuentus seorsum a Rhætis, Geneuatibus & Valesiis coguntur singulis annis; & quæ a legatis ciuitatum maxima parte decreta sunt, omnes tenent. Habent autem singuli iura maiestatis, suos inquam magistratus, ærarium, agrum suis finibus diuisum, stemmata, tessaram, nomen, numismata, sigillum, iurisdictionem, leges, mores, & instituta a se inuicem diuisa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum propagati sint, id proprium est eius ciuitatis, cuius auspiciis parta est victoria: vt quidem iudicauit Franciscus I, rex Francorum, arbiter ab Heluetiis acceptus. Nam Bernates ex quo in libertatem seipsos vindicarunt, quadraginta circiter

oppida

oppida imperio domestico adiecerunt, quib. imperant exercitus, tributa, leges: in quæ tamen cæteri nullum ius habent. quinetiam Basilienses, cum anno MDLX. quinquaginta aureorum millia regi Francorum mutuo dedissent, fideiussores acceperunt Solodurenses. Quoniam autem præfecturas nouem communib. omnium auxiliis in deditionem acceperunt, singulæ ciuitates vicissim prætorem mittere consueuerunt ad ius dicendū; vt sua cuiq; Heluetiæ ciuitati iura & obsequia tribuantur. Badense etiam oppidum, vbi conuentus annui coguntur, commune est octo ciuitatū, quæ post victoriam Sembachiam simul coaluerunt. Satis etiam omnibus persuasum est, opinor, non vnam omnium esse religionem: nec dubium quin armis ac ferro iampridē decernere concupierint. id quod pontifex Romanus per legatos efficere sæpe conatus est; & confecta res esset, nisi C sapientissimis Regum nostrorum cōsiliis reuocarentur; tum propter mutuam erga socios necessitudinem, tum etiam quod ab eorum salute ac tranquillitate securitas Francorum quodammodo pendere videatur. Ac certe vna omniū Respublica plerisq; videri possit, propterea quod decreta in comitiis communibus communi consensione probata, omnes tenent: vt quidem satis intellectum est ex eo, quod a septem ciuitatum legatis decretum est anno MDLIIII. quo tempore, cum prætores earum ciuitatum quæ antiquam religionem acerrime tuentur, communes præfecturas iureiurādo adigerent, ne religionum ritus veteres innouarent: qua religionis specie, communes subditi carceribus ac suppliciorum metu a Romanæ religionis prætoribus catholicis vrgebantur, nisi ciuitates nouæ religionis interceſſissent: & quidem res ad vim & arma prolapsura videbatur, nisi legati Francorum dissidia composuissent, ea lege vt acta iurisiurandi a communibus subditis extorta rescinderentur; & vt communes subditi nouā religionem contra fœdus susceptam eiurare cogerentur, si maxima pars ciuitatum Heluetiarum ita decreuisset. Ad hanc pacis

actionem magnum attulerunt adiumentum Glarenſes & Abbaticellani communes ſocii; qui vtramq; religionem ſuſcipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars ſociarum ciuitatum decreuerit, ſingulos teneat. At ne ſocietatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere ſociis licet, niſi conſpirante omnium conſenſu. Cum enim ciuitates Heluetiorum quæ nouam religionem probarunt, ſocietatem cum Philippo Heſſorum principe, & cum ciuitate Argentina coiſſent, ab ea ſociis expoſtulantibus diſcedere coacti ſunt. Et qui Romanam religionem colunt, ſocietatem cum Auſtriacis contractam deſerere coacti ſunt. Ac tametſi cum Pio IIII. pontifice maximo, fœdus religionis tuendæ cauſa percuſſiſſent; id tamen, quantumuis a pontificibus præmiis propoſitis pellicerentur, renouare noluerunt. Cum autem ageretur de fœderibus cum Franciſco I. rege Francorum, ſanciendis, diutiſſime interceſſerunt ciuitates Heluetiorũ quæ noua religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglii theologi acerrimis concionibus perſuaſi; qui peregrinis principibus militare nefas eſſe contendebat; ac tantum profecit, vt ſui non aliter quam amicitiæ cauſa ſocietatem cum rege noſtro coirent. Renouatis autem cum Henrico II. fœderibus, Baſilienſes & Schafuſſani cum ciuitatibus catholicis nõ tantum ad amicitiam, ſed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis ſeſe adiunxerunt. Tigurini tamen ac Bernates, ſuos, indicta capitali pœna, regi Francorũ mereri vetuerunt, anno MDLIIII. At ciuitas Vnderualdenſium, Cardinale Tridentino exercitum conſcribente, ſubditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorum propoſita pœna ſi quis alteri quam regi Francorum militaret. Quæ certiſſima ſunt argumenta, tot eſſe apud Heluetios Reſpublicas, quot ciuitates. Ita quoque tres Rhætorum ciuitates[a], quæ quinquaginta collegiis conſtant, diuiſa ſeorſum imperia moderantur. quoties autem conuentus habent, maxima Rhætorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere conſueuit:

[a] vulgo Griſones appellant.

C ſueuit: ſecunda, XXIIII, minima, XIIII; iis conditionibus, vt ea quæ pars legatorum maxima decreuerit de rebus ad vniuerſitatem & communes ſocios pertinentibus, ſingulos teneat. Interdum etiam plebs vniuerſa cogitur ad ea, quæ in republica grauiſſima ſunt, diiudicãda. Falluntigitur qui vnã ex tribus ciuitatib. Rempublicam conflari putant. Nam communes conuentus, ager communis, hoſtes & amici cõmunes, rempublicam nõ efficiunt eandem; non etiamſi ærarium omnium idem ſit; ſed ſumma imperandi prohibendiq; poteſtas, qua quęq; ciuitas ſuos coercere poteſt, vt ſuo loco diſſeretur. neq; enim ſi plures patresfamilias bonorum omnium ſocietatem coeant, propterea vnã familiam efficere poſſunt. Idem iudicandum nobis relinquitur de ſociis Italię ciuitatibus, quæ æquo fœdere in Romanorum ſocietatem venerant, vt eoſdem haberent hoſtes & amicos: ſingulæ tamen ciuitates ſuæ maieſtatis iura tuebãtur: vt Amphictionum quoque ciuitates ſeptem percuſſis fœderibus, cæteras fere Græcorum ciuitates in ſocietatem pertraxerunt: & cum ſingulis annis conuentus [a] haberent, legati omnium fere ciuitatum eo conueniebant, vt de rebus rationibus inter ipſos cõmunibus decerneretur, ab iis quos ipſi *Myrios* appellabant [b]. Ab his Lacedæmonii quinquaginta auri talenta Thebanis, quibus Cadmeam eripuerant contra fœdus, pendere damnati ſunt: & quia Amphictionum decreta contemſerant, duplicata eſt mulcta. Phocenſes quoque, cum ſacrum Delphorum ærarium diripuiſſent, id reſtituere Amphictionum decreto iuſſi fuerunt: ſed quia decreto non paruerant, agrum Phocenſium Apollini Delphico iudices ſacrum pnuntiarunt. Inde Philippo regi Macedoniæ libido inceſſit vt Phocenſibus bellũ Sacrum indiceret, & eorum oppida popularetur. Hic videri poſſit vniuerſa Græcia vna & eadẽ reſpublica; quæ tamen totidem pene reſpublicas habuit quot vrbes; quæ Amphictionum decretis nõ aliter obligari potuere, quã ex pacto cõuento, perinde vt in arbitros cõpromitti ſolet. at neq; Lacedæmonii

[a] Pauſan. in Eliacis. Strabo lib 4.

[b] Pauſan. in Achaicis & Diodorus lib. 16.

74

neque Phocenſes Amphictionum arbitria receperant; neq; ad id inuiti iure cogi poterant: itaque Amphictionum aduerſus Lacedæmonios & Phocenſes edicta, templo Delphorum propoſita, cõcerpſerunt ac laceratunt. Et cum Lacedæmonii Phocenſibus opem præbuiſſent, ab Amphictionum conuentu ac fœdere excluſi ſunt. Ex quo apparet Lacedæmonios prius Amphictionum fœderibus ac ſocietate exceptos fuiſſe. at quoties inter ſe ſocii diſcrepant, ad communes ſocios arbitrium defertur, etiamſi hoc fœdere comprehenſum nõ ſit. Eoſdem fere conuentus maiores noſtros ex vniuerſa Gallia conuocare conſueuiſſe, idque a Vercingentorige Gallorum imperatore factum fuiſſe, ſcribit Cæſar [a]. Ac tametſi Hedui, Carnutes, Gergobia Atuernorum, Bellocaſſi, haberent optimatum imperia, & quidem a ſe inuicem diuiſa; ac Bituriges in Heduorum, Auarici in Biturigum fide ac ditione eſſent; nihilominus principum ac ciuitatum inter ipſas diſſidia, Druidarum decretis ac iudiciis dirimebantur. Ac ſi quis rebus iudicatis parere recuſaret, vt ſacris publicis, aqua, igni, hominum commercio, execrandum in modum interdicebatur. Diuiſa tamen imperia fuere, ac certi cuiq; ciuitati fines, & ſua cuique maieſtas. Quod ſi fœderatæ ciuitates in vnius principis aut plurium optimatum fidem veniant, vna & eadẽ reſpublica cenſetur; quod non facile iudicari poteſt. Nam Achæorum ſocietas, tribus initio ciuitatibus conſtabat, quæ æquo fœdere iungebantur: & cum eoſdem hoſtes, eoſdem etiã amicos haberent, ſalua tamen erat initio ciuitatis cuiuſq; maieſtas: cum autem aſſiduis bellis infeſtarentur, ac ſæpiſſime conuentus habere cogerentur, legatorum conuentus tandem perfecit vt in vnam optimatum Rempublicam coirent, ac paulatim Achaiæ totiuſq; Peloponneſi ciuitates omnes in ſocietatis fœdus pertraherentur: quæ ſocietas ab Achæis nomẽ accepit, vt Suitenſium, quos *Heluetios* veteres appellabant, ab exiguo Suitenſium pago famam traxit; propterea quod primi, cæſo præſide, ab imperio Germanico defeciſſent.

[a] lib. 6.

Et

Et quemadmodum Achæi *Tyrannorum magistri* dicebantur; id quoque nomen summa cum sua laude adepti sunt Suitenses. Quinetiã Italiæ populi post cladem Pythagoreorum, qui populares status ad paucorum imperia detulerãt, turbatis rebus, ad Achęorũ opes[a] & fidem confugerunt. Vt autẽ ex omnibus ciuitatibus eadem respublica conflaretur, auctor fuit Aratus[b]; qui obtinuit vt in singulos annos vnus Achæorum prætor crearetur, penes quem belli gerendi esset imperium. Is Achæorũ princeps erat, id est omniũ primus, qui comitia cogebat. Et cum antea legatos singulæ ciuitates cum mandatis ad conuentus Achæorũ mitterent, vt ab Heluetiis fieri solet, Aratus perfecit vt legatorũ cœtus decẽ Demiurgos crearet, quibus decernendi summa potestas esset, cæteris vero legatis consulendi tantum ac deliberandi. Hæc duo capita vnius Reipublicæ optimatum constituendæ præcipua fuere: in quam paulatim tyrannorum ac populares status concessere, partim sponte, partim vi & armis coacti. Hostium vero spolia non singularum ciuitatum sed omnium fiebant. Ad extremum, tanta fœderatorum conspiratio fuit ac tantus cõsensus, vt iisdem imperiis, iisdem legibus, eadem religione, eadem lingua, sermone, iisdem iudiciis, eadem disciplina, iisdem moribus, iisdem numis, iisdem mensuris, iisdem ponderibus vterentur[c]; nec tam singuli sibi, quam omnes omnium similes essent. Quinetiam Macedoniæ reges, Philippus inquam vterque, Antigonus, Demetrius, in fœdus Achæorum venerunt, ac prætores Achæorũ creati sunt, salua tamen in suos imperii maiestate. At cum Romani compertum haberent Græciã inuictam fore, quamdiu staret societas Achæorum, Gallo proconsuli in mandatis dederunt, vt modis omnibus societatem illam dirimeret; neque id frustra tentatum. Nam pleræque ciuitates querebantur fœderis æqui specie imperium sibi ademtum fuisse. Inde Gallus accepta occasione, ciuitates defectionem meditantes, Romanorum propositis opibus acrius inflammauit. Quod cum Aratus intelle-

[a] Polybius lib. 1. Plutarch. in Arato.
[b] Pausanias in Achaicis. Strabo lib. 6. Polyb. lib. 3. Liuius lib. 32.
Achæorum societas.
[c] Polybius lib. 3.

xisset, rogationem tulit ad conuentus, vt quæstione decreta coercerentur, qui ab Achæorum societate deficerent: tunc pleræq; ciuitates aduersus Achæos rebellarunt, & cum Romanis fœdus percusserunt. Sed cum Achæis inuicta Romanorum potentia videretur, cum illis pro sua libertate amicitiam inierunt; ea lege tamen C vt deinceps Lacedæmonii, quos ab Achæorum imperio Romani quodammodo distraxerant, in Achæorum fide ac ditione essent, nisi de capite ac fortunis omnibus Lacedæmonii ciuis ageretur [a]: quod a Romanis callidissimo commento factum est, vt esset perpetua Lacedæmonios inter & Achæos materia dissidiorum ac ciuilium bellorum: nam si omnino Lacedæmonii in Achæorum potestate fuissent, eorum opibus societatem valde auxissent; si liberos omnino Lacedæmonios Romani esse paterentur, metuendum erat ne priscam virtutem cum sua Republica recuperarent. Iisdem artibus Romani Ætolorũ ciuitates a se inuicem disiunxerunt [b], cum ex tribus vna Respublica coaluisset, quæ conuentus annuos cogebat, senatum creabat, cui vnus imperator præerat. Nam quo pauciores sunt ciuitates, eo facilius ex omnibus vna respublica conflatur. Difficilius enim tres & viginti Lyciæ vrbes vnam ex optimatibus Rempublicam constituerunt, a quibus *Lyciarchos* imperator annuus creabatur. Illud tamen proprium fuit eius reipublicæ, quod maximarum Vrbium legati triplex suffragium habuere in comitiis; mediocrium duplex, minimarum vero vnicum, vt est apud Strabonem. At vrbes tredecim Ionicæ, duodecim Hetruriæ, septem & quadraginta Latinæ, arctissimam quidem societatem inierant, ac sæpius, non tamẽ semper, imperatorem, nec nisi belli gerendi causa creare, & conuentus annuos habere solebant, saluo cuique ciuitati iure maiestatis, vt apud Heluetios. Roma ipsa Latinorum fœdere comprehensa fuit; ac Seruius ipse Tullius, deinde Tarquinius Superbus reges Romanorũ, a Latinis imperatores creati sunt [c]; nihil tamen de regum maiestate, aut ciuitatum 67

imperio

a Pausan. lib. 7.

b Liuius lib. 31. *Ætolorum societas.*

Lyciorum societas.

Ionica societas. Hetrusca societas. Latina societas.

c Dionys. Halicarn. lib. 4.

imperio detrahebatur, quominus Respublicas arbitrio suo moderarentur. In quo plerique falli possunt, si eiusmodi ciuitatum consociationem, Achæorum & Ætolorum Reipublicæ consimilem esse arbitrantur. Sed his nulla Reipublicæ forma, earum quas nouimus, æquari potest, præterquam Germanorum, quam a monarchia penitus alienam, & optimatum Rempublicam esse, suo loco planum faciemus. Hoc tamen omnium sociarum ciuitatum commune est, quod imperatorem, cum bellum aduersus hostes geritur, vel in singulos annos, vel perpetuum facere consueuerunt. Et quemadmodum Achæorum respublica Macedoniæ reges sibi duces creauerunt; ita quoque Latini Romanorum reges; Ætoli Attalum regem[a]; Germani peregrinos principes acciuerunt, Guilielmum Batauorum regulum, Henricum Lussemburgum, Alphonsum x. & Carolum v. Castiliæ Reges; qui tametsi vitæ ius ac necis in suos haberẽt, alienis tamen imperiis tenebãtur: nam qui belli prætor aut imperator creatur in aliena ciuitate, statum Reipublicę alienæ non mutat. Philippus enim Valesius rex Francorum legionum ecclesiasticarum imperator factus est, vt videmus in eo fœdere quod dictum[b] est inter Philippum Valesium, & Henricum Palatinum Comitem, qui post Imperator est a Germanis electus. Nec ita pridem Adolphus Friderici Danorum regis auunculus Balticarum vrbium imperator a ciuitatibus dictus est. At etiam Veneti, quoties bellum gesturi sunt, quemuis potius peregrinum ducem accersere, quam ciuem consueuerunt. Germanorum vero Imperatores altius quiddã spirant quam ii quos antea diximus; nec se belli tantum duces ac prætores, sed etiam monarchas esse contendunt; quod an verum sit, suo loco: certe Ferdinandus Imperator Caroli frater, per legatos vetuit Grombachũ & coniuratos, qui ab imperiali curia proscripti erãt, hospitio ab Heluetiis excipi; quod cum imperare magis quã rogare videretur, Heluetii liberi populi aliquantum commoti sunt. Antea quoque Morletus Musæus regis

[a] Liuius lib. 27.

[b] anno 1333.

C

Francorum apud Heluetios legatus, regem admonuit, Mediolanensem præfidem vetuisse cardinalem Sedunensem sui iuris principem ac Heluetiorum socium, quo minus cum Francis fœdus iniret; interdictum tamen illud irrisit cardinalis, & in Regis nostri societatem venit; a quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit. Non dubito ego quin Germani principes Heluetios, si possint, sub imperiũ reuocare conentur. Hinc illa in omnibus fœderibus Heluetiorum, quæ cum exteris principibus feriuntur, imperii Germanici exceptio, quæ semper tacita quadã ratione ineſſe dicitur, nisi diserte & expressa clausula reiiciantur. Quod vt fieret aduersus Imperatorem in eo fœdere quod Heluetii cum Francisco rege cõtraxerunt, anno MDXXI. curauit Guisca regis legatus, idque habuit in mandatis. Nam ætate superiore Sigismundus Imperator Heluetios ad arma capienda aduersus Fridericum Austriacum, contra fœdera Austriacæ gentis, cum diceret hoc ab Heluetiis imperii Germanici maiestati deberi: in omnibus autem fœderibus maiestatem superioris tacite semper excipi; id quod verum est, quantum ad iura maiestatis attinet: non tamen Heluetios opinor imperio Germanico propterea teneri, sed Germanorum maiestatem superiorem confiteri; atque adeo Imperatorem ipsum, qui est in imperii Germanici fide ac ditione. Nam in fœdere octo ciuitatum Heluetiarum, Tigurini, Bernates, Suitenses, Vnderualdi, quod antea imperii Germanici partem fecissent, exceperunt imperii Germanici maiestatem, ne Germanis fraudi esset, quod fœdus sancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lucernates, Vrani, Glarenses, per legatos ad Ferdinandum, quum Augustę conuentus haberet, petierunt vt sibi priuilegiorum libertate vti frui liceret. Ac iam pridem antiquo fœdere, quod cum imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum est, cauetur ne cum exteris principibus societatem Heluetiis inire liceat, vt bellum intra fines imperii Germanici geratur. Nam propterea Carolus v. Imperator [a] questus est per literas ad Hel- 77

[a] anno 1553.

ad Heluetios scriptas, antiqua fœdera cum Germanis percussa violari ab exercitu Heluetiorum; qui non dubitarat coniunctis copiis cum rege nostro, Germanorum agris vastitatem inferre. Nec multo post ab Heluetiis petiit, vt pœnas sumerent de exercitu, qui in Austriacos agros inuasisset, contra fœdus quod inter Austriæ principes & Heluetios ictũ est, anno MCCCCLXVII. ac renouatum anno MDI. quo fœdere Romanus pontifex, imperium Germanicum, ac domus Austria excipiuntur, pensionis lege dicta, qua singulis Heluetiorum ciuitatibus ducenti floreni in singulos annos darentur.

C Ac rursus anno MDLIIII.[a] renouatũ fœdus est. Nam fœdus Francorum cum Heluetiis contractum est ad tuendos sociorum fines, non ad exteros inuadendos: quæ ratio facit quominus Heluetii fines Germanorum & Austriæ gentis inuadere velint; non quia imperii legibus teneantur, quod sanctius cautum est in fœderibus Francorum & Heluetiorum renouandis, anno MDXLIX. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis subditi sunt, nec lingua Germanica vtuntur. Ac sæpissime Carolus v. Imperator ab Heluetiis petiit, vt ager Mediolanensis vna cum regno Neapoleos ac Siciliæ, fœderibus Austriacis exciperentur; quod plane recusarunt Heluetii anno MDLV. Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhætorum ciuitatibus ab imperio Germanorum auulsis, quæ nec imperii, nec Imperatoris edictis se teneri satis declarauerunt; cum ne principem quidem Germanum, qui ab Imperatore pontifex Rhætorum erat designatus, ferre voluerint: sed cum inter se tres ciuitates Rhætorum de pontificis creatione dissiderent, Heluetii dissidiorum, quæ inter ciuitates suboriuntur, ex fœdere arbitros sese ferentes, pontificem eum esse iusserunt, qui erat a collegio sacerdotum cooptatus; & in posterum pontifices esse decreuit eos, quibus Cadorum tribus suffragaretur. Et quoniam de iure fetiali, deque fœderibus disputatio est, dubitari possit an subditos liceat fœdera secum ipsis & cum exteris iungere, sine sui

[a] Iulii 20.

principis venia. Principes quidem modis omnibus prouidere solent ne id fiat, maxime vero cum exteris. Nam Rex Hispanorum subditis omnibus interdixit. Et cum Ludouicus Dux Aureliorum, is qui Lutetiæ cæsus est, multorum calumniis premeretur, nihil grauius cęsi manibus obiectum est, quam quod fœdus cum Henrico 78
Duce Lancastrio clam percussisset. Principes tamen Germani hoc sibi licere putant, & secum, & cum exteris principibus suæ salutis causa societatem coire, modo id sine imperii Germanici fraude fiat. Nam quę fœdera aliter contrahuntur, nullius sunt momenti. Cum autem imperium excipiatur, non propterea excipitur Imperator; vt sæpe quidem, sed nunquam apertius intellectum est, quam in fœdere, quod Germani principes cũ Henrico II. rege Francorũ, Chamborti, pro imperii Germanici libertate tuenda percusserũt aduersus Carolum v. Imperatorem anno MDLII. quo fœdere Henricum regem superiorem agnouerunt, eiusque maiestatem comiter obseruare spospondерunt, ac belli gerendi ducem communibus suffragiis creauerunt. Rex autem Suecorum & Gothorum vna cum Marchione Assembergo, Ducibus Brunsuicho, & Cliuiensi, principe Aurasio, & Comite Acutimontano, ac plerisque Germanorum ciuitatibus fœdus suæ salutis ac dignitatis tuendæ causa inierunt, anno MDLIX. quo anno rex Daniæ, Dux Saxoniæ, Landgrauius Hassiæ, Duces Bauariæ, & Holsatiæ, pontifex Virciburgensis, & Bambergensis, Nuremberga, Lubeca, ac pleræque item Germanorum ciuitates populiq; cum Sigismundo Augusto rege Poloniæ contraxerunt. Quinetiam Carolus ipse Imperator societatem cum Duce Bauariæ ac principib. catholicis iniuit, vt Ferdinandum fratrem Romanorum regem designaret. Paulo post etiam Franconica societas contracta est cum Austria gente, Duce Bauariæ, tribus C.
Franconiæ pontificibus, Salisburgensi Archiepiscopo, ac ciuitate Nurembergensi & Augustana. At etiam Ferdinandus catholicę religionis ergo amicitię fœdus percussit

cussit cum Archiepiscopo Salisburgensi. Antea quidem & in annos quadraginta societas, quę Sueuica dicebatur, contracta fuerat a ciuitatibus Germaniæ superioris, in qua nihil præter imperium Germanicum exceperunt: nec multo post Vandalorum ciuitates imperiales, Lubeca inquam, Hamburgum, Vimara, Rostoca, Brema, Sueda societatem simul coierunt, ac belli gerendi causa ducem Holsatium crearunt: in omnibus tamen fœderibus excepta semper est imperii Germanici maiestas. Sed Daniæ nobilitas fœdus pro sua libertate cum Sigismundo rege Poloniæ, ac ciuitate Lubeca aduersus ipsum Daniæ regem percussit; quo maiestatis crimine haud scio an grauius vllum cogitari possit, si Daniæ rex summam in suos potestatem haberet, ac decus regiæ maiestatis tueretur; qua de re suus erit, ac de toto iure fetiali disputandi locus: prius tamen de iure maiestatis differendum videtur.

VIII. De iure maiestatis.

MAIESTAS *est summa in ciues ac subditos legibusque soluta potestas*, quam Græci ἀκραν ἐξουσίαν, interdum κυριαν ἀρχὴν, κύριον πολίτευμα, Itali *segnoriam*, Hebræi הרבר טבט id est *maius imperium* appellant: *est* enim maiestas, inquit Festus, *a magnitudine dicta*. Principio definienda fuit maiestas, quam nec philosophorum nec Iurisconsultorum quisquam definiit: quum tamen nihil ad Reipublicæ naturam intelligendum maius, aut maius necessarium esse videatur. Et quoniã superius Rempublicã definiuimus rectam plurium familiarum ac rerum inter ipsas communium cum summa perpetuaque potestate, gubernationem: explicandum est quid veniat summę ac perpetuę potestatis appellatione. Perpetuam diximus esse oportere, quia fieri potest vt vni pluribusve summa in ciues potestas, nec tamen perpetua tribuatur, sed ad breue tempus, cuius decursu summa potestate abdicant. Non igitur summi principes dici possunt, sed potius summæ potestatis ac imperii custodes tãdiu sunt,

Reipublica fundamentum.

79

quoad summus princeps populusve depositum imperium reposcat, cuius ipsi sunt verissimi possessores ac domini, non aliter quam qui res suas commodato vel pignori dederunt [a]; aut suam iurisdictionem imperiumve alteri fruendum, siue ad certum tempus, siue precario permiserunt, suæ potestatis iurisdictionisque arbitri ac possessores esse non desinunt [b]. Sic Iurisconsultus [c] præfectum Augusti exacto magistratu depositum imperium reddere dixit. Nec interest vtrum minor maiorve potestas tribuatur; alioqui si summa potestas legato principis precario concessa Maiestas diceretur, ea potestate vti suo iure posset, aduersus ipsum principem, cui nihil præter inane principis nomẽ relinqueretur: quin etiam seruus domino imperaret; quo nihil absurdius cogitari potest; cum in omni imperio, magistratibus aut priuatis cõcesso, principis persona semper excipiatur [d]; vt quantumcunque sit imperium, quod alteri tribuitur, C minus [e] tamen sit eo, quod iure maiestatis sibi reseruauit: nec vnquam spoliatus summa potestate censetur, quin earum rerum quas magistratib⁹ curatoribusue attribuit cognitionem suscipere [f], siue anticipatione, siue concursu, siue euocatione, omnemque potestatem magistratibus concessam, eripere [g] suo iure possit. Ex quib⁹ efficitur nec Dictatorem Romanorum, nec Hartmosten Lacedæmoniorum, nec Æsymnetem Thessalorum, nec Archonta Melitensium, nec Baliam Florentinorum, cum populari potestate vterentur; nec eos qui a nostris hominibus *Regentes regni* appellantur, nec vllos omnino magistratus curatoresve, quibus summa potestas est, non tamen perpetua concessu principis populive tributa, iura maiestatis habere: ac ne illos quidem antiquos dictatores summum ius habuisse, tametsi OPTIMA LEGE dicebantur; a quibus prouocari [h] non poterat, & quorum creatione magistratus omnes abdicabant: quousque rogatione Iunia sacrata Tribuni plebis popularis libertatis custodes, facti sunt, qui dictato, re creato, liberum ius intercessionis habuerunt: vt si

prouoca-

[a] l. qui pignori. de vsucap. l. quod meo. de acquir. possess.

[b] l. more de Iurisdict. l. & quia eod.

[c] l. 1. de offi. præfect. Augustalis.

[d] l. vlt. qui satisdare cogit. de por. regia. 9. 17.

[e] cap. dudũ. de præbendis. lib. 6.

[f] l. Iudicium soluitur. de Iudic. l. folet. de Iurisdic.

[g] Alexand. in l. vlt. de iurisdict. Panor. in cap. pastoralis. de offic. ord. Innocent. & Felin. in cap. cum ecclesiarum. eod.

[h] Festus in verbo Optimalege. Plutar. in quæstion. Rom.

prouocaretur a dictatore, Tribuni cogerent plebem, apud quam de prouocatione certabatur. Nam dictator Papirius Fabium Max. I, ac Fabius Max. II Minucium equitum magistros, quod contra mandatum dictatorum dimicassent, capitis damnarunt: qui tamen ex prouocatione, populi iudicio liberati sunt: sic enim Liui[a]; *Tum pater Fabii, Tribunos*, inquit, *appello, & prouoco ad populum, qui plus quam tua dictatura potest, cui rex Tullus Hostilius cessit.* Quibus verbis planum fit dictatorem, neque principem, neque summum fuisse magistratum, vt plerique putarunt; sed curatorem, quem nostri *cõmissarium* vocant: nec aliud illi tributum fuisse, præter curationem belli gerendi, aut seditionis sedandæ, aut Reipub. constituendæ, aut magistratuum creandorum, aut claui figendi. Maiestas vero nec maiore potestate, nec legibus vllis, nec tempore definitur. At ne decemuiri quidem legum ferendarum, tametsi summam ac legib[b] solutam potestatem haberent, & magistratus omnes creatione decemuirorum abdicassent, ius maiestatis habuere, cum eorum imperium legibus duodecim tabularum ad populum promulgatis finẽ acciperet: id quod curationum omnium commune est: nam Cincinnatus dictator creatus belli gerendi causa, cum intra dies quindecim hostium copias fregisset, ac bellum confecisset, dictatura statim abdicauit; Seruilius Priscus intra diẽ octauum; Mamercus eodem ipso die, quo dictator dictus est. Dicebatur autem dictator non a senatu populove, nec item a magistratibus, aut rogatione ad populum, aut vllis legibus, quæ ad magistratuum creationem semper necessariæ fuerunt, sed ab Interrege, qui modo patricio sanguine ortus esset: neque enim satis erat nobilem esse senatorem, qui dictatorem diceret[b]. Quod si quis obiiciat Sullam in annos LXXX. dictatorem lege Valeria dictum esse; reponam illud Ciceronis[c], neq; dictaturam, neque legem, sed crudelissimam tyrannidem fuisse; qua tamen quarto post anno; quam dictator factus est abdicauit, cum scilicet bellorum ciuilium flam-

[a] lib. 7.

[b] Nouus qui primus honorem in republica adeptus erat; nobilis noui hominis filius, patricius qui a patribus & conscriptis a Romulo stirpem ducebat.

[c] In lib. 1. de legibus.

mas ciuium sanguine restinxisset, salua Tribunorum plebis intercessione. Ac tametsi quadragesimo post anno Cæsar perpetuam dictaturam cum libertate plebis inuasisset, intercessionem tamen Tribunis plebis reliquit: sed cum antea Pompeii singulari consulatu dictaturæ nomen de republica sublatum esset, & contra legem Pompeiam Cæsar dictatorem se lege Seruia creari curasset, coniuratione principum cæsus est in medio senatu. Sed demus vni pluribusve summam ac legibus solutam potestatem extra intercessionem, aut prouocationem a populo dari; num maiestatis ius habere dicemus? nam is maiestatem habet, qui post Deum immortalem, seipso maiorem videt neminem. Sic tamen statuo, non inesse in illis maiestatem, sed in populo a quo potestatem precariam habent, vel ad certum tempus, cuius temporis decursu, imperium deponere tenentur; nec populus sua se potestate exuere cẽsetur, etiamsi summum ac legibus solutum imperium vni pluribusve tribuat, idq; ad certum tempus, non precario; & vtroque modo, qui summum illud imperium habuit, rerum a se gestarum principi populove rationẽ reddere tenetur: princeps vero, populusve, in quibus maiestas inest, rationem rerum gestarum nemini, præterquam immortali Deo reddere coguntur. Quid igitur, si summum illud imperium in annos decem vni pluribusve concedatur? vt olim apud Athenienses Archon vnus, quem etiam Iudicem appellabant, summæ in republica potestati præerat; non fuit tamen penes eum Reipublicæ maiestas, cum potius populi curator procuratorve esset, & rationem imperii gesti reddere teneretur. Quid si summa illa, quam dixi, potestas vni pluribusve ea lege in annum tributa fuerit, ne rationem rerum a se gestarum reddere cogatur? sic enim Cnidii in singulos annos sexaginta ciues, quos ipsi *Amymonas* vocabant, id est, omni exceptione ac reprehensione maiores. Non tamen fuit in illis imperii maiestas, cum depositum imperium anno vertente populo restituere tenerentur. Huncigitur magi-

stratum

ſtratum quidem ſummum, ac poteſtatem maximam appellare poſſumus; principem ſummum non poſſumus. nam alter dominus, alter ſubditus eſt; alter poſſeſſor[a] ac proprietarius imperii, alter nec imperii poſſeſſor, nec dominus dici poteſt, ſed cuſtos. Idem nobis iudicandum eſt de iis, quos Franci *Regentes regni* appellant, qui vel ob infantiam, vel furorem, vel abſentiam regis creari ſolēt, ſiue eorum nomine, manu, ac ſigillo, leges, edicta, reſcripta, iuſſa deniq; omnia ſanciantur (: vt quidem fiebat more maiorum, ante legem Caroli v. regis Francorum:) ſiue regia ſigilla nomenque regium legibus ac mandatis proponantur: nihil enim, aut parum admodum inter vtrumq; intereſt, cum quæ a procuratore gerantur, probante domino, ab ipſo domino geri videantur[b]. At rectores illi regii ac regni procuratores ſunt: ſic enim Theobaldus Bleſenſium Comes, is qui Bonus vſurpatur, ſeipſum regni procuratorē vocabat. Quare cū quid procuratorio nomine imperatur, extra Regis aut Domini appellationem, non procuratoris aut curatoris Reipublicæ, ſed regis ipſius eſt mandatum. Sic enim Senatus Mediolanenſis ac Neapolitanus abſente rege Hiſpanorum omnia cum ſumma poteſtate regio nomine iubet ac vetat: id enim Caroli v. Cęſaris conſtitutione cauetur his verbis concepta: *Senatus Mediolanenſis poteſtatem habeat conſtitutiones Principis confirmandi, infirmandi, tollendi, diſpenſandi contra ſtatuta, habilitationes, prærogationes, reſtitutiones faciendi*, &c. *A ſenatu ne pronocari poſſit*, &c. *& quicquid faciet, parem vim habeat vt ſi a principe factū ac decretū eſſet: non tamen poſſit delictorū veniā tribuere, aut literas ſalui conductus, reis criminum dare.* Hæc prope infinita poteſtas ſenatui Mediolanenſi ac Neapolitano lege data, nō tā regis Hiſpani maieſtatē, quā laborē, curas, ſolicitudinē minuere videtur; eiuſmodi tamē eſt quę facile reuocari poſſit. Quid ſi tāta poteſtas legato regis aut prēſidi quādiu vixerit a principe fruēda permittatur, num in eo maieſtatē ineſſe dicemus, cū ſumma ſit ac perpetua poteſtas tributa? alioqui ſi ppetuā interprete-

[a] l. more l. illicat. l. & quia de iurisd. omnium iudicum l. 1. de offic. eius cui mandat. eſt iurisd.

[b] l. certe §. 1. de precatio. cap mulieres. de ſentent. excommunicatorum.

mur poteſtatem quæ nullum ſit exitum habitura, nulla ſit, præterquam in populari & optimatum ſtatu, futura maieſtas, propterea quod immortalis eſt populus, niſi a ſtirpe ſimul deleatur; aut ſi perpetuum interpretemur de regibus & eorum ſtirpe futura, non eſſet maieſtas in illis regibus qui ſuffragiis populi creantur. Si magiſtratus eſt annuus, aut qui tempore definitum habet imperium, is quidem extra tempus, aut ſponte ſuperioris, aut per vim imperium retinet: ſi vi retinet imperium, tyrannis eſt; tametſi tyranni quoq; maieſtas eſt, vt qui violenter poſſeſſioni alienæ incumbit, tametſi contra legem id ſit, poſſeſſio tamen[a] eſt: quod ſi voluntate ſuperioris ſummum imperium in magiſtratu continuatur, non tamen propterea maieſtatem illi tribuemus, cum nihil habeat niſi precario; qui autem precario habet, nec dominus eſt, nec poſſeſſor. Quę enim tanta fuit vnquam vllius magiſtratus poſt principem, quanta fuit ſuperioribus annis Henrico II. Andium Duci poteſtas a Carolo IX. fratre tributa? fuit enim ſumma, & quidem perpetua, ſine vlla regalis poteſtatis exceptione; non tamen ſumma fuit, cum Legatus ſui principis diceretur: ſubiecta vulgari clauſula, QVOAD VIDEBITVR, quæ precarium imperium ſatis ſignificat. Legati vero poteſtas, æque ac magiſtratuum omnium, principe preſente penitus euaneſcit. Quid ſi populus alicui ſummã perpetuamque, quoad vixerit, poteſtatem dederit? ſubſiſto: nam ſi poteſtas illa legibus ſoluta ſine magiſtratus, aut legati, aut rectoris, curatorisve appellatione, nec precario data ſit, profecto iura eidem conceſſa fuiſſe confitendum erit: quia populus ſua ſe ſponte imperio ſpoliauit, vt alteri omnia iura maieſtatis ſine conditione donaret, perinde vt ſi quis pura donatione rei ſuæ dominium ac poſſeſſionem tradidiſſet: tunc enim perfecta donatio, conditiones nullas capit[b]. Ad hunc modũ de ſummo principe lex ab iuriſcõſulto Regia dicitur lata fuiſſe, cum populus EI ET IN EVM OMNEM POTESTATEM CONTVLIT. Sed ſi populus omne ſuum imperium

[a] l. 3. de acquir. poſſeſſ. ff.

[b] l. perfecta de donat. quæ ſub modo. C.

imperium cuiquam tribuat quoad vixerit, idq; cum magistratus, aut curatoris, aut legati appellatione; huic neque ius maiestatis, neque principis summi appellatio congruit, sed magistratus aut procuratoris. Et quemadmodum magistratus qui legato iurisdictionem ita mandauit, vt nihil omnino retinere aut agere videatur; non C tamen in legato imperandi prohibendique potestas, aut legis actio ineſt, sed in ipso [a] magistratu. quod si præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratum habeat qui mandauit. neque tamen ratihabio magistratus in rebus grauioribus quæ ad iurisdictionem pertinent retrotrahitur, vt principis cuius summa est in Republica potestas. Nam quicquid a Carolo v. Delphinate Francorum regni curatore gestum est absente patre, qui captiuus in Angliam abductus erat, cum postliminio pater rediisset, ratum habuit legitimis ac solemnib⁹ actis. Siue igitur curationis in modum, siue iure magistratus aliena potestate quis vtatur, siue ad breue tempus, siue in perpetuum, is maiestatem non habet, etiamsi curatorio instrumento rectoris, aut legati appellatio non contineatur; non etiamsi patriæ moribus, aut institutis, aut lege, potestas illa defertur: vt apud Scotos antiqua lege [b], *regni curatio ad proximum quemque regis pupilli, aut qui minor esset annis viginti quinque, deferebatur, tis conditionibus, vt omnia regio nomine gererentur*; quæ lex olim abrogata fuit; ne periculum pupillo Regi crearetur a propinquis, affectantibus regnum; cuius causa, Cæsar sceleratum esse licere putabat. Cætera definitionis propositæ membra persequamur. Diximus, *potestatem legibus solutam congruere maiestati.* Nam populus summum perpetuumque imperium in ciues, ac vitæ necisque potestatem, legibus omnibus solutam, vni ex ciuibus tribuere potest, vt quemcunque volet imperii successorem designare possit: & quemadmodum *suæ quisq; rei moderator & arbiter*, pure donare potest, non alia quam liberalitatis subiecta causa; quæ quod ita confecta est, vt nullam postea [c] conditionem capiat,

[a] l. 3. de offic. Proconsul. l. 1. & quia C. l. solet. de iurisdict. l. etsi de offic eius qui mandata.

[b] Hector. Bo. et in histor. Scot.

Legibus soluta potestas.

[c] l. perfecta. de donat. quæ sub modo. C

vera propriaque acceptione, donatio appellatur[a]: cæteræ donationes quibus innexa est implexaque alia causa conditione, donationes non [b] sunt: sic quoque, summum imperium cõditione aliqua, vel lege datum, summum non est, nec legibus solutum; nisi lex aut conditio maiestati dicta diuinis aut naturæ legibus sit comprehensa, vt fit in Rege Tartarorum initiando: nam mortuo principe, populus vnum ex filiis optat, aut qui fratris filius sit, ac sublimem aureo soleo insidere iubet; deinde carmine solemni a maioribus accepto, pontifex, ad Regem oratione conuersa; *Nos*, inquit, *abs te petimus ac iubemus vt imperes.* Tum rex, *Quandoquidem*, inquit, *imperare me vultis, omnia mea iussa vos diligenter exsequi necesse est, & quemcumque occidi mandauero, hunc eodem momento necari; summamque rerum omnium potestatem arbitrio meo committi.* Ad hæc populus clara voce respondet; *Esto*, Rex iterum; *Mea vox*, inquit, *prosecure, progladio futura est*: ad hunc sermonem populus vniuersus applaudit. His ita gestis, de sublimi sede rex dimouetur, ac vilissimæ tabulæ superpositus humi constituitur; ad quem pontifex orationem conuertens; *Suspice cœlum*, inquit, *ac Deum præpotentem vniuersi atis regem agnosce: nam si iuste imperaueris, omnia ex animi tui sententia consequere; sin muneris officique tui obliuiscare, præceps ex alto ac sublimi loco deiectus, regali potestate ac bonis omnibus ita spoliabere, vt ne tabula quidem hæc, cui insidebas, tibi relinquatur.* Verbis ita conceptis, in sublime attollitur, & ab vniuerso populo Tartarorum rex renuntiatur. Hæc tanta potestas a populo regi tributa, ab omni conditione libera, & plane legibus soluta dici potest; quia nihil amplius habet, quam quod diuinis ac naturæ legibus imperatur, ac prohibetur. Interdum etiam consimilis ratio ac forma in regibus initiandis & consecrandis adhibetur, tametsi iure successionis potestatem adipiscantur. Nihil tamen abiectius memini, quam quod in Carinthiorum Duce initiando fieri solitum accepimus. Exstat adhuc non procul ab vrbe Viti in prato

[a] l. 1. de donat.

[b] l. 1. eod.

Tartarorũ regis renuntiatio.

Carinthiorum Ducis renũtiatio.

prato marmoreus lapis, quem conscendit rusticus homo, ad quem successorio iure delata potestas est. Sic medius inter bouem atrum, & equam macie tabescentem, constitutus, circumstante populo, Ducem nouum pastoris habitu vilissimo, vna cum principibus, ac purpuratis magistratibus venientem conspicatus [c] Sclauonica lingua sic alloquitur; *Quis hic incessu & comitatu tam superbo gloriatur?* hic populus; *Noster*, inquit, *princeps.* ad hæc rusticus; *An est*, inquit, *iudex? an de patriæ salute solicitus? an liberæ conditionis homo? an eo dignus honore? an religionis cultor? Est*, inquit populus, *ac deinceps erit:* tum rusticus leui colapho Ducis ore verberato, ab omnib. munerib. vacationem habet, postea princeps lapidem conscendit, & gladiũ manu vibrans, populo se intuenti, virum bonũ, ac iustum fore pollicetur; tum eo pastoris habitu sacra facit: sacris autem rite, ac more solemni peractis, speciem illam pastoris exuit; ac principis habitum induens, rursus lapidem conscendit, fidemque a vasallis accipit. Olim quidem Carinthię dux, *Imperatoris venator maximus* dicebatur; Carinthia vero, cum im-

84 perio Germaniæ [a] confusa, Venatoris maximi munus, & inaugurandi forma vetus obsoleuit: Carinthia vero, Stiria, Croatia, Cilia, Titolia, cum Austriaca ditione coniunctæ sunt. Quæ autem de regibus Aragonũ initiandis traduntur, iampridem exoleuerũt: sic autem accepimus fieri consueuisse: Prætor maximus Aragonũ, quem *Iustitiam magnam* appellãt, regem sic affatur: *Nos, qui nec virtute inferiores, & potestate superiores ipso sumus, regem te creamus; his cõditionibus legibusque, vt vnus aliquis plus habeat quã tu potestatis ac imperii.* In quo fallit is qui scribit *regem a populo creatum.* Nam Sanctius magnus Tarraconensi regno Mauros post annum septingentesimum, quam Hispaniã citeriorem inuaserant fugauit; ac deinceps eius posteri vtriusq; sexus, regnum illud successorio iure habuerunt. Quinetiã Petrus Belluga [b], qui de regno Tarraconensi accurate scripsit, *negat creandi regis populo ius competere, nisi regia gente penitus exstincta.* Illud item

[a] anno 1335.

Ratio initiandi regis Aragonum.

[b] In Speculo §. veniamus. titulo 14. num. 6.

nouum & plane absurdum, *vt populi conuentus rege superiores fuerint*; cum ipse Belluga[a] confiteatur, *nec conuocari populi conuentus, nec conuocatos iniussu regis abire posse.* Illud etiam absurdius, quod hæc oratio haberetur a prætore ad eum, qui iure successorio regnum adeptus erat, quique prætorem maximum creabat, & quoties liberet, abdicare iubebat. Nam Martinum Didatum prætorem maximum ab vxore Alphonsi Aragonum ac Siciliæ regis creatum, & ab eadem potestate exutum fuisse constat[b]. Ac tametsi prætor maximus lites & controuersias, quæ Principi cum populo intercedunt dirimere solet, vti fit in Anglia, vbi lites eiusmodi mox a curia maiore, quę ex pontificibus & patritiis cõflatur; mox etiam ab eo magistratu, quem ipsi *Iustitiam magnam* Anglici vocant, & pene ab omnibus Francorum iudicibus disceptantur; nihilominus tamen rex ipse comitiorum popularium vbique arbiter est ac censor, vt vel populi rogationes probare, vel repudiare possit; quod ipsum de Castulonum, deque Francorum regibus confirmant[c]: quos etiam *Potestatem absolutam*, sic enim loquuntur, habere tradunt. Quid autem sit absoluta, vel potius soluta lege potestas, nemo definiit. Nam si *legibus omnibus solutam* definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiatur, cum omnes teneat lex diuina, lex item naturæ; tum etiam lex omnium gentium communis, quæ a naturæ legibus ac diuinis diuisas habet rationes. Contra vero fieri potest, vt quis omnibus ciuitatis suæ legibus, ac magistratuum omnium imperiis solutus sit, qui iura maiestatis non habeat: vt Cn. Pompeius, qui lege Gabinia legibus solutus est[d], cum imperium ei extra ordinem datum esset in annos quinque, vt aduersus piratas bellum gereret. neque enim nouum est ciuem legibus a populo solui, cum id senatus interdum sine populi iussu faceret, vsque ad legem Corneliam[e] Tribunitiam, qua senatus Romanorum prohibetur quemquam lege soluere, nisi ducenti senatores affuissent. Nã lege XII. tab. ita cauebatur: PRIVILEGIA

[a] In d Speculo. c. 1. & extremo. ex §. post natale de clerico violatore pacis. in feudi. & in c. imperialem. de prohibita feudi alienat. & ex c. certum. 11. q. 3.

[b] Idem in Spec. tit. 26. §. Iesu.

[c] Petrus Belluga cap. extremo titulo 10. num. 10. & Oldradus consil. 69.

[d] Plutarch. in Pompeio.

[e] Asconius in Cornelianam

VILEGIA NISI COMITIIS[a] CENTVRIATIS NE IRROGANTO; QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. cui legi derogatum erat a senatu. Qui autem vna lege, pluribusve, aut omnibus solutus est, eorum tamen imperio qui iura maiestatis habent tenetur; etiamsi omnib. patriæ legibus in perpetuum solutus sit, vt Augustus: qui tametsi populi Romani princeps esset, id est, in Repub. omnium primus, populo tamen vniuerso, in quo Reipublicæ maiestas erat, inferiorem se simulans, rogationes ad populum sæpissime ferebat, cum populus leges iuberet, non Augustus: & in magistratibus creandis ciuium manus prehensabat, vt candidatos populo commendaret. *Eum* autem *qui iura maiestatis habeat, nullius imperio teneri oportet:* quod argute significans Tiberius, his verbis ad Senatum; *Non aliter*, inquit, *ratio constat, quam si nulli reddatur.* de iure maiestatis differebat: cuius est non modo singulis, sed etiam vniuersis leges dare, & latas abrogare: quod ab eo fieri non potest, qui alterius iussis ac imperiis teneatur. Idcirco lex ipsa[b] principem legibus soluit: *Legis* autem verbo, *imperium* quoque significatur eius, in quo Reipub. maiestas inest. Itaq; videmus in legibus ferendis, exceptionem legum omnium, quæ legi latæ contrariæ sint, abrogatoriam; aut si cum lata lege quadam ex parte pugnent, derogatoriam subiici[c], siue leges ab aliis retro principibus, siue ab eodem principe latæ fuerint. Id enim scitum est, non modo priuilegia, sed ne leges quidem, aut edicta, mortuo principe vim retinere suam, nisi consequentium principum auctoritate, vel consensione tacita sanciantur. Nam cum Bartolus[d] ad Carolum IIII. Germanorum Imperatorem legatus esset, vt Perusinæ ciuitatis priuilegia cõfirmarentur, obtinuit illud quidem, sed C ea conditione, vt tamdiu vim haberent, quoad reuocarentur a posteris Imperatoribus; quibus, etiam si clausula subiecta non fuisset, præiudicium nullum creari[e] potuisset. Quamobrem Michael Hospitalis, Frãcorum cancellarius, priuilegia vico sancti Mauri a Carolo IX.

85

[a] Cicero pro domo.

[b] l. Princeps. de legibus. l. sacratissimæ eod.

[c] l forma. de offic. præfecti Prætor. C. Bal. in l. cunctos populos. columna 1. de summa trinit. C. & in c. vit. de offic. Archi. Bald. in l. rescripta. de pretib. imperat. C. Alex. consil. 101. num 5.

[d] Bart. in constitut. ad reprimendum. verbo reges. nu 21. aftrẽsis consi 107. Oldrad. consil 108.

[e] Bal. in tit. de pace Constantiæ verbo. amplius Felin. in cap. 1. nu. 5. de probat. Afflic. in tit. quæ sunt regalia in procœmio. nu. 61. Carolus Ruinus cons. 91. lib. 1. nu. 11.

Rege conceſſa, ſigillo regio munire, obſtinato animo, etiam petente Regina, recuſauit; propterea quod perpetuam tributorum immunitatem continerent contra naturam priuilegiorũ, quæ perſonis tribuuntur, & conſequentium principum poteſtati præiudicare viderentur: neq; tamen, ſi in perpetuum conceſſa fuerint corporibus, aut collegiis, quæ ſempiterna ſunt, principis largientis vita diuturniora ſunt futura; quæ ſi a populo, vel optimatum Republica, corporibus aut vniuerſitati in perpetuum tribuantur, ſempiterna fore neceſſe eſt; aut certe quamdiu ciuitas illa popularis ſtabit. Nam cũ populi Romani maieſtas ad dominatum vnius, a quo priuilegia peti oporteret, delata videretur; Tiberius[a] Auguſti ſucceſſor indulta beneficia a defunctis principibus, non aliter vim habere voluit, quam ſi ſucceſſores rata haberent, cum antea principis beneficium, niſi ad tempus datum eſſet, perpetuum haberetur. Itaque Reges noſtri, beneficia corporibus & collegiis tributa, renouare conſueuerunt; atque adeo Curiarum omnium iuriſdictiones & imperia confirmare. Quod ſi Princeps nullis maiorum legibus obligatur, quonam modo ſuis obligaretur? nam *aliorum quidem imperium ſuſcipi, ſibi ipſi vero imperare*[b] *nemo poteſt. Nulla*, inquit Pomponius[c], *obligatio conſiſtere poteſt, quæ a voluntate promittentis ſtatum capit:* quæ certe ratio, non modo probabilis eſt, ſed etiam ad perſuadendum neceſſaria; ſcilicet 86
principem ſuis legib. ac iuſſis obligari nullo modo poſſe. Vt enim pontifices maximos ſibi ipſis manus[d] vincire poſſe negãt Pontificii iuris interpretes; ita nec ſummus quoq; princeps, imo nec magiſtratus, aut priuatus quiſquam edicere aut imperare ſibi poteſt. Hinc illa in fine legum omnium ac edictorum ſubiecta clauſula, QVIA SIC NOBIS PLACVIT. vt ab omnibus intelligatur, leges tametſi iuſtas, ab vnius iubentis voluntate pendere. Sed legibus diuinis ac naturalibus, principes omnes ac populi æque obligantur, quas qui perrumpere, aut infirmare tentabunt, diuinæ maieſtatis iudicia non effugient.

a Tranquill. in Tiberio.

b l. ille a quo. §. tempeſtiuũ ad Trebel. l. penult. de arbitr. cap. innotuit. de elect.

c l. a Titio §. nulla de verbo oblig. l. ſi quis in principio de legat. 8.

d c. mandaſti. 3. q. 4. licet Archidiaconus contra ſentiat, in c. 2. conſtit. lib. 6. ex cap. nemo. 11. q. 3. Io. And. in cap. 1. de rap. & in regul. cui licet de regul. lib. 6. c. dudũ de præbend. lib. 6.

effugient. Quod igitur summum in Republica imperium legibus solutum diximus, nihil ad diuinas, aut naturæ leges pertinet. Nam inter Pontifices, is qui iura maiestatis omnium optime norat, & qui fere omnium Imperatorum, ac Principum Christianorum potestatem sibi subiecerat [a], *summum imperium eius esse dixit, qui ordinario iuri* (id est, vt ego interpretor, *patrijs legibus*:) *derogare potest*. Num igitur princeps patrijs legibus, in quas iurauit, obligatur? Distinctione res opus habet. Si Princeps seipsum sibi iureiurãdo adegerit, obligatio iurisiurandi, propter ea quæ diximus, consistere non potest [b]: cum ne priuatos quidem teneat [c] iusiurãdum mutua inter ipsos obligatione cõtractum; si eiusmodi sunt pacta conuẽta, a quib. discedere lex ipsa patiatur; etiãsi pacta honestati consentanea sint. At si Princeps alteri Principi iureiurando leges a se, vel a maioribus latas non violaturum se promiserit, obligatus tenetur, si quid alterius Principis interest: si nihil est quod alterius Principis interfit, ne ipse quidẽ qui iurauit, obligatur. Ac tametsi Alexander Imolensis, omnib. fere cõmentariis, ac responsis statuit, *Pacta conuenta, quæ nullam vim habitura fuissent, sola vi iurisiurandi vim accipere* (: quæ sententia nulla vel ratione probabili, vel auctoritate confirmari [d] potest:) nihilominus tamen Principes suis edictis ac legibus, quas etiã iureiurando cõfirmauerint, teneri negauit [e]. Idẽ iudicandũ relinquitur, si Princeps Iuratus quid promiserit priuatis. Quod autẽ diximus iuratos Principes iis pactis, quæ cum aliis Principibus, aut subditis fecerint, si iusta sint, obligari; non ideo id fit, quod iurati sunt, aut quia suis legib. obligantur; sed quia iustis conuentionibus quisq; tenetur, si quid alterius interfit; siue iuratus siue iniuratus sit: & ex iisdem causis, quibus priuatus ac subditus quisq; in integrum, si capti sunt, restitui potest: siue aliena fraude ac dolo, siue errore, siue metu circumuentus est, non tantum in iis quæ ad iura maiestatis imminutæ, sed etiam in iis, quæ ad priuata commoda rationesq; domesticas attinent. Atque in eo quidem pleroſque, tam labi ac

[a] Innocentius 4. Ponti. fex max. in c. innotuit. de election. extra

[b] l. iurisgentium. §. si plagii. cau. iusiurandum. 22. q. 5.

[c] l. vlt qui satisdare cog. ff

[d] Carolus Molinæus vbique ad notas consiliorũ Alexandri.

[e] Alex. consil. 224. lib. 6. & Bald. in l. clari. de fideicommiss. C. & Canonistæ in glosla distinctionis 11. Panorm. in cap. pro illorum. de præbẽdis.

decipi [a] videmus, qui *pacta conuenta*, *Principum leges esse* putant quàm qui leges *pactionatas* (: vt eorum verbis vtamur:) appellant [b]: cum scilicet princeps, rogatione populi legem tulit, acceptis ob id a populo pecuniis vel exacto tributo: tunc enim Aragonenses Regem sua lege teneri aiunt, cæteris legibus non item: quibus tamen derogare posse confitentur, sublata causa, propter quam lata lex est. quod vt verum sit, & ratione [c] ac auctoritate confirmari possit, nihil tamen pecuniis opus est, aut iureiurando, si subditorum interfit legem seruari: *Vox* 84 enim *Principis instar oraculi esse debet:* dignitas autem principis agitur, si vel subditi tam improbum esse opinentur, vt nisi iurato credi non debeat; vel tam auarum, vt pacta conuenta sine mercede seruaturum non putent. Hoc igitur teneamus; *Principi leges a se latas sua voluntate, ac sine subditorum consensu, abrogare, vel quadam ex parte legibus derogare, vel subrogare, vel obrogare licere, ac semper licuisse, si æquitas ipsa id postulare videatur; derogatio vero, vel abrogatio, vel etiam obrogatio, non obscura, aut ambigua, sed singulari verborum conceptione fieri debet* [d]. Quod si nulla legis abrogandæ causa probabilis est, contra officium boni Principis faciat, si legem abrogare velit: nec tamen obligatione maiorum tenetur [e], nisi quatenus vtilitatem ab iis percepit. Exemplo sit illud, quod Aragonenses populi questi sunt apud Alphonsum regem, leges numismatum ab eo deminutas esse, falsa vtilitatis specie, non sine maximo subditorum detrimento, contra pacta conuenta Iacobi Fortunati Regis Aragoniæ anno MCCLXV; & Petri Regis anno MCCCXXXVI. qui iurati populo promiserunt se numismatum leges inuiolabiles habituros; eoque nomine populus septimo quoque anno a singulis singulos exigere *Maranedios*, (: id est duodecimam fere partem assis Romani :) eorum qui Maranedios quindecim in censu habuerint, & in ærarium Principis inferre tenetur. At regnum Taraconense hæreditarium est, & quidem ad successores vtriusq; sexus G delatum. Sublata vero causa legis ferendæ, id est tributo, nihil

[a] Bal. in l. donationes de donat. inter virum & vxorem. C Cynus & Bar. in l. digna vox. de legibus C. Bart. & Castrens. in l. princeps de legib. Anton. Butrio. Imola. Panormitan. Felin. in cap. 1. de probat.

[b] Petrus Belluga in specul. tit. 1.

[c] notat in summa de condic. indeb & in cap. 2. de probat. & l. pen. de donat. inter virum & vxorem C. Innocentius in cap. nouit. de iudic. & cap licet. de electione.

[d] Bald in l. humanum. de legibus C. Archidiaconus in c. 2. de constit. lib. 6.

[e] cap vlt. lib. 6 de rescriptis glossa in l. si vt reconus. de iis quæ in fraudem.

nihil obstat quo minus princeps legem abrogare possit. Non est igitur conuentionum ac legum perturbanda ratio; cum lex ab eius voluntate pendeat, qui summam in Republ. potestatem adeptus est, & qui sua lege, subditos omnes tenere [a], ipse vero teneri nō potest: at conuentio inter ciues ac principem, mutuam habet obligationem [b], a qua discedi sine mutuo [c] consensu non potest. In quo genere Princeps nihil habet, quo subditis superior [d] esse videatur; illud tantum, quod sublata causa ferendæ legis, in quam ipse iurauit, nec sua lege tenetur, nec iureiurando [e] ciuis tenetur. Quanquam Principes bene a doctrina informati, nullo sese iurisiurandi vinculo patiuntur obligari, cum de legibus agitur, aut certe summum Reipublicæ imperium non habent. Cur igitur, dicet aliquis, Imperator Germanorum, qui Principes omnes Christianos dignitate antecedit, priusquam initiatus & sacris auspiciis inauguratus sit, iusiurandum præstare solet, verbis a Pontifice Agrippinensi conceptis, se leges imperii minime violaturum; ciuibus ex æquo bono iura daturum; Pontificis maximi maiestatem comiter obseruaturum; Romanā religionem summa pietate defensurum; pupillos, egentes, ac peregrinos, omni caritate amplexurum. Hanc formulam iurisiurandi qua se Carolus v. Imperator obligauit cum initiaretur, Cardinalis Caietanus ad Pontificem max. misisse dicitur. Neque id mirum, cum *Imperator Germanorum Principum legibus ac decretis teneatur*, vt suo loco dicemus. At etiam Epirotarum Reges, ineunte imperio, patria decreta sese obseruaturos iureiurando spondere consueuerunt; ac subditi quoq; Principis, ex ma-
88 iorum moribus & institutis se iussa facturos. Regium nomen sanctum est & augustum: sed plerique non tam reipsa, quam appellatione Reges sunt, vt de Regibus Daniæ & Bohemiæ fertur. Idem quoq; de regibus Epirotarum iudicium faciemus. Neque vero maiores nostri, iusiurandum a regibus, vt leges seruarent, extorqueri voluerunt. Testis est formula, ex antiquis Rhemensium

[a] l. non dubium. de legibus. C.
[b] l. Labeo de verbor sign.
[c] l. ab emtione de pactis l. nihil tam naturale de regul.
[d] Cynus Bald. Bartol. Salyc. in l. digna vox de legib. C. Iaso. in l. 1. de constitut. princip. C. Felin. in cap. translato de constitut.
[e] Bald. in l. Claris. de fideicom. C. Panor. in cap. pro illorum. de præbendis. Alexand. consil. 224. lib. 6. & consil. 122. & 125. lib. 4.

Iusiurandū Philippi I. Regis Francorū, Henrici filii.

archiuis accepta, quam describere placet. *Iuliani ad Erigium Regem, anno* MLVIII. *Henrico regnante* XXXII. IIII. *Calend. Iunii. Ego Philippus Deo propitiante mox futurus Rex Francorum, in die ordinationis meæ, promitto coram Deo & sanctis eius, quod vnicuiq; de nobis commissis canonicum priuilegium, & debitam legem, atq; iustitiam conseruabo; & defensionem, adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo; sicut Rex in suo regno vnicuique episcopo, & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet; populo quoque nobis credito, me dispensationem legum in suo iure consistentem, nostra auctoritate concessurum.* Consimilis est formula in Bellocassiorum bibliotheca, & eiusdem Regis: vtraque tamen Pontificium aliquid sapit. At ego formulam, qua nihil purius ac melius fieri potest, ex antiquissimis bibliothecæ Gergobiorum archiuis excerptam, omnib. Regibus ad intuendum & ad imitandum proponam: *Iuro ego per Deum omnipotentem, ac promitto me iuste regnaturum; iudicium, æquitatem, ac misericordiam facturum:* quæ certe formula, ex ipsius Hieremiæ [a] verbis expressa videtur: *Ego,* inquit Deus sempiternus, *qui facio iudicium, iustitiam, & misericordiam, & in iis summam capio voluptatem.* Quæ formulæ satis indicant, iusiurandum non ita pridem typis excusum in eo libello qui inscribitur, *Regis initiatio*; populari sermone, SACRE DV ROY, ab antiqua formula valde diuersum esse: in vtroq; tamen, nulla est legis erga principem obligatio posita. At ne reges quidem ipsos, Hebræorum populus, nec Samuel in Saule; nec item Helias, aut Hæliæus in regibus renuntiandis vlla iurisiurandi obligatione illos deuinxerunt: nulla tamen ex omnibus formulis efficacior visa mihi est, quam Henrici Andium Ducis, cum Poloniæ Rex a legatis renuntiaretur, his verbis concepta: *Ego Henricus Rex Poloniæ,* &c. *Iuro Deo omnipotenti, quod omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, ciuibus, incolis, per meos prædecessores Reges, & quoscunque Principes dominos regni*

[a] Cap. 9.

regni Poloniæ iuſte conceſſa, & quæ in interregno decreta ſunt, ſeruabo; iuſque omnibus incolis more maiorum reddam. Ac ſi quidem (:quod abſit:) ſacramentum meum violauero, nullam nobis incolæ regni obedientiam præſtare tenebuntur &c. ſic Deus adiuuet. Hæc formula nõ *regiam maieſtatem*, ſed *Principis* (:id eſt, in Republica primi:) conditionem ſapit. Quantum vero ad imperii leges attinet, cum ſint cum ipſa maieſtate coniunctæ, Principes nec eas abrogare, nec iis derogare poſſunt: cuiuſmodi eſt lex Salica, regni huius firmiſſimum fundamẽtum. quod ſi legibus imperii derogatum ſit, hoc ſarciri ſolet a magiſtratibus; mortuo principe, ſiquid erit con-
89 tra leges imperii decretum, aut de iure maieſtatis deminutum, aut de prædiis ad Rempublicam pertinentibus vſurpatum. Hic obiiciet aliquis, Henricum v. Anglorum Regem, cum Catharinam Caroli VI. filiam ſibi deſponderet, & Francorum Rex renuntiaretur, *Iureiurando promiſiſſe libertatem, ac maieſtatem ſenatus Francorum ſe minime violaturum, ac modis omnibus operam daturum, vt ius a magiſtratibus, ex legum præſcripto, diceretur:* ſic enim iuraſſe dicitur anno MCCCCXX, A. D. X. Calend. Ianuar. Sed hoc ideo factum eſt, quod peregrinus homo in huius imperii ſceptra, contra leges & inſtituta maiorum inuaſiſſet, & Carolum VII. quem per ſenatum parricidii damnari, ac regni iure indignum, propalam in curia Pariſiorum declarari iuſſiſſet: legibus autem municipalibus quæ de iure priuatorũ latæ ſunt, nõ aliter apud nos derogatur, aut ſubrogatur, quam cuiuſq; ciuitatis ordinibus conuocatis, Pontificibus inquã, nobilitate ac plebe, & vnũ in locum, per duumuiros a principe datos, legitime coactis: neq; tamen Princeps iis legibus municipalibus aut comitiorũ ſuffragiis obligatur, quo minus iis derogare ſuo iure, ſi velit, poſſit; idq; maxime, ſi æquitas ipſa poſtulare videatur. Atque in eo quidem Principis maieſtas elucet, cum populi tribus & ordines, humili habitu ad principem rogationes ferũt, nec vllam imperandi prohibendive, nec ſuffragiorum

poteſtatem habent; ſed Princeps arbitrio ſuo ac voluntate omnia moderatur; & quæcumque decreuit, ac iuſſit, ea legum vim habent. Eorum igitur, qui Principem imperio populari teneri, & quidem libris peruulgatis tradunt, minuenda opinio eſt: id enim ſeditioſis hominibus ad res nouandas materiam præbet, ac Rerumpublicarum perturbationem affert. Neq; enim vlla ratio probabilis adduci poteſt, *cur ſubditi principibus imperent, aut populares comitiis vlla poteſtas tribui debeat*, præterquam in ipſius Principis infantia, vel furore, vel captiuitate: vt ei procurator legatusve comitiorum ſuffragiis creari poſſit. alioqui ſi Reges legib. comitiorum ac populi iuſſis teneantur, inanis eſt illorum poteſtas, inane regium nomen futurum: nec tamen ſub tali Principe Reſpublica popularis eſſe poteſt, ſed optimatū aut paucorum cœtus; in quo leges ac edicta, non eius qui præeſt, ſed eorum qui æqua poteſtate ſuffragium habēt, auctoritate ac nomine imperantur; qui tamen ſupplices tum vniuerſi, tum ſinguli ad principem rogationes ferant, eiq; fidem ac obedientiam præſtare ſe ſimulent; quæ omnia tam abſurda ſunt, vt quid maxime non facile dici poſſit. Cum enim Carolus VIII. Francorum Rex, apud Turonenſes conuentus haberet annos circiter XIIII. natus, tametſi numquam antea fuerat, nec poſtea exſtitit tanta comitiorum, quanta illis temporibus, poteſtas; nihilominus Rellus orator populi, ſic orationem quæ typis excuſa eſt, ad Regem conuerſus, auſpicatur: *Altiſſime, potentiſſime, Chriſtianiſſime Rex, Domine noſter naturalis, ac vnice: veſtri humiles ac obedientiſſimi ſubditi*, &c. *qui huc veſtro iuſſu venerunt, ſeſe ſiſtunt coram vobis, in omni humilitate, reuerentia, & ſubiectione*, &c. *mihi mandatum eſt ab vniuerſis & ſingulis, vobis exponere bonam volūtatem, affectionem, & firmiſſimum animi propoſitum, quod habent vobis ſeruiendi, & obediendi, ac ſubueniendi in omnibus veſtris negotiis, ac voluntatibus*, &c. In ſumma, omnis illa oratio nihil aliud habet quam perpetuam voluntatis omnium erga regem teſtificationem,

Conuentus Francorū.

nem,& ſupplicem obedientiam ac fidem. Eadem fere eſt apud Aurelios in comitiis habita oratio ad Carolum IX. regem,cum tamen vix annum vndecimum attigiſſet. Nec aliter Hiſpanorum conuentus habentur; quinetiam maior obedientia, ac maius obſequium Regi exhibetur;vt videre eſt in actionibus comitiorum, quæ habita ſunt Toleti ab Rege Philippo,anno MDLII. cũ vix annum quintum ac vigeſimum impleſſet. Regis autem Hiſpani ad rogationes populi reſponſa, eadem formula,qua apud nos concepta ſunt ; his verbis, VOLVMVS, DECERNIMVS, STATVIMVS. Quinetiam tributi genus quoddã,apud Hiſpanos SERVITIVM appellatur. Ex quo perſpicitur eos falli[a] qui reges Aragoniæ Iacobi Fortunati[b] beneficiis derogare poſſe negãt: vt enim inane futurum erat beneficium poſt Iacobi regis occaſum,niſi ſucceſſoris auctoritate ſtaret; ita quoq; neceſſaria eſt conſequentiũ regum ſanctio, cum *æqualibus imperare ex lege*[c] *nemo poſſit.* Ac tametſi conuentus Anglorum,qui fere altero aut tertio quoq; anno haberi conſueuerunt, maiorem quandam præ ſe ferãt populi poteſtatem,vt fere populi omnes ad Aquilonem poſiti,libertatem quandam ſpirant; reipſa tamen populus Anglorum ſupplex ad regem rogationes ferre conſueuit. Cum autem populus anno MDLXVI[d]. communi omnium conſenſione decreuiſſet,nihil in comitiis agere priuſquã Regina ſucceſſorem imperii deſignaſſet; eique denuntiatum eſſet comitiorũ decretum; reſponſum tamen ab illa tulerunt,*Sepulcrũ ſibi, priuſquam moreretur,non eſſe fodiendum:* nec tamen illorum conſiliis ac decretis vllum fore locum: nec certe decretis comitiorum acquieuit. Iam vero conuentus Anglorum nec admitti,nec dimitti poſſunt, niſi Principis edicto, perinde vt apud nos & Hiſpanos fieri ſolet. quod ſatis eſt argumenti,concilia eiuſmodi nullam habere imperandi,prohibendive poteſtatem. Hoc tamen ſingulare videri poſſit,quod,quæ leges populi rogatione,ac Principis iuſſu feruntur, non aliter quam populi comitiis

Conuentus Hiſpanorũ.

a Petrus Belluga in ſpeculo.
b anno MCCLX & confirmatum anno MCCCXX.
c l. ille a quo. §. tempeſtiuũ ad Trebell. ff.

d menſe Octobri.

abrogari possunt. Id enim Dellus Anglorum in Gallia legatus mihi confirmauit: idem tamē confitetur legem probari aut respui consueuisse contra populi voluntatem, vtcumque Principi placuerit. Et quidem Henricus VIII. Rex, summa regiaque potestate, comitiorum decreta vno verbo sustulit; tametsi Reges Anglorū non aliter initiantur, quam si iureiurando promiserint, *se leges patrias minime violaturos*: quod quale sit, satis explicatum opinor. At obiici potest, tributa temeraria nec apud Anglos, nec apud Hispanos imperari, nec imperata solui, nisi ordinum consensu id fiat: idque Eduardi I Regis Anglorum, veteri lege cauetur, qua populus aduersus Principem, quasi clypeo quodam se tueri sæpe visus est. Ego vero cæteris Regibus non plus in eo genere, quam Regibus Anglorum licere puto; cum nemo sit tam improbus tyrannus, qui aliena bona diripere sibi fas esse putet, vt Philippus Cominius, se in comitiis Turonensibus dissentisse scribit; si tamen vrget Reipublicæ necessitas, quæ non patiatur comitiorum vocationem haberi, non est expetenda consensio populi, cuius salus agitur, quæ post Deum immortalem in Principis prudentia consistit: sed erit de toto genere tributorum ac vectigalium differendi locus. Reges quidem Anglorum, tertio quoq; anno, iam inde ab Henrico I.[a] Rege tributum extra ordinem a populo petere & obtinere consueuerunt: nam Elizabetha Anglorū Regina quingenta aureorum millia populi consensu expressit, anno MDLXX (vt in Hispania quoq; interdum fieri cōsueuit:) quo genere tributi exigendi iam multos annos abstinuerat. Hic tamen aliquis obiiciat, Thomam & Henricum, ex illustri Hauardorum gente, capitis damnatos fuisse; idque populi comitiis ac suffragiis, postulante Henrico VIII. Rege. quinetiam Henricus VI. Rex, iisdem comitiorum suffragiis damnatus est: at id factum est in curia superiore, ordinum Pontificum inquam, ac nobilium, & rogatione curiæ inferioris; vbi plebis legati consimili rogatione ac decreto damnati sunt Comites Northum-

91

[a] Polydorus in historia Anglorum.

Northumerlandus, Vesthumerlandus, & cæteri coniuratorum principes, qui aduersus Rempublicam arma ceperant [a]. Non fuit igitur in populo iudicandi potestas, sed in curia maiore, datis a Principe iudicibus extra ordinem, alioqui omnes populi legati qui ad comitia conuenerant, iudicii participes fuissent. Restat illud quod magis ambiguum videtur: cum enim Maria Anglorum Regina Philippo Hispaniarum Principi nuptura esset, conuentus [b] habiti sunt, vt populus pacta connubialia probaret; sic autem populi decretum conceptum est: *De pactis sponsalibus Mariæ Anglorum Reginæ cum Philippo Hispaniarum Principe, senatus, populiq; Anglici ordines, in palatio Monasterienſi simul coacti, ita decreuerunt itaque sanxerunt: Primum omnia imperia, sacerdotia, magistratus, curationes æque ac fructus omnes, & prouentus agrorum fiscalium, vectigalium, tributorum, ac totius ærarii publici, & quæcunque ad iura maiestatis pertinent, placet ordinibus vnius Reginæ arbitrio ac voluntati relinqui; nec contractis nuptiis sceptra regni, summamve potestatem, quæque legibus Angliæ beneficia maritis ab vxoribus tribuuntur [c], penes Regem, sed omnia in Reginæ potestate futura. Omnia autem edicta, decreta, leges, rescripta, coniunctis Regis ac Reginæ nominibus concipi, & vtriusque manu ac chirographo, sigilloque regali confirmari placet; ea tamen lege, vt solius Reginæ auctoritas, sine Rege sufficiat ad legum & edictorum sanctionem: Regis autem solius auctoritas nullum sit habitura pondus aut momentum.* Hæc ad verbum ex actis publicis, Latine reddidimus; vt omnes intelligant, habere quidem ordines Anglorum auctoritatem quandam; iura vero maiestatis, ac imperii summam in vnius Principis arbitrio versari. Legum autem ac edictorum probatio ac publicatio, quæ in curia, vel senatu fieri solet, non arguit imperii maiestatem in senatu vel curia inesse; sed auctoritatis speciem, sine qua, vel in rebus a senatu iudicandis, vel mortuo principe, leges ab eo latæ in dubium reuocarentur. Hoc igitur teneamus; *Principis maiestatem,*

[a] anno 1571.

[b] anno 1554. die 2. April.

[c] Vulgo appellatur *Courtoisie d'Angleterre.* quum maritus vsumfructum bonorum vxoris haberet.

nec comitiorum conuocatione, nec senatus populiq; præsentia minui: etiamsi videamus principem pleraque vniuersis tribuere, quæ singulis denegarentur, aut non ita facile tribuerentur: vel, quia singulorum voces minus exaudiuntur, quam vniuersorum: vel, quod princeps alienis oculis & auribus vti consueuit: in comitiis vero, populum videt audiq; per se se, ac pudore, vel religionis metu, vel naturæ bonitate coactus iustas rogationes admittit. Ex quibus efficitur summum ius maiestatis in eo potissimum versari, cum non modo singulis, sed etiam vniuersis leges dantur, iisq; imperatur. Sæpe videmus sine ordinum conuocatione aut consensu, leges a principe abrogatas. Neque id nouum: nam ante Philippi Belli ætatem, qui iudicio vicerat, nullas moribus Gallorum expensas ferebat; cum satis esse arbitrarentur summam rei quæ in controuersia fuisset adipisci[a]: quod edicto sublatũ est sine populi aut comitiorum rogatione. Lex item, qua fœminæ a publico testimonio more maiorum arcebantur, abrogata est a Carolo VI. Rege, sine populi consensione. Neq; modo æquum est, sed etiam necessarium, *Leges in principis arbitrio perinde esse, vt in potestate gubernatoris ipsa gubernacula; quæ essent inutilia, nisi ad omnem cœli faciem & opportunitatem moueri & conuerti possent*; vt rectissime Sextus Cæcilius dicere solebat; *ne ipsa nauis cum gubernatore prius naufragium patiatur, quam vectores consuli possint.* Quod si magistratibus interdum ea potestas, cogente Reipublicæ necessitate, tribuitur, vt de Pompeio diximus, quanto magis summo principi necessarium? Ob id enim Augustus cum M. Antonii copias ad Actiũ fugasset; legibus solutus est a senatu; tametsi neque regiam, neque summam potestatem haberet, vt suo loco planum faciemus. Post etiam, Vespasianus legibus non modo a senatu, sed etiam a populo solutus esse dicitur; & summa potestas omnis est in eum trãslata lege Regia, quæ de imperio eius lata memoratur[b], quæque marmoreis lapidibus inscripta Romæ exstat: quanquam ridiculum videri possit legem Regiam ad populum latam fuisse,

[a] contra l. eum quem. de Iudic. ff.

[b] In l. 1. de constitut. princip.

fuisse, cum Tiberius iura comitiorum ac suffragiorum ab Augusto plebi relicta, penitus ademisset[a]. Quod si necesse est principem aut optimates qui legibus præsunt, eisdem obligari, nec leges iubere posse, nisi prius a senatu fuerint, aut a populo probatæ; certe sine senatus, aut populi consensu non poterunt[b] antiquari; quod tamen in Republica populari fieri nullo modo potest, cum populus vniuersus sibi seipsum obligare nō possit. cur ergo populus Romanus iurabat in leges? Id a Saturnino tribuno plebis initium accepit, vt legib. a se latis arctius patres obligaret: quod deinceps in omnibus legibus factum scribit Dio Nicaeus[d]. Sed aliud est vniuersos, aliud singulos obligare: ciues quidem singuli iurabant in leges; vniuersi nō iurabant: quia singuli vniuersorum imperio tenebantur. Iusiurādum vero ab vniuersis fieri non poterat: est enim corpus quoddam vniuersitatis a singulis potestate & natura diuisum; deinde iusiurandum concipitur a maiore potestate; nihil autem populi vniuersitate in Republica populari maius esse potest. at in monarchia tum singuli ciues, tum vniuersi iurant in fidem vnius Principis, qui post Deum immortalem obligatur nemini: est enim iurisiurādi ea vis, vt is cui præ-
93 statur semper sit superior: ac propterea vasallus dat quidem, nec tamē accipit fidem, licet patroni ac vasalli mutua sit fides, & tuendæ salutis ac dignitatis vtriusq; obligatio contracta. Quod si verum est, summum principem post Deum æternū nullius iureiurando teneri; cur Traianus Augustus stans & erectus ante consulem sedentem, iurauit in leges? Duplici ratione id factum videtur: altera quidem, quod adeptus consulatū vna cum principatu, more Consulum iurauit, ineunte magistratu consulari; quod iusiurandum ab omnibus magistratibus Calendis Ianuariis præstari solebat in Capitolio: altera ratio est, quod Imperatores Romani summā initio potestatem non haberent, sed *Principes* tantum appellarentur, id est, in Republica omnium primi; quæ Reipublicæ forma PRINCIPATVS, nō *Monarchia* vocatur;

[a] Tacitus & Tranquillus in Tiberio.

[b] l. nihil tam naturale. de regul.

[c] Plutarch. in Mario. Appian. lib. 1.

[d] lib. 37.

Principatus autem *Aristocratiæ forma dicitur, in qua vnus cæteris dignitate prior est*, vt apud Venetos. Imperator enim seu Princeps Romanorũ, auctoritate quidem cæteris, non imperio præponderabat. Sed maxima pars, pro legitimo principatu tyrannidem exercuerunt: id autem satis intellectum est, imperante Caligula crudelissimo tyranno; qui cum reges exteros ac populi Romani socios ad cœnã admisisset, de dignitate inter ipsos oborta contentio est; quibus vt silentium imponeret, hunc Homeri versum ex Iliade vsurpauit, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς. *Parum*, inquit Tranquillus, *abfuit, quin speciem principatus in regnum conuerteret, & capiti diadema circumponeret.* Nam in principatu, prætor, seu princeps, qui cęteris pręest, summam potestatem non habet, vt postea de Venetorum ac Germanorum Republica dicemus. Ac tametsi pleriq; Romanorum Imperatores summam potestatem inuasissent, ac populo libertatem variis fraudibus extorsissent; Traianus tamen tanta naturæ bonitate, cæteris omnib. præstitisse dicitur, vt mirum videri non debeat, si iuraret in leges; vt scilicet cæteros ciues sui exemplo ad leges obseruandas inuitaret: sed nullus ex Imperatoribus, ante Traianum iurauit in leges. Itaque Plinius, qui Principis opt. max. laudes panegyrica oratione complexus est, exclamat hunc in modum: *Rem*, inquit, *nouam & nunquam antehac auditam: Iurat is per quem iuramus*, &c. Sub occasum Imperii Theodoricus, vt senatus populique Rom. gratiam ambiret; *Ecce*, inquit, *Traiani nostri clarum seculis reparamus exemplum; iurat vobis, per quem iuratis.* sic enim Cassiodorus. At vero simile est, cæteros principes exemplũ illud imitatos fuisse, etiamsi pleriq; hęreditario iure summam potestatem adipiscantur. Horum tamen pleriq; versus Scythiam & Aquilonem, ità concipiunt iusiurandum, vt de maiestate plurimum detrahere videantur. Et certe Danorum optimates ac patritii, ineunte Fredericho Daniæ rege principatum, interceserũt; nec prius illum initiari aut a pontificibus

Vide locum ad verbum, & huc trãscribe.

ficibus inaugurari permiserunt, quã iurasset se nullum ex nobilitate capitis damnaturũ [a] aut proscripturum, sed iu- [a] anno 1538.
dicium senatui relicturum; nobiles itẽ omnes in subditos suæ iurisdictioni, vitæ ac necis potestatem habituros, idq; extra prouocationem; nec principem mulctarum
94 participem futurum: nec item honores aut imperia prius datum, sed hoc in senatus potestate futurum. Ex quibus efficitur Federichum, Daniæ quidẽ principem esse, Regem non esse, nec iura maiestatis habere. Consimile iusiurandũ antea extortum erat a Federicho huius auo, cum bellũ gereret aduersus Christiernũ qui regno exactus est, ac post exilium diuturnum reuersus, tandem in carcere, vbi annos xxv exegerat, diẽ extremum obiit. At ne Federichus is, qui nunc principatũ habet, iusiurãdum impune violare possit, Optimates ac Pontifices cũ ciuitate Lubeca, & Poloniæ Rege fœdus inierunt, qui potestatem non multo maiorem quã Danię princeps in suos habuisse videtur: ex duob. autẽ alterutrum necesse est, scilicet principem qui iurat in leges patrias, aut non habere summã potestatem, aut perfidum esse, si vel vnã legem abrogarit: vt certe leges interdum antiquare nõ modo vtile, sed etiã necessarium est, pro locorum, tẽporum, ac personarum infinita varietate: aut si demus principem quidẽ legib. solutum iri, sed iis conditionibus ne legem inconsulto senatu populove iubeat, etiamsi contra senatus populive decretum legem ferre possit; necesse erit principem iureiurando, quo seipsum astrinxerit, a senatu populove solui: ac subditos vicissim qui iurauerint in leges, tum singulos, tum vniuersos a principe iurisiurandi obligatione liberari; ne perfidi habeantur. Ita fiet vt Reipubl. maiestas mox in hanc, mox in illã partem
C incliner, nec habeat vsquã locum in quo consistere possit: quib. positis absurditates innumerabiles in Republica consequentur, quæ cum iure maiestatis, tota ratione pugnẽt. Pleriq; tamen ita statuunt, & quidẽ ii qui plus in eo genere sapere sibi vidẽtur, principem in leges patrias iurare oportere. Quæ quidem disciplinę iura maiestatis,

quæ sacrosancta esse debent, omnino labefactãt & conuellunt, & vnius potestatem, cum paucorum populive imperio conturbant: quo fit vt plerique principes, qui, quod proprium habent, sibi eripi sentiunt, id est legum ciuilium potestatem, diuinas ac naturæ leges audacius perrumpant, aut legibus naturæ ac ciuilibus adæquatis, vtrisq; se solutos esse arbitrentur. Exemplis igitur ea quę diximus illustrare placet, vt omnis hæc disputatio planius ac melius intelligatur. Moribus Persarum ac Medorum leges a Regib. latas sempiternas fuisse apud Danielem [a] ter repetitum legimus: ac tametsi Rex Medorum supplicio prophetam eximere vellet, qui fraudem capitalem admisisse dicebatur, nihilominus a principibus prohibitus est; cum dicerent moribus maiorum edicta regis immutabilia esse oportere: quibus cum Rex inuitus, vti videbatur, acquieuisset, Daniel ad bestias damnatus est, & leonibus famelicis obiectus. Quod si non licuit Regi terrarum potentissimo suis legibus derogare, profecto subuerti oportet ea, quæ de iure maiestatis iecimus fundamenta: neq; id tantum in regno, verum etiam in populari statu. Nam Thucydides belli Peloponnesiaci originẽ ex eo cœpisse scribit, quod Atheniensium lege Megarenses ab Athenarum portu prohiberentur; in quo iura gentium violari Megarenses apud socios querebantur. Itaq; Lacedæmonii legatos Athenas miserunt, qui ab Athenienſibus peterent vt lex abrogaretur. Ad hæc Pericles, cuius in Republica summa tunc erga populum gratia & auctoritas fuisse dicitur, respondit more a maioribus accepto leges a populo probatas, & ad columnam publicam appositas immutabiles esse: ex quo consequitur populum Athenienſem nõ modo suis, sed etiam maiorum legibus obligatum fuisse. Quinetiam Theodosius Augustus, leges a se latas non aliter vim habere voluit, quã si probarentur senatus decreto [b], cui Senatores omnes acquieuissent. consimile est illud Ludouici XI. regis in lege, quam de ordine equestri tulit, ne scilicet regi bellum indicere, aut quid

aliud

a Danielis cap. 6. *Lex Medorum.*

b l. humanũ. de legibus. C.

aliud quod ad Reipublicæ summã pertineat, sine equestris collegii decreto, suscipere liceret. Quo fit, opinor, vt nostris moribus edicta regia non ante vim habere videantur, quam in curia maiore cuiusque prouinciæ patentibus portis promulgata, idque rogatione Procuratoris fisci; deinde curiarum consensione fuerint comprobata. In Anglia vero moribus antiquis receptum est, ne legibus quæ ad Reipublicæ statum pertinent, locus sit, nisi de ordinum consensu ferantur[a]. Hæc argumenta vt verisimilia sint, non tamen efficiunt vt a suscepta sententia & politica disciplina discedere debeamus. Nam quæ de Medorum moribus, ac regia potestate, in legibus abrogandis obiiciebantur, falsa, & in caput Danielis ab aduersariis excogitata fuisse planum est, cum iniquo animo ferrent sapientia quidem & stirpe regia clarum, sed tamen peregrinum principem in summa & gratia & auctoritate plus cæteris valere apud regem; qui C vel hominum improborum calumniis circumuentus, vel periculum facere cupiens, num Deus Danielis hominem morti erepturus esset, illum ad bestias damnauit. cum vero admirabilem Dei potentiam, & in suos benignitatem Princeps expertus fuisset, Danielis aduersarios leonibus lacerandos obiecit: in quo certe regem legibus a se latis superiorem esse exitus comprobauit. Consimili exemplo Darius, is qui Mnemon vsurpatur, legem, qua Iudæos omnes a stirpe deleri iusserat, Hesteris rogatione[b] antiquauit. Quæ vero Pericles legatis Lacedæmoniorum respondit, non tam ad rei veritatem, quam ad speciem ab eo quæsita sunt, vt belli gerendi occasione arrepta, aduersariorum accusationes & iudiciorum vim eluderet, vt verissime Timæus ac Theopompus scripserunt, nec Plutarchus ab ea sententia longius abest, nec illam refellit. At legati Lacedæmoniorum Periclis sophisma Laconico dicterio reiecerunt, cum legem, quæ de columna pendebat, non tolli, sed conuerti postularent. Nam si Athenienſium leges immutabiles fuissent, cur tanta apud illos varietas & in-

[a] Polydorus.

[b] Hester cap. penult.

finitas legum, quas perpetuis magistratuum rogationibus iubere consueuerant [a], vt veteres, nouis renascentibus antiquarent? Sed Periclem legatis Spartiatarũ, falsa pro veris imposuisse planum fit ex oratione Demosthenis quam habuit aduersus Leptinem, qui legem tulerat ad populum, ne cui priuilegia deinceps irrogarentur, vtque capitale esset iis, qui priuilegii extorquendi causa, aut de lege abroganda, rogationem ad populũ tulissent. Demosthenes Leptini acerrime restitit, ac perfecit vt rogatio antiquaretur: cum aperte docuisset hac lege populum sua potestate omnino spoliari, nec scilicet deinceps vllum beneficium aut immunitatem merentibus 96
tribuere; aut leges a se latas, si Reipublicæ vtilitas id posceret, abrogare posse. Exstat etiam actio popularis apud Athenienses aduersus eos, qui rogationem legibus contrariam, ad populum ferebant [b]: non tamen huiusmodi actione magistratibus aut priuatis, legum ferendarum potestas eripiebatur, quo minus legem nouã antiqua meliorem, probarent. Legibus etiam quibus cauebatur ne mulctam semel irrogatam condonare, aut minuere liceret, sæpissime derogatum est; & quidem in ipsius Periclis, deinde in Cleomedis, ac Demosthenis gratiam, cum variis populi iudiciis damnati, in singulos triginta aureorum millium mulcta [c] dicta fuisset. Id nostris quoque moribus vsurpari videmus, ne scilicet mulcta fisco soluta repeti possit, quam tamen, causa cognita, interdum repeti videmus. Est igitur populis omnibus vsitatum, vt qui leges ferunt, quo plus habeant ponderis, vulgarem hanc clausulam subiiciant, EDICTO PERPETVO ET IRREVOCABILI SANCIMVS, &c. tum etiam illud principio cuiusque legis, VNIVERSIS PRÆSENTIBVS AC FVTVRIS; quæ verba ad sempiternæ posteritatis memoriam inseruntur, ne lex a quoquam infirmari possit. Iam vero nostris moribus leges huiusmodi quæ habent perpetuitatem, cera viridi, ac sericeis vinculis, purpurei ac viridis coloris muniuntur: ad edicta tamen temporaria, nec sericei funiculi, nec cera viridis,

[a] Plutarch. in Demetrio, Demosthene, Phocione.

[b] Demosth. in omnibus fere orationibus.

[c] Pluta ch. in Pericle, Demetrio, Demosthene.

Legum ferendarum cautiones.

viridis, sed flaua adhibetur. Non magis tamen vlla perpetua lex est apud nos, quam apud Græcos & Romanos,
C qui in legibus ferendis hanc clausulam subrogare consueuerant; VT NEC PER SENATVM, NEC PER POPVLVM, LEX IMFIRMARI POSSIT. quę verba si perpetuam causam haberẽt, cur populus eodem pene momento, quo legem probarat, abrogauisset? Qua de re Cicerõ ad Atticum [a] scribens, *Scis*, inquit, *Claudiũ sanxisse, vt vix, aut omnino non posset, nec per senatum, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si id esset, nulla fere abrogari posset. neq; enim vlla est quæ nõ ipsa se sapiat difficultate abrogationis: sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quomodo eam abrogari oporteat.* Hæc ille. Apertius tamen intelligitur ex oratione Fabii Ambusti aduersus intercessionem tribunorum plebis, qui duos consules e nobilitate, a populo creari potuisse negabant, cum lege prius lata cautum esset, vt alter consulum a plebe crearetur. Fabius legem duodecim tabularũ vsurpauit, cuius hæc verba sunt: QVOD POSTREMVM IVSSIT POPVLVS, ID RATVM ESTO [b]. Videmus igitur Medos, Persas, Græcos, Latinos, iisdem cautionibus ad leges sanciendas, ac stabiliendas vti consueuisse, quibus Reges nostri, qui sæpe legibus a se latis, hæc verba subiiciunt; VT NEC A NOBIS, POSTERISVE NOSTRIS DEROGARI POSSIT; aut illud, NE DEROGATIONIS, CVI NVNC DEROGAMVS, DEINCEPS VLLA RATIO HABEATVR. Nec tamẽ sibi quis ita legẽ dicere potest, quin ab ea discedere [c] possit. Itaq; posteriorib. edictis, ac legib. superiorũ abrogationes, ac derogationib. derogationes fere semp subiiciunt. Itaq; Solon sapiẽter, qui noluit Athenienses suis legibus vltra centũ annos [d] obligari. Quanquã se viuo ac spirãte,
97 & quidẽ præsente, suas leges magna ex parte, antiquari se inuito passus est. Ea vero, quę dicitur *legũ publicatio*, ac *probatio* in senatu vel comitiis, apud nos magnũ habet ad leges tuendas pondus ac momentũ: non quia princeps huiusmodi probatione teneatur, aut legem sine senatus

[a] lib. 3. epist. 23.

[b] l. sed & posteriores. de legibus. ff.

[c] l. a Titio. §. nulla. de vertor. oblig. l. ille a quo. §. tempestiuũ. ad Trebell. l. si quis in principio, de legat. 3. l. penult. de arbitris. Bald. in l. clari de fideicom. C. Alexand. consil. 224. lib. 6. Panor. in cap. pro illorum. de præbend.

[d] Plutarch. in Solone.

populive, auctoritate, vel consensu, iubere per sese non possit; sed id tamen, senatu probante fieri humanū est, inquit Theodosius [a]; quod Baldus [b], interpretatur *non tam necessitatis esse, quam humanitatis*: vt illud quoque, *Digna*[c] *vox est maiestate regnantis, legibus alligatum principem se profiteri*: & certe nihil melius, nihil principe dignius, quā eas leges quas ipse tulerit, factis & vita comprobare; id enim ad cultum & obedientiā subditorum erga principem valet plurimum: contra vero nihil & ad principis, & ad legum contemtum pernitiosius, quam quod edixeris ac decreueris, sine iusta causa perrumpere ac labefactare; vt Senator ille apud Liuium [d], *Leuius est*, inquit, *& vanius, sua decreta tollere, quam aliorum*. Sed aliud est vltro ac spōte quid facere, aliud ad id exsequendum obligatione teneri. Quid igitur, si Princeps occidere ac latrocinari lege prohibeat; num necesse habet suis legibus parere? non hæc hominis cuiusquam, sed ipsius Dei lex est, quam ab ipsa natura hausimus & expressimus, qua Principes omnes [e] multo magis, quam subditi obligātur; & ita obligati tenētur, vt nec per senatum, nec per populū solui possint, quo minus Dei præpotentis iudicio sisti cogantur. Deus enim acerbiorem de Principibus, quā de reliquis quæstionē exercet; vt sapientiæ magister Salomo, idemque Rex verissime scripsit: cui congruit Marci Aurelii, eius qui ob sapientiæ studium, *Philosophus* est appellatus, dictum illud; *Magistratus quidem ipsos de priuatis, principes de magistratibus, Deum autem de principibus decernere, ac iudicare*. Hæc duorum principum, qui sapientia cæteris omnibus excelluisse dicuntur, sententia est. tertiū adiungere placet, Antigonum Asiæ Regem; cui, cum assentator diceret, *Omnia Regib. licere, ac semper licuisse: Ita quidē barbaris*, inquit Antigonus, *ac tyrannis*. Primus omnium opinor, Anaxarchus exstitit, qui Alexādro blāda oratione persua sit, *Iustitiā ob id Ioui assidere, vt intelligeretur nihil a Principibus iniuste fieri posse*: capitalis Anaxarchus, & certe dignus, qui crudelissimo supplicii genere plecteretur, ac

principum

[a] l. humanū de legib. C.
[b] in d.l. humanum.
[c] l. digna vox. de constitut. princip. l ex imperfecto de legat. 3. & l. ex imperfecto de testament.
[d] lib. 3.
[e] Bald. in §. vlt. colum. 1. tit. qui feudū dare. Martin. Laudensis in tract. de princip. verit. 305. Bald. in l. 2. colum. 7. vers. item nota de seruitut. & aqua Fe in. in cap. 1. col. 10. vers. §. Alexand. consil. 216 cano. sunt quædam 25. q. 1 Specul. titul. de leg. §. nunc & DD in l. vlt. si contra ius. C.

principum iustitiam illam, in seipso experiretur. cum enim in potestatem Cypri Regis, cui omnium infensissimus erat, incidisset; rex illum incudibus superpositum malleis contundi iussit. At quanto verius Seneca, *Cæsari, cum omnia licent*, inquit, *propter hoc minus licet*. Qui autem principes, legibus & pactis conuentis solutos esse statuunt, nisi Dei præpotentis, ac naturæ leges, tum etiam res ac rationes cum priuatis iusta conuentione contractas excipiant, maximam[a] immortali Deo, ac naturæ iniuriam inferunt. Præclare itaque Romani magistratus, qui in rogationibus, ac legibus, quas ad populum ferre consueuerant, hanc clausulam ad extremum subiiciebant; SI QVID IVS NON ERIT F. E. L. N. R. quibus verbis significabant, *si quid iustum non esset, id populum rogari ius non esse*. Omnium tamen absurdissime, 98 qui principem quidem nihil contra leges diuinas, contraq; naturæ iura statuere posse confitentur[b]; sed cum hac exceptione, *nisi ratione probabili ad id faciendum adducatur*. Quæ enim ratio probabilis excogitari potest, qua leges diuinas perrumpere debeamus? inde manant illa: *Qui a pontifice maximo legibus diuinis solutus sit, huic apud Deum immortalem satis cautum*[c] *esse*: quod quam verum sit, aliorum esto iudicium. Sed occurretur ab iis, qui omnia iustissimis ponderibus exigunt: *Si naturæ legibus, id est, rectæ rationi Principes omnes obliganter, lex autem ciuilis, æquitati sit & rationi consentanea, illud quoque consequens est, Principem legibus ciuilibus obligari*: nam eo pertinere videtur illud Pacatii ad Theodosium Augustum; *Tantum tibi licet, quantum per leges licebit*: distinctione res eget, vt quæstio planius definiatur. Aut enim in legib. propositis agitur de eo quod publicum est, aut priuatum; aut vtriusq; commune: & in vniuersum quicquid illud est, aut vtile, non tamen honestum; aut honestum, nec tamen vtile; aut vtile simul & honestum est; aut neutrum omnino. *Honestum id appello, quod æquitati naturæ cõsentaneum sit*: hac autem æquitate Principes omnes teneri constat; cum quod natura

Eius, ea lege nihilum rogatur.

a Accurs. in l. princeps. de legib.

b Decius & Anton. Butrio, Innocent. Imola, Panormit. in cap. quæ in ecclesiarum, de constitut. ex l. quoties. de precib. imper. C. Felin. in d. cap. dol. 5. vers. limitat. & col. 14

c in cap. non est de voto. Innocent. in ca. cum olim. col 2. de clericis coniug. & in cap. 1. col. 5 & 14 de constitut. Panor. in cap. cũ veniissent. col. 5. de election. Innocẽt. Butrio. Imola. in cap. 2. de renuntiat. Felin in cap. quæ in ecclesiarũ. de constitut. col. 7. vers. demum.

doceat, id legibus naturæ, quibus Principem parere oportet, sit omnino comprehensum: neque lex huiusmodi ciuilis est, sed potius naturalis; eoque magis, si cum vtilitate coniuncta sit honestas; sin quod iubetur nec honestum sit, nec vtile, tametsi a legibus alienum esse debeat; princeps tamen iis legibus, quibus non tenetur, subditos obligare potest, si nihil habeant cum turpitudine coniunctum: sunt enim honesta quædam, sunt turpia, sunt etiam inter vtraque, media. Si turpe opponatur honesto, æquum est honestati locum relinqui; vt Aristides Iustus, cui Themistocles consiliū communicare iussus erat, Athenienſibus respondit; *Themistoclis consilium vtile quidem esse Reipublicæ, turpe tamen sibi videri.* Athenienses re intellecta, nihil amplius inquirendum, sed consilium illud reiiciendum decreuerunt. Hic popularem in modū loqui necesse est, quando in disputatione de Republica versamur, quæ ad subtilitatem philosophorum exigi non debet: nam illi statuunt *nihil vtile esse, quod non sit honestum; nec honestum, quod non idem iustum sit.* sed iampridem lapsa consuetudo deflexit de via; vt necesse sit, honestorum ac vtilium diuisas habere rationes. Quod si decus abest, vtile tamen sit quod iubetur a Principe; non ipse quidem ea lege tenetur, tametsi subditos sua lege obligatos habet; modo nihil contra naturam, contraque diuinam legem iubeatur. Est igitur in principis vnius potestate, leges huiusmodi vtcumque volet, abrogare; iisve derogare, subrogare, obrogare, vt leges vtiliores, aut etiam minus vtiles ferat: habent enim honesta, iusta, vtilia, suos quodammodo gradus. Quod si principi licet, duobus propositis vtilibus, quod minus vtile sit, iubere; eidem quoque licebit, duob. propositis honestis, quod minus honestum, minusque iustum sit, amplecti; & hæc quidem iubere, illa vero prohibere; etiam si lex, aliis quidem ciuibus incommodū, aliis afferat vtilitatem; dum tamen publica commoda priuatis, quoad eius fieri poterit, anteponantur. nec tamē si Princeps aliter decreuerit, subditos

ditos honestatis, aut æquitatis specie, leges infringere oportet. vt si Princeps, vrgente fame, res ad victum necessarias exportari prohibeat; id quod non modo iustum, sed etiam sæpissime necessarium est: deinde accepta pecunia, priuatis quibusdã id permittat, tametsi mercatorum, quib. affluit frumẽti copia, & Reipublicæ detrimẽto id fiat; non tamen iis licet euehere frumenta, quousq; lex a Principe antiquata fuerit: etiamsi maxima perrumpendæ legis occasio præbeatur; cum scilicet ciuitas rerũ omniũ, quæ ad victum & cultum necessariæ sunt, abundet; ipsaq; ratio naturalis suadeat peregrinis, fame ac inopia oppressis, succurrere: cum vetantis legis maior sit potestas, quam æquitatis; cuius speciem obtendere suæ cupiditati cuiq; liceret, nisi planum sit Principis interdictum, diuinas ac naturæ leges violare. Incidunt etiam sæpæ causæ, quæ vetant Principes suis legib. parere, tametsi iustissimæ sint, & Reipublicæ valde vtiles: vt si prohibeat armorum vsum omnib. ciuibus, præterquam prætorianis militibus; aut iis quos ad vrbis præsidiũ reseruarit. Huic legi Princeps si parere velit, legum interitus sequatur; quia Principem, ad legum & ciuium tutelam, aduersus improbos armari necesse est. Idẽ iudicandum relinquitur de legibus, quæ vel ad singulos, vel ad paucos pertinent, quæ *priuilegia* dicũtur; aut ad breue tẽpus, aut certo quodã loco ferũtur; aut quæ pœnas, quarũ infinitam varietatẽ habemus, cõtineat: nam tametsi scelerum

C vltio a natura ducitur, pœnarũ tamẽ acerbitas ac leuitas, pendet ab hominũ legib. ac institutis, quib. Princeps obligari nõ debet, nisi quatenus leges ciuiles congruunt æquitati naturali; qua sublata, princeps quidẽ omnino legib. huiusmodi solutus est; nõ tamẽ subditi, quib. parere necesse est quousq; leges abrogatæ fuerint. Est enim nõ modo naturæ lex illa, sed etiã inter diuinas sæpius repetita; *Principũ qui Dei cõcessu ac potestate, populis tribuũtur, edictis obediendũ, nisi cum natura ipsa pugnet, cũq; legib. a Deo latis, quibus Principes omnes æque ac populi tenentur*; & quemadmodum patronis fides datur a clientibus, sine

cuiusquam exceptione, præterquam Regis, qui summum in omnes omnium patronos ius habet: ita quoq; Regibus obedientia debetur, sed post Deum immortalem, cuius summa est in omnes orbis terrarum Reges, vitæ necisque potestas. His ita constitutis; sequitur, *principem summum pactis conuentis æque ac priuatos obligari: siue cum exteris, siue cum ciuibus contraxerit:* cum enim princeps mutuæ fidei inter priuatos, ac legum omnium vindex sit; quanto magis datam a se fidem, ac promissa seruare tenetur? quod certe curia Parisiorum graui oratione ad Carolum IX. Regem [a], non ita pridem satis indicauit, cum negaret *a pactis conuentis cum collegio pontificum, sine ipsorum consensu Regi discedere licere*; hac subiecta ratione. *quod ius vnicuique tribuere teneretur.* Et quidem mihi succurrit Alexandri [b] Iurisconsulti responsum plane diuinum; quodque literis aureis præ foribus Principum, inscribi decuisset; scilicet inter ea, quæ casu quodam improuiso accidunt, censeri; si Princeps a pactis conuentis discedat; neque id in coniecturam venire; quia duplex est obligatio, altera quidem naturalis: quid enim tam naturæ [c] consentaneum, quam iusta promissa seruare? altera, propter principis dignitatem; quæ agitur in fide seruanda, etiam cum sui detrimento; cum violatæ fidei omnibus vltor ac vindex esse debeat, nec a principe, crimen perfidia grauius [d], admitti possit. Itaque in iudiciis, cum fides Principis agitur, priuatis potius quam principi consulendum est; & seuerius de principe, quam de priuatis decernendum: nam si cui Princeps honorem, magistratumve cõtulerit, sine iusta causa adimere non posse iudicatur: quod tamen subditis licet, & cum legibus fiduciariis, beneficium clienti eripere patrono sine causa liceret, Principi tamen nõ licebat. Ex quibus intelligitur, labi & errare Pontificii iuris interpretes [e], *qui negant principem suis conuentionibus, non alia, quam naturali obligatione teneri, propterea quod obligatio iuris ciuilis propria sit:* qui error eripiendus est. Cui enim dubium esse possit, quin obligatio eiusdem sit naturæ,

Principes suis conuentionibus & que ac priuatos obligari.

a anno 1563. mense Martio.

b Alexander. consil. 97. lib. 3. num. 13. Cynus in rescripta. de precib. imp. offer. C. Iacob. Butrigar. in l. vlt. si cõtra ius vel vtilitatem.

c l. 1. de pactis,

d Innocent. in cap. ad Apostolicam. de re iudi.

e Panor. Buttio. Imol. Felin. in ca. 1. de probat. Cardin. conf. 147 donans.

turæ, atque conuentio? igitur si conuentio naturalis est, ac gentium omnium communis; obligationes quoque & actiones, eiusdem esse naturæ consequens [a] est. At nulla fere conuentio, nulla obligatio cogitari potest, quæ non sit & naturæ, & gentium omnium communis. Demus tamen aliquot esse pacta conuenta, quæ a legib. ciuitatis cuiusq; manant; quis negare audeat, *Principem ciuilibus pactis, ac stipulationibus arctius obligari, quam priuatos?* [b] atque ita obligari vt ne summa quidem po-
C testate, quam habet, iis derogare possit? hæc enim grauissimorum Iurisconsultorum [c] sententiis recepta & probata videmus. quid mirum? cum Deus ipse suis promissis teneatur, vt recte Sententiarum magister scripsit. Sic enim apud Hieremiam [d] clara voce obtestatur: *Cogite*, inquit, *populos omnes totius orbis terrarum, vt inter me ac populum meum iudicent, si quid a me fieri debuit, quod non fecerim.* Ne igitur in disputationem reuocemus ea, de quibus interpretes nonnulli dubitarunt; *An scilicet Princeps pactis conuentis, qua cum subditis habuit, obligatus teneatur?* quod mirum videri non debet, cum ab iisdem fontibus fluxerit illud; *Principem cum alterius detrimento sine iusta causa, locupletiorem fieri suo iure posse:* quanec Principum auribus, nec legibus [f] naturæ pernicies maior potuit afferri. Quanto æquius iudicatum pridem est in curia Parisiorum; *Principem quidem, quod sua interfit, reis largiri posse; quod interfit alterius, non posse: & pœnis fiscalibus, creditores iure priores anteferri oportere* [h]. Eadem curia decreuit [i], *Principem legibus ciuilibus derogare posse; dum tamen id fiat sine fraude cuiusquam:* quæ consequentia sunt iis, quæ antea diximus. Nam Philippus Valesius, duobus [k] codicillis, quos in archiuis habemus, subiecit clausulam derogatoriam patriis legibus, quibus se solutum esse testatus est. eadem etiam

[a] l. indebiti. de condic. indeb. l. 2. rerum amot. l. ex hoc iure de iustitia. Bart. Bald. Angel. ibid.
[b] Bald. in §. vlt. col. 1. tit. qui feudum dare Martin. Candens. in tract. de princip. vers. 365.
[c] Bald. in l. princeps, de legibus, & in cap. 1. §. ad hær. col. 5. Castrensis in l. digna vox, de legibus. C. Decius consi. 10. num. 22. Bald in l ex imperf. &c. de testa. C. Decius consil. 404. nu. 8.
[d] cap. 45.
[e] Bart. in l. prohibere. § plane quod vi. Bald. in cap. 1 de natura. Andr. & in cap 1. de probat. ex Felin. l. vlt. de transact. C. Panormit. in cap. nouit. de iudic. Spec. in titu. de instru. edit. §. nunc dicendum. Anchoran. consil 2 vt factum. Felin. in cap 1. de probat.
[f] l. nam hoc natura. de condic. indeb. l. si priuatus. qui & a quibus. l. toties. de pollicitat. l. Antiochensium. de priuileg. credit.
[g] Gallus. q. 284. parte 3. Bar. Bald. Accurs. Alex. idem sentiunt in l. venia de ius voc. C. Panor. consil 6. lib. 2. Boer. decis 65.
[h] Iudicatum in curia Paris. anno 1391. Gal. q. 257. parte 1.
[i] Iudicatum anno 1351. idibus Iulii.
[k] anno 1347. & 1350. in arca inscripta *les testaments des Rois*. num. 289.

testificatione vsus est, cum vxori pecuniam, ac prædia priuata, contra leges largiretur: exstat adhuc in actis publicis [a] illa tum largitio, tum legis patriæ derogatio. Augustus pater, non idem in sua Republica sibi licere putauit; quia non habuit iura maiestatis, vt antea dictum nobis est. Ac tametsi in cæteris quidem omnibus legib. patriis solutus esset, nec tamen in sua causa, sibi ipsi auctor esse poterat [b]: itaque largitionem vxori Liuiæ facturus, veniam [c] legis Voconiæ petiit a Senatu: quod frustra fecisset, si iura maiestatis haberet; vt in causa Philippi 11 Regis, curia Parisiorum [d] decreuit, cum agrum Guinarum emisset, quē proximi, iure gentili redimere se posse confidebant: sed eos curia, suo iudicio a redemtione, eam ob rem summouit, *quod Princeps lege ciuili non teneatur*: tametsi eo iure principem teneri, plerique [e] & sentiant, & scribant: quia ius illud gentium omnium cōmune, non ciuitatis cuiusquam proprium esse putant: quo tamen iure nihil Romanis iniquius visum [f] est. At ne Romanis quidem legibus, maiores nostri subditos obligari voluerunt. Exstant Philippi Belli leges, quibus curiam Parisiorum, ac Monspelienſium instituens, iudices Romanis legibus minime teneri declarauit. Exstant Academiarum instituta, quibus ipsi Reges testato declarant, Romanorum leges, ac iura pontificia publice quidem doceri velle; iis tamen subditos obligari nolle; ne peregrinorum hominum legibus patricio iuri derogaretur. At etiam Alaricus Gotthorum Rex capite sanxit, ne quis Romanorum leges, suis opponeret: cui Carolus Molinæus, meus collega, Iurisconsultorum omnium decus, ob id vehementer irascitur, *Barbarum* [g] contumelioſe appellans: sed nihil est in eo genere ab Alarico decretum, quod prudentissimus quisque Princeps, non fuerit optimo iure decreturus; nā subditi, peregrinorum imperium tamdiu & meminerint, & sperabunt, C quamdiu legibus illorū vtentur. Consimile est edictum Caroli Belli Regis, & curiæ Parisiorum vetus decretum, quibus Romanorum leges, maiorum nostrorum mo-

ribus

[a] anno 1330. Nouemb. 21. in regesto D. nu. 66.

[b] l. 1. de auctor præstanda.

[c] Dio lib. 56.

[d] anno 1282.

[e] Bal. in auth. omnes col. 2. de cenſib. C. & in q. 1. de nat. feud. homi. conſ. 58. col. 1. lib. 3. Faber in l. digna vox. de conſtit princ. Bald. & Carenſis in l. cum de conſuetudine. de legibus.

[f] l dudum. de emt. & vend. C.

[g] In conſuetud. Pariſ. tit. de feud.

ribus ac legibus opponere prohibemur. Quinetiam Reges Hispanorum, capitali pœna vetuerunt, Romanorum leges, sui iuris testes appellare, vt scribit Oldradus [a]: ac tametsi nihil esset in moribus ac institutis patriis, quod cum legibus Romanorum discreparet; ea tamen eius interdicti vis est, vt ab omnib. intelligatur, iudices in causis ciuium disceptandis, Romano iure [b] non teneri, ac multo minus Principem ipsum; qui iudicum religionem legib. peregrinis obligari, pernitiosum esse iudicauit. Et quidē maiestatis scelere teneatur, qui peregrina iura, peregrina instituta, sui Principis legibus opponat; in quo genere cum Hispani licentia nimia peccarent, Stephanus Castulonum Rex Romanorum leges in Hispania doceri prohibuit, vt Polycrates scribit [c]. quod ipsum sanctius ab Alphonso x. Rege cauetur; *qui etiam magistratus, ac iudices, Principem adire iussit* [d], *quoties patrio iure, nihil de proposita causa scriptum esset.* In quo Baldus [e] fallit, *qui Italos Romanis legibus teneri scribit; Gallos vero non aliter, quam si rationi & æquitati congruere sibi videantur:* neque enim minus hi, quam illi Romanis legibus obligantur; tametsi Italia, Hispania, Prouincia Allobrogum; Septimania, Gallia Narbonensis, Lugdunensis, Romanorum institutis vtuntur; quæ etiam Fredericus Ænobarbus Imperator Germanorum, & publicari, & vbique doceri mandauit; tametsi nullum fere Germani Romanis moribus locum reliquerunt. sed plurimum distat lex a iure: ius enim sine iussu, ad id
102 quod æquum, bonum est: lex autem, ad imperātis maiestatem pertinet. Est enim *Lex nihil aliud, quam summæ potestatis iussum.* Quēadmodū igitur nostri Reges Græcorū legib. nō obligātur, ita nec Romanis quoq; institutis, nisi quatenus legi naturæ consimiles sint: qua lege Pindarus omnes vbique terrarum Principes obligari scribit. Neque vero nobis est Romanus Imperator, aut Pontifex excipiendus, vt pernitiosis quibusdā adulatoribus [f] video placuisse, qui Cæsarem, ac summū Pontificem, bona priuatorū suo iure diripere posse scripserunt:

[a] consil. 69. consueuit.

[b] eo iure vtimur, & Belluga in Speculo confirmat.

[c] lib. 8. c. 22.

[d] lib. 1. tit. 3. lib. 1. ordinat. Hispan.

[e] Bal. in l. nemo potest. de sententiis & interlo. C. Paris in syndic. cap. 2.

[f] Angel. in l. 3 §. si is quod quisque iuris.

quam opinionem, ne Pontificii quidem iuris interpretes, ferre potuerunt[a]; sed cum pestem illam abhorreant, ac multa in eo genere præclare disputent; illud tamen absurde, quod hanc exceptionem subiiciunt, *nisi summa &*, vt ipsi loquuntur, *absoluta potestate vti velit*; quod perinde est, ac si dicerent. *vi & armis oppressos ciues diripere fas esse*; potentiores enim hoc iure aduersus inopiam tenuiorum, vti consueuerunt: quod *prædatorium ius* rectissime appellant Germani. At Innocentius IIII. pontifex Romanus, iuris vtriusque peritissimus, *summam illam, sine legibus, solutam potestatem definiit*, ordinario iuri derogare posse: illi vero, summam potestatem ad legum diuinarum ac naturaliũ abrogationem pertinere voluerunt. Quid enim sanctius diuina lege prohibetur, quam aliorum opes ac bona diripere? quid sæpius repetitum legimus, quam a rebus alienis manus habere continentes? at etiam, ne quid alieni concupiamus, sacratissimo decalogo prohibemur. Capitalior certe fraus est, hac disciplina Principes imbuere, quã prædari: nam prædones, inopia fere ad aliena capienda cogit; principem autem sic imbutum, præclaram istam iuris ac iustitiæ speciem, sceleribus suis obtendere necesse est: quod si pessime est a natura, peius etiam a doctrina institutus, in tyrãnum euadet; & impudenter diuina, humana perfringere, ac temerare non dubitabit: deinde a prauis cupiditatibus, ac perturbationibus, quæ nobiliores animi partes omnino labefactant, incensus; ab auaritia quidẽ, ad proscriptionem; ab amore, ad stuprum; ab ira, ad cædem celerrime prorumpit: & quemadmodum tonitrua fulminibus priora sunt, etiamsi tardius exaudiantur, ita quoq; tyrannus, iniustitia armatus, efficit vt mulcta accusationem, condemnatio iudicium antecedat. Quamquam inepte, qui, quod a natura, vel ab honestate alienum sit, Principem efficere posse[b] putant; cum principis potestas, iustitiæ ponderibus semper exigenda

a Panor in cap. 2. de rebus eccles. non alie. Felin. in cap. quæ in Ecclesiarum. Raphael Fulgo in l. vlt. si contra ius. C. Faber. in §. sed naturalia nu 2. instit. Bart. & Bald. in l. item si verberatum. §. si quis. de rei vindic. Bart. Alexan. & DD in l. 1. de consti. pecun. Bald. & Angel. in l. 2. de quadriennii C. Bald in l. bene a Zenone. col 2. eod Barto. in l. vlt. col. 1. si contra ius. C. Cynus & Albericus in l. neminem de sacrosan. C. Alex consil. 2. col. 7. & sequen lib. 1. & consil. 101. col. 6. & consil. 37 col. 3. Cynus in l. rescripta. q. 3. de precibus. C. Ang. consil. 139. col. 2. Alex. consil. 89. col. 3. lib. 3 & cons. 93. col penult. eod. Archidiacon. in cap. ius ciuile. & ibi Cardinalis Alex distin. 1. excellent.

b Diuus in regula sine culpa de regul. lib. 6. Paris de syndicat. tit de regum l. nepos de verb signif. Alex. cons. 59. lib. 4 glo. in l. 1. de constitut. princ.

sit: sic

fit: sic enim Plinius iunior, ad Traianum Augustum [a]: *Vt enim*, inquit, *felicitatis est, posse quantum velis, sic magnitudinis, velle quantum possis.* hæc ille: quibus verbis efficitur, *nihil Principes posse, quod natura turpe sit, aut iniustum.* Iam vero inepte loquatur, qui potentiæ summæ tribuat aliena diripere, aut prædari, aut vi stuprum inferre; quæ ab animo fracto libidinis & cupiditatum impotentia proficiscuntur. Quod si Principi non licet mouere terminos, quos Deus opt. max. cuius ipse est imago viuens ac spirans, sempiternis naturæ legibus pepigit; neq; certe licebit alteri detrahere quod suum est, siue iusta ratione, siue coemtione, siue commutatione, siue legitima proscriptione, siue fœdere cum amicis feriendo, siue pacis actione cum hostibus concipienda, si aliter pax iniri nequeat, quam priuatorum detrimento; quorum bona sæpe hostibus fruenda permittunt Principes pro ciuium ac Reipublicæ salute: tametsi quibusdam [b] placet, vt suum quisque teneat, nec de bonis priuatorum publicę diminutio fiat; aut si vrget publica necessitas, ab vniuersis sarciendum esse; quæ sententia mihi probatur, si tamen commode id fieri possit. Sed cum salus priuatorum, bona omnia ciuium, patriæ salute cõtineantur, non solum priuatas offensiones, & acceptas ab hostibus contumelias; sed etiam bona sua, priuatos Reipublicæ [c] non grauate concedere oportet: nam fere semper pax habet aliquid iniquũ, quod publica vtilitate compensatur; & eo quidem iure populi omnes vtuntur, vt non modo publica publicis, ac priuata priuatis, sed etiam vtraque vtrisque in pacis actione, mutuis vtilitatibus ac detrimentis sarciantur. Video plerosq; [d] iuris vtriusque magistros, in ea sententia & esse, & fuisse, vt eorum fœderum, quibus exceptum est, ne vlla detrimentorum hinc inde acceptorum, quæstio habeatur, inanem esse, nec priuatis præiudicium afferre; alio tamen iure vtimur. nam in pace Peronensi, vt Ludouicus XI. Rex Francorum, carceribus Caroli Burgundionum Comitis eriperetur, vno capite cautum est, *Ne Torcio*

[a] Plin. in Panegyrico.

[b] Hostiensis in cap. quanto. de iureiurando. Butrio ibid. col. 2. Innocent. in ca. in nostra. de iniuriis.

[c] l. ité si verberatum de rei vindic. Felin. in cap. cũ nõ liceat col. 5 de rescript. Cornei. cons. 100 lib. 1. Alexand. lib. 5. cons. 15.

[d] Hostiensis in cap. quanto, & ibi Butrio de iureiurando. DD. post Innocẽt. in cap. in nostra. de iureiu. Bal. in l. venia de in ius voc. Castrensis in l. 1. de pact. Mart. Laudus in tract. de cõfœder. q. 1.

sententiam curiæ Parisiorum, aduersus Sanusium exsequi ceret Itaque laudatur Thrasybulus, nec immerito quod prostratis ac fusis ex vrbe Athenienſi triginta tyrannis, & promulgari iussit *legem Amnestias*, qua iniuriarum, ac detrimentorum, quæ bellis ciuilibus accepta fuerant, obliuio continebatur; quam M. Tullius, occiso Cæsare in Senatu, graui [a] oratione vsurpauit, cum inter partium duces pax iniretur. Enitendum tamen modis omnibus est, vt incommoda commodis, & quoad eius fieri poterit, suum cuiq; tribuatur; aut si minus id fieri possit, sine tumultu, ac bello ciuili, possessores quidem rerum alienarum, qua nuis iniustos, eatenus tueri oportet, quatenus ex ærario publico dominis satisfiat; aut si ærarium exhaustum fuerit, mutuas pecunias accipere cõmodius erit. Nam Aratus, parta libertate patriæ, post annos quinquaginta quam tyrannide oppressa fuerat, sexcentos exules restituit, quorum bona proscripta fuerant: possessores tamen prædiorum, quæ tyranni ciuibus iniuste ademerant, spoliari noluit; cum multa iustis emtionibus, multa dotibus tenerentur: neq; id sine periculosissima rerum omnium perturbatione fieri posse iudicaret; sed ciues iureiurando obligauit, vt pacem & amicitiam inter se colerent, quoad ex Ægypto rediens, omnia cõponeret: acceptis enim sexaginta aureorũ millibus a Ptolemæo Philadelpho Rege, in patriam rediit, perfecitque æstimandis possessionibus, vt alii pecuniam accipere ac possessionibus cedere mallent; alii commodius putarent pecunias sibi numerari, quam sua recuperare. Hoc igitur fixum sit, *Principi, alienis opibus ac bonis manus afferre, aut ea largiri cuiquam, sine iusta causa, non licere.* Et quidem omnibus fere principum beneficiis, largitionibus, immunitatibus, priuilegiis, hæc verba subiiciuntur; QVOD SINE MEA AVT ALTERIVS FRAVDE FIAT [b]. Quæ verba, cum in formula fiduciæ, qua Ludouicus XII. Rex, agrum Mediolanensem cum principatu iure successorio ab Imperatore Maximiliano adeptus est, inscripta fuissent, belli aduersus Ludouicum re-

[a] Philip. 1.

[b] Vulgo dicitur; *Sauf en toutnostre droit & l'autrui.* Tullius Hostilius apud Liuium iisdé verbis vtitur in fœdere fetiendo.

cum renouandi occasionem præbuerunt: nam Sfortia gens, ex his verbis, integrum ius sibi ab Imperatore in eo principatu relictum esse contendebat: hæc autem clausula, etiamsi omissa fuerit, ineſſe tamẽ censetur; quia nec Imperator, si maxime velit, aliud alii tribuere ac largiri possit. Nam quod *Omnia Principis esse* vulgus iactat, ad imperium & ad dominatum pertinet, salua cuique rerum suarum proprietate[a] ac possessione. Sic enim Seneca[b]; *Ad reges*, inquit, *potestas omnium pertinet; ad singulos proprietas*: idem paulo post, *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio*. Quæ ratio facit, vt Reges nostri, prædia fiduciaria vasallorum, iure proscriptionis fisco addicta, largiri priuatis, aut ea distrahere cogãtur[c], vt vasalli Principis, & proscriptorum patroni, suo iure vti frui possint. Quod si Princeps priuati cuiusquã debitor sit, iudiciũ accipit; condẽnatur sæpissime; damnatus, iudicatum soluit. Sed vt exteri æque ac ciues, posteritasque ipsa intelligat, qua integritate nostri Reges fuerint, quaque moderatione animi erga subditos sese gesserint; exemplo sit illud quod ex hortis deliciarũ, Princeps ipse Curioni decimã exsoluere damnatus sit, iudicio curiæ Parisiorum, anno MCCLXVI. cum vero Rex alius negligentia procuratoris, vadimonium deseruisset, petiit ordinario diplomate, vt in integrum restitueretur; curia Parisiorum Regem de rogatione proposita depulit, anno MCCCCXIX. Non tanta iudiciorum acerbitate cum priuatis agitur, qui fere semper ex ea causa in integrum restituuntur: ac tametsi minores XXV. annorum, ætatis indulgentia, in omnibus fere priuatis iudiciis, restitui solent. Reges tamen nostri, etiam infantes, numquam ætatis beneficio restituuntur; sed in omnib. iudiciis maiores esse iudicantur; contra quam in Republica fieri solet; cũ qua semper agitur, quasi minor esset: nam Reipublicæ beneficio, Romani principes in integrum restitui consueuerunt[d]. nos alio iure vtimur; ac Principis agros ab agris publicis, & eius causam, a causa Reipublicę diuidere solemus, cõtra quã pleriq; statuunt;

Reges Francorum maiores XXV. annis esse iudicantur, vbi agitur de illis restituendis.

a Felin. in cã. quæ in Ecclesiarum. de cõstitut. col. 11. Bald. consil. 363. fine lib. 5. Iaso in auth. quas actiones de sacrosanctis. C. l. in rẽ actio. de rei vindic. ff. Afflict. in constitut. Neapol. lib. 4 tit. 10.

b lib. 7. cap. 4. & 5. de benefic.

c Gallus q. 53.

d l. Remp. blicam de iure Reip. C.

qui Rempublicam in integrum restitui debere negat[a], confusa Principis ac Reipublicæ causa, quæ in statu populari semper eodem iure censetur; in cæteris, nõ item. Hac igitur animi magnitudine magistratus erga Reges nostros sese gesserunt: hac item moderatione Reges iustitiam coluerunt, vt maior priuatorum, quam principis; & Reipublicę, quam priuatorum ratio in causis disceptandis haberetur. Extat etiam in actis curię Parisiorum sententia aduersus Carolum VII. Regem lata, qua damnatur syluam vrbi proximam in Parisiorum vsum cedere, pretio constituto; quam quidem ad rem vix vnquam priuati adigerentur. Tunc certe intellectum est quantũ Rex a tyranno distaret: cum enim Carolus VII. Anglorum legiones ex intimis Galliæ visceribus exegisset; vrbe Parisiorum (:qui cum Anglis fœdere contracto, sceptra de manibus Regi extorserant:) facile capta, tantum ab vltione iniuriarum abfuit, vt summa illos benignitate complecteretur; seque iudicibus magis obsequentem præberet, quam priuati consueuissent. At iisdem temporibus Philippus Maria Mediolanensium princeps, oppressa tributorum ac vectigalium pondere Republica, portus omnes, ac fluuiorum aditus obsidebat, ne quis ciuium quo vellet traiiceret, nisi prius soluto vectigali[b]. Quibus ergo legibus, & quatenus pactis cõuentis princeps teneatur, nobis expositum videmur: restat explicandum illud; an scilicet *Rex imperii successor, Regum antecedentium promissis, salua maiestate, obligari possit.* Quod vt paucis absoluam, prætermissa quæstionũ quæ de hoc genere subtilius disceptari possunt, multitudine[c], sic statuo; *Principem maiorum pactis conuentis, æque ac priuatos obligari, si regnum hæreditario iure obuenerit, vel etiam testamento delatum sit:* vt Ptolemæus Cyrenensium, Nicomedes Bithyniæ, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Coctius Alpium Reges, populum Romanum testamento Regnorum hæredem scripserunt.

[a] Sic Bart. & DD. in l. nam postea. §. si minor. de iureiurando. Bald. in l. vlt. quorum appella non recip. Alex. in l. 1. §. nuntiatio de noui oper. s. Accurs. in l. imperatores. de re iudic. & in l. vnica de sentent. aduersus fiscum C. Felin. in cap. fraternitatis col. 4. de testib. Aretin. cons. 20 col. vlt. Afflictus decis. 340. Castrensis & Alberic. in l. Respublica, ex quib. causis maiores. Cynus eod. ait Petrũ a Bella Petrica, in eadem sententia fuisse.

[b] anno 1446. qua de re queritur Boffius Senator Mediolanensis tit. de principe.

An Princeps antecedentiũ Regum promissa seruare teneatur.

[c] Has quæstiones subtiliter magis, quam vere tractant Cynus, Bart. Bald. Salycet. in l. digna. de legibus. C. Iaf. in l. 1. de constit. princ. ff. Felin. in cap. translato de constitutionibus.

Quid

Quid si regnum ad proximos testamento deferatur? vt Angliæ regnum Henricus VIII. Eduardo V. filio reliquit, eique testamento Mariam sororem; huic Elizabetham substituit, quę vicissim imperii sceptra tenuerunt. Distinctione res eget: aut enim proximus hæres iure testamenti hæreditatem creuit; aut repudiata hæreditate ex lege Regia, imperium accepit. priore modo hæreditariis obligationibus & actionibus tenetur; posteriore non[a] item, etiamsi iuratus sit testator. Neque enim iuris successorem tenet[b] iusiurandum, aut obligatio defuncti: eatenus tamen obligatur, quatenus Reipublicæ commodo cessit obligatio a testatore contracta[c]. Itaque Ludouicus XII. Rex, repetentibus tormenta bellica, quæ Carolus VIII. commodato acceperat; reposuit illud, *se Caroli hæredem non esse*. ita nuper Franciscus II. Rex ad Heluetios patris debita reposcentes, scripsit literas[d]; quarum exemplum ex archiuis populari sermone descripsi, ac Latine reddidi, hunc in modum: *Tametsi debita paterna soluere non tenemur, cum hæc sceptra non hæreditario iure habeamus, sed Regia lege, quæ iam inde vsque a primis Francorum Regibus lata, ad mares proximos imperium detulit, quæ non aliter nos obligari patitur, quam ad ea fœdera, pactaue, quæ cum exteris principibus ac populis, ad huius imperii vtilitates & commoda, a maioribus nostris contracta fuere; nihilominus tamen vt patris optimi & cariſſimi fidem religiose tueamur, legitima eius debita exsoluere decreuimus, &c. illud tantum a vobis petimus, vt sortis vsuræ ad eum modum, quo vestris legibus ac moribus consueuistis, non tamen grauiores, a nobis exigantur.* Atq; id quidem Heluetii cõmuni decreto comprobarunt; & cum antea tam graues a nostris vsuras acciperẽt, vt anno sexto fere sortem ęquarent, id est, duplo quam in Gallia maiores, ad trientes redegerunt; quæ nõ nisi anno vigesimo sortem adæquarent. Quod autem Reges maiorum obligatione nõ teneantur, iampridem curia Parisiorum iudicauit, anno[e] scilicet MCCLVI. Quamobrem falluntur vehemẽter, qui accipiunt quasi

[a] Innocent. in cap. veritatis. de iureiurando.
[b] cap licet de voto.
[c] Bald. in tit. de pace Constant. in verbo successorium, & in l. pen de bonis quæ liberis. C. & in cap. 1. principi de natura feudi. tex. in cap. 1. de probat. & ibi D D Aſflict. decis. 282. nu. 7 & decis 17. nu. 5.
[d] Ianuarii 19. anno 1559. *Literæ Regis Francorum ad Heluetios.*
[e] Exstat in actis curiæ in libro (olim) fol. 105. lib. 3.

ab oraculo formulas & verba cõcepta iurisiurãdi; quod non ita pridẽ Rhemenſes pontifices arbitrio ſuo finxerunt; vt eo, reges dum initiantur, nunc vti cõſueuerunt. Poſtea quã enim regni Pares duodecim capiti regio coronam impoſuerunt, Põtifex Rhemenſis ad regem conuerſus: *Siſte gradum*, inquit, *ac imperium quod paterno iure antea adeptus es, nunc accipe, quo deinceps, vt veriſſimus hæres vti frui poſſis; quod quidem a Deo præpotenti, & a nobis Pontificibus ac Paribus ad te iuſta traditione defertur.* Honeſta oratio, modo vera. At nemini dubiũ eſt, opinor, quin ante cõſecrationem, Rex imperii poſſeſſione ac proprietate potiatur; nõ quidẽ hereditario aut paterno iure, multo minus etiã Pontificum aut Parium beneficio, ſed lege Regia: id quod iampridem Senatuſcõſulto Francorum[a] decretum eſt, *Ne quis regiã poteſtatẽ ab arbitrio pontificum pendere exiſtimaret:* nõ quia Senatus de regia poteſtate, ante initiationẽ dubitaret; ſed vt inanes illæ pontificum argutiæ a ſtirpe cõuellerentur. Id enim ab auorũ extrema memoria contrito prouerbio didicimus, *numquã reges apud nos interire*; vt omnes intelligerent, mortuo principe, ad proximũ eodẽ momento imperii ius ac poteſtatẽ trãsferri, ne eſſet incerta regni ſucceſſio; qua peſte nulla pernitioſior in Republica exiſtere poteſt. Hoc igitur teneamus; *Regẽ qui legitimo iure ad imperiũ vocatur, pactis & promiſſis antecedentiũ Regũ eatenus teneri, quatenus Reipub. cõmodo contractũ eſt; idq; multo magis ſi populi totius, vel certe curiarũ maiorum decreto & conſenſu:* tunc enim fides agitur, quam Regi nõ modo decorũ, ſed etiam neceſſariũ eſt ſeruare; quamuis pacta ciuitatib. detrimentũ ſint allatura. Sed ſi princeps ſiue cũ exteris, ſiue cum ciuib. contraxerit, de iis quæ ad Remblicam pertinent, ſine eorũ, quos dixi, cõſenſione; ſi graue detrimentũ ex pactis conuentis Reipublicæ infertur, ſucceſſorẽ legitimũ teneri æquũ non eſt[b]; multo minus[c], etiamſi populi aut Senatus ſuffragiis, imperium acceperit: quia nihil omnino iuris habet ab anteceſſore. aliud igitur iudicandum, ſi imperium alterius conceſſu adeptus

[a] anno 1468. Aprili. 16.

[b] Cynus & DD. in l. digna vox. de conſtit. princip. C. & Bald. in cap. 1. de nat. feud.

[c] Argu. l. ſi quis domum locati.

adeptus esset: tunc enim promissis illius obligaretur [a], nisi deserte id exceptum esset. Sed quocumque tandem iure, seu lege, seu testamento, seu populi suffragiis, seu sorte regnum acceperit, æquum est eas obligationes dissoluere, quæ ex vtilitate & commodo Reipublicæ contractæ fuerunt; alioqui [b] liceret contra naturæ leges alterius incommodis, & quidem malis artibus, sua commoda amplificare. At ciuitatis interest fidem publicam quoad eius fieri poterit, colere, ac tueri; ne Reipublicæ ad extremum periclitanti, salutis viæ omnes præcludantur. Ad hanc igitur interpretationem pertinent ea, quæ Parisiorum curia iudicauit, anno MCCLVI; & MCCXCIIII: *Regem scilicet, superiorum regum pactis conuentis minime teneri*: repudiata eorum [c] disciplina, qui Principem de imperio deturbari putant oportere, nisi testamentum anterioris principis exsequatur, confusa principum successione. At cur, dicet aliquis, ea distinctione opus est, cum omnes Principes iure gentium teneantur? nam eo iure conuentiones ac testamenta continentur. [d] Id quidem falsum videri possit, si de vniuerso genere statuamus: demus tamen id verum
107 esse; non propterea consequens est, *Principem gentium legibus potius quam suis obligari, nisi quatenus cum diuinis ac naturæ legibus conspirant*; quas quidem ad leges, omnia quæ de Principum obligatione diximus, reuocanda nobis sunt. at si gentium iura quædam iniqua sint, ea Princeps abrogare potest [e], & subditos eo iure ne vtantur prohibere, vt antea docuimus de seruitiis; quæ iure omnium fere gentium in Respublicas pernitioso exemplo inuecta, multorum Principum salutaribus, ac naturæ congruentibus interdictis, sublata fuerunt: quod in vno dictum, ad consimilia traducendum erit; quoniam totius disputationis caput est; *Ne quid contra diuinas aut naturæ leges sanciatur*: nam, si iustitia finis est legis, lex autem Principis iussum, Princeps Dei præpotentis imago spirans; consequens est, vt *Principis leges verum exemplar præ se ferant legum diuinarum.*

[a] Argu. cap. dilecto. de præbend Bal. in l. vlt de transact. C.
[b] Not in cap. 1 tit. qui succeff. tene. & cap. vlt. ne prælati vices. & in cap. Abbate, sane de re iudic. Iaso latiff. in l. 1. col. 3. de constit. princ. cap. non liceat 11. q. 1. glos. ibid. Bald. in tit. de pace Constantiæ verbo succeffores. tex. in cap. 1. de probat.
[c] l. nam hoc natura de cõdic. indeb.
[d] Bald. in procœmio decretal.
[e] l. ex hoc iure de Iustitia. Ioan. Andr. in cap. vlt. de immunitate Eccles.

X. *De Principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum conueniant iura maiestatis; deque Principum inter ipsos dignitatis prærogatiua.*

HÆc quæstio singulari disputatione tractanda nobis est, propterea quod ad iura maiestatis pertinet, nec debet cum patrocinio vel clientelari iure, de quo antea diximus, temere cõfundi. Nam ius fiduciarium, seu feudale, sanctius est patrocinii iure, quod etiam a magistris, C *ius patronatus* appellatur. Hoc quidem antiquius illo, quod tamen a Langobardis origine ducta, populos omnes mutua fiduciæ caritate complecti videtur: plusquã tamen vberius, quam in imperio Turcarum, qui quod nos *feudum*, ipsi *Timar* appellant; & *beneficiarios* seu *vasallos Timariotas*: quibus feuda principis beneficio, & quidem precario, non tamen diutius quam fructuarii vita, fruẽda permittuntur; iis conditionibus, vt ingruenti bello, Timariotæ equites sine stipendio militari, & eum equorum numerum deducere, qui pro ratione beneficii, cuiq; libello censuali definiri solet. Est autem *Timar honorarius prædiorum fructus*, a Græco (: vt opinor:) τιμᾶν: quæ verbi notatio propriam feudi naturam explicare videtur; propterea quod veteri iure, *feudum aliud nihil est, quam fructus prædiorum, a vectigalibus liberum*: & quoniam militiæ ac belli aduersus hostes, gerendi causa huiusmodi beneficia tribui solebant, principio militiæ ex casu; deinde a fide præstanda, feuda dicta sunt. hinc enim F. E. D. V. M. dici videtur; quod qui fidem daret, his verbis vtebatur; FIDELIS ERO DOMINO VERO MEO: contractis autem dictionibus in literas, *Feudi* appellationem traxerunt: nisi a fœdere vtrinq; contracto, deriuari verius sit. Immunes vectigalibus esse, ac semper fuisse fiduciarios, argumẽto est, quod qui a nobis *vasallus*, Langobardorum legibus LEVDE appellatur; quæ vox liberũ significat. *Alaudius* autẽ ex iusta seruitute manumissus: inde *Alaudium* & *laudimia*, dicuntur honoraria munera, quę domino, fidem accipiente a vasallo, tribui solent.

a cap. 1. de iis qui feudum dare possunt.

Hæc

Hæc ad verborũ explicationem: pergamus ad id quod
108 propositum est. Diximus iura maiestatis eum habere, qui post Deum immortalem subditus sit nemini: quod si cuiquam seruire, aut imperanti parere cogatur, seu sponte, seu inuitus id faciat, maiestatis nomen amittit. Recte Poëta nescio quis; *Esse sat est seruum; iam nolo vicarius*[a] *esse*: *Qui rex est, regem maxime non habeat.* Quod si iura maiestatis non habent fiduciarii seu vasalli, paucissimi admodum Principes in summa potestate constituti reperiantur. Aut si demus, fiduciarios principes, vel ærarios, qui tributum aliis Principibus dependere cogantur, iura maiestatis habere; certe quidem dominos seruis, patronos clientibus, auctoritate, imperio, potestate adæquare necesse erit: sic enim statuunt legũ Romanarum interpretes[b] ac magistri: scilicet Mediolani, Mantuæ, Ferrariæ, & Allobrogum Duces iura maiestatis habere. Idem quoq; tradũt de Comite Astensi[c]: quæ tota ratione discrepant, cum his quæ antea de iure maiestatis diximus. Hæc igitur accuratius explicanda nobis sunt, cum ad iura maiestatis, quæ in Republica præcipua ac potissima sunt; quæq; ad dignitatis prærogatiuam, qua nihil Principibus carius est, pertinere videantur. Diximus in capite De patrocinio & clientela, quam nostri *protectionem* vocant, clientes Principes, qui superiorum in fœderibus maiestatem comiter obseruare tenentur, iura maiestatis habere; sed vasallus seu fiduciarius a cliente differt, distatque plurimum. Cliens enim, patronum in fœdere superiorem eatenus agnoscit, quatenus personæ ac loci dignitas postulat; vasallus
C non modo superiorem confiteri dominum, sed etiam fidem & obsequium ei supplex exhibere cogitur, aut feudo cedere. *Homagium* appello fidelitatem, obsequium, obedientiam, & ea iura quæ fiduciarius domino, ex formula beneficii dare, facere, tenetur. Quod vt planius intelligatur, nouem omnino potentiorum ac tenuiorum gradus statuemus, præter eum, qui post Deum immortalem seipso superiorem confitetur neminem.

[a] Quia serui ordinarii, vicariis imperabant.

[b] Castrensis cons. 166 lib. 2 Dec. consil. 191. nu. 1 Curt. iunior consil. 1. num. 26. & 30 & cons. 91. num. 8. Paris. consil. 1 nu. 25 lib. 1. Bossius titulo de crimine maiest. num. 52. & in tit. de regal. num. 5. Soc. cons. 4. lib. 3. Iaso. cõs. 227. Cacheran. decis. Pedemõt. num. 1.

[c] Brunus de comitatu Astensi. post Bart. Bal. Angelũ. Castrensem, Imolam. Iserninum, Cumanum, Alexandrũ, Barbatiam. *Nouem genera tenuiorũ aduersus potentiores.*

Primum genus est eorum Principum qui sunt in eius clientela, cuius maiestatem obseruãt; seq; in eius patrocinium dare solent, vt aduersus potentiorum vim tutiores sint. Secundum genus est eorum Principum, qui superiorem in fœdere agnoscunt, eique tributum dependere solent; vel pensionem, vt eius auxilio & præsidio tutiores sint: quod certe patrocinium dici non meretur; quia mercenarium sit: merces autem officio nõ debeatur. Tertium genus est eorum, qui a potentiore victi, pacem acceperunt, & iura maiestatis retinent iis legibus, vt victoris maiestatem comiter obseruent; eique tributum annuum soluant, nec tamen patrocinium illis aut auxilium a potentiore debeatur. Quartum genus est eorum, qui Reges sunt, & iura maiestatis in suos habere exercent, sed aliorum fiduciarii seu feudatarii sunt, aliunde feudo accepto a principe, seu maiore, seu minore. Quintum genus est eorum, qui Reges non sunt, nec iura maiestatis habent, sed fiduciam propter feudum cõtraxerunt; qui a nostris *simplices vasalli* dicuntur, qui domini dignitatẽ tueri, ac pro eo arma capere; non tamen semper, nec aduersus omnes, tenẽtur. Sextum genus est eorum, qui *vasalli ligii* vulgo dicuntur; qui data fide, domini dignitatem & exsistimationem tueri, ac pro eius salute arma sine exceptione capere; non tamen semper, 109
aut vbique; sed eatenus tenentur, quatenus vtilitas feudi aut fiducia contracta patitur. Septimum genus est eorum, qui *subditi* dicuntur, seu vasalli, seu censuales sint, siue etiam prædiis omnino careant; qui pro principis dignitate ac salute, perinde ac pro se ipsis, ppugnare tenentur; & eosdem cum principe hostes & amicos habere. Octauum genus est eorũ, qui quondã seruitute liberati, seruilem speciem retinent; vti sunt *ascripti glebæ*, & qui a nostris *manumortuæ* dicũtur. postremum genus est seruorum. Hæc genera nobis secernẽda fuerunt, ne subditi cum vasallis, aut clientibus; aut cum vtrisq; vasalli simul misceantur. Ex his generibus, ii qui nõ ratione feudi aut fiduciæ cõtractę, sed ex sui ipsorũ persona parere coguntur,

tur, *subditi* dicuntur; multo magis etiã si præter obligationem, qua subditus principi, cuius imperiũ ac iurisdictionẽ subire tenetur, fiduciã contraxerit, feudo a principe, vel ab ipsius principis subdito accepto, si modo vtriusq; princeps idem sit. Quod si subditus nõ sit, qui fiduciam, accepto beneficio cõtraxit; etiam si domini dignitatem ac salutem, sine exceptione cuiusquam tueri debeat; ea tamen obligatione, deserto feudo, sine fraude sese liberare potest. At subditus quantumuis feudũ aut censuale prædiũ deferat, aut nihil omnino habeat, quod suum dicere possit; personali tamẽ obligatione, seipsum sine principis sui cõsensione exuere nullo modo potest. Vasallus fidem patrono semel tantum præstare tenetur; C sed ne ad id quidem cogendus est, si fiducia ita fuerit cõtracta, vt videre est in antiquis legibus [a] feudorum, cõtra quam Carolus Molinæus & sensit, & scripsit [b]. At subditus locis omnibus ac temporib. fidem Principi dare cogitur [c], etiamsi Pontifex is fuerit [d], qui nullum omnino prædium Principi acceptum ferat. Neq; vero necesse est subditum esse, qui salutem ac dignitatem Principis, sine cuiusquam exceptione tueri debet, quales sunt ii qui nostris *vasalli ligii* dicuntur; qui interdum aliorum principum subditi, interdum reges sunt, interdum vasalli; tamen non sine exceptione fidem dederint; neque enim retrouasallus subditus est; aut vasallus illius, cui dominus inseruit, [e] nisi omnino eiusdem beneficii ratione. Placet igitur exemplis hæc illustrare. Antea quidem Reges Anglorum fidelitatis iusiurandum regibus Francorum sine exceptione dederunt, cum amplissimas huius imperii prouincias, ac beneficia fructuosissima Regibus nostris accepta ferrent; vt merito sese *vasallos ligios* Francorum confiterentur. Angliam tamen & Hiberniam summa potestate regebant; quousque Ioannes, qui fraude in regnum inuaserat, se regnumque suum ac subditos omnes dedidit in Romani Pontificis potestatem, anno MCCXII. contracta solemni fiducia principum ac subditorũ consensione: nec tantum se Pontificis

Reges Anglorum vasalli ligii Francorum.

Reges Anglorum vasalli Pontificis Romani.

a tit. 24. § 1. quæ fuit prima causa feudi amittendi. Magister in regalibus. decisione. 13.

b in consuetud. feudor. §. 2. glos. 4. num. 26.

c tit. qualiter iurare debeat cap. 15.

d Magister in regal. decis. 1. & 13. Mol in tit. de feud. §. 46. q. 1. & 2.

e Isernius in cap. imperialem §. illud de prohibita feudi alienat. Bartol. in l. Claudius qui potiores. Guido Pap. decis. Delphinatum. 551.

Romani vasallum, sed etiam ærarium professus est; ac promisit annui tributi ac census nomine quatuor aureorum millia[a]; præter tributum illud, quod ab Ina Rege Anglorum promissum est, anno DCCXL; idque a singulis familiis exigebatur, quod vulgo *tributũ sancti Petri* appellabãt. Legatus Innocentii III. põtificis Romani, primus a Rege Ioanne fidem accepit, anno MCCXIII. præsente Cancellario, sex Angliæ pontificibus ac totidem Comitibus, infinitaq; populi multitudine consentiente. Exstat adhuc apud nos formula fiduciæ, quam ex actis Vaticanis expressam legimus. Ac tametsi Thomas Morus, Anglorum Cancellarius, negaret regnum Anglorum esse in fiducia pontificis Romani; nihilominus Henricus ipse VIII. legato pontificis Romani, iusiurandum fidelitatis dedit. Tributum autem vtriusq; generis exigi ac solui non ante desiit, quam Henricus VIII. anno MDXXXIIII. Romani pontificis seruitutem ac religionem excussisset. Id autem animaduersione dignum est, quod in formula fiduciæ, Rex Ioannes suorũ scelerum veniam supplex a legato pontificis precatus est; quo planum fit, patrocinium illud pontificis Romani, quæsitum esse ad eleuandum immane parricidium, quod in Arturum fratris filium, ad quem sceptra regni successorio iure pertinebant, crudeliter admiserat, ne sacris a pontifice Romano interdiceretur. Iam antea Philippus Augustus Rex Francorũ, omnia prædia, quæ in Gallia Reges Anglorum hæreditario iure possidebant, Normaniam inquam, Aquitaniam, Turoniam, Andium item ac Cenomanorum agros, ob eam parricidii causam, pro iure suæ maiestatis proscripserat; quas regiones, antea beneficii iure a Regibus Francorum acceperat: tametsi summam in Anglos, Hibernos & Scotos potestatem haberent. Nam principio, Constãtinus Rex Scotorum cæteriq; principes eius ditionis, cum Adelstano Anglorum Rege fiduciam contraxerant; deinde Baluolus Rex Scotorum, fidem quoq; Regi Anglorum præstitit; professus se regnum Scotiæ fiduciæ nomine,

[a] Mille marcas sterlingorum.

Reges Scotorum vasalli Anglorum.

mine, sub Anglorum patrocinio possidere; exceptis Orcadibus insulis, quæ tum erant, ac deinceps etiã fuerunt, in fiducia Regũ Norvegiæ; quibus Reges Scotorum auri vncias octoginta, fiducię ac census nomine dependere tenentur; contracto iampridem fœdere inter Danos & Scotos, vt bello finem imponerent, quod pro insulis Orcadibus olim susceptum; nec ita pridem, id est, anno MDLXIIII. rursus excitatum est; quantum quidem ex literis Danzæi, Francorum apud Danos legati, intelleximus. At Scoti Reges, qui post Balnolum summam rerum tenuerunt, Anglorum obsequium eiurarunt; nec superiores agnoscere, nec se vasallos Anglorũ profiteri voluerunt; tametsi Dauid Rex Scotorũ Eduardi III. Regis Anglorum captiuus, id summa contentione a suis petiisset: postea vero quam decennium in carceribus exegisset, dimissus est ab Eduardo; cuius sororem sibi desponderat, ea lege, vt secum amicitiam ac pacem coleret. Iam vero Hiberniæ regnum non ita pridem Anglorum imperium tulit; excepto tamẽ Arguelio Comite, qui iura maiestatis semper retinere visus est. Consimiliter Daniæ Reges, qui etiã Norvegiæ partem possident, iura maiestatis sibi vindicarunt; quod quam verum sit, prius expositum est. Holsatiæ tamen agrum, regno finitimum, imperii Germanici beneficio habent; & antea quidem, Daniæ regnũ, imperii Germanici feudale beneficiũ exstitit; ipsiq; Daniæ Duces in fide Germanorũ permanserunt, non modo Lothario imperante, cui Canutus Danię Dux, fidelitatis obsequium [a] præstitit: sed etiam Friderici I. Imperio; qui primus omnium Petro Duci Daniæ regia [b] stemmata dedit, ac regali potestate beauit; iis tamen legibus, vt in fide ac obsequio perpetuo imperii Germanici permaneret; sed posteri tandem ab imperio desciuerunt. At principes illi quos fiduciam contraxisse, & prædiatoriã seruitutem data fide promisisse diximus, qui vel in suos iura maiestatis habent, vel aliorum Principum subditi sunt, contractam fiduciam eiurare possunt; modo ne id fiat in

Daniæ reges olim vasalli Imperii Germanorum.

a Helmoldus in histor. Sclauorum cap. 10.
b Trithemius cap. 17.

fraudem patroni: quoniam periculo imminente, sine iusta causa, patronum deserere capitale est; etiam si vasallus, eo momẽto prædiũ feudale deserturus sit: tametsi nulla grauior pœna [a] dicta est in fiducia cõtrahenda, quâ vt feudo cariturus sit cliens, qui patronum, vrgente bello, deseruerit: quia fides agitur ac dignitas, cui sempiterna labes inuritur a cliente patroni desertore: cum tanta sit obligatio fiduciæ, vt etiã aduersus fratres ac liberos [b], pro sãlute ac dignitate patroni, vasallus arma capere teneatur. Nec defuere nostra ætate Iurisconsulti [c], qui etiã in parentes, clientem pro patroni dignitate, armarent; quod mihi probari nulla ratione potest, cũ prima præcipuaque fidelitas parentib. debeatur. At si vasallus idem sit & subditus, qui principem periclitantem deserat, nõ modo prædiis illum, sed etiã bonis omnibus spoliari oportet, cum vel gregario militi capitale sit, qui ducem in bello non protexerit. Nec mirum [d] si Britanniæ Armoricæ Duces, Ioannes inquã 1. & Petrus 11. obstinato animo recusarunt Francorũ regib. fidem, pro Britanniæ prouincia, sine exceptione cuiusquam præstare; & de qua re controuersia iterum atque iterum, inter Franciæ ac Britanniæ cancellarios, corã rege Carolo v. & vi. agitata est. Proposita fuerunt acta fiduciæ contractæ, ac fides a Ducibus sine exceptione cuiusquã data, tũ Philippo Augusto [e], tum etiam Ludouico [f] viii. De vtroq; actu, ancipiti ratione dubitari potuit: de altero quidem, quod Philippo data fides est ab Arturo, sine exceptione cuiusquam, ea lege, vt sui tutelã aduersus Ioannem Angliæ regem susciperet: quod ab eo factũ sit, nec ne, dubitatur: tametsi Arturi parricidium vltus est. de altero quod Ludouico viii. data fides est a Duce, quoad ipse viueret, sine præiudicio posteritatis. At legitimorum actuum ea vis est ac natura, vt nec diem recipiant, nec conditionem [g], fiduciæ vero iusiurandum minime omnium. Exitus controuersiæ fuit, vt Ioannis ac Petri iusiurandum simplex acciperetur, ne vasalli ligii Francorum esse viderẽtur. Quamquam Dux vterque, feudo Britanniæ

[a] titul. quæ sint prima causa feudi amitt.

[b] cap. 1. hic finitur lex

[c] Alexand. consil. 234. lib. 2. & 236.

[d] l. non omne. de re milit. Liuius lib. 1.

Duces Britannici vasalli Francorum.

[e] anno 1202.

[f] anno 1210.

[g] l actus de regulis.

Britanniæ ſpoliari iure debuiſſent, quod legitimum patronum Francorum regē eiuraret. Neq; enim dubitari poteſt, quin Britanniæ Armoricæ duces, Frācorum Regibus, iam inde a Clodoueo rege; fidem ſine exceptione dederint: vt Gregorius Turonum pontifex, omnium, quas habemus, antiquitatū veriſſimus ſcriptor accurate tradit: quamquā pleni ſunt hiſtoriarum libri, plena antiquitatis monimenta quibus hæc prodita videmus. Britanni quidem rebellarunt ſæpiſſime, ſæpius tamē fracti ſunt ac domiti; quinetiam Caroli Magni ac Ludouici Pii legatis, fidem & obſequium, datis obſidibus, exhibuerunt: quæ tam ex hiſtoria & Vitaldi Caroli Magni nepotis, tum etiam ex Floardi Sigeberti ſcriptis perſpicuum eſſe poteſt. At cum rurſus a fide deficerēt, Carolo Caluo Rege, apud ordines accuſati, ac maieſtatis damnati, pœnas[a] dederunt; quo crimine non niſi ſubditi[b] accuſari poſſunt. Nam Heriſpo Dux, Carolum Caluum, data fide ac pecuniarū magna vi placauit, vt antea quoq; Iudicael Dux Dagobertum placarat. Neq; verū, at ne ſimile quidē veri eſſe poteſt Clodoueum, qui Galliarum imperiū Alpibus Pyreneis, & vtroq; mari, tum etiam Rheno flumine, definierat: aut Carolum Magnum, qui gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, domuerat, qui Hiſpaniam, Italiam, Hungariam, Germaniam, cis & vltra Rhenum, Saxonas, Pomeranos, Polonos, Ruſſios ſubegerat, & in extremā vſq; Scythiam imperium propagarat, Armoricos Duces, in ipſis Galliæ viſceribus, ad imperii Gallici ſocietatem admiſiſſe. At etiam in fœdere cum Rolone, Normanorum Duce cōtracto, Britanniæ Armoricæ Dux retrouaſſallus attribuitur a rege Carolo: quod ridiculum futurum erat, niſi tunc Armoricæ Duces Francorum ſubditi haberentur. Itaq; Britanni Duces, Normanorum Ducib. hi viciſſim, regibus ſupplices, ſine exceptione, fidē dederunt: at fides ſemel data, acceptaque a patrono, nulla temporum infinitate præſcribi poteſt. Quibus argumentis non modo probabilibus, ſed etiam neceſſariis, ad aſſentiendum

[a] anno 859.
[b] Bald. Cyn. Salicet. in l. quiſquis. adl. Iuliam. C.

persuasus sum, vt Armoricam iam inde vsque a primis Francorum Regibus, imperii Gallici prouinciã esse scriberem: tametsi Argentræus [a], Rhedonensium prætor, aliter sentit. Gregorium vero pontificem, Haimonem, Sigebertũ, quibus assentior, mendacii contumelia perstringit, quibuscum tamen Vitaldus eadem scripsit. Illud etiam absurdius, quod Petrum Druidam primũ esse putat, qui alieni principatus maiestatem, Gallorum imperio subiecit; qui Regis subditus fuit ac propinquus: nec vero eius liberi ac posteri, perfidiæ scelere ab eaque perpetua fuit, & quidem naturalis obligatio cum Regibus Francorum contracta, eximere seipsos potuerint. Quod autem Armoricos Duces qui scelerata conspirationis fide & consensu, cum Anglis ad huius imperii exitium, seipsos coniunxerunt, a perfidia capitali vindicare conatur; quod de Regibus Francorum, ac de omnibus Principibus ita scribit, vt a conuitiis ac maledictis abstinere non possit, quod suos populares, quamquam nomen *gentile* Gallicum vsurpat, omni genere laudum, ad nauseam vsque cumulare soler; quod Francorum victorias eleuare & obscurare solet; quod denique sibi vni credi vult, & antiquissimis ac verissimis scriptoribus fidem detrahit; certe literis & otio abuti mihi videtur. Nihil autem historiarum scriptori magis cauendum, quam ne subditos a principis obsequio ac fide abalienare, & ad defectionem oratione inflammare videatur. Sed vt ad propositum redeamus; animaduersione dignum est Ioannem Montfortium & posteros, etiamsi Armoricam ab imperio Gallico diuellere conarentur; nihilominus tamen quasi Monforti ac Virtutum Comites, fidem Regibus sine exceptione semper dedisse, vt in Archiuis legimus, tametsi quædam iura maiestatis, in prouincia Armorica, concessu Regis, exercerent. Ex quibus perspicuum fit, vasallos a subditis, & clientibus, atque etiam inter se differre plurimum; eosq; iura maiestatis in solidum, ac summam potestatem habere, qui nemini seruire teneantur: nam vasallus siue Imperator, siue

[a] In consuetud. Britan. & in historia Brit.

88

siue pontifex maximus fuerit, fidem, obsequium, obedientiã *superiori*, quasi domino, præstare tenetur: quod quidem obsequium personale, coniunctam habet seruitutem quandam, etiamsi verbum illud *seruiendi*, in legibus feudorum libertati naturali præiudicare non videatur: qua quidem seruitute vel obsequio, beneficiarius, nisi feudo carere velit [a]; sese liberare non potest: neque enim fiducia vasalli, seruitus realis est; sed personæ ita cohæret [b], vt ab ea diuelli non possit. Quod autem diximus, *seruitutis illam speciem a persona diuelli non posse*, adeo verum est, vt ne procurator quidem ad fidem vasalli nomine præstandam idoneus [c] sit; quod antiquis feudorum legibus licebat [d]: sed illud antiquatum est vbique gentium, vt ne in Italia quidem, vnde iura feudorũ in vniuersam Europam fluxerunt, *procurator fiduciarius* admittatur. Nam Ludouicus Sfortia, qui se Mediolanensium Ducem ferebat, legatum in Galliam misit ad Carolum VIII. Regem, vt pro fratris filio Genuẽsi Duce, iusiurandum præstaret; sed repulsam tulit. Et cum ageretur de fide præstanda a Marchione Saluciarum, curia Parisiorum decreuit, procuratorem quidem eius nomine, quod morbum excusaret, admittendũ [e], si Regi videretur; sed ea lege, vt cum primum posset, præsens fidem præstaret. Idem sæpius iudicatum [f] est in consimilibus causis: contra vero, vasallus cogi potest in procuratoris patroni verba iurare. eoq; iure vtimur. sin vasallus adhuc impubes est, & id ætatis, vt sensu careat, sustinetur actus legitimus fidelitatis, quousque legitimam ætatem attigerit; qua fidem præstare possit; nisi patronus procuratorem admittere malit: vt Ludouicus XI. Rex, per legatum matrem Galeacii impuberis, Ducis Genuensium, in fidem accepit; verba iurisiurandi concipiente Philippo Cominio Regis legato; cui aureorum numum quinquaginta millia, annui fructus nomine, soluit. Illud autem in fœdere quod ictum [g] est inter Ludouicum XI. Regem, & Maximilianum Austriæ Ducem, diserte cauetur, *ne vasalli fidem procuratorio nomine*

[a] cap. vnico. de vasallo qui contra constitut. loc.
[b] qualiter iurare debeat c. 5. & sequẽt. & titul. quæ fuit prima causa feudi amit. Bald. in l. fed & si hac. §. si libertus. de in ius vocando. Molin. gloss. 4. §. 2. num. 54. in consuetud. feud.
[c] Bald in l. 4. fine de rerum diuis. num. 56.
[d] §. sed vtrũ. per quos fiat inuestitura. Præpositus in §. omnes colum. vlt de feudo defuncti, licet contrarium vi deatur in cap. 1. §. verum de statu reg. lib. 9.
[e] anno 1486. Decembr 9.
[f] Contra Maximilianum de Mehaic & dominum Dormoy 1536.
[g] anno 1482.

exhibeant; sed præsentes ad id cogantur, nisi morbum vel ætatem, aliamve necessariã causam excusarint; vt cũ vniuersitatibus & collegiis iusiurandum exigitur, id a procuratore fieri necesse est. Etenim plurimum refert vasalli Regis persona, an vero sordidi procuratoris obsequium recipiat patronus. Quamobrem in fœdere, quod ictum est inter Philippum bellum, & Henricum Anglorum Regem, anno MCCCIII. vno capite exceptum est, vt Henricus fidem Regi Francorum daret præsens; & quidem sine exceptione: quod si morbum necessarium fraude excusaret, filium tamen primogenitum in Galliam iurisiurandi causa mitteret. Rursus alio fœdere quod ictum est anno MCCCXXX. *Eduardus tertius Rex Anglorum recipit ac promittit se mox in Galliam, fidei præstandæ causa, venturum; aut si quidem morbum necessarium sine dolo malo excusaret, cum primum conualuisset, id effecturum.* Item alio fœdere quod percussum est anno MCCLIX. Ludouico IX. Rege, Henricus III. Anglorum Rex sese in Galliam paulo post traiecturum, ad solemne iusiurandum sine exceptione cuiusquam præstandum. Obsequium autem illud, quod *ligium* appellãt, eam vim habet, vt ne Imperatoris quidem aut Pontificis maximi persona excipiatur[a]. Formula iurisiurandi quod rex Anglorum præstitit, concepta est eo fœdere, quod anno MCCCXXXI. inter Philippũ Valesium & Eduardum III. percussum est; cuius hæc verba sunt. Rex Anglorũ manibus coniunctis, ac in manus Regis Francorum insertis, Cancellarium Francorum; hæc verba proferentem; VOVS DEVENEZ HOMME LIGE DV ROY DE FRANCE, QVI ICY EST COMME DVC DE GVIENNE, ET PAIR DE FRANCE, CONTE DE POITOV, ET DE MONSTRVEIL, ET LVY PROMETTEZ FOY ET LOYAVTE PORTER. DITES VOIRE. ET LE ROY D'ANGLETERRE DIRA, VOIRE. ALORS LE ROY DE FRANCE RECEVRA LE ROY D'ANGLETERRE A LA FOY ET A LA BOVCHE. Hæc verba fœderis, vtcumque Latina sic fecimus: *Tu quidem*

[a] titul. de auxil. vasall. in feudis. Clementin. pastoralis. de re iudic. Spec. in §. quoniam de feudis.

dem euadis in hominem, ligium Regis Francorum, vti Dux Aquitanorum, Par Franciæ, Comes Pictonum, & Monstrolieusium: teque in eius fide & obsequio semper futurum spondes: respondeo, Assentior. Hic rex Anglorum assentiri se dicet: tum rex Francorum ad fidem & osculum regem Anglorum admittet. Sanctius est iusiurandum Caroli regis Nauarræ, cum fidem Carolo v regi Francorum daret, anno MCCCLXX; quia non solum vasallus, sed etiam subditus erat regis Francorum, rametsi iura maiestatis in Nauarros haberet; & in Bearnenses eadem iura sibi deberi prædicaret, vt posteri quoque: sed adhuc de agro Bearnensi sub iudice lis est. Formulæ fiduciæ Arturi II, Petri vtriusque, & Ioannis Montfortii, qui Armoricæ prouinciæ Duces fuere, consimiles sunt; præter verbum *ligii hominis*. In subditis vero vasallis formula fiduciæ vberior est, ac sanctior; quia duplici obligatione deuinciuntur: exteri vasalli non item. At diu multumque dubitauit Eduardus III, an iurisiurandi formulam in fœdere præscriptam sequeretur: & certe manus supplices habere principio recusabat; & in Angliam redierat, vt populi conuentus eam ob causam haberet: eo legati Francorum missi sunt, ac semestre temporis spatium, in ea controuersia disceptanda transegerunt: tandem, rex Eduardus formulam propositam sequi maluit, quam tot beneficiis, quibus in Gallia fruebatur, carere. Quum vero *vasallus* idem est qui *subditus*, arma, pileum, pallium, calcaria, chirothecas exuere, ac genibus flexis manus supplices in principis aut procuratoris sui manus inserere necesse habet, & ita fidem præstare, at etiam moribus nostris, patrono licet abesse, nec si velit, procuratorem, fidei accipiendæ causa, constituere tenetur; sed vasallus, ne prædio fiduciario careat, prædii dominantis locum adire solet; ac pro foribus carmen eo, quem diximus, habitu vsurpare. At Veromanduorum [a] moribus vasallos fidem patrono præsenti dare oportet: sed si patronus abest, satis officii fecerint etiam præsente

[a] articulo 220. generalis

si per procuratorem id faciendum curent; ne vasalli dignitas, abiectiore persona procuratoris minuatur. Quod si vasallus hæredes habeat triginta, vnusquisque fidem, petente patrono, præstare cogitur [a]; vt iampridem Philippi Augusti Regis Francorum decreto cautum est, anno MCCIX. alius tamen alio more vtitur [b]. Aut igitur vasallum, id est alterius hominem, etiamsi domi regno potiatur, summam potestatem ac iura maiestatis habere dicemus? aut eum qui vilissima obsequia præstet, & vt verbo fiduciæ vtamur, *seruiat alteri*, summum Principem appellabimus? At pleriq; Principes agros late patentes, ac beneficia fructuosissima deserere, quam seruitutem istam seruire, maluerunt; alii ius maiestatis vt cederent, nec precibus vllis, nec pretio adduci potuerunt: nam Princeps Aurasius Ludouico XI. Regi iura maiestatis Aurasii principatus vendere recusauit. quamquam regii procuratores iura maiestatis Aurasio Principe vindicante, sæpe obstiterunt. Iam vero primo capite fœderis Britiniaci Eduardus III. Anglorum Rex, vt omnia iura maiestatis sibi tribuerentur in iis regionibus, quas hæreditario iure in Gallia possidebat; ne fidem aut obsequium Regibus Francorum præstare cogeretur, diserte excepit. Nec aliam ob causam Stephanus Valachiæ præses a Regibus Poloniæ defecit, quam quod Rex Polonus tentorium, in quo Stephanus supplex obsequium ac fidem præstabat, eodem momento discindi iussit, vt omnium oculis pateret. Hanc contumeliam veteratorie sibi illatam grauate tulit Stephanus: neque id mirum videri debet iis, qui meminerint, Calli C sthenē Aristotelis propinquum, mortem potius optasse, quam Alexandri Magni genibus, adorantis [c] ac supplicis modo aduolui, more Persarum; tametsi Alexander supplices amplexu & osculo dignaretur; quod etiamnum Imperatorib. Romanis vsitatum erat, cum regibus sceptra & insignia regia largirentur: sic enim Tiridates Armeniæ Rex, Neronis genibus aduolutus est; quem Nero manu prehensum erexit, osculoque donatum,

[a] §. omnes filii si de feudo controu. Zasius in epit. feud Par. 7 ait Germanis moribus vnum pro omnibus sufficere, vt etiam plerique Galliæ municipiis, fidem quidem a singulis præstari æquum est, quia nihil accedit patrono, nec decedit vasallo.

[b] Cenomani aliter § 13. & Veromandiū vide Molin. §. 2. glos. 4. num. 25.

[c] Q. Curtius Arrianus, Plutarchus in Alexand.

tum, tiaram de capite detraxit; eique diadema circum impoſuit; poſtremo, ad dextram ſedere iuſſit. Quibus autem regna fruenda concedebant Romani, etiamſi ab iis fidem aut obſequia nulla exigerent; nihilominus tamen Romanis Principibus ſponte inſeruiebant, ac miniſtrabant[b]: alii ſeſe *Romanorum procuratores* appellabãt vt Aderbalus Numidiæ Rex: Eumenes quidem Pergami Rex fuſo ac mortuo Mithridate Ponti Rege, Romã venit, ac pileum geſtans; acceptam populo Romano libertatem tulit: erat enim pileus recentis libertatis argumẽtum. Pruſias vero Bythiniæ Rex quoties ſenatum ingrederetur, limen deoſculari conſueuerat, ſe *mancipium ſenatus* appellans: tametſi æquo fœdere cum Romanis ſocietatem contraxiſſet. Ille cultus, quantuſcumq; ſit, qui ab arbitrio cuiuſq; proficiſcitur, nihil aut parum admodum de iure maieſtatis detrahere videtur: ſed obſequiũ illud quod ab inuitis vaſallis extorquetur, ſeruitutem ſapit, nec Turcarum ac Perſarum Principibus quicquam grauius eſſe videtur. Et quidem Suleimanus rex Turcarum, Ioannem Hungariæ Regem, quem bello ceperat, in regnum libenter reſtituiſſet, ea lege, vt beneficio acceptum ferret, ac fidelitatem vaſallorum in modum exhiberet: niſi Ferdinandus qui Pannonias ad ſe hæreditario iure pertinere contendebat, obſtitiſſet: idque Sigiſmundo Auguſto, Poloniæ Regi, per legatos teſtatus eſt Suleimanus: vt quidẽm accepi ex literis quas Stanislaus Roſdrazeroſcus ad Annã Mommorantium, equitatus Gallorum magiſtrum, ſcripſit anno MDLV. Quamobrem Franciſcus maior Rex Francorum, ad creatores Imperatoris Germanici reſcripſit: cauendum eſſe, ne Carolum Auſtrium ad imperium vocarent: ne imperii decus ac maieſtas, ſub vaſallum Francorum ſubiungeretur. Quæ res cum Imperatorem vehementer pupugiſſet, Franciſcum bello Papienſi captum, non ante dimiſit, quam nexu & fiducia Francorum, Flandria & Arteſia omnino liberarentur. At non modo *vaſallus*, ſed etiam *ligius* exſtitit; nec tantum ligius, verum etiam *ſubditus*

[a] Tanquil. in Nerone.

[b] Dio de Auguſto.

Politicus hoc mancipium riſu dignum exiſtimat.

Regis Francorum; id est in ipsa Flandria natus & educatus, quæ tum erat imperii Gallici prouincia; tametsi Gandauum, Caroli patriam, & vrbes maritimas, pleriq; excipi putant: nam Flandriæ Comites, regni Francorum Pares ab hoc regno condito semper habiti; & iura maiestatis semper antea quidē iunt, maxime tamen Atrebatensi excepta fœdere; & quidē percusserunt legati Caroli VII regis Francorum, cū Philippo II Burgundiæ Duce. At etiā Carolus V, iam Imperator creatus, a Frāciſco Rege petiit, vt ſibi liceret Atrebatenſē tributum a ſuis exigere, anno MDXX. cui Franciſcus reſpōdit id ſe permiſſurum, dum nihil de iure ſuæ maieſtatis detraheretur; vt quidē didicimus ex mandatis, quæ legato Francorum in Hiſpaniam eunti data fuere. Quamquā grauiores cauſæ C proponi poterāt, quę principes Germanorū ab electione Caroli V ſummouere debuiſſent. Neq; enim Carolus tantum *vaſallus ligius*, & quidē Francorū imperiis ac legibus ſubditus, ſed etiam *Pontificis Romani vaſallum ſe ligium profeſſus*, pro regionibus ac prouinciis omnibus, quibus tunc potiebatur, exceptis admodum paucis in Belgia, & Burgundiæ libero comitatu; quem Arnoldus Comes dono dederat Conrado II Imperatori, anno MCCV. deinde Carolus IIII Imperator, Carolo VI, Delphinatum Principi conceſſit, fiducia contracta, quam ex archiuis deſcriptam habemus. At cum Pontificis Romani vaſallum ſe ligium profeſſus eſt, in formula fiduciæ Regni Neapolitani, iureiurando promiſit, ſe nec imperii Germanici curam, ſi quando a Principibus Germanorum crearetur; nec Mediolanenſem principatum ſuſcepturum; & iis quidem legibus & conditionibus, in fidem ac Patrocinium Romani pontificis acceptus eſt. Quæ clauſula noua videri non debet, cum ſit antiquiſſimis omnibus actis fiduciarum inſerta, iam inde vſq; ab Vrbano V pontifice Romano, qui regnum illud Carolo, Ludouici regis fratri, fruendum conceſſit; & in actu fiduciæ Edmundi Henrici regis Anglorum filii, qua regnum illud adeptus eſt ab Innocentio III pontifice,

pontifice MCCLV. cuius formulam ex actis Vaticanis descripsimus: *Ego Henricus Dei gratia Rex Angliæ, nomine Edmundi filii nostri Regis Siciliæ, plenum & ligium vasallagium facio Ecclesiæ Romanæ*, &c. Et in actu fiduciæ Roberti Siciliæ regis, MCCCXXXVIII. iureiurando spospōdit princeps, se nec imperium Germanicum, nec
417 Mediolanensem principatum, nec vllum in Hetruria dominatum petiturum, nec vltro ad se delata acceptu-rum; aut si contra faceret, Neapoleos ac Siciliæ regno cariturū. Consimile est Caroli Sicilię Regis Iusiurandū, anno MCCXCV. & Ioānæ reginæ, anno MCCCXLVIII. Nec aliter Ferdinandus Hispaniarū Rex Caroli v. Cæsaris auus maternus, possessionem regni Siciliæ a Iulio II. pontifice Romano potuit adipisci, quā iis quas dixi conditionibus, & annuo censu; vnciarū auri octo millium, præter auxiliares copias, formula fiduciæ veteris cōprehensas; cū exceptione agri Beneuentini. Cuius obligationis ea vis erat, vt cum primum Romanus pontifex alicui bellum indixisset, eodē momento Siciliæ Regis opes & copias aduocaret, vt etiam aduersus amicos arma caperet. Sic Alphonsum Siciliæ regem, Sextus pontifex armauit aduersus Florētinos, propterea quod Pisanum cardinalem, pontificis Romani legatum a latere, & quidem subornatum, pontificio vestitu in crucem egissent. Ac nostra ætate Paulus III. Pontifex, Carolum v. Cæsarem, qui maximo cum exercitu bellum in Gallia gerebat, ad pacis actiones cōpulit, vt coniunctis cum Francisco rege copiis omnibus, in Principes Lutheranos arma conuerterent; id enim primo capite pacis Suessionēsis cauebatur [a]. Ac tametsi paulo ante, Caroli exercitus a Gallis in Italia cęsus esset, ac ꝓstratus; & exitu dubio in Gallia dimicaturus videretur, numquā tamen ad pacē ineundā adductus esset, nisi a pontifice Romano cogeretur: non quia Pontificem publica calamitas, aut Ecclesiæ perturbatæ rationes tam commouerent, quam Caroli opes; quib. vniuersam Europā facile domuisset, nisi Francorū armis ac potentia impediretur. Indignum

[a] anno 1544. Septembri mense.

etiam videbatur, quod Carolus Clementem VII. pontificem Romanum, cum cardinalibus obsessum, vrbe direpta, ad turpissimam deditionem compulisset; ac præter ingentem vim auri, quam a captiuis pontificibus extorserat (:neque enim ante liberari potuerunt, quam aureorum nummum cccc. millia exsoluissent:) etiam Neapolitani regni censu, qui maximus erat, actione pacis, omnino liberatus est; fiduciæ tamen cætera capita eodem quo antea iure, rata fuerunt. Sic tandem, sed sero admodum, cognitum est tum a pontifice Romano, tum etiam a Germanis Principibus; *nihil pernitiosius fieri potuisse, quam alterius principis vasallum, alterius subditum, ad tantum imperium vocare.* Romam enim vna cum suo pontifice, Germanorum viribus diripuit ac spoliauit; Germanorum vero copias Romani pontificis opibus attriuit. Ac tametsi principatum Mediolanensem, & imperii Germanici sceptra, sub imperiali fiducia teneret, prius tamen auxilium pontifici Romano debuisse constat. Nec vero pontifices Romani licere putant Imperatoribus cuiquam imperare, nisi suo beneficio imperialem coronam accipiant; & quidem Pius V. pontifex, Ferdinandum Imperatorem per legatos acerbe increpuit, quod imperialem coronam a se non haberet, quam antea Carolus frater accipere non dubitarat: ac iam illum, interdictionis sacrorum metu, ad id coegisset, nisi Philippi propinqui & Caroli Francorum regis precibus placaretur. Hic occurret aliquis, fieri non potuisse, vt Carolus V. Cæsar, Regis Francorum ligius ac subditus, idemque pontificis Romani, imperii Germanici ligius fuerit; cum *nemo vasallus ligius pluriũ esse possit*[a]: *etiamsi plura prædia singulis accepta ferat:* quia fides & auxilia vni eidemque primo ac præcipue debentur, & quidem sine exceptione[b]: ac si quidem plurium hæredum vasallus ligius fuerit eiusdem prædii nomine; omnibus simul, non tamen separatim. quia tametsi fidelitatis actus legitimus sit indiuiduus, & in seruitutibus indiuiduis, solidum ab hæredib. debeatur[c]; quod etiam de fide-

Nemo plurium vasallus ligius esse potest.

a Guido Pap. decis. 310. Specul. titul. de feud. §. 1. q. 10. Bald. in l. vnica. §. 1. colum. vlt. de caduc. C.

b Bald. in cap. cæterum, colum 3. de iudic. expl.

c l. ea quæ. de regul. l. 2. de verbor. oblig.

de fidelitate plerique putant[a]: verius est tamen vni tantum ex patronis, quem vasallus elegerit, si dissideant patroni, aut omnibus simul fidem deberi; eoque iure vtimur; quia nõ debet durior[b] effici conditio vasalli, quã si vnus vni hæres esset: durior esset, si plures operas, plura obsequia, pluries fidem præstare cogeretur; idq; multo magis in vasallo ligio, qui pluribus seorsum fidem sine exceptione dare nõ potest: *ligiũ* interpretor ex iure feudorum, cum plerique appellatione abutantur. Memini quadraginta septẽ fœdera, quę reges nostri Philippus v. Carolus v. VI. VII. Ludouicus XI. cum Germanis Principibus coierunt; quibus se auxilio futuros aduersus omnes, excepto Imperatore ac Rege Romanorum, sposponderunt: nec dubitarunt se vasallos ligios regis Francorum eo iureiurando constituere. excipio Trevirensem pontificem, qui se socium ac fœderatum Regis appellat, non vasallum; tametsi pensionem perinde C vt alii principes a Rege acciperet: nullum tamen prædium a regibus Francorum habuisse cõstat. vnius Ducis Gueldrii iusiurandum proponam, vt de reliquis iudiciũ fieri possit, his verbis Latine conceptum: EGO *deuenio vasallus ligius Caroli regis Francorum, pro ratione quinquaginta millium scutorum auri, ante festum D. Rhemigii mihi soluendorũ*, &c. *anno* MCCCCI. *mense Iunio*. Quinetiam inter Reges ipsos sæpe fœdera concipiebantur, his verbis, *vt alter alterius se vasallum profiteretur*: vt in fœdere contracto inter Philippũ Valesium & Alphonsum Castiliæ regem, anno MCCCXXXVI. quæ ab ignoratione legatorum profecta nunc melius explicantur. Vt igitur eo vnde digressa est, se referat oratio; nec potuit, nec certe debuit Carolus Cæsar fidem & obsequiũ pontifici Romano promittere, sine exceptione Regis Francorum, cuius erat & vasallus ligius, & subditus; qui tamen si subditus non esset, modo ligius, aut nè ligius quidem, modo vasallus[c], antiquior tamen fides & obsequiũ debebatur; aut si æquales essent inter se pugnantes, neutri deberetur: quoniã seruitutum ea lex est, pro-

[a] Accurs. in l. vsus fructus legatus de vsufr. Bal. in l. 1. q. 21. de rerum diuis. Angel. in l. loci corpus. §. si functus. si seruitus. Rom. l. 3. de verborum oblig. Aluarot. in c 1 §. omnes. si de feudo.

[b] l. 2. § incertam de prætor. stipul. l. damni 1. § si is qui de damno. l. cui fũdus de cõdit. & demõstrat. l. nec in plures de exercit. l. quod si nolit. §. si plures de ædilit. tex. in l. imperialem. §. ducatus. de prohibita. Hern. Iacob Belloni Bal Hostiens. in summa tit. de feu. §. vlt. Martin. Laud. in d. §. omnes. Zasius in epito. feud parte. 7. qui eundem Germanis morem esse tradit. *Actus Iuris iurandi Ducis Gueldriæ*.

[c] Molin. in tit. de feud. glos. 4. §. 2. num. 3.

pter indiuiduam sui naturam, vt eorum concursu, quibus exhiberi debeant, impediatur: nam *inter socios aequales, prohibentis conditio potior est*: tametsi in fœderibus iure contractis, auxilium dari consueuit iis, qui iniuriam acceperunt. Illud tamen perspicuum fit, a subditis summam præcipuamque fidem ac obedientiam deberi; cui præiudicium, posteriore fiducia contracta, creari non potest. Itaque in iis legibus, quæ a Ludouico XI. & Philippo II. Burgundionum Duce de ordinibus illustrium equitum latæ sunt, vno capite cauetur; vt cuiuscumque ordinis fuerint equites, obsequium tamen & auxilium suo quique Principi aduersus eos qui bellum inferant, sine dignitatis periculo, ac sine fraude, ferant: dum tamen princeps ipse, cui auxilium debeatur, præsens sit, idque ordinis Principi, cui equestre decus acceptum fetat, denuntiarit. Quibus rebus intelligitur Carolum Cæsarem, nec pontifici Romano, nec Imperatoris Germanici creatoribus, fidem sine exceptione Regis Francorum dare potuisse. at etiam Tarraconense regnum Romanis pontificibus iampridem Reges Aragonum accepto tulerunt; vt videre est in formula fiduciæ, ac iurisiurādi, quod Petrus Rex Aragonum Innocentio III. pontifici maximo præstitit, his verbis: EGO *Petrus, Rex Aragonum, Comes Barcinonæ, Dominus Montispessulani; cupiens præter Deū, principali beati Petri & Apostolicæ sedis protectione muniri; tibi reuerendissime pater, & domine summe pontifex Innocēti, & pro te sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, & Apostolicæ sedi, offero Regnum meum, illudque tibi & successoribus tuis in perpetuū pro remedio animæ meæ, & primogenitorū meorum, constituo censuale, vt annuatim de camera regis ducenta quinquaginta Massimitinæ Apostolicæ sedi reddantur: & ego ac successores mei, specialiter & fideles & obnoxii teneamur: hac autem lege perpetua seruādum forum decerno; quia spero & confido, quod tu & successores tui, quasi beati Petri manibus, in regem duxeris solemniter coronandum. Actum Romæ anno Christi* MCCIII, Illud quidem Tarraconense regnum Pontificibus Romanis

l. viam constitui. de seruit.

Fiducia formula Regis Aragonum.

manis oblatum est ab Aragoniæ Regibus, ne ob scelera & parricidia vapularent; sed Sardiniæ & Corsicæ regnum a pontificibus est ad Reges Aragoniæ delatum; vt solent pontifices aliena magnifice ſlargiri. Id autem perſpicitur ex hac Fiduciæ formula, quã ex archiuis Vaticanis deſcriptam habemus: *Pontifex max. de fratrum ſuorum aſſenſu dat in feudum regnum Sardiniæ & Corſicæ proprietatem eccleſiæ Romanæ*, &c. *Per capam auream te præſentialiter inueſtimus*, &c. *ita tamen quod tu, & ſucceſſores tui, præſtabitis homagium ligium, vaſſallagium plenum & fidelitatis iuramentum*, &c. *& centum equites armatos, & vno equo ad arma, & duabus equitaturis ad minus per quemlibet, & quingentis peditibus terræ veſtræ de Arragonia, cum gagiis per trimeſtre, a die quo intrabunt terram eccleſiæ*, &c. *& inſuper cenſum duorum millium marcarum argenti bonorum & legalium ſtrelingorum vbicunque fuerit Romanus pontifex in feſto beatorum Petri & Pauli, annis ſingulis, ſub pœna excõmunicationis poſt quatuor menſes*, &c. *& poſt tertium terminum, ſi non ſolueris, tu hæredesve tui a dicto regno Sardiniæ & Corſicæ cadetis ex toto, & Regnum ad Romanam eccleſiam reuertetur.* Huic conſimile iuſiurandum præſtitit Iacobus rex Aragonenſis, anno MCCCCLIII. addita cautione, vt leges quæ a Regibus antea latæ fuiſſent, abrogarentur; & vt põtificem maximum ordini eccleſiaſtico prouocare a Regis ſententia liceret. Eodem iureiurando Ferdinandus & Alphonſus ſeipſos obligarunt, ac fiduciam renouarunt, anno MCCCCXLV. Exſtant etiam in archiuis & publicis actis curiæ Romanæ, Regum vaſſallorum nomina, hoc ordine poſita; *Reges Neapolis, Siciliæ, Aragoniæ, Sardiniæ, Hieroſolymorum, Angliæ, Hiberniæ, Hungariæ:* hæc deſcriptio vetus eſt eorum principum qui ante annos CCC LXXX fidem & obſequium pontificibus Romanis exhibuerunt. Ex quo vero Luſitaniæ regnum, Henrici Bononienſis virtute, Mauris ereptum eſt, Reges ipſi ſeſe vaſſallos Pontificum Romanorum conſtituerunt; & numum aureorum duo millia

Regnum Luſitaniæ Pontificibus Romanis ob noxium.

annui census ærario pontificum Romanorum dependerunt. Itaque Innocentius IIII pontifex Rom. [a] regni Lusitani Principes per literas admonuit, vt Regi prodigo curatores darent, qui reipublicæ gubernacula capesserent. Canarias item ac Hesperides, & Gorgonidas insulas, Reges Hispani a Romanis pontificibus; fiducia contracta, possidere se professi sunt, iam inde a Ludouico Rege Hispano MCCCXLIII, dicta lege annui census quadringentorum florenorum. At etiam vtriusque Indiæ, & quæ ad ortum Solis, & quæ ad occasum spectat, dominatum sibi reseruauit Alexander VI pontifex Romanus, ea lege vt Castiliæ & Lusitaniæ Reges fiduciario nomine, hic Orientis, ille Obitus insulas haberet; cum scilicet vtrique Regi terrarum orbem iudicio finium regundorum terminis in Atlantico mari positis, pontifex Romanus adiudicaret. Restabat in Hispania Granatense & Nauarræ regnum; quorũ alterum Petro Albreto, alterum Mauris Ferdinandus, Caroli Cæsaris auus maternus, ademit, concessu Iulii II Pontificis Romani, præclara pietatis specie, scilicet interdictione sacrorum; ea lege tamen vt vtrumque regnum a pontifice Romano fiduciario iure possideret. At tametsi Carolus Cæsar regnum Nauarræ ad se pertinere iactaret iure largitionis Germanæ Fuxææ, quam Ferdinandus secundis nuptiis sibi desponderat; cum tamen legati Caroli v iura Regis Nauarrę disceptarent, nec largitioni locum esse perspicerent, interdicta pontificia iniustissimis rapinis obtendere non dubitarunt. Interdictionis autem causa fuit, quod Petrus Albretus Rex Nauarræ Ludouici XII Francorum Regis, qui primus Pater patriæ est appellatus, fidem & amicitiam prodere iubente Iulio II. pontifice max. noluisset; cum Regis Ludouici ligius vasallus esset, nec vlla pontificis obligatione teneretur. Nullum igitur regnum, at ne prædium quidem vllum restabat, quod Carolus Cæsar fiduciario iure non possideret: nam insulas Baleares, Maioricam & Minoricã, Aragoniæ regno adiectas fuisse constat, cum primum

[a] cap. grandi de supplenda negligentia Prælat.

primum Iacobi Fortunati hæredibus ereptæ fuerunt. In Belgia vero nihil exstabat quod vel Regum nostrorum, vel Germanorum supremo dominatu non teneretur. Ac tametsi variis fœderibus nostri Principes Flandriæ & Artesiæ principatum Carolo Cæsari concesserint; adhuc tamen restat Burgundiæ regio, quam appellant *Caroleum comitatum*, cuius quidem proprietas ad Regem Hispaniarum; dominatus ad Regem Francorum pertinet, & fiduciario iure ab Hispano Rege possidetur; vt in eo ipso se Regis nostri vasallum profiteantur. Castiliæ vero regnum iure successorio ad Ludouicum IX, Regem materno iure delatum fuisse nemini dubium esse potest, qui modo res Hispanicas tractarit: & quidē Castiliæ Principes Ludouicum ad sceptra materna, solemnibus actis, qui adhuc in archiuis Francorum exstāt, euocarunt. Non tamen dubito Hispanos illud obiecturos, Blancam Ludouici IX. filiam Castiliæ regi nupsisse; ea lege, vt omnia regni iura quæ patri competere potuissent genero concederentur. Id tamen non potuit Ludouicus, nisi senatus populusque Francorum assensionem præbuisset: cum filiæ, ac sorores Regum, dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare possint. Ac si quis putet Regem Francorum prędia materna, aut ea quæ nondum vnione legitima agris dominicis addicta fuissent largiri potuisse, cuiusmodi Castiliæ regnum videri possit, nihilominus tamē exstat in Archiuis Francorum fœdus postea contractum a Carolo V. Rege Francorum, & Henrico Castiliæ Rege, MCCCLXIX; quo quidem fœdere, Henricus iureiurando spospondit ac promisit, se regnum Castiliæ fiduciario iure habiturum, & Francorum Regibus se accepto laturum; Francorum fiduciarium se ac vasallum constituens: propterea quod Caroli Regis opibus & copiis regnum illud sibi ereptum recuperauerat. Cum igitur Castiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas deferatur, Henrici hæredes, maiorum pactis & sponsionibus obligati tenentur: quæ

obligatio nullam vim habitura fuisset sine senatus & populi consensu, nisi Castiliæ regnum hæreditarium fuisset. Aliud igitur de regno Francorum sentiendum & statuendum. Itaque responsum est a prudentibus [a], Philippum Bellum, Francorum regem, non potuisse Arturum Armoricæ Ducem, regi Anglorum fiduciarium locare, nisi regnum Francorum eodem iure a se abalienare, & Anglorum regi concedere vellet; quod ne summa quidem ac legibus omnibus soluta potestate efficere potuisset [b]; nisi senatu populoque Francorum assentiente: aut certe non maius esset habitura pondus ac momentum, quam cessio Ioannis regis Francorum; qui pacis actione, quam cum Anglis inierat apud Caletes, omnia iura regni Francorum, cum omnibus actionibus & exceptionibus quæ ad se pertinebant, Anglorum regi concesserat. sed hæc rupta sunt Carnutensi fœdere, quo quidem rex Anglorum, ius illud cessione ad se delatum repudiauit. Idem iudicandum relinquitur de fœdere Tricassio, quo Carolus VI. regni Francorum sceptra detulit ad Henricum V. Anglorum regem, sine populi consensu. Itaque Martinus pontifex max. nullis Anglorum precibus adduci potuit vt fœdus illud ratum haberet; sed Carolum VII Caroli sexti F. regem Francorum appellauit; quia Francorum imperium nec ab intestato, nec testamento, nec cessione transferri potest, sed Regia lege; cui Reges, non si velint, derogare possint, nisi senatus populique Gallici consensione. Aliorum alia sunt iura, alii mores. Sed hic mihi a nonnullis occurri possit, *an is qui imperii Germanici principatum adeptus est; totum illud vasallorum seruile obsequium non exuat?* quemadmodum si principes aut populus seruo magistratum tribuat, seruitutem ab eius ceruice depulisse, ac libertatem [c] dedisse videatur. Id quidem nemini dubium esse potest; si seruus principis fuerit: alioqui de aliena libertate statuere [d] nec principi, nec populo licet. Ita nec Germanis principibus vllum ius est in alienos ciues ac subditos; cuiusmodi fuit Carolus Cæsar.

[a] Cynus in l. 1. de nouat. C. ait Azonē in ea sententia fuisse. Idē tradunt Hostiensis, Andreas, Fel in cap dilecti: de maioritate & obedient. Corneus consil. 321.

[b] Baldus excipit plenitudinem potestatis consil. 333. col vlt lib. 1. & Bossius Senator Mediolanensis id heri posse putat in æqualem aut maiorem sine feudi translatione. tit de principe nu. 229. & 230.

[c] l. Barbarius de offi. prætor.

[d] l. ad bestias de pœnis.

122 Cæsar. At ne imperii quidem Germanici Imperator per
sese iura maiestatis habet, nisi aliunde regnũ, omni ob-
sequio ac fiducia liberum, adipiscatur. At tametsi Im-
perator ad suos creatores & principes Germanorum,
quasi ad seruos domesticos orationem habet; iisque im-
perat vt seruis; hæc tamen fiunt in speciem antiquę ma-
iestatis, cuius vmbram quidem retinent; rem vero peni-
tus amiserunt. Est enim in principum & optimatum li-
bero conuentu illius imperii maiestas. Itaq; vniuersi nõ
singulos modo Principes, verumetiã Imperatores ipsos
imperio ac potestate exuere consueuerunt. Imperator
vero nec leges iubere, nec tributa imperare, nec exerci-
tus cõuocare, nec magistratus aut imperia tribuere, nec
bellum indicere aut finire, nec cõuentus admittere aut
dimittere sine optimatum ac principum consensu po-
test. Itaq; Maximilianus I. Imperator, cum haberet con-
uentus in vrbe Cõstantia, anno MDVII. Principes Ger-
manorũ admonuit de legati pontificis oratione, qui co-
ronã imperialem a pontifice maximo & peti & accipi o-
portere cõrendebat: frustra id quidem, & ad pompã ma-
gis atq; ad ostentationem fieri, quam ad Imperatoris aut
imperii decus; cum satis omnibus cognitum esset, maie-
statem imperii Germanorum in Principibus, nõ in ipso
Imperatore posità esse. Hæc ille: quæ vera sint, nec ne,
suo loco differetur. Illud modo qui summam potesta-
tem legibus omnibus & principum obsequio solutam
C habeant, aut paucissimos, aut esse neminẽ. Nam sublata
Venetorũ Republica, nulli sunt in Italia Principes, nul-
læ Respublicæ, quæ imperium ac potestatem aut Regi
Francorum, aut Imperatori, aut pontifici Romano non
ferant acceptam: quod iam de regno Siciliæ ac Neapo-
leos expoſuimus. Dux autem Mediolanensis fiduciarius
est Imperii Germanici, cui dominatũ agri Mediolanen-
sis accepto semper tulit, & cõsueta vasallorũ iura exsol-
uit; certe Maximilianus I. Imperator, annis haud minus
XVI. centum amplius aureorũ numum millia possessio-
nis ac fiduciæ nomine, partem a Ludouico XII. Rege,

partem a familia Sfortiadum consecutus est. Nam qui nunc *Duces Mediolanenses* appellantur, auorum memoria, id est, ante annos centum & quinquaginta, *vicarii* dicebantur; & vrbs ipsa *hospitium Imperatoris*. Galeacius II, & Barnabas frater in formula fiduciæ, ac iureiurando quod præstiterunt Carolo IIII. Cæsari, non alio quam vicariorum nomine appellantur. Galeacius vero I. quod suis ciuibus tributum sine Imperatoris venia imperasset, maiestatis accusatus est, & in arcem Mutinensem Imperatoris decreto cõiectus, in qua tandem, cum diutissime vixisset, squallore ac morbo contabuisse dicitur. Eius filius Actius a Ludouico Bauaro Imperatore, primus Mediolani Princeps est appellatus, MCCCXXXVIII. cum Imperatori centum aureorum millia, turbatis imperii rebus, dissoluisset. Secutus est Galeacius III. socer Ludouici Aureliorum Ducis, qui centum millia florenorum Friderico III. Imperatori dedit, vt Ducis honore ac dignitate potiretur, anno MCCCXCVIII. Is vero qui se Mantuanum Ducem vocat, & Imperii Germanici principem se, & in Imperii Germanici patrocinio ac fiducia esse profitetur. At Ferrariensis Dux, partem suæ ditionis, Ferrariam inquam, pontifici Romano, cætera imperio Germanico accepta non erubuit confiteri: & quidem censum annuum ac fiduciarium pontificis Romani ærario dependere consueuit: neq; ita pridem, id est, anno MCCCLXXII. Marchio Estensis, vicarius primum est in vrbe Ferraria constitutus a Gregorio pontifice Romano, sub fiducia Ecclesię Romanę; & annuo censu aureorum florenorum decem millium, ac centum equitum grauis armaturę ad tuendum ecclesiæ Romanæ statum ac dignitatem, vna cum stipendio trimestri, quoties res ita postularet; vt quidem ex archiuis Vaticanis didicimus. Quinetiam Iulius II. pontifex Romanus, Rhegium ac Mutinam quasi ecclesiæ Romanæ beneficia vindicare conatus est; & aduersus Ducem Ferrarienſem ac Ludouicum XII. Regem, ad cuius clientelam confugerat Dux Ferrariensis,

arma

arma cepit; ac diu bellum gessit, vt fiduciarium ac vasallum ecclesiæ Romanæ in ordinem cogeret, censumque magna sui parte ab Alexandro VI pontifice ac Ducis Alphonsi facere deminutum, pontificibus integrum dissolui curaret. Certe Francorum Reges iampridē Principum Ferrariensium clientelam ac patrocinium susceperant, ex quo Borsus, qui Dux Ferrariensis primus est appellatus, se vasallum ligium Carolo VI Regis professus est; ac propterea ei permissum vt Francorū stemmata Duces præ se ferrent: cuius rei acta publica in archiuis Francorum adhuc exstāt. Quod ad Florentinos attinet, C illi sese iampridem cum Volaterranis, Aretinis, Pistoriensib. ab imperii Germanici potestate libertatem redemisse iactant, cum sex florenorum millia Radulpho Cæsari eo nomine exsoluissent. Iisdem etiam temporib. Genuenses, eiusdem principis beneficio, iura maiestatis se adeptos esse testantur; qui tamen cum a Venetis grauissimas clades accepissent, se primum in patrocinium Caroli VI. regis Francorum, nec multo post Mediolanis Ducib. sponte subiecerunt, ea lege, vt regum nostrorum eo nomine fiduciarios se profiterentur. Lucenses vero ac Senenses eadem libertate donati sunt, cum Henrico VI Cæsari pretium libertatis, hi decem, illi duodecim florenorum millia soluissent. Totidem Petrus Gambacurtius Carolo IIII Cæsari numerauit, vt summam in Pisanos potestatem adipisceretur. Sed cum iura maiestatis imperii Germanici venalia non sint; nec si essent, ab Imperatorib. sine principum Germanorum consensione distrahi potuerint; perspicuum fit eas pecunias quæ a ciuitatib. Italiæ pro libertate adipiscenda exactæ fuerūt, tributi aut pensionis nomine solutas fuisse. Quare cum Imperatores nec posteris Principibus nec imperio Germanico præiudicium creare potuerint, nemini dubium est, quin semper liceat ac licuerit Imperatorib. ciuitates illas in ordinē cogere, non aliter quā domino in seruum fugitiuū perpetua manus iniectio est[a]. Idque satis intellectum est, cum Maximiliani I copiæ in Italiam effusæ,

[a] Bart. in l. vlt. soluto matr. Faber in §. pen. de assignat. lib. Iaso in l. debitorum. de pactis. C. Cynus in l. 1. de iquat. C.

vna cum Ludouici XII legionibus ciuitates omnes ingenti metu terruissent; Florentini legatos ad Cæsarem miserunt: vt obsequium præstarent, & imperata facerent. Ille acceptis aureorum quadraginta millibus, beneficia a Rodulpho indulta confirmauit; vt scilicet suæ Reipublicæ statum gubernare ac regere sibi precario liceret. Ac tametsi Cosmus Florentinorum Dux Senensium libertatem vi & armis oppresserit, & ad deditionem diuturna obsidione compulerit; non tamen iura maiestatis sibi vindicauit, sed beneficio Hispani regis, qui vicarius ab Imperatoribus est in vniuersa Italia constitutus, Senensium agris ac Republica se vtifrui testatus est, imperii Germanici clientem ac vasallum se ferens. Quod satis est argumenti, Senenses antea sui iuris non fuisse; aut si fuissent, cur Iulius II pontifex Romanus aureorum triginta millia Maximiliano I Imperatori dedisset [a], vt eos Vrbinatum Duci manciparet. Cur denique Cosmus Medices, fractis Senensium opibus, & euersa Republica, aureorum sexcenta millia Hispano regi solueret, seque imperii Germanici fiduciarium profiteretur? quam pecuniam rex Hispanus Duci obtulit, vt Senēses pristinæ libertati restitueret, vt quidem Hispanus iactabat; id tamen agebatur, vt Parmēsium Duci Senenses, Parmam autem ac Placentiam Mediolanæ ditioni subiungeret. Non igitur potuerunt Germani Imperatores iura maiestatis Italiæ ciuitatib. tribuere, aut vectigalibus populis libertatē; cum ne Regibus quidē, qui summā Reipublicæ potestatē habent, id liceat; at ne agri quidē publici glebam distrahere, multo minus proprietatem largiri. Reges enim ac summi principes non modo prædiorum publicorum dominium aut proprietatē non habent, sed ne integrum quidē vsum fructū: quippe vsu ipso contenti, cætera Reipub. debentur. Itaque Carolus IIII Cæsar cum beneficia Perusinis tributa confirmaret, hanc legem dixit, QVOAD VIVERET. Vrbem tamē & agrum Perusinum Iulius II pontifex Paulo Baleone ademit, & ecclesiæ Romanæ, vnde distracta fuisse dice-

124

C

[a] Guichardin.

dicebatur, subiecit. Quæ vero Italicarum ciuitatum, aut Florentini Ducis maiestas esse potest, cum ab Imperatore & ab Imperiali curia iudiciũ accipere, & iudicata facere cogantur, quoties de re publica, de finibus, de statu inter ipsas agitur: nam tametsi Genuẽses minus quã cæteræ ciuitates Italicæ Imperatorum iussa antea fecerint; cum tamen a Marchione Finali, quem domo expulerãt, ac bonis omnibus spoliatum eiecerant, ad Imperatoris Maximiliani II. tribunal vocarentur, sese iudicio stiterunt, MDLIX. & cum arbitrum putarent, non iudicem; Imperator tamen iudicem se ferens Genuenses antea vocatos citari iussit; ac post edicta peremtoria cum abessent, vadimonium deseruisse pronuntiauit, hoc addito, nisi fetiali suo parerent, vrbem & agrum Genuensem se proscripturum. Illud autem planum est, qui alterius dominatu ac imperio non teneatur, ab eo iudicari aut proscribi nõ posse. Nec vero imperialis curia Myndam, Munsteram, Magdeburgam, nisi Germanorum finibus & imperio tenerentur, proscribere potuisset; multo minus Imperator Genuam, nisi ditione Germanorum contineretur. Itaque cum Genuenses a sententia interlocutoria Maximiliani, pontificem Romanum appellassent, appellatione deserta, iudicato paruerunt: ac tandem Imperator pro Marchione pronuntiauit[a]; cum se imperii Germanici vasallum profiteretur; Genuenses vero quasi suum vindicarent. Nec multo post ab eodem
125 Imperatore alio iudicio damnati sunt, cum in exilium egissent Antonium Fliscum, qui prouocatione ad Cæsarem vicit. Quæ quamquam ita perspicua sunt, vt minime dubitari debeat, quin Italiæ ciuitates citra Rubiconem ac Tiberim, exceptis quibusdam, imperii Germanici finibus teneantur; planius tamen fit vna omnium Italiæ Iurisconsultorum[b] voce, qui negant, *vllis Italiæ ciuitatibus leges condere ius esse, quæ Romanorum legibus, quas Fridericus promulgari iussit, contrariæ sint*. Iam vero Italiæ ciuitates eo fœdere, quod in vrbe Constantia ictum est, anno MCLXXXI. iura maiestatis aut nulla

[a] anno 1560.

[b] Bart. Bald. Ang. Sanct. in l. cunctos populos, de summa trinitate. C.

habuisse, aut ea repudiasse constat: nam eo fœdere quæ beneficia ciuitatibus Italiæ concessa confirmantur, iura maiestatis diserte excipiuntur. Itaque Alexander Imolensis omnium sui temporis Iurisconsultorum peritissimus, Italiæ ciuitatibus, iurisdictionem quidem esse tributam; sed eo nomine iura maiestatis non esse concessa; idque vel ea ratione, quod ciuitatibus de suo iure dubitantibus aut discrepantibus, iudices ab Imperatoribus dari, ac iudicia constitui soleant. Multo minus igitur Germanorum ciuitates imperii Germanici finib. comprehensæ, iura maiestatis haberent; tametsi quasdã gloriari videamus, de libertatis specie quam ab Imperatoribus olim acceperunt; Nurembergainquam, ab Imperatore Fredericho 1. Isnia ab Othone 111. Ægra a Ludouico Bauaro. Sunt etiam quæ seipsas in libertatem asseruerunt, cum principum finitimorum seruitutem acerbiorem ferre non possent; cuiusmodi est Vlma, Brunsuicha, Lubeca. nam ea quæ *Libertas* ab illis appellatur, *vetus est a muneribus quibusdam vacatio, vectigaliumque ac tributorum immunitas ab Imperatoribus concessa sine vlla maiestatis deminutione.* Itaque vrbes illæ, quas dixi, imperii Germanici decus venerantur; leges accipiunt; magistratibus parent; Imperialis curiæ iudicia, & comitiorum decreta probant: nec tantum publica ac priuata iudicia principum, ac ciuitatum interipsas; sed etiam priuata iudicia singulorum, ab imperiali curia dirimuntur, si a sententia, quæ aureorum quinquaginta summam excedat, prouocatũ sit. Cum igitur Imperialis curia principum ac ciuitatum iudicia confirmare, aut infirmare suo iure possit; consequens est, *nec principes, nec ciuitates iura maiestatis habere:* nam vt ait poeta nescio quis, — *rescindere numquam Diis licet acta Deum.* Heluetiorum vero Respublicas antea diximus ab imperio Germanorũ, premente præfectorum tyrannide, auulsas: adhuc tamen imperii Germanici maiestatem sic reuereri & colere, vt ab Imperatore Ferdinando, libertatis acceptæ beneficium sibi confirmari popoſcerint;

Principes ac ciuitates Germanorum imperii fiauciales.

Helueticij Rempublicas ante à Ferdinando confirmari petuerunt.

rint; quæ formula quædam est fiduciæ veteris. Citra Rhenum quidē non desunt, qui summā in suos potestatem habere se iactent: alterutrum tamen necesse est; aut regum nostrorum, aut imperii Germanici, tertium nihil est; subditos & clientes esse; cum nemini dubium sit, qui modo antiquitates Francorum meminerit, Lothoringiæ & Arelatensiū regna post Lotharii occasum inter Carolū Caluū Imperatorē Francorum, & Ludouicū Germanorū Regē, familiæ erciscundæ iudicio diuisa fuisse? Id quidē copiose Vitaldus, Floardus, & Lambertus, optimi antiquitatis interpretes tradunt. Ius vero
126 clientelare ac fiduciarium, nullis temporib. præscribi, aut excludi posse; nec precariā possessionē, quę vel a Regib. nostris, vel a Principib. Germanorum extorta fuit, iura maiestatis tribuere potuisse ignotum est nemini: quo efficitur precariæ maiestatis possessores, aut Regū nostrorum, aut imperii Germanici fiduciarios esse. At tametsi plerique putent Lothoringum Ducem iura maiestatis habere, idque significari brachii armati specie, quo velut emblemate, ad imperii vim & maiestatē indicandum, vti cōsueuit; falluntur tamen, cum nihil tam maiestati cōtrarium, quam seipsum imperii Germanici Principem profiteri. Item ab imperiali curia iudices accipere, ac iurisdictionē subire cōsueuit. Nam quod inter Germanos Principes ordine postremus est, nec antiqui Lothoringorum Ducis locum habet, hoc ideo fit, quod Lothoringiæ imperii Germanici prouincię particulam tantum habet: est enim Lothoringia omnis regio quæ Mosa ac Rheno flumine concluſa est. Itaq; Brabantini Duces & Imperatores Germanici seipsos Lothoringię Duces appellāt; vt Carolus IIII. Cęsar in fœdere quod cum Ioanne Rege percussit, se quoque Ducem Lothoringium vocat. Hæc tamen quę nunc dicitur Lothoringia, imperii Germanici pars est, & Princeps ipse Imperii fiduciarius: nam Stephanus Bononiensis possessionem Lothoringiæ ab Henricho I. Cæsare adeptus est, & eo nomine fiduciarium se imperii professus, anno

Lothoringiæ Dux Imperii Germanici fiduciarius.

MXIX. Certe quidem Federicus Lothoringus Vallimontis Comes, mortuo Carolo Duce sine prole mascula, principatum ad se iure proximitatis pertinere cõtendebat apud Sigismundum Cæsarem coram patribus concilii Constantiensis; ob eam tantũ causam, quod imperiale feudum esset, cuius incapax erat Isabella Caroli hæres, quæ Renato Andium Duci nupserat; qui nõ quidem negauit imperiale feudum esse, sed pleraq; id genus ad fœminas delata fuisse. At cum res ad arma prolapsa esset, Renatus a Federico fractus & captus, nõ ante carceribus ereptus est, quam pactis sponsalib. inter Iolandam Renati filiã, & Antonium Federici filium, iis conditionibus, vt Federici hæredes Lothoringiam successorio iure possiderẽt, si Renatus sine prole mascula moreretur. Vtrumq; autem accidit. nam Antonius mortuo Nicolao Renati nepote, Lothoringiæ principatũ adeptus est. Quod si Lothoringia imperii Germanici finibus est comprehensa, neq; Comes Asperi montis, neq; Cumarum dominus, qui Lothoringia continentur, iura maiestatis sibi vindicare possunt; cum ipso iure perspicuum sit, eos qui agrũ certis finib. descriptum habent, eodem iure in singulos [a] vti quo in vniuersos; nisi singulari quodã beneficio immunes ac liberos esse tabulis certissimis testatũ sit. Hoc quidem argumento de iure maiestatis deturbari possunt, qui in alieni imperii finib. positi, summã in suos potestatem exercẽt; quod diiudicare difficilius est in iis, qui in finib. regni iura maiestatis vsurpant: cuiusmodi sunt quinque Reguli in finib. Burgundionum, quos tum liberi Comites, tum Duces pro fiduciariis sæpe vindicarunt; pro quib. cum bella suscepta fuissent, ipsi ab vtrisq, partium Ducib. impetrarunt, ne fraudi sibi esset, quod interim liberi neutrarum partium essent, quoad belli exitu de re tota decerneretur. Sic tandem diuturna possessione maiestatis abutentes, precarium Ius perpetuum fecerunt; sed antea sæpe dictum est ac dicendum est sæpius, nec iura maiestatis, nec libertatem a fiduciariis & vasallis præscribi posse: multo minus

Lothoringia principatus ad Comites Vallimontis deuolutus.

[a] l. qui ex vico ad municipales. l. forma de censib. Faber in l. 1. de iure emphyteut. C. & in l. cunctos populos, de summa trinitate. C. argu l. pupilli. §. territorium. de verb. sign. Soc. cons. 84. col. 2. lib. 1. & cons. 169. lib. 2. & cons. 127. lib. 1. col. 2. text. in l. ædes sacra. de contra emt. & cap. cum episcopi. de offic. ordin. cap. 1. §. item cum notis Bald cuibus modis feudum amittatur.

minus si clam aut precario tenentur. In eo genere est Bearnensis regio in finibus Franciæ ac Nauarræ; quam procurator generalis fisci in curia Parisiorum prouinciam huius imperii esse contendebat, refutatis erroribus procuratoris Tolosatium; qui Francorum prouinciam esse negauerat, anno MDV: ac tametsi adhuc sub iudice lis est, precario tamen Rex Nauarræ vtitur fruitur iure maiestatis. Consimilis controuersia exstitit ex principatu Dombarum; quē Lizetus, cum aduocatū fisci ageret, in fiducia Regum nostrorum esse oratione copiosa disseruit: nec Ducem Allobrogum Imperatoris auctoritate, cuius vicarium se ferebat, imperio Germanico attribuere potuisse; quod temporibus calamitosissimis belli ciuilis factū fuisse disputabat, cum scilicet Dux Aurelius & Burgundiæ vniuersum regnum in partes distraxissent, MCCCXCVIII. Ita Princeps Orientalis Frisiæ, & qui agrum interiacentē Angliam inter & Scotiā occupant, qui *ager cōtrouersiarum* appellatur: tum etiā Abbas Gosenus in Lotharingorum ac Metensium finib. monasterium cum XXV. pagis summa imperii potestatē moderantur. Non aliter Belloioci dominus, cum primum sese
C Francorum imperiis ac legibus exseruisset, a Duce Allobrogum Imperatoris Germani vicario susceptus, & in imperii fiducia positus; tandem quoque ab imperio defecit. Ducē vero Allobrogū Iura maiestatis habere vna voce tradunt Italorum Iurisconsulti [a] iuniores, Idque in suprema curia Allobrogum iudicatū esse; quæ omnino cum vicarii aut vasalli munere pugnāt. At etiā Ozascus [b] Taurini præses, scribit Allobrogum Duces summam illam ac plane imperialem potestatem ab Imperatoribus adeptos esse; quæ certe potestas Imperatoris vicario tribui non potest: vt verissime Felinus, optimus iuris interpres, scriptum reliquit [c]. Quid enim maiestati tam contrarium, quam se legatum aut præsidem (:id enim appellatione vicarii significatur:) profiteri, a quo iura maiestatis habere te putes in ea ipsa prouincia cui præsis? At enim Allobroges ipsi confitentur, totaq;

[a] Soc. consil. 4. lib. 3. Castrensis cons. 196. Brunus cons. 45. Iaso consil. 227. lib. 2.
[b] In decis. Pedemontana 155. & decis. 101.
[c] in cap. cum te de re Iudic. & cap. quam in ecclesiarum. de constitut.

Sabaudia Imperii Germanici feudum.

eorum historia declarat, hanc imperii Germanici prouinciam, quæ nunc Sabaudia dicitur, imperii feudū exstitisse, & Duces ab Henricho v. fiduciarios Comitum dignitatem assecutos; ac tandē Duces Sigismundi Cæsaris beneficio appellatos fuisse: certe quidē antea semper Duces, nec ita pridē Carolum patriæ restitutum, Imperatori fidem dedisse constat, biennio post, id est MDLXI, procuratorias tabulas ad Arcarum Comitē Cæsaris cubicularium a Duce missas legi, vt nouā fiducię formulam ab Imperatore suo nomine postularet; quia non satis copiosa illa sibi videretur quam Augustæ acceperat. Id tamen effici non potest, cum vicarii munus iura maiestatis eius prouinciæ, cui præfectus sit, non admittat: at ne fiduciarium quidem aut feudatariū esse patiatur eius prouinciæ, cuius summam habeat potestatem. Rex Hispanus quidem in vniuersa Insubria, Hetruria; Duces item Saxoniæ & Palatini Comites, Imperatoris vicarii sunt ac legati perpetui, vt iurisdictionem absente Cæsare exerceant, si qua ciuitatibus aut principibus inter ipsos, aut etiam contra Cæsarem ipsum controuersia intercedat: quod quidem munus personale est, non prædiatorium; nec vero potest quisquam fiduciarius esse eius prędii, cui præficiatur. Necesse igitur est Ducem Allobrogum Imperatoris vicarium esse, extra fines suæ ditionis; quod nec Heluetii, nec rex Hispanus, multo minus etiam rex Francorum ferre possit. quinetiam Carolus IIII. Imperator Carolum VI. Viennensium Delphinatem, vicarium perpetuum creauit, MCCCLXXVIII: & quia nondum excesserat ex ephebis, adiecit ætatis beneficium copiosissimo & gratiosissimo diplomate, vnde aurea sigilla dependēt, quod in archiuis Regum nostrorum me legisse memini. Vicarium autem perpetuum Arelatensi regno præfecit (: excepta Sabaudia :) eiq; ius vitæ ac necis in imperii subditos, ac potestatem, quæ a regia proxime abesset, concessit; id est vt capite damnatos supplicio eximere; tributa imperare; vectigalia indicere; vacationes munerum concedere; beneficia ac munera publica largiri;

Duces Saxoniæ & Palatini Comites vicarii Imperatoris.

largiri; bellum decernere ac finire, leges iubere, aut latas antiquare; prouocationes ad Cæsarem disceptare, & id genus alia efficere posset: quæ inepte prouinciarum præfidi seu vicario ab Imperatore tributa videmus. Arelatensis regni fines a monte Iura, quem *D. Claudii montem* vulgus appellant, Arari & Rhodano vsque ad Alpes & mare Ligusticum pertinenti: Germani quidem eousque se imperii sui ditionem protulisse iactant: sed Prouinciæ Comites ab imperio Germanico seipsos iampridem exemerunt; inter quos exstitit Raimundus postremus, cuius filia altera Ludouico IX, Francorum Regi; altera Carolo Duci Andium nupsit: hinc ad Comites Andium Prouincia, inde ad Reges nostros Renati Comitis largitione delata est. Quamquam Philippus Valesius, Caroli VI. proauus, Arelatensis regni ditionem vniuersam ac iura maiestatis sibi coemit ab Henrico V. Cæsare, cui argenti pondo ducenta millia pretii nomine soluit, coemtionem vero Imperii ordines ratam habuerunt; cuius ratihabitionis prædem dedit Cæsar Ioannem Bohemiæ regem. Emtionum tabulæ, & solutionis, & ratihabitionis, exstant in archiuis Regum nostrorum; quas legi decuisset ab rege Henrico. legati ad Allobrogũ Ducem ad controuersias vtriusque Principis componendas missi sunt, anno MDLXII. Illud autem animaduersione dignum mihi visum est, quod emtionum tabulis omnia iura maiestatis comprehensa sunt, quæ Imperatores Germani sibi tribuunt in omnes Arelatensis regni regiones, quibus continentur Allobrogea, Belloioci, Prouinciales, Burgundia libera, quam Carolus IIII. Cæsar Philippo Audaci Burgundiæ Duci, prole masculaComitum exstincta, imperiali iure fruendam dedit. Ex quo planum fit, reges Francorum in omnes Arelatensis regni populos iura maiestatis habere, nec imperii Germanorum fiduciarios esse. Vicarium quoq; perpetuum creauit Ludouicus Bauarus Imperator Eduardum III Anglorum Regem, iisdem, quas modo dixi, legibus & conditionibus, in omnes imperii subditos, aut qui

Eduardus 3. Anglorum rex Imperii vicarius.

Imperiales prouincias ac ciuitates vsurparent: quæsita potius, quam oblata occasione, qua Philippo Valesio regi, qui Cameracum, Paiernam & arces finitimas imperii occuparat, bellum indiceret: Principum Imperialium, quibuscum Eduardus societatem coierat, oratione persuasus[a], cum in vrbe Halla coacti docerent antiquis Germanorum ac Francorum fœderibus cautum esse, ne Franci liberos populos, qui Galliæ finibus continentur, imperii Germanici subditos vexarent, aut suæ potestati subiicerent. Quo argumento nullum efficacius est ad indicandum Reges Francorum imperii Germanici fiduciarios non esse; nec Imperatoribus in hoc regno vllum ius esse. Id quod si antea ignotum fuerat, tunc certe cognitum est, cum Sigismundus Cæsar Comitem Sabaudiæ, Lugduni Ducem creare vellet; cui acerrime restitit prætor Lugdunensis. Itaque necesse habuit Cæsar regni finibus excedere, vt sua potestate libere vteretur. Id autem Caroli VI Regis iussu factum est, vt, quod antea peccatum erat, emendaretur: nam Sigismundus Cæsar decenti apparatu, ac magnificētia plane regia Lutetiæ exceptus, vt regis auunculum & Cæsarem decuit; cum in curiam Parisiorum veniisset, sedem regiam occupauit, & equitem creauit Bellocarien sem Prætorem; tametsi curia Regem admonuisset, nemini hoc in Gallia præterquam Regi licere, vt antea sæpe iudicatum erat. Quæ sic a nobis scripta interpretor, vt quorundam erroribus, atque inprimis Alciati peccatis medeatur. Is enim Regem Francorum imperii Germanici subditum esse scribit; quo nihil absurdius ab eo dici potuit; quem tanta mercede accepta, quantum in Gallia merebat, vera discere ac docere decuisset: quod ab errore profectum esse non puto, sed a gratia, vt Caroli V Cæsaris, a quo Papiam accitus, ac maioribus præmiis auctus, Imperatoris potestatem verbis amplificaret; aut vt Bartolum eius erroris auctorē sequeretur, qui eadem de Regibus Francorum scripsit quæ Alciatus; cum scilicet a Carolo IIII Cæsare non tantum ex spurio natalibus restitutus,

[a] Frossardus lib. 1. cap. 33.

restitutus, ac nobilitatem adeptus esset, verum etiam potestatem ætatis beneficio largiendi[a], sibi ac posteris, qui modo iura ciuilia docerent, consecutus: stemmata quoque suæ dignitati ac nobilitati congruentia, leonem inquam purpureum in area argentea adeptus. Hic igitur pro tot ac tantis benefactis, scripsit, *hæreticos esse qui negant Imperatorem Germanicum vniuersi terrarum orbis dominum esse:* id quod ex Antonini Augusti verbis ad legem Rhodiam colligere videtur; *Ego quidem*, inquit[b], *mundi dominus, lex autem maris.* Quæ verba cum ad pompam & dignitatis amplificandæ causa dicta sint, refutatione minus egent. Satis enim perspicuum est, Romanorum imperium, quo tempore maxime floruit, id est,

[a] Bartol. in tractatu de Insigniis.

[b] l. deprecatio. ad l. Rhodiam.

Traiano principe, vix trigesimam orbis terrarum partem complecti potuisse. Eius autem imperii vix decima pars imperii Germanici finibus continetur. Quæ cum ita sint, nihilominus tamen Sigismundus imperii propagandi cupiditate inflammatus, omnia omnium imperia suo subiicere tentauit: quamquam sua spe omnino fraudatus est. Nam Duci Lituaniæ, cuius ditio longissimo terrarum tractu ab imperii Germanici finibus abest, regiam potestatem, quam ipse sibi pepererat, obtulit; coronã ac sceptra misit: quæ Dux omnia repudiauit; nec magni Ducis nomen mutandum sibi putauit, tametsi Tartarorum seruile iugum excussisset: ne ista ratione potestatem ac imperiũ Germanis acceptum ferre videretur. Quamobrem Poloni quoque sceptra regia sibi ab Imperatoribus Germanicis oblata, recusarũt. Sæpe quidem Germani Polonos sub imperium subiicere tentarunt, sed inanes eorum conatus eluserunt Poloni, qui etiam Silesiam ac Prussiam, ab imperio Germanico auulsam, suæ ditioni adiecerunt. Quod Pruteni equites cũ molestissime tulerint, ac sæpissime apud Imperii ordines de contumelia ista questi sint, nihil tamen Imperatores audendum sibi putarunt aduersus Polonos, a quibus antea Germanorum exercitus repulsos ac fractos esse intelligebant. Neque tamen Poloni a Pontificibus Romanis regia sceptra capere dubitarunt.

Et quidem pontifices Romani cum Germanis Imperatoribus diutissime de Christiani orbis summo imperio ac potestate dimicarunt, & quasi duces partium omnes Christianos Principes ac ciuitates ad arma vocarunt; tantisq; odiis nonnullæ ciuitates ac Respublicæ, potissimum tamen Italiæ, exarserunt; vt non maiorem eladem ab hostibus Christiani nominis, quam a seipsis accepisse videantur. Nec vero defuerũt qui serio scriberent, Reges omnes sacris initiatos Romani pontificis clientes ac vasallos esse[a]: iis etiam si furiosi aut prodigi fuerint, curatores[b] a pontificibus dari posse: quod ab Innocentio 1111. pontifice, aduersus Lusitanię Regem factum antea diximus. At tametsi Innocentius se regiæ potestati in curatore dando præiudicium inferre nolle diceret; ea tamen cautio cum rebus ab se gestis omnino pugnabat. At etiam Vrbanus v. pontifex Henricum spurium Castiliæ regem natalibus restituere[c] non dubitauit, vt Petrum fratrem iustis nuptiis quæsitum de regno deturbaret. Hic igitur Gallorum opibus non modo de imperio deiectus, sed etiam a fratre spurio cæsus est. Tradunt etiam nonnulli[d] Romanos pontifices in Imperatores iurisdictionem ipso iure habere; cæteris autem Regibus, reipsa imperare: reges tamen Francorum excipiunt, quos etiam iuris pontificii interpretes[e] confitentur, post Deum immortalem se ipsis superiorem agnoscere neminem. Id etiam melius Belluga iurisconsultus Hispanus, & Oldradus suæ ætatis decus; qui negãt quemquam in orbe terrarum principem rege Francorum superiorem esse. Qui vero in cęteros principes Romanis pontificibus potestatem tribuunt, Gelasii pontificis auctoritate mouentur; qui statuit principes a pontificibus Romanis imperio ac potestate spoliari: & ab omnibus Principibus pontificem Romanum appellari posse: pontifici tantum ac Imperatori res a se iudicatas rescindere[h], ac principes etiã imperio exuere; aliis non licere

a Bald. in c. pastoralis. de rescript. ex cap. intelleximus de iureiurando.
b Bald. in l. rescripta de precibus imperat offer. C. Spec. in titul. de leg.
c cap. per venerabilem. qui filii sint legitimi.
d in cap. nouit. de Iudic. cap. solitæ de maioritate & obedientia. Glos. in l. 3. de offi. proconsu. Petr. Bel. lug. tit. 14. §. nunc videamus num 29. Oldra. cons. 69.
e cap. intelleximus. de iureiurando, ext. Bald. in cap. pastoralis de rescrip.
f cap. nemini. 17. q. 4.
g causa 2. cap. ad Romanã. Hostiensis in cap. cum Ioannes. de fide instru. Panor. in cap. ex literis. de probat. ex cap. ego de iureiurando, causa 9. q. 3. & canone aliorum, & cap. nemo, & cano. cuncta per mundum.
h not. in l. 1. sententiam rescindi non C. & in cap. cum literis. de restitut. spoliat.

licere[a]: nec principis nomine dignum quem Romanus pontifex sua voce non designarit. Illud etiam absurdius, quod pontifici Romano omnes vbique terrarum subditos suorum principum legibus soluere, tum etiã immunitatem concedere ac vacationes a muneribus publicis largiri licere[b]: deniq; solum ac supremum legum humanarum arbitrum[c] ac iudicem esse putant. Quid mirum si Principibus imperat is qui Angelos imperio coercet: Et quidem Clemens v.p. m. Angelis imperare non dubitauit. Quoties autem pontifex Romanus suis rescriptis clausulam DE PLENITVDINE POTESTATIS adiicit, omnium Principum legibus ac edictis derogare posse plerique putant; ac pontificum dictis scriptisque fidem haberi oportere, nec de rei veritate amplius inquirendum. Baldus[d] tamen scribere ausus est, *licere pontifici Romano dicere*, SALVA *reuerentia vestra*. Theologi vero Pontificiorum hominum scripta, quibus omnia Pontifici maximo licere putant, confitentur quidem subtilius tamen interpretantur, idque duobus verbis, CLAVE NON ERRANTE. Sed quoniam boni ciuis est, sui Principis ac Reipublicæ maiestatem modis omnibus tueri; ego nec Iacobi Terranæ, qui Pontificis Romani cubicularius fuit; nec Caroli Molinæi, cuius sempiterna laus est, aut Capitonis, aut aliorum innumerabilium scripta refellere decreui; propterea quod alius alium Romani pontificis odio vel gratia reprehendit; plerique in disputationes de religione delapsi, scripta maledictis compleuerunt. Hic autem de iure Maiestatis agitur, vt plane intelligatur qui Principes in summa potestate sint constituti, qui pontificis Romani aut Imperatoris ditione teneantur. Principio quidem Gregorius pontifex Romanus; is qui primus *seruum se seruorum Dei* appellauit, ab Imperatore Phoca principatum in C omnes episcopos adeptus est; posteri deinceps, honores pontificios ad imperia traduxerunt; & sacra prophanis miscentes, potentiam religionis specie incredibiliter auxerunt. At Principes ipsi magnam partem, re-

[a] Bald in cap. 1. de nat. feudi. ex cap. pastoralis. de sentent. & re iudicata.

[b] cap. Clericis. cap. quia nulli. de immunitate Ecclesiar.

[c] Rescriptum Viennæ exstat & in extrauagante de maioritate & obedientia i Fel. in cap. nonnulli de rescript. num 8.

[d] in l iureiurando de testibus. C.

ligionis metu, cæteri potentiorum exemplo, summos pontifices reuereri; idque potissimum, cum Orientis imperium in ruinam inclinaret, id est, cũ Romani pontifices Italiæ ciuitates ac populos, quo minus Imperatoribus Constantinopoleos parerent, aut tributa soluerent, interdictis prohibuerunt: occasione inde quæsita, quod Leo, is qui *Iconomachus* vsurpatur Imperator, diuorum statuas deiecisset; qua re commota plebs, & Romani pontificis auctoritate inflammata, Thomam Imperatorem in Sophiæ templo necauit. Itaque cum opes Orientis attritæ essent barbarorum incursionibus, ac Principes Græcorum recuperandæ Italiæ spem abiecissent, Regesque Longobardorum Italiæ imperio potiri vellent, ac pontificum Romanorum opibus prohiberentur; nec tamen Longobardis pares essent: ad opes Francorum aspexerunt; auxilia potentissimæ gentis in Italiam euocarunt; nec sua spe fraudati sunt. Nam Pipinus Præfectus prætorio, qui tunc *Palatii magister ac Maior domus* dicebatur, opib. & gratia florens, ingenti cum exercitu, superatis Alpibus, Longobardorum copias fudit ac prostrauit: inde Romam profectus, Zachariæ pontificis imperio Italiæ partem subiecit. Nam pontifex antea Childerico, gentis Meroueorum, Rege spoliato, Pipinum Francorum Regem designauerat; sacris etiam more maiorum initiauerat: quem Franci libenter exceperunt; tum quia Caroli Martelli Francorum Principis filius, qui rerum gestarum gloria clarissimus erat; tum quia Childerichus propter ingenii stuporem, imperio minime dignus videretur: quibus omnibus accedebat summa & auctoritas & gratia Romani pontificis; quem vti Deum aliquem cœlo delapsum populi prosequebantur. Ac tum quidem pontifex ipse, si Pipinus Longobardos subegisset, exarchatum Rauennæ sibi fiduciæ nomine pactus erat, id est, tredecim vrbes, & Pentapolim prouinciam, quæ vrbibus sexdecim continebatur. Parta victoria, Pipinus, vt promissum impleret, harum vrbium

bium claues ſacris diui Petri altaribus impoſuit; prius tamen vtriuſq; Prouinciæ dominatum ac iura maieſtatis ſibi poſterisq; ſuis, ac Romani pontificis deinceps eligendi poteſtatem ſibi reſeruarat: quibus rebus non modo libēter pontifex annuit, ſed etiam, vt Pipinus Imperatorem ſe appellaret, pene perſuaſit: qua appellatione nemo, exceptis Conſtantinopoleos Imperatorib. vtebatur. Mortuo, Pipino, Longobardi rurſus arma capere, pontifices turbare; hi ad Francorū aſylum omnia conſilia reuocare. Itaq; Carolus Pipini filius, qui bellicis laudibus abundās *magnus* eſt appellatus, valido cum exercitu ſuperatis Alpibus, non modo Reges Longobardorum, ſed etiam regnum ipſum deleuit; & pontificum Romanorū potentia ſtabili fundamento firmata, *Imperator* a pontificibus eſt appellatus: ac viciſſim Romani pontifices, quādiu Carolus vixit, ab eo omnes creati fuere. Sed poſt Caroli occaſum, qui plus in vrbe Roma, minus tamen in curia Francorum, auctoritate & gratia poC terant, ſe a collegio pontificum creari curabant. Ita reges Francorum, tum externis bellis, tum etiam ciuilibus diſſidiis, quæ inter Caroli Magni nepotes grauiſſima exſtiterunt, perturbati, ſummi pontificis creandi prærogatiuam deſeruerunt. Vitardus tamen bonus antiquitatis auctor, ſcribit tres Romanos pontifices in Galliam ſupplices veniſſe vt veniam impetrarent, quod iniuſſu Ludouici Pii Regis Francorum pontificatum ſuſcepiſſent. Ludouicus Pius, vel quia gloriæ minime cupidus, vel quia ſacrum ordinem irritare nollet, pontificum Romanorum creationem ratam habuit; cuius erroris illū, tarde tamen pœnituit: eſt enim a collegio pontificū imperio ſpoliatus, & in monaſterium iniectus: vxor etiam ſeorſum a marito cum ſacris virginibus incluſa; vterque tamen poſt a Principibus ac nobilitate Gallica cleri ſuperbiam acerbiſſime ferente, in integrum reſtitutus eſt. Mortuo Ludouico, Francorum, Italorū, Germanorum, & Hiſpanorum Imperatore, imperium trifariam diuiſum eſt, inter Carolum, Lotharium ac Ludouicum

& Ludouici liberos; sed iis legibus, vt singuli summam in suos vitæ ac necis potestatem, & omnia iura maiestatis haberent: ac rursus Lotharii imperium inter liberos trifariam diuisum; vni quidem regnum Lotharingiæ, alteri Regnũ Arelatense, tertio Italia cessit: Ludouicus Germaniam, Carolus Imperator Frãcorum Galliam tenebat: ita singulorum potentia diuisa debilitari cœpit, & pontificum Romanorum opes augeri, potissimum Nicolao 1. pontifice; qui quod Reipublicæ gerendæ peritia maioribus præstabat, primus Lotharium minorem Ludouici Regis Italiæ fratrem acerbius increpuit, eique sacris interdicere ausus est. Mortuis deinde sine prole Lotharii liberis, tria illa quæ dixi Lotharingiorum, Arelatensium, & Italorum regna Carolus ac Ludouicus patrui inter se diuiserunt. Ludouicus Rex Germanorum, Italiam, quæ illi sorte obtigerat, per legatos regebat. At legatorum potentia, Romanis Pontificibus impar, obsistere non poterat quo minus pontifices imperiũ paulatim proferrent; idque potissimum contigit, cum Guischardus Normanus, regnum Siciliæ ac Neapoleos, Græcis ac Mauris ademtum, subegisset. Is enim vt Germanorum potentiam minueret, ac tutius in Italia regnaret, pontificibus Romanis sese adiunxerat: cum autem Guischardi posteri, sine prole mascula mortui, Neapoleos ac Siciliæ hæredem fœminam reliquissent, eaque Federicho 11. Germanorum Imperatori nupsisset, maritus in Italiam profectus, vt sibi potentiam confirmaret, pontificem Romanum creauit alium, quam qui erat a collegio Pontificum electus. is autem erat Innocentius 1111, generis splendore ac eruditione clarus. Hic igitur Italia pulsus, in Galliam, *Pontificum asylum*, veniens, opibus ac potentia Ludouici 1x, regis Francorum erectus, vt Germanorum potentiam infirmaret, Fridericho 11. sacris interdixit: qui, quod execrabilem se populis omnibus esset intelligeret, Italiæq; motus ingentes aspiceret, in Germaniam trepidus sese recepit; ab Innocentio veniam ea lege consecutus, si deinceps creandi

creandi pontificis Romani auctoritate abstineret. Tandem Fridericus Manfredum spurium Neapoleos ac Siciliæ Reginæ despondit. Huic etiã ab Vrbano v. pon-
C tifice max. sacris interdictum est; nec eo contentus, pontifex Carolum Ludouici IX. fratrem, ad Siciliæ regnum acciri iussit, eumque in possessionem regni misit, ea lege vt Beneuenti regio, & cætera quæ superius diximus, integra pontificibus Romanis reseruarentur. At Manfredi posteri, qui cum Aragoniæ regibus affinitatem contraxerant, perpetua aduersus Andium Duces bella pro regno Siciliæ ac Neapoleos gesserũt: sed cum de recuperando regno penitus desperaretur quamdiu pontificem Romanum hostem haberent, Aragonenses Romanorum pontificum se fiduciarios fore spospõderunt, non tantum regni Neapolitani ac Siciliæ, sed etiã Aragoniæ, Sardiniæ, Corsicæ, ac Balearium insularum; partim etiam vt scelerum veniam consequerentur. Interea pontifices Romani ex alienis incommodis ac dissidiis sua commoda augebant; summaque tranquillitate agro Romano, Spoletino, Beneuentano, bonaque Hetruriæ parte fruebantur. Vrbem vero quondam terrarum dominam, nullo repugnante, suis legibus, oppressa libertate, parere cogebant. Quamquam Carolus magnus Italiæ imperio potitus, vrbem liberam esse iusserat in patrocinio ac fiducia; idque pontifices Romani iureiurando cõfirmauerant: vt Augustinus Onuphrius pontificis max. cubicularius scribit, & ex actis Vaticanis planum fit. At si quis Princeps tyrannidis aut hæreseos scelere inquinaretur, aut qui imperanti pontifici Romano minime paruisset, ei sacris interdicebatur; qua interdictione execrabilis non modo subditis, sed etiam exteris Principibus ac populis esse videbatur, omniumque direptioni patebat: nec veniæ adipiscendæ spes erat, nisi vasallum se ac fiduciarium Pontificis Romani confiteretur. Hoc quidem de Regibus Angliæ
134 antea diximus, fiduciarios ac vectigales Ecclesiæ Romanæ factos, propter parricidium Arturi Armoricæ

Francorum inde perpetua Regum Romanorũ appellatio.

Ducis, a Ioanne Rege Angliæ admissum; deinde propter cædem Thomæ pontificis Cantuariensis censum auctum fuisse. Nec aliam ob causam pontifices Romani regia dignitate spoliarunt Poloniæ Reges, quam ob cædem Stanislai Gnesnæ pontificis, iussu Regis perpetratam, cui sacris interdictū est. tradunt etiã nonnulli propter id parricidium Polonos pontificum decreto in occipite tonderi iussos: quod an verum sit, affirmare non ausim; nec percontanti mihi cur ita facerent, causam aperire Poloni potuerunt; attamẽ ex antiquitatis memoria constat post illius pontificis cædem, Poloniæ Reges, etiam si iura maiestatis haberent, non alio tamen, quam Ducum nomine appellatos vsque ad Lacoldi Poloniæ Ducis ætatem. Is enim coronam regiam ac regium nomen a Ioanne XXII. summo pontifice, adeptus est; ea lege, vt annuum tributum a Regibus Poloniæ pontificis Romani ærario penderetur, quod pro lucerna D. Petri adhuc erogatur[a]. At præter ea regna quæ diximus, Neapolim inquam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Aragoniam, Baleares insulas, Hesperides, Palæstinã, quorum Reges aut fiduciarii, aut vectigales Ecclesiæ Romanæ fuerunt; regnum etiam Hungariæ, & vtramque Pannoniam pontificum Romanorum beneficio, a Regib. teneri iactabant; vt quidem catalogo feudorum Ecclesiæ Romanæ Hungaria continetur. At in Vaticanis actis, C legi fiduciæ[b] formulam, qua Ladislaus I. Rex Hungariæ, Benedicti XII. pontificis Romani fiduciarium se profitetur, ab eoque coronam ac sceptra suscepturum promittit. Ladislao vero II. Regi Hungariæ, quod pontificis Romani mandatis minus paruisset, sacris interdictum est[c]; nec aliter veniam obtinuit, quam si centum argenti pondo, annui census nomine, pontifici Romano penderet. In iisdem tamen actis Vaticanis exstat intercessio Principum Hungariæ aduersus pontificis Romani legatum, anno MCCCVIII. qua cum diceret Stephanum I. Hungariæ Regem a pontifice Romano coronam regiam accepisse, acerrime restiterunt, neque id Ro-

[a] Thomas Cromerus.

[b] anno 1229.

[c] anno 1280.

id Romano pontifici ius esse denuntiarunt: nec tamen se prohibere, quo minus Rex Hungariæ, si vellet, a pontifice Romano coronam consequeretur. In extremo plurima sunt edicta legati Pontificis, de statu regni, deque agris publicis Hungariæ, ne Regibus quicquam distraherelicet: ob id enim Andreas Hungariæ Rex Honorii pontificis Romani edicto Romam venire iussus est[a] vt causam diceret, cur agri publici partem distraxisset. Innocentius[b] quoque III, iussit Hungariæ regem vota patris implere: quod si recusaret, ad proximum quemque regni sceptra delaturum testatus est: quod mirum videri non debet, cum iisdem ferè temporibus Comitem Tolosatum tributa noua[c] subditis pontifex imperare vetuisset. Quantum ad Palæstinæ ac Syriæ regnum attinet, Godefridi Bononiensis ac sociorum opibus partum, constat regem eo nomine se pontificis Romani fiduciarium professum esse: id etiam catalogo Romano comprehensum legimus; & qui nunc Sacri ordinis equitum Hierosolymitanorum magister appellatur, fiduciarius est obsequentissimus Pontificis Romani, eique summam potestatem, ac summum ius vitæ ac necis in equites, accepto ferre consueuit: tametsi Tripolim Africæ, fiduciario nomine habere se a Carolo v Imperatore confiteretur, priusquam in Turcarum potestatem veniret; vti nunc quoq; Melitam insulam Hispaniarum Regibus acceptam ferunt. Diximus antea regnum Nauarræ Petro Albreto interdictionis specie ereptum ab Hispanis Regibus, sub pontificum Romanorum fiducia teneri. Nec ita pridem, id est Carolo IX[d] rege Francorum, Pius v pontifex, cætera erepturus erat Ioannæ reginæ Nauarræ eadem religionis specie, nisi Carolus patrocinium eius suscepisset, ac pontificis interdicta prohibuisset. Idq; cæteris Principibus quorum maiestati præiudicium allatura videbatur Reginæ illustrissimæ proscriptio, testatum esse voluit: quia plerisq; persuasum erat pontificem Romanum in omnes orbis Christiani Reges summum imperium habere, ac nostra

a Honorii 3. anno 1221.
b in cap. licet. de voto.
c in cap. super quibusdam, de verb. sig.
d anno 1564.

ætate, cum Henricus VIII, Angliæ & Hiberniæ Rex, a pontifice Romano defeciſſet, Comes Aiſmundus Hibernus ad Henricum II Regem literas dedit, quarum exemplar ex Archiuis expreſſi; quibus ſe fiduciarium eius fore profitebatur, ſi a pontifice Romano Hiberniæ dominatū impetraret. Diximus Hiberniæ regnum iam inde ab Innocentio III. in pontificū Romanorum fiducia fuiſſe. Mirandulæ quoque & Concordiæ principatum, Rhegium, Mutinam, Placentiam, Parmam, Romanæ ditionis eſſe iactant, pro quibus diuturna bella Iulius II, ac III, pontifex vterque, geſſit aduerſus reges Francorum: cum tamen ſatis perſpicuum eſſet ciuitates illas ab imperio Germanico pendere. De Parma quidem ac Placentia minime dubium: cætera Mathildem hæreditario ac fiduciario iure ab Imperatoribus habuiſſe confitentur. Quod ſi demus harum ciuitatum largitionem pontifici Romano fieri potuiſſe, & factam eſſe, vt Pontifices iactant; oportuit etiam ſe imperii Germanici fiduciarios profiteri: ſed quia turpe videbatur pontificem Romanum, qui in omnes Principes imperium habere ſe diceret, Imperatoris vaſallum ac fiduciarium haberi; iura maieſtatis omnium Italiæ ciuitatum, quæ in eccleſiæ Romanæ dominio eſſent, ab Imperatoribus Romano pontifici conceſſa fuiſſe, falſo tamē, prodiderunt. Et certe in actis Vaticanis exſtat & donationis formula ſine die ac pontifice, qua Otho Imperator (: quatuor eiuſdem nominis exſtiterunt, ſed quem ſignificari velit ignotum eſt:) dono dat eccleſiæ Romanæ, Piſaurum, Anconam, Foſſabrunum, & Auſanium: altera donationis formula eſt Othonis IIII, ad Innocentium III, his verbis concepta: *Ego Otho* IIII, *Rex Romanorum, ſemper Auguſtus, tibi domino meo Papæ Innocentio* III, *tuiſque ſucceſſoribus eccleſiæ Romanæ, ſpondeo, polliceor, & iuro, quod omnes poſſeſſiones Eccleſiæ*, &c. Quæ ſequuntur, copioſiſſimam omnium prædiorum ac ciuitatum, quæ tunc erant in eccleſiæ Romanæ dominio, ſiue Imperatorum, ſiue aliorum beneficio ac largitione

tione possiderentur, confirmationem habent; in quarum ciuitatum numero hæ continentur: COMITATVS *Perusiæ, Reatæ, Saluæ, Interamnæ, Campaniæ; nec non Ro-*
116 *mam, Ferrariam,* &c. *Marchiam Anconitanam, terram Comitissæ Mathildis, & quæcumq; sunt circa Rodicofanum vsque Ceperanum, exarchatum Rauennæ, Pentapolim cum aliis terris,* &c. Eadem ratihabitionis formula exstat in actis Vaticanis, imperio ac auctoritate tum [a] Rodulphi tum etiam [b] Caroli IIII, Imperatorum; quibus largiuntur, quatenus necesse videretur, ea quæ prius ab Henrico V Cæsare donata fuerant; vt discordiarum seminaria, quæ pontificibus cum Imperatoribus antea fuerant, a stirpe conuellerentur. Ex quibus pontifices Romani se Imperatorum vasallos ac fiduciarios esse negant; & eas ciuitates ab imperio Germanico auulsas, sibi vindicant. si tamen Imperatores prædia publica, ac iura maiestatis, sine Principum ac ciuitatum consensu largiri non potuerunt: nec prædia imperialia aut publica vsurpari debuerunt; multo minus iura maiestatis, ac patroni; cuius æterna est in vasallum auctoritas, fidem vlla temporum diuturnitate præscribere. quæ cum ita sint, consequens est illud quoq;, *Pontifices imperii Germanici vasallos esse.* Idem iudicandum relinquitur de creatione pontificum Romanorum, quam Imperatores sui iuris esse contendebant. Nam Federichus II Cæsar, vt ab Innocentio IIII pontifice Romano veniam consequeretur, diplomate plublico sub aureis sigillis omnibus testatum [c] esse voluit, sibi creandorum pontificum ius nullum esse; eius hæc verba sunt: *Illum abusum tollere volentes, quem quidam prædecessorum nostrorum exercuisse*
C *dignoscuntur in electionibus prælatorum, concedimus vt electiones libere fiant.* Hæc in actis Vaticanis. Quibus verbis non modo Romanorum, sed omnium pontificum creationem omnino repudiare videtur. Quamquam illa pontificum Romanorum creatio ad Reges Francorum pertinet, non ad Principes Germanorum, qui nomen imperatorium, Caroli Magni Regis Francorum

a anno 1219.
b anno 1368.
c anno 1219. imperii anno 7. regni Siciliæ 22.

armis ac virtute partum, nullo iure vsurparunt. Certe quidem in omnibus antiquis fœderibus, quæ cum Regibus Francorum, cæterisque Principibus icta sunt, atque etiam in antiquis historiarum scriptoribus, nusquam *Imperatores*, sed *Reges Germanorum* appellantur, præterquam ii, qui a pontificibus Romanis coronam accepissent. At cum Germanorum Regum dominatus in Italia longe late pateret, ius illud creandi pontificis Romani vsurpare sunt conati, siue ad potentiam & opes, siue ad ambitum & sordes suffragiorum tollendas: nam Henricus III Gregorium VI, suffragio cleri creatum, de pontificatu deiecit; & Clementem II pontificem Romanum renuntiauit; deinde clerum iureiurando compulit, ne quem deinceps ad pontificatum admitterent, sine Imperatoris Germanici consensu, vt ex actis Vaticanis didicimus. Itaque mortuo Clemente II, collegium pontificum legatos ad Cæsarem misit, vt pontificem maximũ, quem vellet, renuntiaret. Imperator Peponem designauit, qui *Damasus* II est appellatus; quo mortuo Clerus ad Imperatorem legatos rursum misit ad pontificem creandum. Is Brunoni, qui *Leo* IX dictus est, pontificatum mandauit; eique Victorem II suffecit; post cuius occasum clerus Friderichum pontificem maximum cooptauit; post hunc Alexandrum II. quod cum intellexisset Henricus IIII Imperator, Cadolum ut Parmensem pontificem esse iussit; qui tametsi exceptus ab vniuersa Insubria, ab Alexando tamen pontifice electus est. Alexandrum excepit Hildebrandus, qui *Gregorius* VII vsurpatur a pontificibus cooptatus. Is omnibus laicis interdixit, ne vlla beneficia ecclesiastica, sacerdotiave in quemquã conferrent, subiecta graui sacrorum interdictionis pœna. & quidem Imperatorem Henricum IIII, qui pontifices in Germania renuntiarat, publica exsecratione damnauit: quare commotus Imperator, superatis Alpibus, Gregorium VII. quiannos XI ecclesiæ Romanæ præfuerat, vrbe exegit, creato Clemente III; qui deinceps annos XVII pontificẽ maximum

ximum se ferens, quatuor pōtifices viciſſim a clero creatos, de pontificatu deiecit. Poſt eius obitum Henricus v. Imperator Burdinum pontificem eſſe iuſſit: clerus vero Calliſtum II. natione Gallum, qui Burdinum ſibi cedere compulit; & Henricum ad iuſiurandum adegit, ne deinceps vlla ſacerdotia cuiquam mandaret; ea lege tamen, vt comitiis pontificum adeſſe poſſet. Exſtat illud in actis Vaticanis de Imperatore Henrico v. *Pro ſalute animæ meæ dimitto Deo & ſanctis Apoſtolis Petro & Paulo, ſanctæq; eccleſiæ Catholicæ, omnem inueſtituram per annulum & baculum; & concedo in omnibus eccleſijs quæ in imperio meo ſunt, canonicam fieri electionem.* Anno poſt ducenteſimo ac vigeſimo nono, Ludouicus Bauarus Imperator Nicolaum v. pontificem Romanum creauit: Cat Ioannes XXII. homo Gallus, qui pontificem Romanum ſe ferebat, tametſi Auenione conſtitiſſet, Ludouicum Imperatorē publicis edictis ad ſe venire iuſſit; recuſantem interdictione ſacrorum damnauit: contra vero Imperator Ioannem pontificem in ius vocauit, cum diceret Pontifices ſuis edictis ac iuſſis obſequentes eſſe oportere. ſed cum pontifex acrius obſiſteret, Imperatoris ſententia Romæ lata, Ioannes honore pōtificio indignus iudicatus eſt: idq; Nicolao v. præſente; qui poſtea a Piſanis proditus, & Auenionis carceribus concluſus, dolore contabuit: Imperator vero, quod exſecrabilis videretur, ab omnibus deſertus eſt. Atq; hic octauus Imperator exſtitit, cui ſacris interdixerunt Pontifices Romani; poſt cuius occaſum nihil deinceps Imperatores Germani aduerſus pōtifices audendū ſibi putarunt. Nam Carolus IIII. Imperator, publicis tabulis, quas ex Vaticano expreſſimus, teſtatum reliquit, ac Innocentio v. pontifici Romano ſcripſit, ſe quidem Imperatorem a principibus deſignatum, ſed a pontifice Romano ſuam creationem ſtabiliri & confirmari; coronam etiam imperialem inde accipi oportere. tabularum principium eſt huiuſmodi: *Poſt pedum oſcula beatorum:* quæ verba in omnibus Imperatorum ad Romanum

a Friderich. I. Friderich. II. Philippus, Conradus, Otho IIII. Henricus VII & V. Ludouicus Bauarus.

pontificem literis, iam inde a Ludouico Bauaro, ad hæc vsque tempora repetita videmus. Exstat etiam Imperatores coronandi formula, in Vaticano ab ipso Imperatore Carolo IIII. probata; sed nusquam obsequia magis seruilia: nam Imperatorem pontifice Romano sacra faciente subdiaconi munere fungi; deinde sacris rite peractis, adesse oportere, vt equum ascendenti pontifici seruile ministerium exhibeat, & equestria lora manu teneat: postea pontificem equitantem aliquo temporis interuallo, habena manu prehensa deducere. Plurima sunt id genus in illis tabulis copiose expressa. Illud tamen omissum, quod omitti non debuit; *Imperatorem scilicet consequi pontificem Romanum oportere quocumq; proficiscatur, vt ab eo coronam imperialem accipiat:* quod quidem a Carolo v. Cæsare factum est, cum in Italiam veniisset; ac Romam, vbi pontifex erat, proficisci cogitur, & consilium mutare coactus est; ac pontificem, cui Bononiam adire placuisset, vna cum vniuerso comitatu sequi; vt inferioris Principis obsequium, ad superioris maiestatem aperte intelligeretur. Mortuo Carolo, Ferdinandus Imperator efficere non potuit, vt pontifex Romanus sui absentis creationem ratam haberet; quinetiam sæpe minas intentauit pontifex, effecturum se, ne res imperii Germanici tractaret, nec Imperatoris legitimas excusationes admisit, quoad Francorũ & Hispanorum Reges suis precibus ac rogationibus pontificem placarent: quod acerbissime tulerunt Germani Principes, qui suas opes & copias ad tuendam Imperatoris dignitatem Ferdinando prius obtulerant; vt quidem ex literis legati [a] Regis Francorum, Viennę scriptis, intelleximus: literarum autem Imperatoris, ad pontificem Romanum subscriptio est huiusmodi, EGO MANVS AC PEDES VESTRÆ SANCTITATIS DEOSCVLOR. Ita semper Carolus v. Cæsar, cum ad pontifi- C cem literas daret, quarum exempla videmus, subscribere solebat. Id autem sine simulatione fiebat; cum in clarissima populi luce ac maximo Principũ illustrium consessu,

[a] anno 1519. Iulio mense.

sessu, reipsa pontificis Romani pedes humili habitu, & vltra seruilem modum exosculatus sit, Bononiæ, Romæ, ac postremo Massiliæ, vbi Carolus v. Imperator, Reges Francorum ac Nauarræ, Duces Allobrogum, Florentinorum, Ferrariensium, Bulionum, Virtembergensium, maximus magister equitum sacrorum, cum infinita Principum ac nobilium multitudine, qui pedes Pauli III. pontificis max. osculati sunt; exceptis Bulionum ac Virtembergensium Ducibus, qui ecclesiæ Romanæ ritus & sacra deseruerant. Abiectiore tamen habitu Dux ille Venetorum, qui *canis* ab ipsis Venetis appellatus est; quod coram Clemente v. pontifice max. laqueum collo inseruisset; deinde pedib. ac manib. quadrupedis in modum gradiens, veniam a pontifice maximo petiisset: nihil tamen sordidius, quam quæ omnib. omnium fere historicorum, qui res pōtificum tradiderunt, scriptis continentur de Frederico II. Imperatore; qui, vt filii captiui libertatem redimeret, Alexādri III. pedibus aduolutus, & humi proiectus veniam petiit, caputque imperatorium pontificis pedib. conculcari passus est. Ex quibus intelligitur Imperatorum maiestatem pontificum Romanorum potentia dicam an impotentia, ita diminutam, vt antiquæ maiestatis vix vmbra quidem restare videatur. Ita quoque *pontifices Romani suæ maiestatis decus Soli comparant, seseq; Imperatoribus tanto maiores esse iactant, quanto Luna Solis magnitudine* [a] *superatur*: est autem Sole minor sex mille partibus sexcentis & quadraginta quinque, si Ptolemæo fidē habemus. At etiam imperatoria munera pontifices Romani sæ-

139 pius sibi vindicarūt: nam Imperatore mortuo, ab imperii Germanici fiduciariis, Ioanne inquam ac Luciuo Vicecomitibus Mediolanensium fidem acceperunt, eosque in vacuam possessionem miserūt; & in actis fiducię Vicecomites ecclesię Romanę, non imperii Germanici vicarii [b] appellantur; atque Imperatori Ludouico, cui sacris interdictū fuisse antea diximus, parere prohibentur. Quam [c] ob rem interpretes Iuris pontificii, negant

[a] cap. solitæ, de maioritate & obedient.

[b] cap. cum olim de priuil. cleric. cap. & si summus Pontifex. de sentent. excommunic.

[c] cap. 1. de renuntiat. lib. 6. notatur. in l. Barbarius. de offic. prætor.

Imperatorem ſuum munus alteri, quam Pontifici maximo concedere poſſe. Rationem hanc afferunt[a]; *quod Imperatores ab hominibus imperium habent; pontifex Romanus ab immortali Deo:* quamquam omnia omnium imperia vni ſempiterno que Deo accepta[b] ferre decuiſſet. At Carolus v. Cæſar, morbo ac ſenio fractus, Imperatorium munus vna cum tabulis ſuæ renuntiationis ad creatores Imperatorum miſit. Sed vtcumque Romani pontifices ſummam non modo diuinarum, ſed etiam humanarum rerum poteſtatem in omnes principes Chriſtianos ſibi tribuunt; ſeu vi & armis, ſeu principum voluntate & conceſſu, ſeu diuturna poſſeſſione ac præſcriptione; reges tamen noſtri ſeruitutem pontificum Romanorum ferre ne momento quidem potuerunt; nec interdictionibus vllis, quibus veluti facibus vtebantur pontifices ad incendia Rerumpublicarum, commoueri: nam ſacrorum interdictio cæteros quidē populos a principum obſequio & obedientia diſtrahere ſolebat: at Regum noſtrorum tanta fuit ſemper erga populum caritas (:quam ſempiternam fore confido:) tantus etiam C amor populi aduerſus principes, vt cū Bonifacius VIII. pontifex interdictione ſacrorum nihil ſe proficere, nec a regis amplexu populū diuelli poſſe intellexiſſet; poſteaquam Philippum regem, eū qui *Pulcer* vſurpatur, execratione publica damnaſſet; vniuerſum etiam populum Francorum, & eos omnes qui Philippum regem eſſe arbitrarentur, eadem impietate & execratione cumulauit. At Philippus coacto principum ac optimatū cœtu, cum ſenatum populumque vniuerſum ad tuendam ſui regis dignitatem mirabiliter conſpirare intelligeret, literas ad Bonifacium ſcripſit, quæ omnium manibus teruntur, quibus pontificis amentiam coarguit. Idem exercitum breui conſcriptum Nogareto duce in agrum Romanum miſit: hic pontificem captiuum abduxit; ſed cum hominem furore & amentia correptum perſpiceret, liberum abire paſſus eſt. Ab ea tamen interdictione rex appellauit[c] concilio, cui ius ac poteſtas

erat

[a] Bal. in procemio feudorum.

[b] Paul. ad Rom. cap. 14. & 5. quo modo oporteat Epiſcopum, illic dicitur imperium & ſacerdotium fontes deriuari.

[c] ad ſuperiorem grauantis appellandum. D D. in l. qui & a quo.

erat in pontificem sacris abutentem; idque Principum ac senatus decreto factum est. Rex enim post Deum immortalem, superiorem, quem appellaret, habuit neminem: ac pontifex ipsius concilii decretis & imperiis obligatur. Antea quidem Alexander III Philippo Augusto sacris interdixerat [a]; quod pōtificis ambitiosa decreta ferre non posset: literas igitur ad pontificem dedit; quibus non obscure aut ambigue, sed aperte declarat se nullius aut pontificis aut principis imperio teneri: literæ exstant in Archiuis Francorum [b]. Ac tametsi Benedictus XIII, & Iulius II, vterq; pontifex, eadem interdictione sacrorum vsus est aduersus Carolum VII, & Ludouicum XII, qui *patris patriæ* nomen apeptus est, vt populum ad defectionem facibus subiectis inflammaret, v-
140 terque tamen sua spe excidit: quin etiam Interdictionis diplomata, quæ in Gallia legatus pontificis promulgarat, curiæ Parisiorum decreto publice lacerata & concisa fuerunt; legatus vero, qui principis maiestatem temere violarat, in carcerem iniectus est. Nec ita multo post Io. Nauarrus, qui se Comitem Palatinum ferebat, pontificis auctoritate ac rescripto fretus, cum actuarios, qui publicas tabulas cōficerent, creasset in Gallia, spuriosq; quosdam natalibus restituisset, maiestatis damnatus est, curiæ Tolosatum decreto [c]. Nec tamen defuere, qui reges nostros ad pontificum impetranda rescripta impulerunt; quibus pontifices testatum relinquerent, reges Francorum nulla pontificum obligatione teneri: exstat in Archiuis Francorum Clementis V. pontificis maximi rescriptum, quo non modo Philippum Pulcrum ab interdictione Bonifacii VIII, purum, verum etiam ab omni pontificū potestate ac imperio liberū esse pronūtiauit: quinetiā Alexander IIII. pont. Romanus, hoc beneficio regnum Francorum cumulauit, vt nullam ob causam sacrorum interdictione teneatur; quod septem pontificum Romanorū, scilicet Gregorii VIII, IX, X, XII, Clemētis IIII, Vrbani V, Benedicti XII, rescriptis ac decretis, quæ in Archiuis publice habentur, sanctius cōfirmatum

a cap. nouit, de offic. delegat. cap. non. [illegible] sponsal. cap. 1. de postu. Prælat.

b In capsa, quæ inscripta est *Angliæ*.

c anno 1462. Maii 25 Benedic. in cap. Rainutius. in verbo, [illegible] delaziam. [illegible]

est; quæ tamen Regum maiestatem potius imminuere, quam augere mihi videntur, cum ne curia quidem Parisiorum ferre possit clausulam vulgarem, AVCTORITATE APOSTOLICA, quæ in Pontificum rescriptis inseri consueuit; & rebus sæpe iudicatis [a] ea rescripta omnino reiecit, nisi is qui rescriptum impetrasset, publice testaretur se clausulæ illius beneficio vti nolle. Ex quibus plane intelligitur, non modo reges, sed ipsum quoque regnum Francorum ab omni Pontificum imperio ac potestate liberum semper fuisse. Nam quod Durandus [b] Gallus scriptor, reges Francorum, quantum quidem ad iusiurandum attinet, pontificum decretis obligari putat, refutationem nullam meretur: sed hæc ab eo scripta sunt, qui tunc *Mendorum pontifex* erat: quib. temporibus sola iurisiurandi specie, pontifices omnium litium ac iudiciorum cognitionem suscipiebant; quæ veteratoria calliditas, & regum edictis, & curiarum maiorum decretis iampridem sublata est. Quod si rex Francorum, priuato nomine cum pontifice contracto, pontificiæ iurisdictioni sua sponte ac voluntate obligari potest, id quod a Philippo Valesio factum legimus, cum a Clemente VI pontifice Romano, triginta supra trecenta florenorum millia mutua accepisset; quæ obligatio in pontificem æque ac in priuatū [c] cadere potuisset. Hanc autem pecuniam non sine mercede mutuam dedit pontifex; qui, quod gentilis esset Turenorum, efflagitauita rege vt agri Turenorum in prouincia Limouicensi a vectigalibus omnino immunes essent. Scio ego nonullos scripsisse regem Francorum a pontifice Romano coronam accipere oportere; propterea quod Pipinus coronam regiam a Zaccharia pontifice susceperat ad Dionysiii: absurdum tamen vno & eodem actu in rebus tanti ponderis, quæ causam continuam non habent, ius perpetuum constituere velle; cum ne minima quidem seruitus, quæ continuam causam non habet, aliter acquiri possit, quam interuallo centum annorum [d]. Ac illud infitiari nemo potest, quin illa Rauennæ & Pentapoleos

[a] arrestum 27. Iunii 1536. & vltima Ianuarii 1551.

[b] in tit. de appel. § nunc hactenus. & gl. & Io. Andr. in cap. peruenerabile, qui sii. ii sunt legitimi.

[c] l. si quis in conscribendo de pactis. C.

[d] l. hoc iure §. ductus aquæ. de aqua quotid.

poleos prouincia Italiæ latissimæ parens, ab regib. Francorum Romano pontifici fiduciæ nomine data sit, ac pontifices Romanos eo nomine Francorum fiduciarios esse; cum Romani pontifices importunis rogationibus obtinuerint, vt Ludouicus Pius Imperator Francorum hanc largitionem aui Pipini ratam haberet; quam ratihabitionem Carolus Sigonius, vir antiquitatum Italiæ peritissimus, se legisse scribit. Ex quo vtrumque efficitur, & earum vrbium ac regionum largitionem pontificibus ab auo Ludouici Pii factam, & iura maiestatis excepta fuisse. Quid enim confirmatione Ludouici opus esset, si Pipinus iura maiestatis pontificibus concessisset? Quæ enim bello quæsita fuerant, iure donare, & rebus a se donatis legem dicere poterat. at etiam Imperator Constantinopolitanus legatos in Galliam misit, vt donationem illam Pipinus infirmaret, ac reuocaret: sed re infecta discesserunt [a]. Augustinus vero Onuphrius pontificis Romani cubicularius, qui omnia Vaticanæ bibliothecæ acta diligenter euoluit, Rauennam, Romandiolam, Vrbinum, Hetruriæ partem ecclesiæ Romanæ donata fuisse confitetur; id tamen ab eo omissum est, quod ipsi ex actis Vaticanis hausimus & expressimus; Ioannem scilicet cognomento *Digitorum*, *Constantini magni largitionem*, quæ dicitur, aureis literis scripsisse; in cuius extremo hæc verba subiiciuntur; QVAM *fabulam longi temporis mendacia finxit:* nihil mutandum putauit. quæ certe argumenta omnibus Laurentii Vallæ rationibus superiora mihi visa sunt, vt Augustini Eugubini mẽdacia refellantur. Is enim Græco sermone, *Constantini donationem* scripsit, vt fucum faceret: sed fraus facile ex ipsius oratione & antiquitatis cognitione refutatur; facilius etiam ex ipsius Ioannis pontificis Romani literis, is autem vixit anno MCCLXXVI; quibus largitiones illas a Pipino & Carolo Magno factas confitetur: quin etiam exstat Rauennæ marmorea tabula, in qua hæc verba continentur; PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT, ET EX-

[a] Sigonius & Floardus.

ARCHATVM RAVENNÆ CVM AMPLISSIMIS. cætera vetustas deleuit. Atque hæc de maiestate Regum nostrorum dicta sunt. Hic omitto Regem Æthiopiæ[a], quem reges quinquaginta sibi subditos, & quidem ærarios, habere Iouius scripsit; sed verius *præsides* ac *prouinciarum præfecti* dicantur, cum tributa regi soluere, & obsequium seruili habitu, oratione, gestu exhibere consueuerint[b]. De cæteris principibus nihil affirmareausim, propter scriptorum inter se dissidentium varietatem: illud tantum, vno capite Alcorani interdictum esse omnibus *principibus Musulmanis*, id est *fidelibus*, Domini appellatione, præterquam Caliphæ seu Pontifici maximo vicario Muhamedis. Quo interdicto pontifices maximi Arabicæ religionis summã antea in omnes Asiæ & Africæ principes potestatem vsurpauerunt; ac regiones latissime patentes quasi præfecturas ac prouincias principibus dederunt: quam ob rem nulli principes Musulmani coronam capiti suo imponunt; tametsi antea Asiæ & Africæ regibus id vsitatum esset. Nam Ioiada pontifex Hebræorum initiato rege Ioa, capiti coronam imposuit. At principes Musulmani putant interdictum illud Calipharum esse, nec antiqua lege Alcorani comprehensum: nam ex pluribus libris corruptis, vnum iudicio arbitrioque suo Calipha Damascenus cæteris concisis dicitur composuisse. Cum vero tres pontifices maximi Calipharum nomen mutua imperandi cupiditate vno tempore arripuissent, principes Persarum, Turcarum, Tartarorum, Ægyptiorum, Tunetanotum, Fessarum, Tolesimorum, Bugiorum, Marochorum, populique Zenetarum & Luntimarum, seipsos ab imperio Calipharum exemerunt, vt summa potestate in suos vterentur. Nam reges Tombutorum, Guinearum, & Gaogarum, cæterique qui intimos Africæ recessus occuparunt, Calipharum imperia penitus ignorant; nec iura maiestatis cuiquam accepta ferunt, præter eos qui regis Lusitanorum fiduciarii sunt, & maritimæ Indiæ reges; Calecutius inquam, Malachius, Canorus

[a] Inepte *Presbyter Ioannes*, *Negus* sua lingua, id est, Rex appellatur, & *Iochan. bellul*, id est, gemma pretiosa.

[b] Franciscus Aluaresius; qui cum legato Lusitaniæ sex annos in Æthiopia exegit.

norus,& Cambarrus; quos partim fœderibus, partim vi & armis subegerunt. Vniuersam præterea oram Africæ & Indiæ Orientalis,suæ ditionis fecerunt,& propugnacula infinitis pene locis ædificarũt; atq; in ipsa Ormo insula,spectante Persarũ rege, arcem munitissimã fundarunt: vectigal etiã acerbissime a prætereuntibus exigere consueuerũt: quod cum in ora maris Arabici specie fœderis, quod rex Lusitanus cum rege Æthiopum antea per Lopezam legatum contraxerat, efficere tentarent,
C Barnagas illius oræ præfectus ab Æthiopię rege,vi & armis Lusitanos expulit ac prostrauit; omniaq; propugnacula solo exæquauit. Perspicuum tamen est regem Lusitanum,Castiliæ regis olim fiduciariũ fuisse;ac Lusitaniã, cuius magna pars a Mauris vi tenebatur,Henrico Bononiensi(:quem corrupte *Bullionium* vocant:)fratri Godefridi datum ab Alphonso v 1.rege,cuius filiã sibi desponderat Henricus. Inde reges omnes Lusitaniæ ad Henricũ vsq; cardinalem; qui postremus imperauit, stirpem traxerunt: quorũ maximus Emanuel, & qui bellicarũ rerũ laude clarissimus exstitit, Reges Asiæ & Africæ quos diximus fregit,ab iisq; tributũ exegit: nam Asiæ principes & Africę,qui alterius imperio tenẽtur, eidem tributum pendere cõsueuerunt. Veteres Persæ ac Romani,qui reges imperio suo subiecerãt,magnã partẽ tributarios fecerunt, fiduciã tamen ac iusiurandũ illud quod a vasallis exigitur,nescierunt. Nam Philippo 1 1.Macedoniæ rege victo,pax data est,ea lege,vt tributũ annuum ærario Romanorum penderet;quod Perseus Philippi F. recusans, graue bellum suscepit,sibiq; exitium attulit: sæpe tamen reges illi quibus tributa imperabantur, alios vicissim ad obsequium adigebant; qui tamẽ in suos vitæ ius ac necis, cæteraq; maiestatis iura exercebãt. Nam Dauidis imperium Palæstinæ finibus definiebatur;ac finitimos Reges sibi tributũ dependere cogebat: eius tamẽ posteri mox Ægyptiorum,mox etiam Assyriorum imperata faciebãt. Eodem iure reges Illyrici,& Carthaginensiũ respublica in Principes suę ditionis vtebantur,quo Romani in illos

quos annua tributa in ærarium inferre compulerant. Differt autem tributum a pensione: hæc enim fiduciæ nomine, vel vt auxilia bello susceptо ferantur aduersus hostes; illud vero pro pace fruenda; fere tamen is qui pensionem accipit, de tributo gloriatur; vt Reges Anglorum tributum appellabant pensionem aureorum quinquaginta milliũ pace Piquiniaca promissum, quoad Elizabetha Eduardi regis Angliæ filia Carolo VIII. Ludouici regis filio, nupsisset. Philippus Cominius negat pensionem aut tributum fuisse: nihil tamen tertium dici potest. Ita quoque Turcarum reges Imperatorem Germanorum *tributarium* vocant; propterea quod pacem ea lege dixerunt, vt annuum tributum pro fruenda Hungariæ parte fisco Turcarum inferatur. Venetos item, Rhagusios, & reges Africæ maritimæ, pacis quidem conditionibus *fœderatos, & tributarios* appellant. At Præcopus Tartarorum princeps, cuius imperium a flumine Volha patebat vsque ad Borysthenem, omnes Principes non modo fiduciarios [a], sed etiam inter ærarios habuit; quibus non modo se, verum etiam prouinciarum præfectos sedentes adorari iussit. Nam Moschouitarum Cnezius eo habitu aduersus Tartarorũ Principis legatos se gessit, qui propterea Dux ab aliis Principibus antea semper vocari solitus est: tametsi anno MD XXIIII. Moschouitarum Duces Tartarorum seruitutem excusserunt: ac primus quidẽ Basilius I. qui se *Magnum Dei cubicularium & Moschouitarum regem* appellabat, ab imperio Tartarorum defecit: hic vero qui nũc imperat, *maximi Imperatoris* appellatione vtitur: & certe potentia finitimos Reges, excepto Rege Turcarum, aut superauit, aut exæquauit: non quod iura maiestatis C locorum spatiis, aut regionum amplitudine definiãtur: nam Eumenes fractis opibus, nihil præter arcem in qua obsidebatur, suum dicere poterat; cum tamen de pace ageretur cum Antigono Asiæ rege; qui vt potentia, sic etiam dignitate superior videri vellet; legatis Antigoni respondit, *Superiorem se neminem accepturum* [b], *quamdiu gladium*

[a] Sigismundus Liber in histor. Moschouitar.

[b] Plutarch. in Eumene.

gladium exertum manu teneret. Inter Principes tamen quædam dignitatis prærogatiua antiquioribus Principibus ac Rebuſpublicis deberi videtur, tãetſi opib. ac potentia inferiores ſint; vt quidem videmus inter Heluetiorum ciuitates Tigurinos dignitate cæteris priores eſſe, quoties conuentus habentur? horum enim legatus quaſi Princeps legatos regum ac Rerumpublicarum admittit ac dimittit; ſententiaſque in comitio rogat: ciuitates etiam ad cõuentus vocare conſueuit; tametſi Bernates opibus & imperii finibus potentiores habeantur. a Tigurinis ſecundi ſunt Bernates, deinde Lucernates, Vrani, qui nec mœnibus, nec vallo ſæpiuntur; vti nec Suitenſes, nec Vnderualdenſes qui ordine proximi ſunt Vranis: ſequuntur Tugii, Glarenſes, Baſilienſes, Friburgi, Solodurenſes. Quod ſi quis putet eo quemque ordine eſſe, quo ſocietatem ac fœdus coierunt, fallitur: nam primi omnium Suitenſes, Vrani, Tugi, Vnderualdenſes, fœdus inter ſe percuſſerunt. At quoties patrocinium alterius principis aut clientela quæritur, aut offenſionibus acceptis tributum a victoribus imperatur, victi dignitatis prærogatiuam amiſiſſe videntur: quia nõ eſt æquum, vt qui iura maieſtatis ac dignitatem ſine deminutione ſeruauit illæſo ſtatu, ei, qui antea ſuperior, poſt accepta clade in alterius clientelam conceſſit, aut tributum ſoluere cogitur, dignitate cedat. Id autem accidit, cum reges ac principes Romanorum clientelam appeterent; cæteri qui cum Romanis æquo fœdere in ſocietatem venerant, vt Hedui Romanorum fœderati, ac liberi populi, æquales in fœdere, ac fratres Romanorum dicebantur; dignitate tamen inferiores erant. Certe quidem Auguſtus pater in tribuendis honoribus iis, qui in Romanorum ſocietatem aut clientelam venerant, valde ſe religioſum ac difficilem præbuit: nam Tetrarchus quidem Ethnarchis, hos regibus inferiores; & vt quæque Reſpublica antiquitate ſuperior exſtitit, ita dignitate voluit[a] eſſe priorem. At tametſi Romani, ſtante Republica populari, de honoribus ac dignitate

Dignitatis prærogatiua.

Dignitatũ gradus inter ſocios ac fœderatos.

[a] Ioſephus. Tranquillus.

minus soliciti viderẽtur; quia regum ac principum cura maior est; nihilominus tamen curiosum se præbuit Q. Marcius Philippus Romanorũ legatus; cui cum Perseo rege honoris contentio fuit, vter flumen vtriusque imperii finitimum transmitteret. Perseus, quod rex esset, ad legatum populi Romani adire recusabat. Marcius hac verborum vrbanitate Perseum pellexit; *Maior*, inquit, *ad minorem, Perseus ad Philippum*: erat enim Marcius statura longissimus, Perseus breuissimus; cuius pater Philippus quoque dictus erat. Perseus arridens, flumen traiecit. Marcius Philippus sociorum ac fœderatorum legatis qui secum erant, id a se factum esse dixit; vt intelligeretur Romanos dignitate superiores fuisse. Sed grauior fuit causa quam Marcius aut certe Liuius omisit: quod Philippus Persei pater, pacis conditiones a Romanis accepisset, ac tributum illis pependisset: Perseus hæres Philippi, si patris factum improbaret, regno debuit abstinere: quamquam imperio minime dignus erat, qui viuo ac spirante patre hæreditatem paternam creuisset; & concubina genitus, fratrem iusto connubio quæsitum, occidisset. Postea vero quam a Paulo Æmilio factus ac prostratus regni spem amisisset, literas ad Paulum Æmilium Romani exercitus imperatorem dedit, quibus se *regem* appellabat; imperator literas reiecit, nec referari voluit, nisi prius regia dignitate abstineret[a]; quę in eum tantum conuenit, qui summam potestatem habet, nullius principis imperio inferiorem. Itaq; Franciscus maior rex Francorũ Cardinalẽ Bibienã legatum admonuit, non ferendum esse Carolum v Imperatorẽ, qui fiduciarius ac vasallus esset Pontificis maximi, se regem Neapolis ac Siciliæ appellare. Legatus Cardinalem Iulianum Mediceæ gentis, qui postea pontificatum adeptus est, admonuit ne id pateretur, contra fiduciæ tabulas, quibus id prohiberi scripsit; quãquam omnibus fiduciarum actis quæ ex Vaticano expressimus, non modo id non prohibetur, sed etiã regis Neapoleos ac Siciliæ appellatio ac dignitas inseritur. Ita legati sæpius errore ac

C

[a] Liuius lib. 45.

ignorãn-

ignorantia labuntur. Eadem ratione regium nomẽ Bohemiæ regi adimere oportuisset; cum eo ipso se imperii vasallum ac fiduciarium profiteatur: non enim ideo, quia finib. angustis Bohemia continetur, regni appellatione indigna est, vt quidã [a] scripserũt: neq; enim regiam maiestatẽ locorum spatiis metiri debemus: nã Bohemię præfecturam Fridericus I. Imperator, regia appellatione subornauit, ea lege tamen, vt nihil de maiestate ac iure imperii Germanici detraheretur: rex autẽ esse nemo potest, *qui nihil habet quod non alterius nexu ac mancipio teneatur.* Quamobrem Pius IIII. pontifex Roman. Cosmum Florentinorũ Principem regem efficere cum maxime vellet, non tamen potuit; ac Maximilianus II. Imperator, a legato Francorum admonitus, non incongrue his verbis interceſſit; *Non habet Italia regem nisi Cæsarem.* Id tamen ad imperii Germanici maiestatem, a qua pendet Florentinorum status, non ad Imperatorem pertinet; etiam si Principes omnes Christiani, post pontificem max. ei loco cedant; vel quia imperii Germanici caput est, vel quia diuturna possessione id consecutus videtur. Ita regi Francorum, post Imperatorem, cæteri principes cedere consueuerunt; non tantum propter diuturnam possessionem, sed quia toto terrarum orbe nullius imperii tanta vetustas, aut tanta regũ series eiusdem stirpis inueniri potest, quanta in regib. Francorum, siue Christianos, siue Tartaros, siue Turcas, siue Æthiopas, siue Indos, siue Barbaros spectes. Recte igitur Baldus [b], quamquam Germanorum imperio subditus, regem Francorum laudis & gloriæ corona reges omnes superare, eique merito cedere scripsit. Exstat epistola D. Gregorii pont. Rom. ad Childebertum regem, cuius hoc principium est; *Quanto cæteros homines regia maiestas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni vestri culmen excellit.* At ne Germani quidem Imperatore negant, quin imperium Germanicum antea fuerit Imperii Francorum prouincia, virtute Caroli Magni, natione Galli, & Gallorum opibus & armis parta, deinde

[a] Hostiensis in cap. constitutus. de testibus. Baptista Cassalanus in cap. scitote. 6. q. 5.

[b] In consil. petita venia. Oldrad. consil. 69.

ab hoc imperio familię erciſcundę iudicio auulſa, vt Ludouico Pii filio tribueretur; cum Carolus Caluus Francorum Imperator, imperii ſedem teneret: at paulatim Othones Germani principes, pontificum Romanorum conceſſu, nomen imperatorium adepti; dignitatis etiam prærogatiuam, legatorum noſtrorum inſcitia arripuerunt: vt non ita pridem rex Hiſpanus tentauit regum noſtrorum legatos anteuertere; ſed Venetorum Senatuſconſulto deturbatus eſt, anno MD LVIII. rogatione Nuallii legati Francorum; deinde pontificis max. pro collegio Cardinalium, & maximo pontificum omnium conſenſu; vbi pontificis max. exaudita vox eſt; *Reges Francorum eccleſiæ Romanæ patrocinium ſemper ſuſcepiſſe, & optimas fertiliſſimasque Hiſpani regis prouincias ab imperio Francorum auulſas eſſe:* quo nihil verius in eo genere dici potuit. eſt enim a regibus noſtris pontificũ Romanorum auctoritas a contemtu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Itaque quod antea peccatum erat in concilio Tridentino, quodammodo emendauit: etenim Mendoza legatus Hiſpanorum cogi debuit aut de cõcilio decedere, aut legatorum antiquum ordinem ſeruare, ac Francorum ſubſequi legatos; qui quum intercederent quo minus Hiſpanorum legatus ordinem anteuerteret; alioqui ſe concilium deſerturos, ac pontifices Gallorum decedere coacturos: legatus Hiſpanorum veteratoria fraude & callido commento, declarauit ſe nolle quidem anteire; ſe tamen cogi non poſſe vt Francorum legatos ſequeretur. Ita ſeorſum ab ordine omnium legatorum locum nactus eſt. Nec multo poſt legatus Hiſpanorum ab Imperatore contendit vt cum 146
legato Francorum eodem ordine & gradu conſiſteret, aut alternis diebus anteiret ac ſequeretur: vtramq; conditionem recuſauit Buſchetus legatus Francorũ. Quod cum Henricus II. rex Francorum intellexiſſet, reſcripſit tanti ponderis eſſe dignitatis prærogatiuam, vt nihil in eo genere ab eo fieri aut dici debuerit, niſi quod in mandatis haberet. Ferdinandus Imperator, ne vel Francis, vel

cis vel Hiſpanis fauere videretur, vtrorumque legatos a concionibus & conſeſſu publico arcendos putauit. Senatus Polonorum eadem negotii difficultate impeditus, nec alios eſſe aliis anteferendos, nec vicibus alternis honores communicandos: ſed de legatis in vniuerſum cenſuit, vti quiſque prior Poloniæ fines ingreſſus eſſet, ita dicendi ordine priorem futurum. Ita Monlucius Valentinorum pontifex, legatus a rege Francorum, qui legatum Hiſpanorum celeritate ſuperarat, prior in ſenatum admiſſus eſt: quo Senatuſconſulto legatus Hiſpanorum, ne poſteriore loco diceret, omnino tacendum ſibi putauit. Inauditum erat Hiſpanos cum Francorum legatis de ordine contendere: etenim Angli, qui odiis capitalibus diutiſſime cum Francis certauerunt, ſemper tamen Francorum legatos prætulerunt Hiſpanis, quibuſcum perpetua amicitiæ fœdera, nulla diffidia interceſſerunt; nam mortua Maria Anglorum regina, cum in conſeſſu equitum ordinis Anglici pridie D. Georgii, de honoribus cuiq; tribuendis ageretur, pro collegio decretum eſt; *Placere ſtemmata regis Francorum cæteris omnibus poſt principem ordine priora eſſe; & eo loco conſtitui, vbi antea regis Hiſpani ſtemmata fuiſſent, cum Philippus Hiſpanus Anglorum rex eſſet.* Die ſequenti, qui dies equeſtri ordini feſtus eſt; Sedem regi Francorum ad dexteram proxime Principum reſeruari placuit; ſiniſtra Hiſpano regi poſt Imperatoris ſedem vacuam conceſſa fuere. At etiam Carolo IX. rege Francorum, vexillum Francorum eiuſdem magnitudinis fuit, & ex eadem materia qua princeps ordinis ſuum componi iuſſerat: & in equitum catalogo regis Francorum poſt ordinis principē primo loco ſcribi conſueuit. Apud nos vero, vt honorū contentio inter principes (: qua grauior nulla exſiſtere poteſt:) omnino præcideretur, in legibus equeſtris ordinis Francorum, quas tulit Ludouicus XI. Regi vno capite cauetur, eo quēq; ordine ac loco futurū, quo in collegiū equitū cooptatus fuiſſet, Imperatoris ac regis diſcrimine ſublato. Nam vnicuiq; principi,

qui modo non sit alterius cliens aut vasallus, aut ærarius, integrum est honores iudicio arbitrioque suo tribuere, sibi principem locum reseruare. Turcarum quidem fœderati sunt Veneti, Rhagusii, Genuenses, Molchouitæ, Poloni; Francorum tamen reges cæteris omnib. anteferendos sibi putarunt; quos etiam *Principum omnium Christianorum maximos*; se vero *omnium Imperatorum ter maximum*, & quidem *Musulmanorum omnium principem appellat*; qua etiam honoris prærogatiua ab ipsis Christianis principibus affici consueuit: quę appellatio ab Imperatorib. Constantinopoleos vna cum imperio translata videtur: nam illorum stemmata quadruplici B constant; quibus hęc verba significantur, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΥΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΙ. 147 Atque hoc quidem carmine vtebantur reges Assyriorũ: sic enim Ezechiel Nabuchodonosora *regem regum*, id est, מלך מלכים appellat; propterea quod omnibus Asiæ regibus imperaret: deinde reges Persarum [a] deuictis Assyriis, eadem appellatione, qua Parthi, deinceps etiam vsi sunt, vt est apud Dionem. Sed nec ei cuius omnia prædia alterius nexu ac fiducia tenentur, regis appellationem, nec Ducibus, Comitibus, aut cæteris huiusmodi principibus, maiestatis verbum vsurpare licet. Cum igitur princeps ærarius aut aliorum fiduciarius, aut cliens summum illud imperium, ac iura maiestatis omni obligatione vacua non habeat, consequens est vt quæ sint iura maiestatis aperiamus.

Rex Regum, Regibus imperans. Esdras.

X. *Quæ propria sint iura maiestatis.*

CVM nihil in terris maius aut excelsius maiestate regum post Deum immortalem cogitari possit; eius enim ipsi quodammodo legati ad reliquorum hominũ salutem creantur; æquum est, eorum imperium ac potestatem, & qui qualesque sint, diligenter intueri; vt eos omni fidelitate, cura, obedientia prosequamur; neque de iis aliter, quam de immortalis ac præpotentis Dei legatis dicamus ac sentiamus: nam qui summũ principem, cui

1. Samuel 8. 7. Exodi 22. 28. Paul. ad Rom. c 14. Petri 2. 17. Hierem 38. Ezechiel. 17.

cui debetur obsequium, dedecore afficit, Dei maiestati, cuius est imago viuēs ac spirans, contumeliam infert: cū enim Deus ad Samuelem [a], a quo populus Israelitarum nouum principem temere popoſcerat, orationem conuerteret; *Non te*, inquit, *sed me ipsum spreuerunt*. Vt igitur ab omnibus qui qualisque sit summus idemque maximus princeps intelligatur, certis quibusdam minimeque vulgaribus notis definiendus est: nam quæ summi principis propria sunt, si eadem subditorum communia faciamus, nemo summi principis appellatione dignus sit. Qui tamen de Republica scripserunt, locum hunc, quo nullus est in disputatione de Republica vberior ac vtilior, non vti decuerat, aperuisse ac illustrasse videntur, siue adulatione, siue metu, siue odio, siue obligatione id factum sit. Cum enim Samuel regem, quem Deus antea designarat, sacris initiatum corā populo quasi sorte oblatum renuntiasset, *De iure maiestatis* librū scripsisse dicitur, quē Hebræorum sacerdotes ac magistri a regibus ipsis cōcerptum ac dilaceratum prodiderunt vt liberius in suos tyrannidem exercerent. In quo quidē Philippus Melanchthon, meo iudicio, fallit; qui quæ a Samuele ad populū de tyrānorum crudelitate ac libidine dicta sunt, ad iura maiestatis pertinere putauit; cum oratione sua populum a rebus nouandis, & conuersione Reipublicæ ad saniora consilia reuocare vellet. Eius hæc verba sunt: *Quæsit principum consuetudo quæritis? bona ciuium diripere, agros decimare, vxores alienas rapere, liberos abducere; vt his & illis ad libidinem ac seruitutem abutantur*: neque enim verbo משכתים, quo vsus est, ius legitimum sed consuetudo significatur: alioqui Samuel secum ipse tota oratione discreparet: cum enim rerum a se gestarum rationem coram populo redderet; *Quis*, inquit, *vestrum me vllius sceleris accusare, aut peculatus, aut sordiū & corruptelæ postulare possit? cuius vestrū munera, siue aurū, siue argentum, siue quid aliud vnquam accepi?* hic populus vniuersus ingēti plausu & acclamatione, ac omni genere laudum Samuelem ita cumulauit, vt ab nullo genere vel

[a] 1. Samuel. lib. 1. c. 8.

ordine, ne leuissimum quidem munus, accepisse Principem, vel cuiquam iniuriam intulisse aperte confiteretur ac prædicaret. An igitur optimus ille princeps tanta integritate, pietate, ac iustitia, quanta fuisse dicitur, pro iure maiestatis, tyrannorum crudelitates, libidines, ac stupra regibus ad imitandum proposuisset? Græcorum vero qui iura maiestatis attigerit, video fuisse neminem, præter Aristotelem, Polybium, ac Dionysium Halicarnasseum; qui tanta breuitate & obscuritate scripserunt, vt disputationem potius proposuisse, quam quid sentiendum esset aperuisse videantur. Sic enim Aristoteles[a]; *Tres* inquit, *sunt omnino Reipublicæ partes; vna in consilio capiendo; altera in magistratibus & munere cuiusque definiendo; tertia in iurisdictione posita.* hic, opinor, aut nusquam alibi iura maiestatis tractare videtur; quia Respublica partitionem illam, quasi totius in partes, nisi de gubernatione ageretur, recipere nullo modo possit. Polybius[b] vero iura maiestatis non tam definire, quam adumbrare videtur, his verbis: *Est*, inquit, *mixta Respublica Romanorum, ac triplici statu confusa; cum populus leges iubere, ac magistratus creare; senatus de prouinciis & ærario, deque maximis Reipublicæ negotiis decernere; legatos etiam admittere ac dimittere; consules regia quadam potestate, senatum populumq; conuocare, ac bellum arbitrio suo gerere possint.* Quibus verbis intelligitur, Polybium præcipua maiestatis capita complecti, cum eos, quibus illa tribuit, *summam Reipublicæ potestatem habere* definiat. At Dionysius[c] Halicarnasseus scribit, *Reipub. potestatem Senatui a Seruio ereptam fuisse, cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis, & prouocationis extremam potestatem dedisset.* Idem alibi[d]; cum de tertia plebis secessione agit; *M. Valerium Consulem populo suasisse* scribit, *vt contentus esset leges iubere & antiquare, magistratib. imperiũ dare & adimere, de prouocatione ab omnib. magistratib. cognoscere; cætera Senatui relinqui oportere.* Hic præcipua maiestatis capita videtur attigisse; quæ Iurisconsulti

iuniores

[a] lib. 4. de Repub.

[b] libro 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

[c] lib. 4.

[d] lib. 7.

iuniores diffusa disputatione, cum magistratuum muneribus confuderunt; eaque cum Ducibus, Comitibus, pontificibus, curatoribus prouinciarum communia fecerunt; Ducibus [a] item Mediolani, Ferrariæ, Mantuæ, Allobrogum, ac plerisque Comitibus Ducum [b] subditis, summam planeque regiam tribuunt potestatem; & eo quidem errore magna pars implicatur. Et vero, quis non arbitretur eos summam habere potestatem, qui leges subditis dare; qui bellum indicere ac finire; qui magistratibus omnibus imperium tribuere ac eripere; qui tributa imperare; qui vacationes munerū ac immunitates arbitrio suo largiri; qui vitæ ius ac necis habere; qui denique de Republica statuere possint? at hi, quos diximus, earum rerum summam potestatem habere videntur. Antea dictum est Duces illos imperii Germanici subditos ac fiduciarios esse, vicarios ac legatos Imperatoris appellari: ab ipsis etiam Imperatoribus in bonorum suorum possessionem mitti, vel vt nostri loquuntur, *inuestituras accipere*; fidem Imperatori dare; deniq; Imperii Germanorum ciues ac subditos origine ipsa definiri, qui imperii Germanici finibus nati & editi sint: quis igitur summam potestatem eis tribuat, qui aliena iurisdictione, alienis imperiis, alienis legibus teneantur? Diximus Galeacium 1 Vicecomitem Mediolanensem, apud Imperatorē maiestatis accusatum, ab eoq; damnatum, ac diuturno carceris squallore necatum; quod tributa subditis sine Imperatoris concessu imperasset. At si quis contra leges, vi, clam, aut precario iura maiestatis vsurparit, num idcirco sui principis obedientiam ac fidelitatem eiurabit aut præscribet? nam illi seipsos *imperii principes, ac imperatoris vicarios* appellant; nec *Maiestatis* aut *Regiæ dignitatis*, sed tantum *celsitudinis*, aut *serenitatis* appellatione vtuntur: nec si velint, possint, nisi prius imperii Germanici desertores seipsos profiteantur; vt quidem Galuagno Vicecomiti Mediolanensium contigit; qui graues suæ temeritatis pœnas dedit. Planum etiam fecimus Insubriæ ciuitates omnes imperii

[a] Castrensis consi. 196 lib. 2 Decius cōs. 192. Curtius iunior consil. 1. nu. 29 & 30 & consi. 1. nu. 8. Paris cons. 1. nu. 5. lib. 1. Bossius tit de crimine maiest. nu 52. & in tit. de reg. num. 5 de Ducib. Mediolani, Mantuæ. Ferra. Sabaud. Soc consil. 4. lib. 3. laso cōs. 227. lib. 1. Cacherranus de cis. Pedemōt. nu. 1.

[b] Brunus de comitatu Astensi, post Bar. Bal. Angel. Aret. Castrensem, Imolam, Isernium, Cumanum, Alexandrum, Barbatiam.

Germanici finibus contineri: deniq; demonstrauimus quot & quantæ absurditates inde consequantur, si demus clientes ac vasallos, (: eos intelligo qui nihil possident quod non alterius fiducia teneatur: iura maiestatis habere: nam ista ratione principes ac subditi, dominiac serui, legibus iisdem, ac eodem iure æquarentur. Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, falsa videri necesse est; eosq; qui alterius fiducia tenentur, & quibus imperatur, seu vi, seu sponte, etiam si cætera quæ diximus iura maiestatis habeant, summo tamen imperio vacare; multo magis etiam legatos, vicarios, præfides, rectores prouinciarũ, dictatores; tametsi magnam habeãt in Republica potestatẽ, maiestatis iure carere: nam iura maiestatis eiusmodi esse necesse est, vt summo quidem Principi tribui, magistratibus aut priuatis non possint: aut si summis Principibus ac priuatis cõmunia sint, iura maiestatis esse desinant. Et vt corona, si in partes distracta, aut aperta fuerit, nomen amittit: ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicantur. Quamobrem, cum Carolus v Rex Francorum, vrbem & agrum Monspelienſem cum rege Nauarro cõmutaret, vt Manta ac Melaunõ frueretur, capita maiestatis in tabulis cõmutationum enumerari iussit; deinde subiecit ea iura solius Regis Francorum esse, & ab eo insolidum possideri. Illud etiam Iurisconsultorum [a] communi quodam decreto constat, *ea iura nec cedi, nec distrahi, nec vllaratione abalienari a summo principe posse: at nec vlla quidem temporum diuturnitate [b] præscribi*; quæ propterea Baldus *sacra [c] sacrorũ*, Cynus *indiuidua [d]* appellat. Ac si quidem summus princeps ea cum subdito cõmunicauerit, pro seruo imperii socium habiturus est: ipse vero ius maiestatis amittet, nec summus Princeps erit, quia *summus is dicitur, qui nec superiorem, nec eiusdem imperii socium habet.* Et quemadmodũ Deus opt. max. Deum sibi parem efficere non potest, quia infinitæ sit potestatis ac magnitudinis; duo vero infinita vt sint, fieri nullo modo potest; id enim naturæ perspicuis demonstrationibus patet:

a Alex. in l. filiæ quam pater. de liberis & post. Card. Florent. & Iaso in proœm. feud. Martin. Laudens. in c. 1. qui feudum dare. Imo & in rubr. de verb. oblig.

b Bald. cons. 274. lib. 3. & cons. 303. eod. Claud. Aquēs. in summa tit. qui feudũ dare limit. 1 & 12. Molinæ tit. de feudis §. 46. q. 1 & 2. Magister præses. tit. de Regul. decis. 1.

c In proœmio feudor.

d Cynus in l. si viua matre. de bonis mater. C. Bald. in auth. hoc amplius. de fideicom. C. Ange. Bald. in l. omnes. de præscript. 30. annor. C. Platea. in l. si quis de curio. Felin. in Rubr. ext. de præscript. Ioan. Andr. in c. vlt. de præbendis. lib. 6. Alex. consil. 141. lib. 1. not. 2.

[a] patet: ita nec Princeps summus esse possit, qui subditum imperii socium esse patiatur. Ex quo sequitur *iurisdictionem*, quam Aristoteles tertiam Reipublicæ partem facit, maiestatis propriam non esse: quia omnibus fere magistratibus æque ac Principi congruit: nec magistratuum creationem quæ in subditos etiam conuenit, qui non modo magistratuum ministros domi ac militiæ, verumetiam ipsos magistratus creandi, sæpe ius habent. Nam Tribuni militares, quibus imperium ac iurisdictio militaris tributa est, a consulibus creari consueuerant. Interrex etiam Dictatorem dicebat; hic magistrum equitum. Denique vasallis, quibus in fiduciæ formula attributa iurisdictio est, magistratus ac iudices creare licet, eisque imperium adimere. Idem iudicandum relinquitur de pœnis quas a magistratibus decerni videmus: tametsi potestatem omnem Principi ferunt acceptam. Consilium item de Republica capere non magis ad maiestatem pertinet, quam præmiorum ac pœnarum potestas: cum id proprium sit Senatus, cuius officium a Principis officio diuisas habet rationes; potissimum tamen in populari statu, cuius summa potestas penes est multitudinem, quæ semper est cõsilio ac prudentiæ inimica. Ex quo perspicitur nihil eorum quibus Aristoteles Rempublicam contineri dixit, maiestatis proprium esse. Nec satis est id quod Dionysius Halicarnasseus de M. Valerio Consule scripsit, *legum ac magistratuum potestatem penes populum fuisse*, ad indicanda iura maiestatis, vt antea dictum est: at ne legis quidem sanciendæ potestas, maiestas propria sit, nisi principis legem intelligamus; quia magistratuum suæ quoque leges sunt, quas in suæ ditionis homines ferre possunt, dum nihil contra Principum leges sanciatur. quod vt planius intelligi possit, leges propria sui acceptione definiemus, *recta summæ potestatis iussa, siue vnius, siue omnium, siue paucorum sit potestas.* Sunt qui legem [b] a priuilegio diuidant; quod *Priuilegium* v- nius sit aut paucorum; lex autem omnes ciues, aut certe

C

[a] Aristot lib. 2. De naturali audit.

[b] Festus in verbo, Rogatio.

maximam ciuium partem complectatur; aut quia hæc de rebus vniuersis, illud de singulis feratur; si consilio publico tantum decernatur, id *Senatusconsultũ*; si a plebe sola, *plebiscitum*; quod neque patritios teneat, neque nobiles. sed cum ea res ciuilium dissidiorum materiam præbeat, summopere cauendum est, ne plebiscita in Republica locum habeant, nisi populus vniuersus iisdem teneantur; id quod Romæ fieri necesse fuit, post graues plebis ac patrum discordias; quæ vt sedarentur, M. Horatius Consul primus centuriatis vniuersi populi comitiis rogationem tulit, vt plebi seorsum a patribus & nobilitate legem iubere liceret; eaque patritios ac nobiles teneret: sed quia patres iussa plebis ferre nõ poterant, eadem lex iterum atque iterum a Q. Hortensio, & Publilio Philone dictatoribus lata est: quibus temporibus plebiscita dici desierunt; sed quod plebs sciuerat, *lex* appellari cœpit: siue ad singulos, siue ad vniuersos pertineret. Quæ vero magistratus per se iusserant aut vetuerant, *edicta* dicebantur, non leges. Est enim *Edictum*, vt M. Varro definit, *magistratus iussum*: edicit etiam magistratus cum interdicit. Edictis autem non tenentur vniuersi; at ne singuli quidem, nisi sint in eius ditione qui edixerit aliquid, quod legibus aut Senatusconsultis, aut maiorum magistratuum iussis, dissentaneum non sit. neque tamen edictorum perpetua vis est, sed quoad magistratui æquum videbitur, & quamdiu imperium habiturus est. Et quoniam Romæ magistratuum annua fere potestas erat, edictorum quoque vim, ad summum annuam fuisse constat. Itaque successores in eodem magistratu, edicta prius lata, aut probare oportuit, aut improbare: si quid contra leges, aut diutius longiusve quam iubentis imperium pateret, ediceretur, ratum non erat: quod cum C. Verres fecisset, his verbis accusatus est a Cicerone; *Qui plurimum*[a], inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quam lege.* Et quoniam Augustus oppressa libertate tribunum plebis[b] se fecerat, sua iussa, more

[a] In prætura vrbana.

[b] Tacit. principio lib. 1.

more magistratuum *edicta* vocabat; quæ vero se rogante populus iusserat, *leges Iuliæ*: qui mos ab Augusto ad omnes Imperatores postea dimanauit: qui quod re ipsa summam potestatem ac imperium contra leges vsurparent, eorũ edicta pro legibus [a], ac tandem *constitutiones Principũ* dici cœperunt; siue vnius essent, siue plurium, siue omnium; siue in perpetuum, siue ad breue tempus quid ederetur. Verbis igitur abutũtur, qui edicta, quæ propria sunt magistratuum, *leges* appellant: illud tamen teneamus, iubendæ legis potestatem eorũ tantum esse, qui summum imperium habent; id est, qui suis imperiis non modo singulos, sed etiã vniuersos obligare possunt.

[a] l. 1. De legibus.

C Hic aliquis occurrat, Senatum [b] ius facere posse; & quæcunq; in Republica maxima fuerũt, de iis senatum Romanorum decernere cõsueuisse. Quæ sit aut esse debeat in omni Republica senatus auctoritas, id quidem suo loco: nunc illud tantum, senatui Romano ab exactis Vrbe regibus, vsque ad Tiberii Cæsaris dominatum, leges iubere non licuisse, sed decreta tantum annua; quæ tamen nec populum, nec plebem tenebant. In quo pleriq; fallunt, ac imprimis Conanus, qui Senatui [c] Romano perpetuam legis cõdendæ potestatem tribuit: nam Dionysius [d] Halicarnasseus, qui M. Varronis commentarios diligenter euoluerat, scribit Senatusconsulto nullã vim legis habuisse, nisi plebs ea probaret: & quæ populus probauerat, annua tantum erant, nisi rogatione ad populum, vel ad plebem, vim legis adipiscerentur. Athenis quoq; annua fuisse Senatusconsulta planum est ex oratione Demosthenis aduersus Aristocratẽ: de rebus autem grauioribus ad populũ ferebatur; quod Anacharsi philosopho valde ridiculũ visum est, vt sapientes Athenis consilium caperent, ac rogationes ferrẽt; furiosa vero plebs statueret ac decerneret. Senatus igitur consilium capiebat ac decernebat; populus vero decreta cõsultaue sanciebat: sic enim sæpe Liuius, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. Sæpius tamen magistratus ac Tribuniplebis decreta Senatus quodammodo

[b] l. non ambigitur de legibus. ff.

[c] lib. 2. cap. de senatu.

[d] lib. 4. & 7.

legis vim habere patiebantur, nisi plebi detrimento forent, aut de populi maiestate detrahere viderētur. Nam Latini, qui verborum ac rerum puritatem consectabantur, *imperium in magistratibus*; *auctoritatem in senatu*; *potestatem in plebe*, *maiestatem in populo inesse* dicebant[a]: quoniam *maiestatis* verbū proprium est eorum, qui Reipublicæ gubernacula moderātur: ac tametsi lex Iulia, rogatione Augusti ad populum lata, maiestatis teneri vellet eos, qui magistratum[b] violauissent, ac historiarum scriptores interdum[c], ipsique Iurisconsulti[d] *maiestatis* verbum consuli ac prætori tribuant, id tamē minus proprie; neq; vero nostris legibus maiestatis crimine tenetur, qui Principes, Duces, Comites, Magistratus læserit; sed is tantum, qui summum Principem violauerit. Ita quoque Sigismundi Augusti Regis Poloniæ legibus, quæ de maiestate latæ sunt[e], solius Principis persona excipitur, quæ propria maiestatis[f] est appellatio. quo fit vt Saxoniæ, Bauarorum, Allobrogum, Lotharingorum, Ferrarienſium, Florentinorum, Mantuanorū Duces, a *maiestatis* appellatione abstineant, *celsitudinis* verbo contenti, aut *serenitatis*, quam sibi Dux Venetorum tribuit; qui re vera Princeps est, id est, primus; quia nihil aliud præter cæteros patritios habere videtur, quā principem in Republica locum ac dignitatem in omnibus collegiis, quibus præesse, ac suffragium extremum ferre suo iure potest. Et quemadmodum Romæ imperia magistratuum singulos ciues tenebant, nisi senatusconsultis derogarent; senatus vero decreta quæ plebiscitis nō repugnarent, magistratus ipsos quodammodo obligabant: sic lege ipsa, id est, totius populi iussu, & magistratus, & senatus, & plebs ipsa tenebatur. non aliter apud Venetos magistratuū edicta singulos ciues, & suę quemque iurisdictionis obligant: decemuirorum autem collegium magistratibus singulis potentius est; senatus decemuiris: consilium, id est, omnium patritiorum coacta multitudo, iura maiestatis habet, ac senatum cæterosq; magistratus imperio continet. Quod si decemuiri æquatis

a Cicero pro Rabirio perduell.

b l. 3. ad l. Iul. maiestat.

c Liuius lib. 7. & 8.

d l. Prætor ait. de noui operis.

e anno 1558.

f l. vlt. ad l. Iul. maiestat.

C

quatis sententiis dissideant, coguntur sapientum collegia: quibus etiã inter se discrepantibus, res ad senatum, ac postremo ad consilium patritiorum defertur, si rei põdus & grauitas, aut Reipublicæ maiestas agi videatur. Itaq; si quid decernitur pro collegio decemuirorũ, hæc verba decreto subiiciuntur; IN CONSIGLIO DI DIECI. cui si coniuncta fuerint collegia sapientum, addi solet, CON LA GIVNTA. Si vero in senatu decernatur, his verbis significatur, IN PREGADI. si in comitio patritiorum, hæc verba subiici consueuerunt, IN CONSIGLIO MAGIORE: nam in his tribus collegiis omnia fere quæ ad leges & mores, quæque ad Rempublicam pertinent, transiguntur: præter illa negotia quæ *septemuiri* (id autem secretius est Reipublicæ consiliium:) decernere per se ipsi consueuerunt. Quamobrem & quæ senatus, & quæ decemuiri decernunt, pro legibus quidẽ eatenus habentur, quatenus æquitas ipsa postulare videtur: interdum tamen perpetuam vim adipiscũtur, vt edicta Prætorum; quæ si æqua ac iusta viderentur, successores ea probare consueuerant; quibus tamen obligari nõ poterant. At Iulianus Iurisconsultus, anteriorum Prætorum, optima quæq; edicta in vnum veluti corpus collecta, & in libros nonaginta ordine quæque suo digesta, Imperatori Adriano obtulit: a quo præfecturam vrbis Romæ pro tanti laboris præmio cõsecutus est; ac nepoti Didio Iuliano ad imperium Romanum viam muniuit. Adrianus etiam senatui persuasit, vt non modo edicta, quæ Iulianus selegerat, sed etiam eius scripta pro legibus [a] essent, quæ tamen edictorum nomen retinuerunt; quod plerosq; fefellit, qui leges illas pro edictis Prætoriis habuerũt. Ita quoq; Iustinianus, Adriani exemplo multa quæ Iurisconsulti ad edicta prætorum post Iulianum scripserant, nutu arbitrioque suo circumcisa, pro legibus haberi, sanctione adhibita [b], iussit: quæ etiã edictorum nomen sibi vindicarunt; sed perinde leges sunt, vt ea quæ quisque in sua Republica princeps, de Iurisconsultorũ aut Curiarum decretis pro legibus haberi iussit;

[a] l. 2. de veteri iure enucl. C.

[b] In proœmio Pandectar.

vt sæpe Reges nostri ius constitutum, quod iudiciorum vsu diuturno comprobatum est, pro legibus valere iusserunt, id est sanxerunt: quod his verbis significatur, SANCIMVS, IVBEMVS. quæ verba maiestatis propria sunt: est enim *Sancire nihil aliud quam iubere:* vt Postumius Consul in concione populi; *Nego*, inquit, *iniussu populi quicquam sanciri posse, quod populum teneat.* Magistratus autem qui rogationem ad populum ferebat, his verbis auspicabatur: QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQ. SIT VOBIS AC REIPVBL. VELITIS IVBEATIS. & in extremo, SI QVIS ADVERSVS EA FECIT, FECERIT, &c. quam ipsi Sanctionem appellabant, qua pœnarum ac præmiorum tota vis continebatur: quibus verbis, nec Senatus in decernendo, nec magistratus in edicendo vti consueuerunt. Pœnas item ac præmia, quæ legibus includi consueuerunt, tota ratione differunt a pœnis magistratuum & collegiorum; quæ fere multa pecuniæ, aut verberib. definiuntur: nec vero capitis pœnam [a] vllis magistratuum edictis complecti fas est, sed tantum lege ipsa; idque vetere senatusconsulto [b] cauetur. Hoc igitur primum sit ac præcipuum caput maiestatis; *legem vniuersis ac singulis ciuibus dare posse.* neque tamen id satis est, sed id fiat oportet sine superiorum, aut æqualium, aut inferiorum necessario consensu: nam qui necessarius est superiorum in ferenda lege consensus, hunc re vera subditum confiteri necesse est; si æqualium, imperii socios habere; si inferiorum, seu Senatus, seu populi summo imperio vacare: nam principum & senatorum nomina, quæ in legibus sæpe inscripta videmus, vel ad gratiam, vel ad testificationem, vel etiam ad pondus vtilia videri possint; vt consilio ac prudentia Principum leges latæ videantur: minime tamen necessaria sunt. Exstant adhuc ad Dionysii, leges Philippi [c], ac Ludouici [d] Grassi; quæ præ se ferunt Reginatum, Annæ inquam & Adellæ, tum etiam Roberti & Hugonis nomina ac sigilla. Quod autem maiestatis præcipuũ caput esse diximus, *vniuersis ac singulis ciuibus legem dicere,*

[a] Bartol. & Bald. in l. cunctos populos. de summa trinit.

[b] In actis Curiæ Paric. libro Olim. fol 81.

Primum ac præcipuum caput maiestatis.

[c] anno 1060.

[d] anno 1129.

cere; postrema verba ad priuilegia spectant, quæ Principum, qui Reipublicæ gubernacula suo iure moderantur, propria sunt: *priuilegium*[a] *appello legem in vnum aut paucos ciues latam, siue ad eorum commoda, siue ad detrimenta spectet priuilegium*, inquit Tullius[b], *de meo capite latum est*: legem Claudiam intelligit, vt aduersus eum quæstio haberetur de ciuibus contra prouocationẽ capitali supplicio affectis; de qua sæpe & in senatu & corã populo questus est; cum diceret lege duodecim exceptum esse, *ne priuilegia, nisi comitiis centuriatis*, id est, ab vniuerso populo, *irrogarentur*: sic enim lex duodecim

254 PRIVILEGIA NISI COMITIIS CENTVRIATIS, NE IRROGANTO: QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. quæ tamen priuilegia commodum allatura sunt, rectius *beneficia* dicuntur. Id autem omnium Iurisconsultorum scriptis ac sententiis perspicuum fit, beneficia, immunitates, vacationes a muneribus, & omnia omnino priuilegia, maiestatis propria esse. Si quis illud mihi opponat, magistratus ipsos sæpe legibus soluere, sæpissime senatum id Romæ feciſſe, idem ego illi reponam quod Papinianus; *Non quid Romæ fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse*: nam lege Cornelia tribunitia prohibetur senatus Romanorum quemquam legibus soluere, nisi ducenti Senatores adsint; quæ exceptio tributa senatui videtur propter difficilem vniuersi populi cõuocationem. Illud etiam obiici possit, *consuetudines non Principis iudicio, vel imperio vim obtinere*: est autem consuetudinis[c] fere vis eadem quæ legis ipsius: ita princeps legum, populus morũ magister esse videtur. Quæ vt vera sint, consuetudo tamen sensim, & summa omniũ voluntate in hominum animos illabitur, ac temporis diuturnitate vim acquirit: lex autem momẽto sese exserit, ac imperantis iussu sæpe nolentibus ac inuitis datur: quam propterea Dio Chrysostomus tyranno, consuetudinem regi similem esse scripsit[d]. Legum etiam vis multo maior est quam morum: nam legibus mores antiquantur; leges moribus nõ item; sed in magistratuum

a Cicero lib. 3. De legib.

b Cicero pro domo sua, & post reditum in Senatũ. *Priuilegium capitale.*

c l. de quibus l. diuturna, de legibus.

d In libro περὶ ἔθους.

officio ac potestate positum est, leges, quę consuetudine quodammodo exsoleuerũt, ad vsum reuocare[a]: consuetudo nec pœnas, nec præmia proponit; quę legum propria sunt; nisi lex quicquã permittat quod antea vetitum esset: deniq; cõsuetudo precariam vim habet, & quamdiu Principis arbitrio videbitur; at si consuetudini sanctionem subiiciat, legem efficit. Ex quo perspicitur, *leges ac mores ab eorum, qui summam in Republ. potestatem habent, arbitrio ac voluntate pendere.* Hoc igitur primum ac præcipuũ maiestatis caput, eiusmodi est, vt cum subditis communicari non possit: ac tametsi Princeps aliquando populusve vni ex ciuibus legum condendarum potestatem facit, vt eandem vim habeant ac si Princeps ipse condidisset, quod Lacedæmonii Lycurgo, Athenienses Soloni permiserunt; vterq; tamen suæ Reipublicę procurator exstitit, nec sua, sed populi potestate precario vsus est: nec eorũ leges vim vllam haberent, nisi populus subiecta sanctione illas probaret. Illas quidem leges illi scripserunt, sed populus iussit; tulerunt, sed populus sciuit; ac fere semper in populari & optimatũ statu, lex ab eo nomen accipit, qui rogationem tulit, si lex populo placuit; sin displicuit, antiquatur; id est, vt Festus scribit, *in morem pristinum reducitur.* Cum enim decemuiri legum condendarũ a populo extra prouocationem Romæ creati, legatos in Græciam ad leges describendas misissent, ac duodecim tabulis optimas quasque complexi fuissent, populũ vniuersum cõuocari iusserunt, qui leges publice propositas intueretur, ac dispiceret: tandem post trinundinum, quod temporis spatium in ferendis legibus præscribi consueuerat, populus comitiis centuriatis carmen illud duodecim tabularum pro legibus valere[b] iussit, id est, sanciuit. Cuius autem potestatis est legem iubere, eiusdem[c] est abrogare, derogare, obrogare, subrogare; cum omnino lex antiquatur aut parte sui quadam, aut interpretationem, aut caput aliquod æquitati ac legi consentaneum accipit. Magistratuum quidem officium est leges ex æquo bono interpretari, easque

a l. 2. quæ sit longa consuetudo. C. Bart. Bald. Alber in l. de quib. legib.

b Liuius lib. 2.

c l. 1. l. 3. de leg. C. l. placuit de iudic. C. l. 1. de constitutio prin. l. Saluius. de legat. præstand.

easque tum ad lenitatem, tum ad acerbitatem [a] flectere; dum tamen caueant, ne leges nimia vi flectendo perrumpant, etiamsi leges iniquæ sibi videantur, sed Vlpianum audiant; *Dura lex*, inquit, [b] *sic tamen scripta est: quod si legem æquitatis obiecta specie perrumpere iudex audeat, infamia tenetur* [c]. Huc igitur pertinet lex antiqua, quam alius *Latoriam*, alius *Platoriam*, ego *Prætoriam* esse puto quam Papinianus de Prætoris iurisdictione latam significat, cum vrbano Prætori licere scribit leges supplere, corrigere, emendare: quod quidem modice, vel etiam intra modum fiat oportet; alioqui magistratui leges arbitratu suo ac voluntate conuellere ac labefactare liceret: tum etiam suis edictis populum aut Principem tenere; quod absurdum esse antea diximus. Hac igitur iubendæ ac tollendæ legis summa potestate, cætera maiestatis capita venire perspicuum est: vt verissime dici possit, summum Reipublicæ imperium vna re comprehensum; scilicet vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, a ciuibus accipere numquam: nam bellum hostibus suo iure indicere, aut pacem cum iisdem inire, tametsi diuersum quiddam habere videntur a legis appellatione; hac tamen lege, id est summę potestatis iussu, fieri constat. Sic etiam maiestatis proprium est de prouocatione a supremis magistratibus cognoscere, ac maioribus magistratibus imperium dare & adimere: vacationes item munerum ac immunitates largiri; legibus ciues soluere; vitæ ius ac necis habere; numis pretium, nomen, figuram tribuere, ciues omnes iureiurãdo adigere: quæ omnia imperandi ac prohibendi summa potestate veniunt: id est legem ciuibus vniuersis ac singulis dare, nec ab vllo præterquã ab immortali Deo accipere. Dux igitur qui subditis quidẽ omnibus legem dat, ab Imperatore tamẽ aut a pontifice, aut a Rege legem accipit; aut eiusdem Imperii socium habet, summo imperio vacat. Parem dixi, qua superiorem quodammodo is habere videtur, qui eiusdem imperii socium habet; sine cuius ope & consensu nihil imperare, nihil efficere potest;

a l. respiciendũ de pœnis.
b l. prospexit qui & a quib. c l. 1. fin. de quæst. l. 1. ad Turpil. l. cum prolatis. de re iudic. l. diui. l. pœnam. l. relegati. de pœnis. ff.

multo minus si alterius vicarius est ac legatus. Sed quia legis verbum latissime patet, propria quædam maiestatis capita definiamus, præter eam quam dixi iubendæ legis potestatem: scilicet bellum indicere, aut pacẽ inire: quo iure maiestatis nullum fere maius[a] esse potest: quia sæpissime ab exitu belli Reipublicæ exitium aut status pendet: & quia plus a bello periculi quam a pace immi-net; plebi quidem Romanæ licuit pacem iubere; bellũ vero indicere, nisi comitiis populi centuriatis, nõ licuit: quoad plebi iubendæ legis facta potestas est, vt antea diximus: itaq; bellum aduersus Mithridatem lege Manilia indictum est; & Gabinia lege aduersus piratas; Sulpicia aduersus Philippum 11 Macedoniæ regem: pax item facta cum Carthaginiensibus Marcia lege. Et quoniã Cæsar aduersus Gallos iniussu senatus ac populi bellũ gessit, Cato Vticensis [b] censuit in senatu legiones Romanas domum reuocari, Cæsarem vero Gallis dedi oportere. Ita quoq; populus Athenienſis bellum aduersus Megarenses, deinde aduersus Siculos, post etiam aduersus Macedoniæ Reges geri mandauit. Hic exempla quædam breuiter proposui clarissimarum, & quidem populariũ Rerumpublicarũ: nam de statu regali nemo est, opinor, qui dubitet, omnem belli ac pacis potestatem penes Regem esse: cum etiã leuissima quæq; in eo genere iniussu Regis fieri prope sit capitale, si Princeps admoneri potuit: vt in pace Cameracensi [c], nostra ætate inter Francorum ac Hispanorum Reges omnib. horis ac momentis literæ hinc inde circumferebantur: at in populari & optimatum statu, postea quã indictum est hostibus bellum, cætera senatus consiliis ac decretis; interdum etiam Imperatoris vnius imperio ac voluntate geruntur: quia nihil bello periculosius est quã cõsilia prodere; peruulgari tamen necesse est si ad populũ feratur. Itaq; in Græcorum ac Latinorũ historiis legimus, bellicas res vnius imperatoris nutu, consilio, voluntate gestas; aut si quid grauius esset, senatus decreto, nec ad populum quicquã in eo genere promulgatum, præter rogationem qua

bellum

Secundum caput maiestatis.

[a] l. 1. vt armorum vsus. C. authentica de armis. Aufrerius in titulo de guerris & Feraldus priuil. 19. Afflict. tit. 1. lib. 1. constit. Neapol.

[b] Plutarch. in Catone Vticensi.

[c] anno 1559.

bellum aduersus hos vel illos geri iubebatur. At si quis dicat sæpe consilio senatus ac iniussu populi Romani bellum indictum esse: id quidem aliquando, rarissime tamen, contigisse fateor: sed in eo ipso senatus iura maiestatis vsurpare consueuerat, nisi Tribuni plebis, libertatis custodes, vigilarent ac intercederent: vt apud Liuium; *Controuersia*, inquit, *fuit vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset S. C. Peruicere tribuni, vt Q. Consul de bello ad populum ferret: omnes centuriæ iussere.* Verbo *centuriarum*, satis intelligitur ab vniuerso populo, non a plebe sola id iussum fuisse: quia plebis comitia non centuriatim fiebant, sed tributim. Interdum vero senatus ipse bellum indici noluit sine populi iussu. Nam Liuius[a] de secundo bello Punico, *Latum*, inquit, *ad populum vellent iuberent populo Carthaginensi bellum indici.* Idem alibi[b], *Ex S. C. populi iussu bellum Prænestinis indictum.* Rursus[c], *Ex auctoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit.* Idem paulo post,[d] *Bellũ fieri Æquis iussit.* Et cum aduersus Samnites bellum susceptum est, *Patres solemni more indicto, decreuerunt vt de ea re ad populum ferretur:* Verbo *solemni* significat Liuius id fieri consueuisse. Idem contra Hernicos[e], *Populus hoc bellum frequens iussit.* Et contra[f] Vestinos, *Bellum ex auctoritate Patrum populus aduersus Vestinos iussit.* Eadem fuit apud Tarentinos, quamdiu statum popularem tulerunt, indicendi belli ratio. sic enim Plutarchus; *Ex auctoritate senatus populum Tarentinum Romanis inferri bellum iussisse.* Idem quoque Liuius[g] de statu Ætolorum, qui populari imperio regebantur, scribit, *eorum legibus vetitum, ne quid de bello vel pace decerneretur, nisi in Panætolico & Pylaico concilio.* Et quoniam Polonorum, Danorum, Suecorum nobilitas iura maiestatis ad se pertinere contendit, non licet bella Regibus aut indicere, aut indicta suscipere sine auctoritate ac consensu nobilitatis; idque Casimiri Magni lege cautum est; *nisi necessitas vrgeret.*

357 De pace tamen senatus decernere iniussu plebis consueuerat; vt videre est in omnibus fœderibus, quæ Ro-

[a] lib. 1. decad. 3.
[b] lib. 1. dec. 2.
[c] lib. 8. dec. 1.
[d] lib. 9. dec. 1.
[e] lib. 9 dec. 1.
[f] lib. 8. dec. 1.
[g] lib. 35.

manos inter ac Latinos percussa fuerunt: at etiam socia-
li bello senatus omnia iniussu populi confecit; tumul-
tu scilicet Italico, ne populi cõuocatio difficilis, ac peri-
culosa dilatio Reipublicæ detrimentum esset allatura.
Quinetiam imperatores ipsi ac belli duces de bello ac
pace iniussu plebis ac senatus statuebant, idque potissi-
mum, cum extra Italiam bellum gereretur; aut cum ab
hostibus obsiderentur: nam secundo bello Punico tres
Scipiones omnia fœdera per se ipsi cum Afris & Hispa-
nis confecerunt; quæ tamen postea vela senatu vel etiã
a populo probari consueuerant: sin populo senatuive
displicuissent, nihil ratum erat; sed obsides ab Imperato-
ribus dati vel capite luere, vel hostibus seruire coge-
bantur: vt Consul Mancinus, qui quod fœdus a se cum
Numantinis ictum a senatu repudiaretur, deditus est
hostibus. Illud est quod apud Liuium Senator Carthagi-
nensis Romanorum legatis obiecit: *Vos*, inquit, *cum
Lutatius Consul primo nobiscum fœdus icit, quia neque au-
ctoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo
teneri.* Itaque aliud fœdus publico consilio ictum est.
Idem de Manlio Asiæ proconsule; *Gallograecis*, inquit,
*bellum illatum, non ex senatus auctoritate, non populi iussu:
quod quis vmquam de sua sententia facere ausus est?* Id o-
ratorie ab aduersario contra Manlium absentem dictum
est; quia interdum id fiebat, vt exemplis docuimus. At
Sp. Postumius consul, quia exercitus Romanorum in-
ter Appennini montis angustias obsessus fame prius in- C
teriisset, quam senatus aut populi iussa exaudiret, pacis
conditiones, quantumuis iniquas, ab hostibus accepit;
vt se exercitumq; Romanum ex illis angustiis eriperet:
cum autem exercitus inermis Romam rediisset vna cum
ipso consule, populus pacis conditiones reiecit. Itaque
Consul in concione populi; *Cum me*, inquit[a], *seu turpi,
seu necessaria sponsione obstrinxi; qua tamen, quando iniussu
populi facta est, non tenetur populus Romanus; nec quicquã
ex ea præter corpora nostra debentur Samnitibus; deda-
mur per fetiales nudi vinctique.* At ne *pacem* quidem ap-

[a] Liuius lib. 9 dec 2.

pellauit

pellauit Consul, sed *sponsionem*. Nam iusiurandum a Consule & a militaribus tribunis cæterisque ducibus expressum est, & obsides sexcenti a Samnitibus accepti, quos necare, si vellent, potuissent: sed in eo peccatum est a Samnitibus, quod a singulis militibus idem iusiurandum, quod a ducibus, non extorserint; vt si populus Romanus pacem repudiaret, ipsi ad Samnites caputui, aut in fauces Appennini, vnde erepti fuerant, redirent: cui conditioni paruissent, vel ab Senatu coacti, perinde vt consul ipse, quem tamen Samnites a patre patrato deditum accipere recusarunt. Nam in consimili causa post cladem Cannensem, cum octo millia militum captiuorum Annibal Romam misisset, vt libertatem auri pondo in singula capita redimerent, neque senatus annuere vellet, sed decreuisset deinceps ciuibus Romanis aut seruiendum, aut moriendum esse: Consules edixerunt vt milites ante diem statum ad hostes redirent; omnes edicto paruerunt, præter vnum [a] qui veteratoria fraude datam hosti fidem, callida inter-
158 pretatione eludere tentarat. hunc senatus vinctum ad Annibalem misit. aut si durum senatui videretur iuratum exercitum Samnitibus dedere, pacis conditiones ratas habuisset; vt Ludouicus XII. Rex Francorũ Tremolii Ducis sponsionem datis obsidibus in capitis pœnam, ratam habuit: contra quam fecit Canolius dux Anglorum: nam cum se absente ii qui in arce Erualli obsidebantur, deditionem datis obsidibus se facturos spopondissent, dux Anglorum in arcem rediens, sponsionem repudiauit: quod cum Duci Andium qui arcem obsidebat, denuntiatum esset, obsides occidi [b] iussit. Alioqui si ducibus pacem aut fœdus arbitrio suo ferire liceret, Principes ac populos legib. iniquissimis obligarent; quo nihil absurdius, cũ ne procuratori quidẽ integrum sit, vt vel de re minima trãsigat iniussus [c]. At in Venetorum & Heluetiorum rebuspublicis omnia de bello ac pace per senatum, nihil fere per populum decerni consueuit. Et in cõuersione reipublicæ Florentinorum

[a] Liuius lib. 1. dec. 3. Cicero. lib. 3. Offic. Polybius lib. 3.

[b] Froissardus. anno 1282.

[c] Litaque. de procurat. l. contra. §. vlt. de pactis. l. si procurator. de condic. indeb. Bald. in l. mandatum mãdati. C. Iaso. in §. in bonę fidei. de actio. l. si quis mihi bona. §. sed si mandauit. de acqu. hæred. l. 5. l. fideiussor. l. si quis pro eo. mandati.

ab optimatibus ad popularem ſtatum, vno capite cauetur ne populus vllius rei cognitionem ſuſcipiat, præterquam legum ferendarum, magiſtratuum creandorum, & ærarii publici: pacis autem ac belli ſummã, & cætera quæ ad maieſtatem pertinent, ſenatus arbitrio permiſſa. Diximus antea populares & optimatum ſtatus bellicas res etiamſi velint tractare non poſſe, propter difficiles populi coitiones; & vt populus ſemper cogi poſſit, res tamen periculi plena videtur, ea quæ ſecretiora in republica eſſe oporteat, pacis inquam ac belli cõſilia, manare in vulgus; quę propterea ſenatui relinqui neceſſe eſt; ius tamen ac poteſtas belli gerendi, aut pacis ſanciendæ, optimatibus vel populo in vtroq; ſtatu eripi ſalua maieſtate nequit. Duces vero, legati, ac ſenatus ipſe, procurationem eorum nomine, qui ſummam rerum habent, gerere ſolent. In monarchia princeps ipſe per ſeſe mature decernit. Nam regna Polonorum, Danorum, Suecorũ, Noruegiorũ, cum incerta ſunt, ac paulo momento mutabilia, prout nobilitas principe, aut princeps nobilitate potentior fit; tum vero pacis ac belli ſumma ita pendet a nobilitate, vt ſtatus ipſe magis ariſtocraticus quam regalis eſſe videatur. Quamobrem in fœderibus illorum nomina ac ſigilla Ducum, Comitum, Marchionũ, Præfectorum ac ſenatorum inſeri conſueuerunt: vt fœdus Prutenicum cum Sigiſmundo Auguſto Rege ictum, tribus ac centum ſigillis optimatum ſanciri oportuit; nec pauciora ſunt in actu legitimę creationis Regis Henrici.

Tertium caput maieſtatis. Tertium caput maieſtatis, eſt in magiſtratibus mandandis poſitum: quo nullum certius [a] eſt, quantum attinet ad maiores magiſtratus, qui aliorũ magiſtratuũ imperio non tenentur. Nam exactis Vrbe regibus, prima lex omnium quæ ad populum latæ ſunt a P. Valerio Conſule, magiſtratuum creationem populo tribuit. Eandem legem ad populum Venetorum latam fuiſſe, cum in æſtuaria coaluiſſent, Contarenus [b] ſcribit. Et quidem lex nulla ſenatui populoque Venetorum ſanctior eſt: melius tamen in vnius dominatu, cuius imperio & cõceſſu maxima,

[a] l. 1. ad l. Iul. de ambitu.

[b] in Republ. Venetorum.

maxima, mediocria, minima quæque in Republica munera; ostiariorum inquam, viatorũ, scribarum ac censorum, corniculariorum, qui a magistratibus Romani fie-
359 ri consueuerant, edictis perpetuis Regum creantur. Nec vlla fere est Respublica, in qua maioribus magistratibus ac decuriis iudicũ non liceat ministros aliquot sibi cooptare. Id tamẽ fit abiis qui a populo ius habent; & qui legatos etiam sibi ipsis substituere possunt. Qui autem *fiduciarii* ac *vasalli* dicuntur, si modo iurisdictionem habent, magistratuum ac iudicum creandorũ in sua ditione ius habent: id autem a summo Principe tributum est. Quis enim dubitat eos quos Duces, Comites, Marchiones, Barones, Castellanos appellamus, iudices olim suæ quemq; prouinciæ datos esse? Sed in populari statu magistratuum creãdorum magistratibus maioribus interdum fit potestas: vt apud Noricos, Censoribus a vetere senatu creatis, magistratus omnes abdicãt: deinde Censores Senatum legunt; tum ipsi Censores quoque abdicant; postea Senatus Octouiros, qui *Antiqui* appellantur; Tredecimviros, Septemuiros, Burgomagistros, Duodecim viros priuatorum ac publicorũ iudiciorum constituit. Neque id nouum, sed antiqui moris est: scribit enim Aristoteles [a] quinque viros a populo Carthaginensi creari solitos, qui centum & quatuor magistratus arbitrio suo dicerent: ita Censores Romanorum Senatores legere consueuisse, Festus Pompeius auctor est: atque interdum Dictatores ad id tantum ab interrege dictos fuisse, vt Senatum [b] supplerent. Nam Fabius Buteo, qui Dictator a Terentio Cõsule dictus est, CLXXVI I. senatores in demortuorum locum substituit; tametsi senator reipsa magistratus dici non potest, vt in disputa-
C tione de Senatu dicemus. Quum tamen Consules, aut Dictatores, aut Censores senatum supplerent, procuratorio munere populi fungebantur. Vt in ipso Turcarum dominatu, qui *Cadileſqueri* vocantur, iudicum omnium quodammodo Principes, *Cadios* & *Paracadios*, id est, iudices ac legatos, creare possunt. Et cũ Ægyptus

[a] In Polit.

[b] Liuius lib. 23.

Sultanorum dominatione teneretur, maximus *Edegnarus*, veluti magister equitum, magistratus omnes creabat; vt olim apud nos *magistri palatii*. Nec ita pridem *Cancellarius Francorum*[a] magistratus omnes qui nulla aut exigua stipendia merebant, puta trium aut ad summum quatuor aureorum, suo iure mandare poterat: quod Francisci I. Regis Francorum lege vetitum est. Quamquam & magister palatii Francorum & Edegnarus maximus Sultanorum, imperium omne Regibus ac Sultanis acceptum ferebãt; fuit tamen vtrisq; valde pernitiosum: sed ita paulatim accisum est, vt Carolo VI. rege legatos Prætorũ, quos *Ballivos* & *Seneschallos* nostri homines appellant, Principis beneficio fieri placuerit; qui tamen a prætoribus antea creari solebant. Interdum etiam collegiis & corporibus iudicũ, iudices cooptandi fit potestas, vt in actis curiæ Parisiorum extat lex, Carolo VI. Rege lata[b]; qua *iudices curiæ Parisiorum suffragio collegarum cooptari, & cancellarium in curiam ad cooptationem iudicum venire placuit*. Lex eadem Ludouico XI.[c] & Carolo VIII. Regibus, iterum lata: quibus temporibus non solum Præsides, consiliarii & aduocati fiscales, sed etiam procurator ipse Regius[d] (: qui solus ex omnibus curiarũ omniũ iudicibus ac procuratorib. iusiurandum Regi tantũ præstare tenetur:) suffragio curiæ factus est: sed eiusmodi seu cooptationes, seu electiones iudicũ, nisi Princeps iusserit, aut ratas habuerit, nullum pondus habituræ sunt. At etiam Arcturus Brito Principum omnium ac senatorum suffragiis magister[e] equitum dictus est, cum Carolus VI. a mente alienatus esset; ac sigilla Francorum non Regis, sed Reginę imaginem referrent: nihilominus tamen nouus equitum magister gladii regii exercituq; Francorũ ducem se ferens, iuratus in leges, magistratum ac imperium eodem momento Regi acceptum tulit; vt omnia omnium imperia ac potestates ab vnius Principis fonte manare, ac deriuari videantur. Quod autem Hungariæ ac Pannoniarum Palatinus maximus a populo quondam factus sit, tamen si

[a] sub Caroli VI. furore.

[b] anno 1408.

[c] anno 1465.

[d] anno 1446.

[e] anno 1424.

tametsi potestatem Regi acceptam ferret, non debuit mirum videri, cum etiam Regum creationem populus sui suffragii esse, ac semper antea fuisse contendat, repugnante tamen Austriaca gente: & eo vsq; progressa contentio est, vt populus Hungariæ Turcarum seruitutem patrocinii specie optare maluerit, quam Regis creandi potestatem sibi extorqueri. Non igitur magistratuum creatio, sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, confirmatio, sine qua nihil possit magistratus, maiestatis vim in sese continet. Si tamen ea creatio ad populum, aut ad collegia ab ipsis Reipubl. ac legum conditoribus sic delata esset, vt collegiis vel populo eripi non posset; profecto Princeps iura maiestatis non haberet: quia magistratus imperium populo, non Principi accepto
C ferendum esset; vt sensim Regibus Poloniæ contigit: nam cum Sigismundi Augusti lege magistratus omnes vniuscuiusque prouinciæ concilio ac suffragiis crearentur; de maiestate Regum, qui populi quoque beneficio regnant, plurimum detractum est. Neque tamen id nouum; sed antiqui moris, cuius exempla iam inde a Theodorico Rege Gotthorum repetita [a] legimus. Is enim magistratus ac senatores a senatu cooptatos rescripto suo probauit: vt videre est apud Cassiodorum, cuius hæc sunt verba [b]; *Iudicium vestrum P. C. noster comitatur assensus.* Cuius igitur summa in Republica potestas est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt. Sequitur quartum caput maiestatis, *extrema* scilicet *prouocatio*. Eiectis enim ex Vrbe Regibus, Valeria rogatione consulari [c] non modo excepta fuit extrema prouocatio, sed etiam ab omnibus magistratibus populum licuit appellare. Cum vero Consules ac cæteri magistratus, prouocantes minus exaudirent, lex eadem sæpissime renouata [d] est; sanctius etiam Duilia rogatione tribunitia pœna capitalis subiecta; quam legem *Romanæ libertatis fundamentum* [e] appellabant. At populus Atheniensis non modo ab omnibus magistratibus vrbanis, sed etiam a sociorum magistratibus prouocantes excepit,

Quartum caput maiestatis.

a Cassiodorus lib. 1. 2. & seq.

b lib. 1. epist. 6.

c Liuius lib. 24.

d Liuius lib. 1 & 7. & 10.

e Liuius lib. 3 Dionysius Halicarnas. lib. 10.

vt Xenophontis [a] ac Demosthenis [b] scripta demonstrant. Eandem legem nascente republica Venetorum latam scribit Contarenus [c]: vt scilicet ab omnibus magistratibus ad concilium populi prouocatio libera tribueretur. Nec certe aliam ob causam Franciscus Valorius [d] Dux Florentinorum cæsus est, quam quod ciuibus ad populum prouocantibus, capitis supplicium irrogasset. Id etiam Romæ sæpissime contigisse legimus, vt magistratus, damnatos ciues contra prouocationem [e] necarent. Graue [e] est exemplum de senatu Romano, qui legionem ad Rhegium præsidii causa missam in ipsa Vrbe & in clarissima populi luce securi percuti decreuit; nec quicquam prouocantibus militibus, ipsisque Tribunis plebis leges sacratas violari querentibus. Hic Papinianus diceret, *Non quid in vrbe fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse.* Nam si quis putat a senatu prouocari non potuisse, fallitur; cum nihil imperare senatus vniusque Tribuni intercessio sæpissime acta senatus suspensa teneret. Primus omnium Adrianus Augustus vetuit ne a senatu prouocaretur [f]; nam edictum Caligulæ, quo magistratus omnes extra prouocationem iudicare iussit, pessum ierat. Ac tametsi Nero temere Senatum prouocãtes eadem pœna teneri voluit, ac si Principem [g] appellarent; nõ tamen a senatu Principem appellari vetuit; quippe qui detulerat prouocationes [h] ab omnibus magistratibus ad Senatum. Hæc tamen cum his quæ diximus discrepare videntur: si enim a præfecto Prætorii appellare Principem [i] non licuit, multo minus a Senatu; verum illud; hoc igitur: nam Prætorio præfectus sub imperii occasum de prouocatione ab omnibus magistratibus cognouit [k]. Quinetiam in omnibus fere ciuitatibus, plerique magistratus ac iudices extra prouocationem iudicare consueuerunt; vt octo Curiæ maiores Francorum, quatuor Hispanorum, Imperialis curia Germanorum, Rota Romanorum, Quadragintauiri Venetorũ, curia Neapolitana, Mediolana, cæterarumque ciuitatum curiæ maiores, aut omnia aut pleraq; iudicia

[a] In Republica Atheniensium.
[b] Pro Aphobo.
[c] In Republica Venetorum.
[d] Guicchardinus.
[e] Valer. Max.
[f] l. 1. a quibus appellare nõ licet.
[g] Tacit. lib. 8.
[h] Tranquill. in Nerone.
[i] l. 1. de offic. præfecti prætor.
[k] Flauius Vopiscus in Floriano.

C

dicia tum publica tum priuata disceptant ac definiunt extra prouocationem: neq; enim curiam Imperialem, multo minus imperii Germanici ordines in causis capitalibus appellare licet; ex quibus efficitur prouocationē extremam ad iura maiestatis non pertinere. His ego reponam, *prouocationis* verbo, *rogationes ad Principē*, quas forensis disciplina *ciuiles supplicationes* appellat, contineri. quoties contra sententiam maiorum magistratuū prouocare non licet, Principi tamen supplicare licet. Inde iurisconsultis iunioribus [a] in mentem venit, vt supplicationem ad iura maiestatis pertinere putarent: ac tametsi fere semper ab iisdem iudicibus decreta rursum iudicantur, quoties rogatio ad Principem de re iudicata fertur; id tamen in eius arbitrio ac voluntate positum est, vt rogationem excipiat aut repudiet; ac sæpius litium instrumenta ad se deferri, & rem integram ad alios, quā qui sententiam tulerunt, transferri iubeat, aut etiam per seseē cognoscat; in quo maxime Principis aut populi maiestas elucet: cum nulli magistratus aut iudices sententias a se latas, iniussi mutare possint: nam qui sententiam semel in acta relatam mutauerit, pœna falsi [b] obligatur. Ac si quidem princeps omnibus ciuibus interdiceret, ne ab vllis magistratibus prouocarent, aut rogationem vllam ad se ferrent, quod Caligulam facere decreuisse diximus: semper tamen subditis aut prouocare, aut rogationem ad Principem ferre liceret; quia nec Princeps eam sibi legem dicere potest; nec subditos querentes ab aditu suiipsius rogationis ferendæ causa, prohibere: cum leges omnes huiusmodi ciuiles sint, quibus Princi-
162 pem obligari non posse antea dictum est. Quamobrem senatui Francorum ac in primis Michaeli Hospitali Cancellario, nouum & absurdum visum est, quod qui iudices a Principe dati Alemanum Præsidem sua sententia damnauerant; eundem ab aditu Principis, interuallo passuum quadraginta millium interiecto, prohibuissent: cum ne id quidem a Principe fieri possit, tametsi rogationes subditorū a se perceptas & cognitas respue-

[a] Bal. in l. 2. conclusione 453. de rerum diuisione. Fabet in Instit. de Attilliano tut. §. vlt. Panor. consil. 82. lib. 1. Curt. iunior consil. 2. col. 1. Panor. & Imol. in cap. nimis. de iureiuran.

[b] l. quod iussit de re iudic. l. relegat. l. diui. l. pœnam. de pœnis. l. 1. fine. de quæstio.

re potest. Quare cum regum nostrorum gentilibus & agnatis prædia publica, pensionis in modum cum imperio ac iurisdictione, & iis quę *regalia* vocant, fruenda tribuuntur; duo maiestatis capita semper excipi solent, scilicet *fiduciarium obsequium*, & *extrema prouocatio*. Interdum tamen obsequium fiduciarium siue *homagium* prętermittitur; vt in formula Ioannis Ducis Biturigum, qua cętera imperii ac summæ iurisdictionis capite largitur Carolus v Rex Francorum [a]: extremam tamen prouocationem ac ius maiestatis excepit: quo verbo Maiestatis, omnia quæ summa ac præcipua in Republica ducimus, comprehenduntur. singulari tamen nota prouocationis extremæ præsidium excipi consueuit. Itaque Philippus Austriæ Dux Caroli Cæsaris pater, se fiduciarium Ludouici x i i Regis professus, declarauit se rebus a curia Parisiorum iudicatis obsequi paratum, nec Atrebates, aut Flandros, quo minus curiâ Parisiorum appellarent, prohibiturum. Exstat in Archiuis ea declaratio semel [b] atq; iterum, quo minus de sua fide ambigeretur, ingeminata. At etiam Atrebatio fœdere, quod dictum est inter Carolum v i i Regem, & Philippum i i Burgundiæ Ducem [c], tametsi bellis ciuilibus, quibus tota Gallia exarserat, & capitalib. odiis inter se antea dissiderent; eo tamen fœdere quo Carolus Philippo cętera concessit, vt pace frueretur, fidelitas, obsequium, extrema prouocatio, iusq; maiestatis, in iis prædiis, quæ Regib. Francorum sui maiores accepto tulerant, excipiuntur. Nec vero Carolus v Rex Francorum, aliam aduersus Anglos belli gerendi occasionem arripuit, quam quod magistratus ac præsides Anglorum, qui Aquitaniam sub fiducia Francorum moderabantur, prouocantes subditos non exaudirent: quibus temporib. curia Parisiorum regem Angliæ vocari iussit, ac vadimonium deserentem sua sententia damnauit; qua quidē Aquitania fisco vindicabatur [d]. Ac si quidem Princeps quemquam extra prouocationem subditis imperare patiatur, pro subdito imperii collegam habiturus est; vt Franciscus maior

[a] anno 1374. in Archiuis Francorum.

[b] anno 1499.

[c] anno 1505. in Archiuis Francorum.

[d] In Archiuis Francorum, anno 1370.

Francorum

Francorum Rex feciſſe dicitur, cum Duci [a] Lotharingo conceſſit, vt arcem Caſtelletam ad Moſellam extra prouocationem, & ab omni obſequio ac fiducia Francorum liberã deinceps haberet. Ac cum eidẽ Baros ſummo imperio, & extra prouocationẽ regere precario permiſiſſet, ac poſtea magiſtratus Barẽſes iure precario abuterentur, procurator fiſci Regẽ admonuit ne iura maieſtatis imminui pateretur. Dux Antonius re intellecta, ac Franciſcus filius, publicis tabulis precariũ ius illud ac Barenſem prouinciam huius imperii profiteri, ac fidem & obſequium Regibus noſtris eo nomine præſtare non dubitarunt: cuius profeſſionis tabulæ exſtant in Archiuis publicis, & in ſenatũ allatæ ſunt MDLXIIII. Carolo IX. Rege; qui modis omnibus efficere tentauit vt Carolum Lothoringum Ducem iure maieſtatis in ducatu Barẽſi gratioſiſſimo [b] diplomate donaret; ſed id fruſtra, cum iura maieſtatis Rex a ſe abalienare nullo modo poſſit; ne curia quidem Pariſiorum aſſentiente; tametſi auctoritas aut imperium curiæ nullum videri poteſt, vbi ſit Princeps, quo præſente omnia omniũ magiſtratuum imperia conquieſcunt. Optima igitur cautio eſt, nec ciuibus, nec peregrinis vlla maieſtatis iura, ac ne precario quidẽ tribuere: his enim gradib. ſenſim ad ſummum imperium peruenire ſolet. Ac propterea diu dubitatũ [c] eſt in ſenatu, *an Frãciſco Alenzonum Duci*, qui me libellorum magiſtrum & conſilii participem fecerat, *iuriſdictio in ea prouincia extra prouocationem concederetur, vt antiquus Ducib. permitti cõſueuerat*; ac tametſi Regis frater optimus & amãtiſſimus eſſet; nihilominus tamen ex aduocatis fiſcalib. alter præſtabilius eſſe dixit, duodecim collegia maiorum iudicũ creari, quam id permitti: etiam ſi ad breue tempus ea iuriſdictio, & extra ordinem datis a Rege iudicib. cũ plurimarũ litiũ fideiq; & obſequii exceptione tribueretur. In quo certe a maioribus noſtris peccatum eſt, qui nimia facilitate dicam an neceſſitate, Normanorum Ducibus id permiſerunt. His enim artibus, & Armoricorũ, & Burgundionum Duces a Regib.

[a] anno 1515.

[b] anno 1572.

[c] anno 1571.

noſtris ad Anglos defecerunt; quod eadem ſibi denegarentur, quæ Ducibus Alenzonum conceſſa fuiſſent; ſeque magiſtratuum ſuorum nomine in curiam Pariſiorum vocari grauiter ferebant; vt ea quæ ſui magiſtratus C inique decreuerant, reſcinderentur; tametſi res interdum leuiſſimas iudices tractarent: qua de re Armoricorum Duces tum apud Philippum Bellum, tum etiam apud Philippum Longum Regem queſti ſunt: hinc illorum ad curiam reſcripta; quibus declarant ſe nec Ducem Armoricorum, nec ſuos magiſtratus in curiam vocari velle, niſi de iure maieſtatis lis eſſet, aut falſi iudicii cauſa, aut ius petentibus reddere recuſaſſent. Idem iudicandum nobis relinquitur de omnibus Germanorum Principibus ac ciuitatibus, a quibus ad imperialem curiam iuſta prouocatio eſt in priuatis iudiciis; quum litis æſtimatio ſummam aureorum quinquaginta non excedit; aut ſi lis eſt ciuitatibus ac Principibus inter ipſos. Ex quo intelligitur nec Germaniæ Principes, nec ciuitates, iura maieſtatis habere; cum capitali fraude teneatur, qui ſciens prudens a ſummo Principe prouocarit; niſi ad eũ modum prouocaret, quo Græcus ille, quiſquis fuit, qui a Rege Macedoniæ male cõſulto, ad eundem bene conſultum prouocarat. Certe quidem eo genere prouocandi vſus eſt Ludouicus Burbonius [a] Princeps Condeus, a ſententia Franciſci II. Regis Francorum, quam in Senatu cauſa cognita tuliſſe dicebatur; quod & Baldus [b] ipſe probat. Et quidem Principes omnes Regis illius Macedoniæ exemplum & intueri, & imitari debent: is enim prouocationẽ illam admiſit; & quoniã res a ſe iudicatas reſcindi turpe ducebat, quo minus leuitatis & inconſtantiæ coargueretur, Machetæ, quẽ inique condemnauerat, damnũ illatum de ſuo ſarciuit. Ab hoc capite maieſtatis & extremæ prouocationis beneficio pendet, & quodammodo pars eſt, iure vel iniuria damnatos contra vim legũ ac iudiciorum liberare: ſiue de vi capite ac fama, ſiue de bonis omnibus agatur. nihil horum magiſtratus ac iudices damnato concedere; nec

[a] anno 1560.

[b] Bald. in l. de relat. C l. 1. § quæſitũ. de appellat. lib. 12. Ver. in l. vlt. de relat.

Quintum caput maieſtatis.

ſemel

semel iudicata mutare possunt. Ac tametsi Proconsules ac Præsides eandem [a] in sua quisque prouincia iurisdictionem haberent, quam omnes Vrbani magistratus; non tamen eis licuit sua sententia relegatos restituere [b], multo minus capitis damnatos absoluere: id enim in omni Republica seu bene, seu male constituta sanctissime prohiberi videmus [c]. Ac tametsi Papirius dictator, Fabio Maximo equitum magistro capitalis pœnæ veniam petente populo, dedisse videatur; illius tamen iudicii potestas omnis a populo pendebat, qui Fabium, quod ingenti clade hostes affecisset, pœnæ metu eodem momento liberare potuisset; sed maluit a Papirio id petere, quam inuito ac nolenti reum eripere: nam Fabius cum se absentem capitis damnatum a Dictatore intellexisset, populum appellauit: Papirius coram populo sententiam recte ac iure latam fuisse docuit; quod, qua virtute & seueritate fuit, facturus non erat, nisi & ab ipso Dictatore populus appellari potuisset, & in populi arbitrio vitæ ius ac necis fuisset. Consimili fere iudicio Seruius Galba maiestatis a Catone accusatus, veniam a populo, cum liberos amplexus lacrymarum vim effudisset, consecutus est. Inde Catonis dictum, *Galbam vapulaturum fuisse nisi pueris & lacrymis abateretur.* Eadem necis ac vitæ potestas erat penes populum Athenien-
C sem; vt planum fuit, damnato Demosthene & Alcibiade, quos postea populus bonis ac famæ restituit. Apud Venetos nullis omnino magistratibus, ac ne Duci quidem, aut senatui, aut decemuiris ius est restituere damnatos, sed vnius maximi consilii arbitrio relictum [d]. antea quidem decemuiri potestate abutentes, damnatos restituebant: sed id lege vetitum, nisi coniuncto sapientum collegio, & eadem omnium consensione damnatus restitueretur; tandem [e] interdicta est omnino decemuiris eius rei cognitio. Ac tametsi Carolus v Cæsar, senatui [f] Mediolanensi potestatem, quæ a regia proxime abesse videretur, propter sui absentiam dedisset, attamen damnatorum restitutionem excepit. Fuit qui-

[a] l. solent de iurisdict. om.

[b] Plin. lib. 10. epist. ad Traianum.

[c] l. relegati de pœn. l. is qui reus & ibidē Accurs. & Bar. de publici iudic. vng in l. si decesserit. qui satisdare. & in l. j. §. non fuit de dolo. l. ad bestias de pœnis l. 1. de quæst. Valer. lib. 8. de publicis iud. Liuius lib. 2. & 25. Bar. in l. acta. de re iudicata ex ea lege.

[d] anno 1524. in statutis. Venet.

[e] 1562.

[f] in cōstitut. Medio anēt in cap. de Senatu.

dem in populari ſtatu Florentinorum penes octouiros ea poteſtas, non tamen vlla lege illis tributa, ſed potius extorta: nam conuerſa Republica P. Soderinus reſtitutiones damnatorum ad populi maieſtatem lege lata detulit. Certe noſtri Reges, nihil tam regium eſſe arbitrantur, quam ſupplicio eripere damnatos: at ne magiſtratibus quidem Ducum ac Principum de reſtitutione damnatorum cognoſcere patiuntur; tametſi de venia[a] cognoſcunt, cum ſcilicet ſceleris purus, caſu quodã vna cum ſicariis cædi ſe affuiſſe cõfitetur. Ac cum Franciſcus maior Frãcorum Rex matri poteſtatem feciſſet damnatos reſtituendi; curia Pariſiorum Regem admonendum decreuit, illud cum ſubditis ſine maieſtatis deminutione communicari non poſſe: quo ſenatuſconſulto mater admonita, iure ſibi conceſſo vti nolle ſenatui declarauit: at ne Reginæ quidem id concedi poteſt. Nec vero iuri Romanorum, quo quidem Auguſta legibus ſoluta putatur, vllus antea fuit in Gallia locus: quin etiam exſtat in actis curiæ Pariſiorum [b] ſententia, qua Regina damnas- 165
eſt, pecuniam a ſe petitam, dum lis interim diſceptaretur, apud acta deponere: vt ſic depoſitam creditori, oblata cautione petere liceret; quod quidem Romano iure iniquum eſt, vt ab exſecutione iudicia auſpiceremur[c], quamquam neq; ius illud Francorum proprium, & ſumma æquitate cõſtitutum eſt, vt lites a ſtirpe cõuellantur; cum apparet ex actis legitimis reum dare oportere: nam eo iure nobiſcum Angli, Germani, Hiſpani, Itali, Græci, Afri, Aſiatici, atque haud ſcio an cæteri quoque populi vtantur. Ipſe quidem in actis curiæ Pariſiorum legi, Arnaldo Corbiæ Francorum cancellario factam eſſe poteſtatem damnatos reſtituendi; ſed verius dici potuit cancellarium ſigillorum magiſtrum, ac primicerium, in iura maieſtatis, furioſo Rege ac perturbata Republica, nullo vetante, inuaſiſſe. Quod ſi quis obiiciat Præſides prouinciarum pleroſq; damnatos reſtituiſſe; id enim prætores Hannoniæ ac Delphinatum [d] Præſides, ipſumque Ambronum [e] pontificem arripuiſſe conſtat: hæc ſeu benefica,

[a] Iudicatũ in curia Pariſior. xv Iulii. 1419. & edicto Molinæo.

[b] anno 1365. Iulio.

[c] l nimis propere de re iudica. C.

[d] Guido Papus in deciſ. Delph 251.

[e] Guido Papus id iudicatum ſcribit de. ii. 463.

neficia, seu priuilegia erepta, & a Regibus contra leges extorta, Ludouici XI. lege abrogata sunt. Diximus antea Principum beneficia quę etiã legitime concessa fuerunt, sempiterna esse non posse; quod si iura maiestatis ab ipsis Regibus sine sceptro ac regno concedi non potuerunt, multo minus concessa confirmari. At legati Principis, aut regni procuratores, iura maiestatis, nõ beneficio principis sibi vindicant; sed iure magistratus aut publicæ curationis: vt ii qui se *Imperii vicarios* appellant. In Republica vero bene constituta, nec magistratibus, nec curatoribus iura maiestatis temere cõmittenda sunt: nec aliter quam regni procuratori maximo, nec prius quam Rex Imperii finibus excesserit, aut captiuus sit hostium, aut impubes, aut furiosus. Nã Ludouicus IX. Rex Francorũ, mortuo patre, quod impubes esset, matri tutrici datus est; cautione interposita, ne cuiquam tutelam permitteret. Ita Carolo V. regni curatio permissa est, Ioanne patre ab hostibus capto; vt consimili captiuitate Frãciſci maioris Aloisia mater regni procurationem a filio delatam suscepit: & Carolo VI. furore correpto, Dux Bifortis Anglus, cum sceptra Frãcorum a peregrinis hominib. tenerentur. Sed vt ad proposita redeamus: obiiciet opinor aliquis, singulare beneficium Ecclesiæ Rhotomagensi, Principum insciti a dicam an infamia, concessum, quod *diui Romani priuilegium* appellant; cuius fiducia curiæ Rhotomagensi ac iudicibus omnibus interdicunt, pridie quo festa dies coli consueuit, ne damnatos supplicio afficiant: quod mihi, cum procurator a principe ad prædiorum publicorum vindicationem datus essem, non sine dolore videre contigit: & quoniam curia damnatos, aduersus interdictum supplicio affecerat, sacerdotes apud principem questi sunt; quos aduocatus fisci oratione in senatu habita refellere non dubitauit: sed cum maiorũ pontificum gratia plus valeret quam ratio, beneficium illud, vel potius veneficium, cum publico dedecore ac detrimento continuatum est. Hic mihi lector admonendus est, cum hęc

Iura maiestatis nec in re magistratuum nec curationis publicæ, nisi legitima Principis absentia tribui non debent.

Latina facerem, ab Henrico III. Rege priuilegium illud sublatum fuisse. Habet tamen cum impio Vestalium ritu magnam affinitatem: nam si casu Vestalis occurrisset ei, quem magistratus ad supplicium duceret, periculo eripiebat[a]: qui mos etiamnum Romæ vsurpatur: nam si capitis damnatus Cardinali obuiam factus sit, supplicio liberatur. Illud autem pernitiosissimum iudico, quod D. Romani beneficio tributum erat, vt eo frui nemo posset qui leuiter peccarat; sed is tantum qui scelerum ac flagitiorum execrabilium immanitate omnes omnium impietates longe superarat; vt quæ nec diuinis possent, nec humanis legibus, nec Principum gratia condonari, ea D. Romani obiecta specie abolerentur. id autem cum impietate maxima coniunctum est; vt veniam eo gratiorem immortali Deo fore putet, quo grauius ac detestabilius peccatur: ego vero nec Principibus vllis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere statuo, si scelus diuina lege capitale fuerit. Ac si quidem iudex infamiam[b] contrahit capitalem, qui priuatos legibus ciuilibus, quæ paulo momento mutabiles sunt, soluit; quis parricidam ac incestibus omnibus delibutum hominem legibus diuinis iure solui posse confidat?[c] quod si ne Principi quidem fas est, quod alterius vel minimum interfit, aut iniuriam alteri illatam condonare; quonam modo contumeliam Deo illatam, aut parricidium consulto perpetratum, quod lege diuina capitale est, dissimulare poterit? In quo igitur, dicet aliquis, Principum commiseratio se ostentabit, aut elucere poterit, si venia sicarii omnes excludantur? elucebit, inquam, si casu cædes admissæ, vel ab eo qui vim illatam repellat, vel si quid in leges ciuiles peccatum sit: vt si arma gestare, vel commeatum hostibus dare capitali pœna interdictum fuerit; commiseratione dignus sit, qui aduersarii metu armatus incedat; aut qui hostibus frumenta, cum ære alieno premeretur, vendiderit: aut si furti pœna lege ciuili capitalis statuatur: *boni Principis est pœnam ciuile lege diuina*[d], id est, quadrupli pœna, *metiri*; quæ

[a] Plutarch. in Numa.

[b] l. seruos. de vi publica. C. l. 1. de priuatis carceribus. C. l. 2. de cõmerciis. C. l. nulli. C. ne sacrum baptisma. l. 1. de defectoribus. C. & ibi Lucas Penna. Fel. in cap. de causis. col. 6. de offic. deleg.

[c] Samuel. lib. 1. cap. 2.

[d] Deut. 19. & 22.

quæ vetus est duodecim tabulis ac populorum fere omnium legibus constituta: at parricidam, aut eum qui ex insidiis alium occiderit, diuina lex ab altaribus sacris auelli ac mactari iubet: quo supplicio Deus placabilem se ac propitium mortalibus futurum pollicetur. Fere tamen Principes eo die, quem sanctissime coli iubent, execrabili scelere conuictum hominem iudicibus eripere consueuerunt. Inde pestes, bella, sterilitates, clades Rerumpublicarum consequuntur: at lex diuina sceleratorum vltione diuinam vltionem arceri testatur: vix enim centesimũ scelus magistratibus innotescit; & eorũ qui accusantur magnam partem probationũ ac testium inopia dilabi videmus. quod si rei veritate perspecta, scelerati Principum beneficio effugiant, quæ tandem peccatorum vltio in Republica futura est? at pleriq; quod a suo Principe non possunt, a peregrino se adepturos cõfidunt. Inde Hispanorum querelæ aduersus Henricum II. Regem Francorum [a], qui a Philippo Rege, vt exsules plerosque restitueret obtinuit; qui domum reuersi, iudices occiderant. Omnium autem peccatorum quæ a Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quã cum iniurias sibi illatas ignoscunt; & pœnarum capitalium nulla acceptior & gratior est, quam quæ acerbissime de cõtumelia immortali Deo illata exigitur. sed quid
167 de eo Principe sperandum est, qui suas iniurias crudelissime vindicat; alienas vero & eas potissimũ quibus contra Deum opt. max. grauius peccatur, ignoscit? Quæ diximus de restitutione damnatorum, latissime, vt omnia [b] Principis beneficia, interpretari oportet, etiam si restitutio detrimentũ [c] allatura sit iis, ad quos bona damnatorum lege vel more peruentura fuissent: intercedere tamen non possunt. Verbum *restitutionis*, plerique ad priuata iudicia traducunt, cum ab inopia consilii quisquam captus est ac fraudatus; vel qui beneficium ætatis indulgeri sibi postulant; quæ quidem in plerisq; ciuitatibus Principum quodammodo propria sunt; non tamen pertinent ad iura maiestatis; excepto natalium re-

[a] anno 1552.

[b] l. beneficia de legibus.

[c] vt iudicatũ est in curia Paris. Gallus q. 284. & 512.

ſtituendorum iure: cætera, partim magiſtratuũ officio, cauſa cognita, partim legibus ac moribus indulgeri ſolent[a]. Nam legibus Caroli VII. cauetur, ne forẽſium reſcriptorum, quas pragmatici *literas inſtitiæ* vocant, vlla ratio in litibus diſceptandis habeatur, niſi cum æquitate coniuncta ſint: quod vulgari reſcriptorum clauſula, SI SATIS SVPERQ. APPARET, ſignificatur: quæ clauſula omnem magiſtratibus negotii cognitionem tribuit; quę ſi reſcripto deſit, iudices quidem facti; lex ipſa pœnæ; Principes autem veniæ poteſtatem habent. Itaque M. Tullius in oratione pro Q. Ligario ad Cæſarem conuerſus: *Cauſas*, inquit, *egi multas, & quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum: certe numquam iſto modo, Errauit, temere fecit: ſi vmquam poſthac, &c. ad parentem ſic agi ſolet: apud iudices vero crimen fictum, falſi teſtes*, &c. C quibus verbis aperte innuit Cęſarem, quod eſſet in ſumma poteſtate cõſtitutus, vitæ ius ac necis habuiſſe: a qua poteſtate iudices ac magiſtratus deferuntur. Quod attinet ad *fidelitatem* & *obſequium*, iam antea dictum eſt ad iura maieſtatis pertinere; cum ſine cuiuſquã exceptione præſtatur. Numi vero percutiendi ius, maieſtatis æque proprium eſt, ac legis ipſius poteſtas: cuius enim eſt leges iubere, eiuſdem eſt numorum pretium, pondus, figuram præſcribere: nam Græca vox νόμος, id eſt, *lex*, numo videtur originẽ dediſſe: nihil enim poſt legem magis in Republica neceſſarium eſt, quam numorũ pretium, pondus, imago, vt libro[b] ſingulari docuimus: & in omni Republica prudenter cõſtituta, ſolius Principis ius illud propriũ eſt. Nam cum Romæ victoriati pretiũ dictum eſt, lege[c] Tribunitia id factum conſtat: ac tametſi Senatus vt publicæ neceſſitati conſuleret, principio aſſis pretium ſemiſſe, deinde quadrante, ac tandem vncia æſtimandum decreuit: nihil tamen a Senatu decretum eſt, quod Tribunorũ plebis aſſenſione ratũ non haberetur. At etiã Conſtantinus Auguſtus lege ſanxit vt maieſtatis pœna teneret eos, qui numos corrupiſſent; quæ lex omnibus Principib. ſanctiſſima eſt: propterea quod bona damna-

[a] Bart. in authen. ex compiexu. de incestis nupt. C. Cõmentator. conſil. 1. col. 6. li. 4. Anchar. in c. 1. de ſpõſalio. & conſil. 320 Panor. in cap. per venerabilẽ qui filii. col. 6. Rotæ deciſ. 100. Bal. in l. eam quam. de iure aureorum an nullorum. C. & conſ. 306. lib. 2. Faber in inſtitut. de nupt. Fulgoſ. conſ. 33. col. 2. Cuman. conſ. 158. col. 5. Alex. conſ. 67. col. 1. li. 1.

Sextum caput maieſtatis.

Septimum caput maieſtatis.

[b] In Paradoxis, adde etiã D. de Maleſtroit.

[c] Cicer. in Offic.

damnatorũ ob id crimẽ fiſco ſuo, cæteris excluſis, vindicare ſolent. eadẽ pœna obſtringunt qui ex optima materia iniuſſi numos conflauerunt, id eſt ſine Principis conceſſu: & quonam pleriq; eo beneficio abutebantur apud nos, Vicecomes inquã Turenorum, Comites Marchiæ, Blœſenſiũ, Niuernenſium, S. Pauli; Põtifex Agathenſis, Cadurcenſis, Meldenſis, Ambronenſis; omnib. ius illud maieſtatis Franciſci 1 Regis Francorum vna ereptum eſt & eadẽ lege: quia nec ab vllo Rege concedi[a], nec cõceſſum largiẽtis vitã egredi poterat, vt antea dictum eſt. Nã cum Sigiſmundus Auguſtus Rex Polonorũ id beneficii ſpecie Prutenorũ Duci permiſiſſet[b], Senatus populuſq; publico decreto ſanxit, ius illud maieſtatis ab ipſo Rege ſubdito ac fiduciario tribui non potuiſſe: quamobrẽ & pontifex Gneſnenſis Polonorũ, & pontifex Cantaurienſis Anglorum Cãcellarius, de eo iure quod regib. extorſerant iampridẽ, depulſi ſunt: & ciuitates oẽs Italiæ, imperii Germanorũ fiduciariæ, percutiendi numi poteſtatem ab Imperatorib. antea ſibi tributã fœdere Conſtantiæ amiſerunt, exceptis Lucenſibus. id. n. Lucius 1 1 1 P. M. ab Imperatore pro ſuis popularib. impetrauit. Quãobrem Petrus Rex Aragonenſis Iacobum, qui Baleares inſulas cũ ſummo imperio poſſidebat, de regno deturbauit, quod eo iure vteretur; vel alii tradunt, *abuteretur*. Eandem occaſionẽ ſiue oblatã, ſiue quæſitã, Ludouicus xi arripuit, vt Frãciſco Armoricorũ Duci bellũ inferret, quod numum aureũ contra fœdus ac fiduciã contractã percuſſiſſet[c]. Et quidẽ Romani, cum in quinciis omnib. numos æreos & argenteos cudi pmitterent, ex auro[d] tñ cõflari vetuerunt: quod cum Ioanni Biturigũ Duci Carolus v rex Francorum conceſſiſſet, ne quid in eo genere peccaretur, numos omniũ probatiſſimos, & ex auro puro puto conflauit, ac pecudis villoſæ figura ſignauit. Id C aũt omitti non debet, quod tametſi contra leges cuiquã numi percutiẽdi poteſtatẽ princeps dederit, numorum tñ quos ipſi cuderint, vis ac poteſtas a Principe pendet: maximas aũt vtilitates inde adipiſcuntur, pter figurã qua

[a] contra Bar. in l. 1. de veteris numiſmatis pot. C. Cynus in l. ſi quis numos de falſa mone. C.

[b] anno 1543.

[c] anno 1461.

[d] Procopius lib. 3. belli Gothici. & Zonaras.

Principes mirifice gloriantur. At in Rep. Rom. Triumuiri monetales numos publicos arbitrio suo signabant, quãdiu Respubl. fuit popularis, adiectis etiam his literis, III. VIRI. A.A.A.FF. quas Caulis Prætor Delphinatũ sic interpretatur, *Ære, argento, auro flauo ferunto:* verior tñ est hæc interpretatio, *Triumuiri auro, argento, ære flando feriundo.* Primus quidem Seruius [a] Romanorum Rexæs graue figura bouis signauit, cum nullum antea signum præse ferret; idq; Thesei regis Athenienſium exemplo, qui eadẽ figura monetã signarat [b]: Ex quo apparet Græcorum ac Latinorũ Principes, ea quæ cæteros angebat, inanis gloriæ cupiditate minime affectos fuisse; quam tñ Asiæ & Africæ Reges auidissime concupierunt. Primus in Græcia Philippus Macedoniæ Rex numos sua figura signauit, qui propterea *Philippei* dicti sunt; Persarum reges imitatus, qui numos aureos Darii primum imagine cusos, *Daricos* appellabant. Et quoniam Ariander præfectus Ægypti, numos publicos sua imagine signauerat, illum rex Persarum [c] securi percuti iussit: & eadẽ pœna Commodus Perennem familiarẽ damnauit. At etiã Ludouicus XII Rex, cum cætera maiestatis iura Genuensibus a se deuictis concederet, publicos numos alterius quã sua imagine cudi vetuit; cum antea, & his etiamnum temporibus, Patibuli figuram Genuenses numi præseferant. Quod si numi percutiendi potestas maiestatis propria sit, vti est, idem de ponderibus ac mẽsuris iu- 169
dicandum erit; quo tamen iure priuati pleriq;, diuturna præsciptione, quamquam iura maiestatis nulla præsciptione queri possunt, abutuntur: quo fit vt infinita ponderum ac mensurarum varietate, graue accipiat Respublica detrimentum. Cuius rei admonitus olim Philippus Bellus, & Longus Pulcri filius, vterq; Rex, ac longo post tempore Ludouicus XI, decreuerant omnia põdera, ac mensuras iisdem legibus exæquare; ac iamiam curatores dati, mensuras omnes huius imperii inter se comparatas exæquauerant, nisi Ludouicum re infecta mors abripuisset: liber tamen quo id facilius cõficiatur,

exstat

[a] Plinius.

[b] Plutarch. in Theseo.

[c] Herodot.

exstat adhuc in curia rationalium. Nam Polybius, vt Achæorum conspirantes inter se voluntates doceret, vniuersam Achaiam & Peloponnesum, non modo eadem religione, iisdem moribus, iisdem magistratibus, iisdem legibus, eadem disciplina; verum etiam iisdem numis, ponderibus ac mensuris vsos fuisse scribit[a]. Ius autem vectigalia ac tributa imperandi, perinde maiestatis proprium est vt lex ipsa: non quia sine tributis aut vectigalibus Respublica stare non possit. Recte Magister Præses, qui ante Ludouicum IX, nulla in hoc imperio tributa fuisse tradit. Si tamen vrget publica necessitas imperare tributa, aut ea tollere, id non nisi[b] ab eo qui summam potestatē habet, fieri potest, vt Senatus[c] Francorum sæpe decreuit; & curia Parisiorum sæpissime iudicauit[d]. Et quoniam publicæ vtilitatis specie ciuitates C & collegia pleraq; tributa suis imperabant, Carolus IX. cum Aureliæ conuentus haberet, rogatione[e] populi; ac rursus apud Molinæos lege[f] sanctius lata id vetuit Roman. legib.[g] & æquitati congruenter. ac tametsi Senatus Romanorum, ac Censores ipsi vrgente bello vectigalia quædam ac tributa imperabant, quæ a populo extorqueri non potuissent; sæpe tamen tribuni plebis intercedebant. Itaq, vectigal illud memorabile de vicesima manumissorum in castris ad Sutrium lege lata ex auctoritate & consilio senatus, quasi ad stipendia legionum inuectum est: qua re intellecta Tribuni plebis rogationē ad populum tulerunt, indicta capitali pœna, *ne quis deinceps in castris legem ferret*. Quamobrē cum bello Punico secundo maxima esset ærarii inopia, lege ad populū lata, tributum viritim imperatū fuit; quod lege cōtraria sublatum est, posteaquam Macedonia imperio Rom. accessisset; ac tantis opibus vniuersi, ac singuli, direpta Macedonia & Illyrico, abundarent, vt agrorum pretia vehementer augerentur; centesimo post anno cum Triumuiri Reip. constituendæ, Rempublicam diriperent; rursus populo tributū imperatum est: ac multis partib. auctum, quoad Pertinax Augustus[h] princeps optimus no-

a lib. 3.

b l. 1. vectigalia noua. C. cap. 1. quę sint regal. Fab. ibidem. Gallus q. 60. parte 3. styli forensis.

c Lugduni. anno 1557.

d anno 1534.

e anno 1560. artic. 130.

f. artic. 33.

g l. 1. vectigalia. C. l. domini prædiorū. de agricolis & censitis C. Alex. cōs. 145. lib. 2. Bald. in l. cum multa de bonis quæ liberis. C. Oldrad. cōs. 124. Paris in repetit. l. placet. l. de sacrosan. C. Boerius decis. Burdegal. 129. & 132. Chassā. rubr. 1. §. 4.

h Herodianus

ua vectigalia tyrannorũ vi & auaritia inuecta sustulisset. Hic dicet aliquis, priuatos non modo vectigalia passim, sed etiam exigere tributa, non modo in Gallia, *in qua nihil plebe*, vt rectissime Cæsar scripsit, *contemtius*, sed etiã in Anglia, Germania, acerbius etiam in Dania, Polonia, Noruegia; quæ & temporis diuturnitate & iudiciorum [a] vsu inualuerunt: idq; etiam iis, qui [b] nec imperium, nec vllam partem iurisdictionis habent, curia Parisiorum licere pronuntiauit. Res ipsa quidem sua se diuturnitate, 170
& antiquissimo præscriptionis vsu quodammodo tuetur: nam diuturnitas temporis efficere potest, vt quod pernitioso more & exemplo inueterauit, potẽtius ipsa lege dominetur [c]. Sed Molinæorum lex vno capite [d] vetat tributa præscriptionis specie a subditis exigi: quoniã in sola præscriptione iurisconsulti [e] pleriq; ac iudices omnia iudiciorum momenta collocarunt: neq; illud spectant, an id quo de agitur, præscribi iure possit. Quod si Pomponius viam publicam [f] vlla temporum diuturnitate præscribi posse negauit, cur isti vectigalium ac tributorũ, cur maiestatis iura præscribi putant? neq; enim via publica pertinet ad iura maiestatis. Præstabilius esset confiteri, quod tamen sine capitali fraude non potest, ea quæ diximus, ad iura maiestatis non pertinere; aut regnũ ipsum, diadema, coronam, sceptra deniq; præscribi posse. Idẽ iudicandum nobis est de vectigaliũ ac tributorũ immunitate, quã [g] nemo, nisi is qui summã Reip, potestatẽ habet, alteri largiri potest: id etiã vno capite legis Molinæorũ sancitur: neq; id satis, sed etiam immunitatis diplomata apud acta curiæ rationaliũ inscribi, & ab ipsis vectigalium iudicibus probari necesse est. Quæ sint autẽ vectigalium aut tributorũ genera, & quatenus imperari possint, id quidẽ suo loco: nunc satis est intelligi, ius illud maiestatis proprium esse: tametsi pleriq; putant *salarium vectigal* magis quam cætera maiestatis [h] propriũ esse; nulla probabili ratione subiecta. Nam salinas in priuatorum possessione & esse, & semper fuisse videmus, nõ modo in ora maritima versus Austrum (: neq; enim a sole

[a] Iudicatum in curia Paris. 1521. Feb. [illegible] 1527. maior.
[b] Iudicatum [illegible] nii 19. pro Ludouico Rinouo.
[c] l. 2. quæ sit longa cõsuet. C.
[d] artic 23.
[e] Alex. consi 87. lib. 3. & Bal. cõs. 340. lib. 3. & consil. 370. & 49. lib 3 Salyc. in l. vectigalia. col. 1. Soc. cons. 187. col 8. Firmiã. in tractat. de gabel. Bal. cõs. 2. lib. 2.
[f] l. viam publicam de via publica.
[g] l. 1. de iis qui vacat. a princ. C. l. immunitatem de agricolis & censit C & toto tit. de immunit conced. C.
[h] titulo quæ sint regalia.

sole concrescit ad Septemtrionis plagam:) [a] sed etiam in mediterraneis regionibus, vbi salis fodinæ ac fontes salsi reperiuntur: vt in Hispania, Italia, Gallia, & in agro Cracouiensi incredibili copia sales reperiuntur. At etiam Romæ priuatos salinas habuisse legimus [b]: quibus tamen vectigal impositum erat a principe. Nam Lysimachus [c] Thracum rex, Ancus Marcius Romanorum [d], Philippus Valesius Francorum, salarium vectigal primi in suo quisque regno imperarunt. ac tametsi lege Valeria vectigalium ac tributorum, quæ a regibus inuecta fuerant, immunitas populo Romano concessa fuisset; Liuius tamen Censor, nullum Reipublicæ vectigal leuius & commodius, quam salinarum esse putauit; qui propterea *Salinator* est appellatus: nam illud vectigal aut parum, aut nihil minuit iura priuatorum [e]. Sed quoniã æquor ac mare ipsum priuatorum proprium esse non potest, iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum est, vt sexaginta [f] miliaribus a littore, Princeps legem ad littus accedentibus dicere possit: atque id iudicatum [g] est in causa Ducis Allobrogum. nec nisi a summo Principe securitatis tabulas, quas Itali [h] *guidagium* appellant; alii *breuia salui conductus*, accipere: nec quicquam ex naufragio iuris decerpere priuato licet: vt diserte cauetur lege [i] Friderichi 11. Imperatoris. Barbarum id quidem, & antiquis [k] inusitatum, vt cuius opes ac fortunæ naufragio miserè perierint, & quem nostris opibus subleuare debeamus; eius reliquias, quas ad littus eiectas bona fide restitui
171 oportebat, turpiter diripi patiamur. Sic tamen viuitur [l], vt qui portus habent, eam crudelitatem tum in ciues, tum in peregrinos exsequantur. Ius quæris? *error* [m] *ius facit*: at si non peccatur errore, sed scientia, sceleste est, quod erroris specie prætenditur. Cum enim legatus Cæsaris coram Henrcio 11 [n]. Francorũ rege, quæstus esset duas naues ad littus eiectas, & ab Iordane Vr-

[a] citra gradũ XLVI. ab æquatore.
[b] l. 1. quod cuiusq; vniuersit. l. inter publica de verb. signif. l. si quis. de vectigal. cap. super quibusdã. de verb. signif. §. præterea.
[c] Athenæus li. 5.
[d] Liuius lib. 9. decad. 1.
[e] l. forma. §. salinæ. de ceñsibus. l. magistratus. prin. de rebus eorum. Alex. in l. diuort. §. si vir in fundo. soluto matrim. Ludo. Rom. in l. si feudũ eod.
[f] Bald. in rub. de rerum diuiſio. col. 2. & in l. cũ proponas. de nautico fœnore.
[g] Cacherran. præses in decis. Pedemontan.
[h] gl. Panorm. Hostiens. Buttio in cap. super quibusdam. de verborũ signif.
[i] l. nauigia. de furtis.
[k] l. 1. de naufrag. C. & tit. de incendio, ruina, & naufrag. l. qui leuandæ ad l. Rhodiã. l. diuus. de offic. præfid.

[l] Platea & Lucas Penna in l. 1. de naufrag. C. Afflict. decis. 59 lib. 1. Benedic. ad cap. Raynutius. verbo, & vxorem num. 317. Argentræus in consuet. Britan. art. 55. not. 1. num. 6.
[m] l. 3. de supellectili leg. l. Barbarius. de offic. prætor. [n] anno 1556.

sino captas esse, easque restitui postularet; Annas Mommorantius Magister equitum respondit, ea quæ ad littus fuissent eiecta, gentium omnium iure ad Principes, qui littoribus imperarent, pertinere. Ita ius inualuit, vt ne Andreas quidem Doria questus sit de nauibus in littus Celticum eiectis; & a præfecto classis Galliæ direptis. At etiam ancoras alienis littoribus sine Principis concessu iniicere non licet[a]: quæ tamen olim iuris gentium fuerunt. Vacantia vero bona, aut res derelictas vindicare, tametsi cuique [b] Romano iure liceret; nunc vero tantum iis, quibus imperium est, aut iurisdictio legibus vel moribus [c] cõcessa, res amissas aut desertas post statum tempus, quod in re mobili quadraginta dierum interuallo post publicationem definitur, nisi a domino vindicata sit, vsurpare fas est: quadriennio [d] quidem prædia vacantia vindicari a Principe potuisse definierunt Imperatores Romani; sed post quadriennii spatiũ contra fiscum præscribi. Hæc cum priuatis tribuantur, ad iura maiestatis non magis pertinent, quam fiscum habere; qui non modo priuatorum communis est, sed etiam suus Principis fiscus est a fisco publico diuisus [e]; & prædia priuata Principis a Reipublicæ prædiis seiuncta, & C vtrisque procuratores singuli ab ipsis [f] Imperatoribus Romanorum constituti. Ita Ludouicus XI. Rex Francorum, cum imperii huius sceptra adeptus esset, priuata prædia, Blœsas inquam, Cassiacum, & Monfortium ab Aureliorum Ducatu cæterisque prædiis publicis disiungi, rationesque seorsum reddi iussit. Illud autem inter iura fiscalia summæ potestatis proprium est [g], quod maiestatis damnatorũ bona Principi, non priuato quæruntur iis in locis, quibus proscriptio bonorum priuatis est aliis in criminibus lege vel more tributa: maiestatis vero crimine præter ea capita, quæ lege Iulia de ma-

[a] cap. quę sint regalia Alex. cons. 13. lib. 6. col. 4. Iacob in inuestitura glo. cũ vero.
[b] Cõsuetudo Turonens. tit. *de moyenne Iustice* Artic. 9. tit. *des espaues* Biturigũ consuet. tit. *des heritages* §. 1. Niuernen. cõsuet. tit. *des Iusticiers.* artic. 1. Burdegalens. tit. *des espaues* artic. 105.
[c] l. 1 pro derelicto.
[d] l. vlt. de bonis vacan. C. intra quatuor de diuersis & temporal. l. 1. de quadriennii præscript. antea perpetua erat auctoritas fisci. l. 2. siue ad Tertul.
[e] l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. sed Celsus. de contrab. emt. Plin. in Panegy. Spartian. in Adrian. l. bene a Zenone. de quadriennii præscript.
[f] l. cũ seruus. §. vlt. de legat. 1. l. 1. de iurisdict. C. l. & consensu, §. 1. de appellat. l. 3. vbi causæ fiscales. C. toto tit. si aduersus fiscum. C. l. 1. de offic. procurat. Cæsar Augustus primus procuratores instituit, vt ait Dio lib. 53. Adrianus aduocatos fisci. postremo comes rerum priuatarum Catholicos, qui patrimonium vniuersum curabat. l. vlt. de aduocatis fisci. C. l. vlt. de delator. l. neminem de bonis vacantibus.
[g] Guid. Pap. decis. Delph. 341.

iestate

ieſtate cõprehenſa ſunt, veniunt etiam ii, qui erga Deum impietatis [a], aut aduerſus Rempublicam deprauatę monetæ [b] conuicti ſunt. Quamquam Iuriſconſulti iuniores centum & quinquaginta capitibus iura fiſcalia [c], certe nimis erudita & curioſa ſubtilitate inueſtigarunt; ſed ita vt ex vno decem efficiant, quo plura videantur: & iura maieſtatis, cum iure fiſcali, quod priuatorum etiam proprium eſt, & publica priuatis confundunt ac miſcent. Nam ius nundinarum ad ſolius [d] Principis beneficiũ, vt cætera priuilegia, pertinet: *Clarigatione* vero, quã noſtri *ius repreſaliorum* appellant, & magiſtratuũ vbiq; fere & priuatorum antiquo iure cõmunem fuiſſe conſtat. Nam vti quiſq; ab hoſtibus detrimentũ accepiſſet, ita quoſcũque potuiſſet hoſtium captiuos abducere, vel etiam in-
172 duciarum tempore licebat; bello vero etiam ſi nihil damni ab hoſte illatum eſſet; captiuũ tamen abducere nemini nõ licet: ſed pacis aut induciarũ temporib. ne accepti detrimẽti ſpecie, inducię violarentur; Principes id ſui iuris fecerũt, vt nõ aliter quã cauſa cognita in hoſtes aut in peregrinos, quamdiu cum ciuibus verſantur, iniicere liceret. Id tamen prouinciarum præfectis, & maiorum curiarum [e] poteſtati tribui æquius eſſet, vt antea ſemper in noſtra Republ. factũ videmus, vſque ad Caroli VIII. Regis ætatem: is enim lege ſingulari clarigationis reſcriptum ſui beneficii eſſe voluit: noſtri homines *marcam* appellãt, quam opinor, M. Varro *clarigationem*, Demoſthenes ἀνδροληψίαν, Iuſtinian. ἀνταγελασμὸν vocat. *Ius* item *regale* noſtris proprie dicitur, quo Princeps pontifice mortuo fructus pendentes ſuos tãtiſper facit, dum alius pontifex a collegio cooptatus; vel ipſius Principis beneficio deſignatus, & in poſſeſſionẽ dato iureiurando, miſſus fuerit: ſed neq; id omnibus locis, neq; maieſtatis ius dici debet. Sunt alia pleraque leuiſſima, quæ Principum propria ducũt, vel ad decus, vel ad dignitatem: vt reſcriptis addere GRATIA DEI: quæ verba Ludouicus XI. Rex Franciſcum Armoricorum Ducem de ſuis reſcriptis detrahere iuſſit: tametſi in omnibus fere antiquis

[a] Idem deciſ. 76. & in cap. vergentis. de hæret.
[b] l. 2. de falſa moneta. C.
[c] ſed Bart. aie in Italia feudatarios ex ea cauſa bona damnati capere.
[d] Lucas Parmenſis in tract. de fiſco, centum quinquaginta recenſet. Caſtrenſis in l. vlt. de priuilegio fiſci. in tit. de ſententiis aduerſus fiſcum. C.
[d] l. vnica. de nundinis. C.
[e] Curia Pariſior. Febru. 12. reſcriptum conceſſit.

fœderibus vsitata legimus, nec principib. modo vel Ducibus, sed etiam minimis magistratibus, ac legatis ascripta: vt illud etiã, quod Reges Francorũ flaua cera in sigillis vtuntur: nam exstat in actis curiæ [a] Parisiorũ, Ludouicũ XI. Regem, id magni beneficii loco permisisse Renato Neapoleos ac Siciliæ Regi, vt flaua cera vteretur. Tilius perperã *ceram candidã* ascribit; qua numquam reges nostros vsos fuisse comperio. Sed multo verius ad iura maiestatis pertineat, subditos cogere vt imperantis lingua ac sermone vtantur; quod Romani subditis sic imperabant, vt etiamnũ iis temporibus in vniuersa Europa longe lateq; dominari videantur. At Rex Hetruscorum qui postremus a Romanis fractus est, cætera quidẽ Romanis, illud assentiri non potuit, vt patriũ sermonẽ mutaret, aut Latinam linguã reciperet; vt Cato Censorius scriptum reliquit. Gallia vero quod ciuib. Romanis pene redundaret, sermonẽ Latinum cũ patrio ita confudit vt antiqui scriptores, nostros homines Romanos appellarent; sententiæ vero ac decreta curiæ maioris, id est, Parisiorũ, Latine interposita fuerunt (:id quod præsides prouinciarũ facere iubentur [b]:) quousq; Franciscus maior patrio sermone vti iussisset. consimili edicto Eduardus III. iudices ac magistratus Anglorũ patrio sermone sententias reddere iussit, cum antea Gallico vterentur. At cum Arabes Asiæ & Africæ imperiũ occupauissent, linguam ac religionẽ latissime, & quidem in Hispaniam vlq; citeriorem, diffuderunt; quam cum Philippus Rex Hispaniarũ obliterari vellet, nõ potuit tamen. Sunt qui [c] inter iura maiestatis posuerint ex æqua animi sententia iudicare, quod iudicibus omnibus licet, nisi lege prohibeãtur. Quamobrem in edictis, quib. officio magistratuũ ac iudicum arbitrio quid permittitur, hæc verba subiiciuntur; QVOD IVDICIVM RELIGIONI CONCEDIMVS. Alioqui nec iudicib. [d] cõtra leges iudicare, nec de legib. in Rep. probatis ac susceptis disputare fas est: id enim non modo sapientissimis Lycurgi institutis, sed etiam vetere Florentinorũ lege prohiberi scribit Ludo-

[a] anno 1468. 18. Iulii.

[b] l. decreta de re iudicata. ff. eBart in l. 1. vt quæ desunt aduoc. C. Decius cõs. 463. Imol. cõs. 22. Bald in l. 1. de vindic libert C. Spec tit de sentẽt §. qualiter. vers. 2. Bald. in l. 1. §. quies de offi. præf vrbi. Cynus in l. fi fer. de noxal. C. Ang. in l. 2. de iisqui sunt sui Florian. in l. interruptione finiũ regundor.

[c] l. 1. ad Turpil. Alex. ad Bart. in l. illicitas. §. veritas. de offic. præsid. Ang. in l. aduo de re iudic. Io. Andr. in cap. si sacerdos de offic. ordin. Calderinus in cap. pastoralis. §. quia vero. de offic. delegat.

[d] 171

uicus [a] Romanus. vtrumq; Principi, nisi diuina lege prohibeatur, licere antea diximus: Maiestatis vero nomen ei qui iure maiestatis vacat vsurpare absurdum: sed *excellentis* aut *sacræ maiestatis* epithetum sibi ascribere absurdius: est enim alterum leuitatis, alterum etiam impietatis: nam quid amplius præpotenti ac immortali Deo tribuamus, si quod eius proprium est eripimus? Nam ipsi Germani Principes qui hac voce ad splendorem Imperatoris abutuntur, eandem suis literis Regi Francorum ascribunt; sæpe quidem ipsa exemplaria, non exempla literarum ad Regem Francorum scripta legimus, quibus hæ notæ, v. s. m. id est, *vestra sacra maiestas*, decies inscribuntur. Cætera quæ cuiusque regionis propria sunt, & quæ Principes quibusdam locis sua ducunt, omitto: neque. n. singularium, quæ ipsa sunt infinita, scientia aut disciplina tradi potest; illud tantum, quod antea sæpe dictum, dicendum tamen sæpius est, iura maiestatis eiusmodi esse debere, vt summorum quidem Principum omnium propria sint, nec tamen cum subditis cõmunia, quæq. nec [b] concedi debeant, & concessa nullo temporum curriculo præscribi possint. At si Princeps publica prędia cum imperio ac iurisdictione, & eo modo fruenda concesserit, quo ipse frueretur, etiam si tabulis iura maiestatis excepta non fuerint, ipso iure tamen excepta [c] iudicantur: id quod vetere Senatusconsl. [d] non modo in priuatos, sed etiam in principes ipsos regiæ stirpis ac gentis decretum est, Quod si loca publica nullo tẽporum decursu queunt præscribi, quanto minus iura maiestatis? Verum illud: hoc igitur. Themistocles quidẽ apud Athenienses & Cato Censor apud Rom. in oratio-nib. quas de iure prædiorũ publicorum habuerunt, vterq. in sua Rep. Princeps, grauem illã, nec vnquam satis laudatam sententiam vsurparunt [e]? *Nec mortales ad uersus Deũ immortalẽ, nec priuatos aduersus Rempublicam præscribere posse.* At etiã qui priuatus aut quacũq. potestate prędituus in iura maiestatis inuolauerit, capitali fraude obligatur. [f]

Finis libri primi.

a Consil. 392.

b cap venlente de iureiur.

c Albericus in l. vlt. de iurisd. Bal. in l. a procuratore mandati. C. & in l. si aquam. de seruit. & aq. C. Alex. cõs. 30. lib. 5. Lucas Penna in l. cõtra publicum nu. 7. de re militari C.

d In lib. curię inscripto Olim. fol. 81.

e Plutarch. in Themistocle & Catone, l. si appellatione de appellat. C. per Cynum in Cap. venientes de iureiurando.

f l. sacri affatus. de diuersis rescript. C.

LIBER SECVNDVS DE TOTO GENERE RERVM PVBLICARVM.

CAPVT I.

Quisqualisque sit Reip. status.

QVONIAM de partibus ciuitatis, ac de maiestatis vniuerso iure satis cumulate disseruimus, deinceps vt ciuitatis cuiusque status, qui qualisque sit, commodius intelligatur, dispiciendum est, quæ in Republica personæ iura maiestatis habeant. Ac si quidem penes vnum est Reipublicæ totius summa, *Monarchiam* appellabimus: si penes vniuersos, *Democratiam*: si penes paucos, *Aristocratiam*. His verbis, tametsi minus Latine, quia tamen vsitata sunt, adid quod volumus accommodate vtemur, vt nominum ambiguitate sublata, propter varias eorum qui de Republica scripserunt, sententias, certius ac melius de vniuscuiusque statu iudicemus. Nam si Rerumpublicarum formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus apte recteque definiendis, ipsarum vim ac naturam, non quæ cuique extrinsecus accidunt, intueri oportet; aut certe in varios errores ac reprehensiones incurramus, vt non modo ex singulis virtutibus ac vitiis, sed etiam ex iis quę nec bonorum, nec malorum generibus comprehensa sunt, Rerumpublicarum infinitatem, quæ nec scientia, nec præceptis contineri potest, statuamus; vt si Princeps eligatur a formæ præstãtia, vel a corporis proceritate, vel a robore, vel a nobilitate, vel ab opibus; (:quæ sunt extra virtutum ac vitiorum fines:) vel a bellicis laudibus, vel ab animi tranquillitate, vel a sapientia, vel a iustitia, vel a magnificentia, vel a rerum magnarum scientia, vel a frugalitate, vel a continẽtia, vel a modestia,

destia, vel ab aliis seu virtutibus, seu corporis aut animi affectionibus conquiratur; ex iisque monarcham definiamus; idemque statuamus de Aristocratia, si de multis seligantur pauci, qui aut generis splendore, aut opibus, aut sapientia, aut iustitia, aut belli gerendi scientia,
175 aut aliis virtutibus, aut etiam vitiis præstent, innumerabiles Rerumpublicarum formæ exoriantur. quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est. Cum igitur ea quæ rebus singulis accidunt, illarum vim & naturam cuiusque propriam non mutent; tria tantum Rerumpublicarum genera, *Monarchiam*, inquam, *Aristocratiam*, *& Democratiam* constituemus. *Monarchiam* definiemus *cum in vnius dominatu versatur Reipublicæ maiestas*, ad eum quem diximus modum. *Democratiam*, *cum omnes aut maior pars omnium ciuium simul collecta*, *summum Reipublicæ imperium habet*, *Aristocratiam*, *cum paucis quibusdam ciuibus in reliquos summum ius est.* hæc per se ipsa sua luce perspicua sunt. Veteres quidem in eo sibi consenti- *Veterum de*
unt, Rerumpublicarum genera tribus pauciora esse nō *Republica*
posse: sed alius quartum genus ex tribus conflatum, ali- *sententia.*
us quintum a superioribus diuersum posuit: Plato quartum genus non ex tribus confudit, sed ex duobus; tyrannide inquam, & populari statu; vel ex optimatibus, id est, ex iis qui virtute cæteris præstarent, constituit [a]. Aristo- [a] lib. 4. cap. 7.
teles præter hæc tria genera quæ diximus, & Platonis quartum genus, & quintum ex tribus superioribus confusum tradit. At [b] Polybius septem enumerat: tria qui- [b] lib. 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.
dem vitiosa, ac totidem laudabiliter constituta; septimum ex tribus postremis temperatum. Polybium secuti sunt Dionysius [c] Halicarnasseus, M. Tullius [d], Thomas Morus, Gaspar Contarenus, Franciscus Machiauellus, ac plerique alii vno veluti consensu eam sententiam probarunt: quę quidem antiquissima est, nec a Polybio, qui se auctorem [e] videri putat, originem accepit: [e] d. lib. 6.
nec ab Aristotele, sed annos amplius quadringentos ante Aristotelis ætatem Herodotus antiquitatis parens,

[c] lib. 2.
[d] in fragmentis de Repub.

quartum illud genus ex tribus confusum, a pleriſq; laudatum fuiſſe ſcribit : tamen tribus omnino generibus contentus, cætera vt imperfecta repudiat. Ac niſi argumentis non modo probabilibus, ſed etiam neceſſariis ad aſſentiendum ab illa Polybii, Tullii, ac cæterorum ſententia deduceret, talium virorum auctoritate vinci me ipſum facile paſſus eſſem. Doceamus igitur, eos errare ac decipi, qui quartum illud genus ex tribus temperatum poſuerunt : id autem planius confido futurum, ſi eiſdem quibus illi exemplis ad illos refellendos vtamur. Poſuerunt enim Reſp. Lacedæmoniorũ, Rom. ac Venetorum ex triplici genere temperatas eſſe, Monarchia inquam, Ariſtocratia, Democratia. At cum Plato Reipub. genus optimum ex tyrannide ac Democratia conflari diceret, ab Ariſtotele reprehenſus eſt; qui negat ex his duobus generibus quicquam quod laudabile ſit, exſiſtere poſſe: ac præſtabilius videri quartum genus ex tribus conficere. In quo quidem Ariſtoteles ſeipſum erroris cõuincit: nam ſi nihil optimũ ex duobus extremis exſiſtere poſſe confiteatur, quid fiet tribus inter ſe confuſis? Et quoniã hæc diſciplina maximos in Republica tumultus ac perturbationes ciere poteſt, accuratius nobis eſt ac ſubtilius explicanda. Quarum enim ciuitatum cõtrarios fines ac ſtatus videmus, eas legibus inter ſe cõtrariis ac diſcrepantibus moderari oportet; cuiuſmodi eſt Monarchia Democratię plane contraria. Et quidem Florentini peruulgata illa veterum de temperato Reip. ſtatu diſciplina penitus imbuti, cũ P. Soderini ac Hieronymi Sauonarolæ ſeditioſis concionibus Reip. poteſtatem ad populum detuliſſent; plebem a magiſtratibus & imperiis, atque omnino a Reip. negotiis arceri commodius eſſe putarunt, vt antiquioribus ciuibus, aut qui opibus cæteris præponderarent, ſumma rerũ tribueretur : at ne iis quidem omnia oportere, ſed ea tantum quæ præcipua ducuntur, legum inquam ferendarum, ac magiſtratuũ creandorum, tum etiam ærarii poteſtatem concedi, cætera magiſtratibus ac Senatui permitti: vt eo quod opinione

Reſpublica quæ contrarios habent ſtatus, legibus inter ſe contrariis gubernantur.

176

conce-

conceperant, temperato Reipublicæ ſtatu fruerentur. Ac ſi quidem ex tribus generibus modice temperatis quartum exſurgere poſſit, vim quandam natura diuerſam a reliquis habiturum eſt, vt in concentu *harmonica* quæ dicitur *proportio*, ex arithmeticis ac geometricis rationibus arte confuſis exſiſtit; ab vtriſque tamen vehementer diſcrepans: vt corpora quæ ex diſſimilibus ac diſſidentib. naturis coaleſcunt, ſi miſceantur ſimul, tertium quiddam ab vtriſque omnino diuerſum efficiunt. At illud quod ex tribus Reipublicæ generibus conflatur, nihil omnino differt a populari ſtatu: nam ſi tres ciuitates, quarũ vna a Rege, ſecunda ab optimatibus, tertia a populo regatur, in vnam & eandem coeant Reipublicæ formam; ſimulque ſumma poteſtas ac imperium omnibus communicetur, quis dubitet quin ſtatus ille ſit popularis omnino futurus? niſi viciſſim imperium
C Regi, deinde optimatibus, poſtea populo tribuatur: vt in interregno Romani Senatores vicibus alternis imperabant: ſed rurſus ad hæc tria quæ dixi genera Rerumpublicarum, relabi neceſſe eſt: nec tamen diuturna fuerit hæc mutua imperandi ratio; nec magis Reipublicæ vtilis futura, quam ſi perturbata familia, vxor marito imperet, tum liberi vtriſque, ac tandem ſerui omnibus dominentur. Sed qui vnius dominatum cum paucis ſimul & vniuerſis conſtituere velit, non poſſit, ac ne mentis quidem cogitatione id conſequi. Nam ſi maieſtas per ſe ipſa quiddam eſt indiuiduum, vt antea demonſtrauimus, qua ratione vni & omnibus eodem momento congruere poſſit? Maieſtatis primum caput eſt, *vniuerſis ac ſingulis ciuibus leges dare; iuſque imperare.* ſed qui ciues imperio ſeſe obſtringi patientur inuiti? qui rurſus imperantem coercere poterunt? nam ſi ſponte parebunt, maieſtas ipſorum labefacta concider; ſin imperia recuſabunt vtrique, neque ſit qui pareat aut inſperet, Anarchia, non Reſpublica fuerit, tyrannide crudeliſſima deterior. Quod ſi populo iubendæ legis & magiſtratuum creandorum fiat poteſtas, cætera ſenatui ac magi-

ſtratibus permittantur, popularem ſtatum eſſe confitendum erit; cum Senatui ac magiſtratibus credita, & precario data poteſtas, eiſdem iubente populo, eripi poſſit. Sed quæ diximus, tametſi perſpicua ſunt, exemplis tamen quam ratione cõmodius illuſtrabuntur. Polybius enim qui eius ſententiæ principem ſe & auctorẽ videri voluit, Lacedæmoniorum ſtatum ex his tribus quæ dixi generibus, conſtitutum fuiſſe putat: quod in illa Republica duo Reges Monarchiam, octo ac viginti ſenatores Ariſtocratiam, Ephori quinq; ſtatum popularem tuerentur. hæc ille. Quid igitur fiet Herodoto, qui Lacedæmoniorum Rempublicam puriſſimam Ariſtocratiam fuiſſe tradit? Quid etiam Thucydidi, Xenophonti, Ariſtoteli, Plutarcho; qui bellum Peloponneſiacum ob id cœptum, & annos amplius viginti cõtinuatum prodiderunt; quod Athenienſes in omnib. Græciæ ciuitatib. popularem ſtatũ ſtabilire conarentur: Lacedæmonii vero omnia cõſilia belli ac pacis ad optimatũ ſtatum reuocarent. Et quidem poſt victoriam Lacedæmoniorum ad Ægoſpotamos, Lyſander omnes Græciæ ciuitates, quas Athenienſes imperio tenebant, ad paucorum ſtatum redegit; & in ipſa vrbe Athenarum, cum mœnia ſolo exæquauiſſet, euerſo populari ſtatu, triginta ciues rerum omnium dominos conſtituit; qui *triginta tyranni* ab Athenienſibus ſunt appellati: totidẽ enim, nec plures imperium Lacedæmoniorum moderabantur. Samiis vero, Sicyoniis, Æginetis, Mileſiis, aliiſq; Ioniæ ciuitatibus decemuiros vna cum Prætore belli gerendi cauſa præfecerũt, reuocatis ab exilio qui optimatum ſtatum probauerant; & in exilium pulſis qui popularem imperium tuebantur. At etiam [a] Maximus Tyrius cum ciuitates enumerat quæ puram Ariſtocratiam coluerunt, primos omnium Lacedæmonios poſuit, deinde Theſſalos, Pellenios, Cretenſes, Mantineos. Tot ac tam claros ſcriptores, & quidem Græcos, omnes prius mendacii conuincere oporteret, quam Lacedæmonios de Ariſtocratia depellere: at illi ſcriptores iiſdem fere

[a] in orat. 9.

tempo-

C temporibus, quib. Atheniẽsium ac Spartiatarum Resp. floruerunt: certe quidem verius ac melius quam patritius Venetus, quam Florentinus homo, quam Britãnus statuere de re ipsa potuerunt. Quid igitur Polybium fefellit? erat enim Megalopolitanus, Lacedæmoniis finitimus. certe lapsus est, ob regũ Lacedæmoniorũ appellationem. Nam Lycurgus cõuerso Reip. statu, cum ciuib. vniuersis imperium dedisset, Regum ipsorum concessu ac voluntate, qui ab ipso Hercule genus ducebant, ipsis nomen regium reliquit; præterea nihil aliud, quam vt belli duces essent. Iam enim antea regia potestas cõcussa & labefactata videbatur, ex quo Aristodemus duos liberos imperio Lacedæmoniorum simul præfecisset (: exemplo Messeniorum, quib. Aphareus & Leucippus vna imperare cœperant:) cum vterq; rex esse vellet, neuter esse potuit: at cum mutuis odiis contentionibusq; Rẽp. in partes distraherent; Lycurgo, qui ab eadem, qua illi, stirpe originem traxerat, regiæ potestatis euertendæ occasionem præbuerunt: neq; enim præter regiũ nomen ac speciem quicquã eis reliquum erat; cætera senatui ac populo concessa: vt exemplo cõsimili, cum populus Athenienſis ac Romanus Reges exegissent; Regẽ sacrificulum ad ea sacra, quæ per leges ac religiones non nisi ab Rege fieri poterant, ad pompam & speciem a pontificib. cooptari iusserunt; qui tamen nec vllũ omnino magistratum, nec imperium posset adipisci, quod cæteris sacerdotibus licebat. Ita quidẽ regia potestate a Lycurgo sublata manſit nomen regiũ; sed eo iure, quo qui erãt Senatores, id est sine vllo imperio ac potestate, qui ab Ephoris sæpe mulctati, nonnulli etiam capitali [a] supplicio
178 affecti sunt, vt Agis & Pausanias. Reipub. vero maiestas penes fuit populum, qui senatus decreta confirmare, aut infirmare posset. Nam Thucydides ipse eos refellit, qui duplex suffragium cuiq; Regi tribuunt. Sed centesimo circiter anno post Lycurgum Polydorus ac Theopompus popularem statum ad senatũ triginta virorum detulerunt; cum & populum conuocare difficile, & ratione

[a] Pausanias lib. 4.

moderâri difficilius videretur; a quo tamen sanctissima senatus decreta sæpe conuellerentur, e Republica esse iudicarunt summum imperium senatui permittere: expresso ad eam rem artificiose Apollinis oraculo; quo Deus ipse iubebat, vt deinceps imperium Reipublicæ penes esset senatum: ac ne populus ereptam sibi potestatem ingeret, Ephoros quinque de plebe quasi Tribunos creari placuit; qui regum dicta, facta, & consilia explorarent, ac modis omnibus efficerent, ne in tyrannidem inuolarent. Et quidem Ephori decimo quoque anno, cœlum contuentes, nocte serena, si quam stellam, inquit Plutarchus, scintillas emittere, aut transilire perspicerent, Reges in carcerem coniiciebant; nec ante carceribus eripi poterant, quam id Apollinis oraculo denuntiaretur. Ita quoque Phylactes Cumarum Regem quotannis in carcerem duci iubebat, quousque Senatus quid de eo statuendum [a] esset, decreuisset. Steriit autem Lacedæmoniorum Respublica annos circiter quingentos vsque ad Cleomenem; qui cæsis Ephoris ac senatoribus, & oppressa republica, summum imperium accepit; ac retinuit quoad victus est ab Antigono Macedoniæ Rege. Is igitur Spartam & Lacedæmoniorum Rempublicam in priorem statum restituit; sed vigesimo post anno cum Nabis tyrannus in Rempublicam inuasisset, occisus est a Philopœmene, qui Lacedæmonios Achæorum imperio adiecit; cuius imperii tamdiu prouincia fuit, quoad Gallus proconsul Romanorum ab Achæis illam distraxisset: tandem Imperatores Romani liberam esse iusserunt. Hæc de Lacedæmoniorum Rep. quæ magnam partem a Xenophonte, Thucydide, Liuio, Polybio expressa fuerunt: nemo tamen accuratius scripsit quam Plutarchus [b], qui quæ ab aliis aut tenuiter, aut falso prodita fuerant, ex ipsis Lacedæmoniorum Archiuis & actis publicis emendauit. Id autem Liuius [c] vno loco aperte significat, vbi Nabim tyrannum cum Tito Flaminino sic loquentem inducit: *Noster legum lator Lycurgus, non inpaucorum manu Rem-*

publicam

[a] In Apophtheg. Græcorum.

[b] In Lycurgo, Agesilao, Agi Cleomene, & Lysandro.

[c] lib. 34.

publicam esse voluit, quem vos Senatum appellatis; nec eminere vnum aut alterũ ordinem in ciuitate, sed per aequationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui propatria arma ferrent. Hic tyrannidem popularis status specie obtendit, cum nihil tunc populare haberet; verissime tamen dixit Lycurgum principio summam potestatem ad populũ detulisse. Videamus cætera. Posuerunt etiam Romanorum Rempublicam triplici genere temperatam fuisse: sic enim Polybius * qui Africani maioris præceptor fuit: *Videmus*, inquit, *regiam potestatem in Consulibus, Aristocratiam in Senatu, Democratiam in populi comitiis eminere*. Huic plane assentiuntur Dionysius Halicarnasseus, Cicero, Contarenus, Thomas Morus, ac plerique alii; quæ tamen sententia nec
179 veritate nititur, nec ratione. Vbi enim monarchia, id est vnius imperium, in duobus consulibus fingi potest? at maiestas si esset in cõsulibus, certe quidem duobus communicata, propter indiuiduam sui naturam consistere non posset: verius ac melius Genuensium aut Venetorum Duci species regia tribuatur. Quæ autem regia potestas esse potuit in consulibus Romanis, qui nec legem iubere; nec fœdera iniussu populi sancire; nec damnatos restituere; nec verberibus ciuem cædere; nec tributum imperare; nec de pecuniis publicis statuere potuerunt? Nam quod Polybius consules gladii ius habuisse in milites scribit, nihil mirum; cum id quoque Prætoribus, Tribunis militum, & omnibus legionum ducibus, sit ac semper fuerit commune ad tuendam militarem disciplinam. Iam vero Consules annuum dumtaxat, & alternis tantum diebus imperium habuerunt. Item *magister militum* apud nos, *Bethudeta* apud Æthiopes, *Edegnarus* apud Tunetanos, & perpetuam, & multis partibus maiorem habuerunt, quam vterque Consul potestatem; Regum tamen subditos se ac seruos, vti re vera fuerunt, appellabant. Consules vero, quos isti Regibus comparant, a Tribunis plebis coerceri poterant. Nam Drusus Tribunus plebis

* lib. 6. De milit. ac domestica Rom. disciplina.

Philippum Consulem, quod se in concione loquentem interpellaret, obtorta gula in carcerem per viatores trudi iussit, & iure potuisse deinceps intelligetur. Potestatem Consules habuerũt indicto bello exercitus ducẽdi; senatũ consulendi; legatos admittẽdi ac dimittendi; populum cõuocandi; magistratus creatos renuntiandi: ad C populum autem orationem stantes habere, sedente populo, ac fasces summittere oportuit. Vrbanus prætor vtroq; cõsule absente, eandem quã cõsules ipsi [a], potestatem habuerũt: ac post vrbanum peregrinus; & vti quisque ordine antecedebat, ita consulis munere fungebatur. Quod ad Senatum attinet, cui Aristocraticam tribuunt potestatem, ab ea tantum abfuit, vt nec in vniuersos, nec in singulos ciues vllum imperium, nec in magistratum quemquam haberet. At ne senatus quidem, iniussu consulis aut prætoris, absente consule haberi potuit. Quare Cæsar popularis homo, cum nihil a senatu se impetraturũ prospiceret; populum quidem sæpe ad concionem conuocauit sui consulatus anno vertente, senatum vix vmquam: neq; id nouum videbatur. Senatus enim quibus temporibus maximam dicitur habuisse auctoritatem, a consulibus petiit vt extremis Reipublicæ periculis Dictatorem dicere vellent: neque enim imperare poterat: at ne lictorem quidem aut viatorem vllum, quæ imperii argumenta semper fuerunt, habere. Itaque Senatus Seruilium Priscum misit ad Tribunos plebis: ad quos ille; *Vos*, [b] inquit, *Tribuni plebis Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem dicere, Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronuntiant, placere Consules Senatui dicto audientes esse, aut in vincula se duci iussuros.* Idem Liuius [c] auctor est Senatum decreuisse, *vt Consul rogationem ferret ad populum, qui Dictatorem dici iuberet: quod si Consul recusaret, vt Prator populum conuocaret: si ne is quidem vellet, Tribuniplebis. Consul negauit se populum rogaturũ, Pratoremq; rogare vetuit: Tribuniplebis rogarunt.* Ex quo perspicitur ne minorib. quidem magistratibus, vetante maiore

[a] Cicero in epist. vbi de Cornuto Prætore scribit ad Lentulum.

[b] Liuius lib. 4.

[c] lib. 27.

maiore magistratu, Senatum imperare quicquam potuisse. Quod item Polybius scribit, senatum de prouinciis ac ciuitatibus iudicasse, deq; coniuratis pœnas sumsisse, falsum esse conuincit Liuius [a], vbi agit de plectendis Campanis qui ad Annibalem defecerant. princeps Senatus sic orsus est: *Per senatum agi de Campanis iniussu populi non video posse.* Idem paulo post; *Vt rogatio feratur ad populum, qua senatui potestas fiat statuendi de Campanis:* rogante vero magistratu sic populus sciuit; *Quod senatus maxima pars censeat, qui assident, id volumus iubemusque.* Nec minus fallitur Polybius, qui Senatum de prouinciis decreuisse putat, cum Liuius Romanorum antiquitatum optimus auctor contra sentiat. Sic enim [b] scribit: *Q. Fuluius postulauit a Consule vt palã in Senatu diceret, permitteretne senatui, vt de prouinciis decerneret, staturusq; eo esset quod censuissent, an ad populum laturus: Scipio respondit se quod e Republica esset facturum.* Tum Fuluius; *A vobis peto tribuni plebis, vt mihi auxilio sitis.* Ex his sane perspicuũ fit, nihil omnino imperii habuisse senatum, nec eius decreta sine tribunorum plebis assensione rata esse potuisse: cætera precario a populo habuisse. Quæ vero Senatus consulta rata fuissent consensione tribunorum plebis, quibus communicari oportuit, ea tamen exsequi non poterat senatus, nisi vel consules id iuberent, vel recusantibus consulibus, ipsi Tribuni ad populum ferrent. Fuit igitur in magistratibus imperium; in senatu auctoritas & consilium, non autem Imperium; in populo summa potestas ac Reipublicæ maiestas. Excipio tempus illud, quo Decemuiri legum ferendarum summam potestatem ad se delatam, post annum contra leges retinuerunt, vnde paulo post vi & armis depulsi fuerunt. Tunc Oligarchia species Aristocratiæ dici potuit. Ac principio quidem eiectis ex Vrbe Regibus, senatores populi suffragiis creabantur [c]; sed eo se labore ac tædio liberari cum vellet populus, eam curam detulit ad Censores, quorum omnis potestas a populo pendebat; qui Senatus decreta confir-

[a] lib. 26.

[b] lib. 28.

Sedebat populus in comitiis.

[c] Festus.

mare poterat aut arbitrio suo infirmare. Contarenus idem iudicandum putat de Republica Venetorũ quam ipse ex tribus confusam esse scribit. *Est*, inquit, *in Duce, regia quodammodo potestas; in Senatu, Aristocratia; in Concilio maximo, Democratia.* At Ianotus, qui Reipublicæ illius statum ab ipsis primordiis, & quidem ex actis secretioribus, accuratissime descripsit, in maximis erroribus fuisse Contarenum facile conuincit. Demonstrat igitur ante Sebastianum Cyanum Venetiarum Ducem, a quo trecentesimus circiter annus labitur, Rempublicam plane monarchiam fuisse. Contarenus in eo statu, quo nunc est, octingentos annos stetisse scribit; Paulus Manutius mille ac ducentos; quæ ex actis publicis ac certissima historia falsa esse docet Ianotus. Vt vt sit, perspicuum est his temporibus puram Aristocratiam esse: nam ex vrbis ac ciuium descriptione quæ facta est ante annos triginta, censa sunt ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. exceptis infantibus, qui annum septimum non attigerant; & patritiis, penes quos versatur Reipubl. potestas, quorum numerus est quatuor circiter millium; ex quo numero eximendi sunt sacerdotes, ac iuniores XXV. annorum; quibus neque ad concilium, neque ad Rempublicam gerendam patet aditus: nisi maiores annis XX. rogatione ad concilium lata, id obtinuerint: nec certe in maximi Concilii comitiis quæ nostra ac maiorum ætate coacta sunt, plures quam mille & quingenti patritii, ac semper multo pauciores in eorum actis & scriptoribus leguntur. Hic igitur patritiorum cœtus summam Reipublicæ potestatem, id est, omnium legum ac magistratuum, belli ac pacis, extremæ prouocationis, vitæ ac necis ius habet, vt Contarenus ipse confitetur. Quæ cum ita sint, quis dubitet Rempublicam Aristocraticam appellare? At si optimates nihil aliud quam legum ac magistratuum ius haberent, satis esset argumenti ad iudicandum statum plane optimatũ esse, vt antea docuimus; cum magistratuum, senatus, collegiorum, quæ septemuiri, decemuiri, quadra-

quadragintauiri priuatorum ac totidem publicorum iudiciorum nulla sit omnino, nisi ab optimatum concilio, & quidem precaria potestas. Dux vero solus est ex omnibus magistratib. qui imperio vacat; qui nec vocare quemquam ad se, nec prehendere; nec iure rogare, nec plus in vnoquoque collegio, seu maximo, seu minimo potest quam collegarum vnus; præterquam quod postremus suffragium ferre consueuit: at ne Principis quidem vllius aut populi literas referare, aut legatos admit-
C tere, aut dimittere, nisi pro collegio septemuirorum, aut decemuirorum, ac ne vrbe quidem iniussus exire potest. Quinetiam Falerium Ducem, quod vxorem peregrinam sibi desponderat, decemuiri in crucem egerunt; præter hunc, duodecim Duces enumerat Sabellicus, vel populari tumultu cæsos, vel supplicio affectos, cum potestate abuterentur. At pileo pretiosissimo, & veste auro splendenti prætexta Dux subornatur, & Regis in modum obseruatur: demus hunc regiæ maiestatis splendorem, sed sine potestate tamen. quod si non rei veritate, sed simulatione summam Reipub. potestatem definiamus, nulla simplex ac pura, nulla non mista & confusa, videatur. Respubl. Germanorum, ista ratione, & quidem multo magis quam Venetorum, temperata dici possit. Nam Imperator, Regiæ potestatis signa multo maiora præ se fert quam Dux Venetiarum: deinde Imperatoris septemilli creatores, ac trecenti Principes, Aristocratiæ formam; tum ciuitatum imperialium legati, Democratiam: cum tamen pura sit Aristocratia, quæ trecentis fere Principibus ac optimatibus coalescit: quibus Princeps vnus præest vt concilii iussa exsequatur, aut magistratu abdicare cogatur, vt suo loco planum faciemus. Itidem Heluetiorum statum temperatum esse dixerint; apud quos *Burgimagister* Regem præ se ferre; senatus, optimatum speciem; collegia, quæ ipsi *Schaffas* vocant, populare sapere videatur; cum omnes omniũ ciuitates, aut populare, vt montani; aut Aristocratiã, vt fere cæteri, tueantur. Atq; hęc opinio tẽperati status ita peruasit ho-

minum mentes, vt hanc quoque Francorum monarchiam, qua nulla magis regia fingi potest, triplici genere
a *du Haillant.* confusam esse nonnulli & sentiant & [a] scribant: senatui in
quidem Parisiorum Aristocratiam, comitiis popularem statum tribuant: quæ opinio non tantum absurda, sed etiam capitalis videri possit. Est enim capitale, regi subditos dominatu ac potentia æquare, aut imperii socios adiungere. Quæ vero popularis apparet potentia cum ordines coguntur? cum habentur cõuentus? aut quæ maiestas summi Principis tum illustratur, quã cum vniuersi ac singuli potentes æque ac tenues humili habitu, id est genibus flexis, & aperto capite Regem adorant? ad eum rogationes ferunt? ab eo vel admittũtur, vel repulsam patiuntur? An vero Princeps vllus gloria maiore, si gloriam inanem affectat, cumulari potest, quam cum subditos omnium ordinum & ætatum, ex alto ac sublimi solio se venerantes, ac humi procumbentes, intuetur? Neque enim illa quæ dicitur gloria in ipsius Principis solitudine, sed in subditorum veneratione ac obedientia consistit. Si nulla igitur potentiæ popularis imago fingi potest, cum habentur populi conuentus, multo minus erit in curia *Parium*; qui sic appellantur, *quod inter se quidem pares sunt, non autem Principi*, vt nimis rustice nonnulli opinantur: at ne magistratuum quidem omnium totius regni coacta multitudo, illam quam opinione sibi finxerũt, optimatum speciem referre potest; cum in vnius Principis præsentis persona, vbivbi sit, omnia omnium imperia ac potestates conquiescant: neque enim magistratus quisquam, præsenti Principe imperare potest; vt suo loco explicabitur. Itaque Rex in Principum ac magistratuum cœtu cum ius dicit, Cancellarium quidem singulorum sententias exquirere iubet, tum ad se referre, vt eas arbitrio ac voluntate sua nõ numerare, vti fit in iudicum decuriis; sed ponderare possit: ac tametsi sæpius eam sententiam probat, quæ suffragiorum numero vincit, vt tamen intelligatur non magistratuum aut iudicum, sed principis solius decretũ esse,
C
nec

nec cæteros magistratus imperium vllum habere; Cancellarius non pronuntiat iudicibus aut curiæ hoc vel illud videri, sed clara voce his verbis vtitur; REX VOBIS DICIT. Curia vero cum ad Regem scribit, antiquis verbis ac formula veterum etiamnum vti solet: est autem hæc literarum superscriptio: REGI [a] DOMINO NOSTRO SVPREMO. principium vero literarum est huiusmodi: SVMME DOMINE NOSTER, QVANTVM HVMILITER POSSVMVS, VESTRAM GRATIAM OPTAMVS. subscriptio in vltima charta huiusmodi: VESTRI HVMILIMI AC OBEDIENTISSIMI SVBDITI, SERVIQ. HOMINES VESTRÆ CVRIÆ PARLAMENTI. quæ certe formula non optimatum, aut eorum qui cum Rege eadem imperii potestate consociantur; sed eorum qui summa veneratione, fidelitate, & obsequio Regem colunt ac prosequuntur. Est igitur pura monarchia, nulla populi aut optimatum potestate confusa; quã qui opinione fingunt, ne cogitatione quidem, si velint, consequi possint. certe Aristoteles [b] eum hanc sententiam de temperato statu subtilissimis ponderibus exigeret, πολιτείαν quidem appellari scribit eam Rempublicam quæ ex Aristocratia ac Democratia cõflatur; non tamen quo id modo fieri possit explicat; at ne exemplum quidem vllum affert, vt de cæteris solet: nec vllam sua ætate aut se vidisse, aut vsquam antea fuisse confitetur, tametsi centum Respublicas vno libro, quẽ intercidisse ferunt; cõplexus diceretur; Platonis quidem Rempublicã, nec Aristocratiam, nec Democratiam, sed ex vtraq; mistam, appellauit πολιτείαν. At veteres Academici tradunt, id quod reipsa compertum habemus, Aristotelem Platonis sententias aliter atque scripsisset, prodidisse; atq; etiam de industria obscuritatem rebus perspicuis attulisse; quo fit vt qui ex Aristotelis opinione Platonis sentẽtiam metiuntur, sæpissime tum alios, tum seipsos fallant. Nos vero, qui neutri addicti sumus, verã Platonis Rempublicam, quam qui numquã legerunt, *diuinam* appellant, cæteri contumelia verbórum lacerant, ex ipsis fon-

[a] *An Roy nostre souuerain seigneur.* *Nostre souuerain seigneur tant & si tres-humblement que pouuons a vostre bonne grace nous nous recommandons.*

[b] lib. 4. c. 8.

Respublica Platonis.

tibus haurimus. Plato duas Respublicas opinione tantum sibi finxit; alteram sibi tribuens; alteram, Socrati, quem tamen Xenophon ea quæ a Platone ex ipsius ore magna ex parte prodita sunt, dixisse [a] negauit; & Platonem obliuione notauit. Et quidem Socrates, cum Platonis Phædrũ legeret, admiratus; *Quam multa*, inquit, *de me mentitur adolescens!* Hoc autem maxime differt Socratis Respublica ab ea quam Plato suam ducit; quod vxorum ac bonorum omnium communitatem, quam in Socratis ciuitatẽ inuexerat, de sua sustulerit: vt planũ sit differẽdi potius causa hæc scripsisse Platonem, quam quod ita sentiret; cætera in vtraque Republica omnino eadem sunt. Ciuium enim modum certum præscripsit, scilicet quinque millium & quadraginta; nec plures voluit, nec pauciores censeri: nam hic numerus diuisores habet vno minus sexaginta; quam quã numerus CLXXX, C quadruplo minor, sexaginta diuisores habet; ciuium autem tres ordines facit; custodes inquam, milites, & opifices: quos rursus in tres classes distribuit, ex inæquali bonorum censu. Summum vero ius imperandi ciuium vniuersorum multitudini tribuit; leges inquam iubendi, & abrogandi: quod satis est argumenti, statum popularem efficere voluisse: hoc amplius, quod ciuium vniuersitati magistratuum omnium creandorum, atque etiam publicorum iudiciorum potestatem facit; quoniã vniuersitatis, inquit, totius interest. denique populo ius vitæ ac necis concedit: neque enim Principem populi, aut magistratum vllum esse voluit, penes quem maius imperium consisteret: nam senatores seu custodes CCCC esse iubet, qui populi suffragio crearentur. Ex quibus intelligitur Platonis Rempublicam omnium maxime popularem fuisse; ac multo magis popularem fuisse quam Athenienſium; quam tamen Xenophon ex omnibus maxime popularibus primam esse existimauit. omitto leges DCCXXVI, quas Plato duodecim libris cõplexus est. hoc tantum mihi propositum fuit, demonstrare Platonis fictam Rempublicã ex Aristocratia ac Democratia non

[a] In libris De factis & dictis Socratis.

tia non fuisse constitutam, vt Aristoteles posuit; cuius errorem Cicero, Contarenus, ac deinceps alius alium secuti, cæteros in errorem, bona fide compulerunt. Hæc igitur nostra conclusio est; nullam vnquam Rempublicam ex duabus, multo minus ex tribus conflari; at ne opinione quidem fingi, sed tria tantum genera constitui posse, vt Herodotus inter Græcos verissime scripsit: quem Tacitus[a] inter Latinos secutus; *Cunctas*, inquit, [a] lib. 4
nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli regunt.
Demus tamen, si fieri potest, aut certe fingamus eiusmodi Rempublicam, in qua populus magistratuum creandorum, ærarii publici, vitæque ius & necis habeat; Nobilitati legum ferendarum, belli pacisque ac tributorum imperandorum ius tribuatur; Regi vero tum vniuersi, tum singuli ciues iureiurando obstringantur ad fidelitatem obsequiumve, sine cuiusquam exceptione præstandum; & qui omnibus magistratibus superior, de summa extremaque prouocatione cognoscat. Nam ista ratione trifariam iura maiestatis diuisa videbuntur; partem optimates ac nobiles, partem populares ac plebeii; partem Rex ipse sibi vindicabit; ex quibus temperatio illa regiæ potestatis, optimatum, ac populi existere videbitur. Id tamen aut factum vmquam, aut fieri posse nego: nam optimates ac nobilitas, quæ legum summam habeat, id est, omnibus imperandi prohibendique potestate, & plebem & Principem imperio coercebit, ac Principi obsequium reddi prohibebit: qui vero Princeps iureiurando singulos obstrinxerit, alteri quam sibi parere quemquam minime patietur: & vt maxime sua quisque iura tueri velit, nec detrahere quod sibi arroget; attamen illud cum imperii natura discrepat, vt qui imperandi summum ius habeat, idem ipse alteri & quidem subdito parere cogatur: ea res efficit, vt vbi iura maiestatis Principe inter & subditos diuisa sunt, perturbatis rebus de summa rerum semper vi & armis decernatur; quousq; vnius aut paucorum, aut vniuersorum ciuiu sit summa potestas. Sed cum multa sint vete-

484

rum, tum vero ætate noſtra exemplum aptius nullum eſt quam de Regibus Danorum; quos iam inde a Chriſtierno Federici, qui nunc imperium habet, proauo, nobilitas ſuis legibus pene ſubiecit; Chriſtiernũ de regno deturbauit, eiuſq; conſobrinum regnare iuſſit; iis legibus, ne de bello vel pace, deq; capite patritiorum ac nobilium iniuſſu ſenatus ſtatuere poſſet: ac pleraq; id genus, quibus Reges iureiurando obſtrinxit: quæ vt ſtabiliora eſſent, cum Lubeca ciuitate ac Rege Poloniæ fœdus aduerſus Regem pro communi libertate contraxit. Ita quidem diuiſa ſunt iura maieſtatis Regem inter & patritios; & vtrique in perpetuo metu ac diffidentia finitimorum Principum ac populorum ſocietates ac fœdera, quo minus a ſe ipſi offenſiones accipiant, exquirunt. Iiſdem fluctibus ac procellis iactatur imperium Suecorum; cuius Rex ita cum nobilitate antea viuit, vt Henricus Rex, magiſtrum equitum natione Gallum; pro Cancellario vero Germanum hominem haberet; tandem a palatio ac regia ſede in carcerem eſt a nobilitate cõiectus, vbi iam annos ſeptemdecim exegit. Quarum igitur ciuitatum diuiſa ſunt iura maieſtatis, minime omnium *Reſpublicas*, ſed *Rerumpublicarum corruptiones* appellare oportet; vt Herodotus breuiſſime ille quidem, ſed rectiſſime ſcripſit: & quemadmodum corpora recte a natura conſtituta, ſi mutari cõtingat, incredibili fœtore ac ſui contagione proxima quæq; infeſtãt, quoad nouam formam adepta fuerint; vt cum oua incubantur, quæ tamen priuſquam incubarentur, & poſtea quam pulli exſtiterint, ſuauiſſimi ſunt odoris ac laporis: ita quoq; Reſpublicæ quæ mutantur, diſtractis hinc inde maieſtatis legibus ac ſumma poteſtate diuiſa, re- 115
quiem a bellis ciuilibus & perturbationibus nullam habent, quoad formam plane conſummatam adipiſcãtur. Nam exactis Vrbe Regibus, ad populum maieſtas imperii delata eſt, vt antea docuimus: ſed quoniã in populi comitiis, quę in ſex claſſes diſtributa fuerãt a Seruio Rege, ſi primæ claſſis, quæ ex opibus & cenſu maximo deſcripta

ſcripta erat, ſuffragia maiore ex parte ſibi congruerent, leges ferebantur, magiſtratus creabãtur, de capite, fama, ac fortunis ciuium decernebatur: nec ſemper ad ſecundam claſſem; raro ad tertiam; rariſſime ad quartam; vix ad quintam; numquam ad ſextam perueniebatur: itaque Reipublicæ maieſtas in optimatum ac nobilium cœtu verſabatur, cum in ſexta claſſe, quæ erat tenuium & infimorũ, pars multo maxima populi cenſeretur: vix enim cæteræ claſſes decimam partem ciuium capiebant. cum itaque plebs adeſſet comitiis, nec ſui ratio haberetur, tumultuari cœpit: inde tres in Auentinum ſeceſſiones; quo plebs armata ſe recepit, vt ſuam aduerſus optimates libertatem ac potentiam tueretur: nec prius placari potuit, quam ſibi ſuos magiſtratus ſacroſanctos creare liceret, & quidem tributis comitiis, a quibus patritii arcebantur. Ita plebs aliquamdiu conquieuit, cum ſcilicet maiores magiſtratus, Conſules inquam, Prætores, Cẽſores, centuriatis comitiis, id eſt ab optimatibus; minores vero magiſtratus tributis, id eſt a plebe, crearẽtur. Tunc Reſpublica temperata quodammodo fuiſſe
C videbatur, ex optimatibus ſcilicet ac plebe. at ſi quis tẽporis breuiſſimi, ac perturbationum, quæ interea Rempublicam labefactarunt, rationem habeat, is profecto confiteatur vix annos xx, aut xxx in eo ſtatu, quamquam miſerrimo, conſiſtere potuiſſe; nec tamen, niſi ab hoſtibus vndique vrgerentur, tamdiu ſtetiſſet: plebs enim paulo poſt iubendæ legis poteſtatem, qua Reipublicæ maieſtas continetur, arripuit; ac paulatim cætera quoque iura maieſtatis, optimatibus inuitis ac diu repugnãtibus, extorſit. Quamquam eo ipſo tempore quo populus maiores magiſtratus centuriatis comitiis creabat, plebs ipſa comitiis aderat, & in ſexta claſſe cenſebatur; ac tametſi rariſſime ſuffragium ferebat, ferre tamen poterat; ſi priores claſſes inter ſe diſſiderent: quod ſatis eſt argumenti etiam eo tempore ſtatum fuiſſe popularem. Adhuc tamen obiici poteſt, Res omnes publicas tribus generibus non contineri: quia fieri poteſt vt ex millibus

sexaginta ciuium, quæ in ciuitate censa fuerint, quadraginta millia summum imperium habeant, viginti millibus exclusis: & quoniam maior pars omnium imperat, status erit popularis: contra vero si ciues centum ex illa multitudine, iura maiestatis habeant, status erit Aristocraticus; quia minor pars ciuium collecta, summum imperandi ius habeat. quid igitur si ex eodem ciuium numero viginti quinq; millia summam potestatẽ teneant? dubitari certe potest, an eiusmodi status sit Aristocraticus, tametsi minor pars ciuium, cæteris reiectis, imperio potiatur: quoniam plurimum refert ciues centum, an vero xxv millia rerum domini constituantur; multo magis si ex centum millibus ciuium, quadraginta quinque millia, an vero ex tanto numero triginta solum, cæteris exclusis, vt apud Lacedæmonios, iure maiestatis fruantur. Ego tamen statum semper Aristocraticum esse iudico, si minor pars ciuiũ cæteris imperet: alioqui si muneris varietas Reipublicæ varietatem affert, innumerabilia sint genera Rerumpublicarum; debet autem ab omni disciplina infinitas remoueri: satis enim est penes maiorem aut minorem ciuium partem imperium esse, ad Democratiam aut ad Aristocratiam constituendam. Cætera quæ dubitationem afferre possunt, suis quæque locis accuratius explicabuntur. Vnum restat in proposita quæstione discutiendum: Respublica Romanorum sub Augusto, ac cæteris deinceps Imperatoribus, vsque ad Flauium Vespasianum Principatus dicebatur: cuius Reipublicæ nec Herodotus, nec Latinorum aut Græcorum quisquam, præter Trãquillum, meminisse videtur. Is [a] enim scribit Caligulam, cũ Reges ac Principes, quos conuiuio exceperat, de dignitate ac generis splẽdore inter se contenderent, [b] Homeri carmen illud vsurpauisse, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς: ac parum abfuit quin diadema sumeret, ac speciem principatus in regnum conuerteret: hæc ille. Ex quibus intelligitur sub Augusto post Actiacum bellum, nec popularem statum, nec optimatum, at ne regnum quidem fuisse. At principatus

186

[a] in Caligula.

[b] Iliad. 2. nõ bona est multorum potestas, vnus sit Trinceps, vnus Rex.

patus aliud nihil est, quam optimatum aut populi status, cui vnus aliquis præest, qui a Latinis *Prætor*, a *præeundo*; & *Princeps*, id est, *primus*, appellatur. Ita Iudæi querebantur Aristobulum Asmonæum principatum in duo
C regna commutasse, cum sibi diadema sumsisset, alterum fratri dedisset. Ac veteres quidem Hetruscorum ciuitates, Tarquinium Priscum Regem Romanorum ad societatem a lege admiserunt; ne ius vitæ aut necis haberet, aut tributa imperaret, aut præsidia ciuitatibus imponeret, aut leges mutaret; sed vt ciuitatum principatus penes Regem Romanum esset: sic enim Florus scribit. Erat autem popularis omnium ciuitatum status. Fuit igitur Tarquinius in ciuitatū comitiis primus, qui multitudinem regeret; non aliter quam in Imperio Germanorum, aut in Republica Venetorum, aut Genuensium Imperatores ac Duces, qui *Principes* rectissime appellari possunt; vt olim eodem sensu apud Athenienses, summus magistratus, ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur: erat tamen Respublica maxime omniū popularis. Si duo magistratus, vt Romæ; tresve, vt in pleriſq; Heluetiorum ciuitatibus; aut quatuor eadem potestate, vt apud Geneuates, principatus dici non potest; quia nemo primus est. At in Republica Romanorum, Augustus callido commento Imperatorem se, id est, exercitus ducem maximum[a], ac Tribunum plebis ad tuenda populi cōmoda, cui tamen libertatem eripuerat, & in annos decem Reipublicę curationem a Senatu pene coactus, vti videbatur, principatum specie ac simulatione cōstituerat; cum legiones quadraginta in prouinciis omnibus collocauisset, & ad corporis custodiam tres adhibuisset; arces etiam, ac fortissima quæque propugnacula præsidiis confirmasset; regiam tamen potestatem sine sceptro, sine diademate, sine corona inuaserat: posteri vero crudelissimam tyrannidem, alius alio plus, paucis exceptis exercuerunt:
187 nam *Tiberius initio Consulibus assurgebat ac decedebat via*, inquit Tranquillus; *postremo fœdissima seruitute Rempublicā oppressit*. Hic autem de re ipsa, non quid simulatione

[a] Tacit. principio lib. 1.

fiat, exquirendum nobis est: nam qui plus in Republica potest, eundem summum imperium habere statuūt: de iure si quæritur, non quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum. Est igitur *Principatus nihil aliud quam Aristocratia vel Democratia, cui vnus de multis dignitate præst: maiestas vero penes est populum vel optimates.*

II. *De vnius dominatu.*

Triarchia, Oligarchia, Duarchia, Aristocratia genere comprehensa.

MONARCHIAM Reipublicæ genus esse diximus, in qua penes vnum summa totius Reipublicæ potestas est. *Vnum* cum dicimus, ipso monarchiæ verbo satis significatur; nam si duos pluresve adiungamus, nemo eorum summum imperium habet: quia *Summus dicitur qui nullius imperio tenetur, & cæteros ciues, tum vniuersos, tum singulos, coercere potest.* At imperium duorum eiusmodi est, vt neuter alterius imperio teneatur, si eiusdem imperii socii sunt: quamobrem si duobus Regibus ciuitatis eiusdem imperium summum detur, neuter Rex est, neuter sine alterius consensione imperare potest: sed vtriusque summa potestas est, quæ *Duumuiratus*, seu *Duarchia*, Aristocratiæ forma dici possit, tamdiu duratura, quoad vterq; communi fide & consensu ad ciuium tutelam conspirabit: vt Romulus ac Tatius; alter Romanorum, alter Sabinorum Rex, post aliquot prœlia, percussis fœderibus societatem coierunt; ea lege, vt populus vterq; in eadem mœnia coalesceret; & Quiritum appellatione ab vtroque Rege imperio communi gubernaretur. At Romulus, qui antea fratris parricidio imperii societatem a se depulerat, peregrinum hominem diu ferre non potuit, sed occidi mandauit, aut certe sicarium deprehensum excusauit. Longo post tempore Romanum imperium ab vnius ad duorum dominatum conuerti cœpit, cum Antoninus Pius M. Aurelium, & Ælium Verum, Imperatores eiusdem imperii socios reliquit: sed Ælius breui, nec sine veneni suspicione interiit. Est enim, ac semper fuit difficilimum summa imperia duorum tueri: & quod Lucanus scribit,

Nulla

Nulla fides regni sociis, omnisq; potestas Impatiens consortis erit: de Duumuiratu potissimum interpretandum est; quia trium pluriumve potestas stabilis esse potest ac firma; duorum non item: cum per naturam vnum vni tantum contrarium sit; plura esse non possunt: tertium enim quasi medium quid extrema copulat. Itaque Imperatores Romanorum, quum iisdem temporibus ad eadem sceptra capessenda venirent, ne mutuo imperii concursu amicitiam ac fidem violarent, diuisum imperium habuerunt; alter quidem Orientis, alter Occidentis regiones: ac tametsi leges eædem communi vtriusq; voluntate in vtroque imperio interdum peruulgarentur, re tamen diuisa imperia fuere. Lacedæmoniorum Rempublicam Rex vnus facile moderabatur; at cum Aristodemus Proculum & Eurysthenem liberos simul regnare vellet, tunc oborta contentio est; ac dissidentibus vtrisque, Lycurgus facilime potestatem eripuit, &
V88 conuerso statu ad populum summam rerum detulit. Idem antea Aphareo & Leucippo Messeniorum[a] Regibus contigerat. Sed Argiui ne eadem tempestate iactarentur, cum Atreus & Thyestes patris imperium simul creuissent; populus prudentiorē vniuerso imperio præfecit; vel, vt Lucianus[b] prodidit, *doctiorem*. Qui vero a Meroueo & Carolo Magno stirpem duxerūt, cum plures liberi eandem hæreditatem cernerent, prouincias & imperia inter se diuiserunt. Nam Clodouei liberi ex vnius patris regno quatuor, æquata potestate fecerunt: ac Ludouici Pii tres liberi totidem regna inter se partiti sunt: nec plures simul imperium indiuisum diu tenuisse legimus, propter indiuiduā maiestatis naturam, & plenam periculorum imperii societatē: in qua nullus summum imperium habet; nisi Princeps aliquis peregrinus sibi despondeat Reginam apud eos populos, qui fœminarum imperia ferre didicerunt: tunc viri & vxoris imagines, nomina, stemmata simul copulantur, quasi ad vtrosq; imperii maiestas pertineret; vti contigit cum Ferdinandus Isabellam Castiliam, Antonius Burbonius Io-

[a] Pausanias lib. 4.

[b] Lucian. in lib. de Astrolog.

annam Nauarræ reginam; Philippus Hiſpanus Mariam Henrici Regis Anglorum filiam; penes quã Angli maieſtatem in ſolidum eſſe voluerunt, ac per ſe ipſam ſine mariti conſenſu imperare: cætera in ſpeciem marito tributa, vt de Ferdinando Rege Aragonum & Iſabella exceptum erat; tametſi edicta vtriuſque nomen ac chirographum[a] præ ſe ferrent. Quo argumento nullum efficacius erat aduerſus Manichæos, qui duplices æqua C poteſtate Deos, erroris opinione ſibi finxerãt; alterum quidem bonorum, alterum malorum principem: quod quidem ſi verum eſſet, perpetuis bellis ac diſſidiis pulcerrimum vniuerſitatis concentum & concordiam perturbarent, quoad alteri victoria cederet, propter diſcrepantem ac plane contrariam bonorum ac malorum vim & naturam. Quod ſi vna ciuitas ne fratres quidem ſummi imperii collegas, vt minimum diſſideant, ferre poteſt; quonam modo mundus hic duos Imperatores volũtate ac tota ſui natura diſſidentes ferat? tres aliquãto facilius imperarẽt, propter eam, quam prius diximus, rationem. Cum enim Cn. Pompeius & C. Cæſar, Marcum Craſſum ad amicitiam ſocietatemque imperii ſibi adiunxiſſent, tanta concordia ſeipſos ac Romanorum imperium tuebantur, vt vulgus illos *Tricipitium* appellaret. Poſtea vero quam Craſſus cæſus eſt in Chaldæa, eodem momento Pompeius a Cæſare diſſidere, ac Reſpublica fæuiſſimis bellorum ciuilium tempeſtatibus ac procellis tamdiu iactari viſa eſt, quoad vnus omnia moderaretur. Eadem pene, interfecto Cæſare, in triumuiratu contigerunt, cum Auguſtus, Antonius, ac Lepidus imperii Romani corpus vnum in tria membra diuiſiſſent; cum Lepidus ad imperium omnino ineptus, Auguſto faſces ſummiſiſſet: tametſi Antonius Auguſti ſororem ſibi deſpondiſſet, ac imperium ex æquo inter ſe diuiſiſſent, regionibuſq; a ſeſe diſiunctiſſimi viuerent; non tamen diu conquieuerunt, quin alter alterius dominatu ac potentia quateretur. Inde conſecuta eſt ſtabilis imperii ſalus vnius imperio confirmata. Illud igitur fixum tenea-

a *To el Roy To la Royna.*

teneamus nec monarchiam dici, vbi penes duos impe-
89 rii maiestas est; nec eo statu, si dissident, Imperium consistere posse. Porro monarchia omnis in tres quodammodo formas tributa est: aut enim is qui imperium habet, rerum omnium dominus est; aut Rex, aut tyrannus: nec propterea monarchiæ status alius atq; alius dicitur, sed id ab imperandi varietate manat. Illud enim admonendi sumus, Reipublicæ statum ab imperandi ratione distare plurimum: quod antea nemo, quantum intelligere potuimus, animaduertit. Nam Reipubl. status Regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si Rex omnia imperia, sacerdotia, curationes, pœnas item ac præmia omnib. ex æquo distribuat: si vero Princeps imperia, honores, magistratus patritiis, vel diuitibus, vel fortibus, vel studiosis tantum impertiat, regia potestas erit, & quidem simplex ac pura; sed Aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci Rempublicam populari modo regere possunt, si ciues omnes omnium magistratuum participes fecerint: aut Aristocratice, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstent: quæ diuersitas eos in errorem impulit, qui Respublicas plures tribus, erroris opinione sibi finxerunt. Est igitur *Monarchia regalis, in qua subditi libertate ac dominio rerum fruẽtes, sui principis legibus obsequuntur; perinde vt Princeps ipse diuinis ac naturæ imperiis obtemperandum iudicat. Dominatus* vero dicitur, *cum Princeps vnus, libertatis ac fortunarum omnium dominus, iure belli factus aut fœdere subdi-*
C *tos, quasi paterfamilas seruos, moderatur. Tyrannis* denique, *si Princeps imperiose spretis gentium ac naturæ legibus, subditorum bonis ac libertate ad libidinem abutatur.* Eadem distinctio ad Aristocratiam & Democratiam adhiberi potest: nam Tyrannis quoque omnium maxima a Marco Tullio appellatur, furentis ac turbulentæ plebis impotentia. Prius igitur est de vnius dominatu, tum de cæteris differendum: nam principio rerum omnium, quo societas hominum coalescere

Prima monarchia fuit dominatus.

cœpit, ac Reipubl. forma quædam constitui, vnius imperio ac dominatu omnia tenebantur. Fallit enim Aristoteles, qui aureum illud genus hominum, fabulis poëtarum quam reipsa illustrius, Reges heroas suffragio creasse prodidit; cum omnibus persuasum sit ac perspicuum monarchiam omnium primum in Assyria fuisse constitutam Nimerodo Principe; quem sacræ literæ *potentissimum venatorem* appellant; loquendi genus Hebræis familiare, quo verbo *latronem* significari volunt. Veteres enim, Plato inquam, Aristoteles, Xenophon, latrocinium inter genera venationum posuerunt,[a] vt alibi notauimus. Nam ante Nimerodi ætatem, æquabat omnium libertas: primus hic dominatum arripuit, & liberos homines seruire coëgit; qui propterea dictus est *Nimerodus*, id est, *dominus metuendus*. Eodem pene momento seruitia vbiq, constituta videmus; adhuc viuo ac spirante Semo Noëi filio. Et quidē sacræ literæ, quoties Assyriorum ac Persarum Reges meminerunt, *dominos* appellant: subditos vero, *Principis seruos*. Nec Hebræorum tantum, sed etiam Græcorum scriptores, in ea sententia fuerunt: & quidem hi sese liberos, Asiaticos vero ac Ægyptios seruili contumelia notant. Itaque Reges Persarum cum bellum indicerent, terram & aquam sibi dari poscebant: quo argumento, se rerum omnium quæ terra marique teneantur, dominos esse significarent, vt Plutarchus scribit. At etiam[b] Xenophon laudabile putat Medorum institutum, apud quos Princeps vnus rerum omnium dominus esset. Inde adoratio, qua non modo subditi, sed etiam peregrini & exterarum gentium legati, aduersus Reges Persarum vtebantur, vt eius dominatu omnia teneri significarent. Cum enim Themistocles, cuius fama illustris & clara semper antea fuerat, Regem Persarum, Græco more conuenire[c] vellet; Artabanus præfectus prætorio illum ab aditu depulit[d]; nec rogationem vllam ferre passus est, nisi prius adorato Rege: deinde prætorio egressum, humaniter allocutus; factum his verbis excusauit, *laudabile est*,

[a] ad Oppianum in libris de venatione.

[b] In Cyri Pædia.

[c] Dio lib. 57. & Xiphilin. in Adriano.

[d] Plutarch. in Themistocle.

190

est, Themistocle, suum cuiusq; gentis institutum: vos Græci libertatem, & imperii æquationem amplexari consueuistis: nos vero nihil tam naturæ consentaneum esse ducimus, nihil tam decorum, quam Regis nostri maiestatem, vt Dei optimi maximi veram in terris imaginem, adorare ac reuereri. quibus consentanea sunt quæ Liuius scribit; *Barbaris*, inquit, *pro legibus semper dominorum imperia fuerunt.* At certe non debet vnius dominatus tyrannidis appellatione fœdari. Neque enim iniquum est, vt qui hostes iusto ac legitimo bello fregerit ac domuerit, personarum ac rerum dominus sit; dum subditis non aC liter quam bonus paterfamilias seruis vtatur; vt quidem gentium fere omnium moribus ac institutis receptum videmus: qui vero iniusto bello fractos imperio subiecerit, eorumq; bonis ac personis seruilem in modum & ad libidinem abutitur, tyrannus est. At ne Adrianus quidem Augustus, seruum histrionem vel aurigam petente populo Romano [a], libertatem, quam in theatro dominus dedisset, adipisci, sed arbitrio domini priuatim statuendum reliquit. Idem etiam antea Tiberius, ac deinceps Aurelius Adriani filius vetuisse dicuntur: cum libertas iusta non videretur, quam populi vis ac plausus extorsisset. Ac tametsi pauci admodum Principes sint, quorum dominatu ciues ac ciuium bona teneantur, etiam si tyrannos permultos videamus; sunt tamen & in Asia & in Africa nonnulli; in Europa vero qui tantum sibi tribuant, præter Turcarum ac Moschouitarũ Principes, scio neminem: certe quidem Moschouitæ se regis *Chlopas*, id est *seruos*, appellant [b]: nos corrupte *sclauos* dicimus. Turcarum vero Princeps *Sultanum* se, id est *dominum* appellat: non tam propter latifundia, cum Rex Hispanorum gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas suo imperio regat: quod quidem imperium iisdem regionibus quibus Solis cursus definitum est, & quidem imperio Turcarum decuplo maius; sed *dominus Turcarum* appellatur, quod personarum ac fortunarum omnium sese do-

[a] l. ad bestias de pœnis.

[b] Sigismundus Liber.

minum ferat; quos tamen multo humanius ac liberius quam bonus paterfamilias seruos moderatur: nam eos quos nostri *sclauos* seu *seruos Principis* appellamus, Turcæ *Zamoglomos*, id est *tributi filios*, ipse Princeps non aliter quam filios educari ac erudiri, eisq; iura nobilitatis, quæ ab aliis studiose ambiũtur, impartiri solet. *Timariotarum* aũt ordo equestris, omnia prædia fiduciæ nomine 191
Principi accepta fert: ac decimo quoq; anno locationes prædiorũ renouare cõsueuit: nec liberos prædiorũ, sed pecuniarum tantũ ac familiæ hæredes habent; nisi Principis beneficio paternorum prędiorum ac veluti bonorum possessionem accipiant. Reliqui Principes Europe qui se *rerum ac personarum dominos* appellant, nulli sunt. At Augustus Imperator, cuius imperium longe lateque patebat, & cui Reges sponte ministrabant, *domini* appellationem semper repudiauit. [a] Neq; enim ea, quæ dicimus, iura feudorum, aut vlla omnino prædia, fiduciæ nomine tenebantur; nec vtilis aut directi domini verba exaudita fuerant, at ne in Codicis quidem vel Authenticis legibus, vel Pandectarum libris vsquam leguntur. Ac tametsi nulli sunt in Europa Principes, qui directi dominii iure omnia prædia ad se pertinere non putent; non propterea tamen dominus quisquam iure dici potest, cum vniuscuiusque rei proprietas ad singulos pertineat; tametsi Princeps ad speciem & pompam directum dominium sibi vindicet: quamquam pleraque prædia, quæ *allodia* dicuntur, ne Principis quidem beneficio [b] possidentur. Hunni primum ab extremis Scythiæ oris, cum Europã pene totam ferro ac flamma vastarẽt, Langobardos & Alemanos Germanorũ gentes, ac Francos Gallorũ veteres colonos, ad dominatũ rerum omnium occupandum sic assuefecerunt, vt nemo terræ glebam, nisi eorũ beneficio possideret. Romani quidẽ bello captiuos aut vendere, aut seruire cogebant, nisi libertatem C
pretio redimerent, vt cæteri fere populi: expugnatas autem vrbes, ac populos deuictos agri parte septima [c] mulctabant; quã coloniis ciuiũ Rom. assignabant. At Prin-

[a] Tranquil. in Augusto.

[b] Consuetudo Campan.

[c] Plutarch. in Romulo.

cipes

cipes & populi, humanitatis artib. ac disciplinis exculti & eruditi, dominatũ, qualem in suos Reges Persarum & Asiæ exercuerunt, vel metu defectionis, vel potentia diffisi sua, deseruerunt. Et cum antea Reges Assyriorũ verberib. summos magistratus ac Principes vestib. nudatos seruilem in modum cædere consueuissent; primus Artaxerxes nudari quidem, sed eorum vestimenta, [a] non corpora cædi: & quorum capilli contumelioſe diuelli consueuerant, eorum pileos conuelli iussit. Aluaresius tamen, qui Æthiopica descripsit, cancellarios ac prouinciarũ præsides nudatos ac prostratos humi verberib. lacerari corã Principe se vidisse prodidit; eosq; maximo in pretio & honore haberi, quos princeps ita cõcidi iuberet. Ex his autem quæ Aluaresius scribit, facile colligitur qui dominatum habeat in Africa, aut Principem Æthiopum, aut esse neminẽ. Europæ vero populi, quorum bellica vis maior est quã Asiaticorũ & Australium, vix, ac ne vix quidem, dominatum Principum ferre potuerunt: nec ante Hunnorum incursiones in Europam Principum dominatum pertulerunt. Primus Odoacer Rex Herulorũ, qui iisdẽ fere temporibus Italiam, quibus Attila Germaniam, inuasit; subacta Italia, possessores agri tertia parte mulctauit: liberos homines illæso libertatis statu, ac reliqua parte bonorũ, sine vllis fiduciæ pactis, aut directi dominii specie, securos esse permisit. Cęteri vero ab Aquilone populi, cum Hunnorũ mores ac
192 dominandi illecebras didicissent, Alemani inquã, Langobardi, Saxones, Burgundi, Gotthi, Ostrogotthi, Angli, & reliqua Scytharũ colluuies, se rerum omnium dominos ferentes, fertilissima quæque prædia sibi reseruarunt; cætera fiduciæ nomine veteribus colonis fruenda reliquerunt; exigui vectigalis lege dicta, si possessorem mutarent. Illa est imago, illud argumentum antiqui dominatus [b]. Nam militiæ ex casu (: quæ verissima sunt feuda:) militibus, quamdiu viuerent, fuere permissa; deinde a parentibus in liberos continuata, præter eos honores qui Ducibus, Comitibus, Marchionibus ha-

[a] Plutarch. in Apophtheg.

Negus Æthiopum dominatu põtitur.

[b] cap. 1. lib. 2. feudor.

beri solebant, nec prædia afficiebant: quo more etiamnum vtuntur Angli & Scoti; apud quos Ducum liberis agros & prædia possideri licet, sine vlla Ducis prærogatiua. Cum enim feuda seu beneficia prædiatoria, militibus quamdiu viuerent, tribuerentur, obtinuerunt vt eorum liberis testamento & ab intestato relinquerentur: si mares nulli essent, ad fœminas iure transmitti placuit; præterquam in Germania, vbi fœminæ a possessione feudalium prædiorũ arcentur: quo argumento potissimum vsus est Federicus Comes Vallimontis, aduersus Renatum Siciliæ Regem in cõcilio Constantiensi; cum Lotharingorum Duce consobrino mortuo, possessionem ab Imperatore Sigismundo sibi dari posceret; quia imperiale feudũ esset, cuius Isabella Regis Siciliæ vxor, tametsi Ducis Lotharingorum filia, minime capax esse dicebatur. Quamquam Rex Siciliæ aliis sese rationibus tueri poterat: cum enim de legibus feudorũ [a] quæritur, C seruientis, nõ dominantis prædii mores ac leges intueri oportet; cõstat autem in vniuersa Lotharingia fœminas feudorum capaces esse. Ex quibus perspicitur dominatus vestigia in Asia & in Africa constitisse, rarissima in Europa restare. Tametsi enim Gulielmus nothus, is qui postea *Augustus* est appellatus, vniuersam Angliam armis domuisset, seq; edicto publico vniuersæ pecuniæ, ac prædiorum, quæ quisq; possidebat, dominum appellari iuberet; nihilominus tamẽ præter hostium agros, quos fisco addixerat, proprietatem bonorum omnib. fiduciæ nomine fruendã permisit. At Carolus v. Imperator, cum Peruanorũ regiones latissime patentes subegisset, suo vnius dominatu omnia teneri voluit, exceptis seruis, quos cum innumerabiles essent, manumitti iussit; prædia vero possessorib. precario fruenda reliquit, nec ad liberos hæreditario iure transmitti. Callidum ac veteratorium commentum; quo Lagasca Iurisconsultus Imperatoris legatus, Gonsalo Pizarra cæterisq; defectionis auctoribus fractis ac prostratis, vt incolas perpetua obligationis fide in officio cõtineret, eos ab Rege Hispaniarum possessio-

[a] Iudicatum in curia Paris. Molinæus in titulo feudorum §. 12. q. 20. & 86. contra Fabri sententiam in l. 1 de sacrosan. eccles. C.

sessionem bonorum, mortuis propinquis, petere coegit; nisi prius parentes ipsi adhuc spirantes pro liberis id in futurum sibi concedi curarent: quod non sine magna vi pecuniarum, quæ in ærarium publicum inferuntur, impetrari poterat; dum interim potentiores a rebus nouandis prohiberentur. Consimili de causa vno capite legis Muhamedicæ cautum erat, ne quis omnino dominatum affectaret; neve vllius prædii dominum sese diceret, præter Caliphum Muhamedi legatum Pontificem maximum, quem principio rerum omnium dominum
193 fuisse commemorant, a quo Reges imperium haberent; cui Principes sceptra accepta ferrent, & quidē precario tantum, quoad Turcarum ac superioris Asię, itemq; Africæ Reges sua imperia sibi asseruerunt. Hic tamen dubitet aliquis, num tyrannidis appellatione veniat etiam rerum ac personarum dominatus, quod naturā ipsam & hominum societatem, quę vniuscuiusque libertatem ac rerū dominia tuetur, oppugnet. Id quidem quodammodo cum natura, cumq; ipsa hominum cōsociatione pugnare videtur. Sed cum ea sit hominū seu vis, seu innata cupiditas, vt in otio ac tranquillitate diu viui non possit, & idemtidem bella gerantur, magnam partem iniuste illata; nonne æquū est eos qui aliis inique bellū inferāt, victos, vel rerum suarum damno, vel morte, vel seruitute coerceri? Hæc iusta[a] dominandi lex est, dum tamen crudelitate abstineatur, & quidem sacris[b] legibus comprobata. Itaq; pater ipse Israelitarum, cum possessiones ac prędia nepotibus legaret, eadem suis[c] armis ac potentia quæsita fuisse testatum reliquit. Id autem iure gentium certū est, vbi iure agi potest, ab armis abstinēdum: quo iure etiam ciuitates ac Principes aliena iniuste rapientes, iudiciorum ac pœnarum seueritate ab Imperiali curia coercentur: ex quo efficitur, cum nullus æquitati aut legibus locus relictus sit, armorum vim ad sua tuenda, vel repetenda iustissimam esse; alioqui si iure belli ac gentium omnium quęsita dominia, dominia iniusta esse demus, ac dominatum cum tyrannide, confu-

[a] l. postliminium de. captiuis.
[b] Deut. cap. 16.
[c] Genes. cap. vlt.

sa rerum ac verborum appellatione, miſceamus; illud etiam confitendum erit, nihil hoſtem a prædone; nihil verum dominum a tyranno; nihil deniq; iuſtum bellum a latrocinio differre: quæ cum [a] abſurda ſint, & illa ex quibus hęc ſequuntur, abſurda videri neceſſe eſt. Itaque videmus tyrannides momento collapſas, ac pleroſque tyrannos breui cæſos & exſtinctos; dominatus vero Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Parthorum fuiſſe diuturnos: item q; Æthiopum Dominum, qui Reges quinquaginta, vt Iouius ſcribit, vel certe totidem prouincias, incredibili maieſtate imperandi coercere; ac cæteros Africæ Reges, exceptis Thunetanis, antiquitate ſuperare. At illius principis ſubditi ſeruos ſe & eſſe & haberi gloriantur: cur autem imperia dominorum quã regum certiora magiſq; diuturna ſint, ratio in promtu eſt; quod & dominatus auguſtior eſt, & ſubditi omnia Principi accepta ferunt; ſeque ob eam rem Principi obligatos putant; tum etiam quod ſerui conditionis ſuæ memores, metu ſeruili afficiuntur ac deiiciuntur. At liberi homines, ſub regia poteſtate, quoties libertatem opeſq; ſuas meminerunt, animos excelſos gerunt, nec ſua ſibi eripi patienter ferunt, & illatas a Principe iniurias quacumque ratione poſſunt, vlciſcuntur. Atque hęc de vnius dominatu: deinceps de regia poteſtate dicamus.

[a] l. hoſtes. de captiuit. l. hoſtes. de verb. ſignific.

III. *De Monarchia Regali.*

REx *eſt qui in ſumma poteſtate conſtitutus, naturæ legibus non minus obſequentem ſe præbet, quam ſibi ſubditos quorum libertatem ac rerum dominia æque ac ſua tuetur, fore confidit.* Subditorum libertatem ac rerum dominationem adiecimus, vt Regis ac Domini diſtinctio- 194
nem certam adhiberemus. Superius diximus dominatum iuſte quæri, ac dominum eadem æquitate ſuos qua paterfamilias ſeruos moderari poſſe: qui tamen ſi ſeruos manumittat, ac peculium libertorum proprium eſſe patiatur, ex domino fit patronus: itidem rerum omnium

mnium ac personarum dominus in regem euadit, si subditos iusta libertate, ac rerum suarum dominio vtifrui patiatur. Itaque Plinius [a] Iunior ad Traianum; *Principis*, inquit, *sedem obtines, ne sit domino locus.* Persas vero discrimen illud satis intellexisse perspicuum est, cum Cyrũ, qui Medorum potentiam fregit, *Regem* appellarent [b], Cambysem *dominum*, Darium vero *mercatorem*: quia Cyrus maior summa caritate suos amplexaretur; filius imperandi seueritate formidabilis esset; tertius tributa ac vectigalia prius inaudita a subditis extorqueret. Ob eam rem Alexander Magnus ab Aristotele admonitus [c] esse dicitur, vt Græcos quidem paterna pietate, barbaros vero dominandi maiestate in officio contineret: quod præceptum repudiauit Alexander: Græcosque sola virtute, non origine; barbaros vitiis & ignauia censeri: orbem vero terrarum instar esse voluit vnius ciuitatis, cuius arcem ipse in suis castris positam teneret. Subditos Regi obsequentes esse oportere diximus, vt in eo solida iura maiestatis inesse iudicaretur; eundem tamen naturæ legibus obligari: id est subditos naturali æquitate regere, cuius splendor Solis ipsius luce clarior est. Est igitur regiæ maiestatis præcipuum argumentum, si, quam subditos suis imperiis ac iussis obedientes esse cupit, tam ipsæ naturæ legibus se præbeat obsequentem. Id autem consequi non admodum difficile est boni principis officia intuentem: si pura religione Deum, pietate patriam, caritate propinquos, benignitate egentes, æquitate singulos, iustitia vniuersos complectatur. itemque si prudentia & altitudine animi in consiliis; fortitudine & alacritate in rebus gerendis; modestia in prosperis; constantia in aduersis vtatur: si denique erga fœderatos amicum se; aduersus hostes formidolosum: erga bonos amabilem; in sceleratos terribilem, in vtrosque admirabilem; in socios fidum; aduersus humiles facilem; in arrogantes excelsum sese præbeat. Regia potestate sic constituta, vt subditi quidem

[a] in Panegyrico.

[b] Herodotus.

[c] Plutarchus in Alexandro.

principis legibus, princeps autem legi naturæ pareat, lex vtrinque domina, vel, vt Pindarus ait, *regina vtrisque imperans*, subditos inter se, & cum principe, iisdé vinculis copulabit; ex eoq; suauissimus concentus exsistet, qui voluptate ac felicitate incredibili vtrosque beare possit. Hæc illa est regalis vnius, legitimaque monarchia, quam quærimus; siue regnum successione, vt fere semper, deferatur, siue lege, vt nostrum; siue populi suffragiis, vt ea quæ ad aquilonem posita sunt; siue largitione, vt illud Numidiæ, vbi Augustus Iubam regnare iussit; siue cessione, vt regnum Neapolis ac Siciliæ semel atq; iterum ad Carolum & Ludouicum Francorum principes: siue testamento, vt antea sæpe Africæ, nec ita pridem Angliæ regnum Henrici VIII voluntate ad Eduardum VI; cui Maria soror, huic Elizabetha substituta; siue fraude partum, qualia fuerunt Hieronis & Pisistrati regna; siue sorte, vt regnum Israelitarum ad Saulem; siue equi hinnitu, vt Persarum ad [a] Darium Hystaspen; siue armis ac vi quæsitum, vt regnum Seruii: *Neque enim*, inquit Liuius [b], *præter vim quicquam ad ius regni habebat*: siue ob nobilitatem ac generis splendorem, vt Ægypti a prætorianis militibus ad Campsonem Ciliciæ Regem delatum accepimus; siue ob iustitiam ac pietatem, vt Romanorum ad Numam; siue ob senium, vt Arabiæ ac Taprobanes regna [c] ad vetustissimum quemque; siue ob corporis robur, vt imperium Romanorum ad Maximinum ducem militum tanta corporis firmitate ac robore, tantaque amplitudine, vt gigantum semine procreatus videretur; siue ob formæ præstantiam, vt idem imperium ad Heliogabalum peruenit; siue ob longitudinem ac proceritatem, vt Æthiopum regna ad longissimum quemque deferebantur; siue ad bibaciſſimum, vt quondam Scytharum imperia; quemadmodum [d] Aristoteles scribit, qui *Regem definiit* [e] *eum, qui suffragio creatus, ex ipsius populi voluntate imperat*: eundem tamen fieri tyrannum, si vel minimum a populi voluntate discesserit. Quæ descriptio non solum a ratione deseritur, verum

[a] Plutarch. in lib. De sera numinis vindicta ff.
[b] lib. 1.
[c] Diodorus Siculus & Plinius.
[d] in Polit.
[e] Idem lib. 3.

verum etiam pernitiosa est: nam ius illud maiestatis, quod regis maxime proprium esse demonstrauimus, concidat oportet; siquidem inuitis ac nolentibus subditis imperari nihil ab ipso Rege possit, qui etiam leges a populo accipere cogeretur. denique omnia populo licerent; iustissimi autem ac optimi quique Reges, pro tyrannis haberentur: nec vero Rex alius esset, C quam magistratus, cui arbitrio populi precario potestas & daretur, & eriperetur. Quæ tam absurda videri necesse est, quam quod ab eodem philosopho proditum est, *barbaras esse gentes, quæ Reges a stirpe quærant*; cum tamen suiipsius Rex ac discipulus Alexãder Magnus cum maioribus ac proauis Macedonię regibus ab ipso [a] Hercule genus duxisset: barbari Lacedęmonii, qui ab eadem Heraclidarum stirpe, Reges mille circiter annos pertulerunt: barbari quoq; Asiatici, Persæ, Ægyptii; in quibus non modo fuit, sed etiam a quibus humanitas, artes, leges, disciplinæ ad omnes populos dimanarunt [b]: postremo vnus Aristoteles, cum pauciss imis quibusdã Græculis a barbarie procul abessent. Nihil autem pernitiosius cogitari potest, quam suffragio populi creationem regum permittere, vt suo loco differetur. Quamquam Aristoteles in eo ipso quoq; labitur, quod regum genera quatuor constituit: & quatuor positis, quinque tamen [c] enumerat. Primum genus eorum, qui populi voluntate & arbitrio imperant; vt quos heroicis temporibus, eosdem imperatores, iudices, ac pontifices fuisse putat: secundum genus, barborum esse, cum scilicet Reges a stirpe ducuntur: tertium eorum qui suffragio creantur: quartum Lacedæmoniorum proprium; quos belli duces perpetuos fuisse tradit: postremum genus est eorum qui dominatum adipiscuntur, ac subditos quasi patresfamilias seruos habent. Quod ad primum genus attinet, reges quidem, iudices, imperatores, ac pontifices fuisse, nulli tamen ex populi arbitrio ac voluntate imperasse, aut imperium a populo accepisse comperiuntur, ante Pittacum ac Timondam; sed principio ge-

[a] Plutarch in Alexandro.

[b] Cicero ad Q. fratrem epist. 1. Theodoret. episcopus Cyrensis in libris De Græcarum affectionũ. Iosephus cõtra Apionem.

[c] lib. 3. de Republica.

nus hominum immani feritate barbarum, & crudele
a Theseo. fuisse Plutarchus[a] scribit; qui nihil prius aut præclarius 196
ducerent, quam homines ab hominibus violari, cædi, opprimi, & in seruitutem abduci: quod certe sacris literis consentaneum est; quibus perspicuum fit Nimerodum primum tyrannide cæteros oppressisse; seruitiis omnia compleuisse; ac posteris imperium successoria lege reliquisse: certe quidem & Thucydides ipse verissimus scriptor, & antiquorum historiæ, summa regna successione delata fuisse, Assyriorum inquam, Medorum, Tyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Hebræorum, Lacedæmoniorum, Macedonum, Epirotarum, Sicyoniorum, Celtarum, & Athenienſium declarant: at cum regia proles a stirpe populos desereret, partem reges suffragio sibi creasse, partim optimatibus imperium dedisse, partem in populari statu acquieuisse, præter eos quorum libertas vi & armis potentiorum oppressa fuisset: vt Herodotus, Iosephus, Berosus, Manetho, Ephorus, Theopompus, Xenophon & antiquissimi quique scriptores prodiderunt: ex quibus facile intelligitur Aristotelē, in iis quæ de regibus scripsit, decipi & errare. Quod item Spartiatarum duces regū appellatione amplectitur, id quidem absurde, cum qui iura maiestatis non habeat, Regem esse non posse superius dictum sit: Reges autem Lacedæmoniorum post ipsius Reipublicæ conuersionem, non alios quam senatores fuisse, ac magistratuum imperia pertulisse docuimus; at ne imperatoriam quidem illis potestatem in perpetuum tributam fuisse, vt putat Aristoteles, qui perpetuos belli duces appellat, cum aliis quoque ciuibus communicaretur; vt Lysandro, Leonidæ, Callicratidæ, Gylippo; quos Lacedæmonii Regibus ipsis, premente bello prætulerunt: at ne Agesilaus quidem Rex imperatoriam
b In Agesilao. potestatem iniussus accepit, vt[b] Plutarchus tradit. Et vt perpetui fuerint imperatores, nihil tamen imperatoria potestas cum regia maiestate commune habet, cū priuatis ac magistratibus tribuatur: maiestatem vero nec C

in

in priuatos, nec in magistratus conuenire, nec dissolubilem esse, antea demonstrauimus. Latini quoque suos imperatores, & quidem perpetuos habuerunt; & Achæi annuos, de quibus tamen pœnas sumere consueuerant. Damocritum enim imperatorem quingentis talentis mulctarunt [a]; perinde ac Ephori suos Reges exilio, carcere, mulcta sæpe coercebant, interdum etiam morte. Hos igitur ex albo regum eximere necesse est, & eos qui dominatum arripuerunt, quos ab regibus non genere quidem, sed forma differre docuimus. Tertium vero genus eorum, quos suffragio creari, aut successorio iure fieri scribit, nullo discrimine ab aliis regibus secerni debuerunt: alioqui & sextum genus constituere oportuisset eorum qui sorte ducuntur; & septimum eorum qui testamento: tum eos qui vi, qui fraude, quiq; aliis artibus, ac modis innumerabilibus regnũ adipiscuntur. Monarchas autem distinguere oportet, non imperii consequendi, sed ipsa imperandi ratione, quam tribus omnino generibus contineri diximus, dominatu, regno, ac tyrannide. Quod autem Aristoteles regum appellatione complectitur etiam eos, qui Reipublicæ constituendæ aut conformandæ causa ad breue tempus creari solent, a regia potestate plane alienum est: cum
197 nihil aliud sint quam curatores, quales fuere Dictatores in Republica Romanorum; quos Dionysius Halicarnasseus scribit imperio ac officio similes fuisse iis quos Thessali Archos, Lacedæmonii Cosmos, Mitylenæi Æsymnetas vocant: eadem potestate *Balia* Florentinorum fieri consueuerat, id est *Octouiri*, aut summum *Decemuiri* Reipublicæ constituendæ; vt quæ decursu temporum deprauata fuerant, tum in legibus, tum in moribus, tum in magistratibus creandis conformarentur: Republica vero constituta, imperio abdicabant: qui eadem ratione *Reges* appellarentur: quod absurdum sit, cum regia maiestas nec in magistratum, nec in curatorem Reip. conueniat. Quamobrem quod [b] Cæsar scribit Heduos magistratum in singulos annos regali potestate creauisse;

[a] Pausanias.

[b] In Cõmentariis.

satis intelligitur qui magistratus esset, regem esse nō potuisse. Ac tametsi præsides prouinciarum, post Alexandri Magni occasum, summum in sua quisque prouincia imperium haberent; regiam tamen appellationem[a] diutissime repudiarunt: primus omnium Antigonus, victo Ptolemæo Lago, diademate caput cinxit; seq; *Regem* appellauit. Eodem momento Ægyptii Ptolemæum, Assyrii Seleucum, Thraces Lysimachum βασιλέας dixerunt. Et vt primum Lotharingorum ac Burgundionum reges se in Imperatoris Germani fide & obsequio futuros iurauerunt; regium nomen & imperium exuerunt; quia reges esse desierant: quamobrem apte illud Martialis; *Qui rex est, regem Maximen non habeat.* Est enim augustum regis nomen, & quo nullum illustrius esse potest; C ipsaque stemmata regalia, aureas vestes, sceptra, diademata, coronas, cum cæteris communia esse non oportet. Ac tametsi Romani, postea quam Tarquinium Superbum exegerant, regium nomen ac multo magis imperium abhorrerent; sæpe tamen a senatu stemmata regia, sceptrum inquam eburneum, diadema, corona, vestis purpurea auro prætexta, crater ex auro solido, ad reges fœderatos missa fuere[b]. Et in commentariis Gregorii septimi Pontificis maximi, Demetrium legimus Istriæ & Croatiæ regem sceptro, corona, & vexillo designatum; quarum rerum Pontifices Romani, liberales dicam an prodigi, æque ac Imperatores, sæpe fuerunt. Sed nihilo plus in eo genere potuerunt, quam Anastasius Græcorū Imperator; qui ornamenta consularia, cum Augusti appellatione, ad Clodoueum Regem Francorum mississe dicitur, cum apud Turones ageret; vt Iustinianus quoq; *Patricii* appellatione Childebertum Regem exornandum putauit: quibus rebus alienæ maiestatis imperio, quod summum sit, detrahi certum est, nisi ab iis accipiantur, qui sint in fœdere superiores. At neque Franci fœdus cum Græcorum principibus vllum percusserant, & Romanos sua virtute de imperio Gallorum deturbauerant. inter fœderatos quidem æqua potestate ornamenta

[a] Plutarch. in Demetrio.

[b] Tacit lib. 2. Appian. Liuius, Valerius Maxim.

menta equestria, cingula, annuli aurei dantur, vicissim & accipiuntur, sine maiestatis deminutione: consularem vero aut patritium honorem, quæ sunt magistratuum propria, qui accipiunt, superioris maiestatem agnoscũt: at ne regia quidem potestas, quæ summa est, nisi subditis concedi non potest; multo minus ei qui iura maiestatis per sese habet; vt Petrus Daniæ Princeps, quem Fe-
198 derichus 1, regio nomine subornauit; ea lege, vt fiduciariũ se imperii Germanici profiteretur; quod regiæ maiestati repugnare diximus: ille tamen iureiurando se Imperatori obstrinxit[a], his verbis: REX DANORVM *Magnus se in potestatem Imperatoris tradidit, obsides dedit, iuramentum fecit, se successoresq; suos non nisi Imperatoris & successorum eius permissu regnum adepturos.* In quo dupliciter peccatum ab eo est, quod & talium ornamẽtorum illecebris, quæ ab Imperatore missa fuerãt, suæ maiestati detraxit; & sempiterna seruitute non modo seipsum, sed etiam posteros constrinxit: qui tamen detectis fraudibus ab Imperio defecerunt: quia cum Daniæ regnum senatus ac populi suffragiis acceptum feratur; non modo posteros, sed ne seipsum quidem ea lege poterat obligare. Iisdem ornamentis Austriæ Dux, iisdemque pene temporibus auctus est ab eo ipso Imperatore; ea lege tamen, vt in perpetua imperii Germanici fiducia, in qua tunc erat, ac semper fuerat, perstaret: sed cum ab imperio, violata fide, defecisset, duodecimo post anno regia dignitate & appellatione spoliatus est. Consimili errore Henricus 1 Rex Anglorũ Guilielmi Augusti filius, Henricum natu maiorem, se adhuc viuo ac spirante, regem inaugurari iussit: nam ille momento vt rex est appellatus, imperare, res gerere, maxima quæque obire; deniq; de principatu cum patre contendere; quem imperio spoliaturus erat, nisi morte præreptus esset. Principio quidem Capetorum gens, cum in regnum inuasisset, vt
C opes ac potentiã non satis firmam stabiliret, ne mortuis Regibus res ad interregnum delaberetur; filios Reges designari ac initiari curauit. Ita quidem Hugo Rober-

[a] Trithemius cap. 17.

tum; hic Henricum, qui deinceps etiam Philippum consecrari iussit: quod postea confirmatis opibus ac potentia fieri desiit. Id tamen valde periculosum mihi videtur, si rex inauguratus imperandi morbo laborat; quia subditi Solem Orientem libentius, quam Occidentem intueri consueuerunt; nisi plura sint regna latissimis fluminibus aut montibus altissimis, aut mari profundissimo seiuncta. Ita quidem Seleucus vtriusque Asiæ Rex, Antiochum filium non modo regia dignitate subornauit; sed etiam Asiæ superioris regno [a] præfecit. Id quidem ferendum est vbi Reges senatus populive suffragio creari consueuerunt; cuiusmodi sunt Daniæ, Sueciæ, Poloniæ, Tartariæ, Bohemiæ, Hungariæ, & Tuneraniæ reges; qui, quem regnare cupiunt, eundem populi suffragiis designandum curant; eique principes iureiurando obstringere consueuerunt. Sic enim Changius primus omnium Rex Tartarorum, populi suffragiis factus, Horotaï [illegible] in spem imperii designauit regem: Gostauus, qui [illegible]tra ætate in Suecię regnũ inuaserat, Henricum filium; Christiernus hunc Federichum; cui tamẽ non satis cautum esse putauit, nisi eundem Henrici II Regis Francorum fidei ac patrocinio per legatos commendaret; anno MDLVI; veritus, ne se mortuo, Ioannes & Adulphus patrui res nouas molirentur. Id etiam omnibus Africæ maritimæ regibus in more positum fuisse legimus; nec [b] ita pridẽ Ferdinandus Maximilianum Hungariæ ac Bohemiæ regem se viuo renuntiauit; hic Ernestum: ita sensim erepta suffragia populis, obliuione sepeliuntur. Idem a Sigismundo Augusto Rege Poloniæ frustra tentatum est intercedente senatu: at tametsi e Republica esse videatur, vt seditionibus occurri possit; id tamen Poloni metuunt, ne creatio regum senatui populoque perpetua huiusmodi successione eripiatur: vt in Austria gente rerum gestarum gloria clarissima, imperium Germanorum tam alte radices egit, vt eius euellendi vix vlla spes esse videatur. Hæc de regali monarchia: sequitur vt de Tyrannide differamus.

[a] Plutarch. in Demetrio.

[b] Leo Afer.

199

IIII. De

IIII. *De Tyrannide.*

TYRANNIS *est, in qua vnus homo diuinis ac nãturæ legibus sublatis, rebus alienis vt suis, & liberis hominibus quasi mancipiis ad libidinem abutitur.* Tyranni vox olim honesta ac splendida, de eo dicebatur, qui dominationem, ciuibus inuitis ac nolentibus, vi aut fraude arripuisset, tametsi moderate ac iuste imperaret. Ita quidem Plato Dionysium Syracusarum tyrannum, ac cæteritum philosophi tum amici, eos qui vi suarum ciuitatum summam potestatem adepti erant, *tyrannos* honeste appellarunt; qua appellatione ipsi quoque tyranni gloriabantur. Probis autem æque ac improbis commune fuisse tyranni nomen, ex eo perspicuum fit; quod Pittacus ac Periander, qui in ordine sapientum a Græcis enumerantur, tyranni sunt appellati. Et quoniam ii qui malis artibus in rerum dominationem inuaserant, fortunas omnes vitamque suam aduersariorum iniuriis ac periculis omnibus expositas intuebantur; partem milites ad corporis custodiam adhibere; partem præsidiis arces & aditus omnes munire ac obuallare; partem aduersarios ac potentiores necare aut in exilium agere; cæteros seruitute premere, aut vectigalibus ac tributis vrgere; aut etiam liberis & vxoribus alienis stuprum inferre consuessent, incredibile sui odium toto terrarum orbe excitauerunt. Nam Dionysius maior, qui Syracusas occuparat, ad vrbis & corporis præsidium decem peditum, totidem equitum millia, præter classem triremium cccc. rebus omnibus instructissimam habuisse dicitur: ac ne sicquidem paucitati ciuium, quos penitus exarmauerat ac seruilem in modum oppressérat, resisti posse putabat: tametsi non collegia modo ac societates sustulisset; sed etiam proximos vna vetuisset epulari, & a cœna domum redeuntes diripi a custodibus ac spoliari iussisset, quominus amicitias colerent, & in se conspirarent. Hunc tamen Plutarchus[a] boni principis laudibus cumulauit; vt qui virtute ac iustitia plurimos, honesta

Tyrãni vox olim splendida.

[a] In Dione

regum appellatione abutentes, cum tamen omnibus vitiis inquinati essent, superasse videretur. Neque vero inani verborum specie ac præclaris appellationibus valde insistendum est; cum sæpius pessimi quique virtutis & honoris nomina & emblemata laudatissima sibi arrogare; subditi tamen contumeliosissima in eiusmodi principes dicteria iactare consuescant: vt Ægyptii tres Ptolemæos, quorum alius fratrem, alius matrem, alius patrem necauerat, acerbissima Philadelphi, Philometoros ac Philopatoros ironia notarunt. At etiam augustissima ac sanctissima quæque nomina pessum iere, cum, qui iis abuterentur, fœdissimis sceleribus seipsos contaminarent, sanctum quidem regis nomen est; Tarquinii tamen superbia, ac filii stuprum Lucretiæ illatum, fecit vt Romanis odiosum esset. Syllæ crudelitas, quam in dictatura exercuit, Dictatores infestos reddidit. Vexilliferos Florentinis inuisos fecit Franciſci Valorii effrænata dominandi libido. Tyranni quoque appellationem, propter eos qui patriam oppressérant, populis omnibus teterrimam fuisse perspicuum est. At fieri potest, vt vnus & idem princeps, cuius imperium longe lateque pateat, regem quidē aduersus ciues; dominum aduersus eos quos iusto bello domuerit; in reliquos vero tyrannum se ferat; aut in eadem ciuitate erga potentes quidem ac nobiles crudeliter se gerat; in tenues vero ac plebeios humaniter. Ac tyrannorum quidem alius alio deterior est; & vt virtutum, ita quoque vitiorum sui sunt gradus. quis enim princeps ita virtutibus cumulatus est, vt nullis omnino vitiis notari possit? quis etiam tyrannus tam perditus, vt non aliqua virtute excellat? Temere igitur ac stulte, qui de principibus sententiā ferunt, nisi perspectis vniuscuiusque moribus, institutis, rationibus; vita denique tota plane intellecta & cognita; & quo quisq; vitio, qua quisque virtute præditus sit, quib. itē animi perturbationib. afficiatur; quibus illecebris ac voluptatib. delectetur; vt iudicari possit, an vitia virtutib. æquari, an vero superari C possint:

possint: & in eo ipso Persas imitari[a], qui supplicio capitali, etiã sceleris conuictũ afficiebãt neminem; nisi prius innotuisset ex anteacta vita virtutibus flagitia præponderarent, necne. Recte enim Liuius cum Annibalis virtutes diligenter persecutus esset, ad eius vitia prolapsus; *Has*, inquit, *tot ac tantas virtutes ingentia vitia æquabant*. Ne igitur bona malis confusa lateant, aut appellatione tyranni eos etiam amplectamur, qui rerum gestarum gloria claruerunt; tyrannorum omnium teterrimum, cum rege omnium optimo comparemus, vt extremorum comparatione, quæ inter vtraq; media sunt, melius intelligantur. Optimum Regem cum dicimus, populari oratione vtimur; nec talem quærimus qui claruerit heroicis illis virtutibus; summa inquam pietate, iustitia, continentia, prudentia, fortitudine, bellicis laudibus; quæ in heroum fabulis ad intuendum & ad imitandum magnificentius quam verius proponuntur; nec vllis omnino flagitiis inquinatus sit; qualis nemo exstitit vmquã, nec vero exsistere possit. sed boni ac iusti Regis exemplar in principum genere conquirimus, qualis ab Homero duobus verbis ποιμὴν λαῶν princeps appellatur: qui vt talis sit, modis omnibus efficere conetur: cuiusmodi Codrus fuisse dicitur; qui oraculis admonitus, a sui vnius, hostium interitum pendere, caput vitamq; suam deuouit: quo in [b] numero Mosen fuisse legimus; quem Philo *prudentissimum legislatorem, iustissimum principem ac prophetam maximum appellat*; qui ab immortali Deo precatus est, vt sempiterna impiorum morte interiret[c], & ex albo Selectorum prius eximeretur, quam populus sibi creditus, tanta suppliciorum acerbitate, quantum commeruerat, plecteretur: quibus precibus Deum iratum placauit; clarissimo regis omnium optimi, ac patriæ parentis exemplo; qua voce nullam vmquam Augustus gratiorem audisse dicitur; cum M. Valerius Messala senatus populique Romani iussu *patriæ parens* est appellatus: *nihil* enim *princeps optimus ab optimo patre differt*; vt eleganter Xenophon dicere solitus erat. Ty-

[a] Diodorus lib. 1. & 15.

[b] Philo in vita Mosis.

[c] Exodi 32.

Xenophon, ἀγαθὸς βασιλεὺς οὐδὲν διαφέρει ἀγαθοῦ πατρός.

ranni porro ac Regis discrimen est, quod hic naturæ leges amplectitur, ille proculcat: hic religionem, iustitiam ac fidem colit; ille impietate, iniustitia, & periurio delectatur: hic omnia sua studia ad Reipublicę salutem confert; ille omnia vtilitate sua ac voluptate metitur: hic suos ciues locupletari gaudet; ille ex suorum incommodis ac detrimento ditari studet: hic suas opes ciuium esse putat; ille non bona tantum, sed etiam corpora ciuium sua ducit: hic publicas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; ille suas acerbe vindicat, alienas ignoscit: hic in aliorum erratis condonandis facilis, & sui seueriſſimus censor; ille aliorum leuiſſimas offensiones acerrime vlciscitur, sibi vero indulgentiſſimus est: hic ab alienis vxoribus continet sese; ille de vtriusque sexus impudicitia triumphat: hic reprehendi libere, & sua peccata coargui gaudet, ille graues personas ac liberas linguas capitaliter odit: hic ciues mutua inter se amicitia, & cum Republica cõiungit; ille inimicitias & odia serit, vt mutuis cædibus pereant, & proscriptionibus fiscum impleant: hic libenter ciues aspicere, ac viciſſim ab iis conspici cupit; ille ciuiũ perinde vt hostium conspectum reformidat: hic ciuium amore pascitur; ille metu: hic pro ciuibus semper; ille ciues metuit: hic nihil a ciuibus, nisi publica vrgeat ne- C
ceſſitas, exigit; ille ciuium sanguinem ebibit, ossa corrodit, medullas etiam nudatis ossibus exsugit; vt eos modis omnibus debilitare possit: hic vitam sibi acerbam atque insuauem putat, nisi ad ampliſſimos honores & imperia optimum quemque prouexerit; ille fures omnium maximos, veluti spongias ad opes ciuium exhauriendas adhibere solet: hic magistratus ac potestates liberaliter bene meritis largitur, vt a sordibus & corruptela puri sint; ille publice proscribit, vt qui carius emerunt, posteaquã bene saginati fuerint, supplicio afficiat; bona, pscribat, & in furib. puniendis gloriã consequatur: hic suas rationes ac mores legum ponderibus examinat; ille suis voluptatibus leges metitur: hic vitam pro patriæ salute & sanguinem fundere pulcerrimum putat; ille pro se patriam interire

interire cupit: hic a ciuibus amatur & colitur; ille ciues omnes inuisos habet, & bonis omnibus æque inuisus est: hic ab hostibus lacessitus, ad subditorum auxilia recurrit; ille perpetuum bellum cum ciuibus gerit: hic non aliis vtitur quam suorum præsidiis; ille peregrinorum cohortes prætorias ad sui tutelam, & ciuium terrorem, semper armatas antecedere iubet: hic altissima quiete ac animi tranquillitate securus viuit; ille perturbationibus secum dissidentibus semper conflictatur, ac formidine perpetua languet: hic beatam sempiternamque cœlestium vitam sperat; ille cruciatus sempiternos: hic Deum immortalem rerum gerendarum auctorem habet; ille conscelcratos homines aut malos genios cõsulit: hic & viuus & mortuus clarissima omnium voce ac laudibus cumulatur; ille & viuens & mortuus fœdissimis contumeliis ac bellis laceratur. Ac tametsi tyran-
302 nus opes, honores, imperia, firmã valetudinem, gladiatorium corporis robur, multarum magnarumq; rerum cognitionem ac scientiam; illamque ipsam quæ tyrannis maxime metuenda est flexanimam eloquentiam habeat, nihilo tamen sanior aut melior, sed eo deterior futurus est: opibus enim abutitur ad explendas libidines; imperiis ad aliorum libertatem opprimendam; robore ad obeunda facinora; scientia ad imperitos circumueniendos, & ad omnia sacra profana turpiter permiscenda. Hæ tamen tot ac tam egregiæ dotes optimo principi si Dei munere & concessu tribuuntur, Deum aliquem cœlo demissum putes. Quid autem ad hæc quæ diximus cõfirmanda exemplis opus est, cum tantus fuerit vbique tyrannorum metus, tantum odium, vt etiam homines de schola ac fœminæ certatim ad illorum cædem conspirarent? nam Aristoteles, non Stagirita, sed is qui *Dialecticus* dicebatur, Sicyoniæ tyrannum sua manu necauit: Thebe vxor Alexandri Pheræorum tyranni, maritum: neque enim opes ac potentia coniuratos a cæde tyrannorum prohibuerunt. Quænam opes cum Romanorũ opib. ac potentia conferantur? quadraginta

legiones in prouinciis, ac tres in Italia constituerant Imperatores, præter cohortes prætorias: at nusquam terrarum tot principes cæsi; quinetiam præfecti prætorio interdum eos, quorum custodes erant, in ipso prætorio trucidarunt: vt Chærea Caligulã tyrannum; prætoriani Sultanos octo. Iuuat Timoleonis & Arati gesta legere[a], ac tyrannos ex ipsa tyrannidis arce tractos ac nudatos, fustibus latronum in modum ad necem vsque coram pueris ac plebe verberari; deinde vxores eorum, liberos, propinquos, familiares, amicos mactari, & omnia crudelitatis genera perpeti: statuas etiam tyrannorum accusari, ac damnatas carnificibus quasi ad supplicium tradi; ossa deniq; ipsa de sepulcris detracta, in fœdissimas cloacas proiici; leges & edicta lacerari, arces & domos superbas solo exæquari; memoriam deniq; ipsam obliuione sempiterna deleri; vt talibus exemplis principes posteri pestes illas abominarentur. Ac tametsi tyranni dum viuerent, laudatores suos habuerunt quos ad mendacia præmiis allicerent; mortuis tamen tyrannis laudes & orationes laudatorias concisas ac laceratas, ac pro his contumeliosissima scripta etiam ad amplificationem prodiisse legimus; adeo vt ne vnius quidem libelli fragmentum extet de laudibus tyranni cuiusquam. Quæ res tyrannos quamdiu viuunt, ad insaniam & furorem perducit, quum intelligunt se plebi ac inimicis ludibrio esse futuros. Ac tametsi putant animos vna cum corporibus, imo ante corpora, quæ odoribus perfusa diutissime perstant, interituros; quamdiu tamen viuunt, iam sentiunt infamiæ futuræ cruciatus: vt Tiberius acerba oratione querebatur; crudelius etiam Nero; qui sæpius optauit vt se moriente, imo adhuc spirante, terrarum deflagratio consequeretur. [b] Eam ob rem Demetrius, is qui Poliorcetes vsurpatur, pro Athenienſium commodis ac libertate bellum suscepit, vt ex eorum scriptis immortalem gloriam consequeretur, cum intelligeret Athenas esse veluti speculam orbis terrarum, vnde clarissima fax eluceret; nec illum opinio fefellit: sed

a Plutarch in Arato ac Timoleone.

b Suetonius tradit, Neronem dicente quodam in sermone communi, Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, correxisse, ac dixisse, Ἐμοῦ δὲ ζῶντος. μ. π.

vt pri-

203 vt primum se vitiis inquinari passus est, ab iisdem a quibus antea laudatus fuerat, contumeliosissime suum nomen dilacerari sensit. At si quis putet tyrannos, quia veræ laudis gustum nullum habent, minus quid de se posteritas dicat aut sentiat curaturos; miserrime tamen viuunt, si vita dicenda est eorum qui perpetuis terroribus exagitantur, & acerbissimos dolorum stimulos sentiunt; cum se vitamq; suam; vxores item, liberos, propinquos, familiares in perpetuo discrimine versari vident: neque enim fieri potest vt qui subditos odit ac metuit, & quem omnes oderunt ac metuunt, diu consistere possit. ita fit vt si ab hostibus lacessitus fuerit, momẽto a subditis oppugnetur, ac ne amicis quidem cõfidat, sed eos ob leuissimam suscipionem necari iubeat; vt de Nerone, Commodo, Caracalla, cæterisq; tyrannis proditum legimus. Interdum etiam vniuersus populus in tyrãnum irruit, & eodem impetu; vt in Phalarim, Heliogabalum, Alceten, Andronicum Imperatorem: & quidem in hunc populus Constantinopoleos inuolauit, ac nudatum asino superposuit, vt prius omnes omnium contumelias fœdissime pateretur, quã ei mori liceret. ac sæpe fit vt sui necandi occasionem ipsi conquirant, vt fertur de Caracalla, qui Iulium Maternum mathematicum rogauit quem in imperio sibi successurum putaret (: id enim tyrannorum commune est, vt Chaldæos ac dæmonas rerum gerendarum habeant consultores:) vates Macrinum fore per literas respondit: quæ quidẽ literæ in Macrini manus inciderunt: is igitur sibi metuens, Caracallam ex insidiis
C occidit. Commodus vero quum sicarii manus euasisset, eos omnes quos ad cædẽ consignarat, tabulis conscripsit quas cum Martia concubina casu reperisset, seq; eo numero comprehensam intelligeret, tyrannum occidi curauit. Talibus exemplis plena sunt omnia veterum scripta; quibus perspicitur tyrannorum ceruicib. mille pericula, mille mortes impendere. Regis autem, id est optimi principis, conditio illis plane cõtraria est, quippe cum subditis tanta consensionis fide & amicitia coniun-

gitur, vt pro eius cõmodis ac salute caput, vitam ac fortunas profundere non dubitent; eumq; carminibus ac laudationibus sempiternis cumulare ac augere studeãt: vt Xenophontem videmus sub Cyri persona; cuius laudes admirabili eloquentia amplificauit, iustissimi ac fortissimi regis exemplar omnibus & ad intuendum, & ad imitandum proposuisse: & quidem Scipioni Africano mira cupiditas incessit Cyri laudes æquandi; cum manibus semper teneret diuinam illam *Cyropædiam*; atque in tantum profecit, vt omnes non modo ætatis suæ reges ac principes; sed etiam superiores virtutibus clarissimis ac rerum gestarum gloria superaret: cuius fama accensi piratæ, ad eius ædes in quibus rusticari solebat, propius accesserunt, vt diuinum illum hominem contuerentur: at cum ipse piratas vim illaturos sibi putaret, ac familiam armaret, vt temeritatem eorum consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superaret; piratæ proiectis armis supplices petierunt vt illum adorare ac venerari sibi liceret. Si virtutis decus ac splendor in eo principe barbarissimos piratas (:quamquam ne barbari essent, sua virtute perfecerat:) in admirationem rapuit, quantam virtutis vim in bonis ciuibus fore putamus? Quis autem Princeps adeo stupidus ac demens, qui lætitia incredibili non afficiatur, si audiat Bactrianos tanto amore ac beneuolentia Menandrum regem cõplexos fuisse, propter eam quam de sua probitate ac iustitia apud omnes opinionem excitarat, vt maximis contentionibus vrbes certarent, ad quam illarum sepulturę honos potissimum deferri oporteret, nec aliter contentionum exitus reperiri potuit, quam singulis id permiteretur? Cuius item tyranni malitia ac simulatio tanta est, quem Plinii Panegyricus non adigat ad furorem? cum enim Traianum omni genere laudis ita cumulasset Panegyristes, vt nihil addi posse videretur: periodum ita concluſit: *Nihil Reipublicæ maius ac melius optandum, quam vt Dii immortales Traiani vitam imitarentur.* Quæ amplificatio tametsi cum impietate coniuncta est; quis tamen dubitat

Scipionis Africani laus.

104

quin

quin a clarissimo viro in optimum principem proficiscatur; & pro cuius abeuntis periculo, & redeuntis salute templa omnia complerentur; qui cum diis hac conditione in solemnibus precationibus paciſci consueuerat, vt se seruarent si Reipublicæ vtilis esset? Quem etiam tyrannum Agesilai gloria non stimulet, audientem ab Ephoris mulctatum esse ob id tantum, quod vnus omnium Spartiatarum oculos ac voluntates in se cõuerteret? Quis princeps Aristidis *Iusti* cognomentum non cupiat & optet? certe quidem multo illustrius ac laudabilius est, quam Poliorcetarum, quam Fulgurantium. Contra vero, quis, cum Phalaridis aut Caligulæ, aut Neronis facta narrantur, iracundiam; aut cum miserabiles eorundem exitus, lætitiam cohibere potest? Hæc igitur optimorum principum ac tyrannorum detestabilium extrema, sunt omnibus perspicua: sed non ita facile diiudicatur princeps, cui cum vtrisq; multa cõmunia ac bona malis temperata & confusa sunt. Incidunt enim sæpe causæ, quę propter locorum, aut temporum, aut personarũ varietatem, principes ad aliquid impellunt; quod aliis quidem tyrãnicum, aliis vero laudabile videatur: ne quis tyrannidem seueritatis finibus terminandam sibi putet, cum seueritas in principe sæpe laudabilis, sæpius etiam necessaria sit; vel quod arces ac præsidia quærantur; vel quia imperandi maiestate sit terribilis, quæ multo laudabiliora sunt, quam preces tyrannorum. Quamobrem rectissime ab [a] Iurisconsultis decretum est, eos qui precibus tyrannorum obligationem contraxissent, semper restitui posse; iis tamẽ qui iubente optimo principe idem facerent, restitutioni locũ non relinqui. Quæ vero bellis ciuilibus scelera, proscriptiones, cædes, stupra, incestus perpetrãtur, ad Rerumpublicarum interitus aut conuersiones, non ad tyrannidem spectant: neque enim aliter fieri potest in violenta cõuersione, vt in ipso Romanorũ triumuiratu, aut etiam in Imperatorũ creatione, & nostra ætate Cosmo Medice Florentinorũ principatũ ineunte contigit. Is enim Alexãdro Medice

C

[a] l. si per impressionem. quod metus. gl. not. in l. quod metus cauſ. conuenior. 23. q. 8. Io. Andr. in c. Insinuante, qui clerici vel vouentes.

propinquo suo aduersariorum conspiratione occiso, cohortes ad corporis custodiam adhibuit; arces exstruxit; præsidiis vrbem muniuit; tributa ac vectigalia noua imperauit: quæ medicamenta plebi quidem & licentia populari abutentibus violenta, sapientibus vero salutaria visa sunt; præsertim ciuitate morbis extremis, & incurabili vlcerum multitudine periclitante; & in eos ci- 205
ues qui millies in eum tyrannum coniurauerant, qui tamen iustissimi ac prudentissimi principis laudem est adeptus. Nam sæpe contigit, vt quæ ciuitas principis vnius lenitate ac facilitate nimia perierat, acerbitate alterius ac seueritate sustentaretur. Domitiani crudelitatem Senatus populusq; Romanus nec ferre potuit, & mortui leges omnes ac edicta rescidit: is tamen prouinciarum omnium vna voce laudatus est, propterea quod numquam antea Proconsules, Præsides, cæteriq; magistratus a sordib. & corruptelis [a] puriores fuissent. at cum Nerua qui eius imperium exceperat, a seueritate proculabhorreret, omnia in miserrimum statum delabi; iura prostitui; iudicia peruerti; tenues potentiorum iniuriis opprimi: tunc certe Fronto Consul illam quam in Domitiano prius damnauerant crudelitatem ac tyrannidem votis ardentibus optauit. Cum vero princeps plebis furentis animos ac licentiã acerbissima seueritate quasi freno indomitam belluam coercet; non debet illa seueritas *tyrannus* appellari; ac sæpissime is qui tyrannidẽ inuasurus est, furore plebis ad potẽtiorum opes minuendas abutitur: ita fit vt potentium bona, ac plebis gratiã vno consequatur & eodem tyrannidis actu. Omnium tamẽ detestabilium tyrannorum, nulli minus exsecrandi sunt, quam qui ad plebis subleuandam inopiam locupletes extenuant ac proscribunt. Qui vero principis bonitatem, lenitatem, facilitatem, largitionem, prudentia vacuam, laudant; næ ipsi inopes a consilio, ciuili scientia vacui, laudibus & otio abutuntur; cum eiusmodi C facilitas multo magis metuẽda sit, quam principis summa seu seueritas, seu crudelitas, seu auaritia. Et quidem

[a] Tranquill. in Domitiano.

maiores

maiores noſtri prouerbio iactabant illud; *Ex homine callido ac malitioſo bonum regem fieri:* quod delicatis auribus eorum qui non rationibus, ſed falſis opinionibus omnia metiuntur, abſurdum videri poſſit. Nam ſtulta principis minime mali facilitas ac benignitas, facit vt adulatores ac fures Rempublicam depeculentur; ac ſceleratiſſimis & impudentiſſimis quibuſque honores, imperia, magiſtratus ſine delectu tribuantur. ita fit vt tenuibus ſua crudeliter eripiantur, ac pro vnius, multorum tyrannidem perpeti cogantur; ſcelera vero ac flagitia multa maneant tum ſordibus & corruptelis magiſtratuum, tum etiam principis facilitate ſceleratiſſimo cuique impunitate propoſita: denique ſub tali principe publica priuatorum commodis cedunt, ac plebs ipſa potentium libidine & auaritia oppreſſa iacet; perinde vt in corporibus humanis ab ægro tantium capite, ad imbecilliora membra praui humores defluere ſolent. certe quidem exemplis ad id comprobandum hiſtoriæ tum Græcorum, tum Latinorum abundant; ſed domeſticis vtamur: numquã enim calamitoſior exſtitit Reſpublica, quam regnante eo Carolo, qui ab ingenii ſtupore, Simplex vſurpatur. Floruit etiam ſub Franciſco Maiore imperium hoc legibus, armis, potentia, literis, opibus, artiumq; omnium incredibili varietate; idque potiſſimum aliquot ante annos quam moreretur, cum ætas ingraueſceret iam ſua; nec vlli affabilem ſe aut facilem cuiquam præberet; ſed canes aulicos ac impudentes homines longe a ſe repelleret; præmia, magiſtratus, honores, ſacerdotia bene de virtute ac republica meritis tribueret; largitiones vero ita regeret, vt eo moriente fere millies ſeſtertium, id eſt decies ſepties centena aureorum noſtrorum millia, in ærario publico reſtarent, præter trimeſtria tributa, quorum dies iam venerat: nec vlli Reſpublica tunc obærata fuit, præterquam Heluetiis & argentariis Lugdunenſibus, vt in officio retinerentur: pax item aut ſocietas cum omnibus principib. ac populis, atq; etiam imperii finibus ad portas vſq; Mediolani prolatis; regnoq; ipſa

imperatorum ac doctissimorum hominum multitudine redundante. Successit patri Henricus II, cuius bonitas ac facilitas tanta exstitit, vt nulla vsquam maior: sed cum vix annos duodecim sceptra tenuisset, omnia pessum iere: neque enim tanta principis benignitas dicam an simplicitas, rogationē cuiusquam repudiare potuisset: ita exhausto breui ærario, magistratus ac imperia mercatoribus proscripta sunt; tributa acerbissime exacta; sacerdotia ampliſſima in homines sordidissimos collata; graues ab hostibus acceptæ offensiones; imperium suis finibus tantopere deminutum, & accisum vltra citraq; Alpes, vt omnia quæ annis quadraginta parta fuerant, vna turpissimę pacis actione penitus amitterentur, ac moriente Henrico, Respublica ære alieno grauissime oppressa iaceret: certe quidem ex rationibus publicis, fere vicies millies sestertium Rempublicam debuisse constat; quamquam his omnibus nominis ac famæ iactura grauior erat. Quod si regis Henrici facilitas seueritate, leuitas acerbitate, largitio parcimonia quadam C temperata fuisset; ac pro molli & fracto, magnum & excelsum animum gessisset, bene beateq; vixissemus, nec in eas quas pertulimus calamitates Respublica incidisset. At medium illud, dicet aliquis, cum tenere cuique difficile est; tum vero principibus, quos perturbationes variæ e medio cursu reuocant, difficilimum. Demus certe medium illud, acerbitatis ac lenitatis, quod nimiū inter & parum veluti recta quædam linea, quæ plus vna esse non potest, inter obliquarum infinita millia consistit; raro a sapientibus, vix vmquam a principibus attingi; multo tamen commodior est in omni Republica seueritas, quam simplex illa stupori similis, lenitas quædam, flagitiorum omnium ac scelerū alumna: quæ vtin Pertinace Augusto nimia fuerat; sic in Heliogabalo voluptatum omnium impura libido Romanum imperium euerterat, nisi Seueri Afri, deinde Alexādri Seueri acerbitas & imperandi maiestas Rempublicam iacentem erexissent, cum maxima bonorum omnium cōsensione.

Quod

Quod igitur a maioribus contritum vetustate prouerbium accepimus; *ex improbo & malitioso viro bonũ principem fieri*; ad eam quam diximus interpretationem reuocandum est: alioqui verbum illud sui proprietate nõ *seueritatem* modo, sed etiam impietatis extremum significare videtur, quod maiores nostri *malum* dixere: sic Carolus Rex Nauarræ *malus* dicebatur; quo principe nullus sua ætate sceleratior exstitit. Non igitur principem nimia seueritate immitem eo ipso tyrannum censere ac iudicare oportet. Et quoniam nos in hunc locum deduxit oratio, dissleramus illud etiam; *an bono viro liceat manus afferre tyrannis.*

De meschãt homme bon Roy.

---

207 V. *An liceat manum inferre tyranno, eoque casu, omnia eius acta, decreta, leges rescindere.*

TYRANNI vox ignota, plerosque [a] impulit in errorem, & in perniciem principum multorum armauit. Proprie significari diximus eum, qui sociis ac ciuib. inuitis, non cooptatus a principe, non suffragio populi, non sorte, non hæreditario iure, non testamento, non iusto legitimoque bello, non singulari quodam cœlestique oraculo creatus, in Rempublicam inuasit. hunc leges & antiquorum [b] scripta occidi iubẽt; & maxima præmia interfectoribus proponunt; nobilitatis inquam stemmata, statuas, coronas, bona denique ipsius tyranni: eos enim *patriæ*, vel vt Cretenses loquuntur *matriæ liberatores* esse iudicabant. Nec in eo genere virum bonum, qui tyrannidem occupauisset, ab improbo seiunxerunt: neque enim Reipublicæ libertatem ac sociorum principatum arripere cuiquam, probitatis opinione ac specie fas est; cum etiã legibus, quæ de imperio latæ sunt [c], capitale sit maiestatis ius vllum vsurpare. Hoc igitur fixũ maneat, eum ab vniuersis & singulis occidi licere, qui vel regi legitimo potestatem extorqueat; vel in populari aut optimatum statu, pro socio principem se suæ vnius auctoritate ferat. Sed inter Græcos ac Latinos non conuenit, an sine causæ cognitione, an vero rebus plane

[a] Bart. non satis apte decẽ coniecturis tyrannũ probari scribit, in tractat. de tyrannia.

[b] Plutarch in Arato ac Timoleonte.

Iusta tyranni cædes.

[c] l. sacri affatus. de diuersis rescriptis, C. l. vt dignitatum ordo.

perſpectis ac iudicatis id fieri debeat: nam lex Valeria C
[a] Plutarch. in Publicola. tyrannum occidere[a] cuique permittit; deinde occiſi cauſam diiudicare: quæ certe lex ſuis quibuſdam fundamentis nititur, confirmatur. prius enim Reſpublica tyrannidis facibus deflagratura ſit, quam incẽdium ſemel conceptum reſtingui poſſe videatur. Quis tyrannum cohortibus armatum in ius vocaret? quis arces ac propugnacula tenentem comprehenderet? nonne præſtabilius eſt vim adhibere, quam legis actiones nimis religioſe conquirentem, leges vna cum imperio perdere?
[b] Plutarch. in Publicola. At lex Solonis huic[b] omnino repugnat: iubet enim eum iudicio ſiſti ac iudicari, qui tyrannidẽ affectarit; quæ lex ſua etiam æquitate ſuſtentatur: quia pleriq; innocentes ac boni ciues prius aduerſariorum ſcelere ac iniuria, tyrannidis ſpecie occaſuri ſint, quam de rei veritate quæratur: mortui vero ſemper in eo genere locum obtinent iure cæſorum. Sed lex vtraque ſibi concors videatur, ſi Solonis ſententia ad eum referatur, qui tyrannidis affectatę reus, nec arces occupauerit, nec plebem ſeduxerit, nec cohortibus armatus fuerit: Lex autẽ Valeria ad eos qui aperta vi Rempublicam oppugnant; qui arces muniunt; qui milites conſcribunt. Et quidem Furius Camillus M. Manlium Torquatum tyrannidis affectatæ reum in ius vocari, & cauſam dicere iuſſit, nec inauditũ necari permiſit. Brutus vero & Caſſius Cæſarem inauditum, & nihil tale cogitantem, in ipſo Senatu, & in clariſſima populi luce trucidarunt. At Solon qui nimis religioſe dicam an ſuperſtitioſe, cũ legitimo iure tyrannos prius iudicari, quam occidi vellet; Piſiſtratum ſe viuo ac ſpirante Athenarum tyrannidem occupantem vidit. Harmodius vero & Ariſtogiton Piſiſtrati liberos, neglecta lege Solonis, priuata auctoritate interfecerunt. Hic 108
plurimæ quæſtiones occurrunt; *an tyrannus qui vi libertatem ciuibus, vel fraude eripuit, iure occidi poſſit, ſi popularibus ſuffragiis poſtea creandum ſe curauerit?* nam illa creatio, tyrannidis confirmatio quædam ac ratihabitio eſſe videtur: iure tamen occidi licere ſtatuo, & quidem

citra

citra legis vllius actionem: nisi tyrannus exarmatus abdicarit,& vt priuatus quisq; ciuis iudicio seipsum stiterit; quia[a] non potest id ciuiũ consensione factum censeri,quod erepta libertate fiat; etiam si tyrannus supplici rogatione populi suffragia captet; vt Sylla, qui exercitu fretus,ac legionib. in vrbem admissis, Dictatorem se in annos LXXX. Valeria lege dicendum curauit (:negat Cicero legem fuisse:) vt item Cæsar anno post Syllam trigesimo sexto Dictator perpetuus lege Seruia factus est; & Cosmus Medices,qui exercitu coacto post Alexãdri propinqui cædem, senatum Florentinorũ,vt se Ducem perpetuum crearent, adegit; tanta vi tormentorum emissa,vt non aliter senatus suæ ac ciuium saluti consulere potuerit, quam Ducis illius creatione. Quod si tyrannorum liberi ac propinqui longissimo temporum, puta centum annorum decursu, arreptam a proauis tyrannidem continua successione sine interruptione tueantur,ac iustis imperiis Rempublicam moderentur; nõ debet illud imperium tyrannidis appellatione venire: nam diuturna[b] illa præscriptio temporũ legitimæ creaC tionis vim habet. quod autem diximus iura maiestatis præscribi non posse,ad priuatos spectat; qui iura maiestatis,stante Republica,vsurpare conantur: non in conuersione totius Reipublicæ. Diximus *sine interruptione ac interpellatione*,id est,si nulla in tyrannum eiusque liberos conspiratione, nulla intercessione ciues imperantis possessionem perturbauerint: ex eo enim quodammodo perspicuum est eius imperiis spõte ciues acquieuisse; ac iustum principem comprobauisse. Intercessio vero nõ minus factis,quam verbis explicatur: cuiusmodi est factum Aquilę Tribuni plebis; qui coronam statuæ Cæsaris impositã spectante populo detraxit; necquicquam fremente Cæsare,qui deinceps amicis,quib. honores aut imperia tribueret, subiiciebat illud; *Si per Aquilam*[c] *licet*. Hæc de tyranno, seu vir bonus,seu improbus sit,qui nullo iure in Reipublicę summum imperium inuolauerit. Sed huius disputationis præcipua

[a] l. si per impressionẽ. & l. qui in carcerem,quod metus. & ibi D D. & glos. in l. 1. quod iussu. e. conuenior. 23. q. 8. Io. Andr. in cap. insinuantes. qui clerici vel vouentes.

[b] l. hoc iure. §. ductus aquæ de aqua quotid.

[c] Tranquil. in Cæsare.

quæstio est, de eo principe, qui vel suffragio populi, vel optimatum, vel legitima successione, vel iusto bello, vel sorte, vel oraculo cœlesti principatum adeptus, iura diuina & humana peruertit: an eiusmodi principem, qui loquendi consuetudine *tyrannus* vocatur, interficere liceat? Pleriq; certe diuini & humani iuris interpretes[a], fas esse tradunt; ac nonnulli duo verba secum dissidentia coniungunt; scilicet *regem tyrannum*: quæ disciplinę florentissima imperia funditus euerterunt. Vt igitur quæstionis huius nodum dissoluamus, monarcham a principe, & ciues a peregrinis, ea quam prius diximus ratione, seiungere necesse est: quia plurimũ refert vtrum a ciue, an vero a peregrino tyrannus interficiatur. Nam de pulcerrimis omnibus factis nullum illustrius est, quam vitam, famam, ac fortunas tenuium ac innocẽtium hominum ab iniuria potentiorum defendere ac tueri; quãdo iudiciorum aditus omnes obsidentur: sic enim Moses Israelitarum Imperator ciues crudelissima seruitute oppressos liberauit: sic etiã Hercules ille, qui pene terrarũ orbem emensus, monstra teterrima, id est, tyrannos, incredibili virtute necauit, populosq; innumerabiles ab immanium belluarum dominatu vindicauit; ac pro talibus factis in Deorum numerum relatus est; & cum eius posteri amplissima imperia innumerabilibus seculis tenuerũt, tum vero cæteri Herculis imitatores, Dio inquam, Timoleon, Aratus, Harmodius, Aristogiton, *tyrannorum interfectores* & *magistri* sunt appellati. Eam ob rem *Temircutlus*, quem nostri *Tamerlanem* vocant, Tartarorum Imperator, cum bellũ indixisset Baiazeto Turcarum principi, qui Constãtinopolin obsidione cinxerat, professus est se ad castigandos tyrannos, nulla accepta iniuria venisse: & quidem trecenta millia Turcarum nõ modo fudit ac prostrauit; sed etiam principem eorũ catenis vinctũ in caueam belluarum in modũ coniecit. Nec refert vtrum peregrinus aperta vi aut clam tyrannum, an vero iudicio damnatum morte afficiat: laudabilius tamen est comprehensum vti latronem ac parricidam,

[a] Paris de Pute. in syndic. vbi quærit, an liceat occidere regẽ tyrannum. Andr. Isern in titul. quæstiones regalia, Thom. Aquinas in 2. 2. q. 24. artic. 2. Mar. Laud. in tract. de principe. §. 3. Ang. de Clauasio in summa verb. seditio. q. vlt. Silu. in summa tit. 3. c. 8. §. 1 D D in l. decernimus. de sacrosanc. eccles. C. Bart. in tract. de tyrannia.

cidam, pro scelerum ac flagitiorum immanitate, carnificibus torquendum permittere, quam militari supplicio plectere. Teneamus igitur illud, *peregrino cuiuis licere tyrannum*, id est *omnium vocibus infamem, ac suorum rapinis, cædibus & crudelitate nobilitatum, interficere.* Idē
C ciui quoq; licet in eum qui in populari aut optimatum statu princeps est, nec tamen iura maiestatis habet; quales principio fuerunt Imperatores Romani, & his temporibus Duces Venetorum, Genuensium, Lucensium; si sua potestate ad ciuium cædes, stupra, rapinas, abutentur, siue aperta vi, siue Senatu iubente id fiat, vt aduersus Neronem & Maximinum factum legimus: nam vterque a Senatu capitali supplicio, nullo tamen iudicio constituto, damnatus est: & quidem ille vt more maiorum nudaretur, ac fustibus ad necem vsque cederetur: quia nō erat in Imperatoribus Romanorum Reipublicæ summa potestas, vt antea demonstrauimus; nec proprie monarchia, sed[a] principatus dicebatur: tametsi Seneca Neronem discipulum sic loquentem inducit, *Ego mortalium omniū solus electus sum, vt essem Deorū in terris legatus: ego vitæ necisq; arbiter; in me vno positum est, quid de conditione ac statu cuiusq; decernendum sit.* Hanc quidē potestatem Nero vi ereptam Senatui populoque Romano sibi vindicabat, iure tamen non habuit; cum esset principatus, perinde vt in Aristocratia Germanorum Imperatores, quos cæteri principes auctoritate sua sæpe coercuerunt; ac de principatu [b] Adulphum & [c] Wenceslaum deturbarunt. Idem iudicium est de regibus Lacedæmoniorum, post constitutam a Lycurgo Rempublicam; quos magistratus sæpe mulcta, interdum etiam capite damnarunt: vt reges quoq; Danorum ac Suecorum sæpe de imperio in exilium aut in carcerem deiecti sunt: quia summum imperii ius in optimatibus ac senatu, non in regibus ipsis positum sit: quales etiam fuisse dicuntur singularum Galliæ ciuitatum principes, quos Cæsar *regulos* vocat; qui capitis causam in-
10 terdum dicere cogebantur. Quamobrem Ambiorix

[a] Tranquil. in Caligula Fac. in procœmio.

[b] anno 1298.

[c] 1400.

Leodiensium princeps totiusq; exercitus Gallorum imperator, sic de se ipse loquitur: *Nostra*, inquit, *iussa eiusmodi sunt, vt non minorem in me populus, quam ego in populum potestatem habeam*: quibus verbis intelligitur summum imperium in eiusmodi regulis non fuisse: tametsi fieri nõ poterat vt parem haberet cum populo potestatem, vt antea docuimus. Hos igitur principes etiamsi iura maiestatis non attingant, si tamen sceleribus ac flagitiis inquinati, magistratuum animaduersione castigari nequeant; sed opibus ac potentia ad bonorum exitiũ abutantur, de medio tollere non modo peregrinis, sed etiam ipsis ciuibus semper licuit ac licebit. Quod si monarchia quædam est summa vnius potestate constituta, qualis est Francorum, Hispanorum, Anglorum, Scotorum, Turcarum, Moschouitarum, Tartarorum, Persarum, Æthiopum, Indorum, & omnium pene Africæ & Asiæ imperiorum, vbi reges sine controuersia iura omnia maiestatis habẽt per sese; nec singulis ciuibus, nec vniuersis fas est summi principis vitam, famam, aut fortunas in discrimen vocare; seu vi, seu iudicio constituto, id fiat; etiamsi omni scelerum ac flagitiorum, quæ in tyrannos conuenire ante diximus, turpitudine infamis esset. Nam quod ad iudiciũ attinet, nulla magistratibus, ac multo minus priuatis in summum principẽ potestas est; cum non solum ab eius vnius omnia omnium imperia pendeant, sed etiam eo præsente magistratuum & collegiorum omnium potestas conquiescat[a]. Subditis igitur principem iure rogare, aut in ius vocare, iudicium- C ve de vita, fama, ac statu illius constituere, si nefas est; si denique nulla clienti in patronum, seruo in dominum iurisdictio est; quonam modo manus intentare tyranno liceret? neque enim quantum quisque viribus ac ferro, sed quantum iure possit, quæritur. At non solum is qui principem necauit[b], perduellionis reus est, sed etiã is qui tentauit; qui opem[c] consiliumve attulit[d]; qui texit, qui voluit, qui cogitauit[e]: quod certe factum, leges tantopere exsecrantur, vt cũ quis in reatu scelerum omniũ con-

[a] in c. de mutuis magistratuum inter se officiis lib. 3.
[b] l. quisquis. ad l. Iuliam maiestat. C.
[c] l. 1. ad l. Iul. maiestat.
[d] Bald. Salic. in d. l. quisquis.
[e] DD. in l. cogitationis. de pœnis & in l. si quis dicam non rapere. de sacrol. C.

uictus

uictus condemnationem sua morte preuenit, integro ac illæso [a] statu mortuus censeatur, nisi principis salutem aut dignitatẽ violauerit: hanc vnam rem esse putarunt, ob quam perduellionis damnatus [b], ac prius iudicatus, quam accusatus esse videatur. Ac tametsi cogitationes hominum flagitiosorum nulla pœna leges persequãtur, sed ea tantum quæ dicto factove foras in scelus erumpunt; si quem tamen violandi principis praua cogitatio ceperit, etiamsi nihil tentauerit, hanc tamen cogitationẽ [c] capitali pœna plecti oportere iudicarunt. Certe quidem nostra ætate cum nobilis homo regẽ Franciscum 1 occidere se voluisse Franciscano sodali religiose confiteretur; & ab eo sceleratæ istius cogitationis veniam efflagitasset; rex tamen a fraterculo sceleris admonitus, confitentem reum comprehendi, ac iudicibus curiæ Parisiorum sisti iussit; a quibus capitis damnatus est: nec vero iudices id metu fecerunt, cum optimi ac clementissimi regis edicta impune & quidem sæpissime recusarent. Henricum item Francisci regis filium Capito furiosissimus homo cum occidere velle videretur, & in eum ensem exseruisset, capitis pœnas dedit; tametsi furiosum hominem vbique leges [d] a pœna excusant, cum ipso furore plus satis torqueatur. Ac ne quis putet principes ipsos legum istarum ac iudiciorum auctores fuisse, vt accuratissime saluti ac dignitati consulerent, sacris legibus & exemplis vtamur. Nabucodonosor Rex Assyriorum Palæstinam totam ferro ac flamma vastarat; Hierosolymam expugnarat; templum incenderat; sacratissima vasa expilauerat; cætera militibus, qui cædes stupris, stupra cædibus miscebant, diripienda dederat; regẽ ipsum trucidarat, vrbem deniq; totam ac mœnia solo exæquarat: postremo populi reliquias, quæ tantæ cladi superfuerant, in miserrimam seruitutem, & quidem in Chaldæam abduxerat: neque satis sibi factum putans, suam statuam ex auro conflari, ac in loco publico ab omnibus adorari, quoties tuba exaudiretur; recusantes in ardenti fornace viuos concremari [e] iusserat; quæ cum in

[a] l. vlt. ad l. Iuliam maiest. ff. & §. pœnales de actio. institu.
[b] d l vlt. ad l. Iulian. in fine.
[c] DD. in l. si quis non dicam rapere. de sacrosanct. & in d. l. cogitationis.
[d] l. illicitas. de offic. præsidis.
[e] Daniel c. 6.

Iudæam allata fuissent, sanctissimi [a] vates ac prophetæ literas ad captiuos dederunt, vt pro Nabucodonosoris liberorumque salute vota conciperent; ac precarentur a Deo opt. max. vt tamdiu superstites regnarent, quamdiu cœlorum orbes circa terram circumagerentur. Et quidem Deus ipse Nabucodonosorem seruum suum appellare non dubitauit, ac potentissimum orbis terrarum [b] principem effecturum se testatus est. quis autem tyrannorum quotquot vsquam terrarum exstiterunt, cũ isto comparãdus sit; qui suam statuam tam crudeli proposito supplicio coli iuberet? Attamen vates sanctissimus, quem ex oraculo Deus ipse afflauerat, Sedechiæ regis Iudæorum perfidiam, aduersus Nabucodonosorem, cuius erat ipse fiduciarius, verborum acerbitate abominatur, ac iustissime interemtum fuisse lætatur [c]. Quid Saul? num sacerdotes omnes crudelissime mactauit, quod vnus eorum Dauidem fugientem hospitio excepisset? num Dauidẽ innocentissimũ principem, quitot victorias de hostibus retulerat, occidere sæpe conatus est? at eo ipso tempore quo Dauidi pestem & exitium intentabat Saul, bis in eius potestatem incidit: & cum a militibus strenuissimis, quib. imperabat, increparetur, quod hostem omnium acerrimum, quem facile me necare posset, occidi non pateretur, proposita regnandi certa minime q, dubia spe, consilium illud execratus est, *Egone*, inquit, *regem Deo sacrum violari patiar?* quinetiã regem ipsum se persequentem protexit; ac ne violaretur, acerrime obstitit, cum prætorianos milites vino ac somno sepultos euigilari iussit: cum autem Saul ab hostibus cæsus esset, miles aliquis caput ipsius amputauit; ratus se Dauidi rem gratissimam facturum: eum tamen qui sacrum caput amputarat, nulla interposita mora necari mandauit, & mortuum regem sine simulatione luxit. Atqui rex illum iniustissime ac diutissime persecutus erat, qui & rerum gestarum gloria clarus, & regis ipsius gener, legionibus etiam hostium, ad quos inuitus sese receperat, ipso rege potentior factus: deniq; rex ab ipso

Samu-

a Baruch. c. 1. Hieremiæ c. 29. vers. 7.

b Hierem. cap. 25. & Exech. 29.

c Ezech. cap. 29.

Samuele Deo iubente designatus fuerat, ac numinis diuini spiraculo [a] afflatus; nihil tamen cõtra regem ausus est, sed in exsilium proficisci maluit, quam regi exitiũ intentare. Qui autem inter Hebræos, summa vitæ integri-
212 tate ac doctrina cęteris omnibus præstant, Essæi inquã, reges subditis sacros esse oportere [b] tradunt. Quid quod lex ipsa diuina sanctissime vetat principẽ populi sui aut magistratus verbo violare? quanto magis eorũ vitæ insidiari? ac ne de optimis tantũ lata videatur, de vniuersis cõcepta lex [c] est: quãquam ne vllus disputationi aut ambiguitati locus relinqueretur, etiam improbos magistratus subditis sanctos esse oportere cauetur. Quæ cum diuinis & humanis legib. perspicua sint, argumẽta contraria refellere, hominis est & literis abutentis & otio. quemadmodũ igitur eos qui an Deus sit nec ne, dubitãt, non argumentis, sed pœnis acerbissimis refellere oportet: ita quoq; statuendum est in eos, qui pernitiosissimis scriptis, subditos in principes armare consueuerunt. Quamquã qui Theologorum [d] eruditissimi habentur, non modo non licere putant subditis, principes tyrãnidis specie occidere, sed ne verbo quidẽ violare fas esse, nisi singulari Dei oraculo iubeantur; vt Iehus qui Dei iussu ad regnũ Israelitarum vocatus est, vt regis Achabi liberos ac posteritatem a stirpe deleret [e]. Antea quidem omnes illius impietates ac scelera, prophetarũ etiam, ac sanctissimorum virorum crudelissima supplicia, ciuium exsilia, cædes, proscriptiones, atq; adeo Iesabelis reginæ nefaria sortilegia patienter pertulerat; nihil tamen in principem ausus est, quoad iussus parere necesse habuit oraculo Dei præpotentis; cuius fiducia duos reges, ac septuaginta regũ liberos, præter alios principes, ac Ba-
C halis, i.e. Solis sacrificulos internecione deleuit; ipsamq; reginam de arce præcipitem, & canibus lacerandã dedit. Hoc igitur singulare Dei iussum, oraculo cœlesti, peditum, cum improborum ciuium pernitiosis coniurationibus nihil habet cõmune. Et quidem cum Germanorum Principes pro susceptа religione propugnare, &

[a] lib. 2. Samuel. cap. 23.

[b] Iosephus de sectis Iudęor.

[c] 1. Petri 2. 17. & 1. Timoth. 2. & ad Rom. 14.

[d] Martin. Luther. Caluin. in Ioan. & in Institut. cap. vlt. lib. 4. sect. 31. Sleidanus in historia. Caluinus Ephoris licuisse scribit in reges, qui tamen priuati fuerunt, animaduertere, cæteris non item.

[e] lib. 4. Regũ cap. 6. & 10.

aduersus Carolum v. Imperatorem arma capere decreuissent, Martinum Lutherum consuluerunt, num id iure diuino liceret; ille negauit[a]: neque tamen principibus id persuasit. Itaque funestum bellum Reique publicæ calamitosum susceptum est, cum ingenti principum ac ciuium strage: quia iusta causa nulla videri potest aduersus patriam arma capiendi: quamquam si Carolus Imperator tyrannide ciues ac Rempublicam oppressisset, cum iura maiestatis non haberet, iure occidi poterat, vt antea docuimus: sed neq; Lutherus eam adhibuit, atq; haud scio an perceperit distinctionẽ: nec putauit eundẽ fuisse Caroli ac Principum omniũ, paucissimis quibusdam exceptis, cum republica consensum: sed perinde respondit, atq; si Carolus summã imperii solus haberet: multo minus igitur aduersus regem arma capere fas est. Lex diuina filium necari iubet, si vel parentem leuissima contumelia affecerit; num etiam si pater latro, parricida, impius erga Deum & patriam exstiterit? suppliciis quidem omnib. dignus sit, nõ tamen filio parentem violare fas est: quia nulla tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod sit[b] parricidio vindicandum. At cum Cicero eandem quęstionem disceptaret[c], *patriam parentibus dixit esse cariorem*. Princeps igitur quem patriæ parentem iure dixeris, patre ipso carior; quippe immortalis Dei munere concessus, & sacer cuique esse debet; quantacumq; tyrannide ciues opprimere conetur: iussa quidem ipsius, quæ cum diuinis ac naturę legibus pugnant, repudiare quisque potest; ac prius magno animo ac forti mortem oppetere, quam pareas, si fuga saluti consulere non possis. O quanta sit tyrannorum futura multitudo, si tyrannos subditis occidere liceat! quam multi innocentes ac optimi principes suorũ conspiratione petituri! nam qui tributis ac vectigalib. plus æquo ciues vrget, *tyrannum* vulgus appellat; & qui contra populi voluntatem quid imperat, vt[d] Aristoteli visum est; & qui cohortes prætorias aduersus improbos habet: aut si coniuratos vitæque suæ insidiatores supplicio

[a] Sleidanus.

[b] Quintilianus pater in declamat.

[c] in Offic.

Le tyran qui tire trop à In Politic. Bar in tractat. de tyrannia. tyrannum dici putat a *tyros* id est, *fortis*, vt ipse interpretatur.

plicio afficit. Quæ vero seueritas optimis principibus futura est, si ab ipsis ciuibus, a quibus potissimum seruari debeant, tyrannidis specie occidi possint? Nō quod cæteris principibus non licere putem persequi, ac de medio tyrannos omnes, si fieri possit, vno tollere & eodem impetu, vt antea diximus; ciuibus tamen ac subditis non licere statuo. Quamquam Diogenes vrbane, vt omnia, ac facete, cum Dionysium iuniorem de tyrannidis arce depulsum Corinthi cum histrionibus summa securitate publico in loco lasciuientē comperisset; *Næ*, inquit Diogenes, *indigna te ipso conditione vteris: & Gratiam*, inquit Dionysius, *habeo maximam, quod meam vicem grauiter feras.* hic Diogenes; *An vero, malum, tui commiseratione id a me dici putas? Ego vero tantam felicitatem tibi inuideo; qui, cum seruili & abiecto animo sis ac*
C *semper fueris, dignus eras qui in tyrannidis arce miserrimā vitam traheres, exitumque patri similem haberes: nunc tamen cum summa tranquillitate animi nobiscum viuis, & viuis securus!* Hæc ille. Quis autem carnifex addictum supplicio crudelius torqueat, quam metus? metus inquam mortis, infamię, cruciatus? sunt illæ vltrices furiæ, quæ tyrannos agitant, ac sempiternis terroribus diu noctuque excruciant; tum inuidia, suspicio, trepidatio, vltionis cupiditates, ac mille perturbationes secum dissidentes, mentem de sanitate deturbant; ac multo acerbius sauciant & pungunt, quam crudeles domini seruos vinculis, fustibus, ac tormentis exulcerare possint. Quid item miserius tyranno contingere possit, quam subditis omnes disciplinarum ac virtutum aditus præcludere? quam dementes ac stupidos, bestiarum in modum efficere velle? quam vbique exploratores & alienæ vitæ speculatores habere? qui, quæ dicantur, quæque fiant ab vniuersis & singulis, audiant, videant, olfaciant, atque etiam intimos animi sensus scrutentur? quid fœdius quam quos amore ac beneuolentia secum & inter ipsos conciliare debeant, eosdem a se ipsis disiungere, vt mutuis odiis ac dissidiis pereant? Quis tot

animi doloribus ac perturbationibus languente tyranno miseriorem quemquam esse putet? quis mortem optabiliorem non ducat? mortem enim Cæsar *miserorũ portum*; Theophrastus *miseriarum exitum*, id est, τῶν λυπηρῶν ἀνάδυσιν appellat; neuter quidem superstitiosius, quia corporibus animos superstites esse non putarent: multo minus id reputant tyranni, quorum mortem qui optat, securitatem ac tranquillitatem illis optare videtur. Sed fere semper tyranni quosdam habent in deliciis, quibus quasi spongiis, ad exhauriendum sanguinem abutuntur, quos populus cum furere cœpit, cõprehendere, lacerare ac distrahere solet: vt Tiberius Seianum, Nero Tigillinum, Dionysius Philistum; nec ita pridem Henricus rex Suecorum Georgium Preschonem; quos a furente plebe correptos ac discerptos legimus. Sic Antoninus Caracalla eos omnes qui se ad fratris parricidiũ impulerant, quasi rem gratissimã populo facturus, trucidari iussit: nec mitius adulatores suos tractauit Caligula. Atque his artibus tyranni sæpius plebis insidias ac furores euaserunt. Sin ab ipso tyranno coniurati cædem auspicarentur, nõ amici tantum, sed etiam vxores, liberi, propinqui, crudeliter necabantur: nam post Hieronymi Siciliæ tyranni cædem, omniũ amicorum ac propinquorum secuta clades est; & in fœminas quoque inaudita crudelitate sæuitum; statuæ deiectæ; omnia edicta rescissa, non tantum iniqua, sed etiam vtiliter constituta; ne vlla vsquam exstarent vestigia tyrannorum. sæpius tamen quę laudabilia fuerunt, probari solebant. Inde illud Ciceronis[a], *nihil vsitatius, quam tyrannorum acta valere, & eorum tamen interfectores in cœlo collocari.* Idem tamen alibi: *Magnum*, inquit, τῶν[b] πολιτικωτάτων σκεμμάτων, *veniendum ne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit.* Sed quæstionis vtriusque eadem ratio est: nam si tyranno de rebus honestis deliberanti, consilium impartiri nefas est, ne tyrannis comprobari videatur: edicta quoque ac decreta vtiliter abrogare necesse fuerit, aut tyrannidem ratam habere: certe vi-

a lib. 14. ad Atticum epist. 16.

b ciuilium quæstionum.

C

rorum

rorum bonorum consensus plurimum valet ad acta tyranni sancienda ac stabilienda; quæ alioqui sola tyrannidis opinione ruitura essent. At iæpissime tyrannorum acta non modo vtilia, sed etiam iniqua quæ sunt, rata sint oportet, si saluam Rempublicam esse volumus. Itaque quod Thrasybulus Athenienſibus post eiectos triginta tyrannos; Aratus Sicyoniis, cæso Nicocle: idem M. Tullius Romanis, occiso Cæsare, suaserant; legem scilicet Amnestias, id est omnium iniuriarum oblivionem; ac tyrannorum acta valere iusserunt: nec aliter lapsa erigi, nec erecta diu stare Respublica potuisset. Quæ igitur acta Neronis ac Domitiani traduntur, a senatu rescissa fuisse, ad perpetua quædam edicta pertinent; quæ quod sempiternam iniquitatem haberent, nisi abrogarentur, rebus recte constitutis interitum essent allatura. quid autem quinquennio Neronis illustrius? quid aptius? quid melius? ex eo quidem Traianus optimus princeps, in bene gerenda Republica Neroni parem fuisse neminem iudicauit. His consentanea est Iurisconsultorum disciplina [a], quæ successores tyrannorum ad ea quæ iuste promiserint, fecerint, obligari voluit; cætera rescindi. Ita Constantinus magnus [b] quæ Licinius tyrannus inique decreuerat edixerat, vna lege abrogauit; cætera confirmanda putauit. Idem ipsum a Theodosio & Arcadio factum legimus, cæso Maximo tyranno hac lege: QVÆ [c] *tyrannus contra ius rescripsit, non valere præcipimus*; legitimis eius rescriptis minime impugnandis: ac tametsi largitiones Maximi, & ea quæ in flagitiosos ac nihil de Republica merentes effudisset, reuocarent; magistratus, imperia, curationes indignis adimerent; decreta quoq; a iudicia cõuellerent; ea tamen quæ sine fraude ac Reipubl. detrimento acta fuerant, infirmari noluerunt [d]. Hæc verba, *sine fraude*, quæ in lege Theodosia legimus, ad tyrannorum propugnatores & proxenetas pertinent; ne quis bello ciuili aut vrgente tyrannide ex alterius incõmodis sua cõmoda augẽda sibi putet: vt, cũ de Mediolani principatu armis decerneretur, cuiꝰ partẽ

a Hanc quæstionẽ varie tractat. Bar. in l. prohibere. § plane quod vi & in tract. de tyrannia, nu. 15. & sequent. Iaso in Auth. col. 3. de cõstitut. Corn. cõs. 278. lib. 3. Albericus in l. 2. §. exactis. de origine iuris. Martin. Lauden in tract. de principe. q. 64. Felin. in cap. translato col. 1. de cõst. Ancharan. cõs. 289. Bal. in l. decernimus de sacrosanct. C. DD. in l. Barbarius, de offic. prætoris. Bald. in l. digna vox, de legibus C. b l. 1. de infirmandis iis quæ sub tyrãnis in C. Theodosiano.

c l. 1. eodem C. Theodosiano.

d l. valeat eodem C. Theodosiano.

Galli, partem Hispani, partem Veneti, cætera Sfordiadæ sibi vindicabant, & quantum quisque vi & opibus, tantum iure valeret; Iaso Iurisconsultus, qui partes Hispanorum fouebat, bona Triuulcii Gallicarum partium ducis, veteratoria fraude obtinuerat: postea fusis Hispanis, Triuulcius Iasonem de iniusta possessione depulit, proposita Iasonis ipsius disciplina. Neque tamen in eo genere tanta vis esse debet legum ac edictorum, quanta æquitatis ipsius; quæ nullis legibus coerceri potest: sed eorum religioni arbitrioque relinquenda, qui ex rerum, temporum, ac personarum infinita varietate singula metiri; & quid quemq; cuiq; dare, facere oporteat, prudenter in cõformanda Republica dispicere possint. Illud tamen meminisse oportet, non eandẽ singulorum vtilitatem esse oportere, quæ vniuersorum; sed publica priuatis anteferẽda, nisi summa quadã æquitate ac ratione priuata niti videantur: vt si quæstores in ipso belli ciuilis ardore, aut vigẽte tyrannide, aut legitimis hostibus arces ac ciuitates inuadentibus, pecuniam publicam numerare cogantur, illud accepto Respublica ferre debet: sic enim iudicauit curia Neapolitana [a] pro debitoribus Reipublicæ, qui Caroli VIII Regis Francorum quæstorib. debita publica numerauerant: neq; vero aliter facere potuissent Gallis regno Neapolitano ac summa rerũ potientibus. At si debitores nulla petitione antecedente, aut pacti cum hostib. debiti partem numerauerint, vt summę totius acceptilationem ferant, non modo totius summæ debitores, sed etiam maiestatis reos esse perspicuum est. Illud igitur teneamus, *acta legitima tyrannorum & hostium Reipublicæ rata esse oportere.* Qui autem omnia cõuellunt, aut tyrannorum interfectoribus præmia largiuntur, vt ipsi regnare possint, opinione ac spe decidũt: neque enim salui esse possunt, nisi coniuratos ac parricidas sui principis, quantumuis tyrannus exstiterit, supplicio afficiant; vt prudenter Seuerus Augustus, qui omnes Pertinacis Augusti interfectores aut cõiurationis suspectos, capitali pœna damnauit: quod certe factum, incre-

[a] Afflictus in decisio. Neapol. 149. & 150.

incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutiſſime imperandi ſecuritatem[a]. Ita quoq; Vitellius non tantum Galbæ parricidas, ſed eos etiam qui ab Othone cædis præmia ſupplici libello popoſcerant, prolatis libellis ſupplicio affecit: quin etiam Theophilus Imperator Græcorum, eos qui patrem occiſo Leone Armenio Imperatorem fecerant acciuit, quaſi ampliſſima pręmia laturos; deinde contractos vnum in locum mactari iuſſit: quo facto pleriq; cædis minime conſcii præmiorum illecebris eo deducti pœnas dederunt. Illud etiam crudelius, ſed tamen ad Imperantis ſecuritatem, quod Domitianus Epaphroditum Neronis libertum capitali ſupplicio damnauit; quia Neroni ſibi gladio iugulum petēti, opem attuliſſet: tametſi rem grauiſſimā patrono face-
216 ret, qui carnificis manibus & crudeli ſupplicio maiorum illum eripiebat. Hæc quidem non tyrannos modo, verumetiam reges optimos feciſſe legimus, nō tam vt ſuæ ſaluti, quam occiſorum dignitati conſulerent; vt quidem Dauid aduerſus eum qui occiſi ab hoſtibus ſoceri caput amputatum ad ſe detulerat: & Alexander Magnus Darii parricidam acerbiſſime torquendum carnifici dedit, quod ſuo principi manus intuliſſet; cuius tamē caput ac vitam Alexander iuſto bello petebat. Certe quidem reges noſtri, nulla re magis ſancti ac inuiolabiles ſuis ciuibus fuere, quā quod propinquorū ac gentilium ſalutem non minus quam ſuā tuerentur; tametſi nonnullos perduellionis cōuictos in ipſis carcerib. ac poteſtate haberent. Nam Ioannes II. Dux Alenzonius bis ex eadem maieſtatis cauſa capitis damnatus; quod cū hoſtibus aduerſus regem Carolum VII. remque publicam conſpiraſſet, vtriuſq; iudicii pœnas clementia regis euaſit: pleriq; nimiam regis lenitatem accuſabant: ſed non intelligunt reges nō tam propinquos quā ſeipſos eripere ſuppliciis; nec tam alienæ quam ſuæ conſulere ſaluti: & cum gentilium ſanguinem effundi vetant, ſuo ſanguini parcere. Imperatores quidem Græcorum, ac Turcarum principes, proximorū cædib. ac ſupplicijs regiam ipſam

[a] Herodianus in Pertinace.

infestarunt, nec tam de propinquis quam de se ipsi supplicia sumserunt: certe quidem Philippus Cominius in Commentariis prodidit, annis non amplius xxxvi. octoginta regiæ gentis principes mutuis cladib. ac supplicijs in Anglia occidisse. Reges item Castiliæ purasa C parricidio manus continere non potuerunt: vt enim omittã ea quæ recenter facta commemorantur; rex vnus in ea gẽte sex fratres crudeli parricidio peremit. at principum securitas nulla maior esse potest, quam vt subditi persuasum habeant sanctos & inuiolabiles esse oportere: quamquam Reipublicæ plurimum interest, stirpem regiam sacrosanctam esse; ne sublatis principibus Respublica concidat, aut inexplicabili seditione perturbata, distrahatur, vt suo loco dicemus. Quæ cum ita sint, prudenter Seleucus Asiæ Rex, qui captum Demetrium Poliorcetem, bellicis laudib. clarissimum, nec liberum abire, nec occidi passus est: alterum enim impietatis erga socerum, alterum imprudentiæ fuisset. Ita Hugo Capetus Carolum, quem in hac vrbe Laoduni post diuturnam obsidionem pontificis Laodunensis perfidia ceperat, Aureliorum arce conclusit, ne principatum a parricidio proximi, qui cum cognatione coniunctus erat, auspicaretur; ac regiæ stirpi parcendum esse doceret. Crudelius aliquanto Henricus i. Anglorum, qui Robertum fratrem captiuum, & quidem natu maiorem exoculari, sempiterniq; carceribus coerceri iussit. Nec ita pridem Christiernus huius Federichi Daniæ regis pater, eum quem de regno deiecerat, post exilium redeuntem in arce Calemburgi conclusit; in qua cum annos xxv. exegisset, priuatus interiit. eadem pietate Ioannes Suecorum Rex, qui nunc sceptra moderatur, erga Henricum fratrem vsus est; quem a populo repudiatum, ne se remque publicam perturbaret, carceribus continere cogitur: nec aliter Elizabetha Anglorũ regina Mariam Scotorum reginam, ad quam totius insulæ principatum iure pertinere Scoti contendunt, diuturna captiuitate continet, vt suæ Reique publicæ saluti consulere; ac tandem

dem aliquando in vtriusque regni ius ac libertatem, id quod breui futurum speramus, restituere velle videatur. Hic occurret aliquis, periculosam esse captiuorum huiusmodi custodiam: atq; hæc præcipua causa fuit quamobrem Carolus rex Neapoleos, Romano Pontifice suadente ac impellente Conradinum Manfredi filium, eadē qua Ptolemæus postremus Ægypti rex crudelitate Pompeium post Pharsalicam fugā necari iussit, cum dicerent *mortuos non mordere*: sed neq; hic exitium effugere, neq; ille capitale iudicium, neque eius liberi diutius regnare potuerunt; sed ab Aragoniæ regibus de imperio disturbati, non sine eorum qui parricidium illud perpetrauerant ignominia sempiterna, perierunt. Certe maiores nostri, cum Ioannē Burgundiæ Ducem, Ludouici propinqui Aureliorum Ducis parricidium in ipso iudicio temere confitentem ac præse ferentem, pœnas effugisse perspicerent; principum cædem plerosque deinceps impune laturos, recte iudicarunt. nam Ioannes publica fide accepta, vulneribus confossus interiit; ac cædis illius auctores impune inuaserunt.

VI. De Aristocratia.

ARISTOCRATIA *Reipublicæ forma quadā est in qua minor pars ciuium in vniuersos & singulos ciues summa potestatis ius habet:* atque in eo ipso populari potestati contraria videtur, quod in paucorum statu pars minor ciuium, in populari maior imperat: vtrique tamen in eo cōuenit, quod qui summū imperādi ius habent, omnib. quidē singillatim imperare possunt collectim nō possūt. Igitur monarchia eo præstabilior est ac illustrior, q̄ vnus vniuersis ac singulis imperādi ius habet; q̄ animaduersione singulari dignū mihi videt. Vt autem monarchia, vel in vnius dominatione, vel in regia potestate, vel in tyrannide cōsistit: ita quoq; Aristocraticus status aut ad dominatū, aut ad legitimā potentiā, aut ad paucorū opes spectat, quā ꝓpterea Græci *oligarchiā* appellarūt; cuiusmodi fuit Athenis tyrannorum triginta; Romæ Decēuirorum

Rerumpublicarum differimen.

legibus ferendis, ac postea Triumuirorum Reipublicæ constituendæ, qui populi libertatem ac Rempublicam oppresserunt. Aristocratiam vero proprie optimatum statum, id est optimorum ciuium concessu terminaue-
a Pro Sestio. runt. *Nam qui ea faciebant*, inquit a Cicero, *quæque dicebant, multitudini iucunda esse volebant, Populares: qui autem ita se gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur*. Hæc ille, vt causæ inseruiret. Superius diximus ad intelligendam Reipublicæ cuiusq; formam, virtutes ciuium ac vitia nihil habere momenti. Neque vero Respublica ex optimo genere ciuium conflari potest: id enim vel sorte fiat oportet, vel ciuium suffragiis, vel tertio quodam modo ex vtroque apto; virtuti quidem cum fortuna nihil commune est; nec ad rerum honestarum cõsultationes casus admittitur. Quod si populos ad hæc ipsa virtutis suffragia cieri placeat, sui dissimiles, id est optimos, non seligent; sed quam maxi- 211
me similes, id est stultos, improbos, impudentes; cum boni ac sapientes viri, si modo sunt aliqui, minimum efficiant vbiq; ciuium numerum. quid autẽ turpius, quam sapientium decus ac dignitatem pẽdere ab insipientium iudicio dicam, an temeritate? Demus tamen esse bonos aliquot ac sapientes in ciuitate viros, conspectum certe fugient improborum ac desipientis multitudinis; nec tamen si ad comitia venient, seipsos sapiẽtes iudicabunt. Ita quidem Lactantius Firmianus in septem Græcorum sapientes vrbane iocatur; qui quidem desipiebant, si suo iudicio se sapere arbitrarentur; multo magis si aliorum, id est stultorum opinione tales haberentur. Quod si quis Latinos veteres in eo genere putet imitandos, vt in exercitu conscribendo, qui rerum bellicarum laude clarissimus esset, delectum auspicaretur; & sui quam maxime similem cooptaret, secundus tertium, hic quartum; atque ita consequenter vir virum legeret, quem maxime rebus gerendis idoneum iudicaret; idque toties fieret quoad optimatũ numerus impleretur; optima quidem ratio videretur imperii bonorum ac fortium viro-

rum

rum initio constituendi: sed quis modum ac numerum bonorum terminaret? aut quis Reipublicæ sponsor futurus esset, optimum quemque sui similem potius cooptaturum quam filium, quam fratrem, quam propinquum, quam amicum? & vt fiat, si tanta paucitas est vbique bonorum, quis illos ab eorum multitudine quos improbos ac stultos iudicarent, tueretur? Demus tamen illud, selectorum numerum qui optimi sint, Rempublicam initio constitui posse, quamdiu in eo statu futuram putamus? Quamobrem mirum videri debet nemini, si nulli sint, atq; haud scio an fuerint vmquam antea status optimorum: cum enim Pythagorei tyrannos aliquot Italiæ in rectam imperandi viam deduxissent, ac breui futurum sperarent vt populares status & Oligarchiæ in legitimam optimatum potentiam mutarentur; vt quibusdam in locis perfecerant; populares homines imperandi cupidi, potentiam sibi specie virtutis eripi cum perspicerent; plebem in Pythagoreos & audacissimum quemque in optimos armauerunt, ac pecudum in morem crudeliter mactarunt; cæteros in concilium coeuntes, exceptis admodum paucis, viuos concremauerunt: quæ cædes Pythagoreorum maximos in Italia tumultus commouit [a]. Siue igitur optimi, siue flagitiosissimi, siue ditissimi, siue nobilissimi, siue egentissimi, siue bellicosissimi summum imperium teneant, modo ciuium pars minor exstiterit, *Aristocratiam* appellamus. Partem ciuium minorem non certo numero definire necesse est; cum numerorum sit infinita varietas, quæ in nullius comprehensionem cadit. Nam si demus decem millia ciuium, ex quibus centum ciues summam rerum habeant, si quidem in comitio sexaginta ciues concordes sint in lege ferenda, reliquis ciuibus quadraginta qui participes sunt maiestatis; itemque nouem millibus ac nongentis, qui ab imperio excluduntur, collectim legem dabunt; singulatim vero decem millib. ciuium iidem sexaginta collecti simul imperabunt; nec propterea ius maiestatis ad sexaginta ciues contrahetur: sed quia in omni

[a] Polybius lib. 2.

cœtu & collegio legitimo maior pars vbique potior est; ut sequitur vt sexaginta concordes, reliquis quadraginta tum singulis, tũ vniuersis imperare possint: nisi lege de maiestate lata caueatur, vt duo ciuium trientes inter se consentientes, cæteris potiores sint; quemadmodum in omnibus fere collegiorum legib. ac institutis[a] præcipi videmus; qua quidẽ ratione sexaginta quatuor ciues reliquis triginta sex superiores erunt. Igitur in optimatum statu ciuium paucitatem spectare nihil est necesse, modo ii qui in cæteros dominationẽ habent, dimidio pauciores sint vniuersis. Nam si demus centum millia ciuium in Republica, ex quibus decem millia cæteris omnibus imperandi ius habeant, perinde Aristocratia dicetur, vt si ex decem millib. ciuium mille ciuib. imperium detur: nam in vtroq; numero decima pars in reliquos omnes imperium habet. nam quo pauciores fuerint, eo stabilior erit ac diuturnior optimatum status, modo ne dissideant a se ipsi. Nam Pharsaliorum & Lacedæmoniorum Respublicæ, quarum altera viginti, altera triginta ciuiũ principes ex optimis fere selectos habuit, ex infinito pene ciuium numero, diutissime floruerunt. Epidauriis centum octoginta ex omnibus ciuibus imperabant[b]. Vetus item Massilienſium Respublica ad littus Celticum, omnium quotquot vsquam exstiterunt Rerumpublicarum, iudicio Ciceronis, optime constituta[c], sexcentos summo imperio præfecerat; ex quib. tum senatores creabantur, tum etiam quindecim magistratus, quib. tresuiri quasi Prætores præibant. Idem iudicium est Rhodiorum ac Thebanorum, posteaquam populare imperiũ ad locupletiores rediit: quo nihil commodius fieri potest, si optimi ciues haberi non possint. Itaque *T. Flaminius proconsul*, inquit Liuius[d], *eam partem ciuitatum Thessaliæ potiorem fecit, cui salua tranquillaque omnia magis esse expediebat*. Quam rationem Andreas Doria in constituenda[e] Genuensium Republica secutus videtur. Is enim de ciuium consensu familias octo ac viginti tum ex nobilitate, tum ex plebeiis eorum ciuium qui

[a] l. vlt. quod cuiusque maiest.

[b] Plutarch. in Apophthegmatib. Græcorum.

[c] Strabo.

[d] lib. 34.

[e] anno 1528.

um qui sex in vrbe domos haberent, imperii participes fecit; ac plebeios earum familiarum lata lege nobilitauit: optimatibus ita conscriptis in singulos annos ciues decem ex opibus, aut virtute, aut nobilitate cooptandi potestatem fecit. Concilium ex optimatibus cccc Reipublicæ in singulos annos præfici voluit; quorum suffragiis Dux ipse & octouiri, in duos annos crearentur: quod quidem collegium octouirorum cum Principe, *Dominationem* appellant; quoniam maxima quæque in Republica tractare consueuerint; nisi quid grauius occurrat, quod Senatus cognitionē postulare videatur. Senatus autem cētum virorum suffragiis occultis optimatum in singulos annos creari solet. Octouiri, exacto magistratu, Reipublicę toto biennio procuratores sunt; ac deinceps in octouirorum collegium, quamdiu vixerint, admittuntur: qui vero Duces creantur, perpetuam, exacto magistratu, Reipublicæ procurationem habent; & ad collegium octouirorum semper aduocari solent. Præterea imperatorem vna cum Tribunis militaribus quadraginta, qui annua potestate vrbanis legionibus præessent, iisdem optimatū suffragiis fieri placuit. Quod ad iurisdictionem attinet, peregrinos arcessere solent; prætorem inquam, vna cum duob. legatis; quorum alter fiscalia, alter crimina tractat; tum quinq; viros priuatorum iudiciorum in biennium, quam ipsi *rotam* appellāt, omnes peregrinos. At Septemuiri litibus extra ordinem definiendis ex albo ciuium accipiuntur; item Syndicatus quinqueuirorum qui quæstiones exercent, tum aduersus Ducem, tum etiam aduersus octouiros exacto magistratu; edicto propalam posito, si quis ciuium iniuriam ab illis accepisse queratur: quod si nemo questus fuerit, innocenter exacti magistratus decretum datur. Eodem ipso anno quo Doria optimatum potentiam Genuæ fundauit, Geneuates monarchiam in popularem statum eiecto pontifice commutarunt. Antea quidem seipsos in libertatem vindicare proposuerant, nec se Ducis Allobrogum aut pontificis legibus teneri

Genuensium status.

Status Geneuatum.

profitebantur; nihil tamen audendū sibi putarunt, quoad de principatu non modo inter Ducem ac pontificem, verumetiam pontificem inter ac populum oborta esset contentio: tunc nouandæ religionis studium ac Reipublicæ commutandæ oblatam occasionem arripuerunt. Libertate igitur Reipublicæ reddita, concilium ducentorum virorū cum summa perpetuaq; potestate stabilierunt; præterquam quod populus iubendę legis ac maiorum magistratuū creādorum, tum etiam pacis ac belli ius sibi reseruauit; quæ ad iura maiestatis antea pertinere diximus. Iam vero ex optimatibus ducentis Senatū perpetuum sexaginta virorum, & ex eodē Senatu xxv. C viros cum perpetua potestate secretiori consilio præfecerunt, qui totius Reipublicę arcana tractarent. Postremo quatuoruiros magistratus annuos popularib. suffragiis fieri voluerunt, præter eos qui priuatis ac publicis iudiciis præessent. Geneuates igitur hoc maxime differunt a Genuensibus; quod hi concilium c c c c. virorum ac Senatum sexaginta virorum, cum reliquis magistratibus, altero quoq; anno, mutare consueuerunt: illi perpetuum concilium, senatum item perpetuum vtrumq; fecerunt; salua tamen ciuibus in singulos annos censura, quæ acerbe exigitur: quo fit vt Geneuatum Respublica stabilior sit, & conuersionibus seditiosisque nouationib. minus opportuna. Creatio vero optimatum ac senatorum apud Geneuates non vno fit & eodem actu, vt in Republica Genuensium ac Venetorum; sed mortuo senatore, alius ex optimatum ducentorum cœtu in senatū, & ex iis qui origine vel assumtione ciues sunt, in cœtum ducentorum subrogatur, nulla nobilitatis aut census habita ratione; sed solius virtutis ac illæsæ existimationis: quod apud Lacedęmonios factū legimus. Eadem fere est Heluetiorū, præter pagos quinq; minores, Reipublicę forma: vt apud Tigurinos & Bernates, quorum exēplar Geneuates secuti videntur: nisi quod Senatus vterque mutabilis est, & suffragio sodalium qui ex opificibus coalescunt, vulgo *Zunft* appellant, creatur:

Heluetiorū status

sunt

sunt autem eius generis sodalitia XI. Schafusæ, XII. Tiguri, XV. Basileæ; quorum suffragiis duodecim ciues ad concilium maius, duo tresve ad senatum cõstituendum seliguntur. Ita concilium maius exsistit, ducentorũ quidem Tiguri, CCXLIIII. Basileæ, LXXXVI. Schafusæ: Se-
211 natorum autem Tiguri quinquaginta, Schafusæ XXVI. Basileæ LXIII. qui vero sodalitiorum suffragio leguntur, maioris concilii auctoritate confirmantur, siue senatores fuerint, siue magistratus. Id tamen singulare est, quod senatores dimidia sui parte mutãtur, reliquis munus continuatur in annum consequentem, vt nouos senatores de rebus anteactis ac gerendis instruant ac erudiant. Basilienſis vero senatus anni consequentis senatores substituere solet, ne Respublica a consilio, veluta mente, deseratur: deinde Burgomagistros cum Tribunis tribus Tiguri, duobus Basileæ; quibus nouem viri adiunguntur, ac simul coniuncti XIII. virorum collegium constituunt, quibus Reipublicæ gerendæ ratio & arcana concreduntur: nec vlla de re ad senatum, aut ad concilium maius, nisi de XIII. virorum auctoritate ferri consueuit. Sunt etiam Tiguri octouiri ærario curando, quibus præest vnus Burgomagister. Item noui senatores Tiguri ac Schafusæ publica iudicia disceptant ac finiunt; in cæteris pagis prætor Imperialis, cum tribus senatoribus, easdem quæstiones exercet: nec vero quisquam in senatum cooptatur, qui aut infamis, aut spurius sit. Ex quibus perspicuum est ciuitates optimatum imperio moderatas, stabiliores esse quam populares: idq; potissimum apud Bernates, Lucernates, Friburgos, Solodurios, apud quos sodalitia nullum suffragiorum in Republica ius habent: sed ad opificia regenda tantum coeunt quatuor ciuitatis cuiusq; decuriones; sexdecim
C ciues summæ integritatis viros, quos contra nullum anteactæ vitæ dedecus obiici possit, quotannis seligunt; a quibus triduo ante pascha magnum concilium centum optimatum apud Lucernates, ducentum apud Bernates creatur: cuius concilii suffragiis *Anoerius*, quem ipsi

Schuldheiſſen appellant, cæterique magiſtratus fiunt. Senatus vero xxvi. virorum apud Bernates, aut xviii. apud Lucernates, ab iis quos dixi xvi. viris, decurionibus quatuor & Auoerio eligitur, annua quidem poteſtate apud Bernates, ſemeſtri apud Lucernates. Iudices item a quatuor decurionibus & quæſtoribus creantur, & a ſenatu confirmantur, qui primas, prouocationes diſceptat: ſecundæ prouocationes diſceptantur a ſexaginta viris, qui ex ſenatu conſtant, & xxxvi. viris quos ſenatus ipſe creauerit: poſtrema prouocatio diſceptatur in maximo concilio ducentum optimatū, cuius princeps eſt Auoerius: illic de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium extrema prouocatione certatur. Friburgi eadem fere ratio initur in concilio ducentum optimatum creando, a quo deinceps ſenatus xxiiii. virorum, item Auoerius, cum quatuor decurionibus eliguntur. Quibus rebus intelligitur ſtatum quidem eiuſmodi optimatum eſſe, ſed populariter temperatum: quia ciuibus omnib. ad omnes magiſtratus, imperia, ſacerdotia, curationes aditus patet, niſi ſordes & anteactæ vitæ infamia aut furor, rerumve gerendarum extrema imperitia vetaret. Illud etiam populare eſt, quod omnes magiſtratus fere annui ſunt: quæ temperatio potentium ac tenuium in capeſſendis honoribus, Rempublicam efficit multo firmiorem ac ſtabiliorem, quam ſi patritiis aut locupletioribus tantum honores communicarentur; quos contra plebeii perpetuis certationibus diſſidere conſue- 111
uerunt: eoque magis apud Heluetios, vbi nobilitate quondam, paucis admodum exceptis, deleta, plebeii dominationem arripuerunt; ac paulatim ad optimates ſumma rerum delapſa, exceptis quinq; ciuitatibus mōtanis, ſtatum illum moderatione quadam populari melioribus quam cæteri legibus ac inſtitutis temperauerunt. Nam fere optimatum ſtatus patritios, aut nobiles, aut locupletes tantum ad honores & magiſtratus, cæteris excluſis, admittit. Plures tamen optimatū Reſpublicas ex patritiis aut antiquioribus familiis, quam ex

locuple-

locupletibus constitutas accepimus; vt Respublicas Samiorum, Corcyræorum, Rhodiorum, Cnidiorum, ac prope omnes Græciæ ciuitates: post Lysandri victoriam popularistatu sublato, xx aut xxx viris summa vbique tributa potestas est. ciuitas item Venetiarum, quam puram Aristocratiam esse demonstrauimus; item Rhagusiorum, Lucensium, Augustanorum, Nurembergensiũ, optimatum Respublicas ex antiquis ciuium gentibus constituerunt. Nam Rhagusii, quos antiqui *Epidaurios* appellabant, post euersam a Gothis Epidaurum, Rhagusiam eodem proxime loco fundarunt; & cum ab Albaniæ regulis desciuissent, Aristocratiæ formam ex nobilissimis ciuibus instituerunt, Venetiarum quodammodo exemplar secuti; quamquam nobilitatis decus ac dignitatem maiore quam Veneti studio prosequuntur: nam Venetorum patritiis cum plebeiis iura connubiorum communia sunt; Rhagusiorum patriciis non item: at ne Rhagusio quidem nobili peregrinam nobilem sibi despondere licet, nisi a Zarafi aut Cantaro ciuitate originem duxerit; aureosque numos mille in censum retulerit: sunt autem xxiiii gentes nec plures in ea ciuitate honorum ac imperii participes; ex his gentibus familiæ plures ducuntur, ex quibus magnum concilium trecentorum circiter optimatum coalescit, qui modo xx annum attigerint; illic creatur senatus lx ciuium, consilii capiendi causa, ac prouocationum tum in priuatis iudiciis, si rem litemve trecentis aureis ampliusve æstimauerit; tum etiam in publicis, in quibus de ciuium capite, fama, fortunisve agitur; præter secretius consilium xii virorum cum annuo principe, seu rectore ciuitatis, & quinque libellorum magistris, quos ipsi *prouisores* vocant; sex consules priuatorum iudiciorum, quinque publicorum, ac xxx viri iudicandis appellationibus earum litium, quæ trecentum aureorum summam non egrediuntur. Sunt & alii minores magistratus, de quibus suo loco. Certe quidem hæc Respublica, omnium quas accepimus, purissimam & ab omni

Thucydides & Plutarchus in Lysandro.

Statu Rhagusiorum.

Lucensium status:

populari temperatione remotissimam Aristocratiam colit. Eodem quoq; statu moderata Lucensium ciuitas, antiquiores tantum familias ad imperii societatem admittit, quæ rarissimæ sunt: tametsi anno circiter MDLV, censa fuerunt quinquaginta ciuium millia præter fœminas. Ex optimatibus creantur senatores CXX cum annua potestate; ex senatoribus decemuiri cum principe, quem ipsi *Vexilliferum* [a] appellant. In his summa Reipublicæ consistit: cæteri magistratus censuram, præturam, quæsturam gerunt, de quibus suo loco: nunc satis opinor ad id quod quærimus. Varietate exemplorũ proposita, quæ qualesque sint his temporibus Aristocratiæ percipiuntur. Et quoniam plerique imperium Germanorum monarchiam esse & sentiunt, & affirmant; eripiendus est hic error: tametsi breuiter antea nonnihil, sed nunc copiosius disserendum videtur. Satis quidem persuasum est, a Carolo Magno Rege vsq; ad Henricum Aucupem, summam Reipublicæ, imperium successorio iure ad proximum quemq; Caroli nepotem fuisse delatum; Caroli vero stirpe sublata, monarchiam suffragio Principum ab Henrico Aucupe deferri cœpisse: sed quoniam fere semper accidit, vt ii ad quos suffragiorum ius in Republica pertineat, iura maiestatis imminuant; id quod potissimum in Republica Venetorum, cuius regia potestas erat, contigisse diximus: ita quoq; creatores Principis Germanorum iura maiestatis in sese paulatim transtulerunt; quod quando contigerit, scripsisse video neminem: quoniam quæ paulatim irrepere solent, vix vmquam percipiuntur; nec nisi cõuersione secuta, sentiuntur. Neminem autẽ esse arbitror, qui cum animaduerterit trecentos circiter Principes Germanorum ac legatos ciuitatum ad conuentus coire, qui ea quæ diximus, iura maiestatis habeãt, Aristocratiam esse dubitet: leges enim tum Imperatori, tum singulis principibus ac ciuitatibus; tum etiam de bello ac pace decernendi, vectigalia ac tributa imperandi; deniq; iudices Imperialis curiæ, qui de capite, fama, ac fortunis omnibus Imperatoris,

a *Confalonnier.*

toris, principum, ac ciuitatum iudicare possint, dandi
C ius habent. Comitiorum autem rationem tripartito
inire solent, vt partem quidem ferant septemuiri, quos
dixi Principis esse creatores, cum ipso Principe, partem
cæteri principes, partem legati, qui a liberis ciuitatibus,
quæ *imperiales* dicuntur, mitti consueuerunt: ab his im-
perii leges ac decreta omnia, quæ *recessus* appellantur,
sanciri, confirmari, & infirmari solent: si vel omnia o-
mnium suffragia eadem sint; vel septemuiri cum cæte-
ris principibus, vel principes cum legatis, vel legati cum
septemuiris conueniant. Et quoniam Ecclesiastici Prin-
cipes numero vincebant, cæteri Principes qui Romanæ
religionis ritus iampridem deseruerunt, Ratisponenses
conuentus quos Carolus v Imperator habuit, anno
MDXLVI, grauate tulerunt, nec vocati affuerunt. Nam
filii familias ac proximi Principum Germanorum, suf-
fragii nullum ius habent in comitiis, nisi fuerint princi-
pes Imperii, quorũ certus est numerus, eorũ qui Duces,
Comites, Marchiones, Landgrauii, Burggrauii, Barones,
Episcopi, Abbates appellãtur. Tametsi enim Lotharin-
giæ Dux iura suffragiorũ habet cum Principib. Imperii,
eius tamẽ propinquus, & quidem eiusdẽ gentis Comes
Vallimontis, vt cæteri eiusdem ordinis Principes, nec
ius suffragiorum, nec in Principum consessu locum ob-
tinent, sed inter filiosfamilias censentur. Putabam ego
quidem antea Principes ac ciuitates Imperiales habere
iura maiestatis, nec alienis imperiis ac legibus, sed iure
tantum fœderis ac societatis inter se obligari; quemad-
modum Heluetii inter ipsos singulas habent ciuitates,
ac imperia a se inuicẽ diuisa: sed ab hac sententia discessi,
cum propius animaduerti Germanorũ conuentus sum-
mum ius maiestatis habere, nec tantum Principes sed
214 etiam ciuitates mulcta, exilio, proscriptione, ac pœnarũ
iudiciorumq; acerbitate Principes ac ciuitates coerce-
re; quinetiam ipsos Imperatores de imperio deturbare
ac deiicere; vt Adolphum inprimis & Venceslaum: le-
ges autem quæ in comitiis Imperialibus feruntur, non

modo Principes ac ciuitates, sed etiam ipsum Imperatorem tenere. Iam vero decem circulares conuentus, qui in singulis prouinciis coguntur, vniuersitatis comitia sequuntur; rogationes illuc referunt; leges illinc accipiũt ac decretis parent. Principes autem ipsi, post Imperatorem initiatum & inauguratum, Imperii, non Imperatoris se fiduciarios esse profitentur. Postremo iudiciorum omnium priuatorum, quæ aureorum XL summam excedunt, extremæ prouocationis certatio pertinet ad curiam Imperialem: ab eadem curia manant imperia, iussa, exsecutoriæ tabulæ ad principes, ad magistratus, ad senatum vrbis aut prouinciæ cuiusque. Hæc vero constat Iudicibus quatuor ac viginti; quorum prætor est vnus ex Principibus cum annua potestate: delectus autem habetur ex ordine decem prouinciarũ; si qua Principibus aut ciuitatibus inter ipsas controuersia oboriatur, siue de finibus, siue de capite, fama ac fortunis agatur, Imperialis curiæ iudices quæstionem exercent, nisi optimatum imperii vniuersitas, ad eos quos dixi cõuentus, causæ cognitionem reuocarit: vt quidem decretum est in comitiis quæ Augustæ coacta sunt, anno MDLV: vt si qua prouincia, Princepsve, aut ciuitas aduersus Germanos arma ceperit, iudicium constituatur apud ordines Imperii, quæ in eam causam Vormaciæ indictá fuerunt. Iisdem comitiis Principibus omnibus Imperii interdictum est ne exercitum conscriberent, neve arma caperent ad auxiliares copias Principum peregrinorũ, grauissima subiecta pœna. Sanctius etiam interdictum legibus quę de Imperio latæ sunt [a], ne quis Princeps, aut ciuitas, appellationem ciuium ad curiam Imperialem prohiberet. Postremo Princeps ipse comitiorum, idemque Imperator, ac veluti caput optimatum conuentus, in vnum veluti corpus & Rempublicam colligit eandem: non tamen in eo Imperii maiestas, sed in optimatum consensu inest. Nam cæteri qui summam Reipublicæ potestatem habent, Principes, Duces, & Comites creare; at Imperator a Ducibus & Principibus creari solet.

[a] lib. 2. cap. 28.

olet. Quo igitur modo rex idem & subditus esset? cliens & patronus? vasallus imperii, idemque monarcha? Ipse quidem literas me legisse memini, quibus Princeps quidam amicus ac fœderatus Francorum, Mommorantiũ magistrũ equitum admonuit, iustam esse regi Henrico II. de Carolo v. Imperatore, ac de Rege Ferdinãdo conquerendi causam apud Saxoniæ Ducem, & Comitem Palatinum, Imperii vicarios; quod cõtra leges Imperii, contraq; morem maiorum, literas regis Henrici ad Imperii ordines a se interceptas reddi vetarent; ac episcopũ Mogõtinum Imperii Cancellarium, cui munus illud incumberet, quo minus id faceret, prohibuissent: eius tamen rei summa cognitio penes est conuentus ipsos. Illud etiam Imperialibus Hildebergæ comitiis decretum est, anno MDLIII. ne quis Imperatoris domesticus Imperii Germanici negotia tractaret. Quod si tributa ex
125 ordinum decreto imperantur, pecuniæ non in fiscum Imperatoris coguntur, sed in vrbes delectas ab ordinib. inferuntur; Augustam inquam, Argentinam, & Lubecam: ac ne Imperatori quidẽ numum e publico ærario mouere fas est. Ex quibus perspicuum fit eos errare ac decipi qui Imperatorem Germanorũ appellant *monarcham*, & optimatum illud imperiũ, monarchiã esse arbitrantur. At quanto rectius Imperator Maximilianus I. huius atauus, cum ad Imperii ordines orationẽ haberet; coronã Imperialem a Romano põtifice accipere minime necessariũ sibi videri dixit; cum Imperii maiestatem in ipsis ordinibus inesse intelligerent. Ac ne Imperatori quidem licet conuentus cogere aut dimittere, nisi extra ordinẽ cum vrget necessitas; sed in discessione ordinum decernitur de sequentis anni comitiis. non igitur Imperatori cogere comitia licet, quod magistratibus Romanis licebat, & in omni Republica populari ac optimatum semper licuit; dum viritim id fieret, non collectim, veteri Romanorum more; quo quidem Consul senatores omnes viritim suo edicto in senatum cogere poterat, & recusantes mulcta, carceribus, pignoribus captis,

a Anno 1552. Maii 12.

ac domus ruina coercere. Principes vero Germanorum ad conuentus adire, ex Imperatoris edicto coginō possunt, vt satis intellectum est imperante Carolo v. MDLIIII. at etiam Maximiliano II. vt conuentus haberentur petenti, recusarunt principes, anno MDLXVI. Imperatori vero prouincias imperii obeunti, occurrūt quidem Principes pro sua quisque dignitate, sed tamen quasi peregrino Principi. Quod autem Imperator arbitrum se ac iudicem ferre solet inter Principes ac ciuitates; id quidem commode, vt alius quisque Imperii vicarius, quos antea plures esse docuimus; aut si receptus est arbiter, dat etiam iudices a quibus ipse appellatur; sed omnia eximperialibus decretis ac præscripto gerit. At quanti est illud, inquies, quod Principes, quoties ad illum dant literas, magnifica oratione Sacram maiestatē appellant? qua ne aduersus quidem Reges omniū maximos serui vtantur. hæc quidem in speciem hominibus, inepte dicam an impie, quæ in Deum immortalem tantum conueniunt, tribuuntur: sed nihilo plus Imperatoris potentiam augent, quam Regis Romanorum, quem etiam effusa talium verborum pompa, iura maiestatis habere putes. Sic enim Georgius Helfensteinius Baro, cum Ferdinandi regis Romanorum orationem in cœtu principum pronuntiaret, anno MDLVI. *Principū Germanorum dominum*, & quidē *summum* appellauit. certe Imperii maiestas magis elucet, cum militias ex casu, ac beneficia militaria sua vnius sponte arbitrioq; largitur. Ego quidem id precario Imperatorem habere semper existimaui; contra quam putauit Marillacus regis Francorum apud Imperatorem legatus; qui regem Henricum admonuit non esse ferendum illud, quod Carolus v. Imperator Philippum filium extra conuentus, ac sine Principum Germanorum consensione vel auctori-

a anno 1551. tate a, Bruxellis Mediolani Ducem designauisset. nusquā enim ab ordinibus comperio id fieri consueuisse. sed quemadmodum Imperator fidem a principibus, Imperii nomine accipit, ita quoq; caduca beneficia, feudave largitur:

largitur: nam Ferdinandus Imperator Granuellam le-
226 gatum ac procuratorem Philippi Regis Hiſpaniarum nomine, vt Imperii fiduciarium, ſine principum auctoritate excepit; ac fidelitatis poſſeſſioniſq; acta conceſſit, vti vicario perpetuo Senenſis principatus ac Duci Mediolanenſi. Idem iudicandum relinquitur de ſacerdotiorum iure, quæ a principib. ac ciuitatibus, aut ab ipſis collegiis ſacerdotum, conceſſa auctoritate Imperiali, ex pactis conuentis inter pontificem Romanum & ordines Imperii confirmantur. Idem etiam publicæ ſecuritatis tabulas fetialibus ac legatis tribuere ſolet, quibus antiqua formula, etiamnum vſurpatur, his verbis concepta; QVONIAM OMNIA PRO *Imperiali auctoritate poſſumus.* Quæ verba demonſtrant iura maieſtatis in antiquis regibus Germanorum fuiſſe; cuius maieſtatis vmbra ſi vlla reſtaret, cur ex ordinum decreto prohiberetur eas pecunias quæ ad bellum gerendum cogerentur, attingere? Quæ planius intelliguntur ex eo iureiurando quod ab Imperatore, Cancellario verba concipiente, præſtari[a] antea diximus. Sceptra quidem, regale ſolium, pretioſiſſimæ veſtes, coronæ, anteceſſio ſubſequentibus Chriſtianis Regibus, imaginem regiæ maieſtatis habent, rem non habent. Et certe tanta eſt imperii Germanici maieſtas, tantus ſplendor, vt Imperator ſuo quodammodo iure omnibus ornamentis ac honoribus cumulari mereatur: illud etiam Auſtriæ genti rerum geſtarum gloria clariſſimæ debetur: ſed ea eſt Ariſtocratiæ bene conſtitutæ ratio, vt quo plus honoris, eo C minus imperii tribuatur; & qui plus imperio poſſunt, minus honoris adipiſcantur; vt omnium optime Veneti in Republ. conſtituenda decreuerunt. Quæ cum ita ſint, quis dubitet Rempublicam Germanorum Ariſtocratiam eſſe? Habent quidem principes ac ciuitates imperia, iuriſdictiones, capitalia iudicia magiſtratus; ſed omnia legibus, quæ de Imperio latæ ſunt, moderata. At quoties principes ac ciuitates ſeditionum ac bellorum ciuilium fluctibus iactantur, idem illis, quod cæteris Re-

[a] lib. 1. ſupra in cap. de Principe fiduciario.

buſpublicis contingit; vt ſcilicet regem ſe quiſque ferat: nam totidem Reſpublicæ, quot ciuitates numerantur. Et quemadmodum vniuerſitas Imperii Germanorum, ſic maxima quæq; ciuitas, Nuremberga inquam, Vormatia, Vlma Ariſtocratiam tuentur. Exemplo ſit Nuremberga, omnium Imperii ciuitatum maxima, maximeq; optimatum ſtatum amplexa; in qua ſcilicet ex innumerabili ciuium multitudine, octo tantum ac viginti tribus ab antiqua ciuium ſtirpe honorũ ac imperii participes ſunt: ac primum annui cenſores ſummæ virtutis & exiſtimationis, quantum quidem fieri poteſt, optimatum ſuffragio creantur: creatis cenſoribus, cæteri magiſtratus abdicant. tunc cenſores ſenatum arbitrio ſuo ſelectis XXVI ſenatoribus conſtituunt: deinde ſenatus de ſuo corpore XIII viros ad arcana imperii tractanda ſeligit: ex eodem ſenatu XIII ædiles ſuffragio fiunt: deinde ſeptemuiri, Burgomagiſtri, quorum eadẽ fere, quę apud Venetos decemuirorum poteſtas eſt. Atq; hi quidem quos dixi magiſtratus, ſumma quæque Reipublicæ negotia pertractant: omitto quinq; viros publicorum, ac duodecim priuatorum iudiciorum, præfectum annonæ, duos quæſtores, triumuiros tutelares, eadem pene qua D. Marci procuratores apud Venetos, quorum exemplar Nurembergẽſes ſecuti quodammodo viden- 117
tur. At tametſi ciuitates aliæ aliis liberiores ſunt, vt quæ ab omni principum ditione ac patrocinio immunes habentur; omnes tamen Imperii Germanici maieſtatem comiter obſeruant. Sunt etiam quæ ſeipſas a tyrannide Principum, in libertatem vindicarunt, vt Brunſuicha, Vormacia, nonnullæ ab Imperio Germanico pridem defecerunt, vt Rhætorum ac Heluetiorũ ciuitates. Friburgenſes tamen eo fœdere quod cum Bernatibus de communicanda ciuitate ictum eſt, ſuam ciuitatem *Imperii Germanici membrum* appellant; tametſi imperium a Germanico diuiſum habent. Vrani vero, Vnderualdi, & Suitenſes, libertatem ac Reipublicæ moderandæ ius imperio Germanico acceptum, & quidem tabulis publicis

blicis [a] Ludouici Bauari Imperatoris profitentur. Ita quoq; Tietmarſi locorum aſperitate confiſi, ac propter difficiles vrbis aditus in finib. Danorũ, ſeipſos ab imperio Germanico ſeiungere non dubitarũt. Fundata ergo Republica ex optimatib. octo & quadraginta cũm perpetua poteſtate, in demortuorũ locum alios ſubſtituũt. Sed eos non ita pridem [b] Adolphus Holſatiæ Princeps, propinquus regis Danorũ, diuturna obſidione ſuis imperiis ſubiicere tentauit. Perſpicuum eſt igitur, nõ modo vniuerſitatem, ſed etiã ſingulas ciuitates Germanorum, quæ *Imperiales* dicuntur, Ariſtocratiam amplecti. Illud autem cauendũ, ne in Ariſtocratia principes Reipublicæ, ac ſummos magiſtratus cum regibus, conciliũ C item optimatũ cum ſenatu miſceamus: in quo ſæpiſſime ab hiſtoricis peccatur: idq; potiſſimũ in optimatum paucitate, quam *oligarchiam* Græci appellãt; vt Pharſaliorum Rempublicam viginti optimates tenebant, Lacedæmoniorum xxx. nec plures fuere in omnib. Græcorum ciuitatibus poſt Lyſandri victoriam: Tietmarſos octo & quadraginta regebant; Cnidios ſexaginta, quos *Amymonas* ab integritate vitæ appellabant; ſed hi poteſtatem annuam, illi perpetuam habuerunt: ac tametſi rerum geſtarum rationem [c] Cnidii numquã redderent, nõ tamẽ rerũ domini fuere; cum nihil aliud eſſent quam magiſtratus, qui iura maieſtatis ſibi concredita optimatibus reſtituerent exacto magiſtratu. Ita quondam Tigurini triginta ſex viros cum annua ſummaq; poteſtate creabant, ea lege, vt ſummum Imperii ius in quatuor menſes haberent: quibus ſeditione ſublatis, circiter annum MCCCXXX. populus ducẽtos optimates cum principe ſenatus imperio præfecit. Atque hi quidem omnes optimatum concilium & ſenatum eundem habuerunt; melius tamen qui optimatum concilium a ſenatu diuidunt. tametſi enim pauciſſimi ſunt admodum qui Rhaguſiorum Rempublicam anguſtiſſimis finibus comprehenſam moderantur; ex his tamen ſenatus ſexaginta virorum conſtituitur: item ex ſenatorum collegio

[a] anno 1316.

[b] anno 1559.

[c] Plutarchus in Apophthegmatibus Græcorum.

duodecimuiri ad Imperii arcana tractanda seliguntur. Chiorum quoq; Rempublicam, sublato imperio Græcorum, ad hæc vsque tempora gubernarunt optimates quidem Genuenses Iustinianæ gentis, ex qua duodecim viros cum annua potestate creabant; ex his quatuor viri cum principe pro Republica consilia capiebant; quorum tamen imperium erat semestre, præter principem aut Reipublicæ, qui duos annos imperium tenebat. Tandem Turcarum rex superioribus annis Chios imperio suo, pulsis Genuensibus, adiecit. Quæ autem Aristocratiæ commoda, quibusq; periculis illigata, & qua quæq; ratione moderanda videatur, suus erit locus; restat vt Aristotelis disciplinam, ab iis quæ superius diximus plane discrepantem, refellamus. *Aristocratia*[a], inquit, *quatuor sunt genera: vnum quod pauci tantum locupletiores tenent; in secundo honores ac imperia locupletioribus sorte diuiduntur; in tertio magistratus a parentibus ad liberos successione deferuntur; postremum est eorum qui dominationem rerum omniũ habent.* hæc ille. Idem[b] paulo post, quinq; Rerumpublicarum genera tradit, regale, populare, paucorum, optimorum, & ex his quintum genus conflari scribit, quod nusquam tamẽ comperiatur; quæ sane inconstanter dicuntur. Rerum publicarum confusionem illam minime ferendam argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiendũ confutauimus antea: doceamus etiam Aristocratiæ formas ab Aristotele allatas consistere nullo modo posse. Primum quid sit Aristocratia nusquam Aristoteles definiit. Quid enim leuius est quam Aristocratiam appellare, in qua locupletes, aut viri boni principatum habeant; quid si ex decem millibus nouem millia ciuiũ agros ac pecunias possideant, cæteris ab imperio exclusis, num Aristocratia dicetur? ita quidem ex Aristotelis disciplina; ex quo sequitur, *Rempublicam popularem non esse, in qua populus imperio potitur:* quę disciplinę si sibi consentiant, nulla sit omnino Respublica popularis; quia fieri potest vt non modo locupletes, eo quo dixi numero, sed etiam maxima

a lib. 4 cap. 5. Politic. *Aristotelis de Aristocratia disciplina.*

b lib. 4. cap. 7.

maxima pars ciuium, qui virtute cæteris præstent, honoribus ac imperiis soli fruantur: neq; tamen vniuerso populo, paucissimis quibusdam semotis, dominante, Respublica popularis dicetur: nam si bonos officio perfecto metiuntur, nemo bonus est; si populari modo, bonum se quisque iudicabit; de aliena vero integritate ac virtute iudicare, cum omnibus difficile, tum vero sapientibus periculosum semper visum est; ac ne Cato quidem alienæ dignitatis arbiter receptus sententiam ferre ausus est; nec de Q. Lutatio graui sponsione facta, vir bonus esset nec ne, iudicandum sibi putauit. Demus tamen illud, in omni Republica bonos ab improbis numero vinci, imperare tamen: cur nobilium Aristocratiam prætermittemus, cum a plebeiis multitudine vincantur? cur item antiquarum gentiũ ac tribuum, etiamsi nobilitate minus præstent, imperium esse negabimus? etenim eiecta nobilitate a plebeiis ex vrbe Florentinorum, qui ex popularibus *grandes* dicebantur, imperium arripuerunt. certe quamplurimi gentis ac familiæ antiquitate, tametsi honoribus ac rerum gestarũ gloria minus clari, honestiores sunt spuriis nobilitatem præ se ferentibus, qui fortasse patrem ciere nõ possint. Formam quoq; Aristocratiæ debuit Aristoteles ex corporis longitudine, quos in [a] Æthiopia principatum adipisci scribit, constituere: itemq; ex eruditione, forma, robore, & id genus corporis animiq; dotibus, quæ in pauciores cadere videmus: quo modo infinita quædam Rerumpublicarum multitudo sequatur necesse est. Illud etiam
219 permirum mihi visum est, quod Aristocratiæ formam esse putat, in qua locupletes imperia sortiuntur; cum alibi semper sortem omnino popularem esse dixisset. Athenienses autem maxime omnium populares fuisse, tum Xenophontis, tum etiam Aristotelis opinio est: apud quos tamen honores, imperia, potestates, non nisi locupletioribus tributa fuisse constat [b], vsque ad Periclis ætatem. Ita quoq; plebeii ab honoribus, sacerdotiis, ac imperiis ante legem Canuleiam [c] arcebantur; tametsi

[a] lib. 3. cap. 5. Politicor.

[b] Plutarch. in Pericle.

[c] Liuius lib. 4.

ſtatus popularis eſſet, vt antea demonſtratum eſt. Quartum Ariſtocratiæ genus tribuit Ariſtoteles iis, qui admodum pauci dominationem rerum omniũ ac perſonarum habent, quos ſine lege imperare ſcribit. Diximus antea dominationẽ eiuſmodi, tum in monarchia, tum in paucorũ manu eſſe poſſe, qui eadẽ ratione ſubditis, qua domini ſeruis imperent; quorum imperium ac poteſtas iuſta ſit gẽtium iure, perinde vt patris familię qui maiorem ſeruorum quã eorum qui mercede ſeruiunt curam gerit, eoſque cariores habet. Neq; enim leges imperia iuſta faciunt, ſed iuſtitia ipſa, id eſt, præmiorum ac pœnarũ iuſta diſtributio: nec Ariſtotelis ipſius iudicio quicquam ab immortali Deo maius ac melius optare poſſumus, quã ſummæ virtutis ac integritatis regem, qui iuſtitia ciues, ſine legibus regere velit; cum legibus pleriq; ad fraudem abutantur, nec ſe placari aut exorari ſinant: vt patritii Romanorum querebantur [a], quod regib. exactis [b], leges a plebe poſtularentur, ne ab arbitrio magiſtratuum vita, fama, fortunæ ciuium penderent. Ita quidem rogatione a Terentio Arſa tribuno ad plebem lata, & ſex annos agitata, ad extremum perlata fuit, vt magiſtratus iis legibus, quas decemuiri ad id creati cõſcripſiſſent, illigarentur. Non igitur lex efficit bonos in Republica principes ac magiſtratus; ſed ęqua iuris diſtributio, & ea quæ in vniuſcuiuſq; animis ac mentibus inſcripta eſſe debet, iuſtitiæ vis & ratio. neq; vero crudeliores tyranni exſtiterũt, quam qui edictorum multitudine ciues obligarunt, quæ etiã Caligula [c], minutis adeo literis proponebat, vt non niſi ab acutiſſimo Lynceo legi poſſent, quo plures ignoratione peccãtes irretitos teneret: Claudius vero Imperii ſucceſſor vno die viginti [d] edicta propoſuit: at nullis temporibus tyrannis acerbior, aut ſceleratorum multitudo frequentior exſtitit. Et quemadmodum Ariſtocratia bene cõſtituta, per ſeſe laudabilis eſt ac præclara, ita ſi deprauari cœperit, nihil deterius fieri poteſt; eoq; magis ſi nobiles ac potentiores in plebeiorum ac tenuium perniciem conſpirent: vt olim factum

[a] Liuius lib. 2.
[b] l. 2. de orig. iuris.
[c] Tranquill. in Caligula.
[d] Idem Tranquill. in Claudio.

ctum legimus: cum ad optimatum cœtum ciues applicarentur, se plebis ac popularium hominum hostes futuros iurabant: quod non tam ad plebeiorum, quam ad nobilium ac potentium perniciem spectat, vt suo loco dicemus. Atque hæc de optimatum statu: nunc populare Imperium cuiusmodi sit, explicemus.

VII. De populari statu.

REspvbbica *popularis est, in qua ciues vniuersi, aut maxima pars ciuium, cæteris omnibus non tantum singulatim, sed etiam simul coacernatis & collectis imperandi ius habent*: verbi gratia, triginta quinque tribus, ad summum Romæ fuisse commemorantur: ex his octodecim simul coactæ, reliquis septemdecem tribubus, ac singulis ciuibus, triginta quinque tribuum, legem dicere potuerunt. Quamobrem Tiberius Gracchus tribunus plebis a Marco Octauio collega petiit, vt magistratu prius abdicaret [a], quam octodecim tribus suffragium tulissent, vt imperium ei abrogaretur; propterea quod Tiberio leges Agrarias ferenti intercederet, & populi commoda oppugnaret. Cum item L. Rullus tribunus plebis rogatione Agraria ad plebem lata, peteret vt Agrorum publicorũ diribitores essent, quos maxima pars septemdecem tribuum, id est nouem tribus, suffragio crearent; M. Tullius [b] consul hanc arripuit reiiciendæ legis occasionẽ; cum diceret, tribunum plebis octodecim tribus, id est maiorem populi partem, suffragio priuare: sed tribunus consulem facile refellere potuisset, quia tribunitia rogatione comprehensum erat, *Si plebs*, id est maior pars XXXV tribuum, VELLET IVBERET: ut de rebus leuissimis vniuersæ plebis concio sæpius conuocaretur. Itidem rogatione Domitia cauebatur, vt si quis flamen, pontifex, augurve moreretur, tribus septemdecem conuocarentur, vt iuberent quem pontificem a collegio cooptari vellent; ita fiebat vt quos nouem tribus iussissent, ii a collegio cooptarentur. Cum igitur maximam populi partem diximus id ad suffragia

[a] Plutarch. in vita Gracchorum.

Non parum refert an per tribus an per capita suffragium feratur.

[b] Cicero in Rullum.

singulorum ciuium pertinet, si per capita suffragia petuntur, vt apud Venetos, Rhagusios, Gentuenses, Lucenses, & in optimatum statu fieri consueuit: sin per tribus aut per curias suffragia leguntur, satis est maiorem tribuum aut curiarum collegiorumve partem ferre, etiam si plures tribus numero ciuium reliquis tribubus inferiores sint: vt fere semper contigit in popularibus imperiis. Populus enim Athenienſis in decem tribus diuisus erat, quibus Antigonia ac Demetria adiunctæ sunt, pro Antigoni ac Demetrii dignitate: rursum populus in classes XXXVI distributus est. Hæc pro variis populi incrementis, ac suffragiorum facilitate mutantur. Romulus quidem principio populum vniuersum, qui tum tria circiter ciuium millia capiebat, in tres partes distribuit: deinde singulas partes in decem curias, & vnicuique curionem præfecit; suffragia vero per capita ferebantur [a]: sed lege Seruia populus in sex classes ex censu & ætate distributus est; ita vt si prima classis, in qua locupletissimi quiq; censebantur, id est, si centuriæ quinq; & octoginta, quæ octo millia ciuium capiebant, in ferendis suffragiis concordes essent; quod fieri poterat, si vniuscuiusque centuriæ quinquaginta & vnus ciuis idem sentirent; cæterarum classium suffragia non rogabantur. Quod si primæ classis duæ treſve centuriæ non eadem cum reliquis iuberent, secundæ classis totidem centuriæ ducebantur; idque toties in singulis classibus fiebat quoad octoginta centuriarum numerum impleſſent. raro ad tertiam & quartam classem, rariſſime ad quintã vix vmquam ad sextam [b] peruenire poterat: sexta ven classis ex censu Seruii regis, amplius sexaginta millia ciuium tenuiorum capiebat, cum quinq; classibus sexdecim tantum millia ciuium continerentur. quod si ratõnem suffragiorum a Seruio Rege inuectam exactis legibus tenuissent, non fuisset popularis status, sed optimatum; quia minor pars ciuium in cæteros omnes imperium habuisset. Itaq; plebs a patritiis ter seceſſi, cum potentiorum opibus ac libidine tenues premeentur,

[a] Liuius lib. 1.

[b] Liuius lib. 1. Dionys. lib. 4.

nec

nec ante destitit quam tribunos libertatis custodes de suo corpore creandi ius obtinuisset: id autem fieri non poterat, nisi omnia omnium suffragia æquarentur: inde comitia tributa primum haberi cœperunt: & quoniam patritii ac locupletes per tribus dispersi, tenues ac plebeios magna ex parte clientes potentiorum, arbitratu suo suffragia ferre cogebant, latum est ad populum, ne deinceps tributis comitiis patritii interessent; tunc primum diuisæ sunt plebis ac populi appellationes: *populus* Senatum, patritios, & plebem complectebatur; tunc etiam diuisa plebs est in octodecim tribus; ac paulatim eo vsq; incrementum accepit vt triginta quinque censerentur: quibus tandem summa Reipublicæ, omniumque legum ac magistratuum creandorum data potestas est, exceptis Consulibus, Prætoribus ac Censoribus; qui quod maiores erant magistratus, maioribus, id est centuriatis comitiis, creabantur, populo per classes, vt antea diximus, distributo. Et quoniam libertinorum & eorum qui adoptione iura ciuitatis consequebantur, tanta erat multitudo, vt antiquorum ciuium suffragia longe superaret (: id quod ab Appio Censore factum [a] esse diximus, vt a plebe quæ vellet facilius impetraret:) Fabius Maximus censor gratiam Appii fraude collectam effudit; C cum libertinos omnes, & qui ab iis stirpem duxerant, in quatuor tribus coegit, vt antiquorum ac ingenuorum ciuium suffragia tueretur: quo facto *Maximi* cognomentum est adeptus; quia id sine seditione confeciset. Tandem Seruius Sulpicius tribunus plebis trecentesimo post anno libertinos in tribus eorum, a quibus libertatem adepti erant [b], censeri voluit; sed ante rogationem perlatam occisus est; postea tamen id factum [c] est, Mario vrbe potito, vt patritiorum ac optimatum minueret auctoritatem. Idem antea Demosthenes Athenis, sed [d] frustra tentarat post cladem Chæronensem, rogatione ad populum lata, vt incolæ ac libertini in ciuium numerum censerentur; sed antiquata rogatio est, tametsi non plures essent viginti millibus ciuium. At etiam

[a] Liuius lib. 6. & Florus epit. 20.

[b] Florus epit. 77. & 9.

[c] Idem epit. 84.

[d] Plutarch. in Demosthene.

ætate Periclis cum tredecim millia censa fuissent, quinq; millia peregrinorum, qui pro ciuib. in censum irrepserant [a], sub iugum missa sunt: atq; hæc præter seruorum multitudinem, quæ decuplo maior fuit quam ciuium. Ex quo perspicuum fit, nullam fuisse Rempublicam adeo popularem, in qua subditi iura suffragiorum ex æquo haberent; & quib. id iure datum esset, magnam partem abfuisse: cum vero tributim comitia haberētur, interdum vnius tribus suffragia, quæ mille ciues capiebat, tribui decem millium exæquabantur, & qui glorię cupidiores erant, capita tribuum sordib. aut gratia corrumpere consueuerant, cum minima pars ciuium comitiis adesset. Idcirco sæpe cauebatur in ferendis legibus ne iis derogaretur, nisi sex millia ciuiū comitiis interfuissent; vt sæpe videre est apud Demosthenem: nam ostracismo nullus erat locus, nisi sex millia ciuium in eadem suffragia cōuenirent, vt Plutarchus scribit: quæ tamen populi minima pars erat. At Venetorum [b] legibus, quæ maioris sunt ponderis ac momenti, sanciri solet, ne iis derogari possit, nisi mille ciues suffragiis ferendis affuerint, & ex eo numero octingenti secum ipsi in eadem sententia conueniant. Quam quidem ad rem leges Romanorum, quæ de corporib. & collegiis [c] latæ sunt, adhibuisse videntur; in decretis etenim collegiorum duos trientes collegarum adesse, & ex iis plura suffragia congruere necesse est. Vix autem omnibus Venetorum comitiis, quæ modo nostra ætate coacta sunt, mille quingenti ciues affuerunt [d]. cum igitur lex mille ciues adesse iubet, duos trientes ciuium qui suffragiorum ius habent, adesse vult; & ex iis octingentos in vnam sententiam conuenire; quod ideo factum opinor, quod octingenti ciues maiorem mille & quingentorum ciuium partem efficiunt, cum singula suffragia ducuntur, vt Venetiis fieri solet: non autem tributim aut centuriatim; vt Romani, qui etiamnum suffragia tribuum confuderunt vsq; ad legē [e] Fusiam, quæ lata est anno ab vrbe condita DCXCIII. quo minus quid quæq; tribus iussisset intelligeretur, ad vitandas

[a] Plutarch. in Pericle.

[b] In statutis Venet.

[c] l nominationum. de decurionib. C. vlt. quod cuiusque vniuersitatis. ff.

[d] ex historia Petri Bembi.

[e] Dio lib. 38.

vitandas ciuium inter ipsos contentiones. Sic Argentina Germanicarum ciuitatum maxime popularis,& Metensium ciuitas, tametsi in Francorum potestatem venerit; curiatim tamen suffragia ferunt: vt Respublicæ quoq; Rhætorum tres populares curias cogunt ad comitia creandis magistratibus ac legib. ferendis; ea tamen ratione, vt maiores curię maiorem ferant partem suffragiorum. Aliter Heluetii montani, scilicet Vrani, Suitēses, Vnderualdi, Tugii, Glaréses, Abbaticellani, qui quod maxime omnium populares sunt, comitia in apertis ac patentib. locis habere solent, ac suffragia viritim ferre, qui modo ciues annum decimum quartum attigerunt, veteriq; Athenienſium χειροτονίαι, manib. elatis, suffragātur: sed id rarissime, id est, in Ammano principe ciuitatis, ac in Senatu legendo, cæterisq; magistratib. mandandis: sæpius etiam imperia continuantur. nam Ammanus (: qui fere semper toto triennio principatum exercet:) stans pro concione, veniam a populo precatur, si quid in magistratu gerēdo peccauit: deinde tres ciues designat, ex quibus vni populus in annum sequentem imperium tribuit; deinde legatum ei substituit Cancellarium, postea Tribunum ærarii. Si quid inopinatum occurrat, comitia extra ordinem coguntur. Hoc autem Rhætorum Respublicæ ab Heluetiis differunt, quod hi quasi manu se duci patiuntur; vt qui capita ciuitatis vnius pellexerit, totam ciuitatem in suam sententiam facile pertractum iri confidat: illi vero nec precibus, nec illecebris magistratuum commouentur, nisi quis curias singulas populariter demulceat. Id quidem facile intellectum est a legatis Francorum, qui regem per literas admonuerunt[a], Rhætorum curias a Francorum societate pene desciuisse, ac iam Hispanos plura suffragia tulisse in curia Cadeorum: sed paulo post detecta fraude, populus duci iussit ciues factionis Hispanorū, qui quæstione adhibita peculatus damnati ducenta sestertia[b] ærario publico dependerūt: quo facto legati XXVII, ab Heluetiis & Rhætis in Galliā renouādæ societatis causa venerunt.

a anno 15[illegible]

b decem aureorum millia.

Hæc popularium ciuitatum exempla proposuimus, vt popularium Rerumpublicarum vis & natura melius intelligeretur. *Est igitur Respublica popularis in qua populi pars maxima, seu viritim, seu centuriatim, seu tributim, seu curiatim suffragia ferantur, iura maiestatis habet.* 2)

His tamen dissentanea scribit Aristoteles[a], nec statum popularem ex eo metiendum putat, si maxima populi pars summam habeat potestatem; deinde exemplum affert eius ciuitatis in qua mille sint ac trecenti ciues: si ex his mille locupletes imperio præsint, cæteris exclusis, statum popularem esse negat: nec Aristocratiam iudicari putat oportere, in qua paucis ciuibus summa potestas tribuatur, nisi opibus quoque cęteris præstent: ad extremum ita concludit; Status popularis est, in quo tenues imperant, etiamsi a cæteris ciuibus numero longe vincantur: Aristocratia, in qua potentiores dominantur, etiamsi tenues non solum opibus, sed etiam numero superentur: nec vulgarem opinionem quæ aliter statuat, sibi probari scribit. Ita quidem Aristoteles omnium non modo philosophorum, sed etiam populorum sententiam in Aristocratia ac Democratia definienda conuellit, vt suam vnius tueatur: quæ certe si locum habeat, omnia quæ de vtroque statu in disciplina de Republica præcipiuntur, vno corruent & eodē momento. Decemuirorum enim qui legibus ferendis creati fuerāt, quam omnes[b] scriptores *oligarchiam* appellant, *popularem statum* appellare licebit: cum opib. in summa Reipublicæ inopia minime præstarent, & ex rerum gerendarum peritia selecti fuissent; recuperata vero populari libertate Aristocratiam appellare oporteret. Idem etiam iudicandum esset, si xx. millia ciuium locupletiorum summa potestate fruantur, quingentis ab inopia semotis: contra vero si quingenti illi ciues, egestate oppressi, cæteris locupletib. imperent, statum popularem appellare oporteret. Ita quidem Aristoteles Apolloniam, Theram & Colophonem populares ciuitates vocat, quibus indigentissimi ac pauciſſimi ciues dominabantur. Longius

[a] lib. 4. c. 1. Aristotelis sententia.

[b] Dionysius Halicarnas. Liuius, Plutarchus.

gius etiam progreditur, cum popularem ſtatum eſſe negat, in quo maxima pars ciuium dominationem Reipublicæ adepta, magiſtratus & honores formoſiſſimis aut longiſſimis quibuſque ciuibus tribuat: in quo dupliciter peccatur; tum in eo quod popularia imperia cum optimatum imperiis commutat; tum etiã quod formam Reipublicæ magiſtratuum & honorum adeptione metitur; cum ſtatum Reipublicæ ex eorum perſona, qui iura maieſtatis habent, terminare debeamus, vt antea dictum nobis eſt. Atq; hæ quidem abſurditates, ac multo maiores ex eo ſequuntur, quod Ariſtoteles gubernandæ ciuitatis rationem pro ſtatu Reipublicæ vſurpauit; cum tamen fieri poſſit vt ſit regalis ſtatus, ac nihilominus populariter gubernetur; quando ſcilicet princeps omnia omnibus ciuibus imperia, magiſtratus, honores, præmia, pœnas exæquo largitur, nulla virtutis aut nobilitatis aut diuitiarum habita ratione; moderata vero monarchia optimatum ratione dicetur, ſi rex idem virtute, aut opibus, aut nobilitate præſtantes ciues, ad curationes & imperia vocaret. quod ſi populus rerum dominus, honores, ſacerdotia, magiſtratus patritiis tantum tribuat, vt Romæ factum eſt, vſque ad legem Canuleiam, ſtatus quidem popularis futurus eſt; ſed Ariſtocratica gubernatione moderatus: ſin optimates in ſumma poteſtate conſtituti, plebeiis tantum honores & imperia largiantur, ſtatus erit Ariſtocraticus populariter inſtitutus: contra vero ſi populi vniuerſitas dominatum adepta, omnibus ciuibus omnia imperia, magiſtratus, curationes concedat, aut ciues omnes viciſſim ſorte ad imperium vocentur, ſtatus maxime omnium popularis futurus eſt, ac populari gubernatione conſtitutus: quod Athenis factum eſt [a], Ariſtidis Iuſti rogatione, qua ciuib. omnib. ad omnes magiſtratus aditum patere voluit, nulla cenſus aut nobilitatis prærogatiua, cõtra quem lege Solonis cauebatur, vt in tribuendis honoribus & imperiis ratio cenſus haberetur. quod ſi optimates ac locupletes ſummam poteſtatem adepti, ſemo-

[a] Plutarch. in Ariſtide.

tis tenuibus ac plebeiis omnibus, honoribus ac imperiis soli fruantur, statum non modo optimatum appellabimus, sed etiam Aristocratica ratione moderatum. Hic mihi occurrat aliquis, in ea sententia quam tueor, fuisse ante me neminem: id quidem agnosco; nec dubito plerisque nouum videri; sed tamen necessarium esse statuo, ad vniuersam de Republica, quã tractamus disciplinam, aut in errores inexplicabiles, minimeque ferendos implicari, quibus Aristotelem ipsum irretitum videmus, sensus ipsos ac rationes necessarias oppugnantem. His autem fundamentis male iactis, nihil superexstrui potest, quod firmum sit aut stabile futurum. Ab his etiam fontibus confusa Rerumpublicarum genera, quę prius refutauimus, dimanarunt. Statuamus igitur tres tantum, nec plures Rerumpublicarum formas; simplices illas quidem, nec vlla confusione permistas: id est, iura maiestatis omnia omnibus simul coaceruatis ciuibus, aut minori ciuium parti, aut vni tribuamus: temperatio vero sit illa, cum in vnius statu honores & imperia omnibus, aut in populari potestate optimis aut nobilissimis tantum, aut in optimatum imperio tenuibus ęque ac diuitibus communicantur: qua quidem temperatione iura maiestatis, non propterea diuelluntur; nec Monarchia Democratiæ, nec Aristocratia vtrique permiscetur; sed quodammodo inuiolabilis status vniuscuiusque moderatus perstat, cum ciues inter se & cum Republica huiusmodi gubernatione copulantur; tametsi status popularis alius alio plus habet popularitatis, vt sic loquar; vt tyrannides aliæ aliis crudeliores sunt; & optimatum potestates aliæ aliis acceptiores, ac plebi gratiores; non propterea tamen miscentur. Nam Heluetii montani adeo populares sunt, Vrani inquam, Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, vt nõ modo penes vniuersos, modo puberes, summa sit Reipublicæ potestas, verum etiam magistratus omnes ac maxima quæque imperia sellulariis & opificibus tribuantur; ac ne mœnib. quidem aut vllis propugnaculis ciui-

tates

tates muniantur: cæteri minus sunt populares: tametsi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus pleriſque senatum constituunt, maximos tamen in Republica magistratus ex patritiis, aut certe ex iis qui generis antiquitate clariores sunt, creare solent: quo fit vt hi stabiliores sint, ac seditionibus quam illi minus opportuni. Rhætorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficilime reguntur; & commota vix placantur. Nam libertatis popularis hæc summa est, vt omnes omnib. æquari possint, nec aliter parere velint, quam ea conditione, vt viciſſim imperent iis quibus paruerũt: ac ne sic quidem in officio cõtineri possunt, niſi valde neceſſaria iuſtaque præcipientibus, aut largitionibus ac verborum illecebris demulceantur. Cum vero multi multis virtutibus, opibus, ac nobilitate excellere nequeant, fere fit vt nobiles, locupletes, virtute præſtantes multitudo inuidia quadam & animo ipſa maleuolentia ieiuno inſectetur: tum ſi quis generoſo ac præſtanti animo plebis intemperanter libertate abutentis libidini frenos iniicere audeat, hunc mulcta, exſilio, proſcriptione, morte deniq; damnare nõ dubitẽt; eoq; magis ſi locuples erit, aut imperiũ affectare videatur: ac ſæpe fit vt potentis vnius ſupplicio vel cæde plebs elata, in cæteros quoque violenter prorumpat; idq; potiſſimum ſi armis tentata res eſt, ac optimates potentia plebis frangantur: vt contigit poſt Sembachiam cladem, qua Heluetiorum qui montes accolunt, nobilitas pene tota occubuit; cæteri ferre liberũ exſilium quam plebis direptionib. & contumeliis patere maluerunt: nam quod Bernates ac Tigurini nobilium illuſtres familias habent, id mirum videri debet nemini; cum ſecuritate maxima, ac ſine vi, exhauſtis ciuilib. belliscontraxerint cum victoribus ſocietatem. moderatius tamen Heluetii libertate populari, quam olim Græci aut Itali vſi videntur; qui ſæpe nouas tabulas petebant, aut a debitoribus commota fere plebe, in creditores ac locupletes irruebãt, ac domos expilabant, eoſq; ad agrorum æquabilẽ diuiſionẽ compellebant, interdicta pecorũ &

agrorum vltra modum acquisitione; a quibus Heluetii fere semper abhorruerunt. Ac tametsi congiaria principum ac peregrinorum munera in quibusdam Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coguntur, sed plebi diuiduntur; vt quo plures quisque liberos habeat, eo plus habeat emolumenti: nihilominus tamẽ
a anno 1550. cum Glarenses [a] a Morleto regis Francorum legato peterent, vt priuatæ pensiones quas a rege potentiores accipiebant, omnibus ex æquo, vna cum publica pensione, diuiderentur, Henricus rex sese facturum negauit, ac potius de sua munificentia tantundem detractum iri testatus est, quam priuata publicis misceri pateretur. At etiam Græcorum eo vsque progressa est licentia dicam an amentia, vt eos in exsilium mitterent, qui cæteris virtute præstarent: testis est Aristides Iustus; testis Damon, Athenienſis vterque; testis Hermodorus Ephesius. quod quid aliud est quam ab radicibus virtutem ipsam exscindere conari? at illi verebantur ne virtutis splendor clarissimus in vno ciue, aliorum oculos ac mentes ita præstingueret, vt libertatis obliti, excellenti virtute viro seruire quam imperare mallent: eoque magis metuendum videbatur, si cum virtute generis nobilitatem aut potentiam, aut rerum gerendarum vsum cõiunxisset, qui aut volentibus, aut inuitis ciuibus libertatem de manibus, adhibita vi, extorqueret. Optimates enim quod virtute, vel opibus, vel generis antiquitate præstant, honoribus etiam ac imperiis præpollere fas esse putant, ac propterea seipsos a fæce plebis seduci ac seiungi semper cupiunt. Cum igitur tantopere inter se dissideant principes, & optimates ab infima plebe, vix est vt eos vlla ratione æquare, aut imperiis & honoribus exæquatos inter se & cum Republica conciliare possis. Quamquam Solon id effecturum se iactabat, ac, si legũ ferendarum ius haberet, leges potentibus ac tenuibus, patritiis ac plebeiis æquabiles laturum: optimates quidem Solonem de geometrica æquabilitate intelligere putabant; plebs autẽ ad æqualitates arithmeticas dictum

illud

illud trahebat: ita factum est vt Solonem vtrique amplexi, legibus ferendis ac Reipublicæ Athenienſium conſtituendæ præficerent. Sed hæc, & quæ quamque Rempublicam commoda aut incommoda ſequantur, ſuis locis fuſius explicabuntur: nunc ſatis eſt Rerumpublicarum deſcriptiones ac genera, & quid cuiuſq; proprium, quid alienũ, quid commune ſit, quis item in vnaquaque Republica iura maieſtatis habeat, qua fieri potuit breuitate tradidiſſe; nunc Reipublicæ partes ac veluti membra ſingula, quæ principi Reipublicæ, quaſi capiti illigantur, ſenatum inquam, magiſtratus, curatores, collegia, corpora, ordineſq; ciuium, quo propoſuimus ordine, perſequamur.

Finis libri ſecundi.

DE REPVBLICA, LIBER TERTIVS.

De Senatu. CAP. I.

SENATVS *eſt legitimus eorum cœtus qui de Republica, deque iis qui ſummam Reipublicæ poteſtatem habent, conſilium capit.* Sic ordo poſtulat, vt poſteaquam de iis qui iura maieſtatis habent dictum ſit, de Senatu deinceps, veluti de præcipua potiſſimaq; poſt principem Reipublicæ parte, diſſeratur. nõ quia omnino conſiſtere Reſpublica ſine ſenatu nõ poſſit: tanta eſt enim interdum Principis ſolertia, vel ſuſpecta ſuorum æque ac exterorũ fides, vt ſeipſo meliorem ac prudentiorem, quem conſulere poſſit, habeat neminem: vt quidem de Antigono [a] Aſiæ rege; de Ludouico XI. rege [b] Francorum, cuius veſtigiis inſiſtere Carolus V.

[a] Plutarch. in Demetrio.
[b] Philippus Cominius.

[a] Tranquill. in Cæsare.

Imperator non dubitauit: itemque de C. Cæsare[a] qui rerum gerendarum tam occulta consilia capere consueuerant, vt prius confecte res essent, quam consilium cœptum putaretur. Ita res maximas illi bello ac pace gesserunt, potentissimorumque hostium opes, quas nulla vi potuissent, sapientissimis consiliis fregerunt: quare hostibus terribiles ac metuendi videbantur, quorum exercitus ex improuiso sæpius nihil tale suspicates fuderunt ac prostrauerũt. Ita duces ac milites talium Principum prudentia freti, ad omnes opportunitates expediti erant ac parati, vt momẽto Principis iussa exsequerentur: perinde vt corporis humani membra apte coagmentata rationis vnius arbitrio ac voluntati, etiamsi eius consiliorũ participes non sint, obsequuntur tamen. Et quidem a

[b] Lampridius in Seuero.

plerisque[b] nulla ratione dubitari video, vtrum præstabilius fuerit Principem sapientissimum Reipubl. sine senatui præesse, quam stupidum & ad imperandum ineptum hominem prudentium senatorum multitudine abundantem: sapientib. quidem neutrum horum probatur. Sed si tanta est principis virtus ac sapiẽtia, vt alienis consiliis carere facile possit, nihil magis optandum, quam vt rerum gerendarũ consilia, quoad eius fieri poterit, quam maxime occulta sint; quoniã prodita ac patefacta, clarissimas ciuitates ac imperia funditus euerterunt. Quamobrem prudentissimi quiq; Principes ita se comparant, vt quæ minime omnium fieri cupiunt, ea idemtidem se iactent esse facturos. Quid autem a stupido ac stulto Principe sperandum est, vt sapientum cœtus ad consilium arcessere velit, cum sapiẽtiæ argumentum in principe nullum maius sit, quam sapientium virorum delectum habere, vt eorum consiliis vti frui possit? Cum igitur sapientiæ decus ac splendor rarissime inter mortales eluceat; rarius etiam inter Principes, quos immortalis Dei munere & concessu hominum generi datos gratis animis excipere debemus; nihil maius ac melius optandum restat, quam vt prudentiũ hominum consiliis, ac prudentia, à qua deseruntur, vti velint: alioqui

qui inanis sit eius Principis sapientia, qui stultorum & improborum hominum corona circumsessus, Rempublicam opprimi patiatur. Optimis igitur consiliis non solum in rebus grauissimis, sed etiam in mediocribus ac minimis (: quãquam nihil minimum debet videri quod ad Rempublicam spectet:) Principem vti oportere iudicamus: quia nihil tanti ponderis est ac momenti ad res agendas in omni Rerumpublicarum genere, quam Senatus auctoritate & consilio decerni; eoq; magis si dubitetur vtile sit necne, id quod Princeps fieri velit. Id quidem omnium optime Carolus v Rex Francorum is qui *Sapientis* cognomentum adeptus est, facere solebat. Cum enim Anglos, qui Aquitaniæ arces & oppida omnia fiduciæ titulo tenebant, regni finib. expellere vellet, rebus omnib. ad ea quæ geri cupiebat ante compatatis, susceptit Aquitanorum querelas aduersus prætores Anglorum; qui prouocantes ad regem, vt Britiniato fœdere exceptum erat, male mulctauerant. Rex siue cõsulto quæsitam, siue temere oblatam arripuit occasionem: sed optimatum ac populi, quorum opib. vtendum erat, auctoritate & consilio bellum geri placuit. Itaque Princeps vniuersos in curiam Parisiorum cõuocari iussit, testatus se eorum consiliis ac sapientia opus habere, vt quæ a se minus sapienter gesta fuissent, eorum animaduersione castigarentur. Bellum illud eo consilio decretum, felici exitu confectum est. At cum subditi vel sine consilio, vel cõtra senatus decreta res geri perspiciũt; tunc ea aspernantur, ac pro nihilo ducunt, aut timide ac molliter imperatorũ & magistratuũ iussa exsequuntur: legum autẽ ac magistratuũ contemtum sequuntur populi seditiosæ voces, & aduersus Principes ipsos coniurationes ac defectiones. Eam ob rem Hieronymus Siciliæ Rex vna cum proximis & amicis omnib. crudelissime interfectus est, tum quod impotẽter ac superbe dominaretur, tum etiam quod Senatũ nulla de re consuleret. Sic enim Liuius; *Regnante*, inquit, *Hierone, manserat publicum consilium: post mortem eius, nulla de re neque*

conuocati, neque consulti fuerunt. Eodem errore grauiter peccauit Cæsar, quod non modo in Consulatu, sed etiam in Dictatura senatus consilio numquam vteretur: at ne senatui quidem vniuerso (: constabat autem circiter mille senatoribus:) ad se venienti assurrexerit: nimis arroganter ac stulte id quidem; non quod Cæsar moribus aut natura superbus fuerit; sed cum assurgere senatui vellet, a Cornelio Balbo adulatore consiliorumque omnium participe, quo minus id faceret, prohibitus est. At meminisse debuerat Romulum creatorem Vrbis ac primum Romanorũ regem ab ipsis senatoribus, vt quidem fertur, occisum; ac Tarquinium regem eiectũ, cum vterque senatum contemsisset, ac suo arbitratu omnia gereret. Quæ res non modo iis, quos dixi, sed etiam Ludouico XI regi Francorum, qui nulla de re senatum consulebat, exitiosa fuit; quod cum hic noster, quamquam sero, intellexisset, Carolum filium ita institui voluit; vt literas nesciret; modo tria verba teneret, Latina illa quidem; sed eiusmodi, quæ de historia iure detracta sint, vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere consueesceret. Et quidem summa literarũ cognitio Principibus sæpissime pernitiosa exstitit, nisi bene a natura, melius etiam a virtutibus instructi & informati essent: quia nihil tam in Principe metuendũ, quam multa rerũ abditarum cognitio cum scelere coniuncta. Nullus certe Principum exstitit, qui extra rei militaris scientiã minus haberet literarum, quam Traianus; Nerone vero nullus fere doctior; hic tamen sceleribus, ille virtutibus parem habuit neminem; hic Senatum capitaliter oderat; ille omnia senatus consilia gerebat. Cum igitur Senatus in omni Republica tam sit necessarius, quam in corpore ipso mens ac ratio, sine qua corpus ipsum non modo sese regere, sed ne momento quidem subsistere possit; primum de senatoris virtutibus; deinde quis numerus Senatorum esse debeat, & an plura consilia Reipublicę necessaria sint; tum quib. de rebus senatus cõsulendus sit; postremo quænam sit in Republica Senatus

potestas

poteſtas ordine diſſeramus. Principio *ſenatum legitimum cœtum eſſe* diximus, propter eam quam a Principe vel populo ſtatis temporib. ac locis coeundi poteſtatem habet. Quibus tamen locis ac temporib. ſenatus haberi debeat, parum admodum intereſt; cum rerum gerendarum variæ occaſiones ac opportunitates locum ac tempus ſæpe definiant; laudabile tamen eſt inſtitutum Lycurgi[a], vetantis picturas ad ea loca in quib. ſenatus conſilia caperet, adhiberi; propterea quod rerum earũ quæ ſub aſpectum cadunt oblatæ ſpecies, mentem, quæ ad conſilia intenta eſſe debet, ſæpiſſime diſtrahere ſolent. Adiecimus ad Senatus definitionem, eos eſſe oportere *qui pro Republica conſilium capiant*: vt ſenatorem diuidamus a magiſtratib. & curatoribus Reipublicæ; quorum conſiliis ſæpe ſenatus ipſe, ſæpius etiam Principes, ſed tamen extra ordinem vtuntur. Senatorem vero a *ſenio*, vt eodem ſenſu γερουσίαν Græci *ſenatum* vocant: quod ſatis eſt argumenti, Græcos æque ac Latinos ſenatum legere conſueſſe ex ſenioribus, quos noſtra lingua *ſeigneurs* appellat, pro ea quam ſenior ib. maiores noſtri ſemper exhibuerunt obſeruantia: ea ſpe & opinione, vt qui ætate, iidem & ſapientia cæteros ſuperarent: ſic enim in legibus Caroli Magni cauetur, NVLLI *per ſacramentum fidelitas permittatur, niſi nobis & vnicuique proprio ſeniori*: patronos intellexit, nõ ſenatores: quaſi ſenioribus, non iunioribus cultus & obſeruatio debeatur. Nec modo Græcorum ac Latinorum, verumetiam Perſarum, Hebræorum, ac Ægyptiorum moribus ſenes magno ſemper in honore fuerunt: ab his enim ad omnes populos iuſtitia, pietas, humanitas, reique publicæ bene conſtituendæ ratio ad omnes populos permanarunt. Quid diuina lex? cum enim ſenatum Iſraelitarum Deus conſtituere vellet, *Cogite mihi*, [b] inquit, *ſeptuaginta ſeniores, qui cæteris ſapientia, prudentia, ac ſcientia præſtent*: ſapientia quidem pietatem ab impietate; prudentia turpe ab honeſto; ſcientia verum a falſo diuidit. Ac ſi quidem adoleſcentes ſapientia rerumq; gerendarum vſu (:quod

[a] Plutarch. in Lycurgo.

[b] Deut. cap. 1. voces Hebraicæ *hacanim, nebonim, & lodehim* habent emphaſin maiorem, quam Græcę aut Latinæ. illud vero יודעים bifariam legi poteſt, *iadu-him*, id eſt, *ſpectata integritatis*, vel *lodehim, ſcientes* nam *lodeha* actiuum ſcientem: *ladua* cognitum & probatum iiſdem literis--ידוע.

fieri non poteſt:) excellentes haberemus; ex his tamen ſenatum, vel potius *Iuuenatum* legere, nō modo ridiculum, ſed etiam periculoſum eſſet: quia nec ſenibus, nec iuuenibus huiuſmodi conſilium probaretur: quod alteri id ætatis ſe illis æquales, alteri ſapienti ſuperiores eſſe arbitrarentur. At in Republica gubernanda non minus, atq; haud ſcio an plus opinio valeat ac ſimulatio quā res ipſæ. Opinatur vulgus, & recte opinatur, *aut numquam, aut raro admodum iuuenes ſapientia præſtare:* at qui ſunt huiuſmodi, nec plebem regere, nec improbos ad officium reuocare, nec in concione populi quæ vtilia ac iuſta ſunt, perſuadere poſſunt. Nihil autem in ciuitate pernitioſius quam ciues de Senatu deque magiſtratibus male opinari. Itaq; Solon iuuenem ab aditu ſenatus arcēdum ſibi putauit, *quamtumuis ſapientia præſtaret*; Græci melius patrio ſermone quam Latini, εἰ καὶ ἄλλοις δοκεῖ γνώμης ἴσχειν. & antea Lycurgus e ſenioribus ſenatum conſcripſerat. Hinc beneficia, honores, vacationes munerum, a legib. huic ætati tribui videmus: tum propter corporis imbecillitatem, tum etiam propter ſapiētiam & rerum gerendarum vſum. Nec propterea tamen omnib. id ſe- C nibus tributum eſt: at ne iis quidem, qui cum antea virtute ac ſapientia excellerent, eorū ætas ſic ingraueſcat vt mens ipſa vel ęgrotare, quod quidem Hippocrati viſum eſt, vel a iudicio & ſapientia deſeri, vel inſtrumentis ad ratiocinandum natura datis vti non poſſe videatur. Hos enim Plato, qui ſeniores Reipublicæ cuſtodes fecit, a publicis muneribus & conſiliis, quaſi liberam vocationem daret, ſeducendos eſſe putauit. Quamobrem literis ſacris non ſolum ſeniores in Senatum conſcriptos, verumetiam ſapientia ac virtutib. omnib. ab immortali Deo cumulatos videmus; quos propterea Hebræi non זקנים ab ætate ſenili, ſed a ſapientia וחכמים; poſteriores corrupta Græcorum voce *Sanedrim* appellant. M. Tullius eleganter, vt omnia *Senatum mentem, rationem, intelligentiam Reipublicæ* dixit: nec minus Reipublicæ neceſſārium ſenatum eſſe putauit, quam humano corpori ad ſe ſuſtentan-

sustentandum, & ad intelligendum, mentem ac rationem. Ex quo quidem satis innuit, senatores diuturno rerum gerendarum vsu, qui indocilis est, ad prudentiam & ad rerum maximarum diiudicationem comparatos esse oportere. nam quæcumque in bello ac pace, quæ in legibus sanciendis, quæ in describendis ciuium ordinibus, quę in conformandis populorum moribus, quæque omnino in constituenda Republica præclare geri videmus, a mentis agitatione & cõsilio prudenti omnia proficiscũtur. Quamobrẽ Græci τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, quasi recto cõsilio nihil sacratius esset Hebręi רֹאשׁ; quasi fundamentum rerum omnium, aptissime appellãt: quibus verbis significant rectis consiliis, & sapienti Senatu sublato, quasi Reipublicæ concussis fundamentis, omnia
141 sursum deorsum ruitura. Sapientiæ ac prudentiæ nominibus quoties vtimur, semper cum fide ac iustitia cõiungi volumus; neque enim minus, atque haud scio an magis pernitiosum sit ex improbis ac flagitiosis hominibus, quantumuis rerum gerendarum vsu & experientia valeant, quam ex imperitis, senatũ conscribi: hi quidem si non prodesse, certe quidem Reipub. valde nocere non possunt; illi perditis consiliis, vt seipsos vlciscantur, Rempublicam euertere non dubitant, dum inter medias Reipublicæ ruinas soli consistere possint; ac sæpissime competitorum sententias, tametsi Reipublicæ salutares, acerrime oppugnant, & odia priuata ad Reipublicæ exitium cõparant; vt nihil aliud ferãt, quã ciuitati luctuosissimũ de aduersariis triumphũ. Aliud item genus est senatorũ, qui nec inuidia, nec odio, nec amore cuiusquã ducuntur, sed pertinacia quadã ab ea quam adamauerunt sententia diuelli se, aut rationibus vllis persuaderi numquam patiantur: ac sæpe argumentorum vi ac multitudine armati veniunt in Senatum, quasi ad hostes debellandos, ne vel in dicendo peccasse, vel sententiam mutasse videantur. Peius etiam qui cuiquam assentiri turpe, ac præclare secum agi putant, si vt clauum clauo, sic opinionem opinione trudant; qua peste haud

scio an vlla capitalior cogitari possit: nec minus abea fugiendũ, quam nauigantibus a scopulis & præruptis saxis, quæ medio mari interdum occurrunt. Et quemadmodum prudens gubernator, si portum tenere tuto nequeat, ventis obsequitur, ac vela remittit, ne vi tempestatis abreptus naufragium patiatur, quousque compositis fluctib. secundi venti flare cœperint: ita nec sapientibus vmquam laudata est in vna sententia, cum de Republica deliberatur, perpetua permansio; id quod non modo cum animi peruicacia, verumetiam cum arrogantia coniunctum est: contra vero mutare interdum sententiam, non modo laudabile, sed etiam vtile ac Reipublicæ salutare est; & ad nouos casus temporum, nouorum consiliorũ rationes accommodare, cõcordibus suffragiis imperitorũ interdum opinionẽ laudare. Quare prudẽter Thomas Morus Anglorũ Cancellarius; qui in ea quã opinione sibi finxerat Vtopiorum Republica, quæ in senatu decernẽda forent, eorũ disceptationẽ differri voluit in proximũ senatum; nec eodẽ die quo propositæ fuissent diiudicari; ne ii quibus a suscepta sententia discedere turpe videtur, in eo quod temere fortasse dixissent, perpetuo permanerent. Senatorẽ igitur in limine senatus, odium in aduersarios; gratiã aduersus amicos; peruicaciã & arrogantiã ex se ipso exuere oportet; ea solum intuentem quę vel ad immortalis Dei cultum, vel ad Reipublicæ cõmoda spectant. In quo quidẽ laudabile cõmemoratur institutum Lacedæmoniorũ[a], qui quæ de Republica semel decreta fuerãt, ita tuebantur, vt quæ antea probauerant, ipsi oppugnarent: quia non licebat de legibus semel susceptis disputare; quod postea Achæorum[b] ac Florentinorum[c] Respublicæ a Lacedæmoniis vtiliter traxerunt: literarum vero cognitio semper est senatori necessaria, ac potissimũ antiquitatis & Rerumpublicarum disciplina; vt omittam legum domesticarum scientiam, qua quidem vacare nõ debet: magis tamen necessaria fides, iustitia, integritas: quarum virtutũ adiumento, quęcumq; volet, sine multa eloquen-

a Plutarch. in Lycurgo.

b Liuius lib. 32.

c Guicchardin.

eloquentia facile persuadebit. Sed hoc inprimis senatori cauendum, ne peregrinorum Principum largitionibus deprauari se, aut vlla fiducia beneficiove illigari patiatur: quod tametsi capitale esse debet, nihil tamen frequentius in omnium oculos incurrit; excipio Venetiarum ciuitatem, quæ ab hoc sordium genere adeo purum habet senatum, vt etiam sacerdotes, quantumuis ciues ac patritios, ob id a comitiis procul arceant, quod iurati putantur nihil contra Romani Pontificis vtilitates & commoda se facturos: contritum est illud quod ante suffragia ciues in comitio acclamare solent, FORA I PRETI. Quinetiam Hermolaum Barbarum (:quem virum?) ac nõ ita pridem Cardinalem Mulanum exsilio damnarunt, quod cum legationem apud pontifices Romanos obirent, in collegium Cardinalium cooptari se paterentur iniussi. Ego vero triginta quinq; Cancellarios huius imperii, nec pauciores in Anglia ex antiquitatibus commemorare possum in Cardinalium cœtum, aut in collegium pontificum cooptatos. At etiam apud Polonos, quia Gnesnensis pontifex, regni Cancellarium se ferebat, necesse fuit regibus procãcellarium arbitrio suo creare, qui nulla iurisiurandi obligatione pontificibus Romanis teneretur. Principum autem familiarissimos ac legatos donis ac largitionibus, tum ciuium, tum peregrinorũ effusis, corrumpere translatitium est: semper excipio Venetos; idque tam aperte, vt etiam Cotignacus Francorum apud Turcas legatus, Græcam vxorem iniussus acceperit: alius item, nec multo post, sororem Valachiæ Principis, Mehemeto Bascia & Naxi Duce annuentibus, vxorem ducere non dubitarit: & quoniam Valachiæ Princeps ab iis filiæ nuptiis, quas antea inuitus probarat, abhorreret, regnum illud ei ereptum est; ac Bathoro, qui nunc Polonorum sceptra moderatur, concessum. Hæc in Republica bene constituta minime ferenda sunt. Atque hæc præcipua mihi visa sunt optimi senatoris ornamenta. Est vbi generis antiquitas ac familiæ decus spectatur, vt Venetiis, Rhagusiæ, Nu-

Senatorum propria.

rembergæ. id etiam apud Polonos cautum est lege Sigismundi Augusti, anno MDL. *vt nemo senator legeretur, nisi qui patre nobili natus esset.* Alibi census spectatur, vt quondam apud Athenienses lege Solonis; & in plerisq; Græcorum ciuitatibus, vt & nostra ætate apud Genuenses Doria lege. certe Augustus neminem in senatum admisit, nisi qui vicies sestertium in censum retulisset: quibus autem ad censum opes defuissent, suppleuit: non quia opes ad consilia pro Republica capienda necessarias arbitraretur, sed ne tenuitas & inopia, senatorium decus labefactaret; neve cæteri suis opibus elati, tenues contemnerent; vt fere fit in optimatum statu, vbi senator censu legitur. Vetere autem Romanorum instituto, nemo senator fiebat, nisi qui magistratus & honores in Republica gessisset. Quare Censores quinto quoq; anno in senatorium ordinem fere legebant eos omnes qui magistratum gesserant, id est, qui Consules, Prætores, Ædiles Curules, aut ad summum, Quæstores fuissent. Et quoniam Mariana clade nonaginta senatores cæsi fuerant, Sylla Dictator factus, vt senatoriũ ordinem, cui fa- 143
uebat, suppleret, viginti [a] Quæstores creauit: Cæsar quadraginta [b], vt eodem momento senatores fierẽt, & sententiæ dicendæ ius haberent; quod [c] antea non licebat, nisi a Censoribus lecti fuissent. Qui certe mos laudabilis est, ac in omni Republica bene constituta, probãdus. Nullus enim in Polonia senator, nisi Palatinus, Pontifex aut Castellanus sit aut antea fuerit, legationemve obiecerit, aut imperator exercitũ duxerit. Nec vero in senatum Principis Turcarum cuiquam patet aditus, præterquam quatuor imperatoribus bello gerendo creatis, quos ipsi *Bascias* appellãt, duobus Cancellariis, seu Cadileschieris, ac duodecim prouinciarum præfectis, seu *Belerbais*. Quod vero senatores conscribi oportere diximus, qui magistratum gesserint, non ad eos pertinet qui sordib. ac pretio magistratus adepti sunt: neq; enim virtutes illæ, quas senatori necessarias esse diximus, iustitia inquam, fides, integritas, prudentia, rerumq; gerendarum

[a] Appian. lib. 1. ἐμφυλ.
[b] Dio lib. 43.
[c] Valer. Max. lib. 2. cap. 1. de Fabio Max & P. Crasso.

darum vsus, ac iuris diuini & humani scientia, vlla mercede, vllo censu, vllis pecuniis comparantur. Porro senatorem senatui probari nouum est atque inusitatum; quippe quos vel censores, vel anteacti magistratus & honores adepti, satis probauissent: id tamen Gothicis temporibus, conuersa Republica, factum legimus. Sic enim Theodorichus apud Cassiodorum; *Admittendos in senatum examinare cogit solicitus honor senatus.* Quantum attinet ad senatorum numerum, maxima raritas sit
C oportet eorum, qui tantis virtutibus quantas in senatore ciuitatis desideramus, clari sint. In popularibus tamen & optimatum imperiis, vt seditiosis ambitiosorum hominum vocibus, qui maiestatis participes sunt, occurratur, senatorum numerum augere sæpe necesse est: vt Athenis quadringenti senatores Solonia lege singulis annis creabantur[a]: quibus centum adiici placuit, vt quinquaginta e singulis decem tribubus sorte ducerentur; quibus item centum adiecti, cum populo duarum tribuum, Antigonidis inquam, ac Demetriadis, incrementum accessisset: tametsi vix vmquã supra viginti millia ciuium censa fuerunt. ex quo perspicuum fit senatum trigesimam & eo amplius ciuium partem cepisse. Plato trigesimum ac prudentissimum quemq; in senatum allegit: cum enim Rempublicam ciuium quinque millibus & quadraginta cõstare vellet, centum sexaginta octo ciuibus senatum cõflauit. Romulus quoq; centum senatoribus, hoc est, trigesima parte ciuium[b], cum tria millia censa fuissent, senatum constituit: non sorte, sed nobilissimum quemque selegit, id est, eos quorum maiores seruitutem non seruierant: postea vero Sabinis in vrbem ex fœdere admissis, centũ priori numero conscripsit; quibus post exactos Reges Brutus centum adiecit. Hic tercentum senatorum[c] numerus annos fere quadringentos nec augeri, nec minui visus est. At Ciceronis ætate circiter sexcentos fuisse perspicuum fit ex eo quod cccxv. senatores suffragium tulisse scribit, cum quæstio aduersus P. Claudium, qui sacra Bonę Deæ,

a Plutarch. in Solone.

b Dionys. Halicarn. lib. 2.

c Dio Nicæus.

oblato Pompeiæ ſtupro violarat, decreta fuiſſet: at cum ſenatui tunc adeſſe ſenatores non cogerentur, nemini dubium eſſe poteſt, plurimos in omnes imperii Romani prouincias diſperſos; plures item rebus agendis, aut morbo ſeniove impeditos abfuiſſe. Poſtea Cæſar Dictator, quo plures haberet obligatos ad imperium ſtabiliendum, non modo ciues omnium ordinum, ſed etiam peregrinos in ſenatum allegit; tunc mille circiter ſenatores fuiſſe tradunt. At Auguſtus pacata Republica, e tanto numero ſexcentos tantum ſelegit, quos etiam ad trecentorum numerũ antiquum reuocare decreuerat; tametſi ciuium Romanorum numerus in infinitum excreuiſſet. non eſt igitur multitudinis in legendo ſenatu habenda ratio; ſed earum virtutum quas ſenatori neceſſarias eſſe diximus: aut ſi ambitioſis popularium hominum rogationibus ſatisfieri oporteat, vt in populari ſtatu, cauendum eſt ne ſententiæ ferendæ poteſtas ſenatori detur, niſi maximos quoſque magiſtratus geſſerit. Nam in Cretenſium [a] Republica, omnibus ciuibus in ſenatum veniendi ac ſcientiæ ferendæ ius erat; non tamen cum ſtatuendi poteſtate, quia ſoli magiſtratus de re propoſita decernebant. In ſenatu Achæorum ſoli decem Demiurgi [b] cum Imperatore ſuffragium ferebant; ſed eo numquam progredietur ſapiens legiſlator, ſi in popularibus imperiis aliter ſeditionibus occurri poſſit: quia res eſt periculi plena, quæ in ſenatu decreta fuerint, manare in vulgus; id quod neceſſe eſt in tanta multitudine ſenatorum: nec materia ſeditioſis hominibus perturbandæ Reipublicę deerit, ſi, quę multitudini placuerint, pauciorum arbitrio conuelli videantur. Huic morbo Græci veteres vt mederentur, *conſilium ſelectorum* C creabant, qui προβουλοι & προσκλητοι dicebantur; vt arcana Reipublicæ tractarent, ac rebus vrgentib. per ſe ipſi maxima quæq; pro Republica procurarent; quibuſque de rebus in ſenatu deliberari, quid item ad populũ ferri oporteret proſpicerent: alioqui ſenatum cogere, ſententias rogare, diſceptare, decernere, nec facile eſt, nec

[a] Ariſt. lib. 4. Polit. c. 14.

[b] Liuius lib. 32.

niſi

nisi temporis diuturnitate confici potest: dum interim rerum bene ac vtiliter agendarum momenta fluunt ac labuntur. Fuit enim senatorium munus apud Romanos inprimis illustre ac dignitatis plenum: numquam tamen Augustus efficere potuit vt senatores ordinario senatui, qui Calēdis & Idibus ad summum cogebatur, adessent; tametsi mulctarū magnitudine absentes vrgeret: quod cum senatoribus graue esset, eorum qui mulctam deberent quintum quemq; sorte duxit[a]. At etiam Ruscius Cæpio præmiis senatores ac illecebris excitauit, cum testamento pecuniam reliquisset iis, qui in senatum venirent: neque enim pauciores quinquaginta vlla de re deliberare poterant; si decernendum esset, ducentos adesse oportuit, cum trecenti; aut quadringentos, cum sexcenti lecti fuissent; duos scilicet senatorum trientes: quod in omnibus collegiis necessarium est[b]. Augustus tandem ipse coactus, necessitate sublata, ducentos sufficere decreuit, quasi duos trientes trecentorum, qui legitimus erat numerus senatorum a Bruto cōstitutus. At in libera Republica senatus nec legitimus, nec indictus haberi poterat, nisi Consuli, aut absente Consule maiori magistratui placuisset. Nam toto Cæsaris consulatu vix ter haberi potuit legitimus[c] senatus; cum interea Cæsar a populo quæ vellet, largitionibus effusis extorqueret. Melius Solon, qui præter senatum annuum, quem ex ciuibus cccc constituerat, Areopagitarum consilium ex ciuibus sexaginta selegit, qui per omnes honorum gradus eo peruenissent, vt imperii arcana tractarent; ac rebus extremis, ne quid detrimenti caperet Respublica, prouiderent. Cuius consilii quanta necessitas esset tunc intellectum est, cum Pericles, vt plebis gratiam captaret, Areopagitarum auctoritatem sustulisset, & ea quæ prius in Areopago tractabantur, ad populum transtulisset: non multo post Respublica tum externis, tum etiam intestinis bellis concussa ruere cœpit. Habuerunt etiam Ætoli præter Panætolium consilium sanctius vbi arcana imperii tractabātur, de quo Liuius[e],

[a] Dio lib 54.

[b] Dio lib. 54.

[c] Tranquill. in Cæsare.

[d] Plutrach. in Pericle.

[e] lib. 35.

Sanctius est, inquit, *apud Ætolos consilium, quos Apocletos appellant.* idem paulo post, *Arcanum hoc gentis consilium.* antea dixerat, *legibus Ætolorum cautum esse, ne de pace bellove, nisi in Panetolio & Pylaico consilio, ageretur.* at tametsi Carthaginensium status popularis esset, nihilominus, præter senatores cccc, fuit aliud consilium xxx senatorum, qui diuturno rerum agendarum vsu prudentia præpollerent: de quo Liuius, *Carthaginenses*, inquit[a], xxx *legatos seniorum Principes ad pacem petendam mittunt. id erat sanctius apud eos consilium, maximaque ad senatum regendum vis.* eo consilio Romani caruerunt. Itaque miratur Liuius, Græciæ & Asiæ legatos qui Romam venerant, nihil eorum quæ Rex Eumenes in senatu contra Perseum Macedoniæ regem egerat, ex tanto senatorũ numero intelligere potuisse: *Eo*, inquit, *silentio clausa curia erat*; ex quo intelligitur post ea tempora nihil in senatu decretum fuisse, quod non peruulgaretur. Itaque senatores in arcanis imperii scribarum munere fungi, ac iureiurando singulos obstringere cogebantur, ne res manaret in vulgus[b]: nondum legibus[c] pœna capitalis erat iis constituta Principis qui arcana publicarent. Quid autem eorum quæ in senatu agerentur latere potuisset, cum quingenti aut sexcenti senatores præter scribas acta senatus intelligerent? at etiam prætextatis pueris, vsque ad Papirii tempora, aditus erat in senatum. Augustus omnium primus ex senatoribus aliquot selegit, quibuscum deliberaret de rebus iis, de quibus in senatu decernendum esset. Post Augusti mortem Tiberius a senatu petiit vt viginti senatores sibi darentur, a quibus consilium caperet de rebus iis quas ad senatum ferri oportebat. Horum deinceps exempla secuti sunt Imperatores posteri, Galba, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander Seuerus; de quo Lampridius, *Nullum*, inquit, *decretum fecit sine Iurisconsultis* xx, *ac plerisque senatoribus rerum gerendarum vsu peritis; qui quidem quinquaginta senatorum numerum explerent; ne pauciores essent, quàm in senatusconsulto conficiendo necessarii videren-*

a lib. 3.

b Capitol.

c L. si quis aliquid. de pœnis ff.

C

viderentur. Ex quo intelligitur sanctius illud quinquaginta senatorum consilium, vna cum Principe, non tam de rebus ad senatum ferendis, quam decernendi causa cõstitutum fuisse; vt sensim senatui rerum maximarum cognitio erepta, consilio Principis tribueretur: quia senatorum tanta multitudo Principem consequi nullo modo potuisset: id quod in monarchia Principe prouincias obeunte, aut bellis gerẽdis impedito, necesse est. Nec aliam ob causam Theologi veteres ac poetæ Pallade Ioui decumbenti assidere finxerunt[a], non Palladi Iouem, quam vt intelligamus senatum Principi semper adesse, non autem Principem domicilio senatus affixum esse oportere; quod a Principis maiestate nõ modo alienũ sit, sed omnino fieri nõ possit. At tametsi multa sunt in omni Republica quæ a senatu decernuntur, de quib. nec ad populum, nec ad optimatũ cœtum ferri necesse est; in monarchia tamen aut Principem ea intelligere, aut populari opinione a Principe intelligi oportet; vt grauior sit eorum quæ a senatu decernuntur auctoritas ac fides; ne subditi querantur quicquã temere a Principe sine cõsilio, vel a senatu fieri quod Princeps optimus non probaret. Certe quidem Turcarum Princeps senatui rarius interesse consueuit, sed interiore ac proximo senatus habendi loco fere semper consistit, aut cõsistere putatur, vt omnes omniũ sentẽtias audire, gestus etiam vniuscuiusq; libere contemplari, nec tamen ipse videri possit: ita fit vt senatores, qui Principem se assidue intueri putant, in officio contineantur. Hic forsitan dubitet aliquis, si tam angusta sit Respublica, aut prudentium hominum tanta raritas, quanta fere est vbique, nõ modo senatus, sed ne sanctius quidem illud consilium, quod diximus, constitui poterit. Senatum quidẽ a consilio sanctiore in augusta Republica diuidi non admodum necesse fuerit; vt in Republica Pharsaliorum, quæ angustissimis regionibus finiebatur, viginti viri pro cœtu optimatum, pro senatu, pro consilio sanctiore fuerunt. At Lacedæmonii, quorũ imperium post Lysandri

[a] Valer. lib. 4

victoriam longe late patebat, optimatibus triginta, iisdemq; senatoribus contenti fuere: ex eo tamen numero duodecim arcanis imperii tractandis constitutos a-
a lib. 3 rerum Græcar. pud[a] Xenophõtem videmus, & eandem omnium Græciæ ciuitatum formam Reipublicæ fuisse, præter exiguas aliquot ciuitates, quibus decem viros, qui summũ imperium & senatum haberent, quique pro Republica sanctiora consilia caperent, Lysander præfecit. His vero temporibus nulla fere ciuitas est, siue optimatum, siue populari, siue vnius imperio regatur, quæ præter senatũ non habeat sanctius consilium; ac præter vtraq; triumuiratũ quendam, qui secretiora Imperii arcana tractet: idq; potissimum in monarchia. Augustus ipse, qui in gerenda Republica parem habuit neminem, præter senatum, quem sexcentis senatoribus compleuerat, sanctius consilium viginti virorum selegerat, ac præterea Mecœnatem & Agrippam sibi familiares & amicos, quibuscum imperii arcana communicare solebat. Nam cum dubitaret pacata Republica post Actiacam victoriã im-
b Dio lib. 55. periũ retineret necne; Mecœnatem & Agrippam[b] adhibuit ad consilium, præter eos neminem: nec Cæsar quemquam habuit, præter Quintum Pedium, & Cor-
c Tranquill. in Iulio. nelium Balbum[c], quibus cum τὰ μυστικώτατα literis occultis communicabat. Illud est quod innuit Cassiodorus de arcanis Principum; *Arduum nimis est*, inquit, *Principis meruisse secretum*. Antea quidem Curia Parisiorum huius imperii senatus erat; sed cum litibus iudicandis occupari placuisset, nec facile ab vrbe distrahi posset, reges consilium illud, quod quia res magnas sub Carolo VIII. tractabat, *magnum* dictum est, instituerunt: cum autem rursus litibus extra ordinem disceptandis lege 147
Caroli octaui implicaretur, ac multo magis Ludouico XII. Rege, qui curiam XX. iudicum constituit: Franciscus maior rex consilium illud magnum ab arcanis Imperii summouit; cum aliud consilium selectorum Principum & amicorum sibi comparauisset, quod *familiare* Latinis, nostris hominibus *priuatum* dicitur. Mortuo

Francisco.

Franciſco, Henricus filius aliud quoque conſilium quæſiit, quod quia paucorum hominum eſſet, *anguſtum* ſiue *ſtrictum* appellarunt. Poſtremo cum familiare ſeu priuatum illud conſilium ſenatorũ multitudine redundare videretur, Henricus III Henrici F. aliud conſilium inſtituit; quod quia de Reipublicæ ſtatu, non de litibus conſulendum eſſet, *conſilium ſtatus* placuit appellari. Præterea neceſſe fuit *cubicularium conſilium* haberi, in quo rex a cubili exſurgens, ea quæ in ſenatu decreta ſunt, iuberet aut vetaret: illic Principum literæ referantur, legationes referuntur, mandata explicantur. Omitto conſilium Tribunorum ærarii, quod Henrico II Regeinſtitutũ eſt, ac rationum magiſtris ſenſim ereptum. Præterea Duumuiratum eſſe oportet examiciſſimis ipſius Principis, qui gratiam non ætatis flore, ſed virtute ac prudentia collegerint, conſtitutum. Quod de conſilio cubiculario diximus, paucorum eſt admodum: ac tametſi Carolus IX Idibus Nouembris MDLXIII, edixiſſet, vt cum a ſomno deſcenderetur, Principibus ac proximis, atque iis quos ad conſilium acciri placuiſſet, in cubiculum pateret aditus, lex ea tamen antiquata eſt. Qui tot conſiliorum varietatem non probant, eoſdem multo plura quæ in Hiſpania videmus, improbare oportet. Septem enim conſilia totidem curiarum multitudine ſeiuncta, & prætorio Principis comprehẽſa ſunt; vt quo libuerit Princeps adire, ac ſingulorum ſententias exquirere facile poſſit. Quod ſi quis putet conſiliorum multitudine tantum imperium, quo nullum maius exſtitit vmquam, vacare non poſſe, cogitare debet Venetorum fines, non admodum late patentes, quatuor habere conſilia, præter ſenatum, ac cœtum omnium optimatum. Eſt enim *conſilium ſapientum*, quod *marinum* dicitur; deinde *conſilium ſapientum* qui quæ terra gerantur curare poſſint: item *conſilium Decemuirorum*, & *Septemuirorum*, quibus, vt collegiis omnibus; Dux ipſe præeſſe poteſt: quæ conſilia tametſi collegiis & officiis ſeiuncta ſunt, ſæpe tamen pro rerum & cauſarum opportunitate

consociantur. Est etiam *Senatus sexaginta virorum*, qui cum magistratibus numerum duplicare cõsueuit. Quid igitur obest in angusta Republica senatum a cõsilio sanctiore diuelli? angustum est imperium Rhagusiorum, & iisdem fere finibus quib. vrbis mœnia, comprehensum: nec latius imperant Geneuates, quam primo ab vrbe lapide: in vtraque tamen ciuitate senatus sexaginta viros; cõsilium vero sanctius in hac XXV, in illa XII capit. Nurembergæ senatus XXVI senatoribus; cõsilium sanctius XIII constat; præter consilium septem Prætorum qui *Burgomagistri* appellantur. Suitensium ciuitas, vt valde exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur, nihilominus tamen præter senatum XLV virorum, consilium habet septemuirorum quibus præest Ammanus: eadem consilii cõstituendi ratione vtuntur Vrani; Bernates ducentos senatores habent, Lucernates centum: vtriq; tamen consilium sanctius est; his quidem, XVIII; illis, XXVI. Aliorum alius est vtriusque consilii numerus, eadem ratio tamen. Quinetiam apud Basilienses, præter vtrumq; consilium, quatuor viri, duo inquam Burgomagistri, cum totidem collegiorũ principibus [a], arcana tractant: apud Bernates eodem funguntur munere duo Prætores Auoerii, & signiferi quatuor. Vtile est igitur, idq; diuturno vsu comprobatũ, in omni Republica præter senatum, sanctius consilium creari. Hoc tantum differunt, quod quæ in senatu vel consilio sanctiore decreta sunt, in popularibus & optimatũ imperiis fere a magistratibus iniussu plebis, aut optimatum explicantur: quæ dubia aut grauiora sanctiori consilio videntur, de iis ad senatum ferri consueuit vt decernatur. Quæ a senatu salua Imperii maiestate iuberi nequeunt, ad optimatum cœtus, aut ad populi comitia referuntur. Contra fit in monarchia, in qua nihil cum plebe aut cum optimatibus communicatur: & quæ senatui dubia aut grauiora visa sunt, de iis ad sanctius consilium fertur; si res ad maiestatis iura pertinet, principis arbitrio reseruatur. Ac tametsi cætera senatus in monarchia

[a] Zunftmaister.

monarchia per seſe explicare videatur, omnia tamen a Principe iuberi videmus. Quæ de conſilii capiendi ratione diximus, nuſquam fere melius, quam Venetiis fieri conſueuerunt. Quarum enim rerum anceps eſt deliberatio in vtroque conſilio ſapientum, ea cum decemuiris coniunctim expediri ſolent: ac propterea decretis ſubiiciuntur hæc verba, CON LA GIVNTA. Si conſilium propter ſententiarum diſcrepantiam, exitum reperire non poteſt, cumulantur Septemuiri; ſi ne hac quidem ratione quicquam, propter diſſidentium varietatem, decerni poteſt, cogitur ſenatus vniuerſus, vbi res explicatur: quod ſi ſalua maieſtate Reipublicæ ſenatus auctoritas non ſufficere videatur, aut inter ſeſe diſſideant, id ab optimatum omnium cœtu conſtituitur. Id etiam olim Carthagini propemodum fieri conſueſſe tradit Ariſtoteles [a]. Quæ igitur in optimatum aut popularibus imperiis ſenatus decreuit, ea optimates populusve iubet, ſi res ita poſtulabit: contra quam in monarchia fieri videmus: nam quo plus quiſque Princeps ſapere ſibi videtur, eo minus a ſenatu conſilium capit: ſæpius tamen ſenatus auctoritatem, vt ſit res acceptior, exquirit: aut lites difficiles, aut quæ fere ſunt inexplicabiles, in ſenatu diſceptari iubet. Iſta quidem ratione Tiberius Imperator ſenatum litibus extra ordinem diſceptandis occupauit, quo minus quereretur ereptam ſibi de rebus grauioribus decernendi poteſtatem. Nero rurſus appellationes ad Principem, a ſenatu iudicari voluit. Ita ſenſim ex ſenatu curiam iudicum effecit; cum tamen in libera Republica ſenatus numquam, niſi iubente populo, aut de coniuratis [b] aduerſus Rempublicam iudicaret. Sic enim M. Tullius Verrem incuſans; *Quo*, inquit, *confugient ſocii? quem implorabunt? ad ſenatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſumat? non eſt vſitatum, non eſt ſenatorium.* Atque in eo quidem fallunt plerique, qui quod ſenatores in quæſtionibus publicis aut ſoli, aut vna cum equitibus [c], aut cum Tribunis ærariis ſorte duci vident, ſenatum iudicia tractare

[a] lib. 2. cap. 6. Polit.

[b] Polybius. lib. 6.

[c] Aſconius Pedianus.

purant: aliud est enim senatum iudicare, aliud senatores a Prætore quæstionis ad iudicandum sorte duci: curiarum & collegiorum varietas, ac munerum diuersitas id efficit. Neque enim senatus ante Neronem ordinariam habuit vlla de re iudicandi potestatem: at ne[a] Augustus quidem senatum voluit de capite, deque fortunis senatorum iudicare, tametsi Mecœnati æquum esse videretur. Ac Tametsi Tiberius[b] id faceret, extra ordinem tamen, nec ante Adrianum[c] ordinariæ iurisdictionis in modum senatui tributum est, vt de senatorum capite iudicaret. Ita quoque Philippus Bellus, senatui Francorum, qui regibus adesse consueuerat, & cum iis de Republica consilium capere, interdum etiam de causis grauioribus, extra ordinem cognoscere, ordinariam iurisdictionem cum imperio dedit; ac Lutetiæ in prætorio Principis ius dicere, lege lata, iussit. Quo factum est vtex senatu, curia iudicũ, ex prætorio, tribunal decursu temporis constitueretur: curia tamen *Parium* seu *Patrittorum Franciæ* etiamnum appellatur; qui Pares a Ludouico iuniore Rege primum instituti sunt, quantũ quidem coniectura consequi possumus; ex edicto Caroli v. regis, quo quidem Matisconensem Comitem Francię Parem esse inbet, anno MCCCLIX. & eodem edicto declarat Pares duodecim ob eam causam esse creatos, vt cum regibus pro Republica consilium capiant. Ac tametsi plures sunt Francorum curiæ eodem imperio ac potestate, litibus iudicandis constitutæ, singulari tamen appellatione vnaquæque vtitur, puta curia Tolosatum, Rhotomagensis, Burdigalensis, Diuionensis, Gratianopolitana, Aquæsextiæ: Parisiensis vero curia, *Parlamentum* sine loci adiectione appellatur, tum in literis ad Regem, tum etiã in legibus & edictis. Sed Carolo IX. Rege cum senatusconsultum illud, quo Rex in curia Rhotomagensi Principum suffragiis imperio extra curatorem moderanda idoneus ex lege Caroli v. renuntiatus est[d], curia Parisiorum minime probaret; Rex adhuc impubes curiam admonuit, vt litibus iudicandis solum intenderet,

[a] Dio lib. 55.

[b] Tacit lib. 3. & sequent.

[c] Spartianus in Adriano.

[d] Augusti 15. anno 1563.

tenderet, teſtatus Pariſiorum curiam a maioribus ſuis ad id ſolum conſtitutam fuiſſe, nō autem ad Regum aut regni procurationem: leges autem ac edicta quæ iuſſiſſet vt in Curia Pariſiorum promulgarentur, ea publicari mandauit: quod ſi quid minus æquum videretur, ſe admoneri quidem velle; ſi tamen re intellecta legem promulgari placuiſſet, eodem momento parere iuſſit. Curia Regis edicto vehementer perturbata eſt; & quoniam iudicum duæ erāt ſententiæ æquales; vna quæ edictum publicari vellet, altera quæ recuſaret, curia rurſus Regem admonendum putauit, ne ad ea quæ iniqua viderentur probanda ac publicanda curia cogeretur. Rex iratus ſenatum quem *familiare conſilium* ſeu *priuatum* appellari diximus, vocari iuſſit, eiuſq; auctoritate ſenatuſconſultum A. D. VIII. Kal. Octobr. factum eſt, quo quidem curia Pariſiorum prohibetur edicta, quæ deinceps a principe publicanda mitterentur, in dubium reuocare. Id etiam antea Franciſco Rege cautum erat, anno MDXXVIII. Sed Carolus IX. vt curiæ auctoritatem ac dignitatē minueret, acta curiæ poſtrema ad ſe deferri ac circumduci ſe præſente mandauit. Mortuo Carolo IX. conſilium familiare ſeu priuatum quod in infinitam ſenatorum multitudinem excreuerat, litibus quoque iudicandis adeo impediri cœpit, vt nunc ordinaria curia iudicum eſſe videatur: nam Henricus III. vt antea dixi, ſenatum nouum inſtituit, quod *conſilium ſtatus* appellauit, pauciorum quam antea; quod intelligeret prudentiorum ſententias non pondere, ſed numero ſuperari; quodque difficile ſemper fuerit arcana quæ cum multis communicantur, latere poſſe, aut garrulos ſenatores de ſenatu deiicere, niſi ad eum modum quo Athenienſes, occultis ſcilicet ſuffragiis τῆς ὀνυχοφορείας. Romani Cenſores ſenatorem loquacem cū perpetua ignominia, niſi populi iudicium ſubire mallet, ſenatu arcebant: quamquam ſæpe Romani cenſores nimia facilitate in ſenatum recipere, ac rurſus nimia ſeueritate ſenatu mouere conſueuerant. Nam[a] Fabius Buteo Dictator

[a] Florus epit. 91.

ſupplendo ſenatui creatus, ſenatores CIXXVII. eodem momento legit. Lentulus vero ac Gellius Cenſores LXIIII. vna litura ſenatu mouerũt. At præſtaret in eum ordinem, niſi virtute ac ſapientia præſtantem legere neminem, quam in ſummum honoris gradum probos æque ac improbos euehere; deinde elatos præcipiti ruina deturbare: quamquam id ſine ſeditione, aut certe ſine perturbatione Reipublicæ ac imperantis dedecore fieri non poteſt. Certe quidem Anglorum ſenatus ſtetit iam annos CCCC. ex quo primum Cantuarienſis pontificis rogatione conſtitutus eſt XV. ſenatorum: nec videc plures XX. poſtea fuiſſe creatos: quamquam his temporibus vix duodecim numerantur. Floruit tamen ac floret legibus & armis imperium illud eo ſenatorũ numero. Nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX. Francorum, & Henricum I. Anglorum Regem ictum eſt, quo ſanctius eſſet, ſenatores XVII. vna cum Principe iurati ſunt. Nõ dubito in omni Republica pleroſq; inani gloriæ cupiditate, vel gratia, vel impudentia, vel ſordibus ac pecunia, inuitis quodammodo Principibus ac populis ſancti ſenatus adita perrumpere; ſed his morbis occurri poteſt, ſi lege Solonis vtamur. Is enim in ſenatum Areopagitarum neminem admitti voluit, præter eos qui per omnes honorum gradus ad altiſſimum Reipublicæ culmen, ſine vlla infamiæ labe, conſcendiſſent: ſic enim iudicabat, in eo ſenatu conſiſtere facile poſſe, qui ad præcipites locos ac prærupta veluti ſaxa dubio aditu peruenire potuiſſent. Quare mirũ videri non debet, ſi laus Areopagitarũ ſenatus toto terrarum orbe claritate conſpicua fulſit. Heluetii quidem montani eos ſenatoria dignitate frui patiuntur, qui ſummos in Republica magiſtratus geſſerunt; ſed cum de rebus grauiſſimis deliberandum eſt, licet vnicuique ſenatori duos treſue ciues, quos arbitrio ſuo legere volet, in ſenatum ducere. Quo fit vt plerumque quadringenti aut quingenti ſenatores, quiue ſententię ferendæ ius habeant, in ſenatum cogantur. Eſt autem multitudo ſapientibus conſiliis ſemper

inimica.

inimica. Atq; hæc de numero senatorum. Dicamus deinceps de iis qui sententias rogare debeant; & quibus de rebus deliberandum sit. Principio quidem Consulare munus erat, vt senatum de rebus agendis consulerent, vnde *Consules* dicebantur: aut si Consules ab vrbe abessent, morbumve excusarent, vrbanus Prætor more maiorum Consulari munere fungebatur [a]: ciuium ac peregrinorum rogationes excipiebat; legatos admittebat; literas ab Imperatoribus in senatu legebat; singulorum sententias rogabat; senatus decreta perscribi iubebat; senatum deniq; dimittebat. Apud Græcos eodē munere fungebatur *Prætor maximus*, qui Athenienſibus πρύτανις dicebatur, ac cæteri deinceps vbi quisq; renuntiatus esset: alibi πρόκλητοι ac πρόβουλοι; qui eodem fere munere fungebantur quo qui *Prouisores* Raguſiis, *Aduocati* Venetis dicuntur; qui quæ in senatu agenda, quibusve de rebus in senatu deliberandū sit, proponere solent. At in omnibus fere Græcorū ciuitatibus, Prætor maximus per accensum clara voce primū quemq;, qui Reipublicæ vtilia consulere vellet, dicere iubebat: quod Liuius [b] Græcis in more esse scribit, vbi agit de Achæis. Ætolorū vero consuetudinem singularem, Imperator Achæorū Philopœmen vehementer laudabat [c]; ne scilicet is qui quod vtile sibi videretur proposuisset sententiæ ferēdæ ius haberet. Ea res in popularibus & optimatum imperiis ambitiosa decreta factiosorum hominū, qui alios in suam sententiā pertrahere solēt, quodammodo prohibere potest. Genuensium vero morem probare nō possum, vbi Princeps quæ in senatu agenda sint proponere solus possit. Est enim negotiorū multitudine fere semper obsessus, nec aditu facilis, vt ea quæ Reipublicæ vtilia sinta singulis, & omnes omniū rationes ac sensus capere queat: & vt ingenio tantum valeat; res est tamen periculi plena, vni ciuiū tantam potestatē tribui, vt quæ velit ad senatum ferre, aut a rerum vtilium cognitione ac deliberatione cæteros prohibere possit. Illud etiam pernitiosum, tantæ auctoritatis esse ciuem vnum qui

De iis qui sententias rogant in senatu.

[a] Cicero In epistolis de Cornuto prætore vrbano.

[b] lib. 32.

[c] Liuius lib. 35.

primus sententiam ferat, vt cæteri quæ sentiant libere profiteri non audeant. At maiores nostri longe aliter: rogantur enim sententiæ cuiusque a Rege ipso, qui non modo Princeps, sed etiam Rex est senatus; aut ab eo qui Principi proximus est in senatu: sed ita vt ab infimis, qui nec sessionis, nec suffragii ius vllum, sed aditum habent in senatum, sententiæ prius exquirãtur; ne potentiorum gratiosa oratio cæterorum minuat auctoritatem. Ita fit vt Principes aliorũ argumentis ac rationibus collectis, optima quæq; sequantur. Melius igitur nos quam Hebræi, qui מפלגת בשית, aut Romani, apud quos Cõsul Principem senatus, aut eum qui in annũ sequentem Consul designatus esset, sententiam rogabat: contra quam in concione populi: nam priuatis[a] primum, deinde magistratibus minoribus, tum maiorib, fiebat dicendi potestas: ne tenuiorũ libertas magistratuũ ac potentiorũ auctoritate minueretur. Quod sub tyrannis Principibus in senatu factum legimus; qui vt suarum crudelitatum ac libidinum auctorem haberent senatum, quæ fieri vellent in senatu proponi curabant; id autẽ improbare capitale fuisset. Ista quidẽ vis est non rogandi senatum quæ velit sed cogendi. Ex quo Plinius[b] iunior de Domitiano; *videmus*, inquit, *curiam elinguem; in qua dicere quod velle, periculosum; quod nolles, miserũ esset*: quia vnus solus censebat quod omnes sequerentur. Traianum vero cum in cæteris omnibus, tum in eo maxime laudat, quod eo regante sententias libere dicere liceret, vinceretque sententia non prima, sed melior. At veterum Hebræorum moribus Rex ab aditu senatus abstinebat, ne aut ei cuiquam, aut ipse cuiquam repugnaret: sic enim tradunt in suis commentariis. Optandum etiam illud est, vt ieiuno senatu consilia capiantur: neque enim saturquisquam recte consilium dabit, vt prudenter a Philippo Cominio dictum. Certe quidem Salomo Principes exsecratur eos, qui cum religioso cultu ac rerum sublimium contemplatione mentem sub auroram alere debeant, languentis & fractæ libidinis impotentiam cibatione

[a] Dio lib. 38.

[b] In Paregyrico.

cibatione saginant, ac nouis alimentis cupiditatum incendia fouent. Hoc ille tribus verbis; *Væ*, inquit, *Principibus qui mane comedant*. Quæ res eo detestabilior est quo pleriq; vino madefieri pulcerrimum putant. Quid enim fœdius, quam vetus institutum Germanorum, qui non nisi inter pocula de rebus grauissimis consultarent; vt vel vniuscuiusque intimos [a] animorum sensus, cum vino incaluissent, aperirent; vel ad persuadendum distertiores fierent? sed ab his moribus nunc longissime recesserunt: neque enim poti de rebus quidem domesticis ac priuatis contrahere tutum esse putant; vt ea iudici causa sufficiat ad ea quæ gesserunt infirmanda. Sequitur vt de iis quæ in senatu deliberanda sint dicamus. Romani quidem in senatu de religionibus primum, ac de cultu deorum agere consueuerant; quasi a rebus diuinis omnium actionum humanarum initia duci, & in iisdem terminari deberent. Certe Romani populos omnes, vt Polybius [b] ipse atheos scribit, religionũ ac deorum cultu & obseruantia superarunt; idemq; statuit hac vna re maximum illud imperium a Romanis fundatum ac propagatum fuisse. Sequitur vt post immortalis Dei cultum, de rebus maximis, maximeque ad Rempublicam pertinentibus decernatur; vt de bello ac pace: nam in vtroque non minus pernitiosa est exquisita dilatio, quam deliberatio præceps. In omnibus autem rebus quæ in deliberationem cadunt, bene ac sapientibus præcipitur, id non esse faciendum quod dubites iustum sit necne. eadem quoque vtilium ac inutilium diiudicatio esse debet: est enim fere semper alterum cum iustitia, alterum cum iniuria coniunctum; quod si abest omnis iniustitiæ opinio, ne id quidem faciendum, quod nisi consequamur, maius detrimentum allaturum sit quam vtile futurum, si idipsum adipiscamur. Sin commoda aut incommoda rerum agendarum perspicua sint, non dubitandum, ac ne deliberandum quidem quid optandum sit aut fugiendum. Difficultas tamen grauior occurrit, cum id quod in deliberationem cadit, plures ac maiores

[a] In lib. De moribus Germanorum.

Quid in senatu, quibusve de rebus deliberandum.

[b] lib. 6. historiarum qui est de domestica ac militari Romanorum disciplina.

vtilitates in ſpeciem habere videtur ſi idipſum conſequamur, quam incommoda quæ ad nos peruẽtura ſint, ſi eo careamus. Veterum tamen ſententia verior eſt; *rerum dubiarum, & quæ in caſu poſitæ ſunt, quoties agitur de Republica, nullum pondus eſſe oportere.* Quare prudentiſſimi quique ita cauendum ſibi putant, vt Principes quidem ciuitatis, minime malos homines earum ſententiarum, quarum dubius eſt ac incertus euentus, auctores eſſe malint, quam ſeipſos; vt culpa vacare, ſi res male ceſſerit; aut ſi proſpere, laudem ferre poſſint. Quamquam nihil laudabile debet aut præclare geſtum videri, quod ab exitu pendeat: argumentis enim certiſſimis ac rationibus oportet quare quicque agendum ſit, non euentis docere: ſapientem vero potius aduerſos exitus metuere oportet, quam ſperare ſecundos. Numquam igitur bonus ſenator in fortunæ illecebris ſpem collocabit conſiliorum ſuorum; tametſi ſæpe videat eorum, qui temere ad res agendas aggrediuntur, exitus eſſe felices. Nam Theologi veteres, qui fabulis ſapientiam texerunt, Deam illam quam *fortunam* appellabant, a conſilio deorum arcere non dubitarunt, ne id quod a prudentia quẽri debet, a temeritate fortunæ expreſſum eſſe videatur. Nihil tamen ſæpius laudari, nihil ſæpius quam exeuntis cõſilia metiri videmus. Quod ſi lege militari capitale eſt cõtra iuſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, etiamſi certam victoriam laturus ſis: quanto capitalius eſt in incerto caſu ſpem conſiliorum ac Reipub. ſtatum collocare? Quare ne quid temere ac imprudenter in conſilio capiendo decernatur, Thomas Maurus ea quæ in deliberationem ventura ſint, pridie in ſenatu proponi putat oportere: quod quidem probo, ſi de priuatorum qui ſenatui interſint commodis non agatur; alioqui tutius eſt eo ipſo die de re propoſita decerni, ne ambitioſi homines recta conſilia peruertant, & publica priuatis poſtponant. quod plerumque fit argumentorum ac rationum ſubtilitate potius, quam veritate; quæ lucet ipſa per ſe ſe, ac ſua perſpicuitate contenta eſt: perſpicuitas autem

Fortunam Theologi a conſilio deorum arcere non dubitarunt.

C argu-

argumentatione eleuatur. Eloquentiam quidem ad populi conciones adhibere, & aures imperitæ multitudinis orationis suauitate permulcere; oculos etiam verborum luminibus præstringere, ac rationum illecebris mentes ab infamia & furore ad sanitatem perducere; nō modo laudabile, verum etiam sæpe necesse est: sed hæc omnia procul a senatu amouenda sunt, si modo ab iis senatoribus, quos dixi, id est, a sapientibus, consilia exquirantur. ac Laconica breuitate vtendum, vt sit omnibus dicendi locus; ne quis orator cum in possessionem dicendi venerit, senatores optimos ac prudentes excludat: ac propterea veteri Areopagitarum senatus consulto, nec procœmiis licuit, nec epilogis vti. Ratio vero sententiæ ferendæ occultis suffragiis, vt apud Venetos; aut locorum mutatione, vt apud Romanos, mihi probari non potest: ac potissimū si plura sunt capita quæ in deliberationem cadunt; quorum alia quidem probantur, alia reiiciuntur: in quo genere, *sententiam diuidere* oportuit, vt Latini loquuntur, & senatores sæpius loco moueri. At cum Veneti in eas difficultates delabuntur, occulta suffragia deserere, & clara voce sententiam ferre coguntur: quod etiam ab illis fieri solet, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus iudicatur; quod quidem suffragiis occultis ac tabulis, quibus etiam Græcorū ac Latinorum iudices vtebantur, sine summa iniuria fieri nō potest. Senatus autē Reipublicæ tametsi certarū rerum consultationibus minime tenetur, illud tamē cauendū, ne iurisdictione implicari se patiatur, nisi de Principū capite ac fortunis omnibus, aut summorum magistratuum & curiarum controuersiæ, aut coniurata collegia, 354 Rempublicam, nisi occurratur, perturbare posse videantur. Itaque Tiberius ineunte [a] Imperio testatus est in senatu, *se magistratuum ordinariam iurisdictionem ad cognitiones traducere nolle.* Qui vero senatum litibus disceptandis impediunt, rem senatu minime dignam faciunt. Debet enim senatus in iis quæ ad Rempublicam pertinent, & in rebus grauissimis [b], non in minutis

Oratores arcendi a Senatu.

[a] Tranquill. in Tiberio.

[b] Liuius lib. 26. & Polybius lib. 6. senatum non nisi in grauissimis causis Reipublicæ occupari consueuisse.

ac leuibus controuersiis occupari. Restat extrema pars nostræ definitionis, qua diximus, *senatum adid constitui oportere, vt iis qui Reipublicæ summam habent, consilium impertiri possint*. *Consilium* diximus, ne imperium senatui vllum tribueremus. Si quærimus an senatui vsquam imperiū detur, facti quæstio est; si vero fieri debeat necne, omni dubitatione sublata, fieri oportere negamus: quoniam id salua maiestate non potest, ac multo minus in monarchia, quam in populari aut optimatum statu. Atque in eo quidem regis maiestas elucet, cum potest, quæ cuiusque sententia in senatu melior, non numero sed pondere diiudicare. Quod si quis putet absurdum videri, minimeque decere, cæteris quidem magistratibus omnib. imperium dari, Senatui vero denegari; cum aliorum magistratuum imperia controuersiæque a senatu diiudicentur; cogitare debet, necessarium magistratib. imperium tribui, sine quo nec res militaris, nec domestica administrari potest. Itaque leges de imperio ac iurisdictione magistratuū feruntur, vt quatenus quisque ciuibus imperare, quibusve de rebus iudicare debeat, intelligatur. Sed nusquam in Republica bene constituta, senatui imperium tributum fuisse videmus. Nec vero maiores nostri, nec Hispani, nec item Angli senatoribus iurisdictionem aut imperium vllum dederunt. Sed nec senatus magistratuum acta iudiciave abrogare aut rescindere possunt; nec vim vllam habent Senatusconsulta, nisi Princeps ipse, aut optimates, populusve, qui iura maiestatis habent, decreta senatus valere iubeant. Itaq; ad acta senatus Principis nomen, & sanctio in monarchia solet adhiberi: nec absente Principe quicquam a senatu geri potest, nisi post a principe ratum habeatur. Docuimus antea Principis præsentia magistratuum & collegiorum omniū potestatem ac imperium conquiescere, ac sustineri: quod si nulla potestas est senatus absente principe, multo minus præsente, vbinam futurum est imperium senatus? Si senatus litem disceptare ac finire per sese non potest, quonam modo ea

quæ

quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent definire poſſit? Quare videmus ea quæ a ſenatu decreta ſunt, ad Principem ferri, aut ſi leuiora ſunt, Principis tamen imperio, manu ac ſigillo confirmari. Nec vero id nouum eſt; cum Rege Clotario II. Endobaldus Comes Prætorianus ſenatum haberet, vt conſulta ſenatus ad regem perferret, vt ea vel reiiceret, vel probaret. Sed dubitatio maior eſt in popularibus & optimatum imperiis, poteſtas ſenatui dari debeat necne: cum Principis ac populi, vnius ac multorum tantum ſit diſcrimen. Scribit enim Polybius ſenatum Romanorum [a] ærarii [b] diſpenſationem habuiſſe, ac de pecuniis publicis ſtatuere potuiſſe; legatos magiſtratibus prouinciarum dediſſe, triumphos decreuiſſe; religiones probare aut improbare conſueuiſſe: ſcribit enim Tertullianus, *nullius numinis cultum Romanos ſine Senatuſconſulto ſuſcepiſſe*. Quin etiam maieſtatis pœna tenebatur, qui rogationem vllam ad populum, ſine ſenatus auctoritate, tuliſſet. Neque id Romæ tantum, ſed etiam Athenis capitale fuit. Itaque Thraſybulus & Androtio maieſtatis accuſati ſunt, quod ſine Senatuſconſulto rogationes ad populum [c] tuliſſent. Quæ lex non modo omnium Græciæ ciuitatum communis [d], ſed etiã his temporibus apud Venetos ſanctiſſime colitur. Quæ vt vera ſint, non efficitur tamen in ſenatu imperium fuiſſe; ſed conſiliũ & auctoritatem; cum in populi poteſtate ſemper fuerit, ea quæ per ſenatum decreta fuiſſent, infirmare, vt Dionyſius [e] Halicarnaſſeus aperte demonſtrat; ac Liuius ipſe, quoties hanc formulam vſurpat, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. vbi Feſtus Pompeius verborum ſignificatione abutitur, cum verbum *iuſſit*, interpretatur *decreuit*. Eſt enim *ſenatus decernere, populi iubere*: ſic enim Liuius de Scipione Africano; *Nutus eius pro decretis patrum, pro populi iuſſis eſſe*. Tribunorum quiſque minimus, ſola interceſſione conſulta ſenatus perrumpere poterat. Antea docuimus argumentis ad aſſentiendum neceſſariis, ſenatum ne minimis quidem magiſtratibus [f] imperare

[a] lib. 6.
[b] Cicero in Vatinium. Ærarii diſpenſatio ita fuit penes ſenatum, vt numquam a populo ſit appetita.
[c] Plutarch. in Lyſia, Demoſthenes contra Androtionem.
[d] Ariſtot. lib. 4. de Republ.
[e] lib. 2.
[f] Liuius lib. 4. lib. 27. & 30.

potuisse: eo potissimum argumento, quod Romanorum *senatus decreuit, vt Cõsul, si videretur, rogationem ad populum ferret, ecquem vellet Dictatorem creari. si consul nollet, vt Prator id faceret: si ne is quidem vellet, vt Tribunus rogaret: Consul rogationem ferre noluit, ac Pratorem senatui parere vetuit.* Si senatus tantum imperii habuisset, quantum vel Consul, vel vnus ex Tribunis plebis, ista oratione numquam vteretur. Idem alibi; *Decreuerunt patres*, inquit, *vt M. Iunius Prator vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samniti, Appuloque, quoad eius publicum erat, metiendo dinidendoque crearet.* Quod si quis putet hæc verba, SI EI VIDERETVR, imperium significare, fallitur. nam Fuluius Consul, cum senatusconsultum legisset in hæc verba; *Integram rem ad senatum reuiceret, si ei videretur:* interpretatus est, *quid magis e Republica duceret, æstimationem sibi permissam:* agebatur autem de capite, deque fortunis omnibus Campanorum; quorum partem Consul posthabita senatus auctoritate, securi percuti, partem sub hasta venire iussit. Magistratuum vero maiorem in Republica dignitatem fuisse, quam senatus, ex eo apparet, quod qui literas ad senatũ populumq; Romanum darent, si magistratus complecterentur; ordine senatu priores erant; vt planum est ex ipsis literarum inscriptionibus in hanc formulam: C*N. Plancus Imp. Conf. design. S.P.D. Conss. Prat. Tribb. pleb. Senatui, populo, plebiq; Rom.* Oratorie igitur Cicero Vatinium proscindit; *Esne*, inquit, *patria certissimus parricida! ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vmquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate darentur:* ac Liuianus[a] ille, cum de triumphis agit: *Numquam antea de triumpho per populum actum: semper æstimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse; ne Reges quidem maiestatem eius ordinis imminuisse:* oratorie agit, quia nulla res erat quæ senatui, magistratu rogationem ad populum ferente, non adimeretur, vt exemplis antea docuimus. Sed vtcumq; senatus pro sua auctoritate cõsulta faceret, nihil tamen eorum quæ decreuisset, imperare aut

[a] lib. 28.

rare aut exsequi poterat: at ne lictores quidem aut viatores, quæ sunt magistratuũ & imperii argumenta [a], vllos habuit senatus: magistratus patrũ decreta, si eis videretur, exsequi iubebant: nec facile in reprehensiones incurrebant, si quid ex auctoritate senatus imperarent. Itaq; cum senatus Cæsarem coercere nullo modo posset, illud Senatusconsultum, quod extremis Reipublicæ temporib. fieri solebat, vsurpauit; VIDEANT *Consules ac cæteri magistratus ne quid detrimenti capiat Respublica. Hoc Senatusconsulto*, inquit Cæsar, *armati Consules*, &c. quibus verbis auctoritatem quidem in senatu, sed imperium in magistratibus fuisse perspicuum est. At si tribunus aliquis Senatusconsulto intercederet, non modo Senatus auctoritas, sed Consulum quoque & aliorum magistratuum imperia conquiescebant. Erant enim aliquot Tribuniplebis in limine senatus, ante quam aditus illis in senatum ex lege Atinia pateret; ad quos Senatus decreta deferebantur; vt ea probarent, superposita litera T; vel respuerent hoc verbo VETO [b]. Atq; hi quidem Tribuniplebis popularis libertatis custodes liberam intercessionem semper habuerũt, nisi lege lata populus negotium propositum Senatui, sublata intercessione, omnino permitteret: vt Sempronia [c] rogatione quam C. Grachus ad plebem tulit, vt Senatui potestas fieret, eo anno de prouinciis cõsularib. decernendi, sublata Tribunorum plebis intercessione: nam populus sæpissime prouincias arbitrio suo magistratib. [d] dedit, sine senatus auctoritate. Ærarii vero dispensationem penes senatũ fuisse video, sed quatenus & quamdiu plebi placuisset, id est precario: qui autem precario quid habent, nihil suum dicere possunt. Argumento sit, quod militib. vestes ex ærario publico dari placuit Sempronia lege. Ita sæpe Triumuiri Venetorũ, qui *Reipublicæ aduocati* dicũtur, non modo sapientũ ac decemuirorũ, sed etiam senatus decretis intercedere possunt, & ad optimatũ cœtum negotia tractãda perferre. Hic rursus obiiciatur, si nulla fuisset imperia senatus, nihil inter Senatusconsultum &

[a] Gellius lib. 13. cap. 12.

[b] Liuius li. 4

[c] Saluſtius in Iugurth. Cicero in prouinciis consularibus.

[d] Cicero pro lege Manilia. Appian. lib. 1. Liuius lib. 28.

auctoritatem interesset: hoc absurdum; illud igitur: nam si senatores pauciores fuissent quadringentis, aut certe ducentis post legem Iuliam, non poterat Senatusconsultum fieri; sed id quod paucioribus ducentis [a] placuisset, *auctoritatem* appellabant: vt etiam rogatione Cornelia Tribunitia interdictum erat Senatui quemquam [b] legibus soluere, nisi ducenti senatores senatui adessent. Hæc vt vera sint, vti sunt, non tamen efficitur imperium in senatu fuisse. Est enim decretorum ea vis & natura, etiamsi a magistratib. ipsis interposita sint, vt nihil præter rei cognitionem præ se ferant: & quemadmodum sententia iudicis nullius est ponderis ac momenti, nisi iussa sequantur; ita nec decreta Senatus vllam vim sine magistratuum imperiis habuerunt. Omnia vero Senatusconsulta, quamtumuis imperio magistratuum confirmarentur, annua fuerunt; vt recte scripsit Dionysius [c] Halicarnasseus; non autē perpetua, vt putat Conanus [d]. Cur igitur, dicat aliquis, senatus trecentos cives Romanos, qui restabant, cæsa legione quæ ad Rhegium præsidii causa missa fuerat, Romam perductos nudari ac fustibus cæsos securi percuti oportere decreuit, damnatis nec quicquam prouocantibus, ac intercedentibus Tribunis plebis leges sacratas violari? Agebatur militaris disciplina, quæ nihil fere habet cum domesticis legibus ac morib. commune. Deinde Senatus quidem consulto, sed imperio Consulari, cæsi sunt ciues. Præterea tanta erat sceleris ad Rhegium admissi crudelitas & immanitas, a præsidiariis militibus, qui vrbē, quam ab hostium incursionib. seruare debuerant, ipsi crudelissime diripuerant, vt nulla suppliciorum magnitudo sufficere videretur. Quæ causæ cum inciderant, legum apices ac subtilitates, potissimū inter annorū strepitus, minus exaudiebantur [e]. At quoties Senatus aut Consules ipsi iura maiestatis ac leges perrumpere conabātur, Tribuni plebis intercedere solebāt. Quod enim C. Cornelius tribunus plebis rogationē tulit ad populum, ne deinceps senatus contra libertatem populi, contraq; iura maiestatis decer-

[a] Dio lib. 54.

[b] Asconius in Cornelianam

[c] lib. 9.

[d] lib. 1. cap. de senatusconsultis.

[e] Valer. Max. lib. 8. Appianus lib. 1. bellorum ciuil.

decerneret, satis significat senatum sæpe contra leges iura maiestatis vsurpauisse[a], *non tamen quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum*. At senatum postremis temporibus ius facere potuisse constat[b]. Verum id quidem; sed iam senatus esse desierat, ac potius curia quædam iudicum esse videbatur. Quamquam magistratus ipsi, Prætores inquam, Ædiles, atque adeo Iurisconsulti, magnam partem Romani iuris confecerunt: sed hæc ab arbitrio
C principis aut populi pendebant; sine cuius sanctione ac iussu, nulla vis erat legum, aut edictorum, aut decretorum, aut iuris constituti[c]. Cum igitur nulla sit in populari aut optimatũ imperio Senatus potestas, multo minus in monarchia fore iudicandum est: eoq; minus quo Reges suæ maiestatis iura melius quam populi tueri solent. Quod autem diximus rogationem ad populum inconsulto senatu ferre non licuisse, id quidem lege Poplilia & Hortensia cauebatur: semper tamen licuit inconsulto senatu rogationes ad plebem ferre: ac tametsi lege Cornelia Consulari, rogationem ad plebem inconsulto senatu ferre vetitum esset, ea tamen lex paulò post abrogata est lege[d] Pompeia. In quo plerique verbis populi ac plebis Romanæ magna licentia abutuntur, ac potissimum Græci, & qui scriptores Græcos interpretantur, Romanæ[e] antiquitatis immemores. Illud etiam animaduersione dignum est, quod magistratibus, etiam si rogatio quam ad populum laturi erant, Senatui displicuisset, postea quam senatum consuluerant, ferre tamen licebat. Idem iudicandum est de eo quod Iosephus tradit, Mosem vetuisse ne Rex inconsulto Senatu ac Pontifice maximo quicquã de Republica statueret: quod nusquam lege diuina cauetur: si tamen ita caueretur, non propterea Reges Senatus aut Pontificis placita sequi necesse haberent, tametsi Romani Imperatores seipsos *f principes sui senatus* appellarent, vel *socios*, vel etiã *indulgentissimos dominos*, vt Tiberius[g] ineũte imperio senatores vocabat. Quantum vero, principi senatui, aut senatus principibus tribueret, duobus verbis Plinius iunior

[a] Dio Nicaeus. Asconius in Corneliam.

[b] l. non ambigitur de legibus. ff.

[c] Id autem ius constitutum dicitur in l. in rerum. rerum amotarum. l. Gallus. de liberis & posthum. quod ab Iurisconsultorum auctoritate pẽdebat. Auferius in decis. Tolosa. q. 405. Bal. l. in l. humanum, de legibus. C.

[d] Plutarch. in Pompeio.

[e] Appiani interpres lib. primo *plebem* pro *populo* vertit. Hotoman. in cap. 2. de Romanis senator.

[f] l. Ius sententiarum. de dignitatibus. C.

[g] Tacitus.

significat, vbi de senatus decreto quodam agit; *Voluntati tamen*, inquit, *principis sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi.* Nec vero senatores vs- 258
quam *magistratus* aut *curatores* appellãtur; quia nec singuli, nec vniuersi vllum imperium habent: neque apud nos vlla lege aut edicto, vllove regis diplomate, sed breui tabella sine sigillo, nudo tantum regis chirographo senatores fiunt, ac Principis arbitrio senatu mouentur: cæteri magistratus lege creãtur, ac diplomate regia manu ac sigillo maiore confirmantur; nec principis arbitrio, nec nisi capitali fraude contracta, & quidem publico iudicio damnati, magistratu abdicare a principe coguntur. Si quis exquirit quamobrem Senatus in Republica bene cõstituta debeat imperio vacare: hæc potissima ratio est, quod senatus idem consiliorũ arbiter ac Reipublicæ princeps esset; & quæ de bello, de pace, de legibus, de magistratibus, deque vniuersa Republica fieri oportere censeret, eademque iuberet quæ censuisset, nulla populi, vel optimatum, vel regis esset in Republica potestas; sed ab vnius senatus arbitrio, nutu ac voluntate omnia penderent: quod salua maiestate fieri nõ potest. Ex quo intelligitur eos qui imperiũ senatui tribuunt, Reipublicæ interitum ac status euersionem moliri. Itaque cum apud Venetos Decemuirorum consilium maiorum nostrorũ ætate in iura maiestatis sensim inuaderet, lege ab optimatibus lata omne imperiũ illis ademtum est; ac ne quid sinè Septemuiris de Republica statuerent, interdictũ. Eandem ob rem Sexuirorum, qui cum principe arcana imperii tractant, potestatem bimestrem esse placuit, tum vt plures ciues vicissim eo C
fruantur honore; tum etiam ne diuturna imperia quibusdam inuadendæ libertatis cupiditatem ingenerarẽt: mea tamen sententia commodius est, senatores perpetuos esse; quales fuere Romanorũ, Pharsaliorum, Massilienſium, Lacedæmoniorum, Areopagitarum; & his temporibus Polonorum, ac Geneuatum. qui enim tanta varietate mutabiles efficiunt, vt Veneti, Rhagusii, Lucenses,

Cur Senatus imperio vacare debeat.

censes, Genuenses, Nurembergenses; non modo senatus splendorem obscurant, ac Reipub. dignitatem labefactant, verum etiam Rempublicam in apertum discrimen coniiciunt, dum arcana permulgantur, ac nouis senatoribus rerum præteritarum ignaris summa Reipublicæ gubernacula committuntur. Quod cum Florentinis valde periculosum videretur, rogatione P. Soderini principis senatus in constituenda Republica cautum est, vt cum cæteri quidem senatores CCC semestres essent, qui Principes seu Imperatores in Republica fuissent, perpetuo manerent, vt ab iis noui senatores de statu Reipublicæ commodius informarentur. Genuenses eandem legem in mutabili senatu ferre coguntur; qua scilicet perpetui senatores sunt qui Reipublicæ principes ac syndici fuerunt. Melius tamen Rhagusii quam Veneti, quorum exemplar in constituenda Republica secuti videntur: nam hi senatores quidem in singulos annos, non tamen vniuersos; hoc est simul ac semel, sed viritim ac vicissim mutant. Quod si tanta est honorum cupiditas, vt non aliter iis satisfieri possit, quam vt ciuibus omnibus in senatum vicissim pateat aditus, Solonis factum imitari oportet: is enim populari statu Atheniensium constituto, mutabilem Senatum quadringentorum ciuium in singulos annos constituit, sanctius tamen
359 consilium Areopagitarum perpetuum fecit, vt veluti fixo ac stabili cardine mobilis illa Senatus ac magistratuum omnium annua conuersio quodammodo cohæreret. Atque hæc de Senatu dicta sint; sequitur vt de officialibus & curatoribus Reipublicæ dicamus.

II. De officialibus & curatoribus.

Officialium & Curatorum Reipublicæ discrimen.

CVM in vniuerso iure publico multa sint frugifera ac fructuosa, tum vero de personis publicis disputatio fructuosissima semper visa est: ac tametsi pleraque perualgata de magistratibus & contrita putantur, fere tamen in abdita obscuritate latent; quod qui eo de genere disseruerunt, nihil perspicue definiant. Igitur a de-

finitione auſpicandum opinor: *Officialis eſt publica perſona quæ munus habet lege definitum. Curator, qui munus publicum extra ordinem ſine lege imperantis arbitrio gerit.* Peregrinis verbis aut parum Latinis, a quibus deſerimur, vtendum nobis eſt, ne verborum obſcuritate rei difficultas augeatur. Quamquam *Officialis* verbum, tenerendo Latinum plerique fecerunt; ac Paulus ipſe *officia* appellat *munera publica*, Tranquillum ſecutus. Vt autem definitiones a nobis poſitæ clarius eluceſcant, perſonarum publicarum diſtributionē a capite arceſſere commodius eſt. *Perſonas publicas appello, quæ publicis muneribus incumbunt:* harum autem duo ſunt genera, alterum ſine imperio; alterum cum imperio coniunctum. Sine imperio ſunt, qui religiones & ſacra publica curant (fuerunt etiam ſacra priuata quæ *familiaria* dicebantur:) vt pontifices ac ſacerdotes: item Senatores, legati, quique iuſſis magiſtratuum ciues parere cogunt, vt ſcribæ, notarii, viatores, lictores, accenſi, cornicularii, & id genus alii; qui quod imperio vacant, *magiſtratuum adminiſtros* ſe ferunt; quibus omnibus munera ſunt legibus & edictis comprehenſa. hos igitur *officiales* ſiue *officiarios ſine imperio* appellemus. Et quoniam magiſtratuum deſcriptione Reſpublica, ſeu lege agere, ſeu bellum gerere, ſeu imperare, ſeu iudicare, ſeu imperata exſequi oporteat, vacare nullo modo poteſt, de toto officialiū genere diſſeramus. Reſpublicæ principio a curatoribus regebantur, ante quam magiſtratuum ac legum vis intelligeretur: *omnia*, inquit Pomponius, *manu regia tenebantur.* Ariſtoteles quidem vniuerſum genus ἀρχὰς [b] appellat, quos *magiſtratus* interpretantur: ἀρχὴν autem ſeu *magiſtratum* definit, qui conſilii publici, iudiciorum, ac imperii particeps eſt: quod verbum ad eos tantum magiſtratus pertinet; quib. imperandi ius eſt. Eſt enim Græcis ἄρχειν, τὸ ἐπιτάττειν, id eſt, *imperare*; quod in ſcribas, viatores, ac cæteros magiſtratuum miniſtros conuenire nullo modo poteſt. Illud tamen in magiſtratus definitione ab Ariſtotele allata abſurdum videri poteſt; quod

qui

a munus tribus de verb. ſignif.

b lib. 4. de Republ.

qui non sit cõsiliorum ac iudiciorum publicorum particeps, magistratus nomen non mereatur. quæ disciplinæ si sibi consentiant, nulli aut certe paucissimi sint in Republica magistratus, cum magna sit in Republica bene constituta senatorum raritas, quos tamen imperio vacare docuimus, & maximam partem precarium mu-
260 nus habere. Inter Iurisconsultos qui recte magistratum definiat, habemus certe neminem. Id enim Goueanus difficile semper sibi æque ac Ferreto visum esse [a] testatus est: & certe in ea quam sibi proposuit definitione magistratus, errore labitur; *magistratum* enim definit, *potestatem populi Romani ordinariam.* At oportet definitiones esse vniuersorum; singularia vero nec definiri, nec vlla disciplina comprehendi possunt; præterea *potestatis* verbo magistratus prouinciales fere semper significantur, vt postea dicemus. Cuiacius [b] præter definitionem Aristotelis, tres allaturum se spospondit: sic enim ille; *Magistratus*, inquit, *est persona publica quæ iurisdictioni præest; vel quæ pro tribunali ius dicit; vel quæ iurisdictionem ac iudicium publicum habet.* Ista quidem ratione quatuor futuræ sunt vnius & eiusdem rei definitiones: quo nihil est a Dialecticorum [c] præceptis ac doctrina, atque adeo ab ipsa natura magis alienum; quæ non patitur vnius rei plures vna definitiones esse. Descriptiones quidem rei cuiusque innumerabiles sunt, quia rerum earum quæ cuique accidunt, καὶ τῶν συμβεβηκότων, infinita est multitudo: quæ tamen rei vim ac naturam terminare nullo modo possunt. Istud quidem in arte ratiocinandi grauiter, multo grauius tamen in legitima scientia peccatur, quæ a magistratib. iuris initia, stirpem & originem ducere videtur. Nam id quod in magistratibus primum ac præcipuum est, imperandi scilicet prohibendiq; potestas, ab his trib. definitionib. abest: magistratuum enim legati, &
C ii quib. iurisdictio mandatur, ius dicere, ac pro tribunali iudicare ac decernere solent, non sunt magistratus tamen. Pontifices ipsi ius dicunt ac iudicant, & quidẽ pro tribunali. Cum enim Lentulus Pontifex de conseera-

[a] lib. 1. de iurisdict.

[b] In notis cap. 1.

[c] Aristot. lib. 6. Topi.

tione domus Ciceronis ad Senatum decreta collegii pontificum, ac de lege Claudia referret, sic auspicatus est [a], *Pontifices religionis sunt iudices; legis, Senatus.* At neque *veterum Romanorum, neque nostræ aut Arabum religionis Pontifices vllam habent imperandi aut prohibendi potestatem, tametsi iudicia publica ac priuata exercent; minus vocare, prehendere, coercere, punire, sententias exsequi non possunt: at ne viatores quidem aut lictores vllos habent.* Cõtra vero sæpe fit vt is imperare possit, cui iudicandi potestas est ademta: quod postea perspicuum faciemus. At quæstores [b] parricidii, quibus q; extra ordinem iudicandi fiebat potestas, imperare, prohibere, in ius vocare, prehendere, coercere, iudicare deniq; poterant; neque tamen magistratus dici poterant. Quæ cum ita sint, harum omnium definitionum nulla stare potest. Illud etiam animaduersione dignum, quod ex his definitionib. magnam magistratuũ, curatorũ, ac ministrorum perturbationẽ sequi necesse est, cũ nulla distinctio adhibeatur [c]. Carolus Sigonius, qui magistratus definitionem diligẽter inuestigasse videtur, in eo lapsus est, quod *Magistratum definiat, qui rerum humanarum curam habet*; deinde omnib. magistratib. iudicandi, imperandi, auspicandi, & exsequendi potestatẽ tribuit. Deus opt. max. rerum humanarum procurationem gerit. At non debet latius aut angustius definitio quam res quæ definiatur patere; & in omnes respublicas, etiam si augurijs & auspicijs careant, magistratus descriptio in hac quam de Republica 361
instituimus disciplina valere. Diximus inprimis Officiales omnes, seu magistratus fuerint, seu magistratuum ministri, publicas esse personas; quæ hoc ipso a priuatis differunt; quod hi Reipublicæ negotijs non implicantur: adiũximus ordinarium munus tractare, vt a curatoribus, quos nostri *commissarios* appellant, distingueremus; hi enim muneri publico, sed extra ordinẽ incumbunt: vt olim Dictatores, Quæstores parricidii, ac cæteri iudices extra ordinem a populo, rogante [d] magistratu dati. Postremo posuimus, ordinarium illud munus

lege

[a] Cicero in epistolis ad Atticum.

[b] l. 2. de origine iuris.

[c] lib. 3. c. 5. de iure prouinc.

[d] in l. 2 pe orig. iuri.

lege lata præscribi ac definiri: quia nisi lex in eam causam feratur, officialis non diceretur, sed curator. Atq; id non modo his temporibus vbiq; fieri, sed olim Græcis æque ac Latinis factum videmus; cautius tamē ac vberius nostri principes minima quæq; munera, tum legibus promulgatis, tum etiam diplomatum varietate, quæ sigillo cerā viridis, ac fericeis funiculis viridi ac purpureo colore, tum etiā verborum discrimine a cęteris edictis quę temporaria sunt, secerni iubent. Curationū vero diplomata nec cera viridi, nec funiculis fericeis, nec formula perpetui tēporis cōcepta sunt. Ac tametsi corporum & collegiorū iura principū beneficio cōstituta sunt; si tamen iudicum aut magistratuū eiusdē collegii numerum princeps augere velit, illud edicto fiat oportet: idq; etiānum in vilissimis ac sordidissimis muneribus, quod publica sunt, sæpe fieri videmus: plena sunt curiarum nostrarū acta, quib. sanctiones ac publicationes continentur. Quod autē diximus, *leges de officiariis perpetuas esse*, ad muneris perpetuitatē spectat, etiamsi annui sint aut semestres, qui publicis munerib. incūbant. Romæ quidem omnes magistratus annui fuerunt lege Villia[a] præter censurā, quam in menses octodecim, tandē in quinquennium prorogari placuit; quia tantum munus breuiori tempore explicari nō posset. Florentiæ semestres erant Senatores: Venetiis sexuiri sanctioris consilii bimestres: at etiam arcis Rhagusiæ præfectus post horas XXIIII. abdicat præfectura; quæ perpetua quidem est, sed imperium præfecti cuiusq; diurnum. Omnia tamen hæc munera legibus definiuntur, non quia leges tabulis describi, aut in æs incidi, aut cereis plumbeisve sigillis, aut funiculis versicolorib. ac fericeis subornari oporteat: quæ vt fidem faciant legum earum quæ feruntur, leges tamen nō efficiunt[b]: nullius enim populi leges sanctiores aut magis diuturnas fuisse videmus, quam quæ his omnibus caruerunt: leges inquam Lycurgi, quæ quod scribi prohiberentur, *Rheiras* appellarunt. Sic enim persuasum habuit, inuiolabiles ac diuturnas fore, si

a Liuius lib. 40.

b l. non figura. de actionibus.

animis ciuiũ, non tabulis; mẽtibus, nõ libris inscriberentur. Athenienses tamen *plebiscita*, id est, ψηφίσματα, in æreas tabulas incisa pro columnis pẽdere voluerũt; ne quis erroris specie peccatũ excusaret. Cum enim centum senatores conscribi placuisset, Antigonidis ac Demetrii tribuum accessione, lex ad populũ [a] perlata est: quod in cæteris quoq; munerib. fieri cõsueuisse tradũt Græci scriptores [b]. Nec alio iure Romani vtebantur. Consules enim, creati sunt lege Iunia [c]: Tribuniplebis, lege [d] Duillia; cum vero alterum Consulẽ plebeium creari placuisset, id lege Licinia factum [e] est: Prætorem quoque vrbanum lege Sextia [f]: sex item Publicarum [g] quæstionum Prætores, lege Cornelia ac Bæbia. Infinitum sit cætera persequi: plenus est tamen Codicis Iustiniani liber primus ac duodecimus. quibus perspicuum fit, singulis officia lib. singulas leges esse latas. *Munus ordinarium* diximus; propterea quod leges etiam de curationib. ferebantur ad populum: id est, iussu populi, magistratu rogante, quam Romani *legem* [h] appellant: vt Gabinia lege Pompeio homini priuato imperium in annos quinque extra ordinem datum est, vt bellum contra Piratas gereret: & lege [i] Manilia contra Mithridatem. Et quoniam bellum illud breui conficiendũ erat, nihil oportuit magistratum, cuius ordinarium ac perpetuum munus esse debet, creari, sed extra ordinem huius belli conficiendi curam optimo Imperatori committi. Tempus autẽ rogatione Catuli definitum est annis quinq;, bello Piratico gerendo; vt si bellum diutius protraheretur, populus imperium Pompeio noua lege prorogaret, aut nouum substitueret imperatorem; sin bellum illud citius conficeretur, Pompeius imperio abdicaret. Huiusmodi curationes extraordinarias, nostri homines *commissiones* appellant. Dictatura quoq; curatio fuit, non ordinaria potestas: quia Dictator nõ nisi extra ordinẽ ab Interrege vel etiam a Consule sine lege dicebatur, si res ita postularet: & quoniam creato Dictatore magistratus omnes abdicabant, placuit imperium ei semestre dari; quod si ne-

[a] Plutarch in Demetrio.

[b] Demosthenes, Isæus, Plutarchus.

[c] Dionysius lib. 4. Liuius lib. 2.

[d] Dionys. Halicarn. lib. 10. Liuius lib. 3.

[e] Liuius lib. 6.

[f] Liuius lib. 6.

[g] Liuius lib. 40. Festus lib. 16 in voce Rogatio l. 2. De orig. Iuris.

[h] lib. 1. tit. 1. Instituț.

[i] Cicero pro lege Manilia.

si negotium, cuius causa Dictator fiebat, citius confeciſſet, imperio abdicabat. Nam Æmilius Mamercus Dictator creatus, vno die rem geſſit, die ſequẽti abdicauit; teſtatus imperia diuturna ſibi diſplicere. Curationum autem omnium ea vis eſt, vt imperantis arbitrio reuocari, aut prorogari poſſint: ac tametſi curationes in popularibus & optimatũ imperiis, ſtato tempore fere definiantur, in monarchia tamen & extraordinariũ & precarium munus eſt nullo temporis interuallo definitum. In popularibus imperiis maius imperium curatori datum, breui temporis interuallo terminari neceſſe eſt, ne diuturna poteſtas ambitioſis hominibus tyrannidis affectandæ præbeat occaſionem: nam propterea dictatura ſemeſtris erat, nec vlli vmquam in libera Republica, præterquam Furio Camillo, imperium diutius prorogatum videmus: cum enim populus Decemuiros legib. ferendis extra ordinem cum annua ſummaque poteſtate creaſſet, iiſque in alterum annum imperium prorogaſſet, quouſque leges duodecim tabularum ex optimis quibuſq; ciuitatum inſtitutis ſelectæ fuiſſent, Decemuiri conſuetudine imperandi, Reipublicæ libertatem oppreſſerant, niſi de manibus imperium illis, non ſine maxima perturbatione ciuitatis, ereptũ eſſet. Quæ res plebem excitauit ad creationem Tribunorum, vt libertatis cuſtodes eſſent; & ex omnib. magiſtratibus, creato Dictatore, aliave poteſtate, extra ordinem ſoli imperium retinerent. Aliter Florentini, qui fere ſexto quoque anno decemuiros aut octouiros cum ſumma poteſtate, nullo imperii tempore definito, extra ordinem Reipublicæ conſtituendæ cauſa creabãt; quibus creatis, magiſtratus omnes abdicabant. Id autem hominibus imperandi cupidis Reipublicæ inuadendæ occaſionem dedit. Periculoſa eſt enim non modo in popularibus & optimatum imperiis, ſed etiam in monarchia ipſa magiſtratuum omnium abdicatio: quod tamen in hoc imperio numquam video cõtigiſſe, præter quam Ioanne Rege ab Anglis capto: tunc enim Carolus v. regni procura-

[4] Feſtus in verbo, Optima lege.

tionem a patre adeptus, quinquaginta curatores Reipublicæ constituendæ fecit, vt de omnibus magistratibus quibus potestas interim erat ademta, libera quæstio haberetur. Tunc fluctibus ac procellis seditiosorum hominum vehementer iactata est Respublica gubernatoribus destituta: sed hæc suo loco. Vt autem planius magistratuum & curatorũ disciplina intelligatur, hos quidem precario, illos quasi cõmodato munere fungi putemus[a]: precarium autem semper repetere licet; commodatum non item, sed tempore definito. Sic enim Tacitus lusit de Galba Imperatore occiso, cum trimestre imperium gessisset; *Precarium*, inquit, *seni imperiũ breui transiturum*; non quia imperium precario haberet, sed quia ingrauescebat ætas iam sua; & cum imperio minime idoneus videretur, id matura morte sibi, etiam si occisus non esset, breui ereptum iri prospiciebat. Curationes item omnes, etiam si tempus definiatur, confecta re, ante tempus desinunt. Exstat in actis[b] Curiæ Parisiorum vetus decretũ aduersus viatores; qui quum cum iudicibus quæstionũ publicarũ extra ordinem Tricassium missi, post tempus quæstionib. definitum munus exercerent, eos curia abdicare iussit, cum officiarios nõ esse ç iudicassent. Hic diutius hæreo: quod tametsi rerum gerendarum vsu peritis facile videatur; cæteris tamen nouum est; quinetiam Demostheni cum Æschine ob id tantum controuersia grauissima fuisse videtur. Nam rogatione ad populum a Ctesiphonte lata, vt aurea corona Demosthenes in theatro, pro suis erga Rempublicã meritis, donaretur; ob id potissimum quod vrbis Athenarum arces ac mœnia reficienda ac sarcienda diligẽter curauisset: Æschines Demosthenis aduersarius omniũ maximus, rogationi intercessit; causas interceſſionis ex legibus conquisierat; quibus cauebatur præmia laturũ esse neminem, nisi qui gesti magistratus rationem populo reddidisset. Demosthenes, quod sua dignitas agebatur, pro Ctesiphonte, vel potius pro corona, orationem habuit omnium elegantissimam; cuius status in

[a] l. & quia. de iurisdict.

[b] In libro cui titu us est, Olim.

vnius

vnius verbi significatione pene versatur, scilicet *quid sit magistratus*, id est ἀρχή. eum enim qui sarta tecta curasset, id est τειχοποιὸν, οὐκ ἀρχὴν εἶναι, ἀλλ' ἐπιμέλειάν τινα καὶ διακονίαν esse docuit: Latini veteres *curationem*, quam videtur Tranquillus in Augusto *commissionem* appellare: *Admonebat*, inquit, *Prætores ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri*. Ex quo intelligitur munus illud publicum mœnium sarciendorum, non ordinarium, sed extraordinarium fuisse: quia non est perpetua murorum reficiendorum necessitas. Mirum videri debet nemini si Demosthenes munerum publicorum, magistratuum inquam & curatorum, differentiam tenuit; propterea quod in rebus agendis & in media Republica diutissime versatus esset. Aristoteles vero nusquam illa distinxit, vt nec cæteri quoq; philosophi; qui tametsi de Republica
164 scripserunt, quam ne digito quidem tractarunt, eos tamen Laertius quorum vitam describit, πάντας ἀπειροκάλους τῶν πολιτείων πραγμάτων fuisse iudicauit. Nec mirum cuiquã debet videri, si Carolus Sigonius ac Nicolaus Gruchius scriptis contrariis de imperio se mutuo impetiuerunt, nec seipsos explicauerunt; quia literas forenses ac senatorias non attigerant. In Caroli Magni legibus *curatores missi* appellantur, a mittẽdo: Germani *Skaken* veteri verbo vtebantur; vnde *Scacarium* curiam appellabãt iudicum, qui extra ordinem in prouincias mittebantur. Hic forsitan dicet aliquis, eos quos *iudices libellorũ curiæ*, & *Castelli commissarios Parisiorum* vocant, ordinariam potestatem habere; & quidem perpetuã legibus ac edictis comprehensam. Huic dubitationi satis fiet, si intelligãt iudices libellorum vetere instituto curatores tantum fuisse, ac precarium imperium habuisse: sed vtilitatis publicæ causa perpetuum postea imperium illis tributum est, manente veteri appellatione, qua etiamnum *iudices curiæ libellorum*, *commissarii Parlamenti* dicuntur; quasi dati iudices qui imperantis arbitrio reuocantur: at iudices curiæ libellorum ne ab ipso quidem Rege reuocari nunc possunt, nisi iudicio capitali damnati fuerint,

aut sponte abdicarint: id enim Ludouici XI lege cauetur; non quia magistratus curator esse non possit: nihil enim sæpius occurrit; sed quia non potest idem magistratus eiusdem muneris curationem & magistratum simul ac semel obire. Neque enim mandata extra cordinem quæ magistratibus dantur excitandæ iurisdictionis causa, *curationes* appellari debent, nisi tempus locusve iudiciorum [a] mutetur. Nec vero parui momenti res est, cum etiam Iurisconsultorum decretis planum sit, iudicium non consistere si iudex datus, quasi magistratus ordinario iure cognitionem eius rei susceperit, quam extra ordinem iudicare debuisset: hoc tamen [b] ita verum est, si rei cognitionem iure magistratus non haberet: alioqui si cognitionum concursus erit, hoc est, si quasi iudex datus, & magistratus de re proposita iudicare possit, ordinaria magistratus cognitio potior futura est: vtsua vi magistratus iudice dato præstat, si vtriusque par est imperium: & [c] magistratuum acta firmiora sunt ac stabiliora iis quæ extra ordinem explicantur. Illud etiam perspicuum est, curationes quæ magistratuum imperium ac potestatem exhauriant, minus esse gratiosas; nisi ad conformandos magistratuũ mores, ac sordes eluendas curationes suscipiantur: vt Venetiis quinto quoque anno, Geneuæ singulis annis fieri consueuit ab iis quos *Syndicos* appellant, qui repetundarum quæstiones exercent; quod quidem munus Athenis magistratibus ordinariis tributum erat: vt Romæ lege Bæbia, cum antea Quæstores iudices ve a populo extra ordinem darentur. Fuit etiam gratiosa extra ordinem cognitio iudicum, quos Vespasianus [d] Imperator dedit terminandis litibus quæ bello ciuili in infinitum excreuerant, & quibus iudicandis vix omnium magistratuum ætas sufficere potuisset. Memini Carolo IX Rege Francorum decretam esse quæstionem extra ordinem, de agris dominicis ac publicis prouinciæ Normanorum [e]; iudicibusque ordinariis erepram cognitionem: ac tametsi Rhotomagensis curia diu reluctaretur, iussis tamen iterum atque

iterum

[a] l. r. de variis cognit Iacob. Butrigar. in l. qui procuratorem. princ. de procurat. Lanfranc. in repet. c. quo nam contra. de prob. DD. in l & quia de iurisdict. Fel. in cap. licet de offic. ordinarii Angel. cõsil 117.

[b] Bald. Ioan. Andr. Panor. Felin. Cardinal. in c. cum ex officii. de præscr. extra.

[c] Argum l. 3. de militari testam. l. societatem. § arbitrorũ. pro socio & ibi DD. Bald. in l. si miles. de testament. milit Felin. in d. cap. cum ex offic.

[d] Tranquill. in Vespasian.

[e] anno 1570.

iterum a Rege manantibus, paruit: cum mihi procurationem regis gerenti de agris publicis, non modo cum ipsis curiæ prouincialis principibus, verumetiã cum vrbis ipsius Rhotomagensis & collegiorum omnium vniuersitate lites susceptas esse docuissem. Sed vt planius & vberius totum genus curationum percipiatur, siue de prouinciis moderãdis, siue de bello gerendo, siue de pecunia publica, siue de sartis tectis, siue de iurisdictione agatur; curationes omnino vel a principe, vel a magistratibus, vel ab ipsis curatoribus a principe datis deriuãtur: quartum nihil est. rursus curatores dantur ex albo magistratuum aut priuatorum: si curatio ad magistratus dirigitur, aut negotium iure magistratus illis competit, aut ab officio alienum est. Item curatio extra prouocationẽ datur; vel vt prouocationis ratio habeatur, seu princeps appelletur, qui iudicem dedit: seu magistratus cui iudicis dandi sit potestas; seu principis iussu magistratus extra ordinẽ de appellatione a iudicibus curatoribusve datis cognoscat. Interdum etiam iudices dantur ab eo iudice [a] quem princeps ipse extra ordinẽ iudicare iussit; si mandato id comprehensum fuerit, litis instruendæ [b], non tamen iudicandæ causa; aut instruendæ ac iudicandæ, salua tamen executione si prouocatum sit; aut denique iudices a magistratib. dantur, vt de iure, vel de facto, vel de vtroq; cognoscant; idq; cum imperio, vel sine imperio. Hæc distributio omnes curatorũ formas complectitur. Id quidem in Republica Romanorum cõstat, magistratibus, Consulibus inquam, Prætoribus, Quæstoribus, imperium fuisse etiam procul ab vrbe, cum Italiæ finibus Romana ditio terminaretur: propagatis vero extra Italiam Imperii finibus, placuit curatores pro C magistratibus, qui prouincias regerent, creari; qui tametsi vno verbo *petestates* appellarentur, quia tamẽ pro Consulibus, pro Prætoribus, pro Quæstoribus prouincias suscipiebant, Proconsules, Proprætores, Proquæstores dicti sunt. Sic enim Liuius de Philone, qui primus omnium Romanorum, extra Italiam proconsulatũ gessit:

Diuisio curationum.

[a] I a Iudice. de iudic. C.
[b] Authen. ad hæc de iudiciis. C. cap. vt debitus de appellat. cap. super quæstionum. de offic. delegat. Ioan. And. in cap. cum Bertold. de re iudic. & ibi. Panor. post Innocẽtium & Hostiensem. Bartol. in l. more. de iurisd. Auftreri in decis. Capell. Tolosa.

Actum, inquit, *cum Tribunis plebis est ad populum ferrent, vt cum Philo consulatu abiisset, pro Consule rem gereret*, At cum imperium latissime proferri cœpisset; senatus fere semper prouincias decernebat iis qui magistratu excesserant; qui vel comparabant inter se, vel sortiebantur prouincias: nisi bellum grauissimũ in prouincia geri oporteret, tunc ad populum ferri consueuerat; vt forti ac strenuo imperatori prouincia extra ordinem daretur. Nam Scipioni Africano qui per ætatem magistratum adipisci non poterat, imperium extra ordinem rogatione Tribunitia datum est, vt bellum in Hispania & in Africa gereret; quo facilius Annibalem ab Italia reuocaret. Ita quoque Paulo Æmilio belli aduersus Perseum in Macedonia gerendi mandatum a populo imperium est extra ordinem, & extra sortem. Item Pompeio contra piratas imperium lege Gabinia, & contra Mithridatem lege Manilia datum, iis omnib. qui anno superiore magistratum gesserant, summotis. Id tamẽ rarius fieri consueuerat; quia fere semper Consules, Prætores, Quæstores magistratu defuncti, prouincias anno sequente sortiebantur; nisi mutuo consensu inter se comparare possunt. Et quoniam sors belli contra Mithridatem ge- 166
rendi, Cornelio Sullæ obtigerat, P. Sulpicius Tribunus plebis rogationem tulit, vt eadem prouincia Caio Mario extra sortem summoto Sulla, daretur: qui re intellecta, cum legionibus Romam reuersus; funestissima suorum ciuium strage Vrbem primum, deinde totam Italiam fœdauit. Sic quoque Catoni Vticensi decreta est prouincia aduersus Ptolemæum Cypri regem: qua prouincia suscepta Claudius se Catoni linguam euellisse iactabat, quæ contra extraordinarias potestates semper libera fuisset. Interdum etiamsi sceleris cuiusdam immanitas atrociorem cognitionem postularet, ad populum ferebatur, qui rem arbitrio patrum permittebat: senatus verò iudices quæstionis dabat; vt cum L. Tubullus prætor inter sicarios sordib. tribunal fœdissime inquinasset [a], populus lege lata, iussit senatum inquirere: se-

[a] Cicero lib. 2. De finibus.

natus

natus vero ad Cn. Scipionem quæstionem detulit. Ita quoq; Tiberius Augustus senatū de cædibus inter Nuceriosac Neapolitanos quærere iussit, senatus Consulibus [a] cognitionem mandauit. Quamquam si extra vrbē in Italia atrox aliquod scelus admissum diceretur, senatus iniussu populi quæstionis iudices dabat, vt [b] Polybius scribit. exemplum est apud Ciceronem in Claris oratoribus de cæde crudelissima; cuius cognitionem senatus ad consules detulit. Quibus exemplis propositis [c], perspicuum est eos quibus a principe populove, si modo iura maiestatis habent, extra ordinem quæstio mandatur, iudices dare posse: quod eatenus verū est, nisi mādato differre comprehensum fuerit, ne iudex alius, quam qui a principe datus est, de re cognoscat; aut de iure [d] maiestatis agatur: nam cum legato pacis actiones ac fœderis leges hostib. dicere permittitur, id alteri mandare nō potest. Idem sentiendum si de [e] capite, fama, ac fortunis omnibus agatur: iudicii quidem constitutio & quæstio mandari poterit; iudicium ipsum non poterit, nisi iudex datus morbum, legitimamve absentiam excusaret. Iustinianus [f] tamē sanctius ac melius cauit, ne iudices a principe dati aliud aliis cōmitterent, præter litis instructiones: ac ne id quidem satis esse putauit, sed etiā iussit, iudices a principe lectos de prouocatione, ac instructione litium cognoscere. Sed in republica bene cōstituta, singulari rescripto singula mandata contineri oportet.

Cum autem plurima de toto genere curationum disputari possint, siue bellicis de rebus agatur, siue de vrbanis, summa tamen capita breui oratione percurram, ne videar infinitus. Illud inprimis constat, siue imperium, siue munus, siue mandatum quod curatoribus rerum agendarum seu commissariis datur, terminari mandantis [g] occasu, vel reuocatione [h] mandati, vel adeptione [i] imperii ac magistratus ab eo cui quid mandatum est, si vtriusque par imperium esse cœperit: quia tunc alter alteri imperare non potest. reuocatio vero quæ imperantis edicto rescriptove continetur,

[a] Tacit. lib. 14.

[b] lib. 6.

[c] l. a iudice de iudic. C.

[d] Bald. in l. 1. de iure aurearum. C & in l scripta de precibus imperat.

[e] l. 1. de Officio. eius cui mandat.

[f] Authen ad hæc. de iudic. cap. super quæst. de officio. deleg. cap. statum. de rescriptis.

[g] l. si quis a liberi. §. morte mandati.

[h] l. iudicium soluitur. de iudic. ff. l. & quia de iurisdictione.

[i] d. l. soluitur.

ad eos etiam æque pertinet, qui mandatum iudiciumve solutum ignorant [a], ac si cognitum haberent. Ac tametsi quæ gesta sunt reuocatione mandati secuta, inter eos tantum qui sponte ac voluntate curatori paruerunt, vim habitura sint, etiam si mandatum solutum esse intelligerent: aduersus alios vero, nihil omnino valeant summo 267
[b] iure; ipsa tamen æquitas eos obligat, quousq; curatores iudicesve dati, mandatum reuocatione sciant esse solutum. Vt enim [c] ante acceptum mandatum curator iudexve datus nihil agit quod firmum ac stabile futurum sit, etiam si cura sibi commissa fuerit; eadem æquitas facit, vt acta gesta valeant a iudice reuocato, nisi reuocationem sui plane intellexerit. Itaq; Celsus [d] acta præsidis prouinciæ valere putat, nisi se reuocatum intellexerit: ac tametsi pontifex Innocentius [e] aliud iudicandum putabat, si de capite vel fama quæratur; non [f] tamen in sententia permanfit, vt cum q; summus princeps, & vtriusq; iuris peritissimus esset; suis scriptis non maiorem quam reliquis auctoritatem tribui oportere testatus est; nostrorum vero regũ actuarii ac primicerius ipse in mandatis ac rescriptis quibus quid fieri mandatur, hæc verba inscribere solent: A DIE QVA RESCRIPTVM SIGNIFICABITVR. quæ si rescripto defuerint, intelliguntur tamen inesse. Ita quoque morte [g] mandantis soluitur mandatum re integra; alioqui curator rei gerendæ præpositus negotium sibi creditum conficere potest, dum id fiat sine fraude [h]: fraus autem legi fit, quoties curator non quidem a viatore, aut accepto rescripto, sed aliũde certo scit principem mortuũ rebus integris, agit tamen; res integra non est, quæ salua Republica, saluoq; priuatorum iure, seu de publicis, seu de priuatis rebus agatur, a curatore deseri non potest: siue princeps, siue magistratus [i] mandauerit. Res integra non est in bello si C acies instructæ fuerint; nec falso exercitu Imperator

[a] cap. dudum de præbendis. cap penult. eod. cap. ex literis. de offic. deleg. Felin. in cap. cæterum.
[b] Imol. Panor Butrio. Felin. in d. cap. cæterum.
[c] in curia Romana. decis. Rotæ in nouis 459. Archidiacon. in cap. sæpe de offic. deleg.
[d] l. si forte de offic. præsid.
[e] Innocent in cap qualiter. de accusat. est. quem Bart sequitur in l. Barbarius. de offic. prætor. num 18. Rom in l. is cui. de verbor obligat. Cardin. cons. 115. Rom. sing. 60.
[f] Innocent in cap. ex conquæstione de restit. spoliat. Archidiac. in cap. 3 de probat.
[g] l. & quia. de iurisdict. Io. Andr. Bald Imol. Hostiensis, Panor. in cap. cum venissent de restitibus. Ang. in l 1. de iurisdict. Bald in d. l. & quia. l. inter. l. si quis aliqui. l. mandatum. mandati.
[h] argum. l. eius si certum. & l. si ego. § 1. de iure dotium.
[i] l. venditor. de iudic.

receptui

receptui canere possit: prælium committere debet [a], etiam si principem intelligat mortuum esse; aut vexitum ne prælium committat: res integra non est, si seditio populi coorta, aliter sedari non potest quam si de auctoribus supplicium sumatur; id exsequendum est, deinde rescribendū [b], inquit Iurisconsultus: tametsi prius mors aut interdictum imperantis interuenerit. Sed rescripta Principum iurisdictionis causa, quas nostri *iustitiæ literas* appellant, longe differunt ab iis quæ singulari iussu a principe imperantur; quas vulgus forense, *literas status* appellat: harum enim mortuo principe nulla vis est; illæ vero suam vim retinent; nec principis occasu robur amittunt: sæpe tamen successor imperii ratum habet id quod alterius iussu confectum est, etiamsi re integra mortuus esset: eoque magis si vtiliter gesta res est; quod magistratui aduersus curatorem iudicemve a se datum [c] minime liceret. Atque hæc de toto genere curatorum dicta sint. Magistratuum vero potestas ac imperium morte principis non terminatur, tametsi more maiorum, apud nos, quibus omnia publica munera curationis in modum ac precario dari consueuerant, mortuo rege sustinentur quodammodo actiones curiarum maiorum: nam mortuo Ludouico XI Rege curia Parisiorum decreuit, vt publicis muneribus incumberetur, dum interim mandata noui Regis acciperentur, vt antea vetere senatusconsulto decretum erat, anno MCCCLXXX. At curia Tolosatum Carolo VIII Rege mortuo, sibi vacationem quidem ab omni iurisdictione indixit, quousque rescriptum a rege accepisset: si quid tamen incideret quod curiæ auctoritate egere videretur, id curiæ iussis ac edictis factum iri, sine vlla Regis appellatione. In quo maiestas principis agebatur: quia nemini dubium est, antiquissima huius Imperii lege, id est Salica, proximo cuique stirpis regiæ mortuo rege sceptra deberi: ac regia potestate prius vti, quam initiatus sit, vt in curia Parisiorum pridem [d] iudicatum est, contra quam nonnulli temere scripserunt. quamobrem non debuit curia

[a] l. nam & seruus. § si viuo. de negot. gestis.

[b] l. filio § hi autem. de iniusto rupto.

[c] l. obseruare. de offic. proconsul. cap. ex parte de cari. de rescript. Molin. tit. de censib. in cō suetud Paris. §. 52. glos. nu. 131.

[d] anno 1498. 19. April.

Toloſatum de principis imperio ac maieſtate dubitare: qui ſi nullus tunc fuiſſet, ne ipſa quidem curia vllam poteſtatem haberet. Aliud iudicandum erat, ſi reges optare ac populo creare liceret, vt in Polonia, Dania, Pannonia; vbi mortuis regibus imperii maieſtas ad populũ recaſura ſit: tunc magiſtratus non *principis* vtuntur appellatione in interregno; quia rex nullus eſt; ſed quaſi a ſenatu populoq; imperium haberent, legitimos actus, ac munera quiq; ſua obeunt, propter vim legis ac imperii, quod magiſtratuum proprium eſt: curatores vero iudiceſve dati, mortuo principe imperium retinere nullo modo poſſunt; quia nihil ex vi legis aut ordinariæ poteſtatis gerunt: non quia curationes odioſæ[a], magiſtratuum vero munera gratioſa ſint: eſt enim (vt antea docuimus:) ſæpe curatio gratior ac Reipublicæ vtilior quã ordinaria poteſtas. Quod enim curia Pariſiorum iudicauit,[b] reſcripta iuſſave regis parem, mortuo rege, retinere poteſtatem quam viuo ac ſpirante habuiſſent; ita verum eſt, ſi cœpta res & incoata ſit. Quare ſi magiſtratuum poteſtas eſt annua, & ante tempus magiſtratui definitum rex intermoriatur; magiſtratus tamen cõtinuata poteſtate, legis actiones, ſiue incoatis, ſiue rebus integris, exſequetur; quia poteſtas eius a lege perpetua, nõ autem a reſcripto temporario pendet: ac prius legem abrogari neceſſe eſt, quã magiſtratui poteſtatem. Cum enim Tribunos militum poteſtate cõſulari, propter patrum ac plebis diſſidia, creari placuiſſet; non prius creatio Conſulum repeti potuit, quam Licinia lege Tribunatus illa poteſtas de republica tolleretur: ac[c] noſtra ætate cum duos curiæ Pariſiorum præſides ex albo curiæ demere placuiſſet, non quidem ipſis erepta poteſtas eſt; id enim nolentibus ſine iudicio capitali fieri non poterat; ſed in poſterum ne in mortuorum locum alteri ſubſtituerentur lege[d] ſancitum eſt: noſtri *ſuppreſſionem* appellant; vt ea quæ Carolo IX Rege eſt[e] omnium magiſtratuum qui ab imperio Franciſci regis aui creati fuerant: lata lex eſt rogantibus omnium ordinum legatis qui

[a] DD in cap. fin. de offic. deleg. & in c. gratum. eod. Bart. in l. r. de iudic. Cuneus, Albericus, Caſtrenſis, Bald. in d. l. eius. qui certũ.

[b] anno 1381. 6. Octob.

[c] anno 1544.

[d] In actis curiæ rege Franciſco fol. 95. verſo. & fol. 99.

[e] anno 1560.

qui ad Aureliorum conuentus conformandæ Reipublicæ causa conuocati fuerant. Ac sæpe fit vt vnus vna lege magistratus fiat; sæpius etiam plures, vt viatores sexaginta vna lege creati sunt a Francisco [a] 1. rege; & Prætores iudiciorum publicorũ in vniuersa Gallia vno creati sunt & eodem [b] momento; cum antea Prætor idem publicorũ ac priuatorũ iudex esset. At non modo scribas curiarum, sed etiam ministros eius officiales creari placuit lege lata [c]; vt minima quæq; munera, quæ in Republica Romana seruis sine lege ab ipsis magistratibus mandari consueuerant. Nec satis est lege magistratus ac cæteros officiales creari; sed etiam successoribus rescripto singulari ad testificationem adepti magistratus opus est, non tamen noua lege. Inde fit vt rescripta curationũ ad magistratum aliquem, puta ad Prætorem Parisiorum, vel mortuo Prætore ad successorem [d] in eadem Prætura pertineant; quia princeps magistratum, non personam eligit: sin cuiusquam delecta sit persona cuius nomẽ rescripto comprehensum fuerit, eo mortuo successor in eodem magistratu curatione defungi non potest; quia princeps non magistratus, sed personæ delectũ [e] habuit. Hoc etiam differunt curationes ab officiis, quod hęc latissime patent; curationes vero angustissimis finibus continentur. quam multa magistratuum religioni relinquuntur! quam multa æquitati [f] permissa! curatori nihil extra rescriptum licet, eoque minus si de Republica, de fœderibus, de pacis actionibus, de finibus imperii, de principis dignitate agitur; in quibus explicãdis mandatum egredi capitale est. Interdum legatorum mandatis hæc clausula subiicitur; SI QVID *amplius fieri oporteat, pro locorum, temporum, ac personarum varietate curabit legatus:* vel ea quæ est apud Æschinem pro sua legatione, VT *legati pro sua prudentia quæ e Republica esse iudicabunt, exsequantur:* non pertinet ad ea quæ non aliterquã singulari mandato debent explicari, hoc est, ad fœdera concipienda, aut conuellenda; sed ad ea tantum quæ his leuiora videbuntur: nam si quid largiendum

[a] anno 1544.
[b] anno 1527.
[c] 1544.
[d] Bartol. in l. terminato de fructibus & litium expen. C. Panor. in cap. 1. quod metus. Felin. in cap. quoniam. de offic. deleg.
[e] arg. l. inter artifices. de solut.
[f] l. penult. de iustitia. l. respiciendum de pœnis.

hostibus est aut sociis, quo imperium eorum cum Reipublicæ incommodo proferatur, id legatis sine mandato singulari non licet: at ne procuratori quidem, cui cætera omnia credita fuerint libera solutaq; agendi potestate; non licet tamen de re aliena quicquam largiri, aut accepto ferre; ac ne iusiurandum quidem suscipere, aut C referre, sine singulari [a] mandato; quanto minus in Republica licebit? rata quidem haberi possunt [b] quæ sine mandato gesta fuerunt; iure tamen sine mandato fieri nequeunt. At tametsi priuatis in rebus mandato recte paruisse interpretamur eos, qui vberius ac melius quam iussi fuerant, negotium gesserunt; in publicis tamen nō eadem vtimur interpretatione: miles enim qui hostem inuasit, aut magister equitum qui prælium conseruit, tametsi vterq; victor opima spolia de hostib. retulerit, capitali tamen pœna obligantur, si vetante imperatore id fecerint. Quid enim præclarius vmquam aut sempiterna gloria dignius fieri potuit, quam a Fabio equitum magistro Papirii Dictatoris factum est? is enim viginti millia hostium centum ciuibus tantum amissis internecioni dedit; sed quia vetante Dictatore in hostem inuaserat, capitis postulatus est, nec aliter quam Dictatore placato populi precibus supplicium euasit. Itaq; C. Cæsar [d] Silanum legatum recte ac prudenter fecisse scribit, quod manus cum hoste non cōseruisset, tametsi victoriam certam relaturus videretur: quia *nihil debuit*, inquit, *contra iussum imperatoris tentare*. At ne duci quidem exercitus iniusso, nisi victoriam relaturum se certo sciat, aut vrgentibus vndique hostium copiis, prælium inire licet; quanto minus vetante imperatore? Ac tametsi Paulus Termæus tribunus militum Gallici exercitus ab hostibus captus fuisset, exercitu fuso ac prostrato; is tamen qui triumpharat, male acceptus est ab Hispanis, quod Belgia in Francorum potestatem ventura fuisse videretur, nisi vicisset. Hæc ad eos pertinent, qui aut legati sunt, aut aliorum imperio tenentur: non autem de iis quibus propter vim imperii ac magistratus

bellum

[a] l. contra §. vlt. de pactis. l. transactionis. de transact. mandato. de procur. l. procurator. tot. tit. eod. l. iusiurandū. §. vlt. de iureiurando. l. 3. de accepti lat.

[b] l. quod si de speciali de minorib. vbi Bald. l. penult rem ratam l. hoc iure de regul. l. vlt. ad Macedon. C.

[c] l. 3. de re militari.

[d] l. 2. belli ciuilis.

bellum gerere licet, vt Consulibus, aut legatis absente Consule, vt etiam apud nos magistro militum, vel eo absente antiquiori Marescallo: iis enim postquã indictum est bellum, omnia quæ bello gerendo necessaria sunt, voluntate arbitrioq; suo regere fas est; siue hostem lacessere, siue prælium conserere, siue arces obsidere, siue hostium castra inuadere; nisi a principe prohibeantur. Vrbes vero captas hostesve abductos dimittere, aut pacem inire iniussi nõ debent: tamesi in popularibus imperiis hæc ad viuum resecari nequeunt; sed omnia fere Imperatores per sese obeũt, quæ in monarchia ab vnius principis arbitrio pendent: quia facilius est vnius, quam omnium; principis, quam multitudinis exquirere volũtatem. Itaq; videmus non modo belli gerendi, sed etiam rerum omnium potestatem a populo Romano imperatoribus sæpe tributam: vt cum aduersus Hetruscos bellum geri oportuit; *Omnium rerum*, inquit Liuius [a], *arbitrium & a senatu, & a populo, & a collega, Fabio consuli permissum.* Idem [b] alibi, *Initio liberum pacis ac belli arbitrium permissum.* Hoc tamen intererat inter eos qui ex vi magistratus, & eos qui accepto extra ordinem imperio bellum gererent; quod magistratuum acta ratihabitione non egerent, nisi quid factum esset, quod ad populi maiestatem pertineret: cæterorum vero actiones ratas haberi a senatu populove necesse fuit, si quid vltra mandatum fecissent. Nam Pompeio belli aduersus Mithridatem gerendi data potestas est; aliis tamen principibus ac populis bellum indixit; regibus nõnullis sceptra dedit; quibusdam ademit; largitione agrorum ac pecuniarum quos voluit, locupletauit: quæ omnia vt senatus rata haberet, sæpissime petiit: cum tamen id obtinere non facile posset, affinitatem ac societatem cum Cæsare contraxit, vt mutuis opibus & gratia seipsos aduersus [c] accusationes inimicorum facilius tuerentur. Quod si quis dicat, belli rerumq; agendarum summam Pompeii arbitrio ac voluntati permissam, nec ratihabitione opus fuisse, fallitur. nam huiusmodi verba quę rescriptis con-

[a] lib. 10.
[b] lib. 32.
[c] Dio & Plutarch. in Pompeio.

tinentur; EIVS ARBITRIO, VOLVNTATI, PRVDENTIÆ, RELIGIONI PERMITTIMVS, sic [a] interpretari oportet, vt optimus ac prudentissimus quisq; faceret; ita vt Reipublicæ vtilitatibus & cõmodis caueatur: in quo genere si quid peccatur, id Reipublicæ præstare oportet; nec vllus est erroris aut imperitiæ excusationi [b] locus: potissimum in iis qui non oblatam, sed quæsitam; non delatam, sed extortam curationem acceperunt: si enim in priuatis ac leuib. negotiis, qui mandatum etiam gratuitum suscepit, imperitiam aut errorem excusare nõ potest; quænam in Republica gerenda excusatio futura est? Et vt plenius curationum ac officiorum vis ac differentia percipiatur, placet veterum Romanorum exemplis vti, & ea cum nostris conferre. Sic enim Festus scribit; *Cum imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium:* nos *commissionem expressam* appellamus, sine magistratus honore; quem qui adeptus est, imperium quoque dicitur esse adeptus: quia magistratus ab imperio diuidi non potest. Nam cum Hannibal Vrbem obsideret, *placuit*, inquit Liuius, *omnes qui Dictatores, Consules, Censoresve fuissent, cum imperio esse, donec recessisset hostis a muris*; id est, imperium illis tributũ est extra ordinem sine magistratu, ad Vrbis tuendæ procurationem. Ita M. Tullius de Cæsare Octauiano, *Demum*, inquit, *imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest.* quia Octauianus adhuc adolescens, nec per leges magistratum adipisci, nec legiones ducere, multo minus sine imperio munus imperatoriũ obire poterat, Cicero suadet vt cura belli gerendi cum imperio illi extra ordinem detur. qui locus Sigonium & Gruchium exercuit vehementer. neque enim Cicero, si Octauianus Consul aut Prætor fuisset, his verbis vteretur; quia iure magistratus imperium habuisset. Magistratuum vero & Curatorum creandorum ratio, non solum munere, sed etiam rogandi forma differunt: nam magistratus creati solebãt ex legibus antea latis, magistratu populum ita rogãte, QVOS VEL-

[a] l. in vendit. tione. § de tempore l. hæc vẽditio. de contrahend. emt. l. creditor. §. Lucius mandati.

[b] l. 5. §. fideiussor mandati.

VELLENT CONSVLES FIERI: in curatorib. vero his verbis[a], VELLENT IVBERENT *vt huic imperium esset*: vtantea de Scipione Africano diximus, cum per ætatem magistratū adipisci non posset. itaq; Cicero in Rullum, *Omnes*, inquit, *potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo proficisci conuenit*. Potestatis verbo, *magistratus prouinciales*, qui proprie sic dicebantur, intellexit: Imperia vero, ad eos quibus vrbani magistratus ordinario iure, vel extraordinario, munera cum imperandi potestate cōcedebātur: Curationes, ad ea munera quoq; pertinēt, quæ etiā sine imperio tribuuntur. Oratorie tamē Cicero, vt causæ inseruiret, quia maxima pars magistratuū ac curatorū nō ab vniuerso populo, sed a plebe semotis patritiis, ac tributis, nō centuriatis comitiis fiebāt, vt antea docuimus: nam Imperator proprie dicitur de eo cuius edictis exercitus parere tenetur: Dux autem, de eo qui strenuus est & militaris disciplinæ peritus, aciē instruit, castra metatur, arces obsidet; imperatore tamē inferior est. Ita Cicero bellum duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore vero Asdrubale contra Romanos in Africa gestū scribit. Idē de Pōpeio; *Toties*, inquit, *imperator antequā miles*. Verbū autē *Curationis* eos omnes cōplecti, qui sine magistratu munus publicū gerunt, docet Cicero[b]. Idem, *transfero*, inquit, *in magistratus, curationes, sacerdotia*, nam his tribus omnia fere munera publica cōplexus est. Ita Vlpianus quoq; curatorem Reipublicæ discrete a magistratu diuisit, tum in eo libro quem De curatore Reipublicæ scripsit, tum alibi sæpissime[c]. Græci ἐπιμελητὴν appellāt; qui mulctā dicere non poterat[d]; id quod omnib. magistratibus licuisse antea docuimus. Omnes autem Curationes in magistratus abeunt, quoties ordinarium munus, lege lata, fit ex eo quod antea extra ordinem gerebatur. id nostræ Reipublicæ exemplis docuimus. Romanorum exèmplum est de Tribunis militum, qui antea curationis in modū a Consulibus fiebant: sed anno ab vrbe condita CDXLII, rogatione tribunorum plebis lata lex est, vt munus ordinarium esset, & populi

a Liuius lib. 26.

b Vertina quarta.

c l. 1. § grauis. l. 3. § primo. & penult. de adminis. rerum ad ciuit. l. magistratus reipubl. l. curator. eod. l. 7. de offi. proconsul. l. 1. & 2. de operibus publicis l. 2. & 17. de vsuris. l. vlt. de muneribus. l. penult. de collegiis. l. 5. §. hæc verba quod vi aut clam.

d l. curator. de modo mulctæ C.

e Liuius lib. 9.

beneficio tribueretur: quod postea semper fieri consueuit, nisi tam graue bellum impenderet, vt extra ordinem tribunus militum legi oporteret: vt in bello Macedonico aduersus Perseum Regem, Licinius & Cassius Consules rogationem ad populum tulerunt, vt eo anno 17.

a Liuius lib. 42. a Tribuni militum a Consulibus legerentur: vti factum est. Ita quoque Consules, Prætores, ac cæteri magistratus, seruos ex familia viatores, scribas, accensos, cornicularios arbitrio suo legere consueuerant, vt in hoc imperio factum est vsq; ad Philippi Belli ætatem; qui Prætoribus prouinciarum viatores creandi potestatem ademit; iis tamen qui prædiatoriam iurisdictionem haberent, viatores & actuarios sibi creare permisit b. Necita pridem, id est maiorum nostrorum ætate, Procurator fisci aduocatos, qui principis causas agerent, arbitrio suo legere consueuerat: nunc vero vt magistratus ordinarii a principe creantur. Atque hæc de officiariis & curatoribus in vniuersum dicta sint; sequitur vt de magistratibus, & quæ cuiusque propria sint, explicemus.

b In actis ratiocinio: um.

III. *De magistratibus.*

MAGISTRATVS *est officialis qui publicum imperium habet*. Parum refert quibus verbis, si Latina desint, vtamur, modo rem teneamus. Officialem genus esse diximus personarum publicarum, quæ munus ordinarium lege definitum habent: Curatorem vero publicam personam, quæ munus publicũ extra ordinem imperantis arbitrio gerit. Prius erat vt de curatorib. quam de officialib. diceremus; cum illi prius exstiterint, quam legibus vllis vteremur. Nam principum voluntas, verba, C nutus, pro legibus initio fuerunt: ab iis enim curationes domi ac militiæ manare ac precario dari; ab iisdem arbitrio suo reuocari consueuerant. Illud est quod c Pomponius scribit, *manu regia principio Romanorum Rempublicam gubernari ac teneri, nec legibus vti consueuisse*. Certe quidem Iosephus, optimus antiquitatis interpres, Israelitarum

c l. 2. d. orig. Iuris.

litatum originem ab vltimo principio repetens in libris aduersus Apionem Grammaticum, docuit Mosem primum omnium mortalium leges scripsisse. At ne quingentesimo quidem post anno verbum legis exaudiebatur: argumento sit, quod Homerus tot ac tam multis libris quos scripsit, nusquam νόμος verbum vsurpauit. Quare necesse fuit omnia curatoribus committi, cum sine legibus ordinaria imperia, munera, potestates constitui non potuerint; nec principes se legibus teneri paterentur, quo minus quæ vellent arbitratu suo statuerent: arbitrium autem illud ac summa potestas legib. imminui videtur, quibus magistratui imperium certis conditionibus ac temporib. fruendum datur; si quidem nisi potestate abutatur, adimi non possit. Quamobrem nostri principes, qui iura suæ maiestatis nulla ratione minui patiuntur, in mandandis magistratib. adhuc vetere clausula vti solent; QVOAD NOBIS VIDEBITVR; qua quidem prælarium, nõ ordinarium imperium significatur: tametsi videtur inanis ea clausula in hoc imperio; cum Ludouici XI lege ordinaria munera semel a principe ex legibus tributa, inuitis ante tempus, nisi fraudem capitalem admiserint, adimi non possint. Eadem lex est omnium pene ciuitatum ac Rerumpublicarum communis: sed ea clausula, quæ etiamnum principes in tribuendis
873 honoribus ac imperiis vtuntur, significat omnia imperia extra ordinem a regibus olim precario data fuisse: quod Rebusp. publicis vtile sit necne, suo loco differetur. Sed prius definitionem magistratus a nobis allatam suis ponderibus exigamus. Officialem in genere collocauimus, propterea quod omnes magistratus officiales sunt; non item omnes officiarii, magistratus. hoc igitur maxime inter se differunt, quod hi quidem imperium habẽt; illi non semper. Græci melius, qui ἀρχὰς & ἄρχοντας vocant magistratus, id est *imperantes*; παρὰ τὸ ἄρχειν, quod est *imperare* ac *edicere*. Latini *magistratus*, quasi *magistros*, vocant, id est moderatores ac duces. Dictator vero in maxima potestate constitutus, *magister populi* dice-

batur [a]: nam *Dictatoris* vox, imperatorem significat, quasi *edictator*: est autem *edicere* nihil aliud quam iubere, sed magistratus proprium est: sunt enim *edicta, magistratuum iussa*; vt scribit Varro in libris De lingua Latina; si modo is auctor est, sed quisquis est, non debuit Dictatorē interpretari, quod ab interrege diceretur: nam ea ratione magister equitum Dictator quoq; vocandus esset, cum a dictatore diceretur: nec *dictatore* sed *dictatum* appellare oporteret. Melius ergo Dionysius Halicarnasseus Varronis domesticus, qui Dictatorem quasi *edictatorem*, id est imperatorem, appellari scribit: ac propterea *Populi magister* dicebatur. Superius diximus definitionem magistratus ab Iuris interpretibus, & ab ipso Aristotele allatam stare nullo modo posse: in eo tamen nobis cum Aristotele conuenit [b], quod vtrisque imperium magistratui tribuimus. Idē tamen eos omnes quos *Officiales* dicimus, ipse ἀρχὰς appellat [c]; nomine scilicet proprio magistratuum quibus imperium est in Republica; quos partem facit αὐαγκαίης, partem πρὸς κόσμον καὶ εὐταξίαν, vt γυναικονόμους, παιδονόμους; deinde magistratuū administros, viatores inquam, scribas, lictores, actuarios enumerat; quos ipse magistratuum complectitur appellatione; qui tametsi imperio vacant, imperii tamen participes esse scribit, his verbis [d], τῆς ἀρχῆς μετέχοντας. Alibi hæret ac dubitat num iudices & oratores veniant magistratuum appellatione, cum ab imperio deserantur: quæ dubitationes magnā in hac disciplina perturbationem pepererunt. At M. Cato cum viatores, actuarios & scribas plecteret [e]; *Vos*, inquit, *vestræ conditionis memores esse decuit, nec magistratus, sed ministros vos esse*. Hebræi vno verbo iudicium שופטים publicas personas quę imperium habent complectuntur: cæteros שומרים, id est *ministros*, vocant. De oratorib. seu concionatoribus, quos ipse ἐκκλησιαστὰς vocat, cum imperio vacarent, nemini dubium est eos magistratus non fuisse; sed quæ incommoda Reipublicæ aut vtilia viderentur, suadere aut dissuadere cōsueuisse: quod Athenis priuato cuiq; licebat [f], modo annum

[a] Festus in verbo Optima lege.

[b] lib. 3. Polit. καὶ μάλιστα ἐπιτάττειν. id est, imperare.

[c] lib. 6. Polit.

[d] Initio lib. 3 Polit.

[e] Plutarch. in Catone Vticensi.

[f] Plutarch. in Phocione.

num quinquagesimum attigisset; cæteris vero iubente magistratu. Romæ nemini fas erat ad populum orationem habere, nisi concessu magistratus. Quod de iudicibus dubitat, magistratus sint necne, facile est ad explicãdum, si demus iudicũ allatã ab Iustiniano[a] diuisionem apte sibi cohærere: partẽ enim iudicũ magistratus esse, partẽ sine magistratu esse scribit. Eorum igitur qui participes sunt publici muneris, quod lege definiatur, id est, officialiũ, quosdã magistratus esse, qui scilicet imperium habeant; cæteros magistratuum ministros appellari cõstat. Ea diuisio necessaria visa nobis est, vt negationes, quæ rectã partitionẽ vitiant, effugeremus. Imperatores suis legib. ministros magistratuũ, qui imperio carent, sæpissime *officiales*[b] appellant. Sed quoniã verborum inopia laboramus, verbũ illud de toto genere dici cõmodius oportere iudicauimus, tũ vt verbo ministrorũ vteremur suo loco; tum etiã vt hanc disciplinã ad vsum forensem, senatorium ac militarẽ accõmodaremus: nos enim *officiarios* appellamus populari verbo, qui muneribus publicis & ordinariis incumbunt, siue imperiũ habeant, siue ab imperio destituantur. Iuris quidem interpretes[c] nostri, Accursium secuti, curatorum ac magistratuum rationem ita, quia Romanorũ antiquitates ac mores minus intelligerent, sæpissime confuderunt. Magistratuum quatuor genera statuunt; *illustres*, *spectabiles*, *clarissimos*, *perfectissimos*; quib. merũ imperiũ tribuunt. Quamquam *Patritios*, qui cæteris[e] omnibus dignitate præponderant, omiserunt, & *Augustales*, qui clarissimis superiores erant. Hos enim[f] gradus honorum constituit Iustinianus; *Patritii*, *Illustres*, *Spectabiles*, *Augustales*, *Clarissimi*, siue *Speciosi*, & *Perfectissimi*: quæ in[g] priuatos ciues æque conueniunt atq, in ipsos magistratus. Quod vero quibusdam[h] tribuunt sine munere dignitatem, vt Comitibus & Marchionibus, quos tamen imperium ac iurisdictionem habere confitentur: huius opinionis leuitas a se ipsa confutata, non desiderat orationem meam; nec item illud quod gymnasiarcham

274

a In Authen. de iudicib.

b lib. 1. & 12. Cod. Iustin.

c Bart. in Authent. vt ab illustri. constitut. 23. Bald. in l. 1. de offic. eius cui. nu. 4.

d Accurs. in d. l. 1. de offic. eius.

e l. 1. de proximis sacrorum scrinior. C. l. 29 de vsuris. C.

f lib. 12. C. & in Authen vt ab illustri.

g l. speciosas. de verbor. sign.

h Bartol. in l. nec magistratibus. de iuriis.

a Bart. in l. omnes populi. de iustitia.

iurisdictionem in discipulos habere putant[a]: quod quidem si demus, magna perturbatio publici ac priuati iuris sequatur necesse est. Alexander Imolensis, Iuris omnium suæ ætatis peritissimus, propius abest a vera magistratus definitione quam cæteri; cum magistratus eos tantum esse statuat, qui sunt ordinarii iudices: sed ne id quidem satis est. Etenim magistratus etiam dicitur is cui imperium est sine iurisdictione; vt Censores ac tribuni plebis: contra vero iurisdictionem habent ordinariam plerique sine imperio, sine viatore, sine lictore: vt olim quidem, & vbiq; nunc pōtifices, qui de rebus sacris, sanctis, ac religiosis iudicant. *Pontifices*, inquit Lentulus, *religionis sunt iudices; legis, Senatus.* Ex quibus perspicuum fit eam quæ de imperio ac iurisdictione est, deque magistratibus disputationem, non esse ab interpretum riuulis, sed ab ipsis iuriscōsultorum ac historicorum fontibus hauriendam. Scribit enim Vlpianus[b] omnib. magistratibus, præterquam duumuiris, licere suam iurisdictionem pœnali iudicio tueri; quod non modo ad mulctam pertinet, sed etiam ad manus[c] iniectionem. Hic tamen dicat aliquis, magistratuum appellatione venire quoq; Duumuiros; alioqui frustra exciperentur[d]. Idem tamen negat iurisdictionem Duumuiros habuisse, aut vllam litium cognitionem, præter[e] quam quod poterant in possessionem mittere, ac iubere cauere; quæ magis imperium sapere, quã iurisdictionem videntur. Hæc Vlpianus; qui etiam in eo genere causarum Duumuiros Prætoris iurisdictionem exercuisse scribit[f]: quoniam dilatio periculosa videretur, si ad Prætorem iri oporteret. Ob eam causam tutoris[g] dandi potestatem fecerũt Duumuiris, si tenues essent pupillorum fortunę. Ex quo planum fit nihil eos iure sui magistratus, sed Prætoriæ tantum iurisdictionis partem habuisse precario. Qui vero mandatam aut precariam habent iurisdictionem, nihil suum dicere possunt. Siue igitur Duumuirorum potestas in imperio, siue in iurisdictione tãtum posita fuerit, vt[h] Paulus velle videtur, precaria certe fuit. Ex quo intelli-

b l. 1. si quis ius dicenti.

c l. cum ab eo. ad l. Iul.

d l. 1. l. dies. §. duas. de damno infecto. ff.

e l. iubere. de iurisdict.

f l. 1. l. die. §. vbi de damno.

g l. ius dandi. de tutor dat.

h l. ea quæ. ad municipal.

intelligitur Duumuiros magistratus non fuisse. Qui autem imperium ac iurisdictionem habent, & vocare, & prehendere, & iudicio pœnali iurisdictionem tueri, & iudicata exsequi possunt. Quibus imperium est sine iurisdictione, prehendere quidem licet, cætera nõ licent. Atque in eo fallunt qui quod antiqua lege Ateria Tarpeia[a] magistratibus omnib. mulctæ dicendæ facta[b] potestas est, iudicium magistratib. omnib. fuisse arbitrãtur: nam si mulcta publici iudicii causa diceretur a magistratu, puta a Tribunoplebis, licuit aut mulctam dependere sine causæ cognitione; aut ad populum prouocare, vbi certatio mulctæ fiebat, vt sæpe videre est apud Liuium[c]; idque factum est lege[d] Icilia; quia mulcta nõ quidem ex sese infamiã[e] irrogaret, sed ex causa publici criminis; vt ictus fustium nõ minuit existimationẽ, sed causa. Quod si mulcta diceretur ei qui magistratui se vocãti non pareret, aut rogatus non responderet, aut ex alia causa quæ dignitatem non violaret, magistratui licebat pignoribus captis mulctam exsequi extra prouocationem; quia Tarpeia lege, modus mulctarum magistratibus erat definitus, vt ciues inobedientes coerceri possent illæso statu. Erat autem mulcta minima, vna ouis; maxima, duo boues, aut oues xxx: quæ quod pro varietate pecudum grauiorem aut leuiorem efficerent pœnam, aut difficilius in Vrbem agi & curari possent, æstimari placuit ouem quidẽ decẽ assibus, bouem centum assibus: id est, totidẽ æris põdo. Sed postea auctis opibus ac finib. imperii propagatis, extraordinariæ mulctæ inuectæ sunt, si causa grauior occurrisset: vt de Fuluio scribit Liuius[f]; quod se Prætore aduersus hostes exercitus in fugam conuersus esset, & initium fugæ a Prætore ortum fuisse diceretur; Tribuniplebis mulctam triginta millium æris Fuluio dixerunt; cum antea suprema mulcta esset duo boues, aut oues xxx. Et quoniam huc nos oratio deduxit, Agellius nobis est ab errore purgandus. Is enim in Noctibus Atticis[g], scribit mulctã supremam fuisse triginta boum, vel ouium duorum; ex quo colli-

a anno ab V. C. 297.
b Dionys. Halicarnass. lib. 8. Gell. lib. 11. cap. 1. Festus lib. 14. in voce Peculat.
c lib. 2. triginta millia æris mulcta dicta est Fuluio a magistratu.
d Dionys. lib. 7. Cicero Philip. 2.
e l. 2. de modo mulctar. C.
f lib. 25.
g lib. 11. cap. 1.

git, maiorem in Italia boum quam ouium copiam exstitisse; ac propterea *Italiam* dictam fuisse. ἰτάλὸς enim Græcis ac Varroni *vitulus* seu *bos* dicitur. At Dionysius[a] Halicarnasseus Varronis domesticus, lege Tarpeia mulctã omnibus magistratibus, cũ antea Consulibus tantum liceret, permissam fuisse scribit: modum tamen lege definitum, ne scilicet amplius quam duos boues, aut oues triginta ad summũ, mulcta egrederetur. Cõsimili errore peccat Festus[b] Põpeius, iisdem verbis, quibus Agellius: vt alter alterius ductu & auctoritate lapsus esse videatur. vterque etiam scribit olim oues[c] masculino genere dici: quod nusquã reperias, tametsi boues sæpe genere fœminino vsurpari videamus. sed fieri potuit vt *duos oues* pro *duos boues* legerent. Ac ne quis putet in Romanis antiquitatib. Dionysio Halicarnasseo homini Græco plus a me tribui, quam Agellio, quam Festo Romanis ciuibus, ipsi a se refelluntur. nam vterq; confitetur[d] minimam mulctam fuisse vnius ouis; maximã triginta boum aut duorum ouium. oportuisset igitur minimam mulctam vnius bouis exstitisse. Neq; tamen video in Romanarum antiquitatum peruestigatione quẽ Dionysio Halicarnasseo anteferre debeamus, excepto Varrone, cuius hic domesticus fuit ac familiaris, & ex eius fontib. optima quæq; hausit: nam libros qui de lingua Latina circumferuntur, non esse Varronis, tum ineptiæ declarãt, tum etiã quod in illis legitur *multam* per antiphrasin dici: Agellius vero scribit Varronem libro vno & vicesimo Rerum humanarum mulctam verbum Sabinum appellare; sed posteriores Grammaticos per antiphrasin dici putare: quo argumento perspicuum fit eos libros non esse Varronis. Hæc tamen quę de pecorum æstimatione diximus, auctoritate Demetrii Phalerei confirmantur. Is enim scriptum reliquit argenti drachmã legib. Solonis cõstitutã fuisse iis qui lupam occidissent; qui vero lupum, quinq; drachmas: drachmã autem ouis pretium exstitisse; quinque vero drachmas bouis vnius; quod lupa facilius ouem capit, lupus robustior

[a] lib. 10.

[b] in verbo penult.

[c] Gellius lib. 11. c 1 Festus in verb Oué, & in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

[d] Festus in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.

279

robustior bouem. ex quo planum est, etiam in ipsa Attica boues triplo vtiliores quam in Italia fuisse: nam fere decem asses seu denarius drachmæ præponderat. Alius item est error apud Agellium eodem loco; vbi multam quæ *suprema* dicitur, in singulos dies dictam fuisse tradit. demendum est verbum *dies*: lex enim voluit a singulis ciuibus, si plures ex eodem delicto tenerentur, non posse grauiorem mulctam exigi; alioqui non licuisset eodem die magistratibus, si plures peccassent, sæpius mulctare, ex quo scelerum impunitas & magistratuum contemtus sequeretur. argumento sit illud exemplum Agellii, *Marco Terentio quando neq; citatus respondit, neque excusatus est, ego ei ouem multam dico.* Alius item error est apud Festum [a], vbi legē de mulcta T. Menenium Lanatum & Sestium Capitolinum Consules sanxisse scribit: est enim inauditum a Consulibus leges sanciri: nam lex ea lata est anno CCXCVII ab v. c. quo Sp. Tarpeius & A. Aterius Consules creati sunt: sed sexto post anno T. Menenius & P. Sestius Capitolinus consules, rogationem ad populum tulerunt, vt pecudum mulcta ære æstimaretur, decussi vel decem æris pondo in singulas oues; centum in singulos boues. Quod vero solis cōsulibus mulctam dicere licuisse Dionysius scribit, mirum videri non debet; cum eo tempore quo lata lex est, nec Prætor, nec Ædilis Curulis quisquam erat creatus. Cicero cum Platonis exemplo scriberet leges Reipublicæ illius, quam cogitatione sibi finxerat, de magistratibus ita cauit [b]; *Magistratus nec obedientem ciuem multa, vinculis, verberibusve coercento, ni par maiorve potestas, populusve prohibessit; ad quos prouocatio esto. Cum magistratus iudicassit in rogassitve, per populū multæ certatio esto.* Idem paulo post; *Omnes magistratus auspicium iudiciumve habento.* Qui putant easdem leges fuisse Romanorum, quas apud Ciceronem videmus, errore labuntur: postea docebimus, non omnes magistratus iudicium habuisse: id tamen Ciceroni vtile visum est: Iurisconsulti vero, non modo iis magistratibus qui suo iure habeant, sed

[a] In verbo Peculatus.

[b] lib. 2. De legib.

etiam qui aliis acceptum ferant iurisdictionem; ea quoque necessaria putant, sine quibus [a] iurisdictio inanis sit ac inutilis futura, id est imperium quod iurisdictioni cohærere dicitur. Ex quo sequitur Pontifices, qui imperio cauerunt, iurisdictione propria caruisse; cognitionem tantum, seu notionem, habuisse. Nam quod Lentulus Pontifex in Senatu dixit, *Pontifices religionis* [b] *iudices fuisse, legis Senatum*, eo pertinet, vt perinde illis, cum quæritur de religionibus, ac cæteris in sua [c] arte peritis credi oporteat; aut vt iudices dati, seu ad facti quæstionem nudam, qui proprie *recuperatores*; seu ad æquitatis cognitionem, qui verius *arbitri* iure dati, non tamen ex cõpromisso: sæpe tamen *iudices* appellantur. Itaq; Vestales quæ pudicitiam prostituerant, semper a Prætorib. vrbanis apud Liuium coerceri videmus, a Pontificibus numquam: & cum Publius Clodius Pompeiæ Cæsaris stuprũ inferre in templo Bonæ Deæ conaretur, senatus frequẽs de violatis religionibus quæstionem decreuit. Nascentis vero Christianæ religionis initio pontifices Christianos ne minimam quidem vllius rei iurisdictionem aut cognitionem in sacerdotes ipsos habuisse testis est Augustinus [d], testis Nicephorus [e], testis Iustinianus [f]; qui tamen illis cognitionem in sui ordinis homines concessit [g]. Nec maiores nostri pontificibus vllam imperii partem tribui voluerunt: idque sæpissime curia Parisiorum suis decretis testatum reliquit. Cur ergo, dicet aliquis, tribunalia, mulctas, carceres, quæstiones pontificibus [i] permitti videmus? quid hæc nisi imperium & quidẽ merum significant? At etiam Philippus [k] Bellus, ac Ludouicus Belli F. Parisiorum pontifici prehensionem in sua diœcesi permiserunt. Ego vero superiora illa in vocatione quidem, non in imperio versari statuo; quia magistratuum exsecutio est: eodem tamen momento ademta est prehensio pontifici Parisiorum, quo fuerat concessa; idque Senatus consulto [l]. ac tametsi nõ ita pridem Henricus II, ex impietatis causa [m] prehensionem omnibus pontificib. dedisset, paulo post tamen [n] lex illa

abrogata

[a] l. vlt §. qui mandatum. de offic. eius cui.

[b] Cicero ad Atticum, lib. 4.

[c] l. 1. de ventre inspiciendo.

[d] In epistola 69. & 163. 164. 165.

[e] lib. 7 c. 41.

[f] Authen. de sanctissimis episcopis. § si quis. l repetita. de episcopis & cleric. C.

[g] in d. Authẽtica. & in l. repetita.

[h] Gallus advocatus fisci parte 5. p. 276.

[i] c. cum episcopus de offic. ordin. lib. 6. cap. nouimus. de verb. signif.

[k] notat Gallus q. 275. & 363. parte 5.

[l] Gallus q. 276.

[m] edicto remoráti facto.

[n] anno 1561.

abrogata est. At etiam Pontifices ipsi suis decretis nullam rei vllius exsecutionem habere se profitentur [a]. Prehensio quidem intra tribunalis ac subselliorum fines septaque permissa illis est apud nos, dum tamen vlterius ne progrediantur [b]. Et cum multæ contra leges temere a pontificibus nostris decernerentur, curia Parisiorum liberam vniuscuiusque prouocationem suscepit: post etiam vocatio illis est erepta, quam ipsi *citationem viuam* appellant. Exstat enim Senatusconsultum vetus, quo Parisiorum pontifex [c] grauiter mulctatus est, cum ea vocatione veteretur. Cum autem iurisiurandi ac numinis violati specie, omnem pontifices apud nos omnium pene rerum cognitionem ad se pertraxissent (nam Alexander [d] Imolensis iusiurandum sufficere putauit ad tribuendam pontificibus iurisdictionem:) curię maiores iurisiurandi causa, cognitionem vllam suscipere vetuerunt. Tandem etiam interdicta illis est possessionum de sacerdotiis cognitio; idq; post diuturnas
378 acerbissimasq; contentiones, Martini v. pontificis Romani decreto cautum, quod adhuc exstat in archiuis publicis [e]. At ne Hispani [f] quidem ecclesiæ Romanæ acerrimi vindices, episcopos publica aut priuata vlla iudicia tractare voluerunt, nisi quę religionis & sacrorum causa suscipiantur: in qua sententia video fuisse Felinum vtriusque iuris bonum auctorem [g], & qui pontificia decreta subtilissime interpretatur. Ac tametsi decreta [h] quædam ambitiosa plus auctoritatis ac potestatis pontifici Romano, quam omnibus principibus ac populis tribuat; ipse tamen [i] Innocentius IIII. pont. maximus, ac optimus quisque iuris interpres [k] hæc decreta iampridem repudiarunt, quæq; pontificem Romanum cæterorum pontificum principumque concilio prætulerunt [l]. Ac Bartolus [m] ipse cum timide scripsisset, *maie-*

[a] cap cum nõ ab homine. de iudic.
[b] Boerius notat in cõsuetudines Biturig. §. 15. Gallus q. 275. Baldus Cynus in l. 1. episcopale. de episcopali audient. C. Iordan. Bri in repetit §. cõtrahentes. col. 19 curia Parisiorũ vetuit anno 1391. curia vero Tolosana etiã in clericos prehensionẽ ademit. Benedictus in capite Raynutius. nu. 424.
[c] anno 1346. notat Gallus q. 275.
[d] cõl. 63 lib 3. edecretũillud ad verbũ descripsit Guido Papus cap. 1. q. Delphin. flex regni parte 3. tit 19 l. 2.
[e] Felin in cap. quæ in ecclesiarũ de constit. col. 2. versa. conclusio.
[f] in c. nemo & glos. eod. 9. q. 3.
[g] in cap. quãto de iureiur.
[h] Ioan. Andre. in cap. per inquisitionẽ de sententiis excom. & Hostiens in cap. quanto. de translat. Prælat. concilium quidem Pontifici Romano subditum esse, sed illud adiecit, *clauem non errante.*
[i] in Clement. ne Romani. de electio. & in cap. significasti de electio. quæ abrogata sunt decreto Concil Constant.
[m] in extrauagant ad reprimendum. verbo rebelles.
[n] In concilio Sardæo de religionibus cognitio Pontificibus tributa est. c. si quis 4. q. 4. cap si inter episc. cap. & episcop. 11. q. 3.

statis non teneri ciues, qui aduersus principem pro salute ac dignitate Pontificis Romani propugnauerint, erroris sui veniam deprecatus est. Mihi quidem Reipublicæ vtilius videtur pontificibus aut imperium cum tanta causarum quantam habent cognitione dari; aut illam iurisdictionem ad puram de religionibus cognitionem traduci, vt Romanos veteres, vt Heluetios, item Geneuates ac Germanos feciſſe videmus: morũ tamen censurã pontificibus tribui neceſſe eſt: qua ſublata, non video quænam ſit occultorum ſcelerum, ac impietatis vindicandæ ratio futura; de qua ſuo loco dicemus. Nec tamẽ debet pontificibus mulctæ irrogatio permitti, aut omnino illis imperium tribui: cur enim magiſtratus pontificis ſententiam iniquam exſequi cogatur? nam omni C cognitione pontificia magiſtratibus interdictum eſt, niſi prouocatio ſit quaſi a pontifice poteſtate abutenti, ad curias ſuperiores; quod rarius fit apud nos, propter pœnę grauitatem, ſi temere prouocatum eſſe iudicetur. Sic enim vtriuſq; iuris interpretes [a] definiunt *acta magiſtratuũ, qui de cauſis pontificũ cognouerunt, rata non eſſe*, vt ea quæ pro tribunali pontificũ explicata fuerint, quæ ad magiſtratuũ cognitionem pertinent, nullius momenti [b] eſſe cõfitentur: ita vt ſi ſacerdos inceſtus aut falſi conuictus ſit coram magiſtratu qui etiam reum habeat de crimine confitentem, nulla ratio confeſſionis habetur pro tribunali pontificis: id enim pontificio decreto [c] cõprehenſum eſt. Sed cũ incidiſſet hæc facti ſpecies, in qua legatus Pontificis acta geſta corã magiſtratu ad ſe reuocaret ac reſcinderet, prouocatum eſt ad curiam Pariſiorũ; vbi diu dubitatum memini, *an probationes perſpicuas, quibus ſacerdos apud magiſtratũ conuictus erat, irritas eſſe oporteret:* nã de cæteris actis minus ambigebatur: ad extremum curia in conſilio decerni oportere iudicauit [d]. Et cum rurſus conſimilis cauſa me præſente apud iudices rerum capitalium diſceptaretur; eadẽ curia cauſam iterum ampliauit, & ad conſilium detulit; ne vel pontificũ ambitioſa decreta abrogare, vel ſceleratis peccandi licentiam præbere videretur. Quid enim abſurdius eſſet,

a Bartol. in l. magiſtratib. de iuriſd. & in l. diuus. de cuſtodia reorum. Imol. in cap. 1. de offic. ord. Felin. in cap. at ſi clerici de iudic.

b Bald. in l. placet de ſacroſanct. C. Ancharan. in regula ea quo de regul. lib. 6.

c in cap. at ſi clerici de iudic. & in cap. olim. de reſcript.

d an. 1569. 26. Febr. Felin. copioſe diſſutat. in d. cap at ſi clerici.

quam permittere sacerdoti, qui lege Cornelia de falsis conuictus sit, publicatis attestationibus, causa retractata, testes reiicere, ne componãtur, ac testimonia conuellendo, cum nulli amplius testificari possint, in media Republica impune grassari? maiores nostri numquam [a] publica iudicia de sacerdotib. diuisa cognitione tractarunt: 379 curia vero Parisiorum tametsi iustis sæpe decretis Pontificia placita vel sustulit, vel æquitate temperauit, numquam tamen iustius quam in ista causa; quæ cum sæpius ampliata fuisset, tandem lege apud Molinæos [b] lata, decretum illud pontificii iuris apud nos sublatum est. Ita paulatim pontificia iura suis finibus circumscribere oportet: nam principio nascentis ecclesiæ Christianæ angustis admodum regionib. terminabatur pontificia cognitio; latius patere voluit Iustinianus hac lege; *Si quis* [c], ait, *aduersus clericos, monachos, diaconos, ascæterias, actionẽ habeat, episcopus iudex esto: sententiam vero episcoporum magistratus exsequitor.* sed verba legis quæ sequuntur, magistratui permittunt, vt de sententia episcopi cognoscat, nisi iudex a principe datus sit. Quæ verba pleroſq; conturbarunt, dubitantes an episcoporum sententias exsequi debeant, prius quam de sententiæ æquitate cognouerint. Si nulla prouocatio interceſſerit, [d] plerique sententiam sine cognitione exsequi putant oportere; sin prouocatũ sit, de appellationis æquitate quærendũ [e]: alii negant sid licere. sic tamen statuo, si de re ipsa seu de materia iudicii quæratur, nec aduersus pontificia decreta iudicatum sit, nullã esse magistratuum cognitionem oportere; sin pontifex aperte iura pontificia conuellere sua sententia conetur, siue in re ipsa, siue in forma iudicandi peccauerit, magistratuum cognitionem fore; hoc est si decretis & auctoritate pontificia abutatur. Erit etiam magistratuum cognitio, si pontifex in iudican-C do contra leges imperii sententiam ferat, etiam si decretis pontificum inniti videatur: vt pleraque sunt pontificia decreta, legibus in Republica latis omnino contraria: magistratus imperii leges auctoritate põtificia labefactari non patietur. In cæteris magistratus pontificum

[a] Anfrerius in stylo parlamenti, parte 3. art. 62. tit. de Gallinis.
[b] artic. 39.
[c] Auth. de sanctiss. epis.
[d] cap inquisi. §. prohibemus. de hæretic. lib. 6. Felin. in c. at si clerici.
[e] Cynus in l. ab exsequut. quorum appellat. non recipiuntur. Bart. in l. vlt. si quis ius dicenti, & in l. diuus §. 2. de custod. reorũ. Salycet. in l. ea quidẽ. de accusat. C. Felin. in cap. ad audientiã de iudic. Oldrad. cõs. 89. textus in auth. de sanctiss. §. si vero. Bal. in Auth. clericus de episcop. C. Innocent. in cap. 1. de offic. ord. Panor. eo tit. mol. & Panor. cap. ad audientiam de refer. Ancharanus. in c. at si clerici. de iudic. Lucas Penna in l. 1. de priuile. scholar. Angel. in l. magistratibus de iurisd. textus est in cap. ad falsariorũ de crim. falsi. c. 7. degradat. de pœnis. lib. 6. c. in præsentia. de offi. ordin.

sententiam bona fide exsequi par est: & eo quidem iure vti solemus: eodem vtuntur Orientales populi, apud quos pontifices nudam cognitionem, magistratus vero nudam habent exsecutionem: quare nec lictorem habent pontifices, nec viatorem; quæ præcipua sunt imperii ac magistratuum argumenta. Sed dubitari potest omnes magistratus habeant iurisdictionem necne: cum M. Messalla & M. Varro [a] scriptum reliquerint, magistratuum partem habere vocationem, partem prehensionem, partem neutrum: qui prehensionem haberent, viatorem habuisse, præterea nihil; qui vocationem & prehensionem, iis lictores cum fascibus datos fuisse; qui autem nec vocationis ius, nec prehensionis haberent, vtroq; & viatoribus & lictoribus caruisse: *prehensionem* appello manus iniectionem siue in pignora, siue in corpora; nostris enim moribus plerisque prædiatoriam iurisdictionem habentibus, prædiis manum iniicere licet; corporibus non item. Hic agitur de Romanorum magistratuum imperio ac potestate: quod breuiter complecti necesse est, vt magistratuum in omni Republica potestates ac imperia clarius illucescant. *Maiores* igitur *magistratus*, Consules inquam, Prætores, Censores, & inter curatores Dictator, Interrex, tum etiam prouinciarum Proconsules, Præsides, Propræ tores, Præfecti, atque omnes omnino prouinciarum rectores, vocare & prehendere non modo ciues priuatos viritim; sed etiam minores magistratus potuerunt, exceptis Tribunis plebis, quorum corporea quod sacrosancta essent, violare nefas erat: nec solum vocare ac prehendere, sed etiam mulctare, ac pignoribus captis, tum etiam carcerib. coercere; postremo insulas ac domos eorum qui imperanti magistratui non parerent, euertere ac diruere licuit. At Tribuni plebis vocationem quidem non habuerunt, sed ciues omnes viritim (: non tamen vniuersos:) atque adeo Consules ipsos, ius erat in carcerem duci iubere. Nam Liuius Drusus Tribunus plebis, Philippum Consulem, quod se in concione interpellaret, (: id enim per leges

[a] Gellius lib. 13. cap. 12.

Qua fuerit magistratuum Romanorum potestas.

leges[a] capitale fuit:) obtorta gula in carcerem egit; præterea licuit illis intercedere non modo magistratibus omnibus ac vniuerso Senatui; sed etiam vnius Tribuni intercessio, cæterorum collegarum actiones prohibere poterat; tanta potestate freti, vocationem ac iurisdictionẽ vsurpare contra leges non dubitarunt. Cũ tamen Labeo Iurisconsultus a Tribunoplebis in ius vocaretur, iussa recusauit; publice testatus Tribunosplebis nõ iuri dicundo, sed intercessionis causa creatos fuisse, vt vim prohiberent. Itaq; P. Sempronius Tribunusplebis, cum Appius censor post exactum legis Æmiliæ tempus imperium deponere nollet, carcerem denuntiauit, nisi Æmiliæ legi paruisset: sed cum Tribuni tres collegarum septem decreto interceſſissent, Appius censuram retinuit. Quod autem vnius Tribuni plebis intercessionem cæterorum collegarum acta prohibere diximus, ita verum est, nisi plebs imperium illi ac magistratum tributis C suffragiis ademisset; vt rogatione Sempronia Tiberii Grachi factum est aduersus Marcum Octauium tribunum, Agrariæ legi, quo minus perferri posset, intercedentem. Hinc illa Tribuni ad nobilitatẽ oratio; *Faxo*[b], inquit, *ne vnquam vox ista* VETO, *qua collegas nostros concinentes tam læti auditis*: idem paulo post; *Contemni iam tribunosplebis: quippe quæ potestas iam suam ipsa vim frangit intercedendo: non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit; nisi imperio communicato, numquam plebem in parte pari Reipublicæ esse.* Querebantur Tribuni, plebem nullos habere magistratus qui imperare possent; interceſſionem quidem & auxilium habere Tribunos, imperio tamen vacare; nec aliter plebeios patritiis æquari posse, nisi magistratus & imperia vtrisque communicarentur: itaque rogationem tulerunt, vt Consules ex plebeiis perinde fierent atque ex patritiis: quod cum a patritiis obtineri non potuisset, placuit Tribunos militum consulari potestate ex vtroq; ordine creari: idq; annos quadraginta quinq; cõtinuatũ est, quoad Consul e plebe crearetur. Illud ora-

[a] Dionysius Halicarnass. lib. 5.

[b] Liuius lib. 4.

torie a Tribuno dictum, *imperio carere Tribunosplebis*, cum tamen imperii partem, hoc est manus iniectionem ac interceſſionem, haberent. Cum enim Vlpianus [a] verborum proprietate vteretur; negauit *ius eſſe vocandi Conſules, Prætores, Proconſules, & cæteros qui imperium habent, & iubere poſſunt in carcerem duci.* Ex his perſpicuum fit, eos eſſe magiſtratus quibus etiam ſi vocare in ius non liceat, iidem tamen ciui manus iniicere poſſint; quales fuere *Tribuniplebis*. quales item apud nos *Triumuiri Procuratores Principis*; item *Triumuiri Aduocatores* apud Venetos. Neque enim illud aſſentior Plutarcho [b], Tribunosplebis magiſtratus eſſe neganti, quod lictoribus carerent, ſella curuli carerent: haſce quidem magiſtratuum notas eſſe ſcribit: viatores enim habuerunt; quod *imperii argumentum* definit M. Meſſala. Illud etiam minus vere, quod Appius Conſul dixit in controuerſia, quam in concione habuit aduerſus Tribunumplebis; de qua Liuius [c]; *Tribunus*, inquit, *viatorem mittit ad Conſulem; Conſul lictorem ad Tribunum, priuatum eſſe clamitans, ſine imperio, ſine magiſtratu*: id enim ad eleuandam Tribunorum poteſtatem; quæ tamen tanta fuit, vt Licinius Stolo Dictatorem Manlium imperio abdicare coegerit [d]; alius item duos Conſules in carcerem adegit, quod rogantibus tribunisplebis decem ciuibus vocationem a militia concedere noluiſſent. Sed illa tribunitia poteſtas mœnibus [e] Vrbis terminabatur. Itaq; M. Fabius, & L. Valerius Conſſ. qui propter interceſſionem tribunorum delectum militum habere prohibebantur, ſellas extra Vrbem portari iuſſerunt, vt tribunorum vim frangerent. Sæpe tamen tribuni plura quam per leges liceret audebant; ſæpius edicta proponebant, ſæpiſſime in ius vocabant, ius dicebant, iudices dabant. Hinc Liuius [f], *Communiter*, inquit, *edicunt tribuni, ne quis Conſulem faceret; ſi quis feciſſet, ſe id ſuffragium non obſeruaturos:* vniuerſis quidem imperare nemo poterat, ſingulis tamen imperabant, cum nullo iure id poſſent. Ius etiam contra quam liceret, dicere conſue-

[a] l. nec magiſtratib. de iniu. & in l. r. de in ius vocãdo l. ſed & ſi §. hæc clauſula. ex quibus cauſis maiores.

[b] In Problem. Rom.

[c] lib. 6.

[d] Florus epit. 55.

[e] Dionyſius lib. 9.

[f] lib. 3.

uerant

Cuerant[a] in basilica Porcia. Nam Asconius Pedianus Tribunos, Quæstores, Triumuiros capitales, nō in sellis curulibus, sed in subselliis iura dixisse scribit. Quinetiā Appianus[b] Liuium Drusum tribunum plebis in iure dicundo diligentissimum fuisse testatur. Et certe Pomponius[c] inter eos magistratus qui ciuibus ac peregrinis ius in vrbe redderent, Tribunos plebis collocauit. Quare Cicero[d] Tribunos plebis appellatos fuisse dixit, vt de Prætoris iniuria cognoscerent: quænam cognitio futura esset si iurisdictione cāruissent? At non modo iudices dabant, sed etiam Ædiles Ædituos suæ iurisdictioni sufficere consueuerant[e]. Iurisdictionem autem quam non habeas, alteri mandare non possis: cum tamen Tribuni plebis iuri dicundo creati non essent, nec vocationem vllam haberent, perspicuum fit eos in alienam iurisdictionem inuasisse, vt recte Labeo docuit, seq; vocantib. Tribunis imperium recusauit. Quod de Tribunis, idem iudicandum relinquitur[g] de Ædilibus curulibus; quibus si Varroni credimus, nec vocādi ius fuit, nec manus iniiciendi. itaq; nec lictores habuerunt vllos, nec viatores; Prætoriæ tamen iurisdictionis partem magnam vsu ceperant; quod Prætores vrbani, quia causarum multitudine vndiq; premerentur, facile ferebant: principio quidem vt iudices a Prætoribus dati ad pecuniarum & supellectilis distractionem; deinde ad prædiorum cognitionem; post etiā ad meretricias causas & fœminas prostitutæ pudicitiæ, quibus corpore quæstum facere non licebat, nisi apud Ædiles publice profiterentur; vt quas libido non potuisset, verecundia publicæ professionis contineret: quia vero postremis temporibus pudorem vna cum pudicitia exuerāt nobiles etiam ac illustres fœminæ, quæ apud Ædiles profiteri nō erubuerant; Tiberius Augustus quæstionem publicam in illas decreuit[h]; quibus temporibus Ædilium Curulium repressa audacia est, & quatenus quibusve de causis iudicare ac prehendere liceret, legibus definitum: tametsi suæ originis principio nec vocationem viritim haberent, nec pre-

a Plutarch in Catone maiore.
b lib. 1. Emā phylion.
c l. 2. De origine iuris.
d pro Quintio.
e Dionys. lib. 6. Florus epit. 19. Gellius. lib. 10.
f l. more. l. solet. de iurisdict.
g Gellius lib. 13.
h Tacit. lib. 2.

[a] Piso Annalium lib. 4. Dionysius lib. 10.

henſionem: etiam ſi plebis comitia[a] habere poſſent. De Quæſtoribus ambigitur. M. Meſſala & vocationem illis, & prehenſionem omnino ademit: at non modo viatorem, ſed ne ſellam quidem Curulem, qua Ædiles curules geſtabantur, habuiſſe docet Aſconius; quos tamē Quæſtores in ſubſelliis iura dixiſſe tradit. Igitur conſitendum eſt eos Prætoriæ iuriſdictionis particulam arripuiſſe, quam ſine imperio exercere eo modo potuerūt, quo Ædiles Curules, quo Pontifices, quo Iudices dati, quorum ſententias magiſtratus exſequebantur[b]. Exacto tamen magiſtratu, Quæſtores interdum in prouincias cum imperio mittebantur, vt C. Gracchus proquæſtor in Sardiniam miſſus[c] eſt. At prouinciæ rector plus in prouincia imperii habuit, quam omnes[d] in vrbe magiſtratus. Quantum ad Cenſores attinet, Fr. Othomanus & Carolus Sigonius, antiquitatis vterque peritiſſimus, poteſtatem quidē habuiſſe confitentur, imperiū negāt: quod qua ratione fieri poſſit non video. nam *poteſtatis verbo*, inquit[e] Paulus iuriſconſultus, *in magiſtratu imperium ſignificatur*. Vlpianus vero vt ſignificaret prouincię præſidem gladii ius ac merum imperium, & quidem omnibus vrbanis magiſtratibus æquale habuiſſe, *poteſtatem*[f] appellauit: ac propterea Alexander[g] Auguſtus negauit ſe poteſtatum mercatores eſſe paſſurum. At ſæpe legimus edicta[h] Cenſorum in antiquitatibus. Quin etiam M. Varro ac Meſſala[i] *Cenſores non modo magiſtratus, ſed etiam matores magiſtratus, cæteros minores appellant: Conſules*, inquam, *Cenſores, Prætores*. Idem Varro[k], *Prætori*, inquit, *exercitum vrbanum conuocare non licere; Conſuli, Cenſori, Interregi, Dictatori licere*. Et cum Annibal ad vrbem caſtra admouiſſet; *Placuit*; inquit Liuius, *omnes qui antea Dictatores, Conſules, Cenſoresve fuiſſent, cum imperio eſſe, donec hoſtis a muris diſceſſiſſet*. quo modo priuatis imperium daretur, ſi prius in magiſtratu non habuiſſent? cum ne Prætoribus quidem, qui non modo lictores, ſed etiam ordinarium imperium habuerant, id permitteretur. Si, inquam Tribuni plebis, quos

[b] l. a diuo. de re iudicat.

[c] Pluta ch. in Gracchis.

[d] l. obſeruare l. ſolent de offic. proconſ.

[e] l. poteſtatis. de verbor. ſignific.

[f] l. 3. de iuriſdictione.

[g] Lampridius

[h] Liuius lib. 40. Zonaras tomo 2.

[i] Gellius lib. 13. c. 12.

[k] lib. 1. De lingua Latin. ſi modo is auctor eſt.

quos Messala minores magistratus vocat, imperium habuerunt, cur Censores imperio vacarēt? Certe quidem Plutarchus[a] Censoribus plus imperii tribuit, quam vllis magistratibus: eius tamen scriptis non ita assentior, quin sæpissime Græcum hominem in Romanorum antiquitatibus offendere videam. Illud igitur plerosq; fefellit, quod etsi Censores imperium haberent, a iurisdictione tamen desererentur. fallit enim Augustinus Onuphrius, qui Censores de quibusdam criminibus, quæ tamen nulla recensēt, iudicasse scribit. aut enim publica fuissent, aut priuata: de his Prætor vrbanus, ac postea Præfectus vrbi; de illis prætores publicorū iudiciorum, ac Triumuiri capitales iudicabant: mores quidem populi castigauerunt; sed plurimum refert vtrum crimina vindices, an de moribus censuram feras. *Censoris iudicium*, ait Tullius[b], *nihil fere damnato affert, præter rubo-* 113 *rem: itaque vt omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.* non dixit *infamiam*, sed *ignominiam*, qua plerique pro infamia temere abutuntur. Carolus Sigonius[c] *ignominiam* definit *infamiam* esse: quinetiam capitalia quædam esse iudicia scribit[d], quibus infamia irrogatur, tametsi crimine vacant: quod valde alienum est ab iuris disciplina, qua qui publico iudicio damnatus est, infamis[e] fit; qui autem miles ab imperatore sua culpa missus esset, ignominiosus quidem erat, non tamen infamis; quoad Prætoris edicto[f] id comprehensum fuisset. Iuris interpretes *ignominiam appellāt infamiam facti*; de qua quidem Cassius[g] scribens, *senatorem, qui senatu motus est, testificari, si restituatur, non posse putat*: dixit *se putare*; quo verbo etiam vtitur Vlpianus[h], cum ait *se putare ei quæ in adulterio deprehensa est & absoluta, notam obesse*: quoniam is quem sententia iudicis liberauit, ab omni infamia tutus est, non tamen ab ignominia. Callistratus[i] quoque *se putare* scribit, *dignitatem minui ac violari, quādo quis ordine mouetur*. Festus item Pompeius militarium pœnarum tria genera cōstituit; *deprehensam, castigationem,*

[a] In Catone maiore.

[b] lib. 4. de Republica apud Nonium.

[c] lib. 2. c. 3. de iudic.

[d] eodē loco.

[e] l. infamē de publicis iud.

[f] l. 1. de iis qui notantur.

[g] l. 2. de senatoribus. ff.

[h] l. palam. de ritu nupt. §. quæ. ff.

[i] l. cognitionum. de variis cog.

ignominiam: Deprehensa, inquit, *castigatione maior, ignominia minor*; lex *infamiam* addit. Alioqui si Censorum nota infamiam irrogasset, infames fuissent LXIIII Senatores, quos Lentulus & Gallius censores vna litura ordine mouerunt: item equites quadringenti, quibus Valerius & Sempronius Censores equos ademerunt. Quinetiam populum vniuersum infamem fuisse oportet; si quidem Liuius Salinator in censura tribus omnes notauit, & inter ærarios retulit, quod se publico iudicio damnauissent, deinde Cõsulem & Censorem fecissent: Metiam tribum[a] excepit, quæ nec pœna dignum, nec honore iudicasset. Postremo collegam suum Cl. Neronem notauit, qui par pari retulit. Itaque Cicero vbi agit de censura; *Illud*, inquit[b], *commune proponam, numquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis fuisse.* exemplum affert de C. Geta senatore, qui senatu motus est a censoribus; deinde censor ipse factus: tum subiicit; *Quod si iudicium illud putaretur, vt ceteri turpi iudicio damnati, in perpetuũ omni honore ac dignitate priuantur; sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem, neque in curiam reditus esset: timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: quare qui vobis in mentem venit hæc appellare iudicia, quæ a populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magistratib. negligi, ab iis qui eandem potestatem adepti sunt, solent commutari?* Ex quibus perspicuum est, censores omni iurisdictione caruisse. Nam Prætores publicanorum causas, & ea quæ de tributis, vectigalibus, scripturis, sartis tectis, & publicis locationibus prædiorum a censoribus gesta fuerant, disceptabant[c]: quoniam censorum imperiũ a iurisdictione Prętoria diuisas habuit rationes. Itaque rectoribus prouinciarum apud nos imperium datur, sine iurisdictione tamen, nisi quid agentium arbitrio ac voluntate decernant. Habuerunt etiã Triumuiri[d] capitales iurisdictionem ac imperium, deque publicis ac priuatis criminib. iudicationem; sed inter peregrinos tantum, & extremæ

C

a Valer. Max. lib. 2.

b pro Cluent.

c Cic. in Prætura vrbana.

d Cicero pro Cluentio. Valerius Max. lib 8. cap. 4.

conditionis homines, non inter ciues, nisi forsitan magistratuum tanta esset indignitas, tantæ sordes, tantum flagitium, vt cæteri magistratus cognitionem Triumuirorum capitalium, & publicam animaduersionem libẽter dissimularent[a]. Præterea Triumuiri capitalia iudicia populi ac magistratuum exsequi curabant[b]. Ex quo intelligitur Romæ quosdam magistratus fuisse, qui originis suæ principio imperium non haberent, aut imperium quidem sine iurisdictione, vtrumq; tamen vsurpauisse. Ego vero magistratus appellatione venire non puto eos qui imperio vacant: honore quidem aut munere publico frui, magistratu non item. Etenim *muneris* verbum latissime patet, ad eos etiã qui munera sine dignitate gerũt; honor vero ad eos qui cum dignitate muneri publico præsunt. *Honor*, inquit Callistratus[c], *est administratio Reipubl. cum dignitate*. ea autem est diuinarũ aut humanarum rerum. quę ad humana pertinent, ea tribuuntur cum imperio ordinario, vt magistratibus; vel extra ordinẽ, vt curatoribus Reipublicæ ac prouinciarum; aut sine imperio, vt cæteris qui vel ærario pecuniisque cogendis, vel annonæ, vel mœnibus & sartis tectis, vel ad aquarum vim arcendam aut deducendam, vel ad hostes repellendos. Qui rebus sacris, aut sanctis, aut religiosis sine imperio salua dignitate præficiuntur, sunt sacerdotes, & qui religiones curant. Itaque patritii apud Liuium querebantur Salios ac Flamines sine imperiis ac potestatibus relinqui; cæteris pleraq; munera seruilia; quædam etiam quibusdam vilissima, non tamen salua dignitate, tribuuntur. Scribas autem & actuarios seruis communicari vetuit Valentinianus[d]. Qui autẽ muneribus prophanis cum honore ac dignitate curãdis sine imperio præficiuntur, sunt legati, senatores ac cæteri qui ad Reipublicæ consilia admittuntur. Quibus autem iudicatio cum honore datur, ii vel cognitionem sine imperio, vel imperium sine iurisdictione, vel vtrumq; conjunctum & connexum habent: cuiusmodi exempla superius attulimus. Dictatores vero, Interreges, Præfecti

[a] Valer. lib. 1. c. 9 & lib. 6. c. 1

[b] Sallustius in Catilin. bello.

[c] l. honor. de muneribus.

[d] l. generaliter. de tab. C.

Vrbi Latinarum feriarum causa, ac rectores prouinciarum, magistratus sæpe a scriptoribus appellantur; non tamen ab iis qui verborum ac rerum significationem propius contuentur. Fit etiam sæpissime vt qui maximos honores gerunt, omni imperio ac potestate careat: vt apud Venetos Cancellarius ex plebe creatur; qui quidem honor maximus est, sine imperio tamen. Procuratores D. Marci magnis etiam honoribus cumulantur, sed imperio vacant. De legatis principum, de pontificibus, de senatoribus idem iudicium est: carent enim imperio ac iurisdictione, cum tamen vtrumque minimis quibusdam magistratibus tribuatur. Quod vero diximus munera quædam publica esse, quæ salua dignitate geri non possunt, id pro legum ac morum varietate varium esse comperio. Exemplo sit illud, quod Romani lege Censoria carnificem mœnibus vrbis arcendum esse voluerunt[a]: qua lege etiamnum Tolosates vtuntur. Censoria lex ad eos carnifices tãtum pertinebat qui gulam damnatis laqueo frangerent; non ad lictores, qui vel fustibus ad necem vsque furca suspensos cæderent, aut securi percuterent: hoc tamen nostris moribus æque indecorum est, vt illud. *Is etiam carnificis loco habebatur, qui se vulneraſſet vt moreretur*, inquit Festus. Viatorum & accensorum quondam seruilia fuere, nunc honesta munera putantur. Tantam igitur honorum ac munerum, tantam etiam curationum publicarum diuersitatem, qui vna magistratuum siue ἀρχόντων appellatione cõplectuntur, doctrinam vniuersam de muneribus & honoribus, deque magistratibus & curatoribus conturbant. Ad creationem autem eorum qui publicis muneribus implicantur, tria spectari debent: primum creatores ipsi; deinde ex quo ciuium ordine quisque cuique muneri præficiatur; postremo qua ratione quoq; modo id fiat. Primum maiestatis proprium esse docuimus. Secundum etsi maiestatis quoque proprium sit, plurimum tamen legibus in eo genere tribui solet; eoq; magis in optimatum ac popularib. imperiis. In vniuersum tamen

[a] Cicero pro Rabirio perduelle.

tamen munera tribuuntur ex virtute ac prudentia cuiusque, vel ex opibus, vel ex nobilitate, vel ex his inter se coniunctis: nulla est enim Respublica tam barbara, quæ nullam harum rerum in tribuendis muneribus, rationem sequatur. Quid autem ex his potissimum sequi debeamus, non est huius loci. Tertium quod in creandorum officialium ratione versari diximus, id ipsum a delectu pendet, aut a sorte, aut ab vtroque simul. delectus autem fit, aut clara voce, aut manuum extensione, id est χειροτονία, qua Græci veteres & his quoque temporibus Heluetiorum quædam ciuitates vtuntur: aut deniq; ta-
C bellis, aut spherulis, aut calculis; idque bifariam; occultis inquam, aut apertis suffragiis. Sorte ciues ex vno, pluribusve, aut ex omnibus ordinibus ducuntur, ætate legibus definita. Delectus vero sortitioni rarius a veteribus miscebatur; quo genere tamen Genuenses ac Venetisæpius vtuntur: vt Romani semper in iudicibus publicarum quęstionũ ducendis, qui ex ordine senatorio tantum ante legẽ Semproniam, vel ex equestri ac senatorio lege Sempronia; vel ex vtroque ac Tribunis ærarii, lege Aurelia, semota plebe sorte ducebantur. At in populari statu, oportet ciues vniuersos de singulis, aut minore ciuium parte collectim iudicare, extra sortem ac delectum: neque enim in ciuium vniuersitate vllus delectui potest aut sorti locus esse; aut quosdam ciues sorte, vel delectu, vel vtroque modo de ciuibus singulis; aut quosdam de quibusdam sorte tantum, vel delectu tantum, vel vtroq; coniunctim; aut ex omnibus ordinibus partem delectu, partem sorte ductos, de quibusdã ciuibus; aut ex omnib. quosdam sorte ductos, cum quibusdam ex vno pluribusve ciuium ordinibus acceptis; aut partem ex omnibus, partem ex ordine certo ciuium sorte ac delectu. His generibus omnia quæ cogitari possunt in iudicum aut magistratuum creatione, aut eorum omnino qui publicis muneribus præsunt, continentur. Æschines orator Athenienſium τῶν ῥητόρων genera breuius & obscurius, quam pro tanta ciuitate sic distribuit [a]: a contra Ctesiphontem.

ωξῶτιν γένος πᾶσι φανερώτατον, οἱ κληρωτοὶ καὶ οἱ χειροτονητοὶ ἄρχοντες. δεύτερον δὲ, ὅσοι τὰ διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τριάκοντα ἡμέρας, καὶ οἱ δημοσίων ἔργων ἐπιστάται. τρίτον δὲ, ὃν τῷ νόμῳ γέγραπται, καὶ οἱ πρὸς ἄλλοις αἱρεθέντες ἡγεμονίας δικαστηρίων λαμβάνουσι, καὶ τοῦτους ἀρχὰς δοκιμασθέντας. Hic omnes qui publicis muneribus præficiuntur (:excipio res diuinas:) siue ordinaria ratione, siue extra ordinem curatores adhibeantur, siue pareant, siue imperent, ἀρχόντων (:id est *magistratuum*:) appellatione complexus est. Itaque[a] Demosthenes Æschinis de magistratibus diuisione repudiata, *magistratus* appellat qui in templo Theseï sorte ducebantur, quique imperandi potestatem a populo extra sortem accipiebant. M. Varro duo genera magistratuum Romanorum facit, maiores & minores; quod hi minoribus, illi maioribus auspiciis crearentur. Commodius opinor munera publica versari dicemus circa res diuinas, aut humanas: quę circa res humanas versantur, ordinaria sunt; quæ officia dicuntur: vel extra ordinem, vt curationes. Ordinaria munera ad honores aut ministeria pertinent: honores aut cum imperio tantum, aut cum iurisdictione tantum, aut cum vtroque coniunguntur; aut vtroque carent: huius generis sunt ordinarii legati Reipublicæ ac senatores; ad illud pertinent iudices ac magistratus. Curatio eadem ratione diuiditur. Eorum vero munerum quæ ad ministeria spectant, quæque honore vacua sunt, quædam ignominiosa sunt, quædam sine vlla ignominia exercentur. Singula vero partitionis huius membra rursus diuidi possunt: magistratus enim aut maiores dicuntur, qui maiestatis tantum imperio tenentur; aut minores: hi rursus duorum sunt generum; alteri, qui maiorum magistratuum imperiis obligantur, ac magistratibus inferioribus imperant; alteri qui in priuatos tantum imperium habent. Persequamur igitur hæc tria magistratuum genera, ac de officiis cuiusque disseramus.

[a] pro Ctesiphonte.

C *IV. Quid quantumq; a magistratibus maiestati debeatur.*

CVM magistratuum persona post principem perpetua, præcipueque in omni Republica necessaria sit; & cum magistratibus imperia ac munera quæque maxima tribuantur ab iis qui iura maiestatis habēt, quærendum imprimis est, quid quantumque a magistratibus maiestati debeatur: hæc enim magistratuum prima, post Deum immortalem, officia disquiruntur. Nam hoc maxime princeps a magistratu, & vterque differt a priuato; quod princeps quem sibi conferat aut anteferat in Republica videt neminem; quippe in altissimo & immortali Deo proximo gradu collocatus, ciues omnes longo interuallo infra se despicit; priuatus vero, nemini ciuiū imperare publico iure potest, etiā si priuatis ac domesticis imperiis familiā moderetur: sed magistratui personā sæpius conuertere, sæpius gestum, motum, orationem, vultum mutare necesse est, vt officia rite exsequatur. Ea autem implere nemo potest, nisi plane intellexerit quæ obedientia maiestati a se debeatur: quoque modo superioribus parere, æquales obseruare, inferioribus imperare debeat. Vt igitur prouerbio contrito appositè dictum est; *Magistratus virum, cum varias velut in theatro personas agere cogatur; ita quoq; Vir magistratum:* nam si digna magistratu persona fuerit, magistratui dignitatem adiicit: sin minus, tantundem & magistratui detrahitur, 287 & Reipublicæ maiestati: vt Liuius de Quintio Flaminino; *Non qui sibi honorem*, inquit, *adiecisset, sed in dignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat demsisset.* Vt autem commodius definiamus quænam principibus a magistratu obedientia debeatur, prius intelligendum est, quid cuiq; magistratui princeps imperare iure possit. Est autem magna eorum quæ a principibus imperantur, varietas ac dissimilitudo. Quædam enim perpetuam vim legum habent in omnes ciues, aut in maximā omnium partem, aut in pauciores quosdam; idque ad breue tempus: quædam vero priuilegia continent, aut

Quantum princeps a magistratu, & vterque differat a priuato.

beneficia; aut præmia erga merentes, aut pœnas aduersus improbos; aut curationes ad sarta tecta, ad vias publicas, ad aquas ducendas; aut ordinaria munera; aut legum interpretationem; aut edicta belli gerendi; aut exercitus conscribendi; aut tributorũ imperandorum; aut pecuniarum extra ordinem cogendarum; aut legationis mittendæ, qua vel principibus ob res prospere gestas gratulandum, vel calamitatibus condolendum; vel connubia tractanda, vel societas coeunda; vel fœdera ferienda sint, sæpissime quoq; princeps quæstiones extra ordinem haberi, iudicia rescindi, lapsos restitui, damnationes aboleri iubet: sæpius etiam de priuilegiis ac beneficiis agi solet, quibus largitiones, aut vacationes munerum, aut excusationes, aut iura ciuitatis, aut ingenuitatis, aut nobilitatis, aut equestris ordinis, aut nundinarum, aut corporum & collegiorum dantur. Hæc omnia duobus generibus complectimur, quæ *rescripta* C *iurisdictionis* aut *status* appellamus; tametsi in vtrisque verbum IVBEMVS inseri consueuit. sed singulorum fere suæ sunt clausulæ, sua ratio, suæ formulæ, sui actuarii: quinetiam chartarum, sigillorum, funiculorum, ceræ denique varietas, rerum diuersitatem significant. Latini quidem veteres MANDATA[a] *principum* appellabãt ea, quæ *instructiones* nobis dicuntur, tum ad legatos, tum ad præsides prouinciarum, tum etiam ad Imperatores exercitus. Sic enim Iustinianum legimus De mandatis librum composuisse; sed omissa verborum subtilitate, rem teneamus; & ea quæ rescriptis principum continentur, quam vim habeant, differamus. Principio hæc verba, VNIVERSIS, PRÆSENTIBVS ET FVTVRIS, ad leges, aut ad cõstitutiones, quę vt perpetuæ sint feruntur (:quamquam nihil in rebus humanis perpetuum:) non autem ad curationes, edictave temporaria pertinent. Sed clausula quæ iurisdictionum rescriptis inseri consueuit, scilicet QVANTVM SATIS EST, &c. ad iudicis fidem, æquitatem, religionem, prudentiam refertur, vt ea probare, aut repudiare suo iure possit: quo ver-

[a] in cõstitut. 17. & in l. mãdatis De pœnis.

bain

ba in cæteris reſcriptis, quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, numquam inſeruntur; tametſi interdum facti quæſtio ad magiſtratum dirigitur, his verbis; SI PARET, &c. Itaq; illud in vniuerſum de toto genere diplomatum, ac reſcriptorum, quibus iuris aut facti quæſtio magiſtratui permittitur, nihil quod magiſtratui vim afferat iuberi poteſt. Quinetiam [a] noſtris legibus ac moribus ſanctiſſime cauetur; *ne iudices vllam habeant reſcriptorum huiuſmodi rationem, niſi quatenus æquitati ſunt ac veritati conſentanea.* Quamquam nihil omnino talibus reſcriptis opus eſt, cum hæc omnia Romani magiſtratus pro iure ſuæ poteſtatis exſequerentur; ac tametſi mos ille inueterauit, non modo in hoc imperio, verumetiam in Hiſpania, Germania, Britannia, & vbique fere, præterquam in popularibus & optimatum imperiis, nihil tamen ad principum maieſtatem aut ſplendoris, aut vtilitatis accedit: quinetiam detrahitur eorum dignitati & auctoritati plurimum: priuati vero ſordibus & corruptelis eorum qui vtilitatis ſpecie ineſcantur, vexari conſueuerunt; quæ omnia æquius erat aboleri, ſi rogatio populi ad Aurelios conuentus perferri potuiſſet. Nam ea clauſula, QVANTVM SATIS ERIT QVOD LIQVEAT, eadem eſt cum illius edicti clauſula [b], SI QVA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR. Cætera vero quę vrbano Prætori tributa fuerunt [c] lege Prætoria, vt leges ſupplere, emendare, corrigere poſſet, non ad magiſtratuum iura, ſed ad maieſtatem pertinent: quæ quoniam vrbanæ præturæ honori conceſſa fuerant, *honorarium ius* a Latinis, *nobile officium* ab interpretibus noſtris appellatur [d]. Quemadmodum igitur officia conturbantur, cum princeps ea quæ ſunt magiſtratuum in ſe conuertit; ita quoque iura maieſtatis eleuantur, cum arripiuntur a magiſtratibus. Bene vero, quod reges noſtri, tametſi lapſos erigant, & contra legum acerbitatem in integrum reſtituant; ea tamen beneficia magiſtratibus diſcutienda relinquunt, & quidē hac conditione & clauſula, SI IVSTVM SIT. *ſi æquitati, ſi veritati, ſi rationi con-*

[a] Cōſtitutionib. Carol. v. art. 60. & Philippi Belli art. 11.

[b] l. 1. ex quib. cauſis maiores.

[c] l. penult. de iuſtitia.

[d] Bar. Alexād. Alber. ad l. imperium.

sentaneum: quæ verba peregrino cuidam summos in hac C
Republica honores tractanti displicuerunt; quasi regiã minuerent maiestatem: quod minus mirum videri debuit, cum in alienæ ciuitatis legibus & institutis peregrinus esset. Quid si reges Ægypti legisset quondam in magistratibus creandis eos solemni iureiurando adegisse, ne suis mandatis obedirent, si quid iniquum iuberetur? sic enim Plutarchus [a] scribit. Hæc igitur quæ diximus rescripta iuris, cum in arbitrio ac voluntate magistratuum posita sint, omittamus: pergamus ad ea quæ quod ad Reipublicæ statum, & ad publicas, nõ ad priuatorum rationes spectant, *rescripta status* appellantur: de quibus quæstio duplex est; vna quidem, an comperta rei veritate, quæ magistratus officio discutienda sit, cætera magistratus exsequi, ac potissimum iniusta præcipienti principi parere debeat? altera, an erepta magistratui nõ modo æquitatis, sed etiam veritatis quæstione, iussa principis iniqua repudiare oporteat: eoque dubitatio maior est, si grauius vrgeantur. Nam fere princeps rescripta publica priuatis precibus ac literis faciliora reddit: interdum etiam publicis rescriptis mandata precibus mista sunt, ne princeps omnia ab inuitis extorquere, sed pleraque persuadere videatur. Ego vero sic statuo, *nulla re magis eleuari iura maiestatis, quam precibus principis erga subditos.* Nam si honestum est quod iubetur, quid precibus opus? si turpe, cur iubetur? Numquam enim magistratum de iure precari, nec de iniuria deprecari oportet. quid autem regis maiestate ac dignitate magis alienum, quam aduersus subditos orationum illecebris iussa miscere? quamquam hæc inter se ipsa pugnant ac discrepant, vt iubere simul ac suadere te posse putes. Scitũ est illud, τῶν τυράννων δεήσεις παραγγέλματα εἶναι. Demus igitur illud, nihil acerbius imperari, quam quod princeps orationum blãditiis suadet: si veritatis & æquitatis quæstio omnis magistratui est ademta rescripto, nihil contra principis iussa potest, nisi vnicuique compertum sit rescriptum intuenti, aut falsum ac vitiosum [b], aut absurdum [c] ac legi naturæ dissentaneum esse: vt si princeps in-

[a] In Apophthegmatis.

[b] Rotæ decis. de except. in nouis. Felin. in cap. de cætero col. 2. Panor. eod. col. 7. Hostiens. & Imola in cap. cũ contingat. de rescript.

[c] Imol. in Clementina 1. de re iudic. col. 9. Bart. in l. a diuo. de re iudic. text. in c. pastoralis de rescript.

189

fantes ac impuberes mulctari iubeat; quemadmodum de Pharaone & Agrippa legimus: aut bona ciuium prædari, & aliena diripere, vt noſtra ętate Albertus Marchio Brandiburgicus; qui quas vrbes expugnauerat, eas militibus diripiendas exponebat, pœna capitis indicta qui non ſtrenue bona ciuium expilaret, tametſi iuſtam cauſam contra patriam arma capiendi nullam haberet. Quod ſi magiſtratui extra fines prouinciæ, aut ſupra quam iure debeat imperanti, omnibus imperium recuſare fas[a] eſt, tametſi honeſtum ſit illud quod iubetur; quanto minus principi turpia & iniuſta præcipienti parebitur? terminos enim ac fines imperii a natura ipſa poſitos mouet, ac ſuę iuriſdictionis leges ab immortali Deo ſacratas perrumpit. Quod ſi quis dicat principem, qui contra naturæ leges quid iubeat, futurum neminem; recte ille quidem: is enim principis nomen ac dignitatem amittit[b], qui a ratione diſcedens, diuina iura conuellit. Superius quid quantumque principi pro iure maieſtatis liceat, ſatis opinor copioſe diximus; vnde plurima, quæ huius diſputationis communia ſunt, deriuantur: neq; enim intelligi poteſt quæ obedientia maieſtati debeatur a magiſtratibus, niſi prius percepta ſint & plane cognita iura maieſtatis. Hic vero quæritur quę principũ iuſſa magiſtratus, & quatenus exſequi debeat: nam ſæpe iniqua, ſæpe turpia iubentur; quæ magiſtratus ipſi libentius ac turpius exſequuntur, quam iubeantur: vt nõ ita pridem bellis ciuilibus, quibus tota Gallia conflagrauit, præſes curiæ Normanorum, cuius nomen obliuione ſempiterna ſepeliendum eſt, iuſſus aureorum triginta millia iis qui nouam religionem profitebantur extra ordinem imperare: ipſe, qui hanc procurationem ſibi decerni petierat, trecenta millia extorſit: prędia poposcit: tulit ille pro temporum calamitate maxima. At Tiberius inauditæ crudelitatis tyrannus, Ægypti Præfectum acerbe increpans, quod grauiora tributa quam iuſſus erat exegiſſet; *Tonderi*, inquit, *meas oues, non deglubi volo*. Ergo magiſtratus iuſſa principis exſequetur,

[a] l. vlt. de iuriſdict.

[b] Bald. in l. nũ ptæ de ſenat. & in l. imperiũ. de iurisd. Innocentius in cap. quæ in eccleſiarũ. de conſtitut.

quæ a diuinis, quæ a naturæ legibus non erunt aliena; etiam si cum iure cæterarum gentium discrepare videantur: quæ quidem a principibus pro rei cuiusque publicę commodis aut incommodis, mutari nō est alienū a natura. Tametsi enim princeps imperii leges ac motus seruare iuratus & iniuratus ex officio debet: si tamen contra iusiurandum, contraq; principis officia quid imperet; non ideo magistratus imperata recusabit: quia nō est in officio magistratus positum diiudicare id quod princeps in legibus humanis sanciat, iustum sit necne? Si tamen legem antiquare iubeatur, quæ vtilitate nouis legibus præponderet, iussa tantisper sustinebit, dū principem admoneat; idque non semel ei, sed sæpius faciendum est: sin princeps admoneri nolit, aut admonitus vtilia respuat, certe magistratus iterum atque iterum imperanti principi obediet: satis enim fecit officio, quinetiam prima iussa exsequetur, si dilatio periculum esset allatura. Atq; eo pertinet id quod ab Innocētio[a] IIII. priusquam Romanus Pontifex esset, scriptum est, *etiam iniqua principum iussa exsequi oportere, nō tamen, si legibus naturæ*[b] *contraria sint*. Huc etiam Iurisconsultorum[c] disciplinæ spectant, *principem iuri naturæ derogare posse*; id est, vt ipsi interpretantur, *gentium legibus & institutis, ne quis verborum obscuritate, ac iuris naturæ homonymia diuinas aut naturæ leges violari patiatur*. Ac tametsi Anastasia[d] lege *rescripta principum contra leges indulta priuatis a magistratibus suscipi prohibeantur*; hoc tamen ita verum est, nisi legibus derogatum fuerit singulari clausula rescripto comprehensa: principem tamen sui officii, vti diximus, accurate iudex admonebit. quod si rationibus principem a proposita susceptaq; sententia dissuadere non potest, mandatis iterum a principe repetitis obedire oportet; etiam si publicis vtilitatibus damnum allatura videantur. Exspectabit igitur altera iussa, vt legibus[e] cauetur. At etiam Theodosia lege[f], quæ Ambrosii Mediolanensis Pontificis optimi rogatione lata est, diserte cauetur, *vt totos dies triginta iussa principis sustineantur*,

290

[a] in cap. cum inceperit. de offic. deleg.
[b] can. nō licet 10. distinct. Bald. in cap. cum adeo. de rescript.
[c] Accurs. & Cynus in l. si contrarius. DD. in l. 1. de constit. princ. & in c. quæ in ecclesiarum de constit.
[d] l. vlt. si contrarius. C.
[e] Auth. de mā dat. princ. §. deinde. & auth. vt nulli iudicum §. & hoc. Bald. in l. puniri. si contra ius. C. l. vlt. sententiā rescindi. C. Bart. in tract. de represal. q. 6 & in Auth. vt determinatus sit iudicum. Bald. consil. 309. Ancharan. cōs. 35. & 339.
[f] l. si vindicari de pœn. C.

antur, si seuerius aliquos puniri mandauerit. Lege ferendæ occasionem dedit septem millium hominum cædes in Thessalia Theodosii iussu facta; quod quæstores ac magistratus aliquot interemissent. Ambrosius Imperatorem exsecratus est, eique sacris publicis ob eam rem interdixit, nec prius reseerari passus est, quam ea lege lata. Inde opinor manant illa, quæ etiamnum a Romanis Pontificib. impetrantur rescripta, *monitoria*, inquã, *iussoria*, *exsecutoria*. Idẽ nobis iudicandũ relinquitur, si princeps antiquatas sua vetustate vel magistratuum incuria leges renouari, pœnasque exigi mandauerit; non antea magistratus pœnam irrogabit, quam leges iterum promulgari iusserit. quid enim iniquius, quam tu pœnam a me reposcas, qui tamdiu legem iacere ac impune violari passus es? Hoc enim ab arcanis veterum tyrannorum a Nerone Imperatore repetitum legimus. Traianus vero optimi principis laudibus clarissimus, leges quæ vetustate extabuerant [b], sanctius renouari iussit, ne cui fraudi esset, quod publico omnium errore in legẽ commissiset: ius enim sæpissime in errore publico [c] positum est, nisi quid peccatur in naturæ legem, quam contra probabilis error nullus esse potest. An igitur magistratus ea iussa exsequetur, quæ putat, quamquam falso, naturæ contraria? quæ enim natura iusta sunt, prauis opinionibus interdum sic obscurantur, vt quid sequendũ, quidve fugiendum sit, non facile intelligatur: ita sæpe Iurisconsultorum ac philosophorum dissidentes sentẽtiæ; ac tam variæ populorum, tamque discrepantes inter se leges sunt, vt ex iisdem causis interdum præmia in vna ciuitate proposita sint, ex quibus pœnæ in aliis ciuitatibus irrogantur: pleni sunt libri, plenæ historiæ, plena populorum ac principum scita; quæ singula qui persequi volet, infinitus sit; sed optima est cautio sapientũ, *qui vetant id facere, quod dubites iustum sit necne*; quoniã ipsa dubitatio iniuriæ opinionem affert: quanto magis id locum habet si persuasum habeas, id quod iubetur, 291 natura ipsa turpe ac iniustum esse? Si vero de ciuili iusti-

[a] cap. literis de rescriptis.

[b] Plin. lib. 10. epistol.

[c] l. 2. de offic. prætor. l. 3. de supellectili legata. ff.

tia quæritur, iussa exsequenda tibi sunt, etiam si putes, id quod præcipiatur, iniquitate ciuili non carere. Itaque in omni Republica, magistratus in leges iurare coguntur, ne in dubitationem ac disceptationem reuocetur id, quod cuique magistratui fixum ac persuasum esse debet. Et quidem Romani magistratus, priusquam imperium deponerent (:id autem fieri solebat Calendis Ianuar.) nouos magistratus in leges iurare cogebant; idque peractis in Capitolio sacrificiis solemnibus; alioqui magistratu, nisi iurati[a] essent, intra quinque dies abdicabant. Ac sæpe magistratus[b] ipsi lata lege ad iusiurandum adigebant eos ciues, qui quo minus lex perferri posset intercesserant: quod facere cum recusasset L. Metellus Numidicus, quia non probaret leges Appuleias, rogatione tribunitia exsilio pulsus est. Ita quoque promulgatis in curia Parisiorum Ludouici XII. Regis constitutionibus, quod eas plerique improbarent, procurator fisci rogationem tulit, vt iurati iudices secundum eas leges iudicarent, indicta maiestatis pœna iis qui eas in disputationem reuocarent; vt in actis curiæ legimus: licet enim cuique ante promulgationem de legibus, deq; earum æquitate disserere: cum vero perlatæ sunt, nõ licet. Antea quidem Ludouicus XI. Rex, edicta quædã iniqua in curia Parisiorũ publicari iusserat: curia recusauit, propterea quod iniqua vnicuique viderentur: rex sua iussa ingeminans minas adiecit, capitis etiam indicta pœna nisi curia paruisset. Lanacrius Præses re intellecta, regé C adiit corona iudicum purpuratorum stipatus; nõ vt culpam deprecaretur, sed vt mortem precaretur: cum diceret se suosq; collegas mortem malle, quam legis propositæ promulgationem pati. Rex incredibili magistratuum fortitudine & constantia perterritus, legem abrogari, ac rescriptum præsentibus iudicibus lacerari iussit; testatus se nulla deinceps edicta laturum, quæ curia improbaret: precatus etiam est a iudicibus, vt ea qua proposuerant fide & æquitate semper iudicarent. Incredibile dictu est quanti fuerit ea res ponderis ac momenti

[a] Liuius in fine lib. 31.
[b] Appian. lib. 1. ciuilium.
[c] anno 1498. 31. Iulii.

menti ad regem in officio retinendum, qui semper anteasuo arbitrio ac nimia imperandi licentia abuti consueuisset. Prius enim quam regnum esset adeptus, curiæ Præsides acciri iusserat, vt quod in actis curiæ exstabat, delerent; scilicet DE EXPRESSO *mandato:* quæ verba subscribi curia iusserat beneficio Comiti Cenomanorum indulto; testatus se, ni prius id fieret, vrbe non excessurum, nec mandatum sibi a Rege imperium susceperum: curia quidem illa verba cancellari iussit; sed, vt litura exstaret, acta seruari mandauit: quæ adhuc incorrupta seruantur. Hæc autem verba, *de expresso mandato*; quibus interdum hæc subiiciuntur, *multis vicibus iterato*: quæ principum rescriptis curiæ conscribi curant, eam vim habent, vt cæteri magistratus ac priuati nullam, aut non magnam earum legum rationem habituri, eadem dissimulatione facilius antiquari patiantur. Hoc igitur curiarum arcano stetit hoc imperiū, quod alioqui ereptis legib. ac priuilegiis extortis a principib. ruiturū fuisset: nam Reges optimi, qui largitionibus effusis canes aulicos explere nullo modo possint; ista ratione suo-
192 rum beneuolentiam cum imperio diutissime retinuerunt. Sed quæri potest, an magistratu abdicare prius liceat, quam iurare in eas leges, quas vel cum naturæ legibus pugnare, vel certe cum iniquitate coniunctas esse putes; quæ tamen cæteris magistratibus ac multitudini probantur: nam iustitiæ vis ac rectæ rationis momenta non nisi a pauciss imis, iisque sapientibus percipi solet: sapiens autem, veluti iustitiæ norma quædam, multitudinis aduersarius est omniū maximus. quod si ita est, cur sapiens insanienti magistratuum multitudini assentiri cogatur? Sic tamen statuo, pauciores magistratus, vt cæteris assentiantur cogi oportere; nec ferendos, si potius magistratu abdicare velint: alioqui si magistratui iustitiæ specie, leges communi consensu receptas, quantumuis iniquæ sibi videantur, eiurare liceret, hoc idem cæteri sibi fas esse ducerēt: tum Rempublicā gubernatoribus vacuā procellis ac tempestatibus obiicerēt; tum

a anno 1440. 28. Iulii.

Lex Ludouici xij.

etiam maiestatis iussa identidem recusarent. Itaque Ludouicus XII, inter laudatissimas leges, hanc quoq; iussit; *Si tres plureſve fuerint in collegio decuriave iudicum dictæ ſententiæ, pauciores ſententiam mutare cogendos, vt plurium iudicia ſequantur.* Curia Parisiorum diu dubitauit an legem promulgaret; quia durũ videbatur & absurdum, vt quis *non & animi ſui ſententia*, vt Romani in ſententiis ferendis dicere ſolebant, *ſed contra quam ſentiret iudicare cogeretur*; ac potissimum in iis quæ iudicum religioni ac prudentiæ concredita fuissent: cuiusmodi sunt omnia fere tum publica, tum priuata iudicia. Cum tamen curia prouideret ob ſententiarum multitudinem ac varietatem, in eodem collegio lites exitum reperire non posse; legem promulgauit, quæ temporis decursu vtilissima visa est. Quamquam huic quoque veterum Romanorum ratio accedit, vt *iudices ſæpe ſententiam mutarent, ac pluribus ſeſe adiungerent.* Sic enim Plinius [a] iunior; *Quoniam pars iudicum damnauerat, pars reum abſoluerat; cæteri exſilio pellendum cenſuerant; vtrique tandem, & qui damnauerant, & qui abſoluerant, tertiam ſententiam ſecuti ſunt.* At nostra lex eo melior est, quo pauciores pluribus seſe adiungere cogit. Quod enim in omnibus corporibus & collegiis pluribus placuit, id æquum est plus valere, ac suffragiorum numero vincere. Est autem in omnibus consultationibus, ac rebus agendis optima veterum ratio; *propoſitis pluribus honeſtis ac vtilibus, id quod iuſtius ac vtilius ſit, amplecti; pluribus vero propoſitis periculis, grauiora declinare*; alioqui nullus actionum humanarum exitus reperiatur: Iustitia vero naturalis dici non potest, quæ in dubium reuocatur: cum id quod natura iustum sit nec obscurum est, nec ab hominum erroribus & opinione incerta, sed ab ipsius sempiternæ mentis clarissimo & immutabili splendore manat. Nec tamen prius quemquã magistratu abdicasse video, quam Ludouici legem illam probaret; ac ne tum quidem cum virtute magistratus & imperia, non sordibus & gratia quærerentur: neq; enim

[a] lib. 8. epist.

regia

regia lege quisquam imperio abdicare prohibetur: id tamen æquius esset, quam arbitrio ac voluntati magistratuum permittere, vt Rem publicam deserere, quam
293 sententiam malint. Quare Procuratores Regis sæpe magistratus ac iudices, vt ex legibus ac moribus iudicarent, compulerunt: & cum apud Tolosates agerem, Bartholomæus Præses Inquisitionum, cum suæ decuriæ iudices omnes contra legem Regiam in curia promulgatam sententiam ferrent, coacto curiæ totius concilio sententiam mutare, & ex legibus iudicare coegit: & iuste quidem. quis enim vt magistratum peteres, aut oblatum acciperes impulit? accepto imperio, vel ereptis suffragiis, vel pecuniis & ambitu quæsito, iuratus leges, quas antea legere potuisses, aut certe debuisses, eiurabis? tu falsa iuris ac iustitiæ opinione fraudem magistratui quę geris, fraudem legibus, fraudem principi, fraudem Reipublicæ facies? Fit tamen interdum, vt quæ leges per se iustissimæ cuique videantur, causa tamen ex improuiso oblata, iniustæ appareant. Tunc certe principem admoneri oportet, vt sæpissime in curia Parisiorum factum memini, qui re senatui communicata, legibus latis obrogare aut subrogare solet: nostri *declarationem* appellat; quam principis propriam [a] esse antea docuimus. Sed ne tum quidem magistratui contra legem iudicare fas est, etiam si sententiam sustinere licet, quoad principis voluntas elucescat: in cæteris ex legibus iudicandũ, non de legum æquitate magistratui disputandum; alioqui si iudex contra legem sciens prudensque iudicauerit, ab ipsis legibus infamia [b] notatur: sin errore id faciat cum ex legibus se iudicare putet, non quidem [c] infamia dignus est, sed perinde est ac si nihil iudicasset; at ne appellare quidem a sententia, quæ nulla est, Romano [d] iure necesse fuit. Refert autem plurimum, vtrum de legibus latis, an fero de ferendis agatur: illas enim seruare quemque oportet, ac magistratus omnium maxime, quos etiam si scienter aberrauerunt, infamia legum ac periurii [e] sequitur: sed priusquam ferantur, de iis disse-

[a] l placuit. de iudicib. C. l. 1. de legib. C.

[b] l. 1. ad Turpil. l. relegati. de pœnis.

[c] l. cum prolatis de re iudicata.

[d] l. si expressim. quando appellare nõ est necesse.

[e] can. infames 11. q. 3.

rere oportet, ac iustis ponderibus eas exigere maiores magistratus, ad quos præcipue legum promulgatio pertinet; principem sui officii sæpius admonere, etiam si priuata vnius ciuis vtilitas agitur; ac multo magis si ex ea promulgatione grauissima Rempublicam incommoda sequantur: contra vero si quodãmodo lex iniqua fuerit, maxima tamen ex ea lege ad Rempublicam commoda peruentura sint, legis iniquitas vtilitatis specie proposita minus appareat, vt veteribus etiam Rerumpub. moderatoribus visum est. nec tamen eo vsq; progrediendum vt quantacumq; vtilitas appareat, a ratione deseramur, & iniustitiæ velis abripi nos patiamur: vt Lacedæmonii quondam, qui *iustitiam omnem vtilitate publica metiebantur*[a]: huc leges omnes, huc omnia iudicia, huc denique consilia reuocabant. Præstat igitur magistratu abdicare, si lex ipsa diuinas aut naturæ leges oppugnet, aut vnicuiq; turpis & iniqua videatur: quemadmodum Cancellarius Philippi II Burgundionum Principis fecisse dicitur, in re multo leuiore: quamquam Princeps inuictam Cancellarii constantiam conspicatus, iussa renocare quam forti ac sapienti viro carere præstabilius esse iudicauit. Hæc igitur animi vis ac fortitudo, principes ab infamia, leges ab interitu, Respublicas ab exscidio sæpe seruauit. Cum vero Reipublicæ morbis, ac principum peccatis mederi constantia non potest, præstat aliquid indulgere, quam Reipublicæ vulnera a principibus illata exacerbare; eosque ab insania ad furorem adigere: vti Papinianũ fecisse legimus. Hunc enim ab Imperatore Seuero filiorũ & imperii Romani tutorẽ datum, Imperator Antoninus Caracalla iussit parricidium fratris excusare: Papinianus recusauit; cum diceret, *Parricidia difficilius excusari quam admitti.* Fortiter ille quidem magis quam sapienter. Nam Caracalla furens, ac fratris cruore nondum satiatus, Papinianum occidi mãdauit[b]: ac post tanti viri occasum, qui solus hominis impetum regere, ac furentem audaciam reprimere potuisset, a cædib. & crudelitate non prius destitit, quam se-

194

a Plutarch. in Alcibiade.

b Spartian.

ipsum

ipsum cum imperio perditum iret. Quod sic a nobis dictũ velim, nõ vt hominis diuinissimi laudes egregias vlla sui parte minuerem, id enim fieri nullo modo potest; sed vt magistratus intelligant, quatenus peccata principum, quæ auferri non possunt, ferre debeant. Non debuit igitur Papinianus tanto viro, id est, seipso, Rempub. orbare, sed Principi vel potius suo dolori indulgendo, sibi Rempub. ac seipsum Reipub. seruare: fortiter quidem & sapienter facturus, si nondũ parricidium fuisset admissum. Turpiter Seneca, eiusq, collega Burrhus, eodem honoris gradu quo Papinianus collocati, qui nullam scelerati cõsilii excusationem habuerunt, cum Neroni matrem, quam a naufragio casus eripuerat, necare persuaderent [d]: consilium igitur, & iussum, & factum omnium crudelissimum sempiterna infamia ac dedecore cum auctoribus suis cumulabũtur. Quid si princeps ali-

[d] Tranquil. in Nerone. Tacit. lib. 14.

C quid iusserit: deinde consilium re nõ integra reuocarit, an edicto posteriori magistratum obedire oportet? id quidẽ oportere primo cuique intuenti videatur: sed res distinctione illustranda est; si quidem cœpta res omitti sine publico detrimento non potest, edicto locus non erit: idq; potissimũ in bello: recte enim Marcellus Consul; *Multa* [b], inquit, *magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda.* Id quidem militiæ. Domi vero, si princeps edictum, quo ciues iudicari, aut damnatos plecti iussit, re incoata & affecta, nondum tamen confecta, mandatũ reuocarit, omnia sunt omittenda, vel potius intermittenda: contra quam Fuluius Consul, qui capta Capua, cum in auctores defectionis animaduerteret, ac iam Senatorum maximã partem supplicio affecisset, acceptis literis, vt rem integram remitteret ad Senatum [c], priusquam eas referaret, non ignarus quid in eis lateret, reliquos senatores securi percussit. Non quidem tenebatur Consul imperio senatus, cui nihil omnino imperii fuisse docuimus; fere tamen magistratus prouinciarũ & imperatores Senatus consultis, perinde vt legibus, parere consueuerunt. Certe quidem Gandauenses xxxvi. viros capitali supplicio affecerunt,

[b] Liuius lib. 24.

[c] Liuius lib. 26.

non aliam ob causam, quam quod ciuem vnum capitis damnassent, mortuo Carolo Burgundiæ Duce, priusquam imperium illis esset prorogatum; tametsi necesse non fuerit, vt similibus exemplis superius diximus.

Illud autem fere perpetuum [a] est, eos qui imperium habent, suo iure mandata exsequi posse etiam post imperii tempus, si is qui mandauit, sciens prudens factum dissimularit, nec prohibeat cum possit. Quæcumque diximus, de iis mandatis dicta sint, quæ nullam ad magistratus facti quæstionem detulerunt. Quid igitur si rescripta iussaque pro compertis ac veris narrant ea, quæ nec publice, nec magistratui cognita sunt? hic rursus dispiciendum, an facti quæstio magistratui singulari mandato ademta, an vero permissa: si hoc, minime dubium est quin magistratus ea quæ rescripto narrantur quærere [b] debeat vera sint necne. sin magistratui quæstio omnis est erepta, dubitari potest an inquirere possit, potissimum si princeps declarauerit se vera compertaque narrare, vt magistratibus omnem eripiat dubitādi occasionem. Verius est tamen vt vtroque casu magistratus de rei veritate cognoscat. Ac ne magistratus ea de re dubitarent, Constantinus id lege sanxit [c], vt magistratus verane sint quæ rescripto narrantur inquirat; siue id mandatum fuerit, siue omissum: ac tametsi nihil aperte caueat cum magistratus de rei veritate cognoscere prohibetur; inquiret [d] tamen, si dilatio quæstionis nullum Reipublicæ aut priuatis detrimentum sit allatura: quia non debet alterius vtilitatis causa alteri incommodum creari, multo minus Reipublicæ. Et in vniuersum ea quæ in legibus, priuilegiis, rescriptis, testamētis, sententiis narrantur, nullum veritati præiudicium inferre possunt [e]. Ac tametsi vrgente Mediolani Sfortiadarum [f] tyrannide, cautum esset vt rescriptis ac legib. fides omnino haberetur: ea tamen lex recepta vrbe & agro Mediolanensi, a regibus Francorum abrogata est. Ac si fidem habere oportet rescriptis & legibus, id solum intelligēdum de iis [g], quibus leges edictave principis obscura declaran-

256

[a] l. vlt quod cum. col. 1 de exact. militaris C. cap olim. de offic. deleg.

[b] l. vniuersa. de rescriptis. C. & c. ex parte. de rescrip. *Magistratus facti quæstionem habet.*

[c] l. 4. si contra ius. C.

[d] Castrensis cōs. 136. Alex. cōs. 19. lib. 7. Panor. in cap. ad audientiā. col. 3. de præscrip. Innocē. in cap inquisitionū. fine, de senten. excommunic.

[e] l. epistola de pactis. C.

[f] Boffius Senator Mediolanēsis. tit. de Princip.

[g] Castrens. cōs. 158. examinato. col. vlt. Decius cons. 168. co. vlt. Felin. in cap. cū veniss ent. de rescript. col 2. nu. 7. Curtius sen. cōs. 49. & seq.

C clarantur: quamquam potius *sanctiones* debent quam *narrationes* appellari. Sed si Princeps de fide, integritate, prudentia, religione cuiusquam suo rescripto testificatus, in curationibus, magistratibus, aut muneribus, ac largitionibus tribuendis, tantum abest vt ea testificatione magistratus contentus esse debeat, vt etiam maiore diligentia inquiri oporteat, quasi princeps non fuerit ea beneficia imperio vel imprudenti concessurus[a]: contra vero si cuiquam magistratum imperiumve princeps dederit, non erit amplius inquirendum[b], quia princeps honore dignum iudicauit; nisi aut permittat, aut regionis moribus ac institutis id fieri consueuerit: vt postremis[c] temporibus Romæ fiebat, & vbique fere morem inualuisse videmus, ac potissimum in iudicibus renuntiandis. Quinetiam Gothis imperantibus iudicium de senatoribus fiebat, priusquam in senatum admitterentur[d]: sic enim Theodoricus Gotorum Rex apud Cassiodorum, *Admittendos in senatum examinare cogit solicitus honor Senatus.* Quod si qua veritatis specie principi quisquam obrepserit, commodis ac vtilitatibus rescripto comprehensis, summouendus erit: eoque magis si largitionibus effusis ærariū exhauriatur: cui morbo vbique grassanti mederi potest, si legi Valesiæ locus sit. Nam Philippus Valesius rex Francorum largitiones ac dona repeti iussit ab iis, qui quod antea ex eadē causa adepti fuerant donationum tabulis reticuissent: id quod etiamnum Mediolani[e] fieri solet. Cum enim Reipublicæ interfit plurimum quid quisque pecuniarum ac beneficiorum, quæ quisq; præmia ac priuilegia consequatur, accuratissime in eo genere magistratibus est incumbendum, ac potissimum in popularibus imperiis,
396 in quibus cum publica omnia omniū direptioni patent, tum vero seditiosis hominibus ob eam causam perturbandæ Reipublicæ occasio datur. Itaque duodecim tabulis sanctissime de toto genere priuilegiorum ita cauetur[f], PRIVILEGIA *nisi comitiis centuriatis ne irroganto: quisecus faxit, capital esto.* Constantinus[g] vero hunc in

[a] l. vt gradatim. de muneribus. Bald. in l. præscriptione si contra ius. C. Innocent in c. super literis. de rescript. Bar. in l. Aurelio. §. Sticho. de liberat legata.

[b] l disputare. de crim. sacrileg. C. l. quidam. de re iudicat.

[c] l. vt gradatim de muneribus

[d] Cassiodorus in formulis.

[e] in tit. de rescriptis in cōstitut. Medio lanensibus.

[f] Cicero pro Domo sua.

[g] l. nec damnosa. de precibus. C.

modum; *Nec damnosa*, inquit, *fisco, nec legibus contraria impetrari oportet.* sunt autem omnia priuilegia legibus contraria; alioqui priuilegia non sint. Quare si alteri iussioni obtemperandum est, vti oportere diximus; sic tamen interpretari[a] oportet, vt Reipublicæ incommoda, quoad eius fieri poterit, sarciantur: & vt iurisconsulti volunt, *ea quæ contra leges, contraque publicam vtilitatem a priuatis extorquentur, non oportet gratia, sed odio digna iudicare*[b]; *nec verborum interpretatione augere*: vt ii qui beneficia militibus concessa, ad militiam forensem ac cœlestem, speciosa verborum pompa traxerũt, vt rusticos homines, quibuscum eadem beneficia communicari æquius erat, tributorum multitudine premerent. Et quoniam de priuilegiis ac beneficiis disputationem non instituimus, hoc potissimum magistratus admonendi nobis videntur, vt quam accuratissime fieri possit, beneficia concessu principum tributa dispiciant; cum satis vnicuiq; compertum sit, indignissimũ quemque ea non tam impetrare, quam a principibus inuitis extorquere: quamquam in eo genere, nõ modo principibus, sed etiam diuinis & humanis legibus fraudes innumerabiles fieri videmus; idq; tot verborum argutiis, ac tanta subtilitate, vt nulla ratione magistratus, nisi aperta vi, occurrere posse videãtur. Eiusmodi est ea clausula DE MOTV PROPRIO, quæ a Romanis pontificib. ad omnes principes manauit: nullus enim fere princeps est, qui in tribuendis honoribus ac beneficiis, aut priuilegiis perrumpendis ea clausula non vtatur; tametsi erepta beneficia sæpe ignotis ac indignissimis hominibus tribuantur. Est enim Romæ campus qui *floridus* appellatur, non tam florũ quam testium copia fertilissimus; vnde testimonia decerpere cuiq; licet, vt iis sacerdotia dentur, qui in extremis Asiæ aut Africæ oris versari solẽt idque MOTV PROPRIO: qua quidem clausula omnes omnium fraudes facile excusantur[c]: si modo fidem Pontificii iuris interpretibus[d] habeamus; sed iampridem fraudes illas de nostra Republica valere iussimus. Et quoniam

[a] cap. vlt. de filiis presbyt. And. Panor. Bald. Butr. Imol. in cap. causam quæ. de rescript. Felin. eod.

[b] l. si quando de inoff. testã. C. l. 1. §. merito. ne quid in loco publico. l. quod vero. l. ius singulare. de leg.

[c] cap. si motu proprio. de præbend. l. 6. Clementina. si Romanus eod. decisio. Rotæ. 282.

[d] c. audientiam. 1. de rescript. Andr. Panor. Felin. eod. extr.

quoniam principes ac magistratus improborum hominum fallaciis circumuenti, vix ac ne vix quidem euadere potuissent; prudenter cautum est, vt rescripta principum, nisi eodem ipso anno quo impetrata sunt, magistratui oblata fuerint, nullius momenti[a] futura sint; nec prius vim habitura, quam eorum executio magistratuum auctoritatem sequatur. At etiam Mediolanensi lege rescripta principis ad senatum, anno; ad magistratus, mense definiuntur: hoc item vberius cauetur, vt nō modo dies & Consul, sed etiam hora qua quicque iusserit princeps ipso rescripto contineatur: idq; nostra[b] rogatione cum ad comitia Blesensiū legatione fungeremur cautum est: idque Iurisconsultorum[c] auctoritate fecimus. Quid igitur si princeps suo rescripto magistratui quæstionem veritatis expressa clausula ademerit? Refert enim plurimum, an princeps falsa pro veris, & plane incognita pro compertis suo rescripto inseri mandauerit, an vero facti quæstionē magistratibus eripuerit. si enim in militem sacerdotium contulerit, aut sacerdotē exercitum conscribere iusserit, cum tamen hunc ducem exercitus esse arbitraretur, illum vero sacerdotē, vtriusque rescriptum sustineri oportet; quia probabili errore aut fraude princeps circumuentus[d] est. Sed cum princeps ipse diserte vetuit magistratus facti quæstionē suscipere, nullo probabili errore ductus est. Quamobrem magistratus inquisitione omissa, principem admonebit, ac bona fide vera narrabit; & propositis incommodis, a suscepta sententia, quantum quidem poterit, diuellet: si minus id præstare potest, imperāti parebit: alioqui Reipublicæ maiestas a magistratuum arbitrio penderet. Illud etiam multo magis metuendum, ne vnius aut alterius exemplo cęteri magistratus, deinde priuati iussa principis populive contemnere pergant; ex quo Rerūpublicarum interitus sequuntur. Quod si putes nihil principē quod turpe sit aut iniquū imperare oportere, recte tu quidē putas: at nihil omnino contra decus vel dignitatē, vel q̄ in reprehensionē cadat, a principe imperari debet;

[a] cap. plerumque de rescr. Felin. cap. ex te de rescript. col. 3. Panor. in cap. dilect. 2. de præbendis. Masuer. in practica titu. de literis non §. item literæ c. vt debitus. de appel. cap. vt nostrū eo. cap. si capitul. de concess. præbend.

[b] anno 1577.

[c] Accurs. in gl. vlt. l. si ex plurib. §. vlt. de sol. Bald. laudat. in l. imperator. 1. comment. primo. & in l. vlt. eo. 4. de edic. diui Adrian. C. Io. Andr. Panor. But. in cap. pastoralis. de rescriptis. extra test. in casi a sede.

[d] Bart. l. in l. si pater de hæred. instit. C. Bald. in l. eam quā de fideic. C. tex in l. cū tale. de cōdit. & demonstrat. §. quod autem.

nec magistratibus, etiam si minus recte sentiant, vlla vis inferri; quia nihil tam imperitę plebis animos ac principis & legum obsequio detrahit, quam in legibus ferendis senatui aut magistratibus vim afferre. Sed hic de magistratuum officio quæritur: ecquid agendum illis est, si princeps populusve officium deserant suum, & contra leges ciuiles, contraque publicam vtilitatem quid iubeant; an propterea magistratum ab officio discedere oportet? At leges ipsæ iubent magistratui etiam iniusta præcipienti obediendum esse: *ne*, inquit lex, *Prætoris maiestas contemta videatur*: qua in sententia video fuisse, quos viros[a]? Cicero sæpe tribunitios futuros execratus est; idem tamen tribunorum intercessionibus etiam iniquis[b] obtemperandum scribit. *Parere iubet lex*, inquit, *intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonam rem melius est quam concedi male.* Antea dixerat, *nihil excitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri ac legibus, nihil minus ciuile & humanum, quam composita & constituta Republica quicquam agi per vim.* Videmus sæpe ciues in principem armari, leges violari, iura omnia pessum ire, cur ita? quia magistratus ipsi defectionis auctores sunt, falsa iuris ac iustitiæ opinione. At, inquiunt, iniqua lex est; nec possumus, nec parere debemus. honesta quidem oratio, si non potes; sed illud quod non debeas vnde didicisti? quibus ex fontibus hausisti? tu tibi priuatos etiam iniusta præcipienti verberibus, carcere, mulcta, extremo denique supplicio parere cogas; nec tamen imperanti Principi obedies? at negabis iniquum esse quod imperas: negat etiam Princeps iniquū esse quod iubet: tune arbiter eris? aut si te arbitrum feras; cur non idem de tuis erga priuatos edictis ferendum putes? Quamquam magistratum vt peteres nemo coegit; abdicare nemo vetat; si tibi lex iniqua videtur. facit igitur imperandi libido, vt priuatis quidem imperare velis; principi tamen populove parere nolis. Hoc igitur fixum teneamus; *Principi iniqua præcipienti obedire præstabilius esse, quam iussa recusantem cæteris magistratibus*

[a] Iurisconsulti, l. prætor ait. §. ait prætor. de operis noui. l. penul. de iustit. l. seruo §. cum prætor. ad Trebel. Plato in Cicerone.

[b] Cicero pro Cluent. 3. lib. 3

191

bus ac priuatis rebellandi materiam & exemplum præbere; sin contra diuinas aut naturæ leges quid iubeatur, patria, bonis, vita denique ipsa prius debes, quam fide, iustitia, integritate, religione spoliari. Vno vel altero exemplo vtemur. Saul iusserat sacerdotes omnes se præsente necari: nemo fuit qui iussa non recusaret præter Doegum; is ad vnum omnes interemit. Petronius Syriæ Præses iussus est Imperatoris Caligulæ statuam in templo Hierosolymorum collocare, vt in cæteris omnibus Deorũ templis factũ erat. Iudæi statuas Imperatoris de suis sacellis deiecerant. Petronius principem admonuit se imperata facere sine graui seditione & cladibus non posse. Altera iussa afferuntur, & quidem crudelissimis Petronio propositis pœnis, ni pareret. Itaq; Petronius veteranorum legionibus, præsidiariisque militibus coactis, exercitum conscribit, ac Hierosolymam pergit iussa facturus: nihil enim a sua religione, nihil a diuinis, nihil etiam a naturæ legibus alienum se facturum arbitrabatur. At Iudæi cum de Petronii aduẽtu allatũ esset, vrbes, agros, domicilia deserere, ac Præsidi obuiam inermes ire, si precib. illum exorare possint, aut seipsos militibus mactandos præbere. Ergo supplices hominẽ legationibus fatigant: sed cũ nihil proficerẽt, innumerabili multitudine coeuntes, & quidẽ exarmati, circumstantibus vndiq; legionibus, per sacra, perq; religiones obtestantur, vt prius mori liceat, quam sacratissima Dei sempiterni templa hominum statuis inaniri ac fœdari conspiC ciant. Præses inauditam populi tum religionem, tum fortitudinem admiratus; precibus etiã ac lacrymis miserrimæ plebis commotus, ab illa quam nõ metuebant ipsi crudelitate alienus, singulos domum redire iussit, ac promisit se ad Cæsarem rursus literas daturũ: ac prius mortem quam crudelia iussa obiturum. Caligula tamen furore ac insania demens, Petronio literas scripsit acerbissimas, & suppliciorum crudelitatem spirantes, ni iussa faceſſeret. Sed nauis cum victoribus tempestate abrepta est, priusque de tyranni cæde in Iudæam allatum

Memorabile exemplũ prudentis magistratus

eſt,quam crudelitatum nuntius eo perueniret. Atque ita Petronius cum ſummam erga Deum religionẽ,aduerſus tyrannum prudentiam, in ſubditos caritatem præ ſe tuliſſet,ſapientiſſimi Præſidis officia omnia impleuit. Hoc tamen præcipue intuendum eſt, ne religionis,vel potius ſuperſtitionis inanem ſpeciem principũ iuſſis obtendamus. Cum enim magiſtratus religionem ac leges diuinas humanis obtendit,de principis religione male ſuſpicari neceſſe eſt. Oportet igitur veriſſima certiſſimaq; ſempiterni Dei religione ac doctrina imbutum, & ab omni impietate ac ſuperſtitione penitus alienum eſſe.Sed me pudet eorum quos *paganos* appellamus,exemplis vti,cum ad noſtra relabor. Iam enim pridem pietas erga Deum feruere deſiit;atque adeo repefacta eſt,vt verendum ſit, ne tandem omnino refrigeſcat. Diſſeruimus qualem ſe magiſtratus erga principem ferre debeat;dicendum deinceps qualem erga priuatos eſſe cupiamus.

V. *De magiſtratuum erga priuatos imperiis,officio,poteſtate.* 299

MAGISTRATVM diximus publicam imperandi prohibendiq; poteſtatem habere: publice autem imperãdi ius habet,qui iuſſis aut vetitis minus obtemperantes cogere poteſt. tametſi enim Modeſtinus [a] ſcripſerit *legis virtutem eſſe in iubendo,vetando,permittendo, ac puniendo:* magiſtratuum tamen ea vis eſt potius quam legis,quæ per ſeipſa muta eſt: magiſtratus autem lex eſt viuens ac ſpirãs,cuius hæc maxime propria ſunt: lex autem,quæ imperia ac vetita præ ſe fert,inanis eſſet,niſi magiſtratus,qui potẽtius lege dominatur,pœnas intentaret. Ad ea vero quæ permittuntur, nihil opus eſt lege, quæ ipſa in iuſſis proprie verſatur: ac verbum *legis* aliud nihil eſt,quam ſummæ poteſtatis iuſſum: & qui contra quam prohibetur quid facit,contra iuſſa facit:pœna vero numquam a legib. irrogatur,niſi magiſtratus auctoritate ac iudicio conſtituto ſentẽtia feratur. Ex quo perſpicuum eſt vim legum in iis poſitam eſſe,qui publicum impe-

[a] legis virtus de legibus.

imperium habent, seu fuerit princeps, seu populus, seu magistratus: quibus imperantibus nisi pareatur, cogendi potestas est: id autem fit pœnarum irrogatione, quam Demosthenes *neruos Reipublicæ* appellauit: ἀλλ' (inquit:) ἔφιλος τῆς πολιτείας νεῦρα ἐκ ἐχούσης καὶ τῶν ἀδικημάτων. diximus *cogendi potestatem*, vt magistratum ab eo seiungamus, qui iudicandi quidem, sed imperandi potestatem nō habet: ac multo minus cogendi, vt Pontifices cæteriq; iudices quib. imperium nullum est. Nam qui olim a Prætorib. cæterisq; magistratibus dari consueuerant, non suas ipsi sententias exsequebantur, sed ii qui eos [a] dedissent; si modo eas probarent: in ius tamen iudices dati priuatos ad se vocabant; sed nemo qui nollet obtemperabat, nisi magistratus ipsi pro iure suæ potestatis imperarent. Itaque nec edicto tenebatur, qui vocatum ad iudices priuatos vi eximisset [b]; quia imperandi iure carerēt. nostris vero moribus iudices dati, & vocare ad se, & sententias, non impetrata venia magistratuum, vt pontificib. necesse est, per viatores exsequuntur; & priuatos suis edictis, quæ sua manu ac sigillo consignant, parere cogunt; sed iis tantum iudicibus permittitur, qui aliunde per se ipsi, aut vna cum collega imperare possunt: nō item priuatis ciuibus, si iudices a magistratibus dati fuerint. Diximus primā cogendi potestatem in prehensione bonorum ac personarum positā esse; diximus item prehensionē a vocatione sæpe seiungi; & cui prehensio sit, nō propterea vocandi, aut iuris dicēdi, aut captos dimittendi ius esse: hæc enim propria sunt eorum quibus publice iudicium est, seu de fama ac dignitate, seu de capite, seu de fortunis omnibus decernatur; & partem quidem magistratuum priuata, partem publica iudicia tractare: partem mulcta, partem verberibus, partē exsilio, partem supplicio capitali punire; idq; cum libera prouocatione vel extra prouocationem iudicare: eos vero qui damnati sunt, supplicio liberare, maiestatis proprium est, supra leges omnes, supraq; magistratuum omniū iura, imperia, potestates. Ex quo perspicuū fit duo imperii publici genera

[a] l. a diuo. de re iudic.

[b] l. 5. ne quis eum qui in ius vocatus est.

Summum ius maiestatis.

esse; alterum quidem summum, legib. ac magistratuum imperio solutum; alterum legitimum, quod legib. obligatur: hoc magistratuum proprium est, illud vero maiestatis. maiestas quidē in Republica nihil seipsa post Deū immortalem maius, nihil etiam sibi æquale habet: magistratus vero principis maiestatem suspicit, eiusque legibus ac iussis obligatur: priuati deniq; post Deum immortalem maiestatis legibus, ac magistratuum imperiis tenentur. Quo fit vt nemo in Republica verbis *Impero* ac *Iubeo* vti possit, præterquam ii qui *iura maiestatis* habent: quæ verba non modo *imperium*, sed etiam *voluntatem* [a] Latine loquentibus significant: cum omnia omnium imperia ac volūtates, ab eius vnius qui iura maiestatis habet arbitrio ac voluntate pendeant. Itaque solius principis, populive, aut optimatum, pro varia ciuitatis forma, proprium est vti verbis, *volumus, iubemus*; quibus magistratus vti non potest; nec item edictis, quæ sunt *magistratuum iussa*, capitalem pænā subiicere. Inde quæsitum est ab iuriscōsultis, & adhuc sub iudice lis est; *an gladii potestas quam ipsi merum Imperium appellant, principis propria sit, exsecutio vero magistratuum; an vero magistratuum quoque sit illa potestas communis.* Quæ quidem quæstio disputata est ab Azone & Lothario iuris peritissimis; eiusque arbitrium delatum est ad Imperatorem Henricum v, qui tunc Bononiam venerant, equi sponsione facta. Lotharius sponsione vicit, arbitri recepti sententia: sed Iurisconsultorum pene omnium suffragiis Lotharius quidem *equum*, Azo vero *æquum* [b] tulisse dicitur: plerique tamen Lotharii sententiam secuti sunt. Vberius igitur ac plenius explicanda quæstio est, cum ad Imperii vim ac naturam & ad iura maiestatis penitus intelligenda pertinere videatur. Quæstionis obscuritas inde manat, quod nec Lothario, nec Azoni antiquitatis magistratuumq; Romanorum [c] disciplina satis percepta cognitaque fuerit. Principio quidem exactis Vrbe regibus, magistratus Romanorum [d] gladii ius in ciues nulli habuere: at etiam verberum potestas illis

[a] notat Donat in illo Terent. *Animo tā nunc otioso esse impero*, id est, *volo & iubeo te saluere*, id est, *volo. qui scis an quæ iubeā faciat.* Donat. id est, *velim.*

An gladii potestas principis propria.

[b] Alciat. lib. 1 paradox. ca. 1. & 6. Molin. §. 1. glo. 5. nu. 58. in consuetud. Paris.

[c] Liuius lib. 7. & 10.

lis est Porcia lege ademta[a] anno CCCCLIIII; qua quidem rogatione populus Romanus non modo magistratus omnes, sed etiam seipsum gladii potestate in ciues spoliasse videtur, cum liberum exsilium capite damnatis ex omnibus criminibus permisisset. At etiam si de fama ac dignitate ciuium ageretur, iudicium erat plebis; si de fraude capitali, qua ciuitas amitti posset, ageretur, populus comitiis centuriatis iudicabat, vt legibus sacratis[b] cauebatur: ac tametsi leges interdum violarentur, non tamen impune violauit Cicero; cui, quod de coniuratis Catelinæ supplicium Consul sumsisset, aqua & igni interdictum est, ac ducentesimo ab Vrbe lapide bonis omnibus publicatis, exsulare necesse fuit. Multo post leges Valerias, Semproniam, & Porciam, quæ secures & verbera a tergo & a capite ciuium Romanorum amouerant, latæ sunt Corneliæ leges, quibus a plebe ad Prætores quæstionum ordinarios publica iudicia delata sunt[c]; sicariorum inquam, peculatus, maiestatis, repetundarum: quibus legibus Prætori quæstionis cuiusq; definita sunt iura, iudicia, pœnæ, formulæ; a quibus discedere nullo modo[d] licebat: iudices etiam ex ordinibus lege cõstitutis sortiri ac subsortiri necesse fuit, deinde accusationib. ac defensionibus publice admissis, iudicia tabellis ferebantur: tabellæ enim tũ notis literarum, tum etiam colorum varietate distinctæ, sententiam præ se ferebant, A. C. N. L. id est, *Absoluo*, *Condemno*, *Non liquet*: interdum etiam ampliare quæstionem solebant; id est decernere vt amplius quæreretur. tabellæ vero in vrnam coniiciebantur, deinde numerabantur: si numerus tabellarum ex litera C. præponderaret cæteris, Prætor indutus purpuream togam, pro tribunali ex editiore loco (: nam cæteri iudices sorte ducti in subselliis sedebant:) hæc tria verba pronuntiabant, REVS PARVM CAVISSE VIDETVR: vel, *non iure fecisse videtur*: vel, *pronunciam spoliasse videtur*. Hæc illa fuit Romanorum in iudicando mista modestiæ grauitas, ne mentiri, aut temere quicquam, quod minus compertum esset, affir-

[a] Liuius lib. 10. Cicero pro Rabirio perduel. Salust. in Catilinam.

[b] Cicero pro Rabirio perduell. & Pro domo sua.

[c] lib. 2. de orig. iuris.

[d] Cicero in Verrem & eodem Asconius.

mare viderentur. Consimile est illud, SI QVID MEI IVDICII EST. Quod autem Festus scribit magistratum ea verba pronuntiare, PARVM *cauisse videri reum, quem de consilii sententia capitis condemnat:* capitis pœnã intelligit, qua ciuitas amittitur. Mox sequebatur pœna legum, reus exsilium optabat. Quæstores, damnati bona cogebant in fiscum, si ea fuisset ex legibus pœna constituta: quibus legibus nisi reus paruisset, Triumuiri capitales, comprehensum in carcerem duci iubebant. habuit ergo (: dicet aliquis:) Triumuir capitalis imperium in ciues: nos tamen superius in peregrinos tantum eius C imperium patere docuimus: recte quidem; sed exsilio damnati, peregrini sunt, quia ciuitatis ius amiserunt. Cõsimile est illud Marciani iurisconsulti ad S. C. Turpillianum [a]: *Si iudex*, inquit, *pronuntiauit hæc verba*, CALVMNIATVS ES, *condemnauit eum: & quamuis de pœna nihil subiecerit, attamen legis potestas aduersus eum exercebitur:* hic omitto libellorum inscriptiones, testium actabularum inquisitiones. Hæc fuit publicorum iudiciorum antiquis Romanis vsitata ratio; qua quidem intelligi facile potest, Prætores quæstionum publicarum nudam habuisse legis actionem: gladii vero ius non modo non habuisse, sed ne verberum quidem, aut leuissimæ animaduersionis in ciues. Quod si mulctæ certatio esset ex publico crimine, quod legib. comprehensum nõ fuisset, tributa plebis comitia cogebantur: si de capite, fama ac fortunis omnib. quæreretur, populus centuriatis comitiis iudicabat: vterq; extra ordinem, vt solent qui in omni. Reipubl. ius maiestatis habẽt: nec tabellis aut notis suffragia ferebantur; quia lex ipsa, non populus arbiter pœnæ fuisset. Erat autẽ fere huiusmodi aut consimilis sententia: *Si M. Postumius ante Calendas Maias nõ prodisset, neq; excusatus esset, videri eum in exilio esse: ipsi aqua & igni placere interdici.* Hæc apud Liuium [b], Asconium [c], Ciceronem [d] vberius ac fusius. Mutato Reipublicæ statu, ereptisque populo iudiciis ac suffragiis, Prætores tamen publicarum quæstionum, aliquamdiu iudiciorũ illum

[a] l. prima §. iudex.

[b] lib. 26 & 27.

[c] In Corneliam. & Verrinas.

[d] pro R. Mirio perduellion.

illum ordinem tenuerunt. Id enim satis aperte innuit Papinianus, qui Azoni ac Lothario disputandi præbuit occasionem, his verbis; *Quæcumque specialiter lege, vel senatusconsulto, vel principum constitutione tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt: & ideo videntur errare magistratus, qui cum publici iudicii exercitionem habeant lege vel Senatusconsulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, possit eam si proficiscatur, mandare. Non aliter itaque mandare potest, quam si abesse cœperit, cum alias iurisdictio etiam a præsente mandetur.* Hæc Papinianus; quem Lotharius sic interpretatur, vt velit principes ac populos, qui iura maiestatis habent, magistratibus pœnarum exsecutionem dedisse, arbitrium vero, ac potissimum gladii potestatem, sibi reseruasse. Azo vero ius ipsum gladii in magistratus translatum fuisse iudicabat. Vera igitur Lotharii sententia fuisset, si semper eum ordinem iudicandi quem diximus, Prætores publicorum iudiciorum tenuissent: sed in eo ipso fallitur, cum Papiniani definitionem illam ad omnes omniũ temporum ac locorum magistratus pertinere putauit; qui tamen maxima sui parte pœnarũ arbitrium & gladii ius habent, & quidem iure magistratus, & imperii legibus solutum. Cum enim principes decursu temporum perspexissent iudicia illa publica, quæ tabulis ac sorte fiebant, cum iniquitate coniuncta fuisse, quod in tanta causarum ac locorum varietate vnum & idem pœnæ genus statue-
C rent, tribus literis paulatim iudiciorum ordinem mutarunt. Principio quidem Augustus tribus tabellis, quibus iudices absoluere, condemnare, aut non liquere sibi significarent, quartam adiecit, qua iudicib. ignoscere culpam liceret iis, qui aliena fraude in legem commisissent, vt Tranquillus [b] scribit. Deinde iudiciorum ordo ac circuitus pene inexplicabilis conuersus est,

[a] 1.1. de offic. eius cui mandata.

[b] In Augusto.

manēte, inquit Martianus[a], pœna legum iudicio cuiq; constituta, quā nec augere, nec minuere licebat[b], quæcumque varietas causarum incidisset. Cum vero eiusmodi crimen esset, quod extra ordinem iudicari oporteret, princeps aut Senatus interdum extra ordinē magistratui, aut etiam priuato, cuius religionem ac integritatem exploratam[c] haberet, mandabat, vt legibus soluti pœnas irrogarent. At Papiniani ætate, Seuerus Præfecto vrbi omnium criminum quæ intra, quæque extra mœnia centesimo ab vrbe lapide admitterentur, cognitionem[d] extra ordinem dedit. Vrbani vero Prætores, qui de priuatis criminibus ordinario iure iudicabant, iudicia quædam publica, non iure magistratus, sed lege ad se delata tractabant: cuiusmodi exemplum affert Papinianus[e]. Interdum etiam de crimine extraordinario Prætor a Præfecto vrbi, interdum Præfectus vrbi a Prætore præuentus, cognitionem suscipiebat. Præsides vero prouinciarum, quia omnem omnium vrbanorum magistratuum iurisdictionem haberent, ac de omnibus criminibus extra ordinem cognoscerent, arbitrioq; suo pœnam statuerent, & capitale supplicium, præterquam ciuibus Romanis, irrogarent, gladii ius habuisse nemini dubium esse potest: nam propterea Vlpianus potestatem[f] appellari scribit. Illud autem iure ipso constat, eos qui extra ordinem cognoscunt, quamuis pœnam statuere posse, dum tamen modū non excedāt: sic enim scribit Vlpianus[g]; *modum excederet qui ob leuissimā iniuriam capitale supplicium, vel ob crudele parricidium mulctam irrogaret.* Ex quo planū est, eos magistratus qui capitalium iudiciorū cognitionem habent extraordinariam, gladii ius habere, & quidem iure sui magistratus: quibus vero lex præscripsit quid quoq; modo iudicent, nudam legis actionē habere, gladii iure carere. Atq; hæc breuissime de Lotharii & Azonis hypothesi, quam ad thesin & quæstionē infinitā trahere necesse est, vt plenius & vberius differatur. Primū igitur quæri debet, *an magistratuū munus Reipubl. an principis proprium sit: an vero*

[a] l. ordo. de publicis.
[b] l. 1. ad Tutpilianum.
[c] Tacit. & Tranquil. in Tiberio & Vespas.
[d] l. 1. de offic. præfecti Vrbi.
[e] in d. l. 1. §. 1. fine.
[f] l. 3. de iurisdict.
[g] l. hoc ie de pœnis.

vero eius qui magistratum gerit, an sibi cum Republica commune: deinde, *si potestas magistratibus concessa, magistratuum propria sit, quatenus sunt magistratus, an principis ipsius, exsecutio vero magistratus, an vtriusque communis.* Quod ad primam quæstionem attinet, omnia magistratuum munera Reipublicæ dominio sunt (:præterquam in ea Republica, quam vnius dominatu teneri diximus:) comprehensa; creatio vero eorum qui ius maiestatis habent, nec priuatis hæreditario iure a principe tribui potest, nisi popularibus comitiis, & ordinum diuturna tacitaque consensione id fiat: vt in hoc imperio, Duces, Comites, Marchiones, & qui arces prouinciarum habent a Principe, iurisdictionem ac imperium olim habuere precarium, deinde Capeti concessu perpetuum: tandem hæreditario iure in masculos transmissum; postremo etiam fœminis cõcessum tanta principum ignauia, vt imperia, iurisdictiones, potestates, perinde ac prędia ipsa, iure commerciorum in omnibus fere Occidentis regionibus ac imperiis sub hasta proscribere liceat: vt eodem iure [a] quo cætera hæreditaria venaliaque bona habentur. Hæc igitur iurisdictio, quæ quod prædiis cohærere videtur, nec tamen cohæret, *prædiatoria* dicitur; eorum propria est, & quidem iure dominii, qui prædia hæreditario aliove iure possident, modo Reipublicæ maiestati, a qua omnia omnium imperia iurisdictionesve manarunt, accepta ferant, saluis imperii legibus, & extremę prouocationis iure. Sunt etiã munera quædã publica, sine imperio tamẽ, vt pleraq; viatorum munera prædiatoria, ac potissimũ in Normania: & qui apud nos ceram sigillo regio accommodare consueuerunt, hæreditario iure beneficio D. Ludouici acceperunt. Plerique Comitis stabuli tum in Campania, tum in Normania, & Magni cubicularii munera, iure hæreditario temporis diuturnitate præscribere tentarunt: sed rebus in curia Parisiorum [b] sæpissime iudicatis summoti fuere. tametsi *Conestabulis* seu *Comitis stabuli* verbo maiores nostri pro centurione, & *Conestabliam* pro centuria

Duces, Comites, Marchiones, Castellani olim curatores, precariam potestatem habentes.

[a] Faber in instit. de legitima part. & in Auth. ingressi. col. vlt. de sacrof. eccles. C. Petr Iacob. in summa. de causis. ex quibus feudum amittat. col. 5. Guido Papus decis. Delphi. q. 59. 122. 220. & consil. 176. col. 3. verbo aliter. Iaf. in l. de quibus. de leg. col. 16. n. 61. Deciuscõs. 208. col. 2. n. 9. & cõs. 269. col. 3 n. 8. & cons. 690. col. 2. n. 8. Benedict. ad cap. Raynutius verbo duas. n. 67. 68. 69. Fabr. Ripa. li. 1. de legib. repõso. 1. n. 30. Stephan. Bertrand. cõs. 15. col. 3. nu. 16. lib. 1.

[b] anno 1272.

militum vsurparunt. sic enim Frossardus sæpe: & in Actis curiæ rationum publicarũ memini me legisse, ccc. conestabiles in exercitu fuisse. Cum item Simo, Comes Montifortis, se fidei Mareschallum appellaret, vti nunc quoque Mirepoisius Comes, curia Parisiorum eam dignitatem eiurare coegit[a]. Et eo quidem cupiditas imperandi proruperat, vt Tribuni militum quos *Franciæ Mareschallos* appellamus, imperium successorio iure ad posteros transmittere conarentur; nisi curia Parisiorum graui Senatusconsulto facti temeritatem[b] repressisset: quo quidem Senatusconsulto Tribunatum militiæ, seu Mareschalli munus, in regis dominio esse; exercitũ vero penes Tribunos militũ, quãdiu viuerent, curia declarauit. Ac tametsi Tribuni militũ bello confecto imperium domi exercere nõ possint, nihilominus tamen iure sui magistratus, si magister militum abest ab exercitu, merum habent imperium, cui nihil est cum vrbana iurisdictione commune. Id autem ex antiquis Romanorum moribus ac institutis ad nos translatum videtur. Nulli magistratui in vrbe, at ne vniuersis quidem magistratibus simul fas erat ciuem Romanum verberibus cædere, post rogationem Porciam[c]: Consuli tamen, Prætori, cæterisque exercituum ducibus, gladii ius erat[d], sine quo militarem disciplinam tueri nullo modo potuissent: ex quo Polybius regiam potestatem Consules habuisse putauit, cum tamen cæteris ducibus idem absente consule liceret. Nec vero magistro militum gladii potestas tributa fuit; sed habet iure sui magistratus, vt eo absente Tribuni quoque militum belli gerendi ius habent: quod sine mero imperio geri nullo modo potest. Sed cum centuriones indicta causa milites sæpissime in legionibus deducendis necarent, Henricus 11. Francorum rex id fieri vetuit, Francisci Colinæi peditum ducis rogatione. Cum igitur duces exercituũ in omni Republica gladii summum ius habent legibus C solutum, & quidem extra prouocationem, nemo dixerit nudam penes eos legis actionem, in principe solo

304

a anno 1274.

b anno 1361. 22. Ianuar.

c Cic. pro Rabirio perduell.

d Polyb. lib. 6.

e Liuius lib. 2. Seneca lib. 2. De ira. Cic. Philip. 3.

potesta-

potestatem inesse. Consequens est igitur, vt eam quam habent iure sui magistratus potestatē ac iurisdictionem, se præsentib. alteri[a] mandare possint, ex Papiniani disciplina: quod non liceret si ex legibus cognoscere, ac pœnas legib. definitas irrogare[b] necesse haberent. Ac propterea Papinianus Prætorem vrbanum iurisdictionem mandare potuisse scribit, etiam præsentem; quia lege Prætoria potestas ei data est leges corrigendi, moderandi, supplendi: quæ potestas arbitrio ac voluntate iudicantis, non legis necessitate coërcetur: quæ vero extra iurisdictionem vrbanam Prætoribus lege, Senatusve consulto tributa[c] fuerant, ea mandare non licebat. Ex quibus altera quæstio superius proposita eluceſcit: scilicet Imperium ac iurisdictionem, quæ cuique magistratui iure magistratus congruit, magistratuum propriam esse, tametsi honor ac dignitas personarum propria non sit. Id enim Papinianus aperte declarat, cum legatos, & eos quibus mandata iurisdictio est, proprium nihil habere[d] scribit: sequitur ergo vt ipsorum magistratuum propria sint. Ita quoque Præsidem scribit summam potestatem in prouincia post principem habere; non fuit igitur in solo principe potestas. Quare quæstionis præcipua ratio in eo vertitur, vt quædam sint magistratuum propria; tametsi honores personarum proprii non sint, sed quasi *depositos* habeant; hoc enim verbo lex[e] vtitur, & eodem vtimur ipsi, cum Prætorem vrbanum Parisiorum *Prætura custodem* appellamus: aliarum ciuitatum *Baillíuos*, id est custodes: sic etiam Florentini Octouiros Reipublicæ constituendæ, maiestatis ac imperii summi custodes, *Balliam* vocabant. Vt igitur Lotharii & Azonis quæstionem definiamus, & ab hypothesi ad quæstionem infinitam deducamus: quoties magistratibus aut curatoribus præscripta lex est, qua quid fieri oporteat, seu domi, seu militiæ (:nam latissime patet ea definitio:) nihil habent præter legis actionem; cætera quæ religioni, fidei, æquitati, integritati, prudentiæ eorum tributa sunt, vt pro arbitrio ac voluntate

[a] l. solet, l. more de iurisdic. omniū iudic.
[b] l. 1. de offic. eius l. 1. §. vlt. ad Turpil. ordin. ad municipalem. l. si qua pœn. de verb. signific. iudices. 3. q. 7. l. si quis reum de custod. reor. Ant. But. Imol. Panor. Decius in c. de causis. de offic. deleg. Bald. in l. & si seuerior ex quibus causis Bal. conf. 443.
[c] l. nec mandante. de tutorib dat. l. cū 2. §. sed nec mandante. de transact. l. ersi de offic. eius cui.
[d] l. 1. §. qui mandatam. de offic. eius cui. l. etsi eod.
[e] l. vnica. de offic. præfect. August.

ſua ſtatuant, hæc inquam magiſtratuum propria ſunt. Etenim lege, æquitate, legis actione, & magiſtratus officio ciuitates omnes ac imperia continentur: lex ipſa ad legis actionem, æquitas ad magiſtratus officium refertur. Item iudicium lege terminatur, decretum æquitate: nam quicquid ex æquitate arbitrioq; ſuo iudex cauſa cognita ſtatuit, *decretum* [a] appellatur: cum autem ex legis aut imperantis præſcripto iudicat, proprie iudiciũ eſt; ac propterea *Principis decreta* [b] dicimus, non *iudicia*; quia princeps legibus non tenetur. Atque in eo fallunt qui *decreta* aliter definiunt, quam quæ Princeps, aut ſenatus, aut magiſtratus, arbitrio ac volũtate ſua ſtatuunt. Itaque videmus Iuriſconſultos *Principis cognitiones* ac *decreta*, non *iuriſdictionem* aut *iudicia* vocare: huc enim referuntur Pauli libri Decretorum in cognitionibus prolatorum. Quoties item magiſtratus, aut iudex datus extra legem & quaſi vinculis ſolutus, arbitratu ſuo cognoſcit ac decernit, non lege agit, nec legis actionem exſequi dicitur: ac proprie *arbiter* a Feſto dicitur, qui totius rei poteſtatem habet. Itaque Cicero [c] aduerſario obiecit quod iudicem & arbitrum confudiſſet, *Eundem tu arbitrum & iudicem ſumebas? Eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in anguſtiſſimam formulam concludebas?* hic de arbitrio iure dato, non de arbitrio recepto agitur: quinetiam Ariſtoteles ipſe δικαστὰς ἀπὸ τῶν διαιτητῶν eadem ratione diſtinxit. Alterius quidem munus quodammodo ſeruile eſt; quia legibus 382
inſeruire cogatur: alterius vero ingenuum, quod iuriſconſulti *nobile* vocant: alter in facti, alter in æquitatis cognitione verſatur: alter in poteſtate legis, alter legibus ſolutus eſt. Hæc vero planius intelligi non poſſunt, quam ex eo quod Iuriſconſultus negat appellari poſſe a pœna quam ex lege [d] magiſtratus irrogauit; ſed ex eo tãtum quod magiſtratus in legem commiſiſſe reum iudicauit; a pœna tamen quam iudex arbitrio ſuo extra ordinem decreuit, prouocari poteſt: qui enim a lege, idem a Principe appellat: id autem capitale eſt. Ex quibus intelligitur

a l. nec quicquam §. vbi. de offic. proconſul.
b l. 1. de cõſtit. princip.
c pro Roſcio Comœd.
d l. tũ prolatis de re iudic. Felin. in l. cũ non ab homine de iudiciis.

telligitur nulla ratione Alciatum [a] ac Molinæum [b] Lotharii sententiam secutos, quod illam quam diximus, distinctione non adhibuerunt. Nam Molinæus putat Prætoribus ciuitatum, quos *Ballinos* ac *Seneschallos* appellamus, ereptam nostris legibus fuisse potestatem legatos constituendi; quia vsuariis, inquit, similes essent, qui aliis vsum cedere non possunt: quod absurdum esse superius docuimus. Neque enim ita pridem Carolus VIII Rex, Prætorum legatos suo beneficio creari voluit. Nam si Molinæi sententia ratione vlla niteretur, cur Papinianus ea quæ quisque iure magistratus habet, mandari posse scriberet? cur leges, edictaque de legatis proconsulum, ac de iis quibus mandata iurisdictio est, si apud nos Prætores vsuariis similes sunt? nam Romæ magistratus annui fuerunt, nobis vero perpetui: multo verius igitur quam illi mandare potuerunt. Cæteri iuris interpretes, quod Romanæ ciuitatis descriptionem, mores, instituta, magistratuum munera minus intelligerent, variis erroribus seipsos implicauerunt [d]. Argumento sit istud, quod *legatum proconsulis*, cum eo *cui mandata iurisdictio est*, & vtrumque cum iudice dato confuderunt [e] vna delegati appellatione: quod quam absurdum, & ab iurisconsultorum scriptis alienum sit, ex iis quæ superius explicata sunt, quæque deinceps explicabuntur, facile intelligi potest. Illud autem animaduersione dignum est, quod in popularibus & optimatum imperiis, qualia fuerunt Græcorum ac Italorum, hoc vnum propositum est, vt magistratus omnes, quo ad eius fieri poterit, legum vinculis obstrictos teneant, vt ab officio ne tantillum quidem, si velint, discedere possint; ac veteres multo magis quam nostræ ætatis homines: in regia vero potestate contra fieri solet; nam in iudiciis publicis omnia fere pœnarum genera, & in priuatis id quod cuiusq; interest, magistratuum arbitrio decernendum relinquitur: ac tametsi Iustinianus id quod cuiusque interesset, lege sibi definiendum [f] putauerit: lex ea tamen omnino inutilis fuit; *quia quod cuiusq; in-*

[a] lib. 2. Paradoxor. cap 6.
[b] §. 1. gl. 5. n. 58. de feudis.
[c] articul. 105. in constitut. Caroli septimi & Caroli octaui. art. 73.
[d] Bart. Fulgo. Alex. Castrēs. in l. 1 de offic. eius. Cynus in l. vnica. q. 4. qui pro sua iurisdict. C. Bald. in l. 1 ee quicquam. §. vbi de offic. procōsul. Io. Andr. in addit ad Spec. tit. de iudic. de leg. Ludo. Rom in l. imperium. de iurisd. Anton. Imol. Panor. Felin. in cap. alias, & in c. quod sedes. de offic. delegati. Bal. in l. gest. col. 1. de re iudic. &c.
[e] Canonistæ in tit. de offi. & potestate deleg. & DD. in l. imperiū de iurisdict.
[f] l. vncia. de sentētiis quæ pro eo quod.

a l. quatenus de regulis.

tereſt, in facto, non iure conſiſtit; quibus verbis Paulus omnes omnium interpretum ſententias, non modo innumerabiles, ſed etiam penitus inexplicabiles, quaſi a ſtirpe recẽſuiſſe videtur: vt intelligant, id quod intereſt, C nõ modo in priuatis, ſed etiam in publicis iudiciis, fidei, equitati, religioni, prudentiæ deniq; magiſtratuum relinqui oportere, quod regia conſtitutione apud nos cauetur, & iudiciorum vſu receptũ eſt, propter cauſarum, locorũ, temporum, ac perſonarum varietatẽ: quæ quod infinita ſunt, nullis legibus, nullis ſcriptis, nullis tabulis comprehendi, multo minus in diſciplinam cadere poſſunt. Diximus antea lege Prætoria, vel, vt apud Cenſorinum, *Lectoria*, in creando Prætore Vrbano, ius ei datum

b l penult. de iuſtitia.

fuiſſe, vt leges corrigeret, ſuppleret *b*, emendaret, quatenus in priuatis iudiciis id fieri oportere iudicaret. Creatus Prætor, primũ gratias agebat pro roſtris *c*, ac populo ſua edicta, quoq; modo ius dicturus eſſet, explicabat: deinde in albo publice ſcripta proponebat; quæ tamẽ nec leges fuerunt, nec vim habuerunt legũ: ſed edicta, id eſt, magiſtratus iuſſa, quibus nec populus, nec plebs, nec ſenatus, nec cæteri magiſtratus, ac multo minus Prætor ipſe qui ea iuſſerat, tenebatur: ſed ſinguli tantum ciues cũ de priuatis negotiis ageretur. Itaque Cicero *d* Verrem imperio ac poteſtate Prætoria abutentẽ increpans; *Qui plurimum*, inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellãt: tu plus edicto complecteris quã lege*. nam magiſtratus quãtacumq; poteſtate præditus ſit, legibus derogare nõ poteſt, multo minus eas abrogare *e*; hæc enim maieſtatis propria eſſe docuimus: ſed Papiniani dictum ad legum interpretationem æquabilem ſpectat. Quare nec Prætori licuit *f* bonorum poſſeſſionem ei dare qui per leges hæreditatem adire, nec hæredem facere, qui per legem hæres ſcribi non potuiſſet: ſed eum ſua ſententia hæredem declarare *g*, quem lex *h* aut teſtator hæredem feciſſet. At tametſi pleraque Prætorum edicta legibus duodecim tabularum iuſtiora eſſent, nihilominus tamẽ primus quiſque Prætor ea commutare & abrogare poterat, ac

c Cic. in Rullum orat. 1.

d in Prætura Vrbana.

e in d. l. pen. de Iuſtitia.

f l non eſt de bonorũ poſſeſſ.

g l. ex diuerſo, de rei vindic.

h l. lege obtemperare. de verb. ſig. §. ſed remota de bonorum poſſ.

307

rat, ac noua edicta proponere, aut leges quæ sua vetustate extabuerant, in vsum reuocare. Ac propterea populus Æbutia[a] rogatione leges duodecim, quæ temporis diuturnitate obsoleuerant, penitus abrogauit: qua lege nihil opus esset, si Prætores vrbani legibus duodecim derogare potuissent. At ne Prætores quidem ipsi ex suis edictis semper ius dicebant, sed ab iis interdum discedebant, si causarum æquitas id postularet: nonnulli tamen odio vel gratia priuatorum ea commutabant: quod oratorie Cicero Verri probro dedit: *Ille*, inquit, *nulla religione motus, contra quam edixerat, decernebat.* Nam rogatione Cornelia Tribunitia cautum erat, vt Prætores ex iis edictis, quæ ineunte magistratu proposuerant, ius dicere cogerentur[b], nec ab iis discedere liceret. Sed cum ea lex aduersus vim legum lata fuisset, quæ quemquam suis legibus obligari minime patiuntur, paulo momento[d] euanuit: tametsi quod quisque iuris in alium statuisset, eodem in sua ipsius causa vti cogeretur, cum in eum ius dici oporteret: magistratibus tamen edicta sua commutandi potestas ea lege non est erepta, siue edicta annua (:quæ etiam *perpetua* dicebantur:) siue semestria, siue menstrua, siue diurna, siue horaria fuissent. *Quod enim*, inquit Vlpianus[e], C *iussit vetuitve Prætor, contrario imperio tollere potest*; licet de sententiis contra: quia decreta cum cognitione causæ facta mutari ac rescindi sine iniuria non possunt: nec quicquam stabilius esse debet rebus[f] iudicatis, quibus ciuilis societas maxime continetur. In quo plerique interpretes fallunt, qui iussa magistratuum *præcepta* vocant, non item *edicta*: at nihil aliud est *edictum*, vt ait Varro, *quam magistratus iussum.* inde alius error manauit, scilicet præcepta magistratuum obligare neminem: sic enim tradunt magistri[g]. quæ disciplina si æquitati consentanea sit, cur lex obedire magistratui, etiam iniqua[h] præcipienti iubet? cur Mætianus[i] *Reipublicæ interesse* scribit, *vt iniustis & ambitiosis decretis pareatur?* At nihil sanctius, nō modo legibus,

[a] Gell. lib. 16.

[b] Asconius in Cornelianam Dio lib. 26.

[c] l. a Titio. §. nulla. de ver. oblig.

[d] Asconius in Cornelianam. l. quod iussit. de re iudic. l. si opus de operis nouī. l. qui vetare. de regul.

[e] l. iudex de iudiciis.

[f] Bart. in l. pater filium. §. Iulius de legat. 2. Cynum præceptorem secutus. Durandus in tit. de sententiis. §. mista secutus Iacobum Rauenatem.

[g] l. prætor ait. §. ait prætor. de noui operis.

[h] l. seruo. §. cū prætor. ad Treb. c. cum venissent de restit. in integrum.

[i] Asconius in Cornelianam.

[a] Plato in Critone. Cicer. lib. 3. de leg. & pro Cluentio.

sed etiam sapientum scriptis ac decretis continetur[a]. Quamquam multo æquius ac facilius est edicto diurno, vel horario, quam annuo parere, si de iniquitate edicti queramur. Ipsæ vero leges, sententiæ, decreta, nullam omnino vim habitura sunt, nisi iussa sequantur. Itaque Prætores ac cæteri magistratus raro admodum iudicabant; sed in iudicibus dandis, in edicendo, in sententiis iudicum quos dedissent, exsequendis, occupari consuenerant. Quod si eorum iussa, quæ isti *nuda præcepta* vocant, nullam vim haberent, nulla decretorum, nulla iudiciorum vis futura fuisset. Nam propterea magistratibus omnibus[b] suum imperium pœnali iudicio, nisi pareatur, tueri fas est. Grauius etiam peccatur ab istis, quod *magistratibus vim inferentibus* (:sic enim loquuntur) siue in iure, siue extra ius resisti fas esse[c] putant. At plurimum refert vtrum in iure, an extra ius quid fiat: nam magistratus extra ius, id est, cum publico munere abstinet, priuatus quodammodo videtur: ac si quemquam verbo factove violauerit, ei obsisti iure potest: at ius in sua prouincia dicenti, si nec imperii, nec iurisdictionis fines egrediatur, obtemperandum est, siue iuste, siue iniuste quid imperet[d]: sin suis se finibus non contineat, & supra quam quod per leges licet quid iubeat, parere nemo tenetur, sed intercessionibus erit & prouocationi locus: quod si prouocare non liceat, aut licet quidem, sed prouocantem magistratus non exaudiat, resisti tamen non debet, si damnum illatum sarciri potest: alioqui si magistratus prouocantem verberibus aut securi cædere tentarit, vim illam repellere cuique, ac innocentium hominum vitam tueri licet: sed eatenus vt sine populari seditione, ac sine fraude[e] id fiat; non magistratus violandi causa, sed eius qui iniuria opprimitur, eripiendi. Nam cum Appius Claudius cupiditate ac libidine puellæ accensus, legibus vim afferret, & contra libertatem vindicias abiudicaret; Virginius pater vt familiæ decus seruaret, filiæ vitam quam pudicitiam perdere maluit: itaq; filia publice occisa, totam ciuitatem commouit.

[b] l. si quis ius dicenti.

[c] Bart Bal. in l. vt vim de iustitia Zasius ad §. quadrupli. de actio D D in l. meminerint vnde vi C. & in 2. q. 1. Iaso. ad l. quod prætor. ne quis eû qui in ius.

[d] Prætor ait §. prætor ait de operis noui.

[e] Bald. in l si quis filio. §. 2. de iniusto rupto. Bart in l. vt vim. de iustitia Innocétius in cap. si quando. cap. pastoralis. de offic. d. leg l. 1. vnde vi. C.

mouit. Hæc fuit hominis desperati audacia non ferenda: neque talibus factis Reipublicæ quietem perturbare debemus, quæcumque vis a magistratibus inferatur. Quamquam priuatorum iudicium non est, vis a magistratu inferatur necne? quod si magistratuum aut principis ista cognitio est, frustra quæritur, *an magistratibus vim inferentibus, priuati vim vi repellere possint*: sed hoc tantum, *an magistratibus, qui contra prouocationem capitales sententias exsequi, & supplicia damnatis irrogare conantur, obsisti iure possit?* licere non dubito, dum id sine fraude ac tumultu fiat, quoties de capite agitur: sin de bonis, aut mulcta, aut prehensione iudiciũ feratur, non licere statuo: quum hæc vel intercessionibus, vel prouocationibus, vel actionibus iniuriarum, vel supplicationibus sarciri possint[a]. In cæteris causis nulla lege seu diuina seu humana magistratibus vim inferentibus obsistere fas est; vt male a doctrina, peius etiam a ciuili disciplina imbuti tradunt plerique[b]: quorum disciplinæ si sibi consentiant, ciuitatum omnium ac imperiorum status misceri ac perturbari necesse est. Nam si magistratibus vim afferre licet, idem aduersus principem licebit, ac leges omnes, quæ de vi priuata ac publica latæ sunt, impune perrumpere ac violare. Atqui videmus legumlatores ac iurisconsultos nihil prius habuisse, quã vt vim omnem non modo a magistratibus, sed etiam a priuatis prohiberent. Itaque prædones qui in alienas possessiones inuaserunt, si vi deiecti fuerint, restitui lex[c] iubet: eos vero qui deiecerunt, suo iure spoliari[d]. Ac tametsi qui iurisdictionem prædiatoriam habent, suo quodãmodo iure manus prædio fiduciario iniicere per sese pleriq; posse putent, cum fiduciarius officium deserit suum: verius tamen est in sua causa id non[e] posse; quia iniuriosum & iniquum est, vt quisquam in sua causa iudicet[f], aut ius dicat sibi ipsi. Iam vero lex[g] ea quæ vetat priuatos id facere, quod per magistratum fieri debeat, hanc rationẽ habet, *ne occasio sit maioris tumultus faciẽdi.* Neque lex illa duodecim, VIS IN POPVLO ABESTO;

a l nec magistratib. de iniuriis.
b Spec. in tit. de citat. §. sed numquid Fel. in c. ex literis. de restit. spol. Decius cons. 459. Afflict. lib. 1. consuet. Neapol. tit. 1. n. 78. Bart in l. prohibitum. de iure fisci.
c l. 3. Off. si de fundo. de vi & vi armat. l. si pignore. §. si præd. de pig. l. 1. §. si præd. & l. bona fides depositi. l. ita vt si fur vel præd. commodati.
d l. si quis in tantã ad l. Iul. de vi. C. l. exstat quod metus. l. quẽadmodũ al. §. 1. ad l. Aquil. l. ex stipulatione. de acquir. vel amittẽda possess. l. vnica, de suffrag. C. l. dotis solut. l. in rebus iure dot. C.
e ex l. creditores ad l. Iul. de priuat. contra Molinęum § 1 gl 4. n. 7. in consuetud. Paris.
f l. 1. ne quis in sua causa iudicet. C.
g l. nõ est singulis. de reg.

de vi publica priuatave tantum agit; sed vis etiã est, cum ea quæ per iudicem debent, priuatorum auctoritate geruntur. At ne domino quidem rebus suis, quæ modo sint in alterius possessione, sigillum apponere licet per leges: cur ergo licebit ei qui prædiatoriã iurisdictionem habet, alienis prædiis manum per sese iniicere? Ergo repudianda nobis est Platonis sententia, qui stuprũ per vim puellis aut pueris illatum, propinquis, non magistratibus vindicandum relinquit in libris De legibus, cap. CCCCLXXXIII. Sed quæritur, magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare liceat necne? de qua quid sentire debeant Iurisperiti [b] nondum cõstituerunt. Eo tamen iure vtimur, vt magistratibus omnibus liceat mulcta, pignoribus captis, carcerib. eos castigare & coercere pro modo suę iurisdictionis, qui se verborum temeritate & contumelia violarint [c]. Sed si tanta sit iniurię atrocitas, vt verberibus aut capite punienda videatur, magistratus qui iniuriam [d] accepit, iudicio debet abstinere. Quod si decuriæ iudicum, collegiove magistratuum iniuria illata sit, vniuersis licebit, quod singulis nõ liceret: ratio ea videri potest, quod publicas iniurias, nõ priuatas vlciscuntur: lex autem quæ iniuriarum actionem dissimulatione aboleri iubet, ad priuatos refertur, non ad magistratus; quos qui violauerit, lex ipsa maiestatis crimine obligauit [e]. Itaq; iniuria quę per se ipsa leuis est, illata magistratui [f], atrocior fit, non tantum vbi ius dicit, id est, vbi salua imperii maiestate, saluoq; more maiorum [g] id licet, verumetiam locis omnibus inuiolabilis, & *sacrosanctus* esse debet: nam eo verbo vtitur *lex Horatia de sacrosanctis magistratibus*; quæ sic concepta [h] est: QVI *Tribunisplebis, Ædilibus, Iudicibus nocuerit, eius caput Ioui sacrum esto; familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venumito.* verbo *Iudicum* plerique Consules intelligi putant: quod falsum est, quia lata lex est anno ab V. condita CCCIIII. quibus temporibus nondum *Consules dicebantur iudices*, inquit Liuius [i], sed *Prætores*. Principio prætores dicti sunt, deinde iudices; & cum iurisdictionem

a d.l.exstat. quod met. & l. in rebus. de iure dot.

b Bar. Bal. Alber. Salic. in l. qui iurisdict. de iurisdict. Panor Felin. Rut. Barbat. Decius in c. cũ venissent de iudic. Oldrad. cons. 7. c ex l. si quis ius dicenti l. item. § adiicitur. de iniuriis.

d Angel. in l. qui iurisdict. de iurisdict.

e l. 1. ad l. Iul. maiestat.

f l. aut facta. de pœnis.

g l. 4. de interrogat. in iure fac.

h Liuius lib. 3. Dionys. Halicarnass. lib. 5.

i lib. 3.

dictionem consularem ad Prętorem vrbanum transferri placuisset, *Consules* sunt appellati [a]: quod M. Tullius satis significat sua lege [b] his verbis concepta : REGIO *imperio duo sunto: iique præeundo, iudicando, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor.* Cum autem lex Horatia iudices postposuerit Tribunis plebis ac Ædilibus ædituis (:nondum enim Curules creati erant:) magistratus omnes ac iudices in vniuersum complexa videtur: non enim de Tribunis plebis tantum lata fuit, nec rogatione tribunitia, sed consulari, scilicet ab Horatio Consule. Hæc item lex Horatia lata est anno quadragesimo quarto post legem [c] Iuniam sacratam de Tribunis plebis; vt lege singulari sanctius illis cautum esset quã cæteris. Ex quo planum fit ad omnes magistratus, ac potissimum pertinere ad iudices, quorum vita periculis omnibus obstricta est, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus ciuium iudicare cogantur. Illud etiam optime, quod lex Horatia *Ioui sacrum esse iubet caput illius qui Iudicibus* NOCVERIT; non dixit *occiderit*, sed *nocuerit*, non in iure tantum, sed vbivbi iudices fuerint. cum enim apud nos quidam reus generis nobilitate clarus, vni e iudicibus curiæ Parisiorum gladio vulnus intulisset extra ius, curia dextram ei amputari; deinde corpus in membra secari, bonis publicatis, & grauissimam iudici mulctam pendere iussit. Male Papus noster, qui *vulnus in actione interrogatoria illatum iudici* scribit: est enim inauditum reos gladiis accinctos a iudicibus interrogari. Sin magistratus vestitum dissimularit, aut noctu vicos obambulauerit cuiquam iniuriam illaturus, si offensionem a quoquam acceperit, non quasi magistratui iniuriam illatam vindicare oportebit: vt Aulus Hostilius Ædilis, cum noctu meretricis fores perrumpere tẽtaret, grauiter & quidem impune [d] ictus est: quod mirum videri non debet, cum etiam Tribunus plebis, qui puero stuprum obtulerat, a Triumuiro capitali comprehensus contra leges Sacratas, ac peregrinorum in modum ab eo damnatus [e] fuerit: nam

[a] Varro lib. 2. de lingua Lat. Festus lib. 14.
[b] lib. 3. De legibus.
[c] Dionys. Halicarnas. lib. 6. Liuius lib 2. Cicero pro Sestio.
[d] Gellius.
[e] Valer. Max. lib. 8.

cæteri Tribuniplebis collegam sine auxilio deseruerãt impotenti magistratus libidine permoti. Idem erit iudiciũ si personati fuerint magistratus, ac publice vagari velint, vti Romæ fiebat festis diebus Magnæ [a] matris Deorum; iniuriã nõ vt magistratui, sed vt priuatis illatã coerceri oportet, si errore personarum peccatum est. At non modo magistratus violare, sed etiam non colere, non venerari, nefas est, vt quibus imperium Dei præpotentis munere & concessu tribuatur: quod certe Romanos, a quibus iuris ac iustitiæ fontes toto terrarum orbe dimanarunt, multo quam cæteras gentes sanctius obseruasse videmus. Nam equiti Romano coram Censoribus altius oscitanti quam decorum [b] videretur, equus ademtus est. Vectius item [c] ciuis Romanus cum prætereunti Tribunoplebis non assurrexisset, occisus C est a plebe; lex ipsa *sacrilegium vocat nõ reuereri magistratum* [d]. Non eandem apud Græcos, magnam tamen fuisse magistratuum venerationẽ, ex eo intelligimus, quod in Areopagitarum [e] Senatu ridere nefas esset. At illis temporibus ac locis, imperia virtute, non sordibus aut ereptis pecunia suffragiis quærebantur: fuit certe tempus illud quo virtuti præmia proponebantur; sed leges De ambitu, & antiquitatum historia, satis significant etiam Romæ magistratus & honores de lapide, vt ait Cicero, sæpius emtos fuisse: nam vtcumque vel gratia, vel opibus, vel armis imperia quærantur, non sine diuino numine, concessu, auctoritate tribui confitendum est. Testis est illa Dei vox ad Samuelem Israelitarũ principem iam senio fractum; cuius imperia cum populus repudiaret, *Non te*, inquit, *sed meipsum contemserunt*. Quod si quis est qui se nominis religione persuaderi nõ patiatur, cogitare debet priuatorum erga magistratus obsequium ac venerationem ad Reipublicæ salutem ita necessariam esse, vt sine ea vix vllus humanæ societati locus esse possit. Quod veteres theologi fictis fabulis aperte significant, cum πειθαρχίαν deam, id est, subditorum erga magistratum obedientiam, Iouis vxorem fuisse

[a] Herodianus in Cõmodo.

[b] Valer. Max. lib. 2.

[c] Plutarch. in vita Graccho. Veturium vocat.

[d] de quæstor. & magist. offi.

[e] Æschines cõtra Timarchum.

fuisse tradunt; & ex eo connubio εὐτυχίαν, id est, *felicitatem*, procreari. Ergo magistratus suæ virtutis, integritatis, ac prudentiæ opinionem excitabit, nec patietur sua indignitate magistratui quem gerit, ac Reipublicæ dedecus vllum inuri. nam quæ a priuatis leuius peccantur, grauissima fiunt pondere & auctoritate personarum. Quamobrem Solon legislator magistratum ebrium
311 suis legib.[a] impune occidi voluit: iniqua certe lex; quia verendum sit, ne ebrietatis specie magistratuum vita sæpissime periclitetur: ex eo tamen colligimus quanta integritate, seueritate ac prudentia magistratus cæteris præstarent. Neque tamen eos imitari debemus, qui aut pœnarum acerbitate seueritatem, aut facilitate nimia gratiam & lenitatis opinionem affectant: vtrumque ab officio magistratus alienum esse lex[b] ipsa docet. In quo fallunt plerique, qui æquitatem lenitate & commiseratione definiunt: at nihil æquitas habet cum vtroque commune, sed ab extremis, crudelitate inquam & misericordia, deflectens, clementiam, id est, mediocritatem vtriusque vindicem, tuetur. Si flagitium pœna legitima grauius erit, magistratus qui extra ordinem cognoscet, quasi arbiter æquitatis pœnam augebit: si leuius est, pœnam legitimam eadem æquitate temperabit[c]. Et certe grauius peccat magistratus commiserationem affectans, quam si crudelis videatur: quoniam hæc ciues in officio metu legum ac pœnarum continet; illa mores ac leges ciuitatis soluit, peccandiq; licentiam impunitate proposita solet afferre. Itaque sapienter lege diuina tenuium inopia & commiseratione in iudicio permoueri[d] prohibemur. Sunt qui nec misericordiam in iudicium, nec crudelitatem adferunt; sed eam quæ magistratum decet grauitatem ac seueritatem tueri non possunt: vt quidem nostra ætate curiæ maioris Præsidem sæpe vidimus pro tribunali iudicia exercentem, sententias capitales vrbanitatis salibus aspergere, & audientibus risum ciere. Aliter Augustus pater, qui C tametsi summa integritate imperii maiestatem tuere-

[a] Laertius.

[b] l. respiciendum de pœnis.

[c] d.l. respiciendum de pœnis.

[d] Exod. c. 23.

tur, vix vmquam tamen capitis supplicium irrogare po-
a Seneca in lib. de Clementia. terat, quin ex imo pectore suspiria duceret [a]. Plerique vero scelerum atrocitate sic inflammantur, vt ab iniuriis & contumelia verborum sibi temperare non
b in Claudio. possint: vt de Claudio Imperatore scribit Tranquillus [b], cum Tribunali præesset, in reum tanta iracundia exarsisse, vt cultellum quem manu tenebat, in os illius adegerit. Nec tamen omitti debet magistratuum cohortatio grauis & efficax aduersus improbos, vt peccatorum magnitudinem intelligant & sentiant, eoque magis cum leuius quam per leges plectendi videantur: habet ista verborum acerbitas cum pœnarum moderatione maximam vtilitatem. Sed iniuriosum est, minimeque magistratus imperio ac prudentia dignum, quem capite damnaueris, etiam verborum contumelia vrgere. Fuit Papyrius Cursor omnium suæ ætatis, qua nulla virtutũ feracior fuisse dicitur, domi ac militię clarissimus, imperandiq; maiestate adeo terribilis, vt ferociſſimos quosq; orationis vi trepidare cogeret: sed illam verborũ acerbitatem pœnarum lenitate temperabat. cum enim Prętor Prænestinorum copias auxiliares ex fœdere promissas deduxisset, bello plane confecto & victoria parta, Papipyrius Cõsul Prætorem orationis ac vultus seueritate incredibili exterruit; deinde lictorem fasces expedire, tum securim tenentem truncum arbusti excidere iussit: Prætor vitam Papyrio acceptam tulit, cum securim ad se feriendum expediri arbitraretur. si Prætorem supplicio affecisset, metuenda erat defectio Prænestinorum. Idem Papyrius de Romano ciue supplicium sumsisset: vt minima quæque peccata seueriter punienda veniunt ad tuendam militarem disciplinam: quia *vix in bello bis* 311
peccatur, vt veteri prouerbio dictum est. Nec tamen seueritatis fines imperatorem egredi oportet, nec eos ductores militum imitari, qui vt strenui videantur, non hostes, sed ciues indicta causa trucidant: cuiusmodi fuit Piso Proconsul, quem Seneca scribit a multis vitiis integrũ fuisse, sed prauum, & cui placeret, inquit, pro constantia rigor.

tia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfeciisset, quē non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem iubet, damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam: nam militem fortuna reddiderat. Ingenti cōcursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid ergo indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium; nam illum centurionem qui damnatum reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob vnius innocentiam. *Te*, inquit, *duciiubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti.* Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret; quia nullum inuenerat. Istud quidem & imperatore, & Romano, & Pisonum gente indignum: sed eo indignius, quod nec prouocare, nec principi supplicare, nec supplicium euadere licebat. Restat vt de magistratuum mutuis erga seipsos imperiis & officiis disseramus.

VI. De mutuis magistratuum inter ipsos imperiis & officiis.

TRES sunt in omni Republica magistratuum ordines; supremi, qui maiestatis tantū imperiō tenētur; medii, qui superiorum quidem iussis obligantur, inferioribus tamen ordine imperant; infimi vero, qui superiorum magistratuū legibus coercētur, nec vllum præterquam in priuatos imperium habēt. Eorum item qui in ordine supremo collocantur duo sunt genera: vnum eorū qui magistratib. omnibus imperare possunt, ac solius maiestatis imperium agnoscūt: alterum eorum qui

Tres magistratuum ordines.

maiestatis quidem solius imperiis obligantur, nec cæteris omnibus qui in mediis & extremis ordinibus collocantur, imperare possunt; sed iis tantum qui suæ iurisdictionis ac potestatis finibus continentur. Primi generis pauciſſimi sunt, ac multo pauciores in ciuitatibus quã olim fuisse comperiantur: quippe diuturno rerum gerẽdarum vsu compertum est, nihil periculosius esse quã e magistratibus eminere vnum aliquem, qui cæteris omnibus tum priuatis, tum etiam magistratibus imperare iure possit, quique vno tantum gradu absit a maiestate; eoque periculosius, si summus ille magistratus nec parem habeat, nec imperii collegam, & Reipublicæ opibus suas confirmare possit: vt quondam præfectus Prætorio, qui post Imperatorem omnibus magistratibus vrbanis ac prouincialibus imperabat; & qui ab omnibus imperii Romani magistratibus [a] appellari poterat: ab ipso vero ne Imperatorem quidem [b] prouocare licebat. Primus omnium Seius Strabo sub Augusto, deinde Seianus sub Tiberio Præfecti fuerunt Prætorio Principis: sed hi legionib. tantum Prætorianis imperabant. Cæteri deinceps Imperatores eum honorem tribuendum putarunt iis, quorum integritatem, fidem, & amicitiam penitus exploratam haberent, & quos imperatoria quodammodo legatione fungi voluerunt, eaque obire quę ipsi Imperatori obeunda fuissent: cognitiones inquam imperiales suscipere, legatos admittere ac dimittere, prouocationes a magistratibus omnibus prouinciarũ suscipere: quo munere, quia nemo, nisi qui iuris ac legũ peritiſſimus esset, fungi poterat, Imperatores pro ducib. legionum iurisc5sultos ad eum honorẽ prouexerunt: Otho quidem Imperator Marcianum; Seuerus Papinianum; Alexander Vlpianum. Tandem vero sub Græcis Imperatoribus duos Prætorio Præfectos, ac postremo tres creari [c] placuit: vt tantæ potestatis opes diuisæ minuerentur, ac plurib. honores cõmunicarentur. Eiusmodi fuit apud maiores nostros *Magister palatii*, & qui *Francorum Princeps* dicebatur: nec ita pridem Henri-

[a] Flauius Vopiscus in Floriano.
[b] l. 1. de offic. præfect. prætor.
[c] lib. 1 C. de offic. præfect. prætor.

Henricus Dux Andiū. *summus* Caroli regis *legatus*; & qui
C in Turcarum Imperio *Bassa* ordine *primus* est: item veterum Sultanorū *Edegnarus*. Hoc tamen differunt, quod in imperio Turcarum Principis liberi Bassis omnibus imperare & præire solent: Edegnatus vero cæteris omnibus imperabat, exceptis tantum iis quibus arces imperii ac propugnacula credita fuissent: quod quidem institutum, siue Orientis Principes a nostris, siue nos ab illis accepimus, cum Italis tamen, Germanis, Gallis, Hispanis, ac cæteris quoque populis amplectimur. Non debet igitur magistratui summū in cæteros omnes imperium tribui, nisi Respublica aliter seruari non possit: nec tamē auctoritate ac specie magistratus, sed curationis in modum: vt Dictatori Romanorum, Archo Thessalorum, Æsymnetæ Lacedæmoniorum: qualis etiam apud nos *regni procurator* seu *rector* creatur, si Rex ab imperii finibus abesse cœpit, aut impubes est, aut furiosus. Nam præsente principe omnia magistratuum & curatorum imperia conquiescunt: & quemadmodum fluuiorum vis & impetus vna cum nomine absorbetur, cum ab ostiis in mare confusi labuntur; & siderum omnium stellarumque tum errantium, tum inerrantium lux nulla percipitur, cum primū Sol exoriri cœpit, quasi lumen acceptum Soli restituere videantur: ita quoque Senatus auctoritas, ac magistratuum omnium imperia præsente principe conquiescunt. Itaque principis iussa qui consilium pro Republica, aut sententias in cognitionibus exquirit, seu in senatu, seu in curia iudicum, seu apud ordines, seu coram populo id fiat, his verbis vtitur; REX IVBET, vel DICIT: contra vero si rex absit, *is qui princeps est Senatus*, seu *Procancellarius, seu curiæ Præses,*
34 *ex Senatus vel curiæ sententia iubet ac decernit.* At cum Guilielmus Poyetus, meus popularis, Francorum Cancellarius & magni consilii Præses (: vt tempora ferebāt:) collectis omnibus iudicum suffragiis, si aliter iudicandum sibi arbitraretur, ea formula vti consueuisset, *Rex dicit*; maiestatis accusatus est. Quamobrem plerique

fallunt,qui putant eas leges ac reſcripta,quæ præſente principe in Senatu vel curia promulgantur, a Senatu vel curia probari:cum nulla ſit aut Senatus,aut curię poteſtas : promulgatio vero fit iubente principe : nam procuratoris eius rogatio, vel conſenſus præſente domino,nihil habet omnino momenti. In popularibus imperiis , magiſtratus ſummi æque ac infimi coram populo faſces ſummittunt, ac ſtantes concionem habent ad populũ ſedentem : rogationes enim Romanorũ magiſtratuũ ſupplici formula fiebant, VELITIS, IVBEATIS, populus vero cum ſuffragaretur, clara voce ante legem Caſſiam tabellariam, his verbis vti conſueuerat, OMNES *qui hic aſſident volumus, iubemusq;*. Poſt leges tabellarias literę tabellis inſcriptæ,A.& V.R. ſignificabant ANTIQVO,& VTI ROGAS. Itidem populus Athenienſis ſedens [a] ſuffragiũ ferebat, magiſtratu ſtante,quamdiu ad populũ orationem haberet. Hic dicet aliquis,ſi magiſtratus corã populo nihil imperarẽt,ſed tantũ rogationib. vterentur,cur Tribunus plebis viatorem miſit ad Appiũ Conſulem,vt illũ concionari prohiberet: cur viciſſim Appius lictorem ad Tribunum ? frequens erat huiuſmodi cõcertatio coram populo inter magiſtratus, ac potiſſimum Conſules inter ac Tribunos; nihil tamen præſente populo imperari iure potuit. Et quidem memini adoleſcens,cum controuerſia inter curiam Pariſiorum ac vectigalium de togis purpureis oborta eſſet,non procul ab Henrico II.Rege Francorum, Magiſter qui tũc Curię maioris princeps erat,viatorem miſit ad iudices curiæ vectigaliũ,ac vlterius progredi vetuit: ille teſponſum tulit, nullam eſſe Magiſtro in curiam vectigalium imperandi poteſtatem: nec tamen ſi ius imperandi haberet,id præſente principe recte facturum. Rurſus obiici poteſt,ſi præſente principe nullum magiſtratibus imperandi ius eſt, magiſtratus nõ eſſe; nec tanta dignitatum & honorum ratio præſente principe haberetur. Ego magiſtratib. nihil decedere iudico,ſed imperandi ius præſente principe ſuſtineri : vt

[a] Plutarch. in Phocione.

C

etiam

etiam creato Dictatore, magistratuũ omnium imperia sustinebantur: deinde rebus a Dictatore gestis,& imperio abdicante,magistratus eodem quo antea iure imperabant. Nam videri plerisque potuit magistratibus creato Dictatore imperium abrogatum fuisse,ex his verbis quæ sæpius in Romanorum scriptis occurrunt: CREATO *Dictatore magistratus abdicant*;quę ad eum quem dixi modum interpretari oportet: alioqui abdicante Dictatore,nouum magistratibus imperium a populo petere oportuisset. Nam si minori potestati coram maiore imperare liceret, secus domino, priuatus magistratui,subditus principi imperaret,aut certe intercederet, ac inferiores suo iure,quo minus superiorum iussa facerent,prohiberet: quę salua imperii maiestate fieri nullo modo possunt. Quamobrem Claudius Imperator inepte, vt omnia, Prætoribus ius dicentibus assidebat,& quidem inferiore[a], non pro tribunali,aut principis loco. Fit tamen interdum vt Rex ipse deposita quodammodo maiestate,de sua causa magistratus iudicare iubeat: quia iure ipso[b] receptum est, vt par maiorve potestas iudicium accipiat,si se alterius imperio ac iurisdictioni summisit: quod non modo in priuatis ac magistratibus,sed etiã in ipsis principib. locum habet: siue aliorum principũ,siue suorũ iudicia subire malint. Ac tametsi in sua causa iudices esse possunt,quibus ab immortali Deo rerum omnium arbitrium legibus solutũ conceditur,vt est apud Xenophontem[c]; æquius est tamen ac verius,magistratuum iudicia quam sua subire. Sed ne regium nomen,ac principis splendor oculos magistratuum præstringeret, aut maiestas vlla sui parte minueretur,prudenter a maioribus nostris institutum est,vt in causis omnibus publicis,in quibus Reipublicæ aut principis priuato nomine interesset, regium nomen reticeretur, ac procuratorio nomine ageretur: quod cæteri principes,& qui prædiatoriã iurisdictionẽ habent, imitãtur. Id quidẽ Augustus Imperator ad Præsides,puinciarũ rescripsit,*ne pateretur cõmissionibus*,sic. n. Trãquillus

[a] Tranquil. in Claudio.

[b] l. est receptum de iurisd. l. si quis in conscribẽdo. de pactis. C.

[c] lib. 3 Ἀπομν. l. & hoc Tiberius. de hæredib. instituend. l. sed ui. de furtis.

scribit, *nomen suum obsoleſcere*. Illud tamẽ singulari quodam more a maioribus noſtris receptum eſt, vt ſi rex aduerſus priuatos in priuatis iudiciis reſtitui velit, procurator regius ſedem ac locum muret, ne publicam, ſed priuati cauſam agere videatur. Quod autem diximus præſente principe magiſtratuum imperia ſuſtineri, ad C vniuerſam principis familiam pertinet, quamdiu principem concomitantur: in eos enim nullum magiſtratibus imperandi ius eſt, præterquam iis magiſtratibus, quos princeps curiali iuriſdictioni præfecit. Quæri tamen poteſt, *An magiſtratus priuatum ab aula principis prohibere poſſit, etiamſi prouinciæ fines non exceſſerit?* Habet ea res dubitationem: ſic tamen ſtatuo diſputatione prætermiſſa, magiſtratũ qui extra fines ſuæ iuriſdictionis damnatos excedere iubet, quibus finibus principis prætoriũ fuerit, ab aula principis tacite prohibere: expreſſe vero principis aula prohibere non poteſt. Ita locus eſt Iuriſconſultorum cautionibus, *Expreſſa*[a] *nocent, non expreſſa non nocent*. Quamobrem Senatui ac potiſſimum Hoſpitali Cancellario valde nouum viſum eſt, iudices a principe datos Alemano rationalium præſidi, qui meis conſiliis familiariter vtebatur: cum illum ſua ſententia damnarent, eidem aditu ac prætorio principis ad ſexageſimum lapidem interdixerunt: Senatus principis, re intellecta id nemini præterquam principi licere decreuit. Atq; hæc potiſſima cauſa fuit cur Præſes αὐάκριτον a rege obtinuit, quia non modo acerbum ac durum eſt ab aditu principis ſubditos arcere, quo minus rogationes ferre poſſint, verum etiam id ſalua maieſtate fieri nullo modo poteſt. Ac tametſi curiæ ſuperiores huius imperii extra fines ſuę iuriſdictionis exſilio damnare conſueuerunt, inane tamen[b] eſſet iudicium earum, niſi regia mandata ſententiis ſubſcriberentur. Quemadmodum igitur principis præſentia omnem omnium magiſtratuum poteſtatem ſuſpenſam tenet; ita quoque de magiſtratibus ſuperioribus erga inferiores iudicandum eſt. Nam curiarum ſuperiorum iudices

a l. expreſſa. de regul.

b l relegatorũ de pœnis.

ac

16 ac magistri libellorum in hoc imperio, cum in prouincias ac prætorum tribunalia veniunt, maius imperium habent, Prætorumque potestatem coercent ac retinent: quod in vniuersum de superioribus magistratibus aduersus inferiores dictum sit; *Iudicium*[a], inquit, Paulus, *soluitur vetante eo qui iudicare iusserat, vel qui maius imperium in ea iurisdictione habet.* Imperii autem verbo non solum iubendi prohibendive potestas, sed etiam magistratus ipse significatur: vt cum Cicero[b] *maius imperium a minore rogari ius non esse* scribit. Hoc Messala Iurisconsultus exemplis illustrat; *A minore*, inquit, *imperio maius, aut a maiore collega rogari iure non potest: quare neq; Cōsules aut Prætores Censoribus, neq; Censores Consulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auspicia: at Censores inter se, rursus Prætores Consulesque inter se, & vtuntur, & obtinent.* Hæc Messala, quę ex libro XIIII Caii Tuditani se descripsisse profitetur; sed consequentia non congruunt: aut describentis errore in eo peccatum est, quod *Prætorem Consulis collegam* appellat, cum dici debuerit *Prætorem Prætoris esse collegam*: nisi demus Cōsules, Cēsores, Prætores collegas ob id fuisse, *quod iisdē auspiciis, iisdem comitiis, i. maioribus; cæteri magistratus minorib. auspiciis & comitiis crearentur:* alioqui *collegarū* verbo Latini numquā eo sensu abuntur: nam quo iure Prætor Cōsulis collega diceretur, cū a Prætore ad Cōsulem legitime prouocaretur? Æmilius Lepidus C Consul prouocantem ab Oreste Prætore excepit[c], ac decretum Prætoris contrario decreto rescidit. Item Lutatius Consul triumphum Valerio Prætori[d] qui hostem fregerat ademit; quia Consul exercitus imperator erat, non Prætor; tametsi Consul ipso die pugna abfuisset. Illud etiam ad vim imperii maius est, quod Consul fasces vbique XII. Prætor duas in vrbe, sex ad summum in prouincia haberet: ex quo dicebantur *Propræ-tores* ἐξαπέλεκεις. Sic enim cauetur *Lectoria* lege, quæ lata est de imperio Prætoris vrbani, qui omnium Prætorum maximus erat; *Prætor*[e] *vrbanus duos lictores apud*

[a] l. Iudicium. de Iudic.

[b] ad Atticum lib. 2.

[c] Valer. lib. 7. & lib. 5. cap. 4 Plinius lib. 7. c. 36. Festus in verbo Pietati.

[d] Valer. lib. 2. cap. 3.

[e] Censorinus.

se habeto; isque ad supremũ solis occasum ius inter ciues dicito. Hoc igitur fixum sit, non modo eiusdem imperii collegas, sed etiam magistratus pari potestate se inuicem iure[a] rogare non posse: multo minus eos qui maius imperium habent. Sed an collega, aut pari potestate magistratus, minorve, imperio parem aut superiorem prohibere possit? incidunt enim sæpe controuersiæ graues inter magistratus, eosve qui sine magistratu precarium imperium acceperunt; quibus publicæ actiones ac iudicia turbantur, ac retinentur. Plurimum autem interest prohibeatne quis sua intercessione, an vero imperet. De collega satis perspicuum est, etiamsi nullum imperiũ habeat in collegã, intercedendo tamen ab actionibus publicis illum prohibere posse: nam Piso Prætor inter ciues ac peregrinos Verrem Prætorem vrbanum ciues inter ac ciues sæpe turbauit; ac suum iuxta Prætoris vrbani tribunal transferri iussit, vt iniqua Verris & iniuriosa decreta[b] prohiberet, ac ciuibus ab vrbano tribunali ad se confugientibus, vti licebat per leges, ius diceret. Itaq; M. Tullius in libris De legibus; *Magistratus*, inquit, *nec obedientem, & nociuũ ciuem mulcta, verberibus, vinculis coerceto, nisi par maiorve potestas prohibessit.* Nec satis est illud *Prohibessit*; quia nihil magistratus præsente collega imperare aut decernere potest, nisi aperte assentiatur, aut se imperio socii sponte subiiciat. Sic enim Paulus[c] scribit; *Apud eum cui par imperium est, manumitti non posse: & Prætorem apud Prætorem manumittere non posse.* Neque pugnat Vlpiani dictum[d] illud, *Consulem apud Consulem manumittere posse*: quod quidem intelligi debet de Consule, quo die fasces ac imperandi ius habet. tametsi enim Prætores semper fasces & imperium haberent, quoniam diuisis muneribus rem gerebant; Consules tamen, qui eiusdem muneris participes erant, num quã simul eodem die fasces habuerunt; vt Verrius[e] Flaccus scribit. Ac propterea Liuius Salinator Consul triumphum Claudio Neroni collegæ eripuit, tametsi vtriusque consensione ac præsentia

[a] 1.3.§.vlt l. nam magistratibus. de arbitris. l. apud. de manumiss. vindi. l. minor. de minoribus.

[b] Asconius & Cicero in Verrinis actionibus.

[c] l apud. de manumissis vindicta l. apud de manumissionibus.

[d] l. 1. de offic. consulis.

[e] Festus in verbo Maiorem.

sentia aduersus Asdrubalis copias pugnatum fuisset: quia penes Liuium imperandi ius ac fasces eo die fuissent. Nam L. Cæsar (:vt est apud Festum Pompeium:) *maiorem Consulem dici putauit eum, penes quem fasces essent; vel eum qui prior Consul factus sit:* idque Paulus ipse confirmat. Prudenter illud quidem. nam si imperium eodem tempore fuisset, nihil pacatum, nihil stabile, nihil firmũ in publicis actionibus esse potuisset. Quamobrem creatis Romæ decemuiris Reipublicæ constituendæ ac legum ferendarum; legi subrogatum [a] est illud, vt vicissim imperandi ius ac fasces haberent. Si quis rationem exquirit, cur collega turbare collegam possit si eodem momento imperium habeant, ea ipsa est, quod *in re communi [b] prohibentis conditio potior est:* erat autem imperium Prætorum omnium commune, tametsi diuisam haberent iurisdictionem: quæ ratio valet etiam cum de vi ac potestate legum quæritur; *vetantis maior vis est quam imperantis.* Quod autem dixi magistratus pari potestate aut collegas imperio collegarum non teneri: hoc ita verum est, si numero pares vtrique fuerint: nam in omnibus corporibus & collegiis, qui numero, iidem potestate superiores [c] sunt: non poterit igitur minor pars collegarum prohibere maiorem. Si concors & vna omnium sententia fuisset, decretis edictisve inscribi consueuerant hæc verba, PRO COLLEGIO [d]: quæ suo loco explicabuntur. Cur igitur, dicet aliquis, Messala scribit, *Consulem ab omnibus magistratibus concionem auocare posse, ab eo neminem: deinde Prætorem ab aliis quam a Consulibus: minores magistratus nunquam, nec concionem, nec comitiatum auocasse?* nam ex eo perspicuum fit minores magistratus maiorum actiones & imperia prohibere non potuisse. Ego *auocationem* in imperio versari statuo, non *intercessionem:* interest autem plurimum vtrum quid iubeas, an fieri prohibeas: vt deinceps planum faciemus. Sed illud prius animaduertendum, Messalæ disciplinam

a Liuius lib. 2.

b l. in re communi. de regul. l. Sabinus communi dividundo. l. per fundum rusticorum. D D. in cap. cum omnes. de constit. l. fistulam vrbanorũ pręd. c l. vlt. quo i cuiusq; vniuersitatis.

d in verbo pro significat.

in cæteris quidem magistratibus valere, in tribunisplebis non item: qui tametsi minores magistratus fuerint ac minoribus auspiciis & comitiis creati, nec imperandi ius habuerint: intercedere tamen ac maiorum magistratuum, ipsiusque senatus actiones prohibere potuerunt. si quid etiam fieri iuberent, & maior magistratus eorum iusso repudiaret, in carcerem duci iubebant. Sic enim Senator Seruilius; *Vos*, inquit, *Tribuniplebis, Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipubl. Dictatorem dicere Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronuntiant, placere Consules Senatus dicto audientes esse; aut in vincula se duci iussuros.* Ac tantum abfuit vt Consulibus liceret concionem a Tribunisplebis auocare, vt ne loquentes quidem interpellare fas esset: id enim Icilia lege [a] cauebatur capitali subiecta pœna, nisi is magistratus qui tribunum in concione interturbaret, mulctam eius arbitratu penderet. At etiam Philippus Consul Drusi Tribuniplebis iussu in carcerem obtorta gula coniectus est, quod se concionantem interpellasset. Quod item diximus collegas quinumero vincunt, imperio cæteris potiores esse, locum non habuit in Tribunisplebis: cum vnius tribuni vox, non modo senatus, verumetiam magistratuum omnium & collegarum actiones prohiberet; contra vero vnius Tribuniplebis acta valebant, nisi aperte collegarum aliquis interfuisset. Nam Liuius [b] publicanorum locationes irritas fuisse scribit, *sub vnius Tribuni rogatione promulgata.* Pauciorum etiam collegarum intercessione plures Tribunosplebis prohiberi potuisse planum fit ex eo, quod cum Appius Censor imperium ac censuram contra legem Æmiliam vi retineret, Sempronius Tribunuspl. in populi concione, *Ego te*, inquit, *Appi, in vincula duci iubebo, nisi Æmilia legi parueris. Approbantib. sex Tribunis actionē, collegæ tres auxilio fuerunt, summaq; inuidia omniū ordinū solus Censurā gessit.* Consimile est exemplum de M.T.Cic. qui fuso Catilinæ exercitu C. Antonii collegę auspiciis, cū in Vrbe solus dominaretur,

ac

[a] Dionysius lib. 7.

Vnius Tribuniplebis intercessio magistratuum omnium & collegarū actiones prohibere poterat.

[b] lib. 43.

ac plebis opes & gratiam in se vnum cõuerteret, nouem Tribuni plebis decreuerant Pompeii[a] exercitum acciri oportere, ad Ciceronis potentiam coercendam; nisi vnius Catonis Tribuni plebis intercessio collegarum actionem prohibuisset. Cum item Scipio Asiaticus repetundarum reus in carcerem duceretur, vnus Sempronius Tribunus plebis Gracchorũ pater intercessit. Hæc tamen tanta Tribuni vnius potestas, quo minus auctoritatem senatus, imperia magistratuum, & collegarum potestatem sua intercessione frangeret, rogatio ad plebem de collegarum consensu ferebatur, vt imperium ei abrogaret. Nam Tiberii Gracchi rogatione tribunitia Marco Octauio Tribuno commoda plebis & leges Agrarias oppugnanti[b], magistratum prius abrogare necesse fuit, quam lex Sempronia de agrorum diuisione perferri potuisset. Atque eo pertinet illius Tribuni ad patritios oratio; *Faxo*, inquit, *ne iuuet vox ista* VETO, *qua collegas nostros tam lati concinentes auditis*. Et paulo post, *Contemni iam Tribunos plebis: quippe potestas Tribunitia suam ipsa vim frangat intercedendo*. Sed illa Tribunorum intercessio, pro libertate plebis, & contra vim comparata fuit, non ad Tribunorum tuendas vtilitates. Cum enim L. Cotta Tribunus plebis creditorum actiones eludere conaretur, fiducia sacrosanctæ potestatis, collegæ palam denuntiarunt, nisi creditoribus satisfaceret, se illis auxilio futuros. Ad extremum placuit collegium Tribunorum iisdem legibus quibus cætera collegia teneri: vt scilicet plurium collegarum suffragiis decreta cæteros obligarent; vt ex Liuio intelligi facile potest: sic enim scribit: *Ex auctoritate senatus latum est ad populum, ne quis templum arcemve iniussu senatus, aut tribunorum plebis maioris partis, dedicaret*. Post etiam lege Atilia latum[c] est ad plebẽ, vt tutores fœminis ac pupillis a Prætore vrbano, & maiore parte tribunorum plebis darentur. Qui mos ita inualuit, vt senatus Quintum Pompeium Rufum Tribunum plebis in carcerẽ duci iusserit, quod populi comitia vnus[d] prohiberet: alioqui furor

[a] Liuius lib. 48. Cicero in prouinciis consularibus Plutarch. in Cicer.

[b] Plutarch. in vita Gracchorum.

[c] Liuius lib. 39. Iustinian. de Atilian. tut.

[d] Dio lib. 40.

vnius tribuni vniuersæ Reipublicæ statum perturbasset. Itaque Consul concionem populi habiturus, magistratus omnes se minores ne de cœlo seruarent edicto vetabat: nam Ioue tonante, aut fulgente, aut si dexteravium volatus aspiceretur, aut comitiali morbo quisquam corriperetur, aut quid aliud monstri editum esset, comitia vitiabantur; ipsique magistratus re infecta concionem dimittebant, auguribus Deos iratos, aut minime propitios denuntiantibus. Ac tametsi augures nuntiationem haberent, magistratus vero spectionem, magistratuum tamen maiorum comitia minores turbare non poterant: licet *vitiosa comitia*, & *vitio creati magistratus* dicerentur [a]: maiores vero magistratus aut pari potestate, & turbare & obtinere poterant. Qui autem vitio creati fuerant, magistratus auguribus denuntiantibus, imperium sæpe nemine querente retinebant: interdum tamen magistratu abdicare cogebantur: cum C enim C. Figulus Consul vna cum collega acceptum exercitum in Hispaniam transmisisset, nihilominus tamen vterq; Consul domum reuocatus est ex Senatus decreto, & imperio abdicare coactus: cum Augures antea Tiberio Gracchо Consuli, consularia comitia habenti [b], auspicia contraria nuntiassent. Non poterant igitur minores magistratus maiorum comitia turbare, aut cõcionem auocare, sed æquales tantum ac pari potestate. Tribuni vero plebis, tametsi comitia maiorum magistratuum aut concionem auocare non possent, cæteras tamen actiones sua intercessione impediebant: aut nisi intercessioni obtemperaretur, vim afferebant, ac sæpe vulnerib. ac cædibus res gerebatur: nam Asellium Prætorem vrbanum sacrificantem deturbauit Tribunus plebis opificum multitudine stipatus, eumque necari passus est, quod debitoribus contra fidem creditorum aperte faueret. Item Appius Saturninus Tribunus plebis Memmium Consulem creatum in ipsis populi comitiis occidit. Et quemadmodum actiones publicæ turbantur ac impediuntur, æqualium aut maiorum magistratuum

[a] Varro. Festus Pompeius, Cicero Philippica 2.

[b] Cicero lib. 1. De natura deor. & 2. De legibus.

ſtratuum interceſſione, vel imperio tantiſper geruntur: ita rebus geſtis prouocationi locus eſt a minoribus ad maiores magiſtratus, ſalua cuiuſque iuriſdictione ac poteſtate. Quod ſi minor magiſtratus maiorum imperia vel actiones dum geruntur prohibere non poteſt, multo minus acta geſta conuellere, aut aduerſus ſententias ac decreta reſtituere[a] poterit: cum nea maioribus quidem ad æquales magiſtratus liceat[b] prouocare. Quinetiam legatus, aut datus a magiſtratu iudex, ſi parem poteſtatem imperiumve adeptus ſit, legatus eſſe deſinit, ac[c] iudicium ab eo ſuſceptum ſoluitur. Quamobrem ſi par minorve poteſtas, prouocantem a maiore parive poteſtate exceperit, iniuriarum agi poteſt aduerſus magiſtratum, & eum qui minorem poteſtatem, imperiive collegam appellauit. Nam Cæſar adhuc Prætor apud Quæſtorem accuſatus, quod coniurationis Catilinæ particeps & ſceleris conſcius fuiſſet, accuſatoré & Quæſtorem grauiter mulctatos in carcerem adegit, ac potiſſimum quæſtorem, *quod apud ſe*, inquit Tranquillus, *maiorem poteſtatem compellari paſſus eſſet*. Curia Pariſiorum graui decreto iudicibus ac magiſtratibus eorũ, qui prædiatoriam iuriſdictionem habent, interdixit ne regios magiſtratus iudiceſve ſuis edictis aut interdictis obligarent: ſin aliter facerent, coerceri a maioribus magiſtratibus pro iure ſuæ poteſtatis permiſit. Sed quæri poteſt, *an magiſtratus minor legato, eive cui maior magiſtratus imperium mandauit, obtemperare teneatur*; teneri putant plerique, cum legatus nihil ſuo[d], ſed eius qui mandauit imperio vtatur: alioqui ſi minori magiſtratui imperia legati, eiuſve cui maior magiſtratus iuriſdictionem mandauit, repudiare liceat, priuatis idem licebit. Quamquam illud quoque addi poteſt, eos qui *legati Prætorum* noſtris appellantur, imperium ac poteſtatem lege adeptos, ac ſuo iure, non alieno beneficio imperare videri. Sic tamen ſtatuo, cum legati ſint, nihil ſuo iure, ſed nomine prætorio imperare, vt quidem curia Pariſiorum iudicauit, Prætoris Turonenſium

a l. ſi aduerſus rem iudic. C. l. minor autem. de minorib. s.
b l. 1. §. ſi quis de appell.
c l. iudicium. de iudic.
d l. 2. cuis & a quo appelletur.

prouocatione ſuſcepta aduerſus legatum, qui ſuo nomine edicta ac decreta concipiebat. Procul omni dubio C res erat ante Caroli VIII regis edictum; quo quidem legatorum poteſtas ac imperium, non a Prętoribus, vt antea, ſed ab ipſo rege legib. promulgatis accipi oportuit: verius eſt tamen ea lege prætorum quidem honorem augeri, poteſtatem vero minui: vt ſenatus primum, deinde Imperatores ipſi legatos Proconſulibus dare conſueuerant; non propterea tamen imperandi ius a ſenatu vel a principe, ſed a Proconſulibus habuerunt. Itaque Vlpianus[a] negat *apud legatum Proconſulis eſſe legis actionem*; non quod legatis omnium magiſtratuum non licuerit in ſua prouincia manumittere, vt Iacobus Cuiacius[b] putauit, qui hæc verba, *ex quo prouinciam ingreſſus eſt*, deleri putat oportere: quæ caſtigatio ſi ferenda eſſet; legatis in prouincia nec edicere, nec decernere, nec iudicare, nec iudices dare liceret: hęc enim proprie ſunt ac dicuntur *legis actiones*, quas legatos in ſua prouincia exercuiſſe legimus[c], at etiam Duumuiri non modo manumittere in ſua prouincia, ſed etiam tutores dare[d] potuerunt. Non eſt igitur in legatis, aut in iis quibus mandata eſt iuris dicendi poteſtas, ipſa legis actio, ſed in eo qui mandauit: at ne magiſtratus quidem qui alterius IuriſdictionemC exercet, ſuo nomine quicquam imperare[e] poteſt. Ex quo manat illud, a legato eo ve cui mandata iuriſdictio eſt, ad eum qui mandauit, appellari[f] non poſſe: quia idem a ſe ipſe appellaretur. ac tametſi Proconſul de iniquitate ac iniuria a legato priuatis illata cognoſcat, hoc tamen ideo fit, quod legatus non habet vniuerſam Proconſulis iuriſdictionem ac poteſtatem: nō enim capitali ſupplicio damnare[g] potuit: hoc igitur ſi faceret, Proconſulis cognitio fuit. Ita quoq; magiſter militum, & legati principis, ſummum quidem imperandi ius habent, & omnem in milites animaduerſionem, non tamen in principis agnatos & proximos publicum iudicium conſtituere poſſunt. At ne epiſcopi quidem maiorum pontificum & archiepiſcoporum legatis ſeu officialibus

[a] l.2. de offic. proconſulis.

[b] lib.1. cap.1. Obſeruat.

[c] toto titulo. de offic. proconſul.

[d] Paulus lib. 5 ſententiarum.

[e] etſi prętor de offic. eius cui mandat. 3. de offic proconſulis.

[f] l.1. quis & a quo.

[g] l. ſi quid erit de offic. proconſul.

alibus parere tenentur; vt curia Parisiorũ in causa pontificis Tricassiorum [a], ac rursus pro Niuernensi [b] pontifice iudicauit. Quæ autem de magistratuum imperio ac potestate diximus, iurisdictionis ac prouinciæ cuiusque finibus definiuntur; *nam extra territorium*, inquit, Vlpianus [c], *impune ius dicenti non paretur*. Sed qui potestate ac imperio pares sunt, an etiam honore ac dignitate pares censeantur? Ego nihil habere dignitatem cum imperio commune existimo: ac sæpissime fit vt cui plus honoris, eo minus imperii tribuatur: quo quidem arcano nullũ fere maius est, nec ad tuenda optimatum & popularia imperia vtilius. Qui prior designatus erat Consul, idem in fastis, in legibus consularibus, in Senatusconsultis, in publicis actis prior erat ordine: si vterque simul designatus fuisset, qui ætate, idem honore collega superior fuit, vsq; ad legem Papiam [d] Poppæam, quæ Consulem honore superiorem esse voluit qui vxorem duxisset; aut si vterq; vxorem haberet, eum qui numero liberorum vinceret. Inter Prætores quorum idem erat collegium, eadem potestas, *vrbanus* dignitate cæteris anteibat, qui propterea *maximus* [e] *Prætor* dicebatur, quod primus omnium creatus esset, & absentibus Consulib. C consulare munus obiret. Inter archontas Athenienses, tametsi potestate pares essent, vnus erat qui annalib. & actis publicis nomina dabat, ac propterea ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur. Curiæ maiores in hoc imperio eandem fere potestatem habent: curia tamen Parisiorum, tum antiquitate cæteris, tum etiam dignitate excellit: ac singulari quodam iure *Curia Parium* appellatur. Carolo quidem VII rege, Senatus quem *magnum consilium* vocabant, pro Republica consilia capiebat: nihilominus tamen Ludouici XII lege cautum est [f], vt quoties agerentur in legibus aut rescriptis de magno consilio, & Curia Parisiorũ, quam *parlamentum* vocat, curia ordine prior esset. Cum item innumerabiles pene sint regii procuratores, vnus curiæ Parisiorũ dignitate cæteris potior est: nam cæteri iusiurandum curiæ cuiusq; iudicib. præsta-

[a] anno 1550.
[b] 1553.
[c] l. vlt. de iurisd. l. 3. de offic. præsid.
Honorum ac imperii diuersa ratio est.
[d] Nicephor. lib. 7. Sozomen. lib. 1. cap. 9.
[e] Festus in verbo Maiorem.
[f] anno 1499.

re solent: Procurator vero curiæ Parisiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris disciplinæ ac bellicarum rerum arbiter ac moderator, is qui apud nos *magister militum*, seu *Conneſtabilis* dicitur, aut inter Mareſcallos seu Tribunos militum qui primus eum honorē adeptus est; domesticæ vero disciplinæ ac iudiciorum princeps est *Cancellarius* seu *primicerius*: vterq; vtriusq; disciplinæ magister in summa potestate constitutus; nec alter alterius imperio tenetur, sed vterq; vtriq; æqualis eodem gradu ac ordine incedit: nihilominus magister militum dignitate superior est; dextrumq; principis latus occupat, Cancellarius sinistrum: ac ne quis putet eum ordinem magistro militum tribui, quasi gladium principis ad dextram præ se ferre teneatur, quoties locorum angustiæ nō ferunt vtrumq; simul incedere; magister militum antecedit, deinde Cancellarius, quē Prætorio Præfectus sequitur: quæ sic a me dicta sint, non vt 512
de honoribus aliquid definirē, sed vt quantum honor ab imperio distaret intelligeretur. Cū vero neq; in maiorē neq; in parē vllum imperiū sit, quæri potest inter principes eiusdē feudi dominos, an alter alterius si quid peccauerit, imperio coerceri possit? Etenim iurisdictio sua vi ac potestate singulis solida [a] debetur, cum in [b] partes diuidi non possit. Reges quidem ac magistratus suis quibusdam finib. imperia terminare solent: in collegio vero magistratuum nullus per se ipse imperare potest, nisi ab vniuerso collegio imperium acceperit. Sunt tamen qui putāt inter plures dominos fiduciarii prædii, in quo iurisdictio insit, eum qui quid peccauerit aliorum potestate ac imperio posse coerceri; propterea quod culpa contracta imperium ac iurisdictionem amisit: sic enim [c] curia Romana iudicauit: recte quidem decretum est, sed ratio nec vera, nec probabilis videri potest: alioqui confitendum sit ante iudicium sententiam ferri posse; aut priusquam sententia feratur exsequendum esse: cur enim imperio ac iurisdictione spolietur, quem nondum [d] iudicatum, & inauditum esse apparet? Ac si quidem epistolæ,

[a] l. imperialem §. præterea. de prohibita feudi alienat.
[b] Bart. in l. inter tutores. de administrat. tut.
[c] Rotæ decis. 253. in nouis. Ang. in l. est receptum. de arbitr. idem putat.
[d] l. 1. de exemtione rei iudic. C.

stolæ, decreta, edicta, comminationes, rei iudicatæ vim haberent, quod per leges fieri nullo modo [a] potest, semper tamen iudicium constitui oporteret, factū sit necne, id quod in quæstionem cadit: quinetiā legib. iudiciariis perspicuum est etiam in ipsos confitentes sententiā ferri oportere [b] a iudice, qui in parem eiusdē feudi dominum nullum imperium habet: vt Iurisperiti [c], qui quod æquius melius esse iudicant, vno pene cōsensu confitentur, aliorū alia [d] mens est; propterea quod vnumquemquevbi peccauerit, ibi puniendum esse putant; quod ita verū est, si nihil iudicium constitui vetat eo loco vbi peccatur. In collegio quidem magistratuum ac iudicum, si collegarum maxima pars consentiat, nemini dubium est quin iudicium in collegam, aut etiam in minorem collegarum partem constitui possit: vt in senatu Romano fieri cœpit post eam legem, quam Adrianus de Senatorib. iudicandis tulit. Idq; per omnes huius imperii curias fieri videmus. Sed inter dominos eiusdem feudi diuersa ratio est; quoniam singulis solida iurisdictio competit; nec nisi vicissim [e] iudicare possunt, nec plura [f] tribunalia vnius & eiusdem iurisdictionis habere, nisi patroni nouo cōcessu. Atq; hoc differt a iurisdictione seruitus, quod hæc singulis simul ac semel se fruendam patiatur; illa non item, contra quam pleriq; [g] putant; propter feuda Ducum, Comitum, Marchionum, quæ legibus feudorum indiscretam naturam habent. Sed nec necesse nobis est, nec locus postulat eorum disciplinam argumentis refutare, qui iurisdictiones prædiis ita cohærere putant, vt seruitutes. Illud tantum, Principem qui feudum quantumcumque sit, alteri dono dederit, aut vendiderit, non propterea cohærentem iurisdictionem dono dedisse, aut proscripsisse videri, vt quidem sæpissime iudicauit curia Parisiorum; ac tandem Philippi Belli lege sanctius cautum est, quo minus dubitaretur; vt plerique in legato religionis [h] pietatisve

[a] l. 1. comminationes epistolas. C.
[b] l. 1. de confessis. Cod.
[c] Bart. in d. l. inter tutor. Andr. Barba. ad Bart. ita consuluisse tradit contra Bal. d. in §. præterea. Bar. suam sententiam confirmat ex l. si vacerto. § si duo. quem Pan. Butrio, Imola in cap. prudentiam. sequuntur. Castrensis in l. est receptū de iurisdict. & in l. cæteta. §. si duob. de legat. 1. Dominicus Geminian. in cap. 2. de arbit. lib. 6. Ancharan. in c. postulasti de foro compet.
[d] Fel. in. d. c. prudētiam. & Panor. in c. inferior. de maioritate.
[e] l. si vnus. iudicatum solui. d. l. 2. §. ex iis.
[f] Molinæus in consuet. feudor.
[g] Bart. in d. l. inter tut. Bar. Imol. Panor. Domin. Geminian. Fel. in d. c. prudētiam. Bal. in c.

delegatorum. de offic. delegat. [h] ex Bald. sententia in c. quanto de iudic. Oldra. cons. 232. Bart. in l. 1. de iurisdict. om iudicū. fine. Oldrad. consil. 176. factū. Bald. in l. a procuratore. de re iudicata. & consil. 336. considerandum & consil. 293. thema. & cons. 322. lib. 4. Alvaro. in c. vnico col. vlt. §. final. quib. modis feudum amit. Lud. Rom. cons. 444.

causa facto legi locum esse non putant; sed nō recte putant, cum lex in vniuersum lata sit. Cum igitur nec pari potestate magistratus, multo minus eiusdem prædii iurisdictionisque domini mutuo sibi imperare possint; maiorum magistratuum, aut imperantis suo iure patroni cognitio erit. Nostris quidem moribus curiæ maiores regiorum magistratuum inter ipsos de imperio ac iurisdictione controuersias sibi reseruarunt. Quod si decreta resve iudicatas in aliena prouincia exsequi oporteat, id fiat oportet impetrata venia, quamquam noua lege mos ille de hac Republica sublatus est, ac viatoribus toto fere imperio omnia omnium magistratuum iussa exsequi licet. Principibus vero, qui alienæ maiestatis imperio non tenentur, mutuis rogationibus inter ipsos vti necesse est, quando maioris potestatis imperio cogi non possunt: vt coguntur magistratus, qui ne petita quidem venia sententias aliorum magistratuum in sua prouincia exsequi patiūtur. Veniā autē petere a maiore aut ab æquali potestate in exsequendis in aliena prouincia rebus iudicatis, antiqui moris[a] est & exēpli. At stante imperio Romano, principum iussis opus fuisse videtur: sic enim Iurisconsultus, *Sententiam*, inquit, *Romæ dictam, possunt Præsides in prouinciis, si hoc iussi fuerint, exsequi.* Æquius est tamen id cum bona magistratuum venia impetrare, quā vi extorquere: vt in cōsimili causa de Hibero[b] quodam legimus; ad quem Imperator, *Alloquere*, inquit, *illum, ne rem iniustam faciat:* quia principū iussa contentionis materiam magistratibus præbere solent, qui se inuitis æqualium aut minorum magistratuum decreta in suo territorio exsequi vident: quæ concertationes magistratuū, in priuatos sępissime redūdant: vt Marcellū Consulē legimus, Nouocomenses verberibus non aliā ob causam cædi iussisse, quā vt intelligerēt, se iura ciuitatis a C. Cæsare accipere nō potuisse. Grauius tamen priuatorū damno peccatur, cū inter summos magistratus, curiasve maiores de imperio certatur: vt contigisse memini ob rem iudicatam in curia Parisiorum, quam

Curia

a l. episcopale de episcopali audient. C. & c. Romana §. contrahente. de foro competenti. lib. 6. l. iudices de fide instrument. Oldr. consil. 167. lib. 2. q. 3. Fel. in cap. significasti de offic. deleg.

b l. quidam Hiberus. rusticorum.

Curia Burdegalensis in sua prouincia exsequi permisit, accepto principis iussu; ea lege tamen, vt de intercessione ac prouocatione cognosceret, si prouocaretur: cum viator intercessioni non paruisset, prouocatum est ad curiam Burdegalensium; actor prouocantem præoccupauit in curia Parisiorum. Princeps controuersiam ad magnum consilium detulit, cuius decreto iudicatum est, negotium ad curiam Parisiorum pertinere: cum *suæ quemque legis* [a] *ac sententiæ interpretem esse* [b] *oporteat*. agitur autem de rei iudicatæ interpretatione, cum reus exsequenti viatori maioris curiæ decreta, a quibus per leges prouocari non potest, intercedit: quod si viator intercessioni non obtemperauerit, prouocari solet: non tam a sententia curiæ maioris, quam ab iniuria viatoris, qui intercessorem non exaudit: id autem necesse est, nisi curia, summota intercessione, iudicatum exsequi mandauit. Quid si magistratus æqualium aut inferiorum rogationes contemserit, nec decreta exsequi patiatur? certe maiorum magistratuum edictis, aut si summi fuerint magistratus, inter quos de imperio controuersia oboriatur, Principis rescripto cogendi [c] sunt: id enim significant hæc Vlpiani [d] verba, SI HOC IVSSI FVERINT, scilicet a principe, non autem a magistratibus; cum Præsides prouinciarum summum, post principem, in sua quisque prouincia imperiũ haberẽt. Cum autem legibus aut edictis quicquam fieri iubetur, hanc habet interpretationem, vt in sua cuique prouincia pareatur: quia nullum est extra territorium magistratui ius imperandi. Maiorum quidem nostrorum ætate viatores regios ab iis, qui prædiatoriam iurisdictionem habent, veniam petere necesse fuit, quoad curiarum maiorum grauissimis decretis [e] prohiberentur: propterea quod maiestas quodammodo imminui videbatur. Sed quæri potest, an magistratus suam sententiã, a qua prouocatum est, exsequi possit, post *stata tempora*; quæ nostri *fatalia* vocant, ab inueterato eorum errore, qui libros Codicis Iustiniani, & Græcorũ leges παρὰ Latinas

[a] l. 1. l. non dubium. de legibus. C.
[b] l. 1. § vlt. de prætoris stipulat.
[c] Alexand. Bart. Cuma. in l. a diuo. de re iudic. l. 1. de seruis fugit. Aufrer. q. 411. Tolos. Felin in cap. vlt. de foro competenti.
[d] in d. § sententiam.
[e] Burdegalæ anno 1517. Martii 5. & 1519. Decembris 3 & 1525. Ianuar. 23 & Gratianopoli. Guid. Pap. q. 346.

fecerunt; in quibus pro κυρίας ἡμέρας legerũt κυρίας ἡμέρας, qui dies in legibus duodecim, *ſtati*[a] appellantur; vt in hac lege, SI STATVS DIES CVM HOSTE, id eſt, cum peregrino. eodem ſenſu a M. Tullio κύρια δόγματα, *decreta* Philoſophorum *certa ac rata* vocãtur. Nec vero Latinorum quiſquã aut Græcorũ κυρίας ἡμέρας aut *fatales* κηρίας appellauit. Iuriſcõſulti ſæpe *dies ſeſſionum* a *continuis* diebus ſeiunxerunt: quod ſi quid intra certũ tempus a magiſtratu fieri iubeatur, *ſtatutum tempus*, & *edictum peremtorium*[b] Iuriſconſulti vocant: cum vero tempus, quo lis terminari debeat, lapſum fuerit, *litem mori*[c], nos *inſtantiam perimi* dicimus; antea vero *litem viuere*: ſed iuriſconſultorũ nemo *fatalem diem*, aut *fatalia tempora* vſurpauit. omnis error ab vnius literæ, ν in ρ mutatione, deriuatur. nam cum verbo כהר ſeu כתר Græci æque ac Hebræi *fatum* ſignificarent, neceſſe fuit κηρίαν ἡμέραν *fatalem diem* interpretari. Demoſthenes ſæpe κυρίαν vocat, quod Latini *ſtatum diem*, noſtra praxi *præfixam* appellamus. ſic enim Demoſthenes contra Mediam ἐπὶ ἥκειν ἡ κυρία τῶ νόμου: item cõtra Stephanũ, κυρίαν ἐγχαλῶν, interdum etiam ἡμέραν διαμεμετρημένην, ad Nicoſtratum. Iuniores Græci ἡμέραν ἐμπρόθεσμον & ἀπρόθεσμον, nuſquam tamen κηρίαν appellarunt. Syneſius[d] quidẽ Pontifex, vitæ poſtremum diem κυρίαν metaphorice appellauit, ne κηρίαν diceret, verbum a Chriſtianis hominibus & a vera religione alienum. Verius igitur ac melius pro *fatalibus appellationum diebus*, *ſtatuta tempora* dicamus. ſic enim Iuriſconſultus[f] vocat. Leges autẽ Iuſtiniani Græco ſermone prius quam Latino ſcriptas fuiſſe, nemini dubiũ eſſe opinor. Codicem item Theodoſianum & Hermogenianum, ex quibus Iuſtiniani codex fere totus conflatur, Græco æque ac Latino ſermone ſcriptos fuiſſe planum eſt; & ab homine Græco potius quã ab eo qui Latine loqui didiciſſet, legem *Properandũ*[g] interpretatã: cum plane Græco more ſcribat, & *reum* interpretetur *fugientem*, id eſt, φεύγοντα. Nec mirum debet videri, quod Græci Romanorũ leges ac ipſius Iuſtiniani inſtitutiones

Græcas

[a] Cicero lib. 3. Offic.

[b] l. 3 de temporib. appell. & in l. ad peremtorium de iudiciis.

[c] l. 3 quæ in fraudem. l. 2. iudicatum ſolui.

[d] ad Theophilum.

[e] vt in l. properandum. de iudic. C.

[f] in l. 3. de temporibus appellat.

[g] de iudiciis. C.

Græcas fecerunt; cum etiã Thomæ Aquinatis pleraq; scripta, & posteriores Aristotelis libros τῶν μετὰ τὰ φυσικά, quæ interciderãt, ex Arabicis Græca fecerint, quasi postliminio ciuitate restituta. Sed, vt vnde digressa est, eo redeat oratio, nihil necesse est appellatione deserta magistratus superioris, ad quem prouocatũ erat imperio, ad exsequendas res iudicatas vti: quod antea maiorum nostrorũ ætate fieri consueuerat Principis rescripto, quod nostri pragmatici *Iustitiæ literas* appellabãt, quæ Caroli VIII lege penitus sublatæ fuerũt: latis est apud iudicem qui sententiã tulit, appellatione deserta petere, vt iudicatum exsequi iubeat: nisi superior magistratus, quem damnatus appellauit, iudicatũ exsequi prius vetuerit, quã de prouocatione cognitũ sit; nisi dilatio Reipublicæ valde pernitiosa foret: tunc enim magistratũ sententiã, etiam capitalem exsequi, deinde rescribere[a] oportet: alioqui in causis, in quib. de capite quæritur, post appellationẽ, tametsi deserta fuerit, nec magistratus superior exsequi iudicatũ prohibuerit, non licet exsequi tamen. Quod si magistratus prouocantẽ supplicio affecerit, capite[b] puniendus est ipse, eoq; iure vtimur: at etiã lege Sempronia[c] qui verberibus ciuem contra prouocationem cæderet, maiestatis legibus tenebatur. Quæ hactenus de mutuis magistratuum inter ipsos officiis dicta sunt, ad eos pertinent, qui eiusdem imperii finibus coercentur. Quid igitur iudicandũ est, si reus in hoc imperio a magistratibus damnatus, in Græciã confugerit: an Turcarum princeps rogante Francorum Rege, aut etiam priuato cuius interest, iudicatum sine causæ cognitione exsequetur? Quæstionem non dissimilem in priuato cuiusdam iudicio, in curia Parisiorum agitatam fuisse memini. Venetus mercator Francũ hominem ad Venetiarum Prætorẽ in ius vocauit; Francus, cum iudicio sisti se promisisset, vadimonium deseruit: damnato a Prætore Franco, mercator in Galliam petita a principe venia per legatum, vt fieri solet mutuis inter principes officiis, ac iure gentium fere omnium communi, rescriptum exsequendę sententię causa impetrauit. Francus intercedit;

[a] argumento l. si quis filio. §. 4. de iusto rupto.

[b] l. addictos, de episcopa. audient. C. Faber in l. a pro consulibus de appel. C.

[c] Cicero pro Rabirio perduelle.

& cum intercessioni non obtemperaretur, curiam abpellat. Plerisque videbatur sententiam exsequi oportere: alioqui si curia de sententia Prętoris Venetiarum cognouisset, Venetorum Respublica curiæ Parisiorum decreta rescindere, & eodem iure conuellere acta potuisset, non tam iniquitate sententiæ, quam maiestatis vindicandæ causa. Placuit tamen illud quæri, *an Francus se Venetorum iurisdictioni ex pacto subiecisset*: deinde, *an ex moribus Venetorum, post edicta peremtoria, ac statuta legibus Venetorum tempora, sententia lata fuisset*; quibus cognitis sententiam exsequi oportere curia iudicauit. Atque hæc in priuatis iudiciis. Sed si de capite non tantum nostri ciuis, sed etiam ad nos confugientis peregrini agitata quæstio fuisset, non prius exsequi sententiam oportuisset, quam re integra de causa cognitũ esset. At etiam Adrianus [a] Augustus Præsides prouinciarum suscipere αὐάκρισιν (: eo verbo lex vtitur:) id est, rursus iudicare voluit de iis, qui ab Irenarchis eiusdem imperii Romani damnati fuissent. Certe quidem Heluetii, Geneuates, Lucenses, Genuenses, ac cæteræ ciuitates, peregrinos alibi damnatos ad se confugientes, integro statu prius iudicari iubent, quam exteris principib. subditos reposcentibus restituant. Sic enim omnis vno fere consensu [b] iurisperiti tradunt, principem non teneri peregrinos ad se confugientes reposcentibus dedere. Demus illud certe, si de iure ciuili quæratur: sed illi sine vlla distinctione iuris gentium ac naturæ, omnino negant subditum repetenti principi restituendum. Vnus Baldus [c] id ea conditione æquum esse scribit, modo ci- 326
uitas ea, quæ damnatum ad se fugientem recepit, sceleris pœnam exquirat ac vindicet. At si confitentur, principes iuris ac iustitiæ legibus obligatos teneri, illud etiã, subditos suo principi restituendos esse, cõfitendum sit: non tantum ad probationum necessariam in capitis discrimine perspicuitatem, quæ haberi nullo modo potest, nisi testes cum reis componantur, quam nostri pragmatici *confrontationem* vocant; verumetiam vt iisdem in locis

a l. diuus Adrianus. de custod. reor.
b Bald. in l. 2. de seruis fugit. C Odofred. in Authent. qua in prouincia vbi de crimine. C. Iacob. Bellouisius in § contrahentes de foro cõpetenti. num. 115. Afflict. in constit Neapol. lib. 2. titul. 3. numer. 88. Chassan. in consuetud. Burgund. tit. 12. num. 14. Fulgos consil. 149 col. 2. Boer. decis. 29. Imol. in Clement. pastoralis de re iudic. Aufre. in addit. ad decis. Capell. Tolos q. 319. Battol. in l. qui sepulcri. de sepul. violato. Angelus in l. hæres absens. de iudic. Felin. in cap vlt. de foro compet. num. 11.
c in l. 1. vbi de crimine agi oport. C.

in locis quibus peccatum est vltio sequatur: id enim omnium maxime ad pœnarũ vtilitatem, & ad exemplum publicæ vltionis pertinere videtur. Quod si magistratus in eadem Republica mutuas operas, & officia sibi inuicem, ac Reipublicę, cui post Deum immortalem omnia debemus, præstare oportet, nec scelera inulta maneant, cur ab ea obligatione, quæ diuinis ac naturæ legib. consentanea est, principes liberantur? Itaque Muhamedis Imperatoris Constantinopoleos, eius inquam qui Magnus est appellatus, egregium factum laudatur, quod parricidam, qui Iulianum Medicem ante aras crudelissime trucidarat, ab vrbe Constantinopoli, quo sese receperat, vinctum Laurentio Medici, ac ipsi Florentinorum ciuitati reposcenti restituit: non enim Florentinorum copias, quæ tenues erant, sed immortalis præpotentisq; Dei vim ac potentiam extimuit. Nostri quidem Reges in hoc imperio reos petentibus principibus restituere solent, nisi de maiestate, aut de imperii finibus ac statu rei quæratur. Quæ quidem causa triplici iudicio terminata videtur: curiæ scilicet Parisiorum [a], Romanorum [b], ac Tolosatum [c]. Romanæ curiæ iudices, Anglorum regi fugitiuum ciuem reposcenti denegandum esse decreuerunt: suberat probabilis causa; quia regnum illud fide ac beneficio ecclesiæ Romanæ tenebatur: alioqui ciuem alienum repetentibus principibus restituere oportet, vt curia Burdegalensis [d] solemni iudicio decreuit. Quamquam id quoque fœderibus excipi solet, & exceptum est eo fœdere, quod Heluetii cum Carolo v Imperatore pro agro Mediolanensi percusserunt. Quamobrem Henrichus II Rex Francorũ, cum per legatos a senatu populoq; Geneuate petiisset, vt Baptistam Didatum, Italum hominem, reum peculatus sibi redderent, rogati sæpius denegarunt: tandem Rex questus est apud Bernates, se aduersus senatum populumq; Geneuatem, qui tunc erat in patrocinio Bernatũ, iure clarigationis vsurum. Bernates extemplo fetialem ad Geneuates miserunt, vt fugitiuũ regi redderent:

[a] Boerius in consuetud. Bituric. § 21. de iurisdict.
[b] Oldrad. consil. 124. Faber. in §. est & inter. de publicis iudic.
[c] Boer. decis. 27.
[d] anno 1517. 24. Decemb.

sic tandem publicæ pecuniæ depeculator a Geneuatib. desertus est, ne vel potentissimi regis, vel etiam Heluetiorum inimicitias in se excitarēt, vel furibus ac sceleratis hominibus asylum aperire viderentur. Hæc quidem ex literis legati Francorum ad Annam Mommorantiū magistrum militum expressimus: vt reprehensionē effugere non possint qui aliter sentiunt & scribunt. Sic enim statuo, *reum fugitiuum, sceleris conscium sine summa alienæ maiestatis iniuria, retineri non posse.* Eam enim ob

[a] Iudic.20. cap.

causam tribus omnes Israelitarum [a] aduersus vnam, quæ paucissimis quibusdam exceptis deleta fuit, coniurauerunt; quod sceleris turpissimi conscios, nec rogati rederent, & inultos apud se fouerent. Nec aliam ob rem Hippotæ populi internecione deleti sunt, vrbe eorum funditus a Thebanis excisa, quod Phoxi Bœoti sicarios tueri, ac pro iis propugnare, quam rogantibus Thebanis reddere maluissent. Si tamen ciuitas certo sciat fugitiuum hominem, quem hospitio excepit, tyranni crudelitatem effugisse, nec sceleris vllius cōscium esse, non modo prodere innocentem & peregrinum crudeli tyranno turpe sit ac iniurioſum, verumetiam pro miserrimi hominis capite ac salute dimicandū erit: cum ne lex

[b] Deut.16. & 23.

quidem diuina [b] seruum fugitiuū irato domino restitui patiatur. Atque hæc de officiis & imperio, deque toto magistratuum iure dicta sint, quæ de vniuersa disciplina dici posse existimaui. Veterum autem magistratus cum nostris conferre, non est huius instituti: quos tamen, & si nominibus & appellatione dissentiant, re tamē ipsa fe-

[c] lib.2. Regum.

re eosdem fuisse videmus. Nam in sacris libris [c] Salomonem legimus ab Azaria Pontifice ad res diuinas instituī; Iosaphat vero consilii principem seu cancellarium; Eliphoram & Aiam ab epistolis; Banaiam magistrū militum; Azariam sororiū suū, proregem. In imperio Turcarum *maximus Bassa*, magister militum; secūdus ab illo, maritimæ classi præfectus est; *Bellerbei* duodecim prouinciarum præsides; *Sangiachi* vrbium singularū præfecti: *Cadileschieri* duo togatorum ac iudicum princi-

pes,

pes, alter in Asia, alter in Europa: *Mophtes* ipse Pontifex maximus & legum dubiarum arbiter est ac iudex summus. Eosdem fere magistratus in Africa & Æthiopia creari proditū est; tametsi appellatione differant. quinetiam ab illis magistratuum quorundam nomina didicimus & expressimus: cuiusmodi est magistratus quem Græci ναυαρχον, Latini *classis Prætorem*, nostri æque ac Arabes *Almiral*[a] appellant: & magistrum regiæ domus nostri eodem plane sensu, quo rex Æthiopum *maximum Bethudetam* Hebraico nomine appellat. Cum autem in omni Republica magistratus in curias & collegia distribuantur, ac plura sint corpora collegiaque priuatorum, quam magistratuum, restat vt de corporibus & collegiis dicamus.

[a] Leo Afric.

VII. De corporibus, collegiis, & vniuersitate, quæque ex his commoda aut incommoda sequantur.

Collegiorū, corporum, vniuersitatis ac Respublica differentia.

COLLEGIVM *est legitima trium pluriumve personarum eiusdem conditionis consociatio: corpus* vero *plurium collegiorum coniunctio. Vniuersitas est omnium familiarum, collegiorum, & corporum eiusdem oppidi iuris communione sociata multitudo.* Hoc amplius habet Respublica præter vniuersitatem, *quod omnium ciuium ac oppidorum multitudinem imperii maiestate complexa tuetur.* Has ego definitiones ab omnibus, qui de Republica, deq; publico iure scripserunt, prætermissas ad hanc disciplinā adiungere necessarium duxi: quia sine definitionibus certis, quod firmū ac stabile futurum sit, cōstitui nihil potest. Licet autem contrahere totum genus humanum gradatim ad Respublicas imperii finibus ac
521 maiestate diuisas; ab his ad vniuersitates, deinde ad corpora, tum ad collegia, postremo ad familias, ab his ad singulos: vt hæc non multo magis inter se, quam partes a toto differre videantur. Omnium vero ciuilium societatum origines a familia deriuantur, quæ ipsa naturalis est societas, & ab ipso naturæ parente principio generis humani fundata. Cum autem ratio diuinitus

nobis insita feciſſet hominem hominum appetentem, cumq; his ſermone & vſu congruentem, eadem fecit vt profectus a caritate domeſticorum ac ſuorum curreret longius, & propagatione familiarum gauderet. Cum item familiæ a prima ſui origine ſenſim diſcederent, ciuili ſocietate naturalem placuit imitari. Eſt enim Reſpublica ciuilis ſocietas, quæ ſine collegiis & corporibus ſtare per ſe ipſa poteſt, ſine familia nō poteſt: quinetiam Reſpublicæ diſſolubiles ſunt, quia ducuntur ab hominum legibus ac inſtitutis; familiæ vero, niſi prius intereat omne genus humanum, interire non poſſunt. Ex quo intelligitur ab vnius familiæ radice, quam Deus immortalis conſeuerat, quaſi ſtirpes primum fuiſſe propagatas, quibus domicilia tectaq; ſibi, vt ab iniuria cœli ac ferarum animantium tutiores eſſent, ædificare neceſſe fuit: & cum in eam multitudinem excreuiſſent, vt eadem regione contineri non poſſent; quippe domiciliorum coniunctione, vicos; deinde vicorum continuatione pagos auxiſſent, alio proficiſci, ac nouas ſedes quærere oportuit. Itaq; locis ac regionibus generiſq; proximitate diſiuncti, cum nullis imperiis ac legibus tenerentur, vti quiſq; vi ac robore cæteris præſtabat, ita finitimos de locis ac domiciliis depellere, aut fontis ac loci amœnitatem eripere, aut de paſcuis deiicere conabatur. Ea vis a valentioribus illata, fecit vt imbecilliores loca natura tecta ac munita conquirerent; aut arte ac prudentia munirent, vt ſe, liberos, vxores, familiasque ſuas, ab aliorum iniuriis, foſſa, vallo, mœnibus denique tuerentur: inde oppida vrbeſq; conſtitutæ. Sic enim de rege Seruio ſcribit Dionyſius, in locis montanis firmiſſimisque collibus perfugia quædam diſpoſuiſſe, quæ Græci *pagos* appellant, quo ſe agreſtes ex agris per hoſtiles irruptiones reciperent. Sed ne mœnibus quidem hoſtium vis arceri poterat, quo minus ii qui ſeſe propugnaculis cinxerant, a potentioribus obſiderentur. Fuit enim primum genus hominum rapinis, cædibus, ac latrociis deditiſſimum, & cui nihil prius eſſet, quam C

graſſari

grassari & occidere, aut imbecilliores seruitute premere, vt verissime [a] Plutarchus cum historia sacra [b] congruenter scribit. Ac multis ante seculis Thucydides historicorum, qui in Græcia floruerunt, longe clarissimus, Græciam vniuersam paulo ante sua tempora potentiorum latrociniis ac direptionibus infestam, nec propter latrocinia vllam infamiam cõtractam fuisse: sed qui terra mariq; obuios haberent, ab iis sine contumelia quæri consueuisse, an latrocinium, an piraticam exercerent? Nec tantum Plato, eiusq; discipulus Aristoteles, latrocinium inter venationis genera posuerunt: sed etiam legibus [c] Solonis latrocinandi causa societatem iure contrahi potuisse planum fit, his verbis, ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι. quod Latinus interpres, cum absurdum ac falsum putaret, alio detorsit: nam quid aliud est ἐπὶ λείαν οἴχεσθαι quam *prædari*? & λεῖα quid nisi ὰπὸ τῶν πολεμίων λάφυρα? Hebræis *venatores* vocãtur latrones. Nec minus Latinis veteribus, quã Græcis aut Hebræis permissa latrocinia fuerunt; vt quidem perspicitur ex primo fœdere inter Romanos & Carthaginenses contracto, quo quidẽ ita cauetur [d]; *Ne vltra promontorium Pulchri, prædæ aut mercaturæ gratia, Romani nauigãto.* a quibus latrociniis cæteri populi fero abstinuerunt. nam Cæsar sua ætate cum de Germanis scriberet, *Latrocinia*, inquit, *nullam habẽt infamiã; quæ extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atq; ea iuuentutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant.* Hæc igitur latrocinandi licentia, homines ad amicitias & societate coeundas adegit: nam principio sodalitia contracta fuerunt ab iis qui, quod ex eodem puteo seu φρέατος aquam haurirent, φρήτορες seu *fratres* sunt appellati: inde quoq; φρατρίαι dictæ: aut qui ex eodem fonte, quem Dores πάγον appellant; vnde *pagi* dicti sunt: vt Latini quoq; *comissari* dixerunt eos qui in iisdem vicis, quos Græci κώμας vocant, conuictu communi fruebantur; vt Festus [e] scribit. Ex quibus perspicitur, societates hominũ inter ipsos vitæ tutius commodiusque degendæ fuisse quæsitas: easq; primum ab eo, qui virum inter & vxorem in-

[a] In Theseo.
[b] Gen. 6.
[c] l. vlt. de collegiis.
[d] Polyb. lib. 3.
[e] in verbo Comissari.

terceſſit, amore profectas. Inde fluxiſſe mutuam parentum ac liberorum pietatem; tum fratrum ac ſororum inter ipſos caritatem; poſt etiam proximorum & agnatorum amicitiam; ac poſtremo affinium beneuolentiam; quæ tandem refrixiſſet, niſi mutua iuris communione ſocietates ac ſodalitia ex corporibus & collegiis conſtituerentur: quibus ſocietatibus homines ſine Republica cœtus inuiolabiles diutiſſime conſeruarunt. Nam populus Iſraelitarum diu ſine regibus [a], ſine populari, ſine optimatum ſtatu ſumma cum trãquillitate floruit; cum ſcilicet tribus ſingulæ neceſſitudine agnationis, vniuerſæ vero iuris ac ſacrificiorum communione ſociarentur: ſi hoſtis ingrueret, Imperatorem creabãt [b], eum ſcilicet quem Deus immortalis numine afflarat: cum igitur vnus omnes imperandi prohibendique maieſtate coerceret, ex ſocietatibus, corporibus, & collegiis Reſpublica exſiſtere cœpit. Itaque legum latores ac principes, qui Reſpublicas primi fundauerunt, nullum ad eas continendas ſtabilius fundamentum eſſe iudicarunt, quam ſocietates ac ſodalitia tueri. Nam Pompilius Numa [c] rex Romanorum, non modo collegia omnis generis opificum, ſed etiam mercatorum inſtituit, eoſq; ſacrificiis ſolemnibus ac epulis, quæ ſtatis anni diebus fierent, obligauit; idque Solonis exemplo feciſſe videtur, qui omnia [d] omnium ordinum ac generum collegia, iiſque ſtatuta, quæ modo legibus contraria non eſſent, condere permiſit. At Lycurgus ciues non tantum ſodalitiis ac ſocietatibus, ſed etiam perpetuis conuiuiis deuinxit; quæ conuiuia, quod amicitiæ cauſa colerentur, φιλίπια dicta ſunt; non φειδίπια, vt Plutarchus a parcimonia deduxit. In cæteris fere Græcorum ciuitatibus, ἑταιρείαι, & in Italia *ſodalitia* vbique coli cõſueuerunt; in quibus non modo lites & controuerſiæ maxima ſui parte ſine magiſtratibus ac iudicibus dirimebantur, verumetiam amicitiæ radicibus altiſſimis hærebant: quippe ſapientiſſimis quibuſq; hominibus perſuaſum erat, amicitiam ad hominum cœtus ac ſocietates ſtabiliendas ac retinen-

[a] Iudicum cap. 16. & 21.

[b] Iudic. cap. 3. 6. 9. 10. 20. 21.

[c] Plutarch. in Numa. Dionyſ. Halicarn. lib. 2.

[d] l. vlt. de coll leg. Plutarch. in Solo.

retinendas ipsa iustitia potiorem esse: cum lites quidem iudiciorum exitu, non tamen odia finiantur; amicitia vero, quæ societatibus alitur, non modo lites, sed etiam controuersiæ a stirpe conuellantur, & summa cum tranquillitate ac beneuolentia ciues inter se ipsi, & cum Republica concilientur. At legum omnium diuinarum & humanarum hic scopus, hic finis est, vt hominum societatem & concordiam inter ipsos, & aduersus Deum pietatem tueantur: id autem omnium maxime fieri potest, si vna fuerit omnium ciuium in amicitia, quæ sine virtutibus esse nulla potest, conspirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenses [a] olim omnis ætatis, ordinis, ac sexus, simul publicis in locis epulabantur, vt illam quã dixi caritatem, ac mutuam inter ipsos beneuolentiã fouerent; sed postea sexus & ætates suis quibusdam ordinibus ad perturbationem ciuium vitandam, placuit describi. Nec aliam ob causam legibus diuinis [b] cõuiuia sacra statis temporibus summa lætitia coli iubentur, quam vt religione erga Deum, & amicitia inter se ciues conciliarentur. Quæ conuiuia principio nascentis ecclesiæ Christianæ, quod mutuis amplexibus & osculis terminarentur, ἀγάπας appellata sunt. Ac tametsi multa vetustate pridem extabuerunt, imago tamen veterum cõuiuiorum sacris epulis etiamnum adumbratur. At Veneti non ficta, sed vera conuiuia, sæpius etiã Heluetii ordinibus ciuium & opificũ in collegia descriptis, summa cura prosequuntur; si vero lis oborta fuerit in sodalitio, communi consensu dirimitur; sententia nõ chartis, sed tabulis, non atramento, sed creta descripta. Nec tantum veteribus fuere sua opificum omnium & mercatorum collegia, verumetiam philosophorum, maxime tamen Pythagoreorum [c], quibus nõ studia modo, verumetiam conuictus fuit communis. Atque hæc de origine collegiorum, quæ temporum decursu legibus certis ac institutis sanctius ac melius temperata fuere. Vt igitur ordine singula explicentur quæ de collegiis disserere oportet; primum quæ collegii cuiusque potestas sit,

[a] Aristot. in Politic.

[b] Numeri 9. Leuit 23.

[c] Iamblichus in vit. Pythagoreorum.

& quæ beneficia cuiq; tributa; deinde qua ratione moderari, quoq; modo in officio retineri debeant; postremo an collegiis Respublica vacare possit necne, & quæ cuiq; Reipublicæ collegia maxime necessaria sint, ordine disseramus. Omnia igitur collegia aut rerum diuinarum aut humanarum causa sunt constituta, quæ ad res humanas pertinent, aut iurisdictionem habent, aut iurisdictione vacant: hæc iuuentutis educationem continent, aut medicorum, aut scholasticorum hominum, aut mercatorum, aut opificum, aut agricolarum sodalitia; illa vero magistratuum ac iudicum descriptionem, de quibus superius dictum est. Rerum diuinarū, ac publicæ pietatis causa collegia in infinitum pene numerū excreuerunt; quæ legibus, moribus, victu, cultu, institutis, ratione, vestitu differre videmus. Cum autem duo plurave collegia in vnum coeunt, vt fit sæpissime, quod ex duobus pluribusve coalescit, non collegium, sed *corpus* appellari debet, tametsi verborum ambiguitate sæpius vtraque confunduntur. Aliud est enim collegium tribunorum, aliud Prætorum, aliud Quæstorū: at cum hęc tria collegia in vnum & idem corpus coeunt, inepte collegium, nec tamen vniuersitas appellatur; quæ ipsa ex omnium ciuium, collegiorum & corporum, addam etiam pagorum eiusdem regionis cœtu & conuentu exsistit. *Corpus* igitur *appellabimus, quod ex pluribus collegiis aut personis conditione dissimilibus coalescit.* At beneficia quædam quibusdam collegiis dantur, quæ cæteris eripiuntur. Item singulis collegiis sæpe coire licet, vniuersis non licet. Id autem commune est, non modo collegiorum omnium & corporum, sed etiam vniuersitatis, quod sunt cœtus in Republica iure sociati, id est, summi principis beneficio & concessu, sine quibus corporum & collegiorum ius ac nomen amittunt: ac propterea in definiendo collegio, legitimam diximus consociationem, quod non solum ad coeundi potestatem, verumetiam ad locum, vbi coiri debeat, ad tempus, quoque modo, & quæ in collegio tractare liceat. Verbum

Collegiorū genera.

bum autem *consociationis* eo pertinet, vt sit aliquid collegarum omniũ inter ipsos commune; aut si nihil commune fuerit, ne collegium quidem sit. satis est conuentum esse communem, procuratorem aut actorem communem, ac beneficia collegio tributa collegarũ omniũ communia; nec tamẽ ærarium commune, aut communem conuictum esse necesse est. Quare non satis apte definiunt [a], qui *collegium appellant trium hominum simul cohabitantium societatem, qui bona pecuniamve in commune quærant:* quæ ipsa quidem omnium bonorum, & C conuictus societas est, collegium tamen non est; contra vero collegium erit, vt nec bona, nec communem conuictum, nec ærarium habeat commune; dum tamen lege principisve concessu tributum sit, vt certis locis ac temporibus simul cogantur, quibusve de rebus inter se agant: vti sunt collegia opificum. Quædam tamẽ ea quę diximus habent fere inter se communia, vt ea quæ religionis [b] causa simul sociata videmus. Collegarum autem numerum definire nihil necesse est, modo ne sint pauciores tribus. alioqui collegiũ non [c] sit. Quare nec Censorum, nec item Consulum collegiũ dicebatur, vt Prætorum, Tribunorum, & Quæstorum. Collegas autem, nec eodem imperio ac potestate, nec eadem conditione esse necesse est. At fieri potest vt collegarum vnus in singulos, non tamen in vniuersos habeat coertionem, vt nostri pontifices, & qui ab Hebræis detorta voce *abbates*, Latinis *principes collegii* dicuntur. Quod si vniuersos coercendi ius habet, non collegium, sed dominatus in summo principe, in cæteris familia dicitur, aut gymnasium, si modo consistorium eiusmodi fuerit, vt nullos habeat collegas. Nam cui præest Pontifex maximus Romanorum, *collegium* dici nõ potest; quia Pontificis summa est non tantum in singulos, sed etiam in vniuersos vitæ necisque potestas; aut si iure non habeat, re ipsa habere videtur. Quæri tamen video, & quæsitum est a doctis, *an Pontifex in cœtu sacerdotum, Abbasve, collegarum nomine ac iure censeantur:* & adhuc sub iudice lis est.

[a] Bartol. in titul. de colleg. Accurs. in l. 1. quod cuiusque vniuersitat.

[b] l. 1. §. sed religionis. l. 1. de sacrosanct. C l. vlt. de iurisdict. C. l. collegium. de hæred. instituit.

[c] l. Neratius de verbor. signif.

An collegii princeps sit collega.

Ego vero quæstionem ea quam dixi ratione terminari oportere existimo, scilicet collegam esse Pontificem, collegiive principem, etiamsi coercendi singulos ius habet, dum tamen nullam in vniuersos habeat potestatem: sed in sententia ferenda suffragio collegarum vin- 332
catur. Quamobrem errore labuntur[a], qui collegas ipsos collegium a philosophis appellari putant; qui enim tam inepte philosopharetur, vidi neminem: collegii autem verbo ius significatur, & in vno[b] collega cæteris mortuis, ius ac bona ipsa collegii consistere possunt: at ne omnibus quidem collegis morte exstinctis bona[c] fisco vindicantur, nisi lege lata ius habendi collegii sublatum sit: nullum autem collegio beneficium maius tribui potest, quam vt ei legari testamento[d] possit. Cœtus vero iure prohibiti, collegia non sunt, nec quicquam iis testamento relinqui potest, tametsi singulis collegiis legari[e] possit. Ego vero necessarium duco ad illicitos cœtus & collegia coercenda, lege prohibendum non modo vniuersis, sed etiam singulis quasi collegis legata relinqui. Cum autem collegium sine ærario consistere posse diximus, illud etiam intelligendum est, collegium ea lege creari posse, ne ei donatione testamentove quicquam relinquatur. Primus quidem[f] Antoninus collegiis omnibus legata donationesve fieri permisit, præterquam collegiis Iudæorum, quibus tamen religionis causa coire, & synagogas habere[g] licuit. Nam Octauianus Augustus[h] Præsides prouinciarum, & Norbanus proconsul Ephesiorum magistratus interdicto vetuit Iudæorum cœtus & collegia perturbare, aut quo minus religionis causa publice coirent, prohibere. Quinetiam Augustus sacrificium diurnum ac perpetuum Hierosolymis tauro, hirco & ariete, pro sua Reiquepublicæ salute fieri iussit; ac diurnis largitionibus Iudæorum tenuitati opem tulit. Ac tametsi senatorum collegiũ maximum, maximeq; Reipublicę necessariũ sit, si quid tamen senatui legaretur, peti non aliter potest quam si senatui legari permittatur. Nam cum senatui Romano legatum

[a] Barto. in l. aut facta de pœnis.
[b] Innocent. in cap. 2. de oeris no. ii. Alexand. consil. 74 lib. 4. cõtra & cap. dilect. de excessib. prælat.
[c] l. 96. §. 1. l. 114 §. qui ab intestato de legat. 1. l. 6. de manumiss. testa. l. 10. §. est fisco ad Trebell. l. 36. §. certe. si quis omissa causa. l. 1. §. 1. l. vlt. de successor. edict. l. 1. §. ditius. l. 41. de iure fisci. l. 14. de vsucap. l. 19. de vniuersis. & temporal. l. 20. de in offic. testam. C. l. 22. de appel. & cap. cũ dilecti. de rescript. l. vlt. de collegiis.
[d] Menatus de rebus dubiis l. omnibus. ad Trebell. ff.
[e] l. cum senatus. de rebus dub.
[f] l. 1. de iud. C.
[g] toto tit. de Iudæis. C.
[h] Philo in legatione ad Caligulam.
[i] Philo in orat. ad Caig.

C

gatum esset a Russio Cæpione, ea lege vt iis tantum capere liceret, qui in senatum venirent: hæredes Cæpionis senatu legatum petente deberi negarunt: ac pro hæredibus contra senatum iudicauit Domitianus Imperator, vt Tranquillus a scribit. De collegiorum definitione satis, de potestate dicamus. Ea vero cuiusq; collegii legibus ac rescriptis terminari consuecuit; quare nihil de singulis, sed de vniuerso iure disputandum est. Præcipua Reipublicæ collegia sunt magistratuum ac iudicū; quia nō modo collegas singulos, ac minorem totius collegii partem, sed cætera quoque religiosorum & opificum collegia, pro iure suæ potestatis moderantur & coercent. Atq; hoc maxime collegia magistratuum a cæteris differunt, quod hæc communia tantum negotia cuiusq; collegii procurāt; illa vero tum sua, tum aliena, ac potius aliorum quam sua causa sunt cōstituta. Sed quemadmodum sapientem sibi primum, deinde cæteris sapere, ac iudicem de seipso, prius quam de cæteris iuste iudicare necesse est: sic enim elegāter Hebræi caritatem a seipso quemq; prius auspicari oportere putant, id est, efficere vt rationi appetitus pareant, ratio imperet: ita futurum est vt suum cuiq; tribuatur; quæ potissima iustitiæ totius pars est. Non aliter collegia magistratuum ac iudicum recte & ordine ius sibi ipsis, tum singulis, tum vniuersis prius dicere necesse est, quam quid de cæteris statuant. Dubitari tamen possit, an collegia magistratuum ac iudicum, ab aliis quam a seipsis iudicari præstabilius sit. quæ dubitandi argumenta sint in vtramq; partem, suo loco explicabuntur: sed vt breuitati studeamus, si collegium exignaris aut vitiosis hominibus conflatum sit, aut superiorum magistratuum imperio coerceri possit, de hoc superiores magistratus; de illo, quod alterius collegii potestate coerceri non potest, principem ipsum iudicare oportet. Si collegarū virtus ac prudentia ea sit, vt minime de vniuersis dubitari, tametsi de singulis possit, præstat collegio iudicium collegarum singulorum, quam aliis committi; quia habent sua quæque collegia

a in Domitiano.

quædam arcana, cæteris nec percepta, nec cognita, quæ tamen in vulgus manare aut cum aliis communicari nō patiuntur; deinde collegarum inter ipsos beneuolentia ac dignitas mutuis iudicandi officiis alitur ac sustētatur. Eam ob causam potissimum Adrianus [a] Senatores a senatu iudicari voluit. Item mercatorum iudices de mercatorum negotiis iudicare commodius visum est; eoq; iure, quod ab Italis expressimus, magna bonorū omniū consensione vtimur. Cætera medicorum & opificum collegia, quæq; religionis causa sunt constituta, tametsi iurisdictione ac imperio vacant; coercendi tamē ac modice, vel potius intra modum castigandi ius habent, seu mulcta, seu verberibus, seu carcere, pro vt legib. ac institutis cuiusq; collegii cauetur. Nam lege [b] Aquilia tenetur qui seruum acerbius castigat; & Cornelia de sicariis, qui fraude occidit: quanto magis liberum hominem, & quem virtutibus ac disciplinis informare debuisset? Atque in eo quidē Lacedæmonii grauiter peccabāt, quod in ara Dianæ pueros æque ac puberes, tanta verberum atrocitate cædebant, vt interdū animam [c] efflarent; quia ne gemitus quidem aut suspiria ducere licebat; ne cæsi mollius se gessisse viderentur. Ac tametsi Fridericus [d] II Imperator, Academiarum rectoribus iurisdictionem in homines de schola dederit, ac gymnasiarchæ in suos habeant, vti semper more maiorum habuerunt, verberum coertionem; id tamen pertinet ad leuiora peccata; non ad eam, quam magistratus in priuatos habent, iurisdictionem, vt plerique [e] opinantur. Nec vero Imperator Germanorum, aut Pontifex Romanus, eam potestatem, præterquam in suos, principibus collegiorum, aut collegiis ipsis tribuere possunt. Gregorius quidem XI Romanorum Pontifex; eo rescripto, quo quidem Vrbani V & Innocentii VI rescripta Parisiorum Academiæ renouauit, illud vno capite excepit, vt *si scholasticus homo scelus admiserit, pontificis Parisiorum sit cognitio*; altero capite *pro debito quemquam necti prohibuit*. Sed nostri Reges ac magistratus, Pontificiis legibus se

non

[a] Dio in Adriano.

[b] l. 5. §. vlt. ad l. Aquil. l. itē quæritur. § item locati. l. 7. de emend. C.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

[d] Authent. habita. 1 e filius pro patre C.

[e] Bald. Salyc. Castrens. &c.

non teneri sæpe declarauerunt. Attamen collegia quæ religionis causa constituta sunt, grauioribus legibus, & pœnis aliquanto atrocioribus, quam cætera obligantur. Ac propterea [a] patria potestate soluti sunt, qui sese deuouerunt; tametsi ab ea sententia plerique [b] discrepant: ego vero si quid sentiam exquiratur, sic statuo; patriæ potestatis vim ac decus deuotionibus filiorum minui nõ posse, cum natura legum humanarum norma sit; lex 334 autem naturæ liberos parentum obsequiis arctissimo vinculo constrinxit, qua seipsos eripere ac liberare non aliter possunt, quam emancipatione legitima; aut si parentes reticentia quadam, votis liberorum conceptis, quibus obsistere poterant, acquieuisse videantur; quæ tamen assensio liberos a cultu parentum non excusat, tametsi liberi deuoti collegiorum [c] filii, quibus [d] etiam collegia hæreditario iure succedebãt, seruili [e] conditione censeantur. Ob eam rem interpretes iuris Pontificii religionib. collegiorum deuotos ab omni [f] Pontificum coertione liberos esse tradunt; idque rebus in curia Parisiorum [g] sæpe iudicatis confirmatum memini. Quare qui monasticum vitæ genus profitentur, de iis quæ ante concepta vota gesserunt [h] accusari non possunt; quod quidem interpretandum est de peccatis leuioribus, ne religionis specie scelerum ac flagitiorum impunitas ac latebrę quærantur; sed ne sequatur impunitas, magistratuum est prouidere, & lege diuina iubente sicarios ab altaribus sacris auellere ac trucidare; vt non ita pridem apud Tolosates e monasterio ad extremum supplicium duo Deauratæ [i] monachi, cõtumeliosissime tracti sunt,

[a] Accurs. in l. si ex causa §. Papin. de minor. sequitur Bart. Bal. & Alex. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in Authent. ingressi. de sacrosan. C. Alberi. ibi. nu. 12. ait opinionem esse doctorum & Archid. in cã. nõ dicatis. 12. q. 1. & gl. quã sequuntur Panorm. & Fel. Guid. Papie. singul 26. Bar. & Cune. in l. patre furioso de iis qui sunt sui. Dynus in l. ergo. de acquir. rer. do. Boer. decis. 121. Alex. in l. sub conditione. de liberis & posthu.

[b] Bal. inconstanter in l. vlt. §. 1. de bo. quæ lib. C. And. in c. vlt. de iudic. lib. 6. arg. l. vlt. §. si autem de bonis quæ liberis. C. Spec. in titu. de statu monach. ver. 12. Iacob. Buttig. in Authent. si qua mulier. & ibi Bald. de sacrosc. Cod. Angel. in l. sub condit. de lib. & posthu.

[c] Alex. in l. sub condit. de liberis & posthu.

[d] Bart. in Auth. si qua mulier de sacrosc. Bal. in l. cum adoptiuus. de adopt. Angel. Bar. Paul. Alex. in l. sub conditione. & in l. apud hostes. de suis & legit. C. Castrens. consil. 293. lib. 1. Ancharan. in c. de cætero. de testib. Stephan. Bertrand. cons. 66. lib. 3. consil. 116. eod. lib. Iaf. in l. qui se. vnde lib. Cod.

[e] Bald in l. 1. nu. 42. qui admitti. C. Innocent in c. cum olim, nu. 4. de priuil. Iaso. in l. 1. nu. 42. de vulgari. & in l. cum fundus. §. 1. nu. 17 si certum. Ludo. Roman. in l. qui hæres. §. neq; de acquir. hæred.

[f] Felin. & Panor. in cap. pastoralis. de offic. ordin.

[g] an. 1427. Fabr. 17. ex text. in c. ea quæ. c singulis. de statu regul. decis. Capel. Tolosan. 309. Guid. Pap. decis. Delphin. 59.

[h] cap. admonere. 25 q. 2. can. scripturæ. de voto Bart. in Auth. ingressi. nu. 34. Panor. in cap. cum in ecclesiarũ. de offic. ordin.

[i] anno 1560. mẽse Iunio.

quod monasterii principem, cuius coertionem ferre non poterant, crudelissime occidissent. Ita quoq; nihil prohibet Abbatem in ius a monachis [a] vocari, non tantum si de priuato, sed etiam si de publico iudicio quæratur; quinetiam ab eius sententia liberam prouocationem habere sæpe iudicauit curia Parisiorum; idque fieri posse non impetrata venia testis est Nicolaus Abbas Panormitanus, ac rebus iudicatis decreuit curia Burdegalensis [b]. Quod si collega decreto collegii mulcta grauiore puniatur, aut a collegio arceatur, iudicis ordinarii cognitio erit. Tametsi veteri iure collegam decreto collegarum a collegio prohibere potuisse docet M. Tullius [c] his verbis; *Mercuriales & Capitolini M. Furium hominem nequam equitem Romanum de collegio eiecerunt.* & Plutarchus [d] Lacedæmonios scribit collegam de cœtu collegarum deturbare potuisse. quod quidem Nicolaus Panormitanus etiam in collegiis, qua religionum causa constituta sunt, licere [e] scribit: aut priuare fructibus & commodis collegarum; non tamen verberibus cædere, aut vinculis constringere, aut atrociore pœna coercere; vt quidem Parisiorum [f] curia sæpe iudicauit. Sed quæri potest an collegii decreto caueri possit, ne quis collegarum alibi, quam apud collegium, si lis est cum collega, iudicium cõstitui patiatur; & si quidem ita decretum sit, an qui legi non paruit, sed collegam in ius vocauit, pœna decreto comprehẽsa teneatur. Scæuola [g] decretum valere, ac pœnam commissam peti posse statuit. Ego vero, si de crimine publicove iudicio quæratur, decreto locum non [h] esse iudico: at ne in priuatis quidem iudiciis, nisi omnium collegarum assensione decretum illud factum sit, perinde vt in receptis arbitris, nemo qui noluit obligatur: nam in omnibus collegiis & corporibus, atque adeo in omni cœtu ac societate, si quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum [i] assensione ac voluntate fiat oportet: sin ea res vniuersorum sit, maximam omnium partem cõsensum 335
præbuisse satis est, dum nihil fiat contra leges [k] eius qui collegii

[a] Arg. l. 1. de pretio imperat. offer. C. Innocent. in cap. inſinuante. qui clerici vel vouent. c. monachi. de ſtatu monach.
[b] anno 1544. Decemb. 15.
[c] ad Q. fratrem. lib 2. epiſt. 7.
[d] in Lycurgo.
[e] in cap. cum cõtingat. col. 9. de foro cõpetenti. & prag. de concub. § quod ſi gloſ. in verb. pertinet. not. in c. quanto. de offic. ordi.
[f] anno 1524. & 1591.
[g] l. vlt. de decretis ab ordine.
[h] l nõ diſtinguemus §. Iulianus de receptis arb.
[i] cap delecta. de exceſſibus prælatorum. l per fundum ruſticorum præd. & §. religioſum, de rerũ diuiſio.
[k] l. vlt. de collegiis.

collegii creator est, quasq; princeps Imperio suo valere iussit: licet igitur collegio ac vniuersitati saluis legib. ad eum quem dixi modum, decreta facere, quæ omnes collegas seorsum, ac minorem collegarum partem collectim teneant[a], dum tamen duæ collegii partes decreto consentiãt: maiorem vero omnium collegarum partem collectim obligare non possint, multo minus vniuersos: vti nec princeps[b] suis legibus, nec testator[c] testamento, nec priuati suis pactis, a quib. communi consensu discedere[d] possunt; nec quicquam est tam rationi ac naturæ consentaneum, quam quo quicq; modo fiat, eodem dissolui[e]. Sed dubitari possit, *an quæ omnium consensione ac voluntate pro collegio decreta sunt, maxima pars omniũ, aut etiam collegii duæ partes antiquare possint?* ego, si de iure vniuersorum quæratur, posse nõ dubito[f]; sin de iure singulorum seorsum agatur, singulos assentiri oportere. Quamobrem si Reipublicæ conuentus ex omnibus ciuibus cogantur, & in tres ordines distribuantur, nihil a duobus ordinibus decerni potest, quo vni ex tribus incommodum inferatur, si res ad singulos ordines seorsum pertinet. Qua quidẽ ratione duos Francorum ordines vt sententiam mutarent perfeci. Nam cum essem prouinciæ Veromanduorum legatus Blæsas missus, quo Henricus III. Rex vniuersæ Galliæ conC uentus habebat[g], quæstio grauis est inter ordines orta, *an æquius melius esset rogationes populi coram principe diiudicari a triginta sex viris, quos ordines singuli suffragio creassent, quam ab ipso principe ac senatu.* Iam ordo sacer ac nobilitas non solum ita decreuerant, sed etiam magnam nostrorum partem ereptis seorsum suffragiis, & maxima præmiorum proposita spe in suam sententiam pertraxerant. Ego ambitiosorum hominum consilia subodoratus, amplius deliberandum esse respondi. Id enim agebatur, vt quæ ab vniuersis non potuerant, a pauciss imis populi nomine extorquerentur. Ergo re maturius agitata, sine mandato singulari a nobis id fieri posse negaui: nec si mandatum a populo haberemus,

[a] l. 3 & quod cuiusque vniuersit.

[b] l. princeps. de legib. l. a Tit. §. nulla. de verb. obligat.

[c] l. si quis in princip. de legat. 3.

[d] l. ab emtione de pactis.

[e] l. nihil tam naturale. de regul.

[f] Innocent. in cap. humilius. de maioritate & obedient. Ludo. Rom. in tit. de arbitris, col. 15.

[g] anno 1577. Nouembri.

sine maxima totius Reipublicæ pernicie fieri posse docui: & in meam sententiam collegas pertraxi; qui hanc prouinciam mihi dederunt, vt cæteros quoque ordines a proposita susceptaque sententia dimouerem. sed cum Archiepiscopus Lugdunensis sacri collegii princeps, acerrime obsisteret, ego more maiorum, & exemplis eorum quæ in comitiis Aureliorum gesta fuerant, legibusque imperii, ac moribus Hispanorum, & Anglorum æque ac Francorum, docui nihil a duob. ordinibus, quo vni ex tribus præiudicium crearetur, statui posse: deinde rationibus & argumentis propositis cur id pernitiosum videretur, perfeci vt cæteri ordines sententiam mutarent: quam tamen si non mutassent, nihil quod stabile ac firmum esset, nostro collegio dissentiente decernere potuissent. Princeps re intellecta, me ordines arbitrio meo moderari dixit; idq; coram Ruzæo Andium Pontifice, dolorem quem ex eo ceperat dissimulante. At si res ea quæ in deliberationem cadit, collegas singulos seorsum a communitate non afficit, sed vniuersos tantum, 336
de ea decerni potest a maxima collegarū parte: id quod ab vniuersis & singulis antea decretū fuerit, cæteris dissentientibus abrogari possit, etiam si exceptum esset, ne decretum aliter antiquaretur, quam si omnes id probarent: quia semper maximam partem omnium in eo genere præponderare oportet, vt qui numero, iidem suffragio vincant, saluis, vt sæpe dixi, ac dicēdum sæpius est, Reipublicæ legibus, & collegii cuiusq; institutis. Quamobrem fallunt [a] qui putant id a potissima collegii parte antiquari non posse, quod omnium collegarum consensione decretum est; quod quidem si probabile sit, illud quoque probandum erit, vnum scilicet collegarum omnium voluntates ac decreta prohibere posse, cuius seorsum a cæteris nihil interest. Iam vero lege [b] quæ de collegiis & corporibus lata est, cauetur, vt quod maior pars decreuerit, singulos teneat; maiorem vero partem terminarunt, cum duę [c] partes ad summum, cæteris siue præsentibus, siue etiam absentibus, simul conspirant:

neque

[a] Panor. ita sentit in cap. constitutus. de appel. glos. in cap. si cui. de elect. lib. 6. & l. quod maior ad municipalem. l. 3. l. nominatim. de decurio. C. vbi de tutor. l. 3. de decretis.

[b] l. 3 l 4. l. item. quod cuiusque vniuers. Part. Angel. Castrens. ibid. Anto Panor. in cap. pastoralis. de rescript. §. & l. 2. de prædiis curialium.

neque enim adesse omnes oportet, vt decreta rata sint, dum tamen omnes vna cogantur. In iis vero quæ pondus habent ac momentum, non satis est omnes vocari, sed etiam duas ad summum partes adesse, tametsi non omnes consentiant; nisi lege caueatur duas partes in eadē suffragia consentire oportere,[a] quod iudiciariis legibus Ludouici XII. regis Francorum cauetur, vt *iudicum duæ partes, non tamen pauciores, in maioribus curiis priuatum iudicium terminare possint*; nam in publicis pares sententiæ reum liberant, qui tamen damnatur, si vel vnius suffragio maior pars vincat minorem: sic etiam Gregorii X. Pontificis Romani decreto, duas collegii Cardinalium partes ferat oportet, qui Romanus Pōtifex futurus sit. Interdum etiam necesse est omnes collegas vnum & idem sentire, vt lege Tribunitia decem Tribunos plebis eadem sentire oportuit, aut aperte dissentire neminem, vt Tribunorum decretum ratum esset: tūc decreto hæc verba inserebantur, PRO COLLEGIO; qua de re superius dictum est. Si nulla lege id caueatur, maior pars suffragio potior erit: sed eum quem diximus collegarum consensum in ipso collegio fieri necesse est: alioqui[b] nihil proficit collegas omnes seorsum consentire etiam apud acta; nec vero sibi vllum incommodum eiusmodi consensu creare possunt: neque enim pro collegio[c] fit, quod collegæ seorsum faciunt. Plus ergo potuerūt duæ partes collegarum coactæ simul, quam omnes collegæ seorsum consentientes. Hic tamē quæritur; Ecquis collegas conuocabit? plerique[d] putant seniorem id suo iure facturum; sed quoniam imperium recusantibus, nec mulctam irrogare, nec eos coercere potest, inanis vocatio futura est, nisi sponte pareant collegæ. Quare nec Senatus toto Cæsaris Consulatu haberi potuit, Cæsare maiore magistratu vetante, vt superius dictum est. Aliorum[e] alia sententia est, vt scilicet duæ collegarum par-

[a] c. fi ad ea. de concess. præb. c. quod sicut. de electio. Panor. in capit. bonæ. eod. Felin. in cap. cum omnes. de constitut.

[b] l. 2. C. Panor. Felin. Anton. Butr. in cap. cum omnes de constit.

[c] Accurs. in l. sicut. quod cuiusque vniuersit. Bart. in l. aut facta. de pœnis. Panor. in cap. gratum. de postul. prælat.

[d] Innocent. in cap. 1. de maiorit. Panor. Imol. Butrio in cap. eum nobis olim. de elect. Bart. in l. 1. de albo scribendo Panor in cap. quæsiuit. de iis quæ fiunt a maiore parte Bald. in l. 1. de fide instrum. & in l. obseruare. de decurio.

C. Ludo. Roman. in l. si vero. §. de viro. fallent. 34. soluto matrim. Cardinalis in cap. licet. de elect. Imol. in cap. cum omnes. de constit. & in l. 1. §. fuit. quæsitum ad Trebel. Bald in c. 1. col. 6. de iudic. Tiraquel. in tractatu primigen. num 116. & 117. [e] Panor. sui obliti in cap. cum omnes. de constit.

tes cæteros pro iure suæ potestatis cogant; sed quis duas partes collegarū vocare possit, omittunt, quamquā satis est duas partes ad decernendum [a] adesse. More tamen a maioribus accepto, qui ætate superiores sunt, cæteros elicere solent ministerio seruorum, aut campanę sonitu, vel tuba, more Græcis quondam ac Romanis vsitato: 337
quum magistratuum edicta Cornicularius σάλπιγξι, deinde clara voce promulgaret: edictum autem in singulos ciues conceptum erat, quia vniuersis imperari non poterat. Qui non paruisset edicto, huic magistratus pignoribus captis; interdum etiam ruina domus cogebat: vt M. Antonius Consul Ciceroni, nisi in Senatum vocatus veniret, domum eius euersurum se minatus est. Res igitur difficultate caret, si is qui collegas vocat, imperium habet. Sed si collegium a magistratu deseritur, aut magistratu non vacat, sed collegas vocari nolit, debet is, cuius interest, magistratus [b] imperio ac potestate id efficere; eoque iure vtimur. Potest tamen maior pars collegarum simul singulos, nisi vocati adsint recepto vocandi more, fructuum & commodorum parte mulctare, dum tamen id moderate fiat; si decretum fuerit. Tametsi enim collegiis omnibus & corporibus licet decreta, saluis rei cuiusque publicæ legib. ac statutis, & quantacumque pœna pecuniaria plectere, vt iuris vtriusque [c] interpretes sentiunt: id tamen vsu receptum est, vt in eo genere grauiter mulctare non liceat. Absurdum est autem leges aut decreta facere nulla subiecta pœna, cuiusmodi decreta fieri a collegio posse tradunt [d], nisi is qui legem iubet, peccantes arbitratu suo punire possit. Quod autem diximus vniuersitatem aut collegium legitimum decreta saluis legibus facere posse, etiam eo pertinet, ne in deliberationem collegii veniant ea, de quibus non modo decernendi, sed etiam deliberandi C potestas legibus est ademta, ne pœna committatur quæ aduersus illicita [e] collegia decerni consueuit: sed de rebus tantum ad collegium [f] pertinentibus deliberare fas est. Atque hæc de iure ac potestate collegiorum & corporum: nunc de ratione pœnarum ab iis exi-

[a] l. 3. & 4. quod cuiusque vniuersitat.

[b] glos. in cap. si capitulo de concess. præbendæ. l. vlt. de collegi. l. vlt. de decretis ab ordine Panor. in cap. cum omnes. de constit. & in c. nuper de decimis. Bal. in d cap. cum omnes.

[c] Panor. in cap. quæ in ecclesiarum de cōstit. Angel. cōsil. 267. Bart in l. omnes populi. in §. an hoc & 24 q. 2. Innocent. in cap. cum accessissent. de constit. Io. Andr. in cap. cum omnes. de constit. Ancharan. in cap. licet. causam. de probat.

[d] l. sub prætextu. de extraord. crimin l. semper. §. quibusdam de iure immunitatis. Bart. ibid.

[e] Accurs. in l. 2. quę sit longa consuetudo.

gendarum dicamus. Quanquam vbi nihil peccatur, ibi nulla pœna exsistit; at neque collegium, neque vniuersitas peccare potest, imo ne consentire, [a] quidem, aut dolo malo [b] quid agere: ac propterea nulla doli mali actio esse potest aduersus collegium, aut vniuersitatem; etiam si collegæ omnes, aut singuli ciues eiusdem ciuitatis, aut Reipublicæ totius ordines seorsum ac singulatim consensum præbuerint; quod tamen fieri non potest; quia nec impuberum, nec furiosorum vllus est cõsensus: sed quoniam ea quæ a maiore parte collegarum aut corporum, aut ciuitatis acta, gesta fuerunt, ab omnibus geri videntur; idcirco de collegiis & corporib. pœnæ sumuntur; ius coeundi eripitur; beneficia adimuntur; mulctæ indicuntur, si modo peccatum est collegis omnibus: aut potissima collegarũ, aut etiã ciuium parte, concionis aut cœtus habendi causa simul collecta; vt quidem iudicauit curia Parisiorum [c]. Quod si pœnæ grauiores verberum, aut cruciatus, aut capitis exigendæ sint, ab iis tantum exigi oportet, qui sceleris participes & conscii fuerunt [d]: cum etiam in priuatis delictis, quæ a pluribus peccantur, ea tantum actione in singulos & insolidum vindicantur, ita vt vnius solutione cæteri liberentur: si tamen vnus aliorum conspiratione & consensu peccauit, omnes tenentur in solidum; nec vnius solutione [e] cæteri liberantur. Hic vero absurdum vide-
538 ri possit, magnam collegarum aut ciuium eiusdem vniuersitatis partem innoxiam censeri, ac nihilominus vniuersos mulctari. Quid facias? cum etiam in decimandis legionib. fortissimus quisq; sortiatur [f], ac pro ignauissimo puniatur. eo quidem argumento vsus est Cassius Senator, cum Senatusconsultum Silanianum persuadere senatui vellet, & seruos quadringentos innocentes, ob vnius qui latebat culpã, capitis damnari. *Omne*, inquit, *magnum exemplũ habet aliquid ex iniquo, quod publica vtilitate compensatur*. Non videtur tamen, dicet aliquis, ex absurdis absurdum iure concludi. Ego vero nihil iustius aut melius fieri posse puto, quam pluribus propositis incommodis grauissima quæq; declinare; eoque

[a] l. 3. §. 1. de accusanda post. l. 1. de libert. vniuersitatis
[b] l. sed ex dolo §. 1. de dolo. Innocent. in cap. graue. de sentent. excõmunic. Angel. & Castrens. in d. §. 1.
Quis modus in pœnis collegiorum & corporum exigendis esse debeat.
[c] pro ciuitate Corbilionensi ex l. semper §. 2. quod vi. l. aliud. de regul.
[d] l. aut facta. de pœnis. & ibi Bar. & Panor. in cap. gratum. de postul. præ. §. 2. quod vi.
[e] d. l. semper. §. 2. quod vi.
[f] sic Tacitus scribit lib. 14.

magis si de sceleribus quæratur, quæ inulta esse non oportet. Nam si a pluribus quisquam cæsus: aut violatus sit [a], omnes in solidum tenentur, tametsi vnius ictu occisus sit: quod si apparet quis occiderit, ac sine coniuratione aliorum id factum sit, solus ille tenetur: si non apparet cuius ictu perierit, nec coniurati fuerint, omnes quidem a pœna corporis liberantur [b], pecunia tamen mulctantur. Nihil autem ad verum & iustum eliciendum efficacius est quam quod admittitur, vt absurdiora & iniustiora declinare possimus: nam si plures trabem alienam extulerunt, nemo furti tenetur, si verborum subtilitati hæreamus. Hic non agitur de oppidorum & vrbium direptione, de ciuium internecione, quę ab hostibus inferuntur; in quibus quo quisque fere innocentius se gessit, eo patitur acerbiora; sed quid princeps in suos a se deficientes statuere debeat quæritur. Romani C quidem, vt cæteras gentes equitate ac iustitia superarint, non tamen semper eam quam diximus iuris & æquitatis disciplinam secuti videntur; sed interdum ciuitates ac ciues non modo vniuersos, verum etiam singulos plectere non dubitarunt; acerbius tamē in auctores, quam in cæteros animaduertendum esse putarunt. argumento sit illud: *Valerius Leuinus*, inquit Liuius [c], *Agrigento capto, qui capita rerum erant, virgis cæsos securi percussit; cæteros prædamque vendidit.* Idem alibi; *Quoniam*, inquit, *defectionis auctores meritas pœnas a dijs immortalibus & a vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotū est illis, & ciuitas data.* Consul vero Fuluius, cum Capuam quæ a Romanis defecerat, diuturna obsidione expugnauisset, octoginta senatores præter XXVII, qui venenum hauserāt, securi percussit; trecentos præcipuæ nobilitatis, carcerum vinculis ac diuturno squallore necauit: cæteri ciues, quasi seruitia, sub hasta venierunt. *Atella Calatiaq; in deditionem acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduersum.* Alter Consul Appius, ipso collega seuerior, etiam de sociis coniuratis quærendum censebat: sed Fuluius

[a] l. vulgaris §. penul. de furtis. l. si plures de iniuriis l. ita vulneratus. ad l. Aquil.

[b] l. item Mela §. si plures. eod. cap. sacris. de sepulturis.

[c] lib. 26.

nius vetuit ne Campanorum perfidia falso delati socii ad defectionem prouocarentur. Ex quibus perspicuum fit, qua seueritate Romani coniuratos ac rebelles puniendos censuerint, quamdiu stetit imperium populare, Imperatores vero Romani, partim venia & commiseratione, partim acerbitate suppliciorum crudelitatem inauditam exercuerunt. Egregium & immortali gloria dignum Aureliani Augusti factum, qui cum vrbem Tyana obsideret, iuratus ne canem quidem militares gladios euasurum, si vrbem expugnaret: Vrbe capta, cum ad crudelitatem illum improbi exacuerent, canes ad vnum [a] mactari iussit. Eadem clementia Henrichus v. Germanorum Imperator, Brixiam ferro ac flamma delendam esse iudicio constituto decreuerat [b]; expugnata vrbe ciuibus pepercit, ne plebs innoxia, improborum pœnam lueret: atq; in eo Dei optimi maximi bonitatem secuti sunt, qui non modo bonos cum improbis perire noluit; verumetiã ciuitatib. ac sceleratorum hominum peccatis, propter aliquot egregiæ virtutis ciues parcendum esse iudicauit [c]. At vero Antoninus Caracalla, vt contumeliam sibi ab Alexandrinorum plebe illatam vlciscereturq, quod in illum dicteria iacerent, præsidia militum & cohortes Prætorianas plebi ludos spectanti cõmiscuit; deinde data tessera pene innumerabiles promiscuæ multitudinis ciues Alexandrinos, vti quisq; obuius fuisset, trucidari iussit: id quod antea Hierosolymis quoque exsequi mãdarat. In vrbe vero Thessalonica Theodosius magnus septem circiter ciuiũ millia occidi mandauit, vt quæstorum ac magistratuum aliquot cæsorum mortem vlciscereturq. Non tanta crudelitate quidem, sed grauiore contumelia Xerxes Rex Persarum, qui vrbis quæ postea ab euẽtu *Rhinocorura* dici cœpit, ciuibus omnib. nares amputari iussit. Omnium tamen crudelitates Sylla superauit, qui prẽter sexaginta ciuium Romanorum a se occisorum millia, etiam vrbis Prænestæ ciues omnes supplicio affecit, præter hospitem; qui cum cæteris mori maluit, quam patriæ suæ certissimo parricidæ

[a] Vopiscus in Aureliano.

[b] Bartol. in l. aut facta de pœnis.

[c] vt de Sodoma.

vitam acceptam ferre. Eadem crudelitate in Abydenos vsus Philippus II. Rex Macedonum, Romanis seruire ac tributa pendere coactus est. Sunt tamen ac fuerunt seculis omnibus plerique qui fortiter mortem oppetere, quam seruire maluerunt. Ac maiorum nostrorum ætate Pisani, cum Florentinorum imperia, tametsi iusta ferre non possent, ab iisdem defecerunt, Carolo VIII. Rege Francorum fauente; deinde Borgiæ impurissimi pontificis Romani spurio seipsos dediderunt; qui cum eos deseruisset, primo Genuensium, post etiam Venetorum necquicquam patrocinium appetiuerunt; postremo diuturna obsidione fracti, in Florentinorum potestatem redierũt: a quib. tamen summa facilitate ac leniate veniã consecuti sunt. At Ludouicus Niuernensium & Flandriæ Comes, cum Gandauos diutissime obsessos fame ac inopia ad deditionem compulisset, acerbissimas ac libero populo minime dignas cõditiones proposuit, vt scilicet omnes laqueo in collum inserto ex vrbe supplices ad se venirent, postea decreturum se quid agendum foret. Quæ conditiones populum in tantam animi desperationem adduxerant, vt quinque circiter ciuium millib. armatis ex vrbe prodeuntibus, Comitis exercitus quadraginta millium hominum fusus sit ac prostratus: parta victoria cæteras Flandrię vrbes præter Audenardam sui imperii finib. adiecerunt. Comes ipse fuga dilapsus imperium vna cum dignitate turpiter amisit. Tanta clade illata Gandaui multo quam antea arrogantiores, principum suorum numquam deinceps imperia sponte pertulerunt. Tum enim intellectum est, nullos desperatis ciuibus in principẽ ferociores hostes reperiri, nec vllum bellum iustius videri quam quod necessarium sit. Necessarium fuisse planum est, cum deditioni turpissimæ mors immineret omnium crudelissima, & morte ipsa contumelia grauius ferenda: vt illa ætate libido principibus incesserat crudelitatem contumelia cumulare: nam Frederichus II. Imperator Germanorum, vt acceptam ab vxore Mediolani cum summode-

mo dedecore iniuriam vlciſceretur, vrbem obſedit; expugnauit; diripuit; cædes ſtupris, ſtupra cædib. miſcuit; principes ſuppliciis omnib. ſubiecit; domos ac mœnia ſolo æquauit; cæteros qui furorem militū euaſerāt, contumelia morte grauiori affecit. Dagobertus etiam Rex Francorū atrocius; qui poſteaquā Pictauium ferro flammaq; deleuiſſet, quod ſuis opib. hoſtem foueret, ſolum exſecratione ſempiterna exarari iuſſit, ac ſale ſterilitatē cieri: ex quo *falſi Pictones* etiamnum appellantur. Grauiter igitur peccant vtrique, & qui ſubditorū defectionē inultam eſſe patiuntur, & qui crudelitatem ac libidinem in fractos ciues & ſæpe innoxios explere pulcrum putant. Sed laudabile ſit in plectendis ciuibus ſuppliciorū acerbitatem lenitate temperare; eoque temperamento Rempublicam ſeruare; imitantem Carolum Ludouici IX. regis fratrem; qui poſtea regnum Neapolitanum adeptus eſt: is enim accepto imperio a rege vt in Monſpelianos, qui regios quæſtores ac magiſtratus occiderant, animaduerteret, arces quidem vrbis ac mœnia ſolo exC æquauit; ciuitatiiura collegiorum & corporum eripuit; campanas ſuſtulit; ciues centū ac viginti aureorum milibus mulctauit. Sunt qui putant ſexcentos ſorte ductos ad ſupplicia tractos fuiſſe; quorum tertia pars incendio, totidem ſuſpendio, cæteri aquis perierint. Ita quidem iudicatum ac decretum fuerat ad terrorē; ſed princeps optimus innoxios exemit, cum cædes illa magiſtratuum nullo ſuſcepto conſilio, vel ciuium concione conuocata, temeritate ac licentia plebis contigiſſet. Eadem lenitate Carolus VI. rex Francorum Pariſios rebellantes penitus exarmauit, ac auctoribus ſupplicio affectis ciuium vniuerſitatem graui mulcta coercuit. Demus tamen ciues omnes ſuſcepto conſilio, re deliberata, ac populi totius ſuffragiis & conſpirantibus ſingulorum animis defeciſſe; nouum ſibi principem creauiſſe, ac ſcelus contumelia cumulauiſſe; non eſt tamen Principis, non dicam optimi, ſed ne prudentis quidem, de omnibus pœnas quas poſſit exigere, ne ſempiternam ſuę

existimationi ac famæ, qua nihil principi carius esse debet, contumeliam inurat: etiam si hoc saluo Reipublicæ statu, quod tamen difficillimum est, efficere possit. Sapienter ergo T. Quinctius, cum legiones seditiose tumultuantes plectere salua Republica non posset, nec milites in vrbem redire tutum arbitraretur, ipse Romam profectus rogationem ad populum tulit; *Ne cui militum fraudi esset secessio:* id summa Senatus populiq; Romani voluntate obtinuit. Consimili prudentia Scipio Africanus pater seditionem exercitus ad Sucronem xxx. militum supplicio compescuit. Hic Liuius, *Certabatur*, inquit, *vtrum in auctores tantum seditionis* xxx. *animaduerteretur, an plurium supplicio vindicanda defectio magis esset quam seditio: vicit sententia lenior, vt vnde* 141
orta culpa esset, ibi pœna consisteret; ad multitudinis castigationem satis esse. Scipio vero in oratione ad milites; *Se*, inquit, *non secus quam viscera secantem sua, cum gemitu & lacrymis* xxx. *hominum capitibus expiasse octo millium noxam.* At cum Appius Consul, temeritate dicam an arrogantia maiore, exercitum tumultuantem coercere conaretur, Tribuni militum ac centuriones restiterunt; cum nihil periculosius esse dicerent, quam eos vi coercere velle, in quorum obsequio ac fide imperii tota vis consisteret. Ac si quidem nihil esset in pœna totius exercitus aut ciuium exigenda metuendum; id tamen in popularibus pœnis præcipue spectandum, *vt pœna quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat*; vt non minus diserte quam prudenter est a Marco Tullio dictum. At ne principem quidem, si fieri potest, pœnarum iudicem, ac multo minus spectatorem esse oportet, ne suorum animos vlla pœnarū aut vltionis acerbitate exasperet; quinetiam legatorum suorum ac magistratuum, tametsi iustam ac iudicibus necessariam seueritatem, lenitate quadam moderari æquius erit; imitantem Antiochum magnum Asiæ regē, qui cum per Hermeam magistrū militum de Seleuciæ ciuibus, qui a se defecerant, pœnas sumeret; Hermeas plurimos proscripsit, ac deportauit

iura

iura collegiorum ac vniuersitatis, cæteraque beneficia vrbi concessa demsit, ac mille talentis Atticis vrbem mulctauit. Rex Antiochus exsules reuocauit, ciuitati beneficia restituit, decima fere parte mulctæ contentus. Sed exemplis nostrorum hominum libentius vtor. Henricus II. rex Francorum, Annam Mommorantium magistrum militum rebellantes Aquitanos propter salarium vectigal, ac præcipue Burdegalenses castigare inserat; ille cum iudicibus re communicata, publicas ædes in quibus ciues conuenerant, solo æquari; beneficia ab antiquis retro principibus vrbi concessa, lacerari; defectionis auctores capite plecti; exercitum omnibus stipendiis & commeatu sustentari, ac centum circiter aureorum millia fisco dependi iussit: rex abolitionem ciuitati ac beneficia, paucis quibusdam exceptis, restituit, mulctam etiã, & exercitus stipendia indulsit. At Carolus v. Imperator Gandauorum defectiones & iniurias suis maioribus illatas vno vltus est & eodem iudicio, nõ tam crudeliter quam prudenter. Cum enim sua edicta publice lacerare prætorum vrbanum ciues coegissent, & legatos ad Franciscum I. regem Francorum misissent, vt patrocinium vrbis reciperet; eoque recusante cæteros ad defectionem inuitarent, Senatus Hispanorum vrbem solo æquari oportere decreuerat; ciuium bona in fiscum cogi: Imperator tamen patriæ ac vrbi, in qua natus & educatus fuerat, pepercit. triginta defectionis auctores capite puniit; iura corporum & collegiorum omnia sustulit; ciuitatem agri publici parte ac beneficiis omnibus priuauit; arcem denique munitissimam pecunia ciuium construi ac præsidio militum firmari iussit: sententiã ipsius Imperatoris a Gandauis accepimus cum Francisco Andium ac Belgarum Duci a cõsiliis essemus. Non ita multo post Franciscus ipse, qui Gandauorum patrocinium repudiarat, Rupellanos ob salarium vectigal rebellantes, orationis maiestate perterruit, ac pecunia mulctauit; supplicio tamen affecit neminem; quinetiam integra libertatis & collegiorum iura ciuitati re-

a Polyb. lib. 4.

liquit: testatus illud, non minorem sui vindicandi occasionem habuisse, quam Carolum v. suas tamen laudes ciuium salute quam exitio, & clementia quam crudelitate cumulare maluisse. His exemplis propositis, intelligitur quid de vniuersitatis & collegiorum pœna statuendum sit: nam qui lenitatem affectat, iisdem ciuibus iterum atq; iterum rebellandi materiam præbent; quod præcipue in republica principi cauendum est. Nemo prudentius Carolo v. in eo genere se gessisse videtur. Idem tamen qui seuerus in Gandauos exstitisse videtur, summa lenitate in omnes ordines Hispanorum vsus est; cum non modo ab se defecissent, verum etiam Calabriæ Ducem regem creauissent, qui beneficium illud tam pernitiosum repudiauit. Carolus neminē ex tanta multitudine puniendū putauit. prudenter ille quidē; quippe vniuersa Reipublicæ membra secare oportuisset. Etsi enim salutare est putre membrum ad vniuersi corporis salutē vrere ac secare: num propterea si omnia membra extabuerint, aut gangræna inficiantur, sectionibus erit ac vstionibus vtendū? vetat maximus Hippocrates *desperatis morbis inferre medicamenta*; eoq; minus si corporis potissima præcipuaque membra tabes inuasit. Quamobrem vt hanc quæstionem concludamus, si vniuersitatis consilio ac fraude peccatum est, res ea quæ sit vniuersitatis, publicari debet; si nihil est quod publicari C possit, pecuniæ mulcta irroganda est; sed ab iis tantum exigenda, qui consilium opemve dederunt, cum ab vniuersitate id fieri non possit: prioris quidem species est in *l. iubemus nullam. de sacrosanctis. C.* posterioris, *in l. 1. de magistratibus conueniend. ff.* si nocentes ab innoxiis discerni nequeant, omnes pecunia puniendi sunt: *authent. de pace, iuramento.* pœna vero corporea non est exigenda, nisi a singulis & vniuersis grauiter peccatum sit, *vt in l. metum. §. animaduertendum. de eo quod metus.* Necvero vniuersi peccare videntur si vexilla sequantur, nisi vniuersorum ac singulorum deliberatio antecedat; vt recte Bart. definit in *l. aut facta. de pœnis.* sed vniuersitate mulctata

ctata sceleris conscios non eximit a pœna. His ita explicatis, quæ ad collegiorum pœnas spectant, restat vt videamus an collegiis & corporibus Respublica vacare possit. Illud initio posuimus, homines hominum societatis appetentes vbiq; esse ac semper fuisse; paulatimq; ex familiari ac naturali societate in collegium, in corpus, in vniuersitatem, in ciuitatem denique coaluisse; & hæc quæ videmus Imperia constituisse: quæ amicitia imprimis, ac mutua hominum inter ipsos caritate ac iustitia niti videmus, quæ ipsa sine societatibus stare nullo modo potuissent. Quamobrem qui dubitat vtrum collegiis ac sodalitiis Respublica vacare possit, is mihi dubitare videtur, vtrum sine caritate & amicitia, sine qua ne mundus quidē ipse momento subsistat, Respublicę stare possint; & cum seditiones a corporibus & collegiis in Rempublicam manare vident, ea ipsa de Republica omnino tolli putant oportere. Quo errore fere semper
343 ii peccant, qui leges enumeratione ac selectione malorum bonis prætermissis accusant inique. Demus enim, id quod verum est, e collegiis ac sodalitiis perperam institutis grauissimas in Rempublicam pestes serpere, & coniuratos improborum hominum cœtus vrbium ac ciuitatum exitia moliri. Nam sæpe sodalitiorum ac religionum specie, detestabiles ac impiæ superstitiones fouentur. Argumento sint vetera Bacchantium sodalitia, quæ ad religionis speciem quæsita, exsecrabiles ac nefarias vtriusque sexus libidines, & crudelissima parricidia tamdiu texerunt, quoad aditis patefactis vrbem terrarū dominam, ac Italiam totam odore teterrimo cōspurcarent. Quæ certissimis fuerūt comperta & cōprobata testimoniis: ac propterea perpetuo Senatusconsulto Bacchanalia sublata fuere; eodemque momento lata lex est, *ne vsquam deinceps nocturna sacra fierent*[a]: id quod antea Damonax Athenienſis in Græcia efficere tentarat, cum diceret *sacrificia nocturna sibi semper suspecta fuisse*. Præstat igitur sacra, quæcumq; tandem sint, in cōspicua ciuium luce fieri, quā nocturnos cœtus religionis specie

[a] Liuius lib. 39.

coire. Qua de re Cato Censor grauissimus testis; *Abnullo genere*, inquit, *non summum periculum est, si cœtus & concilia, & secretas consultationes esse sinas*. Sed eo minus caueri potest, cum falsa diuinitatis opinio flagitiis prætenditur. Quod rectissime Flaminius Consul in oratione quam habuit ad populum de tollendis Bacchanalibus; *Nihil*, inquit, *in speciem fallacius praua religione: vbi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor.* C Hæc ille. Rara principio sodalitia, quibus latebræ quæruntur, nec priusquam incrementum acceperint, sentiuntur; sed ad extremum prauis humoribus vnum in locum aggestis, tumor erumpens vniuersum Reipublicæ corpus labefactat. Argumento sit quod ætate nostra, cum multa seditiosorum hominum concilia semper exstiterunt religionis specie quæsita; tum vero nulla magis pernitiosa colluuies citius erupit, quam Anabaptistarum, qui duce Leidano sartore vrbem Westualiæ maximam, pulsis principib. sub imperium ac ditionem suam subiecerunt, nec nisi valido imperii Germanici exercitu expugnari ac profligari potuerunt. Pythagorei moderatius, qui sapiētiæ studia professi, maximos quosque Græciæ ac Italiæ principes, in sui admirationem & imitationem conuerterant; quorum opibus ac potentia freti, populares status ac tyrannides euertere vbique sunt conati, vt optimatum ac sapientum imperia stabilirent. Sed eorum conatus irritos fecerunt populares & ambitiosi homines, qui seditione pleibeiorum excitata, conuentus Pythagoreorum ferro flammaque deleuerunt. Ex quo maximi motus in Italia & Græcia exstiterunt[a]. Quamobrem prudenter Romani pontifices ac Reipublicæ Christianæ principes, quum Iudæis cœtus & synagogas, quas olim Tyberius primum, deinde Claudius ac Domitianus vetuerant, habere ad cultus diuinos permiserunt[b]; sed ea lege vt sacra publice facerent. Id etiã Pharao rex Ægyptiorũ vltione diuina perterritus, Mosi permiserat: sed cõditionẽ respuit[c] Moses, cũ metuendũ esse diceret, ne Iudęos peregrina & legib. impro-

a Polyb. lib. 3.
b toto tit de Iudæis. Cassiodorus lib. 5. can. qui sincera 45. distinct. cap. quinto. cap. post miserabilem de vsuris. lib. 6 & 28. q. 1. ca. 1. sæpe vid. consil. Ioan. de Lignano. 19
c cap. 12. Exod.

improbata religione vtentes Ægyptii lapidibus obruerent. Et quidem res omnium difficilima semper visa
144 mihi est, religiones peregrinas corporibus & collegiis tribuere, seu publice, seu clam sacra fiant: quia plebs vbique religionibus deditissima, ritus a publica religione discrepantes ferre non nisi grauate potest; nec magistratuum imperiis, nec militari præsidio contineri, quo minus in furorem sæpius erumpat, nō modo in tenues, verumetiam in potentissimos quosque. Thomam enim Imperatorem diuorū aras ac statuas euertentem, plebs irritata in ipso Sophiæ templo mactauit. Nec ita pridem cum Francofurdi ad Mœnum quatuor religiones ciuitas admisisset, Romanam inquam, Iudaicam, Lutheranam, & Helueticam; cæteras quidem longioribus interuallis & opinionum varietate magis dissidentes, pertulerunt: Helueticam vero quæ propius aberat a Lutherana, oborta seditione penitus vetuerunt[a]. Minus id metuendum in antiquissima religione, quæ suo quodammodo iure possessionem tuetur suam, qualis est Iudæorum religio; a qua cæteræ, præter διαβολολατρείαν, origines duxisse videntur: quam propterea Chrysostomus *gentium matrem* appellat[b]: hanc enim principes tum pagani, tum Christiani, tum Ismaelitæ innumerabilibus seculis pertulerunt; eoque nomine aurum[c] coronarium exegerunt Imperatores Romani; vti nunc quoque Germani, qui Imperatrici vectigal illud concedere solent[d], vt religionis suę cultu ac beneficiis quibusdam fruantur, quæ maxima sunt in Polonia a Casimiro[e] magno rege Poloniæ concessa Hesteris cuiusdam Israelitidis fœminæ; qualia fuerunt olim a Rege Persarum huic genti[f] in gratiam alterius Hesteris tributa. Facit igitur religionis illius antiquissima vetustas ac summa Iudæorum inopia, quibus nusquam terrarum prædia possidere licet, quo minus pro sua religione, proque libertate propugnare possint. Sed si tantus fuerit principum ac populorum in noua religione consensus, vt sine Reipublicæ exitio prohiberi non possit; sapientissimi quiq; Rerum

[a] anno 1562. Maio mense

[b] tomo. 2. pag. 907.

[c] l. 1. de auro coronario. C.

[d] Martin de Cazar. sect. 4. de princip.

[e] In constit. Polonor.

[f] Hester. cap. vlt ac penult.

publicarum moderatores in eo genere gubernatorem imitantur; qui cum eo, quo cupiat pergere non possit, eo quo potest cursum dirigit, ac sæpe velificatione mutata, procellis ac tempestatibus obtemperat, ne, si portũ tenere velit, naufragium patiatur. ferenda igitur ea religio est quam sine Reipublicæ interitu auferre non possis. SALVS enim *Reipublicæ extrema lex esse debet*. Quamobrem Constans Imperator Arrianorum religiones & collegia pertulit; non quia tam illis quam Reipublicæ saluti faueret: ac Theodosius ipse pater καθολικώτερος, Arrianorum religionem, quam nulla vi exscindere potuisset, ferebat: post etiam Leo, vt omnes omnium religionum cœtus inter se & cum Republica cõiungeret, edictum ἑνωτικὸν, id est, *vnionis* ac *tranquillitatis*, promulgari iussit: eius etiam exemplo Anastasius legem ἀμνηστίας iussit, concionatores moderatos amplexatus. Neq; tamen dubium est, quin princeps si velit, sectam exscindere possit, nisi Dei præpotentis ope sustineatur: neque ad id efficiendum armis opus est, modo princeps honoribus & imperiis arcere velit, & factis potius quam verbis ab ea religione quam exstingui cupit abhorrere. Etenim humana conditio eiusmodi est, vt amet ea quę principes amplectuntur; earum vero rerum quæ mente percipiuntur, quo maiorem vim ad ea vetanda adhibuere, eo minus proficias. Quid autem pernitiosius, quam principem in subditos armari, & eos quos imperio debuerat, armis oppugnare, ac periculum sui facere, vinci possit a suis necne? Quod si principes qui plus sapere videntur, difficilime in religionum varietate ciuium concordiam tuentur, quid sperãdum de iis principibus, qui rerum gerendarum vsum nullum habent? qui ab assentatoribus obsidentur? qui a calumniatoribus vrgẽtur? qui a furiosis impelluntur? quibus hoc vnum propositũ est, vt sese aliorum opibus & cruore expleant? Nam principio nascentis ecclesiæ, tam multa impudenter in Christianos scripta sunt, ad eorũ cœtus & concilia tollenda, vt, nisi exstarent, incredibilia videri possint. Testis est
Athena-

Athenagoras[a] orator; testis Tertullianus[b], testis Origenes contra Celsum: quorū scripta quædā exstant, quibus intelligitur Christianis obiici consueuisse, *quod Athei essent, quod omnia tollerent numina Deorum, quod in sodalitius ac secretis conciliis infantes ex mutuis incestibus conceptos mactarent, iisque vescerentur.* id quod etiamnū Epiphanius de Gnosticis tradit; scilicet in mortario partus exincestu natos, vitellis, farina, melle, & aromatis admistis, contundere ac pinsere, placentasq; facere consueuisse, vt ex iis vescerentur; idq; sacramentū fuisse corporis & sanguinis. Quæ calumnię incredibiles viderentur, nisi maiorum nostrorum ætate aduersus *Templarios*, & C nō ita pridem in eos qui religionum sectas renouarunt, consimiles accusationes proditæ fuissent: ob quas tamē collegia Templariis in Gallia concessa[c], tandē Bonifacii VIII. decreto sublata fuerunt: ac magister ipse ordinis cum magna collegarū multitudine crudelissimis flammarum suppliciis absumtus esset, vt agrorum latifundia accusatorib. darentur: sed Germani scriptis prodiderūt summa calumniatorum iniuria damnatos fuisse. Iisdem artibus Iudæos Gallia[d] & Hispania pulsos legimus, quod pueros cruci configere dicerentur, ac fontes sanguine leprosorū labefactare; vt eorū bona fisco vindicarentur. Vtigitur quæstionē propositā definiamus, collegia Rebuspublicis vtilia sint necne; nihil certe ad imperia popularia tuenda ac retinēda potentius ac melius cogitari potuit vmquā: sed ad euertendas tyrannides nihil collegiis accommodatius: nam quæ Respublicæ maxime inter se dissident, contrariis legibus ac moribus nituntur: populus igitur collegiorum & conciliorum multitudine gaudet, quæ tyranni funditus euertere conantur; quod intelligant a ciuium amicitia & conspiratione, tyrannidi exitium impendere: at regia potestas & optimatum status nec omnia probāt, nec penitus tollenda putant; sed quæ Reipublicæ necessaria videntur, ea optimis legibus ac institutis in officio continent. Numa rex optimus opificum sodalitia & φρατρίας primus cōstituit,

a In apologia ad Antoninum.
b In apologia pro Christianis.
c Bartol. in L. aut facta. de pœnis.
d sub Dagoberto, Philippo Augusto, Philippo Longo regibus, & ab Hispania sub Ferdinando vltimo & Emanuele rege Portogallia.

Tarquinius Superbus [a] sustulit, ac populi cõciones prohibuit; quinetiam senatum abolere constituit, nec morte senatorum quemquam substituendum putauit. Tarquiniis Vrbe pulsis, senatum trecentorum patrum conscribi placuit, & omnia collegia, conciliaq; opificum ac ciuium restitui. Cum vero plebs importentius Tribunorum ope dominaretur, ac senatus sexcentos fere optimates ac principes ciuitatis caperet; collegia magna ex parte senatusconsulto [b] sublata; *nec multo post*, inquit Cicero, *non modo vetera rogatione Tribunitia [c] restituta, sed etiam innumerabilia alia noua conscripta fuere:* quod factum est a Claudio Tribunoplebis, qui vt gratiorem se populo exhiberet, eiurata nobilitate, ac patritiorũ ordine, homini plebeio se adoptandum dedit. Cum autem Cæsar dictaturam, oppressa Republica, arripuisset, collegia vetuit [d], quę postea Augustus pacata Republica restituit [e]. at Nero Imperator eadẽ [f] sustulit. ex quo perspicitur eos qui tyrannidem affectant, cœtus ciuium ac societates exscindere velle: nam Dionysius Siciliæ tyrannus, ne proximos quidem simul epulari patiebatur; sed quum a cœna redirent, spoliari iubebat [g]. Ita quoq; Nero vicos Vrbis noctu obsidebat, & obuios a cœna redeuntes ab amicis spoliare ac cædere consueuerat. Regia tamen potestas optimis legibus ac institutis moderata, nihil corporibus & collegiis firmius aut stabilius habere potest. Nam si opibus, si pecuniis, si exercitu regi opus est, id omnium optime a collegiis & corporib. fieri solet. Quinetiam illi ipsi qui conuentus, quos Hispani *curias*, Angli *parlamenta* vocant, aboleri cupiunt, vrgentibus periculis, ad conuentus velut ad sacram ancoram confugiunt, vt seipsos Remque publicam ab hostibus tueantur. Vbi enim melius de curandis Reipublicæ morbis, de sanandis populis, de iubendis legibus, de statu conformãdo, quam apud principem in senatu, Coram populo agi potest? Illic querelæ tenuium, illic potentiorum iniuriæ, illic furta, peculatus, sordes, quæ sæpius ignaro principe fiunt, explicantur; illic ordinis cuiusque

346

a Dionys. Halicarnass. lib. 6.

b Asconius in Cornelianam Sallust. in orat. Porcii Latronis.

c Cicero in Pisonem & pro Sestio.

d Tranquill. in Iulio.

e Tranquill. in Augusto.

f Tacit. lib. 14.

g Plutarch.

cuiuſque rogationes exaudiuntur. At incredibile dictu eſt, quanta gratulatione principem comitia habentem plebs intuetur! quam libenter concionantem audit! quam ab eo videri quiſque geſtit! quanti eſſe putat ſuas rogationes accipi, qui etiam ſi repulſam multarũ rerum patiatur, æquius tamen ac melius ferre ſolet, quam ſi eo ipſo quod cupit a principe contemta fruatur. Quamobrem ſapienter ab Anglis & Hiſpanis inſtitutum eſt, ſi quidem illud teneremus, populi conuentus tertio quoque anno haberi: & vt princeps libentius id faceret, nullum imperari tributum poterat, niſi populi conuentus haberentur: id quod etiam nuper factum memini, quum ab Andium Duce Franciſco in Angliam iuſſus legationis cauſa traieci. Noſtri reges nõ ita ſæpe vt Angli comitia cogunt; ſed cum ſexdecim prouinciæ in hoc imperio numerentur, ſex habent ſua quædã ſingularia comitia, quæ vt omnino tollerentur, modis omnibus tentatum eſt ab iis qui ſua ſcelera ac peculatus peruulgari metuunt; vt etiam Carolo VIII. Rege imperium ineunte, cum vniuerſæ prouinciæ conuentus haberi oportere vna voce conclamaretur; non defuerunt qui maieſtatis crimen ingererent iis, qui in ſenatu cum populo idem ſentirent; quibus acerrime reſtitit Philippus Cominius, rerum gerendarum vſu clariſſimus ſenator; ſed quam ſint neceſſaria totius populi concilia, ex eo perſpicitur, quod quibus populis ſua concilia cogere licet, cum iis optime agitur; cæteri populi tributis ac ſeruitute vrgentur; nam ſingulorum voces minus exaudiuntur; totius
347 vero prouinciæ clariſſima vox eſt, & rogatio efficax, quã ne princeps quidẽ ipſe, ſi velit, repudiare poſſit. Quamquam innumerabiles ſunt conciliorum vtilitates. Nam ſi conſcribendi exercitus, imperanda tributa, cogenda pecunia ſit, tum ad hoſtes repellendos, tum ad latrocinia perditorum hominum coercenda, tum ad portus, arces, mœnia, ſartatecta, vias, & cætera id genus ſarcienda, quæ nulla ratione poſſent a ſingulis, omnium optime ab vniuerſis conficiuntur. vt enim omittam cætera,

Septimania prouincia, quam noſtri *Lingocitanam* vocant, ſcholam annis ſuperioribus erudiendæ iuuentuti Nemauſi propoſitis præmiis aperuit; Buzacum nobiliſſimum latronem, quem nulli iudices, nullę curię, nulla vis magiſtratuum coercere potuerat, comprehenſum iudicari, & extremo ſupplicio affici curauit: cuius ego rei ſpectator fui, ac populũ incredibili lætitia exſultantem aſpexi, cum homine graſſatorum omnium maximo ſe liberatos intellexerunt, tametſi decem amplius aureorum millia ad id rationibus expenſa fuiſſe memini. Et vt prouincia a latronibus tutiſſima eſſet, multo ampliora præmia, quam vllæ prouinciæ, latrunculatori propoſuerunt. Sed quæ de conciliis prouinciarũ diximus quã ſint Rebuspublicis vtilia, quã prouinciis ſalutaria, quam ciuitatibus ſingulis neceſſaria, omnium optime Heluetii ac Germani ſentiunt, eoque melius, quo fructus percipiunt longe quam nos vberiores. De Heluetiis notum eſt, & libris accurate perſcriptum: de Germanis obſcu- C rius; habent tamen non modo ſingulæ ciuitates ſua collegia, corpora, iura vniuerſitatis; verumetiam decem Imperii prouinciæ, *circulos* ipſi appellant, ſua ſingulis annis comitia cogũt; quorum rogationes ac decreta ad vniuerſos totius Imperii conuentus referuntur: quibus imperium illud ſtare videmus, & quibus ſublatis ruere neceſſe eſt. Diximus modum ac mediocritatem, quæ in rebus omnibus debet, in collegiorum & conciliorum numero optimatibus ac regibus tenendũ eſſe: nam qui omnia ſuſtulerit, tyrannidem ſtabilire velle videatur; ſin promiſcue omnia permittantur, nec regum poteſtate, nec optimatum imperiis facile coerceri poterũt. Interdum etiam tot ac tantas fraudes cõtra publica commoda a bopificum ſodalitiis ſtrui animaduertimus, vt in hoc imperio prohiberi, aut magna ex parte circumcidi neceſſe fuerit: opifices vero in varias vrbis regiones diſtribuere, nec eodem loco, nec eadem via omnes omnium ſedes cõſtituere, vt in pleriſq; ciuitatibus fieri video, niſi locus ipſe propter aquarum copiam, aut alterius rei vtilitatem

litatem necessarius omnib. videretur: quia præterquam quod singuli opifices, singulis vrbium regionib. vtilius collocantur, etiam hac rogatione monopoliis facilius occurri potest. Nec tamen studiis & otio deditos homines cum salsamẽtariis, vel ὀπλοπηγίσις aut coriarios cum scholasticis miscere oportebit. Vt autem ingentes vtilitates ab hominum societatibus & conciliis Reipublicæ comparantur; ita nihil est quod Rempublicam æque frangere ac debilitare possit, quam si collegia & corpora omnino tollantur; quod prudenter Romanos deuicta Macedonia fecisse videmus, ac cœtus omnes & con-
348 cilia prohibuisse: tum etiam victis Achæis, *Mummius* [a] *Consul*, inquit Liuius, *concilia omnia singularum Achaiæ nationum, & Phocensium, & Bœotorum, aut in alia parte Græciæ, deleuit.* Postea vero quam Romanorum imperio, inquit Strabo, acquieuissent, *antiquagenti cuiq; concilia sunt restituta.*

[a] Liuius lib. 45.

VIII. *De ordinibus ciuium.*

QVONIAM de collegiis & corporibus diximus, restat etiam vt de ciuium ordinibus disseramus. Nam si in rebus omnibus ordinem conuenientem inquirimus & confectamur, confusione vero ac perturbatione nihil aspectu fœdius ac deformius esse iudicamus; quanto magis in Republica enitendum est ciues apta ac decenti collocatione sic constituere, vt primi postremis, medii vtrisque, omnes omnibus nexu quodã ac vinculo inter se & cum Republica coniungantur? Est enim sapientum opinio vetus & contrita, supremum huius vniuersitatis opificem ac parentem Deum in orbe condendo nihil maius ac melius præstitisse, quam quod permistas & confusas rudis materiæ partes discreuit, certoque ordine suis quamq; in sedib. collocauit. Nec vero quicquam ordine aut ad intuendum pulcrius, aut ad animi oblectationem iucundius, aut ad vsum commodius esse potest. At qui ciues omnes omnibus dignitate, ordine, loco ita exæquare conantur, vt nihil primum in ciuitate,

nihil poſtremum, nihil medium, ſed omnes omnibus ſine vllo ſexus, ætatis, conditionis diſcrimine, confuſos eſſe velint; perinde faciunt vt ii qui hordeum; frumentũ, oryzam, miliũ, legumina in vnum aceruũ accumulant: qua ex re, & ſingulorum ſeminum, & vniuerſi aceruiſum amittunt. Quamobrem nullus vmquam legislator tam imperitus exſtitit, qui non aliquam ciuium deſcriptionem, cenſum & ordinẽ fieri oportere arbitraretur. Ordinem hic appello ciuium partem a cæteris cõditione aut ſtatu, aut ſexu diſcretam; conditione quidem, nobiles a patritiis, equites a plebeiis; ſexu vero fœminæ a viris; ſtatu deniq; ingenui a libertinis, ſtatu liberi ab vtriſque diuiduntur. Seruos antea ex albo ciuium eximi omnium pene populorum [a] cõſenſu diximus: quinetiam inſtrumentorum loco ſeruos Ariſtoteles vſurpauit, cæteri aut pro pecudibus, aut infra pecudes habuerunt: & adhuc ſub iudice lis eſt [b], num ſerui ſint in fructu. Ego vero ſi mihi tabellæ ac iura ſuffragiorum in hac diſputatione tribuantur, ſeruos æque ac liberos homines ciuitate donari cupiam. Quæ enim tam arrogans eſt iſta hominum temeritas dicam an impietas, vt humanæ conditionis obliti, diuinum hoc animal, non ſeruire modo ſuæ libidini turpiter erepta libertate cogant; verumetiam pecudum inſtar, aut deteriore conditione eſſe velint? Sed vt ſerui ſint abiectiſſimę conditionis homines, num propterea ciuium nomen non merentur? Sunt in humano corpore membra non turpia illa quidem (quia nihil quod ſit a natura, turpe eſſe poteſt:) ſed tamen ita pudenda, vt nemo niſi valde impudens ea reuelare ſine pudore debeat; num propterea tamen corporis membra eſſe deſinunt? pedes ipſi perpetuo labore corporis totius molem ſuſtinent ac circumferunt, ſæpiuſque luto, ſordibus, puluere ſquallent: quis tamen vſque adeo demens, a corpore reſecandos putet? Quod ſi membra iſta partes corporis & ſunt & vocantur, cur non eadem ratione ſeruos, qui aſſiduis ciuium oneribus & imperiis grauiſſimis vrgentur, ciuitatis membra dici non patiemur?

Vniuerſitatis deſcriptio.

[a] l. quod attinet de regul.

[b] l. vetus quæſtio. de vſufruct. ff. l. antiqui. ſi pars hæredit. l. iuſtiſſime. de ædilitio. ff.

mur? si hoc absurdum putamus, ciuitatis finibus exterminandi sunt; ac veluti putria membra resecandi: sin eos in ciuitate, in familia, in obsequio retinere volumus, ciuitatis quoque participes esse oportet. Certe quidem cum subditi sint, non peregrini, partem ciuium facere, & in ordine ciuium censeri necesse est. Quæ sic a me dicta velim, non quod seruitia de Republica nostra iampridem sublata restitui cupiam; sed quoniam eo vis hominum & audacia prorupit, vt seruitia sensim irrepere ac redire videamus, prospiciendum est ne durius quam humana conditio ferat, in posterum accipiantur, & vt suum quendam in ciuitate locum atque ordinem retineant. Sit igitur in ciuitate seruorum infimus ordo; placet enim ab his auspicari. Quod enim Tullius obiecit Antonio quod *affinitatem ita contraxisset, vt se ordini infimo commendaret*; de libertinis dictum voluit, non de seruis; quia nullum in Romana ciuitate ordinem serui habuerunt; nec Metelli oratio *de maritandis ordinibus* ad seruos pertinebat, cum his omnino interdiceretur iure connubiorum; sed contubernia tantum mutua habere licebat, vt Paulus scribit libro 11 Sententiarum; quamquam illud inepte, cum iura sanguinis perinde vt C ciues tuerentur, & ab incestis [b] nuptiis æque vt alii prohiberentur, tametsi cætera connubiorum iura non haberent. Et quoniam sæpius incerto patre serui nascebãtur, etiam incerta proles erat; nec propterea gentem habere serui libertiniq; generis homines dicebantur: patricii vero soli se gentem habere iactabant. hic illa Decii aduersus patricios oratio [c]: *Semper ista audita sunt vos solos gentem habere. an hoc si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum sciam, reticere possim?* ex quo satis innuit nec seruos, nec libertinos gentem habuisse; & gentiles fuisse qui ex ingenuis nascerentur: hinc illa vox a nostris vsurpata, *vt qui nobiles sunt gentiles* [d] *dicantur*. Sed patricii longius progrediebantur, vt eos tantum gentem habere iactarent, quorum maiores

[a] l. 14. §. seruiles. de ritu nupt. l. 49. de manumis. testam. l. 35. ædilitio. l. 3. de incestis. C. l. 9. de successionibus.
[b] l. adoptiuus de ritu nupt. ff.
[c] Liuius lib. 4
[d] gentilhommes.

nulli seruierant seruitutem; quia plebeiorum multitudo fere a libertinis originem habuisse credebatur. Proximi sunt seruis *statu liberi*: deinde ordo libertinorum, qui diuersa conditione vbique, vt seruorum quoq; varia genera fuerunt. Vt enim alias ciuitates omittam, Romæ quatuor genera libertinorum fuisse videmus, *Romanos* inquam, *Latinos*, *Iunianos*, *Dedititios*; quæ, quod contrita sunt ac peruulgata, prætermitto: satis est digitum ad fontes intendisse, ne in ciuitate libertinorum ordines confundantur. Statu liberorum ordo medius erat inter seruos ac libertinos; quia cum libertas eorum suspensa [a] teneretur, meliore quidem conditione fuerunt quam serui, deteriore quam liberti. Atq; hi quidem ordines ex statu suo quisq; gradu collocantur: cæteri ciues ex conditionibus variis pro morum varietate describuntur. Illud tamen omnium fere populorum commune est, vt nobiles a plebeiis ordine ac dignitate diuiderentur, ex quo primum Nimerodus latro nobilissime conscelleratorum suiq; similium ingenti manu stipatus, crudeli seruitute tenues oppressit, ac in dominatum Assyriorum primus inuasit, vt superius diximus. Is igitur nobilitatem scelere partam, posteris ad imitandum reliquit; eaque opinio peruagata tam alte radices egit, vt quo quisque vi ac cædibus potentior, eo nobilior esse crederetur, quousque optimis legibus & humanitate populi melius informati, nobilitatem virtute, non scelere quæri oportere iudicarent. Et quoniam alius alia virtute præstat, & quarum virtutum in vna ciuitate maxima laus est, earundem alibi contemta iacet; idcirco numquam potuit vna populis omnibus conueniens definitio nobilitatis afferri, sed ex more cuiusque regionis dignitas & infamia iudicantur. Nam Perusinorum [b] ac Florentinorum moribus, non ita pridem qui militare cœpisset, exignobili nobilis efficiebatur; nobis vero non quidem statim, sed si militiam posteri sequantur, nobilitatem quasi temporis diuturnitate adepti putantur: non item Venetiis, qui ab illustri vetustate earum gentium quę publicis consilis

a Vlpian. lib. 2. Instit. cap. 2.

b Bartol. & Plat. in l. 1. de dignitat.

consiliis ac negotiis intentæ semper fuerunt, nobilitatem patriciorum metiuntur. Ac tametsi Decuriones Romano [a] iure *nobilium* appellatione censeantur; quæ lex apud Pictauos trium ordinum consensu recepta est; nusquam tamen alibi. Militiam vero per sese nobilitare, non modo Florentinis ac Perusinis, sed etiam legum interpretibus [b] plerisq; video placuisse: atque inprimis Alciato [c]; qui eius sententiæ Triuultium Tribunum militum auctorem ciere non dubitauit. Certe quidem apud Ægyptios non nisi Calasyris; ac multis postea sæculis, Sultanorum dominatu, non nisi Memelucis militare armave gestare licebat; qui propterea immunitates maximas consequebantur. Cæteri tamen populi dignitatem a militia seiunxerunt; nec propterea qui miles esset, nobilem censuerunt? quam in sententiam maximi [d] quique Iurisconsulti cum Platone vno pene consensu ierunt. Ac tametsi Romani bellicis laudibus populos omnes longe superarunt, ac maxima beneficia in milites contulerunt, non propterea tamen dignitatem militari gloria terminarunt, cum & libertinis militare liceret [e]; nec turpitudine vitæ ac rebus iudicatis infames [f], qui ab honoribus arcebantur, a militia vacationem [g] haberent. At cum ciuibus omnibus sumta virili toga militare necesse [h] fuerit, ciues omnes nobilitatem adepti fuissent: quod absurdũ sit, quia si omnes ciues nobiles, nemo nobilis censeatur. Quamobrem L. Siccius Dentatus a Dionysio Halicarnasseo *plebeius* vocatur; eiusque oratio exstat aduersus patricios, qua quidem gloriatur se annos quadraginta pro patria stipendia fecisse, centum ac viginti præliis dimicasse; vulnera quinque & quadraginta, vno die duodecim, omnia aduersa, corpore excepisse; quatuordecim coronas ciuicas, tres obsidionales; torques aureos tres & octoginta, brachialia aurea centum & sexaginta; hastas decem insignes, phaleras xxv tulisse. Is igitur tanta virtute ac fortitudine clarissimi viri laudibus cumulatus erat ac [i] nobilitatus, tametsi Romanorum legibus ignobilis esset. Illi

a l. vlt de decurionib. C.
b Salyc. in l. 1. de iuris & facti. C. ex l. 2. §. in filii. de decurio Guid. Pap. de dis. 388 l. inter alias. verbo militari. de palat. sac. larg. C.
c Alciat. in lib. de singulari cer. ex sententia Triuultii.
d Bart. in l. 1. de dignit. C. Io. Plat. ibid. Lucas Penna. in l. mulieres de dignit. C. Faber in l. milites de quæstion. Bald. & Angel. in l. filiusfam. § veterani. de pio curat. Salyc. in l. non prohibentur qui accusare. Albericus in l. milites locati. C. Roman. sing. 507.
e Florus epitome 74. l. si duob. de militari testam. l. operis. de operis libert. & l. vlt. de libertis. C.
f l. infamia. de decurion. l. 1. de infam.
g l. si quis filio exhæred. § irritum de iniusto.
h Plutarch. in Gracchis.
i Salust. in bello Iugur. de Mario.

enim *nobilem* [a] primum definiebant, *qui noui hominis filius esset: nouum* autem, *qui primus in sua gente magistratum* [b] *curulem adipisceretur, ac statuæ sibi erigendæ ius haberet*; vt Caius Marius & M. Tullius, Arpinas vterque, nouus vterque. Alter igitur Quæstor primum, deinde Ædilis, postea Prætor, tandem Consul factus, in concione ad populum de sua nouitate exultans: *ego*, inquit [c], *nouus homo, primus omnium claustra nobilitatis refregi*, &c. Alter septies consulatum adeptus, in oratione quam habuit aduersus nobilitatem; *Contemnunt*, inquit [d], *nouitatem meam, ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quod si me iure despiciunt, faciant idem maioribus suis, quibus vti mihi nobilitas ex virtute cœpit; nunc videte quam iniqui sunt; quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt; scilicet quia imagines non habeo; & noua nobilitas est; quam peperisse melius est, quam acceptam corrupisse.* Nam Cicero sex habuit in consulatu competitores [e], duos patricios, quatuor plebeios; ex quibus duos nobiles; duos qui primi ex suis familiis magistratum adepti essent; solus Cicero equestri loco natus erat. Igitur pater huius Ciceronis, Marii, Catonis Censorii, Quinti Pompeii, Curii, Philonis, Genucii, ignobiles ex plebe fuerunt; ipsi vero noui, eorum filii nobiles. Sed quia senatoribus Romulo imperium ineunte scriptis, quique a conscriptis a Publio Valerio Consule originem duxissent, Patricii dicti sunt, cæteri plebeii fuerunt aut equestri loco nati: quamquam ordo equestris medius erat inter senatores ac plebem, C quod ex patriciis ac plebeiis constaret: sed qui in senatum lectus erat, eques esse desinebat; vt videre est de Liuio & Nerone Censoribus; qui cum publicos adhuc haberent equos, alter ab altero vendere iussi sunt: nam post cladem a Veiis acceptam equo publico stipendia fieri cœperunt. Patricias autem gentes circiter XL video Romæ fuisse [f]; earum vero quæ nobilitatem sua virtute posteris pepererunt, Ciceronis ætate circiter trigin-

[a] Asconius in orat. in toga candida.
[b] id est, qui ædilis curulis, Prætor, Censorve fuisset.
[c] In Rullum orat. 1.
[d] apud Salustium.
[e] Asconius in orat. Cic. in toga candida.
Patriciæ gentes.
[f] Siluiam, Pompiliã, Potitiam, Marciam Hostiliam, Tullium Tarquiniam, Fabiam, Antoniam Iuniam, Sergiã, Iuliam, Geganiam, Nautiã, Æmiliam, Cœliam, Valeriam, Horatiam, Postumiam, Meneniam, Virginiam, Sulpitiam, Furiam, Lucretiam, Quinctiam, Papiriã, Claudiam, Seruiliam, Corneliam, Maniliam, Cassiam, Æbutiam, Pinariam, Veturiam, Semproniam, Mucią, Aquiliam, Quintiliam, Hortensiam.
Nobiles gentes.

triginta [a]; quarum gentium septem fuerunt eiusdē nominis cum patriciis, scilicet Pompilia, Marcia, Tullia, Iunia, Mucia, Claudia, Sempronia. Et quoniam plebeiis ad honores aditus ante legem Canuleiam intercluſus, & a patriciis obuallatus tenebatur, nec tamen ex patriciis quisquam nobilis censebatur, nisi maiores haberet qui magistratum curulem adepti essent; pleriq; patriciorum qui a senatoribus quidem originem duxerant, nec tamen maiores ciere possent, qui magistratum curulem gessissent (id autem ex ipsis statuis intelligebatur) ignobilis habebantur. Ita fiebat vt quidam post legem Canuleiam ex plebe nobiles, quidam vero ex patriciis ignobiles essent, id est obscuri & ignoti; vt M. Æmilius Scaurus patriciæ gētis, maiores habuit ignobiles, ipse nouus homo Prætura, Consulatum, Censuram adeptus, ac senatus princeps factus, posteritati peperit nobilitatē [b]. Erat igitur nobilitas Romanorum in populi suffragiis & arbitrio posita. Illud autem absurdum & iniquum, vt sceleratissimus quisq; parricida, quamtumuis obscuro genere natus esset, beneficio magistratus curulis nobilitatem ad posteros propagaret; qui vero summis virtutibus, pietate, iustitia, temperantia, fortitudine, eruditione claruisset, & patricio sanguine ortus esset, nisi maiorum statuas demonstraret, ignobilis haberetur. Ea vis est huius verbi apud Latinos, qui eodem plane sensu γνώριμον a Græcis appellatur, & ἐπιφανής, id est, qui in hominum notitiam ex aliquo, seu turpi, seu illustri facinore, venerunt: sæpius tamen accipitur in meliorem partem. nam qui ἄδοξοι dicuntur, ad generis splēdorem referunt, quę apud Romanos in patriciis potissimum elucebāt; qui quod pene intermortui essent, C. Cæsar lege Cassia, deinde Augustus lege Seruia plerasq; nobiliorū gentium in patriciorum ordinem sublegerunt. Nam ante legem Canuleiam solis patriciis pontifices ac sacerdotes esse, solis sacra facere & auspicia habere fas erat: postea vero quam Genucius primus ex plebe Cōsul factus, suis auspiciis prælio commisso cum ingenti clade

[a] Liciniam Aureliam, Deciam, Cæciliam, Æliā, Domitiam, Claudiam, Muciam, Porciam, Curiam Fabriciā, Coruncaniam, Aciliam, Mariam, Pompeiam, Liuiam, Iuniam, Tulliam, Fuluiā, Semproniam, Atiliam, Calpurniam, Marciam, Pompiliam, Luctatiam, Plautiā,

[b] Cicero.

exercitus cæsus esset, *Patres*, inquit Liuius, *non tam publica calamitate mœsti, quam feroces infelicis Consulis plebeii ductu fremunt omnibus locis, irent, crearent Consulem ex plebe, transferret auspicia quo nefas esset.* Antea Appius Claudius Consul in concione interroganti Tribuno, cur e plebe Consulem fieri non oporteret? respondit, quod plebeius nemo auspicia haberet; ideoq; decemuiros connubium decreuisse, ne incerta prole auspicia turbarẽtur. Plebs ad id maxime indignatione exarserat, quod auspicari plebeii tamquã inuisi diis immortalibus negarentur posse. Ac tametsi plebi omnia cum patribus tandem communia fuerint; honores inquam, imperia, iudicia, auspicia, curationes, sacerdotia, consilia, potestates, statuæ, triumphi, cæteraque in Republica maxima; numquam tamen obtineri potuit, vt plebeius homo interregẽ diceret, aut Flaminem Dialem, aut Martialem, aut Quirinalem proderet, aut in Saliorum collegium cooptaretur. Vt autem statua apud Romanos insigne fuit adeptæ nobilitatis, ita nostris olim stemmata insignibus superposita nobilitatis decus indicabant. Insignia quidẽ vnicuiq; sibi fingere semper licuit[a] ac licebit, nõ tamen stemmata[b] imponere illustriumve familiarum insignia [c] vsurpare. At Græci veteres nobilitatem non adeptione magistratuum, quos apud Athenienses post Aristidis legem & Ephialtis seditiosas conciones sorte quisq;, pauca suffragiis obtinere poterat; sed nobilitas aut a stirpe regum, aut heroum, puta Heraclidarum, Æacidarũ, Cecropidarum, & aliorum id genus, ducebatur; aut qui ob res tum a se, tum a maioribus præclare gestas publico decreto coronam auream, immunitates, statuas, primos consessus, victum in Prytaneo aliisve publicis in locis optimatum populive decreto addita laudatione consequebãtur; cuiusmodi Athenienſium est illud decretum apud Plutarchum de Lycurgo Lycophronis filio: *Placuit*, inquit, *populo Athenienſi vt bene meritis gratia referatur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem virtutis & iustitiæ ergo, & populum statuam ei aeneam in foro collocare,*

a l. ad cognoscendum de ingenuis C. b lege Henrici III regis veticum præterquam nobilibus. c Panorm. in cap. dilecta ex l. 1. de iis qui potentiorum not. C Bald in l. 1 quæres vendi non possunt C. & in l. vlt. pro socio.

collocare, praterquam vbi lex erigi vetat; victum vero præbere in Prytaneo in perpetuum posterorũ Lycurgi natu maximo. Item Isæus orator scribit Harmodii tyrannicidæ posteris victum publicum, proedrias & immunitates fuisse concessas. quod [a] Aristoteles omnibus fere Græcorum ciuitatibus cõmune fuisse tradit, vt liberis eorum qui pro patria fortiter occubuissent, victus de publico daretur. Sed nimia facilitate dícam an leuitate, Græci statuas merentibus erigebant; quas leuissima offensione accepta, maiore contumelia deiiciebant: cum enim Demetrio Phalereo statuas vrbe tota CCCLXV Athenienses decreuissent, omnes tamen vno disturbarunt & eodem momẽto; neq; id solum, verumetiam tanto furore comminuerunt, vt nullius fragmentum restaret, præter eam quæ in arce Palladis conclusa fuerat. Hebræis autẽ illustrium ac nobilium virorum duo genera fuerunt; alterum ab Aronis stirpe, q; soli sacerdotes erant; altetum a stirpe [b] regum: cum enim gens illa summam bonorum omnium in religionib. ac diuini numinis cultu collocaret, ita sacerdotes, qui proxime ad immortalis Dei numen accederent, nobilissimos omnium iudicabat. Singulatẽ autẽ delectum Deus adhibuerat in Aarone designando, eoq; post grauissimas populi secessiones & clades cõfirmando. Itaq; quoties extremum populo exitium Deus pnuntiari [c] iubet, illud identidem ingeminat, כהן כהן: id est sacerdotis ac plebeii eandem fore cõditionẽ. Itaq; cum Antiochi nobilis seruitutẽ excussisset, genus Asmonæorum de stirpe Aaronis pontificatum maximum vna cũ regno tenuit, annos circiter CC, id est vsq; ad Herodis Magni dominationẽ. Recte quidẽ Hebræi. nam si adepto pecuniis ac sordibus magistratu curuli nobilitas posteritati cõmendatur, quid causæ est quamobrem Dei æterni sacerdotium nobilitare nõ debeat? si quidem muneribus, non personis dignitatem metimur. Certe sacerdotii dignitatem [d] omnibus honoribus ac muneribus anteferri putant oportere Iurisconsultorum doctissimi quique; nec inter plebeios [e] censeri rerum diuinarum

[a] in Politic.

[b] Iosephus.

[c] Iesaiæ 24. Oseæ 4.

[d] consil. 150. & Iaf. in l. generaliter. colum. 2. de iudic. vocan.

[e] ex l. 2. vt nemo priuat. Salyc. col. 4. q. 7. de iurisd. & fac.

administros & sacrorum moderatores: neq; hæc noua est, sed ab vltima antiquitate ducta sententia. Nam vetustissimi reges, vt augustiorem ac sanctiorem regiam potestatem efficerent, pontificiam [a] dignitatem exercuerunt: nec modo Græci, verumetiam Romanorũ reges, atq; adeo Imperatores ipsi, *pontifices* sese *maximos* appellarunt; quæ instituta Arabum summi principes iidem & pontifices secuti videntur. Christiani quidem reges, cum religione prohiberentur profana sacris, arma religionibus miscere, quod proximũ erat, effecerunt: id est sacrum ordinem nõ modo plebeiis, sed etiam patriciis, neq; his tantum, verumetiam ducibus, comitibus, cæterisq; magistratibus omnib. prætulerunt; vt primos consessus & a rege proximos, prima loca in cœtibus, in conciliis, in legum rogatione, in beneficiorum ac immunitatum largitione consequerentur. Quid ni? cum Celtarum antiquissimi populi Druidas, qui sacrorum ac iudiciorum principes erant, non modo plebeiis, sed etiam equitibus ac regulis superiores haberent. Itaq; Cæsar [b] in ordinum descriptione primo loco Druidas, deinde equites, postea plebem collocauit. Nam equestris ordo apud maiores nostros, validissimo equitatu populos omnes, Cæsaris [c] ipsius ac Marci Antonii testimonio [d], superabat: vt propterea κελτοὺς dictos fuisse putem. est enim κέλης ἵππος, ὁ ἄζυξ; quem Latini *sellarium* vocant. Diximus antea Turcarum & Arabum principes in singulis imperiis etiamnum *Mophtas* pontifices maximos præcipuis honorib. colere & obseruare; & eorum quæ in iure maxima sunt, maximeq; ambigua, summam ad illos deferre. Veneti tamen sacerdotes a cõciliis, ab imperiis, a magistratibus summouere cõsueuerunt: ne fortasse Pontifici maximo, cuius obsequiis ac iureiurãdo obligantur, ciuitatis arcana proderent. Est igitur apud Venetos patricius omnium primus, cum in eo insint iura maiestatis. Patricios sequuntur nobiles, qui extra patriciorum album censentur; postremo plebeii: vtriq; tamen *citadinorum* veniunt appellatione. At Florentini, priusquam vnius

[a] Aristot. in Politic.

[b] lib. 6.

[c] de bello ciuili in Africa gesto.

[d] Plutarch. in vita Antonii.

354

domina-

dominatu omnia tenerentur, non tantum nobilitatem ab ordine sacro, sed etiam nobiles a plebeiis, ac plebeios triplici rursus ordine discreuerant [a]; quorum qui opib. præstabant, *grandes* appellabantur; secundo censu populares, tertio fæx ipsa plebis. Melius Ægyptii veteres, qui vniuersitatem ciuium in sacerdotes, milites, & operarios diuiserant [b]; sacerdotibus ac militibus, quos ipsi *Calasyros* vocabant, immunitate [c] ab omnibus vectigalibus tributa. Paulo aliter Hippodamus Milesiorum legislator, populum in milites, opifices & agricolas partitus est; cuius scripta Aristoteles aut non percepisse, aut non satis prudenter coarguisse videtur [d]; vt perspicuum fit ex iis quæ apud Stobæum restant fragmentis. Illud etiam nescio quo modo Platoni [e] venit in mentem, vt facta ciuium distributione in custodes, milites, & agricolas, militum ordinem, sub cuius clypeis ac tutela ciues esse oportet, a custodibus discreuerit. Porro custodes rerum gerendarum vsu ac prudentia cæteris omnibus excellere, iisque imperare [f] voluit, nulla claræ stirpis aut diuitiarum habita ratione. Prudenter istud quidem a sapientissimo viro decretum est; qui tametsi ab antiquissima patriciorum stirpe, & ab ipso Solone Athenarum legislatore maternum [g] genus duceret; veræ tamen nobilitatis ac imperii decus in virtute positum esse iudicauit: idque antea scite Euripides [h], Ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς, εὐγενὴς ἐμοί γ' ἀνήρ. Ὁ δ' οὐ δίκαιος, κἂν ἀμείνονος πατρὸς Ζηνὸς πέφυκε, δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ. Veram igitur nobilitatem virtute metiamur; cum ea sit non modo philosophorum ac theologorum [i], verumetiam poetarum [k], historicorum [l], ac iurisconsultorum pene [m] omnium consentiens opinio; qui negant vllum sine honestate nobilitati locum relinqui: ac duobus propositis, generis inquam splendore ac virtute, superiorem ac dignitate priorem virtuti locum [n] esse oportere decreuerunt, seu de imperiis & honoribus, seu de testium grauitate ac pondere quæratur. Proximam a virtute nobilitatis causam plerique

a Machiauel.
b Diodorus.
c Genes. cap. 47. Diodor.
d in Polit.
e in lib. De legibus.
f lib. 3. & 9. De legibus.
g Laertius Proclus in Timæum.
h id est, *Bonus vir mihi quidem nobilis: improbus vero, etiamsi Ioue ipso meliore patre editus sit, ignobilis tamen videtur.*
i Hieronymus in epistola ad Demetriadem.
k Ouidius in Tristibus.
l Plutarch. in lib. contra nobilitatem.
m Cardinal. Alex. & Cardinal. Floren. in c. penult. de præbend. Hostiens. Io. And. Anton. Butr. Albericus, Angel in l. si quis stipulatus sit Stychũ. §. si quis ita. de verb. oblig. Bal. in l. si qua de secundis nupt. C. & in l. nobiliores. de commerciis. C & in l. prouidendum de postul. C. & ibi Salycet. Lucas Penna in l. mulieres. colu. 1. de di- in c. penul de

gnit. C. Angel. & Platea in l. 1. de conditis in publicis hort. C. n Bald. probat. ex l. pronuntiatio. §. matrem. de verb. sign.

in scientiarum abditarũ ac p̃stantissimarum cognitione posuerũt; quas qui assecuti fuerint, *nobilissimos* lex ipsa[a] diserte appellat; *quos*, inquit, *scientia nobilissimos facit*, vel vt Cassiodorus[b], *ex obscuro nobile efficit doctrina*. Quanto nobilior vtroq;, quẽ virtus moralis cum virtute mentis cumq; scientia cõcurrens nobilitauit? Si tamen a scientiarum p̃stantia seiungat̃ integritas, huic priorẽ ordine locum tribuẽ ęquum est, præterq̃ in illis munerib. in qb. disciplinarum cognitio necessaria sit. Imperatorẽ. n. rei militaris pitum, tametsi improbis morib. exercitui præesse æquius est quã virum bonum scientiæ militaris igna 355
rum, sed de his suo loco. Illud tamen ꝙ Plato statuit, eos qui obscuro loco nati, virtutib. præstãt, ordine superiores esse oportere, quã qui clara stirpe creati, iisdem virtutib. excellãt. absurdum mihi videtur. Et quidẽ duobus his propositis, æquum[c] est vt auorum virtuti ac nobilitati detur aliquid: atq; in ea sententia fuerunt iuriscõsulti, siue de honorib. adipiscẽdis, siue de ordine & consessu agatur, primas esse tribuẽdas iis qui virtute simul & auorum claritate cõmendantur. Quẽ vero princeps nobilitauit, tametsi nec sua, nec maiorum virtute, nec vlla sciẽtiarum cognitione clarus sit, omniũ tamẽ iurisconsultorum[d] cõsensu nobilium ordine ac loco cẽseri placuit. Ac ꝓpterea Plinius de Traiano scribẽs; *Cæsaris esse dicebat, vt nobiles efficeret ac tueretur*. Sed hanc nobilitatẽ Bartolus[e] nõ inepte *ciuilẽ* appellauit: ex quo satis innuit, hominum q̃dẽ opinione fictã nobilitatẽ fuisse adeptos; veræ tamẽ nobilitatis sine virtute decus nullũ habere. Demus igitur eos nobilitatis ciuilis decerpere fructus, quibus principũ munere & cõcessu tribuũtur, seu nobilitas illa pecuniis & sordib. seu ætatis flore ac fœdissimis obsequiis parta fuerit. Sed illud qui tribuere possint, in eos tantum cõuenit qui *iura maiestatis habent*, nõ etiã in eos quos Bartolus *principatũ*[f] *habere* scribit; si aut superiorum iussis teneãtur, aut habeant Imperii socios & collegas, qui ne natalib. quidẽ restituere[g] possunt. Multo minus verum est quod[h] quidam scripsere, *principum comi-* C

tes ac

a d l. prouidendũ de postul. & in l. nobilissimos & ibi Cy. Faber, Bal Ang. Sal.
b li 9. epist. 7.
c Cy. in l. prouidendum de postul. C. Panor. in c. 1. in 1. no de dona Aluaro in c. 1. col. 3 quis dicatur Dux Bal. in l. nobiliores de cõmerciis. Corne. in vlt. not. cõmunia legat C. Host Pan Io. And in c cle tici de iudic.
d Bal. in l. sacrilegii de diuers. rescript. C. Bart. in l. 1. de dign. C & Platea. ibi Imol in c. multa de præben. C. Io. Rayn in tract. nobi it. q. 1. Alber. in l. Imperatores de decur. l queris de natalibus restit. Castrens. in l. quoties. vbi senatores. C.
e in l. 1. de dignit. C.
f Bar & Plat. in l. 1. de dign.
g Ang. Peru. Aret. Cor. Ias. in l. omnium qui testamen. fa. C. Plat. in l 1 de domesticis & profect.

tu ac domesticos nobiles esse: vt enim vacationib. munerũ ac immunitatib. fruãtur, nõ propterea tamẽ nobiles iudicandi sunt, nisi magistratus & imperia maiora gesserint. Sed quæritur & antea sæpe video quæsitũ, *an sit nobilitatus qui militiã ex casu, siue feudũ adeptus est*. id quidem plerisq; video placuisse[a], modo Imperium maius feudo innexũ & adiunctũ fuerit, vti sunt Duces, Comites, Marchiones; aut si fiduciæ[b] tabulis ac legibus ab ipso principe nobilitas diserte rebus ipsis expressa, & possessoribus tributa sit. Hinc illa feudorum nobiliũ ac ignobilium origo manauit. Sed nostris moribus, quib. feuda eodẽ quo cætera prædia iure censentur, quod ad personarum ius attinet, nihilio nobilior est opifex qui Ducatum hęreditario iure, aut pro emtore, quam si prædium vectigale possideret: certe maiorib. nostris absurdum visum est, quã a se nõ haberẽt, a iure prædiatorio dignitatẽ expiscari, ac personas ipsas rebus, quasi picturam tabulæ cedere: indignius etiã iura nobilitatis in hominũ commercia venire, Duarũ autẽ rerum omniũ maximarũ, virtutis inquã ac nobilitatis, nullum esse cõmercium, clara voce testatur Euripides, Μόνον δ' αὖ (inquit) αὐτὰ χρημάτων ἔκ' ἀγλαΐας γενναιότης καρίτιμ'. Cum igitur nostris æque ac Germanorũ, Hispanorũ, Britãnorum, Italorum morib. omnia isthæc, seu *feuda*, seu *beneficia*, seu *militias* ex casu appellare placet, in cõmercium veniãt, qs quãquã ex eorum adeptione clariorẽ se fore putet? At ignobilissimis quibusq; cerdonib. feudũ adeptis licet vasallos creare[c]; ac nobilissimo cuiq; necesse est vasallũ ignobilẽ excipere. Quib. ex reb. efficitur, opes & copias, quantæcumq; sint, nec verã parere, ac ne perturire quidẽ nobilitatem; tãetsi Euripides ex opinione vulgi personã sic loquentẽ inducit; τὸν δ' ἀγένειαν ἐν χρήμασιν: & in Aulide, ἀδύμορος ἐν πᾶσι κλεινοὶ δ' ἐξελέγχουσι βροτῶν. Quãquã nõ tantũ vulgares ac plebeios, sed etiam ipsum Aristotelem[d] legimus primum dignitatis ordinẽ in opibus, deinde in claris natalibus, postremo in virtute posuisse: quod ordine primo decuerat, id postremo collocauit. Solon quidem ciues Atheniẽses ex opib. ac fortunis ad honores[e] & imperia

[a] Io Andr. Isern. c. 1. si vero de pace iuramento.
[b] Iacob. Bello in proœmio feudor.
[c] Bald. in cap. 1. §. Marchio. tit. de iis qui feudum dare. Aluarot. Cardinal. Alexãd. ibi. Guido. Pap. decis. Delph. 4 & 5.
[d] lib. 4. Politic.
[e] Plutarch in Solon. Arist. lib. 2. Politic.

selegit; cuius rei causam deinceps suo loco explicabimus. Quæ opinio tam alte radices egit, vt non modo copias, opes, fortunas, nobilitatē ingenerare pleriq; [a] putent, verumetiam ab inopia decus omne nobilitatis aboleri ac obliterari: sed obscuræ sunt auctoritatis. Augustus [b] quidem censum Senatorium tenuib. suppleuit, ne ab inopia clarissimus ordo premeretur. Sed Bartolus [c] aperte scripsit *nec ab opib. dari, nec ab inopia adimi nobilitatem*. Neq; enim M. Æmilius Scaurus ab inopia generis claritatem sibi putauit ereptam; quinetiam gentis Æmiliæ splēdor illum ab accusatorum gratiosissimorum potentia vindicauit [d]: num igitur si carnifex ignominiosissimus sit ac locuples, ordine tenuib. superior erit? negabunt opinor: quanto minus parricidæ, ac flagitiis omnibus inquinati homines, quib. opes affluūt, claros ac nobiles iudicare debemus? Semper enim Romani opes a nobilitate seiunxerunt. Sic enim Tacitus de Cassio & Silano: *Alter*, inquit, *opib. vetustis, alter generis claritudine excellebat*; & M. Tullius Roscium nobilitate ac pecunia municipii facile primum fuisse dixit. Itaque cum reges nostri bellis vrgentibus, ac premente ærarii inopia nobilitatis iura promercalia fecissent; ac plerique turpitudine vitæ infames pecuniarum vi nobilitarentur; princeps lata lege declarauit neminem eorum nobilē propterea iudicandum, quo minus ordine ac muneribus ignobilium censeretur ac fungeretur. Quid enim absurdius aut pernitiosius quam dignitatem quæstu, ordinem pecuniis, nobilitatem opibus metiri? cum sæpius aut furtis ac rapinis, aut tyrannorum effusa in deterrimum quemque largitione, aut casu quodam, (tametsi nihil casu fit) ac fortunæ temeritate, vnde fortunas dici putant, dentur & eripiantur? At honestas nihil habet cū fortuna commune, nec veræ virtutis ac nobilitatis possessio furtis eripi; nec incēdio absumi; nec aquarum voragine absorberi; nec vlla vi perire potest. Sed quoniam inani opinione ac popularibus hominum erroribus, quibus iura tum publica, tum priuata constant, plerique ducimur;

[a] Platea. in l. 1. fine. col. 1. de digni. Soc. consil. 18. Benedictus in c Raynutius in verbo. & vxorem. nu. 966.

[b] Tranquilus in Augusto.

[c] in d. l. 1. col 3. de dig. C. & cap. significantibus extra de offic. deleg. Felin in c. aures. de rescriptis.

[d] Plin. iunior Valer. lib. 2.

C

ducimur; illud etiam obtinuit vt qui principum conceſſu, vel ſua virtute, vel opibus, vel eruditione, vel militari laude nobilitatem adeptus ſit, eam non modo ad poſteros [a], verumetiam ad adoptiuos [b] transferre poſſit. Id quidem contra Theologorum ac Philoſophorum decreta: quibus ſatis intelligitur putre lutum ſuæ originis omnes habuiſſe: id eſt, τὸν πηλὸν πάντας προπάτορα γένους ἔχειν. ſed aliud eſt in ſapientium hominum conſeſſu, aliud in fęce plebis de ordinibus ac dignitate diſputare: legibus autem ſuæ quemq; ciuitatis aſſentiri, non modo eſt ac ſemper fuit honeſtum, verum etiam neceſſarium. Auo-
357 rum tamen virtutes, merita, claritatem non vltra pronepotes [c] propagari voluerunt, & quidem ad legitimos tantum, non etiam ad nothos [d] & ſpurios. Certe quidem Turcarum moribus dignitatis ordo ex virtute cuiusq; ponderatur; nec vltra nepotes auorum virtus aut nobilitas propagari conſueuit. prudenter illi quidem; vt ſui quisq; generis claritudinem intermortuam renouare ſtudeat, aut ignobilium ac plebeiorum ordine cenſeatur. Noſtris vero moribus deprauatis & corruptis, quo quisq; a virtute maiorum, a quibus originis claritatem accepit, remotior eſt, eo nobilior iudicatur; nec ſi flagitiis omnibus ac turpitudine vitæ probrum contraxerit, ordinem aut nobilitatem amittit, niſi rebus iudicatis infamia [e] notatus ſit, nec tamen ſi a flagitioſa vita & conſceleratorum cœtibus diſceſſerit, vt bonorum conſortio ſeſe adiungat, nobilitatẽ ſemel amiſſam, niſi principis reſtitutione ac reſcripto ſingulari, recuperaturus [f] eſt. Et quemadmodum a maioribus nobilitatem accepit, ſic etiam ad poſteros infamiæ contumeliam traducit [g], ſeu iure, ſeu iniuria damnatus ſit; quia *iudicata res pro rei veritate habetur* [h]. Quid mirum? cum ſine iudicio qui ſordidas artes, minimeque illuſtri viro dignas exercet, in plebeiorum ordinem redigatur [i]? Sed quæ

[a] l. 1. de dignit. & l. ſenator & l. ſi ſenator eod. C. Bald. in l. cum in antiquiorib. de iure deliberandi. C. Lucas Penna. Bart Plat. in d. l. 1. de dignit.

[b] l. liberos. l. ſenatoris de ſenatoribus.

[c] gloſſ. in l. 1. de dignitat. C. ex l. diuo. de quæſt glo. in l. liberos, de ſenator. Bart. in d. l. 1. Iſern. & Afflict in conſtit. Neapolitana ex l. 1. de priuileg.

[d] Bar. qui nothus, & quidẽ ſacerdotis erat filius, id confitetur in l. 1. de dignit. C. Bald. in l. cum legitimæ. de inceſtis. C.

[e] l. infamem. de pub iudi. l. ſi qua de ſecũ nupt C. Bald. ibid. l. 1. vbi ſenatores. C. Bar. & Plat. in l. 1. de dignit. col. 4. Bal. in l. cũ antiquioribus. de iure deliberand C.

[f] l. imperialis. de nupt. C. l. 1. de ſende ſtatu hom. Curti⁹ ſenior

tantiam paſſis C. [g] Fab in l. diuo Marco, de decurio. C. [h] l. ingenium. [i] l. nobiliores. de commerciis. C. l. ne quis. de dignit. C. Bartol. & Plat eod. conſil, 18. Felin. in c. ſuper eo. de teſtib.

sint sordidæ artes, ardua quæstio est, propter varias gentium leges in eo genere sui quam dissimilimas. Herodotus[a] quidem scribit sua ætate sordidos omnium populorum morib. haberi consueuisse, qui opificia tractarẽt: in qua sententia Xenophontem[b] fuisse legimus; rationem tamen subiecit philosopho minime dignam; quod scilicet talium artium opifices assiduo labore vrgeãtur, & vmbratilem ac sedentariam vitam sequantur: quid enim arte imperatoria laboriosius? quid iudiciaria magis vmbratile ac sedentarium? quid tamen vtraque in omni ciuitate clarius ac nobilius esse potest. Melius Aristoteles[c], qui opifices omnes in Græcorum ciuitatib. a consilio, ab imperiis, ab honoribus summoueri scripsit, quod animi excelsi vim ac robur mercede conducti penitus amittant. Certe quidem Sapientiæ magister[d], agricolas, fabros, figulos, statuarios, cæterosq; opifices ab imperiis, ab honoribus, a cõsessu iudicum arcet. Lycurgus[e] item ac Romulus suos ciues ab opificiis omnibus procul seduxerunt: hic tamen agriculturam ac militarem; ille vero militarem tantum permisit. & quo minus dubitaretur, idipsum Dionysius Halicarnasseus repetẽs, *hoc lustro*, inquit, *qui puberes essent, supra centũ millia censa: mulierum autem, seruorum, mercatorum, artesq; sordidas exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam artem aut vlla opificia tractare licet) triplo plus quam turbæ ciuilis.* Sunt tamen qui Numam Pompilium legi Romiliæ derogasse putant, cum opificum collegia instituisset: quasi nec ex peregrinis potuerint, nec item ex seruis conflari. Id etiam confirmari videtur ex eo quod Cicero in Catilinari bello nonnullos exstitisse diceret, qui circum tabernas concursarent, pretio sperantes sollicitari posse animos egentium: quod item Tribuniplebis opificum turba sese aduersus cõsularem libidinem munire consuessent. Sed iis obstat ac repugnat quod Dionysius Halicarnasseus scribit, scilicet *septimo lustro censa fuisse centum millia ciuium præter opifices:* quibus verbis planum fit Numam legi Romiliæ non derogasse, cum

Seruius

[a] In Euterpe.
[b] In Oeconomicis.
[c] lib. 3. & 8.
[d] Eccles. cap. 38.
[e] Plutarch. in Lycurgo.
[f] Dionys. Halicarnass. lib. 2.

Seruius rex a Numa, tertius primum censum egerit [a]. Nec arguit ciues fuisse quos Tribuni, quos seditiosi ciues ad defectionem sollicitabant; cum etiam seruitia sæpe ad pileum vocarentur, vt C. Cinnam fecisse legimus. Quinetiam Cicero de opificibus, quos Catilinæ coniurati ad seditionem inflammabant, ita loquitur; *Etenim omne eorum instrumentũ, omnis opera ac quæstus frequentia ciuium sustinetur, alitur otio.* Absurdum videretur opifices ciuium frequentia sustineri, si ciues fuissent. At lege militari [b] Romanorum ciues sumta virili tega stipendia facere cogebantur ad annum vsq; quinquagesimum quintum, nec Romano ciui ad honores aditus patebat; nisi decennium militasset. Quamobrem duo millia ciuium sub hasta venisse proditum est a Liuio, quod annos quatuor stipẽdia nulla fecissent. Quæ in opifices cadere nullo modo possunt: quos etiam Liuius vno loco scribit *ad bellum gerendum minime idoneos esse.* Grauius est etiam Ciceronis illud testimonium; *Illiberales sunt* (inquit) *& sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur; est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis.* At vbi de ciuibus Romanis agit, nihil abiectum, nihil vile, nihil denique nisi cum dignitate aut sentit, aut scribit [c]. Ex quo intelligitur aut seruos, aut certe inquilinos & infimæ conditionis homines opificia Romæ tractasse; aut si Romani ciues manumissione fierent, libertinos tamen fuisse; & quodammodo ciuium Romanorum ius amisisse: non aliter atque nobiles apud nos qui sese sordidis & quæstuariis artibus dediderunt, nobilitate, sic etiam ordine illos, gradu, dignitate decidisse [d]: nisi veniam [e] a principe nostri impetrauerint, quod vrgente necessitate, aut premente metu, quæstuariis artibus sese implicarint. Quãquam de mercatura non satis conuenit Iurisconsultis & antiquitatum scriptoribus inter ipsos, dignitati repugnare videatur necne. Senatoribus quidem lege Claudia Tribunitia veritum legimus, ne quis maritimam nauim in qua plusquam ccc amphorarum esset,

[a] Dionys. lib. 4.

[b] Plutarch. In vita Gracchorum.

[c] pro Cecina, pro Rabirio perduel. & l. nobiliores. de commerciis. C. l. ne quis de dignita. C. auth. de testib. §. 1. Bartol. & Plateo. in d. l. 1. de dignit. Curtius senior consil. 18 Pel. cap. super eo. 2. de testibus. And Isern. in constit. Sicil. & Afflict. tit. vt dignitat. ordo seruetur.

[d] Masuerius tit. de tailiis. §. ité qui nobilitate. ex l. ingenuum de ingenuis C. Guid. Papa decis. 196.

haberet ad fructus vectandos: *Quæstus omnis*, inquit Liuius, *patribus indecorus visus:* quam legem Hortensius sua ætate mortuam esse dicebat, vt est apud Ciceronem. ex quo intelligitur non modo cæteris ciuibus id salua dignitate cuiusque licuisse, verumetiam ne senatores quidem a mercatura penitus abstinuisse: aut certe institores habuisse; vt patriciis quoque Venetis, Hispanis, Anglis in more positum videmus. Equitibus vero Romanis mercaturam concessam, aut certe vetitam non fuisse, argumento est illud Ciceronis in Verrem; *L. Pretius splendidissimus Eques Romanus, qui Panormi negotiatur: & Q. Mutius Eques Romanus, qui Syracusis.* Multo minus igitur plebiis interdicta mercatura fuisset. Tametsi vetere Romanorum instituto mercari ciuibus nō turpe videretur: nō tamen id licere videbatur; vt quidē ex Dionysio Halicarnasseo planum fit; qui ciues censos fuisse scribit supra centum millia; mulierum autem & mercatorum, & sordidas artes exercentium, triplo plus quā turbæ ciuilis. nam hic videtur mercatores ex albo ciuium Romanorum eximere voluisse. Neque id tantum Romanis, sed etiā Spartiatib. ac Thebanis in more positum fuisse videmus. Quamquam Spartiatibus auri & argenti vsu sublato nullus mercaturæ locus erat relictus: id tamen placuit Lycurgo [a] singulari lege sanctius caueri. Thebanis [b] vero ciuib. non aliter magistratus petere aut oblatos capere licuit, quam si totos decem annos mercatura abstinuissent. Tandem aliquando legibus [c] imperialib. ordini mercatorum omnes aditus ad honores & imperia præclusi fuerunt: neque id tantum, verumetiam nobilium ordini æque est interdicta negotiatio [d], vt mercatoribus [e] militia. Quibus legibus aut sordida, aut non satis honesta mercatura plerisq; videtur [f]. Certe quidem Plato [g], Aristoteles [h], Apollonius [i] Tyaneus, *mercaturam virtutibus inimicam esse statuunt.* Quinetiam populum sanctum diuina lex a mercatura videtur arcuisse his verbis; *Non erit mercator in populo tuo*, id est, כנעני; quæ vox improprie quidem *impostorem* significat,

339

[a] Plutarch. in Lycurgo.
[b] Aristot. lib. 3 Polit.
[c] l. ne quis de dignit. C. l. si cohortalis. de cohortalib. C. l. humilem de incest. C.
[d] l. nobiliores. de commerc. C.
[e] l. 1. negotiatores ne militent.
[f] Bart. Plate. Lucas Penna. Bald. in d. l. ne quis. Fater in l. falso. de dignit.
[g] in Legibus.
[h] lib. 7. Polit. c. 9.
[i] apud Philostratum.

significat, proprie vero *mercatorem*: est enim רכל *mercari*: eoque sensu fere semper vsurpatur[a]. videtur enim diuina lex, quæ ciuib. fœnerari[b] vetuit, nõ peregrinis eadem vetuisse; ne quid emere liceret quod carius Israelitę ciui diuenderetur. cui cõsentaneũ est illud quod Sapientiæ[c] princeps ille scribit, *Mercatorem manus a scelere purum vix habiturum*. Quamobrem sæpissime prophetæ[d], sæpius etiam sacrarum literarum interpretes, mercatorum genus ita exsecrantur, vt Chrysostomus[e] non obscure aut ambigue, sed perspicue mercatorem Deo placere posse negauerit; propter negotiatorum mendacia, periuria, fraudes: quodque *ad lucra turpia*, vt Vlpianus scribit[f], *proniores sunt*. Illud tamen admonendi sumus, quod Deus immortalis populum, quem singulari quodam iure ac delectu sibi sacrauerat, abstinere mercatura prohibuit; ad cæteros populos non æque pertinere, vt multas sunt id genus interdicta, quæ ad sanctissimũ populum, non etiam ad cæteros spectant: quoniam hunc puritate ac integritate cæteris excellere voluit. Est enim mercatura non tantum ciuitatibus vtilis, sed etiam honesta; nec solum honesta, verum etiam necessaria. Quid enim si solo tam sterili cõdita sit ciuitas aut eo loco posita, vt in ea non modo nõ cõmode viui, sed ne viui quidẽ possit? cuiusmodi Athenas fuisse accepimus; qualis est etiam nostra Limogea, Nuremberga Germanorum, ipsiusque maris mediterranei decus Venetia: quæ quatuor ciuitates, sine mercatura numquam tales tantæq; extitissent. Quamobrem M. Tullius[h] ex albo mercatorum, aut certe sordidorum hominum exemit eos qui vberem & quæstuosam, non qui sordidam ac tenuem exerceant mercaturam. *Mercatura*, inquit, *si tenuis est, sordida putanda est; si magna & copiosa, multa vndique apportans, multisque sine vanitate impartiens, non est admodum vituperanda*. ego illud Platonis[i] subiungerem, Si modo ciuibus necessaria, aut certe vtilia aduexerit, & inutilia euexerit. Ac propterea iurisconsulti plerique negotiationem rerum omnium affluentia copiosam ni-

[a] Ezech. c. 27. ℣. 5. & 28. ℣. 16. & Cantici 3. ℣. 6.
[b] Deut. 23.
[c] Eccles. 24.
[d] Ezech. cap. 28. Zacharias cap. 4. Psal. 70
[e] Homil. 12. in Matthæũ. Apollonius apud Philostratum Augustinus in Psal. 70.
[f] l. iustissime. §. proponitur. de edilit. edict. offic.
[g] vt uæ de sacrific is ac ciborum delectu traduntur.
[h] lib. 1 Offic.
[i] In libri De legibus.

hil natalium splendori, nihil ordini, nihil nobilitati derogare tradunt[a]. Id quidem fortasse in Italia, Britannia, Lusitania locum habeat; non item in Gallia, nec rursus 369
in Germania. Illud tamen vbique verum est quod Cicero scribit, *sordidos iudicari qui mercantur a mercatoribus, quod eodem loco ac momento vendant*: quia nihil proficiant nisi admodum mentiantur: nihil autem turpius est vanitate. Quamobrem prudenter illi quidem qui non modo nobilitatem, verumetiam magistratus ac milites negotiari vetant[b], ne mercaturæ specie sordibus ac rapinis aditus aperiantur: nec ferendum est vt qui per sese non potest, seruorum ope ac ministerio[c] fraudem legi faciat. His tamen sordidiores sunt rerum turpium quantumuis pretiosarum mercatores, opificibus ac operariis ordine inferiores collocandi, vel potius e ciuitatibus, quantum quidem fieri poterit, exigendi: neq; enim omnino id effici potest, cum turpium & honestorum, vtilium ac inutilium nõ sit vbiq; lex eadem. Picturam & statuariã Græcorum ac Latinorũ opinione nobilitatã accepimus. quid enim Protogene clarius? quid illustrius Apelle? cuius vna tabula, quæ, quod artificiosissime accurata esset, Rhodũ obsidente Demetrio ab interitu seruarat, trecentis amplius talentis æstimata fuisse dicitur. Et *Fabio nobilissimo viro laudi datum est*, inquit Tullius, *quod pingeret*: omniũ tamen artium Hebræi sordidissimã arbitrantur. Turcarum vero ac totius Orientis & Africæ legib. ac institutis nõ modo sordidum sed etiã capitale est acu, vel penicillo, vel fusione quicquam seu stirpium seu animantium, seu rerum earum quas natura procreauit, vllis picturis aut lineamentis adumbrare. Item Romanis medicorum seruile & C abiectum munus fuisse legimus[d]; ac medicinam a liberalibus disciplinis disiunctam[e]: quam tamen in summo pretio Hebræi & Græci semper habuerunt: eadem a nostris coli cœpit, cũ Arabes primũ chirurgos ac pharmacotribas, quibus quasi instrumẽtis ac ministris vtendum esset, a medicis seiunxissent. Actametsi colendi sunt

[a] glos. in ver. publice. in Clem. de vita & honestate cleri Anchar. Card. Florentin. i. id. Alciat. regu. 1. præsumtionum Tiraquel. in lib. de nobili. Rebuffus in auth. habita. ne filius pro parte C. & ex l. honoribus. §. 1. de vacat. munerum.

[b] l. 1. negotiatores ne milit.

[c] l. 2. §. 1. de admi rerum. ad ciuitat. Bart. in l. 3. § fi procur. quod quisque iuris. ff. Alciat in l. meretis. de verb. signific.

[d] in l. Thais. § Lucius. de fideicom. libert. l. alimenta de alimentis & cibar. l. Seio de annuis legat. l. 1. § ne autem de seruo comm. ff.

[e] l. 1. § medicorum. de variis cognit. l. 1. de decretis decurio. C. l. ambitiosa de decretis ab ordine Atistophanes *scatophagos* appellat.

ſunt[a] in ciuitatibus medici, non tamen ferendum eſt oratoribus ac iuriſconſultis exæquari; ſcientiam enim ciuilem ac legitimam, non modo artium, ſed etiam ſcientiarum omnium moderatricem & architectonicen clariſſimi philoſophi definierunt[b]. Romam quidem ſine medicis annos amplius ſexcentos floruiſſe, teſtis eſt M. Cato[c]; ſine legibus legitimaque diſciplina ne momentum quidem vlla ciuitas ſtare poteſt. Agricolarum item & paſtorum ordo laudabilis; quippe duabus antiquiſſimis artibus ciuitates, pagos, villas, familias rebus maxime omnium neceſſariis ſuſtentare docuerunt[d]. Certe quidem nulla re Cyrus maior tantopere gloriatur quam de agris ſuo labore ac induſtria conſitis: Serranus item, Curius, Cincinnatus, Torquatus, Cato, non minus vrbana quam domeſtica laude illuſtres, ob id maxime laudantur, *quod attritis opere ruſtico manibus ſalutem publicam ſtabilirent; quæque modo arantium boum iuga rexerant, triumphalis currus habenas retinerent.* Sed illa potiſſimum ætate fiebant, cum ab aratro Conſulares ad Dictaturam vocarentur. Omnium[d] certe rerum quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura ac penaria melius, nihil vberius, nihil dulcius; dicerem etiam nihil homine libero dignius, id eſt, vt Theophraſtus ſcripſit
361 οὐδὲν μᾶλλον ἀνδρὸς τοῦ ἐλευθέρου ἄξιον: niſi ſeruilem in modum mercede conductis hominibus nobiliſſimæ artes contumelioſe manciparentur. Diximus ſordidas artes cenſeri, quarum merces auctoramentũ ſit ſeruitutis: vt mirum videri non debeat ſi Romani ſub imperii occaſum agricolæ a militia[e] ſummouerentur. Ex quo conſequens erat, vtrumq; ordinem agricolarum inquam & paſtorũ, inter operarios collocare. Nam ordinum dignitatẽ, pro moribus ac legib. cuiuſq; ciuitatis temperãdum eſſe neceſſitas ipſa, ratione ſępius repugnante, cogit. Carnificis munus vbiq; fere gentium ſordidiſſimũ iudicatur: neq; enim per leges cenſorias carnifici domicilium in Vrbe habere[f] licuit; vti ne hac quidem ætate apud Toloſates licet. At Hebræorũ legib⁹, nobiliſſimos quoſq;, ſi teſtes

a Eccleſ. c. 38.

b Plat in Gorgia, Ariſtot. lib. 1. Politic. c. vlt. Panor. cap. cæterum col. 2. de iuramento cal. & in c. clerici de Iudi. vbi Fr. Aret. & Dec. l. aduocatos diuerſorũ iudicum. l. laudabili tit. ſequenti. C.

c Plin. Dioſc.

d Plin. lib. 2. c. 3. Columel. Guid. Pap. deciſ. 41. de l. & 296. & 392. Benedict. ad c. Raynut. verbo, dotem n. 52. Ariſtot. & Xenophon in Oeconomicis.

e l. colonos de agricol. C. l. vlt. de mancip. & col. l. 2. de præpoſitis ſacri cubic C. l. milites locari C. l. originarius de agricolis C.

f Cicero pro Rabirio perd.

capitalium scelerum fuissent, eosdem carnifices habo-
4 Deut. cap. 17. & 19. re non modo fuit honestum, sed etiam necessarium [4]. Quinetiam in Anglia proximi cuiusque parentum, fratrum, propinquorum, qui modo in crucem aguntur, extremum pietatis officium est agere carnificem, iisque de trabe humili pendentibus gulam frangere: nostris vero moribus huic muneri, tametsi sordido, quæstuosa præmia proposita videmus, ne tam necessario ciuitatibus munere deseramur: vt quondam Gandaui contigisse accepimus; vbi iudex patrem ac filium eiusdem sceleris conuictos ac damnatos sortem ducere iussit, vter vterius carnifex esset: patri sors obtigit: sed cum ætas ingraueseceret iam sua, precibus eblandita gratia obtinuit vt filius ætate robustior eo munere fungeretur. Ergo fi- C lius intrepide parentis iugulum hausit: cuius impietatis ac sceleris sempiterna vestigia, quæ inuiti spectauimus, Gandauenses æreis statuis in vrbe media, & quidem publico ac patenti loco etiamnum exstare patiuntur. Est etiam in ciuitatibus otiosorum hominum ingens numerus, qui nec bello, nec pace vllis artibus aut disciplinis implicantur: quos ciuitatibus exterminare aut publicis operibus vrgere necesse est, cum nullo in ordine collocari possint; eoq; magis si nihil habeant, vnde otiosam vitã tueri possint. Hos enim Ægypti rex Amasis non aliter atq; grassatores supplicio capitali afficiebat. Cõmodius Parisienses; qui robustos ac valentes operibus publicis vrgent: senes aut ægrotos humaniter alunt & curant: parentibus ac bonis orbatos pueros ac puellas partim literis, partim mechanicis artibus quatuor distinctis collegiis præter nosocomium maximum maximisque opibus auctum studiosissime erudiunt. Si partis aut vetustis opibus ciues otiũ colant, tametsi turpia ignauo otio fruuntur; ferendi sunt tamen, vt nihil aliud quã Rebuspublicis inopia laborantibus opitulari possint. Quod si rerum cœlestium ac sublimium contẽplatione mentẽ pascant; ciuium omniũ beatissimos, & in primis ordinib. censeo collocandos. Sin vitæ genus actuosum

malint

malint quã quietum; ad honores & magistratus subeundos, si nulla obstat vitæ turpitudo, arcessere multo vtilius [a] est quã egentes: quia puriores a sordib. & corruptelis futuri sunt quam qui premuntur egestate. Quamobrem locupletes sæpe nobiliorib. ordine [b] cõferri, interdum lex anteferri [c] iubet in magistratibus & honoribus adipiscendis; si nulla vitæ anteactę infamia obest: id-
362 que consentaneũ est morib. ac legibus Iudæorum, quos Plinius ad honores & imperia optimum ac locupletissimũ quemq; prouehere scribit. Quo igitur ordine ciues collocã di sint, ad ceremoniarum cuiusq; ciuitatis magistros arbitriũ deferendum est, propter morum ac legum dissimilitudines prope infinitas. Hoc tamen ordine ciues in monarchia nõ incommode collocari posse putẽ: vt Regem ipsum qui extra ciuium ordinẽ longe antecedat, sequatur ordo sacer: sacrum ordinem Senatus; Senatũ ordo militaris, atq; in primis Imperator ipse exercitus seu Magister militum. deinde Duces, Comites, Marchiones, Prouinciarum prẽsides, Landgrauii, Burgrauii, Barones, Castellani, vasalli cæteriq; milites, quibusve ea cura more maiorum incumbit. Postea ordo togatorum qui collegia magistratuum & curias iudicum suis decuriis apte distinctas complectatur; ipsosq; oratores, iurisconsultos, causidicos, aduocatos, pragmaticos, procuratores, scribas, actuarios, notarios, viatores, apparitores, accensos, præcones, cornicularios, carcerum custodes, totamq; turbam forensem; quam proximẽ sequatur ordo medicorum, chirurgorum, pharmacopœorum: quibus subiungantur scholastici homines, quiq; iuuentutem erudiunt ac erudiuntur; diuinarum inquam & humanarum legum, medendique professores, physici, mathematici, dialectici, rhetores, historici, poetæ, grammatici. Post togatorum ordinem mercatores, negotiatores, publicanos, argentarios, numularios, proxenetas, collocandos opinor: eosq; potissimum qui ciuitatis annonam, quæq; ciuibus alendis quam maxime necessariã sunt, inuehere curant: cuiusmodi sunt frumentarii,

[a] in authen. de defensor. ciuitat. § 1. & l. rescripto de muneribus. l. ad subeũda de decurio. C. Iserni. in vtu. de pace iuramento cap. 1. Plarea in l. nẽ quis de dignit. C. Afflict. in constit. Siciliæ col. 2. not. 2.

[b] l. 1. de custodiendo c. 2 de testib. Alex cõs. 209.

[c] l. rescripto. de ponderatis muneribus.

macellarii, cetarii, piscatores, pistores, fartores, coqui: quibus subiungemus agricolas ac pastores: his denique opifices; qui, quod innumerabiles prope videtur, vtilissimos quosq; priorem locum obtinere oportet: architectos inquam, hoplotechnitas, fabros, lignarios, lapidarios seu latomos, metallarios, monetales, bractearios, aurifices, fusores, vitrifices, pyrotechnitas, fornacarios, figulos, cornuarios, eborarios, cerearios: item textores, quiqua lanificia tractant; id est sericam, vellera, pilosque animantium, linum, canabim, xylum, cæteraque id genus: ex quibus telam, funes, vimina, vestes, aulæa, vela, papyros, chartas parari videmus: quos proxime sequuntur coriarii, pelliparii, fulliones, tinctores, sartores, sutores: quibus opificiis typographica etsi vetustate nõ est conferenda, nobilitate tamen cæteris omnibus anteferenda videtur. Nam pictores, statuarii, sculptores, pigmentarii, tibicines, histriones, saltatores, arenarii, agitatores, ludiones, pantomimi, scenici, mangones, aut ciuitatibus exigendi, aut postremo loco statuendi mihi videntur: vt iis etiã priores sint balnearii, tonsores, nautæ, caupones, stabularii, lecticarii, aurigæ, vespillones, libitinarii, lictores, carnifices: propterea quod alteri quidem sordibus egerendis, ac lustrandis ciuibus, ac ciuitatibus necessarii sunt; alteri sordidissimis artibus turpiũque aut inanium voluptatum efficientibus non modo ciuium mores corrumpunt, sed etiam ciuitates ipsas funditus euertunt. Ordines autem ciuium ita describimus non tam vt dignitas, quam vt conditio cuiusq; intelligatur. Neq; vero nisi rarissime, & quidem vrgente necessitate, ciues a ciuibus ordine diuidendi sunt: quod ea res seditionum ciuilium materiam afferre possit; cum alii ab aliis non tantum seiuncti sunt, sed etiã ordinis discrimine se notari sentiunt. At ne ciues quidem vnius conditionis vna ciuitatis regione constituendos esse diximus, nisi ad id aut locorum angustiis, aut aquarum opportunitate ciues cogantur, vt lanios, coriarios, pelliparios, balnearios; quandoquidem aquarum vsu ac lotionibus 363

bnibus perpetuis vtuntur, secus aquarum riuulos, domicilia constituere: & hoplotechnitas seorsum a togatis & scholasticis hominibus collocare oportet: cæteros opifices, mercatores, ac mercenarios homines vtile est a se inuicem disiungi, ac singulis regionibus distribui, vt ciues omnes omnium opera facilius vti possint; ne ab extremis ad extrema vrbis loca sæpius vrgente periculo recurrere cogantur. Ad hæc illud etiam accedit, quod eiusdem conditionis ciues diuersis regionibus seiuncti, non ita facile contra Rempublicam conspirare, aut legibus fraudem facere possunt. Ac si conuentus omnium ordinum fieri necesse sit, quoniam ordines ab ordinibus quodammodo distingui oportet, vt ordinum [a] dignitas quædam seruari possit; cauendum in primis ne ciuium partitio fiat bifariam: nec tamen ordines plures tribus in comitiis constituantur: nam inter duos oborta cõtentione ad vim facile prorumpitur, aut æquatis ordinum suffragiis infecta re disceditur; cum vnum vni tantum contrarium sit; plura vni contraria per naturam esse non possint; sed tertius alterutri sese adiungat oportet, ad vtrumq; conciliandũ. si plures tribus fuerint pari numero, eadẽ incommoda sequuntur: cum par numerus bifariã scindatur. si numero impares sint, opinionũ multitudo discrepantiã difficilime conciliare poterit. Quinetiã vtilius fuerit vnũ omniũ ordinũ oratoré esse quã plures pluribus; modo conueniat omnib. ordinibus quid agendum, quid sentiendũ, quid petendum: vt antea quidem apud Turones & Aurelios, vbi conuentus haberi placuit: sin ordines inter se dissideant, suum cuiusq; ordinis oratorem esse necesse est; vt non ita pridem apud Blesenses conuentus, cum Pontifices de nobilitate, nobilitas vicissim de pontificibus, plebs de vtrisq; grauiter cõquereretur, tres oratores creari necesse fuit: at ne isto quidem modo satis plebi cauere potuit, quin oratores præuaricationis insimularẽtur: ex quo graues plebis querelæ manarunt in vulgus. Hæc præcipue cauenda sunt in monarchia, in qua vnus est

[a] l. 1. vt ordinum dignit. C.

omnium arbiter controuersiarum: in cæteris ciuitatum generibus vt plures sint oratores, in suffragium tamen itur. Sed omni ciuitatum generi valde vtilis, in optimatum vero statu necessaria est illa quã dixi ciuium in tres ordines distributio; vt duobus dissidentibus tertius dissidia componat, aut alterutri adiunctus nolentem a suscepta sententia deducat: si duæ factiones exoriantur, qui sapiunt, quique saluam Rempublicam esse volunt, tertiæ factionis principem excitare, seque illi adiungere oportet: tres enim duces partium facilime, duo difficilime conciliantur; inde seditiones ac bella ciuilia; idque præcipue in optimatum statu: quoniam inter optimates ac plebem tertium nihil esse potest: cum in 564
optimatum cœtu omnia insint iura maiestatis, nihil in plebe; in populari vero ciuitate patribus ac plebi cõmunia sunt iura maiestatis: tertium igitur ordinem creare facile est, vt Romæ ordo Equestris quodammodo sequester fuit inter patritios ac plebem, & ex vtroque ordine conflatus: sed quoniam patritii & Equites vix vniuersi populi quinquagesimam partem cõstituebant, plebs impotentius dominabatur; idq; præcipue intellectum est, cum lege theatrali locus senatui primum, deinde Equitibus in spectaculis seorsum a plebe datus est: qua de re sic Liuius: *C. Atilii Serrani, L. Scribonii Libonis Ædilium curulium ludis Romanis primum Senatus a populo secretus spectauit, prabuitq; spectacula (sicut omnis nouitas solet) aliis tande, quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini, aliis demtum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset interpretantibus, & omnia discrimina talia quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertatis æque minuendæ esse: ad quingentesimum quinquagesimum sextum annum in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur non immisceri sibi in cauea patres plebem vellent? cur diues pauperem consessorem fastidierit? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neq; desideratam, neq; institutam; postremo Africanum*

quoq;

quoque ipsum, quod Consul auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Hæc ille. Ex quibus intelligitur ad popularem libertatem & concordiam tuendam ordines ordinibus ita collocari oportere, vt omnes omnibus societatis & communionis iure facilius conciliari possint. Hoc igitur Africani factum non modo a plebeiis sed etiam ab ipsis patribus, quorum grātiā sibi peperisse putabatur, reprehensum est: sic enim Tullius, non solum a sapientissimis hominibus, sed etiam a seipso accusatum fuisse scribit: propterea quod a plebe per vim illud extortum erat, quod sponte patribus ad illam vsque ætatem concessum fuerat: quia tametsi promiscua subsellia fuissent, numquam tamen ante patres ex plebe quisquam spectare sustinuerat[a]. Centesimo circiter anno post, lata lex est a L. Roscio Othone Tribunoplebis, vt Equitibus locus esset in XIIII. gradibus proximis a scena: cum enim magistratus cæteriq; senatores in primis ac scenæ propioribus locis ex lege Censoria commodius spectarent & audirent, altiores ac remotiores gradus minus honesti iudicabantur; & tametsi capacissima essent theatri loca, & quæ sæpius sexaginta millia ciuium caperent, non tamen ciues omnes cōtinere poterant: itaque lege Roscia theatrali necesse fuit Equitibus in gradibus XIIII. locum seruari[b]: & quoniam eripta latenter plebi suffragia videbantur a Roscio tribuno, quem popularis libertatis ac dignitatis custodem esse oportebat, cum ipse spectatum venisset, ab Equitibus, quorum gratiam sibi conciliarat, ingenti plausu; a plebe vero maximo strepitu acceptus est; cumque certatim plebs & Equites clamoribus & conuitiis mutuis exarsissent, theatrum vniuersum ac ludos ita conturbarunt, vt necesse fuerit Ciceronem consulem populum vniuersum a theatro seuocare. Ergo Consul prudens ac disertus plebis impotentis animos graui oratione repressit, & obiurgatione consulari tumultum ita sedauit, vt populus in theatrum placatus rediret. Hinc illa Plinii[c] vox in laudes Ciceronis, *Te suadente tribus Roscio*

C

[a] Valer. Max.

[b] Tranquil. in Augusto.

[c] lib. 7.

theatralis legis auctori ignouerunt, notatasq; se discrimine sedis æquo animo tulerũt. Erat autem pœnalege theatrali dicta *ne quis, nisi censum Equestrem haberet, in* XIIII. *spectaret.* Sed cum plerique attrito bellis ciuilibus patrimonio spectare ludos e XIIII. non auderent metu pœnæ theatralis, Augustus [a] pronuntiauit non teneri ea quibus ipsis parentibusve Equester census vmquam fuisset. Fœminarum ordinem non attingo: illud tantum; ab omnibus magistratibus, imperiis, iudiciis, cœtibusq; publicis & consiliis procul arcendas esse statuo, vt muliebribus domesticisq; negotiis intentæ sint. Atque hæc de ciuium ordinibus dicta sint. Quibus autem rationibus secessioni ciuium ac ciuilibus procellis occurratur, suo loco fusius disseremus.

[a] Tranquill. in Augusto.

Finis libri tertii.

DE REPVBLICA, LIBER QVARTVS.

De ortu, incremento, statu, conuersione, inclinatione, occasu Rerumpublicarum.

CAP. I.

Origines ciuitatum.

RES omnes publicæ originem ducunt vel a familia, quæ sensim propagatur; vel momento exsistunt, cum populi multitudo e ciuitate colonia deducta, quasi apum examen ex aluearibus, alio euolat, surculusve aut ramus de arbore decerptus in solo peregrino consitus; qui si radices egerit, fructum profert multo suauiorem quam quæ arbores exiguis seminibus aut sponte nascuntur. Vtriusque tamen generis ciuitas vel potentiorum vi constituitur, vel eorum qui se libertatemque suam sub alterius imperium ac arbitrium sponte subiecerunt. His ergo iactis radici-

radicibus si bene consita Respublica fuerit, principio contra ventorum conspirantium vim, contraq; hostiles impetus: deinde contra morbos qui in intimis viscerib, latent se ipsa confirmat, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quousque ad summum peruenerit; quem *statum florentem* appellare licet, qui propter incertos casus, dubiamque rerum humanarum varietatem diuturnus esse non potest. Intereunt enim aliquando Respublicæ non tantum confectæ & absolutæ, sed etiam quæ in eo sunt vt absoluantur, & quæ incoantur adhuc & informantur, primisque lineis ac rudimentis designantur. Ac sæpe fit vt maxima quæque imperia suapte grauitate ac pondere; alia vero armis ciuilibus, nonnulla popularibus morbis; pleraque hostium impetu; quædam vi diuina momento subuertantur; pauca vetustate caduca fatiscant, suaque senectute tabescant. Nulla tamen imperia maiores motus, aut casus grauiores sentiunt, quam quæ sunt florentissima; nec propterea sunt vituperanda. Et quemadmodũ Demetrius is qui *vrbium obsessor* est appellatus, neminẽ putabat infeliciorem quã qui diutissime in summa rerum omnium affluentia pacate vixisset, nec casus aduersus vmquam esset expertus; quasi hunc ipsum fortuna abiectum & indignum iudicaret qui cum luctaretur: ita ciuitates quædam aut voluptatibus ac turpi otio ignauiter diffluunt; aut ita deprauatæ sunt, vt ad misericordiam potius quam ad inuidiam quemquam commouere possint. Ergo diligenter nobis intuendi sunt Rerumpublicarum ortus & obitus, & quæ conuersionis cuiusque causæ fuerint, priusquam iudicium feramus, aut eas ad imitandum proponamus. *Conuersionem ciuitatis* appello, *cum status ipsius conuertitur ac omnino mutatur*: id autem fit cum imperium populare ad vnum, aut paucorum potestas ad omnes ciues defertur, contrave. Non enim legum aut religionis aut loci mutatio, appellanda est conuersio, sed ἀλλοίωσις, id est, vt sic loquar, *alteratio* quædam, permanente Reipublicæ statu: qui conuerti potest sine

vlla religionis ac morum, rerumve, præter eas quæ ad maiestatem pertinent, conuersione: vt cum nostra ætate status Florentinorum ab imperio populari ad vnum peruenit: neque enim ætas Reipublicæ, vrbis ac mœnium diuturnitate terminari debet, vt velle videtur Paulus Manutius, qui Rempublicam Venetorum, quæ nunc est, mille ac ducentos annos stetisse scribit, quæ tamen tres pertulit conuersiones, vt mox dicemus. Fit etiam interdum vt nec vrbis, nec ciuium, nec item morum ac religionum vlla conuersio ac vis vlla sequatur, nec detrimẽtum quisquam accipiat, Respublica tamen intereat: vt cum Rex aliquis se, regnumque suum, ac populum vniuersum sub alterius imperium subiungit: aut hæredem regni testamẽto relinquit: vt proditum est de Attalo Asiæ, Coctio Alpium, Ptolemæo Cyrenensium, Eumene Pergami, Nicomede Bithyniæ, Polemone Põti regibus, qui populum Romanum hæredem totimperiorum reliquerunt: tunc enim regna sublata sunt, ac Respublicæ in prouinciarum formam redactæ; non autem conuersio Rerumpublicarum ab regia potestate deflexit ad popularem; contra vero si ex vna pluribusve ciuitatibus ac prouinciis totidem monarchiæ popularesve status imperii summi potestate diuidantur, non est illa cõuersio, sed origo Rerumpublicarum: vt cum Heluetiorum ac Rhætorum prouinciæ, ab imperio Germanorum defeciſſent, octodecim Respublicæ exstiterunt imperii summi potestate a se inuicem diuisæ. Interdum 367
ex duabus vna fit & eadem Respublica, vt Romanorum ac Sabinorum coniunctis eodem imperio ac fœdere duobus regibus ac populis; nec alter alterius iugum aut leges pertulit, sed æquatis imperiis in eandem ciuitatem vtrique coaluerunt: ac ne Sabini Romanis adiuncti, alterius imperio accreuisse viderentur, placuit vtriusque populi nomine sublato *Quirites* appellari; quo nomine deinceps magistratus in concionibus semper vsi sunt: tametsi Romulus, qui, ne socium ferre videretur, fratri non pepercerat, Tatium non multo post occidi iussisset.

iussisset. Non igitur Respublica Sabinorum interiit aut Romanis accessit, vt quibusdã visum est, tametsi cæteri populi nec *Sabinos*, nec *Quirites*, sed *Romanos* appellarent; quia nomen Vrbi ac populo semel inditum mutari numquam potuit; vel quia Romanorum plenior est quam Quiritum appellatio: vel quod vtriq; in Romanorum mœnia coaluissent. Id enim ad quæstionem Cunei Iurisconsulti definiendam pertinet, qui dubitat *an vnius Reipublicæ ciues, si cum alterius Reipublicæ ciuibus in vnũ & idem corpus cõiungantur, subditi sint eorum quibuscum copulantur:* negat Bartolus [a], exemploque vtitur Raimundi Tolosatum Comitis: definitione certe non peccat, sed exemplo. nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX Regem Francorum & Raimundum Tolosatem ictum est, filia Comitis Alphonso Ludouici regis fratri sponsa fuit iis legib. vt, si liberis iusto matrimonio quæsitis destituerẽtur, Comitis vniuersa ditio huic imperio coniungeretur; saluis tamen moribus ac legibus populi, cui nisi assentienti tributa imperare non liceret. Alphonso sine liberis mortuo, prouincia Narbonensis ac Septimania, quæ antea ab ipsis regibus fiduciario iure ac legibus maiestatis tenebantur, soluta fiducia ad principem redierunt: ita quidem vtile dominium fuit cum directo coniunctum. Erat igitur Septimania huius regni prouincia, non Respublica. Si tamen prouincia ab hoc imperio auulsa fuisset, legibus fœdere comprehensis subdita fuisset; quia non æquis legibus in fœdus venerat. Sed vt plenius vberius hæc differantur, omnes Rerumpublicarum conuersiones, aut sponte fiunt aut necessitate, aut voluntate quidem, sed coacta; quæ tamen ipsa *voluntas* appellatur [b]: necessitas item violenta quædam est, quædam vero naturalis conuersio cum necessitate coniuncta. Tametsi enim ortus rerum occasu laudabilior est, & nasci quam mori iucundius; hic tamẽ fluentis naturæ torrens alterum alterius consequens esse declarat, vt quæcumque [c] oriantur, etiam si seculis innumerabilib. steterint, aliquando tandem aboriãtur. sed

[a] in l. si cõuenerit. de pignoratit.

[b] metum. §. mulier quod metus.

[c] Plato in Phædone & Timæo. Aristot. lib. 1. De cœlo.

quemadmodū mors ea tolerabilior iudicatur, quæ post diuturnā ac placidā senectutem sensim irrepsit: ita quoque Reipublicæ conuersionem vel occasum iudicamus naturæ congruentē, quem post infinita pene secula paulatim fieri necesse est: neq; enim violentum dici potest, quod naturæ consentaneū sit; cum cursus ætatis cuiusq; rei certus sit, & ætati cuique tempestiuiras data; adeo vt exstingui suo tempore optabile videatur. Mutantur aūt Respublicæ tum in melius, tum etiam in deterius, seu naturæ congruenter, seu violenter id fiat: quæ tamen violētos habent motus, celeriter ferri necesse est; naturales vero conuersiones minus sentiuntur. Omniū autem conuersionū nulla facilior est, quam quæ imperantis & subditorum consensu ac voluntate fit: si quidem is qui summū imperium habet, optimatib. aut populo cedere quam imperare malit: vt Syllam accepimus incredibili violentia Dictaturā, nec sine crudelissima ciuium strage arripuisse, ac Reipublicæ summam potestatem a populari statu in monarchiā conuertisse: eundem tamē quadriennio post summa ciuiū voluntate imperium populo reddidisse. Sic etiam optimates Senensis Reipubl. summum imperium populo cōmuni consensu dederūt; quod postea Pandulphus tyrannus violenter inuasit. Et quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes tum ab elementis, tum a corporis animiq; habitu, tum ab humorum temperatione, tum ab educatione alimentorumq; varietate: ita quoq; ciuitatum cōuersiones, siue in hanc, siue in illam partem, aut ab amicis, aut ab hostibus, aut ab vtrisq; simul contingere possunt: idq; sæpius inuitis ciuib. ac populis, quos vt infantes ac furiosos sæpe sanare necesse est: nam Lycurgus nō modo leges ac mores, sed etiam ciuitatis statum inuitis ciuib. cōmutauit, ac summū imperium, quo seipsum ac proximos regiæ stirpis Heraclidarum spoliarat, populo dedit, accepto graui vulnere, & altero (: præmiū virtutis:) orbatus oculo. Et quoniam tria omnino Rerumpublicarum genera nec plura esse docuimus, sequitur sex o-

368

m nino

Omnino conuersiones perfectas haberi: scilicet a monarchia ad popularem statum: a populari ad monarchiam: ab optimatibus ad populū: a populo ad optimates: item a monarchia ad optimates: ab optimatibus ad monarchiam: & cuiusq; generis sex imperfectæ ἀλλοιώσεις, quas minus Latine *alterationes* dicemus: scilicet a regia potestate ad dominationem; a dominatione ad regnum; a regno ad tyrannidem, contrave: a tyrannide ad dominatū, contrave. Idem iudicandum de optimatum ac plebis imperio legitimo, vel sine lege, vel factioso. ἀλλοίωσιν diximus, cum rex in tyrannum euadit, aut populare imperium in turbulentæ plebis impotentiā, quam Græci vocant ὀχλοκρατίαν; quia status non mutatur. Hic monarchiæ conuersionem in δυαρχίαν, omitto; quia duarchiam oligarchiæ genere comprehendi superius docuimus: alioqui a monarchia ad τριαρχίαν, τετραρχίαν, & id genus alias conuersiones innumerabiles, quæ nonmodo in disciplinam nō cadunt, sed etiā absurdissimę sunt, partitionem fieri oporteret: nam vbi ab vnius imperio discesseris, pluralitas sequitur; quę vt Iurisconsulti tradunt, duorum[a] numero continetur; vt superius dictū est. Præter eas quas attulimus conuersiones, interdū status quidem nō interit, sed tamdiu sustineri videtur quoad de imperii maiestate decernatur: atq; interea curatores Reipublicæ dātur: aut magistratus per sese sine curatore Rempublicam moderantur: nā mortuo Vrbis creatore Romulo, *interregnum* dicebatur tempus illud vnius anni, quo Senatores vicissim interreges fuerant; non tamen iure maiestatis imperabant, sed procuratorio nomine: quia maiestas imperii ad senatum populumq; Romano-
369 rum reciderat, quousq; regem suffragiorum communi consensu creasset. Est etiam cum sublata monarchia, vel aristocratia, vel democratia, sequitur Anarchia quædā, cum nec imperii maiestas vlla, nec magistratuū, nec curatorum imperium est: vt mortuo Iephthe Israëlitarū[b] principe, res ad anarchiā redierat, ac solius Dei regis optimi maximi, procuratione ac nutu imperii maiestas susti-

[a] l. vbi numerus de tēstibus.

[b] Iudicum cap. 27. & vlt.

nebatur: sic enim sacris literis proditum est. Ac cæso Dione Syracusarum principe, pura fuit anarchia: item
a Leo Afer. Abusahite Fessarũ rege mortuo, populus annos octo[a] sine regibus miserrima conditione vixit: id quod etiam accidisse memoratur, cæsis pluribus Ægypti Sultanis. nam Prætoriani milites, qui *Memmeluchi* dicebantur, sine principe tamdiu fuerunt, quoad Campsonem Caramaniæ regem arcessissent. Consimiliter Ruteni bellis ciuilibus exhausti ac fatigati, tres Germanos principes sibi crearunt[b]. Cum igitur res ad puram anarchiam redit, id est, cum nec imperat, nec paret quisquam, interitus est Reipublicæ, non conuersio: etiam si familiæ & collegia mutuam amicitiam colant. Quod si ius est optimatibus aut populo creandi principis, eoque mortuo magistratus imperii vim sustineant; maiestas ipsa vel ad optimates, vel ad populum recasura videtur; nec debet anarchia censeri. Itaque potest, Republica interemta, populus iura familiaria societatesque & commercia tueri; sed vniuerso populo deleto, Rem quoq; publicam interire necesse est: vt Thebanis accidit, quos Alexander magnus internecione, ac vrbem ipsam ferro & flammaque deleuit, præter Pindari poetæ domum, in cuius limine scriptum erat, μὴ καίετε τὸν Πινδάρου. Sic etiam Madianitæ, Amorrhæi, Iebuzæi, Pherezei, ab Israelitarum populo a stirpe deleti sunt: ac Byzantiorum Respublica tum interiit, cum Seuerus Imperator vrbem solo exæquauisset, ac populum vniuersum interemisset, agro Byzantino Perinthiis concesso. Id vero monarchiæ proprium est, quod cæso ac pulso rege, si rex alius succedat, etiam legibus, moribus, ac religionibus mutatis, non tamen Respublica mutatur, quia status imperii ac maiestas idem permanet qui antea fuit: vt nostra ætate Anchemo rege Telesiorum a populo exacto, sceptra tulit Abyamenus: quem statim Ariadenus Ænobarbus de imperio disturbauit: ipse quoq; non multo post spoliatus est ope Caroli v. Imperatoris, Abuchemone restituto: qui, quod crudelissimam de aduersariis vltionem

b anno 861. Cromerus.

vltionem cepisset, rursus est ab Ariadeno eiectus. ἀνοίωσις igitur fuit, imperii cõuersio nulla fuit: vt imperiũ Romanum eodem anno quatuor Imperatores tenuerunt vicissim, cum alius alium spoliaret, ac potentiori dominatus cederet. Interdum etiam inuitis ac nolentibus imperium defertur. Nam Claudius primum, deinde Gordianus maior, ad imperii sceptra nolẽtes ac inuiti pertracti sunt: nostraque ætate Tripolitani Africæ, cum ab Iachia rege Tunetano defecissent, Mucamenem regem fecerunt: cui, cum veneno sublatus esset, suffecerunt Eremitam; quem ad imperium pertraxerunt inuitum ac nolentem. Is igitur imperauit, quoad Petrus Nauarrensis Tripolim vi cepisset, ac regem in Siciliam deportasset; quem Carolus v. Imperator in solitudinem pristinam redire iussit. Et quemadmodũ pleriq; in ipso ætatis flore, nõnulli in pueritia, quidam in infantia, multi antequam nasci licuerit, aboriuntur: ita quoq; imperia videmus ac ciuitates prius exscindi quam armis aut legibus florere potuerint; quasdã abortiuo similes prius extingui quam oriantur: vt nostra ætate Anabaptistarum imperium in Munstera Westualiæ metropoli prius sublatum est quam ortum fuisse putaretur; cum Leidanus sellularius opifex regem se ferens, triennium imperii maiestatem ac sceptra inuasisset: qui tamen ab imperiali exercitu obsessus, & vrbe expugnata supplicio affectus est. Statum vero seu florem Reipublicæ, non perfectum quidem illum aut numeris omnib. absolutum intelligimus, cum nihil in rebus humanis stabile ac perfectum sit; sed cum ad summum suæ virtutis ac laudis culmen peruenit; vel quo longius abest ab omni genere vitiorum: id autem intelligi nequit nisi post occasum imperii cuiusque. Cum enim Romanorum Respublica regiam potestatem, tyrannidem, oligarchiam, democratiam, denique & ὀχλοκρατίαν pertulerit; nunquam tamen clarior fuit quam in populari potestate: populare vero imperium illustrius quam ætate Papyrii Cursoris. *Illa*, inquit Liuius[4], *ætate, qua nulla virtutũ feracior fuit, nemo*

Eremita rex inuitus a Tripolitanis creatus.

4 lib. 9.

Papirii Cursoris atate Roma virtutibus florentissima.

erat quo magis innixa res Romana quam in Papirio Cursore staret. Hoc iudicium fuit Romanorum de Reipublicæ ætate omnium florentissima: quia numquam militaris ac domestica disciplina magis culta fuisse dicitur, numquam leges, mores, instituta, fides, religio maiori in pretio; nec vitia acerbius castigata fuerunt. vt mirum C videri non debeat, si tanta exstiterit illustrium virorum seges. At nondū, dicet aliquis, ex Italia excesserant, nondum in Græciam, in Asiam, in Africam arma protulerāt; sed ne Italiam quidem totam sub imperium subiunxerant, nec aureis laquearibus Capitolium splendebat; sed fragmine contectum erat. ego vero imperii laudem non latifundiis, aut regionum amplitudine; sed virtutis finibus terminari puto: vt incultos horrentesq; lucos plus habere iudicemus maiestatis ac venerationis, quam viridicatas & digestis in quincuncem arboribus consitas siluas. ita Romam squallentem & impexam, quam bene comtam & vnguentis delibutam, augustiorem ac maiestatis pleniorem fuisse duco. Numquam enim Romanorum potentia maior fuit quam Traiano principe; qui non modo Arabiam Felicem, sed etiam vltra Euphratē prouincias ampliſſimas imperio adiecit, & supra Danubium exstructis pontibus incredibili substructionum mole, cuius vestigia etiamnum restant, regem Decebalum ac Daciam subegit, ferociſſimasq; gentes ac immanitate barbariſſimas Romanorum legionibus fregit; ciuitas vero ipsa ac imperii totius caput libidine, auaritia, luxu, mollitie ita diffluebat, vt nullū antiquæ virtutis vestigium exstare videretur. Nec Lacedæmoniorum Respub. cum Græciam totam, & Asiæ partes suis armis domuisset, florētiſſima fuit; iam enim auri & argenti viam in ciuitatem contra leges admiserant: iam Lycurgi disciplina pene extabuisse videbatur; nec multo post imperium illud præcipiti casu collapsum est. Conuersionum autē, quæ Rebuspublicis accidūt, causas enumerare singulas difficile est, sed ad disciplinam vniuersa complecti eaq; exemplis illustrare satis erit. Frequens est illa quæ

inter

intermortua regis stirpe, facit vt principes Reipublicæ de imperio armis decernant; aut maxime paucorum opes, cum extrema multitudinis inopia; aut magistratuũ & honorum inæqualis distributio; aut immoderata cupiditas imperandi; aut iniuriarum appetitæ vltiones; aut tyrannorum crudelitates; aut metus pœnarum; aut religionis ac morum mutatio; aut voluptatum fruendarum, aut libidinis vindicandæ appetitus. Hæc igitur singula explicanda sunt. Docuimus antea Rerumpublicarum origines a tyrannide initium habuisse, inde ad dominatum, post ad reges eorumve liberos quasi successorio iure imperia peruenisse. Plenisunt libri, plena antiquitatis memoria, primũ imperatorem in Assyria, quod acerbius dominaretur, *Nimerodum*, id est, *amarum dominatorem*, appellatum: cæteri deinceps ab eo dominatum acceperunt, non modo agrorum ac possessionum, sed etiam personarum, quousque Arbaces Præfectus Medorum de regia potestate Sardanapalum inter medios fœminarum greges libidinose lasciuiẽtem deiecit. Huius imperium duo præfecti inter se diuiserunt, alter Assyriorum, qui & Chaldæi dicti sunt; alter, Persarum imperium adeptus est; ac tandem vtrumque ad Cyrum regem delatum; cuius filius Cambyses sine regia stirpe mortuus, occasionem principibus præbuit aduersus magos, qui regiam inuaserant, coniurandi: quibus cæsis, decem principes comparuerunt inter se, vt cuius equus ante Solem ortum hinniret, regno potiretur: sic Darius regnum adeptus est, ac deinceps eius posteri maximum illud imperium tenuerunt vsque ad Alexandrum Magnum, qui reges Indorum ac Scytharum subegit, eorumq; imperia cum auitis, & iis quæ sua virtute pepererat, coniunxit. Si cæteras gentes conquiramus, reges vbiq; iisdem temporibus imperasse comperiemus: Ægyptios inquam, Æthiopes, Græcos, Macedonas, Corinthios, Sicyonios, Celtas, Atheniẽses, Lacedæmonios, Lydios, Cretenses, Latinos: qui vi & armis imperia consecuti, posteris ea iure successorio reliquerunt; nisi alius

Primæ imperia vi occupata sunt.

alium regno spoliaret, aut exstincta regum posteritate optimates imperia retinerent: ac si quis e plebe imperii particeps esse vellet, hic fabulam audiebat leporum, qui se leonibus exæquabant: aut si populus vniuersus iura maiestatis tueretur, honoribus tamen ac magistratibus soli[a] principes fruebantur: nam mortua stirpe regum apud Athenienses princeps vnus decimo quoque anno creatus est: quousque populare imperium constituisset Solon, qui tamen honores ac magistratus non nisi cum optimatibus communicauit. ac tametsi regibus Romanorum exactis, populare imperium Brutus ac Valerius Publicola constituissent, omnes tamen honores, imperia, sacerdotia, magistratus, ad patritios deferebantur: primus quidē Aristides ac Pericles Athenis, Canuleius Romæ aditum ad honores & magistratus plebi aperuerunt. Sed cum diuturno rerum gerendarum vsu perceptum esset monarchiam omnium tutissimam esse; populares vero ac optimatum status difficilime constitui, difficilius etiam retineri, toto fere terrarum orbe optimatum ac popularia imperia exegerunt, vt ea regibus ac proximo cuique successoria lege tribuerent; aut si reges a stirpe deficerent, ipsis vel adhuc spirantibus, vel testamento adoptare liceret: vt in Africa[b] fieri consueuit: aut mortuis regibus optimates creandorum regum potestatem sibi reseruarunt, vt Carinthii, Hungari, Bohemi, Poloni, Dani, Norueg, Suedi: qui sæpe reges de imperio deiecerunt, si vel crudelitate, vel libidine, vel ignauia decus imperii conspurcarent; aut regi philosopho strenuum Imperatorem substituebant: vt Romani pro Numa Pompilio rege sapientissimo & religiosissimo, Tullum Hostilium ducem fortissimum regem fecerūt: sic Israelitę tametsi Samuelem diuinissimum principem haberent, ducem tamen exercitus sibi petierunt. Ac fere semper crudelissimos tyrannos excipiunt iustissimi ac moderatissimi reges. quorum enim exitus perhorrescunt, eorum facta imitari pudet; vel quod certis legib. & conditionibus imperium accipiunt. Nam Marco Antonio

Origines Aristocratiæ.

[a] Aristot. lib. 3. cap. 13. Polit.

371

[b] Leo Afer.

tonio libidine ac luxu diffluenti, succeſſit Auguſtus ſapientiſſimus ac temperantiſſimus princeps: Neronem flagitioſiſſimum, Galba Imperator optimus excepit: Vitellium ebrioſum ac libidinoſum Veſpaſianus cõtinentiſſimus: Heliogabalum naturæ portentum, Alexander Seuerus virtute nemini ſecundus: quod mirum videri poſſit, cum Heliogabali ſororius eſſet, & cum eo ſimul educatus: ipſa vero imperandi natura ſæpiſſime ex hominibus probis improbos; e ſapientibus inſanos; e ſtrenuis ignauos; ex humilibus ſuperbos efficit. quid enim Neronis quinquennio, quid adoleſcentia præclarius? Ç quid Tiberii principio moderatius? *paulo minus*, inquit Tranquillus, *quam priuatum egit: Dominus appellatus a quodam, denuntiauit ne ſe amplius contumeliæ cauſa nominaret: aduerſus conuitia & famoſa de ſe carmina, ſubinde iactabat, in libera Republica liberas eſſe linguas oportere: bonum & ſalutarem principem, & ſenatui ſeruire debere, & vniuerſis ciuibus ſæpe, & plerumque etiam ſingulis.* Hæc Tranquillus [a]: ſed confirmatis imperii opibus ac potentia, nemo crudelior vſquam, aut libidinum inaudita fœditate turpior exſtitit. Sic Herodem iuniorem ſcribit Philo ſex annos iuſte imperaſſe, triginta duos crudeliſſimam in omnes tyrannidem exercuiſſe [b]: nam ſeptuaginta ſenatores regiæ ſtirpis, excepto Semnea, interemit; nobiliſſimam coniugem occidit; tres filios trucidauit; ac iamiam moriturus, optimos quoſque viros ac principes necari iuſſit; vt ſe mortuo luctus ingens ſequeretur. Ex quibus perſpicuum fit tot ac tantas virtutes initio principatus diuturnas eſſe non poſſe: cuius ratio ea videri poteſt, quod qui principio tam clarus ac illuſtris apparet, ſimulationem vultu tegat neceſſe eſt; in quo genere Tiberius omnes ſuperaſſe dicitur. Ab iis autem qui artes ſimulandi ac diſſimulandi tam curioſe didicerunt, nihil verum, nihil ſanctum, nihil rectũ ſperare debemus, ſed omnia ficta, vana, veteratoria, verſuta. Qui autem inſita ſibi vitia primo cuiq; detegit, tametſi non admodum ſapit, ſupra modum tamẽ improbus

[a] In Tiberio. c. 27. 28. 29. 30.

[b] Ioſeph.

esse non potest; ac sperandum est & iustum & integrum aliquando fore: qualis exstitisse dicitur Ioannes Francorum rex; qui, quem oderat, ne intueri quidem potuisset. Itaque nihil turpiter aut scelerate ab eo factum memoratur. Nec vero debet cuiquam mirum videri, si 371
pauci principes summa virtute clari exstiterint: nam si bonorum ac fortium tanta vbique raritas est, nec tamen ex eo numero reges creantur: quibus autem imperia successione obueniunt, eorum educatio tot vitiis inquinari cõsueuit, vt quæ maxima sint, non facile dici possit: certe miraculo proximum est, ex vitiorum gurgitibus vnum aliquem emergere posse. Si quis tamen virtutib. clarus exstiterit, quasi fax in altissimo loco posita suo lumine ac splendore omnia complet: nec tantum viuus ac spirans laudibus cumulatur, verumetiã mortuus suauissimos suę virtutis odores liberis ac posteritati relinquit; cui, etiamsi scelerate vixerit, patriæ virtutis gratia indulgetur. Cambyses enim multa crudeliter ac turpiter gessit; hunc tamen ab odio & inuidia populorum ac principum vindicauit summa virtus Cyri patris; cuius imago & oris dignitas in hominum animis ac mentibus tam alte hæserat, vt etiam grati essent qui nasum aquilinum, qualis in Cyro fuisse dicitur, haberent. Commodum Imperatorem Aurelii patris virtus amabilem fecit, tametsi patri omnino dissimilis, gladiatorem morib. ac vultu referret: quinetiam populum Romanum ludos in Circo spectantem, vno iusserat & eodem occidi momento, quod risum tenere non potuisset, intuentem in arena pro Imperatore tam strenuum tamque ingeniosum gladiatorem. Itaque imperia quæ a stirpe quæruntur, rarissime conuerti videmus; si patrem optimum filius etiam sceleratus exceperit; quia eius imperium cõ- C
simile est arbori amplissimæ, quæ tam alte radices agit, quam rami sursum late repandi explicantur: qui autem nouus ad imperium accedit, nulla maiorũ virtute ac potentia cõmendatus, arbori excelsæ quidẽ similis est; sed quia non satis firmis radicibus hæret, rapido ventorum turbine

Patris virtus liberos cõmendat.

turbine cõuellitur. Ergo tyrannũ tyranni filium in ſummo diſcrimine verſari neceſſe eſt; niſi maximis opib. ac finitimorũ principum potẽtia, aut maiorũ diuturna ſucceſſione regnũ adeptus ſit: neq; .n. noui principis virtutes, filiũ flagitioſum a ſuorũ coniuratione vindicare poſſunt: vt quidem Hieronymo Siciliæ tyranno cõtigit, qui Hieronis aui imperiũ excepit; auus aũt nullo iure imperium Siciliæ arripuerat: ſed tot ac tantis virtutib. claruit; vt cum priuatus eſſet, imperio dign⁹ videretur: itaq; imperium annos fere LX ſine armis ac ſine præſidiis ſumma omnium voluntate moderatus eſt. nec modo ſuis carus, ſed etiã finitimis omnib. ac in primis populo Romano cariſſimus. huius nepos, vt auũ magnificentia ſuperare videretur, præſidiis imperium firmare ſe poſſe putauit; tum omni luxu diffluens, arrogãter in omnes ſe geſſit: ac omniũ in ſe odia excitauit: Senatum, in quo imperii auiti firmiſſimũ fundamẽtũ exſtiterat, omnino ſpreuit: illud etiã ſuæ calamitatis extremum fuit, quod a ſocietate Romanorũ, nulla offenſione accepta, diſceſſit. Quamobrẽ cum & ornamenta dignitatis, & p̃ſidia ſtabilitatis ſuæ amiſiſſet, coniuratione ciuiũ crudeliſſime cum amicis ac proximis omnib. imperio ad plebẽ redeunte; cæſus eſt.

Conſimilẽ fere exitum habuit Dionyſius iunior, cuius
371 pater in Rempubl. fraude inuaſerat, firmiſſimiſq; præſidiis ac ꝓpugnaculis potentiam confirmatã diu tenuerat: eo mortuo filius rerũ gerendarum imperit⁹ ac luxu perditus, Dionẽ auunculum in exſilium egit, deinde bona illius proſcripſit. Itaq; reb. deſperatis, ab exſilio in patriã cum exercitu rediens, Dionyſiũ imperio ſpoliauit, ac tyrannidis arces funditus euertit; nec multo poſt, Dione occiſo, populus ſummam Reipubl. poteſtatem accepit. Ex quo intelligitur nouos principes, ſine ſumma virtute, imperium difficilime tueri: quod etſi planum eſt, planius tamen fit Herodis exemplo, ad quem Cæſar, propter Antipatri parentis militarem virtutem, imperium Iudæorum ex Senatuſcõſulto detulerat: ac tametſi apud Marcum Antonium & Octauianum Auguſtum gratia

plurimum valeret, nihilominus tamen vt imperiũ confirmaret, arces validissimas exstruxerat, ac magnam vim pecuniarum in tenues effuderat; tributorum etiam tertia parte populum subleuarat: cum tamen populi gratiam talibus illecebris sibi comparare nullo modo potuisset, iureiurando potentissimos quosque ac optimates sibi obligauit; plerosque etiam maximis beneficiis cumulauit; cum tamen aduersa valetudine affectus esset, intellexit populum lætitia exsultare: quæ res illum pene ad insaniam adegit. Eo mortuo populus Iudæorum quinquaginta legatos Romam misit, vt regia potestate soluti, Romanorum imperiis parerent: quod certe obtinuissent, nisi apud Augustum, cui Herodes auri talenta C
M D. testamento reliquerat, summa gratia filius valuisset: omnes tamen Herodis posteri, qui permulti fuerũt, annis L X. sublati sunt: quia nouus homo imperium nulla sua virtute partum, inuitis ciuibus acceperat. Imperii aũt conuersiones eo citius accidũt, si tyrannus auaritia, aut impotẽti libidine, aut vtroq; vitio fractus lãguescat: plures tamen voluptas perdidit quã crudelitas, quia crudelitate homines perterrentur: at libido tyranni nõ modo subditos ad odium, verumetiam ad cõtemtum excitat: cum intelligunt hominem voluptatib. deditum impotentis animi esse: nec imperio dignum videri qui imperare sibi non possit. Itaque innumerabiles pene tyrannos perdidit voluptas: Sardanapalum inquam, Canadem, Dionysium iuniorem, Hieronymum, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocratem, Timocratem, Childericum, Andronicum, Rhodericum, Appium, Claudium, Galeacium Sfortiam, Alexandrum Medicem, Perucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges; qui omnes ab imperio exciderũt, cum impuræ libidini quam virtuti seruire maluissent. Ac maiorum ætate duæ Africę vrbes potentissimæ a rege Fessarum defecerunt, propterea quod Præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusahita

hita cum sex liberis cæsus[a] est a domestico seruo, quod eius vxori stuprum intulisset. Nec aliam ob causam populus Constantinus Africæ maritimæ, Delcaiedi, qui a religione Christiana transfugerat, imperium, quam regis Tunetani filium perpeti honestius putauit. Cur ætate nostra Mulealsses de regno deiectus, nisi ab intemperantia? qui tametsi exsul in Italia & Germania vagaretur, ac de opibus Caroli v. Imperatoris, in quo spes omnes collocarat, omnino desperaret; nihilominus ad pauonis vnius quo vescebatur, condimenta vix aurei numi centum sufficiebant; vt quidem Iouius scribit: & vt suauitatem ac dulcedinem, quæ ab harmonia proficiscitur, iucundius molliusq; hauriret, oculos velabat; quod duobus sensibus duplicem voluptatem simul percipi non posse didicisset: sed non sine vltione diuina ferro candenti oculorum humores sensim exsiccante, iussu filiorum obcæcatus est, ac imperio spoliatus. Crudelitas vero per se imperii conuersionem non affert, nisi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominem ex homine penitus exuisse videatur: qualem fuisse accepimus Phalarim, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecelinum Patauinum: quorum tamen sæuitia in plebē non tanta fuit, vt propterea cæsi fuerint, sed in principes & gratiosos homines, qui tyranno semper metuendi sunt; quibus etiam contumelia quam crudelitas ipsa sæpe grauior est. Exemplum domesticum habemus Bodili illius, qui, quod verberibus Childerici regis Francorum iussu cæsus esset, non modo regem, sed etiam reginam vterum gestantem occidit. Iustinus vero III Imperator trucidatus est ab Atelia magistro militum, cuius filium interemerat, & vxorem seruis contumelioſe prostituerat. Archelaus item rex Macedonum ab eo necatus est, quem Euripidi poetæ verberandum prodiderat; eiusque nepos rex Macedonum ab eo est interfectus. C cuius pudicitiam ab Antipatro impune violari passus erat, ac vltionē petentem irriserat. Optimatum item status apud Mitylenæos, populo cessit, propter contume-

[a] Leo Afer.

liam nobilium plebeiis illatam, quum scilicet præte-
a Aristot. Po- untes fustibus odiose verberarent; Megacles a, arrepta
lit. 5. cap. 10. occasione, plebem in patritios inflammauit, vt eos ne-
carent: ac ne longius exempla petantur, Henricus non
ita pridem rex Suecorum, nunc vero captiuus, regno
exutus est, quod ciuis rogationem non modo contu-
melioſe repudiarat, verumetiam crudeliſſime, & qui-
dem ſua manu occiderat: populus regem vt imperio
abdicaret, compulit ac fratrem iuniorem ſceptra capeſ-
ſere iuſſit. Id autem omnium fere tyrannicidarum com-
mune eſt, vt vel imperio, vel bonis tyranni cæſi, vel ſum-
mis honoribus ac magiſtratibus præmiorum iure fruã-
tur; vt Brutus vterq;: alter quidem, quod Tarquiniũ re-
gno exegiſſet; alter vero, quod Cæſarem necaſſet. Arba-
ces quoq; Prefectus Medorum, qui Sardanapalũ in tan-
tam deſperationem adduxerat, vt ſeipſum viuum cum
regia ſupellectile & concubinis concremaret, regnum
adeptus eſt. Ludouicus Gonzaga, a quo gens Gonzaga-
rum clarum originem duxit, cæſo Bonacolſio Mantuæ
tyranno, princeps ſuffragio populi creatus eſt; cuius
poſteri ad hæc vſque tempora Mantuæ principatum
præmii iure tenuerunt; non aliter ac Veneti, qui cæ-
ſo Ecelino tyranno, Patauium receperunt. Nec tamen
deſunt plerique, qui nulla præmiorum vel imperii ſpe,
nullo amore patriæ ducti, hoc vnum propoſitum ha-
bent, vt illatas ſibi ſuiſque iniurias vlciſcantur: vt is qui
legiones Arabum ac Mahumetanorum ab oris Africæ
in Hiſpaniam accerſiuit, vt contumeliam ſibi a Rode-
rico Hiſpaniæ rege, qui vxori ſuæ ſtuprum intulerat, il- 570
latam vindicaret. Ex quo Arabes Hiſpaniarum imperio
ſeptingentos annos potiti ſunt. Poſtremum genus eſt e-
orum, qui nec imperii, nec magiſtratuum, nec bonorum
ſpe, nec vltione iniuriarum, nec priuatis inimicitiis ad
cædem tyrãnide ducti, nec mortem crudeliſſimã euaſu-
ros ſe confidentes, id vnum propoſitum habent, vt ty-
rannide patriam liberare poſſint: quales Harmodius &
Ariſtogito Athenis: quales item ii qui Domitianum &
Caligu-

Caligulam occiderunt: quod potissimum euenit, cum erepta libertas est populo eius dominatu qui fraudibus aut aperta vi imperium inuasit. Nam Alexander Medices Pontificis maximi propinquus, & Caroli v. Cæsaris gener, Florētiæ dominatum armis soceri adeptus, ferocissimos quosq; ac potentissimos exegit; præsidio militari vrbē firmauit; custodib. cinctus & armatus semper incessit: Laurentii tamen Medices nō tantum proximi, sed etiā familiaris ac domestici eōiuratione interfectus est, cum suā ipsius sororē ei subornasset Laurentius, vt hominem exarmatū inter amplexus & oscula sororis, cui stuprum inferre cogitabat, sicario necandum exhiberet: at ne milites quidē quos ad corporis custodiā peruigiles cōquisierat, cū in cœnaculo sese oblectarent, cædem principis senserunt. Nec tamē Laurentius tyrannide patriā, nec seipsum periculo liberauit, sed tandem a sicario Venetiis cęsus est. Cosmas vero Medices, qui post Alexandri cædem præsidio militari, & amicorum opi-
C bus, ipsiusq; Romani Pontificis gratia dominatum adeptus erat, tametsi iustissime ac prudentissime imperaret, & arces munitissimas in ipsa vrbe haberet, vix tamē coniuratorum, qui sæpe caput illius ac vitam petierunt, manus euasit: & qui nunc dominatur, prope fuit vt Puccini coniuratione nō ita pridē interficeretur; nec tutus erit sine præsidio, quādiu ciues præmia virtutis ac libertatis & meminerint & sperabunt. Quod cum intelligeret Dionysius[a] maior, qui suæ ciuitatis imperium fraude consecutus erat, quadraginta millia hominū, præter milites prætorianos locis omnibus dispōsuerat, vt Siciliæ partem teneret, ac Syracusanis imperaret: quem tamen Plutarchus multa laudabiliter gessisse, ac reges quamplurimos virtute superasse confitetur: certe ab alienis vxoribus non modo abstinuit, sed etiam filium, quod alienam rapuisset, acerbissime increpuit: nec diuturnum eius imperium futurum verissime est auguratus. Quod si quis putet imperia, quæ vi ac metu retinentur, nō fore diuturna, verissime putat: sed tyrannum

[a] Plutarchus.

qui semel verecundiæ fines transiliit, bene & gnauiter impudentem esse oportere, tradunt coniuratorum manibus turpiter ei pereundum. Hoc tamen vitę genus contrarium est omnino regiæ potestati; quæ eo firmior ac stabilior est, quo minus princeps sibi metuit. Itaque prudenter Numa, qui trecentos curules, quos Romulus ad sui corporis custodiam adhibuerat, a se repulit; testatus se nec populo, qui suæ fidei seipsum commiserat, diffidere posse: nec inuitis ac repugnantibus imperare velle. At *Seruius infimæ conditionis homo, cum ad regnum*; sic enim Liuius, *præter vim nullum ius haberet, præsidio militum vsus est, & gratiam popularem sibi adiunxit, summaq; integri-* 378
tate ac fide se gessit: prudenter ille quidem, cum a patritiis, qui seruile enim imperium indignissime ferebãt, desertus esset; neque enim humanitas illum aut integritas ab inimicorum manibus eripuissent. Quid enim Iulio Cæsare humanius? quid vrbanius? quid magnificẽtius? quid illustrius? quid generosius? attamen tot ac tantæ virtutes illum seruare non potuerunt, quominus a Bruto fi-
a Plutarch. in Bruto filium Cæsaris fuisse scribit.
lio,[a] cæteriſque incredibili conspirationis fide & consensu cõiuratis in medio senatu crudeliter mactaretur. Admonitus antea vt corporis custodias sibi adiungeret, ingenue respõdit, *mori semel præstabilius esse, quam metu tamdiu languere*. Illud quidem non satis prudẽter; quod præsidia respueret, cum tamen sui nominis ac dignitatis hostes infensissimos viuere pateretur. Longe aliter Augustus, qui omnes Cæsaris auunculi coniuratos interfecit, non tam pietatis officio, quam suæ ipsius securitati consulens: deinde præsidio & corona militari cinctus, vim facile repulit: ac tametsi fractis Sexti Pompeii ac Lepidi opibus, victo etiam ad Actium Marco Antonio, qui sibi ipsi postea manus attulit, ferociſſimis quibusq; ciuibus cæsis ac sublatis tutissime imperare posse videretur, nihilominus quadraginta legiones in prouincias dispersit; tres in Italia, nec procul ab vrbe dispositi, ac prætorianos milites ad sui corporis custodiam habuit; senatores iniussos ex Italia exire vetuit; legionibus prætores

tores equestris ordinis, aut infimæ nobilitatis præfecit; magistratuum vrbanorum creationem inter se ac popu-
C lum partitus est, sic tamen vt prehensos candidatos ad populum manu duceret; ereptisque suffragiis, & populi gratiam, & magistratus sibi obligatos haberet. Ius vero tam assidue dicebat, ac tanta integritate, fide ac diligentia iurisdictionem, ærarium, legiones, prouincias curabat, vt vnus omnium magistratuum munera obire videretur. Ex quo quidem perspicitur Augustum verbo quidem *Tribunum plebis*, & *Principem* appellatum, re ipsa *Regem* fuisse. Illud etiam valde populariter ab eo factum memoratur, quod Reipublicæ debita, quæ bellis ciuilibus contracta fuerant, ac debitorum tabulas lacerari & cremari iussit. Vix tamen tantus ac tantæ virtutis & prudentiæ princeps sceleratas coniuratorum manus euasit. Sed cum ciues omnes æque ac peregrini eius virtutem, bonitatem, iustitiam plane perspectam & exploratam habuissent, eiusque beneficio in summa tranquillitate ac pace viuerent, bellorum ciuilium memoriam, & crudelissimas ciuium strages ac proscriptiones exsecrati; *Augustum vero non quasi dominum*, inquit Seneca, *sed quasi parentem optimum colere & adamare cœperunt:* ita paulatim Augustus custodias a se dimittere, & cum priuatis ciuibus habitu & cultu priuato versari cœpit: ac populare imperium ferocissimæ nationi ereptum ad vnius potestatem conuertit. Omnes autem conuersiones, quæ ab optimatum aut populi potestate in monarchias abeunt, initium habuisse constat ab eo magistratu, qui plus in Republica potestatis aut imperii haberet: aut cum a finitimis regibus ac populis victi ciues fuissent; aut cum vnius quam plurium dominatum maluissent. Primi generis exempla libris omnibus prodita sunt. Sic enim Pisistratus, cum summum in Republica
378 magistratum adeptus esset, in populi libertatem inuasit; vt Cypselus Corinthum; Thrasybulus, Gelo, Dionysius, Hiero, Agathocles Syracusas; Panętius & Icetes Leontium; Phalaris Agrigentum; Phido Argos; Periander

Augustus verbo Princeps, *re tamen ipsa rerum omnium arbiter ac moderator.*

Ambraciam; Archelaus Cretam; Euagoras Cyprũ; Polycrates Samum; Anaxilaus Rhegium; Nicocles Sicyonem; Alexander Pherã; Mamercus Catanam; Decẽuiri Reipub. cõstituendæ, deinde L. Sylla, postetiam C. Cæsar, Romanum imperium; Scaliger Veronã; Bentiuolus Bononiam; Manfredus Fauentiam; Malatesta Ariminum; Baleo Perusium; Vitellius Tifernã; Sfortia Mediolanum & innumerabiles id genus, qui, cum Prætores essent ciuitatum aut exercituum, summã potestatẽ arripuerunt. Id enim omnib. cõstare oportet, eum qui Reip. arces & exercitus habeat, Reipublicæ dominatum habere. Quamobrem in popularibus & optimatum imperiis prudenter constitutis, & maximi honores sine imperio, & maxima imperia non sine collega tribuuntur: aut si periculosum sit in rebus gerendis imperii consortem habere, vti est in re militari, ad breue tẽpus imperium dari oportet. Nam propterea Romani summo imperio præfecerãt duos Consules; Carthaginenses duos Suffetas, qui vicissim alternis diebus imperium haberent. Ac tametsi societas imperii sæpe rebus gerendis inimica sit; minus tamen conuersionibus est opportuna popularis aut optimatũ Respub. quæ summum imperium duobus tribusve sociis ex æquo distribuit, quam si vni detur: vt apud Athenienses Archonti Eponymo; C apud Rhodios Prytani; apud Achæos & Ætolos annuo imperatori; apud Genuenses Duci. Nec aliã ob causam Dictaturæ tam breue imperium fuit; quam tamen curationem fuisse diximus: ac si quidem re gesta Dictator abdicare nollet, maiestatis accusari poterat. Quinetiam apud Thebanos quamdiu floruerunt in popularistatu, lege cautum erat, *vt eius caput sacrum esset, qui exercitui præfectus, vel diem vnum magistratus, tempore legibus definito, imperium non deposuisset.* qua lege Pelopidas & Epaminondas capitis damnati sunt, quod exercitum cui præerant, statotempore non dimisissent: tametsi non sine graui Reipublicæ periculo id fieri potuisset. Inde quoq; annui magistratus, annua imperia, annuæ curationes

Reipublicæ dominus est qui plus potest.

ones in popularibus & optimatum imperiis. At etiam Sexuiris, qui consilii capiendi causa Venetorum Principi adesse iubentur, imperium bimestri curriculo definitum est. Nec vero Athenis plus vno die Archonti claues arcis habere licuit: & qui arci Rhagusiorum etiamnum præficitur, diurnum munus habet, & capite obuoluto in arcem deducitur. Hoc igitur summopere cauendum est in popularibus & optimatum imperiis, ne magistratuum imperia legitimum tempus excedant; nisi Respublica, ademto imperio, in summum discrimen casura videatur: vt Furio Camillo Dictatura in sex menses iterum prorogata fuit, quod antea nemini concessum fuerat. Itaq; lege Sempronia cautum est, ne prouinciale imperium cuiquam vltra quinquennium prorogaretur. Cui legi si locus fuisset, Cæsar imperii Romani statum non mutasset; sed Pompeio & Crasso annuentibus imperium Galliarum, quod in quinquennium ei
379 datum erat, post exactum tempus in alios quinque annos prorogatum est: quo nihil perniciosius fieri potuit, cum Cæsar incredibili cupiditate *imperandi laboraret*, & cui ex imperio Galliarum tantum auri & argenti accesserat, vt Paulo Consuli, ne sibi aduersarius esset, octingenties LLS, Curioni vero Tribunoplebis, vt suas partes tueretur, millies dederit. Adiecerat populus Rom. stipendia decem legionum, quamdiu imperium Galliarum haberet. Quæ tanta potestas imperium Romanũ peperit Imperatori omnium, qui vmquam exstitisse dicuntur, fortissimo ac audacissimo, addã etiam nobilissimo: vt qui pro concione populi Rom. dicere non dubitaret, se materno genere a regibus, paterno a diis originem duxisse: deniq; cum aduersarios omnium *maximos* haberet Catonem ac Ciceronẽ, alter Cæsarem diligentiæ incredibilis πῆρως appellarit [a]: alter cum de Cæsare loqueretur, a sobrio tyranno metuẽdum esse dixit. Cum autem suæ liberalitatis ac benignitatis fontes omnibus aperiret, tum vero id vnum studebat vt populi gratiã, inaudita magnificẽtia, ludis, venationib^o, gladiatoriis mu-

Id est DCCCC. *millia nummum aureorum.*

[a] In epist. ad Atticum.

neribus,congiariis,conuiuiis,& omnibus illecebris aucuparetur; quinetiam Reipublicæ agros & pecunias plebi diuidere non dubitauit,vt plebis opibus magnificentiæ laudem promereretur. His artibus cum populo libertatem eripuisset, nihil prius habuit quam populi opes ac potentiam modis omnib. circumcidere & amputare: nam octoginta millia ciuium,qui frumẽtum ex publico accipiebant, in colonias remotissimas relegauit; ceteris collegia sodalitiaque demsit. Ex quibus perspicitur, id omnibus fere popularibus & optimatũ imperiis commune fuisse, vt ab iis,quibus potentiã & imperium infinitum dederant,penitus euerterentur:quod Iulianus Augustus,is qui Transfuga est appellatus, eo emblemate significauit, quo aquila iis ipsis configitur sagittis, quibus suæ pennæ aptarentur. Atque hæc de popularis & optimatum imperii in vnius dominatum conuersione. Popularis vero potestas ad optimates tum relabitur,cum vel Reipublicæ opes ab hostibus attritæ fuerunt,vel ingenti ciuium exercitu cæso ac prostrato; contra vero popularis potentia tum maxime incremẽtum accipit,cum parta de hostibus victoria domum reuertitur. Cuius conuersionis cum multa sint exempla, tum vero nullum est accommodatius quam de Atheniensibus ac Syracusanis. nam Athenienses a Syracusanis, duce Nicia,ingenti clade fracti ac prostrati, repente statum popularem in aristocratiam mutarunt,& ex ciuibus vniuersis cccc. ciues imperium arripuerunt;qui tamen seipsos pro quinque ciuium millibus ferebant;quod Lysandri fraude factum est. Cum vero plebs imperio spoliatam se quereretur, & in concilium suffragii ferendi causa veniret,vi & armis est ab optimatibus repulsa,pluribus suorum interemtis[a]. Plebs autem Syracusana eodem quo Athenienses momento statum optimatum in popularem conuertit. Nec multo post Athenienses, cum de Alcibiadis aduersus Lacedæmonios victoria allatum esset, arreptis armis optimates quadringentos de imperio non tantum depulerunt, sed etiam maximam

Conuersio a populari ad optimatum statum.

[a] Xenophon. Plutarch. in Nicia.

mam partem, Thrasyllo duce, interfecerunt. Consimiliter Thebani ab Oenophytis victi popularem statum
180 ad optimates detulerunt. Romani vero post vtramque Pyrrhi regis Epirotarum victoriam, etsi statum nō mutarent, re ipsa tamen imperii maiestas penes erat trecentos Senatores: plebs autem Senatus ac magistratuū imperia numquam libentius ac facilius pertulit. Sed cum ager Tarentinus ac ciuitas ipsa in potestatem Romanorum venisset, plebs agrorum publicorum, quos optimates temporis diuturnitate quodammodo prę scripserāt, seditiosis ac turbulentis concionibus poscere, nobilitatem aspernari, omnia miscere cœpit. At post ingentes illas quas a Pœnis acceperunt offensiones, secundo bello Punico, nihil plebe contemtius, quousque Carthago domita, Pœni fracti, Perseus captus, Antiochus prostratus, Macedoniæ & Asiæ regna sublata fuissent: tunc secutæ sunt agrariæ actiones, ac seditiones Gracchanæ, quibus plebem ferocius exsultantem Tribuni in optimates armauerunt. Non aliter Florentini oligarchiam a Clemente pontifice Romano constitutam euerterūt, libertate plebi reddita, cum primū intellectum est Romam direptam, ac pontificem maximum cum cæteris pontificibus obsessum teneri. incredibile est quo furore plebs indomita in Mediceos bacchari cœpit, qua rabie statuas eorū deiecit, stemmata deleuit, acta omnia rescidit. Populares autem Heluetiorum status ab arrogantia quidē & libidine Præfectorū originem habuerunt; sed incrementa maxima secuta sunt victoriam Sembachiam, circiter annum MCCCLXXVII. quibus temporibus optimates ac nobiles fusi ac prostrati, popularib. cesserunt. Harum igitur conuersionum præcipua causa est in plebis temeritate posita, quæ, vt frāgitur offensione accepta, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit; nec hostem habet capitaliorem quā nimis prosperos rerū gestarum euentus: nec magistros prudētiæ meliores quam casus aduersos; quibus fracta & abiecta, sapientum consiliis insistit, eisq; gubernacula moderanda

relinquit. Ex quo quidē perſpicitur nihil ad plebem in officio continendā vtilius eſſe, quā externis bellis implicari. Quæ potiſſima ratio fuit cur Scipio Africanus iunior Carthaginē deleri nollet, ne, ſi bellū aduerſus hoſtes nullū eſſet, cū ciuib. eſſe inciperet. quā etiam ob cauſam Onomademus Chiorū imperator, pacata Repub. ac ſeditioſiſſimis quibuſq; cæſis aut exſilio pulſis, reliquis parcendum eſſe decreuit, ne, ſi domi hoſtē nullum haberēt, amicis bellum inferrent. Sed hic, hoſtes domi habere vtile eſſe; ille, cū peregrinis ſemper dimicandū putabat, ne cum ciuib. dimicaretur. Vterq; recte. Hic. n. in ciuib. retinendis nō tantum obſides habuit quib. cæteros exſules in officio retineret, verumetiam debiliores vtroſq; reddidit. Alioqui verendum ſit ne exſules deſperati, coniunctis copiis & opibus, Reipub. ſepoſito metu bellum inferant, ac popularem ſtatum mutent: vt quidem accidit Heracleotis, Cumanis, & Megarenſibus, cum plebeii nobilitatem vniuerſam in exſilium egiſſent; quippe nobiles coniunctis amicorum copiis trium ciuitatum populares ſtatus euerterunt, ac optimatū deinceps imperium ſtabilierunt. Sæpius tamen popularis poteſtas in monarchiam conuertitur: idq; potiſſimum ex ciuili ſeditione: vel ſi ſummo magiſtratui infinita poteſtas detur. *Ex victoria*, inquit Tullius, *cum multa, tum certe tyrannis exſiſtit:* illic agit de bellis ciuilibus inter Pompeium & Cæſarem. quia fere ſemper in ciuili bello ſcinditur populus, ac duces partium armati ſi concurrant, cui victoria obtigerit, nemini dubium eſt quin armis ac potentia freti, imperium vel cupiditate laudis incenſus, vel vt ſuæ ſecuritati conſulat, retinere velit. Cōtra vero tyrānides (: vt plurimū:) abeunt in populares ſtatus: quia populus qui nec modum tenere, nec mediocritatē colere poteſt, tyrannide ſemel ſublata cum omnibus ſummum illud imperium cōmunicare cupiens, tyranni proximos omnes & amicos tanto odio perſequitur, vt neminem reliquum eſſe velit. hinc optimatum cædes, exſilia, proſcriptiones; quibus caſibus ferociſſimus quiſq; intem-

Bella hoſtiū neceſſaria ad tuendos populares ſtatus.

Quamobrē a populari ad monarchiam mutatio fiat ſæpius.

intemperantissimæ plebis, quasi belluæ indomitæ rabiem effugere quam imperare præstabilius ducit. Id quidem Athenis post occisos Pisistratidas accidisse constat: Romæ, exactis regibus: Syracusis, occiso Hieronymo; ac rursus eiecto Dionysio: Florentiæ, post Athenarum ducem, qui magister militum occubuit in clade Pictauiensi, ex vrbe pulsum: Mediolani, Galuagno eiecto: plebs enim Mediolanensis annos quinquaginta populare imperium tenuit: & postea recidit in tyrannidem Torresanorum. Heluetii non aliter imperiũ illud populare stabilierunt, quam tyrannis ac tyrannorum amicis omnibus fusis ac prostratis. Sic etiam Thessali, post Alexan-
C dri Pheræorum tyranni cædem; & Senenses Alexandro Diche tyranno Hieronymi Seuerini coniuratione occiso; ac factione optimatum, qui a monte nouo dicebantur, ex vrbe eiecta, plebs imperium inuasit. Nec dubium est quin post Alexandri Medicis tyranni cædem, Florentinorum plebs imperium ac dominatum Medicibus ereptura fuerit, si tyrannũ cæsum fuisse certo scisset: cum enim Laurentius Medices solus pene cum sicario Caracciolo cædis conscius esset; ac tyranni non modo familiaris & domesticus, verum etiam amicissimus esse crederetur; nemini persuadere poterat se tyrãnum occidisse: momento tamen fuga dilapsus, Cosmæ propinquo potestatis arripiendæ præbuit occasionẽ. Hæc autem conuersio tyrãnidis in democratiam, aut democratiæ in tyrannidem, frequens est, cum bello ciuili decernitur; sin ab hostib. ac peregrinis subacta sit Respubl. imperio victoris adiungitur; nec conuersio sed interitus appellatur; nisi victor, quod rarissime fit, victus imperium ac rerum dominatum restituat: quemadmodum Lacedæmonii socias ciuitates Athenienſium bello Peloponnesiaco a se deuictas; atque adeo vrbem ipsam Athenarum sua libertate frui, quam Lacedæmoniorum imperio adiungi maluerunt; vbique tamen pro popularibus optimatum imperia fundauerunt: contra quam [a] Athenienses, qui optimatum imperia vbique euertere

[a] Thucydides. Xenophon. Plutarch. in Lysandro.

conabantur. Refert igitur plurimum ab hostibusne an a ciuibus Reipublicæ cõuertiones oriantur. Est etiam interdum plebis, quæ imperandi summum ius habet, temeritas & inconstantia tanta, vt rerũ nouandarum perpetua cupiditate feratur; eoq; sæpius accidit nationibus illis quæ cæteris ingenio præstant, vt de Athenienſibus, Megarenſibus, Syracuſanis, Florentinis, Genuenſibus proditum est: tunc enim se quisq; imperio dignum iudicat, ac sibi sapere plus satis quisq; videtur: nec, nisi difficilime, recta præcipientib. cedit, si vero genus hominũ ingenii acumine minus præstat, morem gerit, & in consiliis capiendis facilius acquiescit, quam quos argumentorum multitudine ac differendi subtilitate superare necesse est: ex quo peruicacia sapientibus consiliis inimica, rerumq; publicarum variæ conuersiones sequuntur. Et quidẽ Athenienſes [a] centũ paulo minus annis, quinquies; Florentini septies statum Reipub. commutarũt: quod nec Venetis accidit, nec Heluetiis, quos ingenio minus valere constat. Quis enim nescit Florentinos ingenii acutissimi, Heluetios vero obtusiores semper fuisse? At cum iisdem fere tẽporibus monarchiam exsecrati, ac statum populare amplexi fuissent, Heluetii annos fere quadringentos in eodem statu permanserunt; Florentini vero non multo post ad Aristocratiam conuersi sunt: cum qui opibus ac nobilitate cæteris præstarent, plebeiis æquari nollent. Optimates igitur imperium adepti, cũ de principatu inter se cõtendere cœperunt, tum vero mutuis odiis ac proscriptionib. tantopere seipsos attriuerunt, vt a popularib. hominibus, qui aduersus nobilitatẽ arma ceperant, facile vincerentur ac fugarentur; nobilitate fusa, populares de imperio decertarunt inter se, atq; hi potissimum qui *grandes* dicebantur: nã plebeiorum tres ordines fuere: hi tamen crudelius quãlli, quod non iudiciis aut legibus, sed armis decernebant: & cum mutuis cædib. exhausti fuissent, medius ordo plebeiorũ gubernacula cepit: hi rursus, cũ inter se de honoribus & imperiis ferro dimicarent, plebs infima potentior

[a] Thucydides, Xenophon, Plutarchus.

tior euasit, quæ cædibus ac sanguine ciuium omnia cõpleuit: nec cædib. tantum, sed etiam rapinis & incendiis ciuitatem adeo fœdauit, vt Lucenses, quia grauissimis Florentinorũ casibus & cõmiseratione permoti fuerãt, ex vrbe effusi Florentiã venirent, ac vicinos arma ponere, pacemq; suadere conarẽtur: quorum orationib. persuasi, a cædibus tandem conquieuerunt. Itaq; legatos ad Pontificẽ Romanum mitti placuit, vt regię stirpis vnum aliquem mitteret, qui Florentinorum imperium susciperet vellet. Et quidem casus obtulerat Carolum Neapoleos ac Siciliæ regem, D. Ludouici fratrem. Is igitur & Pontificis maximi, & Florentinorũ oratione persuasus, Florentiã venit, imperium suscepit, dissidia composuit; ciues inter se & cum Republica coniunxit; conciliatis ciuium animis, & constituta Republica, cum ad regnum Neapoleos euocaretur, legatum vrbi præposuit. Sed nõ prius ex vrbe excesserat, quam Florentini imperium legatorum pertæsi, ad popularem statum redierunt, ac bella ciuilia renouarunt: quæ vt componerẽtur, ad monarchiam redire necesse fuit. Itaq; Ducem Athenarum acciri placuit. Dux igitur imperium adeptus, ciues arma ponere iussit, & cohortes ad corporis custodiam adhibuit, vt seditiosos ac rebellantes coerceret. Sed cum libertate ciues spoliatos, & custodiarum terrore in seruitutem redactos se arbitrarentur, odia mutua in principem conuerterunt; ac latenter primum, post etiã aperta vi, tres in ciuitate coniurationes eruperunt: ac tandem
383 ciues vniuersi tantis in principẽ odiis exarserunt, vt prætorium ac prætorianos milites obsidione cingerẽt, quæ obsidio non aliter solui potuit, quam ex vrbe cum domesticis omnib. excederet, tametsi vix annum integrum Reipub. gubernacula tenuisset. Ciuitas magistri metu liberata, aristocratiæ formam constituit, populari non dissimilem: deinde mutatis subinde magistratuum nominibus ac muneribus, & curatoribus Reipubl. quam ipsi *Baliam* appellabant, non aliter ac furiosis & infantibus sæpe datis, vix annos viginti statum eumdẽ conti-

nuasse memorãtur. Et quemadmodum ii qui a febrium ardore inflãmantur, mox huc, mox illuc circumferri se iubent, quasi in locorum situ, non in ipsis viscerib. morbi hærerent: ita Florentini tãdiu conuersiones ac motus ciuitatis pertulerunt, quoad in Cosmã medicorum peritissimum inciderint; qui popularib. morbis ciuitatem sanauit, & arce triplici constructa validissimisq; præsidiis vbiq; dispositis, dominatũ annos fere quadraginta cõfirmatum liberis reliquit: quo nihil magis salutare seditiosissimæ ciuitati ab immortali Deo optari potuisset. Hæc breuiter de statu Florentinorum, quæ incredibilia viderentur, nisi ab ipsis Florentinis[a] memoriæ prodita fuissent. Consimiles tragœdias habemus ab Africæ populis, qui ingenii acumine Italos superare dicuntur: quot populares status experti fuerunt? Argumento sit Segelmessa[b] ciuitas in Bugiæ maritimę finibus, quę cum a regis imperio desciuisset, statum populare adamauit: *sed postea tot ac tantis seditionibus agitata est, vt cum ciues nec regem nec seipsos imperãtes ferre potuissent*, cõmuni consensu domos omnes ac mœnia solo æquarint, vt in sua quique familia ruri principes essent. Plebs item Togodæ ciuitatis, optimatum potestatem pertęsa, regionem deseruit[c]. Quamobrem Africæ populi, cum *populares* & optimatũ status ferre non possent, monarchiam vbiq; fere constituerunt. Ac tametsi optimatum status populari melior plerisq; videatur, duplici tamen incommodo afficiuntur optimates, nisi concordiam & amicitiam colant: alterum enim ab hostibus, alterum a plebeiis impendet. nam si optimatibus inter ipsos graues controuersiæ fuerint, plebs in optimates armari cõsueuit, vt Florentiæ contigisse docuimus. Iisdem tempestatibus iactati sunt Genuenses, Senenses, Agrippinẽses, Lindauii, Argẽtinenses, quibus Florentini: quæ discordiæ nobilium ac plebeiorum, nõ singulos modo ciues, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt Græcorum ciuitates. Grauius autem periculum imminet, cũ peregrinis omnib. patet aditus in vrbẽ; in qua sensim opes &

[a] Antoninus *Poggius*, Machiauellus.

[b] Leo Afer.

[c] Leo Afer.

pes & incrementa accipiunt, & cum opibus ac potentia ciuib. pares esse cœperint, ab honorib. & imperiis prohiberi se grauiter ferunt. quo fit vt si ab optimatibus iniuriam acceperint, aut tributorum pŏdere grauati fuerint, ad vim & ad arma concurrant, ac dissidentes inter ipsos optimates de imperio deiiciant. Certe quidē Lindauii, Argentinenses, ac Tigurini, optimatibus cæsis aut exsilio pulsis, popularē imperiū, ex quo dixi modo, stabilierunt: ac ne deinceps optimates popularem statum euerterent, legibus eorum sanctissime cautū est, ne quis summos in vrbe magistratus cōsequatur, nisi prius ex in-
384 fima plebe compertum sit originem traxisse. At Corcyræorum plebs, quæ ex peregrinis coaluerat, patritios ac optimates, initio belli Peloponnesiaci, cōprehensos in vincula coniecit, quos postea[a] crudelissime trucidauit: quam cladem optimatum imperii secuta conuersio est. Idē contigit Rebuspubl. Samiorū, Sybaritarum, Trœzeniorum, Amphipolitarū, Chalcidensium, Thuriorum, Cnidiorum & Chiorum; quorū optimates, cum peregrinorum multitudinē in ciuitatem sine imperiis & honoribus admississent, ipsi de imperio ac ciuitate deiecti, bonisq; omnib. spoliati, & magnā partem cæsi fuerunt. Quo nihil est in Venetorum Repub. magis metuendū: in qua soli patritii, honoribus & imperiis fruuntur, cæteris tum nobilibus, tum plebeiis, qui ab ipsis *Citadini* vocantur, exclusis. Id autem intellectum est, cum anno MDLV. censa fuerint ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. supra annum vigesimum: fœminarum vero LXVII. millia DLVII. monachorum duo millia CLXXXV. vestaliū II. millia LXXXII. Iudæorū MCLVIII. quę summa conficit CXXXII. millia CCCXXX. ciuiū. quibus si adieceris tertiam partem totius summæ eorum qui iuniores sunt annis XX. quoniam hominis vita sexaginta[b] fere annis terminatur, numerus ciuium fuit circiter CLXXVI millia CCCCXL. extra peregrinos. Patritiorū vero siue optimatū numerus eo cēsu nō fuit cōprehensus: id enim exactis cōpertū erat: vix tamē, ac ne vix quidē tria millia

[a] Thucydid.

Census Venetorum anno 1555.

[b] l. hæreditatum ad l. falcidiam.

fuisse, tum præsentium, tum absentium, perspicuum est C ex historia Sadoleti ac P. Bembi Cardinalis; qui testatũ reliquerunt, maximum concilium patritiorum mille & quingentorum fuisse sua ætate, qua maxime Respublica ciuibus abundauit. Ac certe mirum mihi visum est quamobrem Veneti censum peruulgari, ac typis quoq; mandari voluerint. Eodem errore peccatum est olim ab Athenienſibus; quorum ciuitas, cum populosissima esset, habuit x. millia peregrinorum, xx. millia ciuium, c c c c. millia seruorum. Romani vero non modo seruorum censum latere voluerunt, sed ne vultu quidem, aut corporis cultu cognosci, tametsi decretum esset a quibusdã, seruos vestitu designari oportere: sed vicit eorũ sententia, qui pernitiosum esse dicerent ac metuendũ, ne serui cum numerare seipsos cœpissent, ipsi dominos seruitute premerent: sic enim Seneca scribit. At patritii Veneti certissimis argumentis ac toto corporis cultu suam testificantur paucitatem. Stat ergo ciuitas illa non tam legibus, quam incredibili concordia patritiorum, & libertate summa qua frui cuiq; licet. Plebẽ quoq; magistratus infimos, & aliquot dignitates adipisci patiuntur, a quibus summouẽtur patritii. Et cum ab armorum ac militari exercitatione abhorrent, tum vero voluptatibus ac luxu diffluentes, summa pace ac tranquillitate libentissime fruuntur. Optimatum autem status in populares commutari sine vi externa aut domestica non possunt; tametsi popularis potestas sæpius nullo pene sentiente, conuertitur ad optimates: idq; bifariam: cũ vel tenues agricolæ, opifices, etiã mercatores, rebus priuatis ac domesticis intenti, publicas sponte deserunt; vel cũ ciues numero minuuntur popularib. morbis, offensionibusve acceptis, tũ a seipsis, tũ ab hostibus; pere- 385 grinorũ vero numerus & incolarũ, quibus patet in ciuitatẽ aditus sine iure suffragiorũ ac imperii, sensim augetur: ita fit vt minima pars ciuiũ summam habeat imperii potestatẽ; quã aristocratiã esse docuimus. Eiusmodi fuit earũ quas dixi ciuitatũ cõuersio a populo ad optimates:

Commutationes popularis status in aristocratiam.

qualis

qualis etiam contigit Venetis, Lucensibus, Rhagusianis; quorum imperia, cum olim popularia fuissent, temporis diuturnitate Aristocratica, nullo pene id sentiente, euaserunt. Hæc autem vtraq; conuersio & facilis est, & minime omnium seditionibus opportuna, nec aliter impediri potest quã si peregrini ab aditu ciuitatis prohibeantur; vel coloniæ deducantur, vel ad honores & imperia admittantur; eoque magis, si rei militaris ac bellicæ laudis studia ciues sequantur; alioqui verendum est, ne optimatibus ac nobilitate bellis exhausta, plebs imperii gubernacula per sese arripiat: vt Tarenti contigit, cum Iapyges vno prœlio Tarentinorũ nobilitatem a stirpe exciderent: nam ex eo popularis secuta potestas est Themistoclis ætate. Quamobrem Argiui, optimatibus a Cleomene cæsis, plebeios in partem imperii sibi consociarunt; vt sponte ac summa voluntate tribuere viderentur, quod inuitis ac nolentibus plebs ereptura fuisset. Nec vero plebis Romanæ licentia patribus tam metuenda fuerat, nisi Veientes vno prœlio trecentos Fabios patritios omnes eiusdem gentis occidissent: nec multo post duodecim familiæ Potitiorum, qui ortus sui primordia ad Deos referebant, vno & eodem anno exstinctæ sunt, vt Liuius scribit. Itaque Veneti melius ab vrbana quam a militari disciplina instructi, si bellum, quod non nisi summa necessitate coacti suscipiunt, aduersus hostes gerendum sit; imperatorem quidem patritium, belli vero duces ac milites mercede locare consueuerunt: quam prudenter, suo loco differemus. Monarchia vero non facile mutatur amissa nobilitate, nisi principis genus omnino interiret: ac ne tunc quidem monarchia definet, si dux aut imperator aliquis strenuus principem se ferat. Turcæ quidem, vbicumque armis & opibus superiores fuerũt, regium genus ac nobilitatem internecione deleuerunt, vt plebem omnino exarmatam quasi pecudes agerent: ex quo Rerumpublicarum in Oriente interitus, & maxima imperii Turcarum secuta sunt incrementa. Cum item Francorum

Causa popularis imperii ad optimates.

nobilitas prœlio Fontenaio pene tota mutuis armis cõciſa ac proſtrata fuiſſet, partium duces tanta clade attoniti, Lotharius inquam, Ludouicus, & Carolus, fraterno fœdere coniuncti, tres eodem tempore monarchias tenuerunt. Sed nihil in ariſtocratia tam metuendum, quã vt ex optimatib. aut plebe dux aliquis imperãdi cupidus exſiſtat, qui plebem in optimates armare, ac ſe ducem ferre velit. Hinc enim ariſtocratiæ ac optimatum certiſſimus occaſus. Ad hunc modum Thraſyllus primum, deinde Thraſybulus Athenis; Marius & Cæſar Romæ; Fr. Valorius ac P. Soderinus Florentiæ, plebem in optimates armauerunt. quod eo magis metuendum eſt, ſi hominibus fœdiſſimis ac turpiſſimis maximi honores tribuantur; ac bene de virtutibus & Republica meriti ſummoueantur: quæ res non ſolum optimo cuique grauis eſt ac minime ferenda, verumetiam ſeditioſis ac popularibus Tribunis inflammandæ plebis aduerſus opti- 386
mates occaſionem affert. Neque enim aliam ob cauſam Oritarum imperium plebs optimatibus vi extorſit, quã quod Heracleotem, turpitudine vitæ infamem, ad ſummos honores prouexiſſent. quæ res etiam Neroni & Heliogabalo exitium attulit, quod turpiſſimis quibusq; hominibus ſummos honores tribuerent. Id autem omnium maxime metuendum eſt in optimatum imperio, quod ariſtocratica ratione gubernatur: id eſt, cum ab omnibus honoribus ac imperiis plebs ſummouetur: quod, etſi æquo animo ferre difficile eſt, ferendum tamen, ſi optimo cuiq; gubernacula concedantur: ſed cũ ſceleratis ac indigniſſimis hominibus tribuuntur, audaciſſimus quiſque oblata occaſione plebem ab optimatibus ſeducet; eoque facilius, quo minus optimates inter ſe concordes erunt: quæ peſtis cum omnib. imperiis ac ciuitatib. tum vero optimatum generi maxime omniũ fugienda eſt. Diſcordiæ vero ex rebus leuiſſimis ſæpe naſcuntur, quæ veluti ſcintillæ flammas excitant; ac poſtremo bellorum ciuilium incendia maxima totam ciuitatem peruadunt. Nam Florentiæ bellorum inter optima-

ptimates initia ceperunt ab eo qui ex Bõdelmontorum gente nobiliſſima nouas nuptias ſibi quæſierat, diuortio facto cum priore ſponſa. hinc nobilium familiarum inter ipſas odia, diſſidia, cædes; quæ ciuitatis ſtatum funditus euerterunt. Eadem ex cauſa graue bellum Ardeates inter ſe excitauerunt, quod mater filiam nobili, tuto-

C res autem plebeio collocare vellent: ſed cum nobilitas a plebeiis fuſa ac fugata eſſet, Romanos [a] acciuit; plebs Ardeatum ad Volſcorum opes aſpexit. Nec aliam ob cauſam Delphorum ciuitas [b] ab optimatibus ad plebem conuerſa eſt. Status item Mileſiorum ab ariſtocratia in popularem abiit, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri [c] duarum pupillarũ tutelam conſequerentur. Item Heſtiæenſibus ſtatum mutandi occaſionẽ dedit lis inter priuatos ſuſcepta de petitione hæreditatis. Bellum autem Sacrum, quod Phocenſium Reipubl. non conuerſionẽ attulit, ſed interitum, dicitur originẽ habuiſſe ab vnius virginis collocandæ controuerſia. Quinetiam Ætoli & Arcades mutuis bellis ſeipſos diutiſſime attriuerunt, ob vnius apri caput: vt Carthaginenſes & Byzacii propter leuiſſimum myoparonem. Picti vero & Scoti crudeliſſima bella diutiſſime inter ſe geſſerunt, quæ nullis fœderib. placari potuerunt, tametſi pacem annos fere ſexcentos antea coluſſent: bellorum cauſa fuere canes erepti. Rurſus Heluetii bellum grauiſſimum ſuſceperunt aduerſus Carolum Burgundionum Ducem, quod nõ aliter quam ipſius Ducis occaſu finem accepit: cum Heluetiis currus pellium ablatus eſſet. Sæpe quoq; Reſpubl. mutantur, cum agitur de repetundis aduerſus potentiores, ac rerum geſtarum rationes exquiruntur. in quo genere optimis quibuſq; metuendum eſt, potiſſimum in populari ſtatu, vbi agitur de capite, de fama, de fortunis omnibus. vt enim omittamus externa, domeſticis abundamus; & quidem recentibus exemplis eorum qui huic imperio faces ſubiecerũt, ac bellorum ciuilium incendia excitarunt, quibus vniuerſa Gallia pene deflagrauit, cũ decies millies LIS ab illis repeteretur.

[a] Liuius li. 4.
[b] Pauſan. li. 4.
[c] Ariſtot lib. 5. Polit.

Nec mirum si peculatus accusationem metuerent, cum 387
Pericles summæ vir integritatis [a], & qui suas opes pro
Republica [b] Athenienſium magnifice ſemper effudiſſet, ne rationes redderet, bellum Peloponneſiacum excitarit [c], quod non prius finem accepit, quã omnes Græcarum ciuitatum ſtatus conuerterentur. At vir frugi cum ſemper fuiſſet, & Reipublicæ ærarium annos fere quinquaginta curauiſſet, nihilo tamẽ locupletiorẽ fuiſſe tradit Thucydides veriſſimus ſcriptor, & quidẽ ipſius Periclis aduerſarius omnium maximus: a quo etiam in exſilium oſtraciſmo pulſus eſt. Eandem ob cauſam Coi ac Rhodii ſtatum optimatum in popularem mutauerunt. Ac tametſi Cæſar imperandi cupidiſſimus eſſet, non tamen imperii tanta in eo cupiditas exſtitit, quãtus erat metus ne rerum a ſe geſtarum rationem [d] priuatus reddere cogeretur, vt palam aduerſarii iactabant. Meminerat Scipiones, Rutilium, Ciceronem, tametſi ſumma integritate ac religione Rempublicam geſſiſſent, populi iudicio fuiſſe damnatos. Quod ſi bonis metuendum, quid fiet improbis? qui præter quam quod perturbata Republica iudicium euaſuros ſe confidunt, illud etiam propoſitum habent, numquam facilius publica depeculari, aut bonos occidi poſſe quam bello ciuili: ac ſi quidem improbi quoq; perituri ſint (: vt ſæpiſſime contingit eos qui bello ciuili cauſam dederunt, miſerrime perire:) illud tamẽ in ore habẽt quod Catilina, incendiũ ſcilicet domi ſuæ conceptum, quod aqua non potuerat, ruina reſtinctum iri. Et quidem proxime abfuit, quin C
Rempublicam Romanorũ funditus euerteret, aut imperium occuparet, ni Cicero Conſul peruigil eiuſque collega C. Antonius audaciſſimum ciuem difficilime tamen cum ſuis interemiſſent. Neque enim debuerat Cicero (: quod cum bona illius venia dictum ſit:) Catilinam de ciuitate deiicere, ſed coniuratione detecta illum in ipſa Vrbe opprimere. Nam qui ſe domo ac ciuitate pulſum videt, nemini dubium eſt quin ſi poſſit Rempublicam euertat: quod certe Catilina facturus videbatur, ſi Caii

[a] Plato, Thucydides.
[b] Plutarch. in Pericle
[c] Plutarch ex Theopõpo, Ephoro, Thucydide.
[d] Cicero ad Atticum.

Periculoſum eſt potentiores in exſiliũ agere.

si Caii Antonii copias fregisset: cum Cæsarem ac patritios quamplurimos suæ gentis & coniurationis cõscios haberet in Vrbe, qui ciuitatis cõuersionem moliebantur. Catilina quidem ex Vrbe excedente, magna & pernitiosa sentina Reipublicæ exhauriebatur; sed opprimi quam in patriam armari præstitisset. Tutius est igitur, eiusmodi hostes, si amicos habere non possis, penitus obruere, quam ciuitate exigere: nisi ostraciſmo locus esset, vt quondam Athenis, Argis, Ephesi fieri consueuisse legimus. nam quo quisque plus opibus, gratia, virtute cæteris præstitisset, eo citius relegari saluis opibus ac dignitate consueuerat: sed tamen ad breue tempus, quod semper decennio ad summum terminabatur. Nec propterea quisquam ciuis patriæ bellum huius relegationis causa[a] intulisse memoratur. Sed periculi plena res est e ciuitate potentissimum quemque bonis omnibus ereptis, contumelioſe exigere: quia sæpe fit vt exsul rerum dominationem vi & armis sociorum adipiscatur: vt Dio Syracusanus, qui tametsi exsularet, nõ tamen prius bellum intulit Dionysio, quam ab eo proscriptus esset. Item Marcius Coriolanus, qui exsilio pulsus Romanos in tãtam desperationem adduxit, vt nisi matris ac fœminarũ
388 (: quas ad eum Romani miserant:) precibus & lacrymis exorati se pateretur, de Republica actum fuisset. Consimiliter exsules Mediceæ gentis, ac Tigurini optimates, de ciuitatibus deiecti, amicorum & sociorum copiis & opibus patriam obsederunt, ac periculoso difficiliq; bello ciues diutissime fatigarunt. Hic dicet aliquis, tutius videri ciuem improbum mœnibus arcere, quam in intimis Reipublicæ visceribus peste laborare: concedam illud: sed quanto stultius est eum, quem opprimere debeas, extra ciuitatem emittere, qui emissus bellum ciere ac renouare & velit & se posse confidat? Cyrum iuniorẽ maiestatis reum, Artaxerxes Persarum rex in carcerem coniecerat, & catenis aureis regalem in modum vinciri iusserat: deinde maternis precib. exoratus, nexu liberauit. at non prius libertatem adeptus est, quam regi gra-

[a] Plutarch. in Aristide.

uissimum bellum intulit, adepturus imperium fraterna cæde, aut patriam perditurus nisi ab exercitu regis circumuentus & interfectus esset. Diximus eiusmodi hostes aut necandos esse, aut ingentibus beneficiis & gratia obligandos: imitantes Augustum qui coniuratos in patrem ac seipsum interfecit, exceptis paucissimis, quibus non solum veniam dedit, verumetiã beneficiorum multitudine in perpetuũ sibi obligauit. Extremus fuit Cinna, quem Augustus perduellionis reum peregit, nõ leuibus coniecturis, sed argumentis necessariis ad assentiendum; literis inquam ab eo scriptis quibus caput Augusti petebat: ei tamen pepercit Augustus: sed non eo contentus fuit, nisi cum hoste acerrimo sempiternum fœdus feriret, eumq; maximis beneficiis cumularet. Et cum Cinna capitalem sententiam ac supplicium exspectaret, hac oratione aduersus eum vsus est Augustus; *Vitam tibi Cinna*, inquit, *iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat: contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas.* hæc ille. Neminem deinceps Augustus habuit cariorem: ab eo etiam scriptus est hæres omniũ bonorum Augustus: nec postea quisquam inuentus est qui optimo principi insidiaretur. Sic quoque Veneti capto Gonzaga Mantuanorum principe, quo nullus generi nominique Veneto capitalior hostis erat, quique suas opes & copias cum rege Ludouico ad Venetorum euersionem coniunxerat, eum tamen captum Senatus populusque Venetus non libertate modo, verumetiam Imperatoria potestate subornauit: quibus beneficiis auctus deinceps in summa fide & amicitia permansit. Illud est quod Pontius Samnitum Imperator consultus dixisse fertur; Romanum exercitum inter angustias Apennini montis interceptum delendum esse, aut fœdus sempiternum cum Romanis feriendum. sic enim futurum, vt vel ingenti clade Romanorum vis frangeretur; aut libertate vitaq; a Samnitib. accepta Romani fidem amicitiamq; colerent sempiternã. Conuersiones autem

a Seneca lib. de clementia. Dio lib. 55.

Rerum-

Rerum publicarum sæpius accidunt in angusta ciuitate quam in maximis imperiis: quia ciuium paucitas facile diuiditur ac scinditur in partes: ingés vero ciuium multitudo non item: quia potentissimos inter ac infimos, multi ciuium ordines interiecti sunt, & potentium & mediocrium, bonorum item ac improborum, senum ac
389 iuniorum, qui extrema simul coniungunt, aut in plures factiones abeunt: quod si plures duabus fuerint, tertia factio duas amicitia copulabit, aut cum altera consociata alteram franget ac superabit. Itaq; plures vno seculo in Græcorum & Italorum ciuitatibus cõuersiones, quã multis ætatibus in hoc vel Hispanorum imperio commemorantur. Neque enim dubitandum est, quin extrema secum ipsa dissideãt, nisi mediorum concordia coniungantur: quippe sceleratis aduersus bonos sempiternum bellum futurum sit, tenuibus aduersus locupletes, nisi mediocrium hominum coniugatione secum ipsi & cum Republica copulentur. Quinetiam vnius fluminis aut vacuum ædificiis interuallum ciues ab amicitia sæpe diuellit. Itaque Iosephus Mauritaniæ ac Fessarum princeps ex duobus oppidis interuallo a se inuicem disiunctis vnam eamque maximam Fessarum vrbem cõtinuatis ædificiis perfecit: in quo sane prudentissimi principis laudem est assecutus; quia non solum ædes ædibus, ac mœnibus mœnia, verumetiam animos ciuium incredibili odio flagrantes, ac perpetuis bellis diuisos, amicitia sempiterna deuinxit. Id ipsum quoque Clazomeniis accidit, vt cum altera pars vrbis in cõtinente, altera pars esset in insula, semper insulanis cum cæteris ciuibus discordiæ ac bella intercedebant: vt Athenienſibus qui in Piræo, cum iis qui incolebant editiorem vrbis locum, quem ipsi *Astu* vocabant, tamdiu dissidia ac discessiones interceſſerunt, quoad Pericles muris longissimis
C portum vrbi coniunxisset. Eandem ob causam grauissimæ seditiones vrbanis ciuibus Venetorum cum nautis interceſſerant, & quę ciuitatem in extremum discrimen deduxerant, nisi Petri Lauredani summa virtus & gra-

uitas motus composuisset. Fit autem sæpissime, vt propter ciuiles discordias Reipublicæ conuersio sequatur: si princeps aliquis finitimus ciuitatem cædibus ciuium exhaustam, vel ciues ipsos luctantes repente oppresserit: vt quidem Angli sæpe Gallos secum dissidentes fregerunt. Item Fessarum princeps Tessam vrbem ciuili sanguine exhaustam facile subegit. Item maiorum nostrorum memoria Philippus II. Burgundionum princeps Bouinas ac Dinam ciuitates vnius tantum fluminis interuallo seiunctas, cum se mutuis bellis diu attriuissent, imperii sui finibus adiunxit, quas tamen antea superare nulla vi potuerat. Consimili casu præses Thunarum ac Telesinæ prouinciæ regem se tulit, cum Mauritaniæ reges inter se de summa rerum contenderent. Et Lachares Athenienſium dominatum occupauit, cum ciuili discordia Rempublicam conflictari perspexisset. Quinetiam Romanis in media vrbe pugnantibus seruorum & exsulum manus in Capitolium inuasit, nec nisi summa vi deiici, nec vlla re facilius Romani ad concordiam cogi, quam ab hoste arcem occupante, potuerunt. Sunt igitur periculosissimæ ciuitatibus discordiæ ciuiles, si nulla cum finitimis principibus societas intercedit: quia prius hostis ciues inter se dissidentes opprimit, quam succurri possit. Cum igitur nec montium præruptorum immanis altitudo, nec maris immensa profunditas, nec locorum desertissimę solitudines, nec substructionum moles ingentes, nec hostium innumerabilis multitudo regnandi cupiditatem coercere possit: quomodo a finitimis hostibus, si mutuis armis cadant, 190
abstineretur? Atque ideo magis metuendum quo fuerint angustiores imperii fines, vt Lucensium, Geneuatum, Rhagusiorum, quorum imperia vnius vrbis ambitu, & angustissimis regionibus continentur: vt qui vrbe potiatur, statum ciuitatis euertere possit: at vbi longe lateque imperia patent, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones, mutuis auxiliis consociantur, vnius vrbis euersionem aut prouinciæ direptionem non sequitur Rei-

tur Reipubl. occasus. Hoc tamen habet singulare monarchia, quod rege capto, stat imperium tamen: at in popularibus & optimatum imperiis, si sedes imperii, in qua optimates aut populus iura maiestatis tuetur, capta fuerit ab hostibus, actum est de Republica. Cum enim Romani Capuam cepissent, secundo bello Punico, cætera Campanorum oppida deditionem fecerunt. Ita quoque Senarum vrbe expugnata, Gosma Florentinorum Duce, secuta est imperii euersio: neq; enim multo post arces omnes & oppida in hostium potestatem venerunt. Rex autem captus, aut precibus, aut pretio liberatur, aut proximus quisque ad imperium vocatur. ac fit interdum vt princeps imperio cedere, ac priuatus viuere malit, quam subditos tributis vrgere. Et quidem nulla res æque terruit Carolum v. Imperatorem, quam quod Franciscus 1. rex Francorum declarauit se, si oblatas pacis conditiones repudiaret, imperium Galliarum Francisco filio daturum. Tametsi enim Itali, Angli, Hispani, Belgæ, Veneti, ac Pontifex ipse maximus, vna cum Carolo Burbonio magistro militum, in Francorum & huius imperii exitium societatem coissent, ac nostras legiones ad Papiam fugassent, Regem denique ac nobilitatis decus in Hispaniam abduxissent; imperium tamen Francorum saluum & incolume stetit; nec ausus est hostium exercitus in Galliam penetrare; nec ciuium proborum cum Carolo Burbonio victore coniurata manus vllam attulit Reipublicæ conuersionem; at ne motus quidem vllos excitauit: quippe intelligebant hoc imperium firmissimis legibus ac moribus antiquis quasi ædificium artificiosissime ac pene inuiolabili materia coagmentatum stare, nec nisi difficilime vi externa cõcuti posse. at ciuitates nonnullas videmus, tam male sibi cohærere, vt leuissimo impulsu ruituræ videantur. Neque tamen vllum est imperium quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. sed beatior est eorum conditio, qui conuersiones in vtramuis partem & obitum minus sentiunt: vt de Re-

Singulare monarchia.

Franciſci regis captiui propoſitum.

publica Venetorum diximus, quæ ab vnius dominatione ad omnes, ab his ad paucos ita peruenit, vt cõuersiones illas nemo percepisse videatur. Aliud item exemplum habemus de imperio Germanorum, quod a Carolo Magno constitutum, & ad posteros eius delatum, vnius dominatu tamdiu stetit, quoad excisa Caroli stirpe Imperatores principum suffragio creari cœpẽrũt: & cum potestate abuterentur, placuit imperandi leges & conditiones principib. definire: ex quo sensim monarchia dilabi, ac optimatum potestas cõfirmari cœpit. Ac nisi Austriacæ gentis illustrissimæ principes vndecim rerum gestarum gloria clarissimi, quasi iure successorio, dum alius alium, se viuo, Imperatorem designari curat, imperii Germanici maiestatem quodammodo tuerentur, iampridem Imperatores Ducibus Venetorũ pares, atq; haud scio an inferiores fuissent. Eadem conuersio contigit Polonis, post Iagellonis gentem a stirpe extinctam: & Danis cum Christiernum regem subditi spoliassent, ac imperium certis legib. & conditionib. fruendum iurato fratri dedissent. hunc Federichus filius excepit, qui iisdem legib. quibus pater iura maiestatis cum optimatib. diuisit. nec dubium est quin summum imperium adepturi sint optimates, si Federichus sine liberis moriatur. Tametsi enim Hũgari, Bohemi, Poloni æque ac Dani, creandorum regum ius habeãt, fere tamen parentes ad futurum imperium designant liberos, qui iura maiestatis multo melius tueri solent, quam peregrini. ac si quidem imperium a proauis ad pronepotes successorio iure peruenerit, paulatim ab optimatib. ad reges iura maiestatis redeunt: quæ conuersio & facilis est, & Reipublicæ salutaris. Sic enim Casimirus magnus rex Polonorum, a proauis imperium adeptus, iura maiestatis fortiter tuebatur: sed eo sine prole mortuo, Poloni Ludouicum Hungariæ regem Casimiri propinquum ad sceptra quidem Poloniæ capessenda accersiuerunt, sed maiestate plurimum diminuta: ac multo magis post Ludouici sine mascula prole occasum, cuius filium Iagello Lituaniæ

Conuersio Imperii Germanorũ ad optimates.

391

tũaniæ Dux cum regno Poloniæ ſuſcepit. Huius poſteri principes ducentos amplius annos imperium quaſi ſucC ceſſorio iure ad ſe delatum ſuſceperunt, ac monarchiæ iura diligenter coluerunt, quouſque Sigiſmundus Auguſtus regnum liberis ac propinquis maſculis orbatum reliquiſſet. Tunc populus ad Henricũ Caroli IX. Francorum regis fratrem imperium detulit; ſed iis legibus vt potius princeps quam rex eſſe videretur. Et quidẽ cum Metim vna cum Duce ac Pontifice Lingonum, ad legatos Polonorum excipiendos miſſus eſſem; ac Lutetiam vna cum legatis reuerſus, de imperandi legibus multa didiciſſem, ſumma fuit ſenatũ Poloniæ regi futuro conditiones imperandi duriores daturum fuiſſe, ſi Francorum principum ſalua dignitate id fieri potuiſſet. Ad hũc igitur modum iura maieſtatis ab vnius dominatu ad optimates, ab his ad populum redeunt, niſi monarchiæ leges immutabiles ferantur: vt in Pontificis maximi creatione, cuius maieſtas non eſt a collegio pontificum accita; nec item ſacræ militiæ Magiſtri poteſtas ab equitũ collegio imminuta; quia ſuis legib. nituntur. Ac tametſi collegium pontificum, mortuo Pontifice max. Iulio II. poteſtatem futuri pontificis imminuere decreuiſſet, nihilominus tamen Leo pontifex a Iulio quodammodo deſignatus, cæteris omnibus auguſtior viſus eſt. Nihil autem periculo propius, quam rege ſine liberis mortuo vnum aliquem exſiſtere qui opibus ac potentia cæteris præſtet, eoque magis ſi regnandi cupidus fuerit. neque enim dubium eſt quin dominatum cæteris principibus, ſi poſſit, eripiat: vt quidem Hugo Capetus, intermortua Caroli Magni ſtirpe, cum præfectus Prætorio, opibus & gratia plurimum valeret, Carolum Lotharingiæ Ducem, qui vnus cum Othone filio ex omnib. Caroli Magni nepotib. reſtabat, de imperio deiecit. id quod Othomanis principib. metuendũ eſt, qui tametſi habẽt Tura-
392 canos, Ebranes, Michaelitas, ſuę gentis ac nominis principes; nihilominus tamen ſi Othomanorum familia penitus intereat, verendum eſt, vt qui plus opibus &

gratia possit inter Prætorianos milites, de imperio dimicaturus sit; ac principibus qui minus potentia valet, dominatum erepturus: quod maximos bellorum ciuilium motus in Oriente excitaret; propter eam quam de Othomanorum virtute & imperandi maiestate opinionem populi conceperunt. Memorabile exemplum habemus de conuersione imperii Lacedæmoniorum. nam fuso ac fugato Cleomene rege ab Antigono, Spartiatarum populus summo imperio tres annos præfuit; sed cum allatum esset Cleomenem regem in Ægypto cæsum fuisse, ex Ephoris quinque a populo creatis, duo, arreptis armis, tres collegas sacrificantes occiderũt: deinde populus Agesipolim regiæ stirpis Heraclidarum suffragio regem creauit. sed cum ante Cleomenem duo reges creari consueuissent, Lycurgus nouus homo, ereptis pecunia suffragiis, rex etiã a populo creatus est, Chilone regiæ stirpis propter inopiam a petitione diadematis summoto: qui tantam suo generi ac dignitati contumeliam illatam ferre cum non posset, magistratus omnes interfecit. Ita Lycurgus qui cædem euaserat, solus dominatum tenuit, cum Heraclidarum gentem pene deleuisset. Atque hæc de Rerumpublicarum interitu & conuersionibus dicta sint; quæ præuideri possint nec ne, disserendum nobis videtur.

II, An Rerumpublicarum conuersiones prospici possint? C

QVONIAM Theologorũ ac philosophorũ omnium decretis cõstat, res humanas nec præcipiti casu, nec fortunæ temeritate ferri, cõsequens est Rerumpublicarum interitus & conuersiones a Deo, vel a natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pendere: id est, a diuina potestate, nullis interiectis causis, aut ab ipsa naturalium causarum & effectionum serie ac consecutione sic apta, & ab immortali Deo colligata, vt prima extremis, media vtrisque, omnia omnibus inuiolabili nexu cohæreant: quam Plato[a] ex Homeri sententia catenam auream, id est, σειρὰν χρυσῆν, Zeno *fatum*, cæteri Stoici *pronœam*;

[a] in Theæteto.

nœam; Augustus, Panætium (opinor:) & Senecam secutus, *Deum* appellauit. Grauiter autem ab iis peccatur, qui naturam Deo mutant: quasi Deus naturæ legibus obligaretur, vt Iouem fabulæ fuerunt Adrastiæ decretis teneri. recte tamen Augustinus, qui fatum aut nullum esse, aut Deum ipsum fatum esse scripsit: quia nihil constans, nihil firmum, nihil immutabile præter Deum. Ea vero quæ Dei munere & concessu tributa est hominum generi voluntas, Hebræorum & Theologorum doctorum consensione libera est, & omni necessitate soluta: nam si nostrarum voluntatum cœlestes quædam sint & appetitionum causæ necessariæ, non solum humana voluntas libera non sit, sed ne voluntas quidem sit: & inepte velle dicatur, quem vlla vis cogat. Ab hac igitur Stoicorum ac fatalium hominum inerti atque
393 ignaua disciplina, Posidonius[b] ipse Stoicorum suæ ætatis princeps iampridem, & optimi quique tum philosophi tum etiam peritiores theologi, procul discesserunt. quinetiam Philippus Melanchthon, qui pro seruili voluntate acerrime propugnauit, liberas hominum voluntates in actionibus humanis ac ciuilibus esse confitetur. Cum autem humana voluntas tam varia sit, tamque sui dissimilis, vt nihil ex ea constituere possis quod ad rerumpublicarum euersiones aut conuersiones accommodari queat, nihil eo de genere definiemus. Quæ autem diuinis consiliis geruntur, maxima parte abdita sunt humanis cogitationibus, & hominum sensibus omnino retrusa; nisi Deus opt. max. vates quosdam eximiæ integritatis ac sanctitatis singulari munere afflauerit: vt veteres quondam Hebræos, qui certissimis oraculis multarum ciuitatum & imperiorum cõuersiones ac interitus prodiderunt, experientia ipsa posteritati cõprobatos. Rarius autem diuina potentia sese exserit sine causarum interiectione: idque non sine impetu maximo ac inopinata vi facit: vt cum ciuitates quinque Sodomorum incendio mirabili ac flammis vltricibus in vrbes delapsis vno perdidit & eodem momento, locum

[a] sic Moses Maymo in epistola aduersus astrolog.

[b] Galen. in libris De placitis Hippoc. & Platon.

etiam aquarum dulcium ac piſcium affluentia pleniſſimum teterrimo ſapore ſic mutauit, vt omni piſcium generi peſtifer ſit ac lethalis: ipſam vero tellurẽ vberrimę fertilitatis, cineribus ac putido ſulphure ita cõſperſit, vt nec ſalutaribus plantis vllum, nec frugibus locum in ea regione reliquiſſe videatur. Ita quoque Buram & He- C licen ciuitates Græcorum tanta voragine aquarum ac tam repente obruit, vt etiam ii qui ex vrbibus in naues conſcenderent, mirabili aquarum inſurgẽtium vi a portu prohibiti omnes inundarentur. Conſimili vltione diuinitus illata tres ac viginti vrbes Italiæ immanis terrarum hiatus vno hauſit momento, vbi poſtea Pontinæ paludes exundarunt. Item duodecim vrbes Aſiæ terris diſcedentibus vna labes derepente dicitur abſorbuiſſe. Cum igitur humana voluntas libera ſit ac varia, ſemperque ſui diſſimilis; diuina vero occulta & abdita: reſtat naturæ vis, quæ nec penitus obſcura eſt, & cõſtanti quodam cauſarum ac effectionum tenore moderata curſum tenet. Cauſas autem cohibentes in ſe efficientiam naturalem, quæ multæ ac variæ ſunt, non ciuiles dicimus; quas proxime ſequitur conuerſio vel occaſus ciuitatum: vt, cum nulla benefactis præmia proponuntur, nulla ſupplicia peccatis, quis huiuſmodi Rempublicam breui neſciat interituram? omnium enim cauſarum nulla certior, nulla grauior, nulla denique ab obitu ciuitatis propius abeſt quam iſta: ſed cauſas cœleſtes naturæ vi quadã manantes inquirimus: tametſi iuuat omnes intueri ac proſpicere. Et quemadmodum hominem aliter pictor, aliter medicus; & animum aliter phyſicus, aliter theologus contemplatur: ſic quoque Rerumpublicarum conuerſiones aliter politicus, aliter aſtrologus, aliter theologus diiudicat. Politicus in ciuitatis euerſione principis iniurias, magiſtratuum ſordes, legum iniquitatem accuſat: aſtrologus cœleſtium ſiderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat: theologus vero peſtes omnes, bella, frugum ſterilitatem,

591 tem, ciuitatum denique ac populorum interitus [a], a diuini numinis & religionum contemtu manare constanter affirmat: ob idque Deum irasci, sapientissimos quosque magistratus in stuporem agere, ac sua sidera in principes armare. habet suas quisque causas, quarum ope & concursu ciuitatis interitum fore sapiens auguratur. Nam in eo quamplurimos magno errore labi videmus, qui siderum scientia & peruestigatione Dei præpotentis maiestati quicquam detrahi putant; quæ tamẽ ex iis clarius elucescit, cum adiumento causarum cœlestium ea fiunt, quam si ab ipsius Dei manu ac potestate, nulla interiecta causa, gererentur. Quis autẽ cœlestium corporum vim & affectionem in vniuersa natura admirabilem non sentit? non propterea tamen vlla naturæ necessitas facit, quominus ab immortali Deo coerceri ac retineri possit: quippe qui naturæ legibus, quas ipse iussit, solutus est: nõ quidem a senatu aut a populo, sed a seipso, quia maximus est, nec quicquã nisi quod rectum ac iustum sit efficere potest; quia optimus, & perennem populorum omnium curam [b], sed tamen securam gerit; quia maximus est. At cum omnia quæ ortus sui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac dissolubilem naturam, vt certissima minimeque dubia demonstratione perspicuum [c] fit: consequens est etiam non ciuitates modo, verumetiam omnia quæ post originis suę primordia seculis innumerabilibus floruerunt, tandem aliquando casura. Ac tametsi Plato philosophorum princeps, nec ratos orbium cursus, nec cœlestium cor-
C porum vim ac naturam, quæ tunc densissima caligine ac obscurissimis nubibus obtegebatur, percepisset [d]; cum Reipublicæ formam præclara mentis agitatione talem sibi finxisset, vt sempiterna fore videretur, si a legibus & institutis non aberraret: nihilominus tamen interituram affirmauit: quippe qui in clarissima luce prospiceret ludibria rerum omnium; quæ vt oriuntur, sic etiam aboriri necesse est; nec quidquam firmum aut stabile esse præter rerum omnium parẽrem; tametsi Sophocles

a Psalm. 107. Leuit. cap. postremo. Iob. cap. 12.

b Esaiæ c. 19. *Benedictus populus meus Ægypti, & opus manuum mearum Assyrius: hæreditas autẽ mea Israel.*

c Plato in Timæo, in Phædone. Aristo. lib. 1 De cœlo Esaiæ cap. 43. 45. Psalm. 90. *primus fui & nouissimus ero.*

d Plato scientiam siderum φορὰν εἰς ἕκαστος appellauit. nam Soli Lunam proxime subiunxit.

de toto genere Deorum scripserit[a], μόνοις οὐ γίνεται θεοῖς γήρας, οὐδὲ μὴ ζωεῖν ποτε. Quæ cum ita sint, nulla tam præclara instituta, nullæ tam sanctæ leges, quæ ab obitu certissimo respublicas vindicare possint. Quibus argumentis Secundus philosophus Stoicæ familiæ Pompeium post cladem Pharsalicam fractum ac desperatum erexit. Nec propterea, qui causarum in natura seriem ad ciuitatum conuersiones & occasus pertinere putant, hi mentem hominis voluntate libera spoliatam, ac multo minus præpotentem Deum fati necessitate diuinciunt. Non enim si antecedentibus causis omnia cõferte contexteq; naturali colligatione fierent, idcirco fati necessitate fieri iudicaremus, cum diuina potestate natura ipsa cohibeatur. Quamobrem sæpe videmus stirpes & animantia quæ certos vitæ fines habent, vi extrinsecus illata, terminos quos natura pepegit anteuertere, ac citius quam per naturam licuisset interire. De hominum genere in sacris literis illud sæpissime[b] testatum habemus, eos qui integritate ac virtutibus cæteris præluxerint, vitæ suæ terminos diutissime prorogaturos; cõsceleratos vero vitæ suæ cursum breuiorẽ habituros, ac celerrimũ exitium sibi ipsis illaturos. Quibus cõstat certos esse terminos vitæ cuiusq; ab immortali Deo fixos, qui scelere breuius contrahi, virtute longius proferri possint. Ita quoq; imperia suos habent ortus, sua incremẽta, status, conuersiones, occasus: quando tamen conuersionis cuiusq; momenta futura sint, quando moriendi dies finitus, nulla disciplina perceptum aut cognitum videmus. Quod enim Plato imperia tũc ruitura scripsit, cum modulationis suauitas & concentus periret, leuius est quam vt refelli debeat: hæc tamen suo loco. Pleriq; ciuitatum conuersiones aberrantium & inerrantium siderum vi ac potestate petendas esse putarunt; sed res ipsa difficultatem habet infinitam; quæ fortassis explicari posset, si Rerumpublicarũ eadem esset, quæ rerum omniũ origo a natura petita. Iam vero si status aut obitus ciuitatum ab illis sempiternis ignibus eorumque mutuo concursu ac

a Soli dii senectã non sentiũt nec mortem.

b Exodi c. 19. Leuit. ca. postremo. Deuter. 6. in fine capitis. Iob. c. 12. S. Iuuel. cap. 2. lib. 1. Ezech. c. 33.

395

ſu ac traiectionibus penderent, nulla tamen certa diſciplina tradi aut percipi poſſent; cum tanta ſit eorum qui ſiderum vim orbium q; cœleſtium curſus notarunt varietas & inconſtantia, vt eandem ſtellam alius recto, alius auerſo curſu ferri eodem momento ſcripſerit; quæ tamen in cœlo ſtabilis ac immobilis conſpiceretur: vt ſua ipſi temeritate refellantur, qui ſtellarum vim in ciuitates, quidque ad quamlibet multos annos effecturæ ſint, ſine errore prædicere ſe poſſe iactant. At ne in ipſo quidem Lunæ curſu, qui minus habet obſcuritatis, dogmatum ſuorum conſtantiã ac conuenientiam tueri potuerunt. Certe Leouicius, qui Alphonſi decreta ſecutus eſt, ſuperiorum planetarum concurſus altero poſt menſe prodidit, quam in cœlo apparuiſſent. Ac tametſi G. Mercator ex retroactis ætatibus Solis ac Lunæ deliquia quædam a maiorib. prodita notauerit, vt rationẽ vniuerſi temporis a mundi conditu certius meliuſq; iudicaret; nihilominus tamen eius obſeruationes ruinam minantur. poſuit enim Solem in ipſius mundi originibus Leonem tenuiſſe, Iulium Maternum nulla probabili ratione ſecutus. Arabes vero ac cæteri Aſtrologi, Solem in Ariete fuiſſe putant. Vtrique tamen aberrant a ſcopo; alteri quidem quarta circuli parte, alteri dimidia: ſiquidem in iugo Solem poſitum initio fuiſſe, non modo antiquiſſimis populorum omnium moribus ac inſtitutis, verumetiam diuiniſſimis teſtimoniis teſtatum habemus; quibus feſta dies collectionis frugum extremis [a] anni dieb. coli iubetur: ſcilicet die ſecunda & vigeſima menſis ſeptimi, quẽ ante migrationem ex Ægypto primum fuiſſe Moſes diſerte ſcripſit [b]. Id autem ſæpius ab eo, quo minus ambigeretur, repetitum legimus. cum enim diẽ feſtum *Abib*, id eſt, *culmorum*, quem Græci πεντηκοστὴν vocãt, coli iuſſiſſet, ſubiecit [c] hęc verba, וחג האסיף תקופת השנה, id eſt, *Et feſtum collectionis frugũ vertente anno*. At extremum ſuperioris anni momentum, ſequentis initium eſt, vt Orus Apollo veteres Ægyptios annum ſignificaſſe ſcribit, dracone in orbem circumacto. Ioſephus [d] au-

Errores Aſtrologorum

[a] Exod. cap. 23. ℣. 16.

[b] Exod. c. 12. ℣. 2.

[c] Exod. c. 34. ℣. 22.

[d] cap 3. lib. 2. Antiquit.

tem optimus antiquitatis interpres, mensem *Abib*, qui Chaldæis *Nisan*, nobis vero antea *Martius*, nunc *Aprilis*, ordine primum fuisse tradit, propter adeptam libertatem excussa Ægyptiorum seruitute: mensem autem qui Chaldæis *Ethanim*, Hebræis *Tisri* dicebatur, is erat October, natura primum; qui postea incidit in Septembrem, Hæc non modo Iosephus, verumetiam omnes 396
fere Hebræorum magistri, Eleazar [a] inquam, Abraham [b] Ezræ F. Ionatas Chaldæus interpres [c], ac cæteri fere omnes id confirmant. quod quia magnum pondus habet ad Rerumpubl. euersiones diiudicandas, planius explicandum nobis est. Schola vetus Israelitarum libros Mosis de Originib. ab Autumno auspicatur: ac Samuel antiquissimus Hebræorum magister, primam *Tecupham*, seu conuersionem annuam, in autumni æquinoctio statuit. quibus planum fit antiquissimæ gentis dogmata & instituta cum lege diuina congruere ac conuenire. Eadem fuit de anni principio disciplina veterũ Aegyptiorum & Chaldæorum; a quibus artes quæ Mathematicæ dicuntur, non modo originem acceperunt, sed etiam ab iisdem ad omnes populos dimanarunt. sic Iulius Firmicus tradit Aegyptios a maioribus acceptum posteritati tradidisse, Solem in extrema parte Libræ initio positum fuisse. Eadem fuit Indorum sententia, qui adhuc Solis & Lunæ cultores sunt; vt Hispani prodiderunt. Ac tametsi Græcorum annus a solstitio æstiuo initium haberet, nihilominus tamen Asiatici Olympiadas & anni caput ab autumno incipiebant. Quinetiam Romani ab vltima antiquitatis memoria ab idib. Septembris mensem auspicabantur: *lex*, inquit Liuius [d], *vetusta est, & priscis scripta literis, vt, qui Prætor maximus sit, idibus Septembris clauum pangat.* clauum hunc Festus *annalem* appellat [e], *qui quotannis*, inquit, *figebatur in dextra parte Capitolii; vt per eos clauos numerus colligeretur annorum.* Augustus etiam ludos Olympicos Septembri mense instituit. Ac C tametsi astrologi nouã anni rationem a Mose traditam (vt cæteri fere populi) sequantur, & a sectione verna incipiant,

a in Genesim
b in cap. 7. Danielis.
c lib. 1. Reg. cap. 8. ỳ. 2.
d lib. 7.
e In verbo Clauus annalis.

cipiant, nihilominus cœlestiũ conuersionum tabulas ab Ægyptiis & Chaldæis acceptas ordiuntur ab autumni sectione. Quæ antiquitates, totq; ac talium virorum auctoritas, tametsi rem satis perspicuã ac minime dubiam efficiunt, nihilominus ipsa natura nos eo deducit, vt ab autumno mundi origines cœpisse cõfiteamur. Nã si demus, id q̃ necesse est, hominẽ ab immortali Deo, ac cætera quoq; animantia eo statu condita fuisse, vt nutricib. nõ egerent: necesse est omni animantium generi, atq; in primis homini fruges maturas, & arbores fructib. ad vescendũ graues, & ad intuendum iucundas, vt est in libris[b] sacris Originum, inq; hortis amœnissimis consitas fuisse: quod fieri nullo modo potest, nisi mundus autumno ineunte cõditus sit; quoniã circa Iordanem creatus[c] est Adamus, vbi fruges vere spicã nondum exseruerunt: est enim mẽsis, *Abib* dictus quia fruges vere nouo illis in locis in culmos exsurgunt; arbores vero vix efflоruerunt. neq; enim naturæ lex est ab orbe cõdito, nec temperies veris & autumni mutata. Quamobrem & Plutarchus in Symposiacis, cum quæreret oua sint auibus priora necne, definit aues prius esse procreatas, & quæcumq; maximo sinu mundi continentur, omnibus suis partib. absoluta fuisse; alioqui si Deus hominẽ vagientem, si vitulos pro bobus, si oua pro auibus procreasset; nutrices quoq; ad lactandum, & aues ad oua incubanda creare oportuisset. quæ si absurda sunt & ridicula, & illa ex quibus hęc sequuntur absurda videri necesse est; scilicet veris initio mundum conditum, & virgulta pro arboribus fructiferis, & cætera deniq; incoata nec perfectionem assecuta fuisse. Ex quibus planũ fit, eos errare grauiter qui vltima mũdi principia a verna sectione; ac diẽ ipsum a meridie repetentes, tum sacras literas, tum etiam antiquissimã Indorum, Chaldęorum, Ægyptiorum & Latinorũ memoriã inanibus coniecturis abolere conantur: quia scilicet frigora sequãtur autumnũ; veriti opinor, ne Adami infantis nuditas algeret. Cũ igitur astrologi falsa, vt hi quoq; cœlestiũ cõuersionum principia posuerint,

[a] Ptolemæ. in lib. magnæ constructi. Alphon. tabulæ.

[b] Genes. c. 2.

[c] Genes. c. 2.

197

ac ſummopere inter ſe de ſiderum ac ſtellarũ curſu diſſideant, nihil de rebus humanis & ciuitatum interitu cõſtanter tradere poſſunt. Quamquã perridiculum eſt vrbium conditione Rerumpublicarũ origines & conuerſiones metiri, quod illi faciunt: quinetiam iactis ſubſtructionum fundamentis, de caſibus futuris ædium, de incendio, de ruina temere affirmant; quod certe ab inſania & furore proxime abeſt: quaſi naturæ conſtantiſſimus ordo ab humana leuitate, & orbium cœleſtium vis ab opificis & latomi arbitrio penderet. legibus [a] quidẽ cauetur *ædium exuſtarum æſtimationem ab ætatibus fieri oportere:* ſic enim in exemplari Hetruſcorum legitur; tametſi Cuiacius antiquarum lectionum diligentiſſimus interpres, eorum ſectam ſequitur, qui QVANTITATIBVS legendum putant. ſed hac ratione marmoreas ædes auguſtiſſimas vilius æſtimari oporteret, capacibus horreis luto ac materia putri conſtructis. At Vitruuius C & architecti omnes ex ædium exuſtarum ætatibus (:niſi parietes lateritii fuerint. hos enim Plinius *æternos*, ſi ad perpendiculum erigantur, appellauit:) accepti damni æſtimationem inire ſolent. Sed ad Vitruuium [b] & architectos, talium quæſtionum arbitria referamus. Quod autem ab ædificiorum & vrbium fundamentis de imperii ſtatu, qualis futurus ſit, iudicari putãt oportere, refutatione minus egeret, niſi M. Varro, quẽ Tullius Græcos ac Latinos omnes eruditione ſuperaſſe ſcribit, Taruntium Firmianum iuſſiſſet horoſcopum vrbis Romæ explicare: ſic enim Plutarchus & antimachus Lyrius tradunt. Is igitur cauſas ex progreſſu Reipublicæ, & anteceſſiones ex conſequentib. comparans, leuiſſimis & inanibus coniecturis tradit iacta fuiſſe vrbis fundamenta anno tertio ſextæ Olympiadis A. D. X. Cal. Maias ſub horã a Meridie tertiã, Saturno, Marte, ac Venere Scorpionem, Ioue Piſces, Sole Taurum, Luna iugum, Geminis cœli mediũ occupantibus, oriente Virgine. At cum huius thematis cardines præcipui ad Mercurium pertineant, & hominũ ſtudioſorũ mercaturæ, philoſophiæ, litera-

[a] l. domos. de legat. 1.

[b] Vitruuius lib. 2. c. 8. Non n. quæ ſunt molli cæmento ſubtili facie venuſtatis non eæ eſſe poſſunt in ve tuſtatem non ruinoſę. Itaq; cum arbitria communium parietum ſumuntur, non æſtimant eos quãti facti fuerint, ſed cum ex tabulis inueniunt eorũ locationes, pretio præteritorũ annorũ ſingulorũ deducũt octogeſimas, & ita ex reliqua ſũma partẽ reddi iubent pro iis parietibus ſententiamq; pronuntiant, eos nõ poſſe pluſquam annos octoginta durare. De lateritiis vero, dum modo ad perpendiculum ſint ſtantes, nihil deducitur ſed quãti fuerint olim facti, tanti ſemper æſtimantur. Ex his apparet legendum eſſe, *examinatu ætatibus* in l. ſi domos. de legat. 1.

literarum deniq; omniũ theſis illa cœleſtis notam præ ſe ferat, qui fieri poteſt vt in Romanos mortaliũ omnium bellicoſiſſimos homines iſta conueniant? Quamquam Taruntius pudendo errore lapſus eſt, qui ſitum orbium cœleſtiũ cum natura ipſa diſcrepantem, poſuit, id eſt, Solem Veneri ἀντικέφαλον & plane oppoſitũ; cum tamẽ Venus a Sole quã longiſſime diſcedit, ad ſummum octo & quadraginta partibus abeſt. quod quidẽ excuſandum & μνημονικὸν ἀμάρτημα venia dignũ videretur, ſi aliud agenti
398 excidiſſet, vt Augerio Ferrerio excidit; qui in libro de iudiciis planetarũ Mercurium Veneri, & vtrumq; Soli oppoſuit: quod per naturam fieri non poteſt: cũ Mercurius a Sole partibus triginta numquã diſcedat. Tametſi Io. Picus Mirandulæ princeps ex hac motuũ cœleſtium demonſtratione Iulium Maternũ falſo coarguit, quod Solem in Ortu, Mercuriũ vero in decima domo collocaret: *quod*, inquit, *fieri non poteſt, niſi Sol a Mercurio abſit circuli quadrante:* nec animaduertit globum ad Aquilones ita conſtitui poſſe, vt Sole oriente, Mercurius meridianum, imo duabus ante meridiem horis decimum domicilium attingat: nec tamen a Sole Mercurius triginta partibus abſit. At Plutarchus ſcribit Antimachum Lyrium teſtatum reliquiſſe, Solem lumine defectum; quem tamen circuli diametro a Luna abfuiſſe tradit. Illud etiam falſum, quod Solis ingreſſum in Tauri ſignum XXI. die Aprilis contigiſſe tradit Taruntius; cum diem tertiũ ante Calendas Maii Taurus illa ætate occuparet. Quamquam Lucas Gauricus, qui clariſſimarum vrbium themata cœleſtia collegit, toto cœlo diſcrepat a Taruntii propoſito themate. Is enim iugum (: vt Manlius:) in Oriente ponit. Sed de rebus omnibus abſurdiſſimis nulla eſt abſurdior, quam vrbium euerſione ciuitatis interitum metiri; cum ſuperius demonſtratum ſit ſalua ciuitate vrbẽ ſæpius euerti ac ſolo æquari; vt de Carthagine docuimus: & ſaluis mœnibus ac ædificiis Rempublicam ſæpius interire. Nihilo ſanior eſt Hieronymus Cardanus; qui, vt abdita & retruſa ſubtilius quam cæ-

teri tractaret,& admirabilitatem sui apud imperitos earum rerum excitaret,maximarum ciuitatum ac imperiorum origines & incrementa ducit ab ea stella quę extremam caudam Helices occupat;quam vrbi Romę nascenti verticalem fuisse tradit: inde Romanum imperiũ Cõstantinopolim,post in Galliam, hinc in Germaniam eiusdem stellæ beneficio deducit. Quæ tamersi ab homine leuissimo prodita fuerint, rerum tamen cœlestium ignari homines mirantur. Hæc igitur refellenda nobis sunt.Nam cum intelligeret extremã stellam Helices populis omnib. fieri quotidie verticalem; perpendicularem vero iis tantum qui subiecti sunt circulo quẽ ea stella describit: Cardanus subiecit verticalem esse oportere cum Sol meridianum circulum attingit; quoin statu fuisse putat,cum Romulus creator Vrbis fundamenta iaceret. Id autem per naturam fieri non potuit; vt scilicet extrema Vrsæ maioris eadem hora,id est,meridiana,cum Sole verticalem circulum attingeret. cum enim ea stella nunc posita sit in XXI. parte Virginis, ex ratione motus octaui orbis,necesse est in XIX. parte Leonis exstitisse, cum Vrbis fundamenta substruerentur: Solem vero in XIX. parte Arietis, vt Solis anteceſſiones declarant. Aberat igitur stella triente circuli, ac viginti partibus a verticali,cum in eodem signo, & eadem parte signi qua Sol esse debuisset; si vera sit Cardani doctrina: qui tamen cum sciret eandem stellam multis oppidis nascentib. iam ab orbe condito verticalem fuisse,& quidem Sole meridiano, præoccupatione vsus adiecit vni tantum monarchiam deberi: sed cur potius Romanis,a quorum vertice duodecim gradibus abest, quã Scotorum piscatoribus qui Orcadas accolunt, aut Noruegis, & cæteris ad Aquilonem populis, quibus eadem stella 399
non modo verticalis est Sole meridiano ac mense Septembri,sed etiam perpendicularis? Illud etiam absurdius,quod ab extrema Helices imperium Constantinopolim delatũ fuerit,cum mille circiter annos antecondita fuisset,quam imperii sedes illic collocaretur. Iám vero

vero vrbis illius horoſcopum ex bibliotheca Vaticana Lucas Gauricus deſcripſit, vt quidam olim a Porphyrio literis proditum affirmant ſatis inconſtanter ac temere; cum Porphyrius [a] *mundum æternum eſſe acerrime tueretur: horoſcopus autem vrbis præ ſe fert annum mundi* 5838 *Maio menſe, die Lunæ, hora* 2. *M. o. poſt ortum Solis*; vt quidē Gauricus ex Vaticano deſcripſit: cui ſubiicit hæc verba; *Subtrahe* 5200. *anni mundi, Byzantii* 3838. *poſt Chriſtum* 638. *Sole Taurum, Luna & Saturno Leonem, Ioue ac Venere Cancrum, Marte & Mercurio Geminos in Ortu, Aquario cœli verticem occupantibus, feria ſecunda poſt ortum Solis*. Aliud eiuſdem vrbis thema cœleſte Valens Antiochenus obſeruaſſe dicitur, ſuperiore tardius quadraginta momentis. Illud vero perabſurdum, quod Gauricus Conſtantinopolim conditam tradit anno Chriſti DCXXXVIII, trecentos annos poſt mortem Porphyrii; quam tamen conſtat ante Chriſtum quingentos amplius annos floruiſſe: deinde captam a Turcarum exercitu putat anno Chriſti MCCCCXXX; cum tamen expugnata ac direpta fuerit anno Chriſti MCCCCLII A.D. III Cal. Iunii: quæ ante mille & octingentos annos a Gallis capta fuerat, & in qua regnatum erat ab illis vſque ad Clyarum Thraciæ regem, quemadmodum Polybius ſcribit: quo tempore *Byzantium* dicebatur: ac rurſus a Pauſania rege Lacedæmoniorum [b] bello Medico; itemq; ab Alcibiade [c] Athenienſium duce; poſt etiam a Seuero Imperatore triennium obſeſſa; expugnata, direpta, ac ſolo penitus exæquata, reliquis ciuibus in ſeruitutem abductis, & agro Perinthiis attributo circiter annum Chriſti ducenteſimum: nec multo poſt inſtaurata eſt, & a Conſtantino magno valde locupletata, cum illuc imperii ſedē tranſtuliſſet: ac rurſus ab exercitu Imperatoris [d] Gallieni crudeliſſime ferro ac flamma vaſta ta ciuibus omnibus cæſis, aut in ſeruitutem redactis; nec tamen domicilium imperii Græcorū eſſe deſiit, quoad iterum Galli duce Balduino dominatū vrbis ac imperii Græcorū inuaſerūt, a quibus anno poſt quinquageſimo

[a] Ita Proculus diſcipulus tradit in Rem pub. Platonea

[b] Thucydides.

[c] Plutarch. in Alcibiade.

[d] Dio Xiphilinus.

expulsi fuere ducibus Palæologis, qui recuperata vrbe regnauerunt vsque ad Turcarum expugnationem. Quas imperii conuersiones, & vrbis ruinas ne attigit quidem Gauricus, nec Cardanus ipse suspicatus est: alioqui res tam absurdas ac secum dissidentes numquam, opinor, scripsisset. Sed cur huic stellæ quam inepti quidam astrologi *Saturniam* esse putant, plus quam cæteris tum magnitudine, tum natura clarioribus tribuit? cur Regulum maximam inerrantium, cur Medusam, Spicam, Canem, Vulturem clarissimas; cur deniq; stellas mille sexaginta(:tot enim præter vagas numerãtur:) quib. Hebræorum mathematici triginta sex addiderunt, ab orbis imperio summouet? Infinitus sim, si omnes omnium errores in eo genere complecti velim: sed eos modo refellere placet, qui plus sapere sibi videntur: cuiusmodi est Petrus Alliacus Cardinalis. Is enim Rerum publ. ac 400
religionum ortus, conuersiones, obitus, a superiorum planetarum concursu pendere scribit. Ac mirum mihi visum est, quãobrem I. Picus Mirandulæ princeps istius hominis errores sane pudendos in cœlestium orbiũ doctrina pro certis & compertis demonstrationibus habuerit. cum enim post orbem conditum anno centesimo decimo quinto, vsq; ad annum Christi M CCCLXXXV, triginta sex Iouis & Saturni concursus ttadiderit, vix tamen vllus eo, quo decuit loco ac tempore describitur. Leupoldus, Alcabitius, Ptolemęus in eadem quoq; sententia fuerunt: scilicet populorum migrationes, bella, pestes, eluuiones, incẽdia, sterilitates, frugum, inopiam & copiam a concursu planetarum, ac potissimum superiorum, Iouis inquam ac Saturni, pendere, eoque magis si Mars cum vtroque simul coniungatur. Et quidem quoties concurrunt, sequuntur ea quæ etiam prudentissimos rapiunt in admirationem: tametsi nulla vis necessitatis hominum generi a cœlo impendet. Sed quicquid illud est, Petrum Alliacum grauissime errare constat, qui congressus illos ab vltimo principio repetens, annorũ septem millia ab orbe condito fluxisse putauit,

Alphon-

Alphonſi, Euſebii ac Bedæ ſecutus errores, quos non modo Hebræorum, ſed etiam Chriſtianorum omnium ſumma conſenſio non ita pridē repudiauit, cum intellectum eſt ex antiqua Bibliorū interpretatione[a], mille & quingentos amplius annos peccatum fuiſſe. Itaque Philonis Hebræi rationem certiorem ſequuntur: is enim inter Ioſephum & Hebræos recentiores mediam fere rationem amplexus eſt: nam Ioſephus annos CCCXLII. Philo CLXa cęteris Hebrcis diſſentit. ex hoc igitur colligunt hunc annum, qui a Chriſto nato milleſimus eſt, & quingenteſimus octogeſimus tertius, quo Bodinus hæc Latino ſermone ſcripſit, fuiſſe ab orbe condito quinquies milleſimū quingenteſimū trigeſimum primū: vel ad ſummū 5550. Quare fallit Alliacus qui ante ſeptem millia annorum ſuperiorū planetarum concurſum poſuit anno poſt orbem conditum trecenteſimo ac vigeſimo: id autem mille ac ducentos annos ante conditā vniuerſitatem contigiſſet. Idem etiam putat mundo naſcēti, cuius ipſe horoſcopum deſcribit, Cancrum in Ortu fuiſſe, Solem in Ariete (:id quod antea falſum eſſe argumentis ad diſſentiendum neceſſariis demonſtrauimus:) Lunam ac Venerem in Tauro, Saturnum in Aquario, Iouem in Piſcibus, Martem in Scorpione, Mercurium in Geminis: quæ cum orbium cœleſtium motu ac natura ipſa pugnant: quod cuiq; propius intuenti, & ad hæc vſq; tempora ſubductis rationibus dirigenti planū eſt: vt omittam illud quod cum Solem in parte XIX Arietis, Mercurium in XV. Geminorum collocauit, alterum ab altero ſex & quinquaginta partibus ſeduxit repugnante natura, vt ſuperius docuimus: ſcilicet Mercurium, cum longiſſime a Sole diſcedit, triginta tantū circuli[b] partib. abeſſe. Sed hoc ſibi propoſuerat, contra decus ac maieſtatem planetarum fore, ſi naſcente mundo alibi quam in ſuo quemq; ſolio & carpento collocaret: quæ imperitorum cōmenta leuiora ſunt, & ab antiquitate Chaldæorum remotiora, quam vt refelli mereantur. Quanto certius ac melius qui ab his quas intuemur planeta-

[a] In Geneſin de æt tibus lapſi ſunt interpretes in numerorum notis.

[b] Ptolem. lib. 12. magnæ conſtruct.

rum traiectionibus & coniunctionibus ad initia recurrentes, antiquitatibus Hebræorũ & Copernici animaduersionibus perspectis, de temporis retroacti & Rerumpublicarum conuersionibus ac statu iudicant: si tamen hac ratione iudicium vllum ab omni impietate ac temeritate remotum fieri possit. Neque vero sperandum est, nisi forsitan innumerabilibus seculis, vt tres planetæ superiores in prima parte Arietis concurrant: ex quo quidem & Rerumpublicarum, & vniuersitatis interitum a flammis cœlestibus futurum arioli nostri temere augurantur: tametsi trium superiorum congressus futurus est in parte IX. Arietis: quæ tamẽ coniunctio vera nõ est, id est, quæ nõ per centra, sed per orbes planetarum fiat: vt neq; anno sequenti, a Christo 1584. tametsi Mars vna cum Saturno in secunda parte Arietis copulabitur, & in eodem signo Iupiter, sed ab illis duodecim fere gradibus distabit. quæ coniugatio vix anno post octingentesimo recurret. Ad hunc modum licet annales intuentẽ, cõuersiones ciuitatũ literis ac posteritati mandare, & ex anteceſſionibus consequentia iudicare; salua tamẽ Dei præpotentis maiestate, qui nullis naturæ legibus obligatur, ac ne suos quidem obligauit. In quo plerique; grauiter peccant, qui cœlestium orbiũ leges nullas esse putant: cum tamen earũ vis ac potestas summa semper fuerit, non tantũ in hæc quæ videmus elemẽta & in omne animantium genus, sed etiam in eos qui belluarũ vitam viuunt, vt est in sacris[a] literis: bonis tamẽ nihil omnino ab his metuẽdum. Nam pleriq; anno 1524. quo trium planetarum superiorum centra coniugata sunt in decima parte Piscium, cæteris planetis cum capite Draconis Aquarium aut Pisces aquatica signa occupantib. Certe quidem eo anno ac mense Februario coniugationes planetarum inter ipsos, præter inerrantia sidera, viginti fuerunt: quæ res omnium admiratione dignissima visa est. Itaque astrologi, toto terrarum orbe conspirantes ad mundi huius interitum, leuissimorum hominum mentes ingenti metu perterruerunt, cum aquarum

[a] Iob 39. & 40. vbi agit de legib. cœli super terram.

rum eluuionibus terram inundatum iri tam constanter affirmarent, vt non defuerint qui sibi naues ad aquarum perfugia fabricarent: atque in primis Auriolus Tolosas, humani quidem iuris consultissimus, sed qui leges diuinas aut ignoraret, aut irrideret, immemor sempiterni fœderis, quod cum Noha ab aquis erepto Deus percussit[a]: *iuratus mundum hunc numquam deinceps aquis interiturum.* Annus quidem ille aquarum & imbrium intemperantia laborauit; nullæ tamẽ vrbes, nullæ regiones aquis immersæ memorantur. Igitur ad præcepta de conuersionibus & obitu Rerumpublicarum tradenda, non satis est maximos illos trium planetarum superiorum, sed etiam medios concursus, qui ducentesimo & quadragesimo quoque anno, & qui vigesimo fiunt, intueri, tum defectiones Solis ac Lunæ, atque inferiorum planetarum inter se & cum superioribus conspirationem & consensum; ac denique traiectiones mutuas, & inerrantium siderum vim ac potestatem, & cum errantib. habitudinem accurate obseruare. Veterum quidem nonnulli animaduerterũt eiusmodi superiorũ planetarũ congressus, aut frugũ inopiã, aut populares morbos, aut interitus animantiũ, aut populorũ motus, aut eluuiones aquarũ, aut vrbium incendia, aut cõuersiones imperiorũ consequi, non quidẽ vbiq;, sed certis quibusdam regionibus ac locis. Ex quo quidem coniectura quadam iudicauerunt hoc vel illud signum, huic vel illi regioni a Deo tributum. Inde cœlestia signa duodecim quadrifariã diuiserũt, ex elementorũ vi ac potestate: & præcepta quædam posteritati reliquerunt; quæ quod experientia diuturna non satis probata fuissent, artem efficere non potuerunt: vt mentiti sunt Chaldæi, qui se CCCCLXX millia annorum in experiundis natiuitatibus posuisse iactabant[b], quo suam illam scientiam certiorem esse persuaderent, & vendibiliorem redderent. Atque hæ Chaldæorum nugæ longe late ad omnes populos dimanarũt. nulli tamen ineptius quam Indi Sinarum, qui ab or-

[a] Genes. 9.

[b] Cicer. in Diuinat.

be condito DCCLXXXIII millia annorum & septingentos sexaginta duos, anno superiore fluxisse tradunt: cæteri non tam impudenter mentiuntur, sed impudenter tamen. Linus enim scriptorum apud Græcos antiquissimus, Orpheus, Heraclitus, anni maximi periodum CCCIX millibus annorum complectebantur, vnde CLXXXIIII millia fluxisse arbitrabantur. Sacerdos vero Ægyptius historiam annorum XX millium literis hieroglyphicis comprehensam esse iactabat coram [a] Solone. paulo post Herodotus historiæ parens appellatus, ab iisdem Ægyptiis accepit tredecim annorũ millia in sacris literis existare. Diodorus cæteris iunior cum in Ægyptum veritatis inquirendæ causa profectus esset, audiit sacerdotes C quosdam qui dicerent trium ac triginta millium annorum antiquitates apud Ægyptios haberi: sed cum rei veritatem iustis ponderibus exigeret, comperit omnem eorum antiquitatem tribus annorum millib. ac septingentis constare: cuius temporis ratio ab orbe condito cum Philone plane congruit, ducentis paulo minus annis. Et certe Callisthenes Aristotelis magistri oratione persuasus, cum cæteri Persarum opibus intenti Babylonem diriperent, libros & antiquitates Chaldæorũ conquisiit, ac omnem Chaldęorũ historiã annis MDCCCCIII comprehensam animaduertit: quod quidẽ tempus congruit cum historia sacra, si ab ætate Nimerodi, qui primus dominatum Chaldæorũ adeptus est, temporaducantur: & eo quidem historia verior est quo a Simplicio [b] Christianorum hoste prodita est, vt alibi docuimus [c]. Itaq; Ptolemęus, qui quam longissime Chaldęorum antiquitates ab vltima memoria repetens, eorum inquam qui ratos orbiũ cursus notauerant, motuum cœlestium principia non longius ducit quam a Nabonassare, & ab iis Lunæ deliquiis quæ illius dominatu contigerunt, id est, anno mundi ter millesimo DCCL. Floruit autem Ptolemæus Adriano imperante quadringentis circiter annis post Nabonassarem. Quamobrem mirum videri debet nemini, si nec trepidationis motum esse suspicatus est,

[a] Plato in Timæo.

[b] in lib 1. De cœlo Arist.

[c] Bodini methodus historiar. c. 9.

est, nec orbis octaui conuersionem tenuit: at ne æquinoctia quidem recte animaduertit: quippe XXVI Septembris post ortum Solis æquinoctium fuisse tradit, quod Hipparchus CCLXXXV annis eodem mense ac die contigisse docuerat, sub mediam noctem: quorum errores vix ætate maiorum nostrorum deprehendi potu-
403 erunt: nec ita pridem Io. Regiomontanus trepidationis motum prius ignotum demonstrauit. Quo igitur modo casus humanos ac ciuitatum conuersiones & occasus arte concluſisſent, qui ne cœlestes quidem motus tenuerunt: multo minus populorum historias, quum vix decimam orbis terrarum partem cognitam haberent. Quamobrem inepte illi quidem, qui librum Quadripartitum Ptolemæo tribuunt; vbi triplicitas ignea datur Europæ, & iis regionibus quæ Occasum inter & Aquilonem interiacent; Asiæ aerea, & iis locis quæ posita sunt inter Aquilonem & Ortum; aquea Africæ; cæteris locis terrestris. Neq; vero planetarum superiorum concursus secuta sunt ea quæ sequerentur, si certa præcepta fuissent. Quod si quis putet, vt pleriq; inepte, mutatis signorum sedibus, vim & naturam cœlestium orbium mutari, profecto prius vniuersam de siderum vi ac potestate scientiam ab illis traditam subuertat oporteret: cum stellæ inerrantes a conditu mundi quartam fere orbis octaui partem decurrisse comperiantur: sed ex quo primum a Chaldæis cœlestium orbium cursus, sub rege Nabonassare notari cœperunt, ad hanc vsq; ætatem integrum fere signum εἰς τὰ ἑπόμενα; vel, quod idem est, æquinoctia stellarum inerrantium cardines eodē spatio εἰς τὰ ἀπηγμένα anteuertisse. Nihilominus eadē est quæ fuisse dicitur domiciliorum vis ac potestas in hominum natiuitatibus comprobata; id quod etiamnum Cardanus ipse confitetur: quem tamen scribere non puduit,
C Britannos, Hispanos ac Normanos, olim mites ac moderatos, nunc mutatis regionibus siderum, vafros, astutos, latrones factos: quia Sagittarii legibus olim gubernarentur, nunc vero Scorpionis. huic igitur idē reponi

Cassii iocus in Chaldæum.

debet, quod Cassius Chaldæo cuidam astrologo, qui vetabat bello Parthos ante lacessere, quam Luna Scorpii sidus euasisset: ad quem Cassius, *Non Scorpiones, inquit, meiuo, sed Sagittarios:* propterea quod Romanorũ legiones[a] in Chaldæa fusæ ac prostratæ fuerant Parthorum sagittis. Et quidem si Cardani opinio vera sit, rerum natura omnino subuertatur necesse est, quæ tamen eadem est quæ semper fuit. Qui.n. ad Aquilonem positi sunt populi, cæteris statura longiores, robustiores, bellicosiores sunt. Tales etiã Vitruuius, Plinius, Cæsar, Strabo, Plutarchus, fuisse ante mille & sexcentos annos scripserunt; ac propterea iocosos esse, bibaces, ingenio rudi, assa voce, oculis cæruleis, flauo capillo: Australes vero tristes, minutos, macilentos, debiles, glabros, nigris oculis, crispo capillo, voce clara. stellarũ tamen superiorum concursus in eodẽ cœli domicilio, puta Scorpione, suam vim (: si qua vis est:) in Asia & Europa exeruisse cõstat, non in Africa, quam Scorpionis sidere gubernari tradunt. Prius enim quam imperii Romani conuersio fieret, & a populari statu ad vnius Cæsaris dominatum transferretur, superiores planetę magno concursu coierunt in Scorpione: ac septingentesimo post anno rursus eadẽ coitio recurrit: quo tẽpore Arabũ legiones innumerabiles, noua Mahumedis religione suscepta, aduersus Græcorũ Imperatores rebellarunt; Asiæ Orientalis magnam partem suis armis domuerunt; instituta, ritus, mores, ceremonias, leges Christianorum abrogarunt; cum tamen Asia situ contraria sit Europæ. Eadem con- 400
iunctio incidit in annũ Christi MCCCCLXIIII; quam secuti sunt populorũ varii toto fere terrarum orbe motus. Zadamachus enim rex Tartarorũ a suis de imperio deiectus est: Henricus V, Rex Anglorum, a subditis captus & occisus: Eduardus IIII, ex priuato rex factus: Friderichus III Hungaria pulsus a Matthia Coruino, qui ex priuato rex electus est: Ludouicus XI, rex Francorum, a suis obsessus: Alexander Albanorum regis filius, in aula Turcarum educatus, contra Turcarum principem arma ce-

[a] Plutarchus in Crasso.

ma cepit. Illud tamen animaduersione dignum, quod planetarum superiorum magni concursus, vim in Scorpione maiorem exserunt, quam in cæteris signis; eoque magis si Mars accedat. Eodem concursu coierunt iidem planetæ, sed in Sagittario, anno LXXIIII. cui Europam subiici putant. Nihilominus tamē grauissima bella tum in Italia, in qua Imperatores quatuor eodem anno occisi sunt, tum etiam in Palæstina, in qua decies centena hominum millia cæsa memorantur, ac Hierosolyma expugnata. Ducentesimo & quadragesimo post anno, alia coniugatio planetarum in Capricorno facta est; quam mirabiles non modo Rerumpublicarum, sed etiam regnorum conuersiones secutæ sunt Constantino Magno duce; qui quatuor Imperatoribus profligatis ac cæsis, & imperii sede ab Occasu in Orientem translata, deorum fictos & inanes cultus perpetua lege sustulit. Iidem planetæ cum in Aquario centesimo post anno coissent, Gotthi, Franci, Gepidæ, Heruli, Hunni ab Aquilonis C regionibus quasi apum examina effusi, prouincias imperii Romani occuparunt; Vrbemq; ipsam, imperii domicilium expugnatam crudelissime diripuerunt. Rursus anno MDXXIIII. cum in Piscibus superiorū planetarum concursus, imo viginti coniugationes contigissent, maximi populorum motus in Europa secuti sunt. plebs aduersus patritios armata, Germaniam totā conturbauit; quo bello centum millia hominum cæsa memorantur[a]: Rhodus Christianis est erepta: Fridericus, Christierno fratre pulso, Daniæ regnum occupauit: Gostauus ex priuato Suecorū regem se tulit: Rex Francorum ad Papiam fuso exercitu, ab Hispanis captus est. Maximam quoque planetarum superiorum in Leone copulam anno DCCLXIX. & quatuor eodem anno eclipses, secuta est euersio imperii Longobardorū, ac regis ipsorum cædes: Italia Gallorum imperio Caroli Magni auspiciis adiecta: deinde Germania & Hungaria subactæ: & cum Saxones Deorum inanium cultus deserere cogerentur, Arabes vi & armis suam quoque reli-

[a] Sleidanus vt minimum 50000.

gionem in Europa propagarunt. Nihil tamen in eo genere temere affirmandum est; vt fecit Cyprianus Leouitius, qui de futuro planetarum pene omnium concursu cum eclipsi Solis anno MDLXXXIIII. mundum interiturum quasi ex oraculo pronuntians, *Proculdubio*, inquit, *alterum aduentum filii Dei ac hominis in maiestate gloriæ suæ pronuntiat.* Si tam certus erat de mundi occasu, cur Ephemerides annorum triginta conscripsit in illud tempus, quo cœlestia sidera collapsura & Res omnes publicæ interituræ sunt? Eadem temeritate Albumazar religionis Christianæ finem futurũ scripsit anno Christi MCCCCLX. Item Abrahamus is qui Princeps dictus est, auguratus est anno Christi MCCCLXIIII, Iudęorum Messiam aliquem futurum (:sic enim Imperatores strenuos Hebræi vocant:) qui suos gentiles a Christiana seruitute erepturus esset. Nihilo sanior fuit Arnoldus Hispanus; qui Antichristum anno Christi MCCCXL. venturum prædicauit. At Leouitius scire potuit ab orbe condito ad hæc vsq; tempora, ducentas ac septuaginta superiorum planetarum coniugationes exstitisse: in quo numero magnæ sunt XXIIII. id est, quę post annos ducentos & quadraginta recurrunt, Ioue & Saturno in eadem, vt loquuntur, triplicitate coeuntibus; minores anno quoq; vigesimo: mediocres Saturni ac Martis, trigesimo quoq; anno in Cancri sidere; maximam Iouis ac Saturni in Ariete, quæ post annos circiter DCCC. recurrit. tametsi Messahala maximam omnium appellat, cum tres planetæ in Ariete coeunt: quod tamen non video futurum anno MDLXXXIIII. vt Leouitius putat, cum Iupiter a Saturni & Martis copula duodecim gradus secedat; quæ coitio ne per orbem quidem dici potest. Sed cum idem concursus & certe maior, vna cum obscurissimis Solis ac Lunæ deliquiis Carolo Magno Imperatore contigisset, non propterea tamen mundum hunc interiisse videmus. Hebræorum quidem philosophi tradunt post septimum quemque millesimum annum humani generis ac Rerum omnium publicarum interitum

teritum ſequi propter aquarum eluuiones ac deflagrationes: ac poſt ſepties ſeptem annorum millia, cœle-
C ſtium orbium ac mundi totius occaſum fore: tum rurſus ſempiterni Dei poteſtate mundũ renouandum; idq; lege diuina, quamquam obſcure, ſignificari aiunt, cum ſeptimo quoque anno, agrorum cultus deſeri iubetur: ac poſt ſepties ſeptimum non modo agricultura deſeri, ſed etiam ſerui ac debitores liberari, & ad ſua quiſq; prædia redire iubetur. Certe quidem diuturna obſeruatione tandem cognitum eſt ac perceptum, trepidationis motum ſeptem annorum millibus abſolui: ac ſepties ſeptem millibus nouum orbem circumagi; quæ veteribus Chaldæis ac Ægyptiis incognita fuerunt. At tametſi veteres Hebręorum philoſophi non modo rerum diuinarum ac cœleſtium ſcientiam, ſed etiam abditas naturæ cauſas diuino munere & conceſſu habuerint, & ab iis ad omnes mortales rerum pulcerrimarum cognitio profecta ſit, vt Porphyrius omnium ſuæ ætatis philoſophorum maximus confitetur [a]: cumque hæc Hebræorum diſciplina eorum impietatem conuellat, qui mundum æternum, aut Deum otioſum innumerabilibus ſeculis fuiſſe ſtatuunt: nihil tamen Hebræi fato tribuunt, nec ſiderum cœleſtium decreta vlla metuunt: ſed omnia diuinæ voluntatis arbitrio regi ac mutari affirmant, vt qui rerum naturam, ac mundi fundamenta quoties volet, quatere poſſit: vt quidem intellectum eſt in aquarum eluuionibus, quæ orbem terrarũ abſorbuerunt anno ab orbe condito MDCLVI. Non tamen dubito quin præcepta quædam de Rerumpublicarum conuerſionibus & obitu certiora tradi poſſint, ſi quis modo retroacti tẽporis inde vſque ab orbe condito certam rationem ineat: & alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens prouehatur altius, ac hiſtoricorum inter ſe diſſidentium va-
406 rietatem componat; tum etiam ex omnibus Solis ac Lunæ deliquiis ad vltima conditi orbis initia recurrens, demonſtrationibus certiſſimis vniuerſi temporis rationem complectatur; veriſſimorumque ſcriptorum nar-

a In epiſt. ad Boethium. Theodoret. in lib. de affectionum Græcarum curat.

rationes inter se,& cum cœlestium corporũ siderumq; traiectionibus & coniugationibus comparet; eaq; cum numeris,quorum in vniuersa natura maxima vis est, annectat & coniungat,quæ infinitis obscuritatibus inuoluta,& in intimis naturæ recessibus abdita ac retrusa,nõ inanibus coniecturis,sed perspicuis argumentis veniũt demonstranda. Id autem minime sperandum est ab iis qui verborum quam rerum ac scientiarum auidiores sunt,qui de schola profecti syllabas aucupantur; qui animi peruicacia quadam mundi origines cõturbant,& annum,quem ab autumno debuerant,a veris initio;& diem quem ab occasu oportuit,a meridie auspicantur; immemores tenebras luce, confusionem ordine, chaos vniuersitate prius exstitisse,ac toties illud in sacris originibus repetitum, *vespere & mane dies vnus*. multa quidem in Gerardo Mercatore temporum emendatissimo scriptore probo; sed quod aliunde initia ducit quam a Libra,probare nõ possum. annum autem certissima ratione docuimus,non modo ex antiquissimis omnium pene populorũ institutis,verumetiam ex puriſſimis sacræ Scripturæ fontibus,ab autumno initium habuisse. Idipsum rursus ab humanis casibus & conuersionibus Rerumpublicarum confirmare placet; ex quibus consequentia certius ac melius cernuntur,& rerũ maxima- C rum conuersiones circa autumnum, id est, paulo ante aut paulo post æquinoctium autumni, cum Sol Iugum subiit,initium habuisse. Ac primum illud constat,aquarum diluuia ab autumno cepisse,& in autumno desiisse[a]. Terrarum vero motus ingentes,qui ciuitatibus sæpe ac regionibus exitium attulerunt, autumno contigisse legimus: cuiusmodi fuit illa Constantinopoli terræ labes, quæ tredecim hominum millia hausit[b] anno MD IX. Septembri mense: ac rursus eodem mense in eadem ciuitate terra discessit,anno[c] MCCCCLXXIX. Item anno Christi DXLV. terrarum cõcussio tanta exstitit Septembri[d] mense,vt vniuersa pene Europa contremuerit. Eodem mense Septembri quo ad Actium pugnatum est,

a Gen. 6. & 7.

b Cuspin.

c Iordanes in annalibus.

d Cedrinus in Iustiniano.

terræ

terræ motu in Palæstina decem hominum millia perierunt. Ac superiori ætate, id est anno MDXXVII, XXVI mensis Septembris, terræ motus Puteolis ingens factus est. Tertia die eiusdem mensis anno Christi MDLVI, tanta vis tempestatis, imbrium ac fulminum Lucernæ contigit, vt nusquam maiorem fuisse proditum sit[a]. Eodem mense ac die Prætorium Magdeburgense cum ciuibus, qui choreas agebant, ignibus cælo delapsis penitus deflagrauit. Eodem mense[b] ac die Augustus & Antonius de imperio Romano tantis opibus ad Actium certarunt, vt nusquam antea maiores fuisse videantur: ex quo imperium Orientis & Occidentis in vnius Augusti dominationem cõcessit. Macedonum imperium, quod tanta cum gloria ac tamdiu floruerat, eodem mense ac die, Perseo rege victo & capto, Romanis cessit[c]. Sulimanus Turcarum rex Hungariæ regnũ eodem die ac mense subegit, & regem captiuum abduxit. Eodem die ac
407 mense recurrente, Arabes & Mauri Rodericum Hispaniarum regẽ imperio spoliauerunt. Eodem die ac mense redeunte Ludouicus XII rex Ftancorum Mediolanum vna cum Ludouico Sfortia Duce cepit ac omni ditione spoliauit. Consimili die Carolus V. Imp. in Africam traiecit, ac regnum Algerium[d] inuasit. Die sequenti, id est quarta Septembris, Sulimanus Sigetum arcem Europæ munitissimam obsedit, die septima Septembris expugnauit. anno Christi MDLXIIII, die IX Septembris, Iacobus rex Scotorum ab Anglis occisus est exercitu fuso ac prostrato[e]. Eodem die in orbem redeunte, Concilium Possiacum in Gallia Carolo IX rege coactum est anno MDLXI, ac de noua religione suscipienda decretum; quod maximos in Gallia motus excitauit. Eodem die ac mense Alexander Magnus Darium regem Persarum cum exercitu CCCC millium hominum fugauit ad Arbelam, ac regnum Persarum suo imperio adiecit. Die decima mensis Septembris Ioannes Burgundionum Dux Caroli septimi regis iussu trucidatus est, ex quo grauissimis bellis tota Gallia exarsit. Cõsimili die ac

[a] Lycosthenes.
[b] Sueton Dio Cassius.
[c] Liuius lib. 45. Plutarch. in Æmilio.
[d] Teuth.
[e] L. Surius.

menſe cæſus eſt a coniuratis Petrus Aloiſius Placentinorum tyrannus. Die XI Septembris Palæologi imperium Græcorum, fuſis Belgarum principibus, a quibus annos quinquaginta regnatum erat, recuperauerunt. Die XIII copiæ Heluetiorum ad Marinianū proſtratæ ſunt, ingēti clade a Frācis accepta anno Chriſti MDXXI. eodem die recurrente, Turcarum exercitus Viennam Auſtriæ metropolim obſidere cœpit. Die XVII, Francorum legiones Pictaui fugatæ ſunt ab Anglis, capto Ioanne rege. Eodem die, vel potius conſimili labente, pace minierunt Franciſcus maior rex Francorum, & Carolus V Imperator, cum vtriuſque exercitus ingens de imperio Galliarum dimicaturus videretur in agris Sueſſionum anno MDXLIIII: quo quidem anno, die ac menſe, planetæ ſuperiores vna coierunt. Eodem die eiuſdem menſis, anno MDLXXI, claſſis Chriſtianorum ad Naupactum Turcarum claſſem cum ingenti cæde fugauit. Die ſequenti, hoc eſt XXIIII Septembris, Conſtantinus Magnus Imperatorem Maxentium prœlio vicit, anno Chriſti CCCXXXII. vnde annorum Epocham deinceps ordiri iuſſit Conſtantinus Magnus; & in Faſtis Græcorum eo die temporis nota hæc adiicitur, ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΩΝ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΩΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ ΑΡΧΗ. Eodem ipſo die annalibus noſtris[a] proditum eſt anno MCLXXXVI, aſtrologos Orientis ex ſuperiorum planetarum concurſu proſpexiſſe graues orbi terrarum calamitates & acerbiſſimos caſus Rebuſpublicis impēdere. In eo tamē peccauit ſcriptor hiſtoriæ, quod menſe Aprili duas eclipſes, alteram quidem Lunę die quinta, alteram Soli XI contigiſſe tradit: quod per naturam fieri non poteſt. Illud etiā memorabile eſt, quod die XXVII Septembr. anno Chriſti MDLXVII, Carolus IX rex Francorū a ſuis obſeſſus eſt decimo ab vrbe lapide; nec, niſi Heluetiorum præſidio ac celeri fuga, coniuratorum manus euaſit. Henricus vero Goſtaui F. rex Francorum eodē momento a ſuis imperio ſpoliatus & in carcerem coniectus eſt. Die XXVIII Septemb. Amurathes Turcarum

C

[a] Hiſtoria Dionyſiaca.

cárum princeps cõfertissimas Christianorum legiones ad Nicopolin memorabili clade fudit ac prostrauit. Bo-
408 nifacius item octauus pontificia dignitate ab exercitu Gallorum spoliatus est Septemb. mense anno M CCC III. Sub finem eiusdem mensis anni M D L IX, Franci ciuilibus armis prælio Monconturensi acerrime dimicauerunt. Eodem mense maximos orbis principes interiisse legimus: Augustum inquam, Tiberium, Vespasianum, Titum, Domitianum, Aurelianum, Theodosium Magnum, Valentinianum, Gratianum, Basilium, Constantinum V, Leonem I I I I, Radulphum, Fridericum I I I Carolum V, Imperatores Romanorum & Græcorum: e regibus vero Francorum, Pipinum, Ludouicum iuniorem, Philippum I I I, Carolum V, qui Sapiens est appellatus: & Ludouicum eius gentilem, Hungariæ & Poloniæ regem. Illud etiam memorabile est, quod Lotharius & Carolus Caluus, hic Francorum, ille Germanorũ rex, vterque Ludouici Pii Imperatoris filius, die X X I X Septembris occubuerunt: prior anno D C C C L V, alter D C C C L X X V I I. Carolus vero V, & Sulimanus, maximus vterq; Imperator, eundem natiuitatis annum, & eundẽ occasus mensem habuerunt, scilicet Septembrem. Antonius Pius, & Franciscus maior rex Francorum, eodem Septembri mense nati, Martio Septẽbri opposito mortui sunt. Augustus vero pater, eodem mense Septembri vitæ initium[a] ac finem A. D. X I I I I Cal. Septembr. habuisse memoratur. Quibus rebus intelligitur, autumnũ, & eum mensem a quo mundus originẽ cœpit, illustrium principum & conuersionum, quæ tum orbi vniuerso, C tum ciuitatib. accidunt, notam quodãmodo præ se ferre. Proximas conuersiones ciuitatum ac motus, in Arietis signum, quæ altera Solis est periodus, incurrere videmus: tertia & quarta, circa solstitia; non quia mundi initia ab Ariete ducantur, sed propter Solis periodos insignes. Quamobrẽ non debuit Leouicius, imperitorum hominum somnia secutus, mundi origines ac interitum in Mensem Martium conferre: ac multo minus mundo

[a] Gellius lib. 15. Tranquill. in Augusto.

proximum exitium intentare. Antea quoq; Leouicius Maximiliano Imperatori totius Europæ dominatū ſcriptis pollicebatur, vt aliorum principum (: ſic enim ſcribit:)crudelitatem ac tyrannidem caſtigaret. de quib. tamen moderatius ſcribere decuerat:ſed ab eo dominatu, quem inani ſpe conceperat, tantum abfuit Maximilianus, vt ſibi viuenti ac ſpiranti, & quidem Germanorum exercitu ſpectante, Sulimanus Imperator longe lateque populatis imperii finibus, Sigeti arcem Europæ munitiſſimam, de manib. extorſerit. Iam vero Leouicius, qui de mundi exitio tam conſtanter affirmat, regum finitimorum pericula imminētia & quidem proxime futura non vidit. Quamquam valde ridiculum eſt, quod mundum anno M D LXXXIIII interiturum denuntiat, vna cum Chriſti religione: quoniam Chriſtus ſub aquea(:ſic enim ſcribit:)triplicitate natus ſit: in qua planetas ſuperiores coire neceſſe eſt, ſcilicet in Piſcibus: quæ ſane ſententia non modo impietatis, ſed etiam inſcitiæ plena, ſeipſam refellit; ſeu aſtrologorum decretis vtamur, qui planetas ſua domicilia euertere poſſe negant; quod tamen Ioui in Piſcibus accideret; ſeu Platonis[a] ac Philoſophorū omnium doctrinam teneamus, qui eluuiones aquarum & incendia viciſſim fieri tradunt; ſeu diuina promiſſa Nohemo facta, pro certis ac veris habeamus. Neq; tamen ſtellarum congreſſus ac ſiderum cœleſtium vim inanem eſſe arbitramur; quæ eo magis ſeſe oſtentat quo propius Solis aut Lunæ deliquia cōiunctiones maximas comitantur: vt pridie quam Alexander Magnus Dariū cum legionib. fudit ad Arbelam, & Romani Perſeum regem; ex quo imperii vtriuſq; ſecuta cōuerſio eſt; obſcuriſſima[b] Lunæ deliquia apparuerunt. vt etiā initio belli Peloponneſiaci, quo Græcia tota deflagrauit, Sol die ſerena vehementer obſcuratus eſt, cum Pericles imperator vela facere auſpicaretur. Qui vero cœleſtium ſiderum vim aut contemnunt, aut penitus ignorant, quaſi attoniti hærent, quod eodem momento Rerumpublicarum conuerſiones, ac motus populorum ſimul ac ſemel cieri

[a] In Timæo Ariſtot. lib. De mundo.

[b] Plutarch. in Æmilio & Alexandro Magno.

mel cieri vident: vt quidem Polybius ἀθαύμαστον, ad ſtuporem vſq; miratur iiſdem temporibus nouos principes orbi terrarum contigiſſe; Philippum inquam iuniorem, Macedoniæ; Achæum Aſiæ; Ptolemæum Philopatora, Ægypto; Lycurgum iuniorem Spartæ; Antiochum Syrię, Annibalem Carthagini: & iiſdem pene temporibus omnes arma cepiſſe; Carthaginenſes aduerſus Romanos. Ptolemæum aduerſus Antiochum, Achęos & Macedonas aduerſus Ætolos ac Lacedæmonios: poſt etiam eodē anno tres Imperatores totius orbis clariſſimos, Scipionem ſcilicet Africanū, Annibalem, & Philopœmenem, interiiſſe; vt Liuius ſcribit. Eodem quoq; tempore Carolum IX. Francorum & Henricum Suecorum
C reges, a ſuis obſeſſos: Mariam Scotorum reginam clariſſimam, a ſuis imperio ſpoliatam, & ab iis a quibus eripi decuerat, carceribus addictam: regem Tunetanum ab Algeriæ rege regno exutum: Anglorum reginæ bellum a ſuis, ęque vt Philippo regi a Belgis & Granatenſib. illatum; Galliamq; vniuerſam bellis ciuilibus exarſiſſe, nec Principes alios hoſtes quam ſubditos habuiſſe. quæ aſtrologi ad planetarū ſuperiorum congreſſus in Leone anno MDLXIIII. referri iudicabant. At Copernicus aſtrologorum ſuæ ætatis facile princeps, vt veterem Eudoxi diſciplinam de terræmotu renouauit; ita quoq; Rerumpublicarum conuerſiones & occaſus ab eccentrici motu, quem terræ attribuit, pendere putat: quę quidem opinio tam abſurda eſt, vt minime omnium refelli mereatur. Poſuit enim, eam vim quam ſideribus omnes philoſophi tribuunt, terræ deberi; hoc eſt, terreſtria cœleſtibus, caduca ſempiternis imperare. nec minus abſurdum eſt quod terræ varios ſiderum motus attribuit: ſtellas vero inerrantes, partim mobiles, partim immobiles, & Solem immobilem in centro mundi conſtituit: denique terrarum globum a centro longiſſime ſeduxit; & in cœlo collocauit: poſtremo ſtellarū errantiū partem mobilem, partem immobilem ſtatuens, omnium philoſophorum ac theologorum decreta humanoſque

sensus, scientiarum omnium fundamenta, labefactare se posse putauit. Ptolemæus quidem, coniecturis & argumentis non tam necessariis ad assentiendum quam probabilibus vsus, Eudoxum refutauit; quibus satis a Copernico fieri videtur: quem tamen Philippus Melanchthon diuinis oraculis & literarum sacratiorum auctoritate refellit; eo potissimum loco [a] vbi Sol ab ortu ad occasum cursum obire dicitur vnius diei interuallo. Potuit etiam illud afferri quod Iosua Solem ac Lunam consistere iussit: nisi quis putet multa id genus sacris literis mandari, quibus imperitorum animi erudiantur: vt cum Luna stellarum omnium post Mercurium minima, cæteris omnib. excepto Sole [b] maior esse dicitur. At Copernici disciplina perspicua demõstratione, qua nemo hactenus vsus est, refelli potuit: scilicet vnius [c] corporis simplicis vnũ esse naturalem motũ: cęteros motus aut contra naturã, aut aliunde cieri. cum igitur terra corpus simplex sit, & quidẽ homogeneũ, vt cætera elementa, cõsequens est vno eoq; proprio motu agitari. At Copernicus triplici motu terrã moueri cõfitetur: vt necesse sit duos motus violentos esse: nihil autem quod violentum sit, diuturnum esse potest: aut certe aliunde quã a se moueri oportet eo motu, qui sit præter naturam. Nam isto quidem modo quo voluit Copernicus terram rapido motu totam circumagi, necesse est horis quatuor ac viginti, deinde circa Solem annuo spatio, tum motu trepidationis, ac præter eas motiones naturali quodam impetu singulas terræ particulas recta deorsum labi, vt omnia quæ sui ponderis grauitate stant. motus est etiam cum terra violẽter quatitur ac discedit; vnde labes & hiatus exsistunt. Ex quo quidẽ apparet ex ipsius Copernici disciplina, terram brutam ac stupidam suique ponderis grauitate solidam, quinq; motus omnino dissimiles ac discrepantes habere. Quæ cum absurda sunt, & ea quę posuit Copernicus, falsa videri necesse est: scilicet ab eccentrico terræ, cõuersiones Rerumpublicarum pendere. Sed ad Platonis sententiam veniamus.

Is enim

a Psalm. 19.

b Gen. cap 1. *Demonstratio aduersus Copern.*

c Aristot lib. 1. De cœlo.

Is enim Reſpublicas cõturbari & occidere putauit, cum ſuauitatis illius quæ ab harmonia exſiſtit, concentus interrumpitur ac violatur: id autẽ fit, cum in numero nuptiali ab illis rationib. quas muſici ἀπὸ τεσσάρων ac ἀπὸ πέντε vocant, longius diſceſſeris. *numerum* vero *nuptialem* definit, qui ab vnitate incipiens, dupla ac tripla ratione ſcinditur, vt dextra quidẽ mares, id eſt impares, ſiniſtra fœminæ, id eſt pares numeri, continua ſerie hunc in modum conſtituantur: media vero loca numeris perfectis, imperfectis, quadratis, ſphæricis, cubicis, vt nulla numerorũ ratio deſit, compleantur. hæc autẽ numerorum ſeries infinita eſſe poteſt, quia toni vis ac poteſtas æque eſt infinita partitione, vt dimenſio quælibet. Ita Reipublicæ bene conſtitutæ forma ſtabilis erit, quãdiu rationes rectas & aurium ſuauitati congruentes ſeruabit: dupla quidem, ſeu diapaſon, ab vnitate ad binariũ: ſeſquialtera, a binario ad ternariũ, quæ fit ἀπὸ πέντε: ſeſquitertia, trium ad quatuor, quę fit ἀπὸ τεσσάρων: tripla, quę fit ἀπὸ πέντε καὶ ἀπὸ πασῶν: quę quod omnes cõcentus cõplectitur, σύστημα vocatur. Si vlterius pgrediare ad eã rationẽ quæ eſt quatuor ad nouẽ, inſuauis ratio & aurib. ſupra modum ingrata futura eſt. Illud eſt quod voluit Plato, vt quidẽ opinor: quoniã qui facẽ in locis tam obſcuris prætulerit, habemus neminẽ: vt non immerito queſta ſit antiquitas, nihil Platonicis numeris obſcurius eſſe. Nã Foreſterius lõgiſſime a Platonis ſententia diſcedit, cum rationes triplas & quadruplas cõſectatur: quoniã numeri nuptialis fundamẽta, ac trianguli latera, quæ ex dupla triplaq; ratione exſiſtunt, labefactat. Illud etiã abſurdũ, quod eandẽ rationem inter XXVII & LXIIII eſſe putat, quæ eſt trium ad quatuor; cũ ſit triũ ad $7\frac{1}{27}$. At Plato iubet aream trianguli numeris compleri; & iis quidẽ numeris qui ex mutuo marium ac fœminarum complexu exſiſtũt: vt ſi duo ducan-

Platonis de Rerumpublicarum conuerſione ſententia.

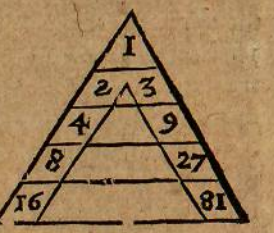

411

tur in tria, gignitur senarius; qui medius complet aream vacuam, quæ est inter quatuor & nouem: qui duo numeri nulla quidem ratione concentum efficiunt: sed vtriusq; ad senarium ratio eadē est quæ trium ad quatuor, id est sesquialtera, seu ἡμιόλιος. Itē si ducantur duo in sex, ac rursum tria in sex, duo numeri prodeūt, 12, & 18. qui complebunt aream trianguli vacuam, quæ inter 8 ac 27 interiacet. Item si ducantur 2 in 12, & 3 in 18, procreantur 24, & 54: ac rursus 3 in 12; vel, quod idem est, 2 in 18, exsurgunt 36. qui tres numeri, 24, 36, & 54, aream trianguli complebunt, quæ vacua erat inter 16 & 81. quorum numerorum interiectorum rationes mutuæ, & cum proximis quibusq; numeris accommodatæ, perpetuum continent suauitatis tenorem, etiamsi in infinitum trianguli latera porrigantur, cuius hæc sit forma.

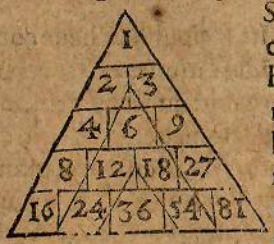

Si igitur rationum quę suauem concentum efficiunt, delectus habeatur, in perpetua serie numerorum, sempiterna Respublica futura sit: si quidē ab harmonia Rerumpublicarum status pēdet. Sed ab ea, inquit Plato, discedit; vt necessario pereant concentus, & Respublicæ tandem intereant. Num potius metuendum est vt ciues ab optimo & naturæ cōgruenti legum ac morum concentu discedentes, leges iniquas amplectantur? Neq; tamen dubium est, quin maxima semper fuerit harmonię in Republica vis ac potestas; vt non modo Platoni, verum etiam Aristoteli[a] quoq; placet: tametsi non putat Cicero cantib. Reipublicæ mutatis, Respublicas mutari, sed vita victuq; ciuium mutato. Cuius rei memorabile exemplū habemus de Republica Cynæthēsium Arcadiæ populorum; qui neglectis canēdi legib. vt banitatē ac humanitatem cum feritate cōmutarunt, & grauissimis bellorum ciuilium fluctibus tamdiu iactati sunt, quoad Reipublicæ ac ciuium interitus sequeretur[b]. Id quidem mirum omnibus visum

C

a Lib. 7. & 8. Politic.

Maxima musica vis est in Repub.

b Polyb. li. 4.

visum est, quamobrem ex omnibus Arcadib. soli Cynæthenses tam feroces ac barbari essent: quousq; Polybius omniū primus animaduertit propter desertum musicæ studiū id illis accidisse; cum sanctissimis maiorum legib. accurate caueretur, vt omnes ciues ad annum vsq; trigesimū in ea studia diligenter incumberent. qua quidē ratione primi legum latores sapienter Arcadię populos feroces ac barbaros, vt qui montes accolūt, ad humaniorem & mitiorē vitæ cultum pertraxerunt. Idem prope iudicandū relinquitur de Gallis; quos Iulianus [a] Imperator, is qui Transfuga appellatur, barbaros ac feroces, & libertatis studiosissimos appellat: qui nunc tamen nullis Europæ populis humanitate cedunt; nulli magistratibus tractabiliores, nulli principib. magis obsequentes.

[a] In epist. ad Antiochum Misopogona.

412 optime certe sunt a natura, melius etiā a disciplina instituti: & maximas suauissime canendi laudes omnium finitimorum iudicio assecuti dicuntur. Illud etiā animaduersione dignum, quod omnes fere Gallorum cantus ac moduli, quib. etiamnum rustici summopere delectātur, Ionici sunt aut Lydii; quem musici *quintum* & *septimum* appellant: a quibus tamen Aristoteles ac Plato pueros & fœminas abstinere, ac Doriis modis exerceri voluerunt; quem nostri *primum tonum* vocant; vt mista modestiæ grauitate, quæ huius moduli propria est, imbuerentur. Ionicos autem ac Lydios, incredibilem vim ad molliendos animos habere putant. Rectius in Asia minore Ionici ac Lydii prohibeantur; cum cœlo Asiatico nihil mollius sit: vtiles tamē esse iudico populis montanis, & qui ad Aquilonē positi sunt; quorū natura propter locorum ac cœli intemperiem, ferocior & agrestior est. Eam ob rē ecclesiæ Christianæ duces olim ac Pōtifices in sacris laudib. cātus Ionicos ac Lydios vetuerūt, Doriosq; solū, pbauerūt; quib. etiānū in sacris precib. sępi[9] quā reliqs vti solem[9]. Et quēadmodū fera animātia solēt a mānsuetariis vnguib. ac dētib. detractis exarmari; sic ēt Ionici ac Lydii cātus, hominū ferociū & crudeliū animos fetitate detracta, multo mitiores & tractabiliores efficiūt:

Gallia mutices studio addicta.

quod quidem Gallis contigisse puto; qui huius imperij leges non tamdiu pertulissent, nisi mores illorum, quos Iulianus Imperator feroces ac seruitutis impatientissimos fuisse tradit, flexibiles musica reddidisset. Nulla C tamen ex omnib. quæ attulimus, de conuersionib. futuris interituq; Rerumpublicarum iudicando, præcepta certa videmus; tametsi probabiles cõiecturas habemus; quarum nulla certior aut facilior mihi videtur quã quæ ex numeris elici potest. Sic enim opinor Deũ opt. max. qui rerum omnium naturam mirabili sapiẽtia coagmentauit, ac singula suis quibusdam numeris, modo, ratione, concentu, futura colligauit, Res etiam publicas suis quibusdam numeris circũscripsisse; vt stato quodam annorum decursu, etiãsi optimis morib. ac legib. vtantur, intereant tamen, vt Platoni [a] cum Aristotele [b] conuenit. Quando vero id futurum esset, neuter definit; nisi Platonem numeris obscuris id significare quisquam putet libro octauo de Republica: quem ad scopulũ non modo Academici omnes, sed etiam omnium pene philosophorum familiæ nauim afflixerunt. primus quidem Aristoteles [c] locum hunc quasi vasallum transiit, neque vt solet, magistrum momordit, cum propter obscuritatem non haberet qua parte illum carperet. Proculus septem quidem Platonis de Republica libros satis accurate interpretatus, octauum attingere noluit, rei difficultate, vt opinor, reuocatus. Theoni quoq; Smyrnæo non modo Platonicæ philosophiæ, sed artium quoq; mathematicarũ peritissimo, (alius est Theon Alexãdrinus, qui ad Ptolomæum commentarios Græce scripsit) cum Platonis Rempublicã interpretaretur, aqua hæsit; nec sibi locum hũc interpretandũ putauit. M. Tullius numerorũ Platonis obscuritatẽ vno verbo excusauit. Marsilius Ficinus, Academicorum omnium, quantum quidem opinor, acutissimus, se, quid Plato vellet eo loci, nescire plane confitetur; veritus ne idem illi vsu veniret quod Iamblicho, qui trib. verbis rem per se obscurissimã non illustrasse, sed obscurius inuoluere voluisse videtur. Philo He-

[a] lib. 8. de Repub.
[b] lib. 5 de Repubi.
[c] lib. 5. cap. 12. Polit.

lo Hebræus, Platonis vbiq; imitator, numerum illum quinquaginta esse [a] putauit: idque significari scribit orthogono scaleno, qualem Pythagoras trib. numeris 3, 4, 5, complexus est; eoq; referri putat verba illa Platonis, *sesquitertia radix quinario coniuncta*: est enim 3 ad 4 ratio sesquitertia. sed in eo fallit, quod numerum planũ inuexit; cum appareat Platonem solidum numerũ quæri voluisse, qui omnia numerorum genera præter perfectos complectatur. Philo tamen ex his radicibus, 3, 4, 5, singulatim in se ductis tres quadratos efficit; vnde cõflantur quinquaginta numeri, omnes plani: at Platonis verba centesimum cubum complectuntur. Præterea nulli sunt dimetientes lateribus incommensurabiles, vt in numero Platonis: cuius verba describere, eaque interpretari placet: tum quod interpretes inter se plurimum discrepant; tum etiam quod eius numeri ignorationem ciuitatum moderatoribus prope capitalem esse prædicat. Sic igitur Plato: ἔστι δὲ θείῳ μὲν γενητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος· ἀνθρωπείῳ δὲ, ἐν ᾧ πρώτῳ αὐξήσεις δυναμέναι καὶ δυνησόμεναι τρεῖς ἀποκαταστάσεις, τέτταρας δὲ ὅρους λαβοῦσαι ὁμοιούντων καὶ ἀνομοιούντων, καὶ αὐξόντων καὶ φθινόντων, πάντα προσήγορα καὶ ῥητὰ πρὸς ἄλληλα ἀπέφηναν, ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν, πεμπάδι συζυγεὶς, δύο ἁρμονίας παρέχεται· τρὶς αὐξηθεὶς, τὸν μὲν ἴσην, ὁσάκις ἕκαστον, τοσαυτάκις· τὴν δὲ ἰσομήκη τῇ προμήκει· ἑκατὸν μὲν ἀριθμὸν, ἀπὸ διαμέτρων ῥητῶν πεμπάδων δεομένων ἑνὸς ἑκάστων ἀῤῥήτων δὲ δυοῖν, ἑκατὸν δὲ κύβων τριάδος ξύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιοῦτος, κύριος ἀμεινόνων τε καὶ χειρόνων γενέσεων. Id est, vt ego interpretor; *Rerum quidem earum quæ diuinitus oriantur, ambitum numerus cõplectitur perfectus: humanarum vero, is numerus in quo reperiantur numeri superantes ac superati ex incremento ac decremento tribus interuallis quatuor terminis cõprehensis; ex quib. efficiuntur cum similes, tum dissimiles inter se numeri, aucti atq; imminuti: qui propriis nominibus efferantur, & inter sese cõparentur. quorũ sesquitertia radix quinario cõiuncta, duos concentus efficiat: ter aucta, vnum: æqualem, æqualiter; centies, centũ: alterum æqualẽ vna parte sui longiorem centũ ex dimetientib. quæ inter se cõparari possint, detractis quinariis vnitate minoribus: duabus vero ineffabiliũ rationum; centum vero solidorum ipsius ternarii. Atq; hic nu-*

[a] in libris de vita *Moysis*.

merus geometrica ratione cōflatus in rebus humanis potentissimus est ad eos qui meliorem quiq; deteriorem originem sortiuntur. Hic Plato, non aliter quam Polypus, ne irretiatur, atramento vndequaq; suffuso, elapsus est. in quo quidem Heraclitum, ad cuius scripta interpretanda Delio natatore opus esse dicebat, imitari visus est; idq; iam inde ab Heraclito commētum, cum sępissime discipulis illud ingereret, σκότησον[a], nō tantum a Platone, sed etiam ab Aristotele sæpius vsurpatum est; vt rerū difficilimarum & in abditis naturę arcanis retrusarum, caligine peritis æque ac imperitis obducta, admirabilitatē sui excitarent. Id potissimum animaduertimus in libris De natura; quos Aristoteles se dedita opera ita scripsisse gloriatur, vt intelligi nollet[b]; Platonis Timæum obscurissimum imitatus: ꝙ de se ipse Lucilius scripsit, se non intelligi quā reprehendi maluisse. Sed Platonis fucum detegere placet ex iis quæ aperte scribit; vt de iis quæ verborum obscuritate inuoluit, certius iudicari possit. Voluit enim res eas quę diuinitus oriantur, perfecto numero definiri. Sed quæ tandem res est quæ ortus sui principiū immortali Deo nō alia causa interiecta, aut intercedentib. causis, nō debeat? cœlestia quidē & angelos per sese nulla interiecta causa Deum ꝓcreasse, nō tātum Plato, sed ipsi quoq; Manichæi cōfitentur, qui impie terrestria a malorum principe ortum habuisse putabant. Terra quidē ꝓcreauit stirpes & animantia bruta: aquæ vero, piscium & auium genera: vtrūq; tamen Dei prępotentis iussu. ad hominis vero ꝓcreationem[c] angelos adesse voluit. quamq̄ Aristoteles[d] formas rerum omniū diuinitus quodāmodo infusas esse putauit, cum scriberet in omnibus inesse θεῖόν τι. mentē vero hominis, non obscure aut ambigue, sed aperte[e] dixit θύραθεν ἐπεισιέναι, id est (vt ego interpretor)[f] ὑψόθεν, θεόθεν, οὐρανόθεν, nō traduce semine, vt de reliqs animantibus de quib. tamen in vniuersum Maro, *Igneus*, inquit, *est ollis vigor, & cœlestis origo.* igitur omnia perfectis numeris includi, si Platoni credimus, cōfitendum sit. Demus tamē Academicis (ꝙ impiū est) hęc terrestria

414

a Id est, loquere obscurius.

b Gellius.

c *Faciamus hominum*: ad angelos oratio habetur.

d In libris De ortu & interitu.

e in libris De patribu animant.

f *Superne, diuinitus, cœlitus.*

terrestria quæ tractamus, aliunde q̃ ab omnipotente Deo ortũ habuisse; an propterea pfecti numeri, vti præstãtiores, reb. diuinis tribuant? at poti⁹ terrestrib. pfecti numeri cõuenirẽt: qa pfecti numeri, quotquot sunt, pares sunt, fœminæ sunt; alioqui pfecti nõ essent. nec plures sunt[a] quatuor intra centũ millia. supra pfecti quoq; sunt numeri; sed qui nec ad res diuinas, nec ad humanas aut terrestres accõmodari possint[b]. Cum igit senarius sit prim⁹ pfectorum, reb. C
diuinit⁹ procreatis cõgruere debuisset, ex Platonis sententia: videmus tamẽ vilissimis animãtib. cõuenire. lepores .n. legibus diuinis immundum animal & sancto populo vetitũ, sex annos ad summum viuere scribit Aristot. totidẽ annos muribus immundissimis idem tribuit. Insectis quoq; muscarum generib. quibusdã, puta vespis & apib. sex anni a Marone[c] tribuunt, & aluearia ipsa sexangulari figura semper cõstructa. q̃ tamen animantia, excepto lepore, putredine concrescunt. *At numero Deus impare gaudet*, vt ait Poeta: & impares numeri marib. tribuunt. Nam q̃ Seneca scribit, *Septimus quisq; annus ætati notã imprimit*, de marib. tantũ dictũ est: nã fœminis annus quisq; sextus ætati notã aliq̃ indidit, vt cum mares anno decimo quarto, fœminę duodecimo pubescant. Feriæ quoq; diuinę oẽs septenariis aut imparib. numeris concludunt. nascunt etiam quam plurimis in locis adamantes sexangulo læuore ab ipsa natura distincti, vt Plin. lib. 33. prodidit: idq; cõtritum est in Pyrenæis. Est igitur absurdum q̃ Plato rerum diuinarũ origines & occasus pfectis numeris tribuit. At Porphyrius Philosophorum suæ ætatis clarissim⁹, cum illud Platonis ex Timæo interpretaretur, τοῖς μὲν Ἀθηναίοις ἐννακισχίλια, scribit rerum omniũ publicarum status, ac dæmonum vitam, anno ad summũ millesimo definiri. Plutarchus in libro περὶ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχογονίας, longius progredi putat dæmonum vitã: sed neuter pfectos numeros conquisiuit. Quod si Plato in tanta pfectorũ numerorum paucitate, qui reb. diuinitus ortis conueniret, explicare non potuit: quib. tandẽ numeris rerum humanarum tantam varie- 413
tatẽ expediret? aut si numerum illum scisset, cur a musis precaretur ac vota faceret vt numerũ illum indicarẽt? Quamquã necesse est ex verbis Platonis nõ vnum aliquẽ numerũ, sed corpus geometricum exprimere voluisse, in cuius laterib. ac dimetiẽtib. annis illa numerorum varietas, quam hac tabella complexi sumus, contineatur:

a Numeri perfecti intra centũ millia 628. 496. 8128. b Numeri perfecti supra centũ millia 130814. 2096128, 33550336. 536814528. c Lib. 4. Georg. Plinius septennes esse ad summũ verior est sententia Maronis

Tabula ad numerorum vim ex Platonis loco superiore explicandam, quæ vltra denarium extendi potest.

1000000.	*Centesimus cubus.*
2 4 6 8 10 12 14 16 18 20	*Fœminæ pares.*
3 5 7 9 11 13 15 17 19 21	*Mares impares.*
1 3 17 41 99 239 577 1393 3363	*Diametrales.*
125 216 625 1296 3125 7776 15625 46655 78125 279939	*Numeri sphærales. Sphæra decem.*
1 8 27 64 125 216 343 502 729 1000	*Solidi cubi. 10.*
1 4 6 16 25 36 49 64 81 100	*Quadrati.*
3 6 10 15 21 28 36 45 55 60	*Æquilateri trigoni plani.*
2 2 3 3 4 4 5 5 6 6	*Latitudo.*
3 4 4 5 5 6 6 7 7 8	*Longitudo.*
6 8 12 15 20 24 30 35 42 48	*Dissimiles oblongi plani.*
2 4 6 8 10 12 16 20 24 32	*Latitudines.*
3 6 9 12 15 18 24 30 35 42 48	*Longitudines.*
6 24 54 96 150 216 384 600 864 1536	*Similes in ratione sesquialtera plani oblongi.*
2 4 8 10 16 22 26 32 34 38	*Diminuti.*
12 18 20 24 30 36 40 42 48 54	*Abundantes.*
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	*Superati.*
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	*Numeri superantes.*

quia geometrica ratione numerum conflari ſcribit, nec rationes ſurdæ ſiue ineffabiles vllæ in numeris comperiuntur: corpus tamen illud perfectum eſſe non poteſt, cum ſex omnino perfecta ſint, nec plura excogitari poſſint corpora in tota rerum natura; ſcilicet globus, pyramis, cubus, octaedrum, dodecaedrum, icoſaedrum. at cum Plato altera longiorem quæri iubet, ſatis indicat numerum illum perfectis corporibus, quæ vſquequaq; æquabilia ſuiq; quam ſimilima ſunt, congruere nō poſſe, nō eſt etiā parallele pipedum, cuiꝰ definitio repugnat cubo: centeſimus autem cubus a Platone proponitur in eo corpore ſolido: nec cylindrus, cuius extrema ſunt circularia; nec item priſma, cū extrema priſmatis latera ſint æqualia, tresq; pyramides[a] ſemper complectatur: at in corpore geometrico Platonis, partim inæqualia ſunt inter ſe latera, partim æqualia. Quod ſi quis putet corpus ſolidū eſſe in cuius extremis ſint orthogoni ſcaleni ſeſquitertia ratione quinario cōiuncta hunc in modum:

[a] Euclides lib. 11. definit. cap. 11. & 12. propoſit. lib. 12.

nuſquā tamē dimetientiū incommēſurabiliū, nec eorum numerorum qui hic a Platone proponuntur, vlla mētio exſtabit: nec ſi corpus illud duplicaueris hoc modo:

Figura ſolidi corporis trigoni, cuius extrema ſcalenis deſcribuntur. 3.4.5.

Figura ſolidi quadranguli ex trigonis duobus præcedentis figuræ duplicata cum diametris.

416 idq, protendas in denarium aut amplius, nulla ratio incōmenſurabilis alteri exſiſtet, nec quadratū, nec cubus: nec dimetientes illi ineffabiles & ἄῤῥητοι, quos Plato propoſuit, exſurgunt: ſed omnia geometriæ legibus inter ſe comparata, menſuram admittunt. nec tantum in magnitudine, ſed etiam in numeris. nam quadratorum parium diameter, duplo & vnitate plus poteſt quam latus: quadratorū vero imparium vnitate minus poteſt quam

duplum in numeris: cum tamen in geometricis rationibus semper hypotenusa duplum vtriusque lateris orthogoni potestate contineat[a]. Id autem perpetua serie numerorum perspicuum est: si latus quadrati primi diametro coniunxeris, sequentis quadrati latus exsurget: verbi gratia, vnitas primi quadrati latus est, eademque ipsius diameter: si vnitati coniunxeris vnitatem, exsurget binarius, radix quadrati sequentis. diameter vero secundi quadrati conficitur; si præcedentis quadrati diametro duplicatum latus adiunxeris. cum enim primi quadrati latus sit vnitas, dimetiens quoque vnitas. si vnitati bis vnitas addatur, exsurget ternarius, secundi quadrati dimetiens. aut si radicem quadratorum inquiris, duplicatum secundi quadrati latus, & præcedentis latus coniunctum, efficit radicem quadrati sequentis; vt binarius duplicatus cum radice primi quadrati, quæ est vnitas, efficit quinarium, radicem quadrati sequentis. Sic quoq; duplicato diametro, & antecedentis quadrati diametro coniuncto, efficies diametrum sequentis quadrati: vt, ternario secundi quadrati diametro adieceris C vnitatem, primi quadrati diametrum, exsurget septenarius dimetiens tertii quadrati. Quo fit vt omnium quadratorum dimetiētes sint impares & latere sui quadrati maiores differentia lateris præcedentis. cæterorum vero quadratorum seu parium, seu imparium, qui diametros habent ineffabiles, id est ἄρρητους, quas nostri inepte *surdas* appellant, quod nullo numero designari possint, geometricis demōstrationibus rationes perspicuę sunt. hæc autem dimetientium cum lateribus incommensurabilis ratio, nusquam reperiatur in solido corpore superius proposito, quantumuis contrahatur. Hic dicet aliquis, centesimum cubicum procreare 1000000. & in solidi corporis figura exprimi posse, cuius denarius sit linea, centenarius superficies, mille vero corpus denarii: rursus denarii linea sit centum, quæ in se ducta centies centum efficiat, hoc est decem millia, superficiem, procreabit corpus centenarii: eumq; cubum esse

Platoni-

[a] Ex 49. lib. 1. Euclid.

Latera quadratorū, 0. 1. 2. 5. 12. 29. 70. 169. 408. 985. 1686.

Diametri quadratorū 1. 3. 7. 17. 41. 99. 139. 577. 1393. 3363.

Quadrati ineffabiles, 33. 73. 129. 201. 393. 553.

Quadrati pares dimetientiū ineffabilium, 16. 36. 64. 100. 196. 256.

Quadrati impares dimetientium ineffabiliū, 9. 49. 81. 121. 169. 225

Nam tetragonicum latus quadrati 33. inter 5 & 6. latus quadrati 17 inter 4 & 5.

Platonicæ. demus illud certe : nusquam tamen in eius cubi laterib. illa varietas numerorũ parium, imparium, oblongorum, lateralium, solidorum & dimetientium incommensurabilium reperiatur. Quod si quis ex orthogono scaleni 3,4,5, effici putet 12, numerum in sese concentus omnes complectentem; & radicem esse magni numeri, quem *fatalem* nonnulli putarunt, scilicet 1728: cui si detrahatur prior numerus, 1, eique addatur vnitas, relinquetur nouenarii cubus 729: est illud quidẽ partim verum, partim in coniectura positum: nõ tamen efficit eam quam ex Platonis verbis inquirimus dimensionum rationem. Multo minus cætera corpora non rectangula conueniunt. Quæ a nobis accuratius exquisita sunt; vt planum sit ex partium singulari enumeratione
417 nullum corpus geometrica ratione coagmentatum ad eas quas Plato posuit numerorum rationes accommodari posse: vt rerum humanarum periodos ac fines ex his eliciamus. Denique vt planum sit Platonem eo loco sui ipsius oblitum esse, satis indicant rationes geometricæ ineffabiles, quas eo corpore complecti voluit, quod ab arithmeticis rationibus ac numeris plane est alienũ. Altius igitur intuentem oportet eos numeros inuestigare, qui rerum humanarum conuersiones significare possint, & qui diuturna experientia probati sint, non leuibus & inanibus coniecturis: cuiusmodi septenarium esse statuo, & nouenarium, eorum quadratos & cubicos 49. 81. 343. 729. Vt enim senarius qui primus est omnium perfectorum, mores fœminarum aut habitũ ac naturam immutat, ita septenarium mares quodãmodo immutare antiquissima vetustas comprobauit [a]. & vt septenarius ac nouenarius hominibus initium nascendi tribuere solent, ita quoq; numerus ex vtriusque propagatione coalescens exitum afferre consueuit. Idem ego ad Respublicas transfero, vt numeri septenarii ac nouenarii quiq; ex eorum quadratis & cubicis exsistunt, Rebuspublicis sæpius occasum & interitum afferant. Quod enim attulimus ex Seneca & Censorino [b], septimum

Numeri fatales 1728. 729. radix, 12, 9.

[a] Hippocrates De partu septimestri Censorinus de die natali.

[b] lib. De die natali cap. 5.

quemque annum ætati notam imprimere, ac pericula vitę fortunarumq; omnium in septenarios incurrere, ad mares pertinere interpretor: & quidem eius sententiæ auctorem vsum habeo, quo magistro nec melior quisquam, nec certior esse potest: nam sextus quisque annus C certissimam sui notam fœminis omnibus relinquit: ac primum anno sexto corporis & animi robur in illis augetur, aut vita dednitur. duodecimo puberes sunt, decimo octauo nubiles: & in senarios si morbi incurrant, periclitãtur: quę maribus septimo, decimoquarto, item vno & vigesimo accidunt. vt non immerito Plato pares numeros fœminis, impares maribus tribuat. Plutarchus vero scribit[a] veteres Romanos cõsueuisse maribus nono die nomen imponere, fœminis octauo; ac propterea veteres opinor octauo quoq; die Neptuno sacra facere consueuisse; quod aqua fœminarum generi conueniat, vt maribus ignis: septenarium vero metuendum esse arbitrabantur. At lex diuina circumcidi iubet mares octauo die, quod sacri Hebræorum interpretes factum iudicant, vt Sabbathum inter natiuitatem & circumcisionem intercederet, ac infanti robur adderet: etenim diem septimum, qui nascenti mundo natalis exstitit, bonis omnibus & gratia cœlesti Deum abunde[b] cumulare Moses sacris literis testatum reliquit: quæ bonorum affluentia & copia cæteris diebus nusquam tributa perspicitur, mirabili quadam & abdita philosophis omnibus naturæ causa. Nihil tamen in humana natura videtur admirabilius, quam annum sexagesimum tertium senibus fere omnibus vltimum esse. *Obseruatum est*, inquit Agellius[c], *in multa hominum memoria, expertumq; in senioribus plerisque omnibus sexagesimum tertium vitæ annum cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis morbiq; grauioris, aut vitæ interitus, aut animi ægritudinis.* Exstat etiam Augusti ad C. nepotem epistola A. D. IX Cal. Octobres huiusmodi: *Aue mi Cai, meus ocellus iucundissimus, quem semper mediusfidius desidero quum a me abes: sed præcipue diebus talibus qualis est hodiernus;* 411

oculi

a In quæstio. Roman.

b Genes. 2. Exod. 20. Deut. 5.

c lib. 15. cap. 7.

oculi mei requirunt meum Caium; quem vbicunq; & hoc die fuisti. Spero lætum & bene valentem celebrasse quartum & sexagesimum natalem meum: nam vt vides, κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium & sexagesimum euasimus, &c. Attigit Augustus septuagesimũ septimũ; quo etiam anno Atticus extremum diem obiit. Innumerabiles quidem, non modo tenuium & infimorum, verumetiam illustrium virorum enumerare possumus, qui annum tertium & sexagesimum vitæ diem extremũ habuerunt: sed literarum studiis clariores tantum ciere placet; Aristotelem inquam, Ciceronem, Bernardum, Bocacium, Erasmum, Lutherum, Melanchthonem, Siluium, Alexandrum Imolensem, Cardinalem Cusanum, Linacrum, Sturmium. Ac propterea veteres Græcorum theologi septenarium Apollini, nouenarium Musis sacrauisse videntur, vt Plutarchus scribit. Quod si quis curiosius ista consectari volet, comperiet hominum vitam fere septenariis aut nouenariis, fœminarum vero senariis definiri. nouies nouenarium Plato dicitur impleuisse; Petrarcha decem septenarios; & eo die quo in lucem venerat in orbem redeunte, mortuus esse: Galenus decem; Stasseas Peripateticus duodecim, Heli xiiii, Hippocrates xv, D. Hieronymus, Hiero rex Syracusarum, & Isocrates, tredecim; Plinius, Bartolus, Cæsar, octo. Lamechus annos septingentos septuaginta septem exC pleuit: Methusala (qui mortaliũ omnium vitam diuturnitate superauit) nongentesimum ac septuagesimum attigit: Abrahamus septenarios xxv, Iacobus xxi, Isacus nouenarios xx, Dauid decem septenarios. Infinitum sit omnes enumerate. Is tamen quem maiorum nostrorum memoria ac historiæ Ioannem De temporibus appellant, annos vixit ccclxi, id est, tres & quinquaginta septenarios. Hominesitem constat nono mense semper nasci, vel septimo, quos Græci ἑβδομαχιαῖα appellant: qui tardius aut citius, non viuunt. Quamobrem Hippocrates puerum die septimo membris omnibus cõsummari ac perfici scribit: deinde incrementa capere: septi-

Septenarii potestas.

mo mense natum viuere, octauo neminem vixisse: septimo anno dentes expleri; septem diebus inediam passos, etiamsi diutius vixerint, interituros tamẽ, vt Plinius ipse ab extrema memoria obseruatum scribit. Lex item diuina diem mũdi totius ac rerum omnium quasi natalem sanctissime & consecrauit & coli iussit: cui vni ex omnibus Deus opt. max. benedixit; quem omnis antiquitas experientia diuturna cæteris hebdomadę diebus ita dissimilem prodidit; vt vetere prouerbio contritum sit, *diem septimum nullum præterire, quo Sol se non præbeat hominibus conspiciendũ:* quo die veteres Hebræi dæmonum impetus coerceri; mentib. etiam sapientiam, corporibus robur, agris fertilitatem infundi constanter affirmant. annus item septimus lege diuina sacer est, & septies septimus. nec dubium est quin occulta quædam vis insit in vtroq; ad Rerumpublicarum conuersionem vel occasum: vt mirum videri non debeat, si numerus hic ab Hebræis *sacer* dicatur: quem Caluinus (Galenum opinor secũtus) *perfectum* appellat, vbi agit de requiete 419
Sabbathi; quod ad stuporem miratur toties ac tam sancte colendum omnibus proponi, vt & capitis pœna violatoribus addita sit, & in eo legum omnium diuinarum summa contineri videatur. nõ tamen perfectus est; quia impar, & quidem masculus: omnes autem perfecti pares sunt & fœminæ. perfectum enim mathematici definiũt qui in easdem partes integras diuiditur, ex quibus conflatur, vt nihil desit aut supersit. vt senarium partiri licet his tribus numeris 1, 2, 3, in partes integras; ac ex iisdem conflatur. Eodem errore peccauit Lactantius [a]; qui ternarium & denarium perfectos & plenos appellat: tum etiam Cicero [b], qui plerosq; in errorem impulit, quod septenarium & octonarium *plenos* vocat *numeros*, quos Macrobius *solidos*, alii *perfectos* interpretantur: neutrum de septenario dici potest: octonarius vero solidus quidem est, non tamen perfectus. Consimili errore labitur Plutarchus [c], qui ternarium perfectum esse scribit: tametsi Aristoteles maximam eius numeri [d] vim in vniuersa

[a] In lib. De opificio Dei.
[b] In somnio Scipionis.
[c] In Sympos. iacis.
[d] lib. 1. De cœlo.

natura

natura ineſſe putet. Lapſus quoq; eſt Philo, qui decem millia perfectiſſimum putat. Perfecti numeri quatuor ſunt, vt antea diximus, nec plures intra cētum millia: ſcilicet 6.28.496.& 8128. e quibus vnus potiſſimum ad conuerſiones ciuitatum accommodari poteſt, ſcilicet 496. cæteri non item. conflatur autem ex ſeptuaginta ſeptenariis annorum & numero perfecto. atq; illud eſt ab antiquiſſima memoria proditum, ciuitates omnes anno quingenteſimo conuerti aut euerti. Numeri autem bifariam & ad principes & ad imperia referūtur: vt ſi quis diceret imperium hoc Francorum occaſurum poſtea quam tres & ſexaginta reges ſceptra tenuerint, quia numerus hic ex ſeptenario & nouenario in ſeſe ductis exſiſtit: vt Ieſaias Romuli æqualis, qui nouem adhuc reges in Iudæa regnaturos ex oraculo diuino prodidit: deinde imperii Iudaici euerſionē fore. nouem item reges Perſarum futuros: aut ſeptimum regem Romanorum de regno deiectum iri. conuenit autem numerus principū, cum annis quibus regnatū eſt in Iudęa, ſcilicet CLXXXII. qui numerus ex ſeptenariis ſex & viginti conſtat: Romæ vero CCXLIIII. nam ſeptuageſimo quinto ſeptenario, id eſt 245. eiectus eſt Tarquinius Superbus. Hieremias vates tunc vixit cum oraculum Ieſaiæ expleretur: ac pronuntiauit populum liberatū iri anno ſeptuageſimo captiuitatis: vt certe liberatus eſt, ac ciuitas vna cum templo reſtituta. Idem [b] Ieſaias Tyrum vrbem clariſſimam anno ſeptuageſimo poſt oraculum deſertam fore: deinde ab eiuſdem vrbis euerſione anno poſt ſeptuageſimo inſtauratum iri. Idem numerus congruit Athenienſium Reipublicę, in qua ſeptem principes, quos illi δημιουργοὺς appellabant, annos ſeptuaginta imperarunt [c]. Vrbis vero expugnationem, & victoriam Athenienſium ad Salaminam, conſimili die contigiſſe proditum eſt [d]. Qui vero ab Academicis *fatalis numerus* appellatur, id eſt 1728, quadratus videtur expleri a Nini dominatu ad Alexandri Magni victoriam ad Arbelam, & imperii Perſarum euerſionem. Nam Herodotus, Diodorus, Trogus

[a] In lib. De plantatione Noa.

C

[b] Cap. 24.

[c] Appianus.

[d] Plutarch.

Pompeius, Iustinus, & Cteſias, a Nino imperium illud auſpicantur. Cum vero acerbiſſimis calamitatibus oppreſſa eſt Hieroſolyma, expugnata, ac ſolo æquata, templum dirutum, rex Sedechias occiſus, populus abductꝰ, iiſdem temporibus Ægyptii a regib. Aſſyriorum defecerunt: Athenienſes Piſiſtradidas, Romani Tarquinios eiecerunt. Templum autē ſteterat annos CCCCXXVII, ex integris ſeptenariis. Et quoniam maxima eſt hiſtoricorum inter ipſos diſcrepantia, Faſtis Romanorū vtamur. Igitur ab Vrbe condita ad illud tempus, quo poſt Actiacam victoriam, qua fuſus eſt ab Auguſto M. Antonius, & imperii Romani ſumma poteſtas ad eum delata, Ianuſq; quartum cluſus, numerantur anni DCCXXIX: qui nouenarii ſolidus eſt ac plenus. Idem annorum numerus recurrit ab euerſione imperii Longobardorum, ad illud tempus quo Ludouicus XII rex Francorum eaſdem regiones, fuſis ac fractis Venetorum & Sfortiadum copiis, ſuæ poteſtati ſubiunxit. Idem numerus eſt annorum ab euerſione imperii Pictonum & Scotorum victoria, vſq; ad Mariæ Stuardæ captiuitatem: & ab Egeberto Saxone qui Anglorum imperium ſolus tenuit, vſque ad Mariam Anglorum reginam, quæ prima Gynæcocratiam eius inſulæ occupauit. Ab Auguſti dominatu poſt Actiacam victoriam & Ianum quartum cluſum, vſq; ad Auguſtulum Imperatorū Romani nominis extremum, quem Odoacer Herulorum rex eiecit, & occupatum a Gothis imperium numerant anni CCCCXCVI; quem numerum perfectum eſſe diximus & ex ſeptuaginta ſeptenariis conſtantem eſſe cum ſenario perfecto: nam in Faſtis anno ſequenti, qui eſt ſeptuageſimus primus ſeptenarius, Odoacer imperare cœpit. Illud etiam animaduerſione dignum, quod primus Imperatorum Auguſtus ſumma felicitate ac prudentia magnum illud imperiū auxit, & annos amplius quadraginta obtinuit: Auguſtulus vero, & nomine & imperio deminutus, vix annum integrum imperauit: id autem contingit A.D.X. Cal. Septembres. Ita Conſtantinus primus imperii domicilium

micilium Constantinopolin quidem transtulit: extremus vero Imperator Græcorum, qui vrbe capta cæsus est a Muhamede, Constantinus dicebatur. Iam vero ab Vrbe condita vsque ad Augustulum, numerantur anni 1225. qui numerus ex septenariis integris exsistit. Id autem Vectius Augur maximus futurum prædixerat; vt Censorinus ex Marco Varrone scribit. Idem numerus est annorum a Nino ad Sardanapalum, quem Arbaces Medus imperio spoliauit, & regnum ad Medos transtulit. Iam vero a Saule primo rege populi selecti, vsque ad Sedechiam occisum & imperii euersionẽ, recurrit numerus ille perfectus annorum 496. Quod autem Iosephus[a] vtriusque templi incendium & vrbis expugnationem eodem die, scilicet nona mensis quinti, accidisse tradit, vtique ei cum libro Regum & cum Hieremia non conuenit. Totidem anni, scilicet 496. numerantur a Carano primo rege Macedonum vsq; ad Alexandrum Magnum, postremum Heraclidarum qui in Macedonia imperium habuerunt. Sunt qui aliquot annos addunt, alii detrahunt. Quamobrem nulla nisi certissimis historiarum scriptoribus prodita monimenta proferre velim, vt quæ ex ipsis Romanorum Fastis haurire cuiq; licet. cuiusmodi est illud quod ab V.C. vsq; ad eius direptionem a Gallis Senonibus, anni CCCLXIIII. numerantur; qui numerus ex septenariis integris con-
421 stat. Item ab V.C. ad cladem Cannensem Terentio Varrone Consule, quo Respubl. est in extremũ delapsa discrimen, anni sunt DXXXIX, id est, septuaginta septem annorum septenarii. Inde vsq; ad cladem a Germanis sub Quinctilio Varrone acceptam labuntur anni 224. numerus ex integris septenariis constans: & vtraq; clades contigit die secunda Augusti, vt ab antiquis Romanis proditum est. Nec minus memorabile est illud, quod Tarapha annalium apud Hispanos certissimus scriptor, Mauros & Arabes in Hispaniam inuasisse tradit anno Christi septingẽtesimo septimo, & quidẽ anno septimo Roderici regis; & imperiũ tenuisse annos septingentos

[a] Lib 10, Antiq. cap. 11. & lib. 7. cap. 9. & 10 belli Iudaici. nam Hieremias c. 39. & 52. ait mense 4. die 9 captã fuisse vrbem: quod ipsum confirmat Iosephus lib. 10 cap. 11. Antiq. sed idẽ Iosephus lib. 7. cap. 9. belli Iudaici ait mense 5. die 10. id factum, liber autem Reg. 4 cap. 25. ait mense 5. die 7 captam vrbem fuisse

septuaginta: nec penitus ante Ferdinandum Aragoniæ & Castiliæ regem expelli potuisse. Illud etiam animaduersione dignum quod ab Amani supplicio & liberatione Iudæorum, vsque ad Maccabæi victoriam aduersus Antiochum nobilem Syriæ regem eiusque legatos, anni fluxerunt 343. qui septenarii solidus est numerus: & vtraque victoria obtigit die XIII. mensis Adar. Idem numerus est annorum ab Augusto, cum id nomen est a Senatu consecutus, vsque ad Constantinum Magnum; quo principe magna Rerumpublicarum ac religionum secuta conuersio est. Quod autem fere senarii fœminis vitæ diem extremum afferant, nihil exemplis ad id confirmandum opus esse putaui, ne in rebus leuissimis hærere viderer: illud tantū, quod anno MDLXXXII. cum princeps Auraſius lethale vulnus accepisset A. D. XII. C Cal. Apriles, qui erat illi XLIX. & cum de illius vita desperaretur, valetudinem recuperauit, cum annum quinquagesimum attigisset. at Carola Burbonia eius vxor altero post mense diem extremum obiit; cum attigisset annū XXXVI. qui senarii quadratus est: vt maritus XLIX. septenarii quadrato percussus fuerat: quod scribendum non putarē, nisi ab ipso principe Auraſio id accepissem cum Antuerpiæ Francisco Duci a consiliis essem. Nec omittendū videtur quod Tacitus [a] scribit fuisse qui annotarent A. D. XIIII. Cal. Sextiles principium incendii vrbis Romæ Nerone principe ortum, quo & Senones captam Vrbem inflammarūt. alii eo vsq; progressi sunt, vt totidem annos, menses, & dies inter vtraque incendia numerent. Postremum est, quoniam eo nos oratio deduxit, vt aliquid respondeam iis qui mea scripta carpere quam probare maluerūt; quod oracula Danielis de imperiorum ortu & obitu mihi non liquere [b] dixerim. Nō enim dubito, si homo sapientissimus, quæ afflatu diuino hauserat & expressérat, suis quæque temporibus aperte definiret, omnia in quibus hæremus, perspicua fuissent ac sine dubitatione futura. Suæ quidem ciuitatis statum, Cyro regnum ineunte, quo soluta captiuitas est ex

[a] Lib. 15. in quo tamen quid velit diuinari non potest.

[b] in lib. De methodo historiar.

est ex oracvlo Hieremiæ[a], quod quidem ipse ab excidio vrbis ac templi auspicatur, non a Ioachimo, vt quidam putant: & populus sanctus postliminio reuersus, definiit hebdomadibus annorum septuaginta, id est annis 490; & quidem dilucide: cum oraculum redditum sit anno postremo captiuitatis, qui erat septuagesimus ab vrbis ac templi excidio, vt oraculis oracula, temporaque ipsa temporibus apta serie continuarentur. qui longius tempora protrahunt, centum ac viginti annos vno hiatu relinquunt. At Prophetes temporis initium ab oraculo acceptum diserte numerari docuit oportere: quo quidem postliminio rediit populus, ac principem sibi magistratusq; constituit, vnde ciuitatis instauratio non in murorum ac insularum substructionibus. Recte enim Pompeius; *Vrbe deserta, in parietibus Rempublicam non consistere* dixit. At historici quamplurimi[b] a Cyri dominatu vsq; ad Herodis Magni principatum, qui captis Hierosolymis, cæsisque omnibus Senatoribus ac rege ipso, Iudæos imperio spoliauit, numerant annos ccccxc: alii aliter, ac tanta inter eos varietas ac discrepantia, vt non modo a singulis, sed etiam ab vniuersis omnes omnium opiniones refellantur. Quæ vero de imperiis Daniel scripsit, aperte ille quidem Medos, Persas, & Græcos ad Babylonis imperium vocauit; præter eos certe neminem. Quartum imperium ad Romanos non pertinere docuimus, cum illic de Babylone quæratur, quam Romani numquam subegerunt: quod cum tentauissent Euphrate transmisso, sæpe illi & quidem ingentes ab inuictissimis Parthis clades acceperunt. Ineptius tamen, qui quartum illud imperiū tribuunt Germanis; qui ne per somnium quidem vllam imperii Babylonici particulam viderunt. Quæ quod a nobis alibi disputata[c] sunt, omitto: ea tamen Frankebergerus Saxo Lipsiorū Pontifex, Lutheri auctoritate; Dresserus vero, homo de schola, nulla subiecta ratione, maledictis refellit: hunc ego disertum putabo si, quā male didicit, tam bene dicere condiscat. Sed quoniam homo iracundus,

[a] Hier. c. 25. & Daniel. c. 9.

[b] Iosephus, Funccius, Mercator, Philo.

[c] In Method. historiarum.

commune ingeniosorum hominum malum, mihi subi- C
rascitur quod de oraculis diuinis temere affirmare non
ausim, ne quid in rebus tam arduis, & ab omnium sensu
retrusis offendam: docere debuerat, cur quinquaginta
a In Method. imperia, quæ denotaui [a], decies Germanico maiora,
quæque imperii Babylonici magnam partem complexa
sunt, Danielem omisisse putet? cur item Daniel de seipse
primo capite scripserit se ad primum vsque Cyri Persa-
rum regis annum vixisse? cur tamen anno tertio Cyri di-
b Cap. 10. uinum oraculum se diuinitus [b] hausisse? & quamobrem
capite sequenti Darii Persarum regis meminerit, qui tri-
gesimo ac septimo post anno inauguratus est quam Cy-
rus imperare cœpisset. Neq; enim Berosus verissimus
Chaldaicarum antiquitatum interpres, quem Ctesias ac
veteres secuti sunt; nec Megasthenes, Persicarum; nec
Herodotus, historiæ parens appellatus; nec Græcorum
quisquam aut Hebræorum, Darium ante Hystaspem
quemquam fuisse tradunt: excipio Iosephum, qui a Be-
roso eo loco defecit. Sed ne acerbius agere, ac nimis
vrgere videamur, quid est quamobrem Daniel capite XI
Darium tres successores Persas habiturum scribit: quar-
tum e Græcia venturum, qui potentibus copiis impe-
rium adepturus sit? Hunc enim Alexandrum Magnum
fuisse ambigit nemo, qui Darium Codomanum de im-
perio Persarum disturbauit, cuius fuit pater Darius A-
chos, auus Darius Mnemon, abauus Darius Nothus; ad
quem Daniel orationem conuertit. quod si ita est, certe
Danielem oportuit annos ducētos ac viginti superasse;
si modo pubes in Chaldæam captiuus abductus erat: id
quod necesse est, cum disertissime ac prudentissime lo-
queretur. Hæc autem tum ex sacris literis apertissime, 423
tum etiam ex Herodoti ac Iosephi antiqua historia col-
ligere quisque potest. Cyrus enim imperii anno trigesi-
mo mortuus est; Cambyses sexto, Darius Hystaspes tri-
gesimo septimo, Xerxes XXI, Artaxerxes XLIIII, Da-
rius Nothus XIX, Mnemon XXXVI, Darius Achos XXVI,
Codomanus X. summa annorum CCXXVIII. Daniel
enim

enim captus fuerat cum Ioacimo rege. Et omnia liquere sibi putent interpretes oraculorum; & hebdomadas suo quisque iudicio summa asseueratione definiant: qua ratione tueri possunt, qui subtilissime omnia tandem discusserunt illud Zachariæ [a] & Aggæi [b], qui anno septuagesimo captiuitatis desinente scripserunt, Dario Notho, vt ipsi volunt, imperante? Annus hic, inquiunt, septuagesimus agitur, &, si non ab excidio templi sed ab edicto Xerxis septuaginta annos numerari velint, profecto necesse est Zerubabelem & Nehemiam populi duces annos ducentos quinquaginta impleuisse, cum id ætatis essent Cyro imperium ineunte, vt populum a Chaldæa in Palæstinam deducerent; quos vsque ad Darium vltimum vixisse Nehemiæ ipsius testimonio confirmare non dubitant [c]. Hic igitur omnes historici acerrime conflictantur. alius enim quinque modo reges Persarum, alius sex, plerique septem; nonnulli octo; quidam nouem: sunt etiam qui decimum commenti sunt. Certe Genebrardus quinque tantum fuisse asseuerat in Chronologia; Funccius vero decem. In tanta igitur sententiarum varietate de duobus alterum fieri potest, vt earum nulla; alterum non potest, vt plus vna vera sit: quæ qualisq; sit affirmare non possim; nec si possim, velim: ac modestius opinor, quam illi, mihi non liquere scripsi: quibus tamen assentiar, si modo suorum decretorum constantiam tueri possint. Quamquam multa quæ in Danielis scriptis reperiuntur, D. Hieronymus repudiauit: cætera quæ non Chaldaice sed Græce scripta sunt a Theodotione, Hebræi non probant. His igitur propositis exemplis, licet Rerumpublicarum ortus & occasus coniectura quadam consequi, ac rerum antecedentium causas, siderumque varios concursus ac traiectiones intuentem eo vsque progredi, quo rerum earum disciplina ferre potest: nihil de rebus ab immortali Deo procul ab hominum sensu remotius aut temere affirmantem aut leuiter assentientem.

[a] cap. 7. & 8.
[b] cap. 2. 3.
[c] Ioseph. Scalig. lib. 6. cap. de hebdom. Daniel.

C

III. Reipublicæ faciem, leges, instituta, vno mutare & eodem momento perniciosum esse.

QVEMADMODVM ciuitates oriantur, quibus etiam augeantur incrementis, quam variæ cuiusque conuersiones, & quibus coniecturis eorum interitus assequamur, satis opinor aperuisse videmur. Sed quoniam ea quæ de ciuitatum interitu futuro disputata sunt, nulla certa demonstratione nituntur, & ab hominum populariũ sensibus & cogitatione remotissima sunt; nec tamen si demonstratione ac certioribus præceptis traderentur, necessitatem inferrent; restat vt ea, qua Deus immortalis homines beauit prudentia, ciuitates regere, earumque conuersiones & occasus prospicere ac declinare modis omnibus studeamus. Est enim vna omnium philosophorum, etiam eorum qui otiose quid in cœlo fiat disputant, disciplina siderum affectione ac potestate non teneri sapientem; sed eos tantum qui belluarum impetu & cupiditate feruntur, nec se rationis ac legum optimarum imperio duci volunt, quibus Sapientiæ magister Salomo rotarum tormenta acerbe intẽtauit: quibus verbis significat orbium ac siderum cœlestium vim nullam erga bonos, maximam aduersus improbos futuram. Cum igitur siderum affectio ac potestas, ope diuina, id est, prudentia, Dei optimi munere & concessu homini tributa, declinari possit; ipsosq; medicos artis præcepta tradere perspiciamus, quibus morbi contra naturam curari, aut certe minui queant: cur sapiens Reipublicæ moderator conuersiones & occasus futuros non prospiciet? cur legib. optimis laboranti ciuitati nõ medebitur? cur salutem non procurabit? aut certe si tanta mali vis est, tam certum exitium, vt nulla hominum sapiẽtia prohiberi possit; nihilominus tamẽ id assequetur quod periti medici, qui ex dieb. decretoriis & ex ipsius morbi causa, de interitu qualis futurus sit, certius meliusque augurantur; ac opportune ciues suos admonebit, ne Reipublicæ cadentis ruina penitus opprimantur. Et

Sapientem sideri imperio non teneri.

quem-

quemadmodum medici ægrotum in ipso morbi statu ac dolore acerbissimo, si salutaria fuerint symptomata, melius sperare iubent quam si dolor ac febris remissior esset: contra vero hominem explorata spe salutis valen-
C tissimum, & ea temperatione constitutum vt nulla præstantior esse videatur, in summo salutis periculo versari magnus Hippocrates iudicabat: ita quoq; sapiens Reipublicæ moderator, qui ciuitatem hostibus vndiq; circumsessam intuetur, si quidem in tanto discrimine sapientissimis gubernacula tributa videt, ac ciues magistratuum imperiis, magistratusq; ipsos legibus inseruire diligenter & accurate, bene de Republ. sperare iubebit; cum tamen ignaui ac rerum humanarum imperiti desperatione frangantur. In eo statu fuit Respubl. Romanorum post tertiam cladem ad Cannas acceptam. sociarum ciuitatū quamplurimæ, quæ antea in officio ac fide permanserant, a Romanis defecerunt Annibalis victorias ac fortunā secutæ: quia fere ab omnib. de Romano imperio desperabatur: ex omnib. tamē nemo Rempub. grauius afflixit quam Terentius Varro Consul, qui tantę cladi, qua sexaginta millia ciuium cęsa fuerant, cum pauciss imis superstes literas ad S. P. Q. Campanum scripsit actum esse de Republica, ciuium ac sociorum robur interiisse: quæ res Campanos, tametsi opibus ac potentia cæteris præstarent, tanto metu perterrefecit, vt nō modo Romanos desertos esse paterētur, verumetiā quamplurimos sociorum ad Annibalem ipsum pertraherent: cum offensionem & cladem acceptam minuere Consul debuisset. At Scipio, qui postea Africanus dictus est, plerosque ciues de Republica desperantes, bono ac forti animo esse iussit: eosq; qui ciuitatem deserere cogitabant, in officio permanere, ac pro Republ. propugnare accepto iureiurando coegit. Nec vero Senatus tot periculorum circumstantium metu territus est, sed prudētia maiore Rempublicam tueri visus. Ac tametsi plebs
45 vbique pro insita leuitate ac rerum imperitia in omnib. fere ciuitatibus Annibalis laudes post tot ac tantas de

Quale iudicium fuerit de Romana ciuitate post cladem Cannensem.

Romanis victorias prædicaret, Senatus tamen cuiusque
a lib. 24. ciuitatis Romanis fauebat. Sic enim Liuius;[a] *vnus veluti morbus omnes Italiæ populos inuaserat, vt plebs ab optimatibus dissentiret; Senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.* Quinetiam Hiero Rex Syracusarum, qui cæteros id ætatis reges sapientia superabat, multo quam antea diligentius Romanorum amicitiam coluit ac societatem: suisque illos opibus iuuare ac tueri non dubitauit: quinetiam auream victoriæ statuam in ea rerum desperatione Romanis dono dedit; quippe qui Senatus prudentiam incredibilem in rebus agendis sæpissime expertus esset. Hæc igitur sapientium iudicia fuere, qui quod Romanos intelligerent rebus extremis summa prudentia constantiaque Rempublicam moderari, nec vmquam antea leges in maiore pretio fuisse, numquam domestica aut militari disciplina ciuitatem magis floruisse, (:vt Polybius earum rerum spectator & scriptor tradit:) bene de Republica sperandum iudicabant. Carthago vero tot ac tantis victoriis elata, tot regionum ac populorum domina, & in summo felicitatis gradu collocata, numquam propius ab fuerat ab interitu: cuius rei certissima indicia fuerunt, quod nec legibus esset in Republica nec virtuti locus: omniaque impetu populari ac plebis impotentia gererentur: vt necesse fuerit paulo post ab altissimo honorum gradu præcipitem deturbari, ac Romanis inseruire, vt contigit Scipione imperatore. Prima igitur Rerum publica- C
rum bene ac prudenter gerendarum lex est, earum statum, & cuiusque vim ac naturam, tum morborum causas intueri: qua de re fusius a nobis superiore libro disputatum est. Neq; vero cuiusmodi sit optimum ciuitatis genus intelligi satis est, nisi vniuscuiusq; statū, quem mutare non liceat, tueri possis: aut si periculum erit ne pro conuersione Reipublicæ euersio sequatur, pessimā Rempub. habere quā nullā præstabilius est; & languentē ægrotū moderata victus ratione quoquomodo sustētare, quā incurabili morbo medicinā, quæ vitam auferat,

conqui-

conquirere velle. at ne medici quidem, nisi extremis ac desperatis morbis, extrema remedia quæri iubent. Hoc igitur locum habet non modo in Republica, sed etiam in legibus ac moribus immutandis: in quo certe grauiter peccatur ab iis, qui ab alienis ciuitatibus leges acceptas ad eam quę plane contraria ratione dirigatur Rempublicam adhiberi putant oportere. Docuimus antea quibus legibus monarchia consistit, iisdem popularem statum; & ea instituta quibus alitur populi libertas, occasum inferre tyrannis. ac tametsi plurimæ leges omni ciuitatum generi salutares sunt; nondum tamen sapientibus inter ipsos conuenit, *an lex iniqua, quæ sua vetustate nititur, antiquari debeat, vt noua vtilior feratur?* quia lex optima fit pernitiosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat contemtum: ipsa vero vetustatis species tam cara cuique est, vt lex antiqua sine magistratibus seipsam tueri facile possit: legum vero nouitas vix vlla præmiorum spe aut metu pœnarum, aut magistratuum officiis consistere potest. quo fit vt ea quæ putatur nouæ legis vtilitas, non tanta sit quanta sunt incommo-
426 da, quæ ex vnius aut omnium legum contemtu profectura sunt. In summa nihil fere exitu pernitiosius est legum nouitate[a], si de statu Reipublicæ quæratur. Atq; hæc ratio magni ponderis semper visa mihi est; eoque maius periculum imminet, si leges quibus stat Respubl. mutari aut moueri contigerit: nam leges quæ seruitutum ac testamentorum iura continent, quæque de rebus rationibusque contrahendis feruntur, interdum mutari conuenit, vt melioribus locus sit: sed qui leges quæ ad statum Reipublicæ pertinent, mutare salua Republica conatur, perinde facit vt ii qui ædium altissimarum substructiones & fundamenta renouare se posse putant saluis ædibus, quæ nisi ruant, plus tamen ipsa concussio domus incommodi, quam noua materia vtilitatis est allatura: eoque magis cum ciuitas quasi vetus & caduca domus, diutissime stetit in eodem statu. Est enim ab antiquis accepta, & posteritati diu probata ciui-

Legum præceps abrogatio periculosa.

[a] Plato legum mutationes tradit esse pernitiosas lib. 7. De legibus.

tatum conſeruandarum diſciplina, ſcilicet in ea Republica quæ diutiſſime floruit eodem ſtatu, quantacumque vtilitatis ſpecies appareat in ſperata conuerſione, nihil eſſe mutandum. Quamobrem veteri Athenienſium lege, quam etiam Publilius Philo Dictator tulit ad populum, cauebatur ne vlla rogatio ad populum inconſulto ſenatu ferri poſſet, maieſtatis ſubiecta pœna iis qui in legem cõmiſiſſent: quam legem amplexa Venetorum Reſpublica inuiolabiliter tuetur, cum ne ad ſenatũ quidem de Republica inconſulto Sapientum collegio ferre liceat. Sed in Locrenſium ciuitate ſeuerius agebatur; C quippe rogationem laturus laqueum collo inſertum geſtabat, quo ei gula frangeretur, niſi legem perſuaſiſſet Reip. vtilem. Stetit ergo ciuitas illa diutiſſime antiquiſſimis inſtitutis ac legibus florens, cum qui leges rogaret, nullus reperiretur, quouſque luſcus homo rogationem ad populum tuliſſet, vt qui ſciens prudens oculum luſco eripuiſſet, vtroq; oculo ipſe orbaretur: ſuæ rogationi ferendæ occaſionem aduerſarius dederat, quod minas ſæpius intentaret, oculum ſe illi erepturum, etiamſi pœnam legis laturus, & oculo altero carituras eſſet. populus æquitate vel potius neceſſitate rationis perſuaſus, legem iuſſit; qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodammodo communis erat, derogabatur: qui enim malitioſe alterum excæcauiſſet, æquum erat vt ipſe excæcaretur. Quod ſi quis pleraſq; leges ſæpius mutari doceat oportere, vt de annona, de mercibus euehendis aut inuehendis, de pœnarum acerbitate aut lenitate, quæ paruo momento mutabiles ſunt, aſſentior ego quidem; cum vis ipſius neceſſitatis nulla legum obligatione teneatur: leges enim nouæ ſi ſpem afferunt, vt tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ: ſed agitur de legibus quæ ſtatum ciuitatis continent: quas ſi fieri poſſit, immutabiles eſſe & velim & optem: nõ quia Reſpublica legibus inſeruire debeat; cum Reipublicæ ac ſocietatis tuendæ cauſa leges omnes ferantur; nec le-

ges

ges quiſquam legum Reipublicæ cauſas ſaluas eſſe velit. Eſt enim hæc rerum omnium publicarum prima ac præcipua lex, SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Nam quæ ratio Themiſtoclem mouit, vt vrbem Athe-
417 nienſium mœnibus ac propugnaculis muniret, eadem ratio Theramenem adduxit vt mœnia diruenda ſuaderet: id eſt, ſalus populi; alioqui ciuitatem vna cum ciuibus Lacedæmonii perdidiſſent. Nulla igitur tam ſancta lex eſt, quam non oporteat vrgente neceſſitate mutari. Quamobrem ſapienter Solon [a], qui promulgatis legibus Athenienſes iureiurando adegit, vt eas centum annos ſtabiles eſſe paterentur; vel quia neminem eorum qui iurarent, diutius victurum arbitraretur; vel vt intelligeretur leges omnino immutabiles eſſe non poſſe. Lycurgus item Spartiatas in leges quas tulerat, iurare compulit, ac tamdiu legibus illis viuere, quoad ex Apollinis oraculo rediret: nec poſtea reuerti voluit, vt perpetua iuriſiurandi religione ciues obligaret. Et quidem præſtat legis conditionem vtcumq; iniquam ferre, ac paulatim non vtendo antiquare, quam momento abrogare. Ita Romani pleraſque leges XII tabularum ſenſim exoleſcere quam abrogatione tolli maluerunt: ne id cæteris legibus XII demeret auctoritatem. cum vero diuturna obliuione ſepultæ fuiſſent, id eſt, anno poſt ſeptingenteſimo quam latæ fuerant, placuit Æbutia rogatione leges duodecim inuſitatas, quæ ſua vetuſtate iam pridem extabuerant, abrogari, ne cuiquam in poſterum fraudi eſſet, ſi in eas leges committeret. Sed ea eſt hominum natura, ea mens, vt paulatim a recto curſu deflectat, ac præcipiti lapſu ſæpiſſime cadat, niſi alterius ope fulciatur: & quemadmodum praui humores vel ab alimentorum impuritate, vel copia collecti, tandem
C morbos contrahunt, & corpori exitium inferunt; ita quoque in hominum animis vitia ſæpe vel ab educatione turpi, vel etiam ab ea quæ ineſt in hominum ingeniis prauitate collecta, foras erumpunt: vt neceſſe ſit noua ſupplicia nouis peccatis, & acerbiores pœnas grauiorib.

[a] Plutarch. in Solone.

flagitiis irrogari. Id autem sensim fiat oportet. Nam cum [a] Agis rex Lacedæmoniorum veterem Lycurgi disciplinam, & leges diuturna magistratuum negligentia collapsas restituere vellet, momento ciuium omnium tabulas & cautiones palam proferri iussit, vnoque incendio comburi. deinde agrorum omnium diuisionem æquabilem facere ac bonorum omnium æquationem multis antea seculis sublatam, exemplo Lycurgi restituere tentauit: quod etsi a plerisque non modo tenuibus, sed etiam a locupletibus peteretur, quia tamen modum tenere nesciit, non tantum spe rerum gerendarum decidit, verumetiam incendium in Republica maximum excitauit, quo postea ipse cũ amicis ac proximis omnibus deflagrauit. nam improbi ciues illum ex aditu templi detractum in carcere suffocari iusserunt. Decuerat enim rem omnium difficilimam, id est Lycurgi instituta, longo interuallo repetentem, & bonorum æquationem meditantem, opes amicorum ac præsidia sibi comparare; deinde potentiorum voluntates exquirere, ac illecebris in suam sententiam pertrahere, vt antea Lycurgus fecerat: tum auri argentique vsum prohibere, vt ista ratione pro ferro vilesceret, tandẽ etiam pretiosam supellectilem. sed violare populi libertatem, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam, ac paulo momento maximam sanguinis copiam educere, nondum purgato prauis humoribus corpore, tum vstiones ac sectiones ad ægroti debile corpus adhibere velle, non est illud curare, sed necare. Non igitur medicos tantum in sanandis Reipublicæ morbis, verumetiam naturã ipsam, vel potius ipsum naturæ parentem imitari oportet, quẽ nihil violenter aut momento, sed omnia sensim ac paulatim efficere videmus. Veneti sapienter, qui nihil ausi sunt adhuc viuo ac spirante Augustino Barbarino Duce, cuius potentia ciuibus non ferenda videbatur: ne principi iam seni contumeliam facerent, vel Reipublicæ tranquillitatem conturbarent; sed eo mortuo futuris *principibus leges tulerunt*, vt moderatis imperiis v- 418

teren-

[a] Plutarch. in Agi.

terentur. Diximus antea Germanis Imperatoribus, ac regibus Daniæ & Poloniæ imperia ista ratione paulatim accisa, quibus tamen ornamenta regia in speciem permissa fuere. Quemadmodum igitur viuenti adhuc principi imperium minuere, aut omnino eripere velle ciuitatibus pernitiosum, ita principi ipsi periculosum, multis magistratibus, aut iis qui Reipublicæ opibus ac potentia armati sunt, imperium vno abrogare & eodem momento; vel etiam superiorum principum domesticos honoribus simul ac dignitate spoliare. Et quidem huius imperii fundamentum firmissimum in eo esse arbitror, quod mortuo principe magistratus omnes imperium retinent, qui ciues in officio remque publicam tueantur. ac tametsi mortui principis domesticos & familiares nouo principi mutare omnino liceat, id tamen periculosum sapientibus visum est, nec nisi cum bona venia, & sine contumelia faciendum: aut certe prius exC armandos qui opibus & gratia statum Reipublicæ conturbare posse videbuntur. Quod cum Imperator Galba minime prouidisset, ac Pisonem in spem imperii adoptasset, Otho Prætorianorum militum opibus & gratia potens ac florens, cum se neglectum videret, Galbam vna cum Pisone, vt solus imperaret, trucidauit. Quæ incommoda in optimatum ac populari statu minus metuenda sunt, quantumquidem attinet ad iura maiestatis, quam optimates aut populus immortalis tuetur: sed in summi magistratus aut Imperatoris creatione, vt superius dictum est, aut in ferendis legibus, quæ plebis iura minuant, aut quæ optimatibus vtilitatem, plebi damnũ allaturæ videantur, metuendum est a secessione plebis, & a Reipublicæ perturbatione. In summa, quoties de imperio magistratibus abdicando, vel de collegiis & corporibus tollendis; vel de iure immunitatum minuendo; vel de pœnis augendis; vel de populi moribus sanandis; vel de rationibus rerum a potentioribus gestarum exigendis; vel de religionibus a superstitione purgandis: hæc omnia paulatim fieri commodius est, quam

vim adhibere, aut momento omnia conuertere velle. Cum enim Carolus v, is qui Sapiens est appellatus, regni Francorum procurationem, adhuc iuuenis captiuo patre gereret, imperitorum consilia secutus, magistratibus omnibus vna lege imperium abrogauit, creatis curatoribus quinquaginta, qui quæstiones peculatus ac repetundarum exercerent: quæ lex ingentes motus in tota Gallia excitauit: quibus vt remedium quæreretur, Carolus non multo post in Curia Parisiorum proceribus coactis ex Senatusconsulto legē abrogauit: extat adhuc in actis Curiæ Senatusconsultum in hanc fere sententiam:

Senatusconsultum quod Carolo v Procuratorium, factum est anno 1359 Maii 18.

Cum regia potestati ac procurationi quam gerimus, non modo quæ ab aliis, sed etiam quæ a nobis ipsis & in Rempublicam & in singulos peccantur, emendare consentaneum sit; rebus plane perspectis & cognitis, quæ de imperio magistratibus ademto noua lege iussimus, placet abrogari; vt quidem abrogamus, & aperte declaramus, legis illius, quæ importunis quorumdam rogationibus erepta est, nullam vim fore; & quæ acta gesta sunt, cum magno nostro dolore acta gesta fuisse, nec illam magistratuum ac honorum abrogationem quam non iure factam esse confitemur, cuiquam fraudi esse; aut cuiusquam ius ac dignitatem violare nos vlla ex parte voluisse; ac proinde legem illam iure a nobis rescindi & abrogari testamur, vt omnib. magistratibus salua omnia & integra restituantur. 429

Hæc ille. At Carolus IX; Cum magistratuum multitudo pene innumerabilis, temporum licentia graui Reipublicæ incommodo excreuisset, magistratibus & Quæstoribus, quos honoribus ac stipendiis spoliari necesse videbatur, imperia muneraque ademta non sunt: quia id sine summa [a] iniuria fieri non poterat, cum pretium restitui per inopiam ærarii non posset: nec tamen si restitui potuisset, contumelia vacaret cui imperium sine causa abdicaretur, cum plerisque dignitas vtilitate prior & carior sit; multo magis si pretio & honore spoliarentur, metuendum erat ne violata dignitas, & quæstus præsens, ac soluti pretii spes erepta, plerisq; rerum nouandarum occasionem præberet.

[a] §. Nos autē in feudis. de prohibita feudi aliena.

Cret. Profuerunt igitur nobis aliud agentibus ærarii angustiæ,& casus imprudentiæ succurrit; vt pictori quondam equum pingenti,cum ex tædio spongia in opus impacta esset,quod ars imitari non potuerat, casus expressit; ita magistratuũ multitudinem morte exstingui placuit,cum pretium restitui non posset. Neq; tamẽ si principis tantæ fuissent opes ac potentia,vt vel nutu quę vellet,momento efficere posset, prudenter facturus videretur imperia magistratib. vendita eripere: quia nõ modo is qui iniuriã accepit, sed etiam cæteri ciues alienis iniuriis & casibus cõmouentur:at quo quisq; potentior est,eo iustius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in subditos se gerat oportet. Prudenter ergo Senatus populusq; Basilienſis, qui deserta Pontificis Romani religione(:quam exsecrabatur:)monachos ac vestales de veteri possessione eiicere noluit,sed in posterũ nouos admitti vetuit,vt collegia illa morte collegarum paulatim exstinguerentur. quo factũ est vt e Carthusianis omnibus sponte collegium deserentibus vnus iura collegii tueretur,ac sine molestia otiosissime viueret; nec tamen ritus veteres ac religionẽ semel susceptam mutare cogeretur. Eadẽ lata lex est in comitiis Corienſibus[a], vt scilicet nouæ religionis Pontifices prædiorum ecclesiasticorum fructibus alerentur,nec tamẽ monachi antiqua collegia deserere cogerentur, modo ne deinceps vllos admitterent. Ita quidẽ fuit vtrisq; salua ratio: & qui nouã,& qui veterem colerent religionẽ. iniquum enim fuisset eos qui non modo otiose viuere, sed etiam qui nihil ãgere,vt iocabatur Lucilius, qui nullũ opificiũ,nullam artem exercere didicerant, de veteri quantumuis iniusta prædiorum possessione deiicere: qui tamen in summa desperatione constituti, Rempublicam perturbare potuissent. Iisdem fluctibus ac procellis religionũ iactata Gallia,cum pleriq; Fratrum sodalium vitam eiurassent,ac iudicia familiæ erciscundæ proximis intentarent,edicto sanctissime cautum est,vt in monasteria reuerti cogerentur: quo tamen edicto lex ea oppugnari

[a] anno 1538. Nouembr.

videbatur, qua cuique data fuerat nouæ religionis profitendæ licentia. sed hoc agebatur, vt non modo magistratibus ac iudicibus familiæ cum monachis erciscundæ iudicia constituere, sed ne alimenta quidem apud iudices petere liceret: alioqui iura familiarum, & nobilissimæ quæque domus inſperatis iudiciis, ac prædiorum diuisionibus conturbarentur: quia non modo Pontificiis decretis, ac legibus ciuilibus, sed etiam moribus nostris, qui monasticam vitam profeſſi sunt, ab omni spe adeundarum hæreditatum [a] prohibentur. Quæ autem de magistratibus & collegiis morte tollendis dicta sunt, locum habent in omnibus seu decretis seu legibus [b], quę non nisi ad futura pertinent. Ac tametsi tyrannide nihil fœdius minusque ferendum sit, ferenda tamen potius est quam exitio Reipublicæ tollenda. & quidem nihil in eo genere commodius, quam si tyrannus liberis orbatus sit, vna cum tyranni morte tyrannidem abolere. Sin tyranni tanta vis est, vt bonos omnes de medio tollere, magistratus etiam omnes ac Senatum morte abolere conetur (: vt Tarquinius Superbus, quique peſtem illam imitantur, facere sibi propoſuerunt:) esset forsitan vis adhibenda, ea qua superius dixi ratione, ne temere subditos in principes armare velle videamur. Deum igitur præpotentem naturæ parentem imitemur, qui omnia paulatim: nam semina per-quam exigua in arbores excelsas excreſcere iubet, idque tam occulte vt nemo sentiat: rerum etiam omnium extrema, inter se discrepantia maximeque contraria, mediis interiectis ordinibus inter se aptis tanta prudentia coniungit, vt nulla vis adhibeatur. Et quoniam eo nos deduxit huius quæstionis concluſio, vt leges sæpius mutare ciuitatibus sit pernitioſum; disſeramus etiam illud conſequenter, *an magiſtratus in ciuitate bene conſtituta mutabiles, an vero perpetuos habere præſtabilius ſit.*

[a] Authen. ingreſſi de sacroſanctis. C.
[b] l. leges de legibus. C.

C

I V. Præſtatne magiſtratus mutabiles an perpetuos habere?

QVONIAM nulla re ciues ac ciuitates sæpius conturbari solent quam prọ magistratuum & honorum adeptio-

adeptione, hanc etiam quæstionem ad disciplinam ciuitatis pertinere opinor, Magistratus annuos an perpetuos habere præstabilius sit, necne? qua quidem quæstione haud scio an omnium quæ de Republica disputantur, aut ad diiudicandum difficilior, aut iucundior ad intelligendum. Quæ sic a nobis proposita est, vt inquiramus tantū, cæteri vero qui plus ingenio possūnt ac rerum gerēdarum vsu, decernant. Summa ratio igitur quæ magistratus annuos esse iubet, ea videtur esse; quod Rerum omnium publicarum præcipuus idemq; optimus finis est virtus: nec legislatori ac ciuium gubernatori optimo præstantior finis ad intuendum propositus est, quam vt virtutibus omnibus, quantumquidem fieri poterit, præstantes, & quamoptimos ciues efficiat. Quod nulla re melius consequetur, quam si maxima virtutis præmia omnibus ad intuendum veluti certissimum scopum, & ad consequendum proponat. Virtutis autem præmium maius nullum esse potest honore ipso; quem vtilitate ac quæstu metiri velle contra decus est, cum virtus hostem nullum habeat vtilitate quæstuosa apitaliorem; si quidem vtilitas a virtute, cui natura ipsa cohæret, seiungatur. Quod si curationes, imperia, magistratus, quos Latini rectissimæ *honores* appellant, a theatro virtutum auferantur, vt priuatorum, & quidem indignissimorum ciuium ædibus ac latebris perpetuo includantur, quis erit, honore sublato, virtuti locus? cum ea sit hominū natura, vt non nisi difficilime ac propositis præmiorū multorum illecebris ad virtutē impelli possint. Ergo ciuitatis moderator optimus, ciues omnes honoribus ac magistratib. pro suis quemq; meritis frui patietur: quod fieri non posse videtur, si magistratus in perpetuum tribuantur. Hoc item principi optimo propositum esse debet, vt seditionum ac ciuilium discordiarum stirpes ac fibræ omnes, quoad eius fieri poterit, ab ipsis radicibus euellantur. Atq; in eo quidem omnibus ciuitatum creatoribus conuenit inter ipsos, nihil Rebuspubl. tam necessarium videri, quam vt ciues mutuam

Quæ ratio facit vt magistratus annui esse debeant.

Seditionum causas præcidere oportet.

inter se concordiam ac tranquillitatem tueantur: quia C
tametsi virtutem e ciuitatibus plerique exegerint, ne illius splendore tenuium oculi perstringerentur, ac optimo cuique dominatus tribueretur, nihilominus tamen vt in summa licentia viuerent, quam longissime a ciuitate profligari putarunt oportere ciuilia bella, quæ improborum æque ac bonorum ruinam & exitiũ complectuntur. Seditionum autem ac discordiarum ciuilium causa est præmiorum inæqualitas: pacis vero & concordiæ comes, est æqualitas illa quæ in tribuendis honoribus, & rerum inter ciues communium æqua diuisione seruatur: Qui igitur honores ac magistratus paucissimis quibusdam ciuibus tribuit (: id quod necesse est si perpetuos esse velit:) idem seditionum ac bellorum ciuilium incendia inter ciues excitabit. Atque his quidem rationibus, virtutis inquam fruendæ, ac discordiarum fugiendarum caussa, efficitur magistratus annuos esse oportere. At non modo virtutis præmia tolluntur, & ciuilium bellorum semina propagantur, verumetiam perpetuandis honoribus & imperiis supplicia peccatis proposita eripiuntur: cum tamen pœnarũ sceleratis irrogandarum, quam præmiorum virtuti tribuendorum optimo legislatori cura maior esse debeat: quoniam is qui pfecta vitæ officia consecutus sit, maximũ omnium præmium in ipsa virtute fruenda positum arbitratur; sceleratos autem ab iniurioſa facinoroſaq; vita quis prohibeat, nisi suppliciorum metu terreantur? Quis autem supplicia perpetuis magistratibus, aut pœnas irrogabit iis quos attingere nemo possit? quis illos accusare audebit? quis in carcerem duci iubebit? quis conuictos damnabit? num collegæ eiusdem imperii? num quam profecto suas sibi manus, num quam sua secabunt viscera. quid si scelerũ ac peculatus socios habeant? pudore po- 43.
tius afficiantur & cõmiseratione sui similium quã flagitiorum immanitate ad irrogãda supplicia duci patiãtur. Ac si quis forti animo accusatorem se aut delatorẽ ferat, capitalem fraudem admiserit, nisi testimoniis Sole ipso clario-

clarioribus reum conuictum teneat, & quidem eorum scelerum quibus latebræ obscurissimæ quæruntur. Demus iudicem accusatum, conuictum, confitentem, iudices tamen procollegę carmen illud contritum ac populare vsurpabunt, FRATER NOSTER EST: quod *repetundarum ac peccatorum omnium emplastrum* appellant. Ita ne millesimus quidem vno seculo merita supplicia laturus est. Si vero imperia annua sint, metu accusationis futuræ terrebuntur, ac toties trepidabunt, quoties illam Tribunorum ad Manlium orationem[a] meminerint, *Priuatum rationem rerum ab se gestarum redditurum, quoniam Consul noluisset.* Quid autem præclarius quam eos qui iurisdictiones, imperia, curam ęrarii ac munera publica gesserunt, priuatos aliquando rerum gestarum rationem reddere? Quæ certe maxima laus est a Plutarcho[b] Romanis tributa: quod adolescentes ad accusandum eos, qui sordium & corruptelæ rei tenerentur, quasi harpocraticos ac sagaciſſimos canes in feras impellerent ac incitarent. qua quidem re non supplicia peccantibus irrogabantur, verumetiã ciues omnes acrius ad virtutis studia incitabantur; ac potissimũ iis qui alios accusauerant, quibus satis compertũ erat vitæ suæ & omniũ actionum exploratores nunquã defuturos, si quid ab iis peccaretur. Quibus vtilitatib. vacare necesse est eas ciuitates quæ perpetua magistratuum imperia esse patiuntur. Quamobrẽ Claudius[c] Imperator legem veterem quę exoleuerat renouari prudenter iussit, vt quib. sorte prouinciæ obtigerant, in eas omni excusatione sepositа proficiscerentur, ne quis exacto magistratu aliam ex alia legationem aut curationem obiret; quaratione scelerum impunitas continuis imperiis & honoribus sequebatur. Neq; vllis legib. effici potest, quin improbi magistratus collegarum ac sociorum præsidia quærãt. Quamobrem Annibal Imperator rogationẽ ad populũ Carthaginensem tulit, vt in singulos annos iudices legerẽtur, ne quis bienniũ cõtinuũ iudex esset. Placet verba Liuii[d] describere: *Iudicũ ordo*, inquit,

[a] Liuius lib. 41.

[b] In Lucullo.

[c] Dio lib. 60.

[d] lib. 33.

ea tempestate dominabatur Carthagine, eo maxime quod iidem perpetui iudices erant: res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat; qui vnum eius ordinis, & omnes aduersos habebat. horum in tam impotenti regno Prætor factus Annibal, vocare ad se Quæstorem; idē pro nihilo habuit; nam aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices potentissimū ordinem referuntur, iam pro futuris mox opibus animos gerebant: id indignum ratus Annibal, viatorem ad prehendendum Quæstorem misit, subductumq; in concionem non ipsum magis quam ordinem iudicum (: pro quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, non magistratus:) accusauit, & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, legem extemplo promulgauit pertulitque. Hæc ille. Ac tametsi eorum qui perpetuum imperium habent nonnulli summa integritatis ac virtutis 438
laude cumulantur, cæteris tamen aut propinquitate, aut affinitate fere coniunguntur; quo fit vt qui vnum reiicere velit, cæteros etiam reiiciat oportet. certe non ita pridem in Curia Parisiorum, quæ hoc quidem tempore centum & quinquaginta iudicibus constat: cum lis esset inter principem Curiæ Chr. Thuanum & Io. Tilium Curiæ scribam, qui absentis filiæ causam susceperat, sexaginta iudices, propinquitatis subiecta causa, reiecti sunt. Ac prudenter in Septimaniæ prouinciæ conuentu, communi omnium ordinum decreto, mandatum est Io. Durando vniuersitatis Actori,[a] vt rogationem illam, quæ cum cæteris coniuncta erat, potissimum vrgeret, ne deinceps in eadem Curia iudicū proximi crearentur. ac rursum triennio post eadem rogatio Aureliis, quo princeps Galliæ conuentus accersiri iusserat, lata est: nihil tamen obtineri potuit, nec poterit quamdiu perpetui honores in Republica tribuētur. Et quidem Carolus v. rex Francorum, ac Philippus is qui Bellus vsurpatur, decreuerant, iudicē deinceps in ea vrbe, in qua quis natus esset, futurū neminem: vt consimili edicto M. Aurelius[b] Imp. vetuit quemquam suæ ciuitatis rectorem esse; cuius legis tanta vtilitas visa est, vt etiam

a Anno 1557.

b Xiphil. in Anton. Philosoph.

iam ad Assessores pertinere voluerit: & ad hæc vsq; tempora tum in Hispania, tum etiã in plurimis Italiæ ciuitatibus tam salutaris iudicatur, vt Prętor vrbanus vbiq; fere peregrinus sit. quod etiamnum legati Moschouitarũ ab ordinibus Polonorum petierunt. Vtriusq; tamen & C Philippi & Caroli lex apud nos tunc exoleuit, cum perpetui magistratus esse cœperunt: tametsi lex illa a vetustissimis Gallorum moribus repetita fuisset, vt quidem Cæsar [a] scribit de Heduis: quorum legibus sanctissime [a] lib. 7. cauebatur vt omnes potestates annuæ essent: nec fas erat duos eiusdem gentis simul magistratum gerere; aut quamdiu viueret is qui magistratum deposuisset: ar ne duos quidem eiusdem gentis Senatores esse; nec vtriq; simul, nec alteri fas erat, quamdiu alter qui Senator iam fuerat, vixisset. Iam vero publica vtilitas, quæ subditis omnib. curæ esse debet, ab iis omnibus deseretur, quibus nec honores, nec imperia, nec magistratus vllos gerere licebit. Quis enim ciuem priuatum de publica vtilitate dicentem audiet? quis orationi fauebit? Ita fiet vt omnes priuatis cõmodis intenti, publica deserta esse patiantur: quia magistratus, quod antea sperauerant, semel adepti, minus de publica vtilitate soliciti videbuntur. At illud quãti est ad vitã bene beateq; degendã, vt qui Reipubl. gesserint, ac prudentiam humanæ vitæ ducem rerum gerendarũ vsũ didicerint, beatum illud otium cum dignitate colere, rerumque naturalium ac cœlestiũ vim tranquilla mente publicis vacua negotiis contemplari ac percipere possint? est enim verissimę sapientię ac beatæ vitę parens & magistra mentis agitatio: quam homines publicis negotiis intenti, ne per somnium quidem gustare possunt. Quamquam in perpetuis imperiis, vix est vt recte omnia gerantur ab iis qui non modo negotiorum, sed etiam magistratuum & curationum multitudine obruuntur: vt Carthagine [b] quondam licebat; [b] Aristot. in Polit.
quod Platoni [c] & Aristoteli pernitiosum videtur: quia [c] Platone libus.
singulos singula munera recte curare difficile est, plura
434 nemo possit. honorum tamen & imperii cupiditates

ambitiosissimos quosque abripiunt: vt imbecillis ac veterno languens stomachus eo plus appetit quo difficilius coquere potest. Nec enim suæ dignitati conuenire putant in mediis consistere, nisi ad summa quæque euolare conentur. Quamobrem legibus Venetorum licet iis qui maiores magistratus gesserunt, minores ad se delatos repudiare: quod pernitiosum mihi videtur; quasi magistratus & imperia, non publica vtilitate, sed inanis gloriæ auiditate metiri oporteat. Quanto igitur pernitiosius est perpetuos esse magistratus, vt paucorum cupiditati Respublica seruire cogatur? verendum est enim vt ii qui magistratuum & curationum multitudine cupiditatem explere non possunt, tandem coacti desistant, aut cum Reipublicæ interitu intereant ipsi. Cum enim in campo Martio magistratuum creandorum comitia haberentur, pontes angusti pluribus locis dispositi erant, vt suffragiorum tabellæ a prætereuntibus acciperentur: & qui sexagesimum annum attigissent, admonebantur vt loco cederent, ne a multitudine opprimerentur: non quia senes de pontibus in flumẽ præcipites darent, vt quidam opinantur: quanto igitur præstabilius est eos, qui in magistratibus & imperiis consenuerunt, prius abstinere quam de altioribus locis præcipiti casu deturbari! Est autem honorum ac imperii locus adeo leuis ac præceps, vt in eo diu consistere ac perstare nemo possit. casus autem, non modo eius qui labitur, sed etiam circumstantium ruinam sæpissime trahit. Cum enim C. Marius per omnes honorum gradus ad sextum Consulatũ peruenisset, tametsi ætas ingraueſceret iam sua, nihilominus Mithridatici belli prouinciã de manib. L. Syllæ, cui sorte obtigerat, extorquere conatus est, vt septimum Consulatum ac perpetua imperia domi suæ concluderet. At cum Sylla populari tumultu contra leges & præter morem maiorum sibi absenti & iam exercitum habenti prouinciam eripi videret, Vrbem cum legionibus occupauit, ac bellum ciuile tam crudeliter gessit, vt tota pene Italia ciuium sanguine redundaret,

nec

nec tantum duces partium Marianarū, sed etiam socios, amicos, proximos, affines, proscriptionib⁹, exsilio, morte mulctaret. At etiam cum decemuiri Reipubl. constituendæ ac legum ferendarum a populo Romano imperium annuum accepissent, idq; in alterum annum prorogatum esset, perpetuam potestatem ac populi libertatem inuaserant, nisi vi & armis (: non sine grauissimo ciuitatis periculo:) depulsi fuissent. Superius dictū est non aliam ob causam populares & optimatum status tyrannos pertulisse, quibus imperia diuturna dedissent, aut contra leges prorogassent: vt Pisistrato Athenis, Philoni Argis, Cypselo Corinthi, Dionysio Syracusis, Panætio Leontii, Cæsari Romæ. Quod prospiciens Æmilius Mamercus, rogationem tulit ad populum Romanum, vt deinceps Censoria potestas sesquiannua [a] esset, cum prius in annos quinque tribueretur: ac postridie quam Dictator creatus fuisset abdicauit, testatus illud apud populum; *Vt sciatis*, inquit, *quam mihi diuturna imperia non placeant*. Eo pertinet etiam lex Cornelia Tribunitia, ne magistratum eundem intra decem annos petere liceret, nec multum abfuit quin Gabinius Tribunus plebis a Senatorib. in ipso Senatu interficeretur [b], quod belli Piratici prouinciam in annos quinq; Pompeio sua rogatione tribuere non dubitasset: cuius rei rationem optimam Dio subiecit; quod qui diutissime imperarunt; nō modo cæteros contemnunt, sed etiam imperantibus magistratibus parere dediscunt: quod eodem fere sensu scribit Cassiodorus; *Antiquitas*, inquit, *prouinciarum dignitatem voluit annua successione reparari, vt nec diutina potestate vnus insolesceret, & multorum prouectus gaudia reperirent*. Nec vero vlla re tamdiu Assyriorum ac Persarum imperia steterunt, quam quod exercituum ducibus ac legatis in singulos annos potestates & imperia darentur. At maiorum nostrorum ætate liberi, vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitauerunt: vt quidem ii qui *Connestabiles* Campaniæ, Normaniæ, Britanniæ dicebantur:

[a] Liuius lib. 4

435

[b] Dio.

tum etiam ii qui *Fidei Mareſchallos* ſe appellant: *Cubicularius* item *maximus*: atque adeo *Viatores*, beneficiarii plerique. Andibus etiam, Turonibus ac Cænomanis Rupæorum domus *Praturas hæreditarias* fecerat: niſi D. Ludouicus præſcriptionem illam nouæ legis interruptione ſuſtuliſſet. Prudenter ille quidem: cum intelligeret Duces, Marchiones, & Comites, qui precarium olim imperium habuerant, primo quidem annuum, deinde perpetuum, tandem etiam hæreditarium feciſſe indulgentia regum noſtrorum. Quamquam cæteri pene populi eodem errore peccarunt. Ex quo intolerabiles vbique non modo Gynæcocratiæ, verumetiam Pecuniocratiæ: ac poteſtatem mercatura omnium fœdiſſima ſecuta eſt. Neque tamen magiſtratuum emtorem imperio ſpoliare æquum eſt[a], niſi reddito pretio. Quæ peſtis Rerumpublicarum ab iis originem traxit, qui poteſtates & imperia perpetua fecerunt; quo nihil legislatores ac philoſophi pernitioſius ciuitatibus accidere poſſe ſumma conſenſione tradiderunt. Et quidem Celtarum, Græcorũ, ac Romanorum antiquiſſima imperia, quæq; apud Heluetios, Germanos, Italos ciuitates diutiſſime floruerunt, annuos magiſtratus habent: quales etiam Thomas Morus in ea Republica quam omnium optimam iudicabat, futuros optauit. His fere argumentis vtuntur qui magiſtratus & imperia perpetua fieri negant oportere. Qui vero perpetua malunt, nihil tam breui ſpatio, id eſt annuo, recte geri putant; quia prius imperium deponere neceſſe eſt, quam quid gerendum ſit, intelligatur; aut rebus perceptis & plane cognitis, cum operi manus admouere cœperis, repente nouus magiſtratus aderit, qui manum de tabula; tum huic alius atq; alius identidẽ ſubſtituetur; noui omnes. Ita Reſpub. magiſtratibus rerum gerendarum vſu peritis ſemper caritura eſt. Sed demus populum aut principem, ipſoſque magiſtratuum creatores, publica munera non niſi experientia diuturna probatis hominibus daturos: cum tamen tot feſti dies, nefaſti, interciſi, comitiales, prælia-

C

[a] §. his autẽ de prob. Lit. feudi al. e.

Magiſtratus perpetuos eſſe commodius videtur.

res

prœliares maximam anni partem hauriant; publicas æque ac priuatas actiones conturbari; bella incoata sustineri, iudicia cœpta interrumpi, accusationes improborum aboleri, supplicia differri, Rem denique publi-
4 16 cam maximis in periculis deseri necesse est. Quam quidem ad rem exemplis abundamus eorum qui annuas habuere potestates. Etenim vsu veniebat vt qui belli gerendi prouinciam suscepisset, antequam eo peruenire potuisset, vel cum eo peruenerat, rebus affectis & incoatis reuocaretur: vt cum Scipioni Africano successorem dare placuit; *Multis*, inquit Liuius, *& in Senatu & ad populum actares est: postremo eo deducta vt Senatui permitterent: patres igitur iurati (sic enim conuenerat:) censuerunt, vt Consules prouincias inter se compararent.* At Scipio cum intellexit successorem sibi datum, pacem cum hostibus fecit, maiore hostium commodo quam facturus fuisset, nisi vereretur victoriarum spem ac fructum sibi a successore ereptum iri, vt sæpe dixisse fertur. Bellum vero Mithridaticum annos viginti protractum est, propter eam quam dixi imperatorum successionem: dum interim occasione rerum feliciter gerendarum oblata ac deserta hostis imperium longe late propagaret. Quinetiam in ipso prœlii cum hostibus conserendi momento, imperatorem exercitum deserere sæpius oportebat, etiamsi successor nullus daretur: vt quidem Epaminondas ac Pelopidas, quorum potestas eo momento desierat, quo prœlium cum hostibus committendum erat; qui tamen cum sine maximo Reipublicæ detrimento imperium a se deseri nō posse perspicerent, prœlium commiserunt, ac victoriam clarissimam reportarunt, quæ Thebanos, & socios ab interitu seruauit, & Lacedæmonios ingenti clade affecit. Domum reuersi cum triumphare debuissent, maiestatis ac-
C cusantur, & capitis damnantur, quod exercitus ac imperia post tempus lege definitum retinuissent [a]. Quis autem nescit quam multæ arces, vrbes, oppida, mutatis Prætoribus in hostium potestatem venerunt? plures

[a] Xenophon lib. 7. Rerum Græcarū. Cic. lib. 1 De diuinat. Plutarch. in Epaminonda. Appianus in Syriace.

etiam ab ipsis ducibus proditæ sunt, cum honore spoliatos se intelligerent, vt acceptas iniurias vlciscerentur. Quamquam Tiberius Imperator aliam quoque probabilem causam habuisse videtur: cum amici quererentur illum potestates ac imperia perpetua fecisse, reposuit illud, *hirudines quæ multo sanguine hausto rumpuntur, quiescere, recentium morsus esse acerrimos*: sic nouos magistratus, quicquid sanguinis est ac medullarum, auidate summa haurire: vt veteri prouerbio dicitur, *Non parcit populis regnum breue.* At Tiberii principatu potestates & imperia donari, non vendi; impetrari, non peti; bene de virtute meritis tribui, non turpi mercatura licitantibus adiudicari consueuerant: quid igitur Tiberius si hac ætate viueret? Nam quod Alexander Seuerus Imperator mercatores potestatum minime ferendos esse dicebat, eandem causam quam Ludouicus XII rex Francorum adiecisse fertur, quod quæ auersione emi solent, sigillatim diuenderentur. Quamquam nec imperii decus tueri, nec cum maiestate imperare potest qui se breui priuatum fore metuit: quod si dignitas & imperandi maiestas magistratui detracta fuerit, quis parebit? quis metu contineri poterit? quis imperata exsequetur? Sin perpetua potestas erit, & cum dignitate imperabitur, & cum obsequio parebitur: nec magistratui metuendum erit, ne aliquando priuatorum contumelias, aut improborũ calumnias ferre cogatur. Sed principum impotenti libidini, ac potentiorum opibus sese opponet, proque tenuibus fortiter propugnabit. vt plerique principes ma- 437
gistratuum virtute & constantia territi, ab iniuriosa facinorosaq; vita abstinere; leges optimas iubere; iniquas abrogare sæpe coacti sunt, cũ intelligerent imperia perpetua fortissimis viris eripi nõ posse, ac populi rumores extimescerent; apud quem virtutis splendor maximus est, ac fortium virorum integritas vehementer probata. In summa, si magistratus prudentes, fortes, ac rerum magnarum vsu peritos esse volumus (: omnes autem velle debemus:) perpetuos optare necesse est: quia fieri non

potest

poteſt, vt tam arduum munus quam eſt imperii natura, ſiue vrbanis, ſiue bellicis in reb. ſiue in ciuiũ cauſis diiudicãdis, ſiue in ærarii publici cura, tã breui ſpatio a nouis magiſtratib. aut plane condiſcatur, aut recte exerceatur. Et quemadmodum earum familiarum pernitioſa ratio eſt, quæ ſeruorum mutatione delectatur: ita quoq; Rerumpublicarum exitioſa diſciplina, quæ magiſtratuum nouitate ac varietate paſcitur. ab iis enim noua conſilia, nouæ leges, noui mores, noua inſtituta, noua edicta, noua iudicia, noui ritus, nouæ legis actiones, noua deniq; rerum omniũ facies ad Rempubl. permanare cõſueuit; vnde veterum legũ ac morum priſcorũ ſequitur cõtemtus. Id quidem perſpicere cuique licet in veteribus inſtitutis Græcorũ ac Romanorum, apud quos noui magiſtratus ſimul ac renuntiati fuiſſent, nouas rogationes ad populum ferebant: quippe quod hoc vnum illis propoſitum eſſet, vt ſui memoria apud poſteros exſtaret: at C qui inanis gloriæ morbo laborant, magnæ quam bonæ famæ cupidiores ſunt. Sed quid opus argumentis? num quicquam melius ab hominum inuentis conſtitui quã lege diuina potuit vmquam? At Deus ipſe ciuitatũ moderator optimus, perpetua poteſtate magiſtratus ac iudices ſubornauit; & cum omnia quæ ad virtutem homines & ad beatam perfectamque vitam impellerent amplexus fuerit, an ea quæ dicuntur virtutis præmia omiſſurus fuiſſet? Quinetiam Plato in ea quam *Diuinam* appellabant Republica, magiſtratus fere omnes perpetuos eſſe decreuit. Ex quibus perſpicitur ea quæ attulimus argumenta tum auctoritate diuina, tum etiam diuturno clariſſimarum Rerumpublicarum vſu confirmari; Perſarum inquam, Ægyptiorum, Parthorum, Æthiopum, Turcarum, Moſchouitarum, Polonorum, Germanorum, Francorum, Danorum, Suecorum, Anglorum, Scotorum, Hiſpanorum, Italorum; pauciſſimis quibuſdam exceptis, qui perpetua magiſtratuum volubilitate ac ſeditionum perpetuis fluctibus agitãtur. Tot igitur gentes, tot nationes ac populi, qui & bellicis

laudibus,& domestica disciplina tamdiu floruerũt, perpetuandis honoribus tot ac tanta quæ videmus imperia moderantur: quæ tamdiu stare non potuissent in magistratuum paulo momento mutabilium creatione. Atque hæc in vtramq; partem argumenta, non modo probabilia, sed etiam ad assentiẽdum necessaria videri possint; aliis quidem vt ad breue tempus, aliis vt in perpetuum honores ac magistratus tribuantur. quibus interdum adhibentur orationis lumina, quæ non modo imperitorum, sed etiam acutissimorum virorum oculos præstringant; quæ partim a nobis in medium allata sunt vt assensionem quisque cohibeat, quoad iustis ponderibus singula exigantur. Nam cum sæpe in tuendis hominum societatibus ac ciuitatibus moderandis, tum vero duabus in rebus grauiter peccatur; altera quidem quod legum incommoda plerique omissis vtilitatibus auide consectantur; altera quod ab extremis ad extrema vitiosa decurrunt, cum in mediis consistere debuissent. Plato perpetuos in sua Republica magistratus omnes esse voluit. istud quidem extremum Aristoteli vitiosum visum est: itaque ad aliud extremum delatus, Platonis sententia repudiata, omnibus ciuibus ad honorum petitionem aditum aperuit: neuter tamen opinor ad quæstionem definiendam adhibuit eam quam decuit Rerumpublicarum distinctionem: cum in eo potissimum quæstionis huius cardo vertatur. Eodem errore lapsus videtur Michael Hispitalis Francorum Cancellarius, vir doctus in primis, ac domestica disciplina clarissimus: is enim omnia imperia precario tribui putabat oportere, atque id modis omnibus efficere tẽtauit. Antea sæpe diximus, ac dicẽdum sæpius est, quarum ciuitatũ contrarii sunt fines, earum contrarios mores esse oportere. leges enim quibus populi libertas alitur, vnius dominatum ac potentiam euertũt. eius generis sunt leges annales de magistratibus, quæ vt omnibus ciuibus aditum ad honorum petitionem aperirent, anni decursu potestates ac imperia terminauerunt: quoniam æquum erat

Duabus rebus grauiter in Republica peccari solet.

438

ciues

ciues omnes, qui imperii summi participes essent, ad honorum petitionum admitti: quod fieri non potuisset,
C si in perpetuum imperia tribuerentur. Item æqualitas illa, quæ statum popularem alit ac tuetur, mutua obediendi ac vicissim imperandi ratione conseruatur: ne diuturna imperandi consuetudo dominatum arripiẽdi ciuibus ambitiosis vllã præbeat occasionem. At in monarchia, in qua vnius est imperii maiestas, non necesse est, at ne vtile quidem, subditos imperandi cupiditate excitari, sed potius obediendi consuetudine: quod potissimum locum habet, cum omnia vnius vel dominatione vel tyrannide tenentur: quoniam in hac quidem tyranni vis, in illa subditos natura seruos fecit: quibus si detur imperiũ, monarchiam vtramq; interire necesse est. Quamobrem tyranni, qui non minus subditos oderunt, quam subditis odiosi sunt, peregrinos sibi asciscunt; aut eos ciues quorum fidem & amicitiam compertam habent, vt iis tantum & corporis sui custodiam, & imperia perpetua committant; ne cæteri ciues imperandi consuetudine ac dulcedine tyranni potentiam ad se trahant, aut tyrannidem funditus subuertãt. Is autem qui iure dominatum adeptus est, & qui natura subditos obsequẽtes fecit, nec annua, nec perpetua imperia facit, sed ea precario tribuit, vt omnia ab eius arbitrio ac volũtate pendeãt. Qui rex est, quoniã subditos eo loco habet quo pater optimus liberos, non seruilem in modum, sed liberali conditione tuebitur: leges de magistratuum imperio ac iure laturus; nec omnia omnib. imperia communicabit; nec item omnes magistratus in perpetuum tribuet: sed pro cuiusque virtute ac meritis, rerumq; gerendarum vsu, delectũ singularem habebit; vt alios quidem annuos, alios perpetuos esse patiatur; aliis item precario curationes & imperia cõcedet si res ita postu-
439 labit: vt in omnib. mediocritatem aureã, & quid quemque maxime deceat, intueatur: non committet igitur vt prouinciarum Præsides ac rectores, aut Curiarum & ærarii Principes imperio perpetuo fruantur: vt sit accu-

sandi locus, rerumque gestarum rationes reposcantur a priuatis; quod minime sperandū est ab iis qui perpetuū & quasi summum in Republica imperium habent. erit etiam patritiorum ac nobilium in tribuendis honorib. habenda ratio, vt plebeio nobilis anteferatur, si virtute aut experientia vtrique pares sint: qui vero minus habēt virtutis aut eruditionis, non omnino ab honoribus & imperiis arceantur, vt seditionibus occurri possit, sed cū iis coniungantur qui diuturno rerum vsu ac virtute præstant. Nec tamen legibus a se latis princeps ita inseruiet, quin illos ipsos, quibus perpetuum imperium potestatemve dederit, priuatos esse iubeat, si aut corporis, aut ingenii vires publicis muneribus impares sint: modo id cum bona gratia & sine contumelia fiat, Augusti prudentissimi principis exemplo, qui Senatores eo munere indignos sponte Senatui se ipsos subducere permisit; aut si quidem imperii abrogatio contumeliam habitura videatur, honoribus ac immunitatibus frui permittet; rebus tamen gerendis curatores dabit. Cum autem iuris dicendi æquabilitate ciuitates & imperia maxime omnium egere videantur, collegia iudicum perpetua creabuntur; ea potissimum quibus de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium iudicandi fit potestas, prouocatione summota: non solum vt diuturno vsu iudicandi C prudentiam ac peritiam sibi comparent; verumetiam vt plures eadem potestate coniugati perinde vt magna vis aquarū, difficilius corrumpantur. *Nemo*, inquit Plinius [a], *omnes, neminem vmquam omnes fefellerunt: melius omnibus quam singulis creditur. Nam sæpe fit vt vnius prudentia ac virtute omnes eiusdem Curiæ iudices sordibus corrupti, vel etiam errore lapsi, erigantur.* Et quidem memini Potierum summæ virtutis ac integritatis iudicem, (:qui duos suæ virtutis hæredes patriæ reliquit:) capitalium causarum iudices in Curia Parisiorum a proposita susceptaque sententia reuocauisse, & innocentissimam mulierculam impietatis ream, vt tempora ferebant, capitali supplicio non sine summa pietate liberauisse. Id

[a] In Panégyrico.

autem

autem maiorum nostrorum institutis ac diuturna experientia perceptum est & cognitum, plures cõsilio communicato melius ac certius quam singulos iudicare; tametsi Aristoteles singulorum sententias seorsum exquiri putat oportere, idque in plurimis Græcorum ciuitatibus fieri consueuisse tradit. Vtramque rationem Romanos tenuisse auctor [a] est Asconius, vbi aliam esse rationem tradit *cum vniuersi iudices constituunt, aliam cum singuli sententiam ferunt.* Quam ob rem æquius ac melius in Europa ab vniuersis iudicatur quã a singulis in Africa, vbi vnius prouinciæ iudex singularis de prouocationibus arbitrio iudicioque suo decernit. Est enim Caira vrbium fere omnium maxima: in qua iudices quatuor seorsum de aliis atque aliis rebus iudicant; vnus itẽ qui de omnibus prouocationibus sine collega, & quidem sua voluntate statuit; qui sordibus vel gratia facile vinci potest: tametsi Cadileschierus vterque iudicum omnium principes, arbitrio suo iudicibus imperia solet abrogare. Nam omnia imperia ac potestates precario dantur & accipiuntur. Diximus nec omnia munera perpetua, nec annua esse oportere; potissimum in regia potestate. sunt enim pleraq; sine imperio; viatores inquam, scribæ, actuarii, cornicularii, & id genus alii, qui facile accusari, damnari, & coerceri possunt; & minores quique magistratus, qui sæpius mutari sine magno Reipublicæ incommodo ac priuatorum detrimento non possunt. Senatores item, quibus rerum agendarũ prudentia non nisi vsu diuturno comparatur, perpetuos & Romæ, & Lacedæmone, & Areopagi fuisse, & vbique esse oportere iudico; vt in perpetua magistratuum mobilium varietate, Senatus sit constans & immutabilis, in eoq; velut in cardine cætera imperia mutabilia conquiescant. id quod a Platone minus prouisum est, cum Senatum in annos singulos sorte duci voluit in libris De legibus, cap. CLXXIIII. Summis vero magistratibus, quib. nihil nisi a principe potest imperari, annuũ debet aut precarium imperium tribui; non modo in optimatũ ac po-

[a] In Diuinat.

pulari ſtatu, verumetiam in monarchia; tum ne in iura maieſtatis inuolare poſſint, tum etiam vt rationum reddendarum metu in officio contineantur. Quæ item collegia perpetuam poteſtatem habent, ea ſi mutanda veniant, (: vt fere in optimatū ac populari ſtatu neceſſe eſt:) collegas non ſimul, ſed viciſſim mutari commodius erit. vt Senatus Rhaguſiorum, cui conſilia Reipublicæ ac iudicia rerum capitalium ex prouocatione tribuuntur; & C cum aliquamdiu depoſito magiſtratu domeſticis rationibus ac ſtudiis intenti fuerunt, rurſus ad munera publica velut in orbem alacres redeunt. Illud tamen in omni Republica proſpiciendum erit, vt quibus ſumma poteſtas datur, ne ſit perpetua; aut ſi perpetuam eſſe velint, ne ſingulis, ſed collegio tribuatur. Hac igitur poteſtatū & imperii temperatione, illa quæ ſuperius a nobis allata ſunt incommoda iam nulla erunt: quia nec magiſtratus vno mutabuntur & eodem momento; nec Rempubl. gubernatore vacuam ac deſertam; nec publicarū actionum pernitioſas interruptiones vllas eſſe patiemur: nec verendum erit vt magiſtratus ſordidi rerum geſtarū rationem numquam reddere cogantur. Nam qui annuos magiſtratus, annuos ſenatores, annuas poteſtates, annua denique imperia & cupiunt & optant, præter eas quas attulimus difficultates, non proſpiciunt iſta ratione vel homines imperitos & ignaros ad ea quæ obire nequeant, munera publica vocari; vel Rempublicam hominū prudentiſſimorum & omni rerum gerendarum vſu ac diſciplinis inſtructiſſimorū plenam eſſe oportere. quāquam id per naturam fieri non poteſt, vt omnes omnia poſſint, cum vix ſingula munera ſinguli recte obire videantur: quibuſdam ſumma conſilii capiendi prudentia eſt, qui nullam imperandi dignitatem habent. Quod ſi ad eum quem dixi modum honores concedantur, metuendum minus erit ne non ſatis magna præmia virtuti propoſita ſint: quia tanta magiſtratuum multitudo dignitatem ac decus præmio detrahti & quo pauciores erunt, & omnium virtuti patebunt, eo ab omnibus auidius

dius appeti neceſſe erit; vt ſcopum quidem vnũ omnes
441 intuentur; ſed quia pauci feriunt, eo prẽmia maiora ſunt ac magis expetita: nec tamen aditus cuiquam præcludetur præterquam ignauis ac vitioſis hominibus, qui ſibi vias honorum turpiter præcludunt ipſi. Ita quidem ſeditionum cauſis ſublatis, ciues ſumma pace ac trãquillitate fruentur. Rationum etiam a magiſtratibus reposcendarum laudanda lex eſt a maioribus noſtris, & ab Italis ſæpe vſurpata, creatis curatoribus, quos Græco verbo *ſyndicos* appellant; quales a D. Ludouico & Philippo Bello Francorum regib. olim creatos accepimus. Forſitan incommoda plerique ſcrutabuntur: ſed iniquum eſt incommodis legum propoſitis vtilitatum nullam haberi rationem; cum *nulla lex omnibus commoda eſſe poſſit*, vt Cato Cenſorius dicere ſolebat. Ego, ſi decernendum ſit, legem ſemper vtilem eſſe ſtatuo, cuius incommoda vtilitatib. leuiora ſint. in quo ſæpiſſime peccatur ab iis qui omnia incommoda de legibus ſalua Republica, detrahi poſſe putant: & cum in ea pericula inciderunt quæ non proſpexerant, leges accuſant, eaſq; ſæpius mutãt, cum ſeipſos accuſare ac mutare debuiſſent. Argumento ſit illud quod Ludouicus XI. rex more maiorum initiatus ſtatim ineunte imperio, Caroli patris domeſticos ac familiares omnes aula exegit, ac principes generis propinquitate ſibi coniunctos quam lõgiſſime a Republica gerenda ſummouit; qui ſumma cõſpirationis fide & conſenſu cum hoſtib. coniurati, aduerſus principẽ rebellarunt, & in eas anguſtias illum adegerũt, vt pene coronam de capite decuterent, ac ſceptra regaC lia de manib. extorquerent. Rebus tamen compoſitis, & pace imperio parta, magiſtratus omnes, & miniſtros magiſtratuum ſua lege perpetuos eſſe iuſſit: ac filiũ, domeſticos & familiares, quos per omnes honorum gradus prouexerat, a ſe abalienare; & quo minus ſibi ſapere videretur, literis operam dare vetuit; cum intelligeret eos principes qui literas multas didicerũt, aliena cõſilia repudiare. ſed illa de toto genere officialiũ lata lex,

ne cuiquam imperium nisi volenti, aut morte, aut scelere admisso eriperetur, inuiolabilis hactenus exstitit: cui etiam subrogatum est vno capite[a], quo cauetur *magistratu abdicare cogendum neminem cuiuscumq; criminis causa, nisi iudicatus ac damnatus sit:* cui legi locum esse iussit, non solum se viuo ac spirante, verumetiam Caroli filii principatu: quod etsi iure non poterat, successores tamen legi paruerunt; tametsi maiorum formula magistratuū tabulis inseritur, *vt imperio vel munere publico fruantur quoad regi libuerit*: quæ verba non perpetuum imperiū, sed precarium tribui significant[b]: nisi legibus vel moribus aliter caueatur: clausula tamen restat inanis illa quidem, vt intelligatur omnia imperia a regibus nostris olim precario data fuisse: ac rursus dandi ius esse Philippi Belli principatu de perpetuis imperiis ac potestatibus tribuendis deliberatum quidem, non tamen decretum fuerat. At Philippus Valesius curationes abrogauit, vt magistratuum potestas, quæ semper antea precaria fuerat, perpetua deinceps esset. Argumento sit, quod inter eas laudes quæ Roberto Regi Francorum tribuuntur, illud etiam celebratur, quod imperium ac potestatem non nisi turpitudine & infamia vitæ notatis abrogauisset. Ex quo intelligitur Roberti maiores aliis legibus ac moribus vti consueuisse. Putant pleriq; magistratus meliores futuros ac imperia sanctiora, si more maiorum precario darentur; id tamen falsum esse docuimus; & vt verum sit, pernitiosum tamen esset; quia satis vnicuiq; perspicuum est principes ab adulatoribus & canibus aulicis fere semper obsessos, turpissimum quæstum ac mercaturam magistratuum facturos; aut imperia optimis quibusq;, qui fere semper aulicorum hominum vitam vitiis omnibus inquinatam oderunt, identidem erepturos. Hæc autem precaria tribuendorum magistratuum ratio tyrannidem, aut dominationem, non regalem monarchiam sapit. regnum enim legibus oportet, (quantum quidem fieri poterit) non principis arbitrio ac voluntate gubernari: vt quidem domino licet, quem

[a] xx. Septēbr. 1482.

[b] Alex. in l. principalibus de reb. credit.

442

quem subditi velut aliquem Deum cœlo delapsum adorant ac metuunt, eiusq; arbitria pro naturæ legibus habent. De rege aliter statuendum est, quem a subditis amari potius quam metui oportet: eius autem amādi ratio compendiaria futura est, si præmia quidem omnia, omnes item honores, ac magistratus, paucis quæ denotauimus exceptis, ab eo tribuantur, nec nisi iudicio constituto eripiātur. quibus enim iure ac legibus erepta potestas est, de principe quæri non possunt. Budæus quidem qui precario imperia dari optabat, nō satis perspecta Philippi Valesii ac Ludouici XI lege, Curiæ Parisiorum iudices annuos esse putauit, ac plerosq; in suam sententiam pertraxit. argumento esse poterit iusiurandum
C illud solemne Idib. Nouem. in singulos annos repetitū, & rescripta quæ a principe quotannis ad Curiam antea mittebantur; quibus precariam tantum curationem aut certe annuam, non perpetuam potestatem significari putabant. At illi acta Curiæ rationalium minime perspexerant, in quibus intueri cuique licet Curiam Parisiorum lege Philippi Longi constitutam fuisse, eiq; perpetuum & ordinarium imperium tributum: cui Prætores duo, vnusve Prætor max. præesset; ac primum quidē omnium fuisse Burgundiæ Comitem regis proximum: vt Imperialis Curiæ Germanorum Prætor max. vnus ex ordine principum. Ita quoq; diutissime Prætor Curiæ Parisiorum vir militaris fuit ac sagatus, non, vti nunc est, togatus, argumento sit quod in albo Curiæ Parisiorum, qui *Prætor maximus* est, quem nos *primum præsidem* appellamus, is *miles* appellatur: cæteri *iudices* non item, qui tunc sexaginta fuere, nunc vero centum quinquaginta. Ex quo perspicuum fit Curiam Parisiorum ordinariam ac perpetuam potestatem habere, nec principum rescriptis annuis ad lites iudicādas opus habere. tametsi Henricus II rex Francorum, cum ab adulatoribus circumuentus in Curiam ad edicta legesque promulgandas veniisset, quas curia publicari nollet; palam dixit, *Curiæ potestatem nullam fore nisi suo rescripto eam quotannis*

renouaret: qua re attoniti pleriq; hæserunt: nihil tamen rescriptis opus, nec item annuo iureiurando, quæ tum necessaria videbantur, cum Curia extra ordinem a principib. cogebatur: ordinaria vero ac perpetua potestate Curiæ tributa, ac iureiurando semel a iudicibus singulis ineunte magistratu concepto, frustra iusiurandum repetitur. Nam magistratus annui Romanorum mutabiles, quotannis iuratos esse oportuit, ineunte nouo ma- 443
gistratu: Senatores vero, quia perpetui erant, semel iureiurando adigebantur. Idem iudicium est de sigillo regio, quo Curiæ maiores apud nos, & auctoritate ac nomine principali imperando prohibendoq; vtunt: quinetiam literæ Curiarum ad principē, regia stemmata præ se ferūt: tametsi cæteri Prætores ac minores iudices priuato sigillo vtuntur, & imperant non regia sed Prætoria potestate. quæ quidem argumenta certissima sunt, Curias maiores extra ordinem lites olim disceptasse, ac veluti Senatores imperanti principi adesse consueuisse. quem quidem morem semel a Curia Parisiorum probatum, cæteræ Curiæ imitari quam proprio sigillo vti maluerunt: quarum tamen Curiarum ordinaria perpetuaque potestas est, ac rege mortuo imperium adhuc retinent: quod quidem si precarium esset, abrogaretur, vt curatorum omnium imperia, munera, potestates principis arbitrio vel morte definiuntur. at Curiæ magistratusque ordinarii rege mortuo nec cultum mutant, nec lugubri veste vtuntur: noui tamen principis nouo rescripto imperium, vt cæteris quoq; magistratibus, confirmatur. Neq; tamen improbanda eorum principum ratio, qui precariam potestatem magistratib. tribuunt, ac voluntate arbitrioque suo imperium illis abrogant, si iusta causa subest, vt quidem Anglorum reges consueuerunt: cum etiam in optimatum ac populi statu, qui legibus arctius quam principes obligantur, interdum populus magistratibus imperium abrogare, aut curatores C
rebus gerendis creare necesse habeat: hinc apud Romanos Dictatorum creatio. Quinetiam Octacilio Consuli

abdica-

abdicatum est imperium Fabii Maximi rogatione, cum bello grauissimo Respubl. premeretur [a], cui gerendo minime idoneus esset. quod si adepta potestate, morbus sonticus, puta furor aut cæcitas, cui mederi nō poterat, magistratuum actiones prohiberent, magistratibus imperium abrogari necesse erat. tametsi L. Torquatus, ad quem populus tertium Consulatum detulerat, valetudinem oculorum excusauit: quod indignum duceret ei fortunas ciuium ac Rempublicam committi, qui alienis oculis vti cogeretur; nihil tamen prohibebat acie ingenii omnia prospicere, optimeq; ciuitati consulere. At quanta multitudo cæcorum, surdorum, mutorum, quib. nullum ingenii consiliiq; lumen est; nulla rerum gerendarum vsu parta prudentia; nullæ animi vires quibus seipsos tueri possint; qui tamen ipsa Reipublicæ gubernacula capessere non dubitant? Quod autem diximus in monarchia omnes potestates ordinarias paucis exceptis perpetuas esse oportere; in popularib. vero & optimatum imperiis annuas, sic temperandum erit, vt semper excipiantur aliqui magistratus qui perpetua quadā stabilitate mobilium magistratuum vices sustineāt, nulla sunt imperia Venetiis, nullæ potestates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipsi perpetui, præter principem (: cuius perpetua quidem est, sed valde accisa ac truncata potestas:) procuratores D. Marci, Primicerium seu Cancellarium consilii publici, quatuor Senatus Scribas. Itaque Florentini beneficio Ludouici XII regis crudelissima Valentini Borgiæ tyrannide liberati, Ducem perpetuum esse voluerunt, vt in tanta magistratuum omnium conuersione ac volubilitate, aliquid esset stabile, in quo ciuitas acquiesceret: sed quoniā eum statum Florentini turbulentissimi diu ferre non potuerunt, in grauiores seditiones ac difficultates quam antea delapsi sunt. quod si Senatum perpetuum habuissent, qui Reipubl. curam gereret; non tot ac tantis seditionū fluctibus, ac bellorum ciuilium procellis iactata & quassata Respubl. fuisset. Quibus explicatis quærendū illud

[a] Liu. lib. 8.

etiam, *an magistratus oporteat in ciuitate bene ac prudenter moderata, concordes esse.*

V. *An magistratuum concors animus Reipublicæ salutaris sit futurus.*

ISTVD quidem frustra nos quærere, ac de re minime omnium obscura dubitare videamur. Quis enim ambigit quin magistratus in ciuitate bene prudēterq; moderata cōcordes esse debeant, vt communem omnium vtilitatem & ciuium inter ipsos concordiam tueantur? Est illa profecto sapientibus probata sententia, beatam Rempublicam humani corporis imaginem referre. huius autem membra omnia inter se apta ac mirabili coagmentatione colligata, officium ac munus a natura sibi tributum accuratissime obeunt, mutuisque præsidiis & auxiliis ad vniuersi corporis formam & salutem procurandam incredibili consensu & concordia conspirant: quæ si dissiderent inter se, nec mutuas operas sibi vicissim præstarent, & dextra manus sinistram truncaret, & pes alter alterum supplantaret, ipsiq; digiti oculos configerent; cæteraque membra proximorum alimenta ad se attraherent; ac officia deseri, & corporis vniuersi partiumq; singularum turpem deformationē & interitum consequi oporteret: non aliter de Republica nobis est iudicandum, cuius dignitas & salus ex mutua ciuium inter se & cum principibus beneuolentia exsistit. id autem minime sperandum est, si magistratus ipsi Reipublicæ principes, quos ciuium concordiam & caritatem mutuam exemplo suo alere decuit, inter se dissideant. quin etiam factiones in ciuitate exsistere, ac partium duces occultas primum, deinde apertas inimicitias in Reipublicæ perniciem fouere, ac postremo ciuilia bella erumpere; aut si prohibeantur, nihilominus publicas actiones magistratuum discordia impediri, ac ciuitatem conturbari necesse est. idemq; futurum de Republica, quod de puella, quam cum riuales ac proci adamare & amplecti debuissent, in partes crudelissime distraxerunt. Quæ autem

Argumenta quibus erudiantur magistratus ad concordiam mutuā inter ipsos.

autem de hostibus victoria speranda, si duces exercitus mutuis armis seipsos confodiant? quæ iudicia futura si iudices mutuis odiis contrariis sententias tueri quam æquitatem malint? Nam sæpe magistratuum ac iudicum inter se discrepantium simultates in Reipublicæ ac priuatorum exitia redundarunt. Ac si quis ciuium vitam, caput, fortunasque tueri sibi proposuerit, alius odio aduersarii inflammatus, acerrime illum oppugnare ac perdere conabitur. quod quidem Agesilaus rex Lacedæmoniorum fecisse fertur, vt Lysandri quem oderat, & gratiam minueret[a], & auctoritatem; eius omnia iudi- [a] Plutarch. in Lysandro.
441 cia, omnes sententias non tam causarum iniquitate quam eius odio rescindere ac iactare solebat. Cum igitur ciuiles discordias, ciuilia bella, (pestem Rerumpublicarum) a magistratuum inter se dissidentium odiis oriri, & ab iis incrementa suscipere cuique planum sit, consequens est magistratuum concordiam ciuitatibus non modo vtilem, sed etiam necessariam esse. Hæc argumenta probabilia videri possunt. Qui tamen subtilius ista disquirunt, ex magistratuum discordia Reipublicæ salutem exsistere iudicant. Est enim virtutis ea vis & natura, vt nec virtuti contraria sit, nec inter se viri boni, quantumuis dissideant, inimici esse possint: sed improborum & aduersariorum iniuriis lacessiti luxurient atque efflorescant: nec virorum fortium virtus tam conspicua sit, quam cum sine acerbitate contendunt, suique similium ardore ac velut incendio quodam inflammantur, competitorumque æmulatione ad res præclaras incitantur. Cum enim Taxilas rex Indorum Alexandro Magno bella maxima gerenti, & omnia omnium imperia ad extremos vsq; fines populanti, regnũ suum per legatos, si opib. egeret, libenter obtulisset: sin opibus abundaret, Alexandri opes se non recusaturum diceret: hic Alexãder, qui nec victor poterat, nec victus acquiescere, cum armis non liceret, virtute dimicauit: *Non mihi*, inquit, *Taxilas hanc laudis palmam præripiet, vt magnificentia me & vrbanitate superare videatur: sed lu-* *Magistratuum discordia vtilis.*

standum nobis est.itaq; illum ego regni alterius amplitudine ac pecuniarum vi cumulatissime augeo. Sic etiam C
Tullus Hostilius rex ad Metium Albanorum Dictatorem; *Quas tu nobis*, inquit, *ciuiles discordias obiicis, vtiles ciuitati nostræ iudicamus: contendimus enim inuicem vtri pro Republica melius & acrius propugnabunt*. Quod si cõtentionum ac laudis studia fortes inter ac bonos ciues vtilis est, ac præclara ciuitatibus futura, quanto magis hominib. ignauissimis, vt ad virtutem impellantur aut a vitiis deterreãtur, necessaria debet videri? Omniũ enim vtilitatũ quæ maximæ ab aduersariis decerpi solẽt, nulla maior est quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut ab illis virtute vinci videamur. Quod si præclara est & vtilis contentio ciuitati, in qua principes ac magistratus de virtute certant, quanto vtilior futura contentio bonorũ aduersus improbos? si vero magistratus omnes improbi erunt, non modo vtilis est, sed etiã necessaria luctatio: alioqui si concordes erunt, & publica & priuata libere ac omni metu sepositio depeculari licebit; tunc Reipubl. saluti melius succurri non potest, quã si mutuis odiis & accusationib. suas ipsi sordes, expilationes, peculatus, ac furta palam detegant; vt numquam melius cum gregibus & armentis agitur, quam si lupi se inuicem vorare consueścant: vt quidem Philippus Cominius Anglorum principes mutuis cædibus & capitalib. iudiciis saluti plebis publicæq; securitati consulere scribit. Et cũ Appius Consul acerrime intercederet, ne Tribunorum plebis numerus duplicaretur, Cincinnatus illum interpellans, *Desine*, inquit, *Appi*: nam quo plures Tribuni fuerint, eo difficilius concordiam tuebuntur: ac sæpissime Tribunitiam vim suorum intercessione frãgi ac debilitari necesse erit, cum vnius intercessione omnium actiones prohibeantur. Prudenter ille quidẽ: stetit enim 446
Respublica Tribunis sæpe dissentientibus, quę concordibus momento ruitura fuisset; ac tamdiu stetit quoad Publ. Claudius homo improbus, anno post quadringẽtesimo rogationem tulit ad plebem, *ne vnius Tribuni intercessio*

interceſſio collegarum actiones impediret. Itaq; Cato maior, Romanæ ſapientiæ decus, nec ſeruorum in ſua familia, nec magiſtratuum in ſua ciuitate cõcordiam [a] ferre poterat; ſed latenter & occulte inimicitias & odia ſerebat: vt mutuis accuſationibus quaſi vulneribus, improbi caderent; boni vero laudem adipiſcerentur: nec fieri poſſe putabat vt in tam magna ſeruorum ac magiſtratuum concordia, alteri rem publicam, alteri priuatam, vel impunitate, ppoſita, vel certe accuſationis metu ſublato, non diriperent. Itaq; non dubitauit quinquagies accuſare, ipſe vero quadragies accuſatus eſt: vitæ tamẽ anteactæ ac rerum laudabiliter a ſe geſtarum conſcientia fretus, omnium aduerſariorum facile calumnias eluſit. Quibus rebus ciuitatem ciuium optimorum ac fortiſſimorum abundantiſſimam reddidit. Quid? num Senatus Romanorum magnam pecuniæ vim Marco Bibulo decreuit, vt Conſulatum emeret, ac Cæſaris opibus obſiſteret, qui Luceium amicum ad petitionem Conſulatus callide ſubornarat, quo facilius [b] omnia nutu arbitrioque ſuo concordi & conſentiente collega gereret? Quinetiam Cæſar [c] ipſe clariſſimus rerum Gallicarum teſtis, de moribus maiorum noſtrorum ſcribẽs:

[a] Plutarch. in Catone maiore.

[b] Sueton.

[c] Lib. 6. Comment.

C *In Gallia*, inquit, *non ſolum in omnibus ciuitatibus, atque in omnibus pagis partibusque, ſed pene etiam in ſingulis domibus factiones ſunt; earumque factionum principes ſunt, qui ſummam auctoritatem eorum iudicio habere exiſtimantur; quorum ad arbitrium iudiciumque ſumma omnium rerum conciliorumque redeat. Idque eius rei cauſa antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. Suos enim quisq; opprimi & circumueniri non patitur; neque aliter ſi faciat, vllam inter ſuos habet auctoritatem. Hæc eadem ratio eſt in ſumma totius Galliæ: namque omnes ciuitates in partes diuiſæ ſunt duas.* Hæc ille. Quibus rebus intelligitur ciuitatibus ſalutaria ſemper exſtitiſſe magiſtratuum ac principum inter ſe diſſidia, quibus ſcilicet improbi bonorum virtute, aut mutuis accuſationibus frangantur. Neq; id ſolum Ro-

manis æque ac maioribus noſtris, verumetiam Lycurgo ſapientiſſimo legislatori vtile viſum eſt: cum ipſe inter vtrumq; regem Lacedæmoniorum diſcordias ſereret: legatos etiam qui inimicitias exercerent, ſimul coniugauit, ne Rempublicam conſpirationis mutua conſenſione proderent. Quod vero corporis humani membra omnia contagione [a] quadam amica ſibi eſſe, eaque ſublata hominem interiturum putant, argute magis illud quidem quam vere dici videtur: cum ex repugnantibus maximeque inter ſe contrariis humoribus ac partibus hominis natura tota coagmentata ſit, & in qua pugnent calida frigidis, humida ſiccis: ſcilicet flauæ bili ac felli amariſſimo dulciſſima pituita; cupiditati belluarum in modum exſultandi, ratio diuina: qua partium diſcordia ac temperatione tum de homine, tum etiam de mundo ipſo ſublata, vterq; momento ſit interiturus. Principes igitur in ciuitate inuicem repugnare ſibi, non repugnat moribus ciuitatis bene conſtitutæ, ſiue in ſenatu, ſiue in iudiciis, ſiue in rebus rationibusque contrahendis, ſiue omnino in inueſtigatione veri, cuius ſplendor maximus inter extrema potiſſimum elucet. Ac mihi propius res hiſtoriasque Romanorum intuenti prudenter ſuos magiſtratus, quantum quidem licuit, ingeniis ac voluntatibus inter ſe diſcrepantes ſimul coniunxiſſe videntur. Cum enim proſpiceret Senatus Claudium Neronem conſulatum adeptum ire, fortem quidem ac ſtrenuum imperatorem, ſed animi quodam impetu magis quam prudentia in hoſtium exercitus irruere conſuetum, ſenatus, quod graue bellum aduerſus Hannibalem & Haſdrubalem in Italia gerendum eſſet, Liuium Salinatorem ad Conſulatus petitionem promouit; prudentiſſimum in primis, ac diuturna rerum bellicarum experientia doctum, atque id ætatis quæ & collegæ feruorem temperare, & iam ingraueſcens a collega ad bellum acrius inflammari poſſet. Ita quidem vterque vtrique eodem munere coniunctus memorabilem de Pœnis victoriam fuſo ac cæſo Haſdrubale domū retulerunt;

[a] συμπάθειαν Græci, Cicero *contagionem* appellat in lib. De fato.

quæ

quæ Carthaginensibus certissimum exitium, Romanis salutem, & imperatoribus gloriam peperit sempiternã. Eosdem senatus ad Censuram designauit: ac tametsi clara in primis esset vtriusq; & vna omnium voce concelebrata virtus, sic tamen inter se dissidebant, vt in ipsa Cẽ-
C sura, in qua modestiæ mista grauitas elucere, & odia cõcepta restingui aut certe conquiescere debuissent, alter alterum ignominia notaret. Eadem prudentia Romani Fabium Maximum & M. Marcellum ad bellum Annibali inferendum conlugarunt; maximum vtrumq; imperatorem & militaris disciplinæ peritissimum: sed hic prœlii cum Annibale conserendi cupidissimus, ille hostem patientia frangere doctus; hic comminus hostem lacessere, ille impetus modo sustinere; hic acerrimus & audacissimus pugil, ille moderatissimus cunctator; hic *gladius*, ille Romanorum *clypeus* est appellatus: & vtriusq; virtute imperium non tantum [a] ab interitu impendenti seruatum est, sed etiam longe late propagatum. Quod si bonorum ac fortium ciuium æmulatio tot ac tantas vtilitates ciuitatib. affert, quanto maiores futuræ sunt, si aduersus improbos inimicitiæ exarserint? Atque hæc argumenta in vtramq; partẽ probabilia videri possunt. Quid autem statuendum sit, nõ ita facile diiudicari potest. Neq; enim magistratuum modo, verumetiã Rerump. statum intueri oportet. Illud tamẽ de toto genere Rerump. statui posse opinor, minores magistratus inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularib. imperiis, vtile esse. Et, quoniam populus non alios rerum communium procuratores habet quã magistratus ipsos, publica magistratuũ direptioni facile patebũt, nisi mutuis accusationibus coerceantur. In monarchia vero vtiles sunt interdum maiorum magistratuum contentiones, cum vnius potestate regantur, a quo facile castigari possint: modo princeps nec amens sit, nec insanus, nec infans, qui alienæ potestatis imperio teneatur. At in optimatum & popularibus imperiis, summos in Republica magistratus inimicitias & odia exercere val-

[a] Plutarch. in Marcello.

de periculosum iudico nisi publicæ fuerint quam suæ vtilitatis cupidiores; qualis fuit controuersia Scipionis Africani maioris cum Fabio Maximo, & iunioris cum Catone maiore; Liuii Salinatoris cum Nerone, Lepidi cũ Fuluio; Marci Scauri cum Catulo; Themistoclis cum Aristide: quorum egregia de virtute contentio, Reipublicæ semper fuit salutaris. Si vero imperandi nimia cupiditas & honorum contentio inter improbos ciues & in summa potestate constitutos oboriatur; cuiusmodi fuit Marium inter & Syllam, Cæsarem & Pompeium, Augustum & Antonium, Thucydidem & Periclem, status conuersionem aut euersionem impendere ciuitati necesse est: eoq; magis in optimatum quam in popularibus imperiis, quod pauci optimates iura maiestatis habent, & honoribus soli semota plebe fruuntur; qua occasione belli ciuilis inter principes ciuitatis oblata, libertatem cum imperio inuadunt; aut partium duces opibus superiores aduersarios opprimunt; aut ad vnius dominatum Respublica delabitur. At in monarchia maiorum magistratuum inter ipsos contentiones minus metuẽdæ sunt; quia principis imperio sedari, & improborum sordes ista ratione elui facile possunt. Omni ciuitatum generi necessaria est ad cohibendas contentiones quæ|ciuitatibus interitum allaturæ videantur, summorum magistratuũ disparitas, seu potentia, seu numero: ne, qui numero pares sunt, si sententiis dissident, actiones publicas impediant: aut qui plures erunt, ambitiosorum hominum vim frãgere & conatus perrumpere possint; idq; potissimum in popularibus imperiis vtile esse iudico. Et quidem ea res (: opinor:) impulit Vranos, Tugienses, Vnderualdos, Glarenses, qui maxime omniũ populares sunt, vt tribus Ammanis, non duobus, summum imperium tribuerent: nam duos inter se dissidentes tertius facile conciliare potest: ac minus opportuna seditioni ciuitas est, quam si duobus summũ imperium tribuatur, vt apud Bernates, Lucernates, Solodurios, Friburgenses, Basilienses, Schafusios, Tigurinos. vtilius C

tilius esset quatuor coniungere, vt Geneuates ac Suitenses consueuerunt: aut plures quatuor impari numero; vt olim Athenienses nouem Prætores, quos ipsi *Archontas* appellabant; vt pauciores ceteris assentirent, aut numero vincerentur. quod a duobus fieri non potest, nisi alternis diebus ac viciſſim imperent, vt Suffetes Carthaginensium, & Consules Romanorum. Quamobrem nostris legibus fiscales vbique tres creari placuit, vt tertius dissidentes collegas conciliare inter se aut alteri sese adiungere posset. qui magistratuum impar numerus in populari & optimatum statu magis est quam in monarchia necessarius; & in hoc statu maiorū magistratuū controuersiæ minus metuendæ. Et quemadmodū Deus opt. max. vniuersitatis ac naturæ parens mundū hunc ex orbium contrariis inter se conuersionibus, tum ex siderum ac elementorum discrepantibus naturis, tum etiam ex animantium stirpiumq; contraria vi ac potestate coagmentatum mirabili concordia moderatur: sic etiam rex (: imago spirans ipsius Dei rerum omnium principis:) ex dissidentium inter se magistratuum dissimilitudine concordiam ac salutem ciuium tuetur: & vt in fi-
449 dibus & cantu ipso, quem absurdum & eundem aures eruditæ ferre non possunt, concentus ex dissimilimis vocibus, grauibus inquam & acutis, tum mediis inter vtrasq; artificiose confusis ac temperatis, discordia quædam concors efficitur & congruens: ita quoq; ex potentibus ac tenuibus, ex summis & infimis, tum etiam mediis ordinibus interiectis, atq; adeo ex ipsa magistratuū inter ipsos discordia, salus omnium concors exsistit, arctissimum in omni Republica vinculum incolumitatis. Nam cum Cæsar Bellouacis acerrimum bellum inferens, Tribunos legionum duos aduersarios inter se omnium maximos haberet, iussit in hostes odium conuertere: atq; hi spectante Cæsare summa laudis contentione de hostibus victoriam retulerunt: quam hostibus dedissent nisi Cæsaris imperio ac potestate coercerentur: quod cum sæpissime, tum vero Ludouico XII rege

Francorum accidit, vt Ducis Vrbinatis, & Cardinalis Papiensis, qui Pontificis maximi exercitum ducebant, cõtentiones acerrimæ victoriam regi faciliorem peperẽrint. quem in statum Romani delapsi videbantur cõtentione inter Fabium Max. & Minucium Romanorum duces oborta; quæ Annibali victoriam, Romanis exitium attulisset, nisi Fabius pro salute publica inimicitias deposuisset, ac collegam vna cum exercitu Romano ab interitu sua virtute liberasset. Pernitiosæ sunt igitur in imperio populari maiorum magistratuum contentiones, si prius suis cupiditatib. quam Reipub. seruire malint. Itaq; C Marco Lepido & Q. Fuluio creatis Censoribus, acres illas inimicitias quas antea semper exercuerant, Senatus frequens, vt salutis publicæ causa deponerent, persuasit. id quod a Senatu sæpe factũ legimus, cum Tribunorum plebis furor in Consularem libidinem exarsisset, quæ ciuitati detrimentum allatura videretur. Sed quę pericula imperio populari a maiorum magistratuum grauissimis contentionibus, eadem atq; haud scio an interdum maiora, ab arctissima illorũ amicitia impendent, nisi publica commoda priuatis anteponant. Quamobrem cum Cæsar, Crassus, & Pompeius summam societatis fidem & amicitiam affinitatibus & conuiuiis confirmarent, totamq; ciuitatem ad se protraherent, Cato Vticensis, qui velut e specula futuros casus ac tẽpestates prospiciebat, palam dixit Rempubl. lenociniis principum proditam esse ac prostituram. Duobus tamen propositis periculis, grauiora sunt, quæ ab acerrimis contentionibus, quam quæ ab amicitia arctissima principum impendẽt, si magnis opibus ac potentia præstant: quia concors amicitia paucorum, qui plus cæteris possunt, etiam si priuatis cupiditatibus & commodis omnino inseruiat, minus est Reipub. nocitura quam discordia: ac præstabilius est paucos simul imperium seruare, quam perdere: quod futurum est, si graues illæ inimicitiæ ad arma ciuilia prorumpant. Hoc quidem cum significaret Liuius de Caluinio Campano, *Hominem*, inquit, *improbum sed non ad extremum*

tremum perditum; qui malet incolumi quam euersa patria dominari. At M. Tullius tametsi tricipitium illud Cæsaris, Crassi, ac Pompeii valde metuendum esse diceret, nihilominus tamen Crasso cum legionib. Romanorum in Chaldæa occiso, & Iulia Pompeii celeri morte præ-
450 uenta exclamauit[a], *Vtinam, Cn. Pompei, amicitiam cum Cæsare nunquam coisses, aut nunquam diremisses.* quoniam illorum amicitia creuerant Cæsaris opes liberis ciuibus ac Reipubl. populari metuendæ: amicitia vero, quam Iulia Pompeio collocata vtcumq; tueri potuisset, Crassi cæde diremta, ad Pompeium & Cæsarem summa rerum delapsa est; quorum alter cum parē ferre, alter maiorem non posset, armis ciuilibus dimicandum necesse habuerunt vter vtri imperaret. Quod vero maiores nostri factiones principum ciuitatibus vtiles esse putabant, vt quidem Cæsar scribit, vix est vt mihi persuaderi possit, cum ipsius Cæsaris iudicio factiones principum ac ciuitatum exitium illis attulerint; aliis quidem Germanorum, aliis Romanorum opes aduocantibus: quoniam aut vtrisque aut certe victoribus seruiendum erat. Nec verum est principum in Anglia cædes mutuas tenuibus salutares esse, vt Cominius scribit: quinetiam cum in Angliam legationis caussa profectus essem, ab incolis didici, nihil eos nisi principum factiones ac ciuiles discordias metuere: quas vt commodius dirimere & frangere possint, sæpissime conuentus omnium ordinū habere consueuerunt. Atq; hæc quidem de magistratuum erga principem obseruantia, tum de officiis erga se mutuis, & aduersus priuatos: nunc ordo postulat, qualem se princeps erga subditos gerere, iudicemne agere, & colloquia cum illis habere debeat necne, qua breuitate fieri poterit disseramus.

[a] Philip. 2.

C *VI. An maiestati principis iudicem agere, & cum subditis colloquia serere conueniat?*

NOva sane quæstio nōnullis, minimeq; dubia videri possit, cū veterib. omnib. tū philosophis tū historicis inter se cōueniat, *iustitiæ fruēdæ causa reges esse creatos,*

vt quidem Herodotus de Medis, Tullius de Romanis scribit. Quinetiam veterum Græcorum reges non alio quam *iudicum* nomine fuisse appellatos, testis est Æacus, vnde genus Æacidarum; testis Minos, testis Rhadamanthus, Græcorum reges; qui, quod æquitate summa ius dicerent, ab Ioue sempiternum iudicandi ac imperandi munus apud inferos adepti dicuntur. Nec Homerus aliter fere Græcorum reges appellat quam ποιμένας λαῶν. quæ vox nō iudicia modo, verumetiam populi procurationem, eiusq; tuendi solicitudinem significat. Qui vero post Æacidarum gentem apud Athenienses quasi *proreges* fuerunt, προεδρεύειν seu *iudices* appellabātur. Ac tametsi Hebræorum Imperatores belli gerendi causa sæpe Deus excitaret, nihilominus tamen שופטים, id est, *iudices* dicebantur. Quinetiā cum Samuel consenuisset, atq; ingraueſceret ætas iam sua, populus regem sibi postulauit hac lege & conditione, vt aliorū regum morib. ac institutis populo ius diceret. Id autē principis aduersus subditos obligatio postulat; quæ quidem obligatio mutua est & vtrimque contracta, vt non magis principi parere subditi debeant, quam princeps subditis ius dicere. Neque enim satis est a magistratu iubente principe id fieri, cum subditi fidem principi & obsequium præstare iussi, procuratorum ministerio vti non possint. Ac multo magis necessariū videtur principem per 451
seipsum ius dicere, quam subditos procuratorio nomine fidem principi dare: quia subditi obsequium ac fides in dubium minime reuocatur: sed is quem princeps iudicare iussit, vel sordibus, vel gratia, vel odio ad inique iudicandum adduci potest: quod in principem minime conueniat, qui Deo rationem iudiciorum reddere teneatur: & qui opponere illud non possit, se suorū iudicum religionem ac fidem secutum. Quid autem maius aut efficacius ad mutuam principis ac suorum coniunctionem & concordiam, quam subditos a principe iudicari, & singulorum res rationesq; cum principis actionibus communicari & comparari; qua communitate sublata,

veluti

veluti quodam subditorum cum principe cõmuni vinculo, hinc inde seceditur; & ea, quæ vtrisq; cõmunis esse debet, caritas & amicitia paulatim refrigescit. putant. n. subditi contumeliam sibi a principe inferri, cum ius dicere dedignatur; & quidem æquiore animo sententiam principis iniquam pleriq; ferunt quam repulsam; eoque libentius quo contumelia grauior est, quam iniuria. sin princeps ipse rogationem acceperit, legerit, disceptauerit, etiamsi minus quam oportuit, quam decuit consequantur, sibi tamen satisfieri putant. At quanti sunt illa, non modo principem pro tribunali sedentem intueri, audire, sed etiam ab eo videri, audiri, causam agere. hæc certe incredibilem lætitiam subditis omnib. allatura nemini dubium est. ac si princeps vlla virtute clarus sit, mirabilem etiam sui amorem in omnium animis excitabit. C Iam vero magistratuũ imperia ac iudicia ipse sua auctoritate iudicando efficiet multo clariora. Et cum magistratus inique sæpe, vel gratia, vel odio, vel metu, vel etiam legib. iniquis coacti iudicent; aut principis interpretatione ac rescripto ad iudicandum egeant, sæpe fit vt cum mortalis sit hominum natura, lites tamẽ immortales sint: quas si princeps ipse iurisc5sultorũ ope disceptaret, cum legib. solutus sit, non argutias legum ac formularũ momenta, sed æquitatem consectaretur, ac breui lites omnes a stirpe resecaret. Item tot prouocationes, supplicationes, euocationes, ac iudicia iudiciorum varietate cumulata, & eadem de re tot ac tam multa reddi non oporteret: siquidem a principe prouocari non posset. Illa vero magistratuum ac iudicum tanta stipendia, quæq; ob rem litemve dicendam pecuniæ tam multæ a singulis & vniuersis minime extorquerentur, nec sordibus vel gratia tot erepta dicam an emta iudicia videremus. quamquam venalia iudicia, venales sententiæ sub hasta sæpe proponuntur, sed soluto pretio; nec merces corruptas redhibitoria actione reddere, nec pretium repetere licet. Est etiam in pleriſque iudicibus tanta sæpe vecordia, tanta insscitia, vt pleriq; vi & armis, quam

apud eiusmodi iudices iure agere malint, quos princeps ipse, si ius diceret, nutu solo ab iniuria ad mutuam concordiam reuocaret. Sed vt nulla maior vtilitas ad Rempublicã peruentura sit, quam quod princeps iudicandi consuetudine iuris ac iustitiæ vim in animo penitus expressam habeat, quid ab immortali Deo maius ac melius tum principi tum ciuibus optandum, quam vt accuratissime & assidue ius dicere consueſcat? Aliarum quidem artium ac disciplinarum scientia princeps carere facile potest, iudicandi scientia non potest, quæ ipsa re- 45a
galis est, & regum maxime propria: cum arte imperatoria, quæ rem militarẽ continet, aduersus hostes tantum vti, legitima vero scientia nec domi nec militiæ vacare possit. Sed ne argumentis omnia differantur, exemplis sapientissimorum & quammaxime illustrium principũ vti libet. Quis autem Salomoni sapientia in toto mortalium genere comparandus est? At non ante rex initiatus erat, quam ab immortali Deo id vnum precatus est, vt quantum sapientiæ ad populi iura iudiciaq; disceptãda satis esset, tantum sibi tribueretur. quæ vota tametsi somnianti Salomoni exciderant, quasi a vigilante facta fuissent, tam grata Deo fuerunt, vt in eum omnes sapientiæ ac scientiæ thesauros abundantissime & cum ingenti mortalium omnium admiratione effudisse videatur: vt omnes intelligerent Deum non modo sapientiam illi afflauisse, sed etiam iudicandi munus regibus ipsis a Deo tributum fuisse. Quis item Augusto rerum maximarum vsu ac prudentia comparandus? assidue tamen ius dixisse fertur, ac ne morbum quidem excusare solitum, quominus in lectica ius diceret. Quamquam illa populi Romani ac temporum, non Augusti propria laus est; cui, si aliter faceret, imperare nõ licuisset: vt quidem anus illa ad Adrianum Augustum rogationem in aliud tempus reiicientem, quia sibi non tantum otii esse di-
a Spartianus. ceret, *Noli igitur*, [a] inquit illa, *imperare*: qua oratione permotus Imperator constitit, vt roganti ius diceret. Si tantus princeps, & cuius imperium iisdem finibus qui- C
bus

bus Solis cursus terminabatur, satis officio fecit, cur ii qui particulas eius imperii adepti sunt, ius rogãtibus dicere recusabunt? cur non potius omni studio, labore, industria in id vnum incumbent, cum *nulla sit laudabilior philosophiæ pars*, inquit Plinius,[a] *quam agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque philosophi doceant, in vsu habere?* Quod si legitima scientia iurisq; dicendi munus principibus tot ac tantas vtilitates parit, quanto vberiores futuræ sunt, si illa ipsa quæ maiestatis propria sunt per seipsam tractabit? cætera quidem princeps magistratibus committere, iura maiestatis eorumque cognitionem exuere non nisi cum imperio ipso potest. Næ illi valde cæci, surdi, muti; qui quæ sua sunt & quam maxime propria, numquã nisi alienis oculis intuentur, alienis auribus audiunt, nec nisi aliena sæpiusq; peregrina lingua loquuntur! superius quidem docuimus nõ modo peregrinarum gentium, sed maiorum etiam nostrorum exemplis ignauiam regum, qui omnia domesticis crederent, sibi posterisq; suis exitium attulisse. Hæc argumenta speciosa quidem videntur iis, qui arcana imperii & abditam tuendæ maiestatis disciplinam non satis perceptam & vsu cognitam habuerunt. Mihi vero propius inuenti, non modo necessarium non videtur, sed ne vtile quidem ciuibus principem per sese ius dicere. Concedam tamen id præclarum fore & regali maiestate dignum, si demus tales fore principes, quales Scylax Indorum reges opinione sibi finxerat, id est tanto subditis præstantiores, quanto Dii mortalibus superiores sunt. Quid enim præclarius esset, & ad splendorem illustrius, quam
453 in clarissima populi luce positum principẽ per seipsum æquitate summa iudicare? bene de Republica meritis sua præmia, sceleratis & facinorosis supplicia irrogare? necesse est enim virum bonum ac sapientem esse, qui non nisi bonorum ac sapientem cœtu delectetur; & integritate ac iustitia præstare, qui summa æquitate ius dicat. Sed quis vitiosum principem populo ad

[a] Lib. 2. epist.

Cur princeps iu dicere non debeat.

intuendum,& ad imitandum proponat, nisi qui & principem irrideri, & populum deprauari velit? quæ enim leuissima sunt in cæteris peccata,in principe flagitia iudicantur: nec magis latere possunt,quam in ore ipso ac vultu fœdissimus cancer: nam regiæ fortunæ sublimitas regum actiones obscuras esse non patitur. Est autem subditis omnibus quasi lex ab ipsa natura insita, vt omnia principis dicta, facta, gestus, mores accuratissime imitentur; atq; in id vnum intentos habeant oculos, studia,mentes,vt eius singula vitia,virtutes, omnem denique corporis & animi habitum ipsis animis & mentibus expressum habeant: vt rectissime Plinius vitã principis *censuram* appellauerit , eamque perpetuam , ad quam dirigimur & ad quam conuertimur. Hæc illa est ab antiquissima vetustate posteritati tradita disciplina; primum ab ipso Sapientiæ magistro, deinde a Platone, Cicerone,Liuio,Cassiodoro repetita:*qualis* scilicet *fuerit ciuitatis princeps,talem quoque populum futurum.* Melius etiam Theodoricus rex Gothorum apud Cassiodorum,cum ad Senatum populumque Romanum scriberet; *Facilius est*,inquit,*errare naturam, quam dissimilem* C *sui princeps possit Rempublicam formare.* Quid exemplis in re tam perspicua opus est? domesticum illud tamen de multis,Franciscus maior rex Francorum,& Mansor Africæ ac Hispaniarum Imperator,alio quidem vterq; tempore ac loco,bonas artes ac disciplinas incredibiliter amplexatus est; repente principes, patritii, nobiles, sacerdotes,milites, opifices, omnis deniq; ætas, omnis sexus tantis studiis omnium artiũ ac disciplinarũ scientiam prosecuti sunt,vt nullis vnquã seculis, nullis vsquã regionib. tanta doctorum hominũ seges quam sub illis principib.exstitisse videatur.Cũ igitur tantũ valeat principis imago,ad conformandos,& in vtramq; partẽ mutandos suorum mores; summopere cauendum est, ne principem nisi optime a disciplina, vberius etiam a natura informatum,populo spectandum exhibeamus;aut si vitiosus erit,suorum oculis quasi pestem popularem

modis

modis omnibus ſubducamus. Non propterea, dices tu quidem, principem vitioſum oportet a publicis actionibus, a foro, a Senatu, a iudiciis abſtinere: cum nemo tam ſit deprauatus vt nullis virtutibus, nulla laude excellat, nulla vitia diſſimulare poſſit; quarum virtutum ac vitiorum delectum habituri ſunt ciues; vt hæc quidem declinare, illas amplecti facile poſſint. Ego vero vitia potius imitaturos quam virtutes exiſtimo: eoque facilius quo citius ad vitia quam ad virtutes gliſcit hominum natura; & cum vnus ſit ad virtutem rectiſſimus aditus, innumerabiles vltro citroque ſinuoſi anfractus, quis dubitet quin praua potius quam recta ſequamur? Fuerunt in Alexandro Magno rariſſimæ virtutes, ſed rerum a ſe geſtarum gloriam ac decus turpiſſima ebrietatis conſuetudo fœdauit: quum etiam taleti
454 præmium propoſuiſſet ei qui pocula vini ampliora ſiccaret: in quo certamine quadraginta cum eo qui præmium tulerat effuſis viſceribus propemodum ſpectante rege crepuerunt ac perierunt. Hunc igitur morem non modo Græci, ſed turpiter cæteri quoq; principes imitari ſtuduerunt. Mithridates vero, etiam iis qui auidius vorarent ac biberent, præmia propoſuit, & in vtroque genere victoriam (ſi vincere, ab intemperãtia vinci:) fœdiſſimam adeptus eſt. Virtutes vero ſimulare, aut vitia diſſimulare, cum omnibus, tum vero principib. difficilimum ſemper viſum eſt: quia cupiditatib. imperare, domitas habere libidines, perturbationes cohibere minime omnium didicerunt: quæ qui neſciat, malus eſt ſimulationis magiſter futurus. Dionyſius iunior Platonem Syracuſas acciri iuſſerat, hominis virtutibus ac fama illuſtri excitatus: vt primum viri verba, voces, ſapientiam guſtauit, momento hiſtriones, ebrietates, lenocinia, meretrices ſeſe a principis conſpectu ſubduxerũt: ſed quia vultum mutarat, non mentem; & libidinum illecebras, non ipſas libidines exegerat, diu vitia diſſimulare non potuit; nec Platonẽ diu ferre, qui non prius aula exceſſerat, quam princeps ad conſueta flagitia non

quidem omissa, sed paululum intermissa rediit. tantum valent principis ad immutandos subditorum animos illecebræ, multo facilius tamen ad vitia quam ad virtutes. Sed domestica libentius quam externa memini. Franciscus maior rex, accepto vulnere, capillos, quo facilius curaretur, tonderi iusserat: repente domestici omnes, C principes, nobilitas, magistratus; opifices; omnes deniq; ordines capillos omnino de capite decuti curauerunt: ac si quis maiorū vestigiis insisteret, aut tōderi turpe duceret, cum omnium risu excipiebatur; cum tamen regū insigne ab huius imperii primordiis semper anteafuisset, nec nisi patriciis ac nobilitati capilitium nutrire fas erat: cæteri seruili habitu tonderi tamdiu coacti sunt, quoad Petrus Lombardus Parisiorum Pontifex obtinuit, pro ea quæ tunc erat Pontificum in reges auctoritate, vt plebi capillos alere liceret. At principis assentatores, non modo animi, sed etiā corporis & naturæ vitia modis omnib. affingere conantur; & vt procul ridentē aspexerint, rident: si claudus est, claudicant ipsi. Alexander Magnus & Alphonsus rex Aragonum colla contorquebant, hic quidem a natura, ille vero a consuetudine depraua-
a Plutarch. in Pyrrho. tus[a]: aulici canes vtriusq; vitium modis omnib. studebant imitari. Quid igitur ciuitati pernitiosius quā principum vitiis subditos imbuere velle? Illud etiam exitiosius, quod principum peccata leuissima (quamquam leue nihil in eo genere videri potest) amplificare studeant aulici, vt quocunq; proficiscātur, populi mores depraua-
ri fit necesse: vt locustarum & erucarum examina populatis frondib. ac frugibus etiam in posterum semina relinquunt, quæ agros & arbores quantumuis puras ac fertiles inficiant. Demus tamen vitiosum non esse principem (:rarum mortalibus ac Dei concessu tributū donum, quum vix singulis ætatibus singuli principes tolerabiles reperiantur:) & summæ virtutis esse, vitiis item vacare: tametsi maximum interuallum sit interiectum inter eos qui virtutibus imbuti sunt, & qui a vitiis deseru..tur: vix tamen fieri potest vt non aliquid excidat 455

prin-

principi, quod spectantib, risum mouere possit. at multum de principis eius dignitate detrahitur, qui aut ineptus sit. aut esse videatur. Demus igitur illud quoque, nec vitiosum nec ineptum esse, ac ne videri quidem, sed præclaris virtutibus informatum: ipsa tamen subditorū cum principe consuetudo, maiestatem plurimum minuit, & eius contemtum parit: contemtum vero sequitur contumacia, & a principe defectio. quod si princeps se populo terribilem ac metuendum ostentarit, vt maiestatem suam tueatur, metum quidem fortasse suis incusserit, sed tantumdem de amore sui detrahat oportet: amor autem suorum multo magis ad Reipublicæ salutem quam metus necessarius est; eoque magis, quo qui amat, violare metuit quem amat: qui vero metuunt nec amant, hoc vnum student vt quem metuunt oderint; & oblata occasione, si possint occidant. Ac mihi quidem altius cogitanti, videtur Deus opt. max. viam compendiariam principes humanos docuisse, quam si sequantur, & amari possint, & metui: quia se se mortalibus non nisi latenter & quidem dormientibus, nec nisi paucissimis quibusdam summæ sanctitatis ac integritatis viris insinuat[a]. Cum vero decalogum sua voce promulgauit, fulgura, tonitrua, flammas, ac tubarum mirabiles sonitus & clangores tanta vi excitauit, ac tantis terroribus populum perculit, vt omnes proni ac trepidi procumberent; cum illam rerum faciem nec contueri possent, & a Deo precarentur ne deinceps vocem eius, quam ferre non poterant, audire cogerentur, sed per Mosem, quæ vellet iuberentur. Deum igitur qui non nisi mente conspiciendum se præbet, suas leges resonantem semel audiuit vna omnium selectissima gens: cum tamen omnibus locis ac regionibus, omnibus horis ac momẽtis mortales omnes, imo vero omne animantium genus summa caritate ac bonitate sempiterna foueat, & bonorum omnium cumulis abundantissime augeat. Principem igitur in Reipublicæ administratione, illam quam Deus in mundi procuratione adhibet sapientiam

[a] Numeri 12.

imitantem, a subditorum & a populi conspectu se quantum licebit subducere; nec se nisi cum maiestate summa contuendum præbere: sua consilia & arcana cum pauciſſimis summæ sapientiæ ac integritatis hominibus, quorum delectum singularem in primis habebit, communicare: & eos suarum legum interpretes adhibere: subditos deniq; summa benignitate & caritate fouere, & ab omnibus hostibus summa prudentia ac potentia tueri oportet. Exitat liber De mundo ad Alexandrum Magnũ, in quo quidem Deus vniuersitatis moderator, cum rege Persarum potentiſſimo comparatur, qui in arce superba triplici muro ac fortiſſimis propugnaculis munitiſſima, omnibusq; declinarũ generib. abundantiſſima domicilium habet: ac tamen si mortalium nemini visendus esset præterquam pauciſſimis quibusdam amicis; nihilominus tamen ab extremis Indiæ & Helleſponti finibus quæcumq; in imperio gererentur, breui temporis interuallo dispositis vndiq; flammarum per speculas indicibus & exploratoribus, intelligeret ac sentiret. At nulli principes tam magnũ imperium tamdiu tenuerunt; nulla vsquã subditorum erga principem 456
obedientia maior, nec iuſtiora vllius principis erga suos imperia exstiterunt. Iam vero principes illi qui libidini seruire didicerunt, a luce & conspectu multitudinis se ipsos in latebras subducere consueuerunt, vt liberius omnibus voluptatum generib. expleantur: vt quidem Tiberius optimus simulationis artifex, insulam desertiſſimam ad fruendas voluptates conquisierat; turpiter ille quidem minus tamen imprudenter quam qui impuriſſimarum libidinum odore teterrimo loca publica eque ac priuata conspurcant: qui cum plus exemplo quam scelere ipso peccant, tum etiam in vniuscuiusq; mentibus & animis sui contemtum ingenerant. at princeps qui modo sapit, quoties sese populo conspiciendũ præbet (: quod quam rariſſime faciet:) seipsum ita comparabit, vt ore toto ac vultu maiestatem mista modestiæ grauitate spirare videatur: ac potiſſimum in sermone,
in quo

in quo dignitatem & pondus ſententiarum ineſſe oportet: ac dicendi genere vtetur, quod ſit vrcumq; a populari remotum: quæ ſi paulo difficiliora principi videbuntur, præſtabilius erit vel parciſſime loqui, vel omnino conticeſcere: cum ſciamus homines in tantis rebus, aut vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus quam aliqua certa ratione commoueri: ac ſi verum eſt quod Sapientiæ magiſter ſcribit, *Stultos, quamdiu vocem continent, ſapientiſſimos iudicari*, quantum principi publicam orationem habituro enitendum erit, vt ore, vultu, verbis, omni denique actione cum dignitate maieſtatem tueatur? nam hæc ſingula pro legibus, pro exemplis, pro oraculis haberi conſueuerunt. In quo Tyberius nequid peccaret, nouum more inuexit, vt ſcriptis conueniretur ac reſponderet. *Moris erat*, inquit Tranquillus, *eo tempore principem etiam præſentem ſcripto adire*[a]. Ab iis vero qui ſæpius ſermonem habent in concione, apud Senatum, coram populo, multa peccari neceſſe eſt, quæ principis contemtum allatura ſint, aut exiſtimationem violatura; vt non immerito Græcus neſcio quis diceret; *Principem non aliter publice, quam in tragœdia, ſi modo ſapit, verba facturum*. Intelligo quæ quiſque dicturus ſit, nec meam ſententiam omnibus probabilem videri: ſcilicet principem ab oculis ciuium ſubducere, ſermones non niſi cũ amiciſſimis ſerere; multis multa iure rogantib. nihil reſpondere; ac ne loquentes quidem ſubditos audire velle: abſurda illa quidem ac principe minime digna videri. Ego vero principem ſuorum ciuium conſpectum omnino refugere ac latebras quærere nolo, vt reges Indiæ nonnulli: ſic enim de rege Borneo noſtra ætate proditum eſt, qui præter vxorem & liberos alloquitur neminem; videtur a nemine: ſed domeſticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota ſolet adeuntes conuenire; ne frequens ſit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus ſit in ſuorum, niſi proximorum & familiariũ colloquiis; ne iocis, dicteriis, luſu, exercitatione publica voluptatẽ

[a] Tranquill. in Tiberio.

quærat: his enim rebus principis maiestas, quam modis omnibus illæsam esse oportet, & existimatio valde minuitur atque eleuatur; eoque magis quo maior erit & augustior princeps. Neque enim in eo genere Turcarũ aut Æthiopum, aut Tartarorum, aut his omnibus maiorem Hispaniarum principem cum regulis æquare oportet; ne ridiculi videantur, si ne aspici quidem a subditis se patiantur; vt illi, quos non nisi demissis in terram oculis alloqui fas est, & a quibus nõ nisi aduerso vultu & corpore discedi tur. quamquam ad interioris Africæ reges nemo nisi adorans, & puluere antea consperſus, verba facit [a]. Quod si quis putat Orientis & Austri reges his moribus ac institutis vti oportere, quod seruilis & abiecta sit subditorum natura: Aquilonis vero populos ingenuam quandã animi vim ac præstantiam habere, quæ seruitutem huiusmodi ferre non possit: istud quidem suo loco, & quæ regionis cuiusq; natura sit, differetur: video tamen reges Angliæ, Poloniæ, Moschouiæ, qui ad Aquilonem positi sunt, Gallorum & Italorum principibus augustiores, ac multo accuratius quam nõstros maiestatem tueri suam. Occurritur etiam a plerisq;, principes qui suorũ ope ac sollicitudine publica omnia gerũt, ab illis interdum regno spoliari. eius rei exempla de Sardanapalo & Childerico promere non dubitant; quorũ tamen alter inops a mente; alter omni voluptatum genere diffluens, ad seruitutem quam ad imperium aptior erat. sed absurdum est vnius aut alterius principis exemplo præcepta concludere velle. numquam certe Gallorum populi magis obsequentes fuere, aut regum maiestas augustior, quam primis illis regibus, qui nõ nisi Calendis Maii sese populo conspiciendos proponebant; omnia Præfecti Prætorii, quem *Palatii magistrum* appellabant, imperio gerebantur. Sed huic morbo ac periculo facile occurri potest, si ad præfecturam Prætorianam duos tresve collegas princeps adhibeat, vt Imperatores Orientis fecisse videmus: ita fiet vt potentia singulorum deminuta, regia maiestas augustior sit ac tutior

[a] Leo Afer.

Periculum ne princeps qui omnia alteri cõmittit, imperio exuatur.

457

C

C tutior futura. Nam cum Tiberius Seianum, Commodus Perennum, Theodosius 11 Eutropium, Iustinianus Belliſſarium, Xerxes Artabanum, Childericus Pipinum ſummam rerum & corporis ſui cuſtodiam ſolis tribuerent, in ea quæ dixi pericula inciderunt. Quod autem ad iurisdictionem attinet, multo melius magiſtratuum quam Principis officio exerceri poſſe non dubito. Quis eſt enim qui neſcit tam multa in boni iudicis officio poſita eſſe, vt peritiſſimos etiam ac diligentiſſimos fugiant? plura certe principem ante præterlabi neceſſe eſt quam percepta ſint. at in eo ſæpe quod aures præteruectum eſt, ſtatus cauſæ verſatur. Ac ſi quis principem dixerit iuris ac iuſtitiæ peritiſſimos viros habiturum, quales Auguſtus, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander habuiſſe feruntur, id quidem non ita difficile Romanis principibus ſic educatis videbatur; ſed aliis moribus ac inſtitutis nunc viuitur. Quis autem non videt tam multas vbique litium dilationes, tot ſubterfugia reorum, tot pragmaticorum fraudes, tot circumforaneorum rogationes & clamores nō modo principem non laturum, ſed ne magiſtratus quidem ſine incredibili moleſtia, quæ deuoranda illis eſt, ferre poſſe? at ne res quidem omnium in ciuitate maximas maximique ponderis ac momenti princeps capere poteſt; quo igitur modo tot rebus litibusque iudicandis ſufficeret? ſi munus illud ſuſcipiat, nec tamen recte atque ordine exſequatur, pro iure iniuriam illaturus eſt. In quo certe Demetrius, is qui Obſeſſor eſt appella-
458 tus, Macedoniæ rex, cum iudicandi munus obire velle videretur, ac rogationes quamplurimas a ſingulis accepiſſet, oblata occaſione omnes ex intimo ſinu in flumen contumelioſiſſime effudit[a]: cuius facti inſolentia & indignitate Macedones ſic exarſerunt, vt non multo poſt exercitus illum deſeruerit; deinde totius populi conſpirantibus omnium animis ſecuta defectio eſt, regnandi poteſtate ad Pyrrhum delata. Si principem iudices ac iudicia daturum putes vt

[a] Plutarch. in Demetri.

lite constituta, deinde plane percepta & cognita sententiam ferat, erit tamen in iudicũ arbitrio qualis sententia feratur, nisi princeps ipse facti quæstionem, testimonia, tabulas, leges, mores & cætera quæ ad lites instruendas pertinent, exquirere volet: sed quis nõ potius litium ac iurgiorum requietem optet? quibus aũt principib. tantum ab re sua otii est, vt etiamsi maxime velint, ea tractare possint? Demus tamen vniuersi populi iudicia principem non modo velle, sed etiam posse disceptare: nego principis maiestati conuenire lites ac iudicia ordinaria pertractare; qui præterquam quod pleraque rescripta, decreta, iudicia in Prætorio, principum vel gratia vel pecuniis regio nomine erepta videmus; illud iniquum est, subditos a necessariis negotiis rebusque domesticis auelli, vt principem huc illuc vagantem consequantur: ac multo commodius videretur liti cedere quam cum tanto detrimento litigare. Cum autem nulla sit principe cognitio dignior quam quæ est de capite, de fama, de fortunis omnibus, quis accusator reos apud principem agere, quis peragere velit? quis audeat? quis possit in tã- C to fortunarum ac vitæ discrimine si reus euaserit? Etenim cum principes vix vmquam reos damnare consueuerint, & damnatos sæpius restituant, non modo nulla peccatorum vltio, sed summa improborum impunitas ista ratione in Republica sequeretur: quo nullum certius est cito perituræ ciuitatis argumentum. Cui calamitati cum variis legibus occurri soleat, tum vero nusquam commodius quam lege Conani Scotorum regis: indictum illud appellant, Mediolanensium moribus vsitatissimum: quo quidem sanxit arcam perforatam in maximo cuiusque vrbis templo constitui, in quam cuiq; latenter iniicere licet delatorios libellos, quibus scelus admissum, locus, tempus, testimonia, rei denique, & cõsciorum perpetrati criminis nomina perscripta sint. magistratus stato die vrnas aperiunt, quæstionẽ habent; reo damnato bonorũ dimidia pars delatori cedit. Quæ ratio vindicandorum criminum perfacilis est apud ordinarios

C dinarios magistratus ac iudices, quæ nec a principe expediri potest, ac ne cõmode quidem explicari. Quamobrem Tiberius ineunte imperio palam dixit in Senatu & magistratibus sæpe rescripsit[a], *magistratuum iurisdictionem nec mutare, nec ad se pertrahere velle: maius esse quod a principe, quam quod a maiestate petatur.* Neq; vero mirum cuiquam debet videri, cur iudicandi munus antiquorum regum proprium, nunc vero magistratuũ sit: quia cum nullis adhuc legibus populi viterentur, sed regia manus ac voluntas pro lege haberetur[b], necesse erat causas ciuium a principibus iudicari: promulgatis vero iudiciorum publicorum ac priuatorum legibus, & quæ quibus peccatis supplicia, quæ merentibus præmia dari oporteret, necessitas illa sublata est, & a principibus ad iudices delata. Sed hic occurri potest, principem non modo rerum omnium magnarum scientia eruditum, sed etiam omnibus præclaris virtutibus suboratum: eius autem imperium tam angustis finibus terminari posse, vt vel vnius oppidi regionibus sine cuiusquã inuidia concludatur: eum vero iucundissimos pacis ac suauissimæ tranquillitatis percipere fructus; quis regnũ illud ac regem quoque ipsum in summa felicitate non putet constitutum, si princeps iudicandi munere per se ipse fungatur? Ego vero si quid sentiam exquiris, ne illi quidem principi tam beato, nec ciuibus tam fortunatis vtile puto principem iudicare: non quia sui principis maiestatem subditi tanto cultu & amore prosequuntur, vt nec satis libere ausint lites interdum odiosas, aut non sine aduersariorum inuidia exponere: aut quia negotiorum multitudine princeps obruatur: sed quia nihil tam principis proprium est quam clementia; regis quam misericordia: maiestatis quam lenitas. Et cum tanta esset in Tito Imperatore morum facilitas vt illum *humani generis delitias* appellarent, ad iudicãdi munus difficilime accessit: ac nequemquam capitis damnare cogeretur[c], Pontificis max. munus libentissime amplexus est: cum tamen Imperatores cæteri qui etiam Pontifi-

459

[a] Tacitus.

[b] De orig. iur.

[c] Tranquill. in Tito.

ces erant, a iudiciis capitalibus minime omnium abstinerent. nihil est autem veræ iustitiæ tam contrarium quam commiseratio; nec iudicis officio quicquã magis repugnat quam misericordia: cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur. id enim maiestatis tam proprium esse docuimus, vt ab ea diuelli non possit. Igitur princeps vtramque personam pro tribunali agere cogetur, scilicet parentis clementissimi,& integerrimi iudicis. Ac si quidem principis animus suapte natura lenis est, nemo tam sceleratus erit,qui supplicia legib. decreta non effugiat,si principem habiturus est qui lacrymis,qui precibus,qui casibus humanis commoueatur. Etenim Augustus prudentia nemini secundus, parricidam cum interrogaret, sic auspicatus esse dicitur,*Certe patrem non occidisti.* quibus verbis non modo reũ erudiebat quid principi, eidemq: iudici respõsurus esset verumetiam parricidii veniã humanissime largiebatur. Quinetiam Neronem ferunt,cũ iudicio capitali subscribere rogaretur, *Vtinam*, inquit, *literas nescirem.* At M. Tullius cum Ligarium,quem Cæsar damnare proposuerat,defenderet, his verbis Cæsarem paululum ab iracundia placatum, vrgere cœpit: *Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum,cum te tenuit ratio honorum tuorum; certe numquam hoc modo; Ignoscite iudices: errauit, lapsus est, non putauit: si vmquam posthac ad parentem sic agi solet: ad Iudices,Non fecit, non cogitauit;falsi testes, fictum crimen: Dic te Cæsar de facto Ligarii iudicem esse*, &c. Quibus illecebris ac verborum luminibus Cicero Cæsarem ita commouisse dicitur, vt non prius orationis breuissimæ partem dimidiam audiret, quin reus plura consequeretur quam sperarat. Si Cæsar Orator omnium suæ ætatis & quidem Ciceronis iudicio clarissimus[a], quique fortitudine ac prudentia parem haberet neminem, aduersarii omnium maximi eloquentia fractus ignouit ei, quem capitaliter oderat, quis princeps aliquato leuior, qui deserti hominis fictã orationem,aut mulierc ularum gemitus ac suspiria, aut

[a] In Bruto.

voces

voces & lacrymas puerorũ ſuſtinere poſſit? Rex Ageſilaus rerum geſtarũ gloria & gratia florens, importunis amici precib. coactus, ad iudices literas dedit, quibus petiit vt reus, ſi falſo accuſaretur, cauſæ bonitate vinceret; ſin iure conuictus eſſet, vt tamen in Ageſilai gratiam abſolueretur; & quibuſcunq; modis ſupplicio eriperetur. O quam multi pœnas legũ effugerẽt, ſi iudices principũ literis, non modo occultis, ſed etiam patentib. reſcriptis obſequerentur! quid principẽ facturum putas ſi iudicaret? Non igitur conueniunt iudicia maieſtari. Ac ſi quidem procliue eſt in eo genere principem labi ac decipi, quanto procliuius populo iudice, qui ſceleratiſſimos quoſq; pœnis eripere, optimum quemq; damnare conſueuit; vt quidem Athenienſes ac Roman. ſæpius feciſſe videmus. Nam cum Seruius Galba ſummus Orator maieſtatis accuſatus & conuictus teneretur, oratione & actione ad miſericordiam accommodata filiolos amplexus populo commendauit, ac lacrymis effuſis facile pœnas euaſit. Itaq; Cato maior, qui reum peregerat, dixiſſe fertur, Galbam, niſi pueris & lacrymis abuteretur, vapulaturum fuiſſe [a]. At viri fortes & rerũ præclare geſtarum conſcientia freti, qui nec precibus, nec lacrymis abuti poterant, ſi vel mendax Orator, vel calumniator improbus accuſaret, iniquiſſime damnabantur. Principem vero non Oratores, ſed aſſentatores, non aperte, ſed latenter variis fraudibus circumueniunt. Itaque nobilitas Poloniæ, vt magiſtratuum ac legum pœnas effugeret, beneficium a Ludouico Poloniæ & Hungariæ rege extorſerat, vt ſe iudice nobiles cauſam agerent, quoties de capite aut fama quæreretur [b], ex quo flagitiorũ omnium impunitas ſecuta eſt, ac ſi quando rex accuſatorum potentia & gratia coactus nobilem damnauerit, num quam tamen vllius ſceleris cauſa quiſquã capitali ſupplicio, ſed annui tantum carceris pœna tenetur. Demus principẽ non facile miſericordia cõmoueri; verendum tamen, vt in iudiciis crudeliter ſe gerat. nam cum mediocritatem tueri cuiq; difficile eſt, tum vero principib. difficilimũ.

[a] Valer. lib. 2.

[b] anno 1771. in Conſtitut. Polon.

Si princeps optimus sit ac virtutes amplectatur, sceleratos capitaliter oderit: cum sapientissimus quisq; aduersus improbos indignatione vltra modum commoueatur. quid exemplis opus? pleni sunt libri, plena antiquitatis memoria. Cum Augustus incredibili prudentia Romanum imperium moderaretur; frequenter iudicabat, ac damnatorum pœnas initio grauiter ac molestè, atque interdum acerbius ferebat, vt Seneca scribit [a], quam qui plectabentur: quia tamen in iudiciis adeo frequens erat vt sæpissime damnare necesse haberet, seuerior fiebat. Itaque cum Mæcenas familiaris ac domesticus illum pro tribunali quamplurimos variis supplicijs addicere animaduerteret, & iracundia quadam flagitiosorum multitudine permoueri, nec tamē ob iudicii frequentiam illum conuenire posset, tabella in sinum conjecta *carnificem* appellauit [b]. hic Augustus constitit & vt iracundiam liberius exsultantem cohiberet, iudicium soluit. Quamobrem maiores nostri prudenter, qui Curiam publicorum iudiciorum, quam nostri homines 468
Tornellam appellāt, ita instituerunt, vt singuli Curiarum singularum iudices velut in orbem statis temporibus in ea iudicarent, ne perpetua capitalium iudiciorum consuetudo insitam vnicuique a natura clementiam omnino eriperet, & animos efficeret quam pro natura crudeliores; quia *quanto quisque melior est, tanto difficilius*, inquit Theophrastus [c], *aduersus improbos iracundiam cohibere potest, quin aliquando in furorem erumpat.* Nam Claudius Imperator cum accusatorem tot ac tam multa scelera de reo narrantem audiret, continere sese nō potuit quin turpiter & contumelioſe pro tribunali gladium in os eius produceret [d]. Si princeps ad crudelitatem natus sit, tribunal cruore ciuili fœdabit: vt Caligulam ferunt quinquaginta reos capitali pœna, & quidem ex diuersis criminibus eadem sententia damnasse; ac sæpe ob id ipsum tantum reos supplicio addixisse vt cruicibus secandis voluptatem & gloriam quæreret, aut gladii aciem experiretur. Igitur si modus ac mediocritas illa

quæ

[a] In lib. De ira.

[b] Seneca in lib. De ira.

[c] Senecalib. 3. De ira.

[d] Tranquill. in Claud.

Caligula crudelitas.

quæ crudelitatem inter & misericordiam interiacet, quæque tam necessaria [a] iudicibus est, in pauciſſimis reperiatur; quis in principibus fore putet, in quibus acerrimæ quædam cupiditates insunt ac vehementes animorum perturbationes, quibus ad extrema quæq; præcipites aguntur? Ira priuatorum, in principe indignatio; iracundia cæterorum, in principe furor appellatur. Sit tamen princeps ab omni perturbatione liber: qui nec C ira, nec odio, nec gratia, nec misericordia commoueatur: sit omnium virtutum ac scientiarum orbem complexus; sit etiam iudicandi peritiſſimus; sit deniq; omnibus curis ac negotiis vacuus; nec metuenda sint ea quæ diximus incommoda: sequuntur tamen grauiora quæ illum a iudicando prohibere debeant. Nam cum principi multa ad imperium retinēdum vtiliſſima præcepta tradi possunt: tum vero nihil tam necessarium est, quam vt omnes illum (quantum quidem fieri poterit) amore ac beneuolentia, nullus odio prosequatur. Illud autem omnium optime consequetur, si pœnæ ac præmia pro meritis cuiusque decreta sint. Et quoniam gratioſiſſima sunt præmia, pœnæ vero odioſiſſimæ: principem oportet, vt ametur & colatur, omnia præmia tribuere, magistratus inquam, imperia, sacerdotia, curationes, munera, beneficia, restitutiones; pœnam vero irrogare nemini: sed magistratib. integerrimis ac prudentiſſimis permittere pœnarum irrogationem. Ita fiet vt principem pro suis erga singulos benefactis subditi omnes summa beneuolentia complectantur; inimicitiarum omnium sublata, & in magistratus ac iudices deriuata causa. Hoc ipsa natura nos docuit, quæ inter apum examina regibus aculeos detraxit, quo minus cuiquam nocerent. ac tametsi sacræ literæ nos erudiant, pestes omnes, morbos, calamitates, & casus humanos ab vltione diuina pendere: omnium tamen theologorum, qui res diuinas accuratius tractant, summa consensio est, nihil horum Deo opt. max. vt ab effectrice causa fieri, sed concessu quodam, & causa non prohibente deriuari: quam quidem causam

[a] Respiciendum de pœnis.

Imperandi ars optima.

Hebræorum loquendi mos verbo *Hiphil* vbiq; significat: paulo aliter Græci, qui ad fabulas omnia traduxerũt, Iouem tria fulmina iaculari, quas Latini *manubias albas*, 462
rubras, *atras* appellant: albas quidem esse innoxias, quia Iouis vnius consilio[a], & amica traiectione ad Solem fieri soleant sine cuiusquam offensione. *Id solum fulmen*, inquit Seneca, *placabile est quod mittit Iupiter*. Rubras vero fieri traiectione ad Planetas minores, quæ consilia Deorum minorum vocant, quo fulmine aut fruges, aut animantia bruta feriuntur, homines non item: tertium fulminis genus atrum esse dicitur, quod traiectione ad superiores planetas, quæ consilia Deorum maiorum appellantur, fieri cõsueuit: ex quo cædes hominũ sequuntur. Nam Iouialis Theologia triplex illa quidem & ad philosophos, & ad Pontifices non minus pertinet quam ad poetas: prima quidem ad mundum, & ad causas in natura positas: secunda ad ciuitatem, quæ sacris & sacrificiis continetur, tertia ad theatrum spectat: vt M. Varro eleganter scribit lib. vno & vicesimo Rerum humanarũ. Omnium tamen constans opinio est, Deorum omnium principem, quem ipsi Iouem esse putabant, nec irasci cuiquam, nec violare quemquam, at ne damnare quidẽ: sed mediis interiectis causis, & Anglorũ imperio ac potestate omnia procurari. Ac propterea veteres Ægyptii legem inde vsq; a Prometheo legislatore repetebãt, qua reges nõ modo prohiberentur occidere, sed etiam supplicia spectare[b]: ne ex illis spectaculis vllum in spectatoribus crudelitatis vestigium restaret. Mihi quidem arcanum hoc imperii nostri permagnum visum est, quod ad beneuolẽtiam subditorum erga reges plurimum valet; a regibus omnia præmia, largitiones, honores, magistratus curationes, imperia proficisci: a magistratibus vero pœnas ac supplicia decerni & irrogari. Nam cum Guilielmus Poyetus meus popularis, Francorum Cancellarius, violatæ maiestatis reus, & aduersariorum gratiosissimorum inuidia circumuẽtus fuisset, noluit princeps qui offensionem acceperat, se iudicem ferre, at ne

indicio

[a] Porphyrius qui a Festo paululum dissentit in verbo Manubiæ.

[b] Plutarch. in Opuscul.

iudicio quidem adesse: quin etiam cum reus Parisiorum iudices omnes reiecisset, placuit ex omnibus Frãcorum Curiis iudices selectos, & ab omni sordium suspicione vacuos ad eum iudicandum acciri. Ex quo intelligi potest quanto iuris ac iustitiæ cultu stet hoc imperium; cum isdem fere temporibus Thomas Morus Anglorum, & Hieronymus Moro Mediolanensis Cancellarius, vterque maiestatis causam dicerent; quorum alter coniuratos & eiusdem sceleris in principem reos pro iudicibus haberet; alter aduersarios omnium maximos. Sic igitur subornatis testibus, & cum reo compositis cum summa omnium ordinum inuidia, vir sanctissimus ac integerrimus capitis damnatus est; nec prius testes patrio more GILTHI [a], vna voce effuderant, quam successor in eodem magistratu, iudex idem & accusator, rege assentiente senis laudatissimi ceruicem carnifici feriendam præberet; quæ crudelitas magnam Henricho regi apud bonos omnes inuidiam conflauit. Hic forsitan diceres, illustrium personarum dignitatem id postulare, vt quoties de capite, de fama, de fortunis omnibus agitur, princeps ipse suscipiat cognitionem. Cum enim Dux Alenzonius Caroli VII Francorum regis propinquus perduellionis reus esset, senatus regi consulenti respondit [b] *iudicium illud nec constitui, nec terminari posse nisi a Paribus Franciæ rege ipso præsente.* Idem Ludouico XI regi de causa Renati Siciliæ regis senatum roganti responsum est [c]: *etiam si in causa iudices interloqui oporteret, regi abesse non licere.* Hæc quidem ex actis Curiæ didicimus & expressimus. nihilominus tamen regi sententiam ferre non licebat: cum ne iudicio quidem maiestatis reges olim affuerint, tametsi principum ac Parium causa ageretur. Et quidem extat in actis Curiæ [d] testatio Ducis Burgundionum, qui tunc erat a rege secundus, qua publice intercessit, quominus Carolus VI rex iudicio perduellionis, quod aduersus Regem Nauarræ constitutum erat, adesset. Consimili intercessione Pares Franciæ coram Carolo VI rege obtestati sunt,

[a] Id est, rem consulit.

[b] anno 1458. 26. April.

[c] anno 1475.

[d] anno 1385. Martii 3.

ne iudicio Ducis Britannorum interesset; aut si morem maiorum innouare vellet, vno consensu senatui ac posteritati testatum id voluerunt, ac suæ declarationis acta sibi decerni petierunt. Curia testationis acta Paribus ac procuratori regio decreuit. Itaq; cum de fortunis omnibus Marchionis Saluſſiarum Francisco I. Rege Francorum ageretur, magna contentione certatum est, ac necessariis argumentis rationibusq; tum diuinis, tum humanis[a] demonstratum regem a iudicio penitus abstinere oportere. ac tametsi regio procuratore causam vrgente iudicio rex interfuerit, nec sententiam tulerit, qua Marchionis bona iustissime publicata fuerunt; nihilominus plerisq; visum est iudicium illud ereptum fuisse. Quamobrem cum Callisthenis ac Philotæ aliorumque coniuratorum perduellium capita peterentur, *Alexander Magnus*[b] *nec se iudicem ferre, nec iudiciis interesse iustum putauit; ne iudicibus metum incussisse aut liberam iudicandi potestatem ademisse videretur.* Nam si contra naturam est, vt eundem iudicem & accusatorem feramus[c]: rex autem in omnibus publicis iudiciis accusator sit; quanto id verius est in crimine perduellionis, quo reus principis vitam aut famam violasse dicitur? Quamobrem D. Ludouicus iudicia maiestatis aduersus Petrum Britanniæ Ducem & Thomam Flandriæ Comitem, tractare noluit: nec Philippus Longus rex Francorum Roberti Flandriæ Comitis causam; sed omnia iudicãda permisit Paribus, quorum imperio ac potestate iudicia cõstituta sunt, & sententia his verbis concepta; NOS *Pares Franciæ, ad requæstam & mandatũ Regis venimus in suam curiam Parisius; & tenuimus curiam cum* XII *aliis personis*, &c. Item sententia aduersus Petrum Maledoctum, qua Britanniæ fiducia ab eo adiudicatur, lata est ab Archiepiscopo Rhemensi, duobus Episcopis, octo Comitibus, Matthæo Mommorancio, Vicecomite Bellimontis, & Ioanne Suessionensi; & hac formula concepta; NOTVM *facimus quod nos coram carissimo domino nostro Ludouico rege Franciæ, iudicauimus*, &c. quibus verbis perspicuum

[a] Bald. Perus. & Innoc. in cap. verum de foro competente. Andr. in cap. 1. de electic. coniugat Pan. in c. cæterum. de iudic.

[b] Q. Curtius.

[c] l. 1. ne quis in sua causa. C l. qui iurisdict.

perſpicuum fit, rege quidem auctore, ac ſæpius præſente, non tamen iudice, maieſtatis iudicia diſceptari conſueuiſſe. Cum vero Alphonſo Pictonum Comite mortuo rex Neapoleos hæreditatem iure legitimo ad ſe delatam creuiſſet, quam D. Ludouicus iure accreſcendi ad ſe pertinere diceret, iudicio abſtinuit. Nec Franciſcus maior in iudicio aduerſus Carolum Borbonium perduellem cõſtituto ſententiã ſibi ferendam putauit, tametſi
464 præſens adeſſet. Quinetiam cum de fide a Comitibus Campaniæ præſtanda ageretur, iudicium ab aliis principibus rege præſente conſtitutũ eſt ac terminatum; cuius ſententiæ formula[a] ſic concepta eſt; IVDICATVM *eſt a Paribus regni, videlicet Rhemenſi Archiepiſcopo, & Lingonenſi, Guilielmo Catalaunenſi, Ph. Bellouacenſi, Stephano Nouiomenſi, epiſcopis; & Othone Duce Burgundiæ, & aliis epiſcopis & Baronibus, &c. nobis audientibus & iudicium approbantibus.* Quod ſi æquum ac verum eſt, principem iudiciis abſtinere oportere, cum quid ſua intereſt, vt in omnium beneuolentia velut in arce munitiſſima acquieſcat; quanto magis in cauſis capitalib. maieſtatis ac perduellionis id fieri oportet? Succurrit in mentem quæſtio habita aduerſus Valerium Burboniæ coniurationis reum Præſide Selua: & quæ a coniuratis Tarratiæ expreſſa ſunt Brinone Rhotomagenſi [b] Præſide ac iudice quæſtionis: quibus quæſtionibus plane intellectum eſt non aliam coniurationis ac rebellandi cauſam Carolo Burbonio fuiſſe, quam quod Franciſcus rex, & publicam, & matris cauſam nimis fouere videretur; cũ agri publici eximperii legibus ac more maiorũ ſublata fiducia Reipublicæ vindicarentur; quæ Burbonius iure legitimo ad ſe delata cõtendebat. Si rex iudicio penitus abſtinuiſſet, quamquam abſtinuit quodammodo, ſi tamen iudicibus integerrimis ac procuratorib. fiſci tractanda omnia reliquiſſet, nec Reſpublica, nec rex ipſe tot ac tantas calamitates pertuliſſet. Nam quæcumq; ſententia feratur, ſemper tamẽ is qui cauſa cadit, iniuriam ſibi a iudicibus illatam opinatur. Illud vero alienum quod a quibuſdam

[a] anno 1215. Iulio.

[b] anno 1514.

C

obiicitur, *Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicatu-rus sit pronocationibus & rogationibus ad principem omnino sublatis*. Quis est enim qui nescit quam magnis expē-sis litigandum, quam multas ambages ac dilationes quā multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotii est? Neq; ve-ro putandum est iudicia eo meliorā fore quo breuiora. Tametsi enim Thucydides, Areopagitarum sui tempo-ris facile princeps, in eadem qua cæteri sententia fuisse videatur, scilicet scelerum vltionem repente fieri opor-tere: ego tamen Plutarchi, imo vero Hebræorum sen-tentiam statuo veriorem esse. Hi quidem moram[a] in iu-diciis publicis trahi oportere necessarium esse ducunt ei qui recte iudicare volet. Ille vero in eo libello quem De sera numinis vltione scripsit, perspicue docet homi-nes ab immortali Deo admoneri, tardissime ad capita-les sententias veniendum esse; vel vt res ipsa magis con-spicua sit; vel vt ab improbis prius fructum aliquem de-cerpere liceat, quam moriantur; vel vt scelerum aliquā-do pœniteant; vel vt grauius puniantur (: sunt enim eo acerbiora supplicia quo diutius impēdere videntur:) vel vt æquius ac melius de alterius capite iudicetur. neque enim fieri potest vt si iudex vltionis appetitu, vel pertur-batione, vel aliorum temeritate feratur, quantæcumq; sit integritatis ac prudentiæ, recte iudicet: quid igitur de principe sperandum qui vtroq; vacat? Sententiæ magi-stratuum minorum a maioribus emendari solent: quis autem quæ a principe iudicata fuerint, rescindere pote-rit? Is enim qui priore iudicio non satis accurate causam 465
explicauit; aut qui quid errore prætermisit: si prouocan-di locus est, omnia commode sarcire poterit: sed si prin-ceps ipse prima iudicia tractauerit, nullus erit prouocandi locus aut erroris emendādi relictus? Quæ sic a nobis dis-putantur, vt principem omnino a iudiciis arceamus, nisi summa sapientia præstet, aut prudentium hominū con-siliis sua iudicia constitui ac terminari velit; & eiusmodi causæ fuerint, quę principis cognitione ac iudicio dignę videantur:

[a] in lib. prīs. eth. בתוני ורין

videantur: imitantem præcepta Iethronis, qui Mosem Israelitarum principem difficilima causarum omnium iudicatione pene obrutum, ea ratione subleuãdum putauit, vt de rebus tãtum arduis, & ab ordinaria magistratuum iurisdictione remotis, cognosceret; cætera magistratibus ac iudicibus permitteret. Id quod etiam ab Romulo factum legimus. is enim senatui ac magistratibus mandata iurisdictione ordinaria, grauissimas[a] tantum causas sibi reseruandas esse putauit. Ac tametsi Imperatores Romani latius aliquanto sua iudicia manare vellent, nihilominus tamen certis quibusdã regionibus finiebatur imperatoria cognitio: quas principum assentatores, aut etiam principes ipsi sæpius egrediebãtur; vt de Claudio Imperatore, quo nullus in iudicãdo ineptior fuisse dicitur: de quo Tranquillus ita scribit; *Alium negantem rem cognitionis, sed ordinarii iuris esse, subito causam apud se agere coegit.* sed hoc tam inepte, vt quidam Græcis verbis, quæ ab omnibus fere intelligebãtur, *stultum senem* appellare pro tribunali non dubitaret; καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. Alius foro abeuntem supplantauit, ac humi prostrauit; eoq; tandem progressa est Imperatoris amentia, vt dormientis os ac vultũ pueri domestici atramento deformarent ac fœdarent. Atq; eo delabi necesse est principẽ qui prudentię expers, difficilimas quasq; res spectante populo gerere, & sui contemtum ac risum omnibus excitare pulcrum putet: quo nihil in monarchia pernitiosius fieri potest. Principem igitur qui frequens in iudiciis, in senatu, corã populo esse volet, hunc ego sapientia Salomonem, prudentia Augustum, moderatione Aurelium æquare, aut rarissime in publicũ prodire, rarius etiam ius dicere volo; eoq; minus si ad eum spectandum conueniant peregrini; qui quæ minus laudanda videbuntur, non modo in animi, sed etiam in ipsa corporis deprauatione, aut non satis splendido cultu; quæq; a subditis excusari solent, turpia iudicabũt: ac minima quæque apud exteros cum amplificatione vituperabunt. Rex Agesilaus sui fama ac rerum gestarum gloria

Quæ res principis cognitione digna videantur.

[a] Dionys. Halicarnass. lib. 2.

Orientem impleuerat: quem tamen rex Ægytius cum humi fusum, ac vilissimo Græcorum pallio indutum, corporis etiam statura pusillum & claudum intueretur, vehementer despexit. quod etiam Ludouico XI regi patrum memoria contigisse proditum est. Is enim ad fines regendos, & ad lites disceptandas quæ regi Castiliæ cum rege Nauarræ intercedebant, arbiter receptus, risum & contemtum sui apud Hispanos excitauit; cum hi splendido cultu non modo pueros, sed etiam equos aureis vestibus ac phaleris instratos deduxissent: regem Francorum cultu vilissimo sordescere turpe ducebant. nulla in eo dignitas oris, nulla maiestas: sed hominem diuorum peragrationibus deuotũ diceres, cuius pileus imagunculis vsquequaque consutus, vestis squallida, totiusq; comitatus vilissima species: ac ni regis exercitus in planitie apparuisset, nostros homines Hispanorum seruos esse putares. Tandem Ludouicus, reputans hominum opinione laudabiles aut vituperatione dignos principes iudicari, cum intellexit Venetiarum Legatos magnifico apparatu ad se venire, regias vestes indutus, & ex sublimi sede conspicuus, regalem speciem illis ostentauit. Inde laudatur Tarquinius Priscus, quod ex Hetruria fasces, trabeas, sellas curules, annulos, phaleras, paludamenta, prætextam, togas pictas, aureos currus ad triũphum cæteraque regalia decora aduexisset, quibus maiestas principis conspicua emineret. Cauebit ergo princeps, cum ad principis colloquium accesserit, quodquá *rarissime fieri debet, nequid in cultu corporis ac multo minus in oratione ac gestu appareat quod vituperatione dignum videatur: quoniam præsentia fere semper minuit eam quam quisq; de seipso excitauit opinionem ac famã. Quæ autem diximus maiestati iudicia non conuenire, multo magis in statu populari quam in monarchia locum habent: cum difficilime populus cogi, difficilius etiam ratione ac prudentia regi possit, ac seditiosis sæpe concionibus aut factionibus iudicia perturbari sit necesse. Quam rationem publicorum iudiciorũ, quod sæpe

* Philippus Cominiu.

sæpe bella ciuilia Romæ excitauisset, Cornelius Sulla Dictator præter[a] perduellionem, a populo transtulit ad C Prætores quęstionum. Certe quidem nulla res vmquam ciuitatib. tam exitiosa fuit, quam auctoritatẽ Senatus & imperia magistratuum ad principem aut ad populum transferre: quia quo minus principi ac populo tribuas, saluo iure maiestatis, eo Respublica firmior est ac stabilior futura: vt recte Theopompus rex Lacedæmoniorum iudicauit cum Ephoris imperium daret, & senatus auctoritatem foueret; vxori quærenti cur suas opes a seipso imminui pateretur; reposuit illud, *ista quidem ratione stabiliores futuras*. Difficile est enim ædificia excelsa, nisi sustentaculis validissimis ac firmissimis fundamentis nitantur, diuturna fore. hæc autem in senatu ac magistratuum officiis posita sunt. In quo genere Veneti cum multa prudenter, tum illud prudentissime, quod qui iura maiestatis habent, nõ modo iudicia nulla disceptant; sed nihil omnino eorum attingunt, quæ vel a magistratibus, vel a Senatu commode explicari possint. Concilium optimatum, in quo quidem Reipublicæ tota maiestas consistit, cogitur fere nunquam, nisi magistratuum creandorum aut legum ferendarum causa: cætera per Senatum, aut per magistratus expediuntur. Quæ si laudanda res est in optimatum potestate, quanto laudabilior futura in populari statu? cũ in omni cœtu ac multitudine hominum, qui consilii capiendi, aut Reipublicæ constituendæ causa coguntur, quo plures fuerint, eo magis temere ac imprudenter decernitur ac iudicatur. Neque vero mihi probari potest Xenophontis clarissimi viri sententia, qui in eo libro quem de Athenienſium Republica scribit, popularem statum tum maxime contineri putauit, cum rerum omnium cognitio ad populum defertur: & cum omnia sorti ac iugo cedunt, id est, πάντα κλήροις καὶ ζυγοῖς: quæ sane res popularia imperia pe-467 nitus euertit. Nam cum a Senatu Areopagitarum consilia ad populum auctore Pericle translata fuissent, ciuitas inops a mente, inops a cõsilio, temere ferri, ac[b] paulo

[a] Cicero pro Rabirio perduellion. & pro Domo sua. *Non est eripienda Senatui aut magistratibus sua potestas.*

[b] Plutarch in Pericle.

post præcipiti casu ruere cœpit. At Heluetiorum status ducentos amplius annos domestica non minus quam militari laude florens, legibus minime omnium popularibus, vt ita dicam, conseruatur. nihil enim populo fere tribuitur, præter magistratuum creationem: cætera maiestatis iura modice, vel etiam intra modū cum plebe communicantur. Nec vero status Romanorum vllis temporibus a ciuilibus armis longius abfuit, aut magis claruit, quam cum a senatu & magistratibus, salua maiestate populi, omnia gererentur. Cum autem Gracchus vterque legibus maxime omnium popularibus de senatus auctoritate, deque magistratuum imperiis, quantum quidem potuit, detraxisset, vt populi opes ac libertatem augeret, secuta est Reipublicę miseranda conuersio: nec deinceps ab armis ciuilibus aut a seditiosis concionibus ciuitas conquieuit, quoad populi libertas vnius dominatione oppressa fuisset. Deterius etiam Megarenses, quos Plato scribit ab intemperanti libertate ac licentia populari, cum scilicet omnibus omnia licerent, in extremam seruitutem fuisse delapsos. optimum vero Reipublicæ genus est, in quo senatus consilio, ac magistratuum imperiis salua maiestate, id enim semper excipiendum nobis est, omnia gubernantur. alioquin si princeps populusve senatus auctoritatem, magistratuum imperia, munera, iurisdictiones ad se traduxerint, verendum est C vt omnium ope deserti tandem sua ipsi maiestate spolientur. Ac turpiter, meo iudicio, peccant qui principum opes ac potentiam augere se posse confidunt, cum illis omnia licere, & illorum nutu, verbo, voce, omnia iura, imperia, leges conuerti oportere iactant: ne quid in Republica tam stabile sit ac firmum quod eorum arbitratu non mutari possit: vt Caligulæ in mentem venerat, qui etiam in iurisconsultorum possessiones inuadere ausus est, cum diceret, *Faciam vt nihil rogantibus respondeant, nisi* ECVM[a]; id est, *ecce eam.* Hæc autem opinio in principum animos sensim illapsa, incredibilem ingenerat tyrannidis affectandæ cupiditatem. His explicatis, definien-

[a] Alloquitur ad æquum.

definiendum etiam illud videtur, *an princeps se ducem partium ferre debeat in seditione ciuili.*

VII. An princeps in bellis ciuilibus partium dux esse, an etiam bonus ciuis in successione alterutri factioni sese adiungere debeat, quaq; sit ciuilium discordiarum congruens medicina.

QVEMADMODVM principem erga suos se gerere oporteat, & quatenus subditis, quibusque de rebus ius dicere, tum etiam in quo genere ciuitatis iudicia maiestati minime conuenirent: satis, opinor, superius explicatum est: sequitur vt differamus etiam illud, *An princeps in ciuilibus seditionibus, partium ducem se ferre, item bonus ciuis sectam quã sequatur optare debeat, necne?* Primum illud statuamus, ciuium secessiones ac discordias omni ciuitatum generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut si quidem nullis consiliis prouideri, vel prouisæ caueri non potuerint, medicinam quæri oportere, quæ salutem laboranti Reipublicæ pariant, vel certe morbum minuant. Ac tametsi ex ciuilibus seditionibus exsistunt sæpe salutares exitus, quibus mores ciuium ac leges conformantur, quæ sine seditione non exstitissent: non propterea tamen ciuium secessio per se ipsa salutaris est; neque enim si æger vacuatis humoribus, aut sectionibus vel vstionibus curatur, propterea morbus corpori vtilis esse potest, vt Fauorinus ex quartana maxima commoda exsistere putabat: ita sæpe fit vt bellis ciuilibus improbi ciues cadant, aut exsilio pellantur, ac veluti putria membra vrantur, vt cæteri pacem ac tranquillitatem colant: sæpe quoq; leges optimas iuberi, iniquas abrogari contingit, quod sine ciuili tumultu fieri non potuisset. Quas vtilitates qui bellis ciuilibus acceptas ferunt, perinde faciunt vt qui adulteria, furta, cædes, ac Rerumpublicarum interitus salutares ex seipsis esse opinantur: cum nulla sit impietas tanta, nullum tam graue scelus, ex quo nihil vtilitatis ad vniuersos

468

vel ad singulos, vel ad vnum aliquem perueniat; quinetiam illa ipsa facinorosorum hominum flagitia Deus opt. max. ad improborum vltionem & ad sui gloriam trahere consueuit. Vt igitur morbi ac vulnera, ipsæque animi ęgritudines ac perturbationes, tum corporib. tum mentibus noxiæ sunt, ita quoq; bella ciuilia Rebuspublicis ac ciuitatib. pestifera sunt ac pernitiosa. Quod si quis putet C tyrannis vtilia esse, næ ille fallitur. etsi enim tyrannis alitur mutuis ciuium inter ipsos accusationibus, ac maxime potentiorum casibus & proscriptionib. sustentatur; concordia vero ciuium & conspirantibus omnium animis labefactatur: non ex eo tamen efficitur armis ciuilibus tyrannidem confirmari: quoniam necesse est ciues aut tyrannum aut seipsos mutuis armis conficere: aut si tyrānus partem ciuium in reliquos armare velit, verendum ei est, vt vel armis ciuilib. cadat, vel ab iis ipsis quos armauerit tandem feriatur: sin demus tyrannos ciuium quam maxima strage delectari, & ex arce quasi e specula otiose luctantes contemplari; illud tamen confitendum erit, numquam eos quos armauerint obsequentes habituros; nec tyrannum quemquam adeo furiosum & amentem esse, qui non malit incolumi quam euersa ciuitate dominari. Quamobrem tyranni cum multa metuunt, tum illud maxime, ne ciues arma capiant; & modis omnibus, quasi feras bestias, quæ non nisi detractis vnguibus ac dentibus quiescunt, exarmare conantur. Neque vero plures tyrannorum casus accepimus quam ex bellis ciuilibus exstitisse. Ac tametsi exhausta ciuibus vrbe tyranni potentia videatur augeri, minuitur tamen, quia victores armati primum de ciuibus ouant, vt tandem de tyrannide ipsa facilius triumphare possint. Ac meo iudicio nullam Florentini probabilem causam habuere, cur Pistorienſium, quos sub imperium subiunxerant, factiones occulte fouerent: quos enim mutuis armis alteri posse putabant, vt Florentinos rerum dominos facilius ferrent, non prospiciebant ferociores euadere, qui armorum vsu ac libertate fruuntur, quam qui

pace

469 pace & otio delectantur, qui vim & robur animi deliciis affluentibus amittunt. Cum autem omni ciuitatum generi metuenda sunt bella ciuilia, tum vero popularibus & optimarum imperiis semper exitiosa fuerunt. nam vnius dominatu & imperio discordiæ ciuiles sedari possunt, cum qui dominatur, imperandi ac prohibendi maiestate subditos coercere possit, aut bonorum ac fortium ciuium, qui improbis obsistere valeant, partes tueri: at in Democratia & Aristocratia, nemo futurus est qui vniuersis imperare possit; nisi maxima pars ciuium a factione remota simulque coacta seditiosos ac rebellantes parere cogat. Factionem intelligo, non aliquot ciuium, sed multorum, qui vniuersitatem conturbare possint. Paucitas vero ne capiat incrementum, principio coerceri debet. quod futurum est si princeps arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicibus controuersiam dirimi patiatur. Aut si tanta mali vis est, vt nec leges inter armorum strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu conticescant: principem in monarchia, aut in populari statu Prætorem maximum cohortes Prætorias, aut etiã turmas equitum vbique disponere, ac seditionis capita repente, si fieri potest, opprimere oportet: vt supplicium quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat: ne dilatio duces partium supplicii metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliantur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues qui pro patriæ salute mori non dubitent; plures sunt tamen qui patriam pro se perire velint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sæpius in vno homine salus summa Reipublicæ periclitanda sit; etiamsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordię exoriant. Quod si factio principem aut Rempublicam opprimere tentabit, minime dubitandum est, an princeps se aduersarium ac hostem ferre debeat seditiosorum, qui se principis ac Reipublicæ aduersarios omnium maximos profitentur: alioqui si, cum de statu ac fortunis Reipub. aut

Singulare in vnius dominatu.

etiam de principis capite agitur, ipse otiosum spectatorem se præbeat, nō modo audacissimos, sed etiam ignauissimos quosq; ad se opprimendum inuitabit. Si parua manus est coniuratorum, patietur magistratus ipsos lege agere, ac suppliciorum acerbitatem sua lenitate moderabitur; eoque citius quo pauciores comprehensi fuerint, vt tum boni ciues in officio cōtineantur, tum improbi ab incepto deterreantur; nec tamen nimis curiose & anxie de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormētorum vis arcana extorqueat quæ ignorari quam sciri præstabilius sit. expressa tamē rei veritate, nec coniuratorū in caput principis supplicia differre, nec facile cuiquam in eo genere ignoscere debemus. Cum enim nobilis quidam Normanus apud nos fraterculo sodali confiteretur se Franciscum regem occidere voluisse, nihil tamen ausum esse, & flagitiosę voluntatis sponte pœnitere; sodalis reo confitenti ac scelus deprecanti, quantum quidem poterat, ignouit: eundem tamē paulo post ad regem detulit: qui reum comprehensum ad Curiam Parisiorum mitti iussit: Curia capitali supplicio, quasi perduellionis conuictum, damnauit. Prudentius tamen, 470
opinor, rex ignouisset; quia cogitationis illius ac voluntatis, quā propter scelerū atrocitatē leges coercēt, hominē pœnituisset, ac sui ipsius proditor & accusator prius exstitisset quam accusaretur. At cum Q. Gallus Augustū occidere nō modo ꝓposuisset, verumetiā confidenti audacia consilium exsequi conaretur, a senatu Romano perduellionis damnatus est: eundem Augustus supplicii metu liberatum ad fratrem prouinciæ Præsidem misit? sed prius occisus est quam eo perueniret: quod quidem Augusti iussu factum interpretabantur: eadem cōsilii calliditate qua C. Cæsar Marcum Marcellum aduersatium omnium maximum, cui rogante senatu pepercerat, necari iussisse dicebatur. Verius est tamē nec Cæsarem, qui fere principes omnes naturæ clementia quadam superarat; nec Augustum in tam sublimi honorum ac maiestatis sede collocatum, suam dignitatem occulta

cæde

cæde eorum quos iustissimis suppliciis afficere potuissent, fœdare voluisse: cæteri factum excusabant, vt suę saluti cõsulerent, & clementiæ famam, quam de se ipsi excitarant, ista ratione tuerentur. At si coniuratorum in principem magna fuerit multitudo, cauendum erit ne supplicio addicti torqueantur in caput coniuratorum: etiam si tyrannus omnes solo nutu necare possit: quia multo plures coniuratorum amicos ac proximos in sui odium excitabit, quibus forsitan nec opes, nec gratia, nec propinquitates, ac multo minus voluntas deerit ad C vltionem reposcendam: quarum rerum si metus abest, nihilominus tamen principes crudelitatis opinionem omni ratione declinare oportet. In quo genere est a Nerone grauiter peccatum [a], qui coniuratione in sui exitium ac pernitiem detecta, cum quæstionib. ac tormentis omnes coniurationis conscios exquireret, effeci vt rei, quã de tyrãno nõ potuerant, de tyrãni sectorib. vltionẽ acciperent, cum Neronis amicissimos ac domesticos quasi coniurationis participes incusarent: quos ille omnib. suppliciis affecit. Inde secuta est legionum ac prouinciarum aperta defectio. Quamobrem Alexander Magnus, posteaquam de Parmenione ac Philota, deque cæteris coniuratis pœnas sumsisset, legi Macedonum [b], quæ proximos quinq; cõiuratorum in principem morti addicebat, noua lege derogauit. Nulla re tamen coniuratio melius caueri potest, quam si præoccupata dissimuletur: vt recte Tacitus, *Optimum*, inquit, *remedium insidiarum est, si non intelligãtur.* Cum enim Hanno imperator Carthaginensis senatores ac principes omnes ciuitatis nuptiarum specie necare proposuisset, senatus re intellecta decreuit legem sumtuariam promulgari oportere, qua numerus conuiuarum ac sumtus seueriss. me definiebatur. Hoc Senatusconsulto [c] sine tumultu ac cæde cuiusquam oppressa coniuratio est. Sic Eteocles Lacedæmoniorũ imperator [d], cum insulã Chiũ aduersus Athenienses præsidio militari tueretur, milites occulta coniuratione decreuerant in insulæ dominatum

[a] Tacit. lib. 14 & Trauquill in Nerone.

[b] Q. Curtius, Arrianus.

[c] Iustin. lib. 22

[d] Xenophon. lib. 2. Rerum Græcarum.

cæsis incolis inuadere; coniurationis vero tessera fuit arundo: imperator re intellecta amicorum corona stipatus, vrbem obire cœpit, ac militem sibi obuium arundinem gestantem occidit; tum repente edixit eos omnes occisurum qui arundinem gestarent: ita coniurati qui 473
essent, sciri noluit; incolas tamen iussit militibus stipendia soluere, vt conspirandi occasione sublata, conquiescerent. Ergo diligenti cuique imperatori ac magistratui danda est opera, vt non tam seditiones tollere quam præoccupare studeant. nam seditio semel accensa quasi scintilla impetu populari repente agitatur, ac totam vrbem prius inflammare solet, quam restingui possit. Nec iussa sunt exspectanda principum, qui quæ aduersus eos occultis insidiis parantur, minime omnium intelligunt. Ac fere fit vt exteri ac peregrini principis aliorum principum arcana, scripta, gesta, sermones intelligant: & quæ domi gerantur penitus ignorent. Pelopidæ coniuratio de arce Cadmea recuperanda, prius Athenis peruulgata fuerat, quam quid gestum esset a coniuratis; vt euentus docuit. nam paulo ante quam dux Archias vna cum præsidio cæsus esset, admonitus fuerat per literas [a] Pontificis Athenienſium, vt sibi caueret: quas literas ne inter cœnandum legeret, contritum prouerbium vsurpauit, *In crastinum negotia.* Quis nescit Carolum v Imperatorem omnium fere, quæ vsquam gererentur ab aliis principibus, aut consortem aut conscium fuisse? at eam coniurationem, quam Mauritius & Albertus Brandeburgicus familiares ac domestici Cæsaris susceperant, quamque ad exitum perduxerunt [b], ne suspicatus quidem est. Quid externa persequor? Amboſiana coniuratio, qua pene tota Gallia deflagrauit [c] prius ab Italis, Germanis, ac finitimis populis intellecta est, quam ab iis ipsis quos cótra suscepta fuerat, subodorata fuisset: quibus tandem Cardinalis Granuella per literas rem ipsam dicitur aperuisse. Coniuratorum tamen sex millia fuisse pleriq; scripserunt. Ex quo perspicuum est coniurationes earum rerum, quas vi & armis multorum confici oportet

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] anno 1572.

[c] anno 1560.

C

portet, periculosos ac difficiles exitus semper habuisset; quia nec a paucis expediri, nec a multis taceri possint: ac sæpissime a mulierculis coniuratorum arcana manant in vulgus. nam Philotas meretrici cõiurationem aduersus Alexandrum Magnum detexit, a qua cum sociis proditum ferunt[a]. sic Fuluia Catilinæ coniuratos ad Ciceronẽ detulit. & nostra ætate occulta cõsilia Prioris Campani, qui Gallorum triremes agebat, quiq; Venetiarum ciuitatẽ diripere proposuerat, a meretrice prodita sunt. Difficile est tamẽ eum, qui magno ac forti animo tyrannum occidere, ac mori simul proposuit, a susceptа sententia & ab inferenda vi prohibere, si propositi cõscium quẽ metuere possit, prẽter seipsum habeat neminẽ. qualis Sœuola fuisse dicitur, qui primus ab euentu genti suę nomen indidit, quod dextrã ardenti rogo sponte supposuisset; quia regis Porsennæ legatũ pro rege occiderat[b]. Non minore audacia dicam an fortitudine Lazari Seruiæ regis domesticus Pazetem Turcarum regem inter medias legiones occidit, vt domini necem & stuprum reginæ illatum vindicaret. Ita quoque Philippum Alexandri Magni parentem Pausanias toto exercitu spectãte trucidauit. Quinetiam Petrum Aloisium Placentiæ tyrannum in sua ipsius arce Prætorianorum militũ præsidio stipatum coniurati necarunt. & is qui Domitianũ Imperatorem occidit, in latebris abditum eadem frau-
47[2] de transfixit qua dux Israelitarum Aodus Moabitarum regem. Ac nisi Cosmus Medices, is qui principatũ Florentinorum adeptus est, vbique ferreo thorace armatus fuisset; nec cohortes Prętoriæ, nec arces illũ seruare potuissent ab hominum desperatorum manibus qui in abdita quæq; loca sæpissime penetrarunt, vt illum interficerent, quocumque tandem supplicio perituri fuissent: cum enim senatum haberet Prætoria cohorte circumstante, nõ defuit qui principem sica transuerberare conaretur, ignarus illum interiore tunica fuisse armatum. eodem momento sicarium præcipitem dari iussit. Sed quib. artib. eas cõiurationes ac pericula principes decli-

[a] Arrianus.

[b] Dionys. Halicar. non putat id verum esse.

nare possint, superius diximus. Nunc etiam illud differatur, quæ ratio principib. sit ineunda, si secessiones ciuium in Republica exstiterint, nec vlla in principem odia, nullæ inimicitiæ contractæ fuerint, quid principi agendum sit? nam sæpe controuersiæ exsistunt inter ciues eiusdē vrbis, sæpius inter oppida diuersa, nonnumquam etiam inter prouincias. princeps igitur omnia prospicere debet: eoq; accuratius cauere, si præsides prouinciarum, aut magistratus eiusdem vrbis, secessionum principes fuerint. nam quæ in eo genere leuissima ducas, paulo momento grauissima comperiuntur: & vt maximæ tempestates, quæ calamitatem agris inferunt, ab exhalationib. ac vaporib. leuissimis excitantur: ita quoq; bella ciuilia, quæ ciuitatib. exitium afferunt, sæpe ex rēb. minimis exoriuntur. Argumento sit illud, quod Iustiniano Imperatore non modo ciues singuli, sed etiam vniuersi, ac oppida ipsa factionib. diuisa fuere, vt quem quisq; colorem adamauerat, pro eo quasi pro aris & focis propugnandum putaret, idq; potissimum ludis Circensibus. hinc æmulationes, odia, cōtentiones, primo quidē verborū, post etiam verberum: ac tandem eo delapsa res est, vt cum magistratus vrbis Constantinopoleos aliquot seditionis auctores duci iuberent, aduersa factio lictorib. & magistratib. vi depulsis supplicio addictos eripuerit: ac cæteros carcerib. effractis liberauerit. nec tamē plebs conquieuit, sed eodē furore Sophiæ templū maximū incendit: & vt impunitatem, quā positis armis sperare non poterat, adipisceretur, Hypatium factionis ducem, trepidante & in latebris abdito Iustiniano, Imperatorem creauit[a]: eoq; amentia processit, vt triginta circiter hominū millia vno die caderent: ac nisi dux ipse partium idemq; nouus Imperator cæsus esset, plebs Iustinianum imperio spoliarat: qui tamen ex eiusmodi factionib. oblectationem initio ceperat. Ita quoq; Syracusis cum duo corriuales de amasio inter se certarent, cæteris initio risum ciebant: qui tamen ciues vniuersos amauerunt, ac tantis odiis & animis pugnatum est, vt ferociissimis quibusq;

Ex rebus leuissimis grauissima bella oriuntur.

[a] Procop lib. 1 de bello Persico. Zonaras in Iustiniano.

busq; cæsis, plebs armata pulsis optimatib. imperium arripuerit. Prius igitur quam ex eius modi scintilla incendium cõceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. Nam cum Alexander Magnus intelligeret Hephæstionem & Craterum sibi amicissimos æmulatione [illegible] tua dissidere, & ad sui tutelam fortissimos quosq; [illegible]es pertrahere, vtrosq; blãdis sermonib. simul; deinde [illegible]orsum seductos acerrime increpuit, iuratus se hostem ei futurum qui primus alterum
473 verbo violaret: qua obiurgatione ac metu iniecto vtrũque vtriq; conciliauit. Ac certe Ludouicus noster, is qui pro sua religione erga Deum, pietate in proximos, caritate in singulos, iustitia in omnes, in diuorum numerum relatus dicitur, cum maxima sui nominis gloria illud etiam perfecit, vt nulla inter principes controuersia fuerit, quam non ipse pro sua æquitate ac prudentia terminaret[a]. Hoc autem summopere principi cauendum erit, ne in finiendis principum litibus gratia vel odio cuiusquam commoueri videatur. Atq; in eo prudenter sibi cauit Archidamus rex Lacedæmoniorum; qui, cum duos sibi amicitia cõiunctissimos cõtendere inter se videret, eos in templum deduxit, & ab vtroq; petiit ecquẽ arbitrum reciperent? cum Archidamum optassent, iureiurando vtrumq; adegit, se quæ iuberet facturos: data fide, sic orsus est: *Vos*, inquit, *veto hinc discedere quoad in amicitiam bona fide redeatis*. ita prudenter vtriq; vtrumq; sine sui offensione ac inuidia cõiunxit, & ab vtroq; gratiã retulit: quo nihil principi carius aut antiquius esse debet: cũ, nulla sint oppugnacula principib. certiora, nullæ arces validiores quam subditorũ erga principem fides ac beneuolẽtia. Hic nõ agitur de tyrãnis qui nulla re magis quã intestinis potentiũ odiis, ac mutuis cædib. delectantur. sæpe fit tamen vt reb. compositis tyrannum inimicitias ferentem ipsi adoriantur: vt quidẽ Columnarum & Vrsinorum factiones ad concordiam & amicitiam redierunt, cum intelligerent Alexandrum VI Pontificem maximum hoc agere, vt ex eorum casibus & calamitate

[a] Historia Ioinuillæ.

ſpurii ſui Borgiæ opes ac potentiam augeret. Interdum etiam tyrannus quum potẽtiores in ciuitate propinquitatib.& gratia florere videt,nec pares aduerſarios quib. obſiſtere poſſint habere, tenuibus occulte fauet, eosq; in locupletiores armare ſolet ac nefario ſcelere ſibi obligare,quo minus in gratiam m[illegible]m redire poſſint: vt quidem Ioannes Bentiuolius Bo[illegible]iæ tyrannus feciſſe dicitur, cum Mariſchotorum g[illegible]tis principem ab aduerſariis necari facile permiſit, vt eo ſcelere conciliari prohiberet, & mutuæ amicitiæ ſpem omnem a ſtirpe conuelleret. Quamquam nihil fraudes illi profuerunt, nec regis Francorum gratia,quominus de tyrannidis arce tandem deturbaretur. Capitalium autem ſcelerum obligationes ciuitatib.in primis exitioſæ ſunt: quoniam amicitiarum & cõcordiæ ſpe ſublata deſperati homines in omne ſcelus prorumpunt,nec vllis promiſſis ab inſania deduci poſſunt: vt cum legio Carthaginenſium bello confecto domum reuocaretur, milites ſtipendia ſibi petierunt; quæ cum denegarentur, oppida quæq; munitiſſima occupant ac diripiunt. & quoniam ducib. metuendum erat ne proderentur,militem quemq; fortiſſimum inaudita ſcelerum crudelitate ac immanitate obligarunt: Haſdrubalem imperatorem,ac legatos cum omnib.Carthaginenſibus, qui in eorum poteſtatẽ venerant,crucib.affixerunt: vt neceſſe fuerit Carthaginenſibus nouos exercitus cum veteranis conſcribere, ac difficili diuturnaq; obſidione rebelles,qui vinci non poterant, fame conficere, ac modis omnibus enecare[a]. In quo genere belli principem oportet ſe perduellium hoſtem acerrimum oſtentare. Sed ſi principib.ſecum ipſis ſub eodem rege contentio eſt, quos quidẽ pro iure maieſtatis,nec verbis, nec præmiorum ſpe placare poſſit, arbitros ſumma integritate ac prudentia præſtantes, & quales ipſi optauerint,dare oportet,vt rex ab omni inuidia & maleuolentia ſuorum procul ſummoueatur.Nam ſi controuerſias quæ principib. inter ipſos intercedunt, aliorum principum arbitrio ac ſententia terminari æquum

Scelerum obligatio exitioſa.

[a] Polyb. 474

quum est; eoq; iure populi omnes vtuntur: quanto id æquius est in eadem ciuitate, iudices eos dari qui ab omni odio, gratia, inuidia, sordib. puri sint? princeps enim priuatos [a] cogere potest vt arbitrium recipiant: idque potissimum inter propinquos ac potentes fieri oportet, ne ab æquitate ad vim & ad arma præcipites ferantur. Sed hoc maxime omnium principi fugiendum erit ne alterum odio, alterũ gratia prosequatur: ea res enim multis principib. ac ciuitatib. exitiosa fuit. Nam Pausanias Philippum Macedoniæ regẽ occidit, quod Antipatro, a quo fuerat cõtumelioſissime constupratus, non modo aperte faueret, sed etiam ius petenti [b] denegaret. Nec aliam ob causam Henrichus VI Anglorum rex diuturnũ illud ac funestissimũ bellũ excitauit, quo annis triginta vniuersa Anglia deflagrauit, & octoginta circiter principes, si Cominio credimus, hausit, quã quod rex Lancastriæ factionis ducem se ferre non dubitaret aduersus Hyorchos; qui fusis ac prostratis aduersariis regẽ ipsum, & quidẽ in carcere cum propinquis omnib. interemerũt: Quod item Marchio Pesquerensis aduersus Carolum V C Imperatorẽ cõiurauit, in causa positum erat, quod Carolus Proregis Neapolitani partes tueri eiq; nimis fauere videretur. Infinitum sit Burgundionum & Aureliorum nostrorum factiones, bella ciuilia, principũ cædes, ac totius Galliæ miserandum statum oratione persequi: quæ omnia ob id cõtigerunt, quod ii qui propinquos æquo iure & eadem amicitia ac fide tueri debuissent, regiæ maiestatis obliti, quasi Aduocatorum & Oratorum officia susceperunt, vt viderentur partium duces: & cum alteri alteram factionem prætulissent, aliorum quidem se socios, aliorũ hostes quã reges esse maluerunt. Quod si quis obiiciat principes eo sæpe trahi, & quidem inuitos, cum pleriq; peruicaci animo nulla se ratione aut iuris æquitate duci velint, ac ne vllis quidem amicorũ precib. exorari se patiantur: ego principi, quẽ eo necessitas adegit, facile assentiar, vt cum omnes iuris aditus ac conciliandos suorũ animos frustra tentauerit, illud tandem

[a] Bald. in l. æquissimum. de vsufructu. cap. placuit. 90. distinct.

[b] Plutarch. in Alexandro.

quod æquitate non potuit, armis consequatur. futurum enim non est vt qui nec amicis velit nec rationi obtemperare, paucos habeat suæ socios temeritatis. Principi tamen modis omnib. enitendum, ne subditos seipso potentiores esse patiatur. Sed incidunt sæpe causæ, in quib. tantæ sunt difficultates, tanta latet obscuritas, vt nullius arte aut prudentia explicari possint. vt si cui contumelia occulte illata fuerit, quam qui intulit inficiatur, nec vllis argumentis præterquam iis quæ in cõiectura versantur, quid veri sit appareat: inter plebeios quidem expedita res erit iudici; quippe nisi perspicuis testimoniis damnare debeat neminem: sed ii qui arma tractant, qui de generis nobilitate gloriantur, putant dignitatem violari suam, ni satisfiat ei qui iuratus iniuriam se accepisse affirmat. vitam quidem ac fortunas subditorum in arbitrio 475
ac potestate tyrannorum esse confitentur; dignitatem negant. His igitur in causis populi qui ad Aquilones positi sunt, singularia certamina decreuerunt. plenæ sunt leges Longobardorum, Saliorum, Ripuariorum, Anglorum, Burgundionum, Danorũ, Alemanorum, Normanorum; quæ nec legib. diuinis, nec Põtificio iure, nec aliorum institutis probantur[a]: nisi aduersus legitimos hostes bellum indictum fuerit, idq; ducis exercitus auctoritate & consensu. interdum etiam duces ipsi, vt suorum sanguini parcerent, singulari certamine de summa rerum decernebãt: vt Romulus, Cossus, Marcellus, hostium reges singulari pugna fregerunt: ita Hundigus rex Saxonum Roem Danorum regem monomachia vicit: Carolus item rex Neapolis Petrum Aragoniæ regẽ singulari pugna, vt de regno decernerent prouocauit. neq; d nouum, cum Scipione Africano Romanorũ imperatore Corbis & Orsua de principatu contendentes, negarunt se alium deorum hominumve quam Martem iudicem habituros. Et quidem præstat nobilium controuersias certamine legitimo, ac more maiorum (qui monomachiam in perspicua minime q; dubia causa non admiserunt) dirimere quam ciuilibus armis concurrere; si

Monomachiæ origo.

[a] can. Monomachia. 2. 5. q.

personæ

perſonæ illuſtres tot ac tantis odiis exarſerint, vt placari nullo modo poſſint: duobus enim propoſitis incommodis maius declinãdum eſſe ſapientes rectiſſime præcipiunt: mores ante inueteratos ac multis ſeculis probatos, C non modo difficile, ſed etiam periculoſum eſt conuellere conari. Nam cum Raotaris [a] rex Langobardorum monomachiam ſuſtuliſſet, eandem non multo poſt importunis ſuorũ rogationib. reſtituit, teſtatus belluarum hunc morem ſibi vehementer diſplicere. Nam ſublata monomachia ſecutæ ſunt crudeliſſimæ innocentiũ hominum & occultæ cædes, quæ forſitan propoſitis periculis & infamia ſempiterna non contigiſſent. certe quidem D. Ludouicus nulli pietate ſecundus, monomachiã prius omnium apud nos ſuſtuliſſe dicitur [b]. quam legem Philippus Bellus Ludouici I. nepos iterum promulgari iuſſit: idem tamen biennio poſt omnium fere ordinum rogatione ſuam ipſius legem antiquare quodammodo coactus eſt: cum occultis cædibus fortiſſimus quiſq; caderet. Philippus I I Burgundionum Dux non quidem duellum ſuſtulit, ſed non niſi legitima cognitione magiſtratuum decerni voluit: cũ temere apud Batauos id cuique liceret; pernitioſo Danorum exemplo, apud quos olim Fronto rex omnia cauſarum ac litium genera ſingulari certamine definire permiſit [c]. Ruteni vero & Hũgari non aliter quam ſi de cauſa iudicanda non liqueret. At Melphitanus princeps nullum ad ſeditiones militum coercendas, & ad cædes occultas remedium tam ſalutare eſſe ducebat, quam monomachiam imperatoris auctoritate & conceſſu decerni; ea lege tamen vt victus a victore necaretur, & in profluẽtem ſine ſepultura mergeretur: conſtituto ad certamina ſubeunda loco publico quem flumen vndique cingebat. Hanc igitur legem militarem tulit, cum Inſubriæ a rege Francorum præfectus eſſet. Cum enim ſublata ſpe fugæ & auxilii, vincendum aut cum infamia ſempiterna moriendum eſſet; mi-
476 lites modeſte deinceps ac temperãter ſocietatẽ & amicitiam inter ſe coluerunt. Iam vero cum nec Romanis

[a] In legibus Langobard.

[b] Nous defendons batailles par tout en noſtre domaine en toutes querelles.

[c] Saxo Grammaticus.

mendacium putaretur[a] iniuriosum, nec maiores nostri singulare certamen ob illatum alteri mendacium decernerent, tandē nostra ætate contumeliosum[b] ac prope capitale esse cœpit: atq; id potissimum contigit Francisco I rege Francorum, quum in principum corona virum bonum esse negaret, qui mendacium oblatum armis non reiecisset: quod in Carolum V. Imperatorem, a quo quidem verbo violatus contumeliam mendacio ritu solemni oblato reiecerat, dictum videbatur: id tamē postea deinceps apud nos in legem abiit, vt iam inter nobiles aut milites nemo, qui mendacium oblatum patiēter pertulerit, vir bonus aut fortis censeatur, sed ignauus. Inde graues cōtrouersiæ, vulnera, cædes, ad omnes ordines ciuium permanarunt. tandem Henricus II qui monomachiam decretam, magno illustrium virorum concursu terminari non sine acerbissimo dolore viderat, lege[c] perpetua in posterum controuersias armis dirimi vetuit. Ac ne labem vllam infamiæ subiret is, cui mendacium temere quisquam opposuisset, Carolus IX legem sanctius renouari iussit; cui etiam illud subrogauit, se dignitatis & existimationis periculum eorum nomine qui mendacium oblatū vi & armis non vlciscantur recipere ac subire velle: nūquam tamē tanta sicariorum multitudo antea in Gallia fuisse videtur, quanta exstitit sublato duello. Quis enim sine risu excipieretur qui ob mendacium oblatum iudicem appellaret? Iudicio tamē C nobilitatis ac centurionum grauem infamiæ labem patritius milesve contraxisse videatur, qui vi & armis illam seu petulantiam, seu contumeliam non refellat: nec facile profecto tam stultæ opinionis prauitas dicam an leuitas, ex hominum animis eximi poterit. Itaque quod antea diximus duellum ad grauiora declinanda incommoda ferendum esse, nō propterea id lege sanciendum putamus, sed principis rescripto ac maiorum magistratuum cognitione decernendum. Illud certe incommodum cauebitur, cui sine duello prouideri nequit, quod gentiles, vicini, amici, ac propinqui, ob vnius acceptam iniuriam

[a] Cicero pro Muræna.
[b] Bart. in l. ité §. ait prætor. de iniu. is. DD. in l. si liber. de condict. ob causam. & in c. 1. de vasal. qui contumax. Barba. in cap. Raynoldus. de testament. Diuus. Barro. Castrens. Angelus in l. si extraneus. prin. de acq. hæred. Cardin. Alexand. in ca. neque. 9. distinct. & actionem iniuriarum esse etiam si quis addiderit tu mentiris salua reuerētia.
[c] anno 1548.

iniuriam ad arma concurrere quodammodo cogantur: etenim sæpissime improborum hominum vis ac furor in bonorum ac fortium ciuium capita redundant. Illud autem in causæ cognitione potissimum versatur, ne duello controuersiam vllam, nisi quæ capitalis fuerit, & cuius perspicua probatio extorqueri non possit, dirimere liceat: iisque legibus & conditionibus, vt cui arma erepta fuerint, eidem vita eripiatur, ac infamiæ sempiterna labes inuratur: quæ pœnarum acerbitas, & infamiæ metus, plerosq; tum a duello, tum etiam ab iniuriosa facinorosaq; vita prohiberet. Nam Philippus Bellus duella sublata non aliter nobilitati restituenda putauit quam causa a magistratibus cognita, vt vetere senatusconsulto cauetur. Idem senatus in causa Fuxæi Comitis aduersus Arminiacum, negauit locum esse duello quoties controuersia iuris exsistit; quod etiamnum Bearnensium lege municipali continetur. quinetiam legibus Neapolitanis[a] monomachia decernere non licuit, nisi de perduellione aut cæde fortuita quæreretur: cum antea quo-
477 cumq; crimine oblato præter furti causam aduersarium prouocare certamine liceret: sine causa maiorum[b] nostrorum moribus non video licuisse. Nulla tamen legibus Hispanorum[c] duelli iusta causa probatur. Quid igitur, si contentiones inter familias aut inter collegia eiusdem ciuitatis ex iisdem causis oriantur, quibus inter priuatos, an armis experiri fas est? monomachia certe locũ non habet: nam ipsa nominis μονομαχίας & duelli interpretatio repugnat. ac tametsi trium Horatiorum ac totidem Curiatiorum certamen Tullo Hostilio rege decretum fuerit: id tamen belli Albanos inter ac Romanos finiendi causa ferendum erat: nec interest quo numero aduersus hostes decernatur: sed aliud statuendum est ciuibus inter ipsos, quorum vitam, famam, ac fortunas tueri; aut si cui quis noceat, legitimo iure agere oportet. & quoniam iura quædam familiaria sunt, & sua collegiorum statuta, iudicibus hæc accurate discutienda erunt; ac omni studio prospiciendum, vt si mutus se-

a Tit. 32. de pugna sublata constit. Neap. Afflict.

b Faber in §. per contrarium de hæredit. quæ ab intestato deferũt.

c Petrus Belluga in speculo. tit. 16. §. Iesn.

ditionis ciuitatem inuaserit, magistratus cohortes armatas locis omnibus disponat. Id autem sæpenumero accidit, cum de capite potentium vel gratiosorũ ciuium agitur; aut cum supplicia inusitatis legibus ac moribus irroganda sunt: cum enim senatusconsulto Silaniano quadringentos seruos ad extremum suppliciũ ob vnius culpam trahi oporteret; quia populus Romanus rei nouitate ac indignitate vehementer cõmouebatur; Nero legionem omnibus Vrbis regionibus dispositi, vt plebẽ coerceret. quod cũ ab Imperatore Iustiniano in consimili fere causa prætermissum fuisset, ingens illa seditio quam superius diximus, vrbem Constantinopolim vno velut incendio repente inflammauit. Nec ita pridẽ duæ clarissimæ vrbes, Lutetia inquam & Antuerpia, graui seditione iactatæ fuerunt, cum religionis causa damnatos populus supplicio liberaret. Inde Belgarum a rege defectionis primordia cœperunt. Neq; id nouum est, sed in ipsius populi Romani luce contigisse legimus: cum Voleronem seditiosum ciuem fustibus cædi iussisset Consul, plebs illum supplicio exemit, ac Tribunum creauit, vt popularem aduersus optimates libertatem tueretur; quibuscum perpetuum erat intestinumq; bellum: quod aliter sedari non poterat, quam si hostis ciues vrgeret. Quamobrem hoc præcipuum magistratibus ac senatui studium fuit, vt ciuibus hostes opponerent; aut si hostes defuissent, belli semina vndiq; conquirerent; alioquin a bellis ciuilibus numquam conquieturi. Neq; vero bella ciuilia magis exarserant, quam parta pace cum populis omnibus, belloq; aduersus Pœnos primum confecto. tunc enim Ianum Consules cluserunt; quod contigerat antea numquam. Ac mihi propius in eam rem intuenti, nihil videtur bellicosis nationib. tam pernitiosum quã pax; nec militibus quicquã magis infestum quã otium. Itaq; C. Marium imperatorem quidem omnium optimum fuisse historiæ prodiderunt; sed pessimum domi ciuem, quia pacem ac tranquillitatem colere nesciret. An vero populum bello assuescere præstabilius sit quam C

paci.

paci, suo loco differetur. Cum autem ciuium secessiones omni ciuitatum generi periculosæ, tum vero popu-
478 laribus imperiis maxime omnium metuendæ sunt, ac summa diligentia præoccupandæ; si tamen seditio prius coorta fuerit quam prospiceretur, sapientissimos ac summa virtute præstantes viros, qui populi motus orationis lenitate ac prudentia regere possint, adhibere oportebit. Et quemadmodum ii qui a furore affecti saltant, nec aliter curantur quam si lyricus aut citharistes inconditos saltantiū motus imitari studeat, vt paulatim grauioribus modis furiosorū hominum saltationes cohibere possit; ita magistratum necesse est initio sese ad populi furentis animos accōmodare ac tempestati obedire, vt tandem portum feriat: nam qui vim adhibent, perinde faciunt vt ii qui torrentem præcipiti casu de rupibus altissimis labentem sistere se posse confidunt. Qui autem armis subditos coercere conantur, nisi opibus ac potentia valent, Rempublicam in summum discrimen adducunt, neq; enim plebs impotentia animi victoriam assecuta victis parcere consueuit. Quod si princeps eam quam de populo sperarat, quemque armis frangere tentarat, victoriam non reportarit, magnum sui ipsius contemtum in animis non modo ciuium, sed etiam hostium ac peregrinorum ingenerabit. Et quidem cum alibi sæpenumero tum vero sæpissime senatus Romanorum deprehendit, eos qui vim ad sanandum plebis furorem adhibuerunt, grauiter peccauisse: qui vero lenitate sermonis populi voluntates flexerunt, ciuitatem pene cadentem erexisse. Appius Consul populo petenti nouas ta-
C bulas, quibus debitores liberarentur, acerrime restitit; atq; iterum plebem a patribus secedentem acerbe tractari censuit oportere, nec aliter ad officium reuocari posse: sed priore actione Seruilius, altera Menenius Agrippa iudicarunt plebem non acerbitate sed potius lenitate ac facilitate ad officium esse reuocandā. quod Agrippa re ipsa docuit, ac perelegāti corporis humani fabula tenues cū potentiorib. exemplo salutari cōciliauit,

& arma vtrisque de manibus extorsit. Quæ res illi summam omnium beneuolentiam, & cum Reipublicæ salute gloriam peperit immortalem. Quod si feræ bestiæ numquam fustium ictibus mansuescunt, sed mãsuetarii comitate ac facilitate; quis plebem ferarum omnium ferociſſimam orationis asperitate tractabiliorem fore putet? Dandum est igitur aliquid plebi: ac siquidem seditio ab inopia rei frumentariæ proficiscatur, tenuibus frumentum de publico erogandum erit; nec oratione vtendum, quia *venter aures non habet*, vt Cato dicere solebat: licet etiam plura polliceri quam præstare possis. Nam in eo genere Platonis & Xenophontis sententia probabilis est: *Magistratibus scilicet non aliter quam medicis aduersus pueros & ægrotos mentiri licere.* Sic enim Pericles populum Athenienſem comœdiarum ac ludorũ illecebris, tum etiam frumenti ac pecuniarum in tenues diuisiones permulcere solebat: & cum feram illam popularem oculis, auribus, ventre, modisq; omnibus cepisset, edicta salutaria, quę per famem aut fauorem exaudire non licuisset, promulgabat. Quod autem diximus populo dandum aliquid esse, & interdum ea quæ cum iniquitate coniuncta sunt permittenda, maxime vero in popularibus & optimatum imperiis; hoc ita vrgente necessitate verum esse statuo; ad secessiones cohibendas; 47
alioqui pernitiosum est plebis impotentis libidini semper inseruire: sed eam ita moderari necesse est vt libertatis fræna nec constringi, nec omnino laxari videantur: ac tametsi præceps & lubrica sit licentia popularis, pernitiosius tamen est aperte populum oppugnare, quam illecebris flectere velle: vt Appius, Coriolanus, Metellus, Phocio, Hermodorus: qui cum omnia populo denegarent, seque plebis aduersarios omnium maximos profiterentur, seipsos Remque publicam aut perdiderunt, aut in summum discrimen adduxerunt. Ac tametsi nulla res principibus ac magistratibus difficilior visa est, quam maiestati misscere facilitatem: nihil tamen popularibus imperiis tam necessarium esse potest. Et quem-

admodum

admodum Sol cum cæteris sideribus oritur & occidit rapidissima cœlorum omnium conuersione, idem tamē paulatim ab Occasu cursum retroagit: & quo sublimius a terra surſum euehitur, eo minor apparet: ita principem ciuitatis, populi voluntates ac studia quodam modo sequi oportet, vt facilius ea quæ volet, in posterum consequatur. Nec si possit princeps vniuersum populum arbitrio suo cogere, vim adhibere debet, sed moderatis imperiis ac iussis vtendum. Quis enim medicus tam imperitus, qui sectionibus & vstionibus, si aliter morbos curari queat, vtendum putet? Quis enim princeps aut magistratus in populari statu plebem, quam nutu potest aut oratione salutari in officio retinere, armis cogere velit? Multa quidem earum rerum libris omnibus exempla proponuntur; nullum tamen illustrius est quam Pacuuii Caluini Campani; qui cum popularem statum tueri & ab optimatib. dissidere videretur, nihilominus tamen cum intelligeret plebem senatores vrbis Capuæ necare proposuisse, ac parricidium vehementer exsecraretur, simulauit ore ac vultu se populi voluntates & consilia probare. Is igitur senatores eodem in loco conclusos admonuit, se populi concionem habiturum, proque eorum salute propugnaturum; ac bono animo esse iussit. In concionem progressus, hilari vultu sic populū alloquitur; *Quod sæpe*, inquit, *optastis Campani, vt supplicii sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnātes domos singulorum, quas præsidiis clientium seruorumque tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habebitis ac liberā. Clausos omnes in curiam accipite: de singulorum capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam. Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atq; vtilitatem vestram habeatis. nam senatum omnino non habere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum; aut, quod vnum liberæ ciuitatis consilium senatus habendus est. Itaq; duæ res agendæ vobis sunt, vt & veterum senatum tollatis, & nouum cooptetis.* Inde consedit, & nominibus in vrnam coniectis,

citari quod primum nomen ex vrna excidit, ipsumq; è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen malum & improbum, pro se quisq; clamare esse suppliciodignum, tum Pacuuius, *Video quæ sententia de hoc sit data: eiector, pro malo & improbo bonum senatorem & iustum elgite.* Primo silentium erat inopia potiores subiiciendi, cum tamen aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maior extemplo clamor oriebatur, cum alii 48
negarent nosse, alii probra, humilitatem sordidamq; inopiam & pudendæ artis aut quæstus genus obiicerent. Hoc multo magis in secundo & tertio senatore est factum: vt ipsius pœnitere homines appareret. Ita dilapsi homines, notissimum quodque malum maxime tolerabile dicentes esse, iubentesque senatum ex custodia dimitti. Ergo prudenti vnius hominis consilio non tantum ab interitu seruata ciuitas est, verumetiam releuata atque recreata: cum Tribunus ille plebis indomitæ furorem simulatione compescuisset, ac planum fecisset, non modò cædem senatorum in sempiterna posteritate crudelem visum iri; verumetiam cæsis senatoribus ciuitatem sine consilio desertam ciuilium discordiarum incendio propter honorum contentiones deflagraturam. Quod si furor plebis ad arma proruperit, ac ciuili sanguine seipsam respersserit, perarduum est perque difficile ad sanitatem reuocari. Atque in eo genere nonnulli domos suppositis facibus incenderũt, ne Respubl. discordiarum incendio periret; cum scilicet ciues repente positis armis ad incendium restinguendum concurrerent. Quod si quis animi præstantia quadam ac virtute cæteris excellat, qui orationis grauitate ciues ad pacem & concordiam adducere velit, hunc vnum populi motus placaturum, aut video neminem: quod eleganter Maro his versibus expressit;

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta
Seditio est, sæuitq; animis ignobile vulgus; C
Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem

Conspe-

Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus aſtant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Tales fuiſſe diximus Periclem Athenienſem, Menenium Agrippam Romanum, Petrum Loredanum Venetum. Cum enim ii qui nauticam in portu tractabant, cæteros ciues armis procul ſummouerent, nec magiſtratuum imperiis, nec auctoritate ſenatus coerceri poſſent, Petrus Loredanus ciuis priuatus clara voce ac manu elata ciues arma ponere iuſſit, ac ciuilem diſcordiam momento ſedauit. Ex quo intellectum eſt, virtutis ſingulare decus ac maieſtatem plus in Republica valere, quam leges, quam arma, quam edicta, quam magiſtratuum omnium iuſſa. nam qui nulla vi, manu, copiis, lapidibus, ferro, faſcibus coerceri potuerant, vnius ciuis auctoritate, nutu, arbitrio, voluntate ad ſanitatem reuocati ſunt. Eſt etiam in religionis metu magna vis ad plebem coercendam. Cum enim Florentini tanto ciuilium armorum furore inter ſe exarſiſſent, vt ciuium ſtrage ac ſanguine vrbs ipſa redundaret, nec vlla vis humana alios ab aliorum cæde diuellere poſſet, Franciſcus Soderinus Pontifex ornamenta Pontificia indutus, ac ſacerdotum corona comitatus cruce præeunte, inter medios ciuium cuneos proceſſit: repente ciues religionis metu arma poſuerunt. Ita quoque Iadus Pontifex Hebræorum Alexandro Magno ad vrbem Hieroſolymorum vna cum exercitu venienti, ſacris veſtibus ſubornatus occurrit: cuius ſpecie ac ſplendore exterritus
481 Alexander pontificem adorauit, ac tantum abfuit vt regionem aut ſacram vrbem diriperet, vt etiam maximis beneficiis illam amplificaret [a]. Eadem arte Vrbanus pontifex max. Attilam ab vrbis Aquileiæ obſidione dicitur auertiſſe. Sed interdum tanta ſunt ciuium inter ipſos odia, vt ſociorum ac finitimorum ope ad eos conciliandos opus ſit. Etenim Lucenſes ex vrbe effuſi, Florentinorum grauiſſimis caſibus & calamitate quam ex ciuili diſcordia cõtraxerant, permoti, Florentiã ad pacis actiones componendas peropportune venerũt: quę res

[a] Ioſeph. lib. Antiq.

non modo laudabiles, sed etiam vtilissima semper visa est, non tantum ciuitati perituræ, verumetiam iis qui concordiam ciuium tueri volunt. Fit enim sæpenumero vt ciues a discordia abhorreant & pacem cupiant; sed salua dignitate peti non posse putent: quo fit vt nullus ciuiliũ calamitatum exitus reperiatur, nisi quis medius intercedat: quod in popularibus & optimatum imperiis multo difficilius est quã in monarchia; in qua vnius imperio ac potestate ciues secum ipsi & cum Republica facilius coniunguntur; nisi princeps se partium ducem malit quam regem videri: quæ res exitum ei procul dubio est allatura, si de rebus aliis quam de maiestate quæratur: vt quæ superioribus annis controuersiæ de religionibus exstiterunt, quibus adhuc vniuersa pene Europa conflictatur. Imperia quidem Suecorum, Scotorum, Anglorum, Danorum, Heluetiorum, Germanorum, religiones & ritus antiquos mutarunt, stante Rei cuiusq; publicæ forma: tametsi non sine grauissimis calamitatibus acerbissimoque bonorum ac fortium virorum occasu. At cum semel constituta & omnium consensu probata religio fuerit, ne posthac in disputationẽ deducatur cauendum est; vt omnes seditionum viæ, omnes aditus intercludãtur, & præsidia pacis muniantur. Quarum enim rerum disputationes in vtramq; partem feruntur, earum omnium probabilis est ac dubia ratio. Quid autem ab impietate propius abest, quam leges diuinas, quarum sempiterna sit natura, & quæ omnium animis ac mentibus assensione certissima hærere debeant, probabilibus argumentis in dubium reuocare? Nihil est enim tam firmum ac stabile (: nisi demonstratione clarissima minimeque dubia nitatur :) quod argumentorum vi subuerti non possit: at rerum diuinorum disciplina non in demonstrationibus aut perspicuis rationibus, sed in assensione sola versatur. Et qui demonstrationibus ac libris peruulgatis id consequi se posse putant, non modo illi cum ratione insaniunt, sed omniũ religionum fundamenta labefactãt. Exstat Lycurgi [a] lex antiquis-

[a] Plutarch.

antiquissima, quam Florentini, disputatores omnium acutissimi, in populari statu iusserunt; *Ne scilicet de legibus semel receptis ac probatis differere liceret.* Intellexit vir sapientissimus leges disputatas in dubium reuocari; dubitationem vero iniustitiæ opinionem afferre: ex quo legum ac magistratuum contemtum & Reipublicæ interitum sequi necesse est. Quod si Philosophi ac mathematici suarum disciplinarum principia in disputationẽ reuocari non patiuntur, quæ dementia est de religionibus non modo priuatim, sed etiã publice disputare velle? Quamquam Anaxagoras niuem esse atram; & Fauorinus quartanam hominib. vtilem esse tuebantur. Carneades vero cum iustitiam maximis laudibus extulisset, perendie iniustitiam præstabiliorem esse plerisque persuasit. Sed Aristoteles eos qui quærerent nix alba sit necne; egere sensu dicebat. qui vero dubitarẽt Deus sit necne; pœnis esse, non argumentis refellendos: tametsi Deũ sempiternũ & esse, nec plures vno exsistere posse necessaria demonstratione[a] cõfirmauit. Quare prudenter Orientis & Africæ populi ipsiq; Hispaniarũ reges de religionib; differere sanctissime prohibuerunt. Et cum Moschouiæ populi, qui Græcorum ritus probarunt, varie de religionibus sentirent, ac seditiosis concionibus in sectas distraherentur[b], rex Moschouitarum ne quis de religione differeret capitali pœna sanxit: sed curionibus ac Pontificibus exhibuit librum, quo quid cuique de rebus diuinis persuasum esse vellet, continebatur, vt eum populo ad legendum & ad intuendũ proponerent, capitis pœna subiecta, si quid vllius interpretatione additum detractumve esset. Certe quidẽ Moses cum omnia quæ ab immortali Deo didicerat & expresserat, accuratissime descripsisset, ac populo exposuisset, vno capite legis, populo adhuc in deserta solitudine vaganti, iussit sacerdotes ac Leuitas legem diuinã clara voce ac deserte legere, idque assidue, vt omni ætati ac sexui perspicua & cognita esset: altero capite legibus diuinis quicquã addi detrahive prohibuit. Itaq; cum in monte Sionis septem

De religionibus disputare pernitiosum.

482

a lib. 6. Phys. & 12. Metaphys.

b Sigismundus Liber in histor. Moschouitarum.

essent collegia, nonnulli cccc fuisse putant, quibus lex diuina docebatur; & vt pleriq; seorsum præcepta de religionibus traderent, nemini tamen disputare fas erat, vt quidem Optatus Mileuitanus scribit[a]: quippe iudicabāt nihil tam a rebus diuinis abhorrere quam disputationes, quæ ad res probabiles ac dubias pertinent, non ad eas quarum assensio certissima cuiq; esse debet. Cum igitur de rebus diuinis disputationes non tantum dubitationē ac religionum interitum, verumetiam Rerumpublicarū euersionem afferant, eas profecto sanctissimis legibus prohiberi oportet. quod ab imperii Germanici ordinibus post diuturna bella ciuilia cautum est, vt Romanam & Saxonicam religionē mutua concordia principes tuerentur: illud etiā subrogatum, ne de religionib. capitali pœna indicta, disputaretur; quā pœnam Germanorum magistratus, ac potissimū Augustæ cum a nonnullis exegissent, vniuersa Germania conquieuit. Iam vero cum legislatores omnes ac philosophi, atque adeo Polybius ipse [b] atheos, religionem rerum omnium publicarū firmissimum fundamentum esse, ab eaq; subditorū fidem in principes, obedientiam erga magistratus, pietatem in parentes, caritatem in singulos, iustitiam in omnes pendere confiteantur; seueriss. legibus cauendum est ne res omnium sacratissima puerilibus ac sophisticis concertationibus, ac potissimum iis quæ publice fiunt, vilescat; probabilibusq; argumentis in dubium reuocata ex animis auditorum ac disputantium tandem eripiatur. Nec audiendi sunt qui subtiliorib. rationibus omnia se persuadere posse putant; quoniā *summa ratio est quæ pro religione facit*, vt eleganter respōdit Papinianus[c]. Quamquam rectissime Aristoteles[d] vtrosq; ineptire scribit, & Oratores qui demōstrare, & Geometras qui persuadere quæ volunt, conantur: quoniā nec probabilia demonstrari possint, nec certa necessariaq; argumentis persuaderi debeant. Hic non definio quænam in tanta populorum de religionibus inter se discrepantium varietate, optima censeri debeat, quamquā quod verum sit, plus

[a] lib. 3.

[b] lib. 6. De militari ac domestica Rom. disciplina.

[c] l. & si quis de religiosis. ff.

[d] ad Theodecten.

vna esse non potest; & ad religionem adipiscendam quę vera, quæque præpotentis Dei voce promulgata sit, non disputationibus, sed assiduis ad Deum æternum deorum omnium parentem ac principem rogationibus vtendum:) si tamen princeps aliquis certissimus de lege diuina, deque vera religione assensiones animo comprehensas habeat, subditosque opinionum varietate ac multitudine sectarum distractos in suam pertrahere volet, vim amouere oportet: nam quo grauiora supplicia irrogabis, eo minus proficies; cum ea sit in hominibus insita vis ac natura, vt ad aliquid assentiendum sponte duci velit, cogi nolit. Hæc mea fuit ad Elizabetham Anglorum reginam, & ad optimates ac senatores oratio, cum de Campiano Iesuita deque catholicis quæstiones capitales haberentur. Principem igitur oportet vera religione vtentem, non inani specie ac simulatione ficta, sed ardentib. votis ac precibus sempiternũ Deum colere: qua quidem ratione subditorum mentes ac voluntates in sui vnius admirationem & imitationem conuertet, ac sectarum omnium radices ac fibras amputabit. Cuius rei cum multa sint argumenta, tum vero nullum ad hanc rem accommodatius quam de Theodosio maiore: qui ineunte imperio prouincias omnes Ar-
C rianorum plenas reperit, quorum opes ita creuerant sub Imperatoribus Arrianis, vt non modo confirmata esset eorum disciplina conciliis octo, quæ variis temporibus Tyri, Sardis, Sirmii, Mediolani, Seleuciæ, Nicææ, Tarsi, Arimini coacta fuerant; ac potissimum synodo Ariminensi, quæ sexcentorum pontificum concordibus animis ac sententiis Arrianam sectam comprobarat; verumetiam pœnarum ac proscriptionum acerbitate sectas aduersariorum punirent: noluit Imperator Arrianos, quos tamen capitaliter oderat, vllis suppliciis coerceri: sed vtrisque, Arrianis inquam & catholicis, sua templa concessit, & in singulis oppidis duos vtriusque religionis pontifices haberi permisit. ac tametsi catholicorum Pontificum importunis rogationib. edicta

quædam aduersus Arrianos promulgari iussisset, facile tamen irrita esse passus est; vt ipsius ad Ambrosium literæ demonstrant his verbis; *Trade*, inquit, *Arrianis Basilicam: mei namq; sunt omnia iuris:* quod etiã Rotaris rex Longobardorum sua lege permisit. Nihilominus tamẽ cum sine simulatione decreta concilii Nicæni tueretur, ac liberos & propinquos eadem religione imbuendos curaret, Arrianorum sectam in Europa labefecit ac debilitauit plurimũ; tametsi Asiæ & Africæ populi etiamnum Arrianorũ placita Muhamedis auctoritate tueantur. Turcarum quidem rex maximus summa veneratione religionem a maioribus acceptam colit; neq, tamen peregrinas aliorũ religiones exsecratur, sed suo quemq; ritu viuere patitur; eos inquam qui Romanam, qui Græcam, qui Iudaicam, qui Æthiopicam, qui Persicã sectam sequuntur: & Calogerontas Christianos summa caritate quotidianis q; largitionibus fouet, non minore pietate quam olim Augustus Iudæos; quibus non modo suæ 484
benignitatis fontes diurnis eleemosynis aperuit, verum etiam sacrificia perpetua Hierosolymis pro sua Reique publicæ salute publicis expensis quotidie fieri mandauit[a]. Idem enim veteres populi quod Turcæ ab Elhari doctrina persuasum habuerunt, omnes omnium religiones, quæ a pura mente proficiscantur, diis immortalibus gratas esse: quam sapienter, non disputo: si quis tamen propria superstitione rogatus [b] iurasset, iusiurandum legibus probauerunt. Ac tametsi peregrinas religiones in Rempublicam non facile admitterent, vt bello Veienti datum Ædilibus negotium est, *ne qui nisi Romani dii, neu quo alio more quam patrio colerentur:* nihilominus tamen suo quemq; ritu, sua quemque religione priuatim intra vrbem frui facile patiebantur: ac Romani ipsi sacra Isidis & Æsculapii in vrbem receperunt, ac *Pantheon* diis omnibus consecrari permiserunt. Soli ex omnibus populis Iudæi peregrinos ritus exsecrabantur; ex quo populorum omnium in seipsos odia excitauerunt. Nam cum Antiochus Nobilis Hierosolymam obsideret,

[a] Philo in legatione ad Caium.

[b] l. qui iurasse de iureiurando.

sideret, Iudæi pacti sunt octo dierum inducias, vt festum euasionis immortali Deo sacrum colerent. libenter assensit Antiochus, vt est apud Plutarch. nec eo contentus tauros & arietes ad victimam summa cum lætitia vsque ad portas vrbis deduxit. Post inducias vrbem expugnauit, eamq; (:vt Polybius, Strabo, Timagenes, Apollodorus scripserunt:) diripuit. Cum vero sacrificium ritu Græcorum pararet, Pontifices ac Leuitæ cum exsecratione templum deseruerunt. Hic Antiochus quasi deorum contemtores ad Græcorum ritus & sacrificia compulit: porcos etiam in templo mactari, iisq; Iudæos vesci iussit: recusantes omni suppliciorum genere cruciauit. ea res ciuitati religionis ac Reipublicæ conuersionem peperit. At Ptolemæus Lagus, vt scribit Agatharchides, deinde Pompeius, Hierosolymam (:vt est apud Vegetium:) post obsidionem diuturnam ceperunt, eodem die quo Iudæi sub Antiocho pacti erant inducias; sed a sacrilegio manus habuere continentes: Crassus non item; nec Flaccus, quem Cicero negat aurum templo sancitum expilasse, qua in oratione vt causæ inseruiret, dixit Iudæorum deos a seruitute Romanorum suos cultores non eripuisse. Cum igitur Iudæi cæterarum gentium numina exsecarẽtur, maximum sui odium & contemtum apud omnes excitauerunt. Cum enim Quadrato Iudææ præside gregarius miles sacrificantibus Iudæis pudenda in ipso templo reuelasset, tanta seditio secuta est, vt viginti millia Iudæorum cæsa sint; quo tempore Iudæi ex senatusconsulto Roma exacti sunt. qui solum vertere noluerunt, religionem mutare aut seruire coegit Tiberius; sed hoc Romæ tantum: idem enim Tiberius Pilatum, qui clypeos sanciuerat, in templo Iudæorum collocare, aut quicquam de eorum religione detrahere prohibuit. Alexãder vero Seuerus Imperator, in sacris familiaribus Abrahamum, Orpheum, Herculem & Christum sibi proposuit ad colendũ. Cum autem Christiani æque ac Iudæi triginta illa deorum millia, quæ Pindarus sua iam ætate venerabatur, exsecrari

cœpissent, & in hominum mentibus deorum contemtum ingenerarent, principes ac magistratus illos acerbissimis supplicijs insectari cœperũt, nisi Christum eiurarent. ac Iudæi ipsi Christianorum accusatores ac delatores erant, ne eadem impietate obligari viderentur, suæ religionis antiquitate freti. Atq; hinc religionum innumerabilis multitudo, aliis aliorum ritus exsecrantibus. hinc Rerumpublicarum variæ quoq; conuersiones exstiterunt. Ac tametsi crudelitates incredibiles tyranni in suos antea exercuissent, numquã tamen hominum mentibus ante regẽ Antiochum, quem modo diximus, imperandum sibi fas esse putauerunt. Quæ ratio facit vt Theodoricus Imperator religionis causa cruciari pateretur neminem, ne vel impietatis specie aliena bona diripere, vel liberas hominum voluntates, quæ nullis imperiis possunt, constringere velle videretur. sic enim ad senatum Romanum scribens; *Religionem*, inquit, *imperare non possumus; quia nemo cogitur vt credat inuitus.* quę quidem ratio Cassiodori omnium efficacissima mihi visa est ad supplicia, quæ religionis specie irrogantur, tollenda. Impios quidem ac peregrinos ritus quos maxima pars ciuium potentiorum exsecratur, arceri a ciuitate vtile esse duco, ad tuendam ciuium inter ipsos amicitiam, quæ præcipue rerum diuinarum conspiratione & consensu alitur ac sustentatur; si tamen eadem religio populorum finitimorum ac multorum ciuium opinione probatur, non modo suppliciis vindicari non debet, sed etiam prouidendum, quoad eius fieri poterit, vt si publice citra seditionem non liceat, sacra tamen priuata facere nemo prohibeatur; alioqui futurum est, vt qui alienis sacrificiis interesse nefas esse ducunt, & suis carere cogũtur, omnem omnino religionis opinionem exuant; ac sublato diuini numinis metu, nec legibus humanis vllum nec virtuti locum relinquant, sed omnia in omnes sibi licere putent. Quamquam quid vetat sanctissimorum Prophetarum consiliis insistere; quorum a Baruch. alter quidem suis popularibus in seruitutem Chaldæorum

485 C

tum abductis persuasit, vt cum ante idola procumbere cogerentur, Deum tamen sempiternũ mente colerent, alter Naami [a] Syriæ regis domestici pura religione initiati excusationẽ accepit; si quidẽ regi sacrificanti peregrino deo adesset; quippe mẽtem purã ab impietate seruaret. fallunt enim qui humanis imperiis ac legibus Respublicas, nõ vltionis diuinæ metu contineri arbitrantur. Et quemadmodum ex omni ciuitatũ genere nullũ deterius est anarchia, in qua nemo paret, nemo imperat, sed in summa scelerũ omniũ impunitate ac licentia viuitur: sic etiam nulla pestis ciuitatibus grauior accidere potest numinis carentia, quã Græci ἀθεϊσμὸν vocant: & certe nõ parũ peccant qui [b] πολυθεότητος & ἀθεότητος eandẽ pœnã statui putant oportere: aut θεῶν ἀπειρίαν τὸν αὐτοκράτορα θεὸν ἀναιρεῖν. Nam superstitio, quantacumq; fuerit, homines tamẽ in legũ ac magistratuũ metu, & in mutuis vitæ officiis continet: impietas autẽ aduersus numina, omnem ex animo peccãdi metũ penitus euellit. Duob⁹ igitur ꝓpositis incõmodis, superstitione inquã & atheismo, maius declinare oportet: quando vero religione quæ in vnius sempiterni Dei vero cultu versatur, publice vti nõ licet, ac ne publicæ religionis contemtu ad impietatẽ ciues, aut ad seditionem incitare videamur, publicis sacrificiis
486 adesse præstat, dum tamẽ in vnius sempiterni Dei cultu mens acquiescat. Quod vero pleriq; mirãtur, quamobrẽ in ipsis ecclesiæ Christianæ primordiis, tanta sectarũ ac numinũ, tanta religionũ multitudo quantã Tertullianus & Epiphanius fuisse memorant, id est, centum circiter ac viginti, sine bellis ciuilibus contineri potuerit: in causa fuit ipsa discrepantium inter se opinionum varietas. nihil enim periculosius est quam in duas sententias scindi ciuitatem, siue de legibus, siue de religionibus, siue de rebus aliis ciues inter se dissideant: quia *vnum vni per rerum naturam contrarium quidem esse potest, plura vni contraria fingi non possunt*: itaque cum plures inter se discrepant, medios quosdam interiectos esse necesse est inter extrema contraria. Ac propterea Solon lege cauit,

[a] Helisæus.

[b] Id est, *infinitate deorum posita, Deum opt. max. toll.*

Cur plures sectæ Rempublicã continent, duæ vero statum euertunt.

vt in ciuium ſeceſſionibus, vnam quisq; factionem ſequi neceſſe haberet. quod periniquum plerisque viſum eſt; cum qui factionibus abſtinet vt placidus & quietus pacem colat, boni ac moderati ciuis laude cumulandus videatur; illud etiam iniquius, quod quam opinionē cum ſcelere coniunctam putes, eandem tueri cogare, ac pro iis quos contra ſentias propugnare; ſiquidem ex omnibus ciuium ſententiis nulla tibi probabilis videatur. Poſtremo ſi quam ex omnibus probaueris opinionem ſequi & armis defendere neceſſe habeas, etiā aduerſus parentes, vxores, liberos, propinquos arma capere, eosque quos tueri debeas, ſi contrariam ſectam ſequantur, necare licebit. In ſumma, diuina [a] lex multitudinis opinionem ab eo quod verum & honeſtum ſit aberrantem ſequi vetat. Nihilominus lex illa ciuitatibus vtilis videri poteſt, ac potiſſimum popularibus & optimatum impetiis, quæ ſummo principe, a quo ciuium concordia ſperanda ſit, deſtituuntur. Nam callidiſſimus quisq; ciuis in populari ſtatu ſe quam longiſſime poteſt, a ciuilibus armis ſubducit, niſi victoriam certiſſimam ſe adeptum ire confidat; nec ſe vitamq; ſuam aut fortunas periculis, niſi ſumma neceſſitate coactus opponat. ac ſæpenumero fit vt ſeditioſiſſimus quisq; diſcordiarum ſemina conquirat, nec vlla re magis quam ciuili ſanguine delectetur; vt cęſorum bona diripiat, ac honoribus alienis fruatur; Salios Martis ſacerdotes imitatus, quos antiqui πυρφόρους appellabant: propterea q; exſecrationibus rite factis inter aciem vtramq; faces coniiciebant, ac prælia miſcebant, eodem momento ſeſe belli periculis ſubducētes. Quod ſi legi Solonis locus erit, ſeditioſi ciuiles diſcordias ciere metuent, cum eadē ſibi quæ aliis pericula imminere putabunt. Boni vero & quieti ciues, qui otium ac tranquillitatem rerum omniū pulcerrimā ducunt, ſi factioſos ſequi neceſſe habeant, modis omnib. diſſidia ciuium proſpicere eaq; prohibere; aut ſi proſpici nō potuerint, placare tamen modis omnibus conabuntur. Nam bonorum ciuium virtus ac ſumma auctoritas valet plurimum ad in-

[a] Deut 12.

An lex Solonis de factionibus vtilis ſit.

C

ad insanos & præcipites in officio continendos, quibus intestinum sempiternumq; bellum futurum est, nisi sapientum consiliis ad sanam mentem deducantur. Quibus argumentis ac rationibus lex Solonia ciuitatibus vtilis esse videatur. Quamquam si in fœderibus ac societatibus principum inter ipsos vtile est, vnumquemque
487 plus cæteris omnibus posse, aut certe cum potentioribus coniungi, quanto id verius ac vtilius est in bellis ciuilibus, in quibus qui neuter est, æque ab omnibus deseritur & præda fit omnium communis? Nam cum Theramenes discordiarum inter ciues otiosus spectator fuisset, miserandum præbuit omnibus spectaculum suæ calamitatis. Quisquis igitur in bellis tum ciuilibus tum externis neutram partium sequi volet, hunc saltem oportet vtrosq; inter se conciliare; aut si putat alienas discordias sibi bonisq; ciuibus vtiles fore; quoniam salus bonorum in exitio improborum consistit; enitendum tamen erit sapienti ciui, vt concordiam tueri videatur. Fit enim sæpenumero vt qui aperte concordiam simulant, occulta dissidia ferant: quo nihil est immortali Deo detestabilius [4]: nisi hoc agatur vt sceleratis ac flagitiosis inter ipsos bellum sit sempiternum. vt enim rarissimas virtutes, quæ mutuam inter se cõcordiam tuentur, plurima inter se dissidentia circumstant: ita quoq; bonorum raritatem obsidet improborum maxima multitudo, qui bonos momento perderent, nisi mutuis bellis pestem & exitium sibiipsis inferrent. Quamobrem Deus sæpissime gloriatur, se hostium suorum ope suos hostes acerrime vlturum. Ad ea quæ diximus sedandarum inter ciues discordiarũ præcepta pertinet illud etiã, vt commotis ciuibus nolæ ac tintinnabula prohibeantur; quod factum legimus in Monspelienſi ac Burdegalenſi seditione; quas tamen restitui nõ sine magna mercede placuit:
C quam sapienter, non disputo. Certe Turcarum rex, ac cæteri principes Orientis, inuentum illud Nolanorum Campaniæ cum a suis ciuitatib. quam longissime repulissent, maximam bellorum ciuilium occasionem a suis

[4] Prouerb. *Septem sunt quæ odit Deus, & octauum, quod abominatur anima eius. eos qui discordias aluntinter fratres.*

ceruicib. depulerunt. Clangor enim cum mentes hominum a quiete deturbat, tum vero sonitus nolarum eo quo ad incendia concepta modo quatiuntur, etiam sapientes a sanitate in furorem præcipites agere consueuit. Arma quoque seditiosis eripi si possunt, non modo tuendæ ciuium salutis amuletum singulare est, sed etiam bellorum ciuilium curandorum necessaria medicina. Quamquam Italiæ ac multo magis etiam Orientis principes arma ferre, aut longiorib. gladiis subditos, præterquam eos quos adhibent ad corporis custodiam, accingi non patiuntur: neq; nouum est illud institutum, sed ab vltima antiquitate repetitum. Nam Aristoteles barbaros in ipsis ciuitatibus ferro accinctos fuisse miratur[a]. At nostris, æque ac Germanorum & Anglorum morib. id non modo licet, verumetiam Heluetiorum legibus necessarium est: vnde cædes ac seditiones sæpe deriuantur. nam qui armatũ se cõtuetur, arrogantior fit, & ad inferendã tenuib. iniuriã audacior; leuissimaq; iniuria affectus ad cædem ferocior. qui vero exarmatus erit, nec quẽquã iniuria violabit, nec violatus occidet; nec ignominiam contrahet eorum qui ferro accincti iniuriam illatam armis repellere, ac vitæ discrimen subire recusant. At Turcarum legib. etiã militiæ exarmatum esse oportet, si hostes longius absunt: arma vero carris aciumentis fere circumferuntur; omnes tamen populos bellicis laudib. ac victoriarum gloria superarunt. Si hoc militiæ fit ab iis quos barbarissimos esse putamus, quanto æquius est domi ciues exarmatos esse? Lutetię quidem Pa- 488
risiorumne breuissimos quidem gladios baiulis ferre licet; quod antea in contentionibus, quib. sæpissime implicantur, ad cædem irati prorumperent. Eadem lex in omnes si valeret, plures cædib. ac seditione vacuas ciuitates haberemus. Neq; enim prudentis legislatoris est parricidia tam acerbe vlcisci, quam ne fiant prospicere ac modis omnibus cauere. & vt medicus quisq; peritissimus iudicatur, non tam qui morbos curare, quam qui valetudinem tueri & morbis occurrere solet; aut si qua morbi

[a] In Polit.

morbi vis inopinato partem vllam corporis inuaserit, ægrotum primo conquiescere iubeat, deinde doloris acerbitatem modis omnibus leniat, dum interim morbi causas omnes ac symptomata putare, salutarēq; medicinam conquirere licebit: ita principem optimum ciuitatis secessiones ac factionum incendia anteuertere, aut concepta repente exstinguere; deinde seditionum causas omnes scrutari & cōtueri diligenter oportet, vt quā optimis legib. in posterum declinari possint. Causas autem secessionum easdē reperiemus, quas ciuitatib. conuersiones & interitus afferre superius diximus: pœnarū inquam ac præmiorum iniquam diuisionem; iniurias tenuib. illatas; nimias paucorum opes; summam multitudinis inopiam, impunitatem deniq; sceleratorum. atque hoc postremum maxime omnium ciuitatib. exitiosum esse antea sæpe diximus, ac dicēdum sæpius est: propterea quod pleriq; tum principes, tū magistratus, dum C lenitatis gloriā affectant, improborum pœnas subire se non putant. Ad illud quod Solomo toties ac tam sæpe cauendum præcipit, ne fideiubeamus: non qui mutuam inter nos caritatem prohibere velit, sed vt omnes intelligant eos qui sceleratorum prædes fuerunt, eosq; meritis suppliciis eripuerunt, alieni sceleris obligationem luituros. sic enim vates ille ora laceratus regi Achabo certissimum exitium prænuntiauit, quod Benedabum regē Syriæ captiuū vadatus esset. Quod vni regi dictum est, latissime patet ad omnes principes ac magistratus, qui pestem sibi ac ciuitatib. capitaliorē inuehere nullā possunt quam flagitiorum impunitatem, quam pleriq; sordidi magistratus ac iudices prouocantib. proponunt, vt cæteros turpissimi quæstus causa ad sese pelliciant. Quamobrem sapienter prouisum est legibus Imperialibus, vt cum in priuatis iudiciis Curiam Imperialem prouocare cuiq; integrum sit, modo summa aureos quinquaginta excedat, in publicis tamen non liceat. At ne in Scotia quidem a Prætoribus publicarum quæstionum, quæ occultissimis rationibus iniri solent, maiores

Scelerum impunitas ciuitatibus exitiosa.

iudices prouocare fas est. Et quibusdam inferioris Germaniæ prouinciis scelera quæ certissimis testimoniis non possint, coniecturis vindicantur; quæ ratio iudiciorum iam inde a Carolo Magno ad hæc vsq; tempora cõtinuata, vtilissima comperta est, vt atrocissima quæque scelera, quæ clam perpetrari solent, ista ratione vindicẽtur, & facinorosos deterreant ab iniuriosa vita. Ex quo manauit illud veterib. incognitum, vt pro modo probationum pœna decernatur: qui mos iampridẽ apud nos inueterauit. Ad seditiones etiam coercendas in posterum, pœnam seditiosis irrogare necesse est: quod qua ratione fieri debeat superius diximus, cum de corporũ & collegiorum pœnis exigendis disputaremus. Sed quæ de collegiis & corporib. pœnæ sumuntur, ad maiorem populi partem accommodari non possunt. Non enim si membri vnius, puta pedis aut manus, vstio vel sectio corpori salutaris est, propterea caput ęgrum secabit medicus; sed magni Hippocratis præcepta sequutus, *desperatis morbis medicinam adhibere cauebit*. Præter eas quas diximus successionum causas, potissima præcipuaq; est in Oratorum licentia, qui hominum mentes ac voluntates quo volunt facile ducunt, & vnde volunt deducunt: vt non immerito maiores nostri Herculem Celticum non iuuenili robustoque corporis habitu & claua insignem, sed caluum & senecta venerabilem effingerent, cuius ab ore catenarum maxima vis ad aures multitudinis infinitæ perueniret, quæ dicentem sequeretur[a]; vt omnib. perspicuum esset, nullas principum opes ac legiones plus valere, quam admirabilem illam dicendi vim ac facultatem eius qui populorum animos & languentes erigere, & ad bellum inflammare, & ad vim paratos exarmare, & ardenter ad virtutem cohortari, & a vitiis acriter reuocare, & ad mores hominum orationem moderari; mox a beneuolentia ad odium, mox ab odio ad beneuolentiam deducere posset. Qua quidem incredibili dicẽdi vi ac potestate pauciſſimi ad laudem, pleriq; ad Rerumpublicarum euersionem abutuntur; atque

48

[a] Lucian.

atque ii potissimum qui sic loquuntur vt vitio; sic viuũt
C vt virtuti bellum indixisse videantur. Cum enim ars illa præcepta contineat, quibus falsa pro veris obtrudere, rerum faciem commutare, ac modis omnibus audientium animos fallere ac decipere possis; mirum debet videri, si quis est qui artibus tam pernitiosis recte vtatur: cum M. Tullius Oratorum sui temporis facile princeps, hoc primum Oratori propositum esse scripserit, vt nihil contra quam persuadere velit, id dicendum putet; vel vt Aristoteli videtur, tam fallaci fuco rerum naturam velare queat, vt fraus detegi non possit; id est, primam Oratoris optimi legem esse, vt omnia mendacio ac simulatione tegat. Itaq; ab iis qui Oratorum clarissimorũ laudem ab omni ævo adepti dicuntur, populorum motus, legum abrogationes, mutationes religionum, rerum deniq; publicarum conuersiones & interitus cœpisse, & eosdẽ calamitosos exitus habuisse videmus. Neq; enim Græcorum & Romanorum tantum exemplis abundamus, verumetiam eorum qui Africæ & Occidentis omnia imperia religionis specie conturbarunt, ac nonnulli sceptra regib. extorserunt: id quod accidit Marochi regibus qui a Iosepho genus ducebant, quos seditiosus quidam concionator de regali solio præcipites dedit: ac tametsi *Equus Asinarius* vulgo diceretur, nihilominus duodecim legiones in regem armauit[a]. Consimili fraude is qui primus inter Persarum reges *Sophus* est appellatus, Vssuncassani regis gentiles de imperio deturbauit. Nec ita pridem Leidanus sellularius opifex, arrepta religionis Anabaptistarum occasione, regem se ferens, in Munsteram Westphaliæ metropolim inuasit; vnde non nisi ab imperiali exercitu & obsidione diuturna[b] depelli potuit. Item Hieronymus Sauonarola, ordinis prædicatorum, Soderini consilio statum Florentinorum ab optimatib. ad populum transtulit: non aliter atque Ephialtes Orator Periclis suasu summam imperii ac publici consilii potestatem Areopagitarum senatui ademtam seditiosis concionibus plebi attribuit. Deniq;

[a] Leo Afer.

[b] Sleidanus.

Germaniæ plebem vniuersam in patritios armauerunt Oratores bello rustico, quo quidē centum circiter hominum millia cæsa feruntur[a]. Quam sæpe exaudita vox est concionatorum qui principes ac populos ad vim, ad cædem, ad arma ciuilia modis omnib. inflammarent! vt quondam Nestorius, qui coram Imperatore & in clarissima Constantinopoli luce ausus est dicere, *Da mihi Cæsar, da*, inquit, *terram hæreticis vacuam; ego tibi cœlum: exscinde mecum hæreticos; ego te victoriam de Persis spondeo relaturum.* hunc propterea πυρφόρος appellarunt. nā si princeps hominis impudentissimi ac seditiosissimi consilia sequeretur, imperium ciuibus vacuum reliquisset, ac Nestorium hæreticorum principem mox interfici iussisset. Est igitur ab eloquētia improborum ciuium multo magis metuendum quam a peste, quam a gladio furentis; ea tamen nihil laudabilius aut admirabilius est, si quis vir bonus ad laudem vtatur, vt & sceleratis exitio, & innocentib. præsidio, & improbis terrori, & probis ornamento sit; eamq; exserat in sanandis populis, in suadendis legibus, in moribus conformādis, in castigandis erroribus, atq, omnino in bonorum ac malorum finib. oratione elegāti ac numerosa designādis: siquidem oratio non oblectandarum aurium causa nobis est a natura, sed ad verum decus tributa. Et vt serpentes verborum quibusdam illecebris capiuntur; sic hominum ferociss. imorum barbaries ac feritas eloquētiæ dulcedine ac suauitate, vt est apud Platonem, incredibilem in modum mitescit. Nec vlla res est quæ vel seditiosos coercere, vel plebis furētis impetus retinere, vel insanos ad sanam mentem reuocare, & in quamlibet partem arbitratu suo flectere audentium animos, eosque pulcritudinis suæ splēdore obstupefactos facilius possit quam eloquentia regere; eoque magis in populari statu quam in cæteris: quia in eo plebs imperita dominatur, nec aliter potest quam diserti Oratoris facultate retineri. Quæ res facit, vt quo quisq; plus eloquentia potest in populari ciuitate, eo maiores opes & honores adipiscatur; cum

[a] Sleidanus.

C

ab iis

ab iis pœnarum ac præmiorum iura leges, arma, imperia, curationes, belli deniq; ac pacis summa pendere videatur. Tyrannis vero nihil tam metuendum quam eloquentia clari Oratoris, qui vel tyrannum odit, vel tyrannidem exsecratur.

FINIS LIBRI QVARTI.

492

DE REPVBLICA,

LIBER QVINTVS.

De confirmando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusq; disciplinis populorum mores dissimilesq; natura percipiantur. CAP. I.

QVÆ ad vniuersam Rerum omnium publicarum disciplinam pertinerent, quæque singularum propria essent abundanter nobis superioribus libris disseruisse videmur; consequens C est vt, quæ quibus populis leges congruant, quis cuique ciuitati status conueniat; quibusq; rationibus gentium mores ac naturæ percipiantur, explicemus; ne aut formam ciuitatis a populi moribus alienam instituamus; aut naturæ leges hominum arbitrio ac voluntati repugnante natura seruire cogamus: quod plerique facere conati, florentissima imperia funditus euerterunt. Id autem eo accuratius faciendum nobis est, quod omniū qui de Republica instituendā præcepta tradiderunt, qui hanc disputationem attigerit, videmus fuisse neminem. Quemadmodum igitur in toto genere animantiū non modo innumerabiles sunt figuræ, verumetiam earum quæ figuram eandem habent, maxima varietas est:

sic hominum inter se admirabilis est ac pene incredibilis dissimilitudo, variaq; pro locorum diuersitate natura, cum in eodem climate Orientis & Occasus modica declinatio magnam efficiat hominum inter ipsos diuersitatē. eorum item quibus idem est circulus Meridianus, qui ad Aquilonem sedes habent, ab iis qui ad Austrum positi sunt, corporum & animorum habitu plurimum distant. Quinetiam inter eos qui non solum sub eodem circulo Meridiano, verumetiam sub eodem tractu ab Æquatore æque remoto, sub eodem cœli gradu, sub eodem fere puncto, differunt accolæ montis ab iis qui in conuallib. domicilia quęsierunt. Et inter locorum naturas quantum interfit, videmus alios esse salubres, alios pestilentes: multaque sunt alia quæ inter locum & locum plurimum differant. quo fit vt eiusdem vrbis homines, non tantum pro dissimili temperatione, verum- 491
etiam pro diuersitate locorum dissideant inter se plurimum. & mirum videri non debeat si seditionibus sæpius iactantur vrbes inæquali situ positæ, quam quæ æquabilem planitiem habent: vt Roma ipsa, cuius mœnibus septem montes clauduntur, idcirco seditionibus pręter cæteras sæpissime agitata est, quod locus inæqualis ad id magis opportunus esse videretur. Quam quidem ad rem cum Plutarchus minus aduerteret, pene ad stuporem miratur tres Athenis de statu cōuertendo factiones extitisse. nam qui Astu editiorem vrbis locum accoluere, populari statu gaudebant: qui regionem vrbis humiliorem, oligarchiam cupiebant: qui Piræum, potiorem ducebant plebis & optimatum temperationem. Causas ipsi naturæ cōgruentes mox aperiemus. Quod si Theophrasto[a] mirum videtur Græcorum nationem morib. & institutis vsq; adeo sui esse dissimilē, quis non miretur ciues eiusdem ciuitatis, eiusdem vrbis tantopere inter se differre? Neq; vero tribuendum illud est gentium confusioni, cum scriberet Plutarchus de Solonis ætate, qua generis Athenienſium puritas ac simplicitas tanta fuit, vt solo Attico procreati esse putarentur: qua de re gloriatur

[a] In libro περὶ χαρακτῆρος.

riatur Aristides in Panathenæis, vbi Athenienses mortalium omnium nobilissimos appellat, quod γηγενεῖς & αὐτόχθονας esse opinaretur. Sed ne longius aberrare videamur, quis nescit Heluetios ab extremis Gothorũ finib. oriũdos, moribus, legibus, institutis, religione, statu, differre ac distare plurimum? nam qui montes inter eos
C accolunt, vt Rhætorum quoq; natio, cæteris habentur ferociores ac bellicosiores; statu vero magis populari, & licentia maiore fruuntur; cæteri tractabiliores sunt, ac vitæ cultu aliquãto splendidiores; aristocratiam quoque magis probare ac licentiam indomitam agrestium hominum feritati congruentem, arctiorib. quibusdam legib. ac religionum vinculis constringere solent. Hæc porro naturæ consentanea ratio spectanda in primis est ei qui Rempublicam fundare, ac ciuitatem optime instituere volet. Cum enim Florentinorum temporis decursu & inquilinorum, qui in eam ciuitatem coaluerãt, acta multitudo fuisset, antiquioribusq; gentib. ac familiis, quæ bellis ciuilib. exstinctæ fuerant, ciuitas exhausta videretur, status popularis esse desierat; quia ciuiũ pars multo maxima ab honorib. & suffragiis arcebatur, nec magistratuum poterat imperio contineri. Itaq; senatum cogi placuit vt deliberaretur, popularemne an optimatum statum habere præstabilius esset. Hic senator Vespucius aristocratiam laudare, ac plebis impotentis licentiam exsecrari: & cum multa in eam sententiam dixisset, Venetorum statum florentissimũ, qui ex optimatibus constabat, velut exemplar suis ciuib. proposuit ad intuendum & ad imitandum. At Petrus Soderinus popularem imperium, si non æque laudabile videretur vt optimatum, Florentinis tamen commodius esse contendebat, & eorum ingeniis ac naturæ similius: legislatori vero necessarium esse statum ciuitatis ad populi cuiusque mores ac naturam accommodare. Venetos quidem aristocratiam suis moribus conuenientem amplexari: at Florentinorum mentes ad libertatem popularem esse natas; nihil autẽ quod repugnãre natura fieret,

Statum ciuitatũ ad naturam accommodare oportet.

diuturnum aut ſtabile futurum. peruicit Soderinus, & 495
Senatuſconſultum in ſuam ſententiam factum eſt. quam
vere vterq;, poſtea diſſeretur. Quod item Belgæ ab Hi-
ſpanorum imperio defecerunt, hanc potiſſimum defe-
ctionis cauſam fuiſſe conſtat, quod Hiſpanorum mores
ſuis diſſimilimos fere non poſſent. abeſt autem cœlum
Hiſpanorum ab extremo Belgarũ tractu duodecim fere
partib. in latitudinẽ, a qua morum diſſimilitudines præ-
cipue oriuntur. Veteres etiam Epheſios, Mileſios, Syra-
cuſanos, moribus non admodum Florentinis diſſimiles
fuiſſe legimus, nec optimatum modo imperia abhor-
ruiſſe, ſed ne ciuem quidem cæteris meliorem ferre po-
tuiſſe: quod ſi quis virtutib. & animi præſtantia cæteros
ſuperaret, hunc relegare conſueuerant. Athenienſes ta-
men & Ephęſii, humaniores; Syracuſani, Florẽtini, Car-
thaginenſes, ferociores: cuius rei cauſa fuiſſe videtur,
quod hi ad Occaſum, illi ad Orientem poſiti ſint. Eſt au-
tem Orientis natura mollior quã Occaſus: populi quo-
a Liuius li. 45. que vrbani, iactabundi, loquaces. Sic enim legatus[a] ille
Rhodius in Senatu Romanorum, *Gentes*, inquit, *aliæ ira-
cundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in venerem
proniores aliæ ſunt: Athenienſium populum fama eſt celerem
& ſupra vires audacem ad conandum*; *Lacedæmoniorum,
cunctatorẽ: nõ negauerim totam Aſiæ regionem inaniora pa-
rere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe.* Qui-
bus verbis legatus ſuorum ciuiũ errori parcendum ideo
ſuadebat, quod ita nati eſſent. Plutarchus etiam Atheni C
enſem populum ad iram & miſericordiã procliuiorem
fuiſſe ſcribit; & qui adulationib. gauderet, & vrbana di-
cteria non ingrato animo ferret: Carthagineuſes vero
ad crudelitatem & vltionem promtiores, quique ſubdi-
tis impotenter dominarentur, dominantibus humiliter
ſeruirent: caſus item nec proſperos, nec aduerſos æquis
animis acciperent. At populus Romanus nec offenſio-
nib. acceptis demiſſior videbatur, nec parta victoria ela-
tior, ſed moderatos ac domitos animi motus per ſe fe-
rebat; adulatorũ vero ac leuium Oratorum inanes con-
ciones

ciones auersabatur; grauitate ac seueritate vsq; adeo delectatus, vt Catoni Censuram petenti, ac seuero Censore ciuibus opus esse iactanti, populus eum honorem, qui omnium maximus erat, tribuere mallet, quam nobilissimis quibusq; blanditiarum illecebris populum demulcentibus. Idem quoq; populus ad Manlium Torquatum ciuem omnium imperiosissimum nec petentem, ac ne cogitantē quidem, detulit Consulatum. Is igitur in concione delatum honorē repudiauit, cum diceret nec populum imperia Torquati, nec Torquatum populi vitia ferre posse; ac sapienter facturum si alium Cōsulem faceret; nihilominus tamen populus Cōsulem esse iussit. Sed ex illis actionibus, quas Athenienses ac Romani Oratores posteritati reliquerunt, perspicue sane intelligitur, Romanos magistratus populi maiestatē veneratione multo maiore coluisse quam Athenienses, qui populi patientia sic abutebantur; vt cum nescio quis magistratus populum conuocari iussisset, populus edicto paruit, diutissime exspectauit: ad extremum Orator roseis sertis & corollis redimitus in concionem processit; ac palam dixit se amicos eo die cōuiuio excipere velle: quo dicto abiit; hic populus arrisit. Item Alcibiadi concionē ad populum habenti coturnix e sinu euolauit: populus coturnicem consequi & captam ad eum deferre. Hoc si Carthagine feciſſet [b], lapidaretur. Romani tantam oratorum leuitatem impune certe nō tulissent; cum enim Romano ciui qui paulo altius quam Romanæ grauitatis decus postularet, coram Censore hiauerat, iura ciuitatis ademta sint [c]. Principem ergo ac legislatorem populi mores ac naturam regionis in qua ciuitas est, nosse prius oportet quam legum aut ciuitatis conuersionem moliatur; cum de omnibus Rerumpublicarum arcanis nullum maius sit, quam ad varios gentium mores ac naturas ciuitatis cuiusque leges ac formam congruentem accommodare. Nam quod Baldus rationem negat locis ac regionibus terminari; hoc ita verum est, nisi locorum ac regionum ratio quædam singularis aliter atque

[a] Plutarch. in Catone Censorio.

[b] Plutarchus.

[c] Valerius.

aliter ſtatuere iubeat. vt enim ſapiens architectus ædificium diuturnum ac ſtabile futurum ad ſubiectam cuiusq: regionis materiam aptare debet: ita quoq; optimũ principem ciuitatis ad populi regionisq; naturam leges accommodare oportet: quando non idem omnib. licet quod Buſiri Ægyptiorum regi, quem Iſocrates ob id etiam vehementer laudat, quod regionem ac gentem omnium maxime ad regnum ſtabiliendum aptiſſimam conquiſiiſſet. Principio igitur naturas eorum qui ad Aquilones & Auſtrum poſiti ſunt inquiramus; deinde eorum qui ad Ortum & Occaſum; poſt etiam ſingularem illorum qui montes, qui valles, qui paluſtria, qui arentia loca, qui maritimas regiones accolunt, temperationem. Quibus explicatis quantum diſciplina valeat ad immutanda hominum ingenia diſſeretur; nec tamen illud aſſentiemur Polybio & Galeno qui cœli ac ſoli naturam neceſſaria quadam vi mores hominum immutare contendunt. Vt enim ex naturalib. cauſis vitia naſci poſſint, exſtirpari tamen & omnino tolli, vt is ipſe qui ad ea propenſus fuerit a tantis vitiis auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in voluntate, ſtudio, diſciplina: quæ tolluntur omnia ſi neceſſitati locum demus. Quæ vt planius percipiantur, trifariam regiones ab Æquatore ad Polum vtrũq; diuidemus; ita vt cuiq; regioni partes cœli triginta dentur: tot enim ab Æquatore ad vtrũque Polum numerantur. prima regio quæ ab Æquatore propius abeſt, ab ardoris intemperie calidiſſima eſſe dicitur, vt quæ ad Aquilonem ſpectat, frigiditate rigidiſſima; inter vtramq; calore ac frigore modice temperata interiacet. rurſus regiones ſingulas bifariam ſub diuidemus: nam regio quæ partes cœli quindecim priores ab Æquatore capit, temperatior eſt, contra quam plerique magno errore putant, quam quæ Tropicis vtrisque ſubeſt. Item regio quæ a trigeſima circuli Meridiani parte ad XLV porrigitur, multo mitior eſt quam quæ a XLV ad IX, propter vtriusque Poli propinquitatem. Hinc ad LXXV regiones quidem multo frigore rigent, coluntur tamen

tamen ac populorum multitudine abundant. postremo regio quindecim partium cœli a LXXV ad XC, etsi omnino deserta non videatur, illic tamen tanta est frigo-
495 ris ac niuium intemperies, vt non satis commode viui, at ne viui quidem possit: sed quicquid hominum restat, fere in antris ac latebris bestiarum more versatur, [a] aut vagatur in syluis. His finib. regionum descriptis, de gentium morib. ac natura certius ac melius iudicari potest. Nec vero satis est intelligi ad Aquilonem positos robore quidem, magnitudine, forma, colore præstare Australibus; ab his tamen ingenii præstantia superari. Nam qui ab vtroq; Polo quindecim gradibus absunt, exigui sunt, debiles, macilenti, & a frigorib. perinde adusti vt Australes a calore, vt quidem Hippocrates ipse confitetur [b]; qui cum Vitruuio & Aristotele conciliari potest ea, qua diximus, regionum descriptione. quod item Hippocrates, & qui optima quæque Hippocratis præcepta decerpsit Aristoteles, nusquam auctore laudato, eos qui sunt ad Aquilonem, tradunt esse tenui ac flauo capillo, id est, πυῤῥοτρίχας καὶ λιπόθριξας: sic enim Lucanus,

Fundit ab extremo flauos Aquilone Sueuos:

Galenos *capillo rubentes* vocat, id est, φοινικόθριξας: quæ tamen plurimum inter se differunt. Dani certe ac Sueci, quique vltra mare Suedicum regiones Gothicas occupant, fere capillo rubent: cæteri flauescunt. Itaq; Angli eos qui crine rubent, a Noruegis & Suecis originem traxisse, ab iisq;, perinde vt Galli, cauendum putant: eoque magis si cætera prauitatis adsunt argumenta; vt illa Martialis;

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine luscus;
C *Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.*

Atqui citra mare Suedicum ad gradum quadragesimum quintum positi sunt, fere capillo flauescunt, nisi aliunde aduenerint: migrationes enim populorum magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatē pepererunt. Scythas flauities capillorū, & cæsius oculorum color arguebat. Nec ita pridē Sigismundus Liber in Hi-

[a] Olaus & Saxo Grammaticus.

[b] In lib. De locis.

Scythæ oculis cæsiis & flauo capillo.

ſtoria Moſchouitarum ſcripſit Lituanos omnes ad vnũ cæruleos oculos & flauos habere crines: quod dubitanti mihi ac miranti Pruinſquinus Lituanus Polonorum in Galliam legatus, & Holſter Suecus, confirmauerunt. Quamobrem Amiotus interpres Plutarchi verba vbi de Cimbris agit, ὀμμάτων χαροπότητα *caſtaneos & rufos oculos* interpretatur; cum *cæruleos* reddere debuiſſet. Sic enim Iuuenalis; 480

Cærula quis ſtupuit Germani lumina, flauam
Cæſariem, & madido torquentem cornua cirro?

quia capillos ac barbam in nodos ac cirros veterũ Græcorum more torquebant. vt Horatius,

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

Truces (inquit Tacitus) *& cærulei oculi, rutilæ comæ.* Qui propius a Polo abſunt, hi non cæruleos oculos ſed glaucos ſeu cæſios habent, vt γλαυκῶπις, qui magis albeſcũt: cærulei vero meliores; quia nigricant aliquantulum. Omnium deterrimi ſunt albi, & quaſi Nyctalopes, qui noctu melius & acutius quam interdiu vident, ad lucẽ hebeſcunt. cæſius autem color oculorum eſt ab intima vi caloris; vt qui atros habent oculos, a calore vehementi deſeruntur. Eadẽ vis caloris facit vt Scytharum corpora ſint maiora ac robuſtiora; quia frigus exterius calorẽ ad intimos corporũ aditus cogit ac tuetur: niſi tanta vis eſt frigoris, vt penitus calorem reſtinguat, vt qui a LXXV gradu latitudinis verſus vtrumq; Polum ſolitudines habent: qui a frigoribus ſic vrgentur, vt pleriq; intereant[a]: cum etiam totus maris Suedici tractus glacie ſæpe concreſcat. Æſtate vero tanta eſt interdum caloris vehementia, vt nõ modo fruges, verum etiam arbores, ſyluæ, domus ex ardore ſolis flammã concipiant[b]. quod non ſolum in Moſchouia, ſed etiam in Polonia cõtingere tradit Th. Cromerus; & in ipſa Anglia, vt quidem ex literis Naualli Legati ad regẽ Henrichum II didicimus: quib. affirmat ex ſolis ardoribus flãmam conceptam fruges ac ſyluas in ea regione Angliæ quæ *Gallia* vocatur, conſumſiſſe. quod a veteribus anxie quæſitum video, cur inflãmationes Aquilonem

[a] Sigiſmundus Liber.

[b] Sigiſmundus Liber.

C

quilonem versus maiores sint; id ita esse quasi rem compertã minimeq; dubiã tradiderunt[a]: ego vero sic statuo, in locis palustribus, vel ad Austrum inclinantib. & conualliũ anfractib. ardentius arcem inflãmari versus Aquilones quã ad Austrum: Naimum Aquitaniæ oppidum[b]; Montecorneum[c] in agro Laodunensi, cœlo sereno deflagrasse propter eam quã dixi causam; nisi quis vltione diuina id factũ putet. Sed naturam secuti balnearii thermas ĩpositis ignib. aqua respergũt: vt vapor elatus ac densior factus, calorẽ ardentius tueri possit. nam corpora quo solidiora, eo sunt ardentiora conceptis ignibus, qui efficacius calefaciunt in metallo quam in ligno; & in hoc quam in culmo: ita quoq; Solis calor vehementior est in lapidib. quã in terra; & in aqua quã in aere; ac rursus in aere a vaporib. denso, quã subtili raritate extenuato. Quo fit vt sub Tropicis tellus quidẽ, aquæ, lapides vrant vehemẽtius quã versus Aquilones propter rectam radiorum traiectionẽ ac reflexionẽ: sed quoniam regiones quæ ab aquis appellantur Aquiloniæ, fontib. ac fluminib. scatent, quib. fere vacant Australes tractus, necesse est in iis aerem ab aquarum vaporib. fieri crassiorem, & calorem diutius tueri: vis autem imbrium ad Aquilones maxima, cum Australis plaga fluminibus & imbribus vacua sit: ac nisi altissima iuga Atlantis fontibus scaterent, ac propter niuium copiam citeriores Africæ oras ad Septemtriones conuersas vbertate fertiles ac populosissimas reddidisset, Africæ magna pas hominibus vacua relinqueretur. Quod igitur hibernis temporibus antra videmus ac puteos calere; item animantia fumos calentes exspirare; æstate vero terræ cauerna supra modum rigere: idem iudiciũ est de populis: vt qui sunt ad Aquilones, intus caleant, Australes frigeãt: at qui plus habent caloris, cibos facilius coquere possunt: vnde corporum ac virium incrementa maiora quam in Australibus, qui ab intimi caloris inopia debiliores sunt, & leuiorib. fouentur alimentis. Quo fit vt exercitus qui ab Africa in Europam, & ab Austro versus Aquilonẽ proficiscuntur,

[a] Aristot. in Problem.

[b] anno 1540.

[c] anno 1544. Maio.

robustiores fiant. Annibalis enim copiæ clarissimas de Romanis victorias in Italia pepererunt. item Arabes ac Mauri, ex Africa prodeuntes, maximas clades Asiaticis & Hispanis intulerunt. nec ita pridem Vasconum legio in Sueciam profecta, ac duæ Hispanorum legiones in Saxoniam Carolo v. Imperatore, bellicosissimorum hominum vim fregerunt. At quoties ab Aquilone Austrum versus expeditiones suscipiuntur, languore ac inertia fatiscunt milites; vt experientia perceptum est & cognitum. Cum enim Cimbrorum innumerabiles copiæ in Italiam pergerent, robur paulatim amittere, ac sudoribus diffluere cœperunt; vt quidem Plutarchus scribit: & cum magnitudine corporum ac legionum multitudine Romanos terruissent, nihilominus tamen ingenti clade suorum ac duplici Romanorū victoria fusi sunt ac prostrati. sæpe Gallorum exercitus in Italia fracti; cōtra vero Hispani ab Austro in Italiam profecti, victorias illustres adepti sunt. Id primum compertum est, inquit Polybius, in eo prœlio quo Galli circa Florentiam victi sunt a Romanis. Quamquam nulla accepta offensione vix incolumitatem ac salutem sine maxima solicitudine tueri possunt qui a Germania & Gallia Romam aut Neapolim, quæ pars Italiæ maxime Australis est, proficiscuntur. Cum enim quatuor Germanorum legiones superatis Alpibus Romam Carolo Burbonio duce cepissent, vix anno vertente dimidia [b] legio superstes in Germaniam rediit; tametsi nullam nisi a crapula, quæ ad Austrū lethalis est, offensionē accepissent. Atq; id etiamnum in gregibus & armentis diuturna experientia compertum fuisse tradit Plinius, vt quæ ad Austrum agūtur, lactis copiam amittant, ac paulatim macie tabescant; contra quā accidit iis qui ad Aquilonē iter faciunt. Quinetiā flantibus Austris cruditates ac vertigines robustissimos quosque inuadūt: quo fit vt & cibi minus appetātur, & salutares sint vomitiones [b]. quam aeris diuersitatē percipit in primis omne genus auium, quæ flante Aquilone vegetiores fiunt; ab Australi vero flatu tabescunt. Hoc tamen insularum

497

Cur exercitus languēt qui versus Austrum proficiscuntur.

[a] Guicciardin.

[b] Aristot. in Problemat.

C

insularum propriũ est, & eorum qui maritimos tractus accolunt, vt aeris frigida temperies ab æstu maris tepescat: idq; mihi dubitanti perceptum est cum in Angliam traiecissem, vbi cœlum mitius est quam in Gallia. nam Oceanum ventis iactatum ita feruet atque incalescit, vt aqua ignibus supposita videatur. Itaq; nullæ hominibus aut gregibus a frigore & pruina offensiones. Quam quidem ad rem, si Leo Afer & Aluaresius suam intelligentiam adhibuissent, non tantopere Afros & Æthiopes ab incredibili ciborum abstinentia laudarent: qui si vberioribus epulis indulgere velint, nõ possint. Eandem fere ab Arctico Polo naturam hominibus ingenerari, ratio ipsa corporumq; cœlestium vis cogit confiteri. nam ex historia quæ ab Hispanis prodita est, constat non procula freto Magalliano Antarcticæ regionis genus hominum, quos Patagonas vocant, tantæ proceritatis extitisse, vt vix vnum octo Hispani vinculis constringere possent: homines alioqui simplices ac stupidi iudicio Hispanorũ, qui ingenii præstantia cæteros Europæ populos superare dicuntur. Quibus rebus intelligitur, corporũ vim ac robur esse versus vtrumq; Polum; animorum vero, ad Australem plagam. Qui inter vtrasque regiones interiacent, & ea loca quæ propter caloris ac frigoris temperationem ad vitam beatius salubriusq; degendam idonea sortiuntur, mediocres etiam habẽt corporis & animi dotes. In quo quidem admirabilis elucet
498 Dei optimi maximi sapientia, qui maximam non modo ingenii, sed etiam animi vim ab ingenti corporis robore semper disiunxit: quum prospiceret iniustitia potentibus copiis armata nihil crudelius esse. Ergo mediæ regionis populi plus habent animorũ ac ingenii, minus tamen roboris, quã qui ad Septemtriones: sed corporibus validiores sunt quã Australes, a quibus ingenio quidem, non tamen animorũ vi ac fortitudine superantur. habent etiam artes imperãdi maiores, & in rebus agendis iustiores sunt vtrisque. Ac mihi propius in historias & scripta veterum intuenti, exercitus & copiæ ab Aqui-

lone, reconditæ scientiæ, philosophiæ inquam, mathematicæ artes, religiones, & quæ in veri inuestigatione versantur disciplinæ, ab Austro aduectæ videntur. artes vero imperandi ac ciuitatis moderandæ, tum etiam legitimæ scientiæ, oratoriæ ac theatrales disciplinæ, a populis mediæ regionis origines & incrementa susceperunt: omnia deniq; magna imperia, Assyriorum inquã, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorum, Celtarum, in mediis regionum temperatiorum spatiis sedem ac domicilium habuere. sed ea imperia multo magis ad Austrum quam ad Septemtriones propagata sunt. Nam quibus temporibus Scythæ Nomadum in morem huc illuc vagabantur, *nulla fere oppida, nullas arces, nullis propugnaculis munitas vrbes habebant Germanici*, vt Tacitus scribit. Ac tametsi Traianus admirabili ponte supra Danubium exstructo (:cuius adhuc vestigia restant:) Decebalum regem Dacorum fregisset: nihilominus tamẽ A- C drianus successor pontem dirui mandauit, ne gentes Aquilonię aditu patefacto in intimos imperii Romani recessus penetrarent. quarum gentium vim ac robur cum Augustus expertus esset, legiones septemdecim ad Rhenum & Danubium in excubiis dispositerat, vt imperium commodius tueretur: quibus legionibus a Constantino magno sublatis, repente Alemani, Gothi, Ostrogothi, Vandali, Franci, Heruli, Burgundiones, Hunni, Gepidæ, Longobardi, ac postremo Tartari, Turcæ, Normani, Scythicarum nationum examina, in prouincias Romanorum irruperunt. Ac tametsi Angli claras ab Francis, quos habent ad Austrum, victorias retulerunt; numquam tamen Scotos de insulæ particula depellere, aut sub imperium subiungere potuerũt. Turcarũ quoq; natio ab Hyrcaniæ finibus profecta, longe lateq; versus Austrum arma protulit, & optimas quasq; Asiæ, Europæ, Africæ regiones, ac pene totius Mediterranei maris insulas, imperio adiecit; Tartaris tamen concessit, nec imperium ad Aquilonem vlterius propagauit. Itaque cum Australes populi vim Aquilonis intelligerẽt, Deus

prophe-

prophetarum [a] oraculis ab Aquilone sæpius minas intentauit: inde bella, clades, exitia Rerumpublicarum futura prædixit. Ac tametsi non eadem est quæ fuit olim hominum multitudo, nec vita tam diuturna, nec tantum robur, nec procera Gigantum statura; qua de re Plinius scriptores omnes sæpe conqueri scribit: vix enim vsquā terrarū exstat vrbs Capuæ similis, quæ in ambitum miliaria tredecim cōtinebat; multo minus Babyloni comparanda, quæ tametsi in planitie figuram quadratam haberet, vix tamen toto triduo [b] pedites vrbis mœnia emetiti poterant: nihilominus tamen regionis Aquilonis, & populorum multitudine, & amplitudine corporum, & robore ipso Australes facile superant. Quamobrem lex militaris Romanorum, quæ vacationem dedit a militia anno quinto & quinquagesimo [c], non conueniebat in Lacedæmonios, qui tametsi nec bellandi peritia, nec fortitudine Romanis cederent, anno tamen quadragesimo vacationem [d] habuerunt; quia robore inferiores essent Romanis, propter eam quam dixi Aquilonis & Austri naturam. Erat enim Lacedæmon Australior vrbe Roma. Quod si Scythæ ad Austrum proficiscantur, animi languore ac sudoribus diffluunt. Quamobrem piratæ mediterranei maris captiuos Belgas & Anglos ad laborem in illis regionibus inutiles viliſſimo pretio addicunt. Vis autem caloris intima in Aquiloniis regionibus, & aeris siccissima natura, populis maiorem sitim ingenerat quam Australibus, quibus interiora frigida, & Austri flatus natura humidus: sic enim Græci κότον πυρὸν τῆς νοτίδος, id est, *ab humore*, dici tradunt: quia flantib. Austris, imbres; Aquilone vero spirante, puritas cœli nitidissima sequitur: quo fit vt Germani ac Scythæ vberioribus poculis vti cogātur: vnde prouerbium ἐπισκυθίζειν; quæ apud Athenæum potator dipnosophistes puero aquam infundenti, verbo modice deflexo vsus est, cum diceret, ἐπισκύθισον, pro ἐπίχεον: quod non nisi Græce percipi potest. Hinc etiam illud Taciti de Germanis, *Diem noctemq; continuare potando, nulli probrum: crebræ*,

[a] Esaiæ cap. 14. & 41. & 48 Hieremi. cap. 34. & 6. 13 15. 10. 16. 23. 25. 46. 47 50. 51. Ezech. 48. Daniel. 11. Zach 2. & in lib. Sap.

[b] Ionas cap. 3. Herodotus, Aristot in Politic.

[c] Polyb. lib. 6.

[d] Plutarch. in Agesilao.

vt inter violentos, rixæ. Id autem regionis, non hominum C vitium esse, argumento est, quod qui ab Austro ad Septemtriones iter habent; eo bibaciores, ac voraciores fiunt: contra quam iis accidit qui ad Austrũ proficiscuntur. Scytharum tamen cutis mollior quam Australium; propter humorum copiam & caloris intimi, vnde sudores egeruntur. quo fit vt maior insit in Aquilonijs copia pilorum, quã in Australibus, quibus densior, siccior ac durior cutis aut glabra est, aut non nisi crispos ac retortidos capillos gignit. gaudent igitur Australes calore ac siccitate: imbres ac frigora ferre sine salutis periculo nõ possunt. Et cum Romani ad bella exercitatissimi totas hiemes in otio transigerent, vt Pœni quoque & Græci; nihilominus Sythæ tum maxime bella gerunt, cum omnia gelu obriguere: quinetiam ipsa flumina ac maria glacie concreta traiicere ac peruadere solent. At quamplurimos Hispanos, cum iuga Paruana superarent, historici prodiderunt vi frigorum exstinctos fuisse. ratio est in promtu. cum enim in calidis regionibus educati sint, algent interiora: quod si frigore inopinato corripiantur, vt Australibus accidit quum altissima iuga superant, a calore intus & extra deseri necesse est: contra quã Scythis accidit, quibus insitus a natura calor ad centrum cogitur ac ipso frigore augetur. Illud etiam incredibile videatur, verũ tamen sit, Australes ab intimi caloris inopia lubricas aluos habere ac dysenteria sæpius vexari. Cum item Septemtrionum loca paludibus ac fluminibus vndiq; scateant, ob id Scythæ aquis facile cõsuescũt, & in ipsis lacubus sæpe delitescunt, vt hostes fallere possint: vt scribit Herodianus de Germanis, qui copias Romanorum equestres telis infestabant, ac tuti paludibus pugnabant. Quod Galenus cum non satis perspexisset, miratur morem Germanorum qui infantes, vt primũ in lucem editi sunt, flumine viuo abluere solent; quam quã Ausonibus quoque id esset in more positum; vt Maro,

—natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & vndis.

a Agathias & Crantzius.

b In histor. Indorum.

De

De Germanis vero Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, scribit [a] spurios a legitimis in Germania dignosci, quod cum primum nati sunt, fluminibus superponuntur: ac spurios quidem mergi; legitimos vero aquis innatare ferunt. quamquam his temporibus sortilegii suspectas iudices Germanorum aquis superponunt manibus ac pedibus vinctis: quæ enim merguntur, a scelere puras esse pronuntiant: quæ vero supernatant, sortium impietate teneri iudicant. Qui medias regiones occupant, propterea quod temperiem æquabiliter fusam habent, omnes nimios & frigoris & caloris appulsus sentiunt: facilius tamen imbres ac frigora perferunt quam Australes, difficilius quam qui ad Septemtriones: & cum vtrisq; societates facilius propter quandam morum similitudinem coeuntur. Deus enim vt omnia incredibili bonitate ac sapientia copulauit; sic etiam Australes populos, qui propter naturæ discrepantiã ac dissimilitudinem Scythis consociari difficilime potuissent, eorum propinquitate qui media loca tenent, quasi quodam communi vinculo coniugauit. Quarum rerum cognitio non tantum suauis est ac iucunda, verumetiã maC ximi ponderis ac momenti, cum de fœderibus & societatibus principum ac populorum inter ipsos disceptatur: aut cum exercitus ex variis nationibus conscribuntur: vt in legionibus collocandis siue in castris, siue in prælio conserendo, extremarum regionum homines seiungantur, & qui cum vtrisq; cõspirant, in mediis spatiis constituantur. sunt autem ii qui laudatam corporum temperationem & moderatos habent animorũ motus: quales sunt Asiatici: a qua quidem temperatione remotissimi sunt, inquit Galenus, Arabes ac Germani. Sed Asiæ pars illa quã innuit Galenus, vnde originem acceperat, nõ modo inter Polum & Æquatorẽ, sed etiam inter Orientem & Occasum media interiacere videtur. Hic hominũ natura mitis est ac mansueta: inde morum vrbanitas tanta, vt rectissime sit a Marco Tullio dictum, *Non modo in Asia esse, verumetiam ad omnes populos inde per-*

[a] In epistola ad Antiochũ Misopogona.

Spuriorum ac legitimorum discrimen.

Humanitas ab Asia.

ueniſſe humanitatem. Sed eorum ſententiam probare nõ poſſim, qui gentium barbariẽ ac feritatem ab extremo frigore vel calore proficiſci putãt: cum experientia diuturna compertum ſit Auſtrales ingenio præſtare cæteris; barbaries autem ab inopia mentis & conſilii deriuatus. Herodotus Ægyptios iampridem nationes cæteras ingenio ac vrbanitate ſuperare ſcripſit. Idem Cæſaris iudicium habemus[a]; *Ipſi homines Ægyptii, ingenioſiſſimi ac ſubtiliſſimi, tam artificioſe*, inquit, *noſtrorũ machinas imitabantur, vt ab illis expreſſiſſe videremur*. Et cum M. Antonius vrbanitatem, lepores, delicias Ægyptiorum deguſtaſſet, Romanorum quaſi agreſtium hominum mores contemſit[b]. At Ægyptus magna ſui parte ſub Tropico ſita eſt; vbi homines ardentius a calore quam ſub Æquatore vrgeri tradunt, quotquot vtramq; regionem peragrarunt: cuius ratio eſt in promtu: ſcilicet Solis ſtatio diuturnior, ac Tropici minor quam Æquatoris amplitudo. Eundem fere tractum occupant Pœni, qui Romanorum potentiã calliditate ſæpius ac perfidia quam robore ſuperarunt: hos Columella *gentem acutiſſimam* appellauit: Ægyptiis tamen Auſtralioribus ingenii ſubtilitate cedunt. Sed ne longius diſcedamus, domeſticis vtemur exemplis. Philippus Cominius ſcribit Anglos maiorum noſtrorũ memoriaqueri conſueſſe, quod bellicis laudibus Gallos ſæpius vincerent, conſilio tamen ac ſapientia longe inferiores eſſent, vel vt Ennius loquitur, *bellipotentes ſunt magis quam ſapientipotentes*: quod ſæpius intellectum eſt in pacis actionibus ac fœderibus ſanciendis. Ita Galli queruntur, ſe ab Hiſpanis conſilio ac rerum gerendarum prudẽtia ſuperari, & in fœderibus ſæpiſſime circumuentos. infinitum ſit peccata noſtrorum hominum ſingula cõmemorare. nam vt ſuperiora prætermittamus, extremo fœdere Cameracenſi quod cum Hiſpanis ictum eſt, omnia quæ annorum triginta victoriæ nobis pepererant, momento ablata ſunt: cum tamen nec viribus inferiores Hiſpanis, & pugna ſuperiores ſæpe fuiſſemus. Neq; vero Hiſpani ſe de manibus Gallorũ

[a] lib. 2. belli ciuil.

[b] Plutarch. in Antonio.

501

Inſubriam,

Insubriam, Allobrogum, Corsicam vllis vmquã viribus erepturos sperauerant: sed tot ac tantas artes adhibuerunt, vt nõ modo Allobrogum Duci regiones ad portas vsq; Mediolani, & ad mare Celticum longe late patentes, sed etiã Genuensib. Corsica restituerentur: nec solum beneficii gratiam Hispanis acceptam ferrent; sed etiam Gallos ab Italia sequestro Duce Allobrogum longe summouerent, vt nihil Gallis præter agrum Saluſſianum in Italia restaret; in quem etiam Hispani bello Sacro, quo Gallia exarsit, variis fraudibus inuadere sunt conati. Ego eos qui ad pacis actiones, & fœdera cum Hispanorum legatis sancienda missi fuerant, summa fide ac solicitudine rem gessisse opinor, etiamsi horum nonnulli captiuitatis suæ pretium publico detrimento pacti dicerentur: sed a sapientibus didici decretum in Hispania fuisse, pacis actiones, quoad eius fieri posset, protrahendas: quod ea mens esset, is animus Gallorum, vt tædio ac molestia diuturnæ spei fracti, omnia concedere quam exitus suarum rerum felices exspectare malint. Illud etiam animaduersum, nostros legatos in eum locũ, vbi de pace agebatur, priores conuenire solitos, dum interim Hispani moras necterent; ac nostros homines semper eo modo fefellisse, vt ab Hispanis non sine quadam ignominia pacem petere viderentur. Eadem agendi celeritate nostros legatos corã Francisco Sfortia Duce Mediolanensi vsos esse scribit Cominius, ac sæpius simul fuisse locutos: Ducem vero nostros increpuisse, vicissim loqui iussisse. Quibus rebus intelligitur Hispanos, quorũ vniuersa regio nobis est Australis, animorũ motus habere moderatiores, ac propter insitum atræ bilis humorẽ, ad quietem & cõtemplationem natos: qui autem mentis agitatione & contemplatione pascũtur, ingenium acuunt. Gallos vero & mediæ regionis populos flaua bilis ad celeritatem incitat, & ad omnes tum animi tum corporis motus, tum etiam ad res agendas efficit promtiores! itaq; Galli currere videntur Hispanis, etiam in ipso gressu; quam agendi celeritatem mirantur

& amant Hispani, ac magna mercede opifices ac pueros 502
e Gallia regionum fere omnium populosissima accersere solẽt. Nam cum Narbone ageremus, in Hispaniam proficisci mirabamur ex Aruernis & ex Lemouicibus magnam renuium opificum multitudinem; quoniã intelligunt Hispanorum agros ob inertiam hominum incultos, & vrbes opificibus fere vacuas esse. Cum enim N. Strossa Prior Campanus, triremes nostras, quibus
a anno 1552. præerat in litore Massilienſi a, Barcinonem vrbis diripiendæ cupiditate egisset, eamq; eximprouiso adoriri vellet, detecta fraude decem millia Gallorum opificum in vrbe Valentina, iussu Maximiliani proregis Hispaniarũ capta sunt; quorum tamen Hispani vades esse quam ab eis deseri maluerunt. quo fit vt Hispania Gallorum multitudine abundans, connubiis & societatibus vtriusque gentis implicata, optimi generis homines, & quidẽ Gallis & Hispanis præstantiores procreare videatur: quoniam in Hispanis nimia tarditas, in Gallis nimia celeritas notatur. Quamobrem quæ a Lycurgo & Platone tam multa de gymnastica deque ciuibus exercendis præcipiuntur, ad Australes quidem accõmodari debent, vt validiora sint ac vegetiora corpora quę ingeniorum magnitudine & contemplandi assiduitate tabescunt: qui autẽ abundant flaua bile, quietẽ oderunt, ac bile vrgente huc illuc inuiti feruntur; qui contemplationi sese dedere possint, prudentissimi fiunt. Aquilonarium vero feritas & mentis stupor, literarum studio mitescit: nam labore assiduo homines ferociores fiunt; vt Aristoteles scribit C
lib. VIII. Polit. Est autem natura melior, quæ nimiũ inter & parum interest, quæ tum in ingeniorum, tum etiã in corporum aurea mediocritate consistit: vt Italorum. Nam Italia non modo inter Æquatorem & Septemtriones, verumetiam inter Occasum & Orientem fere media interiacet, ac modice ab Aquilone ad Meridiem deflexa. Vt autem pituita vexantur qui sub vtroq; Polo positi sunt; & atra bile qui sub Æquatore: ita sanguineam *Εὐκρασίαν* adepti videntur, qui post decimum quintum a

Polo

Polo tractum vsq; ad mediam regionem loca tenent, id est vsq; ad quadragesimum a Polo gradum, qui est ab Æquatore quinquagesimus: deinceps sanguini flaua bilis copiosius miscetur, & qui propius ab Austro absunt, subvirides euadunt, propter flauæ atq; atræ bilis copiam, quæ confuse simul ac mistæ, eam efficiunt quam dixi colorum varietatem, quousq; a Solis ardoribus & ab atra bile adusti penitus atri fiant. At Galenus cum animi mores a corporis temperatione deducit, stupidos homines effici putat a copia pituitæ; lætos ac robustos a sanguine; alacres & ad res agendas idoneos a flaua bile; ab atra vero constantes & quietos. Illud tamen omissum ab eo est, quod a sanguine robur; vnde *robustos* a *rubore* dici Festus scribit; a bile vero flaua fortitudinem & animorum vim. non quia sanguinis & humorum copia robur per sese efficiat: sed crassior ac fibrarum plenior sanguis concrescit, & auget musculos vnde robur ingeneratur. Ex his autem quatuor generibus, quo quisque plus minusve particeps est atræ aut flauæ bilis, aut sanguinis, aut pituitæ, eo propius abest aut longius ab ea quam dixi temperationum varietate, quam Theodorus Duca Im-
503 perator Constantinopoleos duobus ac nonaginta generibus breui libello distinxit: non modo pro varietate quatuor humorum, sed etiam pro tribus animi [a] partibus, ratione inquam, ira & cupiditate. Sed cum illa humorum cum animæ viribus temperatio ab eo allata oraculis Delphicis obscurior sit ac difficilior; tum vero nullis rationibus aut argumentis, at ne exemplis quidem illustratur; nec regionum aut locorum vllam habet partitionem: quam tamen Hippocrates [b] ad hominum naturam penitus intelligendam maxime necessariam esse ducit; nec item a montanis plana loca; nec vtraq; a maritimis aut a palustribus; nec a ventosis ac turbidis, quietas ac tranquillas regiones; nec populos disciplinis eruditos ab agrestibus & barbaris diuisit in illa quam suo iudicio finxit animorum ac humorum varietate. nos eam disciplinã sequemur quæ rationi ac naturæ consentanea

[a] Miscuit humoribus vim λόγου, & μοῦ, & ἐπιθυμίας.

[b] In lib. De locis & aq.

sit,&exemplorum multitudine confirmata. Cum enim de Germanorũ moribus scriberet Tacitus; *Gens*, inquit, *non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci. ergo detecta & nuda omniũ mens postera die retractatur, & salua vtriusq; temporis ratio est. deliberant dum fingere nesciunt; constituunt, dum errare non possunt.* Idem iudicium est apud Strabonem, Iustinum, Plinium, Herodotum, Vegetium de Scythicis nationibus: quas principes iam inde ab extrema memoria ad sui corporis custodiam semper adhibuerunt. Quinetiam Rhagusiorum ac Genuensium populares statas Prætorias cohortes ex Heluetiis & Germanis conscribere cõsueuerunt: reges item Turcarum & Africæ citra Atlantem præsidia militum ad Europa arcessere solent eorum qui Christianam religionem eiurauerunt: quod primum a Mansora magno Africæ & Hispaniarum Imperatore factum ad posteros permanauit. Nec ita pridem rex Tunetanus equitatum e Christianorum transfugis, & Prætorias cohortes venalitiis ab Europa aduectis [a] conscripsit: quod simpliciores ac robustiores habentur quam Afri: nec quicquam aliud optant aut sperant, quam diurna stipendia, parum admodum soliciti de optimo principatu, aut de imperandi cupiditate; sed ad vltionem cæsi principis,& ad omnes casus parati, seu pro rege, seu pro tyrãno propugnandum sit. Nam cum Chæreas Præfectus cohortium Prætorianarum quæ ex Germanis conscriptæ fuerant, Caligulam Imperatorem occidisset, eodem momento cęsus est a Germanis, qui vltionem ac vindictam, inquit Iosephus [b], cohibere non potuerunt. Illud etiam a veteribus animaduersum est, crudelitatem ac barbariem Scytharũ generi ac nomini quasi a natura insitam esse. nam Thucydides ipse, Olori Thraciæ regis filius, Thraces suos populares *crudelissimum hominum genus* vocat, id est (vt suis verbis vtar) φονικώτατον ἔθνος. Tacitus quoq; de Germanis [c], *Occidere solent*, inquit, *non disciplina & seueritate, sed impetu & ira, vt inimicum; nisi quod impune.* Vetera omittamus, ac recentioribus vtamur exemplis

Scytha simplices.

C

[a] Leo Afer.

[b] Lib. 19. c. 1.

[c] De morib. German.

emplis. nullum est autem memorabilius quam Georgii latronum Ducis, qui cum multa crudeliter ac scelerate in Hungaria gessisset, tandem captus ac semiustus, viuēs adhuc & spirans, sociis triduo maceratis ad epulas appositus est; deinde viscera detracta, & semicocta ad vescendum sociis ac militib. data. Omitto Draculæ Transiluaniæ principis inaudita crudelitatum genera; & Othonis Trucsesii legati Cæsaris publicam vindictam de sicario, qui Præfectum vrbis cuiusdam bello rusticorum occiderat. Hunc enim lentis ignib. torreri iussit, tam crudeli spectaculo, vt omnem humanitatem penitus exuisse videretur. Nec ita pridem Grombachen, quem Augustus Saxoniæ Dux, Gothanorum arce expugnata, cum Ioanne Federico cœperat, viscera viuenti detracta sunt; deinde ora corde palpitanti diuerberata ac sanguine fœdata. Rotarum autem supplicia a Germanis, vt varri traiectio a Tartaris inuecta. nec minor Lituanorum crudelitas, qui supplicio addictos sibi ipsis gulam frangere cogunt, aut fustibus ac loris diu cæsos in crucem agunt. Quæ me ratio cogit ea quæ de crudelitatibus regis Moschouitarum prodita sunt, vera esse confiteri. Nam quo longius homines a ratione discedunt, vt qui minus ingenio valent, eo propius absunt a feritate bestiarum, quæ vim iracundiæ cohibere nequeunt. Australium vero crudelitas non minor est; non quidem a mentis inopia, qua valent plurimum, sed ab atræ bilis copia, quæ vt difficilime inflammatur, ita semel inflammata difficilius restingui potest. Nam Polybius eo bello, quod Carthaginenses aduersus Spendios gesserunt, negat vllū crudelitatis genus prætermissum fuisse; quæ tamen leuia videri possint, si cum iis quæ a Leone Afro prodita sunt, conferantur. Quinetiam superioribus annis Tunetanum regem Mulealsem liberi summa impietate nō tantum regno expulerunt, verumetiā crudelissime excæcauerunt. At Iosephus Mauritaniæ rex cū suos legatos a rege Tenesmo occisos esse intellexisset, ingenti cum exercitu in Tenesmi regnū expeditione suscepta

a Iouius, Cranzius.

b Ioulus.

decies centena hominum millia trucidasse; pecus omne abegisse; arces diruisse; omnia oppida ferro ac flamma
a Leo Afer. solo æquauisse, arbores omnes excidisse memoratur [a]. Item Homarus Essuinus concionator, cum in Marochi regnũ inuadere conaretur, arce Vngiasena expugnata, non tantum præsidia & quicquid hominum erat occidit, verumetiam infantes vtero exsectos pectoribus matrum superpositos dilaniari iussit [b]. Rex autem Tombuti captum regem Gagaonis crudeliter interfici, ac liberos eius castrari mandauit, perpetuaq; seruitute oppressit. Non minores apud Indiæ Occidentalis populos, in quibus nullus est humanitatis aut religionis sensus, crudelitates exstitisse feruntur; vbi & cæsorum hostiũ carnibus vesci, & infantes sanguine mergi vsitatissimũ erat. Sed crudelitas in eo maxime cernitur, cum supplicia iudicio constituto irrogantur: quoniam publica pœna nihil habet cum vltione ac iniuria priuata commune; vt
b Leo Afer. lib. 2.
c Plutarch. in Artaxer. Herodot lib. 7. quæ apud Persas [c] olim, & nunc apud Ægyptios latronibus infligitur, ac laniatus hominum horrendo spectaculo publice exhibentur: quæ nec Græci, nec Romani sine gemitu vel spectare vel audire potuissent. Nã vtriq; damnatos vel inedia, vel cicutæ poculo necabant. Quin etiam Chii cicutam aqua, Athenienses vino (: sic enim Theophrastus:) temperabãt, vt lenius ac citius mortem accirent. Differt igitur Scytharum crudelitas ab Australium hominum sæuitia: quoniam Scythæ impetu ac belluarum in morem ad vindictam feruntur; Australes vero vulpina calliditate ac suscepto consilio vltionem meditantur. Et quemadmodum atra bilis difficilime curatur; sic etiam animi perturbationes & ægritudines quæ a melancholia abradente ingenerantur, non facile sedari possunt: quo fit vt qui a mente sic affecti sunt, si appetitus explere non possint, furore corripiantur. Inde tanta furiosorum hominum in Africa & ea Hispaniæ regione quæ Africæ propior est multitudo: & publica loca in omnibus ciuitatibus furiosis constituta. Genus autem furoris hominum naturam & ingenium arguit.
505

Tametsi

Tametsi enim frequens est vbique stultorum numerus, Australes tamen tenues ac macilenti & spectra vident, & vaticinantur; ac sæpe quoque a dæmonibus aguntur, eaque quam numquam didicerunt, lingua sæpius vtuntur: quem *furorem diuinum* incolæ vocant: quasi insanus ea videat quæ sapiens non videt: & is qui humanos sensus amisit, diuinos assecutus sit. Quos vero ad Septẽtrionem furor inuadit, hi assidue aut rident, aut saltant, qui morbus *D. Viti* appellatur a Germanis. curatur autem fidibus & cantu primum incitato, deinde sedato; siue abalienatos sensus musica reuocat; siue morbos corporis concentus sedata mente curat; siue mali genii, qui furiosos sæpissime cruciant, diuina harmonia fugantur. Sic enim Saulem furẽtem malus genius pulsata lyra deseruisse dicitur. Quamobrem Elisæus coram Iudææ ac Samariæ regibus oraculum editurus, citharistẽ acciri iussit: simul enim cum suauitate concentus numen hausit. Et cum Saul a Samuele initiatus esset, non prius prophetarum chorus ei cum citharis occurrit quam numine afflari ac vaticinari cœpit. At mali genii ad hominum furorem sese accommodare consueuerũt. Nam qui flauæ bilis furore capiuntur, in cædem ac vulnera prorumpunt: quod his qui sanguine abundant non accidit, ac multo minus qui a pituita lethargiæ furore afficiuntur; quos rerum omnium obliuio ac stupor mentis inuadit. At quo plus est in melancholicis ingenii ac sapientiæ, eo difficilius correpti furore curantur: contra quam accidit iis qui sanguine abundant; qui rarius a furore, sæpius ab insania vexantur. Insanos appello qui suis cupiditatibus imperare, ac immoderatos appetitus cohibere non possunt. *Furor autem*, inquit Tullius, *in sapientem cadere potest, insania non potest*: & furiosis curator legibus datur, non insanis: tametsi non minus hi quam illi curatoribus indigent. sed quotus quisq; domitas habet libidines? quotus quisq; cupiditates coercet? nemo certe prẽter sapientẽ. Insania vero interdũ in furorem abit: quod furoris genus verberibus mitescit. Nam Londini furio-

Quamobrẽ musica furorem curat.

forum hominum multitudo eodem coacta domicilio, verberib. acerrime castigatur quarta decima Luna, qua maior vis est furoris tumēte cerebro. cuius rei me commiseratio cum cœpisset, a curatorib. intellexi salutarem esse furoris medicinam. Quod autem diximus Australes ingenio præstare cæteris, non modo id perspicitur inter Germanos & Hispanos, qui maximo interuallo a se inuicem seiunguntur; verum etiam in vna & eadem regione. ac ne longius exempla petantur, nostri homines satis intelligunt, quantum Pictaui, Aruerni, Lemouices, Normani, Cænomani, Belgas ingenio superent. Itaq; nostris moribus iudicantur illi anno XIX, vel ad summum XX maiores, Belgæ non nisi XXV. Ingrati animi labem effu- 506
gere non possim, si patriæ ac meorum popularium videar oblitus: de quibus iudiciū exstat in antiquo diplo-
mate[a] Caroli V Francorum regis eius qui Sapiens vsurpatur; quo quidem beneficia quamplurima Andium Academiæ indulta sunt: hac potissimum causa subiecta; QVODQVE INTER REGIONES ALIAS REGNI NOSTRI CIVITAS ANDEGAVENSIS, VELVTI FONS SCIENTIARVM IRRIGVVS, VIROS ALTI CONSILII SOLET AB ANTIQVO PROPAGATIONE QVASI NATVRALI PROVIDERE. Hoc etiam ab Australibus Scythæ differunt, quod tametsi Australes naturam habeant ad contrahendos sedandosq; appetitus præstantiorem, difficilime tamen domitas libidines continere possunt. causas enim libidinis ab atra bile petendas esse duco. Inde monstra promiscui sexus ab Africa; quā propterea astrologi, sic enim opinor, Scorpioni ac Veneri subiecerunt. Ptolemæus certe Afros veteres summo cultu Venerem vbique prosecutos fuisse tradit. Liuius item duobus locis quib. Numidarum meminit, *Ante omnes barbaros*, inquit, *Numidæ in Venerem effusi*. Est autem Numida omnium Africæ prouinciarum, quæ Romanorum imperiis paruerunt, maxime Australis. Quamobrem mirum videri non debet, si Persarum & Africæ principes concubinarum greges habuisse legimus:

[a] anno 1373. Calendas Augusti.

mus[a]: quod moribus deprauatis tribui non potest, cum apud Indiæ Occidentalis populos, regem Alcazarē quadringentas; Gnacam vero Peruanorum regē ducentas C vxores & quinquaginta liberos; item Gillo Orientalis Indiæ regem sexcentos, habuisse proditum sit[b]. totidem liberos Hierotimus rex Parthorū dicitur[c] sustulisse. Ab his moribus longissime absunt Scythæ. Sic enim Tacitus de Germanis, *Seuera apud eos*, inquit, *matrimonia: nec vllam partem magis laudaueris. nam prope soli barbarorum singulis vxoribus contenti sunt.* At etiam Scythæ plerique indigne ferentes quod ad Venerem inepti sint, seipsos castrant parotidos venæ, quę sub aures latet, sectione; vt quidem scribit Hippocrates; qui cum istius ad Venerem imbecillitatis cāusas inuestigaret, putabat equitationem in causa esse, & caloris inopiam; sed vtroq; modo fallit: nam gestatio ad Venerem excitat, vt quidem Aristoteles, & experientia ipsa docet. Scythas caloris copia abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationum, tum ipsa Septemtrionis vniuersi natura cogit confiteri. Australes vero caloris inopia laborare superius docuimus. Est igitur in Australibus atræ bilis ac potissimum abradentis copia; quæ quod spumosa est, libidinē proritat, vt etiamnum Aristoteles[d] tradit, vbi causas inquirit, *cur qui atra bile abundant, cæteris salaciores sint:* quod ipsum videre est in lepore, qui ex omni animantium genere melancholico sicco maxime abundat: est enim libidinosissimum animal; & vnum omnium quod superfœtat: imo tres partus in vtero simul ac semel gestat[e]: & quidem mas æque ac fœmina, vt M. Varro ac plerique scriptores[f] tradunt, & ipsi compertum habemus, nō quidem in omnibus, sed in plerisq; sexum duplicem esse. Quibus rebus intelligitur eos falli plurimum, qui Scytharum ac Germanorū pudicitiam & continentiam tantopere laudant[g], vt superius ex Tacito docuimus. 507 Cæsar quoq; de Germanis[h], *Intra annū*, inquit, *vigesimū fœminæ notitiā habuisse, in turpissimis habent rebus*; cuius rei nulla est occultatio. Neq; enim impotentia laudem

[a] Herodot. Diodor lib. 2. Ioseph. Antiquit. Iud. lib. 4. Quintus Curtius.
[b] In historia Perusina Indorum
[c] Iustinus lib. 44.

Castratio Scytharum quæ etiam num Germaniæ vtuntur.

[d] In Problem.

[e] Strabo. Plin.
[f] Herodot. Ælianus.

[g] Conradus Celtes.
[h] lib. 6. Comment.

meretur: sed is demũ laudandus est, qui cum improbus esse posset, noluit tamen[a]. Et vero quæ laus est Hentici I Imperatoris, quod perpetuam cum vxore coluit pudicitiam? melius Casimirus I Poloniæ, & Ladislaus Bohemiæ reges, qui quod ad Venerem inepti essent, a nuptiis semper abstinuerunt. At Ioannes II Moschouiæ Dux, eo vsq; mulieres exhorruit, vt ad earum conspectũ animo deficeret[b]. cęteri Moschouitæ quas ducturi sunt vxores, non prius intuentur quam nuptiæ[c] pactæ sint. Quare nec mirum si zelotypiæ morbo minime omniũ anguntur Germani, vt Munsterus & Irenicus gloriãtur; qui etiam pręclarũ[d] putant omnes fœminas cum omnibus maribus in publicis balneis simul perlui. Australes populi ne sacra quidem publica fieri patiũtur, nisi vterque sexus pariete medio diuidatur. At cum in Angliam legationis causa profectus essem, audiui Mendozam legatum Hispanorum, cum turpe esse diceret viros simul cum fœminis in concionibus sacris permistos videri: cui Dalus Magister libellorum vrbane reposuit; *Turpe id quidem apud Hispanos, qui etiam in sacris locis cogitarent de explenda libidine, a qua procul aberant Anglorum mentes.* certe Australes zelotypiæ morbo tantopere conflictantur, vt plerique angore animi pereant. Puna quidem rex Indorum, vt ea suspicione sese liberaret, eunuchis suis non pudenda modo, sed etiam nares & brachia amputari iubebat. Hic aliquis occurret, si tanta est Scytharum ad Venerem imbecillitas, vnde tanta hominum & quidem robustissimorum quanta est ad Septemtriones multitudo? ego illud continentiæ tribuo: inopiam vero liberorum ac dissimilitudines a frequenti & a promiscuo concubitu proficisci opinor. Ac propterea Lycurgi institutis non licuit cum vxoribus pernoctare. satis quidẽ compertũ est eo quemq; plures ac robustiores procreaturũ liberos, quo temperatiores ac rariores habebit cum vxore congressus; ac sæpissime quæ a maritis secubant, vno congressu geminos pariunt. Quo fit etiam vt homines, tametsi eũ belluis similitudine quadam

coniun-

[a] Psalm. 13.

[b] Sigismundus Lib. 1 in historia Moschouitarum.

[c] Idem in Sigismund.

[d] Munsterus in descript. Badensi.

C

coniunguntur: qui tamen a beſtiarum natura propius abſunt, vt Scythæ, eo magis voluptatib. naturæ cõgruentibus fruantur; & parentibus ſimiles pariant, vt Germanos omnes ſui ſimiles Tacitus fuiſſe ſcribit: quia peregrinos & abhorrentes a natura complexus minime appetunt: non quia ſit eadem cœli temperies, vt Hippocrates ſcribit: cum vbiq; terrarum ſua ſit aeris ac cœli tẽperatio. Eſt igitur populorum multitudo ab illa temperata naturæq; congruenti voluptate. Inde Iornandes inferiorem Germaniã *hominum officinam* appellauit. Hinc enim gentium examina pene infinita prodierunt. quinetiam in Selandiæ & Hollãdiæ agris, quos veteres Cimbris ac Batauis tribuũt, oues ter quaterq; ſingulos annos (non ſine admiratione) fœtare vidimus, & interdum ter geminos & quater geminos parere: cum ad Auſtrum ſemel aut bis ad ſummum, nec plus vno parere comperiantur. Illud etiam incredibile, verum tamen ſit, ad Septemtriones aut parem aut maiorem eſſe marium quã
508 fœminarum vbiq; copiam: ad Auſtrum multo plures eſſe in omni genere animantium fœminas quam mares. nam ℞ Cæſar Britannos duodecim vna vxore ſępe contentos ſcribit, Indos vero ſingulos greges vxorum habere compertum ſit, hic copiã, illic inopiam fœminarum arguit. Qui medias ſedes Polum inter & Æquatorem occupant, omnia mediocriter conſecuti videntur: & magnam partem vnius vxoris legitimæ coniugia tuentur. ac tametſi Iulius Cæſar Dictator Heluidium Cinnam impulit vt legem πολυγαμίας ferret ad populum, vt Cæſarionem, quem de Cleopatra ſuſceperat, legitimum hæredem haberet: lex tamen repudiata eſt[a]. Eadem lex a Ioanne Leidano ſartore promulgata, cum Munſteræ vrbis principatum inuaſiſſet, ſtatum ſuæ ciuitatis plurimum[b] conturbauit. At Imperatores perpetua lege πολυγαμίαν infamiæ pœna ſubiecta vetuerũt[c]: noſtris vero legib. pœna capitalis Henrici II principatu irrogari cœpit. Sed Arabicæ leges ac religiones ab Auſtralib. profectæ, legi Romanorum derogauerunt. Ita fit vt pleriq;, cum

[a] Tranquill. in Iulio.
[b] Sleidan.
[c] l. neminem de Incestis. Cod.

omnes omnibus populis leges accõmodare velint, reſpublicas & imperia ſæpius euertant. At iis quæ diximus diſcrepare videtur Cardani diſciplina: is enim hominem omnium animantium ſapientiſſimum eſſe tradit, quod calorem ac humorem habeat copioſiorem quam cætera animantia: ſed nihil ab eo dici potuit abſurdius; cum beſtiæ quæ minus habent caloris, ſapientia cæteris præſtent, vt rectiſſime Ariſtoteles [a] iudicauit. ac pœnarum quidem militarium vna fuit ſanguinis miſſio [b]: quod qui ſanguine abundarent, animorum impetus & cupiditates rationi minus obſequentes haberent. Beſtiarum autem omnium ſapientiſſimus [c] elephas ob id eſſe ſcriptorum omnium ſumma conſenſione creditur, quod ſanguine ſit frigidiore, vt Plinius ſcribit: & atræ bilis copia abundet plurimum: vnde Elephantiaſis ingenerari putatur: & ab eadem atra bile aduſta cancer & lepra deriuatur: qui morbi ab Auſtralib. Africæ populis per Aſiã & Europam late peruaſerunt: negat enim Plutarchus [d] leproſos ante ſuam ætatem in Græcia vllos exſtitiſſe. Plinius etiam ante Pompeium Magnum Italiam leproſis vacuam fuiſſe ſcribit. Sed in eo fallitur, quod lepram Ægypti propriam fuiſſe iudicat; cum Africa tota leproſorum ab vltimis Æthiopum finib. vsq; in oram maritimã adeo plena ſit, vt & morbus popularis eſſe videatur [e], nec a cæteris ciuib. leproſi ſeducantur. Hic tamẽ admonendi ſumus lepram cum Elephantiaſi magno errore non tantum ab indoctis, ſed etiam ab iis qui ſummam eruditionis opinionẽ excitarunt: cum Elephantiaſis [f] crurum ac tibiarũ tumor ſit ingẽs; lepra vero totius corporis cãcer. Error manauit ab interpretibus Galeni, qui λέπρων & λεφαντίασιν diuerſos morbos, *leprã* interpretãtur. At Galenus [g] ſcribit duos elephantiaſi morbo laborantes, ex eſu viperarum in lepram incidiſſe: quo tamen ciborum genere tum Auſtrales tum medicorum familiæ lepram curari conſtanter affirmant [h]. At etiam Auicenna cum librum de Elephantiaſi ſcripſiſſet, alterum quoq; de lepra ſcripſit [i]. Atram vero bilem diuturnæ vitæ cauſſam eſſe

[a] lib. 3. De partibus animantium.
[b] Gellius.
[c] Ælianus. Cicero in epiſtol. familiaribus. Plutarch in libro πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. Plin lib. 8. Tranquill. in Nerone.
[d] In Sympoſiacis.
[e] Leo Afer. Franciſcus Aluareſius.
[f] Raſis & Auicenna.
[g] lib. 11. c. 2. de ſimplici medicina.
[h] Auicenna.
[i] Leonicenus & Leonardus Fuchſius Paradox. lib. 2. c. 16.

esse potissimam opinor; non sanguinis & caloris copiam. argumento sit quod quæ animantia plus habent a-
509 træ bilis, eo sunt viuaciora; elephantes inquam, quibus nihil diuturnius esse Aristoteles confitetur: item cornices antiquorum iudicio, in quib. tamẽ nihil fere sanguinis est, sed exiguum quiddam atrę bilis. In hominum genere Australes cæteris longiorem vitam viuere constat; vt mirum videri non debeat, si Memnona regem Æthiopum, quẽ *auroræ filium* appellat Homerus, annos quingentos vixisse proditum sit; cum in iisdem regionibus quosdã annos sexcẽtos excessisse auctor sit Xenophon[a] nec ita pridẽ Franciscus Aluaresius Lusitanus, Marcum Abuna Pontificem Æthiopum se vidisse testatur annos centum & quinquaginta natum, nec tamen senium præ se ferentem. Idem quoq; Leo Afer in Numidia plerosq; se vidisse tradit qui centesimum annum superauerant, in quib. nulla senectutis species appareret: nihil tamen siccius fieri potuisse. quod ipsum de Massinissa Numidiæ rege scribit M. Tullius annos xc natum, cum pedib. iter ingressus esset, in equum non ascendere; cum equo, ex equo non descendere: nec vllo imbre aut frigore adduci potuisse, vt capite esset operto; deinde subiicit summam in eo corporis siccitatem fuisse. Morbis tamen grauissimis tum animi tũ corporis obstrictos teneri Australes homines perspicuũ est; furore inquã animi, lepra, morbo comitiali, ac dysenteria: quib. morbis qui vacant, longissimam vitam ducere, & maximis virtutibus præstare constat. Itaq; cum Liuius maximas Annibalis Afri virtutes enumerasset; *Has*, inquit, *tantas virtutes ingentia*
C *vitia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia plusquã Punica*, & cętera vitia quę ab eo maxima commemorantur. Nã in maximis ingeniis ac præstantib. naturis, vt in agris fertilissimis & incultis, ingentes virtutes ac vitia pullulare consueuerunt. Ergo literis abutuntur qui Scytharum mores ac simplicitatẽ laudant; & vitia Australium tantopere vituperant. Nec minus fallit Machiauallus, qui omnium hominũ sceleratissimos esse putat Italos,

[a] Plin. lib. 7.

Gallos, Hiſpanos; cum nec bonas literas, nec regionum naturam ac varietatem noſſet. Ac ſi quis propius Aquilonios, Auſtrales, ac mediæ regionis homines intueri velit; is non inepte profecto cum iuuenibus, ſenibus, ac maturæ ætatis hominib. comparare poſſit. Nã qua quiſque re populus plurimum valet, eadem ad Reipublicæ gubernacula ſæpius vti conſueuit. qui ad Septẽtrionem, vi & armis ſubditos in officio fere continent: qui ad Auſtrum, religionib. ac numinis metu; cæteri æquitate ac imperio rationis. Tacitus de Germanis; *Nihil*, inquit, *neque publicæ neque priuatæ rei niſi armati agunt*. & Campanus in oratione de Germanis; *Nec maiores veſtri templum*, inquit, *niſi armati ingrediebantur*. Cæſar vero de Germanis; *Neque Druides*, inquit, *habent qui rebus diuinis præſint: neque ſacrificiis ſtudent; Deorum numero eos ſolum ducunt quos cernunt, & quorum aperte opib. vtuntur, Solem, Vulcanum, Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt*. Ex quo intelligitur eos qui mentis inopia laborant, ſolo ſenſu ferri beſtiarum in morem ad id quod adeſt, quodq; ſenſibus percipi poteſt; vt mirum videri non debeat, ſi plerique Germanorum qui Romanos ritus deſeruerunt, ſtatuas tamen mordicus retineant, vt oblata diuorum ſpecie, ad rerum diuinarum cogitationem ferantur: nam ſtupidiores homines ea quæ cernunt, pro numine habent. At etiam Solinus veteres Scythas gladium in terram defixum pro deo coluiſſe ſcribit; quippe ab armis & gladiis leges, religiones, iudicia, & omnia Reipublicæ momenta pendere arbitrabantur. Ab his etiam monomachia profecta; quaſi ſolemni iudiciorum ritu quod ratione debuerat, armis tranſigeretur. hinc a Frontone rege Danorum & Gothorum profecta lex, vt omnes controuerſiæ armis definiantur. Neq; ius illud quod Germani Riterorum proprium vocant, adhuc exoleuit. eſt autem victorib. obſequi, & Brennus Sulpitio Quæſtori vrbano aurũ ex fœdere promiſſum appẽdenti fertur dixiſſe. Quamobrẽ qui penitus Aquilonios homines Auſtralium in morem exarmare velit, non inſpecto quid

cto quid cuique genti conueniat, is profecto naturam oppugnare videatur. Litium vero constituendarum ac iudiciorum leges & formulæ ab Asia minore, a Græcia, ab Italia, a Gallia, atq; omnino a mediæ regionis hominibus fluxerunt. *Gallia*, inquit ille, *causidicos docuit facũda Britannos*. Et qui lites, quibus Gallia mirifice delectatur, a stirpe se conuellere posse putant, næ ipsi nostræ ciuitatis euersionem moliuntur. Necesse est enim aut vi aut ratione controuersias dirimere; quorum alterũ hominum, alterum bestiarum quodammodo proprium est. Deniq; maximos quosq; Oratores, Iurisconsultos, Legumlatores, Historicos, Poetas, Actores fabularum, quiq; hominum mentes sermonibus & verborum illecebris permulcent, a mediis regionib. planum est originem habuisse. Hic rationib. ac fetiali iure Legati principum cõtrouersias, quoad eius fieri potest, dirimere consueuerunt: ac testari deos & homines, se inuitos ad arma venire. Vt autem Aquilonii ad vim facile prorumpunt; medii vero populi leges & verborũ lumina conquirunt: sic Australes astutia & calliditate vti aduersus Aquilonios, & religionum metu suos terrere consueuerunt. quia dicendi veneres ac lepores stupidi Scythæ non sentiunt: Australes vero astutissimi falli ac decipi cum nõ possint verborũ lenociniis; nec rationes nisi necessarias ac perspicuas demonstrationes admittant; probabilia etiam argumenta quæ verum inter ac falsum periclitantur, dubitationemque animis afferunt, omnino respuant: necesse est oraculis diuinis persuaderi, ac numinib. metuq; deorum iniecto a maleficiis deterreri. Quamobrem videmus abditas naturæ scientias, & reconditas disciplinas, artesque mathematicas, quæ hominum mentes ad assensionem quasi tormentis cogunt, a Chaldæis, ab Ægyptiis cæterisq; Australibus populis prodiisse; Religiones item omnes ab Australibus ad omnes populos peruenisse: non quia Deus opt. max. religionis præstantiam locis aut personis illigari velit, cum omnes homines sui numinis bonitate participes efficiat: sed vt Sol clarior

apparet in aqua nitidissima & quieta quam in turbida ac cœnosa: ita quoq; diuina lux a purgatis animis, & a mentib. ab hac terrestri labe longissime remotis, facilius percipitur ac retinetur, quam ab eo qui *affigit humo diuinæ particulam auræ* [a]. Quod si purgatio mentis est ab integerrimi Dei puritate, & ab ipsa diuinarum rerum contemplatione petenda, quis dubitet eo facilius peruenirī ab iis qui pernicibus animorum alis, id est a diuinissima mentis agitatione sursum rapiuntur, quam qui perturbationum mole premūtur? Aptior est igitur ad diuinos afflatus eorum natura qui moderatos habent animorum motus, & ab atra bile quietos, vt liberius ac facilius ad cōtemplationem ferantur: quam propterea Academici *mortem*, Hebræi [b] *mortem pretiosam* appellant; quia mentem a corporeis carcerib. a vinculis seducit. Quamobrem mirum videri non debet, si nationes Australes Respublicas melius religione tuentur, quam cæteri armis aut rationum momentis. Quę res in primis animaduertenda est iis qui ciuitates moderantur, vt eas gentes quæ nec armorum vi, nec dicendi facultate duci volunt, religionis ope ac numinis metu cogāt: vt quidem Christophorus Columbus Genuēsis fecisse dicitur, qui cum Indiæ populos ad humanitatem & hospitalitatis iura blanditiis pellicere non posset, numinis metum iniecit. prospexerat enim Lunæ (: quam Indi summa veneratione colebant:) deliquium breui futurum. Is igitur Lunā elatis manib. testatus est, eam iniuriam non æque mente laturā, quod se hominem Lunæ amicum & cultorem a portu, ab hospitio, ab aquis, a cōmeatu prohiberent. triduo post Luna deserta lumine barbaros sic terruit, vt summa voluntate Columbi iussa facerent. Neque vero mirum debet videri, si a Septemtrione discedentibus ad Austrum homines tanta constantia religionem semel susceptam tueri videmus: vt quidem in Europa Hispani; C multo etiam magis Afri, si Aluaresio & Leoni Afro fidem habemus. hic enim scribit fana ducc se in vrbe Fessa numerasse: quorum maximum quingentos ac mille pas-

[a] Horat.

[b] Psal. 116. *pretiosa in conspectu domini mors sanctorū eius.*

Strategema Columbi.

sus in

sus in ambitum, vnã & triginta portas, lampades DCCCC haberet, annui reditus tria ac septuaginta milia numum aureorum. Aluaresius vero qui Æthiopica scripsit, incredibilia prope narrat de templorum immensa mole, de sacrificiis, de ieiuniis, de publicis ac priuatis deuotionibus, de infinita monachorum ac sacerdotum multitudine; quodque vno actu inaugurari viderit duo milia CCCLV sacerdotum. ex quibus perspicuum fit religiones maiore cultu quam in Æthiopia nusquam haberi. Idem auctor est omnib. id persuasum esse, ea quæ in speciem aut quæ reuera bona malave iudicantur, nõ ab hostibus, aut ab amicis; sed a præpotenti Deo impendere. quæ sane persuasa ratio magnum in primis ad eorũ Respublicas, & ad hominum societatem attulit incrementum. Lites vero prope nullas habent: illud etiam mirabilius, quod nulla iudicia, nulla pacta, nulla testamenta publicis aut priuatis tabulis, sed rationes tantum accepti & expensi conscribuntur [4]. Qui nationes illas litium anfractibus quibus inuoluimur, implicare volet, næ ille Rempub. funditus sustulerit. Itaq; sapienter Ferdinandus rex Hispanorum, qui cum Pedrariam proregem in Indiam Occidentalem mitteret, in mandatis dedit, ne iurisconsultum aut causidicum eo deduceret, ne litium semina, quæ in illis regionib. nulla erant, ab istis importarentur ac propagarentur. In quo certe peccauit Matthias Coruinus rex Pannoniarum, qui iurisconsultos & causidicos ab Italia magna mercede accersiuit, vt litigãdi leges ac legis actiones populũ ignarũ docerent. paulo post enim tot ac tantis litium ambagibus circumuenti sunt, vt populi rogatione causidicos suis finib. arcere cogeretur. At nostri homines qui omnium mortalium in eo genere studia superarunt, iudiciis ac litibus constituendis & alendis mirifice delectantur; quas qui ab radice exscindere volet (quamquã id omnino fieri non potest) Rempublicam perdiderit, cum sua quisque & aliena vi & armis erepturus sit. Itaque iudices nostri tanta interdum causarum obscuritate impediuntur, vt cum

[4] Fr. Aluarez.

nec porro progredi, nec regredi possint; necesse habeant ad arbitros rem deducere, aut dedita opera causas ampliare ac iudicia differre; vt tandem aliquando reos expensarum tędio ac molestia litigandi ad mutuam concordiam adducant: ac modis omnibus efficiant ne, quod iure & æquitate tribui debeat, armis eripiatur. Quibus rebus intelligitur medię regionis populos rerum gerendarum ac ciuitatum moderandarum scientia cęteros superare; vt qui maiorem natura prudentiam adepti sint. est autem prudentia honestorum ac turpium, vtilium ac inutilium, iuris & iniuriæ norma, atq; omnino vitæ humana moderatrix. Hæc igitur artem imperatoriam, quæ hominum societatam tuetur, in sese continet: vis autem ac robur quo Scythæ gloriantur, ad iussa exsequẽda pertinet; Australes vero qui ad res agendas minus idonei sunt, minus etiam robore præstant, se totos ad contemplationem rerum diuinarum ac naturalium conferunt, vt verum a falso, pietatem ab impietate diuidant: in quibus scientiarum ac religionis summa consistit. Artes itẽ & opificia, & quæcumque a manuum ope & industria proficiscuntur, ab Aquilonis nationibus gnauiter exercentur. Itaq: Australes ea quæ a Germanorum, Anglorum, ac Belgarum opificiis aduehuntur, tam multa ac tam affabre facta mirantur quidem, imitari vix possunt: quasi Scytharum ingenium, quantumcũmq; est, totum in manibus ipsis positum esse videatur. Et quemadmodum triplex animorum facultas est, scilicet sensus communis seu φαντασία, ratio, & intellectus: ita quoque in omni ciuitate prudenter constituta, Pontifices ac philosophi in rerum diuinarum & ab hominum sensibus abditarum disquisitione versantur, quasi mens ipsa ciuitatis: principes ac magistratus in imperando, iudicando, atque omnino in ciuibus prudentia moderandis, quasi ratio ipsa ciuitatis; milites, opifices, agricolæ, in iussis exsequendis, atq; in opificiorum varietate occupantur, & ad id quod adest, sensu cõmuni feruntur. Idem nobis de vniuersitate ac Repub. mundana iudicandũ relinquitur:

Prudentia, Sciẽtia, Ars tribus populorum generibus tributa.

C

quam

quam mundi princeps ac moderator tanta sapiẽtia fundauit ac stabiliuit, & Australis natio in rerum occultarũ scientia omne studium ac operam collocaret, cæterasq; gentes pulcerrima rerum admirabilium cognitione informare posset; mediæ regionis populi artes imperatorias, legitimam disciplinam, oratoriam, mercaturam gubernatoriam ad huius mundanæ ciuitatis vtilitates adueherent; cæteri opificiorum varietatem inferrent, & ea metalla quæ in intimis terræ viscerib. retrusa sunt, infinito labore promerent. Vt enim Australes ingenii acumine cæteris præstent, ea tamen quam dixi alacrita-
513 te, & ad res agendas celeritate necessaria vacãt, quæ a bile flaua impellitur & excitatur: quo fit vt prudentia, quę non nisi actione & vsu indocili comparatur, excellere minime possint. Itaque iucundissima veri inuestigandi oblectatione ac suauissima contemplatione perfruuntur; & cum publicis sese negotiis implicare conantur, vel eam molestiam ab otio ac tranquillitate animi alienam ferre, vel simulationem rebus agendis sæpe necessariam imitari nequeunt: quo fit vt cum ad res agendas minus idoneos se sentiant, sponte Rempublicam deserant; aut ab hominib. ambitiosis & gloriæ cupidioribus eiiciantur: id quod accidit Magis Persarũ mortuo Cambyse; ac Pythagoreis qui Rerumpublicarũ ac ciuitatum imperia se tueri posse putabant. Sic enim Iupiter imperandi cupidus Saturnum parentem, rerum abditarum contemplationi plusquam Imperatorem deceret, intentum, & quietis amantem, de imperio deturbauit. Nam qui acutius planetarum vim intueri volet, ad eas quas dixi regiones non inepte a natura tributam intelliget; si Saturnum supremum omnium Australibus tribuat; mediis Iouem; Aquiloniis Martem: sic enim ordo planetarum postulat. Solem vero fontem luminis planetarum omnium communem sequitur Venus: hæc item Australibus, quorum maxime propriam esse diximus, ordine seruato tribuatur; Mercurius medię regionis nationibus; Luna vero Aquiloniis. quæ distributio trium

nationum vim ac naturam aperte declarat. Australes enim quieta mentis contemplatione gaudent, nec vmq̃ ab ea, nisi Veneris cupiditatibus a natura impulsi & coacti, auocari se patiuntur: media gens Iouis ac Mercurii dotes ad imperandum, ad iudicandum, ad agendum, ad eloquendum, ad quæstum faciendum adepta, contemplationem respuit: postrema Lunæ ac Martis, id est venationis, militiæ, opificiorumq; omniũ studiis delectatur. Scythas quidem veteres ac Germanos Martem ac Dianam (: vt Australes Venerem, quam ipsi *Astarten* vocant:) magna religione coluisse, ac omne studium in venatione posuisse Cæsar auctor est[a]. quinetiam Lunam Germani masculino genere semper enuntiant; id quod Antoninus Caracalla non modo præclarum, sed etiam ad imperium in fœminas retinendum necessarium putabat. Atque hæc stellarum inerrantiũ ad regionum & nationum varietatem cõformatio, magnam habet cum humani corporis coagmentatione, quæ mũdi totius est imago, similitudinem ac rationem. Nam si dextra conuerteris ad Septemtriones, sinistra ad Austrum, ora versus Occasum, terga vero ad Orientem: rectissima fuerit & naturæ consentanea corporis humani constitutio, vt alibi[b] perspicue demõstrauimus: ita fiet vt motus in anteriora cum orbis vniuersi cursu conueniat, dextra pars mascula robustior cum regione Septemtrionis, sinistra fœminea cum Australi, cui lien atræ bilis conceptaculũ impendet: iecur vero cum folliculo fellis in dextro latere, Lunæ ac Martis naturam & sanguineam vim demonstrant. Antea diximus plures ad Septemtrionem mares, ad Austrum vero fœminas numero vincere; aliter fieri non potuisset, vt singuli ad Austrum greges vxorum haberent. Omitto quæ de motu masculorum ad vteri dextram prodita sunt ab antiquis. Hæc igitur de vniuersis dicta sint. Nam vbiq; reperiuntur qui atra, qui flaua bile, qui sanguine, qui pituita plus minusve abundant. Orientis autem & occasus diuersa ratio, non paruã quoq; ingeniorũ diuersitatẽ parit. Tametsi enim oritur nihil,

C

514

[a] lib. 6.

[b] In Method. historiar. c. 5.

nihil

nihil occidit; veteres tamen vno pene consensu Asiaticos facilitate morum & humanitate cæteros superare tradunt[a]. Sic enim Iulianus Transfuga in eo libro[b] quē aduersus Christianos scripsit; *Quis*, inquit, *ingenia Persarum & Syriorum facilia & tractabilia non videt? quis Celtarum ac Germanorum animos feroces ac suæ libertatis amantissimos; Romanos vero & natura militares & vrbanos; Ægyptios acutissimos & effœminatos esse nescit?* Hispani profecto nostra ætate prodiderunt Indos Orientales, qui Sinarum littus accolunt, cęteras gentes vrbanitate, ingenii lepore, Brasilianos verosub eodem Æquatoris tractu, indomita feritate & crudelitate gentes oēs superare. Ventus item Orientalis, & aeris suauitas efficit vt qui ab Oriente originem traxerunt, oris dignitate ac forma cæteris præstent. Hoc vero mirabilius, quod populares morbi, qui ab Oriente ad Occasum, aut ab Austro ab Arcton progrediuntur, longe lateq; grassantur: contra vero si ab Occasu vel Arcto, minus nocent, & facilius curantur. id enim diuturna experientia cognitū est, & in Gallia Narbonensi ab vltima memoria exploratum. Quæ quoniam alibi[c] fusius a nobis explicata sunt, & quousq; Orientis & Occasus natura progrediatur, nihil necesse est ea commemorare: cætera persequamur.

[a] Galen. Hippocra. Plin. Strab. Iulianus contra Galilæos apud Cyrillum

[b] Apud Cyrillum

Orientales populi humaniores ac vrbaniores.

[c] Id variis exemplis in historiarū Methodo demōstratum cap. 5.

C Nam præter ea quæ ad vniuersi naturam pertinent, singularis quędam est differentia eorum, qui montes accolunt ab incolis vallium; & eorum qui sub eodem cœli vertice montes obuersos habent ad Austrum, ab iis qui ad Septemtriones conuertuntur; item eorum qui ad orientem Solem conuersi iuga montium habent a tergo, ab iis quibus a fronte mons ad Ortum oppositus est. argumento sint incolæ vltra citraq; Appenninum, qui totam pene Italiam ab radicibus Alpium ita secat, vt pars altera ad Meridiē, altera ad Septemtriones spectet: *mons* item *Adriani* dictus, qui citeriorem Hispaniam ab vlteriore, tum etiam altissima Pyrenæorum iuga, quę Galliam ab Hispania diuidunt; Taurus in Asia minore; Atlas in Africa, qui ab Oceano in Ægyptum vsq; excurrens

Singula loca

maritimam Africæ oram versus Aquilones, ab Australi solitudine dirimit. Item Alpes qui a Gallia in Thraciam vsque producuntur, & Carpathus qui Pannonias a Polonia distinguit. Inde tanta ingeniorum sub eodem cæli vertice dissimilitudo; Hetruscorum inquam a Bononiensibus & Aconitanis; Arogonensium a Vasconibus; Numidarum ab iis qui oram Africæ maritimam colunt; quorum alteri sub eodem cœli puncto parui, atri, sicci, alacres, longæui; alteri fusca facie, corpore robustiores, morbis sæpius obstricti esse feruntur. Qui ad hæc animum intenderit, mirari desinet quid sit quamobrem Florentini ac Neapolitani Venetos & Insubres ingenii acumine in priuatis rebus rationibusq; vincant; in publicis tamen vincantur. nam Veneti prudenter cõsilia capiunt: quippe & a sententia discedere, & saniora consilia sequi non dubitant: vt qui ingenii viribus nec plane confidunt nec diffidunt omnino. Illi vero, siue nimia differendi subtilitate, siue ingenii ostentatione, quã semel sibi proposuerunt sentẽtiam, mordicus tueri pulcerrimum putant; & cum se imperio dignos esse singuli arbitrentur, populare imperium semper maluerunt quam optimatum. Et quemadmodum qui ab agro Bononiensi in Hetruriam proficiscuntur, vel ab agro Tolosatium superatis Pyrenęis Valentiam petunt, insignem aeris dissimilitudinem percipiunt: ita nõ minorem percipere est animorum diuersitatem ac naturam; tametsi eadem vtrisq; cœli longitudo ac latitudo, ac pene vertex idem vtrisq;, sed alteri ad Septemtriones, alteri ad Austrum conuertuntur. Idem pene fuit Athenienſium ac Thebanorum ager, idem cœli tractus, eadem longitudo: breue inter vtrosq; iugum, & fluuius Asopus: gratias tamen Plato diis agebat, quod se natura Græcum fecisset, non barbarum; Athenienſem, non Thebanum: acutissima fuere Athenienſium ingenia; stupida Thebanorũ: *Athenis tenue cœlum*, inquit Cicero, *ex quo acutiores putantur Attici; crassum Thebis; itaque pingues Thebani & valentes*. sed ob id tenue cœlum Athenarum, quod earũ

situs

situs est ad Meridiem decliuis; Thebanorum vero ad Arcton. Itaq; alteri scientiarum, alteri agrorum cultores & armorũ. ac tametsi status vtrisq; popularis esset, Thebani tamen, quãtumuis stupidi, statum quietũ tantisper coluerunt, dum Athenienses assiduis secessionibus conflictarentur; non aliter quam Heluetii, qui etiamsi minus ingenio valent quam Itali, annos tamen fere quadringentos popularem statum summa cum laude tuentur; quem Italorum ingeniosissimi Florentini, & Ligurum callidissimi Genuenses, vix annos decem sine seditionibus retinere potuerunt. Ex quibus planum est quæ quamq; rem res consequatur; quæ quibusq; locis Respublicæ conueniant. Amant montium accolæ, ac tota natio Aquilonia populares status, aut monarchias liberas, vt principib. imperia tribuere, eaq; eripere quoties velint, possint: cum tamen corporis, non ingenii viribus cõfidant; prudentioribus acquiescunt. Superius docuimus nationes Scythicas, Bohemos inquam, Polonos, Danos, Suecos, Tartaros, regib. imperia dare & abdicare. Eadem pene est montium quæ Septemtrionis natura, propter cœli intemperiem; quæ tanta est vt perpetuis niuibus aut glacie tegantur etiã sub ipsis Tropicis & Æquatore, vt antea diximus. Quamobrẽ nihil est cur Leo Afer mirari debeat accolas Atlantis, ac potissimum Megezæ montis, non modo candidos esse, verumetiam statura proceros ac robustos: qui autem in conuallibus ac planitie, atros, debiles, pusillos videri. Est enim omnium scriptorum [a] vna vox, homines, bestias, arbores, omnia denique robustiora in montibus esse quam in planis regionibus. vis ac robur efficit vt montani non nisi sponte pareant, nec tyrannidem ferre velint. Neq; enim tantum in Heluetiorum ac Rhætorum montibus libera sunt ac popularia imperia: verumetiam ii qui Arabiæ, Atlantis, Parenæorum & Æmi iuga tenent, sine imperio, latrociniis & rapinis libertatem vitamq; tuentur: nõ tam armorum ac præruptarum rupium fiducia, quam naturali desiderio libertatis; cuius dulcedine sic aluntur, vt ferarum

[a] Plinius. Celsus. Galenus.

in modum quæ in libertate consenuerunt, mansuescere non facile possint. Hæc igitur est, opinor, causa quã Plutarchus quærebat, quamobrem ii qui editiorem vrbis Athenarum regionem tenebant, pro libertate populari propugnarent; qui decliuia loca, oligarchiam optarent. Quamobrem qui Heluetiorum & Rhætorum populares status in monarchiam conuertere volet, operam luserit: quia tametsi regnũ imperio populari præstat, prospiciendũ tamen est, quid quæq; natio cupiat, quid ferre recusset. prius enim montanas gentes ad mansuetiorem vitam deducere, aut veluti feras indomitas detractis vnguib. ac dentibus exarmare oportet, quã regnum proponere. Mansuescunt autem, & feritatem sensim amittunt populi, quib. a militia vocatio datur, qui otio ac trãquillitate fruuntur; ac potissimum ii qui disciplinarum humaniorum studio ac musices assuescunt. Cum. n. Arcadiæ reges accolas montiũ vix armis & imperio exercere possent, ad studia musices maximis propositis præmiis impulerunt; indicta graui pœna qui musica studia deseruisset, vt feritatem ac barbariem sensim deponerent: sic enim Polybius scribit[a]. Quod igitur Liuius Ætolos ferociores esse dixit quam pro ingeniis Græcorum, & mercede militarem operam sic locare cõsuesse, vt sæpe eiusdem gentis acies contrariæ inter se pro conductoribus dimicarent: Romanis etiam, quos cõtra diutissime bella gesserunt, pene inuictos se præbuisse; tametsi trib. tantum oppidis popularem imperium tuerentur: mirum videri non debet ei cui cognita erit montium, quos Ætoli accoluerunt, natura. Idem iudicium est de Liguribus montanis, qui Romanorum exercitus sæpe fregerũt, ac tametsi centum amplius annos Romani bella aduersus eos gessissent, non prius tamen Romanorũ imperia ferre potuerunt, quam coloniis deducendis montes deserere coegissent: sic tandem imperiis populi omnium potentissimi parere didicerunt. Iam vero Marsi veteres Appennini montis accolæ, omnium Italiæ populorum ferociss imi fuisse feruntur: hinc illud, *Sine Marsis triumphasse*

516

[a] Lib 4.

C

Prouerb.

phasse neminem. Item, *Samnites vicatim*, inquit Liuius, *in montibus habitabant:* nulli diutius aduersus Romanos bella gesserunt. Omitto illud quod Gostauus, vt Sueciæ regnum inuaderet, exercitum ex Dulecarlis montibus conscripsit. Non est ergo quamobrem quis miretur legibus Heluetiorũ arma foris ac domi habere, ac ferrum gestare quemq; oportere: quod alibi tamen, præterquã ad Septemtriones, prohiberi videmus. sic enim nati, sic educati sunt, vt prius sibi vitam quam arma de manibus extorqueri patiantur; cõtra quam accidit iis qui in conuallibus ac planis regionib. nati sunt, præsertim fertilioribus; quia sæpe ingenerantur mores nõ tam a stirpe generis ac seminis quam ex iis rebus quæ ab ipsa natura loci vitæq; consuetudine suppeditantur, quibus alimur & sustentamur. nã qui maritima loca tenent, & mercaturã assidue exercent, constat cætetis eiusdẽ regionis hominib. molliores haberi, astutiaq; & calliditate prępollere. Itaque Cæsar cum de Neruiorũ moribus quæreret; *sic*[a], inquit, *reperiebat, Nullum aditum esse mercatoribus: nihil pati vini reliquarumq; rerum ad luxuriem pertinentium inferri; quod his rebus relanguescere animos eorumq; remitti virtutem existimarent; esse homines feros magnaq; virtutis.* Quamobrem Iosephus aduersus Apionem, eos qui
517 Spartam ac Hierosolymam a maritimis locis remori incolerent, peregrinorum vitiis minus inquinatos fuisse tradit; vt non immerito ciuitatem procul a portu fundari Plato vellet, ne delitiis quæ importantur, ciues diffluerent: & mercatura victum quærentes mentiri ac fallere consuescerent. *Carthaginenses*, inquit Tullius, *fraudulenti & mendaces, non genere, sed natura loci; quod propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferendo nisi multa cultura & magno labore quæsitum. Campani superbi bonitate agrorum & fructuũ magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulcritudine.* hæc ille. ex quibus ea quæ diximus cõfirmantur. Eoq; pertinet illud quod prouerbio iacta-

[a] lib. 2.

tur, *Insulanos omnes infidos haberi*; quibus cum peregrinis assidua sunt commercia: qui vero mercatura quæstũ faciunt, eosdem mentiri ac sæpe fallere, tum etiam vultu multa simulare, ac variis hominum moribus assuetos callidiores effici necesse est. prudentia quidem moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur. vt Homerus Vlyssem propterea prudentissimum appellarit; quia *mores hominum multorum vidit & vrbes*. Est etiam illud singulare, quod ventosa loca ferociores homines ac mobiliores reddunt: quieta vero humaniores & constantiores. ratio perspicua est, quod tranquilla mens in eo esse non potest, qui huc illuc iactatur; cuius rei argumento sit, quod in motu ac tumultu contemplari nemo C potest: sed purgata mente ac perturbatione vacua, tum etiam immoto corpore id fiat oportet: & quo quisque magis insanit, eo maiore corporis & animi motu iactatur. Vtvt sit, satis cõpertum est Thraciam, Galliam, Britanniam, Circassiam, Lusitaniam, Persiam, Noruegiam, Noricum, Pannoniam, quæ ventorum impetu magis agitari dicũtur, ferociores alere gentes, quam quæ regiones eodem cœli tractu quietæ sunt; vt Assyria, minor Asia, Italia, (:præter Liguriam:) Ægyptus, Insubria, vbi cœlum aureum nitidissima puritate conspicuum est. Constat item Narbonensibus & Aquitanis nullos esse in Gallia ferociores, tametsi Celtis ac Belgis australiores sunt: quod illic *Altani* (: sic enim Plinius eodem nomine quo incolę ventos appellat:) ac Circii fere semper, & quidem violentissime spirantes, feritatem quandam & irrequietam animi agitationem ingenerant. Est & in palustribus locis corporis æque ac animi mollities quædam montanis & arentibus regionibus plane contraria. Quinetiam ipsa regionis sterilitas aut fertilitas animorum in eodem cœli ac terrarum tractu exsistentium dissimilitudinem affert. Nam Liuius nationes in vberrimo solo molles & effœminatas esse ab antiquis acce-
[a] Liuius li. 45 ptum tradit [a]. at loci sterilitas homines temperatiores esse, noctes serenas vigilare, omniumq; artium genere

victum

victum sibi quærere cogit: quale fuit solum Atheniensium, apud quos inertia capitalis erat: nec lege Solonis parentibus alimenta præbere liberi tenebantur, nisi ab iis artes ad vitam necessarias didicissent. Quo fit vt agri sterilitas non modo homines ad temperantiam, ad
518 laborem, ad opificia cogat, & ingenia reddat acutiora; verumetiam vrbes efficiat populosiores: tum quia steriles agri ab hostibus minus appetuntur; tum etiam quod opifices & sellularii minime vagantur. eiusmodi fuit vrbs Athenarum totius Græciæ populosissima: qualis etiam Nuremberga, cuius agro nihil magis sterile fieri potest; omnium tamen Germaniæ vrbium populosissima, & opificum multitudine florentissima putatur: cuiusmodi fere est apud nos Limogæa: sic enim incolæ pronuntiant, verbo plane Græco, non quidem πρὸ τὸν λοιμὸν, cum in montibus posita sit, & salutaribus aquis vsquequaque irrigua; sed πρὸ τὸν λιμὸν, quia fame interire propter agri sterilitatem, aut aliunde frumentum aduehere necesse est: omnium tamen Galliæ vrbium, præter Lutetiam ac Tolosam, ingeniosissimis opificibus, abundantissima. At conuallium incolas molles ac desides facit agri vbertas. cum enim e montibus fontes ac niuium fertilissimarum copia in valles diffluat, necesse est fertilitatem ingenerari, quæ montium sterilitatem compensare possit. tales sunt Atlanticæ valles, ex quibus veteres centesimam, Leo Afer nō ita pridem quinquagesimam colligi messem tradiderunt. Strabo vero in vallibus Tauri montis racemos duorum cubitorum nasci, & ex vna ficu modios colligi septuaginta scribit. eadum fere de agro Damasceno in conuallibus Libani montis ꝓdita sunt. nota nobis est Aruernorū Limonia, Taurinus ager, imo tota Insubria, aurea vallis Pyrenæorum, Thessala Tempe, inter medios montes, vallis item Sedunensis, & Carpathi conualles; quæ incredibili fer-
C tilitate luxuriant. Igitur in tanta frugum copia & regionum amœnitate, incolas voluptatibus ac deliciis diffluere necesse est: quales Sybaritas in mediis conuallibus

positos Athenæus delitiarum infamia flagrasse scribit; qui nec Solem orientem viderent. Nec occidẽtem. Neque illud omittendum, quod ad singularem animaduersionem spectat, eosqui in extremis imperii cuiusque finibus positi sunt, cæteris qui intimos prouinciarum recessus occupant, ferociores ac validiores esse; quia fere semper de finibus aut de gregibus & armentis inter finitimos certatur: qui vero bello assuescunt, ferociores & crudeliores euadunt; vt qui pacem & otium colunt, mitiores sunt & humaniores. Itaq; Plutarchus [a] Siculos assiduis bellis quæ mutuo inter se diu gesserant, omnem humanitatem ante Timoleonis in Siciliam aduentum exuisse scribit. Ita nobis accidit bellis ciuilibus; a quibus nisi aliquantum conquieuissemus, humanitatem penitus amisissemus. Antea quoque Angli ferociſſimi fuisse dicuntur; pace tamen diuturna sic humanitatem (: expertus loquor:) coluerunt, vt nihil vrbanius ac mitius fieri possit. Quod si quis planius intelligere volet, cum a statu naturæ discesseris, recta disciplina ad immutandos hominum mores quantum possit, in extremos Belgas ac Germanos intueatur; qui cum Taciti Proconsulis temporibus, nec vrbes, nec leges, nec certam Reipublicæ formam haberent; nunc fere cæteras gentes siue vrbium magnitudine, siue multitudine, siue militari laude, siue domestica disciplina, siue artium varietate, superare videntur. Qui vero Carthaginensem Africæ agrum incolunt, quiq; de orbis imperio cũ Romanis diutissime certarunt, nunc inertia, ac dulcedine musices, cuius apud eos incredibile studium est, sic languent, vt nostra ætate Petrus Nauarrensis nauibus quatuordecim eo delatus, Bugitanos omnes cum rege fugarit. Quamobrem Plato duas [b] artes ciuitatib. necessarias esse iudicauit, gymnasticen ac musicen; hanc quidẽ animorũ, illam vero corporum nutricem: qui gymnasticen negligunt, corporeis virib. languere; qui musicen (: id est musarũ studia:) aspernantur, rudes ac barbaros fieri: qui ab vtraq; deseruntur, & ignauia corporis & mentis

Bella ferita tem ingenerant.

[a] In Timoleonte.

519

[b] In Timæo.

tis inertia torpere neceſſe eſt. Certe quidem populi qui muſarum ſuauiſſima oblectatione mentē aſſidue delectant ac paſcunt, humaniſſimos ac mitiſſimos eſſe videmus. Quid Romanos cōmemorem? quid Vrbem illā æternā quæ toties de Europa, de Aſia, de Africa triūphauit, cum vtraq; ſtudia coleret? nunc vero facies ita verſa atq; immutata eſt, vt minime mirum videri debeat, ſi ab otioſiſſimis Pontificibus per ſummam ignauiam ac dedecus æternum neglecta militari diſciplina, triumphatā ac proculcatam videamus. Ex quo plane intellectum eſt quantum praua, quantum recta educatio poſſit. quamquam id antea Lycurgus ſuis ciuibus eleganti ſpectaculo comprobarat. cum enim duos iisdem parentibus catulos educari iuſſiſſet, alterum quidem ad venationem, alterum ad ingluuiem domeſticam: vtrumq; poſtea in theatro exhibuit; deinde ollas carnium apponi, ac leporem viuū dimitti iuſſit; repente venaticus in leporem irruere; culinarius in ollam. Sed Republ. ſemel conſti-
C tuta, niſi ſumma cura ac diligentia magiſtratuum mores ac leges ciuitatis retineantur, facile populus ad naturam recurret. Quod ſi coloniæ in longinquas regiones deducantur, non tam facile naturam mutabunt quam ſtirpes quæ radicib. ſolo hærent, atq; inde ſugunt alimenta: aliquando tamen mutabuntur; vt videmus Gothos, qui olim Hiſpanias & agrum Toloſatem ſuo imperio ſubiecerunt; Gallorum item colonias, quę in Inſubriā ac Germaniā Ambigati regis Celtarum iuſſu deductæ fuerant, temporum decurſu mores ac naturam omnino mutauiſſe. Nam Cæſar de Gallorum coloniis quæ olim ad Hercyniam ſyluam circa Rhenum conſederant, *Quæ gens*, inquit, *ad hoc tempus his ſedibus ſeſe continet, ſummāque habet iuſtitiæ & bellicæ laudis opinionem, nuncq; eadē in egeſtate patientia qua Germani permanent; eodem victu & cultu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ propinquitas & tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque vſum largitur. paulatim aſſuefacti ſuperari multisque victi prœliis, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant.*

Hæc ille quingentesimo circiter anno scripsit, post illam coloniarum Gallicarum migrationem. Et quoniam eo nos perduxit oratio, operæpretium me facturum opinor, si errorem i nueteratum de leuitate quam Cæsar, Tacitus, Trebellius Gallis non sine contumelia tribuunt, refellam. Si leuitatem appellant illam animi ad res agendas alacritatem, qua Galli valent plurimum, placet iniuria: quæ nobis cum omnibus nationibus quæ Polum inter & Æquatorem medias sedes habent, communis est. Sic enim Liuius [a] Asiaticos, Græcos, Syros leuissima hominum genera vocat: id quod Rhodiorum legatus in Senatu Romanorum confiteri non dubitauit. Et quidem videtur Cæsar cum Gallos dociles esse dixit, illam quam dixi animi alacritatem leuitatis verbo significare voluisse. nam lib. 111 belli Gallici subita ac repentina scribit fuisse consilia Gallorum; & ad bella suscipienda alacrem ac promtum animum fuisse. Idem alibi [b]; *Gallos apertos esse minimeque insidiosos, & qui per virtutem non per dolum dimicare consueuerunt.* Certe quidem Iulius Scaliger Veronensis, non minus eruditione quam genere ac prole clarus, cum vsu diuturno Gallorum mores bene cognitos haberet, & naturam omnium optime nosset, hoc iudicium tulit. *Gallos video*, inquit [c], *ad omnia momenta vel euentuum vel disciplinarum promtos, paratos, versatiles: vt semel quicquam vel visum vel auditum illico apud illorum ingenia deponant & amittant nouitatem: in eo ipso videntur nati atque educati; qui animorum vigor igneus, maturaque celeritas, nulli alii nationi data est a natura. quocumque incubuere, felicissime sese dant; ociissime proficiunt; gnauiter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionem, subtilitatem, candorem, eloquentiam, omnium tamen gentium atque nationum fide sunt maxime integra, & constanti:* hæc ille. Quæ si vera sunt, quonam modo leuitas illa integram fidem & constantiam tueri potest? At Baptista Mantuanus, omnium suæ ætatis poeta clarissimus, sic de Gallis scribit:

[a] lib. 45.

[b] In lib. de bello Africano.

[c] Contra Cardanum.

120

Ignea

Igneа mens Gallis, & lactea corpora; nomen
C *Acandore datum: populis multebria pingit*
Ora color Tyrius: Paphium meditata decorem,
Ex geminis fecit natura coloribus vnum.
Læti alacres, lusu, choreis, & carmine gaudent.
In Venerem proni, proni in conniuia, proni
Ante dapes ad sacra deûm seruire, iugumq;
Ferre negant: fugiunt figmenta & hypocrisin.
Liberi, vt ingenuis mos est; tetricosq; perosi.
Venatu, aucupio, campos, montana, lacusq;
Solicitant; bellandi vsu latantur, equorum
Terga fatigantes, lorica, hastilia, & arcus
Delitiæ genti: sub dio ad sidera somnum
Carpere, fuscari Sole & ferrugine, pulcrum est.
Puluere conspergi, grauibus sudare sub armis,
Pro patria, pro cognatis, pro regibus ire
In pugnam & gladios, & morti occumbere, dulce est. hęc

ille. Quæ vero sit Gallorum constantia, si nõ antea, certe intellectum est in susceptа ac probata religione maiorum, pro quo iam annos sexaginta tanta constantia propugnamus, vt nulla gens toto terrarum orbe tot vstiones, tot sectiones, tot supplicia, tot bella ciuilia pertulerit, quot nobis intulimus ac pertulimus ipsi, vt suã quisque religionem constanti animo tueremur. ac certe reipsa compertum est, verissimum esse testimonium Cæsaris [a], qui Gallorum totam nationem religionibus de- [a] lib. 6.
ditissimam fuisse scribit: quod certe a leuitate alienissimum est. sed *igneа mens*, vt Mantuanus ille; vel *igneus vi-*
311 *gor*, vt Veronensis loquitur, quem in Gallis cernimus, & incredibilis in rebus agendis alacritas, a flaua bile est. Inde celeres animorum motus; inde cædes cum a verbis ad verbera repente flaua bilis præceps in temeritatem prorumpit; quæ tamen si modice, vel etiam intra modum temperatur, prudentiam humanæ vitæ moderatricem plurimum auget, vt Galenus putauit a flaua bile eam virtutem hominibus ingenerari. Sed qui leuitatem, vel potius animorum celeritatem illam siue ad in-

constantiam siue ad perfidiam detorquent, vehementer falluntur. Lenes homines ac perfidos & esse & semper vbiq; fuisse non dubito: sed hæc πῶν πάθος π. Galenus melancholicis animi constantiam tribuit; leuitatem vero iis qui sanguinei sunt, & a sanguine εὔσαρκοι. est enim atræ bili contrarius humor, ac propterea contrarias effectiones ab vtroq; oriri necesse est. Aquilonias autem gentes illa corporis temperatione præstare rubicundus oris color satis demonstrat: quiq; maxime perspicitur in iis qui le pra laborant, quæ punicea tota est ad Septemtriones; cum tamen in Australibus ab albedine ἀλφοὶ dicatur. Cum igitur Aquilonii cæteris robustiores (*robur* etiam a *rubore* dici Festus notat) iuuenilem ætatem plane imitentur, vt melancholici eam quæ senio proxima sit; sequitur Aquiloniis cæteris leuiores esse: nam adolescentibus insitam esse leuitatem non modo Aristoteles[a] sed etiam vsus ipse docet: quos scilicet repente desiderium ac fastidium cepit nouarum cupiditatum. item audaces esse, iracundos, facetos, prodigos: quæ certe Aquiloniis omnia conueniunt; contra quam Australibus accidit. Sed quid leuitatis eius quam in Gallis accusant[b], exempla commemorem? Testis est Tacitus omni exceptione maior, vbi de Germanis scribens; *Ergo*, inquit, *detecta omnium mens posterà die retractatur.* Ostrogothi & Visigothi sedibus ab Attila pulsi, petierunt a Valente vt agros sibi permitteret, iurati se religionem Christianam susceperuros: postea tamen Valentem, qui quæ petierant concesserat, incredibili perfidia oppresserunt ac viuum cremarunt. Cum vero constantia potissimum in religione semel suscepta elucere debeat, Gothi tamen cum Italiam venissent, repente Christianam religionē, mox etiam Arrianam susceperunt. Gronlandii, qui propius a Polo absunt, ingenio mobiles, inquit Munsterus, facile Christianam religionem probarūt; postea ad idololatriam relapsi fuerunt. Turcarum gens, vt primum a Scythia in Asiam minorem venit, Arabicos ritus ac numina auide hausit. Tartari cogente nemine Christianam,

[a] Aristot. ad Theodectem. lib. 2.

[b] Sleidanus.

C

nam, nec multo post Arabicam sectam amplexi sunt. Bohemi & Saxones, primi Romanos ritus deseruerunt; quam sapienter, non disputo, neque est huius loci: sed repente Saxonia tota, Balticæ vrbes, Dania, Noruegia, Suecia, & qui a Suecis originem traxerunt, Heluetii, post etiam Britannia & Scotia, defecerunt. restitit aliquantum Germania superior, quæ a Septemtrione remotior est: nec tota veteres ritus repudiauit: Gallia iam annos sexaginta pro Romanis ritibus propugnat, nec ab iis sese diuelli patitur. Et quidem Sleidanus, qui Gallicam notat leuitatem, nouem annos acerbissimas vstiones ac sectiones in Gallia se vidisse confitetur, in Germa-
522 nia nullas. nec in noua Lutheri sententia, quam probauerant, diu acquieuerunt; sed paulo momento Anabaptistarum, Leidani, Zuinglii, Carlestadii, Osiandri, Vestphali, Dauidis, Stancari, Adamitarum, Valdensium, Interimistarum, innumerabiliumque sectarum opiniones combiberunt. At Australes Asiatici & Afri, non nisi oraculis aut armorum vi susceptа religione defecerunt. Miramur Iudæorum, qui ab Austro in orbem terrarum longe late diffusi vagantur, in tanta seruitute ac inopia pertinaciam incredibilē, quæ Antiochum Nobilem ad insaniam pene adegit: iam enim quatuor pene annorū millibus legem Mosis acerrime tuentur. Ego in hominum dictis & factis, vt in rebus omnibus, auream mediocritatem, quæ constantia dicitur, quæque peruicaciam inter ac leuitatem medium tenet, semper probaui: tametsi pertinaciam a peruicacia plerique diuidunt; alteram quidam vitio, alteram laudi tribuunt [a]. vtut sit, numquam profecto sapientibus probata est in vna sententia perpetua permansio: sed vt in nauigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere nequeas: sic in rebus humanis (:diuinas excipio:) quę variæ sunt ac sui dissimiles, opinionem mutare honestum existimo: qui vero suam sententiam adeo pertinaciter defendunt vt refelli turpe, vinci nefas esse putēt; aut qui de vita quā de susceptа opinione decedere malunt, ii neq; sibi sunt,

[a] Nonius contra Senecam.

neque ciuitatibus vtiles. Eiusmodi sunt Australes; Scythæ vero leuissimi: est enim contraria gentium inter se moribus ac natura discrepantium disciplina. Vt igitur Australis ater est, sic Aquilonius ex albo rubescens; hic C longus, ille breuis; hic robustus, ille debilis; hic calidus humidus, ille frigidus siccus; hic pilosus, ille glaber; hic lætus, ille subtristis; hic sociabilis, ille solitarius; hic audax, ille timidus; hic vinosus, ille sobrius; hic sui & alieni negligens, ille circumspectus; hic rustice arrogans, ille demisso vultu elatus; huic rauca vox, illi clara; hic prodigus, ille parcus; hic minime salax, ille salacissimus, hic sordidus, ille nitidus; hic simplex, ille versutus; hic miles, ille sacerdos; hic opifex, ille philosophus; hic in manibus spem ponit rerum suarum, ille in mente; hic terræ venas ac fodinas, ille cœlestes inquirit. Consequẽs est igitur vt si Afri pertinaces, quemadmodum Plutarchus scribit, Scythæ leues sint. Qui vero medias regiones sortiti sunt, constantiam illam & animi fortitudinẽ, in qua decus est omnium virtutum, melius quam vtriq; tuentur. est autem constantia media inter peruicaciam ac leuitatem. nam qui minus habent ingenii, huc illuc sine ratione feruntur, consimiliter vt pueri qui facile amicitias contrahunt ac deponunt; homines ætatis proiectæ non item: & quo quisque ingenio plus valet, eo minus ad amicitias, vel odia, vel ad opinionum nouitatem trahi solet; eo tamen pertractus ægre diuellitur. Est autem animi leuitas non modo cum perfidia semper coniuncta, verumetiam ipsa perfidia ab inopia mentis ac diffidentia exsistit. nam qui prudentiã vsu rerum gerendarum sibi comparauit (: vt mediæ regionis populi:) non modo præsentia circumspicit, sed etiam futura prospicit: qui vero inops est a consilio, vt omnibus diffidit, sic datam fidem sæpissime fallit. Scythæ quam diffidentes sint ac suspicioſi, vel ex eo intelligitur, quod Danorũ ac Suecorum magistratus in omnibus hospitiis explora- 523
tores collocare cõsueuerunt, qui ex abditis locis omnia omnium dicta, facta, gestus notare possint. Illud etiam adim-

ad immutandas gentium naturas plurimum valet, quo scilicet ciuitatis genere vtantur. nam qui tyrannide ac seruitute premuntur, animi vim plane demittunt; qui vero status populares habent & libertate fruuntur, audaciores fieri necesse est, & ad bella gerenda meliores. Nihil est cur exempla commemorem, cum sint in promtu, & infinitum sit ea persequi. Ex quibus intelligitur non modo cœli naturam ac regiones vniuersas, sed etiam singularia & regionis cuiusque propria intueri oportere: quid ab aquis, quid ab aere, quid a montibus, quid a vallibus, quid a ventorum natura, quid a religionibus, quid ab institutis, quid a disciplina, quid denique ab ipso statu Reipublicæ in animis cuiusque ingenerari possit. nam qui ex eodem cœli tractu mores eosdem iudicare volet, sæpe labi necesse est. argumento sit quod in eodem ab Æquatore interuallo, differentia quadruplex hominum & quidem insignis animaduertitur, etiam in oris ipsius habitu & colore. Indi enim qui ad Occidentem, plane lutei sunt, vt mala cotonea diu cocta. eadem a polo distantia Hispalenses candidi. Iisdem ab Æquatore interuallis qui promontorium Bonæ spei occupant, nigerrimi; qui vero eadem latitudine argenteum flumen accolunt, castaneum colorem imitantur, vt quidem ab Hispanis proditum est. atrum illum colorem omnino solis ardoribus tribuendum putarem, si tantum sub Capricorno nigri fierent. Sol enim terris propior est in Capricorni sidere tota eccentrici latitudine, quæ fere millia DCCC miliariorum capit. sed ad flumen nigrum citra Æquatorem omnes æque nigri sunt. Facit etiam coloniarum migratio magnam hominum diuersitatem; sed paulatim naturam cœli sequuntur. Nam coloniæ quas Carolus Magnus ex Belgis in Saxoniam deduxit, cum sedibus paulatim mores mutauerunt: accessit etiam Belgis mollior vocis aspiratio, vocalibus inter consonas, quo lenius fluerent, interfusis. quem enim Saxones equum *Pfert*, Belgæ *Pert* enuntiant: nam qui plus habet caloris, eo vehementius & asperius

vocem reddit: quæ ratio facit vt Scythę ac Germani verba sine vocalibus collidentium inter se consonarum & aspirationum multitudinem afferant, quæ Australes fœminarum in modum leniter, vocalibus inter se eleganter interiectis, pronuntiant. Hoc profecto in vna Israelitarum tribu, scilicet Ephratęorum, perspicuum euasit: nam accolæ montis Galadi, non modo robustiores ac audaciores erant cæteris eiusdem tribus qui planitię occuparant, verumetiam cõsonas & aspirationes quas cæteri non poterant, facile pronuntiabant: & cum montani contribules parta victoria fugassent, quoniam nec moribus nec armis nec corporis cultu, nec sermone hostes a sociis dignosci poterant, vnius vocis pronuntiatione deprehensi sunt, & quadraginta millia cæsi magna ex parte. quum Iordanis vada traiicerent, *Schibolet* pronuntiare iubebantur a montanis, ipsi leniter *Sibolet* efferebant[a]; hoc enim *spicam*; illud vero *aquæ alueum* appellabant; tametsi vtriusq; acceptio sæpe confunditur[b]. Naturam vero locorum linguas ipsas immutare, nõ modo in Aquiloniis & Australibus planum est; sed etiam in montanis & in iis qui loca palustria colunt: neq; in iis tantum, verumetiam ab aquis linguæ vitia sępe deriuantur: vt in agro Labdacensium prouinciæ Narbonensis, omnes Labdacismo laborant. Orientalium item prolatio mollior est; vt Poloni quam Germani mollius loquũtur: sunt etiam vrbaniores & cultu elegantiores: nullis tamen montibus dirimuntur. At etiam in breui Genuensium ac Venetorum interuallo loquendi ratio diuersa est. hi enim capram *Cabre* enuntiant: Genuenses ac Narbonenses *Crabe*, aliquanto leuius: cuius vocis indicio Genuenses aliquando victi & cum Venetis confusi, ne cladem euaderent, deprehensi sunt, & ad vnum cæsi. consimili clade affecti sunt Galli, Celtæ ac Belgæ in vrbe Monspelienśi, cum Carolo v rege ciuitas seditione maxima iactaretur, nec facile ciues a peregrinis internosce-
rentur, fabæ peregrinis ostentabantur: ipsi *Feues* enuntiabant, quas incolæ *Haues* appellant: Sabinorum more

qui

[a] Iudic. 12.

[b] Psal. 79. v. 25. Iob. 24. v. 24. Genes. 41. v. 5.

qui *Fircum* & *Fœdum*, pro *hirco* & *hœdo* enuntiant, vt Varro scribit. Atq; hæc de moribus & natura populorũ.

II. Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob summam multitudinis inopiam exoriuntur.

Potissima causa conuersionum ac euersionũ quæ ciuitatibus clim contigerunt.

CVM multa sint quæ ciuitatibus & imperiis non modo cõuersionem sed euersionem afferunt, tum nulla causa certior est, quam nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda. Pleni sunt antiquitatum libri, quibus intelligitur eos qui de statu Reipubl. quærebantur, oblatam occasionem spoliandorum locupletum semper arripuisse. Quæ tamen conuersiones rarius nostris quam veterum seculis contigerunt propter innumerabilem seruorum multitudinem; quæ tanta fuit vt in plerisque ciuitatibus quadraginta serui pro vnius liberi hominis capite censerentur, vt superius diximus. Diuturnæ vero seruitutis merces amplissima fuit libertas: quam pleriq; pecunia vel operarum conuentione, vt nũc in Lusitania, paciscicogebantur. Cum vero prole abundarent, vt fere solent qui frugaliter ac temperanter viuunt; & cum inopia premerentur, fœnore vitam trahere, ac liberos vendere necesse habebant, quoniam vsura, quam appositè *morsum* Hebræi, hoc est נשך appellant, non modo debitorum opes exhaurire, sed etiam ossa penitus arrodere, ac medullas ex ipsis ossibus exsugere consueuit. quam inopiam cũ amplius ferre tenues nõ possent, aucta multitudine locupletiorũ, qui paucissimi erant, opes diripere, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationẽ petere non dubitabant. Hoc vbiq; vsitatissimum. Quamobrẽ Plato duas Rerumpub. antiquissimas pestes appellauit, opes & inopiã: grauior tamen est inopia, non tantum propter inediam ac famem, qua nihil acerbius; sed propter insitum vnicuiq; egestatis pudorẽ; qui plerisque paupertate ipsa durior est. quamquam victum lana telave aut opificiis quærere non tam metuendum est, quam pernicies ac pestis illa quæ ab isto pudore profecta, familias ac ciuitates funditus euertit.

Quibus morbis vt occurri posset, quæsita sæpius est æquatio bonorum, quam plerique pacis & concordiæ parentem appellant: inæqualem vero bonorum diuisionem, inimicitiarum ac discordiarum nutricem. Nam quo quisque alios opibus superat, honoribus etiam, voluptatibus ac deliciis superior esse, de virtute nihil aut parum admodum solicitus; tenues vero sibi inseruire, seque reuereri cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia; hinc inimicitiæ; cum qui virtute superiores sunt, non modo ab honoribus arcentur; verumetiam in summa egestate & contumelia viuere coguntur. Hæc, opinor, causa veteres legumlatores impulit ad eam quã dixi facultatum aut certe agrorum æquabilem diuisionem; Lycurgum inquã, Platonem, ac nostra ætate Thomam Maurum, in ea ciuitate quæ, quod nusquam esset, *Vtopia* est appellata: vbi non modo æquationem bonorum, sed etiam conuictum perpetuum inani cogitatione sibi finxerunt. sed rerum ipsarum pondus procul abest ab idearum simulatione & inani figmento. Cum enim Thebani & Phocenses coloniã deduxissent, a Platone per legatos petierunt vt ciuitatem optimis legibus informaret: ille suscepto negotio, re infecta discessit, cũ scilicet illam bonorum æquationem coloni ferre non possent. Lycurgus quidem id perfecit in agrorum diuisione, auri & argenti vsu sublato; non tamen sine capitis ac vitæ discrimine. Secutus est Solon; cui ad bonorum æquationem nec animus defuit nec voluntas sed conficiendæ rei desperatio. id tamen quod proximum erat, C scilicet nouas tabulas, quam σεισάχθειαν appellabat, inue-
a Plutarch in Solone xit[a]. Idem rex Agis fecisse dicitur, cum tabulas omnes debitorum in publicum allatas vna & eadẽ flamma comburi iussit, quo incendio nullum vmquam se clarius vidisse testatus est: cum tamen agros omnes ex æquo distribuere conaretur, ab Ephoris in carcere necatus est. Post aliquanto Nabis tyrannos cum Agros expugnasset, duas leges promulgauit; alterã nouarum tabularum, qua debitores ære alieno liberauit; alteram agrorũ ex æquo diuiden-

diuidendorū: *duas faces*, inquit Liuius, *nouantibus res ad plebem optimates accendēdam*. At tametsi Romani cæteris in eo genere iustiores fuisse videntur: sæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi concesserunt[a], vt debitores tertia quartave debiti parte aut in totum leuarent; ne idem illis accideret quod optimatibus Thuriorum; qui cum omnes agros sibi coemissent, ac tenues debitorum onere vrgerent, ab iisdem bonis ac ciuitate expulsi fuerunt[b]. Hæc tamen in speciem præclara iudicantur: cum re vera nihil magis pestiferum ac pernitiosum æquatione illa bonorum, ac spe nouarum tabularum cogitari possit, idq; maxime ad euertendas ciuitates, quæ fundamentum firmius aut stabilius nullum habent quā iustitiam: iustitia vero esse nulla potest, nisi conuentionum fuerit ac promissorum certa fides, ac necessaria solutio rerum creditarum. quis enim dubiter sublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rempublicam breui interituram? Quamquam nouæ tabulæ sæpius egentium facultates exhauriunt: & eorum potissimum qui nihil præter nomina in bonis habent; callidi 825 vero fœneratores, exaudito nouarum tabularum rumore, æs alienum vndiq; graui fœnore cōtrahunt: vt quidē Solonis & Agidis σεισάχθεια plerosq; fœneratores ista ratione locupletauit[c], tenuium facultates euertit. Quamdiu vero prodigi nouas tabulas prospiciunt ac sperant, sua largitionibus profundere non dubitāt: deinde cum illos & pecunia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur; alieniſque bonis manus afferre coguntur; aut desperatorum ac improborum hominum societates conquirunt, vt rerum nouandarum occasionem arripiant, Réque publicam omnino subuertant. At creditorum fraudandorum spe sublata, soluendi necessitas & frugaliter viuendi ratio consequetur. Quod si iniquum est creditores sua perdere, ac debitores aliena lucrari; quanto est iniquius agrariis legibus veteres possessores suis sedibus pellere, & ex aliorum direptionibus alios locupletare? nam qui creditarum pecuniarum liberationem quærūt,

[a] Liuius lib. 7. & 8 Cæsar lib. 2. belli ciuili. Tranquil. in Cæsare. Appian. lib. 1.

[b] Aristot. lib. 3. c. 7.

[c] Plutarch. in Solone & Agi.

iniuriam fœnoris specie velant, & pecuniarum sterilem naturam: sed qui prædiorum, quæ legitimo iure aut iustis conuentionibus cuiq; obuenerunt, diuisione æqualitatis specie postulant, non modo Rerum publicarum, sed totius humanæ societatis, quæ stare nulla potest nisi sua teneantur fundamenta, labefactant. Absurdius etiã qui bonorum æquationem *concordiæ parentem* appellant: cum nullæ capitaliores sint inimicitiæ quã eorum quibus omnia sunt æqualia. At cum egentes ac tenues locupletioribus inseruiunt, non modo ab inopia sed etiam ab iniuriis potentiorum vindicantur. Quæ res, opinor, Hippodamum Milesiorum legislatorem impulit, C vt in lege quam de maritandis ordinibus tulerat, locupletes cum egentibus, potentes cum tenuibus connubio copularet. Solon vero de agrorum possessione deturbauit neminem; sed ordines quatuor ciuium ex censu descripsit[a]: eorum scilicet qui tritici oleiue aut vini quingentos modios annui reditus possiderent; deinde qui trecentos, tum qui ducentos; ordine postremo cæteros collocauit, quos ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato, quem æquationis istius auctorem ciere non dubitant, in secunda Republica, quæ ipsius est, altera Socratis propria, alios aliis locupletiores fecit: & ex eo ciuium numero, scilicet quinque millium & quadraginta, singulos ex singulis familiis totam hæreditatem cernere, cæteros ne delibare quidem permisit. ex quo summa inæqualitas paulo momento secuta fuisset. Atq; in eo ipso Lycurgus in conuertendo suæ ciuitatis statu grauiter lapsus videtur, cum agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulo post, & quidem se viuo ac spirante, viginti hæredes eiusdem agri, & ab inopia liberorum viginti hæreditates ad vnum peruenturas videre potuit. Pleriq; ciuium numerum augeri prohibuerunt: vt Hippodamus qui plures decem millibus in ciuitatem admitti noluit. quam sententiam Aristoteles quoq; probauit: ac ne plures nascerentur, abortus fieri & Platoni & Aristoteli

[a] Plutarch. in Solone.

stoteli[a] placuit; at etiam distortos ac membris captos exponi iubet vterque. quod sine exsecratione dici non potest: vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo præstantius conditum est, posteaquam ortũ est, viuere non modo non permittatur, verumetiam aboriri 527 iubeatur: quã tamẽ sententiã arripuit Thomas Maurus, qui nec pauciores decem, nec plures sedecim liberos vnam quãq; familiam habere voluit; quasi prepotenti naturæ imperaturus esset. Ac tametsi Phido legislator Corinthiorũ prudentius cauisse videtur, cum vetera quidẽ vrbis ædificia sarciri, ac lapsa restitui permisit: noua construi prohibuit; id quod Lutetiæ Senasconsulto factum memini[b]: ciuium tamen multitudine colonias deduci, aut iniuria exsulare necesse est. Sed grauiter, meo iudicio, peccãt, qui ex liberorum ac ciuium multitudine futuram metuunt inopiam; cum nullæ ciuitates locupletiores sint aut artium ac disciplinarum omnium varietate clariores, quam quæ ciuium multitudine magis abundant. quod quia perspicuum est, exemplis non vtemur. Illud etiam frustra metuunt, ne scilicet ex tanta ciuium multitudine secessiones exsistant; cum nulla re ciuitates a seditione tutiores sint quam hominum copia ac varietate: quia potẽtes inter ac debiles, locupletes ac tenues, probos & improbos, sapientes ac desipientes, opifices ac nobiles, magnam mediocrium in omni genere multitudinem interiectam esse oportet, quæ extrema dissidẽtia mediis ordinibus coniungat, contra quam fit in angustis ciuitatibus, quę & momento in duas factiones diuisæ secedunt, nec facile conciliantur. Omissa igitur agrorum exæquatione in Repub. iam constituta, & eorũ qui aliena rapiunt vt aliis largiantur, repudiata sententia: quiq; liberis procreandis modum ponere se posse confidunt; agrorum quidem æquabilem in constituenda Republica, aut in deducendis coloniis diuisionem admittamus; ea tamen ratione, vt primogenito prærogatiua quædam tribuatur. Et quoniam Dei sapientissimi in Republica Israelitarum constituenda exẽplar plane diuinũ

[a] Aristot. lib. 7 Polit. c. 16. & Plato lib. 8 De legibus. Plutarch. in Lycurgo mẽbris captos exponi iussit.

[b] anno 1547

Magnæ vrbes minus opportunæ seditionibus

habemus, non video quamobrem meliora, aut diuinis legibus neglectis, inanium hominum errores sequi, quantum quidem fieri poterit, debeamus. nam ex tredecim tribubus vnam sibi sacrauit; cui quod sacrificiorum ac iurisdictionis curam dedisset, prædia præterquã vrbana possidere non permisit, sed frugum omnium, & pecudum decimam a singulis accipere; vt decimas duodecim quasi iure quodam primogenituræ a duodecim tribubus haberet: in qua tribu familiam Aaronis, ad quã Pontificatum maximum detulerat, honore primogenituræ frui voluit: ita vt decimam a cæteris Leuitis decerperet ac pleraque iura sacrificiorum. In omnibus item omnium tribuum familiis iura quædam primogeniorum, id est בכורה constituit: vt scilicet primogenitus duas vncias hæreditatis caperet: fœminas a possessione prædiorum depulit[a], nec aliter parentum hæreditatem cernere voluit, quam si mares in familia nulli exstitissent, ac proximo cuiq; eiusdem tribus nubere iussit. est enim ciuitatibus valde vtilis & gratiosa fœminarum a prædis non modo frattrum[b], sed etiam parentum exclusio, quãdiu mares eiusdem familiæ exstabunt. cui legi Deus ipse rationem subiecit, ne prædia gentilia distrahantur. Ex quibus planum fit æquationem lege diuina fuisse repudiatam semotis ab hæreditate fœminis, & concesso iure primigeniorũ; non quidem semisse, aut triente, sed portione ad cæteros dupla: ne pauciorũ nimiæ opes, aut egestas multorum, Reipub. perturbationem esset allatura. Vt autem agrorum diuisio semel facta diutius consistere possit, prædiorum distractio nõ omnino prohibẽda est, modo ea lege distrahantur, vt vel anno trigesimo, vel ad summum quinquagesimo ad proximos gentiles redeant, vt lege diuina cauetur. nam isto modo fructuũ erat, non prædiorum venditio, æstimatione annui reditus facta: sed annus ille quo prædiorum ac personarum libertas dabatur, terminus erat omnium cõmunis. ita fiebat vt si trienniũ anno Iubilæo deesset, triũ annorũ fructus æstimarentur. Ita nec locupletes tenuium prædia

Agrorum diuisio ex lege diuina.

[a] Num 27.

[b] Bald. in l. 2. qui ad libertatem C. Alex. consil. 144. lib. 6.

528

dia

dia semper possidebant: nec prodigorũ liberi possessionibus auorum carere cogebantur, & promissorum fidem exsoluere licebat. Nouarum autem tabularum concessio, pernitiosa est; non tam propter iniurias quæ inferuntur creditoribus, (qui fere tenuium facultates fœnotibus exhauriunt) quam quod violandæ fidei & ciuitatis perturbandæ occasio desperatis hominibus præbetur, quamdiu nouas tabulas & meminerunt & sperant: nisi fortasse id fiat ad vsuras & illicita fœnora minuenda: vt sæpe Venetiis factum est, vt qui antea centesimas vsuras diutissime acceperant, deminuto fœnore trientes tantum exigerent. Lege diuina non quidem aufertur[a], sed anno septimo quem semita vocant, æris alieni dissolutio differtur. Nulla est autem tenuium subleuandorum via compendiosior, quam omne genus fœnoris ex lege [b] diuina prohibere inter ciues. noluit legislator inter peregrinos; ne ciuium opes peregrinorum fraudibus, quibus imperari non potest, exhaurian-
C tur. Neque tantum diuina lex vsuras omnino vetuit, verumetiam sapientissimi quique legislatores ac philosophi, Solon[c] inquam, Lycurgus[d], Plato[e], Aristoteles[f], Decemuiri[g] legum ferendarum. Atque hi quidem vt locupletes ad subleuandam tenuium inopiam inuitarent, vnciariam vsuram permiserunt: quæ non nisi longissima hominis vita, id est anno centesimo, sortem æquaret. qui grauiorem vsuram pactus esset, quadruplum ex lege duodecim restituere cogebatur: sapienter illi quidẽ, vt fœneratorem grauius [h] quam furem qui tunc per leges XII dupli tantum pœna tenebatur. Eadem lex Duilia rogatione reuocata est anno ab V.C. CCCXCVI, ac decimo post anno fœnus vnciarium ad semunciarium cogi placuit[i]: vt non nisi anno ducentesimo sortem exæquaret: atque id etiam anno sequente penitus sublatum est Genucia rogatione[k] propter continuas tenuium seditiones. Nam vt minimum fœnerari per leges liceat, sensim ad summum prouehimur: vt si concessu legum semel quotannis mœchari fas esset, scelus istud lege cõ-

a Rabi Leui in 15. c. Deut.

b Deut. c. 23. Num. c. 25. Leuit. c. 25. Psalm. 14.

c Plutarch. in Solone.

d Idem in Lycurgo.

e In libris De legibus.

f in Polit.

g Tacit. lib 5. Festus lib. 19.

h Cato lib. 1. De re rustica cap. 1.

i Liuius lib. 7

k Liuius lib. 8

probatum continua licentia Rempublicam vniuersam fœdaret. Qui autem quincunces vsuras in Republica ferendas esse putant, vt Heluetii, hac specie vt liceat creditorem ea conditione fœnerari, si plus vtilitatis ad debitorem ex mutuo quam ad creditorem peruenturum sit; næ illi abutuntur legibus diuinis, quibus tam diserte omnia fœnorum[a] genera prohibentur, vt eas nemo in dubium reuocare debeat, nisi aperte inanibus argutiis oracula diuina fallere se posse putet. Vt enim aliquis fœnore leuissimo ad commoda debitorum vti velit, innumerabiles tamen abutuntur. Tutius est igitur vsurarum non modo radices, sed etiá fibras omnes amputare: neque id Reipublicæ, nec corporibus vllis aut collegiis vlla vtilitatis aut pietatis specie permittere: quod cum iure Pontificio factum esset, priuati quoq; idem sibi licere putarunt. quis enim quod publice vtile ac honestum videatur, priuatim turpe esse putet? Nulla autem violandæ legis occasio maior est, quam eum qui legem tulerit, eandem sua lenitate perrumpere. Sed cum inutilis sit lex quę quid vetat nisi proposita pœna; & minæ inanes nisi pœnarum exsecutio sequatur: ita quoque pœnis sublatis Genucia lex contemta iacuit. Prudenter Angli qui lege lata pœnaque legi subiecta, magistratum curatoremve ad pœnas reposcendas creare consueuerunt. Nam Genucia lege antiquata tandem eo prorupit auaritia fœneratorum, vt ducentesimas vsuras & sortem, cum libuisset, a debitoribus repeterent: quousque Gabinia lex maximas vsuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium quinquagesimo mense; in cæteris vt centesimo sortem æquarent: quoniam menstruæ veteribus fuerunt, non annuæ vsuræ. Hæc ita quidem in Vrbe: sed in prouinciis eo licentia tandem processit, vt quadringentesimas stipularentur[b]: quia vel ab infinita prodigorum hominum largitione ac luxu; vel ab extrema fœneratorum auaritia vsurarias leges, si vel minimũ fœnerari liceat, pessum ire necesse est. Grauis erat aduersus fœneratores pœna Cretensium legibus constituta:

[a] Deut. cap. 23

[b] Cic. in epist. ad Atticum.

519

tuta: quibus tamen vt fraudem facerent, debitor creditori pecuniam rapere simulabat; tum si partas vsuras soluere recusaret, furti ac rapinæ iudicio postulabatur [a] a creditore. at nostri mille fraudes multo maiore solertia dicam an malitia nectere consueuerunt simulatis emtionibus; aut pretio inter contrahendum a creditore delibato. Constantinus [b] quidem Magnus rogatione Pontificum, quos ad concilium Nicænum coegerat, sesquialterum fœnus non modo pecuniarum, sed etiã fructuum nomine pactum sustulerat. paulo post tamen lex auaritia premente antiquata est, potissimum in fructib. nam qui vrgente fame tritici modium mutuo acceperit, semodium cum sorte promittere nõ dubitabit, vt tempus solutionis in messem differatur, quo rei frumentariæ vbertas & pretium altero tanto vilius futurum sit: quod cum æquitate quadam coniunctum videtur: quia nullum æs alienum alimentis, quibus vita ipsa sustentatur, carius esse potest. Quæ ratio Iustinianum [c] impulit vt prohiberet a rusticis vsuram triente maiorem stipulari in pecuniæ mutuo; aut centesima grauiorem in fructibus; cum antea sesquialterum exigerent, quæ grauior est quadringentesimã vsura; quam tamen Carolus Molinæus pecuniario fœnori exæquauit, & contra fidem omnium librorum errorem subesse putauit [d]; vt Ludouici XII legem & Curiæ Parisiorum decreta quibus vtraque vsura æquata est, tueretur. At plurimum inter vtramque interesse quis non videt? quis rusticus, quis inops a pecuniis magnum se quæstum fecisse non putet, si premente fame duodecim modios mutuo acceperit, ea conditione vt sequẽte anno tredecim creditori reddat? id enim Iustinianus permisit. at Molinæus tertiam modii partem additamento definiri putauit; quod creditoribus ridiculum videatur: ac præstabilius sit additamentum illud egentium inopiæ largiri, vt lege diuina cauetur. Constantini legem & Nicæni concilii decretũ illud de fœnore minuẽdo, Rom. Põtifices initio probauerãt;

[a] Plutarch. in Apophtheg. Græcor.

[b] Rufinus & Nicephorus Callistus in historia eccl.

[c] In Auth. ad hæc & in Auth. rem du tã de vsur. C.

[d] In lib. de vsuris.

[e] Deut 23. Nehem. 5.

503

sed postride via deflexerunt, Callistius inquam III, & Martinus V, P.M. qui reditus constitutos vix antea vsitatos inuexerunt: quibus tenues adeo conflictantur, vt quincunces vsuras, quales Heluetii probant, stipulari præstabilius fuerit quã reditus bessales sine vsuris: quamquam centesimæ in locis maritimis vbique extorquentur extra periculi pretium. Ex quo nonnulli priuatorum ac Reipublicæ opes exhauriunt. Quis enim non miretur steriles pecunias Adamo centenario Genuensi millies sestertium, Thomæ marino eiusdẽ ciuitatis, bis millies paucis annis peperisse? Hinc fit vt fœnoris cupiditate mercatura iaceat; opificia negligãtur; agricultura sordescat; pecuaria deseratur: ipsique nobiles auorum possessionibus distractis, certare faciant vsuras cum fructibus prædiorum; deinde sorte dissoluta, fortunas omnes momento abliguriunt; & cum illos pecunia primum, deinde fides deficit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant; aut, quod extremum est, perturbata ciuium quiete suam inopiam Reipublicæ ruina sarcire; quod eo magis metuendum est, quo ciuium ordo, qui cæteros opibus longe superat, a cæteris numero ac potentia superatur: vt sacer ordo, qui in Occidentis regionibus dignitate cæteris duobus superior, tametsi vix centesimam populi partem capit, frugum ac pecudum decimas; contra quam veteribus nascentis ecclesiæ decretis cauetur [a], ab omnibus ordinibus exigere; omnia omnium testamentis & codicillis legata petere; prædia C inquam vrbana & rustica, villas, arces, ciuitates, Ducum etiam, Comitum & Marchionum amplissimas possessiones, ac reditus annuos omnis generis, præter pecuniarum vim infinitam quæ in sacrificia erogantur, corradere; nec tamẽ tot ac tantis opibus auctas hæreditates quocumque iure delatas cernere; prædia sibi ex opibus ecclesiasticis parare; partas opes collegiis & corporibus sacri ordinis legare; distractionem prædiorum ac rerum ecclesiasticarum prohibere: postremo immunitatem ac vacationem ab omnibus muneribus importunis rogationibus

[a] Can. fitura ecclesiam & can. videntes. 12. q.

Sacer ordo maximis opib. auctus.

tionibus extorquere non dubitauit. Quæ opes ne in infinitum excrescerent, in plerisque ciuitatibus cautum est, vt quæ prædia deinceps ecclesiasticis collegiis dono data fuerint, ea vendere cogãtur: vt Eduardi lege [a]: qua etiam ecclesiastica collegia deinceps prædia comparare prohibentur. eadem promulgata lex est iussu Caroli v Imperatoris apud Belgas, publicationis pœna subiecta; quæ tamen lex antea lata fuisse videtur, cum Belgarum Comites sacerdotum hæreditatem olim fisco vindicarent, quoad Vrbanus v, P.M. interdictionis pœna id vetuisset. Eandem ob causam Curia Parisiorum Carthusianos prædia, resve immobiles quærere pridem vetuit [b]: quamquam id iure Pontificio contra quam Panormitanus putat, prohiberi iure potest [c]. Veneti [d] cautius, qui non modo ecclesiasticis collegiis prædia iura ve prædiatoria in posterum denegarunt, sed etiam ecclesiæ legata distrahi, aut nisi distrahantur, fisco iusserũt; neque id tantum, verumetiam fideicommissa sacerdotis nomine relinqui, aut testamentum sacerdotis oratione scriptove fieri vetuerunt. Tandem apud nos lege [e] Aurelia populo rogãte lata, sacerdotes excipere testamẽta, quibus quid eis legatũ sit, prohibentur; sed iam exoleuit. Quis enim dubitet ab ista testamentorum describendorum licentia [f], qua nec oculati, ac ne auriti quidem testes adhibeantur, Pontifices & curiones quamplurimos in priuatorum fortunas ac possessiones inuasisse? Certe quidem auorum nostrorum memoria, qui testamento nihil curionibus aut collegiis ecclesiasticis legasset, honore sepulturæ caruisset. quum vero quisquam inopinato casu occubuisset, sacrificulus Pontificis iussu, mortuo testamentũ condere, & quæ vellet ecclesiæ arbitratu suo quasi testator legare solebat. quem morem tametsi inueterarat, sustulit Curia Parisiorum [g]. Habeo ex archiuis & antiquitatum nostrarum monumentis viginti Baronum Normaniæ testationem; qua quidem apud Philippum Augustum regem aperte declarant, eius bona qui triduum æger intestatus diem extremum obi-

[a] In charta magna.

[b] Panormit. prohiberi posse negat. ex l. vlt. de pact. ff.

[c] In cap. nuper. De decimis.

[d] lib. 4. c. 16. De statut. Vener.

[e] Attic. 27.

[f] Vt Pontificio iure licet in cap. cum esset De testamentis.

[g] anno 1388. & 1401.

ret, fisco iure vindicari. Item beneficiorum quæ ab antiquis retro principibus Rupellanis tributa fuerant, cõfirmatione Richardi regis Anglorum & Comitis Pictonum concessa, illud magni beneficii loco excipitur, ne intestatorum ciuium Rupellanæ vrbis bona, quasi caduca, fiscus vindicare possit. Neq; id Gallorum proprium sed Hispanorum quoque commune fuit vsq; ad Ferdinandum Arragoniæ & Castiliæ regem: vt planum fit lege ab eo lata [a]; cuius verba subiicere placet ex ipsis legibus descripta; *Queno se lauen quintos da los que mueren sin fazer testamento dexando hijos o parientes dentro del quarto grado que pueden hauer & heredar sus bienes.* Mirum certe igitur videri minime debuit, si tot ac tãtæ fuerunt ecclesiasticæ opes, cum ista pœnarum grauitate testari necesse fuerit, vt ordini sacro legata relinquerẽtur: cui semel quæsita nec distrahere [b], nec diuturna locatione [c] concedere liceret. Certe Caroli IX regis iussu cum census ageretur [d] bonorum ecclesiasticorum in hoc imperio, quater millies sestertium [e] annui reditus in cẽsum relatum video extra pecuniam & gratuitas oblationes. Id tamen parce ac tenuiter, ne ex vero censu inuidia aut periculũ ordini Pontificio crearetur. Allemanus enim rationum publicarũ Prætor, mihi curiosius omnia conquirenti narrabat duos fere trientes agri Gallici ad sacrũ ordinem possessione vel dominio pertinere. incredibile id quidem mihi visum est; tametsi non ignoro quatuor supra centũ episcopos, duodecim archiepiscopos, quingentos & quadraginta octo abbates, curionum XXVII millia & CCCC; si modo singulis vrbibus & pagis singuli curiones tribuantur: extra minores archimandritas, & cœnobia tenuium monachorum vicatim mendicantiũ. Ac multo maiores apud nos ecclesiæ opes fuissent, nisi Ioannes XXII P. M. Nicolai Pontificis maximi decretũ antiquasset: quo quidem licebat mendicantium ordinibus prædia possidere, quæ vsu & fructu ad se pertinerẽt, nexu vero & mancipio ad Pontificem maximum. qua quidem fraude vota paupertatis inania fuissent, cum domini

[a] anno 1392.

[b] In Authen. De reb. eccles. liæ nõ alien.

[c] Clement. prima, de reb. eccles.

[d] anno 1563.

[e] duodecim milliones.

mini ac proprietatis prædiorum vtilitas omnis ad eos peruentura fuerit, qui perpetuum vsumfructum habituri essent; sunt autem perpetua collegia ecclesiasticorum. Sed non ita pridem Concilii Tridentini decreto prædia mēdicantium ordinibus possidere licuisset, nisi concilium illud Gallia repudiasset. Hic non disputo quibus tot ac tanta prædia aut quam vtiliter distribuantur: sed illud tantum, eas opes seditiosis hominibus turbandarum in Occidentis regionibus ciuitatum materiam magnam præbuisse, vt ordini Pontificio prædia eriperent, oblata religionis specie: quæ si deesset, nouam ipsi conquirerent: vt maiorum nostrorum ætate Templarii de antiqua prædiorum, quę nimis ampla videbantur, possessione per summam iniuriam ac huius imperii dedecus depulsi fuere. At Philippus Tribunus plebis & nouas tabulas & agrorum diuisiones depopoſcit, turbādæque Reipublicæ occasionem inde arripuit, cum diceret vix duo milia ciuiū rem habere[a]: tametsi paulo ante trecēta circiter millia ciuium censa fuissent. ac paulatim eo progressa est opum, quibus pauciſſimi ciues fruebantur, affluentia, vt M. Crassus quater millies sestertium in censum retulerit[b]. Lentulus Augur decies millies. Quibus quidem morbis occurri potuisset, si legibus agrariis quas Quintius[c] & Apuleius tulerāt, locus esset relictus; vt scilicet agri hostib. erepti tenuibus diuiderentur. Sed cum eos agros Censores locarent ea lege[d], vt frumenti decimam, cæterorum fructuum quintam, pascuarum vero nomine pecuniarum aliquid ærario publico inferrent; potentiores ambitiosis rogationibus & gratia immunitatem agrorum vectigalium adepti erant. Quamobrem Sextus Titius Tribunus plebis re intellecta rogationem tulit, vt Quęstores a possessoribus prędiorum publicorum pensiones exigerent: sed lege neglecta, latum est ad populum vt agri publici, ex quibus nulla ad Rempubl. vtilitas perueniret, plebi diuiderentur. quæ res possessores impulit ad Sp. Thoriū[e] Tribunum plebis prece ac precio excitādū, vt sua intercessione pficeret ne

[a] Cic. in Or. & ad Atticū.

[b] Plutarch. in Crasso.

[c] Polyb. lib. 2 anno ab V.C. DXXI

[d] Appian. li. 1. emphyt.

[e] lib. 2. De orat. pro Muræna. Valer. lib. 8. cap. 1.

possessores agris carere, sed pensiones præteritorum annorum Quæstoribus soluere cogerentur; postea tamen Thoria[a] lex abrogata est: cum scilicet potentissimi quique ciues ea prædia possiderent, vnde nec deturbari, nec ad solutionem sine perturbatione maxima cogi possent. Ita Liciniam legem[b] ferri placuit, per quam non licuit plusquam quingenta agri iugera, totidem minoris pecoris capita, centum maioris possidere, cætera fisco vindicari permissum. Sed cum variis fraudibus legem eluderent locupletes, Tiberius Gracchus de publicis tantum[c] agris rogationem tulit, vt Tresviri agrorum diuisores a plebe crearentur; qui quod de quingentis iugeribus in singulas familias supereset, tenuibus diuideret; sed antea cæsus est quam legem perferre potuerit. decimo tamen post anno perlata lex est a Caio Graccho fratre: qui etiam in magistratu, seditione ab optimatibus coorta, cæsus est. At cum legem Semproniam Senatus æquissimam esse iudicaret, decreuit vt quod locupletioribus agri publici extra iugera quingenta supereset, egentibus plebeiis diuideretur. Et quoniam tenues per inopiam agros concessos colere sine iumentis ac pecore non potuissent, Semproniæ legi subrogatum est, vt regis Attali, qui populum Romanum hæredem scripserat, opes, iis quibus publica prædia concessa fuerant, donarentur. Ea res tenuium ciuium egestatem plurimum subleuauit. Ac ne in posterum seditiosis concionibus populares homines plebem ab optimatibus diuellerét; placuit colonias infimę plebis in agros hostibus ereptos deduci. Sed id quod in Sempronia lege præcipuum erat, scilicet ne tenuibus agros concessos cuiquam vendere aut émere fas esset, per summam magistratuum negligentiam[d] antiquari cœpit. Turbatur enim æquabilis agrorum diuisio quæ in constituenda ciuitate facta est, cum cuique a se abalienare prædia sine modo licet: ac potissimum testamentorum iure cuique concesso: vt per leges XII contra morem maiorum legandi cuique facta potestas[e] est; quam legem Decemuiri legum ferenda-

[a] Appian. lib. 1 ciuil. bell. Cicero in Bruto.

[b] anno DCxx ab V. C. Fl epito. 3 Plutarch in Grac.

[c] Liuius lib. 6 Appian. in li. 1. ciuil. Plutar. in Camil.

[d] Appian. lib. 1

Lex testamentaria iniqua.

[e] l. verbis. De verbo. signif.

ferendarum a Solone acceptam Romanis proposuerunt[a]. Aliarum vero gentium omnium, exceptis Athenienſibus, vna lex erat, ne prædia teſtamento legare liceret. At ne viuentibus quidem vlla ratione diſtrahere prædia Moſes permiſit[b]. Item Lycurgus cum ſeptem Spartiatarum millibus qui tunc in vrbe cenſi fuerant, ac duodecim ruſticorum millibus agrum Lacedæmonium exæquo diuiſiſſet, alienandi poteſtatem eripuit. quinetiam agros Spartiatarum, qui vrbani ciues erant, ac cæteris dignitate præſtare videbãtur, in plures aut pauciores partes diuidi vetuit: ſed primogenito cuiuſq; familiæ, aut proximo cuiq. agri partem vnã e ſeptem millib. cõcedi iuſſit, ne ab vno plurium hæreditates cernerentur. Cæteris autem Spartiatis, ſi plures ſeptem millibus in ciuitate procrearentur, nihil agri tributum erat. nam regi Ageſilao, quod primogenitus non eſſet, nihil agri Spartiatici obuenerat: quouſq; Leotychides ſpurius de iure primogenituræ depulſus eſt. Quam Lycurgi diſciplinam Plato vehementer probauit lege CXXV, ac ſolidam hæreditatem vnum ex liberis quem pater optaſſet, cernere voluit, alienatione interdicta. Hæc igitur æqualis ſeptem millium Spartiatarum diſtributio tamdiu cõſtitit, quoad Ephorus aliquis in odium filii primogeniti ciui legitimam agri partem eripere cupiebat, legem teſtamentariam pertulit, qua cuique omnia bona legare permiſſum: quæ lex Athenienſibus quoque ac cæteris tum Græcis, tum Italis multarum in omnibus ciuitatib. conuerſionum peperit occaſionem. Diutiſſime tamen cæteri populi leges teſtamentarias repudiarunt. Qui enim Germanos veteres vſum teſtamentorum neſciſſe accuſant, & quaſi probrum obiiciunt, næ ipſi probro digni videntur. Sic enim Tacitus, *Hæredes*, inquit, *ſucceſſoresq; ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi nõ ſunt, proximus gradus in poſſeſſione, fratres, patrui, auunculi.* hæc ille. Ac tametſi Germania Romanorum leges teſtamentarias magna ex parte probauit; nihilominus maiores noſtri prædia paterna gentiliaue præter

[a] Plutarch. in Solone.

[b] Num. 27. Leuit. 25.

[c] Plutarch. in Ageſil.

duas treſve vncias ad ſummum legare prohibuerunt, ſed ad proximos quoſque iure legitimo detulerunt. At Polonis nihil omnino prædiorum, quocumque iure quærantur, legare fas [a] eſt. Oxilais certe ac Phytalis veteribus ne pignori quidem dare prædia licebat [b]. Moribus autem Ambianenſium & Atrebatum, feuda ſeu fiduciaria prædia nemo niſi ſummam egeſtatem coram iudice iuratus, diſtrahere poteſt. quæ lex multo ſanctior eſt apud Hiſpanos quam vſquam gentium. Quod autem lege diuina prohibetur prędiorum perpetua diſtra- 534
ctio, ſiue pactis, ſiue teſtamentis, ſiue iudicum decretis id fiat; quod etiam Lycurgi lege ſeptem Spartiatarum millibus indiuidia pars agri ſemper tribueretur; vt Caucis Normanorum populis vſitatum eſt: Reipublicæ vtile videri poſſit, quod his hominibus quaſi ſempiternis ac firmiſſimis quibuſdam columnis Reſpublica niti videatur: quæ columnæ ſi exiles ac tenues, tametſi plures fuerint, ingens tamen Reipublicæ ædificium ſuſtinere vix poſſint. Et quidem Gallorum & Hiſpanorum æque ac Anglorum imperia nobiliſſimarũ familiarum & collegiorum perpetuis opibus quaſi certiſſimis fundamentis ſtare, iiſque ſublatis ac opibus in tenues diuiſis, tanta imperia breui ruitura videntur. Hanc tamen ſententiam magis probabilem quam neceſſariam duco, præterquam in optimatum ſtatu. Nihil enim principi ac potiſſimum tyranno tum metuendum eſt, quam collegiorum & familiarum illuſtrium opes ac potentia. populare vero imperium maximas paucorum opes, in ſumma plebis inopia ferre nullo modo poteſt. reſtat optimatum poteſtas, quæ familiarum nobiliorum opibus alitur ac ſuſtentatur; vt Lacedæmoniorum Rempublicam ex optimatibus conflatam tuebantur Spartiatarum ſeptem millia, ad quos iura primigeniorum delata fuerant: cæteri Spartiatæ agrorum inopiam virtute, ac primogenitorum opes rerum geſtarum gloria aut æquabant aut ſuperabant, vt Plutarchus ſcribit [c]. Iiſdem fere moribus maiores noſtri vtebãtur: nec dubito quin

Optimatum locupletiorũ familiæ ſtatum ariſtocratici tueri ac tyrannidem euertere poſſunt.

[a] vtriuſq; Sigiſmundi legibus.
[b] Ariſtot. in Polit.
[c] In Ageſil.

Franco-

Francorum nobilitas multo clarior fuerit ac illustrior futura, si legibus ac moribus feudorum semper acquieuisset, vt Hispanos ac Polonos feciſſe videmus. At cum feuda nobilitati vendere, eaque plebeiis emere principum venia dicam an inſcitia licuiſſet, ſecuta eſt patritiarum gentium inopia. Cui morbo vt occurreret apud ſuos Petrus Britanniæ Dux, omnino plebeios feuda nobilium emere vetuit, ſubiecta proſcriptionis pœna. ac tametſi Ludouicus XII rex legem [a] abrogaſſet, eadem tamen a Franciſco [b] maiore renouata eſt. Status etiam ariſtocraticus magnum incrementum ac robur accipit, cum legibus connubialibus licet egentibus patritiis plebeiorum filias locupletes ſibi deſponere: vt Romæ fieri cœpit poſt legem Canuleiam: nec vlla re Venetorum imperium maius incrementum accepiſſe videtur, tum ad patritiorum opes & copias fulciendas, tum etiam ad mutuam plebeiorum & optimatum concordiam ſtabiliendam. In omni tamen Reipublicæ ſtatu certas de dotibus leges eſſe oportet, tum ne dotium magnitudine domus exhauriantur, tum etiam vt dote moderata fœminæ ad pudicitiam & obſequium virorum facilius cogantur: quibus autem dotes ampliſſimas dari videmus, neceſſe eſt turpiter viris imperare, & contra decus ac dignitatem viros vxoribus inſeruire. *Danda ſunt* igitur *frena impotenti naturæ, &* vt Cenſorius Cato [c] dicere ſolebat, *indomito animali. nam vt ſemel pares eſſe cœperint, extemplo ſuperiores erunt.* Quamobrem ſapienter diuina lex ab omni hæreditario parentum ac proximorum iure fœminas longe ſummouit, quamdiu mares in familia exſtitiſſent. quod ſi nulli mares familiam tueri poſſent, proximo cui-
517 que filias cum hæreditate nubere iuſſit: quæ lex ad Græcos translata eſt: apud quos non licebat τῇ ἐπικλήρῳ, nullis exſtantibus [d] maſculis, nubere niſi agnato ac gentili proximo. Apud Perſas & Armenios nihil præter pecuniam aut ſupellectilem puellæ nubenti dari poterat: qui mos vniuerſæ Aſiæ & Africæ communis

[a] anno 1505.
[b] anno 1535.
[c] In orat. pro lege Oppia.
[d] Demoſthenes contra Bœotum.

est: tametsi legem Armeniorum, quæ non solum filias, sed etiam fœminas omnes ab hæreditario iure prohibebat, abrogauit Iustinianus, vel potius Theodora vxor; quæ fœminas maribus æquales aut etiam superiores efficere modis omnibus tentauit. qua peste nulla ciuitatibus pernitiosior accidere potest. Superiores autem futuræ sunt, si æquo iure partes hereditarias cum masculis sortiantur; quia cum fœminæ vbique mares numero vincant, potissimum in mediis & Australibus regionibus: necesse est familiarum iura violari, prædia gentilia distrahi: eoque magis si locupletes non tenuibus sed locupletioribus coniungantur. Ex quo fit vt pauciſſimi maximis opibus affluant. Quod autem fœminæ numero vincant, planum cuiq; esse potest antiquitatum memoriam ab vltimo principio repetenti. Atque id primum Athenis experientia ipsa comprobauit, vbi fœminarum numerus vrbi Deæ nomen imposuit[a]: nec ita pridem Venetiis, cum census ageretur: tametsi in eam vrbem peregrini vndique confluant, nihilominus tamen numerus fœminarum duobus amplius millib. mares superauit: siue id fiat propterea quod fœminæ a bellis, a peregrinationibus, ab omnibus periculis quæ viros obire necesse est, seducuntur; siue quod in naturæ vniuersitate rerum deteriorum maior est affluentia quam pretiosarum. Id etiam Lacedæmone planius intellectum est post legem testamentariam. nam Aristotelis ætate tres agri Lacedæmonii partes ad fœminas peruenisse proditum est, cum masculi vix duas partes[b] possiderent: ex eo fit, inquit Aristoteles, vt maritis imperent, a quibus etiam blandissime dominæ appellantur[c]. Cui malo, quo nullum fere grauius esse potest, vt Cato Censorius occurreret, legem Voconiã suasit, rogãte populũ Voconio Saxa Tribunoplebis; qua[d] quidẽ fœminas ab omni iure hæreditario, exstantibns quocunque gradu propinquis eiusdem nominis, summoueri placuit. item ne ex alieno testamento legatove plus ad fœminas quam hæreditatis quadrãs perueniret; neve plus quam qui ex hæredi-

[a] Pausanias in Atticis.

[b] Aristot. in Polit.

[c] Plutarch. in Lacon. Arist. in Polit.

[d] Florepito. 41. Paul. lib. 4. sen. Cicer. Verr. 3. & in lib. De finib. Dio. lib. 56. Gell. lib. 17. Augusti. lib. 3 de ciuitate.

hæredibus teſtatoris minimum ex aſſe conſequeretur. Lex illa ciuitati opibus affluenti valde ſalutaris exſtitit, tum quia veterum familiarum opes ac dignitatem tuebatur; tum etiam quod fœminarum indomitam arrogantiam ac libidinem vehementer coercebat. ſed primum fraudibus & cuniculis, cum aperte non poſſet, oppugnari cœpit: ſcilicet fideicommiſſis ſub nomine fœminarum conceptis: id tamen in eius arbitrio ac poteſtate ſitum erat cuius fiduciæ relinquebatur: quia nec actione nec perſecutione, id eſt[a], nec ordinario iure, nec extra ordinem peti poterant ante Auguſti tempora, qui Trebatii pernitioſa conſilia ſecutus, legis abrogãdę prębuit occaſionem, ac pro vxore Liuia veniam legis Voconiæ petiit a Senatu. Ita paulatim antiquata lege aut fœdiſſime concuſſa, Romani ciues capite minui ac ſerui pœnæ fieri cœperunt: cum vxores dominas non tantum appellatione[b], ſed etiam re ipſa teſtarentur: quibus temporibus ab auriculis fœminarum bina matrimonia pendere, & margaritis fœminas ſuffocari Seneca querebatur[c]. Nam Plinius Proconſulis neſcio cuius filiam ter millies ſeſtertium in gemmarum pretio habuiſſe ſcribit; maximum occaſus imperii argumentum. At in Maſſilienſium Republica quam omnium florentiſſimam Ciceroiudicauit, centum aureorũ dotes maximas, & quinque aureorum veſtes nubentium pretioſiſſimas fuiſſe legimus[d]. Veneti tamen lege de dotibus lata, mille ſexcentis aureis patritiæ dotem definierunt[e], ne familiarum illuſtrium opes dotibus exhauriantur: ſi vero patritius plebeiam vxorem duceret, duobus quidem aureorum millibus dotem terminauerunt: ſed legem facile antiquari patiuntur, vt patritiorum quorundam egeſtati locupletiorum plebeiarum nuptiis & vtriusque ordinis concordiæ conſuli poſſit. Illud tamen prudenter, quod fœminas ab hæreditario iure, quoad eius fieri poteſt, exſtantibus maſculis ſummouere conſueuerunt. Nobis vero lata lex eſt Carolo[f] IX rege, qua dotes omnium maximę decem libellarum millibus terminãtur:

516

a l. pecuniæ. de verb. ſignif.

b Tranquill. in Claudio. l. vxorem. de legat 3. l. Titia §. qui marito. de annuis legat. & in l. vlt. §. vxorem. de auro & argento.

c In lib. De remediis fortuit.

d Strabo lib. 4

e In ſtatutis Venetorum.

f anno 1563.

pœna mille aureorum constituta qui fraudem legi feciſſet. Sed lex ipſa non antiquitate ſed nouitate ſua euanuit: tametſi nec Philippus Bellus Elizabethæ Anglorum reginuptæ, nec Carolus v filiabus regum maiorem dotem conſtituiſſent. Quod ſi quis putet auri & argenti ſummam quę tunc erat in Europa inopiam legibus illis cauſam dediſſe, non quidem male putabit; ſed ætate noſtra dotem filiarum Henrici II regis Francorum conſtitu- C tione quadringentis aureorum millibus definitam fuiſſe videmus; qua ratione centum viginti dotes maiorum vni exæquantur. At lege diuina maximam dotem quinquaginta ſiclis, id eſt tredecim circiter aureis noſtris conſtitutam habemus: qua mulcta tenetur erga patrem is qui virginem ſeduxit, quam etiam domũ ducere, ſi quidem pater puellæ aſſentiat, per legem cogebatur[a]. Quæ ratio facit vt facile credam ea quæ ab Herodoto de Perſarum moribus prodita ſunt; ſcilicet curatores connubiorum curandorum formoſiſſimas ac venuſtiſſimas quasq; puellas pluris licitantib. addixiſſe; & coactis pecuniis ex formoſiorum licitatione dotes deformibus conſtituiſſe, interpoſita cautione Prætoria ab iis qui deformes ducerent, ſe numquam vxores repudiaturos niſi dote reſtituta. qua ratione & nuptiis puellarum, & fœminarum pudicitiæ, & honeſtati publicæ, & maritorum dignitati proſpiciebatur: cuius rei ſummam legislatoribus curam eſſe oportere Plato iudicabat: & quidem perſapienter. Quamobrem Andium æque ac Cænomanorum moribus, nobilium ac patritiorum filiæ partẽ hæreditatis, quæ maſculis exſtantibus perquam exigua eſt, iure dominii conſequuntur: quam maſculi, excepto primogenito, non niſi vſu ac fructu poſſident, ne ſcilicet puellæ innuptæ deſererentur. Iniqua tamen lex bonis omnibus ſæpe viſa eſt prædia beneficiaria primogenito cedere præter trientem quem cæteris liberis ad fruendum tantum Andes & Cænomani permittunt, ita vt nihil eo nomine hęredibus relinquatur: multo minus etiã Ambianis: cuius rei graues ſæpe nobilium quærelæ exſtiterunt,

[a] Deut. 22.

ſtiterunt, & parricidia ſæpius contigiſſent (: quæ tamen nimis multa fuerunt:) niſi iam pridem Vindocinenſes,
537 Andium municipium vetus, ab iis moribus diſcedentes, cæteros quoque primogenitos conuentionibus & pactis ad eam æquitatem impuliſſent, vt triens iure dominii ac nexu poſſideatur: quod non ita pridem Ambianorum abrogato veteri more obtinuit. Ac tametſi Godefridi [a] Britanniæ Comitis, vniuerſam hæreditatem nobiles primogeniti cernerent, ea lege vt fratribus ac ſororibus dotes & alimenta præberent; nihilominus tamẽ Artus qui primus Britannorum Ducis dignitatem adeptus eſt, primogenitos nobiles totam hæreditatem iure dominii habere, cæteros trienti vti frui permiſit; vt non ita pridem decreto Curiæ Rhotomagẽſium idem Caucis permiſſum eſt [b]. Atque hæc de ciuibus ac ſubditis: nihil de peregrinis, quos a prædiorum dominio, niſi iuraciuitatis beneficio adipiſcantur, prohibere oportet. Arcendi ſunt etiã graſſatores ac fures, qui Ægyptiorum ſpecie ac nomine impune vbiq; prædantur: quos contra lex Aurelia magiſtratus armari iubet. quæ peſtis quod in Hiſpania quoq, latiſſime graſſaretur, edicto Ferdinãdi [c] regis coerceri cœpit. Falſo quidẽ ſe *Ægyptios* appellant, cum morib. ac lingua Ægyptiorum diſſimilimi ſemper fuerint; nec probabile ſit ex vberrima fertiliſſimaq; regione ad extremas Hiſpaniæ infertilis oras emenſo mari mediterraneo aduectos, ſed illa ſortilegarum colluuies ex Alpium & Pyrenæorum præruptis ſaxis & latebris appetẽte æſtate quaſi fucorum examina in regiones
C vberiores erumpunt. Nihil eſt autem in Republica tam pernicioſum, quam otioſorum ac tenuium hominum huc illuc errantium multitudo; qui & priuatorum bona diripiunt, & in euerſione Reipublicæ ſpem omnẽ fortunarum ſuarum poſuerunt. Hanc peſtem Amaſis Ægyptiorum ab Ægypto longiſſime repulit: cum lege lata ſanctiſſime cauiſſet, vt otioſi homines qui nihil haberent quod ſuum dicere poſſent, capitali ſupplicio quaſi prædones afficerentur. Hic non diſputo, (: quod ſuo

[a] anno 1185.

[b] Ferrerius in conſuet Norman. arreſto. 1521. Ianuar. 24.

[c] anno 1492. *Que los Ægyptianos cõ ſenores ſalgan del Reyno dẽtro ſeſſanta dias.*

loco dicendum erit:) *prædia beneficiaria distrahi, an vero nobilitati perpetuo relinqui debeant.* Disseramus etiam illud, *an bona damnatorum vtilius sit proximis quam fisco vindicari.*

III. *Præstatne bona proscriptorum propinquis quam Reipublicæ adiudicari?*

HÆc quæstio pendet a superiore, cum earum rerum quę ciues ad inopiam extremam deducunt, non minima sit proscriptio damnatorum: quæ eo maior futura est, quo plures fuerint quibus [a] legitimarum hæreditatum spes aliena culpa præciditur, nisi aliunde bona sint obuentura. Iniquum autem videtur parentum culpam in liberos deriuari [b]. Nec in eo tantum leges diuinæ ac naturales violantur; sed etiam egestate desperati homines ad furta, latrocinia, cædes impelli videntur: atque ii potissimum quos ad otium & inertiam affluentia rerum omnium educarat. Neque enim sperandum est vt in delitiis ac voluptatibus educati homines sellularias artes & opificia condiscant: nec si possint, velint. ad hæc etiam accedit sceleris alieni contumelia, infamiaque genti ac posteritati publico iudicio illata: quæ illos ad latronum cœtus, ac conscelcratorum hominum societates quærendas, & ad piraticam exercendam inuitat. quo fit vt ab vnius proscriptione prædonũ ac sicariorum multitudo exsistat; pœna vero quæ & improbõrum numerum minuere, & bonis ciuibus securitatem afferre debuisset, dissimilimos exitus habitura sit. Hæc argumenta quæ exemplorum varietate augeri possunt, non modo probabilia, sed etiam ad assentiendum necessaria, Iustiniano Imperatori occasionem præbuisse videntur ferendæ legis [c] qua damnatorum bona fisco ademit, vt legitimis hæredibus relinquerentur: quam vt legi diuinæ consentaneam summa consensione pleriq; populi, excepta perduellionis causa, cõprobarunt. Qui tamen aliter sentiunt, legem hanc quasi nouam & ab antiquorum sententia penitus alienam repudiant. Veteres enim legum-

[a] Lex ratio de bonis damnator.

[b] Deut. 24. Ezech cap. 18. Hieremi 32. & 4. Reg. 14.

[c] Authent. bona damnator. De bonis damnator. C.

legumlatores bona damnatorum quæri fisco voluerũt; siue de peculatu ac repetundis agatur; vt scilicet erepta Reipublicæ restituantur; siue pœna sit pecuniaria ob scelus contractum: quia Reipublicæ satisfieri aliter nõ posse videtur, siue ad improborũ hominum terrorem, qui vt liberos opibus & copiis augeant, in omnia scelera præcipites feruntur, nihil aut parum admodum de vita solliciti; quippe omnium miseriarum extremum solatium ac requietem in corporis & animi interitu consistere putant. Quid in re perspicua exemplis opus est? Cassius Licinius repetũdarum reus, vt vidit M. Tullium Prætorem quæstionis prætextam induere damnationis sententiam laturum, misit ad eum qui diceret se in reatu periisse; ac spectantibus iudicibus sudario faucibus elisis spiritum præclusis: vt liberos furtis ac rapinis ditaret. *Hic*, inquit Valerius, *Cicero constitit quod qui in reatu periisset, integro statu*[a] *interiisse videretur.* Erat quidem in rei potestate liberum exsilium, etiamsi damnatus esset, optare per legem Semproniam: cum neciuem quidem verberare per legem Porciam[b] liceret: sed metuebat illud ne liberos inopes a pecunia relinqueret. Ac tametsi Cicero scribit ad Atticum se Licinium damnasse, idque Plutarchus confirmare videtur, sic tamen interpretor *damnatum* appellare qui sibi metu iudicii necem intulisset. nondum enim latæ leges erant aduersus eos qui ante sententiam mortem sibi consciuissent[c]. Ac multo post ii qui ex animi dolore, aut sceleratæ vitæ conscientia, aut pœnarum acerbiorum metu sibi manus attulissent, sepultura fruebantur: quinetiam eorum testamenta rata erant[d] crudelissimi Tiberii principatu: quo tempore Tacitus scribit *pretium* illud fuisse *festinandi*, ac mortis præoccupãdæ. Ex quibus planum fit liberorum opes plerisque parentibus vita ipsa fuisse cariores: nec vlla re improbos ab iniurioſa facinorosaque vita magis prohiberi, quam proscriptionis metu quæ liberos ad egestatem perducat. Nam *male meritus*, inquit Tryphonius[e], *publice*, *vt aliis exemplo sit ad*

Nullum tãtum scelus est quod liberorum dilandorum causa impro bis leue non iudicetur.

[a] l. vlt. ad l. Iul. maiest. ff.

[b] Cicero pro Rabirio perdu.

[c] l. 2. de his qui ante sent. ff.

[d] Paul. lib. 5. sentent. & Tacitus lib. 5.

[e] l. bona fides depositi.

deterrenda maleficia, egestate laborare debet. Nec diuina lex in eo violatur; nec filius parentis culpa obligatur. alia sunt enim parentum, alia filiorum bona. nec vlla eius hæreditas videtur, cui omnia bona adhuc viuo ac spiranti iure ademta fuerunt. Ac si quis metuit vt inopia liberos ad desperationem & scelerum immanitatem perducat; multo magis metuere debet vt scelerati liberi parentum opibus ac fortunis male partis ad Reipubl. & bonorum perniciem abutantur; vel ob id ipsum vt parentum necem & infamiam vlciscantur. Quamobrem iis legibus quæ de maiestate latæ sunt, cum noua lege de bonis damnatorum etiam derogatum esset, perduellionis excepta causa est, & masculis [a] liberis ademta bona vt vltionis potestas eis eripiatur; imbelli vero sexui, id est fœminis, Falcidia in bonis maternis relicta. Illud vero pernicioſius futurum est, quod sublata proscriptione bonorum, sublatis delatorum & accusatorum præmiis, flagitiorum omnium impunitas consequetur. Quibus rationibus efficitur, tum proscriptiones, tum etiam præmia delatoribus necessaria esse. Vt igitur aliquid ex his inter se repugnantibus argumentis concludamus, primum Reipublicæ satisfieri oportet, si damnati bona detrimento ciuitatis coacta sunt: deinde præmia delatorum legibus constituta, litiumque necessarias expensas detrahi oportet; alioqui vix vlla scelerum vltio futura est. Quamquam ea principum cura potissima esse debet ne improbi ab inopia peccatorum pœnas effugiant: sic tamen viuitur, vt nulla vsquam iniuriarum vindicta sublatis accusatorum præmiis sperari possit. Sed in eo genere mediocritatem illam probarem, vt gentilia quidem & paterna prædia damnatorum hæredibus relinquantur: emtæ vero possessiones ac pecunia omnis cogatur in fiscum: tum vt litium expensis, tum etiam vt delatorum præmiis quodammodo satisfiat; cætera publicis vtilitatibus & ærario cedant. Qua quidem re & liberorum egestati, & scelerum impunitati, & calumniis improborum, & tyrannorum auaritiæ occurri possit.

Necessaria delatorum præmia.

[a] l. quisquis ad l. Iul. C.

539

C

possit. Neq; enim æquum viderur vt gentilia prędia, quę ex maxima parte distrahere prohibemur, secuta condemnatione fisco quærantur. occurretur etiam multitudinis inopiæ, quam antiqui legumlatores tantopere metuunt. Prædia vero damnatorum pecuniis ac sudoribus quæsita, non principibus cedere, aut collegiis ecclesiasticis relinqui sed publice vendi, ac pecuniam in ærarium publicũ cogi oportere, propterea iudico, ne omnia tandem omnium prædia principis aut ecclesiæ propria sint. Delatoribus item satisfieri oportet, non propositis damnatorum prædiis sed pecuniis tantum, ne prædiorum quærendorum proposita spe ad calumniandum impellantur. Quod si delatoribus præmia eripiantur, vix est vt vlla peccatorum vltio sequatur. Et quemadmodum venator canibus vilissima quęq; ferarum membra obiicere solet, vt talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur; ita legislatorem domesticos leones ac lupos accurate venari, & canibus ciuitatis (sic. n. Demosthenes Oratorum genus appellabat) præmia quædam proponere necesse est [a]. Cum enim præpotenti Deo nihil gratius, aut Reipub. vtilius sit quam ab improbis pœnas exigere, modis omnibus enitendum est vt eo perueniri possit. Difficilis illa quidem bonorum discussio videri possit, nec facile fuerit plerisq; principibus id persuadere: sed qui Rempubl. saluam & honestam esse volet, omnes autem id velle debemus, suæque dignitatis curam gerere, semper publica commoda priuatis anteponet. Nam si prædia publica amplissima sunt, nihil
540 prædiis priuatorum opus est: si nulla sunt, non est æquũ priuatorum bonis ac proscriptionibus Rempublicam locupletari; ne calumniatoribus ac tyrannis aditus ad innocentium bona diripienda, & ad sanguinem exhauriendum aperiatur. Platonis etiam ratio succurrit, qui in libris De legibus cap. DXXVIII, auita prædia distrahi prohibuit, aut ærario inferri; ne æquatio bonorũ quam sibi cogitatione finxerat, de ciuitate tolleretur. Nam tyrãnidis crudelissimę comes est extrema proscriptio; hãc

[a] Plutarch. in Lucullo.

vero proxime sequuntur bonorum ac locupletiorum ciuium cædes & supplicia. quarum rerum cum exempla vbique abundant, tum nulla grauiora quam principatu Tiberii, qui vicies millies sestertium moriens reliquit: quæ immanis pecunia fere ex proscriptionibus coacta fuerat. cuius exempla secuti nepotes, Caligula inquam, & Nero, Rempublicam totam ciuium sanguine turpissime fœdarunt. Certe quidem nulla Neroni præceptoris necandi, occasio fuit nisi vt bonis occisi frueretur. Nec talibus tyrannis calumniatores vmquam defuturi sunt, quorum scilicet opibus ac potentia nituntur. Hinc illud Plinii iunioris, *Vidimus*, inquit[a], *delatorum iudicium quasi grassatorum; non solitudinem illi, sed templũ, sed forum insederant: nulla testamenta secura, nullus status certus, non orbitas, non liberi proderant*. Quamobrem prudenter nostris legibus, procuratores fisci delatorum nomina prodere coguntur, si reus calumnia circumuentus fuisse iudicetur, quod legibus Hispanorum ante accusationem necesse est. Quum vero proscriptiones bonorum omni ciuitatum generi pernitiosæ sunt, tum vero maxime in vnius dominatu; ex quo tyrannis facilius quam in cæteris exsistit. Quod si quis putet nihil ab optimo principe metuendum vt suorum exitio ditari cupiat: ego sic statuo, nulla re ex bono principe tyrannum facilius quemquam fieri quam proposita proscriptione damnatorum, eoque magis si tenues sunt principis opes ac fortunæ. Quibus enim principibus nulla diripiendi causa est, proposita bonorum adipiscendorum spe, nec occasio, nec crimen, nec calumniator, nec improbus iudex vmquam deerit: ac sæpe principum vxores, dum alienis opibus ac prædiis inhiant, maritos ad cædes & ad proscriptiones impellunt. Cum enim Achabus rex Samariæ, nec prece nec pretio prædia Naboti extorquere potuisset, Isabella vxor testes subornauit qui hominem capitali fraude circumuenirent, ac læsæ maiestatis quæstionem intentarent. Sic Faustina sæpius ab Aurelio Imperatore petiit, vt Auidii Cassii liberos necari

[a] In Panegyrico.

C

carii iuberet, eorumque bona diriperet. ægre ferebat optimum Imperatorem Cassii perduellionis damnati bona liberos possidere iussisse: quod non modo Romani, sed etiam Persarum Reges facere consueuerant[a]: vt Poloni quoque non modo proscriptiones nullas probant, sed ne perduellionis quidem damnatorum bona fisco adiudicant. Quæ vero semel fisco quæsita sunt, vix vmquam eripiuntur; siue iusta fuerit, siue iniusta condemnatio; quod eo magis metuendum est in criminibus læsæ maiestatis, in quibus damnatorum bona summo tantum principi, non item[b] aliis quibus fiscalia iura tributa sunt, quæruntur: nec satis est summum esse principem, sed eum cuius maiestas deminuta sit: cæteri bo-
541 na damnatorum suæ ditionis finibus comprehensa, in fiscum ex aliis criminibus cogere possunt, ex causa maiestatis non possunt[c]. Ac tametsi quamplurimos habuit Gallia principes integritate, fide ac iustitia clarissimos, & quidem plures, vt opinor, quam vlli populi; nulla re tamen regales opes maius incrementum quam publicis proscriptionibus acceperunt. Quis D. Ludouico pietate ac iustitia comparandus? hic tamen Petri Druidarum Comitis agros ac prædia fiduciaria iudicio publico proscripsit[d]. Theobaldus vero Campaniæ Comes, iudicio maiestatis postulatus, ne damnaretur, Bræorum, Fortionum, & monstrolensium agros late patentes, eiusdem regis ditioni[e] concessit: vt Raymundus Tolosatium Comes vniuersam Septimaniam & agrum Tolosatem Alphonso D. Ludouici fratri dotis nomine quam ei desponderat, ea lege donauit, vt Alphonso sine liberis moriente in regis potestatem venirent: quod metu magis quam sponte fecisse dicitur, vt bella ciuilia, quibus premebatur, religionis specie exitum aliquem reperirent. Aquitaniam vero totam, Andes, Cænomanos, Turones, Auernos, proscriptionibus in Philippi Augusti potestatem venisse constat[f]: vt Alenzonius ac Perticensis ager Carolo VII rege[g]. quid commemorem Petragorios, [h] Ponticos, [i] Marchianos[k], Angoli-

a Herodot. lib. 3.

b Specul. tit. de fraudib. vers. 40. DD. in l. vlt. ad l. Iul. maiest. Bart. in extravaganti ad reprimendam.

c Paul. in l. ea ratio §. si libertinum de bonis damnatorum. Bonifacius 8. in ca. Felicis de pœnis l. si necem § si deportatus de bonis libertorum.

d anno 1230. apud Ancenas.

e anno 1234.

f anno 1208.
g anno 1458.
h anno 1396.
i anno 1370.
k anno 1302.

ſmæos, Saluciarum[a] deniq; comitatum, & omnes Caroli Burbonii fortunas[b]? omnia hæc proſcriptionibus fiſco quæſita videmus. ſi vero ſingulos perſequar, infinitus ſim. nulli tamen exiis iniuſte damnati memorantur. Crudelior Scotorum lex de maieſtate, qua damnatorum bona ſummotis non modo vxore ac liberis, ſed etiam debitoribus, ſolida fiſco adiudicantur. Hic occurri poteſt, ne priuatorum agri publici fiant, lege Philippi Belli ſanctiſſime cautum fuiſſe[c]; quæ prædia publicis iudiciis ad regem peruenerint; ſi alterius domini fiducia teneantur, diſtrahi oportere: cætera vero priusquam agris dominicis penitus coniungantur, a principe bene de Republ. meritis donari poſſe[d]. At ne principi quidē per leges huius imperii, resq; iudicatas licere gētilia prędia oblato emtoribus pretio, recuperare[e]: ne priuatorū omniū agros iſta ratione princeps emtionibus ſuos efficere poſſit. Hæc quidē ppoſitis incōmodis cōmodiora duco, quam q̄ lege Cornelia cauebatur[f], vt ſcilicet proſcriptorum ciuium agri publici fierent. Sed fere fit in vnius dominatu vt canes aulici bonorum ac fortium ciuium prędia ferant, & quidem ſumma gratia, non virtute ſed flore ætatis aut turpiſſimis obſequiis collecta. Quis non meminit (quamquā meminiſſe doleo) innocentiū ciuium priusquam damnarentur, imo prius quā accuſarentur, ſanguinē pretio ſpecie religionis effuſum vt aulicæ hirudines ſaginarentur? Quamobrem nullum calumniarum, nullum crudelitatum ac proſcriptionum finem video futurum, niſi ea quā dixi ratione, vt ſcilicet paterna auitaq; prædia damnatorum propinquis fruenda relinquantur; cætera diſtrahantur: ex pecunia vero coacta debitoribus primum, deinde delatorum prædiis ſatisfiat: cætera fiſcus vindicet, publicis operibus ac ſacris ædibus parte arbitrio iudicum relicta; ea lege vt quę accuſatoribus aut collegiis adiudicata fuerint, non in prædiis ſed in pecuniæ ſumma decernantur. Romanos quidem veteres ſacris faciendis mulctas deſignaſſe planum eſt apud Dionyſium Halicarnaſſeum: inde *Sacramenta*

C

542

a anno 1535.
b anno 1527.
c anno 1304.
d Sæpe iudicatum in Curia Pariſiorū.
e iudicatum anno 1533. Maii 15. in Curia Pariſ.
f Cicero in Rullum. Saluſt. in Catil.

menta [a] dicta fuisse: ac propterea Titus Romilius populi Romani beneficium, qui mulctæ veniam dederat, ea de causa repudiauit, cum diceret ea quæ diis immortalibus consecrata semel fuissent, resecari non debere. At lege [b] diuina non aliter mulcta damnatorum sacris adiudicari poterat quam si is cui deberetur, abesset. Apud Athenienses vero decima bonorum quæ damnatis ablata fuerant, sacrificiis adiudicari solebat: vt videre est in eo Senatusconsulto quod factum est Archonte Philostrato aduersus Archiptolemum, Onomarchum & Antiphontem perduellionis damnatos; in extremo hęc verba subiiciuntur; ARCHIPTOLEMVS & *Antiphon vndecimviris capitalibus ad extremum supplicium traditi; bona eorum publicata; decima Minervæ data; domus eorum solo æquatæ.* cum vere religio aduersus deorum numina refrixisset, omnia fisco vindicari cœperunt [c]. fuit tamen in iudicum arbitrio ac potestate mulctarum partem operis publicis, aut sacris faciendis, aut tenuium egestati largiri; eoque iure vti solemus. Quæ vero de bonis auitis ac paternis diximus, præcipue locum habere debent in prædiis fiduciariis seu militiis ex casu. Id quidem nostris moribus locum habet in feudo commisso propter perfidiam clientis, qui patronum eiurauit: nam mortuo cliente propinquis feuda commissa restituuntur [d]. Germanorum vero legibus militiæ ex casu ac prædia beneficiaria damnato possessore fisco non cedunt; sed ad propinquos ipso iure redeunt. Quo fit vt raro calumniatoribus ad innocentium hominum accusationes locus esse possit, si modo rei nihil habeant in bonis præter militias ex casu. Et quoniam eo nos oratio deduxit, consequens est vt etiam de præmiis ac pœnis differamus.

[a] Festus in verbo Sacramentum.

[b] Num. 5.

[c] l. vlt. de modo mult. C.

[d] Iudicatum in Curia Parisiorum aduersus Mareschal lum a sancto Andrea, ac pro D. de Partenay anno 1556.

IV. De præmiis ac pœnis in Republ. decernendis.

LOCVS hic postulat, vt præmiorum ac pœnarum vim breuiter complectamur. quo de genere si quis omnia scriptione concludere velit, oratio initium quidem, sed exitum vix habitura sit. nec minus peccaretur

si locum hunc, quo vix vllus in tota Republica disputatione feracior aut vtilior est, obliuione ac reticẽtia præteriri patiamur: cum Res omnes publicæ duob. his fundamentis, præmio inquam ac pœna, stare ac omnino niti videantur: si videlicet propositis bonorum ac malorũ finibus, supplicia peccatis, prẽmia recte factis decernantur. Nec vero grauiores ciuitatum motus, frequentiores Rerumpublicarum interitus contigerunt, quam & cum impune sceleratis peccare licuit, & bonorum ac fortium virorum præmia nulla fuerunt. De pœnis igitur nos quidem parce ac tenuiter: quoniam quæ quib. peccatis supplicia debeantur, pleni sunt iurisconsultorum libri, plenæ forenses literæ; de præmiis vero qui scripserit video fuisse neminem: quod propterea contigisse puto, quia bonorum magna raritas est, improborum vero innumerabilis multitudo; vel quia ciuitatibus vtilius est improbos pœnarum metu prohiberi, quam 543
bonos præmiis ad virtutem inuitari; cum bonis ac sapientibus viris ipsa virtus magnum per se præmium esse videatur: vel quod principes præmiorum largitionem sibi depoposcerunt, vt subditorum gratiã modis omnibus colligerent: magistratibus vero ac iudicibus dederunt id quod erat ingratissimum, pœnarum scilicet irrogationem; ne suppliciorum acerbitate ab ipsis regibus illata quicquam de subditorum erga princeps amore ac beneuolentia detraheretur. Altius enim iniuriæ, quam merita descendunt, vt acute Seneca scribit in libro primo De beneficiis. Omnia igitur præmia vel ad decus, vel ad vtilitatem, vel ad vtramque comparantur; alioqui præmium esse desinit, si verborum subtilitatem, nõ popularem dicendi morem sequamur; quem tamen sequi necesse est; quoniam in media Republica versamur, non in schola Stoicorum vel Academicorum, qui nihil vtile esse putant quod non sit honestum: nec honestum, quod idem non sit cum vtilitate coniunctum. quæ per se ipsa quidem præclare ac vere dicuntur: numquam enim debet vtilitas a dignitate seiungi: sed quo-

Duo Rerum omnium publicarũ fundamenta.

niam

niam popularibus hominum opinionibus legumlatores ac principes inseruire coguntur, ea quæ natura coniuncta erant, honestas scilicet ac vtilitas, opinione communi distraxerunt. nam ex erroribus [a] & inani opinione iura iudiciaq; sæpissime constituuntur. Ergo præmia quo plus habent vtilitatis, minus honesta dicemus; siquidem opibus ac pecuniis vtilitatem metimur: quæ autem omnino ad verum decus spectant, quo sunt ab illa vtilitate remotiora, eo splendidiora iudicari debẽt; dignitas n. vtilitate eleuatur. Honestissima præmia versantur in triũphis, in laudationibus, in statuis, in magistratibus, in imperiis, quæ propterea *honores* appellãtur: quib. clarorum virorum priuatæ opes sæpius exhauriuntur; cætera plus vtilitatis quam dignitatis habent, sacerdotia, dona militaria, congiaria, vacationes a muneribus publicis, immunitates a vectigalibus, a tributis, a tutelis; iura ciuium, natalium restitutiones, iura liberorum, nundinarum, nobilitatis, Equestris ordinis & patritiæ dignitatis. Alia quædam præmia vilia putantur, vtilia sunt tamen, vt scribarum, viatorum, lictorum, actuariorum, & alia id genus munera. Quod si munus nec vtile, nec honestum iudicatur, non præmium, sed onus [b] appellari debet. Præmium item a beneficio differt distatq; plurimum: hoc enim immeritis, illud non nisi merentibus datur: hoc virtutem antecedit, illud sequitur. priuilegium in vtramque partem accipitur: vt cum Cicero *Priuilegiũ de suo capite latum esse* scribit [c]. Est autem pro vario genere ciuitatum varia præmiorum ac beneficiorum distributio. In statu populari præmia plus habent honoris quam vtilitatis. plebs etenim quæ veræ laudis gustum nullum habet, semper vtilitates & commoda consectatur; honores vero & imperia hominibus ambitiosis facile tribuit. In monarchia vero princeps dona facilius quam honores & imperia largitur, ac potissimum tyrannus, cui nihil grauius est quam subditos honoribus cumulari; vel quia metuit ne honorum illecebræ ciuibus affectandæ tyrannidis præbeant occasionem; vel quia

[a] l. 2 de offic. Prætor l. 3. de supellectile legata.

[b] l. munus de verb signi. *Præmium a beneficio quid differt.*

[c] Pro Domo sua.

C

tyrannorum mentes virtutis splendor ita præstringit, vt virum bonum non modo laudari non patiantur, sed ne intueri quidem possint. at etiam Caligula honores immortali Deo debitos grauiter ferebat; tametsi trepidus ad Dei tonantis vocem antra subiret. Domitianus vero fracti animi tyrannus, fortissimum quemque ac laudatissimum ciuem, alienę virtutis ac laudis inuidia flagrantissimus necari iussit[a]. Interdum etiam pro meritis fortissimi viri principum iussu trucidantur, si tantis opibus & copiis florent vt ab illis metuendum sit: vt Alexander Magnus Parmenionem magistrum equitum; Iustinianus Bellissarium; Eduardus 1111 Comitem Varuichiũ. Quam inuidiæ suscipionem vt effugerent Germani, omnia fortiter ac præclare a se gesta, principibus suis tribuere non dubitabant, vt Tacitus scribit[b]. Quamobrem nullos triumphos Imperatoribus in monarchia decerni videmus; sed laudationes regibus tribuuntur ab ipsis victoribus: ac duces exercituum victoriam adeptam regibus acceptam ferre consueuerunt. Romani quidem triumphos Consulibus ac Imperatoribus quorum auspiciis pugnatum erat, decernere solebant, etiãsi prælio non affuissent: sic enim Senatus decreuit Luctatio Consuli triumphum eius victoriæ, quam suo ductu Valerius Legatus absente Luctatio pepererat. Et cum Liuius Salinator vna cum Claudio Nerone clarissimam de Asdrubale victoriam consecutus vterq; fuisset imperio ac potestate consulari, Liuio tamen triumphus decretus est; quia eo die quo fasces ac imperium penes Liuium erant, prœlium commissum, & victoria Liuii auspiciis parta diceretur. Quid igitur mirum si in vnius dominatu Imperatorum laudes ac victoriæ regibus tribuuntur? nam si aliter fieret, reges ipsi nulla pericula gloriæ adipiscendæ causa adire recusarent; ac Rempublicam in extremum discrimen sæpissime adducerent. Quæ tamẽ vt declinaret Carolus v. exercitui raro præesse solebat; aut si prælium conserendum esset, periculo sese subducebat; ac propterea Sapiens est appellatus:

144

C

[a] Tacit. in vita Agric.

[b] In moribus Germ.

cum

cum parentis captiuitatem, & imperii huius calamitates accepta clade Pictauiensi meminisset; clarissimas tamen de omnibus hostibus victorias consecutus est. Hoc igitur vno popularis status cæteris præstare videtur, quod in eo solo statu belli ducibus honores ac triumphi decernuntur; vt mirum videri non debeat si in popularibus imperiis plures bellicis laudibus quam in reliquis ciuitatibus excelluerunt, quia virtus honore alitur ac sustentatur. Qui autem in populo animi dotibus excellit, minime dubium est quin adipiscendæ laudis cupiditate flagrans vitam periculis omnibus obiecturus sit. Honorum vero præmia quo maiora fuerint, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior futura est. Et quoniam nulli populi maiora laudis & gloriæ præmia proposuerunt quam Romani; necesse erat vt populos omnes illustrium virorum multitudine superarent. Nam qui legionem hostium fugasset, aut triumphum poterat, aut magistratum optare, altetutrum adepturus. Triumphus vero tanta magnificentia, tanto apparatu & cultu fiebat, vt nihil splendidius cogitari posset. nam qui triumphabat, regalem speciem & apparatú longe superabat; quippe spolia de hostibus ordine longo relata deducebantur: deinde maiorum imagines lætitiam spirantes; post etiam exercitus armorum splendore insignis anteibat; tum Imperator triumphali curru purpurea veste auro intexta & laurea corona illustris cum ingenti non modo admiratione, sed etiam tubarum clangore ac plausu vehebatur; hunc sequebantur reges captiui ac hostium duces manibus post tergà reuinctis; atque in Capitolium Imperator sacra facturus conscendebat: postremo magistratuum & amicorum maxima multitudine comitatus domum reuehebatur. Hæc species[a] incredibili gloriæ cupiditate iuuentutem ad studia virtutis sua sponte currentem magis ac magis inflammabat. Mortuis etiam tum viris tum fœminis laudationes, ludi gladiatorii, ac visceriationes fieri solebãt spectante populo Romano; vt omniũ animi ad glo-

Cur imperia popularia cæteris clariora.

Triumphi descriptio.

[a] Polybius lib. 6.

riam incitarentur. *Matronis*, inquit Liuius [a], *honor additus, vt earum ſicut virorũ ſolemnis laudatio eſſet.* Scio pleriſq; gloriæ cupiditatem inanem videri; a qua quidem virũ bonum diſtrahi putant oportere. Ego vero Theophraſti ſententiam magis probo, qui nihil in Republica maius aut magis expetendum ducit iis gloriæ ſtimulis, quibus molles puerorum animi acrius ad honeſta ſtudia virtutum incitantur. At etiam Thomas Aquinas principem veræ laudis cupiditate alendum eſſe putat; vt ad ea quæ honeſta ſunt feratur etiam inuitus: cuius rei argumentum nullum maius eſt quam Romanorum, qui virtutibus ac rerum geſtarum magnitudine iis gloriæ illecebris populos omnes longe ſuperarunt. Honeſtum erat in Olympiis aurea corona donari qui curſu aut luctatione aduerſarium ſuperaſſet. Honeſtius apud Athenienſes ſtatuam aut coronam auream mereri, publicis epulis ac impenſis ſuſtentari, in primis ordinibus aſſidere, ab oratoribus in theatro laudari; quæ præmia non minus, & certe plus vtilitatis habuere quam dignitatis. At Romani ex omni genere coronarum quæ plurimæ fuerunt, nullam pretio maiore eſtimauerunt quam gramineam; quã vni ex omnib. Romanis ciuib. Quinto Fabio Maximo Dictatori decreuerunt, duorũ verborum commendatione, ſcilicet PATRIÆ SERVATORI. In quo quidẽ Romani illi veteres quæ eſſent veriſſima virtutis præmia pene ſoli tenuiſſe videntur: cum iſta ratione non publici modo ærarii inopiæ, & priuatorum auaritiæ occurrerent, verum etiam ſolidæ virtutis vim in animos ciuium altiſſime inciderent. At cum pleriq; principes tributis ac vectigalibus ſubditos vrgeant, publicas ac priuatas opes exhauriant, vt aliquot canes aulicos, interdum etiam, rarius tamen, de Republica bene meritos, pecuniarum largitionibus (: quamquam virtus ipſa nullo pretio æſtimanda eſt:) explere poſſint; Romani maxima præmia in tribuendis honoribus poſuerunt. Et quemadmodum virtutis præmia eo maiora ducebant, quo ab vtilitate & quæſtu longius abeſſent; ita

a Lib. 6.

C

nullum

nullum ſupplicium ignominia maius eſſe arbitrabãtur. Quæſtus autem victoriarum, fere ad ærarium aut ad milites redibat. quinetiam miles Romanus quum ad Auarici obſidionem ſtrenuiſſime ſe geſſiſſet, aureum torquem a Labieno Cæſaris Legato ſibi oblatam repudiauit; cum diceret ſe virtutis, non auaritiæ præmia laturum. Sed virtutem honores antecedere, non ſequi oportet; vt olim Pontificum Romanorum memorabili de-
546 creto cautum eſt. cum M. Marcellus, is qui victorias quadraginta nouem de hoſtibus reportauit, templum HONORI ac VIRTVTI dicare vellet, Pontifices interceſſerunt, cum negarẽt vnam cellam amplius quam vni Deo recte dedicari; quia ſi de cœlo tacta eſſet, difficilis procuratio foret vtri Deo res diuina fieret: templum igitur pariete medio ſic diuiſerunt vt nemini pateret ad templum Honoris aditus, niſi prius patefacta Virtutis porta. Et quidem ex omnibus populis Romani pene ſoli veræ laudis guſtum habuiſſe videntur, cum ſumma tenuitate ac egeſtate laboraretur. Nã Menenio Agrippæ, qui plebem cum patribus conciliarat, nihil morienti, vnde funus curaretur, ſuperfuit; patritiis tamen cũ plebe certamen erat ad eum funerandum, ac meritis laudibus euehendum. Quid Cincinnatus in bonis; quid Fabricius habuit? alter tamen ab aratro cum victui neceſſaria vix haberet, ad Dictaturam tractus eſt; alter regnũ a Pyrrho ſibi oblatum recuſauit: *qua ætate*, inquit Liuius, *nulla virtutum feracior exſtitit vmquam*: quia nõ niſi de virtute bene meritis vlla præmia dabãtur. Cum vero indignis honores tribuuntur, gloria iacet ac ſordeſcit: vt cum Flauius libertinus Ædilis Curulis nullo ſuo merito a plebe creatus eſſet, qui honos patritiis tantũ aut ad ſummum nobilib. dari conſueuerat, vtriq; & patritii & nobiles aureos annulos proiecerunt. Ac deinceps cũ Romana ciuitas aliarum opib. ac pecuniis redũdare cœpiſſet,
C cum diribitores ſuffragia plebi, & publici corruptores iudicia eriperent, Cato Vticenſis ſordidorũ iudicũ coronam ſpectante populo deſeruit, ac tabellas ſibi obla-

tas confregit, ne ipse quoque pecunia corruptus videretur. ita quondam legibus cautum erat apud nos, ne cingulum aureum gestaret quæ pudicitiã prostituisset; cum tamen plerisque vsu veniret vt prostrata pudicitia de cingulis aureis gloriarentur, maternæ probatæ virtutis aureo cingulo abstinuerunt, vt postea prouerbio vsitatum fuerit *aureo cingulo præstare integram existimationem*. Nihil enim bono viro grauius est quam in adipiscendis honoribus improbis exæquari; quos tamen nisi officio coactus non petit: si petit, alienæ, non suæ vtilitatis causa petit; nec si adeptus sit, exsultat; nec si repulsam tulerit, angitur animo; sed placate id & moderate fert: aut si quando dolet, Reipublicæ vicem dolet, non suam. Prudenter igitur Carolus VIII rex, qui cum Equestrem ordinem calamitosissimis Reipublicæ temporib. cum indignissimis communicatum prece vel pretio fuisse, nec sine graui cõtumelia extorqueri posse intelligeret: erat autem ordinis insigne aurea stella pileo innexa: cohortes Præfecti vigilum auream stellam pileis consuere iussit. quo edicto repente omnes Equites aureas stellas de pileis detraxerunt. Nec aliter Athenienses, qui legem de ostracismo qua qui virtute cæteris præstarent, ne ciuitatis dominatum specie virtutis arriperent, salua dignitate ac fortunis relegari mos erat, abrogauerunt, cum Hyperbolus turpitudine vitæ infamis ostracismi damnatus esset [a]. Est igitur in omni genere ciuitatũ turpissima ac pernicioſissima honorum ac præmiorũ quæ virtuti debentur, mercatura. quamquam non minus falluntur qui putant magistratus quos pretio mercati sunt honori sibi futuros; quam si aureis alis quas Euripides opinione sibi finxit, volare se posse putent: cum ex ea materia qua nihil grauius esse potest, id quod leuissimũ esse oportuit, conflauerint. At honoris & gloriæ maiestate de Republica sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem prorumpere necesse est: quod minime futurum est, si honores ac præmia harmonicis rationibus distribuantur; vt parta victoria Consuli triumphus;

[a] Plutarch. in Nicia.

547

phus; Legatis Consulatus; Tribunis militũ Pręturæ; Cẽturionib. Tribunatus; Equitibus equi, torques; cæteris militib. spolia; & vti quisq; præclare se gesserit, dona decernãtur. Item in magistratib. ac imperiis tribuendis, patritio Consulatus, plebeio Tribunatus detur. si tamen plebeii hominis tanta virtus est, vt cæteris omnib. facile præstet; summis honorib. perfrui oportet, vt lege Canuleia cautũ est ad seditiones patritiorum ac plebeiorum componendas. Sed qui abiectissimum hominẽ & indignissimum imperio consulari subornare aut magistrum equitum dicere volet, dignitatũ ordinem ac decus honorum penitus cõturbarit. Maiores nostri difficilius Equitem creabant, quam his temporib. imperatorẽ aut ducẽ exercitus. ac ne regum quidẽ liberi ac propinqui eũ honorẽ facile consequebãtur: vt in antiquitatibus nostris Philippum III legimus a D. Ludouico; item huius nepotem Philippum Bellum in principum corona solemni apparatu Equites esse creatos: nec ita pridẽ nostra memoria Franciscus maior rex Frãcorum parta de Heluetiis ad Marinianũ victoria, Eques a Duce Baiardo creatus est. sed iam Equestris honos maiorib. nostris exoleuerat, ex quo Carolus VI in obsidione Biturigum amplius quingentos momento creauit, qui sublatis signis copias cõscripserunt [a]. Militare quoq; cingulum Imperatores Romani ad decus bene de Republ. meritis impartiri, & quibusdam contumeliose adimere consueuerant: vt Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, Iouiano qui post Imperator factus est, ac cæteris ducibus & militibus Christianis cingulum ademit. Secuta est patritia dignitas, quæ initio non nisi principibus & Imperatorum fœderatis communicari solebat: cuius rei argumento est quod Anastasius Imperator Clodoueum regẽ Francorum Patritium creauit, & eius dignitatis insignia, cum Turonibus [b] ageret, misisse dicitur: sed ea dignitas indignis quoque tributa sordescere & contemni cœpit. Quo fit vt principes identidem nouos honores, nouas dignitates, noua præmia excogita-

Honor in cõtumeliã abire solet cum indignis tribuitur.

[a] Monstrelet.

[b] Gregorius episcopatus Turonensis.

Ordo Equestris Anglorum.

re necesse habeant. Nam Eduardus III Equestrum ordinem D. Georgii primus instituit. Eius exemplo Ioannes Francorum[a] rex ordinem quoque Equitum aurea stella insignitum creauit. Secutus est Philippus II Burgundionum Dux[b], qui ordinis Equestris, quem aureo vellere subornauit, leges accuratissime sanciuit: quas Ludouicus[c] XI quadragesimo post anno imitatus est; eumq; ordinem *D. Michaeli* nũcupauit. Duces item Allobrogum suum sibi ordinem finxerunt. Sed aurei velleris prima lex est, *vt in eum ordinem nemo cooptari possit, nisi genere nobilis, & sine vlla infamia labe vixerit.* secunda lex est, *ne alterius ordinem optet sine venia eius qui sit princeps aurei velleris.* septima lex vetat Equitum contentiones in quibus existimatio versatur, alibi disceptari quam in collegio Equestri. iudiciis autem collegarum constituendis Cancellarium, Quæstorem, scribam, Patrem patratum, fetialem ac cæteros collegii administros creauit: collegio iurisdictionem ac imperium merum extra prouocationem dedit. Ludouicus XI rex, aliquamdiu educatus in aula Philippi Ducis Burgundionum, eius ordinis leges describi curauit, vt iisdem legibus, paucis quibusdam immutatis, sui ordinis dignitatem tueretur. Illud etiam trigesimo septimo capite legis subrogauit, vt quo die collegium cogetur, quæstio de singulorum Equitum vita, moribus, & existimatione bona fide habeatur: vtque liberius & commodius id fiat, placuit vnumquemque singulatim discedere, tum redire, vt Cancellarii censuram ac sententiam audiant; quo capite principem ordinis, scilicet regem Francorũ, iisdem quæstionibus, iisdem iudiciis, iisdem pœnis, eadẽ censura qua cæteros collegas teneri placuit, si quid contra decus ac dignitatem Equestris ordinis faciset, capite octauo & quadragesimo cautum est vt singulorum collegarum occasum aliorum cooptatio pro collegio sequatur; nec princeps ipse suffragia plura duobus ferat: sic tamen vt iurati collegæ cum ipso principe dignissimum quemque in collegium sine fraude & procul

[a] anno 1351.

[b] anno 1429.

anno 1469.

Præcipuæ leges ordinis Francorum.

541

procul ab omni odio, inuidia, gratia, generis propinquitate, se cooptaturos spondeant ac promittant. Extremo
C capite cauetur ne legib. ordinis ab rege, posterisve suis, collegiove vniuerso derogari possit. Hic dicat aliquis, iniquum videri quod postremo capite cauetur, ne scilicet numerus Equitum augeatur: quia bene de virtute meritis amplissimi ordinis aditus ac spes eius honoris adipiscendi præcisa videatur Nec enim plures vno ac triginta ordo velleris in collegium admittit; Francorum ordo sex supra triginta; Anglorum vero quadraginta capit. Sic tamen statuo, nullam ex omnibus legibus magis necessariã fuisse; vt ea incommoda quæ propter inconditam Stellati ordinis multitudinem irrepserant, eius legis præsidio declinarentur. nam quo pauciores cooptati fuerint, eo ardentius tantum honorem adipisci cupiunt. vt in publicis certaminibus prẹmia quo sunt pauciora, eo auidius appetuntur: quamquam reges ac summi principes eo numero Equitum non sunt comprehẽsi; quia collegii legibus obligari, ac iura maiestatis simul tueri non possunt. Sed vt numerus collegarum exiguus videatur, prima tamen Equitũ Francorum creatio quatuordecim tantum capiebat; nec rege Francisco maiore plures fuisse legimus: dignitas autem ipsa multitudine plurimum eleuatur. Quamobrem plerique cum indigne ferrent Equestrem hunc ordinem abiectissimis ac sordidissimis hominibus, ac tantæ multitudini a rege Carolo IX communicatum, vt sexcenti circiter non ita pridem censerentur, nouas comitum ac marchionum dignitates a principe obtinuerunt. Sed repente comitum numerus adeo excreuit, vt rex idem Carolus ad coercendam ambitiosorum hominum cupiditatem edixerit, vt in posterum ducibus, comitibus, marchionibus sine masculalegitimaque prole mortuis, prædia benefi-
549 ciaria fisco vindicarentur: sed cum edicto princeps importunis rogationibus derogare sæpius cogatur, Curia Parisiorum rescripta reiicere consueuit. Prudentis autem principis est honores ac præmia modice aut etiam

intra modum, nec nisi de virtute, deque Republica bene meritis largiri. Illud amplius necesse est, quo præmia sint gratiosiora, ab eo tantum qui iura maiestatis habet, concedi priuatis; qui honores ac dona principis & libentius accipiunt, & fructus sentiunt vberiores, cum intelligunt sua erga Rempubl. merita ab ipso principe iustis ponderibus exigi; principem sibi gratulari, vt meliora & ampliora sperare non dubitent; beneuolentiaq; & obsequio maiore principē complectantur. Sed prius necesse est principem canes aulicos, quiq; principis auctoritate & gratia impudentissime abutuntur, domo quam longissime prohibere aut fumo necare; imitanté Alexandrum Seuerum, qui quem deprehendit principis beneficia ac præmia quæ in merentes cæsura intelexerat, quasi a principe in sui vnius gratiam concessa fuissent, promittentem, ac magnam pecuniarum vim eo nomine a plerisque extorquentem, publice alligatum fumo necari iussit, voce præconis præeunte, SIC FVMO *pereat qui fumum vendidit.* nihil enim principibus beneficiorum ac prę̨miorum suorum gratia carius esse debet; quam si domesticorum fraudibus sibi extorqueri patiantur, verendum est vt imperium tandem aut certe imperii fructum omnem amittant. Nam cum Absalo Dauide dissimulante, honores, imperia, curationes, beneficia denique ac præmia subditis largiretur, capitali fraude sceptra de manibus, coronam de capite regis decussit. hunc enim subditorum animos ac voluntates Dauidi parenti optimo suffuratum esse sacræ literæ testantur. Cum item Galba Imperator beneficium Othonis rogatione priuato concessisset, Otho decem aureorū millia extorsit, quæ Prætorianis militibus diuisa imperiū sibi pepererunt: paulo post enim Galba interfectus est. Hoc Iulianus Imperator significabat emblemate singulari, quo sagittarius pennis aquilæ detractis eas ad sagittam accomodat, vt aquilam ipsam configere possit. Quid reges nostri maiorum gentium, Meroueorum inquam & Caroleorum? num imperio Francorū spoliati sunt

C

a Tranquill. in Othone.

sunt cum suorum beneficiorum ac præmiorum gratiam ignauiter ac turpiter sibi a domesticis præripi paterentur? nam præfectus Prætorio, qui *palatii Magister* dicebatur, omnia beneficia, imperia, curationes, ne ipso quidem rege conscio largiebatur. At Lupus Abbas Ferrariensis Carolum III prudenter monuerat, ne sua beneficia domesticis accepta ferri pateretur. Scio principibus hoc supra modum difficile futurum: quis enim matris, fratrum, propinquorum, amicorum rogationibus nihil daturum se posse confidat? id certe videretur inhumanum & ab omni vrbanitate alienum, id tamen parcissime fieri oportet: eoque magis si imperii successorem habiturus est, qui popularem gratiam imperantis dispendio se collecturum confidit. Memini Carolum IX regem fratri Henricho beneficium alterius nomine petenti libenter annuisse, iussisse tamen eum acciri, eoq; præsente ad fratrem conuersum dixisse; *Nihil carissime frater denegandum tibi puto: hoc tamen beneficium quod alterius nomine vis, non consequere: id ego illi summa voluntate pro suis in Rempublicam meritis dono dedi.* Quod si princeps omnino domesticorum cupiditatibus inseruire velit, alienum mancipium videri poterit, nec maiorem vim habere quam circuli in logistica; quorum quidem ope vnitati numerorum vis infinita tribuitur; quæ tamen per se ipsa numerus dici non potest. Interest etiam principis bonorum ac fortium virorum merita erga se, erga Rempublicam, erga singulos habere cognita ac perspecta, vt cæteri ad bene de se merendum acrius incitari possint. Sed ne princeps multis multa importune petentibus denegare cogatur; oportet prudentissimos sibique carissimos adiungere libellorum Magistros, qui singulorum rogationes excipiant: vt eos, si quid contra decus, contraque publicam vtilitatem petant, a proposito dimoueant, ne princeps tam recusasse, quam quid sit nesciisse videatur; aut si tam illustris est qui quid sibi dari postulat, ne princeps ipse imperatus offendatur, sed se cõparet ad eum qui rem iniquã petat

æquitate quadam refellendum, & cum bona gratia dimittendum. In quo genere Titius [a] Imperator principes omnes superasse dicitur; quia neminem a se tristem discedere passus est: quem propterea *generis humani delicias* appellarunt. Qui vero impudentius petere non dubitant, cum suas rogationes a prudente libellorum Magistro expendi putabunt oportere, difficilius ad petendum accedent. Numquam enim Prætoria principum adulatoribus, numquam hirudinib. vacabunt quæ principis ac populi sanguinem ebibant, & ossium ipsorum medullas auidissime exsugant. qui vero plurimum de Republica meretur, ii fere a principum conspectu quã longissime remoti sunt; siue quod præmia virtuti suæ debita, quæ impetrari, nõ peti debent, extorquere a dignitate alienum putant; siue quod iis petendis semper pecunias, sæpe quoque operam ac spem penitus amittant. ac si quidem prima rogatione repulsam ferãt, nihil amplius tentabunt. Atque in eo ipso Callicratidas Lacedæmoniorum imperator clarissimus ab aulicis Cyri iunioris irrisus est, quod principi diutius inseruire, ac tempus in aula regum terere numquam didicisset: Lysander vero, qui aulicorum mores ac naturam compertam habebat, ab eodem principe quæ vellet consequebatur [b]. Ita fit vt viri boni ac pudentes impudentium aulicorum fraudibus eludantur: quia non intelligunt omnibus fere principibus in more positum esse, vt eos incredibiliter ament & colant, iisque plurimum se debere putent, quibus omnia largiuntur: id est mimis, parasitis, adulatoribus, meretricibus, cinædis: eos autem quibus vitam debeant, & quorum ope sceptra teneant, capitalibus odiis fere prosequantur. Et quidem ea beneficiorum vis est ac natura, vt qui dedit, non minus quã qui accipit obligari videatur; gratiarum autem actio ingratis hominibus grauis est; vltio grauissima: cuius rei causam Tacitus inquirens; *Proniores*, inquit, *ad vindictam sumus, quam ad gratiam: quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur.* Ac tametsi plerique principes nihil nisi eblandi-

[a] Tranquill. in Tito.

Curviri boni præmiis vacant.

[b] Plutarch. in Lysandro.

Cur ad vltionem quã ad gratiam procliuiores simus.

eblanditis precibus, ac sæpissime inania tantum verba largiuntur: leuissima tamen aliorum promissa quasi ob-
551 ligationes arctissimas dissolui iubent. Illud etiam præmiorum quæ bene de virtute meritis debentur, spem sæpissime adimit, quod quibus virtutis nomine quid cõceditur, priusquam rei concessæ fructum vllum decerpere possint, magnam partem furibus aulicis largiri, aut rationibus plura expensa ferre quam acceperint, aut sæpissime inanes redire cogãtur. quæ pestis aulica nõ aliter q̃ sectionib. ac vstionib. curari potest; nisi princeps per sese sua dona largiatur: vt nec alienis rapinis intercepta, nec diuturnis precibus efflagitata, sed dignitate impetrata videantur: quæ multo maiora & vberiora futura sunt quantumuis exigua, quã si aliena manu donata fuerint; etiamsi furtis non exhauriantur. Idem iudico de laudationibus, quæ cum ab ipso principe proficiscũtur, incredibilem quandam vim habent ac donis omnibus superiorem; vt vituperatio ab ipsius principis oratione profecta quouis supplicio acerbior iudicatur. Pœnarum autem ac præmiorum distributio numquam speranda videtur, quamdiu honores, magistratus, imperia, sacerdotia, curationes, in officina tabernaria mercatorũ publicis venditionibus quasi sub hasta proscribentur; id quod non sine acerbissimo dolore diutissime spectauimus: quo malo nullum in Republica grauius cogitari potest. Omnium quidem populorum legibus satis accurate prouisum est, ac nos ipsi sanctissimas D. Ludouici leges habemus eo de genere latas, quibus etiam infamia irrogatur si ex cuiusquam amplitudine gratiam sibi quis conciliarit, aut honorum adiumenta quæsierit; Le-
C gibus item [a] Ferdinandi Regis Aragonum magistratuũ creandorum ratio accurata continetur, quam honesta æmulatione ab edictis Caroli VIII regis acceperat: hac clausula legibus [b] subiecta, *Que no se puedan vender, ny trocar officios de Alcaldia, ny Alguazilladgo, ny regimiento, ny veyntes quatria, ny fiel executoria, ny iuraderia.* Anglis item sue sunt leges quibus turpis illa mercaturę pro-

[a] anno 1472.

[b] In legib. Ferdinandi ac Isabellæ.

hibetur; quas etiamnum vigere animaduerti. ac nobis ipsis quoque leges D. Ludouici vsque ad Francisci maioris imperium pene inuiolabiles exstiterunt. Quæ autem & quanta incommoda honorum mercaturam sequantur, oratione persequi infinitum sit. Id tamen in popularibus imperiis plebi persuadere facilius est quam in optimatum statu: quia tenues a magistratibus & imperiis arceri per inopiam necesse est, si magistratus emi patiantur: principi vero, a quo vno imperia & honores petuntur, perfacile, nisi egestas illum & inopia ad mercaturam turpissimam deducat. legibus autem perruptis vix ac ne vix quidem medicina salutaris adhiberi potest. Petilia rogatio fora & conciliabula obire præoccupandorum suffragiorum causa prohibuit; Papiria candidam togam ademit; Calpurnia [a] eos ab honorum petitione perpetuo summouit, qui publico iudicio de ambitu damnati essent, nisi reum de ambitu quemquam [b] peregissent: qui vero cõpetitorem iudicio publico de ambitu superasset, eius honore ac magistratu [c] fruebatur. Lege item Tullia Consulari Cicerone rogante lata, Senatorem [d] ambitus damnatum in decennium relegari placuit. Vix tamen legibus locum vllum video relictum fuisse; cum iisdem fere temporibus ambitiosorum hominum diribitores pecuniarum magnam vim spectante populo effundere ac suffragia palam emere non dubitarent; eoq; processit impudentia, vt Cæsar competitorem aduersarium in Consulatu metuens, Luceio sibi amicissimo tantum pecuniarum obtulerit, quantum ad emtionem suffragiorum satis esset: qua re cognita optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu concordi & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac pleriq; pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem e Republ. fieri [e]. Hæc fere in ipsius imperii popularis occasu contigerunt, cum omnia pessum irent. Nam qui magistratus, sacerdotia, imperia venalia esse volunt, rem omnium sacratissimam, scilicet

[a] Dio lib. 36. ab V. C. 680.

[b] Cicer. pro Cluentio.

[c] Cicer. pro Sylla.

[d] Dio lib. 37. Cic. pro Murena.

[e] Tranquill. in Iuliano.

Incommoda quæ ab emtione magistratuum oriuntur.

sacra

sacra ipsa, iura, iudicia, leges, sanguinem innocentium hominum, & quæcumque Rempublicam continent, in commercium omnium fœdissimum cadere patiuntur. iidem scientiarum, pietatis ac virtutum omnium præmiis penitus sublatis, ad furta, rapinas, sordes, iniuriam, insciti am, ad omnia deniq; vitia aditum aperire non dubitant. Nec principes egestatem ac inopiam prætexere sine scelere possunt: cum nulla tanta inopia esse possit, quę ad tantũ scelus principem impellere debeat. Quamquam ridicule princeps qui se inopem a pecunia queratur, opes tamen Reipublicæ largitionibus effundat. Numquam imperium Romanum inopia grauiore quã Heliogabalo naturæ portento laborasse dicitur: imperii tamen successor & propinquus Alexander prudentissimus princeps, turpem illam mercaturã exsecratus, oratione habita in Senatu, *Non patiar*, inquit,[a] *mercatores potestatum*. Hic tamen vectigales populos imperio Romano tantopere subleuasse dicitur, vt ab eo qui antea triginta sestertios Quæstoribus solueret, sestertius vnus tantum exigeretur. quinetiam si diutius sceptra tenuisset, effecturum se receperat vt ad trientem sestertii tributa redirent. Et cum annos quatuordecim imperasset, Parthorum & Germanorum copias fugauit, ac florentissimum armis & legibus imperium successori reliquit. Sed ab effusis largitionibus abstinebat, frugalitate domesticos in officio continebat, peculatores ac pecuniæ publicæ fures acerbissimis quæstionibus ac suppliciis vrgebat[b]. *Seueri* nomen tulit, quod seueritatem præ se ferret; & assentatores, principum pestem ac pernitiem, exsecraretur: sed aulici canes ac hirudines ab eius aula quam longissime discedebant; fuit enim princeps cum in cæteris reb. rara quadã & exquisita prudentia, tũ miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusq; meritis iudicio præditus, ac seuera quadam maiestate venerabilis. Docuimus antea principum bonitatem nimiam, vel potius insciti am, ciuitatibus semper exitiosam fuisse. Cum enim

C

a Spartian.

b Spartian.

Franciscus 1 rex acerbior quam pro natura videretur, cumque ætas in graueſceret iam ſua, ac variis doloribus premeretur, difficiles ad eum aditus adulatorum turbâ ab aula repulerunt: quo tempore Reipublicæ opes eo vsque creuerant, vt rege moriente amplius millies ſeſtertium[a] in ærario publico reperiretur, præter tributa ac vectigalia, quorum dies venerat. Rempublicam vero florentem opibus, armis, literis, legibus, infinitaq; doctiſſimorum hominum ac opificum ingenioſiſſimorum varietate, poſtremo imperii fines Mediolanum vsque prolatos pace terra mariq; cum finitimis omnibus pacta reliquit. Ac tametſi grauiſſimos hoſtes habuiſſet, maximas copias fregiſſet, clariſſimas victorias obtinuiſſet, nihilominus vrbes, arces, oppida, baſilicas, ædesq; magnificas exſtruxit. Sed nimia facilitate Henrici filii, annis paulo minus duodecim omnes opes, arma, literæ, atque illa ingenioſorum hominum affluentia, dilapſa ſunt: ærarium vero non modo exhauſtum, ſed etiam Reſpublica ære alieno vsque adeo oppreſſa eſt, vt amplius decies millies ſeſtertium[b] deberetur: vt quidem ex rationibus publicis collegi; acciſis etiam imperii finibus, Inſubria inquã, Corſica, & Allobrogum prouincia tota Duci reſtituta. Omitto quantum imperii huius maieſtati ac dignitati detractum, quanta fortium ac illuſtrium virorum iactura facta ſit, quantumque diſciplinis omnibus de priſtino ſplendore deceſſerit. Quibus calamitatibus oppreſſa Reſpublica iacuit, cum præmiis bonorum ereptis, ſceleratorum ac impiorum hominum multitudine omnia redundarent. Princeps igitur qui beatam Rempublicam eſſe volet, ſcelerum vltionem magiſtratibus bona fide mandabit, nec iudicata reſcindi ſine grauiſſima cauſæ cognitione patietur: præmia vero ac beneficia ſibi vni reſeruabit; eaque ſenſim pro meritis cuiusque tribuet, vt gratia diutius animo inſideat; pœnas autem momento irrogari iubebit, vt dolorem minus ſentiant qui plectuntur. Nam cum pœnarum quamplurimæ ſint vtilitates, earum tamen minima eſt quæ peccanti

[a] Id eſt 2745000. libellarum Turonenſium.

[b] Summa fuit ex rationibus publicis expreſſa quadraginta tres millones CCCC LXXXIII. millia DCCC. xxxix. libræ Turonenſes.

C

canti dolorem facit, vt scilicet melior fiat; quod in extremo supplicio fieri non potest. maior est in eum in quem peccatur, vt violata vel immortalis Dei maiestas (: quamquam inuiolabilis est:) vel mortalium dignitas quoquomodo sarciatur: quam certe nemo sui vnius causa reposcere debet, si magnum illum Augustum imitetur, quem pœnas dedisse apparebat cum exigeret; ac tametsi solatium iis qui graues iniurias acceperũt afferre soleat; magis tamen spectandum illud est, vt in reliquum tempus & ei qui offensionem accepit, & cæteris omnibus pariat securitatem: item vt improborum numerus minuatur. omnium tamen vtilitatum maxima pertinet ad exemplum, vt scilicet cæteros egestatis, infamiæ, cruciatus, mortis deniq; terror ab iniurioſa facinoroſaq; vita prohibere possit[a]. His ergo pœnarum ac præmiorum legibus in Republica constitutis, & virtutibus semper erit & dignitati locus: scelerati vero nusquam apparebunt; æs alienum dissoluetur; opes vndiquaq; affluent; quibus rebus potens ac beata ciuitas semper futura est. Sed quoniam tot ac tantæ sunt aulicorũ hominum fraudes; tot ærarii diripiendi artes, vt prudentissimos quosque principes in eo genere labi ac decipi videamus; optima cautio est Philippi Valesii [b], quæ principis dona reuocari iubet, nisi omnia quæ tum ipse, tum maiores eius largitione principum habuerint, tabulis donationis contineantur. qua lege tametsi nulla vtilior ferri potuisset, biennio tamen post abrogata est, quod incredibile detrimentum ærarii de peculatoribus, quamdiu vim haberet, allatura videretur. abrogatione nihilominus §14 cautum est, vt tabulis donationum derogatio contineatur; vt in actis Curiæ me legisse memini: sed id quoque sublatum, ne vlla beneficiorum commemoratio principum largitiones, aut rationum magistros a promulgatione retardaret. Hæc igitur lex antiqua in vsum reuocanda venit: item lex Caroli VIII quæ donationes principum centum libellis [c] Turonensibus maiores a rationum magistris publicari iubet: sed vetustate consenuit

[a] Plato in Gorgia duas tantum vtilitates spectat.

[b] XI. Maii anno 1335.

[c] Id est 55 aureis.

iam ſua; vt plerique cum ingentes opes ærario penitus exhauſto coegerint, nihil tamen rationibus publicis teſtatum relinqui iactent. Hæ igitur principum effuſæ largitiones & quidem in pauciſſimos, non modo ærarium diruunt, verumetiam eos qui pro Republica ſuas opes prodegerunt, ad ſtatum ciuitatis conturbandum impellunt, ne ipſi egeſtate opprimantur. Quod ſi donationes ſingulis tribuantur, non modo ſeditioſis nouandarum rerum occaſio præcidetur, verumetiam ſua quiſq; præmia laturus, & princeps innumerabiles ſibi obligatos habiturus eſt. Parcius etiam importunis hominibus largiendum; vberius autem iis qui cum bene de virtute mereantur, nihil niſi cum verecundia poſtulant, ac interdum oblata recuſant: quales ex amicis duos Antigonus Aſiæ rex habuiſſe dicitur; quorum nec alterius ſatietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat[a]. cum his igitur Dionyſius maior ita ſe geſſit, *vt nihil nobis*, inquit Ariſtippus, *qui multa petimus; Platoni vero, qui omnia reſpuit, multa largiantur:* iſta ratione pecuniam donator habet & gratiam. Quamquam præmia ipſa conquirenda ſunt ea quæ interdum gratiora ſunt quam quæ locupletiorem reddunt accipientem: vt ſi princeps bene de ſe merentibus gratuletur vultu, geſtu, ſermone, laudatione, matrimonio conciliando, & id genus benefactorum; quæ cum gratiſſima ſint, numquam tamen principis opes exhauriunt. Carolus v Imperator Calabriæ Ducem optime de ſe meritum, quod imperium Hiſpaniarum ſumma ordinum conſenſione ad ſe delatum repudiaſſet, perpetuis carcerib. liberauit, eique Ferdinandi aui locupletiſſimam viduam deſpondit; ex quo matrimonio non modo libertas cum opibus maximis ad Ducem; imperii ſecuritas cũ amicitia ſumma vtriuſque coniugis ad Carolum; ad omnes ordines incredibilis lætitia peruenit; ſed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonii cupidiſſimam a peregrinorum principum coniugio deduxit; ac ſterilem vxorem ſenioq; proximam principi dedit, vt liberorum ſpe ſublata, Neapoleos ac Siciliæ regno Caroli poſte-

[a] Plutarch. in Demetrio.

C

Caroli v. callidũ commentum.

ritas tutissime frueretur. Hęc igitur potissima lex est prę-
miorum ac beneficiorum, vt animo gratissimo tribuan-
tur. Sunt enim plerique tam impudentes ac inurbani,
tamque tenaces ac sordidi, vt facilius sibi dentem ex ore
excuti quam numum vnum ex arca moueti patiantur,
aut nihil sine exprobratione largiri velint; quo nihil
stultius fieri potest; quia non modo beneficiorum gra-
tia, sed etiam præmiorum vis tota perit. Deterius tamen
qui rem eandem pluribus donare non dubitant; ac sum-
mam iniuriam pro beneficio conferre. Inde graues in-
ter amicos discordiæ: ac sæpe fit, vt quibus donata res
est, aut mutuis litibus opes; aut mutuis armis vitam a-
mittant: princeps autem non modo præmiorum fru-
555 ctu, & subditorum amicitia isto modo carituras est, ve-
rumetiam pro summa gratia summam inuidiam & odia
sempiterna laturus. Quod cum absurdum sit ac principi-
bus æque ac subditis exitiosum, nulla re tamen frequen-
tius peccatur: idque fit non rerum præteritarum obli-
uione, sed opera dedita eorum qui sic principes a tene-
ris annis imbuunt, vt nihil petentibus denegandum, sed
omnia omnibus largienda suadeant, vt omnium volun-
tates & amicitias beneficiorum multitudine conquirãt:
qui tamen rem eandem pluribus donando ab ea quam
sibi proposuerant via longissime aberrant. Nihil autem
cuiquam denegare, non est hominis qui liberalitatis aut
magnificentiæ vim teneat, sed prodigi ac imprudentis.
Ego principem non solum liberalem, verumetiam ma-
gnificum esse volo; eatenus tamen ne in prodigum eua-
dat: quia ex prodigo exactorem, ex hoc tyrannum fieri;
& cum sua penitus effuderit, aliena rapere ac donare ne-
cesse est. Leges beneficiorum iubent diligenter intue-
ri, cui, quantum, quibus temporibus, quibusque locis
& quem ad finem donatio fiat: sed principem hoc am-
plius spectare oportet, ne sint prędia donationibus po-
steriora; ac prius merenti debita reddat, quam nihil me-
renti temere largiatur; & vtraq; tum præmia, tũ benefi-
cia suis opib. ac facultatib. metiatur. Romani, vt Horatii

Exprobratio turpis in beneficiis tribuẽdis. Rem eandem pluribus donare pernitiosum.

Coclitis, qui Vrbem a direptione, ciues ab interitu seruarat, inopiam subleuarent, terræ iugerum donauerunt[a]: ingens hoc præmium pro inopia Reipublicæ, cuius ager omnis quarto ab Vrbe lapide patebat. Sed Alexander Magnus solidas prouincias, ac talenta innumerabilia largiebatur: qui si aliter faceret, contra decus fecisse videretur. laudatur etiam Romanorum vetus institutum, quo ter geminos, si vlli nascerentur, publicis impensis alivoluerunt, pro memorabili Horatii Tergemini victoria de Curiatiis: sed lex Solonis qui liberos eorum qui pro patria in bello cecidissent, de publico sustentari voluit, diuturna esse non potuit; tametsi Græcorum fere omnium communis[b] esset: quia publicas opes & ærarium penitus exhauriebat. Si quis putet principem nulla magnificentia illustrem futurum, si nihil nisi bene merentibus donauerit, id quidem assentior: nec certe debet nouum videri si quem princeps obscuri generis hominem ac egestate oppressum maximis opibus ac fortunis locupletarit; si qua virtute illustris & clarus erit. Exstat Chilonis dictum memorabile: is enim petenti quid Deus ageret, *Superbos*, inquit, *de sublimi loco deiicit: eos vero qui iacent in sordibus & squallore, in altissimum honoris gradum erigit.* Optimum principem Deum imitari oportet, tenues ac bene de virtute meritos opib. ac imperiis augentem. At cum Iulius III P. M. Montanum, quem voluptatis gratia ex infima egentium fece domi educarat, Cardinalem creasset, rogatio pro Cardinalium collegio lata est, ne pateretur ordinem clarissimum hominis sordidissimi labe maculari: cum nec opibus, nec sapientia, nec virtutib. nec generis splendore, nec vlla re conmendaretur: hic Pontifex, quibus virtutibus, qua eruditione, quibus natalibus, quibus disciplinis nobilitatum Pontificem me creastis? Neque vero dubitandum est quin principes semper sui similes domesticos & amicos habituri sint: vt Heliogabalus omni libidinum ac fœditatũ genere inquinatos cõquisiit, quos amplissimis imperiis & opibus locupletauit. Ex qua re

[a] Plin. De viris illustrib. Liuius lib. 2.

[b] Aristlib. 2. Polit. cap. 5.

Vrbana dicteria Iulii III Pont. M.

C

556

Præto-

Prætoriani milites indignati, humani generis portentũ illud vna cum matre cæsum in cloacas Vrbis fœdissimas pertraxerunt. Quid domestica commemorem? quid immanes largitiones, & in quos homines effusas? habeo ex rationibus publicis amplius millies sestertium vnius anni[a] spatio donationibus exhaustum. omitto cætera quæ referre pudet. Ingens autem illa pecuniæ vis ex honorum ac magistratuum mercatura, turpissimisq; proscriptionibus coacta erat; quæ fundi nostri calamitas est: cum tamen legibus D. Ludouici infamia sempiterna cumulari debuissent qui suffragia mercantur: quas leges, si Rempublicam saluam & honestam esse volumus, renouari, atque Alexandri Seueri morem in vsum reuocari oportet. Quem enim ad honores amplissimos, & prouinciarum gubernacula prouehere cupiebat, eius nomen programmate publico peruulgabat, vt de anteacta vita inquireretur, pœna tamen capitali calumniatorib. decreta; cum turpe esse diceret[b] Christianos qui eiusmodi quæstiones haberent, maiorem in suis Pontificibus deligendis curam gerere, quam principem in rectorib. prouinciarũ. Quod certe institutum laudabilius est quam Venetorum, Lucensium, Genuensium ac Florentinorum, qui non nisi exacto magistratu quæstiones habent. Nam qui reus est peculatus ac idem rapinis locuples, quæstionis iudicem muneribus corrumpere nõ dubitabit. commodius est igitur occurrere morborum principiis, quam in iis curandis conflictari. Serius tamen id fieri præstat, quam nullam omnino quęstionem habere. Sed vtroq; tempore & ante magistratum adeptum, & exacto magistratu, quæstiones Solonis[c] legibus decernebantur. Igitur habita quæstione eorum qui sacerdotia, magistratus, imperia, curationes gesserunt, aut gerere cupiunt, pœnas improbis, præmia bonis constituere; & ad honores gerendos optimum quemq; munerique gerendo maxime idoneũ creare oportet, ac bellica imperia strenuissimis, quæsturas & ærarii curam minime omnium auaris, iudicia iustissimis, censurã integerrimis,

[a] anno 1571.

[b] Lamprid. in Alexandro.

[c] Demosth. in orat. De falsa legat. & contra Timarchum.

laborē robustissimis, gubernacula prudentissimis, Pontificatum religiosissimis tribuere; sic tamen vt ordinum, ætatum, fortunarum, familiarum, & meritorum cuiusq; ratio diligens habeatur: quoniam ridiculū sit Pontifices imperatorio muneri, milites innocentes conquirere ac religionib. curandis adhibere. Et quoniam versamur in disputatione de prēmiis, de triumphis, de honoribus, de imperiis, quæ ex maxima parte militarib. hominibus tribuuntur; consequens esse videtur vt quæramus; *An commodius sit bellicis artibus ciues exerceri quam imbelles esse.*

V, Præstatne bellicis artibus ciues excellere ac propugnaculis ciuitates munitas esse quam iis vacare.

CVM multæ sint ac variæ de optimo genere ciuitatis quæstiones, vix vlla tamen est quæ aut vtilitate maior, aut difficultate superior, aut dignitate par huic esse possit; propter ea quæ in vtramque partem promi possunt argumenta. Nam qui vrbem propugnaculis firmam, & ad copiarum exitus facilem, & ad hostium aditus difficilem conquirunt, militarem disciplinam ciuib. & arces vrbi necessarias esse significant; sed in quo genere ciuitatis non definiunt. Nam si de toto genere dictum velint, in maximis erroribus versari necesse est; cum dissidentes inter se Rerumpublicarum status discrepantibus institutis ac legib. moderari oporteat. Illud etiam quod posuerunt, vrbem propugnaculis munitissimam esse debere, a ciuium fortitudine & militari laude penitus alienum videtur; cum arces & propugnacula ciuem ignauum efficiant: vt iure quodammodo Cleomenes fortissimus imperator oppidum arte ac natura munitissimum intuens exclamaret, *O muliebres latebras!* meminerat suæ ciuitatis ac gentis principem Lycurgum Lacedæmoniis arces ac propugnacula ademisse, ac ne mœnia quidem vrbi reliquisse: ne cum in mœnibus ipsis, non in animi fortitudine ac robore præsidia salutis collocarent, otio & ignauia languerent. Neque vero ciuitatis robur positum est in mutis lapidibus, sed in præ- 557

stanti

stanti fortissimorum ciuium virtute. qui pro aris, pro liberis, pro libertate, pro ciuitate, pro fama, pro vita tantisper dimicabunt, quamdiu nullam in fuga, nullam in latebris spem posuerint fortunarum suarum. Hæc igitur inter se pugnant; vrbes valde munitas, & fortes habere ciues; cum nec strenui videri possint qui murorum præsidia quærunt, nec hostium impetus metuant, nec militaribus disciplinis egeant, qui munitissimis oppidis
C cinguntur. Quamobrem Tartari ac Æthiopes qui maximis imperiis ac bellicis laudib. clarissimi putantur, nullas arces habent, nullas vrbes, at ne oppida quidem vallo munita; sed fere in tentoriis totam vitam agunt. Negus enim maximus antea quidem Indorum, nunc etiam Æthiopum Imperator, cui reges [a] quinquaginta obediunt, [a] Iouius.
semper in tentoriis versatur, nec arcem vllam tam late patentibus regnis habet, præter eam quæ a maiorib. est in Anga [b] monte excelsissimo exstructa, in qua principes [b] Franciscus Aluares.
seueriore disciplina educantur, ne plebem seditiosis factionibus a regis obsequio diuellant. Nulli tamen toto terrarum orbe reges Æthiopum ac Tartarorum regibus vel imperandi maiestate superiores, vel subditorũ obedientia sacratiores, vel hostium legionib. formidabiliores esse memorantur. Quamquam propugnacula inutilia optimo cuique Imperatori iudicantur, qui vrbium & oppidorum dominum fore se confidit, si agris hostium potiatur. Quis est enim qui nesciat fugato Dario ad Arbelam, eodem momento magnum illud Persarum imperium in Alexandri Magni potestatem venisse? propugnacula deditionem fecisse? vrbes munitissimas hostibus patuisse? populos omnes victoris imperio acquieuisse? cuius tamen exercitus omnis triginta millibus hominum, nec pluribus constabat. Quis in tota Macedonia populus, quæ oppida, quæ arces fugato a Romanis Perseo rege ductu Pauli Æmilii vel diem vnum victoribus restituerunt? Age vero quis audita clade Pharsalica Pompeium non deseruit? eius tamen imperiis omnes Orientis prouinciæ, classes, maria,

portus ante victoriam obtemperabant, ac Cæsarem omni aditu prohibebãt; nihil oppida, nihil arces profuerunt. Sed nostra libentius recordor. Ludouicus XII rex 558
aduersus Venetos grauissimum bellum gessit; triplici prælio tres exercitus fudit ac prostrauit: nõ multo post omnia oppida quæ multa fuerunt, omnes arces quę munitissimæ & inexpugnabiles putabantur, deditionem fecerunt: secutus est Frãciscus Ludouici gener; cui post Marinianam cladem oppida omnia Insubrum & arx ipsa Mediolana patuerunt. in sequentibus annis eodem rege cum exercitu Hispanorum, Germanorum, & Italorum coniunctis copiis prostrato, quæ priori victoria recuperarat, omnia vno perdidit & eodem momẽto. Iam vero si vrbes excelsis mœnibus ac propugnaculis muniantur, verendum vt hostes captis oppidis ea pertinaciter retinere, ac regione vniuersa potiri velint; quam populatis agris ac direpta supellectile, si nullæ supersint arces, deserere cogantur. Quamobrem Maria Ruerus Vrbinatum Dux, suæ ditionis arces diruit, ac Venetias se recepit, cum se hostium copiis imparem esse exploratũ haberet; nec dubitaret Valentinum Borgiam capitalib. odiis apud bonos omnes laborare, nec se mortuo Pontifice Alexãdrro tueri posse; sibi vero saluum ad suos reditum fore. nec spes illum fefellit: nam Alexandro Pontifice veneno, quod ipse miscuerat, sublato, Dux Vrbinas saluus & incolumis domum rediit: cæteri principes ecclesiæ Romanæ fiduciarii in suis propugnaculis capti ac cæsi fuerunt. Nec aliam ob causam Genuenses fugato ad Papiam Gallorum exercitu, ab hoc imperio defecerunt; arcem obsederunt, obsessos diuturna fame ad deditionem compulerũt; arcemq; captam funditus euerterunt: vt Genuæ fruendæ spes Francis omnib. arce sublata præcideretur. Ita quoq; populus Mediolanensis arcem Iouiam, quæ ante exstructa fuerat quam Sfortiadæ imperio potirentur, diruere non dubitarunt, vt seipsos a tyrannide vindicarent. Ita veteres Syracusani Achradinam, Romani Corinthum, Numantiam, Carthaginem C

Arx munitissima est subditorum benevoletia.

deleue-

deleuerunt; numquam id facturi, nisi metuerent ne vel tyranni domestici, vel hostes propugnaculis potiti, regione tota Romanos excluderent. Quamobrem T. Flamininus prudenter, qui vt Græciam tyrannidis metu sublato liberaret, tres arces, Acrocorinthum inquam, Demetriadem, & Chalcidē, quas Philippus iunior Macedoniæ rex, *Græciæ compedes* appellabat, solo exequauit. Atque hæc potissima ratio, quamobrem propugnacula ciuitatibus bene constitutis pernicioſa debent videri, vt tyrannidis occasio principibus improbis eripiatur. nam propterea populi *nidos tyrannidis* arces appellant; tyranni vero *iuga populorum*. Sic enim Grilerus Heluetiorum Præfectus Vranam arcem, quam ipse exstrui iusserat, *Zvving Uri*, id est Vranorum iugum ac flagellum, appellabat: inde tyrannidis, inde quoque defectionis Heluetiorum origo. Et cum Salomo in vrbe Hierosolymorum arcem Mellonem ædificari iussisset, audacius subditos cogere, nouis tributis ac vectigalibus vrgere non dubitauit: ex quo secutæ sunt omnium ordinum querelæ, deinde aperta defectio decem tribuum, quæ nouum regem sibi depoposcerunt. vrbes enim & loca munita principib. aduersus populos, ac populis vicissim erga principes suspicionem ac diffidentiā ingenerare solent. Quamobrem nec reges Anglorum nec Mo-
559 schouitarum rusticas domos ac Prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fossaue muniri patiuntur, ne sit occasio rebellandi: nam cum Telessæ vrbis ciues mœnium excelsorū altitudine ac latitudine confiderent, Thunetani regis Præfectos complures occiderant; nec imperia cuiusquam ferre poterant, quoad regis exercitus vrbem obsedit, expugnatam ferro flammaq; vastauit[a]. Sic Annibal Saguntum, Sulla Romanus Athenas, Seuerus Byzantium, Vespasianus Hierosolymā, Dagobertus Pictauium, arte ac natura munitissimas vrbes, diuturna obsidione tandem expugnauerunt, & crudelissime trucidatis ciuibus solo exæquauerunt; quæ nisi murorum substructionibus confiderent, æquis

Arces principibus tyrannidis, defectionis vero subditis occasionem prabere.

[a] Leo Afer.

conditionibus paciſci non dubitarent. Nam fere fit vt oppida quo debiliora ſunt, eo facilius ac citius ſine vllo metu ignominiæ paciſcantur: quæ ignominia ſequitur eos qui locorum propugnaculis tecti obſidionem ferre recuſant. Iam enim mille ac ducentos Lutetia Pariſiorum opibus ac populis florentiſſima, poſt Cæſaris expugnationem centies obſeſſa, ſemper hoſtes æquis conditionibus admiſit, aut pecunia repulit: cum potentiſſimæ quæque vrbes aut crudeliter direptæ hoſtium vim ac libidinem perferre cogerentur. Quamquam nullæ vrbes adeo munitæ ſunt quæ diuturnam obſidionẽ ferre poſſint, his potiſſimum temporibus quibus tormentorum bellicorum vi & impetu non vrbes modo ſolidæ, ſed montes quoq; ipſi concuſſis fundamentis ſubruuntur; ita vt ſi pauci obſideãtur, hoſtium vi maiore; ſi multi, fame citò interituri ſint. Cum igitur loca munitiſſima C
vel principes ad tyrannidem, vel populos ad defectionem, vel hoſtes ad obſidionem, vel ciues ad ignauiam inuitare ſoleant, quis ciuitatibus ac populis pernicioſa eſſe non fateatur? Vtile eſt igitur (:dicet aliquis:) artibus ac præceptis militaribus informari, ſi vrbes munitæ ciues a virtute ad ignauiam auocare ſolent: ego iudiciorũ formulam NON LIQVET, in eo genere quæſtionum vſurpare ſoleo. Nam ſi beatam Rempubl. iudicamus in qua princeps immortalis Dei ac naturæ legibus obſequitur; magiſtratus principi; priuati magiſtratibus; liberi parentibus; ſerui dominis; deniq; ciues mutua beneuolentia inter ſe & cum Repub. coniunguntur, vt tranquilla pace & quiete ſuauiſſima perfrui poſſint; profecto eam felicitatem & quietem animi bellicæ res oppugnant; ac milites ipſi hoc vitæ genus exſecrantur. Neq; vero fieri poteſt vt ciuitas religione, iuſtitia, pietate, integritate, liberalibus diſciplinis, agricultura, pecuaria, opificiorum varietate floreat, niſi parta pace ac tranquillitate vitæ: quã militares homines perturbare propterea ſolent, quod pax inimica bello ſemper fuerit, & militũ virtus pacata ciuitate contemta iaceat. Quid enim furioſo

rioso militi tam inimicum quam qui otium, qui agrum, qui philosophiã, qui virtutes colit? nam milites summæ laudi ac voluptati ducunt agros vastare, agricolas spoliare, vicos incendere, vrbes obsidere, obsessas expugnare, expugnatas diripere, direptas inflammare, stupra cædibus, cædes stupris cumulare; omnia deniq; humana diuina miscere. Hæ sunt vtilitates, hi militiæ fructus bonis omnib. detestabiles, militibus tamen suaues ac iucundi. Quid. n. exemplis in re tam perspicua opus est, aut quis ea recordari sine horrore, vel audire sine gemitu possit? Quis etiamnũ agricolarũ vulnera nescit? quis non videt calamitates? quis querimonias non audit? Certe quidem omnes omnium agros, pecora, fruges, quibus spiritum ducimus, hæc inquã omnia sunt in potestate militum, id est vt pleriq; omnes interpretantur, prędonum; quos vel auaritia ab hostibus ad prædam; vel libido ad voluptatẽ; vel crapula ad ingluuiem; vel furor ad crudelitatem reuocare consueuerunt. Quæ cum ita sint, non video quamobrem ad hoc crudelissimum vitæ genus ciues instituere, aut armare, nisi ad extrema vitæ pericula debeamus. nam qui belli semina conquirunt vt strenui videantur, hi muscas imitari student, qui non nisi scabris in locis consistere possunt, specula polita oderunt. Qui vero belli gerendi occasionẽ ad opes, ad copias, ad fines proferendos suscipiunt, nę illi vitã miserrimã ducunt; qui habẽdi cupiditatẽ, quæ modũ nescit, laxatis habenis regere se posse cõfidunt. seruus. n. vinctus id tantũ postulat vt vincula dissoluantur; solutus, libertatẽ petit; liber factus, ciuitatẽ; ciuitatẽ adeptus, magistratũ; hinc ad summos honorum gradus conscendere; quousq; regnum consequatur; nec eo contentus, solum se Monarcham fore confidit; postremo humanæ conditionis oblitus diuinos cultus & honores ambit. Quanto beatior princeps aut ciuitas angustis imperii finibus (quamquam nihil angustum quod sua sorte contentum est) qui secura pace ac tranquillitate procul a metu, ab hostibus, ab inuidia fruatur? Nam *Reipublicæ bene constitutæ*

fines non gladiis, vt iactabat Agesilaus, *sed iustitia terminantur:* vt Pompeius Parthorum regi respondisse fertur, cum fluuium Euphratem vtriusq; imperii, Romanorum inquam & Parthorum, terminum esse vellet. Hæc quidem breuissime contra vrbium propugnacula contraque militarem disciplinam. Sed in contrariam sententiam multa dici possunt: scilicet vrbes sine mœnibus omnium direptionibus ac latrociniis, libertatem vero ciuium vitamque hostium libidini patuisse semper. Quinetiam nudata mœnibus ciuitas, eius inuadendæ ac diripiendæ illecebra quædam est; qua sublata, nemo facile id ausurus est; nec si velit, possit: modo rebus ad obsidionem necessariis muniatur. vt qui inermes iter ingrediuntur, ad se inuadendum vltro latrones inuitant, qui sese hostes voluntarios exarmatis hominib. profiteri non dubitabunt, quos si armati fuissent, contueri non auderent. At prima quidem sociãdorum hominum occasio inde nata est, vt non modo singulorum; sed etiam vniuersorum fortunæ, bona, vxores, liberi, pecuniæ, possessiones, ab hostium incursionibus tutiores essent, quæ sine mœnibus salua esse non possunt. Quod autem ad ingenerandam audaciam aiunt muros ciuitatis in ciuium ipsorum corporib. consistere oportere, magis ad pompam & speciem dicitur quam ad rei veritatem; cum pars ciuitatis minima sit quæ armis se tuetur: nã imbelle fœminarum genus maximam ciuium partem sibi vindicat, partem pueri, partem ęgri, partem senes; quorum salus in parietibus vrbium pene consistit. Quod si robur animis ingeneraret nudata mœnibus nulloq; sepimento obuallata ciuitas, cur fœdissimi quiq; casside, clypeo, lorica teguntur? Isadas quidem Lacedæmonius irruen- 51
tibus in vrbem Thebanis totum se nudauit, abiecta etiã tunica interiore; eoq; habitu altera manu hostile, altera ensem gestans, in confertissimos hostes irrupit, nuditatem hostib. summa temeritate ostentans: euasit tamen, eiq; decreta est corona[a]: sed nõ sine mulcta, quod nudus aduersus hostes dimicasset. Eodem iure Senatus Spartanorum

Vrbes munitissimas esse oportere.

[a] Plutarchus.

norum mulctari debuisset, quod vrbe nudata mœnibus ciuium caput, vitam, fortunas hostibus subiecisset, nudosq; pugnare coegisset; quæ ciuitas nisi fossa valloq; septa fuisset, in Thebanorum potestatem erat procul dubio ventura. Si vallum tunc profuit ad salutem ciuium, quis dubitet muros etiam profuturos fuisse? sin muris armata ciuitas, succincta propugnaculis ciues ignauos, rebelles, seditiosos efficit, cur non fossas vrbis repleri iusserant? Sed ex duobus vtrum vtilius esset, exitus comprobauit: nam Cleomenes rex Lacedæmoniorum post cladem Selasiam fusus ac prostratus in vrbem se recepit; cum tamen hostium aduentum audisset, in Ægyptum aufugit, ac vrbem ipsam vna cum ciuibus hostium libidini ac direptioni reliquit. Contra vero Lysander Athenienſibus in deditionem acceptis, muros vrbis solo exæquauit; quorum ope tota ciuitas omnium Græciæ vrbium clarissima ac florentissima omni hostium generi acerrime restiterat. At sine mœnibus hostes regionem retinere non poterunt: demus hoc sane: sed quis illos ab vrbium direptione, a ciuium cæde, a captiuitate puerorum, a stupris fœminarum prohibere poterit? hæc enim C iura belli antiquissimis gentium omnium morib. prodita sunt. At ciues sine propugnaculis hostem pecuniis arcebunt, nec pertinaciter obsidionem ferent: imo vero facilis ad vrbē aditus non ad pactionē, sed ad direptionē inuitat hostes qui fortissimas arces numquam obsessuri fuissent; quoties oppidum vnum, arx vna ingentes exercitus repulit? quoties ii qui obsidione vrbem cinxerant, fame, peste, frigore, morbis omnibus obsessi fuerunt? Constantinopolis Turcarum obsidionem annos octo pertulit, quoad Tamerlane duce Tartarorum legiones Baiazetem ab obsidione reuocarunt. Nec ita pridem Fessarum rex obsidionem exercitus Marochi regis septem annos passus est, ac hostium se circumsidentium interitum summa securitate spectauit; nec multo post Mecna vrbs Africæ diutius etiam circumsessa, hostibus ipsis exitium [a] attulit ac dedecus sempiternum. ne

[a] anno 1515. Leo Afr.

tamen longius exempla petantur; cum noſtri homines arcem Metenſiũ Caroli v Imp. legionib. oppoſuiſſent, non modo illum ad deſperationẽ fruendæ vrbis adegerunt, verumetiã hoſtiũ fame ac frigore pereuntium ſtragem incredibilẽ tuto ſpectauerunt; & eo veluti clypeo Galliã vniuerſam protexerunt. Quis item neſcit Tyrum vrbem Alexandri Magni obſidionem ſex integros menſes pertuliſſe, & eius furorem retardaſſe, dũ interim Darius exercitum ingentem conſcripſit. Nec vero credibile eſt ſi arcesignauiam hominib. ingenerarent, Romanos vrbem & arcem munitiſſimam habituros fuiſſe, cũ populos omnes animi robore ac fortitudine ſuperarẽt, alioqui Tarquinius Superbꝰ, Marcius Cariolanus, Pyrrhus, Annibal, momento Vrbem deleuiſſent; ac niſi poſt Allienſem cladem Vrbe capta & incenſa ciues in arcem ſe recepiſſent, vt Gallorum impetus ſuſtinerent, Roma- 562
num nomen & imperium a ſtirpe exciſum fuiſſet: vt patrum noſtrorum memoria poſt Vrbem Carolo Burbonio duce captam. Pontifex maximus vna cum principibus ciuitatis ab arce Angelica, quaſi ab extrema ancora, ſuæ ſalutis præſidium opportune quæſierunt. Quæ autem regiones munitis oppidis deſtituuntur, vno vel altero prælio in hoſtium poteſtatem veniunt, ac ſæpius inopinantes & ex improuiſo pauciſſimi quamplurimos imbelles fortiſſimos adoriuntur. Anglia quidem Angloſaxonibus conceſſit pulſis Britannis; eadem Danos victis Anglis dominos recepit; poſtea Normanos duce Gulielmo. Et cum bellis ciuilibus principes Hyorchorum ac Lancaſtrenſium exarſiſſent, non amplius ſemeſtri ſpatio ter amiſſum ac recuperatum regnum fuiſſe legimus. Ac tametſi Eduardus IIII regno potitus eſſet, eo tamen mortuo Richardus parricidio partum imperium Henricho VII exſule cum leui exercitu redeunte, momento amiſit; quæ regionibus arces præſidiis firmatas habentibus non contigerunt. At etiam Romani artis imperatoriæ peritiſſimi non vrbes modo, ſed etiam exercitus locis omnibus vallo ac foſſa munire docuerunt,

Regnum Anglia ter amiſſum ac recuperatũ.

runt, nec sine castris prœlia gessisse leguntur: quorum quanta fuerit vtilitas Paulus Æmilius imperator optimus graui ad milites oratione[a] cum differeret; *Maiores*, inquit, *nostri castra munita portum ad omnes casus exercitus ducebant esse, vnde ad pugnam exirent, quo iactati pugna receptum haberent: & qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo habebatur.* Ipsa denique populorum pene omnium, Persarum inquam, Romanorum, Ægyptiorum, Græcorum, Turcarum, Celtarum consuetudo muniendarum vrbium ad hostium perniciem ac salutem ciuium rem maxime necessariam esse comprobauit. ad quam opportunitatem Tartari sese tandem suaque oppida accommodarunt; cum ad improuisos hostium impetus sæpissime imparati offenderentur: qua ratione fortissimos quosque ab ignauissimis superari videmus. Quæ cum ita sint, haud dubie ciues militaribus etiam disciplinis instructos esse oportet; quia non tantum armatus aduersarius repellendus est, sed etiam feriendus. Neque vero ab vllis magistris accepimus aut didicimus, sed ab ipsa natura hausimus & expressimus, vt cædes, incendia, rapinas, libidinem, a vita, fortunis, corporibus arceamus: ac Deus ipse iubet a templis sacrilegia, ac oppidis direptionem, ab agris vastitatem depelli, & omni ratione salutem nostram expediri; neq; id tantum, sed etiam hostes ac latrones confectari ac perdere. quæ naturæ disciplina omnibus diuinis & humanis legibus confirmatur. Ex quo illud consequens est, non modo clypeos & oppida præsidiis omnibus ad bonorum tutelam & salutem obuallata; verumetiam ad improborum & latronum offensionem ac exitium tela, gladios, hastas comparari oportere. Ego latrones non tantum appello eos qui latera tyrannorum aut viatorum obsident, quos propterea Latini *Latrones*[b] dixerunt; sed etiã eos qui scelerata consensionis fide conscriptis legionibus vagantur; qui alienis imperiis ac ciuitatibus insidiantur; qui nulla iniuria lacessiti pacatis populis bellum inferunt: qui cum sceleratissimi

[a] Liuius lib. 44

[b] Festus. ita Hebræis לטרון a לט quod *latus* significat.

sint, hominum tamen innocentium perniciem moliuntur; etiamsi regalia sceptra teneant, & regali pompa circumferantur. Neque enim verum est quod [a] M. Tullius scripsit, *bellum iustum non esse nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut quod ante denuntiatum sit & indictum*: quia denuntiatio non facit vt iuste bellum suscipiatur; sed belli causam non modo probabilem verumetiam necessariam subesse oportet. iusta vero causa nulla est quam pro sua, deinde pro innocentium vita tuenda. Etenim paulo minus peccat, qui hominum innocentium vitam, caput, fortunas non tuetur, aut si potest, illatam aliis iniuriam non propulsat, quam si ipse vltro inferat. quod de singulis dictum latissime patet ad vniuersos, vt etiam copiis ac legionibus, cum aliter non possumus, iniuria violatos vlciscamur. Id autem sine arte militari ac imperatoria fieri nõ potest; cuius aliæ sunt quãplurimæ præter eas quas diximus vtilitates; vt scilicet pace domi ac trãquillitate fruamur; bellis externis implicari oportet. Hoc vnum aduersus improborum ciuium coniurationes ac seditiosos cœtus remedium salutare, Romani nõ modo vtile, sed etiam necessarium esse duxerunt: qui vt minimũ ab externis bellis cõquieuissent, ciuilib. premebantur. Cum.n. aliquando in ipsius Vrbis visceribus Patres cum plebe capitalib. odiis inter se contenderent, hostis in Capitolium inuasit: repente ciues ad concordiam adducti hostem repulerunt [b]. rursus parta pace cũ in ciuiles discordias relapsos intuerentur Veientes, Romanos agros vastare cœperunt; repente ciuilis motus cõquieuit, vt hostes propulsarent. Quamobrẽ cum Latinorum ac Hetruscorum nationib. perceptum & plane cognitum esset populum Romanorum nõ nisi a seipso vinci posse; simultates & odia in ciuitate clam seri oportere decreuerunt. Sic enim Liuius scribit [c]; *Principes Hetruriæ populorum fremebant æternas esse opes Romanorũ, nisi inter semetipsos sæuiant; id vnum venenum, eam labem ciuitatib. opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent*. Nec vero motus ciuiles Hispanorum aliter sedari

563

Bellum externum contra ciuilia bella salutare.

[a] Cic. lib. 1. Offic.

[b] Dionys lib. 7. Liuius lib. 3.

[c] Lib. 2.

C

sedari potuerunt, cum absente Carolo v Imperatore nouum sibi regem creauissent, quam Gallorum exercitu in Cantabriam & Nauarram irruente, quas regiones Galli occupauerant: sed Hispani repente conciliatis animis hostiles impetus repressérunt, & amissa recuperarunt. Quid Angli? num portũ totius Normaniæ prouinciæ munitissimũ ac opulentissimum occupauerant, totamq; prouinciã crudelissime populabantur [a], finitimas prouincias ac regnum ipsum appetentes, nisi arma ciuilia Galli in communem hostem conuertissent? mox.n. fusi ac fugati domum se receperunt; nec prius in Galliã se redituros decreuerunt, quã ciuilibus seditionib. quassata Gallia faciles aditus ad se inuadendum aperuisse videretur. Ad externa redeo (atq; vtinã domesticis exemplis caruissemus) vt planum sit Rempubl. Romanorum nulla re magis floruisse quam arte militari; sine qua non modo imperii fines augeri, sed ne stare quidem potuissent. Pleni sunt Græcorum ac Latinorũ libri, quib. perspicitur Senatui populoq; Romano id vnum propositũ fuisse, vt perpetuis bellis cum hostib. ciues implicarent. sed quoniam nec iniuria bellum inferre cuiquã fas esse
564 putabant, nec subactis finitimis, & auctis opib. quisquã Romanos lacessere et impune, incredibili virtute & animi fortitudine sociis ac fœderatis illatas iniurias vlcisci, ac tyrannide oppressos liberare proposuerunt; vt nec materia belli honesta deesset, nec inertia ciues ac desidia diffluerent, aut sibi ipsis bellum inferrent. Itaque & pro imperii dignitate, & pro gloria, cuius auidi præter cæteras gentes fuerunt, & non modo pro iure sociorum sibi dimicandum esse statuerunt, sed etiã pro iis qui nulla sibi societate cõiuncti fuissent, si a potentiorib. violarentur. vbi enim melius sanguis spargi potest? vbi honestius vita deponi? vbi verior ac solidior gloria comparari? sæpe quoq; mercatoribus ac nauicularijs iniurioſius tractatis bella gesserunt, aut cum salus tenuium in periculũ ac discrimen vocaretur, maximeq; sociorum, pro quib. studio inflammato ad vltionem reposcendã sic rapiebã-

[a] anno 1562.

tur, vt eorum metus qui per animos gentium barbararum & crudelium tyrannorum peruaserat, potentissimos quosq; ab inferenda iniuria prohiberet, ac bonos in officio contineret: quippe virtutum omniū decus in fortitudine posuerant, quam etiam eleganti Virtutis nomine appellabant: nam Cæsar in seditione militum, *malo*, inquit, *modestiam in milite, quam virtutem.* Igitur ad artes imperatorias ac militares adipiscendas a pueritia ludo exercebātur; extrema pueritia milites; ineunte adolescentia Centuriones; appetente iuuentute Tribuni militum; ætate matura Imperatores fiebant; nec scientiam militarem alienis præceptis aut literis sed suis imperiis, non offensionibus belli sed victoriis, non fuga sed triūphis quæsierunt; vt mirum videri debeat nemini si plura bella Romani gesserunt quam cæteri legerint; plures prouincias confecerunt quam alii cōcupierint. Ergo prolatis vsq; eo imperii finibus, vt iam nulli hostes quos contra bellum gererent, supereſſe viderentur, mutuis armis & animis conflixerunt; ac potissimum Cæsar & Pompeius, vter vtri imperaret: quod bellum Ciceroni pium ac necessarium visum est, ciuibus tamen exitiabile nisi Pompeius vicisset; calamitosum etiamsi vicisset. Crudelior tamen Triumuiratus, postremo copiis omnib. & opibus imperii maximis cum ad Actium pugnatum esset, Augustus adepta victoria, & cum populis omnibus pace pacta, tametsi exercitu nihil amplius egere videretur, nihilominus tamen quadraginta legiones in prouincias imperii, ac potissimum in fines ferociſſimarum gentium dispersit, vt assidue militari disciplina ciues exerceret, belliq; ciuilis materiam quam longissime ab Vrbe remoueret. qua disciplina tamdiu stetit imperium Romanum quoad Constantinus Christianorum Pontificum oratione persuasus, legiones illas ac robur imperii plane sustulisset. mox enim sublata militari disciplina, barbaræ gentes prouincias omnes Romanorum populari ac vastare cœperunt. Ex quo perspicue intellectum est, iura, iudicia, leges, religiones, omniumque rerum publi-

Imperii Romani labes.

publicarum opes ac potentiam sub militaris disciplinæ clypeo contineri. nam cum bello aliquo occupata ciuitas est, cæteras artes ac disciplinas latere quasi metu perterritas necesse est, & inter tubarum clangorem, tympanorumque strepitum nullum sui vsum præbere, sed
565 arti militari concedere. Illa quoque vtilitas quæ exmilitari disciplina exsistit, maxima debet videri, quod nulla tam sancta ciuitas est, quæ hominum improborum multitudine vacare possit; qui cum otiose viuere nequeant, furtis, rapinis, luxu, voluptatibus, alea, stupris, vitam turpiter traducunt, ac bonorum cœtus labefactant: nec tamen legibus vllis, aut imperiis magistratuum aut pœnarum metu coerceri possunt. Leges enim Anacharsis comparare solebat cum araneorum tela subtili, quæ cũ muscas imbecilles irretire possit, ad bestiarum maiorum impetus celerrime frangatur. remedium igitur maius esse nullum potest, quã eiusmodi homines qui propter desidiam in otio viuunt & in sua turpi inertia voluptatibus diffluunt, e ciuitate ad bellum emittere, ac veluti prauis & corruptis humoribus plenum corpus vacuare. Atq; hoc potissimum spectabat Carolus v. rex, is qui Sapientis laudẽ ac nomen adeptus est, cum auxiliares Gallorum copias duce Vertranio Guesclino magistro militum in Hispaniam misit; vt Ludouicus xi in consimili causa Henrico Ricamundi Comiti exercitũ ad regnum Angliæ recuperandum dedit; vnde salus huic imperio parta, cum sceleratis omnibus redundaret; & regib. exactis in sua regna reditus non sine Gallici nominis summa laude patuerunt. Quamquã militaris disciplina Romanorum, quæ omnium cõmunis esse debet, ex ignauo eiue fortẽ, ex intemperãti moderatum; e desidioso strenuum; e luxurioso frugalem; e libidinoso continentẽ efficiebat. neq; enim solum bellandi virtus in Imperatore
C ac milite quæritur; sed multę sunt artes eximiæ huius administræ comitesque virtutis: scilicet labor in negotiis, fortitudo in periculis, temperantia in cupiditatibus, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium

Belli vtilitas non minima.

in prouidendo. Sunt hæc militari disciplinæ, & imperatoriæ arti necessaria. Tantum abest igitur vt arte militari ciues ad luxum, ad libidines, ad scelus, ad inertiam erudiant, vt ex sceleratis & flagitiosis ad omne genus virtutum assuescant; si eam quam dixi Romanorum militarem disciplinam & artis imperatoriæ præcepta condiscant. Age vero, quid ciues ad omnia vitæ officia promtiores efficit quam hostium ac belli metus? nullis certe temporibus Romani virtutibus omnibus tam claruerunt quam cum Pyrrhus primum, deinde Annibal Vrbem suis legionibus terruerunt [a]. Vtroque ex Italia decedente, post etiam Persei ac Antiochi opibus fractis, cum Romani iam amplius quem metuerent haberent neminem, tunc primum vitiorum labes serpere, ac ciues luxu diffluere cœperunt. O quam Scipio sapienter, qui Carthaginem deleri noluit, cum prospiceret aut futura bella ciuilia, aut Romanorum inertiam, cum hostes quibuscum de virtute certarent, Carthagine delata nullos essent habituri. Vt enim licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit procliuiores. Nec dubium est quin antiquissimus ille imperiorum ac ciuitatum omnium temperator Deus non modo singula singulis contraria, sed etiam populis quibusq; aduersarios excitarit, vt aliorum opibus alios vlciscatur, ac periculorum metu omnes in officio contineat; vt quidem oratione graui Samuel [b] in concione populi testatus est, scilicet Deum præpotentem in populum selectum hostes vndique concitauisse, vt suos periculorum ac seruitutis metu quasi frænis quibusdam in officio retineret. Ac vt breuissime concludam, si tot ac tantarum vtilitatum nulla ratio habeatur, necessitati tamen ac Reipublicæ saluti prospiciendum, ne hostium rapinis ac libidini desertam esse patiamur. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorũ nauigatio conquiescit; ac sæpissime totius anni fructus vno rumore periculi atque vno belli terrore amittuntur.

Disciplina militaris laudes.

Hostium metus in officio continet.

[a] Polybius lib. 6.

[b] Samuel. cap. 12. & iudicũ 2. & 3.

566

tur. Quis igitur dubitet quin ciues in bellum incumbere debeant, in quo non modo gloria & vtilitas maxima; sed etiam quo vno salus ciuium, auxilia sociorum, fortunæ subditorum, securitas omnium continetur? Quibus rebus perspicuum est eos errare ac decipi, qui fruendæ pacis aut iniuriæ propulsandæ causa bella suscipi putant oportere. tametsi nulla pacis ab hostib. consequendæ via compendiosior est, quam vt intelligant sibi cum strenuissimis ac fortissimis legionibus negotium fore. Recte enim Manlius Capitolinus, *Ostendite*, inquit, *modo bellum, pacem habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent*. Hęc in vtrãq, partem argumenta non modo probabilia, sed etiam plerisque seorsum intuentibus necessaria videantur. Vt igitur aliquid definiamus, Rerumpublicarum genera vt varia sunt, ita quoque varios huius quæstionis fines ad ea accommodare necesse est. *Definitio propositæ quæstionis.*

Ego populares status ad militares & imperatorias artes exerceri oportere statuo, propter eas quas superius attulimus earum artium vtilitates: eoque magis si populi natura ipsa bellicosi sunt ac feroces, vt Scythæ ac montani; quos non modo bellis assuescere quam otio præstat, sed cum hostibus sæpissime confligere: nec pacem petentibus, nisi optima conditione delatam suscipere oportet, cum ciuitati pernitiosa sit; bellum vero, si extra fines imperii geratur, salutare. parta pace ne sit otiosus exercitus, aut principum finitimorum mercede alendus erit, aut certe in ipsis imperii finibus quasi in præsidiis collocandus. In quo genere Heluetii prudenter; qui, quod maxime omniũ ad bella gerenda idonei sunt, & ad tuendam libertatem nati, cum a bellis domesticis conquieuissent, sub exteris principibus stipendia mereri ac militiæ disciplinis exerceri quam inerti otio languere maluerunt; ne vna cum militari disciplina populare imperium ac libertatem amittant. Quantum vero ad Reipublicæ & ad priuatorum opes incrementi, quæ adiumenta ex societate cum regibus nostris contracta accesserint, omitto: illud tantũ, perniciem eius imperii

moliri, qui eos a militari disciplina religionis specie deterrent. Quamquam bella ipsa legibus diuinis non tantum probantur, verumetiam iubentur, quæ modo iusta sunt. Et certe Romani veteres bella nō nisi summa cum religione decreuerunt. *Ciuitas Romana*, inquit Liuius, *religiosa in principiis maxime nouorum bellorum, supplicationibus habitis & obsecratione circa omnia puluinaria facta*. Arces aūt præsidiis obfirmatas habere periculosum est libertatē populārē amantibus; præter vrbē ipsam in qua sedes ac domicilium popularis imperii collocatum sit: ne quis hostium vel etiam ciuium ac domesticorum imperandi cupiditate inflammatus, arces occupare, easque præsidiis obfirmare possit, vnde popularis status cō- 561
uersio aut etiam Reipub. euersio sequatur. Cum enim Dionysius Achradinam Syracusarum arcē fraude occupasset, populum ad seruitutem adegit. Lacedæmonii victis Athenien sibus ac Thebanis, cum muros solo exæquassent, arces tamē præsidio firmarunt; quia non aliter populare imperium euerti potest quam arce munitissima ad plebis impetus & furores coercendos exstructa, vt veteres quidē tyranni semper, ætate vero nostra Cosmus Medices exemplo memorabili planum fecit. At ne Heluetii quidē montani, qui status plane populares tuentur, Vrani inquam, Vnderualdi, Glarenses, Abbaticellani, oppida sua muris cinxerunt, vt cæteri qui propius abesse ab aristocratia videntur. Idem tamen in puriore optimatum statu quod in democratia, quantum ad arces attinet, relinquitur iudicandum: quia non minus & certe maius periculum optimatibus impendet, ne vnius imperandi cupiditas arce capta, dominatum arripiat; aut suas opes ad potentiorum exitium cum plebe cōiungat. Quæ vero imperia regionibus ac prouinciis latissime patent, vt vnius dominatu teneantur, nec vrbes valde munitas, nec arces ædificare, præterquam in ipsius regni finibus necesse est; vt regnum & aduersus hostes, & contra ciuiles motus facilius tueri possint. Hoc etenim natura ipsa nos docuit, quæ cū animantium extrema vn-

Vrbem in qua populus imperii sedes est munire sacrilegam esse oportet.

ma vnguibus, aut cornibus, aut solidiore ossium cõpage
C armauerit, cætera exarmata reliquit. Sed absurde prin-
ceps vrbẽ validissimis mœnib. cinxerit, nisi arcem quo-
que agris & vrbi imminentem præsidio firmarit. Quod
si magnum est ac late patens imperium optimatum, nec
ab hostium irruptione tutum, vrbes quidẽ hostibus op-
positas propugnaculis arcesq; munire oportebit; sed ea
lege ne Præfectus arcis vrbani Prætoris aut Præsidis cu-
iusquam, aut alterius quam ipsius regis imperio tenea-
tur. Sic. n. Turcarum principes a b Ægypti Sultanis [a] in- [a] Leo Afer.
stituti, sic Veneti, sic reges nostri Præfectorum imperia
diuiserunt. Veneti hoc amplius quod annua potestatum
ac Præfectorum imperia esse voluerunt; ne quisquã in
arce perpetuum sibi domicilium constituendum putet.
Rhagusii vero, qui optimatum imperium vnius vrbis *Diffidentia inter opti-*
ambitu, & angustissimis agri finibus tuentur, arcem loci *mates.*
natura firmissimam habere coacti, Præfectum in singu-
los dies mutant, & obuoluto capite in arcem deducunt.
Id quidem ex vetere Athenienſium instituto, qui ex no-
uem Prætoribus vni tantum claues arcis quotidie com-
mitterent. Tutius est tamen in optimatum ac populari
imperio arces a b vrbe metropoli in qua domicilium im-
perii constituatur, amouere; ne quis ex optimatibus ar-
cem vna cum imperio inuadere se posse confidat. In
monarchia ne singulis rusticas arces munire liceat, pru-
denter est non modo ab Anglorum & Moschouitarum,
verum etiam ab omnibus Orientis & Africæ regibus in-
stitutum; ne subditi defectionem meditentur, si poten-
tes fuerint; aut latrocinia, si tenues. Quamobrem Hel-
uetii ac Germani arces quasq; munitissimas & latroni-
bus & tyrannis opportunas quæ liberis ciuitatibus im-
minebant, iampridem subuerterunt. Sed in monarchia
568 in qua mos inueterauit, vt arces ac præsidia cõtra vim la-
tronũ ruri habere liceat, qui eas edictis euertere se pos-
se putet, næ ille Reipubl. ruinam moliatur: semper tamẽ
in omni Republica licuit ac licebit prædonum latebras
sempiternis ædium ruinis cumulare. Atque hæc de mu-

niendis vrbibus, ac locis præsidio militari firmandis, Belli vero studia optimatum generi vtilia ne sint an pernitiosa, dubitari potest. Nam si plebs armata fuerit, difficile est vt optimatum imperia ferre, & honoribus ac præmiis excludi se patiatur. Si optimatibus tantum arma tribuantur, vna clade, vel pluribus belli offensionibus acceptis deleri, ac penitus exstingui, ex eoque fatum optimatum interire necesse est, vt superius variis exemplis docuimus. Sin militarem disciplinam omnino deserant, finitimorum direptioni ac ludibrio subditorum patebunt: nisi arctissima cum illis societate ac fœdere coniungantur, aut vrbes arcesque munitissimas optimatum præsidio teneant? vt Veneti coguntur: quos Contarenus scribit studia belli ac militarem disciplinam propter ea quæ diximus incommoda deseruisse: quamquam hoc ignauiæ potius quam vllis institutis ac legib. tribuendum est, cum ante ducentos annos rem militarem strenue tractauerint, ac de Genuensibus claras victorias reportauerint. Sed pacis diuturnæ fructu & otio delectati bellica studia neglexerunt, vt peregrinis non modo militibus, sed etiam ducibus aduersus hostes iampridem vti cogantur. ac si quis ex optimatibus studia belli amplectatur, aut peregrinorum principum stipendia quærat, hunc ab instituto domum reuocant: vt non C ita pridem Cornarium opibus ac propinquitatibus florentem, cum militares animos spirare, ac imperandi auiditate quadam teneri videretur, a principum peregrinorum consuetudine seduxerunt. Certe quidem periculi plena res est exercitum peregrinum ac ducem peregrinum conducere, quibus præsit domesticus imperator: cum imperium militare in eos qui nisi velint cogi non possunt, inane sit ac inutile futurum. Carthaginenses quidem nondum militari disciplina satis iustructi, duces Lacedæmonios arcessere solebant, qui exercitum Carthaginensiũ ducerent sub imperatore Carthaginensi. numquam tamen exercitu ac duce peregrino vtendũ sibi putauerunt, ne Respub. in peregrinorũ potestatem veniret.

veniret. Sed Veneti loci natura, oppidisque ac propugnaculis munitissimis tuti, exercitus peregrini fraude vel ignauia vinci possunt, de imperio penitus deturbari non facile possunt. Seditiones vero ciuiles arte militari deserta sæpe declinauerunt; cum antea coniurationum ac secessionum ciuilium fluctibus sæpissime iactarentur. Ac si quidem bella non nisi propulsandę iniuriæ ac pacis fruendæ causa suscipienda sunt, ac beata ciuitas esse putetur, quæ parta pace suis finibus contenta sit: profecto Respublica Venetorum beata videatur, quæ non modo imperii sedem in loco arte ac natura inexpugnabili collocarit, verumetiam in continente arces ad imperii adiumentum valde opportunas tantis præsidiis firmarit, vt nec hostium impetus valde metuere debeat, & subditos imperiis ac legib. facile tueri possit. Propagandi vero imperii curã penitus omiserunt: quin etiam bellorum causas omnes studiosissime declinant;
569 & illata difficilime suscipiunt: suscepta vero finire, ac pacem modis omnibus magnoq; sæpius cum detrimento inire conantur; vt videre est in fœderibus cum Iulio II Pontifice maximo, cum Maximiliano Imperatore, cum Alphonso rege Neapoleos iisdem temporibus[a], & non ita pridem[b] cum Selimo principe Turcarum percussis: a quo pacem petere amissa Cypro non dubitarunt. Et quemadmodum bestiæ imbelles, quibus natura bilem ademit, vt cerui & columbæ; aut quas omnino exarmauit, vt lepores, fuga saluti suæ consulunt: ita quoq; turpe videri debet nemini, si gens imbellis cum suo detrimento paciscatur; cum tamen ei qui plus armis ac opib. valeat, aut par hostibus esse possit, pacem petere etiã sine detrimento turpe esse videatur. Nec vero vllares Henricum II regem & Carolũ V Imperatorem ab ineunda[c] pace tamdiu retardauit quam quod incerto rumore Carolus pacem ab rege petiisse diceretur; quo nihil ab vllo principe, ne votis quidem cõceptis maius optari potest; eoq; magis si fines hostium peruaserit, vt idem Imperator Francisco rege I non modo suis, sed etiam Germa-

a anno 1508.
b anno 1570.
c anno 1554.

norum & Anglorum opibus fretus, huius imperii prouincias quasi finium regundorum iudicio vindicabat, vt quidem Sleidanus scribit: sed Pontifex max. Imperatorem ad pacis actionem adegit, quam non nisi æquissimis conditionibus accepimus: eandem tamen Ludouicus XI ab Eduardo IIII rege Anglorum, cum primum fines imperii valido cum exercitu vastare cœpisset, petere, pretioque affinitate contracta mercari non dubitarat; & cum ab amicis ac familiaribus *cunctator* & *timidus* appellaretur, patienter ferebat. Quamquam Carolus VII Ludouici pater pacem multo fœdiorem petierat a Philippo II Burgundionũ Duce regis fiduciario ac subdito, & quidẽ per legatos quos omniũ illustrissimos ad hoc negotiũ adhibuerat, scilicet magistrum Equitũ, Cancellarium ac Tribunum militũ, legationis Comitib. additis, qui circumstante magna principum ac illustriũ virorum corona; regis ipsius nomine veniã paternæ cædis a Duce petierunt, cum id factum a rege prauis quorundam consiliis confiterentur: Dux ad extremum duris conditionibus quas dixerat, persuasus, ægre tamen, declarauit se Pontificis max. ac principum Christianorũ rogationibus impulsum regi Francorum paternam cædem ignoscere. Nihil abiectius, nihil humilius a seruo fieri potuit, quam quod a rege Francorum maximo factum est, vt Anglos de regni possessione deiiceret. Romani prius Rempublicam cum fortunis omnibus in extremum discrimen adduxissent, quam iis legibus pacem acciperent: cum annos amplius DCC quibus cum populis fere omnibus de imperio dimicarunt, ad pacis petitionem pertrahi nulla vi potuerint, præterquam a Gallis, qui fusis Romanorum legionibus & Vrbe inflãmata Capitolium cum principibus ciuitatis obsederant. Inepti quidam historici scriptis prodiderunt Gallorum exercitus, postea Furii Camilli ductu fusos ac prostratos fuisse, adeo vt ne vnus quidem tantæ cladi superstes esset: quasi vero Furius exsul, inops ab exercitu, a pecuniis, a consilio, plus potuisset quã Senatus populiq; Romani

C

legiones,

legiones, opes, exercituſque ſociorum. At Callimachus totaque hiſtoria Græcorum, copias exercituſq; Gallorum Græciam ſubegiſſe, ac regnum Thraciæ condidiſſe teſtantur. At L. Marcius Proconſul cum exercitu Romanorum fuſus oblatas a Perſeo victore pacis conditiones repudiauit, niſi Perſeus ſeipſum ac Macedoniæ regnum Senatus populique Romani legibus poteſtatiq; permitteret, tametſi tributum Romanis dependere non recuſaret. Pyrrhus item duplici aduerſus Romanos victoria elatus, ac pene Italia potitus, legatos Romam miſit pacis conditiones æquas excepturus: legatis reſponſum eſt, *nullam fore pacis actionem, niſi Pyrrhus Italiæ excederet*: cum eo tamen erat honoris ac dignitatis certamen, non capitis aut fortunarum. rex accepto reſponſo dixiſſe fertur; *Romanos nec victores nec victos acquieſcere poſſe*. Fuerunt illa quidem fortium virorum reſponſa, id eſt eorum qui bellicarum rerum vſu & animi magnitudine ſemper inuictos ſeſe omnibus Italiæ populis antea præſtiterant; quod principem minime deceret, qui nec viribus nec potentia par eſſe videretur. Hunc enim tempeſtati obedire ac tamdiu vela facere aut contrahere neceſſe eſt, quoad portum tenere poſſit: ne inani gloriæ inſeruiens, nauim vna cum vectoribus ac ſeipſum naufragio perdat. Moſchouitarum Dux antea maximus proauus iſtius qui potentia finitimos ſuperauit, cum allatum eſſet Tartarorum Præcopem cum legionibus octodecim aduentare, obuiam proceſſit; & ad potentioris pedes humiliter aduolutus, imperata facere non dubitauit, vt conſuleret patriæ ſaluti. Igitur C pace turpi conditione accepta (: quamquam nihil turpe videri poteſt quod cum ſalute Reipublicæ coniunctum ſit:) tantum incrementum accepit, vt non modo Tartarorum iugum excuſſerit, ſed etiam eos extra fines imperii longe propulerit. Igitur principem copiis, opibus, ſocietatibus, propinquitatibus florẽtem, ad pacis actionem accepta iniuria delabi turpe putant: quod Reipub. dignitati, & in poſterum ſecuritati non proſpicitur. nam

qui ab hostibus iniuriam impune accepit, ab iisdem leges accepturus, ac postremo seruitutem passurus est.

Principem magnanimum nec pacem petere nec bellum oportere.

Quamobrem magni principis est salua Republica, nec bellū appetere, nec, si lacessitus, pacē precari; nec prœlium conserere, nisi plus vtilitatis in adepta victoria laturus est, quam detrimenti si vinceretur: vt quidem Augustus prudentissimus princeps fieri oportere iudicabat; qui bellum nisi necessarium intulit nemini, & illatū propulsare satis habuit; pacem vero, quantum quidem fieri poterat, sanctissime coluit. At regulos minutosque principes, quique artes imperatorias ac militares iacere patiuntur, pacem a clarissimis Imperatoribus precari, ac deprecari bellum turpe videri nō debet. Iulius quidem III Pont. M. susceptum ab Henrico II rege nostro bellum pro socii dignitate ac salute tuenda, quantum quidem poterat, sustinuit; sed cum tanti principis opib. impar sibi videretur, pacisque tuendæ auctor esse deberet, legatos ad pacem petendam mittere non dubitauit; testatus per literas illatarum ab rege iniuriarū fore Deum vltorem, ad quem prouocare se dicebat. rex petenti pacem annuit, seq; pro tribunali Dei opt. max. affuturum spopondit; certo scire tamen Pontificem vadimonia deserturum [a]. Pontifex vt erat vrbanus, dicterium non 571 inuitus accepit, tametsi dolorem verbis ac vultu simularet. Vt autem animi magnitudo decus est omnium virtutum, quæque principem in summo honoris gradu collocare solet; ita quoque hostium animos ac mentes sui splendore prestringit, vt eiusmodi hominibus sponte seruire quam imperare pulcrius esse ducant. In quo genere Romani multa egregie & ad immortalitatē memoriæ glorioſe gesserunt. Nam Furius Camillus Falisios non vi, sed virtute debellauit; cum principum liberos ac ludimagistrum perduellem ad obsessos mitti iussisset. Fabricius Pyrrhum regem, cuius potentia Romanorum exercitus fregerat, singulari virtute superauit, cum veneficum seruum ei reddidisset: nec eo contentus oblatas sibi a rege prouincias ac pecuniarum vim respuit:

[a] Literæ III. Idus Martii scriptæ anno 1552.

respuit: captiuorum etiam quos Pyrrhus liberos dimiserat, pretium solui iussit, ne quid tanto principi a Romanis deberetur. Item Scipio cum capta Carthagine formosissimã Celtiberiæ principis vxorem inuiolatam marito reddidisset, nulla vi maximam Hispaniæ regionem populo Romano subegit, Cyri quem vnum ex omnibus ad imitandum sibi proposuerat, continentiam in cõsimili victoria imitatus. Quæ tantæ virtutes populo Romano, qui nec turpiter vincere, nec virtute vinci poterat, non modo sempiternam gloriam, sed etiã maxima regna pepererunt. Sed cũ infinita sint Romanæ virtutis ac fortitudinis exempla, tum vero nullum præclarius est admuniendos & cõfirmandos ciuium animos aduersus C hostium metum, quam quod a Senatu decretum est, ne captiuorum octo millia, quæ cladi Cannensi superfuerant, vllo pretio redimerentur; vt omnes intelligerent aut vincendum, aut hosti misere seruiendum esse. qua quidem re Annibal sic animo fractus est ac perterritus [a], vt deinceps de Romanis victoriam vllam se laturum desperaret. Romani vero statum ciuitatis tot cladibus afflictum & concussum firmissimo præsidio stabilierunt; cum iudicaret senatus Annibalem, qui tantum Romani sanguinis hauserat, opes etiam accepto pro capite ac libertate pretio exhausturum, & ignauissimos quosque ciues redditurum: spe vero libertatis ademta, cæteris ciuibus incredibilem vincendi cupiditatem addiderunt. Sed vt calamitatibus acceptis deiici non poterant, ita nec secundis rebus elatiores animos quam antea gerebant. Cum enim Antiochus Magnus amisso ingenti exercitu legatos ad vtrumque Scipionem misisset, pacis conditiones quas vellent accepturus, responsum tulit, Romanos nec victos animum, nec victores modestiam amittere: nec duriores pacis conditiones se parta victoria quam ante bellum dare consuesse. Nihil autem commodius Romanis, quam extra fines imperii bella gerere, & ab Italia militum velut examina quædam & colonias toto terrarum orbe dissipare; vnde amissos exerci-

[a] Polybius lib. 6.

Scipionis Africani vox egregia.

tus facile reputare; aut si vincerent, regiones eas quarum dispendio bellum gesserant, sub imperium subiungere possent. Neque enim fortem ac magnanimum principem decet in imperii sui visceribus prœlium committere, si hostes extra fines imperii anteuertere possit; aut certe alios exercitus vno amisso, vel munitissimas ac plurimas arces quibus sese recipiat, habere oportet: alioqui periculum imperii ac fortunarũ omnium facturus: 571
vt Antiochus is quem modo dixi, Perseus, Iuba, Ptolemæus Cleopatræ pater, Darius postremus, ac sæpe reges nostri aduersus Anglos. Prudenter Ludouicus Crassus rex Francorum; qui cum Imperatorem Henricum vna cum imperiali exercitu in Galliam aduentare audisset, pro suscepto a rege Pontificis Gelasii patrocinio, exercitum ipse militum ducentorum millium conscripsit: tot enim Suggerius in historiam retulit: & extra fines imperii ad Rhenum vsque finitimas Imperii prouincias longe late populatus hostes anteuertit: qua re perterritus Imperator, pacis conditiones arbitrio regis accepit. Pari fortitudine ac prudẽtia Philippus Augustus Ludouici nepos, cum allatum esset Othonem Imperatorem vna cum rege Anglorum & Belgarum regulis magno cum exercitu Galliam appetere, arces & oppida præsidio firmauit: deinde extra fines imperii hostes ingenti clade prostrauit. Ac siquidem Franciscus 1 Rex, cum exercitu ad Papiam amisso in potestatem hostium venit, tantã cladem in Galliæ visceribus accepisset, imperium hoc in extremum sui discrimen venturum fuisse nemo est (: vt opinor:) qui dubitet. quæ cum in Italia contigissent, detrimenta multo leuiora fuere: quia ciuibus interim tempus ad animos colligendos & ad vires recuperandas datum est, vt de salute desperandum non esset.

Præsentia principis magnum affert ad victoriã adiumentũ.

Plerique tamen eum principem in quo summa Reipub. potestas sit, prœlio interesse oportere negant; eoq; minus si hostes in intimos imperii recessus penetrauerint. Illud quidem facile assentior, si princeps ignauus & abiecti animi fuerit; sin magnanimus est ac strenuus, pro-

C

cul dubio

cuidubio militibus animum incredibilem addit, viresq; duplicat: eoq; magis si exercitui carus sit, ac singulorum virtutem interpellare velit. *Urget enim*, vt ait Maro, *præsentia Turni*. Sæpe sane principis præsentia fugam exercitus repressit: vt Cæsar ipse aduersus Morinos, deinde aduersus Pompeii liberos, cum de vita dimicaret. Quod ité Eduardus 1111 rex Anglorum nouies ex prælio victoriam reportauit, hoc ideo ei contigisse putans, quod exercitui semper imperaret, ac pedes cum hoste manus consereret. Quam multi regem præliaturum alacres consequuntur, qui aliena imperia recusarent! nam cum Eumenes Imperator ægrotaret, exercitus pugnam detrectauit, ni lectica aduheretur in campum, vt eius auspiciis ac ductu[a] prælium inirent. Imperatorem tamen militis officia gerere nolo, nec se vitamq; suam in aperta pericula coniicere: vt temere fecisse arguitur Pelopidas, M. Marcellus, Vasto Fuxæus, ac pleriq; alii, quorum occasus incredibile attulit Reipublicæ detrimentum. Hic artes imperatorias ac militares non attingo; ne disciplinarum fines ac præcepta misceantur: sed id tantum quod politicæ disciplinæ proprium est. Hæc igitur meæ conclusionis summa est, principem dubitantem hostes in eius imperium inuadere velint necne, arces & oppida finitima præsidio militari accurate munire, ac bellum extra fines imperii, quantum quidem fieri poterit, gerere oportere: aut si fines sui imperii peruaserit hostis, non temere prælium committendum, ac multo minus vitam hostibus opponendam esse, si cum bellicosissimis ac desperatis hominibus bellum geritur: qui cum nullam, si vincãtur, salutis aut præsidii spem habent, desperatione victoriam sæpissime adipiscuntur: cuius rei cum infinita sint exempla, nullum tamen Francorum nomini calamitosius esse potuit, quam quod prælio Pictauiensi contigit Ioanne rege; qui non modo seipsum, vitamque suam, ac decus nobilitatis, totiusq; imperii fortunas ancipiti prælio commisit: nec hostibus pacem petentibus, modo impune regni finib. excedere liceret, indulgendũ

[a] Plutarchus in Eumene.

Nihil periculosius quã cum desperatis hominib. prælium cõmittere.

putauit. Quid? decem circiter millia desperatorum hominum quadraginta quinque millia fugarunt, ac regem captiuum abduxerunt. Vasto Fuxæus consimili errore peccauit: cum ad Rauennam hostium copias fudisset, reliquias Hispanorum in cuneum coactas, quæ fuga sibi salutem querebant, persecutus, vitam primum, nec multo post cætera quæ clarissimis victoriis adeptus erat, amisit. Quid antiqua commemorem? Cæsaris exercitus in Pharsalia fame ac inopia premebatur, vrbibus vndique ac legionibus hostium terra marique circumsessus, ac breui, nisi vicisset, fame interiturus; nihilominus tamen Pompeius prælium committere, inuictasq; legiones lacessere non dubitauit. In tanta rerum desperatione Imperator Volscorum breui oratione milites hunc in modum inflammauit; *Armati armatis obstant: virtute pares, sed necessitate superiores estis.* Hæc autem vis necessitatis tanta est prementibus armis, vt quæ iniusta sunt, iustissima videantur. *Iustum est bellum*, inquit ille ad Samnites, *quibus necessarium; & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Quamobrem sapienter Fabius Maximus, is qui gentis Fabiæ extremus fuisse dicitur, omnes omnium contumelias ac dicteria patienter ferre maluit, quam Reipublicæ fortunas ancipiti prælio committere: atque ita *cunctando*, vt ait Ennius, *restituit rem.* Annibal vero qui cum Scipione de summa rerum ante mœnia patriæ certauit, imperium ac Rempublicam perdidit. Romani quidem antea sæpius cum Pyrrho, cum Annibale in media Italia dimicauerant, vt necesse fuit, raro tamen: sed ea gens erat cui exercitus numquam deessent, cum per leges militares anno decimo septimo Romani ciues arma capere necesse haberent; nec ante quinquagesimum quintum ætatem excusare. Itaque videmus apud Liuium duo millia Romanorum a Censoribus ex albo ciuium exemta, quod annos quatuor studia militiæ deseruissent. nec vero ad honorum petitionem admittebantur nisi saltem decennium militassent[a]. Quam quidem ad militiam initio coacti sunt a finiti-

Inuicta vis necessitatis.

C

[a] Plutarch. in Gracchis.

finitimis, quorum hostilib. incursionib. assiduæ vrgebãtur; deinde aliis atq; aliis sensim subactis aut in societatẽ acceptis, milites & auxilia ex legib. fœderum imperabantur. Et cum in otio sine bellis ciuilib. gens militiæ dedita domi pacem colere non posset, aut vindicandis sociorum ac fœderatorum iniuriis bella inferebant, aut illata sustinebant: ac optimo cuique imperatori triumphos, magistratus, honores, cæteraque præmia in Republica maxima decernebant. id sapienter est a Senatu institutum, quasi aduersus bella ciuilia remediũ salutare. quod Bæbius Tribunus plebis obiecit Patribus, bella ex bellis seri, ne plebs vmquam otio frueretur. Nec propterea
574 domesticam & vrbanam disciplinam deserebant: sed idem ciuis Romanus boni Senatoris, boni Oratoris, boni etiam Imperatoris laude cumulabatur; vt de Catone maiore fertur: qui etiam de agricultura libros accurate scripsit. nec turpe erat ab aratro ad Pontificatum, ad militiam, ad iudicia, ad conciones progredi: fuit enim Cæsar Pontifex, & iudicio Ciceronis Orator eloquentissimus, artisq; imperatoriæ peritissimus. Quæ militaris ac vrbanæ laudis studia veteribus Græcis atq; Italis diutissime communia fuerunt. Athenienses enim ineunte pubertate militabant [a], id est anno decimoquarto, nec ante sexagesimum vocatio a militia tribui solebat. Itaque Aristidem, Periclem, Themistoclem, Alcibiadem, Phocionem, Leosthenem, Demetrium Phalereum, & alios innumerabiles ex omnibus Græciæ ciuitatib. bellicam & vrbanam disciplinam coluisse, & in vtraque [b] excelluisse legimus; cæteros populos non item. nam Cretenses, Ægyptios, Indos, Celtas, Persas vtraq; studia [c] diuisisse videmus. Itaq; Lycurgus Ægyptiorum morem, apud quos nõ nisi Calasyris militare licebat, in sua Republica probauit: quod & maiorib. nostris, Cæsaris testimonio, & Platoni vtile visum est; qui ciuium tres ordines fecit, custodes, milites, & agricolas: ac paulatim Athenienses [d] quoq; ac Romani vtraque munera diuiserunt, & quidem hoc breuissimo vitæ curriculo, qui in

[a] Iulius Pollux 1.

[b] Plutarch in Phocione

[c] Plutarch in Lycurgo, Herodot. Cæsar de Gallis lib. 6.

[d] Plutarch in Phocione.

vrbana disciplina excellent, pauciſſimos; qui in vtraque, videmus fere neminem. Auguſtus enim Senatoribus ac Proconſulibus gladii geſtandi ius ademiſſe primus [a] videtur. decurſu vero temporum *vrbani honores* proprie *dignitates* appellari cœperunt: ſic enim Caſſiodorus [b]; *Quamuis*, inquit, *omnium dignitatum officia manu ſeclaudantur armata, & ciuilibus veſtibus induci videantur, qui diſtrictionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas a terroribus eruatur, quæ gladio bellico rebus etiam pacatis accingitur; arma iſta iuris ſunt, non furoris.* Hæc ille. Vix enim ciues omnes militarib. ſtudiis imbui ſalua Republica poſſunt. Quamobrē Franciſcus maior rex Francorum ſeptem legionum pedeſtrium copiarum quas imminentibus bellis arma capere iuſſerat [c], ordinem ac deſcriptionem ſuſtulit: ac tametſi Henricus filius patris inſtitutum anno poſt vigeſimo renouaſſet [d]; idem tamen cōſilium mutare coactus eſt, cum ab iis legionib. Rempublicam perturbari, ac motus vndique excitari videret. Quamquam ſi diſciplinam militarem tenuiſſemus, nihil præclarius iudicio multorum fieri poterat, in hoc potiſſimum imperio, quod potentiſſimæ nationes vndique circumſtant. Ac ſi quidem quatuor legiones peditum præter turmas equitum ad huius imperii tutelam conſcriptæ, & in imperii finibus quaſi militaria præſidia collocatæ fuiſſent, prudenter Reipublicæ cautum videretur. eſt enim Gallia fere vigeſima pars imperii Romani, cuius præſidio Cæſar Auguſtus quadraginta legiones ſufficere iudicabat. Quod ſi pro quatuor legionum quas dixi, ac turmarum equeſtrium annuo ſtipendio quingenties ſeſtertium [e] imperatum fuiſſet, ſatis omnibus fieri potuiſſet, & quidem vberius quam decem legionum ſtipendio temporibus Auguſti daretur. Is enim quadraginta quatuor legionibus equitum ac peditum præter vrbanas & Prætorias cohortes, præterque duas claſſes ad vtriuſque ſuperi & inferi maris tutelam, imperium ab externis & ciuilibus bellis tutiſſimum reddidit: vix tamen quater millies in annua ſtipendia dediſſe conſtat pulcer-

[a] Dio lib. 53.

[b] In forma comitiuæ.

[c] anno 1534.

[d] anno 1552.

[e] Id eſt, centum octoginta ſeptem millia pondo argenti.

C

573

pulcerrima omnium ordinum descriptione: quam cæteri principes & ad intuendū & ad imitandum sibi proponere debuissent; qualem Orosius, Dio, Tranquillus, ac reliqui scriptores monimentis expressam reliquerūt. nec tamen Romanis militib. tam exiguo stipendio prædari fas erat, vt nunc impune licere videmus. Hæc igitur Augusti instituta seruantem, ac pro temporum & locorum ratione stipendia mediocriter augentem, militarem disciplinam tueri, iura ciuium ac sociorum defendere, hostes ab imperii finibus procul summouere licebit. at vrgente bello non modo socios, sed etiam Rempublicam deserere, aut tyrones hostibus opponere, aut peregrinum militem magna mercede ad prædam cogimur inuitare. Non tamen sociorum auxilia repudianda statuo, vt plerisq; videtur: nullum enim magnū imperiū sine auxiliaribus sociorum copiis & opibus augeri, ac ne diu quidem hostium impetus sustinere, aut paulo momento stare potuisse certum est. Sed ea sociorum auxilia probo qui æquis fœderib. ac legib. consociantur, vt ciuitates Heluetiorum inter se, quæ eosdem hostes habent & amicos: aut si fœdera pro tuendis imperii cuiusque finibus, non ad aliena inuadenda iungantur, vt æquabiles leges vtrisq; cōmunes sint. nobis quidem cum Heluetiis societas est ad imperii vtriusq; tutelam; sed nō iisdem legibus: vnde sæpius discordiæ inter socios suboriuntur. Reges nostri societatem Heluetiorum coluerunt, ac tanta mercede conduxerunt quantam videmus. tum propter iura necessitudinis, tum etiam ne finitimi principes illos ad se maiori mercede pertraherēt, ac peditum quos optimos habet illa natio, legiones inde cōscriberent. prędam vero & agros hostibus ereptos communes esse oportet eorum qui coniunctis copiis victoriam adepti sunt: quæ vero seiunctis copiis parta sunt ab vna ex sociis ciuitatibus, eius esse propria oportet. Quod cum a sociis Romanorum non satis accurate prouisum esset, decepti sunt ac circumuenti a Romanis: qui tametsi auxilia sociis imperarent duplo maiora quām ipsi

Auxilia sociorum æqua esse oportere.

conscriberent; nihilominus tamen suis stipendiis militabant sub Romanis: fuerunt enim semper exercituum Imperatores Romani: vrbes vero, arces, agri, oppida hostibus erepta in Romanorum potestatem veniebant; nihil fere præter tertiam prædæ partē ad socios perueniebat: ac ne honores quidem illis in Vrbe communicabantur: exceptis oppido paucis. Inde sociorum aduersus Romanos graues querelæ, ac postremo sociale bellum quo tota Italia pene deflagrauit; nec ante exitum reperire potuit, quam omnibus fere sociis ius Romanæ ciuitatis lege Iulia tribueretur. Athenienses eadem fraude socios circumuenerant, quibus tributa imperabant, nec vllum vmquam prælium, præter vnum [a], ab Athenien sib. sine sociali exercitu gestum memoratur. Ex quo sociorum ab Athenien sib. ad Lacedæmonios defectio secuta est. Illud etiam quæri potest, *num socialem exercitum diuersarum gentium ac linguarum habere vtilius sit, quam vnius linguæ.* vnius quidem gentis exercitum ora- 576
tione imperatoris commodius flecti posse opinor: nihilominus tamen diuersarum quoq; gentium legiones facile regi posse primus Annibal docuit: qui tametsi exercitum ex Mauris, Carthaginen sibus, Numidis, Hispanis, Gallis, Italis, Græcis conscripsisset, clarissimas tamen victorias adeptus est, nec totos quindecim annos quibus exercitui præfuit, seditio militū excitata est. ac sæpe quoque nostros exercitus ex Heluetiis, Italis, Germanis, Gallis collectos strenue rem gerere, & concordiam simul tueri vidimus: seditione tamen oborta placari difficilime posse iudicauit Polybius Scipionis Africani præceptor. Quæ autem de socialib. copiis dixi, non eo pertinent, vt soci orū copias maiores quam domesticas esse velim: nec tantam in alienis opib. spem collocare vt iis obsisti non possit: cum vnicuique planum sit penes eos summam imperii ac rerum omniū esse, qui opibus præponderent: quibus collectis imperium ac dominatum si velint occupabunt: nec vero voluntas imperandi cupidis vmquam deerit. Quod si prouidendum est ne so-

[a] Plutarch. in Phocione.

cialis

cialis exercitus domesticis copiis robustior sit, quanto magis cauendum ab exercitu peregrinorum quibuscum nulla nobis societas, nullum fœdus, nullæ rationes nisi mercede contractæ? neq; enim dubium est quin suæ potius & vtilitati & saluti quam alienæ inseruiant; ac premente hostium metu, aut victoriæ laudem prædamq; sibi tribuant; aut fugæ latebras quærant: cum tamen alienis stipendiis bello affluescant, & parent opes quibus alienum imperium adipiscantur. Quid exemplis opus est? neque enim vetera nobis conquirenda sunt, cum ætate nostra Caradinus piratarum maximus ab Algerienſibus accersitus vt eos a seruitute Hispanorũ qui arcem occupauerãt, liberaret, parta victoria Selimũ regem cum domesticis occiderit, ac regnũ Ariadeno fratri reliquerit. Item Saladinus Tartarus, quem Ægypti princeps acciuerat vt Christianos de Syria deiiceret, pulsis Christianis imperiũ Ægypti occupauit: q; vt stabilius esset, Circassiorum ac Tartarorum venalitios ad corporis & imperii sui custodiã Ægyptiis omnib. ac Syris exarmatis adhibuit, ac florẽtissimũ imperii statum reliquit posteris, qui nõ nisi a Selimo Turcarum rege deturbari potuerunt. Non aliter Heruli, Gothi, Langobardi Italiam; Franci Galliam, Anglosaxones Britanniam; Scoti fusis Pictis ac Britannis eam regionẽ quæ nunc *Scotia* dicitur, occuparunt: cum tamẽ mercede conducti fuissent. Turcarum item imperium inde potissimum incremẽtum accepit, quod dissidentib. de Orientis imperio Græcorũ principibus, ipsi mercede accersiti afflictas Christianorum opes penitus attriuerunt. Et quidem Carolus v Imperator Germaniam in prouincię formam pene redegerat eadem fraude qua illi; cum scilicet Germaniæ pars regionis specie Hispanorum & Italorum opes euocasset: nam victis Saxonum principibus, cæteros etiam Hispanorum imperiis subiicere tentabat. ac iam Philippum filium Germanorum regem designarat: nisi victi tandem Gallorum opes implorassent: a quib. Henrico rege seruitutis istius metu liberatos sese libris peruulgatis confiteri non du-

bitarunt. Id quidem antea a Carolo imperium ineunte prouisum erat. nam duodecimo capite iurisiurandi verbis a Pontifice Mogontino conceptis Imperator diferre iurauerat se peregrinum exercitum in Germaniam numquam traducturum. Tandem mortuo Carolo creatores ipsius Imperatoris singulari iureiurando seipsos obstrinxerunt, ne in posterum peregrinum Imperatorem facerent. prudenter id quidem, & legi[a] diuinæ congruenter. Si tamen domesticum imperium ciues ferre nolint, commodius est procul Imperatorem accersere quã finitimũ. Itaq; Ætoli annuũ Imperatorem Antiochũ Asiæ regem, Tarentini Pyrrhum, Poloni Henricum Ducem Andium, Leo rex Armeniæ vnũ ex liberis Andreæ regis Pannoniarum, repudiatis vicinis acciuerunt. alioqui metuendum est ne finitimus Imperator perpetuum imperium inuadat; aut si perpetuum est, hæreditarium faciat; aut si hæreditario iure ad posteros quoque noui principis regnum peruenturum sit, quasi prouinciã imperii sui vectigalem sit habiturus: neq; enim sperandum est principem vicinum de aliena gente potius quam de sua solicitum fore: aut vt suos tueatur, peregrinos nõ deserturum. Vt igitur hanc disputationem finiamus, omni ciuitatum generi arces aliquot vrbesve munitissimas in finib. Imperii necessarias esse duco, in quib. præsidia militaria constituantur, ac bellicis artib. exerceantur: iisq; præsidia fiduciæ nomine aut feuda fruenda tribuantur; vt veteres militiæ ex casu; & ea quæ in imperio Turcarum *Timaria* dicuntur, quæ militib. non aliter ac sacerdotia conceduntur, vt imminentib. bellorum periculis cum equis armati præsto sint: quorum prædiorum nihil ad hæredes peruenturum sit, sed strenuissimis quibusq; tantum militib. principis beneficio omni alienatione interdicta dentur; ne deinceps militib. prædari ac impune latrocinari liceat: quod nunc tanta impunitate fit, vt militia quæ Romanis temperantiæ, prudentiæ, fortitudinis schola fuit, nunc latrocinandi ars esse videatur. Ac ne milites quorum virtuti præmia nulla proposita sint, a militia

577

C

[a] Deut. cap. 23.

amilitia deterreantur, veteranos beneficiis, immunitatibus & vacationib. a necessariis Reipublicæ munerib. Romano more cumulare oportebit. Quæ principibus eo diligentius curanda erunt, quo fuerint eorũ agri vberiores ac fertiliores, & imperia bellicosissimarum gentium regionib. circumsessa: cuiusmodi est Gallia, Italia, Pannonia, Græcia, Asia minor, Persia, ipsiusq; mediterranei maris insulæ, quæ piratarum incursionibus vndiq; patent: quæ vero in extremis Scytharum ac Æthiopum finib. positæ sunt regiones, quo sunt ab hostium incursionibus remotiores, eo facilius arte militari ac præsidiis militaribus carere possunt: minus etiã ii qui ad Septemtriones quam qui sunt ad Austrum: quod illi suapte natura satis ac plus etiam quã satis est, ad belli studia ferantur; ac propter summam equorum copiam exercitus habeant quam cęteri probabiliores. excipio statum popularem; quod vbicumq; tandem fuerit, nec militari disciplina diu potest nec vsu belli carere. Illud etiam accuratecauendum erit, ne cui præter eos qui conscripti fuerint milites, aut militarib. disciplinis assidue instructos, arma capere ac militiæ studia cõsectari liceat, ne vel vrbani ciues bellis assueti otium ac pacẽ abhorreant; agri-
378 colæ vero armorum fiducia latrocinari quam agros colere malint. Quamquam nihil periculosius est quam ex agricolis tyronibus exercitum conscribere, qui hostium conspectu vel classico perterriti, signa deferere consueuerunt. Opifices vero ac sellularii, tum quod in oppidorum vmbra deliteſcunt, tum etiam quod ex ipsa sessione diuturna membrorum mollitiẽ ac præsertim tibiarum imbecillitatem contraxerunt, nec iniurias cœli perferre, nec stare diu possunt: quos propterea Romani ad bella minime omnium idoneos esse summo consensu iudicauerunt[a]. Et quoniam de bello ac pace atq; omnino de militaribus copiis, & sociorum auxiliis satis multa dixisse videmur: consequens est etiam vt de fœderibus sanciendis, & ineunda cum principibus ac populis societate, & qua ratione cuiq; optime caueatur, disseramus.

[a] Liuius lib. 8 in fine, contra quam putat Thomas Maurus in Vtopia.

VI. De iure fetiali, deq; fœderibus & pacis actionibus inter populos sanciendis ac muniendis.

IVRA fetialia quæ superioribus sunt consequentia, nec ab iureconsultis, nec ab iis quotquot de Republica scripserunt, pertractata fuisse videmus: cum tamen nulla re principes ac populi grauius periclitentur quam in pace cum hostibus sancienda, aut in fœderibus feriendis, aut in coeunda societate, seu cum peregrinis, seu C cum ciuibus, secessione quadã, aut ciuili bello, ab vnione mutua distractis agatur; in quo genere quemadmodum optime quibusque caueatur quæri solet. Quæ vt clarius illucescant, definitionibus singulorum nobis vtendum est. Ius igitur *fetiale* a fide dictum, & *fetiales*, quia publicæ fidei inter populos præerant vt fœdere fides pacis constitueretur: sic enim M. Varro in iis quæ de lingua Latina exstant, & libro 11 De vita pop. Rom. *Bella*, inquit, *tarde & nulla licentia suscipiebant; quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; ac prius fetiales quatuor mittebant, quos Oratores vocabant. Fœdus* autem, quod & *fidus* ab Ennio dictum fuisse idem Varro scribit, *est publica populorum principumve inter ipsos conuentio in perpetuum concepta. Sponsio, ducum Legatorumve pactum conuentum sine populi iussu, cuius exitus & conditiones a principibus populisve pendent, vt rata irritave sint promissa. Pactio, principum populorumve conuentio temporaria, quæ sæpius magistratuum aut ducum potestati permittitur, qui ad breue tempus differre, aut pactis aliquot dierum induciis sustinere bella suo iure possint.* In fœderib. antiquis præter nomina fetialium vtriusq; populi nulla inscripta erant; in sponsionib. nomina ducum Legatorumve inserebantur: vt Consul Romanus qui cũ Samnitib. pacẽ iniussu populi Romani fecerat, in cõcione disseruit: ex cuius oratione, & ex historicorum fontibus discrimen fœderis a sponsione, & vtriusque a pactione hausimus

hauſimus & expreſſimus, tametſi hæc interdum ab imperiis confunduntur. Tria ſunt autē genera fœderum: aut enim cum amicis, aut cum hoſtibus fœdus eſt, aut cum iis qui nec hoſtes ſunt nec amici. Cum hoſtibus paciſcimur diuturnas inducias, aut pacem perpetuam, aut amicitiam. Item in pacis actionibus, aut offenſiones acceptæ reticentur, vt fere fit, aut commemorantur: atque omnino iniuriarum obliuione pacta de finibus regundis, aut de captiuis reddendis, aut de iure maieſtatis, aut commerciorum & hoſpitii agi conſueuit. Cum amicis fœdera temporibus definita renouantur, aut immutantur, aut priuatorum controuerſiæ definiuntur. Cum cæteris amicitiæ contrahuntur æquo fœdere aut iniquo; idque dupliciter: vno modo cum alter populus alterius maieſtatem obſeruare ac ſuperiorem confiteri, ſeſeq; in eius clientelam, & quaſi in tutelam tradere profitetur, quod *patrocinium*[a] dicitur: aut ſuperiorem quidē agnoſcit, & comiter maieſtatem eius obſeruare promittit; non tamen in eius clientelam concedit. Qui autem in fœdere ſuperiorē agnoſcunt, ii vel tributū indictum penſionemve dependere ſolēt; vel ab omni penſione tributoue immunes ſunt. Qui eo pacto coniunguntur quod Latini ÆQVVM FOEDVS appellant, ſuæ maieſtatis dignitatem nulla ſui parte deminutam retinent: quia nec alter alterum vti ſuperiorem obſeruare, nec alter alteri in honorum prærogatiua cedere tenetur; etiamſi alius alio plus minusve ad auxilia mutua conferre promiſerit. Qui vero ſponte vel coacti deditionem fecerunt, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, & a ſubditis nihil differunt. Sic enim Liuius ſcribit de Campanis qui ſponte ſeipſos Romanis dediderant, *Aliam eſſe conditionem eorum qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent*. Omnibus autem fœderatis principibus populisve communis eſt ſocietas, amicitia, ius hoſpitii, commerciorum, vt liceat in ſociorum fines ire, agere, negotiari, res rationesque contrahere; & libere mercaturam quarundam rerum aut omnium vltro citroq; exercere,

579

C

[a] Feſtus in verbo Patricius.

idque sine vectigalis vllius solutione, aut certo vectigali, quod ex fœdere mercatoribus imperatur. Horum item fœderatorum duo sunt genera; alterum eorum qui auxilia mutua paciscuntur, si ab hostibus lacessiti fuerint; alterum eorum qui etiam mutuas opes & copias ad sociorum hostes inuadendos promittunt, idque vel exceptis quibusdam, vel sine vllius exceptione. Omnium autem arctissima societas est cum eosdem hostes, & eosdé cum sociis amicos habemus. In quo genere societatis & amicitiæ principes honorarium quoddã gentis insigne, puta militare cingulum torquemve mutuo dare & accipere consueuerunt. Interdum etiã connubiis societates ac fœdera sanciuntur. Sanctior tamen societas est ac fides quam regi rex, vir viro, populus populo dat accipitque vicissim: qualia sunt antiqua Francorũ cum Hispanis & Scotis fœdera: quorum verborum quanta vis esset, si non antea, certe quidem intellectum est cum Eduardus IIII rex Anglorum regno exutus esset, ac Francorum opes fœdere pactas per legatos imploraret: responsum est legatis, cum Anglorum rege regnoque contractum esse fœdus, nec aduersus nouum Angliæ regẽ regnumve saluis fœderibus bellum geri posse. Ea vis est horum verborum, CVM REGE POPVLOVE. At cum rex regi, & vir viro dat fidem, etiam regno spoliatus auxilium iure petere potest. Hæc autem fœdera vt sanctiora sint, sæpe in Senatu vel in Curia maiore, vel in comitiis optimatum populive promulgantur: vt cauetur eo fœdere quod ictum est inter Ludouicũ XI Francorum regem & Maximilianũ Austriæ Ducẽ anno MCCCCLXXXII. Est etiam vnum genus fœderis quod *neutrum* dicimus; idque ab iis fere coiri solet qui inter medios hostium fines positi sunt, vt ab vtrisq; tuti sint. quale est fœdus cum populis Burgundionum qui *liberi* appellantur: quibus acceſſit[a] Bassinorũ ager rogatione Heluetiorum. Rursus omnia fœdera aut perpetua sunt, aut tempore definita, aut tamdiu vim habitura quamdiu socii principes vixerint. Sæpius tamen excipitur, vt alterutro principe mortuo

[a] anno 1555.

mortuo tres quatuorve annos societati cum successore locus sit;& in fœderibus Francorum cum Heluetiis. Ex quibus perspicitur legatos Romanorum ad Antiochum Magnum fœdera non satis accurate distribuisse,cum dicerent; *Tria tantum esse genera fœderum; vnum cum bello victis dicerentur leges; alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem & amicitiam venirent; tertium, cum qui numquã hostes fuerunt, ad amicitiam fœdere coeunt, qui neq; dicunt neq; accipiunt leges.* His ita explicatis, de cautionibus fœderum disseramus. Inter bonos quidem data fides & accepta vicissim ad mutua principum inter ipsos pacta cõuenta satis habere momenti plerisq; videtur. Sin dubia fides est,aut cum hostibus agatur,obsidibus caueri solet. Sunt etiam qui arces oppidave sibi dedi aut omnino dirui velint.interdum quoq; victi exarmantur,quo minus fidem fallere si velint,possint. Omnium autem cautionum maxima putatur,si fœdera affinitate ac propinquitate contracta iungantur. Sed vt hostes a sociis, victores a victis,potentes a tenuibus,principes a subditis differunt: ita cautiones aliis aliæ maiores quæruntur. Vt tamen tutissime cuique caueatur, conditiones, quantum quidem fieri poterit, æquissimas esse oportet. Nihil enim verius quam quod a Plancio Consule Romano in senatu dictum est; *Neminem populum diutius ea conditione esse posse, cuius eum pœniteat.* Quærebatur a Legato Priuernatum qua pœna suos ciues dignos arbitraretur; *Ea*,inquit,*qua qui liberi esse debeant*: tum Consul; *Quid,si vobis ignoscatur, pacem ne fidam habituri sumus?* hic Legatus, *Si bonam dederitis, & fidam & perpetuam; si malam, haud diuturnam.* Hæc legati vox iunioribus nimis arrogans videbatur, senioribus non item: quippe vicinos Vrbi populos qui pro libertate tantum dimicarent, Romana ciuitate dignos iudicabant; alioqui nec in fide retineri, nec in amicitia posse. Atque in eam sententiam Senatusconsultum factum est; deinde latum ad populum de ciuitate Priuernatibus tribuenda: tametsi antea cum Latinis ciuitatibus aduersus

4 Liuius.

C

Romanos coniurauerunt, ac victi deditionem fecerant. *Mos autem*, inquit Liuius [a], *Romanis vetustus erat, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tamquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaq; dedidisset; obsides accepti, arma ademta, præsidia vrbibus imposita forent.* Non enim sperandum est in obsequio retineri posse populum, aut qui semper antea liber fuerit, nisi exarmata ciuitate ac præsidio vrbi imposito, quieturum. Libertatem vero qui quadam ex parte minuunt, acrius stimulant quam qui penitus adimunt; vt Ludouicum XII regem accepimus Genuenses a Francorum fiducia & clientela rebellantes fregisse, ac vrbe capta ducentis aureorum milibus, præsidio arci imposito mulctauisse; eos tamen suis legibus ac magistratibus viuere permisisse: præterquam quod numismata regali figura signari iussit. Commodius fuisset libertatem illis integram restituere ac fidos socios habere; aut si perfidia metuenda erat, in prouinciæ formam redigere: cum antea Ludouicus XI oblatam sibi a Genuensibus cum annua pensione clientelam ægre accepisset; quod iampridem a clientela quã Carolo VI Francorum rege subierant, belli Venetici metu sublato defecissent. Ita Bernates olim cum a Burdorgorum nobili gente premerentur, petierunt a Comite Allobrogum vt se in clientelam reciperet; hic patrocinium non recusauit; sed metu sublato, nihil prius habuerunt quam vt lege clientelari soluerentur: quam conditionem Comes accipere maluit, ac fidos socios quam infidos clientes habere. Quamobrem Franciscus maior rex Francorum, male vt opinor, consultus, clientela Genuenses liberare noluit, tametsi ducenta aureorum millia, vt præsidiũ ab arce Genuensi amoueret, obtulissent, cum & graui bello, & inops a pecunia vndiq; premeretur. Ex quo satis intelligi poterat Genuenses numquam in obsequio permansuros, quæcumque rebellandi occasio daretur. Alterutrum enim oportuit, fidos inquam ac liberos habere socios æquoq; fœdere coniunctos, aut penitus erepta

[a] Lib. 8.

581

Rei-

C Reipublicæ administrandæ potestate vti subditos in officio continere. Hic dicet aliquis non licere patrono specie patrocinii clientibus eripere libertatem. Ego vero tunc licere putem, si cliens fidem fefellit. Quinetiam Augustus[a] populos vectigales fecit qui libertate abutebantur. Quamobrem Carolus IX rex in prouinciæ formam Virodunos, Tullos, ac Metenses quodammodo redegit, cum allatum esset clandestinis coniurationibus id agi vt Hispanos in vrbes admitterent. Omnibus enim fœderibus quæ ob clientelam sanciuntur, caueri solet clientes suis legibus, moribus, magistratibus, consiliis & integra libertate vsuros: sed hæc cautio inanis est, si princeps qui patrocinium suscepit, clientum vrbes arcesve præsidio teneat; siquidem ex liberis populis vectigales, quoties volet, efficere possit. Quis est enim qui nesciat Constantiam, Traiectum ad Mosam, Cameracum, Viennam Austriæ, quæ gentis Austriacæ patrocinium adamauerant, recepto præsidio libertatē amisisse? Iisdem casibus conflictari cœpit Ioannes Pannoniæ rex, qui Austriacorum insidias metuens, Turcarum clientelam subiit; a quibus tamen postea seruilem in modum oppressus est. Ferdinandus Austrius regnum Pannoniarum pactis conuentis quæ inter maiores vtriusq; gentis contracta fuerant, ad se pertinere contendebat. sed ea pacta sine populi consensione extorta nulli stabili fundamento niti videbantur, cum regis creatio populi suffragiis fieri deberet. Quod si gens Austria propinquitatibus, imperiis, rerumq; gestarum gloria florens rogationem ad populum Pannoniarum tulisset, vellent iuberent vnum aliquem sui generis regem inaugurari; regnum illud nulla vi adepturos fuisse constans opinio est. sed ne populus iure suffragiorum in rege creando exci-
581 deret, Matthiam Coruinum Huniadis filium regem sponte maluit quam Sigismundi Imperatoris liberos habere. cōsequentia vero pacta cum rege Coruino & Austriacis principib. inita, ordines rata quidem habuerūt; ea tamen ereptis suffragiis, & armorum metu potius

[a] Tranquill. in Augusto.

extorta, quam legitimo consensu facta querebantur. Itaque cum ad vim prolapsa res esset, populus Turcarum opes eblanditus est contra Ferdinandum; cui tamen prouincias aliquot fruendas Turca reliquit, ea lege vt fisco vectigal annuum penderet. qua ex re Turcarum princeps Imperatorem Germanorum se tributarium habere gloriatur. Imperator vero *pensionem*, non *tributum* appellat. Differt autem hoc ab illo; quod tributum a subditis, aut ab iis qui potentiorum vi coacti, vt libertate ac pace fruerentur, pecuniam victoribus se daturos spoponderunt: pensio libera est seu a cliente, seu ab iis dissoluatur qui æquo fœdere societatem & amicitiam cum iis inierunt qui sese cum hostibus coniunxerint: seu ab iis auxiliares copias vrgente bello accipiant; vt quidem nostri reges cum Heluetiis in societatem æquis fœderibus venerunt; ea lege tamen vt reges arbitrio suo exercitum Heluetiorum ad huius imperii tutelam conscriberent; ac vicissim Heluetiis aduersus hostiles incursiones opem ferrent. sed quoniam ad huius imperii tutelam frequentes exercitus ab Heluetiis acciri necesse erat, ne hostes huius imperii Heluetios a Frãcorum societate diuellerent, reges nostri libenter pensionem mille aureorum in singulas ciuitates spoponderunt; tametsi Franciscus maior rex Francorum prælio C ad Marinianum paulo ante fœdus commisso clarissimã omnium victoriam de Heluetiis retulisset. Ac tametsi superius diximus *patrocinium* verissime appellari cum tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam subeunt: quia merces[a] officio non debetur; potentiores autem tenuium patrocinium aduersus hostium iniurias suscipere debent: nihilominus tamen nulla fere patrocinia gratis suscipiuntur; atque interdum tenues inuitis ac recusantibus patronis pensionem promittunt, vt obligatione necessaria quasi mercede soluta ad opem ferendam teneantur. Id quidem veteribus contra decus contraque dignitatem imperii factum iudicaretur: sed posteaquam vtilium & honestorum confusa

[a] l. 1. mandati.

ratio

ratio est, patrocinia potentiorum mercede conduci oportuit, ne imbecilles iniuria tyrannorum opprimerentur. Hinc Saluiani Massilienſis graues querelæ, *opes* scilicet *tenuium patrocinijs exhauriri vt salui esse possint*. Quis est enim qui nesciat Lucenses, Parmenses, Genuenses, Florentinos patrocinium regis Hispaniarum ingenti mercede pacisci? Illud etiam indignius minimeque ferendum, patrocinii pretium a clientibus solui, non vt ab hostibus aut finitimis, sed vt ab ipsius patroni latrociniis tutiores sint. Nam post calamitatem Papiensem Francis illatam omnes Italiæ ciuitates patrocinia regis Hispani magna vi pecuniarum mercari cœperunt: Lucenses quidem decem aureorum millibus; Senenses quindecim millibus; Dux Ferrariensis quinquaginta millibus: sed hic quidem specie mutui, cum esset in clientela Francorum. Hoc vero turpius sit an sceleratius, non fa-
385 cile dici potest: eum qui patronum sese ferat, mercedē accipere, ac nihilominus in ipsis periculis clientem deserere. quid? Sigismundus Augustus rex Poloniæ, patrocinium Liflandorum contra regem Moschouitarum susceperat: fœdere tamen cum rege Moschouita percusso clientes turpiter non tam deseruisse quam hosti prodidisse dicitur. Quod si quis subditus regnum alienum adeptus sit, seq; in eius principis cui subditus est, fidē & clientelam quasi rex dederit, duplici nexu patronus ad clientis & subditi tutelā obligatur; eoq; magis si de cliētis existimatione ac dignitate queratur: vt non ita pridē[a] Pius v. Pont. max. reginam Nauarræ citari iusserat, & quidem edicto peremtorio, vt pro tribunali pontificis se stato die sisteret, pœna publicationis bonorū indicta. Carolus ix. rex aduersus Pōtificis iniuras reginæ patrociniū se suscepisse declarauit; tum quia sibi propinquitate cōiūctissima esset, tum etiā quod in eius fide, obsequio, ac patrocinio semper fuisset. periniquum autē videri & cōtra morē maiorum, cōtraq; regum & pontificū pacta cōuenta, huius imperij subditos capitis arcessere, famęq; ac fortunarū causam apud Pontificē maximum dicere:

[a] anno 1563. mense Martio.

cum tamen Clemens VII Pont. max. duos Cardinales ad regem Anglorum legatos misisset, vt quas repudiandæ reginæ causas haberet, ipsi salua principum maiestate disquirerent: & quoniã Pontificis aduersus reginam Nauarræ interdicta regis quoq; Caroli dignitatem violare videbantur, Pontificem per legatum admonuit, se C quæstionem de subditis quorum fraude ac dolo id factum esset, habiturum: petiit tamen vt sua illa interdicta ac decreta reuocaret; alioqui reginæ sibiq; illatam iniuriam pro iure suæ maiestatis more maiorum se vlturum declarauit. Certe Ludouicus iunior Theobaldum Campaniæ Comitem olim acerrime castigauit, quod eius ope cõsiliove pontifex Romanus Veromanduorum Comitem diris exsecrationibus deuouisset. Sæpe fit tamen vt clientes periculi metu liberati aduersus patronos arma capiant: ac ne vetera quærantur, domesticis abundamus exemplis. Cum enim Saxoniæ Dux Ioannes Philippus Hessorum princeps, Mauricius item Philippi gener, & Albertus iunior Marchio Brandeburgicus, Imperatoris Caroli V seruitute premerentur, ad opes Henrici II Francorum regis aspexerunt. Rex ipse Henricus II summa voluntate patrocinium principum imperiique Germanici tutelam suscepit; & aduersus Imperatorem, qui cum antea concordissime sese gesserat, ingentem exercitum cõscripsit: ac tantum abfuit vt eo nomine pecunias acciperet, vt etiam ducenta aureorum millia Germanis principib. belli aduersus Carolum gerendi causa magnifice largiretur. Ac tametsi capite XXXIII [a] fœderis, quod ab illis cum rege Henrico ictum erat, tres vrbes imperii Germanici Gallis finitimas & Gallica lingua vtentes regi occupare liceret, non prius tamen Imperator Germaniæ finibus excessit, principibus & vrbibus Germanorum seruitute liberatis, quam clientes patrocinium regis Henrici eiurarunt: neque id tantum, verumetiam Henrico Germaniæ liberatori ac patrono nefarium bellum indixerunt. Post etiam [b] omnium imperii Germanici ordinum consensu aperte decretum est 584 bellum

[a] Fœdus Chamborti anno 1552.

[b] anno 1565. Augustæ.

bellum aduersus regem, ni vrbes illas Imperii, quas ex legibus fœderum huic imperio subiecerat, restituere vellet. tametsi Virodonum iam inde a Carolo VI rege in clientela Francorum fuisset. Sed imperialis decreti vim absterfit copiarum, aut consilii, aut animi, aut pecuniarũ inopia, aut quod verius est, vrbium expugnandarum desperatio, non voluntas. Antea[a] rex admonitus erat ordinibus imperii gratum fore, si vrbes illas quas dixi, Metim inquam, Tullum ac Virodunum, sub Imperii fiducia retineret. Et quoniam patroni a clientibus non magis inuadi possunt quam potentes ab infimis: ita maiorem his quam illis cautionem adhibere oportet, ne patrocinii specie libertatem amittant. Hic occurret aliquis absurdum videri clientem a patrono cautionem exigere, cum se suaque eius fidei ac potestati credere non dubitet. Id quidem indignum aliquando Curiæ Parisiorum visum est, quæ vasallum a securitatis petitione contra dominum decreto submouit[b]. Sed eo processit hominum fraus ac perfidia, vt etiam vassalis contra vim patroni succurri oportere sapientibus[b] videatur. quanto igitur æquius est in eo genere clientibus opem ferre? Prima igitur cautio est, *vt æquissimis conditionibus vterque vtriq; teneatur:* deinde, *vt patrocinii tabulæ, quas nostri protectionis literas appellant, clientibus a patrono dentur*; quibus testatum sit iura maiestatis salua & integra clientibus futura: quas tabulas a nouis principibus ratas haberi oportet: alioquin patrocinium more clientis æque ac patroni dissoluitur. Quamobrem Metenses mortuo Henrico II rege Francorum, clientelares tabulas a Carolo Henrici filio confirmari petierunt, non quidem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maiestatis ac libertate sua vti frui liceret. Atque hæc non modo patrociniorum, sed etiam fœderum ac societatum cum populis aut ciuitatibus contractarum ratihabitio a consequentibus principibus exigi debet, quæ alioqui morte dirimeretur. Nam Perseus rex Macedonũ mortuo Philippo patre, legatos ad S.P.Q.R. misit[d], vt ea quę

[a] anno 1552.

[b] Pro Comite Polliniaco. Gallus quæst. 111. anno 1587

[c] Molin ad d. Galli q. *Cautiones clientelares.*

[d] Liuius lib. 40.

Philippo cum Romanis societas & amicitia interceſſerat, ſe imperium ineunte continuaretur. At cum Romani leges easdem fœderum, quæ prius cum Philippo fuerant, renouari vellent, recuſauit Perſeus: cum diceret *nihil ſibi cum paternis fœderibus commune eſſe: ſi Romani amicitiam ac ſocietatem colere vellent, prius de pactis conuentis agi oportere.* Ita quoque Henricus VII rex Anglorum cum a Philippo Caroli V Imperatoris patre Sufolcium Ducem iuratus recepiſſet, ea lege ne in eum ſæuiret, neve illi vitam eriperet, fidem ſeruauit: ſed mortuo Henrico VII, Henricus VIII filius Ducem ſecuri percuti mandauit: cum diceret ſe nec pactis, nec iureiurando patris obligari. oportet igitur ita cauere vt qui ſtipulatur, pro ſe hæredibusque ſuis ac ſucceſſoribus imperii ſtipuletur: & qui promittit, pro ſe hæredibusque ſuis ac ſucceſſoribus promittat, vt obligatio ſit efficax. Sed quod antea dixi, dicendum ſæpius eſt, clientelare fœdus omniũ periculoſiſſimum eſſe, niſi bene accurateque clientum libertati caueatur: quoniam ſæpiſſime fit vt patroni in dominos vel etiam in tyrannos, clientes in ſubditos, ſæpius etiam in ſeruos euadant: quibus vt caueatur, terminanda ſunt patrocinia breuiore temporum interuallo; vt ſi clientibus grauiora videantur, mutari; ſi honeſta, continuari poſſint; idque potiſſimum in popularibus & optimatum imperiis, quę quodãmodo ſempiterna ſunt. Quamobrem Geneuates cum Bernatibus fiducia clientelari contracta, patrocinium annis triginta definierũt; quibus elapſis diſturbata ciuitas eſt paucorum ciuium occulta coniuratione, vt Bernatum imperio ac poteſtati Geneua dederetur: captis tamen ac cæſis aliquot coniuratis, ſocietas æquo fœdere cum Bernatibus iuncta eſt. Fallunt enim qui antea patrocinii fœdus cum Bernatibus fuiſſe negant, propter rerum ac verborum ignorationem. quod enim Latini *patrocinium* & *clientelam*, iuniores *aduocatiam* appellarunt. noſtri homines *auoizon*. Ego Heluetiorum omnia fœdera quę multa ſunt, a Crucæo Gallorum apud Heluetios legato accepta accuratiſſime

a Liuius lib. 42.

b l. eadem dicemus. de verbor. oblig ff. & ibi bar. nu. 30. l. tale pactum, de pactis.

c anno 1518.

d anno 1518.

385

tissime legi: vt quo quæque ciuitas, quibus legibus alteri iungeretur, plane intelligerem. Valdaostæ eadem qua Geneuates difficultate laborarunt, cum illos Valesii patrocinii specie suis imperiis subiicere conarentur[a], nisi regis Francorum ope erepti fuissent. Sunt etiam Rotuillani ac Mulhusii in Heluetiorum omnium; Abbas vero S. Galli, in Tigurinorum, Lucernatum, Suitiorum, & Glarensium singulari clientela. Quod igitur de vasallis dici consueuit, eos a fiducia dominorum eripiendos si durius & acerbius quam pro dignitate habeantur, vt pridem Curia Parisiorum decreuit[b] aduersus Britan- C niæ Ducem: idem de clientibus iudicium est, vt si patronus leges fœderis perrumpere velit, cliens ipse patrocinii legibus solutus sit. Omnium autem cautionum maxima est, ne patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant. Nihil enim verius quam quod a Bruto Tribunoplebis velut ab oracolo in populi Romani cõcione dictum est, *Vnam esse tenuium aduersus potentiores securitatis cautionem, vt scilicet potentes si nocere velint, non possint; cum nocendi voluntas ambitiosis hominibus & imperandi cupidis numquam sit defutura.* Itaq; cum in Anglorum patrocinium Scoti venirent[c], prudenter prouisum est vt & obsides Scotis darentur, quos renouare sexto quoque mense, nec arcem vllam Anglis in Scotia habere liceret. In quo quidem ab Athenienſibus peccatum est; quod cum Antipatri, deinde Cassandri, post etiam Ptolemæi ac Demetrii clientelam optassent, arcem illis præsidio militari munire permiserunt: ab iis enim a quibus seruitute liberari debuissent, oppressi fuerunt. Id quod a Demosthene prouisum erat, cum plerique Antipatri humanitatem ac facilitatem laudarent; *Dominum*, inquit, *quantumcunque facilem repudiamus*. Hunc igitur Antipater in Italiam vsq; persecutus mori coegit. Sed Athenienses eadem fraude qua socios olim fefellerant, circumuenti fuere. Cum enim Persæ Græciam deseruissent, Græcorũ ciuitates, exceptis oppido paucis, societatem per legatos æquis fœderibus

a anno 1559.

b Gallus 1. 340.

c anno 1559.

coierunt, vt sua quæque ciuitas libertate ac imperii maiestate frueretur; omnium autem commune ærarium esset ad Apollinis; quo pecunias omnes sociorum in annos singulos cogi placuit, vt communi consensu accepti & expensi rationes exigerentur. His conditionibus ac legibus iurati omnes, sacrificioque solemni fœderibus percussis, Aristides Athenienſium legatus ardẽtem ferri massam in mare deiiciens, deos omnes deasque testatus; *Sic*, inquit, *repente pereant qui datam fidem fefellerint, vt igneam vim ab aqua exstinctam videmus.* Athenienses tamen pecunias communes sociorum, vt classem pararent, in arcem Palladis coegerũt; deinde sociorum opibus locupletiores facti, cum tributis ac vectigalibus illos prægrauarent, sibi ipsi non modo immunitatem, verum etiam imperium Græciæ pepererunt: cum sociale fœdus in patrocinium mutassent, ac tandem etiam dominatum arripuissent. erat enim ab omnibus sociorum magistratibus ad iudices Athenarum libera prouocatio, vt est apud Xenophontem[a]. Dominandi vero cupiditas ex eo profecta est, quod Athenienses communibus sociorum pecuniis arma, classes, exercitus compararent: ac militarem disciplinam socialibus impensis tuerentur. Eadem fere Lacedæmoniorum sociis cõtigerunt: quos sub æqui fœderis specie imperiose sibi parere compulerunt: cum scilicet soli pene ex omnibus sociis artem imperatoriam colerent: neque enim Lycurgi institutis licuit Spartiatis opificia tractare. Nihilo æquius Romani aduersus socios Latini nominis sese gesserunt: inde Setinus Latinorum imperator hac oratione de Romanis questus est, *Sub vmbra fœderis æqui seruitutem patimur.* Itaq; *concilia populorum Latinorum habita*, inquit Liuius[b]; *responsumq; non ambiguum imperantibus milites Romanis datum, abstinerent imperare iis quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potius quam pro alieno imperio arma laturos.* Iisdem prope querelis aduersus Romanos Lycortas Achæorum[c] imperator vsus est, cum diceret, *Fœdus Romanorum cum Achæis specie quidem æquum*

Societas violata Athenienſium fraude.

[a] lib. de Repubi. Athenienſium.

[b] lib. 8.

[c] Liuius lib. 35.

586

C

æquum esse; reprecariam libertatem, apud Romanos etiam imperium esse. Non aliam ob causam Samnites aduersus Romanos bellum tam diuturnũ gesserunt, quam quod societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent. Superius sociale bellum omnium fere sociarum ciuitatum inde ortum esse diximus, quod Romani sociorum armis, pecunia, legionibus, sanguine tantum imperium ac tantis opibus auctum peperissent[a]; ex quo tamen nihil ad socios vtilitatis, nulla imperia, nulli honores peruenirent. Certe Romani aduersus socios quam imperiose se gesserint, testis est illa vox Appii Consulis ad Achæorum imperatorem cum de Lacedæmoniorum libertate ageretur: *Dum liceret voluntate sua facere, gratiã inirent, ne mox inuiti & coacti facerent.* Et cum Ætolis sociale fœdus his legibus percussserunt; IMPERIVM *maiestatemque populi Rom. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo; hostes eosdem habeto quos populus Romanus, armaque in eos ferto; & bellum pariter gerito; obsides arbitrio Consulis* XL, *& talenta quingenta dato.* Liberum quidem imperium Ætolis reliquerunt; sed iis conditionibus, vt paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur. Hæc autem verba fœderis, MAIESTATEM *Romanorum conseruato*, iniquum fœdus esse, nec legibus æquis contractum declarant, vt superius diximus. Cum vero
587 fractis Perſei regis opibus Macedoniam suis imperiis subiicere possent, & in prouinciæ formam redigere, vt postea fecerunt, placuit tamen eos populos suis legibus ac magistratibus vti; sed ea conditione vt dimidiam vectigalium ac tributorum partem in Romanum ærarium quotannis inferrent: ac ne vlla rebellandi occasio daretur, omnes belli duces, legatos prouinciarum, præfectos, senatores, principis domesticos & familiares; *qui seruire regibus humiliter, aliis superbe imperare consueuerunt*, in Italiam transmitti placuit. postremo regnum Macedoniæ in quatuor regiones diuiserunt, indicta capitali pœna, si qui ex vna regione in aliam commearent, aut cœtus affinitatesve contraherent, com-

[a] Liuius lib. 36. Polyb. lib. 6. de militari Romanorum disciplina.

merciave[a] haberent. Quibus rebus perſpicuum fit precariam quidem libertatem Macedoniæ populis tributam, imperium vero penes Romanos fuiſſe. Iiſdem fere artibus Mummius [b] Conſul Achæis victis, quo minus rebellarent, cœtibus ac ſocietatibus interdixit; Corinthum quæ duo maria breui terrarum interuallo iungebat, diſturbauit; liberos tamen populos ſuis legibus ac magiſtratibus vti permiſit; tributorum ac vectigalium parte leuauit. quibus artibus Romani libertate populis omnib. propoſita, tyrãnos incredibili metu terruerunt; cum intelligerent æquitate ac iuſtitia temperandas eſſe leges, aut de imperio decedendum. Ita Romani triũ pulcerrimarum virtutum, iuſtitiæ inquam, fortitudinis ac prudentiæ laudibus, imperatoriisq; artibus cumulati, populos omnes in ſui admirationem conuerterunt. Tyrannidis igitur & iniuſtitiæ metu ſublato, princeps iniuria violatur, cum ſubditi ſeſe ab eius obedientia diuellũt, vt patrocinii ſpecie propoſita libertatem adipiſcantur; eoq; magis ſi cliens nullo fiduciarii prædii iure teneatur. Itaque cum Carolus Lotharingus Metenſium Pontifex imperii Germani patrocinium ne verbo quidem a rege Carolo IX violatus, ſed ſummis honoribus & opibus cumulatus ſubire conaretur; tabulasque fiduciæ, quas noſtri *ſecuritatis literas* appellant, ab Imperatore acceptas promulgari vellet; Præſes prouinciæ Metenſis interceſſit; cum iſta ratione Pontifex ſui principis obſequium eiurare, ac huius imperii maieſtatẽ in dubiũ reuocare videretur. Periculoſum eſt igitur alterius principis clientelã ſuſcipere; periculoſius etiam ſine iuſtiſſima cauſa ſubire; cum præcipua ſit bellorum fere omnium materia, ex qua ciuitatum & imperiorũ conuerſiones, ac ſæpiſſime euerſiones ſequuntur; cum ſubditi a ſuorũ principũ fide ac obedientia, vt alienis imperiis pareant, diſtrahuntur: qui etiamſi nullius imperio teneantur, ſeipſos tamen ſuaq; omnia potentiorum arbitrio ſubiungere videntur, vt eoſdẽ quos illi hoſtes habeant & amicos; proq; eorum dignitate & exiſtimatione neceſſe habeant

C

beant æque ac pro seipsis propugnare, & eadem quæ illi pericula ac detrimenta subire; victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipisci. Quo fit vt qui melius sibi cauent, huiusmodi clientelam, nisi armis coacti aut potentium iniuriis oppressi, adire nolint: sed aut neutrarũ partium esse malint; aut omnium amicitiam & gratiam ex æquo sine cuiusquam offensione tueri; eosq; ad arma concurrentes modis omnibus ad concordiam mutuam reuocare. Nam si omnes omnium hostes sunt, aut socia-
388 li fœdere coniuncti, quis arbiter dissidiorum futurus est? Illud etiam plerisq; tutissimum videtur, vicinos ac finitimos mutuis bellis atteri: cum in vicinorum principum casu ac ruina Rei cuiusq; publicæ salus & incrementum consistere videatur. Quamobrem T. Flamininus Attilio Consuli Ætolorum captas vrbes vastare cupienti restitit, cum diceret Ætolorum calamitates Philippo regi Macedoniæ incrementum allaturas. Hæc igitur commoda consequuntur eos qui se neutros quam hostes aut socios esse maluerunt. Sed grauioribus incommodis obligari videntur; cum tuendæ ciuitatis aduersus hostium impetus præceptum fere nullum maius sit, quam aut potentissimum esse, aut cum potentissimis societatem & amicitiam coire: siue eiusdem imperii ciues, siue plurium ciuitatum principes bellis mutuis conflictentur: cuius præcepti tanta vis, tanta sententia est, vt qui neutrarum partium duces sequatur, victoribus quasi certissima præda cessurus sit: vt Legati [a] Romanorũ persuaserunt Achæis, quos Antiochus a Romana societate diuellere cupiebat, vt neutrã in partẽ inclinarent. Quãdiu Ludouicus XI nullius principis aut populi societatibus implicari voluit, hostium incursionib. sæpe oppressus est: cum vero societatem cum Heluetiorum populis contraxisset, nulli deinceps in eius imperii fines inuaserunt; ipsique Heluetii vicissim tutius beatiusque vixerunt. Media via *neq; amicos parat, neque inimicos tollit*, vt Prætor [b] ille Samnitum non oratione modo, sed re ipsa comprobauit. Eadem oratione vsus est Aristænus

Neutrius partis imperium sequi.

Incommoda neutrarum partium.

[a] Liuius lib. 35

[b] Liuius lib. 9.

Imperator in concilio Ætolorum, cum diceret *Romanos aut socios habere aut hostes oportere; mediam viam nullam esse*. Ferdinandus rex Aragonum vt Petrum regem Nauarræ imperio spoliaret, nihil prius habuit quam vt illum a Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnibus desertus facile opprimeretur. Ipsi quoque Iabeni, cum Israelitas bellis implicatos sequi noluissent, parta victoria omnes ad vnum internecione deleti sunt. In eadem pericula Thebani pene inciderunt, cum bello Persico domi sese continuissent[a]. Item ciues omnes Laidarum repentino bello ac seruitute oppressi fuerunt, propterea quod nec principem, nec vllam cum finitimis amicitiam aut societatem contraxissent[b]. Ac superiori ætate Florentini cum a Francorum societate desciuissent, nec principes in Francorum regem coniuratos sequerentur, tandem potentiorum arbitrio ac libidini seruierunt. At, inquis, iniquum fuisset se Francorũ hostes, quibuscum amicitia coniuncti fuerant, profiteri: attentior illud ego quidem; sed nec ab eorum amicitia diuelli oportuit: quia non tantum societas violatur, *si socios meos pro hostibus habeas, aut cum hostibus te coniungas*; verumetiam si premẽte metu socios abs te deseri patiare, si ex fœdere auxilia debeantur. Vna tamen cautio est eorum qui se neutros esse velint, vt scilicet finitimorum principum mutua consensione imperiũ per seseueantur, & a bellis sociorum abstineant. Qua quidem ratione Lotharingi, Allobroges, Burgundia libera pace ac tranquillitate floruerunt, quamdiu a bellis finitimorũ principum & quidem eorum consensu abstinuerunt: at cum primum Dux Allobrogum Hispanis se adiunxisset, imperio ac potestate a Francis exutus est. Differt igitur, distatque plurimum is qui nec hostes habet nec socios, ab eo qui vtrarumque partium communis est amicus, modo id fœderibus sit comprehensum. Quod quidem consilium si omnibus ciuitatibus salutare est ac laudabile, quanto laudabilius ei futurum, qui cæteros omnes vel potentia vel dignitate superat, vt controuersiarum, quæ

[a] Polyb. lib. 4

Iudicu m cap. 18

Tutissima cautio eorũ qui neutrarum partiũ esse velint.

589

quæ principibus inter ipsos sæpius intercedunt, arbiter accipiatur? Est enim ac semper fuit in more positum, vt populorum dissidia componantur amicorum ac sociorum communium sententiis & auctoritate: & eorum potissimum qui opibus ac potentia cæteris præstant, vt quidem Romani Pontifices, qui maiorum nostrorum ætate principes ad concordiam & amicitiam colendam inuitare præclarum & honestum ducebant: qua quidem ex re & populis salutem, & sibi securitatem cum summa sua laude pepererunt; qui vero partium duces esse quam arbitri præstabilius duxerunt, cum suæ ciuitatis ruina cumulauerunt alienam. Nouum Hispanis visum est, quod Alexander VI Pontifex fœdus cum Ludouico XII rege Francorum aduersus Hispanos suos populares contraxisset: cum vero Hispani superiores in Italia fuissent, Pontifex Ludouici legatum admonuit se a Francorum societate, vt partem omnium communem, abstinere velle. sera fuit illa pœnitentia, cum incendia concepta, quæ ipse inflammarat, restinguere nec posset, nec si potuisset, velle videretur. C Consimili errore Paulus IIII Pontifex M. cum rege Henrico II societatem coiuit, procuratore fiscali rogante vt Neapoleos ac Siciliæ regna ecclesiæ Romanæ fisco vindicarentur. id agebatur vt Hispanis ex Italia expulsis, Pontifices censum vtriusque regni recuperarent, ac Francis imperiosius quam Hispanis dominarentur: aut, quod Iulius II Pontifex dicere solebat, cum alteris societatem inirent, quo facilius vtrosq; quasi barbaros ex Italia exterminarent. Dux Albanus Pontificem admonuit vt parens omnium communis quam Hispanorum hostis esse mallet: non acquieuit tamen, cum iam tota Italia Francorum & Hispanorum exercitus dissiparentur. sed cum ad prælium Hispanos de vrbium latebris ac præsidiis detrahere Galli non potuissent, nec obsidione arces expugnare, Pontifex a societate Francorum abstinere coactus: & in pacis actionibus exceptũ, ne Pontifex Romanus deinceps Hispanos aut Francos tueretur, sed eadem vtrosq; ami-

citia complecteretur. Nullius vmquam principis inimicitiæ tantas huic imperio calamitates intulerunt, quantæ ab illa Romani Pontificis amicitia illatę fuerunt. mox enim Sanquintinam cladem secuta pax est omniū quas accepimus, huic imperio pernitiosissima: quæ nobis omnia quæ annis triginta parta fuerant, ademit. & quoniam earum rerum commemoratio mentem mihi exulcerat, ad pontificem Theatinum redeo, qui Clementis Pontificis max. consimilibus peccatis ad officium reuocari debuisset. Hunc enim Ludouicus Canosa legatus apud regem Francorum studiosissime admonuerat, vt se patrem omnium principum communem profiteretur, in eoq; suas opes, fortunas ac dignitatem versari persuasum haberet. Quæ consilia cum repudiaret, vrbem prius ab Hispanis captam vidit quam obsessam, direptam quam expugnatam; seque in arce ipsius vrbis ab 590
hostib. ante circumsessum, quam hostes venturos suspicaretur. Hic non quæritur a me vtri pontificis gratiam vel odium, Franci an Hispani promereri studuissent; sed illud tantum, omni principum ac ciuitatum generi turpe esse, vt qui communes amici aliorum controuersias componere possint, sese duces partium profiteantur, etiam vt nulla ex eo detrimenta sequantur; quanto magis declinādum illud est, si anceps ac dubia victoria ruinam tibi sit allatura? Nec desunt qui suis ciuibus publice interdicunt, ne pro finitimis inter se dissidentib. quibuscum amicitia coniunguntur, arma capiant: nihilominus tamen factum probant, aut dissimulant, ac sępe etiam iubent imbecilliorib. succurri: vt Liuius de Ætolis, *Iuuentutem*, inquit, *aduersus suos socios, publica tantum auctoritate demta, militare sinunt, & contrariæ sæpe acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.* Diligentius ab his quam ab hostibus cauendum. Hic occurret aliquis, periculosum esse vnum aliquem populum cæteris omnibus eminere, & ex aliena ruina suam ciuitatem sic augere, vt si velit, sub imperium cæteras subiicere possit. Illud quidem assentior; nec vlla causa probabilior est: quamobrē

qui

qui neutrum se profiteatur, imbelliorum casibus succurrere debeat. Etenim principum ac ciuitatum imperia stabiliora sunt, & ab iniuria finitimorũ tutiora, cum societates ac fœdera sic contrahuntur, vt æquabilis quædam ex omnibus potentia exsistat. Cum enim aduersus Perseum Macedoniæ regem Romani bellum gererent, aliæ quidem ciuitates regi, aliæ Romanis fauebant: *Tertia pars*, inquit Liuius, *optima eadem & prudentissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quam sub rege esse malebat: si liberum inde arbitrium esset, neutram partem vellent altera oppressa fieri potentiorem: ita inter vtrosque conditionem ciuitatum optimam fore, protegente semper altero inopem ab alterius iniuria, & illibatis vtriusque partis viribus parem esse.* Sed hoc Liuius prætermisit, quod qui ita de ciuitatum statu iudicarent, neutri patti sese adiunxissent; cum tamen vtrisque obligarentur. at illis bene cessit: quia non si ex alieno casu detrimenti aliquid ad te peruenturum est, propterea societatem violare debes, vt imbecilliori opem feras. Honestum est igitur & eum, qui cæteris dignitate ac potentia superior sit, etiam si non conuenerit inter principes, & imbecilliorem, si ita conuenerit, neutrarum partium esse. Hoc etiam communi omnium gentium saluti necessarium: vt si controuersiæ inter socios fuerint, si bella suscepta sociorum & amicorum communi consensu finiantur: quæ alioqui nullum exitum reperirent. Sed vnum genus est eorum qui neutrarum partium se esse verbo declarant, re tamen faces vtrisque ad bellum inflammandum clam suppeditant: ferendum illud quidẽ quodammodo, si suæ saluti aliter consulere non possint: vix est tamen vt ea fraus latere diu possit: re vero plane cognita ac percepta, pernicies imminet ab vtrisque mutua concordia conciliatis. etenim cum maiorum nostrorum ætate Veneti inter finitimos principes occulte iurgia sererent, ac turbatis rebus in alienas posses-
591 siones clam inuaderent, Ludouicus XII rex Francorum societate cum Iulio II Pontifice Romano, cum

Maximiliano Imperatore, cumq; Ferdinando Hiſpaniarum rege contracta, Venetos triplici prœlio fuſos ac fugatos ad earum vrbium quas ipſi fraude occuparant, reſtitutionem compulit: ac primum per ſeſe Cremam, Cremonam, Brixiam, Bergomum, Guiaraddam Mediolanenſium municipia; Pontifex Romanus Fauentiam, Ariminum, Rauennam, Ceruiam, vrbes Romanæ ditionis; Maximilianus Patauium, Vincentiam, Veronam, Imperii nomine; ſuo vero Treuiſam ac Forum Iulium; Ferdinandus arces ac portus Neapolitani regni, quæ oppignerationis iure tenebantur, recepit; cum tamen ante bellum ſatis Pontifici fieri potuiſſet vnius oppidi reſtitutione: ſed Dominicus Treuiſanus Reipublicæ Venetorum procurator interceſſit, cum diceret a Venetis quidem arces & oppida capi ſemper; ſemel ademta reſtitui nouum & abſurdum eſſe. Tutius eſt igitur eos qui neutrarum ſunt partium, ab iis fraudibus abſtinere, ac potius bellis implicatos ad pacem reuocare; aut certe ſimulare, ſi aliena bella tuæ ciuitati vtilia ſunt; pax autem detrimento futura. quamquam nec ſimulare, nec perſonam diu ferre quiſquam poteſt. Quod ſi res ad pacem inclinat, id eſt, ſi apparet eos qui diu bella inter ſe geſſerunt, acceptarum calamitatum tædio teneri, tum maxime conniti oportet, ac modis omnib. efficere vt te auctore ac ſuaſore pax inita videatur: imitantem Athenienſes, qui cum Rhodios ac Demetrium graui diuturnoque bello fatigatos deſiderio pacis, quam petere puduiſſet, teneri intelligerent, legatos de pace ad vtroſq; miſerunt, ac ſumma cum ſua laude Reique publicæ ſecuritate, vt ab armis diſcederetur, obtinuerunt: tametſi nullo fœdere cum illis ſociarentur. quanto præclarius eſt igitur pacem conciliari ab eo qui communis ſocius eſt eorum quibuſcum bellum intercedit? nam ſi alterutri tantum ſocius erit, pacem conciliare neceſſe habet, aut iiſdem bellis implicari, ſi vel ſociis abs te, vel tibi a ſociis auxilia ex fœdere debeantur: cuiuſmodi ſunt Heluetiorum fœdera nobiſcum. Quamobrem reges noſtri ſæpe C

diffiden-

dissidentes Rhætos cum Heluetiis,& inter se Heluetios conciliarunt: tum propter necessitudinis & amicitiæ iura, tum etiam ne sociorum auxiliis interim carere cogerentur. Est etiam illud necessarium, cum bellorum pertæsi, quos pacem ab hostib. petere piget, clandestinis consiliis finitimum aliquem excitant,qui bella componat: vt cum Florentini Venetos ab auxilio Pisanis ferendo dissuadere vellent, idq; bellum Venetis ipsis molestum esse,intelligerent, clam Ferrariæ Ducem excitauerunt; qui quasi arbiter ab vtrisq; receptus rem composuit. Nihil autem principe dignius,nihil magis optandum quam dissidiorum ac bellorum inter populos arbitrum ciere: vt olim S. P. Q. Romanus propter summã virtutis quam de se ipse concitarat opinionem, deinde Pontifices Romani, propter eam qua cæteris præstare videbantur pietatis ac religionis opinionem. Cum enim Carolo v. Francorum regi cum rege Nauarræ [a], & Richardo regi Anglorum cum Philippo Augusto grauissima bella intercederent,ad Pontificem Romanũ, quasi ad arbitrum honorarium, belli summam detulerunt. [a] anno 1365.

592 Id autem ab omnib. fere Christianis principib. fieri consueuerat, nisi Pontificis ipsius causa ageretur: vt cum Federico II Imperatori cum Innocentio IIII Pontifice Romano graues cõtrouersiæ intercessissent, Federicus ad Francorum Senatum, qui summam iustitiæ laudem adeptus erat,arbitria detulit; tametsi Pontifex ad regem Francorum sacram Pontificum Romanorum ancoram, confugisset. At nostræ ætatis Pontifices cupidissime hunc honorem ambire videmus. Clemens enim VII, societate cum regib. Francorum & Anglorum aduersus Carolum v. Imperatorem contracta, [b] vno capite fœderis excipi voluit, *vt si pacem cum Imperatore iniri commodius videretur, ipse arbiter esset.* Paulus III Pont. Romanus idem caueri voluit in pace Massilienſi [c] ac Suessionensi [d]. Nihil autem æque necessarium est in fœderibus concipiendis,quam vnum aliquem potentia vel autoritate præstantem populum vel principem excipere, [b] anno 1528. [c] anno 1536. [d] anno

qui ſociorum ac fœderatorum arbiter ſit futurus; ne aut bellum temere inferatur, aut illatum non facile exitum reperire poſſit. Et quidem vtiliſſimum eſt, omnes inter ſe principes, qui ſocietate vel amicitia cõiuncti fuerint, conſpirantibus animis hoc agere ne cuiusquam opes ac potentia tanta ſit, vt ſi velit, infimos armis ac imperio frangere poſſit: aut etiam tenuib. illatum bellum modis omnib. ante partam victoriam componere oportebit, vel iuſtas conditiones recuſanti bellum indicere. vt rex Ægypti, Athenienſes, Rhodii, Chii, ac cæteræ ciuitates Philippum iuniorem Macedoniæ regem ad pacem cõpulerunt, ne ſtatum Ætolorum rex potentiſſimus facile diſturbaret, ac in prouinciæ formam redigeret; quo facto vniuerſæ Græciæ imperio [a] potiretur. Ita quoque Francorum rege ad Papiam capto, Veneti, Florentini, Dux Ferrarienſis cum Romano Pontifice & cum rege Anglorum fœdus percuſſerunt: non quia Francorum afflictæ fortunæ ad miſericordiam illos allicerent (vt fere contingit regib. quib. regale nomẽ ſanctum videtur:) ſed ne Imperatoris aquila, quæ magnã Europæ partem alis contexerat, infimos ac tenues principes vnguib. diſcerptos laceraret. At illi ipſi paucis ante annis cum Imperatore coniurati Francorũ opes fregerãt: quod Franci Italiæ imperium adepturi, ac infimis libertatem erepturi viderentur; vt iam Sfortiadas imperio Mediolani, Marchionem Saluſſiarum principatu, Genuenſes libertate ſpoliaſſe dicebantur. Eandem ob cauſam Mithridates rex Ponti, cum Romanos vertice cœlum attingere videret, reges Parthorum, Ægyptiorum & Armeniorum, vna cum Græcorũ ciuitatib. quibuſdam, ad fœdera contra Romanos, quorum opib. ac potentia perterriti fuerant, excitauit: & vna die tota Aſia, vno nuntio, vna literarum ſignificatione, omnes ciues Romanos, qui non pauciores fuerunt quadraginta quinq; millibus, necandos trucidandoſq; denotauit. Sed illa conſociatio ſera fuit, nec eadem animi fortitudine a cæteris regibus qua a Mithridate ſuſceptum eſt illud bellum. Superioribus

[a] Liuius lib. 34.

annis

annis cum de pace Cameracensi [a] Francos inter & Hispanos reges ageretur; omnes Christiani principes ac ciuitates regis alterutrius aut vtriusque nomine excepti sunt: locus etiam iis qui sexto post mense fœderib. regis
595 alterutrius nomine comprehendi vellent, relictus. Exceptio vero diserte fiat oportet, non generali oratione: ne iusta excusationum probabilium argumenta capiant qui belli faces ministrant. Nam fœdera sæpe ac societates tam occulte ac tam repente fiunt, vt prius confecta res sit, quam quis affectam fuisse suspicetur: vt Cameracense fœdus aduersus Venetos, de quo superius diximus, tam occulte contractum est, vt ne Veneti quidem rerum agendarum & consiliorū inquirendorum artifices optimi, quid actum esset ante suspicari aut per Legatos subodorari potuerint, quam societas aduersus eos contracta omnium sermonibus ac fama peruagaretur. Nec dubium est, si Veneti quæ in perniciem suæ ciuitatis gerebantur prospicerent, quin prohibere potuerint, cum etiam bello suscepto, incoato & affecto, Pontificem maximum a societate non modo distraxerint, verumetiā perfecerint vt Francorū hostium acerrimū se præberet: vnde primum salus Reipublicæ Venetorum illuxit. Eadem calamitate Germani principes cōflictari cœperunt, cum quid aduersus eos fœdere Suessionensi [b] Pontifex Rom. pace cum rege Francorum & Imperatore facta moliretur, scire neglexissent. Nam primo capite Pontifex vtrūque principem ad arma pro Romana Religione aduersus Germanos capienda iureiurando obligarat: quod illis nō antea credibile visum est, quam exercitus Hispanorū, Belgarū, & Italorum in Germaniam irrumperent. ¶ nec tamen difficile videbatur pestem illā auertere, cum nec Imperator nisi vrgente Pontifice bellum illaturus esset, & ab eo rex Francorū non modo abstineret, verumetiam illis occulte faueret, ac præter Pontificem Romanum, hostem haberent neminem. Interdum tamen tanta sunt odia, tantæ inimicitiæ, vt etiam prouisæ nullius consilio vel prudentia declinari possint. Franciscus

[a] anno 1529.

[b] anno 1544.

Fœdus contra Francos.

maior prospiciebat Pontificem Romanum, Imperatorem Carolum, regem Angliæ, Venetos, Genuenses, Florentinos, Lucenses, Senenses, Ducem Mantuanũ, Sfortiadas coniuratos[a] in se vnũ armari, vt agri Mediolanensis possessionem Maximiliano Duci restituerent: non tam ipsius Ducis gratia quam quod illos regis Frãcorum potentissimi principis victoriæ aduersus Heluetios & Sfortiadas terruissent: Rex societatem illam nec prohibere poterat, nec contractam perrumpere, nisi de agro Mediolanensi decederet. qui antea cum rege Francisco amicitia coniunctissimi fuerant, a fide simul & ab amicitia defecerunt: nam fidei religionem pleriq; principes nullam esse putant oportere, si publica vtilitas agitur: quinetiam tanta est hominum perfidia, vt cum maxime fallere proposuerunt, omnib. exsecrationibus sese deuouere nõ dubitent: vt Lysandrum[b] dicere solitum ferunt, *pueros quidem astragalis, cæteros iureiurando falli oportere:* sed violatæ religionis grauissimas dedit pœnas. Certe quidẽ periuriũ atheismo detestabilius est: quia non tanta est eorum, qui deos omnes auersantur impietas, quãta eorum qui & esse deos, & rebus humanis prospicere confitentur, iuris tamen iurandi simulatione numen irridere non dubitant: ista vero impietas cum animi abiecti turpitudine semper coniuncta est: quoniã is qui sciẽs periurium admittit, hostem quidẽ metuere; Deum vero 394
despicatui habere se declarat. præstaret aut Deum immortalem esse, aut eum quẽ Deum esse putant, suæ fraudis testem nũquam appellare, sed seipsos tantum: vt Richardus Anglus Pictonum Comes in beneficio Rupellanis ciuibus cõcesso ad extremum hac formula vsus est, TESTE MEIPSO. Cum igitur fides iustitiæ totius vnicum sit firmamentum, qua non modo Reipublicæ, sed omnia humana societas continetur: cum omnibus, tum vero principib. inuiolabilem esse oportet: qui cum violatam a subditis fidem acerrime vlcisci debeant, quis desertæ a principib. fidei vltor futurus est? Excipio turpia pacta; quæ nec sine scelere seruari, nec sine impietate

iure

[a] anno 1523.

[b] Plutarch. in Lysandro.

iureiurando confirmari possunt [a]. At ne princeps quidem si iurauerit ea se nõ facturum quæ natura iusta sunt, si a promisso desciscat, nulla iurisiurandi religione obligatur: cum priuati plura quam ciuili iure liceat præstare ne iurati quidem teneantur [b]. Quæ autem iniusta sunt natura, nec promittere quemquam, nec ab aliis promissa exigere fas est. Ambiguitatem etiam verborum circumcidere & quoad eius fieri poterit, de pactis conuentis amputare vtilissimum est, ne iustorũ aut iniustorum specie, periurio latebra, decipiendiq; occasio quæratur: vt cum Henricus Angliæ rex societatem cum Aureliorum, Biturigum, ac Burboniorum Ducib. cumq; Alenzoniorum & Arminiacorum Comitib. iniret, vt mutua sibi auxilia præstarent, si iusta causa esset: Henricus ea clausula sibi vtendum putabat, vt in regem Francorum C subditos, & quidem regis ipsius gentiles armaret; quia fœdere exceptus non esset. illi vero Henricum in eam societatem non pertraxissent, si regem Francorũ diserte exciperent: sed liberum sibi fore putabant, iustam causam interpretatione honesta minuere, cum nulla causa honesta videri possit aduersus principem, multo minus aduersus patriam arma capiendi; non quia perfidiæ scelere careant principes, qui fidem pactorum quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant, etiamsi a victorib. pacisci metu cogantur: contraquam plerisque Romani iuris interpretib. [c] videtur: qui nec iura fetialia, nec veræ iustitiæ disciplinam, nec vllam antiquitatis Románorum, quorum leges interpretantur memoriam tenent. sic tamen inueterauit hic error, vt nullum stabile fœdus, nulla fida societas inter princeps contrahi possit, si victores victis legem dederunt: vt iam legati de fœderib. disceptantes non dubitent, hanc vnam violandorum fœderum causam opponere, quod vi ac metu facta: quasi ex edicto Prætorio actionem instituerent. Mirum tamen est hanc nouã prudentiam Romanos, a quibus ad omnes populos iuris fetialis totiusq; iustitię fontes purissimi manarũt, antea semp latuisse. Quis est enim qui ne-

[a] cap. 1. de iureiurando.

[b] l. vlt. de non numerat. pec. C l. adigere, §. vlt. de iure patronat. l. iuris gentium. §. generaliter. de pact. l. vlt. qui satisd. Canon sic aliter sentiunt. ex cap. ex rescripto. de iureiurando. gl. in l. si pecuniam de cond. causa Bald. ibid. veritũ est attesto Curiæ Parisiorũ fidẽ exigere eorũ pactorũ quæ ciuili iure permissa sunt. Rebuff. in gl. vlt. num. 9. de mercat.

[c] Alex. consil. 48. lib. 4. & consil. 17. lib. 5. Franciscus de Acol. consil. 14. Decius cõs. 219 Bald. consil. 364 & 26. lib. 3. & cõsil. 40. lib. 1. Domin. Geminian. cons. 124. Cardin. Zabarella cõsil. 137 Bartol. ad l. conuentionum de pactis. ff.

sciat pacis conditiones fere semper inuitis dari, & a victorib. vi ac metu accidi, vt quod dici solet, *Minima de malis?* Nemo tamen aut princeps aut legislator exstitit vmquam, qui quod victori promisisset, exsequi recusaret quasi vi coactus id feciſſet. *quæ enim viro forti,* inquit Tullius[a], *vis potest adhiberi?* illic agit de Marco Attilio Regulo, qui ex insidiis captus duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore Amilcare, Romam venit, iuratus se Carthaginem rediturum nisi captiuos nobiles pro se reddi persuasisset; Senatui mandata exposuit, sententiam ne diceret, recusauit: quamdiu iureiurando hostium teneretur, non esse se Senatorē. sciebat se ad cruciatum & ad exquisita supplicia reuerti: vim tamen aut metum non excusauit, sed ad hostes rediit. nec aliter Mancinus Consul faciendum sibi putauit, cum Senatui pacis conditiones persuadere non potuisset. quos enim iuris fetialis magistros grauiores; quos Romanarū legum meliores interpretes quam Cōsules Romanos quæramus? Illi tamen officii retinendi causa ad cruciatus voluntarios proficisci, quam turpiter fidem deserere maluerunt. Quid Consul Postumius? quid sexcenti obsides cum ageretur de pace Caudina? exstant actiones Consulares, quib. quid ille in Senatu, quid corā populo differuerit, intelligi facile potest. si vim, si metum excusasset, a populo lapidaretur. nulla tamen vis maior videri potuit, quam cum inter anguſtias Appennini montis fraudib. hostiū sic interceptus Romanus exercitus, sic conclusus erat, vt nec progredi, nec regredi, nec cum hoste dimicare posset. Illud tantum, pacem iniussu populi Romani sancire non potuisse: ac propterea Consul petiit a populo qui pacis conditiones repudiarat, vt vna cum Veturio collega nudi ac vincti hostib. dederentur: cum scirent se ad cruciatum aut ad sempiternam seruitutem quouis cruciatu fœdiorē proficisci. Pace Madrica[b] rex Franciscus maior Carolo Imperatori iuratus promisit se, cum primum regni fines attigisset, pacis conditionem ratam habiturum, aut in captiuitatem rediturum. Franciscum &

Henricum

[a] lib. 3. Offic.

[b] anno 1526. 14. Febr.

Henricum filios obsides dedit. Non prius Hispaniæ fines euaserat, quam omnes vno pene consensu principes ac populi suas opes & copias ad illum sponte detulerũt, si aduersus Imperatorem bellum renouaret. Rex in Curiam Parisiorum venit, Senatum habuit, & vniuscuiusq; sententiam exquisiuit, pacis conditiones ratas haberet necne. Selua Præses Curiæ Parisiorum ad infirmandam pacem, Zabarellæ[a] Cardinalis auctoritate vsus est, qui, quod in eo genere vi ac metu factum sit, ratum haberi non putat oportere; idq; exemplo Ioannis Cypri regis, qui a Genuensib. captus, obsidem filium dederat, nec tamen fidem seruarat. Miror ego nõ erubuisse principem tanti senatus, quo nullos toto terrarum orbe illustrior est, non modo iuris fetialis imperitum hominem testem laudare, sed etiam eius tam ineptis argumentis sese munire. Hæc potissima pacis infirmandæ occasio fuisse videtur. additum etiam illud, non potuisse regem prouincias huius imperii, Burgundiam inquam, & maximam Belgiæ partem, sine senatus ac populi consensione hostibus promittere. id quidẽ verum est: cætera extra rem. numquam enim veteres Romani, qui neruosius quam nostri de toto iure fetiali disserebant, de vi, de metu, de ratihabitione captiuorum quæsierunt: & quidem nihil ineptius est quam captiuorũ arbitrio relinqui, vt postliminio reuersi ratum habeant quod cum hostib. gestum sit. obsides vero qui dederat, nec pacis legibus, nec vllo iureiurando tenebatur; ac ne iurare quidem cogebatur: qui obses in eã causam datur, vt pro captiuo fideiubeat, aut capite luat, si is qui promisit, a pactis conuentis re-
596 cesserit. Illud est quod Posthumius Consul in concione populi Romani; *Cum me*, inquit[b], *seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præterquam corpora nostra debentur Samnitibus: dedamur per fetiales nudi vinctique.* & paulo post; *Quid enim obsidibus aut sponsoribus in fœdere opus est, si precatione res transigitur? nomina Consulum, Legato-*

[a] Consil. 337.

[b] Liui. lib. 9.

rum, Tribunorum militum qui spoponderunt, exstant: si ex fœdere res acta esset, præterquam duorum fetialium non exstarent. *Sponsionem* appellat, non *fœdus:* quia fœdus inter summos principes aut populos solemni precatione perpetuam vim habiturum: Sponsio a ducibus & Imperatoribus, qui obsidib. cauere solent, nisi populis principibusve conuentio accepta sit: Pactio, temporaria est conuentio sine obsidibus: Pax vtroque modo conficitur ab iis quibus publice data potestas est. Ex quibus perspicuum fit eos qui obsides dederunt, nec iureiurando, nec pacis actionibus magis obligari, quam qui ab hostibus captiui, tametsi fidem dederunt, vinculis tamen aut carcerib. retinentur: qui si euaserint, nulla periurii fraude obligantur[a]: vt Franciscus rex Granuellæ Caroli v Imperatoris legato aperte respondit: quoniam, vt Romanorum quidam Consul dicere[b] solebat; *vult quisq; sibi credi, & habita fides ipsam obligat fidem.* Itaque Senatusconsulto decretum est, vt Romani ciues, quos Pyrrhus data fide Romam ire permiserat, ad hostes indicta capitali pœna redirent. Hic occurret aliquis, Franciscum C regem iurato promisisse, nisi pacis conditiones sibi probarentur, in Hispaniam se rediturum; idque factum olim fuisse Ioanne rege Francorum; qui tametsi obsides fidemque dedisset, cum ea quæ promiserat ac sperarat efficere non potuisset, in Angliam rediit, neuter tamen datis obsidibus redeundi obligatione tenebatur, quamquam Franciscus, vt pacis actionem probaret, cogere tamen non poterat Senatum populumq; Francorum, ad id de quo nihil in pacis actione exceptum erat, cum eius potissimũ interesset ne prouinciæ ab hoc imperio distraherentur. Quamobrem Imperatori qui a pacis conditionib. discedere noluerat, iure bellum indictũ est. Qua quidem re commotus Franciscum regem perfide se gessisse dixit. quod cum allatum esset, rex omnib. coactis principibus in senatum venit: cumque de iniuria sibi ab Imperatore illata grauiter questus esset, Granuellum Hispanorum legatum adesse iussit, vt Carolo

Austriaco

[a] l. nihil interest. de captiuis l. 1. §. non sicut. de dolo.

[b] Liuius lib. 22.

Austriaco qui sibi absenti perfidiæ probrum obiecisset, pro ista contumelia denuntiaret eum toties improbe mentitum, quoties hoc dixisset; vtque duelli locum ac tempus assignatet. Eadem oratione aduersus Carolum vlus esse dicitur rex Anglorum, cum etiam a Carolo perfidiæ insimularetur. Fortiter illi quidem, quod perfidiæ crimen a se depulerũt, cum eo scelere vix vllum in principe grauius esse possit: quia nulla res vehementius Respublicas continet quam fides; qua sublata, etiam vna de pulcerrimis virtutib. iustitia cum humana societate tollatur necesse est. Nec vero tantæ impudentiæ princeps vllus exstitit vmquam, qui honesti promissi fidem violare fas esse diceret: sed alius fraudem hostium, alius er-
397 rorem, alius prauum consilium, alius rerum conuersionem, quæ prouideri nulla prudentia potuerunt, excusat: aut quia promissa seruari sine Reipub. interitu non possint. deniq; omnia iure facta defenduntur, vt vel oportuerit, vel necesse fuerit, vel imprudentia, vel improuiso casu factum sit: quæ causæ cum incidunt, violandæ fidei occasionem præbere solent: quæ tamen iusta esse nõ potest, nisi quod promiseris natura iniquũ fuerit, aut præstari non possit. Scio principum assentatores qui remissius ista disserunt, periurii latebras omnes studiose conquirere: qui autem neruosius, fidem omnibus vtilitatib. quantæcunq; fuerint, anteponi putant oportere, si sublata verborum ambiguitate pacta conuenta perspicua minimeq; dubia videantur. Qui vero Pontificem Romanum, non seipsum modo sed etiam alios iurisiurandi religione soluere posse[a] tradunt, eos ego summa impietate obligari iudico; quamquam ab ipsis Pontificii iuris interpretibus [b] satis refelluntur. Ac ne Iulius quidem II Pontifex max. quem *Ecclesiæ Romanæ facem* historici appellant, tantæ impudentiæ fuit, vt sibi fidem violare licuisse diceret, cum Ludouico regi nefarium bellum pro tot beneficiis quę antea commemorauimus, & quidem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam arripuit occasionẽ, cum Pontificatum Arelatensem actori

a Petrus Anchará. in cap. venerabilem de election.

b Io. Imol & Anton. Butrio in cap. 1. de constitut.

c Guicciardin.

cuidam Romano contra decus huius imperii, contraq; morem maiorum tribuere non dubitasset, atq; ita se gereret, vt ne regis quidem legatũ admoneret: quod cum allatum esset, Ludouicus omnia sacerdotia, quorum fructus in Gallia Romani percipiebant, ærario adiudicauit. Hanc igitur Iulius inferendi belli occasionem nactus est improbe quæsitam. Hunc etiam Guicciardinus bonus auctor, iactare consueuisse scribit, se fœdera ac societates cum Germanis, cum Gallis, cum Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat, ad eos fallendos ac decipiendos contrahere: vt omnes ex Italiæ finib. exterminaret. Nec desunt qui perfidos quidem exsecrantur, perfidiæ tamen suauissimos fructus decerpere solent: vt de Philippo Alexandri patre ferunt. Item Lacedæmonii Phœbidam perfidiæ damnauerunt, quod contra fœdus cum Thebanis ictum in Cadmeam arcem inuasisset: eam tamen ipsi retinuerunt[a]. Qui vero suæ dignitatis curam habent, ne turpiter a fide desciuisse videantur, iurisconsultorum responsa conquirunt: vt Marchio Pesequerensis, qui accurate ac latenter tacitis nominibus ac locis ex quisiuit, num vasallus regis Neapoleos Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur. consilii vero capiendi summa fuit, vt si bellum aduersus Carolum v a Mediolanensi Duce, annuente Pontifice, susceptum prospere cederet, ipse regnum Neapolitanum possideret: sin aliter res cecidisset, Mediolanum principatum Duce perduellionis damnato præmii iure sibi deposceret. Sed coniuratione detecta Moronem Ducis Cancellarium in carcerem egit; quem pro tanto crimine leniter tractauit, ne seipsum moriturus proderet. Marchio tamẽ paulo post, cum omnia patefacta essent, animi dolore extabuisse fertur. eadem enim perfidia Imperatorem, Ducem, Põtificem, ac socios omnes fraudare proposuerat; quo perfidiæ genere nullum fœdius aut turpius cogitari potest. Licet quidẽ *vna fidelia duos parietes* 591 *dealbare*, dum salua religionis fide id fiat: vt de Themistocle fertur, qui regem Persarum clam admonuit, nisi ex Euro-

[a] Plutarch. in Epaminonda.

ex Europa breui excederet, Græcos aditum Hellesponti præcidere decreuisse: precatus est etiam a rege ne rem euulgaret. quo quidem consilio Themistocles sibi securitatem peperit, si penes regem victoria futura fuisset; sin consilio rex acquiesceret, vt quidem acquieuit, Græcorum omnium gratiam iniret. Qui tamen veteratoria calliditate sibi cauent, vt in vtramque partem fallere possint, exitium sibi procurare sæpe consueuerunt: vt Epirotæ qui bellum aduersus Ætolos ab Achæis susceptum se in consilio Achæorum probare dicebant; Ætolis vero clam significauerunt se illis hostes minime futuros. Iidem bello Macedonico Perseis se amicos fore promiserunt, modo ne Romanorum in se odia excitarent: *Id agebatur*, inquit Liuius, *vt si rex abstinuisset Epiro, integra sibi essent omnia apud Romanos, & conciliata apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem.* quæ consilia patefacta exitium illis ac miseram seruitutem fugato Perseo pepererunt. Hæc autem iurisconsultorum consentiens [a] disciplina est, *vt nulla frangentibus fidem fides debeatur*. Sed porro nostri progrediuntur, qui etiam decreto concilii Constantiensis nullam statuunt esse fidem, quæ infideli data sit. Patres ita decreuerunt, cum Sigismundus Imperator Ladislao Bohemiæ regi fidem dedisset, Ioannem Hussium & Hieronymum Pragensem saluos & incolumes a concilio domum reuersuros: qui tamen de concilii sententia impietatis damnati & exusti fuerunt. Imperator nec fidem regi datam, nec publicam securitatem violari fas esse ducebat: sed hunc illi scrupulum accersiti iurisconsulti, Nicolaus inquam Abbas Panormitanus, & Ludouicus Romanus exemerunt, cum dicerent *infideli fidem vtiliter dari non potuisse, nec datam seruari oportere:* in quam sententiam Pontifices ac minutos theologos facile pertraxerunt: vt quos capitis arcessere ac damnare non dubitarant, crudelissimo ignis supplicio necarēt: tametsi nec imperatori nec Patribus in eos vllum ius esset: nec si fuisset, Bohemiæ rex cui data fides erat, ab ecclesiæ Romanæ ritu desci-

[a] l. si conuenerit pro socio l. vlt. & vxori. soluto matrim.

An infideli seruanda fides est.

uerat: sed omnia pessum iere. cuius erroris argumentum a Bartolo [a] iuris vtriusq; consulti (: quamquam nimis inepte ac pueriliter :) repetere non dubitarunt. Is enim hostib. priuatis, qui ius imperandi nullum habẽt, fidem seruari necesse non putat. quo est detestabilior talium hominum immanitas dicam an insciti a, qui talib. argumentis iustitiæ fundamentum, id est fidem, subuertere conantur, & in ea funditus delenda occupati & sunt & fuerunt. & quoniam Bartoli dictum illud vanius est ac leuius quã vt longa oratione debeat refelli, ad summam huius disputationis referamus [b]. Hoc decreto armati Patres Cardinalem tituli sancti Iuliani legatum in Pannoniam miserunt, vt Huniadi fortissimo duci significarent fœdus cum rege Turcarum cõtractum violandum esse, ac bellum renouandum. quæ res illi cum absurda & Reipublicæ Christianæ exitiosa, pax vero æquissimis legib. accepta videretur, tamdiu restitit quoad concilii decreto a sententia discedere coactus est. Ruptis fœderib. renouatũ est ab Hungaris bellum. Quæ perfidia in tantam iracundiam Turcas egit, vt ingenti exercitu Christianos vndiquaq; cæderent ac profligarent, imperiumque illud, quod iisdem pene finib. quib. Solis cursus terminatur, fractis opibus Christianorum longe lateq; amplificarent. Ac tametsi Sigismundus Imperator innumerabiles Christianorum copias ad Nicopolim coegisset; nihilominus ingenti clade accepta prostratus est: vt perspicuum omnibus esset, decretum illud quod Patribus placuerat, immortali Deo displicuisse: cum etiam legatus ille quem modo dixi, a latronibus cæsus sit. Nam si fidem infideli frangere fas est, dare certe nefas est: sin fidem dare ius est, datam seruare oportet. hęc enim ipsa sibi sunt consequentia. quærendum ergo prius erat, cum infideli principe paciscí ius sit, necne? Carolus quidem Imperator cum rege Persarum amicitiam inire per legatos non dubitauit [c]: eoque profectus est Robertus Anglus, quem Syriæ Præses citatis equis pene comprehendit: vt nullo iure tum apud Pontificem maximum, tum

[a] In l. conuentionum. de pactis ff.

[b] Vide lib. 3. Offi. l. 4. de pactis.

[c] anno 1544.

tum etiam apud imperiales Germanorum conuentus Imperator quereretur regem Francorum cum Turcarum principe amicitiam ac societatem contraxisse. Quis est enim qui nesciat reges Poloniæ, ciuitates Venetorum, Genuensium, Rhagusiorum, amicitiam Turcarum iam pridem sibi conciliauisse? Idem Carolus Imperator Martino Luthero, quem Pont. Maximus diris exsecrationibus quasi Ecclesiæ Romanæ hostem deuouerat, fi-
C dem dedit, vt ad Wormatiæ conuentus venire non dubitaret[a]: quo cum veniisset, Eckius theologus in eum eodem iure iisdemq; pœnis quibus in Hussium & Hieronymum, animaduerti cupiebat, quem eadem impietate qua illos obligari diceret, ac fiducia Constantiensis decreti, fidem hostibus fidei non esse seruandam cõtenderet. Sed nemo fuit qui Eckium non aperte exsecraretur, ac decretum illud non improbaret. Itaque Imperator, ne securitas publica violaretur, equitum turmas aliquot Luthero dari iussit, quousque saluus & incolumis domum reuertisset. Quamquam nescio quomodo Pàtribus Constantiensis concilii venit in mentem, hæreticis omnem fidem abrogare: cum Pontifex ipse maximus quoties sacris initiatur, accipiat ab ipsis Iudæis fidem, eosq; religionis suæ institutis summa cum libertate frui patiatur. quinetiam principes Germani ac Itali Iudæis testibus sæpissime in iudiciis vtuntur. Exstat iurisiurandi[b] formula imperialibus legis actionibus comprehensa, qua Iudęi religiose affirmare debent in iudiciis se perinde aduersus Christianos homines fidem seruaturos, vt sui maiores aduersus Gisanos. Quinetiã Iosues Israelitarum imperator fœdere cum Gabaonitis dæmonum cultoribus contracto, tametsi fraude circumuentus esset, nec vlla iurisiurandi religione obligari potuisse cæteri duces contenderent, nihilominus tamen sanctissimus imperator fidem seruari oportere decreuit, *Ne*, inquit[c], *Dei præpotentis, quem fœderis testem appellauimus, iracundiam ac furorem ciere videamur.* Quod autem diximus nullo periurio teneri, qui fœdi fragis fidẽ non ser-

[a] anno 1519.

[b] Lib. 1. c. 16.

[c] Iosue 9.

uarit,omnib. ita perſpicuum eſſe opinor, vt nihil exemplis opus ſit:ſed interpretatione temperãda res eſt. nam cui rupta fides erit vel vno capite fœderis, iurisiurandi religione ſolutus eſt, ita vt nullo fœderis capite teneatur:non tamẽ ſi noua fœdera iiſdem quibus ante aut diuerſis legibus feriantur, periuria præterita repetere[a] liceat: alioqui nullus fidei, nullus religioni locus ſit, nec periuria vllos exitus reperiant. vt non ita pridem noſtra ætate Sinanus claſſis Turcarum Præfectus, obſeſſa Tripoli in Africę littore,& pacis conditionibus interpoſito iureiurando datis & acceptis, quibus ciues ſalua libertate oppidum dedere ſpoſpondiſſent, deditione facta ciues omnes vinculis cõſtrictos in ſeruitutem redegit, exceptis ducentis quos Aramondi Francorum Legati precibus libertati reſtituit. At ciues cum de violata fide graniter quererentur, (iurauerat enim Sinanus per caput principis, quo iureiurando nullum ad obligandum efficacius eſſe putant) ipſe repoſuit periurium equitũ Rhodiorum, qui deditione vrbis facta iurati ſe numquam aduerſus Turcas arma laturos, ſalua libertate diſceſſerant,ſed illud refelli poterat a Tripolitanis,niſi ius in armis poſitum fuiſſet, ſe nec Rhodiorum equitum obligatione teneri; nec ſi antea iuraſſent Tripolitani,periurii vltionem nouo iure ſublatam repeti potuiſſe. Quod ſi fraude fraus, ac periuria periuriis ante nouum fœdus rependantur[b],nihil eſt quamobrem quis conqueri iuſte poſſit. vt cum Epirotæ aduerſus Romanos perfide ſe geſſiſſent bello Macedonico, ac Perſeo regi clam fauerent, Romani parta victoria ſimulauerunt ſe præſidia ex Epiro ſublaturos, & vna edicti ſignificatione iuſſerunt decem viros ciuitatum principes quicquid auri & argẽti eſſet in ærario cuiuſq; ciuitatis proferre:quo facto Imperator Romanus vrbes ſeptuaginta militibus diripiendas permiſit. in qua perfidia punienda Romani paulo crudelius quam par erat,ſe geſſiſſe videntur; cum ad eos tantũ qui periuriũ admiſiſſent, pœna peruenire debuiſſet:ea vero ſimulatio cõtra decus eſt antiquæ Romanorum

[a] l. ſi quis. §. nõ ſolum de adimẽdis legat.& ibi Bar. ff.

[b] l. ſi conuenerit pro ſocio l.viro. ſoluto matri.

rum dignitatis. Turpius tamen ii qui nulla perfidia violati, iusiurandum decipiendi non obligandi vinculum esse putant, ac securitatem publicam ad pestē & exitium dare solent: vt Carolus Dux Burgundionum Ludouico Luxemburgo Magistro militum securitatem proposuit, vt eum Ludouico regi Francorum turpiter proderet[a]. Fœdius etiam Antonius Spinola Genuensis Prefectus Corsicæ insulę, qui ad periurium crudelitatem adiunxit, cum principes omnes insulę consilii capiendi specie coactos, & ad epulas simul inuitatos necari iussisset. recens est historia. Sed hæc vetus de exsulibus Cynæthorum, qui reuocati & cæteris ciuib. nouo fœdere conciliati, cum præteritas iniurias sempiterna oblitione sepelire iurati sanctissime promitterent, hoc tantū, inquit Polybius[b], moliebantur, vt fidei specie acceptas offensiones vlciscerētur, ac ciues cum ciuitate hostib. proderent: sed eam proditionē proditoribus ipsis exitio fuisse exitus declarauit. Sæpe tamen fit vt fides ac societas deferatur metu potētiorum, qui victoriā adepti cæteros perterruerunt: cuius rei permultorū exemplorū & nostra plena est Respublica, & omnia regna cunctæq; gentes: vt post calamitatem Cannensem Romanos socii prope omnes deseruerunt. 601 Perseo rege Macedonię capto, Rhodii palā edixerunt, ne quid a quoquā ciuium in gratiā Persei regis, qui cum societate & amicitia coniunctissimi fuerant, diceretur fieretve, subiecta capitali pœna. Quid socii nostri capto ad Papiā Francisco rege? Itali omnes a societate tunc defecerunt. Metus quidē ab auxilio ferendo ignauos homines, a periurio tamen nō excusat. sed quæ excusatio eorū esse potest qui ad fœdus perfidiam cogitatam afferunt? Maximilianum quidem huius Imperatoris proauum dicere solitum ferunt, nullas pactiones, nulla fœdera cum Francorum regibus inire, nisi vt præteritarum iniuriarum, quas ab illis se accepisse aiebat, vltionem reposceret. Nemo tamen est, opinor, qui nesciat Carolum VIII ac Ludouicum XII, quibus regibus Maximilianus imperium tenuit, integritate, fide, pietate, iustitia pares

[a] Philip. Commines.

[b] lib. 4

principes omnibus seculis pauciſſimos, ſuperiorem habuiſſe neminem. At Ludouicus qui vnus ex omnibus regibus *patriæ parens* eſt appellatus, tametſi grauiſſimas in Italia belli offenſiones accepiſſet, nihilominus pactis induciis Ferdinandum in litore Genuenſi prætereuntẽ ſumma fide ac libertate inuiſere, & in triremem ipſius deſcendere non dubitauit: quem animi candorem ac fiduciam admiratus Ferdinandus, ad portum appulit, ac Sauonam ingreſſus, a rege Ludouico omnibus humanitatis ac magnificentiæ officiis cumulatus diſceſſit. Vtriusque fiducia perfidis quidem hominibus improbatur, qui quod turpiter facturi fuiſſent, aperte declarant: bonis omnibus laudabilem videri neceſſe eſt, qui quæ C ipſi exſecrantur, ne de aliis quidem ſuſpicari fas eſſe ducunt. Si tamen principes acie inſtructa pacti fuerint inducias, vt ſimul ad alloquendum veniant, exarmatos eſſe oportet; ne is qui clam pugione ſicave armatus ſit, hoſtem eadem fraude qua Iphicrates Athenienſis Iaſonem tyrannum, aut Mithridates Armeniorum principẽ ſororis filium, trucidet: aut ſi alius alio copiis & exercitu multo inſtructior ſit, potentior infimo cauere debet obſidibus aut arce data. Sic Perſeus cum Quintum Marcium Philippum legatum Romanorum conuenire cuperet, & flumen vtriusque imperii finitimum transmittere vellet, Marcius obſides ſibi dari petiit, ſi comites plures tribus ſecum deduceret: Perſeus amiciſſimos obſides dedit, Marcius nullos; quia nec exercitum nec copias vllas haberet. Cauendum etiam in liberandis captiuitate principibus qui obſidibus cauent, vt vires in vtramque partem pares ſint, obſidesque in finibus imperii eodem momento recipiantur, quo captiuus princeps liberatur: vti factum eſt cum Francus 1 rex Francorum ex Hiſpaniæ captiuitate poſtliminio rediret: alioqui metuendum eſſet, ne princeps vna cum obſidibus perfidiæ teneatur: vt cum Trypho procurator Syriæ Ionatham ex inſidiis cepiſſet, centum talenta ſibi pactus eſt vt captiuum liberaret, obſidesq; Ionathæ filios

lios acciperet: acceptis obsidibus ac pretio libertatis, patrem cum liberis trucidauit, ac pupillum suum Syriæ regem crudelissime necari iussit. Ab hoc pestiferorum hominum genere modis omnibus cauendum erit, nec vlla societas, at ne commercia quidem habenda, nisi valde necessaria: quia cum maxime fallunt ac perfidiam cognitam ad iusiurandum adferunt, hoc agunt, vt viri
602 boni, vt amici esse videantur: qualem ætate superiori Alphonsum regem Neapolis fuisse accepimus, qui Iacobum Comitem Mediolani Ducis legatum interemit: qualis etiam Antoninus Caracalla fuisse dicitur, qui nemini gratulari possit nisi iis quos ad cædem designarat. vt enim cætera quæ infinita sunt perfidiæ exempla prætermittam, pace cum Parthis facta, regis filiam ad nuptias sibi depoposcit: rex annuit, vt sanguinis propinquitate amicitiam confirmaret. Imperator in Persidem magno comitatu ad sponsam profectus, magnifice a rege excipitur: tabulæ conficiuntur; dicta dos est: interim Imperatoris comites qui vestibus arma texerant, inopinantes regis amicos ac principes inter medias epulas adoriuntur ac trucidant: cæde peracta fugam capit parricidarum omnium fœdissimus: qui etiam de turpitudine gloriari non erubuit, cum diceret hostes sic accipiendos esse. at tanti sceleris immanitatem Deus immortalis non diu inultam reliquit: sed paulo post a domestico ac familiari occidi passus est, cum aluum exoneraret. Huic pesti quam similimum fuisse ferunt Borgiam Alexandri VI Pontificis Romani filium, qui a patre quos ad conuiuium inuitaret, veneno necare didicerat. vter vtrum perfidia superaret, vix dici potest: alterum enim ferunt numquam dicere solitum quæ facturus esset: alterum numquam efficere quæ dixisset: ac vtrumque id vnum pro summa religione persuasum habuisse, fidem omnibus dari oportere, seruandam nemini: cum
C enim hostium duces ad pacis actionem deinde blanditiarum illecebris ac iureiurando Alexandri F. ad se pertraxisset, crudelissime necari iussit. cui flagitio pater ar-

ridens, *O factum bene!* inquit. Sed nõ minori temeritate homini perfidiosissimo quam imprudentia seipsos alienæ maiestatis subdito committendos putabant: qui nec hostib. dare fidẽ, nec sine Pontificis maximi, penes quem erat imperii maiestas, consensu paciſci vtiliter poterant. neuter tamen ius fetiale, aut boni quicquam didicerat. Sed Pontifex eodem veneno quo familiares & collegas necare decreuerat, sublatus est: alter veneni vim quamquam difficilime superans, eadẽ fraude qua hostes consueuerat, circumuentus est. cum enim Consaluus Præses Neapolis ei fidẽ dedisset, & quidẽ sine fraude, neq; enim tam iuris fetialis quam rei militaris peritus erat Imperator: Borgia fidẽ Consalui secutus, Neapolim venit: quod Ferdinandus rex cum intellexisset, Borgiam dimitti vetuit: Præses mandatum regis exponit: Borgia Præsidis iusiurandum ac fidem vrget: sed Præsidi fidem hosti iniussu principis dare non licebat; multo minus subditum captiuum vetante rege dimittere. nec debuit imprudẽter Borgia fines hostium subire. Eodem errore peccatũ est ab Alberto Francorum Comite, quem a Ludouico Bauaro Imperatore obsessum Otho Mogontinus Pontifex in fraudem pellexit, cum illũ ad Imperatorem deduxisset, data fide, nisi Imperatori conciliaretur, se in arcem pro Alberto reuersurum. Pontifex egressus limen arcis, simulauit se nescio quid omisisse vt in arcem rediret, ac eodem momento exiret. hic igitur ad Imperatorẽ profectus ab eo iure cõprehensus est: & cum fidem imploraret, Põtifex illi[a] veteratoris cuius Polybius meminit[a], exemplũ imitatus, se in arcem reuertisse nec officiũ deseruisse contendebat. Senatus Romanorum militem illum quem dixi, ad Annibalem vinctum mitti decreuit, Pontifex tamen, etsi non poterat iniussu Imperatoris fidem perduelli dare; quia tamen aliter atque Consaluus hominem iuris fetialis imperitum dato iureiurando in fraudem impulisset, perfidiæ turpissimo crimine non vacabat: non magis quam Paches ille qui Hippiam ducem ab arce ad colloquium data fide incolumem rediturum

[a] lib. 6. de militari ac domestica Rom. Cicero lib. 3. Offic.

turum pellexit: arcem enim duce desertam facile cepit, deinde illum incolumem ex pacto redeũtem in arce necauit. Ac C. Merius in Consulatu Lucio Saturnino Tribunoplebis, qui Memmium Consulem creatũ in campo Martio occidisset, fidem dedit, vt illum de arce Capitolii quam vna cum cæteris perduellibus inuaserat, disturbaret, Tribunusplebis & Consulis & amici fidem secutus, vt primũ e Capitolio descendit, occisus est a Caio Rabirio, quem T. Labienus Tribunusplebis trigesimo post anno perduellionis accusauit: damnatus a Quæstoribus parricidii, ad populum prouocauit: Cicero Consul cum rei causam suscepisset, & coram populo omnib. dicendi viribus exarsisset, ad extremum, *Si fides*, inquit, *Saturnino data est, quod absteſapissime dicitur, nõ eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idemq; violauit, si in fide non steti. Qua fides, Labiene, qui potuit sine Senatusconsulto dari? adeone hospes Vrbis, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisq; nostræ vt hæc nescias?* neq; enim priuatorũ pactis C publico iuri derogari potest; nec si quis cum aduersario iniuriarum oblitus transegerit, fidem violabit si eumdẽ occidere edicto iubeatur; quia ius publicum obstat. non tamen probare possum id quod Bartolus, exsulem eum quo antea transegeris, occidere licere: *in l. opprimendorum. de inoff. testam. ff.* impune quidem licet Italorum moribus, salua dignitate nõ licet: nec si licet, honestum tamen est: *non omne quod licet*, inquit Paulus, *honestũ est.* Consimilis fere causa fuit Vincentii Pogii qui cum Lucensium[a] imperatorem in ipsius vrbis Prætorio coniuratorum valida manu armatus necasset, fide a magistratibus accepta vrbe excessit; iis cõditionibus, ne imperatoris cædes sibi sociisve fraudi esset. nihilominus cum ex vrbe eripuissent coniurati, publico iudicio damnati fuerunt. Melius Venetorum[b] Decemuiri, qui magistratus fidem exsulib. dare vetuerunt, ne publica securitas magistratuum fraude ac simulatione violaretur; cum ad iura maiestatis pertineret[c]. nec multo post Senatusconsulto cautum est[d], *ne manus inuicere liceret in eos exsules*

[a] anno 1512.

[b] anno 1506. in statut. Venetor.

[c] l. 1. ad l. Iul. maiestat. ff.

[d] anno 1512. in statut. Ven.

quibus Respublica fidem dedisset, si domum reuertissent.

non quod princeps populusve subditis, multo minus etiam latronibus fidem dare teneatur [a]: si tamen dederint, sine dedecore violare non possunt. Cuius rei a Romanis, qui optime iura fetialia ac totius iustitiæ vim tenebant, petenda nobis sunt exempla. Etenim Cn. Pompeius cum piratis, qui classem mille circiter nauium instruxerant, ac toto mari mediterraneo impune grassabantur, suarum copiarum multitudine perterritis pactus est pro Republica, vt salui & incolumes in prouincias populi Romani dispersi viuerent: ac ne fraudi illis esset, quod piraticam exercuissent. quo nihil melius fieri potuit; cum piratæ sine magno Reipublicæ periculo nec 604
vinci, nec vrbes in littoribus, quas fere quingentas cum aliquot insulis occupauerant, recuperari possent. magistratibus enim Romanis, quominus in prouincias migrarent, ac mercatorib. mare mediterraneū penitus cōclusum videbatur. ac nisi Senatus quæ gesta cum piratis a Pompeio fuerant, probasset, Respublica periculosum eius belli exitū habitura fuisset. Nō quod velim cum piratis ac latronib. vllam fidē aut amicitiā, vllumve cōmercium esse; aut periurio teneri, qui prędonib. pactum pro capite pretium non attulerit, ne si iuratus quidē id non fecerit: quia non sunt illi ex hostiū numero; nec iuris aut legū, quarum euersionē moliuntur, beneficio frui oportet: attamen Respublica datā latronib. fidē frangere salua dignitate vix potest, etiamsi periurio non teneatur si a iureiurādo discesserit. Cum enim [b] Tacfarinas latronum in Africa se ducē ferens, legatos ad Tiberiū Imperatorē misisset, vt sibi suisq; agros assignaret, bellū alioqui sempiternū Romanis illaturus: Imperator ista legatione cōtumeliam sibi nominiq; Romano irrogari putauit; cum diceret in Senatu maiores quondā Spartaci latronis, qui triplici prelio Romanos exercitus fregerat, legatos pacē petētes admittere noluisse; sed fugatas eius copias Marcum Crassum persecutū fuisse, eosq; qui cladem effugerant, crucibus affixisse. Quo perspicuum fit, principem

popu-

[a] l. hostes de verb. signific. *Fides latroni data seruanda est.*

[b] Tacit. lib. 3.

populumve cum latronibus paciſci, contra decus eſſe: a
C fide tamen quæ latroni data ſit, etiamſi ſalua religione
poſſit, non tamen ſalua dignitate diſcedi. Quid Auguſtus
aduerſus latronum in Hiſpania ducem? maximam pe-
cuniarum vim publice promiſerat ei qui Coracotam la-
tronum principem cepiſſet. Coracotas ad Auguſtum
adire, & pactum pro ſuo capite pretium petere non du- *Auguſti fi-*
bitauit: Auguſtus non modo latroni veniam, ſed etiam *des.*
præmium dari iuſſit [a], tametſi fidem ei non dediſſet: quo- [a] Dio lib. 56.
niam ſalua dignitate hominem nec ſupplicio affici, nec
præmium ei denegari potuiſſe iudicabat. tantum fuit pu-
blicæ ſecuritatis ac fidei momentū. Refert tamen plurī-
mum, fides hoſti data ſit, an prædoni; peregrino, an ami-
co; ſubditis, an ſociis: nam ſi ſubdito perduelli data fides
eſt à principe, cui vitam & famam quam tueri debuiſſet,
eripere voluerit: deinde rupta fide princeps vltionem
repoſcat, non tanta infertur iniuria quam ſi latronibus
datā rupiſſet; vt fertur Dagobertū regem legioni latro-
num, quæ ex Bulgariæ finibus in Galliā vsq; penetrarat,
fidem dediſſe & agros aſſignaſſe: quibus cū ſine ſummo
periculo dimicari nō potuiſſet: deinde inopinantes dato
ſigno trucidari iuſſiſſe. vtilitatē dignitati prætulit. Aliter
Romani, qui aut fidem non dediſſent, aut datam non fe-
felliſſent. At etiam cum T. Manlius, is qui primus *Tor-*
quati nomen habuit, adhuc adoleſcens Pomponium tri-
bunum plebis gladio diſtricto iurare coegiſſet, ſe patrem
quem accuſabat, miſſum facturū; eoq; terrore coactus
tribunus iuraſſet, rem ad populum detulit; docuit cur-
ſibi a cauſa deſiſtere neceſſe eſſet. *Tantum*, inquit Cice-
ro, *iuſiurandum temporibus illis valebat*. Sed quēri poteſt,
ſi princeps cum ſubditis pacē aut indutias pactus ſit, ſe-
que iuriſiurandi religione obligauerit peregrinis prin-
605 cipibus, ſubditos minime violaturum, an rupta fide per-
egrini principes vltionem iure repoſcant? Id enim ſæpe
factum legimus etiam ab ipſis Romanis, qui pace cum
Philippo iuniore facta, vno capite cauerunt, *ne ſubditos*
qui ad Romanos tranſfugerant, violaret. Vna res, inquit Li-

uius [a], *Philippum maxime angebat, quod cum legus a Romanis victo imponerentur, seuiendi ius in Macedonas, qui in bello ab se defecerant, ademtum erat.* Ego principibus, qui alienorũ ciuium securitatẽ pacti sunt, rupta fide iniuriam inferri statuo, ac vltionem repeti posse [b], & pœnę fœderib. additæ stipulationẽ committi, vt iis qui offensionẽ acceperunt, debeatur: vt cum Barones regni Neapolitani, põtifex Romanus, rex Castellæ, respublicæ Venetorum ac Florentinorum, ab vltione quam Ferdinandus rex Neapolis in eos meditabatur, tueri se vellent, regem ipsum iurisiurandi religione obligauerunt, quominus illis noceret: data securitate, domum reuersos omnes supplicio rex affecit; tametsi pater regis ipsius filiũ eodẽ iureiurando obligatũ teneret. Nam Romani a Philippo eadem securitate transfugis Macedonibus non cauissent, si principi impune fidem datã frangere licuisset. Nihil tamen contra pacta fieri iudicandũ est, si quis priuatus acceptarum antea iniuriarũ vltionem reposcat; nisi pactis hoc diserte exceptum sit, aut nisi clausula generali securitatem domũ adeundi paciscantur, quæ eam [c] vim habet vt de reditu quoq; pactum videatur: cum [d] *generalis clausula ad vniuersa eandem vim habeat quam singularis ad singula*: quæ si tabulis securitatis expressæ [e] non fuerint, nec loca, nec tempora, nec personas venire iudico. Quæ tamen neglecta sunt a Leone x, Pontifice Romano, qui etsi Paulo Baleoni fidem ac securitatis tabulas dedisset vt Romam veniret, quibus etiam domum vt rediret tacite pactus erat, nihilominus cõprehensum in carcerem egit, nec tantum perduellionis, sed multorũ criminum cumulatis iudiciis damnatũ supplicio affecit. Eadem securitatis specie Alphonsum Cardinalẽ Senensium principem illectũ cõprehendit, & quominus fraudem putaret, legatum regis Hispanorum clam interponi curauit, qui pro Cardinale securitatem a Pontifice efflagitaret. Cardinalis irretitus, fidem publicam vrgebat; legatus ipse regis Hispanorum querelis omnia miscebat: cui repositum est ab iurisconsultis, quibus Pontifices

[a] lib. 39.

[b] arg. l. si id quod & ibi Bart. & in l. cum duo. nu. 2 de duob. reis. ff.

[c] Alexãd. cõs. 46. lib. 2. DD. in l. 1. ad l. Iul. maiestatis argum. l. de ætate. ad Treb. [d] l. 1. §. 1 quod iussa. l. si duo. de administr. tu. c. quia circa. de priuil. cap. solitæ de maioritate. Alexand. cõs. 235. l. 6. [e] cap. sedes. de rescriptis Clemen. non potest. de procur. l. vlt. cui dulcia de vino, tritico. ff. *Leonis x. P. M. perfidia.*

tifices Romani vacare non possunt, securitatis tabulas quantumuis amplissimas prodesse nemini, nisi admissa crimina tabulis diserte contineantur. accusationis præcipuum caput erat, quod Pontificem Romanum veneno necasset, nisi conatus irritos fortuna feciſſet. itaque lictor humanitate Pontificia Cardinali damnato gulam fregit. Certe quidem Hispanorum legatus fidem aut securitatem sine iussu principis stipulari non poterat, vt superius docuimus. quarum rerum ignoratio non modo caliginem, sed pestem ac perniciem principibus inferre sæpe consueuit. Clemens VII Pontifex Romanus calliditate nō dissimili Florentinos ætate nostra fefellit: quorum libertatem & imperii maiestatem illibatam fore legato Hispanorum promiserat: eos tamen Alexādro fratris spurio seruire coegit; cum diceret *maiestatis crimina, nisi expressa fuerint, nullis securitatum tabulis contineri:* quo nihil ineptius ab eo dici potuit, qui nullum vmquam imperium, nullum ius in Florentinos habuisset. Quamobrem in omnibus principum ac ciuitatum pactis conuentis, vtilissimum est arbitros aciudices fœderum ac pactionum complecti, si qua inter socios cōtrouersia oboriatur; sic tamen vt in vtramq; partem arbitri pares sint, ac si dissideant, tertium aliquem optent, qui vtrosque dirimere possit. vt eo fœdere quod reges nostri cum Heluetiis percusserunt anno MCCCCLXXXI, quinto capite cauetur, *vt æquatis sociorum iudiciis cōtrouersia expediatur.* Item Austriaco fœdere cum Heluetiis contracto, Pontifices Bohemiæ & Constantiæ controuersiarū omnium arbitri recepti sunt. Secus eo fœdere quod dictum est ab Heluetiis cum Francisco I rege Francorum anno MDXVI; quia decimo septimo capite, *facta potestas est omnibus sociis eorumve subditis duos rerum finiendarum arbitros adhibere:* ea lege vt si quatuor arbitri negotium explicare non possent, actori a Valesiis aut Rhætis quintū accersere liceret; cui nō esset sententiarū mutandarum ius, sed earum alterutrā sequi necesse haberet. at caueri debuerat vt arbitri quatuor discrepantes

606

inter se quintum cooptarent, cum Heluetii in causis fere omnibus petitorum personas sustinerent, & eos quos vellent, sine reiectione arbitros haberent. ita fiebat vt regis & Gallorum causa semper deterior videretur. Illud etiam in principum rebus ac rationibus contrahendis caueri oportet, vt nihil cum legatis geratur sine mandato singularum rerum amplissimo, & quam maxime fieri poterit, copiosissimo: propterea quod quantumcũq; legati principes ac populos rem ratam habituros spondeant ac recipiant, nihil tamen recte, nihil tuto geri potest: quo fit vt princeps qui quid alterius legato promisit, ipse quidem teneatur; is vero cuius nomine ac fide legatus spospondit, nulla obligatione cõstrictus sit, quousque princeps alter ratum habuerit: atq; interim causæ incidunt quæ obstant quominus pacta rata habeantur; vt Samnitibus ac Numantinis contigit. ac ne longius exempla petantur, Ludouicus XII rex Francorum pacem cum Ferdinando Hispaniarum ac Neapoleos rege * pepigerat, qua pacis actione Ludouicus pro se spospondera- C

* anno 1503.

rat: Philippus archidux Austriæ pro socero absente, qui tabulas quidem procuratorias amplissimas genero dederat, quibus etiam se ratũ habiturum quæ gener pactus esset, promiserat: dum interim socer belli Neapolitani exitum exspectabat, vt si aduersa contigissent, ratam pacem ac Ludouicum obligatum haberet; sin prospera consequerentur, pacta repudiaret; & quidẽ contigit Hispanos prœliis duobus superiores esse. quod cum in Hispaniam allatum esset, pactio quam Ferdinandus ratam habiturus esset euentu siniſtro, reiecta est; cum Hispani Philippum sine soceri mandato singulari quicquam promittere potuisse negarent. Aut certe si princeps quem rata negotia habere oportet, procul absit, necesse est eum qui præsens quicquam promittit, tempus breuissimum concludere, quo pacta conuenta debeant a principe absente rata haberi: quoniam cum de statu Reipublicæ agitur, reticentia inutilis est: nec, nisi expressa ratihabitio sequatur, pactũ vllum efficax esse potest. Quamobrem

Britinia-

607 Britiniacum fœdus ruptum est, cum Ioannes regni procurator absente patre ratum non habuisset id quod exceptum erat de Aquitania, ne deinceps imperii Gallici maiestate teneretur. Nec aliam ob causam Carthaginenses discesserunt a primo fœdere; quo socii omnes vtriusque imperii vno verbo comprehensi fuerant: deinde additum, vt pacta cum Luctatio Consule facta ea lege valerent, si pop. Romanus rata haberet: populus ea pacta sancire noluit; sed procuratorias tabulas in Africam misit cum legatis qui populi sententiam explicarent, quam Asdrubal imperator probauit: his autem mandatis Senatus populusque Saguntinus diserte inter populi Romani socios exceptus erat, sed populus Carthaginensis imperatoris sui acta non sanciuerat: ac proinde contendebat Annibalem Saguntinis iure bellum indixisse: nihilominus tamen cętera pacta iisdem tabulis comprehensa seruare non dubitarat; in quo videbatur exceptionem de Saguntinis sociis [a], si non verbo, reipsa tamen ratam habuisse. Tutius est igitur singularia mandata proferre cogendos, quibus cum agi de statu Reipublicæ possit, priusquam quid definiatur: quoniam tantæ sunt hominum fraudes, tot in mentibus latebræ tantiq; recessus, vt fidei violandæ occasio ex rebus quibusq; leuissimis quæratur: quamquam perfidia deesse potest nemini perfidiæ latebras quærenti. pleni sunt libri Polyæni: vt Chalcedoniorum aduersus Byzantinos, Cleomenis aduersus Argiuos, Thracum aduersus Thessalos; qui cum aliquot dierum inducias pacti essent, noctu popu-
C labantur agros. Fœdius etiam illud Periclis, qui hostibus vitam incolumem futuram promisit, si ferrum abiecissent; illos tamen exarmatos qui vel fibulas ferreas in vestibus haberent, trucidari iussit. Cum etiam Flandri ærario pontificis Romani aureos mille numos dependere ex pacto promisissent si fidem fallerent, aut a rege nostro deficerent; ne pœna commissa videretur, Eduardo III regi Anglorum persuaserunt vt se regem Francorum diceret: quo facto arma pro se, quasi pro rege Fran-

[a] l. hoc iure de regul.

corum, se iure laturos sunt polliciti. Inde renouādi belli occasio nata est. Alii syllabas aucupantur; vt Ludouicus XI rex Francorū; qui, quod Ludouicum Luxemburgum magistrū militum ad supplicium quęreret, amicorum in modū iactabat se capitis tanti viri egere plurimū: quę ratio loquendi apud nos & capitalem pœnā & consiliū significat. Carolus V. Imperator subtiliore solertia literæ vnius discrimine [a] negare se dixit quæ affirmare putabatur: cum se principes Germanos carcerib. erepturū scripsisset. At Georgius Cornarus patricius Venetus, qui fœderis cum rege Francisco percussi verba nō poterat, sententiam malitiosa iuris interpretatione corrupit: quia cum ex fœdere auxilia vtriusq: imperii cōseruandi causa vicissim ꝓmissa fuissent, ac Franciscus de prouincia Mediolanēsi depulsus esset, negauit ille auxiliū deberi, quasi fœdus ictum esset de retinenda ac tuenda possessione tantum, nō etiam de recuperanda si admitteretur. Cum cętera omnia desunt, qui plus opibus, idē perfidia potior esse consueuit; vt cum Atabalippa rex Peruanus in potestatē Hispanorum venisset, pretium regio capiti dictum est infinitæ pecuniæ; quā ille cum abundātius quam peteretur effudisset, Hispani accepta pecunia regē impie- 608
tatis accusarunt, quod sacra biblia humi deiecisset, nec religionē Christianam ꝓbaret: cuius impietatis culpam expiari nō aliter posse affirmabant, quam si Christianorum religionē professus, sacratissimo lauacro perpurgaretur. rex ægre adduci poterat vt religionem mutaret, ac Solem immortalē mortalibus diis anteferendū diceret: sed perterritus tot imminentiū periculorū metu, Christianas leges ac religiones se probare dixit, veterēq; impietatē eiurauit. quid multa? cum Hispani regem confitentem, pœnitentē, præceptis omnib. ac pacis legib. obsequentē haberent; mori tamen coegerunt: vt non immerito M. Varronis dictum vsurpari potuerit: *Qui pote, plus vrget: si pisces sæpe minutos Magnus comest, vt aues enecat accipiter.* Non aliter impius ille Mediolanensis quē appellare nefas est, cum aduersarium inopinantē adortus

[a] Sigil. lap.
[a] pro m.

tus esset, humi deiecit, & sica faucibus impositâ mortẽ minatus est, nisi ob illatas iniurias satis sibi fieret: ille inopinato casu perterrefactus, veniam precari; pœnam deprecari; dictum factum nolle; sicarius vrgẽt se mortẽ illaturũ nisi Deum immortalẽ eiuraret: ille deos deasq; omnes detestabilem in modũ exsecratur: non eo contẽtus aduersarius exsecrationes illas sæpius, quo minus simularentur, iterari ex animo iussit; deinde iugulum gladio hausit; postremo de hoste triumphans, *Et illa est*, inquit, *generosa vltio, quæ & corpori vitam eripiat, & animo*
C *cruciatus sempiternos sit allatura.* Et quidẽ extremę demẽtiæ fuit in flagitiosissimi ac teterrimi parricidę promissis proculcato numine salutis spem vllam collocare. Nam qui numinis metum semel abiecit, eo minus ei credendum quo grauiore iureiurando sese obstrinxerit. Carolus Burgundionum Dux eo fœdere quod postremum cum Ludouico XI rege percussit, cum perfidiæ infamia laboraret, vt superius docuimus; Ludouicum tamen, cui nihil credendum putabat, noua iurisiurandi [a] religione obligauit; primum per verba regis, perque fidem sui corporis; deinde per creatorem suum: legem quoq; diuinam & eam qua in lauacro imbutus erat, religionem obtestatus est: tum euangelia; denique ipsos missæ canones; postremo Christi crucem. Quid hoc iureiurando profecerit, & quæ deinceps consecuta sint, satis cognita prætermitto. At Ludouicus Luxemburgus magister militum, nullo iureiurando regem obligari posse putabat, nisi per eam Christi crucem quæ apud Andes exstat; qua quidem rex nihil sacratius aut magis metuendum [b] iudicabat: cætera quidem rex annuit; hoc postremum recusauit, quod quem vlcisci auidissime concupierat, non aliter quam iureiurando irretiri posse sciebat; crucis tamen illius metu terrebatur. Ita veteres quoque, non quid iurari decuit, sed qua superstitionis vllius aut numinis metus esset, illuc suspectæ fidei homines adigi sine scelere posse putabant [c]: alterutrum enim fore, vt vel iurati fidem colerent, vel iniurati fallere possent ne-

[a] Noua iurisiurandi formula. Philippus Comminius.

[b] Philippus Comminius.

[c] I. quod quis de iureiurãdo quod quis propria superstitione iurauerit.

minem. Cum enim fœdus iureiurando ac precatione sanciendum esset inter Carolum Iohannis filium huius regni procuratorẽ, & Philippum regem Nauatræ, Pontifex Lexobiensis sacris vestibus amictus inter vtrasque acies fecit, ac solẽni precatione vtrumq; principem deuouit: sed cum hostia diuisa partẽ regi Nauatræ delibandam porrexisset, ille cibum antea sumtum excusauit: Carolus quoque porrectam hostiæ partem repudiauit; ex quo vtrique religio ac futuri periurii suspicio iniecta est. Veterum alii quidem cæsis victimis, alii iunctis manibus, alii iactu lapsdum, aut ferro candente frigida immerso, dira carnium exsecratione fœdera sanciebant. maiores nostros collatis signis sanctissime fœdera iunxisse scribit Cæsar. Qui arctissima conspirationis fide cõiurabant, poculavino ac sanguine quem inflicto sibi vulnere expresserant, temperata simul [a] siccabant. Clearchus Lacedæmonius, ac Tissephernes Persa, victimarum sanguine gladios tingebant. reges Parthorum & Armeniæ iunctos pollices & eodem nexu colligatos leuiter vulnerabant, cruoremq; expressum exsugebant [b]. Necita pridem Calangiorũ rex cum Lusitanis fœdere percusso sinistræ manus cruorẽ liguriẽs vultum perfudit [c]. quæ omnia penitus inania sunt si cum perfido principe res est. Quod si dignitas illi & existimatio curæ est, sermo pro lege, fides pro oraculo futura est. verat autem diuina lex [d] alterius quã Dei æterni nomẽ ac numen iureiurando obtestari: is. n. solus est qui & sui numinis contemtores & perfidos vlcisci potest; non ii qui nullã rerũ humanarum curationẽ gerunt. Cum. n. triginta Carthaginensiũ legati in senatu Romanorũ rogarentur, ecquẽ deinceps ex omnib. diis vltorẽ esse vellent si fidẽ fallerent; eos optarunt, qui superiorẽ perfidiam tam atrociter vindicarant. quamquã non minor est eius impietas qui quem Deum putat irridet, quam si Dei sempiterni maiestatem violaret, cui ne iurato quidem credendum. at viro bono etiam iniurato credendũ est. Et certe Athenienses Xenocratẽ ad aras accedentem vt iusiurandũ præstaret, iurare

60

C

[a] Herodot. lib. 1 & 4. Liuius lib. 2.

[b] Tacit. lib. 4.

[c] Historia Indica.

[d] Deut. 19. Hieremi. 12. & 5. cap.

verue-

vetuerunt. Nam cum bella ciuilia quæ inter Burgundiones & Aurelios interceſſerunt, vna pacis actione debuiſſent, ſex fœderibus terminari non potuerunt[a]. Et quoniam ex omnibus fœderibus nullum eſt quod difficilius ſeruari poſſit quam quod ictum eſt cum ſubditis: neceſſe eſt principum ſociorum ac fœderatorum ſponſione quaſi prædibus confirmari; aut ciues imperii finibus excedere, ac modis omnib. efficere, vt paci quæ nihil habitura ſit inſidiarum, conſulatur: quia nihil æque principum mentes exulcerat, quam cum ſubditis a quib. contumeliam acceperint, paciſci, & ad pacta ſeruanda compelli Ludouicus. XI, cum ſubditis, a quibus deſertus ac proditus fuerat, pacem inire coactus eſt, ſed eos omnes, paucis admodum exceptis, clam aut aperte necandos curauit: Ducem inquam Nemoroſum, Magiſtrum militum; Ducem Burgundionum, Comitem Ariminiacum: Meierus, qui res Belgarum ſcripſit, fratrem quoque Carolum eo numero, complexus, veneno ſublatum affirmat. ac ſuperiori ætate rex Feſſarum a fratre iuniore obſeſſus, & iniquiſſimis conditionibus paciſci coactus, iureiurando ſeſe obligauit: ſed eodem momento fratrem quem ad complexum admiſerat, ſuffocari, ac de ſublimi ſolario coram exercitu deiici mandauit: nec mora; nam exercitus amiſſo duce, quaſi corpus decuſſo capite, animo fractus, regis imperia ſequi non dubitauit. Conſimili ſtupore atque amentia Dux Hyorchus cum Henrico VI Anglorum rege, quem opibus ac potentia ſuperarat, fœdus iniit: quo quidem ſibi totius regni procurationem ſe viuo; liberis vero poſterisq; ſuis regnum mortuo rege pactus eſt. rex omnia aſſentiri non dubitauit: paulo poſt tamen Hyorcho manum iniici, atque eius capiti fictilem coronam contumelioſe imponi, poſtremo ſecuri percuti mandauit. Externa libentius quam domeſtica recordor: quæ vtinam ſempiterna obliuione ſepulta iacerent. Quod autem diximus in eiusmodi pacis actionibus principis ac ſubditorum fœderatos ac ſocios principes quaſi prædes & arbitros com-

[a] Monſtrelet.

prehendi oportere: hoc ita, si iustissima causa sit. neque vero fas est patrocinii specie ciues alienos a principum suorum obsequio & obedientia distrahere. & quidem noster Bellaius omnium bellorum ac discordiarum quæ inter Franciscum regem & Carolum Imperatorem intercesserunt, hanc velut originem & fomitem fuisse affirmat, quod Franciscus Roberti Marchæ patrocinium suscepisset. quam prudenter, non disputo. illud tantum, principem bene a doctrina imbutum alienorum ciuium querelas audire, discutere, & quæ cuius causa præponderet, accuratissime contueri oportere: tum legatos mittere, ac modis omnib. diffidia, quoad eius fieri poterit, cum bona principis gratia componere. Sin tanta sunt principis erga subditos odia, tantæ iniuriæ vt ferendæ non sint, nec tyrannus vlla se ratione duci patiatur, tunc infimorum & afflictorum hominum patrocinia magno C animo atq; excelso suscipere, eosq; suis opib. ac fortunis contra vim, contraq; tyrannidem tueri: imitantem Herculem illum qui toto terrarum orbe monstra tyrannorum fortissime debellauit. atque in eo genere Romani populos omnes longe superarunt. Ludouicus noster XII, patrocinia Ferrariæ Ducis, Bentiuolorum ac Mirandulæ principum contra vim Iulii II Pontificis Romani suscepit: testatus primum se nihil contra dignitatem contraq; commoda ecclesiæ Romanæ moliri velle. Henricus II, Ludouici nepos, pro iisdem Mirandulæ principib. aduersus Iulium III Pont. M. proq; Germanorum libertate, fama ac fortunis, aduersus Imperatorem Carolum eodem tempore propugnare non dubitauit. Qui aliter faciunt, ac leuissimis aliorum & quidem perduellium subditorum argumentis persuaderi se patiuntur non modo imperii alieni tranquillitatem conturbant; verumetiam suæ ciuitatis statum in apertum discrimen coniiciunt; ac suis ciuib. rebellandi maximam præbent occasionem. Quamobrem in omnibus fere societatib. ac fœderib. excipi solet, ne aliorum ciuium alii patrocinia suscipiant; siue iusta sit siue iniusta causa. Iniuste

iuſte Ptolemæus is qui Achæum in clientelam recepit, cum ab Antiocho magno defeciſſet, ſeq; regem ferens principi prouinciam ademiſſet: vnde bella grauiſſima inter vtrumque regem. nec aliam ob cauſam Sigiſmundus Auguſtus Poloniæ rex magno cum ſuo Reiq; publicæ detrimento diuturnum bellum ſuſtinere coactus eſt, inferente Moſchouitarum rege pro ſuſcepta Rigiorum clientela, quam tamen ad extremum deſeruit. Et quoniam pleriq; rebellandi argumẽtum inde arripiunt, quod iure feudatorio vaſallis dominos eiurare liceat, ſi qua illis iniuria inferatur; eripiendus eſt hic error. alia ſunt enim ſubditorum, alia vaſallorum iura; vt ſuperius docuimus. hi prædiatoria quadam obligatione tenentur; quæ vt quodammodo perſonæ cohæreat, ab ea tamen vaſallus, vtcumq; libuerit, dum id ſine fraude faciat, etiam inuito ac repugnante domino, eximere ſeſe poteſt. ille nexu & obedientia quam principi debet, ſolui niſi a principe non poteſt. Itaque Aquitani cum duris ab Anglorum regib. tractarentur, ad Carolum v. regem prouocauerunt, ſub cuius fiducia reges Anglorum Aquitaniam tenebant: rex ſubditis ſuam fidẽ implorantib. opẽ denegare nõ potuit. itaq; iudicio publice conſtituto, cum rex Anglorum vadimonia deſeruiſſet, armiſq; non iure agere vellet; Aquitaniæ beneficio indignus iudicatus eſt, vt iure [a] licuit: tametſi qui humanius & æquius iudicant, iuriſdictione vaſallum, non prædio ſpoliare ſatis eſſe putant [b]. Nec ita pridem Genuenſes Marchionum Finalem, conquerentib. ſubditis, de principatu deiecerunt; qui cum apud Imperatorem de iniuria ſibi illata queſtus eſſet, Genuenſes non alienos, ſed ſuos ciues a Marchionis tyrannide ſeſe eripuiſſe dixerunt. Marchio tamen iudicio vicit. Conſimili fraude Allobrogum oppida quædam quæ ex fœdere cum Bernatibus icto Duci Allobrogum non ita pridem reſtituta ſunt, quoniam acerbius a vetere domino haberentur, ad Bernatum opes aſpexerũt; ſed ab iis repudiati ſunt [c]. Ac tametſi exſules ab ſociis principib. recipi poſſunt, ſalua clauſula fœderum,

[a] lege Federici §. quicunque de pace Conſtant.
[b] Bald. Albericus. Caſtrenſ. in auth. ſtatuimus. de epiſcop. C.
[c] anno 1568.

quibus cauetur ne alii aliorum ciuium patrocinia ſuſci-piant; quia exſules ciuitatem amiſerunt: ſi quid tamen exſules contra principem a quo ſunt in exſilium depulſi, moliantur, a ſocio principe prohiberi oportet. Quamobrem Germani principes legatos ad Henricum II regem miſerunt, ne Alberti iunioris Brandeburgici, qui, quod laceraſſet omni ſcelere patriam, eiuſque euerſionem moliretur, imperialis Curiæ iuſtiſſimis decretis exſilio damnatus eſſet, patrocinium ſuſciperet. Henricus rex admiſit humaniter legatos, & cum hoc reſponſo dimiſit; *ſe ſuoſque maiores Germanis amicos & eſſe & fuiſſe antea ſemper, nec ab imperii Germanici amicitia & coniunctione vmquam potuiſſe diuelli: & quoniam principes omnes aut affinitate ac propinquitate, aut certe ſimilitudine ac veluti ſocietate quadam coniunctos eſſe arbitraretur, nouum videri non debere ſi principem Germanum fortunis ac rebus afflictis ad ſe confugientem hoſpitio dignaretur: certiores tamen eſſe velle, ſe aduerſus Imperii Germanici maieſtatem nemini vmquam opem laturum*[a]. Si enim princeps compertum habeat alienum ſubditum tyrannidis & crudelitatis metu perterritum ad ſe confugiſſe, non tam illatas ſociis principibus iniurias vlciſci debet, quam humaniter illum tueri: vt lex ipſa [b] *ſeruos a crudeli dominorum imperio vindicari ac diſtrahi iubet*. Præclarius eſt tamen ac magnificentius ſubditos crudeliſſimæ tyrannidis metu ſublato, in libertatem aſſerere, quam ſub imperium ſuum ſubiicere, ne potius vtilitatis ſpe, quam iuſtitiæ ſplendore alienum patrocinium princeps ſuſcepiſſe videatur: vt Romani veteres olim fieri iudicabant oportere, cum Aſiam, Græciam ac pleraſque ciuitates tyrannis ereptas in libertatem vindicarent. Ita quoque 611
Agapetus pontifex Romanus Valteri Iuetoti liberos ac poſteros bonaque prædia a nexu mancipioque regum vindicauit, Clotario ipſo rege aſſentiente, propterea quod Valterum ante aras die ſacratiſſimo veniam a rege precantem impotenti iracundia interemiſſet. Henricus vero rex Suecorum [c], quod ſubditum ſupplici rogatione quid

a anno 1554. Auguſto.

b l. 2. de iis qui ſunt ſui.

c anno 1563.

ne quid petentem sica fœdissima trucidauisset, populus diuturnam tyrannidem pertæsus, inde occasionem arripuit tyrannum de imperio disturbandi. Sed id nouum visum est quod Ioannes XXII P. M. genere Gallus, & qui antea regni Cancellarius fuisset, fœderibus quæ inter Philippum IIII regem & Belgas contracta sunt, hanc conditionem adiecerat, si rex fidem iuratus falleret, vt subditi aduersus eum arma caperent: quæ conditio petentibus subditis sublata est. hæc tamen conditio ferenda, si princeps ab icto cum suis fœdere discesserit, subditi deinceps eius imperiis ne teneantur, vt fœdere Atrebatico cauetur: dum id fiat ab vtroque exercitu, aut etiam ab vtriusque populi legatis. quod priscis regibus vsitatum fuisse videmus: vt in eo fœdere quod inter Ludouicum & Carolum Caluum Ludouici Pii Imperatoris liberos ictum est, verba fœderis vsque adeo obscura sunt vt difficilius a nostris intelligantur, quam antiqua verba eius fœderis quod primo cum Pœnis ictum est, a Romanis iunioribus perciperentur[a]. quæ fœdera Clau- [a] Polybius.
dius re ac nomine Facetus, antiquitatum nostrarum pe-
C ritissimus, Præses Curiæ monetalis, describenda mihi dedit, ad hunc modum: PRO *Dõ amur & pro Christian poblo, & nostro commun saluamẽt, dist di en auant inquant ds sanir podirmedunat, si saluerio cist meon fradre Karle, & in adiudha, & in cad vna causa si com hom par dreit son fradre saluar dist ino quid il vn altre si faret.* Et *abludher nul plait nunquam prindrai qui meon vol cist, meon fradre Karle in damno sit,* &c. Id est, vt ego quidem interpretor; *Pro mea erga Deum religione, proq; populi Christiani Reique publicæ salute, deinceps ego, quantum Dei præpotentis fiducia, quantumque studio potero, Carolum fratrem carissimum omnibus opibus tueri conabor: & ea cura ac sedulitate qua quisque fratrem, non qua seipsum vitamque suam tueretur: nec nisi lacessitus eum me violaturum spondeo ac promitto.* His verbis conceptis Ludouicum iuratum secutus est Carolus eodem sensu Germanica lingua. IN GODEST &c. post vtriusque principis exercitus his verbis

iurauit, SI LVDOVIGS *fagrament que son fradre Carlo iurat, conseruat, & Carlus meo sender de suo par no lostaint, si io returnar non luit pois, ne io veuls cui eo returnar me pois in nulla adiudha contra Ludouig nunli iuer.* id est, *Si Ludouicus Carolo fratri quam dedit fidem seruauerit, Carolus vero dominus meus a promissis desciscat, nec illum a proposita sententia diuellere possim, ne me quidem sibi obsequentem habiturus est.* Romani cæteriq; populi beneficia bestiarumq; mactationes, precationes, imprecationes adhibuerunt. Vt autem iniquum est ac turpe alienos clientes ac subditos ligurire, aut in fraudem principis ac populi cuiusquam patrocinium, nisi iustissima sit causa, suscipere: sic contra decus est contraque viri boni dignitatem, si, quorum patrocinia susceperis, oblato periculi metu, desertos esse patiare. Sed quæri potest, numquando tu principi peregrino & opis egenti, & iniuria socii tui oppresso succurrere debeas necne? iniuria quidem oppressis opitulari oportere diximus, etiamsi non alia necessitudine & amicitia nobis quam quæ homini cum homine esse debet, coniuncti sint, aduersus eos quibuscum nec societas nobis est, nec fœdus vllum; multo magis opem sociis afferre, non modo contra peregrinos, verumetiam erga socios, si ab iniuria moniti abstinere nolint: dubitatio tamen est, *an etiam peregrinis iniuste oppressis aduersus socios opitulari debeamus:* nam si socii fuerint, ad hoc ipsum obligamur: ac si quis nostrorum quēquam ex sociis violauerit, maiestatis pœna obligatur [a]; non tamen si peregrinum. at iniquum videri possit tenuib. & afflictis iniuria potentiorum populis ac principibus, & opem nostrā implorantibus, alienæ societatis specie denegare. Ea quæstio senatum Romanum ancipitem aliquādiu tenuit: cum Samnites, quibuscum fœdere & amicitia coniuncti erant, Campanos a Romanis alienos bellis & quidem iniustis vrgerent. Campani virib. impares, ad Romanorum opes & copias confugerunt: legatos ad S. P. Q. R. miserunt auxilia petentes, in causa non tantum iusta, sed etiam Romanis ipsis sum-

613

[a] l. proximū. ad l. Iuliam maiestat. Bar. ibidem.

mopere

mopere necessaria: quippe intelligerent victos Campanos incredibile Samnitibus incrementum allaturos, eorumq; opibus & agri fertilissimi opportunitate Samnites breui Romanum imperium depressuros: acta res est
C in senatu Romano maxima omniũ exspectatione, quid in re tam ancipiti decreturus esset Senatus; qui ad extremum Campanis auxilia contra socios petentibus denegauit. hic Liuius [a], *Tanta*, inquit, *vtilitate fides antiquior fuit*. placet Senatus consultum perscribere; quod vtinam omnibus omnium principum ac populorum liminibus inscriptum esset. *Legatis Campanorum auxilia contra Samnites petentibus Consul ex auctoritate Senatus ita respõdit: Auxilio vos, Campani, dignos censet Senatus; sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaque arma, deos priusquam homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: Legatos, sicut fas est, precatum ad socios mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Legati prius in mandatis habuerant vt nisi Romani Campanis opem ferre, eosque in societatem ea lege admittere vellent, ciuitatem populumque Campanum imperio ac ditioni Romanorum subiicerent. Igitur legati accepto responso in senatu hæc verba fecerunt: *Quandoquidem nostra tueri non vultis, vestra certe defendetis; itaque populum Campanum vrbemque Capuam, agros, delubra deum, diuina humanaque omnia in vestram P. C. populiq; Romani ditionem dedimus. Tum iam fides agi visa, deditos non prodi.* Quibus perspicuum fit peregrinis aduersus socios auxilium denegandum tibi esse; si tamen sub imperium fidemque tuam se subiiciant, opitulari oportere, nec vlla re societatem violari; quia suos quisque subditos aduersus iniurias potentiorum tueri debet. Si Athenienses Corcyræis aduersus Corinthios eadem illa quæ Romani responsa dedissent, cum in eadem causa essent, tam diuturnum illud tamque iniustum bellum quo annos
414 prope triginta Græcia deflagrauit, non tam temere suscepissent, nec suam vrbem Lacedæmoniorum armis

[a] Liuius lib. 8.

expugnatam ac direptam, mœniaq; ipsa diruta vidissent. Quamquam nulla fuit Athenienſib. belli aduersus ſocios pro Corcyræis quibuscum nullo fœdere ſociati erant, ſuſcipiendi cauſa, quam quod iniuſte Corcyræis bellum a Corinthiis illatum iudicarent; quæ cauſa ſi iuſta videretur, nulla ſancta ſocietas, nullum fœdus ſtabile eſſet. Igitur in fœderibus concipiendis, aut noua ſocietate contrahenda, ſocii vetuſtiores tametſi iure excepti iudicantur, excipiendi ſunt tamen: ne aliter poſterioribus ſociis opem ferre liceat aduerſus vetuſtiores, quam ſi bellum antiquioribus prius fuerit illatum; vt cauetur eo fœdere quod Heluetii nobiſcum inierunt anno MDXXI. Quod ſi ex tribus ſociis inter ſe fœderatis, vnus alterius opem imploret contra vim a tertio illatam, num quando opitulari debeat quæritur? ſi amicitia tantum contracta ſit, auxilia non debentur; ſi ex fœdere auxilium debetur, antiquiori ſocio ſuccurri oportet; ſi iisdem temporib. contracta ſocietas eſt, ei opem ferre neceſſe eſt qui arctiſſimo fœdere coniunctus erit, id eſt, qui hoſtes eosdem & amicos cum ſocio ſe habiturum ſpopondit; ſin vterque par eſt, neutri auxilia debentur; ſed vtriq; vtrumq; conciliare oportet: aut efficere vt ad communes ſocios iudicesve arbitrium deferatur; eiq; qui vel arbitros recipere, vel rebus iudicatis acquieſcere noluerit, bellum denuntiare, vt cauetur Stanciaco fœdere, quod inter octo Heluetiorum ciuitates ictum eſt. Neq; enim arbitria repudianda ſunt, quantacũq; ſit principum poteſtas: vt Henricus Suecorum rex arbitrum Henricum II Francorum regem, quem Federicus rex Danorum optauerat, reiecit, non aliam ob cauſam quam quod ſe regi Francorum & maieſtate & potentia parem eſſe iactaret. At Romani qui populos omnes opibus ac potentia facile ſuperabant, ſi qua inter ſocios controuerſia incidiſſet, ad cõmunes ſocios arbitrium deferebant. *Romanus Legatus*, inquit Liuius, *ad communes ſocios vocabat*. Nam ſi militari iure duello nullus eſt locus, ſi teſtibus aut tabulis quæſtio explicari poſſit; quid iniquius quam principes aut

populos

populos armis decernere, si communium sociorum arbitrio ac sententia res ipsa dirimi queat? aut quid stultius quam vicinæ domus incendia, si modo potes, restinguere nolle? Rursus dubitari possit, *num rupta fides videatur, si socii patrem fratresve fœderibus non comprehensos violaueris?* nam si fuerint subditi, dubitari non debet: sed si sui iuris fuerint, dubitari potest: cum eadem patris ac filii persona censeatur [a]: ego vero nihil contra fœdus factum esse iudico [b], nisi patris persona fœderibus excepta sit. ac tametsi pater iniuriam filio illatam actione persequi potest [c], non tamen iure fetiali pro filio extra patris imperium constituto nec fœderibus excepto, si violatus sit a socio, arma capere licet, etiamsi non fuerit emancipatus; quia patria [d] potestas nihil habet cum iure fetiali aut cum iure maiestatis commune. est enim cum filius separatum regnum a patre moderatur: multo minus igitur pro fratrib. violatis societatem violare licet, tametsi qui fratrem occidit, odio domini feudum amittat. cap. 1. tit. *an ille qui interfecit fratrem.* Commodius est igitur ad
615 ea incommoda declinanda, quamquam omnino declinari difficilime possunt, non modo subditos ac socios, sed etiam propinquos excipere: illud etiam optimum, statis ac certis temporum interuallis quibusdam societatem terminari; ac potissimum in popularibus & optimatum imperiis, quæ ipsa quodammodo sempiterna sunt: nam in monarchia principum occasu societates ac fœdera dirimuntur. fere tamen principes, qui cum populis fœdus feriunt, non tantum quamdiu vixerint, sed etiã vt se mortuis fœdera in aliquot amplius annos continuari possint, cauere consueuerunt; vt eo fœdere quod cum Heluetiorum populis Franciscus maior rex Francorum iniit anno M D XXI: sed ea conditio Heluetios quidem, non item Francisci successorem tenebat; cuius rei optima ratio est, quod iusiurandum seu religiosa illa affirmatio, qua societates ac fœdera veluti firmamento innituntur, ita personæ iurantis cohæret [e], vt ab ea diuelli non possit: quo igitur modo ad poste-

[a] l. 1. 2. 3. De liberis causa. [b] arg. l. si vnus §. ante omnia de pactis. l. 11. in l. si ita stipulatus §. Chrysogonus. De verb. oblig. ff. contra Angelum c. l. 1 & seq. De iudiciis. l. lex Cornelia eod. [d] l. nam quod attinet ad Trebel. ff.

[e] Bald. in l. vnica. de caducis. C. Iaso. conf. 114. col 7. lib. 7.

ros transferretur? Sed hic occurret aliquis, fœderum omnium quæ a Romanis cum principibus ac populis icta commemorantur, primo capite caueri consueſſe vt eſſent æterna; propterea quod odia quidem mortalia, amicitias autem oporteat eſſe ſempiternas. Quamobrem Hebræi firmiſſimas ſocietates appellant *fœdera* [a] *ſalis*, id eſt ſempiterna: quia nihil eorum quæ concreta ſunt ex elementis, ſale incorruptius eſt: vt eodem ſenſu ſacræ literæ *ſtatuam ſalis* appellant, non quæ ex ſale concreuerit [b], vt quidem valde inſulſi putant, ſed quæ ſempiterna ſit futura. Ego tamen nihil in conſociandis principibus ac populis pernicioſius eſſe ſtatuo, quam vt perpetua ſint, cauere: nam cui fœdus iniquum videtur, occaſione oblata fidem fallet propter perpetuam fœderis iniquitatem; ſin breuiori temporis interuallo finiatur, etiamſi graue cuiquam ex ſociis videbitur, in eo tamen permanſurus eſt. facile eſt autem tempore finitam ſocietatem emendare, aut nouo fœdere anteuertere ac præoccupare: vt quæ nobis eſt cum Heluetiis ſocietas, ante annos quinquaginta regum noſtrorũ interitu, & aliquot amplius annorum terminari, eademque renouari conſueuit. Demus tamen ſempiternas ſocietates æquiſſimis legibus coiri poſſe, vt in popularibus & optimatum imperiis: neceſſe tamen eſt aliquo temporis interuallo definiri, aut certe ſæpius renouari; ne temporis diuturnitate ac reticentia amicitiæ refrigeſcant, aut paulatim intermoriantur. Itaque Valeſiaco fœdere, quod ictum eſt inter Heluetiorum quinque pagos & Valeſios, poſtremo capite placuit decimo quoque anno fœdus renouari. Item cum octo ciuitates Heluetiorum ſocietatem ſempiternam coirent anno MCCCCLXXXI, vno capite cautum eſt quinto quoq; anno vt renouarentur. Prudenter id quidem, & Romano more vſitatum. *Cum Laurentibus*, inquit Liuius, *renouari fœdus iuſſum; renouaturq; ex eo quotannis poſt diem decimum Latinarum.* Idem; *Adire iuſſi ſunt legati Romani Cretam & Rhodum, & renouare amicitiam, ſimul ſpeculari num ſolicitati animi ſocio-*

[a] Numeri 18.

[b] Gen. 19. ſtatua vxoris Lot.

C

mi sociorum ab rege Perseo fuissent. Ita quoque perpetuo fœdere atque amicitia coniuncti fuerunt Philippus Valesius Francorum, & Alphonsus Castulonum reges an-
616 no MCCCXXXVI. nihilominus tamen renouata sunt fœdera a Ioanne rege cum Petro Alphonsi filio anno MCCCLII: ac rursus inter Carolum V Ioannis filium & Henricum Castulonem MCCCLXIX. tametsi fœdera singula in sempiternam posteritatem contracta fuissent: cuiusmodi fuerunt etiam Scotorum cum nostris fœdera iam inde a Carolo Sapiente cum Roberto rege sociata, quæ firma ac stabilia fuerunt vsque ad annum MDLVII, quo bellum inter vtrosq; exarsit. Quamquam alia quoque ratio est quamobrem societas omnis terminari debeat; propterea quod omnibus fœderibus fere cauetur ne pax induciæve aut fœdera cum hostibus sociorum communibus aut peregrinis feriantur, nisi socii omnes aut maxima pars omnium assentiantur. quid si vnus ex sociis perpetuis & capitalibus odiis cum hostibus certare sociis dissentientibus velit? cæteros odio quoq; implacabili ac sempiterno bello implicari oportebit, si societas sempiterna sit. hoc autem a legibus diuinis, a natura, ab omni denique humanitate alienum est. Hæc tamen exceptio, *Ne quis sociorum cum hostibus in amicitiam repugnantibus socius redeat*, euiluisse ac propemodum extabuisse videtur. ac tantum abest vt qui fidem fallere, & in gratiam cum hostibus redire decreuit, sociorum consensu id faciat, vt eos scire nec velit quidem. Memorabile exemplum mihi in mentem venit eius fœderis quod Chamborti cum rege Francorum Henrico II, Mauricio Duce Saxoniæ, Alberto Marchione Brandeburgensi, & Philippo Hessorum Landgrauio, cæterisque fœderatis principibus contractum
C est anno MDLII. capite XXII fœderis ita cauetur; *Ne quis fœderatorum cum Carolo V. Imperatore eiusque sociis paciscatur, nisi fœderati omnes assentiant: quod si quis fœderatorum gratiam aut pacem cum Imperatore inierit, hunc veluti perfidiæ scelere exsecrabilem exercitu spectante*

Fœdera Scotorum cum Francis.

Fœdus Chamborticum.

nudari, ac verberibus cæsum necari placet. Nihilominus tamen sexto post mene, fœdere Passauico Mauricius in Caroli gratiam & amicitiam rediit sociorum conscio nemine, ac ne Henrico quidem rege fœderis conditionibus excepto: quam perfidiam Albertus Marchio, coram exercitu in Mauricium acerbissima & contumeliosissima oratione inuectus, *detestabilem & patriæ & regis & Imperatoris proditionem* appellauit: idem tamen qui in socium tam seuerus erat, in seipsum indulgentissimus exstitit: paulo post enim aduersus regem ipsum arma cepit, quod Mauricium facere puduerat; ac nefarium bellum cum ipso Imperatore Henrico fœderatorum principi turpiter inferre non dubitauit: vt imperiales ipsi duces ac milites Mauricium quidem *licentiatum*, Albertũ vero *doctorem* rebus tam præclare gestis appellarent. Nec ita pridem Veneti pacem cum Selimo rege Turcarum desertis omnibus sociis inierunt; quæ pax aduentu legati promulgata est Constantinopoli anno MDLXX: tametsi societatis fœdere diserte cautum esset, *ne quis sociorum cum hostibus pacisceretur, nisi omnium consensu ac voluntate id faceret.* Romani cautius, qui cum sibi negotium cum perfidis hominibus esse intelligerent, non pacem perpetuam inire, sed inducias diuturnas pacisci solebant. *Veientibus*, inquit [a] Liuius, *pacem petentibus in annos centum induciæ datæ.* idem, *Induciæ Veientibus* [b] *pacem petentibus in annos* XL *datæ.* item, *Cum* [c] *populo Cerite inducias in centum annos factas.* Item, *Hetruriæ populi pacem petentes in annos* XXX *inducias impetrarunt* [d]. Cur ita? quia sacratiores sunt, ac minus violabiles induciæ quam pax ipsa. Nam si quis omnem antiquitatis ac bellorum memoriam ab vltimo principio repetat, profecto reperiet eorum qui pactas inducias violarunt, miserrimos exitus & ciuitatibus ac populis calamitosissimos exstitisse. Atque in primis violatores induciarum acerrime vlti sunt Romani: Metium Albanorum Dictatorem quadrigis distractum lacerari; Albam vero funditus æquari iusserunt: Veientes ipsi a stirpe cum oppidis omni-

Cur Mauricius licẽtiatus, Albertus doctor sit appellatus.

a Liuius lib. 1.
b lib. 2.
c lib. 2.
d lib. 9.

617

dis omnibus deleti; Carthago quatuordecim dies incendio absumta; Campani miserandum in modum aut cæsi aut durissima seruitute oppressi; Corinthus ac Numantia excisæ, ciuesque omnes interemti; eadem calamitate Samnites cumulati, qui septies pacem cum Romanis factam violauerant. ad extremum sociali bello quicquid Samnitium reliquum erat, L. Sulla internecione deleuit, aut ex Italia fugauit: ac tametsi quatuor millia[a] proiectis armis deditionem fecissent, eos tamen in deditionem acceptos trucidari contra ius fetiale iussit. Omitto innumerabilia id genus exempla, quæ in perfidos populos diuinæ vltionis magnitudinem testantur. Subditos vero qui ab imperio defecerant, multo acerbius Romani quam socios punire consueuerant. *In Veliternos veteres ciues*, inquit Liuius[b], *grauiter sæuitum, quod toties rebellassent; muri diiecti, Senatus abductus.* Idē, *Perfugæ*, inquit, *bello Punico* CCCLXXX *Romam missi, virgis in comitio cæsi, & de saxo deiecti.* obsides vero capite luebant, si, qui dederant, a fide desciuissent: vt cum Volsci fidem fefellissent, Romani trecentos Volscorum obsides securi percusserunt[c]. Tarentinorum item obsides *fugientes retracti ac virgis diu cæsi de Tarpeio*[d] *deiecti sunt*. cum autem fides violari consueuisset, obsides capite plecti desierunt. Narses enim obsidibus Lucensium pepercit, cum Lucenses pacta violauissent. Carolus quoq; Dux Burgundionum trecentos obsides Leodiensium, quos in pœnam capitalem acceperat, dimisit; tametsi necare iure potuisset, cum Leodienses a fide defeciissent. Hæc autem clausula, *Vt obsides in pœnam capitalem accipiantur*, veteribus ignota fuit. quia semper iurelicuit obsides non modo fugientes necare, verumetiam si ii qui obsidibus cauerant, fidem fefellissent. Sed posteris hæc verba sponsionibus adiici placuit, ne obsides ignorationem iuris fetialis excusarent; aut alienam culpam luere nimis crudele & acerbum videretur. Neque tamen negare velim, quin Romani antiquæ fidei ac iustitiæ splendorem aliquantum obscurarint: quod sci-

[a] Strabo.
[b] lib. 9.
[c] Dionysius Halicarnass. lib. 6.
[d] Liuius lib. 31.

licet illis accidit, non tam sua quam Græcorum ac Pœnorum, quorum perfidiam sæpissime experti fuerant, culpa factum est. argumento sit illud quod scribit Liuius[a] de legatis qui in Græciam missi fuerant: *L. Marcius & Attilius Romam reuersi, nulla alia re magis gloriabantur, quam decepto per inducias & pacis spem rege; qua magna pars Senatus probabat: sed veteres moris antiqui memores, nouam istam sapientiã improbabant; nec astu magis quam vera virtute bella gessisse maiores; denuntiare bella & sæpe locum finire quo dimicaturi essent.* Hæc Liuius. Illud etiam præclarius, quod *bellum gesturi renuntiabant*, inquit[b] Tranquillus, *amicitiam*. qui mos postremis etiamnum temporibus obseruari solebat. Etenim Germanicus a Pisone Syriæ Proconsule graui contumelia læsus, amicitiam renuntiauit. Id etiam maiorum nostrorum memoria inter principes fieri consueuisse legimus. Nam Henricus v rex Anglorum Ludouicum Aureliorum Ducem, eum qui Lutetiæ cæsus est, per legatum admonuit, iustum ei duellum indicere antea non posse quam amicitiam renuntiasset, ac fœderis tesseram reddidisset. at etiamnum principes & Equites quibus dignitas & existimatio curæ est, bellum illaturi, Equestris ordinis ornamenta reddere solent iis quos contra bellum gesturi sunt, a quibus ea fuerint honoris & amicitiæ prærogatiua cumulati. Sed vt ad Romanos redeam, Græci ipsi, a quibus perfidiæ artes Romani didicerant, suarum artiũ fructus aliquando, rarissime tamen, degustarunt. argumento sit illud quod Liuius scribit[c], *Phocenses cum pacti essent nihil hostile se a Romanis passuros, portas aperuerunt: tum clamor est sublatus a militibus, Phocenses numquam fidos socios impune eludere: ab hac voce milites vrbem diripiunt. Æmilius primo resistere; captas, non deditas vrbes diripi.* Romani tamen vt hanc militum culpam quoquomodo luerent, Phocenses ab imperio liberos esse, & agros eis ereptos restitui iusserunt[d]. Certe Polybius homo Græcus, qui domesticam ac militarem Romanorum disciplinam omnium acuratissime perscripsit, ad Roma-

[a] lib. 42.

[b] Sueton in Caligula. Liuius lib. 36. Tacit. lib. 3.

[c] lib. 37.

[d] Liuius lib. 38.

618

C

Romanos astringendos verbum sufficere: Græcis vero, si vel centum numos aureos mutuo acciperent, actuariis publicis decem, sigillis viginti opus fuisse, nec propterea fidem colere potuisse. Deterius tamen his temporibus, quibus nec tabulis publicis vllum nec securitati locum relinquimus; vix etiam legatis cauetur. nostra quidem ætate Fregesius & Rinco legati regis Francorũ cæsi sunt in Italia, annuente aut certe factum dissimulante Carolo v. Imperatore: cum tamen olim Romani Manlium & Minucium, post etiam Fabium & Apronium vinctos hostibus dediderint, quod vel minimum legatos violassent, vt iure fetiali cauetur[a]. Fœdius etiam qui de cæsis legatis triumpharunt: vt Helena Russiorum regina; cuius nuptias cum rex Prutenorum peteret, ipsa legatos viuentes ac spirantes terra obrui iussit; ac priusquam ad hostes fama perueniret, digniores legatos ad se mitti petiit: quod cum obtinuisset, hostium quinquaginta principes ac summæ inter ipsos auctoritatis ad se missos vno cremari & eodem incendio mandauit. post etiam pacta matrimonium conuiuii specie, hostiũ quinque millia, quos inebriari curauerat, trucidari iussit; postremo seipsam aquarum voragine immersit. Hic ego quot ciuitates ac populos legatorum violandorum temeritas perdidit, omitto: cum ex iisdem fontibus quibus ego, haurire quisque possit. Sed admonendi sunt legati ne securitate publica legationis specie abutantur: neve principum ac populorum maiestatem verborum arrogantia violare sibi fas esse putent: sed ea quæ in mandatis acerbiora videbuntur, oratione lenire; quæ vero ad amicos referenda erunt, gratiora reddere oportebit: in his tamen impune est excedere mandata; in illis capitale: quia fit interdum vt legatorum temeritate ad iracundiam, prudentia ad amicitiam principes adducantur. Exempla quidem deesse possunt nemini, sed nullum principis crudelitate, aut legatorum imprudentia recẽtius est eo quod de Stephano Valachiæ Prefecto memoratur, cum enim Præcopi Tartarorũ Imperatoris filium

[a] l. vlt. De Legat.

bello cepisset, pater centum legatos ad filium repetendum misit; qui vt terrorem ac metum omnibus iniicerent, etiam Præfecto minas intentarunt, ac ni filiũ Præcopi mox redderet, futurum vt breui tota regio ferro ac flamma vastaretur: quæ cum indigna per sese & grauia videri debuissent, legati nihilominus verborum atrocitatem adiecerunt. Itaq; Præfectus legatos omnes crudeliter necari iussit, præter vnum quem membris aliquot truncatis dimisit, vt inauditæ calamitatis superstes nuntius esset. Alii non tam imprudenter, non minus tamen crudeliter iniurias sibi a Legatis illatas vlciscuntur: cum scilicet dimissos subornatis sicariis domum redeuntes occidi iubent: vt Tucca [a] Illyriorum regina, quæ ex tribus Romanorum Legatis iuniorem, quod sibi minas intentasset, cum bona quidem gratia dimisit, sed redeuntem occidi mandauit: quæ res sibi suisq; populis exitio fuit. Barbarissimus tamen omnium in eo genere fuisse videtur Moschouitarum rex [b], qui clauo pileum capiti cuiusdam legati affigi mandauit, quod iniussus caput texisset. Quo facto tametsi vix vllum nouitate fœdius sit, non tamen decuit legatum principis illius mores crudelissimos omnium sermonibus peruulgatos ignorare. Ac tametsi legatos principum suorum maiestatem tueri decet, id tamẽ principis ad quem missi sunt illæsa maiestate fiat oportet. quod sæpius iis qui in liberis ac popularibus ciuitatibus educati sunt, vsuuenire solet, qui eadem cum regibus qua cum suis ciuibus libertate vti licere sibi putant, eoque ineptiarum vitio cumulatissimi sunt: vt mirum videri non debeat si Philippus iunior Macedoniæ rex Legatum Romanorum liberius quam decebat se alloquentem, contumelioſe increpuerit. cum enim legatus Romanorum Philippum interrogasset, *Num Abydeni*, inquit, *tibi intulerunt arma?* insueto vera audire ferocior oratio visa quam quæ habenda esset apud regem. hic Philippus, *Ætas*, inquit, *& forma, & Romanum nomen te ferociorem facit.* Nec multo post Popilius Romanorum Legatus,

[a] Polyb. li. 2.

[b] Sigismũdus Liber in historia Moschouiæ.

Legatus, audacia dicã an temeritate maiore vſus eſt aduerſus Antiochum Magnum Aſiæ regem; cui cum populi Rom. mandata explicaſſet, virga locum in quo rex ſtabat, circumſcripſit, ab eoque reſponſum priuſquam inde pedem moueret, exigere non dubitauit. hic Liuius[a], *Obſtupefactus eſt rex tam violenti imperio.* Paruit tamen legato, ne populum Romanum, cuius antea poteſtatem fuerat expertus, offendere videretur. Liberius etiam C. Marius cum in Pontum traieciſſet, vt regis Mithridatis opes ac potentiã exploraret, auſus eſt Mithridati dicere, *populi Romani imperiis obtemperandum*[b], *aut potentiorem eſſe oportere:* quod magis mirum videri debuit, cum Marius nec curationem, nec imperium, at ne liberam quidem legationem a populo Romano habe-
510 ret. licentia enim legatorum contra decus principes offendit: vt nõ immerito M. Antonius Auguſti legatũ qui ad ſe venerat, quod liberius cũ Cleopatra ſermones ſeruiſſet, verberibus nudũ cædi iuſſerit. Prudentius tamen qui acceptarum a Legatis iniuriarum vltionem a principibus ipſis repoſcunt: vt Carolus Burgundiæ Comes legatis Ludouici XI regis reſpondit, ſe ab Regis Cancellario contumelioſe acceptum fuiſſe; breui tamen futurum vt regem facti pœniteret: nec mora, quin eodem anno regem nihil tale cogitantem grauiſſimo periculoſiſſimoque bello vrgeret, ac pene in rerum omnium deſperationem adduceret. Itaque Franciſcus maior rex Francorum, ne quid a fetiali Caroli v Imperatoris audire cogeretur quod ſuo nomini maieſtatique labem vllam inureret, vt aduentare audiit, crucem pro Palatio figi mandauit; ac fetiali denuntiari, certum ſibi crucis exitium impendere ſi mandata expoſuiſſet: quippe certo ſciebat, Imperatori mendacio a ſe oblato, reſponſum ſine contumelia fetialem ab Imperatore non fuiſſe allaturum. Sunt etiam qui ob leuiſſimas quaſque offenſiones a ſociis acceptas ruptis fœderibus bellum inferre non dubitant; vt quondam Scoti aduerſus Pictos grauiſſima bella geſſerunt ob canes ereptos, tametſi ſexcẽ-

[a] lib. 35.

[b] Plutarch. in Mario.

tos fere annos pacem ac societatem coluissent. Prius omnia tentare ac pleraque dissimulare quam ad arma venire virum bonum oportet. Non tamen assentior Bartolo, qui pacem violari negat [a], si quis pactus sit ne offenderetur, & furto res eius ab eo qui cum pacem inierat, erepta sit: cum nulla fuerit frequentior causa veteribus Romanis suscipiendi belli quam ob res ablatas, iniuriam ve illatam. Recte M. Aurelius Imperator [b], *Putasne non aliter vim inferri quam si homines vulnerentur? vis est etiam cum quod per iudicē debuit, per te ipse arripis.* Sed veteratorie quidam nimis callida iuris interpretatione fidem fallere nō dubitant. Vt illud etiam quod Bartolus probat [c], si per inducias Franco liceat in Angliam traiicere, ea conditione vt post inducias in finib. deprehensum occidere liceat: si Francus ante terminum inducíarum ex Anglia excesserit, idemque aduersa tempestate in Angliam post tempus inducíarum reiectus sit, iure occidi posse. Ego vero sic statuo, iure quidem clarigationis capi ac pretium captiuo dici posse; occidere vero ius non esse: cum nihil contra inducias fecerit, qui vi tempestatis in hostium fines abreptus sit. *casus autem ac fortunā capite luere, iniquum debet ac iniuriosum* [d] *videri.*

[a] In l. verum de furtis. nu. 5 & in l. licitari. de publica. § quod illicite.

[b] l. exstat. quod metus. ff.

[c] In l. Cæsar. nu. 13. de publicanis. ff. ex l. 1. §. occisorii ad Sylla. & l. qua actione §. 1. Adl. Aquil. ff.

[d] l. aut facta. de pœnis.

FINIS LIBRI QVINTI.

DE REPVBLICA, 621

LIBER SEXTVS.

De Censura. CAP. I.

RERVMPVBLICARVM origines, progressus, incrementa, status, conuersiones, iura maiestatis, magistratuum descriptionem, ordines ciuium, quibusque artibus ciuitates coalescunt, iuraque fetialia aperuisse videmur; restant communia,

munia,(hos enim ciuitatis finiendæ terminos initio pegimus)agri inquam communes,loca publica, ærarium,
C vectigalia,numorum potestas,iura,leges,iurisq; dictiones,& ea præcipue quibus ciuium cõmunitas innititur ac sustentatur:quę vt cõmodius intelligi possint,a Censura nobis est auspicandum. *Est* autem *censere æstimare, & census æstimatio bonorum, quod*[a] *tanti quisq; rem suam æstimaret quanti Censores censuissent*. nam professio bonorum a priuatis subsignabatur, & ad ærarium deferebatur.Ad hoc enim Censura inuenta,ad hoc Censores, non ad morum castigationem, initio creati fuere. Nã vt nulla sit morum conformatio,Censura tamen omnium quæ in Reipublica excogitari possunt, munerum maximum est,omnibusq; ciuitatibus maxime necessarium. Vtilitas autem tanta est,vt nulla maior, siue ad ciuium descriptionem,ætatem,numerum, ordinem, conditionem: siue ad fortunarum omnium ac facultatum æstimationem: siue, quod præcipuum est,ad morum conformationem[b]. Ac mihi quidem extremam antiquitatis memoriam velut a capite repetenti, permirum sæpe visum est,quamobrem munus illud tam vtile, tamq; necessarium,vt omnes pene populi singulis annis, aut tertio quoq; aut ad summũ quinto anno censum agerent[c], tanta posteritatis negligẽtia fuerit omissum.Demosthenes[d] enim omnem agri Attici censum talentorum millibus sexaginta ex tabulis publicis constare sua ętate scripsit. quo quid non modo ad publicas opes sed etiam ad omnes ciuium singulorum facultates intelligendas prę-
clarius cogitari potuit vmquam? Platoni vero præcipua cura fuit census vniuscuiusq; & in albo pariete nascentium ciuium nomina publice inscribi,morientium vero deleri:ego vero lituram ita fieri velim,vt etiam mortuo-
612 rum nomina legi possint.certe quidem Romani veteres de omnib.Græcorũ institutis nullum Censura prius expresserunt: cum scilicet cæteris peregrinorum legibus facile carere, Censura non possent. Seruius enim rex, quod sub ipsius fere nascentis Reipublicæ primordia

[a] Festus in verbo Censores.

[b] Aristot.lib. 5.cap.8.

[c] Arist.lib.5. cap.8.

[d] In orat. περὶ τῶν συμμορειῶν. *Græcis Censura vsitata fuit*.

censum instituisset, omnium historicorum [a] qui de Romanis scripserunt, laudibus cumulatur. Ac tametsi regibus Vrbe exactis omnia quoque regum instituta, iura, leges populus Romanus abrogauisset, Censuram tamē, quasi certissimum publicarum fortunarum, ac ciuitatis firmamentum, mordicus retinuit: quam regia potestate Consules primum exercuere: deinde Consulibus bello gerendo distractis. Censores: quos creari placuit, ne munus tam necessarium vllo momento ciuitati deesset. ac primi quidem L. Papirius, ac L. Sempronius Censores in annos quinque creati fuere; cum tamen aliorum magistratuum esset annua potestas. ac tametsi decimo post anno L. Æmilius Mamercus imperium illud breuiore temporis interuallo finire vellet, quod illi diuturna imperia in libera ciuitate displicerent, antiquata lex est tamen ab ipsis Censoribus; & ignominia quadam notatus Mamercus Censor, quod eam potestatem vlla sui parte circumcidere ac minuere conaretur. Nec tantum Græcis ac Romanis, sed etiam omnibus Italiæ populis vsitatissimam fuisse Censuram ex eo planum est quod Liuius scribit, *Neronem & Liuium Salinatorem Censores duodecim coloniarum censum recepisse a Censoribus coloniarum; vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis exstarent monimenta.* Quinetiam C. Cæsar Dictator, vt censum accuratius faceret, ad singulas vniuscuiusque domos adiit; & quoniam præcipua potissimaque pars eius muneris ad conformandos ciuium mores pertinet, sese *Magistrum morum*, non *Censorem* appellauit. mutato post Actiacam victoriam ciuitatis statu, nihil prius habuit Augustus, ad quem Senatus morum Præfecturam detulerat [b], quam vt diligentissime censum ageret. ter enim non modo ciuium, sed etiam omnium qui Romani imperii finibus continebantur, populorum censum egit; tanta sedulitate ac solicitudine, quanta princeps antea nemo [c]. Tiberii vero & Caligulę crudelissimorum tyrannorum principatu census fieri desiit. sub Claudio Imperatore lustrum LXXIII factum

C

[a] Dionys. lib. 4. Liuius lib. 2 Cassiodorus.

[b] Dio lib. 54. anno ab V.C. 735.

[c] Tranquill. in Augusto.

factum est: dein sub Nerone intermissum: rursus a Vespasiano repetitum: is enim LXXV censum egit. Domitianus vero Censorem se perpetuum appellauit[a]; nullum tamen lustrum fecit. sic annos centum & sexaginta census intermissus est: quibus temporibus imperium Romanum inclinare cœpit. tandem Imperator Decius Valerianum[b] in Senatu Censorem cum infinita potestate creauit. deinceps omissa penitus Censura, imperii Romani opes ac potentia dilabi cœperunt. Græci tamen Imperatores *Magistrum census* crearunt[c], qui publicas tabulas haberet, quibus, quo die & Consule acta, testamenta, contractus, tum etiam descriptiones[d], ætates, ordines ciuium fierent, continebatur: Censuræ dignitate prope antiquata. Singulas autem prouincias & prouinciarum oppida suos habuisse Censores, qui Senatores cuiusque ciuitatis crearent, etiamnum Traiani principa-
623 tu constat ex ipsius Plinii[e] ad Traianum literis. Quamquam Childebertus rex Francorum rogatione Marouei Pictonum Pontificis censum bonorum omnium ac personarum fieri iussit[f]: & in plerisq; Italiæ ciuitatibus, etiamnum Censores ad id creantur; ac potissimum apud Lucenses & Genuenses. nec ita pridem, id est anno MDLXVI, Veneti tres magistratus cum censoria potestate creauerunt, quos ipsi *Tresuiros conformandis ciuium moribus* appellant. I SEIGNORI *sopra il ben viuere de la cita*: quia Censorum nomen liberæ ciuitati ac omni genere voluptatum diffluenti nimis graue ac seuerum videbatur. Annis superioribus quam hunc magistratum crearent, libris de historiarum[g] Methodo peruulgatis, permirum mihi videri dicebam, in tanto magistratuum numero, quibus Veneti cæteras ciuitates superabant, Censoribus locum defuisse. Geneuates pro Censoribus Decemuiros, quos ipsi *Antiquos* appellant, quatuor quidem ex Senatu sexaginta virorum; reliquos ex Senatu ducentorum creare solent quasi *Magistros morum*; qui tanta seueritate vitia castigant, vt vix vllum scelus tã occultum sit, quod inultum reperiatur. Nec vero dubi-

a Tranquill. in Domitiano.
b Trebellius.
c l. repetita. de episcop. & clericis l. placet eod. C. l. consulta de testamentis C. l. in hac, de dona C. Nouell. 44 & 73.
d l. 1 si minor se maiorem. C. l. neq; natales de probat. C.
e In epistola. *Lex*, inquit *Pompeia qua Bithynii & Pontici vtuntur, eos qui in* βουλὴν *a Censoribus leguntur, dare pecuniam non iubet: sed iis quos indulgentia tua a quibusdam ciuitatibus super legitimum numerum adiicere permisit, & singula milia denariorum & hina intulerũt: superest ergo vt ipse dispicias an in omnib. ciuitatibus certum aliquid omnes qui deinde* βουλευταὶ *leguntur, debeant pro introitu dare.*
f Gregor. episcop. Turon. lib. 9 c. 30. & Aymo lib. 2.
g Lib. de Methodo histor. cap. 6.

tandum est quin Rempublicam, si non armis & opibus, certe virtutibus ac pietate florētem habituri sint, quam diu Decemuirorum potestatem tuebūtur. Quibus perspicuum fit optimas quasque ac præstantissimas ciuitates Censoribus diu carere non potuisse. Sed quoniam minuti quidam theologi religionem imperitorum animis iniiciunt; cum Dauidem ab immortali Deo grauiter correptum tradunt, quod populi descriptionem fieri iussisset: eripiendus est hic error. cum enim Mosem Israelitarum imperatorem Deus ipse non semel, sed bis censum populi agere, ac descriptionem posteritati relinquere; tum etiam lege censoria quoties populus censeretur, sicli dimidium, id est, duas argenti drachmas, in singula capita ærario sacro inferri iusserit [a], quis hoc scelus esse putet? Iosephus [b] qui antiquitatum interpres optimus habetur, in eo peccatum a Dauide scribit, quod in singula capita numos singulos ærario sacro dependi non iusserit. certe quidem lege censoria tributum illud sacrum, quoties populum censeri placuisset, exigi iubetur ad scelerum expiationem: deinde illud subiicitur, ne plaga fit in populo futura. Mihi tamen hoc amplius peccatum videtur, quod princeps arroganter nimis, ac suarum opum & legionum confidentia maiore quam Dei præpotentis auxiliaribus copiis niteretur: neq; enim cēsum egit totius populi, sed eorum tantum qui arma ferre poterant: tribum Leuiticam quæ sacra faciebat, & Beniamiticam prętermisit. Quod autem sicli dimidium a singulis ærario sacro inferri lex iubet, hoc ideo factum opinor, quod quæ a cæteris populis censum ciuium ac descriptionem agentibus, sacris deorum faciendis æra singula soluerentur, eadem suo ærario Deus inferri iusserit, vt talium numinum memoriam obliuione sempiterna deleret: sic alibi sanguinem hostiarum ac victimarum altaribus suis superfundi voluit; ac sanctissime interdixit [c] ne deinceps dæmonibus sanguis libaretur; vt scilicet ab immani ac terrimoq; dæmonum cultu suos reuocaret. Neque enim dubium est quin Seruius ab antiquis

C

[a] Exod. 30.
[b] lib. 7. c. 13.
[c] Leuit. 17. ne vltra sacrificent sacrificia sua satyris ac dæmonibus quibus cum scortati sunt.

antiquis institutum illud acceperit, vt in fano Iunonis
614 Lucinæ arca collocaretur, in quam singulis nascentibus æra singula inferri placuit: deinde cum anno decimo septimo togam puram acciperent, æra quoque singula in templo Iuuentæ dari: postremo vti quisque moreretur, rursus æra singula in templo Veneris Libitinæ solui iussit. quod quidem institutum etiam neglecta Censura inuiolabile fuit tamen. Athenienses quidem anno decimoquarto nomina in publicas tabulas retulisse videmus[b]; tributum tamen illud non videmus. Fœminas autem censeri non consueuisse multa sunt argumenta. cum enim Moses bis populum Israelitarum lustrauisset annis quadraginta: mares tantum ab anno vigesimo, tribum vero Leuiticam seorsum descripsit: ac primo quidem lustro sexcenta & quinquaginta duo millia in censum relata sunt: quadragesimo post anno cum qui ex Ægypto excesserant, omnes in deserta solitudine, tribus tantum exceptis, occubuissent; sexcēta viginta quatuor millia septingenti ac septuaginta tres Israelitæ censiti sunt, præter aduenas, seruos, fœminas, & eos qui annum vigesimum nondum attigissent[c]. Fœminas autem vbique numero mares vincere superius docuimus, maxime tamen versus Australem regionem: minores vero annis viginti tertiam fere populi partem capiebant; cum ætas hominis anno fere sexagesimo tertio definiatur[d]. Romanos etiam fœminas, seruos, & opifices in numero ciuium non censuisse ex eo intelligitur, quod Dionysius, Florus ac Liuius scribunt, Romulo regnum ineunte *censa fuisse tria millia ciuium; moriente vero quadraginta sex millia peditum cum mille Equitibus*[e]. Seruio
C rege *censa sunt octoginta millia eorum qui arma ferre possent*, vt Fabius Pictor scribit: sequenti lustro CXXXII *millia* CCCCXIX; post CCLXII *millia* CCCXXII: inde CCLXXIII *millia*: tum CCLXXVIII *millia*, CCXXII. Cætera ex epitome Flori colligi possunt: qui[f] vno loco scribit *censa fuisse ciuium capita* CCCXIII *millia*, DCCCXXIII, *præter pupillos & viduas*. Idem alibi[g]

[a] Dionys. lib. 4. Capitolin. in Gordian.

[b] Plutarch. in Solone.

Populi Israelitarū descriptio.

[c] Num. cap. 1. & 26.

[d] l. hæreditatum ad l. Fal.

[e] Plutarch. in Romulo.

[f] Epit. 19.

[g] Epit. 27. post Annibalis ex Italia excessum.

censa sunt CCCXXXVII *milia ciuium: ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populi Romani abstulisset.* at præcedente lustro scripserat, *censa fuisse* CCLXX *millia ciuium:* ex quo innuit CXXXIII millia ciuium secundo bello Punico exhausta fuisse. cõsequens est igitur Romanos fœminarum in censu rationem nullam habuisse; aut eo numero non fuisse comprehensas; quarum numerus cum maior sit quam virorum, nullum omnino maribus in eo censu locum reliquissent. Itaque Liuius de septimo lustro ita scribit; *Ciuium qui puberes essent, supra centum decem millia erant: mulierum autem & puerorum, seruorumque, & mercatorum, & sordidas artes exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam, aut operosam artem tractare licuit) triplo plus quam turba ciuilis.* Ex quo apparet quantus hominum numerus futurus fuerit, si fœminarum ciuiũ & impuberum ratio haberetur, ipsique inquilini qui ciues non erant, censi fuissent. Qui enim ciuis incensus esset, id est qui apud Censores nõ fuisset professus, quasi seruus sub iugum mittebatur. *Maxima*, inquit Vlpianus [a], *capitis diminutio est cum ciuitas ac libertas amittitur, vt cum incensus aliquis venierit.* Interdum enim Censores non modo colonias Romanorum, quæ quatuor & viginti fuerunt in Italia, verumetiam prouincias ipsas obire cogebantur, vt faciliorem ciuium qui per colonias prouinciarum dispersi fuerant, descriptionem haberent. Hic dicet aliquis, cum apud Censores non modo ciuium, sed etiam seruorum & pecudum singula capita, prædia quoque tum vrbana tum rustica profiteri necesse fuerit, qui fieri potuit vt fœminas & pueros ciues; item opifices liberos homines, tametsi peregrinos, non censerent? ego censum omnium factum opinor: id enim Dionysius Halicarnasseus scribit libro IIII: sed Censores numerum ciuium tantum qui arma ferre possent, colligere consueuisse, eumque numerum breuiter ab historicis in annales conjectum fuisse. Id ex censu Athenienſium planum est: apud quos vno tempore censa fue-

[a] In titulis.

ſa fuerunt puberum ciuium qui arma ferrent, (quod anno decimo quarto neceſſe erat) viginti millia; peregrinorum decem millia; ſeruorum cccc millia. ita cenſu Venetorum facto ante annos xxx, in quem omnis ſexus, omnis ætas, omnis hominum conditio venit, fœminarũ multitudo duobus amplius millibus maſculorum numerum ſuperauit. Earum autem deſcriptionum vtilitates ſingulas oratione complecti difficile eſt. Primum ætas, ordo, conditio, numerus ciuium ex illa deſcriptione percipi ac intelligi facile potuit; & qui qualesque bellis gerendis idonei ciues eſſent, quiq; res vrbanas ac domeſticas melius curarent: quos item in colonias deduci, quos publicis operibus exerceri oporteret; quantumque alendis ciuibus annonæ ciuitati deeſſet aut ſupereſſet: quod cum omnibus ciuitatibus vtiliſſimum eſt, tum vero premente obſidionis metu neceſſariũ. Quamquam vt nulla ſit cenſus iſtius vtilitas vberior quam quę ex ætatum & ordinum cognitione decerpitur, num ſatis magna debet vnicuique videri? nam ex ea cognitione, litium innumerabilium quæ alioqui inexplicabiles ſunt, anfractus expediuntur. Quamobrem rex Franciſcus maior Poyeti Cancellarii popularis mei rogatione, lege promulgata iuſſit Curiones naſcentium puerorum ætates perſcribere; ſed cum publicis tabulis deſcriptio non contineatur, prope lex antiquari cœpit, tametſi Hentico III regi eandem legem renouari placuerit. Quæſtiones autem de ſtatu cuiusque, ciuisne ſit an peregrinus; ſpurius an legitimus; nobilis an patricius; plebeius an nobilis; item quale cuiusq; verum nomen, quæ ſtemmata, quibusq; parentibus ortus ſit: quæ quod in infinita obſcuritate verſantur, ſine cenſibus explicari vix vllo modo poſſunt. Id quidem perceptum eſt Athenis, cum ageret Pericles cenſum ciuium, qui tunc non plures fuere tredecim millibus trecẽtis & ſexaginta: nihilominus compertum eſt peregrinorum quinq; millia ciuium numerum clam irrepſiſſe; qui pro ſeruis iudicio publice conſtituto venierunt[a]. Iam vero ad colle-

Cenſus & vtilitates.

Ætas ciuiũ ex cenſu percipitur.

Status ciuiũ ex cenſu dignoſcitur.

Ordo ciuiũ ex cenſu.

[a] Plutarch. in Pericle.

gia ciuium & ad corpora constituenda, ad habenda rite comitia, ad legenda suffragia, ad ordines ciuium in classes ac tribus ex censu & ętate redigendos, Censura necessaria est. At quanti est illud, quod ex censu conditio ac vitæ cuiusq; genus intelligitur? quam multi in bonorum ciuium cœtib. velut in mediis ouium gregibus, lupi, vulpes, leones; quam multi qui furtis, rapinis, alea, latrociniis, ebrietatibus, scortationibus totam vitam transigũt; qui tamen in clarissima populi luce quasi in tenebris vagantur, qui cum oculis ac digitis non possint, ipso censu designarentur. Nec minus atq; haud scio an magis vtilis sit bonorum quam personarum descriptio futura; de qua sic Cassiodorus; *Orbis*, inquit, *Romanus agris diuisus censuq; descriptus est, vt possessio sua nulla haberetur incerta, quam pro tributorũ susceperat quantitate soluenda.* Quod si totius imperii Romani agrorum facta descriptio est, quis dubitet in tanti imperii singulis partibus facile fieri posse? cum autem illis temporibus quibus exigua fuere tributa, census tantopere necessarius sapientissimis Imperii Romani moderatoribus videretur, quanto vtilior hac ætate futurus est, vt ex libris censualibus quantum tributorum quæ sunt infinita, ærario ciuitatis, quãtum publicis operibus quemque dependere oporteat, intelligatur? Et quidem quot & quanta commoda ex agrorum descriptione ad Rempubl. peruentura sint, intellectum est in descriptione agrorum eius prouinciæ quæ est ad Celticum littus, quam Romani proprio nomine *Prouinciam* appellarunt. exstant illic publicæ agrorum ac familiarum tabulæ anno MCCCCLXXI conscriptæ, quibus tria millia ciuium qui agros ac familiam haberent, censa reperiuntur. Sed cum mutatis possessoribus plebeius ordo a reliquis premeretur, propter immunitates sacerdotib. ac nobilitati tributas grauis orta controuersia est inter ordines; quod qui erant immunes, etiam agris vectigalibus plebeiorum emtis immunitatem quærebant. tandẽ & rebus in Curia Parisiorum iudicatis, & legibus Francisci regis, vectigalia prouinciæ

Vt sceleratiac flagitiosi ciues designari possint

Vt tributa aquari possint.

ex

ex libris censualib. peti oportere decretũ est. Rursus anno MDXVI, agrorum ecclesiasticorum qui huius imperii finibus continentur, descriptio facta est, vt decimarum, quas principi ac Reip. inopia laboranti Pontifices ipsi decreuerant, exactio quædam æquabilis esset: quam tamen propter agrorum quam plurimas sub hasta distractiones renouari necesse est; perinde vt tabulas censuales eius prouinciæ quam dixi. Accuratius etiã Aletensis ager omnis in Gallia Narbonensi descriptus est, quantitate ac æstimatione cuiusq; agri facta; ac triplici trium agrorum, optimorum inquã, mediocrium ac sterilium, & cuiusque generis triplici ratione inita. quam ego descriptionẽ ab ipsis peræquatoribus didici, cum ad conuentus Galliæ Narbonensis profectus essem[a]. Sic igitur prospici potest inopiæ ac iustissimis tenuium, potissimumq; agricolarum querelis, qui tanto vectigalium ac tributorum pondere premuntur, vt iam agris ac sedibus quasi foro cedere sit necesse. Lites etiam & controuersiæ, quæ vbiq; pullulant, pro vectigalium ac tributorum inæquali distributione, & quibus terminandis infinita pene iudicum multitudo implicatur, ex censualibus tabulis facilime explicarentur. fraudes item peræquatorum, qui gratia vel odio imperata tributa iniquissime dispertiri solent, latere possent neminem: aut certe cui plus tributorum quam ferre possit, imperaretur, eum cui minus imperatũ esset, sponsione permutationis bonorum aut tributorum prouocaret, vt olim Athenis fieri consuesse legimus: nam eiusmodi sponsione vicit
627 Megaclidem Isocrates; idẽ tamen a Lysimachide victus est[b]. Ex iisdem tabulis publicis; qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, qui auari, qui fures, qui peculatores essent; quibusque artibus aliis quidem tot ac tantæ opes quærantur, alii tanta premantur inopia, facile intelligi, & vtriusque remedia salutaria conquiri possent. quo nihil magis est in omni Republica necessarium: quandoquidem ex ingentibus paucorum opibus, intoleranda multitudinis inopia ciuitatibus perniciem ac

[a] anno 1568.

Vtrapinæ peræquatorum occurratur, censu opus est.

[b] Plutarch. in vita X Orat.

peſtem inferri perſpicuum ſit. Iam vero leges omnes ac iudicum decreta, quibus pecuniariam pœnam irrogari oportet, perceptis cuiuſque fortunis ac facultatibus ad veriſſimam iuris ac iuſtitiæ harmonicæ diſtributionem exigerentur. in quo tamen grauiſſime propter illam bonorum cuiuſque ignorationem peccatur. Improborum item veteratoriæ fraudes, quæ in venditionibus, emtionibus, matrimoniis, donationibus, cæteriſque rebus ac rationibus diſtrahendis fieri, non niſi ſero, ac ne vix quidem intelligi poſſunt, vnicuique paterent. Hic omitto quam multæ de finibus regendis, deque hæreditatibus controuerſiæ, tum etiam in ipſo iure pignorum & hypothecarum, qui quibus priores ac potiores ſint, explicari poſſent ex ea quam dixi, bonorum omnium deſcriptione; cum tamen ex earum rerum ignoratione denſiſſimæ tenebræ non modo publicis, ſed etiam priuatis omnium rationibus offundantur. Itaque Liuius libro ſeptimo cum dominia rerum continua mutatione tranſlata fuiſſent, vt quis cuiuſque prædii dominus eſſet vix intelligeretur, ita ſcribit; *Quia ſolutio multarum rerum mutauerat dominos, cenſum agi placuit.* Omitto ſumtus ingentes, quos in litibus eiuſmodi iudicandis quemque facere neceſſe eſt: prætermitto etiam quam multa iudicia, quæ cum publicis minime que dubiis tabulis diſceptari debuiſſent, incertis aut falſis teſtimoniis dirimuntur. Tot igitur ac tantas vtilitates quæ Cenſuram conſequuntur, quis tam cæcus eſt qui non videat? tam ſtupidus qui non ſentiat? tam demens qui non intelligat? Hic tamen videre mihi videor, turbam eorum qui publicas opes depeculantur, qui priuatorum fortunas diripiunt, qui fœnoribus tenuium ſanguinem exſorbent, qui malis artibus diteſcunt, illud mihi opponere, indignum videri ex cenſus ac bonorum deſcriptione tenuibus quidem contemtum, locupletibus autem inuidiam creari[a]. Hanc enim potiſſimam præcipuamq; cenſus omittendi cauſam arripuerunt hi homines quos breui oratione denotaui. Ego vero illis reponam

C

[a] l. 2. quando & quib. quarta pars C.

nam nec inuidis vllum, nec irrisoribus locum fore: quoniam qui locupletes sunt, pro tenuibus irridentur; & qui sunt inopes a pecunia, pro diuitibus obtrectatorum inuidiam subeunt. Demus tamen id quod iactant futurum; an propter maleuolorum aut etiam derisorum obtrectationem Censura tot ac tantis vtilitatibus ac laudibus abundans omitti debet? quis vmquam prudens legislator, quis princeps, qui vel paulum admodum a recta ratione informatus, legibus vsque adeo necessariis Rempublicam irrisorum aut inuidorum metu orbauit? quamquam leuis hæc & inanis prudentiæ ratio, quam ex ista lege arripiunt, pecuniam tantum complectitur: agrorum censui nihil, multo minus per-
628 sonarum descriptioni obstat. Quod vero contra decus esse putant, priuatorum opes & inopiam, mercatorum item debitas creditasque pecunias, ac familiarum occulta negotia, pacta conuenta, res denique ac rationes in vulgus manare; eo ipso satis declarant sua scelera, furta, rapinas, fraudes occultare velle. nam vti quisq; cæteris integritate vitæ præstat; ita quoque sua facta, gesta, voces, atque adeo mentis ipsius agitationes ab omnibus sciri atque intelligi gaudet: quanto magis pecuniarum ac bonorum censum? Cum enim architectus quidam effecturum se Liuio Druso Tribunoplebis promitteret, ne quis in suas ædes prospectum vllum haberet; *Ego vero*, inquit Drusus, *meas ædes vnicuiq; sic patere volo, vt quid intus agatur latere possit neminem*. hunc Velleius Paterculus sanctitate atque integritate vitæ claruisse scribit. At Censura aduersus improbos potissimum comparatur. Veteres enim Romani non modo pecuniarum & agrorum, sed etiam accepti & expensi rationes, atque adeo actionum fere omnium ephemerides & cõmentarios conficere solebant: postremis vero temporibus, quibus vitia fraudesq; abundantius pullularunt, rationes a priuatis conscribi desierunt, cum editis rationibus anteactæ vitæ iudiciorum publicorum ac priuatorum discrimen subirent: vt quidem scribit Asconi-

us Pedianus. Ita Censuram bonis omnibus placuisse semper; improbis vero, fœneratoribus, tyrannis, atque iis omnibus qui aliena diripere, fraudare, fallere, foro cedere solent, displicuisse videmus: vt antea Tiberii, Caligulæ, Neronis, Domitiani exemplo confirmaui. Absurdum est igitur quod censu bonorum patefacto, C tyrannis ad priuatorum inuadendas opes aditum aperiri putant; cum tamen tyranni semper abhorruerint a Censura; & Romani qui nec tyranni nec regis nomen ferre potuerunt, maxime omnium coluerint Censuram. quamquam quis tyrannus frontem, si quam habet, adeo perfricuit, vt locupletum ac potentiorum opes non magis optet quam egentium ac infimorum? at vbi nullus est census, locupletes pretio gratiam & immunitatem mercantur: tenues vero diripiuntur. Hinc tenuium ciuium aduersus potentiores odia, dissidia, querelæ, secessiones. *Fugere*, inquit Liuius[a], *Senatum, testes, tabulas, census cuiusq; ; quia noluit conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem a parte ciuitatis, cum interim obiectam plebem aliis atq; aliis hostibus*, &c. Fugiunt ergo fœneratores censum. cur enim boni ciues iusta debita creditaue, quasq; hæreditates iure creuerint, quibusque opibus suis vigiliis ac solicitudine quæsitis fruantur, sciri metuent? hinc enim laudum suarum cumulus est vel maximus, quod suauissimos honesti laboris fructus iucundissime decerpunt. nec vero dubitabunt patriæ, cui omnia accepta ferre debent, laboranti opem ferre, ac miserorum ciuium inopiam subleuare. Qui vero publicas opes suas ducit, qui ærarium depeculatur, qui priuatos rapinis ac immensis fœnorib. exhaurit, huic profecto metuenda Censura, metuendus est census. Sed quis tam inops a consilio princeps aut legislator, qui vsurarias leges abrogaturus, fœneratores consulat? qui ebrietates ciuium sublaturus, consilium a cauponibus petat? qui incontinentiam ac luxum moderaturus, prodigorum hominum ac meretricum greges ad consilium admittat? Prudentium igitur ac fortium vi- 619

[a] lib 6.

rorum

rorum nobis sunt, non sceleratorum ad Censuram stabiliendam consilia petenda. Audiamus Liuium[a]: *Seruius*, inquit, *censum instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio.* Et cum de Censoribus creandis agit[b], *Hic annus*, inquit, *Censurae initium fuit, rei a parua origine orta, quae deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinaq; Romanae penes eam regimen Senatus, Equitumque centuriae, decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius priuatorumq; locorum, vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent.* Quid Plutarchus omnium fere scriptorum probatissimus? *Censura*, inquit[c], *magistratus est omnium sacratissimus, qui cum in rebus omnibus, tum vero in moribus ciuium conformandis summam potestatem habet:* id est, ἡ τιμητικὴ ἐστιν ἀρχὴ πασῶν ἱερωτάτη καὶ δυναμικωτάτη μέγα τοῖς τε ἄλλοις καὶ τοῖς ἐξέτασιν βίων. Ac si quis putet nimiamillam in Republica libera potestatem tolerabilem non esse, at ne tanto quidem oneri suffecturam, fallitur: cum tanto imperio quantum fuit Romanorum, duo Censores sufficerent. Neque enim censorii muneris erat initio Senatores legere, aut senatu indignos eiicere: sed plebiscito id Censoribus tributum, vt se populus eo labore ac tædio leuaret, vt Pompeius Festus scribit; quo nihil fieri potuit vtilius ac melius. id autem ferendum non esset in monarchia, in qua princeps magistratuum omnium, maxime tamen Senatorum creationem, sui beneficii esse ducit. Necessarium tamen est omni ciuitatum generi Censoribus ærarii publici custodiã ac morum castigationem cõmitti; modo Censores fiant ii, quorũ vita non tantum a rapinis, sed a vitiis pene omnibus libera sit ac vacua; quiq; cæteris omnibus integritate ac prudentia præstent: qualium hominum Romani veteres delectum habere solebant: vt Censores omnib. ciuib. seipsos quasi normam bene temperanterq; viuendi, & ad intuendum, & ad imitandum præberent; omniumq; mores ad virtutem & ad verum decus conformarent; quo nihil vmquam admirabilius in vlla ciuitate fieri potuisse statuo. Illa vero, quam dixi,

Iudicia veterum de Censura.

[a] lib. 1.
[b] lib. 4.

[c] In Catone maiore.

Censura morum castigatrix.

morum probatio, quinto quoq; anno fieri cõsueuerat; posteaquam vectigalium, tributorum, agrorum publicorum, ac totius ærarii curam gessissent: tum etiam si quas arces, portus, mœnia, vias militares sarciri ac refici oporteret, erat ea cura Censorum extremo Censuræ actu, populus vniuersus in Campo Martio sacrificio solemni lustrabatur: ordines ciuium censebantur: & vti quisque flagitiosam vitam duceret, ita notabatur in tabulis publicis, vt eam notam iudiciis ipsis formidabiliorem boni ciues arbitrarentur. Ac si quando Respublica bellis vrgentibus Censuram intermitteret, tum facile ab omnibus percipi poterat, mores ciuium corrumpi ac ciuitatem labefactari: perinde vt ea corpora quæ medicinas vacuandis humoribus necessarias omiserunt. Id secundo bello Punico satis intellectum est, cum Annibal Italiam quateret, ac Vrbem ipsam obsideret; quibus temporibus domestica disciplina ac morum probatio aliquamdiu intermissa fuerat: postea vero qua Annibal ex Italia excessit, *Ad mores hominum*, inquit Liuius [a], *animum aduerterunt, castigandaque vitia, quæ, velut diutinos morbos ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant*. Neque tamen publicorum aut priuatorum criminum cognitionem suscipiebant Censores; hæc enim magistratuum decretis ac sententiis finiebantur; sed omnis animaduersio eorum vitiorum erat, quæ nec legibus, nec magistratuum iudiciis vindicantur. quamquam nec magistratus vlli tam accurate scelera vlciscuntur, quin maxima pars publicam declinet animaduersionem, ac leges ita perrumpat, vt bestiæ maiores araneorum telas subtiles, quibus exiguas muscas irretiri videmus. Et vt publice omnia quæ legibus sunt comprehensa crimina, vindicentur, quis tamen ex legibus virtutem aut dignitatem metiatur? *Quis est*, inquit Seneca, *qui se profitetur legibus omnibus innocentem? vt hoc ita sit, quam angusta est innocentia ad legem bonum esse! quanto latius patet officiorum quam iuris regula! quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, qua extra publi-*

[a] lib. 24. 630

publicas tabulas sunt! hæc ille : quamquam ignarus diuinarum legum, non tamen earum quas ab ipsa natura arripuimus & expressimus. nam si quis animi sui complicatas tabulas euoluere velit, iam se ipse doceat eum virum bonum esse qui prosit quidem quibus possit, noceat vero nisi lacessitus iniuria nemini; quæ nullis sunt populorum legibus comprehensa. quinetiam multa pestifere, multa pernitiose iuberi ac prohiberi videmus, quæ non magis legum nomen merentur, quam si furiosus ea concessu suo sciscitat. Certe quidem nemini dubium esse arbitror, quin maxima quæque scelera, quibus maxime infestantur ciuitates, a iudiciis & a tribunalibus procul arceantur. perfidia nullis magistratuum iudiciis vindicatur. quo tamen flagitio vix vllum detestabilius est: at ea cognitio tota fuit Censorum. *Indicant*, inquit Tullius, *notationes animaduersionesq; Censorum, qui nulla de re diligentius quam de iureiurãdo iudicabant.* Iam vero ebrietates, crapulæ, luxus, alea, scortationes publicæ ac priuatæ, nulla vi, nullo iudiciorum metu coercentur; quibus morbis qui mederi sine Censura potest? publici vero corruptores huc illuc vagantur, & optimos quosque ad cædes occultas, vel ad rapinas designant; a quibus tandem nisi a Censoribus arceria Respublica possunt? Nam Censores quo quisque modo se domi & in ipsis latebris aduersus vxorem, in liberos, ergaseruos, cum propinquis se gereret, accurate conquisierunt. Quamobrem si proprium nomẽ Censuræ quæratur, ego ciuitatum gubernatricem, virtutum omnium effectricem, bonorum ciuium procreatricem, improborum expultricem appellare non dubitem: cum ea non modo flagitiorum ac improbitatum robustiorũ radices circumcidere, verumetiam vitiorũ fibras euellere, stirpes elidere, semina exstinguere sola posse videatur. Quod si veteribus olim tam vtilis Censura visa est, vt ciuitates ea carere non possent; profecto his temporibus multo magis necessaria iudicanda sit: propterea quod omnium fere populorum moribus ac legibus maritus

in vxorem, pater in liberos, dominus in seruos vitæ ac necis potestatem habuerunt, vt superius [a] diximus: nunc vero cum ius illud vnicuique ademtum sit, quis impietatem liberorum aduersus parentes, vxorum impudicitiam erga maritos, seruorum petulantiam in dominos vindicare poterit? quam multæ puellæ etiamnum a parentibus ipsis prostituuntur? quam multæ corpore quæstum facere quam nubere, infantes exponere, aut necare quam alere præstabilius ducunt? qua tamen sublata Censura coerceri poterunt numquam. De religione erga Deum non disputo: qua tamen nihil non modo in ciuitatibus, sed etiam in singulis familiis prius aut antiquius esse debet. quæ cura etsi Pontificibus ac sacerdotibus mandata sit: magistratuum tamen est omnem operam, curam, solicitudinem in eo collocare vt religionum in primis summa ratio vbique habeatur. Etenim diuina lege ter [b] vt minimum ad sacras conciones adire iubetur: plerique tamen ab omni cultu diuini numinis penitus abhorrent. ex quo impiorũ seminaria tam longe lateq; pullularunt, vt nefaria verborum exsecratione cœlestium numinum vim omnem publice detestari non dubitent, & quidem impune. at diuinarum legum metu sublato, humana quoque iura, deinde magistratus omnes pessum ire, ac postremo flagitiosos homines effrænata quadam licentia latrocinari, occidere, venenis proximos quosq; tollere, omnibusq; flagitiorum generibus omnia complere necesse est. neque enim sperandum vt legib. vllis aut pœnarum metu, qui numinis metum omnem abiecerunt, a facinorosa vita deterreantur: quia *legum metus non scelera, sed licentiã comprimit*: cum innumerabiles & olim fuerint, & hodie sint, qui tametsi ab edictis Prætorum & principum legibus non desciscant, nequissime tamen viuunt. recte enim Lactantius; *Possunt*, inquit, *leges delicta punire, conscientiam munire non possunt*. Cum etiam ab educatione iuuentutis totius humanæ vitæ ac ciuitatis bene instituendæ momenta pendere videantur; vt sapienter est a Platone ex Lycurgi sententia dictum: quis putet vllam educationis

[a] lib. 1. cap. 3. 4. 5.

[b] Deut. c. 16.

631

C

sine Censoribus curam haberi posse? nam quod publicum esse decuerat, priuatorum voluntati relinquitur. Certe quidem Lycurgus Magnum *Pædonomum* instituendæ iuuentuti magistratum ac Censorem creari voluit; non qui parentum arbitrio, sed qui legum præscripto iuuentutem moderaretur: quoniam cum sit vnus & idem ciuitatis scopus ac finis, eandem quoque omnium ciuium educationē esse oportere putauit Aristoteles [a]; & recte putauit. quod certe Athenienses rogatione Sophoclis quondam decreuerunt. quæ quod a nobis accuratius alibi [b] disputata sunt, omitto. hæc tamen omnia in officio Censorum posita esse nemo non videt. Quis item histrionicas saltationes, comœdias, spectacula, fascinationes coercere nisi Censura potest? neq; enim pestis in Republica capitalior vlla esse potest, quæq; ad corrumpendos ciuium mores vim maiorem habere videatur, propter imitationem vocis, vultus, gestus, orationis, ac turpissimarum actionum perniciem, quæ sensim illapsa ciuium mentibus, totas ciuitates euertit. certe quidem non tantum molles ac teneros puerorum animos labefactat, sed etiam castiorum quoq; fœminarum pudicitiā pertētat, vt eorum nō modo scurriles ineptias, sed etiam libidines imitari studeant, quorum auidissime spectacula contuentur. denique theatra, definire possumus turpitudinis vitiorumq; omniū sentinam ac scholā. Quamobrem sapienter Philippus Augustus histriones huius imperii finibus sanctissimis edictis disturbauit. Quod si quis obiiciat & Romanis quondam & Græcis ea spectacula non defuisse: ego illi reponam Romanos quidem Appollinares, Seculares, Circenses, & eiusmodi ludos deorum quos religiosissime colebant, maiestati ac honori consecrauisse, non ad impura libidinum exempla instituisse: postea vero quā vitia finitimarū gentium Romam infestare cœpissent, *histriones quoque sensim ex Histria*, vt Verrius Flaccus scribit, *in Vrbem irrepserunt, ac impudentiæ ludos aperuerunt:* quos tamē si saluis religionibus prohibere potuissent, non dubitē summæ grauitatis ac sapientiæ Censores omnia de Repub. spectacula

[a] lib 8. cap 2. Polit.

[b] In oratione De instituenda in Republica iuuētute.

632

fuisse sublaturos: vt quidem ex sapientissimis quibusq; viris coniectura consequi potuit: sic enim Seneca; *Nihil*, inquit, *tam moribus alienum quam in spectaculo desidere.* quinetiam Aristoteles modis omnibus cauendum [a] esse monet, ne ciues comœdiarū spectaculis insideant. quid Augustin[b]? *Omnia*, inquit, *in theatris pietati ac honestati contraria fiunt.* In eadem sentētia fuisse video Tertullianum [c], Chrysostomum [d], Cyprianum [e], Valerium [f], Polydorum [g], ac principem ipsum legum ferendarum Solonem; quos viros quantæque auctoritatis magistros? Quid igitur mirum si Carthaginensi concilio ludi theatrales prohibeantur, cum illi veteres Græci qui nullam veræ pietatis opinionem combiberant, ciuitatibus pernicioſos esse iudicarēt? Ac tametsi tragœdia nescio quid augustius ac seuerius quam comœdia præ se ferre videtur, nihilominus Solon Thespim tragœdum acerbe increpuit, quod tragœdiam tametsi puram ac nudā veteri more populo exhibuisset: ille iocum excusauit; at Solon iocum esse negauit, quem seria sequuntur. atque illud est quod M. Tullius veterem Græciam eiusmodi fabularum actores grauiter vindicasse scribit. Quid nunc Solon si viueret? ille tragœdiam quæ propter personarum maiestatem ad decus & ad grauitatem composita plerisque videtur, ciuitatibus pernicioſam iudicauit; nos tragœdias omnino deseruimus, turpes comœdias amplectimur: aut qui ad mores conformandos aliquid exhibent, iidem ad extremum obscœna quadam fabula turpissimis ac sordidissimis narrationibus cōdita quasi suauissimis veneris salutares cibos aspergere consueuerūt. Cum autem omni hominū generi spectacula sunt pernicioſa, tum vero iuuentuti, ac nationibus ad Aquilonem positis maxime declinanda: quæ quod cæteris leuiores sunt, & animi vim omnem pene in sensibus positam habent, vitioſos gestus ipsis oculis auidissime hauriunt: quæ vitia populi Australes, propter insitum atræ bilis humorem & naturalem quandam seueritatem, nō ita facile combibere solent. Neque vero sperandum est vt

[a] lib. 7. c. 15. Polit.
[b] Homil. 38. & 499. & in Matth hom. 69. & in Act.
[c] In lib. De spectaculis.
[d] Tomo 2. [e] lib. 2. epist. 2.
[f] lib. 2.
[g] lib. 2. c. 13.

est vt ea spectacala comicorum ac sortilegorum hominum, quorum alteri oculis, alteri mentibus ipsis fascinũ ac vecordiam iniiciunt, magistratus qui in iis totos dies desidere consueuerunt, prohibeant: sed grauissimis ac seueriſſimis Censoribus opus est: qui corpora ciuium ad robur gymnastica disciplina, mentes vero musicis artibus humanitate ac tranquillitate munire studeant. *Musica* verbo studia musarum ac scientiarum omnium Academicorum * in morem intelligi volo. cauebunt et- * Duabus potissimum rebꝰ γυμναστικῇ & μουσικῇ ciuitates conseruãtur. Plato in Timæo.

633 iam ne musicam illam naturæ consentaneam, quæ non modo suaui oblectatione aures permulcet, verumetiam salutari medicina mentes perturbationibus liberat, arte corrumpant. Nam cum nihil sit quod mollius in animos influat vt concors illa vocum suauitas; ita nihil est quod æque mentẽ de suauitate deturbet, si graues illos ac seueritati congruentes modos, Dorios inquam ac Phrygios, quos nostri primis ac tertiis tonis designant, negligi patiamur, vt Ionicos & Lydios, quos quinto ac septimo loco statuunt, consectemur? ab his enim Aristoteles ac princeps ipse Plato ciues omnes, ac potissimum iuuentutem abstinere iubent. si minus id obtineri potest, vt ii modi qui iampridem in ómnibus ciuitatibus inueterarunt, eripiantur: enitendum certe est, ne ab ipsis naturæ modis discedatur; id est vt puram & simplicem Diatonices rationem omnium præstantissimam, & vt Plato loquitur γενναιοτάτην: aut si Chromaticen & Euharmonicen (quæ tamen ipsa sui difficultate ac obscuritate penitus inusitata est) amplectantur; quartum genus illud, quod ex tribus summa inscitia confuderunt, ciuitati pernitiosum omnino prohibeant. Nam ex illa perturbatione pernicies animis illapsa, non solum mentes ægritudine ac perturbatione non liberat, verumetiam ad insaniam sæpissime perducit; vt nemine mirum videri debeat, si magna pars eorum qui naturales musicæ modos sic miscent, quique rapidissimo breuissimorum interuallorũ impetu spondaicam grauitatem peruertunt, furore & amentia corripiantur, & vt cupediarii,

qui auidissime tragemata ciboſque leuissimos liguriunt, nec alimenta ſolidiora ferre poſſunt, corporis robur amittunt, ac breui tabe marceſcunt: ita qui graues ac naturæ cõgruentes modos auerſantur ac refugiunt, vt ineptissimis ac leuissimis cantibus paſcantur, de mentis ſanitate facilime diſturbantur. his igitur Reipub. incommodis ſola Cenſura mederi poteſt. De luxu quoq;, quo ciues tum epulis tum veſtib. diffluunt, fruſtra querimur, niſi leges ſumtuariæ cenſoriis legib. vim adipiſcantur: vt iidem ſint in Republ. Cenſores, qui olim Athenis *Legum cuſtodes* ac *Nomophylaces* dicebantur. Quamobrem qui de Cenſorum poteſtate primus detraxit, hunc Rempublicam funditus perdidiſſe nõ immerito M. Tullius[a] quæſtus eſt. is autem fuit P. Clodius Trib. plebis, homo impuriſſimus; cuius tamen lex antiquata eſt lege Cæcilia[b] Conſulari. Quibus ſatis perſpicuum fit, opinor, quã vtilis, quam neceſſaria, quam Reipublicæ ſalutaris ſit ac ſemper fuerit Cenſura. Sed quæri poteſt an Cenſoribus imperium tribuendum ſit? an etiam hoc tributo iuriſdictionem habere oporteat necne? nam ſine imperio, ſine iuriſdictione Cenſura inanis eſſe videatur. ego tamẽ, ſi ex me iudicium exquiratur, vtroque, & imperio, & iuriſdictione, carere velim: ne munus illud negotioſiſſimum plenumq; laboris ac vigiliarum, etiam litium anfractibus implicetur, aliud eſt enim iudicium, aliud Cenſura. Cenſores quidem Romanos imperium habuiſſe videmus, ſed ad hoc tantum vt populi concionem conuocarent, vt exercitum vrbanum cogerent, vt luſtrum facerent, vt ad cenſum quemque vocarent: quod ſine edictis fieri non poterat: edicere autem, vocare, cogere, qui imperio careret, nemo poterat; niſi alterius opem & imperium imploraſſet. ſed cum exercitu ac luſtro nihil opus ſit, ſatis opinor fuerit edicto magiſtratus promulgari vt quiſque indicta pœna publicis tabulis cenſeatur. Quid igitur, dicet aliquis, ſi Cenſores nec imperare, nec cogere, nec iudicare poſſint? ego Cenſorum nutum, ignominiam, reprehenſionem omnibus omnium

[a] Cicero in Piſonem, & pro Milone, pro Seſtio.
[b] a Q. Cæcilio Metello lata anno ab V.C. DCCCI.

omnium magistratuum iudiciis ac sententiis acerbiorē fuisse puto. Cum enim lustrū agerent ciuibus in campū Martium coactis, aderant interdum quingenti, aut quod minimū, trecenti Senatores, ordo Equestris duplo maior, plebs ipsa quantum quidem loci amplitudo capere poterat; omnes trepidi & anxii qua quisque ignominia notaretur: Senator quidē, ne Senatu moueretur; Eques, ne equo ac stipendio ademto ignominiam subiret; plebeius, ne inter ærarios censeretur; ærarius, ne de ciuitate aut libertate periclitaretur. cuius enim Senatoris nomē præteritum esset, apparitore aut accenso nomina citante, hunc certum erat ex albo Senatorum inductum fuisse; vt quidem Liuius scribit, *Senatores sex & sexaginta vna censura ordine senatorio motos.* Quamobrem ne tanta illa Censorum auctoritas libero populo grauis esset, neve quisquam inauditus de existimatione ac fama periclitaretur, notam quidem Censores habere placuit, non iudicationem. sic enim M. Tullius apud Nonium: *Censoris iudicium*, inquit, *nihil fere damnato affert nisi rubo-*
C *rem; itaque vt omnis illa iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa Ignominia dicta est.* differt autem distatq; plurimū ab infamia, quæ non nisi magistratuum sententiis ac iudiciis, & quidem iis quibus ex lege irrogatur [a]. nam si esset ignominia idem quod infamia, frustra Prætor edictis [b] perpetuis infamia notasset eos qui ab Imperatore cum ignominia dimissi fuissent: hanc enim iurisconsultorum interpretes [c] *infamiam facti* appellant. de iis qui a Censoribus notarentur, nihil edicto comprehensum est. non igitur infames sunt ignominiosi, vt infamium ac damnatorum pœnis teneantur. Græcis quidem olim infames necare cuique impune licuit, vt est apud Libanium Oratorem [d]. At is qui de Senatu Censoris nota deiectus rogationem ad populum tulerat, sæpissime restituebatur. interdum etiam id non iure, sed ab animo ipsa maleuolentia ieiuno, & obtrectatorum inuidia factum fuisse docebat. Sin esset accusator aliquis qui Censoris notam, aut etiam si Censor ipse

[a] l. infamem. De publicis iudiciis.
[b] l. 1. De iis qui notantur.
[c] In l. palam. § quæ. de ritu nupt.
[d] Pro Hallicarnassio.

suam dignitatem tueri vellet, coram populo iudicium constituebatur. ac si quidem censoria nota compunctũ populus damnaret, non tantum *ignominiosus*, sed etiam *infamis* dicebatur[a]. cæteris notam quidem obesse iurisconsulti putant: existimationem tamen ac dignitatem omnino violari non putant. Cum enim Quintum Flaminium Senatorem Cato maior in Censura Senatu mouisset, Flaminius rogationem tulit ad populum vt restitueretur; Cato grauissima oratione hominis vitam anteactam sordibus ac turpitudine inquinatam & commaculatam coram populo promulgauit, ac iudicio publico reum peregit. cæteri qui acceptam ignominiam ac dedecus purgari cuperent, iudiciorum aleam non tentabant, sed magistratum, aut imperium extra ordinem, aut curationem, sacerdotium ve populo petebant; quam si obtinerent, omnis erat ignominia sublata. sepissime tamen sequenti lustro a Censoribus sequentibus ordini ac famæ restituebantur; alioqui nec Senator præteritus in Senatum venire, nec Eques equum ordinem ve poterat recuperare. hos etiam Vlpianus[b] ad testimonium admitti debeant necne, dubitare potius quam affirmare videtur. Quod apertius a Marco Tullio explicatum habemus, his verbis: *Hic primum illud commune proponam, numquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam vt rebus iudicatis fuisse: ponam illud vnum exemplum; Caium Getam, cum a L. Metello & Cn. Domitio Censoribus ex Senatu eiectus esset, Censorem postea factum esse; & cuius mores a Censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani, & eorum qui in ipsum animaduerterant, moribus præfuisse. Quod si illud iudicium putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati in perpetuum omni honore ac dignitate priuarentur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honores aditus, neque in Curiam reditus esset.* & paulo post, *Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: Censores denique superiorum Censorum iudiciis, si ista iudicia appellari vultis, non steterunt.* hæcille. Itaque Claudia lex abrogata est, quæ

[a] l. 2. De Senatorib. ff. l. cognitionum. De variis & extra.

[b] l 2. De Senatorib.

quæ noluit quemquam ignominia notari, nisi qui apud vtrumque Censorem accusatus, & vtriusque sententia damnatus esset: absurde id quidem; quia Censorum potestatem amputaret, aut plurimum circumcideret, iudiC ciaque perinde vt in publicis accusationibus constitui vellet; cum tamen Senatus Censorum potestatem ab omnibus iudiciis & accusationibus liberam esse voluerit[a]; tametsi magistratus omnes imperio depositio accusare liceret. prudenter illi quidem; ne ii qui omnium iudicio sapientissimi ac integerrimi iudicati fuissent, aut calumniis obtrectatorum, aut sordidorum hominum sententiis opprimerentur. Nec minus laudata est Constantini Magni sententia, qui accusatorios libellos a presbyteris & Episcopis seipsos inuicem accusantibus propositos, concerpi ac lacerari mandauit, cum diceret, *iniquum videri, vt qui omnium ciuium mores ac famam iudicarent, aliorum ipsi sententiis ac iudiciis caderent.* Quamobrem Carolus Magnus Imperator vno capite[b] suarum legum *vetuit de Pontificibus minoribus iudicium constitui, nisi testes* LXXII *vitam eius carperent:* maximum vero Pontificem mortalium omnium iudiciis ac sententiis exemit. quæ quidem lex de Pontifice maximo inuiolabilis exstitit sexcentos circiter annos, id est vsq; ad Constantianum concilium; cuius decreto cautum est Pontificem maximum deinceps ab ordinibus ecclesiæ iudicandum. Hic non disputo quam vtilis, quamq; necessaria sit Pontificia iurisdictio; sed illud tantum, verendum esse ne Pontifices quod suæ iurisdictionis ac imperii fines egredi voluerint, non modo iurisdictionem sed etiam Censuram penitus amittant; qua sublata, vix religionibus vllus, aut humanis legibus locus relinquetur. Et vt maiores nostri Druidas religionum ac iudiciorum arbitros ac iudices esse voluerunt, quorũ tanta fuit potestas, vt cum rebus iudicatis reguli ac principes acquiescere nollent, ipsis aqua & igni deuotionib. exsecrandis inter-
636 dicerent[c], eoq; metu perterritos obtemperare cogerẽt: ita quoq; Pontifices Romani Christianos princ pes sa-

[a] Liuius li. 39.

[b] cap. De malo. §. 24.

[c] lib. 6. Comm. C

cris interdictionib. antea sic terruerunt, vt qui Pontifici maximo non paruisset, exsecrabilis omnium opinione iudicaretur. qua quidem ex re non regulos tantum, sed etiam potentissimos quosque reges ac Imperatores suis imperiis parere; tyrannidem mutare, vitam castigare, aut compulerunt, aut sceptra de manibus, coronas de capitibus decusserunt. quarum rerum exemplis tametsi abundant omnes historiæ Christianorum, vix vlla tamẽ est illustrior quam quæ de Ambrosio Pontifice Mediolanensi, deq; Nicolao Pontifice Romano commemoratur; quorum alter Theodosio maiori Imperatori, alter Lothario Italiæ regulo sacris interdixit: qua ratione vtrumque vterque pœnitere, & culpam deprecari quodammodo coegit. Quia tamen pleriq; Pontifices tanta potestate nimis ambitiose abutebantur, vis & acies illa ecclesiastici gladii hebescere, ac paulatim sic retundi visa est, vt nihil interdictione Pontificia, & Pontificibus ipsis apud plerosque principes contemtius esse possit. Quid est enim quamobrem Romanus Pontifex Innocentius Ludouico VII Francorum regi toto triennio aqua & igni, sacrisq; omnibus interdixit? quia scilicet cõsobrinam procul a sanguinis propinquitate remotam, quamque diuinis & humanis legibus ducere fas esset[a], coniugio sibi sociarat; repudiauit tamen. cur item Philippum Augustum eius filium eadem exsecratione dignum putauit, nisi quod eam ipsam quam Pontificis cõcessu duxerat, affinem iudicaret? idem tamen cũ summa omnium principũ indignatione repudiare ab ipso Pontifice coactus est: cum tamẽ his temporibus eorundem Pontificum quos nuptias incestas prohibere oportuisset, censura eadem fuerit, vt de Ioue ferunt, *pene soror & coniunx*. Omitto leuiores causas quæ fere sunt quadraginta, quibus interdicto, suspensio, excommunicatio decerni consueuerat[b]. quinetiam eo tandem hominum amentia proruperat, vt collegia, corpora, vniuersitates, Respublicas, regna, imperia vna & eadem exsecratione sine ordinis, sexus, ætatis, innocentiæ, infantiæ, furoris

[a] Leuit. 18. & 1. cele. randis de incestis. C.

[b] Cap. quærenti de verb. sig. inf.

C

vlla

vlla ratione complecterentur: quibus morbis tandem aliquando, tametsi serius quam decuit, Romani [a] Pontifices medicinam quæsierunt, ne id postea liceret. Deterius etiam quod ad ciuiles causas & ad iudicia priuata sacris interdictionibus antea plerique apud nos abuti non dubitarent, nisi lege Aurelia rogante populo Francorum princeps id prohibuisset; neve aliter quam in rebus grauissimis aut publicis criminibus interdictionis Pontificiæ rescripto quisquam vteretur. Certe quidem Pontifices religionum sese iudices ac Censores morum tulerunt: quoniam leges ac magistratus ea solum quæ foras erumpunt ad ciuium perturbationem, nec tamen omnia, sed quantum manu possunt, tantum vindicare solent. Cum igitur morum ac religionum eadem sit aut coniunctissima causa, optarem ego quidem vtrumque Pontificibus tribui, si Pontifices eos haberemus qui esse debuissent, id est, qui summa integritate, fide, pietate, religione, sapientia, rerumque gerendarum prudentia cæteris omnibus præstarent, vt sacratissimus ordo 697 maximis honoribus cumularetur: id enim potissimum diuina lex spectauit; quæ quibus religionum curam dedit, eosdem quam honestissimos esse, summaq; omniũ obseruatione coli iussit: eos vero qui summi sacerdotis iussa respuerent lapidibus obrui [b] mandauit, vt Dei prępotentis administros reuereri & obseruare cõdiscamus. Nam qui ordinem sacrum omnibus opibus, honoribus, dignitate spoliant, iidem certe omnem diuini numinis metum & cultum, omnesque religiones pessum ire patiuntur. Quæ potissima causa exstitit quamobrem Lotanorum minister vrbem deseruit, propterea quod Heluetii, libertate quadam insita genti ac popularibus imperiis, Geneuatum institutа paulo seueriora, Censuramq; eorum quos *Antiquos* appellant, ferre non possent. alterutrum tamen necesse est, aut Censores in Republica bene cõstituta creari, aut Pontificib. Censuram morum relinqui. Geneuates enim decemuiris & collegio sacro morum præfecturam sine censu, sine imperio

[a] ca. Romana. § vniuersitatem de sententi lib. 6. c. venerabilib. De sentent. excom. lib. 6.

[b] Deut. 17. *Sacri ordinis contemtus Dei contemtum affert.*

sine iurisdictione mandauerunt: Censorum tamen coertio illa grauis est admodum & efficax. nam qui collegii decreto non paruerit, huic omnino interdicitur sacris: interdictiones aspernantem persequitur apud iudices religionum procurator. Hæc quidem a Pontificibus Romanis, qui sacris interdicere poterant, sine imperio tamen ac sine exsecutione: sed quem e cœtu Christianorum eiecerant, Quæstor impietatis reum peragebat: id tamen adeo negligenter ac molliter, vt quidam totos quindecim annos exsecratus vixerit: & cum ab impietatis Quæstore citatus esset, appellauit Curiam Parisiorum, quæ hominem prouocatione victum in carcerem coniecit[a], & Quæstori mandauit vt quæstionem impietatis haberet. nondum lex Aurelia[b] comitialis lata fuerat, qua interdictiones sacrorum ex ciuili causa prohibentur. Ac mihi quidem nulla ratione Carolus Molinæus Lugduni queri visus est, quod nouæ religionis ministri ac Pontifices mores eo quo dixi modo castigarent: id enim totum magistratibus relinqui putabat oportere. ego vero sublata sacrorum interdictione, & impietatis quæstione, religionem ac morum curam desertum iri non dubito: prudentius tamen, opinor, facturi mihi videntur, qui & eam quam dixi morum ac census curam Censoribus ita mandauerint; nihil vt de religionibus aut quæstionibus impietatis detractum videatur. si tamen vtrumque obtineri non potest, alterum certe necesse est: aut Rempublicam vna cum religionibus ac virtutibus omnibus interire. Quæ vero ciuitates Censuram habuerint, non modo teterrima robustioris improbitatis scelera a stirpe reuellunt, sed leuissima quæque crimina radicitus amputant: vt necesse sit ciues huiusmodi pietate, fide, religione, integritate, ac virtutibus omnibus florere: sublata vero Censura pro virtutibus omnia sceleratis ac flagitiosis redundare; vt quidem in ipso imperii Romani occasu contigisse videmus: quibus temporibus pro *Censore creari cœpit Tribunus voluptatum*, vt est apud Cassiodorum. Et quoniam Censores

C

[a] anno 1538.
[b] anno 1565. arresto confirmata, 5. Iulii.

ortus

ortus sui principio ærarii publici ac vectigalium curandorum causa creati sunt, cõsequens est vt de ærario quoque ciuitatis, quibusque rebus publicæ necessitati occurri possit, disseramus.

638 *II, De ærario.*

AERARII ciuitatis conficiendi & conseruandi quam necessaria sit disciplina, ex eo percipi ac intelligi potest, quod vetere prouerbio dicitur; *Reipublicæ neruos in pecuniis consistere.* Vt igitur hoc quicquid est quod de ciuitatis ærario disputamus, ordine percipiatur; principio omnem honestam ærarii conficiendi rationem explicabimus, deinde vt publicæ opes vtilitati ac dignitati inseruiant; postremo vt caueatur ne publicis largitionibus exhausto ærario, repentina calamitate Respublica deferatur. Hæc igitur tria disputationis capita ordine quæque suo persequamur. Ærarii conficiendi magistros habemus vbique quamplurimos, qui ciuium opes exhaurire, ac principes ad inusitata vectigalium genera vrgere consueuerunt: eorum vero qui tam artificiose ista consectantur, qui dignitatis & honestatis in eo genere rationẽ haberet, video neminem. His igitur prętermissis, conquiramus eos qui cum prudenter ærarii publici summam curam habent, tum vero illud efficiunt, vt honestis rationibus publicæ opes augeantur; ne ciuitas inops a pecunia deferatur, aut turpissimis rationibus priuatorum opes ac sanguinem exsugere principes cogantur; vt Lacedæmonii olim contigisse legimus: qui cum ex agrorum suorum finibus excedere, ac imperium longius proferre concupiuissent, Lycurgi [a] disciplinarum ac præceptorum obliti sunt, qui propterea suis ciuibus auri & argenti vsum omnino ademerat, ac numismata ferrea signari iusserat, ne & peregrinos imperii Lacedæmoniorũ, & Lacedæmonios imperii peregrinorum vlla cupiditas inuaderet; ita futurum existimabat vt sui ciues non modo ab iniuriis, sed etiam a vitiis peregrinorum liberi essent. At cum primum in alienas possessiones ac

Nerui Reipublicæ pecuniæ.

[a] Polyb. lib. 6 De militari ac domestica Rom. disciplina.

imperia oculos iniecerunt; qui tamen cum nec vllam alendis exercitib. pecuniam, nullum ærarium haberent, mox ad reges Persarũ, vt Lysander & Callicratidas; mox etiam ad reges Ægyptiorum, vt Agesilaus & Cleomenes, proficisci, ac pecuniam mutuam accipere cogebantur[a]. Antea quidem Lacedæmonii deuicta Græcia, cum magnam spoliorum ac pecuniarum vim vndiq; coacernassent, decreuerunt vt omnis ea pecunia in ærarium publicum cogeretur; quæ non nisi publicis ac necessariis Reipublicæ negotiis inseruiret; vsus tamen priuatis interdictus. sed ærario breui exhausto, quod perpetuis quibusdam fontib. suppleri decuerat, reges exteros rogationibus fatigare non destiterunt, quoad rege Cleomene deserta Republica cecidisset. Omnibus igitur modis operam dare & conniti oportet, vt ærarii opes certissimis fundamentis, quæque labefactari non facile possint, innitantur. Sunt autẽ omnino septem genera conficiendæ publicæ pecuniæ, quibus cætera continentur. Primum ex agris publicis; secundum ex hostium spoliis; tertium ex amicorum largitionibus, quartum ex sociorum vectigalibus ac tributis; quintum ex mercatura; sextum ex earum rerum vectigalibus quæ aut euehuntur, aut inuehuntur; septimum ex subditorum tributis. Primo genere nullum certius aut honestius esse videtur. Itaque principes ac populi, qui nouas ciuitates fundare ac stabilire, coloniasve deducere olim proposuerant, præter agros priuatorum & loca ciuitatibus, templis, theatrisq; constituendis idonea, possessiones quasdam tuendæ & cõseruandæ Reipublicæ causa præter pascua publica omnium ciuium æque communia, assignabant, quæ priuatis locari consueuerant, vt ex eorum fructibus pecuniæ in ærarium publicum cogerentur. Ita Romulus agrum Romanum in tres æquas partes diuisit[c]: quarum vnam sacris faciendis; secundam Reipublicæ oneribus subeundis, tertiam ciuibus assignauit. & cum tria millia ciuium censa fuissent[d], singulis duo iugera data sunt. ex quo intelligi potest octodecim millia iugerum agri

[a] Plutarch in Lysandro, Agesilao. & Cleomene.

Septem genera ærarii cõficiendi.

[b] l. quæst. De verb. sign.

Diuisio agri Romani.

[c] Dionys. lib. 2

[d] Dionys. Halicar. eod.

agri Romani fuisse. Plutarchus [a] tamen numerum ciuium duplo maiorem exstitisse scribit, ac duo cuique iugera tributa: qua ratione non octodecim millia, sed numerum duplo maiorem fuisse innuit: nec Romulum agrum Romanum vllis finibus terminare voluisse, ne, quatum finitimis eripuisset, intelligeretur: Numam vero Pompilium tertiam agri Romani partem quæ publicaerat, ciuibus egentibus distribuisse. verior tamen est superior sententia; cum duorum iugerum in ciues singulos diuisio diutissime permanserit: sic enim Plinius, *Aranti sua duo iugera Cincinnato viator inquit, Vela corpus, & audi mandata Senatus.* Quinetiam Pompeius Festus *centuriarum agrum* dici scribit, quia in ducena iugera diuisus esset, cum Romulus centenis ciuibus ducena iugera; & M. Varro Antiquus noster, inquit, *Ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuisa dicebantur viritim; quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt.* Postea prolatis finibus lege Lucinia septem iugera cuique ciui assignata legimus; *Post exactos reges*, inquit, Columella, *Licinniana illa septem iugera quæ plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quam nunc nobis præbent ampliſſima vernacta.* Nota concio est M. Curii pernicioſum ciuem intelligi cui septem iugera non essent satis. Nec Romani tantum, sed etiam Ægyptii multis ante seculis agros ciuitatum [b] sic diuiserant, vt prima quidem pars sacris & sacerdotibus cederet, secunda Reipublicæ, tertia Calasyris, qui pro tuendis ciuibus arma caperent; cæteri ciues aut coloni erant aut serui. Quamobrem Ezechiel [c] vates in conformando suæ ciuitatis statu ab ea Romuli ratione non procul discessit; cum vellet sacris faciendis agros assignari; & pascuales agros communes armentis & gregibus alendis; præter regalia prædia, quibus principes se familiamque suam commodius sustentarent; *ne*, inquit, *populum meum vectigalibus ac tributis deinceps exhauriant.* Quamquam in ipsius Israelitarum regni ortu regalia quædam prædia fuisse ex eo planum

a In Romulo

b Diodorus lib. 2.

c cap. 45.

fit, quod Zicelegum oppidum vna cum agro Dauidi dono datum ab Achio rege, in perpetuo regum nexu ac mancipio permanserit [a]. Regalium autem prædiorum quædam publica sunt, quædã priuata. hæc quidem principum arbitrio abalienari posse omnes confitentur; illa numquam [b]: vt sit in ciuitatib. firmamẽtum aliquod ac veluti fundamentũ, quo publica res innitatur. Quamob rem huius regni principes cũ prædia publica priuatorũ fraudib. possessa reuocant, illud obtestãtur se iuratos in- 640
eunte imperio publica prædia numquam distrahi passuros; aut si iure distracta fuerint, Reipublicæ ab interitu vindicandæ causa, perpetuam tamen redimendi auctoritatem fore; at ne centesimo quidem annorum curriculo; quo cætera [c] omnia iure vsucapiuntur, præscribi posse. Atque hæc quidem rebus sæpe [d] iudicatis confirmata fuere: nec solum aduersus priuatos, sed etiam aduersus regum propinquos [e]; nec tantum nostris verum etiam Hispanorum [f], Polonorum [g], Anglorum [h], Hungarorum [i] legibus ac institutis. Etenim Andreas rex Hungariæ ab Honorio III Pontifice max. vocatus est in ius, propterea quod prædiorum publicorum partem distraxisset anno MCCXXI. Nec reges tantum, sed etiam ii qui populares & optimatum status habent, a præscriptione seculari publica prædia vindicare solent: Veneti [k] inquam, Heluetii, cæterique populi. cum enim Henricus II rex Francorum a Lucernatibus per legatos peteret vt pro se fideiuberẽt, Hugo Prætor maximus legato respondit, *Senatum populumque Lucernatem ipsosque magistratus iuratos esse, publicas possessiones se nec distracturos, nec pignori obligaturos*. Quid Athenienses? quid Romani? certe quidem vtriusque ciuitatis principes, Themistocles inquam & Cato maior, fundos Reipublicæ secularibus curriculis possessos a præscriptione priuatorum vindicauerunt, cum dicerent, *nec mortales contra Deum immortalem, nec priuatos contra Rempublicam præscribere* [l] *posse*. Nec ita pridem cum Nogareti posteris Curia adiudicasset vindicias prædiorum publicorum

[a] Sam. lib. 2. cap 27.
[b] Bart. in l prohibere §. plane quod vi. Ang. Perusin in l. ex præstatione de vectiga. C. Bal. in proœmio feudo.
[c] l. hoc iure. §. ductus aquæ. De aqua quot.
[d] anno 1440. & 1505. & 1536. in Curia Paris.
[e] Contra regem Siciliæ pro Comitatu Pictonum anno 1283. & pro Comitatu Drosensi anno 1551. 26. Iunii.
[f] Codice Hispan parte 5. tit. 5. & lege comitiali, anno 1560.
[g] In ordinat. Polon.
[h] In charta magna Anglorum
[i] Bonfinius in historia Hungar
[k] In statutis Venet lib. 2.
[l] Plutarch in Themisto. & Catone Cẽso.

rum quę Nogaretus Felix a Philippo Bello præmiorum ac virtutis nomine dono acceperat, procurator fisci proposita ciuili rogatione ἀνάκτησιν fieri postulauit: quo iudicio Curia rem ad consilium detulit, tametsi prædia ducentos & sexaginta amplius annos bona fide possessa fuissent. Quinetiam eo fœdere quod Pontifex maximus vna cum cæteris Italiæ principibus ac populis pro Franciſci regis Francorum dignitate tuenda inierunt [a] aduersus Carolum v. Imperatorem, Henricus rex Anglorum vno capite caueri voluit, *ne quid de prædiis publicis Francorum, si pacem cum Carolo sanciri oporteret, distraherentur.* ob id enim Madricense fœdus ruptum erat, quod contra ius omnium gentium commune, contraque leges huius imperii [b] Carolus Burgundiæ ac Belgiæ dominatu regem sine Senatus ac populi Gallici consensu cedere coegisset. Nec alii alio iure vtuntur. Alexander [c] enim Poloniæ rex eandem legem sanctius renouari iussit, ne scilicet prædia publica sine Senatus populique cõsensione distraherentur; quemadmodum iure communi [d] cautum videmus: neque id satis esse maiores nostri putauerunt, nisi publicorum prædiorum venditio fieret, cum in fines imperii hostes inuasissent, & eadem in sub hastatione quæ in bonis pupillaribus cautio adhiberetur: cum sit eodem [e] Respublica iure quo pupilli: ac si quid negligentius fuerit in eo genere prætermissum, omnia sunt eodem momento casura [f]; ipsique Reipublicæ vindicatio sine pretii restitutione competitura. Nec vero principibus eorum quæ publica sunt, 641 quicquam sibi arrogare fas est, non magis quam marito dotem vxoris: ac minus quam marito iuris est in dotem; quoniam maritus dotis fructibus abuti suo iure [g] potest, principi vero publicæ dotis fructibus vti quidem licet, abuti non licet. vt sociæ ciuitates Athenienſium querebantur publicas pecunias in ærarium Apollinis deponendas esse, non ab Athenienſibus absumendas. Dominium autem Rerumpublicarum principis non esse, reges nostri agnoscunt & confitentur. nam Carolus VIII

[a] anno 1527.

[b] Edictum de domanio sanctum a Carolo IX. 1506.

[c] anno 1503.

[d] l. vlt. de iure ciuitatum. C. lib. XI.

[e] l. Rempubl. de iure Reip. C.

[f] l. si secundũ de iure Reip. C.

[g] l. in reb. de iure dot. C.

rex prædiorum publicorum oppignerationem fieri noluit, nisi Senatus id procuratore fisci rogante decreuisset, vt in actis Curiæ Parisiorum videmus. & cum Ludouicus VIII rex multa pupillis ac tenuibus viduis testamento legasset, suppellectilem omnem sub hasta vendi iussit, vnde legata soluerentur, ne quid quod publicum esset, a Republica abalienaretur. Quamobrem Pertinax Imperator Romanorum suum nomen prædiis publicis inscriptum eradi iussit, cum ad se pertinere negaret. at etiam Antoninus Pius nihil de fructibus prædiorum publicorum ac vectigalium in priuatos vsus conuertit: quem Ludouicus XII rex, *Patriæ parens* appellatus, imitari visus est, cum possessiones auorum ac priuatos agros, Blæsas inquam, Cussiacum, Montfortium a publicis rationibus semper diuisisset: tametsi publica priuatis magno errore nonnulli confuderunt. In popularibus quidem & optimatum imperiis nihil quod ad ciuitatem pertineat priuatum dici potest: in monarchia vero, & agri dominici a publicis, & fiscus ab ærario publico differt [a]. posteri tamen Imperatores Græcorum vtraque confuderunt [b]. Nec defuerunt qui principes ad prædiorum publicorum venditionem impellerét, quasi quæstum vberiorem facturi; quæ sententia tyrrannidē ac Reipublicæ perniciem molitur. Etenim Reipublicæ opes omnes ac prædia in iis posita sunt quæ olim Duces, Marchiones, Comites, Barones possidebant, quæ vel successorio, vel dotali iure, vel publicatione bonorum fisco quæsita sunt: aut iura prædiatoria feudorum ac iurisdictionum quæstuosissima: quæ in venditionib. perpetuam abalienationem non continentibus vilissimo pretio addici consueuerunt: id est æstimatione facta decem [c] annorum annui reditus: cum tamen in priuatis ac perpetuis venditionibus sæpissime triginta, sæpe quadraginta, interdum etiam quinquaginta annorum ratio habeatur. ita fit vt qui publica prædia sibi coemerunt, eodem anno maiores ex ipsa iurisdictione fructus percipiant, quam sit pretium fisco solutum. Quamquam illa

Singulare in monarchia.

a Asconius Pedianus. & l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. cū seruus. §. constat. de legat. 1.

b In l. bene a Zenone. de quadriennii præscript. C.

c Edicto Francisci 1. anno 1544.

illa quæ superioribus annis fiebat decem annorum annui reditus æstimatio, ex publicis tabulis ac rationibus Quæstorum expressa erat, quæ vix dimidiam æstimationis partem continerent. Ex locatione vero publicorum prædiorum, fructus ad rem publicam peruenturi sunt multo vberiores ac maiores; nec mancipes ipsi ac publicani a vectigalibus & tributis immunes futuri, vti sunt emtores prædiorum qui nobilitatis specie immunitate fruuntur. Hoc vero iniquius, quod quas pecunias ex venditionibus imperiti principes cogunt, non fœnerantur vtilitatis publicæ causa; sed fœdissimis ac turpissimis hominibus fere largiuntur. Ad extremum prædiis Reipublicæ abalienatis, & exhausto ærario, pascua
642 quoque ciuitatum ac rusticorum, quibus tenues sustentantur, sub hasta pernitiosissimo exemplo væneunt. Possessiones quidem ampliſſimas agrorum incultorum, quas conducere nemo velit, & ex quibus nihil vtilitatis Respublica decerpit, vendere commodius est, vt & pecunia in ærarium cogatur, & ex agrorum cultura ciues ipsi cum Reipublicæ commodo diteſcant: sed si conductorem reperiant, vendere non licet. tametsi Aristoteles Byzantinorum factum laudat, quod prædia publica vectigalibus impositis vendidissent, vt ærarium augerent: sed ea laus inanis est; cum satis vnicuique compertum sit, eos a quibus pretii pars extorquetur, maximam partem reditus deminuere. itaque ne id fieret apud nos edicto Caroli[a] IX prohibetur. Ac tametsi aliquãto post deserta & inculta Reipublicæ prædia publice rex addici mandauit (quod eorum qui publica diripiunt suasu factum est) nihilominus Curia Parisiorum in edicti promulgatione vetuit ab iis qui vectigales eiusmodi agros emerent ea lege vt reditus annuos in ærarium publicum inferrent, redimi vectigal; neve vllam pretii partem soluerent: ne scilicet vectigal vlla ex parte minueretur. Cum tamen vrgerent earum rerum curatores, vt pretium ab emtoribus accipere liceret; idque rex iterum atque iterum iussisset[b], Curia Parisiorum coactis

Inculta prædia ciuitatis distrahi debent.

[a] anno 1566. artic. 12. & 13.

[b] anno 1568. 12. Iulii.

omnibus decuriis amplius tertia parte pretii ab emtoribus solui prohibuit: idque pretium a Quæstoribus cogi voluit, vt ex iis pecuniis distracta Reipublicæ prædia redimerentur: indicta quadrupli pœna tam in quæstores ipsos, quam in eos quibus ea pecunia principis concessu quacumque ex causa solueretur. Et quidem Franciscus II rex ineunte imperio[a] magistratibus ac procuratoribus suis mandauit, vt publica prædia a possessoribus priuatis vindicarentur: quo edicto grauiter questus est publicas opes sic afflictas esse vt quæ prædia publica iuraque prædiatoria restarent, vix oneribus prædiorum subeundis sufficerent: sed his temporibus querendi causam habent posteri multo quam ille grauiorem; cum nihil amplius quod distrahi possit, restare videatur. Iam anno MDLXXII, Quæstores dominii nihil fere in rationes accepti contulerunt: cum tamen sub occasum Francisci II eo capite quo summa totius pecuniæ quæ ex dominio publico coacta est, triginta sex aureorum nostrorum millia contineret: summa vero eorum quæ ex dominio publico priuatis vendita fuerunt, centies maior[b] est: præter immensam pecuniam quæ ex Aquitanis coacta est, vt ab rege Henrico II redimerent salarium vectigal[c]. quarum rerum pretia quadruplo maiora fuissent, si iuste venirent. Ac si quidem ea quæ priuati minimo pretio possident, publice locarentur, cum antiquis vectigalibus principis Reipublicæ oneribus subeundis abunde sufficerent. Certe quidem Anglorum regina incredibili magnificentia regnum tuetur, & immensas opes in ærarium cogit, ex sestertiorum millibus XCVI, quæ ab agrorum publicorum & antiquorum vectigalium reditu quotannis in ærarium inferuntur: ac tantum abest vt indictionibus subditos vrgeat, vt etiam temeraria tributa, quæ tertio quoq; anno exigi consueuerant, sustulerit: nam cum illuc legationis causa profecti fuissemus, populi conuentus summa cum voluptate spectauimus; tributi nomine quingenties sestertium pro sumtibus Reipublicæ necessariis oblatum a populo

[a] anno 1559.

[b] trecenta sexaginta millia sestertia maiora excedit: id est, nostro more, quatuordecim milliones nongenta sexaginta millia octoginta septem libellæ Turonenses.

[c] Ea summa fere conficit quatercenties sestertium siue quingenta quinquaginta millia aureorum. *Anglorum annua vectigalia.*

populo fuisse; reginam tamen dimidiam pecuniæ summam recusasse, ac populo gratias egisse. Illud autē quod ad prædia publica pertinet, animaduersione dignum est, quod in iis conseruandis, diligentia in monarchia quam in optimatum aut populari statu maior adhibetur. In his enim publica quisq; sua ducit. quo fit vt magistratus in suam aut priuatorum gratiam populo consentiente, aut certe non dissentiente, optimatibus etiam sæpe dissimulantibus, prædiorum sempiternas locationes exigui vectigalis specie faciant: tandem etiam vectigalium immunitatem adipiscuntur. a populo vero facile omnia extorquentur: si quis modo popularis fuerit, & aliquid frumenti pecuniæve plebi, aut agros de publico largiatur; vt quidem Cæsar in Consulatu fecit, qui agrum Campanum plebi diuisit; ac publicanos tertia parte auctionum publicatum subleuauit: quod sine magna mercede non fecit. Decimo post anno Q. Metellus Italiæ portus omnes lege lata vectigalibus liberauit, vt ea ratione popularem gratiam publico detrimento collectam aucuparetur. Ita quoq; Pericles Athenienſibus publicas pecunias viritim diuisit. At in monarchia in qua principi subditos onerare tributis, nisi populi cōsensu aut vrgente necessitate, non licet, publica prædia difficilius a priuatis occupantur. cætera quæ de agris dominicis, deque publico dominio dici possunt, quod accurate sunt ab aliis disputata, & edicto Caroli IX regis Francorum comprehensa, prætermitto. Secundum genus conficiendæ pecuniæ & ærarii augendi, ab hostium spoliis & pecuniis ducitur: vt quæ bellis exhausta sunt, farciantur. Tametsi enim Romanis hostium vrbes vi captas diripere fas erat: publicæ tamen pecuniæ in Romanum ærarium inferebantur. at cum vrbes dederentur, aut pactione sponsioneve facta pecunia promitteretur, nihil miles præter stipendium ferebat: nisi tanta pecuniæ vis esset vt stipendium ob egregiam militum virtutem duplicandum videretur; cætera ærario publico cedebant. Sic enim Liuius [a], *Omnes*, inquit, *argen-*

Spolia de hostibus relata, ærarium augent.

[a] lib. 5.

tumque in ærarium conditum. Æris grauis CCCXC *millia pondo in ærarium intulit Carutius Consul*, idem. Fuluius argenti CXLII millia pondo, auri CXXVII ex Hispania
a Liuius lib.31 in ærarium intulit. Furius [a] vero Camillus Gallis trans Alpes deuictis, CLXX millia argenti pondo, æris CCCXX
b lib.34. millia retulit. item Flamininus [b] ex Græcia argenti infecti pondo decem & octo millia CCLXX: facti vasa multa: signati LXXXIIII millia tetradrachmorum Atticorum, trium fere denariorum pondus in singulis; auri pondo tria millia DCCXIIII & clypeum vnum ex auro totum; Philippei numi CXLV millia: & centum XIIII aureæ
c lib.45. coronæ dona ciuitatum. item [c]: Macedonia deuicta sestertium millies & ducenties in ærarium a Paulo Æmilio illatum: a Cæsare vero subacta Gallia quater millies sestertium, vt ex Appiano colligimus. Tarento capta Fabius Maximus LXXXIII millia auri pondo præter ar-
d Liuius li.27 gentum Romam in ærarium inuexit [d]. Ac tametsi Imperatores magnam vim pecuniarum sibi reseruarent, aut exercitui largirentur: id tamen ab antiquis parcius fiebat, ne aut repetundarum postularentur, aut triumpho carerent. etenim Scipio Asiaticus Africani Maio- 644
e Liuius lib. 36.38 39. ris frater [e] repetundarum damnatus est, tametsi Antiocho victo aureas coronas CCXXXIII, argenti pondo CXLVII millia: aureorum Philippeorum CXL millia; auri pondo MXXIIII. Ipse quoque Africanus eodem iudicio damnatus, grauiter in senatu questus est; *Bis millies*, inquit, *in ærariũ intuli, & quadragies a me reposcitur*: quo dicto librum rationum in Senatu concerpsit: & vterque in exsilium profectus est, cum maximam priuatarum opum iacturam fecissent. Ac tametsi L. Lucullus
f Plutarch. in Lucullo. Romanorum imperatorum primus [f], hostium spoliis ac direptionibus ciuitatum priuatas opes auxisse dicitur; plura tamen in ærarium quam superiores, excepto Cæsare, inuexit. Ex quibus intelligi potest quanta fuerit Romanis veteribus ærarii publici cura; quantæ opes publicæ. His vero temporib. nihil vmquam ex hostium spoliis ac pecuniis in ærarium publicum cogitur: quin-

etiam

etiam sæpe vrbium direptio principum concessu ante permitttitur, quam expugnatæ, quam obsessæ fuerint. Nec tamen Romani contenti spoliis, populos victos septima parte [a] agri fere mulctabant. Durius Odoacer Herulorum regulus; qui subacta Italia victos de agri tertia parte decedere coegit. nec multo post [b] Hortarius rex Longobardorum dimidiam fructuum partem victis in singulos annos imperauit; vt Romani Boiis [c] olim a Scipione Nasica deuictis, præter aureos torques mille CCCCLXX, auri pondo CCXLV, argenti bis mille CCCXL. quæ de hostibus relata sunt. Ac Guilielmus Augustus, Anglia subacta, non modo publicas, sed etiam priuatorum opes ac fortunas, ipsaq; prædia sua esse ac iure belli quæsita declarauit. Romani tamen in eo genere ciuitatum moderandarū disciplina populos omnes ac principes superarunt: nam victis populis & agri parte mulctatis, colonias egentium ac tenuium ciuium mittere consueuerant, & eam agri partem illis assignare. ex quo incredibilis tum vtilitas, tum gloria imperio nominique Romano accedebat. plebs enim tenuiorum quæ Vrbē onerabat, exhauriebatur; stirpes ciuium propagabantur; veteranis agri assignabantur. Iam vero materia seditionum ex Vrbe sublata, coloniarum translatione etiā victi populi Romanorum moribus, legibus, imperiis assuescere: deinde connubiis ac propinquitatibus contractis cum Romanis sensim coalescere necesse habebant; aut si res nouas molirentur, aderat colonia Romana veluti specula quædam quæ hostes præoccupare ac præpedire, aut Romanos exercitus arcessere solebat. *C. Grachus*, inquit Liuius, *continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrariis latis effecit vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in solo diruta Carthaginis.* idē; *Coloniam Latinam in agrum Thurinum deduxerunt: tria millia peditum iere: CCC Equites; numerus exiguus pro copia agri.* Nam Asconius colonias amplius LIII in Italia deductas a Rom. fuisse scribit: extra Italiā Plinius multo plures deductas enumerat. Cęteri fere principes victis vi bi-

[a] Plutarch. in Romulo.

[b] Paulus Diaconus & Rhegino.

[c] Liuius lib. 26.

bus præsidia perpetua imponunt; quo nihil intolerabilius est: quia tantum abest vt victi vincentium imperiis assuescere condiscant, vt non prius a nouandis rebus conquiescant quam aut præsidia interemerint, aut arces ceperint, aut finitimos principes ac populos ad bellum accersierint. Si reges nostri capta Ludouico XII rege 645
Insubria, colonias eo misissent, vt quondam Celtarum reges fecisse dicuntur, Insubria a Francorum ditione ac potestate non tam facile defecisset. Nec vero Hispani præsidiis militaribus nulla colonia deducta perpetuum eius regionis imperium tuebuntur; sed ab imperio subditi arrepta occasione desciscant oportet: non aliter quam Belgæ, quos iampridem coloniis Hispanorum ad imperium retinendum coniungi necesse fuisset; quoniam nec vlla vis diuturna esse potest: & *pessimus diuturnitatis custos est metus.* Muhamedes quidem alter Imperator prolatis imperii finibus, Christianorum quos in seruitutem redegerat, colonias deduxit, ac iugera quindecim cuique attribuit, duosque bubalos ac sementem, duodecimo post anno dimidiam fructuum partem perpetui vectigalis nomine indixit. mitius cum Timariotis egit Amurates I; quoniam agros ac prædia culta, cum colonis ac censitis ea lege vtenda fruenda dedit, vt ingruente bello cum equorum certo numero armati adessent; ac fructuarii seu Timariotæ occasu fructus in ærarium cogerẽtur, quoad principis beneficio alius succederet. omnium autem hæreditatum decimam imperauit. Hæc quidem summo iure belli victis populis data lex est. ex quo fit, vt Turcarum opes maxime in caducis vectigalibus positæ sint; bellum vero nullis fere præterquam Prætorianorum stipendiis geratur. Carolus v. Imperator debellatis Peruanę regionis gentibus, eadem qua Turcarum rex in agris assignandis ratione vsus est: C eos enim ducibus ac militibus Hispanis ea lege attribuit, vt tantum vti frui possent, ac mortuis fructuariis beneficio principis, quasi veteres militiæ ex casu tribuerentur, fructibus ante concessionem fisco vindicandis.

Turcarum institutum.

Caroli v Imperatoris institutum.

vnio-

vnionum autem & fodinarum quintam partem posses-
soribus imperauit. quo fit vt amplius millies sestertium
in ærarium quotannis inferatur. Æquum est autem vt
victis populis & auctis ærarii opibus tributa subditorum
aut tollantur aut minuantur Nam Romani debella-
to Perseo rege Macedonum, a tributis immunes esse
cœperunt [a]. Tertium genus conficiendarum pecunia-
rum, in amicorum & sociorum largitionibus ac legatis
versatur: id autem breuiter explicari potest; tum quod
nihil incertius aut rarius sit, tum etiam quod quæ prin-
cipibus principes populive magnifice largiuntur, vix in
rationem accepti veniant; cum nemo qui dignitati Rei-
publicæ consulat, alterius debitor esse velit: nisi tenues
a potentibus & locupletibus accipiant. contra vero, quę
princeps inops a pecunia potentiori donat, aut tributi
nomine, aut metu donare videtur: & qui accipit, quasi
de tributo gloriatur. etenim Turcarum rex sociarum
ciuitatum, quibuscum fœdere coniunctus est, dona ex
alto ac sublimi loco omnibus spectantibus explicari iu-
bet, quasi tributa subditorum. idem omnium princi-
pum legatos sustentare consueuit; nec vllos principes,
præterquam ineunte imperio, nec tamen omnes lega-
tione dignatur. At veteres alium largiendi morem ha-
buisse videmus quam nostros. nos enim potentibus ac
rebus prosperis donare solemus; illi rebus afflictis suc-
currebant. Cum enim Romanos triplici trium exerci-
tuum clade Annibal oppressisset, ac totam pene Italiam
sub imperiũ Punicum subiecisset, rex Ægypti mille pon-
do auri, viginti millia argenti Romanis dono dedit [b]: qui
cum gratiarũ actione omnia recusarunt: nec aliter Am-
braciotarum ac fœderatorum populorum dona omnia
eodem tempore repudiarunt: præter auream Hieronis
Syracusarum regis victoriam; quasi prosperum prin-
ceps amicissimus omen allaturus esset: cætera quæ in eos
immensa largitione [c] rex effuderat, scilicet auream co-
ronam pondo cccxx; tritici modiorum ccc millia, hor-
dei cc millia, magnifice diuiserũt; tametsi belli offensio-

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] Liuius lib. 37.

Romanorũ in aduersis fortitudo.

[c] Liuius lib. 36

mbus & calamitatibus acceptis ærarium pene exhaustum esset. Erat igitur inter Romanos ac cæteros principes honoris ac dignitatis certamen: nec facile dici poterat vtrorum magnificentia maior eorum qui largirentur, an eorum qui recusarent. certe quidem Romani rebus afflictis populos omnes animi inuicti fortitudine superasse videntur. nam cæteri non modo rebus aduersis oblata non repudiarunt; sed inuerecunde plerique ac eblanditis precibus ab inuitis efflagitarunt. Cum enim Rhodiorum colossus ingens sui ponderis grauitate ac terræ motu concidisset, naues etiam aliquot (erat enim LXX cubitorum altitudinis) suo casu contriuisset, Rhodii legatos ad reges & principes miserunt, vt sibi pecunias ad instaurandum colossum[a] erogarent. Hiero centum auri talenta dono dedit: rex Ægypti non modo ad colossum reficiendum auri tria millia talentorum, sed etiam ad gymnasium exstruendum argenti CCC talenta, frumenti modiorum amplius decies centena millia, materiam præterea infinitam ad naues parandas, centum C architectos, opifices CCC, & ad victum annuum auri talenta XIIII; ad sacrificia vero modiorum tria millia largitus est. Non puduit Rhodios inopes a pecuniis ex vnius veteris statuæ ruina occasionem arripere, qua exteri principes suis opibus ærarium ac Rempublicam cumulate exornarent. Id erat Ægyti regibus pene vsitatum, vt de largitionibus aduersus exteros gloriarentur, iam inde a Ptolemæo Philadelpho, qui sacros libros de Hebraicis Græcos fieri iussit: is enim vt centum amplius millia seruorum Iudaicæ gentis ab emtoribus in libertatem vindicaret, auri talenta[b] CCCLX: ad victimas autem & sacra facienda centum talenta, phialas aureas XX, argenteas XXX; crateras quinque, & mensam auream Iudæis magnifice largitus est: præter ea dona quibus diuinarum legum interpretes LXXII abunde cumulauit. Sed vt ciuitatibus inopia laborantibus probro dari non debet si a potentissimis principibus quid accipiant: ita Romam orbis terrarum clarissimam ciuitatem oblatas

[a] Polyb. lib. 5

[b] Id est 17600 coronatorum

tas a principibus pecunias accipere indecorum, petere turpe fuisset. sed regum ac principum quos sacros habuissent,& quorum ope ac præsidio beate vixissent, sceptra,imperia, prouincias, opes, cum orbi morerentur, testamento sibi relicta non indecore acceperunt. Nam Ptolemæus Cyrenensium, Attalus Asiæ,Eumenes Pergami, Nicomedes Bithyniæ, Coctius Alpium, Polemo Ponti reges, populum Romanum hæredem fecerunt [a], amplissimaque regna nulla vi quæsita legarunt. Aurum vero coronarium & veteres Romani moderate,nec nisi parta de hostibus victoria gratificandi animo accipiebant: posteri quasi ordinarium [b] tributum exegerunt, 647 tametsi *oblationes* appellarent. Flaminius victo Philippo rege, ac liberata metu seruitutis Græcia, CXIIII coronas aureas dona ciuitatum Romam misit. Philippus autem pacis conditionibus, quas decem legati Romanorum dixerant, acceptis, coronam centum auri pondo Capitolio imposuit.Rhodii,ne quid acerbius in eos decerneretur a Senatu, coronam auream pondo CC Romam miserunt. Postea aurum coronarium [c] a decurionibus ciuitatum, & ab Iudæorum collegiis quasi tributum ordinarium exigi cœpit. Ita sæpe fit vt quæ initio principibus dono data sunt,vt honestius beatiusq; familiam tuerentur,necessaria temporum decursu euaserint; vt ea dona quæ superiori ætate regibus Francorum oblata sunt a populo, quæque ab Hispanis *Seruitia* vocantur,hic & illic quasi tributa necessaria nunc extorquentur. Et quidem reges Persarum nihil a subditis exigere, nihil excutere consueuerant, sed ea tantum capere quæ sponte donarentur [d]. Darius vero Hystaspes, qui hinnitu equi regnum adeptus est, primus omnium tributa; *nec rerum species*,vt Marcianus loquitur, *sed numos Quæstoribus ad id creatus imperauit*: quibus temporibus,cum imperium ab extremis Indorum finibus ad Hellespontum CXXVII prouinciis pateret, vectigalia annua quæ tunc imperata fuerunt, summam efficiebant quatuordecim millium CCCCCLX talentorum Euboicorum.

[a] Flor. epit.

[b] l. 4. de auro coronario C.

[c] l. penult. de Iudæis. C. l. 4. de auro coronario. C. Theodos.

[d] Herodot. in Euterpe.

Vectigalia regni Persarum.

Rex Æthiopum (qui *Negus* appellatur, quique maiorum nostrorum memoria præter quinquaginta prouincias quæ sui imperii finibus continentur, etiam Indiæ Orientalis amplissima regna tamdiu tenuit, quoad C legionibus Tartarorum fractus de India decedere cogeretur) species pro vectigalibus accipere etiamnum consueuit[a]: nihil autem imperatur, sed omnia sponte oblata: quod tanti principis maiestati quicquam a subditis petere indecorum videatur. Porro qui principibus testamento legare velint, pauci nunc reperiantur; cum tamen Imperatorum fiscus legatis & hæreditatibus testamento relictis redundaret. Etenim Augustus populo Romano legauit quadringenties, tribubus tricies quinquies LLS, præter ea quæ Prætorianis & legionariis reliquerat: nec plus peruenturum ad hæredes suos quam millies & quingenties professus: quamuis xx proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepissēt; quod pene cum duob. paternis patrimoniis cæteris; hæreditatibus in Rempubl. absumsisset[b]. Ex quo intelligitur immanem pecuniarum summam[c] ex testamentis cepisse, ac decies maiorem capere potuisse quam quaterdecies millies LLS, cum hæreditates ad se testamento delatas liberis testatorum reddi iuberet, nec ab ignotis quicquam acciperet[d], sed ab iis tantum qui orbi mortui essent, quosque bene cognitos haberet. Cæteri principes quibus dignitas minus cara esset, ab omnibus omnia legata capere, tyranni etiam extorquere, & ex imperfectis testamentis hæreditates rapere non erubuerunt[e]. obiecit enim M. Tullius Antonio quod ab ignotis hominibus hæreditates accepisset[f]: tum de seipse, *quadringenties*, inquit, LLS *acceptum hæreditatibus retuli*; *nemo tamen me nisi amicus hæredem scripsit*. Atque hæc quidem de donationibus ac legatis. Sequitur quartum genus augendarum ærarii opum, cum annua pensio a sociis ciuitatib. ex fœdere percipitur; vt si 648 bellum ab hostibus inferatur, militem sociis imperare liceat. Cum enim pacis fruendæ causa pecunia quotannis

[a] Francis. Alvaresius in Æthiopica historia.

[b] Tranquill. in Augusto cap. vlt.

[c] Summa nostro more loquēdi cōficit 350000000. coronatorū.

[d] Tranquill. ibid.

[e] Argumento sit lex ex imperfecto de testamentis. C. & de leg 3.

[f] Philip 2. *Quartum genus ex persionibus sociorum.*

nis ciuitati principiue imperatur, non *pensio*, sed *tributum* aut *stipendium* appellatur: vt victo Annibale stipendium Carthaginensibus imperatum est in singulos annos [a]: item Philippo II regi Macedonum ac regibus Illyriorum, salua cuiusque imperii maiestate, sic quoque reges Idumæorum & Ammonitarum Dauidi annua stipendia soluere cogebantur [b]: vt reges Iudææ regibus Assyriorum. At Heluetiorum & Rhetorum ciuitatibus pensio a regibus nostris annua mille aureorum ex fœdere dependi consueuit, ea lege vt reges nostri exercitus imperare, & auxiliaribus eorum copiis vti ad imperii sui tutelam, Prætoriasq; cohortes ad corporis obsequium & custodiam inde conscribere possint. Neq; stipendiarius est qui hostium duces mercede locat, aut corrumpit: vt Periclem ferunt erga Lacedæmoniorum duces feciſſe: non quia pacem precari, vt Theophrastus scribit, sed quia differri bellum cupiebat. Nullum autem Heluetiorum ciuitatibus fœdus eo quod dixi Francorũ, honestius vnquam aut vtilius contingere potuit, ob ea quæ superius attuli argumenta. certe quidem ad opes augendas vtiliſſimum fuiſſe ex eo planum est, quod præter ordinarias pensiones, etiam extraordinarię, quas magistratibus ac ducibus Heluetiorum, quasq; priuatis reges largiuntur, ordinarias longe superarunt. Ego ex rationibus publicis a Quæstoribus expensa video fuiſſe in C vtrasq; pensiones ac legationes CCXVIII millia libellarum [c] Turonensium anno MDLXXIII. Quæ vero Germanis ducibus pensiones solutæ sunt eodem anno, conficiunt CXXXII millia libellarum præter stipendia militaria. Necessariæ sunt quidem magnis principibus largitiones ad hostium consilia, copias, opes euertendas: nec potest vllum magnum imperium speculatoribus carere; ac sæpius hostes corruptis ducibus ac magistratibus quam fusis legionibus vincuntur; *nec vero arx vllatanta est tantisque præsidiis ac propugnaculis obfirmata ac munita, quæ non facile possit expugnari, si iumentum aureis numis onustum eo penetrarit*, vt Philippum I.

[a] Liuius li. 31.

[b] Sam. lib. 2. cap. 8.

Pensiones Heluetiorũ.

[c] Summa est 218312. ll. 12. solid.

Pensiones Germanorũ

Macedoniæ regem dixisse ferunt, qui largitionibus ac donis Græciam pene totam sub imperium subegit. nec aliis adiumentis Persarum reges Græcos ab Asia quam corruptis ducibus depulerunt [a]. quis enim a principe donum accepit, qui nō aliquid in eius gratiam, si potuit, effecit? nam obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficii adipiscendi spe, vel metu, ne idem sit accusator qui corrupit. Vix enim princeps vllus amplissimas pensiones largitur, nisi iuratus sit in principem qui accepit, quem plerique interpretantur patriam ipsam prodituram: vt in comitiis imperialibus Germanorum princeps nescio quis palam questus est [b]: (nihil enim præter auditum habeo) nec illum opinio fefellit. fuit enim eo tempore Princeps aliquis, cuius nomen prætereo, qui aureos bis mille pensionis annuæ pactus, omnia Imperii ac patriæ suæ arcana delaturum se, ac modis omnibus pro largitoris dignitate & imperio aduersus patriam propugnaturum spospondit. Ab hoc hominum genere cauendum est, potissimum in populari statu, in quo facilius est priuatis Rempublicam prodere quam in monarchia, in qua princeps omnia quæ publica sunt, sua ducit, ac perinde vt suarum rerum curam gerit. Sed largitiones & corruptelæ eiusmodi corruptoribus vtiles esse nequeunt, nisi lateant: latere autem non possunt, si plures sint quibus donatur. Reges Persarum ac Macedonum, paucissimis quibusdam Oratoribus ac belli ducibus, qui plus auctoritate poterant, largiri solebant, vt popularia & optimatum imperia ad se traducerent. Item Ptolemæus Philopater rex Ægypti Achæorum imperium suis quodammodo imperiis ac legibus subiecerat, cum vni Arato annua decem talenta dono [c] daret: quippe intelligebat plus Aratum quam cæteros omnes in ea Republica posse ac potuisse semper. Itaq; mirum mihi visum est, quamobrem nostri reges præter ordinarias Heluetiorum pensiones, extra ordinem duobus circiter Heluetiorum millibus qui cæteris dignitate præstabant, rex Henricus II tam multa largiretur:

[a] Plutarch in Lysandro & Agesilao.

[b] Vvormatiæ anno 1552.

649

[c] Plutarch. in Arato.

retur: id quidem video patris instituto factum fuisse. quæ non obscure aut occulte, sed ita palam fiebant, vt Quæstor Heluetiorum apochas rationib. accepto ferre necesse haberet: quas ego rationes cum expenderem, comperi extraordinarias pensiones, anno MDL, summam XVI aureorum millium & CCCCXXXIII excessisse[a]. præstabilius fuerat, opinor, sex aureorum millia paucissimis quibusdam ac summæ auctoritatis hominibus, & quidem remotis arbitris & apocha, donare. Sunt enim qui amplissimis principum muneribus carere, quam apocham acceptæ pecuniæ sibi extorqueri patiantur: vt Anglus ille Hastingarum dominus, cui Ludouicus XI rex annuæ pensionis nomine duo aureorum millia dono mittere consueuerat: cum apocham nuntius peteret, vt solutæ pecuniæ fidem regi faceret, pertinaciter recusauit; ne vllum acceptæ pecuniæ testimonium exstaret. nihil autem gratius regi fuisset quam illum in suspicionem proditæ patrię, si quando posset, vocare. Est etiam cum largitiones turpissimarũ rerum causa fiunt; tametsi plerisque nihil quod patriæ commodo fiat, turpe factum videtur. ego vero non minus turpiter facere puto, qui parricidas principum domesticos mercede conducunt, vt ex insidiis dominos interficiant, aut quos armis non possunt, vincant venenis, quam qui turpitudinis suæ mercedem accipiunt. Quamobrem cum Pericles sedecim talenta rationib. expensa tulisset quæ sine mandato ac sine apocha soluisse dicebat, ob eã causam quam peruulgari nollet, Athenienses accepto tulerunt, cum hominis fidem & in Republica gerenda curam ac prudentiam exploratam haberent. Apocha vero acceptæ pecunię testimonium facit quo minus qui patriam prodere velit, quicquam corruptoris gratia facere possit. Hoc etiam pernitiosius, quod cum largitiones publice fiunt, si quibusdam, nec tamen omnibus donatur, suspiciones, odia querelæ exsistunt, ac potissimum in statu populari; vt sæpissime apud Heluetios cõtigisse accepimus: & eo vsque certatum est, vt rogatione

[a] Summa libellarũ 49299

ad Henricum regem lata pensiones singulorum vniuersis communicari petierint. Negauit Henricus, ac prius de sua erga priuatos munificentia tantundem detractum iri declarauit. Diximus superius qua fraude Athenienses, quibus artibus Romani sociarum ciuitatum pe- 650
cuniis ac stipendiis ærarium, vrbem, mœnia, portus, classes locupletauerint & auxerint. Sequitur quintum genus cõficiendarum pecuniarum; mercatura inquam, abundans & quæstuosa, quam princeps suo vel alieno nomine exercet. quod genus rarius est, ac principe minime dignum. Nostris quidem æque ac Britannorum & Germanorum legibus nobilitati mercaturam exercere non licet; aut si mercator esse volet, inter ærarios ac plebeios censebitur. neque id nouum; cum lege [a] Claudia Senator Romanus nauem onerariam habere prohiberetur: *Quæstus omnis*, inquit Liuius [b], *Patribus indecorus visus est*. postea [c] Imperatorum legibus omnino vetitum nobilioribus ac militibus, æque ac iure Pontificio [d] sacerdotibus, mercaturæ studia sequi. Quod si mercatura nobiles minime deceat, quanto minus reges? Darium subditi contumelioſe mercatorem appellarunt, quod quæ prius gratuita essent vectigalia, ad soluendi necessitatem traxisset [e]. Cur ergo (dicet aliquis) vllum tu decus in eo genere cogendarum pecuniarum posuisti? ego vero, si statuendum mihi sit, principem mercatorẽ nolo: sin optio detur, mercatorẽ malo quam tyrannum; & patricios viros negotiari quam prædari. Quis est enim qui nesciat Lusitaniæ reges cum angustissimis regni finibus coercerentur, nec iura suæ maiestatis satis commode tueri, nec subditos rodere vellent, mercaturam abundantissimam & quæstuosissimam iam annos centum sine contumelia & maximo Reip. cõmodo exercuisse? cum enim anno MCCCCLXXV, Orientis opes & intimos Indiæ recessus portusq; omnes maritimos nauigantibus aperuissent, populorum historias ad veritatem admirabiles, & opes incredibiles in Lusitaniã

Quintum genus mercatura.

Regis Portugaliæ mercatura.

[a] ab V. C. anno 530.

[b] lib. 21 c l. Nobiliores. de commerciis C. l. milites locati. C. l. vlt. de rescindenda. C l. 5. §. pupillus de auctoritate tutor. ff

[c] cap. clerici. 14 q. 3.

[d] Herodot. & Plutarch. in Artaxerxe.

aduexe-

aduexerunt; post etiam vniuersam Europam specierum infinita varietate compleuerunt. Hoc vero magnificentius, quod in sinu Persico, & in ipso regis Persarum conspectu, arcem munitissimã fundauerunt; qua nauigantib. nec commeare nec remeare nisi soluto vectigali non licet: quinetiam quatuor Indorum reges suis imperiis ac stipendiis subegerũt, prẽter Africę portus ac littora quibus longe lateq; dominantur. Qua quidem nauigatione Turcarum ac Persarũ principibus, regibusq; Ægyptiorum mercaturæ quæstus vberrimos de manibus excussserunt. Quantæ vtilitates ex ea mercatura ad Rempublicam peruenerint, ex eo intelligitur, quod cum Lusitani Molucarum insulas (vnde pretiosissimæ species asportantur) nudassent, ac c c c aureorum millia numerassent Carolo v Imperatori, cui Molucarum insulæ iudicio finium regundorum Alexandri v i Pontificis maximi sententia obuenerant, Genuenses ac Florentini mercatores pecuniam Carolo numeratam, Lusitanis regibus restituere, & amplius quinquaginta aureorum millia Carolo dependere non dubitarunt, vt sibi aditus ad eas insulas pateret, quod renitente Lusitano rege obtineri non potuit. Et quidem Venetis de omnibus calamitatibus quas Ludouico x i i rege Francorum pertulerunt, nulla grauior [a] visa est, quam quod Lusitani reges mercaturæ Orientalis quæstum illis eripuissent. Nec vero Italis abundans & quæstuosa mercatura nobilitati labem aut dedecus vllum inferre videtur: nec Tullius ipse
651 verebem mercaturam improbat [b], sed eos qui ab aliis emunt quod carius vendant, *sordidos* appellat. Id autem in principe minime ferendum est, vt subditos exportare frumenta resque venales prohibeat, quibus ipse quęstum faciat: turpius etiam ac fœdius vili pretio mercari a subditis, vt eosdem carius res emtas emere cogat. ea res enim Alphonsum regem Neapoleos suis æque ac exteris odiosissimum fecit. greges enim porcorum subditos alere, & in demortuorum locum alios substituere cogebat: olei ac frumenti quicquid in Apuleia concre-

[a] Guichardin.

[b] lib. 3. Offic.

Mercatura Alphonsi tyranni.

uiſſet, viliſſimo pretio emebat, vt ſumma egeſtate ac inopia annonæ arbitrio ſuo addiceret. Omnium tamen ſordidorum mercaturæ generũ quæ multa ac varia ſunt, nullum ſordidius, nullum turpius, nullum deteſtabilius magiſtratuum & honorum mercatura; quæ numquam tolerabilis eſſe poteſt, niſi extremis temporibus, vt ſaluti Reipublicæ conſulatur: quo Venetos Reipublicæ calamitates adegerunt, vt honores & imperia proſcriberent, Ludouico rege Francorum grauiſſimis bellis ciuitatem premente. nam totos ſeptem annos publicis tationibus paulo minus quater [a] millies expenſum tulerunt: cuius ſummæ decimam fere partem ex honorum mercatura quæſierunt: vigeſimo poſt [b] anno Franciſcus maior rex Francorum Præturas vrbanas huius imperii bifariam diuiſit, & vtrasq; proſcripſit; ac ſenſim cætera quoque vænalia fuerunt. turpius etiam Adrianus Pontifex max. qui non modo magiſtratus & imperia, ſed etiam ſocerdotia paucos ante annos ſub haſta vænire paſſus erat: ac iam quaterdecies [c] LLS a Pontifice Gremonenſi acceperat, cum bellum ſacrum excuſaret. decreuerat etiam in ſingulas familias eccleſiæ Romanæ aurei numi dimidium imperare; cuius vectigalis ſumma fere centies quinquagies [d] LLS conficiebat. Sed quoniam tam fœda, tamque pernitioſa eſt ea mercatura, vt nulla turpior cogitari poſſit, quæque vt ſemel cœperit, nullum habitura finem: cætera omnia tentanda prius ſunt, quam vt eo delabi cogamur. Pergamus ad ea quæ reſtant conficiendæ pecuniæ genera: quorum illud antiquiſſimum ac vſitatiſſimum eſt, ſcilicet vectigal earum rerum quæ euehuntur & inuehuntur. quod quidem vectigalium genus Latini [e] *Portoria* vocabant, vt vectigal prædiorum publicorum *Decimas*, paſcuarum vero *Scripturam*. Portorium autem vectigal vnius generis erat apud veteres; nobis triplex eſt: ac tamen ſi Henricus II rex ad vnum genus referri iuſſiſſet lege [f] de portorio lata, poſtea tamen legem [g] abrogari placuit: quia confuſio vectigaliũ deterius aliquid allatura videbatur. nam Caroli v

[a] Id eſt quinque miliones ducatorum.
[b] anno 1527.
[c] Id eſt vigin ti millia ducatorum.
[d] Id eſt, 220000. ducatorum. Guichardinus.
Sextum genus.
Portoria.
[e] Cic pro lege Manilia, & in Prætura vrbana.
[f] anno 1551.
[g] anno 1556.

roli v regis edicto portorium vectigal quod nostri *Domanium forense* appellant, dimidia sui parte deminutum fuerat; postea tamen restitui placuit. est autem vigesima pars pretii, quæ fuit eadem Romanis veteribus vsitata: sed tandem Imperatores posteri octauã exegerunt; vnde *Octauarium*[a] *vectigal* appellarunt; vt nostri quoque vectigal illud *bessale*[b] fecerunt, ac duodecimam pretii partem exigere consueuerunt. Turcarum princeps a peregrinis portu soluentib. rerum exportandarum decimas, a subditis vigesimas capit. At nostri reges minimũ quiddam ac pene nihil peregrinis pro salario vectigali; subditis vero grauissimũ imperant. Et cum in ipsa Gallia salinæ totius Europæ vberrimæ sint ac præstantissimæ, vnde Belgæ, Britanni, Dani sal petere consueuerunt, nobis tamen multo carius emitur quam illis: imo ab illis ad nos (latenter tamen) in fines huius imperii reuehitur: quo nihil absurdius esse potest. Nostra ætate[c] in salinis Pictonũ modius salis qui duobus aureis emi solebat Parisiorum mensura, nunc viginti aureis emitur; vectigal tamen subditis duplo grauius quam salis pretiũ imperatur: quo fit vt qui longius a salinis absunt in Galliæ finib. salis modiũ centum amplius aureis sibi emere cogantur. Aquitani tamẽ vectigal tantum ac tã graue ingenti mercede redemerunt ab Henrico II rege, cuius pater mercatores peregrinos in Galliam quasi quibusdã illecebris arcesseret, a salario vectigali prope immunes esse voluit; ne ab Hispanis sal acciperent. Sed exploratum, & quidẽ experientia diuturna cõpertum est, nec Belgas, nec Britannos, nec Danos sale Gallico vacare posse. Et cum antea Carolus v Imperator Belgas non tantum ab Hispanis sal accipere cogeret, verumetiã Gallico sale vti prohiberet, ciuitates ac populi qui ab Hispanis sal asportauerant, animaduerterũt merces piscarias quarum vberrimus & copiosissimus est in Belgia quæstus, Hispanico sale prope extabuisse, propter acrem nimis & arrodentem salis Hispanici vim ac naturã: importunis rogationibus obtinuerunt vt Gallicis salibus qui vegetiores ac

652

a l. ex præstatione. & toto titulo de vectigalib. C.
b id est, octo asses ex centum.
c anno 1540.

suauiores sunt, vt liceret. Et quoniam aqua marina citra quadragesimum septimum ab Æquatore gradum propter radiorum solis traiectionem hebescentem, & caloris inopiam, in salis naturam concrescere non potest; proculdubio si salarium vectigal a peregrinis vel duplo minus quam a nostris exigeretur, infinita pecuniæ vis in ærarium cogi posset. Videmus enim, & quidem sæpissime, nauium peregrinarum classes ad littus Celticum appellere ad sales exportandos: & quia frumento, vino, oleo, cæterisque rebus ad vitam beatius commodiusque degendam necessariis abundat Gallia, quibus rebus Aquiloniæ regiones vacant, naues arena sæpe aut lapidibus onerant, vt emere liceat, cum rarius permutare possint. nam metalla cæteraque ad humanum victum minus necessaria cum in intimis terræ visceribus latent, tum semel eruta vix vmquam renascuntur. frumenti vero, salis, vini ac olei fontes, & quidem perennes, in Gallia scaturiunt, qui nullis ætatibus exhauriuntur; quarum rerum euectionem & mercaturam sic moderari principem oportet, vt subditorum inopiæ & ærario in primis prospiciatur. quod aliter fieri non potest, quam portoriis vectigalibus auctis: quæ quo maiora fuerint, eo parcius a peregrinis exportabuntur, aut vberior annona, aut ærarii opes maiores futuræ sunt. quamquã res ad victum hominum necessariæ, quocumq; fuerint, conquiruntur. Gallia vero magnam Europæ partem incredibili frugum vbertate & nunc & antea semper sustentauit, vt etiamnum Agrippa rex Iudæorum oratione quam habuit ad populum, confitetur. Scio non neminem futurum qui mihi opponat ciuitatum inter ipsas & cum legibus Francorum icta fœdera, quibus augere portoria nefas esse putant: ego leges commerciorum ac fœdera, si qua sunt, disturbari nolo; sed nego tantã vim earum legum esse aut fuisse, vt ab iis discedere numquam liceret. quinetiam cæteri principes nutu arbitratuque suo portoria regere eaq; sæpius augere videmus: vt non ita pridem in Anglia factum memini. nec superioribus annis fœdera commer-

C

Gallia frumẽto, vino, oleo, sale diues.

commerciorum prohibuerunt Carolum v. Imperatorem aut Philippum filium Angliæ regem, quominus in singula vini dolia maiora Gallorum mercatorib. in portum ingressis numum aureum, subditis vero nouem imperarent. Incredibile autem videri possit, verum tamen sit, quantum vini Gallia in Angliam & Belgium effundat. cuius rei argumentum maius habeo nullum, quam quod vnus Lauda mercator Cameracensis anno MDLXVIII, triginta tria millia modiorũ vini terrestri vectura in Belgium exportari curauerit, tametsi aditus arduos ac multis locis ab hostibus intercluſos sibi videret. pretium in singulos modios vt minimum fuit quatuor coronatorum. Ex quo intelligi potest quanto plura nauibus deducantur. cæteras merces omitto. sed illud omitti non debet quod anno MDLVI, Angliæ regina portorium incredibiliter auxit: ac duos coronatos in singulos pannos qui ex Anglia exportarentur, imperauit: at centum millia non amplius trimestri curriculo ex Anglia Antuerpiam asportata fuisse anno MDLXV, a mercatoribus didicimus. pannum autem definiunt tribus Carizæis ac totidem Frizæis. Et vt ciuitatib. vtilissimum est portoria rerũ earum quæ euehuntur, quibusq; carere non possumus, augere: ita minuere necesse est vectigal rerum inuectarum, si quidem ciues iis commode carere non possint. Augendum quoque vectigal fabrilium, lanificiorum, sericeorum, ac omnium opificiorum quæ aliunde aduehuntur, vt ciues ipsi eadem facere cõdiscant & consuescant. Sed ab informi ac rudi materia, quæ a peregrinis ad nos aduehitur, amouẽdum, aut quoad eius fieri potuit, minuendum est portorium: quoniam ciuium vtilitatibus & commodis prius est quam alienis prospiciendum. ciues autem ex rudi materia in opificia conformata vtilitatem capiunt sæpe maiorem quam qui materiam vendiderunt: quia materiam sæpissime superat opus. nec ferendum est materiam rudem e ciuitatibus exportari, si opifices eam tractare commode possint: vt edicto Henrici [a] II regis Francorum cauetur:

Materiam rudem euehere perniciosum.

[a] anno 1552.

quod edictum decennio post in Anglia, deinde in Belgio promulgatum est [a], vt Philippus rex Hispaniarum par pari referret. Ex opere ciuium quantæ vtilitates ad Rempublicam peruenturæ sint, vel ex eo intelligitur, quod Blæsas ad conuentus Gallicos accepta legatione profectus mercatorum querelas audiebam, cum dicerent lanarum exportationem vetitam quidem fuisse, nihilominus tamen Italum quendam ab rege prece vel pretio obtinuisse vt lege solueretur. qua quidem ratione cum vnus homo vili pretio lanarum vim infinitam in Italiam exportauisset, ex materia pannos a Florentinorum opificibus confectos in Galliam reuehi curauit: vnde quantum pecuniarum coegerit, ex eo percipi potest, quod materiam partibus quindecim confectum opus superaret. Quid igitur absurdius a principe fieri potest quam peregrinos mercatores legibus soluere, qui tam graue detrimentum ciuibus allaturi sint? His igitur sex 654
generibus conficiendarum pecuniarum & ærarii honeste muniendi fine vllo ciuium intertrimento, expositis, ad postremum pergamus, quod subditorum proprium est, & quidem totum. sed eo numquam perueniendum, nisi cætera omnia desint: ac ne desint, prudētis est principis ante prouidere. Si tamen ciuitatem vndique circumsessam hostes sic teneant vt superioribus quæ dixi generibus vti frui non liceat; aut si qua alia vis maior inopinato Rempublicam oppresserit, tunc demum ciues ipsos ærario succurrere oportet. id enim iustissimum est quod necessarium; & pia illa quæ ciuibus imperantur tributa, sine quibus ciuitas ipsa funditus sit interitura. Sed quoniã tributa quæ subditis difficilimo belli tempore imperantur, confecto bello continuari sæpe videmus (: est enim illud inter arcana veterum tyrannorum nimis contritum, belli occasiones conquirere vt tributis subditos etiam bello confecto semper vrgeant) commodius erat mutuas a subditis pecunias accipere, quam illos onerare tributis: quæ ratio cum difficultates quæ in cogendis tributis esse solent, expediat, tum etiam facilius

[a] anno 1563.

Mercium emptionem ciuibus ademtã peregrinis permittere pernicioſiſſimũ.

Septimũ genus conficiẽdarum pecuniarum & ærarii muniendi.

cilius reddit mutuum eorum qui & fœnus & sortem sibi, & gratiam a Reipublica reddi sperant. Nam cum Annibal Italiam quateret, vrbemque ipsam obsideret, Senatus diruto ærario noua tributa subditis aut sociis imperari noluit: nihil enim prementibus hostibus tam periculosum: sed Patres in Senatu sic disseruerunt: *Omne aurum argentum, æs signatum ad triumuiros mensarios deferamus nullo ante Senatusconsulto facto, vt voluntaria oblatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum Equestris ordinis, ac deinde reliquæ plebis.* Hæc Liuius [a]. idem paulo post; *Senatores pro se quisque aurum, argentum, æs in publicum conferunt tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse, vt nec triumuiri mensarii accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent.* Parta victoria & fractis Carthaginensibus, Senatus mutuam pecuniam singulis bona fide reddi oportere decreuit. Qua de re sic Liuius; *Priuati frequētes*, inquit, *quibus ex pecunia quā M. Valerio & Claudio Conss. mutuam dederant, tertia pensio deberetur, adierunt Senatum, &c.* & paulo post; *Cum priuati æquum postularent, nec esset Respublica soluendo, quod medium inter æquum & vtile, decreuerunt: vt quoniā magna pars eorum agros venales diceret, & sibi emtis opus esse, agri publici copia iis fieret: Consules agrum æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse, imposituros; vt si quis cum soluere posset, pecuniam habere quam agrum mallet, restitueret agrum populo. læti eam conditionem priuati accepere.* Hæc ille [b]: quæ propterea ad verbum descripsi, quod ea ratio conficiendæ pecuniæ ac fidei liberandæ omnium vtilissima visa mihi est. Illud quoque non incommodum videtur, scilicet prementibus hostibus strenuissimos quosque armis ac stipendiis eorum qui bello gerendo inutiles sint, fouere ac sustentare; id quod Romanos etiamnum feciſſe videmus [c]. ita fit vt alii aliorum opibus & auxiliis communem ciuium salutem tueantur. Hoc autem tributi genus temerarium est, & extra ordinem imperatur. Hinc

[a] lib. 26.

[b] Liuius lib. 31.

[c] Liuius lib. 26

tributa originem traxerunt,& *ordinaria* fieri cœperunt, 65
quæ antea *extraordinaria* dicebantur.tertium genus *caducum*, vtriusque naturæ quodammodo particeps est:
Tria genera Tributorum noſtri *caſuale* appellant. His autem tribus omnino generibus continentur quæcumque ciuibus imperantur; vel pœnæ nomine, ſi quid in leges peccatur; vel eorum prædiorum pecuniarumve quas quisque poſſidet; vel etiam quæ in capita ſingula indicuntur, quod genus tributi *Capitationem* Latini vocant; vel eorum quę ex traiectu percipiuntur, quod propria ſignificatione *prætoriũ vectigal* dicitur; vel quacumque etiam ſordida cauſa exigitur.quæſtus enim ſordidiſſimos amant, eorumq; ſuauiſſimos odores ſentiunt tyranni: cuiusmodi eſt illud tributum quod ab iis qui artes meretricias profitentur, exigi Romæ conſueuit; quodque ex vrinarum effuſione Veſpaſianus imperauerat;ac filio quidem indigne ferenti,pater pecuniam ex prima penſione naribus admouit,ſciſcitans num odore offenderetur:& illo negante, *Atqui*,inquit,*e lotio eſt*. Idem a mulione, quod adeuntibus principem ſpatium ad calceandas mulas ſæpius deſiliiſſet, nec ſine mercede id faceret, pactus eſt lucri partem. *Non enim*,inquit Tranquillus, *contentus eſt omiſſa ſub Galba vectigalia reuocaſſe, noua & grauia addidit,& auxit tributa prouinciis nonnullis,& duplicauit: negotiationes quoq; vt priuato pudendas propalam exercuit, coemendo quædam tantum,vt pluris poſtea diſtraheret.nec cãdidatis quidem honores,reisve tam innoxiis quam noxiis venditare cunctatus.creditur etiam procuratorum rapaciſ- C
ſimum quemq; ad ampliora officia ex induſtria ſolitus promouere,quo locupletiores mox condemnaret:quibus quidem vulgo pro ſpongiis dicebatur vti, quod quaſi ſiccos madefaceret; deinde exprimeret humentes*. idem paulo poſt; *Sunt qui opinantur ad manubias & rapinas deductum ſumma ararii fiſcique inopia, de qua teſtificatus ſit initio ſtatim principatus, profeſſus quadringenties* [a] *millies opus eſſe,vt Reſpublica ſtare poſſet*. Hæc ille. Quod ſi ad hæc tam fœda tamq; turpia dictu publica ærarii inopia coegit princi-

[a] Id eſt decies centum miliones coronatorum.

pem

pem in cæteris prudentissimum, quid tyrannos quos inopia premit, facturos aut non facturos speramus? Magister quidē Præses Curię Parisiorum negauit ante D. Ludouici tempora vllum tributi genus Gallis imperatum; sed illud omisit, quod quæ belli necessitate coactus exegerat Ludouicus, confecto bello sustulerit. Extat[a] eius ad Philippum filium cohortatio grauis & efficax, quā testamento inseri mandauit in hæc verba: *Fili religiosus in primis erga Deum esto; benignus ac liberalis aduersus egentes; legum ac morum huius imperii custes ac vindex acerrimus; a vectigalibus & tributis abstineto, nisi te summa vis necessitatis ac vtilitatis publicæ iustissima causa ad hoc impellat; sin minus, tyrannum te potius quam regem futurum putato*, &c. Hic dicet aliquis, Clotarium tertiā fructuum partem ecclesię prędiorum exegisse, Chilpericum octauam eius vini quod de prædiis[b] quisq; collegerat, expressisse; vt iam inde vectigal vinarium quod etiamnum canponibus imperatur, originem duxisse videatur. Item Ludouicum iuniorem vigesimam fructuum reditus cuius-
656 que totos quatuor annos indixisse. Demus id quidem; sed non nisi publicis necessariisq; bellis coactos id fecisse videmus; vt temerarium tributum Carolo VI rege indictum. Itaq; Philippo Valesio conuentus Gallicos habente anno MCCCXXXVIII, populi rogatione decretum est, *ne vllum tributi aut vectigalis genus nisi consentientibus ordinibus imperaretur*. Ac tametsi Ludouicum XI regem grauissima difficilimaq; bella eo impulissent, vt præter vectigal prædiorum publicorum ac dominii fere octingenties[c] LLS tributi nomine extremo imperii sui anno exigeret; nihilominus tamen Carolo VIII regnum ineunte coactis apud Turones populi comitiis, annua illa, quæ ordinaria euaserant, tributa sublata sunt; sed eandem oblationem quam Carolo VII dono dederant, in ærarium ac septuagies[d] LLS donationis nomine inferri: quam summam semel tantum ab vniuersis ordinibus exigi placuit: ne in posterum imperaretur. Et quidem Philippus[e] Cominius, qui tunc publici consilii

[a] In archiuis publicis.

D. Ludouici ad Filium cohortatio.

[b] Gregor. Turonens. lib. 9. cap 30. Aymo lib. 2.

[c] Id est tres milliones & quadringenta millia libellarum Turonens.

[d] Id est trecēta millia libellarum

[e] In cōmentariis.

[a] Nec ius illud præscribi potest a principe. canon. nullus. 1. q. 1.

particeps erat, negauit principibus tributa imperare licere [a]; sed ea tantum capere posse quæ consentientibus subditis dono darentur; eoq; iure Hispanos, Britannos, Germanos etiamnum vti videmus. Exstant formulæ apud nos vectigalium ac tributorum exigendorum, quibus princeps ingenue profitetur se omnia tributa, cum primum licuerit, sublaturum. Quamobrem Philippus rex, is qui Longus vsurpatur, cum exiguum salis vectigal, id est paulo minus centesimo numo [b] imperasset, propalam testatus est id se sublaturum. Eadem testificatione [c] vsus est Philippus Valesius, cum grauissimo bello coactus vectigal illud salarium duplicasset: nec passus est dominii legibus ac tabulis comprehẽdi. ac tametsi nullum vectigal salario leuius esse videtur; id tamen cum Liuio & Claudio Censoribus indictum esset premente bello Punico, contumelioſe Liuius *Salinator* est appellatus: ac pace Carthaginensibus data sublatum est; vel quia nihil sale vtilius aut humano victui magis necessarium videretur; vel quod iniussu populi id factum esset. Et quoniam leuissima quæque tributorum ac vectigalium genera tenuibus grauissima putantur; nec tamen Senatus Romanorum ærarium tueri se posse sine nouis vectigalibus intelligeret: quippe lege Valeria regibus exactis plebs a portoriis & tributis præstandis libera fuisset [d]: C. Manlius Consul ex auctoritate Senatus legem tulit in castris ad Sutrium, vt ii qui manumitterentur, fortunarum suarum vicesimam ærario soluerent: ac tametsi eo vectigali ciues non premerentur; nihilominus Tribuni plebis re intellecta capite sanxerunt, *ne deinceps quisquam populum* [e] *seuocaret*. Item lex [f] Iulia ab Augusto ad populum lata est, vt quæ hæreditates, legata, donationesve mortis causa ad alios peruenirent, earum pars vicesima ad fiscum pertineret: vtriusque vicesimæ vectigal & Reipublicæ vtilissimum, & cuique gratissimum fuit: his quidem, quod alienas acciperent hæreditates; illis vero, quod libertatem adipiscerentur. sed quoniam posteri principes vicesimam omnium hæreditatum ac legatorum imperabant, Traianus [g] le-

Salarium vectigal.

[b] id est sextã partem assis.

[c] anno 1328.

[d] Liuius li 2. Dionys lib. 5.

[e] Liuius lib. 7. ab V. C. 390.

[f] Dio lib. 58. Paul. lib. 4. sentent.

Vectigalia vicesimarũ gratissima.

[g] Plin in Panegyrico.

gem Iuliam de vicesima abrogauit: quam tamen reuocare mutatis nominibus nonnulli studuerunt[a]. Sed præ illis intoleranda sunt quæ videmus. Cum enim Samuel
675 princeps Israelitarum concionem haberet ad populum qui regem sibi petierat, minas acerbissimi vectigalis adiecit: *Ergo*, inquit, *regem habituri estis, qui decimas fructuũ vobis imperaturus est*, &c. Nec Cypselus Corinthiorum tyrannus aliud quam decimas fructuum[b] a subditis exegit. capitationem, portoria, cæteraque innumerabilia tributorum genera nunc vsitatissima, nescierunt. eorum tamen auctores miserando casu periisse videmus: vt Philistum Dionysii tyranni parasitum, qui de arce tyrannidis tractus ac trucidatus est a plebe Syracusana: Proclerem Theodebarti Francorum regis sectorem; qui a Treuerensi plebe lapidatus est, cum ad tributa imperanda regem impulisset; nec ita pridem Georgiũ Preschonem Henrici Suecorum regis assentatorem; qui plebis in Palatium irrumpentis impetu omnibus tormentorum generibus cruciatus est; quod regem quem de imperii sedibus plebs ipsa disturbauit, ad rapinas inuitaret. Quid Achæus Lydorum rex? num consimili furore plebis correptus est, ac pedibus sursum, capite deorsum aquam Tantali modo nec quicquam ligurientis suspensus, propter inexplebilem istam accumulandarum opũ auiditatem, quam incertum erat copia an inopia magis inflammaret? Num Theodorichus rex Francorũ, quod populum tributis premeret, de regno deiectus est? Vnde porro Belgarum ab Hispanis rebellantium orta seditio, nisi ob id quod Dux Albanus decimam rerum vænalium illis imperasset? qua quidem ratione infinitam vim
C pecuniarum, vel potius omnes omnium prope ciuium opes coegisset; cum reipsa compertum esset rem eandem paulo momento decies vendi consuesse: quinetiam vnius & eiusdem diei interuallo res promercales quæ vænierant, fere quingenties sestertium æstimatas esse[c], vt Hispanus quidam scripsit. Sed quemadmodum principi prospiciendum est vt quę bello vrgente indicta

[a] l. r. d. imponẽda lucratiua descript. C

[b] Aristot. in Polit.

[c] Id est septingenta ducatorum millia.

sunt tributa, parta pace tollantur : ita ferendum non est vt sublatis omnibus tributis ac vectigalibus, ærarii opes diruantur: vt Neroni, cum opes imperii profudisset, in mentem venerat: cui gratias egit Senatus, factum tamen dissuasit, ne Respublica ære diruta momento collaberetur. Plerique seditiosi ac nouandarum rerum cupidi ciues, vectigalium ac tributorum immunitatem plebi nostræ superioribus annis pollicebantur; sed neq; id præstare licuit; nec si licuisset, fecissent; nec si factum esset, Rempublicam vllam haberemus, cum eo veluti firmamēto Respublica nitatur. Quid enim restaret quo princeps imperium tueri possit, sublatis portoriis ac tributis. Superius docuimus omnia fere prædia publica, agrosve dominicos abalienatos esse; militias ex casu ac prædia militaria, quæ nobilitati belli gerendi causa assignata quondam fuerunt, plebeiorum hominum, aut etiam collegiorum nexu teneri. Non sunt igitur tributa tollenda; sed infinitæ donationes ac largitiones immanium pecuniarum indignissimis hominibus factæ, reuocandæ, iudiciaq; peculatus ac repetundarum constituenda. Ac plerique in eo vehementer labuntur, quod putant eo tributa redigi oportere quo Ludouico XII rege fuerunt: nec intelligunt pretia rerum omnium decuplo maiora esse quam tunc fuerint, propter auri argētique copiam, quæ ab India Occidentali in Europam asportata viliorem vtriusque metalli æstimationem fecit. 658
quarum enim rerum maior est affluentia, eo vilius æstimari necesse est, vt libro singulari aduersus Paradoxa Malastreti docuimus: idq; ex publicis tabulis ac legibus nostris municipalibus facile intelligi potest, vbi agitur de pretio rerum. Extat in tabulis publicarum rationum, quæ D. Ludouici imperio redditę sunt, Francorum Cancellario diurni viatici nomine septem solidos Parisienses solutos, quibus non modo seipsum, sed etiam equos, pueros, cæterosque comites iter facienti necessarios sustentaret. Docuimus Carolum V regem non amplius quam aureorum millia XXXI, pro Antissiodori oppido

agrove

agrove, Comiti emtionis nomine soluisse; cuius pretium nunc tricies maius esse possit. Item Philippum I Biturigum vrbem amplissimam, agrumve Biturigensem ab Herpino Duce sexaginta millibus aureorum emisse. cætera quæ copiose sunt a nobis eo libro disputata, nunc omitto. quibus enim locis abundat auri & argenti vis, illic prædia carius emi necesse est. cum enim Paulus Æmilius subacta Macedonia auri & argenti vim infinitam aduexisset, momento agrorum pretia triplo quam antea carius æstimari cœperunt[a]. Et cum centesimo post anno Cæsar Ægypti opes Romam importasset, fœnus diminui, & agrorum pretia momento augeri cœperunt[b]. At cum Franciscus Pizarra Peruanum regnum subegisset[c], tanta auri & argenti abundantia exstitisse dicitur, vt vini cadus trecentis aureis Hispanicis, pallium Hispanicum mille, equus sex millibus æstimaretur. id quidem propter immensas opes eius regionis: quæ incredibiles videri possent, nisi & ex Indorum historia, & ex publicis rationibus exstarent argumenta: quibus cõstat amplius decies millies[d] sestertiũ ab rege Atabalippa expressum, præter opes decuplo maiores, quas priuati, quas duces, quas milites, quas ipsi Quæstores diripuerunt, vt Augustinus Zarata Logistes Hispani regis ex publicis rationibus expressit. Ab Hispania vero in Galliam auri & argenti copia ingens aduehitur, cum hinc in Hispaniam frumenti omnisq; generis opificiorum ac rerum venalium maxima vis assidue exportari soleat. Ita necesse fuit Galliam auro & argento affluere, pretia rerum augeri; mercedem ac salarium cuiusq; maius esse; stipendia magistratibus ac militibus maiora decerni. qui enim ex fructibus prædiorum aureos centum in censum retulerat, ex iisdem fructibus mille accepto ferret. Inde errores nõ modo vulgi, sed etiam eorum qui annonam, qui rem frumentariam, qui familiæ victum veteribus institutis ac pretiis metiuntur. Nam illud centies sestertium[e] Carolo VI rege ex fructibus prædiorum publicorum, & ex vectigalibus ac tributis illatum, haud multo minus est

[a] Plutarch. in Æmilio.

[b] Tranquill. Cæsare.

[c] anno 1536.

[d] Id est, 437500000. libellarum Turonensium.

[e] Id est, 43750000. libellarum Turonens. anno 1449.

quam ter millies[a], quod Carolo IX rege ex omni publica pecunia coactum est anno MDLXXIIII, si pretia rerum vtriusq; temporis exigantur: tametsi summa hæc tricies complectitur illam. At vtroq; tempore populus se tributorum grauitate premi questus est. Cum item D. Ludouicus ab Ægypti Sultano captus est ante trecentos paulo minus annos, pretium[b] capiti regio dictum est centies & quater decies: Iohanni regi ab Anglis capto fere bis millies; Francisco I regi octingenties: huic quidem minus quam illi; quippe Caroli V Imperatoris sororem domum duxit, ac imperio Belgarum cessit. sex annos Gallia laborauit vt immanis illa pecunia, cuius summa erat inopia, pro Iohannis libertate cogeretur. at Frãciscus eodẽ anno quo pacem iniit libertatis pretium in Hispaniam misit. Idem iudicandum nobis relinquitur de annua pensione quæ Carolo Bello Philippi regis filio dicta est, scilicet ducenta[c] quinque sestertia: quæ nõ minor videri debet quam quæ Henrico primum, deinde Francisco Andium Ducibus a Carolo IX fratre constituta est; scilicet bis mille[d] & quinquaginta nouem sestertia: tum propter pretia rerum; tum quia fere quadruplo maior fuit libella Turonensis quæ fuit Philippo rege quam quæ Caroli IX principatu. Ac multo magnificentius Philippo rege viui potuit illa quam dixi pensione, quam ea quæ a Carolo IX fratribus soluta est; quã propterea augeri quodammodo necesse fuit. cũ enim Francisci Andium ac Belgarum Ducis libellorum Magister rationes accepti subducerem, comperi centies[e] quadragies LLS a Quæstoribus ex iis quæ regis beneficentia accepit, coactum esse anno MDLXXXII. Dos vero dicta Caroli IX sororib. cuius summa fuit in singulas CCCC millia aureorum nostrorum, minor est quam dotes filiarum Caroli V regis, aureorum sexaginta millium in singulas; tum quia temporis illius aurei nostris aliquanto meliores, tum etiam quod rerum pretia decuplo viliora fuerunt Carolo V rege, quam quæ essent Carolo IX imperante. Aliarum ciuitatum eadem fere ratio, idem iudicium

659

a Id est nostro more 1312500. libellarum Turonensium

b Id est 500000. libellarum Turonensium. auctor Ioinuilianus.

c Id est 9000. libellarũ Turonensium.

d Id est centũ millia libellarum Turonensium.

C iudicium futurum est, si vetera cum nostris cõparemus. Oriens olim opib. abundauit, & ab Asia opes Occasum versus aduectas esse legimus, quæ nunc ab Occasu ad Orientem exportantur. Nam Ptolemæus Auletes rex Ægyptiorum, eius familiæ postremus, pecuniam Atticorum talentorum [a] XI IMD imperabat. Sulimanus non amplius MCLXVI talentis ex eadem Ægypti regione coegit [b] anno MDXX. vix enim eo tempore Turcarum principum census annuus publicę pecuniæ talentorum Atticorum sex [c] millia DCLXVI superauit. quinquagesimo post anno prolatis imperii finibus talentorum decem millia, siue LLS maiorũ CCXL millia exegerunt: nunc etiam multo plura imperant propter auri & argenti copiã quæ ad Orientem assidue asportatur. quæ tamen summa exigua videri possit, cum Asiæ minori, quæ vix sexta pars est imperii Turcarũ, Cornelius [d] Sulla Dictator xx millia talentorum imperarit. Interdum agri bonitas, interdum etiam mercatura, sæpissime principum inexplebiles accumulandarum opum auiditates, efficiunt vt aliorum aliæ sint opes maiores. Quis est enim qui nesciat Carolum v. Imperatorem ex Insubria plus vectigalium ac tributorum coegisse, quam Franciscus maior ex hoc tantis opibus affluente regno delibaret? quis item non videt plura Belgis imperasse, quam iisdem temporibus Angliæ census annuus æstimaretur? Hoc vero pernicios ius quod non nemo superioribus annis, vt Carolum IX ad augenda tributa incenderet, ausus est in Senatu dicere, Florentinorum principem amplius millies & quatercenties [e] angustissimis Imperii finibus quotannis in fiscum inferre. quamquam id falsum est. vix enim ex Senensi ditione septuagies LLS, ex Florentinorum ditione quater centies: tametsi nullum tributorum aut vectigalium genus prætermittit. Prudentissimi tamen principis est ineunte imperio, extraordinaria superioris principis tributa aut tollere, aut certe magna sui parte minuere: ac potissimum populo rogante, imo ne rogante quidem: nec Roboami desipientis factum imitari, qui

Ægypti ærarium ex Strabone.

a Id est. 1282500o. libellarũ Turcarũ quas Budæus supputauit.

b Grittus Venetorum Legatus ita retulit.

c Id est. 6300000. libellarum, aut aureorum 4000000.

Turcarum ærarium.

d Plutarch. in Sylla.

e Id est. 6000000. libellarum Turonen. Florentinorum Ducis ærarium anno 1570.

iuniorum pernicioſiſſima conſilia ſecutus, non modo ſubditorum rogationibus non acquieuit, verumetiam crudeliorē ſe futurum propalam minatus eſt quam pater antea fuiſſet. ex quo decem tribuum orta defectio eſt, ac noui regis creatio. Illud autem in conuerſionibus imperiorum fere accidit, ac potiſſimum ſi tyrānis in popularem ſtatum abeat, vt omnia vectigalia ac tributa tollantur: quod lege Valeria factum diximus: quam immunitatem Heluetii ac Lindauii pulſa nobilitate promulgarunt; deinde ſuis quemque ſtipendiis militare oportet; poſtea tributum iis indicere quia militia immunitatem quærant. Sed hoc cæteri quidem populi a nobis differunt; quod illi tributa nobilitati ac locupletibus imperant, tenues proletarios excuſant; noſtris vero moribus aratores ac tenues tributorum pondere premuntur; nobiles ac locupletiſſimi quique a tributis aut immunes ſunt, aut immunitatem honorum ſpecie adipiſcuntur. Neque id tantum, ſed locupletiores quaſq; vrbes a munerum vacatione excuſant, vt aratores, pecuarios & opifices tributis onerent: ſic enim Athenienſes aduerſus ſocios ſe geſſerunt; & cum ex fœdere ſexaginta talenta ſociis omnibus ex æquo indicta fuiſſent, Athenienſes auctis vectigalibus ac tributis mille ac ducenta auri[a] talenta ſociis quaſi ſummo iure maieſtatis imperauerunt. Et quidem Themiſtocles dux Athenienſium cum ab Andriis ſociis tributum exigeret, deos potentiſſimos Vim & Amorem ſe afferre teſtatus, ab Andriis reſponſum tulit, duobus his potentiores ſe habere deos, Inopiam inquam, & Neceſſitatem[b]. Babylonis ciuitas omnium quæ vſquam terrarū fuerant maxima, & opum omnis generis abundantiſſima, a tributis & vectigalib. immunitatem[c] ſibi pepererat, vt nunc opima quæque oppida, & locupletiſſimus quiſque ciuis aſſentientibus principib. immunis eſt, ne potentes ac beati ciues vectigalium legib. intercedant. ſed quemadmodum valentiſſima quæq; corporis humani membra putres ac defluētes humores ad imbecilliora reiiciunt, & cum eo peruenerint

Ærariū Atheniēſium.

a Id eſt 720000. coronati. Plutarchus.

b Plutarch. in Themiſto.

c Herodot. in Euterpe.

C

nerint, apostema aut exanthema ingẽti cum totius corporis dolore erumpere necesse est: idem nobis contigisse videmus, vt cum sacer ac patricius ordo fortunis & opibus locuples, miseros aratores & opifices omni tributorum genere vrgeri & opprimi pateretur, quousque plebs oneribus assiduis grauata succumberet: tunc in vrbes antea semper immunes, atque in nobilium & sacrum ordinem onus reiici oportuit: ac sacerdotes quidem decimas pendere, nobiles vero suis stipendiis militare, & in modum equi Æsopici, qui partem oneris ferre cum recusaret asino, succumbente ac pereunte, onus integrum perferre. quod non ita pridem Dani experti sunt, apud quos sacer ac patricius ordo tributorum maximam partem ærario inferre necesse habuerunt. Semper quidem Britanniæ nobilitas æque ac ordo sacer
661 tributa pro cuiusque opibus ac fortunis Græcorum ac Romanorum [a], imo populorum omnium moribus & institutis pendere consueuit: excipio nostros homines, id est Gallos, apud quos *nihil est*, vt rectissime Cæsar [b] scripsit, *plebe contemtius*. Superius diximus in Septimania & Prouincia vectigales agros ab oneribus non eximi siue sacerdotibus, siue a patriciis possideantur. at ne feuda quidem eximenda fuerunt, nisi possessores militare, aut militibus stipendia soluere cogantur. Quid enim absurdius quam apud nos tria hominum genera, sacerdotes inquam, nobiles ac magistratus fere omnes omnia tributa in miseros opifices & aratores reiicere? Sunt igitur ea vectigalia, si modo necessaria, probanda, quæ in omnes ordines pro singulorum facultatibus exæquantur; vt salarium ac vinarium vectigal, & quæ sunt generis eiusdem: earum vero rerum quæ minutatim væneunt, vectigalia prohiberi oportet, ne mancipes plebem ad seditiones incendere possint, vt Carolo vac vi regibus sæpissime contigit. Itaque necesse fuit auxiliare vectigal illud seu vicesimam rerum vænalium, quæ nobis primum indicta fuit pro libertate Ioannis regis, ad certam summam redigi, quam *æquipollentem* appellant, vt in Se-

[a] Lucas Penna in l. vlt. de fundis limitro. C. l. indictiones de annonis. C. l. 1. de indictione C. l. rescripto. § vlt. de mun. l. 1. de mun. C.

[b] lib. 6 Commentar.

ptimania; & salarium vectigal in Aruernia. ob eam quoque rem manubias rerum vænalium plerisq; in ciuitatibus sublatas videmus propter seditiosas agrestium ac plebeiorum hominum querelas, ac tametsi manubiæ hostibus[a] accepto feruntur, sæpissime tamen pro manipulo accipiuntur, quam nostri *Iauellum*, Itali *Gabellam* vocant. Quod si quis est qui scire de me velit, quodnam genus vectigalium immortali Deo gratissimum, ciuitatibus pulcerrimum, principibus honestissimum, plebi vtilissimum videatur, illud est quod iis rebus imponitur quæ ad corrumpendos ciuium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum, quæ ad libidinem spectant; aurea inquam & argentea supellex, odores, pigmenta, iunumerabilia vestium ornamenta, colores pretiosissimi, gemmæ, margaritæ, cupediæ, cæteraq; generis eiusdem; quæ prohibenda non sunt, nec, si velis, possis; vt Platoni visum est capite quingentesimo quinto legum suarũ: cum ea sit hominibus insita vis ac natura, vt nihil auidius expetant, quam quæ sanctissime vetantur. Quamobrem principes qui Aquiloniis regionibus imperant, nullum vectigal maius habent quam ex vino, quo subditi vt carere possint, nolint tamen; sed assidue locis omnibus sese ingurgitabunt semper. Consimili prudentia Cato Censor, vt ciuitatem luxu perituram quam diutissime posset, ab interitu retardaret, ornamenta omnia, vestem muliebrem, ac vehicula quæ pluris quam x v millium æris essent, in censum referre viatores iussit. item mancipia minora annis x x, quę post proximum lustrum minoris quam decem millibus æris, aut eo pluris væniissent; vti ea quoque decem tanto pluris æstimarentur quam quanti essent, & his omnibus terni in millia æris attribuerentur. Melius etiam Augustus, qui vt effusas vtriusque sexus libidines coerceret, leges[b] de maritandis ordinibus tulit: quibus eos qui post annum quintum & vigesimum vxorem nõ duxissent, aut duxissent quidem, sed liberos non procreassent, hæreditatum quas creuissent, & legatorum quæ sibi relicta essent, partem caducam

a Gellius lib. 13. c. 23. *Etymon vocis Gabellæ.*

Vtilissima omnium vectigalia

b Gellius lib. 2. cap. 15. l. si is qui hæres de vulgari. Tertull. in lib. de monogam. Vlpian. tit. 14 l. 1. vnde vir. l. 44. de ritu nupt Dio lib. 56.

662 cam in fiscum inferre cogebat: eos vero qui liberos plures cæteris haberent, ab oneribus quibusdam immunes & in honoribus capessendis dignitate superiores esse iussit. quibus legibus Augustus summam sapientissimi principis laudem assecutus mihi videtur, tum quod vagos concubitus, & impuras libidines incredibiliter repressit; tum etiam quod spuriis quantum quidem licuit de Republica sublatis, iustos liberos, iustas vxores, sine vlla iudiciorum aut pœnarum acerbitate quærere quéque coegit. etenim cum nihil de præsentibus bonis cuiusquam detraheretur, sed earum tantum hæreditatum quæ fere ab amicis inopinato peruenirent, decima pars delibaretur, ærarium pecuniis, Rempublicam ciuibus, ciues virtutibus abundanter cumulauit. quas leges caducarias, Iuliam inquam, Papiam Poppæam, Constantinus [a] primum, deinde Iustinianus Imperator pernitiosissimo exemplo [b] aut sustulerunt, aut maxima ex parte iis derogarunt: cum tamen Papius ac Poppæus Consules legi Iuliæ varia capita, pœnasque orbis grauiores, ac præmia prolem numerosam habentibus maiora quam lege Iulia irrogarentur, incredibili legis Iuliæ vtilitate explorata, decreuissent [c]. Deterius etiam quod ab Honorio & Theodosio Imperatoribus *iura liberorum omnibus tributa sunt* [d], vel vt verius ac melius loquamur, *omnibus erepta*. Ex quo tum adulteriorum venerisque nefandæ turpissima fœdissimaque flagitia, tum etiam ciuium sterilitas consecuta est: vt immanis illa Gothorum ac barbarissimorum hominum colluuies pro-Cuincias imperii Romani prope desertas occuparit. Hæc igitur tributorum ac vectigalium genera quæ ad coercenda scelera imperantur, omnibus non modo iustissima debent, verumetiam vtilissima videri. Antea quidem Caroli IX regis nostri edicto vectigal iudiciarium imperatum erat ad cohibendam litigatorum hominum indomitam atque effrænatam licentiam; sed iudicum ac magistratuum, quibus tantumdem de quæstu litium detrahehatur, assiduis querelis

Summa Augusti prudentia.

[a] l. 1. de infirmandis pœnis cælibatus. C.

[b] l. vnica de caducis tollendis. C.

[c] Dio lib. 56. Nicephorus lib. 7. Sozomenus lib. 1. c. 9. Tacitus lib. 3. Vlpian. in Instit. c. 20 Tranquill. in Augusto. Iurisc. in tit. de titu nupt.

[d] l. 1. de iure trium liberorum. C.

Vectigal iudiciarium.

sublatum est: vix vllum tamen afflictis ærarii opibus vtilius, & huic imperio litium innumerabili multitudine oppresso splendidius cogitari poterat. Vix enim in omnibus Europæ regionibus & imperiis tot lites quam in hoc vno imperio concreuerunt; quæ potissimum Caroli VI regis temporibus accumulari cœperunt. is enim inueteratum morem, quo qui iudicio superior fuisset, nullas expensas ferebat, edicto perpetuo abrogauit. Id autem a maioribus nostris institutum fuisse opinor, vt subditi quodammodo ab insita litigandi cupiditate reuocarentur. Ac tametsi Romani in libera Republica difficilime vectigalia ac tributa imperari sibi paterentur: vectigalia tamen iudiciaria patienter tulerunt: & quidem infinitis partibus grauiora, quam quæ Caroli IX edicto imperabantur. quo quidem duos ad summum coronatos publice deponere cogebatur is qui alteri litem intenderet: eosdem ab eo quem iudicio superasset, recuperaturus; aut suæ temeritatis. si vinceretur, iustam pœnam laturus. at Romani decimam partem eius rei quæ in controuersiam veniret, in priuatis; aut quintam in publicis iudiciis imperabant: vt quidem Festus Pompeius scribit. quamquam M. Varro [a] quingentos asses ab vtroque reo, quæ pœna eadem prope Caroli nostri edicto comprehensa est, ea lege depositos scribit, vt qui superior fuisset, suum recuperaret. At fieri potuit vt post Varronem aucta sit pœna. hoc item amplius, quod sponsiones fieri solebant, quas qui iudicio vicisset præter rei iudicatæ vtilitatem laturus erat [b], nisi aduersarius ante iudicium acquieuisset: vt modis omnibus lites a stirpe amputarent. Certe quidem Hebræi [c] in Pandectis litigiosum hominũ genus grauius quam Latini puniebant: quia duplum rependere cogebatur qui debitum scienter denegaret. Turpiter tamen Caligula, qui quadragesimam rerum earum quæ iudicio peterentur, extorsit; siue iusta siue iniusta fuisset petendi causa. rerum autem venalium, quæ ad luxum, quæ ad libidinem, quæ ad pompam comparantur, semper vtilissima sunt & honestissima

[a] In libris de lingua Latina

[b] Valer. Max.

[c] Rabi Maymon. lib. 3. *nemore anemeim.*

ma vectigalia. Sed cum Francisci 1 regis edicto merces ac species vili pretio, tum vero ea genera quæ ad corruptelam ciuium inuehuntur, multo vilius quam decuit, æstimantur. Nam Succini siue Ambari pondo, species omnium quæ edicto continentur pretiosissima, paulo minus tribus sestertiis censetur[a]: at sestertia decem[b] pendere oportuit, vt vectigal maius in fiscum cogeretur: rerum vero ciuibus vtilium aut nulla aut leuissima pretia esse debuerunt; vt vectigal facilius dissolueretur, & peregrini mercatores ad eas res maiore copia aduehendas allicerentur. Etenim Romanis legibus vectigalia nulla indicta sunt earum rerum, quæ ad vitam commodius honestiusque degendam asportantur: sed tantum aromatum, quas nostri, Latinos secuti, *Species* appellant, quæ ab Vlpiano[c] enumerantur; & pellium, aut capillorum Indicorum, fucorum, ferarum, eunuchorum, sericearum vestium, & id genus aliarum mercium inanium. pecoribus autem, aut iumentis, aut rebus ad victum & cultum necessariis, nullum vectigal imposuerunt. *Capitationem* quoque a tyrannis inuectam sustulerat Seruius rex Romanorum; sed Tarquinius Superbus renouauit[d] & pro capite cuiusque decem denarios exegit: Constantinus[e] omnino sustulit. est autem tributum quod pater quisque familias pro singulis capitibus, etiam si nihil in bonis habeant, fisco dependere cogitur, nobis inusitata. fuit etiam capitatio annonaria[f] possessoribus agrorum pro iugorum & capitum quibus coluntur & arantur numero indicta. Qui vero sua industria sibi opes ac pecuniarum vim maximam coegerunt, a tributis immunes esse non oportet, dum aduersus tenues id fiat modice, vel etiam intra modum, ne bonis artibus ac industriæ bellum indici videatur: potissimum vero cum aratoribus qui alienos agros colere non suos consueuerunt, mitius agi debet: nec audiendi sunt impostores qui omnia studia, curam, solicitudinem in imponendis excogitandisque tributis ac vectigalibus conferunt, & ad ea principes exacuere modis

a Id est 120. libelli. Turonens. tria sestertia 131. ll & 5 assib æstimantur.

b l. 437. 437. 10 asses.

c In l. interdũ § species de publicanis.

d Dionys. Halicar

e l. 1. de capitatione ciuiũ censib. C. l. 1. de colonis fugit.

f l. 1. de imponenda lucratiua in C. Theod. l. 9. de acti. emti. C. Nouel. 17.

omnibus conantur: vt quadruplator ille quem honoris causa prætereo, qui annis superioribus cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, professus est amplius septies[a] millies sestertium sublatis cæteris omnibus tributis ac vectigalibus facilime ac sine cuiusquam incommodo in ærarium cogi posse. rex hominem in comitium ad nos misit, vt illud cœleste ac Dei munere concessum beneficium explicaret. Ac tametsi nostræ legationis socios & comites acutissimos haberemus, plerosque tamen homo improbus erroris opinione deceperat, nisi fucum aperuissemus. posuit enim Gal- 649
liam vniuersam sexcentis[b] miliaribus patere a Bononia Belgarum Massiliam vsque: & eodem interuallo a monte[c] Iura vsq; ad Luzum oppidum Pyrenæorum; ac propterea geometrica ratione superficiem Galliæ cxx millibus[d] miliariorum; vel, quod item est, quadraginta leucarum millibus, si Orontii definitionem sequamur: is enim leucam Gallicam tria miliaria complecti scribit; tametsi Parisienses in actis[e] publicis leucam duobus miliaribus definiunt. leucam vero decem milliaiugerum complecti putabat: quæ summa conficit decies centena millia iugerum[f]: ex qua dimidiū, propter aquarū, viarū & agrorū deserta & inculta loca, detrahebat: reliquū vectigale faciebat, ea lege vt in singulos actus, id est, in bina iugera, solidus Gallicus exigeretur: quæ summa fere cōficit millies ac ducenties LLS, vel, vt loquimur, quinq; miliones libellarum Turonensium. Idem sibi fingebat oppidorum & pagorum sexcenta millia, quibus bis millies centena millia familiarum contineri putabat: & singulis patribus familiarum solidos quinque imperari volebat, vt millies ac ducenties L L S, vel planius, quinque milliones libellarum Turonensium cogerentur. præterea mercaturam Gallicam fere quater millies[g] æstimabat in annos singulos; ex quibus singulos solidos in singula millia exprimi cupiebat. postremo singulis vrbibus ac pagis vniuersitatis nomine solidos numos vndecim C

impe-

[a] Id est, libellarum Turonensium summam 3063000.

[b] Id est, ducētis leucis Gallicis.

[c] Mons sancti Bernardi.

[d] Id est, Leucarum 40000.

[e] In regestis Castillueri.

[f] Id est, decē milliones 1000000.

[g] Id est, 1500000000. libellarum.

imperabat: quæ omnia fere ter millies efficiunt: at ipse septies millies non aliter conficere poterat quam coniunctis decimis, antiquis portoriis, vectigalibus ac tributis; contra quam initio propositum fuerat. Sed præterea tam multa peccabat, vt quid maxime non facile dici posset. Galliam enim quadratam efficiebat, cum sit figura rhombo similis, minor quadrato. Deinde dimidiam agrorum cultorum partem exæquauit desertis agris; cum tamen peræquatoribus nostris exploratum sit deserta & inculta loca, si aquas & vias adiungamus, duos Galliæ trientes auferre. deinde præter decimas quæ ab ordine sacro in ærarium inferuntur, vectigales etiam agros eius ordinis efficiebat. Illud vero temere & impudenter, quod sexcenta millia oppidorum ac pagorum in Gallia constituebat, cum ex rationibus publicis, Maximinus Præses numerum parœciarum & curionum expressum ad conuentus attulisset: quod minus erat XXVIII millibus, si pagos vrbibus æquare voles. Id Henrico II rege plane intellectum est: cum anno MDLIIII tributum XXXI libellæ Turonensis in singulas parœcias indixisset, numerus parœciarum exstitit XXIIII MDCCCXXVII, præter Burgundiones ac Pictones. Hieronymus Lascus Polonus, Palatini Siradiensis pater, ærarii opes hac ratione muniendas sibi putauit, si tres *pietatis montes* (sic enim appellabat triplex vectigal a se excogitatū) instituerentur: primo vectigalis genere dimidiam fructuum partem semel tantum; secundo vigesimam; tertio octauam rerum vænalium in perpetuum exigi volebat. Sed illum nemini, at ne sibiipsi quidem persuasisse opinor. Quid enim pernitiosius? quid ad inflammandos ad seditionem plebis animos accommodatius quam tot simul ac tanta vectigalia, potissimum liberis, & quidem bellicosissimis ac ferocissimis gentibus imperari? At sanctissimum nomen flagitioso commento imposuit, pietatis specie quæsita. Itali quidem *montes pietatis* vbique fere ad tenuium egestatem & ad inopiam subleuandam instituerunt; potissimum vero in

Montes pietatis Italorum.

ciuitatibus Lucenſium, Senenſium ac Florentinorum, his ſcilicet legibus, vt cui filia naſcitur, in ærarium pietatis pecuniam dotalem quam volet, eodem inferat momento, nec repetere poſſit, ſed cum puella annum XVIII attigerit, decuplam pecuniam maritus puellæ dotis nomine ab ærarii Quæſtoribus accipiat; ſi centum aureos intulerit, mille ab ærario laturus; ſin puella prius moriatur quam nubere potuerit, (quod ei non licet ante XVIII annum) illata pecunia ærario cedit; niſi patri altera agnata ſit, quæ prioris iure fruatur. Alterum pietatis ærarium eſt, vnde tenuibus pecunia detur decem ad ſummum aureorum, ea lege vt trientibus vſuris [a], quę omnium leuiſſimæ iudicantur, & pignoribus ærario caueant ſe creditam pecuniam ſtato die reddituros; ſi ſoluendo non fuerint, pignus publice venditur; quod ſoluta pecunia reliquum eſt, debitori reſtituitur. Ita cauetur ne tenues grauioribus vſuris vrgeantur, aut ſupellectilis diſtractionem alieniſſimo tempore ac loco patiantur. melius tamen Antoninus Pius Imperator & priuatorum inopiæ, & ærario ciuitatis cauit, cum pecuniæ publicæ maximam partem ſub trientibus vſuris daret iis qui prædibus ac prædiis Reipublicæ cauerent, ſe & ſortem & vſuras, cum peterentur, reddituros: cuius exemplo Alexander Seuerus ærarium dirutum reſtituit. Auguſtus [b] tamen referto pecuniis ærario, partem ſine vſuris dabat iis qui prædibus ac prædiis cauerent, ſe duplum reddituros, niſi ſtato die petitam pecuniam in ærarium inferrent. iſta quidem ratione pecunia publica nec erat otioſa, nec principum largitionibus effuſa, nec rapinis exhauſta, ſed ad ſingulos & ad vniuerſos ſumma vtilitas redundabat. Hic mihi occurret aliquis, tametſi Auguſtus pecuniam publicam minime fœneraretur, pœnam tamen dupli, niſi ſtato die ſolueretur, quouis fœnore fuiſſe grauiorem, ac propterea legibus improbatam [c]. ego vero pœnam illam tum improbari legibus video, cum in fraudem & vltra vſurarum legitimarum modum quid ſtipulamur [d]: ſed qui pecuniam publicam

[a] Id eſt quinque pro centum.

Antonini Pii laudabile inſtitutū. Spartianus.

[b] Tranquill. in Auguſto.

[c] l. pecuniæ fœnebris. de vſuris. l. Iulianus §. idem Pomponius de actio. emti.

[d] d. l. pecuniæ.

publicam accipit, nec ſtato die reddit, peculatum admittit; eſt igitur peculatus pœna, non vſurarum. Prudentius tamen principes illi, Antoninus inquam & Alexander, qui & Reipublicæ neceſſitati, & priuatorum vtilitatib. inſeruiebant. Qui vero pecuniam ſub vſuris Reipublicæ nomine accipiunt, næ illi ærarii ac ciuitatis euerſionem moliuntur. Venetos, qui cæteris frugaliores videntur, vt ærarium augerent, pecuniam a priuatis ſub trientibus vſuris accepiſſe video ſine vlla ſpe recuperandæ ſortis; quod iure communi licebat, & vbique fere in Italia licet; aut ſub vſuris centeſima grauioribus, ſcilicet ſextante [a], quamdiu vixerit qui dedit: eo tamen moriente, ſors ærario cedit. ſed pauci ſunt qui ea conditione ciuitatibus fœnerari velint. At collegium Georgianum apud Genuenſes quas trientibus aut ad ſummum ſemiſſibus vſuris pecunias accipit, easdem principib. ac mercatoribus grauiſſimis vſuris fœneratur. Vnde tanta vis pecuniarum coacta eſt, vt inſulam Corſicam ac prædia publica omnino redemta ſint. Priuati quincunces vſuras ſine vllo periculo ſortis Georgiano collegio credere malunt, quam a priuatis, qui ſæpiſſime foro cedunt, vel fortunarum iacturam patiuntur, vſurã accipere grauiorem. nam collegium illud bona fide vſuras ſua quaque die ſine mora diſſoluit. Veneti vero non eadem fide vſuras priuatis debitas ſoluiſſe videmus; ſed vetuſtate ſenſim vſuras in ſortem imputaſſe iis qui olim beſſes ſtipulati fuerant. At reges noſtros rariſſime accepiſſe, rarius etiam dediſſe fœnori pecunias legimus. Primus, opinor, Cardinalis Turnonius Italorum ope conſilioue Franciſco 1 regi perſuaſit [b] vt pecunias moderato fœnore acciperet, ac Lugduni ſtatis nundinarum temporibus vſuras ſolueret; ita futurum vt Italorum ac Germanorum opes breui cogeret, hoſtibus eriperet. hoc etiam agebatur vt Cardinalis aureorum centum millia tutiſſime fœnori darer, ac ſortem quoties vellet, repeteret: cæteri non item. accurrunt Itali ac Germani mercatores, Gallorum etiam quamplurimi; ita paucos poſt

Ærarii publici ac ciuitatum euerſio.

[a] Id eſt quatuordecim pro centum.

[b] anno 1545.

annos quam mortuus est Franciscus, sors D aureorum millia superabat: quæ ex ærario pecuniis refertissimo dissoluere potuisset; noluit tamen, etsi nec pecuniis Respublica egeret, & cũ omnibus principib. aut fœdus, aut pacem iniuisset. secuta est calamitosissima dominatio Henrici filii, qui breui exhausto patris ærario vsuras centesimas, post etiam sesquicentesimas[a], tandem ducentesimas pactus est. Cum vero pecunia fœnori soluendo non sufficeret, vsurarum vsuras creditoribus promisit. Carolus v Imperator Henrici exemplo tunc primum bellis vrgentibus sub fœnore centesimo pecunias accepit. Antea quoque Henricus v i i i rex Anglorum a Germanis mercatoribus maritimarum ciuitatum centum aureorum millia acceperat sub vsuris centesimis: vt opes ac pecunias vsurarum illecebris ad se quisq; pertraheret. At Henricus i i rex Francorum opinionis errore deceptus est: cum enim grauiores cęteris vsuras creditorib. solueret, maiorem vim pecuniarum se coacturum sperabat; sed prudentissimus quisq; futurum prospiciebat, vt cum breui pecunia regem tam graui fœnore obæratum, post etiam fides defecisset; creditores vna cum vsuris sortem amitterent. Carolus vero Imperator creditoribus satis se facturum iudicabat, cum ciuitates quasi prædes creditoribus daret. Mortuo Henrico rege creditores querelis omnia compleuerunt: ac pleriq; non de vsuris, sed de sorte recuperanda laborarunt; cum alius sortis semissem, alius trientem emtoribus suo periculo cedere cogeretur; nec solum Germani, Heluetii, Itali, Franci, verum etiam Turcarum nonnulli, pecunias mercatorum nomine regi credidissent. Etenim Rostanus Bassa quominus Turcarum auxiliares copiæ regi Henrico i i mitterentur, cum in Italia Guisio duce bellum renouatum esset, interceſſit; tametsi Vinea legatus aureorum decem millia regis Henrici nomine numerasset, quoniam quatuor millia fœnoris ac sortem sibi deberi querebatur. hac enim lege fœnerantur vt sortem cum vsuris repetere liceat; vt etiam Itali publicani, qui, quod fœnora in

C

[a] anno 1554.

667

Gallia

Gallia prohiberi vidēt, versutissime debitores hac fraude circumueniunt: mutuā enim dant pecuniam acceptis prædib. ac prædiis, ac vsuras interdum centesimas, sæpe grauiores stipulantur; nihil tamen fœnoris nomine scripto continetur. stato die sine testibus & apocha fœnus accipiunt: quod quidem nisi solutum sit, sortem distracta supellectile debitorum sibi reddi per viatorem cogunt, aut etiam carceribus debitores includunt. Qua fraude fœneratores Italos in annalib. nostris antea quoque vsos esse legimus, ac propterea diuo Ludouico [a] rege primum, deinde Philippo [b] Bello Ludouici nepote, huius imperii finibus bonis publicatis exactos; debitores fœnore liberatos sortis reliquias in fiscum intulisse. Sed nō ita coerceri potuit illa fœneratorum pestis, quin Philippo [c] Valesio rege rursus de iis quæreretur: qua quidem quæstione decreta intellectum est quinquagies sestertium [d] ab Italis publicanis aduectum, paucis annis quinquies millies [e] fœnoris peperisse. ac tametsi ex hoc regno exterminati sæpe fuerint, nusquam tamen vllis temporib. exstitit copia maior; nec quamdiu principes fœnori accipient, defuturi sunt. Sed cum inopia ærarii fœneratores terruisset, reges nostri pecunias a ciuitatib. fere singulis mutuas acceperunt; ciuitates a priuatis quib. vsuras besses ex vectigalib. ac tributis, quoad sortem reciperent, promitti necesse fuit: quib. tamen satisfieri non potest. Hæc quidem tolerabilia viderentur, si, quod regibus persuasum erat, ciuitates obsequio ac fide maiore acceptis mutuo pecuniis deuincire potuissent: sed nullis temporibus grauiores in Gallia tumultus aut plures ciuitatum defectiones exstiterunt. ærarii vero tanta fuit inopia, vt Henricus moriens plura deberet, quam sui maiores annis quadraginta a subditis exegissent: idq; æs alienum annis XII quib. imperauit, fere totum vsuris contractū est: præterquā quod quatercenties quadragies quinquies [f] LIS mutui nomine sine vsuris debuit. sors vero pecuniarum quarum nomine vsuræ debebātur, fuit ter millies quatercenties & vndecies LLS:

a anno 1254.
b anno 1300.
c anno 1347.
d Id est. 238750. libellarum.
e Id est. 21875000. libellarum.
f Id est. 2317610 ll. Turonens.

vsurarum vero quarum dies venerat anno MDLX Francisco II rege, summa fuit centies septuagesies sexies LLS.[a] præter ea quæ duci Ferrariensi, quæque contractis principum nuptiis Henrico moriente debebantur; cuius pecuniæ summa fuit paulo[b] minus bis millies LLS. cætera debita fere quater centies sexagies[c] LLS æquant. quæ omnia debita simul coacta fere decies millies efficiunt[d]: quæ summa etiam decimarum, vectigalium ac prædiorum publicorum iura ciuitatibus & corporibus oppignerata complectitur. Quamquam Carolus v Imperator eiusque filius Philippus debita multo grauiora vsurarum vitio contraxerunt: nam ex rationibus publicis Hispanorum, anno MDLXVI, fere[e] vndecies millies priuatis debitum fuisse accepimus; eoque nomine prædia publica vectigaliaq; Neapoleos ac Mediolanensis agri, iampridem a Genuensium mercatoribus oppignerata teneri. Sed risu digna res est, quod non modo Genuensibus, verumetiam ipsi Philippo Hispaniarum regi ob id sacris interdictum fuerit: quod hic quidem acciperet, illi vero darent fœnori pecuniam: & quæstio Romæ habita de Genuensium fœnatoribus, qua quidem compertum est pleroſque ducentesimum ac trecentesimum fœnus a Philippo accepisse. nec inanis fuit illa quæstio & interdictio, cum inde Philippus occasione accepta ne fidem fallere videretur, creditores decem annorum vsura fraudarit. Eadem interdictio regib. nostris peropportuna fuisset ad publicanos & mancipes Italos, qui omnia vectigalia, portoria, prædia publica, salinas mercede conducunt contra morem maiorum cõtraq; leges, huius imperii finibus arcendos. Nec mirum si tot ac tantas ærarii opes hinc in Italiam exportant impune, cum in auctionib. præferantur subditis etiam carius conducentib. Sed illud magis intolerandum, quod non ita pridẽ omnib. spectantib. vna deminutione mercedis aureorũ viginti millia cum sempiterna Gallorum contumelia ex portorio Lugdunensi lucrifecerunt, ac magistratib. quæstiones peculatus ademerunt, vt a principe

[a] Id est 775979. ll.
[b] Summa fuit 891492. ll.
[c] Summa fuit 1564787.
[d] Summa fuit 411815375. ll. Turonenſ.
[e] Summa fuisse dicitur Hispanicorum aureorũ 15432000.

cipe iudicarentur, ac impune prædiari liceret. Harum omnium calamitatum origo est a Francisco rege petita, qui cum opib. ac pecuniis parta pace abundaret, fœnori accipere non dubitauit. quo nihil in Rempublicam pernicio sius cogitari potuit: quoniam alterutrum necesse est, aut ærarium diruere ac publicas opes euertere, si vsuræ dissoluantur; aut turpiter fidem fallere, ac priuatorum bona diripere. Etenim principum inopiam ac egestatem sequuntur rapinæ, sectiones, proscriptiones, ac innocentium hominum crudelissimę strages. tum enim principi commodum erit ac necessarium mutuam a sociis & a subditis pecuniam sub vsuris accipere, cum defectiones a se & potentium cõiurationes prospicit: nam extremis periculis extrema remedia quæruntur: vt Eumenem fecisse legimus, qui a coniuratis & ab iis quos a se defecturos intellexerat, pecunias sub grauissimis vsuris accepit. nec aliter Agrippa rex Iudæorum regnum vnde expulsus erat, recuperaturus videbatur, nisi nomina fecisset, ac debita grauissima contraxisset. creditores enim, vt in regnum restitueretur, omni studio ac solicitudine curauerunt. quod item accidit Eduardo III I regi Anglorum cum de regno deiectus fuisset. illud tamen consilium inutile futurum est, si creditoribus cautum sit prædibus vel prædiis. Quibus igitur rationibus ærarii publici opes curari debeant, satis opinor expositum videtur: quod primum huius disputationis caput erat. Secundum est, vt ciuitas coactis opibus pro salute proque dignitate publica vtatur. quo de genere cum de præmiis disseruimus, multa dixisse videmur: cætera quæ sunt intermissa, persequamur. Maiores nostri in rationibus distrahendis primũ caput expensarum erogationib. a rege factis in tenues & egentes tribuere solebant; secundum regiæ domui; tertium sartis tectis; nunc vero conuersa ratio est. Certe quidem religionis ac sapientiæ principes illi veteres Hebræi * hanc disciplinam a sanctissimis prophetis acceptam posteritati tradiderunt, cum dicerent diuitiarum munimentũ omnium maximum ac firmissi-

* In libris פירקי אבות

mum esse eleemosynam ac benignitatem aduersus egē-
tes. eius autem benignitatis ac largitionis modum decima parte bonorum definierunt. Ac mihi quidem res humanas propius intuēti, nullæ familiæ, nulli principes, nulla imperia opibus ac victoriis tam floruisse videntur, quam quæ maximam egentium ac tenuium curam habuerunt. Atq; in eo quidem regum nostrorum præ cæteris, quantum quidem colligere potui, benignitas in egentes clarissima semper exstitit; maxime tamē Roberti regis Capeti filii, a quo cæteri deinceps caritatis exempla didicerūt. Is enim mille pauperes humanissime semper fouit; eisq; iumenta præbuit, vt se quocunq; iret, cōsequerentur, ac pro se vota facerent. ac tametsi noui regis filius regnum maximum adeptus esset, nemo tamen diutius aut felicitate aut tranquillitate maiore quam hic imperauit. Illud autem de regibus nostris prædicare possumus, cæteros omnes omnium gentium reges ac principes imperandi facilitate, diuturnitate, ac securitate superasse: quod cum bona venia dictum sit eorum qui non modo Christianorum, verumetiam Turcarū, Persarum, Tartarorum, Æthiopum, Indorum imperia tenent. Quem enim ex illis omnibus cum diuo Ludouico rege conferemus? is enim octo & viginti rerum diuinarum & humanarum collegia suis opib. fundauit; tametsi centum ac viginti pauperes qui se consequebantur, humanissime, & eodem victu quo seipsum quotidie sustētaret: at etiam diebus quadragesimæ numerum duplicabat. Itaq; mirum videri non debet, si annos quatuor & quadraginta summa cum sui nominis gloria imperarit; & ita imperarit, vt hostibus quidem formidolosus, carus amicis, Deus subditis, sanctus omnibus haberetur. hoc amplius, quod in summa parte felicitatis reges ponere consueuerunt, omitti non debet, quod quinque filios, C quatuor filias se moriente spirantes, ac regnum armis & legib. florētissimum reliquit. extrema vero cohortatione filium regni successorem studiosissime admonuit, vt Deum in primis veneraretur, deinde egentes ac tenues quam maxima posset benignitate cumularet. Nec o-

mittendus est Iacobus v rex Scotorum, is qui *rex egentium* vsurpatur; qui cum omnes sui temporis principes benignitate vinceret, maiores tamen suos opum magnitudine longe superauit. Illustres vero familias, imperia, ciuitates cum principibus in exitium ruere, aut grauissimis calamitatib. & egestate conflictari videmus, quæ tenuium bona diripuerunt, aut quasi prædam militibus ac latrociniis publicanorum obiecerũt. Et enim Henricus II rex Francorum nostra ætate tributum temerarium imperarat[a], quod vulgus *talionum* appellauit; testatus seid militum stipendio daturum, ne cum cæteris vectigalib. conturbaretur, vt plebs ab iniuriis ac direptionib. militum tuta esset; vt antea tributum quod alendis decem legionib. indictum erat, ciuitatib. quæ ab incursionib. ac direptionib. militum tutæ sunt; quod tamen tributum agricolis etiam communicatum est. ex quo secuta est crudelissima expilatio agricolarum, qui tametsi indignissime a militib. diripiuntur, nihilominus tamen nouis quoridie tributis ac vectigalium innumerabilium multitudine prægrauantur; cum tot ac tantis calamitatibus præclare secum agi putarent, si alimenta militibus Quæstorum ac præfectorum annonæ militaris leuissimo pretio pararent, vt aliquot annos factum vidimus. Quid igitur sperandum est ab iis ciuitatibus, in quibus cum tanta impunitate ac licentia milites latrocinantur, & in ciues grauius quam in hostes grassantur? latrociniorum vero culpam in principes regerunt, quod sine stipendiis militare coguntur; quanquam nec inuiti militare coguntur, nec stipendia, si rex velit, sibi dari cupiant, vt liberius prædari liceat. Vna igitur est tuendæ ciuitatis, ac disciplinæ militaris (quam nullam habemus) restituendæ, tum etiam latrociniorum coercendorum ratio, si militib. certissima stipendia dentur. *neq; enim disciplinam*, inquit Cassiodorus, *seruare potest iniunus exercitus, dum quod deest semper præsumat armatus.* Id autem fieri nequit, nisi summa ærarii cura habeatur. At sæpissime videmus principes a fœnore vel mutuo bellum

[a] anno 1548.

Vna militaris disciplina restituenda ratio.

auſpicari: quo nihil pernitioſius fieri poteſt. Placet igitur vt prima principis eiusque familiæ cura habeatur, deinde ſtipendiorum militarium; poſtea magiſtratuum, qui ſtipendiorum inopia fœdius interdum quam milites latrocinantur; tum eorum quibus præmia re bene geſta debentur; poſtremo tenuium ſubditorum; non tantum propter eam, quæ nobis cum illis communis eſt humanitatis coniunctionem, verumetiam ne inopia ſubditorum Reſpublica perturbari poſſit, vt antea diximus. His ita conſtitutis, ſarta tecta curanda ſunt, arces præſidiis firmiſſimis ſtabiliendæ, mœnia inſtauranda, pontes erigendi, viæ ſternendæ, portus muniendi, naues exſtruendæ, templa exornanda, ædes publicæ reficiendæ, vetera ædificia quæ ad vtilitatem, quæque ad ſplendorem ciuitatis pertinent, ſarcienda, aut veteribus caducis noua ſunt ædificanda. nam præter eam quæ neceſſario principi proſpicienda eſt, propugnaculorum ac mœniũ curam, ſum- C

Vtilitates operum publicorum.

ma etiam ex operibus publicis ad vniuerſos & ad ſingulos vtilitas manare conſueuit: quia egeſtati ſimul ac ignauiæ occurritur; inertia e ciuitate expellitur; opificia condiſcuntur; tenues ſubleuantur; otioſi exercentur, vrbes exornantur; morbi arcentur: deniq; inuidiæ erga principes, quę ſępiſſime ſubditos ad defectionem exacuit, nullus nec ſeditioni locus relinquitur, cum quę tributa ſubditis imperantur, parta pace non modo in vniuerſorum, ſed etiam in ſingulorum vtilitatem redundant. Quamobrem Alexander Seuerus Imperator pleraq; portoria tributave ciuitatibus relinqui voluit, vt ea quæ modo dixi, melius commodiusq; curarentur. Quod cum in omni Republica vtile, tum maxime in ariſtocratia neceſſarium eſt: propterea quod difficilius ſubditorum innumerabilis multitudo a paucis principibus coerceri poteſt, niſi plebs operibus publicis ac opificiis intenta quæſtum faciat. hac etiam ratione proſpicitur, ne populus frumenti ac pecuniarum largitione conſueſcat, vt in popularibus ciuitatibus quondam fieri ſolebat: ac potiſſimum Tarenti[a]: quæ res exitium attulit non tantum ærarii opibus,

[a] Ariſtot. in Polit.

ſed

sed etiam ciuitati. Itaque probro Pericli datum est, quod primus populum Athenienſem, vt eius gratiam promereretur, congiariis aſſuefecerit[a]. Idem tamen cum in ea Republica quodammodo regnare cœpiſſet, publicas opes in opera publica effudit: nec ſolum vrbem propugnaculis munitiſſimam, verumetiam ædificiorum magnificentia ſuperbam, & opificum ingenioſiſſimorum multitudine admirabilem reliquit. nec prius tamen id auſus eſt, quam pacata Republica & ærario pecuniis referto. tunc enim centum millia talentorum Atticorum in ærario fuiſſe feruntur, ſi Demoſtheni[b] credimus: quæ pecunia cum immanis ſit, non dubium eſt errorem irrepſiſſe, ac *centum talenta* legi oportere: cum antea docuerimus numquam Athenienſes a ſociis, cum vectigalia ac tributa grauiſſima imperarent, plusquam duo talentorum millia extremis temporibus exegiſſe: Periclis vero ætate vix mille talenta extorſiſſe. Et quoniam apud ſocios inuidia, apud ciues etiam maleuolentia flagrabat, quod ærarii opes in templa, mœnia, portus profudiſſet, palam auſus eſt in concione populi dicere, ſi populus ea improbaret, ſe pecunias operum publicorum in ærarium illaturum, ea lege vt publicis operibus ſuum nomen incideretur[c], ſuaque vnius impenſa facta fuiſſe poſteritati teſtatum eſſet. populus conditionem reſpuit, & impenſas accepto tulit; cum intelligeret eas opes ad vniuerſorum & ſingulorum decus & vtilitatem effuſas: quod plerique mercatores in materia ſuppeditanda, vectores & nauicularii in vehenda, opifices in polienda, ac in ſuo quisque genere vberrimum quæſtum faceret. operum vero ſplendor ac magnificentia incomparabilem ſeculis omnibus gloriam populo Athenienſi pepererunt. Sed præter eas quas dixi vtilitates, vna eſt omniũ maxima, quod ſcilicet duæ Rerum omnium publicarum antiquiſſimæ peſtes, egeſtas inquam & inertia, de ciuitate depellerentur; quo nihil in popularibus & optimatum imperiis commodius fieri poteſt: & in iis potiſſimum regionibus, quibus homines ob ingeniorum

[a] Plutarch. in Pericle.

[b] In Olynthiacis.

[c] Plutarch. in Pericle.

præstantiam difficilius a rebus nouandis prohiberi possunt; quales fuisse diximus Athenienses: quales item Ægyptios, qui suorum inertiam capitalibus pœnis coercebant[a]. Hinc illæ pyramides quæ a regibus Ægyptiorũ, ne plebs otio & ignauia langueret, exstructæ feruntur. Et quidem Augustus parta pace, vt populum in officio contineret, locupletissimos quosq; ad ædium cõstruendarum æmulationem inuitabat, eosque opibus & honoribus cumulabat, qui Vrbem ædificiorum magnificentia exornarent. ipse sacras ædes vetustate collapsas, aut incendio absumtas refecit, & in sacellum Iouis Capitolini XVI millia pondo auri cõtulit: ac merito gloriabatur, *se Vrbem quam lateritiam acceperat, marmoream reliquisse*. Quid Claudius Imperator? nulla re posteritati magis quam operum publicorum incredibili magnificentia commendatus est. Fucini lacus per tria passuum millia partim effossis partim excisis montibus canalem absoluit post vndecim annos, continuis XXX hominum millibus sine vlla intermissione, inquit Tranquillus[b], operantibus. Quid Vespasianus? non modo Capitolium, sed vrbis regiones XIII incendio Neronis absumtas, ciuibus certatim operi manus admouentibus paucis annis restituit; & cũ architectus aliquis grandes columnas exigua impensa in Capitolium perducturum se polliceretur, præmium obtulit, operam remisit, præfatus sineret se plebeculam pascere[c]. Quid Veneti? quatuor circiter hominum millia operibus publicis assidue exercent ac fouent. quo nihil aut plebi vtilius, aut ciuitati commodius, aut vniuersis iucundius fieri potest; quod præter opera publica ciuitati necessaria, etiam publicas opes tenuibus alendis summa benignitate largiuntur. Hæc tamen splendida sunt ac magnifica, quæque ciuitatem superbam ac magnum principem deceant, quibus scilicet tantæ sint opes; vt parta pace ac præmiis stipendiisque omnibus quæ cuique iusta debeantur, distributis ea quæ dixi opera publica moliantur; sed qui vectigalium ac tributorum multitudine plebem opprimit, vt

C

672

inanium

[a] Plutarch. in Solone Herodot. Cæsar lib. 2 de bello ciuili.

[b] In Claudio.

[c] Tranquill. in Vespasiano

inanium ædificiorum substructionibus gloriam conquirat, ac maiorum opera collabi patiatur, is profecto suæ tyrannidis indelebiles notas ac testimonia posteritati sempiterna relinquit, se ciuium sanguine sua cæmenta madefecisse. Ac fere fit vt superbas tyrannorum moliriones posteri ob id tantum euertant, ne vllum tyrannidis in ciuitate vestigium extare possit. domus aurea Neronis vrbem fere ambitu complectebatur: at consequentium Imperatorum qui in ea domo propter Neronis flagitiosam memoriam habitare vellet, inuentus est nemo: sed paulo momento collapsa est; quippe quæ innocentium ciuium sanguine exstructa fuisset. Quamquam inanes operum ac superbæ molitiones quas tyranni meditantur, tolerabiliores sunt quam in homines indignissimos effusæ largitiones: quia principem prodigũ & alieni largitorem egestas sequitur, egestatem extrema tyrannis. Quis enim Nerone & Caligula prodigalior? quis vtroq; crudelior? alter enim vicies millies immanibus largitionibus effudit: alter amplius tricies millies primo sui principatus anno absumsit: eoque inopia Caligulam adegit, vt stipem mendicare cogeretur: deinde ad proscriptiones conuersus, posteaquam publicas opes consumsisset, priuatas expilare, & crudelissimis sectionibus omnia miscere cœpit. Interdum tamen principes minime malos rerũ ab se gestarum obliuio tanta capit vt quibus, quantumque pecuniarum, & quam ob causam largiantur, quid ærario desit, quidve supersit, penitus ignorent. Itaque persapienter Franciscus maior rex Francorum, singulos prouinciarum Quæstores generales duo breuiaria publicarum cuiusque prouinciæ pecuniarum pridie Calend. Ianuar. ad ærarii sanctioris Præfectum mittere iussit; alterum quidem verum, anni proxime antecedentis; alterum coniecturale, anni sequentis: vt Præfectus ærarii ex omnibus breuiariis duo conficiat breuissimis capitibus summam accepti & expensi rationem complectentia; vt principi Senatuique plane exploratum sit, quantæ facultates, quantaque ærarii sit

Tyranni ciuium sanguine sua made faciunt cæmenta.

inopia; vt commodius Reipublicæ caueatur, ac donationibus immensis occurratur. Cuius rei quanta sit vtilitas, argumento esse potest, quod anno MDLXXII, ex breuiario coniecturali quod ad ærarii Tribunos allatum est, æstimatio fiebat partium caducarum summam fore quater centies [a] LLS. at sequenti anno Calendis Ianuariis intellectum est quingenties sexagies [b] rationibus publicis accepto latum fuisse; cuius summæ vix sexta pars publicis vtilitatibus cesserat. sed ea calamitas tum accidit, cum puerorum ac fœminarum dominatu omnia tenerentur. Cum hoc breuiario si largitores illi suarum donationum breue compendium haberent, vt quibus quantumque donatum sit, quibus etiam quid dari oporteat, contueri possent, fortasse parcius donarent, publicæque vtilitati melius prospicerent. Illud etiam non minus necessarium fuerit principi, non modo publicarum actionum quæ geruntur, instrumentum, 673 sed etiam subditorum quos habet, virtutibus artibusque illustrium nomina breuissimis tabulis comprehensa sæpius intueri: cum nullius tanta sit tamque tenax memoria, vt non sæpissime in infinita negotiorum multitudine offendat. Quis enim Ludouico XI rege Francorum in rebus agendis prudentior exstitit? at sciens prudens in Caroli Burgundionum Comitis retia seipsum coniecit, oblitus se legatos Leodium ad bellum Carolo inferendum misisse: qua re intellecta Carolus regem captiuum Peronæ, quo illum inuisere non dubitarat, obseruari iussit. si anteacti temporis ac rerum gestarum instrumentum habuisset, numquam ita temere laberetur. Sed hic assentator aulicus obiicit, instrumentum illud imperii nimis amplum fore, nec principem his studiis intentum diutius victurum. Cur ergo principes illi qui terrarum orbem suis imperiis ac legibus tanta cura, studio, solicitudine, labore, industria moderati sunt, tamdiu vixerunt? Augustus inquam, Tiberius. Vespasianus, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus? at instrumentum imperii ab aliis conscriptum non habuerunt,

[a] Id est 1750000. librarum Turonens.
[b] Id est 2450000.

Instrumentum imperii

buerunt, sed ipsi sibi, Augusti prudētissimi principis exemplar secuti, conscripserunt. Quinetiam Augustus tria volumina imperii successoribus reliquit; vno mandata de funere suo complexus est; altero indicem rerum a se gestarum; tertio breuiarium totius imperii, quantum militum sub signis vbique, quantæ pecuniæ in ærario & fiscis & vectigaliorum residuis essent; adiecit etiam eo-
C rum nomina a quibus ratio exigi posset. nec tamen a iure dicundo abstinuit vmquam; & optimos quosque de Republica libros diligentissime legit; Demetrii Phalerei disciplinæ memor, cum Ptolemæo regi suaderet eos libros assidue sibi legendos esse a quibus intelligerent eareges, quæ audire a nemine possint. O magnum & immortali gloria dignum principem! an igitur tanto imperio, tantis negotiis, tantis rebus implicatus, parum vixit qui annum LXXIIII superauit? Vespasianus item instrumentum imperii pulcerrimum, inquit Tranquillus, confecit; annos tamen septuaginta vixit. Latius etiam Persarum quam Romanorum imperia, ab extremis scilicet Indiæ oris vsque ad Hellespontum Libyæque deserta, centum XXVII prouinciis patebant; semper tamen Persarum Imperatores instrumentum imperii ac largitionum suarum prę se diu noctuque ferebant. argumento sit quod Darius is qui Longimanus [a] vsurpatur, cum manus impias coniuratorum Mardochæi familiaris ac domestici beneficio admonitus euasisset, cui tamen egenti nulla præmia decreuisset; aliquanto post cum noctem insomnem duceret, instrumētum imperii ad se deferri iussit, in quo scriptum erat Mardochæum coniuratos in principem detexisse; nec tamen vllum præmium tulisse, hominem acciri mandauit, eumque amplissimis honoribus cumulauit. Omnibus tamen omnium seu Persarum, seu Græcorum, seu Romanorum imperiis, maius est hac quidem ætate imperium Hispanorum: at non modo tanti imperii instrumentum rex Hispanus assidue contuetur, sed etiam librum omnium literarum quas ad legatos & Præsides prouinciarum

[a] Hist. cap. 6.

scribit, compendiosissime singula complectentem voluit ac reuoluit. ob id enim Carolus Sapiens rex Francorum, Senatus scribam primus creauit; non quidem litibus notandis, sed iis tantum negotiis quæ ad Rempublicam pertinerent, breuiter describendis. Omnium tamen maxime principi necessarium est instrumentum largitionum; propterea quod nulla re grauiusquam in eo genere peccatur. Superius monui Philippi Valesii lege cautum fuisse, *vt dona principis irrita essent, nisi is cui quid dono datum fuerit a principe, donationum tabulis antecedentes maioribusque suis factas largitiones complectatur.* diximus etiam Carolum VIII regem sanxisse, *ne largitio vlla vim haberet a principe facta, quæ vel duo sequentia* [a] *superaret, nisi apud acta rationalis Curiæ insinuaretur.* Tertia lex [b] est, *ne quid rationibus expensi accepto ferantur sine mandato & apocha.* Quæ leges cum iam pridem obsoleuerint, non aliter aulicorum hominum rapinis occurri potest, quam eo quo dixi donationum principalium instrumento. Postrema lex erat Francisci maioris, qua cautum erat, *vt ærarii sanctioris quatuor claues fabricarentur; vt vnam penes se rex haberet; cæteras ii quos ærario præfecisset.* subrogatum etiam huic legi, ne ex arcanumi nisi præsente ærarii Præfecto & scriba mouerentur. postea tamen Henrici II [c] edicto Præfecti ærarii lege soluti sunt, ne rationum distrahendarum actione tenerentur. tum vero lata lex est cum vna largitione centum aureorum millia in vnum ex ærarii custodibus effusa fuissent. Inde fundi nostri calamitas. ex quo enim parsimonia Francisco rege constitui cœpit, omnes ærarii opes potentium & adulatorum direptioni patuerũt, Nec tamen Henrici edictum obstare debuit, quo minus ærarii expilatores repetundarum quæstionibus subiicerentur, & infinitarum pecuniarum donationes reuocarentur; vt quidem populi rogatione in comitiis Aureliorum ac Blœsensium decretũ erat. Etenim Galba Imperator donationes [d] a Nerone factas reuocauit, præter decimam quam donatario cuiq; fruendã reliquit: rem

674

C

Leges optimæ.

[a] Id est 17. ll. cod. vsque ad 100.

[b] Ordin. Caroli 7. & Francisci 1.

[c] anno 1556.

[d] Tranquillus Galba.

quidem

quidem periculi plenam, vt superius diximus; interdum tamen aduersus publicos prædones ac depeculatores valde necessariam. At Carolus VII pecuniarum summam, qua regibus vti & abuti arbitratu suo liceret, lege definierat; quæ summa perquam exigua, illa tamen ætate maxima videbatur. Nihil autem principibus tam vtile, nihil ciuitatibus tam necessarium, quam largitiones quæ a principibus fiunt, rationum publicarū ponderib, examinari: quoniam ista ratione & dignitati principum qui omnia omnibus magnifice largiuntur & ærario succurri facilime potest; data repetitione Quæstoribus ab iis qui pecuniam importunis rogationibus expressissent At quam pauci futuri sunt qui a principibus petere, aut vltro sibi oblata capere velint, si aut reuocari posse putent, aut rationes reddere cogantur! Vix enim Franciscus maior annos XXXII, quibus imperauit, tantum largitus est, quātum se mortuo Henricus filius duobus annis effudit. nondum iusta parenti fecerat, cum hirudo quædam Palatina pecuniæ vim infinitam quam officiariaccepta confirmatione regib. initiatis fisco dependere solent, vno absorbuit & eodē hausu. Ac tametsi Franciscus pater multa Germanis, Anglis, Italis, Hispanis dono daret; vix tamen ac ne vix quidem tricies sestertium singulis annis rationibus expensum ferebat, quantum quidem ex actis publicarum rationum collegi. Dona vero in subditos collata vix centies sestertium quotannis æquarunt[b]: tametsi principes, duces, rectores prouinciarum, iudices, procuratores, legatos, domesticos, scholasticos, opifices ingeniosissimos, præter legitima stipendia donationibus cumularet. O generosum principem, qui & personarum illustrium quibus donaret, delectum habere, & largitionibus modum imponere didicisset! Duo capita huiusce disputationis absoluimus; qua scilicet ratione ærarium confici & augeri, quoque modo ciuitatis opes explicari deberent: restat postremum caput, quid quantumque pecuniarum vsibus publicis vrgente necessitate recondi, ac veluti penuario

[a] Id est, 13250. ll. Turonens.

[b] Id est, 437500. ll. Turonens.

Sanctissimarium.

cõseruari oporteat. quam quidem ad rem Romani summam prudentiam adhibuerunt; quibus tametsi nullum fere tempus bello vacuum fuerit ab Vrbe condita vsque ad Actiacam victoriam, postquam Augustus Marci Antonii opibus fractis Ianum clusit; non prius tamen sanctius ærarium in quo vectigal manumissorum seruabatur, attigerunt, quam Annibal imperium ad extremã inopiam adegisset; tunc quater centies [a] sestertium ex ærario expresserunt; vnde salus imperio quæsita. Turcarum quoque principes sanctius ærarium habent, præter id quod ex vectigalibus ac tributis ordinariis conflatur, vt sit aliquod extremis temporibus imperii munimentum. Maiores nostri vrgente bello si pecunia ærario defuisset, regia nemora cædere solebant, in quibus grandium & excelsarum arborum innumerabilis multitudo ad omnes opportunitates concrescebat: at bellis ciuilibus quibus omnia subuerti cœperunt, omnia fere nemora accisa, aut certe ita circumcisa sunt, vt nihil fere præter syluas cæduas restare videatur. Ex quo quidem Respublica incredibile detrimentum accepit, maius etiam latura deinceps, nisi mature prospiciatur. Iam enim grandium arborum tanta est inopia, vt ad nauium & ædificiorum fabricam ex peregrinis regionibus trabes conquirendæ sint: & cum arbores fructiferæ ante cædantur quam fructum pecoribus vtilẽ proferre possint, rei annonariæ inopia sequatur necesse est. Cum autem publicarum pecuniarum custodia supra modum difficilis semper visa sit, reges Persarum perinde ac Romani, vt a rapina sanctius ærarium vindicarent, aurum in grauiorem laterculorum figuram conflabant. Illud etiam memoriæ proditum est Carolum v regem Francorũ ceruum solidum ex auro publico conflare decreuisse, eius magnitudinis ac figuræ quæ in Palatio Parisiorum adhuc exstat. Celtæ veteres pecunias in lacus Diti sacros deponebant, Græci in templis deorum, puta Apollinis; vt Romani ad Opis & Saturni; Hebræi modo in templis, modo in sepulcris. Hyrcanus enim rex idem & Pontifex

[a] Id est 1750000. ll. Turonens.

C

Pontifex Hebræorum maximus, ingentes pecunias e sepulcro Dauidis expressisse dicitur[a]. Sed cum nulla sepulcra tam religiosa, nulla tam sacra sint fana quæ fures non perfodiant, Mauritaniæ reges auri globum ingentem veru transfixum in altissimo pinnaculi loco ætate superiori constituerant[b]. At veteres Ægyptii, quominus exteros principes ad se inuadendum inuitarent, omnem fere pecuniam publicam in pyramidum ac vrbium substructionibus, aut in fluminibus deducendis, aut in Nili aggeribus reficiendis consumere solebant. Ezechias vero imprudenter; qui cum legatis Assyriorum opes ac thesauros ostentasset[c], talibus illecebris regem Assyriorum ad Iudæam diripiendam accersiuit. Certe quidem diuina lex auri vim maximam reges coaceruare vetuit, ne vel principes ad plebem diripiendam, vel hostes ad ciues inuadendos inuitarentur, & vt benignitatis fontes tenuibus ac egentibus paterent; nihil tamen vetat in eo quoque modum adhibere. Quis enim probaret inexplebilem auaritiam Ioannis XXII Pontificis Romani, qui moriens octies paulo minus millies in loculis dicitur habuisse? aut Sardanapali, qui decies millies? aut Cyri, qui duodecies & millies? aut Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies; quod Caligula non toto vertente anno absumsit? aut quadragies millies, quod Darius Persarum rex Alexandro diripiendum reliquit? Quamquam Dauid rex Iudæorum superiores opibus superasse videtur; quippe qui fertur auri talenta centum millia, argenti vero mille talentorum millia coegisse[d]. quæ summa si talentis Atticis, tametsi minima sunt, expendatur, immanis videri possit; nostri tamen bibliorum interpretes falso talenta putant Attica fuisse: ego vero in sacris literis bifariam accipi video *siclum*, quem Græci *staterem*, Latini *talentum* vertunt: vno modo pondus sex vnciarum, vt lib. 1. Paralip. c. 21. altero modo vnciæ dimidium, vt lib. 1. Sam. c. 24. Si Dauidis thesauros ad siclum seu talentum semunciarium, non magna summa videatur; si ad sex vncias referatur, quinquaginta millia auri

[a] Ioseph in Antiquit.

[b] Leo Afer.

[c] Esaiæ 39.

[d] lib. 1. Paralip. cap. 22.

pondo ac decies tantundem argenti complectetur: si ad talentū Atticum, nullæ Rom. opes tantæ fuerunt. Nam Traiano principe, cuius temporib. imperium latissime patebat, pecunia omnis in ærario Ægypti recondita LXXIIII millia talentorum Atticorum summam non excessit[a]; nisi aliud ærarium Romæ fuerit, vt fuisse credibile est; cum ducēta[b] millia peditum, quadr. ginta millia equitum in prouinciis dispersa publico stipendio alerentur; ac trecenti præterea elephantes bello gerendo assueti; currus militares bis mille; arma ac instrumenta bellica quantum trecentis millibus armanda sufficerēt; triremes & quinqueremes mille & quingentæ; aliarum nauium supra duo millia, & instrumēta naualia quatuor millibus nauium armandis necessaria; præter LXXX maximas naues omni apparatu regali instructissimas. At reges nostros nihil in eo genere contra leges diuinas, quibus tantarum opum coaceruatio prohibetur, hactenus feciſſe videmus, ac multo minus post hac interdicta diuina violaturos. Nec vero princeps a doctrina bene informatus vmquam torquebitur aut opum augendarum cupiditate, aut amittendarum metu; nec tamen aspernandas aut reiiciendas putabit, sed ita habendas, vt benignitatis ac liberalitatis administras; pro quibus adipiscendis & accumulandis insaniunt plerique, & adeptas ne amittant, semper reformidant. Nam qui literis prodiderunt Carolum v. regem Francorum amplius quinquies millies LLS in ærario reliquisse, non intelligunt regem afflictas opes regni & ærarium vacuum offendisse; Reipublicę debita exsoluisse; prędia publica redemisse, bella maxima gessisse; Anglos e regno exterminasse; Antissiodorensem prouinciam & Eboracensem coemisse, reges Castiliæ ac Scotiæ imperio spoliatos suis opibus restituisse, nec tamen plusquam annos septemdecim imperasse: quibus temporibus vix ac ne vix quidem centies LLS ex omni pecunia publica quotannis ærario illatum ex rationib. publicis videmus[c]. Carolus VI quadragesimo post anno quadragies LLS amplius quam pater

677

Romanorū opes sub Traiano.

[a] Appian. in Libyco.

[b] Sextus Rufinus.

[c] Id est 437500. li. Turonenſ.

pater accepto tulit. Carolus VI cum grauissimis Reipublicæ casibus conflictaretur, ac tributa ordinaria fecisset, quater centies LLS quo anno mortuus est, in ærarium coegit[a]. Ludouicus XI Caroli filius vigesimo post anno millies ac fere centies[b]: sed Carolo VIII imperiũ ineunte vectigalium ac tributorum dimidia parte plebem in comitiis Turonensibus omnium ordinum rogatione subleuari placuit. eadem rogatio in comitiis Aureliorum Carolo IX regnum adepto lata est; sed tanta erat ærarii inopia, tantum æs alienum publice contractum, vt vectigalia augeri quam minui magis necessarium videretur. Si tamen Respublica sub eo principe ab armis ciuilib. conquieuisset, non modo satis creditoribus fieri, verumetiã ærarii inopia sarciri, tributorumq; magnitudine populus liberari potuisset: primum enim vsuras publicas triente definiri, omnibusq; officiariis stipendiorum eo anno partem dimidiam detrahi placuit, ne a principe nouas tabulas accipere cogerentur. qua ratione septingenties LLS ærario accreuit; ac paucis annis Respublica in pristinum splendorem restitui posse videbatur, sine vlla domesticorum principis deminutione. erant autem sexcenti circiter familiares ac domestici principis, præter eos qui venationibus & aucupiis inseruiebant. Neq; enim parsimonia publica in eo versatur, vt serui domestici regibus eripiantur; quod sine maiestatis ipsius contemtu fieri non potest. ea res enim peregrinos ad principem aspernandum, & subditos ad deficiendum excitare consueuit. quod quidem Ludouico XI regi Francorum contigisse videmus; qui cum a familia & famulatu patricios ac nobiles exegisset, sartore pro fetiali, tonsore pro legato, medico pro Cancellario vtebatur: vt quondam Antiochum regem Syriæ ferunt Senatus principem fecisse Apollophanem medicum[c]. At etiam Ludouicus hic noster, vt aliorum principum magnificentiam proculcaret, cultu ac vestitu sordidissimo vtebatur; pileo præpingui imagunculis & cochleis squallenti, veste lanea vilissimi pretii ac tetrici coloris.

[a] Id est, 1750000 lk. Turonens.
[b] Id est, 4712000. lk.
[c] Polyb. lib. 5.

exstant enim in publicis rationibus duo capita; quorum altero viginti asses expensi feruntur, vt thoraci regio brachialia noua consuerentur; altero denarii xv, vt axungia ocrea regalia inungerentur. quæ a parsimonia profecta non sunt, cum vectigalia ac tributa quadruplo grauiora quam pater imperarit, ac prædia publica totiusque ærarii opes profuderit. Officiarios quidem ac magistratus in comitiis Aureliorum ad Ludouici XII tempora exigi oportere populi rogatione decretum est: vt innumerabilis officiariorum multitudo, quæ prope in infinitum excreuerat, ad modum reuocaretur, & quadam ex parte circumcideretur. Sed Quæstores ac publicani summa contentione interceserunt, cum ista ratione publicis vtilitatibus & ærario detrahi dicerent: ac tantum profecerunt, vt etiam magistratuum numerus non multo post duplicaretur, accisis tamen 678
eorum fortunis & opibus qui ex edicto priore interci-
derant. At etiam[a] Baleus rationum publicarum Præses, cum magistratuum qui nouis legibus creati fuerant, abrogationem imperio æque ac ærario pernitiosam esse suaderet, eo potissimum argumento vtebatur, quod triplici magistratuum incremento centies quadragies LLS ærario paucissimis annis accessisset. Illud tamen qđ omitti sine flagitio non debuit, omisit, scilicet earum pecuniarum quę a magistratuum mercatorib. soluerentur, vsuras centesimas a principe dependi: cui idem fere vsuenit quod ægris hominibus qui cum æstu febrique iactantur, si aquam gelidam biberint, primo releuari videntur: deinde multo grauius vehementiusq; afflictantur. Quamobrem cum id regi Francisco II Reipublicæ pernitiosum videretur, alternos magistratus edicto sustulit. prætermisit etiam Logistarum publicorum stipendia ordinaria, quæ maxima sunt; iura lignaria, vestiaria, piscaria, rosaria, stabularia, parentalia, pocularia, salinaria; & cætera quæ pro charta, pergameno, calculis, crumena, cădelis piceis, cera purpurea, gladiolo, acu discriminali, radula, funiculis, cæterisque id genus a principe

[a] anno 1566. 10. Maii.

istis

istis rationũ magistris dependi consueuerant; quæ nunc tandem aliquando sublata sunt. omissum etiam illud est, maiores ex iis magistratib. decerpi fructus, quam stipendia æstimati possint. reticentia quoq; prætermissum, ꝙ cum antea imperio Gallorum longe lateque patenti vna Logistarum Curia sufficeret, nũc septem Curias habea-
C mus. & cum antea Philippi IIII regis edicto quinq; viri in rationali Curia Parisiorũ censerentur, nunc ducentos conscriptos videamus. mirabile tamen videri debet, publicæ pecuniæ fures ac depeculatores impune rationum magistris otiose spectantib. magno cum Reipublicæ dedecore ac detrimento grassari, & Quæstores quãplurimos vbique vagari, qui rationes reddere recusant. qui vero residua debent, assentatores aulicos subornare, qui a principe donum accipiant, & cum furibus publicis furti dimidium paciscantur. Quo fit vt iudices extraordinem non sine magna mercede princeps ipse dare cogatur, vt Logistarum inertiam ac negligentiam sarciant capitalem. Demus tamen rationes a Quæstoribus, reddi, ac reliquum ærario inferri: tantus est tamen Quęstorum ac publicanorum numerus, tanta Logistarum multitudo, vt dimidia pars tributorum ac vectigalium stipendiis ac salariis accepto feratur; vt in priuatis Septimaniæ prouinciæ comitiis quibus affui, sæpe compertum memini. Quamobrem Martinum Durandum Prouinciæ actorẽ ac Syndicum ad regem mitti placuit cum mandatis quibus graues plebis querelas exponeret, ac rogationem de Quęstoribus abrogandis ad principem ferret, vt ne quid pro tributorum ac vectigalium exactione aut euictione principis ærario decederet. qua quidem ratione principem in Septimaniæ prouincia tributorum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumentis necessariis demonstrabat. triens autem fere quinquagies LLS. æquabat [a]. Vigesimo post anno cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, Maximinus Lulerius Pariensium mercatorum Præfectus & rationum publicarum Præses, pa-
679 lam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem pecuniæ pu-

[a] Idest, 218750. ll. Turonens.

blicæ ex asse in ærarium principis inferri quadrantem. incredibile id quidem videri; verum tamen esse homo rationum publicarum peritissimus contendebat. Sed vt ad Syndicum Septimaniæ redeamus, eius rogatio non Henrico regi principi optimo, sed aulicis assentatoribus ac Tribunis ærarii displicuit, quod intelligerent sine Quæstoribus & publicanis vectigalia frustra imperari, quæ imperata exigi non possent; & in arbitrio populi futurum tributa penderet necne. Cum igitur Quæstores ac publicani necessarium sit malum, vt Alexander Seuerus dicere solebat; quo pauciores erunt, eo melius Reipublicæ consuletur. Iampridem [a] questus est populus apud Carolum VI regem quod quinque ærarii Tribunos creasset, cum antea duobus tantum Gallia contenta fuisset. quid? vectigalium tres omnino [b] Iudices & Quæstorem vnum generalem olim exstitisse ex actis publicis constat; his vero temporibus quibus imperium magna sui parte accisum est, trecenti fere numerantur: Quæstores vero XXXIIII; Romani quidem singulos Quæstores in singulis prouinciis habuerunt, qui a publicanis & mancipibus pecuniam publicam acciperent: Quæstura vero primus erat ad honores adipiscendos gradus; quem magistratum nobilissimus quisque ambire solebat: non ad opes cogendas, vt fere fit, sed ad fidem ac sedulitatem populo probandam. qui enim repetundarum iudicio damnatus esset, præter bonorum ac famæ iacturam sempiternam, ab omnibus deinceps honoribus arcebatur. De rebus autem omnibus absurdissimis, nulla mihi absurdior visa est, quam tot ærarii Tribunos, tot Quæstores quot in Gallia videmus, tantis pecuniis Quæsturas a principe mercari. Itaq; non debet mirum videri, si nusquam plura repetundarum ac peculatus iudicia constituantur. Longe aliter Turcarum principes, qui cum magistratuum omnium mercaturam exsecrantur, tum vero rarissimos pro tanto imperio Quæstores habent. vectigalia ac tributa Subarchi a Protogeris accipiunt; Sangiachi prouinciarum quodammodo

[a] anno 1412.

[b] anno 1372.

C

Præsi-

Præfides a Subachis; Bellerbæi a Sangiachis; Quæstores duo Asiæ & Europæ a Bellerbeis; scriba generalis a Quæstoribus; postremo Casmandarus ærarii Præfectus numeratam sibi pecuniam in ærarium recondit. Illud autem animaduersione dignum, quod Quæstores ac Præfecti ærario nulli sunt nisi virilibus omnino exsectis, more Persarum ac veterum Græcorum[a]. prudenter id quidem. nam qui nec liberos habent, nec vllis blandissimarum dominarum illecebris capi possunt, minime verendum est vt publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. Præter eos quos dixi, vnus etiam Quæstor est pecuniis omnibus extra ordinem numerandis, & rationibus publicis exigendis vigintiquinque viri. Francorum quidē summos Quæstores viros in primis illustres creari oportet, vt maiores nostros fecisse videmus: tum propter eam quam dixi causam, tum propter Henrici II regis legem de Quæstoribus Francorum latam, quæ vno capite Præfectos regiæ domus, & Curiarum superiorum Consiliarios extra collegium dignitate posteriores facit, Quæstores vero præire voluit. lex item Caroli IX regis vasallos principis, quantæcumque dignitatis fuerint, Quæstoribus regio nomine fidem supplices præstare iubet. Quod si tales Quæsturæ mercatoribus magistratuum & extremæ conditionis hominibus tribuantur, nec Duces, nec Comites, at ne Barones quidem sine contumelia supplices ad genua turpissimorum hominum aduolui poterunt, nec si possint, velint. Atque hæc de ærario disputata sint. Et quoniam rei numariæ cognitio proxime sequitur ærarii causam, consequens est, vt de ea quoque disseramus.

[a] Plutarch. In Demetrio.

III. *De re numaria, quibusq; legibus numorum deprauationi facile occurratur.*

MIHI firmissima quæque Rerumpublicarum munimenta contemplanti, rei numariæ curatio non tantum vtilis, sed etiam ciuitatibus tantopere necessaria videtur, vt sine ea commode consistere non possint:

& quo maior necessitas est, eo magis numorum depra-
uationi prospiciendum: cum ea res incredibile afferat
vniuersis ac singulis detrimentum. At non modo cor-
rumpi moneta, sed ne mutari quidem potest sine incom
modo ciuitatis; quoniam mutatio pretii ac materiæ nu-
mismatum, census etiam ac bonorum cuiusque dubita-
tionem affert. quo fit vt nemo quantum in bonis ha-
beat, constituere possit. incerta sunt pacta conuenta,
quæ versantur in societatibus, tutelis, fiduciis, mandatis, C
rebus emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ so-
cietas continetur; incerti reditus, vectigalia, tributa; de-
nique pœnæ ipsæ ac præmia quæ a legibus & iudicibus
irrogantur, incerta sunt futura: postremo ærarii opes, ac
multa tum in publicis, tum in priuatis rebus rationibus-
que dubia ac suspensa fore necesse est. argumento sit il-
lius Gratidiani Tribuniplebis edictum, qui cum de col-
legarum sententia victoriati pretiũ certum indicta pœ-
na Romæ constituisset, tantum sibi ac posteritati gloriæ
peperit, vt ei vicis omnibus statuæ dicarentur, & ad eas
thus ac cerei accenderentur. certe quidem M. Tullius
ait *neminem vmquam multitudini propter id vnum fuisse
cariorem.* Ex quo intelligitur numis a principe ipso lege
& auctoritate publica corruptis, quanta pernicies ad
Rempublicam peruentura sit. Quamquam principi nõ
magis licet improba numismata cudere, quam occidere,
quam grassari: nec a iure gentium, quo quidem auri &
argenti pretium constitutum est, discedere; nisi regis
nomen ac splendorem amittere, ac falsæ monetæ fabri-
cator quam princeps appellari malit: quod a Dante poe-
ta Philippo Bello regi Francorũ probro datum est; quod
primus inter principes nostros, quantum quidem intel-
ligo numismata corrupisset, ac dimidiam æris partẽ ar-
gento miscuisset; vnde frequentes in tota Gallia tumul-
tus. cuius facti cum regem sero pœnituisset, ac numos
pristinæ bonitati restituisset, Ludouicum filium admo-
nuit, ne deinceps adulterari numismata pateretur. Ne-
que vero Petrus IIII rex Aragonum vllam diripiendi
regis

regis Balearum probabilem causam arripuisse dicitur, quam quod numismatum pretia mutasset ac deteriora
61 fecisset; tametsi reges ipsi Aragonenses eodem vitio laborasse feruntur; cum Innocentii III Pontificis Max. interdictis numismata legitimo pondere leuiora facere prohibeantur[a]: hinc reges Aragonum more a maioribus accepto, cum imperii sacris initiantur, iurant[b] se antiquæ monetæ leges minime violaturos. At non satis est his verbis iusiurandum concipi, nisi prius numorum pretium ac pondus legitime sit constitutum, & ita constitutum, vt nec principes, nec subditi numos deprauare si velint, possint: improbis autē voluntas numquam defutura est, quamdiu metalla ex quibus numos conflari oportet, miscebuntur. nam ex ea metallorum confusione pecuniarum corruptoribus deprauandorum numismatum materia sempiterna datur. etenim natura ipsa ferre non potest, vt metallum simplex alterius loco substituatur; propter metallorum naturas colore, sonitu, volumine, pondere plurimū inter se discrepantes. Quamobrem Taciti Augusti[c] legem renouari necesse est, qua omnem omnino metallorum confusionem prohibuit, indicta capitali pœna. id autem æque in argento facto atq; infecto caueri oportet. Sed a metallis excipiēda est æris & vtriusq; plumbi mistura, vnde campanæ, tintinnabula ac tormenta bellica veterib. inusitata conflantur. In cæteris omnibus interdicto locum esse oportet, non tantum in numis crudendis, verumetiam in omni argentea aureaq; supellectile; in qua tam multa peccantur, vt quid maxime non facile dici possit. & quia
C materiam sæpe superat opus ipsum, probatio difficilime fieri potest. in quo Archimedes ipse ingeniosissimus homo sua spe & commento fraudatus est, (neque enim Heraclii lapidis vsus plane cognitus erat) cum eius aurificis qui coronam auream Hieronis regis conflauerat, furtum deprehendere sine operis detrimento iuberetur. vnam auri massam, alteram argenti eiusdem ponderis in vas aqua plenum vicissim immersit; & ex aqua ef-

[a] In cap. quãto de iureiurando.

[b] Petrus Belluga in Speculo princip. anno 1245. & 1536.

[c] Vopiscus in Tacito.

fusa vtriusq; massæ, voluminis auri & argenti proportione vteumq; intellecta, vas rursum aqua repleuit, & in eo coronam immersit, vnde minus aquæ quam ex argentea massa, & plus quam ex aurea effusum est: ex quo iudicare sese posse putauit quantum auri ex ipsa corona detractum esset; quintam scilicet partē. sed iudicium illud fallax erat: quia posuit misturam ex argento puro fuisse, cum tamen æris & argenti mistura simul cum auro sæpissime etiam inuitis aurificib. fieri soleat: æs enim non solum vtilius est auro miscere; verum etiā auri colorem reddit magis viuidum ac splendore clariorem; argentū vero auri colorem efficit pallidiorem. Est autem voluminis argenti & æris tantum discrimen quantum distat XIII ab XI: ita fit vt duab. partib. argenti massa eiusdem ponderis minus aquæ effundat, quam æris. quod si coronæ mistura fuit ex ære & argento, certe iudicari nullo modo potuit quantum auri ab opifice detractum esset, nisi plane intelligeretur quantum vtriusq; metalli auro admistum fuisset: ac tametsi penitus id perceptum esset, errore tamen peccare necesse est in aquæ mensura, vt ponderis ac voluminis metallorum proportio eliciatur. Certe quidem Heraclio lapide subtilius argentarii ac numularii vtuntur quam veteres; nemo tamen est qui, quantum æris aut argenti auro admiscеatur, ex Heraclio 682
lapide percipere possit. At improbe aurifices queri solent, & antea sæpe questi sunt, aurea vasa fine iactura cōflari non posse ex auro, cui ad summam bonitatem duo
4 anno 1540. tantum ceratia desint, etiamsi ceratii quarta pars lege[4] Francisci I Francorum regis detrimento tribuatur: ac legib. neglectis auro sextam, interdum quintam æris argentive partem admiscent; quo fit vt quæ vulgo putatur aurea suppellex, ei ceratia quinq; desint, quæ in massa librarum XXIIII quinq; libras æris cum auro confusi efficiunt. decursu vero temporis numi ex eiusmodi auro conflantur adulterini. Quamobrem necesse est eandem in auro facto & infecto æque ac in numis auri proportionem & admistionē seueriſſimis legib. seruari. Aurum autem

autem argentumve ita expurgari & excoqui, vt simplex sit & ab omni sorde ac mistura purum, negant artifices pleriq;: (quamquam adhuc sub iudice lis est) & vt purissimum reddatur, sine graui tamen dispendio nō potest. quinetiā auri optimi puritas nostris æque ac Hispanorū legib. definitur ceratiorum XXIII, & dodrantis ceratii, cum detrimento partis octauæ ceratii vnius: id est, aurum eiusmodi, cuius massa si fuerit CXCII partium, tres partes auri desint. argenti vero Parisiēsis bonitas omniū laudatissima putatur: quippe quadragesima sexta pars tantum æris admista est; argento Hispanico optimo fere trigesima sexta. Vt igitur certa sit ac perpetua auri & argenti proportio sine iactura, necesse est legib. caueri, vt
C vtriusq; metalli mistura æquabilis sit, tum in numis, tum in supellectile, partis scilicet vigesimæ quartæ; qua ratione auri & argenti materia tum ad numos, tum ad vasa conflanda satis solida futura est: quæ si purior sit, aut quatitur, aut sensim vsu deteritur. Cum autē auri ad argentū ratio toto fere terrarum orbe duodecupla sit, vtilissimū erit vtriusque metalli numos eiusdem ponderis cudere; modo ne libra in pauciores XXIIII numos diuidatur; vpciales enim aurei, quales in Lusitania, & argentei quales in Germania feriuntur, facile corrumpi possunt: nec deprauatio sectione aut Heraclio lapide percipitur: quoniam circularis portio exterior qua bonitatis periculum fit, ex auro argentoue puro esse potest; interiora vero corrupta, vt sæpissime deprehensum est. facilius etiam deprauantur bilibres numi, vt aurei Heliogabali, & quos Imperator Græcorum Tiberius bessales cudi iussit, quales quinquaginta Childerico Francorum regi dono dedit. Licebit igitur libram vtriusq; metalli primū in numos XXIIII, deinde in XXXVI, tum in XLVIII, post etiam in LXXII, postremo in XCVI, aut etiam subtilius diuidere: ac duodecim argenteos aureo numo eiusdem ponderis ac figuræ commutare: vt regalis argenteus Hispanorum qui fere drachmalis est, aureum numum Frācorum æquat pondere: ac propterea duodecim argentei

aureo numo commutantur. quid malum, obstat quominus omnes argentei numi aureis pondere sint æquales? cur item eiusdem ponderis vtriusque metalli eodem; diuersi ponderis, dissimili charactere non ferientur? cur non erit eadem vtriusq; metalli analogia? hoc si fiat, quod & facile est, & aliquando spero futurum, omnis deprauandorum numorum omnibus occasio præripiatur. Dissimilium autem ponderum numos dissimili charactere signari oportet, ne imperiti ac rustici in commutatione numorum qui pondere ac pretio non multum differunt, falli possint: vt in regalibus Hispanorum & in argenteis numis Henrici III Francorum regis eiusdem characteris, imperiti sæpe labuntur. Quod si libram in XCVI numos diuidamus, argenti quidem drachma singulorum exsistet qualis fuit Atticorum & Mezuza Hebræorum, qui proxime ad regalem Hispanicum accedit, denario Romano tribus scripulis minor: quia septem denarii Romanorum perinde vt octo drachmæ Atticæ vnciam constituunt; nos *grossum* appellamus qualis fuit maiorum nostrorum ætate grossus Turonensis argenti optimi regalis, id est, cui tantum vigesima quarta pars ad purissimi argenti bonitatem deesset. Et quoniam nullus erat ea ætate numus argenteus materiæ bonitate nostra drachma seu grosso Turonensi superior, etiam populi finitimi in fœderibus & rationibus contrahendis eo numorum genere vtebantur; vt in eo fœdere quod Bernates cum minorib. pagis Heluetiorum percusserunt, grosso Turonensi stipendium peditis diurnũ æstimatur: cuiusmodi Attica drachma Græcis, vt est apud Pollucem; vel denarius Romanis, vt est apud Tacitum diurnum fuit peditis stipendium, etiam Augusti principatu: ac fere opificum & rusticorum operæ diurnæ tanti æstimantur in sacris literis[a]. Iam enim pridem error Budæi deprehensus [b] est (tametsi non sine Græcorum ac Latinorum auctoritate lapsus esset) qui minam libræ, drachmæ denarium æqualem esse putauit. tametsi enim vncia vbiq; æqualis esset, fuit tamen drachma

68

C

a Matth. 20.
b Georgius Agricola Plinii, Appiani, Celsi, ac Tranquilli testimonio comprobauit.

chma Attica vnciæ pars octaua, denarius vero septima: & cum libra caperet denarios LXXXIIII, mina tamen centum drachmas æquabat. His vero temporibus incredibilis apud omnes populos libræ & vnciæ varietas exsistit: imo vero in eodem imperio infinita sunt prope genera librarum. Vt enim pauca de multis, centum libræ Parisienses efficiunt Lugduni CXVI libras, Rotomagi 96⅔, Tolosæ 124, Massiliæ 123, Geneuæ 89, Venetis 165½, Genuæ 155, Basileæ 98, Londini 109½: Parisiensibus cum Argentinensibus & Vesuntinis conuenit: item Bernatibus, Basilienſibus, Nuremburgensibus ac Francofurdiensib. inter se: rursum Tolosatibus, Monspelienſib. & Auenionensibus congruunt eadem pondera. At etiam Turonensis prouincia libram habet Parisiēbus leuiorem: nam quindecim vnciæ Parienses sexdecim efficiunt Turonenses. In Oriente & Africa non minor & certe maior est ponderum dissimilitudo. centum enim rotuli Thessalonicenses efficiunt 91 libras Parisienses. totidem rotuli Damasceni libras Parisienses constituunt 420: centum rotuli Syriaci libras Parisienses 503, & 14 vncias pendunt. centum libræ in Archipelago libras Parisienses constituunt 91: in oris Africæ 116 pondo complectuntur centum Parisienſ. in Asia minore centum rotuli Parisienses libras 123, & vncias quatuor constituunt. leuissima libra est Neapolitana; quoniā centum libræ Neapolitanæ quatuor tantum ac septuaginta Parisienses pendunt. At quibusdam in oppidis duo, triave, interdū quatuor pondera pro rerum quæ væneunt varietate, constituuntur. Oranum Africæ oppidum quatuor habet pondera varietate discrepantia;
184 quorum grauissimum est quo æs appenditur: quippe centū pondo efficiunt 118¼ Parisienſ. id vero quo species & aromata væneunt, aliquanto leuius est: centum enim pondo constituunt libras Parieſienses 152¼. tertium quo triticum & cera pendi solet; cuius ponderis centum efficiunt Parisienses libras 121. leuissimum deniq; quo xylum appenditur; cuius ponderis centū libræ

constituunt 182 libras Parisienses. Sed omnis illa varietas ac discrepantia ponderum conciliari facile potest in numis, si eodem pondere & charactere aurei & argentei eadē misturę proportione feriātur; cū vbiq; fere terrarū duodecupla sit auri ad argentum proportio, vt superius diximus. Huic gentiū iuri derogari non debet, nec princeps sine summa sui nominis ac famæ iactura ius illud populorum omnium cōmune perrumpere potest. priuati vero ac publici numorum corruptores sublata illa quā dixi metallorum confusione, simul concidant necesse est; quia nemo tam stupidus futurus sit, qui fraudem oculis, auribus, tactu deniq; ipso non facile percipiat, & quidē sine Heraclio lapide, sine fornace, sine stylo, sine sectione. Et quoniā argenti pars minima quæq; pretiosa est, ad plebis vtilitates & commoda tertium numorum genus ex ære puro aut fabricari oportet; aut certe argēti vnciā non modo in duas semūcias diuidere necesse erit, sed etiam in tres duellas, quatuor sicilicos, 6 sextulas, 8 drachmas, 18 tremisses, 24 scrupula, 48 obolos, 96 semi- C obolos, 144 siliquas, 576 grana: vt tenues vilissima quæque friuola facilius coemere sibi possint. Cum enim Angliæ regina nō ita pridem ærosa numisinata sustulisset, ex argento satis puro numos cudi iussit: sed cum libram in scrupula ac semiscrupula non satis subtiliter diuisisset, tenuibus ademtum est cōmercium rerum viliorum: nec egentibus tanta benignitate ac facilitate succurri potest, quam si subtiliores numos cudi iussisset. At Renatus Andium ac Lotharingorum Dux vnciā argenti in mille *numos* diuisit, quos *Andegauenses* appellant; ne cuiquam deesset aut mercandi, aut egentib. largiendi facultas. Quod etsi laboriosum monetalib. videtur, vtilius tamē est quā ex ære numos ferire; cum quia nullum metalli genus citius ære rubiginem cōtrahit; tum etiam quod æris vbiq; est ac semper fuit pretium incertum. debet autem ratio numaria sibi constare, nec vlla temporum aut locorum varietate mutari: idque maxime propter iura commerciorum populis omnibus inter se communia. Nam Punico

nico bello argenti ratio ac æstimatio fuit pondo vnius ad 840 æris. at Senatus decreto vt inopiæ ciuitatis consuleretur, pretium æris magna sui parte diminutum est: & cum denarius argenteus antea decem assibus æris qui tum liberales erant, æstimaretur, momento sexdecim assibus eiusdem ponderis æstimari [a] cœpit. postea librale pondus assis dimidia ponderis parte imminutum est lege Papiria: vt pretium æris duplo maius fuerit quam ante legem Papiriam [b] exstitisset: post etiam æs illud semilibrale rursus dimidia ponderis parte minui placuit, ac denarium argenteũ decem assib. eius ponderis æstimari; quia ratione argenti pondo 210 æris æquabat: quale
685 nunc pretium nostra ætate in Gallia fere vsurpari videmus. At in Germania, quæ metallis omnib. præterquam auro abundat, vilius æstimatur: neq; enim tantum supellex magna sui parte ærea fabricatur, verumetiam templa ipsa multis locis ære teguntur. in Hispania rarius est, in Africa vero rarissimum; ac propterea multo quam in Europa carius æstimatur. facit igitur tanta illa pretii varietas, quominus æris materia rei numariæ idonea videatur. Hic occurret aliquis, argentum etiã quib. locis abundat, vilius æstimari. nam eo fœdere quod ictum est cũ Ætolis, vno capite auri libra decem argenti libris æstimatur [c]: at lege Cõstantini [d] auri libra exæquatur argenti libris $14\frac{2}{5}$ quia legislator solidos quinq, aureos, quales septuaginta duos habuit libra Romana, argenti pondo æstimauit: nũc vero duodecupla fere est vbiq; ratio: nec auri ad Aquilones inopia, nec argenti copia facit vt hoc multo vilius, aut illud multo carius æstimetur. Pontifex quidem Romanus auri quam argenti cupidior, in camera Pontificali auri libram æstimauit argenti libris $12\frac{4}{5}$: vt argentarii ac numularii aurum potius quam argentum spe lucri Romam inferri curent. Quamquam bis mille & quingenti anni labuntur, cum eadem fere esset quæ his temporibus. Scribit enim Herodotus auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuisse. & in Pãdectis [e] Hebræorũ auri numus, argenteis 25 æstimatur.

[a] Plin. lib. 33. cap. 3.

[b] Festus lib. 17. in verbo Sestertius.

[c] Liuius.

[d] l. vlt. de argenti pretio. Cod.

[e] In *Misnaoth.* tract. de angul. c. 8. paragrafo ה & ו

quo fit vt cum Hebræis aurea numismata argenteis duplo graviora fuerint, auri ad argentū ea ratio fuerit quæ est vnius ad 12½. Persarum item legib. auri ad argentum C ratio plane fuit duodecupla: nam stater Daricus aureus vncialis argenti pondo æstimabatur, vt est apud Pollucem. quinetiam Augusti temporib. rex Indorum eandē habuit auri ad argentum æstimationem, quæ tunc Romæ ferebatur; ac propterea Romanorum iustitiam laudauit, vt est apud Plinium. Ex quib. efficitur eandem fere nunc esse quæ semper aurea fuerit, auri & argenti æstimationem: aurum quidem pretiosius haberi cœpit Cōstantino Magno Imperatore, cum principum superiorum luxu omnia auro splenderent, vt etiam Martialis Bassum irriserit auro cacantem. Quid Nero? cui non satis erat auream habere suppellectilem, nisi auream quoque domū haberet, ambulatoriis mille passuum distinctam. Quid Vespasianus? qui amplius bis millies in exstruendo ac inaurando Capitolio insumsit: Agrippa vero comes Augusti, Pantheum ære, æs item auro texit; quod ad hæc vsque tempora mille ac sexcentos amplius annos æs quidem a rubigine, templum vero ab iniuria cœli & a ruina seruauit. ac nisi æs inauratum fuisset, tandem rubigine exesum imbres admisissēt. Certe quidem sacram suppellectilem auream esse, vt lex diuina iubet, ferendum est: sed aurea vasa, peristromata, cubilia, libros etiam & ephippia inaurata vbiq; videri, hominū furiosorum insaniam coarguit. quam nisi principes seueriſſimis legib. coerceant, auri non modo ratitatem, sed inopiam vbiq; summam fore necesse est: cum in reb. inaurandis assidua, & quidem perpetua fiat auri iactura. qua de re populus noster apud principem in comitiis Blæsensium graviter questus est. Ac tametsi argenti copia tum in Europa, tum in Africa, tum in Occidentis regionibus maxima sit, nec magna fiat argenti iactura; nihilominus æstimatio quam dixi, vbiq; fere sibi constat. Quāobrem si mistura quoq; vtriusque metalli sit eadem, numique aurei eiusdem ponderis ac figuræ cum argenteis feriantur; 686

feriantur; exceptis minutissimis argenti numis ad tenuium subleuandam inopiam, quod in auro necesse nō erit; nemini dubium esse potest, quin perpetua ac stabilis ratio numaria futura sit, & ab omni deprauatione tuta: quod minime sperandum est quamdiu ærosa numismata auri & argenti feremus: quamquam misturam numorum omnium inæquabilem vbique videmus, præterquam in Hispania, quæ leges numarias accuratissime tuetur. In hoc quidem imperio auri & argenti numismata vsq; ad Philippi Belli ætatem purissima fuerunt. primus hic dimidiam æris partem miscuit argento[a]: ac tametsi post aliquanto pristinæ bonitati restituta fuisset, centesimo tamen ac vigesimo post anno argētei numi vix tertiam argenti partem habuerunt. Carolus VII rex ineunte imperio, tametsi rebus afflictis, numismata argenti optimi, vt populi gratiam iniret, cudi iussit[b]. sed extremis fere imperii temporibus argenteos numos labefactauit, cum deteriores quam Philippus Bellus cudi iussisset. deinceps enim argentea numismata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate, sed etiam pondere ipso; quos enim solidos Franciscus I rex cudi mandauit, non tantum superiorib. leuiores, verum etiam multo deteriores fuisse videmus; quippe qui duas amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento constabat. deteriorem tamen solidum cudit Henricus filius; deterrimum Carolus IX, scilicet dimidia fere parte leuiorem quam auus; admistis etiam duab. æris partibus, vt argenti tertia tantum pars restaret. Id quidem finitimorum principum exemplo, quasi necessitate quadam coactos, reges nostros feciſse videmus, præsertim Heluetiorum, Germanorum, & Belgarum. qui cum argentea numismata nostris deteriora semper feriant, nostros homines ac ciuitates numis argenteis spoliabant, vt ex iis suos conflarent, & ad nos sua numismata commerciorum necessitate traducerent. Inde populorum graues ac frequentes querelæ, quod in numorum permutatione & cōmerciis incundis tanta de-

[a] anno 1300

[b] anno 1430.

[c] anno 1540.

trimenta ferant, atq; ii potissimum qui rem numariam propter metallorũ confusionẽ ad intelligendũ difficilẽ, capere non possunt. fraudis origo inde manat, quod suá quisq; artẽ, quo vendibilior sit, obscuriorẽ efficere conatur. vt medici, qui leuissima quæq, medicamenta literis obscurissimis Gothorum, verbis quibus dã Arabum, cuiusmodi est *Ana*, ponderib. ac notis Græcorum tradunt imperitæ plebi, ne scilicet arcana pateant medicorum. ita monetales Præfecti ac magistratus noua ratione loquẽdi rem per sese clarissimã tenebris plusquã cimmeriis obscurarunt. nam cum facile dici potuisset, massam aureã librarum XXIIII cui duæ librę æris argentive admistæ sint: aut breuius, aurũ cuius duodecima pars ærea aut argentea sit, aurum XXII ceratiorũ dicere maluerũt: cum item argẽteos numos media sui parte æreos dicere liceret, argentum appellarunt sex denariorum; pondere duorum triumve denariorum, æstimatione quindecim denariorum: vt eodẽ verbo materiæ vim, pondus ac pretium, repugnante rerum natura significarent. cum autẽ perspicue dici potuisset, argenti libram in numos octoginta diuidi; *numos sex solidorum* dicere maluerunt. Rursus monetarum genus sic diuidunt, vt quoddã stabile sit; quoddam varium ac mobile; tertium fictum & imaginarium; cum tamen nihil in re numaria stabile dici possit, & ab illa quam dixi metallorum confusione labes omnis proficiscatur. Numus enim Italorum omnium ac Siculorum cõmunis quem ducatũ *monetã imaginariam* appellant, verissimus erat aureus Constantini solidus, eiusdem ponderis ac pretii cum Angelico Anglorum, & Medino Africano, aut imperiali Belgarũ: cuius ponderis sex vncia capit, libra vero duos & septuaginta: [a] huius solidi plenæ sunt leges Græcorum, Alemanorum, Ripuariorum, Anglorum, Francorum, Saliorum, Burgundionũ; quẽ maiores nostri *aureum solidum* appellabant: nostri ad *aureum solarem* ridicule detorserunt. In his tamen legib. quas modo dixi, multiplex est ac varia solidorum significatio, ac pretia diuersa. Ineptissime vero nostri monetales,

[a] d. l. quoties-cumque de argenti pretio.

687

netales, qui non ita pridem aureis noſtris ſolidis characterem Solis impreſſerunt; quaſi ſolidus ac ſole diceretur. *ſolidum* autem lex appellat, quia ex auro puriſſimo cõflaretur. nihil eſt enim in vniuerſa rerum natura quicquam auro ſolidius aut magis compactum; cum cætera omnia corpora vacuitates quaſdam habeant inanes. Et quemadmodum aureus numus Auguſti principatu, eodem pondere quo ſtater Atticus, quo Philippeus, quo Roſeus Anglicus (:omnes didrachmi:) ſub occaſum imperii Romani paulatim imminui cœpit monetalium capitali fraude, quouſq; temporib. Conſtantini tertia ponderis parte antiquo leuior eſſet: ſic aureus Conſtantini ſolidus, qualis eſt Anglorum Angelicus, maioribus noſtris vſitatiſſimus, paulatim põdere minutus eſt; ac ſemper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. quẽ enim *aureum veterem* appellamus, drachmam pendit: idem Carolo quinto rege duobus ſcrupulis minutus eſt: eius enim põderis ſunt Franci aurei tum equites tum pedites; eadẽ tamen bonitate qua veteres eiuſdem ponderis cuſi ſunt Ridæi Burgundiones. hinc ad Caroli VIII regis imperium aureus tribus ſcrupulis antiquo leuior, & ceratii dodrante deterior paulatim cuſus eſt. ac tametſi Franciſcus maior pondere ac bonitatẽ meliores ſignari voluiſſet, nunc tamen leuiores ſcrupulo, & ceratii ſemiſſe deteriores feriuntur. cæteræ ciuitates, Venetorum inquam, Genuenſium, Florentinorum, Senenſium, aureos numos, quos *ducatos* appellant, & Hiſpani ipſi vna & eadem lege ponderis ac bonitatis, quarta inquam ceratii parte ab auro puriſſimo, tribuſq; ſcrupulis a drachmali pondere percuſſerunt, vſq; ad Carolum V Imperatorem. Is enim anno MDXL aureos Hiſpanos duob. fere ceratiis deteriores, & quatuor ſiliquis leuiores cudi mandauit: ex quo duodecima pars libræ, ſiue quod idem eſt, vncia æris argentiue auro publica lege miſceri cœpit. exemplo ciuitates omnes ac principes Italiæ, eadem lege numos, ſiliqua tamen grauiores, cudi inſſerunt. Pontifex ipſe Romanus Paulus III

pernicioſum cæteris omnibus præbuit exemplum. Is enim aurcum Romanum omnium deterrimum ac leuiſſimum ſub Farneſiorũ ſtemmate ſignauit; quippe duob. ceratiis ac ſemiſſe ab auro puriſſimo diſtantem, ac duobus ſcrupulis ſolito pondere leuiorem. deinde Farneſius Cardinalis, cum Auenione Pontificis legatus eſſet, deterius in eo ſe geſſit quam auus ipſe: quippe aureos cudit auo deteriores ac leuiores. Quo factum eſt vt publici corruptores ac monetales Præfecti, finitimarum ciuitatum proba numiſmata vndiq; coacta corrumperent, ac deterrima quæq; ferirent. Et quoniam acutius auri quã argenti pretium intuemur, & argentum quam aurum deprauare facilius, fraus etiam obſcurior, ſæpiſſime fit vt argentei numi quo ſunt puriores, eo rarius reperiantur; propterea quod ex optimis deterrimos conflare publica finitimarum ciuitatum lege licet. regales Hiſpani, argenteorum numiſmatum optimi, vndiq; cõquiruntur a Belgis & Germanis, vt vnciales ac ſemunciales numos publica auctoritate feriant: quos a regalibus duodecima fere bonitatis parte abeſſe conſtat. Sic Lucernates, Solaturii, Vnderualdenſes, ex noſtris capitonibus ſuos conflare ſolent, æris fere duodecima parte admiſta: leuiores ſunt etiam captionibus Francorum. etenim bonitatis ac ponderis rationib. ſubductis, Francorum capitonibus deteriores ſunt duob. fere aſſibus. quæ quod ſubtilius a nobis libro [a] ſingulari diſputata ſunt, omitto. Principum quidem fere omnium legibus ſeueriſſime cauetur, ne aurum & argentum extra fines Imperii cuiuſq; eũehatur. ſed numquam obtineri poterit vt legib. pareatur, quamdiu commercia cum finitimis populis, vti neceſſe eſt, intercedent. Capitales etiam ab aurificib. fraudes manare ſolent, quas omnes ſi perſequar, infinitus ſim: nec tamen vllis legib. caueri poſſunt, niſi ea quam dixi ratione ſemel in Republica conſtituta; vt ſcilicet omnia auri & argenti numiſmata æquabili proportione ac pondere feriantur, & a puriſſimis quarta & vigeſima parte tantum diſtent: nec aurificib. ab ea lege diſcedere

688

C

[a] In Paradoxo aduerſus Maleſtrettũ.

discedere liceat. ita fiet vt argentea supellex argenteis, aurea aureis æquo pondere coëmantur ac permutentur, nec quicquam venditori pereat præter opus. Sic enim vetere maiorum nostrorũ prouerbio dici solebat, *in argentea supellectile nihil venditore perire præter opus*, cum aurifici venderetur. cur non idem quod ante trecentos annos in Gallia factum est, quod etiamnum in Hispania fieri videmus, consimili exemplo faciemus? at nostri aurifices sub operis specie fraudem emtoribus faciunt: ac vilissimo pretio emunt quod multo carius distrahere possint: sublata vero auri, æris & argenti confusione, fraudes a stirpe conuelli necesse est. vectigal etiam monetale, quod principes graui subditorum incommodo de numorum pretio detrahunt, tolli, ac potius eo nomine vectigal nouum, tum etiam ad monetalium mercedem imperari æquius est: vt olim Normani principes, & non ita pridem Poloniæ reges sanxerunt, vt numorum vis ac potestas vbique sit eadem sine vllo permutationis numorum detrimento. Et quoniam ab iis qui auro, argento, ære flando feriundo præficiuntur, pestis præcipue manat, eoq; latissime per omnes Imperii
617 prouincias grassatur, vnam tantum numorum officinam in eodem imperio constitui necesse est, & in vrbe omnium maxima, vt publice spectantib. magistratibus numi percutiantur. Nouum id, opinor, præfectis moneralib. videri possit, præsertim nostris, qui monetarum officinas habent fere viginti. At mirum videri debet nemini, qui modo intellexerit Romanos in tanto imperio vnam tantum monetarum officinam habuisse, scilicet Iunonis templum, in quo Tresuiri monetales trium metallorum, auri, argenti, æris numos sine vlla mistura signabant. præterea Marii Gratidiani Tribuni plebis rogatione scholam constitui placuit, in qua numi probarentur. Late quoq; patebat imperium Francorum Carolo Magno rege: omnes tamen monetarum officinas in Palatium coegit; quo seuerius & accuratius numi fabricarentur ac probarentur. postea vero quam offici-

nas plures habere, & procul a principe metalla miscere licuit, ratio quoque numaria deprauari cœpit. Hic dicet aliquis, Persas, Græcos, Romanos simplicia numismata æris, argenti, auri fabricasse; nec tamen adulterinos numos defuisse, vt videre est apud Demosthenem[a]: demus id quidem; sed tanta fuit eorum raritas, vt id valde nouum videretur: quoniam facilime quisq; metallorum simplicium naturam, vim, ac pondus tenebat: nec tamen prius numi corrumpi cœperunt, quam metallorum confusionem principes ciuitatum inuexissent, vt Marco Antonio in Triumuiratu probro datũ est; quod ab aduersariis profectum opinor; cum adhuc inopia laborantib. Romanis Liuii Drusi Tribuniplebis rogatio non sine contumelia reiecta fuisset, cum octauam æris partem argento misceri vellet. ex quo intelligitur argẽteos numos etiam illis temporib. a summa puritate nihil aut parum admodum abfuisse. aurum quoque purissimum exstitisse demonstrant etiãnum aurea numismata veterum Græcorum ac Romanorum, in quibus nihil est admistum æris aut argenti, præter centesimam partem, quæ sine diuturno labore ac detrimento percoqui non potest. at etiam Vespasianus numos aureos conflari iussit, quib. tantum defuit pars auri septingentesima octogesima octaua, vt Parisiorum aurificibus ac monetalium Præsidi Turetano compertum est. Mihi tamen sufficere videtur, si pars argenti & auri vigesima quarta desit: ne querantur monetales operis diuturnitatem & iacturam; aut ignibus imperari nõ posse. Nollem, si fieri posset, quamquam fieri posse docui, æreos numos signari; si tamen aliter principibus videtur, puros ac simplices cõflari oportet. id quidem perfacile est. ac tametsi antea numi nostri partes assium minutissimæ decimam duodecimamve partẽ argenti caperent, nihilominus tamen fraudes in iis quãplurimæ fieri solent, quæ minus a plebecula, cui potissimum eiusmodi numismata cuduntur, percipi solent. Exstat apud me Iacobi Pinatelli rei numariæ Præfecti ad Henricum I I regem epistola popu-

[a] Contra Timocratem & in titulo de falsa.

C

lari

lari sermone scripta; qua grauiter queritur de publica calamitate, ac monetales Parisienses accusat, quod asses iusto pondere leuiores, materiaque deteriores accuderent: detrimentū vero publicum triginta sex assiū in singulas libras eius monetę fuisse demonstrat. Ex quo intelligitur in infinita multitudine talium numorum quanta
694 fabricatur, peculatus incredibiles fuisse. Idem tamen Pinatellus a Curia monetalium accepta potestate [a] cudendorum denariorum ac duplorum, ad officinas huius imperii remotissimas se recepit, procul a principe, procul aluce: ac tantam vim talium numismatum signauit, vt rationibus omnibus subductis a Iudicibus quæstionum centies fere sestertium depeculatus esse comperiatur: nec dubitauit sestertium pellici regiæ numerare, quæ flagitiosissimi hominis supplicium quidem distulit, non sustulit tamen. Hęc igitur mea cōclusio est, ne in minutis quidem numis metalla misceri oportere. Sed ea quæ diximus cum in Asia & Africa, cum item in Hispania & Anglia rectissime fiant, qui obest quominus idem in cæteris quoq; ciuitatibus & imperiis fieri possit? Non dubito si principes inter se conspirent, omnia faciliora futura. Et quemadmodum veteres a numorum percussione ad proplasticen & fusionem delapsi sunt; idem nunc quoque nobis faciendum opinor. nam quo numi solidiores fuerint, eo melius figuram tuentur, quæ in numis percussis vetustate perit. circularis vero & æquabilis figura circumcidi non poterit, quin facile cuique appareat: nec item vllum erit ex cæmentis numorum detrimentum: nec iterum atq; iterum cæmenta conflare oportebit; nec tot opificibus opus erit; nec tantum temporis inaniter conterendum in molestissima percussione. Sed eodem momento vis infinita numorum forma cuiusque, loco, & ordine constituta exsistet. postremo numos adulterinos efformare nemo poterit, cum metallorum ea sit natura, vt corporis capacitate ac volumine plurimum inter se distent; quod quidem volumen in numis percussis latet: quia percutientis

[a] anno 1552.

arbitrio distendi aut cogi possunt: forma vero in quam liquata iniiciuntur metalla, nec distendi, nec minui potest. Quamobrem si quis aureos numos ære admisto corrumpere volet, formæ capacitas non patietur; quia corpus æris duplo capacius est, & ratio ad aurum eadem quæ vnius ad 2 & $\frac{1}{8}$, siue octo ad septemdecim, si quidē vtriusq; massa capiatur eiusdem ponderis: contra vero si corpus vtriusq; metalli eiusdē amplitudinis sumatur, auri corpus ære duplo grauius & $\frac{1}{2}$; vel vt subtilioribus ponderibus ac numeris vtamur, eadem est æris ad aurum ratio, quæ 1551 ad 729; vt quidem me spectante demōstrauit Fr. Fuxęus magnus seculi nostri Archimedes. Auri vero ad argētum ratio ea est quæ 1551 ad 929, aut fere 9 ad 5. id est, argentum corporis volumine duplo fere maius est auro, si eiusdem ponderis massam vtriusq; metalli constituamus: vel aurum fere duplo grauius erit argento, si eiusdē voluminis massam vtriusq; metalli comparemus. Æris item ad argentū ratio ea fere est quæ x1 ad x111, aut exactissima ratione, vt 729 ad 929. nam hęc duo metalla corpore ac pondere sibi proxima sunt, colore vero dissimilima. propius tamen argentum plumbo accedit, tum pondere, tum etiam amplitudine: id est, plumbū eiusdē magnitudinis qua argentū, tanto grauius erit argento, quanto numerus xv maior est x1111; vel accuratissime, vt 998 ad 929: aut huius volumen tanto maius erit volumine plumbi, si vtriusque massa eiusdem ponderis inter se conferantur. sed plumbū corruptorib. numorum inutile est, propterea quod diffluit, & ab omnibus metallis facile seiungitur. Stannum quoq; admistum cætera metalla quasi letiferum venenum perdit ac plane corrumpit: ac tametsi argento colore quam similimum videatur, corporis tamen amplitudine ac pondere dissimilimum est: nam vtriusq; eadem fere est ratio quæ 9 ad x111; aut subtilius 600 ad 929. Aurum vero ad stannum metallorum omnium leuissimum & corpore capacissimum, fere triplam habet rationē; id est, quam 18 ad 7; vel subtilius 1551 ad 600. Ferrum item corporis 691

ampli-

amplitudine & pondere ad argentum cæteris propius accedit. est enim fere vtriusque ea ratio quæ 3 ad 4, vel acuratissime vt 634 ad 929 : sed aliorum misturam ferre nullo modo potest. quinetiam æris drachma si in ferream fornacem iniiciatur, obstat quominus ferri materia liquari vllo modo possit ac totam aduri necesse est. Queritur tamen Plinius corruptores numismatum argentea lamina ferreum numum sic texisse, vt argenteus putaretur; idque appellabat *ferruminationem*; qualem me Luteriæ numum memini vidisse. pondus tamen aut corporis capacitas fucum obductum facile detegit. aurum vero ferruminationem illam momento demonstrat, cum ferro tanto grauius sit, quanto senarius a nouenario superatur: aut exactissima ratione 1551 ad 634 Postremum est argentum viuum, quod pondere ac volumine proxime ad aurum accedit; leuius tamen est & capacius auro : eamque fere inter se rationem habent quam 3 ad 4, vel acuratissime vt 1158 ad 1551, sed omnium celerrime igni carpitur, nec vlla vi retineri potest, quominus euolet ignibus admotum. Auri vero & argenti, opinor, summa inopia fecit, vt maiores nostri proplasticen in re numaria deserere cogerentur; vel, quod verius est, monetales ipsi numos ferire maluerunt, quo fraudes eorum minus perciperentur. Nostra quidem ætate numi solertissima ratione, & quidem nostrorum hominum ingeniosissimo artificio simul ac semel orbiculari figura secari ac signari & quidem promptissime cœperunt : sed ea ratio deserta iacet, quod vsu perceptum est numos nec eiusdem ponderis esse, nec formam diu tueri, & in cæmentorum multitudine aciteratis fusionibus magnum esse detrimentum. Quod autem diximus libram numorum tum grauiorum tum leuiorum integris numeris diuidi oportere sine vlla fractione numerorum, habet ea res incredibilem vtilitatē, tum ad commerciorum facilitatem, tum ad numorum permutationem: si videlicet auri & argenti, atq; adeo si placet, æris libra vnciarum 12 in numos 24, 36, 48,

72,96,144,192,576 : non tamen æris vel auri libram in numismata 576 diuidere necesse est, sed argenti dumtaxat. omnium vero librę partitionum vtilissima est drachmalis, scilicet in numos 96. Et quoniam repentinæ legum mutationes, ac rei numariæ conuersiones graue ciuitatibus detrimentum, sæpe quoque rebellandi occasionem afferunt; id sensim fiat oportet, quo leuius incommoda ferantur. Cum enim legatione suscepta ad conuentus Gallorum Blœsas profectus essem, iussus sum a principe cum monetalibus Præfectis ac Macello ærarii Tribuno de re numaria qua tunc grauissime Respu- 691
blica conflictabatur, consilium capere; vbi breuiter ea quæ superius scripsimus, quæq; populari sermone iampridem a nobis peruulgata fuerant, disseruimus: summa tamen fuit, nihil vtilius fieri posse, sed tam graui morbo numatio Rempublicam vrgeri, vt eam medicinam quătumuis salutarem, difficilime latura videretur. at nullæ medicinæ tam sunt salutares quam quæ faciunt dolorem. & quoniam pocula, cataplasmata, sectiones nihil proficiunt membris putribus; ignes & cauteria admouere necesse est, At paulo post intellexi peculatores publicos intercessisse, quominus ea quæ dixi, publica lege sancirentur. quinetiam argentea numismata deteriora quam antea signarunt, & ex eo centies fere LTS corraserunt. Neque enim dubito si ærosa numismata lege prohibeantur, ac iusto pretio numulariis dentur, subditos iacturam non leuem facturos; quam princeps pro se quisque quadam ex parte sarciat oportet: sed illud incommodum pro tantis vtilitatibus leuissimum optimo cuique debet videri.

IV, De rerumpublicarum inter ipsas comparatione, & qua quamq; vtilitates & incommoda sequantur.

QVEMADMODVM quisque tueri rem familiarem debeat, quibusq; initiis familias propagari, quibus C
etiam moribus, institutis, legibus temperari; quibus modis ciuitates fundari atque instituí; quibus augeri at-

que amplificari; quibus copiosissimæ, florentissimæ, beatissimæ denique effici possent, satis quidem superioribus libris differuisse videmur: restat illud modo, vt tribus legitimarum ciuitatum generibus propositis, quæ quamque commoda aut incommoda sequantur, breuiter complectamur: sic enim ordo postulat, vt optimi cuiusque generis delectum faciliorem habeamus. Cum enim Rerumpublicarum genera plura tribus esse non possint, siue vni, siue omnibus, siue paucis summa detur imperandi ac prohibendi potestas; & cuiusque generis alterum laudabile sit, alterum vitiosum: prudentis est non tantum vitiosa declinare, verumetiam honesta diiudicare, vt in optimo tandem acquiescamus. Et quidem mihi tum vniuersa tum singula consideranti, pernicioſa tyrannis vnius, tyrannorum quoque multitudo deterior videtur; sed omnium deterrima plebis impotentissimæ potestas, quam M. Tullius ex Aristotelis sententia, *tyrannidem* quoq; *maximam* appellauit. Ex his tamen omnibus nihil anarchia magis pestiferum cogitari potest; quæ nec formam ciuitatis vllam habet, & in qua imperare qui possit cuiquam, quiq; parere velit imperãti, reperiatur nemo. His igitur vitiosis generibus repudiatis, laudatarum ciuitatum optimam sequamur; quæ qualisque sit, incommoda cuiusque seorsum ab vtilitatibus seiungam, vt quid expetendum, quidve fugiendum sit, planius intelligatur. Ac primum quidem popularis status cæteris laudabilior videri possit, quod in *Argumenta pro statu populari.*

693 eo solo ius omnibus idem, ac sine cuiusquam gratia vel odio leges vniuersas ac singulis æquabiles, ipsique naturæ consentaneæ inesse videantur. vt enim natura alterum altero nec honoribus nec opibus superiorem fecit; ita quoque popularis status hunc sibi propositum finem habet, vt omnia omnibus æqua sint, nec magis quisque similis sibi sit, quam omnes omnium. id autem obtineri non potest, nisi fortunæ, opes, honores, præmia, supplicia, imperia, iura denique omnia omnibus eadem sint sine vlla cuiusquã prærogatiua. Ita quidem I y-

curgum, qui Reipubl. constituendæ magister optimus habitus est, feciſſe videmus, cum auri & argenti vſu ſublato, ac tabulis omnibus creditorum vno conſumtis & eodem incẽdio, legem agrariam tulit: qua quidem poſſeſſiones omnes omnibus exæquo diuiſit; tum peragrata regione ſummam ex ea re voluptatem cepiſſe dicitur, cum frugibus omnibus collectis omnes cumulos exæquatos intueretur. qua quidem re duas ciuitatum peſtes antiquiſſimas, auaritiam inquam ac ſuperbiam, e Laconicis finibus exterminaſſe dicitur: neq; id tantũ, verum etiam furta, rapinas, ambitum, calumniã, magiſtratuum ſordes, factioſos cœtus de Republica ſuſtuliſſe. hęc enim æquatis omnium imperiis ac fortunis, locum vbi conſiſtant, reperire facile nõ poſſint. Iam vero, ſi hominum inter homines ſocietas ſine amicitia peritura ſit, amicitiæ vero fundamentum in æquabilitate poſitum videatur (: hac enim re maxime amicitia foueturac ſuſtentatur :) æqualitas item extra populare imperium nulla reperiatur: conſequens eſt in popularibus imperiis humanæ conſiſtere ſocietatis & incolumitatis fundamentum, idq; maxime omnium expetendum eſſe. quid autem optabilius eſt quam ſublato tyrannidis metu, libertatem vnicuique a natura duce optima datam reſtitui? quid item laudabilius quam ius omnibus æquabile conſtitui? quid ſuauitate ciuili, ſublato potentiorum dominatu, iucundius, aut naturæ magis conſentaneum optare poſſumus? hæc omnia in vno ſtatu populari poſita videntur. At illud quanti eſt, quod optimi Imperatores, prudentiſſimi legumlatores, acutiſſimi iuriſconſulti, opifices ingenioſiſſimi, clariſſimi Oratores, ſummi philoſophi non modo ſunt ac fere ſemper fuerunt in popularibus imperiis, ſed etiam ab iis ad omnes populos permanarunt! quid ita? niſi quod ingenia libertate quodãmodo exſultant ac efferunt ſeſe, quæ vnius aut paucorũ dominatu ac inuidia quaſi humi abiecta ac depreſſa iacent, nihil vt magnum aut excelſum auſint. At etiam nulla vſquam Reſpublica præterquã in popularicon- C

ſiſtere

ſtere videtur; in qua ſcilicet populus publica, vel (: vt veteres loquebantur :) *populica*, vrbem inquam, theatra, vias, ærarium, opes, ſpolia, iura, præmia, leges, honores in commune quærit, iiſque perfruendis ſummam voluptatem capit: at paucorum vniuſve dominatione cum omnia tenentur; nihil publicum, nihil commune dici poteſt. In ſumma, cum nihil ab immortali Deo tam optare debeamus, quam vt magiſtratus legibus, ſubditi magiſtratibus ſe quam obſequentiſſimos præbeant, id tantum in vno populari ſtatu ſpectare poſſumus: quia legum ſumma poteſtas eſt in populari, non in vnius aut paucorum ſtatu. Hæc fere a popularium hominum
694 opinione pro ſtatu populari argumenta ducuntur, partim veriſimilia, partim etiam vera; quæ nonnulli fulcire & corroborare conantur: populariter id quidem, ſed nõ ſatis ad id quod volunt, accommodate. ſunt enim hæc argumenta araneorum telis haud valde diſſimilia; id eſt ſubtiliter ac belle contexta, ſed quæ beſtiolas quidem exiguas irretire valeant, robuſtiores retinere nõ poſſint. hæc igitur diſcutiamus. Principio nulla fuit vm quam ciuitas quæ ſummam illam honorum, fortunarum ac imperii æquabilitatem tueretur, vt ſuperioribus libris demonſtrauimus. ac tantum abeſt æqualitas illa rerum omnium a natura, vt eam qui retinere volet, prius naturæ leges ac iura perrumpat oportet. Quis enim non videt naturam alios aliis animi præſtantia tanto excellentiores, quanto brutis animantibus homo præſtabilior eſt, procreauiſſe? cur ita, niſi alios ad imperium, alios ad obſequium genuiſſet? quam multi ſtupidi, furioſi, inſani, qui nullum naturæ, nullum ingenii lumen habent? num ad imperium natos eſſe putemus? Ac fere fit vt eadem illa natura iis quibus ingenii ac prudentiæ vim ademit, corporis infinitum robur ad imperata ſtrenue exſequenda dederit: quibus vero animi præſtantiam eximiam largita ſit, corporis vires demſerit. Quod ſi naturæ libertas, quam populares iſti tantopere prædicant, in democratia locum haberet, certe nec legib. ipſis re-

Contra Democratiam.

linqueretur, nec magistratibus imperandi prohibendique locus. at nusquam in monarchia, nusquam in aristocratia tot ac tam multi sunt magistratus, quot in democratia videmus. Quantum attinet ad prædia communia, ad ærarium, ad rem denique publicam, nusquam rapinæ, nusquam peculatus frequentiores. Quarum rerum cum testes quamplurimos & quidem clarissimos habeamus, nullum tamen Xenophonte clariorem aut locupletiorem. idem enim & optimi Imperatoris, & sapientissimi philosophi laudibus abundans, de sua, id est de Athenienſi Reipublica[a]; hæc scribit: *Ego*, inquit, *statum Athenienſium probare non possum, quod eam Reipublicæ formam amplexantur, in qua improbi ac flagitiosi meliore sunt conditione quam viri boni ac innocentes.* Si tantus vir ita sentit de Athenienſium Republica, omnium quæ extiterunt popularium laudatissima; vel, vt Plutarchus scribit, *minime omnium vituperanda*; qualem sententiam de cæteris popularibus laturum fuisse putamus? In quo quidem Macchiauellus literis abusus est & otio, cum democratiam vno loco cæteris[b] prætulisset: idem tamen cum Italiam antiquo splendori restitui vellet, id non nisi a monarchia, & quidem Pontifice maximo, fieri[c] posse iudicauit. a qua sententia rursus defecit, cum Venetiarum Rempublicam cæteris omnibus præstantiorem esse scripsit[d]; vt quid sentiat homo leuissimus ac nequissimus, diiudicari non possit. Quid Plato? democratiam *nundinas populares* appellauit, in quibus omnia vænalia prostant. Aristoteles paucis verbis democratiam repudiauit, non tantum rationibus, sed etiam Homeri auctoritate vsus, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Maximus item Tyrius[e] vir suæ ætate clarissimus, vt pernicioſam democratiam semper fuisse conuinceret, testimonium protulit Athenienſium, Syracusanorum, Carthaginenſium, Ephesiorum. *Et quidem vt populo placeat, cui vitia displicent*, inquit Seneca, *per naturam fieri non potest.* Quamobrem Phocio Athenienſium Imperatorum fortissimus ac integerrimus, popularibus suffragiis semper cõtrarius,

[a] Xenophon in lib. de Repubi. Athenienſ.

[b] In Liuium.

[c] lib. 1. Princ. c. 5.

[d] In Liuium.

[e] Orat. 3.

695

trarius, etiam populum semper a sua sententia discrepantem nactus est, præterquam quod semel populus suam sententiam probauit: tunc ille admiratus, & ad circumstantes conuersus, *Quid, malum, mihi excidit, vt populi sensus cum meis congruerent!* Et quidem mirum debet videri si plebs imperita, id est, multorum capitum immanis quædam hydra, rectam vllam sententiam ferat. certe quidem ab imperita multitudine consilium rerum gerendarum petere; aliud nihil est quam a furioso sanitatem. Quod Anacharsis cum omnium optime perciperet, Athenienſium conciones & concilia sine risu spectare non potuit, cum diceret Athenis sapientes rerum agendarum summam populo proponere, furiosos vero quid agendum esset, decernere consuesse. Vt tamen plebs imperita ac leuissima quicquam quod rectū, quod honestum sit, decernere velit, aut possit, quis tam inops a prudentia, qui consilia ciuitatis sacratissima in vulgus manare putet oportere? num illud est sacra proculcare ac prophanare? quamquam res sacræ si exsecratę fuerint, resecrari possunt, & pphana expiari; arcana vero imperii peruulgari sine ciuitatis interitu, aut certe sine dedecore & contumelia non possunt. Quamobrem mirum videri debet nemini, si ob eam causam populares Athenienſium, Carthaginenſium, Syracusanorum ac Florentinorum status breui interierunt. Omitto quam difficile sit populum vniuersum vnum in locum cogere; aut coactum regere ac moderari. Nec tamen, nisi magistratui placuerit, Senatus, nec populi concio haberi potest: vt Cęsar in Consulatu cum Bibulum collegam exsertis gladiis terruisset, ne semel quidem Senatum, quem intelligebat suis conatibus repugnantem, toto Consulatus anno conuocauit. Ac si quidem Consul Tribunos aut collegas sibi consentientes nactus esset, nihil nisi eorum arbitrio ac voluntate fieri poterat. Quibus rebus perspicitur, omnem populi plebisve potestatem paucissimorum magistratuum arbitrio ac libidini inseruire consuesse. Atinterim dissidentibus magistratibus, nisi

rebus gerendis opportune prospiciatur, ciuitatis statum in discrimine versari necesse est. Nam legibus Solonis[a] æque ac duodecim[b] tabularum, priusquam rogatio lexve perferri posset, populum trinundino vocari oportuit. ac sæpe fiebat vt auium dexter volatus (nam Romani[c] contra populorum omnium morem sinistra dextris meliora iudicabant) aut soricis inconcinna vox, aut comitialis morbus, forte hominis ebriosi, comitia augure nuntiante, aut magistratu intercedente vitiarentur, qua de re M. Tullius cum ad Atticum scriberet, *Scire velim*, inquit, *num censum impendant Tribuni diebus vitiandis*. idem paulo post, *Proscripsit Marcellinus sesperomnes dies comitiales de cœlo seruaturum; conciones turbulentæ Metelli, temerariæ Appii, furiosissimæ Publii*. Neque enim competitores seipsos tantum in petendis honoribus impediebant, sed etiam a magistratibus ipsis impediebãtur, vt imperium retinerent. Interdum etiam Respublica magistratibus quasi nauis gubernatore deserta seditionum tempestatibus ac procellis miserandum in 696
modum iactabatur. Nam paulo ante Cæsaris Dictaturam, cum propter competitorum vim nulli magistratus creari possent, Pompeius solus Consul factus est. Quamobrem Rhæti ipsi qui nunc popularem statum vtcunq; tuentur, alternis tantum annis magistratus creare consueuerunt. At nihil est imperio populari tam inimicum, quam diuturnos honores adipisci. Quid autem absurdius quam pro legibus habere leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco sæpius & inconsiderato impetu quam certo & explorato iudicio fertur? Quid magis furiosum quam extremis Reipublicæ periculis ab insana plebe consilium petere? nihil enim iniussi magistratus obire possunt; nec si possint velint: & vt velint, nihil tamen audent perterriti furore plebis, quæ aduersos casus ac sua peccata regerit in ipsos magistratus. Itaq; Philippo rege fines Atticos incursionib. infestãte, magistratus attoniti latuerunt; plebs inuocata in comitium venit, nec magistratus

[a] Demosthenes contra Leptinem.
[b] Macrobius in Saturnalibus.
[c] Cicero in lib. de Diuin.

ſtatus quiſquam exſtitit qui concionem haberet, vt quidem Demoſthenes ipſe ſcribit. Conſimili caſu Florentini, cum Carolus v. Imperator ad vrbem exercitum admouit, adeo exterriti ſunt, vt qui pro Republica conſilium dare aut capere poſſet, nemo reperiretur. Nam legibus cauebatur, vt Prætor maximus Florentinorum pro concione populi de Republica conſilium caperet. Eſt autem plebis ea impotentia, vt quemadmodum re-
C bus proſperis inſolentius exſultat; ſic aduerſis repente deiiciatur. Imperii vero decus ac maieſtatem quonam modo plebs vlla tueri poſſit, quã miniſtri magiſtratuum faſcibus ac fuſtibus ſæpiſſime coercent, *& in qua regenda plus pœna*, inquit Liuius, *quam obſequium valet?* Itaq; Phocio dux Athenienſiũ, cum ſibi ipſe audientiam facere non poſſet in concione, *O*, inquit, *fuſtuarium Corcyreum quouis talento pretioſius!* Ex quo quidem intelligitur grauitatem imperii ac maieſtatis pondus plebem ſuſtinere non poſſe; in qua tamen ſumma Reipublicæ conſiſtit. Sed his omiſſis porro progrediamur. Nemo eſt enim qui dubitet ciuitatum omnium finem extremum, eundemq; optimum in eo poſitum eſſe, vt pietate, iuſtitia, fortitudine, in primiſq; prudentia floreant. His enim artibus humana ſocietas conſeruatur. At popularе imperium his artibus ac virtutibus omnibus eſt ac ſemper fuit inimicum: quoniam *plebs id vnum*, inquit Xenophon, *propoſitum habet, vt impudentiſſimum ac flagitioſiſſimum quemque ad ſummos honores & imperia prouehat*: alioqui peſſime ſibi conſuleret, ſi virtute ac integritate præſtantibus viris imperia mandaret. ab his enim imperio ac poteſtate ſumma ſpoliata profligaretur: propterea quod bonorum ac fortium virorum perquam exigua, improborum autem infinita eſt multitudo: quæ ab honoribus & magiſtratibus, ſi bonis ac ſapientibus imperium tribueret, arceretur. Eam ob rem populus Athenienſis improbos ac impudentes colit & amplexatur, hiſque omnibus qui ſibi blandiuntur, audientiam facit; integritate vero ac iuſtitia claros exſecra-

tur. Propterea Rempublicam Athenienſium probare, inquit, non poſſum, quod ſtatum omnium deterrimum ſequantur: eos tamen laudo, quod eum ſtatum amplexi omni ope, cura ac induſtria conſeruant ac tuentur; quodque integritate ac iuſtitia præſtantes viros ab honoribus & imperiis quam longiſſime repellunt; quod proſcriptione & exſilio fatigant; quod ſceleratos ac flagitioſas amant: quoniam, inquit, vitia quæ tibi ac bonis omnibus vſque adeo diſplicent, popularе imperium fouent ac tuentur. Iuſtitiam vero plebs auerſatur, vt potentiorum ac nobilium domos euertat ac diripiat, ſceleratorum quibus imperia mandat, opibus & conſiliis elata. ex quo fit, inquit, vt popularis illa ciuitas perditorum ſit ac flagitioſorum hominum ſentina, qui plebem aduerſus innocentes ac bonos ciues armare & inflammare conſueuerunt. Leges autē optimas plebs aſpernatur; quippe quę ab eius nutu ac voluntate pendent. Hæc ſententia fuit Xenophontis, hoc iudicium ſummi viri de Athenienſi Republica, quam popularium ciuitatum clariſſimam fuiſſe tradit, nec in ea quicquam immutandum putauit quamdiu popularem ſtatum retinere vellent. Conſimile, quantum quidem opinor, Marcelli [a] iuriſconſulti iudicium habemus de meretrice, quam turpiter facere ſcribit, quod pudicitiam proſtituat: ſed quo- 682
niam verecundiæ fines tranſiliit, non turpiter facere quod bene, & grauiter impudens ex artibus meretriciis quas profitetur, quæſtus quantum quidem poteſt vberrimos facit. Ita Xenophon popularē ſtatum deterrimū eſſe confitetur; ſed ad eum retinendū prudenter eos facere iudicat, qui virtutib. omnibus bellum indicūt. Hoc igitur ciuitatis genus qui probat libertatis ſpecie propoſita, virtutum interitū earumq; oppreſſionem tetram ac deteſtabilem, glorioſam putat. Et quidem popularium fere ciuitatum ſumma lex eſt, *ne ciuis quiſquam quantumcumque ſcelus ſiue in deos, ſiue in homines admiſerit, capite feriatur* [b]. quinetiam Romanis legibus ſeueriſſime cauebatur, ne verberibus [c] ciuem cædere liceret. at ne vllis

[a] l. 4. de condic. ob turpē.

Scelerum impunitas in ſtatu popularі.

[b] Leges Valeriæ tres, lex Sempronia.

[c] Lex Porcia. Cicero pro Rabirio perduellionē.

ne vllis quidem magistratibus nec ipsi Senatui Romani ciuis libertatem minuere vllo modo licebat. Itaque Verres, vt alios omittam, diuinis & humanis legibus fœdissime proculcatis, repetundarum ac peculatus omniumque sordium & corruptelarum reus, iudicioque publico damnatus, grauissimam pœnam Reipublicæ pendere visus est, quod ex Vrbe excessit. cur ita? quia populares status libertatem non acerbitate supplicio-rum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. At Coriolani, Scipiones, Ciceroues, Rutilii, Metelli, rebus præclare gestis exsilio damnati sunt. Ita quoque Hermodorus Ephesо; Aristides Iustus, Themistocles, Thucydides, Athenarum vrbe pulsi sunt. Miltiadem vero carceribus, Socratem veneno necarunt, ac tametsi Phocio non modo Athenienſium, sed etiam omnium suæ ætatis virorum clarissimus haberetur, & qui quadragies quinquies Athenienſis exercitus imperator creatus, vitam summa integritate vitæ ac innocentia sine vllo probo transegisset; nihilominus calumniator quidam de fece plebis ausus est ad populum, quem intelligebat Phocioni iratum, rogationem huiusmodi ferre; *Vellent iuberent Phocionem ac socios necari.* hanc vocem populus tanto plausu excepit, vt omnes assurgerent, ac manibus elatis ciues fortissimos ac innocentissimos capitis damnarent: nec defuerunt qui sertis & co-
698 rollis redimiti cum seruis ac fœminis in comitium profecti sint, vt sententiam capitalem ferrent. Qua re perspecta, *Me quidem a vobis*, inquit Phocio, *damnari facile patior; sed cur isti?* ad quem populus; *Quoniam*, inquit, *tibi sunt amici:* nec prius furor plebis insanientis conquieuit, quam omnes sine iudicio, sine accusatione, sine vlla causa necarentur[a]. Nec vero sperādum est vt plebē, cum bonis insultare cœperit, pudor vllus a turpitudine, aut ratio a furore reuocare possit. Itaq; cum Demosthenes sceleratissimos quosq; euadere, ac in primis Antiphontem capitalem hominē populi iudicio absolutū videret, eundē Areopagitarū sententia reū capitis peregit,

[a] Plutarch. in Phocione.

parum admodum de populi iudicio solicitus[a]. Ex quo perspicuum fit maiestatis in populo vim pene nullã fuisse, aut proculcatam iacuisse. Et quemadmodum in populari ciuitate omnia imperia, magistratus, curationes publice væneunt; ita quoque a sordibus & corruptelis nihil sanctum aut purum esse potest. quinetiam M. Marius modios argenti plenos in comitium [b] diribitores ferre iussit, vt suffragia plebis lucro inhiantis coemeret. idem Cneum Pompeium fecisse legimus. Quamobrem mirum videri non debet, si magistratuum ac iudicum fordes & corruptelas incredibiles in Romanorum scriptis legimus[c]. fœdius etiam Athenis Stratocles ac Damoclides ineunte magistratu ad auream messem se proficiscí publicè iactabant. At si quidem iura, iudicia, leges, honores, imperia, magistratus Athenis ac Romæ tam turpiter proscribi consueuisse videmus, quæ tamen opibus ac fortunis omnium florentissimæ exstiterunt: quid de ciuitatibus egestate ac inopia laborantibus iudicandum? Cum enim Megarenses Theagenem principem imperio spoliauissent, tanta licentia viuebant, vt locupletissimos quosque impune diripere liceret; vt est apud Platonem. Non aliter Heluetios diutissime pulsa nobilitate fecisse legimus, qui quem diripiendum plebi prodere vellent, pro foribus eius humanam figuram aut personam ramis subiectis collocabant; nulla mora quin extemplo fortunis omnibus locupletissimus quisque ac innocentissimus ciuis spoliaretur. At qui popularem statum Romanorum tantis laudibus efferunt, cum potius virorum fortissimorum & clarissimorum laudes prosequi præstabilius fuisset, quam ciuitatis formam; non vident quot & quantis seditionibus ac bellis ciuilibus, & quam sæpe iactata sit illa ciuitas; plebem a patribus toties diuisam; toties furiosissimos Tribunos turbulentis concionibus optimo cuique ciui exsilium, mortem intentare solitos; toties in media ciuitate, in campo Martio, in Curia, in ipsis templis deorum cædes ciuium editas; in ipso Iouis Statoris Capitolio Tiberium, post etiã Caium

[a] Plutarch. in Demosthene.

[b] Plutarch. in Mario.

[c] Cicero pro Cluent. in Vetrem.

C

Caium Gracchũ, Druſum, Saturninũ, Sulpiciũ, crudeliter mactatos, nec ſacroſanctæ, id eſt, Tribunitiæ poteſtatis fiducia fuiſſe tutos; toties Conſules ac Tribunos, imo Conſules inter ipſos, ac Tribunos inter ſe viciſſim pro Roſtris, in ſenatu, coram populo capitalibus diſſidiis ac ſeceſſionibus ciuitatum perturbantes, contrariasque leges, edicta contraria promulgantes. Cum enim Caſſius Conſul edicto Latinos & Henricos Vrbe excedere iuſſiſſet, Virginius collega edictum huic contrarium
699 promulgari [a] iuſſit; non tantum vt collegæ auctoritatem frangeret, verumetiam vt ciues inter ſe & cum peregrinis in Vrbe media committeret. Quid autem indignius, aut a ciuili ſocietate magis alienum, quam ciues ſub toga candida ferreos thoraces ac loricas indutos ad honorum petitionem quaſi ad prælium proficiſci, & in ipſo foro ſæpe contrarias acies ciuium inſtrui? *Lapidationes*, inquit ille [b], *in foro ſæpe vidimus: non ſæpe, ſed tamen nimis ſæpe gladios.* idem paulo poſt; *Meminiſtis*, inquit, *corporibus ciuium Tiberim compleri; cloacas refarciri; e foro ſpongiis effundi ſanguinem.* hæc ille. At videre mihi videor Sulpicium Tribunum Mario impellente, decreta Senatus ac magiſtratuum imperia proculcare, vt Syllæ prouinciam eripiat; ſeditioſis concionibus quaſi furiarum facibus plebem ad arma vocare; concurſationes omnium ordinum, omnium ætatum ciuitatem turbare; Syllam cum exercitu redeuntem ciuili ſanguine Vrbem ipſam fœdare, domos partim diruere, partim inflammare; milites effuſos ſine vllo ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine obuios contrucidare; vndique gladiorum fulgorem oculos præſtringere; vndique armorum ſonitus, vndique cadentium tectorum fragorem audiri; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus vias omnes circumſonare; cædes ſtupris, ſtupra cædibus miſceri; vrbem denique totam in ſuorum ciuium cæde ac ſanguine natare; poſt excedente Sylla, Marium redire; arces occupare; comitia turbare; magiſtratus arbitrio ſuo creare; Sylla-

[a] Dionyſ. Halicar.

[b] Cicero.

nos deiicere ac fugare; cædes cædibus rependere. nec ita multo post Syllam rursus cum exercitu reuersum tota Italia grassari, ac locis omnibus inauditas crudelitates ac ciuium strages edere, atque adeo in funeribus Reipublicæ exsultare ac tripudiare. In summa, si quis popularium ciuitatum veterem memoriam repetat, profecto comperiet, aut cum hostibus, aut cum ciuibus sempiternum bellum gessisse: & quamdiu floruerunt, non populari, sed sapientissimi cuiusdam ciuis imperio, nutu, consiliis, quasi regia quadam potestate, moderatas fuisse. Quamdiu floruerunt Athenæ, non populi, sed Senatus Areopagitarum imperio tenebantur. postea vero quam a Senatu ad populum omnis delata potestas est, Periclis vnius arbitrio omnia regebantur: quem rectissime Thucydides ciuitatis imperium habuisse cõfitetur. Florentini perpetuis fere seditionum fluctibus iactati sunt, quousq; Laurentius Medices imperium arripuisset: hinc Soderinus in concione quam habuit ad populum de conuertendo statu, ciuitatem quidem antea specie popularem, re ipsa vnius Laurentii dominatione occupatam fuisse dixit: paulo post imperio plebi restituto ad furores ciuiles relapsos non prius conquieuisse quam regem haberent. Romanam vero ciuitatem quis non videt perpetuis hostium bellis implicatam, vix tamen a ciuilibus vmquam abstinuisse? quod igitur stetit, quod legibus & armis aliquamdiu floruit, Menenio Agrippæ, Furio Camillo, Papirio Cursori, Fabio Maximo, Catoni Censorio, Marco Scauro, Pompeio Magno laus illa, non populo debetur, Quamobrem Liuius[a], *Sub vmbra Scipionis*, inquit, *Vrbem terrarũ dominam latere; nutus eius pro decretis Patrum, pro populi iussis esse.* Stetit etiam aliquamdiu popularis Thebanorum status; sed Pelopidę, sed Epamynondæ imperio singulari[b] stetit: quos cum amisissent, nõ ita multo post populare imperium amiserunt: perinde vt Athenienses amisso Pericle imperatore fortissimo ac prudentissimo, ciuitas quasi nauis amisso gubernatore & ereptis Areopagitarum Senatui guberna-

[a] lib. 3e.

[b] Plutarch. in Epamynonda.

70

bernaculis, in alto fluitare ac seditionum ciuilium procellis agitari cœpit; cum alius ancoras iacere, alius portum tenere; alius vela facere conaretur, oborta tempestate fœdissimum sui naufragii spectaculum, & hostibus iucundissimum exhibuerunt [a]. Ac tamen si tyrannis triginta vrbe pulsis ad imperium populare redierunt, Demosthenes tamen in populi concione dicere ausus est Athenienſium imperium penes aliquot Oratores esse, a quibus duces exercitus penderent, qui trecentos ad summum ciues alios aliis attributos haberent; quorum arbitrio emtis aut eblanditis suffragiis omnia in Republica maxima gererentur. honores autem ac imperia promercalia fuisse Plutarchus scribit; idque popularium omnium ciuitatum commune malum appellat. Liuius enim de Tarentinorum populari statu ita scribit: *In potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse.* ac paulo ante popularis Romanorum imperii occasum, Crassi, Cæsaris ac Pompeii quod *Tricipitium* vocabant, arbitrio ac potestate imperium illud tenebatur: sed cum alter hostili, alter ciuili bello cecidissent, tertius principatum arripuit. Quibus rebus intelligitur C populare imperium sine prudentissimo gubernatore diu consistere non posse; hinc vero summa potestate tributa, tyrannidem cõsequi. Hic mihi occurrat aliquis, statum Heluetiorum popularem esse, præclarum tamen videri, ac iam trecentos amplius annos armis ac legibus optimis floruisse; tyrannidem etiam non modo a suis ceruicibus, sed etiam ab alienis strenuissime depulisse; nec minus domestica quam militari disciplina tranquillum statum tueri. Demus hæc omnia. sed antea causas aliquot aperuisse videmur; scilicet statum quinq; ciuitatum minorum, etiamsi cæteros libertate superare videantur, gubernandi tamen ratione optimatum rationem sequi. facit etiam effera quodammodo locorum natura, vt libertatem popularem auidius amplectantur; item ferociſſimum ac seditiosissimum quemq; foras erumpere, vt alienis principibus inseruiant; reliquias

[a] Polybius lib. 6.

plebis tenuium & opificum imperii minime appetentes facile in obsequio magistratuum retineri; maximam vero partem ab armis diutissime iampridem, vt paceac tranquillitate fruantur, abstinere: postremo ciuitates omnes, quæ, paucis quibusdam exceptis, in summa inopia versantur, tot ac tam multis fœderibus ac societatibus inter se & cum finitimis aptas & colligatas esse, vt a se inuicem diuelli non facile possint. & quemadmodum ii qui in densissimis tenebris, aut per abruptos præcipitesq; locos iter habent, manibus ac vestibus sese mutuo complectuntur, vt alter alterius ope ac ductu nitatur: ita quoque Heluetii in lubrico popularis imperii statu constituti mutuis auxiliis ac societatibus quam arctissimis vinculis inter se coniuncti, viam sibi muniunt tutiorem; nec, si a mutuo complexu diuellantur, diu consistere possint. Quamquam popularem illam societatem ac libertatem nobilium ac locupletiorum sanguine fun- 701
datam & auctam fuisse quis non videt? Victoriam Basilienſem Ludouici XI Delphinatis auspicio partam secuta est nobilium, qui Ludouici partes tuebantur, cædes ac proscriptio, & earum maxime familiarum quæ Sembaciæ cladi superfuerant. pauciſſimi quidem Bernatum ac Tigurinorum ope & gratia incolumes restant. Argentinenses vero, Lindauii, Senenses, Genuenses, Florentini, vt popularia imperia stabilirent, antiquam nobilitatem pene a stirpe auulserunt. Deterius etiam Florentini, qui deleta aut exacta nobilitate, gubernacula tenuerunt: sed cum ordines ciuium tres feciſſent, grandium, mediocrium & plebeiorum; hi quidem, grandes de imperio deturbarunt; reliqui ordines rursum de principatu inter se tantis furoribus exarserunt, vt riui sanguinis per vias decurrerent: postremo cum summa rerum ad fecem plebis delata esset, a mutuis cædib. & strage non ante conquierunt, quam Pontificis maximi ac finitimarum vrbium consilio ad principem peregrinũ, vt antea diximus, gubernacula detuliſſent[a]. Est autem plebi quodammodo insitum nobilitatis odium, cum intelli-

[a] Anto in & Machia el in hiſtoria Florentin.

intelligunt ex ipsa plebecula magnam partem vel opibus, vel cæde cuiusquam nobilitatem sibi peperisse, & infimorum contemtu, aut armorum vsu præ cæteris intumuisse. Quamobrem Argentinenses, cæsa ac prostrata nobilitate, cum imperium populare inuasissent, legem communibus suffragiis tulerunt, ne quis summos in ciuitate magistratus adipisceretur, nisi a cerdonibus, aut coriariis, aut id genus sordidis opificib. stirpem traxisset. Id enim veteribus Græcis vsitatum erat, vt in iis ciuitatibus quæ popularia imperia stabilire ac tueri vellent, ciues omnes, quantum quidem fieri posset, opibus, honoribus, imperiis ac vitæ conditione exæquarent: ac si quis prudentia, iustitia, fortitudine, aut vlla virtute cæteris præluceret ac emineret, hunc ostraciſmo exterminabant; aut ne virtuti tam aperte bellum indicere viderentur, accusationibus & calumniis opprimebant: atq; id vnum efficere conabantur, vt singuli ciues non magis sui similes essent quam omnes omnium. at etiam Plato Socratis nomine, non bona tantummodo, verumetiam vxores ac liberos omnium communes esse optabat, vt sublatis MEI ac TVI vocibus, quasi dissidiorum fomentis, summa concordia ac tranquillitate viueretur. Quæ disciplinæ si sibi consentiant, ciuitatum omnium interitus sequetur: non quia metuendum sit vt ex ciuitate familia sit eadem futura, quemadmodum Aristoteli visum est; sed quia ciuitates ob id maxime constitutæ sunt vt sua tuerentur, quodq; discordiarum vberiora aut fœcundiora semina nulla sint quam in rerum omnium communitate. quamquam familia ipsa principes vno plures ferre non possit. est autem familia ciuitatis imago. Et cum Biantem popularis homo inepte interpellaret, vt statum popularem in sua ciuitate stabiliret; ille sapienter, *Fac*, inquit, *tuam familiam popularem*. ex quo intelligitur eos qui omnia omnium in ciuitate communia, paria, similia, imo eadem efficere concupierunt, vt quasi ex vna ciuitate vnam familiam constituerent, vni quoque principi, vt in familia, summum imperium manda-

Argentinensium lex.

re,& eandem quam in recta familia disciplinam seruare 700
oportere:non autem honorum, imperii ac fortunarum æquationem proponere, qua nihil natura, nihil diuina lege magis alienum cogitari potest: hæc enim disertissime sua quemq; tenere,& ab alienis non tantum manus, verumetiam mentes ac sensus ipsos iussit habere continentes. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi,qui naturæ legib.omnia fuisse communia putant: neque enim præcepta diuina legi naturæ dissentanea esse possunt, vt rectissime sapientiæ Magister scribit,legem matris & iussa patris,id est Dei ac naturæ disciplinam sibi consentientẽ,modis omnib.exsequi quemq; oportere. Libertas autem illa quam in popularib.imperiis tantopere vigere putant,in eo maxime versatur, vt suis quisq; bonis, vxore, liberis tranquille fruatur; nec sibi aut suis vlla vis inferatur,aut si fuerit illata,vindicetur. Quod si bonorũ æquatio capitalis optimo cuiq; videretur, multo certe capitalior honorũ & imperii æquatio debet videri: quia fortunis & opibus frui commode quisq; potest,si copia datur; imperandi vero prudentia non nisi pauciss imis est Dei munere & concessu tributa: vt in statu populari prudentissimo cuiq; imperium tribui sit necesse. Quinetiam populi qui nullam ciuitatis imaginem habent,ducem aliquem qui cæteros regere,qui ius petentib. dicere possit, creare coguntur:vt in Guzulana regione Africæ ac Fessæ finibus, accolæ Magnani montis, si quẽ peregrinum prætereuntem viderint, qui prudentia præstare videatur, hunc consistere cogunt, vt ius vnicuiq; tri- C
buat[a]. Popularium autem ciuitatum ea fere lex est, aut certe esse debet, vt qui eandem imperandi prudentiam nacti sunt, eadem imperia sortiantur; quod si alius alio sapientia præstet plurimum, non sorte sed suffragio imperium deferatur. Quis autem non videt inter homines tantum discrimen esse, vt alii quidem belluis ipsis multo inferiores sint; aliis vero tantum ingenii ac sapientiæ lumen inesse, vt dii quidam aut angeli quib. diuina lux affulsit, moderandis ciuitatibus cœlo delapsi videantur.

[a] Leo Afer.

deantur.at qui æquationem honorum & imperii in statu populari constituunt,imperitis, furiosis, deniq; sensibus ac mente captis perinde vt prudentibus gubernacula tribui volunt. [numerantur enim suffragia multitudinis,non ponderantur:furiosorum autem ac imperitorum vbiq; multitudo partibus infinitis maior est quam sapientum;si modo verum est Salomonis, quod Græci Apollini tribuunt,illud oraculum;

Vir bonus & sapiens,qualem vix repperit vnum
Millibus e multis olim consultus Apollo.

Quamquam qui & honorum & bonorum æquationem in ciuitate quærunt, iidem firmissima concutiunt ciuitatis fundamẽta; amicitiam inquam, ac beneuolentiam, quæ inter pares vix subsistere potest : inimicitiæ vero nusquam maiores quam inter pares ; siue quod alter altero superior fierivelit,siue quod alterius ope alter carere potest. Quamobrem videmus non modo cœtus iure ciuili sociatos, sed etiam populos omnes iure gentium, atque adeo rerum omnium vniuersitatem iure naturæ disparium coniunctione & amicitia multo melius conciliari ac foueri ; quod alii aliorum opibus & auxiliis carere non facile possint:non aliter quam in humano corpore,quod ipsum ciuitatis bene constitutæ imago quædam est,ac præstantissima forma;in quo nullũ est membrum cuius vsu ad vniuersi corporis salutem aut decus cætera membra vacare possint: & quæ imperitis minus vtilia putantur,cæteris alimentum præbent:vt sapienter olim disseruit Menenius Agrippa oratione salutari, qua plebem Romanã a Patribus discedentem reuocauit. Popularia quidem imperia principio gratiosa ac præclara videntur;contra quam in monarchia fieri solet: sed hæc ingentib. vastisq; fluminibus consimilis est,quæ quidem ab ortu ipso exigua sunt, longo tamen aucta tumefactaque progressu,eo maiores vndas voluunt,& capaciorib. alueis feruntur, quo a fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. popularis vero status vento similis est,qui vnde oritur, vehementissimus est ; ad longinqua

tamen fractus debilitatusq; peruenit. Quæ a me copiosius disputata sunt, vt eum errorem iis eriperem, qui rerum nouandarum cupidi, monarchias humano generi salutares euertere, ac populares status libertatis & æquationis specie stabilire conantur; qui tamen quauis tyrannide multo deteriores sint, nisi singulari quorumdam imperio ac sapientia dirigantur. Quamobrem quæ Respublicæ Heluetiorum moderandæ ciuitatis scientia clariores iudicantur, tametsi popularis imperii imaginem præ se ferunt, aristocratica tamen ratione gubernantur; ac duplicem aut triplicem Senatum habent, vt C plebs infima quam minimum imperii arcana sentiat, & ab ipsis gubernaculis quam longissime remoueatur. cœtus vero Mantineorum veterum more per Curias discretos, quas ipsi *Schaffas* appellant, distribuunt, quibus præsunt Decuriones. prudenter id quidem, vt & facilius plebs in officio contineri, neve simul coacta ac seditiosorum ciuium querelis excitata, tumultus ciere possit. Et quoniam statum Reipublicæ conuertere aut immutare ne sapientissimi quidem ausint, qualemcumq; possumus tueri, ac modis omnibus emendare debemus. Est autem popularis status ab vniuersa natura plane discrepans: quare diuturnus esse non potest, nec vlla re magis cõseruatur quam seueriſſima legum optimarum exsecutione; in quo quidem laudabilis est Heluetiorum disciplina, quod contra veterum Democratiarũ leges supplicia, de improbis ac flagitiosis seueriſſime reposcit; nec vlla capitalium scelerum venia speratur: ac si quidem ciuitates principum aut sociorum gratia contra legum seueritatem exorari se patiuntur, puniunt quidem aliquãto leuius; pœnas tamen effugere difficilime damnati possunt. quam seueritatem si remittant, statum diu tueri non poterunt. nam vt ægra corpora vigilantibus medicis & congruenti diæta sustentantur: ita quoque populare imperium omnium deterrimum, si legum seueritatem ac magistratuum accuratam diligentiam remittat, in periculo versari necesse est. Atque hæc de popu-

lari

pulari ſtatu. Sed luctatio difficilior eſt cum iis qui ariſtocratiam tuentur. Huius ergo vtilitates quoque explicemus. Nam ſi laudanda eſt in rebus omnib. aurea mediocritas, & extrema vitioſa declinãda, vnius ęque ac omniũ imperia quaſi extrema quædam repudianda ſunt, vt in ariſtocratia, id eſt, in optimorum imperio, velut in medio acquieſcamus. vt ſi decem millia ciuium cenſa fuerint, centum optimi ciuitatis principes creati, ſapientiſſimis conſiliis ac iuſtiſſimis imperiis ſtatum ciuitatis tuebuntur. hunc autem numerum centenarium medium eſſe conſtat inter vnum ac decem millia geometrica proportione conſtitutum. ſi numerus ciuium minor maiorve fuerit, optimatum quoq; numerum minui vel augeri oportebit. Illud etiam optimatum ſtatus cæteris laudabiliores & optabiliores facit, quod imperium digniſſimo cuiq; tribui oportere natura ipſa docemur; dignitas autem ex virtute aut ex nobilitate exſiſtit: vtrumuis dixeris, ſtatus optimatum futurus eſt. quod ſi dignitatẽ opib. metimur, cum locupletiores vbiq; pauciores ſint, egentium vero multitudo pene infinita, etiã ex cenſu ſtatum paucorũ ęque habituri ſum⁹. aut ſi fortes, magnanimos, prudentes, qui etiã admodum pauci ſunt, conquiramus: (hunc enim proprie *ſtatum optimatum* appellant) ex his rurſus ariſtocratia exſiſtet. Si vero ciues omnes improbi aut ignaui ſint, vt non ſit alius alio melior, ſed alius alio deterior, certe ex opib. ac cenſu ſtatum conſtituere præſtabilius eſt; quippe omnium accuratiſſime Rempublicam tuebuntur, quorum maxime intereſt tutam ac ſaluam eſſe, & qui neceſſaria Reipublicæ munera ſubeunt; tenui vero plebi Rempublicã credere periculoſum eſt, ne extremis temporib. deſertam eſſe patiatur. Prudenter itaq; Titus Flamininus, qui Theſſalorum ciuitatibus locupletiſſimos quosq; imperare voluit, quod eorum potiſſimum intereſſet ſaluas eſſe. Iam vero neceſſitas ipſa nos ad ſtatum optimatũ impellere videtur: quoniam & in vnius, & in omnium dominatione ſemper Senatui ac ſapientib. imperii arcana ſummamq; rerum cõmittere,

Ariſtocratiæ vtilitates.

Reſpublicæ iis committendam eſſe quorum maxime intereſt tutam ac ſaluam eſſe.

aut omnia deorsum sublapsa ruere necesse est. quo fit vt per naturam optimatum statum sequi cogamur. Hæc breuiter a nobis allata sunt; quæ copiosius amplificari video posse. nihilominus tamen adduci nequeo, vt status optimatum monarchia laudabiliores esse putem.

Contra aristocratiam.

Primum enim mediocritas illa quam quærimus, non in medio rerum ac numerorum, sed in ratione tantum cõsistit: vt liberalitas media inter extrema vitiosa propius abest a prodigalitate quam ab auaritia [a]. at medium illud optimatum quod inter vnum ac multa quasi extrema vitiosa intercedit, non in ratione est sed in numero, quem vbique tam varium esse oportet quam varia est ciuium multitudo: hanc autem momentis omnibus augeri vel minui videmus. Ita futurum est vt quibusdam in ciuitatibus optimatum numerus maior sit futurus quam in plerisque popularibus imperiis. Etenim Suitensium popularis Respublica ciues habet haud multo plures quam Venetiis optimates numerentur. Igitur si quadringenta millia ciuium in Republica censa fuerint, quatuor millibus optimatum geometrica proportione imperium dari oportebit. & eadem incommoda quæ de populari statu dicta sunt, optimatum imperia sequentur. Quæ præcipua causa est cur aristocratiæ semper diuturniores fuerunt, in quibus pauciores erant optimates: vt Lacedæmone non plures triginta; Pharsali non plures viginti, statum diutissime ab interitu seruarunt. Non est igitur medium numeri, quod vnum inter ac multa intercedit, vnde mediocritas laudabilis petẽda sit. Quod autem dici solet, dignissimis quibusque imperium tribuendum, ad monarchiã verius quam ad optimates pertinet; inter quos vnum aliquem eminere ac cæteris virtute præstare necesse est, & cui summum imperium debeatur: quoniam fieri nequit vt omnes omnibus virtutibus æquari possint. Nam quod attinet ad consilium ciuitatis, superius docuimus a maiestate diuisum semper fuisse; aut certe Senatus non sit. argumento probabiliore vsus est Plato, cum optimatum imperium cæteris præstabilius diceret,

[a] Aristot. Ethico. 2. aliud est medium rei, aliud medium rationis.

Aristocratia qua pauciores habet optimates, diuturnior est.

705

diceret: *quoniam*, inquit, *in vno tot ac tam multæ virtutes, quot & quantæ principi optimo necessariæ sunt, vix vnquam reperiantur*. sed illud captiose: nam si difficile est vnum aliquem tot virtutib. excellentem reperire, longe difficilius erit multos imperio dignos enumerare. & certe Soderinus Florentinorum Prætor maximus in cõcione ad populum eodem argumento quo M. Agrippa apud Augustum vsus est: cum diceret aristocratiam paucorum tyrannorum statum sibi videri, ac præstabilius esse non plures vno tyrannos habere. Ac si quis putet in optimatum multitudine bonorum ac fortiũ ciuium numerum fore maiorẽ; populum vniuersum imperare æquius erit, vt plures in tanto numero futuri sint. Vtrumque tamen imperio inutile est, propterea quod in omni cœtu ac vniuersitate, seu optimatũ, seu populi totius suffragia non ad pondus exiguntur, sed ad numerũ: ac optimorũ bona pars semper a deteriore superatur: quo fit vt optimorum paucitas in magna multitudine perinde vt salis scriptulus in lacu nullã vim exserere possit. Ita quidem sæpe contigit in aristocratica imperii Germanici potestate, principes ecclesiasticos numero plures semper interfuisse quominus fraudes Pontificiæ coercerentur; eosdẽ cæteris repugnantib. regi Francisco[a] bellum indixisse: quod multis retro seculis inauditum erat: ne laici principes ab Imperatore circumsessi vllã, a rege salutem sperarent. In summa, quo plura in cœtibus, in Senatu, in concilio, in comitiis fuerint capita quæ iura suffragiorum habeant, eo perturbatiores ac difficiliores rerũ exitus reperiant. Quamobrẽ Veneti, vt hisce difficultatib. occurrerent, summa quæq; in Republica septẽ viris aut sapientib. deliberanda sæpiusq; decernenda cõmittũt, ne arcana imperii in vulgus manare possint. Demus tamen cum optimatibus omnib. consilia tuto communicari, nec foras erumpere: quid difficilius quã paucos optimates infinitam multitudinem ab honoribus & suffragiis intercluſam imperio coercere? vt enim plebs a potentioribus contemnitur: ita quoq; aduersus

[a] anno 1543.

potentiores inuidia flagrare consueuit. quo fit vt si optimates dissideant inter se, id quod necesse est si artes imperatoris colant, cupidissimus quisq; laudis ad plebem conuertatur, vt frangat potentiorum opes: vt superius diximus de statu Genuensium, Florentinorum, Senensium, Agrippinensium, Tigurinorum, Argentinensium, Lindauiorum, Phocensium, Samiorum, Trœzeniorum, Amphipolitarum, Corcyræorum, Mitylenensium, Hestiæensium, Cnidiorum: in quib. ciuitatib. optimates a plebe cæsi, fusi, prostrati aut imperio spoliati feruntur. 706
In cæteris ciuitatib. optimates in tanta diffidentia vitam trahunt, vt nisi arces munitissimas habeant, a plebe tuti esse non possint. interdum vero tantus est plebis metus, vt optimates non nisi in arce consilium pro Republica capiant: vt Benizenetæ, quæ est in Teleusini finibus, optimates omnes in eadem arce domicilium habent, nō modo vt a plebe tuti sint, verumetiam ne quis patriciorum arcem ac tyrannidē occupare possit. Ita quondam Mileti pulsis tyrannis tenues aduersus potentiores arma ceperunt: fusa tamen, & sub imperium subiugata plebe, optimates Rempublicam tenuerunt, sed in tanto metu, vt consilium habituri in naues conscenderent, ne popularium insidiis interficerentur[a], vt Samiorum Patrib. contigit; qui dum consiliū de Republica caperēt, omnes cæsi sunt a plebe[b]. Quo fit vt Patres plebem in optimatum statu ne aduersus hostes quidē armare ausint, ne ferocior facta cum potentib. de imperio cōtendat: nec ipsi prœlia committere, ne vel ab hostib. deleantur, vel fracti ac debilitati facile a populariibus de imperio deiiciātur: nec tamen si peregrinos milites euocauerint, ab iisdem tuti esse possint. quib. periculis vacat Imperium popularе. Optimates autē ab hostib. circumsessi, plebem imperio coercere difficilime possunt: nam si vim adhibeant, bellum domi nō minus periculosum quam foris gerendum erit: nec honores ac magistratus cum plebe cummunicari possunt, nisi popularе imperium stabilitur: aut si magistratuum & honorum partem aliquam C

plebi

[a] Plutarch.

[b] Thucydides

plebi tribuant, tantumdem de optimatum imperio detrahi necesse est: stabilius tamen erit imperiū potentiorum, ac seditionibus minus opportunum. Quamobrem Veneti, cum plebe cōmunicare solent minores aliquot magistratus & curationes; imo vero primicerium, cuius summa in Republica dignitas est, ac fructuosissima scribarum munera plebeiis attribuere, ac patricios ab huiusmodi honorum petitione summouere; locupletiores autem e plebe affinitatibus ac propinquitatibus sibi conciliare ac deuincire, mutuasq; a locupletiorib. pecunias accipere, vt Rempublicam amare ac tueri etiam inuiti cogantur: eos tamen eatenus exarmare, ne, si velint, nocere possint. arces autem munitissimas in municipiis habent, vt qui ab vrbe longius absunt, facilius in obsequio retineantur: interdum etiam bene de Republica meritis ac locupletissimis plebeiorum iura ciuitatis tribuunt. si hostes imminent ciuitati, omnis honesta ratio expediendæ pacis cum hostib. initur: si optimatib. inter ipsos vlla contentio obortiatur, nihil prius agitur quam in amicitiam redeant, & omnia dissidiorum semina radicitus conuellantur. Ita fit vt locupletes ignaui otio ac omnib. voluptatibus, quib. diffluit illa ciuitas, dediti; tenues vero ad quæstum intenti, qui propter loci opportunitatem vberrimus est, summa pace ac tranquillitate libentius quam imperiis & honorib. perfrui malint. nō solum igitur imperandi potestas est ademta plebi, sed etiam voluntas. His artibus Veneti Rempublicam omniū superiorum, quātumquidem opinor, aristocratici generis optime cōstitutam, & natura loci tutissimā hactenus
967 ab interitu (post Deum immortalem) conseruarunt. Ac tametsi summa est in Senatu prudentia, summa inter optimates concordia, summus tenuium cum potentioribus conspirantiū inter se consensus; vix tamen quadringentos annos eum statum tueri potuerunt, quin seditionibus Bochonianis, Falerianis, Tepolianis, Baiamontanis iactarentur; tum etiā Iustinianorum, Scæuolarum, Seliorum, Baiienorum crudelissimis factionib. Respu-

blica miserandum in modum quateretur. omitto Duces octodecim & quamplurimos Senatores furore ciuili cæsos[a]. In quo Paulus Manutius errore labitur, grauius etiam Paulus Iouius; quod hic octingẽtos, ille vero mille ac ducentos annos Rempublicam eo statu, quo nunc est, floruisse putant. Est enim accurata monimentorum publicorum perueſtigatione cognitum, ante Sebastiani Ciani Venetorum Ducis principatum, (floruit autem anno[b] MCLXXV) puram monarchiam exstitisse: nulla tamen aristocratia tamdiu stetit, sed omnes in popularia imperia aut tyrannides breui desierunt. præsentib. tamẽ exemplis vti placet. Cum Genuenses fracti Venetorum opib. sese in Francorum patrocinium dedissent, & optimatum summa potestate regerentur, Adorniorum ac Fregosiorum factionib. ita distracti sunt, vt cum vrbem optimatum mutuo cruore fœdassent, plebs infima imperii iugum excussérit, ac reliquis patriciis dominationem ademerit: deinde legem tulerit, *ne quisquam Dux in ea ciuitate crearetur*[c] *nisi plebeius*: post etiam latum ad populum, *vt magistratuum & curationum duæ partes plebi, tertia tantum nobilitati concederetur*. seditione tamen coorta, plebs octo Tribunis creatis optimates vrbe penitus expulit; & Francorũ repudiato patrocinio, ex ima fece plebis tinctorem ciuitatis Ducem fecit; quem Ludouicus XII vrbe expugnata egit in crucem, ac præsidium in arce reliquit. Tandem post cladem Papiensem Genua rursus ab imperio Francorum deficiente, Andreas[d] Doria ciuium tensu facto locupletiores in gentes octo & viginti diuisit, quos *Albergos* ac *Nobiles* appellauit, iisque summum imperium semota fece plebis attribuit, cum hac exceptione, vt quotannis plebeios decem in optimatum cœtum cooptare liceret: nec tamen id factum videmus. cum enim ciuium septuaginta circiter millia censa fuissent, vix duo millia summo imperio prærant. ex eo numero quotannis CCCC sorte ducebantur, qui Ducem & Octouiros cum summa rerum gerendarum potestate in biennium crearent; si de re grauiori decer-

[a] Sabellicus in historia Venetorum.

[b] Gianotus Donatus de Republic. Venetorum.

[c] anno 1506.

[d] anno 1510.

decernendum esset, placuit cogi Senatum centumuiralem: Ducem vero non nisi patricium creari voluit, & quidem cohortib. Germanorum militum præsidii causa stipatum, præter imperatorē exercitus. omitto quadraginta duces centenarios in regiones vrbanas distributos, procuratores Reipublicæ, Prætorem vrbanum, iudices rotarios, Quinqueuiros, Septemuiros, Censores, & magistratus Georgianæ domus. Stetit optimatum illud imperium sub Austriacorum principum patrocinio annos circiter quinquaginta, id est, vsque ad annum MD XLIX: quo Ioannes Fiscus Dux ciuitatis suffragio creatus perpetuum honorem efficere Francorum ope tentauit. Iam enim exercitum Doriæ fugarat, ac fratris eius filium interfecerat: sed cum in proximā triremem
708 transiliret, lapsus est ac demersus. Rursum ciuitas anno MDLXXIIII, in duas factiones diuisa est; altera quidem minorum gentium, altera maiorum, quæ ex vrbe pulsa agri Genuensis arces occupauit: nec adhuc plane conquierunt. Materiam seditionis præbuit legislator, qui nouos homines quos ipse nobilitarat, a summo magistratu summouit: qua lege lata patricii maiorum gentium, Dorienſium inquam, Grimoaldorum, Spinolarum & Fliscorum, cum sui generis stirpē apud acta testatam esse vellent, cæteri contumeliam sibi fieri putarunt: ac periculum est ne rursus a plebe de imperio deiiciantur: nihil enim verius quam quod a Lucano dictum est,

Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.———

Diximus antea optimatum cœtibus magistratum aliquem perpetuum præesse oportere veluti cardinem fixum, in quo ciuitas magistratib. perpetua varietate mutatis acquiescat. Dux autem quingentorum militum, & quidem peregrinorum præsidio cinctus, facile tyrannidem occupare potest, eoq; facilius quo summum imperium in alterum annum lege defertur. Quib. reb. perspicuum sit Aristocratiæ munimentum firmius nullum esse quam mutuam optimatum inter ipsos concordiā. ea

tamen ſublata, nullum ex omni ciuitatum genere imbecillius eſſe, paci autem & concordiæ inimici ſunt militares homines, & qui artes imperatorias colunt. Nec mirum cuiquam debet videri, ſi Venetorum, Rhagusiorum & Lucēſium Reſpublicæ aliquot ſeculis ariſtocratiam tuentur: ſumma enim conſpirationis fide & cōſenſu concordiam colunt, & militarem diſciplinā iacere patiuntur. Optimū autem ariſtocratiæ genus eſt, in quo optimates ex virtute creantur, & vt quiſq; ex optimatibus moritur, alius optimatū ſuffragio creatur; vt apud Genuates: nā ſi Senator ſanctioris cōſilii xxv virorum occubuerit, is qui ordine & antiquitate prior eſt in Senatu LX virorū, demortui locū occupat; ac viciſſim antiquiſſimus reliquorū optimatum cōcilii CC virorum migrat in Senatum LX virorum: tum ex plebe vnus ſuffragiis in CC cooptatur, qui aut virtute, aut dignitate præſtet, aut certe qui nulla ſit vitæ turpitudine infamis: id enim potiſſimum ſpectatur. atque hæc veriſſima eſt ariſtocratia, quæ ἄριστος, id eſt optimos quoſq;, ad imperium arceſſere cōſueuit, ſiue tenues, ſiue locupletes; ſiue plebeii, ſiue nobiles ſint. quo fit vt cum honorum ac imperii aditus intercluſus ſit nemini, præterquā ei qui dignitatē ſuam ac decus turpitudine aliqua violarit, nullæ plebi cum optimatib. de honorib. & imperio contentiones exiſtere poſſint. præterea iſto modo legib. optimis ac virtutibus erit in Republica locus. Hoc item optimum, quod in ea Republ. cenſura fit Patrum ſingulis annis, ne aut ii qui ſimulatione virtutis ad honores prouecti ſunt, diu latere poſſint; aut qui fiducia poteſtatis impotenter ſe geſſerint, cum dedecore ac infamia ſempiterna deiiciantur. Erat quidem apud Lacedæmonios in creandis optimatib. ſumma ratio virtutis ſine vlla cenſus aut nobilitatis prærogatiua; ſed qui in altiſſimum honoris gradum conſcenderant, nulla cenſura diſturbari poterant. Eo tamen ariſtocratiæ ſtatu Lacedæmonii annos circiter quingentos ſumma cum militaris ac domeſticæ diſciplinæ laude floruerunt. ſed cum alienis imperiis in- 709

hiare

hiare cœpissent, suum amiserunt. At Geneuates nõ modo aliena non expetunt; quippe qui artem imperatoriã desertam esse patiuntur: ac præclare secum agi putant, si imperium quod pene iisdem finibus quib. vrbis mœnia, circumscribitur, tueri, ac sibi cauere possint. Earum autẽ ciuitatum casus, quarum imperium angustissimum est, non ita metuendus est finitimis ac sociis, vt magnorum imperiorum; quæ quod longe lateq; patent, regumque ac ciuitatum illustrium societatib. implicantur, sæpe fit vt quasi altissimarum ædium vna & eadem ruina obruantur, aut vehementi motu concutiantur. sed de aristocratia satis. Restat vt etiam vtilitates & incommoda monarchiæ persequamur; quam etsi omnes vno pene consensu cæteris præstabiliorẽ ducunt, habet tamẽ sua quædam incommoda. primum ipsa mors principis, mutationem & quasi quandam conuersionem affert, seu melior, seu deterior succedat: mutationes autẽ semper metuendæ sunt[a]. nouos enim principes nouæ leges, noui magistratus, noua instituta, noui mores, noui hostes, noua ratio vitæ sequitur: idq; quodammodo insitum est omnib. principibus, vt nouitati studeant: quod non modo singulis, verum etiam vniuersis magnum affert detrimentum, etiamsi meliora instituta sequantur. Quod si princeps ea sit ætate ac prudẽtia, vt nouitati minime studeat, societates tamen quæ cum aliis ineuntur, moriente principe finẽ accipiunt, nouiq; cientur motus: quæ in statu populari ac optimatum metuenda non sunt, si fœdera perpetua sint. Hoc vero periculosius, si monarchia suffragio, non successorio iure defertur, propter eã quæ morientes principes sequitur ἀναρχίαν; aut si plures liberi ęquo iure succedant, imperium ac subditos distrahũt: inde cædes ac ciuilia bella; interdũ etiã crudelissima fratrũ aut proximorum parricidia admittuntur; aut si nulla fratrib. inter se de imperio cõtrouersia intercedat, si tamen princeps impubes sit aut furiosus, tum certe motus grauissimi pro regni procuratione ac tutela cientur, eoque magis si mater imperandi cupidior esse videatur. Et

Quæ incommoda monarchiam sequantur.

[a] Plato lib. 7. de Repub.

vt nulla sit inter principes contentio, misera est, ac diuina[a] vltione puerorum ac fœminarum dominatio populis illata. Demus igitur tutorem lege vel testamento principi datum, metuendum est ne pupillo sublato imperium inuadat; quod quidem Trypho crudeliter[b] fecisse dicitur, vt Syriæ regnum adipisceretur: & eodem exemplo Ludouicus Sfortia cæso pupillo matrem sibi ac imperium Mediolanense simul despondit: tametsi enim maiores nostri vt puero principi ac regno caueret, procurationem quidem regni proximis agnatis, educationem vero liberorũ matri permiserunt; ea tamen cautio non satis idonea sit, nisi proximi diuini numinis metu aut naturæ bonitate vincantur. At Charilai mater fi- lii cædẽ pacta est Lycurgo[c] patruo, vt imperium Lacedæmoniorum vna cum vita filio eriperet. Interdum regni procurator regẽ se ferens, pupillum de imperio disturbat. Dux enim Northumberlanus, vt filio aditum ad imperium sterneret, Eduardum v. regem Angliæ veneno sustulisse dicitur. Apelles vero tutor Philippi 11 regis Macedonum, regem quodammodo se ferens, Philippo dominatũ eripuerat, nisi ab eo cæsus fuisset. Quod si princeps iam pubes regnum adeptus sit, immunis esta tutela; cum tamen duodecim tutores ac sapientiæ magistros dari decuisset, qui principem domitas habere libidines, & rationi obsequentes cupiditates, quæ tum maxime inflammantur, accuratissime docerent, ac pietatis artib. informarent. quo fit vt adolescentium principum & exoletorum contubernio delectatus, pernicios is artib. imbuatur. Si armorum cupidus est, bellum iniustum potius denuntiabit quam animi virtutisq; periculum non faciat. at si ætate iam matura rerumq; gerendarum prudentia clarus & illustris exstiterit, (quo nihil mortalibus Dei munere & concessu optabilius tribui potest) hoc tamen mali habet principatus, vt qui sapientissimus est, insanus fiat: qui fortis, ignauus: qui continens, libidinosus. exempla deesse possunt nemini. Quibus autem flagitiis deditus fuerit, iisdem subditos

[a] Iesa. c. 3.

[b] Ioseph. in Antiquit.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

ditos imbuere necesse est. Hæc monarchiæ incommoda ac pericula grauissima quidem; sed ea quæ ab aristocratia & democratia pendent, multo grauiora. Est autem iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. In regali potestate inesse quidã mali fateor: sed bonum quod est quæsitum in ea sine isto male non haberemus. Quamquam monarchia quæ successorio iure defertur, his fere incommodis vacat. in optimatum vero ac populi statu factiones & contentiones de imperio deq; summis honoribus & annuæ sunt, nec multo minores quam de summa rerum: in monarchia nullæ de magistratibus ambiendis aut adipiscendis esse possunt: quippe principis arbitrio ac beneficio tribuuntur. Maiestas autem imperii præterquam in vno principe vere ac proprie consistere nullo modo potest. Nam si duo pluresve principes fuerint, summum imperium nullius est: quia nec alteralteri imperare, nec parere tenetur. ac tametsi vniuersis in aristocratia ac democratia maiestas attribuitur, singulis nõ item; nusquam tamen summum illud imperium subsistere videtur, nisi princeps aliquis exstiterit, quivniuersos ac singulos quasi membra corporis apta & colligata inter se vnire possit. alioqui si tribus & ordines inter se dissideant, duces partiũ collatis signis dimicare sæpe necesse est; quia maiestas imperii collapsa nusquã cõsistit. ac tãetsi plures suffragio ac numero vincãt, sæpe tamẽ fit vt virib. sint inferiores. Quãobrem cõtrouersiæ frequẽtes oboriuntur tũ inter Patres, tum etiã inter populi trib. de legib. ferendis, de creãdis magistratibus, de bello indicẽdo ac finiẽdo, aut quia fœdus alii quidẽ cum hoc, alii cũ illo principe malint; aut suffragia principib. pluris licitantib. addicãt. Rhætorũ quidẽ tribus, cum de renouãdis cum rege Francorũ fœderib. ageretur[a], cum alii Francos, alii mallent Hispanos, acerrimis contentionibus exarsisse constat. Interdum etiam legibus cautum est, *ne lex perferri aut magistratus creari possit, nisi vno omnium inter se conspirantium consensu*: vt in Polonia,

Comparatio triplicis status.

[a] anno 1549.

nisi minor pars collegiorum, aut legatorum, aut senatus; aut denique populi multitudo maior, nisi oratione cuiusquam persuasa assentiat, armis cogi solet. Itaq; comitia ciuibus armatis ad regem creandum coeunt. quæ in vnius dominatu contingere non possunt; quoniam nemo sibi ipse repugnat: & cum in populo Patribusve bona pars a maiore vincatur; princeps vnus efficere potest vt vincat senior deteriorem. Iam vero summa illa imperandi prohibendiq; potestas a plurib. vno explicari non potest in re militari, in bellis gerendis, in prælio cõserendo, sed magistratib. aut curatorib. id committẽdum, qui non nisi præscriptis verbis imperant, nec sine trepidatione mandata Patrum populive egrediuntur. Quibus difficultatibus aliter occurri nõ potest quam si vni summum sine prouocatione imperium detur. quod nõ modo Thessalis [a], Mitylenæis, Lacedæmoniis, verumetiam Romanis ipsis consuetum fuit, quoties periculosum & graue bellum, siue ab hostib. [b], siue a ciuib. [c], immineret; siue quid aliud difficilius explicandum esset; vel peste [d] grassante, vel si magistratus extra ordinẽ creandi essent, aut quoties cõpetitorum ambitiosis obnuntiationibus comitia vitiarẽtur, aut iudicia seuerius exerceri oporteret, *Trepidi Patres*, inquit Liuius [e], *ad summum auxilium decurrunt; Dictatorem dici placet.* Et cum Annibal Italiã quateret, *Ad Dictatorem dicendum*, inquit [f], *remedium iamdiu desideratum, ciuitas confugit.* idem alibi; *Dictatoris edictum pro numine semper obseruatum* [g]. At cum hostes Vrbem obsedissent, instarentq; acrius, Dictatorem creari oportere visum est: hic Liuius, *Tantus*, inquit, *Dictatoris error fuit, vt hostes eo creato statim a mœnibus discesserint.* cur ita? quia summum imperium sine prouocatione, quasi regi cuidam, ad breue tempus dabatur: imperia vero magistratuum, a quibus prouocandi ius erat, pro nihilo sæpe ducebantur. Quamobrem cum Appius Consul seditiosos ciues ad populũ cõfugientes imperio coerceri non posse videret; *Minas*, inquit, *esse Consulum, non imperium, vbi ad eos qui vna peccauerunt, prouocare liceat:*

[a] Dionysius Halicar.
[b] Liuius lib. 3.
[c] Liuius lib. 2.
[d] Liuius lib. 7
[e] lib. 6.
[f] Liuius l. 22.
[g] Liuius lib. 6

liceat: agedum, Dictatorem a quo prouocatio non est, creemus[a]. Ex quo perspicuum fit Romanis, quibus ob vnius culpam regale nomen exsecrationi fuisset, imperium tamen placuisse, sine quo ciuitas diu stare non potuisset. & quidem inane est imperium, quod vel prouocatione interrumpi, vel intercessione suspendi, vel pluribus cõmunicatum impediri, vel concursu infirmari potest. Quod enim Tacitus scribit res maximas geri non posse, nisi vni imperium detur; idem Liuius paulo aliter, *tres Tribunos cõsulari potestate creatos planum fecisse, plurium imperium bello semper inutile fuisse.* Ac tametsi Consulare imperium alternis diebus penes vnum esset, ne se mutuis intercessionibus impedirent; nihilominus tamen si dissiderent inter se, nihil vmquam recte gestum est. nam cum Paulus Æmilius ac Terentius Varro aduersus Annibalem exercitum ducerent, ac opinionibus inter se discreparent, vtriq; ab Annibale fracti sunt. Idẽ Christianorum ducibus accidit aduersus Amuratem ad Nicopolim dimicantibus, ac Germanis principibus contra Carolum v Imperatorem: nec ita pridem exercitui ecclesiastico, cui tres duces æqua potestate præerant, aduersus Ruerum Ducem Vrbinatem dimicanti. Et quidem omnibus Africæ populis diuturna experientia compertum est ac persuasum, plures æqua potestate duces ab vno sæpissime, vnum a pluribus imperatoribus difficillime posse superari. Nam quamdiu Cleomenes Lacedæmoniis solus imperauit, claras ac illustres victorias adeptus est; cum vero alterius familiæ regem exsilio pulsum reuocauit, paulo momento copiis omnibus fusis prostratus est ac fugatus. Quod cum intelligeret Aristides Iustus Athenienſium exercitui vna cum Miltiade præfectus, omne suum imperium contulit in collegam[b], qui Persarum copias ingenti clade prostrauit. Quod si bellicæ res summa laude ac facilitate ab vno geruntur, quis vrbanam disciplinam ab vnius summo dominatu melius quam a pluribus explicari non videat? sine ad imperii decus ac maiestatem, siue ad ea quæ in de-

[a] Liuius lib. 2

[b] Plutarch. in Aristide.

liberationem cadunt, semel decernenda, siue ad sententiarum varietatem ac dubitationem tollendã, siue ad ea quæ decreta sunt exsequenda, siue ad arcana imperii retinenda, siue ad populi motus coercendos, siue ad potentiorum iniurias castigandas, siue ad omnia quæ in Republica maxima sunt, obeunda? Quod igitur superius in optimo ciuitatis statu imperium summum vnius esse oportere diximus, nec cum populo Patribusve cõmunicandum: quod item legumlatores, historici, Philosophi, Theologi vna voce regale ciuitatis genus omnium optimum ac beatissimum iudicant; id non ad principis commoda pertinet, sed & populorum summam felicitatem, vitamque tutius beatiusque degendam. At summa principis potestas, optimatium populive cœtibus nec subiugari, nec circumcidi, nec vlla C sui parte communicari sine pernitie potest: alioqui maiestatem imperii vel in pestiferam anarchiam, vel in popularem perturbationem prolabi necesse est. Id autem attentius ponderandum nobis est, ne seditiosas popularium ac imperitorum voces exaudiamus, qui principes populorum cœtibus & comitiis subiiciendos, abiisque imperandi ac prohibendi leges accipiendas esse putant: qua quidem re non modo monarchiarum pulcerrimarum, sed etiam subditorum interitus sequatur necesse est. At in eo grauissime peccatur ab iis qui optimatum potestatem ex eo iudicant fore meliorem, quod in cœtu sapientum ac fortium ciuiũ prudentia maior inest: quasi vero imperandi & consilii capiendi vna esset & eadem, non diuersissima ratio. Demus a pluribus acutius quam ab vno res obscuras prospici, ac plurium consilia vnius opinione meliora videri: sed dissidentium inter se opinionum varietas multo commodius ab vno quam a pluribus conciliatur, multo etiam facilius decernitur; denique multo melius & efficacius imperatur. Quamquam in Senatu vnum aliquem eminere oportet, qui consiliũ publicum summa potestate regere possit; propterea quod nonnulli tam ambitiose quod eis collubitum est,

tuentur, vt de vita quam de sententia decedere præclarius esse putent, & Rempublicam ante ruere patiantur, quam saniorem seipsis quemquam confiteri. atq; in eo summam laudem consistere arbitrantur. Iam vero si Reipublicæ vnum corpus sit, qui fieri potest vt plura capita ferat? monstrum illud futurum est. At noui principis nouæ sunt leges, noua instituta, noui ritus. demus illud: sed id vigesimo tantum aut trigesimo quoq; anno contingere potest; in popularib. autem ac optimatum imperiis Calendæ Ianuariæ nouitates illas quotannis pariunt. Et quoniam magistratuum annua potestas est, quis annum sui magistratus sine lege noua, aut aliquo insigni facinore præterire patiatur? vbi toto terrarum orbe plura edicta, plures leges quã Athenis, quam Romæ latæ fuerunt? id enim popularibus imperiis insitum est, vt quod alius rogauerit, alius vel odio, vel inuidia, vel inani gloriæ cupiditate abrogare conetur. quæ pestis diutissime in Græcorum ac Latinorum popularibus & patriciorum imperiis grassata, populares ac optimatum ciuitates quã plurimas labefactauit, quoad legib. a populo perlatis magistratuum nomina detraherentur. Quod autẽ fœdera cum principib. ac populis icta morte principis finẽ accipiant, id neq; semper verum est, & magnã partẽ post ipsius principis occasum aliquot annos, prorogantur: idq; prudenter a maiorib. nostris cautum est, vt fœdera pene omnia non tantum quamdiu princeps vixerit, sed etiam aliquot post annos rata sint; vt ea societas quæ regibus nostris cum Heluetiis intercedit, quoties renouatur, diserte caueri solet, *vt in quintum annum a principis obitu continuetur*. At superius docuimus, nec fœdera nec societates perpetuas sanciri oportere, idq; pernitiosum esse. at ne populares quidem aut optimatum ciuitates quæ sempiternæ videntur, fœdera feriunt sempiterna. Qui vero morte principis societates ac fœdera dissolui metuunt, Senatus & Curiarũ decretis sanciri curant. Tutius autem ac melius est cum principe quam cum populo res rationesq; contrahere. aut fœdus

Dignitatis cura maior est principi quam populo

inire, eoq; tutius quo principi cura dignitatis quam populo maior est. Quæ vero puero principe pericula metuenda diximus, & rara sunt, & in summis magistratibus populorũ ac principib. patriciorum deligendis grauiora videmus. Quod postremo tyrannos multa impotenter-multa crudeliter, multa libidinose, multa scelerate facere queruntur, non nego. quid enim monarchia diuinius futurum, si omnia ratione regantur? quæcũq; tamen tyrannis, videtur tolerabilior populi dominatu. etenim tyranni suo periculo ꝓgredi cogitant; populi vero impetus ac furor, nec sui, nec alieni rationem habet. Aristocratiam ratione ac prudentia, concordibusq; patriciorum animis moderatam, tyrannide præstabiliorem duco. Sed hic quæritur, præstetne regis optimi maximi imperium optimorum ac sapientum ciuium dominatui aut num deterior sit multorum quam vnius tyrannis? vnius enim tyranni cupiditas aliquando expleri potest, plurium nõ potest. Sed longius progredientẽ decernere oportet, num interdum cõmodius sit tyrannum perpeti quam optimatũ aut populi statũ, etiamsi vitiosi non sint? id exemplo melius intelligetur. Si gubernatores in re nautica plures vno demus, qui simul clauũ torquere velint, etiam si artẽ gubernatoriam teneant, nihilominus seipsos in naue dirigenda impediunt: idem in democratia populum; idem quoq; in aristocratia Patres, quantacumq; sapientia præditi sint, facturos opinor: quousq; vni (tametsi artis gubernatoriæ minus perito) clauum, id est, imperii summam, permittant. Siue igitur familiã, quæ ipsa est Reipublicæ imago, siue corporis humani ac membrorum omnium vna cum ipso capite coagmentationem, siue Solis vnius inter tot sidera splẽdorem fulgentissimum ac cætera obscurantẽ, siue cæterorum animantium greges & armenta, atq; adeo apum examina, siue mundi totius statum, cui præest vnus idemq; optimus max. princeps, intueri placet, profecto regale ciuitatis genus cæteris omnibus præstabilius esse ducemus. Hoc quidem exemplum maximus Turcarum rex Sulymanus 714

manus

manus vsurpauit: cum Mustapham filium e Persida postliminio redeuntem, & incredibili totius exercitus acclamatione plausibusque exceptum necari [a], & coram exercitu mortuum proiici iussisset, hoc velut oraculum promulgari mandauit terribili voce præconis; VNVS *est in cœlo Deus, vnus in terris Sultanus.* nec mora quin postridie Sultanum Gobæum veneno sustulerit, quod fratrem luxuisset; ac Mehemetem, quod tepidus in Persidem fugisset, a fuga retractum necari iussit. quartum, qui vnus tantæ cladi superstes erat, imperio reseruandum putauit: ne, si consortem haberet, subditos a concordia mutua distracturus videretur. Quamquam quid argumenter? cum perspicuum sit populos omnes, Assyrios inquam, Medos, Persas, Ægyptios, Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthiopes, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moschouitas, Polonos, Britannos, Africanos, Perusinos monarchiam amplecti & antea semper adamauisse, optimatum ac popularia imperia repudiasse? At etiam Græcorum & Italorum ciuitates, priusquam ambitiosa imperandi cupiditate obcœcarentur, id est annos circiter mille, sub regali imperio beatissime vixerunt. testes sunt reges Athenienſium, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Sicyoniorum, Cretenſium, Achæorum, Hetruscorum, Latinorum. At miramur Athenienses & Romanos, Lacedæmonios Venetos, pulsis regibus quadringentos circiter annos populare imperium tueri potuisse: & quidem iure miramur: quia quod repugnante rerum natura fit, mirabile debet videri: monarchias vero quas dixi tam late patentes tot seculis steriſſe, minime miramur; quoniam vnius dominatio naturæ consentanea sit. At tametsi regium nomē populus Romanus exsecraretur, singuli tamen regiam potestatem affectabant. nam paucos ante menses quā Augustus nasceretur, oraculum [b] diuinitus editum scribit Iulius Marathus, *regem pop. Rom. naturam parturire:* & cum Senatus exterritus censuisset, ne quis illo anno genitus edu-

[a] anno 1559.

[b] Tranquill. in Augusto.

caretur: eos qui grauidas vxores haberent, quod ad se quisque spem traheret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur. At cum Augustus principatum adeptus Marci Antonii classem fugasset, pacata Respublica eandē quam Persarum principes cæsis Magis quæstionem cum amicis disceptauit, quodnam ciuitatis genus præstantissimum esset. disceptationis vtriusq; summa fuit, vnius dominatum cæteris anteferendum [a]: tametsi Augustus & laborum & solicitudinis assiduæ pertæsus, magistratibus ac Senatu domum accitis, sic enim Tranquillus, rationariū Imperii tradidisset: sed reputans & se priuatū non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio temere cōmitti, in retinenda perseuerauit. Atcū antea vix annos decē a ciuili tumultu Respublica libera fuisset, sub eo principe annos fere quinquaginta summa pace ac tranquillitate saluis legib. perfruiticuit. qua quidem re intellectum est regale ciuitatis genus probatum quondam, vt Cicero scribit, non tam regni quam regis vitiis repudiatum fuisse. Est autem vsus indocilis rerum gerendarum ac dubitationum optimus ac certissimus magister. Itaq; Cappadoces, cum amissa stirpe regia Senatus Romanorum ad popularem statum capessendum inuitaret, conditionem recusarunt; quippe popularium ciuitatum antea calamitosos exitus animaduertissent. Si auctoritatem quærimus, certe quidem grauissimos eius sententiæ & quamplurimos auctores reperiemus; Homerum [b] inquam, Herodotum [c], Platonem [d], Aristotelē [e], Xenophontem [f], Plutarchum, Philonem [g], Apollonium Tyaneum, Hieronymum, Cyprianum, Maximum Tyrium [h], Bartolum [i], quos viros? Quamquam si humana auctoritas desit, diuinam habemus sacratissimis præpotentis Dei legibus expressam, qua Mosem primum populi *regem* esse iussit: hac enim voce appellatur [k]. cumitem legem regiam Deus ipse iuberet; *Cum [m] tibi regem, vt cæteri populi, creare voles, ciuem creabis*, inquit, non peregrinum: deinde regibus imperandi formam præscribit. ac tametsi populus aliquamdiu regem præter Deum

[a] Dio.

[b] lib. 1. Iliados
[c] lib. 3.
[d] In Politico
[e] lib. vltim. τῶν μετὰ τὰ φυσικά.
[f] in Cyripædia.
[g] In lib. de creatione regis.
[h] Apud Philostratum.
[i] In Orat.
[k] In tractatu de regimine ciuitatis. nu. 10.
[l] Deutro. 33.
[m] Deuter. 17.

Deum haberet neminem[a], belli tamen duces habuit, qui tum iudices cum imperio singulari, tum Messiæ in sacris literis appellantur[b]. Ac posteaquam postliminio Camigratione Babylonica in Palæstinam rediissent, Persarum, aut Syriæ, aut Ægypti regibus tamdiu paruerunt, quoad Iudas Macabæus gentilis Asmonæorum ab Antiocho Nobili rege Syriæ defecisset, ac deinceps in suam familiam Pontificatum ac regnum transtulisset: in qua tamdiu regnatum quoad sub imperium Romanorum subiungerentur. Senatus quidem Patribus LXXI constabat: rex enim quem Senatui præfuisse tradunt, a consilio publico abstinebat, ne contra regem disputaretur: vt Hebræorum iurisconsulti tradunt. iudicia vero de summo Pontifice, de tribu, de falso vate, de maiestate disceptabat; ac propterea iudices, id est שופטים dicebantur, aut Gręcorum corrupta voce *Sanedrin*. Et quoniam a regia stirpe Dauidis omnes fere Senatores genus ducebant, maiestatis capita quædam sub Asmonæis principibus vsurparant: legum inquam ferendarum, ac magistratuum aliquot creandorum: vt Chaldæus interpres ad Hieremiam, ac iurisconsulti Hebræorum in Pandectis tradunt: sed hi tantum iudices dicebantur aut priuatorum aut publicorum iudiciorum, vel vt Hebræi דני ממנות. דני נפשות ac præterea decemuiri iudices earum rerum quæ ad ciuitates pertinerent, & magistratui cuique duo Leuitæ assessores. Quæ singula nobis explicanda fuerunt, vt iis qui Israelitas patriciorum potestatem pertulisse putant, errorem[c] eriperemus. Hos tamen LXXI siue iudices siue Senatores appellare placet, Herodes maior Antipatri Idumæi filius excepto Semmea interimi iussit, quod se capitis damnauissent: qui tamen ab Hyrcano rege ac Pontifice veniam impetrarat[d]: quem etiam patriæ parricida crudelissimus interemit. ex quo perspicuum fit summum Reipublicæ imperium in eo Senatu non fuisse: tametsi Iosephus[e] Patres inducit conquerentes quod Hyrcanus & Aristobulus principes Asmonæi formam

a Iudicum cap. 19. & vltimo.
b Samuel. lib. 1 ca 12. vocat משיעים
ἐκ τῶν συνεδρίου.
c lib. *Sanedrin* c. 2 & 3. & Rabi lib. 3 Maymon *More anneboquim*.
d Ioseph lib. 6 cap. 6. Antiquitatum.
e Ioseph lib. 14 c. 16 antiq. & eod. lib. c. 3
f lib. 14. c. 5. Antiq.

ciuitatis aristocraticam in regnum mutassent. His igitur rationibus satis opinor, intelligitur ex omnib. ciuitatum legitimarum generibus præstantissimum esse regnum, vitiosarum deterrimam esse popularem. Sed quando ne sapientibus quidem licet statum suæ ciuitatis etiam corruptissimum commutare, gubernatores imitari oportet, qui tempestatibus obediunt, vela contrahunt, iacturam etiam rerum pretiosarum faciunt, vt aliquando portum teneant: ita quoq; sapientem qui conuersionē ciuitatis cupit, potentioribus primum obsequi, & in eorum sententiam ire oportet, vt se facilius postea persuaderi patiatur. neq; ad id temere aggrediēdū est, nisi certa & explorata spe ciuitatis in meliorem statum conuertendę. In quo grauissime peccatum est a Dione, qui sublata Syracusarum tyrannide, vt Rempublicam optimatibus consilio Platonis redderet, aut regnum legitimum stabiliret, neutrum effecit, sed suorū coniuratione cęsus Rempublicam furiosissimæ plebi reliquit: qui sane status multo miserior exstitit quam crudelissima tyrannis antea fuisset. Eadem imprudentia Pythagorei seipsos ac ciuitates Italiæ quamplurimas perdiderunt, cum imperia popularia ad optimates traducere conarentur: prius enim potentissimos quosq; in eam sententiam pertrahere oportuisset, vt quod ratione a seditiosis obtineri nō posset, vi & armis potentiorum efficeretur. At si popularis ille morbus nulla medicina curari potest, Rem- C
publicam deterrimam quam nullam habere præstat, sustinendum igitur erit vt tyrannis, siue vnius, siue paucorum, siue omnium ad summum peruenerit, nec vlterius progredi, nec regredi possit, sed ex altissimo ac præcipiti loco disturbata, per se ipsa ruat. alioqui si tyrannis concussa tantum fuerit, nec tamen euersa, crudelissimas bonorum ac fortium ciuium strages consequi, tyrannidē vero firmissimis præsidiis ac munimentis stabiliorem quam antea fieri necesse est. Cosmum Medicem, qui multorum iudicio princeps integerrimus ac prudentissimus habitus est, innumerabiles sicarii occidere

frustra

frustra sunt conati: quæ res illum vi quadam necessitatis coactum adegit, vt arces munitissimas coniuratorum opibus ac præsidiis omnibus obfirmaret, & ciuibus exarmatis sempiternum dominatum stabiliret: est autem intoleranda subditis vnius tyranni summa egestas. Et quemadmodum sub rege maximo ac potentissimo, cui satis superque est vnde cupiditates explere possit, sub optimatum augusto imperio beate viuere licet, modo ne imperium alienum affectare velit; ita miserum est angusta vnius tyrannide concludi, nisi princeps optimea natura, melius etiam ab optimis imperandi artibus ac disciplinis subornatus erit. Videmus enim angustas Heluetiorum ac Rhętorum ciuitates, quæ imperii propagandi curam nullam habent, præclare imperium tueri. Vix enim a Geneua Constantiam vsque CCXL millia passuum in longitudinem imperium patet Heluetiorũ, in latitudinem vero CLX millia P. ab Alpibus ad montem Iura, & magnam partem rupibus asperrima aut anfractibus montium difficilima ac valde sterilia loca vi-
1117 dentur: finitimis tamen principibus fertilissimas prouincias non inuident. Amplissimis vero regni finibus subditos sub rege maximo beatius viuere constat, quo ab iniuriis finitimorum principum tutiores sunt, & bellis ciuilibus, quæ ab impotenti potentiorum cupiditate oriuntur, vacant: quippe potentissimi regis imperio facilime coercentur. Quod si regia stirpe sublata, ciuitates ac prouinciæ in populares abeãt, aut in pauciorum status, nec fuerint arctissimis inter se fœderibus consociatæ, perpetuis bellis Rerumpub. otium ac pacem disturbari necesse est. Cum igitur regale ciuitatis genus omnium optimum habeatur, differamus illud quoque, *vtrum præstabilius sit a stirpe regem peti, an subditorum suffragio creari.*

V. Regale ciuitatis genus optime constitutum, nec a sorte, nec a suffragio, multo minus a fœminis pendere, sed a stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere.

MONARCHIAM legitimam cæteris præstare perspicuum quidem est vnicuique: sed multo beatior futura sit opinor, si successorio iure,& extra sortem vni tantum masculo,semotis procul fœminis,tribuatur.hæc igitur singula singulis rationibus & exemplis veniunt illustranda: propterea quod nonnullos videmus, qui suffragio Patrum plebisve regem creari virtutis specie proposita præstabilius putant. quæ imperitis hominibus persuasa ratio clarissima imperia funditus subuertit. Nec defuerunt qui antiquitate vetustissima regna, quæ a stirpe ducuntur, ad suffragia populi traducere libris peruulgatis, aut concionibus ac disputationib.publicis persuadere conarentur: vt non ita pridem Oxonii disputationis habitæ coram Elizabeta Angliæ regina,summa fuit, suffragio potius quam successione reges optandos esse. quæ noua disciplina non modo reginam,sed regni quoq, proceres non parum conturbauit. ab his enim principiis ciues ad seditiosos conuentus,ad defectiones, ad arma prolabi videmus. Quis autē concionantis oratione, libidines, adulteria, veneficia, cædes,rapinas tyranni exsecrantis, non cōmoueatur, si ad extremum exclamauerit,O beatam Rempub. in qua populus iustissimi ac sapientissimi ciuis delectū habet: in qua suffragio creatur princeps, qui pietatis ac virtutis studia consectatur: qui bonorum cœtibus ac societatibus delectatur; qui præmia virtutibus, supplicia decernit peccatis; qui assentatores exsecratur; qui fidē colit;qui publicos depeculatores procul profligat; qui alienas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; qui deniq; virtutis decus ac dignitatem rebus omnibus superiorem ducit! Hastantas virtutes intuentem, & cum vitiis comparantem necesse est cōmoueri,& reges a virtutis delectu,nō a stirpe quærendos arbitrari; non imperitos modo; verumetiam eos qui sapientiæ laudibus abundant. ac nisi rerum gerendarum vsu peritiores argutissime prospiciant quæ pestes principū creandorū suffragia sequantur, facile sibi persuaderi patiantur, reges a populis creari oportere:quam in sententiā delapsus est Aristoteles ipse C

718 qui barbaros vocat apud quos iure succeſſorio regna deferantur. nam propterea Carthaginenſes Spartiatibus prætulit, quod hi reges ab Herculis ſtirpe ducerent, illi ſuffragio populi ſibi crearent. ergo barbari ſint Aſſyrii, Medi, Perſæ, Ægytii, Aſiatici, Parthi, Armenii, Turcæ, Indi, Africani, Tartari, Arabes, Moſchouitæ, Angli, Scoti, Celtæ, Franci, Hiſpani, Peruſini, Numidæ, Æthiopes; qui ſibi reges a ſtirpe regum & quęrunt, & ſemper antea quæſierunt. Quinetiam Græci quondam, Athenienſes inquam, Lacedæmonii, Sicyonii, Corinthii, Thebani, Epirotæ, Macedones; atque adeo Hetruſci ac Latini veteres, quamplurimis ſeculis reges non aliter, quam a ſanguine regum adepti [a] ſunt. Si tot gentes, tot nationes barbaræ, vbi terrarum erit humanitati locus? num apud Sarmatas aut Gothos? nam hi pene ſoli ſuffragio populi reges habent; nec tamen alios fere quam qui a regibus originem traxerunt. M. Tullius humanitatem non modo in Aſia fuiſſe, ſed ad [b] omnes populos permanaſſe ſcribit: hi tamen reges a regibus habuerunt, nec vllum Græcorum principum ſuffragio factum legimus, præter Pittacum & Timondam. At quibus locis regale genus primum deſiit, ferociſſimi aut ambitioſiſſimi quique dominationem fraude partam vi retinuerũt; vt Alexandro ſine prole maſcula mortuo: genus.n.a Carano Herculis nepote duxerat, a quo quidem vsque ad Alexandrum Heraclidæ annos amplius quingentos continua ſucceſſione regnauerant: tunc quidem prouinciarum Præſides imperium illud in quinque regna C diuiſerunt: Antipater quidem Macedoniam; Antigonus Aſiam minorem; Nicanor ſuperioris Aſiæ prouincias; Lyſimachus Thraciam nactus, nec vllus ſuffragio creatus eſt. Itaque Græcia ipſa humaniorum artium ac liberaliſſimarum diſciplinarum alumna vix a barbarie vindicaretur. Quamquam barbari ſine contumelia dicebantur, qui peregrina lingua loquerentur: vt Hebræi quoque veteres Ægyptios, gentem omnium humaniſſimam [c] ac eruditiſſimam, barbaros appellabant,

Populi omnes a ſtirpe reges quæſierunt.

[a] Sic enim Thucydides ſcribit: ex quo Ariſtotelis aliter ſentientis error & ex ipſo Plutarch conuinci poteſt.

[b] Epiſt. 1. ad Q. fratrem.

[c] Herodotus Cæſar in bello ciuili.

id est עטלין psalmo CXIII. quia sermone Ægyptio, non Hebraico vterentur[a]. Hoc primum igitur in creandis regibus valde pernitiosum, quod ipsum interregnum habet anarchiam sine cuiusquam dominatu, & in eo discrimine positam, quo nauis fluctibus sine gubernatore iactata ac momento, si tempestate abripiatur, peritura: & vt pericula effugiat, nihilominus ferociſſimis ac audaciſſimis quibusque ciuibus omnia impune licent: vt fere fit mortuis Pontificibus Romanis, qui statim initiati omnia omnibus ignoscunt; & cum vltiones ac parricidia in occasum Pontificis max. differri soleant, sicariis tuto latrocinari licet. cuiusmodi fuere duo nobiliſſimi latrones in agro Romano, qui non nisi post centum & sedecim parricidia pœnas dederunt[b]. Illud autem translatitium est, Pontifice mortuo carceres effringi, custodes necari, fontes iudicibus eximi, omnia diuina humana misceri, quoad collegium Cardinalium concordibus suffragiis Pontificem futurum renuntiarit. interdum vero tanta ac tam diuturna fuerunt Cardinalium dissidia, vt sedes principe multos annos fuerit plane deserta. nam Clemente v Pontifice mortuo Roma Pontificibus caruit duos amplius annos. Felice vero Duce Allobrogum, eodemq; Pontifice Romano mortuo, sedes Pontifice vacua fuit annos decem. sæpe 719 quoq; duo tresve Pontifices Romanos, ac totidem Imperatores factos legimus. Quinetiam imperium illud Germanorum annos amplius octodecim caruit Imperatore, cæso scilicet Vilelmo Comite Batauorum, quem Imperatorem renuntiauerant suis suffragiis creatores ipsi; qui deinde Alphonso x Castuloniæ regi imperium mandauerunt; hic tamen delatum honorem recusauit; ne vel subditorum arbitrio, vel principum inuidiæ, vel sicariorum libidini pateret. Quamquam in illis interregnis, nihil tam sacrum est ac tam sanctum, quod non fœdissime soleat, & cum summa impunitate contaminari. Quibus pestib. vt Poloni quodammodo mederentur, pœnas quæ a legibus irrogantur, interregno duplicantur;

[a] Rabi Dauid Kimhi notat in eundem Psal. & 1. Corinth. c. 15.

[b] anno 1521.

tur; vt quidem Zamoscium nunc quidem Poloniæ Cancellarium, tunc vero in Gallia Legatum, mihi de interregno percontanti ecquis gubernacula teneret, narrãtem audiui. nec ita pridem, id est, antequam Ægyptum Turcæ sub imperium subiungerent, Sultano mortuo Prætoriani milites bona ciuium locupletiorum diripiebant, nec a cædibus & stupris abstinebatur, quoad Prætorianorum, quos ipsi *Memelucos* appellabant, imperiũ vni omnium suffragiis mandaretur. Si quis putet interea moderatorem comitiorum ac Reipublicæ procuratorem fieri posse, fallitur: neq; enim minor, & certe maior difficultas oboriatur in regni procuratore quam in ipso rege creando. Demus tamen sine factione, sine ambitu, vna tribuum omnium voce creari posse; ecquem populo daturus est sponsorem ac prædem, quo minus, si possit, imperium retinere nolit? quis enim præsidium militare quo stipatum esse oportet, nolenti eripiat? nam Gostauus Suecorum Præfectus in interregno viam sibi ad regnum muniuit, ac potentiam præsidiis confirmatã posteritati reliquit. At Senatui dabitur imperium, vt quondam Romani, & his temporibus Poloni solent: non tamen periculo vacat ciuitas, si audacissimus quisque arces imperii ceperit; vt maiorum nostrorum memoria Pompeium Columnam & Antonium Sauellam Capitolium inuasisse legimus, proposita populo Romano libertate. Factiones autem ac ciuilia bella declinare cum omnibus, tum vero bellicosis populis difficilimum. quid enim his temporibus populo Romano ignauius aut inertius esse potest? attamen Romanos Pontifices duos & viginti cæsos, plures etiam factionibus ferocissimorum de sede Pontificali disturbatos videmus. omitto eos (qui pene sunt innumeri) qui veneno periere: nã Pontifices Romanos hoc arte necari contritũ est. Quin etiam in ipsius nascentis ecclesiæ primordiis, id est, anno CCCLVI sexcentos ciues Romanos propter Damasi & Vrsicini factiones vter Pontifex esset, cæsos esse legimus. Neque id tantum Romæ, sed in singulis pene op-

pidis, quæ modo Pontifices haberent, tot ac tantis cædibus omnia complebantur, vt necesse fuerit Laodicena[a] synodo caueri, ne deinceps Pontificios honores populis mandare liceret. Quamobrem Athanasius & Augustinus successores quos vellent, Pontifices Alexandrinis & Hipponensibus designarunt. Quid Germanorum ciuilia bella pro imperio adipiscendo commemorem? pleni sunt eorum libri, plenæ historiæ, plena monimenta; quibus agrorum miserandas vastitates, cædes mutuas subditorum, clarissimarum vrbium direptiones sine horrore ac indignatione meminisse nō possumus. Illud etiam incommodum prætermitti nō debet, quod regna suffragio delata nihil habent quod non pateat omnibus omnium rapinis; & quæ publica, quæ communia, quæ vniuersorum antea fuerunt, paulo momento singulorum fieri videmus: vt quidem ecclesiastica sedis Romanæ & imperii Germanici prædia quæque opima priuatorum iura subierunt. nam qui nec diuturnum imperium fore, nec ad suos aliud peruenturum intelligunt quam quod fraudibus eripere ac retinere se posse putant, nihil non concordibus magistratibus largiuntur, aut sub hasta publice proscribunt. Nam Rodulphus Imperator omnes Hetruriæ vrbes & imperii Germanici fidelitate & obedientia, quantum quidem potuit, eximere non dubitauit. subditi vero quasi serui suæ libertatis pretium ac mercedem domino soluisse videtur. Robertus item Imperator tres vrbes Imperiales filio donauit: Federicus II Norimbergam pretio liberauit; Otho III Ifuam; Ludouicus Bauarus Ægram; Henricus V, quæcunq; potuit, proscripsit: Carolus IIII, cum suis creatoribus centum aureorum millia soluere se posse diffideret, vt filium Wenceslaum Imperatorē designarent; omnia Imperii vectigalia concessit; qui tamen Caroli filium imperio abdicare coegerunt. ita quidem exsectis omnibus Reipublicæ neruis, imperium illud a finitimis principibus inuadi cœpit. Hoc etiam regibus populi suffragio creatis commune est, vt adepto principatu

[a] Distinct. 63. can. 13 non est permittendū Augustin. epist. 110. Theodoretus lib. 4 c. 20. Eccles. historiæ.

potu animos attollant: qui autem ex humili & obscuro loco ad imperium prouectus est, tyrannidem crudelius exercet quam qui regali sanguine cretus est. nihil enim verius quam illud Salomonis dictum, serui dominationem intolerabilem esse. Demus tamen principem omnibus virtutibus & optimis imperandi artib. selectũ: si liberos susceperit, quis dubitet quin vias omnes sibi posteriq; suis ad principatum munire malit, quam imperitæ plebis suffragio committere? Sed porro progrediamur. Regem enim aut peregrinum, aut ciuem creaturus est populus: si ciuibus pateat aditus, impudentissimus ac ferociſſimus quisq; per fas & nefas dominatum ambiet: si plures æqua potestate & gratia valeant, populum in factiones distracturi sunt: aut certe peregrinorũ, & quidem flagitiosorum principũ imperia potius quam ciuium, quam æqualium ferenda sibi putabunt. quod non modo Tacitus Armeniis contigisse scribit, qui regem nisi peregrinum ferre non possent: sed etiam mortuo non ita pridem Sigismundo Augusto Poloniæ rege controuersia inter optimates, qui regni spem ad se quisque trahebant, coorta, Senatusconsultum factum est; quo quidem omnibus ciuibus ad regnum via præcluderetur: vt quidem a legatis Polonorum accepi, quibus in fines huius imperii ad regem Henricum deducendũ ingressis, adesse iussus eram. Ac maiorum nostrorum memoria cum Sultani apud Ægyptios Prætorianorum suffragio crearentur, ac mutuis cædibus & factionibus Rempublicam diuellerent, communi consensu legatos
721 ad Campsonem Caramaniæ regem miserunt, vt Ægypti regnũ ad se delatum acciperet. Isdem calamitatibus diu iactati sunt Germani, qui quod æqualium imperia recusarent, peregrinos sæpe acciuerunt, & quidem minutos principes, Vilelmum inquam Batauorum, & Henricum Lussemburgorum Comites. At etiam peregrini principes imperium illud ad se delatum repudiarunt. etenim Alphonsus x. Castalorum rex, adduci non potuit, vt Germanorum imperium rogantibus

creatoribus acciperet. fuit igitur vacua sedes imperii annos amplius XVIII. Sigismundus item I. Poloniæ rex, oblata sibi Bohemorum, Danorum & Pannoniarum regna, Ludouicus XII Pisarum principatum, Imperatores Romani plurimarum ciuitatum imperia, vt est apud Appianum, recusarunt. Demus tamen peregrinum principem imperium ad se delatum non repudiaturum: si procul ab imperii sui finibus absit, aut sua deserturus est, aut aliena per legatos curaturus; vtrumque absurdum. quis enim tam stupidus, vt sua curare non malit quam aliena? quis autem populus patienter imperia legatorum laturus est? vt scilicet eum habeat quem nolit, & eo quem sibi optauit cariturus sit? Ludouicus enim Hungariæ rex, Poloniæ regnum suffragiis populi ad se delatum, quia finitimum, vxore Casimiri Poloniæ regis filia rogante suscepit: initiatus est, ac maximis omnium acclamationibus & gratulationibus acceptus; paulo post tamen, siue cœli Sarmatici asperitate offenderetur, siue Pannoniarum deliciis alliceretur, siue rogationibus ac votis suorum reuocaretur, domum rediit, vxore Polonis vna cum Hungarorum comitatu relicta. Poloni quidem, Casimiri magni memores, Gynæcocratiam aliquamdiu pertulerunt; eius tamen comitatum ferre non potuerunt. Nec ita pridem Henricus Caroli regis Francorum frater ad imperium Sarmaticum accersitus, fratre mortuo ad imperium domesticum celerrime rediit: Poloni legatorum imperia ferre noluerunt, ac suffragio sibi regem creauerunt. quamquam nullo iure id poterant, nisi consentiente Henrico, ad quem iura maiestatis detulerant, & cui conditionē illam non adiecerant, cum de futuro Gallorū imperio ageret, ne per legatos imperium ad se delatū moderaretur, vt omnib. principib. semper licuit. scitum est illam donationē semel consummatam ac perfectam, non capere conditiones. Demus igitur vtrumq; regnum iisdem finibus cohærere, vt Sarmatia Pannoniæ: quis dubitet quin rex imperium vtrumque iisdem legibus, moribus

C

a l post perfectam de donat. quæ sub modo. C.

moribus & institutis moderari cupiat? quin e duobus vnum, si possit, efficiat? aut si Senatu populove renitente id non possit metuendum tamen est, ne vi & armis quod iure non potuit, consequatur. recens est Caroli v. Imperatoris exemplum, qui ex aristocratia Germanorum prostratis principibus regnum stabilire conabatur, ac iam Philippum ab Hispanis acciuerat vt Germanorum rex inauguraretur: nisi eius conatibus Henricus 111 rex Francorum fortissime restitisset. exstat adhuc Iulii Pflugi Pontificis oratio, qua id vnum suadet vt firmissima regni Germanici fundamenta iaciantur. Quod si princeps imperium finitimum quod suffragiis adeptus est, coniungere cum patrio non possit, omnia tamen commoda, omnes fructus ac prouentus alienos suis, quan-
22 tum quidem poterit, largietur; ac sibi successorem ereptis optimatum suffragiis designabit; vt reges Danorum ac Thunetanorū, atq; adeo Imperatores ipsi Germanorum iampridem more a maioribus accepto consueuerunt; vt suffragiorum iura penitus sublata videantur. Ladislaus enim Bohemiæ rex Alberti F. & Imperatoris Federici 111 ex fratre nepos, rex Pannoniarum populi suffragio creatus, hereditarium quodammodo regnum fiducia contracta proximis reliquit. at tametsi Matthias Coruinus mortuo Ladislao regnum suffragio populi adeptus sit, Federicus tamen regnum illud & suis & Imperialibus copiis inuasurus videbatur, nisi Matthias regni spem Federico eiusque posteris promisisset, si orbus ipse moreretur; vt quidem casus tulit. nihilominus Pannones Ladislaum alterum Bohemiæ ac Poloniæ regem crearunt. ex quo grauissimum ab Austriacis bellum in Pannonia gestum est, nec ante exitum reperire potuit, quam ab omnibus ordinibus regnum illud hæreditarium decretum esset, ea lege vt Ladislao mortuo Maximilianus Federici F. rex inauguraretur: sed cum huius nepos impubes relictus esset, Ferdinandus patruus regni procurationem ad se pertinere ratus, populum cui iura suffragiorum perpetuo eripere conatus est, eo ade-

git, vt Turcarum imperatori regem ac regnum prodere quam Ferdinandi imperiũ ferre maluerit. Hos igitur calamitosissimos exitus Pannones habuerunt; vt quum perpetua regum creandorũ iura tueri vellent, in Turcarum seruitutem delapsi, iampridem libertatem amiserint, ac religionem mox amissuri videantur. id enim omnibus principibus fere est insitum, vt populos sub imperium subditos, suis moribus, institutis ac religionibus viuere aut assuescant, aut certe cogant. Quamobrem vno capite diuinæ legis sanctissime cauetur, *ne principem peregrinum populus sibi asciscat*. Si tamen suffragio regem ex ciuibus creari contigerit, audacissimus ac potentissimus quisque factioforum inter se conspirantium cœtibus ereptis suffragiis regnum adipiscetur; aut si libera populi suffragia optimo ac sapientissimo cuiq; sceptra deferre cogitabunt, potentiorũ vi aut fraudibus occultis prius opprimetur vir bonus, quam regalia sceptra contingat. certe nouem Imperatores Germanorum annis paulo minus trecentis clade ciuili occubuerunt, Vilelmus inquam Batauus, Rodulphus, Albertus, Henricus VII, Federicus II, Ludouicus Bauarus, Carolus Henrici nepos, Guntherus: præter eos qui imperio abdicare coacti sunt. Ex Ægyptiorum vero Sultanis XV, quos Prętorianorum suffragiis creatos legimus, septem bellis ciuilib. interfecti sunt: Turquemanus, Melaschalus, Cothus, Bandocader, Muhametes, Circassius, Giapalatus; ac totidem Romanorum Imperatores, qui proxime Augusto successerunt, & eodem anno tres, sola ciuium coniuratione. Interdum etiam milites Prætoriani ob id tantum Imperatores necabant, vt noui Imperatoris creatione donatiuum acciperent. Qui autem Senatui placuerat, legionibus displicebat; ac sæpissime tot Imperatores quot in prouincias exercitus dispersi fuerant, creabantur; vt vno tempore triginta facti sint, cum Zenobia Imperatrice. nec ciuilium bellorum vllus exitus reperiri poterat, nisi vnius potentia cæteri opprimerentur. At quamdiu patris imperium excepit, sine

natura

natura siue adoptione filius, bella ciuilia conquierunt. Quod si quis orbus imperium principe orbatum deseruisset, in ciuilia bella relabi necesse erat. Itaque Adrianus Augustus, vt cautius imperio Romano prospiceret, cum ipse orbus esset, non satis habuit Antoninum Pium arrogare, sed etiam iussit Marcum Aurelium, & Ællum Verum ab eodem adoptari; Augusti prudentiam imitatus, qui tametsi Caium & Lucium nepotes per æs & libram coemisset, iis tamen sine prole mortuis, tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium in foro curiata lege adoptauit, ea conditione vt prius Germanicum arrogaret. Atque ii quidem qui ad imperium designati fuerant, *principes iuuentutis*, dicebantur; qui post a Germanis *reges Romanorum* appellati sunt: vt etiam in principatu suffragiorum iure delato certus esset successor. Sic enim Henricus III Imperator, se viuo filium regem Romanorum creandum curauit; ab eoque nepotem adoptandum. postea Carolus IIII filium Wenceslaum a creatoribus ad futurum imperium designari voluit, non tamen sine ingenti mercede: huic Sigismundus frater successit, qui deinceps generum Fridericum III adoptauit; hic vicissim Maximilianum filium Imperatorem designandum curauit. nec dubium est quin Philippus Maximiliani filius Germanis imperaturus fuerit, nisi patri spem sua morte præripuisset. huius tamen filium Carolum v valde adolescentem, cæteris iure quodã successorio principes prætulerunt. Ac tametsi Bohemi, Poloni, Dani, Tartari nullavi regum creationem sibi eripi patiuntur: filios tamẽ omnibus anteferri putant oportere, vt successionis beneficio bellorum ciuilium stirpes elidantur: quod certe Sigismundus Augustus rex Poloniæ Iagellonum gentis extremus procurandum sibi putabat, si Senatus populusque pateretur. Et iisdem fere temporibus [a], cum Elizabetha Anglorum regina Londini conuentus haberet, summa omnium ordinum cõsensione latum est de imperii successore designando; nec vlla de re ordines prius

[a] Oct. 1564.

deliberandum sibi proposuerunt, quam id confectum esset: quæ rogatio tametsi reginæ displicuisset, ꝙ ea res periculi plena videretur, si quisquam se viuente ac spirante suam hæreditatem cerneret, ac breui morituræ fossam aperiret: nihilominus populo promisit se quod e Republica Senatui videretur, facturam. Vt enim Angliæ regnum lege successoria ad proximum quemque deferatur, prospiciendum tamen est, ne stirpe regali penitus exstincta, Respublica redeat ad interregnum, & ambitiosissimis hominibus lacerandum obiiciatur. At superioribus annis, cum legationis ergo pro Francisco Andium Duce susceptæ in Angliam traiecissem, coactis populi ordinibus interdictum est [a] subiecta læsæ maiestatis pœna, de imperii successore sermones serere. Ista quidem ratione regnanti tutius cauetur, populo non cauetur. vtrique tamen caueri posse dicebam; primum adoptione regis Scotorum; deinde Lenoxiæ principis connubio & arctissima fœderis coniunctione; vt sit vtriusque populi eiusdem insulæ concordia sempiterna. Hæc mea fuit ad reginam oratio. quæ res imperitis quidem Francorum imperio detrimentum allatura videtur; mihi vero propter antiquissimum Scotorum cum Francis ac sanctissimum fœdus valde vtilis futura; & vtriusque imperio, cuius fines in ipsius Oceani gurgitib. positi sunt, valde salutaris. Nihil autem principi carius esse debet, quam vt se moriente populus summa pace ac tranquillitate perfruatur; contra quam Nero sæpius optauit, *vt se moriente terrarum deflagratio consequeretur.* Quid enim calamitosius Mediolani principatu Philippo Maria moriente? is enim extremus fuit vicecomitũ Angleriæ gentis, quæ annos circiter c c c c perpetua successione tenuit principatum. Mortuo Philippo, populus Mediolanensis perræsus, vt imperium populare stabiliret, arcem Iouiam solo ęquauit, testamentum Philippi cõcerpsit, duodecim Senatores, & Carolum Gonzagam ducem exercitus creauit, ciues omnes qui Sfortiæ partes tuebantur, crudeliter necauit aut exegit. hunc enim

[a] anno 1581.

724

enim obscuris natalibus ortum Philippus adoptarat, eique filiam ex pellice desponderat, Carolo sororis filio Duce Aureliorum repudiato. At Fridericus III Imperator, quasi feudum Imperiale masculaprole desertum, vindicabat: Carolus Aurelius non modo lege successoria, sed etiam pactis conuentis ad se pertinere contendebat, atque arcem Astensem occuparat: Veneti Cremonam, Laudem ac Placentiam Mediolanæ ditionis, nullo iure inuaserant: Dux Allobrogum Versellium & Nouariam; Sfortia Papiam ac Derthonã; populus Mediolanensis, cum nec domi res gerere, nec foris imperiũ Cueri posset, & vnius dominatum abhorreret, sub Venetorum, a quibus repudiatus est, imperium sua se sponte subiecit: ad extremum principes omnes ac ciuitates finitimæ pro Ducatu Mediolanensi grauissima diuturnaq; bella gesserunt; cum Philippus legitimum imperii successorem, & quidem sororis Valentinæ filium, repulisset, quem potissimum arcessere & adoptare decuerat. Nam regali stirpe exstincta, extremus successorem sibi suo iure adoptare potest, nisi Senatus populusve iura creandi principis se habere contendat. Quod si princeps futurum successorem designauerit neminem, imperii maiestas ad populum recasura est. nam Caroli Magni stirpe omnino sublata, cum postremus Germanorũ rex nemihem adoptasset, Henricus Auceps Saxoniæ Dux, omnium consensu Imperator creatus est. In eo tamen scriptores inter se dissentiunt: alius enim Arnulphum, alius Carolum Ludouici Germanorum regis F. Imperatorem appellatũ putat; nec populi, sed quatuor & quinquaginta principum suffragiis creatum: tandem iura suffragiorum ad septem, qui propterea *Electores* dicuntur, fuisse delata: id autem contigisse circiter annum MCCL. Sed ad domestica delabor. Nonnulli regnum Francorum suffragiis popularibus deberi tradunt; sed absurde. Id enim Meroueis, aut Caroleis, aut deniq; Capetis imperantibus factum esset. De Meroueorum ætate Agathius Græcus scriptor summæ auctoritatis & an-

tiquitatis (floruit enim anno circiter D) scribit, gentem Francorũ optimum, id est, regale ciuitatis genus, secutá, cum finitimos omnes in eo genere superarit, tum vero reges non alios habere quã successoria lege. idem tradit Theodebertũ Theodorici F. Clodouei nepotẽ adhuc impuberẽ imperio more maiorum præfuisse. Cedrenus quoq; Græcus homo, regnante Philippo 1 Capeti pronepote[a], scripsit Francos reges a stirpe regũ more a maiorib. accepto quæsiisse. Ac siquidẽ Carolus primũ, deinde Carolomanus, vterq; Pipini F. nobilitatis suffragio reges creari voluerũt, id fecisse cõstat vt imperiũ aduersus Merouei reliquias potentiorũ opib. & gratia tuerẽtur. Quod autẽ de Othone fertur, nobilitatis cõsensu ac suffragijs regem factũ, id quidem Otho moriens cõuocatis regni Principibus se fecisse testatus est, non tam vt regnaret, quam vt Ludouico Barbo cui tutor datus erat, regnum ac Rempublicã depositam seruaret. Robertus Othonis frater, cum hæreditario quodãmodo iure sceptra vindicaret, Sueßionensi prælio cæsus est. huic Radulphus successit, nõ tam iure suffragiorũ, quam Caroli Simplicis, qui in arce Peronensi ab Heberto Comite Veromanduo cõprehensus tenebatur, cessione. Postea vero quam Hugo, qui Capetus vsurpatur, sceptra de Caroli Lotharingi manibus extorsisset, se viuo filiũ Robertum, hic Henricum 1; Henricus filium sacris regalibus initiandos curauerunt, quousq; Balduini Batauorũ Comitis filia, quæ a Carolo Magno gen[9] ducebat, Philippo 1 regi Francorum collocata est: quæ Ludouicum Crassum peperit. tunc enim occultæ simultates & odia populorum quæ aduersus Capetorum gentẽ exarserant, conquierunt, eum Diui Arnulphi Caroleæ gentis principis genus cum gente Capetorum coniunctum intellexerunt. Ac siquidem vlla sit coniectura quamobrem reges Francorũ suffragio factos quisquam putet, a regũ initiandorum more tracta videtur. prius enim quã rex sacris initiatus ad iusiurandum adigatur, duo Pontifices, Laodunensis inquam ac Belluacensis, regem vtroq; latere

a anno 1058.

tere circumsessum paululum e solio sedentem erigunt; & conuersi ad populum, rogant num regem initiatum regnare velint: nulla mora quin regalis comitatus circũstantium præbeat assensionem. Sed placet ex archiuis Rhemensis bibliothecæ antiquissima acta describere, quibus quo ritu nostri reges olim initiarentur, intelligi possit. sic autem inscribuntur; LIBER IVLIANI AD ERRIGIVM REGEM: (Errichum innuit Philippi I patrem) *Anno* MLVIII, *indictione* XII, *Henrico regnante* XXXII, *&* IIII *Cal. Iunii in die Pentecostes, Philippus rex hoc ordine in maiore ecclesia ante altare sanctæ Mariæ a venerabili Archiepiscopo consecratus est incoata Missa, antequam epistola legeretur. Dominus Archiepiscopus vertit se ad eum, & exposuit et fidem catholicam, sciscitans ab eo vtrum hanc crederet, & defendere vellet: quo annuente, delata est eius professio: quam accipiens ipse legit, dum adhuc septennis esset, eiq; subscripsit: erat autem professio eius hæc:* EGO *Philippus, Deo propitiante mox futurus rex Francorum, in die ordinationis meæ promitto coram Deo, & sanctis eius, quod vnicuiq; de vobis commissis canonicum priuilegium, & debitam legem atq; iustitiam conseruabo, & defensionem adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo, sicut rex in suo regno vnicuiq; Episcopo & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet: populo quoque nobis credito me dispensationem legum in suo iure cõsistentem, nostra auctoritate concessurum. Qua perlecta posuit eam in manus Archiepiscopi, antestante Archiepiscopo Suessionensi,* &c. (hic viginti Episcopi, & quamplurimi Archimandritæ enumerantur) *Accipiens Archiepiscopus baculum S. Rhemigii, disseruit quiete & pacifice, quomodo ad eum maxime pertineret electio regis & consecratio, ex quo sanctus Rhemigius Ludouicum* (nos CLOCOVEVM appellamus, quia sic efferebatur HLVDVICH) *baptizauit & consecrauit. disseruit etiam quomodo per illum baculum hanc consecrãdi potestatem & totum Galliæ principatum Ormisdas Papa sancto dederit Rhemigio: & quomodo Victor Papa sibi & ecclesiæ suæ concesserit. Tunc annuente patre eius Hen-*

rico, elegit eum in regem post eum. Legati Romanæ sedis, cum id sine Papæ nutu fieri licitum non esse dissertum ibi sit; honoris tamen & amoris gratia tum ibi affuerunt Legati Lotarius Sol. Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, Clerici; Dux Aquitaniæ, filius; Legatus Ducis Burgundiæ, Legati Marchionis, & Legati Comitis Andegauensis: post Comites Vandensis, Vermadensis, Ponticensis, Sueſſionensis, Aruernensis, H. de illa Marchia, Vicecomes Lemouicensis: post milites & populi tam maiores quam minores, vno ore consentientes laudauerunt, ter proclamantes, LAVDAMVS, VOLVMVS, FIAT. Hæc ad verbum descripsimus; quæ nusquam typis excusa fuerunt. Qui igitur reges Francorum populi suffragiis creatos olim fuisse arbitrãtur, non intelligunt Pontifices Rhemorum id singulari quodam iure sibi a Pontificibus Romanis tributum asseruisse. quamquam ne id quidem cum fidelitate & obedientia quam pontifices Rhemorum regib. præstare solent, congruere potest. Carolus quoque is qui Simplex ab inopia consilii vsurpatur, a Fulcone Rhemensi Pontifice inauguratus est, iure propinquitatis, nõ suffragiorum: quibus ereptis Otho se regem ferebat, & cui de Pontificis iniuria querenti Fulco respondit, se regem Carolum selegisse more a maioribus accepto, qui reges non nisi a stirpe regum quærere consuessent. exstant eius ad Othonem literæ[a]: quibus intelligitur si creandorum regum ius quisquam haberet, Rhemorum Pontificem quodammodo id sibi vindicasse; nec tamen aliunde quam regali sanguine genitos creare potuisse. Sed si non antea intellectum est reges Francorum nasci, non fieri consueuisse, facile perspici potuit bello ciuili quod a Lotario susceptum aduersus Ludouicum & Carolum Caluum, quod hunc pater in optima Galliarum parte ac imperii sede collocauisset: tres enim fratres diuisis regionibus totidem regna summa potestate moderabantur. Robertus item Capeti F. Henricũ natu minorem prætulit maiori, cui Burgundiam attribuit: sed ciuilia bella metuẽs Henricus, Philippum filium prima pueritia

[a] Guitald.

pueritia regem inaugurari iussit, vt quibusdam videoplacuisse: nam Glaber Henricum Roberti primogenitum fuisse contendit. Quod autem Rhemorum Pontifices sibi tribuerent regum creationem, per absurdum est: nisi fortasse *vnctionem sacram* pro *creatione* dici putent. at ne id quidem Pontificis Rhemorum proprium erat; cum Ludouicus Craſſus Aurelijs a Senonum Pontifice inunctus fuerit. Rhemorum vero Pontifex regis
917 electionem sibi tribuens, Romano Pontifici ferebat acceptam, sed ridicule: cum ne Romani quidem Pontifices id sibi vindicarent; tamesi Germanos Imperatores suæ potestati subiicerent, & *falcem in alienas messes* [a], vt Albericus iurisconsultus scribit, *mittere non dubitarent*: atque adeo de creandis [b] Germanorum Imperatoribus, deque imperio abdicandis leges [c] iuberent, verbaq; ipsa conciperent [d], quibus Imperator Romano Pontifici iuratus obedientiam ac fidelitatem præstaret. Nihilominus tamen illi ipsi Pontifices Romani regem Francorũ a Pontificali seruitute & obedientia penitus immunem suis decretis confitentur [e]; nec cuiquam a rege Francorum præterquam præpotenti Deo vllum obsequium deberi. Hinc prouerbium vulgi sermonibus contritũ, *Regem Francorum immortalem esse*: vt planum sit more a maioribus accepto reges Francorum nasci, ac proximo cuique regię stirpis sceptra deberi, non Senatui populoue, multo minus Romanorum aut Rhemorum Pontificibus accepta ferri. Et quidem memini declamatorem forensem, cum suæ causæ inseruiret, apud iudices Curiæ Parisiorum dicere ausum, potestatem a populo regi datam fuisse, & Vlpiani verba [f] vsurpasse: is enim Imperatori Romano *lege Regia de eius imperio lata, populum ei & in eum omnem suam potestatem contulisse* scribit: Curia patronum acerbe increpuit, eaque verba de actis Curiæ deleri iussit, rogante fisci procuratore, cum negaret regem Francorum a populo imperandi ius habuisse. Id autem magis perspicuum fit in regali sepultura. etenim regiæ vestes, arma, sceptra, stemmata sepulto rege pro-

[a] In dictionar. verbo Edicti.
[b] Cap. venerabi. de ele. ctione exti.
[c] Cap. Apostolicam de rat iudi.
[d] Clement 1. De iureiurãd.
[e] In p. venerabilẽ qui filii sint legitimi.
[f] l. 1. de constitut. princip.

C

iiciuntur : deinde præco voce maxima ter ingeminans, *Rex*, inquit, *mortuus est* : idem repente labarum in quo stemmata liliorum genti propria signantur, erigens; *Viuat rex*, inquit, *N. eiq; vitam diuturnam ac felicem Deus largiatur*. Iisdem vtuntur institutis ac moribus Hispani, Angli, Scoti ; apud quos imperium proximis perinde vt apud nos lege successoria datur. Eadem quoque Bohemis, Danis, Polonis vsitata sunt : sed non ante id fit quam alius suffragio creatus sit. Ea vero pericula quæ creationem principum sequi diximus, non tam ad reges quam ad regum creatores pertinent. nam si rex populi totius suffragio creandus sit, omnia turbulentissimis seditionibus ac cædibus compleri necesse est. Sin nobilitas sibi vni iura suffragiorum tribuat, reliqui ordines molestè ferent id quod omnibus debetur, pauciſſimis dari. nihil tamen cogitari potuit ad seditiosorum hominum factiones & ad ciuilia bella declinanda vtilius, quam multitudini principum ac magistratuũ creationem eripere, & cum pauciſſimis communicare. Sic enim Germanorum principes, qui olim IIIII, nunc fere ducenti ad septem creatores iura omnia suffragiorum in Imperatore creando detulerunt. nec tamen in tanta paucitate sibi conueniunt ; sed interdum a seipsi dissidentes duos Imperatores renuntiarunt, Albertum inquam Austrium, & Ludouicum Bauarum ; qui annos octo funestissima bella gesserunt, vter vtri imperaret. Ita quoque collegium Cardinalium qui mortuo Clemente IIII Pontifice Romano non plures duodecim fuerunt, tres annos creationem futuri Pontificis propter mutua inter se dissidia factionesque potentiorum distulerunt ; ad extremum Leodiensem diaconum, qui Hierosolymam profectus erat, Pontificem renuntiarũt ; qui deinceps Gregorii x nomen vsurpauit. Is igitur seueriſſimis legibus Cardinalium collegium in creatione Rom. Pontificis obligauit ; nec tamen efficere potuit quin tres iisdem comitiis Pontifices se mortuo crearentur. postremo necesse fuit Cardinales concluſos fame

me necari, nisi stato tempore Pontificem renuntiarent, qui ad summum duas suffragiorum partes tulisset. Seuerius etiam sacræ militiæ Equites quatuor & viginti tamdiu carceribus sine cibo ac potu continentur, quod ordinis Magistrum qui non sit ex eo numero, concordibus animis renuntiarint. Quinetiam in minoribus Pontificibus canonicorum suffragio creãdis factio, sordes, ambitus, veneficia, clarissimas quasque ciuitates sæpissime perturbarunt; vt nulla grauior causa fuisse videatur, quamobrem collegiis sacerdotum & monachorum suffragia creandorum Pontificum ademta sint, ac principibus tributa. Commodius Moschouitæ, qui Pontifices & Archimandritas sorte ducunt [a]. Nam quod ratione ac iudicio sapientum selectos Pontifices, principes, magistratus, cæteris meliores fore putant, exemplis refelluntur. Si enim iuri successorio locus fuisset, Nero, Heliogabalus, Vitellius, cæteraque id genus monstra, numquam imperium degustassent: Augustus vero, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus, cæterique sapientia ac virtute præstantes Imperatores, qui adoptionibus quasi legitimo iure successionis imperium adepti sunt, disturbati fuissent. Sed vt meliores futuri sint principes, qui potentiorum, aut plebis, aut sapientum suffragiis fiunt; attamen tot ac tanta incommoda vndique circumstant, vt præstabilius sit optimis principibus carere, (quamquam ista ratione cõsequi non possumus) quam tanta subditorum pernicie creari. Et quidem vtilius sit sorte principem ducere: id enim ad semina discordiarum tollenda legibus [b] diuinis & humanis probatur; modo sortes maleficæ formula solemni ab Hebræis vsitata depellantur [c]. Cum enim populus Israelitarum regem a Samuele peteret, Deus Samueli prædixit quem vellet regem futurum, eumque prius designauit quam sorte duceretur; deinde Samuel in populi concione precatus est a Deo vt sorti faueret. postea vero quam tribus Beniamina sortis prærogatiuam tulit, capita familiarum eiusdem tribus in

[a] Sigismũdus

[b] l. sed cum ambo. de iud. l. generali: § quid ergo de fideicõmissariis l. vlt. communia de legat. l. 2 quãdo & quibus quarta pars. C. Felin in c. capitulum cardinalium Florentini. in c. licet de election.

[c] Samul. lib. 2 cap. 14.

sortem missa fuerunt: postremo Sauli sors obtigit; cui gener Dauid Dei iussu repudiato Saule successit. Inde reges ab eius stirpe, vti quisq; proximus fuit, imperium adepti sunt. Sic etiam Persarum septem principes Cambyse sine liberis mortuo, sortem, vel potius equi hinnitum ad creandum regem adhibuerunt. Dario tamen sorte regnum adepto, ad posteros eius deinceps imperium iure successorio delatum videmus. Nec tamen satis est successione regnum dari, nisi proximo cuique tribuatur, id est primogenito masculo: sic enim ordo non tantum naturæ ac diuinæ legis, sed etiam omnium vbique gentium postulat. Etenim Perseus, quod natu maior esset, iure populorum omnium ac Macedonum moribus regnum sibi deberi contendebat [a]: cum eodem iure Alexander Magnus præ cæteris fratribus, vt est apud Diodorum [b], imperium illud obtinuisset. Eadem lege Arsacidæ Parthorum regnum ad primogenitum detulerunt, vt reges quoque Hebræorum: sic enim sacra historia regnum Iudæorum Ioramo obtigisse testatur [c], quod primogenitus esset. idque omnium populorum æque commune fuisse scribit Herodotus [d] parens optimus antiquitatis. Quamquam annos amplius quadringentos quam hæc ab Herodoto scripta fuissent, Ilus natu maior regnum obtinuit Latinorum, nō autem Assaracus, vt Coruinus Messalla ad Augustum scribit. Quin etiam Indos ad Occasum positos, tametsi ab omnibus humanitatis artibus remotissimi essent, eodem iure vsos esse legimus. Cum enim Franciscus Pizarra Atabalippam Perusinorum regem supplicio affecisset, populi summam ex eo voluptatem ceperunt, propterea quod primogenitum fratrem necauisset, vt contra leges contraque iussa patris extremis tabulis testata regnaret. pater enim tametsi ducentos liberos genuisset, Gacam tamen ptimogenitum regem futurum, & quidem solum designarat. At si nascantur gemini, quia simul nasci non possunt, prærogatiuam primogenito seruari, ac perspicua probatione testatum relinqui oportet: ne sit eadem

[a] Liuius li. 18. belli Macedonici.
[b] lib. 16. Iustin. lib. 7.
[c] Paralipom. lib. 2. c. 21.
[d] lib. 7.

quæ

quæ inter Iacobum Scotiæ regem & Albaniæ Ducem fratres geminos cõtrouersia de primogeniti iure interceſſit, quod Albaniæ Dux ſibi ereptum querebatur. Nã quoties naturæ ius illud inter principes violari contigit, grauiſſima bella, qualia inter Othomanorum gentis poſteros fuiſſe legimus, funeſtiſſimaque parricidia ſecuta ſunt; vt cum Numitori Amulius [a] frater iunior Albæ regnum, Ariſtobulus Hyrcano regnũ Iudæorum ademit. Neque enim prius bella ciuilia exitum reperire potuerunt, quam Pompeii Magni ſententia regnum Hyrcano reſtitutum fuiſſet: tametſi Ariſtobulus ad imperium natus, alter ineptus videretur. Quæ ratio fecit vt parentes ipſi iura liberorum ſæpe diſturbarint. nam Ptolemæus Lagi F. cum ad iuniorem Ægypti regnum perrupto gentium [b] iure detuliſſet, effecit vt naturæ iura alterius parricidio violarentur. Eodem errore peccauit Ptolemęus Phyſco, qui vxoris oratione perſuaſus maiori prætulit iuniorem; ſed mortuo patre [c] populus iuniorem expulit, maiori ſceptra reſtituit. Anaxandrides quoq; rex Lacedæmoniorum Cleomeni primogenito regnum ademit, vt regnaret iunior, non ſine magno populi dolore, quod virtutis ſpecie gentium iura perrumperentur, vt Herodotus [d] ſcribit. Ac tametſi Pyrrhus ſtrenuiſſimũ quemque filiorum regem futurum deſignarat, populi tamen primogenitum bello minus idoneum prætulerunt: neque enim corporis aut animi virtutes tanti eſſe debent, vt propter eas a iure gentium omnium communi diſcedatur. quamquam forma corporis pleroſq; fefellit. Sed inepte parentes, qui iuniorum illecebris adducti, vt primogenitis ſceptra de manibus extorquerẽt, ad mutua parricidia liberos inflammarunt: vt quidem Atreum in Thyeſtem pater armauit, cum iuniorem diademate cinxiſſet; ac funeſtiſſimis parricidiis domum fœdauit. Ineptius etiam Alphonſus x rex Caſtulonum, qui cum natu iuniorem regem propterea denotaſſet, quod ex ſiderum inſpectione regno magis idoneum arbitraretur, primogenitus illatam ſibi contumeliam ſic vltus

[a] Dionyſius Halicarnaſ.

[b] Iuſtinus.

[c] Pauſ. lib. 1

[d] lib. 4.

est, vt fratre interemto patrem etiam carceribus concluſum dolore concepto necaret. consimili fere exemplo Gabriel marchionis Saluſſiarum F. fratrē natu maiorem annuente matre in vincula coniecerat; hic tamen effractis carceribus principatum recuperauit, & exacto fratre matrem iisdem anguſtiis quibus fuerat ante concluſus mancipauit. domeſticum etiam exemplum habemus: cū Gallia tota bellis ciuilib. exarſit propterea quod Ludouicus Pius Carolum filium vxoris illecebris perſuaſus Lothario primogenito prætuliſſet. Sapienter Pius III Pontifex maximus, qui Caroli VIII regis Francorum rogationes repulit, quibus Carolum filium iuniorem Ludouico fratri anteferri flagitabat; tametſi Ludouicus iura pietatis violaſſet, & aduerſus parentem bis arma cepiſſet. Nec tantum propter ignauiam & inertiam primogenitus ab imperio non eſt repellendus, ſed nec propter corporis deformitatem quidem; tametſi Romuli ac Lycurgi legibus monſtroſos partus ſine fraude cædere liceret. nulla tamen corporis deformitate lex [a] diuina primogenito paſſa eſt adimi prærogatiuam. Id autem Senatus populuſque Pannoniarum memorabili exemplo iudicauit. cum enim Ladiſlaus orbus eſſet, Almum fratris filium iuniorem adoptarat repudiato Colomano, quem ſacris initiari, & Lutetiam quodammodo relegari iuſſit, vt omnem illi eriperet affectandi regni cupiditatē. erat enim tota corporis ſtatura deformis, balbus, luſcus, claudus, gibboſus; nihilominus tamen rege mortuo ciuitates ac populi monſtrum illud C ad imperium arceſſere quam iunioris imperia ferre maluerunt, ac per legatos a Pontifice Romano obtinuerunt vt reſecratus domum duceret vxorem. Non aliter Ageſilaus claudus homuncio, Leotychide ſpurio difiecto, Lacedæmoniorum regnum adeptus eſt, necquicquam aduerſariis conquerentibus regnum claudicare. At Lyſander qui Ageſilaum ad regnum euexerat, principibus ciuitatis perſuadere conatus eſt, vt abrogata lege regia non proximus, ſed optimus quiſque Heraclidarum

[a] Deuter. 21.

tum rex esset: Plutarchus [a] tamen scribit, qui Lysandri sententiam tueretur, fuisse neminem. Quid si rex ante delatum imperium filios suscepit, num post imperium adeptum natus rex esse debeat? Ita quidem pro Xerxe iudicatum est, Artabazo dominatu Persarum exclusso, quod ante regnum Dario patri delatum natus esset. Iudicium illud sua quadam æquitate nititur: quia regnum Dario non iure, sed sorte & inopinanti obtigerat: si tamen regnum a maioribus ad posteros delatum sit, proximo cuique debetur, etiamsi ante regnum patri quæsitum natus sit. Ex quo intelligitur quid iudicandum fuerit de controuersia quam Bartolus [b] sua ætate conigisse scribit, num Philippi Valesiorum Comitis filius ante regnum patri quæsitum editus, regnum adepturus esset, an vero qui postea nati fuissent: (quam quã Philippo vnicum modo filium, Ioannem inquam, video natum fuisse.) Sed eadem quæstio Carolo III rege disceptari potuisset: huic enim prius quam regnaret, natus erat Ludouicus, qui tamen imperium sine controuersia consecutus est; tametsi Carolum fratrem haberet rege natum. Vt enim filius ignobilis iudicatur, qui ante genitus est quam pater nobilitaretur; ita qui patre priuato nascitur, cui nullo casu regnum legitima successione obuenturum fuisset, regnum paternum adipisci non potest, si quis alius patre regnum adepto natus sit; cui tamen successurus fuerat, si pater regnum maioribus acceptum tulisset. Ita quidẽ Artaxerxes ante genitus quam pater regnaret, nihilominus patre mortuo rex est appellatus; quia regnũ proauo ferebat acceptũ: ac tametsi Cyrus iunior, Parisatidi matri carissimus, totam Asiam permouit vt fratrem de imperio disturbaret, diuina tamen vltione prælio conserto cæsus est ac prostratus, Eodem iudicio Pannoniarũ populi Geicam ante genitum quã pater imperaret, regem creauerunt. Quod autem diximus proximo cuiq; imperiũ deberi, latissime patet, non modo ad eos qui primogenito mortuo locum obtinẽt primogenitorum, verumetiam ad infinitam posteritatem.

[a] In Lysandri.

[b] l. si Senator de dignitat. C. l. 2. de liberis & eorum liberis. Bart. in l. cum satis. de agricol. & exl. si quis decurio. C. l. libera de suis & legitimis. contra Albericum in quæstion statutariis. q. 157. c in l. Imperialis. de nup.

Sic enim Demetrius Antiocho Syriæ rege mortuo disseruit in Senatu Romanorum: *Vt enim*, inquit, *Patres conscripti, iure gentium omnium Antiochus frater me maior natu regnum consecutus est: sic eius morte ad me delatũ intelligere potestis.* Sed dubitari potest si auo regnante filius primogenitus relicto nepote moriatur, num fratri proximo, an vero nepoti qui vno gradu remotior est, regnum debeatur. Fratri proximo deberi plerique definiunt[a]. Certe quidem cum Scipio Africanus consimilem cõtrouersiam quasi arbiter sedare vellet inter Corbim & Orsuam, negarunt se alium deorum hominumve quã Martem iudicem habituros. Corbis maior ætate & astu vicit patruelẽ, vt Liuius scribit[b]. Eadem sæpe certamine quondam inter principes Germanorum suscepta sunt inter patruum & nepotem. Et quidem ea res Bernardum Italiæ regem ad arma aduersus Ludouicum Piũ Imperatorem capienda excitauit, cum diceret, Imperium sibi, non Ludouico deberi; quippe Pipini primogeniti filius esset, Caroli Magni nepos; Ludouicus vero patruus a Pipinio patre secundus; nec propterea si Pipinus morte præuentus esset, legitimo successionis iure fraudandus videretur. Ludouicum tamen legimus non iure consertum vocasse Bernardum, *sed mage ferro*, (vt Ennii verbis vtar) eumque sempiternis vinculis coercuisse, & eo iure regnum consecutum esse quo veteres Germani, Vandali, Angli, Scoti. Scribit enim Procopius id Vandalis vsitatissimum[c] fuisse. ac propterea Henricus Lancastrius Iohannis filius, Ricardũ primorgeniti filiũ de Anglię regno deiecit; cum diceret primogenitum morte præuentum Eduardo regi succedere nõ potuisse: ea tamen occasio scelere quæsita fuerat. Sed Robertus Neapolitanus secundo genitus, regnum Neapoleos de collegii Cardinalium ac Pontificis Romani sententia consecutus est: primogeniti vero filius rex Hungariæ, iure incertũ an gratia superatus. At Moschouitarum legibus non modo patruus nepote superior est imperandi iure, verum si casus ferat vt primogenitus regnum

a Bal. in l. 3. De suis ex l. 1. De iis qui ante a[illegible] tabula[illegible] & exl. 1. 9. pro secundo [illegible] sin aut[illegible] de caducis [illegible].

b Liuius lib. 38.

c lib. 3. belli Vandalici.

regnum adeptus filium impuberem relinquat, frater imperium excipit excluso nepote. nam Basilius Magnus post fratrem primogenitum, tametsi liberos reliquisset, rex Moschouiæ creatus est. Eadem lex Vandalis vsitata fuit, vt est apud Procopium [a]. Honorius enim aui Genserici regnum adeptus est, tametsi Gerso primogenitus moriens filius reliquisset: non tam aui testamento quam vetusta Nomadum [b] pene omnium lege, quam maioribus nostris video fuisse communem: Gontranus enim Childeberto Sigisberti primogeniti filio superior fuit in regni Francorum adeptione. Mathildis Robertum Roberti primogeniti filium in Comitatu Artesiorum, Senatu Francorum iudicante, superauit, & patris solidam hæreditatem creuit. Henricus item Theobaldi Campanorum Comitis filius, fratris primogeniti filium consimili iudicio vicit. sed cum in pari causa iudicio victus esset Ioannes Monfortius, Britanniam Armoricam petens, amita Vidi Britanni filia repugnante, quod iure non potuerat, vi adeptus est; non sine crudelissimo funestoque bello. At Robertus Caroli II filius regnum Neapolitanum Pontificis Max. sententia adeptus est, nec quicquam dissentiente Carolo Martelli primogeniti Hungariæ regis filio. Sanxius quoque Alphonsi X Castiliæ regis filius fratris primogeniti filios fauente patre de regni spe disturbauit. Ioannes vero Anglorum imperium cæso Arturo Godefridi natu maioris filio inuasit. dissimilis fuit Siluii causa, qui post Ascanium Iulo regnum Latinorum iure materno ademit: quia Lauinia Siluium ex Ænea susceperat, non item Ascanium. Sed non pauciores, atq; haud scio an plures nepotes auorum imperia spirantibus patruis adepti sunt, antiquissima Spartiatarum lege. Nam Lycurgus ad Charilaum fratris primogeniti filium sceptra regni, quæ facile inuadere annuente matre potuisset, detulit. Arcus item primogeniti filius, eadem sceptra viuente Acrotato patruo post aui mortem consecutus est. Sic etiam Ioannes Fernandi filius Alphon-

[a] Procop. lib. 3. belli Vand.

[b] Strabo lib. 16.

so auo Lusitaniæ regi successit, Henrico patruo viuente. Nec multo post Sebastianus Ioannis primogeniti filius, Emanuelis aui regnum excepit, non autem Henricus patruus. Ludouicus Niuernẽsis Belgarum Comitatum auo mortuo adeptus est patruo vidente ac spirante. At Robertus 11 rex Neapoleos, cuius pater iudicio Pontificali fratris primogeniti filium vicerat, cum ageretur de Comitatu sancti Seuerini inter patruum & nepotem, de iurisconsultorum sententia pro nepote sententiam tulit. Consimilis sententia [a] lata est a iudicibus Curiæ Parisiorum inter hæredes *Ioannis* Vasti Fuxæorum Comitis filii, & Francisci Phæbi, qui primogeniti filius aui hæreditatem creuerat patruo viuẽte. Ità quoq; iudicatum erat pro Britanniæ Ducatu aduersus Ioannẽ Monfortium. Cæteri quasi rem dubiam armorum opibus committendam putauerunt. nam vt Scipio Africanus inter Orsuam & Corbim, quos iure continere non potuerat, duellum permisit: idem [b] sub Othone Magno, deinde sub Henrico 1, in Germania contigisse, & patruos a fratris filiis superatos legimus. Agathoclis vero Syracusarum tyranni nepos patruum aui sceptra inuadere conantem occidit. Nec desunt vtrimque probabiles rationes. Pro nepote facit, quod patre mortuo recidit in aui potestatem, fitque suus hæres [c] lege x 1 1, & cum patruis ad hæreditatem [d] in stirpes admittitur ab intestato. Quod si pater filio substituat hæredem, fideicommissum deficit, si filius liberos susceperit, sola paternæ pietatis coniectura, vt Papinianus [e] respondit. Quin etiam Romanis legibus fratrum filii ad patrui hæreditatem admittuntur [f]: quanto id verius & æquius est in aui hæreditate? Illud etiam accedit, quod antiquis feudorum moribus nepos solidum beneficium patruis exclusis accipere suo iure potest [g]. Nulla tamẽ ratio efficacior est quam quod hæreditas nec adita, at ne delata quidem, non modo transmittitur ab auo ad nepotes, sed etiam spes incerta fideicommissi sub conditione concepti [h]. Nec tamen patrui causa omnino deseritur a ratione,

[a] anno 1117.

[b] Vvidikindus lib. 2.

[c] Nouell. 118. 127. §. placebat l. vlt. de impuberum.

[d] Authentica in successione de suis. C.

[e] l. cum acutissimi. l. cum prudentissimum, de fideicommiss. C. l. cum auus de condit. & demonstr. ff.

[f] §. cæterum Nouel. 118.

[g] tit. 50. lib. 2 feudor.

[h] l. 1. de iis qui ante apertas tab. C.

ne, si quis ista subtilius subodorari volet, ac legem XII sine fraude interpretari. hæc enim proximum [a] quemque ad hæreditatem inuitat. at propius abest a patre filius quam nepos, qui fictione falsa eadem persona cum patre mortuo censetur. Sed vt fictio in cæteris ferenda sit, non tamen æquũ videtur vt fictio veritate potior sit in alterius detrimentum [b]. Nec patitur naturæ [c] benignitas filios paternis opibus ac bonis spoliari, vt nepoti qui ab auo longius abest, omnia tribuantur, id autem fieri necesse est, non modo in regni, sed etiam in Ducatus, aut Comitatus, aut feudi indiuidui adeptione propter illam quam diximus fictionem. ac tantum abest vt Romanæ leges filios a nepotibus disturbari patiantur, vt non prius ad nepotes fideicommissa perueniant, quam si filii omnes inuicem substituti mortui [d] sint. Demus tamen repugnantibus & naturæ & Romanorum legibus filios exhæredari, quod quidem in indiuidua successione fieri videmus, vt nepoti locus sit; iniquum tamen est infantem, puerum, impuberem, nullo militaris, nullo rerum agendarum vsu peritum ad sceptra vocari: eum vero qui ętate ac sapientia præstat, de paterno regno deiici. qua ratione Iuriscõsulti tutelam libertini paterni ad patruum excluso nepote detulerunt [e]. quanto magis imperii tutela ad patruum deferenda est? Extremum illud est quod patrui quibus nepotum tutela fere permittitur, nihil aliud quam cædes ac parricidia meditantur; vt quidem innumerabilia exempla, nec tamen omnia scriptis prodita fuere; quæ si conquiram, infinitus sim. Est autem diuinis oraculis [f] proditum, *miseram ac infelicem fore Rempublicam cui præsint pueri*. Me tamen ab hac sententia mos maiorum inueteratus, & res sæpius iudicatæ reuocarunt. Nam ea quæ diximus incommoda rarius eueniunt: quæ vero sunt eiusmodi, legislatores aspernari [g] oportet. vt enim reges omnes Francorum iam inde a Carolo Magno repetamus, vix ac ne vix quidem mille ac ducentis annis post auum nepotis & patrui concursum in huius regni successione reperiemus.

[a] l. verbis. de verb. signific. ff.

[b] l. hac edict. §. his omnib. de secundis nupt. C. & ibi DD. Ancara. cons. 106. col. 1. Bar in l. si is qui pro emtore l. qui nõ prohibet. de regul. ff.

[c] l. cum ratio. de bonis da.

[d] l. filius familias. §. diui. de legat. 1. l. cum pater. §. pen. de leg. 2. ff. l. hæredes mei. §. vlt. ad Trebell. ff.

[e] l. si libertus §. penult. l. libertinus. de bonis libert.

[f] Esaiæ c. 3.

[g] l. 2. & 3. de legib. ff.

semel in Anglia, semel in Castilia, bis in Lusitania, semel in Sicilia, annis circiter quingentis aut sexcentis contigisse legimus. Valeat igitur pro nepote sententia veterum æque ac iuniorum[a]; non tantum in directa sed etiam in obliqua successione. Quæ a nobis aliquanto accuratius disputata sunt propter eam quæ proxime abesse videtur regni Francorum successionem. Sed si sobrini aut consobrini suo iure nulla fictione hæreditates obliquas cernere velint, eodem ordine in capita partientur hæreditates diuiduas: sin regnum, Ducatus aut Comitatus, aut alia feudi dignitas sit indiuidua, senior iuniori anteferendus erit, etiamsi a primogenitis iunior stirpem ducat. sic enim iudicatum[b] est in Curia Parisiorum inter Vilierum & Bayencurtium qui Francisci Bloquæi hæreditatem creuerant: seniori iura primigeniorum decreta fuerunt. Non tamen satis est proximum quemq; marem eiusdem agnationis inaugurati; imo necesse est vt regnum, quantumcumque est, ac iura omnia maiestatis in solidum vni partitione sublata tribuantur: vt Georgium regem Vandalorum sanxisse tradit Procopius[c]. alioqui non monarchia sed polyarchia dicatur. Id autem Salica lege cautum non erat. Aribertus enim Dagoberti frater Clotarii II F. regni partem accepit; Clodoueus item Dagoberti primogenitus regnum Parisiorum; Sigobertus Metense: Clodoueo mortuo quatuor filii regna totidem adepti sunt: Childebertus Parisiense; Clodoueus Aurelianum; Clotarius Suessionense; Theodorichus Metense. Sed ad Clotarium cæteris mortuis omnia redierunt. huius filius natu maior Cherebertus, rex Parisiorum factus est; Chilpericus Suessionum; Gontranus Aureliorum; Sigebertus Metensium; reges omnes. Quæ regum multitudo vix vmquam ab armis ciuilibus conquieuit. At mihi quidem mentis oculos per antiqua regum nostrorum decora circumferenti, gentiles Capeti tribus legibus quasi firmissimis fundamentis hanc monarchiam stabilisse videntur, idque latenter fecisse: prima lex est, qua

Tria regni Francorum firmissima fundamenta.

[a] Alex. consi. 4. lib. 4. Castr. in l. is potest. de acquir. hæredit. Bald. in auth. post fratres. de legit. hæred. C.

[b] Die 17. Iul. anno 1563.

[c] lib. 3.

734

quaquidem filiis regum, nisi iusto connubio quęsiti fuissent, omnes ad regnum aditus præcluserunt: at ne filiorum quidem naturalium numero censeri voluerunt, vt in posterum de iusta prole quærenda cogitarent; cum iniusti liberi ab regali solio quam longissime arcerentur: tametsi naturales filios etiam priuatis agnoscere ac sui nominis stemmata relinquere liceret. Melius etiam quod Palatii Magistros, quorum potentia populis terrori, regibus exitio fuerat, de Republica sustulerunt. Secundum est, quod vni primogenito regalia maiestatis iura in solidum tribuenda decreuerunt, ne deinceps cum cæteris fratribus communicarentur; sed obedientiam ac fidelitatem primogenito præstare cæteri cogerētur. postremum fuit, quod quæ prædia filiis regum fruenda regis arbitrio fiduciæ nomine assignarentur, eadem sine mascula prole mortuis ab omni iure pignorum libera fisco vindicarentur. regias vero sorores pecunia tantum dotari placuit; vt non modo iura maiestatis illibata, sed etiam dominica prædia, quoad eius fieri posset, integra primogenito seruarentur. Antea naturales regum liberos regni partem habuisse docuit Caroli Simplicis frater concubina genitus, qui more maiorum *rex* est appellatus. Theodoricus tamen regis naturalis filius cum regni partem peteret, repulsam passus est, propterea quod [a] ancilla genitus esset. Monarchiam autem indiuiduam esse oportere diximus; quia si diuidatur, monarchia non sit. ea est enim vnitatis inuiolabilis natura, vt omnem omnino refugiat partitionem. Vt enim corona, sic regnum, si pluribus diuidatur, vim penitus ac nomen amittit. Nec vero Assyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Parthorum latissima regna pluribus diuisa fuerunt; tametsi vrbes ac prædia cæteris a primogenito liberis fruenda darentur. nam cum Iosaphatus rex Iudæorum filios sex genuisset, Ioramo primogenito regnum integrum, cæteris annuas pensiones reliquit [b]. Primus omnium Aristodemus rex Lacedæmoniorum regnum quidem Proculo & Eurystheni filiis non diui-

[a] Vvidikindus Saxon.

[b] lib. 2. Paralip. cap. 21.

sit, sed vtriq; regnum indiuisum reliquit; & cum vtrumque regem esse vellet, vtrique regnandi ius ac facultatem ademit. Eius exemplo Messeniorum Lacedæmoniis finitimum regnum Leucippo & Aphareo fratribus indiuisum [a] a patre datum est: quæ potissima causa exstitit quamobrem illa regna in *Aristocratias* abierunt. Et quidem duobus propositis incommodis, præstat duo regna duobus regibus quam vnum pluribus tribui; vt Iacobus rex Aragonum Petro primogenito regnum Aragoniæ, iuniori regnum Balearum dedit: sed hunc carceris squallore primogenitus necauit, quanto minus eiusdem imperii cõsortem tulisset? Eodem errore peccauit Boleslaus II Rex poloniæ, qui quatuor liberis regnum ex æquo diuisit, quinto ne pensionem quidem legauit. inde crudelissima bella secuta sunt. Ferẽdum quidem est, principem cui plures sint liberi, plura etiam suis armis ac virtute parta imperia primogenito quidem maius, cætera pro cuiusq; ætate ac meritis diuidere. cum enim Gulielmus Augustus Dux Normanorum Angliæ regnum sua virtute partum filio Rufo, Normaniam cæteraque cohærentia Roberto, pensionem Henrico legasset, Robertus regnum sibi deberi contendebat, quod primogenitus esset; Rufus negabat, cum se rege natum diceret, non item Robertum: mortuo Rufo Henricus in regnum inuasit, ac Robertum oculis orbatum perpetuis carceribus mancipauit. Certe quidem patris factum etsi cum æquitate coniunctum erat [b], tutius tamen regnum solidum ac iura omnia maiestatis vni tribuisset; vt inter Caroli Prouinciæ Comitis, & Philippi Valesii regis Francorum liberos factum legimus. Nam si feuda quæ dignitatis appellatione veniunt, partitionem non admittunt [c], quanto minus regna ipsa iuraque maiestatis? At etiam Diuus Ludouicus rex mortuis fratribus solidã hæreditatem creuit; nec ex ea quicquam ad Alphonsum Pictonum Comitem, nihil ad Carolum fratrem peruenit. nec item Alphonso moriente Carolus vllam hæreditatis partem delibauit; sed iudicio Sena-

[a] Pausanias lib. 4.

[b] Cynus & Bartol. in l. imperialis. §. illis de iurisd. C.

[c] Panor. in c. licet de voto. Rip. in l. quæsita ad l. Falc. Bal. in Auth. ex testament. Calderin cõs. 9. cit. de feud Hostiens. in summa §. qualiter & decis. Delphi. 476. Oldra. consil. 94. & 237. Ancara. cons. 339.

Senatus [a] ab vtroque abiudicata hæreditas est. ac ne de- [a] anno 1194. & 1213.
inceps ambigeretur, caueri solet publicis pensionum tabulis, quæ fratribus regum assignantur, vt iis sine masculaprole morientibus prędia libera fisco vindicentur. Id enim aduersus Ludouicum I Ioannis regis filium Andium Ducem exceptum est. Ac tametsi Renatus Dux Andium Ludouici III filius, fratris primogeniti hæreditatem creuisset, id tamen precario potius quam legitimo iure obtinuisse videtur; alioqui Carolo Duce Burgundionum sine prole mascula moriente, Niuernensiũ Comes Ducis propinqui sui hæreditatem adiisset; cum tabulis Philippi Audacis Ducatus Burgundiæ sibi liberisque suis sine vlla sexus exceptione datus esset. at mortuo Duce Ludouicus XI rex Burgundiæ Ducatum suo iure vindicauit. Interdum tamen regum nostrorum munere & concessu principibus, vti quisque plus gratia valet, propinquorum hæreditates fruendæ relinquuntur. nam Philippus Valesius regnum adeptus Carolo fratri Valesiam donauit. Ludouicus tamen XII regno potitus Aureliorum Ducatum fisco vindicauit. fallunt enim qui putant Petrum Burbonium Bellocasii Comitem fratris hæreditatem quam a proauis regibus acceperat, legitimo iure potius quam Ludouici regis, cuius sororem domum duxerat, concessũ creuisse, quinetiam Susannæ Petri filiæ quæ Carolo Burbonio nupserat, idem quod patri licuit Ludouico XII annuente: sed ea sine prole mortua, fiscus prædia regalia vindicauit: Claromontanum inquam, Aruerniæ Comitatum & Burbonii Ducatum, tametsi pensionum tabulis non contineretur. quæ res Carolum Burbonium ad defectionem potissimum impulisse dicitur. Ita quoque Alenzoniorum agris iniecta manus est a procuratore fisci, tametsi Ioannes III Dux Alenzoniorum duas filias hæredes reliquisset. Quid ita? ne regnum Francorum optimum maximum suis partibus quasi membris auulsis lacerum ad reges peruenirent. Iisdem fere legibus Francorum vtuntur finitimi, Dux inquam

Lotharingorum, Allobrogum, Mantuanorum, Cliuiorum. Ac tametsi Germanorum principes omnia feuda exæquo fere partiuntur, exceptis imperii creatoribus: id tamen contra morem maiorum, quos Tacitus scribit ad primogenitos omnia prædia iuraque prædiatoria detulisse, cæteris pecuniam modo dedisse. *Sic enim Abrahamum fecisse legimus, quum primogenito solidam hæreditatem, cæteris pecunias daret, seque viuo a se dimitteret.* Sed hic occurret aliquis, vtilius videri maxima imperia, qualia fuerunt Persarum, Romanorum, Francorum, Hispanorum, plurib⁹ distribui. sic enim Augustus, Antonius, ac Sextus Pompeius, Romanorum imperium tripertito diuiserunt[a]. Id quidem probabile videretur si imperandi libido iisdem finibus quibus regiones terminaretur: sed nec altissima montium cacumina, nec profundissimæ fluuiorum fossæ, nec immensæ Oceani voragines ac gurgites cupiditatum humanarum cursus cohibere poterunt vmquam, neque tum cohibuerunt quo minus Sexto Pompeio non tantum Sicilia: quamquam angustissima prouincia) sed etiam hoc spirabile cœlum cum vita violatis fœderibus adimeretur: nec Augusti dominatum ferre potuit Antonius, nec Antonium quam longissimis regionum interuallis disiunctum tulit Augustus. ac si quando Imperator Orientis cum Occidentis Imperatore concordibus animis Romanorum imperium tenuerunt, id nec diuturnum, & miraculo proximum videbatur. Omitto parricidia teterrima Othomanorum, quæ pro imperio tam multa admissa sunt, vt nec parentes liberis, nec liberi parentibus pepercerint: neq; id mirum, cum in exigua Gerborum insula sex reges mutuis cædibus annis paulo minus xv occubuerint. Ac tametsi Galeacius II ac Banabas concordissimi fratres, cunabulis simul educati, eadem pericula sæpius adiissent, eodē exsilio pulsi fuissent, eodemq; momento reuocati Mediolanum principatum sic tuerentur, vt a mutuis amplexibus diuelli non possent; ad extremum tamen Galeacius

Mos antiquissimus Germanorum.

[a] Appianus.

C

leacius fratrem cum liberis omnibus, non alia quam imperandi libidine inflammatus, truculentissime interfecit. Sic Abimelecus spurius fratres nouem & sexaginta, vt solus imperaret, mactauit. Berdebocus rex Tartarorum fratres x i i cõsimili cæde necauit[a]. Sephadinus fratris Saladini filios decem interemit, vt solus in Ægypto late regnaret. Alexandri successores mutuis cædibus fere semper occubuerunt, vt ne parentibus quidem aut liberis parceretur: nam fratres manu frattum cadere tam vsitatum fuisse scribit Plutarchus[b], vt miraculo proximum videretur legatis Ptolemæi, quod Demetrius cum Antigono patre dextra venabulum tenens a cæde parentis abstineret. Crudelius etiam Deiotarus qui filios duodecim vno peremit & eodem tempore, vt vnus omnibus superstes tuto regnaret. At monarchiæ legibus semel constitutis, si vni solidum imperium, solida maiestas tribuatur, cæteri facilius in obsequio retineri poterunt: modo ne imperii militaris aut domestici summam habeant: vt sapienter reges nostros antea fecisse videmus, qui magistrum militum, quem nos *Conneſtabilem* vocamus, ex infima nobilitate creauerunt; quales fuere Bertrandus, Guesclinus, Oliuarius Clissõ, Simo Comes Montifortius; qui & strenue exercitum ducere, & cæteris principibus imperare possent, aditum tamen ad regnum sibi præclusum viderent. Sic etiam Augustus inter arcana imperii hoc habuit, ne Senatores Ægypto aut legionib. sed Equestris ordinis homines præficeret. At etiam Turcarum reges eos qui ab Othomanorum gente originem ducunt, Ebranes inquam, Turcanes & Michaloglos, quam longissime ab omnibus honoribus & imperiis arcere consueuerunt. Ipsi quoque principes Æthiopum regiæ stirpis, quos *Israelitas* appellant, vt qui a Salomone & regina Saba genus ducere putantur, in Anga monte excelsissimo, & in arce munitissima cõ-
C clusi, optimis virtutibus ac disciplinis imbuuntur: rege mortuo, qui virtute cæteris præstat, e carceribus ad imperium accersitur. Hoc Abrahami regis Æthiopum ora-

[a] anno 1370.

[b] In Demetrio.

culo diuino [a] iubente factum memorant, vt reges non tantum puras a parricidio manus haberẽt, sed etiã principes a stirpe regum perpetua successione tuerentur, bellorumque ciuilium non modo periculo, sed etiam metu patriam liberarent. Nihil est enim pernitiosius, quam principi regali stirpe genito magnum imperium militiæ domiue tribuere: cum etiam metuendi sint qui ex infima fece plebis ad summos honores proueh̃untur. cum enim Sulimanus Abrahamum Bassam omnibus imperiis & honoribus cumulauisset, tantis opibus potentiam stabiliuit, vt iam ipsi Sulimano metuendus videretur, dormientem necari iussit; eo cæso compertum est amplius duodecies millies coegisse. Id autem magis in angusto imperio quam late patenti metuendum videtur: quoniam ciues omnes vno fere concluſi loco potentioris imperio facilius coercentur. cum enim Iacobus Appianus Senensium princeps Petrum Gambacurtium familiarem honoribus & opibus nimium auxisset, ab eodem de imperio disturbatus est. Sic enim Calippus Dionem, Brutus Cæsarem, Macrinus Caracallam, Maximinus Alexandrum, Philippus Gordianũ, quorum opibus ac potentia creuerant, occiderunt. Quis Agathoclem figuli filium ducem exercitui prępositum, optimates ac locupletissimos quosq; interfecturum, & Syracusarum imperium adepturum arbitratetur? si sordidus homo tantum ausus est, quanto cautius prospiciendum, ne principibus maius imperium militiæ domiue tribuatur? Quamobrem teneamus illud quod antea sæpe diximus, ac dicendum sæpius est, ne iura maiestatis subditis etiam extra ordinem, quoad eius fieri poterit, tribuantur. Hoc amplius, oportet ab imperii maiestate quam longissime fœminas arcere. Est enim Gynæcocratia naturæ legibus inimica, quæ viris prudentiam, robur, animi magnitudinem, imperandi vim dedit, fœminis ademit. At etiam diuina lex [b] non modo Reipublicæ sed etiam familiæ dominatum eripuit, cum diserte fœminas sub virorum imperium subiecit.

[a] Franciscus Aluares.

Gynæcocratia incommoda.

[b] Genes. c. 2.

731

iecit. & quoties Deus opt.max. sui nominis hostes acerbissime vlturum se testatur, fœminarum imperiis ac legibus subditos fore minatur [a]; quasi malorum illud & & calamitatum omnium extremum esset. Quinetiam Romanorum leges [b] ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis fœminas procul seduxerunt; non tantum ob id quod prudentia vacant, (vt Marcianus putauit, cum ex omnibus fœminis vnam Palladem Iouis cerebro genitâ matre caruisse diceret; vt intelligeretur sapientiam a fœminis manare nõ posse) sed etiam quod virilia munera fœminarum sexui ac pudori contraria sint. Nec vlla res Senatum Romanorum magis perturbauit, quam quod Heliogabalus Imperator matrem in Senatum induxerat, non vt sententiam diceret, sed vt sanctissimum ciuitatis cœtum contueretur. quod & maioribus nostris nouum visum est, cum Mathildis Artesiorum Comes Senatu Roberti Artesii causam iudicante affuisset. Quod si absurdum ac ridiculum videtur virorum muneribus ac cœtibus implicari fœminas, multo absurdius videri debet, ea quæ ad imperii maiestatem pertinent, fœminarum libidini patere; absurdissimum sceptra tenere. Primum enim de duobus alterum, aut connubio iungetur fœmina, aut per seipsa imperabit: si nupserit, Gynæcocratia tamen est; quoniam ea lege nubit vt penes illam sint maiestatis & imperii iura, non autem penes maritum. Id enim diserte exceptum est, cum Isabella Castulonum regina Ferdinando Aragonum regi nupsit: idque repetitum in nuptiis Philippi principis Hispaniarum & Mariæ Anglorum reginæ: quod etiam cautum erat in tabulis connubialibus Sigismundi Imperatoris Germanorum, & Mariæ Pannoniarum reginæ, quam subditi *regem Mariam* appellabant. Quæ leges iniquissimis conditionib. latæ sunt, propterea quod mantus qui iure naturæ caput est familiæ ac domestici imperium habet, muliebribus imperiis publice seruire cogitur; quia domesticum imperium nihil cum publico cõmune habet [c]. cũ enim Fabius Max. is qui Cunctator

[a] Esaiæ 8.

[b] l. Fœminæ. de reg. l. cum prætor. de iudic. l. 1. de postulando.

[c] l. nam quod attinet ad Trebell.

est appellatus, equo vectus ad Consulem filium accederet, ab eo descendere iussus est, quem tamen patria potestate occidere indicta causa potuisset. Quod si regina nuptias recusarit, quæ verissima Gynæcocratia dicitur, Rempublicam in summo discrimine versari necesse est: quoniam magno ac forti animo subditi muliebre imperium & contumeliosum, nec diu tolerandum sibi putabunt, sed alii quidem sexum, alii fœmineas libidines, alii muliebrem impotentiam & sermonibus & scriptis irridebunt. nihil est autem ciuitati pernitiosius, quam eos qui maiestati præsunt, a subditis contemni. At fœmina contumeliarum impatiens vltionem reposcet: quod sine ciuili tumultu fieri non potest. Quod si quem e subditis opibus & honoribus cumulauerit, vti quisque gratiosissimus erit, ita inuidiosissimum fore necesse est. Ac cum difficile sit in eo genere castissimas decus & existimationem tueri, tum vero reginas ipsas ab impudicitiæ fama vindicare difficilimum est. quis enim facem ardentissimam in altissima specula latere putet? quinetiam fœminis natura quodammodo insitum est vt procorum numero & certaminibus pascantur. Quod si tanta est subditorum ignauia, tantus stupor, vt per summam contumeliam ac dedecus fœminam Reipublicæ gubernacula torquere patiantur, singulos etiam domestico fœminarum imperio teneri necesse est. quod enim publice licet, priuatim semper licebit. Quamobrem Persarum optimates rogationem tulerunt ad Darium Ahasueros, vt Vastidis superbiam seueriſſime coerceret, ne vnius arrogantia cæteras ab officio reuocaret. Et quemadmodum familiæ perturbantur, in quibus fœminæ maritis imperant; sic etiam Respublica disturbatur, quæ fœminæ dominatu tenetur, etiamsi prudentiæ famam assecuta fuerit: quanto magis si nec libidines domitas habere, nec cupiditates coercere possit? Nemo est, opinor, qui nesciat quales tragœdias de se ipsa excitauerit Ioanna, quæ ab impudicitia *Lupa* dicta est, Neapoleos regina. tres enim reges eosdemq; maritos crudeliſſi-

a In suis liberis & posthum.

739

deliſſimis parricidiis interfecit, eodemq; ſupplicio eſt affecta. Omitto Semiramidis nefandas libidines,& qua fraude dominatum Aſſyriorum inuaſit:nam cum a rege
C diurnũ modo imperium efflagitaſſet, regem necari iuſſit.Quid Atalia?quæ cæſo ab hoſtib.marito rege Iudæorum,vt imperium retineret, regiam ſtirpẽ vno fuga dilapſo deleuit,ac tamdiu ſceptra tenuit,quoad populi furore trucidaretur.Conſimili ſcelere Cleopatra,vt Ægypti regno ſola frueretur,fratrẽ interemit. Zenobia quidem & Irene,quum Orientis imperium inuaſiſſent, gynæciorum ergaſtulis a principibus concluſæ ſunt. Nec vero populus tam perditæ inertiq; quisquam fuit,vt Gynęcocratiam probarit,etiamſi nõnulli fœminarũ imperia tulerunt;vt Neapolitani,qui Conſtantiam poſtremã gentis Normanorum,qui Neapolim tenuerunt;deinde ſolam Ioannis Brenni F.quæ quum iure ſucceſſorio idẽ regnum adepta fuiſſet, Friderico II Imperatori nupſit: at Fridericus regnum illud Manfredo naturali filio dono dedit, cuius filia Conſtantia Aragoniæ regi nupta faces diuturni belli principibus Chriſtianis iniecit, quæ non niſi fortiſſimorum virorum cruore largiſſime fuſo reſtingui potuerunt. At cum Senatus Cardinalium Rempubl. Chriſtianam, ac potiſſimum Italiam tot ac tantas clades,tot bella pertuliſſe intelligeret,idque propter Gynæcocratiam, perpetua lege vetuit, *ne deinceps ad fœminas imperium Neapoleos perueniret*: vt quidem exceptum eſt tabulis fidelitatis ac poſſeſſionis, quam accepit Alphonſus rex Aragonum MCCCCLV. idq; repetitum Ferdinando rege inaugurato MCCCCLVIII; *ne ſcilicet fœminis ad regnum aditus pateret, quamdiu maſculi etiam collateralium propinquorũ ſuperſtites eſſent ad quintum vsq; propinquitatis gradum*. Sed iam labes illa Gynæcocratiæ Hungariam ac Poloniam peruaſerat, cum
1149 ſcilicet Maria Hungariæ & Hedwigis Poloniæ regna Ludouici patris ſucceſſione ad ſe delata ſuſcepiſſent, iisdem fere temporibus Maria Volmara Norvegiæ, Sueciæ ac Daniæ ſceptra tenuit. poſt etiam Iſabella pa-

ternum Castiliæ regnum creuit, non sine murmure populorum; quippe qui fœminarum imperia numquam se pertulisse quererentur. At cum Isabella Socinam Alphonsi filiam Castiliæ regnum ad Silonem maritum eodem exemplo detulisse diceret, reposuit populus, vi potius quam iure id factum[a]. quæ disceptatio Isabellam ad Ferdinandi connubium optandum celerius excitauit. Ac tametsi Henricus Castiliæ rex Imperium ad Ludouicum IX Francorum regem iure materno pertinere moriens testaretur, ac principes Hispaniæ cõmuni consensu Ludouicum accirent, & quidem literis sigillo cuiusque comprobatis, quæ adhuc in archiuis publicis extant: iure tamen Ludouicus id fieri posse negauit. Quibus autem fraudibus Isabella Castiliæ sceptra extorserat, iisdem Ferdinandus Leonoræ F. deinde Barcinonũ Comes, qui Petronillam regis Aragonum filiam domũ duxerat, Arragonẽse imperium occupauit. Eadem Gynæcocratiæ pestis Nauarræ dominatum corripuit Henrico Largo Campaniæ Comite, qui regis Nauarræ filiá sibi desponderat; cuius item filia Ioanna Philippo Bello regi Francorum nupta, Campaniæ ac Nauarræ ditionẽ ad regem detulit. sed Philippi Belli masculà prole sublata, rursum Nauarræ dicio trium fœminarum iure ad Eboracenses, Albretenses, Fuxæos, Burbonios delapsa est: certe quidẽ quadringentis paulo minus annis regnũ illud ad principes septem peregrinos reginarum maritos translatum videmus. Regnum autem Britannorum etsi Domitiani temporibus ad fœminam peruenisse legimus[b]; mille tamen & quingentos amplius annos fœminarum imperia nulla pertulerat, quousque Maria Eduardi V regis Anglorum soror fratris imperiũ excepit, decimo fere post anno quam Maria Iacobi V regis Scotorum F. regni gubernacula suscepisset, quæ prius ad cẽtum & quinque reges semotis fœminis delata continua serie fuisse legimus. At etiam Bitrico rege vxoris veneficio quondam sublato, Senatus populusque Scotorum sempiterna lege vetuerat regum vxores *reginas* appellari,

C

[a] Rodericus & Guiciard.

[b] Tacit. in vita Agricol.

ri, aut publice maritis assidere. Illud tamẽ singulari nota dignũ, quod eiusdẽ nominis fœminæ quatuor ad Gynæcocratiã aditus apud Pannones, Danos, Noruegios, Suecos, Anglos, Scotos aperuerunt. Mathildis quidẽ Henrici I F. regni Anglici iura ad Comites Andiũ antea detulerat: sed id propterea factũ est cum mares propinquietiã a stirpe remotiores nulli amplius exstarent, & masculus ex fœmina Stephano Bononiẽsi regi successisset; vt nulla fuisse Gynæcocratia videretur. Qua ratione Eduardus III rex Anglorũ recta Salicæ legis interpretatione Francorũ imperiũ ad se pertinere cõtendebat; quia tametsi Isabella Caroli Belli sorore genitus esset, proximus tamen erat, & quidẽ masculus. quæ interpretatio repudiata est a Senatu Francorum, quamdiu quisquam agnatus eiusdẽ nominis ac gentis superstes esset. etenim Carolus V Imperator regi Daniæ Christerno sororem dispõdit, hac lege tabulis connubialibus inscripta, vt si mares agnati regiæ stirpis nulli amplius exstarent, filiæ primogenitæ regia sceptra darentur. sed ea lex iura suf-
741 fragiorũ ordinib. eripere nullo modo poterat. ac tãtum abfuit vt priuatum illud pactũ regis creandi libertatem Danorũ principib. adimeret, vt etiam regẽ ipsum imperio spoliatũ eiicerent. Poloni quoq; mortuo Sigismundo Augusto, & sorores ipsius, & Suecorum principẽ impuberẽ sororis filiũ ab imperio depulerunt. At tametsi pnitiosum sit reges suffragio creare, tolerabilius tamen est q̃ perpeti Gynæcocratiã: quoniã si regina peregrino principi nupserit, peregrinis legibus, peregrina religione, peregrinis institutis populum imbuet, ac peregrinis honores & imperia largietur. Sed, inquies, reginam ciui nubere oportet. id quidem commodius videtur; sed res est inexplicabilis: quia nec facile ad subditorum nuptias fœminæ principes delabuntur, nec sine potentiorum odio & inuidia iis quos adamauerunt, nubere licet. Quid si ab eo ciue quem cõcupiat repudietur? id enim nostra ætate contigisse videmus; Mariam scilicet Anglorum reginam a Comite Ducherio Cortenæorum gentili,

quem carceribus ereptum ardenter amabat, quemque sibi despondere cupiebat, spretam fuisse, cum hic Elizabethæ sororis nuptias ambiret: quæ res illi exsilium, ac tandem etiam exitium dicitur attulisse: tametsi a regib. Francorum paternam, a regibus Anglorum maternam originem duxisset. Neque enim vlli exstant qui paternum genus ad reges Anglorum referre possint, præter
a anno 1573. Comitem Vorcesterum Somersetum, cuius filius non[a] ita pridem Caroli IX regis filiam e sacris lotionibus excepit. hic enim a Ioanne Mortiniaco Eduardi III regis C Anglorum F. stirpem traxit, non tamen iusto connubio.
b anno 1565. Ac tametsi fama increbruit[b] Hutinctonem Comitem in comitiis Anglorum regem designati oportere, eique substituendum Ducem Norfolcium, quod hic quidem gratiosissimus ac locupletissimus, ille vero materno genere ab Anglorum regibus ortus esset: cum tamen regina intelligeret occulte id agi per legatos, ne quis finitimorum principum reginæ nuptias appeteret, ac tanti regni opes cum suis coniungeret: (quod sine vicinorum pernicie aut periculo fieri non posse videbatur) ipsa per legatos principib. denuntiauit, se iura maiestatis dignitatisque suæ numquam ita depressuram, vt subditorum nuptiis inquinari se patiatur; sed peregrini principis, qui nec opibus, nec potentia finitimis nocere posset, delectum habituram. Nec multo post cum Ferdinandus Austriæ Dux in Angliam legatos misisset, regina nuptiis libentissime assensura videbatur; sed pactis connubialibus primo capite cautum erat, *ne Romano ritu sacra fierent in Anglia: ne rex appellaretur qui reginam duceret: ne magistratus, sacerdotia, imperia, curationes cum peregrinis communicarentur: ne regina moriente maritus superstes quicquam de regno delibaret, aut suum dicere posset.* quæ cum Duci minime toleranda viderentur, aut quod verius est, cum populo ac reginæ minus gratum se fore diffideret, re infecta legati discesserunt. Nihil autem ab ordinibus Anglorum tam anxie ac sæpius petitum est, quã vt regina nubere, aut imperii successorem designare vellet:

vellet: quippe qui satis intelligunt prudentissimæ principis occasu incerto successore bellis ciuilibus regnum vehementer perturbatum iri: nec tamen reginam sine
742 periculo successorem designare posse. Iisdem periculis iactata fuerat Anglia sub imperio Mariæ huius sororis; cui tametsi connubium Philippi Castiliæ principis placuisset, primo tamen capite exceptum est, *ne quis peregrinus honores ac magistratus adipisceretur*: quarto capite marito interdictum, *ne reginam nisi consentientem, neve liberos communes extra fines imperii seduceret*: illud etiam sanctius cautum, *vt iura maiestatis omnia, & quidem in solidum penes essent reginam; ne marito quicquam ex iis decerpere liceret; ne leges, edicta, rescripta, beneficia nisi regina iubente vim vllam haberent*. his conditionibus, quas ordines in comitiis ratas habuerunt [a], pactæ sunt nuptiæ. Illud amplius ex literis Noualii legati didicimus exceptum fuisse, *ne quis Hispanus arces imperio subditas præsidio teneret: ne item milites Anglos Hispanis conscribere, aut extra fines imperii Anglorum exercitum educere liceret*. Ac tametsi legib. iniquis princeps imperiis, opibus, ætate, gratia, propinquitatibus florentissimus ac potentissimus vetulæ nupsisset, (neque enim vxorem duxisse videbatur) nihilominus Angli patienter ferre non poterant Hispanos, quibuscum tamen nullæ vmquam inimicitiæ, & summa semper intercesserat necessitudo. At Carolus v Imperator cum omnia prudenter prospiceret, ac metueret ne filio, quem vnicum in spem tanti imperii susceperat, insidiæ struerentur, obsides Anglos quinquaginta, quamdiu Philippus in Anglia fuisset, sibi dari petierat; nec tamen id obtinere potuit. Sed vt regina principem cuius nuptias
C optabat, in Angliam maturius acciret, aureorum numum trecenta millia ad eum misisse dicitur. Nec multo post quam Hispani in Angliam appulerant, mille supra quingenti ciues religionis ergo in exsilium abierunt. Quinetiam fama percrebuit Anglos occultis coniurationibus Hispanos vno tollere & eodem momento

[a] anno 1554. Aprili mense.

decreuisse, quod Angliæ dominatum connubii ac religionis specie affectarent. nec vero dubium est quin aut Hispani tyrannidem, aut Angli Hispanos inuasuri fuerint, nisi reginæ occasus imperio valde salutaris vtrorumque cœptis finem attulisset. Neque enim sperandum est vt peregrinus princeps a periculis tutus esse possit, nisi validissimo præsidio seipsum in primis, deinde arces munierit. qui autem opibus ac potentia cæteris omnibus præstat, penes eundem iura maiestatis & summam imperii esse necesse est; quam vt diutius tueatur, ciuibus imperia, sacerdotia, curationes, exercitus eripiet, vt iisdem peregrinos cumulare possit: quo nihil populis omnibus acerbius, minusque tolerandum videtur. Non enim multitudine exemplorum, quibus abundamus, id confirmare necesse est: sed domestica recordor. cum enim Vilelmus Neapoleos ac Siciliæ rex hominem Gallum Primicerium fecisset, tanta iracundia populus exarsit, vt Gallos fere omnes vna coniuratione necauerint. Quod si peregrini principis domesticus ciuem occiderit, aut impotenti libidine quid fecerit, peregrinis omnibus exitium impendet. Hardicanutus rex Danorum Angliam sub imperium subiunxerat, exercituque potentissimo populum oppressérat: vna tamen coniuratione Danos omnes interemerunt Angli, nec multo post regem ipsum veneno sustulerunt[a]. Consimili fere casu Poloni Hungaros, quorum regem sibi co- 745
optauerant, ob vnius Poloni interemti necem occidissent, nisi Cracouienſi arce tuti fuissent: nec tamen tumultus ante conquieuit, quam Hungari arce relicta domum rediissent[b]. Crudelius etiam cum Austriacis actum est: nam cum Sigismundus Mariam Ludouici filiam duxisset, ac iure mariti regnum arbitratu suo moderari vellet, socrus ambitiosissima generum dominantem ferre non potuit, sed eum regno exegit: ac iam legatos in Galliam mittere cogitabat, vt regnum imperio Francorum subiiceret; nisi Hungari Carolum Mariæ reginæ patruum regem Neapoleos supplices accirent,

[a] anno 1041.

[b] Cromer. in histor. Pol.

cirent; qui non prius regni gubernacula susceperit, quam reginæ mater nihil metuentem interfici mandauit: nec multo post parricidio consimili cæsa est, & in flumen Croatiæ Præfecti coniuratione demersa. Tum Sigismundus cum excercitu reuersus Hungariam occupauit, ac cædibus ciuium factionis aduersæ omnia compleuit. Sed ad domesticare deo, & ad ea vulnera quæ recenter illata leuissimo tactu recrudescunt, nec sine acerbissimo gemitu tractantur. Franciscus Dux Andium ad Belgarum sceptra moderanda accersitus venit, & maximis gratulationibus acceptus est: sed cum nulla præsidia, nullas arces, nullas vrbes haberet, nec meis rogationibus (qui futura prospexeram) id effici potuisset, ingens secuta clades est, quam sine dolore meminisse non possum. Rursus Franci cum Scotis fœderibus sanctissimis antea semper coniunctissimi fuerant, & vtrique veteres cum Anglis communes inimicitias diutissime exercuerant: cum tamen Maria Scotorum regina Francisco Delphinati Francorum nupsisset, ac Franci leges Scotorum populis dare conarentur; Scoti supplices Anglorum patrocinio se subdere, quam peregrinorum imperium perpeti maluerunt; nec prius Francos Anglorum opibus & auxiliis coniunctis insequi & obsidere desierunt, quam Franci omnes pacis conditionibus acceptis de Scotia decessissent. Hic omitto quot & quantæ calamitates Mariæ principis illustrissimæ connubia secutæ sint. Nec vero sperandum est reginarũ illustrium cupiditates a peregrinis principibus coerceri posse. Si enim vxores repudiare velint, prius exsulare necesse est. Quis enim Marco Aurelio Imperatore moderatius vmquã se gessit? cum tamen vxoris impudicæ libidines nimis patienter ferret, amicis repudiũ sæpe consulentibus respondit, *dotem prius reddi oportere*: quippe imperio Romano quasi iure dotali vti frui videbatur, cum Faustinam Imperatoris Antonini filiam duxisset. Hoc etiam incommodi habet peregrini principis connubium, quod finitimi reges ac populi quasi pro-

ci mutuis contentionibus ac diſſidiis de alieno imperio certant ac ſæpe reginam a nuptiis auertunt, interdum etiam illata vi compellunt: vt proci Vendæ Ruſſiorum reginæ, cum diutiſſime de nuptiis inter ſeipſos dimicaſſent, victor, quod precibus ac blanditiarum illecebris non potuerat, armis ſe adepturum putauit. ſed illa voragine aquarum vitam maluit quam vi pudicitiam amittere. neque enim tam facile reginarum quam regum connubia conciliantur: hi enim pictis tabulis ſæpiſſime falluntur; ille ſpirantes homines contueri, alloqui, tentare diu volunt, ac ſæpiſſime viſos reſpuunt. Neque enim Iſabella Caſtiliæ regina Ferdinando prius 744
nubere voluit, quam os principis aſpexiſſet: nec Elizabetha Anglorum regina vllius oratione adduci potuit vt cuiquam connubium promitteret, niſi præſenti. Et quidem Henrico regi Suecorum diuturna Ioannis fratris, qui nunc imperat, legatione Elizabetham Angliæ reginam ad nuptias petenti, reſponſum eſt, de omnibus principibus, cui poſt Deum immortalem plus deberet quam regi Suecorum, eſſe neminem: quod vnus exſtitiſſet qui Elizabetham e carceribus ad regnum depopoſciſſet; id tamen apud ſe decretum, principi ſe nemini nupturam, niſi quem antea videri licuiſſet. Idem quoque Duci Auſtriæ regales nuptias petenti repoſuit. quæ res connubii ſpem, quam vterque conceperat, fefellit; cum vterque metueret ne coniugii repulſam præſens pateretur, nec ſine dedecore domum reuerti cogeretur: vt poſtea contigit Franciſco Andium Duci easdem nuptias ambienti; qui tametſi bis in Angliam traieciſſet, & legationibus honorificis ac diuturnis reginam ſibi deſponſam putaret, inani tamen ſpe lactatus re infecta diſceſſit. At iſto modo iura gentium omnium violantur, quæ vxores maritos ſequi iubent, ac propterea mariti vxores domum ducere dicuntur; quinetiam ſi maritus domicilio careat, & vt loquitur Homerus, ἄπτολις ἔη καὶ ἀνίητος, eum tamen vxor conſequi ac iuriſconſultorum

rum [a] Theologorumq; [b] omnium consensu, reuereri iubetur [c]. ad hæc, fructus dotis, imo bonorum omnium vxoris, ad maritum pertinent [d]: non tantum quæ ex prædiis ipsis, verum etiam quæ fiscali iure obueniunt ex *bonis damnatorum, etiamsi* prædia proscripta millies dote ipsa vtiliora sint ac meliora; dominio tamen ac proprietate marito quæruntur [e], vt fructus omnes dotales ac iura quoque patronatus [f], quod non solum de priuatis, sed etiam regibus ipsis proditum fuisse videmus: vt si peregrinus reginam duxerit, regni fructus ad maritum pertineant [g], tametsi iura maiestatis ac regnum ipsum penes sit vxorem. Sic enim iuris interpretes [h] quos habemus definiunt, Isabellæ ac Socinæ exemplo. Illud amplius iure feudatorio cauetur [i], *vt clientes ac vassali maritis prius auxilio sint quam vxoribus, si vtrique periculum adierint.* Quæ tamen iura cum his conditionibus ac legibus quas peregrini principes ab vxoribus accipere coguntur, vehementer discrepant ac repugnant. Iam vero decus ac dignitas, generisq; nobilitas ac familiæ splendor a viris tota pendet [k]. idque adeo verum est omnium populorum moribus ac institutis, vt fœminæ illustres, quæ maritis obscuræ familiæ nupserint, partam nobilitatē amittant [l], nec liberi vllum nobilitatis decus a matris origine sibi vindicare possint: etiam, inquit Ancaranus [m], si regina ignobili marito nupserit: cuius sententiam cæteri quoq; iuris interpretes ac magistri [n] tuē-

[a] Cuneus & Albericus in l. obseruare § proficisci. De offic. Procōs. gl in cap. vna quæqi 13 q 2. & in c. si quis in necessitate 34 q 2 & in c. 1. qui accusare & ibi Hostiē. Panor. Odofred. in l. 1. de vxor. milit. C. Bart in l. qui manumittitur. de operis lib. C. Bald. Ang. Rom. Alex. in l. fi cē dotem. §. si maritus. so. uto matr. Inno. Hosti. Panor. Antoninus. Card. vterque in c. De illis ext. de spōsal. & in c 1 de cē iug. leprosor. Auterius in decis. Capel. Tolos. 86. Io. Lup. in repet. c per vestras. §. 9 num. 13. de donat inter virum.

[b] Astesanus theolog in summa lib. 1. tit 10. art. 2. [c] l. 1. §. cum autē. de rei vxor. act. C. & l. alia causa. §. vlt soluto matrim. [d] l. doce ancillam. de rei vind C. l dotis. l. plerumque. de iure dotium. l. pro oneribus eod. C. [e] sæpissi. iudicatum in Curia Paris. [f] cap olim c. cum Bertoldus de iure patronat. [g] Bald. in c significante de rescript. col. 2. & ibid. Aud. [h] Palat Riuius in cap per vestras. §. succedit. nu. 10. [i] Alex in c. 1. in fine an maritus succedat vxori in lib feudor. arg l. si quis in graui. §. si cum omnes ad Sylanianum. & l. aut qui aliter § sed k seruus quod vi aut clam l. in reb. de iure dot C. de Palat. Riuius. in c per vestras, de donat inter virum. num 11. [k] l fœminæ de Senator. l. cum te. l. vlt de nupt. C. l. vlt. de incolis. C. & c. vbicunq de pœnis lib. 6. Bart in l. 1 col. 7 de in ius vocan. C. l lat. in l. 1 colum. 1 de dignit. C. Bartol. Fulgos. Castrensis, Iaso in l. vlt. de verbor signifi. C. text. in l. cum legumæ. de statu hom. ff. l eos. l. exemplo. l. nullus. de decur. ff. Iacobus Bellouisius, in Lucius. §. idem de muneribus. Panormitan. in cap. super eod. 2. colum. 1. de testib. Lucas Penna in l. in sacris. colum. 3. de proximis sacrorum. C Guido consil. 217. & decis. 196. k 349. & 379. [l] Bart. in l. 1. de dignit. C. col. 5. Plat eod. col. 2. Corn. cons. 55. lib. 2. col 4. k cons. 16. lib. 4. col. vlt. [m] Ancaran. consil. 339. col. 5 pro malo. & consil 459. [n] Florian. in l. qui testamentum. de probat. C. pola. in tract. de imperat milit. o leg. 22. oppos. Raymund. in tract nobil. q. 5. Felin. in c. super eod. de testib. Plat. in leg. 1. col. 1. de digi t.

tur. Hæ igitur tot ac tantæ absurditates Gynæcocratiam sequũtur; quæ inde cepit originem, quod qui prole mascula destituerentur, filios feuda capere maluerunt, quã 745
qui gentiles non essent. postea dignitates cum fœminis communicari cœperunt. Et cum semel Comites ac Duces dici cœpissent, tandem etiam regum inertia dicam an vecordia in iura maiestatis inuolarunt; tametsi feudatorio iure cautum [a] esset, *ne ad fœminas feuda perueniret, etiamsi nulli mares agnati aut cognati, aut vllo gradu propinqui superstites essent*; nisi diserte feudalibus tabulis id comprehensum fuisset. Ac Salica lex nulla conditione fœminas ad feuda peruenire patiebatur. quæ lex non recens est ac noua, vt nonnulli putant, sed antiquissimis Saliorum tabulis conscripta [b] & consignata. Verba legis sunt; DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HÆREDITATIS MVLIERI VENIAT; SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRÆ HÆREDITAS PERVENIAT. At etiam Childeberti regis Francorum edicto quod legibus Salicis cõprehensum est, quo quidem nepotes ad auorum successionem in stirpes vocantur, fœminæ procul summouentur. Et quidem si Salica lex nulla fuisset, cum de summa imperii inter Philippum Valesiorum Comitem & regem Eduardum certaretur, ac Philippus legem Salicam, lege Voconia; Eduardus vero legibus hęreditariis Romanorum suæ causę patrocinium tueretur; Senatusconsultum de patrum ac principum omnium consensu factum est, *ne quis in ea disceptatione peregrinarum legum auctoritate vteretur, sed legem quisq; Salicam pro suo iure interpretari studeret.* quid ita, si lex Salica nulla fuisset? Ac tãetsi mortuo Ludouico C
Hutino, Dux Burgundionum Hutini filiam ad sceptra vocaret; eius tamen sententia ordinum omnium summa consensione repudiata [c] est, cum Lutetiæ Parisiorum conuentus haberentur. quibus temporibus Baldus legem [d] Salicam vocabat IVS GENTIVM GALLORVM. Nec ita pridem Burdegalæ cum inter nobiles quosdam de iure gentilitatis ageretur, testamentum vetustissi-

a c. 1. §. filiæ. De success. feud. c. 1. quid sit inuestitur.

b In cap. *De Allode*, & in cap. *De matrimonio ad Morganaticam.*

c In historia Nãgi & Sesel.

d In l. si plures de condit. insertis. C.

tiſſimis cõſcriptum literis prolatum eſt, quo quidem teſtator filiis maſculis terram Salicam diuiſit; quod iudices de prædiis feudalibus interpretati ſunt. Quo iure Germani antea ſemper vſi ſunt, quouſque Fridericus II Imperator Auſtriæ genti pro ſingulari beneficio conceſſiſſet, vt ſi mares liberi ſuperſtites nulli fuiſſent, hereditatem Auſtriacæ domus fœminis cernere liceret. Sed quoniam Imperator contra leges Imperiales, contraq; morum Germanorum ſua voluntate id fecerat, Othocarus rex Bohemiæ iure propinquitatis Ducatum Auſtriæ depopoſcit exercitu aduerſus Rodulphum conſcripto, qui conceſſu Fridericiad ſe pertinere contendebat: id poſtea Bauaris quoque principibus tributum eſt. Sed vt feuda fœminis tribuantur, quid habent prædia cum iure maieſtatis commune? Quacumque tamen vecordia principes ac populi obſtupuerint qui Gynæcocratiam pertulerunt, Franci nihilominus ab iſta fœditate ſeipſos hactenus vindicarunt beneficio Salicæ legis; quæ tametſi Philippi Valeſii & Caroli Belli principatu vexata eſt, numquam tamen Clotarii & Sigeberti filiæ ſceptra huius imperii ad ſe vllo iure pertinere putarunt. Quamobrem Baldus noſtri iuris [a] æque ac Romani peritus, Burboniæ gentis maſculos etiam milleſimo gradu a ſtirpe remotos prius ſceptra Francorum adepturos ſcribit, quam fœminis locus vllus relinquatur. Quæ iura populos omnes exceptis admodum paucis, antea ſemper amplexos eſſe videmus. Et certe principes Allobrogum Salicæ legis auctoritate fœminas ab imperio ſemper depulerunt. etenim Conſtantiam Ducis Allobrogum filiam a patruo de imperii iure certante [b] iudicum ſuffragiis ſummotam fuiſſe legimus. Non tamen dubito quin pleriq; imperia muliebria perhorreſcant, qui tamen reipſa fœminarum libidini obſequẽtiſſimos ſeſe præbere non dubitant. Nihil autem refert, vt Cato dicere ſolebat, vtrum ad fœminas imperii ſumma deferatur, an vero imperatores ac reges fœminarum imperiis ac libidini obſequantur [c]. Cum igitur planum ſit, opinor, monarchiam cæteris ciuitatum

[a] in l centũ, vnde legiti.

[b] anno 1256.

[c] Ariſt. lib. 2. cap. 6. Polit.

generibus præstare, & in monarchiarum genere regale imperium, inter reges eos qui a stirpe regum ducuntur; denique in regia stirpe proximum quemque ceteris anteferendum, & iura maiestatis summoto muliebi sexu individua esse oportere: postremum est vt illud etiam differatur, præstetne regale ciuitatis genus harmonica an vero geometrica vel arithmetica iustitiæ proportione gubernari. Neque enim operis conclusio siue ad vtilitatem fructuosior, siue ad animi voluptatem iucundior vlla esse potest quam de iustitia: qua quidem Rerum omnium publicarum, post Deum immortalem, fundamenta nituntur: vt Plato rectissime libros De Republica *disputationem de iure ac iustitia* appellasse videatur. C

VI. De tribus iustitiæ generibus, proportione geometrica, arithmetica, & harmonica constitutis, quæq; sit earum ad vnius principis populive, aut optimatum imperia similitudo.

EX his quæ hactenus de optimo ciuitatis genere disputata sunt, perspicuum fit regale ciuitatis genus, quod proximo cuique totum quantumcumque est, obuenit, præstare quidem cæteris omnibus; sed ad consummatam sui perfectionem harmonica iustitiæ temperatione conglutinatum esse oportet, id est populari quadam & optimatum similitudine moderatum. quemadmodum monarchiæ status quidem simplex, non concretus aut confusus. gubernandi tamen ratio triplici genere temperata dicetur. Quæ quoniam obscura videri possunt, nec vllius quantum quidem memini, scriptis aut disputatione conclusa, enitendum nobis est vt perspicua demonstratione intelligantur. *Iustitiam* appello pœnarum ac præmiorum, & earum rerum quæ cuiusq; propriæ sunt, æquabilem distributionem, quam Hebræi *Credata* peregrina voce, vt ab iustitia diuinitus homini tributa quam ipsi *Tsedaca* vocant, seiungatur. his etiam ducibus in hoc religiosissimum & augustissimum iustitiæ templum ingrediendum nobis est. Illa vero distributio

tributio æquabilis quam quærimus, æqualium ac similium rationibus modice confusis, id est, ex harmonica proportione exsistit. Cum enim Plato optimam Rei-
747 publicæ formam esse iudicaret, quæ ex imperio populari ac tyrannide conflatur, a se ipse tamen dissentiens ciuitatem non tantum statu, sed etiam gubernandi modo popularem fecit: quippe qui ciuium omnium multitudine legum ferendarum, magistratuum creandorũ, belli indicendi, pacis iubendæ, præmiorum denique ac pœnarum irrogandarum potestatem dedit. Ad hunc modum ciuitate constituta beatam fore negauit, nisi geometrica proportione gubernaretur. Putabat Deum huius mũdi antiquissimum temperatorem, quem ad imitandum optimus quisque legislator sibi proponere debet, geometrica proportione omnia tueri. Illud autẽ sæpius iactare solebat, ἀεὶ τὸν Θεὸν γεωμετρεῖν[a]: quæ tametsi Platonica sunt, nusquam tamen in Platonis scriptis comperiuntur. At populare imperium a Platone constitutum geometricis rationibus plane contrarium est: quia populus rerum omnium æqualitatem consectatur, æqualitas autem arithmeticis quidem rationibus congruit, geometricis nullo modo. Et quoniam Xenophon Platonis æmulus æqualitate arithmetica ciuitates cõstitui ac iura distribui putabat oportere. Cyrũ ad huc puerum vapulantem[b] inducit, quod rex a sociis creatus vestimenta commutari iussisset, vt ampliora grandioribus, minora breuioribus tribuerentur. Cyrus ita castigatus docetur a magistro se Persam natum esse; ac propterea Persarum moribus ac legib. vtendum; qui quod cuiusq; proprium esset, id cuique tribuerent; non Medos, qui quod cuiq; aptum & commodum videretur, idipsum cuiq; dandũ putarent: Plato cum verbera sibi, non Cyro infligi animaduertisset, Cyropædiam repudiauit. Hæc igitur Græcorum sermonibus peruulgata Platonis & Xenophontis contentio, duabus factionibus, optimatũ inquam & populariũ, præbuit incrementum. alteri quidem, arithmeticam iustitiæ rationem secuti, populares

[a] Id est, Deum geometrica sẽper agitare.

[b] In Cyripædia.

ſtatus; alteri, quod opibus ac nobilitate præſtarent, geometricam ariſtocratiæ congruentem adamauerunt. Ex his duabus tertia factio exſtitit, quæ iuſtitiam arithmeticam ad æqualem rerum permutationem adhibuit, ſed in præmiorum ac pœnarum diſtributione geometricâ: quæ non æqualiter omnia omnibus, ſed pro cuiuſque meritis tum pœnas infligat, tum præmia largiatur. Atq; hæc fuit Ariſtotelis ſententia; qui tamen nec magiſtri Platonis meminit, nec Xenophontis. Id autem animaduerſione dignum eſt, quod vtramq; iuſtitiæ proportionem ſeiunxerunt, harmonicæ vero iuſtitiæ nuſquam meminerunt: nec Latinorum quiſquam aut Græcorum harmonicas rationes ſiue ad iuris diſtributionem, ſiue ad ciuitates moderandas accõmodauit; quæ ipſa tamen cum dignitate cæteris longe præſtat, tum vero ad illud regale ciuitatis genus quod quærimus, ariſtocratica quodammodo ac democratica ratione temperatum refertur. Et quoniam locus hic tum ad iuris & iuſtitiæ vim penitus intelligendam, tum etiam ad Rerumpublicarũ ſtatus conſtituendos ac retinendos maximum pondus habet ac momentum, non modo Iuriſconſultorum reſponſis, verumetiam mathematicorum definitionibus nobis eſt vtendum. nam cum mathematici ab incertis ac inter ſe diſcrepantibus Iuriſconſultorum opinionibus abhorrerẽt; Iuriſcõſulti vero mathematica propter ſui obſcuritatem repudiarent; harmonicam illam iuſtitiæ vim minus perceperunt. Eſt igitur geometrica proportio, quæ ex rationibus magnitudinum inter ſe ſimilium conflatur inæquali exceſſu; arithmetica proportio vſquequaque & progreſſione & exceſſu æqualis eſt; harmonica vero ex vtriſque inter ſe artificio mirabili confuſis & colligatis, vtrique tamen diſſimilis exſiſtit. verbi gratia proportio triplex detur quinque numeris conſtans; geometrica quidem, tripla ratione progrediens, ſimiles complectitur rationes, ſed exceſſu valde inæquali: quia prior numerus a ſecundo tantum ſenario diſtat, quartus vero, ſcilicet 81 a 243 conſimili ratione diſtans,

741

Proportionũ definitiones.

Proportio geometrica 3, 9, 27, 81, 243.

Proportio arithmetica 3, 9, 15, 21, 27

Proportio harmonica 3, 4 6, 8, 12.

stans, excessu maior est 162. & quo longius progrediere, eo maius futurum est incrementum. At in proportione arithmetica, tametsi secũdus numerus eodem excessu a priore superatur quo in geometrica; quintus tamen a primo, fere decies minor est quam in geometrica proportione, quæ semper sui similes rationes complectitur; arithmetica vsquequaque æquales; harmonica vero ex æqualib. ac similibus spatiis quodammodo temperatis exsistit. Geometricæ quidem & arithmeticæ sæpe in iurisconsultorum [a] scriptis occurrunt, ac facilime iudicantur: Harmonicæ vero non ita perspicue deprehenduntur [b]. Quod autem diximus similitudinem rationibus geometricis, æqualitatem vero arithmeticis conuenire ad interualla numerorum pertinet; quæ in arithmeticis rationib. semper æqualia, in geometricis nũquam dissimilia: nisi æqualitatem eo modo interpretemur quo Solonem ferunt; qui cum ad ciuiũ animos sibi cõciliandos prædicaret, se leges omnibus æquales laturum, si legum ferendarum arbitrium ad se deferrent: *plebs æqualitatem arithmeticam*, inquit Plutarchus, [c] *innuiputabat; optimates ac locupletes ad geometricam dictum Solonis trahebant:* quo factũ est vt omnium Athenienſiũ consensione creatus sit legislator. Lex igitur geometrica gubernandæ ciuitatis est, cum similia similib. copulãtur. vt leges cõnubiales duodecim tabularum patriciorum cum plebeiis cõiugia vetabant, vt patricii ducerent patricias, & cum plebeiis plebeii iungerentur; cõtubernia vero seruorum ab vtrisq; distinguerentur. quæ lex etiamnum apud Rhagusios inuiolabilis est. Idem iudicandum esset, si princeps principibus, tenuibus tenues, ancillæ seruis connubio geometrica lege maritarentur. Si vero cautum esset vt sorte connubia quærerẽtur, gratissima plebi lex esset; quia nobiles ac locupletes tenuibus & obscuris hominibus sortitione sæpius obuenirẽt, ac princeps ancillam, opifex illustri sanguine fœminam duceret, suæ conditioni plane dissimilem. sors igitur æqualitatem popularem arithmeticis legib. congruẽtem

[a] In l. Clemẽs patronus. & in l. lex vnciis de hæred. instituend. & in l. ita scriptum de liberis & posthu. ff.

[b] l. eos. De vsuris. C.

[c] In Solone.

tueretur; optimatum vero ac locupletum opes ac dignitatem omnino labefactaret. illud est quod ab Euripide dicitur, æqualitatem legitimam humanæ naturæ consentaneam esse: id est, τὸ ἴσον, νόμιμον ἀνθρώποις ἴφυ. Sed vtrumque regendæ ciuitatis genus suo quodam morbo laborat: propterea quod alterum tenues ac plebeios homines opprimit, alterum potentes ac locupletes opib. ac dignitate spoliat. At vero harmonica gubernandi forma vtrosque concentu suauissimo tuetur. neque enim maiorum gentium patricios omnes patriciis, aut iis tantum qui a paterno ac materno genere proauos illustres 747
omnes ciere possunt: quia non modo a plebeiis, sed etiã a se ipsi patricii nimium diuellerentur: nec item harmonica lex opifices ac plebeios omnes patriciis ac principibus omnibus promiscue iungit, aut ex vrna sorte ducit; sed nobilitatem vel a patre tantum ducit, vt legibus Polonorum[a] sufficere constat: vel ab auo paterno, vt nostris; vel ad summum ab auo paterno ac materno, vt Equestri lege Allobrogum cauetur: perniciosissime tamen pleriq; Germanorum, qui generis nobilitatem altissime repetentes, atauorum atauos vtriusq; sexus pari nobilitate ad connubia iungenda conquirunt. Quamobrem lex illa connubialis quam in Duodecim Decemuir Appius retulisse dicitur, Canuleia lege de maritandis ordinibus abrogata est; propterea quod ciues a ciuium complexu & caritate diuellebat, ac seditionibus ciuitatē euertebat: quę seditiones abrogata lege derepente conquierunt, tametsi rarius illustres fœminæ a patrib. enupserint: sæpius patricii plebeias fœminas duxerunt; quia nobilitas a patre quæritur. Id autem harmonicis legibus optime conuenit, si plebeia locuples, patricio egenti nupserit; aut patricia inops a pecuniis plebeio locupleti: & quæ venustate ac forma excellit, ei qui ingenii præstantia pollet, vt nec societas vlla stabilior est inter mercatores, quam ignaui diuitis cum strenuo, cui nihil adest præter studium accumulandarum opum. quæ coniunctiones similium ac dissimilium consensu suauissimum C efficiunt

[a] Alex. regis Polonorum lege.

efficiunt in Republica concentum. Quamobrem rectissime Græci Amorem Copia & Inopia, id est, *Poro* ac *Penia*, parentibus genitum finxerunt; quasi media voce inter summam & infimam interiecta. Est enim omnibus natura insitum, vt quo quisque egeat, id ardentius amet: sic deformis formosum, inops a pecunia locupletem, ignauus strenuum conquirit. quod si locuples ac nobilis nobilem & locupletem duxerit; quia alter alterius ope minus eget, minus etiam alter ab altero colitur. Et quēadmodum sympoſiarcha sit ineptus, qui conuiuas omnium ordinum & ætatum, vti quisq; domum ingressus fuerit, accumbere iubeat, nulla sexus, conditionis, ætatis habita ratione: ita quoque imperitus sit, qui dignissimos quosq; supremo loco, sapientes sapientibus, senibus senes, fœminas fœminis, stultos simul coniungat, vt geometricæ leges præcipiunt; qui nihil aliud quam rerum similitudinem consectantur. quæ ratio etsi minus est insipida quam superior, insulsa tamen est. optimus igitur sympoſiarcha, vel vt Horatius loquitur, *arbiter bibendi*, tranquillæ mentis hominē inter cōtentioſos collocabit; sapientes inter insanos, vt illorū sermonib. quasi medicina vtcumq; senari possint; inter sophistas moderati animi virum; cum sene loquaci taciturnum coniunget, vt & linguam ei soluat, & parcius ipse loqui condiscat; egentem cum locuplete, vt ei suæ benignitatis fontes aperiat, ab eoq; gratiam ferat; inter seueros ac tetrici vultus homines vrbanos admiscebit. qua quidem ratione non modo inuidiam & maleuolentiam eorum qui sese in infimis sedibus, aut non eo quem cupiant ordine positos quæri possint; verumetiam ex illa pulcerrima
790 conuiuarum tum singulorum tum vniuersorum collocatione suauissimus exsistit omnium concentus: quam ordinis pulcritudinem geometrica lege mutare, aut arithmetica confusione turbare qui volet, omnem fructum, omnē dulcitudinem & amabilitatem quam inter conuiuas omnes intercedere oportet, de cōuiuio sustulerit. Quamobrem Scipionem Africanum in sapientum

reprehensiones incurrisse ferunt, quod primus leges theatrales de ordinum consensu tulisset, ac senatores a plebe in ludorũ spectaculis seiunxisset, cum promiscue Patres cum plebe ludos spectauissent vsque ad annum ab V. C. DLVIII. vnde postea graues ac pernicioſæ in Rempublicam seditiones eruperunt[a]. Neq; enim hoc tantum sapiens legislator præstare debet, vt pœnarum metu ciues a mutuis iniuriis abstinere cogat; verumetiam hoc efficere, vt etiamsi nullæ sint leges, concordiam tamen colamus & amemus inter nos. Omnium autem societatum humanarum, quæ sunt innumerabiles, fundamentum in amicitia consistit, quam sine harmonica iustitia tueri nemo potest. Cuius rei tota vis est a natura petenda; quoniam arithmeticæ rationes ac geometricę à se inuicem disiunctæ sunt: homonicæ vero semper interuallis mediis extrema coniungunt, vt exemplis[b] propositis docemur. Æqualitatis autem status popularis est, & Arithmeticis rationibus consentaneus; quoniam vt æqualia sunt, etiamsi in infinitum excrescant interualla; sic populares homines vt sint in infinita multitune innumerabiles, opibus, honoribus, imperiis exæquari volunt, vt vniuersis leges iubere, magistratus mandare, iudicia disceptare, suffragia omnibus in omnes ferre liceat. denique omnia sortibus ac ponderibus committere pulcerrimum ducunt, id est, vt Græci veteres populare imperium significabant, πάντα ξυγῆς καὶ κλήρωσις; regulaque rectissima & vsquequaque legibus arithmeticis æquabili omnia metiri. Et quoniam inflexibilis est atq; rigidissima, propterea ius ipsum appellatur *rectum*, nostro loquendi more: quod ab Hebræis acceptum videtur: suos enim de iure ac iustitia libros תורה ישר, id est, *librum recti*, siue vt Chaldæus[c] interpres, *librum rectitudinis*, vocant; vel quia virtutis ac iustitiæ via nullos habet anfractus, nec patitur nos hincinde a recto cursu deflectere; vel quia omnibus eadem lex, nullius personam accipit, non gratia cuiusquam, non odio permouetur; qualem fuisse Polycleti regulam nonnulli putant, quæ

[a] Liuius li. 34

[b] Geometrica proportio disiuncta 2. 3. 20. 30. Arithmetica proportio disiuncta 2. 3. 20. 21. Harmonica 4. 6. 8.

[c] c. 10. Iosuæ.

C

quæ frangi prius quam flecti potuisset. Verius tamen est Polycleti *canona* vocari *librum* quem insignis ille statuarius de artificio suo ediderat, quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda obseruari conueniret, quæ singularum partium minimarum maximarum figura esset, qui situs, quæ inter se proportio, subtilissime persecutus erat; qualem nostra ætate Albertus Duretus accuratissime scripsit: sed hoc amplius Polycletus, quod eodem tempore statuam a se factam publice proposuit; in qua omnia diligentissime obseruata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipse præstaret; quam statuam ipsam quoque *canona*, id est *regulam*, nominauit; a qua cæteri opifices statuas conformare consueuissent. Demus tamen Polycleti regulam fuisse omnium rectissimam, & quidem ferream aceto maceratam, vt inflexibilis esset. eiusmodi statum popularem legitime institutum dicemus; in quo legibus iisdē omnes, iisdem etiam pœnis vtantur, nec in pœnis decernendis rationem dignitatis aut nobilitatis habeant vllam, nec priuilegium cuiquam irrogari patiantur. At geometrica regendæ ciuitatis forma, normam Lesbiam imitatur: hæc enim plumbea fuit, vt in quamuis partem flexibilis ad omnem lapidem sic accommodaretur, vt de materia quoad eius fieri posset, nihil periret; cum cæteri qui lapides ad normam accommodare consueuerant, materiæ detrimentum paterentur: ita iudices legem ad propositas causas aptare oportere putabant, vt ex personarum temporum ac locorum varietate ab illa inflexibili rectitudine discederetur. Ego vero sic statuo, & regulam Lesbiam, si torqueatur, quoniā plumbea sit, regulæ nomen amittere; & legis vim ac nomē perire, quam iudex arbitratu suo in omnes partes sic flectat ac reflectat, vt legum moderator & arbiter sit, qui earum minister esse debuisset. Vt igitur a regulæ Lesbiæ mutabilitate, rursusque ab illa inflexibili rectitudine, id est ab arithmeticis & geometricis gubernādarum ciuitatum artib. paululū discedatur, tertiū quoddam regulæ genus fabricare

oportet, ex ea materia quæ in hanc atque illam partem modice, vel potius intra modum flecti, & eodem momento ad rectitudinem redire possit, id est, harmonicis iustitiæ legibus statum ciuitatis moderari. id autem recte fieri posse putem, si quatuor terminis quos antea pegimus, gubernandi rationem definiamus: lege inquam, C
æquitate, legis actione, officio magistratus: quæ eandem inter se proportionem habent quam hi quatuor numeri 4, 6, 8, 12, nam quæ ratio est 4 ad 6, eadem 8 ad 12. rursus eadem ratio est 4 ad 8, quæ 6 ad 12. ita quoq; lex ad æquitatem ita sese habet, vt legis actio ad officiũ magistratus, contrave: nam actio legib. inseruit, & magistratus officium æquitati. Quod si numeros harmonica lege compositos transposueris, & magistratum æquitate priorem, actionem item lege superiorem feceris, & ciuitatis harmonia, & musicæ concentus peribit: geometrica vero proportio transpositis terminis semper sui similis est; seu continua sit proportio, vt his quatuor numeris 2, 4, 8, 16: seu disiuncta, vt 2, 4, 3, 6. conuerte numerorum ordinem 6, 3, 4, 2; vel 3, 2, 4, 6: aut quacunq; serie collocaueris, semper eadem erit analogia primi ad secundum quæ tertii ad quartum; rursusq; primi ad tertium quæ secundi ad quartum: ac tametsi continua proportio gratior est ea quæ ex numeris seiunctis coalescit, nullum tamen efficit ex seipsa concentum; scilicet 2, 4, 8, 16: multo minus ex arithmeticis rationib. siue disiungantur hunc in modũ, 2, 4, 5, 7; siue coniungantur, 2, 4, 6, 8. Vtraq; vero proportio ab harmonica tantũ distat, quantum aqua tepida differt a gelissima & feruente. Igitur siue vnus, siue pauci, siue populus vniuersus maiestatis imperio præsit, ac sine legibus ciuitas regatur arbitrio imperantis, qui præmia, qui pœnas, qui connubia, qui honores pro cuiusque meritis decernat, idq; sine fraude fiat; (quamquam fieri non potest) hic tamen status nec diuturnus erit, nec ciuibus vtilis futurus: quia nullum potentioribus cum infimis concordiæ vinculũ intercedit; vt superius geometricis exemplis docuimus. 752

Lex. 4. Æquitas 8. Legis actio 8. Iudicis officiũ. 12.

Contra

Contra vero, si legibus iisdem ac iudiciis inflexibili norma ciues omnes dirigãtur, si omnes omnibus honores, vti sors tulerit, omnia omnibus prę̃mia nulla ratione dignitatis, personarum ac meritorum legibus arithmeticis tribuantur, decus omne virtutis eo ciuitatis statu interire necesse est. Quemadmodum igitur simplicia medicamenta vi ac potestate dissimilima, quæ hominibus perniciem ac pestem illatura sint, simul temperata fiunt salutaria: ita quoque arithmeticæ ac geometricæ rationes harmonica lege temperatæ, Rebuspublicis salutares semper futuræ sunt. Quamobrem fallit Aristoteles[a], qui beatam Rempublicam tum fore putat, si quis princeps tantæ virtutis ac prudentiæ fuerit, vt summa æquitate subditos sine legibus moderari velit. Neque enim principi posita lex est, sed omnibus ciuibus, ac potissimum magistratibus, qui gratia vel odio, vel sordibus oculos interdum ita excæcatos habent, vt nullam iuris ac iustitiæ lucem intueri possint, ac tametsi nulla perturbatione iudices ab æquitate dimouerentur, nihilominus tamen legibus opus esset, quibus veluti lucerna quadam, vel imperiti in densissimis humanarum actionum tenebris dirigantur, vel scelerati metu pœnarum terreantur. vt enim honestorum ac turpium lex æterna in mentibus vniuscuiusque nostrum ab immortali Deo sit inscripta; pœnæ tamen, quibus improbi ab iniurioſa facinorosaque vita auocentur, in animis inscriptæ a Deo nullæ fuerunt. Idem tamen immortalis ac præpotens Deus, qui iusti ac iniusti scientiam nobis indidit, leges ore suo promulgauit, pœnas etiam adiunxit; quibus legibus nullæ antea pœnæ conscriptæ, ac ne legislator quidem vllus exstitisse memoratur. argumento sit quod nec Orpheus, nec Homerus, nec Musæus, antiquissimi Græcorum scriptores, verbum legis vsquam vsurpauerunt; Moses vero diis omnibus Græcorum fere antiquior est. ergo reges manu, voce, imperio regali subditos sine legibus moderabantur. prima legum ferendarum occasio a po-

[a] In Polit.

pularibus & optimatum Imperiis, cum a regali statu discederetur, originem accepit: primum quidem Athenis Dracone ac Solone, deinde Lacedæmone Lycurgo leges ferentibus, antiqua stirpe regum intermortua; aut iis qui superstites erant, erepta imperandi potestate. Vtriusque ciuitatis exemplar cæteræ Græcorum Italorumque ciuitates ad intuendū & ad imitandū sibi proposuerunt: Dores inquam, Iones, Elienses, Cretenses; Locri, Crotoniatæ, Tarentini, Romani: in quibus ciuitatibus plebes ab optimatibus perpetuis odiis dissidebant; tenues potentibus æquari cupiebant. id autem fieri aliter non poterat, quam si lex eadem omnibus scriberetur. locupletes vero leges omnes respuebant, vt qui opibus ac potentia Respublicas tuerentur, honoribus ac præmiis plebe superiores esse vellent: & quoniam supremos in Republica magistratus gerebant, sui similibus, id est optimatibus fauebant, tenues aspernabantur. inde tenuium voces & querelæ; quæ vt in ciuitate Romana exitum aliquem reperirent, Terentius Arsa Tribunus plebis Consulibus absentibus Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in Consulare imperium inuehebatur; quippe duos pro vno dominos immoderata infinitaque potestate; qui soluti atque effrænati ipsi omni metu legum, omnia supplicia verterent in plebem: quę ne æterna licentia esset, legem se dixit promulgaturum, vt quinqueuiri crearentur legibus de imperio Consulari scribendis. quod populus in se ius dedisset, eo Consulem vsurum, nō ipsos libidinem ac licentiā pro lege habituros. Sex annos grauissimis popularium & optimatum contentionib: agitata lex est, & ad extremum perlata. placet optimatum voces & querelas ex Liuio[a] describere, cum regiam potestatem sine lege optabiliorem ducerent quam legibus viuere: *Regem*, inquit, *hominem esse a quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit, esse gratia locum, esse beneficio, & irasci, & ignoscere posse; inter amicum & inimicum discrimen nosse; legem surdam & inexorabilem esse, salubriorem melioremq;*

713

[a] lib. 3.

inopi

inopi quam potenti; nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris: periculosum esse in tot humanis erroribus solam innocentia viuere. hæc Liuius. Tandem perlatæ sunt leges Duodecim, quarum præcipua quædam exstitit valde popularis & optimatum imperiis ac potentiæ plane contraria: est autem huiusmodi; *Priuilegia nisi comitiis centuriatis ne irroganto: qui secus faxit, capitale esto.* Iis legibus iudices ac magistratus populum aliquam diu sic moderati sunt, vt nec veniæ vllus esset, nec æquitati locus relictus. Fuit etiam consimilis nostra ætate ad Senatum Francisco 1 rege controuersia delata: cum enim Allobroges sub imperium subiecissent, magistratus ac iudices a legibus ad æquitatem deflexerant, ac pleraque iudicia contra patrios mores arbitratu suo constituebant ac definiebant. Itaq; Allobroges per legatos a rege petierunt, ne in posterum iudicibus ex æquitate iudicare liceret, vt legum vinculis coercerentur: quo nihil sordidis iudicibus tam inimicum esse potest. Ac propterea Charondas [a] Carthaginensium legislator valde popularis, vetuit magistratus a verbis legum discedere, quantumuis iniquæ viderentur. Franciscus Conanus libellorum Magister, legatos Allobrogum audire iussus se mirari scribit [b], quod rem adeo iniquam peterent, ne scilicet magistratibus ex æquitate iudicare liceret: ac Fabrum iurisconsultissimum errore lapsum scribit, quod Curias maiores tantum, non etiam minores iudices ex æquitate iudicare posse putaret. Legati suos iudices legibus in officio contineri putabant, si æquitatis specie sublata ius dicerent. Accursius non tam Latine, quam ad id quod voluit accommodate, iudices imperitos verbis legum insistere perinde iussit, vt indoctos equites; qui quod equitare se posse diffidunt, extrema equestris sellæ manu prehensare solet. sed æquitatis verbum cum ad eos refertur qui maiestati præsunt, ipsarū legum abrogationē, aut derogationē, aut subrogationem, aut obrogationem innuit: cū vero ad magistratus ac iudices, nihil aliud quā q; legi deest, cōmode interpretari ac supplere:

[a] Diodo rus lib. 12.

[b] lib. 1. cap. de æquitate.

aut nimiam acerbitatem lenire, lenitatem nimiam ex rerum & causarum varietate sic exacerbare, vt salua legis interpretatione ciuitatis simul ac legum [a] saluti consulatur. Neque id Curiarum proprium, sed magistratuum omnium commune est; seu iure actionis, seu libello supplicii, seu diplomate ac rescripto principis lapsos erigere, aut quid aliud ex æquo bono iudicare iubeantur. 754
Id autem aperte significatur clausula vulgari principum rescripto comprehensa, QVOAD ÆQVVM VIDEBITVR: aut quoties magistratuum ac iudicum religioni princeps edicto, vel rescripto quid committit; vt sæpissime videmus ea quæ legibus propter infinitam causarum varietatem contineri nequeunt, magistratuum officio ac religioni permitti, sine vllu iudicum ac magistratuum exceptione. Pleraque maioribus magistratibus ac iudicibus tribuuntur, quæ minoribus magistratibus non licent; vt appellationes inducere, reos nec satis conuictos, nec penitus innoxios absoluere; sed QVOVSQVE *iudicio se sistere iubeantur*: quod Lacedæmonios olim fecisse Plutarchus scribit. Neque id nouum est; maioribus magistratibus inter iudicandum pleraq; licere, quæ minoribus non licent: cum in Pandectis Hebręorum Senatui tantum [b], quem proprie *Hacanim* הכבים, corrupte *Sanedrim* vocāt, ex æquitate iudicare licuisset: cæteris quos appellant *iudices animarum* [c] ac *pecuniarū*, non item. Quod autem omnium Italiæ ciuitatum moribus & institutis caueri solet, *ne iudices a verbis legum discedant*, æquitatis vim & congruam legibus interpretationem non tollit: vt consultus Alexander [d] iurisperitorum suæ ætatis clarissimus ex Bartoli [e] sententia respondit: nec in eo genere Curias maiorum iudicum ab infimis iudicibus seiunxit. nā lex ab æquitate diuisa, quasi corpus exsangue & exanime videri potest: quoniam lex ea tantum quæ ad quæstionem infinitam pertinent C complexa, quæstiones finitas æquitati congruentes ex locis, temporibus & personis non attingit. Leges autem flectere magistratui licet eatenus ne rumpantur:

etiam

[a] l. respiciendum. l. aut facta. de pœnis. ff.

[b] Rabi Maymon lib 3. נמדי חנבבים.

[c] היכי כפטות דיני ממונית

[d] consil. 89. lib. 6.

[e] Bart. in l. omnes populi. text. in cap. ex parte 2. de offic. delegat.

etiam si lex acerba videatur, cum sua luce satis perspicua est. sic enim Vlpianus [a], *Dura*, inquit, *lex est: sic tamen scripta. duram* dixit, non *inquam*: neque enim subdito legem iniquitatis perstringere fas est. Nam si lex ad propositam causam accommodari sine iniuria non potest, *temperanda sunt iudicia iustissimis magistratuum decretis*, vt Paulus respondit [b]: & in consimili causa Saluius Iulianus [c] cauendum esse dixit *ne quid absurdum & iniquum ex interpretatione legis sequatur*. Certe quidem lege [d] Prætoria, (quam alias *Pletoriam* vocant) quæ de imperio Prætoris vrbani lata est, ius ei datum est, *vt leges emẽdare, supplere, interpretari posset* [e], vt Papinianus scribit: quæ potestas, quoniam de iure maiestatis nonnihil decerperet, sublato populari statu omnibus magistratibus est erepta, iisque interdictum, ne leges emendarent aut obscuras interpretarentur [f]. Itaque magistratus ac Præsides prouinciarum de legibus dubitantes principem toties consulere oportet, quoties ambiguitas perspicuam æquitatis interpretationem refugere videtur: aut si longissimis locorum interuallis remoti sunt principes a magistratibus, vt dilatio rerum agendarum Reipublicæ periculum allatura videatur, sententiam æquabilem salua lege [g] sequi oportet. Neque enim magistratui de lege, sed secundum legem iudicare necesse est, aut infamiæ notam [h] subire. cum enim apud Tolosates Romanorum leges interpretarer, Bartolemæus Præses inquisitionum suæ decuriæ collegas coactis omnibus iu-
118 dicum decuriis, ex lege regia sententiam ferre compulit. nam iuratis iudicibus in leges, ab iis quantumuis iniquæ sibi videantur, discedere non licet. Ex quibus efficitur magistratum legem inter & æquitatem medium consistere; sed perinde magistratum in potestate legis esse, vt æquitas est in [i] potestate magistratus: dum tamen nihil dolo malo, nihil in fraudem legis fiat. oportet enim iudicem viri boni & innocentis officio fungi [k]. Atque in eo quidem [l] Alexander iurisconsultissimus labi mihi videtur, qui iudicem ad quem arbitrium iudicandi

[a] l. prospexit. qui & a quibus.
[b] l. in ambiguis 86. de regulis
[c] l Saluius de legatis præstand. l. quamuis de in ius vocando. l.
[d] quæsitum. de testamentis. l. ita vulnerat⁹. ad l. Aquil. §. pen.
[e] Varro lib. 5. l. ius autem de iustitia.
[f] l 1. de legib. c. Bal. in l. 1. §. si is qui. de exercit. ff.
[g] l. 1 § si is qui de exercit. l. non aliter. de legat. 3. l. ea quæ. §. 1. de regu..
[h] l. seruos. ad l. Iuliam de adul.
[i] l. in fundo de rei vindicat l. placuit. de iudiciis. C.
[k] l. cæteræ familerciscundæ. Bart. in ex trauaganti ad reprimendã. verbo videbitur. Bal. in l. si quando. de inoffi test Panor. Felin. in c. 1. de const. ext.
[l] Alex. consi. 106 nu. 11. lib. 3. vise.

delatum est, inique iudicare posse scribit: quæ sententia cum legibus diuinis & humanis, cumque iurisconsultorum omnium responsis vehemẽter [a] pugnat. quid enim illa verba significant, iudicem boni & innocentis viri officio fungi oportere, si licet inique iudicare? quid illa in foro vulgata, dolum, fraudem, sordes a iudicibus abesse oportere. Extat Luitprandi regis Longobardorum lex, qua quidem magistratus quadraginta solidis mulctatur, qui quid contra leges iudicarit: quod si lege solutus ex officio decernit, non mulctatur, etiamsi iudicauerit inique; dum tamen nihil fraude ac dolo feciſſe videatur. Romani [b] hoc amplius, quod iudices conceptis verbis iurare cogebant, vt ex animi sui sententia, id est, vt vulgo loquimur, ex animi conscientia iudicarent. prius vero quam sententiam ferrent, præco iudices clara voce hortabatur, NE *se paterentur sui dissimiles esse*, vt Cassiodorus [c] scribit. Græci veteres se ex legibus iudicaturos iurabant; sin quæstio proposita nulla lege comprehensa videretur, æquissimam tamen sententiam laturos, id est, vt verbis eorum [d] vtar, δικαιοπάτη γνώμη. Atque eo pertinent ea quæ Seneca scribit; *Melior*, inquit, *videtur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum quis mittatur: quia illum formula includit, & certos terminos ponit: huius libera & nullis astricta vinculis regio, & detrahere aliquid potest & adducere, & sententiam suam, non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere.* Legislatores tantam potestatem iudicibus numquam darent, si legibus omnia complecti potuissent. Sed non magis legibus singula contineri possunt, quam infinitum quiddam & immensum ab eo, quod finibus exiguis, ac veluti cancellis angustissimis concluſum sit. Ac propterea Curia Parisiorum in sententis sæpius hæc verba subiecit, NEV *iudicata res ad consequentia trahatur*, quominus aliter iudicari possit: propter rerum ambiguarum infinitam varietatem: quibus interdum efficitur, vt sententiæ rerum earundem aut valde similium contrariæ aut dissimili-

[a] Thodie l. re spiciendum. de pœnis. Bal. in l. nec quicquam. §. vbi. de offi. Procõs. Spec tit. de offi. iu lic. Ancara. in c. pia de except. Panor. in cap. prudentia. §. sexta. de offi. deleg. Castré in l. vbi pactũ de transact. C col. vlt.

[b] Polyb lib. 6. Plin in Panegy. Nouel constit. 102. & 9. Zonaras lib. 2.

[c] lib. 6. Variarum.

[d] Aristot lib. 3. Polit. Pollux. lib. 2. De mosthenes contra Timocratem.

millimæ ferantur, iustissimæ tamen: vt duobus viatoribus contingit, qui contrariis itineribus ad eundem locum adeunt. Nec iudices sententiæ suæ causas ascribere oportet, vt inepte plerique litium semina ista ratione propagant: nisi [a] omissa causa maiorem litigantibus obscuritatem sit allatura. Periculosum est igitur Curiarum sententias colligere nulla hypothesi subiecta, cum sæpissime iudices seorsum a sententia iudicii arcana conscribi iubeant, *ne quis errore decipiatur*; quamquam res per se ipsa valde pernicios[a] [b] est, exemplis, non legibus iudicare: cum ex leuissima personarum, vel locorum, vel temporum varietate iudicia mutentur; quæ varietates infinitæ nullis legibus, nullis tabulis, nullis Pandectis, nulla librorum quantumuis immensa mole ac multitudine capiuntur. Ac tametsi Solon reprehensiones effugere non potuit quod paucissimas leges scripsisset, Lycurgus tamen pauciores tulit: ac ne scriptis quidem voluit mandari, vt accuratius memoria tenerentur; cætera magistratuum officio ac potestati reliquit [c]: quem Thomas Maurus studuit imitari; quippe qui omnia pœnarum genera iudicum arbitrio permisit: quo nihil melius aut vtilius fieri posse plerique putant; modo iudices non ex sensu, sed ex virtute ac diuturna iudicandi peritia legantur. Nam quo plures leges iubentur, eo litium multitudo & copia maior exsistit ex earum interpretatione. Itaque Plato in libris De legibus, cap. x c i i i, vetat leges scribi de legis actionibus, de iurisdictione, de commerciis, de opificiis, de iniuriis, de vectigalibus, de tributis, de re nautica: quibus tametsi omnino carere non possumus, magnam tamen earum legum partem circumcidere debemus. Etenim Gallia, quæ cæteras regiones legum multitudine vincit, omnes Europæ populos litium abundantia iampridem superauit: quæ incrementa potissimum cœperunt, cum Carolus v i i rex, omnium, quantum quidem opinor, primus, deinde cæteri, legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt. Is enim scholasticis argumentis legum Romanarum maiestatem labefecit;

[a] l. 2. §. ignominiæ. de his qui notantur.

[b] l. vlt. si contra ius. l. nemo iudex de sent. & interlocu. C.

[c] Plutarchus in Lycurgo.

& contra morem maiorum, legum ferendarum causas, quasi suadere, non iubere vellet, legibus subiecit. Recordor ego iudicem sordidissimum, qui propter vitæ C infamiam ac turpitudinem relegatus est: hunc nouis legibus inhiantem, cum in Curia lex aliqua promulgaretur, dicere solitum ferunt, *Hem*, inquit, *præsto sunt lites & aureorum cumuli*. Est enim in Gallis tantum ingenii acumen inserendis litibus, vt nullum sit caput legis, nullum verbum, nulla syllaba, nulla litera, ex qua argumenta aut vera aut verisimilia ad litium propagationem exprimere non possint. At si magistratus ea fuerit integritate ac prudentia, vt quod pretio coemerit, diuidere non cogatur, paucissimis legibus ciuitatis statum ac ciuium concordiam sine magna litium multitudine tueri poterit. Videmus etenim sæpenumero lites immortales mortalibus homini b. superstites esse, pleraſq; centesimum annũ superasse. & quidem anus illa Ptolemais, cuius meminit Suidas, tanta animi peruicacia ac tãdiu litigauit, vt animam prius efflauerit quam alitibus deseretur. Qui igitur legum multitudinem inuexerunt, eum litibus modum imponere se posse arbitrarentur, Herculem in Hydrę capitibus amputandis imitati videntur: nam vna lite resecta, septem renatas videmus ex illa verborum ac rationum sine ratione farragine, quæ legibus suadendis admiscetur. Recte Seneca, *Nihil*, inquit, *mihi videtur frigidius quam lex cum prologo: iubeat lex, non suadeat*. Cum enim Decemuiri legum ferendarum omnia quæ humano ingenio prospici potuerant, duodecim tabulis complexi viderentur, non ita multo post tot ac tam multa legibus deesse intellexerunt, vt Prætori vrbano legum emendandarum arbitrium dare; leges legibus accumulare; maximam partem legum duodecim abrogare; denique magistratuum æquitati, quod cuiusque interesset, permittere cogerentur. Ac tametsi in publicorum iudiciorum disceptationibus iudices le 757
gum vinculis constringere se posse putarent, & eodem iure summos infimis arithmetica lege æquare vellent, nihilo-

minus tamen mutato ciuitatis ſtatu, Præfecto vrbi omnium extraordinaria animaduerſio [a] tum in vrbe, tum centeſimo ab vrbe lapide tributa eſt, quemadmodum Proconſulibus ac Præfectis prouinciarum. At qui extra ordinem de criminibus cognoſcit, nullis iudiciorum legibus obligatur [b], ſed arbitratu ſuo pœnas irrogare poteſt, dum tamen modum non excedat: modus ex harmonicis rationibus exſiſtit. Poteſtas autem extra ordinem magiſtratibus a principe data ſeu iudicandi, ſeu belli gerendi, ſeu ciuitatis moderandæ, ſeu quid aliud agendi, plures habet gradus: aut enim poſt principem ſumma [c] datur poteſtas, qua maior eſſe nulla poteſt; aut magiſtratui curatorive pro iure ſui magiſtratus, vt arbitratu ſuo rem gerat [d]; aut in eum modum quo princeps ipſe facturus eſſet: quæ poteſtas a ſumma proxime [e] abeſt, & quanta magiſtratui curatorive a magiſtratu ſummo tribui non poteſt [f]. ſed ſi reſcripto principis comprehenſum eſt, vt magiſtratus de re propoſita cognoſcat, vti ratio [g], vel æquitas [h] illum, vel religio [i], vel prudentia inſtruet, ad arbitrium viri boni [k] totum id referri debet; & ad eam, a qua ne principi quidem recedere licet, æquitatem. In quo plerique fallunt; [l] qui principi quidem pro ſua religione [m] iudicare fas eſſe ducunt, cæteris non item, niſi de crimine quæratur. ſuperſtitio illa, eſt non religio; cum ab æquitate ac religione iudicandi diſcedere liceat nemini: iniuria vero non aliter ac ſimia purpuram induta cum fœditate ſemper eſt & cum turpitudine coniuncta. Aliud eſt autem legibus in iudicando, aliud religione ſolui. At ſi res geſta non niſi principi aut magiſtratui cognita eſt, teſtem quidem agere vtrique licet, iudicem non licet: vt Azo conſultus a Præſide Bononiæ, qui ſine teſte cædem admitti viderat, reſpondiſſe dicitur. Idem reſponſum eſt Henrico II regi Francorum a iudicibus qui extra or-

[a] l. 1. de offic. Præfec vrbi
[b] l. hodie de pœnis ff.
[c] Bart. in l. filius. de donat
[d] Bald in l. ſi quando de inoffic. teſtā. C. & in cap. 1. de conſtit. extra
[e] Felin. in cap. 1. col 17.
[f] Bald. in l. alio. de alimētis. Bart. in l. creditor. §. Lucius. mandati. & in l. procurator cui libera. de procurat. Roman in l. ſi quis mihi. §. iuſſum. de acquirenda hæredit
[g] Panor. & Butrio in c. 1. de conſtit. ext
[h] Iacobus Butrigarius in l. propetandum. de iudiciis. C. Panor. in c. 1. de iuramento.
[i] Bald. in l. voluntas. de fideicommiſ. & in l. vlt. de iure dominii. C.
[k] l. hæc venditio. de contrahēda emt. Bart. in l. ſi fideiuſſ. §.

quædam mandati. & in l. quintus eod. Bald. in l. ſi pro ea. C. eodem.
[l] Bartol. & Bald. in l. 1. vt quæ deſunt aduocatis. C.
[m] Bartol. in authent. niſi breuiores. de ſententiis ex breuiculo. C. Angel. in l. a diuo. de re iudic.

dinem Meloduni varias cognitiones susceperant; rei Italum familiarem in capitali scelere deprehensum duci iussit; reus tædio carceris rogationem tulit vt ex albo reorum eximeretur, & vinculis solueretur, quando nullius criminis conuictus, at ne accusatus quidem esset. Cotellus Prætor Curiæ cum tribus iudicibus regem adiit, vt quæ illum occasio aduersus reum impulisset intelligeretur. rex hominem damnari iussit, quod in crimine capitali deprehendisset, nec tamen peruulgari vellet. ad quem Prætor, *Nos*, inquit, *iurati sumus, nisi sceleris conuictum, & ex animi nostri sententia damnaturos esse neminem*. rex ira commotus, humanissimus alioqui ac mitissimus omnium princeps, quod suam religionem ac fidem in dubium reuocare iudices viderentur, iureiurando obtestatus est se hominem in scelere nefario deprehendisse. Itaque Annas Mommorancius Magister militum, quum iudices iudicandi religione ac legibus obligatos intelligeret, qui tamen si regi paruissent, carnifices & parricidæ potius quam iudices viderentur; regem paululum seduxit, ac supplicium in noctem differendum suasit, ne populus rei nouitate perturbaretur; nocte tamen sequenti reus in flumen iubente rege demersus est. Idem Henricus in grauissima 71
causa, qua Georgii Ambasiani hæreditas agebatur, priuati modo, & quidem iuratus, coram iudicibus testimonium tulit. Quamobrem inique fecisse iudicatus est Paulus III Pontifex Maximus quod hominem damnari iussisset; quia sibi adhuc Cardinali parricidium admisisse confessus est; quod tamen reus constanter negabat. At multo æquius esset principem in priuatis quam in publicis iudiciis ex animi sui sententia iudicare; quia in illis agitur tantum de bonis, in his vero semper fama, sæpe etiam caput ac fortunæ omnes periclitantur. Refert autem plurimum magistratus legibus teneatur necne, an vero legibus omnino solutus sit: quoniam in altero facti tantum, in altero iuris & æquitatis quæ-

stio

tio versatur; quæ grauissima est si lex interpretatione violatur. id autem Prætori Vrbano lege Prætoria tributum esse diximus; lege vero diuina [a] Pontifici maximo, vel ei qui a Deo princeps iudicum selectus esset; vel postremis Reipublicæ Iudæorum temporibus, id est, ducentos circiter annos ante Christum, Senatui [b] sapientum ea potestas erat morib. non legibus attributa: vt apud Celtas maiores nostros Druidæ [c], quod sacra facerent, iustitiæ quoque rerum omnium sacratissimæ custodes erant; quorum Prætor maximus veritatis imaginem gemma insculptam super præcordia gestabat [d]. Imo hic Hebræorum ac Ægyptiorum vetustissimus, vt scilicet sacerdotibus summa iuris interpretatio tribuatur, tota Asia & Africa vsitatissimus est. Pontifex enim C maximus, qui *Muphtes* Turcis appellatur, illam quæ inter ius scriptum & æquitatem intercedere dicitur, interpretationē seu legum obscuriorum declarationem, quam [e] Romani Imperatores suæ maiestatis propriam fecerunt, solus habet. Persarum reges suum quoque Muphtem publici ac priuati iuris asylum in vrbe Tauride consistere iusserunt; Tartari suum in vrbe Smarcanda: reges item Africani suos habent summos Pontifices iuris ac legum vindices & custodes, qui Athenis *Nomophylaces*, alibi *Thesmotetæ* dicebantur. Ex quo intelligitur æquitatis illius magistros ac interpretes quam prudētissimos & integerrimos esse oportere, & in summa potestate constitutos. Ac si quidem verum esset arithmeticis iustitiæ legibus in priuatis modo iudiciis locū esse, cum de rebus rationibusque permutandis agitur, nulla in priuatis iudiciis difficultas cerneretur, sed omnis quæstio in facto cōsisteret; nullus arbitrio iudicum relinqueretur, nullus æquitati locus; sed omnia strictissimis legib. circūsessa tenerētur; quod nec fieri posse diximus, & si fieri posset, absurdissimū tamē esse mox aperiemus. Prius tamen Geometricis iustitiæ legibus publica iudicia tractari nec posse nec debere doceamus. Id quidem

[a] Deut. 17.
[b] sup. eod. cap.
[c] Cæsar lib. 6.
[d] Ammianus
[e] l. 1. de legib. C.

numquam antea factum esse constat ex legibus Draconis, Solonis, duodecim Tabularum, Saliorum, Ripuariorum, Saxonum, Anglorum ac Francorum veteribus institutis, quibus omnia crimina pecuniariis pœnis definiuntur, mulctæque ex æquo sæpissime diuitibus ac tenuibus eædem irrogantur: quas omnes leges induci oporteret, si, quemadmodum Plato voluit, ad geometricæ iustitiæ pondera pœnæ pecuniariæ exigerentur. Hæc item legitima verba, *Ne magistratibus mulctam pœnamve lenire liceat*, frustra omnibus fere legibus sub- 759
rogarentur. Quinetiam lex[a] illa omnium gentium cõmunis, qua scilicet cauetur, *vt qui pecuniariam pœnam propter inopiam non potest, corpore luere teneatur, abrogãda esset.* Sed hic occurrat aliquis, valde iniquum videri, vt aureos numos sexaginta quinque fisco dependat apud nos qui temere *Curias maiores* appellarit, tametsi summa egestate prematur, nec tamen grauior mulcta locupletissimis infligatur. nam geometrica iustitia, quæ aureos sexaginta pœnæ nomine extorqueri iubet ei qui centum in bonis habet; sexaginta millia exigit ab eo, qui in censum retulit centum aureorum millia. est enim 60 ad 100, quæ 6000 ad 100000: similima ratio geometricæ disciplinæ consentiens. Ea vis est geometricæ iustitiæ qua locuples in mulctarum irrogatione grauissime plectitur; contra quam fit in arithmetica iustitia, qua diues opum tenuem fortunis euertere facile potest. Quod maiores nostri cum prospicerent, legibus cauerunt vt præter ordinariam mulctam extraordinaria irrogaretur, si causæ grauitas postularet, qua Græci veteres vtebantur. hanc enim Demosthenes[b] ζημίαν ἐπωβελίας appellat; quæ etiamnum Romanis legibus vsurpatur: quæ iustitiæ ratio proxime ad harmonicam accedit; si iudicibus, aut certe maioribus eadem æquitate mulctarum grauitatem minuere pro causarum varietate liceret; vt in Curia Rhotomagensi semper antea factum animaduerti. & cum mancipes ac publicani que-

a l. 1. §. generaliter. de pœnis.

b Contra Dionysodorum. l. eos qui §. ne temere. de appel. C.

ni quæsti fuissent in Senatu principis, licere quidem iu-
C dicibus augere, non autem minuere mulctam temere appellantibus irrogatam, Præses Lisorius, ac Damorus aduocatus fisci, a Curia Rhotomagensi ad principem missi, vt rogationes ferrent tum de iudiciis prædiorum publicorū quæ tunc procurator principis pro fisco vindicabam, tum de moribus Normaniæ conformandis: illud efflagitarunt ne mulctam temere prouocantibus eandem omnibus dicere cogerentur. id quidem æquitati consentaneum mihi videbatur, & Claudii Imperatoris [a] Romanorum edicto comprehensum. Sic enim harmonica ratio postulat vt inter locupletes & egentes geometrica quodammodo iustitia eluceſcat, in cæteris æqualitas arithmetica: quarum altera iudicum religioni, altera legum potestati relinquatur. Nihil est enim perpetua pœnarum æqualitate iniquius. Argumento sit vestiaria lex a Carolo rege nostro nuper lata, quæ mille aureorum mulctam irrogat nulla census, ætatis, conditionis habita ratione, si quid plus minusve in legem peccaretur, erepta iudicibus pœnæ minuendæ potestate: quæ lex iniquitate sua conuulsa paulo post a magistratibus perinde vt a priuatis neglecta est. At Philippi Belli vestiaria lex [b] æquior, & harmonicæ iustitiæ quodammodo consentanea. eos enim qui in legem committerent, varie plectit, Duci, Comiti, Baroni, Pontifici centum libellarum mulctam dicit; signiferis, Equitibus, Valuasoribus quadraginta; Decanis, Archidiaconis, Archimandritis, & ecclesiastici ordinis hominibus xxv; ac tantumdem laicis quibus mille in censu libellæ fuissent; cæteris omnibus quinque. Hac lege pœnarum similitudo cum æqualitate coniuncta est, partim geometrica, partim arithmetica ratione; quæ inter se temperatæ efficiunt illum quem quærimus iustitiæ harmonicæ cō-
960 centum. Eadem in vestitu cuiusque proportio seruatur. vetat enim lex plebes vtriusq; sexus torquem aureum, coronam argenteam, annulos, gemmas, pelles Scythi-

[a] Tranquill. in Claudio.

[b] In camera Rationum libro Ordinationum sancti Ludouici 1294.

cas gestare : nobilitati non est interdictum : sed Duci, Comiti, Baroni, qui libellarum millia sex ex agrorũ prouentu in censum retulerint, quatuor in singulos annos 749
vestimenta noua mutare licet: cæteris non item. pleraq; sunt id genus capita vestiariæ legis illius; nulla tamen sericarum aut holosericarum vestium mentio. Si quis igitur geometrica ratione pœnas omnes irrogare volet, propterea quod a vera iustitia propius abest quã æqualitas arithmetica; profecto leges omnes quæ de pœnis latæ sunt, funditus subuertat necesse est: quoniam infinita locorum, temporum, personarum varietas, causarum dissimilitudinem iudicibus semper est allatura. perpetua quoq; pœnarum æqualitas ex arithmeticis rationib. tam est iniqua, quam si medici omnibus eadem venena miscere, aut eandem morbis omnibus medicinam facere velint: vt legis sumtuariæ pœnas[a] omnibus æquales inique Romani tulerunt: potissimum in tanta varietate census, ex quo pœnas geometrica proportione irrogare non admodum difficile fuisset: nobis vero qui Censoribus ac censura caremus, difficilimum. Sed popularis Romanorum status legum ac pœnarum æqualitatem consectabatur; quam mutato ciuitatis statu principes paulatim abrogarunt. argumento sit Antonini[b] rescriptum, quo legis Corneliæ pœnam sic moderari iubet, vt is qui vxorem in adulterio deprehensam occiderit, si humiliore loco positus sit, exsilio perpetuo damnari: si vero in aliqua dignitate, ad tempus relegari debeat. Est autem illud magni ponderis ac momenti, quod personarum status in iudiciis periculo capitis eximit eos qui alioqui damnati fuissent. *Sicarios*, inquit lex[c], *extremo supplicio affici oportet, nisi fuerint in aliqua dignitate constituti*: lex item Viscellia plagiarios seruos ad bestias proiici, ingenuos securi percuti, aut in metallum damnari; si vero persona sit honestioris conditionis, relegari iubet. Item, lex incendiarios ad bestias damnat[d] obscuros homines; gladio vel exsilio nobiliores. In summa,

[a] Leges sumtuariæ, lex Gannia, Licinia, Cornelia, Iulia. Macrob lib. 3. c. 17. Saturn. Gell. lib. 2. c. 24.

[b] l. 1. §. vlt. ad l. Corn. de sicar.

[c] l. qui cædem ad l. Cornel. [d] l. vlt. de incendio.

ma, serui semper [a] seuerius quam ingenui Romanorum legibus puniuntur: nam ingenui fustibus, serui flagellis cæduntur. quamquam Plato in ciuem quam in seruum acrius animaduerti voluit [b], quod hic non esset ab honesta disciplina subornatus vt ille. quæ sententia philosophum quidem sapit, non iudicem aut iuris peritum. At etiam diuina lex [c] pœna eximit dominum qui seruum castigando seuerius occidit. Quare nec mirum debet videri, patrem a plebe Romana lapidatum, quod filium flagellis seruilem in modum castigaret, vt Valerius scribit. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues quam peregrini; nobiles quam plebeii; magistratus quam priuati; milites quam pagani: & qui mistam modestiæ grauitatem præ se ferunt, quam moribus ac vitæ turpitudine infames. *non est*, inquit [d] Labeo, *actio de dolo danda plebeiis aduersus Consulares recepta auctoritatis; humili aut luxurioso aduersus hominem vitæ emendatioris.* Nec certe Romani veteres [e] decurionem, quantumcumque crimen admisisset, aut in metallum, aut in furcas damnari patiebantur. *Furem nocturnum*, inquit Marcianus [f], *si telo se defenderit, in metallum dari; in dignitate collocatum, relegari; milites, cum ignominia dimitti oportet.* Neque id Romanorum proprium, sed omnium pene populorum commune fuisse videmus: nam legibus Francorum ac Saliorum quas diximus, quam plurimæ pro cuiusque statu & conditione pœnæ infliguntur. Quinetiam illi ipsi populorum omnium barbarissimi Indorum qui ad Occasum positi sunt, cum eiusdem sceleris conuictum nobilem & plebeium tenerent, nobili capillos aut brachialia truncabant; plebeio nares vel auriculas præcidebant [g]. tametsi Persas iisdem fere pœnis illustres personas affecisse legimus: sic enim Plutarchus [h] scribit, mitras ac vestes damnatorum verberibus cædere, ac lanam diuellere consueuisse. Non igitur audiendus Aristoteles qui geometricas rationes in præmiis ac spoliis distribuendis

[a] l. capitalis. §. in seruorum. & §. vlt. de pœnis. l. 3. de ord. cognit.
[b] lib. 3. De legib.
[c] Exodi.
[d] l. non debet de dolo.
[e] l. 3. de priuil. legis veteranorum. l. mores. §. sed enim. de pœn.
[f] l. 1. & vlt. de furibus balnear. l. vlt. de sepulcro.
[g] Historia Indorum.
[h] In libro De fera numinis.

adhiberi putat oportere, in pœnis vero decernendis arithmeticas. in quo non tantum iuris ac iustitiæ fundamenta subuertuntur, sed etiam philosophiæ decreta, quibus constat ea quæ inter se contraria sunt, eadem subsistere disciplina. Quamobrem si præmia geometricis legibus cuique tribuenda sunt, & pœnas iisdem legibus irrogare oportet. At iuris vtriusque interpretes[a], Oratores[b], historici[c], poetæ[d], æque ac legumlatores, mitius nobiles ac illustres personas castigari volunt: (quamquam leuissima pœna illustri viro grauissima videtur) vt cæteri ad virtutem & veræ nobilitatis studia inflammari possint, cum intelligent virtutis præmia clarorum hominũ ac bene de Rep. meritorum memoriam etiam mortuorum ad posteritatem infinitã permanare. hic nobilitatem virtutibus metior; non pecuniis, aut ætatis flore, aut gratia principum, aut quocumq; flagitio ac scelere quæsitam. Marcum Scaurum antiquæ nobilitatis decus etiam florente populari statu ab excidio[e] vindicauit. ac multo magis sublata populi potestate, nobiles damnati capitis, qui antea securi feriebantur, gladio percuti cœperunt. Et quoniam centurio iussus occidere Papinianum Prætorio Præfectum securi percusserat, Caracalla centurioni iratus, *Oportuit*, inquit, *te gladio exsequi iussum meum.* erat enim Papinianus non tantum Imperatori & imperio tutor a Caracalla datus, sed etiam Traiani propinquus. in quo lapsus est Goueanus[f], qui plus in gladio acerbitatis quam in securi fuisse scribit. *Nullo genere*, inquit Seneca, *homines mollius moriuntur quam gladio secta ceruice.* Itali tamen ac Hispani æque ac Narbonenses & Aquitani, securibus ceruices feriunt. Belgæ nobilium iugulum gladio, pecudum in morem, haurire consueuerunt. Eadem iustitiæ ratione qui nobilem offendit, grauius[g] plectitur quam qui plebeium; & qui ciuem violauit, seuerius quam qui peregrinum. Nam in legibus Saliorum, si Saxo vel Friso Salium ingenuum vlla contumelia violasset, quadru-

a Salyc. in l. vlt. de pactis. Hostiensis, Ancar. Panor in l. vlt. de pœn in c. dudum. in c. cũ adeo & ibi gl. de rescript. can. qui contra. 42 q. 1.

b Cicer pro Sestio & in Agraria prima. Cornif. lib. 1 ad Herenn. Fabius lib. 7.

c Liuius lib. 3.

d Euripides φειδώμεσθα ἀνδρῶν εὐγενῶν, φειδώμεσθα.

e Valerius Max.

f In lib. de iurisdictione.

g l. aut facta. de pœnis. l. Prætor. §. præterea. de iniuriis.

quadruplo fere grauius [a] mulctabatur, quam si Salius Saxonem offendisset. Ita quoque Alphonsi x regis Castiliæ legibus [b] iniuria nobili illata solidis D, plebeio CCC æstimatur. Consimili lege Caroli Magni qui subdiaconum occiderit, CCC solidis mulctatur; si diaconum, CCCC; si sacerdotem, D; si Pontificem, DCCCC: quæ pœnæ aucta Pontificum auctoritate duplicatæ sunt [c]. Hic non disputo de legum istarum æquitate aut iniquitate, sed vt pla-
762 num sit variis populorum legibus pœnas arithmetica æqualitate non esse irrogatas; ac mitius agi cum claris & illustribus viris, ac eorum iniurias seuerius vindicari. inde plebeiorum querelæ aduersus potentiores, quasi iudicibus sint gratiosi. Quinetiam Andreas Riccius scriptor Polonus grauiter peccari scribit, quod non eadem pœna patricii qua plebeii, potentes qua tenues, ciues qua peregrini plectantur: quo nihil absurdius ab eo scribi potuit qui suæ Reipublicæ leges ac mores conformare vellet. Consimilis querela exstitit aduersus N. Memmium libellorum in Regia magistrum, quod iudex a principe datus vt quæstionem haberet de Vlmæo Præside, hominem sceleribus & quidem capitalibus conuictum supplicio eripi passus esset; famulum vero qui Præsidi paruisset, capitis damnasset. Franciscus maior re intellecta fures scelerata consensionis fide sese inuicem tueri dixit. At Memmius non modo prole, sed etiam opibus, honoribus, virtute, ac iudicandi prudẽtia clarissimus, æquitate sententiæ sustentatur: quia Præsidem omnibus honorib. ac bonis spoliauit: deinde grauissima πληγῆ cõtumelia circumactum ac nudatũ ardenti ferro impressa fronti nota deportauit. & quoniam domesticus famulus eiusdẽ sceleris minister, humilis & obscuræ cõditionis homo, nec bona, nec magistratũ habuit, nec vllam suæ famæ curam, non potuit aliter quam extremo supplicio puniri. si seruus fuisset, mitius cum eo agi debuisset, propter obsequii quandam necessitatem. At ne Præses quidem pœnas tantas dedisset, nisi ad sordes &

[a] In cap. De iniuriis.
[b] l. 795. & 131. parte 2.
[c] In cõcil. Tiburtens. Gratia. 17. q. 4. c. qui subdiaconum.

corruptelas falsi, crimina cumulasset. Illud etiam more maiorum nobilitati datũ est, ne suspendio vitam finiat: quo supplicii genere vix vllum fœdius cogitari potest, vt quidem scriptoribus omnibus [a] inter ipsos conuenit, exceptis Plebeiorum iurisconsultis [b], qui lapidationem suppliciorũ acerbissimum, deinde vitionem, postea decollationem; strangulari leuissimũ; de trabe fracta gula depẽdere, ignominiosissimum putant: id enim exsecratione diuina cõprehensum est. Sed in eo quidem Bartolus lapsus est, quod Francorum morib. nobiles suspendi scripsit, nec supplicium illud fœdum censeri. floruit autem anno circiter MCCCXVIII: qua ætate nobilitatis tantũ fuit in Gallia decus, quantum vsquã terrarũ esse potuisset. Iudicibus tamen in Gallia nobilem in crucem agere prope capitale esset, nisi aduersus principem proditionis ac perduellionis conuictus teneretur. nam quo maior est eius in principem obligatio [c] ac fides, eo grauius quam plebeium plecti oportet. *Viri fortes*, inquit Cicero [d], *acerbioribus supplicijs ciuem pernitiosum quam acerbissimum hostem coercendum putant*. hic de Catilina perduelle ac patriæ parricida agitur. Quamobrem Liuius bello Punico in transfugas acerbius quã in seruos fugitiuos animaduersum fuisse scribit, & in Romanos seuerius quam in Latinos: quoniã hi securi, Romani suspendio vitam finierunt; cum tamẽ ex omnib. aliis causis mitius cum Romanis ageretur. nam Scipio Africanus Romanum militem extra ordines excurrentem virgis, socios fustib. cædi [e] iussit: *virgis* [f] enim, *pœna contumeliam minuebat*, vt Plinius scribit. Quod autem diximus illustrium virorum pœnas leniores esse oportere quã sordidorum aut obscurorum virorum, vt cæteri ad virtutẽ excitari possint; popularis illa quidem est & vnicuique persuasa ratio, non tamen vera: quia geometrica ratio facit vt nobilis mulctatus ex ea causa quæ dignitatem & existimationem minuit, tam acerbe plectatur quam sordidus flagellis cæsus: cui de dignitate quã nullam habet, nihil

[a] Bar in l. capitaliũ. §. in seruorum. de pœnis. Bald. iuncta. qui accusare. C. Pau. & Fel. in c. cum quidã. de iure iuran. Bald. in tit de offic. delegat. & in l omnes populi. & ibi Platea de delat. C. Aug in Auth. sed no uo iure nã sepelire vetitũ erat. l. liberorum. §. nõ solẽt. de iis qui notant. l. moris. §. sed etiã de pœnis. Seruius in 9. Æneid. Plin. lib. 14 c. 19. & lib. 3. c. 25.

[b] Rabi Maymo lib. 3. nemora anebokim Paul. Fagius in Deuteron. Chaldaicam. interpretationem.

[c] l. eos qui. de pœnis. Rom. singul. 476. & 669.

[d] In Catil. 1.

[e] Florus.

[f] Plin. lib. 14. cap. 1.

nihil decedit: vt pueri ac fœminæ molli ferula non minus læduntur quam robusti fustibus ac flagellis. Cum igitur Scipio ciuem Romanum ex eadem causa vitibus cædi iuberet qua Latinum fustibus, æqualitatem vel potius similitudinem pœnæ consecutus est. Quamobrem Galba Imperator conquerente ciue Romano quod se in crucem ageret, tametsi pupillum necauerat, crucem dealbari iussit[a]. Grauius etiam puniendus esset medicus aut pharmacopola, si malum venenum miscuisset. Eadem ratione iudex qui iniuriam intulit; sacerdos qui sacra expilauit; actuarius aut scriba qui falsum admisit; tutor qui pupillæ stuprum intulit; princeps qui fœdus violauit. quarum enim rerum custodes ac vindices esse debemus, si ab officio deseri nos patiamur, seuerius plectendi sumus[b]. Nam propterea Metium Albanorum Dictatorem, quod fœdera cum Romanis percussa rupisset, quadrigis membratim Tullus Hostilius lacerari iussit. Sic etiam Solon Areopagitas legum custodes statuam auream sui ponderis depędere voluit, si leges violassent. Si Aristoteles iudicem ageret, aut in leges patrias intueretur, numquam arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem adhiberet. tolerabilior est geometrica iustitia cū in omnibus, tum maxime in pœnis; quia propius abest ab illa quam quærimus harmonica iustitię ratione, quæ vtriusque participeps est. neq; enim harmonica ratione plus illustrib. personis tribuitur quam obscuris, tametsi plerisque contra videatur. argumento sit illud quod locuples eiusdem peccati reus ac tenuis, grauius mulctatur[c]: quamquam non grauius hic quam ille, sed vterque æquabiliter pro facultatibus ac fortunis. Exstat apud nos lex antiquissima, qua plebeii tenues, qui manus iniectionem magistratu iubente factam violauerint, solidis sexaginta, nobiles vero mille ducentis mulctantur. Et quoniam pecuniæ abundantius hic quam illic, & hac quidem ætate quā olim affluunt, prudentis est

[a] Tranquill. in Galba.

[b] l. Presbyteri. de episc. C. l. si quis decurio. de falsis. l. quædam de pœn. Thom. 1. 2. q. 7. arti. 3. Dinus, Bald. Salyc. in l. nemo. de summa trinit.

[c] l. properandum de iudic. C. & §. si quis. de pace iuramento. glos. in c. 1. §. si rusticus. & eod. Bald. Aluaro. Cardin. Alex. de pace tenēda. Odofred. Cyn. Albert. Bald. in l. nemo. de summa trinit. Hostiens. in c. et quæ. de statu monach.

legislatoris pœnas pecuniarias pro temporum & locorum varietate mutare. Nam florente Republica Romanorũ sub Traiano Imperatore qui fines imperii quam longissime dicitur protulisse, *pauper* legibus definiebatur, qui minus haberet aureis quinquaginta [a], id est auri libra: erat enim triente maior aureo solido Iustiniani, vt antea diximus. Hebræi [b] hanc Romanorum definitionem secuti sunt in suis Pandectis; & qui aureos quinquaginta in censu haberet, mendicare vetuerunt. At cum leges duodecim latæ sunt, tanta fuit inopia, vt qui auri libram haberet, locupletissimus censeretur. Itaque Decemuiri mulctam dixerunt æris xxv, si quis alterius os manu cæderet: quæ pœna grauis illa quidem pro tempore, quod arithmetica ratione omnibus ex æquo irrogaretur. Sed posteaquam opes accreuissent, Neratius homo impudentissimus obuios quosq; manu ferire non dubitabat; deinde seruum ei qui iniuriam accepisset, asses xxv numerare iubebat. Hic igitur abrogandæ legis xii præbuit occasionem, & potestatis vrbano Prætori dandæ, vt iniurias arbitrio suo [c] vindicaret. Tunc enim plane perceptũ est & cognitũ, arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem nihil valere. Sic etiam Normanorũ moribus, qui pugno plebeium cecidisset, asse; qui vola manus, quinque assibus mulctabatur: si nobilis eandem iniuriam accepisset, non iure sed vi & armis singulari certamine decernendum erat; ac sæpissime is qui acceperat iniuriam, legum concessu necabatur impune. Nihil autem magis cauendum est in ferendis legibus, quam vt ex earum malitiosa interpretatione locupletibus ac potentioribus peccandi licentia detur. Nam cum Demades Orator Athenienſi populo ludos exhiberet, vt rem populo gratiorem faceret, mimã in theatro [d] saltare iussit, soluta prius ex lege centum aureorum mulcta; qua quidem ex re contemtus legum omnium ex vnius impudentia ad vniuersos manabat. Quæ incommoda vt Poloni declinarent; quoniam

omnes

[a] l. plerique de iudiciis publicis.

[b] In libro *misnaeth* tractatu de angulo. cap. 8. paragrapho & ר & tract. de decima secunda cap. 4. Rabi Dauid. in Ezechielé cap. 45. v. 12.

[c] In Instit. tit. de iniuriis. §. pœna. 764

[d] Plutarch.

omnes propemodū pœnæ quæ legib. eorū irrogantur, pecuniariæ sunt, semper hæc verba legib. subrogare cōsueuerunt, *Lex hæc quia pœnalis est, annua esto.* Interdū etiam tantæ sunt ciuium opes, vt legislator corpoream pœnam pro pecuniaria infligere cogatur; aut cum sæpius peccatur, pœnas augeri oportet. sic enim Hebræi iurisconsulti[a] tradunt. Itaq; Britonum lex fures in crucem agi iubet, *ne*, inquit, *eorum augeatur multitudo.* iniqua tamen lex est, & sua vetustate quodammodo antiquata: quia nec personarum, nec locorum, nec temporum, nec rerum furtiuarum differentiam complexa, omnes omnium ordinum fures eadem pœna cumulauit. At in omnibus pœnis exigendis[b] minores lenius puniūtur, & veniam sæpius deprecantur; quamquam non lenius puniuntur, nec illis ignoscitur: sed qui ab ætatis errore, impetu, leuitate quid fecit, aut nihil, aut leuiter peccasse iudicatur. Item fœminas moderatius quam viros castigare debent[d] iudices; vel quia fœminæ cupiditatum impetus maiores habent ac difficilius ab inopia rationis & bonarum disciplinarum libidinem coercere possunt, vel quia molliores sunt, ac dolores acrius sentiunt quam viri. Quæ cum ita sint, iniqua lex est Venetorum, quæ fœminam furti conuictam primum verberibus cœli, deinde candenti ferro inuri, post etiam eius manum truncari iubet. & hæc quidem primi furti pœna est. Secundum furtum nasi ac labiorum sectione vindicatur; viro alter oculus eripitur, cum manus sectione, qua lege acerbius fœminæ quam viri plectuntur, & vtrisq; victus quęrendi facultate prærepta, multo magis quam antea furandi occasio præbetur. Præstaret ex arithmetica ratione æqualiter vtrosq; punire. Sed tenecos ac debiles, sed adolescentes, seu fœminas, seu valetudine seniove afflictos qui acerbius quam robustos castigant, grauissime tum in legib. ferendis, tum etiam in iudicando peccant. In summa, lex iniqua debet videri, & pœna iniqua, quæ magistratui moderandæ aut exacer-

Leges Polonorum.

a Moses lib. 5 דפני דנכבים

b l. fere in omnibus. de reg. iur. c l. auxilium de minorib.

d l. si quis in graui. §. ignoscitur. ad Sylanian l. 2 de termino moto l. sacrilegii ad l. Iul. pecul. si adulterium. § stuprum § incestam. de adul. l quisquis ad l Iul maiestat. C & c. sicut dignum De homicidio, & can. indignātur 36. 4. 6.

bandæ legis pro causarum varietate adimit potestatem. In quo genere tamen nõ modo ab imperitis sæpissime, sed interdum etiam ab iis peccatur, qui summã iudicandi prudẽtiam vsu diuturno quæsierũt. Vbi enim vsquam terrarum tanta sapientia, tantum iustitiæ lumen, tantus Iurisconsultorum numerus quantus in Curia Parisio- 765
rum? At legem de falsis a Francisco 1. rege latã, quæ pœnam irrogat capitalem omnib. qui falsi crimine sese obligarunt, idque sine vlla personarum & causarum differentia, patentibus portis, rogante procuratore fisci promulgauit. lex tamen ea Curiæ dissimulatione obsoleuit: cum intelligeret sine summa iniuria pœnam omnib. æqualem, id est pueris, adultis, opificibus, actuariis, iudicibus, rusticis, siue ex falso testimonio in causa leuissima, siue ex syngrapha modicæ pecuniæ, siue ex corruptione sigilli regii & rerum a principe senatuve decretarum, irrogari non posse. Nihilo æquior est lex Venetorum quæ falsi pœnam linguæ sectione vindicat, sine vlla ordinis, sexus, ætatis ratione: leges Mediolanenses æquius: quippe falsi testimonii conuictum, nisi causa aureos viginti excesserit, quadrupli pœna tenent, & triduum καταμειδιᾶσθαι, seu mitra cõtumeliosa publice circumduci iubẽt. iterantẽ falsum manus sectione puniunt; tertio falsi cõuictũ vltricibus flammis exurunt. si vero summa aureis xx. maior sit vsque ad summam aureorum D, primo quidem manum amputari; iterantem vstulari volunt: vltra summam aureorum D, iudici arbitrium primo tribuũt: quod si cui semel damnato relabi contigerit, hunc quoque deuri iubent. Hic vtraq; proportio modice temperata est: sed nullam sexus, aut ætatis, aut conditionis rationem habent; quod præcipue legislatorem animaduertere decuisset. Lex diuina omnium præstantissima falsi testimonii cõuictum tantum detrimenti subire iussit, quantum alteri intulisset: vt si aureos centum suo testimonio eripere vellet, eandem summam soluere cogatur: si vitam falso testimonio adimere, vt eidem vita eripiatur,

καταμειδιᾶσθαι.

C

piatur. cætera iudicũ religioni permisit. Neq; enim audiendus est Draco, qui rogatus quamobrẽ pomi furtum morte perinde vt parricidiũ vindicaret, reposuit se grauiores parricidæ pœnas illaturum fuisse, si pœnã scisset morte grauiorẽ. At Lycurgus omnia pœnarũ genera atque id omnino quod cuiusq; tum in publicis tũ in priuatis iudiciis interfuisset, magistratuum potestati reliquit: quos quidẽ magistratus summa integritate ac fide præstare non dubitabat, quãdiu mores ac institura sua seruarent: veritus fortasse ne si magistratuũ potestatẽ legum ac pœnarũ arctioribus vinculis cõstringeret, delaberetur in eas quas diximus iudicandi difficultates, quib. populares status solent implicari. nam Venetarum lege qui ad sanguinis effusionem quemq; percussit, ei pœna xxv librarũ [a] indicitur; si occiderit, cruci affigitur. Si legi loc[o] esset, quãmulti Neratii similes forent, qui pugnis ac fustib. obuios quosq; dissoluta pœna ferirẽt! quãto æquius Adrianus [b] Imperator, qui lege Cornelia de sicariis tenerivoluit eos qui cum occidere conarentur, non potuerunt tamen: eos autẽ qui quem nollent occiderũt, pœnarum metu liberari. sunt enim scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda [c], tametsi conatus animi leuius puniri debet, quã si voluntatem consequatur effectus; & sceleris persuasio quã scelus perpetratũ; idq; consentiente theologorum [d] ac iurisconsultorum [e] omniũ disciplina, tametsi grauius peccat aduersus Deũ immortalem qui scelus alteri persuasit, quam qui admisit: quoniam flagitiosæ voluntatis assensionem & quasi labem altius in mente inusit [f]: quem vero libidinis aut iracundiæ impetus transuersum rapit, vix est vt voluisse videatur: & cui quis oblato stupro persuadere cum non posset, vim intulit, puram & castam reliquit. sed aliter iudices; aliter philosophi scelera persequũtur: alteri ea tãtum quæ sub sensum cadunt, quæ publicam tranquillitatem ac requietem perturbant, plectere; alteri in intimos vsq; recessus & anfractus animorũ penetrare cõsue

[a] In statutis Venetorum. [b] l. 1. ad l. Cor. de sicar. Exod cap. 21. [c] l. & generaliter. §. 1. de calumniat. l. si amicis. de adult. [d] Thom. in prima 2. q 73. Ant Florent. in prima parte summę tit. 9. c. 1. §. 1. [e] l. 1. §. fin. de extraordin. crim. l. si quis aliquid. §. 1. de pœn. l. si fugitiuus de seruis fugit. C. DD. in l. 1. §. hæc autem. quod quisq; iuris. l. aut facta §. euentus de pœn. not. in l. etsi seuetior C. ex quibus causis infam. irrogat. glos. in c qui viderit. 23 c. 5. [f] l. vt autem de seruo corrupto.

uerunt. Quod si scelus non modo affectum, sed omnino voluntatis concursu confectum sit, non est æqualitatis arithmetica iustitia consectanda: vt Mediolanensi lege, qui extra vrbes aureum numum suffuratus est, morte plectitur: si minus est, arbitrio iudicis permittitur: ac nostris legib. qui viatori tantulum pecuniæ extra vrbes in via regia extorsit, capitali supplicio afficitur: vt quidé memini Andib. furem in crucem sublatum, quod viatori sesquisolidũ argenteum vi ademisset. Lex enim Romanorũ [a] famosos latrones in crucem agit: sed *latronis* verbo sicarii, qui vias publicas, vel proprie qui obsident latera viatorum, quasi *laterones* dicuntur [b]. vt eodem plane sensu Hebræi לץ latronem appellant: לץ enim *latus* significat. *grassatores* vero *dicuntur qui spoliandi causa vias publicas obsident* [c], vt quidem iurisconsulti Ciceronem secuti definiunt: *Interdum*, inquit, *viator bene vestitus grassatori causam dedit vt spoliaretur.* hunc igitur lex extremo quidem supplicio affici, nõ tamen de cruce vt latronem dependere iussit. Quæ a nobis subtilius interpretata sunt, vt Accursii errorem non ferendum notaremus, qui latrones esse putauit quos Latini *fures*, Italia tota *ladri*, nostri demta litera *latrones* appellant: ex quo errore secuta sunt, opinor, in fures supplicia quam decuit acerbiora. Omnibus enim omnium fere populorum legibus ac moribus tertium furtum, plerisque primum capitale iudicatur. Venetorum leges furem altero oculo iubent [d] orbari, si res furtiua quinque libellis æstimata fuerit: si vero decem libellis pretiosior sit, oculo ac manu: hinc ad xx x libellas vtroque oculo; inde ad quadraginta, duobus oculis & manu; supra quadraginta capite luitur. Lex iniqua illa quidem, non tantum ob sui acerbitatem, & personarum in pœnis irrogandis confusam rationem, sed etiam ob id ipsum quod qui mille aureos ex aceruo ingenti suffurari potuit, viginti contentus morte plectitur: & qui arcam inanem effregit, magnam vim pecuniarum si posset expilaturus, pœna vacat.

[a] l. capitaliũ. §. in seruorũ. de pœn.
[b] Festus in verbo Latro.
[c] d §. capitaliũ. de pœnis.
[d] In cap. De promiss. malef in statutis Venetorum. Alexan. lib. 1. cons. 5. nu. 12.

C

Eadem

Eadem prope sunt Parmensi lege constituta[a]. Mirum tamen mihi sæpe visum est, cur tanta supplicíorum grauitate in fures vtuntur ii qui parricidia pecuniis mulctare solent. est enim pœna capitalis in fures acerbior, nec satis ad furta coercenda idonea. quibus vero populis eadem furti ac parricidii pœna est, tutius est hominem occidere quam furari. Absurdiores tamen sunt Danorum, Polonorum, Suecorum, Moschouitarum leges de sicariis: ac potissimum Casimiri[b] Magni lex, quæ cædem nobilium a nobilibus admissam aureis triginta vindicat: si plebeius nobilem occiderit, pœna pecunaria duplicatur. si nobilis plebeium interfecerit, pœna est decem aureorum; etiamsi ex insidiis cædes est admissa. qua impunitate occidendi proposita innumerabiles cædes cõsecutæ sunt. auctis postea regni opibus Sigismundo[c] patre pœnæ duplicatæ fuerunt, & legi subrogatum est, vt sicarius LVIII. hebdomadas carcere publico manciparetur. Illud tamen iniquissime, quod triennio scelus præscribi placuit. Patronum vero qui clientem, quem ipsi *Kmetonem* vocant, occidisset, ne conqueri quidem seu publico seu priuato iudicio leges patiuntur. Eadem prope lata lex est a Napo Toresano Mediolanensi patricio, vt plebeiorum cædes, si nobilis plebeium occidisset, pecunia vindicaretur. plebs accensa furore, nobilitatem vrbe exegit, ac legislatorem carceris diuturnitate ac fœditate necauit. merito id quidẽ, quippe qui tam impudenter dicam an impie proculcaret leges diuinas, quæ sicarium ex insidiis ab ara sacratissima detractum trucidari iubent.[d] ipsum vero genus mortis arbitrio iudicum lex diuina reliquit; vt extremum supplicium sicariis omnib. arithmetica analogia commune, geometrica proportione temperari possit pro ratione personarum, temporum, locorum: qui enim ex insidiis occidit[e], grauius peccat quam qui iracundiæ impetu, & qui clam aut noctu, quam qui palam aut interdiu; qui veneno[f], quam qui gladio; qui loco sacro, quam qui propha-

[a] Alex. cons. 110. lib. 4.

[b] anno 1368. ordina. Poloniæ.

[c] 1486.

[d] Deut. c. 11.

[e] Iis qui cum telo, ad l. Cornel. de sicar.

[f] l. 1. de malef. & mathe. C.

no; qui coram principe, quam qui procul; quo nihil est apud Polonos capitalius; qui magistratum ius dicẽtem, quam qui priuatum; qui parentem, quam qui magistratum; qui principem [a], quam qui parentem. qua ex varietate causarũ, supplicii varietas incredibilis exsistit. Idem C iudicandum relinquitur de eo genere personarum quæ in alterius custodia ac tutela positæ sunt, a quibus cauere nemo possit; vt pupillis a tutore, vxori a marito, ægrotis a medico, hospitibus a se inuicem; a quibus si necati fuerint, acerrime animaduerti oportet. ita quoque nocturni fures seuerius [b] quam diurni; & effractores, quique scalis admotis domos inuadunt, quam qui patentibus portis subeunt. Apud Tartaros & Moschouitas leuissima furta morte puniuntur; quia rarissima sunt oppida, & in tuguriolis aut casis humilib. fortunæ cuiusq; positæ sunt. Quinetiã apud Indos qui sunt ad Occasum, fures verubus ac varris trãsfigi mos erat priusquam Hispani regiones illas subegissent: quia tenui filo tantum prædia diuisa erãt; quæ qui transiliret aut perrumperet, grauissimo scelere obligari credebatur: grauius etiam si occulte id factum esset. tametsi stupra, adulteria, incestus, cæteraq; id genus flagitia, si palam fiunt [c], seuerius vindicari oportet; quia plus exemplo peccatur quam stupro: vt theologis [d] omnib. ac iuris vtriusq; magistris [e] conuenit inter ipsos. Hæc igitur tanta causarum varietas nequit vna & eadem communi omnium lege censeri; aut si legibus omnia complecti voles, nulla librorum multitudine id consequere; nec rursus omnia magistratuum arbitrio sunt permittenda. æquius hoc tamen quã illud. quid enim iniquius quam iudicibus fabas vt Athenis, aut tabellas vt Romæ, aut globulos vt Venetiis dari nulla iudicandi potestate relicta? lex enim, non iudex omnibus eandem pœnam constituit. ex qua pœnarum æqualitate summa iniquitas exsistit: sæpe quoque diuersissima scelera eadẽ pœna cumulãtur; vt septem legis Salicæ capitibus latrones, grassatores, venefici, adulteri, incendiarii,

[a] l. quisquis. ad leg. Iuliam maiest. c. & l. vlt. ff. eod.

[b] l. vltim. De effractor.

[c] §. ex maleficiis. Instit. de action.

[d] Them. 2. q. 66. aut. 3.

[e] Can. nemo 32. q. 4. & 50. distinct. 11. & in c. ex tenore de tempo. ordinat. & in c. 1. de voto. lib. 6.

768

tendarii, quiq; Francum occiderunt aut vendiderunt; & qui sepulcrum violauerunt; solidorum c c pœna multantur: quæ lex iustitiæ fundamenta omnino subuertit: quæ in eo potissimum consistit, vt supplicium sit æquale peccato: quod veteres verbo ἀντιπονθὸς significarunt, id est talione; quæ primum a lege[a] diuina profecta, Solonis legibus ac duodecim Tabulis comprehensa est; Pythagoricis etiam laudata, Græcorum ac Latinorum ciuitatibus probata, & sui antiquitate venerabilis semper exstitit: tametsi Aristotelis[b] ac Fauorini obtrectationibus vituperata & quasi oppressa iacere videatur. Sed illi vrgent nimis rustice, cum negant ius esse dente dentem, manum manu, oculum oculo rependi. quis enim tam inops a mente qui putet in eo vim iuris ac iustitiæ contineri, si, qui luscum eo quem vnicum habet oculo malitiose orbauerit, vno tantū oculo carere cogatur? par pari referri oportet. visum alteri ademit, visu quoq; orbādus est, nisi cæco aliter satisfieri possit. Sic enim Locrensiū lege æquabilis interpretatio talioni subrogata est, coclite Locrensi rogationem ad populum ferente. Est igitur talionem referre, æqualia peccata pœnis æqualib⁹, grauia quidē grauiter, mediocria mediocriter, leuia leuiter coercere. Sic.n. Hebræi veteres sacratissimi diuinæ legis interpretes[c] scripserunt. Quinetiam Rabi Kanan[d] negat vsquam in Hebræorum ciuitatib. talioni locum fuisse, vt oculus ei effoderetur, qui alteri oculum ademisset: sed oculi æstimatio iudicum arbitrio pecunia æstimari consueuerat. argumento sit quod ante legē talionis lata lex[e] erat, qua duobus inter se pugnantib. alter alterum si læsisset, nec mors consecuta esset, impensas medicis qui læserat, restituere iubebatur. ad quid medico satisfieret, si plagis iisdem qui læsit vulnerandus esset? Illud etiam absurdius sequeretur, quod pleriq; molles iisdem vulneribus acceptis qualia intulissent, omnino perirent. iam vero qui offensionem accepisset, amissa manu vnde victum quæreret, si alteri manus quoque

[a] Deut. c. 19. Leuit. 24.

[b] Ad Theodecten lib. 1. & 5. & ad Nicom lib. 5. Gell. lib. 22.

[c] Rabi Moyses Maymonis F. lib. 3. מורי הנבוכים

[d] Rabi Bachia autore hunc

[e] Exod. c. 21.

truncaretur, manu carere ac præterea fame interire cogeretur. Veteratoria est igitur Aristotelis ac Fauorini de talione interpretatio. At ipse Aristoteles qui talionem carpit, iisdem erroribus implicatur. negat enim in adultero puniendo quæri oportere improbusne ante fuerit an spectatæ virtutis; sed æqualitate arithmetica scelus compensandum. quænam æqualitas illa futura est eiusdem pœnæ, si arithmetica ratione personis tam dissimilibus addatur? aut quis tam indoctus sutor, qui vnã formam ad quemuis pedem accommodare se posse putet? Creditores tempore pares, impares tamen debiti summa, in tributum veniunt geometrica proportione: vt si aurei xxx cogantur ex bonis debitoris, cui ex duobus creditoribus centum debentur, decem feret: cui vero ducenta, viginti laturus est; quibuscum tamen si arithmetica ratione ageretur, quindecim vtriq; darentur. At iudicium illud priuatum est, & in commutatione positum, ad quam Aristoteles arithmeticas rationes semper adhiberi putat oportere: quod non modo in hoc iudicio falsum est, sed etiam in omnibus quibus agitur de eo quod cuiusque interest, vt mox dicemus. Quod vero negat Aristoteles inquirendum bonus sit an im- 769
probus qui quemquam occidit: satis indicat se nullam iudiciorum vsu disciplinam habuisse. nihil enim diligentius a iudicibus quæritur, quam quæ fuerit anteacta vita reorum. neque id nouum est, cum ante Aristotelem Persæ non modo inquirerent in mores ac vitam eorum qui accusabantur, sed etiam absoluebant eos quorũ virtutes vitia superarent, vt est apud Xenophontem. Ob id etiam tertium furtum omnibus fere populorum moribus capitale iudicatur; & qui sæpius peccauit, multo seuerius coercetur. In quo rursus fallit Aristoteles, quod rem furtiuam cum eo quod interest eius cui est ademta, arithmetica ratione exæquari putat oportere, tribus numeris exemplo propositis, scilicet 2, 4, 6; quos numeros æquales fuisse posuit hunc in modum, 4, 4, 4.

& quo-

& quoniam ei qui duos aureos in bonis haberet, furto dimidia pars est erepta ab eo qui sex habet, iudicem medium vtrumque vtrique exæquare, ac primo sua restitui iubet. Quo iure si vteremur, fures nihil præter simplum reddere cogerentur. At Solonis ipsius ac duodecim tabularum legibus, modo tripli, modo quadrupli pœna [a] & infamiæ sempiterna [b] labes inuritur. quinetiam lege diuina, furtum bouis quintuplo vindicatur: quo genere animalis, quia nullum homini est vtilius ab immortali Deo concessum, & vbiq; vagari solet, pœna grauior ab eis irrogatur. At in eadem causa qui plurium communis est, alius quidem causa cadit, alii vero simplum, alii sesquiplum, alii duplum adiudicatur. Quæ quod peruulgata sunt iis qui iudiciorum vsum aliquem habent, exemplis nihil opus est. vnum modo sufficere putem vt res ipsa magis perspicua sit. Opifex gemmam quam annulo includere ex pacto debuerat cõfregit: gemmæ pretium quantumcunque sit rependere tenetur [c], etiam si nihil dolo malo fecerit, sed ob id tantum, quia se artificem tulit: qui tamen si alterius conditionis fuisset, gemmæ pretium non lueret, nisi aut periculum [d] recepisset, aut dolo malo gemmam rupisset. Pleni sunt iurisconsultorum libri, plena antiquitas, plenæ leges, quib. intelligitur harmonicas iustitiæ rationes ad priuata perinde vt ad publica iudicia adhibendas; arithmeticam vero æqualitatem iniquissimam esse. Quamobrem Iustinianus promulgata lege [f] de vsuris, illustribus quidem personis quincunces vsuras permisit, mercatoribus besses, corporibus & collegiis centesimas, cæteris omnibus semisses: ab agricolis vero vsuras triente graviores extorqueri vetat. Quæ lex Aristotelis iudicio iniqua videatur: illam tamen quam quærimus harmonicam iustitiæ vim præ se fert ex arithmetica & geometrica analogia temperatam. æqualitas quidem arithmetica nobilium inter se, tametsi alius alio longe locupletior sit: rursus mercatorum inter ipsos æqualitas est, licet alius sit alio

[a] §. ex maleficiis. §. quadrupli de actione. l. si pro fure §. 1. de condic. furt. l. si lege pignore. cod. l. vlt. de noxa. C.

[b] l. præses. De pœnis. l. 1. de iis qui notãtur.

[c] l. sed addes. d. si gemma l. si merces locat. §. vlt. l. illicitas. §. vlt. de offi. præf.

[d] l. 1. de pign. l. quæ fortuitis eod. C. l. 1. cõmodat. C.

[e] l. Iulian. §. 1. de actio. emt.

[f] l. eos de vsuris & auth. seq.

ditior: item agricolæ simul copulantur, qui tamen dissimilimi sunt inter se facultatibus ac fortunis. geometrica vero analogia elucet inter nobiles ac mercatores, interque mercatores & collegia, ac rursum ex cæteris ciuibus inter se & cum superioribus porportio quędam harmonica exsistit. Aurelia[a] vero lex apud nos populo regem Carolum IX rogante lata, pecuniæ tardius solutæ vsuras besses pro eo quod interest mercatoribus solui iubet, cæteris leuiores: agricolis vero, mercenariis & opificib. omnibus duplum pecuniæ debitæ. sed vtrumque caput legis obsoleuit, tametsi maxima Curiarum assensione promulgata fuisset: quoniam id quod cuiusq; interest, in facto, non in iure consistit, vt acutissime Paulus I. C. respondit[b]. quæ vna ratio omnes omnium interpretum disputationes de eo quod interest, tam varias tamq; sui dissimiles a stirpe dedit; quas imperator Instinianus vne lege[c] complecti se posse putarat. Itaque prudenter nostris legibus ac moribus id quod cuiusq; interest, arbitrio iudicum relinquitur: quandoquidem non magis illud definiri potest, quam Oceanus quantus quãtus est, angustissimo alueo concludi. Veneti vsuras siue in fructus, siue in pecuniis, semisse maiores exigi vetant; quæ etsi tolerabiles sint, & *ciuiles* a Latinis[d] dicãtur, lex ea tamen non ita pridem[e] lata iam obsoleuit: quoniam arithmeticam vsquequaq; æqualitatem complexa, personarum dissimilem conditionem reiecit. Ac tametsi in rebus rationibusque contrahendis ac permutandis quæ ad synallagmata pertinent, æqualitas illa magis probatur, ab ea tamen sæpissime discedit: ipsique opifices & agricolæ suas operas & opificia carius diuitibus quam tenuibus locare solẽt. nam medicus ad calculum diuiti detrahendum aureos sæpe D accipit, ab egente vero decem aut quinque: ac si quidem arithmeticam aut geometricam vsquequaque analogiam consectarentur, alter quidem calculo, alter fame interiret; sed harmonica ratione huic quidem opes, salus illi comparantur. Quam quidem

[a] Ordinationes Aureliis latæ. cap. 60.

[b] l. quatenus. De regulis.

[c] l. vnica. de sentẽtiis quæ pro eo quod interest. C.

[d] Plin. e anno 1551. 12.

quidem ad rationem iudices ipsi suam operam & honorarium in causis disceptandis exigere consueuerunt: idq; semper licuisse videmus, dum tamen modum non excedant: vt quidem contigisse memini Prætori vrbano Parisiorum, cuius nomen facile patior sileri: cum sacerdotii ampliſſimi vindiciis adiudicatis, aureos triginta mercedis nomine quæ leuissima esse debuerat, exegisset, prouocatū est ad Curiam: Rinconetus inquisitionū Præses cum Prætorem acriter vrgeret, Prætor illud reposuit, longo fructuosissimum fuisse sacerdotium illud cuius vindicias adiudicasset: & quoniam multa tenuium causa sine mercede faceret, æquū esse vt locupletes detrimentum illud quoquomodo sarcirent. hic Præses reposuit sartorem suum ita secum agere, cum duplo carius operam æstimaret in vestibus holosericis quam in laneis consuendis. Lex quidem Mediolanensis quæ iudicum salarium centesimo litis æstimatæ numo definit, dum tamen vltra ducentos aureos egredi non liceat, iniqua Rinconeto videretur; quippe sordidissimus omniū iudex ab omnibus omnia sine vlla proportione extorqueret. Etenim litium sæpe leuissimarum difficultas maior est quam si de rebus grauissimis quæratur. Igitur & in legibus ferendis, & in iudicandis litibus, & in Republica moderāda rationem illam harmonicam, quoad eius fieri poterit, tenere oportet, si iuris ac iustitię vim tueri volumus. Lex enim de hæreditatibus quæ ad primogenitū solidā hæreditatem detulit, vt antiqua Lycurgi de Spartiatarum hæreditatibus nostris Caucis vsitata, iniquissima debet videri. minus iniqua est, iniqua tamē, quæ nobili primogenito totā hæreditatem cernere permittit,
971 modo duas vncias cæteris quamdiu vixerint, fruendas relinquat, vt Lex Ambianorum: aut tres, vt Andium ac Cenomanorum, quæ in fœminas aliquanto mitior est: quod masculis nihil nisi vsu & fructu tribuitur, fœminis nexu ac mancipio. iniquior Anglorum & Scotorum, quæ nobili primogenito omnia prædia, cæteris modo

pecuniam, cuius etiam trientem viduæ quæ viro superstes est permittit, cum triente prædiorum fruendo: nec testamento legare fas est vltra pecuniæ trientem. minus inique agitur cum Germanis, qui abrogata lege veteri, cuius meminit Tacitus[a], hæreditatem ex æquo partiuntur. At quanto æquior ac melior diuina lex, quæ harmonicas[b] iustitiæ rationes complexa, maribus quidem solis prædia, fœminis pecuniæ partem, primogenito duplum, cæteris simplum tribuit. si mascula prole orbatus sit paterfamilias, fœminas ex æquo hæreditatem partiri iubet, ac proximo cuiq; gentili nubere, ne extra gentem prædia distrahantur. hic geometrica ratio cernitur inter mares ac fœminas, ac rursus inter primogenitum & cæteros, arithmetica æqualitas in reliquis. ea lex omniũ quæ de hæreditatibus vsquam terrarum latæ sunt, æquissima debet ac sanctissima videri. Cum rursus diuina lex vetat eum qui cædendus erit, ictus quadraginta plures accipere, harmonicam analogiam tuetur: quoniam arbitrio iudici datur, vt geometrica ratione decernere possit vsque ad ictus quadraginta, quid quisque mereatur: æqualitas arithmetica in eo, quod magistratibus lege definitum modum egredi prohibet: tum legi subiecta ratio est, ne membris mutilatis quisquam verberibus diu contusus, sibi ac Reipublicæ inutilis efficiatur. quoniam occurri potuisset, grauius plectendum esse qui grauius peccauit; nec intra modum consistere præstat, quam quid inique acerbius agendo committi. Ergo diuina lege docemur harmonicas rationes ad iustitiã stabiliendam exigi oportere. At tametsi optimatum imperium geometricas, populare arithmeticas rationes amplectitur: vtrumque tamen harmonicis vti rationibus sæpissime videmus. alioqui si optimates plebem ab omnibus honoribus & imperiis arcerent, nec præmiorũ participem facerent, nec vllam spoliorum quæ hostibus eripiuntur, partem capere paterentur, eo statu Resp. diu consistere non posset. Quamobrem Veneti prudenter, qui

[a] In lib. De moribus Germanorum. [b] Num. 27.

qui tametsi aristocratiam omnium quę vsquam fuerunt pulcerrimam tuentur, geometrica ratione quidem honores; imperia, sacerdotiaque amplissima patriciis tantum tribuunt; cætera fere munera plebeis, quos ipsi *Citadinos* vocant: illud tamen habent ex harmonica ratione, quod Primicerii seu Cancellarii honorē qui maximus est, & fructuosissima scribarum Senatus munera, plebeiis tantum concedi patiuntur; iniurias vero plebeiis ab optimatibus illatas acerrime vlciscūtur; & summam cuique fruendarum voluptatum libertatem tribuunt; quæ libertas plane sapit statum popularem. Quod item in mandandis magistratibus & honoribus sorte ac suffragio vtuntur, harmonicam analogiam sequuntur: nam suffragia quæ delectum habent dignitatis ac meritorum, geometrica ratione conflantur: sors autem quæ summos infimis exæquat, in arithmetica æqualitate perspicitur. Est ergo Venetiarum status pu-

Status Venetorū qualis sit.

177 rus & simplex in optimatum potestate: gubernandæ vero ciuitatis ratio, maxima sui parte harmonicis rationibus constituta. Diximus antea sæpe ac dicendum sæpius est, propterea quod ad hunc scopulum quamplurimi naufragium fecerunt, *statum ciuitatis* cum ratione gubernandi sæpe eundem, sæpius ab ea diuersum esse. statum enim Romanorum exactis vrbe regibus popularem fuisse diximus; quoniam iura maiestatis omnia in populi totius concessu fuerunt: ratio tamen gubernandæ ciuitatis alieniissima fuit a populari: quoniam patricii sacerdotiis, imperiis, honoribus, senatoria dignitate soli fruebantur, plebeiis aditus omnes ad imperia intercluſi & obuallati a Patribus obsidebantur: at ne iura quidem connubiorum plebi cum patriciis communia fuere, nec patriciæ fœminæ licebat a Patribus enubere; suffragia vero ex censu & ætate, quæ centuriatis comitiis ferebantur, potissima præcipuaq; fuisse constat. cum igitur status esset popularis, ratio vero gubernandi aristocratica geometricis legibus constituta; plebs a Patri-

bus sæpe discessit, nec diutius eam gubernandi rationem ferre potuit; nec prius a seditionibus ciuilibus cõquieuit quam plebeiis æque ac Patribus imperia, sacerdotia, magistratus, honores, iura connubiorum, suffragia denique omnia omnibus communicarentur. Vtcumq; tamen leges latæ fuissent, vix plebeii honores adipisci poterant, sed fere illustrium gentium dignitati concedebantur, & omnia fere a Senatu semota plebe gerebantur; quę ciuitatis gubernãdæ ratio florentissimum statum effecit. At cum Tribunitia vis ac furor ad plebem summam gubernandæ ciuitatis potestatem detulisset ac Senatui eripuisset, omnia pessum iere, & quasi vocũ suauissimo concentu dissoluto discordiæ graues consecutę sunt, quæ Rempubl. funditus euerterunt. Idem nobis de omni genere ciuitatum statuendum est. argumento sint Heluetiorum Respublicæ populares: qui quo propius a gubernatione populari discedunt, eo difficilius retineri possunt; vt montani Heluetii ac Rhæti. cæteri qui popularem statum aristocratica ratione moderantur, stabiliores sunt ac firmiores, Reiq; publicæ dignitatem beatius commodiusq; tuentur. Vt igitur optimatũ imperium quod aristocratica ratione gubernatur, geometricis rationibus insistit; quoniam honores, imperia, sacerdotia, curationes diuitibus aut nobilib. tantũ plebe procul repudiata dantur: sic popularis status in quo populariter omnibus ciuibus omnia imperia, cæteraq; vicissim, vt cuiq; sorte obuenerint, communicantur, ex arithmeticis rationibus totum conflatur. Ex quo sequitur regium statũ ab vtroq; diuersum, harmonicis rationibus cõuenire. Quod si regale ciuitatis genus arithmeticis simul ac geometricis legibus, id est harmonicis moderatum erit, quis dubitet Rem illam publicã omnium pulcerrimam ac præstantissimam fore? Hic dominatum vnius qui subditos pro seruis habet, omitto; tyranni quoq; superbiam & crudelitatẽ procul amouendam censeo: sed regem ad intuendum propono siue suffragio

pro

pro sua virtute ac pietate creatus sit, vt Numa: siue sorte diuina, vt Saul: siue regnum vi & armis partum adeptus sit, vt plerique: siue a stirpe quæratur, vt omnes, exceptis oppido paucis; qui ciues non aliter ac liberos fo-
73 uet ac tuetur. Is igitur populariter regnabit si omnibus subditis omnia imperia, magistratus, honores vicissim aut sorte, nulla virtutis habita ratione, cõmunicare volet. Idem si nobilitati tantum, aut locupletissimis quibusque imperia, sacerdotia, curationes semotis tenuibus concedet, nulla virtutis ratione inspecta, aristocratiam gubernandi rationem sequetur aliquanto meliorem quam sit illa popularis ac turbulenta, quæ vix vsquam gentium reperiatur: hæc vero tolerabilior est ac stabilior: quoniam princeps cum patriciis & iis qui nobilitate vel opibus florent, facilius copulatur quam cum opificibus ac fece plebis, cum qua vix vllam societatem fidecus imperii ac maiestatem tueri velit, contrahere potest: vt necesse est si summos infimis in petitione magistratuum exæquabit. Hæc tamen regni gubernandi ratio non modo plebi, sed etiam principi ac nobilitati pernitiosa est: quoniam vtriq; a plebe, quæ semper est innummerabilis, metuendum est: quo fit vt seditiosum nacta ducẽ seruile iugum excutiat, & principẽ cum nobilitate de imperio deiiciat: vt ante sæpe contigisse propositis exemplis docuimus. cuius rei perspicua causa est, quod principi quidem cum optimatibus consotiatio est, cum plebe nulla: vt planum fit his tribus numeris 4, 6, 7. primi ad secundũ sesquialtera ratio diapente quidẽ efficit concentum iucundum per se; sed tertius nulla rationis suauitate cum prioribus coniunctus, superiorũ concordiam omnino labefactat. Sed fieri potest, & fere fit, vt princeps ad summos honorum & imperii gradus
C summæ nobilitatis viros prouehat, mediocres honores mediocribus, infimos infimis geometrica lege tribuat. quæ ratio gubernandi, toleranda illa quidem est, sed eo quem quærimus concentu vacat. vt perspicuum fit ex

his numeris geometrica analogia compositis 3.6.5.10. eadem est ratio primi ad secundum, quæ huius ad tertium: & primi ad tertium, quæ secundi ad quartum: sed secundi ad tertium disiuncta ratio est, quæ absurdam & ineptam discordiam parit: ita quoque disiuncti sunt a se inuicem ordines ciuium; vt nullum inter ipsos vinculum firmum reperiatur: quia indignum putant nobiles muneribus exiguis plebeiorum implicari; ac plebeii viciſſim se ab honoribus maximis ſummoueri moleſte ferunt. vt patriciis quidem Romæ Tribunatum petere non aliter licuit, quam eiurata nobilitate & tranſitione ad plebem. tunc enim Conſulatus patricio tantum, plebeio vero Tribunatus; qua quidem poteſtate conceſſa plebi arma ceciderunt, reſtincta ſeditio eſt; quia tenues principibus æquari ſe putabant; in quo fuit ciuitatis ſalus: alioqui furentis multitudinis impetus cohiberi nulla vi potuiſſet. nam quæ ratio Conſulatus ad Tribunatum, eadem fuit patricii ad plebeium: & rurſus eadem fuit patricii ad Conſulatum analogia, quæ plebeii ad Tribunatum geometrica ſimilitudine. Sed quoniam nec patricio Tribunatum, nec plebeio licebat Conſulatum adipiſci, diſiuncta plebs erat a Patribus, perpetuaque Tribunorum & Conſulum diſcordia ciuitatem infeſtabat: vt ex his numeris ita collocatis perſpicitur 2, 4, 9, 18. inter quos ratio quidem geometrica elucet vſq; quaque: quoniam tamen non eſt analogia continens ſed diuiſa, ſcilicet ſecundi numeri ad tertium, abſurdiſſima diſſidentia aures offendit, & eam quæ in dupla diapaſon eſſe potuiſſet, congruentiam plane perturbat. Ita quoque Patribus cum plebe perpetua fere diſſidia interceſſerunt, quouſq; plebi Conſulatus, Cenſura, Prætura, ſummaq; ſacerdotia paucis quibuſdam exceptis cõmunicarentur. Quod ſi eodem temperamento patriciis Tribunatum licuiſſet adipiſci, ſic tamen vt plebeiorum numerus in eo collegio potior fuiſſet, & ſuauiſſimus ciuium inter ipſos concentus exſtitiſſet, & ex ea tempe-

Geometrica in tribuendis honoribus ratio.

714

temperatione poteſtatum moderatus & concors ciuitatis ſtatus diutius floruiſſet; vt ex his quatuor numeris harmonica ratione coniunctis planum fit, 4, 6, 8, 12. primi quidem ad ſecundum, & tertii ad quartum diapente: rurſus primi ad tertium, & ſecundi ad quartũ diapaſõn; ſecundi ad tertium diateſſarõn, continenti analogia copulans prima extremis, media vtriſque, omnia omnibus, ſuauiſſimum procreat concentum. Sed tantum aberat vt patricii ad Tribunatus petitionem admitterentur, niſi eiurata nobilitate, vt etiam plebeii Conſulatum rariſſime adipiſcerentur, niſi aut bellicis laudibus abundarent, vt C. Marius; aut ſumma dicendi copia, vt M. Tullius; aut vtroq; vt M. Cato. Quamobrẽ Cicero de ſe ipſe gloriatur apud populum, quod primus longo interuallo temporum ſuorum primus homo nouus (nouũ autem [a] appellabant qui primus in ſua gente honores adeptus erat) Conſul factus eſſet, & eum locum quem nobilitas præſidiis firmatum atque omni ratione obuallatum tenebat, populus ſe duce reſcidiſſet, virtutique in poſterum patere voluiſſet [b]. Saluſtius vero, *Namque antea*, inquit, *pleraque nobilitas inuidia æſtuabat, & quaſi pollui Conſulatum, ſi eum, quamuis egregium, nouus homo adeptus foret. Ita perculſa nobilitate poſt multas tempeſtates nouo homini Conſulatus mandatur.* Item Liuius de Catone Cenſorio; *hunc petentem premebat nobilitas.* Idem: *indignabantur nouum hominem Cenſorem videre.* nobiles appellabant liberos eorum qui primi in ſua gente honores & imperia geſſiſſent. Quamobrem mirum videri non debet ſi Reſpublica popularium hominum ſeditionibus perturbaretur; cum in tanta plebeiorum multitudine tam pauci ad ſummos honores etiamnum Ciceronis ætate peruenirent. Et cum eo prouecti eſſent, plebem deſpiciebant: *Iam plebeios nobiles*, inquit Liuius, *initiatos eſſe ſacris, contemnere plebem*. Ergo ciuitatis gubernatorem optimum in populari & optimatum imperio, ac potiſſimum in regali ſtatu regem ipſum

[a] Aſconius Pedianus.

[b] Cic. in agr. 1.

hàrmonicas rationes ad Rempublicam moderandam adhibere oportet: eo tamen temperamento nobiles inter ac plebeios admisto, vt nobilis eiusdem virtutis qua plebeius, in petendis honoribus potior sit, propter eam quam a maioribus adeptus est virtutis ac nobilitatis famam; vt cæteri ad virtutem ardentius inflammari possint. Item locupletiori dandum est aliquid; & cum Reipublicæ oneribus ac muneribus subeundis suam operam grauiter ac strenue impendat, honoribus potior esse debet quam qui egestate premitur; cui munera tribuenda sunt quæstuosa, vt hic quæstum sibi suisque necessarium, ille opibus abundans honore fruatur. Quamobrem Titius Flamininus Proconsul in cõstituenda Thessalorum Republica, locupletissimis quibusque dominatum attribuit, qui scilicet Rempublicam saluam & honestam esse vellent: cum nullam pereunte Republica salutis spem haberent. Quod si magistratus Duumviros aut Triumuiros creare oportet, commodius erit plebeio nobilem, locupleti coniugare tenuem, quam duos nobilitate, vel opibus, vel ætate pares consociare; quibuscum necesse est controuersias sæpius intercedere, vt fere fit inter pares. Illud etiam commodius, quod magistratibus dissimili conditione creatis, suæ quisque conditionis statum tueri solet; vt quidem maiores Curiæ nostris moribus ex omnibus ordinibus conflantur, ac ius vnicuiq; sanctius ac melius reddi consueuit, quam si ex nobilibus, aut plebeis, aut ecclesiasticis hominibus omnino constarent. Omnium autem societatum ciuilium nulla firmior est quam potentum ac tenuium, nobilium ac plebeiorum, omnibus magistratibus & honoribus plebi ac nobilitati pro meritis ac virtute cuiusque communicatis. merita vero dissimilima sunt ac semper fuerunt. nam si quis omnia imperia, magistratus, honores virtuti tantum ac pietati tribuat, Rempublicam funditus euerterit, cum bonorum ac fortium ciuium numerus improborum multitudine longe inferior 775

ferior, ab his facile de imperio deturbari possit: sed qui fortibus locupletes, potentibus tenues, imperitis prudentes in gerenda Republica coniunxerit, tametsi alius a virtute, alius ab experientia deferatur, ex illa tamen coniunctione concordia ciuitatis exsistit; cum patricii ac locupletes sibi locum in Republica relinqui, seque cum virtute ac eruditione præstantibus viris coniungi lætabuntur; plebeii vero genere quidem ignobiles, sed virtutibus illustres, cum se potentibus ac patriciis in honorum petitione exæquari vident, incredibilem ex eo capiunt voluptatem: qua ex re cæteri ad virtutem mirabiliter inflammantur. quid enim præclarius quam medici filium, aut obscurum hominem (: quales fuisse accepimus Michaelem Hospitalem ac Bertrandum Guesclinum:) amplissimis in Republica honoribus cumulari? alter enim, bellicis laudibus abundans, Magister militum; alter, togatorum princeps, ob eximias virtutes Primicerius creatus est. At ciues omnes luctu & mœrore tabescunt, cum qui nec generis splendore, nec vlla virtute clari, sed turpitudine vitæ infames sunt, in altissimo imperii & honoris gradu collocantur. non quod putem indignos ciues ab omnibus imperiis ac magistratibus omnino arcendos esse; neque enim id fieri potest; sed in secundis ac tertiis consistere, nec potentia eminere oportet: nam qui Quæstionem ciuibus minime omnium auaris tribuunt, arma non nisi strenuissimis, iudicia non nisi integerrimis, gubernacula nō nisi sapientissimis, sacerdotia sanctissimis tantum, censuram non nisi grauissimis, laborem non nisi robustissimis; geometricas leges sectantur illi quidem, sed ab ea quam dixi harmonica ratione discedentes; nullo vinculo ciues deuinciunt inter se. alios igitur aliis copulare necesse est ad eum quem dixi modum; vt quod vni defuerit, alterius ope suppleatur. Ita quidem princeps subditos inter

se & cum Republica indissolubili vinculo coniunctos placidissima tranquillitate fouebit: vt triplici numero tripliciq; magnitudine, quibus expressa regiæ potestatis a natura ipsa imago quædam perspicitur, quæ statum ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem regium significat, gubernandi forma rationibus harmonicis constituta. binarius enim ad ternarium diapente constituit, ternarius ad quaternarium diatessaron; extrema vero diapason ex vnitate, rursus ad quaternarium duplex diapason ac systema vniuersi concentus omniumque modulorum coalescit. si vlterius progrediare, harmoniæ concors suauitas perit. Vnitas autem supra numeros omnes eminet, quasi princeps supra ciues omnes & extra ciuiū ordinem; cuius maiestas perinde atque vnitas ipsa nullam sui partitionem admittit, ab ea tamen numerorum omnium potestas deriuatur. ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuitatibus eiusmodi est, vt sacer quidem priore loco pro ea qua Deum immortalem proxime accedit dignitate; deinde ordo militaris, sub cuius tutelam ciues omnes quodammodo positi sunt; postremo plebs quæ ex agricolis, scholasticis hominibus, mercatoribus, opificibus exsistit. Id etiam ab hominis natura significatur, in qua bene constitutæ ciuitatis forma perspicitur; non tantum in corpore, cuius vnum caput est, aptaq; membrorum omnium collocatio, sed etiam in animo; cuius suprema pars mens est; huic proxima ratio; deinde vis irascendi, postremo cupiditas. pura quidē mens est ab omni concretione libera, & a cęteris animæ facultatibus diuisa: vis autem irascendi in præcordiis, milites; cupiditas subter præcordia, plebem significat. & quemadmodum ab hepate sanguinis fomite cætera membra vegetantur; sic agricolæ, mercatores, opifices cæteris ciuibus suppeditant alimenta. & vt pleriq; ab inopia mentis belluarum vitam viuunt, & ad id tantum quod adest, quodque præsens est, appetitu feruntur. quos etiā sacræ literæ[a] *iumenta* vocant:

νοῦς, λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία.

[a] Ionas cap. vlt. Psal. 49.

vocant: ita quoque populares & optimatum ſtatus ſine mente, id eſt, ſine principe, ſeipſos vtcumq;, non diu tamen tueri poſſunt; beatiores futuri, ſi principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quaſi mens imperio ſecum diſſidentes ad concordiam reuocare, ac beare poſſit. nihil autem beatius fieri poteſt, quam ſi vis ratiocinandi prudentia, vltionis appetitus a fortitudine, libido a temperantia dirigatur: mens autem ipſa ſuum imperium habeat, & quaſi habenas tenens currum regat, cætera, quocumque ducat, ſequantur. tum enim omnis honeſtas, omnis officii ac virtutis ſplendor circumlucet. at cum, depulſo & excuſſo mentis imperio aciugo, præceps ira quaſi miles indomitus, tum etiam libido quaſi turbulenta ac ſeditioſa plebs faſces arripit, in arcem inuadit; mentem denique ipſam quatit, ac de ſede ſublimi deorſum deturbat; ciuitatem omnem perinde vt animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem ruere neceſſe eſt. nihil enim Reipublicæ ſimilius quam animæ pulcerrima illa ſibique modis omnibus congruens comparatio: vt ſcilicet prudentia, fortitudine & temperantia ciuium ordo triplex efflorescat, & vnius principis imperio dirigatur; tum enim exſiſtit concors ille ciuium omnium aptus & modulatus ſum-
777 ma ratione concentus. Sed vt harmonia inſuauis eſt niſi diſſonum aliquid admiſſum ſit, quo poſtea mollius ac iucundius in aures influat ſuauis ille concentus, qui ex diateſſaron, diapente ac diapaſon exſurgit: vt qui cupedias auidiſſime liguriunt, voluptatis ſenſum in guſtu nullum habent, niſi coquus artificioſe diſcum aliquem interiiciat acerbis aut ſubamaris condimentis refertum; quo deguſtato cætera multo gratiora percipiuntur: non aliter ac pictores ipſi, vt lux e tabula eminere videatur, atramento candorem circumquaque obducunt (: quoniam voluptatis ea vis eſt & natura vt ſine aliquo ſenſu doloris inſuauis ſit ac pernicioſa futura:) ita quoque neceſſe eſt improbum aliquem ciuem ac flagi-

Præſtantiſſima ciuitatis imago.

se & cum Republica indissolubili vinculo coniunctos placidissima tranquillitate fouebit: vt triplici numero tripliciq; magnitudine, quibus expressa regiæ potestatis a natura ipsa imago quædam perspicitur, quæ statum ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem regium significat, gubernandi forma rationibus harmonicis constituta. binarius enim ad ternarium diapente constituit, ternarius ad quaternarium diatessaron; extrema vero diapason ex vnitate, rursus ad quaternarium duplex diapason ac systema vniuersi concentus omniumque modulorum coalescit. si vlterius progrediare, harmoniæ concors suauitas perit. Vnitas autem supra numeros omnes eminet, quasi princeps supra ciues omnes & extra ciuiū ordinem; cuius maiestas perinde atque vnitas ipsa nullam sui partitionem admittit, ab ea tamen numerorum omnium potestas deriuatur. ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuitatibus ciusmodi est, vt sacer quidem priore loco pro ea qua Deum immortalem proxime accedit dignitate; deinde ordo militaris, sub cuius tutelam ciues omnes quodammodo positi sunt; postremo plebs quæ ex agricolis, scholasticis hominibus, mercatoribus, opificibus exsistit. Id etiam ab hominis natura significatur, in qua bene constitutæ ciuitatis forma perspicitur; non tantum in corpore, cuius vnum caput est, aptaq; membrorum omnium collocatio, sed etiam in animo; cuius suprema pars mens est; huic proxima ratio; deinde vis irascendi, postremo cupiditas. pura quidē mens est ab omni concretione libera, & a cęteris animæ facultatibus diuisa: vis autem irascendi in præcordiis, milites; cupiditas subter præcordia, plebem significat. & quemadmodum ab hepate sanguinis fomite cætera membra vegetantur; sic agricolæ, mercatores, opifices cæteris ciuibus suppeditant alimenta. & vt pleriq; ab inopia mentis belluarum vitam viuunt, & ad id tantum quod adest, quodque præsens est, appetitu ferūtur. quos etiā sacræ literæ[a] *iumenta* vocant:

νοῦς, λόγος, θυμός, ἐπιθυμία.

[a] Ionæ cap. vlt. Psal. 49.

vocant: ita quoque populares & optimatum ſtatus ſine mente, id eſt, ſine principe, ſeipſos vtcumq;, non diu tamen tueri poſſunt; beatiores futuri, ſi principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quaſi mens imperio ſecum diſſidentes ad concordiam reuocare, ac beare poſſit. nihil autem beatius fieri poteſt, quam ſi vis ratiocinandi prudentia, vltionis appetitus a fortitudine, libido a temperantia dirigatur: mens autem ipſa ſuum imperium habeat, & quaſi habenas tenens currum regat, cætera, quocumque ducat, ſequantur. tum enim omnis honeſtas, omnis officii ac virtutis ſplendor circumlucet. at cum, depulſo & excuſſo mentis imperio aciugo, præceps ira quaſi miles indomitus, tum etiam libido quaſi turbulenta ac ſeditioſa plebs faſces arripit, in arcem inuadit; mentem denique ipſam quatit, ac de ſede ſublimi deorſum deturbat; ciuitatem omnem perinde vt animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem ruere neceſſe eſt. nihil enim Reipublicæ ſimilius quam animæ pulcerrima illa ſibique modis omnibus congruens comparatio: vt ſcilicet prudentia, fortitudine & temperantia ciuium ordo triplex efflореſcat, & vnius principis imperio dirigatur; tum enim exſiſtit concors ille ciuium omnium aptus & modulatus ſum-
777 ma ratione concentus. Sed vt harmonia inſuauis eſt niſi diſſonum aliquid admiſſum ſit, quo poſtea mollius ac iucundius in aures influat ſuauis ille concentus, qui ex diateſſaron, diapente ac diapaſon exſurgit: vt qui cupedias auidiſſime liguriunt, voluptatis ſenſum in guſtu nullum habent, niſi coquus artificioſe diſcum aliquem interiiciat acerbis aut ſubamaris condimentis refertum; quo deguſtato cætera multo gratiora percipiuntur: non aliter ac pictores ipſi, vt lux e tabula eminere videatur, atramento candorem circumquaque obducunt (: quoniam voluptatis ea vis eſt & natura vt ſine aliquo ſenſu doloris inſuauis ſit ac pernicioſa futura:) ita quoque neceſſe eſt improbum aliquem ciuem ac flagi-

Præſtantiſſima ciuitatis imago.

tioſum magiſtratus & imperia gerere, & in clariſſima bonorum ciuium luce verſari; vt virtutis ſplendor magis ac magis conſpicuus videatur. cum enim infames, ſordidi, indocti magiſtratus ac iudices aliquot, pauciſſimi tamen vituperantur; qui virtutibus præſtant, veriſſimis ac propriis laudibus cumulantur. Ac mihi quidem priſcas fabulas intuenti videntur Græci veteres ea quæ de iuſtitia tripilici diſſeruimus, commode ſignificare, cum εὐνομίαν, ἐπιτείχεσιν, εἰρήνην, id eſt, Legum concinnitatem, Æquitatem, & Pacem, Themidis filias appellant: legem enim arithmeticis rationibus conuenire diximus, æquitatem geometricis, pacem harmonicis, quaſi concordiæ nutricem, ac totius iuſtitiæ finem optimum. Quæ cum ſatis explicata ſint, reſtat illud quod huius diſputationis caput eſt, an geometricis iuſtitiæ legibus mundum hunc Deus opt. max. temperare videatur, vt C quidē Plato putauit: ob id enim Rempublicam geometrica ratione moderari oportere iudicabat, vt diuinum illud exemplar in conformanda ciuitate ſequeremur. At trium numerorum ſerie naturalem harmoniacis rationibus aptam eſſe docuimus, & animæ facultates omnes ad harmoniæ concentum rectiſſime accommodari. Sed porro pergamus. nam ſi Plato propius admirabilem mundi fabricam intueretur, non prætermiſiſſet illud, quod in Timæo præcipue diſſerendum erat, Deum ſcilicet mundi temperatorem ſapientiſſimum materia & forma, quarum altera alterius ope ſuſtentaretur, rerum omnium vniuerſitatem coagmentaſſe: idque æqualium ac ſimilium rationibus colligatis: mundus enim toti materiæ æqualis eſt; quippe qui vniuerſa ſinu ampliſſimo complectatur; formæ vero ſimilis: vt harmonica proportio geometricam & arithmeticam in ſeſe continet, alteri quidem æqualis, alteri vero ſimilis. Neq; enim Pythagoras hecatomben diis immolauit quod hypotenuſæ quadratum, vt plerique putant, duobus circa rectum angulum quadratis æqua-

lem

lem esse demonstrasset; sed quia duabus propositis figuris sui dissimilibus & inæqualibus, tertiam inueniret, quæ alteri quidem æqualis, alteri vero similis esset:

sic quoque immortale ac sempiternum laudis sacrificium præpotēti Deo debemus, quod ex materia & forma mundū hunc alteri æqualem: alteri vero similem admirabili harmoniæ vinculo colligarit. æqualem quidem materiæ, vt nihil desit aut superfit: similem vero formæ illi sempiternæ quam in mente habuit sapientissimus opifex priusquam opus illud fabricaret, vt est in libris Originum[a]. Consimili sapientia motu rapido cœlestes orbes ab Ortu ad Occasum; ac rursus ab Occasu ad Ortum circumagi voluit; tertium item trepidationis participē vtriusq; fecit. Ac si quis per singulas rerū naturas penetrare volet, animaduertet illam harmoniæ vniuersitatis cohærentiam & mirabilem colligationem, quæ singulis singula sic connectit, vt medium cum vtroq; congruat extremo. illa vero cohærētia, nec arithmeticis rationibus, nec geometricis conuenit, sed solius musicę propria est. nam concentus suauitas ex vocibus apte temperatis exsistit: discrepantia vero, cum voces misceri non possunt. Itaq; videre est terram ac tophum argillæ & cretæ quasi medio quodam connecti; lapides inter ac metalla marcasitas ex vtroq; genere coalescere: stirpes item ac lapides coralliorum genere quod arboreſcit, quasi medio quodam cōglutinari: animantium vero ac stirpium media esse *Zoophyta*, quæ tametsi mouentur ac sentiunt, radicibus tamen hærent. rursus aquatilium ac terrestrium animantiū media esse amphibia: volatiliū & aquatilium medios esse pisces volatiles; hominis autē ac brutorum animantium medios simias ac cercopithecos videri; nisi Platoni assentiamur, qui mulierē in bestiarū & hominū medio collocabat. bestiarum autē & angelorum vincu-

Dato triangulo 1, simile detur 2. per 18 sexti. triangulo vero 3 detur æquale rectāgulum paral lelogrāmum 1 per 42 primi. erit rectangulum 3 simile rectangulo 2. & æquale quadrangulo 1.

Genes. cap. 1.

lum est homo, qui mortalis simul & immortalis naturæ particeps, cum vtroque societate quadam coniungitur. Est etiam ætheris regio media, quæ suppositam sibi animalem spirabilemque naturam & cœlestem regionem eadem complectitur affinitate. Et quemadmodum in recta musicæ modulatione esse aliquid oportet quod durius feriat aures, sine quo peritura sit cantus suauitas: ita quoque Deus bonorum ac malorum vim sic temperauit, vt vitia virtutibus opponeret; & monstra quædam in natura exsistere, orbiumque lucentium deliquia fieri patitur; & rationes quasdam esse, quas Geometræ surdas vel potius ἀῤῥήτους appellant; vt mundi concentus suauior esset; & admirabilia Dei facta planius ac melius intelligerentur, quæ alioqui densissimis tenebris inuoluta delituissent. Itaque Deus ad Pharaonem, *Excitaui*[a] *ego te*, inquit, *vt demonstrarem in te ipso potentiæ meæ vim ac decus, vt toto terrarum orbe gesta mea omnium vna commemoratione prædicarentur*. Hæc quidem ad rerum in Ægypto gestarum verissimam narrationem pertinent: sed latet sententia diuinor de Pharaone malorum omnium opifice ac parente, quem sacræ literæ verbo *Leuiathan*[b] significant: theologorum tamen omnium vna vox est, hunc humani generis aduersarium omniũ maximum Dei nutu, verbo, potestate coerceri: vim autem malorum omnium quam miramur & indignamur, & sine qua vis bonorum nec esset, nec perciperetur, elemẽtorum ac nubium cancellis cohiberi: supra vero nihil nisi sanctum & a sordibus ac scelere purum manere, vt exigua illa malorum labes multo plus profutura sit quã nocitura. rectissime enim Augustinus; *qui Deum immortalem vllum mali dedecus perpessurum negat, nisi maius bonum consequi certo sciret*. Quemadmodum igitur ex vocibus acutis & grauibus suauis concentus efficitur: sic etiam ex vitiis ac virtutibus, ex elementis ac 779
cœlestium orbium conuersionibus inter se discrepantibus, rerumque omnium contagione & antipathia vinculo

C

a Exod. c. 9.

b Iob. cap. 40. & Psalm. 104. Ibpius xocant חשתן rectissime interpretatur Ezechiel cap. 29. 30.

culo numquam dissolubili colligatarum consensu, harmonia mundi totius partiumque singularum concors exsistit. Res item publica bene constituta bonorum ac improborum ciuium, potentium ac tenuium, sapientium ac stultorum, robustorum ac imbecillium, mediis ordinibus vsquequaque interiectis, qui summos infimis, omnes omnibus coniungant, mirabili ciuium vniuersorum discordi concordia coalescit: sic tamen vt bona malis sint vbique potentiora: vt mirabili prudentia sapientissimus ille rerũ omnium opifex ac mundi procurator sempiterna lege sanxit. Et quemadmodum ipse incredibili quadam vi ac potestate præditus angelis imperat; sic etiam angeli hominibus, homines belluis, anima corpori, mas fœminæ, ratio cupiditati; & optimum quicque imperandi potestate deteriora continet, vt omnia rectissimis ac legitimis imperiis colligatione quadam potestatum omnium coerceantur Quod igitur vnitas est in numeris, mens in animæ facultatibus, centrum in circulo; itidem in mũdo rex ille potentissimus, vnitate simplex, natura impartibilis, puritate sanctissimus, supra cœlestium orbium fabricam altissimo interuallo remotus, spirabilem hanc regionem cum cœlesti ac intelligibili copulans, mundum triplicem suauissimo concordiæ ac modulationis concentu admirabili colligatum, cura quadam secura ab interitu seruat; cuius ad exemplar optimus quisque princeps, qui Rempublicam non modo saluam, sed etiam honestam ac beatam fore sperat, sese comparabit.

FINIS.

Typographus lectori S.

Quæ diligentia in hac editione sit adhibita, lector nos prædicare nolumus: ipse satis perspicies si cum superiori hanc conferre volueris. Nec tamen asseuerare volumus nihil nos prorsus hic fugisse: sed, quæ oculos nostros fefellerunt, pleraque omnia facile per te cognosci posse. Verumtamen & hoc monendus es. non pauca nos data opera intacta reliquisse; quæ sc. vel opera typographica in superiori editione, vel amanuensis in auctoris autographo minus recte assecutus erat. quamquam ipsum etiam auctorem, vt plerumq; fit, per festinationem nonnulla fugisse certum est. quorum etsi bonam partem ex Gallica editione restituimus; pleraq; tamen intacta relinquere, quã temere nostro arbitratu mutare voluimus. Hoc nobis excidit: pag. 976, v, 1, scribendum CXXXVII, *expunctis prioribus duobus centenariis. Sed in aliis etiam numeris non raro suspecta est exemplaris fides: vt item in propriis nominibus, præsertim barbaris. Pag.* 1217, *v.* 7, *scr.* ratiocinandi a prudentia, vltionum appetitus a fortitud. *Vale.*

RERVM, VERBORVM ET SENTENTIARVM QVÆ HOC DE REPVBL. opere magis visæ sunt memorabiles, INDEX.

*Numerales notæ, paginam; literæ, paginæ partem significant; a, primam; b, secundam; c, tertiam; d, quartam. *, sententiam, regulam iuris, aut summam denotat. Quærendi autem tibi sunt paginarum numeri non qui ad summam oram, sed qui ad interiora latera sunt appositi, exemplari quod secuti sumus, respondentes. in quorum medio tantum C litera expressa est, cetera facile intelligi poterunt.*

AAronis Hebræi nobilitas 353 a b
Abbaticellani & Glarenses vtriusque religionis custodes 72 d
Abid festum Iudeorum quod 395 d. eiusdem varia consideratio & appellatio, ibid. vnde dict⁹ mẽsis *Abid*, 346 d
Abrogatio quorundam beneficiorum seu priuilegiorum a Ludouico XII. Francorũ rege facta 165 b
Absalonis Dauidis filii exemplum 549 b
Absurdum antecedens, absurdum & consequens 193 c
Academiæ Andium priuilegia a Carolo V. quare concessa 506 a
Academiæ rectorum ius in scholasticos 333 c
Accursii sententia de iudiciis ferendis an ex æquitate, an ex verbis legum 153 d. eius error de Iatronibus 766 c
Accusandorum & damnandorum reorum mos apud Mediolanenses 458 c
Accusatores corruptelæ rei & peccatorum inuicem quare constituti apud Roman. 432 b
Achabi exitium ob impunitatem Benadabo concessam 488 c. eius vxoris crudelitas 540 d
Achæi tyrannorum magistri 74 d. eorum conspiratio vnde dignota 169 b. eorum societas 74 c, 75 a. eorum ius, eiusdemq. societatis diruptio, ibid. cum Romanis 75 b
Achillis parentatio 34 d
*Actio expilatæ hæreditatis & furti coniugibus inter se nõ datur 17 c
Actus iurisiurandi ducis Guelriæ 118 c
Actuum legitimorum vis & natura 111 d
Adamus homo & fœmina 14 d
Adamo in vxorem Euam Deus imperium dedit, ibid. quod fuerit illud ibid.
Adolescentium natura 521 b
Adolphus regis Danorum auunculus Imperator vrbiũ Balticarum 76 b
Adoptionum causa 29 d. quibus adoptare licet, ibid. & 30. eis fraus legibus quomodo fieri possit 30 d. earum ius. & in adoptiuos potestas adoptantiũ 28 c 29 b iura varia apud varias gentes, ibid. *vide* etiam in dictione Gallorum.
Adoptiui quomodo a publicis muneribus excluſi 30 d ab hæreditatibus & substitutionibus, ibid. & 31. hodie proximis parentibus legitimisq. hæredibus non præiudicant 30 d
Adoptione marium an filiæ naturales & legitimæ ab hæreditatibus seu substit. excludantur 31 a
Adoptione qui ad principatũ peruenerint 29, c
Adoptiones variæ 28, 29 c
Adoptare fœminis an licuit 29 b
Adoptio Ephraimi & Manassis ab auo Iacobo 28 c
Adriani lex de αὐτεξουσίῳ Præsidium Prouinciarum 325 d
Adriani Pontificis introductiones auaritiæ 651 c
ab Aduersariis quæ vtilitas maior decerpi dicatur, *vide* Vtilitatum omnium
Adulterii pœna apud Rõ. 16 b & aliarum gentium ibid.
Adulatorum siue Aulicorum canum pestis Reipub. *vide* Aulicorum
Adulteram occidentis pœna varia 760 b
Æacidarum genus vnde 450 c
Æbutia rogatio quæ 24 d. eius rogatio de abrogatione legum XII Tab. 307 a. 427 b
Ædilium curuliũ potestas eadem quæ Tribunorũ 281 d. præscripta 282
Ædium exustarum æstimatio quæ habenda 397 b
Ægyptiorum adulterii pœna, *vide* Adulterii
Ægyptii fures, *vide* Fures
Ægyptiorum natura & situs 500 d. eorum opera publica 671 c. eorum ordinum dignitatis prærogatiua 354 b eorum beneficia in reliquas gentes 145 c
Ægyptii ægri diuisio 630 c

Ægypti ærarium, *vide* Ærariũ
Æmilii Mamerci Dictaturæ tempus per breue 262 c
Æqualitas aut inęqualitas bonorum quantum Reipubl. vtilis aut inutilis: *vide* Bonorum
Æqualitas legitima, humanæ naturæ consentanea secundum Euripidem 748 d
Æqualitatis & similitudinis differentia ad geometriam & arithmeticam 748 b
Æquatio bonorum quam iniqua & damnosa 702 d
Ærarii descriptionem Principem habere oportet 672 d
Ærarium in Republ. quam necessarium 638 a. eius conficiendi septem genera, eod. d. de iis singulatim fo. seq. 643 c. 645 c, 647 d, 650 a, 651 c, 654 a. eius dispensatio penes Senatum 254 d, & 256 c, constituendi & in integrum conseruandi quæ ratio adhibenda 657 d. sanctioris ratio 675 a. vbi passim variarum gentium modi obseruati huiusce conseruandi gratia
Ærarii Gallici conseruandi ratio 672 c. Item in eius pecuniis colligendis varia munera constituta, vt tribunorum, quæstorum, iudicum, & aliorum id genus præfectorum diuersa ratio: vnde Reipubl ipsius ærarii maxima detrimenta 678, & 679 passim: vbi & nonnullarum aliarum gentium mores referuntur
Ærarium Ægypti Florentini Ducis & Turcarum 669 c, d. Athenienſium 660 b, c Galliæ sub imperio Caroli v, vr, vii. Ludouici xi, Caroli viii, & ix. 676 d, & 677 a
Ærarii publici & ciuitatum euersio vsurarum ratione 665 d, & a fol. sequen. ad fol. 668 b
Ærarii Gallorum claues quot & penes quos 674 b
Ærarii & fisci differentia 461 b. eius conseruandi ratio, item in quibus insumendę publicæ eiusmodi pecuniæ 668 d, 670 b, & passim
Ærario præfecti apud Persas & veteres Græcos quare virilibus priuabantur: *vide* Græcorum
Ærario Romano variorum varia contributio 643 c, d
Ærario quando succurendum 654 a
Ærarii constituendi Turcarũ mos, *vide* Turcarum. item Caroli v. Imp. institutum, *vide* Caroli
caducarum partium Ærarii Galliæ anni 1572. computatio 672 d
in Ære qui non habet, in corpore soluere tenetur 759 a
Æris abundantia apud Germanos, vt & aliorum metallorum, excepto auro 685 a. eiusdem metalli varia æstimatio, ibid. eius ad argentum ratio quę 690 d
Æschinis & Demosthenis cõtrouersia 263 c
Æsculapii & Isidis sacra a Romanis in vrbem recepta 434 b
Æsymnetę apud Thessalos & Mitylenęos qui 79 c, 197 a
Æsopici equi affabulatio 660 d
Ætas Reipubl. *vide* Reipubl. gub.
Ætatis hominum communis definitio 624 b. ciuium dignoscendę modus 621 c
Æthiopum regnum & eiusdem vectigalia 647 b. nullus vsus vrbium, nec arcium, præter eam vbi adseruantur Principes 557 c. Ii vt & Afri vnde cibi abstinentes 497 d. religiosissimi apud quos ingens sacerdotum numerus: item templorum & id genus sacrorum: item eorundem alii mores 521 c. eorum dominatu qui potiatur 191. in marg. eorum dominii potestas 193 c, ex Iouio. eorum rex quot dicatur habere reges subditos 141 d. eorum mos ratione Regũ & Principum regalis stupis 733 b, c
Ætolorum naturæ robur vnde 16 c. eorum consuetudo in suffragiis ferendis 251 b. eorum & Arcadum bellorum causa 386 c: concilium 245 a societas 75 c
Æstimare, quid Ripuariorum legibus 29 c
Afri & Æthiopes vnde cibi abstinentes, *vide* Æthiopum
Africa leprosorum abundans 508 c, d in ea & Hispania Africæ contermina, furiosorum frequentia 505 e: vbi & varia furoris genera passi. Eius regionis natura & qualitas 496 d. monstris abundans quare 509 b. eius vrbium quæ maxima, *vide* Caira. quare Afri in Europam, & Austrii versus Aquilonem proficiscentes, robustiores fiant: contra Europæi in Africam & Aquilones versus Austrum, interiores & debiliores euadant 496 d, & fol sequ. vbi id genus varia exempla
Africani qui dicti 29 d
Africorum populorum mutabilitas in statu Rerump 383 b
Agamemnonis sacrificium Iphigeniæ 35 a
Agellii locus restitutus *de ratione mulctarum aut potius Italiæ etymo*: Item in voce *Ouis* 275, d. Item 276 c
Ager centuriatus qui dictus 639 b. *vbi & Hæredium quod apud veteres dictum.*
Agesilaus rex quare ab Ægyptio rege contemtus 465 d
Agesilai & Lysandri odia 444. quare ab Ephoris mulctatus 204 b

Agis regis cædis causa 525 c
Agrariarum legum iniquitas 326 a, b: 527 b, constitutio Romanorum 532 b, d
Agraria Rulli Tribunipleb. rogatio quæ 230 a. lex Lycurgi 693 a
Agri Romani diuisio Romulea & aliorum 639 a, b, eiusdem iugerum numerus, ibid. Ægyptii diuisio, *vide* Ægyptii
Agricolarum & Pastorum ordo laudabilis quare 360 c
Agricolturæ laus 360 c
Agrippæ Senatoris Romani in concilianda plebe cum patribus subtilitas 52 a. c, 478 c
Agrippæ (Menenii scil.) paupertatis exemplum 546 a
Agrorum hostibus ereptorum quæ ratio apud Roman. & quantum ex iis cuique possidere liceret 532 b diuidendorum apud Spartiatas Lycurgi ratio 533 b, 534 a, b 536 b, & 537 a. diuisio ex lege diuina 127, c. assignatio apud Peruanos deuictos a Carolo V. Imperatore 645 b
Agrum certis finibus descriptum habentes eodem iure in singulos vti, quo in vniuersos ipso iure perspicuum; nisi singulari beneficio immunes esse singulis tabulis testatū fuerit 126 d
Alæ aureæ Euripidis, *vide* Euripidis
Alarici Gotthorum regis de cretum 101 b
Alaudium vnde 107 d
Albani Ducis Hispani auaritia maxima Belgarum ab Hispanis defectionis causa 637 b
Alberti marchionis Brandeburgensis doctoratus perfidiæ, *vide* Mauricius
Albinagii ius Gallorum quod, & vbi locorum vtratum 61 a. quam antiquissimum c. iuri qui in Gallia non subiiciantur 63 c
Albretus rex Nauarræ regno spoliatus 120 b
Albretorum ius gentile 13 b, c
Albretorum principes, Laualiæ gentis ac Mommorantiæ gentilia prauorum iura rescindi curarunt 13 d
Alcibiadis factum erga vxorem 18 b
Alenzonii ducis Maiestatis rei iudicium 463 d. eius coniurationes in regem Carolum VII & Rempubl. 216 b
Alemani Præsidis damnatio & restitutio 162 a, c 315 d
Alexander Magnus Darii patricidii vltor 816 a. eius beneficia ingentia 555 c Ebrietatis vitium turpissimum 453 d. Imperium & victoriæ 371, & 407 b. munificentia in abrogatione legis Macedonum de coniuratis, *vide* Macedonum. Exercitus descriptio 517 d. Dominatus 104 b. Iactatio 55 b. c. Prosapia 195 c. Responsum notabile Taxilæ Indorum regi regnum sponte deserere volenti 445 b
Alexandri Seueri imperium optimum Reipubl. 552 b, c. Seuerus quare nuncupatus, ibid. eius numina 484 d. Mos laudabilis ratione tribuendorum dignitatis graduum 556 a, b
Alexandri VII Pontificis Max. tyrannidis exemplum 483 c
Alexander Medices Florentiæ tyrannus, a Laurentio Medices proximo & familiari infectus 376 a, b
Alexandri Imolensis Magi stratus definitio, *vide* Magistratus
Alexander Imolensis omniū sui temporis iurisconsultorum peritissimus 125 b eius sententia de pactis conuentis iureiurādo firmatis 86 c
Alexandri Iurisc. erronea opinio, iudicem ad quem arbitrium iudicandi delatum est, inique iudicare posse 755 a
Alexandri IV. Pontificis in Federicum II Imper. petulantia 138 d
Alexander Pontifex quando creatus 402
Alexandri pontif. mors 558 b
Alexander Magnus & Alphōsus Aragonum rex, contortis collis, a subditis (aulicis quidem canibus) imitati 454 d
Alexandria quomodo nobilitata 59 c
Alliaci Cardinalis astronomi error 400 a, b
Allobrogum principib. lex Salica vsitata 13 c. eorum Ducis in seruos benignitas 40 c
Allodia prædia ex consuetudine Campaniæ, ne principis quidem beneficio possidentur pleraq; 191 b
Almiral, apud Gallos quod munus 327 c
Alphonsi tyranni mercatura *vide* Mercatura
Alteratio status Reipub. quæ 266 c. a conuersione quomodo differat ibid.
Alteratione Reip. *vide* Reip.
Aluaresii historia Æthiopica de verberatione Præsidum quorundam 191 d ab Amani supplicio ad victoriam Machabæi aduersus Antiochum tempus 421 b
Amasis Ægyptiorum regis lex optima in otiosos 537 c
Ambasianæ coniurationis maximæ exemplum, & a quo detecta 471 b
Ambiguitates verborum fugiendæ, *vide* Verborum
Ambitiosorum & stomachi veterno languentis comparatio 434 a
Ambrosius sub Theodosio Arrianorum tempore 483 d
Amicitiæ fundamentum æquabilitas 693 b eius necessitas & origo 329 b, & 330 a.

eius & fluminum comparatio 12 d. eius conseruatio in harmonica iustitia consistens 730 b
Amioti Plutarchi interpretis error 495 c
Amissarum rerum siue mobilium siue immobilium ius, & tempora intra quæ repeti possint præfinita 171 b
Ammani Heluetiorum quorundã Magistratus vt Rhætorum 232 c
Ἀμνηστίας leges variæ 214 c lex Anastasii 344 d
Amoris & amicitiæ natura 12 d
Amorræorum & Ammonitarum mores in mactandis liberis 34 d
Amphictionum ciuitatum fœdera 73 d
Amymones Gnidiorum 51 a
Anabaptistarũ imperii interitus 370 a. eorum rex primus Leidanus 489 d. hac ætate in Vvestualia degentium mores ac leges 12 b. pernitiosa colluuies & conatus 343 c
Anarchia, qui Reipubl. status 176 d, & 369 a. eiusdem exempla passim eod. fol. omnium Rerumpubl deterrima 485 d, 692 d
Anastasii Græcorum Imper. beneficium collatũ in Clodoueum regem Francorũ 197 c, d. eius lex de rescriptis Principum 190 a
Ἀμνηστίας *vide* supra
Anaxagoræ sententia de niueatra 481 d. & Aristotelis responsum 482 a
Anaxarchi oratio ad Alexandrum de potestate & officio Principum 97 c
Andegauẽsis ciuitatis laus 506
Andium mos in maritandis filiabus, minime tamen omnibus probatus 536 a
Andronio quare Maiestatis accusatus 255 a
ἀπόλυψις quid, *vide* Clarigatio
Angelicus, Anglorum aureus; & eius valor 687 a, c
Angli Scotorum patroni, & eiusdẽ patrocinii quæ cautio 585 c. Gallis bellicosiores, sed minime prudentiores 501 a
Angli cuiusdam Hastingarum domini pensio annua a Lu. douico XI. rege constituta 649 c
Angliæ natura cæteris regionibus frigidior, æstate calidior, & quidem eiusdem pars solis calore ardenti exusta 496 a, b. eiusdem aeris temperies 491 c. eius rex Eduardus III. Imperatoris vicarius 128 d. item Henricus Edmundi filii nomine ligium & vassallagium faciens Roman. Eccleſiæ 116 d. Reginæ prudentia in regno administrando 642 d. Regni ius 723 c. d. Reges quomodo facti fiduciarii Pontificis Rom. 134 a. eiusdem regionis domitor quis 192 c. regni varia captiuitas 562 a. Reginarum pactaconnubialia 741 d
Anglicæ iniustitiæ exemplum *vide* Iniustitiæ. Iustitiæ magna auctoritas & ius 84 c. Regiæ stirpis paternæ qui supersint in Anglia 741
Anglici funestissimi belli inter Principes causſa 474 b
Anglorum principum cædes mutuæ, tenuibus an salutares 410 b, & 445 d. expulsio e Gallia 238 b, c. Reges Vassali ligii Francorum 109 d. Item Vassali Pontificis Rom. 109 d reditusq; pendere soliti, ibid. Senatus status 250 b. eorum & Scotorum mores in feudis 192 a, b in eorum & Scotorum finibus ager vtriusq; imperii finitimus, cuius iuris 57 c. eorum Comitum in Rempub. coniuratorum damnatio a comitiis facta 91 b. vectigalia annua 642 d. eorum conuentus 90 b. eorum potestas in regem & Principes 91
Animalia imbellia quæ 569 a
Animæ facultas triplex 512 c. ciuitatis administratio & distas fcultates quomodo comparetur, ibid.
Animæ hominum aquis immersorum 36 a
Animi partes tres: Ratio scil. Ira & Cupiditas 503 a. eius virtutes quæ, & earum virtutum facultates 4 d, 776 b. * eius magnitudo, decus omnium virtutum 571 a. * eius vim nihil magis frangit quam seruitus 45 a
Animorum vis ac robur ad Australem plagam; corporum vero, versus vtrumque Polum 497 d
Annibalis rogatio ad Carthaginenſes *de institutione Magistratuum annuorum* 432 c, d, eius virtutes, vitia æquata 200 c, 509 b, c
Annonariæ rei in Gallia inopia vnde 675 c
Anni ratio Mosaica 396 c, 406 b Constantini magni 407 c. septimi consecratio, *vide* Septimi
Annulorum aureorũ ius qualis dignitatis 406, d
Antigonus Macedoniæ & Asiæ rex Reipub. Lacedæmoniorum liberator ac restaurator 178 b, c. eius interitus, ibid. eius dictum memorabile de Regũ auctoritate 97 c eius iactatio 197 b
Antiochus religionis Iudaicæ venerator, Hierosolymam obsidens 484 b. eius regia designatio 198 b. clementiæ exemplum in Seleucenses defectores 341 b. crudelitas in Iudaos capta Hierosolyma 414 b, c
Antiochensis ciuitatis priuilegium 50 a
Antiquitatis scriptores præcipui 276 a

Antonini Pii beneficiũ in Rõ. Imperii subditos 55 b. eius laudabile institutum ratione tributorum 665
Antonini Augusti iactãtia 129 d
Antuerpiæ & Lutetiæ seditiones 477 c
Anus cuiusdam dictum ad Adrianum ius sibi dicere differentem 452 b
* Appellare a lege vel principe, capitale 305 c
* Appellatio a Legato ad mandantem nulla 310 d
Appellationis tempora 324 passim
Appellationis ius in peregrinorum hæreditates, *vide* Albinagii ius
Apochæ publicæ ratio 649 d
Apum reges quare dicantur aculeis carere 461 d. earum & vesparum ætas 414 c
Aquila suis pennis quomodo configi dicatur 379 c
Aquilæ Tribunipleb. factum in Cæsarem 208 c
Aquilia lex *de dominorum fauori tate in seruos* 333 b
Aquilonis & Austri variæ naturæ, *vide* Austri
Aquilonarium populorum, naturæ qualitas seu mores 401 a, d: 491 a; 496 c. eorum beneficia & præcipua studia in opificiis & manualibus artibus, *vide* Artes. eorum & australium naturæ differentia 521 b, 632 d
ab Aquilone quanta gentibus Austri potissimum pericula semper manarint 498 d
Aquilioniæ regiones vnde dictæ 496 c
Aquilones populorum multitudine, corporum amplitudine & robore Australes superant 499 a. item pilorum multitudine & cute molliori, eod. c. Hi populi Hunnorum morum imitatores: & singulatim qui 191 d. & 192 a
Aquitani ab Anglorum dissentione quomodo liberati 611 a. eorum rebellio 541 c. eorum & Narbonensium populorum ferocitas & mobilitas vnde 517 c
Arabum defectio a Christianis 403 d. eorum victoriæ ibid. & 404 d, 406 d eorum potentia ob multitudinem seruorum 38 d
Arabica lingua Hispanis cur familiaris 172 d
Arabes Hispaniarum imperio quomodo & quamdiu potiti 176 a. hi & mauri Hispanorum imperii deuictores 421 a
Aragonensium apud Alphonsum regem querela 87 b. eorum Regum aduersus Andium duces bella 133 c Prætoris ius & potestas 84 a, b, c Rex quibus legibus teneatur 86 d Rom. pontificum fiduciarii 119 b, 132 c. Regis initiandi ratio 84 a. Regni primordia, ibid. *Iustitia magna* appellatione quid intelligant, *vide* Iustitiæ. eorũ mos *de numis* 681 a
Arati apud Achæos auctoritas 74 d. 75. in sedandis querelis factum egregium 103 d
Arbaces Medorum præfectus, Sardanapalum de regia potestate deiecit 371 b
Arbiter quis 305 b, c dati & recepti differentia 305 c. eius & Iudicis, *vide* Iudicis.
* in arbitris receptis nemo qui nolnit obligatur 334 d
Arborum seu lignorum penuria in Gallia vnde 675 c
Arcadum & Ætolorum bellorum causa, *vide* Ætolorum
* Arcana Principis publicantis pœna capitalis 245 c
Arces quæ *Græciæ compedes* dictæ 558 c, quibus periculosę aut vtiles 558 c, 566, & seq. 571, 572 a
Archi apud Thessalos qui 179 a
Ἀρχὴ & ἄρχειν, quid Græcis 259, & 263 d, 273 a, & passim
Archidami prudentia in sedãdis discordiis 473
Architecti consideratio 494 b
Archimedis conatus in digno scenda metallorum confusione 681 c
Ἀρχὸν ἐπώνυμος Athenienſium summus Magistratus 48 a, 186 c. ἀρχόντων genera ex Æschina 285 d
Archontos Melitensium potestas qualis 79 c
Arcturus Brito, Magister equitum quando creatus 160 a
Arctici Poli natura 497 d
Ardeatum bellorum ciuilium origo 386 b
Arelate Rõ. Colonia, *vide* Col.
Arelatensis regni fines & regiones 128 c. eius & Lotharingiæ diuisio, *vide* Regna
Areopagitarum concilium
* quot ciuium 245 a. Senatus ius a Solone præscriptum 250 c. In eo videre nefas 310 c
Argentei numi, licet minimi, quare Reipub. vtiliores quam ærei 684 c
Argentinensium popularis status lex 701 b
Argenti vnciæ diuisio 684 b. eiusdem & plumbi ratio: *vide* Auri
Argiuorum prudentia in regum selectione 188 a
Aristides Iustus cognominatus 204 b. eius rogatio 234 a
* Concilium aduersus Themistoclem 98 c
Aristocratia quæ 174 b, 175 a 217 b. eius origines 371 c, d. constituendæ ratio 186 a vtilitates 704 d, 705 a, b. incommoda 704 d, & 705 a, b. In quibus consistat 217 c, 218 d. eius conseruandę cautio 385 c. Quæ sub se comprehendat 187 b. in Populare status conuersa 386 b, c. huic contraria 217 b, c. huic contraria 217 b, c. Aristotelis sententia de ea 233 a. eius laus 712 c, d; 713 g, d.

eius quæ ratio in dignitatibus 226 b. ſtabilitas 708 b
Ariſtocratici qui 177 b
Ariſtocratiæ peſtis nulla maior quam diſcordia Optimatum 386 a, b. in ea definienda error cauendus 227 b,c
Ariſtocraticus ſtatus quis 185 d,186 a,187 a. eius incommoda 229 d
Ariſtotelis opinio *de primo dominatu* 189 c. eius libri quidam de Repub. interierunt 183 a. eius omiſſio in conſtitutionda differentia inter munera publica 273 d. error ex Cicerone & Contareno 183 d: item in conſtitutione regnolum 195 & 196 a. Præceptum ad Alexandrum *de regimine ſubditorum* 194 b opinio *de ſucceſſorio regno* 717 d, & 718 a,b. inconſtantia de ſummo bono 4 & 6. Eius ſententiæ *de Ariſtocratia & populari Repub.* 228 a, 233 a. item *de Deo* 412 a. *de Magiſtratibus* 259 d, 273 b,c
Ariſtodemi Lacedæmoniorũ regis filii a Lycurgo depoſiti 187 d,& 188 a
Arithmeticis Iuſtitiæ legibus, an in priuatis ſolum iudiciis locus ſit, cum de rebus rationibuſq; permutandis agitur 758 c
Armorum ius & vſus an Rebuſpub vtilis 193 b
Arma habere vbi liceat aut iubeatur; aut contra 487 d
Armorica Gallici imperii prouincia 112 c
Armoricorum reſcripta, *de iure ſui Ducis & reliquorum magiſtratuum ratione prouocationis* 163 c
Aromatum vectigalia 663 c
Arrianorum tempora, poteſtates, opes & religio 483 c
Artaxerxis beneficium in Pelopidas 55 d
Artes vnde manarint 195 c, 361 a, 512 c. ciuitatibus neceſſariæ quæ 519 a. ſordidæ quæ 357 b, 361 a. eas exercens, inter plebeios cenſendus 357 b
Arx munitiſſima Principis, eſt ſubditorum beneuolentia 538 b
Aſelli Prætoris vrbani cædes 319 d
Aſiatico cœlo nihil mollius 412 b, Aſiaticorum temperata natura 500 c
Aſſis pretium varium 167 d
Aſſyrii *Chaldæi* dicti 371 b. eorum mos *in cædendis Magiſtratibus* 191 c. Regum propagatio 371 b
Aſtarte Venus a Scythis nuncupata 513 c
Aſtrologorum errores in rerum humanarum conſtitutione, & quidem Rerumpubl. 395 b in temporum origine 396,397,398,399 d,400 402,407 d,408 c
Aſtrorum & Temporum varia conſideratio, *vide* Tempora
Aſtuti vnde dicti 49 c
Atabalippæ Peruſinorum regis & fratricidæ ſupplicium 729 a
Athenarum vrbis nobilitas vnde 59 c. denominatio 535 b. loci ſterilitas 359 c. ciuium varia natura 516 a. ſtatus tripartitus 229 a, & 230 c, 492 a. eorum laus & vituperium 202 d, 694 c, 695 b, 696 d, 699 c, 700 a. Imperii ratio 371 d. popularis ſtatus 51 c,216 a. Reip. liberatio autore Thraſybulo 103 c interitus cauſa 467 a Magiſtratus ſummus 186 ciuium priuilegia 61 d. Ærarium 660 d Cenſus 626 d. Crudelitas in Phocionem 697 d. Ius *in rogationibus ſeu legibus ferendis* 426 b. Militia 574 a. Bellum aduerſus Lacedæmonios 177 a. Tyranni a Lyſandro inſtituti, ibid. Pœna *in adulteros* 17 a. Victoriæ 700 a. Moribus contrarii a Lacedæmoniis & Thebanis 493 b, 515 a. Iura in peregrinos 612 a Poteſtas 164 a. Mœnium ſtruendorum & diruendorum cauſa 426 d, & ſequen. Ἀικαστὴ 419 d. Morum puritas 492 b. Mos *in proſcriptionibus bonorum damnatorum* 542 a. Plebiſcita, *vide* Plebiſcita. Operum magnificentia 671 b Ciuitatis iura quibus conceſſerunt 55 d. Perfidia in ſocios 586. Prouocationum mos 160 d. Oppreſſi a patronis 585 d. Pacis autores inter Rhodios & Demetrium 591 b. Dei irriſores 609. de *Oſtraciſmo* lex abrogata 546 d
Atlanticarum vallium vbertas 518 b
Attalus Ætolorum rex 76 b. eius liberalitas in Romanos 532 d
Attici agri cenſus 621 d
Attilæ incurſio in Germaniam 191 d
Attilia lex de tutoribus dandis 319 a
Attilii Reguli fidelitas 594 d
Attinia lex *de Tribunis* 216 b
Auaritiæ exemplum Adriani Pontificis, *vide* Adrian. Ioannis XXII Pontificis Romani & aliorum Principum 676 a, b. auaritiæ Principum vnde ſæpius procedant 959 d
Audiendum prius quam iudicandum 322 b
Augerii Ferrerii aſtronomi error 397 a
Auguſtæ comitiis gentilium Principum iura renouata 13 c
Auguſtus Imperator Roman. conſeruator priuilegiorum 55 b. eius in Imperio, quæ concilia quis ve Senatus 247 c. Fi-

c. Fides in Catacotam latinem 604 c. Imperii tempus 420 d Gesta 377 b. Prudentia in continendis ciuibus 671. eius Regni diuturnitas 715 a. Clementia 311 c. Calliditas vt se supremum Reipublic Rom. constitueret 186 d. Crudelitas in reos 460 d. Regni futuri oraculum, *vide* Oraculum, eius Legata 648 c. Augustus se Tribunum pleb. sua autoritate fecit 151 b legibus solutus, & quare 85 a. 92 c Imperator Domini appellationem semper repudiauit 191 a. Augustus an legibus solutus 101 a. eius volumina successoribus relicta, item eius studia & diligentiæ exempla 973 b. Prudentia belli & corporis ratione 570, c. d eius imperii tempora ad Constantini imperium 421 b Humanitas & liberalitas in Iudæos 484 a eius & Antonii decertatio 406 d: vbi Augusto dominatio summa obtigit

Auibus an ouæ priora 396 d

Aulici canes cum erucis & locustis collati 454 d. eorum quæ pestis Reipub. 550 c, 551 a. eorum Mores qui 550 d. ab aula Alexandri repulsi 552 d

Auiζon Gallorum qualis vox 505 b

Autasii principatus maiestas 115 b. eius Principis vulneratio, & vxoris eius mors 421 b, c

Aureliani Augusti clementia in Tyanenses 338 d

Aurelii virtus, Commodum filium etiam vitiosis moribus amabilem reddidit 373 b. Faustinæ vxoris crudelitas 540 d Responsum notabile ratione repudiandæ Faustinæ 743 c, d

Aureliorum dux Ludouicus Lutetiæ cæsus, & eius accusatio 77 d

Aureorum numorum varietas æstimatio, *vide* Numorum

Auri & argenti abundantia vnde in Europam 658 b, d. vnde in Galliam, c. eius abundantia & prodigalitas: item quando pretiosius habitum 685 c, d. Coronarii exactio a Iudæis 344 b. eius ad argentū proportio duodecupla 684 a, 685 a, b. vbi agitur de varia eiusdem æstimatione. Ratio quæ 690 d. vtriusque vsus quare a Lycurgo Lacedæmonis interdictus 678 c. aurū nec argentum expurgari posse, & eorum variæ rationes 682 b Coronarium a quibus ex actum 647 a

Auster currens Græcis dictus 499 b. Australium ingenio præstantium exempla 505 d. australes corpore & animo morbosiores Septentrionalibus virtutibus ac vitæ prolixitate cæteris præstant 509 b. Crudelitas eorum vnde, Dysenteria quare sæpius laborent 499 d eorum & Scytharum differentia 506 passim, 512 b, c. 522 b. Naturæ qualitas seu mores, Item eiusdem vis Aquiloniorum naturæ contraria 403 d studia 512 b, 512 b, c. Morbi noxii, *vide* Morbi

Austri & Aquilonis variæ naturæ, & eorum proprietates 497, 498, 499

Austriæ Dux, quando regio nomine subornatus & spoliatus 198 b. Austriacæ gentis Principes nobilissimi 396 d

Autor huius operis, libellorum Magister a quo institutus 163 a. eius iudicium de Plutarcho 282 d. Decisio de quadam graui quæstione inter ordines Galliæ in conuentu Bloësensi 335 c 336 a, b

*Auxilia sociorum æqua esse oportere 575 b, 576 b

B

Babylonis figura & magnitudo 10 c, 498 d. eiusdem immunitas a tributis 660 c

Bacchanaliorum institutio & abrogatio 343 a

Badense Heluetiorum commune oppidum, vbi eorum annui fiunt conuentus 72 b

Bahal Hebræis Dominus 19 b

Bailliuorum ius 304 d. 305 d

Baldi sententia de iure Salicæ legis qua remouentur fœminæ a successione Imperii 745 d. de rege Francorum 145 b

Balia Florentinorum quæ 197 a. eius Potestas qualis 79 a eius Munus 305 a

Balei rationum publicarum Præsidis oratio ad regem Galliarum 678 a

Balmarum ius gentile 13 b, c

Balnea communia apud Germanos 507 b

Barbarius Philippus Prætor Rom. de libertate cum domino quare egerit 64 d

Barbaries vnde proficiscī dicatur 500 d

Barbari apud veteres qui dicti 718 c

Bartolus Iurisc. quibus beneficiis ab Imperatore munitus: item Alciatus 129 c. Legatus ad Carolum v. Imperatorem 85 c. eius & aliorum error de fide non seruanda 598 c. Retractatio de *autoritate Pontificum* 278 a, b Opinio iniqua de iure fetiali 620 c

Bartoli Iurisc. tempora 40 a, 762 c. eiusdem laus ibid.
Bascie, qui apud Turcos 243 a 313 c
Basilienſis victoria, Heluetiorum ſtatus popularis initium 701 a
Basilienſium prudens conſilium in abrogandis monachorum & veitalium collegiis 429 c,d
Basilii Moſchouitæ magnanimitas, & victoriæ eius ſucceſſoris 143 b,c
Basilii Moſchouitæ iactantia 143 b
Bauariæ Comites iure familiari vtentes 13 a
Bearnenſis regio in finibus Galliæ cuius iuris 127 a
Beberbei qui apud Turcas 243 a
Belgæ & Anglipiratis mediterraneis capti, quare viliori pretio vendantur quã reliquarum gentium 499
Belgarum manſuefactio 518 d. defectionis a rege origo 477 d. cauſa 493 a
Bella inter Pontifices Rom. & Francorum Reges 135 b,c bella ciuilia Rebuſpub. ac potiſſimum popularibus & optimatum, exitioſa 469 a. interdum Reipubl. ſalutaria 468 a. Bella grauiſſima ex rebus leuiſſimis ſæpius oriuntur 472 b. vbi exemplum notabile; imperante Iuſtiniano, & alia id genus. Bella ſeruilia vnde & quando 37 c, 38, 39. * Bella hoſtium neceſſaria ad tuendos populares ſtatus 380 c. feritatem ingenerantia 518 c
Belli ſtudia an optimatum generi vtilia ſint, an pernitioſa 568 a, & paſſ. Samnitum aduerſus Rom. quæ occaſio, *vide* Samnites.
Belli cauſa Henrico II. Galliarum Regi aduerſus Carolum V. Imperatorem quæ fuerit 583 d
Belli indicendi ius 155 d, & 156. Mos Perſarum 190 a. Indictio Galliarum Regis aduerſus Carolum V. Imp. 590 c. Anglorum regis aduerſus eundem. ibid.
Belli & induciarum tempora cuius iuris 171 d, 172 a
Belli ſocialis origo 53 b, 575 c,d
* Belli ſemina conquirentes, vt ſtrenui videantur, muſcas imitari ſtudent, quæ nõ niſi ſcabris in locis conſiſte-repoſſunt, ſpecula polita oderunt 560 a
Belli Scotici aduerſus Pictones Ieuis cauſa 620 b
in Bellis peregrinis ducibus vti quam permitioſum 568 c, d. Iis ſuſcipiendis apud veteres cauſa 620 b,c in eorũ impenſis perferendis ærario deficiente & exhauſto, quæ ratio habenda 654. paſſ.
Belli renouandi aduerſus Ludouicum XII. Gall. regem a Mediolanenſib. cauſa 104 a
Belli ſeu eiusdem metus vtilitates & incommoda 468, & 469 paſſim, 560, 565 a, b, & 573 d
* in Bello vix bis peccatur 312 a
Bellorum cauſæ minimæ ſæpius 386
Bellorum ciuilium pericula & cauſæ 431 c,d eorum ſedandorum aut diuertendorum modus 477 d, & 478 a. apud Rom. publicorum iudiciorum cauſa fuit 476 b. Origo 445 a. Rom. initia 467 b. Vtilitas 487 b
Bellum iuſtum quod 573 b. externum contra bella ciuilia ſalutare 563, paſſim. quomodo ſuſcipiendũ 566 a, & paſſ. 68 d. Indicturi veteres ſocii renuntiabant amicitiam 618 a. Cæſaris & Pompeii, & alia ciuilia, Reipubl. Rom. exitium 564 c. * Nullum iuſtius quam neceſſarium 339, & 340 a. eorum qui ex vi Magiſtratus, & eorum qui accepto extra ordinem imperio bellum gerunt, ius diuerſum 270 b
Belluga Aragonenſis hiſtoricus 84 b
Bellugæ & Oldradi Iuriſc ſententia de imperio regum Galliæ 130 d
Bentiuolii Bononiæ tyranni quæ in conſeruanda tyrannide ſtudia 473 c
Beneficiorum leges quæ 535 b. Eorum & Præmiorum diſtributio varia pro vario genere ciuitatum. 543 d, & fol. ſequen. Eorum differentia 543 d. vis & natura in obligando 550. d
Bernatum & Friburgenſium fœderis vis 551 b Eorum & Tigurinorum ſtatus, ſtabiliores aliis Heluetiorum ſtatibus 234 d. Amplißimi fines 72 b quo iure hi Allobrogum Ducis prædia quędam iam reſtituta detinuerint 611 b
Bernaga, oræ Orientalis præfectus in victoria Æthiopię regis & Luſitanorum 142 b,c
Beſtiarum ſapientiſſimus elephas, cur dicatur 508 c
Betudeta apud Æthiopes quod munus 327 c
Biantis dictum notabile ratione ſtatus popularis 701 d
Bilis atræ natura 504 b. cura difficilis 505 a. Flauæ natura 521 a. eiusdem furor qualis 505 c
Biturigenſis agri emtio 658 b
Bithynorum priuilegia 58 d
Blanca Ludouici IX. Gall. regis Caſtiliæ regi deſponſa 121 a
Bodili vltionis exemplum 375 b
Bohemiæ regis poteſtas 88 a
Bonifacius VIII. Pontificia dignitate a Gallis ſpoliatus 139 c. 408 a

Bonorum æquatio, lege diuina prohibita contra Platonem 11 d. Inæqualitatis causſæ, *vide* Inæqualitatis. Æqualitas aut inæqualitas quam Reipub. vtilis aut damnoſa, & eius rei varia exempla 125, paſſim. & 526 b, d, 527 b
Borgias impuriſſimus Pontifex 339 c. Borgiæ Alexandri VI. Pontificis filii, conſentiente Alexandro, perfidia, & eiusdem Alexandri mors 602 b
Botnei regis Indici mos 436 d
Brephotrophia quando conſtituta, *vide* Xenodochia.
Sunt autem loca, vbi infantes expoſiti, aut egentibus parentibus nati aluntur 16, & 18. l. de ſacroſ eccleſ. God.
Britannici fœderis ruptio vnde 606 d
Britannici Duces, Francorum vaſalli 111 c
Britannorum & Indorum venus contraria 508 a
Bruti Tribunipleb. dictum notabile, de rerum ſecuritate aduerſus potentes 585 c
Budæi opinio de Magiſtratuũ imperio precario 442 b. eius error 683 b, c
Burbonii Magiſtri militum defectio a Franciſco rege 390 c. eiusdem defectionis cauſſa 736 a. Prouocatio 164 d
Burdegalenſis vrbs quomodo populo aucta 59 c
Burgundiæ Ducis parricidæ cædes 217 b. Burgundionũ reges quando regium nomen amiſerint 197 b. Bella 126 p
Burgimagiſter, quale munus apud Heluetios 181 d
Burræ & Helices Græcarum ciuitatum euerſiones 393 c
Buzaci nobiliſſimi latronis ſupplicium 347 c
Byzantium quando Roma dictum 399 c

C

Cabre & crabe 524 a
Cadii & Paracadii apud Turcas qui 159 c
Cadileſchieri apud eosdem qui 243 a
Calideſchieri ius apud Cairos Africanos 439 d
Cadorum tribus 77 d
Cæcitatis corporis & ingenii differentia 443 c, d
Cædes variæ electorum Principum, *vide* Principum
Cæſar Dictator perpetuus 80 c eius cædes in Senatu, ibid. & 207 a. eius Commentariorum locus de factionibus Gallorum 446 b, c de eodem auctoris iudicium 450 a. eius Munera in aucupando ſeu retinendo Imperio Galliarum 379 a. eius & Pompeii affinitatis contractio 270 c Is quo modo bello a Pompeio preſſus 573 b. eius poteſtas ex Cicerone 167 c. eius arrogantia 238 d. Dictatura 208 a
Cæſaris Auguſti legum de maritandis ordinibus cauſſa quæ 661 d. earum vtilitas 662 a Lactantia 379 a in Imperio aucupando quibus artibus vſus ſit, eod paſſim. qui fuerint in arcanis conſiliarii 246 d. ordinum deſcriptio 353 d
Cæſo aut violato vno a pluribus, qualis inſtituatur actio 338 b
Caira Africæ vrbium fere maxima, & in ea iudicandi mos 439 d
Caius Cæſar quos ciuitate donarit 55 b
Calaſyri apud Ægyptios qui 354 b
Caligula tyrannus 95 b. Iuriſconſultorum irriſor 467 c. Caligulæ ſententia de Republ. ex Homero 186 b Caligulæ & Neronis prodigalitas 672 b. Caligulæ leges 229 c. reſponſum de dignitate 93 b: crudelitas 461 b: metus in tonitruis 544 a: mors 503 d.
Calipha Turcis quis dicatur 141 d. eius auctoritas 192 d. Caliparum imperia qui receperint 142 b
Caliſthenes mori maluit quã ad Alexandri manus ſupplex venire 115 c. eius diligens antiquitatum Chaldæarum exquiſitio de ratione temporum 402 c
Calor quare ardentior æſtate in locis frigidioribus 496 b
Calumniatus ei, damnationis formula vetus 301 c
Cambyſis crudelitatem vindicauit Cyri patris ſumma virtus 373 b
Cameracenſis fœderis Gallorum cum Hiſpanis quanta iactura Gallis 501 b eiusdẽ aduerſus Venetos occulta contractio 593 a
Campani agri diuiſio 643 b
Campanorum natura 517 a
Campus *floridus* Romæ vnde appellatus 296 c
Canariæ ac Heſperides inſulæ ex fendo Roman. eccleſiæ 120 a
inter Cancellarium & Magiſtrum militum quæ honoris prærogatiua 321 d
Cancellarii officium in comitiis Gallorum 182 c.
Burgundionum Principis laudabile factum in oppugnanda iniqua lege 293 d. huius muneris ius abrogatum 159 c
Canes ciuitatum qui dicti a Demoſthene 539 d. *vide* & Aulicorum.
Canenſis cladis hiſtoria 157 d
Canolius dux Anglorum fœdifragus 158 a
an Cantibus Reipubl. mutatis, Reſpubl. mutata dicatur 411 c cantuum quorundam nomina & vis 412 a, b

Canuleia lex in fauorem plebeiorum 351 c,d:352 a
Capetorum gentis in regnum inuasio 168 b
Capillorum seu crinium varietas & pro varietate regionum & locorum 495 b
*Capitali scelere, nullus remittendi locus 186 b
Capitatio quod tributi genus, & eius constitutio 663 c
Capitis diminutio maxima 624 d
sub Capricorno Sol terris quã to propior dicatur 513 c
*Capti ab hostibus, tametsi fidem dederint, cuadentes, nulla periurii fraude tenẽtur 596 b captiuorum Principum varia redemptionis summa 858 d
Capuę vrbis magnitudo 499 d
Caracallæ crudelitas, perfidia, & interitus 299 a, 339 a, 622 a, b
Cardani error de sapientia hominum 508 b. Impudentia de quarumdam nationum natura 403 c. eiusdem quam absurda subtilitas 398 b
Cardinalium Romæ priuilegium in damnatos 166 a
*Carina sublata, nauis esse desinit 10 a
Carinthiorum Ducis renuntiatio 83 c. Carinthiæ Dux Imperatoris venator olim 83 d
Caritas rerum seu pretiorum magnitudo vnde; *vide* Pretia rerum
Caritatis in pauperes exempla 662, passim. eius initia 328 b, 332 d
Carneadis sententia de iustitia & iniustitia 482 a
carnifices semper horrendi, & qui hoc nomine dicti 284 d, & 285 a. Carnificis exemplum apud Gandauos qui patrem occidit 361 b. eius muneris diuersa ratio 361 a
Caroli Burgundionum Ducis perfidia in Ludouicum Luxemburgum 600 c. eius interitus 386 d
Caroli Cæsaris summum imperium 120 d
Caroli Burbonii quæ rebelliãdi aduersus regẽ causa 464 b. *vide* & Burbonii
Caroli v. Francorũ regis gesta 676 d Caroli v. Francorum regis edictum *in censendis subditis & constituendo captaphractis militibus* 420 b. cur *Sapiens* cognominatus 238 b, & 544 c. eiusdem Regnum 205 d. Caroli v. Regni curatio permissa patre captiuo 265 c. Galliarum, procuratoris pernicioſæ leges de *Curatoribus & Magistratibus imperii abrogandis* 428 d
Caroli vi. Francorum regis vxor Henricum v Anglorum regem & Caroli filium repudiat 30 c
Caroli v. Imperatoris institutum debellatis Peruanis *in assignatione agrorum* 643 b. eiusdem Imperat. callidum commentum de matrimonio Calabriæ Ducis cum vidua Ferdinandi 514 c. Item eiusdem Imp. in Americanos seruos libertatis munificentia 42 d Carol v. Imp. Vassallus ligius & subditus Francorum 116 c, & 118 a qua re societatem cum Bauariæ Duce iniecit 78 b
Caroli ix. quæstio *de agris Normanorum* 264 d. consilium prudens in minuendo Magistratuum & Officiorum Galliæ numero 429 b. eiusdem Regis patrociniũ Reginæ Nauarræ aduersus Piũ v. Pontificem 583 b
Caroli v. Gandauorũ Imperatoris prudentia in supplicio sumendo 341 c, d: & 342 a, b
Caroli regis Nauarrę scelerata vita 206 d
Caroli regis institutio 239 a
Caroli Magni cautio, quibus fidelitas permittenda 239 d. Beneficia in Rom. 133 d Caroli Magni victoriæ 404 d. Virtus 145 b, c. Impiũ 112 a, b
Carolus v i. Viennensiũ Delphinas, a Carolo i v. Imper. Vicarius Imper. perpetuus designatus 128 a, b
Carolus Caluus Francorum Imperator imperii sedem tenens 145 c
Carolus v. Perusinos subigit, eiusdem beneficentia in liberatione seruorum 192 a
Carolus Sigonius Antiquitatum scriptor 141 a
Carolus v. Delphinas, absente patri captiuo, regni Regens dictus 82 c
Carolus vii Francorum rex, parricidii damnatus a principibus regni, & regno indignus dictus 89 b
Carthaginẽsium studia 518 d. Natura & mores 517 a. Status 249 b eorum Consilium vsus cum Venetorum comparatus 248 c. Institutum in legendis annuis iudicib. ex Annibalis præscripto 432 d. Carthaginis status quomodo in media prosperitate periculosus dictus sit 475 b. vbis euersio a Romanis 50 c, &c. *Modestini iurisc. sententia de eadem.* Carthaginensis Reipubl. ius in principes suæ ditionis 142 d
Carthusianis Parisiẽsibus quare interdictum prędia resve immobiles quærere 530 d
Cassii Romani factum in filiũ Senatorem 22 d
Cassii Licinii repetundarũ rei damnatio 539 b
Cassii Rom. lepidũ responsum in astrologum quendã 403 c
Castelli Commissariorũ apud Pariẽses quæ potestas 624 a
Castiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas defertur 121 b. iure successorio ad Ludouicum ix. Gall. regem delatum 120 d. eiusdem

dem rex Francorum vasallus, & quare 121 b
Castrationis modus apud Scythas; *vide* Scytharum
Casus aut fortunā capite luere, iniquum debet ac iniuriosum videri 620 c. *Casus interdū exprimit quod ars nequit: Item casus Imprudentiæ succurrit 429 c. Casus humani memorabiles 405 & seq potissimū 407 d
Catilinæ coniuratio in Rem publ. Rom 387 b, c. eiusdem exilium quam Reip. postea perniciosum, ibid. eius genus, & in Ciceronem exprobatio 52 b
Cato arbiter, & eius arbitrium 228 c. mulierum hostis, eas tamē percuti sine sacrilegio posse negabat 19 a. b
Catonis maioris in Reipubl. statu conseruando quæ ratio 446 a. eius crudelitas aduersus seruos 35 c
Catonis Censoris sententia de conciliis & cœtibus secretisq; consultationibus 343 b
Catonis tempora 16 b
Catonis Vticensis factum laudabile 546 c
Catuli rogatio in præfiniendo tempore belli Piratici 262 b
Catulorum spectaculū quorsum populo propositum a Lycurgo 519 b
Celsitudinis verbum quibus vsitatum 152 a, b
κέλης Græcorum, Lat. Sellarius dicitur 353 d
Censere & census quid: Item Censuræ & censorū introductio, & munus, & eorum ius 261 passim, & fol seq
qui Censerentur apud veteres 625 a, b. quare non Censerentur fœminæ; *vide* Fœminæ
Censitorum ciuium varius numerus 231 c, d
quare Cēsores apud Rom accusari non poterant 635 c. qui primi apud Romanos; & a quo primū Romæ census institutus 622 a, b. eorum munus variū, eod. passim, & 623 d. qui apud Italos 623 a
Censoria potestas sesquiannua facta rogatione Mamerci 434 d
Censoribus an Imperium tribuendum 633 d, 634 b
Censorum correctionum vis 634 a. eorum imperiū apud Rom. quod 633 d apud Geneuates numerus & autoritas 637 b. varium munus apud varias gentes, & varia eiusdem muneris nuncupatio 623 passim. Potestas 282 b & 283. eorum munus apud veteres, & qui ad id munus legerētur 626 passim & seq.
Censura morum, Pontificibus propria 278 b quam necessaria, & eiusdem ius 635 d. Græcis vsitata 621 d. Rom. 622 a apud omnes vsitatissima, & eius vtilitas 621 & 622 b Liuii Salinatoris 283 c de ea iudicia veterum 629 pass. Eius modus apud Rom 634 a vtilitates 624 b, & passim item fol seq. incommoda 627 c, d. 628 b.
Censura morum castigatrix 629 c. Item scelerum maiorum 630 c. eius vera appellatio quæ 630 d. qui primus eam abrogauit 633 d
Census magister apud Græcos, & eius munus 622 d vbi nullus, quanta incommoda 628 c. is, seu Censura, quibus obnoxia 628 d. an lege diuina permissus, & quare introductus; & quomodo in eo peccasse dicatur Dauid 623 b, & passim. Apud Rom. de quibus rebus primum fieret 628 b. reuocatio quam necessaria 626 c. & 627 b, c. eius varia ratio apud veteres 623 d, & 624 a Atheniēsium; *vide* Atheniensium. Venetorū; *vide* in voce Venetorum. Introductio apud Gallos 623 a. Ciuium Rom. sub Romulo 639 a
Centenarii numeri ratio 704 a
Centuriatus ager; *vide* Ager
Keratij appellatio inter Monetales quomodo & quare introducta 686 d
Ceræ viridis & flauæ differentia in sigillis & diplomatibus 96 b
*Certa necessariaq; argumētis persuaderi non debent 482 a
Chaldæi qui dicti 371 b. eorum astrologiæ initia 403 b. mēdacium in horoscopis 402 a
Chamborticum fœdus; *vide* Fœdus
Childerici Francorum regis ingenii stupor 131, & 132 a
Chilonis responsum memorabile petenti quid Deus operetur 555 d
Chiorum status 227 d. a Turcis deuictorum 228 a
Χειροτονία quę Græcis 285 b
Chlopæ, apud Moschouitas quid significet 190 d
Chorearum exemplum notabile 406 d
Christus a Pontio Palæstinæ Præside condemnatus sub Imperio Neronis 54 b. eius horoscopus ex Leouicio 408 d
Christiani a Romanis quare odio habiti & supplicijs affecti 485 a. eorum captiuitas sub Traiano 54 a. caritas in alendis pauperib. 39 c. supplicio affecti primis temporibus, seruos habere non audebant periculi metu 37 b, c quare seruos manumiserint 37 & 39. operas & ius successorium in ipsos retinuerunt, ibid. 39 a. eorum calumniæ 345 b
Cicero nouus homo quare dictus 774 b. eius exilium 54 a. 300 d iactatio 351 a. eloquētiæ vtilitas 364 d, 365 a. Locus in Vatinium de autoritate Senatus 255 d. Item de

opificibus seu artes sordidas profitentibus 358 b. dicta de Tyrannis 214 b. locus de abrogatione legum 96 c, d. locus de Octauiani imperio 271 a. locus in cõtemtum Iudaicæ religionis 484 c. eius consulatus & summa potentia 318 c
Cicutæ potus, supplicii genus apud veteres 504 d
Cincinnatus belli gerẽdi caussa Dictator intra quindecim dies 80 a. Cincinnati prudens consilium Appio datum de Tribunorum pluralitate 445 d
Cingulum, militare signum apud Rom. 547 c
Cinna Augusti Cæsaris hostis, quomodo factus fidelis 388 b
Circumcisionis tempus quare octauo die constitutum apud Hebr. 417 c, d
*Ciuem improbum mœnibus arcere tutius, quam in intimis Reipublicæ visceribus peste laborare 388 a. Ciuem Roman. verberare non licebat lege Porcia, *vide* Porciæ. Ciuem transfugam Romani acerbius quam hostem puniebant 64 d in eũ Principis auctoritas, & ius prehensionis 64 c
Ciues beneficiorum varietate aut amplitudine an definiantur 55 passim. Patricii & vrbani, an magis ciues quã rustici aut plebeii 51 c
Ciues optimi quiq; & sapientes in Republ. an esse possint 217 d, & 218 a. virtute præstantes a Græcis in exilium missi; & quare 235 d. & 493 a. in Ordines tres distribuendi 3 d. an serui censendi 348 d
* Ciues ferociores euadunt qui armorum vsu ac libertate fruũtur, quam qui pace & otio delectantur 468 d, & 469 a
Ciues Galli, vt & Mediolanẽses, etiam si sub eodem Imperio sedes mutent, tributa nihilominus ob mutationẽ duobus locis pendere coguntur 58 d
Ciues an liberi, & an filiusfamiliis esse possit 47 a. plebeii apud Venetos ab imperiis & iure suffragiorum summouentur 59 d. apud Athenienses & Romanos qui 48 a
Ciuibus vere Romanis quod ius peculiare 53 d, 54 d. iis quæ communia dicantur 11 a, b
Ciuilium quorundam beliorum pacificatio 389 passim
Ciuilium societatum quæ firmissima 775 b
* Ciuis vrbanus qui 48 d eius differentia a rustico & municipali 52 passim
Ciuis definitio 45 d, 46 a, d. 47 a, 51 d
Ciui Romano, vt ad honores peruenire. decennio militandum erat 358 a
Ciuis ascripti & honorarii differentia 48 b. a peregrino, imo ciuis a ciue quid differat 60 d. 61 a, b, 63 d, 64 a. Athenis fieri quam difficile 58 a. vbi vbi fuerit, principis sui legibus in personam cõceptis obligatur 65 a. natus, optimo iure ciuis censendus 48 d. 56 b sapiens ac beatus quis iudicandus 6 a
Ciuitas beata quæ 4 d, 5 a
* Ciuitas nec in personis, nec in mœnibus subsistit, sed in ciuium omnium cœtu 10 b, 50 a. an Respubl. dici possit 49 & 50. Romanorum quã Lacedæmoniorum beatior 8 b
Ciuitate salua quomodo vrbs euerti dicatur 398 b. in aliena totum vitæ suæ tẽpus transfigens, an suã retineat 60 b, c, in eius constitutione quot personæ 9 c. in adipiscenda apud Ferrarienses, Londinos, Heluetios & Germanos decem annorũ spatium requiritur 59 d: quatuordecim apud Venetos. ibid.
* Ciuitatem inuitus amittere, aut suo principi præiudicare domicilii commutatione nemo potest 59 b
Ciuitates in Germania quæ liberæ 227 a
Ciuitates solo steriles, mercatura celebres & fertiles 359 c, d. Imperii maiores quæ 26 c. procul a portu ædificari quare vellet Plato 517 a
*Ciuitatis iusbonorarium, imperio neminem astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius Principis potestatem veniat 56 a. eius & familiæ collatio; *vide* Familiæ. Communicationis ius, Gallis *Combourgeoisie* 55 d 56 a eius, vrbis, collegii, curiæ, & familiæ verbo ius intelligendum 49 b, 50 b. Vrbis & ciuitatis differentiæ exemplum notabile, ibid. & 51 a
* Ciuitatis alienæ imperio qui tenetur, suę ciuitatis iura amisit 56 d
Ciuitatis & vrbis appellatio & differentia; *vide* Vrbis. eius statum ad naturam accommodare oportet 492 d. conuersio quæ 366 b. vnde 368 b. definitio ex Aristot. 49 b, & 50. præstantissimæ imago 776 c. eiusdem & Reipubli differentia; *vide* Reip. eius definitionem & differentiam ab Vniuersitate; *vide* Vniuersitatis
Ciuitatum cõturbatio maxima, honorum & magistratuum ademtio 430 d
Ciuitatum quarum contrarii sunt fines, mores cõtrarios esse oportet 438 b

Ciui-

Ciuitatum origo 365 d. earum conuersiones vnde 368 b. earum Canes qui dicti a Demosthene 539 d
*Ciuitatum dissimilitudo, varietatem iuris habeat necesse est 56 b
Ciuitatum defensoribus quæ potestas a Valentiniano cõcessa & quando 54 c,d
Ciuium qui variis Rebuspubi. præfuerunt, varius numerus 239 passim. Eorum numerus in Reipubl. qualis esse debeat, & eorum diuisio 183 c,526 c. omnium obligatio quæ 38 b. tres ordines, & quales 776 b. alienorum querelas aduersus suos Principes, quomodo Princeps audire, componere, aut vindicare debeat 610 b. *vbi varia id genus exempla.* De eorum ordinibus Solonis, Platonis, & aliorum constitutio 526 c. eorum qui ordines 445 c. idem ius peculiare, nec peregrinis concessum 61 d eorum ac peregrinorum iura apud Iurisconsultum sæpius confusa 49 a. studia ad vtrumque accommodanda, ad pacis & militiæ artes 574 a *vbi id genus veterum exempla.* Iura in Moschouia, Tartaria & Æthiopia quam dura 58 a. Venetorum autem & Rhagusiorũ difficilia, ibid. Multitudo Reipubl. an vtilis 527 a, b. honorariorum ius quam ab aliorum iure diuersum 56 d, 57 a. finis 430 d, & 431 a, d. Platonica distributio 354 b, c. *vbi nulla nobilium habetur ratio.* Romanorum ius 56 b. Ætas, ordo & status, quomodo dignoscantur; *vide* Ætatis Ordinis & Status. Duarum Rerumpubl. in vnum corpus coniunctio, an alteros alteris subditos reddat 367 b Romanorum numerus 185 d
*Ciuium consensione factum censeri non potest, quod erepta libertate fiat 208 a. *Hoc de Tyranno.*
Ciuium & peregrinorum origo 46 b eorum ius idem 70 b
Ciuium etiam inter se ius sæpe diuersum 65 c. horum alii nati, alii facti, & qui qui que dicantur 47 d, 48
Bonorum & sapientum Reipubl quæ vtilitas 480 d, & 487 a. eorum ordines ex Platone & Cæsare 574 b. Roman. venditio 358 b. Hispanorum libertas 58 a, b
Clarigatio quid Varroni 64 a. eius seu repræsaliorum ius ad quem pertineat 171 d, & 172
Claudii Imperatoris animositatis intemperatæ exemplum 311 c. facilitas seu indulgentia in Prætores 514 d. in iudicando ineptia 465 b. varia edicta 229 c. operum commendatio 671 c, d
Claudii Neronis & Liuii Salinatoris in Consulatu collegarum, naturæ cõtrarietas, quam Reipubl. vtilis fuerit 447 a, b. iidem vna Censores ibid. b, c
Clauis non errans quomodo intelligatur a canonistis 131 a, b
Claui pangendi mos apud Roman & quid eo clauo intellexerint veteres 396 b
Clausulæ vulgares vsitatæ, in diplomatibus Senatus & aliorum Gallorum literis ad Regem 182 c, d
*Clausula generalis, ad vniuersa eandem vim habet quam singularis ad singula 605 c
Clemens v. Pontifex, Angelis imperare volens 131 a
Clementiæ exempla 338 d
Clementis VII. Pontificis perfida calliditas 605 d
Cleomenis tyrannis, eiusque captiuitas 178 b, c. eius calliditas in colligendis pecuniis 38 b
Clientela quæ dicatur 66 a. inter principes fœderata consociatio 68 b. *Clientelam alterius Principis suscipere periculosum, sed periculosius sine caussa iustissima subire 567 d
Clientelares cautiones quæ 584 b Clientelare ius inter principes obseruatum 66 b. ius varium 66 a. eius origo, antiquitas, & vtilitas 67 an ad hæredes pertineat 68 a. hoc, patronatus, ac feudale ius, quam diuersa 68 a
Clientes pecuniam patronis ad collocandas filias conferebant 66 d
Clientum & Vassalorum ius diuersum 66 b. &c. Libertorum, & ingenuorum differentia 67 d, 68 b
Clodoueus Francorum rex, quo beneficio affectus ab Anastasia Græcorum Imp. 197 c, d
Clodouei Galliarum regis regni propagatio 112 a
Cnidiorum imperium 80 d, & a statua 227 c
Codri factum laudabile 220 d
Cœtus iure prohibiti, Collegia dici nequeunt 332 a
Cogitatio quæ capitalis 220 d. eiusdem exempla ibid.
Cognitiones seu curationes extraordinariæ, a Vespasiano creatæ 264 d. item & a Carolo IX. Francorum rege, ibid.
Collega an decreto collegarũ a collegio prohiberi possit 334 c. an collegæ imperio teneatur 316 d. 317 c, 318 b an Collegæ ipsi Collegium a philosophis appellentur 332 a
Collegarum conuocandorum ius penes quem 336 d. eorum ius an idem omnium

& commune esse debeat 331 c. peccantium emplastrum, *vide* Emplastrum.
Collegia pauperum præter nosocomium maximum apud Parisienses 361 c,d
Collegia publica, liberalium artium & opificiorum seminaria, iuuentutis instituendæ gratia in Rebuspub. esse oportet 44 d
Collegia præcipua Reipubl. Magistratuum 332 d collegia magistratuum ab aliis quid differant 332 d
Collegia opificum, Reipubl. quomodo nocere dicantur 247 d
Collegia an decreta facere possint, quæ omnes collegas seorsum ac minorem collegarum partem colligatum teneant 335 a
Collegii & corporis differentia 330 d
an Collegii princeps sit collega 331 d
Collegii Tribunorum, de suffragiis inter se ferendis ius 310 d, & 319 a
Collegiis legata donationesve fieri quis primus permisisse dicatur 332 b. an iis & Corporibus Reipubl. vacare possit 342 d. quæ leges apud Rom. de iis 232 a
pro Collegio quæ decreta sunt omnium consensione ac voluntate, an ea maxima pars aut collegii duæ partes antiquare possint 335 b
* pro Collegio non fit quod collegæ seorsum faciunt 336 d
Collegiorum necessitas Rebuspubl. 345 c, d. vtilitas 347 a. incommoditas, eorum origo, & ius varium a fol. 328 ad 330. genera 330 c. 331 b, 332 a, c, d, & fol. seq. 333, & 334 d. Eorum in exigendis pœnis quæ ratio 337 c, d & fol. seq. collegiorum corporum, vniuersitatis, ac Reipubl. differentia 327 d. tollendorum ius 430 b. potestas quæ 332 c. d. Collegia Israelitarum in monte Sion 482 b
Collegium quid 327 d. 331 b, c
* Collegium & Vniuersitas peccare cum non possint, doli mali actio imponi eis nequit 337 c. contra, ibid.
in Collegiorum statu prærogatiua quæ 219 a
Collegium, Corpus & vniuersitas, in quibus cõueniant; *vide* Corpus
Coloniæ Puteolos ac Salernũ missæ, suffragiorum ius in Republ. Rom. amiserunt 52 d. Romanorum extra Italiam in Occitania 41 d. coloniarum deducendarum ratio apud Romanos & vtilitas 644 c
Coloniæ Romanorum ex infima plebe Romanæ vibis 533 a
Coloniarum Romanarum in Italia descriptio 625 a
Coloris varietas in hominib. vnde 502 d. colorum in hominibus varietatis considerario 525 b
Colossi Rhodiorum magnitudo, ruina, & restitutio 646 b
Columbi Genuensis stratagema in domandis Indis 511 b
Commessationum origo 329 b
Cominii locus, de cæde principum quorundam Angliæ 216 b. eius laus 346 d
Comitatus Caroleus in Burgundia cuius 120 d
Comitia Germanici imperii; *vide* Conuentus. Eorum cogendorum ius 225 a, & passim
Comitia tributa vnde 231 a
Comitia varia 230, 231, & seq. Apud Rom. quomodo vitiari dicebantur 319 b. plebis, non centuriatim sed tributim fiebant 156 c. eorum & Conuentus ius atq; vtilitas 346 passim. Habẽdorum locus apud Rom. 434 b. Roman. distributio a Seruio Rege facta 185 a. eorum iura Tibetius Roman. adimit 92 c
Comitum Francorum potestas, olim precaria, postea perpetua 303 b
Comitum & Marchionum dignitates introductæ in Gallia, & earum ius ratione successionis 548 d
Commerciorum iura, singularibus pactis populorum ac principum conuentis cõtinentur 69 d. eorum varia exempla, ibid. * Commercium Virtutis ac Nobilitatis nullum 355 d
Cõmissarii hodierni qui 261 a
Commissio expressa quæ dicatur 270 d
Commissiones quæ dicantur 262 b
Commodati & precarii differentia 263 b
Commodus M. Aurelii optimi Imp. filius, imperii dedecus 30 a
in Communi re, prohibentis conditio potior 317 c
an Communia omnia naturæ legibus 702 a
de Communione bonorum, Platonis sententia 116
* Communitas, dissidiorum parens 126
Conani Scotorum regis lex *De ratione accusandorum reorum & damnandorum* 458 c. Conani lib. 2 locus restitutus *De soldurii & deuotis* 67 d. error 151 c
Concentus harmonicus 777 a. 778 a, c, d
de conciliis secretis Catonis Censorii sententia; *vide* Catonis
Concilii Possiaci coactio; *vide* Possiaci
Conciliorum Germanicorum ratio; *vide* Germanicorum, Conciliorum Lingoccitanę seu

seu Narbonensis prouincię vtilitates 346,347
Concordiæ exempla & commoda 444 b. & passim fol. sequen. Eius & pacis comes quæ 431 c. concordia Magistratuum quam Reipubl. salutaris; *vide* Magistratuum
Concubinatus lex abrogata 15 a
Conneſtabilis in Gallia qui 313 d, 321 d. *vide* & Militum Magistri
Confarreatio Pragmaticis quæ 326 b
*Coniugibus hæreditatis expilatæ actio non datur, nec furti; *vide* Actio expilatæ. Eorum pacta conuenta, ne scilicet maritorum potestati subiiciantur vxores, etiamsi iureiurando sancita fuerint non seruanda 20 a
Coniurationum cauendarum modus 470 c, d. vbi variarum coniurationum exempla 471 a earum exitus quare difficiles 471 c
de Cõiuratis supplicium quomodo sumendum 469 c, d. & 470 passim
Coniuratorum quorundam exempla, qui subire mortẽ proposuerunt sibi potius quam a suscepto negotio desistere 471 d
Connubialis lex Appii quare abrogata 794 b
Connubii & Contubernii differentia 35 d. 40 a
*Connubiis conseruantur familiæ, collegia, cœtus, & ciuitates 9 b
Cõnubiorum ratio apud Persas; *vide* Persarum
Connubiorum leges geometricæ 748 c, d. Arithmeticæ, ibid. Eorum quæ ratio habenda in Aristocratiis: *vide* Aristocratici status
Conradini Manfredi filii cædes 217 a
Consensio tacita an obesse possit 60 c
Consilium status in Gallia quod, & a quo institutum 247 a. b
Consilii sanctioris vsus in Rebuspub. hodiernis 246 c
Consilii magni apud Gallos ius, & vnde sic dictum 246 d priuati 247 a
Consilia Senatus, arcana esse debent: & eiusdem Rom. exemplum 245 b, c
Consiliorum priuatorũ creationes 245 c, d. sapientum in Republ quanta necessitas 258 passim. Eorum ratio seu sententia in Repub. gubernanda 241 b, c
Consiliorum variorum creationes, potissimum in Gallia 246, 247, 248
*in Consilio capiendo quo plures fuerint, eo imprudentius sæpe decernitur 466 d
Consobrinorum ius ratione successionis imperii 733 d
Consobrinam ducere vxorẽ, quam turpe: & id genus exemplum 636 b
Consociationis verbum quid inferat 331 b
*in Constantia & animi fortitudine decus est omnium virtutum 522 d. *vbi varia de Constantia.* constantia & leuitas; item fidelitas & perfidia, ex quibus humoribus manare dicantur 521 b. constantia in religione necessaria 521 b. in mediocritate consistens 522 a
*Constantini Magni victoriæ 407 c. *vbi etiam eius noua temporum constitutio.* item 404 b. Constantini temporibus pauperum quanta vbertas, & paupertatis causa 39 b, c
Constantinopoleos Imperatorum stemmata quæ 146 d & 147 a in marg.
Constãtinopolitanæ obsidionis diuturnitas 562 c
Constitutiones Principum quæ 151 b
*Consuetudo contemtum hic vero contumaciam parit 455 a
*Consuetudines non Principis iudicio vel imperio vim obtinent 154 b. earum vis, ibid. A lege quomodo differant, ibid. & passim
Consulatus ius apud Roman. penes patritios 773 d. 774 b
Consul Romæ plebeius qui primus 352 a, b. Consul maior qui dictus 717 b
Consulem apud Consulem manumittere posse quomodo intelligat Vlpianus 317 a
Consules vnde dicti, & eorum ius 250 d. & 251 a. ex plebe cur primum Romæ non crearentur 352 b. quando primum introducti, & quod eorum antea munus 309 c. Romanorum quæ potestas 179, & 180. de duobus Consulibus Rom. quorum alter Numantinis, alter Samnitibus deditus est a patre patrato, an Romani ciues esse desierint quæstio iurisc. 60 a, b. *Pater patratus autem dicitur, qui ad iusiurandum patrandũ seu sanciẽdum fit; erat q. fetialium sacerdotum antistes. Sipont. ex Liu. 1. ab V. C.*
Consulis & Senatus auctoritas 255 b, c
Consulum ac Censorũ Rom. potestas Hannibalis tempore 271 a. eorum & Tribunorum de auctoritate concertatio 314 b
Consulum collegarum prærogatiua dignitatis 321 b
Contareni sententia de Venetis 180 c
Contemplationi rerum diuinarum qui & quomodo aptiores 51 a
Contentiones quæ vtiles 445 c

* Contingentium raro, non habenda ratio; nec constituenda ex iis lex 733 c
Controuersiarumdirimendarum modi 510 b
Conuallium quarũdam vbertas 518 b
* Conuentio inter ciues & Principem, mutuam habet obligationem 87 c,d
Conuentus nocturni fugiendi 343 b
Conuentus Germanici 224 a: vbi passim de eorum iure in Imper. Conuentuum & Comitiorum ius atque vtilitas 346 passim
Conuersio a populari ad optimatum statum 379 c & contra, ibid. Ciuitatis quæ 366 b. Conuersionis & Alterationis differentia 366 b, c
Conuersionis rerum naturalium quæ frequentiora tempora 408 b, c. 409 c. Rerumpub. causæ 367 c, 368 a, 371 a. Conuersionum cælestium tabulæ a quibus acceptæ 396 c. earum & euersionum omnium causæ 392 c. 393 d, & 394 a. maximarum tempora 406 c
Conuiuia sacra quare instituta 330 b. ἀγάπαι quare primum vocata, ibid. conuiuiorum institutio Lycurgi, & a Græcis quomodo vocata 329 d. vsus variorum 330 a, b
Conuocationis varia ratio & varium ius 336 d, & 337 a
Copernici astrologi sententia de conuersionibus & exitibus Rerumpubl. 409 c
Copiæ & exercitus ab Aquilone profecti 498 a
Coracotę latronum in Hispania ducis historia 2 b
Corbiæ Francorum cancellarii auctoritas 165 a, b
Corcyræorum plebis ex peregrinis oriundæ, in patricios & optimates seditio 384 a
Corinensium & Basileensium Heluetiorum prudens cõsilium in monachorum & vestalium collegiis supprimendis 429 d
Corinthiorum ciues honorarii Hercules & Alexander Magnus 56 a
Cornelia rogatio seu lex de iure Tribunorum 307 b, eiusdem abrogatio, ibid. *De dominorum crudelitate in seruos* 333 b, c. *de Senatus auctoritate* 256 d. *de Magistratuum petitione* 434 d. *de bonis proscriptorum* 541 c. *de iure populi Rom.* 300 d. Eiusdem legis pœna in eos qui vxorem adulterã occidissent; *vide* Adulteram. *de rogationibus abrogatio* 257 c
Cornelius Balbus a Pompeio Romana ciuitate an donari potuerit 38 b
* sicut Corona regia in partes distracta nomen amittit; ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicentur 149 c. Coronarum graminea apud Romanos pretiosior 545 c
* Corpora geometrica in rerum natura sex tantum perfecta, & quæ 415 c. vbi & aliorum variorum mihi me perfectorũ figuras proponit: & fol seq.
Corpora ardentiora quo solidiora 496 b
* in Corporibus & collegiis qui numero iidem, potestate superiores sint 317 c
Corporis humani coagmentatio mundi totius imago 513 d. simplicis vnus est naturalis motus: cæteri motus, si qui fuerint, aut extra naturam aut aliunde ciean tur oportet 410 a
Corporis humorum contrarietas, quomodo ipsum consistere faciant 446 d
Corporum & collegiorum iura; *vide* Collegiorum.
* Corporum & animorum vis ac robur vetsus vtrumque Polum: *vide* Animorũ. Eorum mutationes vnde 368 b
Corpus quid 327 d, 331 a. corpus humanum, ciuitatis imago & forma præstantissima 703 a. corpus collegium & Vniuersitas, in quibus consentire dicantur 331 a
Cosmæ Medices dominatus Florentinis saluberrimus 383 b. Cosmi Medices principatus qualis 204 d. prudentia in conseruando statu 716 c. Cosmi Florentini Ducis in colligendis pecuniis remedium 61 a eius imperium violentum 208 b
Cosmi apud Lacedæmonios qui 197 a
Courtoisie d' Angleterre, quę vulgo dicatur 91 in marg d
Crapula ad Austrum lethalis 497 b
Crassi & Lentuli Romanorum diuitiæ 532 b. ei quot serui 37 d
* Credere inuitus nemo cogẽdus 465
* Credere omnibus melius quam singulis 439 e
Creditoris in debitorem qui non est soluendo ius apud Hebræos 42 a, 44 c. lege XII. Tab. ibid.
Cretensium mores in conuiuando 12 b
Crimina Maiestatis, nisi expressa fuerint, an securitatum tabulis contineantur 605 d
Crozili Turonensis mercatoris hæreditas apud Turcos mortui, Turcorum præfecto concessa, filiis eiusdem ea orbatis 63 d
Crudeles qui maxime tyrannorum fuisse memorentur 375 b

Crudo-

Crudelitas Amorrhæorum & Ammonitarum, Domitiani, Helenæ Russorum reginæ: vide suis locis. Scytharum & aliorum 503 d 504 passim: 330 d. 337 a. 339, & 349
Crudelitas an Voluptas vitiosior 374 c
Crystallinum vitrum confregisse, olim seruo capitale fuit 35 d
Ctesiphontis rogatio in fauorem Demosthenis 263 c
Cuiacii restitutio legis Domos ff de legat. 397 b, *ab auctore non probata*: legis 2 de off. proconsl emendatio reprobata 320 c. definitiones magistratus 260 a
Culpam paretum in filios deriuari quam iniquum 537 d contra 539 a
Cupediariorum infirmitas vnde 633 c
Curatio veterum, hodie *Commissio* vocata 263 d. sæpe gratior ac Reipub. vtilior quã ordinaria potestas 268 b. hoc *Curationis* vocabulo quæ cõprehendantur 271 c
Curationes odiosę, magistratuum vero munera gratiosa 268 b
Curationes ante leges in vsu 272 b, c. earum vis in Rebusp. publ. 264 d. earum & officiorum differentia 269 a
Curationum Reipubl. vis 262 c. earum varietas seu diuisio, & ius Parium 265 a. rescripta ad quos pertineant 268 d, & 269 a. ius ad quos relatum 271 b
Curator Reip. quis 259 b. a Magistratu quid differat 271 d
Curatores a Carolo Magno constituti vnde nuncupati 264 a
Curatores Reipubl. in Gallia creati 263 a
Curatorum Reipubl. & officialium discrimen 259 a, 261 a, 263 b. vsus; vide Reipubl. curatores. Munus 261 a
Curatorum rerum agendarũ ius quomodo terminetur: & eiusdem variæ quæstiones 266 d, & 267 b
Curatorum & Magistratuum creandorum diuersa ratio 271 b, c
Curia Parisiensis iudiciorum publicorum, quare *Tornella* nuncupata 461 a. a Philippo Longo constituta & cum imperio perpetuo 442 c. eiusdem Curiæ factum laudabile 291 b, c. Iudicum numerus 442 d, 443 a
Curia Scarium: vide Scacarium
Curiæ nomine quid intelligendum 50 b, c
Curiæ Parisiorum & Monpelliensium, a legibus Roman. liberæ 101 b
Curiæ in Gallia quæ supremæ 249 c. earum auctoritas cũ antiqua, tum hodierna: item an earundem imperia precaria, an perpetua 442 d & 443 passim
Curiarum superiorum iudicum in inferiores auctoritas 315 d, & 316 a
Curiarum Galliæ prærogatiua dignitatis 321 c
Curienses: *vide* Corienses
Curulis Magistratus dignitas, nobilitatis insigne apud Rom. 353 b
Cynæthensium Arcadum Reipubl. casus ob neglectas canendi leges 411 c
Cyri optimi Principis laus ex Xenophonte 203 c, 373 b
Cyri iunioris bellum aduersus Artaxerxem 388 b

D

DAci quibus subditi fuerint & eorum defectio a Polonis 57 b. hos cum vicissent Olorus Traciæ rex, vxoribus eos seruire coegit ignominiæ gratia 16 c, d. eorum rex Decebalus a Traiano deuictus; 498 b
Dæmonum vitæ tempus 414, d
Dagoberti Francorum regis crudelitas in Pictauos 340 a
Damnationis formulę veteres 301 a, c
Damnatorum (excepta perduellionis causa) bona cur liberis, non fisco relicta 538 a. contra, eod fol. d. Quare excipiatur perduellionis causa: quare item filiabus concedatur Falcidia, nec quidquam liberis 539 a. item vbi non proscribantur bona 540 d. quare fisco adiudicentur eorum bona 537 b, 539 a. Proscriptionis pericula: *vide* Proscriptionis. Eorum restitutio 166 & 167 a. Iure Gallorum a quo restitui, oporteat 164 d. Eorum bonorum quæ ratio seruanda 539 b, Bonorum proscribendorum quæ ratio 540 d, & 541 a. *prædiorum quidem auitorum proprietate liberis aut propinquis seruata.* Eorum variæ liberationes 459 d, & 460 passim
Damnatus in aliud imperium si fugiat, an illius imperii dominus, rogante domino e cuius finibus effugit, sine causæ cognitione iudicatũm exsequetur 325 b, & d
Daniæ princeps a Federico 1. regio nomine subornatus 197 d. & qua lege 198 a. eius successores quomodo a fiducia Imperatorum defecerint. ibid. Daniæ regis Federici iusiurandum 93 d. eius potestas 94 a. Christierni regis captiuitas 94 c. Eiusdem regni nobilium cum Poloniæ rege aduersus Daniæ regem fœdus 78 c, d. Regni potestas 88. a. eiusdem reges olim vasalli imperii Germanorum 110 d
Daniæ regis, Saxoniæ Du-

eis, Landgrauii Heſſiæ, Ducum Bauariæ & Holſatiæ, Pontificis Virceburgenſis & Bambergenſis, Nurembergæ, Lubecæ, aliarumque Germanicarum ciuitatum pupulique cum Sigiſmundo Auguſto Poloniæ rege fœdus 78 b
Danielis oraculum de Imperiorum ortu & occaſu, quo ſenſu in Methodo hiſtorica explicatum eſt, confirmatur 421 d. eius Imperia quæ intelligenda 422 a, b. ſcriptorum variæ ſententiæ 423 c locus de eius damnatione ad beſtias, ſalute, & ſupplicio ſumto de aduerſariis 95 b, c
Danorum cædes in Anglia 748 d Regum ſtatus 184 c
Danus tyrannus perduellionis reus dictus a Theodoſio, & quomodo 64 c
Darius regnum vt adeptus 647 b. eiuſdem mercatura 650 b
Dauidis Imperii fines 142 d. temperantia vindictæ in Saulem 211 c. eiuſdem Iudicium ſuppliciumque ſumtum de milite qui ſe Saulis homicidam profeſſus eſſet, ibid. d. & 216 a. Eiuſdem opes; *vide* Ditiſſimorum
Debita cum Henrici II. Galliarum regis, tum regis Hiſpaniarum 666 d & 667 a, d
Debitores in membra diuidere l. 12. Tab. licebat 32 a eius l abrogatio, b
Debitorum ab ære alieno varia liberatio 525 c d quam periculoſa 528 b
Decemuirorum conſtitutio apud varias gentes 177 b Romanorum imperium annuum 434 d. eorum poteſtas varia 80 a & 180 c
Decima, genus Vectigalis; *vide* Vectigalis. in Exactione earum abuſus Eccleſiaſticorum 530 b. introductio lege diuina 657 a
Decimandarum legionum ratio apud Rom. ob facinus admiſſum 338 a
Declarationes quæ vulgo dicantur 293 b
Decretum quid, & eius a iudicio differentia 305 b
Decreta Theologorum & Pontificum, quoties de connubio diſputatur, plurimum valent 15 b. Magiſtratuum ſiue Tribunorum pleb. quomodo legis vim habere dicebantur 151 d, an mutari vel reſcindi poſſint 307 c decretorum collegiorum ius varium, a 334 vſque ad 337 decretorum vis & natura 256 d
Decurionum Rom. ſceleratorum indulgentia 760 d
Deficientium ſubditorum a dominis pœnarum quæ ratio 338 b, c 341 paſſim
Definitio quid, inanis quæ 51 c. vera, ibid. Eius in deſi. do præcepta 269 a, b, & d
Definitionum neceſſitas 327 d
Dei & regis comparatio 448 d
Deiotari crudelitas in liberos 737 a
Deitatis conſideratio in rerum conſtitutione 394 a, & paſſim
Delatorum præmia neceſſaria 539 a. eorum nomina quare prodenda 540 b
Delectus in creatione magiſtratuum 285 d
in Deliberationem quæ venire ſoleant, & quæ ratio adhibenda 252 c, d, 253 b
Dellius Anglorum in Gallia legatus 90 d
Demetrius ex pirata præfectus 2 d
Demetrius obſeſſor vrbium, Macedoniæ rex, quare a ſuis regno pulſus 458 a. eiuſdem Sententia de fortunæ varietate 366 b
Demetrius Poliorcetis bellum Athenienſium gratia quare ſuſceptum 202 d
Demetrii Phalerei diſciplina Ptolemæo tradita, qui libri regibus legendi 673 c
Demetrii Iſtriæ & Croatiæ regis deſignatio 197 c
Demiurgi & Prætores Achæorum 74 d. 75 b. Achæorum Senatus primates 244 b
Democratia quæ dicatur 174 b, d, 175 a. Monarchiæ contraria, eod. d. eius conſtituendæ ratio 186 a. contra eam argumenta; *vide* Popularis ſtatus
Democriti mulctatio 196 c
Demoſthenis locus reſtitutus ratione talentorum a Pericle relictorum in ærario Athenienſium 671 a. eius & Æſchinis controuerſia 263 c. *quod Demoſthenes aurea corona donatus eſſet; vnde eius oratio Pro Corona.* Eius Orationis aduerſus Leptinem argumentum 95 d. Eiuſdem Demoſth. loca de *abrogatione legum* 96 a. eius rogatio *de incolis & libertis in albo ciuium cenſendis, & cauſa* 47 c, 231 c
Denarii Romanorum ratio; *vide* Groſſus
Denegare petentibus an inhoneſtum 555 a
Deuotiones filiorum, an eos a patria poteſtate liberent — 333 d, & 334 a
Deuotorum ius 333 d, & 334
Deus voluntatem hominibus omni neceſſitate ſolutam indidit: ſed ipſi a recto naturæ curſu deflexerunt 34 c. quare parem ſibi efficere non poſſe dicatur 149 d. acerbiorem de principibus delinquentibus, quam de reliquis quæſtionib⁹ exercet, ex Salomone 97 c,

an suis promissis teneatur 100 c
Dictator qui, & eius auctoritas 273 a, b. a quo dici solitus 80 b. Rom. tamquam commissarius seu curator Reip. 79 d, 80 a. eius nomen quare Romanis odiosum 200 a. ius 179 a. potestas qualis 79 c, 80 a. auctoritas 711 b
Dictatura *curatio* nuncupata, & quæ eius tempora 262 b. eius nomen sublatum Pompeii singulari Consulatu 80 c. imperium apud Rom. quare breue fuerit 378 c
Didati Aragonensis Prætura 84 b. peculatus rei apud Caneuates, fugitiui liberatio 326 c, d
Dierum constitutio diuina 7 d
Diffidentiæ inter optimates exempla 567 c, d
Dignitatis gradus inter socios & fœderatos 144 a
dignitas quæ dicatur 284 b. eius varium ius, eod. fol. An tantum Magistratibus tribuatur 274 b
* Dignitas muneribus, non personis metienda 353 c. a militia seiuncta 350 c
* Dignitas aut ex Virtute, aut ex Nobilitate pendet 704 a
* Dignitatem prouinciarum annua successione reparari curvoluerit antiquitas 435 a
Dignitatis prærogatiua inter Principes, & inter Heluetiorum ciuitates 143 c. Inter Reges Francorum & Hispanorum 145 & 146. Inter eiusdem imperii Magistratus 321 passim
Dignitatum gradus inter socios ac fœderatos 143 d. & 144 a
Dignitatum ratio quæ 353 c. in Dignitatibus variorum ordinum Aristotelica inuersio 356 a
Dignitatum vox *Honorum* locō quomodo successerit 564 b, c
Diluuii tempora 405 d
Dimensionum geometricarū diuersa ratio ex Euclide 416 passim
Dionysii maioris tyrannis 198 c. & 376 c. eius prudentia *in beneficiorum tribution.* 554 b
Dionysii iunioris dissimulatio 454 b. tyrannidis exitus 373 d, & 374 a
Dionis cædis & interitus causa 716 b
Diogenis dictum in Dionysiū iuniorem 213 b
Diplomata an leges efficiant 261 d
diplomatum regiorum varietas 261 b. eorum aut rescriptorum vis 287 d
Discordia Magistratuum quomodo Reipubl. vtilis dicatur; *vide* Magistratuum
Discordiæ incōmoda 386 b
* Discordiæ ciuiles sequuntur Rerumpubl. conuersiones 389. & id genus exempla, eod. fol. passim. Earundem ac bellorum ciuilium occasio ex *Meo* & *Tuo* 11 c. eas seminantibus nihil pernitiosius & detestabilius 487 b
Dissidiorum causæ 701 c, d
Dissimulare principem quæ oporteat, vel potius vitare 454 a
Disciplina recta quantum possit ad hominum mores immutandos 518 d
disciplina militaris a domestica longe dissidens 257 a. eius laudes; *vide* Militaris.
Disciplinæ, legum, morum, institutorum finis 8 a
disciplinæ vnde manarint 195 c
Ditissimorum exempla 685 c, d, & 676 passim
Diuina lex harmonicam obseruare videtur proportionem 771 a passim
Docti an Imperiti in Senatu censendi 241 a
* Doctrina ex obscuro nobilem efficit 354 d
* de Dolo actio aduersus Consulares nulla plebeiis danda 760 d
Domanium forense, quod genus vectigalis; *vide* Portoria.
Dombari principatus cuius iuris 127 b
* Domesticum imperium, omnium virtutum quibus Respubl florere debet, fundamentum firmissimum 23 a
* Domicilium mutare, non tamen patriam repudiare licet 593 a
Dominandi iusta lex quæ 193 a, b. dominatio fœminarū & puerorum quam Reipub. damnosa; *vide* Fœminarū. Gallis quam periculosa 972 d. Serui intolerabilis 720 c
* qui Dominatu alterius non tenetur, ab eo iudicari aut proscribi non potest 124 d
Dominatus quis dicatur 189 b, fuit prima Monarchia, eod. c. & 229 b. quomodo a tyrannide differat 193 b, c
Domini in vasallum ius 67 c
domini nulli apud Turcas præter Calipham 241 d
Dominii & Imperii mutatio 194 a
* Domino in seruum fugitiuum perpetua manus iniectio est 123
* Dominorum imperia quam Regum certiora 193 d. eorum in subditos etiam principes potestas 64 d, & 65 a
Domitia rogatio quæ 230 b
Domitianus cur laudatus 205 a. eius crudelitas 544 a. quare Epaphroditum Nationis libertum supplicio affecerit 215 d
in Donando quæ leges constituantur, seu quæ considerari debeant 555 b
* Donatio consummata, non

capit conditiones 82 a, 721 d. quæ proprie 83 a. rei eiusdem pluribus facta quam pernicioſa 554 d
Donationum ſeu largitionum Principum ius variũ; & quantum *Reipubl.* damnoſæ eiuſmodi effuſiones potiſſimum in Gallia 554 d, & 555 paſſim. donationum principalium exempla varia 646 paſſim
Donorum ſeu largitionum vis in expugnationibus & conquiſitionibus 648 c, d
Doria Genuenſem remp. vt conſtituerit 219 c
Dotis conſtitutio diuina quæ 536 c in dotem vxoris quod ſit ius marito; *vide* Mariti.
dotis Caroli 1 x. ſororibus dictæ ſumma, quare minor quam dotis filiarum Caroli 659 b
Dotium ratio habenda in *Re*buſpub. vt in eis modus adhibeatur 534 d, 535, & 536 vbi varii gentium in eis mores
Drachmæ Atticæ & Denarii differentia 683 c. Græcorum ratio; *vide* Groſſus
Druidæ apud Gallos quantæ auctoritatis 74 b. eorum ius apud veteres Gallos 635 d. 758 b. religio 509 d
Druſi Tribunipleb. reſponſum notabile 628 a. eiuſdem in Philippum conſulem auctoritas 179 c
Ducibus an arbitrio ſuo pacem aut fœdus ferire liceat 158 a
Duarchia quæ 187 b. Duumuiratus idem, ſub Ariſtocratię forma cõprehenditur. ibid. item ſub Oligarchia 368 d
* Dubitatio iniuſtitiæ opinionem affert 481 d
Ducati numi antiquitas 687 a. vbi confertur cum angelico Anglorum, medino Africana, & ſolito Conſtantini
Ducæ Conſtãtinopoleos Imperatoris libelli de natura hominum 503 a
* Ducibus in bello ſicut multa non ſunt aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda 294 c
Ducis vocabulo quis intelligendus 271 c
ducum exercitus ius 304 b
Ducum Francorum olim poteſtas precaria, poſtea perpetua 303 b
Ducum Armoricorum & Burgundiorum defectio a regibus Gallorum 163 b
Ducum Britanniæ Armoricæ diſputatio de fide præſtanda Francorum regibus 111 b, c
Duelli inſtitutum ſeu origo *vide* Monomachiæ
Duilia lex, libertatis *Roman.* fundamentum 160 d
Dupli pœna quomodo introducta, & an legibus permiſſa 665 c, d
Durandi Prouinciæ & Septimaniæ ad regẽ legati mandata 678 d
Duumuiratus qui, *vide* Duarchia. eius muneris imperium difficile conſeruatu 187 c, d. vbi de eodem præclara ſententia. Duumuiri an inter Magiſtratus cenſendi, & eorum auctoritas 274 d, & 275 a. eorum ius 320 d
Dux qui 155 c. & eius ius, ibid.

E

EBrietas vbi laudata 252 b. eius conſuetudo turpiſſima, Alexandri magni rerum geſtarum decus fœdauit 453 d. Exemplum notabile in Alexandri magni compotores 454 a
Eccleſiaſticorum ordo, aliorũ detrimento quomodo opibus & potentia auctus 530 b, 531 c
Eccleſiaſtici an prædia, reſve immobiles acquirere poſſint 530 d. Sacerdotes an teſtamenta ſtipulari poſſint, aut iis teſtes adhiberi 530 d, & 531 a. eorum ſtatum labefactandi occaſio 532 a
Eccleſiaſticorum ordinum, vt Epiſcoporum, Archiepiſcoporum & aliorum cenſus ſiue numerus in Gallia qualis 531 d. Bonorum eorundem cenſus ſeu annui reditus ibid.
Ecelini Tyranni cædes 375 d
Eccum vox, qua Caligula ad *Æquum* alludebat 467 c
Edegnarus qui in Sultanorum dominatione 159 c, 313
Edictum quid 307 c. Peremtorium 3 *vide* Peremtorium
Edicta quæ dicantur 150 d edictorum Magiſtratuum ius 307 b. iis clauſula. *Quæ ſic nobis placuit*, cui ſubiiciatur 86 a. Alia clauſula ſolita adhiberi 96 b. A legibus quid differant 150 d. qui teneantur, ibid. Eorum vis 151 a
Edictorum duorum Principis de eadem re, vtrum ſequendum 294 c
Eduardi 1 v. Anglorum regis victoriæ 572 c. eiuſdem beneficium in Brittannos
Educationis rectę & prauæ exemplum, & quantũ poſſit ad homines conformandos aut corrumpendos: quid item inde Reipubl. vtilitatis aut damni inferatur 519 b, c
Electorum Imperii Germanici initia; *vide* Germanici
* Eleemoſyna, diuitiarum omnium munimentum firmiſſimum 668 d
Elephantiaſis ſeu lepra vnde 508 c. & inter hæc quæ differentia ibid. d
Elephas beſtiarum ſapientiſſimus; *vide* Beſtiarum

Elizabethæ Angliæ reginæ ius in Lenoxium Comitem qui Scotiæ Reginam duxit 65 a
Eloquentiæ vtilitas siue damnum 490 b,c
Eluuiones & incēdia vicissim fieri quomodo dixerit Plato 408 d
Emancipatio, olim liberis erat magnum beneficium 23 d. ea sola vere liberantur filii a patria potestate 334 a. eius mercatura turpis inter patres & liberos 25 a. emancipationes inutiles apud Gallos 25 d
Emanuelis regis Lusitaniæ animositas & victoriæ 142 c
Emplastrum repetundarum & cęterorum peccatorum 432 a
Emtorem magistratuum quomodo spoliare liceat 435 c
Epaminondæ & Pelopidæ capitis damnatio 436 b
Ephesiorum lex in fauorem seruorum 36 d
Ephororum numerus & auctoritas apud Lacedæmonios 176 d, & 177 d. creatio 178 a,b
Ephori cuiusdam apud Lacedæmonios lex de hæreditatibus filiis relinquendis 28 b. *fuerunt autem Ephori apud Lacedæmonios, vt Tribuni pleb. apud Romanos: Inspectores, ea vox significat*
Epidaurii qui 222 b
Epirotarum regis iusiurandū 87 d. eiusque minima potestas 87 a
ἐπισυνθίζειν Athenæi proverb. i. *Scytham agere, seu Scythico more bibere* 499 b
Episcopi, an maiorum Pontificum & Archiepiscoporum legatis seu officialibus parere teneantur 321 a. eorum & aliorum Ecclesiasticorum numerus in Gallia quantus; *vid.* Ecclesiastici corum
Equestris ordo qui apud Rom. 351 c. vbi & de eiusdem ordinis iure agitur. *vide* & 313 * d, 364 a. Eiusdem dignitatis ratio & abusus apud Gallos 547 b. item D. Georgii ordinis institutio apud Anglos, & aliorum diuersæ institutiones ac varia insignia, eod. fol. d, & fol. seq vbi de horum collegiorum vario iure agitur
Equi Æsopici fabula: *vide* Æsopici
equi hinnitus sors Persarū de 728 d
Equitis Asinarii in orando vis * 489 d
Equitum Magistri creatio 728 a
ἐνέχυρασμὸς seu oppignorationis ius aduersus peregrinos 64 a
Eremita Rex inuitus creatus a Tripolitanis 369 d
Eripiendi sceleratos e morte * qui mos, & quæ mala inde 166 d
Error multitudinis non sequendus. 486 b c quomodo ius facere dicatur 171 d. eius specie quod prætenditur, vbi scientia peccatur, scelus est 171 a. ex eo, seu communi opinione, ius sæpe constituitur 543 b
Essæi reges apud Hebræos vitę integræ 211 d, 212 a
Eteoclis prudentia in animaduertenda coniuratione militum suorum qui in Chium insulam coniurarāt 470 d
Euersionum & interitus populorum atque vrbium varia exempla 393 passim & 395
Eumenes quare pileatus Romam venerit 32 c,d eius responsum Antigono Asiæ regi 143 c
Euripidis sententiæ de Nobilitate 354 c, 355 d, & 356 a. eiusdem Alæ aureæ 547 a
Exactio Christianorum in Iudæos ob religionem 344 b
Execratio paterna morte acerbior 20 d
Exsecutio in quibus præcedere debeat rescriptum 325 a de Exsecutione iudicati in alieno imperio 325 b, & 326 a
Exercitus socialis conscribendi ratio 575 d, & passim fol. seq. *vbi varia exempla eorum qui auxilii gratia accersiti, accersentes oppressêrunt.*
Exhæredationibus filiorū 27 d, 28 a
Exitus aduersos metuere, potius sapientem oportet, quam sperare secūdos 253 a
Exilio damnare an Galliæ curiæ superiores possint 315 d
Expensæ litium in Gallia 662 c
Exprobratio turpis, in beneficiis tribuendis 514 d
Expressa nocent, *vide* Nocent
Exuli data fides an seruanda 603 c,d
exules vnius fœderatæ ciuitatis, an a sociis recipi possint 611 b
exulum principum quorundam vltionis bella 387 d, & 388 a
Exulibus latronum necandorum causa datum præmium apud Rom. 26 d

F

FAbii Maximi & M. Marcelli in impio militari aduersus Annibalem collegarum cōtrarietas naturæ, quam Reipublicæ Romanæ vtilis 447 c Censoris in seligendis libertinis Rom. ab ingenuis cautio 231 b. *vnde & Maximus cognominatus*
Fabii equitum Magistri factū 269 c
Fabii Maximi subtilitas in cōseruanda Reipubl. a seruo

ſum manibus & poteſtate 47 c. quare *Maximus* dictus, ibid. eius cunctatio Reipub. ſalutaris 573 b
Fabii Gurgitis conſulis Rom. exemplum de patria poteſtate liberati 27 d
Fabiæ gentis Romanæ cædes 383 b
Facilitatis regiæ pericula 205 a
Facinus a pluribus commiſſum, quomodo puniendum 338
Falerii ducis Veneti ſupplicium 181
Falſi pœna varia; *vide* Pœna
Famæ bonæ cingulo aureo prævalentis, prouerbium vnde deſumtum 546 a
Familia, ſeminarium Rerumpubl. 8 c. an ſine Republ. conſtare poſſit, item an Familiæ pater ſummum in ſuos imperium exercere poſſit 45 d, 48 c. in eadem plures dominos eſſe non oportet 15 b
in Familia definienda quot perſonæ 9 c
Familiari iure a proauis conſtituto poſteri an obligentur 13 d
*Familiarum priuatis pactis iuri publico non derogandum 13 d
Familiarum perturbatio ratione fœminarum 739 b
* Familia bene ac prudenter inſtituta, vera eſt ciuitatis imago 8 d. contra, Familiæ ſi ſuis officiis non contineantur, ciuitatum & Rerumpublic. ſtatus corruit 9 a
Familia reipub. imago 713 d
Familiæ interdum maior quã Reſpubl. 10 c
*Familia ciuitatis imago 701 d
Familiæ & Reipubl. differentia 328 b
Familiæ nomen vnde 9 d
Familiæ vera gubernatio quid præſtet 12 d
Familiæ definitio 8 c, 12 a
Familiæ nomine quid intelligatur: *vide* Seruorum
Familiæ & ciuitatis collatio 48 c
* Familiarum ac bonorum cuiuſque conſeruatio cum *Reipubl.* cura ac tutela coniuncta 12 d
Fatum an ſit, & quid eſſe dicatur 392 d
Fatales dies qui dicti 324 a, b *vbi notatur error ſeu abuſus huius vocabuli.* fatalis numerus: *vide* Numeri
Fauorini ſententia de febre quartana 481 d
Federicus: *vide* Fredericus
Felices ciues qui 4 a
Felicitatis & calamitatis in ſingulis hominibus gradus diuerſi. 7 d. in rebuſpubl. 8 a
Felinus iuris vtriuſq. doctor probatiſſimus 278 a
Ferdinandi Rom. regis fœdus cum Archiepiſcopo Salisburgenſi 78 c
Feritas ac barbaries vnde profecta 500 d
Ferraria quem ſupremum agnoſcat 123 a. eius Dux primus ibid. b
Ferruminatio numiſmatum 691 b
Feſſarum & Mauritaniæ principis prudentia in coniungendis duabus vrbibus proximis quidem, ſed tamen inimiciſſimis 389 b eius crudele periurium in fratrem 609 d
Feſti loca reſtituta: in voce *Ouũ* 275 d. Item de ſanctione legis in verbo *Peculatus* 276 c. Error in verbo *Iuſſit* 255 b
Fetiale ius vnde dictum, & quale 578 c. eius iuris pœna legatos violantibus impoſita; *vide* Legatos
Feuda quæ veriſſima dicta 192 a. dignitatis appellatione venientia, partitionem non admittunt 936 eorum introductio 191 & 192. Iura an ad fœminas peruenire poſſint 745 a. ea diſtrahere vbi non licitum; *vide* Prædia. Iuris eorum origo 67 d. cum de eorum legibus quæritur, ſeruientis, non dominantis prædii mores ac leges intueri oportet 192 b, c. Nobilium & ignobilium origo 355 c. eorum iura ab Italia in vniuerſam Europam 113 b
Ratio Francorum & aliorum moribus 355 c. Iura hodierna nulla fuere Auguſti Imper. Romani tempore 191 a
Feudum quid, & vnde dictum 107 d. eiuſdem duorum dominorum altero peccante, quod ius 322 a, c. Commiſſum quomodo non alienetur extra familiam, etiam cliente damnato, ſed liberis aut propinquis relinquatur; idque Gallorum & Germanorum moribus 541 b, c
Feudum amittit fratricida; *vide* Fratrem. Quantum cumque ſit, a Principe alteri dono datum aut venditum, non propterea cohærentem iuriſdictionem vendidiſſe aut proſcripſiſſe dicendum 322 d
Feudalium poſſeſſione fœminæ in Germania arcentur 192 b contra in Lotharingia, eod. c. Germanorum mores in eorum iure; *vide* Germanorum
Feudale ius quam diuerſum a Patronatus & clientari 68 a
Feudatorio iure vaſallis dominos eiurare licet, ſi qua illis iniuria inferatur 611 a
* Fictio iuris, veritate potior eſſe non poteſt in alterius detrimentum 733 b

Fides semel data a cliente, acceptaque a patrono, nulla temporum infinitate præscribi potest 112 b.
an data omnibus seruari debeat, ex Machiauello 602 b. peregrinis principibus data a principe in paciscendo cum subditis de conseruatione eorum, an rupta, peregrini principis vltionem iure reposcant 604 d, 610 b. a sociis deseritur interdum potentiorum metu 600 d. violandæ occasiones ex rebus leuissimis quæsitæ 606 b, & passim, Auditis Principis procuratorum ministerio præstari nequit 430 d.
eius religio vbi nulla habenda censeatur 593 d.
a Priuato aduersario data, nec eidem seruata obstante iure publico, violata non dicetur 603 c
Hosti data an seruanda 594 d, & 595 passim, & sequen. *vbi Romanorum & aliorum varia exempla.* An infideli seruanda 598 b, c, 599 a, b. Exulibus aut latronibus data, an seruanda 603 c, d, 604. iustitiæ fundamentum, quæ exceptis turpibus pactis, in omnibus inuiolabilis seruanda 594 a. contra, in quibus iure ciuili a iureiurando præstito non teneatur, ibid. Vide & 546 d. Partibus duabus dissidentibus an seruari possit 598 a
* Fides sceleratæ consensionis amicitiæ nomen respuit 3 a. In ea data quæ obseruari debeant 604 c. eius necessitas inter homines 526 d
* Fœdifragis nulla fides debetur 598 b, d, 599
In Fidem & in fœdus alicuius venire, quam differant 579 b
Fidelitas quibus permittenda ex Caroli Magni cautione 239 d
Fidelitas Italorum moribus quæ 603 c
Fidelitatis & perfidiæ humor contrarius; *vide* Humorum
Fidelitatis obsequium personale 13 a. nec procuratorio nomine præstari potest, b
Fidelitatis actus legitimus indiuiduus 118 a
Fideicommissorum ius ratione substitutorum filiorum inuicem: an ii primogenitorum fratrum nepotibus præferantur; *vide* Substitutionis ratio. Introductio fauore fœminarum, & eorum ius 535 d
Fideiussionis prohibendæ ratio Salomonis 488 c
* Fiduciam quæ hodie a vasallis exigitur, veteres Persæ & Romani ignorauerunt, quibus tributi exigendi vsus fuit 142 c, d
Formula regis Aragonia 119 b
Fiduciarium ius vnde deductum 107 c, apud Turcas vsitatum ibid.
Fiduciarii & vasalli, Magistratuum aut iudicum creandorum an ius habeant 158 a. a Vectigalibus immunes 107 d. Reges, an reges appellandi 144 c, d
* Fiducia alterius qui tenentur, maiestatis iura habere dici non possunt 149 c
Figurarum Geometricarum dispositio; *vide* Geometricarum
* Filius ab educatione parentum excusatur, si nullam ab iis artem didicit 23 c. patri vim inferenti obsistere, aut illatam iniuriam propulsare an iure possit 25 d
* Filiusfamil. aut seruus, etiam in vxores potestatem non habent 15 b
* Filii a patre sine ipsorum consensu emancipari nequeunt 25 a
* Filiifam. vxor in soceri, non in mariti potestatem cadit 15 c
Filii an Nepotibus, aut Nepotes illis, & quomodo præferantur 733 passim
Filio parentem sceleratum an occidere liceat 212 d
Filios ter vendere patribus lege XII. Tab. permissum 22 c
Filiæ ac sorores regis Galliarum, dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædas delibare possunt 121 a
Filiamfam. a patre non emancipata, etsi domum paternum deserat vt mariti sequatur, non in mariti sed patris potestatem venit 15 c. contra legem diuinam & probatos mores. Maritus vxoris vota probare aut prohibere potest 15 c, d
* Finis in omni negotio considerandus 1 b
inter Fiscalia iura summæ maiestatis quæ competant 271 c, d
fiscalibus pœnis creditores iure priores anteferri oportet 100 d
Fiscales tres apud Gallos quare constituantur 448 c
Fisci & ærarii differentia; *vide* Ærarii. Fisco quare adiudicentur bona damnatorum; *vide* Damnatorum.
Fiscum habere an etiam priuato principi liceat 171 b
fiscus Principis & Reipubl. differunt 171 b, c
Flaccus sacri auri expilator 484 c
Flaminii Senatoris Romani crudelitas in seruos 36 b
Flandria & Artesia, quando li-

beratæ a fiducia debita Gallis 116 a
Flauii libertini Ædilitas 546 b
Flaminii constitutio in dispositione ciuitatum Thessaliæ 219 c
Florentiæ tyrannus Alexander Medices; *vide* sup. Eiusdem Reipubl. status qualis 175 d, & 176. Ius populi & Magistratus 158 b
Florentinorum status cuius ditionis 145 a
Florentini, imperii Germanici vasalli 123 d. quare Vexilliferos inuisos habuerint 200 a. Hi & Neapolitani Venetos & Insubrios ingenii acumine quare in priuatis rebus rationibusq; vincant, in publicis tamen vincantur 514 d. eorum Status inconstantis incommoda 444 a, 515 c, 701 a, b. Oligarchiæ in popularem statum conuertio 380 b. in Medicos seditio plebis 381 c. eorum clementia in Pisanos 339 c. quam eis vtile Imperium Laurentii Medices 699 d. variæ cædes 501 a, b. bellorum ciuilium inter optimates origo 386 b. Ordinum in eiusdem Reipubl. pristino statu dignitatis prærogatiua 354 a. mos in creandis Magistratibus, seu tempus præfinitum in mutandis 262 d
Popularis status potestas 164 c Ciuium quorundam rogatio vt inter peregrinos censerentur 67 a. de liberatio in decernendo statu, siue populari, siue Optimatum, aut id genus alio 492 c. Dux quando perpetuus constitutus 443 d. Ducis æriarium 659 d
Floridus campus Romæ vndictus; *vide* Campus
Fœdera periculosa 581 d. an sempiterna ferienda, & an tutius sit cum principe, aut cum populo inire 713 b. ea seu societates quomodo ad posteros transferri possint 615 a, b Salis qualia ab Hebræis dicerentur 615 b. Scotorum cum Francis 616 a fœderis pangendi ius 157. Galliarum regum & Anglorum 113 & 114. eorum quæ inter principes panguntur, clausula communis, qua cauetur ne alii aliorum ciuiũ patrocinia suscipiant 610 d, & 611 b, c
Fœderatorum iura communia quæ 579 c. genera duo ibid Eorum communia quę 197 d
in Fœderibus Principum cum subditis quæ cautiones adhibendæ 609 c, d. & seq. fol. *id genus exempla, quibus varia proferuntur peruria.* Inter Principes pactorum clausula generalis ratione ciuium 58 b
Fœdus quod, & eius genera varia 578 c, d, & fol. seq. clientare quam periculosum, & huius quæ cautiones 584 d. inter Francos & Hispanos 615 d contra Francos 593 c. * nullum stabile, nulla fide societas inter principes contrahi potest, si victores victis legem dederunt 594 c. Romanorum cum Ætolis imparibus aut certe iniquis conditionibus 586 d. cum Macedonibus, quos postea omnino subegerunt 587 a
in Fœdus & in fidem alicuius venire quæ differentia: *vide* in Fidem
Fœderis & Sponsionis differentia 596 a
Fœderis Heluetici cum rege Galliæ renouatio 232 d. eius neutralis vis 69 d
Fœderum siue societatum cautiones 580 b. & passim seq. *vbi varia genera.* fœderum siue societatum in perniciem quorundam factarum exempla; *vide* Societatis repentinæ Clientarium cautiones 581 c. varia genera; *vide* 65
* Fœdifragis fides non tenetur 595 b, 599 d
* Fœmina nobilis ignobili nupta nobilitatem amittit 19 c
Fœmina indomitum animal 534 d fœmina ꝑ cupiditate apud Theologos 14 d. eius natura 534 d, & 535 d. ius successorum ratione imperiorum abrogatum 5[illegible] d. tempora periculosa 421 b. furti conuictæ pœna grauis apud Venetos; *vide* Venetorum.
Fœminarum quatuor eiusdem nominis quæ ad Gynæcocratiam aditum sibi fecerunt, exemplum 740 d. Earum & Puerorum dominatio quam Reip damnosa 535 passim. 709 c. *vide* & in voce Dominatus. Earum pœnę quare leuiores quam virorum; *vide* Pœna. Ius ex lege Voconia; *vide* Voconia Imperia quam damnosa 738 a. ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus ciuilibus ac muneribus publicis arcendarum, ibid. Multitudo quam masculorum quare vbique maior, & id genus exempla 535 b, c, & 624, 625 exclusio a possessione prædiorum existantibus masculis non solum fratribus, sed & aliis parentibus eiusdem familiæ 527 d Peruersitatis & crudelitatis exempla 540 d, 739 passim. Quare in prædiis iure diuino succedere nõ potuerint existantibus masculis 534 d, & 535 c. quando maribus in hæreditatibus factæ æquales 535 a. in perpetua patrũ, maritorum

maritorum aut proximorum tutela 19 b. a muneribus & honoribus publicis quare arcendæ 365 a, b. eas quare censeri mos non fuerit 624 a b iis an adoptare licitum, *vide* Adoptare
Fœneratoris pœna grauior quam furis apud veteres 528 c calliditas ratione vsuratũ; *vide* Italorum
Fontenaii prœlii clades: *vide* Francorum
Foresterii ratio in numeris 410 d. & 411 a
Fortiores hominum & animalium; *vide* Montani quare Germani aliis nationib. *vide* Germani
Fortitudo Romanorum in aduersis 646 a
Fortuna, ficta Gentilium Dea, a Theologis repudiata 253 a
Φῶς quid 35 a
Franci patria potestate non subditi 25 c. eorum mores ratione feudorũ 534 b. Regnum successorium deficiente legitima masculea prole, an suffragiis popularibus debeat stabiliri; & eiusdem regni ius antiquum 724 d, & fol. seq. Regni tria firmissima fundamenta 734 b. eiusdem Imperium nec ab intestato, nec cessione trãsferri potest 121 d eorum Fœdus cum Hispanis, *vide* Fœdus. Conuentus sub Caroloviii. adhuc minore 89 d. cum Heluetiis 70 c. eiusdem fœderis renouatio 73 a Reges a Pontificia & Imperatoria seruitute immunes 727 a. Heluetiorum fœdus quare tam religiose obseruent 72 b. iidem Reges, Ferrarienſium Ducum patroni 123 b. Romanæ ecclesiæ protectores 145 c. Germanici imperii an fiduciarii 130 a. Immortales quomodo dicti 727 b. eorum aurei nummi cum regali Hispanorum argenteo collati 682 d. Clades ingens 407 b. Status imperii qualis 182 d. Nobilium cædes Fontenaio prœlio 385 d
Franciſci maioris Galliarum regis honesta frugalitas & parcimonia 674 d, & 675 a. eiusdem florens imperium 205 d, 206 a, 512 d. contra Hẽrici eiusdem filii imperium ruinosum 553 a. eius clades Papientis 572 b. captiui propositum 390 b
Francofordiensium religionis varia genera 344 a
Franconia societas quæ 78 b, c
* Fratrem occidens odio Domini feudum amittit 614 d
Fratres vnde dicti 329 b fratrum in possessione prædiorum successio 527 d. Regum prædia iure Gallico fisco vindicantur; nisi quædã speciali munere tribuãtur: *vide* Regum fratrum. Filiorum ius in bonis patrũ 732 d. & 733 a fratrum & sororum caritas vnde 329 b
Fraus fraude & periurium periuriis an rependi possit 600 b
Frederici II. Germanorum Imp. crudelitas in Mediolanos 340 a Eius edictum in ius Applicationis seu *Albinagii* Francorum in beneficium peregrinorum 62 c
Federicus II. Alexandro V. Pontifici misere se submittit 138 d
* Fugitiuus seruus irato domino non restituendus 227 a
Fulmina Iouis a Græcis quæ fingantur, & qua ratione; *vide* Manubiæ
Fuluius de filio proditore supplicium ipsemet sumit 24 b, 294 c. eius mulcta quæ 275 c
* Fundamentis male iactis, nihil superexstrui potest firmum aut stabile 234 b
Fumi venditoris supplicium imperante Alexandro Seuero; *vide* Aulicorum canũ.
Furantium extra vrbes varia pœna 706 a, b
Fures seu Errantes, *Ægyptiorum* nomen profitentes, an vere Ægyptii, & vnde aduenerint 237 b
fures quare Britonum more in crucem agantur 764 b
furis pœna apud veteres 528 c, 769 b. Variæ pœnæ 706 & 767
Furiosorum curandorum modus Londini obseruatus 505 d. in Africa frequentia vnde; *vide* in Africa
* furiosorum nullus cõsensus esse potest 337 c
* furiosus a pœna excusatur, cum ipso furore plus satis torqueatur 211 a
* Furti actio coniugibus non datur 17 c. ratio Arithmetica ex Aristotele 769 b. nocturni varia pœna 760 d
furantis fœminæ supplicium graue apud Venetos; *vide* Venetorum
Furoris & Insaniæ differentia 505 c. d
* furoris genus, hominum naturam & ingenium arguit 505 a. *vbi & varia furoris genera proferuntur.*
Furum varia genera & pœnæ 767 c
Fuxæi laus ratione rei numariæ 690 d

G

Abellæ vocis etymon 661 c
Gabinii Tribunipleb. periculum 434 d
Gabinia lex in fauorem Pompeii 262 a
Gaditanorum fœdus cum Romanis quod 58 b
Galaditarum cædes 521 d
Galbæ cædes vita 215 d. de eadem cæde locus Tacit. 263 b

quare cum Pisone ab Othone trucidatus 428 c
Galeacius I Vicecomes Mediolanensium damnatus ab Imperatore 149 a
Galeacii crudelitas in fratrem 736 d
Galeacii Mediolanensis Duc is captiuitas 122 d
Galeni origo vnde 500 c. eius sententia *de natura hominum ab humoribus eorum proficiscẽte* 502 d
Gallicæ historię scriptores qui 111 d, 112 a
Galli *barbari & libertatis studiosi* a Iuliano Imperat. vocati 411 d vbi morum mutatio; & vnde, fol. sequen passim. Anglis consilio prudentiores, Hispanis minime, a quibus sæpius sunt decepti 501 a. Legibus Rom quatenus subiecti 101 passim. Romanorum & Græcorum victores 569 d, 570 a. Potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent 22 c
Galliæ Ecclesiasticorum annui reditus. *vide* Ecclesiast.
Gallia litibus gaudens 510 b, 512 a. Musices studio addicta 412 a. vbi de Gallorum variis cantibus Imperii Rom. vigesima pars 574 d. eius regni diuisio 346 d, 734 a. Regis inaugurandi mos, & formula consecrationis 725 c. Pontificum asylum 133 b, 592 a. eius quæ vrbes præcipuæ 518 a. figura & magnitudo 664 a, c. paroeciarum, vrbium & pagorum numerus, ibid. Consilia varia, & eorum ius 246, 247 & a seq. vsque ad 249. curiæ 249 c. Imperii status firmissimus 590 c. Societas cum Heluetiis 579 c. lex dotium lata a Carolo IX Galliarum rege, abrogata ab Henrico II 536 b, c
Galliæ Regum caritas in pauperes: *vide* Caritatis. Bellorum ciuilium causa 380 d, 474 c
Galliarum imperium Cæsari quam frugiferum 379 a. Imperii fundamentum præcipuum in eiusdem conseruatione 428 b
Galliæ regni incolæ propinqui peregrinorum hæreditates potius adipiscuntur quam proximiores qui extra Gallię fines domicilium habent 63 b. Ciuium iura peregrini quomodo consequantur 60 b. eiusdem regni vbertas 652 c
Galliæ Reges an iure suffragiorum electi, & Rhemensiũ Archiepiscoporum ius in eorum consecrandorum more vnde profectum 726 b, & passim. Regum defectorum sepeliendi mos 727 b
Gallorum leges optimæ de largitionibus principum, item de ratione ærarii 674 passim. Legibus & aliis Iurisconsult. sententiis Adoptare an permissum: & quid adoptiuis relinquere liceat 30 d. eorum Leuitas a Cæsare, Tacito, Trebellio & aliis exprobrata, an vere leuitas censenda 519 d. eorum laudes 520 passim, & folio sequente. de factionibus eorum locus Cæsaris; *vide* Cæsaris. Nobilium quorumdam liberi, qui vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitarunt 433 b. Papiensis fuga 558 b. Priuilegia Rom. Tiberius minuit 53 c. *Gallorum intellige qui ciuitatem Roman. consecuti fuerant:* eorum fœdus cum Romanis 58 b, c. cum Heluetiis hodie, ibidem. Historia de capillorum tonsura rege Francisco maiore ob vulnus acceptum detonso 454 b, c. eorumdem primi Reges non nisi Calend. Mali sese populo conspiciendos proponebant 457 b
Gallorum natura, Hispanorũ contraria 501 d. ex Gallis & Hispanis natorum temperies 502 a, b. Eorum mores & studia 520 & 521. Eiusdem naturæ celeritas quantum nocuerit illis 501 c. vnde proficiscatur celeritas illa ibid.
Gallorum Populi liberi qui Romanis socii, & eorum in Republ. Rom. ius quod 52 d. eorum Magistratus olim annui, iam vero perpetui 433 c *vnde plurima incommoda.* in Vectigalibus quæ ratio 651 d, & 652 a. Veterum fœdera & iura varia 74 b. Seruorum variæ manumissiones 40 c. Regum in subditos quæ beneficia, quibus suorum animos & voluntates maxime retinent 462 b. Cædis a Neapolitanis commissæ causa 742 d. Item a Belgis 743 b. eorum olim in Sacrificandis hominibus consuetudo; *vide* Amorrœorum
Gallus Romanorum proconsul apud Græcos 75 b
Gambacurtius summam in Pisanos vt adeptus potestatem 123 c
Gandauensium damnatio & supplicium 294 d. Magnanimitas & victorię cum in Niuernensium Comitem tum in plures Flandriæ vrbes 339 d
Gaogarum regum origo 46 d
Gelasii Pontificis auctoritas apud pleroſque qualis habeatur 130 d
Gemellorũ ratione quæ prærogatiua imperii successorii; *vide* Primogeniti masculi. Trigeminis quæ beneficia apud Rom. concedebã-

debantur 555 c
Geneuæ Syndicus aut Senator nemo, nisi ciuis natus 48 d. *apud Heluetios & Germanos idem receptum.*
Geneuatum fines qui 247 d. eorum cum Bernatibus fœdus, clientelare primum, deinde æquum 585 a. hoc munus annale 264 d. iidem Francorum & Heluetiorũ fœderibus excepti 69 c. Cẽsores qui, & eorum munus 623 b. libertas, item fœdus cum Bernatibus quando initum & renouatum 69. *Hoc demum anno 1584 renouatum & cum Tigurinis initum.* Mos ratione Magistratuum aut consiliariorum substituendorum 186, 708 c. eorum laudatus status, cum ratione Optimatum, tum potissimum Censuræ 708 d. eiusdem status comparatio cum Genuensi & Veneto 220 passim
Gentes variæ a quibus Romanorum imperium distractum est 498 c
gentium iuri nullę virtutes præferendæ 729 d
Gentiles qui apud veteres 349 c
Gentil homme vocabulum Gall. vnde 349 c, d
Genucii prærogatiua in adipiscendo consulatu Rom. 352 a, b
Genuenses cuius iuris 124 c. eorum Reipubl. status 227 d. 707 b. dispositio & comparatio cum Republ. Geneuatum 219 c. eorum Senatus perpetuus 258 d. Mos in suffragiis ferendis 251 b. lis quare sacris interdictum 667 b
Geometrica proportio quæ 748 a
geometrica proportione an bene constituatur Resp. *vide* Respub. *vbi refertur Platonis sententia, quæ tamen in operibus eius non exstat.*
geometricæ & Arithmeticæ leges regendæ ciuitatis quam contrariæ 751 d, & 752 a
Geometrica regendæ ciuitatis forma quæ 751 a. in tribuendis honoribus ratio 773 b
geometricarum figurarum seu dimensionum varia ratio 415, & 416
Georgiani collegii apud Genuenses diuitiæ vnde profectæ 665 d
Germani olim alea libertatem sibi mancipabant 31 d. eorum natura quæ 503 b. hi & Scythæ quare Australibus proceriores & robustiores 507 c. quare eorum liberi melius parentes referant quam reliquarum nationum, ibidem. Horum Principes, Francorum regum Vasalli ligii 118 b. Imperii status, *vide* Status. Horum Imperatores primum reges tantum dicti 136 c. mores *in feudis* 192, 736 b. *in suffragiis ferendis* 252 b. eorum Imperium an Monarchia censendum 223 a, & passim. *qui eiusdem status hodierni* 225 a. Imperii conuersio ad Optimates 390 d. Principum aduersus Carolum V. Imp. bellum 212 c. horum reges quomodo creandorum Pontificum ius sibi vindicarint 136 c, d, Respub 76 a. Principum numerus 727 d. hi quare Imperatores peregrinos sibi sæpius constituerint 76 b, 721 a
Germanicum imperium, Imperii Francorum prouincia 145 b, c. *a quo parta, & quomodo ab eodem postea diuulsa* ibid.
Germanici Imperii Electorum initia 724 d. Ecclesiasticorum pluralitas quam damnosa 705 a
Germanici Imperii Imperator, per seiura maiestatis non habet 122 a, 123 d, 124 b
Germanorum variæ Aristocratiæ 227 b
Germanorum Ciuitates quæ ab Imperatoribus libertatem sibi vindicarunt, liberæ censendæ 125 b. eorum Ius speratum in Gallia, ratione prouinciæ seu regni Arelatensis 128 d. Principum fœdus cum Henrico II. Rege Francorum aduersus Carolum V Imperat. 78 a. Mos in abluendis infantibus primum natis flumine viuo 500. quem morem etiam Ausonidum fuisse probatur loco Virgilii ex 9 Æneid. Eorum variæ Pensiones 648 b. Conciliorum ratio 347 c. Religionum varietas 581 d 522 a
Germani a Venere aliis nationibus quare continentiores 506 d
Germani & Scythæ quare aliis nationibus bibaciores 449 b. horum Imperator quomodo Turcæ tributarius factus 582 a. Reges qui nuncupati 723 b. ab Hispanorum tyrannide a Gallis liberati 576 d. Imperatorum variæ cædes 722 c
Gerontosemia quando constituta 39 c. *loca scil. curandis & alendis senibus*, l. 16. *Cod. de sacrosanct. Eccles.*
Gestum nihil præclare aut laudabile videri debet, & ab exitu pendeat 253 a
Gilthi Anglorum vox quid significet 462 d
Gladii potestas quibus propria 300 b, & fol seq Acerbitas minor quam securis antiquæ 761 c, d. Ius apud Rom. quibus 304 b

Glarenſium Heluetiorum poſtulatio ad Henricum Galliæ regem, de diuidendis ex æquo optimatum penſionibus 235 c. hi & Abbatiſellani, vtriuſq; religionis cuſtodes 72 d
* Gloria non in ipſius Principis celſitudine, ſed in ſubditorum veneratione atque obedientia conſiſtit 182 b. hæc virtutis ſtimulus; *vide* in Repubi maius
* Gloriæ inanis morbo laborantes, magnæ quam bonæ famæ cupidiores ſunt 437 c
γνώμης Græcis qui 352 a
Gonzaga Venetorum inimicus capitalis, quomodo factus amicus capitalis 388 c. huius gentis origo & nobilitas vnde 375 d
Gonzala Pizarrus Americę regionis Præſes, a Carolo V. Imp. deficit; eiuſque defectionis ſupplicium a Lagaſco ſumtum 42 d
Goſtauus Suecorum Imperium quomodo adeptus ſit 719 c
Gotthi Romanis legibus ſubditi 101 b. horum perfidia, *vide* Oſtrogotthorum. Mos *in creandis Senatoribus* 295 d
Goueani ſententia de *Magiſtratus definitione*, *vide* Iuriſconſultorum. Error de *gladio & ſecuri* 761 d
Gradus prærogatiua inter Francorum & Hiſpanorum legatos 145 d, & 146 a, & paſſ.
Græcarum & Rom. Rerumpubl. libertatis popularis abuſus 235 b, c
Græcia artium humanorum & liberaliſſimarum diſcipli narum alumna; eiuſq. Reſ publ. 74 a
Græcorum & Perſarum more, quæſtoribus & Præfectis ærario quare virilia amputata 679 d. horum Imperator vltimus cæſus a Muhamede 420 c
Græcorum perfidia: *vide* Perfidia
Granuella Mediolani Ducis legatus, quare ab Imperatore Carolo V. captiuus detentus fuerit 64 c
Graſſatores qui, & eorum pœna 766 b
Gratię portus, a Franciſco maiore conſtructus: & eius priuilegia 59 c
Gratidiani Tribunipleb Rom. edictum de victoriati pretio 680 c
Gratiani lex de pauperum filiis a Chriſtianis educatis 39 c
Grauitas & ſplendor habituum, in Principibus & Regibus quam requirantur 465 d, 466 a
Gregorius Turonum Pontifex, hiſtoriæ Gallicæ ſcriptor 111 d
Grombachus ab Imperatore German. Ferdinando cum ſociis proſcriptus 76 c
Groſſus Gallorum numus: eius diuerſa ratio, & cum *drachma* Græcorum *denariique* Romanorum collatio 683 a, b, c ſtipendium diurnum peditis, ibid.
Gruchius Sigonio *de imperio* contrarius 264 a
Gueldriæ Ducis iuriſiurandi actus; *vide* Actus
Guidagium Italorum quid ſignificet 170 d
Guiſcha, Francorum regis legatus apud Heluetios 76 d
Guiſchardus Normanus, regnorum Siciliæ ac Neapolis ſubactor aduerſus Græcos & Mauros 131 a
Gulielmus Nothus Angliæ de bellator 192 c
Guzulahorum in Africa & Magnanorum imperii ratio; *vide* Imperii ratio
Gymnaſticæ artis vtilitas 519 a 632 d
Gymnaſiarchæ quæ auctoritas 274 b, c
Gynæcocratiæ (*hoc eſt Imperii fœminarum*) incommoda 738 paſſim, & fol. ſeq. *vbi quæ regna ea dominatui fuerint obnoxia videre eſt*: *vide* Dominatus

H

HAnnibal Romanam vrbē obſidet 270 d
Hannonis Carthaginenſium Imperat. coniurationi quomodo proſpectum a Senatu 470 d
Harmoniæ ſuauitas quæ 11 c
Harmonica proportio quæ 748 a. Harmonia optima & gubernandi forma, ibid. & 479, & 480 paſſim. *Ratione honorariorum iudicum, & ſalariorum opificum ſeu operariorum* 770 b. *Item ratione Mundi & partium eius* 777 d
Harmonicæ luſtitiæ rationes in Reipubl. adminiſtratione populari, Optimatum, & regali, quantum vtiles 772, 774 c, 779 a
Harmonicæ quæ leges, ſeu qui termini regendæ ciuitatis 751 c
Harmoſtes Lacedæmoniorū poteſtas qualis 79 c
Haſdrubalis Imperat. mors 473 d
ex Hauardorum nobili Anglicana gente Thomas & Henricus populi comitiis capitis damnati 91 a
Hæreditatem vnum ex liberis quem pater opraſſet, cernere voluit Plato 533 c
hæreditates aut legata Romanis relicta 646 d, & 647 paſſim. Legibus quam teſtamentis deferri præſtabilius 28 b
* hæreditatis expilatæ & furti coniugibus actio non datur: *vide* Coniugibus. Maternæ filiis tributæ ius quādo introductum 24 d

hæreditas eius nulla videtur, cuius bona adhuc viuo iure ademta fuerunt 538 d
Hereditatum lex Iustiniani: *vide* Iustiniani
in Hæreditatibus & legatis adipiscendis peregrino quot annorum spatium requirãt iurisc. 56 d. earum diuersa ratio 770 d, 771 a
Hæredium agrum: *vide* Ager
Hebræorum prædictiones de Mundi exitu 405 b, c
Seruum Hebræum habere, nec Hebræorum legibus: nec Christianorum Christianum Iudæis licet 41 d. contra 42 b
Hedui Romanorum socii, fœdere coniuncti: quod ius in Republ. Rom. habuerunt 52 d, 53 a. horum ius peculiare in Gallia 56 b. magistratuũ ius 197 a b
Helenæ Russiorum reginæ crudelitas in Legatos Prutenorum regis 618 d
Helfensteinii Baronis oratio pro Ferdinando rege Romanorum 225 d
Helices stellæ vis in origine & incremento Rerumpub. ex Cardano 398 c, d. Helices & Buræ euersio: *vide* Buræ
Heliogabali domestici quales: eius in eosdem beneficia: vnde eius vitæ miserandus sequutus exitus 555 d, & 556 a. eiusdem cum Pertinace comparatio 206 c, d
Helueticorum diffidiorũ qui arbitri 77 d
Heluetiorum extraordinariæ pensiones 648 b 649 b, 682 b. fœdus honestius quod 648 b. Rhætorum Rerumpubl. origo & numerus 366 d. Prætores qui 72 b. fœdus cum regibus Francorum, *vide* Francorum. Status origo 380 b. firmitas 220 d. Popularis quam diuturnus & eius stabilitas 181 d, 709 c, 703. dignitatis prærogatiua 143 d. Rerumpub. consilia varia 247 d, & 248. Numerus & cõuentus, variaq; iura fœderum 56, 71, & 72: 575 b. 585 b. fœderum ius ratione victoriarum, ibid. Cũ Rege Galliæ fœdus renouatum 232 d, quot Respub. 71 b, 73 b. Conuentus qui & quo loco 72 a, b. varia religio, ibid. An vna & eadem ciuitas vel Respub. 71 b, 72 in eorum fœderibus cum aliis principibus quare expresse excipiatur imperium Germanicum 76 d. Petulantia in nobiles 698 c. fœderis cum Francisco 1 Galliarum rege iniquæ conditiones 606 b. cum Duce Allobrogum fœdus quando desiit 70 c
Heluetiorum libertas ratione morum 637 a. Libertatis origo 558 passim. Eorum & Italorum naturę diuersitas, & eorum status diuturnitas 515 b. Ciuitates quot, & earum iura 57 c. aduersus Carolum Burgundionum Ducem belli causa 386 d. Præfecturæ communes 72 b
Heluetii cum Imperatoribus Germanorum fœdere iuncti 77 a, b. montani qui 234 d. horum status popularis, ibid. Pontificum Rom. contemtores 61 c. cum Austriacis fœdere iuncti 76 d, 77 b eiusdem fœderis exceptio quæ, ibid. An Germanico Imperio subditi 76 d, 77 a, c
Heluetii quantum inter se differant legibus, moribus, religione & statu 492 b, c. fœderis vis 70 d. fœderis cum rege Francorum renouatio & exceptio 77 c, d
Heluetii quando suæ ciuitatis iura Regibus Francorum dederint: *vide* Regibus
Heluetiis sociis ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere licet, nisi conspirante omnium consensu 72 d
Helueticæ seditionis causa & conciliatio 57 c, d
Helueticæ nobilitatis cædes post Sembachiam cladem 235 b
Henricus Augustus, Anglorũ rex, inauguratus etiam viuente patre 198 b
Henricus II Francorum rex, a Germanis principibus Dux electus aduersus Carolum V Imp. Eiusdem cum iisdem fœdus 78 a Henrici II Galliarum regis prodigalitas 674 d. Debita 666 c, 667 c. Clementia in Aquitanos rebellantes 341 c. in Germanos 721 d
Henrici, Francisci filii, Francorum regis imperium 206 a
Henrici IV. Imper. cum Pontifice Gregorio bellum 138 a, b
Henrici V Germanorum Imp. clementia in Brixienses 339 a
Henrici V Imp. remissio iuris eligendi Pontifices 137 b
Henrici V Anglorum & Francorum regis iusiurandũ 89 a
Henricus VIII Angliæ & Hiberniæ rex a Pontifice Roman. deficiens 135 b
Henricus Palatinus Comes, ante Imperium adeptũ cũ Philippo Valesio Francorũ rege societatem & fœdus contraxit 76 b
Henrico II Andium Duci a fratre Carolo IX Francorum rege quanta potestas tributa 824
Henricus (*iam Galliarum rex*) Polonorum rex creatus, & quo iure 391 c
Henricus VI Anglorum rex a populi comitiis damnatus 91 b
Henricus Suecorum rex, quare regno exutus 375 c
Heraclii lapidis vsus incogni-

tus Archimedi 381 c
aurificus hodie in vſu, eod. 681 d
Heracliti vulgaris diſciplina 413 d
Hercules Celticus quare caluus & ſenex ab antiquis pingi ſolitus 489 b. Tyrannorum domitor 610 c. eius deificatio 209 a
Herile imperium, tertia regēdæ familiæ pars 31 b
Herodis Iudæorum regis, Antipatri filii, & ſucceſſorum eius, qualis fuit imperii exitus 374 a,b
Herodis imperii initia placida exitus feroces 372 c
Herodotus Græcus ſcriptor, de Reipubl. ſtatibus veriſſimus 183, & 184 d. eius locus de vario dominatu 194 a
Heſteræ locus de abrogatione legis, quam de interficiendis Iudæis tulerat Darius 95 c
Hetruſcorum cum Tarquinio Priſco Roman. rege ſocietas 186 c
Hiberi cuiuſdam exemplum in exſecutione iudiciorum 313 b
Hiberniæ regnum quando in fiduciam Pontificum Rom. tranſierit 135 b
Hiero Siciliæ regnum virtute adeptus 373 c
nepos eius Hieronymus ob vitia idipſum cum vita perdidit, eod. d
Hieronymi Laſci excogitata ratio exigendi tributi: *vide* Tributi
Hieronymi Siciliæ tyranni exitus 373 d
Hieroſolymæ vrbis varia captiuitas 484 b. eiuſdem templum; *vide* Templum
Hieroſolymitanorum equitum ſacri ordinis magiſter, Pontificis Rom. fiduciarius 134 d, & 135 a
Hierotimus Parthorum rex quot vxores & liberos habuerit 9 c
Hilotæ, ſerui Lacedæmoniorum 38 a
Hiphil vox Hebræa quid importet 461 d
Hippodamus Mileſiorum legislator 354 b. eius prudentia in ferendis legibus de maritandis ordinibus 526 c
Hippocratis, Ariſtotelis & Galeni ſententiarum conciliatio de Auſtralibus populis 495 a,b
Hiſpanorum querelæ aduerſus Henricum 11 Francorum regem 166 d. eorum regalis argentei & numi aurei Francorum collatio; *vide* Francorum. in Seruos conſuetudo 43 d. Natura Gallorum naturæ contraria 501 d. ex Gallis & Hiſpanis natorum temperies 502 a,b. Calliditas in Gallis decipiendis 501 c. Perfidia in Atabalippam regem Peruanum 607 d
Hiſpaniarum regis ſtudia ratione adminiſtrandi imperii 673 d. eiuſdem regis & Angliæ reginę connubii pactę conditiones 742 a, b. imperium a Mauris & Arabibus occupatum, & quamdiu 421 a conuentus qui 60 a. legati apud Rhętos, ab iiſdem peculatus damnati 232 d
Hiſpaniarum rex a quibus & quomodo patronus aſciſcatur 582 d
Hiſpani an Romanis legibus vtantur 101 c. quando eędē leges in Hiſpania introductæ, ibid. Peruana iuga ſuperantes, vi frigorum extincti 499 d. ingenio ceteris prętantes 497 d. reges Pontificibus Roman. obſequentiſſimi 61 c
Hiſpaniæ rex vaſallus Pontificum Roman. 120 a. Vicarius Imperii 124 a. eius Regni vrbes quot, & earum apud Roman. varium ius 19 c. Conſilia 247 c
Hiſpanus homo in Hiſpania natus & educatus, Galli tamen filius & in Galliam reuerſus, a principe reſcriptum impetrare an iure poſſit, vt iura ciuium conſequatur 60 d
in Hiſpanos ciues ius a Carthaginenſibus ſumtum 58 c,d
Hiſtriones vnde dicti, & eorum origo 632 a. id genus mimi quam Reipublic. damnoſi 631 d
Holſatius a Vandalis belli gerendi cauſa dux creatus 78 c
Homagium quid 198 c
Humari Muhameti legati ſtrategemata in colligendis copiis 38 d
Homicidii pœnę varię & varia genera; *vide* Pœnę. Sicariorum Principis pœna 210 c, etiam ſola cogitatio capitalis, d
homicidium a patre in filio commiſſum 27 c
homicidii in parentem pœna 27 d
Homines imperandi aut parendi mutuis officiis continentur 14 a
hominis natura duplex 6 b, 502 b. eius facultates 328 a
homonoum veteribus qui dictus 351 a
hominum opinio ab externis diiudicat 466 a. vita vnde ſuſtentetur 6 d
Honeſtas cum vtilitate naturæ coniuncta: *vide* Vtile.
honeſti & vtilis diuerſa ratio 98 c,d
Honeſtatis ſeu Honoris prędmia varia 545 c
Honorii & Theodoſii Imperatorum leges de iure liberorum omnibus conceſſo quam pernitioſę 662 b
Honorarium ius 388 b

Honor publicus qui hab. 284 a
* Honoris & gloriæ maiestate de Republ. sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem prorumpere necesse est 547 a
Honores dum indignis tribuuntur, gloria iacet ac fordescit 546 b, 547 b
in Honoribus tribuendis dignitatibusque & gradibus, Alexandri Seueri, item Solonis statutum seu mos laudabilis 556 b, c. quæ vera in eis ratio habenda, ibid. qui apud Rom. penes plebem 774 a. maximi & publici fine imperio 284 d. diuturni, populari statui contrarii 696 a
ad Honores qui promouendi & quæ in eo cautio adhibenda 775 c, d
Honoris templum, *vide* Virtutis
Honorum publicorum diuisio 286 a, b Romanorum præmia quæ 547 passim. Ea præmia quo maiora, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior exstitura 544 d. gradus qui ex Iustiniano 274 b. honorum & dignitatum mercatura turpissima & periculosissima Rebuspubl. cum soli virtuti debeantur 546 d quæ inde incommoda 551 b, 552 a, 556 a. tribuendorum ratio Geometrica; *vide* Geometrica. Varia tum veterum, tum modernorum 547 a, 549 a. horum seu magistratuum mercatura omnium sordidissima 651 b. quomodo facti venales in Gallia, & vnde manarit iste mos, ibid.
Honorum vocabulo apud Latinos quæ intelligantur 431 a
Hoplotechnitæ, seu Armorum opifices; *vide* Oplotechn.
Horatia lex *de Magistratibus Sacrosanctis* 309 b. & passim
Horatius Cocles quo præmio affectus ob suum in Rempb. beneficium 555 b
Horoscopi Romæ vibis explicatio; *vide* Romanæ; vbi passim & fol. seq. varii explicantur Christi; *vide* Christi
Hostes iusti qui 1 d, 47 b. tot domi quot serui 43 d
Hostilii Ædilis vulneratio 310 a. Hostilii Regis Romani & Meti Albanorum Dictatoris discordiæ quomodo Reipubl vtiles 445 c
Hostium appellatione qui comprehendantur 76 a. a prædonibus & piratis quid differant, ibid.
* Hostium metus, ciues in officio continet 565 c. horum & prædonum ius diuersum 2 a. deuictorum spoliorum, vel impositorum vectigalium, item mulctarum diuersa ratio 643 b, c, & 644 b
Hugo Capetus regnum adeptus Caroli magni stirpe intermortua 391 d
Humanæ naturæ mirabile Dei artificium 412 c
humani generis diuisio 327 d. & 328 a primordia & propagatio, b. rapax & crudelis eiusdem prima natura c, d
humani casus aduersi vnde proficiscantur 461 d
Humanitas seu vrbanitas vnde profecta 500 c, d
Humaniores populi alii aliis qui dicantur 493 b
Humorum propria natura 521 a, b
Hungariæ regnum a Turcis deuictum 406 d. rex Ioannes a Sulimano Turcarum rege captus 115 d
Hungarorum tumultus ratione imperii 743 a. regnum fiduciarium Imper. Rom. 1334 c
Hunni feudorum modum in Europam introduxerunt 191 b

I

Ianus templum apud Roman. clausum 477 d
Ianotus historiographus Venetorum 180 d
Iasonis Iurisc. fraus aduersus Triuulcium Galliarum ducem 215 a
Icilia lex *de multis* 275 b. *de auctoritate Tribunorum plebis* 318 a
Iehus varia homicidia 212 b
Iephthæ votum 35 a
Iesaiæ prophetia de regibus cum Iudaicis, cum Romanis 439 c. *vbi & alia eiusdem & Hieremiæ referuntur.* eius regnum Iudaicum cum regno Romuli Romano comparatum 419 c
Ignauia Regum quam pernitiosa subditis; *vide* Regum
Ignobilis an censendus filius natus ante adeptam a patre nobilitatem 730 d
* Ignominia nullum maius supplicium inter homines censeri debet; *vide* Virtutis. Hac notati an honores adipisci possint 635 a, b. eius & infamiæ differentia 634 c. *vbi & quæ olim Ignominiæ purgatio fuerit videre licet.*
Illigitimi apud Athenienses qui 28 d
Illustrium virorum in populari statu supplicia 697 d
Illyrici reges in principes suæ ditionis eodem iure vtebantur, quo Romani in tributarios 142 d
Imberti Delphinatus principis liberatio seruorum 40 b
Immunitates ciuium Romanorum variæ 515 c
Imperandi ratio vbiq; necessaria 792 b. *vbi vide barbare*

vum quorumdam imperia.
imperandi publice qui ius habere dicatur 299 a. ars optima, & quæ vera Imperatoris ratio in iudiciis ferendis 461 c
imperare sibi condiscendū prius quam alteri 14 c æqualibus ex lege nemo potest 90 b
Imperator an Imperii Germanici ditioni subiiciatur 77 a
Imperator aut Prætor creatus in aliena ciuitate, statum Reip. alienæ non mutat 76 b. Germanorum Imperator, eiusdem gentis nec peregrinus esse debet 577 a. quomodo tributarius Turcæ 143 a. primum qui proprie dictus Imperator 271 c
Imperatores triginta vno & eodem tempore facti 722 b. vbi plures Romæ, eorum prouinciæ maxime separa 1æ 187 d. an suum munus alteri quam Pontifici Rom. cōcedere possint 139 a quibus Rom. sacris interdixerint 137 c, & in margine His seruitus imposita a Pōtificibus 137 a, & 138 a
Imperatoria ars quæ hominū societatem tuetur, sub prudentia continetur 512 b. eius potestatis & regiæ maiestatis differentia 196 c
in Imperatoris electione, vbi domesticum ciues ferre nolunt, commodius procul Imperatorē accersere quā finitimum, & id genus exempla 577 a
Imperatoris & Imperii status ius diuersum 78 a
Imperatorum seu principum qui hæreditario iure ad imperium aut principatum peruenium, & eorum qui constituuntur seu eliguntur, comparatio 373 c. horū varietas 196 c. eligendorum varia ratio 577 a, b. Romanorum potestas a populo tributa 270 b. Romanorum qui optimi ac sapientissimi 30. hodiernorum potestas seu maiestas a Pontificibus diminuta 138 d
Imperia extra ordinem apud Rom. tributa belli gerendi gratia 265 d, 266 a, 273 a. Peregrinorum quam periculosa; *vide* Peregrinorum a mediis regionibus profecta 498 a, b. potentissima quæ 10 b. vbi libera & popularia 515 d. iusta quæ 229 b. prima, vi occupata sunt 371 b
Imperialis auctoritas quæ in concedendis imperii iuribus 225 d, & 226 a
Imperii propria 305 a. Germanici status 181 d eiusdem iura maiestatis habent non solum Principes Germanorum, sed ipsi quoq; conuentus 223 b, d, & 224 a. Potestas penes quos 122 a
Imperii verbum quid complectatur 316 a eius instrumentum; *vide* Instrumentum, vicariorum ius 165 b, c. & iurisdictionis ius diuersum 271 a
Imperii regalis vtilitates, incommoda, præstantia, & id genus; *vide* Monarchiæ
Imperii variis a Senatu vel populo Romano bellorum gerendorum gratia tributi quæ vulgaris clausula, & eiusdem interpretatio 270 c. laus quæ 370 c. propagandi ratio Rebuspubl sæpius periculosa: contra, quæ suo proprio Imperio contentæ sunt, earum diuturnior status 716 d. publici genera 300 a. diuisio mortuo Ludouico Francorum, Italorum, Germanorum & Hispanorum Imperatore 132 d, & passim seq. fol. Successorii prærogatiua; *vide* Successionis ius. Ius penes quos 377 b. imperii eiusdem collegę, & magistratus pari potestate, se inuicem rogare non possunt, multo minus maius imperium habentes 316 d
cum Imperio esse quid antiquis 270 d
Imperio qui pares, an pares honore censendi 321 b. *vbi plurium Magistratuum exempla*
Imperii aut regni successorii stabiliendi aut conseruandi modus, deficiente progenie; & id genus exempla 723 passim, & seq c
Imperiorum variorum tempora 420 passim. Eorum quod præstabilius, & quod periculosius 716 a, 717 a. successio hereditaria quare periculosa 373 a æqualium pericula 721 a
Imperium populare cur cæteris præstare dicatur 544 c. pluribus æque tributum quam pernitiosum 711 c, d, & fol. seq Domesticum cum publico nihil commune habeat 738 d
ad Imperium ex humili aut obscuro loco prouectus, tyrannidem crudelius exercet, quam regali sanguine cretus 720 c. * Imperium in Magistratibus, auctoritas in Senatu, potestas in plebe, maiestas in populo, Rō. 151 d. imperium hodiernum Germanorum, Aristocraticum 223 b, 226 c
Imperium habentium ius in exsequutione 294 d. merum quod dicatur 300 b
* Imperium simul seruare paucos præstabilius, quam perdere 449 d
Imperitiæ aut errori vbi nullus detur locus: *vide* Erroris
Impero & Iubeo verborum vis & quibus his vti liceat 390
Impietas an superstitione tolerabilior 475 d

*Impuberum aut furiosorum nullus consensus 337 c
Inæqualitatis bonorum causę 533 a
Incendiariorum pœna varia 760 c
incendii domus æstimatio, *vide* Ædium
*Incommodis duobus propositis, maius vitandum 475 b
Incestuosi quantum abhorrendi 26 d
Indi Sinarum populi, Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna 64 b
Indiæ Occidentalis populorũ crudelitas 504 c, d. horum religio 511 b. Natura *vide* Britannorum. Ius in seruos 41 b
Inducię pacis loco concedendæ ius cum quibus nulla fide, 616 d, 617 a. *vbi varia inducierum exempla.*
Inedia quot diebus ferri possę dicatur 418 d
Inertia capitalis apud Athenienses 517 d eius pœna apud Ægyptios quæ 671 c
Infames olim apud Græcos necare cui licitum 634 c
* Infamia notatus, rebus iudicatis nobilitatem amittit 357 b ad posteros sicut Nobilitas propagatur 357 b. Huius & ignominiæ differentia: *vide* Ignominiæ. Infamia facti, ibid.
* Infinitas ab omni disciplina remouenda 186 a
Inflammationum & exustionum cœlestium exempla 496 b
Ingenuitas Gallis a quibus impetranda 40 d, & 41 a
Ingenuorum in pœnis diuersa ratio habenda 760 d
Horum & seruorum pœna varia 760 c
*Iniuriæ altius quam merita descendunt 343 a
Iniustitiæ exempla in Cancellarios quosdam 462 c, d huius dubitatio pœnam adfert 481 d
* Innocens legibus nullus 630 a, b
Innocentius Pontifex quando creatus 40 a
Inofficiosi querela tributa liberis 28 a
ab Inopia an decus nobilitatis aboleatur 356 a
eius quæ causa 537 d
Insani qui dicantur 505 c
* Insidiarum remedium optimum, si non intelligantur 470 d
Insignium & stemmatum ius diuersum 352 c
Instrumentum imperii, hoc est, statum tam ærarii quam gestorum totius imperii, Principem habere conuenit 673 a. *vbi qui principes eiusmodi instrumenta habuerint.*
Insulanorum natura & mores seu vitia 517 b
*Intemperantius nihil eo qui repente a seruitute ad dominatum peruenit 45 a
Intercessio Tribunorum 318.
eius ius 308 a, c
*Interesse vniuscuiusq; in facto, non in iure consistit 306 b, 770. Gallorum legib. arbitrio iudicum relinquitur, ibid.
Interire Rempublic. quando dicatur 366 d, 369 b, 381 c
Interitus variarum Rerump. 369 c
Interregnum in Rebus public. quod dicatur 368 d
interregnorum seu Pontificum seu Imperatorum seu Regum pericula 718 d, & 719 passim. & fol seq
de Intestatorum bonis ius varium 531 b
Ioanna Siciliæ & Neapolis regina, ob impudicitiam Lupa cognominata 39 b. Ducem Andium Caroli regis Galliæ adoptatum, sibi hæredem reliquit, ibid. Neapolis reginæ maleficia; *vide* Neapolis.
an Ioannes Francorum rex iura quæ Franci habebant in Anglos, remittere illis potuerit 121 c
Ioannis Francorum regis aperta natura 372 d
Ioannes Nauarrus Tolosatum decreto cur maiestatis damnatus 140 a
Ioannes Anglorum rex parricida 110 b. vnde plurima amisit in Gallia ibid.
Ioannis xxii Rom. Pontificis auaritia 676 a
Iochambellul Æthiopibus quid 141 in marg.
Ionicarum vrbium cum Latinis & Hetruscis societas 75 d. de Ionici, Lydii, ac Dorii cantus vsu & natura 412 a, b
Iosephi error de *Patriciorum potestate* 715 d
Iosephi Mauritaniæ regis crudelitas 504 c
Ioui cur dicatur assidere Iustitia 97 c. eius Fulmina quæ, *vide* Manubiæ.
Iouialis Theologia quomodo triplex constituta 462 a
Iouii error ratione status Venetorum 707 a
*Ira priuatorum, in Principe Indignatio; & iracundia cęterorum, in Principe furor dicitur 461 b
iracundiam cohibere difficile ibid. a
Isadæ Lacedæmonii factum memorabile, sed incautum 560 d
Isidis & Æsculapii sacra a Romanis recepta; *vide* Æsculapii
Israelitæ primum sine Regibus & sine vlla Reipub forma solis societatibus viuebant 319 c. eorum Senatus constitutio 240 a regum origo & exitus 715 b, c. census, lustratio seu descriptio Mosaica 624 a
Ital. Neapolitani, Achæorum

fœderati post Pythagoreorum cladem 74 d
Italia vnde dicta 275 d. in ea nulli Principes suprem.i,sed omnes vasalli aut Imperii Germanici,aut summi Pontificis 123. *exceptis Venetis, & ipso Pontifice*,ibid. Nullis ciuitatibus ius est condere leges,quæ Rom. legibus contrariæ sunt 125 a, ciuitatum fœderatarum cum Roman. ius 73 c,d. quarundam interitus 393 c
Italorum & Heluetiorum naturæ diuersitas; *vide* Heluetiorum. fœneratorum calliditas ratione vsurarum 666 d,& 667 a. eorum fœnora Galliæ interitus 667 a, & 668 a. Natura 502 c. inter eos ingeniosissimi & callidissimi qui dicantur 515 c. Horum montes pietatis qui 665 a
Iudaicæ religionis vectigal 344 Iudæis Christiana mancipia circumcidere Traianus vetuit 42 q. eorum conuentus permissi a Christianis principibus 343 d. Exprobratio 345 c. in Christianos peruicacia 385 a. ius 344 c. ius Senatus quale, & eius auctoritas antequam Palæstina in prouinciam redacta fuisset,& deinde 54 d. constantia in religione 522 a. His vbi habitare liceat,& vbi testimonii gratia adhibeantur 599 c, d. horum odia vnde 484 b,d. vbi Rom. abire coguntur ob seditionem. Captorum a Romanis Vespasiani tempore cædes miseranda auaritiæ causa 35 b. collegiorum ius 332 b. Iurisiurandi formula apud Imperatorem Germanorum 599 d
Iudex an contra leges iudicare possit 293 b
an iudex & accusator in eadem causa idem esse non possit 463 c
* Iudicandi scientia regalis 452 a. munus quare antiquitus penes Reges, nunc vero penes Magistratus 458 d, 459 a. varia ratio 767 d in Iudicando qui modus adhibendus 311 passim
* Iudicandum Magistratui non de lege, sed secundum legem 754 d
Iudicantis contra leges pœna 755 b. extraordinarie ius quod ratione pœnarum infligendarum 757 a
Iudicare pro sua religione an solus Princeps possit 757 b. iudicare exemplis, non legibus, pernitiosum 755 d
* Iudicata res pro rei veritate habetur 357 b
Iudicaris reb. haud quicquam stabilius esse debet 307 c de Iudicati exsecutione in alieno imperio 325 b,326 a
Iudicem aut rectorem suæ ciuitatis neminem esse debere 433 b. viri boni & innocentis officio fungi oportet 755 a. eius & arbitri iuris atque auctoritatis differentia 755 c
Iudices primum Reges vocati 450 c. qui eligendi 756 a qui eos dare possint: eorumque varia in subrogatione vel substitutione ratio 266 b. an inter Magistratus censendi 273 c, d, & 274 a. in sua causa qui esse possint 315 a. perpetui quales creandi 439 b,c. quæstionis a Senatu dati 266 a,b
Iudicia publica an Geometricis iustitiæ legibus tractanda 758 d. publica apud Roman. a Sylla dictatore ad Magistratus delata 466 b. priuata in Arithmeticis iustitiæ legibus tantum tractanda: *vide* Arithmeticis, ab exsecutione auspicari iure Roman. iniquum 105 a. Maiestati quare non conueniant 460 a,b. 461 d. varia Principum in proximos suos 216 c, d. Persarum de sceleratis 200 c. Temperanda iustissimis magistratuum decretis, vbi lex ad propositam causam accommodari sine iniuria nequit 754 c
Iudiciarii vectigalis introductio, & vsus ratio apud Gallos & Rom. *vide* Vectigalis.
Iudicibus ex æquitate an ex verborum legum obseruatione iudicandum 753 c, d, & fol. sequenti b. contra leges iudicare nefas 172 d.
* Iuratis in leges, ab eis, quantumuis iniquæ videantur, discedere non licet 755 a. in damnatione reorum mediocritas seruanda 461 b
Iudicii & decreti differentia 305 b, & quid iudicium, ibidem.
in Iudiciis Criminalibus vitæ anteactæ ratio habenda: *vide* Vitæ.
Iudiciorum publicorum apud veteres quæ ratio 301 passim,& fol. sequent. Horum Curia Parisiensis quare *Tournella* dicta: *vide* Curia.
Iudiciorum ferendorum ratio 464 c,d. corruptorum causæ 451 c, d. exsecutiones variæ 323 a,b. eorum varietas vnde 755 d
de Iudicio regum aut principum, in quibus causis iudices esse debeant aut iudicio adesse; *vide* Princeps aut Rex.
Iudicium ferre Principes quã subditis iucundum & vtile 451 passim, & fol. sequent. contraria auctoris sententia 152 d. quomodo solui dicatur a pari seu eiusdem potestatis iudice susceptum 316 a, 319 d. non consistere quod idem est 264 c. quandoque accipit potestas

Ius maior ab inferiori, & quomodo 315 a. quomodo a Iudicibus pluribus constituendum 439 d
Iudicum vocabulo, qui ab Hebræis comprehendãtur 273 c.d
Iudicum variæ creationes 265 b, 266 b. Curiæ Parisiorum numerus; *vide* Curiæ. Proximi in eadem Curia non recipiendi iudices 433 b. Iudicum salariorum quæ ratio 770 d ius & munus, sacrosanctum 309 d. *vbi exemplum cuiusdam qui iudicem vulnerarat.*
Iudicis infamia capitalis 166 b
Iulia lex *de vicesimis iure vectigalis concessis.* 656 d
Iuliani iurisc. collectanea; *vnde præfecturam vrbis Romæ obtinuit* 152 d
Iuliani Augusti emblema dignissimum *de iis qui vi Imperium adepti sunt, subditos euertunt* 379 c, 549 c
Iulii Cæsaris cædes, & eiusdem vltio 377 a
Iulii II Pontificis Rom. perfidia 597 b
Iulii III Pontificis Max. vbanum dicterium 555 d
Iulii Scaligeri laus 520 a
Iulius II Pontifex Rom aduersus regem Francorum & Ferrarienſem Ducem bellum gerit 113 b
Iuniæ legis beneficium in ciues Rom collatum 53 d
Iupiter Lycius olim quomodo placandus 34 d
Iura familiaria seu gentilia vnde profecta 13 c. quare introducta, ibid. Ad obscuras familias non pertinentia, ibidem. Maiestatis cuique principi populove in omni fœdere, pactione seu sponsione, salua sint oportet, aut alterum in alterius vemie potestatem 70 b. Commerciorum & hospitii iurisgentium 69 c. *vide* & Commerciorum. Virorum in fœminas; *vide* Virorum.
Iurandi *in leges* mos 92 & 93, 291, a
Iurare *ex animi sententia* quid 755 b
Iure gentium violato, quanta incommoda secuta ratione Primogenitorum; *vide* Primogeniti.
Iure fieri quid, aut *extra ius* 307 d
Iureiurando quando recedere liceat 594 a, b, 597 a eo non tenetur qui obsides dedit 595 d, 596 b
Iuris veteres auctores præcipui 257 b
Iuris fictio veritate non potior: *vide* Fictio.
Iurisiurandi vis 92 d, 93 a. formula a Regum Francorum a quo instituta, & quis ea primum vsus sit 88 a, b. Eorum inaugurationibus obseruata 105 d, 106 a
Iurisconsulti ciuilem scientiam non philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur 33 a contra auctoris sententiam 35 b
Iurisconsulti vnde profecti 510 b. Præfecti prætorio 313 b. hi & Oratores quantum Medicis præferendi 360 c. vbi vtrorumq; comparatio agitur
Iurisdictio tertia Reipub. pars 150 a. nec maiestatis propria; & quare sua vi ac potestate singulis sola debeatur, cum in partes diuidi nequeat 322 a. eius imperii ius diuersum 275 a. eius quod esse debeat 277 a. eius & seruitutis differentia 322 d
Iurisdictio prædiatoria *vide* Prædiatoria.
Iurisdictio extra pernoctationem an concedi possit 163 a
Iusiurandum a magistratibus an sæpius repetendum 442 d. Imperatoris 87 d. a Carolo V Imperatore primum præstitum & a Caietano Cardinale institutum, ibidem. Eius ratio apud veteres 608 a, 612 d. de eodem Solonis consideratio: *vide* Solonis. Eius formula a Ludouico XI Gall. rege præstita Duci Burgundionum 608 c. eius pro varia religione apud Iurisconsultum ratio 484 a. Lex diuina 609 b. decipiendi non obligandi vinculum quibus 600 c. iusiurandum quo societates aut fœdera inniuntur, ita personæ iurantis cohæret, vt ab ea diuelli non possit 615 b
Ius clientelare ac fiduciarium an præscribatur 126 a
Ius dicenti extra territorium, impune non paretur 321 a. commune variis gentibus 165 a. ex errore & communi opinione sæpius constituitur: *vide* ex Errore. in Errore positum 290 c, d. ferè quare non debeat princeps: *vide* Iudicium.
Ius honorarium: *vide* Honorarium. quo modo constituitur, eodem quoque dissoluitur 335 b. sibi ipsi dicere nemo potest 368 d. prius Græce quam Latine exaratum: & Iustiniani codex e quibus compositus 324 c. d quare *Rectum* appelletur 730 c
Iussa Regis, an parem eo mortuo quam viuo habeant potestatem 268 b iussionibus quomodo obtemperandum 296 a
Iussorum vis 307 d
Iusta natura, prauis opinionibus interdum obscuratur 290 d

Iusti & iniusti Theologorum 3 b. huius & necessarii diuersa ratio 99 a
Iustiniani lex *de hæreditatibus a patribus naturalibus filiis etiam adoptatis relinquendis* 30 c. in quanto vitæ periculo ob ciuiles factiones fuerit, refert Procop. 472 b, c. eius edictum in fauorem liberto rum obseruatum 40 d. eius de legibus statuendis decretum 153 a
Iustinianus Imp. patriæ potestatis iura ademit 30 c
* Iustissimum quod necessarium 654 a
Iustitia quæ dicatur, & eius diuisio 746 d. eius diuisio humana scil & diuina, ibid. quæ Lacedæmoniorum 293 d. Rerumpubl. fundamentum; quæ nulla esse potest, nisi conuentionum seruetur fides 525 d. naturalis certa esse debet 292 d rerum omnium fundamentum 746 b Gallicæ exemplum in causa Cancellarii 462 c. *Magnæ* appellatione quid apud Aragones intelligatur 84 a. eius apud Anglos & Francos auctoritas: *vide* Anglicæ. Genera, & eorum ratio 777 b. *literæ* quæ dictæ pragmaticis 167 b, & 325 a. earundem abrogatio, ibid. Cultus in Gallia 462 c. eius summa quæ 14 c. veræ nihil tam contrarium quam commiseratio: nec iudicis officio, quam misericordia: cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur 459 b, c
Iustiores hominum vbi locorum constituti 498 a
Iustum, quod dubitatur sit, necne, an exsequi oporteat 290 d
Iuuenes in Senatum an cooptandi 240 a, b
Iuuentutis bene educandæ ratio, quam Reipubl. necessaria 631 c

K

Kometonæ qui dicantur apud Polonos 41 b

L

Labeini Cæsaris legati laudabile responsum 545 d
Lacedæmoni quare citius a militia quam Romani vacarint 499 a
Lacedæmonii vxorum serui 19 b item Romani aliquando ibid.
Lacedæmoniorum Reipub. quot ciues præfuerint 219 b. eorum mores ab Athenienfium diuersi: *vide* Athenienfium. Eorum crudelitas in pueros 333 c. Damnatio ab Amphictionibus 737 d. Iustitia quæ: *vide* Iustitia. status conuersiones 393 a, b. Natura quæ 8 a. Error ratione ærarii 638 b, c. regnum genus 195 c. Senatus 246 c. eiusdemque consilium arcanum, ibid Reipubl status cæsis Ephoris ac Senatoribus penes Cleomenem 178 b. eiusque liberatio ab Antigono Macedon. rege 499 a. in obseruandis Reipubl. legibus laus 241 d. beneficentia seu clementia in Athenienses 581 d, Reipubl. status ex Polybio 176 d. ex Herodoto 177 a. contrarius Athenienfium: vnde & inter eos bellum diuturnum, ibid. Varia mutatio 178. Regis gestum memorabile ratione legum stabiliendarum, aut exoletarum renouandarum: & exitus eiusdem quomodo periculosus 427 c. Reges post ipsius Reipub. conuersionem 196 b
Lactantii sententia de sapientibus Græciæ 218 a
Lædentium siue manus vola, siue pugno, quæ pœnæ: *vide* Pœna.
Lanacrii Præsidis factum, in quadam lege Ludouici XI. abroganda 291 b, c
Langobardorum ius in vxores 16 d
Laodicenæ synodi edictum ratione honorum pontificiorum populis concessorum 719 d
Largitiones a Principibus factæ reuocari an possint: Item an rationes reddere aut repetundarum teneantur, qui eas acceperunt 674 b, & passim. largitionum Principum seu pensionum variarum, cum stipendiorum, militarium gratia, cum & proditionum, exempla 648, & fol. seq. Earum leges optimæ apud Gallos: *vide* Gallorum. Effusiones Galliæ regum penes Aulicos canes quam regno damnosæ 556 a
Latina lingua quare Gallis familiaris 172 c
Latinarum vrbium societas: *vide* Ionicarum. Latinorum sexaginta vrbes & eorum fœdus cum Romanis 52 c, d. *eorundem defectio, ac expulsio a Romano lege Claudia* 53 c. cum Romanis fœdus 70 d, 75 d
Latrocinium & Piratica prorsus Virtute apud Hebræos, Græcos, Latinos, & varias alias gentes 328 d, & 329: *vbi laudatur; sicut Plato & Arist. inter venationis genera posuere.* Inter genera venationum constitutum 189 d
Latrones qui, vnde dicti, & eorum pœna 462 c, 562 d, 766 b. latrones & piratæ a Rebuspubl. summouendi 1 d latronibus depositum, pignus, commodatum, etiam iniuste ab iis possessum restituendum 2 a. latronibus aut piratis data fides an seruanda 1 d, 2 a. *vide* Fides.

Lauallæ gentis iura familiaria 13 b
Laudæ mercatoris Cameracensis opera vini copia in Belgium delata 655 b
Lectoria lex de imperio prætoris vrbani 316 c
Legasse iurisconsulti callliditas in colligendis pecuniis 192 d
Legata aut hæreditates Romanis relictæ: *vide* Hæreditates. Augusto relicta; *vide* Augusto
in Legato religionis pietatisve causa facto an legi locus sit 322 o
Legatorum cautio quæ 618 d, & 619 a *vbi exempla violationu varia.* Principum ius in milites 320 d. & 321 a
Legatorum & mandatorum ius 269 b. Eorum quæ legis actiones: *vide* Legis actiones.
*a Legato ad mandantem appeliari non potest 320 d
Legatus Proconsulis, capitali supplicio damnare non potest 320 d
apud Legatum Proconsulis an legis actio 320 c
*Legatus seu Procurator Principis, aut alterius mandantis, si præter mandatū quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratum habeat is qui mandauit 82 b, c. nihil suo, sed eius qui mandauit imperio vtitur 320 b
Legatos violantium pœna 618 c vbi exstat exemplum crudelitatis Helenæ Russorum reginæ
cum Legatis agendo quomodo cauendum 606 b, & passim; vt & fol. 607 b
Legatorum subrogatorum ius 304 c, d
*Legati potestas, æque ac magistratuum omnium, penitus euanescit 82 a
in Legato magistratus, imperandi prohibendique potestas non est, nec legis actio, sed in ipso magistratu 82 b, c
*Non de lege sed secundum legem iudicandum; *vide* Iudicandum
*Legem iubere cuius potestatis eiusdem etiam abrogare, derogare, obrogare, vel subrogare 155 a
*Legem obiecta æquitatis specie perrumpere audens iudex, infamia tenetur 155 a
Legi naturæ subiiciuntur principes 102 a. fraus quomodo fieri dicatur 267 b fraudem faciens, siue per sese, siue alterius ope aut ministerio, non ferendus 360 a
contra Leges iudicantis pœna; *vide* Iudicantis.
Legis vox quæ 299 b
Leges vnde manarint 191 c de quibus possint institui 98 b Cæsaris Augusti; *vide* Cæsaris
in Leges cur iurarit pop. Roman. 92 d. eas interpretari cuius 155 a. Lycurgi *Rhetræ* quare dictæ 261 d. eas flectere an liceat magistratui 754 c quæ a Principe abrogari possint 88 d. Regum Gallorum quare non ante confirmationem suprematum curiarum, vim habere dicantur 95 b. Item Anglorum ad Reipub. statum pertinentium; nisi de ordinum consensu ferantur, ibidem. An Diplomata efficiant 261 c, d.
Imperia iusta non faciunt, sed iustitia ipsa 229 b. eas qui primus instituerit 272 c Rerumpubl. statum continentes, si fieri possit immutabiles esse oportet 426 d. a populo Romano exactis regibus ponulabantur 229 b quæ apud Ciceronem leguntur, an eædem fuerint Roman. 276 d. quæ propriæ 150 c quę populi libertatem alere dicantur; *vide* Populi libertatem
Legis & consuetudinis differentia 154 b, c
Leges Caligulæ; *vide* Caligulæ leges. Platonis quæ 183 d. de Collegiis quæ 232 a. Principum quæ a Senatu aut comitiis confirmandæ, sine iis nec abrogari possunt 92 d. omnium etsi sunt communes, nihil tamen vetat sua quædam esse familiarum statuta peculiaria 13 a suas Princeps an teneatur in senatu vel comitis, vt apud Gallos, confirmare 97 a. delicta punire, conscientiam munire non possunt 631 c. litium vnde petitæ, & quibus in locis vsitatæ: *vide* Litium Corneliæ & aliæ de iure plebis Roman. *vide* Corneliæ leges. Propter sua quædam incommoda non abrogandæ 27 c
in Legibus ferendis locorum habenda ratio, nec Australium Septentrionalibus accommodandæ; nec id genus 508 a
legibus soluta potestas quę. *vide* Potestas. suis an quis obligetur 307 b. de receptis ac probatis non disserendum 481 d. an omnia contineantur 755 c. municipalibus in Gallia quomodo derogetur 89 a, an rex iis teneatur, ibidem. Ciuilibus iudex qui priuatos soluit, infamiam contrahit capitalem 166 b. soluti qui apud Romanos fuerint 91 c. 758 b. solutus, tamen maiestatis imperio subditus est 84 d iis in Republ. probatis ac susceptis, disputare nefas 172 d & 173 a. in Legibus Principum ac Senatorum no-

mina quare inscripta 153 d. diuinis soluto a Pontifice maximo, an satis cautum sit 98 a
legibus diuinis ac naturalibus omnes obligantur 86 a
Legionum Romani imperii descriptio 574 d, & 575 a. quot in Galliæ finibus conseruandis opus esset 574 d. earum decimandarum ratio: *vide* Decimandarum.
Romanæ legionis damnatio & supplicium 161 a, 257 a
Legis & Magistratus comparatio 299 a, b. differentia 305 a. Legis & Iuris differentia, & eorum definitiones 201 d, & 202 a. Porciæ ius; *vide* Porciæ. Vetantis maior vis quam imperantis 317 c. violatio seu inutilitas vnde 529 a. Legis & priuilegii differentia 150 c. item edicti 151 a. suæ ac sententiæ quemque interpretem esse oportet 323 d. ex eius interpretatione cauendum, ne quid absurdum aut iniquum sequatur 754 c
virtus in iubendo, vetando, permittendo ac puniendo 299 a
*Legislator non prudens censetur, qui latrocinia castigare potius quam arcere curæ est 44 d
Legislatori & ciuium gubernatori quis præstantior finis: *vide* Ciuium gubernatori
Legitima filiis quando decreta 28 a, b
Legum ferendarum mos apud Romanos 695 d. quæ ratio habenda 426 b, 428 c, 293 c. præceps abrogatio periculosa 425 d, 427 b. metus non scelera sed licentiam comprimit 631 b. diuersitas vnde 4 b. nouitatis & vetustatis differentia 425 d vide & fol. sequen. Multitudo damnosa 756 a, & passim. Vis penes quos 299 b. quæ ratione Magistratuum 297 c. vis earum maior quam morum 154 b. mutatio Rebuspubl. quam periculosa 430 c xii. tab exoletarum abrogatio 427 b. ante earum vsum quomodo gubernata Respubl. 272 c. variarum ius 153. contemtarum incommoda 238 c. omnium scopus & finis 330 a
Legum origo 752 c. xii. tabul. origo 154 d, 753 b. abrogatio 307 a. legum aut iudiciorum vim qui egestate eludunt, corpore torquendi 33 d. cui quadrat Accurs. & aliorum Iurisconsult. prouerb. *Qui non habet in ære, luat in corpore.* Earum ac institutorum finis; *vide* Disciplinæ. Pœnæ ac præmia, quomodo a pœnis ac præmiis Magistratuũ & collegiorum differant 153 Earum & morum mutatio quam Rebuspub periculosa 425 d. Interpretatio quib. competat ex iure veteri & Romano 718 b, c. Ambiguitas a quibus supplenda, aut quid in ea sequendum 754 d. summa potestas in statu populari 693 d. Renouandarum ius 290 c. pluralitas vnde 713 a
Leidanus sellarius opifex, primus Anabaptistarum rex, & eius gesta 489 d
Leonis edictum εὐκλεοῦς *vnionis & tranquillitatis* 344 d
Leonis Byzantinorum ad Athenienses legati historia aduersus iram 17 c, d
Leonis X. Pontificis perfidia 605 c
Leonicii astrologi error & falsa prædictio de mundi interitu 408 c
Lepores quare libidinosi 526 d
eorum ætas 414 c
Lepra vnde, & quid ab elephantiasi differat 508 c, d.
curandæ ratio, ibid. Eius varietas apud Australes & Septemtrionales 521 b
Lesbiæ regulæ vis 751 a
Leuca Gallorum quot milliaribus constet 664 a
Leude Langobardis qui 107 d
Leuiathan Pharao quare dictus 778 d
Leuitas & constantia, fidelitas & perfidia, e quibus humoribus manare dicantur; *vide* Constantia.
leuitatis animi & perfidiæ vitium 522 d
* Lex ab æquitate diuisa, est quasi corpus ex sangue atq; exanime 754 b
* Lex, regina vtriusq; imperans 194 d
* lex iubeat, non suadeat 756 d
Lex Anastasia *de Principum rescriptis: vide* Anastasia.
Lex Aquilia; *vide* Aquilia.
Lex Agraria 11 b
Lex *ἀμνησίας: vide ἀμνησίας*
Lex antiquari quomodo possit 24 d
Lex Attinia: *vide* Attinia
Lex Atteia Tarpeia, *vide* Tarpeia
Lex Attilia: *vide* Attilia.
Lex Canuleia: *vide* Canuleia.
Lex Cornelia Tribunitia quæ 84 d. *vide* Cornelia.
Lex quare ciuibus posita; item eius veilitas 752 b
Lex diuina in liberos rebelles parentibus 21 c
Lex diuina harmonica: *vide* Diuina
Lex XII tab. de priuilegiis sine comitiis nõ irrogandis 84 d
de parricidiis 21 c. de iure clientelari 66 d. de sacris priuatis conseruandis 13 d, 14 a
Lex Diocletiana de Adoptiuis 29 b
Lex geometrica gubernandæ ciuitatis quæ 748 c
Lex Iulia, qui bon. ced. poss. 6 d

Lex Iulia quando lata 16 d, & 17 a. *vide* & Iulia
Lex Licinia: *vide* Licinia.
Lex qua fœminæ a testimoniis arcebantur, a Carolo VI abrogata 92 b
Lex homicidii & latrocinii diuina & naturalis 97 b
Lex Horatia; *vide* Horatia.
Lex Lectoria; *vide* Lectoria.
Lex Pætilia, qui bon. ced. poss. 63 d
Lex Pætilia de liberatione debitorum, eiusque per Diocletianum renouatio 32 b
Lex Papia Poppæa 30 d
Lex Pompeia de parricid. 21 a, 24 c
Lex pro rogatione 262 a. *de decernendis imperiis & Magistratibus*
Lex prima Romæ post reges exactos lata quæ 158 d
Lex Porcia: *vide* Porcia.
Lex Prouocationis: *vide* Prouocationis.
*Lex optima fit pernitiosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat contemtum 425 d
Leges Persarum ac Medorum moribus a regibus latæ sempiternæ 94 d
Lex Romulia; *vide* Romulia. eius antiquationem & restaurationem ibid.
Lex Seruia de Parricidiis 21 b, c
Lex Sempronia de iure Prouocationis: *vide* Sempronia
Lex Salica quæ dicatur in Gallia 88 d *vide* & Salica
Lex Solonis de seditionibus seu factionibus popularib. *vide* Solonis
Lex testamentaria, apud Lacedamonios 28 b
Lex Theodosia *de Principum iussis* 290 b
Lex Voconia: *vide* Voconia
Lex Zenonis de naturalibus lib. 29 a
Libellorum curiæ Parisiensis iudicum potestas 264 a, b
Libellorum Magistri prudentissimi in regio statu necessarii 550 a, b
Liber populus qui 68 d
Liberæ quæ ciuitates Germanorum 125 b
Liberi parentum assimiles vnde 507 d. liberorum multitudo 729 b. mactandarum mos apud Amorrhæos & Ammonitas: *vide* suis locis supra. eorum nomine an Adoptiui comprehendantur 31 a
*Libertas nullis astricta legibus 14 a. naturalis, quæ ibidem c. de aliena nec principi statuere, nec populo licet 121 d
Libertati deæ templum Romæ a populo dicatum quo in loco & quare 54 a
Libertatem populi alere quæ leges dicantur: *vide* Populi libertatem. Eiusdem popularis summa 235 a ciuis Roman. fundamenta 56 b, c
Libertini apud Romanos quomodo eius Reipubl. euertendæ causa fuerint 47 d. Eorum status in suffragiis ferendis 47 d. selectio 231 b, c. genera 349 d
Libræ numorum diuisio quam vtilis 691 d librarum diuersitas varia 683 c
* vt Licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit procliuiores 565 d
Licinia lex de agrorum publicorum priuatis possessionibus 532 c
Lictores & Viatores, Magistratuum & imperii argumenta 256 a, 279 c
Ligarius quomodo a supplicio liberatus 459 d
Ligium quod dicatur beneficium 114 a
Lignorum & arborum penuria Galliæ vnde: *vide* Arborum
Ligurum potestas vnde, & quomodo a Romanis deuicti 516 c. eorum natura 517 a
Limogeæ Galliæ vrbis situs, & eius vocabuli etymon 518 a
Lingua sacra, seu Hebræa, nomina rebus conuenientia indidit 19 b, c, 23 b
linguæ vitiorum causæ 524 a
Linguoccitanæ *seu Narbonensis* prouinciæ conciliorum vtilitates 346 d, & 347 a. *vide* Septimaniæ
Lis mori, seu instantia perimi, quomodo dicatur 324 b
Literæ regis Francorum ad Heluetios 105 d
Literæ iustitiæ quæ: *vide* Iustitiæ. Earum iustitiæ & status differentiæ 267 c
Literarum cognitio Principibus an necessaria 239 a, b
Litigandi modum apud Pannones quis primus introduxerit, & quam periculosum illis fuerit 511 d
Litigantis temere pœna apud veteres Romanos 662 d, & 663 a
Litium frequentia apud Gallos vnde 662 c, 756 a, & passim. Dirimendarum modus 451 c. incommoda 464 c. infinitas vnde 292 c. litium siue controuersiarum dissoluendarum ratio & exempla 473 a, d & 474 a amouendarum varia ratio apud veteres 662 c. & 663 a constituendarum leges vnde & vbi locorum vsitatæ 510 b, 512 a. earum nulla mentio apud Æthiopes 512

Litora cuius iuris 170 d,& 171 a
Lituaniæ Dux quare regiam potestatem quam illi Sigismundus offerebat, recusarit 130 a
Lituanorum oculi cærulei & flaui crines 495 c
Liuii Salinatoris & Claudii Neronis naturæ contrarietas quam Reipub vtilis: *vide* Claudii Neronis. Eius sententia 283 c quomodo Neroni triumphum eripuerit 317 b. *Salinator* cur appellatus 170 c
Liuius Rom. antiquitatum optimus auctor 180 b. Eius locus *de Caluinio Campano* 449 d. item *de abrogatione legum* 97 a, b. sententia *de Annibale* 200 c
Locrensium mos in legibus seu rogationibus ferendis 426 b,c
Locorum campestrium, Vallium, Montanorum & Palustrium natura varia, populis ibi degentibus variam tribuit affectionem, aut corporis animique compositionem 514 c. Municrum excidia 538 passim, & fol. seq locorum mutatio & naturæ immutandæ vim habere quomodo dicatur 523 c inæqualitas seditionum causa 492 a
Locupletes quatenus nobilioribus in dignitatibus anteferendi 361 d
Λοχαγὸν Græci quid vocarint 271 d
Londini priuilegia a quo concessa 59 c,d
Loquacitatis incommoda 250 a,b
Loredani Veneti prudentia & virtus 480 c
Losannorum minister præcipuus quare vibem, deseruerit 637 a
Lotharingiæ & Arelati regnorum diuisio quę: *vide* Regna
Dux Imperii Germanici fiduciarius 126 b. fines qui 126 b. principatus ad Comites Vallimontis deuolutus 326 d. reges quando regium nomen amiserint 197 b. in eorum, Belgarum, ac Burgundionum finibus subditi pleriq; subscriptione libertatem sibi vindicarunt 57 b
Lucani sententia de sociorum in Imperio inuidia 708 a
Lucenses Florentinis seditiosis quam sæpe opportuni 481 a
Lucenses ac Senenses liberati ab imperii fiducia 123 c. eorum status 222 d
Ludorum olympicorum institutio apud *Rom* 396 c. apud veteres institutorum finis ab hodiernis diuersus 632 a. Theatralium vsus quam Reipubl. noxius: *vide* Theatralium
Ludouici Galliarum regis ad filium cohortatio nota bilis testamento suo inserta 655 d, 669 c. vitæ sanctimonia & prudentia 473 a
Ludouici IX Francorum regis mater tutrix 165 c
Ludouicus VII Francorum rex quare ab Innocentio Pontifice Max. a sacris prohibitus 636 b
Ludouici Galliarum regis in Ferdinandum Aragonensem fidelitas 601 b
Ludouici XI Gall. regis vltiones priuatæ & perfidæ 609 d. Eiusdem & Maximiliani Austriæ Ducis fœdus 113 c. eius status & habitus domesticus, item eius prodigalitas 677 c. d. liberatio a carceribus Caroli Burgundiorum Comitis 103 b
Ludouicus XI Galliarum rex, quare ab Hispanis derisus 465 d
Ludouici XI abrogatio magistratuum & domesticorum patris eius: & quæ inde incommoda Galliæ regno, eiusq. correctio paterna 441 b,c
Ludouici XII Franc. reg lex laudatissima 292 b. de sententiis edictum in peregrinos Galliæ 60 d. eius victoriæ in Venetos 591 a
Ludouicus XII Francorum rex, Pater patriæ nuncupatus 120 c, 139 d
Ludouici regis Francor. tempora & manumissiones seruorum 40 a,b
Ludouicus Pius Francorum rex, a collegio Pontificum imperio spoliatus & in monasterium detrusus: vxor quoque eius seorsim a marito cum sacris virginibus inclusa: vterque postea a Principibus & nobilitate Gallica, in integrum restitutus 132 c
Lugdunensi fœneratitię mę lę introductio 666 b
Lugdunum colonia Romanorum: *vide* Colonię Romanorum
Luna a Germanis masculino genere enuntiata, & de eo Caracallę sententia 513 c ab Indis numinis loco venerata 511 b
Luna, anima mundi 7 b
Lusci cuiusdam rogatio apud Locrenses *in eum qui oculum luscofodisset* 426 c
Lusitani Mahumedistas captiuos suam religionem eiurare cogunt, & in perpetua seruitute retinent, ac more pecudum vendunt 42 c,d
Lusitanię regnum Pontificibus Roman obnoxium 120 a. regum ortus vnde 142 c. *horum maximus & laude clarissimus Emanuel* olim Castilię regis fiduciarii 142 c. Eorum mercatura & potestas 650 b
Lutetię & Antuerpię clarissimarum vrbium seditiones: *vide*

vide Antuerpiæ. Parisiorum statuta diuturnitas, etiam sæpius obsessa 559 b Eiusdem Præfectus mercatorũ nemo, nisi ciuis natus fuerit 48 d. vibis ciuitatis & vniuersitatis differentia 51 b
Lyciarchos Lyciorum imperator annuus 75 d
Lyciorũ societas & ius 75 d
Lycurgus Lacedæmoniorum Reipubl. statutor 177, & 178, eius lex *de Agrorum diuisione*; *vide* Agrorum. Exilium spontaneum 427 d. Nobilitas & priuilegia concessa 352 d. institutum *de pœnis a Senatu remouendis* 229 c. eius leges quæ *Rhetræ* dictæ; *vide Leges*. quare auri & argenti vsum Lacedæmoniis interdixerit 64 b
Lysandri sententia de Perfidia 593 d

M

MAcedoniæ rex Philippus a Pausania quare occisus 474 b. Imperium a Romanis occupatum 406 d
regis exemplum de prouocatione 263 d. Reges cum Achæis fœdere iuncti 73 a, b reges Achæorum duces lecti 70 b. Legis grauitas in reos perduellionis seu coniuratos, 2b Alexandro Magno abrogata 470 c
Machiauelli error ratione *Democratiæ* 694 d. Item de sceleratis hominibus 509 c
Madrica pax 593 b. eius fœderis ruptio 640 d
Magdeburgense Prætorium cum ciuibus choreas agentibus incensum 406 d
Magistratuum auctoritas 297 c 299. potestas varia, & eius varii gradus, 757 a, b magistratuum & honorũ mercatura sordidissima; *vide* Honorum
Magistratus definitio 274 c. qui magistratus in subsellijs ius dicebant 281
Magistratu abdicare nemo cogendus, nisi iudicatus aut damnatus sit 441 c
*Magistratus annuus, si vi extra tempus imperium retinet, tyrannus est 81 d
Magistratuum imperia precaria an perpetua reip. vtiliora 442 a
*Magistratuum contemtorum incommoda 238 c, 239 a maiorũ auctoritas maior, quibus pleraq; licent, quæ minoribus non liceret 754 a, b. disparitas omnibus Rebuspub. vtilis 448 b, d
*Magistratuũ munera gratiosa, curationes odiosæ; *vide* Curationes. Concordia, quam Reipubl. salutaris 444 b, & fol seq
*Magistratus in potestate legis, vt æquitas in potestate Magistratus 755 a. hi aut officiales an plures vna lege creari possint 268 d. annui an perpetui in Republ habendi 430 d. quomodo annui stabiliendi, ibid. & 431 a, b, d. 432 a, b minor maiorum imperia vel actiones, dum geruntur, prohibere cum non possit multo minus acta gesta conuellere, aut aduersus sententias ac decreta restituere potest 319 d. 320 b
inter Magistratus quomodo omnes omnia non posse dicatur 440 d
de Magistratu ebrio Solonis lex; *vide* Solonis
Magistratuum munus sitne Reip. an principis propriũ, an vero eius qui magistratum gerit, an ei cum Rep. commune 303 b, & inf. passim fol. sequen. Præcepta an obligent 307 c
Magistratus quid 263 d. qui dicantur 272 b, 771 a. 280 d, 307 & 308 de iure facti quæstionem habent 295 a. quis bonus censendus 229 c
quam necessarius Reip. 695 d. eius definitio ex Alexandro Imolensi 274 c
Magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare an liceat 309 a. ei quando non obsequendum 219 b
Magistratus, Principis & Priuatorũ differentia, & quantum a se inuicem distent 286 c, d. varii variarum gentium 159. eligendi ius diuersum, ibid. 160. plurium Rerumpublic. numerus varius 448 c. officium quod erga principem & populum 297 b, c
*Magistratus minores inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularibus imperiis, vtile 447 d. eorum & Curatorum variæ creationes 150. & 159 a. eorum ordo & ius, ibid. b. *vide* & 261 d, 262 a, 264 d & 271, 272 passim. eorum tribuendorum formulæ clausula in Gallia obseruata, *Quoad regi libuerit*, & eius vis 441 d
Mutationes, quam Rebus publ. periculosæ 436, 437, & 440 passim. officiorum & munerum variarum gentiũ cum Rom. & Gallorũ collatio 327 b. *Rationalium* in Galliam introductio. Curiarum, & Officialium numerus, eorumq; stipendia; *vide* Rationalium
Magistratui an summum ius esse debeat 313 c
Magistratus ratihabitio in rebus grauioribus, quæ ad iurisdictionem pertinent, nõ retro trahitur, vt Principis, cuius summa est in Repub. potestas 82 c. officium Principi debitum, & eiusdem ius in priuatos 300 a
Magistratus annuos quę Resp. habere vel habuisse dicantur 435 c. vbi annuorum

varia commoda: item 438 b,c. incommoda 440 c,d
Magistratuum auctoritas 274 d. emtorem imperio spoliare, nisi reddito pretio, æquũ non est 435 c. perpetuorum pericula & difficultates 431 d,& 432 a, & fol. seq. item 435 c. contra annuorum aut mutationibus obnoxiorũ commoda quæ, eodem & passim fol. 432 & seq. & 435 c. Eorum quæ commoditas videatur 435 d. quæ incommoda a substitutione orta dicantur 436 a, & passim; & 437 b, 438 c. Romanorum nomina & ius 265 b. Summorum amicitiæ quæ Reipubl. pernitiosæ fuerint 449 c
Magistratus creati, & personæ in magistratu gerendo cõstitutæ, ius diuersum 269 a. in Monarchia quales 438 c, 440 b. in regia potestate, eod. fol d,& 440 a. eorum contentiones quomodo Reipub. vtiles dicantur. siue in Monarchia, siue in optimatum & popularibus imperiis, siue inter maiores magistratus, siue inter minores; & eorum exempla 447 d,& 448 a. quæ vero damnosæ ibid 449 a,b
Magistratus de priuatis, principes de magistratib: Deus autem de principib. decernit ac iudicat: *D. Aurelius* 37 c. in eo seueritas & lenitas nimia fugienda, medietas sequenda 311 a. an de causis Pontificum cognoscere debeant 278 c. Ineundi tempus 291 a. Prudentis exemplum memorabile 298 a. Perpetui a Deo ordinati 437 c. & qui populi seu quæ Rebusp. perpetuos habere consueuerint, ibid. *vide* & 440 a
Magistratuum varia tempora 261 c. Genera Græcis & Latinis 273 a, 274 b. maiorum, parium, & minorum quæ auctoritas 319 b
Magistratus Legibus teneatur, necne 758 a
Magistratuum Ius diuisum 279 c,d. eorum quod præcipuũ munus 260 b. discordia quomodo vtilis Reipublic. dicatur 445 a, 446 a 447 b
Magistratus & legis comparatio 299 a,b
Magistratus & muneris publici differentia 284 a
quæ Magistratibus dantur mandata extra ordinem excitandæ Iurisdictionis causa, Curationes an Appellari debeant 264 b, c. eius Prouerbium 289 d
Magistratuum potestas, ac imperium, an Principis morte terminetur 267 d. Romanorum quæ, & eorum nomina 279 d
*Magistratuum creatio, non maiestatis vim in se continet, sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, confirmatio 160 b. eorum & officialium differentia 273 a. Abdicatio periculosa in Rebuspub. 263 a
Magistratus & Iudicum auctoritas 84 b,c. Eorum & ministrorum magistratuum differentia 273 c & Iudicum 285 passim. Maiores vel minores 282 c, 286 a, b. Ordines tres; supremi, medii, & infimi: & eorum subdiuisio 312 c,d. maiores, *vt Consules, Censores & Prætores*, quomodo collegę inter se dicti sint 316 b. *eorundem ius etiam varium*, ibid.
Magistratu æqualium aut inferiorum rogationes contemnente, nec decreta exse qui sinente, quid statuendũ 323 d. an priuatum ab aula Principis prohibere possit etiamsi prouincię fines non excesserit 315 c. Principis iussis quomodo obtemperare debeat, ibid. passim.
Pari potestate, minorve Imperio, parem aut superiorẽ an prohibere possit 316 d.
Græcis quomodo nuncupati, & eorum definitio 259 d. ex Iurisc. 260 a. ex Sigonio, d. Vide & 273, 274
Magistratuũ cognitio in causas Pontificum quæ 279 b,c
*Magistratuum insanienti multitudini, sapiens assentiri non debet, velut iustitiæ norma 292 a
*Magistratus alterius Iurisdictionem exercentis, suo nomine imperandi nulla potestas 320 d. Athenis qui ex Demosthene 286 a. Inter legem & æquitatem medium obtinet 755 a. omnes an habeant iurisdictionem, necne 279 c. Reip. fundamentum 466 c
Magistratuum ius apud Gallos rege mortuo 428 b. auctoritas in Senatum 257 d
Magistratuum auctoritas & necessitas 286 c. tribuendorum, siue perpetuorum, siue temporalium, siue etiam precariorum, varia ratio 438 d. *vide* & 439, 440 c. Ius in popularibus imperiis 314 c. in Gallia potestas seu imperium olim precarium, sed a Philippo Valesio perpetuum redditum 441 d
Magistratus cutulis, nobilitatis insigne apud Rom. 353 b, c. Iis an imperandi ius præsente principe 314 c,d, 315 c
*Magistratuum propria qui accipiunt, superioris maiestatem agnoscunt 197 d. Leges quæ 150 c. quæ propria dicta 305 e
*in Magistratibus Rom. Imperium; in Senatu auctoritas & consilium: in populo summa potestas ac Reipub. Maiestas 180 e
*Magistratui extra territorium

sium nullum imperandi ius 324 a
Magistratus violare, crimen Maiestatis 309 b. item eos non colere, nefas 310 b. vbi de veneratione eorum varia exempla
*Magistratibus aduersus plebem non aliter quam medicis aduersus ægrotos mentiri licet 478 d
Magistri militum ius 320 d. eius & Cancellarii in Gallia quæ honoris inter se prærogatiua 321 d. Horum in Gallia potestas maior quam consulum Rom. 179 b. Libellorum auctoritas in inferiores iudices 316 a
Palatii munus apud Francos quod 313 b
Mahumedistarum in Christianos circũcidendos mos 42 c
*Maiestas nec maiori potestate, nec legib. vllis, nec tempore definitur 80 a. eius ius vllũ vsurpari capitale 207 b
*Maiestatis iura nec iure magistratus, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia, tribui debent 165 in margine. Hæc elenati quomodo dicantur 288 d
* Maiestate regnantis digna vox, Legibus alligatum pro fiteri se principem 97 a. maiestatis nomine quid intelligendum; & eius etymon quod 79 d
Maiestatem habere qui dicatur 80 c, d
*Maiestas regia non locorum spatiis metienda 144 d. eius imperium summa potestas 78 b, c
Maiestatis verbum cui liceat vsurpare 147 a. 151, 152. ius qui dicatur habere 108 a, 153 b. habens, nullius imperio tenetur 81 a
*Maiestatis iura, summorum principum propria, nec cõcedi, nec concessovllo temporum curriculo præscribi possunt 173 b nec Maiestatis iura, nec libertas a fiduciariis & vasallis præscribi potest 127 a
Maiestatis primum ac præcipuum caput, legem iubere 153 c, & 154 c. Secundum, bellum indicere aut pacem inire 155 d. Tertium, in Magistratibus mandandis 158 d Quartum, prouocatio extrema 160 c. Quintum, iure vel iniuria damnatos liberare contra vim legum 163 & 164. Sextum, fidelitas & obsequium 167 c. Septimum, numi percutiendi ius ibid.
Maiestas Principis aut populi, in quo eluceat 161 d
*Maiestatis iura non locorum spatiis aut regionum amplitudine definiuntur 143 c, 144 d. habere qui dici possint 149. & *quæ dicantur*. Propria quæ 155 c. summi principis, magistratus, & procuratoris differentia 82 a, b, c, d. eorum potestates & iura diuersa, ibid.
*in Maiestatis iura inuolans, capitali fraude obligatur 173 c
Maiestatis ius, subditos cogere imperãtis sermone vti 173 c
Maiestatis ius, tributa ac vectigalia imperare 169 b. eorum etiam immunitas 170 b. summum ius 299 d
Maiestatis iura rex a se an abalienare possit 163 a
*Maiestatis iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione ab alienari a summo principe possunt, nec vlla temporũ diuturnitate præscribi 149. d. *hæc* Baldus *sacra sacrorum* Cynus *Individua* appellat
Diuisa quomodo videantur 184 a
*Maiestatis iura subditis, quã minime fieri poterit, tribuenda 738 a
Maiestatis nomen quã graue, & quibus tribui soleat 178
*Maleficia quę palã fiunt, quare grauius puniantur 767 d
Male metiri pœna ex Tryphonino 538 d
Mamercus vna tantum die Dictator Romæ 80 b
Mancinus Consul. Rom. quare hostibus Numantinis deditus 157 b
Mancipatio vxorum 16 c
*Mancipia nec amicitiam, nec fidam societatem colere possunt 44
Mandantis morte an soluatur mandatum 267 b
Mandata Magistratibus data extra ordinem excitandæ iurisdictionis causa, an Curationes appellari debeant 264 b, c
mandatorum principum varietas, & eorum ius varũ 287 passim vbi quædam eorum clausulæ explicantur c, b, & 588. & 294, 295 passim. *de Mandato expresso* clausula quid importet 291 d
*Mandata singula, singulari rescripto contineri oportet in Republ. bene constituta 266 c
Mandatorum variæ rationes 266, & 267 269 b
*sine Mandato quæ gesta sunt, rata haberi possunt, iure tamen sine mandato fieri nequeunt 269 c
Manfredus Friderici Imp. spurius, Neapoleos ac Sicilię reginæ a patre desponsetur 133 b, c
Manichæorum error confutatus 158 c
Manilia lex: *vide* Cabinia.
Manlii Torquati consulatus vltro concessus a populo Rom. 493 d
Manuefaciendi homines modus 516 a
Mantineorum Popularis status sed Aristocraticus 703 c
Mantuani poetę locus de Gallorũ natura, *vide* Gallorum.

Mantuanus Dux, Imperii Germanici fiduciarius 122 d
in Manueſſe quid 16 b c
Manubiæ Latinis quæ dicatur; earum genera & ſignificata 467 a
Manumiſſi ſerui a Rom. poſt Cannenſem cladem, & bello ſociati 38 b. alias manumiſſionis, *vide* fol. ſeq. manumitti par a pari an potuerit 317 a
Manus mortuæ quæ dicantur 30, 49, 59, 66, 109 a. apud Gallos pecuniam patronis conferunt ad filias honeſtius elocandas 65 d, 67 a. extra territorium patronorum nec vxorem ducere nec habitare poſſunt inſciis aut inuitis dominis 40 b
Manutii & Iouii error ratione Venetorũ ſtatus; *vide* Iouii.
Maranedii apud Aragonenſes quod Numiſma 87 b
Marcæ quod ius hodie 172 a, b
Earũ ius apud Gallos quod 64 a
Marcelli in Cæſarem coniurati cædes 470 a
Marcellus conſul Rom. a No uocomenſibus verberibus cæſus 323 c. eiuſdem victoriarum numerus, & eius templorum dicationes 546 a. Imperium & natura 447 c
Marchionum dignitates quomodo in Gallia introductæ, & earum ius; *vide* Comitũ. in Gallia poteſtas olim precaria, poſtea perpetua 303 b
Marci Philippi Roman. legati cum Perſeo rege contentio de honore 144 b
Mares numeri qui; *vide* Numeri
areſcalli in Gallia qui, & eorum ius 304 a
areſcalli auctoritas abſente Magiſtro militum poſt indictum bellum 170 a
Maria & Elizabetha Anglorũ reginæ 91 c
Mariane ſenatorũ clades 242 d
Marii honores ſeu Cõſulatus, & eius ambitio 434 b c. eius & Syllæ petulantia; *vide* Syllæ. is Imperator quidem optimus, & peſſimus domi ciuis 477 d
Marilliaci Francorum regis apud Imper legati ſententia de conſtitutione Ducis Mediolani a Carolo v Imper. Bruxellis facta 225 d
Maris litora cuius iuris 170 d
Maritus arbiter omnium actionum vxoris 19 d. eius imperium aduerſus vxorẽ quale 154 a, 17 b. Ius in dotem vxoris 641 a. ei ab vxore obſequium debetur 15, 15 19. maritalis amor & odium 17 c
Maritimorum populorum natura 516 d
Marſorum Apennini montis populorũ ferocitas & prouerb. de iiſdem iactatum 516 c
Marochi reges regno quomodo ſpoliati 489 d
Maſſagetis quæ non fuerint communia 12 a
Maſſiliæ Reſpubl. a Caio Cæſare deuicta 3 c
Maſſilienſium fœminarum quæ dotes antiquitus 576 a. vetus Reſpubl. quam optime conſtituta 219 b ius priuatum vt Heduorum; *vide* Heduorum.
Maſſiniſſæ Numidiæ regis naturæ validitas 509 b
Mathematicæ artes ab Ægyptiis inuentæ 396 a. earum origo vnde 510 d
Materiam rudem euehere pernitioſum 653 c. *vbi quomodo* Materia opus ſuperare dicatur *explicatur*.
Matribus qui claritatis ac nobilitatis originem duxerunt 19 c. id contra Iuriſc. ſententiam & probatos mores d
Mauri Anglorum cancellarii prudentia 241 c. eius ſententia *de rebus in Senatu proponendis* 213 c
cur Mauritius Saxoniæ Dux Licentiatus, Albertus vero Marchio Brandeburgenſis Doctor perfidiæ appellatus 616 d
Mauritaniæ & Feſſarum principis prudentia; *vide* Feſſarum
Maximiliani Rom regis excuſatio ad Henricum II regem Gall quod legatis eius ſecuritatem publicam dare noluiſſet 26 c
Maximini *Romani* ducis proceritas 195 a. eius & Neronis damnatio 209 c
Medicæ gentis apud Florentinos auctoritas ſeu tyrannis 376 a, b in eandem ſeditio popularis 380 b
Medici Iuriſconſultis non exæquandi 360 c. eorum cautela 616 d. præceptum in curatione ſeu præcuentione morborum 488 a. comparatio cum iis qui Rempubl. gerunt 424 a, b muneris varia ratio 360 c
Mediocritas in omnibus reb. ſeruanda 522 a. in quibus rebus conſiſtat 704 c
Mediolanenſis Dux, fiduciarius imperii Germanici 122 c
Ducatus diſcerptio exſtincta Vicecomitum progenie 724 b. princeps qui primus 121 d item Dux ibid.
Mediolanenſium mos in accuſandis & damnandis reis 458 c. Leges in reos falſi 665 a. eorum iura cum Heluetiis communia 69 d. Status popularis in tyrannidem 381 b. Eorum Senatus auctoritas in ſubditos 58 d. Eidem quid poteſtatis tribuerit Carolus v Cæſar.
Mediolanenſe ſtatutum ratione *ſalariorum Iudicum* 770 d
Mediolanenſes *Vicary* primũ, deinde *Duces* dicti 122 d

Mediolanenſis ac Neapolitani Senatus auctoritas in regendo Hiſp. regno deficiente rege vel abſente 81 b,c
Mediolanenſis cuiuſdam impia crudelitas 608 b
Mediolani captiuitas a Ludouico XII. Francorum rege 407 a. ius in peregrinos quã durum 62 d
Medorũ princeps vnicus 190 a
Megarenſium intemperata libertas 467 b. audacia in principem, & viuendi licentia 698 c
Meum & *Tuum* diſſidiorum cauſa 11 c
Meleaſſis regis voluptuoſi hiſtoria ex Iouio 374 d, & 375 a
Memmelochi munus apud Ægypt quod 369 a. 719 b
Memnonis Æthiopum regis vitæ prolixitas 309 a
Menãder rex a Bactrianis quo amore dilectus 204 a
Mendacii iniuria an contumeliosa 476 a
mendacis vaſalli pœna 67 c
mendaciores qui; & de iis exempla 517 paſſim. mendacia varia de antiquitate temporum 402 paſſim
Mendozæ legati Hiſpanorum veteratoria fraus 145 d
Mens æterna quæ 6 a. Mentis nomine maritus, cupiditas vero Fœmina Theologis dicitur 14 d. * Mentis agitatio, ſapientiæ ac beatæ vitæ parens & magiſtra 433 d
Menſium quorundam apud Hebræos diuerſa ratio 395 d, & 396 a
Menſis auſpicatio apud Rom. 396 b
Mentiri quibus licere dicatur 478 d
Mercatoris in Aſtrologia error 395 c
Mercatores qui ſordidi dicantur 369 a. eorum natura quare militantium & aliorum mollior 516 d. mendacior & fallacior 517 a. diuerſa ratio 358 c,d & ſeq.
Mercatura Alphonſi tyranni 651 a, eius incommoda 358 d, 359 d. incommoda, ibid. b, & 369 a. dignitatum vnde orta 435 c. quam periculoſa 436 c,d. quibus eam exercere non liceat 650 a. 651 a. an inter artes ſordidas numeranda 358 c. eius varias rationes, *vide* inf. & fol. ſeq. quæ ſordida Ciceroni, & eius diuiſio 359 d, & 651 a. Luſitaniæ regnũ; *vide* Luſitaniæ,
Mercium cuectionem ciuibus ademtã, peregrinis permittere pernitioſiſſimum 653 d
Meretricis ſtatus & vituperium 697 b
pro Meritis ſeu virtutibus tyrannis cæſi qui 445 a
Meſſalæ locus de imperio maiore & minore 316 a, b. eiuſdem loci corrupti emendatio. Eius ſententia de iure Magiſtratuum inter ſe 317 d
Metallorum differentia 681 d diuerſa ratio 685 paſſ. 690, 691, Purgatio 684 b. Confuſio, vnde conflantur numi, eorum corrumpendorum ſola cauſa 681 paſſim & ſeq.
Metelli Numidici exiliũ 291 b
Metenſes, Germaniæ pactis conuentis comprehenſi 61 d
Metii dictatoris Albanorum graue ſupplicium 673 b
Μετοίκιον Græcis quid 61 d
Metus vtilitas quæ 565 c,d. an a Periurio, vt ab auxilio ferendo excuſet 601 a. * quẽ metuunt oderunt, quem amant metuunt 455 b
* Metus, peſſimus diuturnitatis cuſtos 645 a. carnifici comparatus 213 c. vltrix furia Tyrannorum, ibid.
Michael Hoſpitalis Francorũ Cancellarius, quare priuilegia Caroli IX. vico ſancti Mauri conceſſa confirmare noluerit 85 c. eius etronea opinio ratione tribuendorum precario imperiorum 438 b
Migrationes corporum an & animorum conuerſiones pariant, *vide* Populorum migrationes.
Miles vitem imperatoris frangens, capitale ſupplicium incurrit 25 d
Mileſiorum ordinum dignitatis prærogatiua 334 b. ſtatus Ariſtocraticus in populare conuerſus 386 c
Militaris diſciplinæ ratio & vtilitas; *vide* & Armorum vſus 670 a. laudes 565 c. Pœnarum genera 505 b. *vide* & Pœnarum
* Militari lege, contra inſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, capitale 253 b
Militia nobiles reddit homines 350 b, c. eius militiæ leges Rom. ratione ætatis qua arma capere aut ponere eos oportebat 573 c. qui non idonei 577 d
Militis in ducem officium 66 a. Peditis ſtipendium diurnum quod, *vide* Groſſus. Gallis *ſold* dicitur; vnde & Stipendium militũ *la ſoldee* & miles pedes qui hoc donabatur ſtipendio *ſoldat*.
Militum Magiſtri ſeu Conneſtabiles in Gallia qui, & eorum ius 737 a. neceſſitas & vtilitas in Repub. & hodiernorum cum *Romanis* comparatio; item militiæ varia præcepta 577 b,c
Militum ſtudia & inſolentiæ quæ 559 d, 560 a
Mithridatis ſtudia voracitatis 454 a
Mobilium populorum in religione exempla 521 c
Modum excedere in iudiciis qui dicatur 303 a
Mœchantis pœna diuina 536 c
Mœnium farciendorum munus extraordinarium 263 d
Molinæorũ lex de tribut. 170 a
opinio ratione tribuendorum precario imperiorum 438 b
Migrationes corporum an & animorum conuerſiones pariant, *vide* Populorum migrationes.
Miles vitem imperatoris frangens, capitale ſupplicium incurrit 25 d
Mileſiorum ordinum dignitatis prærogatiua 334 b. ſtatus Ariſtocraticus in populare conuerſus 386 c
Militaris diſciplinæ ratio & vtilitas; *vide* & Armorum vſus 670 a. laudes 565 c. Pœnarum genera 505 b. *vide* & Pœnarum
* Militari lege, contra inſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, capitale 253 b
Militia nobiles reddit homines 350 b, c. eius militiæ leges Rom. ratione ætatis qua arma capere aut ponere eos oportebat 573 c. qui non idonei 577 d
Militis in ducem officium 66 a. Peditis ſtipendium diurnum quod, *vide* Groſſus. Gallis *ſold* dicitur; vnde & Stipendium militũ *la ſoldee* & miles pedes qui hoc donabatur ſtipendio *ſoldat*.
Militum Magiſtri ſeu Conneſtabiles in Gallia qui, & eorum ius 737 a. neceſſitas & vtilitas in Repub. & hodiernorum cum *Romanis* comparatio; item militiæ varia præcepta 577 b,c
Militum ſtudia & inſolentiæ quæ 559 d, 560 a
Mithridatis ſtudia voracitatis 454 a
Mobilium populorum in religione exempla 521 c
Modum excedere in iudiciis qui dicatur 303 a
Mœchantis pœna diuina 536 c
Mœnium farciendorum munus extraordinarium 263 d
Molinæorũ lex de tribut. 170 a

Molinæi sententia de vsurarum, fructuum, & pecuniæ æquatione 529 d
Moluccarum insularum vbertas 650 d
Mommorancius Magister equitum Galliæ 224 a. vulg. *Connestable.* eius iudicium aduersus Aquitanos rebellantes 341 c
Monarchiæ summæ quæ 210 a. in iis nulla subditorum auctoritas b, c. ius 438 c
Monasterium profitētes quomodo dicantur accusari nō posse de rebus ante concepta vota gestis 334 a, b
Monachorum iura 334. vita 429 d. quorundam supplicium 217 c
Monarchæ varii, qui cum Prætores essent, Imperium summum sibi vindicarunt 377, 378 a
Monarcharum regum auctoritas in Magistratus, Iudices & Comitia populorum 84 c
Monarchia Rom. 377 d. quæ dicatur 174, 175, 187 b. Aristocratia præstabilior 217 c. eius proprium in Reip. conuersione 369 c. singulare 190 a, 469 a. Regalis quæ 187 b. Eiusdem & popularis aut optimatum status differentia 390 a, 703 a. stabiliendæ cautio 737 a, b. vtilitas 711. & seq. in ea potestates ordinariæ perpetuæ, paucis exceptis: in popularibus vero & optimatum Imperiis annuæ 443 d. prima in Assyria Nimerodo principe 189 d. in quibus consistat 217 c. hanc qui populi sectentur 714 b. eius diuisio 189 a, 196 d
Monarchiæ seu regii status laus 182 a, & passim. Quæ suffragiis & quæ iure successorio defertur, differentia 709 c
Monarchiam indiuiduam esse oportet: vnitatis enim nulla partitio 734 d
Monarchiæ probandæ variæ auctoritates 715 b
Monconturense prælium apud Gallos 408 a
Monetæ deprauatæ iuris fiscalis sunt 171 c
monetariarum officinarum pluralitas quam periculosa 689 a. monetarum diuisio apud monetales 687 c. ratio apud Rom. 689 a
Monetalium obscura vocabula quomodo introducta 686 d
Monomachiæ origo & ius 176, & 475 a, 476 passi 510 a
Monspelianorum facinus, & supplicium de iis a Carolo Ludouici 1x fratre sumtum 340 b. Monspelienſis agri cum Manta & Mellauno cōmutatio a regibus Francorum & Nauarrorum facta 149 c
Monstrosum partum apud veteres occidere licitum 730 b
M. Montanus, infimæ conditionis homo, a Iulio 111. Pontif. cardinalis creat⁹ 555 d
Montanorum populorum natura 515 d, 516 passim
Montium præcipuorum consideratio qui diuersas constituunt regiones 514 c
Montis fortis Marescallum se profitentis eiuratio 303 d
Morbi Australes elephantiasis, cancer & lepra 508 c. item furor animi, comitialis morbus, dysenteria 509 b
*Morbis desperatis non adhibendum medicamētum 342 b, 489 a
Morbus D. Viti qualis, & eius cura 505 b
Morum cum virtutum tum vitiorum in Principibus imitatione a subditis varia exempla 453, 454, & seq. Mutatio ex locorum mutatione 494 c, 519 c
in Morem pristinum reduci legē quid ex Festo 154 d. eorum censura; *vide* Censura. Inueteratos periculosum cōuellere 475 c
Morletus Musæus, Francorum regis apud Heluetios legatus 76 c
Mors ab Hebræis quæ pretiosa nuncupata 7 a, 511 a. eius laus 213 d. mortem sibi inferentium ius 538 c, d
Moschouitæ Ducis magnanimitas & victoriæ 143 b, c
Moschouitarum ius ratione successionis regiæ 731 d
Præcopi Tartarorum quando dediti 143 b. Tartarorum iugum quando excusserint, ibid. Eorum mos in ducendis vxoribus 507 a. *horum rex Ioannes mulieres deborrescebat.* eorum regionis natura quę 496 a
Moses primus Legislator 272 c eius adoptio a filia Pharaonis 28 c. lex de Regis auctoritate 237 d. laus 200 a
Motus terræ qui dicatur 410 b
de Motu proprio quæ clausula in priuilegiis 296 c
Muhamedicæ legis & religionis quæ fundamenta 39 d. Muhamedes Magnus homicidam fugitiuū Florentino Duci poscenti restituit 320 b
Mulctę damnatorum quomodo apud veteres sacris adiudicari consueuerint, & quomodo fisco postea 542 a, b. locupletis & inopis ratio quæ: *vide* Locupletis. Ius 275 b. eiusdem varia genera ibid c. & passi. 276
Muleasses rex a liberis regno & visu priuatus 504 b
*Mulieres percutere, Catoni sacrilegium 19 a
*Multitudo consilio & prudētiæ inimica 150 b. eius error non sequendus: *vide* Error.
Mundanæ vniuersitati beneficia Deus vt partitus 512 d
*Mundus perfectæ & consummatæ *Reip.* imago 7 b. eius cōpactio & cōtinuatio quo-

quomodo ex variis concursionibus & naturis fieri & potuerit & possit 448 d, 777 & fol. seq. origo qua anni tempestate 396 c, 397 a, 400 c, 406 b. exitus prædictiones, & aliæ id genus 404 d, & 405
*Munera singula singulos recte curare difficile, cum plura nemo possit 433 d quę sine Imperio 440 d. ab iis quomodo indignos submouere oporteat 439 b muneribus profanis cum dignitate & sine imperio qui præficiantur 284 c
Munera quę curationes dicebantur 261, & 262
*Munus vbi nec vtile nec honestum fuerit, non prę mium sed onus appellandũ 543 c, d
Munerum quorundam Parisiensis curię potestas varia 264. publicorum diuisio 284 a. in Gallia priuilegium 272 d
Muneris latissima significatio 284 a, b
Municipales Rom prouinciarum magistratus imperium quale habuerint 54 c
Municipium quid Festo 71 a, b
Municipia & Vrbes Vectigales an Respub censeri debeant 49 d
Municipes *Rom.* qui 52 b, 71 b
Murænarum piscaria apud Rom. quo in vsu fuerint 36 a, b. necessitas 561 b, 562 c
Murium ætas 414 c
Murorum in vrbibus necessitas 561 b. eorum & arcium vbi nullus vsus 557 c
Musica furorem curare quomodo dicatur 505 b. *vbi id genus exempla.* eius seu Harmoniæ & Reip. comparatio 410 d. qui toni obseruandi aut cauendi 633 a. vtilitas 619 a, 632 d. huius vocis significatio 519. *Musicæ vis & laus in Repub. 411 c, 516 a
Musulmani qui apud Turcas 141 d
Mutabilitas in rebus humanis interdum necessaria 522 b
Mutuatio pecuniarum quando Reip necessaria 654 b, c
mutuam pecuniã sub vsuris Principibus quando accipere liceat 668 b
Mutui obligatio apud Græcos quam solemnis 618 c
Myrii apud Amphictionum ciuitates qui 73 d
Mytilenæorum status mutationis causa 375 c

N

NAbis Reipub. Lacedęmoniorum tyrannus 178 c
Nabuchodonozor rex regum 147 a. eius historia 111 a
Narbo antiquissima Romanorum colonia extra Italiam; *vide* Coloniæ Rom.
Narbo, Lugdunum & Vienna, coloniæ Rom. fœdera cum Italis antiqua habuere 53 a
Narbonensium populorum ferocitas & mobilitas vnde 517 c. eorum & Aquitanorũ populorũ ferocitas & mobilitas vnde; *vide* Aquitani.
Narbonensis vnde deducta 41 d. quando cum Galliæ regno coniuncta 367 c
Natalium restituendorum ius ad quem pertineat 167 b
Natiuitatis tempora 418 d. *vbi de formatione hominis in vtero exsistentiũ ex Hippocrate agit*
* Natura repugnante, nihil diuturnum 492 d. Praua 427 b. hominum varia prolocorum varietate 491 d, & seq. Ei contraria diuturna esse non possunt 33 b, 34 c. mirabile omnibus 714 c. eius mutatio ex locorum mutatione 519 c. ex vario Reipubl. genere 523 a
Naturalium filiorum ius apud Rom. 19 a. b
Nauarræ & Grauatensę regnum quando sub fiducia Rom. Pontificis venerint 120 b. rex ligius seu vasallus Francorum 114 b, 129 c. regnum quomodo Regib Hispaniarum concessum, & quo titulo Nauarreis a Pontificibus ademtum 135 a. Nauarrensis cuiusdã victoriæ in Bugitanos Carthaginenses 519 a
* ex Naufragio iuris an quicquam priuato decerpere liceat 170 d
Neapolitani regis vasallus, an Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur; *vide* Vasallus. reginæ scelera 739 b. regis crudelitas in Conradinum Manfredi filium 217 a
Necessitas duplex, naturalis & violenta 367 d. * eius vis nulla legum obligatione tenetur 426 d, 427 a, 573 b
Negotiatio quæ Nobilitati nõ dicatur derogare 359 d
Negus, Reipubl. Æthiopum princeps 11 a, & 141 in marg.
Nemausus colonia Romanorum; *vide* Coloniæ Rom.
Eius scholæ institutio 347 a
Nemora regia in Gallia loco sanctionis ærarii constituta 675 b, c
Nepos ex filia, filiæ regis in regno præpositus 740 d. nepotes, an patruis in regno auito præferantur; & quæ inde incommoda 732 b, & passim, ac fol. seq. c, d.
eorum ius in successione auorum ex lege Salica 743 b
Nepotis ius in familia aui 732 d. Item ratione feudorum 733 a
Neptuno sacra fieri apud Roman. quare octauo quoque die solita 417 c
Neratii impudentia 763 d
Nero & Maximinus, vterque tyrannus, a Senatu Romano damnatus 209 b
idem matris parricida 24 b,

994 b. eius crudelitas in coniuratos 470 c. in præceptorem 540 b. domus magnificentia & exitium 672 a, b, 685 c. eius & Caligulæ prodigalitas; *vide* Caligulæ.
Imperium tyrannicum 209 d. nefarium desiderium 724 a. eius & Traiani comparatio 239 b
Neruæ imperium Reip. periculosum 205 a
Neruiorum mores 516 d
Nestorii audaciæ petulantia 490 a. vnde pyrophoros, *id est ignifer*, nuncupatus.
Nicolaus Siculus Abbas Panormi 40 a
Nimerodus primus princeps 189 d. eius etymon, ibid. & 196 a, 350 a, 371 b
* Niuernensium Comitis crudelitas illi ipsi quam periculosa 339 c, d
Nobilis veterum definitio 351 a. in Gallia proditionis aut perduellionis accusati pœna 762 c
Nobiles gentes Romæ 351 c, ab omnibus fere imperiis sum mouentur in Heluetiorum & Argentinensiũ statu 51 d
Nobiles apud Rom. qui dicti 774 c. Eorum genera apud Hebræos quæ 353 a. eorum & Plebeiorum distinctio 310 a, 353 b. eorum & ignobilium 351 passim,
Nobilitas fœminarum & familiarum a viris pendens 744 d. an ad posteros & adoptiuos transferatur 356 d, vsque ad pronepotes legitimos propagari dicitur 357 a Turcarum moribus ad nepotes tantum, ibid. apud Gallos, quomodo amitti censeatur 357 b, 358 c. auorũ inspicienda in dignitatum prærogatiua 355 a
* Nobilitatem peperisse melius, quam acceptam corrupisse 351 b
* Nobilitati sine honestate nullus locus 354 d
Nobilitatis vera ratio 761 c varia 351, 352, 353. decus an ab inopia aboleatur; *vide* Inopia. Iura promercalia in Gallia 356 c. Laus 356 d. apud Gallos, Anglos, Hispanos, Germanos, priuilegia 55 d. Tribuendæ ius penes quem 355 b
vt Nobilitatis adeptæ insigne apud Rom. statua, sic apud Gallos stemmata insignib⁹ superposita nobilitatis decus 352 c. veræ causæ 354 d. extrinseca causa 355 a. apud Græcos quæ ratio 352 c, d, & 353. apud Hebræos 353 a Helueticæ cædes, *vide* Helueticæ
an nobilitatus sit qui militiã ex casu, siue feudum est adeptus 355 c
Nobilium supplicium capitale quod 761 c. quorundam Rom. nomina qui ipsi nobilitatem pepererunt 351 b. in tribuendis honoribus habenda ratio 439 a
Nobilibus locupletes quando anteferantur 361 d
* Nocent expressa, nõ expressa non nocent 315 c
Nocturnorum sacrorum interdictio 343 b
Nominum imponendorum ratio apud veteres 417 c
Normaniæ Baronum ius ratione defunctorum ab interstato 531 b
Normani cuiusdam in Franciscum regem coniurati & perduellionis damnati exemplum 469 d
Normanorum mores improbi ratione cædentium 764 a Curiæ præsidiis exactio crudelis 289 c
Nosocomia a quo instituta 35 c. *loca sc. in quibus ægroti alluntur l. 16. l 18. de sacrosc. eccl. Cod.*
Notæ tabularum iudicialium & earundẽ significata 301 a
Notos vnde Græcis dictus Auster 499 b
* Nouarum rerum præclara principia 43 d
Nouationum in Repub. quæ ratio habenda 428 c
Nouenarii numeri consideratio pro ratione ortus & occasus Rerumpubl. 417 b. eiusdem Musis consecratio 418 b
Nouitatis in legib. difficultas 425 d, 426 a, b, 427 b, d
Nouocastri prædium Ducis Longauilliani in Bernatum finibus 65 b
Nouus homo apud Rom. qui dictus 774 b
Nundinarum ius ad solũ principem pertinens 171 d
Numæ & Tarquinii Superbi contraria instituta 345 d
Numeri fatales 416 d. *vbi de variis numeris & Geometricis figuris.* vide & de hoc numero fatali 419 d. Mares & fœminæ quæ dicantur 410 c. vbi & numerorum in musicis varietas tractatur ex Platone & Forestario & c. 411. *vide* & fol. 414. b, 417 b. c, Eorum varia ratio 414 b, c, 417 a, 419 passim. Septenarii & Nouenarii Græcorum conlecratio 418 b
Numerus nuptialis Platoni quis in harmonia dicatur 410 c. Perfectus mathematicis qui dicatur 419 a
Numidia Africæ pars maxime Australis 506 b
* Numinis carentia, nulla ciuitatib. pestis maior 485 d
* Eius metum qui semel abiecit, eo minus ei credendũ quo grauiore iureiurando se obstrinxerit 608 c
Numariæ rei curatio Reipub. quam necessaria 680 b
Nummi vocabuli origo 167 c. numorum ius, ibid.
Numi vbi optimi, & contra 686 a, c, 687 & 688 passim, & fol. seq.

Numorum in Rebuſpub. pretium certum conſtituendũ 681 a. valoris mutatio, quam Reip. periculoſa; & quam varia apud Rom. 684 d, 691 d. deprauatio, aut etiam mutatio, quam Reipub. periculoſa 680 b, c, 684 d. In eo quæ cautio 682 d. Cudendorum optimorum ratio quæ 167, 168, 682 b. & item 684 b, 686 a. cudendorum ius, ibid. Triumuirorum monetalium figura quę 168 c. variorum variæ figuræ, variaque nomina 168. corruptio maieſtatis pœna tenetur 167 d. interiura fiſcalia 170 c corruptio vnde 689 b. quomodo vitanda 688 c, 690 b, c. Angliæ & Lotharingorum ratio 684 c. numorum vectigal; *vide* Vectigal. Aureorum variorum æſtimatio 685 paſſim
Numiſma ſub pilei figura 32 c numiſmatum ferrumination; *vide* Ferruminatio
Nuptiæ legitimæ quæ iuriſc. 15 b. Theologis & aliis, ibid.
Nuremberga omnium imperii ciuitatum maxima; & eiuſdem ſtatus qui 226 c, 247 d, 518 a
Nyctalopes qui 495 d

O

OBedientia ſubditorum erga magiſtratum, Dea cura a theologis ficta 310 d
Obitus plurimorum principũ menſe Septembri 408 paſſim
Obligatio conſiſtere nequit, quæ a voluntate promittẽtis ſtatum capit 85 d. ex tyrannorum precibus contracta, ipſo iure nulla: & ſic obligati reſtituuntur 204 d. Eius efficacitas quomodo ſtabiliẽda, vt ad ſucceſſores tranſeat 584 d. ob mutuum quæ ſolemnitas apud Græcos 618 c
Obliuionis leges; *vide* Amneſtias
Obſcuritas nonnullis Philoſophis quare affectata 413 d
Obſidionum maximarum exempla 590 a, 561 c
Obſidum aut Principum captiuorum liberatione quæ cautio adhibenda 601 c eorum ſupplicium 617 c. obſides dans, iureiurando non tenetur; *vide* Iureiurando. Obſidis ius 595 d
Occaſus nunc opibus abundans, eas demittit ad Orientem, qui olim ad Occaſum demittebat 659 c. vbi id exemplis planum fit
Oceani ventis agitati feruor 497 c
Ὀχλοκρατία Græcis quæ 368 c. *Reip. gubernatio populari turbulenta*
Oculorum qualitatis varietas 495 d
Oduacri regis Herulorum in Italiam incurſio 191 d
Oeconomica a Politicis an diſtrahenda 8 c. eius definitio 8 d
Officia & Sacerdotia quando in Gallia aut alibi facta venalitia 651 b. pro muneribus publicis 259 b
Officiales ab Impp. ſæpe appellati Miniſtri magiſtratuum 274 a
Officialis quis 259 b, 272 b
Officialium & Curatorũ Reipubl. diſcrimen 259 a, 261 a, 263 b. officialium & magiſtratuum differentia 273 a, Eorum imperia abrogari non poſſe niſi volentibus, aut eorum morte 441 c
Officiarii qui 274 a. eorum creandorum diuerſa ratio 285 a
Officio nulla merces debetur 20 d. * ex Officio merces non debetur 66 c, 82 c
Officiorum ſeu Magiſtratuum tribuendorum quæ ratio legibus conſtituta 551 b, c. *vbi varia leges & mores profe-runtur, quibus mercatura & dignitatum grauiorem Reipubl. peſtẽ nullam contingere poſſe oſtenatur.*
Eorum & Curationum differentia 269 a
Officium nobile quod dicatur 288 b. Liberorum egrotantes & econtra 70 b, c, d
Oligarchia vnde dicta 217 c. quæ formæ Reipublicæ 16 & 227 c, & 233 b. comparatio eiuſdem cum ſtatu populari, ibid.
Onomademi Chiorum imperatoris & Scipionis Africani conſilia contraria in conſeruandis popularibus ſtatibus 380 c
Operis huius tempus 400 c operum publicorum incõmoda ratione Tyrannorũ 672 a. vtilitates 670 b, c. 671 b
an Opes Nobilem reddant 359 d, & 516 a. ſeu virtutes corporis & animi 40 c, d
de Opibus maximis; *vide* Diſſimorum
Opificia Romæ qui tractauerint 358 b. ea aut artes ſellularias tractare ciuibus Roman. non licitum 38 c. eadem & manuales artes apud Aquilonares 512 b
Opifex qui annulo gemmam includere pepigit, eamque fregit, an ex pacto teneatur 769 c
Opifices apud Rom. militare non poterant 358 b
Opinio communis ſeu error an conſtituat ius: *vide* Ex errore. * Humanæ opinionis deprauatæ tanta vis eſt, vt legis habeat auctoritatem 34 c
Oppia lex quæ 16 b
Oppignerationis ius aduerſus peregrinos 64 a
Oplotechnitæ a togatis & ſcholaſticis hominibus in ciuitatibus ſecernendi 363 a. *ſic autem dicuntur qui arma fabricant Gallis Armuriers:*

Optima lege quid veteribus, ex Festo 79 d
Optimatum status an popularibus melior: & vtriusque incommoda 383 c. periclitantium exempla 705 d, & 706 a. status qui proprie 704 b cum Populari comparatus 221 & 222. Cædes aut furatio in quibus ciuitatib. 705 d, & 706 a
* Optimatum status stabilior ac diuturnior, quo pauciores fuerint 219 b. * ab hoc ad regium conuersio Reipubl salutaris 391 a
Opulentiores Romanorum qui 532 b
Opum quæ ratio Christianis habenda 676 d
Oraculum de regno Augusti futuro 714 d
Oratores e qua regione profecti 510 b. arcendi a Senatu 253 c. olim si in agendis causis mendaces aut calumniosi fuissent, puniebantur 460 b. an inter Magistratus censendi 273 c, d
oratorum vis 489 paſſ. Vtilitas siue damnum 490 b
Ordines ab ordinibus quomodo in ciuitatibus separandi 368 b, 364 b, c
de ordinibus maritandis quare Cæsar leges tulerit; *vide* Cæsaris. Equestris ordinis insigne Gallis quale olim, & quomodo obsoletum 546 d. Sacri ordinis contemtus, Dei contemtum adfert 637 a. Ciuium ordinis dignoscendi modus 625 o
*Ordinum dignitas pro moribus ac legibus cuiusq; ciuitatis temperanda 391 a. Variorum dignitatis prærogatiua 353 d, & 354 a. Ciuium in Rebusp. & statibus ratio ab auctore præscripta 362 a, 363 b, & d
Orientales populi humaniores & vrbaniores 514 a
Orientalis venti beneficia seu natura: *vide* Venti. Oriens olim opibus abundãs, nunc Occasus: *vide* Occasus Eius & Occasus diuersa ratio, quomodo ingeniorũ in hominibus diuersitatem parere dicatur 514 a
Oris rubicundi signum quod 621 b
Ortus rerum: *vide* Rerum.
Ostraciſmi Græcorum lex 546 701 c. in ferendis suffragiis ratio quæ 231 d
Osterlandi populi qui 69 d
Ostrogothorum & Visogothorum perfidia & crudelitas in Valentem 521 c
Othonis IV Imp. Rom. donatio Pontifici Rom. 135 d. eiusdem ratihabitiones Rodulphi & Caroli Imp. 136 a
Othones Germani principes, quomodo nomen Imperatorium sibi sint adepti 145 c
Othomani sententia *de Censoribus* 282 b
Othomanis in conseruatione Imperii consilium 391 d, & 393 a. eorum dissidii causa & crudelitas 629 b, c 735
Otiosorum hominum, præcipue tenuium, pestis damnosa Republ. 537 c. hominum in ciuitatibus pestilentia 361 c. vbi varie de iisdem agitur qui eorum ferendi. Supplicia 39 c, d. vitia quæ 565 a. in eo lex optima: *vide* Aurasii.
* Otium vitæ humanæ inimicum 293 a
Oua auibus an priora: *vide* Auibus
Ouium fertilitas apud Selandos & Hollandos Australibus contraria 507 d

P

PAcatii dictum ad Augustũ Cæsarem 98 a
Pacis & otii commoda 469 a. huius & concordiæ comes quæ 431 c. Sanquintinæ calamitas; *vide* Sanquintina. Actiones quæ 579 a componendæ inter diffidentes qui sese pro arbitris interponunt, maxime laudandi 591 paſſ. ineundæ ius 155 d, 156, 157, 158, Commoda, *vide* Bellorum incommoda. Eius violandæ caulæ 620 b
Paci & concordiæ inimici militares homines, & qui artes imperatorias colunt 708 b, d
Pacem & otium colentes, mitiores & humaniores 518 c
in Pace agenda inter paratos exercitus quæ cautiones habendæ 601 c
Pax quæ inhonesta censeatur 569 a. *vbi varia ad genus exempla*: & fol. seq. Quomodo pernitiosa 477 d. inter Francisc̃um maiorem Galliarũ regem, & Carolum v. Imperat. 407 c
an contra Pacta fieri iudicandum, si quis priuatus acceptarum antea iniuriarum vltionem reposcat 605 b
*Pactis priuatorum iuri publico derogari non potest 603 b, c
in Pactis conuentis arbitrorum quæ ratio 609 a
Pacta conuenta an principum leges dici possint 86 d
Pacuuii Calauini Campani prudentia in conseruandis Senatoribus a coniuratione 479 c
Pædonomi, instituendæ iuuẽtutis gratia a Lycurgo ordinati; *vide* Iuuentutis
Pagorum origo 328 c, 329 q
Palæstina in prouinciæ formã redacta, in qua Christus a Pontio condemnatus crucifixus est 54 b
Palatini Comites iure familiari vtentes 13 a
Palladem Ioui decumbenti assidere

assidere cur finxerint poetæ 246 a
Pallas e Iouis cerebro quare genita dicatur 738 b. eius mulus senio confectus, capistro liberatus 35 c
Panni definitio apud Anglos 533 b
Pandulphus Senensium tyrannus 368 a
Pannoniæ populorum calamitates ratione creationis regum 722 a, b
Pannoniæ quando lites introductæ; *vide* Litigandi modum.
Papia Poppæa lex *de prærogativa Consulum collegarum* 321 b
Papienſis Gallorũ clades 572 b
Papiniani verba *de iure Magiſtratuum, & aliorum iura Maieſtatis habentium* 301 a
Papinianus Imperii Romani tutor, & Imperatoris Seueri filiorum 294 a. eius mors ibid.
Papirius Curſor in imperando clariſſimus, & eius virtutis exemplum 311 d
Papirii dictatoris ſententia in Fabium Maximum Magiſtratum equitum; & eiuſdem Fabii prouocatio ad populum Rom. 164 b
Papirii Curſoris ætate Roma virtutibus florentiſſima 370 b
Parentes qui filios Reipublic. cauſa occiderunt 27 d. parentes alere filii tenentur 25 a, b & econtra, ibid. Reipubl hoſtes an occidere liceat 26 a. parentum in liberos amor 27 a, c. * Culpam in liberos deriuari quãnam; *vide* Culpam ſtudiũ maximum in liberos quod 537 b. & liberorum pietas vnde 329 b
Pariſiorum curię Iudicum numerus 433 a. Curiæ decretum in Viatores 263 b
Pariſienſis curię ius præſcriptum 249 c. de Pariſienſibus rebellantibus ſuppliciũ a Carolo VI Francorum rege ſumtum 340 c. in pauperes caritas 361 d
Parium curia in Gallia, vnde appellata 182 b. quæ & a quo inſtituta 249 b
Parlamentum Pariſienſe in Gallica curia 249 c
Parricidæ, eiuſque qui ex inſidiis hominẽ occiderit, pœna 166 c. Supplicium apud Rom. *vide* Patris Parricidarum abundantia Neronis temporibus 24 a. exempla aliquot 21. eorum & ſicariorum indulgentia 766 d. notabile exemplum 718 d
Parricidia quædam principum 216 b, c. Varia regnorũ gratia admiſſa 736 c, d, & fol. ſeq.
Parthorum in ſeruos humanitas 38 b, c
Paſcuarum penuria Galliæ vnde 675 c. vectigal; *vide* Vectigalis
Paſtorum & Agricolarum ordo laudabilis 360 c
Patagonum proceritas 497 d
* Pater iniuriam filio illatam actione perſequi poteſt 614 d. lege Pompeia *De Parricidiis* non comprehenſus 27 b
* Pater liberos virtutibus ac præcipue Dei metu eruditos tenetur 23 b
Paterfamilias quis 9 d
Paterpatratus; *vide* Conſules
* Paterna execratio, ipſa morte acerbior; *vide* Execratio
* Patris & filii perſona, eadem cenſetur 614 d. Filium occidentis ſupplicium apud Rom. 766 d
* a Patre nullum admitti poteſt tantum ſcelus quod parricidio vindicandum ſit 26 a
Patrum erga liberos, & Liberorum erga parentes officium 20 c
Patribus cum plebe communia 352 b, c. & quæ patribus peculiaria ibid. c
* Patria poteſtas nihil habet cum iure fetiali aut iure maieſtatis commune 614 d
Patriæ poteſtatis ius antiquum in liberos 738 d
* Patria poteſtas diuina lege metienda 26 d. quomodo antiquata 24 a. ea ſoluti qui dicantur 25 c
Patriæ ſeu Domeſticæ poteſtatis iure antiquo ſublato, quæ incommoda Rebuſpubl. 23 c, d. Eiuſdem ius diuinum & naturale 20 b. quam antiquiſſimum 22 c, & paſſim
pro Patria occumbentium apud Græcos priuilegia 353 a
Patriæ parens quis appellatus 201 a
Patriam tyrannide liberare qui tentarint 376 a
* Patria parentibus carior 212 d
Patriciæ dignitatis ratio 547 b. gentes Romæ 351 c
Patricii tantum Gentem habere dicebantur apud veteres 349 c. eorum honor apud Venetos 354 a. eorum & plebeiorum diſtinctio 351 b, c. *vide* fol. ſeq. Romanorum ius 772 a
Patricii Magiſtratus, & eorum auctoritas 274 b
in Patricios Anglorum, Scotorum, Danorũ & Neapolitanorum ius ab Auguſto Rom Imp tractum 58 c
Patrocinium quod dicatur 576 a, 582 c
patrociniorum origo 66 d. diuerſa ratio 572 c, paſſim fol ſeq.
* Patronus fœderis leges perrumpere ſi velit, cliens patrocinii legibus liberatur 585 c
* Patronũ deſerere periculo imminẽte, capitale III. a Patrono ius necis in clientẽ Polonorum moribus 707 a.

ab eo cautionem exigere cliens an possit aut debeat 384 b. an ei specie patrocinii libertatem clientibus eripere liceat 581 c
Patronorum cautio maxima, *Ne Patroni clientum arces vel oppida præsidio militari, teneant* 585 c. eorum in seruos ius 40 c, d, 41 a
Patronatus, clientelare & feudale ius, quam diuersum; *vide* Clientelare
Pauli Apostoli captiuitas 54 a, b. eius prouocatio ad Cæsarem, & genus, ibid.
Paulini Nolæ Pontificis caritas memorabilis in seruos 39 b
Pauper qui dicebatur apud Rom. sub Traiano 763 d. in eos Largiendi modus & diuersa ratio 668 d, 669 passim 670 b. eorum collegia apud Parisienses 361 c
Paupertas Rebuspub. quam periculosa 524 c, d, & fol. seq. Eius exempla laudabilia apud Rom.
Peccari in Republic. quibus in rebus soleat 438 a
*Peccata quæ in cæteris leuissima sunt, in Principe flagitia existimantur 453 a
*Peccatorum omnium quæ a Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quã cum iniurias sibi illatas ignoscunt 166 d
Peculatus pœna 665 d
*Pecunia neruus Reipubl 638 a. eius vis in expugnationibus 648 c
Pelopidas & Epaminondas Thebanorum summi duces & imperatores quare damnati 436 b
Peloponnesiaci belli causa 387 a. Regni origo 94 d
Pensio a Tributo quid differat 582 a, b. eius & Tributi differentia; *vide* Tributi. Pensiones Germanorũ & Heluetiorũ quæ; *vide* suis locis.
Pensionũ tum Carolo Bello Philippi regis filio, tum Henrico & Francisco Andium Ducibus fratribus Caroli IX constitutarum ratio 659 a. priuatarum pericula 649 d. varie constituendarum necessitas Principibus incumbens 648 c
Perduelles qui 26 a, 47 b. eorum exempla 603 passim.
Perduellionis *seu læsæ Maiestatis* damnatus, cur prius iudicatus quam accusatus videatur 210 c, d. in eo crimine quare proscribantur bona; & eorum proscribendorum ratio 538, 539, & 540
Peregrinus ab originis domicilio auulsus, alienæ ciuitatis an ciuis fieri possit 47 b. ei ac ciui lex eadem diuina 42 c
Peregrini fere vbiq; a muneribus publicis, & potissimum a Sacerdotiis & Magistratibus summouentur 61 c. qui 47 b. 71 a. a prædiorum dominio, nisi ciuitatis iura adepti sint, prohibendi 537 a, b. principis connubiũ, quanta incommoda sequãtur 742 & 743 passim
Peregrini & socii ius diuersum 47 b
*Peregrinorum aditus in Respubl. periculosus; & eius exempla 383 d, 384 a. *In Peregrinorum auxiliis conuocandis maximè prouidendum; & quæ inde incõmoda 576 d, & fol. seq. Eorum beneficiũ a Friderico Imp. concessum: item eorum ius apud Italos, & iam apud Germanos deterius quam apud Gallos & Venetos 62 c. eorum & ciuium idem ius; *vide* Ciuium. De eorum hæreditatibus & iure vario 62, 63, 64. eorum Imperia quam periculosa, & varia inde incommoda 742 c, d. Ius in Gallia 61 d, 62 & 63. Mercatorum & peregrinorum, qui iura ciuium in Gallia adipiscuntur, ius diuersum 63 c. peculiare in Gallia 63 b. Peregrinum esse aliquando prædat 60
*Peregrinos fouere non minori caritate quam viduas aut pupillos, diuina lex iubet 60 a. a finibus arcere licet 64 a. ab iis quæ ciuibus incommoda proueniant a, b
Peremtorium edictum quod 324 b
Pereuntis in Reatu; *vide* in Reatu
Perfidia hodie vsitatissima 618 c. mala; sed eius fructus interdum vtiles, vt in proditionibus 597 c. quomodo potior, qui pius opibus valet 607 d. Romanorum, a Græcorum & Pœnorum moribus desumta 617 d, & 618 b
Perfidiæ exempla 600 passim. Italicæ exemplum notabile; *vide* Mediolanensis. Ostrogothorum & Visigothorum; *vide* Ostrogothorum. Typhonis; *vide* Typhonis. præcepta Lysandri; *vide* Lysandri
an Perfidiæ scelere careant Principes, qui fidem pactorum quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant 594 c. & fol seq.
Perfidi principis iureiurando, vtcumque solemni, non habenda fides 609 b
perfidorum varia exempla suppliciorum 617 passim
Pericles quare Areopagitarum auctoritatem sustulerit 245 a
Pericli probrum obiectum ratione congiariorum; & eius beneficia in Atheniensis 670 d. & 671 a. eius prudentia in retinenda in officio plebe Atheniensi 473 d. responsum pro Republ. Athe-
niensi

thenienſi legatis Lacedæmoniorum 94 d, 95 a, d. rogatio de filio quem ab vxore peregrina ſuſceperat, inter ciues cenſendo 48 a. Mors quam Reipubl. Athenienſium damnoſa 700 a
Periurii deteſtatio 593 d, 596 d periuria periuriis an rependi poſſint; *vide* Fraus. * Periuria præterita nouis pactis fœderibus repetere ampli⁹ non licet 600 a. Horum varia exempla 609 paſſim
Perſarum calliditas in depellendis Græcis ab Aſia 648 c, d. Fœdus cum Thebanis 70 b Mos in iudiciis ſceleratorum 200 c. imperia quanta 673 c. Mores in *elocandis ſeu maritandis filiabus* 536 c. *Magiſtratibus Ærarij*; *vide* Gręcorum. Eorum Regum adoratio 190 a, 455 d. eorum Regum numeri diuerſitas apud auctores 423. Reſpublica quot prouincias habuerit 11 a. Vectigalia; *vide* Vectigalia
Pharaonis prauitatis exemplũ 778 d
Pharſaliorum & Lacedæmoniorum Reipub. quot ciues præfuerint; *vide* Lacedęmoniorum Reipubl. Senatus 246 b, c
an Philippus Bellus Francorũ rex potuerit Arturum Armoricæ Ducem, Anglorum regi fiduciarium elocare 121 c. de litium expenſis vt ſtatuerit 92 a
Philippus Auguſtus rex Francorum, Iudæos cur e ſuis finibus abigendos curarit 42 c
Philippus Comineus in comitiis Turonenſibus *de tributis* diſſerens 40 d
Philippi Mariæ Mediolanenſium principis tyrannis 105 a
Philippi Macedonum regis in Phocenſes bellum 74 a
Philippi II Macedonum regis crudelitas 339 c
Macedonum regis in filios obiectio, quod ſe viuo hæreditatem ſuam creuiſſent 28 b
Philippus Valeſius Francorum rex, legionum eccleſiaſticarum imperator factus 76 b eiuſdem cum Henrico Palatino Comite fœdus, ibid,
Philippi Valeſii lex de reuocandis Principum donationibus 553 d
Philippi Valeſii Gall. regis & Alphonſi Caſtiliæ fœdus 118 c
Philippus Valeſius Francorum rex, mutuum accepit a Clemente VI Pontifice, & quomodo 140 d
Philo, primus Romanorum extra Italiam proconſul 265 c
Philoſophiæ quæ pars laudabilior 452 c
Phocenſium damnatio ab Amphictionibus 73 d. eorum Reipublic. interitus vnde 389 c
Perſei regis facinus 144 c
Perſonæ publicæ quæ earundem diuiſio, 259 b. ibid. c
Pertinaciæ & Peruicaciæ differentia 522 b
Pertinacis cædes vlta 215 d
Peruicaciæ & Pertinaciæ differentia; *vide* Pertinaciæ
Peruani regni ſubactio a Pizarra, & eiuſdem diuitiæ 658 c
Peruſini cuius iuris 124 c. eorum debellatio 192 c
Peſquerenſis Marchionis aduerſus Carolum V coniurationis cauſa 474 b, c. Conatus in adipiſcendo Neapoleos regno, & eius mors 597 d
Πειθαρχίας Deæ Gręcorum ius, & quæ eadem 310 d
Pici Mirandulæ aſtrologi in coarguendo Iulio Materno deceptio 398 a
Pictaui *ſalſi* quare vocati 340 b
Pictauienſis prælii exitus, calamitas Francorum 593 a
Pictonum & Scotorum bellorum cauſa 386 d
Pictoris equum pingentis exemplum 429 c
Pictura Hebręis ars ſordida, Turcis etiam pręſcripta certis finibus 360 b
Pictura & Statuaria artes nobiles; & earum laus 360 b de iis Lycurgi inſtitutum; *vide* Lycurgi
Pietas parentum & liberorum vnde 329 b
* Pietatis exemplum maximum filiæ erga patrem 23 b
Pietatis montes Italorum; *vide* Italorum
* Pileus libertatis argumentum 32 c
Pilei geſtatio quod inſigne Romanis 115 d
ad Pileum vocare, *id eſt manumittere, ſeu libertate donare* 38 c, 358 a
Pinatelli rei numariæ præfecti peculatus 690 a
Pindari domus inſcriptio; *Ne incendite domum Pindari* 369 c
Pipinus Francorum rex deſignatus a Pontifice, & a Frãcis ob eximiam virtutem libenter receptus 131 d. a Zacharia Pontifice coronam cum acceperit Pipinus, an reliquos itidem accipere oporteat 140 d. eius & Caroli magni largitiones in Pontifices 141
Pipini Francorum pręfecti aduerſus Langobardos victoria; qui partem Italiæ Zachariæ Pontifici Rom. ſubiecit 137 d. quæ ei compenſationis loco Pontifex tribuerit 132 a
Piratarum variorum hiſtoria quomodo a piratica ad veram præfecturam peruenerint 2 b, c, d, 3, a. piratis an ſeruanda fides;

vide Latronibus
Pisanorum status mutabilitas 339 c
Pisistrati tyrannis 377 d
Pisonis Proconsulis Romani crudelitas 312 a
Pisonis & Verris Prætura differens 316 d
Placidæ & ventosæ regiones quæ 517 b,c
Plagiarii, serui pœnę fieri possunt 33 d. eorum pœna varia 760 c
Planetarum superiorum recursus soliti 405 a. eorum cõstitutio penes regiones, Austrum, Aquilonem & mediam 513 b. trium superiorum concursus quam periculosus 401 pass.
* Plato tratus seruos castigare nolebat; contra Germani 37 b. a Dionysio iuniore Syracusas accitus 454 b
Platonis obscuritas *de ratione numerorum* 420 d. error 416 a. opinio *de sideribus & Republ.* 394 b,c. *de imperiorum similibus* 395 a. Sententia *de stupro vindicando* 309 a. repudiata sententia *de Geometrica proportione qua Rempubl. constituí dicit* 747 a. Sententia de Rerumpublicarum conuersionibus 410 c,d error *de rerum diuinarum originibus & occessionibus* 414 eius & aliorum maximorũ auctorum sententiæ *de Topulari statu* 694 d. Respublica quæ 183. Leges quæ, ibid.
Plebs an armari armisve exerceri debeat 568 a, & passim
* Plebs vt frangitur offensione, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit 380 b,c
Plebs hydra 695 a. seditiosa, ferę comparata 478 c
Plebis Romanæ auctoritas 185 b,c
Plebis comparatio 205 b. impotentia 696 b. retinenda in officio modus; & qui vi eam retinere volentes, seipsos aut Rempubl. perdiderint aut in discrimen adduxerint 479 a, & fol. seq.
Plebi cum patribus communia 352 b. & quæ Patribus peculiaria, ibid c. ad piscendarum dignitatum locus quando datus 371 d. Hostis capitalior qui 380 c
ad Plebem in officio continendam bella externa necessaria 380 c
Plebiscitum quid 150 d
Plebiscita Athenienſium 261 d
Plebeii honores apud Rom. qui; *vide* Honores
Plebeiorum & nobilium distinctio; *vide* Nobilium
Plebeiorum & patriciorum *vide* Patriciorum
* Plectendi seuerius, qui ab officio se deseri patiuntur, quarum rerum custodes ac vindices esse debent 763 b
Plinii oratio in laudem Traiani Imp. 93 c, d. Iunioris locus *de Principe* 194 a. Item *de Principis & Magistratus auctoritate* 204 a, b
Plinii dictum paganicum in fine Panegyrici ad Traianum 257 c
* Pluralitas duorum numero continetur 368 d
Plutarchi error *de Agesilao* 196 c. loca *de abrogatione legum* 96 b,d
Pœna Areopagitarum leges violantium 763 b. Adulterii; *vide* Adulterii. Corpotea pro pecuniaria quando infligenda 764 b an Decernenda pro modo probatio num 488 d. Fœminarum quare leuior quam virorũ 764 c. Graſſatorum; *vide* Grassatores. In opibus quæ irroganda; *vide* in Ære. Latronum; *vide* Latrones. Militarium; *vide* Militarium.
* Nulla exsistit vbi nihil peccatur 337 c
πολυχαμίας, *vide* Πολυχαμίας. * Publica nihil habere debet cum vltione aut iniuria priuata commune 504 d. Prædonum aut eorum qui in viis furantur 766 a, b. Quadrigæ; *vide* Quadrigæ. Quadrupli quæ 166 c
Pœnæ falsi varietas 765 b. pass. Ingenuorum variæ; *vide* Ingenuorum. Pecuniariæ ratio quæ habenda 763 c. Illustrium virorum quare leuiores constituendæ quam sordidorum 762 d, & fol. seq. Sicariorum variæ 766 c, & d, 767 passim
Pœnarum an æqualitas habenda 759 a, & pass. * Capitalium nulla grauior quã quæ acerbissime de contumelia immortali Deo illata exigitur 166 d. Ratio diuersa iurisc. & Philosophorum 766 a Diuersa ratio habenda etiam in eodem scelere 760 passim & seq. Fructus maximus pertinet ad exemplum, 21. Iudicem nec spectatorem esse debere Principem 341 b. Ius penes Magistratus 765 c. Militarium genera 383 b. Pecuniariarũ ratio ex iure vetere 758 d. * Sceleratis irrogandarum quam præmiorum virtuti tribuendorum, optimo Legislatori cura maior esse debet 431 d. Vis, a quibus irrogetur 299 b
in Pœnis popularibus seu multorum quid spectandum
Pœni perfidi 150 c. a Romanis deuicti 447 b. eorum natura & situs 501 a
Poetæ vnde profecti 510 b
Πολιτείας descriptio Aristotelica 182 a
* Politicum prudentem Dei opera in Reipub. administratione imitari oportet 430 c
Poloniæ

Poloniæ Nobilitas magistratuum ac legum pœnas vt effugiat 460 c. regis, Andium Ducis, iurisiurandi formula 88 d. Reges a Pontificibus regia dignitate vt depositi 134 a. & quando restituti, b
Poloni, Germanorum imperio minime subditi 130 a rege Henrico constituto, an alium eo insciente aut non consentiente sibi regem optare potuerint 721 c. eorum Leges variæ 764. ratione *feciarum* 766 d, & 767 a. eorum & Germanorum *in peregrinis* 61 c. mos in captiuis redimendis 31 d, 32 a. mos *inferendi legibus, aut creandis regibus* 710 d, & 711 a. Status conuersio 391 a. auctoritas in reges, b, c. Statuto ciuibus ad regnum via præclusa: vnde peregrinos accersere coguntur 720 d
Polybius ἄγνως 409 b, 482 d. a Liuio reprehensus 180. Polybii Africani maioris præceptoris sententia de statu Reipubl. Rom. 178 d
Polycleti regulæ vis 750 d
Πολυχρωνίας lex imperante Iulio Cæsare introducta, & ab aliis 508 a. quam tamen Imperatores postea abrogarunt & vetuerunt inducta infamiæ pœna, ibidem, Eiusdem capitalis pœna in Gallia, ibid.
Pompeius legib. solutus 82 d. Pompeii auctoritas 270 b, c. eaque summa 557 d. ruina, ibid. Eius & Cæsaris affinitatis contractio 270 c. eiusdem & Cæsaris bellum; *vide* Bellum
Pomponius *Atticus* Roman. quare Atticus appellatus, & cur ciuis Athenien sis fieri noluerit 56 d
Pondera & mensuræ iuris Maiestatis 168 & 169
* Ponderum ac Mensurarũ varietate graue accipit Respubl. detrimentum 169 a. Congruentia & differentia 683 c, d, & fol. seq. quæ varietas in numis cõcilianda, ibi.
Pontifex in cœtu Sacerdotũ, Abbasve, collegarum nomine an iure an cẽseantur 331 d
Pontifex Gregorius se primus Seruum seruorum dixit, in omnes Episcopos principatum ab Imp. Phoca adeptus est 131 b, c
Pontifex Parisiorum mulctatus, & quare 277 d
an Pontifex Rom. iurisiurandi religione seipsum & alios liberare possit 597 b
Pontificis legatus cur in Gallia captiuus detineatur 149 a
Pontificis Maximi creatio 336 c
Pontificis Rom. mors misera 137 c
Pontifices an de causis ad Magistratus pertinentibus cognoscere possint 278 c. Concilium supremum habent ad quod appellare licet 119 d. * Aliena magnifice largiri consueuerunt 119 c. Arabicæ religionis pontifices, & ipsi summam in principes Asiæ & Africæ vsurparunt potestatem 141 d. Romani, Imperii Germanici vasalli 136 b Romani, quomodo fiduciarii Francorum regum 141 a an Imperandi potestatem habent 260 c. quare iudicia capitalia tractare nequeant 54 d. quales optandi 636 d. quomodo Imperium Principes sibi peperetint 131 c. quomodo imperium eorum auctum sub Nicolao I Pontif. 132 d. Religionis iudices quare dicti 277 a
Pontificum Accusatio, & censuræ auctoritas; *vide* Censura Pontificum. Abusus in sibi adscribendis priuatorũ morientium facultatibus 531 a. Rom. auctoritas in electione Imperatorum 117 d. Rom. Pontific audacia in vindicando Imperatorio iure 727 a. Creatio quare Monachorum & Sacerdotum collegiis adempta 728 b. Creandorum potestas cui iure competat 136 c. Creandorum auctoritas penes Carolum Magnum, & quomodo amissa 132 c. Varia electio 136, 137. Pedum deosculatio a principibus Christianis Massiliæ facta 138 c. Ius est in causis Sacerdotum cognoscere; sed Magistratuum est exsequi 279 b. Romanorum exsecrationum & sacris interdictionũ vis apud Christianos 636 a. Rom. cum Germanorum Imperatoribus bella de summo Christianorum Imperio 130 b. Cautela in contrahendis societatibus 589 b, & passim. in Principes Christianos auctoritas 130 Romanorum in Sacerdotiis tribuendis ius 61 c. Hodiernorum error de incestis nuptiis 636 c. Nulla primum iurisdictio 277 b. Iustinianus eis postea in sui ordinis homines tribuit, ibid. & 279 a. Ius quod 277 b, & passim de Perfidia edictum aduersus Hungaros, quam Christianis periculosum 598 d, & 599 a. Rom. iactantia petulans 138 d. Securitatis tabulæ an valere possint; *vide* Securitatis.
Pontificibus an Iurisdictio aliqua 277 pass. & fol. seq. in Pontificibus creandis cautio 718 d
Pontificia Adriani auaritia; *vide* Adriani
Pontificiæ dignitatis antiquitas 353 c. variæ laudes, ibid.

paſſ. *de Religioſorum auctoritate* Pontificiorum reſcriptorum quorundam origo 290 b,c. Reſcriptorum vulgaris formula in Gallia repudiata 140 b,c

Pontii Samnitum Imperatoris conſilium de Romanis 388 d

Popilia & Hortenſia lex de rogationibus 237 c

Populus liber qui; *vide* Liber. * immortalis; niſi a ſtirpe ſimul deleatur 81 d. Rom. in Comitiis ſedens 180 a

Populi Athenienſis in ſuffragiis ferendis auctoritas 314 b populi poteſtas Romæ 85 a Roman auctoritas ante legem Caſſiam 314 b populi & plebis appellatio 231 b populi libertatem quæ leges alere dicantur 438 b Maieſtas veneratior apud Romanos, quam apud Athenienſes 493 d. * eius Mores & naturam principem prius noſſe oportet quam diſponat 494 a. eiuſdem Publica quæ; *vide* Publica. Populi Salus; *vide* Salus eius & Senatus auctoritas 255 a, & paſſim.

Populi qui Monarchiam ſectentur; *vide* Monarchiæ. Qui in Reges auctoritatem habere dicantur 515 c in Religione mutabiles & conſtantes 521 c, & 522 a. in Finibus poſiti, quare ferociores ac validiores cæteris qui intimos prouinciarum receſſus occupant 158 c

Populorum Diuiſio ad cœli varias regiones, & eorum variæ naturę qualitates ac proprietates 494 & ſeq. Maritimorum natura; *vide* Maritimorum. * Migrationes magnam corporum & animorum conuerſionem ac deformitatem pepererunt 495 c. Multitudo vnde 507 d. Montanorum naturæ, vis & robur; *vide* Montanorum. Sub eodem cœli vertice diſſimilitudo 514 d, 515 a, b. Regionis mediæ laus 522 c,d. Natura varia vnde 493 paſſ. 514 paſſ. Vberrimo loco ſitorum & ſterilium naturæ differentia 517 d Populoſiora quare loca ſterilia 518 a

Popularе imperium cur cæteris præſtare dicatur: *vide* Imperium. eiuſdem Stabilitas 700 b. Imperii laudata libertas 702 a

Popularis libertatis ſumma 235 a Status quis 150 b, 176 b. Status Arithmeticus in æqualitate conſiſtens 759 b. cum vaſtis fluminibus & ventis comparatio 703 a,b

* in Populari aut optimatum Republ. ſi imperii ſedes capta fuerit, actum eſt de ea 390 a,b. popularis an Optimatum ſtatus melior, & vtriuſque incommoda 383 c

Popularis ſtatus conſeruandi varia præcepta 378 b,c,d: eiuſdem ſtatus in viros illuſtres iniuſtitiæ exempla 697 d. eius & Monarchiæ comparatio: *vide* Monarchiæ. quomodo in Monarchiam conuertatur 380 d, & 381 a. & econtra, Tyrannides in popularem ſtatum, ibid. *vid* & 383 d. eius & Optimatum comparatio 221 d. quomodo in eundem Optimatum conuertatur 384 d, 385 a. eius Stabilitas quomodo conſeruanda 704 c,d

Popularis Reſpubl. quæ 229 d, 233 a. eiuſdem *Reip.* & Monarchiæ differentia 262 c. Iura varia 248 b

Popularem ſtatum quæ fouere dicantur 438 c

de Populari *Republ.* Ariſtotelis ſententia 233 a

* pro Populari ſtatu argumẽta 692 d, & fol. ſeq. & 702. Contraria 694 paſſ. ac fol. ſeq. in eodem ſtatu creandorum Magiſtratuum ratio 285 c

Populares quæ olim fuerint Reſpubl. 232 b, 694 d, & 695 b,c. quæ maximæ *Reſpubl.* habitæ 448 c. quæ Nobilitatem in exilium egerunt: *vide Reſpubl.*

Popularium ciuitatum lex generalis 702 c

* in Popularibus & optimatũ imperiis annuæ poteſtates: in Monarchia vero perpetuę: *vide* Monarchia

Popularibus & optimatum imperiis fere omnibus id commune, vt ab iis quibus potentiam & imperium dederunt, penitus euertantur 379 c. vbi digniſſimum emblema refertur *de Aquilæ pennis*

in Popularibus pœnis quid ſpectandum 341 a

Portoria lex. *de gladii poteſtate, & de libertate ciuium Rom.* 30 c eiuſdem legis ius fauore ciuium Rom. 538 c

Portoria genus vectigalis: *vide* Vectigalis

Portuum domini crudeles 171 a

Poſſiaci cõcilii coactio in Gallia 407 a, *religionis gratia*

Poſſeſſionum publicarum ærarii cauſa conſtitutio 639 a,b

* Potentior quo quiſque eſt, eo iuſtius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in ſubditos ſe gerat oportet 429 c

potentiorum ac tenuiorum nouem gradus, & qui 108 & 109

* Potentiores in exilium agere periculoſum 378 c. eius rei varia exempla, eod. fol d, & 388 a

Poteſtas domeſtica quotuplex 14 b

poteſtas Legib. ſoluta quomodo

modo congruat maiestati 82 d. eius quæ dicatur vera Definitio 84 c, d. Patris in liberos, Mariti in vxorem, Domini in seruos, diuersa 17 b, c, 19 d, 20 a. Publica aut priuata quæ 14 d. earum differentia & subdiuisio, ib. Summa ac perpetua quæ 79 a, b
Potestatis verbum commune 20 b. eo quid intellexerint veteres 260 a. 271 a, 282 b
Potestatem summam adeptus an legibus teneatur 87 a, c
Potestate absoluta vti, quid 102 b
Potestate aliena quisvtens, siue curationis in modum, siue iure magistratus, siue ad breue tempus, siue in perpetuum, maiestatem tamen non habet 82 c, d
Potestatem seu dignitatũ mercatura vnde orta 435 c
Potieri iudicis pietas & virtus 439 c
Poyetus Gallorum cancellarius quare Maiestatis reus iudicatus 314 a, 462 c
Prædia auita, præsertim feudalia seu fiduciaria, liberis aut propinquis reseruanda in proscriptionibus damnatorum 541 a, b. Distrahere non licitum 533 b, d, 534 a, & passim. Quæ in Gallia distrahendorum feudorum occasio fuerit, ibid. & 540 a Priuata Principis, a prædiis Reip. differunt 171 b, c. Priuata, etiam oblato pretio, Galliæ regibus distrahere a subditis non licere 541 c. Publica an alienari aut distrahi, & quomodo vsucapi possint 640 passim. in iis eadem cautio quę in bonis pupillaribus, ibid. Publica alienari quæ possint 642 a
* Prædia publica quæ princeps cum imperio ac Iurisdictione fruenda concesserit quamuis iura Maiestatis non exceperit, ipso tamen iure excepta censentur 173 b, c. in ea quod sit ius Principi 641 a
Prædiorum Distractio an & quomodo fieri permittatur 528 a, 540 a. Publicorum diligentior conseruatio in Monarchia quam in optimatum aut populari statu 643 a. Publicorum & Regalium differentia in Monarchia & populari statu 641 b, c. Publicorum in Gallia alienatorum quæ summa pretii 642 b, c. ex Publicorum locatione vtilitas Reipubl. 641 d. ex Venditione aut alienatione incommoda, eod. c, d & fol. seq. Regalium assignatio, diuisio, & eorum ius 639 d
Prædiatoria iurisdictio quæ & eiusdem ius 303 c. in Gallia quod 320 a
Prædictiones de mundi exitu: *vide* Mundi exitus
Prædones seu Piratæ quid ab Hostibus differant 70 a. eorum Varia pœna; *vide* Pœna
Præfecti Augustalis imperium quale 79 b. Vibani auctoritas apud Rom. quæ 717 a, 758 b. eius Ius in crimina 302 d. Prætorio ius 313 a. & qui hoc munere donati, ibi.
Præfixa dies practicis quæ 324 c
Præmiorum & Beneficiorum distributio varia pro vario ciuitatum genere: *vide* Beneficiorum, in Republ. ratio, eorumq; tribuendorũ ius quare penes Principem pœnarũ vero infligendarũ penes Magistratum 543 a. Fines & varia genera, ibid. pass. *vbi & quæ præmia honestiora habeantur, quæque magis aut minus vtilia, & in quibus versentur.*
Præmiis cur viri boni vacent 510 c. *vbi quædã id genus exẽp:*
* in Præmiis & honoribus tribuendis indulgentia nimia Principum & Rerumpubl. iacturam parit 549 b. *vbi & varia id genus exempla.*
quis modus in iis adhibendus 554 b
*nec Præscribere possunt mortales aduersus Deum immortalem, nec priuati aduersus Rempub. 193 c
* Præscriptio temporum diuturna, legitimæ creationis vim habet 208 208 b, c. eius vis 170 a. ei locus nullus nec contra Deum, nec contra Rempubl. 640 b, c
Præscriptionum tempora in venditionibus & alienationibus bonorum 641 c
* minuit Præsentia Famam 466 b
Præsidiorum collocandorum in locis deuictis coloniarũ loco quæ ratio hodie 644 d eorum collocandorum necessitas vbi 577 c
Præsidum prouinciarũ ius 302 d. in Irenarchas 325 d
Prætor vnde dictus 186 b. apud Prætorem an manumitte revel an manumitti liceant 317 a
Prætor maximus vnde dictus 321 b. maximus Curiæ Imperialis Germanorum, vnus ex ordine Principum 442 c. maximus curiæ Parisiorum, primum sagatus & militaris ordinis, iam vero togatus 442 c. hodie *Primus Præsidens* nuncupatus, ibid.
Prætoris maximi apud Græcos ius quod 251 a
Prætoris vibani auctoritas 255 c, 764 a. quomodo constituta, ibid. Ius 288 b. eiusdem Ius apud Rom. 179, 303 a, c, d. absentibus consulibus 251 a
Prætores, Ædiles, & Iurisconsulti, iuris Roman. auctores 257 b

Prætores collegæ, interdicendi sibi inuicem ius quomodo habuerint 316 d. inter eos quæ dignitatis prærogatiua 321 b
Prætorum ius 283 d. Vrbanorum 302 d, 394 c, 306 c, d, 307 pass. 309 c
Prauitatis indicia externa ex Martiale 495 b
Precarii magistratuum imperii & perpetui differentia 443 a, b
Precaria imperia Magistratuum an vtiliora Reipubl, *vide* Magistratuum
* Precario quid habens, nec dominus nec possessor eius dici debet 81 d
Prehensionis ius quod 279 d. a vocatione & aliis seiunctum 299 d
Pretia rerum vnde facta maiora 657 d, & 658 a. *vbi pretiorum pristinorum & hodiernorum quæ differentia sit, exemplis ostenditur.*
Primogenitorum masculorũ prærogatiua generalis 527 c
Ratione imperii successorii, c. ratione prædiorum feudali 736 b. * Hæc prærogatiua nulla ratione violanda 730 b. in successionibus quæ 533 b. in Hæreditatibus 770 d, 771 a
Princeps vnde dictus 186 b. * Dei imago viuens 102 d. 207 b. quis bonus censendus 229 c. optimus, ab optimo patre nihil differens ex Xenophonte 201 a * Ciuitatis qualis fuerit, talis quoq; populus futurus 453 b. * Facilius est errare naturam, quam vt dissimilem sui princeps formare possit Rempub. ibid.
Princeps primus quis 189 d an Princeps antecedentium regum promissa seruare teneatur 105 & 106. an Iuri naturæ derogare possit 190 a. an Legibus suis obligetur 86 a, 335 a. an patriis, ibidem. Eiusdem an possit abrogare 87 a. nec iudex, nec accusator, vbi sua interest, esse potest 462 d. contrar. fol. sequen. in leges patrias iurare tenetur 94 c. * Alteri omnia committens, periculum est ne imperio exuatur 457 b. extra fines imperii bella gerere debet, si hostem auertere velit: vel plures habere exercitus, vt vno amisso, aliis se tueri possit 571 d, 572 a, d. Hostium metu alterius fines ingredi cosctus non hostium sed illorum finium domino captiuus censebitur 68 b, c. an prælio interesse debeat 572 b, c. Quod sua interest, reis remittere potest: quod alterius, nequaquam 100 d
Princeps in quo genere belli se perduellium hostem acerrimum ostendere debeat 473 d. in suos a se deficientes quid statuere debeat 338 b. c. *vide* & 341. Is aut Rex quando Iudex esse debeat, aut iudicio adesse 462 d, 463 passim, & 461 a. Peregrinos ad se confugientes an repoſcentibus restituere debeat 325 d
Princeps priuatos cogere potest arbitrum recipere, potissimum inter proximos ac potentes, ne ab æquitate ad arma præcipites ferantur 474 a. an solus pro sua religione iudicare possit: *vide* Iudicare. Summus post Deum æternum, nullius iureiurando tenetur 53 a. Veræ laudis cupiditate alendus, vt ad honesta etiam inuitus feratur 545 b. Vnicus apud Medos 190 a
* Principis Amor a subditis, ad Reipubl. salutem magis necessarius quam metus 455 b. * Arcana publicantis pœna capitalis 245 c. * Auctoritas cum Sole & Mari comparata 313 d. principis & ciuitatum trium generum imago ad naturam conformatur 775 d, & 776 a. eius Magistratus & Priuatorum differentia 289 c. d. in Magistratum ius 300 a. Maiestas quæ 189 b. an Maiestati lites aciurgia per tractare conueniat 439 b.
* Nihil tam proprium principis quam clementia; legis, quam misericordia; Maiestatis, quam lenitas 459 b. Officium in *bellis ciuilibus* 469 passim, 471 a, 472 a, & 474 a. *in bene administranda Republ.* 494 passim, 189 a. eius potestas iustitiæ pondetibus semper exigenda 102 d. eius & Senatus ius 246 a. eius & Subditorum concordiæ conseruandæ ratio 451 a. eorundem mutua obligatio 450 d
Principis rescriptis quando non obsequendum: *vide* Rescriptorum principis.
eius Vita, censura subditorum 453 b.
* Principi cauendum ne subditos seipso potentiores esse patiatur 474 d. ei cum Optimatibus aliqua, cum plebe vero nulla consociatio 773 b. Iniqua præcipienti an obtemperandum 297 d
* Principi maxime omnium fugiendum ne alterum odio, alterum gratia prosequatur 474 a. quæ vitanda in Repub. 431 b
* Principi regali stirpe genito & cuius alii magnum imperium militiæ domiue tribuere, periculosum 737 c. *vbi id genus exempla, qui honoribus affecti, sibi imperium vindicarunt.* an ei aut populo peregrino iniuria oppresso,

presso, aduersus socios opitulari liceat 613 a,d
*Principem magnanimum nec bellum nec pacem petere oportet 570 c. eum necantis pœna, item conscii 210 c
* in Principe flagitia existimantur quæ in cæteris leuissima sunt peccata 453 a. in eo iudicis partes sustinere volente, quæ virtutes requirantur 465 c. * in eo nihil tam metuendũ quam multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta 239 b. in eo Sapientiæ argumentum quod 238 a
Principes qui bonas artes sunt amplexi 453 c
Principes ac ciuitates Germanorum, Imperii fiduciales 125 b. Iurati, pactis cum extraneis factis quomodo teneantur 86 d. Ius subditis qui dixerint 452 passim. Iurisconsultorum ope vti debent 451 c
*principes noui (*id est, electi aut constituti*) sine summa virtute imperium difficilime tuentur 374 a
Principes optimi qui Tyrannis successerunt 372 b. contra ex patribus optimis pessimi qui filii 373 b Scriptis conuenire a Tiberio quare introductum 456 c. suis conuentionibus æque ac priuati obligantur 99 d. cõtra 100 a,b
inter Principes eiusdem feudi dominos, an alter alterius, si quid peccauerit, imperio coerceri possit 322 a
Principum beneficia, etiam legitime concessa sempiterna esse nequeunt 165 b. commiserationes quæ esse debeant, & de quibus 166 b,c
Principum Christianorum dignitatis prærogatiua 145 a, b. colloquia periculosa 466 b. consilium in nobilitandis & augendis ciuitatibus 89 b
Principum electorum variæ cædes 722 passim. Ius in prædia publica; *vide* Prædia.
Principum iussa quæ Magistratus & quatenus exsequi debeat 289 c. de eorum Officio ius 297 b
Principum officium in subditos 66 a, 451 passim. Quales finxerit Scylax esse debere 412 d. quales esse debeant 453 a. quomodo se inter subditos contineredebeant vt amentur & foueantur 455
* in Principum litibus finiendis, cauendum Principi ne cuiusquam gratia vel odio commoueatur 473 a. Mutatio aut nouatio Reipubl. periculosa 709 b, 712 d. Optimorum, imo & tolerabilium, raritas 454 d. Peccata quatenus fouenda 293 d, & 294 a. Peregrinorum incommoda 721 passim, & fol. seq. Plurimorum obitus; *vide* Obitus
Principum quædam peculiaria, siue ad decus, siue ad dignitatem 172 b
Principum quorundam Asiæ & Africæ in Caliphas seu pontifices, qui summam sibi auctoritatem vsurpabant, rebellio 142 a. Mos vt eos aspicere nemini liceat 456 d, & 457 a. quos venerari oporteat ibid.
Principum rogationes de ciuibus reuocandis 65 a,b. Supplicia quędam in proximos 216 d
*Principibus qui artes simulandi & dissimulandi didicerunt, nulla fides habenda 372 d. *contra Machiauellum.*
* Nulla propugnacula certiora, nullæ arces validiores, quam subditorum erga eos fides ac beneuolentia 473 b. Scientiæ quæ necessariæ 451 d, & 452 a
Principibus quæ nam a Magistratibus obedientia debeatur 287 a
Principibus an numismata corrumpere liceat 680 c. *vbi corrumpentium quorundam exempla*; & fol. 681
Principatus Monarchiæ, & Aristocratiæ differentia 93 a
Principatus qui dicatur 186 b
* Principatus dici nequit Romæ, vbi duo magistratus; nec apud Heluetios, vbi plerunque tres; nec apud Geneuates, vbi quatuor 186 d. Respublic. Romanorum quando fuerit principatus 186 a
Principium quæ habuere, fluxam quoque ac dissolubilem naturam habeant oportet 394 b. *sicut res oriuntur, sic aboriri oportet.*
Priuati pactis suis an teneantur 335 a
Priuati quantum a Principe & Magistratibus distent 286 c, d. eorum Officium Principi & Magistratui debitum 300 a
Priuatorum detrimento Reipubl. salus an sarcienda, & quatenus 103 a
Priuilegium quod 543 d
Priuilegia concedere cui licitum 84 d.
Leges & priuilegia principum mortuorum an retineantur 85 b
Priuilegia quædam de *liberatione damnatorum* 165 & 166. quare renouentur in Gallia a nouis regibus 85 d. eorum seu beneficiorum iura 295 d, & 296 a
Priuilegiorum clausula generalis 103 d
Πρόβουλοι & πρόσκλητοι 244 b,c

Proconsules, Proprætores & Proquestores vnde sic dicti, & eorum ius in Rep. Rom. 265 c. eorum ac Præsidum ius idem ac Vrbanorum 1044 a

Procurator Regius, solus ex omnibus curiarum omniũ iudicibus ac procuratoribus iusiurandum Regi præstare tenetur 159 d

a Procuratore quæ geruntur probante domino, ab ipso domino fieri videntur 81 b

Procuratores regni qui vindicandi imperii gratia; *vide* Tutores

Procuratorii imperii vis 81 b

Prodigalitatis exempla; *vide* Neronis

Prælio cum desperatis decernere periculosissimum 573 a

* Prohibentis conditio in re communi potior 317 c

Prolis abundantia vnde 524 c

* Promissis standum 100 a

* Propinquitatis ius quam necessarium ad concordiam ciuium 12 c

* Proprietas inutilis vbi vsusfructus perpetuus 531 d

de Proponendis rebus in Senatu 253 b

Proportiones Geometricæ, Arithmeticæ, & Harmonicæ, an apud Iurisc. reperiantur 747 b. earum ratio 747 pass. quarum proportionum Definitiones vide suis locis

Propugnaculorum murorum vsus Reipub. seu ciuitatibus damnosus 517 pass. & fol. seq. contra Vtilis & necessarius 560 c

Proscriptionis necessitas in *R*epubl. 539 a

proscriptionis bonorum frequentia apud Gallos; vnde eiusdem regni regales opes locupletatæ 541 a,b

Proscriptionis Gallicæ turpitudo 556 a

Proscriptionum frequentia apud Athenienses & *R*om. quorum Resp. popularis.

* in Proscriptionibus bonorum proprietas prędiorum auitorum seruanda liberis aut propinquis, nec a familia distrahenda; *vide* Damnatorum bonorum

Proscriptionis damnatorũ pericula 538 d, 538 passim 540 a,c

Prouinciæ rectoris potestas 282 b, 283 d

Prouinciarum Præsidum ius post Alexandrum magnum 197

Prouocandi ius 319, d 320 a

Prouocatio Græci cuiusdã a rege Macedoniæ male consulto ad eundem bene consultum 163 d. qua prouocatione vsus est Ludouicus Bobonius Princeps Cõdæus a sententia Francilci II. regis Franc. ibid.

Prouocantium temere ad maiores curias pœna apud Gallos 759 a, & pass. varie de eiusdem vario pœnarum iure

Prouocationis verbo quid contineatur 161 c

Prouocationis lex 488 d. tempora & ius 324 a,b,d

Proximo cuique imperium iure successorio quomodo debeatur, & quæ huius proximitatis ratio habeatur 331 a,b

* Prudentium raritas, stultorum multitudo 702 d

de Prudentia qua Deus beat homines in huiusce vitæ cursu, ac potissimum in Rerumpubl. conuersionibus 423 d, 424 d

* Prudentia honestorum & turpium, vtilium & inutilium, iuris & iniuriæ norma, & vitæ humanæ moderatrix 517 b

* Prudentia morib. diuersarum gentium cognoscendis comparatur 517 b

Prudentia, Scientia, & Ars, tribus populorum generibus tributa 512 c

* Prudentia turpe ab honesto diuidit 240 a. in Senatore quam necessaria 253 a

Prudentiæ & Imprudentiæ differentia 522 d

Prudentissimorum imperia vbiq; necessaria 702 pass.

Prusias Bithyniæ rex, Senatus Romani mancipium 115 d

Ψηφίσματα Athenienſium; *vide* Plebiscita

Ptolemæi Ægytii tres scelerosi, & in eos dicteria 199 d

Ptolemæi crudelitas, in Pompeium 217 a. munificentia ratione versionis sacrorum librorum 646 c. eiusdem variæ beneficia ibid.

Ptolemæi Geographi errores in temporum constitutione ex cœlestium motu 402 d

Ptolemaidis litigatricis exemplum 756 d

Publica quæ sint 693 d

* Publica priuatis anteferenda necessitate cogente 215 b

Publica pecunia a quæstoribus numerata, an accepto ferenda Reipub. ibid.

Puellæ a ritualibus dilaceratæ exemplum, cum Reipubl. statu a Magistratibus dilacerato comparatum 444 d

* Puerorum institutione nihil in republ. vtilis 23 c

Puerorum & Fœminarum dominatio quam misera; *vide* Fœminarum

Punæ Indorum regis zelotypia & crudelitas in eunuchos 507 b

Pyrophori Græci; *vide* Saliorum vel Nestorii

Pythagoreorum status & conatus in constituendis Rebuspubl. 122 c, 343 d. Imprudentia ratione conuersionum Popularis status in Aristo

Aristocraticum 716 b

Q

Quadrigarum ad pœnas vsus apud veteres Rom. 763 b
Quæstorum Ærarii quæ dignitatis prærogatiua apud Gallos 679 d. Roman. Ius in iudiciis 301 b. Generalium institutio in vtraque Franciæ prouincia 672 c. Parricidii ius 260 d. Potestas quæ 282 a
Quæstura apud Rom. primus ad honores adipiscendos gradus: & Quæstorum varia ratio 679 b
* Quæstus sordidissimos amãt Tyranni, eorumq; suauissimos odores sentiunt libenter; *vide* Tyranni
Quæritium appellatio quando introducta 187 c, 367 a

R

Rabirii perduellionis accusatio, Labieni & Ciceronis defensio 603 b
Racemorum vbertas apud Taurinos 518 b
Rapientium iniuste aliena pœna 193 b
* vt Rapinis perequatorum occurratur, cenius opus est 626 d
Ratio an locis ac regionibus terminetur secundum Baldum 494 b
* Rationis in cupiditates imperium naturale, omnium maximum & antiquissimũ 14 c
* Rationi tribuendum imperium, cupiditati vero obsequium ibid.
Rationalium Magistratuum stipendia, Logistarum in Gallia, curiarum & officialiũ numerus, & quanta inde incommoda ærario 678 b, c, & 679 passim
* in Reatu periens, integro statu perire dicendus 538 c
de Reorum restitutione; *vide* de Restitutione
Rectoris Prouinciæ potestas 382 b, 283 d
Recusandorum Magistratuum seu iudicum ius 433 a, b
Reditus Sancti Petri quis intelligatur apud Anglos 109 d. eius introductio, ibid. Abolitio 110 a
Reditnum constituendorũ introductio, ius, pericula 530 a
Regale Imperium harmonicis rationibus constitutum, omnium imperiorum præstantissimum 772 d. quomodo Perfectum dicatur 747 c. eius Ius quod 172 b. regalis Monarchia quæ 189 b. eiusdem varium genus 194 d, & 195 a
Regalis sepulturæ mos; *vide* Sepulturæ Galliæ
Regalium Prædiorum assignatio, diuisio & ius; *vide* Prædiorum
Regentium regni apud Gallos potestas qualis 79 c, 81 a, b
Regia Potestas a Tyrannide vt discrepet 476 d. an ab arbitrio Pontificum pendeat 106 a, b eius vsus apud Roman. sine legibus 753 a
Regiæ maiestatis Ius 197 c. Stemmata regia quæ, ibid. *vide* & Stemmata. Præcipuum argumentum 194 b, c. eiusdem Differentia ab Imperatoria potestate 196 c
de Regia potestate communis error 148 d
Regina Galliæ damnas 165 a. Ignobili marito nubens, nobilitatem amittit 744 d, qui Reginas vxores duxerint 188 b
Regionis mediæ beneficia 510 b, 512 b. eiusdem Populorum Ius; *vide* Populorum.
Populorum natura ad considerationem planetarum 500 b, & 513 c
Regiones ventosæ & placidæ quæ; *vide* Placidæ
Regionum Naturam cognoscere quid prosit 500 b, c, 503 a. ab Æquatore ad Polum diuisio, & partium cælestium numerus; item earum Qualitates 494 c. Vtriusque poli, orientis item & occidentis variæ naturæ, propria & qualitates: item populorum in iis degentium 494, & seq
* Regnum breue non perdit populis 436 c. * Legibus non principis arbitrio gubernandum 442 a
Regni prima diuisio 371 b
Regni diuisionis incommoda 733 a
qui Regni aut Imperii statum in dubio belli exitu imprudenter commiserunt 572 a
Successiui vtilitas 723 a
Regna Lotharingiæ & Arelatensium, inter reges Francorum & Germanorum diuisa 125 d. Mutabilia quæ 158 c. quæ Roman. Pontifici fuerint subiecta 134 b. Romanis & hereditario iure relicta 105 b. Successoria quando constituta 371 d, & 372 a
Regnorum genera quatuor ex Aristotele 195 d, & 196. Iura varia 105 b. Partitio quam periculosa 736 b, c quorundam partitio 188 c. regum mutatio, ibid. Variorum eiusdem ætatis enumeratio 371 c. Suffragio delatorum incommoda 719, & 720. Successiones antiquæ 196 a. ea Successione deficiente quomodo deferantur ibid.
Regulorum Gallorum ius 209 c, & 210 a
Religio auctoris quæ 521 d. de ea vt sentiat 522 b
Religio Druidũ; *vide* Druidum: Indorum, *vide* Indorum
* Religio, Rerum publicarum

omnium firmissimum fundamentum 482 d. *vbi varia eius vtilitas. vide* & 485 b
Religionis causa bella & varia incommoda apud Gallos 520 d, 521 d. abiiciendæ seu immutandæ modus 344 d. quæ ratio habenda & huius necessitas 631 a. veræ constituēdæ aut inter reliquos diiudicandæ quæ ratio 483 a, 785 b. *vbi qua ratione homines ad eam perducendi:* 344 a. eius vis magna in sedandis seditionibus, & id genus exempla Francisci Soderini, Pontificis Florentini, & aliorum 480 d, 481 a
Religione constantes qui populi dicantur 511 c. pro ea facit summa ratio 482 d
*Praua nihil in speciem fallacius; vbi Deorum nomen præteditur sceleribus, subit animum timor 343 b. de ea quæ Ethnicorum sententia 484 a. in ea populi mutabiles qui 521 c. immutabiles 522 d
Religiones variæ 509 d, & fol. seq. apud Rom. 484 a
Religionum origo vnde 510 d. Varietas quam pernitiosa Rebuspubl. & quæ regiones hoc morbo afflictæ 481 b. *vide* & fol. sequen. item 481 a, 486 a, b. varietas apud Germanos 521 d. 522 a. apud Turcas, pacifica tamen & libera 483 d.
Religionum varietas quanta in primordiis religionis Christianæ 466 a. Genera varia 344
*de Religionibus disputare pernitiosum 481 d. *auctoris quidem, non omnium sententia.*
huius varia argumenta & exempla. fol. seq.
Religionibus falsis sacrisve earum an adesse liceat 485 a, d. & 486 a
Religiosis seu fratribus sodalibus in Gallia, etiamsi vitam monasticam reliquerint, quare edicto regio vetitum hæreditatis legitimā petere 430 a
Rellus orator in conuentu Turonensi 89 d
Repetitio rerum amissarum; *vide* Amissarum
Repetūdarum ratio quas Respublica euertisse dicatur 386 d, & 387 a Damnati apud Romanum pœna 387 b, 679 b, damnati Africani duo 644 a
Represalia Iurisc. quid 64 a. eorum ius quod 171 d. eius variæ appellationes 172 a, b
Repudium maritis permissum 17 c, d. eius Actus legitimus apud Hebræos 182, b minime apud Romanos, c. eorum iura quando intiducta, & cautæ 18 c
Res quomodo dicatur esse non integra 267 b, c. *vbi de hac variæ rationes variag. exempla.*
Rerum Ortus quis 414 a. Diuina præscriptio 394, & 395 passim. * Quarum euentus rarior est, earum nullā legumlatoribus curam esse oportet 27 b, d. Priuatarum & publicarum ius diuersum 269 c. *vbi de mandatis agitur.*
Rescripta iuris, in arbitrio Magistratuum posita 288 c. Status quæ, & eorum ius 288 c
Rescriptorum forensium ne vlla in litibus disceptandis ratio habeatur, Caroli VII legibus cauetur 167 b *eorum vulgaris clausula, & eiusdem vs.* Iurisdictionis aut status principis varietas & varium ius 287 a. Principis quando non habenda ratio 287 d, 289, & passim fol. seq.
in iisdem Rescriptis Principum quæ requirantur 296 d
rescriptis principum clausula quæ conscribi soleat a curiis 291 d
Respublica quid 1 b, 327 d, & 328 a, b. bene instituta quæ 3 b, c. beata quæ 6 b. an ex duabus vel tribus constari possit 183 d. diuisio auctoris, ib. d. & 184. trium familiarum esse potest 10 c Æthiopum, quot prouincias habuerit 11 a. quot millibus secundum Aristotelem constare debeat 10 c. Humani corporis imago 444 b
Reipublica an collegiis & corporibus vacare possit 342 d, 345 c, d. eodem est iure quo pupilli 640 d. an Geometrica proportione constituatur secundum Platonis sententiam 747 a. an Arithmetica, secundum Xenophontem, ibid. an vtroque modo, secundum Aristotelem.
* Respubl. ex optimo ciuium genere constari nequit 217 d, 218 c. * nulla ut quantumuis popularis, seu vera, seu hominum opinione ficta, in qua ciues omnino iure ciuitatis exæquentur 65 c. Popularis quæ 229 d, 233 a
Respublica in parietibus, vt & ciuitas, non consistit 50 b, 422 a. sine Senatu an consistere possit 237 b, c. * Sine summa potestate consistere nequit 10 a quomodo interire dicatur salvis mœnibus & ædificiis 366 d, 369 b, 398 b
Reipublic. administratio quibus committenda 604 b reipubl. administrandæ arcanum 494 a. Ætas, vbis aut mœnium diuturnitate terminari debet 366 c. Alterationes quæ, & quot 368 c bene constitutæ fines non gladiis sed iustitia terminantur 560 c. Cantibus mutatis,

mutatis, an ipſa Reſpubl. mutata dicatur 411 c. Cardo, ſummum Imperium 10 d. Caſus an & quomodo proſpici poſſint 424 a,b. Ciuitatis & vrbis differentia: *vide* in vocabulis Vrbis & Ciuitatis. Conſtitutio 48 c. eiuſdem & Ciuitatis differentia ibidem. Conſilia occulta eſſe oportet 237 d. Conuerſionis genera 368 c. Curatores prius in vſu, quam Magiſtratibus aut Legibus locus eſſet 259 b,c. eius & Familiæ differentia 12 a, 328 b. Roman. diſtributio 829 d, 830 a. Definitio 1 b, 327 d, 328 a,b. Deſcriptio 3 a, 9 b, 12 a, 78 d, & 79 a. Diuiſio Ariſtotelica 148 b. *Polybij definitio, item Dionyſij Halicarnaſſei ſententia de eiusdem maieſtatis capitibus.* Dominus, qui plus poteſt 378 b. quæ Forma optima, ex Platonis ſententia 747 a. Fundamenta quę 23 d Genera 369 a. Genus optimum, in quo Senatus conſilio ac Magiſtratuum imperiis, ſalua quidem Maieſtate, omnia gubernantur 467 b. Finis 7 c. Mutandæ cauſa 386 d

Reipubl. naſcentis primordia 5 a,b. Reip. & nauis comparatio 10 b, 241 a, b. Nomen ſanctum 1 d. Pars ſecunda 237 b. Placidæ conſeruandæ ratio 440 d, 441 a. Romæ initio quot ciues 10 d. item Tiberii tempore, ibidem. eiuſdem ſtatus 178 d

Reipublic. ſalus extrema, lex eſſe debet 344 d. ſtatus & harmoniæ, Muſices item comparatio 410 d, & 411 paſſim, ex Platone, Ariſtotele & Cicerone

Reipublic ſtatus & Imperii ratio inter ſe quomodo differant 189 a

Reipubl. ſtatus quis qualisve, & eius varia genera 174 b,c. quæ præcipua 173 a, 173 d, 184 a quomodo perfectus dicatur 170 a

Reipublicæ ſummum imperium vna re quomodo comprehenſum 155 b. Periculoſa ſumma 431 b. Status triplicis comparatio 710 b

Reipub. verum & firmum propugnaculum optimus princeps 557 d

*Reipubl. vnius ciues, ſi cum alterius Reipublic. ciuibus in vnum corpus coniungantur, ſubditi ſunt eorum cum quibus copulantur 361 b

Rempublicam qui efficiant 73 c

a Republic arcendi peregrini, graſſatores, fures qui Ægyptiorum nomen falſo profitentur, errantes, inertes & otioſi 537 b,c. in ea bene conſtituta quæ præcipua cura 12 d.

*In eacuius poteſtas ſumma eſt, huic omnia omnium imperia accepto ferenda ſunt 160 c. de ea qui Græcorum ſcripſerint 148 a,b

*In ea maius aut magis nihil expetendum gloriæ ſtimulis, quibus molles puerorum animi acrius ad virtutum honeſta ſtudia incitantur 545 b. In ea tria potiſſimum conſideranda 3 b. de ea Sententiæ variæ, vt Platonis, Ariſtotelis, Polybii, Dionyſii Halicarnaſſei, Ciceronis, Mori, Contareni, Machiauelli & aliorum 175 b. Polybii 176 d

Reſpublicę primum vi coaluere 46 b. quomodo recte inſtituendæ 44 d. quæ anguſtiores 390 a. quo anguſtioribus finibus terminantur, eo periculoſior earum ſtatus 388 d, 389, 390

* Reſpublicæ quæ contrarios habent ſtatus, legibus interſe contrariis gubernandæ 175 d. Item quarum ſtatus eſt optimatum aut antiquiorum familiarum 222

*non Reſpubl. ſed earundem corruptiones appellandæ ciuitates, in quibus Maieſtatis iura ſunt diuiſa 184 d

Reſpub quarum ſtatus mutabilis 365 c,d. quæ Optimatum ſtatum euertennt vt populatem conſtituerent 383 d. quæ Minimæ 247 d. a Peregrinis euerſæ 384 a. Populates, quæ Nobilibus in exilium actis, ſui ſtatus euertendi cauſa fuerunt 380 d. Senatum habentes perpetuum 258 c. varium & mutabilem ibid.

Rerumpublicarum Origines variæ 329 d, 365 c, 366 d, 367 a. Origines a Tyrannide 371 a. *vide* Nimerodus. Adminiſtratio quomodo ad animi facultates comparetur 512 c. Adminiſtratio varia, ſecundum locorum varietates & populorum naturam accommodanda: vt, ad Septemtrionem, *vi & armis*: ad Auſtrum, *religione ac numinis metu*; cæteri, *æquitate & imperio rationis* 509 d, 510 c, & fol. ſequent. Bene gerendarum lex prima quæ 425 c, 426 d. Comparatio 184 d. Conuerſiones quomodo fieri dicantur 367 c. Conuerſionum cauſæ 371 a, 524 c. diſcrimen 217 c, & paſſim. quæ vera Genera 234 c. Genera quot 692. *vbi quis generum ſtatus laudabilior.* Mutationes 367 d, & fol. ſequ. Fundamenta duo, *Præmium & Pœna* 542 d.

*Rerumpub. peſtes maximæ, opes & inopia 524 d. Ortus & occaſus conſiderationes ad rationem numerorum 417 b, 418 d, 419 paſſim. *vide* veram auctoris opinionem 423 c. Status varietas 366 a. veræ virtutes; *vide* Virtutes

in Rebuſpublic. bene adminiſtrandis quæ proſpicienda; quarum conſideratio priuatis etiam vſui maxime eſſe poteſt, vt cum omnibus vitam agant 523 a, b. * in iis Conſtituendis locorum & gentiũ natura inſpicienda 516 a

Reſtitutionis verbo quid intelligatur 167 a. eius varia iura ibid. de Reſtitutione reorum fugitiuorum in aliena imperia 526 paſſim; *vbi varia tractantur exempla. vide* & 227

Retractus prædiorum hæreditariorum ſeu auitorum legis diuinæ vtilitas 528 a

Reuocationis varia iura 266 d, & 267

Rex an dicendus qui imperio alterius teneatur 144 c, d. quis Primus 195 d, 196 a. etiam quandoque damnatur 104 b. Ante delatum ſibi Imperium ſi filios ſuſceperit, an poſt adeptum Imperium natus rex eſſe debeat 730 c

Rex Francorum nulla Pontificum obligatione tenetur. nec quenquã præter Deum agnoſcit ſuperiorem 138 d, 140 a, b. imo nec regnum, ibid. c. Durandi opinio contraria repudiata, ibid. an Legibus pactis teneatur 190 d & ſeq.

Rex an populi ſuffragiis creandus 195 d. Rex Regum qui olim dictus 147 a

Regis Creandi qui populi ius habere dicantur 391 a. Definitio & officium 193 d. 194 a, b, c. Poteſtas quæ, ibid. c, d. Ariſtotelica definitio 195 b. eius & domini differentia 194 a. & Tyranni 195 b. eius cum Deo comparatio; *vide* Dei. * Facilitas nimia periculoſior ſeueritate 205 b, c

Regis Galliæ inaugurandi mos *vide* Gallia. quæ Auctoritas in curias renouandas 442 d

Regis iuſſa an parem eo mortuo habeant poteſtatem quam viuo 268 b

Regis nomen Romanis quando & quare odioſum 200 a

Regis ſeu Reipubl. cauſæ cum priuatis quomodo agatur 315 b. Officium quomodo temperandum 190 b. a Tyranno quomodo differat, ibid.

Regis officium in ſubditos, & regnum conſeruandi ratio 442 b

Regis poſtulatio ab Hebræis & qua conditione 450 d.

Regis ſacrificuli, ſeu regis ſacrorum, quæ auctoritas apud Athenienſes & Romanos Regibus exactis 177

Regis & Tyranni comparatio 220 c, d. Diſcrimen 201 a, 203 c, 204 b, c

Regi ſubditos dominatu ac potentia, aut imperii ſocios adiungere, capitale 182 a

Regi an duplex ſit ſuffragiũ 178 a

* Regem bonum ex homine callido ac malitioſo fieri poſſe 205 c, 206 d

penes Regem belli indicendi & pacis ineundæ poteſtas 156 d

Rege aut principe mortuo, an & quomodo nouo principi domeſticos & familiares defuncti mutare liceat 428 b, c

Reges Apum quare aculeis careant; *vide* Apum

Reges Francorum maiores xxv annis eſſe iudicantur, vbi agitur de illorum reſtitutione 104 c

Reges Germanorum qui vocati; *vide* Germanorum

Reges inuiti creati 369 d

Reges qui prudentiſſimi fuerint 237 c

Reges legati Dei 147 b

Reges apud Lacedæmonios quomodo in carcerem conijciebantur 178 a

Reges nomine tenus 177 c

Reges quare creati 450 c. Iudices primum vocati, & vnde originem traxiſſe dicantur ibid.

Reges quales ſibi finxerit Scylax 452 d

* vbi Reges optantur aut creantur, ibi Maieſtatis iura regibus mortuis ad populum redeunt 268 a. in quibus regnis quod Magiſtratuum ac Reipubl. curatorum ius, ibid.

vbi Reges ſucceſſione conſtituantur 718 a. vbi ſuffragiis ibid b

Reges an ſuffragio potius quam ſucceſſione optandi 717 c. ſuffragiis creare præſtabilius, quam Gynæcocratiam pati; *vide* Suffragiis

qui ſuffragiis creari conſueuerint 198 c, d

Reges varii 197 b. Vaſalli qui Romanæ Eccleſiæ 119 d, 120 a

Reges Romanos teſtamento hæredes fecerint 646 d

Regum appellatio varia 450 c. auctoritas ſeu potius conſuetudo quæ, ex Samuele 147 d. Electiones prius ſorte, deinde ſucceſſione proximorum confirmatæ & propagatæ 728 d. Fratrum ſine liberis decedentium prædia, Gallorum more ac ſtatuto fiſco vindicantur 735 c, d. idem mos etiam alibi obſeruatur 736 a, b.

Igna-

Ignauia, subditis quam pernitiosa 452 d. Initia secundum Aristotelem, Demosthenem, Cicero. & Herodot. 46 c. Iuniorum disciplina; & quæ inde incommoda Rebuspubl. *vide* Regibus. Optimorum regum ac principum laudes 203 & 204. vbi plurium exempla proposita. Persarum adoratio; *vide* Persarum Rom. cædes 239 a. Substituendorum aut mutandorum ius quibus populis 372 a
in Regibus creandis cautio 718 c. Exactis apud Rom. qui status Reipubl. 185 a. Iunioribus quæ adhibenda disciplina 710 a. Francorum quando Heluetii iura suæ ciuitatis dederint 55 d. an serui domestici parcimoniæ gratia eripiendi 677 c
Rhæti an Germanorum imperio subditi 77 c, d. Heluetiorum imperiis parere coguntur, etsi cum iis fœdere sint coniuncti: a quo fœdere cum deficere tentassent, ab Heluetiis sunt mulctati 69 b, c. Hi & Heluetii quando Gallorum socii facti 69 b
Rhætorum contentiones ratione fœderum renouandorum cum Gallorum aut Hispanorum regibus 710 d. quot ciuitates, & eorum Collegia, & Iura 73 b
Respubl. ab aliis Heluetiorum quomodo differant 232 c
Rhagusia omnium ciuitatum minima 10 b
Rhagusiorum ius in Magistratibus eligendis, submouendis, vel subrogandis 440 b, Status 222 b, 227 d vere Aristocraticus, cum Venetorum comparatus, ibid.
Rhegiensis legionis damnatio 257 a
Rhemensium Archiepiscoporum ius in electione aut potius consecratione regum Galliæ; *vide* Galliæ reges
Rhodiorum & Athenienſium fœdus 55 d. Colossi ruina & restitutio; *vide* Colossi. *vbi eorum calliditas quæ*
Rhotomagensi Ecclesiæ concessum beneficium 165 d. eius abrogatio, ibid. idem cum priuilegio Vestalium 166 a. Romæ hodie idem Cardinalium, ibid.
Rinconii & Fregosii Galliæ legatorum ad principem Turcarum cædes 64 d
Rinconeti Præsidis lepidum dictum in Prætorem quendam qui carius mercedem suam indicarat 770 c
Ripuariorum ac Langobardorum legibus seruata seruitutis antiquæ vestigia 39 a
Ritus impii & peregrini a ciuitatibus arcendi 485 b
Roboami Israelitarum regis stultitia 660 a
Robusti vnde dicti 502 d
Robur a Rubore dictum 525 b
Rogationem ad populum inconsulto Senatu ferre non licebat 217 c
Rogationis ius inter eiusdem imperii Magistratus; *vide* Imperii eiusdem
Roma gentium omnium patria communis a quo dicta 55 b. Imperii decus, & communis omnium patria 41 d
Roma a quibus obsessa & tandem superata 561 d, & 562 a. eiusdem vrbis variæ captiuitates & ruinæ 399 c. eiusdem horoscopi explicatio 397 c. Laus & eius status hodiernus quam ab antiquo diuersus 519 a, b. Situs septicollis 492 a. Vituperatio 698 d
Romana ciuitas vere Respublica 49 d. eius priuilegia aduersus priuatos creditores, ibid. & 50 a
Romanæ Reip. curationum nomina, & eius distributio 230 a
Romanæ Reip. primus status 230 c, 345 d. & continatio 231. Vrbis status, primordia ac progressus 52 a, b
Reipublicæ varius status a conditore vrbis Romulo 187 c. Reipublicæ status quam periculosus existimatus post Cannensem cladem 424 d status tranquillitas 467 a. varietas 370 b. quando magis floruisse dicatur, ibidem. vno eodemque anno quatuor Imper. creati 363 d
Romanæ magnanimitatis & virtutis exempla 570 & 571 pass.
Romani agri diuisio Romulea; *vide* Agri. Imperii tempora ad vltimum Imperatorem 420 c. ad direptionem a Gallis factam, ibid. d. ad cladem Cannensem 421 a. eiusdem Imperii labes 564 d
Romani status conuersiones 380 a
Romano Imperatori a populo tributa potestas 727 b
Romani in vtrumque parati 574 a. virtute sua, non vi, quos superauerint 571 a
Romanorum adolescentes quo anno ætatis milites ad scriberentur, & a militia vacarent 573 c. quamdiu eos militare oportuerit vt ad honores admitterentur, ibidem. in debellandis Græcis subtilitas 75 b. Cædes priuata apud Ægyptios & per vniuersam Asiam auctore Mithridate 592 d, 624 d. Census varius 624 b, c. Ciuium priuilegium ratione verberum & libertatis 697 c. Consuetudo in captiuos & captiuorum bona 191 b, c.

Decus virtutum omnium in fortitudine & modestia consistens 564 b. Distinctio 55 a. Edictorum clausula 57 d. Fides 157 & 158. in aduersis fortitudo; *vide* Fortitudo. Romanorum Imperium sub Traiano maxime florens 129 d. Imperium Constantinopolin translatum 420 c Imperium a Gothis occupatum 420 b. Natura & mores 493 c. quare diutius Lacedæmoniis in militia vacarent 499 a. Ius inter Senatum, Magistratum, & plebem 152 b ius Regium ante leges latas 753 a. Iura familiaria seu gentilia non ferenda 13 d. Laus 564 passim. Mos, cum Regibus sceptra & insignia regia largirentur 115 c. Opes, sub Traiano; quo tempore Roman. Imperium floruit; *vide* Ditissimorum
Romanorum perfidiæ exemplum 600 b, c Potentia quando maior 370 d. Prudentia in aduersis ferendis 425 b. Reges, a Latinis imperatores creati 73 d, 76 b. Senatorum variæ clientelæ 67 a. Socii qui primi 52 b. Sociorum iura 575 c, d. horum statum qui illustres ciues conseruarint 699 d. Victores Galli; *vide* Galli. Virtutes 545 b, d, 546 a, 587 b
Romanis cauponariam & operosam artem exercere olim non licitum 624 d
Romulus vrbis Romæ creator, & eiusdem status dispositor, scilicet in patricios & plebeios 52 a. cum Iesaia comparatus; *vide* Iesaiæ regnum. quare interfectus 239 a. eius Constitutio, vt vnusquisque Senatorum plebeiorum certum numerum in suam clientelam susciperet 66 c. Populum Romanum vt distribuerit 230 c
Romulia lex in vxores quid potestatis maritis tribuat 16 a, 22 b, c
Roscia lex theatralis 364 d, & 365 a
Rotuli Damasceni & Syriaci 683 d
Rubicundus oris color apud Aquilonios quid significet; *vide* Oris
Rupellanorum ius *ratione defunctorum ab intestato* 531 b. eorum rebellatio 341 d
Rupis Candidæ in Aquitania Domini, in seruos suos quod ius 41 a
Rutenorum ius gentile 13 b

S

SAbaudia Imperii Germanici feudum 127 d
Sabbathi benedictio 417 d, & 418 d. vbi variæ eiusdem dici considerationes
Sacerdotes apud Venetos quare ab omnibus dignitatibus summoueri putentur 314 a eorum auctoritas in legum interpretatione 758 b
Sacerdotum Israelitarum cædes ex Saulis præcepto 298 a
in Sacerdotum iussa respuentes pœna diuina 637 a. Præfectura quæ 284 b
Sacerdotia a quo & quando facta venalitia; *vide* Officia. Eorum Iura ab Imper. concessa an valeant 226 a
*Sacerdotii dignitas omnibus muneribus & honoribus anteferenda 353 c
*Sacri ordinis contemtus, Dei contemtum adfert; *vide* Ordinis
Sacrorum interdictiones vetitæ apud Gall. 637 c, 643 b
Sacrorum interdictiones vnde 636 c
Sacris interdictum Genuensibus & Regi Philippo quare; *vide* Genuensibus
Sacramenta vnde dicta 542 a
Sacré du Roy quid Gall. 88 c
Sacrificium a Cæsare institutum Iudæis pro sua & Reip. salute 332 b
sacrificia hominum apud varias gentes 34 c, d, 35
Salarium Vectigal an magis iuris Maiestatis quam reliqua 170 b, c, & qui Principes introduxerint, ibid.
Salariorum iudicum & opificum harmonica proportio *vide* Harmonica
Salica lex, Ius gentium Gallorum 745 c. Francici imperii antiquissima, & eiusdem ius quod 268 a
Salicæ legis interpretatio 740 d. eiusdem legis caput *de maleficiis & sceleribus* 767 d & 768 a
Salis fodinæ quibus locis 170 c
Salis fœdera quæ, item statua Salis; *vide* suis locis
Salis Gallici & Hispanici differentia, & eorum quis melior 652 b
Salinarum ius publicum an priuatum 370 c
Salinator Liuius quare appellatus 156 c
Saliorum Martis sacerdotum mos in ferendis seditionibus 486 c. πυρφόροι; *id est, igniferi, Gall. Boutefeu* nuncupati
Salomon rex Hebræorum quot vxores & liberos habuerit 9 c
*Salomon vixit vt amantissimus, scripsit vt inimicissimus hostis fœminarum 14 d eius sapientia 452 a
*Salus Reip. extrema lex esse debet 436 d
Salussiarum Marchionis causa iudicium extraordinarium a Francisco rege latum contra mores Galliæ 463 b
Samiorum patrum cædes 706 b

Samnites aduersus Rom. cur tamdiu bella gesserint 586 c
Sampettæ Corsi parricidium consobrini, & eius pręmium a Senatu Genuensi 26 d
Samuelis Prophetę rogatio ad populum: item de rege instituendo ad Dominum 147 & 148
Sancius magnus Aragonum rex primus 84 a, b
Sanctiones quæ 153 b earum & Narrationum differentia 295 c
Sanedrim Hebræis quid 240 d
Sanquintinæ cladis pax quam Galliæ regno periculosa 589 d
Sapientia Salomonis; *vide* Salomonis
Sapientum in Repub. necessitas 237, & 238 passim, & fol. seq.
Sapiens iusti & iniusti, veri & falsi lex 4 b
* Sapientem non teneri siderum affectione; *vide* Siderum
Sapientia hominis vnde, ex Cardano; *vide* Cardani.
Pietatem ab impietate diuidit 240 a Virtutum prima 4 d
Sapientiæ argumentum in Principe quod 238 a eius sapientiæ ac prudentiæ nomina 241 a
* Sapientię verissimę ac beatæ vitæ parens, & magistra, Mentis agitatio; *vide* Mentis
Sardanapali regis libidinosi ab Arbace deuicti regni diuisio 371 b. eius Exitus miser 375 d
Sardiniæ & Corsicæ regnum Pontifex Rom. Aragoniæ regibus dat in feudum 119 c
Saturnus a Ioue filio quare fingatur regno pullus; *hoc est Philosophus a Politico remotus* 513 a, b
Saulis in Dauidem persecutio 211 c eius mandatum de *interficiendis sacerdotibus* 298 a
Sauonarolæ in orando vis 489 d
Saxoniæ Duces & Palatini comites, Vicarii Imperatoris 127 d, 128 a
Saxonum gens peculiaria inter se habet statuta 13 a. eorum & Hessorum iura domestica 13 b
Scacarium curia vnde dicta 264 a
* Scelus nullum tantum est quod liberorum ditandorum causa improbis non leue habeatur 538 b
sceleris cognitiones 266 a, b
sceleris persuasio an leuius punienda quam sceleris perpetratio 765 d, & fol. seq. de Scelere execrabili quid statuendum 21 b
* Scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda 765 o
* Scelerum impunitas ciuitatibus quam exitiosa 488 b, c. frequens eorum impunitas in Populari statu 697 c. Obligationes exitiosæ 473 c, d. vbi id genus exemplum Carthaginensium
* Scelerum maiorum castigatrix censura; *vide* Censura. *vbi eorundem sit dinumeratio quæ a publicis iudiciis non coercentur*
vt Scelerati & flagitiosi dignosci possint 626 a
* Sceleratorum vltione, lex diuina vltionem diuinam arceri testatur 166 d
Sceleratiores populi qui, ex Machiauello; *vide* Machiauelli error
Schossæ apud Heluetios *Curiæ* dicuntur 181 d, 703 c
Schibolet & Sibolet vocum differentia 523 d
Schuldtheissen Heluetiis & Germanis 221 c
* Scientia nobilitat 354 d.
* Verum a falso diuidit 240 a
Scientiæ ab Austro profectæ, tum a mediis regionibus; copiæ vero & exercitus ab Aquilone 498 a
Scientiarum abditarum, artiumque Mathematicarum origo vnde 510 d
Scipionis laus 699 d. item Africani 203 d. eiusdem & Onomademi Chiorum imperatoris consilia *in conseruandis in officio popularibus statibus* 380 c. Leges theatrales quam Reipubl. pernitiosæ; *vide* Theatrales. Prudentia post Cannensem cladem 424 d. item *in supplicio sumendo de exercitus seditione ad Sucronem* 346 d. item in *conseruanda Carthagine* 545 d. Responsum egregium Antiocho missum 571 d
Scipioni Africano imperium extra ordinem tributum 265 d
Scotorum fœdera cum Francis; *vide* Fœdera eorum & Pictorum belli causa; *vide* Pictorum. Mos ratione perduellionis damnatorum 541 c. Regis & exercitus strages ab Anglis 407 a. Reges, Vasalli Anglorum 150 b. item Noruegiæ, ob insulas Orcadas, ibid. c
Scotorum in substituendo resistendoq; aduersus Anglorum conatus fortitudo 498 c. tumultus ratione imperii 743 b
Scotici regni curatio, absente rege, vel eo minore vel etiam deficiente, ad proximum olim deferebatur, nõ autem hodie 82 d
Scribæ Senatus ratione negotiorum Reipubl. creatio apud Gallos 674 a
Scriptis Principes conuenire, eosq; scripto respondere, a quo introductum 456 c
Scriptura genus vectigalis ex pascuis, vide pascuorum aut vectigalis

Scylacis sententia de regibus Indorum 452 d
Scythæ hieme bella gerentes ac gladiata maria trauicientes, contra Romanorum, Pœnorum, Græcorum &, aliarum gentium morem qui hiberna constituunt 499 c
ab Australibus quid differant 506 pass.
Scythæ & Germani quare cæteris proceriores & robustiores; *vide* Germani
Scythæ oculis cæsiis & flauo capillo 495 c. corporibus maioribus & robustioribus 496 a
in paludibus sæpius insidiantes, Romanos infestabant 499 d
Scytharum castratio, Germanorum plurimis vsitata 506 c. Diffidentia 522 d. eorum & Australium naturæ contrarietas; *vide* Australium. eorum & Germanorum pudicitia vnde 506 d
in liberos auctoritas; item & aliarum gentium tam veteri quam nouo iure potestas cum in liberos tum in fœminas & seruos tributa 22 d, ac pass.
Mos *in mactandis liberis*; *vide* in dictione Amorræorum.
natura aquosa vnde 499 d.
religio & studia 510 a, 513 c.
simplicitas & crudelitas 503 b, 504 d, 509 c
Scytharum vagantium tempore Germani nullas munitiones habuere 498 b
Secessiones ciuium, omnibus Rebuspublic. periculosæ ac potissimum popularib. 477 d. earum sedandarum varii modi 478 & 479. Populares Romæ vnde ortæ, & quæ 185 b, 231 a, 772 b
*Sectæ plures Rempubl. continet, duæ vero statum euertunt 486 a, b
Secula aurea 46 c
Securitatis tabulæ pontificiæ, quomodo valere possint 605 c, d. Seditiones populares sedasse qui dicuntur 480 c
*Seditionum causas præcidere oportet ad conseruationem Reipublic. 431 b. quæ maior, eod fol c. ciuilium sedandarum modus 469 pass. 481 a, 487 b. Pericula 563 c. Popularium variæ causæ 478 pass.
de Seditionibus popularibus lex Solonis; *vide* Solonis
de Seditionibus supplicia sumenda 340 d
Seditiosorum præcipui & capitales opprimendi; vt supplicium quidem ad paucos, metus vero ad omnes perueniat 469 b
Sedunensis Cardinalis societas cum rege Galliarum 76 c, d
Seigneurs, Galli qui 239 d
σσαχθείας lex periculosa 126, & 525
Seleuci Asiæ regis in socerum iudicium 216 c
Sempronia lex *de iure prouocationis* 325 b. *de populi auctoritate* 256 b. *de agrorum publicorum a priuatis possessorum iure* 532 d & 533 a
Senarii & Septenarii numeri consideratio 414 c, 417 b, & d
Senatus institutio 345 d. e quibus constituendus 241 a. definitio 237 b. eiusdem potissima post Principem Reipublicæ pars, ibidem. Vide & 229 c.
Auctoritas *in decernendis inducibus quæstionis* 266 b ea dem auctoritas in Rebusp. quam necessaria 138 b, 239 b, c, 240 d. auctoritas in Tribunospleb 319 d. Potestas varia 249 a, 254 c. de Religione disponit 255 a. quo tempore cogendus 258 a. Rogandi & cogendi differentia 151 d. colligendi apud Roman. tempora 244 c. an ius facere possit 151 c. ab aditu Senatus cur apud Hebræos rex abstineret 252 a
Senatus & consiliorum iura varia 248 a, b
Senatus & Principis ius 246 a
Senatus consilia arcana esse debent 245 b, c
Senatus in Republic. Imperio vacare cur debeat 158 a. Israelitarum seu Iudæorum quot patribus constans, & eorum ius quod 715 c. numerus Platonis 243 d. Romani non tanta auctoritas quanta plebis seu Tribunorum plebis 179 & 180
Senatus auctoritas siue potestas, non ad principem aut populum transferenda 466 c
in Senatum admittendi quomodo 295 d, ex legibus Gotthorum
*In Senatu auctoritas, imperium in magistratibus 256 a, b, & 158 passim. in eo qui sententias rogare debeat 250 d, & 251 a
de Senatu siue Senatoribus constituendis variæ rationes seu varii mores 258 c, d
in Senatu quid quibusve de rebus deliberandum 252 b. de eo varia instituta, ibid. pass. & 254 a
*Senator in dubiis rerum exitibus Rempubl. exponere debet 253 a
Senatoris etymon 239 d. officium 241 d. Romani apud Tiberium veniæ imploratio 370
Senatores qui 239 b, 240 c, d. qui seligendi 250 c, d. an Perpetui esse debeant 258 b, c. quot esse oporteat in deliberan-

liberando aut statuendo 244 c, d. an senes tantum eligendi 240 a. a senatu quare iudicari voluerit Adrianus 333 b
Senatorum Electio seu creatio 158 a. apud Rom. penes populum 180 c. genera varia 241. Propria 242 c, 243 b. Loquacitas fugienda 250 a. Romanorum vsus in loquacibus mulctandis, ibidem, b. de eorum Numero 243 c. & passim sequent. de Senatoribus institutis varia 242 c, d, 243, & seq. senatoribus gladii gestandi ius a quo ademtum 574 c. an Imperium tributum 254 c. in iis quæ requirantur 240 a, 241 d, 242 a, 243 b, 252 a
Senatusconsultum quid 150 d
Senatusconsultum Procuratorium in absentia regis 479 a
Senatusconsulti & auctoritatis Senatus quæ differentia 256 c
Senatusconsulta annua cõtra Conani Iurisc. opinionem 256 d
Senatusconsultorum vis apud Rom. ex Dionysio Halicarnass. & Varrone 151 c
Senecæ consilium turpe 294 b. dictum *de regibus* 104 a, b. Sententia *de septenario numero* 414 c
Senensis an sui iuris 124 a
Senescalli in Gallia qui 305 d
Senibus sexagesimum annum attingentibus, quare apud Rom. comitiis suffragii ferendi gratia in Magistratuum electione adesse non liceret 434 b
* Seniorum ratio habenda in honoribus deferendis & Magistratibus creandis 239 d, & 240 a
Sententia aduersus Carolum VII regem Gall lata de cædenda silua Parisiis proxima 104 d
Sententiæ an rei eiusdem contrariæ aut dissimilimæ ferri possint, nec tamen iustæ 715 d
* Sententiam in acta relatam mutans, pœna falsi obligatur 161 d
Sententiarum ferendarum ratio 253 c, d. Varietates quãra incommoda pariant 292 b, c. quid in iis obseruandum, ibid. d
Sententias in senatu qui rogare debeant 250 d, & 251 a
Septembris mensis varii casus a 405 vsque ad 408
Septenarius numerus an perfectus 419 & 420 pass. & fol seq.
Septemtrionem plures mares quam fœminæ; contra ad Austrum plures fœminæ 507 d
Septẽtrionales gentes simplices, sed aliarum regionũ populis crudeliores 503 b, & pass. *vbi crudelitatis varia exempla.*
Septimi anni, item septies septimi conseeratio ex lege Mosaica 418 d
Septimania Gallia prouincia quæ 347 a
Sepultura Galliæ regum quo ritu fiat: *vide* Gall regum,
Serenitatis verbum, quibus vsitatum 152 b
* in Sermone dignitas & pondus sententiarum inesse oportet 456 b. *vbi loquendi ratio obseruatur.* * Stulti quam diu vocem continent, sapientes iudicantur, ibidem. Princeps etiã non aliter publice quam in tragœdia, si sapit, verba faciet ibid d
Seruia lex *de Dictatura Cæsari*, item *de parricidijs vide* Lex.
Seruius Galba maiestatis a Catone accusatus, a populo absolutus 144 b
Seruius Galba quomodo a supplicio liberatus 460 b
Seruius Romanorũ rex, quare militum præsidio vsus & in populum humanus fuerit 376 d, & 377 a
Seruilia bella vnde; *vide* Bella
Seruilius Priscus intra diem octauum dictator 80 b
Serui cuiusdam in dominum crudelitas, eius merces & supplicium Sylla dictatore 37 b
* Serui cuiusdam vindicta in dominum, *memorabili exemplo* 44 a
Serui cuiusdam mercatoris Hispani apud Tholosanos liberatio 41 c
Seruum liberum fieri voluit lex diuina, cui a domino membrum ruptum esset 43 c
de Seruo histrione exemplũ, quem Adrianus Imp. incon sulto domino liberare noluit 190 c
si Seruo Magistratus tribuatur, seruitus ab eius ceruice depellatur 121 d
Serui vnde dicti 33 d, 34 a. ex albo ciuium exemti 345 c. iidem an inter fructus adnumerandi, d. An inter ciues, ibid. Christiani facti libertatis spe proposita 39 b. qui libertate donati ad principatum peruenerunt 38 c. Mercenarii liberi 32 b. More pecudum venditi in Asia, Africa & Europa 43 a. à Patriciis quomodo differebãt 349 c apud Rom. quibus in rebus impediebantur 38 c. Verbis potius quam verberibus coercendi 19 a. Vasalli ac subditi differentia 59 a
Seruorum Asyla varia 36 d, 37 a. Conditio pristina 349 b, c. vbi & eorum ius Diuisio 47 d. familiorum multitudo. Familiæ nomine dicta 31 c. Genera quot 31 c, d Insignia seu notæ in fronte apud Afros & Hispanos

37 d. eorum & Ingenuorum pœna varia; *vide* Ingenuorum. Iura apud Hebræos quæ 42. Ministeria seu potius antiquæ pœnæ 35 d. Mercede conductorum & domesticorum differentia 32 d. Multitudo Reipubl. periculosa 524 c. Multitudines *vide* 36, 37, 38, 42 d, 43, 44 d. Mutationes quam familiis noxiæ 437 b seruorum quadringentorũ mactatio 36 c, 477 b. Lacedæmoniorum 38 a

* vbi de Seruorum statu agitur, siue in testamentis dominorum, siue in iudiciis, siue aliis in rebus in quibus obscuritas siue ambiguitas inerit, semper pro libertate interpretandum 33 a

Seruis arma tractare cur non licuit 38 a, b. Connubium nullum sed contubernium 35 d 40 a

Seruos censeri quare non permiserint Rom. 384 c. a crudeli dominorum imperio vindicati ac distrahi iubet lex 613 d in Seruos crudelitates antiquorum 362 a, b

Seruitum apud Hispanos quid dicatur 90 b

Seruitia antiqua renouata in Europa a Lusitanis 42 d Hispanorum quæ 647 a

* Seruitus continuam causam non habens, aliter acquiri nequit quã interuallo centum annorum 141 a. an naturalis ac vtilis Reipubl. & qualis dominorum in seruos potestas esse possit 32 d, & 33 an naturæ consentanea 34 a, b, 35 b. quando a Christianis exceptis Italis, reiecta 39 d, 40 a. renouata iterum 42 d

Seruitutis & subditorũ origo 46 b. eiusdem incommoda 43 b, 44 c. commoda Reip. quæ esse possint 44 b. Indicia apud Hebræos 42 a. Primordia 33 b. Comprobatio, ibid. c, d, & 34 Tempora lege diuina constituta 43 d

Seruitutum lex quæ 118 d

Sessionum dies a continuis seiuncti 324 b

Seuerus cognomine cur dictus Alexander Imperator 552 c

Seuerus Augustus, Pertinacis Augusti interfectores, aut coniurationis suspectos, capitali pœna damnauit 215 d

Seueri beneficium in Alexandrinos 55 c

Sexagesimus tertius annus ætatis hominum periculosus 417 d

Σεισάχθεια *(oneris excussionis)* leges Solonis & Agidis, quã Rebuspublic. periculosæ 525 pass. & 126

Sfortiæ crudelitas 709 d

Sicariorum pœna & indulgentia 760 c, 765 d

Siccii Dentati oratio iactatoria aduersus patricios 350 d

Siciliæ & Neapoleos reges, Ecclesiæ Romanæ vasalli 116 d 117 a. Regnum fiduciarium Pontificis Rom. 134 d Siculi à Marco Antonio Ciues Romani facti 55 b

* Siderum affectione ac potestate non teneri sapientem 424 a

Sigillo regio ceram accommodantium ius in Gallia 303 d

Sigismundus Cæsar, quomodo Lutetiæ sedem regiam occuparit 129 b

Sigismundi in propagando imperio cupiditas 129 d

Sigismundi Augusti Poloniæ regis patrocinium infidum erga Liuandos 583 a

Signorum cœlestium sedibus mutatis, an cœlestium orbium vis & natura mutetur 403 b. Diuisio quorundam curiosior 402 a

Sigonius Gruchio *de imperio* contrarius 264 a. eiusdem error in definitione Magistratus 260 d

Similitudinis & Æqualitatis differentia secundum Geometriam & Arithmeticam; *vide* Æqualitatis

Sinanis Bassæ victoria 432 a

Singulorum & vniuersorum diuersa ratio in definiendo 260 a

Socialis belli origo 586 c

Socialem exercitum vnius gentis & linguę an plurium habere vtilius 575 d

Sociarum ciuitatum ius commune 76 a

si Socii patrem fratresve fœderibus non comprehensos quis violauerit, num fides rupta videatur 614

* Socium quis violans, maiestatis pœna obligatur, non tamen si peregrinum 613 a

Socii quoties inter se discrepant, ad communes socios arbitrium defertur 74 b

Socii sociorum, an nostri quoq; socii 69 a, b

Sociorum fœdifragorum exempla 586 pass. Imperii dissidentium conciliandi modus a quibus petendus 591 b. Ius inæquale, societatis exitium 575 pass. Ius sæpe diuersum &c. ex tribus Sociis inter se fœderatis, si vnus alterius opẽ imploret contra vim a tertio illatam, numquando opitulari liceat 614 b

Societas æqui fœderis 70 b. arctissima quæ 579 c. d. quæ sanctior ibid Perpetua, omnium firmissima 69 d

Societatis ciuilis principium familia 328 a

Societatis definitio 70 d. Humanæ gubernatio, ab imperandi aut parendi potestate pendet 14 b. Repentinæ & occultæ exempla 553 a, b

in Societate & omni cœtu, si quid

quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum assensione ac voluntate fieri oportet 334 d
Societates ciuium, tyrannis contrariæ, regibus vtiles 345 d, & 346 a. b. Hominum vnde quæsitæ 329 b. earum necessitas & vtilitas, eodem fol. & 330 Varias *vide* 74, 75 & sequent. ac toto dicto cap 7.
Societatum ciuilium quæ firmior; *vide* Ciuilium
Societatum cautiones; *vide* Fœderum
*Societatum ciuilium origines a familia, quæ ipsa naturalis est societas, ab ipso naturæ parente fundata 328 a. genera varia 379 c, d, & fol. seq. impetit commoda 588 a, b, 590 b. in iis quæ cautio adhibenda, ibid. Variæ cautiones 592 b
in Societatibus aut fœderibus ineundis eligendus qui vtriusque partis sit arbiter 592 b
in Societatibus Imperiorum neutralitatem sequi commodum 587 d, 589 a, 590 c, & seq. incommoditas 588 a. in hac neutralitate quæ cautio adhibenda eod. d, & 591 b
Socraticæ & Platonicæ Reip. differentia 183 b, c
Sodalitia Bacchantium detestanda 343 a
Sodalitiorum origo 329 a, b. ius 329 d. Institutor 345 d
Soderini Principis Veneti statutum *de Senatu Veneto seu eiusdem Senatoribus* 258 c, d
Sodomorum euersionis exemplum 393 b
Sophoclis sententia de diis 394 c
Sophus primus Persarum rex, qua ratione regnum adeptus 489 d
Sol Luna quanto maior 138 d. Sabbathis singulis apparens 418 d. eius calor vehementior in lapidibus quam in terra, in aqua quam in aere 496 c. eius & Lunæ necessitas ad mundi conseruationem 7 b, c
*Solem orientem libentius quam occidentem intuentur subditi 198 c
Soldurii & deuoti apud Cæsarem qui dicantur 67 d
Solemni verbo quid intelligendum 156 d
Solidi diuersa ratio; & eius etymon 687 b
Solonis sententia *de maturitate Principum commessationibus* 252 a
Solon in legibus Athenienſi Reip. præscribendis quomodo præfectus 236 a eius consideratio ratione *iurisiurandi Atheniensium* 427 a. eius leges *de alendis liberis eorum qui pro patria occubuissent* 555 c *de ciuium ordinibus*; *vide* Ciuium. *de creatione Senatorum* 243 c. *de ciuibus Atheniensibus* 6 c. *de constitutione Senatus* 258 d, 259 a. *de sectionibus popularibus seu seditionibus arcendis* 486 b. *de cæde Tyranni* 207 d *de Magistratu cerio* 310 d. eius responsum de parricidis 21 a b
Sortis commoda 728 c eiusdem & delectus differentia 285 c
sorte electiones fieri an melius quam suffragiis 728 c. quomodo creentur Magistratus 285 c
Sortilegiorum probandorum ratio apud Germanos 500 a
Spartacus seruorum sexaginta millium manu tres Romanorum exercitus fregit 37 c
Spartiatarum auctoritas apud Lacedæmonios 524 b. eorum quæ ratio agrorum *vide* Agrorum. in Conuiuando consuetudo 12 b: quæ mercatura 359 a
Specierum abundantia vnde 650 c, d
Speculatorum vtilitas & necessitas 648 c
Spinolæ perfidia crudelissima 600 d
*Spolia de hostibus relata, ærarium augent 643 b, c
Sponsio in fœderibus quæ, & quid a fœdere differat 578 c d. eiusdem & fœderis differentia; *vide* Fœderis
Spurios a legitimis Germani dignoscere vt soliti 500 a
Statua salis quare dicta vxor Loti 615 b
statuas diuorum quis dedicerit in Oriente 131 c
Statuaria & Pictura artes nobiles; *vide* Pictura
Status liberorum, conditio & ordo apud veteres 349 d
Status ciuium dignoscendi modus 625 d
Statuta tempora quæ dicta luriscons. 324 c
Stellarum numerus 399 d. superiorum concursus effectus notabiles 403 d, & 404. earum & siderum congressus vis 409 a. eius effectorum exempla, passim eod. fol.
Stemmata Regiæ Maiestatis quæ 197 c, 226 b
stemmata quorundã principum 146 d, & 147 a
stemmatum & insignium ius diuersum 252 c
Stephanus Castulonum Rex in Hispania, ius Romanorum edoceri prohibuit: cõtra Alphonsus x, 101 d
Stephanus Valachiæ præses a Regibus Poloniæ cur defecerit 115 b
Sterilitatis loci commoditas 517 d, & 518, vbi & loca sterilia proferuntur
Stigmatiæ qui 38 a
Studia hominum 5

Stultorum multitudo; *vide* Prudentium
* Stuprum Sponsi in Sponsa, iure ciuili & canonico capitale 15 a
de Stupro violento vindicando Platonis sententia; *vide* Platonis
* Subditus alienæ potestati, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest 68 c. an duorum dominorum esse possit 57 a. d.
Subditi & Vasalli differentia 611 a
* Subditi, fidem principi aut obsequium præstare iussi, procuratorum ministerio vti nequeunt 450 d
subditi plerique; in variis Imperiorum siue dominatuũ finibus libertatem sibi sæpius præscriptione vindicarunt, ob dominorum ius diuersum 57 b, c
subditi qui dicantur 109 b.
quid a vasallis differant, ib.
an fœdera secũ ipsis & cum exteris, sine sui principis venia, inire possint 77 d
* Subditorũ consuetudo cum principe, maiestatem plurimum minuit, & eius contemtum parit; quem sequitur contumacia & a Principe defectio 455 a.
Distractio a fide & obedientia Principum suorum vt alienis imperiis pareant, quam periculosa 587 c, d.
Diuisio in naturales & assumtos; & horum subdiuisio 47 b, c.
Ius quam sæpe confusum 57 b
* Subditos cogere, vt imperantis lingua aut sermone vtãtur, iuris maiestatis 172 c
* Subditos obligandi potestas, nullis regionibus definita 65 a
Substitutionis ratio inter filios & nepotes 733 b
Subulam pati, *id est*, *Seruituti perpetuæ subiicere* 42 a
* Successionis ius ad proximũ quemque primogenitum masculum referendum 728 d. eiusdem ius ex Lycurgo 533 b. quale apud Germanos, ibid. d. Regiæ ratio, ratione consobrinorum 733 d. Regiæ ratio deficientibus agnatis eiusdem nominis ac gentis 740 d. *vbi an Nepos filiæ sit præferendus amitæ seu eius matri sororibus, ostenditur.* Eiusdem successionis Regiæ alia ratio, si regnante auo filius primogenitus relicto nepote moriatur; num fratri proximo, an vero nepoti remotiori vno gradu, Regnum debeatur 731 b. *vbi pass & fol. seq.*
varia citantur exempla: pro nepote 732 d. *pro patruis* 733 a, b. alia ratio; si Rex ante delatum sibi imperium filios habuerit, vtrum eorum primogenito, an vero ei qui post adeptum imperium natus est 730 c
Successorum Rex Henricus cur regno exutus 275 c. eorum & Gothorum regis vna cum Marchione Assembergo, Ducibus Brunsuico & Cliuiensi, Principe Auraico, Comite Acuti montano, ac plerisque Germanorum ciuitatibus fœdus 78 a, b. Imperii status 184 d. eiusdem regis captiuitas, ibidem. Imperium Gothauo quomodo obtigerit; *vide* Gothauus
Suessionensis pacis conditio 117 b
Sueuica societas quæ 78 c
Sueuorum regionis natura quæ 496 a
Suffetarum ius apud Carthaginenses 378 b
Suffragii ferendi diuersa ratio 230 b & pass. seq. fol.
Suffragia Athenienſium occulta 230 a
Suffragiorum ferendorum diuersitas Athenis & Romæ 47 d. *Veneti Athienſium consuetudinem sequuti* Eorum ratio in collegiis 336 passim. Apud Rom. & vbi Magistratus creandi gratia comitia habentur, ratio ad numerum non ad pondus 705 b, c. ferendorum varium institutum 251 passim, 252
* Suffragiis electiones fieri periculosum 727 d, & fol. seq. Reges creare vtilius quam Gynæcocratiam pati 741 a
Suitenses vnde dicti Heluetii 74 c
Suitensium ciuitatis status 247 d Respub. sociarum minima 10 d
Sulimani Turcarum regis crudelitas in filios 714 a, b
Sullæ; *vide* Syllæ
Sultanus apud Turcas quid significet 190 d
Sultanorum Ægyptiorum cædes 722 d
Summus dicitur, qui nullius imperio tenetur, cæterosq; ciues coercere potest 187 b
Summus princeps qui 149 d
* Summi principis lex regia 82 b
Summi magistratus & summi principis differentia 82 a, & seq. fol.
Sumtuariæ leges Romanorum quæ 760 b
* Superioris maiestas in omnibus fœderibus excipitur 76 d vt Imperialis 78 c
Superstitio an impietate tolerabilior 485 d
Supplicatio ad iura maiestatis an pertineat 161 c
* Supplicia eo acerbiora quo diutius impendere videntur 464 d apud Hebræos quę 762 c. Parricidarum varia 21 & 22. an pro Religione irroganda 485 b, c
suppliciorum crudelium, variainuenta 504 a

gene-

genera Græcis & Romanis vſitata 504 d
Suppreſſionis ius 268 c
Suſpendii ſupplicium grauiſſimum & ignominioſiſſimum 762 b,c
Sybaritarum delicię vnde 518 c
Syllæ bellum ciuile, & eiuſdem quæ cauſa 434 c. crudelitas & tyrannis 266 a. eiuſdem & Marii crudelitas 699 b. crudelitatis exemplum 339 b. in annos lxxx. Dictator Rom. dictus, quarto poſt anno quam Dictator factus eſt, abdicauit ſe dictatura 80 b. Immunitas 37 b. Conſtitutio ratione publicorum iudiciorum 466 b. Dictatura 208, 368 a
συμπόσια Græcorum quæ 446 d
Sympoſiarchæ hoſpitum quæ habenda ratio 749 d
Syndici vox Græca, & qui dicătur hoc nomine apud Gallos & Italos 441 a
Syracuſarum regis Romanorum ſocii fidelis prudentia 425
Syracuſanorum ſtatus popularis in optimatum conuerſio 379 d
Syri in ſeruiendo fideles & voluntarii, contra certæ libertatis amantes 42 b

T

TAbellarum in iudiciis ferendis ratio 301 a
Taciti locus *de Galba Imperatore* 263 b. *de Germanorum matrimoniis* 503 b,c, 506 c
Talentorum diuerſa ratio apud Theologos 676 b
Talionis lex, & eius explicatio 768 a, paſſim
Tamerlanus Tyrannorum caſtigator 209 a, b
Tarentinorum ſtatus popularis 700 b
Tarii Senatoris in filium parricidam quæſtio 24 b
Tarpeia lex *de Magiſtratuum auctoritate* 275 b
Tarquinii Priſci laudata magnificentia 466 a. auctoritas in Hetruſcos qualis 186 c
Tarquinii Superbi inſtituta, Numæ inſtitutis contraria 345 d
Tarraconenſe regnum hæreditarium 87 c
Tartari & Æthiopes ſine vrbibus munitis, & ſine arcibus viuunt 557 a
vnde oriundi, & eorũ mos in manumittendis ſeruis 45 quando mœnibus vti cœperint 562 c. eorum Rex primus Changius 198 d. Regis electio 83 a
Taruntii Firmiani aſtrologi error 97 d
Tauri montis vbertas 518 b
Teleſiorum regni mutatio ſeu alteratio 369 c
Teleſiæ vrbis munitiſſimæ excidium 559 a
Templi Hieroſolymitani tempus & ruina 419 d, & 420 a templorum multitudo in Africę vrbe Feſſa, & eorum varii reditus 511 c
Templariorum oppreſſionis cauſa 532 a. Religioſorum collegia in Gallia conceſſa & poſt ſublata 345 c
Temporis diuturnitas efficere poteſt vt quod pernitioſo more atq; exemplo inueterauit, potentius ipſa lege dominetur 170 a
Temporum antiquitatum varia mendacia 402 paſſim. eorum & aſtrorum varia conſideratio ex variis gentibus in variis rerum humanarum cõſtitutionibus 396 paſſim. De eorundem enumeratione Conſtantini Magni conſtitutio 407 c
Terentii Varronis Conſulis Rom. imprudẽtia poſt Cannenſem cladem 424 d. *contra Scipionis prudentia & Senatus*
Termei T. buni militum exemplum 269 d
Terra corpus ſimplex & homogeneum 400 a
Terrarum motus ingentes 406 c
Teſtamento prædia legare Athenienſibus non licitum *vide* Prædia
Teſtamentaria lex inæqualitatis origo 533 a. eiuſdem legis vis, ibid c
Teſtator an ſuo teſtamento teneatur 335 a
Teſtẽ agere Princeps aut Magiſtratus quando poſſit 757 c
Theatini Pontificis Maximi calamitatis cauſa 589 d
Theatralium ludorum pericula, & de iis varia iudicia 632 a paſſim
Theatrales leges quã Reip. Rom. pernitioſæ 750 a
Theatrorum capacitas, & ordinum in iis ratio 364 c, d
hiſtrionum definitio 631 d
Thebanorum & Athenienſiũ naturæ diuerſitas: *vide* Athenienſium. Lex *in conſeruatione popularis ſtatus* 378 c
eorum Reipublic interitus 369 b. Status popularis in optimatum conuerſio 379 d
Themidis filiæ tres, ad tres proportiones accommodatæ 777 b
Themiſtoclis Athenienſiũ ducis oratio ad Andrios *ratione tributi exigendi, & eorũ Reſponſio* 660 c. eiuſdem oraculum de Athenienſibus 50 a. Repulſio ab aditu Perſarum regis 190, a, b. Sacrificium humano ſanguine 34 d
Theobaldus Bloeſenſium Comes, procurator regni Galliæ 81 b. eiuſdem Benignitas in ſeruos 40 b
Theodora Iuſtiniani Imperatoris vxor, imperii faſces marito ſuſtulit, ac pœnam capitalem adulterii abrogandum curauit 17 a. fœminas maribus æquare conata 535 a
Theodorichi Imper. clemen-

tia erga religionem 485 a. Oratio in laudem Traiani Imp. 93 b
Theodosia lex *de Principum iustis* 290 b
Theodosiæ legis verba *Sine fraude*, quomodo intelligenda 215 a
Theodosii crudelitas 290 b. Imperatoris prudentia in Arrianos 483 c. Magni crudelitas in Thessalonicenses 339 b
Theologia Iouialis triplex; *vide* Iouialis
Theophilus Imper. de interfectoribus Leonis Imp. supplicium quomodo sumserit 215 d
Theramẽtis exemplum, qui in seditione ciuili neutras partes sequutus, post a ciuibus inter se conciliatis, vna omnium conspiratione oppressus est 478 a
Thesaurorum Incõmoda 675 d. & 676 a. Publicorum variæ depositiones, conseruãdi gratia 671 c. d
Thesei nauis quomodo tam diuturna 10 a
Thomas Morus Anglorum cancellarius 110 a. eiusdem lex iniqua de numero librorum 327 a
Thomæ Imperatoris cædes 344 a
Thraciæ regnum a Gallis conditum 570 a
Thracũ pietas in comedendis parentibus senibus 34 d
Thrasybuli Amnestias lex Athenis lata post tot tyrannos, & Romæ occiso Cæsare 103 c
Thrasybulus quare Maiestatis accusatus 255 a
Tiberius Imp. Romanus quid quid libertatis ab Augusto relictum fuerat, ademit 52 b. simulationis artifex optimus, & eius in voluptatibus studium 456 a. Responsum lepidum ratione mutationis Magistratuum 436 c
Tiberius Augusti successor, antecessorum priuilegia quomodo confirmarit 85 d
Tiberii ac reliquorum Imperatorum Rom. post Augustum tyrannis 186 d, & 187 a. eiusdem dictum in crudelem exactorem Ægypti præfectum 289 c. d. Imperii initia dulcia, exitus crudeles 372 c. eiusdem & Herodis in regnando cõparatio 372 c. dictum de Iurisdictione Magistratuum non mutanda, nec ad se pertrahenda 458 d eiusdem Diuitiæ ex proscriptionibus partæ; item ipsius nepotũ 540 a
Tibulli Prætoris facinus 266 b
Tietmarsorum status liber 227 b. c
Tigurinorum & Bernatum status stabiliores aliis 234 d
status antiquus 227 c
Titii cuiusdam locus ab auctore improbatus 172 c
Timar Turcis quid 197
Timaria Turcarum quę Gallis *Paresmortes* 577 c
Timariotæ apud Turcas qui 107 c, 190 d. & 191 a
Tintinnabulorum prohibitio quam vtilis 487 b
Toga candida seruis quale signum 40 d
Tolosatum Præsidis supplicij; *vide* Præsidis
Toni vis ac potestas æque est infinita partitione vt dimẽsio quælibet 416 c. d
Tonsuræ capillorum apud Gallos historia, *vide* Gallorum.
Torquati Abdicatio a patre ac eius mors 20 d. Cæcitas excusata in tribuendo Consulatu 443 c eius filii aduersus Pomponiũ Tribunum pleb. exemplum patriæ potestatis & iurisiurandi 22 d, 23 a
Traianus Augustus cur stans & erectus ante Consulem sedentem iurarit in leges 53 a. eius bonitas, ibid. Traiani laus 204, 290 c. eius tempore Romanorum potentia maior 390 d eiusdem Imperatoris Magnificentia 676 c. eiusdem ac Neronis cõparatio 239 b. Victoriæ in Germania aduersus Decebalũ Regẽ Dacorũ, & pontis exstructio supra Danubium eiusdemq; pontis diruptio imperante Adriano 498 b
Trãsfugæ pœna apud Ro 64 d
Tremolii ducis Franci sponsio rata habita a Ludouico XI. Rege Francorum 158 a
Trepidationis motus cęlestis a Regiomontano demonstratus 403 a. eius ratio 405 c
Tresuiri apud Venetos, & eorum munus; *vide* apud Venetos
Triarchiæ status firmior Duarchia 187 d, 188 c, d
Tribunatus ratio apud Rom. penes plebeios 773 c. 774 b
Tribuniplebis Rom. auctoritas 179 d. stupratoris violenti iudicium a Triumuiro capitali latum 310 a
vnius Tribunipleb. intercessio, Magistratuum omnium & collegarũ actiones prohibere poterat 318 b
Tribuni militares a consulibus creati 150 a
Tribunorum creandorũ causa 262 d. eorum auctoritas 247 c. Militum ius in Gallia an hæreditarium 304 a eorundem creatio & munus 271 d, 272 a, 280 d. Tribunorum plebis institutio apud Rom. rogatione Iunia 79 d. eorũ potestas, ibid auctoritas 317 d, 318 passim. & 319 c Creatio 231 a. Mos in approbando vel improbãdo; & eiusdem formula 256 b. eorum auctoritas, ibid. & fol seq 257. Potestas quæ 280 a, 281 a pas. Petulantia 319 c. d
Tributarii qui vocentur 143 a
Tributum temerarium quod

334 d, & 656 a. in Tributo exigendo fœneratoris cuiusdam improba & erronea excogitatio 663, & 664 a. Hieronymi Lasci alia excogitatio, eod. d
Tributi exigendi ratio ab Antonino Pio excogitata, item ab Alexandro & Augusto imp. *vide* Antonini.
Tributi Talionum impositio facta ab Henrico II Galliarum rege, militum soluendorum gratia 669 d
Tributi & Pensionis differentia 648 a
Tributa imperare cuius iuris 169 b Nulla in Gallia ante Ludouicum IX, ibid. de iisdem varia statuta, ibid & 170. Immunitates eorum, ibid. Pendere an facer ordo & Nobilitas debeat 660 d, 661 a vt æquari possint 626 a non nisi necessaria, ac vrgente periculo, Reip imponenda, nec postea imposita continuanda; vt variis exemplis patet 616 passim, & 617 c *vbi quæ in iis habenda, & an Princeps eadem imperare & quomodo possit explicatur.* Temeraria nec apud Anglos aut Hispanos imperari a regibus possunt 90 d. nisi populi consensu, vt sit plenum 93 91
Tributorum imponendorum apud Gallos introductio 655 d
Tributorum origo; item ordinariorum & caducorũ differentia 655 a. eorum auctorum varia supplicia 657 a imperatorum ex ordinum decreto, non in fiscum Imperatoris, sed in vibes ab ordinibus delectas inferuntur pecuniæ 224 d, & 225 a. quæ ratio habenda 663 d. sordidorum ratio 655 a, b. Monarchiæ & Popularis status differentia 660 a, b. Ratio apud Gallos 661 a. Extraordinariorũ minuendorum aut tollendorum ineunte principatu vtilitas 660 a. Imponendorum belli tempore quare vitanda ratio 654 b. Diminutio facta in comitiis Aureliorum sub initia regni Caroli VIII. & IX. 677 a
Tricassium fœdus quod 121 c
Tricipitium apud Romanos quod 188 d. tricipitii eius fœdus Rom. Reipubl. noxium; & eiusdem fœderis dissolutio 449 c
Trinundinum in ferendis legibus statutum spatium 114 d
Tripolitanorum in regibus creandis ratio 369 d
Triumphi ob victorias quo modo apud Rom. tribuerentur 44 b. d. & fol. seq.
Triumuiratus Rom. 188 d
Triumuiri capitalis Romæ ius seu potestas 283 d, 284 a, 301 b
sub Tropico siti quare magis a calore vrgeantur, quam qui sub Æquatore 300 d
sub eodem Tropico quare tellus, aquæ, & lapides viãt vehementius quam versus Aquilones 496 c
Tryphonis perfidia & crudelitas 601 d
Tuberonis familia pro Rep. habita 10 c
Turcæ ex omnibus fere populis veram nobilitatẽ virtute non generis antiquitate metiuntur 43 b. *vide* & 357 a debitoribus non dant cessionis beneficium 44 c
Turcarum mos *ratione Magistratuum Ærarij*; *vide* Ærarii Gallici. mos in deuictorum principibus & nobilibus occidendis 385 c eorum humanitas & liberalitas in Christianos, potissimum calogerontas, *i. seniores sacrificulos, Gall. Beaux peres* 483 d. in *Vectigalibus* quæ ratio 651 d. Licentia ratione *variarum religionum* 483 d, de eorum Senatus statu 243 a. 246 a. Ortus victoriæ, & Imperii propagationes 498 c. d Institutum ratione *ærarii constituendi ex demũtis* 645 a Regis Sulimani crudelitas; *vide* Sulimani Eorum principis iactantia 146 d. humanitas 190 d
Turcarum Ærarium; *vide* Ærarium; *vbi & quæ eorum Imperii magnitudo fuerit conijcere licet.* Fœderati qui 146 d. Milites prætoriani an serui habendi 42 b
Turcarum Magistratus munus seu munerum varia genera 327 b
Turnella vnde vocata curia apud Parisienses; & ius eius 461 a
Turpe nihil videri potest quod cum Reipubl. salute coniunctum sit 570 b
Tutela nepotum patruis commissa 733. Ius ratione libertinorum paternorum 733 c
Tutores regni, qui vindicandi imperii gratia pupillos occiderunt 709 d. tutores tutricesque regni 165 c
tutorum dãdorum ius quibus competeret in Reipubl. Rom. 319 a
Typographiæ artis nobilitas, necessitas vtilitas 362 d
Tyrannicidæ qui 375 d, & fol. seq.
Tyrannis quæ 189 c, 190 b. Regiæ potestati contraria 376 d. vox olim splendida 198 b. Tyrannidis vitandæ gratia, in popularibus & optimatum Imperiis quid constituendum 375 b. eius appellatione quid veniat 193 a
Tyrannicæ seruitutis liberationes variæ 209 a. tyrannicidarum præmia 207 b, 375 c
Tyrannides quomodo in popularem statum ex pius cõ-

nertantur 381 a. eius varia exempla, ibid b. tyrannidũ euertendarum seu conuertenarum quæ præcipuę causæ, seu præcipua vitia 374 c

Tyrannus qui dicatur 190 b, c. qui vulgo nuncupatus 208 d, 213 a

Tyranni vocis ignorãtia periculosa 207 a

Tyranni & regis comparatio & discrimen; *vide* Regis. eius nomen quare odiosum 200 a. Definitio 207 a

Tyranni Siciliæ cum omnibus suis cædes 214 a, b

Tyrannum an occidere liceat 207 a, b & hinc varias quæstiones *vide* passim dicto cap. vt 208 a, d, 209 b, 210 a, 212 b, 213 b

Tyranni triginta Athenis a Lysandro instituti 177 b.

*Ciuium sanguine cœmenta sua madefaciunt 672 a. Quæstus cupidissimi 655 a, b. eorum qui maxime crudeles; *vide* Crudeles, & 540 b

Tyranni an Maiestas esse dicatur 81 d

Tyrannorum arcanum ratione tributorum imponẽdorum 654 b

*Tyrannorum successores, ad ea quæ iuste promiserint fecerintve, recte obligantur 214 d. Imperia quomodo in iustam successionem deuoluantur 208 b. Interfectores 209 a. Mos in sui ipsorum tutela 438 c. studia in *fuscitandis inimicitiis inter potentiores* 473 b, c. Consultores 203 b. Miserrima vita 203 a, c. Spongiæ 213 d, 214 a eorum varia supplicia, ibid. furiæ 213 c. qui magis ferendi 205 b

Tyrannorum statui familiæ antiquæ, nobiles, & potentes, maxime contrarię optimatum vero, necessariæ 534 b

*Tyrannorum periculosiora vitia 3; auaritia scil. libido seu voluptas, & crudelitas 374 c

Tyrannorum cædes variæ, & grauia supplicia 202 b, 193 b

Tyrannorum quorundam supplicia 214 a

Tyrannorum acta legitima, item hostium Reipublicæ, rata esse oportet 215 c

Tyrannorum successores optimi 372 b. contra Cambyses Cyro 373 b

Tyrannorum varia nomina, & quomodo Tyrannidem adepti sint 434 d varia iudicia 207 a

*Tyrannorum decretis nihil efficacius ad subditorũ animos frangendos crudelitate 43 c, d

Tyrannis an Bella ciuilia vtilia 465 c, d. Societates ciuium quam ingratæ 345 d, & 346 a

de Tyrannis dicta Ciceronis 214 b

V

VAcantium bonorum aut derelictorum ius quibus competat 171 b. tempora intra quæ repeti aut vsurpari queant, ibid.

Valentis edictum de otiosis, mendicis, & vagantibus; item de iis qui solitudines & deserta quærebant 39 d

Valentis Imp cædes 521 c

Valentia Colonia Romanorũ; *vide* Coloniæ Rom.

Valeria lex *de cæde Tyranni* 207 c cui contraria Solonis, d *de Dictatura Syllæ* 208 a. eiusdem legis vtilitas 295 d. *de prætelegiis & largitionibus.*

Valerius Florentinorum Dux cur damnatus 160 d

Valesiorum & Heluetiorum fœdus 56 a

Vandalorum ius ratione successionis regiæ 731 d. ciuitatum societas quæ 78 c

Varronis dictum *de potentiorum tyrannide* 608 a. *sententia de felicitate humana* 46, 7 a

Vasa aurea sine iactura nõ fieri 682 a. Argentum semper iis immiscẽri, ibid.

Vasallus quid a subdito differat 109 b, c

vasallus ligius an plurium esse possit 118 a

an vasallus & subditus idem iusiurandum præstet 114 d, quid domino præstare teneatur 67 c. Patroni causa etiam aduersus parentes & liberos arma capere tenetur 111 b

nec Vasallus patroni obsequium, nec vicissim patronus vasalli clientelam, sine iusta causa mutuoque consensu, eiurare potest 59 b. Plures si habeat filios, vnusquisque fidem petente patrono præstare cogitur 115 a. Siue rex, siue Pontifex, siue quis alius sit, fidem & obsequium domino debet 67 c

an Vasallus regis Neapoleos, Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur 597 d

Vasallus vnius Principis an Imperator eligendus 116 a, 117 d

Vasalli, clientis, & fiduciarii differentia 118 b, 112 d, 113 a

vasallis an dominos eiurare liceat; *vide* Feudatario iure.

Vasalli a fiducia dominorum quomodo liberentur 585 b

Vasalli ligii qui dicantur, & patronorum in eos auctoritas 109 c

Vasalli & subditi differentia 114 d

Vasallum prędio spoliari an sufficiat 611 b

Vasallorum & clientum ius diuersum 67 b.

Vbertatis loci commoda seu incommoda 517 d, & 518 b.

Vectigal ex Manumissionibus apud Rom. & a quo introductum

ductum 656 c,d. ex Hæreditatibus, Legatis & Donationibus mortis causa, ibid. Numorum quam pernitiosum 688 d. Octauarium seu bessale quod 651 d. Panno impositum apud Anglos 653 b. Romanorum de vicesima manumissorum in castris ad Suttrium 169 c. Salarium 656 b
Vectigal salis, parum aut nihil minuit priuatorum iura 170 d
Vectigal *ex salinis Gallicis & aliis rebus* quale 652 passim
Vectigalis genus *ex Decimis* 951 d. *ex Vecturis*, quæ Lat. *Portoria* dicta sunt 651 c. eius quæ olim & quæ hodierna ratio, ibid. 655 a
Vectigalis genus *ex Pascuis* 651 d. *Vini* in Gallia origo 655 d
vectigalis Iudiciarii apud Gallos cõstituti vtilitas 662 c. etiam apud Romanos in vsu, eod d
Vectigalia vino imposita quod in Angliam, Belgicum seu Flandriam defertur 653 a
vectigalia annua Anglorũ; *vide* Anglorum. a quibus primum introducta 663 b, c
Regni Persarum 647 b. Æthiopum, ibid.
Vectigalia quę & de quibus augẽda vel minuenda, quęve de iis habenda ratio 653 passim, & 661 a, b
Vectigalia aut Tributa imperare cuiusiuris 169 b. eorũ varia statuta, ibid. & 170.
Immunitates eorum, ibid.
Vectigalia vicesimarũ gratissima Romanis 656 d. quæ vtilissima & honestissima 661 c, 662 c, 663 b. eorum ratio quæ habenda, ibid. d
Vectigalium æquipollentiæ ratio habenda tenuiorum gratia 661 b. quorundam apud Rom. abrogatio a Pertinace Augusto facta 169 d.
corum & tributorum necessitas in Rep. 657 c,d
Vedii Pollionis in seruos supplicium 36 a
Venatores Hebræis latrones vocati 329 c
Venerationis Magistratuum exempla 310 b, c, d
Veneti deditiores quare alii aliis 506 c, d
Veneti cuiusdam exsulis qui caput patri amputarat historia 26 b. Venetiad Bella peregrinos duces sæpius eligunt 76 b, c. soli inter omnes Italiæ Principatus libertas potestate seu fiducia summi pontificis 122 c
Venetorum consilium arcanũ septem virorum 705 d. eorum auctoritas in principes 423 a. Calamitas maior 650 d. Cancellarii dignitas sine imperio 284 d. Census 384 b. Comitiorum ratio 232 a. Consiliorum vsus 248 c. Dux a Venetis cur Canis appellatus 138 c, d. Ducis in cæteros patricios prærogatiua 112 b. Ducis & Reip. ius inter ordines, ibid. Duces plures supplicio affecti 181 c. Ducum ius & ornatus 181 b, c Humanitas in Gonzagam Mantuanorum principem 388 c. Lex *de Vsuris* 770 a, b
Venetorum Magistratuum potestates quæ mobiles & immobiles 443 d Mos in bellis 385 c. mos *ratione Dotium faminarum* 534 c, d, & 536 a. mos in *legibus ferendis* 426 b. Ordinum dignitatis prærogatiua 354 a Patriciorum auctoritas 180 d, & 181 b. Remedium in colligendis pecuniis 61 b. Seditiones variæ 707 a. Senatus mutabilis 258 c Senatus puritas 242 a. in statu stabiliendo, & in conseruanda in officio plebe ratio 706 c. Reipubl quam munitissima 568 d. Reipubl. status antiquitas 180 d. Arjstocraticus hodie, ibid. Eiusdem varii ordines, eorumq; ius Status Aristocraticus, sed administratio Reip. harmonica 771 d. Reipub status duratio 184 d. Statutum *pro* ratione iudiciorum 466 d supplicium graue in fœminas tuantes 764 c, d. supplicium ratione falsi, & ratione *effusioris sanguinis* 785 a, d ratione furti 766 c. Triumuirorum auctoritas 256 c apud Venetos quod ius prouocationis 164 c. apud Venetos Tresviri conformandis ciuium moribus instituti 693 a
Venetis Cõcilia quot 247 c
*Venter aures nõ habet 478 d
Venti Oriẽtalis beneficia 510 b
Ventorum quibus infestantur Narbonenses & Aquitani, nomina 517 d
Ventosa loca quare ferociores reddant homines & mobiliores; quieta vero humaniores & mansuetiores 517 b. *vbi quæ regiones ventosæ & quæ placidæ sint, enumeratur.*
Ver sacrum vouerit vt solitũ 35
Verberibus cædere ciuẽ Rom. legibus vetitum 697 c. qui damnabantur, quot ictibus ex diuina lege cẽdi soliti 772
Verborum ambiguitates fugiendæ & circumcidendæ in pactis conuentis 594 b
*Verborum specie inani ac præclaris appellationib. non valde inhærendum 199 d
Vercingentorigis Galliorum ducis auctoritas 74 b
*Veritati nullum præiudicium legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis aut sententiis adferri potest 291 b
Verris accusatio a Cicerone 151 a. Maleficia & supplicium 697 c. Prætura 306 d. & 307 b. Prætura damnosa 316 d
Vespasiani tyrannis ratione impositionis tributorum

& quæstus 655 b
Vestalium iudices qui 277 b.
earum Priuilegium *in damnatorum liberatione* 165 d. & 166 a
Vestiarię legis a Philippo Bello Galliarum rege latæ ratio harmonica 759 d
Vesparum ætas; *vide* Apum.
Vetustatis in legibus auctoritas 425 d
Vexillifer apud Lucenses qui 222 d
Vexilliferi quare Florentinis inuisi 200 a
*Via publica nulla temporum diuturnitate præscribi potest 170 a
in Viatores decretum Curiæ Parisiorum 263 b
Viatorum creatio 168 d. de eorum exsecutione varium ius 323 a, b. regiorum auctoritas 324 a
Vicarii Imperii Germanici qui 139 a
Victoriati pretium lege Tribunitia dictum 167 d
Vienna colonia Romanorum; *vide* Coloniæ Rom.
Vindicationis ius 309 a
*Violentum nihil diuturnum 410 b
Vir bonus qui 630 b
Virorum illustriũ iniusta supplicia; *vide* Illustrium Virorum illustrium siue principum, siue priuatorum, ius in fœminas connubii gratia 744 b, c. quorundam illustrium ætates 418 passim; *vbi quis mortalium animosior fuerit, describitur.*
Virgilii locus *de seditionibus popularibus sedandis* 480 b
Virginem seducentis pœna a Deo constituta 536 c
Virginii parricidium 308 b
Virium pars ibi vbi & imperii pars est 71 a
*Virtus nullo pretio æstimanda 545 d
*Virtus Rerumpubl. omnũ præcipuus, idemq; optimus finis 430 d
*Virtus, vera nobilitas; & eius laus 354 d. 356 d
*Virtutis decus ac maiestas plus in *Rep.* valet, quam leges, arma edicta, & magistratuum omnium iussa 480
Virtutis & Honoris templa Romæ a quo dicata & constructa 546 a
* vt Virtutis præmium nullum maius honore; sta Vitii nullum maius supplicium Ignominia 545 d. eiusdem Præmium quod maius 431 a. Splendor maximus apud populum, & fortium virorum integritas vehementer probata 437 a. * Virtutis vis & natura Virtuti contraria esse nequit 445 a, b
Virtutem honores quare antecedere, non sequi oportere iudicarint Rom. 546 a.
* Ad eam vnus quidem & rectissimus aditus, sed innumerabiles vitro citroq; sinuosi anfractus 455 d
Virtute excellentium qui præferendi, obscuro ne loco, an clara stirpe nati 355 a. * in ipsa fruenda maximum omnium dignitatum & honorum præmium positum 437 d. Tres præcipuæ Reip. bene constitutæ statibus quomodo accommodari dicantur 512 c, d. & 513 a. 696 c
*vt Virtutum, sic Vitiorum quoq; sui sunt gradus 200 b.
*Vitutum pestis rerum copia 3 c
*Viseſt cum, quod per iudicem debes, per te ipse arripis 620 c. * Vis omnis iuri contraria; ita vt prædo in aliena qui inuasit, vi si diiciatur, restituatur 308 d
Vi aut metu factum, an ratum haberi debeat 595 c
Vitæ diuturnæ causa 508 d. & quæ animantia diutius viuere dicantur 509 a. Prolixioris vitæ promissio diuinitus facta sanctius & integrius viuentibus 394 d. Ratio in iudiciis criminalibus 769 a
Vitellius Galbę parricidas supplicio affecit 215 d
*ad Vitia citius quã ad virtutes gliscit hominum natura 483 d
Vitis pœna mitior apud Rom. quam fustium 762 d
Vlpiani & Pauli Iurisc. tempora 24 c. eiusdem Vlpiani sententia *de auctoritate Magistratuum quibus in carcerem detrudere licet* 280 d
Vltionis exempla 375 b. & passim inf. ac fol. seq.
ad vltionem quam ad gratiam cur procliuiores simus 550 d
Vlyssis prudentia vnde 517 b
Vnciæ varietas 683 c. argenti varia diuisio 684 b
Vnitas, numerorũ quasi Princeps 776 a
Vniuersitas quid 327 d an peccare possit 337 c. a Collegio & Corpore quomodo differat 331 a. in quibus consentiant hæc tria, ibid. Eius descriptio 348 c
Vniuersitatis & ciuitatis definitio ac differentia 51 b. Peccantis quod supplicium 342 b. vbi variæ distinctiones tractantur
Vniuersorum & singulorum diuersa ratio in definiendo 260 a
Voconia lex de iure fœminarum, & *eiusdem abrogatio* 535 c, d
Vocis variæ in hominibus quæ consideratio; item pronuntiandi varius modus apud gentes 523 c, 524 a
Voleronis seditiosi liberatio a supplicio 477 c
Voluntas an habenda pro facto 765 d. coacta an dicatur Voluntas 367 c, d
voluntatis diuinę & humanæ contrarietas 393 c. vo-
lunta-

Iuntatis humanæ sententiæ 392 d, & 393 a
Voluptas crudelitate vitiosior in tyrannis 374 c. quos perdidisse dicatur Tyrannos 374 c, d
* Voluptatis vis & natura est, vt sine aliquo sensu doloris insuauis sit ac pernitiosa futura 777 a
Voracitatis præmia proposita; *vide* Mithridatis
Vrbanus Pontifex quando creatus 40 a. eiusdem ius 288 b
Vrbani qui 49 c
Vrbs, etiam a ciuibus deserta, non tamen nomen suum amittit 50 b. Sine ciuitate, & ciuitas sine Republ. esse potest 50 a eius ciuitatis, & vniuersitatis Lutetiæ differentia 51 b. Vrbis & Ciuitatis appellatio apud Iurisc. sæpius confusa 49 a eius etymon 49 b. Firmitas qualis 557 passim
Vrbes magnæ & populo abundantes, minus seditionibus opportunæ 527 b munitissimas esse oportere 560 c, 561 b, 562 c. earum Origo 328 c. Vrbium & Arcium munitissimarum necessitas in finibus imperii, status conseruandi gratia 577 b. earum & Suburbiorum collatio 48 d
Vsura Hebræis *morsus* dicta; eius pericula, & commoda atque incommoda 524 d, 526 b, 528 b, 530 b
vsurarū diuersa ratio, tum fructuum, tum pecuniarum 528 passim, & 529, 530, 665 passim, & fol. seq. Earum lex 769 c, d. sub Vsuris pecuniam mutuam accipere Principibus quando liceat; *vide* Mutuam
Vsusfructus bonorum filiis debitorum hæreditatis materna vel alterius, patri debetur 24 d. Reipubl. post annum cetesimum exstinguitur 9 d. * Vbi perpetuus cōceditur, & proprietas concessa censetur 531 d
Vtile nihil quod non sit honestum, nec econtra 543 b
Vtilitas apud populum quæ existimetur 543 b, c. * quæstuosa, virtutis hostis capitalis 431 a
* Vtilitatis alterius causa, alteri incommodum creari non debet 295 b
* omnium vtilitatum quæ ab aduersariis maximæ decerpi solent, nulla maior quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut virtute ab illis vinci videamur 445 c
Vtopiæ ciuitatis appellatio vnde 525 b
Vxor domus socia 19 a. mariti legibus soluta 16 a vxoris nomine non intelligenda concubina 15 a. nec Sponsa, paulo post
Vxores quæ Maritos peccare coegerint, Principes potissimum 540 c
vxores occidere vinum bibentes, Massilienſibus ac Milesiis ius 16 d. Adulteria item committentes necare Græcis & Romanis lege Iulia licitum, ibid. plures habere quibus licitum 28 d, 29 a. quæ viros enecarint 18 d. Vxorum pluralitas vbi vsitata 506 b, c. eiusdem pluralitatis pœna; *vide* πολυγαμίας
* Vxorum splendor a maritis velut a Sole pendet 19 c cum Vxoribus quare Lycurgi institutum non liceret pernoctare 507 c
* Vxoribus seruire ignominiosum 16 c, d

X

XEnodochia quando constituta 39 c *dicuntur autem loca hospitibus (pauperibus scil.) recipiendis constituta l. 16 de sacrosanct. eccles. l. 31. de episc. & cler.*
Xenophontis laus 694 c. vbi eius profertur sententia *de Democratia seu statu populari.* eiusdem iudicium *de Republ. Platonis* 183 b. Sententia erronea *de statu Populari* 466 d
Xerxis crudelitas 339 b. sacrificiū sanguine humano 34 d

Z

Z*Amolxidis* apud Turcas qui 190 d
Zelotypiæ morbo quare minime omnium angantur Germani 507 a, b. contra Australes
Zuinglii Theologi apud Heluetios nouæ religionis, concionum vis 73 a
Zunfft apud Heluetios quid 220 d

FINIS

